

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES

DEPARTAMENT DE FILOSOFIA

**MIQUEL FERRA. VIDA, OBRA I PEN-
SAMENT. ESTUDI D'UN INTEL·LEC-
TUAL NOUCENTISTA MALLORQUÍ**

TESI DOCTORAL

DIRIGIDA PER

GABRIEL AMENGUAL

PRESENTADA PER

FRANCESC LLADO I ROTGER

CIUTAT DE MALLORCA 1999

Als meus fills Francesc i Robert, i a Maria

AGRAÏMENTS

Volem agrair en primer lloc la col.laboració de la família Ferrà sense la qual no hauríem pogut obtenir molta de la informació necessària per a aquesta tesi. Hem de fer menció especial de Margarida Ferrà, ja traspasada, la qual, a més de facilitar-me molt de material, amb les seves converses m'acostà al caire familiar i humà del seu padrí de fonts.

Hem de fer arribar també el nostre agraïment al director de la tesi, Gabriel Amengual, pel seu ajut i encorajament; a Josep Massot i Muntaner, el qual a més d'abundant material i fecundes converses ens ha proporcionat nombrosos contactes que han resultat valuosíssims per a l'elaboració del treball; a la família Salvà de l'Allapassa i especialment a Mariano Salvà, que ha posat al nostre abast tots els documents del ric arxiu Salvà de l'Allapassa que ens han calgut; a Miquel Duran Ordiñana que ens ha facilitat còpia de les cartes de Ferrà al seu padrí, i a Felix Escalas, també traspasat, i Carme Massaguer, que ens ha deixat consultar la correspondència que Ferrà mantení amb ella.

També ha estat inestimable l'ajuda dels investigadors Jordi Casassas, Pere Fullana, David Ginard, Damià Pons, Isabel Peñarrubia, Isabel Graña, Pere Rosselló, Joan Mas, Sebastià Serra, Bartomeu Carrió i altres amb els quals hem mantingut fecunds diàlegs; el suport de la nostra família, els consells, ajuts tècnics i ànims dels amics Carles Benito, Jaume Bonnin, Catalina Valriu i Amparo Soler, i el suport del Centre d'Història Contemporània de Catalunya per començar a ordenar l'arxiu de Miquel Ferrà, tasca important en el nostre estudi.

Hem de transmetre, per altra banda, la nostra gratitud per les seves atencions i consideracions al personal i la direcció de les biblioteques i els centres en què hem obtingut informació: La Biblioteca de Catalunya i el seu director, el Sr. Jorba; la Biblioteca Bartomeu March de Palma i el seu director, el Sr. Faust Roldan; la Biblioteca Pública de les Balears; La Biblioteca Municipal de Palma; la de la Societat Arqueològica Lulliana; el Centre Municipal de Cultura de Cervera i la seva bibliotecària, la Sra. Estela Gómez; la Biblioteca Museu Balaguer de Vilanova i la Sra. Comas, i la biblioteca Gabriel Llabrés. També hem d'agrair la col.laboració del Sr. Ferrer Florez, de Francesc i Susanna Moll, Carles Jordi Guardiola, Maria Lluïsa Julià, Manuel Llanas, Francesc Vilanova i Vila-

Abadal i Plàcid Pérez en l'obtenció de material, i la de Miquel Gayà —també traspasat—, que era a punt de publicar la correspondència entre Ferrà i Maria Antònia Salvà i amablement ens la va deixar consultar al seu domicili.

Finalment, cal dir que la realació de persones que tingueren l'amabilitat de parlar-nos de Ferrà perquè el conegueren personalment seria llarga. Això no obstant, no volem deixar d'esmentar Miquel Gayà (†), Marià Villangómez, J. E. Roig Santacana, Pere Bohigas, Antoni Rosselló —fill de Joan Rosselló de Son Forteza—, el P. Miquel Batllori S. J., Magdalena Pons, Maria Macià (†) —filla del President Macià— i Josep Maria Llompart (†). A tots el nostre agraïment.

Per concloure cal dir que aquesta llista no pretén se exhaustiva i que involuntàriament haurem deixat algú que ha estat important en la nostra recerca. A tots aquests també el nostre agraïment.

[...] Jo vull donar dos consells a l'amic qui la'm fassa [la biografia] quant vengia l'hora.

El primer es que no diga mentides [...]

El segon, que si no's pot passar de dir-ne, i no trobant en la meua vida cap incident prou novelesc per interessar el públic dels diaris, sent una necessitat irresistible d'inventar una historia amorosa, que inventi al manco qualque cosa que'm realsi i m'idealisi: que conti, ja que hi és, que vaig matar un marit en desaffio, que vaig fugir amb una bailarina; tot lo qu'ell vulgui... Però que no m'humilli fentme héroe passiu d'una novella cursi [...]

MIquel FERRÀ, *Consells a un biógraf*, «Sóller», 13-I-12

ABREVIACIONES

Pel que fa a certes abreviacions que poden ser estranyes per al lector i que hem utilitzat amb una certa profusió, cal esmentar les sigles SAL i BSAL, que corresponen respectivament a la Societat Arqueològica Lulliana i al butlletí que publica aquesta societat.

També hi són habituals les sigles IEC (Institut d'Estudis Catalans), BDLC («Bolletí del Diccionari de Llengua Catalana»), BOOM («Boletín oficial del obispado de Mallorca») i LNT (revista «La Nostra Terra»).

ÍNDEX

0. INTRODUCCIÓ	43
0.1 ESTAT DE LA QÜESTIÓ	48
0.2 METODOLOGIA I ESTRUCTURACIÓ DEL TREBALL	52
0.3 MARC SOCIAL, POLÍTIC I CULTURAL	56
1. DE MALLORCA A CATALUNYA (1885-1911). ANTECEDENTS FAMILIARS. INFÀNCIA I JOVENTUT. ANYS DE FORMACIÓ. PRIMERS CONTACTES AMB EL CATALANISME	70
1.1. ANTECEDENTS FAMILIARS (1815-1885)	73
1.1.1 L'AVI: MIQUEL FERRA FONT	73
1.1.2 EL PARE. BARTOMEU FERRÀ PERELLÓ	74
1.1.2.1 La seva concepció estètica. L'arquitectura	76
1.1.2.2 Concepció religiosa. El seu lloc dins el catolicisme mallorquí	76
1.1.2.3 L'arqueòleg	77
1.1.2.4 L'escriptor. El literat	80
1.1.2.5 El publicista	81
1.1.2.6 Activitat política	83
1.1.2.7 Preocupació social	85

1.1.2.8 La llengua catalana	86
1.1.2.9 La preocupació pedagògica	87
1.1.2.10 Obertura a l'exterior. L'arxiduc Lluís Salvador	88
1.1.2.11 Antecedents ideològics i influències rebudes	89
1.1.2.12 Conclusió	95
1.2. INFÀNCIA I ESTUDIS DE BATXILLERAT DE MIQUEL FERRÀ (1885-1899)	98
1.2.1 ELS PRIMERS ANYS	98
1.2.2. ELS PRIMERS ESTUDIS	102
1.2.3 EVOLUCIÓ DE L'ESpanyOLISME IMPERIALISTA I MARCIAL AL REGIONALISME	104
1.2.4 ELS PRIMERS ESCRITS A «MALLORCA DOMINICAL» I LA PRIMERA CONFERÈNCIA	107
1.2.5 CONCLUSIÓ	115
1.3 ESTUDIS DE DRET. CONTACTE AMB EL MÓN CULTURAL MALLORQUÍ I CATALÀ (1900-1905)	116
1.3.1 EVOLUCIÓ IDEOLÒGICA I ESTÈTICA DURANT ELS ESTUDIS DE DRET	117
1.3.1.1 L'ambient regionalista mallorquí a principi de segle	117
1.3.1.2 Les implicacions polítiques del regionalisme: Mn. Alcover	125
1.3.1.3 Els inicis catalanistes de Miquel Ferrà	128

1.3.1.4 Estudis de Dret (1900-1905)	130
1.3.1.5 Contactes de Ferrà amb el grup conservador i influències del modernista (1901-1904)	133
1.3.1.6 Relacions entre el grup català de Carner i el grup conservador mallorquí	138
1.3.1.7 Conclusió	139
1.3.2. MIQUEL COSTA I LLOBERA. EL MESTRE (1904-1905)	140
1.3.2.1 Coneixença i primeres relacions	141
1.3.2.2 Costa presenta Ferrà al món literari mallorquí	142
1.3.2.3 Costa posa Ferrà en contacte amb el món cultural català	144
1.3.2.4 El mestratge de Costa i Llobera	150
1.3.3. LES PRIMERES GRANS AMISTATS (1904-1906)	151
1.3.3.1 L'amistat de Miquel Ferrà amb Josep Carner	151
1.3.4 CONCLUSIÓ	157
1.4 ESTUDIS DE LLETRES. PARTICIPACIÓ EN L'ACTIVITAT CULTURAL DE MALLORCA I DEL PRINCIPAT. MALLORCA I LA NACIONALITAT CATALANA (1905-1908)	159
1.4.1 EL CERTAMEN D'INCA DEL 1905	160
1.4.2 BARCELONA 1906. ELS JOCS FLORALS I LA SOLIDARITAT	164
1.4.3 I CONGRÉS DE LA LLENGUA CATALANA	166

1.4.4 PLOGUDA DE PREMIS ALS JOCS FLORALS	167
1.4.5 ESTUDIS DE LLETRES (1906-1909)	169
1.4.6 LES PRIMERES ACTIVITATS COM ARTICULISTA	173
1.4.6.1 «Mitjorn»	173
a) Aparició de la revista i primeres passes	173
b) Ideologia de la revista	177
c) Escrits de Miquel Ferrà a «Mitjorn»	185
d) Final de «Mitjorn»	189
e) Conclusions	190
1.4.6.2 Principi d'una campanya de renovació del catolicisme al «Diario de Mallorca».	193
1.4.6.3 La «Gaceta de Mallorca»	199
a) Els articles sobre catolicisme i catolicisme social	204
b) Política: Maura i el catalanisme	212
c) Nacionalisme	214
d) Defensa del paisatge natural i urbà	217
e) Crítica literària	221
f) Moral	228
g) Conclusió	231
1.4.6.4 Miquel Duran, el setmanari «Ca Nostra» i «Les esquerres de l'Arqueològica»	232

Conclusió	239
1.4.7 INSTITUCIONS MALLORQUINES EN LES QUE PARTICIPA MIQUEL FERRÀ (1908-1910)	240
1.4.7.1 La Societat Arqueològica Lulliana	241
1.4.7.2 La Societat Econòmica d'Amics del País	245
1.4.7.3 La Comissió Editora de les obres de Ramon Llull	246
1.4.7.4 La Lliga del Bon Mot (1909)	247
1.4.7.5 El Centro de Defensa Social de Manacor i el míting sobre laïcisme escolar (1910)	248
1.4.7.6 El grup de l'Espurna	250
1.4.7.7 Conclusió	250
1.4.8 EL GRUP DE CARNER A BARCELONA I ALTRES AMICS	252
1.4.8.1 Amics catalans. El grup de Carner i els companys d'estudis	255
a) Discussions literàries	256
b) Discussions polítiques	263
c) Ferrà corresponsal entre Mallorca i Catalunya	264
d) Calligeneia i el seu anuari	270
e) Viatges i visites d'amics	272
f) El pare Ignasi Casanovas i els llibres prohibits	273

1.4.8.2. Amics mallorquins	274
a) Joan Alzina i Melis	275
b) Miquel Forteza	277
c) Joan Rosselló de Son Forteza	278
d) Altres amics mallorquins	280
e) Conclusió	281
1.4.8.3 Mallorca i la nacionalitat catalana	281
1.4.8.4 Conclusió	290
1.4.9 CONCLUSIÓ A L'APARTAT 1.4	291
1.5 LA SETMANA TRÀGICA. FI DE CARRERA I PLANS DE FUTUR (1909-1911)	294
1.5.1 FI DE LA CARRERA DE LLETRES (1909)	295
1.5.2 MATEU OBRADOR I L'EDICIÓ DE LES OBRES DE RAMON LLULL (1908-1913)	296
1.5.3 EL COL·LEGI ESPANYOL DE BOLONYA I LA CARRERA D'ARXIUS (1908-1910)	299
1.5.4 LA SETMANA TRÀGICA I LES SEVES CONSEQÜÈNCIES	301
1.5.5 EL CENTENARI DE BALMES I LA TASCA PERIODÍSTICA (1910)	309
1.5.6 ADHESIÓ A L'HOMENATGE A ENRIC PRAT DE LA RIBA (1910)	311
1.5.7 NOVES AMISTATS: GUILLEM COLOM FERRÀ (1909-1911)	314

1.5.8 CARRERA D'ARXIUS: MADRID 1910	315
1.5.9 LES OPOSICIONS AL COS D'ARXIVERS I BIBLIOTECARIS. LA RESIDENCIA DE ESTUDIANTES DE MADRID(1910-1911)	319
1.5.10 CONCLUSIÓ	324
1.6 CONCLUSIÓ A LA FORMACIÓ DE MIQUEL FERRÀ: LES INFLUÈNCIES I LA SEVA IDEOLOGIA	326
2. 1911-1917. DE CATALUNYA A MALLORCA	329
2.1 L'ETAPA DE GIJÓN. COMENÇAMENT DE LA SEVA TASCA PROFESSIONAL (1911-1913)	333
2.1.1 LA PRIMERA FEINA A LA BIBLIOTECA DE L'INSTITUT JOVELLANOS DE GIJÓN, UN MÓN NOU	334
2.1.2 INTENT D'OBTENIR UNA PLAÇA A L'ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ.	337
2.1.3 CONTACTE AMB ELS AMICS CATALANS. FERRÀ, PROFESSOR DE LITERATURA. DIFUSIÓ DE LES IDEES CATALANISTES	343
2.1.4 MIQUEL FERRÀ, ANIMADOR DE MIQUEL COSTA I DE MARIA ANTÒNIA SALVÀ DESPRÉS DE LA SETMANA TRÀGICA	345
2.1.5 DIVERSOS PROJECTES DE DEFENSA DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC	347
2.1.5.1 La reforma de la Seu de Mallorca a càrrec de Gaudí	347

2.1.5.2 La conferència <i>la ciutat qui se'n va</i> . Un intent de rejuvenir l'Arqueològica i d'explicar la concepció de la ciutat	349
2.1.5.3 La Lliga d'Amics de l'Art i l'Obra de l'Art Popular	354
2.1.5.4 El projecte de monument a Jaume I de Rafael Masó	357
2.1.6 L'EDICIÓ DEL BLANQUERNA	358
2.1.6.1 Viatge a París	361
2.1.6.2 Mn. Alcover i l'edició de les obres de Ramon Llull	362
2.1.7 UN GRAN ORGANITZADOR CULTURAL DES D'ENFORA (1913)	363
2.1.7.1 Les regles ortogràfiques de Pompeu Fabra	364
2.1.7.2 Ànims a Joan Rosselló i Maria Antònia Salvà. La ruina espiritual de Miquel Costa i Llobera (1913)	366
2.1.8 TRASLLAT A BARCELONA (1913)	371
2.2 CAMPANYES PERIODÍSTIQUES (1911-1914)	374
2.2.1 CAMPANYA AL SETMANARI «SÓLLER» (1911-1915)	376
2.2.1.1 Motius de la campanya	376
2.2.1.2 Campanya absurda i fora de to. Ironia	380
2.2.1.3 Relació dels articles que hi escriu	382
2.2.1.4 El blanc de les crítiques: La societat mallorquina. El doctor Zero . .	387
2.2.1.5 La pròpia posició: Catolicisme social i catalanisme	390

2.2.1.6 Rebuig del pessimisme i de la passivitat	393
2.2.1.7 La lluita contra l'ambient i el valor de la labor individual	395
2.2.1.8 Crida a la joventut	397
2.2.1.9 Actitud davant la llengua	400
2.2.1.10 El turisme	402
2.2.1.11 Estètica i idealisme	403
2.2.1.12 Final de la campanya	404
2.2.1.13 Conclusió	405
2.2.2 CAMPANYA A LA REVISTA «CA NOSTRA»: ELS <i>PETITS ASSAIGS</i>	406
2.2.2.1 La relació amb Miquel Duran	406
2.2.2.2 Els <i>Petits assaigs</i>	407
a) Educació moral individual i familiar	408
b) Religió	411
c) Les lectures de llibres i periòdics	415
d) Crítica a la democràcia	419
e) Educació ètica i estètica	422
f) Política i religió	424
g) Conclusions	427
2.2.3 UNA ALTRA CAMPANYA A «LA ÚLTIMA HORA» A FAVOR DEL NACIONALISME I EN DEFENSA DE LA CIUTAT, DEL PATRIMONI ARTÍSTIC I DE LA MALLORQUINITZACIÓ DE L'ART	428

2.2.3.1 Motius de la campanya	428
2.2.3.2 La mallorquinització de l'art	429
2.2.3.3 La concepció de la ciutat	432
2.2.3.4 Europa	436
2.2.3.5 Idealisme platònic	437
2.2.3.6 Regionalisme i nacionalisme. Mallorca i les altres illes. Mallorca i Barcelona	437
2.2.3.7 Crítica literària	439
2.2.3.8 Educació	440
2.2.3.9 Joventut	441
2.2.4 CONCLUSIÓ A LES TRES CAMPANYES PERIODÍSTIQUES	442
2.3 ELS PRIMERS ANYS DE BARCELONA. LABOR PERIODÍSTICA A TOT ARREU (1913-1915)	444
2.3.1 POSSIBLE DIRECCIÓ DE LA REVISTA «CATALUNYA»	446
2.3.2 CAMPANYA A «LA ALMUDAINA»: DEFENSA DE LA CIUTAT, L'EXEMPLE DE CATALUNYA I LES SEVES INSTITUCIONS I EL CONTACTE NECESSARI AMB BARCELONA	449
2.3.2.1 El contacte necessari amb Barcelona	451
2.3.2.2 L'exemple de Catalunya, les seves institucions, els seus homes, els seus monuments	452

2.3.3 AMICS I CONEGUTS: JOAN ALCOVER, MARIA ANTONIA SALVÀ, MN. ALCOVER	460
2.3.3.1 Relació amb Joan Alcover	460
2.3.3.2. Bones relacions amb Maria Antònia Salvà	461
2.3.3.3 Difficils relacions amb Mn. Alcover	463
2.3.4 L'ESTIU DE 1914: MADRID I GIJÓN	465
2.3.5 LA TARDOR DE 1914 A LA BIBLIOTECA DE LA FACULTAT DE MEDICINA. LA GUERRA	466
2.3.6 ARTICLES A «LA ALMUDAINA» SOBRE LA GUERRA EUROPEA . . .	468
2.3.6.1 Causes de la guerra i solucions	473
2.3.6.2 Actitud espanyola davant la guerra	475
2.3.6.3 El plet català i la guerra	477
2.3.6.4 El futur règim	480
2.3.6.5 França, Alemanya, Anglaterra. Les ambicions nacionals	481
2.3.6.6 Opinions de diversos intel·lectuals	485
2.3.6.7 La religió i la guerra	490
2.3.6.8 Revolució soviètica i final de la guerra	494
2.3.6.9 Conclusió	496
2.3.7 MALLORCA, TU EM FAS MAL!	498

2.3.8 CENTENARI DE LA MORT DE RAMON LLULL	502
2.3.8.1 Conferència sobre <i>Ramon Llull. Valor universal</i>	506
2.3.8.2 Polèmica entorn del sepulcre de Ramon Llull	512
2.3.9 MORT I SUBSTITUCIÓ DEL BISBE CAMPINS	521
2.3.10 FEINES A BARCELONA	523
2.3.11 EL SOL I LA LLUNA DE VILANOVA	524
2.3.11.1 Intermezzo. Articles a «La Almudaina» sobre Vilanova	528
2.3.12 CONCLUSIÓ	530
2.4 PARTICIPACIÓ EN LA TASCA NOUCENTISTA DEL PRINCIPAT (1916)	532
2.4.1. MIQUEL FERRÀ EXCURSIONISTA	533
2.4.2 LES PREOCUPACIONS PEDAGÒGIQUES DE MIQUEL FERRÀ	537
2.4.2.1 Ètica i estètica en educació	537
2.4.2.2 Educació en l'autenticitat	538
2.4.2.3 Inadequació de textos i mètodes pedagògics. Crítica a l'educació . . .	539
2.4.2.4 Crítica a l'educació de les escoles tècniques i de la universitat	539
2.4.2.5 L'educació del cos i del ritme. El mètode Dalcroze	541
2.4.2.6 Curs de Maria Montessori	543
2.4.2.7 Repercussions del curs Montessori	545

2.4.3 ALTRA VOLTA LA PREOCUPACIÓ PER LA CIUTAT. LA CONFERÈNCIA <i>LA REFORMA DE PALMA. EL PROBLEMA ESTÈTIC</i>	548
2.4.4 LA VIA POLÍTICA. INTENT DE CREACIÓ D'UN PARTIT NACIONALISTA REPUBLICÀ A MALLORCA AMB LLUÍS MARTÍ	555
2.4.5 LA QÜESTIÓ DE LA LLENGUA. MIGUEL DE UNAMUNO I ELS JOCS FLORALS DE «LA PRENSA»	559
2.4.6 COL·LABORACIÓ A «LA ALMUDAINA» I AL «SÓLLER» DURANT EL 1916	561
2.4.7 PARTICIPACIÓ DE FERRÀ I ELS MALLORQUINS EN LA TRADUCCIÓ DE POETES ESTRANGERS	563
2.4.7.1 Participació a «La Revista» de López-Picó i a d'altres publicacions .	563
2.4.7.2 Corresponsal de Maria Antònia Salvà: Institut d'Estudis Catalans i Jocs Florals d'Olot	567
2.4.8 CONCLUSIÓ (1916)	568
2.5 CONCLUSIÓ AL CAPÍTOL 2 (1911-1916)	570
3. EL VESSANT MALLORQUÍ DEL NACIONALISME CATALÀ. LA CRISI (1917-1921)	573
3.1 LA GENERACIÓ DE 1917. «LA VEU DE MALLORCA» I EL CENTRE REGIONALISTA (1917-1919)	577

3.1.1 EL PRIMER ANY DE «LA VEU DE MALLORCA» (1917), EL PERIÒDIC QUE HAVIA VOLGUT FER FERRÀ FEIA ANYS. JOAN ESTELRICH	578
3.1.1.1 Definició de l'Escola Mallorquina: catalanisme mallorquí	585
3.1.1.2 Acostament al grup de la revista «Mallorca»	589
3.1.1.3 Altres articles a «La Veu de Mallorca» (1917)	594
3.1.2 CONCLUSIÓ	597
3.2 ACTIVITAT QUOTIDIANA I CULTURAL (1917-1918)	598
3.2.1 LA DIADA PER LA LLENGUA A INCA. <i>ENDAVANT I MAI ENDARRERA</i> , EL DISCURS DE FERRÀ	598
3.2.2 JOCS FLORALS DE NOSTRA PARLA (1917)	599
3.2.3 ESTIU I TARDOR DE 1917. MORT DE PRAT DE LA RIBA. EXCURSIONS. VAGA GENERAL	602
3.2.4 PUBLICACIÓ DELS PRIMERS LLIBRES: <i>CANÇÓ D'AHIR</i> (1917), <i>LA ROSADA</i> (1919) I <i>LES MUSES AMIGUES</i> (1920)	604
3.3 AMIGUES, AMICS I CONEGUTS (1917-1920)	608
3.3.1. LLUÍS NICOLAU D'OLWER. UNA NOVA INFLUÈNCIA IDEOLÒGICA (1916-1923)	609
3.3.2 VISITES D'AMICS: C. RIBA, C. ARDERIU, J. M. CAPDEVILA, NICOLAU, EL P. MIQUEL D'ESPLUGUES	614
3.3.3 HOMENATGE A MARIA ANTÒNIA SALVÀ I VIATGE A BARCELONA (1916-1919)	616

3.3.4 MISS GUN I MISS NAPIER	620
3.3.5 ELS AMICS I L'EPIDÈMIA DE GRIP DE 1918	621
3.3.6 1918. ESTIU A GIRONA, VILANOVA I MALLORCA. ELS AMICS . . .	622
3.3.7 INTENT D'AJUDAR MN. CLASCAR. MORT D'AQUEST I DELS FILLS DE JOAN ALCOVER	624
3.3.8 L'AMISTAT AMB HERMÍNIA GRAU (1917-1919)	625
3.3.9 AMISTAT AMB GABRIEL ALOMAR (1919)	629
3.3.10 ALTRES AMICS I CONEGUTS: EL MARQUÈS DE PALOMARES DE DUERO, BAREÑO, MN. RAFAEL RAMIS I RAFAEL ISASI	630
3.3.11 CONCLUSIÓ	631
3.4 ACTIVITAT POLÍTICA I CULTURAL (1919)	633
3.4.1 ACTUACIÓ POLÍTICA (1919)	633
3.4.1.1 Separatisme amb Lluís Martí	634
3.4.1.2 L'article <i>Venga un nou règim</i> , una fita en el grup de «La Veu de Mallorca»	637
3.4.1.3 Intent que Miquel Costa, Joan Alcover i M. A. Salvà facin un manifest d'adhesió a Catalunya i la seva causa	643
3.4.1.4 Defensa que G. Alomar faci la Història de Mallorca encarregada per la Diputació, en contra de l'opinió dels sectors conservadors i dels seus propis amics	648
3.4.1.5 Preocupació per la política espanyola i l'agitació social de Barcelona	649
3.4.1.6 La defecció d'Eugeni d'Ors i la seva vinguda a Mallorca	654

3.4.1.7 Conclusió	656
3.4.2 PARTICIPACIÓ A DIVERSOS ACTES CULTURALS	656
3.4.2.1 Participació a Jocs Florals	657
3.4.2.2 Conferència <i>Apologia de Quadrado</i>	659
3.4.2.3 Rèplica de Mn. Alcover a la conferència sobre Quadrado	667
3.4.2.4 Problemes a la Biblioteca de la Facultat de Medicina	670
3.4.2.5 L'Ateneu barcelonès i la coneixença de Josep Pla	673
3.5 EXTENSA LABOR PERIODÍSTICA I EDITORIAL. REFLEXIÓ SOBRE LA TASCA PERIODÍSTICA DELS DARRERS QUINZE ANYS	677
3.5.1 LABOR PERIODÍSTICA (1917-1919)	677
3.5.1.1 Crítica de llibres i problemes amb «La Almudaina»	678
3.5.1.2 Crisi d'articles el 1918 i labor periodística de 1919	680
3.5.1.3 Participació al magazine «D'ací i d'allà»	683
3.5.1.4 Problemes amb els articles de «La Almudaina» (1920)	685
3.5.1.5 El «Correu de les Lletres». L'intent de definició estètica i política de l'Escola Mallorquina	688
3.5.1.6 L'«Almanac de les Lletres»	700
3.5.1.7 Posició política (1920)	702
3.5.1.8 Conclusió	706

3.5.2 LABOR EDITORIAL	707
3.5.2.1 Planificació de tres tomes amb les poesies de Costa i Llobera (1918)	708
3.5.2.2 Projecte de reeditar <i>Cap al tard</i> i de fer altres edicions de Joan Alcover (1920-1921)	708
3.5.2.3 Intervenció en la publicació de les obres de M. S. Oliver	714
3.5.2.4 Maria Antonia Salvà i el seu proper llibre	715
3.5.2.5 Conclusió	718
3.6 CONCLUSIÓ AL CAPÍTOL 3	719
4. ANYS DE LLUITA: RESIDÈNCIA D'ESTUDIANTS DE CATALUNYA. «EL DÍA». LA DICTADURA (1921-1929)	723
4.1 PRIMERS ANYS DE LA RESIDÈNCIA D'ESTUDIANTS DE CATALUNYA (1921-1923)	725
4.1.1 LA RESIDÈNCIA D'ESTUDIANTS	727
4.1.1.1 El II Congrés Universitari Català i la planificació de la Residència d'Estudiants (1918)	727
4.1.1.2 La preparació i els primers anys de la residència (1919-1922)	731
4.1.1.3 La Residència els primers anys de la dictadura (1923-1925)	740

4.1.1.4 El manteniment heroic de la residència (1926-1929)	743
4.1.1.5 La desaparició de la residència i el pas de Ferrà a la direcció de la residència de la Diputació (1930)	756
4.1.1.6 Conclusió	761
4.1.2 ACTIVITAT CULTURAL	762
4.1.2.1 II Congrés de la llengua catalana	762
4.1.2.2 Anada a Madrid. La Residencia de Estudiantes i una possible conferència de Joan Alcover	765
4.1.2.3 Promoció a través de pròlegs i articles de poetes menors de l'Escola Mallorquina	767
4.1.2.4 Jocs Florals de la Creu Roja i batlia de Guillem Forteza	770
4.1.2.5 L'Associació per la Cultura de Mallorca i els Jocs Florals de Felanitx (1923)	771
4.1.2.6 Dificil adaptació a les múltiples ocupacions que l'envolten (1922) .	772
4.1.2.7 Crisi nerviosa	773
4.1.3 COL·LABORACIÓ A «EL DIA»	775
4.1.3.1 El noucentisme pictòric de Miquel Ferrà	778
4.1.3.2 Nova defensa del paisatge. El Gorg Blau i Miramar	788
4.1.3.3 La guerra del Marroc. Per un exèrcit federal més modern i més humà	792
4.1.3.4 El nacionalisme i el mallorquinisme. La joventut mallorquinista de Sóller	805
4.1.3.5 Altre cop la preocupació pedagògica	809

4.1.3.6 L'endarreriment de Mallorca. El turisme. L'exemple d'Europa (1922)	815
4.1.3.7 El patrimoni arquitectònic i artístic urbà i rural (1923-1927)	822
4.1.4 LABOR EDITORIAL (1921-1923)	835
4.1.4.1 Edició de les poesies de Costa i Llobera (1921)	836
4.1.4.2 Nova edició de llibres de Maria Antònia Salvà (1923)	844
4.1.4.3 Edició de poesies de Joan Alcover i antologia escolar de Joan Capó (1923)	845
4.1.5 AMICS I CONEGUTS	846
4.1.5.1 Refermament de la relació amb Costa i Llobera	846
4.1.5.2 Mort de Miquel Costa i Llobera	849
4.1.5.3 Joan Alcover	852
4.1.5.4 Maria Antònia Salvà	854
4.1.5.5 Hermínia Grau	856
4.1.5.6 Lluís Nicolau d'Olwer	856
4.1.6 DISPUTA SOBRE L'EDICIÓ DELS TEXTOS LULLIANS	858
4.1.7 VIATGE A ALEMANYA (1922)	860
4.1.8 CRÍTICA A LA POESIA CATALANA. CARLES RIBA I J. M. LÓPEZ-PICÓ	861
4.1.9 SEGUINT LA LÍNIA D'ACCIÓ CATALANA	863
4.1.10 CONCLUSIÓ	867

4.2 ELS PRIMER ANYS DE LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA (1923-1925)	869
4.2.1 LA DICTADURA I MIQUEL FERRÀ	870
4.2.2 AMICS I CONEGUTS	878
4.2.2.1 Joan Estelrich, Jacob Sureda i Joaquim Domènech	878
4.2.2.2 Nova crisi en l'amistat amb Maria Antònia Salvà	880
4.2.2.3 Gabriel Alomar	883
4.2.2.4 Ángel Ossorio y Gallardo	886
4.2.2.5 Lluís Nicolau d'Olwer I la Dictadura	887
4.2.2.6 Altres amics: Hermínia, Agustí Duran i Guillem Forteza, Palma Guillen, Gabriela Mistral i Ana Maria Bustamante	897
4.2.3 MORT DE SON PARE I PREOCUPACIONS FAMILIARS	898
4.2.4 NOVA DISPUTA AMB MN. ALCOVER	900
4.2.5 PEN CLUB DE CATALUNYA	906
4.2.6 INTENSA ACTIVITAT CULTURAL	907
4.2.6.1 Traducció del <i>Diàleg dels Oradors</i> de Tàcit per la Bernat Metge ..	907
4.2.6.2 Resposta al manifest dels castellans	907
4.2.6.3 Participació de Mallorca a l'exposició de llibres catalans de Tolosa de Llenguadoc	912
4.2.6.4 Actes culturals a Girona	913
4.2.6.5 Contribució al Cançoner Popular de Catalunya	913

4.2.6.6 Proposta de posar lletra a les cançons populars	917
4.2.6.7 Intent de ressuscitar el «Correu de les Lletres»	918
4.2.6.8 Pròleg a l'Antologia de Costa	919
4.2.6.9 Homenatge a Marian Aguiló	920
4.2.6.10 La conferència <i>L'ideal mallorquí</i> (1925). El resum de l'ideari de Ferrà	921
4.2.7 EXCÉS D'OCUPACIONS	930
4.2.8 TASCA PERIODÍSTICA	931
4.2.8.1 Adolfo Bonilla y San Martín. Els filòsofs catalans i les literatures peninsulars	931
4.2.8.2 Homenatges: Rusiñol, Verdaguer, P. Mariana, Guimerà, Wilson, Lenin i Maragall	933
4.2.8.3 La revista «Majorica»	938
4.2.8.4 Els llibres de Guillem Colom	939
4.2.8.5 La simpatia envers Cuba i Amèrica del Sud	942
4.2.9 CONCLUSIÓ	943
4.3 SEGONA ETAPA DE LA DICTADURA (1926-1927). HOMENAT- GE A MIQUEL FERRÀ: ELS AMICS LI RECONEIXEN LA TASCA REALITZADA A FAVOR DE L'ILLA	944
4.3.1 SORTIDES D'EXCURSIÓ I VIATGES	945

4.3.2 LABOR EDITORIAL	946
4.3.2.1 Dos llibres bessons: <i>A mig camí</i> i <i>Espigues en flor</i>	946
4.3.2.2 Encara més llibres i publicacions	953
4.3.3 LABOR PERIODÍSTICA (1926-1927)	955
4.3.3.1 Articles sobre la mort de Joan Alcover i d'Antoni Maura	956
4.3.3.2 La importància dels mites. Joan Colom i Joan Maragall	957
4.3.3.3 La Mallorca somniada. El somni d'un malcontent	959
4.3.3.4 L'elogi de l'acció: Joan Estelrich	964
4.3.4 ACTIVITAT CULTURAL (1926-1927)	965
4.3.4.1 Conferència al Rotary Club de Mallorca: precisió del concepte de nacionalisme davant el naixent feixisme	965
4.3.4.2 Conferència al cicle sobre la cultura catalana al segle XX celebrat a Madrid	967
4.3.4.3 Membre de l'Associació de Periodistes de Barcelona	969
4.3.5 L'ASSUMPTE DEL PORTAL DEL MIRADOR	969
4.3.6 HOMENATGE A MIQUEL FERRÀ	976
4.3.7 AMICS I CONEGUTS	980
4.3.7.1 La relació entre Miquel Ferrà i Llorenç Villalonga. Tradició versus cosmopolitisme	980
4.3.7.2 Mort de Joan Alcover. Homenatge, edicions i escrits de Miquel Ferrà sobre el poeta	990

4.3.7.3 Introducció de Maria Antònia Salvà al Principat	1000
4.3.7.4 Maria Antònia Salvà i la família de Miquel Ferrà (1928)	1003
4.3.7.5 Antoni Salvà i la trista realitat mallorquina	1005
4.3.7.6 Maria i Francesc Macià a l'exili	1008
4.3.8 EXPEDIENT DISCIPLINARI A LA BIBLIOTECA	1011
4.3.9 CONCLUSIÓ	1017
4.4 LA DARRERA ETAPA DE LA DICTADURA. ENFRONTA- MENTS AMB MN. ALCOVER I EL SEU GRUP: L'ACADÈMIA, ELS FINESTRALS DE LA SEU I LES FESTES DEL CENTENA- RI DE JAUME I (1928-1929)	1019
4.4.1 ACTIVITAT CULTURAL	1020
4.4.1.1 Conferència sobre Pere d'Alcàntara Penya al Teatre dels Poetes	1021
4.4.1.2 Lectura de poemes mallorquins a la biblioteca de l'Institut de Cultura per la dona de Barcelona: tradicionalisme enfront d'avantguardisme. L'Escola Mallorquina	1022
4.4.1.3 Paraules proemials a la lectura de poemes de Anna Maria de Saavedra als amics de la poesia	1027
4.4.1.4 Possibilitat de convertir Miramar en un centre d'edicions franciscanes	1028
4.4.1.5 Col·laboració a l'Enciclèpèdia Italiana	1029
4.4.1.6 Centenari de la conquesta de Mallorca	1029

4.4.2 LA CANDIDATURA DE MN. ALCOVER A L'ACADEMIA DE LA LENGUA ESPAÑOLA I ELS SEUS DEFENSORS: JOAN ROTGER I JERONI PONS	1033
4.4.3 ELS FINESTRALS DE LA SEU	1040
4.4.4 LABOR PERIODÍSTICA (1928-1929)	1045
4.4.4.1 «La Nostra Terra». Finalment la revista sempre desitjada	1045
4.4.4.2 El localisme, el provincianisme i la tradició. Altra volta Llorenç Villalonga	1047
4.4.4.3 El llibre <i>Gaudí</i> de J. F. Ràfols i Francesc Folguera. Una reflexió sobre la seva obra i les seves repercussions	1054
4.4.4.4 Homenatge a Cristòfol Pizà i a <i>Recuerdos i bellezas de España</i> de Josep Maria Quadrado	1057
4.4.4.5 Exposició Universal de Barcelona	1059
4.4.4.6 Entorn del turisme	1062
4.4.5 INTENT DE TRASLLAT A L'ARXIU DE MALLORCA	1065
4.4.6 ALTRA VOLTA TREBALL EDITORIAL I LITERARI	1067
4.4.7 LA DICTADURA TORNA A ATACAR	1070
4.4.8 ESTIU DE 1929 A MALLORCA. EXCURSIONS	1073
4.4.9 CONCLUSIÓ	1074
 5. ELS ANYS DE LA II REPÚBLICA. ESPERANCES DECEBUDES (1930-1936)	 1076

5.1 ELS MESOS ANTERIORS A LA REPÚBLICA (1930-1931)	1079
5.1.1 EL FINAL DE LA DICTADURA	1080
5.1.1.1 Començament d'una etapa nova	1080
5.1.1.2 Per l'amnistia	1082
5.1.1.3 Homenatge a Antoni M. Sbert	1084
5.1.2 OCUPACIONS I PROBLEMES	1087
5.1.3 CANONITZACIÓ DE SANTA CATALINA TOMÀS	1088
5.1.4 VIATGE A ROMA	1091
5.1.5 MONUMENT A COSTA I LLOBERA	1100
5.1.6 CENTRE AUTONOMISTA DE MALLORCA	1104
5.1.7 CONFERENTIA CLUB	1110
5.1.8 INTEL.LECTUALS CASTELLANS A BARCELONA	1112
5.1.9 LABOR PERIODÍSTICA	1115
5.1.9.1 El comte Hermann Keyserling. Les idees nacionalistes de Ferrà	1115
5.1.9.2 Preocupació pedagògica. Els exàmens absurds de la universitat espanyola	1117
5.1.9.3 La poesia a Madrid i a Catalunya. La poesia castellana: Antonio Machado, Díez-Canedo, Enrique de Mesa i l'Escola del Guadarrama	1119
5.2 ELS PRIMERS ANYS DE LA REPÚBLICA. ANYS D'ESPERANÇA (1931-1933)	1122

5.2.1 PROCLAMACIÓ DE LA REPÚBLICA	1126
5.2.2 LA DISPUTA AMB LLORENÇ VILLALONGA A CAUSA DE <i>MORT DE DAMA</i> . LA HISTÒRIA D'UNA INCOMPRESIÓ MÚTUA	1130
5.2.3 ENTORN DE L'ESTATUT	1140
5.2.4 LABOR PERIODÍSTICA (1931-1933)	1143
5.2.4.1 El problema de la llengua i el nacionalisme	1143
5.2.4.2 Proposta de reeditar les obres de Carner	1147
5.2.4.3 La confrontació entre dretes i esquerres: <i>La selva i la caverna</i> , «Verdad i justicia» i Ll. M. Duran	1148
5.2.4.4 L'estatut de Catalunya i les relacions polítiques entre Catalunya i Mallorca	1150
5.2.4.5 L'admiració envers Manuel Azaña	1154
5.2.4.6 Mallorca i el turisme	1156
5.2.4.7 La qüestió religiosa	1167
5.2.4.8 Reivindicació de la pulcritud de la ciutat	1169
5.2.4.9 El mecenatge de Francesc Cambó a la Fundació Bíblica Catalana, les <i>Lletres de Sant Pau</i> i el Dr. Carles Cardó	1169
5.2.4.10 L'Escola Mallorquina de música: Antoni Noguera, Baltasar Samper i Joan M. Thomàs	1171
5.2.5 AMICS I CONEGUTS	1173
5.2.5.1 Emilia Bernal i la traducció de poesies	1173

5.2.5.2 Els amics catalans i els seus llibres de poemes. Discussions sobre la poesia moderna	1175
5.2.5.3 Retrobament amb Lluís Nicolau d'Olwer: Reflexions d'homes madurs	1176
5.2.5.4 Amistat, mestratge i discussió literària amb el pare Rafel Ginard . .	1181
5.2.5.5 Estiu de 1933 a Barcelona. Hermínia Grau. Anada a Viladrau	1185
5.2.6 ACTIVITAT CULTURAL	1186
5.2.6.1 Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial: La residència de la Generalitat (1931-1936). Bartomeu Rosselló-Pòrcel.	1186
5.2.6.2 Feina a la Biblioteca Universitària, classes a la universitat	1192
5.2.6.3 Centenaris del naixement de Ramon Llull i de l'oda <i>La pàtria</i>	1194
5.2.6.4 Secretari del jurat dels Jocs Florals de Barcelona	1202
5.2.6.5 Planificació de la tornada a Mallorca a l'arxiu de l'Audiència	1202
5.2.6.6 Comitè de relacions entre Catalunya i Mallorca	1204
5.2.7 CONCLUSIÓ	1207
5.3 ELS ANYS DE DECEPCIÓ (1934-1936)	1209
5.3.1 PARTICIPACIÓ DE MIQUEL FERRÀ A LA PUIXANT VIDA CULTURAL CATALANA	1212
5.3.2 LABOR EDITORIAL	1214
5.3.3 LABOR PERIODÍSTICA	1217

5.3.3.1 Teatre mallorquí	1218
5.3.3.2 La mort de Josep Llimona. La comparació entre el catalanisme de principi de segle i el dels anys trenta	1220
5.3.3.3 Altra volta la concepció de la ciutat	1222
5.3.3.4 L'esquerra catalana. Els fets d'octubre de 1934. <i>Civilitzar les esquerres</i>	1225
5.3.3.5 <i>La minyonia d'un infant orat</i> , un nou llibre en prosa de Llorenç Riber (1935)	1235
5.3.3.6 Les eleccions de 1936 i el problema religiós i educatiu	1238
5.3.4 AMICS I CONEGUTS (1933-1936)	1243
5.3.4.1 Mr. J. J. A. Bertrand i l'Institut Francès. Conferències a Mallorca	1243
5.3.4.2 Gabriel Alomar	1245
5.3.4.3 Mort del P. Miquel d'Esplugues	1247
5.3.4.4 Mort de Rafael Masó i Valenti i conferència de Miquel Ferrà sobre l'amic	1249
5.3.4.5 Mort de Joan Rosselló i repercussió en Ferrà dels fets d'octubre de 1934	1250
5.3.5 ACTIVITAT CULTURAL (1933-1936)	1251
5.3.5.1 Coronació de la Mare de Déu de Lluc	1251
5.3.5.2 Carta oberta dels mallorquins a Pompeu Fabra	1252
5.3.5.3 Recull d'articles i traduccions	1253
5.3.5.4 Miquel Ferrà i la ràdio	1256

5.3.5.5 La Biblioteca Universitària de Barcelona	1256
5.3.5.6 Els Jocs Florals de Palma i Maria Antònia Salvà	1257
5.3.5.7 La Comunitat Cultural Catalanobalear i els manifestes	1259
5.3.5.8 Viatge a Andalússia i Gibraltar amb un grup d'estudiants índús . . .	1260
5.3.6 PRINCIPIS DE 1936	1261
5.3.7 OBTENCIÓ DE LA PLAÇA DE BIBLIOTECARI A MALLORCA I FINAL DE CURS A BARCELONA EN COMISSIÓ DE SERVEIS	1263
6. ANYS DE SILENCI (1936-1947)	1264
6.1 LA GUERRA	1268
6.1.1 VINGUDA A MALLORCA, PRIMERS MESOS DEL <i>MOVIMIENTO</i> , RETRACTACIÓ DEL MANIFEST, DEPURACIÓ I PRESA DE POSSESSIÓ DE LA PLAÇA DE L'ARXIU D'HISENDA	1271
6.1.2 FEINA A LA BIBLIOTECA PROVINCIAL (1937-1939)	1280
6.1.2.1 Nomenament com a cap de la Biblioteca Provincial. Proposta de biblioteca mallorquina o balear. Creació de biblioteques per a l'esquadra i l'hospital militar (1937)	1281
6.1.2.2 La Biblioteca Provincial l'any 1938. Diverses feines d'organització. <i>Lecturas para el soldado</i>	1284
6.1.2.3 Llibres incautats (1938)	1285
6.1.2.4 Membre de la junta de cultura històrica i del tresor artístic	1286

6.1.2.5 Dos nous nomenaments: bibliotecari de l'Institut Ramon Llull i vocal del patronat provincial per al foment de les biblioteques, arxius i museus (1938)	1287
6.1.2.6 Biblioteca de l'Institut Ramon Llull (1938-1944)	1288
6.1.2.7 Ferrà romp el seu silenci amb motiu de la inauguració de la biblioteca de l'Institut Ramon Llull (1939[?])	1289
6.1.2.8 La Biblioteca Pública l'any 1939	1291
6.1.3 AMICS, CONEGUTS I DEIXEBLES (1937-1939)	1293
6.1.3.1 Mort d'Emili Darder (1937)	1293
6.1.3.2 Noves dels amics de fora Mallorca (1936-1937)	1293
6.1.3.3 Vida quotidiana. Excursions amb el fill de Jaume Bofill i el de Fèlix Escales (1937)	1295
6.1.3.4 La censura militar intercepta la correspondència amb Maria Antònia Salvà (1937-1938)	1296
6.1.3.5 El mestratge de Miquel Ferrà en Miquel Dolç	1298
6.1.4 L'ACTITUD SILENCIOSA DE FERRA I EL CONVIT A PARTICIPAR EN LA LITERATURA I EL PERIODISME DEL NOU REGIM	1301
6.1.5 VIDA QUOTIDIANA (1938)	1303
6.1.6 FINAL DE LA GUERRA	1304
6.1.7 CONCLUSIÓ	1307
6.2 ELS PRIMERS ANYS DE LA POSTGUERRA (1939-1942) .	1309
6.2.1 TORNADA DE MIQUEL FERRÀ A BARCELONA	1310

6.2.2 LA POESIA I LA LLENGUA COM A CENTRE	1312
6.2.3 VIATGE A MENORCA (1941)	1316
6.2.4 PREPARACIÓ D'EDICIONS DE LLIBRES DE MARIA ANTÒNIA SALVÀ (1941)	1317
6.2.5 DEIXEBLES I AMICS (1939-1942)	1319
6.2.5.1 La torre de la Biblioteca Universitària i Maria Novell, M. A. Royo i Rosa Leveroni. Relació amb aquesta darrera (1939-1944)	1319
6.2.5.2 Correspondència amb Hermínia Grau i noves de Lluís Nicolau d'Olwer (1939-1940)	1322
6.2.5.3 Corresponsal dels catalans a Mallorca (1941-1942). Membre corresponent de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona	1325
6.2.5.4 Llorenç Moyà i Miquel Gayà	1327
6.2.5.5 Joan Llongueras	1330
6.2.5.6 Ajuda a altres amics: Baltasar Samper, Hermínia Grau, Guillem Forteza, Lluís Nicolau d'Olwer (1942)	1334
6.2.5.7 Relació amb la dirigent comunista Matilde Landa Vaz	1337
6.2.5.8 Visita de poetes catalans a Mallorca: Joan Llongueras, J. M. Boix i Selva, Joan Vinyoli i Rosa Leveroni (1942)	1342
6.2.6 CONTACTE BUROCRÀTIC AMB MIQUEL VILLALONGA	1343
6.2.7 FEINA A LA BIBLIOTECA (1940-1943)	1344
6.3 ANYS DE NOVES I TÍMIDES ESPERANCES (1943-1945)	1347

6.3.1 LA MORT ES FA PRESENT	1348
6.3.2 ACTIVITAT CULTURAL	1354
6.3.2.1 La vida continua. Nous projectes, noves edicions	1354
6.3.2.2 Altres activitats literàries	1357
6.3.2.3 Confecció d'un diccionari de màximes i sentències	1359
6.3.2.4 Comissió encarregada de la formació del <i>Catálogo del Tesoro Bibliográfico y Documental</i> (1944)	1362
6.3.2.5 Sebastià Garcias Palou i l'Schola Lullística	1363
6.3.3 AMICS I CONEGUTS (1943-1944)	1364
6.3.3.1 Amics de Catalunya	1364
6.3.3.2 Catalans i valencians a Mallorca	1366
6.3.3.3 Homenatge a Maria Antònia Salvà en el seu 75è aniversari	1369
6.3.3.4 Marià Villangómez	1371
6.3.4 L'OPUSCLE DE TORRES GOST SOBRE COSTA I LLOBERA	1375
6.3.5 LECTURA DE POEMES DE MIQUEL FERRÀ ALS AMICS DE LA POESIA (1944)	1377
6.4 NOUS PROJECTES I ESPERANCES (1945-1947)	
.	1381
6.4.1 EL CONFLICTE DE L'EDICIÓ DE LES OBRES DE MARIA ANTÒNIA SALVA I ALTRES EDICIONS	1382
6.4.2 CELEBRACIONS I CENTENARIS (1945-1947)	1383

6.4.2.1 Centenari de Mn. Jacint Verdager(1945)	1383
6.4.2.2 Homenatges i volums collectius (1945-1946)	1385
6.4.2.3 Homenatge a Costa i Llobera (1947)	1386
6.4.2.4 Festes de l'entronització de Montserrat (1946-1947)	1387
6.4.3 VIDA FAMILIAR (1945)	1388
6.4.4 AMICS, CONEGUTS I DEIXEBLES (1945-1947)	1389
6.4.4.1 Visites i cartes d'amics de Barcelona i mallorquins (1945-1946) . .	1389
6.4.4.2 Joan Mascaró	1392
6.4.4.3 Joan Estelrich	1394
6.4.4.4 Miquel Àngel Colomar (1944-1947)	1396
6.4.4.5 Miscel·lània Salvador Galmès	1401
6.4.4.6 Lluís Nicolau d'Olwer	1402
6.4.4.7 Cartes d'amics de Mallorca i de fora (1946-1947)	1404
6.4.4.8 Bons poetes i «clients»: Moyà, Gayà, Marroig, Erdozaín, etc. (1945-1947)	1410
6.4.5 FEINES DELS DARRERS ANYS	1412
6.4.5.1 <i>El archiduque errante</i> de Bartomeu Ferrà i Juan	1412
6.4.5.2 Biblioteca pública de Mallorca (1945)	1412
6.4.5.3 Pròlegs i poesies (1946)	1413
6.4.5.4 Tímid inici de la labor de publicista	1415

6.4.5.5 Realització d'una bibliografia folklòrica mallorquina	1416
6.4.5.6 Darrers treballs (1947)	1417
6.4.5.7 Darreres feines a la biblioteca	1423
6.4.6 REUNIONS (1946)	1424
6.4.7 MORT DE BARTOMEU FERRÀ I JUAN	1425
6.4.8 MEMBRE CORRESPONENT DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS	1426
6.4.9 PRIMERA INTERVENCIÓ QUIRÚRGICA	1427
6.4.10 DARRERS MESOS	1428
6.4.11 CONCLUSIÓ	1430
6.5 CONCLUSIÓ AL CAPÍTOL 6	1431
7. CONCLUSIONS FINALS	1432
8. BIBLIOGRAFIA	1451
8.1 FONTS I LA SEVA PROCEDÈNCIA	1453
8.1.1 LLIBRES I OPUSCLES DE MIQUEL FERRÀ	1460
8.1.2 ESCRITS DE MIQUEL FERRÀ PER ORDRE CRONOLÒGIC	1461

8.1.3 ALTRES FONTS. ESCRITS COETANIS	1513
8.2 ESCRITS SOBRE MIQUEL FERRÀ	1537
8.3 BIBLIOGRAFIA GENERAL	1553

0. INTRODUCCIÓ

Unes cartes de Miquel Ferrà, llegides per J. M. Llopart en una conferència sobre *Els horitzons ideològics de l'Escola Mallorquina* pronunciada a la Universitat de les Illes Balears, ens feren conèixer un personatge inconformista i en desacord amb la societat en què vivia, un personatge que clamava contra els defectes d'aquella societat. Això contradeïa el que havíem entès sempre com Escola Mallorquina. Aquesta «heterodòxia» del personatge ens va atreure i vàrem parlar amb el conferenciant, decidits a saber-ne quelcom més. Per altra banda, havíem de fer un treball d'història de la filosofia sobre la història del pensament a Mallorca i varem pensar que, tal volta, en podia ser el tema del treball i que aquest ens serviria per conèixer més el personatge. Llopart ens en parlà una mica més i ens facilità, amb el permís de Miquel Gayà, l'accés a la correspondència entre Miquel Ferrà i Maria Antònia Salvà, d'on procedien aquelles cartes. El treball que vàrem fer sobre el magnífic i extens epistolari ens va servir per començar a descobrir Miquel Ferrà i per interessar-nos cada vegada més per la seva figura. Llopart ens parlà dels múltiples articles periodístics que Ferrà havia escrit defensant les mateixes idees que a la correspondència amb Maria Antònia Salvà i ens comentà que seria una tasca important arregar aquells articles, com ell mateix i altres escriptors havien manifestat en les referències que havien fet a Ferrà en llibres i conferències. A més, també era important estudiar aquests articles i el pensament, la vida i l'obra de Miquel Ferrà, personatge desconegut o mal conegut a través del tòpic empobridor de «pertanyent a la segona generació de l'Escola Mallorquina».

Vàrem començar a cercar alguns d'aquests articles al setmanari «Sóller». Francesc Moll, assabentat del nostre interès per Ferrà a través de J. M. Llopart, ens demanà si teníem prou articles per publicar-los en un tomet de la Biblioteca Bàsica de Mallorca i ens encarregà de preparar-ne l'edició. Aquest fet ens animà a recopilar encara més articles per poder-ne fer una selecció i així donar a conèixer Ferrà a un públic ampli. Es va editar el tomet i vàrem continuar la nostra tasca. Vàrem anar veient que Ferrà havia escrit molts d'articles, pràcticament durant tota la seva vida, i ens vàrem proposar una cerca exhaustiva a periòdics i revistes de Palma principalment, però també de Sóller, Inca, Artà, Girona,

Barcelona, Vilanova i la Geltrú, Gijón, etc. També vàrem intentar localitzar tots aquells altres escrits com conferències, pròlegs, recensions, etc. dispersos aquí i allà. Ja molt avançada la tasca de cerca d'articles vàrem anar descobrint alguns pseudònims de Ferrà, que ens feren tornar revisar alguns periòdics que ja havíem buidat.

En l'intent de saber més de Ferrà, ens posàrem en contacte amb la seva família, que ens facilità l'accés al seu abundant arxiu personal, una font contínua d'informació i de posteriors recerques sobre el personatge. L'abundant correspondència existent al seu arxiu —més de dues mil cartes i postals— ens va dur a cercar, especialment a Mallorca i Barcelona, la que ell havia escrit. Vàrem arribar a reunir fotocòpies de més de mil cartes escrites seves, entre les quals n'hi ha quatre-centes adreçades a Maria Antònia Salvà, guardades a l'arxiu Salvà de s'Allapassa, que ens facilità la família de la poetessa. A l'arxiu de Ferrà també hi vàrem trobar molts retalls d'articles seus que ja havíem aconseguit buidant diaris i alguns que ens donaren pistes per buidar-ne d'altres.

La importància que anava agafant el personatge, car se'l veia com el mentor d'un grup nacionalista mallorquí important; i l'abundant informació sobre la seva actuació i el seus escrits, ens animaren a emprendre un treball que ha durat set anys i amb el qual hem intentat acostar-nos al personatge i a la seva circumstància. Durant aquest temps, i a mesura que anàvem descobrint Ferrà, vàrem anar determinant —sobre la marxa en els primers temps— els objectius que s'havia de proposar la nostra tesi:

1) Reunir tot el material de primera mà que fos possible, tant de Miquel Ferrà com del seu entorn. Aquest material tenia tres blocs principals: el seu arxiu personal; els articles periodístics dispersos a la premsa mallorquina, tal volta a la catalana i àdhuc a l'asturiana, ja que vàrem arribar a pensar que també n'havia pogut publicar alguns durant la seva curta estada a Gijón, i totes les cartes escrites per ell, que podíem reunir a partir de les que hi havia al seu arxiu i al dels autors d'aquestes.

2) Donar a conèixer Miquel Ferrà, especialment com a pensador i ciutadà i deixant els aspectes literaris estrictament dits, tret que fossin pertinents per a la investigació que

ens havíem proposat. La coneixença del personatge podria possibilitar un estudi posterior, més profundit, del seu vessant literari.

3) Analitzar tot quant, de manera callada, havia anat fent en defensa de les seves idees sobre nacionalisme, catalanisme, llengua, arquitectura, urbanisme, literatura, pintura i l'art en totes les seves manifestacions.

4) Estudiar la seva relació amb el que s'ha anomenat Escola Mallorquina, les seves opinions i actuacions sobre aquest concepte o sobre unes peculiaritats diferencials mallorquines, definides en ocasions amb el terme *mallorquinisme*.

5) Destacar la seva importància en les relacions entre Catalunya i Mallorca i com alhora connectava Mallorca amb la intel·lectualitat castellana i la d'altres països europeus, amb l'objectiu de presentar Mallorca a l'exterior i ensems obrir l'illa a les influències de la resta del món.

6) Fer palesa la riquesa del personatge no només en les seves actuacions públiques sinó també en la seva vida privada, en les seves relacions personals i en el pensament quotidià expressat en aquestes relacions. La seva abundant correspondència ho feia possible i creiem que la quotidianitat del personatge i els detalls de la seva vida ens acostarien a la seva profunda humanitat.

7) Exemplificar que el pensament dels grans filòsofs no arriba fins a la gent corrent si no hi ha intel·lectuals com Ferrà que, sense plantejaments teòrics molt elaborats, els transmetin les idees dels grans pensadors, que han llegit directament o ja interpretades per altres intermediaris. A través dels articles periodístics, el pensament dels grans filòsofs es torna llenguatge comprensible per als lectors dels diaris, tant dels més cultes, com dels més senzills. D'aquesta manera, creiem poder mostrar com gràcies a persones com Ferrà s'introduïen a Mallorca pensaments i idees nascuts molt enfora, que altrament no ens haurien arribat o ho haurien fet amb més dificultat. A la vegada, volíem exposar com Ferrà també ajudava, a través de la seva feina, a difondre les idees de pensadors mallorquins —especialment Ramon Llull— al Principat i a d'altres indrets, gràcies sobretot a l'edició de les seves obres.

8) Evidenciar com pensament i acció anaven units en el nostre personatge. Ferrà, a semblança de Ramon Llull, se sent fortament atret per la contemplació i la meditació però les circumstàncies l'aboquen a una acció trepidant que li dificulta la mateixa reflexió, sempre deixada per més endavant.

9) I, finalment, presentar els múltiples caires de Ferrà com a intel·lectual compromès amb el seu país i amb els seus conterrànies.

Hem de dir finalment, que per causes de salut de l'autor, aquesta tesi ha estat aturada durant quasi dos anys, malgrat haver intentat posar al dia algunes coses essencials, cal tenir en compte aquesta circumstància en el moment de la lectura.

Els límits del nostre treball no eren mals de determinar, ja que la pròpia figura de Ferrà els establia. Malgrat això, cal fer algunes precisions. En primer lloc, hem de justificar l'estudi del seu avi i principalment de son pare. En un moment donat de la investigació ens vàrem adonar de la gran influència de son pare en la seva ideologia i actuació. Ens va fer pensar que una part de la comprensió de la personalitat del fill, especialment en la seva joventut, radicava en el pare a causa de les idees conservadores d'ambdós, que donaven una gran importància a l'educació dels fills. El pare en donava al fet de predicar amb l'exemple; el fill, a l'obediència i a seguir l'exemple dels majors, i ambdós, al paper de la família en la formació de l'individu. Això no vol dir que no hi hagués discrepàncies, com de fet hi va haver.

En segon lloc, malgrat haver arplegat algunes poesies inèdites, varem descartar estudiar la seva literatura, de la qual ja s'havien ocupat altres autors, encara que amb no massa profunditat. Tal volta és una tasca que els materials continguts en aquesta tesi fan possible, i a la qual animam a alguna estudianta o estudiant de literatura.

0.1 ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Fins ara, la figura de Ferrà no ha estat analitzada amb un mínim de deteniment ni amb una certa profunditat, fent excepció del llibret de Miquel Gayà i Sitjar, *La poesia de Miquel Ferrà*, que no tracta del personatge sinó d'un aspecte de la seva literatura. Diversos autors li han dedicat alguns articles o l'han inclòs als seus llibres i, evidentment, apareix com entrada en algunes enciclopèdies o històries de la literatura. També es pot trobar algun estudi com a pròleg de les obres del poeta. Per altra part, Miquel Ferrà és esmentat com a personatge important en estudis sobre l'Escola Mallorquina, el grup que va ser anomenat de «Mitjorn», o del de la Generació del 17, o de «La Nostra Terra», i també per l'actitud digna durant la guerra civil espanyola i pel poema de defensa de la llengua que escriví amb motiu d'aquell esdeveniment.

La figura de Ferrà ja causà, en vida, una certa admiració i adhesió, encara que fos en el grup minoritari dels seus seguidors. Aquesta adhesió per part d'uns era enfrontament i atacs per part d'altres. Moltes persones escriviren, sobretot articles als periòdics, a favor o en contra de Ferrà o més aviat, a favor o en contra del que Ferrà defensava. El nom d'Alanís (pseudònim habitual de Miquel Ferrà) és molt sovint posat en solfa en periòdics i revistes illencs de principi de segle. Tal volta el seu enemic més prolífic fou Mn. Alcover. En aquest sentit, seria una bona tasca reunir tot el que es va escriure a favor o en contra de Ferrà durant la seva vida; encara que no podem dur-la a terme ara per ara, crec que queda en gran part palesa en aquest treball. Per altra banda, diverses fites parlen a favor de la seva obra i reconeixen la seva labor, no només literària sinó també cívica i de defensa del patrimoni natural i urbà. La més important seria l'homenatge que el 1927 li reten els seus amics amb motiu de la publicació del seu llibre de poesies *A mig camí*.

Podem copsar també la importància i l'admiració que despertava Ferrà entre el grup que dirigia i animava en les manifestacions escrites que provocà la seva mort, en un moment en què no era gens fàcil lloar un home que, a més d'haver estat catalanista tota la vida —malgrat haver-se'n desdit de paraula i per obligació— seguia la seva militància callada a favor de la llengua i la literatura catalanes. Cal esmentar en primer lloc les

Endreces pòstumes a Miquel Ferrà que reuniren i després publicaren els seus amics mallorquins i catalans, sense distinció. En segon lloc, els diaris illencs publicaren un grapat de necrològiques no només immediatament després de la seva mort sinó en els anys posteriors, commemorant els aniversaris. El novembre de 1948, la Congregació Mariana dels Jesuïtes li reté un homenatge en commemoració del primer aniversari de la mort, en el qual intervingué Josep Maria Llompart, un dels poetes joves que havien de superar l'Escola Mallorquina, encara que se'n considerassin sempre deutors. Llompart parlà, significativament, devora Guillem Colom, de la primera generació posterior a Ferrà, i Joan Pons i Marquès, de la segona. No hem d'oblidar tampoc el cas especial de l'*Elegia a Miquel Ferrà*, que amb motiu de la seva mort musicà Mn. J.M. Thomàs.

Més endavant, i a causa de la major obertura del règim franquista dels anys seixanta, alguns dels seus deixebles el recordaren en les seves memòries. És el cas de Llorenç Moyà, Guillem Colom i Miquel Gayà, el qual, a més, publicà un llibre sobre la seva poesia¹ i preparà l'edició de la correspondència entre Miquel Ferrà i Maria Antònia Salvà, de la qual se n'han publicat recentment les cartes de Ferrà. També podem citar la introducció de Joan Pons i Marquès a les *Poesies completes* de Miquel Ferrà.² Guillem Colom i Ferrà³ també l'estudia en un article i el P. Miquel Batllori, a la introducció del llibre de Miquel Gayà abans esmentat.

El rebuig de la dècada dels anys seixanta cap a l'Escola Mallorquina, sense cap matisació, va encaixonar progressivament Ferrà dins aquest clixé. Es veia com un poeta «carca», se n'oblidava el vessant cívic i se l'igualava a Maria Antònia Salvà i Llorenç Riber. Només en parlaven els qui l'havien conegut, que no eren precisament els més joves ni els més moderns, amb l'excepció de Damià Ferrà-Pons, que en aquells moments detectà la importància del civisme de Ferrà, malgrat que no dedicàs massa espai a difondre-la.

¹ *La poesia de Miquel Ferrà*, Barcelona, 1960.

² Barcelona, 1962.

³ *Miquel Ferrà, poeta elegíac*, «Lluc», desembre de 1972, pàg. 9-11.

Durant tots aquests anys, les històries de la literatura hi han fet referències, a vegades ben explícites i algunes vegades parlant del seu caire cívic. Ferrà apareix a la *Història de la literatura catalana* de J. Molas a l'article «La poesia noucentista» d'Enric Bou,⁴ a la *Literatura catalana contemporània*,⁵ de Joan Fuster, i a *Literatura moderna a les Balears*, de Josep M. Llompart. També té entrades a la GEC i a la GEM.

El podem trobar també citat en algunes de les obres de Sebastià Serra, Isabel Graña, Josep Pla, Maria Lluïsa Julià, Gregori Mir, Pierre Vilar, Sebastià Trias Mercant, Jaume Pomar, Jaume Pomar Fuster, Norbert Bilbeny, etc. Remetem el lector a aquests noms en la bibliografia secundària.

Finalment, les monografies més recents en parlen i alguns autors com Josep Massot i Muntaner, Pere Fullana i Isabel Peñarrubia s'adonen de la seva gran importància i de l'injust oblit en el qual s'ha mantingut. També en destaca el seu paper rellevant la tesi doctoral de Bartomeu Carrió, i la biografia de Llorenç Villalonga a cura de Jaume Pomar en revela l'admiració que despertà en el novel·lista, malgrat les posteriors desavinences.

Aquests darrers estudis fan evident la necessitat de conèixer Miquel Ferrà no només en un moment de la seva vida ni en un sol aspecte, sinó íntegrament: qui va ser i quin paper va jugar en la història i la cultura de principis del segle XX a Mallorca i Catalunya. Així i a través seu podrem entendre millor la nostra història i la nostra cultura. Aquesta és la tasca que ens hem proposat amb aquest estudi.

A partir de tots els estudis anteriors i del seu contingut podem constatar la importància de Ferrà dins la història cultural contemporània, sobretot mallorquina però també catalana; una importància que es detecta especialment en estudis monogràfics com els de Peñarrubia i P. Fullana, que el citen abundantment, i que fa evident la necessitat no tan sols de conèixer el personatge com actor d'una part del nostre passat, sinó de situar-lo en el centre del nostre estudi i a partir d'ell analitzar la realitat i les altres persones i institucions que l'envoltaven.

⁴ MOLAS, Joaquim et al., *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona 1987, Volum IX, pàg. 137-140.

⁵ FUSTER, Joan, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona 1976.

Si ens fixam en els estudis sobre la intel·lectualitat mallorquina, veurem que tots són monogràfics sobre un aspecte que és estudiat profundament en un moment donat i en el qual surten abundants personatges que en són els actors intel·lectuals i culturals. Aquests estudis, bàsics per conèixer bé el nostre passat, tenen dues dificultats: per una banda, encara són massa escassos; per l'altra, ens manca una història de la Mallorca contemporània feta amb seriositat i mitjans, que ens permeti emmarcar els aspectes o personatges que volem estudiar en un context determinat, sense haver-lo d'elaborar cada vegada. Així, aquests estudis monogràfics analitzen amb profunditat un moment determinat però no ens proporcionen la visió diacrònica que desitjaríem. És per això que ens semblen necessaris, com a complement d'aquests importants treballs monogràfics, els estudis biogràfics dels protagonistes de la nostra cultura, els quals ens aporten una visió centrada en una sola persona però relacionada amb un entorn humà i cultural propi de tota una època. És una perspectiva que els complementa, els enriqueix, els dóna una visió de conjunt que no tenien i al mateix temps es veu enriquida i aprofundida per aquells estudis.

I si pocs són els estudis monogràfics, més escassos són encara els estudis biogràfics. Els personatges clau de la història contemporània mallorquina són pendents d'estudi. Creim, per tant, que cal tractar d'aquests personatges i el nostre desig és que el present treball pugui exemplificar l'interès que podrien tenir d'altres estudis dedicats a personatges de la nostra cultura.

0.2 METODOLOGIA I ESTRUCTURACIÓ DEL TREBALL

Per dur a terme aquest treball vàrem reunir, d'entrada, el material de primera mà, tal com hem especificat més amunt. Tanmateix, aquesta cerca de materials nous ha estat una tasca continuada al llarg de tota la investigació i encara ara apareixen alguns materials que no havíem pogut aconseguir anteriorment.

Una vegada obtingut el material, la primera part del treball va consistir en una memòria d'investigació que incloïa, ordenats cronològicament, els materials que havíem anat arreplegant, sobretot els d'arxiu, en el qual la correspondència és un element central. Deixàvem al marge tota la part del pensament de l'autor, plasmat en articles, pròlegs, conferències, etc. Per realitzar la memòria vàrem haver de consultar una certa bibliografia per començar a emmarcar el material que anàvem ordenant en forma de biografia. Aquesta lectura, juntament amb d'altres, ens va servir per començar a elaborar la tesi.

Una vegada lliurada a la UIB el mes de setembre de 1992, havíem de continuar el treball de la tesi. La tasca següent era seleccionar els punts més interessants de la biografia i introduir-hi la part del pensament de l'autor —exposat en els seus escrits— i contextualitzar-ho tot amb un objectiu molt concret: no presentar el personatge aïllat sinó com a membre i animador d'un o de diversos grups amb una funció dins la societat que els acollia.

El primer que calia decidir era si fèiem una biografia intel·lectual ajuntant vida i pensament, o si tractàvem els dos vessants per separat. Finalment i d'acord amb el director de la tesi vàrem decidir adoptar la primera solució pensant que Ferrà no tenia obres de pensament pròpiament dit i que, malgrat haver-hi molt de pensament en els seus articles, aquests s'entien més dins el context en què s'havien escrit que com a expressió d'un pensament més teòric i sistemàtic, apartat de la circumstància concreta en què havien sorgit. De fet, Ferrà havia publicat articles en lloc de llibres i aquesta intenció de l'autor havia de ser respectada. Consideràvem, per altra part, que el pensament de Ferrà s'entendria més en el context dels seus articles que estudiat a part i, consegüentment, vàrem anar estudiant-los en el seu marc biogràfic, social, polític i cultural. Aquesta contex-

tualització va requerir el repàs de la biografia per extreure'n allò més significatiu i l'estudi d'una ampla bibliografia històrica i cultural que, afegida a la que havíem consultat per la memòria d'investigació, ens permetés situar el pensament i l'acció de Ferrà dins el món on vivia.

La tasca no fou fàcil ja que el context era molt ample en tots els aspectes. Des del punt de vista històric, per exemple, s'havia de situar un període de més de seixanta anys caracteritzat per grans trasbalsos en la societat mallorquina, catalana, espanyola i mundial. També calia tenir en compte el pensament i la cultura d'aquests moments, també força rics en aquests aspectes. I, finalment, Ferrà no s'havia ocupat d'un aspecte únic de la cultura —per exemple, la literatura— sinó que, d'acord amb la seva concepció lulliana, clàssica i renaixentista, havia volgut tractar els aspectes més diversos de la seva cultura, la qual cosa implicava un coneixement de cada un d'aquests aspectes i, per tant de la història eclesiàstica, la pintura, l'escultura, l'arquitectura, l'urbanisme, la literatura, la llengua, etc., en uns àmbits no només mallorquins sinó també catalans i europeus.

Totes aquestes dificultats s'agreuaven per la manca d'estudis sobre aquests aspectes a Mallorca. Sovint calia no sols estudiar un context que havia estat tractat per altres sinó que també s'havia d'elaborar a través de la premsa, estudis monogràfics, etc. Atesos tots aquests entrebancs i davant la impossibilitat d'una contextualització prou completa, vàrem optar per donar més importància a les dades del personatge que poguéssim aportar que a la seva contextualització, la qual, d'altra banda, no s'havia d'oblidar. Aquestes dades ordenades permetran més endavant, quan es publiquin altres estudis, situar millor la figura de Miquel Ferrà i alhora el coneixement del personatge ajudarà a entendre millor la nostra història i la nostra cultura.

Hem volgut també que l'estudi no sigui asèptic i vist des de defora, en un intent d'acostar Miquel Ferrà al lector perquè pugui compartir la descoberta, la qual d'aquesta manera queda oberta a més interpretacions que la nostra, malgrat que no volem defugir la responsabilitat de donar-la. Les abundants cites tenen la finalitat de deixar que el

personatge es manifesti amb les seves pròpies paraules o es deixi definir pels qui l'envolten.

La riquesa i la varietat de Miquel Ferrà han fet també difícil l'estructuració del treball, la qual ha canviat sovint al llarg de la investigació.

Les transcripcions respecten escrupolosament els originals. El moment en què foren escrits, abans i després de la publicació de les normes ortogràfiques, fan que les transcripcions literals tinguin també un significat ja que la llengua era un aspecte fonamental en la seva vida. Ens informen de com escrivia abans de publicar-se les normes: d'una manera bastant semblant a la que aquestes establiren, i ens indiquen també el respecte que Ferrà els tingué, ja que les adoptà en el mateix moment de la seva publicació.

L'estudi es divideix en sis capítols, que recorren tota la vida de Ferrà, dels quals els dos centrals el més importants de la seva vida. El primer, dedicat als anys de formació, tracta de la influència de son pare, de la infantesa, dels contactes amb els grups culturals mallorquins i catalans i de les seves primeres accions culturals, especialment a Mallorca. També comprèn el temps que estudià les carreres de dret i filosofia i lletres i la preparació de les oposicions per accedir al Cos d'Arxivers i Bibliotecaris de l'Estat. El segon període es caracteritza, principalment, pel seu desig d'influir a través dels seus articles periodístics en l'ensopit món cultural mallorquí, greument malalt a causa de les repercussions de la Setmana Tràgica. Aquesta influència arribarà a uns joves —i no tan joves— que tindran la seva eclosió en la que ha estat anomenada Generació del 17.

El paper de Ferrà en aquest grup constitueix la matèria del capítol tercer, que analitza el període 1917-1920, caracteritzat per la baixada a la realitat i la voluntat d'influència concreta en una societat mallorquina que, finalment, no respon a la crida de Ferrà i els seus, per la qual cosa el grup es disgrega. Els petits grups que en resulten intentaran aplicar diverses solucions al problema que s'havia presentat de la influència en la societat mallorquina. Vist el fracàs d'aquesta alternativa, Ferrà emprendre també el seu camí, dedicat principalment a dues coses: presentar els literats illencs a Catalunya a través d'edicions dels seus llibres i el que serà la seva principal aportació al noucentisme català:

dirigir la Residència d'Estudiants de Catalunya, donant a conèixer el món català als intel·lectuals d'arreu del món que hi venien a estudiar i difonent les idees catalanistes entre els residents mallorquins, catalans i estrangers.

Aquest període, al qual es dedica el capítol quart, coincidirà en part amb la Dictadura de Primo de Rivera, la qual suposarà greus entrebancs a les activitats catalanistes de Ferrà, que són perseguides. Amb la Segona República començarà un nou període, estudiat al capítol cinquè, que tindria dues etapes ben característiques: una primera (1931-1934) esperançada pels canvis que es veien venir, i una segona de decepció davant el camí que prenen els esdeveniments. La Guerra Civil, que enfonsarà les poques esperances que li quedaven, marca l'inici del darrer capítol, que serà la història del fracàs total de les idees de Ferrà. Malgrat això, continuarà mantenint-les i treballant constantment en la seva defensa i en l'escassa difusió de la cultura que es podia dur a terme en aquells moments. Així ho féu fins el moment de la seva mort, en l'intent de redreçar el que tan fàcilment havia estat arrasat, després de l'esforç de tota una vida.

Per tal de donar cohesió al conjunt de la tesi, molt extensa, hem procurat guiar el lector a través de les introduccions i les conclusions dels diversos capítols i apartats.

0.3 MARC SOCIAL, POLÍTIC I CULTURAL⁶

El segle XIX representa per a Mallorca un tímid canvi que la fa passar de l'Antic Règim a un capitalisme incipient. Aquest pas no es farà sense resistències, petites lluites i enfrontaments ideològics dels diferents grups integrants d'una societat que va veient, poc a poc, com s'imposen els canvis que vénen de fora, malgrat totes les resistències que s'hi vulguin oferir. La Revolució Francesa, la posterior Guerra de la Independència espanyola i la quantitat de refugiats que es traslladen a l'illa són el primer trasbals que representa avantatges per a uns i problemes per als altres; s'adoptaran distintes postures davant els canvis actuals o futurs.

Una de les idees més vigents dins la major part de la intel·lectualitat mallorquina de tot el segle XIX i principis del XX és la que propugna canvis progressius per evitar els revolucionaris. Moltes persones conservadores pensen que l'única manera que les coses no canviïn revolucionàriament és propiciar els canvis necessaris, aquells que suposin una evolució, per evitar així el perill revolucionari, el que per a ells més amenaça la societat. Aquest pensament, que s'ha denominat liberal conservador,⁷ és el del liberal bisbe Nadal, que el 1811 presideix les Corts de Cadis, i s'anirà repetint en molts dels intel·lectuals mallorquins al llarg del segle: Josep M. Quadrado, Marian Aguiló, Josep L. Pons i Gallarza i finalment Miquel dels Sants Oliver. Tal volta aquest aspecte ideològic, convertit també en una estètica moderada i poc estrident en moments en què el Romanticisme propiciava l'estridentia, més endavant farà pensar en una manera peculiar i pròpia dels mallorquins d'enfrontar-se a la vida i una manera pròpia de ser i de veure el món.

Un dels intel·lectuals més destacats en la segona meitat del segle XIX, que influïa ideològicament tant Miquel Ferrà com molts d'altres intel·lectuals de finals del XIX i principis del segle XX fou l'esmentat Josep Maria Quadrado. Nascut el 1819 a Menorca, el 1823 es traslladà a Mallorca i cursà els seus estudis al col·legi jesuïta de Montis-ion.

⁶ El fil conductor, pel que fa a economia, societat i política l'hem extret de Pere GABRIEL, *Mallorca contemporànea*, dins *Historia de los pueblos de España*, Barcelona, 1984, pàg 161-196. A ell hi hem afegit la part cultural i intel·lectual i la nostra interpretació de les influències mútues de l'economia, la societat i la política, per una part, i la cultural i intel·lectual per l'altre.

⁷ Gregori MIR, *Miquel dels Sants Oliver. Nacionalisme i síntesi liberal-conservadora (1898-1919)*, Mallorca, 1993.

Quadrado, seguint el romanticisme propi de l'època, fou el primer portaveu del que a Mallorca es coneixerà com la Renaixença. El 1840 fundà «La Palma», la primera revista que estudià, encara en castellà, el passat mallorquí.

Quadrado era, per altra part, un fervent catòlic i el contacte amb la intel·lectualitat catalana i castellana l'havia convençut de la necessitat de participar en política per defensar els seus ideals catòlics i conservadors. La seva ideologia estava influïda per Jaume Balmes, un dels seus mestres i companys que havia teoritzat sobre la política espanyola i fins i tot havia planificat solucions. Enfront de carlistes i isabelins, Balmes havia optat per una conciliació que, alhora que fugia de la reacció carlista i absolutista, intentava que les forces revolucionàries no avançassin per la divisió de les forces conservadores. Quadrado i d'altres havien recollit les seves idees, que intentarien dur a la pràctica la segona meitat del segle XIX.

Balmes també havia exercit una gran influència en un grup intel·lectual o escola que ha estat nomenat vigatanisme perquè tenia com a centre Vic, la ciutat natal de Balmes. El vigatanisme era el pensament representant de la muntanya catalana, que sabé modernitzar i moderar els plantejaments carlistes primitius per convertir-los en un dels components principals del que després seria nomenat catalanisme conservador, germen del Noucentisme. Els principals representants del vigatanisme són, primer, Jaume Collell i Jacint Verdaguer, i més tard Torras i Bages. Balmes i altra gent de Barcelona, amb unes idees semblants, haurien creat, en paraules del biògraf de Balmes Ignasi Casanovas, l'Escola Apologètica Catalana, de la qual farien part, entre d'altres, Quadrado, Marian Aguiló i Milà i Fontanals.

Podríem dir que la Renaixença mallorquina encapçalada per Quadrado rebrà una influència clara d'aquesta escola i que aquesta anirà més enllà de la mateixa Renaixença per arribar a l'Escola Mallorquina, influirà el Noucentisme a Catalunya i a Mallorca el que després s'anomenarà Escola Mallorquina, que no seria altra cosa que l'adaptació, molt fàcil per altra part, d'aquest caràcter moderat, conciliador i allunyat dels extremismes propi del vigatanisme al caràcter pacífic mallorquí.

Tornem ara, un altre cop, al marc polític, econòmic i social. El tímid i incipient capitalisme sorgit en el primer terç del segle XIX proporcionarà una riquesa que permetrà la progressiva extensió de l'ensenyament. El capitalisme necessitarà un cert nombre de tècnics i erudits que no existeixen sense una educació pública i privada d'una certa qualitat. Aquesta circumstància explicaria la fundació de l'Institut Balear l'any 1835, amb uns 150 alumnes durant els primers anys. L'Institut suposava, a més, un nucli de professors i catedràtics i una biblioteca, creada quasi al mateix temps que l'Institut, que no seria un fòssil com altres d'existents, sinó moderna, a causa principalment de la seva novetat, de la intervenció dels professors i de les necessitats de l'Institut.

L'obra de Jaume Pomar i Fuster *Assaig històric sobre el desenvolupament de la instrucció pública a Mallorca* ens dóna compte de fins a quin punt fou decisiu aquest centre en la formació de tota la intel·lectualitat mallorquina posterior, així com del fet que el mateix professorat irradià cultura entre els mallorquins.

Aquestes circumstàncies i l'evolució positiva de l'economia mallorquina en els vint o trenta anys posteriors a la creació de l'Institut expliquen la progressiva evolució d'aquesta institució. Alguns dels primers alumnes de l'Institut foren Marian Aguiló, Jeroni Rosselló, Pere d'Alcàntara Penya, Miquel Victorià Amer i Lluís Pou, que fou després catedràtic de ciències del mateix Institut. Tots aquests alumnes, llevat de Pou, foren membres del que Joan Mas anomena segona generació de la Renaixença mallorquina.⁸ Encara utilitzaran la llengua catalana d'una manera tímida, excepció feta de Marian Aguiló, però ja participaran en alguns discursos dels Jocs Florals de Barcelona. Alguns d'ells, especialment Marian Aguiló i Pons i Gallarza, seran els mestres de la tercera generació que apareixerà cap al final dels anys seixanta i a la qual pertanyerà Bartomeu Ferrà i Perelló, pare de Miquel Ferrà.

Per l'Institut passaren, com a professors o alumnes, els principals intel·lectuals de la segona meitat del segle —la relació és massa llarga per esmentar-los ara. Poc temps després de sorgir l'Institut, el 1840, aparegué la revista «La Palma», primera mostra de la

⁸ Joan MAS, *Problemàtica de la Renaixença a Mallorca*, «Randa» num. 22, Barcelona, 1987.

Renaixença mallorquina influïda, sens dubte per la Renaixença catalana. Aquesta revista havia estat fundada, entre d'altres, per J. M. Quadrado i havia estat influïda per les idees que li hem atribuït.

Alguns dels alumnes que havien estudiat a l'Institut Balear continuaven els seus estudis a Barcelona. Aquest fet i la circumstància que a vegades es reunissin a la casa que Marian Aguiló tenia a Barcelona afavorirà tant els contactes amb els corrents renovadors del Principat com la influència de la Renaixença catalana, que en aquells moments feia les primeres passes.

Malgrat el panorama descrit, Mallorca encara era un país amb una economia eminentment agrària, dominat per la noblesa i el poder de l'Església i on les forces progressistes eren minoritàries. Durant aquests anys, Mallorca rep d'enfora les repercussions polítiques de l'Estat central, que també es transforma lentament.

Segons Pere Gabriel, entre 1835 i 1868 dominen les forces dels moderats, a pesar que un petit grup de progressistes intenten representar els sectors més avançats econòmicament i ideològica. Les forces socials que donen suport als moderats són l'aristocràcia terratinent, la jerarquia eclesiàstica, els professionals qualificats —especialment magistrats i notaris— i el món cultural oficial representat per Quadrado, Joaquim Maria Bover, Tomàs Aguiló, etc. Per altra part, aquests anys l'aristocràcia mallorquina, malgrat que segueix majoritàriament lligada al camp, s'adapta als nous temps i comença a participar en empreses financeres i especulatives de caràcter urbanístic i en la febre naviliera.

En aquests anys el sector navilier agafa una gran força i configura el partit progressista, que és un grup modernitzador. Quan es trenca el comerç amb Amèrica, retornen capitals i es produeix la febre financera dels anys vuitanta, la reforma de Palma i alguns tímids intents industrialitzadors. Les classes socials dominants, la noblesa i la burgesia, es van integrant a poc a poc i amb dificultats, participen conjuntament en empreses econòmiques i financeres i entren en el joc polític establert.⁹

⁹ GABRIEL, Pere, *Mallorca contemporánea (s. XIX-XX)*, dins *Historia de los Pueblos de España*, Barcelona 1984, pàg. 170-175.

Seguint encara Pere Gabriel, durant el sexenni revolucionari els republicans assumeixen un gran paper en la representació dels sectors populars. S'estableixen tres grups: el conservador format per moderats isabelins i carlistes, amb el suport de la major part de la noblesa; els qui es declaren radicals de Ruiz Zorrilla, entre els quals hi ha Joan Palou i Coll, i, finalment, el grup republicà. Els conservadors, com J. M. Quadrado, obtenen algun èxit en la campanya del 1869 a favor de la unitat religiosa. Els republicans, anticentralistes, dominaven la Diputació el 1873, quan es proclamà l'Estat Català, i enviaren una delegació a Barcelona, en un intent de crear un cantó balear.¹⁰

En aquests moments —finals de la dècada dels seixanta— apareix la tercera generació de la Renaixença mallorquina, amb membres com Bartomeu Ferrà, Tomàs Forteza, Jeroni Forteza, Josep Tarongí, Gabriel Maura, Ramon Picó i Mateu Obrador. Alguns dels seus components mostraran ja una adhesió incondicional a la Renaixença. Juntament amb integrants de la generació anterior publicaran periòdics i revistes que expressaran la seva forma de pensar, en general conservadora.

Pere Gabriel ens diu -per la seva part- que, en el moment de la Restauració tornen les forces socials tradicionals. Els republicans intransigents i els obrers internacionalistes són reprimits. El darrer terç de segle es produeixen fortes transformacions econòmiques a causa de l'auge econòmic que representa la filloxera francesa. Es dona un desenvolupament capitalista de l'agricultura, una reafirmació del paper polític i econòmic de Palma i una tímida aparició de la indústria, depenent sempre del sector agrari. Naviliers, comerciants i propietaris són al darrere de les operacions financeres i de les institucions socials de caràcter econòmic i, a més, exerceixen el poder polític. En aquest sentit, un pacte entre la burgesia ciutadana i la rural originarà el sistema caciquil. El proteccionisme agrari és promogut pels sectors dirigents mallorquins. Els anys vuitanta es constitueix el partit liberal, que els noranta aconsegueix una clientela política millor que la dels conservadors.¹¹

¹⁰ ÍDEM. *Ibidem*, pàg. 175-177.

¹¹ *Ibidem*, pàg. 177-184

Per altra part, durant tots aquests anys l'Església segueix exercint la seva influència i el seu paper, amb lluites internes entre els sectors més reaccionaris, com els carlistes o els integristes, i d'altres també conservadors però que propugnen canvis que permetin una adaptació a un món que es transforma. Aquesta postura d'un cert moderantisme catòlic és encapçalada per Quadrado i seguida per gent com Bartomeu Ferrà. Malgrat aquests intents d'adaptació a les noves circumstàncies, l'Església mallorquina lluita també contra els sectors més renovadors, dirigits pels republicans, els quals intenten dur a terme projectes educatius al marge de la mateixa Església. És el cas de l'Escola Mercantil, promoguda per elements com Guillem Cifre de Colonya, Alexandre Rosselló i Mateu Obrador entre d'altres.

En aquests moments de puixança econòmica apareixerà una nova generació de literats i homes de lletres, que a vegades també intervenen en política. Aquesta generació ha estudiat a l'Institut Balear i hi ha tingut com a mestre Josep Lluís Pons i Gallarza i altres bons professors, dels quals ha rebut una profitosa influència. Joan Alcover, Miquel Costa i Llobera, Miquel dels Sants Oliver, Joan Rosselló de Son Forteza, Joan Lluís Estelrich, Antoni Maura, etc. tindran un paper important en les lletres mallorquines i algun en el món de la política, com veurem seguidament. Constituiran una generació que serà el símbol d'aquest avanç econòmic dels anys vuitanta, produït pel retorn de capitals d'Amèrica i pels avantatges que suposen per a Mallorca la plaga de filloxera a les vinyes franceses. Per altra part, reflectirà en alguns casos —i en sofrirà les conseqüències— la posterior crisi econòmica de finals de segle, amb la qual s'estrucarà la via esperançadora i de progrés que s'havia obert en aquests moments.

Un nom importantíssim en l'àmbit polític és, en el tombant de segle, Antoni Maura. Maura té bones relacions amb els catòlics, malgrat ser del partit liberal, i també aconsegueix atreure cap al seu partit una part dels republicans de 1873. A més de Maura, els cappers del partit liberal són una sèrie de personatges significatius pel relleu que assoliran en la política mallorquina: Pasqual Ribot, Manuel Guasp, Josep Socias i Gradolí, i també polítics no professionals: Joan Alcover, Manuel Salas i Gabriel i Enric Alzamora.

Segons Pere Gabriel, les dificultats del partit conservador són deixar fora els grups més integristes, que li impedeixen participar de manera plena en el règim polític de la Restauració. El partit liberal era encapçalat pel comte de Sallent i el de Sant Simó i el partit conservador pateix també conflictes per integrar les xarxes caciquistes agràries i les ciutadanes. Però el 1902 hi ingressa Antoni Maura, que així troba el lloc que li correspon per la seva ideologia conservadora i clerical¹² i salva el partit.

Pere Gabriel explica que els qui sofriren més les conseqüències de la consolidació i el domini del partit liberal foren els republicans, que quedaren reduïts en un petit cercle entorn d'Antoni Villalonga. Els federals conservaren el seu dinamisme, especialment en els anys vuitanta, quan augmentaren el nombre dels seus dirigents anteriors amb alguns joves com Alexandre Rosselló, Benet Pons Fàbregues i Joan B. Ensenyat. Aquest grup emprengué múltiples iniciatives culturals i econòmiques com a dinamització de l'Ateneu Balear a partir de 1877, la creació de l'Escola Mercantil, la fundació de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de les Balears, el Banc Mallorquí, i d'altres. Foren els primers defensors de l'Eixample de Palma o del Foment del Turisme el 1881. Finalment, impulsaren un important moviment obrer i al seu voltant una xarxa d'escoles i biblioteques, cooperatives de consum i caixes d'estalvi.

Això no obstant, aquest grup no aconsegueix adaptar-se al sistema de la Restauració, sigui per l'ortodòxia dels seus principis, pels emperons que hi posen els altres grups o per totes dues causes. La seva ortodòxia provoca que es divideixin en molts de grups que els resten efectivitat i pes electoral. Malgrat tot, Jeroni Pou aconsegueix unificar-los el 1896 en el partit d'Unió Republicana, amb la qual cosa assoleixen els èxits electorals que hem explicat i que els permetran jugar un cert paper a l'Ajuntament de Palma. Però a la llarga —comenta Pere Gabriel— els republicans federals manifestaren una gran ineficàcia en el món polític mallorquí de la Restauració, ja que no aconseguiren aglutinar els altres republicans i a poc a poc anaren perdent persones valuoses. Fins i tot els qui es mantingueren molt de temps devora Antoni Villalonga —J. B. Ensenyat, Benet Pons i

¹² *Ibidem*, pàg. 184-186.

Fàbregues i Lluís Martí— adoptaren postures independents.¹³ Aquesta independència els permetrà, més endavant, pactar a favor de l'autonomia mallorquina amb altres grups més conservadors, però també autonomistes i, com ells, en minoria. Un d'aquests grups serà el dels joves de la revista «Mitjorn», encapçalats per Miquel Ferrà, que en la primera dècada del segle han estat fortament influïts i assessorats per Mn. Alcover, el qual també participa en l'aliança que es produeix el 1909 amb el nom de *l'Espurna*.

El canvi de segle coincideix amb una intensa i llarga crisi econòmica, amb l'emigració com a repercussió molt directa i amb el retorn a una economia agrària de subsistència. Políticament, tots els grups se situen davant les noves circumstàncies que s'acosten per tal d'aconseguir el que més els convé i fer front als nous reptes plantejats per l'incipient capitalisme. Per altra part, es generalitza una consciència de crisi i de necessitat de revisar el model anterior que hi ha conduït. D'aquí la preocupació que tenen certs grups pel Port Franc i la indústria turística, dues de les peticions que plantejaren els grups regeneracionistes de finals de segle. També reivindicaran l'autogovern, la racionalització administrativa, etc. davant un Estat espanyol que no s'ha preocupat de solucionar els problemes de les Illes. En una situació políticament confusa, el 1899 es constitueix el Centre Regionalista, que té relacions amb el regeneracionisme de Polavieja i amb el Centre Regional Català de Prat de la Riba.

En aquest procés hi juga un gran paper Lluís Martí, que el 1892 havia publicat el periòdic «La Región» i el 1897 havia defensat l'autogovern per a Mallorca. El 1900 obté el suport de l'Ajuntament de Palma a la seva política de contactes amb institucions catalanes com el Foment del Treball, la Lliga de Defensa Industrial i el Centre Nacional Català. Finalment, el Centre Regionalista edita «La Veu de Mallorca», periòdic de curta durada i, el 1906, Martí intenta, sense èxit, reproduir a Mallorca el moviment de La Solidaritat Catalana. Aleshores, però, el maurisme ja dominava l'illa.¹⁴

¹³ *Ibidem*, pàg. 185-186.

¹⁴ *Ibidem*, pàg. 186-187.

Tornant enrere, d'entre les noves postures dels grups polítics en el tombant de segle no pot passar desapercebut el fet que en la dècada dels noranta Maura fes un pacte amb els sectors més progressistes de l'Església mallorquina, que havien assumit participar d'una manera més o menys activa en l'activitat política. Fruit d'aquest pacte, tant amb l'Església com amb les forces intel·lectuals conservadores que es reunien primer a can Quadrado i després a can Joan Alcover, fou precisament el nomenament de Pere Joan Campins com a bisbe de Mallorca. Campins, com Maura amb el Partit Conservador, intentarà situar l'Església mallorquina en el lloc que li correspongui per adaptar-se als nous temps. Amb aquesta finalitat intentarà —com Maura amb els republicans— una tasca d'integració marginant els sectors més integristes i avançant en un sentit conservador per tal d'aconseguir canviar-ho tot poc a poc i evitar els canvis radicals. Atraurà, així, el carlista i després integrista Mn. Alcover, que es convertirà en el principal impulsor de la modernització de l'Església, convençut que és l'única manera de dur a terme la feina que, en un principi havia cregut poder tirar endavant a partir del carlisme i de l'integrisme.

En aquests plans també hi cabrien les idees regionalistes i regeneracionistes de Miquel dels S. Oliver, exposades a «La Almudaina» a finals de segle. Oliver havia participat també en el nomenament de P. J. Campins a través de la tertúlia de can Alcover i un dels seus principals col·laboradors a «La Almudaina» havia estat Enric Alzamora, que pertanyia al Partit Liberal quan aquest era liderat per Antoni Maura. Oliver, per la seva part, havia cregut que Maura podia dur a terme, amb l'ajuda de Cambó i Prat de la Riba, la vertadera descentralització de l'Estat que ell havia propugnat des de les pàgines de «La Almudaina». No podem oblidar tampoc que Oliver, malgrat el seu modernisme, havia donat mostres evidents de les seves idees antirevolucionàries i de voler prendre protagonisme als republicans en qüestions regionalistes.

En tots aquests plans de Maura, de Campins, d'Oliver i de Mn. Alcover, hi participen també una gran majoria dels intel·lectuals del moment, entre ells Bartomeu Ferrà Perelló i Miquel Ferrà i Juan.

Hem de dir ara que els grans enemics de Maura, del grup intel·lectual conservador i de l'Església eren els republicans federals, els únics que no havien estat absorbits per Maura, d'idees anticoncentralistes que amb el fracàs de l'Estat espanyol de 1898 podien esdevenir «perilloses» per massa progressistes. Aquest grup, malgrat la marginació a la qual és sotmès, tindrà èxit a les eleccions municipals de Palma i obtindrà representació, malgrat que minoritària, a l'Ajuntament. Pel seu esquerranisme, són una mica el dimoni tant de Maura i el seu partit, com de Miquel dels S. Oliver i de les forces de l'Església. Tal volta els altres dos grups es renoven per neutralitzar la seva possibilitat d'èxit, que es comença a entreveure en el tombant de segle. Segurament aquest fet estimularà en aquests dos grups una política que defensi coses semblants, però des de postures conservadores. Això explicaria, per exemple, que al federalisme dels republicans s'oposàs el regionalisme o nacionalisme —o amor a la llengua i al propi país— dels grups més conservadors com l'Església, i l'acostament estratègic de Maura al catalanisme, malgrat que aquest procés s'emmarqui després en un d'abast estatal. Aquí hauríem de situar, com veurem més endavant, la insistència de Mn. Alcover perquè Prat de la Riba faci costat a Maura, l'aproximació de Mn. Alcover al catalanisme, el fet que Oliver intentàs impedir que els republicans mallorquins assumissin algun acte regionalista o a favor de la llengua, com per exemple la representació dels Jocs Florals de Barcelona, etc.

La confluència dels interessos del partit conservador, liderat per Maura, i els de l'Església impulsaran una tasca política que coincidirà, en certs aspectes, amb la del catalanisme polític de la Lliga i la Solidaritat i que es durà a terme de la mateixa manera, o per reacció, que l'entesa entre Lluís Martí i la Lliga encapçalada per Prat de la Riba i Cambó, anys abans. Aquests dos moviments intentaran un acostament que en no tenir uns mateixos objectius fracassarà amb els esdeveniments de la Setmana Tràgica i tot el trasbals que suposaren.

Així com a Catalunya el moviment catalanista té al darrere una intel·lectualitat que el sosté i se n'alimenta, a Mallorca també hi haurà intel·lectuals que donaran suport a un moviment semblant però més vinculat a l'Església i a un partit del torn, el Conservador.

Això havia començat a Mallorca amb Quadrado i tot el moviment de la Renaixença, eminentment catòlic, que donà suport al moviment de l'Església que seguint les directrius de Lleó XIII intentà adaptar-se als nous temps, tenint en compte el règim polític liberal i fugint de les posicions carlistes i integristes. Aquest moviment tenia contactes amb el representatiu de la muntanya catalana —el seu centre és Vic—, que, tenint com a ideòleg Jaume Balmes, intentà establir les bases religioses del catalanisme i originà el moviment anomenat després vigatanisme —del qual ja hem parlat—, amb Jaume Collell i Josep Torras i Bages com a activistes i ideòlegs principals. Els mallorquins també participaran de l'esperit romàntic de la Renaixença catalana i d'aquesta manera podem explicar figures com la de Quadrado, Marian Aguiló, Josep Lluís Pons i Gallarza, Bartomeu Ferrà, Mateu Obrador i molts d'altres.

Una realitat social distinta explica els cursos diferents que aquests moviments seguiren a Catalunya i a Mallorca. A Catalunya, fortament impulsada per una realitat industrial que la dinamitza socialment, es farà necessari una presa de posició tant enfront del centralisme espanyol, que no afavoria els interessos industrials sinó els agraris, com del paper catalanista de l'Església, que anirà minvant i que l'obligarà a una major modernització. El catalanisme, impulsat per les classes més influents, es convertirà en la reivindicació d'una gran massa de gent que veu l'autonomia davant l'Estat espanyol com una possibilitat de progrés. A Mallorca, en canvi, les classes més influents no tindran cap interès a desvincular-se del centralisme espanyol, que defensa una societat agrària castellana molt semblant a la mallorquina —constituïda per part de l'aristocràcia i una puixant burgesia—, en la qual abunden l'analfabetisme i el conservadorisme social. Aquesta classe social dominant no tindrà mai intenció de rompre els llaços amb el centralisme, per la qual cosa veurà amb molts mals ulls tot el que representi el catalanisme, i, per altra part, influirà amb el suport del caciquisme en la gran massa perquè no defensi els afanys d'autonomia que propugnen els grups més progressistes i la intel·lectualitat influïda pels avenços del catalanisme.

El procés provocarà una contradicció en un dels grups més influents, l'Església mallorquina, que per una part segueix les directrius del catalanisme de Torras i Bages i per l'altra té en el seu si elements conservadors que no volen sentir-ne ni parlar, de progrés ni de catalanisme. Un exponent d'aquesta contradicció és el bisbe Campins, que propugna el català al Seminari però escriu les seves pastorals en castellà (el diari de l'Església «Gaceta de Mallorca» també és en castellà). A més, el Partit Conservador necessita també el suport d'aquesta Església a la vegada que aquesta es recolza en ell, la qual cosa augmentarà encara més la contradicció. Totes aquestes tensions es veuran reflectides en la reacció mallorquina a la Setmana Tràgica, que fou eminentment conservadora i desplaçà la balança cap al costat més integrista.

Els intents de l'Església, de la intel·lectualitat conservadora mallorquina i de M. S. Oliver per establir contactes amb el catalanisme conservador en el tombant de segle explicarien, provisionalment i a falta un bon estudi que reforci aquesta hipòtesi,¹⁵ el ressorgiment del catalanisme a principi del segle XX, en un moment en què semblava adormit, com comenta Miquel dels Sants Oliver a l'apèndix del 1903 a la seva obra *La literatura en Mallorca*.¹⁶

Ja veurem que tots aquests intents, renovadors i conservadors alhora, fracassaran amb la fallida del projecte editorial de la «Gaceta de Mallorca» i, després, amb les repercussions de la Setmana Tràgica. Aquests fets tingueren una especial incidència reaccionària a Mallorca pel fet que el bisbe Campins, amb l'ajuda de Mn. Alcover, de Costa i Llobera i d'altres, havia intentat dotar d'un tímid caràcter regionalista la seva actuació dins l'Església Mallorquina. Aquest caràcter havia estat assumit plenament per uns quants joves encapçalats per Miquel Ferrà que, a través de Costa i Llobera i Mn. Alcover, començaren a tenir contacte amb el grup que, liderat per Carner a Barcelona, havia d'anar donant suport, a poc a poc i a través de la revista «Catalunya», a la puixant política de la

¹⁵ Recentment han sortit dos importants estudis fets per Damia Pons i Pons i Pere Fullana que ja no tenim temps d'incorporar però que nodubtam que són una aportació valuosa.

¹⁶ OLIVER, M. S., *La literatura en Mallorca*, Montserrat, 1988, pàg. 201 i ss.

Lliga Regionalista de Prat de la Riba. El grup mallorquí s'aglutinarà entorn de la Societat Arqueològica Luliana (com el català ho havia fet a la Congregació Mariana) i publicarà, com els catalans, una revista —«Mitjorn»—, que en els plantejaments polítics defensarà les idees de *La nacionalitat catalana* de Prat de la Riba i la política de la Lliga. Intentaran, per tant, acostar-se a aquest moviment des de plantejaments conservadors, com ho havia fet Lluís Martí des de plantejaments més progressistes.

Tots aquests plans s'aniran ensorrant en els anys anteriors al 1909, quan s'ensorraran definitivament amb la Setmana Tràgica, que tingué fortes repercussions a Mallorca. El primer fracàs és el de les forces més progressistes de l'Església, dirigides per Campins amb la col·laboració decisiva de Mn. Alcover i d'Antoni Pont, vingut especialment de l'Argentina per dur endavant un diari de l'Església modern, com volgué ser la «Gaceta de Mallorca». En aquest diari, que no s'havia atrevit a utilitzar el català en les seves pàgines per por als integristes de l'Església mallorquina, el fracàs es va anar gestant a partir de la propaganda en contra del clergat integrista i de la poca empena i el temor dels seus gestors. Pressionat fortament pel clergat integrista, que havia intentat dos periòdics per defensar les seves idees, el bisbe Campins es veié obligat, primer, a rellevar Mn. Andreu Pont de la direcció i, finalment, a canviar el diari.

Per altra part, la Setmana Tràgica i la manca de suport de la Lliga Regionalista a Maura tindran com a conseqüència la caiguda del govern d'aquest i l'ensulsiada de tot quan s'havia bastit sobre aquest edifici. Gradualment, cadascú se situarà al seu lloc, adoptant postures de cada vegada més integristes o de passivitat. Mn. Alcover començarà a editar la revista integrista «La Aurora», Costa i Llobera es reclourà en una de les seves crisis, Miquel dels Sants Oliver defensarà des de «La Vanguardia» les posicions de Maura contra el catalanisme, que ressorgirà després d'un període de crisi.

Malgrat tot aquest fracàs, el grup de Miquel Ferrà intentarà lluitar contra la identificació que els integristes mallorquins fan entre el catalanisme i els protagonistes de la Setmana Tràgica. Molt aviat es manifestaran a favor del catalanisme que torna a sorgir: s'adherirà a l'homenatge a Prat de la Riba que es fa a Barcelona i a través de certs mitjans

afins com «Ca Nostra», d'Inca, i la secció «De l'agre de la terra» del setmanari «Sóller» intentaran dur endavant, en circumstàncies adverses, les idees que més tard donaran com a fruit la Generació de 1917, amb el Centre Regionalista i «La Veu de Mallorca».

A partir d'aquest moments Miquel Ferrà, com a fruit de diversos enfrontaments que intenta solucionar amb el diàleg, s'anirà separant de l'Església oficial mallorquina i d'un dels homes que n'havia estat un pilar essencial: Mn. Alcover. Aquesta ruptura es formalitzarà amb motiu de la mort del bisbe Campins i l'intent per part de Mn. Alcover de dur a terme el projecte de traslladar a un altre sepulcre les restes de Ramon Llull.

Després de la crisi econòmica de principis de segle, un revifament de l'activitat econòmica enriqueix la burgesia mercantil i naviliera de la qual hem parlat abans. Aquesta burgesia, alimentada pel centralisme i per les idees conservadores mallorquines, sense arrelament al país ni directrius culturals, empenirà una transformació de Palma que es convertirà en destrucció de tots els elements antics que entrebanquin els seus interessos i execució de projectes sense base en la tradició ni caràcter propi, producte de la seva manca de personalitat. A partir de 1907, Ferrà lluitarà contra aquesta burgesia des de les pàgines de diversos diaris. L'oposició serà més virulenta a partir de 1912.

La Primera Guerra Mundial també repercutí poderosament a Mallorca. En els anys que la seguiren la noblesa terratinent va perdre definitivament les restes de poder econòmic i polític que conservava. També es produí el trencament de l'equilibri maurista entre burgesia ciutadana i burgesia rural i una peculiar remodelació d'aquest pacte a través de Joan March i el verguisme.

Totes aquestes coses constituïrien el marc economico-social, polític i cultural a partir del qual podem entendre les primeres passes de Ferrà i quins són els seus antecedents. el marc posterior quedarà definit més endavant en parlar d'ell.

1. DE MALLORCA A CATALUNYA (1885-1911). ANTECEDENTS FAMILIARS. INFÀNCIA I JOVENTUT. ANYS DE FORMACIÓ. PRIMERS CONTACTES AMB EL CATALANISME

Iniciam l'estudi amb els antecedents familiars i la infància i joventut de Miquel Ferrà. Hem cregut convenient insistir en els antecedents familiars, especialment els paterns, perquè Ferrà pertany a una família menestral mallorquina, de caire tradicional i orgullosa de la seva pròpia classe, amb uns membres significats en la vida cultural del país. El padrí de Miquel Ferrà tingué una gran influència en el pare i aquest alhora en el fill. Una influència que durà tota la vida i de la qual, per bé o per mal, Miquel Ferrà no es podrà mai desprendre del tot.

A través dels mateixos escrits de Miquel Ferrà hem pogut recuperar alguns episodis de la seva infantesa. La premsa diària i setmanal i els documents del seu arxiu personal ens han proporcionat més informació sobre la seva adolescència i joventut.

En aquest capítol veurem com comença a actuar dins el món cultural mallorquí de molt jovenet, escrivint articles a la revista «Mallorca Dominical», que dirigeix son pare. Molt prest entra en aquest món, molt acostat a l'Església en aquells moments i amb contactes assidus amb el món cultural del Principat. I és que quan Ferrà estudia la carrera de dret descobreix aquest món cultural mallorquí a través principalment del seu mestre Costa i Llobera, que el relaciona especialment amb Josep Carner, el qual alhora li farà conèixer els seus amics i el noucentisme català.

Molt aviat se sent atret intel·lectualment pel món cultural català i afectivament pel mallorquí, dos interessos que sempre aniran junts en la seva vida. Volgué actuar sempre a Mallorca, malgrat que li anàs bé viure a Catalunya, per fer participar els mallorquins de la rica i dinàmica vida que es vivia al Principat. És per això que en aquests anys de formació, en què viu a Mallorca la major part de l'any, emprèn actuacions que elevin el nivell cultural de l'illa a una altura semblant al de la seva estimada Catalunya. Una cop acabada la carrera de dret a Barcelona, hi comença la de Filosofia i Lletres. El fet de tenir-hi amics amb els quals pot estudiar, dialogar i compartir ideals allargarà les seves estades, encara que seguirà estudiant per lliure i no es traslladarà a viure a Barcelona tot l'any.

Aquest tipus de vida, malgrat els caires negatius que pugui tenir, li permet dedicar-se més a activitats culturals a la seva illa. Participa en moltes de les tasques realitzades pel

grup amb el qual combregava ideològicament, format per gent jove però també per alguns de més entrats en anys. Així, dirigeix la revista «Mitjorn» i ajuda molt eficaçment Miquel Duran Saurina, d'Inca, que té una impremta però necessita col·laboradors per «Ca Nostra», la revista que edita. En aquesta ajuda hi anirà inclosa la influència ideològica de Ferrà sobre Duran. A més d'aquestes empreses, veurem Miquel Ferrà aficat en moltes d'altres que ara seria impossible d'enumerar, però que veurem més endavant. Citaré només els seus articles a la «Gaceta de Mallorca» i la seva participació activa en la Societat Arqueològica Lulliana.

Del 1906 al 1909 hi ha un bon ambient catalanista a Mallorca, entre una minoria de gent de la qual forma part Ferrà. Tot aquest entusiasme s'enfonsarà amb motiu de la Setmana Tràgica de Barcelona, aprofitada pels mallorquins integristes que veuen amb mal ull les idees catalanistes. Molts dels intel·lectuals mallorquins es reten davant el caire que agafen les coses i no volen saber res més de catalanisme, però Ferrà no només es mantindrà fidel a les idees fins llavors professades sinó que protestarà contra la tergiversació dels esdeveniments i animarà els amics a sortir de la seva inactivitat.

Quan Ferrà acaba els seus estudis de lletres, pensa en les diferents possibilitats de futur que se li presenten. Una és continuar l'edició de les obres de Ramon Llull, que la mort de Mateu Obrador havia deixat sense acabar. Hi ha també alguns intents d'anar a estudiar a l'estranger: París i Bolonya són indrets en els quals veu possibilitats. Finalment es decideix per seguir la carrera d'arxius i preparar unes oposicions que li donaran una plaça de funcionari de l'Estat, la qual li possibilitarà la manutenció i dedicar-se a les tasques d'intel·lectual.

He allargat aquest capítol fins l'any 1911 perquè és quan finalitza la seva formació i aconsegueix un lloc estable de funcionari que li permetrà dedicar-se, sense gaire problemes econòmics, a aquells afers que realment l'interessin.

1.1. ANTECEDENTS FAMILIARS (1815-1885)

Miquel Ramon Ferrà i Juan provenia d'una família amb ascendents significats pel seu caràcter i per la seva obra. Els avantpassats de son pare eren mestres d'obres que havien tingut un paper important en l'arquitectura de Palma. La major herència intel·lectual la rebé, sens dubte, d'aquesta branca familiar.

Segons Guillem Colom Ferrà, la família paterna procedia de la vila d'Esporles. Sabem, pel pare de Miquel Ferrà, que el repadrí patern era mestre d'obres i li deien «s'Esporlerí».¹

1.1.1 L'AVI: MIQUEL FERRA FONT

El seu padrí patern, Miquel Ferrà Font, havia nascut a Palma l'any 1815. També mestre d'obres, havia seguit el corrent de l'historicisme renaixentista que a Mallorca havia substituït els corrents neoclàssics del XVIII. Dins aquest estil renaixentista projectà les esglésies de la Vileta i de Sant Magí, a més de la casa del comte de San Simón, al carrer de Sant Jaume de Palma. Va efectuar també les obres de l'oratori de la Casa de Misericòrdia, segons els plànols de l'arquitecte Velázquez. Havia estudiat arquitectura amb l'escultor Miquel Torres, que l'havia ensenyat —com ens conta el seu fill— «a delinear i aquarellar, amb tinta xinesa, tots els ordres d'arquitectura (del Vignola) i plans i fatxades d'edificis italians».² Malgrat ser un home de costums arrelats no seguia els que li semblaven cruels, com el que tenien —diu el seu fill— els menestrals d'idees rànries, consistent a acompanyar els seus fills petits a l'esplanada de Santa Catalina per contemplar l'execució, a volta de garrot, dels criminals condemnats a mort. El fill, Bartomeu Ferrà, explica que son pare no l'hi acompanyà però que li explicà, un dia d'execució, els motius de l'acte i

¹ Bartomeu FERRÀ, *Coses nostres* Imp. de La Última Hora, Palma, 1895.

² Bartomeu FERRÀ, *Ciutat ha seixanta anys*, Imp. de «La Sinceridad», Sóller, 1918, pag. 74.

el funcionament d'aquella terrible màquina, i la galtada que solien pegar als infants que la presenciaven perquè tinguessin present l'acte tota la seva vida.³

La necrològica de Miquel Ferrà Font al butlletí de la Societat Arqueològica Lulhiana, copiada d'un diari de Palma que no se cita, el presenta com un home amb severitat de principis i integritat de vida, dedicat absolutament a la seva família, al seu ofici i al compliment dels seus deures religiosos, que varen ser les úniques ocupacions de la seva vida. Afirmava que no va saber ni va voler saber mai res de política, ignorant fins i tot quins eren els partits que es disputaven les regnes de l'Estat, i era un home exageradament modest que considerava ofensiu qualsevol tractament que no fos el de mestre. Malgrat tenir el títol d'agrimensor i coneixements d'arquitectura no volgué sortir mai de la seva humil esfera.⁴ L'any 1925 Miquel Ferrà, girant papers del segle XIX, trobà aquest retall i comenta «no me sentí halagado precisamente en mi calidad de nieto ciudadano por la índole del elogio [...]» però «voy de algunos años a esta parte observando en mi cierto atavismo».⁵ Ja veurem què hi havia de cert en totes aquestes afirmacions.

1.1.2 EL PARE. BARTOMEU FERRÀ PERELLÓ

Aquest tipus de vida tingué, sens dubte, una enorme influència en el seu fill Bartomeu —pare de Miquel— que, recordant-lo i prenent-lo per model, escrigué la comèdia *Contes vells baralles noves*,⁶ amb la qual pretenia, sense esperances d'aconseguir-ho, «adressar les costums dels menestrals descarriats».

L'obra exalta la no participació de son pare en política i satiritza els que hi participen. Per a Bartomeu Ferrà, la participació en política és conseqüència dels canvis dels temps que desestabilitzen la societat i intenten desbaratar l'estratificació social

³ *Ibidem*, pàg. 7.

⁴ Nota necrològica: *Fallecimiento del maestro D. Miguel Ferrà*, BSAL, núm. 59, tom I, 10-VI-87, pàg. 95-96.

⁵ *Proyecto acertado*, «El Día», 10-XII-25.

⁶ Bartomeu FERRÀ, *Contes vells baralles noves, o sia dos menestrals a un brot*, Estampa de Felip Guasp, Palma, 1871, pàg 1.

tradicional. És, en les seves mateixes paraules, «una farsa». En un dels seus escrits criticarà la seva pròpia classe social, la menestralia ciutadana, la qual en un afany d'ascendir socialment aconseguix, molt sovint, el contrari del que pretén. Es refereix a tots aquells menestrals que en la seva pretensió de semblar senyors s'empobreixen irremeiablement i donen una mala educació als seus fills. Bartomeu Ferrà assumia, molt a contracor, els canvis que comportava la modernització de la societat mallorquina que, a poc a poc, s'anava enriquint i adquirint un esperit burgès contrari a l'estabilitat que ell preconitzada.⁷ Ja veurem més endavant la influència d'aquesta visió en Miquel Ferrà.

Encara que les modes del temps i les influències exteriors distancien la forma d'actuar d'un i l'altre, Bartomeu Ferrà hereta de son pare la rectitud i la independència, el seu exemple de bon pare de família, la seva austeritat, la sinceritat malgrat el «que diran», l'esperit de treball i l'orgull de pertànyer a la menestralia mallorquina, a més d'altres idees conservadores. Tanmateix, l'esperit d'historicisme renaixentista ja no apareix en el fill. L'educació i l'obtenció del títol de mestre d'arquitectura a l'Acadèmia de San Carlos de València i el contacte amb la puixant Renaixença mallorquina l'imbuiran de l'esperit romàntic de l'època, tradicional i restaurador com el català. La línia que adoptarà dins aquest romanticisme serà la de l'historicisme goticista, des del qual concebrà no sols la seva arquitectura, sinó també gran part de la seva existència, com veurem seguidament.

Malgrat això, les coses havien canviat —encara que no molt— i no hi havia possibilitat de fugir de la societat mallorquina que, poc a poc, s'anava transformant i modernitzant. A més, aquest romanticisme tardà ja estava fortament marcat per un costumisme i realisme puixants, i la seva producció publicista i literària aniran en aquest sentit, sense oblidar mai ni la poesia romàntica ni el seu ideal social enquadrat en la societat gòtica estable, teocràtica i estamentada del segle XIII i XIV.

Així doncs, romanticisme conservador i realisme, combinats amb un cert esperit didàctic i de preocupació social, heretats del segle XVIII, i una ironia amarga, amararan tota la seva vida i obra.

⁷ Bartomeu FERRÀ, *Señorío des menestrals y com son avuy en dia*, dins *Brots d'Ortiga*, Palma 1900, pàg. 35-41.

1.1.2.1 La seva concepció estètica. L'arquitectura

Aquest retorn a l'edat mitjana es plasma principalment en la seva arquitectura i en la concepció de l'art en general. Per a ell l'art era una totalitat i estava en contra de la separació en branques. L'arquitectura, sobretot a l'art sagrat, estava vinculada a l'escultura i la pintura —dugué a terme aquesta concepció en planificar les seves esglésies i altres obres sacres— i s'havia de completar després amb la música i el cant religiosos, que serien capaços de produir una emoció espiritual en els fidels i elevar-los a un sentiment de la bellesa i d'allò sagrat. Tampoc és absent d'aquesta totalització de l'art la poesia que, segons ell, acompanya sempre l'arquitectura i vetla en les seves ruïnes. No cal dir que la veritat cristiana està també fortament unida a la bellesa així concebuda.

Aquest tipus d'art era molt didàctic i estava adaptat tant a l'edat mitjana d'on procedia com a la societat del vuit-cents en què vivia Ferrà. Són dues societats eminentment populars i analfabetes, que només poden ser instruïdes a través de les arts plàstiques, el teatre i la literatura popular. La majoria dels seus projectes arquitectònics tenen aquestes característiques i són de caire religiós.

1.1.2.2 Concepció religiosa. El seu lloc dins el catolicisme mallorquí

Com hem dit, una de les característiques del goticisme concebut per Ferrà és el seu teocratism. La societat medieval que ell enyora, i que vol veure reflectida en l'actual, se centra en l'Església catòlica unificada i obedient al papa. Aquesta obediència i la difusió de les seves ensenyances és uns dels temes recurrents i de les preocupacions principals de Bartomeu Ferrà. Alguns dels seus escrits i publicacions segueixen aquesta orientació i dins aquesta línia traduirà al mallorquí l'encíclica *Rerum Novarum*.⁸

⁸ Bartomeu FERRÀ, *Carta encíclica dictada per nostro Sant pare el Papa Lleó XIII sobre la qüestió social dels operaris* (traduïda de l'edició oficial espanyola), dins *Religioses*, Tip. Catòlica Balear, Palma, 1895.

Per altra part, segueix les consignes papals sobre la unitat dels catòlics i el paper que havien de jugar enfront del liberalisme. Fidel a aquests plantejaments, s'integra en el grup de catòlics unionistes o mestissos de la Unió Catòlica, dirigits per Josep Maria Quadrado i format per, entre d'altres, Tomàs Forteza, Tomàs i Estanislau de K. Aguiló i Josep Rullan.⁹ El grup marca diferències tant amb els tradicionalistes i integristes com amb els anomenats catòlics liberals, i manté fortes disputes amb els primers, que els acusaven precisament de pertànyer al grup dels segons. Els integristes tenen una gran influència especialment a partir de 1880, any en què un d'ells, Mn. Alcover, afirma que també ho són Miquel Costa i Llobera, Antoni Frates, Leon Carnicer i Bartomeu Singala, entre d'altres. Malgrat aquestes disputes, Ferrà sempre se sotmetrà a la darrera paraula de la jerarquia eclesiàstica personificada pel papa, el bisbe o els seus representants.

1.1.2.3 L'arqueòleg

El seu romanticisme conservador i restaurador el duia a defensar, també, totes les restes arquitectòniques o arqueològiques que en aquells moments eren en perill. Per a una persona que estimava i defensava aquests vestigis del passat, el panorama mallorquí era realment desolador. La desamortització de 1835 havia provocat la destrucció o abandó de molts dels convents de religiosos de Palma. Els objectes i obres artístiques que s'hi guardaven podien ser destruïts, amagats en una col·lecció particular o venuts a algun museu estranger.¹⁰

Davant aquest panorama i la desídia i ignorància, tant dels mallorquins com dels organismes oficials, despreocupats a causa de la seva dependència de Madrid, Bartomeu Ferrà adopta diverses mesures:

1) El 1880 crea la Societat Arqueològica Lulhiana, una de les primeres d'aquest tipus a Espanya.

⁹ Josep MASSOT I MUNTANER, *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*, Pub. de l'Abadia de Montserrat, Montserrat, 1985, pàg. 28.

¹⁰ D'aquesta situació, en dóna compte Miquel dels S. Oliver en el poema *A ca l'antiquari* dins M. S. OLIVER, *Poesies*, selecció de J. M. Llompert, Mallorca, 1991, pàg. 90-93, del qual ens permetem citar aquests versos: «Així la pàtria irreverent/d'un gran passat a un curt present/el patrimoni sacrifica;/i el fill indocte que hi trafica/ni sols coneix el mal que fa».

2) Dins aquesta societat, hi crea un museu on intenta recollir totes les restes abandonades.

3) El 1885, la Societat Arqueològica Lulhiana començà a publicar un butlletí on apareixen molts dels seus treballs sobre la seva activitat arqueològica. Aquest butlletí és, en estudis històrics, un dels més antics de l'Estat espanyol.¹¹

4) Intenta deixar constància de tots les restes que desapareixen irremeiablement perquè, almanco, en quedin un testimoni i una descripció. L'any 1873 publicà, per exemple, l'*Album Artístic de Mallorca. Primera Serie*,¹² obra que no tingué continuïtat. Podem citar també els articles *La seu de Mallorca. Obra nova i obra vella, Desconhort*¹³ i també *Creus i Sant-Cristos*.¹⁴

Una altra de les tasques que du a terme amb la clara intenció que la posteritat se n'adoni de tot el que hi havia i s'ha perdut són els catàlegs d'objectes o monuments, com *Miramar*,¹⁵ *Ciutat ha seixanta anys* i diversos articles publicats al BSAL.

5) S'integra en organismes oficials que defensen aquests monuments, com per exemple la Comisión Provincial de Monumentos Históricos de Baleares, fundada el 1866 i de la qual és secretari, des d'on es pot demanar que molts dels monuments de Mallorca es converteixin en Monuments Nacionals perquè tinguin la protecció que els manca.

6) Reclama, des de diferents mitjans de comunicació, que les autoritats pertinents atorguin més importància al patrimoni artístic i fundin museus on es puguin conservar i mostrar a la gent —sobretot als estrangers que visiten Mallorca— les peces abandonades i les que es guarden al Museu de la Societat Arqueològica Lulhiana, un recinte inadequat per exhibir-les. Fruit d'aquestes gestions, els objectes passaren a formar part, amb el bisbe Campins, del Museu Diocesà. Més tard, alguns s'incorporaran al Museu de Mallorca.

¹¹ A. M. ALCOVER, *Don Bartomeu Ferrà i Perelló*, BDLC, t. XIII, maig-agost 1924, pàg. 294-295.

¹² Bartomeu FERRÀ, i Juli VIRENQUE, *Album Artístico de Mallorca. Primera Serie*, Imp. P. J. Gelabert, Palma, 1873.

¹³ Bartomeu FERRÀ, *Endolades*, Imp. Joseph Mir, Palma, 1903, pàg. 67-71 i 19-23, respectivament.

¹⁴ Bartomeu FERRÀ, *Ciutat ha seixanta anys*, Imp. de «La Sinceridad», Sóller, 1918, pàg. 80-92.

¹⁵ Bartomeu FERRÀ, *Hores series*, Tip. La Esperanza, Palma, 1916, pàg. 33-42.

7) Si sap que alguna peça de valor és a punt de ser venuda i traslladada a algun museu de l'estranger, intenta que l'adquireixi alguna institució mallorquina o, si no és possible, quedi almenys a l'Estat espanyol. En el cas dels famosos bous de Costitx, davant la negativa de la Diputació Provincial a adquirir-los i el perill que Pierre París els compràs per al Museu del Louvre, fa les gestions necessàries amb l'amic de Madrid José Ramon Mélida perquè el Museo Arqueológico Nacional els adquireixi per 3.000 pessetes.

8) Treballa perquè els convents que encara no s'han derruït passin a ser dependències de l'Estat, dedicades a fins públics, i així conservin l'estructura. Es guanya d'aquesta manera la crítica dels carlins del setmanari «La Tradición», que encara somniaven amb la devolució als seus antics propietaris.

9) Defensa els monuments que pateixen algun atemptat o són a punt de desaparèixer. Com a casos puntuals de la defensa de monuments podem citar la Catedral, de la qual parla a l'article ja esmentat, i també de l'enderrocament de la porta de Santa Magalida, contra el qual protesta inútilment.

El seu amor a l'època medieval el mou també a difondre i defensar dues figures cabdals de l'edat mitjana catalana i mallorquina: Jaume el Conqueridor —n'escriurà una història versificada que arribarà a la segona edició— i, sobretot, Ramon Llull: bateja amb el seu nom la Societat Arqueològica, planificarà el pedestal d'un monument a Palma, construeix una capella a Miramar costejada per l'Arxiduc, etc.

Llull serà un tema recurrent en els seus escrits. Al titulat *Monuments a Ramon Llull*, aparegut a «La Il·lustració Llevantina», amb motiu del darrer intent de fer un monument al Beat a Palma fa una espècie d'història tant del monuments que s'han erigit com dels intents anteriors. Fa vots perquè es pugui dur endavant, tal com es mereix el Doctor Il·luminat, i li donen esperances la darrera iniciativa d'alguns diaris i el fet que Alexandre Rosselló es posi al davant de l'antic projecte. Dóna testimoni, amb diversos escrits al butlletí de l'Arqueològica i a «Mallorca Dominical», del seu intent durant vint-i-cinc anys de dur a terme el projecte.

1.1.2.4 L'escriptor. El literat

Aquesta mirada al passat, fruit del seu esperit romàntic, no li impedeix veure amb tota claredat la realitat del moment i la gran distància amb la societat idealitzada de l'edat mitjana. Això el du tant a una crítica constant, irònica i a vegades amarga del present com a un esperit pedagògic i proselitista que anima moltes de les seves actuacions. Sense treure els ulls d'aquest ideal somniat, els gira cap a la trista realitat illenca per caracteritzar-la i criticar-la. A través dels seus escrits intenta expressar, a través de les crítiques, un ideal basat en una societat que ja havia desaparegut o era punt de desaparèixer.

I així, en els primers anys de la seva joventut creurà que el millor instrument per als seus propòsits didàctics i proselitistes és escriure obres de teatre. Entre 1868 i 1872 escriu un grapat de petits sainets teatrals, empès probablement per la vinguda a l'Ateneu Balear, que freqüentava, d'autors de sainets castellans. La finalitat d'aquesta caracterització i crítica a través del teatre no serà la literària sinó la proselitista. Quan Miquel dels Sants Oliver li critica que posi el seu afany moralitzador per damunt l'artístic, respon que malgrat que la crítica estigui ben raonada en la forma, hi ha una diferència de fons: discrepa adduint que si per a Oliver l'objectiu de la seva literatura seria la literatura mateixa, per a ell està supeditada a l'afany de moralitzar i de fer propaganda. Per altra part, creu que així ho han de fer tots els escriptors que «s'avanen de ser catòlics».

Aquests petits sainets, juntament amb algunes poesies que també escriu, són publicats el 1872 i, curiosament, influeixen decisivament en el descobriment de les lletres catalanes per part Miquel del Sants Oliver. En el seu llibre *La literatura en Mallorca* hi podem veure explicat, en lletra de motlle, l'influx que Bartomeu Ferrà podia exercir en certs esperits sensibles de la societat mallorquina. Aquesta influència manifesta ens pot donar compte de totes aquelles que pogué exercir Bartomeu Ferrà en la generació dels modernistes mallorquins, a pesar d'estar ideològicament un tant enfora d'ells. Per altra part, veurem més endavant que podem aplicar aquestes mateixes paraules d'Oliver a la influència d'aquest en Miquel Ferrà.

Durant aquest anys de joventut, Bartomeu Ferrà escriu també algunes poesies que en dues ocasions li faran aconseguir un 2n accèssit als Jocs Florals de Barcelona. Josep Maria Llopart diu que aquesta poesia vola més amunt que la de Pere d'Alcàntara Penya i que, a vegades, assoleix una notable intensitat lírica.

1.1.2.5 El publicista

Els anys 60 també s'estrena com a publicista i participa, juntament amb Tomàs Forteza, Joan Roca, Gabriel Maura i Jeroni Forteza, en el setmanari de literatura, política, arts i costums «La Dulzaina», amb una finalitat també proselitista. La revista, que en paraules seves havia nascut per ser de «pinyol agre» i va acabar sent ben catòlica, desapareix a causa d'una polèmica amb Miquel Quetglas, director d'«El Iris del Pueblo», sobre la «cuestión religiosa».

La vena d'escriure ja li durarà tota la vida i hi canalitzarà les seves ànsies de moralitzar i criticar la societat en què viu. En aquest aspecte, pren part en molts projectes publicistes. Segons Mn. Alcover, B. Ferrà —amb la col·laboració d'alguns escriptors mallorquins— funda la «Revista Balear» el 1872 i «El Museo Balear» el 1875. També, juntament amb Mn. Miquel Maura i Mn. Rafel Tous, funda el 1879 el diari «El Àncora» i és un dels principals col·laboradors d'aquesta primera època.

La participació en aquestes publicacions és ben diversa: assajos religiosos o sobre arquitectura religiosa; exposicions de costums mallorquins com les matances, que explica —encara en castellà— a «La Dulzaina»; poemes en català dialectal; comentaris sobre la realitat social o contra la imminent destrucció de les riqueses arqueològiques o culturals, o, com al BSAL, estudis arqueològics. Sovint també usa el que ell anomena la «meua corda satírica», que «sempre ha anguiletjat contra tot lo que me pareixia injust o viciós, fanatich o ridícul».

Considera tots aquests escrits com un retrat seu, millor que els fotogràfics, per donar a conèixer el seu cor i el seu enteniment als seus fills. Amb aquesta finalitat, a partir de 1895 elabora uns reculls de glosa i prosa que són una triadella dels seus escrits

publicats, exhaurits o sense recopilar, tant bons com dolents perquè —diu— enganaria els seus lectors si només exhibia els bons i amagava la resta. Tot això ens ho explica al pròleg d'*Endolades*, el cinquè aplec de glosa i prosa, on també fa una petita autobiografia i explica la finalitat dels seus escrits.

Collabora després a «Mallorca», «La Bona Causa», «Sóller», «La Àurora», «Ca Nostra», «La Il·lustració Llevantina», «La Veu del Montserrat», «Montserrat» i alguns periòdics més. Mereix una menció especial la fundació i direcció, amb Mateu Obrador, de la revista «L'Ignorància» (1879-1885), continuada després per Pere d'A. Penya. Aquest setmanari va instaurar la prosa mallorquina a la Renaixença, fins aleshores en castellà. Malgrat ser prosa dialectal, el setmanari es va distingir, com ens diu J. M. Llopart, «pel seu bon gust i per un cert aticisme que donava mesura, intel·ligència i agudeses al seu humor». La fundació d'aquesta revista era per a ell una manera d'arribar a tota aquella gent que no sabia llegir en castellà la seva crítica humorística a la societat mallorquina.

És reconeguda la importància de «L'Ignorància» en la divulgació popular de la nostra llengua: el mateix Bartomeu Ferrà manifesta que en el principi se'n despatxaven 4.000 números en 24 hores. Una de les fites destacades que s'aconsegueixen amb aquesta revista és l'ús del català no poètic ni culte en la llengua escrita, una passa cabdal en la popularització de la Renaixença, que fins aquell moment havia estat un moviment de minories.

Una altra de les empreses que cal destacar i que demostra tant els seus afanys publicistes com la preocupació per la religiositat del poble, és la fundació i direcció entre 1897 i 1901 de la revista «Mallorca Dominical», que havia estat precedida el 1890 per l'«*Eco del Santuario*», en la qual participaven Martí Llobera, Miquel Costa i Llobera, P. J. Campins, B. Barceló, Mateu Rotger, Tomàs Forteza, J. I. Valentí i Mn. Alcover. El 1891 desapareix i els seus col·laboradors s'incorporen al BSAL. El 1896, Sardà i Salvany escriu el famós article *¡Alto el fuego!*, que proposa la reconciliació dels integristes amb els unionistes. Curiosament, poc temps després, el 1897, Bartomeu Ferrà afirma que certes diferències de criteri l'allunyaren de la redacció del BSAL per una temporada i que decidí,

reunit amb una vintena de sacerdots i seglars, fundar un diari que dugués el nom de *Mallorca*, que tindria a més un suplement dominical anomenat «Mallorca Dominical», però la desavinença de criteri féu que el projecte no es pogués dur a terme i llurs promotors decidiren tirar endavant només el suplement. Aquest setmanari és bilingüe, tracta principalment assumptes religiosos i desapareix a finals de 1901 per malaltia de Bartomeu Ferrà.

A l'article *Fins aquí hem arribat*,¹⁶ que clou la revista, Ferrà ens explica que tenia com a finalitat principal «escampar la lleuor evangèlica entre el poble ignorant que no pot assistir als sermons dins l'iglesia». També hi explica que s'han repartit 250 mil fulls, que la tirada mínima ha estat de mil exemplars i que han «procurat mantenir encès l'amor al mallorquinisme per medi d'articles interessants al be comú, biografies dels nostres il·lustres compatricis, de notícies històriques, d'estudis folklorichs y de crítiques sobre assumtos d'actualitat».¹⁷ Finalment, diu que han donat a conèixer les produccions literàries i d'assaig tant dels poetes acreditats com dels joves i amb els consells de trenta sacerdots, amb treballs doctrinals i moralitzadors han procurat seguir les directrius dictades per Lleó XIII i ser portaveus del regionalisme mallorquí catòlic.

Perquè es vegi el caràcter proselitista de la revista hem de dir que es distribueix gratuïtament a tots aquells que no la poden pagar. A més, en un dels seus números confessa que l'humorisme i el caràcter divertit de la revista té la finalitat de fer més mengívoles les idees religioses i els bons costums. Una altra de les empreses que Bartomeu Ferrà du a terme, en un sentit semblant al de la revista, és la versificació dels evangelis, encara que no la veu mai publicada.

1.1.2.6 Activitat política

Bartomeu Ferrà pensa que la societat estable, ferma i segura de l'edat mitjana ha estat canviada per una realitat on el poder no és en mans de la monarquia, en estreta col·laboració amb l'Església, sinó que a voltes és dels lliberals, els seus enemics, imbuïts

¹⁶ Bartomeu FERRA, *Fins aquí hem arribat*, «Mallorca Dominical», núm 257, 29-12-01, p. 1.

¹⁷ *Ibidem*.

de les idees de la Revolució Francesa. Considera que la majoria són maçons que volen entregar la pàtria espanyola a les idees dissolvents de la Revolució. Davant aquest panorama i davant la realitat social, abandonada culturalment per les autoritats i desfeta per la dissolució dels costums del poble, la conclusió és ben fàcil: tots els mals presents són deguts al canvi de costums, a les idees de la Revolució Francesa que poc a poc van penetrant en la societat, la desfan i la sumeixen en la misèria moral. No és possible refugiar-se simplement en l'ideal goticista; cal combinar l'amor al passat amb la realitat present, per a la qual cosa cal l'actuació dels catòlics i dels qui que no desitgen la dissolució total de la societat.

Per a Bartomeu Ferrà, aquesta actuació és guiada per les directrius i ordres del papa, que en les darreres dècades del segle aconsella participar en política per neutralitzar les forces del mal. Ferrà segueix la recomanació en la primera ocasió que se li presenta: el 1895 uns amics seus el presenten com a regidor independent pel partit conservador. Una vegada elegit per 366 vots, és víctima tant del caciquisme imperant dels grups polítics de l'Ajuntament com de les ires dels carlistes i integristes, que l'acusen de catòlic liberal.¹⁸ Els grups dominants li assignen una *Comisión de Reemplazos i Estadística*, quan ell pensava que podia dur moltes iniciatives a altres comissions més importants, de les quals el marginen a causa de la seva independència i de no voler entrar en el joc caciquil que practiquen els partits del torn. Cansat de no poder fer res i per fidelitat als seus electors, dimiteix el 1896.

Malgrat aquesta mala experiència, Bartomeu Ferrà té tot un programa per a la ciutat i una definició del tipus de persona que el pot dur a terme:

«Perque, la veritat es que, es Municipio de Palma no ha mester representants, apoderats ó portant-veus de bandos y cuadrilles empoliticades caposas de desprestigiar á cualsevol sistema de Govèrn. Palma necessita vertadérs representants des poble, homos independents i de respecte desapassionats i faëls amigs del pais; homos sens ambicions, ni compromissos; desitjosos de anar per camí dret y ferhí anar els altres. Si tanta sòrt tenguessim que tots els elegits fossin d'aquest lleñyam, ¡sería un gust! Llavors podrien capturar gastos problematichs, y distribuir els recursos de La Sala en ses millores que més per igual convenen á tots els electors, ¡Hey ha tant que fér! S'ai-

¹⁸ Aquesta disputa entaulada entre «Mallorca Dominical», de la qual Bartomeu Ferrà és director, i «La Tradición», però sobretot entre els seus directors, apareix resumida al *Suplemento extraordinario especialmente dedicado a los Sres Suscriptores del semanario CATÓLICO-MONÁRQUICO (CARLISTA) «LA TRADICIÓN»*, suplement al núm. 127 de «Mallorca Dominical», de 2-VII-1899.

xamplament de ciutat que donaria molta feyna a menestrals y obrers s'hauria comensat si els politichs mallorquins s'haguessin cuydat mes dels interessos generals que dels particulars.(a) Sa distribució d'Aygos netes y abundants per tot arreu es una empresa que immortalisaría a s'Ajuntament que mostrás pit per emprendre'lê. Sa construcció de llavadors i de mercats cuberts, no sols sería util, sinó reproductiva. Sa d'escoles y costures en edificis propis, estauviaría lo que de lloguer mos costan. S'instalació de Bibliotecas populars católicas pels obrers estudiosos mos honoraria; y sa de sitis de recreo publichs, sans y espayosos per ses families que no tenen cases á fora-porta sería com una obra de misericordia. S'adquisició de bon material contra els incendis mos aprofitaría més que sa de adressos de **vajilla**, (**exempli gratia**.)

S'establiment d'un camp d'allá, d'allá Son-Tril.lo, per enterrarhí en temps d'epidèmia es de absoluta necessidad y finalment: malavetjar extingir els horrorosos deutes que engrunan s'Hacienda Municipal sería sa tasca més digna dels seus administradors.

Desanganemmos: Mentres ses contribucions des poble s'invertescan amb empreses tan poch meditades, com ses obres de la sala; mentres se gastin forses en canamunts i canavalls per cuestions d'**empleos**; mentres s'escandalís el poble honrat y laboriós amb tota casta d'immoralidats posant ses mes petites en **zarzuela**; mentres domín s'abso lutisme d'un desenfrehit y dels seus conjurats, y se toler s'esclavitut y s'opressió de tots els altres... no es possible que una població civilizada visca sa vida de sa pau y des progrés, disfruti á pler sa llibertat, s'igualdat y sa fraternidat axí com Cristo Jesús les predicá en el mon, y tal com les desitja la majoría des desgraciát poble español». ¹⁹

Tot un programa polític que resumeix bastant bé la majoria d'idees polítiques de Bartomeu Ferrà: la seva concepció de l'home públic, de la ciutat i els mals que havia d'esmenar el municipi, informada per la religió catòlica curiosament identificada, almanco en els principis, amb la Revolució Francesa. A més dels escrits que hem vist fins ara, la seva visió de la política també s'expressa a l'article *Un club dins un celler*.²⁰

1.1.2.7 Preocupació social

Però la seva preocupació constant era molt més social que política, en el sentit de política de partit. Reflectida en part al seu programa polític, la detectam també en alguns dels seus escrits. En l'article *Torrents i torrentades*²¹ denuncia els greus perills que implica la invasió dels torrents per interessos particulars ja que les desgràcies que es produeixen en ploure molt es poden evitar deixant-los el terreny que requereixen.

També el preocupen els defectes de la societat mallorquina: desídia, manca d'higiene, endarreriment, incultura, ignorància, falta d'amor per les coses pròpies, etc. L'ur crítica i denúncia, habitual als seus escrits, apareix principalment a *Un visori*, *Fetge*

¹⁹ Bartomeu FERRÀ, *Coses nostres*, Imp. de La Última Hora, Palma, 1895, pàg. 149-150.

²⁰ Bartomeu FERRÀ, *Brots d'ortiga*, Imp. Josep Mir, Palma, 1900, pàg. 103-111.

²¹ *Ibidem*, pàg. 91-96.

mallorquí, Una vila i Casetes i casulls, recopilats a *Coses nostres*.²² En el primer critica la ignorància i les baralles i plets de certs ciutadans; en el segon, la calma mallorquina que fa que els mallorquins s'adonin que s'ha d'actuar quan els altres ja ho han fet; en el tercer, l'endarreriment d'una vila que visita amb un valencià amic seu: brutor, mal servei, destrucció o abandó de monuments artístics, misèria de les escoles, etc. En el darrer denuncia la manca d'higiene, de la qual Ferrà parla en altres escrits, una preocupació molt pròpia de les classes intel·lectuals dels segles XVIII i XIX.

Una altra de les preocupacions socials de Bartomeu Ferrà són les cases per als obrers, tractada també a l'article *Casetes i casulls*²³ i a l'article *Viviendas económicas para obreros*.²⁴

Curiosament, Bartomeu Ferrà oblida l'ideal goticista d'igualtat i justícia a les cases obreres inspirat en Ruskin quan du a la pràctica el seu projecte de cases per a obrers que es volia dur a terme en el camp d'en Serralta.

1.1.2.8 La llengua catalana

Un altre dels aspectes que també estaria connectat amb la concepció de la societat que hem anat explicant fins aquí és el de la llengua. El català era la llengua parlada pel rei En Jaume a l'edat mitjana i la que havia immortalitzat Ramon Llull; per altra part, era la que parlava el poble i la que servia al seu objectiu de fer arribar les seves ensenyances a la gent. En efecte, la gent senzilla a la qual ell volia arribar no entenia el castellà.

²² Bartomeu FERRÀ, *Coses nostres*, Imp. de La Ultima Hora, Palma, 1895, pàg. 132-139, 7-12 i 61-69 i 109-115 respectivament.

²³ Bartomeu FERRÀ, *Casetes i casulls* dins *Coses nostres*, Imp. de La Ultima Hora, Palma, 1895, pàg. 109-115.

²⁴ En aquest darrer article (Bartomeu FERRÀ, *Viviendas económicas para obreros* «BSAL», març 1892, Tom IV, n° 144, 1892, p. 199-203) exposa la seva visió idealista d'aquest aspecte de la realitat. Afirmar que per perfeccionar les cases dels obrers cal «Ofrecerles modelos científicamente estudiados que correspondan a la naturaleza de los materiales disponibles y a las necesidades peculiares de su modo de vivir(...) Estamos en contra de las grandes barridas para obreros segregadas de las pertenecientes a las clases ilustradas. No, la sociedad no se compone de pobres y ricos, de trabajadores manuales y obreros científicos; establecer separaciones de un modo sistemático sería un procedimineto inmoral, porque, en cierto modo, se privaría a los hijos del pueblo de los medios de educarse socialmente que les facilita el roce y el trato directo con los que han alcanzado, por herencia o en virtud de su talento y laboriosidad, posiciones más elevadas. Ojalá pudiera establecerse una ley imponiendo a los propietarios de edificios urbanos el deber de distribuirlos en habitaciones cuyos inquilinos pertenecieran a las diversas clases sociales». Bartomeu FERRÀ, *Viviendas económicas para obreros*, BSAL, t. IV, núm. 144, 1892, pàg. 199. Sobre aquest particular, C. Cantarellas opina: «En estas palabras se respira el idealismo goticista, al menos de un sector del mismo, de igualdad y justicia, idealismo que les condujo a programas de "reforma social" claramente expresados en los discursos de Ruskin». (Catalina CANTARELLAS, *Bartolomé Ferrà y el neogótico en Mallorca* «Mayurqa», núm 9, Palma, Octubre 1972, pàg. 129.

Malgrat tot, no s'havia educat en aquesta llengua. Ell mateix ens conta que havia rebut la seva primera ensenyança en castellà, de tal manera que acabats els estudis tot just sabia què eren el que ell anomena les «lletres pàtries». I ens explica també que tres fets l'empenyeren a glosar i escriure en la llengua pròpia: haver sentit alguns glosadors sollerics, la lectura de poesies premiades als Jocs Florals de Barcelona i l'amistat que contragué l'any 1865 amb els escriptors mallorquins a l'Ateneu Balear. Les influències —segons que diu— provenen de Tomàs i Marian Aguiló, Pons i Gallarza i Jeroni Rosselló.²⁵ Per tot això i seguint possiblement l'exemple del seu mestre Marian Aguiló, deixa progressivament el castellà fins arribar a l'ús quasi exclusiu del català. Cal també remarcar la influència dels glossadors sollerics per veure, una vegada més, quines relacions s'establien entre literatura popular i literatura culta i entre els diferents tipus de literatura i de literats.

1.1.2.9 La preocupació pedagògica

Una altra de les seves dèries són les endarrerides escoles de finals del segle passat. A l'article *Dues paraules sobre escoles*, publicat a «Mallorca Dominical»,²⁶ transcriu part de l'article de Mn. Rullán i Mir titulat *Algo sobre la educación* i ofereix una visió crítica de l'educació i les seves condicions materials a final de segle, tant a Palma com als pobles. En aquest sentit cal esmentar també els articles *Estudiants i escoles* (I i II) que publica a «Mallorca Dominical»,²⁷ en el qual fa una comparació crítica entre l'educació de principis de segle, que lloa, i la de finals de segle, que critica.

Dins aquest àmbit pedagògic, també podem fer referència a les seves versions en romanç popular dels evangelis, que ja havia fet en prosa al setmanari «Mallorca Dominical», les composicions premiades als Jocs Florals citades abans i la susdita *Història*

²⁵ Bartomeu FERRÀ, *Endolades*, Imp. Joseph Mir, Palma, 1903, pàg. 10.

²⁶ *Dues paraules sobre escoles*, «Mallorca Dominical», núm. 87, 2-X-98, pàg. 2.

²⁷ Bartomeu FERRÀ *Estudiants i escoles* (I i II), «Mallorca Dominical», núm. 147, 19-XI-99, pàg. 2, i núm. 151, 17-XII-99, pàg. 2.

del Rei En Jaume ja que, en paraules seves al pròleg d'*Hores series*, «tenian per objecte destinarles a escoles d'infants».²⁸

I parlant de pedagogia hauríem de fer esment també a un altre tret de Bartomeu Ferrà tal vegada poc conegut: fou catedràtic de composició d'edificis a l'Escola de Mestres d'Obres, instal·lada a l'Acadèmia de Belles Arts de Mallorca, i a l'Escola Nocturna d'Arts Industrials i de Construccions, on impartia les classes en mallorquí.²⁹ També fou uns quants anys professor d'arqueologia religiosa al Seminari Conciliar de Mallorca.³⁰ No podem minimitzar el seu grau d'influència a través de totes aquestes activitats.

1.1.2.10 Obertura a l'exterior. L'arxiduc Lluís Salvador

Ja hem vist que, malgrat la idealització del passat, Bartomeu Ferrà sabia també connectar amb la realitat canviant que tenia al davant. A partir de la fermesa de les seves conviccions, es relaciona amb el món del seu temps i és obert a altres persones, idees i països. Ho palesen, en primer lloc, els seus viatges a les exposicions universals de París (1878) i Barcelona (1888) i la seva participació al Congreso Eucarístico Nacional celebrat el 1886 a Lugo, amb la ponència «*Arte litúrgico*», i, en segon lloc, la contraposició que els seus escrits estableixen entre els pobles civilitzats que, malgrat les idees revolucionàries i contràries a la religió, respecten tots els monuments religiosos antics, i el seu país catòlic, que no sols no els cuida sinó que els menysprea i destrueix.³¹

²⁸ Bartomeu FERRÀ, *Hores series*, Tip. La Esperanza, Palma, 1916, pàg. 3..

²⁹ Citat de «La Roqueta» 1-X-87 per Isabel PEÑARUBIA, *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*, Montserrat, 1980, pàg. 124.

³⁰ A. M. ALCOVER, *Don Bartomeu Ferrà i Perelló*, BDLC, t. XIII, maig-agost 1924, pàg. 292-295. Jaume Pomar i Fuster, al seu llibre *Assaig històric sobre el desenvolupament de la instrucció pública a Mallorca*, Palma, 1990, pàg. 179, explica que Bartomeu Ferrà fou nomenat professor d'aquesta matèria pel bisbe Miquel Salvà i Monar i que tingué per alumnes els qui el 1903 eren vicaris de Mallorca i altres sacerdots, fins i tot l'aleshores degà Josep Oliver. També comenta que fou premiat com a antiquari i, finalment, que com a arqueòleg escrigué *Memoria sobre el Arte Litúrgico Cristiano i Bronces antiguos hallados en Mallorca*.

³¹ Diu a *Ciutat ha seixanta anys* (pàg. 92): «Dins França, on governa la República, se respecten els colossals Calvaris de ferro fus, daurats, que de lluny se veuen coronant turons al entorn de les viles i ciutats.[...] A Palma, tan curiollosa de manifestacions catòliques en temps de calma, ningú s'en dolrà si, un darrera s'altra, s'aboleixen tots els signes públics de la nostra Redenció».

Hem de parlar també de la seva implicació en algunes de les obres civils que empenia la puixant burgesia mallorquina, com el tren de Palma a Inca o de l'edifici del Banc Balear, en la confecció de les quals ajudà Eusebi Estada.³² Finalment, Bartomeu Ferra tracta amb els estrangers romàntics que vénen a Mallorca cercant l'exotisme.³³ Acompanya Emile Cartailhac en el seu viatge per les Balears, -durant el qual es deixa influir per les seves idees arquitectòniques— i també l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria. Hi col·labora estretament, com a mestre d'obres, en la reconstrucció de Miramar, que tant li agradava per la seva relació amb el món medieval de Ramon Llull, i a més dibuixa els arreu de cases de possessió mallorquina i els de caçar i pescar que apareixen a *Die Balearen*, mentre el seu amic Jules Virenque fotografiava els monuments de Palma per a la mateixa obra. A l'article *Miramar*³⁴ consigna les obres que realitzà en aquesta possessió i fa una relació del mobiliari.

Amb l'Arxiduc mantingué una relació no sols professional sinó també intel·lectual i d'amistat.³⁵

1.1.2.11 Antecedents ideològics i influències rebudes

Però d'on li venien a Bartomeu Ferrà, tret de la influència de son pare, totes aquestes idees sobre la societat, l'art, la vida? D'entrada hem de tenir en compte els autors i les obres que diu haver llegit de jove: la Bíblia i els tres romàntics conservadors:

³² Ell mateix ens ho conta: «Jo treballava com assililar de mon amic desde l'infància, l'enginyer D. Eusebi Estada, a qui també vaig ajudar en la construcció del Banc Balear». Bartomeu FERRÀ, *Miramar*, dins *Hores series*, Tip. La Esperanza, Palma, 1916, pàg. 33-42.

³³ Catalina CANTARELLAS, *Bartolomé Ferrà y el neogótico en Mallorca*, «Mayurqa», núm. 9, Palma, octubre, 1972, pàg. 117-137.

³⁴ Vegeu Bartomeu FERRÀ, *Miramar* dins *Hores series*, Tip. La Esperanza, Palma, 1916, pàg. 33-42.

³⁵ Ferrà mateix ens detalla el material que l'Arxiduc li proporcionava i l'agraïment que li tenia: «Tretze toms teng rebuts (com obsèqui del Sr. Arxiduc) de obres per éll publicades en alemany, la major part ilustrades amb dibuxos originals seus, y amb plans geomètrics y topogràfics alsats per enginyers artistes; sabent-me molt de greu no possehir l'idioma en que están esplicats. A més també me regalà l'album del Gran Museu de Berlin, deu toms del Diccionari de l'Arquitectura francesa de Violet-le-Duc y 120 entregues de la publicació artística: "Architektonisches -skizzen- Buch".

Totes aquestes mostres de consideració acompanyades de dedicatòries autgràfes, m'han obligat a rendirli el testimoni públic de mon agrahiment coral». Vegeu Bartomeu FERRÀ, *Miramar*, dins *Hores series*, Tip. La Esperanza, Palma, 1916, pàg. 33-42.

Chateaubriant, Manzoni i Bossuet; també el Quixot, el Dant i Balmes.³⁶ Aquest darrer, inspirador de l'Escola Apologètica Catalana, pot tenir una especial significació ja que té molta repercussió en el vigatanisme i en tot el pensament conservador català i mallorquí, arribant fins a Miquel Ferrà, com tindrem ocasió de comentar més endavant. Josep Maria Quadrado, membre d'aquesta Escola Apologètica Catalana, té un ressò important dins la intel·lectualitat mallorquina conservadora i concretament Bartomeu Ferrà. A les influències esmentades fins ara, Joan Pons hi afegeix Uhland, Bécquer i Hugo.³⁷

Juntament amb aquestes empremtes de joventut, és significativa la dels literats mallorquins que considera com a mestres, els quals no li planyeren els consells: Tomàs i Marian Aguiló, J. L. Pons i Gallarza i Jeroni Rosselló. Segons ell mateix, entra en contacte amb aquests membres de la Renaixença mallorquina devers el 1865, a través de l'Ateneo Balear que dirigia Pons i Gallarza. Té una significació especial Marian Aguiló, que Bartomeu Ferrà considera el seu «mestre conseller i amic».

La seva estada a l'Acadèmia de San Carlos de València marca, sobretot, les seves idees estètiques i arquitectòniques. Catalina Cantarelles enumera les fonts d'informació arquitectònica preferides: «els tractats de Violet-le-Duc, Lenoir, o el Dictionnaire des Antiquités Chretiennes de Martigny, i també diversos Manuals d'Arquitectura Cristiana».³⁸

A pesar que Ferrà no estudia, com altres intel·lectuals mallorquins, a la Universitat de Barcelona i, per tant, no en rep influències directes, es pot dir que hi entra en contacte a través de gent molt influïda pel món cultural català. És el cas de Pons i Gallarza i Marian Aguiló, principalment, i després tots els amics de la seva generació que han estudiat a Barcelona i que col·laboren estretament en les seves empreses, com per exemple Pere d'Alcàntara Penya i Mateu Obrador. Aquest darrer era deixeble i col·laborador de Manuel Milà i Fontanals a la Universitat de Barcelona, havia tingut contacte amb els grups

³⁶ *Endolades*, Imp. Joseph Mir, Palma, 1903, pàg. 10.

³⁷ Joan PONS, *En Bartomeu Ferrà*, «Ca Nostra», núm. 26, 16-VI-29, pàg. 207-209.

³⁸ Catalina CANTARELLAS, *Bartolomé Ferrà y el neogótico en Mallorca*, «Mayurqa», núm. 9, Palma, octubre, 1972, pàg. 126.

institucionistes mallorquins i, un cop fracassada l'experiència pedagògica que volgueren dur a terme, s'havia acostat als grups propers a l'Església.

Les influències ideològiques i estètiques de Manuel Milà i Fontanals en el món mallorquí, i en Bartomeu Ferrà d'una manera indirecta, són —creim— també paleses.³⁹ Milà fou professor a la Universitat de Barcelona i molts dels mallorquins que hi estudiaren en degueren ser deixebles. Sabem que ho fou, com hem dit, Mateu Obrador, i que Pons i Gallarza mantingué correspondència amb ell.⁴⁰ També pot ser un exponent de la seva influència mallorquina l'article *Observaciones sobre la belleza intelectual* que publica el 1876 al «Museo Balear».⁴¹ Bartomeu Ferrà té contacte amb aquesta gent i aquestes publicacions.

Per destriar influències en Bartomeu Ferrà pot ser interessant resseguir la ideologia i les activitats dels grups conservadors entre els quals es mou a partir dels seus estudis a l'Institut Balear. Per altra part, comentarem més endavant la seva relació amb Costa i Llobera, personatge que tindrà una influència decisiva en Miquel Ferrà, ja que la seva ideologia s'anirà formant en els contactes i les amistats que té Costa en aquests moments.

Bartomeu Ferrà estudia a l'Institut Balear, que té com a director Manuel de los Herreros.⁴² Probablement hi comença en el curs 55-56 i hi deu estar fins al 61-62. També és probable que Eusebi Estada, Felip Guasp, Joan Gelabert i Miquel Amer siguin condeixebles seus. Durant la dècada dels 50 estudia també a l'Acadèmia de Belles Arts de Palma, on té com a mestres J. Lladó, i Salvador i Miquel Torres, i com a condeixebles Lluís Terrassa, Ricard Roca, Ricard Anckerman, Bartomeu Bordoy i Antoni Ribas. Els cursos 62-63 i 63-64 està matriculat a València.⁴³ Jaume Pomar i Fuster explica que els

³⁹ La ideologia de Milà és estudiada per Norbert Bilbeny a *Entre renaixença i Noucentisme. Estudis de Filosofia*, Barcelona, 1984, pàg. 25-39.

⁴⁰ *Ibidem*, pàg. 37, nota.

⁴¹ *Ibidem*, pàg. 30.

⁴² Manuel de los Herreros escriu una carta a son pare —conservada a l'arxiu de B. Ferrà— el dia 22 de desembre de 1856 per informar-lo del *parte* del seu preceptor del segon curs de llatí i humanitats, segons el qual era un alumne dels que es distingien per la seva aplicació i aprofitament.

⁴³ Segons els rebuts de matrícula conservats al seu arxiu.

anys posteriors, segons costum bastant comú aleshores, després de graduar-se de batxiller en arts obté el títol d'agrimensor i de perit taxador de terres l'any 1865, i el de perit químic l'any 1867.⁴⁴

Com ja hem vist, el 1865 Bartomeu Ferrà entra en contacte amb els literats mallorquins pròxims a Pons i Gallarza i a l'Ateneu Balear. Poc temps després d'haver conegut el grup de l'Ateneu Balear funda, amb Tomàs Forteza, Joan Roca, Gabriel Maura, Jeroni Forteza i alguns altres, el setmanari «La Dulzaina». Quan la revista desapareix, els seus integrants segueixen com a grup ideològic conservador, al qual s'afegeixen més tard Pere d'A. Peña i Mateu Obrador. Aquest grup és una «societat d'escriptors» que publicarà primer cinc calendaris titulats «El Sarracosano», després escriurà a «El Museo Balear» i finalment inaugurarà el costumisme mallorquí amb «L'Ignorància».⁴⁵

Una vegada relacionat amb aquest grup d'intel·lectuals i literats, les amistats es deuen multiplicar. Abans de 1880 coneix Miquel Costa i Llobera i a través de «L'Ignorància» coneix A. M. Alcover i el presenta a Costa i Llobera, el qual li presenta altra gent, segons ens conta el mateix Alcover. La relació d'aquests ens pot indicar la gent que coneixia també Bartomeu Ferrà: Pere d'Alcàntara Peña, Mn. Josep Rullan, Pons i Gallarza, Tomàs Aguiló, J. M. Quadrado, Estanislau Aguiló, Gabriel Llabrés, Joan Alcover, Bartomeu Singala, J. L. Estelrich, Miquel S. Oliver, Gabriel Maura, Antoni Frates, León Carnicer, etc.⁴⁶

Per les indicacions d' A. M. Alcover sabem que constituïen dos grups catòlics però ben diferenciats: els integristes, també anomenats siglofuturistes, que seguien les línies i directrius del Dr. Sardà i Salvany, i els afiliats a La Unión Católica, que eren anomenats unionistes o mestissos. El mateix Antoni Maria Alcover ens fa la divisió: Miquel Costa i Llobera, Antonio Frates, León Carnicer i Bartolomé Singala són integristes; Tomàs i

⁴⁴ Jaume POMAR I FUSTER, *Assaig històric sobre el desenvolupament de la instrucció pública a Mallorca*, Palma, 1990, pàg. 187.

⁴⁵ *Cent anys d'història de les Balears*, Mallorca, 1982, pàg. 176-177.

⁴⁶ F. de B. MOLL, *Un homo de combat*, Moll, Mallorca, 1962, pàg. 38.

Estanislau Aguiló, Tomàs Forteza, J. M. Quadrado, Bartomeu Ferrà i Josep Rullan són unionistes.⁴⁷

Com podem veure, en aquests moments Bartomeu Ferrà, malgrat el seu conservadorisme, no s'afilia a l'integrisme sinó al grup de Quadrado, que segueix les directrius de Lleó XIII. Per aquestes dates, Bartomeu Ferrà també funda, juntament amb Miquel Maura i amb el patrocini de Quadrado, el diari catòlic «El Àncora». Aquest fet i la seva intervenció en el projecte de capella del Seminari de Mallorca en col·laboració amb el mateix Mn. Miquel Maura ens demostren la seva vinculació amb l'Església mallorquina, a més dels seus lligams amb els intel·lectuals i preveres abans esmentats. Els redactors d'aquest diari demanen la col·laboració de Costa i Llobera, el qual alhora intenta aconseguir la de Rubió i Lluch i Menéndez Pelayo.⁴⁸

Costa i Llobera era molt amic de Joan Rosselló de Son Forteza i de J. L. Estelrich, els quals havia conegut a l'Institut Balear en els seus anys d'estudiant. Eren també condeixebles de Costa: Tomàs Forteza, Joan Alcover, Mateu Obrador, Gabriel Llabrés, Josep Miralles Sbert, Estanislau Aguiló, Antoni Maura i Alexandre Rosselló.⁴⁹ Quan, entre el 1872 i el 1874, Costa se'n va a estudiar a Barcelona, les cartes de recomanació de Quadrado li obren les portes d'amistats i centres culturals de la ciutat: Marian Aguiló, Miquel Victorià Amer, Ramon Picó i Campamar... El primer li havia presentat Mn. Jaume Collell i Mn. Jacint Verdaguer, ideòlegs i promotors del vigatanisme. A partir d'aquests moments les relacions de Costa amb aquests dos darrers esdevenen de cada vegada més estretes. I així, quan el 1877 Jaume Collell ve a Mallorca roman a cal pare de Costa⁵⁰ i el mateix Costa escriu una carta a Mn. Verdaguer en els moments més crítics de la vida d'aquest.⁵¹ Tots aquests personatges havien d'influir també Bartomeu Ferrà.

⁴⁷ Josep MASSOT I MUNTANER, *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1985, pàg. 28.

⁴⁸ Bartomeu TORRES GOST, *Miguel Costa y Llobera. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 77

⁴⁹ *Ibidem*, pàg. 21.

⁵⁰ *Ibidem*, pàg. 130.

⁵¹ *Ibidem*, pàg. 209-210.

Mentre Costa és a Barcelona estudiant, J. Alcover i J. L. Estelrich han enviat un dels poemes de Costa, *La vall*, a la «Revista Balear». Els fundadors i la colla de la publicació —entre els quals Bartomeu Ferrà— es reuneixen en un estudi de Can Guasp i el més jove és Mateu Obrador. En aquesta tertúlia Bartomeu Ferrà degué conèixer molta gent de la qual estam parlant. Per altra part, el 1873 Costa i Llobera coneix dins el vaixell, anant cap a Barcelona, un altre dels seus amics íntims: el català Antoni Rubió i Lluch, que a Mallorca ha estat en contacte amb Quadrado.⁵² Totes aquestes relacions ens mostren el vincle entre els grups conservadors mallorquins i els catalans, tant els de la ciutat de Barcelona i la seva universitat, on Marian Aguiló és bibliotecari; com amb els de la muntanya dirigits per Mn. Collell, Jacint Verdaguer i posteriorment Torras i Bages.

Entre les amistats de Bartomeu Ferrà cal comptar també Antoni Maura. De la relació no en tenim altre testimoni que una carta del 29 de gener de 1882 adreçada pel polític a Bartomeu Ferrà, en la qual l'informa de com està a Madrid la defensa del claustre i l'església de Sant Francesc de Palma i li explica quina conducta cal adoptar. Li parla també del seu germà Miquel i li diu que quan vegi Quadrado li expliqui l'estat de la qüestió. Del seu comiat —«*Te abraza aunque le tengas tan olvidado tu affmo amigo Antonio Maura*»— en deduïm una relació amb una certa intimitat.

Una altra circumstància important pel que fa a les influències ideològiques de Bartomeu Ferrà són els seus viatges, abans esmentats, a l'Exposició Universal de París del 1878 i a Barcelona el 1888, per anar als Jocs Florals i visitar l'Exposició Universal, en la qual Mallorca participava. Aquests dos viatges el posen en contacte amb el món exterior i sens dubte suposen influències beneficioses, tant a nivell ideològic com estètic. Bartomeu Ferrà coneix en aquest darrer viatge —si no els coneixia abans— Mn. Collell, el gran ideòleg del viagatanisme, Jacint Verdaguer, Menéndez y Pelayo, T. Llorente i d'altres.⁵³

⁵² Bartomeu TORRES GOST, *Miguel Costa y Llobera. Itinerario espiritual de un poeta*, Barcelona, 1971, pàg. 19-38.

⁵³ Carta de B. Ferrà a Thomàs Forteza: Barcelona, 28-V-88. Ferrà diu que: «[...] has de saber que vaig tenir l'honra d'estreñer les mans á Mossen Llacinto, lo senzill prevere que *les ha ab Atlants*; á l'egregi Marcellí Menéndez, lo jove escriptor *padri* de Ramon Llull; á Mossen Colell, lo cap de bandolina que, sense conspirar, ahir matí mateix arribá a treure la Reyna del seu *puesto* (no li vull dir trono); el pros valencià Sr. Llorente, autor i constructor de *la Barraca* que durará mes fora de l'horta; á n'en Donnadiu y á n'en Laforge que vingueren a fermos sa vista per Mallorca, y á tans d'altres que sols los coneixia per sa anomenada y per ses gloses». Carta publicada al BSAL, 1887-1888, pàg. 281.

La semblança entre el món rural de la muntanya de Vic i el de Mallorca, i el contacte d'ambdós amb el món de la Universitat de Barcelona, fan que les idees que desenrotllen els intel·lectuals del primer tinguin una influència remarcable en el món intel·lectual mallorquí, i encara més en una persona com Bartomeu Ferrà, amb un perfil estètic i ideològic molt similar al del vigatanisme i de Torras i Bages. Això no obstant, no coincideixen en la idea que tenen de Ramon Llull. Amb motiu d'haver-li encomanat la comissió editora el pròleg al segon tom de les obres de Ramon Llull Costa i Llobera diu a Mn. Alcover: «[...] el meu punt de vista, essent consemblant al del Il·m. Torres y Bages, disgustaria fort a molts dels lullistes, fins y tot de Mallorca Dominical, y això podria ser en perjudici de la publicació».⁵⁴

Tota aquesta forma de fer i de pensar de Bartomeu Ferrà no podia deixar d'influir el seu fill Miquel, sobretot si tenim en compte les idees de Bartomeu Ferrà sobre la família i l'educació dels fills, que ja hem comentat. Aquesta influència es deixa sentir molt més pel fet que Miquel Ferrà roman a Mallorca, amb petites estades a Barcelona, fins els 26 anys complits. En aquests anys, malgrat que a partir de 1904 la malaltia minvi la seva activitat, el pare no pot deixar el seu parer i influir tant en el fill com en la vida social i cultural de Mallorca, en la qual tant havia participat.

1.1.2.12 Conclusió

Hem volgut explicar tots aquests antecedents familiars perquè creim que tingueren un gran pes en Miquel Ferrà. Podríem concloure, doncs, esmentant les influències que creim que li arribaren del seu padrí i, sobretot, de son pare.

En primer lloc, del seu padrí heretà —encara que fos indirectament ja que no el conegué— l'honradesa, l'amor i la preocupació per la seva professió d'arquitecte, l'orgull de pertànyer a la classe menestral, el conservadorisme i les arrels estètiques renaixentistes.

De són pare rebé moltes més característiques. Poden enumerar les següents:

⁵⁴ Carta de Miquel Costa i Llobera a Mn. Alcover, de 28-VII-01, que es troba a F. de B. MOLL, *Epistolari de Miquel Costa i Llobera a Antoni M. Alcover*, «Randa», núm 12, pàg. 156.

1a. El seu romanticisme moderat —mallorquí— i la seva concepció de la societat. A pesar de totes les influències clàssiques que Ferrà rep a través del noucentisme, mai no deixa del tot aquesta idea romàntica del món i de la literatura.

2a. El mallorquinisme, que en ell es convertirà en catalanisme.

3a. La preocupació pels elements antics que eren en perill de desaparèixer i que no podrien ser recuperats.

4a. L'interès per l'arquitectura, que sempre fou la vocació frustrada de Miquel Ferrà.

5a. La seva religiositat, fidel a la jerarquia eclesiàstica concretada en les figures del papa i del bisbe, i en una certa línia modernitzadora dins l'Església, que està en contra de l'integrisme i dels plantejaments massa radicals dels carlistes.

6a. Relacionada amb aquesta religiositat, una preocupació social provinent, en principi, de l'encíclica *Rerum novarum* de Lleó XIII, però amb unes certes limitacions pel que fa a la seva vertadera influència i posada en pràctica, a causa dels seus plantejaments de principi, que intenten recolzar-se en la consciència dels catòlics més rics i no en la lluita de classes.

7a. La preocupació per les qüestions polítiques. Malgrat que en certs moments se senti hereu del seu padrí pel desinterès envers aquests assumptes, sempre serà un punt important, relacionat amb el seu nacionalisme.

8a. L'afany pedagògic, que intenta exercir en àmbits molt distints als de son pare.

9a. Les aficions literàries, que se centren més en la poesia que la prosa o el teatre, gèneres més tractats per son pare.

10a. La tasca publicista, que Ferrà comença a practicar de ben jove, precisament de la mà de son pare. En aquest sentit, la feina del fill fou segurament molt més important i extensa que la del pare.

No podem acabar sense comentar que el pare devia tenir una certa relació i admiració envers l'aristocràcia mallorquina. De fet, havia treballat professionalment per a aquest grup social i havia de ser un element important i molt respectat dins la seva

concepció del món. Creim que aquesta circumstància i la por a un atac directe a aquesta classe expliquen que el fill no sigui capaç de parlar directament de caciquisme fins després del 1917, quan ja ho havia tractat llargament Joan Estelrich. Però ja tractarem aquesta qüestió més endavant.

1.2. INFÀNCIA I ESTUDIS DE BATXILLERAT DE MIQUEL FERRÀ (1885-1899)

Sense cap mena de dubte, la influència de Bartomeu Ferrà en el seu fill Miquel fou enorme i en aquest primer apartat del capítol analitzarem les primeres influències profundes. Hem pogut reconstruir la seva infància —a vegades amb paraules del mateix Ferrà— gràcies als articles que escrigué durant tota la seva vida i alguns dels documents que conservava al seu arxiu personal, com són les paperetes de notes. Aquest període de la seva vida és molt rellevant perquè s’hi marcaran unes certes directrius de les quals, per bé o per mal, ja no es podrà desprendre: el conservadorisme de la família, amb la forta empremta de son pare; la seva relació amb el món romàntic de la Renaixença; els contactes amb els primers renaixentistes i amb el món renaixentista català en el seu vessant més conservador: el vigatanisme; les preocupacions religioses, publicistes, literàries, arqueològiques, arquitectòniques i pedagògiques de son pare; una capital illenca i provinciana; el desastre del 98 amb la consegüent propaganda espanyolista; els poetes Costa i Alcover...

A partir dels 12 anys, la revista «Mallorca Dominical», dirigida per son pare, permetrà les primeres provatures al jove Miquel Ramon Ferrà, que destacarà per la seva precocitat literària. A més, els intercanvis de la revista amb altres de semblants, mallorquines i catalanes, el posaran en contacte amb un món literari d’una amplitud de mires que no devien tenir els joves de la seva edat. Aquest fet, segons confessió del mateix Ferrà, serà decisiu pel que fa als autors, les revistes, els llibres i les idees que més l’influïren.

Finalment, a través dels seus joves escrits, podem conèixer directament i sense la distorsió del record què pensava en els seus primers anys.

1.2.1 ELS PRIMERS ANYS

Miquel Ramon Ferrà i Juan neix al carrer dels Moliners de Palma, a les set i mitja del matí de dia 7 de febrer de 1885, i l’endemà és batejat amb el nom de Miguel

Raymundo Lulio i Gabriel per Mn. Sebastià Cerdà, beneficiat de la Seu de Mallorca, a l'església de Sant Miquel.¹ La seva infància transcorr al carrer dels Moliners fins que els pares es traslladen al carrer de Muntaner. Miquel tenia una germana major, Catalina Eufràsia i després d'ell encara naixeren dos germans més: Gabriel Bautista el 1887 i Bartomeu Lluís el mes de gener de 1893.²

L'octubre de 1893 mor Gabriel Bautista, de sis anys, víctima d'una implacable diftèria.³ Catorze anys més tard Miquel encara recorda el buit que deixa una pèrdua d'aquestes quan escriu a Maria Antònia Salvà amb motiu de la mort d'una fillola d'aquesta: «Sé per experiència encara que ja llunyana, el buit que deixa un àngel d'aquests a una casa, però segurament el seu camí és el més hermós que es pot fer en aquesta vida».⁴ Un any després de la mort del seu germà, Miquel, amb 9 anys complits, supera l'examen d'ingrés a l'Instituto de las Baleares amb la nota d'aprobat.⁵

Per copsar l'ambient de la ciutat on vivia el Ferrà infant, n'hi ha prou a fullejar *La ciutat esvaïda*,⁶ on Màrius Verdaguer ens conta com era la ciutat de la seva infantesa. Ferrà havia nascut el mateix any que Verdaguer i compartiren vivències, sentiments, estudis i jocs de nin, com tindrem ocasió de veure.⁷

¹ El seu baptisme esta registrat a la parròquia de Sant Miquel, de Palma. Llibre V, núm. 31, de 1885, pàg. 165.

² A l'arxiu familiar trobam una fotografia del més de febrer d'aquest any, amb el títol de «Pastorells», en la qual els quatre germans van disfressats, probablement en representació d'una comèdia de son pare, *Els Pastorells*. El més petit, que només té 25 dies, està ajagut, al centre, damunt una pell de xot.

³ ANÒNIM, *Gaceta local*, «El Católico Balear», 20-X-93, núm. 869, pàg. 3. Diu: «Nuestro apreciable amigo el inspirado poeta, escritor católico y maestro de obras D. Bartolomé Ferrá, llora el fallecimiento de su hijo Gabriel, de seis años de edad, y víctima de la implacable difteria».

⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 6-I-07.

⁵ Vegeu el seu expedient de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Central de Barcelona.

⁶ Màrius VERDAGUER, *La ciutat esvaïda*, Ed. Moll, Mallorca, 1977.

⁷ Podem dir que segurament varen ser escenari i personatges de la seva infància la tornada del general Weyler de la guerra de Cuba, els pallassos, equilibristes xinesos i canets savis del teatre-circ de fusta instal·lat davall l'Almudaina, en Gaspar amb el seu velocípede passejant pel Born amb els seus alumnes, el fonògraf d'Edison que es podia escoltar per deu cèntims (el preu del berenar d'un panet i una presa de xocolata), el primer cinematògraf les pel·lícules del qual no duraven més d'un minut, l'escola primària il·luminada amb llum de petroli i la secundària amb llum de gas, la visita de Maurice Barrés, la roba de bugada penjada a la façana de les cases, la porta de Santa Margarida, la inquietud per la possible invasió dels ianquis que feu posar als soldats sacs d'arena damunt les murades, els jocs a *raya* de la murada, el magistrat don Àngel Bello passejant amb capell de copa, o don Antoni Frates i don León Carnicer, catedràtic de llatí, passejant junts per damunt la paret de la Riba; i una ciutat encara envoltada de murades que aviat serien enderrocades.

Ens pot ajudar també a reconstruir aquesta etapa tot el que hem comentat sobre son pare, les seves activitats, idees i amistats. Tal volta el record més antic de què ens parla —a part del de la mort del seu germà—, sigui un del carro de la Beata. Malgrat que sigui un poc extens, en reproduïrem alguns paràgrafs perquè ens ofereix records de la seva infantesa evocats als setze anys. Es tracta d'un article publicat a «Mallorca Dominical». Hi podem descobrir ja algun dels temes recurrents del Miquel Ferrà adult, com l'elegia final o l'amor a les tradicions, segurament fruit de l'influx del caràcter i la visió del món de son pare:

«Entre els records de la infantesa que més gravats quedaren en nostra memoria, hi está sens dupte es recort des Carro triunfal. ¿Qui de noltros olvida ses impressiões que sentíam de nins al assistir a n'aquesta festa?... S'impaciencia per sortír, es vespre, de ca-nostra... sa gent que bullía p'els carrers... semoció que experimentavam quant comensavam a sentir ses xeremies y sa música que s'anavan acostant... sa nostra alegría quant voltava cantó coalcant un mul, darrera es carro enramat, **son pare de la Beata** ab sos calsons a l'ampla, y mos passavan per devant aquella teringa de cavallers ab atxes enceses en ses mans, ab vestits blaus, vermeys o verts y capes negres, adornats ab hermoses plomes es capell que deixava caure per darrera els rissos de sa perruca... Y entre ses armonies de sa música s'acostava tirat per quatre cavalls s'espléndida carrossa de **la Beateta** que, ab so panerèt de confits en sa ma, apareixía dalt un caramull d'àngels, coronant aquell cuadro plè d'animació y llum...

Y mos n'anavam, llavó, an'es Mercat, y allà escoltavam embadalits ses cansóns a **Sor Tomasseta** y en brassos dels nostros pares contemplavam son altar tot adornat de murta, illuminat per ses llanternes de paper y per sa claror vermeya de ses bengales...

Y tornavam altra vegada a veure passar sa coalcada, y mos n'anavam a ca-nostra encara no satisfets, y mos colgavam sense pensar en altra cosa més que en aquell Carro triunfal que fins l'any siguent no haviam de tornar a veurer...

Llavò sentíam sense darmosne conte lo poch duraderes que son ses ditxes d'aquesta vida».

També recorda el 1931 els Reis de la seva infantesa:

«Jo, els ulls aclucats amb malinconia, pensava, vora el foc, en l'inefable misteri de la nit de Reis de ma infantesa. Recordava aquells corns ressonant per tot, aprop i enfora, omplint de sons misteriosos i augurals les primeres foscors del vespre; l'illusió de les sabatetes a la finestra, darrera els vidres regalimant de plugim nocturn; la dolça son de la infantesa rendint els capets pesants, mentre s'acabava de dir el rosari entorn de la llar; i aquell tancar els parpres, acotxats dins el llit calent, mentres anava fonent-se en les boires del somni la visió de l'etèria cavalcada. I l'endemà, al llustrejar de l'auba, el joiós miracle acomplit, sobtant els ulls mig desperts qui apenes ho creien, l'emoció del cor infantil davant aquells presents tot nous, perfumats de misteri per les mans dels Màgics invisibles, qui eren passats en lluminosa caravana, amb resplandors d'Orient, dins la nit glaçada...».⁸

No totes les evocacions són de la ciutat mateixa. Algunes són de passejades pel camp a l'edat de sis anys. En un parlament dirigit als Amics de la Poesia per presentar la poetessa Anna Maria de Saavedra, publicat a la revista «Ciutat» de Manresa el 1928,

⁸ *Els Reis sense poesia*, «El Dia», 25-I-27.

explica que «Un dels records més gentils dels meus sis anys és el de les passejades pels camps mallorquins, tan semblants als del Penedés amb ses muntanyoles argentades, seguint els caminets entre els blats tot just espigats, més alts que jo aleshores. Les tiges i les flors novelles del camp i el verd perfum de primavera que s'exhalava d'aquell món de brins i espigues joves sota el cel ple de frescor, tenien per mi una virtut meravellosa». Hi afegeix, en una clara referència al que per a ell serà la poesia: «Doncs, bé: jo no havia sentit més aquella olor d'abril fins que he llegit els poemes d'Anna Maria de Saavedra».

Un dels personatges que esmenta Miquel Ferrà als seus escrits, confessant que el coneixia des de petit, és Francesc Salvà, pare de qui havia de ser la seva millor amiga: Maria Antònia Salvà: «Jo era petit quan vaig conèixer el seu pare admirable gentleman farmer, imatge vivent de la probitat bondadosa».⁹

L'any 1927, a *Les dues muses*, un parlament amb motiu de l'homenatge que es ret a Joan Alcover, recorda amb recança els anys de la seva infantesa i la relació amb l'homenatjat:

«En els meus records d'infantesa, el nom i la figura d'En Joan Alcover s'associen a un petit món ciutadà del qual ja apenes queden relíquies. Certament el darrer quart del segle XIX no era cap edat d'or; però Mallorca no ha guanyat molt espiritualment des d'aleshores, i ha perdut quelcom d'allò que no es recobra. Potser m'enganyi l'illusió retrospectiva, però jo sent que fa trenta cinc anys perduraven encara en l'ambient social de la nostra ciutat algunes coses d'una finor i d'una qualitat espiritual superiors a l'ambient del dia. La capital mallorquina, avui sotraquejada i descomposta pel tràfec en augment, sense el ritme poderós i aquella bella trepidació de les grans viles, oferia encara al foraster i als seus propis habitants un arrecer tranquil dins el clòs de ses murades. Tot hi respirava en pau. Una vida sossegada animava els barris populars i mercantívols, cars al poètic ensomni d'En Miquel dels Sants Oliver i s'endormissava a l'ombra de la Seu i dels vells palaus, dins els carrers ombrejats per l'arc moresc, plens de quietud levítica. La tradició hi regnava amb els seus rites diaris i amb les seves festes anyals tan suggestives. Dins la bruma de les primeres recordances, veig encara la figura, voltada de veneració, de don Josep Maria Quadrado. L'aura popular acariciava els ulls de benignitat i la barba grisa de filòsof antic de don Pere d'Alcàntara Penya. Un crisma de poesia i d'elevació sacerdotal ungia la noble testa del cantor de L'Harpa i del Pi de Formentor. Els costumistes mallorquins mantenien amb el poble la comunicació dels literats agrupats dins un saló entorn del mestre don Lluís Pons.

D'aquest medi social, veiem emergir la figura juvenil d'En Joan Alcover escriptor, en contacte imaginatiu amb l'altre món contemporani de les lletres castellanques. [...] A mi em plau de fantasiar-lo escrivint els seus versos vuitcentistes composts tot passejant per la murada, vora la xemeneia ben encesa, a la llum del quinqué de petroli que acabava sa claror suau damunt la taula, mentres a fora, dins la nit ciutadana, cauen les batallades d'En Figuera, i tot el barri dorm quietament en sò hivernal, protegit pel gegantí fantasma de la Seu. [...]

Molt abans de conèixer de vista n'Alcover el vaig conèixer pel seu retrat als trenta anys i pel que dibuixaven en la meua imaginació les seves rimes i poemets i apòlegs, qui en parlaven

⁹ ALANIS, *Poesies del pla de l'illa*, «El Dia», 12-VI-27.

d'ell, més que d'un gran poeta dins l'estil de Costa i Llobera, com d'un *amateur* de gust que juga amb les lletres amb desembarç aristocràtic. El tomet de la "Nueva Biblioteca Balear", qui fou una de les lectures predilectes dels meus anys adolescents, és el carnet d'una jovesa feliç i lliure d'interiors tragèdies». ¹⁰

La idealització és evident però així i tot ens permet comprendre no tan sols la seva infància, sinó l'influx que exercí en ell com a paradís perdut i motiu constant de la seva poesia i literatura en general.

1.2.2. ELS PRIMERS ESTUDIS

Per les referències que tenim, sembla ser que a partir de 1894 Miquel Ferrà cursa els primers anys del batxillerat amb els escolapis catalans, els quals s'havien establert a Mallorca un any abans, primer a Can Mir, al carrer Calders i després al que havia estat fins el 1835 convent de Sant Francesc. ¹¹ El mes de maig de 1895 se celebrà en aquest col·legi una festa literària —es reciten poesies— i musical per commemorar la primera comunió dels alumnes. Tot és en castellà llevat de *La Colcada* de P. d'A. Peña i l'alumne Miquel R. Ferrà hi pronuncia un discurs amb el títol d'*Historia antigua de Mallorca*. ¹²

Els curs següent (1896-97) està matriculat al Colegio del Divino Corazón de primera y Segunda Enseñanza, ¹³ fundat el 1896, reconegut per l'Institut Balear ¹⁴ i amb Mn. Bernat Balle capellà, amic i col·laborador de son pare a «Mallorca Dominical», com a director. Hi segueix matriculat, segons les paperetes, els cursos 97-98 i 98-99. Les notes són, en general, «Buena» i «Muy Buena».

¹⁰ *El homenaje a Juan Alcover*, «El Día», 22-II-27, i *De l'homenatge a Joan Alcover. Discurs de Miquel Ferrà*, «Sóller», 5-III-27 i 12-III-27.

¹¹ Ens ho fa pensar haver trobat entre els papers de l'arxiu familiar alguns documents que ens ho confirmen. En primer lloc, l'any 1896 trobam el «parte mensual» del mes de març de les Escuelas Pias de Palma de Mallorca, firmat pel seu director Agustí Gual. Les notes són «Óptima» tant de «conducta de colegio», «conducta de clases» i aplicació.

¹² «La Almudaina», 3-V-95.

¹³ Aquest col·legi estava al carrer de Can Cavalleria de Palma.

¹⁴ Aquests col·legis privats a vegades impartien classes de repàs. Però les paperetes ens fan pensar que Miquel Ferrà assistia a les classes normals i no a les de repàs. El col·legi havia estat creat el curs 1885-86, segons ens conta A. J. Colom a *Els col·legis privats de segona ensenyança a Mallorca. Els orígens*, dins «Educación y cultura», núm. 4. Segons «Mallorca Dominical», però, hauria estat fundat el 1896, la qual cosa explicaria millor que Ferrà canviàs de col·legi el 1896.

Al final de cada curs s'examina a l'Institut. Les paperetes dels exàmens ordinaris corresponents als cursos 1896-97, 1897-98, 1898-99¹⁵ presenten qualificacions de «*Bueno*», amb un notable de retòrica i poètica, un excellent de psicologia, lògica i ètica i un altre d'història universal, amb menció honorífica segons que sabem per «*La Ultima Hora*».¹⁶

Aquests anys, pròxims ja a la derrota final de Cuba i Filipines, degueren estar molt marcats per aquestes guerres, i aquesta influència es degué notar encara més en un infant que, ple d'imaginació, descobria el que passava al món a través dels ferits que venien de la guerra o de la defensa que preparava la ciutat davant la possibilitat d'un atac de l'esquadra americana.

Màrius Verdaguer relata amb un cert detall una de les experiències d'aquests anys de batxiller al capítol *Una revista infantil*, en el qual apareix Miquel Ferrà. La revista, la feien companys de l'Institut que, com ens diu Verdaguer, «haviem sofert un atac de romanticisme»: Francesc Bello, Baltasar Samper, Miquel Ferrà, Joan Bauzà i d'altres. Verdaguer, que n'era el director, ens conta que «... amb grans il·lusions, començarem a jugar a literatura».¹⁷ La revista es deia «*Alma Lírica*» —devia ser, per tant, en castellà—, en sortiren sis números i, en paraules de Verdaguer, «l'únic que demostrà una sensatesa literària, gairebé impròpia dels seus pocs anys, fou el nostre col·laborador Miquel Ferrà, que, en una de les sessions "literàries" que teníem en el porxo, després d'aver-me sentit declamar la meua luctuosa poesia, m'aconsellà que prenguéssim una mica d'herba cuquera d'Artà». Malgrat això, Verdaguer seguí amb la seva mania literària «perquè ni la frase d'En Ferrà, que pel fet d'esser exacta se m'havia ennuiegat, ni la riulla de Luis Bello [...] varen minvar les meves aficions».¹⁸ L'anècdota ens acosta a l'ambient escolar i de carrer de la seva infantesa. Alguns d'aquests companys, com Baltasar Samper, ho seran tota la vida i només l'exili els separarà.

¹⁵ Els secretaris dels tribunals són els Srs. Josep Laporta, Sebastià Font i Salvà, Antoni Mª Peña, Víctor Valenzuela, Pere d'A. Escafi B. i una altra amb firma il·legible.

¹⁶ *Escolares. En el Instituto*, «*La Ultima Hora*», 2-X-98.

¹⁷ Marius VERDAGUER, *La ciutat esvaïda*, Ed. Moll, Mallorca, 1977, pàg. 146.

¹⁸ Marius VERDAGUER, *La ciutat esvaïda*, Ed. Moll, Mallorca, 1977, pàg. 148.

1.2.3 EVOLUCIÓ DE L'ESPANYOLISME IMPERIALISTA I MARCIAL AL REGIONALISME

D'aquests anys de la Restauració i de les influències ideològiques rebudes, Miquel Ferrà en parla en alguns dels articles escrits en la seva vida adulta. Al titulat *De la América fraterna* ens parla concretament de les que li inculcaren respecte de les Antilles en el moment de la crisi, quan ell tenia 11 anys: «Yo el 96 era muy niño, y me arrastraba, como a todos, una ola de mentira».¹⁹ I a «La Pàtria»: «El meu patriotisme escolar era estat enconat amb la Marxa de Cádiz, amb que els nostres pobres soldats eren expedits a Cuba, i alletat amb el dos de Mayo».²⁰ Malgrat aquest rebuig, el 1919 recorda l'encant que per a la seva tendra infància suposà aquesta època, que descriu així: «*aquel infeliz periodo de la Restauración, en que las letras y las artes, la ciencia y la filosofía, la política y todo el complejo de la vida social, reducidos a brillante ficción —no desprovista en mi recuerdo infantil de cierto encanto,— intentaron vanamente suplir con una superficial teatralidad el vacío misérrimo de la realidad española*».²¹

L'esperit encara molt espanyolista, heretat de son pare i reforçat per l'ambient de la Mallorca de la Restauració i sobretot per l'escola, canvia gradualment en el període 1895-1900. En un article del «Sóller», Ferrà fixa en els catorze anys —és a dir, en el 1899— l'inici del seu catalanisme sentimental: «Som catalanista per sentiment des dels meus catorze anys i per reflexió des dels meus disset».²² Preguntat també en enquesta de «La Revista» de l'any 1933 sobre quin record tenia de la seva iniciació en el moviment espiritual de Catalunya, contesta:

«Jo vaig respirar des de l'adolescència, sense sortir de casa, els aires de La Renaixença. Als catorze anys somiava en Catalunya, que no havia vist encara mai, com en una prolongació de la Mallorca natal. Dins la llibreria del meu pare, llibres dedicats de Marian Aguiló i de Mossèn Cinto, veinejaven amb els de Costa i Llobera. La meva iniciació en el nostre moviment espiritual deu molt a la lectura primerenca d'aquest darrer, a la d'una sèrie de publicacions catalanistes de molt diversa qualitat que, procedents del canvi amb un setmanari mallorquí, arribaven a casa: "La Veü de

¹⁹ ALANIS, *De la América fraterna*, «El Dia», 29-VIII-25.

²⁰ Miquel FERRÀ, *La Pàtria*, «Sóller», 11-XI-33, pàg. 9.

²¹ Miquel FERRÀ, *Apología de Quadrado*, Palma, 1920, pàg. 7.

²² ALANIS, *Viva España*, «Sóller», 14-V-32, pàg. 1.

Montserrat", "La Veu de Catalunya", "La nació Catalana", "La Il·lustració llewantina"- i als articles ponderats, els versos plens de sentiment catalanesc que damunt "l'Almudaina" i "La Roqueta" publicava aleshores En Miquel dels S. Oliver». ²³

Aquestes declaracions ens poden donar idea de l'evolució ideològica de Miquel Ferrà en aquests anys i de les seves fonts. Els autors i les revistes que cita en aquesta enquesta, així com la seva procedència ideològica i estètica, ens poden orientar. Esmenta en primer lloc el mallorquí Marian Aguiló, que havia estat un gran constructor de la llengua catalana, tal volta qui li veia més possibilitats i un dels qui l'utilitzà a partir d'un cert moment com a única. Tant Bartomeu Ferrà com Costa i Llobera, dues persones que influiran decisivament en Ferrà, el tenien com a mestre. Amb aquest apel·latiu el designa també Mn. Collell en una carta a Costa i Llobera amb motiu del traspàs d'Aguiló.

En segon lloc cita Verdaguer representant màxim de les lletres catalanes d'aquell moment, poeta de la Renaixença catalana i exponent, pel que fa a la ideologia, del vigatanisme de procedència balmesiana, de la unió entre religió i catalanisme. En tercer lloc esmenta Costa i Llobera, aleshores el màxim exponent de les lletres mallorquines, també imbuït de l'esperit de *La tradició catalana* de Torras i Bages i amb la influència estètica del parnassianisme i simbolisme que, procedents de França, estaven de moda arreu d'Europa. Costa i Llobera té un pes decisiu en els cànons estètics de Miquel Ferrà, segons declara ell mateix a l'article *Costa i Llobera (1854-1922)* publicat als «Quaderns de l'Exili de Mèxic». ²⁴

«No puc rellegir els seus versos sense una íntima emoció. Són els primers que als catorze anys van revelar-me la poesia, a mi i a tota una generació mallorquina que hi va aprendre a estimar la llengua materna. Els dec el plaer inoblidable de beure per primera vegada el sagrat licor en un vas de la nostra argila. En les estrofes gravades per a sempre més en la meva memòria del Pi de Formentor, i de L'Arpa, i de Temporal, i de La vall, bevia àvidament la meva adolescència la intuïció d'una Mallorca ideal, el misteri dubtós encara de la Pàtria rediviva, l'admiració exultant de la naturalesa, la **soave voluntà di pianto** en l'encantament de l'hora mística quan daura els cimals el ponent».

Les revistes que Miquel Ferrà cita ens informen no tan sols dels contactes que manté la publicació dirigida per son pare sinó de què l'atreu i, per tant, més l'influeix. En

²³ «La Revista», número commemoratiu del centenari de la Renaixença, gener-juny, 1933.

²⁴ Any III, núm. 12 (març-abril 1945) pàg. [v].

primer lloc, hem de remarcar el contacte de son pare i de la revista amb el vigatanisme de Jaume Collell, Jacint Verdaguer i Torras i Bages. «Mallorca Dominical» té també intercanvi amb «La Creu del Montseny», que Miquel Ferrà no cita però que està relacionada amb els mateixos ambients. El vigatanisme dirigit per Collell ja no és el moviment tancat dels anys 70 o 80. Lentament i sense renunciar al seu conservadorisme, s'acosta a la societat més avançada de la ciutat de Barcelona. En aquest afany de modernització i politització Jaume Collell havia passat de «La Veu del Montserrat» a «La Veu de Catalunya», que el 1891 havia fundat juntament amb Narcís Verdaguer i Callís i el 1899 es converteix en un diari eminentment polític, defensor del programa de la Lliga Regionalista, dirigit ara per Prat de la Riba. Per altra part, «La Nació Catalana» de Prat de la Riba havia canviat el seu nom anterior, «Lo Regionalista», a partir del març de 1898 i era l'exponent d'aquest nacionalisme ja declarat que donaria lloc després a la Lliga Regionalista i al noucentisme. Els plantejaments de la revista són d'un cert radicalisme catalanista conservador. Hi participa activament Emili Vallès, que més endavant esdevindrà amic de Miquel Ferrà.²⁵

«La Il·lustració Llevantina» és un desenari aparegut el 1900 a Barcelona i que pretén ser una revista de tots el Països Catalans: té col·laboradors del País Valencià, de Catalunya, del Rosselló i de Mallorca. Els mallorquins pertanyien a l'antiga Renaixença (Pere d'A. Penya i Bartomeu Ferrà i al grup modernista (Jaume Pomar i Fuster). Tal volta aquesta revista reafirma en Miquel Ferrà la idea de Països Catalans que descobreix, almanco intuïtivament, en aquests moments i que es plasmarà també a «Mitjorn», revista que dirigirà més endavant.

Hem de parlar, finalment, de Miquel dels S. Oliver, no sense remarcar la influència que aquest havia rebut del pare de Miquel Ferrà i que, una vegada transformada, passa al fill. Oliver és l'exponent del modernisme a Mallorca i el primer teòric del nacionalisme

²⁵ Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 83.

mallorquí.²⁶ Entre els seus articles destaquen els que tracten la qüestió del regionalisme i entre la seva obra de creació, tal volta la novel·la de costums *L'hostal de la Bolla*.

No podem oblidar tampoc la influència de Joan Alcover, que ens detalla en un article escrit amb motiu del seu traspàs:

«Em vénen a la memòria —qui reté fidelment versos numerosos de *Contemplación*, de *El ciprés de mi huerto*, de *Sed* el poemeta davídic— aquelles seves poesies castellanes on els meus quinze anys, després de beure la pura mallorquinitat en les den Costa, feia jo el descobriment de la gràcia àtica i d'una desinboltura senyorívola, però també de quelcom no dit abans —que es poesia pura— de la nostra Seu, de la subtil emanació de la vida ciutadana, de la muntanya idilica de Génova... La joia i com el presentiment de la futura gloria, el veure intensificar el seu festeig amb les nostres lletres.

Faune mutilat,
brollador eixut;
jardí desolat
de ma joventut,...

No sabia dir la fascinació que exerciren damunt mi aquests quatre versos de *La Reliquia*, citats per n'Oliver dins un article crític. Ni el calfred deliciós qui em va estremir i em tengué absorbt una bona estona, davant la primera estrofa de *La Belenguera*, quan vaig trobar-me-la, dins un setmanari mallorquí com qui descubreix un tresor».²⁷

1.2.4 ELS PRIMERS ESCRITS A «MALLORCA DOMINICAL» I LA PRIMERA CONFERÈNCIA

Miquel Ferrà ens parla de totes aquestes influències trenta anys més tard i, per tant, poden estar distorsionades pel pas del temps i per la seva trajectòria ideològica posterior. Per contrastar aquestes dades disposam d'una referència més pròxima, que ens pot mostrar què pensava en aquells moments: els escrits que a partir dels dotze anys escriu al setmanari bilingüe «Mallorca Dominical». Es tracta d'articles, poemes, ressenyes i escrits literaris que ens assabenten tant de la seva ideologia del moment com de la llengua preferida a l'hora d'escriure, perquè n'hi ha en català i en castellà. Per l'època de l'any i la freqüència en què apareixen, podem deduir que els escrivia en temps de vacances escolars, quan devia

²⁶ Els articles de «La Almudaina» als quals Miquel Ferrà fa referència poden ser el discurs de gràcies dels Jocs Forals de Barcelona (9-V-97); unes *Reflexiones* que escriu sobre el desastre colonial i la doctrina regionalista (19-X-98, 21-X-98, 23-X-98, 26-X-98, 28-X-98, 30-X-98, 4-XI-98, 6-XI-98, 9-XI-98, 11-XI-98, 13-XI-98, 16-XI-98, 18-XI-98, 20-XI-98) —aquests articles es poden trobar també a *La cuestión regional*, pàg. 162-295—, i el discurs a l'acte de penjar el retrat de M. Aguiló a la galeria de fills il·lustres de l'Ajuntament de Palma (1-I-98), en el qual M. S. Oliver parla per primera vegada en una cerimònia oficial en català. «La Almudaina» també reproduïx alguns discursos de M. S. Oliver a diversos homenatges: a Damià Isern (4-VIII-98), *En Manacor el festival de la Capella*, (19-XII-98), l'homenatge a Ramon Llull (5-XI-00) i al comte de San Simon (12-VIII-02) i la inauguració del Gran Hotel (10-II-03). Per altra part, Miquel dels S. Oliver publica a «La Roqueta» alguns poemes i *L'hostal de la Bolla*. A la quarta etapa d'aquesta revista, hi publica *Avuy el gran teatre* (15-I-02), *L'hereva de Provença* (15-VI-02), i *En Miquel Costa* (15-V-02).

²⁷ *Hora de dol*, «El Día», 3-III-26.

tenir temps per dedicar-s'hi. A més d'aquests escrits, el que tal volta ens resumeix millor la seva ideologia a principis de segle és un discurs seu precisament titulat *Comens de sigle*, publicat a la mateixa revista i que comentarem més endavant.²⁸

En aquests escrits descobrim principalment la influència de les idees de son pare, de l'escola i de l'ambient provincià mallorquí, que havia reaccionat amb un encès espanyolisme davant el desastre de Cuba i Filipines.

Com a fruit de la influència paterna podem destacar la seva participació a la secció *Patrons de la setmana*, dedicada a vides de sants que devien ser recensió d'alguns llibres o revistes religiosos i que, a pesar de començar a escriure-les en castellà, ben aviat redacta en català; o les cròniques que amb el pseudònim de Pere Estepa comença a escriure a partir de 1900 i que reproduïxen l'estil costumista de «L'Ignorància». Són cròniques tant de la vida local ciutadana com de la mallorquina i a voltes de la internacional, redactades en català dialectal, farcit dels castellanismes que es devien usar a Palma, amb un gran sentit de l'humor i la ironia i, no cal dir-ho, amb predomini d'un caràcter moralitzant. A partir de 1901 les cròniques —que signa amb les inicials M. R. F.— esdevenen més serioses i són en català correcte i amb article literari. Destaca la dedicada a la Junta del Diccionari de la Llengua Catalana: degué ser un dels joves que anaren a la reunió que es va fer al Palau Episcopal per començar l'obra del Diccionari.

Hereus de son pare i de l'esperit de Torras i Bages són alguns altres poemes i escrits: a *Víspera de difuntos*²⁹ o al poema *Vesprada lloa el camp i desjecta la ciutat*; en la traducció de *Progrés*³⁰, un poema de Trinitat Aldrich³¹, fa una crítica a l'anticlericalisme.

També podem resseguir l'empremta paterna en la seva participació a la secció *Mallorquins honorables*, integrada per recensions i traduccions del llibre *Varones ilustres de Mallorca*. El primer d'aquests escrits, dedicat al cardenal Despuig, el signa

²⁸ M. R. F., *Comens de sigle*, «Mallorca Dominical», núm. 206, 6-I-01, pàg. 5.

²⁹ M. F., *La vispera de difuntos*, «Mallorca dominical», núm. 146, 12-XI-99, pàg. 2.

³⁰ M. R. F., *Progrés*, «Mallorca Dominical», núm. 224, 12-V-01, pàg. 138.

³¹ Poeta costumista anglès.

conjuntament amb son pare; la resta, sobre Jaume I, Jaume II i el venerable Julià Fontirroig, són signats només per ell. És on més traspuja el seu regionalisme, que encara no podem qualificar de nacionalisme ja que estableixen una jerarquia ben marcada entre la Pàtria gran i la pàtria petita. Així, considera que el rei En Jaume fou una «figura gegantina de la conquesta espanyola» i que tenia les «idees nobles del Regionalisme ben entès que inspirant-se en la petita pàtria són l'esperança de la regeneració desitjada». S'hi entreveuen, tímidament, les idees de Miquel dels S. Oliver. Més endavant, com ja comentarem, rebutjarà aquest regionalisme ben entès.

Una visió panreligiosa de la vida domina els articles *Sacrifici (Historich)* i *Fe i Patria*, que és una traducció de la «Revista Popular».

Però on es detecta més clarament la influència tant de l'escola com de l'ambient espanyolista que es respirava en aquells moments és al poema *Súplica*,³² escrit en castellà i probablement inspirat pel desastre del 98, on fa aquesta súplica a Sant Jaume, patró d'Espanya, perquè salvi la pàtria humiliada. Al poema *A la Immaculada Concepció patrona d'Espanya y de Mallorca*,³³ en el qual parla també de la deshonra d'Espanya, produïda pels qui també són enemics de la religió, i crida els mallorquins i espanyols a clamar «Visca Espanya i visca la Immaculada Concepció!». En aquest mateix bloc, hi podríem incloure el poema *Pàtria*, en el qual es lamenta que el càstig de Déu que representà el desastre del 98 no hagi servit de res perquè la gent continua pecant com abans i no s'ha escalivat.

Hem d'esmentat també alguns poemes escrits en català, amb clares influències tant de son pare com de l'ambient que la desfeta de Cuba havia provocat a Mallorca. *Ditxosa Nit*³⁴ és poema nadalenc dins la línia dels *Pastorells* de son pare. *Un martir*³⁵ —probablement l'únic producte literari mallorquí d'aquests anys sobre la guerra de Cuba— té més valor testimonial que literari, i pot reflectir molt bé aquella «*ola de mentira*» que

³² M. R. F. *Súplica*, «Mallorca Dominical», núm. 130, 23-VII-99.?

³³ M. R. F., *A la Immaculada Concepció*, «Mallorca Dominical», núm. 149, 3-XII-99?, pàg. 3.

³⁴ M. R. F., *Ditxosa Nit*, «Mallorca Dominical», núm. 152, 24-XII-99, pàg. 2-3.

³⁵ M. R. F., *Un martir*, «Mallorca Dominical», núm. 106, 12-II-99, pàg. 2.

deia que l'envaïa el 1896. Conté un motiu que també persistirà durant tota la vida: l'amor matern.

La influència del caire romàntic de son pare també es deixa sentir a *La calumnia castigada. Imitación de Schiller*. El fet que estigui escrit en castellà ens fa pensar que només dominava literàriament aquesta llengua. Per altra part, és molt probable que el to marcadament religiós i medieval provingui de son pare i s'ajusta molt a les teories de Torras i Bages. A més, que l'esperit alhora religiós i amant de la llibertat d'Schiller i l'admiració d'aquest pel món clàssic i medieval devien atreure molt el Ferrà jove.³⁶

Finalment, tradueix tres faules de Lafontaine, les quals sintetitzen el caràcter moralitzant i popularitzant heretat de son pare. Per altra banda, també es podrien relacionar amb els exercicis escolars de francès.

Quant a la seva evolució lingüística, inicialment utilitza el català i el castellà però progressivament es decanta pel català, primer dialectal i posteriorment, a través d'un procés de depuració, literari. Podríem dir que escriu només en castellà entre el juliol i setembre de 1897; en els dos idiomes entre aquesta darrera data i el final de 1899, i en català a partir d'aquest any.

Pel que fa a la ideologia, varia poc en aquests anys, encara que a partir de 1900 el seu espanyolisme no és tan manifest. El canvi coincidiria, en certa manera, amb la seva afirmació posterior que fou catalanista per sentiment a partir dels seus catorze anys, amb un any de retard. Pel que fa a la llengua, comprovam que l'afirmació és certa i que a partir del final dels seus catorze anys utilitzarà el català exclusivament.

A continuació comentarem més detingudament l'article *Comens de sigle*³⁷ que resumeix molt bé el seu pensament al final de 1901, quan acaba la revista. A partir

³⁶ Més endavant veurem que devers 1909 un amic li escriurà una carta parlant del poema *La campana* d'Schiller, del qual Bartomeu Ferrà havia fet una traducció. L'amic de Schiller, Goethe, devia ser un dels seus ídols dels 19 anys ja que un amic li envia una postal amb la imatge de Goethe i li comenta el gust de Ferrà per aquest autor. Encara es refereix a Schiller en una carta a Maria Antònia Salvà l'any 1923, per dir-li amb admiració que una companya d'excursió «per distreure el camí havia pres *Els bandolers* d'Schiller en alemany!» (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 18-V-23).

³⁷ M. R. F., *Comens de sigle*, «Mallorca Dominical», núm. 206, 6-I-01, pàg. 5.

d'aquests moments i fins al 1906 no hem localitzat cap altre article escrit en prosa per Miquel Ferrà, llevat d'un de molt breu —*Virgo potens*— que ja analitzarem més endavant.

L'article transcriu la seva primera conferència, quan només tenia 16 anys. Comença parlant de les conquestes materials que ha suposat el segle i, després de citar-ne algunes i dir que són innumbrables, és demana per les morals. Diu que alguns parlaran de la llibertat i la igualtat però ell pensa que aquestes conquestes han estat mal enteses i la maldat s'ha estès amb els progressos de la ciència. Afirmar seguidament que aquest és el segle més gran en progressos materials i es demana si també ho és en endarreriments morals. A continuació fa un repàs a la història deturant-se en cada època i exposant que en totes s'han produït mil fets abominables per cada acció noble i generosa. Manifesta que es proposa judicar el segle despassionadament —una visió pessimista de la història manllevada, sens dubte, a son pare.

Critica la unitat italiana, construïda segons ell per una guarda de bandejats, i els governs europeus que no han donat suport a Grècia, vençuda pels mahometans, i han permès a Anglaterra annexionar-se el Transvaal i Orange, models de pobles honrats i valerosos. Aquesta darrera era una reivindicació pròpia del catalanisme i les dues partien d'una concepció del catolicisme aliat amb el poder, que havia de combatre els musulmans per un costat i els «protestants» per l'altre, sense deixar de banda els que disputaven els estats pontificis al papa.

Tot seguit anima que els progressos materials continuïn durant el segle XX, però hi afegeix que la civilització no consisteix només en aquests i l'esperit de la societat només es pot nodrir d'idees sanes i progressos morals. Es demana si el segle XX avançarà el que ha endarrerit el XIX i manifesta que no du camí de fer-ho. Afirmar que en el segle passat fou proclamada la llibertat de bons i dolents i es demana si el XX proclamarà només la llibertat dels dolents, fent referència a la maçoneria, que segons ell prové de França. Segueix dient que així com el passat fou segle de revolucions, per a la regeneració de la societat calen majors revolucions que desfacin el mal provocat per les anteriors. I toca fer-ho als bons, primer pel que fa a les idees i després pel que fa als fets; si no, la societat es

disgregarà irremeiablement. S'ha d'anar dret a la llibertat i a la igualtat perquè encara no s'hi ha arribat.

Després es dedica a exaltar l'Església dient que la vertadera ciència i el progrés no han estat mai enemistats amb la religió, que l'Església no és obscurantista i pretén espargir la fumassa del segle, no apagar les seves llums. L'error dels mal encaminats és voler substituir les llums de la fe per les de la ciència i la raó, i cita uns versos de Verdaguer per exemplificar que van errats. Seguidament, planteja que l'Església vol que la llum de la fe brilli sobre la llum de la ciència i de la raó, amb les quals no és incompatible, i que les teories monstruoses han sorgit de voler explicar les coses només amb la raó humana. També parla dels molts descobriments científics deguts als religiosos; de costums que condemna l'Església, com els duels; de la seva contribució a l'abolició de l'esclavitud; de la feina de Lleó XIII a favor dels «treballadors explotats, aquests vertaders esclaus de capitalistes sens consciència». Afirmar després que han de proclamar la llibertat i la igualtat que predicà Jesucrist, que és l'única vertadera, mentre que les altres són falses i només poden conduir al despotisme o a l'anarquia.

Continua dient que les revolucions del s. XIX enganaren molta gent però també n'han desenganada molta. Posa com exemples França, esclavitzada per la maçoneria; Itàlia, per l'anarquia, i Espanya, en mans de governs ineptes que en nom de la llibertat han ofegat el crit del poble i han suspès les garanties constitucionals, fent perdre als espanyols el sentiment nacional. Argumenta que ja han començat a veure els fruits de la llibertat que du al cataclisme i demana a Déu que, abans d'arribar al cataclisme complet, els enganats es desenganin del tot. I a aquest resultat, hi han de contribuir ells, els bons.

Després critica els que escampen idees socialistes entre els treballadors enganant-los, ja que ell està convençut que la societat és un organisme que necessita la varietat, una màquina composta de peces necessàriament distintes.

I acaba dient que per ajudar a la regeneració de la societat, amb la llum de la fe per guia i pel camí que assenyala Jesucrist, cal que tothom s'esforci a continuar les bones obres materials i morals, i a destruir els mals i els errors que ha deixat el segle de les tenebres.

Finalment, fa vots perquè el s. XX vegi la completa redempció de la classe obrera, la resurrecció de la Pàtria, el triomf del Transvaal i de les vertaderes Llibertat, Igualtat, Fraternitat, Veritat i Justícia, la regeneració completa de la societat i que el regnat social de Jesucrist s'estengui per tota la Terra.

Resumint el contingut de la conferència, podríem dir que parteix de dues premisses, la fe de l'Església catòlica i les ensenyances del Papa, com a úniques capaces de regenerar el món en general i Espanya en particular, i alliberar-los del monstre del liberalisme, el socialisme, l'anarquia i la maçoneria. Només a la llum de les ensenyances d'aquesta Església, la societat pot progressar tant materialment com científicament i moralment, aconseguint la vertadera Llibertat, Igualtat i Fraternitat.

S'hi estableix, per altra banda, un fort maniqueisme entre els bons cristians fidels a l'Església i els dolents. També s'hi respira un gran esperit de neoescolasticisme —tal volta s'havia assessorat en algun teòleg amic del seu pare. Les idees de la compatibilitat entre ciència, raó i religió són clares en aquest sentit.

Hi trobam també la idea de la cristiandat en lluita, tant per aconseguir el poder temporal del papa, recentment perdut, com per unir tots els cristians contra els mahometans, i d'aquí la seva crítica a la poca defensa que els països europeus han ofert a Grècia. Per a Ferrà, la cristiandat s'havia de recuperar sota el nou concepte de regnat social de Jesucrist sobre la terra. Cal també remarcar l'esperit nacional-catòlic que amara la crítica als governs liberals espanyols, que segons ell han oprimint el poble i li han fet perdre el sentiment nacional en nom de la llibertat. Una altra de les idees eminentment conservadora que hi apareix és l'antiliberalisme, reflectit en les crítiques al govern francès esclavitzat per la maçoneria i l'italià en mans d'anarquistes. Considera que els valors i consignes de la Revolució Francesa només poden ser bons si passen pel sedàs de l'Església. També hi són manifestes l'antisocialisme i l'adhesió al catolicisme social propugnat per Lleó XIII, postura que prové clarament de son pare. Finalment, hem d'esmentar l'organicisme com a motiu que conservarà d'adult i influirà principalment en els seus postulats estètics, sobretot en els arquitectònics.

Podem dir que les tesis plantejades a la conferència provenen en bona part de son pare. Algunes —la vertadera religió com a element de regeneració de la societat i el catolicisme social— es mantindran durant tota la seva vida. Les actituds regionalistes no hi apareixen —recordem que segons ell aleshores només era catalanista per sentiment—, llevat que interpretem com a tals la referència als pobles que reclamen la independència i la crítica a la unitat italiana. De tota manera, el fet de reclamar la independència del Trasvaal i Orange es pot deure al fet que l'estat que les oprimeix, Anglaterra, sigui protestant i també oprimeixi la catòlica Irlanda. La unitat italiana, per altra part, és mal vista perquè ha pres el poder temporal al papa.

Pel que fa a estètica, tota la producció de Miquel Ferrà a «Mallorca Dominical» està marcada per son pare i pels patrons escolars. Les poesies tenen una gran càrrega retòrica i no domina prou el llenguatge ni les idees per poder expressar-se amb un mínim de bellesa i de síntesi poètica. Per altra part, la forta contraposició entre el camp —bell i sa— i la ciutat —lletja i corrupta—, de clar ressò vigatà, palesa que per a ell, com per a Torres i Bages, ètica i estètica s'entrellacen. És també una formulació que es repetirà sovint al llarg de la seva vida.

Aquestes primeres passes de Miquel Ferrà com a escriptor guarden un gran parallelisme amb les de Josep Carner, que també comença a escriure als 12 anys a una revista del seu pare. Carner però, participa en d'altres revistes i són aquestes, no la seva pròpia evolució, les que condicionen l'ús del català. Creim, per altra part, que la producció de Carner és més abundant, encara que coincideixin en moltes idees i, fins i tot, en el títol i la temàtica d'algun poema, com el que fa referència a la Immaculada Concepció. Això ens pot fer veure com estaven de pròxims els ambients culturals conservadors mallorquins i els catalans, i com la coincidència posterior no serà difícil perquè té uns mateixos orígens.³⁸

³⁸ Vegeu Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992.

1.2.5 CONCLUSIÓ

En aquest apartat hem descrit dos aspectes ben distints: la idealització de la infància per part del Ferrà adult i la realitat d'aquest període de la seva vida a partir de documentació i del que havia fet i escrit Ferrà en aquells moments. La idealització serà un tema recurrent en la seva poesia elegíaca. El passat, malgrat que sigui recent, és un temps ideal i idealitzat perquè ja no té ni l'aventura del present ni les possibilitats del futur.

Malgrat aquesta idealització poètica, veim que no hi ha moltes diferències amb la realitat. Pel que fa a aquesta darrera, un Ferrà molt jove escriu a la revista de son pare, la qual cosa l'entrenarà per als anys posteriors. El seu pas ja en aquesta època de la llengua castellana a la catalana manifesta el compromís de les seves idees regionalistes. Es dona també una certa evolució ideològica des d'un patriotisme espanyol cap al regionalisme que hem esmentat. No hem d'oblidar, finalment, que les idees de Ferrà als seus setze anys plasmades a la conferència provenen de son pare, que gairebé la podria assumir com a pròpia i probablement hi tingué un paper important. Les influències exteriors encara escasses, devien partir de lectures seleccionades també pel seu pare.

1.3 ESTUDIS DE DRET. CONTACTE AMB EL MÓN CULTURAL MALLORQUÍ I CATALÀ (1900-1905)

En aquest apartat ens proposam descriure la situació, en el moment que Ferrà inicia els estudis de dret, de dos grups que es movien entorn del catalanisme i una certa modernització o canvi dins la societat mallorquina. D'una manera o d'una altra exerciran un influx en Ferrà, que s'afegirà al patern i a l'escolar. Encara que tot dos són conservadors i comparteixen moltes influències, un d'ells —marcat sobretot per Almirall— és més positiu i modernitzador, mentre l'altra —vigatanista i més pròxim a l'Església— és més idealista i conservador. Els altres grups més a l'esquerra, republicans o el del món sindical, socialista i obrer, no són de moment a l'abast de Ferrà, a causa del bagatge ideològic familiar.

Per causes principalment polítiques però també socials i culturals, el grup que tindrà més èxit en aquest principi de segle serà el conservador pròxim a l'Església. Malgrat el seu conservadorisme, és un grup dinàmic enfront de l'apatia de la majoria de la població mallorquina, contrària a tot el que és cultura. Una apatia que no es deu tan sols al grau d'analfabetisme, ja que afecta també persones joves, conservadores, que no són analfabetes i àdhuc tenen estudis més o menys superiors. Ferrà, que es desmarca d'aquesta joventut apàtica, connecta amb el grup atret possiblement pel seu dinamisme.

La personalitat de son pare li facilitarà la relació amb el grup. Coneix en aquests anys tres personatges mallorquins que jugaran un paper clau, encara que per distintes raons, en la seva vida: Mn. Alcover, Miquel Costa i Llobera i Maria Antònia Salvà. La influència del primer encara no serà gaire forta en aquest període. El segon el descobrirà com a poeta i el farà un dels seus millors deixebles. A més, el posarà en contacte amb el grup conservador mallorquí i també amb un grup català, també conservador, encapçalat per qui esdevindrà una altra gran personalitat del món cultural català: Josep Carner. Carner, alhora, li presentarà tots els qui seran els seus millors amics catalans, amb els quals mantindrà vincles tota la vida. Finalment, l'amistat amb Maria Antònia Salvà serà exemplar, plena de sensibilitat i comprensió i durarà també tota la vida.

La personalitat de Costa i després la de Carner i els seus amics, a més de marcar-lo poderosament, obriran el món, encara massa tancat, de Miquel Ferrà.

1.3.1 EVOLUCIÓ IDEOLÒGICA I ESTÈTICA DURANT ELS ESTUDIS DE DRET.

En aquest apartat seguirem l'evolució ideològica i estètica que representaren per a Ferrà els estudis de dret, i, principalment, el contacte amb els grups conservadors català i mallorquí. Primer analitzarem l'ambient regionalista de principis de segle que l'envolta quan arriba als quinze anys i comença els seus estudis i, a continuació, les implicacions polítiques d'aquests grups. Tindrem en compte especialment la figura de Mn. Alcover, que ens sembla molt important en aquest període encara que no influeixi Ferrà fins al següent (1906-1909). Després comentarem els seus inicis catalanistes, els estudis de dret com estudiant lliure a Barcelona, els contactes amb el grup conservador proper a l'Església i les influències que rep del grup modernista. I acabarem explicant els lligams que, a través del grup conservador mallorquí, estableix amb el catalanisme conservador del Principat, liderat per Josep Carner.

1.3.1.1 L'ambient regionalista mallorquí a principi de segle

A principi de segle Mallorca viu una relativa efervescència regionalista. Malgrat ser una mica més notable que els anys anteriors, el regionalisme era només el pensament d'una part de la intel·lectualitat mallorquina, no hi participava el poble —en gran part analfabet— i tenia en contra la majoria de la classe dominant mallorquina, que feia els possibles per desbaratar el moviment incipient.

En aquests moments, davant la forta oposició dels antiregionalistes en general, els dos grups regionalistes no manifesten les diferències entre ells i fins i tot col·laboren en certs projectes comuns. El que podríem anomenar modernista o modernitzador, encapçalat per Miquel dels S. Oliver, intenta que la burgesia mercantil ciutadana s'adhereixi al seu projecte regionalista. Hi pertanyen el comerciant Enric Alzamora i els intel·lectuals Fèlix Escalas, Jaume Pomar Fuster, Gabriel Alomar, Joan Torrendell, Bartomeu Amengual i

Antoni Noguera. En un altre nivell podríem parlar també dels republicans federals Benet Pons Fàbregues i Lluís Martí.

Sols o en petits grups, protagonitzen distints intents de modernitzar Mallorca, com la campanya dels «Insensatos» que apareix al diari «La Almudaina». També cerquen engrescar la burgesia mercantil perquè dugui a Mallorca un projecte modernitzador concretat en la promoció del turisme i la demanda, al govern central, d'un concert econòmic i un port franc. Una altra de les iniciatives és la publicació de revistes en les quals poder explicar les seves idees regionalistes, de modernització de la societat illenca i de defensa de la llengua i de la cultura mallorquines. Són «La Región» (1897), «Nova Palma» (1898), «Figaro» (1899), «La Veu de Mallorca» (1900) i «La Roqueta» (1902). La poca durada de totes confirma la manca de ressò d'aquests grups en la societat mallorquina. *Mallorca dorm*, el títol de l'editorial amb què «La Veu de Mallorca» clou el seu darrer número és en aquest sentit ben significatiu. També havien establert contactes amb el catalanisme del Principat per fer demandes conjuntes al govern central i perquè concebien la llengua i la cultura de Mallorca i de Catalunya com a idèntiques.

Tanmateix, cal distingir postures, a vegades encontrades o antagòniques entre els components del grup, com explica molt bé J. Ll. Marfany en parlar de M. S. Oliver.¹ En primer lloc, el sector dels republicans federals Lluís Martí, Antoni Villalonga, Benet Pons i Fàbregues, aïllats pels partits del torn després del fracàs de la I República, havia duit a terme una gran labor en contra de la centralització i a favor de l'autonomia. Per altra part, el sector que aglutina M. S. Oliver passa per diverses etapes i sofreix una espècie de divisió quan alguns dels seus membres s'acosten massa a l'esquerra i al republicanisme. Marfany explica que Oliver havia mantingut un cert distanciament amb els joves de «Nova Palma», de la primera etapa de «La Veu de Mallorca» i de la segona i tercera de «La Roqueta». Aquestes revistes tenen al darrere Joan Torrendell i Gabriel Alomar, que havien fet un gir cap a l'esquerra i cap a plantejaments nacionalistes més avançats. M. S. Oliver no va acceptar mai l'acostament del republicanisme federal, com ens demostra el mateix

¹ Vegeu Joan-Lluís Marfany a la *Intruducció de La literatura en Mallorca*, de M. S. Oliver, Barcelona, 1988, pàg. 32-35.

Marfany amb una carta dirigida per Oliver a Costa i Llobera en la qual, amb motiu de la vinguda d'una delegació de «La Veu de Catalunya», diu: «Lo primer de tot, evitàrem que dits comissionats s'entenguessin amb els republicans».² Aquest fet ens podrà explicar la participació de membres d'aquest grup en activitats comuns o en activitats de l'altre grup, més conservador i acostat a l'Església.

Aquest altre grup, davant la societat canviant intenta conservar l'herència del passat. És format per la gent procedent de la Renaixença mallorquina que s'ha incorporat als plans modernitzadors de l'Església, iniciats en el moment de ser nomenat bisbe Pere Joan Campins. S'hi adhereixen Mn. Alcover, deixant el seu integrisme de banda; Miquel Costa i Llobera, amic i conseller del prelat, i tots els supervivents de la Renaixença, les idees conservadores de la qual els havien acostat a l'Església: Pere d'Alcàntara Penya, Mateu Obrador, Joan Alcover, Estanislau Aguiló, Bartomeu Ferrà, Maria Antònia Salvà, Miquel Duran, Joan Rosselló de Son Forteza, etc. Havien duit endavant també revistes i diaris, que havien tingut millor sort i més durada que les dels modernistes, segurament perquè s'adequaven més a les idees conservadores de la societat que els envoltava. Evidentment, també tenien un ideari regionalista i estaven en contacte amb moviments conservadors del Principat.

Modernistes i conservadors, que no formaven dos grup compactes sinó grupuscles, col·laboren en alguns projectes de principi de segle com la Junta Magna que es reuní a la Llotja de Palma per aixecar un monument a Ramon Llull³ i l'homenatge al polític liberal i eminent lullista Jeroni Rosselló. Els organitzadors modernistes intenten, a més de convidar Mn. Collell com a element catalanista, que l'homenatge sigui un acte oficial, la qual cosa li lleva però el caire catalanista i regionalista i el converteix en un acte oficial

² Vegeu Joan-Lluís Marfany a la *Intruducció de La literatura en Mallorca* de M. S. Oliver, Barcelona, 1988, nota 85, pàg. 34.

³ La idea d'erigir el monument a Ramon Llull, que ja era antiga, havia estat proposada aquesta vegada per Gabriel Alomar i promocionada pel president de la Diputació, Alexandre Rosselló. Per dur endavant aquest projecte es va fer una festa a la Llotja, amb gran afluència d'autoritats i de públic: el bisbe, el capità general, el governador Álvarez Sereix, etc. El secretari fou Mateu Obrador. Hi parlaren Alexandre Rosselló, el canonge Garau, M. S. Oliver, Estanislau Aguiló, Antoni Rosselló, batle de Palma, i el bisbe Campins. S'hi adhereix Unió Catalanista, Mn. Salvador Bové, l'Orfeó Català, Damià Isern, Cercle de Belles Arts de València, Joan Alcover i B. Amengual, entre d'altres. Finalment, es nomenà una comissió per fer el monument. Jaume POMAR, *Crònica mallorquina*, «La Il·lustració Llevantina», núm. 2, 20-III-00, pàg. 23.

més. El presideix el bisbe i hi assisteixen el governador, el cronista de Mallorca Benet Pons Fàbregues, Miquel Costa i Llobera i Antoni Maura, però no Mn. Collell per la pressió dels grups conservadors anticatalanistes, fet que alegra J. L. Estelrich. La voluntat d'ampliar la influència de l'homenatge l'aigualeix i els organitzadors prometen no repetir l'experiència de convocar els centralitzadors i els nacionalistes a un mateix acte.⁴

Membres dels dos grups també participen en una tertúlia famosa, que abans es reunia a can Guasp, després al domicili de J. M. Quadrado i finalment al de Joan Alcover. Més endavant parlarem més extensament d'aquesta tertúlia.

Malgrat l'ambient regionalista d'aquest principi de segle, els projectes del primer grup sofreixen un fracàs darrera l'altre i a poc a poc deixen la seva labor modernitzadora a Mallorca per continuar-la al Principat, unint-se al grup més conservador dels noucentistes, o per integrar-se, anys més tard, al grup més conservador mallorquí.

En canvi, els projectes del grup més conservador —alguns amb el suport de l'Església— tindran un relatiu èxit, almanco aquests primers anys. En primer lloc, aconseguen la inclusió d'assignatures d'història i llengua mallorquines als plans renovadors del Seminari Conciliar. Hi hem d'afegir la publicació de periòdics com poden ser «Mallorca Dominical» (1897-1901), «Es Ca d'Inca», la «Gazeta de Mallorca» (1903), «La Bona Causa» (1904-1905), «Ca Nostra» (1907-1914), «Mitjorn» (1906-1907), «Sa Llonja», etc., amb més durada i èxit que els dels modernistes. En tercer lloc, una Comissió Editora publica les obres de Ramon Llull. També hem de citar l'inici del Diccionari de la Llengua Catalana per part de Mn. Alcover, la publicació del «Bolletí del Diccionari» i l'organització del I Congrés de la Llengua Catalana.

El col·lectiu està organitzat en uns quants nuclis, als quals participen part dels membres que hem citat abans. Un és a Inca, aglutinat per Miquel Duran Saurina entorn del Cercle d'Obrers Catòlics d'aquella ciutat (fundat el 1900)⁵ i de les revistes «Es Ca

⁴ *Festa literària*, «La Veu de Mallorca», núm. 13, 28-IV-00.

⁵ Cf. Pere FULLANA, *El Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca (1900-1910)* dins *Primeres Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1994, pàg. 159-176.

d'Inca», primer (1903); «La Bona Causa» (1904) i finalment «Ca Nostra» (1907).⁶ Miquel Duran ja havia escrit a la revista «Mallorca Dominical», i a la vegada Bartomeu Ferrà i Bernat Batlle participaven el 1904 a la revista «La Bona Causa» de Duran, a la qual també col·laboraven Josep Maria Tous i Maroto i Andreu Ferrer.

Un altre nucli és polaritzat momentàniament per Mateu Obrador entorn de «La Gazeta de Mallorca», un setmanari d'arts, lletres i notícies en català que es publica a Palma i que, com les publicacions modernistes, només dura alguns mesos (d'abril a agost de 1903). Hi col·laboraven, entre d'altres, Antoni M. Alcover, Mateu Obrador, Josep Maria Tous i Maroto, Maria Antònia Salvà, Miquel Costa i Llobera i Joan Alzina i Melis.

Un tercer nucli és la tertúlia literària de can Salvà, a la qual assisteixen Mateu Obrador, Maria Antònia Salvà el seu germà Antoni, Emília Sureda, Miquel Costa i Llobera, M. Josefa Peña...

Un quart nucli es va creant al voltant de Mn. Alcover i el seu *Diccionari de la Llengua Catalana* començat el 1901. En formen part, entre d'altres Estanislau Aguiló, Fèlix Escalas, Jaume Pomar, Antoni Salvà, J. M. Tous i Maroto, Maria Antònia Salvà, Miquel Ferrà, Salvador Galmés, Llorenç Riber, Gabriel Alomar, Mateu Obrador, Josep Miralles, Alexandre Rosselló, Bartomeu Ferrà, Joan Alcover, Gabriel Maura, Miquel dels Sants Oliver i Antoni Noguera; és a dir, pràcticament tots els elements dels dos grups citats anteriorment.

Encara hi podríem afegir el nucli que aglutina Bartomeu Ferrà Perelló entorn de «Mallorca Dominical» i la revista desenal «Mallorca» (1898-1901), de la qual és director Mn. Josep Miralles Sbert i a la qual col·laboren Mossèn Alcover, B. Ferrà Perelló, Miquel Gayà Bauçà, Pere d'Alcàntara Peña, Mateu Rotger i Josep Maria Tous. També s'hi publiquen poemes de Joan Alcover, Miquel Costa i Llobera, Tomàs Forteza Cortès, Llorenç Riber, M. A. Salvà, etc. Les dues revistes són bilingües i el fet de col·laborar no implica, en principi, cap ideologia o moviment literari o ideològic comuns, però era

⁶ Arnau COMPANYY, *La premsa comarcal i Local a Mallorca. Aproximació a la premsa d'Inca (1883-1936)*, dins *Primeres Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1994, pàg. 177-197.

producte d'una espècie d'escissió dels qui el 1880 havien fundat la Societat Arqueològica Lulliana, el seu museu i el seu butlletí.⁷

Finalment, hem de parlar del grup que havia nascut molts anys abans, i que es reuneix primer a can Quadrado i després a can Alcover. Tal vegada és el més representatiu del regionalisme mallorquí, l'hereu de la Renaixença i el que té una existència més prolongada. Al voltant de Joan Alcover funciona una tertúlia a la qual, una vegada més, hi assisteix gent dels dos grups. Se solen reunir el diumenge horabaixa i de la tertúlia sorgiran moltes d'iniciatives regionalistes, tant mallorquines com catalanes, com per exemple el cicle de conferències que pronuncien els mallorquins a l'Ateneu Barcelonès el 1904. Per altra part, és un punt de contacte per als catalans regionalistes o nacionalistes que vénen a Mallorca. Ja veurem, per altra part, la importància que Mn. Alcover dóna a Joan Alcover com a capdavanter d'aquest grup.

Segurament no és una casualitat que Joan Alcover substitueixi Quadrado com a amfitrió i alhora representi Antoni Maura i el partit conservador. Probablement la seva persona conjuga política amb literatura, Renaixença, regionalisme o el que li vulgueu dir. La relació dels tertulians revela que, per damunt de visions teòriques diferents, els dos grups eren un de sol. Són els següents segons Miquel dels Sants Oliver, un dels integrants de la tertúlia: Antoni Frates, Lleó Carnicer, J. L. Estelrich, Miquel Costa i Llobera, Mateu Obrador, Estanislau Aguiló, Pere Orlandis, Gabriel Alomar, Antoni Noguera, Joan Torrendell, Fèlix Escalles, Mn. Alcover, Mateu Rotger, Bernat Matas, P. J. Campins⁸, als quals hi hem d'afegir Joan Marquès i, evidentment, ell mateix.⁹

Tret del darrer, i amb reserves, no es tracta de nuclis organitzats sinó de gent que du a terme unes tasques determinades, però amb idees a vegades molt heterogènies.

⁷ No tenim temps aquí d'aprofundir-hi però seria molt interessant un estudi sobre aquesta societat, molt vinculada a l'Església, i sobre la seva importància en l'aglutinament i la impulsió del grup més conservador.

⁸ Vegeu M. S. OLIVER *La literatura en Mallorca*, Montserrat, 1988, pàg. 202. Oliver diu dels components de la tertúlia que «constituyeron la base de este "parnasillo" en el cual, entre burlas i veras, sin énfasis ni aparato alguno, brotaron obras de importancia i germinaron proyectos de verdadera trascendencia para el progreso espiritual de Mallorca».

⁹ Seria molt interessant completar la relació per copsar el paper cabdal d'aquesta tertúlia en la configuració i l'evolució de tot el moviment que anam estudiant.

L'esbós no vol ser, tampoc, definitiu i té l'únic objectiu d'emmarcar la figura de Miquel Ferrà. Una anàlisi aprofundida d'aquest entramat ens aclariria molts de punts ja que una visió força superficial com la present ja ens descobreix elements força interessants.¹⁰

Miquel Ferrà manté els primers contactes amb el grup d'Inca. En aquesta ciutat pronuncia la seva primera conferència, en una festa organitzada pel Cercle d'Obrers Catòlics el 1901. A més, publica *Profanació* al núm. 60 d'«Es Ca d'Inca» —de 24 d'abril de 1904—; *Cisma*, que havia esta premiat als Jocs Florals de Barcelona, al primer número —de 12 de juny del mateix any— de «La Bona Causa», i *Florida* al núm. 2. També, com veurem, participa a la tertúlia de can Salvà.

A principis de segle Mn. Alcover estableix contacte amb la Congregació Mariana de Barcelona i la seva Acadèmia Catalanista, institució corresponsal a Barcelona per a l'Obra del Diccionari. S'hi han compromès a treballar Rafel Masó, Emili Vallès i Jaume Bofill i Matas.¹¹, els quals en els anys següents i, encapçalats per Josep Carner, aniran formant un grup cada vegada més cohesionat entorn de la revista «Catalunya», que apareix el 1903. Josep Carner també intenta, a finals de 1902, renovar la revista «Montserrat» i amb aquesta finalitat, demana a Costa i Llobera un corresponsal «entusiasta, jove i actiu». A dues cartes del mes d'octubre¹², Costa comenta a Mn. Alcover que no li agrada el corresponsal que li ha proposat —no sabem de qui es tracta— i li suggereix una sèrie de

¹⁰ Encara volem afegir a la possible reflexió un paral·lisme que ens sembla prou fecund: el que podríem establir entre l'evolució del nacionalisme a Catalunya i el de Mallorca. Valentí Almirall, que era un dels mentors de M. S. Oliver, s'aparta del republicanisme federal de Pi i Margall el 1881 i funda el Centre Català, renunciant a l'anticlericalisme i als plantejaments massa radicals en matèria social però conservant el seu positivisme laic i progressista. Malgrat això, fracassa en els seus intents d'acostar-se les classes propietàries del país. A Mallorca, M. S. Oliver, sense els orígens republicans d'Almirall, fa una proposta encara més moderada que també fracassa. Hi podem afegir alguns personatges situats més a l'esquerra, com Torrendell o Alomar, que queden marginats del món mallorquí o s'integren en projectes més conservadors.

Però tornem a la comparació: el Centre Català s'escindeix quan Almirall intenta que el catalanisme no sigui d'arrel catòlica. El grup que se'n separa i que forma la Lliga de Catalunya té unes arrels catòliques, compta amb el suport del Centre Escolar Català —que integra la joventut universitària ansiosa d'entrar en política— i també s'hi afegeixen els industrials de la Unió Regionalista. L'èxit de la Lliga de Catalunya a les eleccions de 1901 desbanca definitivament els partits de torn i crea la confrontació entre dos partits nous: La Lliga i el Republicans. A Mallorca, no es produeix evidentment aquest èxit final però davant la marginació de Torrendell i Alomar, els joves intel·lectuals com Ferrà, ajuntats a l'Església, formen una força cultural que obté alguns èxits en aquest camp i aconsegueix prendre el protagonisme cultural regionalista o nacionalista als republicans i als elements més esquerrans.

La procedència ideològica de la Lliga i del grup conservador mallorquí és la mateixa: Torras i Bages i Prat de la Riba, però no la base social, que determina l'èxit polític d'uns i el fracàs dels altres. D'aquest plantejament, en podem treure la confluència de les idees de Ferrà amb les de la Lliga i l'intent d'acostament a Catalunya per part de Ferrà durant tota la seva trajectòria.

¹¹ Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Barcelona, 1992, pàg. 190.

¹² Cartes de Miquel Costa i Llobera a Mn. Alcover, de 6 i 13 d'octubre, que es troben a F. de B. MOLL, *Epistolari de Miquel Costa i Llobera a Antoni M. Alcover*, «Randa», núm. 12, pàg. 158-159.

noms. Curiosament, la llista recull gent del grup modernista com Fèlix Escalas i Gabriel Alomar, que es descarten un per estar massa ocupat i no ser a Mallorca i l'altre per la seva ideologia, que no s'adiria amb la d'una revista catòlica com «Montserrat». En una carta anterior de Mn. Alcover, proposa els noms de Mateu Obrador, Antoni M. Penya i Joan Ramis d'Ayreflor, de qui diu que no sap res. Ni Costa ni Mn. Alcover pensen encara en els joves que, alguns anys més tard, duran endavant el projecte de la revista «Mitjorn»: Llorenç Riber, Salvador Galmés, Miquel Ferrà i d'altres. Curiosament, no parlen tampoc de Tous i Maroto, un element important i conegut que el 1903 publica articles a «Catalunya» i al qual Costa prologa el primer llibre de poesies el mateix any.

A partir del mateix 1903 i a través de «Catalunya», el seu òrgan d'expressió, el grup de Carner intensifica els contactes amb Mallorca. La revista publica col·laboracions de molts mallorquins: Joan Rosselló de Son Forteza, Costa i Llobera, Maria Antònia Salvà, Mateu Obrador, Fèlix Escalas,¹³ etc. Aquests contactes amb Mallorca són possibles perquè al grup hi ha el mallorquí Joan Alzina i Melis que, des de 1898 estudia a Barcelona, és membre actiu de la Congregació Mariana i col·labora a la revista amb temes mallorquins. També hi escriu l'alaroner Antoni Homar, que estudia a Barcelona i deu ser el contacte amb Joan Rosselló. Alzina i Melis escriu a més a la revista mallorquina «La Gazeta de Mallorca» i probablement posa en contacte ambdues publicacions. En efecte, «Catalunya» reproduïx alguns articles de «La Gazeta de Mallorca» i aquesta reproduïx els índexs de la primera.¹⁴ És possible també que la revista mallorquina volgués ser una rèplica de la catalana. Seria molt interessant estudiar tant aquesta possibilitat com els contactes, les relacions i les influències mútues entre aquests grups, i la seva repercussió en les diferents manifestacions del noucentisme. En el cas de «Catalunya» i Josep Carner, ja ho ha fet Jaume Aulet a la seva tesi doctoral; ara caldria que, partint d'aquest estudi, es fes el de Mallorca.

¹³ Vegeu Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 138-139, i també les cartes de Josep Carner a Joan Rosselló entre 1903 i 1905.

¹⁴ Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Barcelona, 1992, pàg. 185 n.

1.3.1.2 Les implicacions polítiques del regionalisme: Mn. Alcover

S'ha dit a vegades que les iniciatives d'aquest grup més conservador, al qual s'adhereix després Miquel Ferrà, eren culturals i no polítiques. Unes cartes de Mn. Alcover a Enric Prat de la Riba datades el 1904¹⁵ ho desmenteixen i a més ens descobreixen alguns dels lligams polítics de les persones que hem citat abans —especialment Mn. Alcover i Joan Alcover— amb Antoni Maura, aleshores president del Consell de Ministres, Enric Prat de la Riba i el catalanisme en general.

La relació de Mn. Alcover amb Antoni Maura prové de l'edició de les obres de Ramon Llull iniciada el 1898. El mateix Mn. Alcover confessa que el 1904 ell i Mateu Obrador li escrigueren demanant-li «que ens fes costat» i Maura aconseguí que l'Estat compràs vuitanta exemplars de cada tom de les obres lluhianes. També explica que guarda un gros paquet de cartes sobre aquesta edició —deuen ser al seu arxiu i llur estudi també seria ben interessant. Maura també intervingué en la subvenció a l'Obra del Diccionari, realitzada quan Mn. Alcover s'havia enfrontat a la Lliga a principis dels anys vint.¹⁶

En la seva primera carta,¹⁷ Mn. Alcover diu a Prat de la Riba que només ha parlat una vegada amb ell però el té com amic de vertadera confiança. Després, li comenta assumptes de la carta anterior, on es veu que deia que «havia de fer costat» a Maura en les coses bones que fes. Prat havia entès que s'havia d'adherir a Antoni Maura i Alcover li explica que a Mallorca «fer costat» vol dir ajudar, cooperar en una feina determinada. Li recorda també que a la carta anterior li deia que no s'havien de fer mauristes, sinó «seguir essent l'exercit de les reivindicacions de la Pàtria», que l'afecte per Maura és recent i que ell havia estat carlista però s'havia afiliat a la causa regionalista perquè havia après les lliçons de la història i hi havia vist un punt fort i de salvació. De tots els polítics de més enllà de l'Ebre, només veu Maura com a capaç d'oferir garanties pel bé de la Pàtria, però considera que abans s'ha de consolidar per no quedar tot sol. No creu que Maura vulgui

¹⁵ R. OLIVAR BERTRAND, *Prat de la Riba*, Barcelona, 1964, pàg. 313-315.

¹⁶ *Amichs morts. Exm. Sr. D. Antoni Maura i Montaner*, BDLC, t. XIV núm. 2, juliol-desembre de 1925, pàg. 169-172.

¹⁷ Carta de Mn. Alcover a Enric Prat de la Riba 8 de juny de 1904.

aïllar el catalanisme i deixar-lo reduït a una colla d'intel·lectuals ja que, si fos així, una persona tan pròxima a ell com Joan Alcover no hauria adoptat, davant el catalanisme, l'actitud que ha pres. I continua afirmant: «El núcleu de literats mallorquins que aquí representam l'afecte, l'adhesió a Catalunya, que ens feïm eco de les campanyes catalanistes, el patrocina don Joan, ell ve a ésser-ne el cap, el qui treu cara per ell, i prou que dol i que molesta an els castellanistes, perquè comprenen lo molt que val don Joan. Doncs, aquest bon amic, parlant d'això un dia, ens digué que En Maura ni els seus germans mai li havien manifestat el més petit indicati de què reprovassen ni tenguessen res que dir de la seua actitud tan obertament favorable an el catalanisme».¹⁸ Conclou expressant que, com havia defensat Oliver a l'Ateneu, el discurs de Maura contra les Bases de Manresa no atacava el catalanisme.

Tots aquests trets s'han d'afegir als grups dels quals hem parlat abans, principalment el conservador: els seus components, el lideratge, el contacte i coincidència d'idees amb membres de l'altre grup, les idees polítiques, els contactes, les idees catalanistes i nacionalistes. Ho palesa la trajectòria de Miquel dels S. Oliver, sempre en defensa de les idees d'Antoni Maura, com Mn. Alcover en aquesta carta.¹⁹ Per altra part, Mn. Alcover fa referència a la tertúlia de can Alcover i explica que s'hi gesta el nomenament de P. J. Campins com a bisbe de Mallorca, amb la col·laboració clara de Joan Alcover, Miquel Costa i Llobera i Miquel dels S. Oliver, i la intervenció política d'Antoni Maura —recordem que després Campins nomena Mn. Alcover vicari general. No cal dir que un estudi aprofundit de totes aquestes qüestions faria també molta de llum. Ara només suggerim la connexió entre tots aquests factors per la seva rellevància en la comprensió del que comentarem més endavant. També hem de remarcar la centralitat de Joan Alcover en tots aquests afers, pel contacte i les afinitats que després mantindrà tant amb Miquel Ferrà com amb el seu grup.

¹⁸ R. OLIVAR BERTRAND, *Prat de la Riba*, Barcelona, 1964, pàg. 313-315.

¹⁹ Vegeu Gregori MIR, *Miquel dels Sants Oliver. Nacionalisme i síntesi liberal-conservadora (1898-1919)*, Mallorca, 1993.

En una segona carta, d'agost del mateix any, Mn. Alcover tramet a Prat de la Riba una pastoral del bisbe Campins sobre la Seu de Mallorca, restaurada per Gaudí, per si la vol incloure a «La Veu de Catalunya». També li aconsella que Gabriel Alomar no escrigui al diari que dirigeix ja que ell fa propaganda de «La Veu» i la causa regionalista a Mallorca, sobretot entre capellans i gent pietosa que si veuen articles d'Alomar no en voldran saber res. Li diu que altres escriptors mallorquins servrien millor la causa —li posa per exemple Mateu Obrador i Joan Torrendell— i que és l'amor a Catalunya i el desig de l'aliança de Mallorca amb Catalunya el que «els» —utilitza curiosament el plural— fa parlar. Finalment, li parla del Congrés de Sintaxi (posteriorment Congrés de la Llengua Catalana) i li demana si pot comptar amb «La Veu» per a aquest congrés.²⁰

Durant aquests anys, Mn. Alcover intenta influir en diversos àmbits mallorquins, suposam que per introduir-hi la influència de l'Església. El 1905 és designat president de la Societat Econòmica d'Amics del País i des d'aquest càrrec defensa un informe de Joan Torrendell, signat també per Antoni Planas i Benet Pons Fàbregues, que demana a la Societat que es manifesti davant l'Estat a favor de la descentralització, l'autonomia dels ajuntaments i els drets de la llengua de Mallorca. Aquest informe és combatut per alguns però defensat per Enric Alzamora, president de la Cambra de Comerç, Benet Pons i Fàbregues i el mateix Mn. Alcover. Tots ells advoquen pel dret absolut a l'oficialitat de la llengua catalana i l'obligació que els càrrecs públics l'entenguin i s'hi donin a entendre.²¹

En definitiva, Mn. Alcover és un element clau en moltes de les iniciatives d'aquest grup. La postura manifestada en aquestes cartes ens pot il·luminar a l'hora de detectar les seves influències en el grup conservador de Mallorca, del qual més tard sorgirà el grup de «Mitjorn», encapçalat per Miquel Ferrà.

²⁰ R. OLIVAR BERTRAND, *Prat de la Riba*, Barcelona, 1964, pàg. 315-316.

²¹ BDLC, tom II (1904-1905), pàg. 404-405. Damià Pons també parla d'un altre informe perquè la Societat s'oposàs a unes determinades mesures de l'Administració central que retallaven les competències dels municipis (Damià PONS I PONS *Aproximació a Joan Torrendell (1869-1937)*, «Affar», núm. 1, Mallorca, 1981, pàg. 114). No sabem si aquest informe i l'anterior són el mateix.

1.3.1.3 Els inicis catalanistes de Miquel Ferrà

En aquest principi de segle, Miquel Ferrà abandona gradualment l'espanyolisme après a l'escola i l'ús de la llengua castellana per l'exclusiu de la catalana, després d'un període d'utilització de les dues per a finalitats distintes. Als catorze anys —data clau segons el propi Ferrà— es posa en contacte amb la poesia de Costa i Llobera, la poesia i els articles regionalistes de Miquel dels S. Oliver i l'ambient, més catalanista que en altres moments, que es respira a Mallorca a principis de segle: ressorgiment del lullisme, homenatge a Jeroni Rosselló, publicacions nacionalistes com «La Veu de Mallorca» i «Nova Palma», etc. Com ell mateix ens explica, hi té a veure també el viatge de juny de 1900 amb son pare a València, per examinar-se a la Universitat. D'allà van a Barcelona passant per Tarragona, on s'aturen a veure la ciutat i la catedral.²² Més tard, el 1933, ens contarà aquesta primera sortida dins el record. Explica que es dirigiren a Vic per visitar Mn. Collell, la qual cosa ens palesa, una vegada més, les influències, coneixences i amistats de son pare.²³

²² Miquel Ferrà comenta a sa mare aquesta visita en una carta de 20-VI-00, escrita en castellà: «*La catedral es muy hermosa, y la ciudad que está muy elevada, aunque le falta muchísimo para ser tan hermosa y tan importante, me gusta más que Valencia y Barcelona, porque tiene ramblas bonitas, es limpia y muy tranquila y tiene una campiña y más vistas que parece que se está en el campo. Es mucho más pequeña que Palma pero me gusta más. Estoy enamorado de su catedral, estuvimos un día en Tarragona.*».

La impressió de Barcelona com a ciutat no sembla la mateixa: «*Para ir a Barcelona pasamos 18 túneles. En Barcelona estoy cansado de ver ramblas, paseos, monumentos y palacios. Todo es un infierno de tranvías y gente. Prefiero vivir a Sa Calobre que en esta Babilonia. Hemos subido al monumento de Colón [...] Probablemente no iremos a Montserrat, porque D. Plácido Aguiló se ha empeñado en que fuésemos a Vich a ver un museo de antigüedades.*».

²³ «Tenia jo quinze anys quan vaig anar a Barcelona per primera vegada. Venia de València, on havia trobat, al cor mateix de la ciutat del Túria, a cavall damunt son corzer de bronze, el mateix Rei En Jaume nostre; i de Tarragona, que guarda les cendres del Conqueridor dins la seva catedral bellíssima i severa. A Barcelona, ens esperava braços oberts, al meu pare i a mi, el germà d'En Marian Aguiló, ja traspassat aleshores. Amb ell visitàvem a Vic Mossèn Collell, i amb ell feia jo la descoberta de la capital catalana.

Acabat de sortir del niu, eren moltes les coses importants i trivials que feriren la meua imaginació. Sabeu quina, entre altres? Una estàtua de proporcions modestes, damunt un pedestal estilitat amb una lira, en el centre d'una glorieta ombrívola i recollida del parc de la Ciutadella. L'estàtua era d'un personatge abillat amb levita, a la moda dels temps romàntics —pels volts del 30 ó el 40 del segle passat— i en actitud vagament tribunicia. En el pedestal hi havia gravada aquesta simple inscripció: LA PATRIA. A ARIBAU. Qui era el personatge? A què responia exactament aquella glorificació pòstuma? De tot allò en devia tenir jo una idea molt imprecisa; no gosaria assegurar que aleshores conegués la oda *A la Pàtria*, i en tot cas la seva lectura no havia deixat dins mi un solc prou enèrgic. Però el calfred d'una súbita intuïció atravessà el meu esperit davant la breu dedicatòria.

La Pàtria! El meu patriotisme escolar era estat enconat amb la Marxa de Cádiz, amb que els nostres pobres soldats eren espedits a Cuba, i alletat amb El dos de Mayo. I de prompte, amb quin altre accent ressonava dins el meu cor aquell mot retòric, esdevingut paraula viva. La patria!...

Durant tot aquell primer viatge, per terres valencianes i catalanes, havia tengut jo la sensació de no sortir de casa meua. Tot m'hi havia parlat, en una llengua familiar de coses que de molt antic eren o eren estades nostres, fent-me sentir que la història del meu poble no havia començat en el sigle XIII i que no eren els foners els seus únics aborígens. Un atavisme profund projectava les meves simpaties damunt les terres continentals que els mallorquins havien habitat abans del seu èxode i damunt les gents que, amb inflexions distintes - diversitat que l'enriquia encara de suggestió,- parlaven l'idioma mateix après de mos pares.

Així naixia, o millor es consolidava, en mi aquell sentiment de pàtria informador, d'En Marian Aguiló fins als nostres dies, de tota la nostra Renaixença literària i que ha trobat en poetes de puríssima mallorquinitat una expressió insuperable». (Miquel FERRÀ, *La Pàtria*, «Sóller», 11-XI-33, pàg. 9.)

Els esdeveniments del viatge, però, no marcaran els seus escrits fins al cap d'un any o dos. Encara que fa el canvi lingüístic que hem comentat, alguns escrits seus del moment encara reflecteixen el patriotisme espanyol absorbit a l'escola. Per això pensam que l'evocació de Ferrà amplifica la importància del viatge.

La desaparició de «Mallorca Dominical» obre una època de silenci en la qual no escriu a cap diari o setmanari mallorquí. Tanmateix, tenim informació d'aquests anys gràcies a l'article *Joan Rosselló de Son Forteza* que li publica «La Veu de Catalunya» el 21 de desembre de 1935, amb motiu de la mort del prosista mallorquí i on ens descriu la seva descoberta d'aquest literat:

«No sé quina miraculosa primavera flairaven els meus divuit anys en aquell començament de segle, enlluernats per la lectura de les "Tradicions i Fantasies" -tot just eixides a la llum- de Mossèn Costa i Llobera, i dels versos catalans d'En Miquel dels Sants Oliver, de l'Alomar i d'En Joan Alcover, que començava a lliurar-se al conreu de la llengua pàtria. Aquell dia, a Palma, -un dia d'hivern mullat, pels volts de Sant Antoni,- tot el meu ensomni darrera els vidres del balcó, mirava degotar el parral despulat del jardinet familiar i entelar-se allà lluny les muntanyes d'Esporles en un horitzó de "plou i neva", quan entraren el correu del matí dins el despatx del meu pare. Adreçat a ell, venia, procedent d'Alaró, un imprès empaquetat i com a olorós de pluja i tinta fresca. A dins hi va haver el llibre amb dedicatòria "al vell prosista mallorquí Mestre Bartomeu Ferrà", relligat en cartró d'un vermell vivíssim de cirera d'arboç damunt el qual destacava en lletres d'un blanc de calç: "Manyoc de Fruita mallorquina. Joan Rosselló". Era un aplec de prosas curtes, d'un saborós ruralisme, editat a can Cunill per la revista "Catalunya" i prologat per Mossèn Costa. Fullejant-lo a l'atzar, els meus ulls devoraren àvidament aquest paràgraf d'una mena d'epistola adreçada "An En M. S. O."»

Seguidament, transcriu el text que descriu un dia d'hivern de pluja en el camp i neu a la muntanya. La descripció acaba amb aquestes paraules: «I jo, des de la cella, distret, atiant el foc, de darrera els vidres de les amples finestres, sense pensar en res, contemplo la bellesa incomparable de la diada...». A continuació, Ferrà comenta la impressió del fragment:

«Em va semblar que entrava dins mi tota la muntanya. I ja no vaig deixar el llibre. Un record del vell Hesíode semblava planar per moments amb el de Virgili damunt aquelles pàgines. No era una prosa perfecta, però tot hi era viscut i ple d'un sanítós realisme. Era una reivindicació del "rus" autèntic contra rusticitats convencionals i civilitats més convencionals encara. I amb tot això, ple de poesia, no sols en alguns capítols amb tirat de llegenda o de rondalla, sinó en quadres com aquell Rembrandt vigorós de "La Tafona" o com aquells "Cants de rossinyols" amarats de llàgrimes vives. Joiosament vaig incorporar En Joan Rosselló de Son Forteza a les meves companyies literàries».

D'aquesta etapa, no en tenim gaire més informació. Tan sols sabem que cursa els estudis de dret a Barcelona com alumne lliure.

1.3.1.4 Estudis de Dret (1900-1905)

Els quinze anys representen per a Miquel Ferrà el començament d'una etapa plena de novetats i també de responsabilitats. El curs 1899-1900 fa els exàmens dels estudis preparatoris universitaris (el que es deia curs d'ampliació) a la Universitat de València on, com hem dit abans, va a examinar-se acompanyat de son pare. El curs era comú a les carreres de dret i filosofia i lletres.²⁴ El fet d'examinar-se a València, era segurament degut a què son pare també hi havia estudiat i hi tenia algunes amistats. El segon any, però, demana el trasllat d'expedient a la Universitat de Barcelona.

El curs 1900-1901 comença pròpiament la carrera de dret. No sabem ben bé què motiva aquesta tria, però podem pensar que per a un jove de 15 anys era difícil decidir què havia d'estudiar i què, d'alguna manera, condicionaria tota la seva vida. Com ens diu Agustí Calvet a les seves *Memòries*²⁵, una gran majoria d'estudiants es decidien per la carrera de dret perquè tenia moltes sortides i era un camí ideal per als que no tenien cap vocació determinada. Probablement els pocs anys de Miquel i el fet de no tenir encara una visió molt clara del seu futur fan que elegeixi, o deixi que son pare ho faci per ell, aquesta carrera. Segons els seus testimonis posteriors, no serà mai la seva vertadera vocació. L'any 1909, només quatre anys després d'haver-la acabada, diu «...m'entenc molt poc de lleis, a pesar de la vaga idea que em sembla tenir d'haver-les estudiades...».²⁶ En efecte, no tenim constància que es tragués mai el títol, condició indispensable per exercir la professió d'advocat.

L'any 1936, en una conferència també s'hi refereix: «Jo tenia dinou anys i acabava, amb tanta desgana com vulgueu, la carrera de Lleis, infidel —me n'adonava massa tard— a una tradició familiar i potser a una vocació personal per l'arquitectura».²⁷

²⁴ Les assignatures de què s'examina són metafísica, de la que treu la nota de «aprobado»; literatura general espanyola, en què obté un «bueno», i història crítica d'Espanya, també amb «bueno».

²⁵ Agustí CALVET, *Memòries. Història d'un destí. (1893-1914)*, Ed. Aedos, 4a edició, Barcelona, 1967.

²⁶ Miquel FERRÀ, *Mallorca i la nacionalitat catalana*, dins Gregori MIR, *El mallorquinisme polític*, Ed. Moll, Mallorca, 1990, vol. I, pàg. 278.

²⁷ Miquel FERRÀ, *Rafael Masó*, «La Nostra Terra», núm. 96, febrer de 1936, pàg. 54.

Això no obstant, quan en acabar dret inicia uns altres estudis més afins als seus interessos, tampoc no es decanta pels d'arquitectura, una matèria que tanmateix serà present en una gran quantitat dels seus escrits.

Aquest nou curs 1900-1901 trasllada, doncs, l'expedient de la Universitat de València a la de Barcelona i es matricula lliure en les assignatures de dret romà, dret natural, economia política i història del dret espanyol, en les quals opta a nota: «*Notable*» o «*Sobresaliente*».²⁸ Com que estudiava lliure, no participava directament en la vida universitària catalana, però sí de la cultural, encara que fos de lluny estant. Ell mateix ens relata que: «Estudiava lliurement, i Barcelona em veia només a l'època dels exàmens: el reste de l'any, me'l passava a Mallorca; però amb el cor a l'altra banda de la mar. Havia heretat del meu pare l'amor a la llengua renascuda i a la terra nadiua, per tots els escriptors mallorquins solidaritzada estretament a Catalunya. Reclòs en el meu racó poblat d'ensomnis, bevia d'allà estant amb avidesa, en llibres i en revistes, els aires que d'aquest ultramar volgut m'arribaven».²⁹

El curs 1901-1902 es matricula, també lliure, de dret canònic, dret polític comparat, dret civil 1r i hisenda.³⁰ El 1902-1903 es torna a matricular de dret civil 1r, a més de dret civil 2n i dret internacional públic.³¹ Molts anys després encara recorda amb plaer aquells dies. En un escrit de 1930 comenta que dins la novíssima Barcelona s'hi senten externs aquells que «a l'ombra de Santa Maria del Mar i de Santa Maria del Pi, i en l'ubagor primaveral del les Rambles, i sota les acàcies oloroses de l'antic Parc, on repassàvem

²⁸ Aconseguí un notable en les dues primeres i un aprovat en les altres dues. Ell mateix conta els exàmens al seus pares en carta de 10-VI-01: «*Gracias a Dios he salido ya del Derecho Romano. Me examiné el sábado por la mañana, solamente había otro que obtiene [sic] a nota; a él le dieron sobresaliente y a mí notable. A mí entender, dieron a cada cual lo que se merecía, pues los dos contestamos a todo, pero en el examen escrito, él llenó las cuatro páginas y a mí me vino justo llenar 2 y 1/2. La lección era larga y una hora es corta; la última pregunta la tuve que contestar oralmente; porque no me bastó el tiempo para escribirla. Nos cupo en suerte propiedad y enfiteusis, y los dos escogimos el primer tema.*»

²⁹ Miquel FERRÀ, *Rafael Masó*, «La Nostra Terra», núm. 96, febrer de 1936, pàg. 54.

³⁰ Les notes són un notable de la segona i un aprovat pel setembre de la primera i la darrera. Deixa l'assignatura de dret civil 1r per al curs següent.

³¹ De les dues primeres obté un aprovat i de la tercera un excel·lent, per juny.

febrosament abans d'examen les planes del Dret Romà, del civil i del Canònic, vegérem transcórrer i evaporar-se la nostra juvenesa...».³²

El curs següent 1903-1904, en el qual guanya l'Englantina als Jocs Florals de Barcelona, com veurem més endavant, es matricula de les assignatures de dret administratiu, dret penal i procediments judicials.³³ El 1904-1905 estudia el darrer curs amb les assignatures de dret mercantil, dret internacional privat i pràctica forense.³⁴

El 31 d'octubre de 1905 obté la llicenciatura en dret per la Universitat de Barcelona, amb la nota d'aprovat. La prova consta de dos exercicis consistents en dos temes: un és el 48: «*Estado del Derecho Civil en Cataluña desde la publicación del código. Cuestiones a las que ha dado lugar el artículo 12 del mismo*» i l'altre el 84: «*¿Es legítima, eficaz y necesaria la pena de muerte?*».³⁵ El president del tribunal és el Dr. Estanyol, catedràtic de dret canònic, que A. Calvet qualifica com «la figura més sinistra d'aquella Facultat sinistra»³⁶ i que: «Exigia una recitació literal de les lliçons, amb tots els seus punts i comes, i la mes petita falla era sancionada amb la reprovació».³⁷

Segons Calvet, l'ambient de la Universitat en aquells moments no era gens estimulants per als estudiants ni per als bons professors. El fet de no anar a estudiar a la Universitat de Barcelona com alumne oficial condicionarà molt, creim, la vida de Ferrà en aquests anys. No sabem exactament què motivà la decisió de son pare —Ferrà era menor d'edat— però podem suposar-ne algunes raons. La primera seria la situació econòmica dels Ferrà, que no devia ser prou sòlida com per pagar amb comoditat els estudis dels dos fills. Una altra, aquesta ideològica, seria la valoració que Bartomeu Ferrà fa de la ciutat com a centre de totes les corrupcions i depravacions, una valoració compartida pel fill que

³² *Epíleg*. 15 de gener de 1930, «El Día», 31-I-30.

³³ Supera les tres per juny amb la nota d'aprovat.

³⁴ De la primera obté un aprovat, de la segona un notable, ambdues per juny, i de la tercera un aprovat per setembre.

³⁵ Els dos exercicis es conserven a l'expedient de Miquel Ferrà a la Universitat Central de Barcelona.

³⁶ GAZIEL, *Memòries*, Aedos, Barcelona, 1967, pàg. 183.

³⁷ *Ibidem*, pàg. 184.

qualifica Barcelona de Babilònia³⁸. L'apellatiu de «ciutat de les bombes» atorgat a una ciutat en plena ebullició social, en la qual hi havia hagut alguns atemptats també podia ser determinant.

En qualsevol cas, Miquel Ferrà no viu i estudia a Barcelona, com ho havien fet molts intel·lectuals mallorquins abans, entre ells M. S. Oliver, Costa i Llobera, Joan Rosselló, Joan Alzina i Melis, Antoni Homar, etc., i això condiciona tant els seus contactes amb el catalanisme com la lentitud de l'acostament a aquest món. Altrament, hauria contactat amb el grup de Carner a principis de segle —en lloc de 5 o 6 anys després— com Joan Alzina i Melis o Antoni Homar, i hauria evolucionat més clarament cap a l'obertura i la modernització. Mallorca condiciona molt geogràficament i el fet de viure-hi retarda l'adopció de les innovacions amb les quals Ferrà és en contacte d'enfora; però també manté la seva preocupació per l'illa, una preocupació que molts dels qui estudiaren a Barcelona perderen definitivament.

1.3.1.5 Contactes de Ferrà amb el grup conservador i influències del modernista (1901-1904)

La relació entre Mn. Alcover i Miquel Ferrà es deu iniciar el 1901, amb motiu de l'obra del Diccionari, iniciada aquest any. Ferrà publica una crònica de la primera reunió del diccionari a «Mallorca Dominical», com hem vist, i figura a la llista cronològica de col·laboradors del Diccionari amb el núm. 40, abans que Llorenç Riber i Salvador Galmés però molt a prop seu, la qual cosa ens fa pensar que comença a tenir contacte amb aquestes persones. Malgrat això, ni Costa ni Mn. Alcover pensen el 1902 en Miquel Ferrà, quan Carner els demana un corresponsal per a la revista «Montserrat», com ja hem comentat. Miquel Ferrà encara no es devia haver destacat en res davant aquests personatges.

Ens ha estat impossible esbrinar si és Costa i Llobera que posa en contacte Miquel Ferrà amb Carner i el seu grup o si ja es coneixien abans, encara que ens inclinam per la

³⁸ En la carta escrita per Miquel Ferrà a sa mare (Barcelona, 20-VI-00) li diu: «Para ir a Barcelona pasamos 18 túneles. En Barcelona estoy cansado de ver ramblas, paseos, monumentos y palacios. Todo es un infierno de tranvías y gente. Prefiero vivir a Sa Calobre que en esta Babilonia».

primera hipòtesi. D'aquesta coneixença i de la de Mn. Alcover, Miquel Ferrà no ens en parla als seus escrits, i la manca de correspondència d'aquest període no ens permet saber com es produïren.

De tota manera, el que tal volta és més important és el contacte que a partir de dia 8 de gener de 1904 comença a establir amb Miquel Costa i Llobera, que durant aquest any i el següent serà extraordinàriament intens: Miquel Ferrà serà una de les persones més citades al diari de Miquel Costa i Llobera. A més, des de 1902 i més sovint a partir de 1903, Ferrà escriu una poesia totalment distinta a la costumista o retòrica que havia compost fins a 1901, a pesar que el 1903 encara n'escriu una d'aquest tenor, amb motiu de la benedicció del campanar de Santa Eulàlia, segurament obligat per les circumstàncies i no nascuda de la seva lliure inspiració.

Precisament, el 1903 una sèrie d'esdeveniments esperonaran les ànsies literàries i catalanistes de Miquel Ferrà.³⁹ Un és la inauguració del Gran Hotel, que havia estat propugnat per Oliver i el grup modernista. En aquest local i enmig de l'ambient «catalanista» que es respirava entre la intel·lectualitat mallorquina, es ret un homenatge a Miquel Costa i Llobera al qual assisteixen 100 comensals. Joan Alcover és l'encarregat d'anar a cercar l'homenatjat, Mateu Obrador fa el discurs, Gabriel Alomar i M. S. Oliver reciten poemes, l'artista Santiago Rusiñol, que en aquests moments pinta per Mallorca, parla a l'homenatge, l'Ajuntament de Palma nomena Costa fill il·lustre de la ciutat i el bisbe envia una carta d'adhesió.

Aquest any també vénen a Mallorca dos catalans per assistir a la festa de la Capella de Manacor, que dirigeix Mn. Antoni Pont i que ha assolit un gran prestigi regionalista. Es tracta d'Antoni Rubió i Lluç —amic des de feia molts anys de Miquel Costa i Llobera i fill de Rubió i Ors, el «Gaiter del Llobregat»— i Jaume Massó i Torrens. També

³⁹ Un d'aquests esdeveniments és que el grup de la burgesia mercantil mallorquina de la Cambra de Comerç, encapçalat per Enric Alzamora i sota les directrius regionalistes de M. S. Oliver, fa una assemblea a Palma amb representants de la burgesia catalana per trobar una sortida a la crisi que havia començat el 1898. Hi assisteixen, entre d'altres, Francesc Cambó per la part catalana i Enric Alzamora i Lluís Martí per la mallorquina. No ens consta, però, que aquest acte tingués importància especial per a Miquel Ferrà, però més endavant mantindrà contacte amb dos d'aquests personatges que ara no coneix o estan molt allunyats de les seves perspectives ideològiques.

assisteixen a la famosa tertúlia de Joan Alcover i probablement és quan s'hi comença a parlar de la intervenció dels mallorquins a l'Ateneu barcelonès el 1904.

Per altra part, l'Ajuntament de Palma, amb motiu de les Fires i Festes, organitza un certamen literari que Miquel Ferrà considera memorable en un article d'uns anys després: «En els anys de les lletres mallorquines, la celebració del Certamen literari organitzat el juliol de l'any 1903, sota el patronatge de l'Ajuntament de Palma, amb motiu d'unes fires i festes, marca una data memorable. Les afirmacions de Joan Alcover en el seu bell discurs presidencial, la consagració d'En Gabriel Alomar com a poeta i prosista elegantíssim i la revelació, entre altres, d'En Llorenç Riber estudiant encara aleshores i de Na Maria Antonia Salvà, feren d'aquell acte una festa per l'esperit, plena de sorpreses».⁴⁰

Dins aquest ambient favorable, Ferrà es revela com a poeta. Mentre que el 1902 escriu un sol poema, *Impressió (A l'entrada d'un coval)*;⁴¹ el 1903 n'escriu set. En el de 1902, el mestratge de Costa i Llobera és evident. El paisatge que descriu és, sens dubte, el de l'entrada de les coves d'Artà, que ja havia estat el marc de *La deixa del geni Grec*. És un poema de clares arrels romàntiques, en el qual es reflecteix la monumentalitat romàntica de Costa. En canvi, en els de 1903 hi veim una clara empremta del modernisme, de moda en aquells moments en les lletres catalanes. Les clares tendències simbolistes i decadentistes podrien provenir de la lectura de poemes de Costa, Alcover i Oliver, de «La Roqueta. Il·lustració mallorquina» o de revistes carnerianes —aleshores Carner se sentia també un tant fascinat pel modernisme— com «Montserrat», «Catalunya» o «La Il·lustració Catalana».

Per altra part, Santiago Russiñol vivia en aquells moments a Mallorca. En un article del 1923, amb motiu de l'homenatge que els mallorquins li reten en ocasió de les seves noces d'argent amb Mallorca, Ferrà li agraeix la iniciació en alguns aspectes del modernis-

⁴⁰ Miquel FERRÀ, *Poesies del plà de l'illa*, «El Día», 12-VI-27. Per a la relació amb Carner i els grups noentistes del Principat, vegeu Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1992, especialment pàg. 184-202. El volum conté moltes referències.

⁴¹ Vegeu la llista de poemes que Miquel Ferrà guardava al seu arxiu personal.

me que l'impressionaren.⁴² Hem de dir també que Ferrà no sembla rebre aquestes influències del certamen de les Fires de Palma de 1903 ni de Gabriel Alomar, l'estètica del qual és molt allunyada de la de Ferrà en aquells moments.

La influència modernista es detecta en poemes com *Lo jardí mullat* o *Per l'estany* però en d'altres tres és gairebé inexistent. *L'ametler* i *Del coster* presagien d'alguna manera la temàtica posterior tant de Ferrà com del que s'anomenarà l'Escola Mallorquina, el segon molt en la línia de Maria Antònia Salvà. L'altre, *Cisma*, és clarament jocfloralesc o prerrafaelita i tracta el tema religiós del Cisma d'Occident. Costa el presenta als Jocs Florals de 1904 i hi obté l'Englantina d'Or, com tindrem ocasió de comentar.

El 1903 també escriu *Victòria* amb motiu de la benedicció del campanar de Santa Eulàlia. Com ja hem dit, manté el model dels poemes anteriors a 1902: l'Església, representada per una nau o una roca, ha triomfat durant vint segles i continua triomfant sobre el paganisme i el Geni del Mal. També escriu l'article *Derreries de Septiembre*

⁴² Ferrà diu: «Yo os quiero, porque al salir de mi infancia vi una vez, creo que en el "Círculo", unos cuadros azulados que eran vuestros, figurando "el castell del Rei" y otros paisajes, que me parecieron mal pintados y modernistas, y leí unos versos, citados no sé donde por Juan Torrendell, que decían:

Xuclem del blau tot son perfum
per fer-ne festa

o cosa por el estilo, y que encontré muy abstractos; y otros o los mismos, que decían:

La posia de la nit
m'entrasteix massa.
El clar de lluna esmortuit
el cor me glaça

que encontré muy sugestivos, y me vienen a la memoria en este momento al cabo de más de veinte años de no acordarme.

Os quiero, Rusiñol, porque aquellos cuadros extraños y agaçants, contra los cuales dije probablemente a Tous y Maroto algún disparate, me obsesionaron durante una semana, y no podía creer que fuesen mejores que los de Antonio Ribas; pero quise verlos -porque he sido honrado desde joven,- y aún dura el recuerdo de la singular impresión al penetrar su sentido, cuando empezaron a hablarme su lenguaje aquellos cortados nuevos y aquellas piedrecitas, aquellas hierbas en la grieta y aquellas manchas en la roca, aquellos almendros en flor como albahacas blancas y aquel polvillo de la luz de la hondonada:

L'aire és transparència
i la llum és or;
l'aire beu l'essència
dels favars en flor...

¡Oh sombra irónica y amable de Santos Oliver, pasado ya al otro lado!

Yo os quiero Rusiñol, porque vuestro nombre y vuestra imagen y vuestra pipa de catalán del «Quartier Latin» van unidos sutilmente a las más bellas emociones de mi adolescencia, al despertar de mi sensibilidad ante la naturaleza y ante el arte y la poesía. Porque el halito de una misma primavera besó para mí aquellos cándidos almendros de vuestras nupcias con Mallorca y el áureo cabello de Blancaflor en la joven poesía de Gabriel Alomar y de Oliver que con nuestro admirable Don Juan venían a aristocratizar nuestro rústico idioma poniendo en cada verso una gracia nueva y sutil digna de Sully-Prudhomme o de D'Annunzio.

De aquella lengua gentilísima me enamoré como un poeta de su reina y le juré una fidelidad apasionada que no podría votar a ninguna otra, y en mi corazón grabé juntos estos nombres que jamás han de separar-se: Mallorca-Cataluña.

Yo os quiero, en fin porque entre ellos habeis sido vos, sin querer, el guión risueño, abrigando por igual con vuestra bohemia simpatía, desde el Romea y el pla de la Boqueria a los olivares de Deyá, vuestro manso senyo Esteve y los cabmosos moradores de esta isla vuestra y nuestra». (A Santiago Rusiñol, «El Día», 21-X-23).

(*Impressió*), que no publicarà fins el 1906 a «Mitjorn» i que és la descripció poètica de la fi de l'estiu i de l'arribada de la tardor, amb les seves tempestes, al camp mallorquí.

A partir de 1904, gràcies al diari de Miquel Costa i Llobera podem seguir amb més detall la trajectòria estètica de Ferrà, el qual pel maig d'aquest any estableix, amb tota seguretat, contacte amb el grup que al Principat s'ha consolidat a l'entorn de Carner i de la revista «Catalunya».

Goethe deu ser un dels personatges admirats en aquests anys per Ferrà ja que el 1904 un amic seu, Ramon Morey Antich, li envia una postal amb la imatge del literat alemany i li diu «De cap manera al podrás veure milló que sí está en ton poder, per aixó es que el t'enviy». ⁴³ La correspondència guardada al seu arxiu, que encara és escassa, ens permet resseguir les seves amistats: Ramon Morey Antich, per exemple, forma part d'un grup de mestres —Joan Capó, F. Bello i Juan Ferrer— que li escriuen una postal des de Lluc, on han anat a peu, i que signen com a «mestres en tota ciencia». ⁴⁴ És amic seu J. M. Tous i Maroto, deu anys major que ell, el qual possiblement coneix a través de Miquel Costa. ⁴⁵ També li escriu Vicente Costell, fill de Leo Costell.

L'any 1904 és decisiu per a Miquel Ferrà i el grup més conservador. També seran molt importants els contactes que han establert amb el Principat i, per altra banda, es produeix el fet tal volta més significatiu del fracàs del grup modernista, que en precipitarà la desfeta: Miquel dels S. Oliver deixa Mallorca. En una amarga carta a Joan Alcover li diu que «més que un que se'n va som un que ha de partir», paraules amb les quals rebutja l'homenatge que li volen retre. ⁴⁶ A partir d'aleshores, els qui havien encapçalat aquest grup deixaran d'actuar i molts s'absentaran de Mallorca, donant pas a l'altre grup, el qual farà una selecció de les idees que aquests tenien.

⁴³ Tarja postal de Ramon Morey Antich a Miquel Ferrà, de 31 d'octubre de 1904. Ramon Morey Antich li escriu una altra postal des de Pollença el 24 de juliol de 1904, en què li parla del P. Martorell i d'una excursió que han de fer. Més endavant feim referència a una altra excursió programada per a l'agost de 1905, la qual cosa ens fa pensar que n'organitzaven sovint.

⁴⁴ Tarja postal de Ramon Morey Antich a Miquel Ferrà, 22-XII-06.

⁴⁵ Les primeres postals que tenim són de març de 1904.

⁴⁶ Gregori MIR, *Miquel dels Sants Oliver. Nacionalisme i síntesi liberal-conservadora (1898-1919)*, Mallorca, 1993, pàg. 579.

1.3.1.6 Relacions entre el grup català de Carner i el grup conservador mallorquí

Aquest mateix any augmenta a Catalunya l'interès per estrènyer els contactes amb Mallorca, especialment per part del grup de Carner, de cada vegada més prop de la Lliga Regionalista. La relació es produeix principalment a través de Joan Alzina i Melis i Toni Homar, estudiants i residents a Barcelona. Així el grup de Carner té contactes amb Joan Rosselló de Son Forteza, Mateu Obrador, Mn. Alcover i especialment Miquel Costa i Llobera. El grup mallorquí també intenta augmentar la seva presència a Catalunya i aquests interessos comuns es concretaran en una multitud d'actes que afermaran els llaços. Tanmateix, pel fet de tenir al darrere el projecte polític de la Lliga Regionalista el grup carnerià evolucionarà a partir del seu conservadorisme, mentre que al de Mallorca no li succeirà el mateix.

Els actes als quals fem referència són els següents: el mes de gener, el grup de Carner convida el glossador mallorquí Antoni Vicenç Santandreu, acompanyat per Mn. Alcover, a fer una estada a Barcelona. El mes de maig, l'Ateneu Barcelonès, presidit per Joan Maragall i amb contacte a Mallorca a través de la tertúlia de Joan Alcover, organitza un cicle de conferències de mallorquins que causa gran impacte en el món de les lletres catalanes. Nicolau d'Olwer ens conta a *Caliu* les seves impressions i les seves paraules fan evident l'impacte d'aquest esdeveniment a Catalunya: «Era tota una cultura: investigació del passat, curiosa recerca de la paraula lulliana en Mateu Obrador; formació clàssica, puresa de verb, noble cadència de l'estil en Costa i Llobera; emoció poètica, superació per l'art en Joan Alcover; política de realitats, enganyosa simpatia per totes les coses caigudes en Miquel dels Sants Oliver; esperit de renovació, fe en el progrés, culte del futur en Gabriel Alomar; dinamisme al servei de l'ideal, en Joan Torrendell. Cascun d'aquells homes era una projecció diversa de l'ànima mallorquina, i tots unànimement, amb la dolça música del parlar insular, com una professió de fe, es declaraven i repetien catalans de Mallorca».⁴⁷

⁴⁷ Lluís NICOLAU D'OLWER, *Caliu*, Mèxic, 1958, pàg. 217-218.

En el cicle, hi participen membres dels dos grups, el modernista i el més conservador, tots de la tertúlia alcoveriana. La ideologia del grup de Carner i de la Lliga Regionalista s'està formant i encara no s'ha produït l'escissió entre el grup d' «El Poble Català», més a l'esquerra, i el de «La Veu de Catalunya», més a la dreta. Per això, tots se'ns apareixen encara com a representants d'una Mallorca tradicional, que ja tindran cura de marcar les diferències que comencen a néixer entre ells. És el cas de Gabriel Alomar, que amb la seva conferència *El futurisme* es desmarcarà del conservadorisme d'alguns dels conferenciants convidats.

També es fan actes a Mallorca i es convoquen uns Jocs Florals a Palma, presidits per Costa i Llobera gràcies a la insistència de Mn. Alcover i Mateu Rotger.⁴⁸ No ens consta que Ferrà hi participi però sí que hi prenen part autors catalans del grup de Carner. Guanya la Flor Natural Jaume Bofill i Matas, que no ve a cercar-la i que nomena reina de la festa Maria Rusiñol, filla del pintor, resident aleshores a Mallorca. L'Englantina és per al mateix Carner i també hi guanyen premis Maria Antònia Salva, Emília Sureda, Josep M. Tous i Maroto, Llorenç Riber, Mateu Obrador i Joan Rosselló de Son Forteza. El discurs d'agraïment és pronunciat per Bartomeu Amengual, del grup modernista. És un acte més amb participació dels dos grups però amb majoria del conservador, als quals s'uneix el de Carner. De fet, tots aquests actes mallorquins susciten un gran interès en aquest grup i «Catalunya» publica alguns dels premis del certamen de 1903 i fa saber que alguns dels premiats són col·laboradors de la revista. El 1904 dedicà un número monogràfic als Jocs Florals de Palma.⁴⁹

1.3.1.7 Conclusió

L'ambient regionalista mallorquí de principi de segle i les passes donades tant pel grup més modernitzador d'Oliver com pel més conservador de Joan Alcover i Miquel

⁴⁸ Bartomeu TORRES GOST, *Miguel Costa y Llobera. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 271. Aquest fet ens indica que Mn. Alcover pensava que els membres de l'Església havien d'intervenir en actes no religiosos per donar-li protagonisme.

⁴⁹ Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Barcelona, 1992, pàg. 175.

Costa, amb Mn. Alcover d'apòstol, fan que Miquel Ferrà es trobi un camí traçat. En aquest apartat hem volgut posar de manifest l'existència dels dos grups, un més modernista i l'altre més conservador, els continus contactes entre els dos, la participació en actes comuns i, malgrat certes diferències ideològiques, una certa proximitat. La tertúlia de Joan Alcover els ajunta per discutir cada diumenge les seves afinitats i diferències. Hem volgut destacar també el paper fonamental que Mn. Alcover juga a tots els nivells i els contactes entre el grup mallorquí i el grup català, que l'ambient propici al catalanisme intensifica. Tot aquest context ens serveix per situar, en tots els aspectes, un Miquel Ferrà entre els quinze i els deu anys. Creim també important el fet que Ferrà no es desplaci a Barcelona per realitzar els estudis de dret, amb les repercussions posteriors en el paper de Ferrà a Mallorca i fora de Mallorca. Aquests quatre anys són decisius en la formació de Miquel Ferrà, que entrarà en contacte amb els ambients culturals mallorquí i català que hem detallat, els quals el faran progressar en les seves idees i en la seva estètica. La seva poesia canviarà radicalment com a fruit, sens dubte, de totes aquestes influències, però només serà el principi: la relació amb Miquel Costa i altres mallorquins i catalans consolidarà i millorarà aquesta nova estètica, com tindrem ocasió de veure.

1.3.2. MIQUEL COSTA I LLOBERA. EL MESTRE (1904-1905)

Una de les coneixences decisives en aquests anys serà la de Costa i Llobera, que primer el descobreix com a poeta i després el presenta com a tal als amics mallorquins i catalans, la qual cosa li dóna un prestigi que podrà aprofitar en les seves activitats posteriors d'acostament entre Mallorca i Catalunya. Costa i Llobera marca Miquel Ferrà tant ideològicament com estètica. En efecte, Costa trametrà poc a poc tota una experiència vital i estètica al seu deixeble a través de converses, llibres i sobretot cartes. Ferrà no rebrà tot sol aquest mestratge, sinó que l'hi acompanyaran sovint els seus companys J. M. Tous i Maroto i Llorenç Riber.

1.3.2.1 Coneixença i primeres relacions

L'any 1904 Miquel Ferrà coneix Costa i Llobera. Gràcies a aquesta coneixença comença a obtenir una certa rellevància dins el món poètic i cultural no sols mallorquí sinó també del Principat. Passa de ser el fill de Bartomeu Ferrà a ser el poeta Miquel Ramon Ferrà, ja que amb aquest nom firma els seus poemes. Miquel Costa li presenta també Maria Antònia Salvà i Emília Sureda, però vegem-ho més detingudament.

Miquel Costa i Llobera era des de feia molts anys —d'abans de ser ordenat sacerdot— amic de Bartomeu Ferrà, el qual havia estat l'encarregat de realitzar les obres del puig de Pollença quan Costa n'havia estat nomenat rector pel bisbe Campins. Entre 1899 i 1900 el contacte havia estat assidu. El gener de 1904, segurament perquè Bartomeu Ferrà li parla dels poemes que escriu el seu fill, Miquel Ferrà va a can Costa per a mostrar-li uns versos.⁵⁰ Costa i Llobera queda tan sorprès davant aquests poemes que al seu diari íntim escriu «Ve fill de Ferrà: me llitx versos molt bons!»⁵¹

En aquests primers mesos de 1904 el poeta pollencí li presenta probablement J. M. Tous i Maroto. Pel diari de Costa també ens assabentam que Miquel Ferrà i Josep Maria Tous i Maroto es veuen sovint i, plegats, el visiten.⁵²

El 1923, el mateix Ferrà ens relata en un article escrit per al primer aniversari de la mort del poeta aquesta primera coneixença de Costa i la influència que tingué en la seva adolescència: «*Parece un sueño el de aquellas horas lejanas de nuestra infancia, cuando con el minúsculo librito, nuestro primer breviario de poesía, entre las manos, nos abandonábamos con el fervor de los quince años a la sugestión inefable de La Vall, de Miramar y de L'Harpa... Yo quiero decir un día el surco hondísimo que en mi alma de mallorquín dejaron aquellas inspiraciones, y lo que debe nuestra tierra al excelso revelador*

⁵⁰ Aquest poemes eren segurament els que segons la llista del seu arxiu havia escrit el 1902 i 1903, dels qual ja hem parlat.

⁵¹ Miquel COSTA I LLOBERA, *Diario Costa y Llobera*, llibreta agenda núm. 11. Transcripció mecanografiada feta per Bartomeu TORRES GOST i guardada a la Biblioteca March, 8-I-04. Al llarg de 1904 Miquel Ferrà és citat en aquest diari els següents dies: gener, 8, 21 i 24; febrer: 2, 7, 16, 17, 18, 24 i 25; març: 2, 5, 6, 7 i 9; abril: 21, 22, 27 i 28; maig: 4, 9 i 10; juny: 8 i 23; desembre: 11. Aquesta assiduitat ens pot donar una idea de la intensa relació que mantenen en aquests moments.

⁵² En efecte, llegim al diari de Costa: «Ve Tous i Maroto ab Miquel Ferrà. Llitgen Poesies i en trii per Ilustració, etc. Xerram». (Ibídem, 21-I-04). Uns mesos mes tard, a l'esmentada revista hi apareixen els poemes de M. Ferrà *Per l'estany* i *Lo jardí*, dels quals ja hem parlat, tots dos amb marcat caràcter modernista.

*de sus más puros tesoros espirituales. Parece un sueño el del día memorable en que le conocimos y en que nos abrió los brazos amigos con aquella su alegría de alma blanca que transformaba el semi-dios imaginado en el más sencillo y cordial de los amigos».*⁵³

Un any després, amb motiu de la mort de Guimerà, ens narra alguns dels horabaixes passats amb Costa i Llobera:

«Mi devoción al gran escritor [Guimerà] que acaba de dejarnos data del día en que hice conocimiento con su musa. Fue en los albores de mi juventud y en el modesto estudio de la calle de Molineros, presidido por el crucifijo y unas fotografías de la Creación, de Miguel Ángel, donde Costa y Llobera trabajaba y recibía a sus íntimos.

En tardes inolvidables, pasadas allí a su lado, me había comunicado nuestro gran poeta, exultando con la juvenil efusión de sus buenos días, el descubrimiento de Carner, que le acababa de enviar su primer libro con una fúvida dedicatoria, y me había leído, en un francés impecable y con el entusiasmo que despertaban en él las ajenas creaciones, los primeros versos que conocí de Verlaine y de Leconte de Lisle, alternados con producciones suyas, frescas aún sobre el papel.

*Un día le encontré con un libro de Guimerá en la mano: la edición popular de sus **Poesías**, que acababa de publicarse. Releídas así en conjunto, le habían causado esta impresión fuertísima. Apresurose a enseñarme las mejores. Por siempre se me grabaron en la memoria, -el lector recordará la nobilísima declamación de don Miguel Costa,- aquel inefable romance *De l'infantesa*, los rojos octosílabos de *Poblet*, las tremebundas estrofas de *L'Any mil* y las concisas y alucinantes de *Judith de Welp*. [...]*

*El genio de Guimerá, sospechado hasta entonces vagamente, vino a revelárseme en aquel punto con todo su relieve formidable, con toda su fuerza plástica y dramática, contrastando con la íntima tenerezza de su corazón de niño».*⁵⁴

Aquests textos ens ofereixen una imatge clara de la profunda impressió que li causa el contacte amb Costa i Llobera.

1.3.2.2 Costa presenta Ferrà al món literari mallorquí

Les poesies llegides per Ferrà deuen impressionar fortament Costa perquè alguns dies després, a la tertúlia de can Alcover «Llitx poesies del fill d'En Ferrà a Joan Alcover, a Torrandell, Obrador i Joan Marquès».⁵⁵

⁵³ ALANÍS, *En el día de los muertos*, «El Día», 2-XI-23.

⁵⁴ *Guimerá I* «El Día», 26-VII-24.

⁵⁵ Miquel COSTA I LLOBERA, *Diario Costa y Llobera*, llibreta agenda núm. 11. Transcripció mecanografiada feta per Bartomeu TORRES GOST i guardada a la Biblioteca March, 24-I-04.

Ferrà i Costa continuen veient-se amb freqüència. El mestre l'orienta i alhora difon les seves poesies entre els coneguts. Dia 2 de febrer Costa li llegeix i li deixa *Canigó*;⁵⁶ dia 7 llegeix els versos de Miquel Ferrà a Miralles i dia 17 a Antoni Salvà, Maria Antònia Salvà, Bel [Font] i Emília Sureda. Costa escriu «Trii per Jocs Florals» no sabem si referint-se a versos de Ferrà o dels altres. Un mes després, encara els llegirà a Joan Rosselló de Son Forteza.

Costa no només admet Miquel Ferrà a les reunions que organitza a ca seva, sinó que el du a llegir poemes a ca n'Antoni Salvà, on és presentat a Maria Antònia Salvà i Emília Sureda; com ell mateix ens conta parlant de la poetessa llucmajorera:

«Ella, me la presentà Mossèn Costa, fa molts anys a casa del seu germà Antoni, dins un salonet en vistes a un carrer molt tranquil dels volts de la Seu de Mallorca; una tarda de familiar tertulia literària. No s'hi parlava més que d'un poeta de dinou anys qui eclipsaria tots els altres: era el Llibre dels poetes d'En Josep Carner que Mossèn Costa anava glossant a tots en comunicatiu entusiasme. El bon Mateu Obrador -ens hem oblidat una mica que fou ell el primer qui cridà la joventut a l'estudi dels nostres clàssics- amb els seus ulls "moderns i vius damunt la barba classica i lul.liana" segons deia en aquells dies la revista «Catalunya», va llegir-nos mestriolament un passatge dels Drames rurals de Victor Català -l'altra novetat esbalaidora- i l'últim article d'En Miquel dels S. Oliver a la "Il·lustració Catalana" [...].

A un recó dialogaven fraternalment N'Emília Sureda, l'alta poetessa mallorquina, amb aquella cantarella somniosa, filla de la sordera, i la Maria Antònia, radiant de cordialitat i d'intel·ligència. La mort havia de trencar apenes nada la meva bona amistat amb la primera. La de Na Maria Antònia Salvà i de tots els seus ha devingut per mi amb els anys quelcom de preciós i d'inestimable».⁵⁷

Costa, Tous i Maroto i Miquel Ferrà continuen veient-se sovint i llegeixen el poemes *Babel* de M. Ferrà i sonets de Tous i Maroto. Costa els llegeix *Ermita de Valldemossa*, de M. S. Oliver,⁵⁸ i el discurs que ha de pronunciar a l'Ateneu de Barcelona aquell mateix any.

⁵⁶ *Ibidem*, 2-I-04: «Matines 2 Nocturns, Miquel Ferrà. Interromp. Li deix *Canigó*: li llixt breu».

⁵⁷ Miquel FERRÀ, *Poesies del plà de l'illa*, «El Día», 12-VI-27. Segons el diari de Costa, Ferrà havia anat a can Salvà amb Costa i Tous i Maroto el dia 25 de febrer de 1904. Hi havia, diu Costa, «Salvans i Emília» i havien llegit veros de Carner i de Joan Alcover. El dia 6 de març, segons la mateixa font, van a can Toni Salvà i llegeixen M. S. Oliver i Victor Català. Sis dies més tard, Emília Sureda escriu una postal a Miquel Ferrà amb una poesia que diu: «Jo sé un novell poeta qu'enlaira ja la fama / Que té clarors d'aubada y refilar d'aucell// I sé de dues Muses qu'enceses en sa flama / Les trompes de Victoria fan ressonar per ell.» A la postal hi ha dues joves que toquen trompetes. Darrera la postal diu: «Mil gracies á son pare pe'l llibre regalat, que m'agrada molt. Ara no m'aconhort amb *Els reys*, y li deman una postal á canvi d'aquesta. Conquistador 34».

⁵⁸ Aquest escrit apareixerà al núm. 9 de la revista «Mitjorn».

El mes d'abril, el rei Alfons XIII visita Mallorca. Alguns amics, entre ells Miquel Ferrà, son pare, Tous i Maroto i Miquel Costa van a veure'l, segons ens conta aquest darrer al seu diari. El jove Ferrà té una certa curiositat i reverència pel rei d'Espanya, deguda probablement a la influència de son pare. La seva opinió sobre la monarquia espanyola encara no s'ha transformat.

La coneixença de Joan Rosselló de Son Forteza també data d'aquests anys. A l'article *Joan Rosselló de Son Forteza*, del qual ja hem parlat, ens la relata:

«Però, qui era aquell escriptor desconegut fins aleshores? Un any o dos més tard el vaig conèixer, no recordo si a ca Don Joan Alcover, amb qui l'unia algun vincle indirecte de parentesc, o presentat pel seu amic de sempre Antoni Homar, fill de la mateixa vila. Era un home espanyol i de bona mida, de cinquanta anys passats, amb unes galtes vermelles i una barba blanca, ampla i punxeguda que retreien la faç de Don Antoni Maura, i uns ulls enriolats, els més vius i més fins que haja conegut, respirant tot ell salut, juvenesa d'esperit i vivacitat simpàtica.

Prompte varem haver lligat amb ell, jo i tots els de la meua promoció, una amistat franca. Havent començat a escriure quasi simultàniament amb nosaltres, Don Joan Rosselló, qui ens guanyava de trenta anys, fou durant una temporada —fins a la desfeta de la Solidaritat i la setmana tràgica— el company de les nostres empreses. Amb En Llorenç Riber, En Guillem Reynés, qui ens va deixar a la flor de l'edat, En Salvador Galmés i En Tous i Maroto, col·laborà en les planes de «Mitjorn», infantil revista que potser va sembrar a Mallorca alguna llavor de coses després fruitades o que encara fruitaran. Amb ell tota franquesa ens era permesa i ens sentíem dispensats del respecte que mai no hauríem gosat de perdre a l'altre Don Joan ni a Mossèn Costa, amb qui ell es tutejava».

Aquesta llarga cita ens informa tant de la coneixença com de la posterior col·laboració de Joan Rosselló amb el grup que formaran Ferrà i tots els altres personatges esmentats.

1.3.2.3 Costa posa Ferrà en contacte amb el món cultural català

Costa introdueix Ferrà al món de les lletres mallorquines però també té, com hem vist, pes a Catalunya. Gradualment l'introduirà, si no hi estava ja, en el món literari del Principat. En aquest sentit, envia versos de Ferrà a «La Il·lustració Catalana», dirigida per F. Matheu, amic de Costa, i a partir del mes d'abril la revista «Catalunya» li publica els poemes *Ivernencs*, *Lo jardí mullat*, *Profanació*, *Visions: Miramar i Valldemossa*. També apareixen a «Montserrat», a partir de 1904, alguns escrits de tema mallorquí signats amb les inicials de Miquel Ferrà.⁵⁹ Finalment Costa ha trobat el corresponçal que Carner li

⁵⁹ Vegeu AULET, J., *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 60, i especialment la nota 46.

demanava el 1902. Al núm. 46, de desembre de 1904, d'aquesta mateixa revista es publica *Himne a la Verge*, traducció d'un poema de Charles Nodier signada per Miquel R. Ferrà. Per acabar, pel maig apareix a «Catalunya» el poema *Mestral*.

Els Jocs Florals de Barcelona de 1904 refermen, d'una manera oficial, l'opinió de Costa sobre els versos de Ferrà. Malgrat que no creu gaire en aquest certamen literari, li serveix tant per introduir-lo en el món literari del Principat com per confirmar davant els mallorquins l'entusiasme amb què els presentava els versos d'aquest poeta de 19 anys.

Segons conta M. Gayà, Costa envia d'amagat de Ferrà una poesia seva, *Cisma*, als Jocs Florals esmentats.⁶⁰ El poema és premiat amb l'Englantina. També hi guanya un premi extraordinari Llorenç Riber i Josep Carner obté la Viola. Costa rep la notícia per correu dia 27 i el 28 envia l'enhorabona a M. Ferrà. Uns dies més tard, el 3 de maig,⁶¹ Costa escriu a Joan Rosselló de Son Forteza: «Ja hauràs vist que el meu novell poeta descobert i preconisat, el fill d'En Ferrà, del primer bot ha guanyada l'Englantina als Jocs Florals de Barcelona. ¿No ho deia jo que era un jove de primera força? El seminarista Riber i Campins descobert per En Joan Alcover al certamen de Palma, també resulta premiat amb el extraordinari a Barcelona per una poesia bíblica de gran empenta».

L'entusiasme de Costa és evident i a partir d'aquest èxit promou més clarament la figura de Ferrà al Principat. Al full corresponent al 4 de maig del seu diari, escriu: «Carta a Ferranet y Riber, demanant-los versos per Carner». Els versos eren, evidentment, per a «Catalunya». La col·laboració d'«en Ferranet» (així l'anomenava Costa per distingir-lo de son pare, en Ferrà per antonomàsia) no es fa esperar i al número de 30 de gener de 1905 hi apareixen els poemes *Desencant*, *Mala nit*, *Vora la font*, *Primers d'abril* i *Lo jardí abandonat*. La revista «Joventut» i «Cucut»⁶² publiquen també, el mes de maig, el poema *Cisma*, que havia guanyat l'Englantina, amb una fotografia de l'autor.

⁶⁰ *Escriptors de les Illes Balears 2*, Universitat de les Illes Balears, Palma, 1990. El tema jocflorallesc de la poesia, tan distint al de Ferrà en aquells moments, ens fa pensar que el poema tenia la finalitat de participar als Jocs Florals.

⁶¹ La data que hi figura, 3 d'abril, és errònia perquè no s'havien celebrat encara els Jocs Florals.

⁶² Núm. 123, 5-V-04, pàg. 291. Diu que és un fragment inèdit. La fotografia és a la pàg. 198.

Pel que fa a aquest poema premiat, es veu que Costa degué jugar a fer pensar que era seu. La crònica del número 41 de «Montserrat» de 1904, pàgina 282, signada per M. Vidal, comenta que Maragall ha estat nomenat Mestre en Gai Saber per tres poesies corresponents a cada un dels tres premis ordinaris. Vidal subratlla la anormalitat d'aquest fet i la circumstància que *Glosa*, el poema de Maragall, no hagi rebut l'Englantina ja que per temàtica li hauria correspost. I continua dient: «Més se referma aqueixa opinió al veure que'l premi de la Englantina fou concedit a una poesia que res tenia que veure ab l'assumpte demanat en el cartell. La poesia *Cisma* que s'endugué aqueix premi y que es la que se suposava esser de Mossén Miquel Costa i Llovera, resultá esser del jove Sr. Ferrà, qui té de semblança ab aquell notabilíssim poeta líric el nom de fonts, l'esser mallorquí; i l'us de versos de nou sílabes **Aliquando bonus...**».

Davant l'aprovació del mestre, Miquel Ferrà s'entusiasma en la composició de poemes. En una llista de poemes que es conserva al seu arxiu i que comptabilitza els que ha escrit cada any fins al 1925, té assignats trenta-quatre poemes al 1904. Aquesta quantitat va seguida d'onze el 1905, deu el 1910 i nou el 1909. Les feines després de la partida de Mallorca el 1911 i la major exigència que li reclamen els estudis de lletres i els contactes amb amics literats li impedeixen repetir una producció poètica tan nombrosa.

El cicle de conferències de mallorquins a l'Ateneu que ja hem esmentat i l'Englantina afavoreixen que la relació de Ferrà amb el Principat s'acabi de confirmar quan Costa llegeix el discurs *La forma poètica* a l'Ateneu. Ferrà és a Barcelona segurament per examinar-se i segons el diari de Costa es veuen dia 8 de juny. En aquesta estada dels dos a Barcelona es deu establir la coneixença entre Miquel Ferrà i Carner. Aquest darrer arriba a Mallorca el 13 d'aquest mateix mes, on l'espera el seu íntim amic Joan Alzina i Melis, amb el qual es passeja arreu de l'illa. Dia 23 pugen amb Costa al puig de Pollença i visita

Maria Antònia Salvà a Lluçmajor.⁶³ Si no ho havien fet abans a Barcelona, Ferrà i Carner es coneixen a Mallorca i enceten una llarga i fructífera amistat. En efecte, a la biblioteca de Miquel Ferrà trobam el llibre de Carner *Idili dels Nyanyos* amb aquesta dedicatòria, datada el mes de juliol d'aquest mateix any: «al benvolgut **vehí de flor** en els Jocs Florals d'enguany, el delicat M. Ferrà, seu affm. J. Carner. Juliol 1904».⁶⁴ Miquel Ferrà, al seu torn, li dedicarà el poema *A una viola de Josep Carner*, inclòs al *Primer llibre de sonets* del poeta català.

El triomf de Ferrà també té repercussió a Mallorca i ell mateix s'anima a publicar els seus poemes a les revistes mallorquines que té més a l'abast.⁶⁵ Hem d'esmentar també un escrit en prosa que publica a la «Bona Causa», titulat *Virgo Potens*, commemoratiu del cinquentenari de la proclamació de la Immaculada. El to és encara l'intolerant i militant dels articles que escrivia a «Mallorca Dominical» o del poema *Victòria*, del qual ja hem parlat. En matèria religiosa ha evolucionat poc però el contacte amb Catalunya i els amics que hi ha fet obriran aquests horitzons amb molta celeritat.

El dia 9 de juny, Bartomeu Ferrà dimiteix, adduint motius de salut, de la Junta Directiva i de la direcció del museu de la Societat Arqueològica Lul·liana. Seria ben interessant investigar aquesta dimissió, no només pel que fa a Bartomeu Ferrà sinó a l'evolució que sofreix, en aquests anys, la Societat Arqueològica Lul·liana i el paper importantíssim que assumirà més endavant, com tindrem ocasió de veure.

La relació directa amb Costa i Llobera es mantindrà fins el mes d'abril de 1905, amb lectura de poemes. Es reuneixen sovint, com abans, Costa, Tous i Maroto i M. Ferrà. A partir del març de 1905 també freqüenta les reunions Llorenç Riber. Costa i Llobera

⁶³ Es plantegen certs dubtes sobre quan Carner vingué per primera vegada a Mallorca, segons confessa A. Manent a *Josep Carner i el Noucentisme. Vida obra i llegenda*, Barcelona, 1968, 2a edició, 1969, pàg. 71. Segons Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 187-188, Josep Carner hauria vingut abans a Mallorca però segons Maria Antònia Salvà aquesta és la seva primera visita. Vegeu *Entre el record i l'enyorança*, pàg.107-111. Les cartes de Carner a Joan Rosselló que es troben a la Biblioteca Pública de Mallorca no indiquen una visita anterior.

⁶⁴ Aquest llibre dedicat es troba a la biblioteca particular de Miquel Ferrà.

⁶⁵ Entre els mesos de juny i octubre publica *Cisma*, *Florida*, *La sempre viva* i *Estrelles errants* al setmanari «La Bona Causa» i el setembre, *Del coster* al setmanari «Sóller». Aquesta publicació deu ser fruit de la lectura del poema que Costa ha fet a can Joan Alcover davant Joan Marquès, director del setmanari «Sóller». També el publicarà aquest mateix any a «La il·lustració Catalana».

considera els poemes de Ferrà *Momia*,⁶⁶ *Alquimista* i *Idilis* «admirables»; els llegeix Verlaine i els el deixa. Els fruits d'aquesta lectura es veuen aviat: el març de l'any següent Ferrà publica a «Mitjorn» la traducció del poema de Verlaine *Oh Dieu meu*.

En aquestes reunions amb Costa parlen una mica de tot i llegeixen poemes seus i d'altres: *Salobroses* i *Goigs de Sant Josep* de Maria Antònia Salvà, un article sobre Echegaray de M. S. Oliver. Costa aprofita per llegir-los els poemes que va fent: *Orfeo*, *Canigó*, *Quijote*... i per descobrir-los diversos autors: Guimerà, Mistral... Deixa a Ferrà *L'isclo d'or* de Mistral i li mostra cartes del poeta. També li deixa exemplars de «La Il·lustració Catalana» i el programa de Palafrugell —imaginam que és el dels Jocs Florals. Costa li fa conèixer gent de la intel·lectualitat mallorquina: Joan Rosselló, Mateu Obrador, Mn. Bartomeu Cortès, Mateu Rotger, Garcia Rover, Massot. Possiblement en aquests moments l'introdueix a les tertúlies de can Alcover, segons Ferrà mateix ens conta uns anys després, amb motiu del traspàs de Joan Alcover: «Y encara l'entrada, un dia per mi molt assenyalat, en el salonet de ses tertulies literàries, conduit per Mossen Costa; i la rebuda simple i afectuosa amb que don Joan, el poeta-gentleman, m'introduïa a la seva amistat, amb que sempre vaig honrar-me... Y aquelles festes de l'esperit inoblidables, en que ens llegia els manuscrits encara frescs de *La serra* i de *L'Espurna* i d'aquelles entranyables *Elegies* que el mon coneixerà prompte publicades a Paris amb traducció francesa, junt amb les peces mestres den Costa... y *L'Humanisació de l'Art* i el *Discurs presidencial* en el primer Certamen Literari de Mallorca, i l'admiració i la rendició de Catalunya davant el seu prestigi aristocràtic, consagrant-lo com a príncep de la seva poesia al costat den Maragall i den Costa i acullint amb una formidable ovació el seu encés parlament a l'ateneu en la clausura del Congrés de la Llengua».⁶⁷

Mateu Obrador també planeja un llibret de poesies d'Emília Sureda, morta jove el 1904, que inclourà poemes dels amics i en el qual col·laboren Ferrà i Costa. No tan sols llegeixen poemes a can Costa sinó que, a vegades, és Costa qui es desplaça a can Ferrà o

⁶⁶ No l'hem trobat a cap publicació ni entre els papers de Ferrà.

⁶⁷ *Hora de dol*, «El Día», 3-III-26.

can Tous o, simplement, passegen pel carrer plegats. Llegeixen en diverses ocasions *Sonetos dels portugues*, d'Elizabeth Barret Browning. L'abril de 1905 Josep Carner i Jaume Bofill vénen a Mallorca. També ve Rafael Masó, que és presentat a Mn. Costa per Joan Rubió, a la Seu.⁶⁸

A partir d'aquest mes Costa se'n va a Pollença a causa de la malaltia de son pare i hi passa pràcticament tot l'any. Les relacions són més esporàdiques i gairebé només per carta. Ferrà, com a bon amant de la natura, fa excursions, algunes considerablement llargues. Així, Costa anota a la pàgina de dia 11 d'agost: «P. Martorell oratorià, atlot de Montision y Miquel Ferrà venen de voltar Cap Formentor y van a Lluch. Xerram». Dia 25, Costa rep una carta de Miquel Ferrà. A causa del seu aïllament a Pollença, Miquel Costa i Llobera no rep personalment el premi que ha obtingut als Jocs Florals de Viladrau per la seva *Oda a Cabanyes*, malgrat que els amics Carner i Bofill li ho demanen insistentment.

Ferrà manté el contacte amb altres punts mallorquins d'animació cultural que, moguts pel seu èxit als Jocs Florals i la fama que va adquirint a Mallorca, el conviden. Així, dia 14 de maig de 1905 pren part a la festa religiosa i vetlada literària del Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca recitant la poesia inèdita *Camperola*.⁶⁹

El més de juny de 1905, s'examina a Barcelona de les darreres assignatures de dret. Si no ho havia fet abans, coneix personalment Jaume Bofill i Matas. Tenim constància d'aquesta relació i dels passeigs amb Bofill, Carner i l'estol de «Catalunya» perquè el mateix Bofill conta a Llorenç Riber que la passejada feta el juny de 1905 li fou summament agradable.⁷⁰

⁶⁸ Carta de Costa a Joan Rosselló, 4-IX-05, dins Miquel COSTA I LLOBERA, *Obres completes*, Barcelona, 1947, pàg. 1096.

⁶⁹ «La Bona Causa», núm. 50, 20-V-05, i núm. 51, 27-V-05.

⁷⁰ Carta de Jaume Bofill a Llorenç Riber, 7-VI-05. Bib. March.

1.3.2.4 El mestratge de Costa i Llobera

A partir de 1904, les relacions entre Miquel Costa i Llobera i Miquel Ferrà són assídues i la influència del primer és probablement molt intensa. L'introdueix en les lletres mallorquines i en les catalanes, àmbits en els quals Ferrà es mourà cada cop amb més independència. El contacte amb un personatge com Costa havia de tenir una empremta decisiva en un Ferrà de 19 anys que tot just començava a entrar al món dels adults. Les característiques personals del mestre hi ajuden: és sacerdot i per tant està lligat a l'Església, a la qual Ferrà se sent també tan vinculat a través de són pare; és amic del bisbe i dels literats mallorquins i catalans; és un model com a literat i com a home profundament religiós i honorat per als ideals del jove Ferrà. Hem de pensar també que Costa viu una de les seves millors èpoques, en la culminació de la seva trajectòria estètica i humana. La seva decadència començarà uns anys més tard.

Per altra part, hem vist també que Costa professa un cert entusiasme cap a Ferrà. És per a ell un jove sa, entusiasta, feiner, dotat per a la literatura, religiós, maleable: en una paraula, el deixeble ideal. Sobre aquestes simpatia i admiració mútues, llur amistat es desenvolupa al màxim aleshores: es veuen amb freqüència i s'estableix una influència mútua però dirigida sobretot cap al deixeble. Més endavant, com veurem, serà Ferrà qui influirà en Costa, tal volta fent-li recuperar les mateixes idees que ara Costa li cedeix. En cert moment, Ferrà dirà que han d'alliberar Costa d'ell mateix.

A través del diari del mestre⁷¹ podem seguir bastant bé l'activitat de Ferrà, la relació que mantenen i les influències. Costa passa l'hivern de 1905-1906 a Palma i es tornen a veure sovint. A vegades es troben a can Costa mateix, o a l'Arqueològica, on es confecciona la revista «Mitjorn». Costa li llegeix els poemes que va composant: *A Virgili*, *Llei de l'Art*, *Héroè...* i Ferrà els seus, com per exemple la traducció de Verlaine. S'intercanvien llibres: Costa li deixa «Leconte de Lisle», «Sully Prudhome», «Le

⁷¹ Miquel COSTA I LLOBERA, *Diario Costa y Llobera*, llibretes agenda núm. 12 i 13. Transcripció mecanografiada feta per Bartomeu TORRES GOST, i guardada a la Biblioteca March. El 1905 Costa cita Miquel Ferrà al seu diari els següents dies: gener, 11, 19, 26 i 29; febrer, 6, 9, 23, 26 i 28; març, 7, 12, 16 i 26; abril, 4, 6 i 13; agost, 11 i 25; novembre: 9, 18 i 28; desembre, 6 i 15. El 1906 el cita els dies següents: gener, 2, 4, 7, 8, 11, 14, 18, 19, 21, 22 i 23; febrer, 1, 6, 8, 10, 15, 19, 23, 25 i 28; març, 1, 3, 7 i 8; abril, 20 i 24; maig, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 15, 16, 18 i 21; juny, 4 i 5; juliol, 3, 27 i 31; agost, 22 i 24; setembre, 7; octubre, 12 i 16; desembre, 7 i 30.

Cardonnel» i, el 30 de desembre, una pastoral del bisbe de Vic i un tomet d'Emerson. Ferrà li deixa *L'ideal dans l'Art* de Taine, que Costa troba admirable i deixa a la vegada a Joan Rosselló.⁷² Parlen també de moltes coses: articles periodístics, Tolstoi, Nietzsche —Costa n'explica les doctrines per rebutjar-les— les *Fruïtes saboroses* de Carner i sovint de la nova revista «Mitjorn». Costa llegeix el discurs que farà als Jocs Florals de Barcelona i Ferrà i els altres l'animen a anar-hi perquè ell pensa que no hi podrà assistir per dificultats familiars. Dia 8 de març de 1906 Ferrà s'acomiada perquè se'n va a Barcelona i Costa li entrega *De l'agre de la Terra* per a la Congregació Mariana. El mes d'abril van amb Ferrà a veure Carner, que és a Palma, i llegeixen poemes i discursos. Finalment, el maig Costa assisteix als Jocs Florals de Barcelona, on pronuncia un discurs que comentarem més endavant. El mesos de juliol, agost i setembre, que Costa passa a Pollença, es cartejaran.

1.3.3. LES PRIMERES GRANS AMISTATS (1904-1906)

1.3.3.1 L'amistat de Miquel Ferrà amb Josep Carner⁷³

Contràriament al que explica Miquel Gayà, Ferrà i Carner no es conegueren personalment a l'entrega de premis dels Jocs Florals. Per raons que desconeixem, Miquel Ferrà no va anar a rebre el premi. En efecte, Bartomeu Ferrà Perelló, en una carta de 26 d'abril de 1904, agraeix l'enhorabona a Mn. Alcover i li comunica que «mon fill no pot anar a recollir premi». També tenim constància que els versos de Ferrà són recitats pel Sr. Camino i la crònica de l'acte no esmenta la presència de Ferrà.

L'amistat entre Ferrà i Carner tindrà dos efectes importants: la influència de Carner en Ferrà i les amistats que Carner li facilita, les quals situaran Ferrà en un món totalment nou. Ell mateix parla de les seves activitats juvenívoles en una conferència pronunciada a Girona el 1936. Diu que eren «[...] un xic confuses i tumultuoses, però sota un signe

⁷² Carta a J. Rosselló, de 23-II-07, dins Miquel COSTA I LLOBERA, *Obres Completes*, Ed. Selecta, Barcelona, 1947, pàg. 1110.

⁷³ Per a la relació de Carner amb els mallorquins i especialment amb Miquel Ferrà, vegeu Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992, especialment pàg. 183-216 i 329-334.

positiu, manifest en la nostra adhesió entusiasta a aquell egregi president de Catalunya que es digué Prat de la Riba, en la nostra admiració respectuosa pel mestre Joaquim Ruyra, per En Joan Alcover i per Mossèn Costa i Llobera, en el nostre culte a la puresa mística d'En Joan Margall, i encara en la nostra filial devoció a aquell Bisbe Torras, que amb el seu adoctrinament i el seu guiatge de tot un poble donava a la seu de Vic categoria patriarcal». I hi afegeix «[...] l'afecte de camarades que tots sentíem pel nostre Josep Carner i l'unànimе enlluernament davant la seva obra tot just començada i ja rica de fruits i de promeses [...]».⁷⁴

El grup, per tant, ja estava plenament consolidat i identificat amb les tesis polítiques de Prat de la Riba, amb les estètiques de Costa, Joan Alcover, Ruyra i Maragall i amb les religioses i ideològiques de Torras i Bages. Aquestes idees avançaran en el grup de Carner i, per contra, quedaran estancades en el grup mallorquí, el qual, privat d'una base social dinàmica, tendirà a mantenir-se en els plantejaments més ruralistes dels inicis del grup de Carner, un ruralisme que a Catalunya evoluciona cap a un ciutadanisme i cosmopolitisme sense ressò a la Mallorca d'aquells moments.

Un dels primers amics que Carner presenta a Ferrà és Rafael Masó, arquitecte gironí amb el qual se sent tot d'una identificat intel·lectualment. Confessa, a més, que poques vegades la descoberta d'un amic li ha produït tanta felicitat. Ell mateix ens relata aquesta coneixença i ens descriu l'ambient que respiraven, a principis de segle, aquests joves: «Poc temps després trobant-me jo a Barcelona, on feia cada dia una novella amistat entre els corifeus d'en Josep Carner, amb qui passejava a tota hora, pujava Rambles amunt, sortint, ja no sé amb qui, de l'Ateneu vell, quan ens escometé joiosament un jove abrinat, d'ulls enjogassats i cabell negre igual que la barba que completava el noble perfil esseni de les seves faccions. No recordo si anava vestit de pana, segons la moda intel·lectual de la nostra bohèmia honesta i casolana de primers de segle, ni si portava xalina; però sí que una aura d'artista que el Boulevard Saint Michel hauria enmarcat dignament semblava emanar de tota la seva persona, rica d'una simpatia incomparable. Forem presentats l'un

⁷⁴ Miquel FERRÀ, *Rafael Masó*, «La Nostra Terra», núm. 96, febrer de 1936, pàg. 55.

a l'altre, i al cap d'un quart d'hora parlàvem com dos amics de tota la vida».⁷⁵ A través d'aquest escrit ens adonam també del tarannà del grup, de la seva indumentària de la moda que vigia aleshores.

Carner li fa conèixer dos frares caputxins: el pare Miquel, d'Esplugues, i el pare Rupert de Manresa, el primer dels quals serà gran amic i confident seu, com tindrem ocasió de veure.⁷⁶

També podem destacar la coneixença de Frederic Clascar, deixeble de Torras i Bages i aleshores director de «Montserrat», que representa una línia oberta dins el clergat català i que, com veurem, mou Ferrà a la defensa d'un catolicisme més documentat i obert enfront d'un de més tancat i defensiu.⁷⁷ Tant Clascar com Carner influeixen, sens dubte, en uns articles que Ferrà publica el 1906 i que estan en la línia d'un catolicisme molt més obert que el que havia manifestat a la revista «Mallorca Dominical» o a l'article *Virgo Potens*, escrit només dos anys abans.

Jaume Aulet, que ha tractat la relació de Ferrà amb Carner, explica que aquest darrer es converteix en el principal promotor de Ferrà en el món literari barceloní, li obr les portes dels cercles on té influència, les revistes i els certàmens literaris, i, finalment, en fa l'elogi públic en una conferència que pronuncia el 1905 a la Congregació Mariana sobre els *Poetes joves catalans*, en la qual també inclou Tous i Maroto.⁷⁸

Així, gradualment, a través de Carner o de les persones amb qui el posa en contacte, Ferrà s'integra plenament en la joventut catalana d'aquell temps i fa amistat amb

⁷⁵ Miquel FERRÀ, *Rafael Masó*, «La Nostra Terra», núm. 96, febrer 1936, pàg. 55. El «Poc temps després» del principi fa referència a l'aparició del llibre de Costa *Tradicions i fantasies* el juliol de 1903, editat per la revista «Catalunya». Això ens fa pensar que l'episodi fa referència a 1904 i al fet que Ferrà i Carner fossin presentats per Costa i Llobera el juny de 1904, quan Ferrà i Costa coincidiren a Barcelona, com ja hem vist.

Després d'aquesta coneixença Ferrà va anar diverses vegades a Girona convidat per Masó, segons sabem per les cartes i postals de Masó que són a l'arxiu de Miquel Ferrà. Postals de Rafael Masó a Miquel Ferrà: 18-III-07 i 31-X-07.

⁷⁶ Ferrà agraeix aquesta coneixença a Josep Carner a un article publicat l'any 1935 amb motiu del traspàs del P. Miquel d'Esplugues: «Entre les coses sense preu que dec al meu estimat Josep Carner, hi ha l'amistat del P. Miquel d'Esplugues. El vaig conèixer fa una trentena d'anys, amb el P. Rupert Maria de Manresa, en aquell convent de Caputxins de Sarrià». Vegeu Miquel FERRÀ, *En la mort del P. Miquel*, «Criterión. Revista trimestral de Filosofía», núm. 40-41, vol. XI, juliol de 1935, pàg. 376-377.

⁷⁷ Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 65.

⁷⁸ *Ibidem*, pàg. 332n.

gent que després tindrà un renom considerable en camps molt diversos, però sobretot en el de les lletres: Emili Vallès, J.M. López-Picó, Manuel Reventós, Joan Llongueres, Jaume Bofill i Mates, Lluís Nicolau d'Olwer, F. Sitjà, A. Calvet, Jaume Bofarull prev., etc. Molts són companys dels estudis de lletres de Ferrà que, malgrat fer-los pel sistema de lliure, ara sí tindrà contacte amb els estudiants catalans, com veurem.

La generositat de Carner té contrapartida i Ferrà també li presenta amics mallorquins. Ens ho conta Miquel Forteza:

«Quan vaig acabar el batxiller l'any 1905, a l'Ateneu de Barcelona, En Ferrà em va presentar a En Carner. En Miquel estudiava amb mi filosofia i Lletres, i en Carner, acabada ja la seva carrera d'advocat, es dedicava a la plena activitat literària. Després de les sessions amicals a l'Ateneu, solíem fer llargues passejades amunt i avall de la Rambla: En Ferrà amb el seu posat de seminarista i vestit obscur i en Carner amb americana de pana, xalina i capell ample. Mentre En Carner mesclava els acudits poètics amb ironies, de vegades un poc cruels, pels amics que l'acompanyaven, en Ferrà feia tot el possible per reduir-lo a la literatura. I, cosa insospitada, era tant el respecte que a tothom infonia En Ferrà, que jamai En Carner no es permetia de fer-li cap broma massa pesada. Com a màxim alguns versos sense fel com els següents:

Mira en Ferrà com estudia;
de dia i nit, de nit i dia
no es cansa mai d'estudiar.
Es una cosa prodigiosa,
oh quina cosa més hermosa
veure els estudis d'En Ferrà!
D'un gran prestigi és el preludi,
ell per això es dona a l'estudi;
no l'abandona en cap moment,
de dia i nit de nit i dia
el bon Ferrà sempre estudia,
sempre estudia eternament.

Mai he trobat tal meravella;
l'atzar, el fat, la seva estrella
no l'abandonen d'un sol cop;
així en Ferrà sempre estudia
i es tornarà qualsevol dia
tot geperut i tot miop.

Alguns diumenges sortíem plegats d'excursió, sols o amb altres amics».⁷⁹

Carner només dedicava poemes com aquest als amics més íntims, com ens fa saber Jaume Aulet. Precisament l'hem trobat entre els papers de l'arxiu de Ferrà, manuscrit per Carner a tinta en un tros de paper, en el revers del qual hi ha escrites a llapis paraules

⁷⁹ Miquel FORTEZA, *L'amistat de Miquel Ferrà amb En Carner* dins *L'obra de Josep Carner*, Barcelona, 1959, pàg. 243-248.

gregues. Devia ser algun paper d'apunts de Ferrà que Carner aprofità per escriure el poema. Pel que fa a les excursions que esmenta Forteza, quan Carner ve a Mallorca també aprofiten per conèixer l'illa a peu: fan excursions al Teix, on els sorprèn alguna tempesta, o van a Lluçmajor per visitar Maria Antònia Salvà i pujar als santuaris de Gràcia o Cura.

1.3.3.2 L'amistat de Miquel Ferrà amb Maria Antònia Salvà

A partir de la coneixença de Costa i Llobera i de Josep Carner i el seu grup, Miquel Ferrà exerceix paulatinament una funció d'ideòleg pel que fa la difusió de les idees noucentistes a Mallorca. Així va influir en persones com Maria Antònia Salvà, Miquel Duran i d'altres, aleshores més conservadores que ell, intentant inculcar-los el pensament noucentista. Per altra part, continua la labor d'animador cultural, que havia començat amb el certamen d'Inca i que comentarem més endavant, amb la pretensió d'impulsar els projectes ja començats, despertar els que estan adormits, treure la peresa als mallorquins que estan desanimats o que passen males èpoques, com Costa i Llobera i, posar en marxa projectes nous. En aquesta tasca té la col·laboració dels amics del Principat que ha conegut fa poc i que ara veu i tracta unes quantes vegades a l'any a causa dels seus estudis de lletres. D'aquesta manera comença una tasca d'ambaixador de Mallorca a Catalunya i de Catalunya a Mallorca que no deixarà pràcticament fins a la seva mort.

Una de les primeres persones que reben la seva influència ideològica és Maria Antònia Salvà, a través d'una llarga i profunda amistat. El fet que Maria Antònia visqui al seu recer de Lluçmajor determina, afortunadament, que molts moments d'aquesta amistat estiguin plasmats en les prop de vuit-centes cartes que s'escriuen.

Tan llarga i abundosa correspondència s'inicia, pel que sabem, amb una tarja postal de 29 d'abril de 1904. Les cartes testimonien una relació que molt aviat està marcada per un confiança molt profunda, a la qual hem dedicat el llibret *L'amistat entre Miquel Ferrà i Maria-Antònia Salvà*.⁸⁰ Podríem resumir el que hi exposam dient que tracten dels assumptes que Ferrà du entre mans, de literatura sobretot, i de la revista «Mitjorn» que

⁸⁰ Francesc LLADÓ, *L'amistat entre Miquel Ferrà i Maria-Antònia Salvà*, Lluçmajor, 1997, pp. 5-12.

dirigeix Miquel —demana contínuament a Maria Antònia que hi col·labori. Conscient que a la cultura catalana li calen aleshores traduccions d'altres literatures, anima Maria Antònia a fer-ne i comença a posar-la en contacte amb el Principat. Amb aquesta finalitat envia poemes seus als amics Carner i Emili Vallès, que dirigeixen respectivament les revistes «Catalunya» i «Montserrat» i la fa participar en alguns Jocs Florals, com els de Viladrau. També es fan dedicatòries mútues de poemes: Maria Antònia li dedica la composició *Margalides* i Miquel li dedica *Primaveral*. Ferrà, per altra part, fa grans elogis de les poesies de Maria Antònia.⁸¹

Tenen, així mateix, una gran confiança en la correcció mútua de poemes. Miquel, que és molt més jove que Maria Antònia i no es troba digne de corregir-li els seus versos, ho fa perquè creu que les relacions entre escriptors han de ser així, encara que mantenint un gran respecte a la llibertat de Maria Antònia, que és qui finalment decideix. A vegades fan bromes sobre el seu mutu amic Josep Carner. Ferrà li envia llibres perquè els llegeixi, iniciant així el mestratge intel·lectual incipient i l'obertura de mires que Miquel exercirà sobre Maria Antònia al llarg de tota la seva vida. Un dels textos és *La nacionalitat catalana* de Prat de la Riba, molt del gust de Miquel Ferrà. Maria Antònia el llegeix d'entrada amb unes certes reserves però al final li agrada i fins i tot l'entusiasme.⁸² El mestratge no només és polític; Ferrà també li recomana literatura: *Le Cardonnel* i els romàntics francesos, Chenier, Lamartine, V. Hugo i A. de Vigny.⁸³

Tots dos se senten molt atrets per la literatura francesa. Miquel li diu⁸⁴ que no li estranya la seva afició per aquesta literatura ja que ell la troba realment bellíssima. En aquesta mateixa carta li envia, copiats, versos de Laprade que li agradaria traduir però no

⁸¹ Li diu: «Està plena de notes qui tremolen de tan vives [...] Cada dia estic més enamorat d'aquest hortet seu qui fa unes flors tan fresques y xalestones, y qu'embauma tot Mallorca...». Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 15-V-06. O també: «Sol de tardor es una nota admirablement sentida. En aquells versos hi groguetja un sol banyat d'horabaixa [...] La segona, Defalliment, encara m'agrada més. Es fondíssima i hi ha unes imatges que corprenen». Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 29-XII-06.

⁸² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 21-XI-06.

⁸³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 21-XI-06.

⁸⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 6-I-07.

té temps. També li tramet el poema *La Candelera*, que ell considera «ben poca cosa», i li parla molt elogiosament de Llorenç Riber, que ja és a Palma i ha escrit un «grapat de composicions tan hermoses que no tenc paraules per expressar-ho. Ha donat un pas colossal. Li asseguro que de dia en dia se va fent un gran poeta i desprenint-se de tot énfasi i amanerament. Es de lo més inspirat i ple qu'he llegit mai en català».

La confiança i l'amistat augmenten i Miquel li confia sentiments i sensacions: «No m'allarc mes perque tenc son i fret y estic cansat. Anit passada hem tengut Adoració, y avui decapvespre he caminat molt amb En Tous per costers y camps d'ametlers florits». Podem deduir també d'aquesta cita que Miquel Ferrà pertanyia a l'Adoració Nocturna i que li agradaven les passejades amb els amics i la contemplació de la natura.

Aquesta amistat de Miquel Ferrà i Maria Antònia Salvà s'anirà mantenint i enfortint, com ja tindrem ocasió de comprovar.

1.3.4 CONCLUSIÓ

La influència exercida per Costa i Llobera sobre Miquel Ferrà fou decisiva en molts aspectes. La imatge, el nom i l'exemple del primer són presents, idealitzats, a tota la poesia, vida i actuació de Ferrà. Costa i Joan Alcover seran el paradigma de la Mallorca artística i humana i, més endavant, els qui il·luminaran la poesia catalana i la salvaran de la dispersió i de la manca de comprensió. Estèticament, Ferrà no ultrapassarà els límits establerts per l'estètica de Costa i Alcover: és aquesta una de les limitacions de l'anomenada Escola Mallorquina.

La influència no és estranya. Costa representa el passat i el futur units en magnífic equilibri; ajunta el romanticisme del pare de Ferrà amb el classicisme i el treball de la forma dels seus amics noucentistes. Per altra part, aquests amics noucentistes —i especialment Carner— d'una manera interessada⁸⁵ convencen Ferrà de la magnificència i del valor de Costa, el fan sentir-se orgullós de ser mallorquí per tenir compatriotes de tal envergadura i li fan comprendre la vàlua permanent de la poesia del mestre, la qual anirà

⁸⁵ Vegeu Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992.

disminuint en la valoració dels catalans i augmentarà en la de Ferrà, per comparació amb el panorama artístic existent a les illes en els anys posteriors.

Costa també deixarà una empremta ideològica en Ferrà. En les seves converses apareixen els noms de Tolstoi, Taine, Emerson, Nietzsche, Torras i Bages i molts altres que ara no podem detallar. Aquest guiatge ideològic serà un punt de partida que Ferrà tindrà sempre com a nord, malgrat que el superi: Costa rebutja, per exemple, les doctrines de Nietzsche, mentre algunes són després apreciades per Ferrà. Pel que fa a l'estètica, cal esmentar els renaixentistes catalans —Verdaguer especialment—, els modernistes —Guimerà, M. S. Oliver i Víctor Català— i finalment els noucentistes, especialment Carner. Quant als estrangers, hem de citar especialment els parnassians Leconte de Lisle i Sully Prudhome, el simbolista Verlaine, Le Cardonnel i Barretbrowning, i el provençal Mistral, del qual Costa li mostra la seva relació personal a través de les cartes. Mistral tindrà una gran repercussió en Ferrà, que insisteix a Joan Rosselló i a Maria Antònia Salvà perquè el tradueixin. I parlant de traduccions, Ferrà fa les primeres, segurament també inspirades per Costa i Llobera.

Finalment, hem de parlar de la gent que Costa li presenta: Maria Antònia Salvà, Carner, Rafel Masó, el pare Miquel d'Esplugues, Mn. Frederic Clascar... Tots exerceixen una gran influència en Miquel Ferrà i alguns també en reben d'ell, com és el cas de Maria Antònia Salvà, l'amistat amb la qual és cabdal per a ambdós i sobretot per a Maria Antònia i la seva trajectòria poètica i humana. L'influx de Carner també és decisiu pel que fa a la ideologia i l'estètica i reforça la idea de la gran importància de Costa i Llobera i d'Alcover, idea que Ferrà no abandonarà en tota la vida. Rafel Masó li descobreix Girona, una ciutat que Ferrà visita assíduament per fer-hi excursions, passejar-s'hi i conversar amb els amics. Només més endavant ens adonarem de la gran influència de totes aquestes amistats, a més de les del pare Miquel d'Esplugues i Mn. Frederic Clascar. Això deixant de banda altres amics dels quals tractarem més endavant.

Podríem dir, per concloure, que són moments molt receptius per part de Ferrà, en els quals estableix les bases de tota la trajectòria posterior.

1.4 ESTUDIS DE LLETRES. PARTICIPACIÓ EN L'ACTIVITAT CULTURAL DE MALLORCA I DEL PRINCIPAT. MALLORCA I LA NACIONALITAT CATALANA (1905-1908)

Una vegada posat en contacte amb els grups mallorquí i català, el jove Miquel Ramon Ferrà, entusiasmat pel seu èxit en els Jocs Florals de 1904 i per l'acollida que li dispensen els dos grups, passarà a l'acció amb una sèrie d'activitats que el convertiran en protagonista, paper que ja no deixarà fins el 1936, a causa de la guerra. En aquest apartat tractarem, en primer lloc, la seva participació activa en el món cultural, tant mallorquí com català, amb diverses iniciatives plenes d'entusiasme, d'energia i de capacitat de treball, començant per la seva decisió d'iniciar els estudis de lletres; en segon lloc, el seu entusiasme pel catalanisme i pel noucentisme, que en aquests moments dona les primeres passes; en tercer lloc, la seva decidida tasca com a articulista, primer dirigint la revista «Mitjorn» i després escrivint abundants articles periodístics en defensa de les seves idees i dels seus ideals. La renovació religiosa, el catolicisme social, la defensa del paisatge natural i urbà, del catalanisme polític, de la llengua i la cultura pròpies i la crítica literària seran els temes principals dels seus articles als diaris i revistes mallorquins.

En quart lloc, Miquel Ferrà participarà d'una manera activa en la labor, promoguda per l'Església mallorquina i duita a terme pel seu vicari general Mn. Alcover, de controlar totes les institucions possibles i influir-hi. En uns moments en què la societat gira cada cop més l'esquena a aquesta institució, els plantejaments de Mn. Alcover i de Ferrà seran bastant diferents. A Mn. Alcover, el control de les institucions i el mateix catalanisme li serveixen per mantenir l'influx de l'Església; Ferrà, en canvi, pensa en una renovació profunda i sincera d'aquesta Església perquè es pugui adaptar a les noves circumstàncies i tenir un paper dins la nova societat, com a força viva i vivificant. La renovació no és possible si es tanca als nous corrents i intenta que el món s'adapti a ella, com expressa Ferrà en els seus escrits. Malgrat aquesta divergència, es donarà una certa coincidència en l'acció perquè el jove Ferrà, encara no prou independent, es deixarà guiar per les idees dels qui creu més experimentats. Paulatinament, però, s'independitzarà i allunyarà de Mn.

Alcover, fins arribar a l'enfrontament complet quan aquest mostri les seves intencions reals atacant qüestions que Ferrà considera sagrades, però això no es produirà fins el 1915.

En cinquè lloc, analitzarem les relacions d'amistat, de diàleg i d'intercanvi ideològic que establirà Ferrà amb els seus amics mallorquins i catalans, protagonistes quasi tots ells del naixent noucentisme. Ferrà seguirà molt marcat pel món mallorquí, que només deixarà dos o tres mesos l'any en anar a Barcelona per examinar-se. Per aquest motiu la seva evolució ideològica serà lenta i sempre mantindrà una certa distància amb els protagonistes del noucentisme, els quals viuen en una societat molt més dinàmica. Tanmateix, es deixarà entusiasmar per *La nacionalitat catalana* de Prat de la Riba i hi veurà la senyera que han de seguir els mallorquins per modernitzar-se i posar-se al nivell que va adquirint el naixent catalanisme. Per això veurem, en darrer lloc, com Ferrà, a poc a poc però amb constància, difon aquesta obra entre els mallorquins i, finalment, com amb la seva conferència *Mallorca i la nacionalitat catalana* tracta d'adaptar l'obra cabdal de Prat de la Riba al món mallorquí.

Serà aquesta, per tant, una etapa de formació que condicionarà el període posterior, en el qual Ferrà prendrà les gran decisions pel que fa a la seva professió i les seves activitats. Malgrat aquesta provisionalitat, Ferrà no deixarà d'intentar d'una manera entusiasta i decidida modificar, amb les idees que va adquirint, la dormida realitat mallorquina.

1.4.1 EL CERTAMEN D'INCA DEL 1905

A la segona meitat de l'any 1905 Ferrà adopta un paper més actiu en el món literari. Fins ara, havia participat en distints Jocs Florals i publicat treballs seus en diverses revistes. Ara, prendrà part activa en l'organització de certàmens i en l'edició d'una revista, com fan els seus companys de Catalunya. Un altre fet, segurament no gaire important per a ell però que també li deu donar una certa satisfacció i categoria social per haver acabat una obra començada —amb no gaire il·lusió— és l'obtenció de la llicenciatura en dret l'octubre de 1905.

Aquest mateix any, Miquel Duran promou un certamen literari a Inca amb una certa categoria. Ferrà escriu a Joan Rosselló el 23 d'agost i li diu que el certamen perillava ser molt pobre però ha pres cos i està en camí de realitzar-se; li comenta que Riber, Tous i Maroto i ell s'hi interessin, i li demana que formi part del jurat amb Mn. Costa i que pronunciï el discurs de gràcies.¹ Duran compta, a més d'altres ajuts, amb el que pot representar Miquel Ferrà en reclutar participants de Barcelona estant. Segons constatarem a través d'algunes cartes, Ferrà es converteix en l'ànima del certamen.

Joan Rosselló de Son Forteza no deu veure gaire clara la participació perquè necessita que Costa li digui que «El certamen d'Inca no estarà desert. En Ferrà, En Riber, En Tous sé cert que hi presentaran. Confii que també hi enviaran qualca cosa de Catalunya, a on En Ferrà jove ha repartit prospectes o cartells entre els amics i confreres».²

La direcció de Ferrà i els seus companys en el certamen i la idea que en tenen es veu reflectida en una altra carta de Costa a Joan Rosselló, de 4 de setembre, en la qual diu: «Conforme suposes, En Miquel Ferrà em digué qualca cosa sobre el certamen literari que projecten a Inca. Quedàrem que, si no l'havia de fer amb elements literaris de veres, valia més deixar-ho correr, per no desacreditar la cosa».³

Es també digna de menció una carta de Ferrà a Costa⁴ en la qual, acabat d'arribar a Palma i després d'agrair-li l'enhonorabona per la graduació en dret, li envia salutacions dels amics de Barcelona, que estan contentíssims pel nomenament de Costa com a president dels Jocs Florals d'aquella ciutat el 1906, per la qual cosa ell també el felicita. També li comenta que ha duit un llibre de Balmes que Mn. Clascar li ha donat per a ell.⁵ Seguidament, li diu: «Si Deu ho vol mos veurèm a Inca pel pròxim certamen. A propòsit d'això:

¹ També ens assabentem per aquesta carta d'alguns detalls que poden ser interessants: hi ha un premi del bisbe, un de l'Ajuntament d'Inca, un de «La Bona Causa», un de l'acadèmia dirigida per Miquel Riutort i d'altres entitats. Esperem també obtenir un premi de la Diputació. Per altra part, el nomenament de membres del jurat els és imposat: el canonge Mateu Garau com a president i Pere Josep Serra, d'Inca. Això ens fa pensar que el premi del bisbe tenia com a condició que aquest canonge presidís el Certamen.

² Miquel COSTA I LLOBERA, *Obres Completes*, Ed. Selecta, Barcelona, 1947, pàg. 1097.

³ *Ibidem.*, pàg. 1095.

⁴ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa, 8-XI-05.

⁵ Fixem-nos en l'intercanvi ideològic d'aquests personatges amb Balmes com a centre.

segurament no li passarà per alt alguna composició que, a instancies meues, arribará de Barcelona. No voldria esser indiscret, però això V. no ho deixaria de coneixer o sospitar valdament no l'hi diguessen. En Bofill me digué que hi enviaria. No sé qu'es lo que deu enviar, però supòs que serà digne d'un primer lloc, y com jo tenc interés en qu'els catalans quedin satisfets del Certámen, li suplic que si per compláurels s'ha de posposar algú, me posposi a mi amb completa llibertat que jo no sols no hu sentiré sinó que le hi agrairé».

Per la mateixa carta, sabem que Ferrà hi envia cinc composicions, tres o quatre de les quals, segons ell mateix, no eren més que per fer número. Confessa també que a alguna, com *Torrent pregon*, li falten versos i tal vegada ja havia estat publicada a «Montserrat» perquè l'havia donada, juntament amb *Ametlers rosa*, a E. Vallés, director de la revista. Costa, malgrat ser membre del jurat, no pot anar a la festa d'Inca a causa de la malaltia de son pare.

Uns dies després del certamen, Ferrà comenta a Costa⁶ les composicions. Destaca les de Riber i Maria Antònia Salvà, li diu que la de Tous també agradà molt i finalment comenta: «Naturalment al públic li agraden més aquestes esquisitezes senzilles i assequibles qu'altra cosa. El discurs de Rosselló és digne de Barcelona. Massa bo per Inca».

Miquel Ferrà fa aquest mateix comentari a Joan Rosselló en una carta de 28 de novembre, en la qual es disculpa per no haver-se acomiadat perquè estava «en mans dels periodistes». Això ens confirma, una vegada més, el paper protagonista de Ferrà en l'organització del certamen.

El comentari de Ferrà sobre la senzillesa de les composicions que agradaven al públic i la seva afirmació que el discurs de Rosselló tenia massa qualitat per a Mallorca ens fan adonar del gust del públic mallorquí i de com condicionava, d'alguna manera, la producció dels poetes mallorquins. Emmarca amb el que després s'ha anomenat pejorativament Escola Mallorca. Podem comparar aquest públic amb el que s'anava formant a Catalunya sobre una base social molt diferent. Per altra part, quan Ferrà parla d'un discurs de massa qualitat segurament vol dir que els mallorquins no l'han acabat

⁶ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa, 28-XI-05.

d'entendre ni els ha fet vibrar perquè és massa bo. Poc temps després del certamen d'Inca, Miquel Ferrà dóna l'enhorabona a Maria Antònia i l'ànima a seguir endavant.⁷

En totes aquestes activitats despunta ja el paper actiu de Miquel Ferrà en l'organització d'aquest certamen i la seva funció de corresponsal entre Mallorca i el Principat, que assumirà durant molts anys amb una doble vessant: gestió de la participació dels mallorquins en les activitats i publicacions del Principat i, a l'inrevés, dels catalans en les activitats culturals i publicacions mallorquines.

Finalment, hem d'esmentar que Miquel Ferrà obté també un premi en aquests Jocs Florals amb el poema *Els Reis*, publicat més tard al «Diario de Mallorca».⁸

Per altra part, ha de resoldre una qüestió important per a la seva vida: com que és de la lleva del 1905 li deu correspondre anar a la guerra del Marroc. Tenim molt poques dades sobre aquest punt però el seu expedient com a treballador de la Universitat de Barcelona constata que, en prendre possessió de la plaça que havia obtinguda a Gijón, va haver de presentar un certificat que s'havia redimit del servei militar. Tal volta per aquest motiu un any abans no es traslladà a Barcelona per rebre-hi el premi als Jocs Florals: la família ja devia estalviar amb aquesta finalitat i no devia tenir els doblers necessaris per realitzar un viatge extraordinari amb el qual no comptava.

Pel que fa als seus escrits, continua col·laborant a les mateixes revistes, només amb poemes.⁹ També en publica a almanacs: *Setembre* i *Set* a l'almanac d'«El Felanigense» i *L'arribada de l'hivern* al de «Cu-cut».¹⁰

⁷ Li comenta la composició premiada amb aquestes paraules: «Allò es encantador. Té un poder d'evocació qu'un no sab si llegeix una poesia o si contempla aquella deliciosa perspectiva. S'hi sent la placidesa de l'ambient y la minuciositat pictòrica dels detalls. Qu'en fassa moltes com aquesta».

⁸ «Diario de Mallorca», 28-XI-05, pàg. 1.

⁹ Vegeu la bibliografia de Miquel Ferrà el 1905.

¹⁰ Calendari del «Cu-cut», 1905, pàg. 9.

1.4.2 BARCELONA 1906. ELS JOCS FLORALS I LA SOLIDARITAT

Molts autors consideren l'any 1906 com l'inici del noucentisme per una sèrie d'esdeveniments que es produeixen sobretot a Barcelona, protagonitzats no només per catalans sinó també per mallorquins: es publica *La nacionalitat catalana* de Prat de la Riba, Eugeni d'Ors comença el Glossari a «La Veu de Catalunya», s'editen les *Horacianes* de Costa i Llobera, el qual el mes de maig presideix els Jocs Florals de Barcelona. Aquest mateix mes té lloc la famosa manifestació de «Solidaritat», que Costa presencia en companyia de Josep Carner. El mes d'octubre se celebra també a Barcelona, promogut per un mallorquí, Mn. Alcover, el Primer Congrés de la Llengua Catalana. Com veurem seguidament Ferrà, que en els moments àlgids és a Barcelona, hi prendrà part activa, com d'altres mallorquins que hi tenen un paper cabdal.

El diari i la correspondència de Costa ens permeten seguir aquests esdeveniments.¹¹ Ferrà hi és constantment citat com a acompanyant i és a a qui acudeix quan té problemes greus, com veurem. El mes de maig de 1906 Costa i Llobera és a Barcelona per llegir el discurs dels Jocs Florals. També hi són aquests mallorquins que Costa cita: Joan Alzina i Melis, Mateu Obrador, Amengual (suposam que Bartomeu), M. S. Oliver, Fèlix Escales, Mn. Alcover, Baltasar Samper...

El matí de dia 6, el de la festa dels Jocs Florals, Carner encara no ha tornat a Costa el discurs dels Jocs que li havia deixat. El mallorquí, que es demana com ho farà sense discurs, se'n va tot nerviós on viu Ferrà i li fa a saber. Ferrà va immediatament a can Carner. Costa torna a l'hotel i hi troba un sobre de Carner amb el discurs: exclama «quin alè» i quan hi va en Ferrà li comunica que tot està arreglat. El dia després dels Jocs, Ferrà i Alzina l'acompanyen al Saló de Cent on l'Associació de Lectura Catalana l'obsequia amb

¹¹ Miquel COSTA I LLOBERA, *Diario Costa y Llobera*, llibretes agenda núm. 12 i 13. Transcripció mecanografiada feta per Bartomeu TORRES GOST, i guardada a la Biblioteca March. Vegeu a partir del mes de maig de 1906.

una vetlada.¹² En aquests moments és a punt la primera edició d'*Horacianes* que F. Matheu li entrega. Costa aprofita per regalar-ne exemplars als amics, entre ells Miquel Ferrà.¹³

Parlem ara amb més detall de la manifestació de Solidaritat que es va fer el diumenge 20 de maig. Costa la presència, juntament amb Carner, des del passeig de Sant Joan. Ferrà, Alzina i Melis, el fill de Joan Alcover i altres estudiants mallorquins hi participen. Costa hi és homenatjat i s'entusiasma. Així ho conta en carta a Joan Rosselló: «També me varen veure els manifestants, i començaren a saludarme els ateneus, orfeons y altres societats, inclinantme les banderes y aplaudint [...] "¡Ara si que ja queda en llista!" me deya en Carner, qu'estava al meu costat.[...] En Ferranet, n'Alzina y altres estudiants mallorquins formaven a la manifestació. Quina llástima que no hagi estat aquí En Riber y Campins aquesta temporada! Com s'hi seria electricitat».¹⁴

Aquesta manifestació de la Solidaritat tindrà molta importància en el catalanisme mallorquí dels anys posteriors. Servirà per donar ànims al grup conservador, que l'any 1909 intentarà traslladar l'experiència de la Solidaritat a Mallorca. La Setmana Tràgica, però, ensorrarà tot aquest entusiasme, com tindrem ocasió de comentar.

Quan Costa torna a Palma, Ferrà queda per examinar-se de dues assignatures del segon curs de comuns de filosofia i lletres —el primer, preparatori, quedava convalidat per la carrera de dret—, però ja en parlarem més endavant.

¹² Bartomeu TORRES GOST, *Miquel Costa y Llobera. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 334. Una vegada celebrats els Jocs Florals, queden a Barcelona i es veuen cada dia amb gent diferent, amb la qual fan trobades literàries o simples visites a Costa. Es tracta de mossèn Navarro, Bofarull, Gispert, Paradedà, de Balanzó, Carner, A. i J. Rubió, Abadal, Fortuny, Alandi, Figueres, Alòs, Cases, Massó, Bofill, E. Vallés, Martí Sàbat, etc. Molts esdevindran amics de Ferrà, amb els quals mantindrà la correspondència que trobam al seu arxiu personal.

A vegades, a la sortida d'aquestes trobades Ferrà, amb alguns més, acompanya Miquel Costa a la clínica, on han operat un nebot seu d'apendicitis. El dia 18 de maig hi van Carner, Ferrà i Martí. Passegen, parlant d'assumptes diversos, fins a Sant Genís dels Agudells, on reciten sonets de Carner i Martí i on sembla que hi ha també intransigències de Carner que no agraden gaire a Costa. El dia 21 van a veure'l Ferrà, Alzina, Emili Vallès i comenten la manifestació del dia anterior. I el 4 i 5 de juny es troben encara amb Ferrà.

¹³ *Ibidem*, pàg. 341.

¹⁴ *Ibidem*, pàg. 338, nota.

1.4.3 I CONGRÉS DE LA LLENGUA CATALANA

L'octubre del 1906, Mn. Alcover ja té enllestit el màgic primer Congrés de la Llengua Catalana. Dia 11 s'embarquen cap a Barcelona Costa, Riber, J. Aguiló, J. Alcover i Torrendell. Ferrà, que aleshores és a Barcelona pels exàmens de setembre, no hi pren part com a ponent però figura a la llista dels congressistes efectius.¹⁵ Com tantes altres vegades, anima els mallorquins que coneixia a assistir-hi. En una carta de 8 de setembre diu a Joan Rosselló que hauria d'anar a Barcelona amb motiu del Congrés de la Llengua i que ell hi pensa anar el dia 20 de setembre i estar-hi tot l'octubre.

En una de les eixides que fa amb Costa, deu tenir l'ocasió de conèixer el P. Miquel d'Esplugues si no el coneixia anteriorment. Els han convidat a dinar al convent dels caputxins de Sarrià i hi assisteixen amb Ruyra, Carner, Riber, J. Alcover. A la sobretaula reciten i Costa es queda admirat d'uns sonets de Ruyra. L'horabaixa es passegen i després ja no van al Congrés sinó a l'Ateneu, on Costa llegeix d'Annunzio a Ferrà i Riber. Unamuno, que és a Barcelona, es troba precisament en aquells moments a l'Ateneu. Malgrat que hi hagués la intenció de presentar-lo a Costa, la trobada no es produeix.¹⁶ Sembla que Costa no va assistir a una lectura de poemes d'Unamuno, a la que assistí J. Alcover, perquè tenia altres ocupacions i per no autoritzar com a sacerdot les impietats que diria, segons les seves mateixes manifestacions. Costa manifesta la seva opinió sobre Unamuno a Joan Rosselló: «*Más obra de pensador que de artista*», i encara més: «Realment té molta substància poètica. Però aquella poesia és repulsiva per mi. No té serenitat ni aquella mitigació que Aristòtil vol percebre dins els mateixos horrors de lo tràgic. És poesia que fa estar violents i fa estar mal a pler».¹⁷ Ja veurem que contrasta amb la de Ferrà, manifestada anys més tard a Maria Antònia Salvà. En el Congrés organitzat per Mn. Alcover hi participen membres dels dos grups, modernista i conservador, dels

¹⁵ *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1908, pàg. 42.

¹⁶ Bartomeu TORRES GOST, *Miguel Costa y Llobera. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 350 i 351.

¹⁷ *Ibidem.*, pàg. 352-353.

quals hem parlat abans: Gabriel Alomar i Joan Torrendell, per una part, i Miquel Costa, Llorenç Riber i el mateix Mn. Alcover, per l'altra.

1.4.4 PLOGUDA DE PREMIS ALS JOCS FLORALS

Els Jocs Florals, que havien impulsat la creació poètica en la segona meitat del segle XIX, s'havien multiplicat enormement i començaven a estar en decadència. Rusiñol els havia ridiculitzat a la seva obra *Els Jocs Florals de Canprosa* i el mateix Ferrà parlarà més tard d'aquesta decadència —que posteriorment afectarà els mateixos Jocs Florals de Barcelona— a diversos articles. Un altre dels crítics dels Jocs fou Gaziell, que a les seves memòries també en parla: «Combinats el [sic] premis tradicionals, o a soles, aparegueren els que foren anomenats, sense gens d'eufemisme, "Premis en metàlic". I de seguida sorgiren unes companyies de poetes i prosadors, néts dels almogàvers, que assaltaven els jurats, se'ls feien seus i passaven l'estiu anant per tot Catalunya, d'una banda a l'altra, repartint-se el botí. El Josep Carner de la primera volada —tímid i ensems agressiu, vestit d'una faisó estrafolària, mig de bohemí, mig de dandi, i que tenia el do d'irritar fins al paroxisme les antigues hosts floralesques i els burgesos prudents— fou una mena de Serrallonga de les noves mainades literàries. Ell i els seus feren veritables estralls. Era la més dura necessitat terrenal, empenyent la més alada poesia».¹⁸

Atenent aquest marc i la pràctica impossibilitat que la llista sigui exhaustiva, heus aquí els Jocs Florals en els quals tenim notícia que Miquel Ferrà obté algun premi. Cal tenir en compte, per altra part, la distinta qualitat dels Jocs i alguns no havien perdut encara totalment el seu prestigi.

Ja hem fet referència explícita al premi de L'Englantina d'Or als Jocs Florals de Barcelona de 1904 pel poema *Cisma*.¹⁹ L'any 1905 obté un accèssit als Jocs Florals de

¹⁸ GAZIEL, *Memòries. Història d'un destí. 1893-1914. Tots els camins duen a Roma*, Aedos, 4a edició, Barcelona, 1967, pàg. 219-220.

¹⁹ *Jocs Florals 1904*, Barcelona, 1904, pàg. 99-102.

Viladrau, un premi pel poema *Els Reis* al certamen d'Inca, com ja hem vist, i el 1906, un premi als Jocs Florals de Capellades.

L'any 1907 presenta als Jocs Florals de Barcelona el poema *Diumenges primaverals*, que aconsegueix el primer accèssit a la Flor Natural²⁰. També obté el premi de D. Manel de Bonmatí als Jocs Florals de Girona. Per les poesies *Plou i neva* i *Els Reis* rep el primer accèssit del premi que concedeix, en el Certamen d'Inca, la societat «El Centro Instructivo».²¹

L'any següent guanya un premi al certamen de Tarrassa i un altre al certamen literari d'Inca per la poesia *Ametlers Rosa*, presentada sota el lema «Janer».²²

El 1910, als Jocs Florals de Barcelona hom li concedeix el «Premi creat pel Consistori» per la traducció del poema de Victor Hugo *Booz adormit* i el segon accèssit a la Viola d'Or i Argent pel poema *L'ermita sobre'l mar*.²³

Als famosos Jocs Florals de Girona de 1911, presidits per Eugeni D'Ors, que hi fa un discurs molt polèmic, obté el premi de l'Ajuntament pel poema *L'Art*,²⁴ el premi de D. Joaquin Coromina pel poema *L'oració de l'Ermità*,²⁵ i el premi de la Joventut Tradicionalista de Girona per *Moises*.²⁶

L'any següent guanya també un premi als Jocs Florals de les Corts per la poesia *Cusidora*.²⁷

Als Jocs Florals de Girona del 1913 obté el premi de D. Bonaventura Sabater pel poema *Idilli de l'hort del molí* i el premi del marquès de Camps pel poema *La nit del dia*

²⁰ *Ibidem*, pàg. 83.

²¹ Miquel FERRÀ, *Plou i neva*, «Ca Nostra», núm. 14, 4-I-08.

²² Miquel FERRÀ, *Ametlers Rosa*, «Ca Nostra», núm. 22, 30-II-08.

²³ *Jocs Florals de Barcelona*, Barcelona, 1910, pàg. 89-92 i 83-85.

²⁴ *Jocs Florals de Girona 1911*, Girona, s.d., pàg. 61.

²⁵ *Ibidem*, pàg. 119.

²⁶ *Ibidem*., pàg. 99.

²⁷ Miquel FERRÀ, *Cusidora*, «Ca Nostra», núm. 213, 16-IX-12. En aquesta revista apareix tant aquest poema com la referència a l'esmentat premi.

de festa.²⁸ En aquests Jocs també són premiats Carles Riba, J. Carner, J. Bofill i Mates, Ll. Riber i Vicenç Soler de Sojo, entre d'altres.

Ferrà continua aconseguint premis a diversos Jocs Florals, fins al punt que sembla començar a estar-ne cansat. En efecte, l'any 1914 guanya un premi als Jocs Florals de Lloret de Mar i en una carta a Maria Antònia Salvà li diu: «Ara m'ha plogut, quant més descuidat estava una flor natural a Lloret de Mar, que'm marejja. He indicat per reina de la festa la senyora den Cabanyes, el diputat, ofertor d'un altre premi guanyat també per mí, i es regular que no hi vaja. En altres circumstàncies me agradaria molt veure el poble, veí de Blanes, un dels més bells, diuen, de la costa catalana».²⁹

Però torna a presentar-s'hi i als de Girona corresponents al 1916 és guardonat amb el premi Vallès i Pujals per la suite *Sportwomen*,³⁰ i l'any següent, amb el premi del comte de Fígols pel poema *Entre les ombres*.³¹

També forma part d'alguns jurats dels Jocs Florals de Barcelona. És mantenidor dels de 1919 amb Frederic Rahola com a president, Pere J. Bassegoda com a secretari i Narcís Oller, Alfret Opisso, Francesch Matheu, A. Ruiz i Pablo i ell mateix com a vocals. El 1933 n'és el secretari i com a tal llegeix la memòria.³²

1.4.5 ESTUDIS DE LLETRES (1906-1909)

El 1905, Miquel Ferrà acaba, no massa satisfet la carrera de dret. Malgrat que més endavant manifesti que li hauria agradat estudiar d'arquitecte, en el moment de triar una altra carrera per continuar la seva formació es decanta per la de filosofia i lletres. No hem pogut documentar el motiu d'aquesta decisió però podem imaginar que hi foren determinants les circumstàncies següents:

²⁸ *Jocs Florals de Girona 1913*, Girona, s. d., pàg. 53.

²⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 13-VII-14.

³⁰ *Consistori del Jocs Florals de Girona 1916*, Girona, s. d., pàg. 32.

³¹ *Ibidem*, pàg. 21.

³² *Jocs Florals de Barcelona 1933*, Barcelona, 1933, pàg. 35-38.

1) La influència dels seus amics literats Costa, Carner, Bofill i Mates, etc. Els dos darrers havien cursat també les dues carreres i Costa havia començat la de dret i es dedicava a la literatura.

2) L'èxit als Jocs Florals de Barcelona de 1904, que li fa pensar que serveix per a les lletres.

3) El fet que les dues carreres tenen els primers cursos comuns, la qual cosa suposa més facilitat i, per tant, menys dedicació.

Tanmateix, aleshores encara no tenia molt clar què faria. No és fins el 1909, precisament quan acaba aquesta carrera, que es decideix per una possibilitat determinada d'entre les moltes que se li presenten.

A les seves memòries, escrites a l'exili mexicà, Lluís Nicolau d'Olwer recorda els amics de la Universitat en els seus estudis de lletres. Després de parlar de Francesc Martorell, Ramon d'Alós, Manuel Reventós i Valls Taberner, diu: «Va arribar un dia, per examinar-se lliure d'assignatures de Lletres, un poeta mallorquí, que havia d'ésser a l'avenir un dels meus amics més cars. Magre i turmentat, amb aire de seminarista, el coneixíem de nom i també de cara per haver recollit un premi als Jocs Florals».³³

L'arxiu de Ferrà conté cartes d'aquests anys enviades per Manuel Reventós, Ferran Valls Taberner, Josep Martí Sàbat, Josep M. López-Picó i Jordi Rubió, que devien ser companys d'estudis, i de Francesc Sitjà, Jaume Bofarull Pvre. i Frederic Clascar, dels quals ja parlarem més endavant. A través d'algunes d'aquestes cartes podem seguir els estudis de Ferrà, les seves estades a Barcelona i la seva relació amb ells. Tal volta la correspondència més interessant sigui la mantinguda amb J. M. López-Picó, ja que es conserven les cartes escrites per tots dos. En una relació epistolar que traspua companyonia parlen d'estudis, de feines, de literatura, dels professors de la universitat... Podem saber que a vegades estudiaven junts a la biblioteca de l'Ateneu abans dels exàmens. Ferrà es queixa sovint de la seva debilitat, a vegades física i a vegades mental, i de la peresa que

³³ Lluís NICOLAU D'OLWER, *Caliu. Record de mestres i amics*, Mèxic, 1958. Nicolau recorda malament ja que, com hem vist, Ferrà no recollí el premi als Jocs Florals.

li impedeix estudiar, produïdes segons ell pels calorosos estius de Mallorca. També parlen amb freqüència del doctor Segalà, que examinava de grec, una de les assignatures difícils, i que devia ser el terror de la Universitat. Ferrà, per altra banda, fa algunes gestions a Mallorca a favor de López-Picó, com quan intenta, sense èxit, que sigui el corresponsal de la «Gaceta de Mallorca» a Barcelona. López-Picó també li envia poemes per a la revista «Mitjorn» i a voltes és el contacte amb Riber, que és a Barcelona i del qual Ferrà vol obtenir originals per «Mitjorn». I discuteixen de literatura: López-Picó sent una gran admiració per Carner i Eugeni d'Ors, no compartida per Ferrà.

També hem de parlar de la correspondència amb Agustí Calvet. Malgrat que tan sols disposem de les cartes que rep Ferrà, semblen fruit d'una amistat profunda que també durarà, com la de López-Picó, tota la vida. Amb Ferran Valls i Taberner manté uns contactes més acadèmics i menys profunds. Finalment, encara que les poques cartes de Ramon d'Alòs de què disposam no basten per fer-se una idea de la relació que mantenia amb Ferrà, no sembla que fos tan profunda com les dues primeres. Una comanda d'un llibre que li havia fet Ferrà i el regal per part d'aquest d'un número de «Mitjorn» és el que coneixem a través de les cartes.³⁴

El curs 1905-1906 es matricula de les assignatures del segon grup de les comuns; és a dir, de llengua i literatura llatines, teoria de la literatura i de les arts i història universal. Per juny obté la qualificació d'aprobat en les dues primeres i per setembre en la tercera.

Per la correspondència i les altes i baixes a l'Ateneu sabem que solia anar a Barcelona tres cops en l'any: a finals de febrer o principis de març a fi de passar, en tornar, la Pasqua a Mallorca, a vegades acompanyat per amics catalans; el mes de maig o juny per als exàmens, i a finals de setembre amb el mateix motiu —tornava l'octubre o

³⁴ Postal de Ramon d'Alós a Miquel Ferrà, 11-III-09. Du la capçalera de l'IEC.

principi de novembre. L'estada era de quinze dies o d'un més, excepcionalment s'allargava fins a dos mesos.³⁵

El curs 1906-1907 cursa les assignatures de paleografia, llengua aràbiga, llatí vulgar i dels temps mitjans i literatura espanyola. Per juny supera les dues primeres amb aprovat i les altres dues amb notable.

El 1907-1908 es matricula de 6 assignatures, de les quals deixa per al setembre llengua i literatura gregues, que suspèn, i gramàtica comparada de les llengües indoeuropees, de la qual obté un aprovat. Per juny suspèn de llengua hebrea i l'aprova per setembre; aconsegueix un notable de bibliologia i un excel·lent de filologia comparada del llatí i del grec. L'altra assignatura és la llengua grega, que suspèn per juny i aprova per setembre. La finalitat de cursar tantes assignatures aquest curs és segurament acabar la carrera per setembre, però ja veurem com els entrebancs se succeeixen.

Gaziel³⁶ ens conta a les seves memòries que el catedràtic de grec de la Universitat de Barcelona, el Dr. Segalà, «tenia males pucetes». Tenia, sobretot, una mania intractable: de cap de les maneres no passava que un alumne fes els dos cursos de grec en un sol any, un per juny i l'altre per setembre. Gaziel havia aconseguit aprovar-los simultàniament per setembre però l'intent de Ferrà es frustra i no li queda més remei que repetir l'assignatura el curs següent, per poder obtenir tot seguit la llicenciatura.

L'any 1909 és dona d'alta a l'Ateneu el mes de maig i de baixa a principis de juliol.³⁷ Deu passar, per tant, dos mesos a Barcelona, estudiant el grec. Possiblement no arriba a aprovar-lo per juny ja que el mes de setembre escriu a López-Picó de Barcelona estant i li parla dels exàmens.³⁸ Per aquesta carta veim que és a Barcelona el 9 de setembre

³⁵ El 15 de maig de 1906 escriu a Maria Antònia des de Barcelona, i agafa la baixa a l'Ateneu el 9 de juny. Després pensa anar-hi devers dia 20 de setembre i estar-hi tot l'octubre. El 1907 hi passa un total de devers tres mesos: del 18 o 19 de febrer fins al 22 de març, que dona la baixa a l'Ateneu. El 26 ja escriu a Rosselló des de Palma. Hi torna el juny: alta a l'Ateneu dia 2 i baixa dia 30 de juny. L'octubre hi torna 22 dies segons l'Ateneu: alta dia 14 d'octubre i baixa el 6 de novembre. El 1908, segons l'Ateneu hi està de dia 25 a dia 30 de maig, de dia 15 a dia 20 de juny i de dia 2 a dia 4 d'octubre. El 1909 hi ha una alta dia 7 de maig i una baixa dia 1 de juliol. Finalment, dia 6 d'octubre de 1913 hi ha una alta.

³⁶ GAZIEL, *Memòries. Història d'un destí. 1893-1914. Tots els camins duen a Roma*, Ed. Aedos, Barcelona, 1967, 4a edició, pàg. 264-268.

³⁷ A l'Ateneu hi ha un alta el 7-V-09 i baixa l'1-VII-09.

³⁸ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Barcelona, 19-IX-09.

de 1909, on algun temps després obtindrà la llicenciatura, la qual cosa no devia ser gaire difícil. El 1908, Agustí Calvet³⁹ li conta en un to humorístic i irònic l'aventura que suposà la seva llicenciatura i li recomana que es preocupi per aprovar el grec ja que, tret d'aquesta matèria, la llicenciatura no presenta dificultats especials. A més, l'informa que el professor de grec Sr. Banqué demana sempre el primer paràgraf de l'Annàbasi als exàmens. Per això el mes de febrer de 1909 Ferrà demana aquesta anàlisi a Valls Taberner, el qual li diu:⁴⁰ «Dispenseume no vos envii encare l'anàlisi del primer paragraf de l'Anabassis; ben prompte prometo fervos ho y remetrervos el tot seguit, ab moltissim gust». En la carta abans esmentada, Agustí Calvet parla també de Martorell i de Reventós, que devien pertànyer a la colla d'amics.

1.4.6 LES PRIMERES ACTIVITATS COM ARTICULISTA

En aquests moments Miquel Ferrà, a més de les activitats que ja hem comentat, inicia la seva trajectòria publicista, que havia tingut un precedent a «Mallorca Dominical». Ara, un Ferrà amb una certa maduresa participa en diversos projectes: escriu uns pocs però madurs articles al diari de l'Església «Correo de Mallorca»; promou i dirigeix la revista «Mitjorn»; intervé d'una manera callada però influent, en la redacció de «Ca Nostra» i, finalment, publica articles, normalment amb el pseudònim de *Helios* al nou diari de l'Església «Gaceta de Mallorca», enquadrat dins els plans de renovació del bisbe Campins.

Serà el principi d'una tasca periodística constant que, amb petits parèntesis, ja no abandonarà fins el 1936.

³⁹ Carta d'Agustí Calvet a Miquel Ferrà. Madrid, 13-XI-08.

⁴⁰ Carta de Ferran Valls Taberner a Miquel Ferrà: Barcelona, 25-II-09.

1.4.6.1 «Mitjorn»

Tractarem ara l'aparició i el desenvolupament d'una revista que, dirigida per Ferrà, seguirà el model de «Catalunya», dirigida per Carner, i comptarà amb la participació de tots els membres del grup més conservador i amb algunes col·laboracions de membres del grup modernista. Són joves inspirats pel noucentisme del poema *Als Joves* de Costa, formats a l'empar del grup més conservador i a l'entorn de Miquel Costa: Tous i Maroto, Miquel Ferrà, Llorenç Riber, Guillem Reynés, Salvador Galmés, etc. En aquesta tasca són ajudats, sense cap problema, per les dues generacions anteriors i pels amics catalans. La revista serà el major exponent d'aquesta jove intel·lectualitat mallorquina, la que uneix catalanisme i cristianisme seguint les directrius de l'Església mallorquina, inspirades per Torras i Bages.

a) Aparició de la revista i primeres passes

L'aparició de la revista «Mitjorn» marca una fita important, tant en la vida de Miquel Ferrà com en la dels seus companys i, en general, en les lletres mallorquines de principi de segle. Recordem que els intents anteriors del grup «modernista» per editar una revista totalment en català d'una certa qualitat i l'experiment de «La Gazeta de Mallorca», dirigida per Mateu Obrador, havien fracassat. L'única revista en català que existia en aquests moments, després de la desaparició d'«Es Ca d'Inca», era «La Bona Causa», que duia endavant, amb una dedicació admirable, Miquel Duran Saurina d'Inca. Però la seva qualitat literària no podia satisfer les exigències de Costa, que considerava que el Certamen d'Inca de 1905 no s'havia de fer dependre d'aquest setmanari, «molt respectable per ses bones intencions» però «un descrèdit desd'el punt de vista literari».⁴²

Possiblement aquest Certamen desencadena la idea de la revista, que pot sorgir entre els joves Miquel Ferrà, Llorenç Riber i J. M. Tous i Maroto, els quals l'any 1905 s'havien reunit freqüentment amb Costa i Llobera. S'hi ajuntarien alguns joves més però la

⁴²Carta de Miquel Costa i Llobera a J. M. Tous i Maroto: Pollença, 2-IX-05, dins Miquel GAYA, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 108-110.

iniciativa sembla que és dels esmentats amb una certa independència del mateix Miquel Costa, que segurament pensava en ells quan el juliol i l'agost de 1905 escriu des del recer de Pollença l'horaciana *Als Joves*.⁴³ Sabem, efectivament, que en la seva estada a Pollença a causa de la malaltia de son pare, Costa enyora les converses que feien amb ells a Palma.⁴⁴ De Pollença estant rep cartes seves i els escriu amb freqüència.

Ferrà i la seva colla, animats per l'èxit del Certamen d'Inca, tenint en compte els literats mallorquins que col·laboren a «Catalunya» i a «Montserrat» i, sens dubte, amb l'ajuda dels amics de la colla de Carner i dels literats mallorquins, s'animen a tirar endavant la revista. També deuen comptar amb l'experiència de Mateu Obrador, que havia editat altres revistes, i tal volta també hi té a veure la desaparició de «Catalunya» que, dirigida per Carner, havia rebut la col·laboració de molts mallorquins. Aquesta revista, que ha durat tres anys, els servirà de model.

«Catalunya» havia intentat reconvertir el modernisme en noucentisme, com ha demostrat extensament Jaume Aulet en la seva tesi doctoral, i els mallorquins hi havien contribuït de manera decidida. Per altra part, la revista havia desenrotllat una tasca cultural que havia donat lloc, a la llarga, als plantejaments polítics de la Lliga Regionalista, els quals una vegada consolidats ja no necessiten la publicació. Aquest procés no s'havia produït a Mallorca, per la qual cosa és lògic que apareixi una revista de característiques semblants a les de «Catalunya». En efecte, «Mitjorn» empenirà tota una feina de conscienciació cultural i política que tendirà a exaltar els valors més conservadors del catalanisme existent a Mallorca en aquells moments. Malgrat això, no menysprearà els antecessors modernistes com M. S. Oliver, Gabriel Alomar o Joan Rosselló. Dels dos primers, tal vegada els més ciutadans, en reproduirà poques col·laboracions, seleccionades entre les que no eren «perilloses». En canvi els escrits de Rosselló, de tendències més

⁴³Miquel COSTA I LLOBERA, *Horacianes*, Mallorca 1938, pàg. 79-85. El poema comença així:

«Fills d'una raça dreturera i forta
que unia el seny amb l'ímpetu,
no renegueu de vostra sang... Oprobi
pel fill qui n'és apòstata!»

⁴⁴Carta de Miquel Costa i Llobera a J. M. Tous i Maroto: Pollença, 6-XII-05, dins Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 111.

ruralistes, hi abundaran. D'altres modernistes com F. Escales, B. Amengual, Joan Torrendell, etc., ja absents de Mallorca, no hi participaran.

La revista s'havia de dir «Auba», com Ferrà comenta a Joan Rosselló per carta.⁴⁵ Unes setmanes més tard, també per carta, en parla a Costa,⁴⁶ a qui agraeix, en nom seu i dels companys, l'ajuda que els ofereix per a la nova revista. Li diu que no li ho havia comentat abans perquè sols n'havien parlat molt vagament, però que ara sembla que la iniciativa és seriosa. Li parla ja de detalls molt concrets: l'editor ha de ser Calatayud; el director, Riber; Tous, Ferrà, Galmés i l'arquitecte Guillem Reynés, companys de redacció. Compten amb M. Obrador, Joan Rosselló, B. Cortès Pre. i, finalment, Maria Antònia Salvà. Riber ha de demanar la participació a J. Alcover. El nom de la revista serà «Auba»⁴⁷, tindrà una freqüència quinzenal i el primer número es publicarà el gener. Li diu que «tots estam molt enamorats de l'idea que mos va ocorre de donar la seva oda *Als joves*, en primer terme y com a programa. Falta sols que vostè nos autorisi y le-hi agrairem de cor».

Ferrà també en parla amb Maria Antònia⁴⁸ i tenim alguns testimonis de Tous i Maroto.⁴⁹ Al seu «Bolletí del diccionari de la Llengua Catalana », Mn. Alcover tracta de la revista connectant-la amb la desaparició de «La Bona Causa» i amb el nom d'Auba⁵⁰ i,

⁴⁵En trobam la primera notícia a la carta que adreça a Rosselló el 28 de novembre de 1905, en la qual li diu: «Si arribam a publicar un setmanari, y aquest es del seu gust, contam com li vaig dir ab la seva col·laboració». Pel que es desprèn d'aquesta mateixa carta, no s'havien vist des del certamen d'Inca.

⁴⁶Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa, 14-XII-05.

⁴⁷Aquest nom era el d'una revista de caire simbolista que s'editava al Principat cap a l'any 1901. Vegeu Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 97-98.

⁴⁸Carta de Miquel Ferrà a Maria-Antònia Salvà, 19-XII-05. A la llista de col·laboradors abans esmentada, Ferrà hi afegeix Mn. Alcover, Estanislau Aguiló i Joan Alcover ja com a segur. L'ànima a escriure prosa i li demana per la revista una traducció de *Maltro*, de Jasmin, que Riber li ha dit que tenia. Per aquesta mateixa carta podem saber que Ferrà feia una temporada que no escrivia poemes —només publicava el material de què disposava— però s'hi havia tornat posar, i que dedica el poema *Nadal*, publicat a la revista, a Maria Antònia Salvà.

⁴⁹A través de dues postals que li escriu de Valldemossa estant, els mesos de desembre de 1905 i gener de 1906. A la de 25 de desembre li diu que li enviarà prosa urgentment o que sinó li enviarà *S'Aguila*. A la de 18 de gener li dona l'enhorabona pels treballs de la nova revista, li expressa el seu parer que l'èxit és complet i continua: «La teva *Escomesa* es molt distingida, se veu a la lleugera que es d'un escriptor que sab *escometre* bé. Aquell *Nadal* es deliciosíssim: es una de tes obres mestres». (Tarja postal de J. M. Tous i Maroto a Miquel Ferrà. Valldemossa 18-I-06).

⁵⁰Mn. Alcover anuncia la trista desaparició de «La Bona Causa» i seguidament diu: «Lo molt que hu han sentit els amichs de les lletres, ha inspirada a alguns joves, bella esperansa de la Pàtria, la bona idea de publicar a Palma una revista de ca *nostra*, amb el títol simpàtic y sugestiu d'*Auba*».

uns mesos més tard, publicant una petita nota titulada precisament *Mitjorn*.⁵¹ Miquel Ferrà en torna a parlar amb Costa per carta⁵², quan ja quasi tot està concretat,⁵³ i finalment apareix el 15 de gener de 1906 amb el nom de *Mitjorn* i periodicitat mensual.

La correspondència de Ferrà datada el 1906 reflecteix la seva feina a la revista. Per exemple, li diu a a Riber:⁵⁴ «En Tous me dugué prosa i Na Maria Antonia Salvá y n'Alcover me donaren vers. Ab això, lo que ja tenia y dos articles bibliográfics meus qu'aniran a lo últim omplirèem es n^o que sortirà dia 15 [...] li hem canviat es nom. Ara se diu "Mitjorn". Es dibuix es semblant a-n es primer, y també hermós com aquell. Faran es clixé a Barcelona i será aquí divendres. He consultat ab n'Obrador algun detall d'ortografia de redacció y me som atès a son parer que s'avenia ab so meu. En lloc de sa Rondalla d'En Carner posarem tradicions d'es V. General, y d'es primer publicarèem aquell sonetet premiat a Inca. D. M. Costa es aquí».

El 22 d'abril conta a Maria Antònia que ha estat molt atrafegat, perquè abans d'anar-se'n a Barcelona ha hagut d'escriure un article sobre Pere d'A. Penya per a «Mitjorn», l'ha absorbit per complet.⁵⁵ Agraeix a Costa⁵⁶ una nota bibliogràfica del llibre de Maragall i li'n demana una altra sobre *El cel* de Verdaguer per al número següent, alhora

¡Deu fassa que hu siga *Auba* de tot lo que volen els qui estimen Mallorca axí com avuy deu haver d'esser estimada». BDLIC, tom II, (1904-1905), pàg. 404-405.

⁵¹El contingut de la nota és: «Aquest nom ha pres la revista mensual mallorquina qu'anunciavem dins el Bolletí d'octubre desembre. N'estam contentíssims de la seva sortida y de lo ben rebuda qu'es estada de tota la premsa catalanista y de les alabances grosses qu'ha merescudes pertot arreu. ¡Endevant, bon confrare! ¡que molts d'anys ho poguem esser per Deu y per la pàtria y... amb molts de suscriptors! Y ¡fora por a n'-els filisteus!». BDLIC, gener-febrer 1906, tom III, pàg. 48.

⁵²Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa, 29-XII-05.

⁵³Volent que el primer número aparegui pels Reis però estan pendants d'uns tipus nous de Can Guasp. A can Joan Alcover decideixen que la revista sigui mensual. Com que a Rosselló no li satisfà el títol, pensen canviar-lo pel de «Formentor» però Ferrà, després de consultar-ho a Obrador, ja li ha posat «Mitjorn» i el dibuix ja estava donat a fer. Tanmateix, adoptarien el de «Formentor» si fos del gust de Costa i els autoritzàs a fer-ho. A la carta també explica que està molt enfeinat i, concretament, que no li pot copiar, com voldria, el poema *Nadal*, dedicat a Maria Antònia Salvà, perquè són les deu del vespre i encara li queden algunes cartes per escriure. El títol no agrada a Costa, que, segons consta al seu diari, dia 2 de gener de 1906 va a can Ferrà i li diu que no vol el nom de «Formentor per la revista». (Bartomeu TORRES GOST, *Diari de Costa i Llobera*, transcripció mecanografiada feta per... i guardada a la Biblioteca March, 2-I-06, pàg. 430).

⁵⁴Tarja de Miquel Ferrà a Llorenç Riber, 3-I-06.

⁵⁵«Sembla mentida que treballs tan mesquins y mal acabats com els meus me costin tant de fer. Pens que n'he escrits pocs amb tanta devoció y bona voluntat com aquest». En aquesta carta també comenta que ja els queden pocs exemplars del primer número de «Mitjorn».

⁵⁶Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa, 21-VI-06.

que la poesia que fa temps els va oferir. En Riber li ha dit que aquests dies estava tan ocupat que no ha pogut redactar un comentari extens de les *Horacianes* que volia fer i a darrera hora se n'ha hagut d'encarregar ell.⁵⁷

Més endavant, té problemes per trobar original per a la revista i amb la col·laboració dels companys de redacció. Apurat, demana prosa a Joan Rosselló.⁵⁸

Ferrà deu trobar que la revista ha de ser més polèmica i ha de somoure una mica les tranquil·les consciències mallorquines. Per això, en la mateixa carta demana a Joan Rosselló: «No se determinaría V. qui pot y en sap, a escriure uns quants articles revulsíus, anti-filistèus, qu'animassen un poc la nostra revista?». Aquest afany es relaciona amb les seves preocupacions, que també li comenta: «Cada dia se'm presenten nous exemples d'aquella falta, no ja d'idees, sinó de sentit comú més elemental, tan general a Mallorca, y de que a vegades hem conversat amb V. De bona gana si'l tengués avinent hi faria sobre això una altra conversada llarga».

El director de la revista havia de ser Riber, però Ferrà n'és el promotor. Les cartes que hem comentat fins ara ens confirmen que ell pren la responsabilitat de la revista enfront de Riber, que més aviat se'n desenten i ni tan sol compleix els compromisos adquirits.

b) Ideologia de la revista

Sent, doncs, qui promou i elabora «Mitjorn», la línia de la revista ens pot orientar respecte dels trets ideològics de Ferrà en aquests moments. Una primera característica de la publicació és que hi col·laboren mallorquins i catalans.

Entre el mallorquins, hi publiquen els escriptors amb un cert prestigi a Mallorca, que pertanyen a tres generacions. La primera seria la generació romàntica: Bartomeu Ferrà —el pare de Miquel Ferrà—, Miquel Duran Saurina i Mateu Obrador. També hi apareix

⁵⁷Li comenta: «L'article es breu y haurá perdut molt en les meves mans; V. ja sab que a mi me manca criteri y cultura suficient per parlar d'aquests asuntos. Esper que m'ho dispensará, ja que ho he fet, això si, amb tota bona voluntat».

⁵⁸Li explica: «En Riber i En Tous son a fora, y jo aquests mesos m'en cuit tot sol, y sent aquesta falta tan gran de prosa que patim a Mallorca, que no sé d'on n'he de treure per no fer els números tots de poesia». (Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: 8-IX-06).

algun escrit de Jeroni Rosselló i de Pere d'Alcàntara Penya amb motiu del traspàs d'aquest darrer. La seva contribució no té un pes gaire important a la revista però constitueix el tribut a la tradició i als homes que els han precedit.

La segona generació seria la dels escriptors madurs i més o manco coneguts: Costa i Llobera, Joan Alcover, Joan Rosselló, Maria Antònia Salvà i també, malgrat que no hi escriguin sovint, Miquel dels Sants Oliver i Gabriel Alomar. Finalment, la tercera seria la dels joves que fan la revista, alguns dels quals pertanyen al que s'ha anomenat, veurem que amb no gaire encert, la primera generació de l'«Escola Mallorquina». Es tracta de Miquel Ferrà, Llorenç Riber, J. M. Tous i Maroto, Andreu Ferrer, A. Garcia Rover, Guillem Reynés i Salvador Galmés. Aquests dos darrers, malgrat no esciure-hi, sembla ser que formen part del consell de redacció. Entre aquests mallorquins, també hi hem de comptar una abundant presència de capellans. Als que ja hem esmentat, hi hem d'afegir Bartomeu Cortès, Mateu Rotger, Antoni Maria Alcover, Joan Aguiló i alguns catalans. També hi publiquen una sèrie de poetes menors —A. M. Penya i el glossador Macià Bujosa— i poetesses —Emília Sureda, morta el 1904, Maria J. Penya i M. Caimari.

A més, hi ha una àmplia participació de catalans relacionats amb Carner, segueix l'esperit de col·laboració entre Catalunya i Mallorca iniciat per «Montserrat» i, sobretot, «Catalunya». A part del mateix Carner, hi escriuen Jaume Bofill i Mates, Emili Vallés, Rafael Masó, Joan Llongueras, J. M. López-Picó, Vicent Balanzó, Josep Peradeda Pvre., J. Pin i Soler, Valeri Serra i Boldú, J. Pou i Batlle i també Joaquim Ruyra.

Les implicacions ideològiques de la revista s'expliciten a l'escomesa del primer número, titulada *Alabat sia Deu* i redactada per Miquel Ferrà. En aquesta escomesa es diu que «El nostre cor es plè d'amor a la tradició y de fè en l'avenir. Som defensors de la llengua i de les costums honrades de la nostra terra, y, sobre tot, som cristians que creim ferma y sencerament en nostra Fè com a únic ideal de vida qui ha d'il·luminar la resurrecció de la Pàtria». La revista, per tant, defensa, a més d'un tradicionalisme obert al futur, el catalanisme i el cristianisme. Aquests trets els podem detectar tant en les col·laboracions literàries com en els diversos apartats creats per la redacció. La fe en el

futur és un altre tret ideològic bàsic que aportarà un cert to de modernitat a aquesta tradició.

Seguidament s'hi parla de la necessitat del setmanari i del que vol ser: un punt de contacte entre escriptors i poetes mallorquins i els lectors, que volen «beure l'idea» i fruitir de les belleses de la seva obra. Es destaca el paper de les revistes catalanes com a remei a la manca de publicacions mallorquines. Han acollit les produccions dels escriptors illencs, augmentant així uns llaços d'amistat que «Mitjorn» enfortirà perquè també acollirà els escriptors catalans. Per altra part, els escrits mallorquins en revistes catalanes ha acostat més el món mallorquí a Catalunya. Els impulsors de la revista s'autodefineixen com una colla de joves que la faran amb l'assistència de Déu i dels bons tutors de Mallorca i Catalunya.

Els continguts que es proposen són bens clars: belles poesies, galana prosa, tradicions, rondalles, gloses i coses de Mallorca. Com que el programa no és exclusivament literari, també hi cabran la religió, la filosofia i l'art.

La ideologia està clarament marcada per dues línies que seran constants en tota la vida de Miquel Ferrà: amor a la tradició i fe en el futur. Un altre component és la defensa de la llengua i dels costums honrats de la terra. I finalment, per damunt de tot el cristianisme com a únic ideal de vida que pot resuscitar la Pàtria morta, seguint l'esperit del vigatanisme de Josep Torras i Bages.⁵⁹ L'escomesa conclou reiterant la salutació als amics de Mallorca i de l'altra part de la mar.

Vegem ara amb més detall els principals trets ideològics de la revista: el tradicionalisme, el catolicisme, el catalanisme i l'obertura a altres matèries i a Europa.

⁵⁹Una altra cosa que ens pot orientar respecte a la ideologia de la revista és l'apartat de bibliografia en el qual es comenten els llibres: *Lley de l'Art* de Torras i Bages, «Mitjorn», núm. 2, febrer de 1906, pàg. 60-61; *Codex Catalans* de Jaume Bofarull, «Mitjorn», núm. 2, febrer de 1906, pàg. 63; *Lluminoses* de Joan Llongueras, «Mitjorn», núm. 6, juny de 1906, pàg. 189; *Enllà de Maragall*, «Mitjorn», núm. 7, juliol de 1906, pàg. 223; *Al Cel* de Verdaguier, «Mitjorn», núm. 7, juliol de 1906, pàg. 224; *Terra Santa, Constantinopla, Atenes, Roma* de Martí Llobera, «Mitjorn», núm. 8, agost de 1906, pàg. 254; *La conquesta de Sardenya* de Ramon Cavallet, «Mitjorn», núm. 8, agost de 1906, pàg. 254-255. *Rondayes Mallorquines* de Mn. Alcover, «Mitjorn», núm. 13, gener de 1907, pàg. 31; *El País del Pler* de Joaquim Ruyra, «Mitjorn», núm. 13, gener de 1907, pàg. 31-32; *L'art catalana* d'Adolf Föh, «Mitjorn», núm. 13, gener de 1907, pàg. 32; *Doctrina pueril* de Ramon Llull, «Mitjorn», núm. 15, març de 1906, pàg. 94-95; *Segon llibre de sonets* de J. Carner, «Mitjorn», núm. 15, març de 1906, pàg. 95-96; *Dos martirs de ma patria* de Verdaguier editat per «La Gazeta Montanyesa» de Vic, amb pròleg de Jaume Collell, «Mitjorn», núm. 17, maig de 1907, pàg. 159; *Volum I de les obres de Ramon Lull* per Mateu Obrador, «Mitjorn», núm. 17, maig de 1907, pàg. 159.

El tradicionalisme parteix d'una concepció rural i anticitudana molt pròxima al vigatanisme de Torras i Bages,⁶⁰ admirat per Ferrà i Costa i Llobera. El podem detectar al poema antimodernista de Costa, que encapçala significativament el primer número de la revista, i a la majoria de la prosa rural de Joan Rosselló i J. M. Tous i Maroto que apareix a quasi tots els números. Una gran part d'aquest tradicionalisme es tradueix en medievalisme⁶¹ i en les contínues referències a Ramon Llull propiciades per l'entusiasme lullista d'aquell moment a Mallorca i per l'estreta col·laboració de Mateu Obrador.⁶² També és significatiu en aquest sentit l'espai que es dedica la cultura popular.⁶³

Pel que fa al catolicisme, molts dels seus col·laboradors són capellans mallorquins pertanyents al moviment propiciat pel bisbe Campins a partir del 1898. Hi podem situar la necrològica del P. Molina, capellà de l'ordre de l'oratori, la defensa de Mn. Alcover a causa d'un atemptat que ha sofert⁶⁴ i les contínues referències a la seva activitat a favor del catalanisme, com són les seves «eixides», i la protesta per la Llei d'Associacions. Una darrera mostra d'aquesta adhesió al catolicisme és la contínua referència i admiració a Costa i Llobera en detriment de Joan Alcover, de qui, a més de no parlar-ne, no es publiquen més que sis poemes, un de dedicat precisament a l'autor d'*Horacianes*. El fet

⁶⁰Ho palesen les resenyes bibliogràfiques a la conferència *La llei de l'Art* «Mitjorn», núm. 2, febrer de 1906, pàg. 62, i la pastoral *Lo misteri de iniquitat* al núm. 3, març de 1906, pàg. 93-94, les dues de Torras i Bages, i la del llibre de Frederic Clascar *Estructura mental i significació filosòfica de Balmes*, «Mitjorn» núm. 2, febrer de 1906, pàg. 61-62, a més de l'escrit *Balmes* de J. Pou i Batlle, «Mitjorn» núm. 8, agost de 1906, pàg. 226-228, que elogia la modernitat del filòsof i el proposa com a ideòleg de la Solidaritat. A més, fa propaganda també d'un opuscle probablement de Balmes editat per la «Gazeta Montanyesa» de Vic i que es titula *Conversa de un pagès de la muntanya sobre el Papa a l'apartat Noves*, «Mitjorn», núm. 14, febrer de 1907, pàg. 64. També fa referència a aquest tradicionalisme les necrològiques de Pereda, escriptor castellà ruralista i tradicionalista, «Mitjorn», núm. 4, abril de 1906, pàg. 128, de Pere d'Alcàntara Penya, «Mitjorn» núm. 5, maig de 1906, i, finalment, de Gabriel Maura, «Mitjorn», núm. 16, abril de 1907.

⁶¹Ho exemplifica l'article Sant Vicens Ferrer, «Mitjorn», núm. 1, gener de 1906, pàg. 7-13, i núm. 2, febrer de 1906, pàg. 35-40.

⁶²Per exemple, el núm. 7, juliol de 1906, pàg. 193-200, transcriu el sermó pronunciat a Miramar per Riber, el qual exalta la figura de Ramon Llull, el *Prolech del Llibre del orde de cavalleria*, una ressenya bibliogràfica a la *Doctrina pueril* de Ramon Llull i una altra al volum I de les *Obres de Ramon Llull*, de Mateu Obrador.

⁶³En aquest sentit hem de consignar els escrits sobre tradicions mallorquines de Mn. Alcover, no gaire abundants; les gloses de Macià Bujosa, que deu ser un altre dels amics de Ferrà ja que cartes seves són a l'arxiu a partir de 1904; els escrits de Joan Bibiloni de Pollença sobre *Indumentaria pollensina* al núm. 8, agost de 1906, pàg. 249-253; la cançó de Blancaflor publicada al núm. 9, setembre de 1906, pàg. 285-286; l'estudi que li dedica Serra Boldú amb el títol d'*Apropòsit de Blancaflor* al núm. 15, març de 1907, pàg. 80-84, i la cançó popular catalana *La filla del rey de França*, publicada al núm. 16, abril de 1907, pàg. 123-125.

⁶⁴Al núm. 2, febrer de 1906, pàg. 64, afirmen que l'estimen coralíssimament i li professen tota la veneració que es mereix el seu «patriotisme y lo benemèrit de la seua obra».

que, a més de poeta, sigui un membre significat de l'Església mallorquina en seria la causa. Per altra part, sembla que la revista rep l'empremta ideològica del mateix Costa, que professa una gran admiració per Torras i Bages i *La Tradició Catalana* i combrega amb moltes de les seves idees, les quals s'adapten al món rural mallorquí com al vigatà.

El catalanisme és tal volta el tret més destacat, és clar que combinat amb els altres dos. Es concreta en la llengua, la defensa de la Lliga Regionalista i la Solidaritat i la idea, contínuament implícita a la revista, de la unitat dels Països Catalans.

Parlem primer de tot de la defensa de la llengua catalana. D'entrada, la revista es redacta totalment en català, un català digne i unificat que defuig els dialectalismes, llevat que siguin clarament necessaris. En segon lloc, hem d'esmentar dues referències al Congrés de la Llengua Catalana organitzat per Mn. Alcover, amb àmplia participació de mallorquins, i l'abundant informació que en dona. Gabriel Alomar hi reproduïx *El verb de Catalunya*, un comentari al Congrés que ja havia publicat «Poble Català».

També poden ser reveladors pel que fa a la ideologia lingüística de la revista uns comentaris als dos Jocs Florals de Barcelona celebrats en el temps que durà la revista⁶⁵. *Jochs Florals de Barcelona* és un comentari molt crític amb els Jocs i els premis del 1906.⁶⁶ L'any 1907, en canvi, la revista és més esplèndida amb el certamen —els dedica tot el número 17⁶⁷ i part del 18— i la crítica és positiva. Els Jocs havien estat renovats i

⁶⁵Quant a la importància i el valor que el grup de Carner atorga als Jocs Florals, vegeu Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Barcelona, 1992, pàg. 166-178.

⁶⁶«Mitjorn», núm. 5, maig de 1906, pàg. 144-145. En primer lloc, s'hi fa la crítica d'*Elegia*, de Xavier Viura, que ha guanyat la Flor Natural. L'autor de l'article considera que a la composició «a través de versos bastant incorrectes y d'estrofes desiguals, hi passa una melangiosa figura femanina, de gracil y fina magror com una verge d'un preraphaelista.» Comenta que no s'adjudiquen ni l'Englantina ni la Viola i critica també l'accèssit de la primera concedit a *Jaume de Mallorca*, d'Eduard Girbal Jaume, perquè el paisatge de Llucmajor que descriu el poema no és capaç de ser identificat ni per Maria Antònia Salvà. Per altra part també critica que no s'hagi donat millor premi que l'accèssit a la Viola a l'enfilall de sonets d'Alomar *Dins la Basilica*, que qualifica de «maravella de filigrana gotica; [...] un rosetonet policromat transparent de llum de ciri». De totes maneres no és estrany l'elogi, atès el tema de les composicions. És curiós que les crítiques del grup de Carner a aquestes composicions publicades a «Catalunya» siguin molt més positives.

⁶⁷Aquest número, de maig de 1907, publica un article de Josep Carner sobre els Jocs Florals, pàg. 153-154, i el discurs presidencial d' Antoni Rubió i Lluch, pàg. 134-141.

el propi Josep Carner era membre del jurat. Els premis ordinaris havien estat guanyats per tres mallorquins: Riber, Tous i Joan Alcover.⁶⁸

«Mitjorn» fa també comentaris positius de l'aparició d'algunes revistes i diaris, molts d'ells en català i en la mateixa línia ideològica tradicionalista i cristiana,⁶⁹ i té intercanvi amb d'altres⁷⁰ de diversa tendència. El bolletí de la Cambra de Comerç, per exemple, té influències de Torrendell i Enric Alzamora; «Gazeta Montanyesa» indica la connexió amb el vigatanisme; d'altres són modernistes i alguns del grup de Carner.

Per altra banda, la reproducció de la conferència que Miquel del S. Oliver havia fet a l'Ateneu Barcelonès el 1904, en el cicle dels mallorquins, és ben significativa de la defensa del catalanisme. La conferència, titulada *Extensió y evolució del Catalanisme*, propugna un catalanisme obert a tots els corrents i que no visqui a la defensiva, molt dins la línia d'obertura de mires de Miquel Ferrà.

Aquest seria l'aspecte teòric. A la pràctica, malgrat que l'*Escomesa* inicial no plantegi cap definició política, la revista dedica una part important de les seves pàgines a la defensa de les idees del catalanisme de la Lliga Regionalista i de la Solidaritat Catalana, representades principalment per Prat de la Riba i Francesc Cambó. El projecte que Prat de la Riba havia estampat a *La Nacionalitat Catalana* és especialment tractat en un article⁷¹ sense signar però que probablement és de Miquel Ferrà —consideram que és important dins la trajectòria ideològica de Ferrà, per la qual cosa el comentarem a l'apartat 1.4.9. La revista també manifesta una adhesió entusiasta al míting de la Solidaritat Catalana en honor dels diputats que combateren la Llei de Jurisdiccions⁷² i als organitzadors d'aquest acte, i

⁶⁸La crítica emfasitza que els premis havien estat escollits i demostraven la vitalitat dels Jocs Florals. Defensa també l'opinió de la revista que els Jocs es mantinguin després de renovar-los o millorar-los.

⁶⁹Les mallorquines «Sa Llonja» i «Gaceta de Mallorca», la rossellonesa «Revue Catalane», de Perpinyà, i la catalana «Empori». També fa elogis del «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana» de Mn. Alcover.

⁷⁰Se'n publica la relació al núm. 2, febrer de 1906, pàg. 64. Són «Diario de Palma», «La Almudaina», «Diario de Mallorca», «Bolletí de la Societat Arqueològica Iuliana», «Boletín de la Càmera de Comerç», «Montserrat», «Revista Musical Catalana», «Joventut», «Gazeta Montanyesa» de Vic, «La Veu de Capellades» i «Art Jove», entre d'altres.

⁷¹L'article, amb el mateix títol del llibre, es publica al núm. 7, juliol de 1906, pàg. 217-222.

⁷²«Mitjorn», núm. 4, abril de 1906, pàg. 128.

publica una àmplia ressenya de la manifestació de la mateixa Solidaritat.⁷³ A més, reproduïx un ampli fragment de l'article *Allà i aquí*, que J. Carner va escriure sobre aquest esdeveniment a «La Veu de Catalunya»; dóna l'enhorabona a Mn. Alcover per la conferència que sobre l'acció política dels catòlics, donà al C. de Defensa Social de Barcelona⁷⁴ i protesta per l'atemptat dels lerrouxistes contra Francesc Cambó.⁷⁵ Finalment, al núm. 18 dedica una extensa referència a *Els Solidaris al Congrés*.⁷⁶ En els anys següents, Miquel Ferrà mantindrà aquesta adhesió total a la política de Prat de la Riba, de la Solidaritat Catalana i més tard de la Lliga en diversos articles a la «Gaceta de Mallorca».⁷⁷

⁷³També a *Noves* del núm. 6, juny de 1906, pàg. 190-192.

⁷⁴*Noves*, «Mitjorn», núm. 14, febrer de 1907, pàg. 64.

⁷⁵ *Noves* del núm. 16, abril de 1907, pàg. 127-128. La forta protesta contra l'atemptat sofert per Francesc Cambó ocupa més d'una pàgina. Comença definint Cambó com «un home de prendes extraordinàries, admirat y estimat de cor per tots nosaltres, una de les més grans esperances de nostra Patria» i en dóna la culpa a «les turbes selvatges den Lerroux, l'agitador sanguinari (protegit fins ara més o menys directament per certs polítics de Madrid) en qui sembla haver-se acumulat y reconcentrat tot l'odi qu'els esperits mesquins o criminals senten contra nostra estimada Catalunya». Trameten tota la seva protesta als bons germans d'allèn de la mar, aplegats per l'amor patri sota «l'hermosíssim montón de la Solidaritat» i que «lluiten per la causa de Catalunya, qu'es també la nostra y la de tots els que no's resignen a la pròpia mort y a la de tota Espanya».

Seguidament afirma que si no estaven convençuts de la dignitat, santedat i justícia del catalanisme, els n'hauria convençut la mesquinesa moral i la maldat dels seus enemics i dels mitjans amb què la combaten, uns mitjans que els serviran de poc perquè sembla que la Providència estigui de part del catalanisme i tot el que es fa contra Catalunya serveix per mantenir-la més unida.

Després expressa que només faltava que un home, un esperit nobilíssim i generós, consagràs amb la seva sang l'ideal que la paraula *Solidaritat* significa. I cita les paraules que Joan Maragall havia pronunciat profèticament uns dies abans: «Les paraules en viuen de sanc; en prenen un increment, la sanc vessada'ls dona una realitat, que pobre d'aquell que s'hi trobi al davant d'una paraula sagrada.» Seguidament tracta els que ho han fet, d'ignorants que no saben que la sang comunica un poder misteriós a les idees que rega. En efecte, diu, el resultat d'aquest atentat ha estat la unitat més forta de la Solidaritat com a representant de Catalunya a les Corts».

I acaba dient que els que actuen d'aquesta manera estan posant els fonaments del monument que s'està aixecant a la Pàtria, els seus noms romandran sota aquest monument mentre que al lloc més alt hi romandran, venerats per l'amor de tots, el nom de les víctimes.

L'article conté algunes de les idees de Ferrà, per la qual cosa pensam que podria ser seu.

⁷⁶«Mitjorn», núm. 18, juny de 1907, pàg. 185-190. Aquest escrit sobre l'actuació dels Solidaris al Congrés dels Diputats inclou un llarg fragment de la intervenció de Puig i Cadafalch explicant la diversitat nacional espanyola i europea. La ressenya comença amb aquestes paraules: «La solidaritat, el núbol inquietant i equívoc qui venia de Llevant, va planar sobre'l Congrés. La gent enmudí, y els solidaris parlaren.// Dins el Congrés se va sentir aquells dies un llenguatge que mai s'hi era sentit. [...] Els diputats solidaris digueren termes clars i en alta veu a la faç de tota Espanya, la voluntat de Catalunya. Els contraris restaren un moment admirats i sorpresos. La qüestió's plantetjava en un terror de sinceritat i de veritat qu'ells desconeixien. Per fi varen contestar per tots, en nom d'Espanya, en nom de Castella, -¡pobre Castella que no trobas altra verb!- dos insignificants, dues pobres representacions de la buidor espanyola, en Canalejas y en Melquíades Alvarez; y la gent del Congrés, qui després d'aquella música wagneriana, tornava sentir els coneguts acords de la marcha real y de la de Cádiz, va aplaudir amb entusiasme, es natural.// Quina miseria! Un país aon acaba de plantejarse un [sic] qüestió nacionalista, semblant a les que donen més interès a alguns dels primers parlaments d'Europa, y aon després d'això hi ha neci que surt amb que ja es hora de tornar a parlar del problema clerical... y la gent se l'escolta!».

Seguidament crítica Antoni Maura: «En Maura, en un discurs més seriós, y eloquent intentá portar la qüestió al terror que a ell li convenia».

Acaba opinant que el discurs de Puig i Cadafalch «resumeix y sintetisa admirablement l'ideal de la Solidaritat». A continuació, dedica 4 pàgines i mitja a fragments d'aquest discurs.

⁷⁷*Notas sueltas, 27-IX-07, Maura «Judío», 7-XII-07 i Los extremos se tocan, 2-I-09.*

A pesar de no utilitzar-lo, el concepte de Països Catalans està sempre sobreentès i la revista procura parlar de les distintes parts d'aquests països: el Rosselló,⁷⁸ l'Alguer,⁷⁹ Catalunya i València.⁸⁰ S'hi fan referències als actes culturals que en un sentit més o manco nacionalista s'organitzen tant al Principat com a les Illes, així com també crítiques de les actuacions en contra de la unitat dels Països Catalans, com per exemple a l'Ajuntament de Palma per haver refusat un llaç de l'Ajuntament de Barcelona per posar a la bandera.

Tractarem, finalment, de l'obertura de la revista a altres matèries i a Europa. Aleshores la traducció a aquesta llengua d'autors d'altres països és important per a la llengua i la cultura catalanes. Els de «Mitjorn» no s'obliden d'una tasca com aquesta, que també es duia a terme al Principat: Joan Rosselló publica *Ses festes de Nadal*, la traducció d'un conte rus de Txékhov;⁸¹ Costa i Llobera escriu *Pro Lusitania*,⁸² sobre la poesia portuguesa; es tradueix *Marta la beneyta*, del poeta gascó Jasmin i es fa una presentació d'aquest poeta⁸³ i Andreu Ferrer fa la versió d'*El Judici del Olimp*,⁸⁴ de l'escriptor polonès E. Sienkiewicz⁸⁵.

Encara hi hem d'afegir la traducció, no signada, de la rondalla de Grimm *Els sis soldats de la fortuna*, amb el subtítol de *Rondalles del Nort*;⁸⁶ Dora d'A. Tennyson,⁸⁷ poeta anglès victorià i romàntic; *Els bandolers* del comte de Villiers de l'Isle Adam, traduït per

⁷⁸Del Rosselló, es publica un escrit de Jules Delpont sobre Pere d'Alcàntara Penya, aparegut a «Le Rousillon» de Perpinyà. D. Pere d'A. Penya, «Mitjorn», maig de 1906, pàg. 143.

⁷⁹De l'Alguer, s'inclou ressenya bibliogràfica al llibre d'assaig i versos *La conquesta de Sardenya*, de l'escriptor alguerès Ramon Clavellet, que havia estat també col·laborador de «Catalunya». (La ressenya forma part de la *Bibliografia* de «Mitjorn», núm. 8, agost de 1906, pàg. 254-255.)

⁸⁰El poema de Costa i Llobera *Salutació a València* apareix al núm. 7, juliol de 1906, pàg. 201-202, amb motiu de la 25 festa dels Jocs Florals de Lo Rat Penat.

⁸¹«Mitjorn» núm. 2, febrer de 1906, pàg. 41-45.

⁸²«Mitjorn» núm. 3, març de 1906, pàg. 65-67.

⁸³«Mitjorn» núm. 3, març de 1906, pàg. 71-83.

⁸⁴«Mitjorn» núm. 6, juny de 1906, pàg. 176-179.

⁸⁵Aquest escriptor polonès havia obtingut el Nobel de Literatura el 1905.

⁸⁶«Mitjorn» núm. 8, agost de 1906, pàg. 235-240.

⁸⁷Traducció sense signar. «Mitjorn» núm. 9, setembre de 1906, pàg. 280-284.

Emili Vallès,⁸⁸ abundants traduccions de Mistral fetes per Maria Antònia Salvà i Joan Rosselló, a més d'algun article sobre el poeta provençal, i *Deu i les creatures* de Sant Agustí.⁸⁹ L'apartat de noves parla també de l'edició de les *Obres completes* de Shakespeare.

La tria de totes aquestes traduccions segueix la idiosincràcia tradicionalista i cristiana de la revista.⁹⁰ Malgrat aquest tarannà tradicionalista del contingut, hem de remarcar la importància de les traduccions per a la normalització de la llengua catalana, qüestió que Ferrà tingué sempre molt en compte, fins el punt d'editar el 1919 *Les Muses amigues*, un llibre de versions fetes seves.

A més d'aquesta obertura a l'estranger i a les traduccions, la revista acull també, com hem vist, els poetes catalans que mostraven a cada número de la revista la seva participació. A través de les cartes de Ferrà comprovam que aquesta participació prové de les contínues peticions de col·laboració fetes per ell mateix.

c) Escrits de Miquel Ferrà a «Mitjorn»

Els articles o poemes signats per Ferrà són escassos a «Mitjorn».⁹¹ Tanmateix, les notes bibliogràfiques i els escrits de la secció «Noves» són possiblement seus.⁹² La bibliografia del primer número, escrita per ell, està formada per les *Poesies mallorquines* d'Emília Sureda i el *Llibre de les bèsties* de Ramon Llull.

⁸⁸«Mitjorn» núm. 14, febrer de 1907, pàg. 41-47.

⁸⁹Traducció sense signar, «Mitjorn» núm. 16, abril de 1907, pàg. 115-117.

⁹⁰Per exemple, *El Judici del Olimp*, d'E. Sienkiewicz, és una narració idíl·lica en la qual sant Pere i sant Pau fan un judici als déus de l'Olimp, dels quals només salven Apol·lo, déu del cant, amb les muses convertides en monges que adoren la Mare de Déu, i la Felicitat Humana.

⁹¹En prosa, es redueix a l'escrit moralista i ruralitzant *Derrers dies*, «Mitjorn» núm. 2, febrer de 1906, pàg. 33-35; una impressió titulada *Derreries de setembre*, «Mitjorn» núm. 9, setembre de 1906, pàg. 275-276, i alguns comentaris de llibres de Costa, com *Horacianes* a «Mitjorn» núm. 6, juny de 1906, pàg. 161-162, i *Un nou llibre den Costa* a «Mitjorn» núm. 14, febrer de 1907, pàg. 56-58.

⁹²Tenim constatació documental que són obra de Ferrà la bibliografia del primer número, «Mitjorn» núm. 1, gener de 1906, pàg. 29-31, per carta de Ferrà a Riber, de 3-I-06; l'escomesa *Alabat sia Deu*, «Mitjorn» núm. 1, gener de 1906, pàg. 5-6; la crítica a *Els fruits saborosos* de Carner, «Mitjorn» núm. 3, març de 1906, pàg. 96; la necrològica de Joan Palou i Coll, «Mitjorn» núm. 6, juny de 1906, pàg. 169-170, i la de Pere d'Alcàntara Penya, «Mitjorn» núm. 5, maig de 1906, pàg. 130-133.

De la nota bibliogràfica a les *Poesies mallorquines*, cal destacar l'elogi del caire elegíac de la malaguanyada poetessa. Diu que «ella la sentia ab una inquietut y desfici particular l'anyorança del infinit que nía al fons del esperit humá.[...] Era massa sensible per no sentir la pena del desterro, el regust de la vida qui sol atormentar més intensament als elegits. [...] Aquest sentiment de desplaer y de tristesa, temperada per un raig tranquil de consolació cristiana, pero sempre persistent y profunda, es la nota dominant en les seus [sic] poesfes». Ferrà remarca també dos punts ben significatius de la poesia d'Emília Sureda: el seu enamorament de la pagesia, on «sembla que cercás la pau que son esperit freturava» i la seva musa religiosa. Són dos trets que també caracteritzen la poesia de Ferrà.

Pel que fa al *Llibre de les bèsties*, es tracta de l'edició recent publicada per l'editorial de «l'Avenç» i preparada per Mateu Obrador. En destaca la societat medieval de finals del XIII i principis del XIV, «Ingènua en ses virtuts com en sos vicis, descrita amb aquell candor de miniaturista gòtic en les pàgines del *Felix*». Més endavant fa la reflexió «Qu'es de ver qu'els homes sempre són estats uns! », fent referència a la corrupció i a les maldats humanes. A continuació explica que «Devegades, com a protesta del esperit de justícia y del zèl cristiá, encarnats en el B. Ramon, quantra tots aquells vicis qu'ell no se cansava may de senyalar y fustigar, apareixen l'ermitá de santa vida qui se presenta al rei per induirlo a bon estament». La visió de Ferrà sobre l'edat mitjana no era idealitzada sinó més aviat realista.

Amb motiu de l'homenatge que la revista li ret en el moment del seu traspàs, Ferrà escriu sobre Pere d'Alcàntara Penya, el qual havia estat un personatge força interessant de la Renaixença mallorquina i, tal volta, un del homes més oberts d'aquell moviment tradicionalista. Diu que la seva figura era l'«encarnació material de la tradició y de la bonhomia ciutadana», que «la seua interessantíssima producció literaria es el reflex exacte del carácter y de l'esperit d'un poble» i que «no tenía res d'aquests esperits acartronats qui fan de la tradició un ídol estèril y adust, mirant amb males celles tota innovació y tot impuls de juvenesa. Ell, al contrari, estimava una tradició viva, y sabía enlaçar l'amor a

les coses velles amb un honrat progrés material y moral», unes característiques que seran també una constant en la producció periodística del propi Ferrà. Exalta també el seu humorisme, que connectarà també amb la ironia noucentista de Ferrà, i el qualifica com «essencialment espontani e irreflexiu». Diu que les seves poesies líriques no estan al mateix nivell de les populars i lloa la seva obra *El Mosaico*, on apareixen les escenes de la vida de ciutat «excel·lentment croquisats», per la qual cosa «En Penya es estat y será encara un poeta casolá, nostre, estimat familiarment dins totes les cases y dins tots els cors mallorquins». Finalment, fa una exaltació de *La Colcada* com el millor d'*El Mosaico* i acaba parlant de la influència de Penya en l'amor a la llengua d'ell i de tota la joventut: «Ell fou per tots nosaltres com un padrí bondadós que entretengué nostra infantesa amb ses verbes y contarelles. Per això els joves, qui aprenuerem de llegir en mallorquí en els seus escrits, que hi beguerem amb delícia l'esperit tradicional y l'amor a les coses de ca-nostre, volem consignar avui en les planes de nostra jove revista, l'expressió d'un homenatge qu'es breu per lo que mereix la seua memoria, pero que nos surt del cor».

Ferrà veu en Penya un vertader model que encarna alhora l'amor a la tradició i la innovació necessària; una literatura d'una certa qualitat, no xarona, i que a la vegada arriba al poble perquè ha sortit i està composta per al poble. La fórmula exacta que havia trobat Penya podia ser un bon model per als futurs noucentistes. L'equilibri entre escriure d'una manera culta i la comprensió per part del poble, que així s'eleva i entén temes més sublimes, serà un dels reptes de Ferrà i del seu grup. Aquesta senzillesa entenedora serà una de les apostes de l'anomenada Escola Mallorquina que a la llarga la durà tal volta a l'estancament.

L'article *Derrers dies*, aparegut al núm. 2, tractarà una qüestió, la de la moral sexual, que es repetirà durant aquests anys i de la qual ja havia parlat en escrits anteriors. A l'escrit expressa tota la corrupció dels costums pagans d'aquests dies anteriors a la Quaresma i contraposa la ciutat corrompuda i asfixiant de luxúria amb el camp obert i ple d'aire. Quan al Principat el noucentisme comença a inclinar-se pels valors ciutadans, aquí hom continua a favor dels valors rurals. És una tendència que l'article de Ferrà comparteix

amb tota la trajectòria de la «Mitjorn». Aquestes idees sobre la moral sexual són molt presents a la preocupació de l'Església i la castedat és un dels valors que promou entre la joventut mallorquina.

Quant a poesia, el 1906 Ferrà publicà a Mitjorn *Nadal*,⁹³ (*De Paul Verlaine*),⁹⁴ *Spiritus procellarum*,⁹⁵ *Els Angels*,⁹⁶ *Autumnal*⁹⁷ i *Octubre*,⁹⁸ i el 1907 *Els Reis*,⁹⁹ *La Candelera Flora*,¹⁰⁰ *Horabaixa religiós*,¹⁰¹ i *Desolació*¹⁰². Jaume Aulet, per tal de demostrar que Ferrà «és qui s'identifica més amb els postulats ideològics de la Lliga Regionalista», afirma que en aquests poemes desenvolupa «la línia introduïda per Joan Alcover pel que fa a la visió elegíaca del món i a la idealització del paisatge mallorquí, però passada pel filtre de la poètica carneriana, per la qual cosa s'entén la seva predilecció pel sonet com a desig de cenyir-se a una estructura formal rígida, la rigorositat i pulcritud tècniques o la desaparició dels elements més amarats de modernisme de la literatura alcoveriana. D'aquesta manera resulta una poesia que exemplifica perfectament la imatge d'*escola mallorquina* que Carner vol propugnar com a contraposició al seu concepte restringit de modernisme. Tant pel que fa a la selecció estètica, a la lectura ideològica o a la necessitat de cercar models autòctons illencs. En segon lloc perquè alguns dels seus textos —especialment alguns dels sonets— són de clara ascendència carneriana i s'ajusten millor a la idea d'un noucentisme militant que no pas els de Riber o Salvà. Especialment a l'hora

⁹³(A Mª A^a Salvà), «Mitjorn» núm. 1, gener de 1906, pàg. 14-17.

⁹⁴*Oh Dieu meu (trad. de Verlaine)*, «Mitjorn» núm. 3, març de 1906, pàg. 84.

⁹⁵«Mitjorn» núm. 8, agost de 1906, pàg. 248.

⁹⁶«Mitjorn» núm. 9, setembre de 1906, pàg. 265.

⁹⁷«Mitjorn» núm. 10, octubre de 1906, pàg. 315.

⁹⁸«Mitjorn» núm. 10, octubre de 1906, pàg. 315.

⁹⁹«Mitjorn» núm. 13, gener de 1907, pàg. 18.

¹⁰⁰«Mitjorn» núm. 14, febrer de 1907, pàg. 40.

¹⁰¹Traducció d'E. Verhaeren, «Mitjorn» núm. 15, març de 1907, pàg. 89.

¹⁰²«Mitjorn» núm. 16, abril de 1907, pàg. 121.

de propugnar la civilitat urbana burgesa a partir de la descripció idíl·lica d'un personatge femení. Tot i que en Ferrà el tema adquireix una major connotació moral a causa d'una certa reflexió metafísica que, si més no, hi queda insinuada».¹⁰³

Aquestes darreres apreciacions són, creim, força discutibles ja que Ferrà, com hem vist, malgrat la influència urbana de Barcelona i la seva admiració cap a la ciutat fa una poesia més aviat rural i estarà en contra, com veurem, de l'orientació que pren la poesia de Bofill amb *La Montanya d'Amethystes*. Els poemes que comenta Aulet són posteriors, del 1915, i estan, al cap i a la fi, aïllats: Ferrà no n'havia fet abans ni en farà després i, encara més, comunica expressament a Maria Antònia Salvà que no continuarà en aquesta línia. En canvi, creim que és certa la seva afecció pel sonet i un cert tarannà carnerià als seus versos.

d) Final de «Mitjorn»

La revista no va durar gaire temps: durant un any i mig arribaren a sortir 18 números. A partir de febrer de 1907, començam a veure indicis de la crisi de la revista a les cartes de Ferrà a Maria Antònia Salvà.¹⁰⁴ Hi ha uns intents que se'n faci càrrec Tous i Maroto però la cosa no degué anar bé, i potser a causa de la retirada de la revista d'Emili Vallés i perquè, fidels a la màxima noucentista de la feina ben feta, s'estimen més no fer les coses que fer-les malament, decideixen retirar-se. La revista treu el seu darrer número pel juny d'aquest mateix any. Un article sense signar titulat *A reveure* exposa els motius de la desaparició:

«Ausències freqüents d'alguns de nosaltres y ocupacions particulars qui ens resten el temps, ens fan difícil la continuació de nostra revista, sobre tot si l'hem de sostenir amb certa dignitat y

¹⁰³Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Barcelona, 1992, pàg. 332.

¹⁰⁴En efecte, a la carta del 13-II-07 li diu: «El primer dia que faci bon temps i el vapor m'agradi me'n vaig a Barcelona a estar una mesada. Com que en Galmés té també en projecte anar-hi d'aquí a algun temps, es fàcil que Mitjorn finisca prompte. En Vallés m'escriu que Montserrat també plega, amb aquest motiu me prega que li doni a V. les gràcies en nom seu per la seva col·laboració a-n aquella revista». Ja veurem més endavant que aquest curs Miquel Ferrà intensifica els seus estudis de lletres. El curs 1906-1907 aprova totes les assignatures al juny i aconsegueix dos notables.

Pel que fa a «Mitjorn», uns mesos més endavant encara hom deu confiar salvar-la, segons el que diu Ferrà a Maria Antònia: «...m'afalaga molt que V. miri Mitjorn com a cosa seva. Ja ho pot dir amb tota veritat. Son aussili es estat dels més valiosos.

Ara En Tous se presta a substituirme, y així podria ésser que Mitjorn encara no morís per ara. Veurem. De tots modos, li prec que no'ns abandon en aquesta crisi, y esper que mentres visquem, la podrem contar entre'ls nostres». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 12-II-07).

més encara si la volem millorar, com creim que fora convenient i voldríem ferho, cas de continuar-la.

No poguent realisarho, per ara, hem trobat oportú després de pensarho suspendre sa publicació.

Restam contents de nostre modest assaig. Per reduït que sia el cercol en que hajem lograt influir, per poc que hajem contribuït al enaltiment de la Llengua, a la vulgarisació artística y al desvetlament dins Mallorca del esperit nacional català, únic, y voldríem poderho fer entendre a tothom, que pot elevar, dignificar y donar personalitat al nostre poble, ja ens donam per satisfets.

Nostra intenció era aquesta, y el gust d'haver treballat per una causa tan alta ens paga nostres petits esforços».¹⁰⁵

Hem de destacar el canvi de to respecte de la salutació del principi i la valentia amb què assumeixen la seva idea de les relacions amb Catalunya. El fet que no s'adueixin motius econòmics com a causa de la desaparició ens fa pensar que o bé no els volien manifestar o estaven coberts econòmicament per l'Església o pels components del grup més solvents. Aquests i altres aspectes de la revista són dignes d'un estudi més aprofundit que faria llum sobre el naixement d'un grup tan rellevant dins el mallorquinisme polític de la primera meitat del segle XX.

e) Conclusions

A principis de 1906 el grup de Carner manifesta ja una afiliació clara a la Lliga Regionalista. Segons ens diu Jaume Aulet, per adaptar-se a les noves circumstàncies, ha anat «modernitzant» el seu catalanisme i el seu tradicionalisme passant de Torras i Bages a Prat de la Riba, sense que entre els dos hi hagi contradicció. La «modernització» s'havia emprès per adaptar l'ideari conservador, procedent del vigatanisme, a la societat dinàmica i canviant de Barcelona. Fins el maig de 1905, l'adaptació es produeix a la revista «Catalunya» i posteriorment a través dels escrits de Carner a «La Veu de Catalunya» i a altres revistes pròximes al grup.¹⁰⁶

Les circumstàncies que envolten la revista «Mitjorn» són molt distintes. La societat mallorquina no és ciutadana sinó rural, inclosa la mateixa capital, i d'aquí el fracàs del grup modernista en voler tirar endavant un projecte per a una societat més dinàmica que

¹⁰⁵A *reveure*, «Mitjorn» núm. 18, juny de 1907, pàg. 192.

¹⁰⁶Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Barcelona, 1992, pàg. 298.

la mallorquina. La transformació que experimenta el grup de Carner en la seva alineació a la Lliga no li fa falta a una revista com «Mitjorn», que no sorgeix dins una societat dinàmica sinó dins una societat rural, conservadora i amb un fort domini de l'Església. Per això i malgrat l'admiració cap a Prat de la Riba i *La Nacionalitat Catalana*, «Mitjorn» no abandona les directrius ideològiques de Torras i Bages.

Ferrà agafa de Carner la idea que el ruralisme i el tradicionalisme mallorquins exerceien una influència saludable en la concepció ciutadana de Barcelona i li aportaven un component de tranquil·litat, equilibri i seny que li era imprescindible. De la mateixa manera la poesia mallorquina, més equilibrada i «pura», en el sentit de genuïna, que la catalana, també actuava en un sentit saludable en la poesia del Principat. Per altra part, el dinamisme de la societat catalana del Principat tenia una influència beneficosa en l'ensopida societat mallorquina de principi de segle. Ferrà ja no abandonarà aquesta formulació i l'explicitarà en moltes ocasions, com per exemple en l'article *La nostra fe literària*, del 1920.

Miquel Ferrà, en un moment determinat es decideix a propugnar un catolicisme més obert, semblant al de Carner,¹⁰⁷ però no a través de les pàgines de «Mitjorn» sinó del «Diario de Mallorca».

Per a Carner, la funció dels poetes és moure els polítics cap a una situació política i quan aquesta s'ha aconseguit, fer silenci. «El poeta, com a creador d'ideals és el veritable dissenyador dels pobles». El plantejament, que explicaria segons Aulet¹⁰⁸ la desaparició de «Catalunya», no és el de Miquel Ferrà i el grup de «Mitjorn»?

La revista destaca la presència dels mallorquins a l'Ateneu Barcelonés el 1904, i, sobretot, la de Mateu Obrador i Miquel dels S. Oliver, Riber fa una referència al discurs del primer en el núm. 2 i la conferència d'Oliver es publica íntegrament en un dels darrers números.

¹⁰⁷Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 299.

¹⁰⁸Ibidem, pàg. 302.

«Mitjorn» també aglutina el grup que, liderat per Miquel Ferrà, seguirà les directrius catalanistes i noucentistes a Mallorca durant els anys següents. Aquests joves s'ajuntaran en diferents ocasions i marcaran positivament els encara més joves, que més tard constituïran el nucli de la generació de 1917 i el sector més jove de l'Associació per la Cultura de Mallorca» i posteriorment «La Nostra Terra».

«Mitjorn» compleix, quasi en la seva totalitat, els punts que Bartomeu Carrrió considera característics de la premsa nacionalista i que ell aplica a «La Veu de Mallorca» de la primera època.¹⁰⁹

A) Una publicació pensada, i, amb l'objectiu de fer, o incidir, en la política en un sentit descentralitzador.

B) La demanda d'un sistema polític de caràcter federal o autonòmic per tal que els mateixos mallorquins puguin decidir, des de Mallorca, aquelles qüestions que no cal fer des del centralisme governamental, amb els recursos propis que per això es necessitin.

C) Una publicació crítica amb el sistema polític centralista i el caciquisme, desvirtuador de la democràcia i que entrebanca qualsevol moviment de conscienciació popular.

D) Una publicació que proposi solucions polítiques i econòmiques concretes per a Mallorca: concert econòmic, primer, però també un port franc o una zona franca.

E) la defensa de la pròpia cultura, en particular la llengua, davant la imposició del castellà com a única llengua espanyola oficial.

F) Una publicació que defensi els llaços culturals entre les terres de parla catalana, i per tant, la unitat lingüística, sobretot, dels Països Catalans.

G) Una publicació que valori i potencï la pròpia literatura obrint-la, als corrents europeus i que potencï també, el coneixement d'aquests corrents mitjançant traduccions.

¹⁰⁹Bartomeu CARRIÓ, *Premsa i nacionalisme a Mallorca entre 1900 i 1936*, Teis doctoral inèdita, Universitat de les Illes Balears, Mallorca, 1994, pàg. 231-232.

H) Una publicació que tracti de restarurar els propis mites històrics i, per tant, que tracti de crear, o recuperar, una mentalitat de poble mitjançant el coneixement de la pròpia història, davant l'abundància de mites històrics castellans».

Molts d'aquests trets, llevat de les propostes econòmiques concretes i la crítica del caciquisme com a tal, es poden aplicar a «Mitjorn». És clar que aquestes darreres propostes eren les més modernitzadores del grup de «La Veu de Mallorca» de la primera època.

1.4.6.2 Principi d'una campanya de renovació del catolicisme al «Diario de Mallorca».

Repassarem ara, d'un cop, la producció escrita d'aquests anys. Segons la bibliografia cronològica de Ferrà, després dels articles i poemes escrits a «Mallorca Dominical», l'any 1902 no publica res, el 1903 només un poema, i des de 1904 fins a 1906, que comença la publicació de «Mitjorn», escriu tan sols poemes a nombroses publicacions mallorquines i del Principat, com ja hem esmentat, amb una petita excepció: el 1904 publica l'article en prosa *Virgo Potens*, que palesa un catolicisme antirevolucionari i tancat, del qual ja hem parlat.

El 1906 torna reprendre la prosa amb «Mitjorn» com hem tingut ocasió de veure. A part, són de destacar tres articles que apareixen aquest any al confessional catòlic «Diario de Mallorca». En publica dos el mes de juliol i suposen l'inici dels seus escrits d'opinió, que tanta importància tindran en la seva vida posterior. En castellà per exigències del periòdic, un tracta de nacionalisme i l'altre de religió i són, segurament, una mostra de les preocupacions principals de Miquel Ferrà en aquells moments. L'ur contingut és prou important com per contextualitzar-los i comentar-los.

El primer, *Un artículo*¹¹⁰, fa una crítica al sociòleg castellà Severino Aznar¹¹¹ que ha rebut amb —segons ell— paraules injurioses i sense arguments un altre article de

¹¹⁰Miquel FERRÀ, *Un artículo*, «Diario de Mallorca», 26-VII-06.

¹¹¹Curiosament, Severino Aznar era deixeble del P. Vicent, un dels fundadors del catolicisme social a Espanya i representant de la seva ala més oberta. Propugnava sindicats obrers catòlics no confessionals i fou també impulsor de les setmanes socials espanyoles en la seva primera època (1906-1912). Més tard fou catedràtic de sociologia a la Universitat de Madrid (1916) i el 1919 fundà el Grupo de la Democracia Cristiana.

Poinsot et Normandy al «Mercur de France». Li diu que comprèn els seus motius per protestar però que no és amb ressentiments, sinó amb arguments i raons, amb idees clares i raonades que es rebaten els arguments equivocats i, al mateix temps, s'orienta el públic lector, desorientat la majoria de vegades.

Cap dels dos articles sembla d'un principiant sinó que ja s'hi aprecia una maduresa en el maneig de la prosa periodística que no pot provenir de l'experiència, si ens hem de fiar dels seus escrits que hem pogut localitzar. El contacte amb Barcelona i segurament les seves estades a l'Ateneu, que han augmentat considerablement la seva lectura de premsa, podrien explicar-ho. També és important parar esment a les idees que defensa, que vénen a ser una espècie de programa del que després serà la seva actuació en la labor periodística: 1) respecte a les idees i sentiments dels altres: «*Nosotros respetamos el sentimiento pátrio del autor*»; 2) crítica del ressentiment com a motivació de la labor periodística: «*Pero creemos que no són estos naturales resentimientos lo que debe inspirar por sí solo al que se dedica a ilustrar a un público falto en esas cuestiones de toda orientación i dirección*»; 3) orientar i dirigir el públic, d'una manera honrada, perquè entengui el que passa al seu voltant, com afirma a la cita anterior i més endavant: «*El público necesita ideas claras i razonadas, y no que se le desfigure con comentarios irónicos y sin espíritu opiniones de extranjeros que por ser tales no estaran libres quizá de un apasionamiento al que con dificultad nos sustraemos nosotros*».

Per entendre el segon dels articles, *Vientos nuevos*,¹¹² cal tenir en compte la situació de l'Església mallorquina a principis de segle i la tradició religiosa de la família de Miquel Ferrà, ja que l'article parla de l'actitud dels catòlics. No podem perdre de vista tampoc l'evolució ideològica de Ferrà en aquests anys i les influències rebudes pel que fa al catolicisme.

I és que en aquests moments no només ha conegut Costa i Llobera i ha establert una forta relació amb ell sinó que l'ha posat en contacte amb gent noucentista de Barcelona, principalment Josep Carner i Frederic Clascar, que li ha obert els estrets horitzonts marcats

¹¹²Miquel FERRÀ, *Vientos nuevos*, «Diario de Mallorca», 4-VII-06, pàg. 1, i 19-II-07, pàg. 1.

per l'educació rebuda de son pare, dels col·legis religiosos privats i de la tancada societat mallorquina. No és estrany, per tant, que l'article següent, de febrer de 1907, sigui un comentari a un altre article sobre catolicisme escrit per Carner a «La Veu de Catalunya».

L'Església mallorquina està aleshores endarrerida respecte d'una Església espanyola que també ho està respecte de l'europea. L'episcopat del bisbe Campins prova, sense gaire èxit, d'agermanar uns catòlics dividits per lluites internes i ancorats fortament en l'integrisme més acèrrim. Àdhuc la idea del bisbe de vèncer la divisió interna ve motivada per l'enemic exterior del socialisme, l'anarquisme i l'anticlericalisme.¹¹³ Pere Fullana ens diu que les associacions catòliques propugnaven «el rebuig de tot el que no era declaradament catòlic, el qüestionament a totes aquelles iniciatives de caràcter ideològic i cultural que no es declaraven públicament catòliques. Aquesta situació agreujà la posició de molts catòlics que havien intuït la possibilitat d'un catolicisme més obert i progressista».¹¹⁴ I més endavant afegeix: «el que reflecteix el catolicisme illenc és una rigidesa moral de tal magnitud que molt sovint li impossibilita un apropament a la societat del seu temps».¹¹⁵

Per altra part, el mes de desembre de 1904 s'havia creat a Palma el Centre de Defensa Social que, en paraules de Pere Fullana, «[...] tendirà a la lluita contra el desordre i la corrupció per tal d'agrupar els "bons" i oposar-se als enemics i destruir-los». Segons ell, «Es un temps d'acció i lluita, en què cal obrar el bé i evitar el mal, amb un lema eclèctic que es mou entre el tradicionalisme, el regeneracionisme conservador, el catolicisme eminentment religiós i social: "Patriotismo, regeneración, fe, caridad"».¹¹⁶

¹¹³Per conèixer la situació d'aquesta Església mallorquina, vegeu pere FULLANA, *Aproximació a l'anticlericalisme contemporani a Mallorca (1868-1936)*, «Comunicació» núm. 48-49, gener-abril 1987, pàg.77-100; *Iniciatives socials de l'Església mallorquina. Visió històrica (1874-1936)*, «Comunicació», núm. 54-55, gener abril 1988, pàg. 3-45 i *El catolicisme social a Mallorca: 1875-1900*, «Mayurqa», núm. 21, 1985-1987, pàg 259-276, i Josep MASSOT I MUNTANER, *Església i societat a la Mallorca del segle XX*, Curial, Barcelona, 1977.

¹¹⁴Pere FULLANA, *El moviment catòlic a Mallorca. (1875-1912)*, Barcelona, 1994, pàg. 438.

¹¹⁵Ibidem, pàg 439.

¹¹⁶Ibidem, pàg. 576.

A les eleccions de març de 1905, aquest Centre recomana l'elecció de dos conservadors i un liberal i reitera la participació en les eleccions per tal de neutralitzar els republicans.¹¹⁷ A les eleccions municipals de novembre de 1905 torna a sorgir la polèmica de la participació dels catòlics en la política, recomanada pel «Diario de Mallorca». Pere Fullana ens n'explica les motivacions: «Enfront de la revolució més val la lluita legal, i ja que fins ara els catòlics han estat pèssims estratègics, cal reconquerir les urnes».¹¹⁸

Dins aquest ambient ens sorprèn, doncs, un article de Miquel Ferrà com el que hem esmentat abans. Després d'elogiar les revolucions com a elements de purificació de l'atmosfera social afirma, entre d'altres coses, que molt més desolador i terrorífic que el desordre i la catàstrofe que duen les revolucions és l'estancament d'una societat en la corrupció, sense una esperança que la mogui ni un anhel que l'agiti. Seguidament critica el conservadorisme dels catòlics, no en el sentit polític del terme sinó en el més profund i espiritual. Aquests esperit conservador fa que els catòlics siguin indiferents a tot el que sigui agitació, reforma, joventut d'idees, les úniques forces que els farien viure la vida d'avui en dia. I exposa la situació amb aquestes paraules:

«Hasta no ha mucho hemos soñado tan solo en restauraciones difíciles. Hoy no parece sino que deba limitarse nuestro esfuerzo a conservar ante las embestidas sectarias los escasos restos del espíritu cristiano que informan aún parcialmente por defuera el actual orden social y político». Seguidament manifesta que no n'hi ha prou: *«A la verdad nos parece esto muy poco. Muchos se extrañarán si manifestamos lo secundario en nuestro concepto de esta obra, mientras no vaya precedido de otra mucho más grande y más urgente. Nosotros creemos en la necesidad de una revolución profunda, obra religiosa y social más que política y que debe empezar por nosotros mismos. Una revolución por dentro que nos purifique de nuestros defectos y nos dé el espíritu que nos falta».*

A continuació, opina que moltes institucions i partits cauen més per la seva corrupció interior que pels atacs dels seus enemics exteriors. I que el mateix passarà als

¹¹⁷Ibidem, pàg. 577.

¹¹⁸Ibidem, pàg. 578-79.

catòlics si no es deixen informar per l'esperit de l'Evangelí, que tant manca a l'actuació individual i social de tots ells. I exposa el programa que és condició per a la vertadera regeneració:

«Parece no es la bandera ni el programa escogidos lo que hace virtuosos a los hombres, sino la práctica visible y palpable de la doctrina profesada. El que hoy no sienta la necesidad de una reforma en este sentido, el que no experimente el malestar producido, no por los peligros de fuera, sino por los defectos morales de dentro, el que no se indigne primero contra sí mismo y contra los de casa por los propios pecados, esté convencido de que es inútil para regenerarse ni para regenerar a nadie».

Després de concloure que aquesta és l'obra immediata més eficaç que poden fer els catòlics, dóna el programa que s'ha de seguir, una vegada consolidada aquesta: *«Y, una vez consolidada, nada de caminar de espaldas al porvenir, como hemos hecho hasta ahora. No es racional prescindir de esas grandes corrientes que marcan un curso providencial en la historia, y que arrollarán fatalmente al que se las oponga de frente. Nuestra Misión es por el contrario el de informarlas y encauzarlas convirtiendo en fuente de vida esa fuerza enorme abandonada hoy en manos de los sectarios».* Acaba l'article dient: *«En una palabra: nos parece que hemos herrado [sic] el camino. Creemos que en vez de estancarnos en ideales pasivos, conservadores, cuando tanto hay que pide reforma, obraríamos mejor abriendo nuestro espíritu a todos los vientos, después de afirmarlo perfectamente [con] el espíritu de Cristo».*

Aquest article ens sembla significatiu de la seva idea del catolicisme, contraposada possiblement a la de molts dels seus contemporanis i de la majoria dels fidels de l'Església mallorquina. Segurament que en l'esperit de renovació sobrepassava el mateix bisbe Campins, a qui tant admirava. Hem de destacar també una idea que Ferrà repetirà anys més tard: la de la història com un element dinàmic, regit per la providència, que avança arrasant el que s'hi posa al davant.

En un tercer article amb el mateix títol que l'anterior —*Vientos nuevos II*¹¹⁹— i escrit mig any després, torna a insistir en la necessitat que els catòlics surtin del seu aïllament perquè els exclusivismes hostils que practiquen els fan parèixer davant el món una secta petita plena d'ignoràncies, prejudicis i passions, i no la doctrina, essencialment expansiva i oberta als incrèduls no obcecats que és el cristianisme. Hi afegeix que aquest esperit, que es veu reflectit en els articles i crítiques de la premsa catòlica, ha fet la seva propaganda ineficaç i odiosa, i l'aïllament poruc en què tant de temps han dormit ha convertit la seva acció política en estèril i nul·la.

Després, tradueix al castellà *L'odi confessional*, un article de Carner aparegut a «La Veu de Catalunya»,¹²⁰ que fa referència a un altre article del P. Ruiz Amado sobre un congrés celebrat a Essen, en el qual els catòlics alemanys han decidit cessar en l'odi confessional i prosseguir, amb més força que mai, l'expansió de la seva doctrina, procurant augmentar la seva influència en tots els ordres socials. Es proposen fomentar la concòrdia entre els seus conciutadans (d'altres confessions) per servir junts els interessos de la seva pàtria. Els catòlics alemanys ofereixen el ram d'olivera de la tolerància civil mantenint les seves conviccions i, en aquest sentit, han fet una gran labor.

Altres catòlics han passat el temps en un absolut quietisme, exigint una puresa perfecta als moviments socials, i això els ha donat excusa per no col·laborar i per combatre els altres, dient que sols fa falta ser religiós, sense cap idea envers les coses mundanes que han cedit al mal. Enfront del catolicisme passiu, propugna fer-ne un d'una manera sàvia, complexa, pietosa, serena, mostrant, també en els tarannàs, la dignitat de les doctrines catòliques. Ferrà afirma estar totalment d'acord amb l'article que tradueix i acaba demanant-se: «¿Por qué hoy, que abandonamos en política nuestra conducta pasiva y negligente, no hemos de completar nuestra acción defensiva, atrayéndonos por la simpatía, por la caridad, por la propaganda de veras trascendente de nuestros hechos todos, como

¹¹⁹Miquel FERRÀ, *Vientos nuevos*, «Diario de Mallorca», 19-II-07, pàg. 1.

¹²⁰Pel que fa a aquest i altres articles de Carner a «La Veu de Catalunya» en aquest sentit, vegeu Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 298 i 299.

de nuestros escritos, a los que residen fuera de nuestro campo?» I expressa, finalment, els seus desitjos: «Nosotros quisiéramos como el joven escritor catalán, un catolicismo activo y celoso, pero jamás agrio ni huraño, sino abierto y expansivo, que se ilustrase e ilustrase a los fieles en vez de obcecarles, apartandose más de si, que reconociese el mérito y la virtud donde en realidad se hallaren, que entendiese de una vez el espíritu complicado de nuestros tiempos y supiese hermanarse con él, inspirándole i dirigiéndole, en vez de soñar en resucitar tiempos pasados que no han de volver ni es bien que vuelvan y cuya absoluta ventaja sobre los presentes no es del todo indiscutible».

El contingut de l'article i la referència a Josep Carner ens fa pensar que aquests temes preocupaven els dos amics i que eren motiu freqüent de les seves converses. Per altra part, creim que aquests articles representen tota una fita tant dins la labor periodística de Ferrà com dins la tancada i endarrerida Església mallorquina. A més, es publica quan comença a mancabar la campanya dels catòlics contra el Partit Liberal, a causa de la Llei d'associacions de 1906. Pere Fullana cita un total de 17 articles publicats només al «Diario de Mallorca» contra aquesta Llei. El P. Vives, amic del pare de Ferrà, havia iniciat, des de la direcció del Cercle d'Obrers Catòlics, vinculat al Centre de Defensa Social, mobilitzacions de les associacions mallorquines de caràcter laical.¹²¹

No tenim notícies dels efectes que produïren aquests comentaris dins l'Església mallorquina ni de les repercussions, en tot cas negatives, que li reportaren, només sabem que, tal vegada per amagar-se, Ferrà firmarà amb el pseudònim d'*Helios* els següents articles que tracten aquestes qüestions, els quals es publicaran a la «Gaceta de Mallorca».

1.4.6.3 La «Gaceta de Mallorca»

L'any 1907 el bisbe Campins i el seu vicari general, Mn. Alcover, intenten substituir el «Diario de Mallorca» per un altre diari confesional i alhora obert als nous corrents socials propugnats per Lleó XIII amb la *Rerum Novarum*. En aquest procés serà decisiu Mn. Andreu Pont Llodrà, nascut a Manacor l'any 1861. Mn. Pont fou ordenat

¹²¹Pere FULLANA, *El moviment catòlic a Mallorca. (1875-1912)*, Barcelona, 1994, pàg. 581.

prevere el 1885 i l'any 1898 residí a l'Uruguai. Entre 1901 i 1903 estudià sociologia i el tema del catolicisme social a Alemanya, Bèlgica i França, col·laborant, com M. Ferrà, amb algun article al «Diario de Mallorca». Una vegada acabats els seus estudis socials, se'n tornà a Amèrica, concretament a l'Argentina, on fou nomenat assessor del Govern en qüestions obreres. A l'Argentina havia obtingut el primer premi en el concurs promogut pel Centro Jurídico Nacional de la Argentina l'any 1906 pel treball *Derecho de las huelgas*.¹²²

L'estada i la feina a l'Argentina són interrompudes sobtadament a mitjan 1907, quan el bisbe Campins i Mossèn Alcover el consideren l'home adequat per dirigir el nou diari. La «Gaceta de Mallorca», que apareix el juliol de 1907, intenta ser una aplicació de l'encíclica *Rerum Novarum* i de les idees avançades que importava Mn. Pont dels llocs on havia estat.

Pere Fullana explica que a les eleccions municipals de maig del 1909 la «Gaceta de Mallorca» va donar suport a una candidatura catòlica a l'Ajuntament de Palma, «com a alternativa al caciquisme i com a revolució des de dalt, gradual, pacífica i conscient, en l'expectativa del vot corporatiu, com a única lluita contra el centralisme».¹²³ I afegeix que Mn. Pont «oferia des de les pàgines del diari confesional les línies mestres de la rearticulació social del maurisme; presuposant que es tractava de l'acceptació del sistema democràtic, a la vegada, això era el primer interès de contrarestar l'obrerisme socialista, present a l'Ajuntament de Palma».¹²⁴

La joventut de «Mitjorn» col·labora al nou diari. Miquel Ferrà, que es reconeixerà després amic de Mn. Pont, deu freqüentar la redacció de la «Gaceta de Mallorca» i deu tenir relació amb Mn. Pont, amb qui comparteix, en alguns moments, els problemes del diari. Així en parla a Costa:¹²⁵ «L'endemà de rebre la seva lletra, vaig esser per la redacció

¹²²Un resum d'aquest treball apareix a «Diario de Mallorca», 24-XI-06.

¹²³Pere FULLANA, *El moviment catòlic a Mallorca. (1875-1912)*, Barcelona, 1994, pàg. 583.

¹²⁴Ibidem.

¹²⁵Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa, 9-VII-07.

de la "Gaceta", y vaig trobar En Pont contentíssim de son article sobre "La religió natural" y del bon acert de reproduir aquell fragment tan apropiat al esperit de la "Gaceta". Abans, havia demanat a Mn. Costa que escrivís aquest article per la «Gaceta de Mallorca» en una carta de 29-VII-07. En aquesta carta explica també a Costa l'opinió de Mn. Clascar sobre qui havia de ser l'idioma de l'article i del diari en general: «Mossen Clascar, a-n a qui vaig dir-ho, estava empenyat en que l'article fos en català. Ens recrimina molt que deixem la nostra llengua per escriure a la Gaceta, y diu que la hi hem d'introduir a tota ultrança, valdement no sia més qu'en part».

Aquesta idea sobre la utilització de la llengua devia ser la de Ferrà, però en no considerar-se amb prou autoritat davant Costa per comentar-li el poc ús que es feia del català, acudeix a l'autoritat de Mn. Clascar; prevere important dins l'Església catalana i gran defensor del catalanisme. La preocupació de Ferrà per introduir el català en el diari catòlic és evident.

La seva relació amb Mn. Andreu Pont es plasma en una carta que escriu a Maria Antònia Salvà uns anys més tard, quan Mn. Pont ja era rector de Lluçmajor i amic de Maria Antònia: «Es un amic que jo estim entranyablement; vaig esser casi el seu confident en dies per ell de prova, i pens que un dels que millor el conegueren i més l'estimaren, quant tothom l'avorría -en el fons a causa de la generositat de son esperit. No li dic lo que m'alegra veure avui les seves grans qualitats d'home de cor i de intelligencia reconegudes per tots i apreciades per vostè en tot lo que valen. Ja ho crec que l'aniria a veure si jo venia a Mallorca! D. Andreu es una de les anelles més fortes de la cadena espiritual que'm lliga a la nostra terra, per enfora que corporalment n'estiga».

Ferrà i el seu grup aprofiten la «Gaceta de Mallorca» per a alguna de les seves campanyes, com es desprèn d'una carta a Joan Rosselló: «D. Joan: hi ha una recrudescencia en la campanya quantre la porta de Sta Margalida per part de filisteus y d'iconoclastes. Esper que guanyarem noltros, però per ajudar a nostra victoria moral, voldrém el seu vot demunt La Gaceta, qui aquests dies en tornarà parlar. El mos envii en forma tan simple

y tan breu com vulga. La hi estimarem».¹²⁶ Una altra missiva a Joan Rosselló ens mostra la implicació de Ferrà en el projecte de la «Gaceta de Mallorca». Li comenta que «les últimes impressions sobre la marxa econòmica de la Gaceta son millors que no'ls esperavem».¹²⁷

Ja hem comentat que els articles de Ferrà a la «Gaceta de Mallorca» no sempre apareixen signats amb el seu nom. El pseudònim d'*Helios*, que com ja hem vist usa en els escrits sobre els catòlics, posteriorment també cobreix altres articles de temes diferents. Ell mateix ho manifesta, poc temps després de sortir el diari, en una carta a M. Costa:¹²⁸ «No s'es equivocat respecte den R. Desclergues ni de Helios. Me felicit molt de que les notes d'aquest últim meresquen la seva aprovació. Vaig adoptar aquest títol general per poder parlar baix d'ell de tota casta d'assuntos». En efecte, els escrits signats per *Helios* duen el títol genèric de «*Notas sueltas*».¹²⁹ L'adopció de pseudònim podria ser per imitació del seu amic Josep Carner, el qual n'utilitzava amb freqüència o també, i ens inclinam per aquesta darrera hipòtesi, perquè aquesta classe d'articles podien ser font de problemes familiars o socials, ja que en aquests moments viu la major part de l'any a Mallorca. De fet altres articles —els de crítica literaria, per exemple— van signats amb el seu nom i llinatges.

L'integrisme religiós existent a Mallorca li podia ocasionar problemes, com ja hem tingut ocasió de veure. La participació, amb aquest pseudònim, és assídua en els inicis de la «Gaceta», sobretot en els primers mesos; el 1908 quasi desapareix i el 1909 torna a

¹²⁶Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Palma, 10-I-08.

¹²⁷Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Palma, 16-I-08.

¹²⁸Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa, 9-VII-07.

¹²⁹Respecte del pseudònim, no creim que M. Ferrà l'adoptàs casualment ja que uns quants mesos abans, el febrer i març de 1907, «Mitjorn» havia publicat una narració de Joan Rosselló de Son Forteza titulada *Badia levantina*, en la qual parlava d'un doctor Papyrus que estiuejava al Mal Pas i que «l'acompanya sempre n'Helios jovenet rós y daurat com el sol ixent. N'Helios, es una troballa que va fer el Doctor, anys enrera, pel centre de Castella, y ara es el seu bras dret. Enten els incunables i les velles cròniques, així sien castellanés com catalanes, franceses italianes o llatines, y fins sab corretgir les proves d'imprenta més enrevessades. Tot l'any llegeix davant el Doctor, hores y més hores; pren nota i trau copia de tot lo que aquest li mana; li escriu les lletres de sa nombrosa correspondència, esmena les galerades ambafoses; y encara li queda temps per estudiar y lletgir pel seu compte, per entretenir el menut i complaure la mestressa». (Joan ROSSELLÓ, *La badia levantina*, «Mitjorn», núm. 14, febrer de 1907, any II, pàg. 34). Com que aquest jovenet erudit l'havia d'atreure i li havia de caure simpàtic, segurament en el moment d'adoptar un pseudònim se'n recordà. Per altra part, sembla que tant el doctor Papyrus com Helios eren personatges de carn i os però amb els noms canviats. El Dr. Papyrus era Gabriel Llabrés, erudit local que tenia d'ajudant aquest jovenet de Castella.

aparèixer. Mn. Frederic Clascar¹³⁰ li comenta aquest abandó del periodisme: «Donchs; com es que s'es allunyat del periodisme, tant que a Mallorca necessiten del seu criteri y sentit de les nostres coses? Un hom s'aconsola pensant que deu estar preparant alguna cosa de major eficàcia».

Els articles sense pseudònim són més escassos i de contingut menys compromès. També col·labora a «Ca Nostra» amb algun poema i al Butlletí de la Societat Arqueològica Luliana, encara que amb pocs escrits.

Miquel Ferrà escriu 24 articles a la «Gaceta de Mallorca», concentrats en dues èpoques determinades, no sabem si casualment o per motius biogràfics o del propi diari. Díficilment ho podrem aclarir sens un estudi més profund de la publicació que també ens aclareixi la col·laboració de Ferrà.¹³¹

No podem deixar de banda la coincidència entre el començament de «Gaceta de Mallorca» i el final de «Mitjorn». No sabem si l'aparició de la primera té alguna relació amb la desaparició de la segona però es produeix el transvasament d'alguns col·laboradors: Guillem Reynés, Tous i Maroto, Riber, Galmés, Miquel Ferrà, etc.¹³² La «Gaceta de Mallorca» passa per greus problemes en la seva curta vida i rep atacs fortíssims de l'integrisme illenc, llançats des de les planes dels diaris «El Verdadero» i «La Verdad», en

¹³⁰Carta de Frederic Clascar a Miquel Ferrà, 24-XII-08.

¹³¹La primera etapa d'articles de Miquel Ferrà a «Gaceta de Mallorca» comprèn des de la posada en marxa del diari, el juliol de 1907, fins al febrer de 1908. En aquesta etapa escriu 11 dels articles, la meitat dels quals es concentren entre els mesos de juliol i setembre. Encara n'escriu dos més el desembre, un el gener i un altre el febrer. Després no en tornarà a escriure fins el gener de 1909. En aquests mesos en què escriu poc, deu estar ocupat en els estudis ja que possiblement té la intenció d'acabar els de lletres aquest any, com ja hem vist. En efecte, el 30-VIII-08 escriu a Miquel Duran que no els podrà ajudar fins que no estigui llest d'estudis.

El mes de gener de 1909 començaria la segona etapa, concentrada principalment en aquest mes, en què escriu 7 articles. El mes de febrer n'escriu dos més, el mes de març apareix la seva conferència *Mallorca i la nacionalitat catalana* i després només escriu un article més, que apareix el 21 d'abril.

Les dues etapes es caracteritzen per un contingut temàtic específic, malgrat que alguns temes són comuns a les dues. Al principi abunden els escrits sobre l'actitud dels catòlics davant diversos temes: els enemics exteriors, la bona premsa, la política, etc., seguint la línia iniciada un any abans al «Diario de Mallorca». Alguns, que es repeteixen a l'altra etapa, tracten de la defensa de monuments o de paisatges, i d'altres se centren en la política del moment. Finalment, en publica de crítica literària, que normalment signa amb el seu nom.

En la segona etapa escriu alguns articles de crítica forta als espectacles de «género chico» que es poden veure als teatres de Palma. Ferrà hi defensa la moralitat crítica i ataca la immoralitat dels espectacles i el fet que no tinguin res a veure amb la cultura del país. A 4 articles també critica des del punt de vista moral alguns llibres i revistes que es divulguen la joventut. Els altres tracten els temes que ja hem citat a la primera etapa.

¹³²Els col·laboradors de «Gaceta de Mallorca» segons el primer número són: «M. I. D. Jusep Miralles y Sbert, M. I. D. Antonio Mª Alcover, M. I. D. Mateo Rotger, Rdo Dr. D. Miguel Costa y Llobera, Rdo D. Juan Aguiló y Piña, Rdo. D. Lorenzo Riber, Pbro., Rdo. D. Salvador Galmés, D. Bartolomé Amengual, D. Bartolomé Ferrá y Perelló, D. Miguel Amer y Servera, D. Juan Rosselló de So'n Forteza y don Miguel Ferrá y Juan». Hem de destacar que Bartomeu Amengual hi participi des del principi.

la línia més integrista de l'Església. Totes aquestes vicissituds desembocaren en la dimissió de Mn. Pont i el seu nomenament com a rector de Marratxí i, finalment, en la desaparició del diari uns mesos després de la «Setmana Tràgica», segurament amb molta relació amb aquest fet i la reculada cap a postures més conservadores i integristes que la por va provocar a Mallorca.

Fóra molt interessant tenir més informació sobre la «Gaceta de Mallorca», la seva vida i la seva desaparició, les persones que hi col·laboraren i el que va representar per a l'Església i la societat mallorquina d'aquells anys.¹³³

Pel que fa a les col·laboracions de Miquel Ferrà als diferents periòdics, s'ha de remarcar també, que el 4 de febrer de 1908 envia una targeta a Mn. Alcover per assabentar-lo que havia tirat al correu la correspondència per a «La Veu»¹³⁴ i afegeix: «La seva idea de recomanar-me V. a-n aquella gent m'agrada- ja hu crec! y le hi agrairé molt». No sabem gaire a quina recomanació fa referència però ens imaginam que seria per col·laborar a «La Veu de Catalunya». Això no obstant, no hem localitzat cap col·laboració signada per Ferrà a «La Veu de Catalunya» durant aquests anys. Tal vegada usava un pseudònim o no firmava els articles.

a) Els articles sobre catolicisme i catolicisme social

Ja hem comentat que Miquel Ferrà havia escrit dos articles sobre catolicisme al «Diario de Mallorca», firmats amb el seu nom. Quan el juliol de 1907 apareixi el periòdic catolicosocial dirigit per Mn. Andreu Pont, Ferrà també hi col·labora, ara amb un pseudònim. Els seus articles sobre catolicisme a la «Gaceta de Mallorca» mantenen la mateixa tònica dels anteriors: en publica un dia 26 de juliol i els altres dia 1, 3, 13 i 22 d'agost. A partir d'aquest mes, malgrat que continuï escrivint-hi no publicarà més articles sobre la qüestió. Desconeixem el motiu d'aquest canvi però podria estar relacionat amb la publicació de l'encíclica antimodernista de Pius X, de març de 1907, encara que no hauria

¹³³Com a petita contribució, vegeu Francesc LLADÓ, *La «Gaceta de Mallorca». Els problemes d'un diari catòlico-social a la Mallorca de principis de segle*, «Randa», núm. 35, pàg. 77-90.

¹³⁴Suposam que es tracta de la correspondència de «La Veu de Catalunya» amb la «Gaceta de Mallorca» o la del BSAL.

arribat a Ferrà fins el mes d'agost. A partir d'aquest moment, els articles seran de defensa del paisatge rural i urbà, de crítica literària, de política, de moralitat, sobre la llengua, etc.

Vegem ara el contingut d'aquests articles. El primer i el tercer, que tracten de catolicisme social, seran comentats més envant. En el segon, *Notas sueltas. Meditemos*,¹³⁵ afirma que els catòlics es queixen que el món està perdut, que s'ha apartat de l'Església però no han sabut veure que aquest apartament no és de Crist, sinó dels catòlics. El poble, la humanitat estan assedegats d'amor i de consol.¹³⁶ Al quart article, *Católicos prácticos*,¹³⁷ propugna la tasca individual, la necessitat que cadascú poseeixi l'esperit cristià.¹³⁸ En el darrer d'aquests articles sobre catolicisme *Católicos asustados*¹³⁹ critica els catòlics que davant les tempestes actuals no volen paraigües ni abrics i han optat per tancar portes i finestres. Dins el seu món apartat i artificial, els cristians han perdut el sentit de tota solidaritat humana, han renunciat a la intervenció, a la gran vida moderna.¹⁴⁰

¹³⁵«La Gaceta de Mallorca», 26-VII-07, signat Helios.

¹³⁶*Muchos de nuestros enemigos, en medio de su ceguera, de su poca fe, respetan aún a Jesucristo. No es de Cristo que quiere renegar el pueblo, al renegar de nosotros. Si Jesucristo volviera la muchedumbre lo seguiría otra vez como le seguía en Galilea. Un alma extraviada no es un alma pervertida, y la del pueblo es, aún, sana en medio de sus extravíos. Con la misma facilidad con la que se extravía se la llevaría al buen camino. El prestigio de la Verdad, de la bondad, del Amor sobre las almas simples es irresistible. La humanidad de hoy, que sufre quizá, sin saberlo quizá una infinita sed de amor y de consuelo, ¡Como se echaría en brazos de Aquel que se le ofrece!*

Pero, ¿que hacemos los católicos para atraer el pueblo a Jesucristo?

Los católicos no nos hemos acercado verdaderamente al pueblo extraviado. Formamos hoy una especie de clase: los buenos, que ayunan, van al templo, pagan diezmos a la Iglesia fomentan la buena prensa, y, sobre todo, se apartan con cuidado de los malos, porque no son como ellos...

Entre los católicos y el resto del mundo parece existir hoy un bloque de hielo. ¿es eso la efusión de verdadera caridad que ha de romperlo?

Algo que no es el aroma de Cristo percibe en nosotros el instinto del pueblo, certero como el de los niños. Su alejamiento debiera inquietarnos más de lo que nos inquieta». (Notas sueltas. Meditemos, «Gaceta de Mallorca», 26-VII-07, signat Helios.)

¹³⁷«Gaceta de Mallorca», 13-VIII-07.

¹³⁸Si aquest esperit informava la vida dels cristians es difondria allà on anassin, ablaniria els cors i els atrauria, fondria prejudicis i guanyaria simpaties. Si els catòlics feien això seria fàcil la seva penetració dins el poble. Alguns catòlics dits pràctics han agafat una altra tàctica, reduir el catolicisme a manifestacions externes, a vegades sectàries contra tot el que traspassi els seus motlles. Propugna també una labor interna de reforma, d'adaptació a la doctrina de Crist atès que molts d'aquests combinen el seu zel amb grans defectes morals. Resumint-ho, considera que els cristians s'han de preocupar més de ser-ho que de semblar-ho. Així la seva conducta transcendirà sense necessitat de manifestacions exteriors.

¹³⁹«Gaceta de Mallorca», 22-VIII-07.

¹⁴⁰Tots els grans moviments socials, intel·lectuals i artístics tenen lloc sense el concurs dels catòlics. Una família de periòdics i de setmanaris pietosos dona l'únic aliment intel·lectual garantit però estèril i a través d'ell els camps vedats pareixen més incitants i temptadors.

Aquesta classe d'educació fa impossible i nul·la tota influència catòlica sobre un món i uns temps que els catòlics no volen conèixer i renunciant a conquerir-los els lliuren al mal. En segon lloc, ajuden a formar esperits apocats i raquítics, exposats a desfer-se al primer aire, acostumats a viure sempre tancats per dedins i en una atmosfera artificial d'hivernacle. Això és petrificar els esperits enlloc de desenvolupar-los harmònicament; fiar a una perpètua ignorància la conservació de la innocència. I segons principis de la vida espiritual, aplicables a la vida social la innocència és a certa edat més perillosa que bona. Els nostres temps reclamen pits robusts, arbres

Podríem concloure aquest apartat dient que el catolicisme de Miquel Ferrà pretén ser autèntic, obert, fonamentat en l'Evangeli. El catolicisme ha d'assumir una regeneració interior, basada en la transformació de l'individu. D'aquesta transformació s'ha de passar a una acció social, i només quan s'hagin superat aquestes etapes serà possible la participació en política. Si no, serà començar la casa per la teulada.

Propugna, per tant, un catolicisme:

1) Basat en l'esperit de l'evangeli. A l'article *Vientos Nuevos I* diu que els partits cauen més per la corrupció i manca de virtut interna que pel poder dels seus enemics exteriors, i continua: «*Eso es lo que nos pasará a nosotros si no buscamos en los principios del Evangelio, hoy más extraños a nuestra conducta práctica individual y social de lo que muchos piensan, esa virtud que nos falta*». Al segon article, amb el mateix títol, expressa que la incomunicació en què han caigut els catòlics es: «*[...] opuesta por igual al sentimiento de humanidad que nos liga a todo hombre y al espíritu del Evangelio lleno de caridad y tolerancia, —más tolerante ciertamente con la sinceridad humilde del pecador que con el orgullo de la pureza farisaica*».

2) Interior: «*Nosotros creemos en [...] una revolución por dentro que nos purifique de nuestros defectos y nos dé el espíritu que nos falta*». ¹⁴¹

3) No exclusivista: «*Esos exclusivismos hostiles nos han hecho aparecer a los ojos de nuestros enemigos como representantes no de una doctrina tan esencialmente expansiva y sináptica a los mismos incrédulos no obcecados, como la Cristiana, sino de una pequeña secta llena de ignorancias, de prejuicios y de pasiones*». I també: «*Los católicos no nos hemos acercado verdaderamente al pueblo extraviado. Formamos hoy una especie de clase: los buenos, que ayunan, van al templo, pagan diezmos a la Iglesia, fomentan la buena prensa, y, sobre todo, se apartan con cuidado de los malos, porque no son como ellos...*». ¹⁴²

forts i ben arrelats per viure a tots els vents i no fluïxes plantes d'estufa, incapaces de flor en fruit com les que es cultiven al camp catòlic.

¹⁴¹*Vientos nuevos II*, «Diario de Mallorca», 19-II-07, pàg. 1.

¹⁴²*Meditemos*, «Gaceta de Mallorca», 26-VII-07.

4) Més individual i social que polític:

«Los católicos españoles aspiran a formar un partido. Justa y recomendable es la unión en defensa de los intereses del catolicismo, cuando estos se hallan amenazados; pero hierra quien fie principalmente el triunfo de la Religión a una labor política. [...]»

*«Quiero decir con eso que ninguna labor política es verdaderamente fecunda si no va precedida de otra labor social preliminar sobre la cual se asiente sólidamente. Antes de ir a la conquista de las urnas debemos ir a la conquista del pueblo. Debemos hacer pueblo, antes que partido. Debemos conocerle, educarle, hacer que nuestros ideales encarnen vivamente en su corazón como carne de su carne y sangre de su sangre. El árbol crece más cuanto más adentro arraiga. Eso de hacerle echar hojas antes que eche raíces servirá sólo para que se lo lleve más pronto el viento».*¹⁴³

5) Obert als grans corrents que marquen el curs de la història:

*«No es racional prescindir de estas grandes corrientes que marcan un curso providencial en la Historia, y que arrollarán fatalmente al que se las oponga de frente. Nuestra Misión es por el contrario la de informarlas y encauzarlas convirtiéndolas en fuente de vida esa fuerza enorme abandonada hoy en manos de los sectarios».*¹⁴⁴

7) Tolerant.

8) Il·lustrat i que il·lustri els feels.

9) Basat en el prestigi de la Veritat, la Bondat i l'Amor.

10) Acostat al poble. La força política vindrà de l'arrelament dels ideals cristians en el poble i de la solidaritat dels catòlics amb ell, en la confiança que li inspirin.

11) Basat en les obres més que en les paraules. No és la bandera ni el programa escollit el que fa virtuoses els homes sinó la pràctica de la doctrina professada.

I, conseqüentment, Miquel Ferrà està en contra d'un catolicisme:

1) Conservador per contraposició a «revolucionari»:

*«[...] es deplorable la actitud conservadora en que nos hemos parado los católicos. Y entiéndase que usamos aquí esta palabra en un sentido mucho más trascendental y profundo que el meramente político. Somos inmóviles en el fondo de nuestro espíritu. Nos sentimos adversos o indiferentes a todo lo que sea agitación, reforma, juventud de ideas,; y a fe que todo eso necesitamos si queremos vivir la vida de hoy».*¹⁴⁵

2) Tancat, per defensar la puresa d'unes doctrines:

¹⁴³Un error, «Gaceta de Mallorca», 1-VIII-07.

¹⁴⁴Vientos nuevos I, «Diario de Mallorca» 4-VII-06.

¹⁴⁵Ibidem«

«Hace ya tiempo venimos notando un infecundo estancamiento intelectual y moral en que muchos católicos han creído de su deber encerrarse -sin duda con la mayor buena fe-, para defender la pureza de sus doctrinas en medio del torbellino moderno; y que ha degenerado casi en incomunicación misantrópica [...]»¹⁴⁶

Hem de remarcar que no hem trobat el nom de Miquel Ferrà a cap cercle d'obriers catòlics ni a cap congregació mariana. L'absència podria ser deguda al caràcter espanyolista i excessivament conservador d'aquestes institucions. Per altra banda, devia pertànyer a l'Adoració Nocturna pel que comenta per carta a Maria Antònia Salvà¹⁴⁷. Finalment, més endavant exemplificarem la seva actitud en contra de la «Buena prensa»

Analitzarem ara els articles sobre catolicisme social. Les idees de Miquel Ferrà d'un catolicisme obert a tots el vents es deuen reforçar quan el mes de juny de 1907 ve a Mallorca Mn. Andreu Pont i Llodrà per dirigir un setmanari catòlic renovat que dugui a terme una formació catolicosocial entre els catòlics mallorquins. Segurament Ferrà li és presentat i d'aquesta coneixença neix una bona amistat i una clara influència de les idees de Mn. Pont. La idea del catolicisme social no li era totalment nova: són pare ja havia estat fidel seguidor de les doctrines socials de Lleó XIII, però a través de Mn. Pont aquesta idea segurament amplia els seus horitzons. I així, molt poc temps després de l'aparició del diari, hi escriu sota el pseudònim d'*Helios* un article catolicosocial.

Alhora que freqüenta la redacció del diari també acompanya Mn. Pont en algunes de les seves missions socials, com és el cas d'una visita als treballadors del túnel de Sóller. Mn. Pont hi va per mediar entre els obrers, que s'havien posat en vaga uns dies abans, i el governador.¹⁴⁸ Miquel Ferrà aprofita l'ocasió per escriure'n un article a la «Gaceta», en el qual no tracta per res de la vaga, ofereix una visió idealitzada dels obrers i remarca la importància que tenen per a la societat.¹⁴⁹ Seguidament d'una manera molt discreta, surt

¹⁴⁶*Vientos II*, «Diario de Mallorca», 19-II-07.

¹⁴⁷Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 14-II-07.

¹⁴⁸Per a aquest tema vegeu Pere FULLANA, *El moviment catòlic a Mallorca. (1875-1912)*, Barcelona, 1994, pàg. 550-555.

¹⁴⁹«¿cuántos viajeros, al cruzarlo acomodados en confortable vagones, se acordarán del pobre minero, de ese heroico operario de la civilización que hoy lo está abriendo con su duro e inaudito esfuerzo?». I més endavant: «[...] cuatro hombres batallan [...] Cada ocho horas se relevan en aquella labor penosa, tenaz, absurda, que dura día y noche...// Dios mío! y con qué hurra merecerían ser saludados esos héroes del trabajo al salir a la luz del día de su imperio de dolor y de tinieblas! ¡Con qué honra y

en defensa seva i reivindica tímidament unes reformes de les condicions de treball.¹⁵⁰ Dóna també una visió idealitzada i paternalista de la missió de Mn. Pont i de la relació d'aquest amb els obrers¹⁵¹ i conclou l'escrit amb una reflexió sobre la missió del clero en el món obrer.¹⁵²

En un altre article, *Un error*,¹⁵³ critica el partit catòlic perquè pretén reformar el cos social abans que el seu esperit. Afirma després que la idea de partit catòlic, de filiació liberal, està molt arrelada a Espanya i la tasca política no és fecunda si no es basa en una de social que la precedeixi. Segons Ferrà, abans que les urnes cal conquistar el poble, els catòlics han de fer poble abans que partit, han de fer arrelar els seus ideals al cor del poble, han de fer arrels abans que fulles. La força política dels catòlics romandrà en l'arrelament dels seus ideals en el poble, en la confiança que li inspirin, en la solidaritat dels seus interessos i els dels catòlics. En parlar de poble, es refereix especialment a la massa obrera, la força de la qual segons ell és major de cada dia i els seus interessos són dignes de ser defensats pels cristians. La solidaritat amb el poble no existeix, perquè han descurat l'obra social, el poble viu lluny dels catòlics i no coneixen les seves necessitats.

Continua dient que els enemics del catolicisme s'han apoderat del poble i en aquestes condicions la improvisació d'un partit catòlic a Espanya podria ser no tan sols estèril sinó també nociva, perquè seria trist un partit catòlic representat pel clero i les gents pietoses davant un partit popular. I si els catòlics no formen el partit popular, aquest es

estima debiera pagar la Sociedad lo enorme de sus servicios! Solamente el genio de Constantino Meunier, el gran escultor belga, ha podido expresar en sus obras inmortales toda la nobleza de aquellos durísimos cansancios». Una visita al túnel de Buñola, «Gaceta de Mallorca», 23-XI-07.

¹⁵⁰«Nosotros no sabemos los recursos de la empresa del túnel de Sóller, pero creemos que en conciencia ninguna comodidad, ninguna condición higiénica que se pueda debe regatearse a esos operarios!». *Ibidem.*

¹⁵¹«Acompañábamos al Dr. de la GACETA DE MALLORCA. Los mineros nos reciben con afectuosa cortésia. Nuestra conversación dura poco, pero al estrechar su mano para despedirnos, estrechamos la mano de cuatro amigos. Aquellos corazones francos han explotado a las breves y calientes palabras del apóstol. Bien conocen a quien les quiere.

-Nadie todavía nos ha hablado así como vos nos habláis, -dice uno de ellos». Ibidem.

¹⁵²«¡Ah, si todos los que lean esto lo meditaran profundamente! Si los católicos fuéramos al pueblo y le habláramos su lenguaje, que es el lenguaje de la sinceridad más absoluta, no sustituible por ñoñas gangosidades!

No dudéis de ello. El día que nuestro sacerdote, purificado de toda mezquindad y lleno de verdadero espíritu cristiano, aparezca en medio de las minas y de las fábricas -no para tender a los obreros un anzuelito espiritual mal recubierto por un candoroso cebo, -sino para entregarle de veras su corazón entero palpitante, los obreros volverán a la Iglesia».

¹⁵³«Gaceta de Mallorca», 1-VII-07.

forma ja contra ells. Per amor a la religió i a Jesucrist, el gran Amic del poble, els catòlics no ho han de consentir.

No trobam altre article de Ferrà en aquesta línia —tal vegada féu servir algun altre pseudònim. Només quan Mn. Pont ha de dimitir com a director de la «Gaceta de Mallorca» per les fortes pressions que rep el bisbe dels integristes, escriu l'article *L'obra de Mossen Pont*¹⁵⁴ des de les pàgines de «Ca Nostra» per lamentar-se del fracàs de la iniciativa innovadora del periòdic. En la seva anàlisi de les causes del fracàs podem detectar què pensava d'aquest tema. Afirmar que la dimissió significa «el fracàs momentani de la minoria intel·lectual catòlica atenta, sense deixarsen emportar massa a les corrents de la nostra època y enamorada de les orientacions democràtiques y socials de Lleó XIII». Seguidament exposa la trajectòria de la «Gaceta de Mallorca» amb aquestes paraules:

«La Gaceta de Mallorca rompé amb la tradició d'aquell periodisme batallador, tant de moda a Espanya y tan desmoralisador segons el Bisbe de Vich, qui té per única tàctica atiar odis y enfondir abismes entre'ls catòlics y tots els que no s'ho diuen; y s'inspirá en un criteri d'imparcialitat serena acceptant lo bò de tots els partits y de totes les escoles y combatent els defectes de tots, valdement fossin dels nostres.

Comprengué l'esterilitat d'un partit catòlic representant exclusiu de la gent piadosa y indiferent a tot lo que fos política religiosa, y en lloc de fomentar entusiasmes polítics, procurá interessar els catòlics en totes les qüestions palpitants del dia.

Considerant la justícia de les aspiracions obreres despallades de tot esperit sectari, la necessitat d'encaussarles per vies llegendimes si no volem esposar els fonaments del ordre social al perill dels desbordaments, y l'urgència de desmentir la calúnnia del socialisme irreligiós que presenta sistemàticament l'Església com aliada natural del capitalisme y còmplice de tots sos abusos; dedicá la Gaceta preferent atenció a la defensa dels interessos obrers y recordá mes d'un pic aquella ensenyansa de Lleó XIII: "Tots els drets deuen ser religiosament respectats y protegits, però especialment els drets dels humils y necessitats; ja que la classe rica ben parapetada en ses riqueses necessita manco de la tutela pública"».

Seguidament es demana com aquest programa pogué despertar tantes hostilitats i rezels en el camp catòlic, com ha donat tants pocs resultats? Parla de personalismes i falta de tàctica i transigència en algunes ocasions, però que la inconsciència i l'absoluta falta de preparació de la gent tant hisendada com treballadora és suficient per explicar-ho. Fa referència als treballadors «embrutits uns per la taverna o engatats per vagues utopies socialistes, resignats altres dins una honesta pobresa, tots ells mancats de cultura, de vertader sentit de solidaritat y d'aspiracions concretes desconfiaren o ni tan sols se n'adona-

¹⁵⁴«Ca Nostra», 20-XI-09. Signat Iv.

ren de que anàs per ells». Després explica el fracàs dels rics que pensaren que «donar als obrers era una mala cosa socialista, y que parlarlos dels seus drets era despertar a ca ses que dormen, com si demunt aquesta sòn embrutidora i perillosa per que es falsa, estigués ben assentada la pau social». Continua dient que no compregueren que aquesta pau només s'assenta «en el benestar moral i material del obrer» i que «l'aspiració a n-aquest benestar es justa y convenient, y que l'amic del poble que li mostra els medis lligítims de satisferla, encara que sia lluitant contra abusos de patrons que tots reconeixem privadament, y citam a voltes noms y llinatges, no ataca l'ordre social que'ls catòlics estimam, sino que destrueix les rels del desordre».

I acaba afirmant que, malgrat la manca de comprensió de molts dels catòlics, la retirada de Mn. Pont no el descoratja i n'espera una nova tasca, tal volta més profitosa i, a pesar que la feina feta pugui semblar perduda, a la llarga no serà estèril el «treball de roturació de les intel·ligències, que havia de precedir a tot altre» i ja vindrà el dia en què fruitaran les llavors sembrades.

L'article ens revela que el catolicisme social de Miquel Ferrà és encara de caire conservador i el que pretén és evitar els desordres socials i la revolució que poden provocar les precàries condicions dels treballadors i la diferència abismal entre capitalistes i obrers.

Fent referència a la mateixa qüestió, Pere Fullana comenta:

«Molt s'ha insistit que la participació catòlica en el camp social té un fonament ideològic tradicionalista, més que liberal. Aquí cal puntualitzar alguns aspectes importants. El socialcristianisme és antiliberal i antisocialista, però no sempre el lideren persones afins al tradicionalisme polític. Existeix un reformisme confessional que, des del punt de vista catòlic, és progressista i acusat de modernista, i, des del polític, moderat i conservador, nascut del neotomisme més obert. És clar que, sovint, la ideologia catòlica es mostra neoromàntica i neogremialista, per tal com és fruit de la idealització d'una societat sense classes i religiosament catòlica».¹⁵⁵

¹⁵⁵Pere FULLANA, *El moviment catòlic a Mallorca. (1875-1912)*, Barcelona, 1994, pàg. 536.

El fracàs del catolicisme social de la «Gaceta de Mallorca» degué fer veure a Ferrà que la societat mallorquina no estava per rebre el missatge catolicosocial que li havia volgut transmetre el diari. A partir d'aquest moments, ja no es troben més articles catolicosocials seus. Encara farà alguna referència al seu catolicisme social i a l'odi que li tenen els filisteus mallorquins en algun dels articles de la «Campanya damunt el "Sóller"» que ja comentarem, però Ferrà degué decidir aleshores que la seva actuació havia d'anar per altres vies més adients al seu tarannà, com el nacionalisme, la poesia i la formació del poble a través d'una pedagogia adient que intentarà aplicar amb els seus articles.

b) Política: Maura i el catalanisme

Ja hem tractat àmpliament la política catalanista i a favor de la Solidaritat i la Lliga que caracteritza la revista «Mitjorn». Quan desapareix la revista, Miquel segueix aquesta línia a la «Gaceta de Mallorca» amb una sèrie d'articles, que compleixen dues funcions fonamentals: aclarir els malentesos que els elements i partits anticatalans difonen a Mallorca en contra del catalanisme, i defensar la política d'entesa entre Maura i la Solidaritat. És un seguidor fidel de la vessant dretana de la Solidaritat, és a dir, de la política de la Lliga i especialment la de Cambó. En aquest sentit, Ferrà devia intentar convèncer la conservadora societat mallorquina i els seus dirigents de fins a quin punt eren conservadores pròximes a ells les idees que intentaven dur a la pràctica els catalanistes i Antoni Maura. A més, segueix la mateixa orientació que Costa, Mn. Alcover i, en general, l'Església mallorquina, aliada amb el projecte conservador de Maura a Mallorca. Per a l'Església, el Projecte de llei d'Administració local del mateix Maura era el programa que des del poder podia regenerar la societat espanyola i evitar així el triomf de les forces revolucionàries, de cada dia amb més adeptes.

Per altra part, Ferrà aprofita els seus articles, com sempre, per desradicalitzar els plantejaments d'altres diaris. Tanmateix, els seus tenen sempre com a far el nacionalisme i segueixen les directrius de Maura en la mesura que defensen el catalanisme. Ja veurem la reacció de Ferrà quan Maura i el catalanisme tirin cadascun pel seu vent.

Escriu quatre articles de caràcter polític per a la «Gaceta de Mallorca». Al primer, sense títol¹⁵⁶ i datat a Barcelona el 22 de setembre de 1907, Ferrà, que devia ser a la capital del Principat, comenta la inscripció «*Muera España!*» apareguda al peu de l'estàtua a Casanova. Ferrà malda per neutralitzar les idees anticatalanistes que s'havien difós a Mallorca amb aquest motiu, explicant que els lerrouxistes han fet la inscripció per denunciar-la seguidament. Vol evidenciar la falsedat d'aquests elements lerrouxistes i de tots els seus seguidors. Per altra part, hi exposa la feina de regeneració d'Espanya que ha emprès el catalanisme i afirma que els antiespanyols no són els catalanistes sinó els qui promouen polítiques anticatalanistes, les quals han radicalitzat el catalanisme. En aquest sentit, Ferrà és un seguidor fidel de les idees de Francesc Cambó.

A Maura «*judío*»¹⁵⁷ comenta un altre article aparegut a «El Mundo» —diari que Ferrà qualifica d'«*explotador del patriotismo anti-catalán*»—, on amb motiu de l'entesa entre Maura i la Solidaritat es diu que Maura i tots els catalans són jueus. El qualificatiu, que aleshores volia dir *traïdor*, és reconvertit per Ferrà, que estableix una paritat de raça entre Maura i els catalans per exaltar el caràcter pràctic de la política de Maura, un caràcter pràctic que no pot haver après a Madrid, lloc de política advocadesca, sinó que li ha de venir de la identitat de raça amb els catalans, comuna a tots els mallorquins i només deteriorada perquè ha cedit a les influències exteriors. Així, els «jueus» combaten els filisteus i Maura com a «jueu» està destinat a obrir les portes de la ciutat als vencedors.

Al tercer article, *Los extremos se tocan*,¹⁵⁸ critica tant els membres esquerrans de la Solidaritat que veuen amb mals ulls Cambó, i que considera els pitjors enemics de Catalunya, com els qui anomena patrioters de la unitat a tot preu, per als quals Maura és un venut al catalanisme quan vol satisfer mínimament les necessitats de Catalunya. Per altra part defensa, contra algunes crítiques dels dos bàndols, el fet que la política de Solidaritat

¹⁵⁶*Notas sueltas*, «Gaceta de Mallorca», 27-09-07.

¹⁵⁷«Gaceta de Mallorca», 7-XII-07.

¹⁵⁸«Gaceta de Mallorca», 2-I-09.

sigui espanyolitzadora, afirmant que precisament aquesta és la seva raó de ser. Finalment, defensa la compatibilitat amb Espanya de les reivindicacions del catalanisme i viceversa.

Aquests tres articles sobre política a «Gaceta de Mallorca» són ben significatius de com valora la política catalanista i les relacions entre el catalanisme i l'Estat espanyol. Per a Ferrà el pacte entre Maura i els catalanistes és positiu per les possibilitats que es dugui a terme sense radicalitzacions, per a ell estèrils. És una concepció que aleshores coincideix plenament amb la de Miquel dels S. Oliver.¹⁵⁹

El quart article, *Nuestra protesta*,¹⁶⁰ que havia d'aparèixer a la «Gaceta de Mallorca» no es publica a causa dels problemes ocasionats per la Setmana Tràgica. Finalment, el recullen les pàgines de «Ca Nostra». Com que fa referència a la Setmana Tràgica, el comentarem més endavant. A partir de març de 1909 Miquel Ferrà ja no publica més a la «Gaceta de Mallorca» i col·labora a «Ca Nostra».

c) Nacionalisme

Ja hem vist que els articles polítics de Ferrà a la «Gaceta de Mallorca» tenen com a eix el nacionalisme català relacionat amb la política espanyola. Però a *Notas sueltas. Comentario*¹⁶¹ defensa directament el nacionalisme a partir d'una notícia de diari vinguda de París sobre el separatisme d'Islàndia. Amb ironia, hi mostra el diferent tracte que reben aquest separatisme i el de Catalunya: per estudiar-lo hi va el rei, polítics, científics i homes de negoci i es demana com és que per solucionar el separatisme, basat en raons de tipus sentimental com la raça, la literatura i l'amor a les tradicions s'hi envien científics i no s'hi envia l'exèrcit per castigar els traidors. També es demana perquè hi ha sempre poetes implicats en el separatisme i seguidament quina maleïda virulència s'amagarà en les coses sentimentals, en la literatura, en les tradicions. Afirma que és un misteri però que decididament els poetes són quelcom més que uns boigs inofensius. Sigui com sigui,

¹⁵⁹Vegeu Gregori MIR, *Miquel dels Sants Oliver. Nacionalisme i síntesi liberal-conservadora (1898-1919)*, Mallorca, 1993.

¹⁶⁰«Ca Nostra», 7-VIII-09. Signat M. Ferrà.

¹⁶¹«Gaceta de Mallorca», 3-VIII-07.

Dinamarca vol retenir Islàndia, per la qual cosa li concedeix una àmplia autonomia i la subvenciona amb 321 mil corones.

Ferrà acaba dient: «*¿No hubiera sido más corto abolir de real orden, desde Copenhague, la raza, la literatura, las tradiciones y el amor a todo eso de los islandeses, y el separatismo hubiera caído por su base?...*».

L'article dibuixa ben clarament el model que segons Ferrà hauria estat l'ideal per a les Illes: una autonomia semblant a la d'Islàndia que encara trigaria 70 anys a arribar. Per altra part, atribueix una funció fonamental i revolucionària a la tradició, la poesia i la literatura en general en el desvetllament dels pobles, fase sense la qual —segons ell— no s'obté l'autonomia desitjada. Serà la idea que l'any 1911 intentarà dur a la pràctica amb la campanya sobre el «Sóller». Finalment no podem deixar de citar la ironia amb que és escrit l'article.

En altres articles exposa la seva postura en defensa del catalanisme i d'un cert mallorquinisme. A *De cultura catalana*. «*El somni d'una nit d'estiu*»¹⁶² exalta el moviment literari català afirmant que, després dels primers optimismes, ha entrat en una etapa d'autocrítica i perfeccionament que li ha permès comparar-se amb Europa i veure el gran abisme que els separa. Explica que fruit del nou esperit del renaixement català és la fundació de la Biblioteca Popular dels Grans Mestres, que ha emprès l'obra de traduir Shakespeare, en la qual participen J. Carner, M. S. Oliver i M. de Montoliu. Lloa l'edició d'*El somni d'una nit d'estiu* —de la qual en publica un paràgraf— feta per Carner i comenta que és l'obra d'un poeta que comprèn, estima i sent pel seu compte la gràcia de l'original. Parla més endavant de la diferenciació entre llenguatge culte i llenguatge popular i de la quantitat de lèxic que ha introduït Carner en la moderna llengua catalana, enriquint-la amb paraules arcaiques tretes dels nostres clàssics: «*Me place el "Sueño" de Shakespeare resoñado por el más alado y sutil de nuestros poetas, que comparte ahora con Ors, el glosador inimitable de La Veu, la tarea de educar, refinar y aristocratizar (quizás con*

¹⁶²«Gaceta de Mallorca», 19-II-08.

alguna mengua de otras cualidades artísticas más esenciales) el sentido de la juventud catalana». I acaba amb el vot amb el qual Carner ofereix la seva traducció als lectors.

L'article reflecteix els ideals noucentistes i la tasca, tant de Carner com d'Ors, en el desvetlament de la joventut catalana per inculcar-li les idees noucentistes, una tasca que consistirà a bastir tota una llengua i una cultura que havien estat anorreades i que Ferrà també iniciarà uns anys més tard amb els articles de la ja esmentada campanya sobre el «Sóller». També seria ben interessant saber quines són les qualitats artístiques que Ferrà considera «*más esenciales*» que «*educar, refinar y aristocratizar*». Tal volta amb aquesta frase ja volia començar a marcar una distància entre el catalanisme mallorquí i el català.

Analitzarem ara el mallorquinisme als articles de Ferrà. *Verdades crudas*¹⁶³ és el segon dels que parlen en contra de la immoralitat dels espectacles, que ja comentarem. En aquest article explica que quan cada hivern comença la temporada de teatre i ve la primera companyia de «*género chico*», algunes veus honrades que protesten contra la immoralitat, els pocs escrúpols de l'empresa i la indiferència de les autoritats es perden en el buit. Comenta que molts les consideren fruit de la «*mojigatería*» i ningú dona a l'assumpte de la immoralitat pública la importància sinistra que té. També afirma que ningú calcula com influeixen en la vida, en els costums i en el mateix pervindre del poble mallorquí.

Seguidament expressa la seva adhesió amb tota l'ànima a tots els qui la combaten en nom de la religió i els seus manaments, de la llei natural i de la simple dignitat humana o per simple estètica i «*decoro*». Però matisa que en aquesta ocasió la seva protesta és en nom de Mallorca, la pàtria dels mallorquins, el futur i els interessos de la qual veu amenaçats. Es queixa que el poble mallorquí s'eduqui, quasi exclusivament, en el teatre del «*genero chico*» i que hi assisteixin persones de posició i d'influència que haurien de donar un altre exemple a la societat, com també hi van els obrers i gent de poble de cada dia més degradats i irredimibles. Tots —diu— es banyen en aquest fang on s'ofega tot ideal.

¹⁶³«Gaceta de Mallorca», 14-I-09. Signat Miguel Ferrà.

Opina a continuació que la joventut mallorquina, més semblant a la de Madrid que descriu Maeztu que a d'altres més properes i exemplars, troba en aquests espectacles la seva delícia. Ni la ciència, ni l'art, ni la política sèriosa ocupen mai els seus pensaments ni les seves converses, la qual cosa té com a conseqüència un esperit de frivolitat, un afebliment de les facultats més altes, una manca d'ideal desconsoladora i, en els fons d'aquesta misèria espiritual, la morbosa obsessió d'unes imatges lúbriques i d'uns plaers vergonyosos. Es demana quina serà la Mallorca del demà amb tals elements joves i es respon que, simplement, un poble de degenerats. Afirmar després que no sap si cauran bé a cert «mallorquinisme» aquestes apreciacions tan depressives però que ell llança aquestes crues veritats amb el més profund instint patriòtic. Per acabar, diu que cal parlar clar i alt per tal que s'entengui la importància del perill que molts pocs han vist, començant per les autoritats que no fan res per evitar aquest pla sistemàtic de degeneració d'un poble.

L'article és una crítica a la provinciana i desarrelada ciutat de Palma. Ferrà detecta en els espectacles del «*genero chico*» molt més que una immoralitat religiosa: la satisfacció en uns espectacles del tot forasters, tant pel que fa a la llengua com als costums. A diferència de certa joventut catalana, la joventut mallorquina gaudeix d'aquests espectacles, quan per a ell el comportament normal seria que assistissin a teatre en català d'autors de qualitat com Guimerà. Per altra banda, critica la hipocresia de Palma, tan tancada en qüestions sexuals però que legitima aquests espectacles basant-se en què són teatre i, per tant, art.

d) Defensa del paisatge natural i urbà

A la «Gaceta de Mallorca», Miquel Ferrà comença a publicar articles en defensa del paisatge natural i urbà, una defensa que no abandonarà mai en tota la seva vida periodística, és a dir, fins el 1936.

Vegem en primer lloc la defensa del paisatge natural. Miquel del Sants Oliver havia propugnat des de les pàgines de «La Almudaina» l'obertura de Mallorca al progrés industrial i turístic. Ben segur que aquest progrés propugnat per Oliver tenia en compte els

elements culturals i autoctòns del país i no hi anava, per tant, en contra. El seu fracàs en impulsar els elements materials de Mallorca en aquest sentit havia fet que aquests elements progressassin de totes maneres, però totalment desvinculats dels seus plantejaments d'obertura i progrés també espiritual i cultural. Superada la crisi econòmica de finals de segle s'inicia a Mallorca un progrés material deslligat de tota idea de país i de cultura, amb uns interessos purament materials, que en lloc de dinamitzar la societat la fan encara més filistea i condueix el paisatge de Mallorca, tant el natural com l'urbà, cap a una progressiva devastació. Ferrà dedica molts articles a lluitar contra aquest progrés, que a vegades escriurà en lletres majúscules.

El 1903 ja havia utilitzat la plataforma d'un poema, *Profanació*,¹⁶⁴ per protestar contra la fàbrica hidroelèctrica de Turixant, amb les instal·lacions de la qual s'havia destruït part del gorg Blau, mig buidat per donar aigua a aquesta fàbrica. Ara, uns anys més tard i en el seu primer article en favor del paisatge natural illenc, *Notas sueltas. Por la poesía*,¹⁶⁵ torna a aixecar la seva veu en contra de la seva devastació: «*Antes que llegue, o que se prosiga, otra serie de devastaciones de género parecido que son de temer de la ineducación de nuestras gentes y concretamente de nuestros propietarios (salvando excepciones), justo será también que se oiga la voz de los que aman a Mallorca y a cada una de sus cosas como cosa propia*». Després es lamenta: «*Yo no sé qué torpe afán desenfrenado de utilidad material, qué estúpido desprecio de la Naturaleza en sus obras más admirables, ha llevado a una mezquina empresa -que se arruina en ello- a manchar con una innoble fábrica el más hermoso de los paisajes de Mallorca, devastándolo para ello bárbaramente, ultrajando su belleza y profanando sus altas soledades*».

Seguidament es queixa, en termes poètics, de la destrucció del gorg Blau, el sol nom del qual evoca la Mallorca ideal que tot mallorquí sent com ànima de la seva ànima, que hagin tallat els arbres i que hagin assolat els voltants naturals que va cantar Costa i que va pintar Russinyol. Continua dient: «*Los que queremos a Mallorca con amor de artistas,*

¹⁶⁴«Catalunya», abril de 1904, pàg. XXIII-XXIV.

¹⁶⁵«Gaceta de Mallorca», 30-VIII-07.

de poetas o de enamorados, los que en la comunión con su naturaleza hemos bebido lo más rico y esencial de nuestra vida íntima, hemos visto eso con la tristeza amarga del que presenciara en la impotencia el ultraje de una amada, esclava de un amo estúpido». Després afirma que buidar el gorg és com si haguessin llevat els ulls contemplatius a Mallorca. Protesta per aquesta profanació sacrílega en nom d'interessos més alts que els d'una petita societat explotadora i de l'electricitat de tres pobles que la poden aconseguir d'altra manera, i reivindica el domini espiritual de tot Mallorca sobre els seus tresors artístics i naturals, malgrat que la Llei no el reculli com un dret formulat. Manifesta que un alt instint, un sentit superior al vulgar sentit jurídic li diu que empreses particulars i empresaris, que no els estimen en allò que valen, no poden disposar moralment, sense prostituir-los a un fi vulgar qualsevol, d'aquests tresors que l'esperit patri fa de tots, i que constitueixen el més ric patrimoni de la nostra terra.

Per a Ferrà, aquesta incapacitat per comprendre i estimar les coses belles no pot seguir a Mallorca l'obra de destrucció que s'havia iniciat amb aquest fet. Si això passàs, els mallorquins aviat haurien acabat amb la llegenda de les belleses naturals de l'Illa Daurada. A Sóller es va parlar de tancar el torrent, a Lluç han posat una aixeta a la Font Coberta... I segueix: *«Un algo triste , -el genius loci desterrado, el alma antigua de la fuente,- se siente flotar sobre todo eso y errar en el murmullo vago de los álamos extrañados de oirse solos, y hasta el alma del visitante que entra, bebe y se marcha, llega el dolor del paisaje sin lengua».* Acaba dient que no podem veure sense protesta com s'agrana la poesia de Mallorca i s'expulsa dels seus llocs predilectes.

El títol de l'article que comentam, *Por la Poesía*, ens indica que per a Ferrà la poesia no és etèria i s'ha de protegir perquè no es faci malbé. Uns anys més tard fins i tot es queixarà que l'article no tingués cap ressò a la premsa mallorquina del moment.

També defensa els monuments. Ell i el seu grup aprofitaven la «Gaceta de Mallorca» per a campanyes diverses, com la que emprenen a favor de la conservació i posterior declaració com a monument nacional de la porta de Santa Margalida, per la qual el Rei En Jaume havia entrat a la ciutat. La campanya consisteix a publicar al diari l'opinió

de diverses personalitats. Ja hem vist que Ferrà la demana a Joan Rosselló de Son Forteza. També apareix publicada dins aquesta sèrie la del propi Ferrà —*Puerta de Santa Margarita. Opiniones de D. Miguel Ferrá*—,¹⁶⁶ que en propugna la conservació pel seu valor històric, poètic i estètic. Els mallorquins que creuen, com ell, que el culte a la Pàtria és més que un folklore inofensiu no han de consentir que desaparegui una sola pedra del passat que pugui servir de base a la reconstrucció del «nostre país», i molt menys si aquesta pedra recorda el gran edificador de l'Imperi Català, Jaume I. Però la conservació ha de ser digna, com la de totes les relíquies. Confessa que davant la por que es conservàs de forma ridícula, també ha tingut la temptació de posar-se a favor dels qui la volien llevar i aprofita per criticar la indigència de l'art arquitectònic mallorquí d'aquells moments. Dóna com a solució aïllar la porta enmig d'una gran plaça circular, plena d'arbres que li donin verdor, no com els de la Porta Pintada, i demana si no es podria resoldre amb un concurs de projectes.

També redacta pel seu compte un article sobre aquesta qüestió: *Aproposito de la Puerta*.¹⁶⁷ Hi comenta que un cop declarada la porta de Santa Margalida monument nacional no han acabat les discussions d'antiquaris, erudits i tècnics, uns defensant l'autenticitat d'aquella relíquia històrica i altres qualificant-la de nosa. No té temps, com molts, per fer llargs i complicats estudis d'arqueologia però el seu parer és que la porta s'ha de conservar per la seva antiguitat, el seu prestigi tradicional i sobretot perquè, en contra de l'opinió vulgar, és bella, com es descobrirà quan li llevin els afegits que l'enllegeixen. Ho pot veure, diu, qui sàpiga mirar amb ulls d'artista la perspectiva que produeixen, vistes des de fora de la ciutat, la porta, el carrer de Sant Miquel i l'església del mateix nom.

Explica després que ho ha pensat llegint uns interessants articles de «La Veu de Catalunya» sobre la reforma de Barcelona. En destaca l'afirmació que dos elements constitueixen la bellesa de la via pública: cadascun dels edificis que la formen i l'encertada

¹⁶⁶«Gaceta de Mallorca», 17-XII-07.

¹⁶⁷«Gaceta de Mallorca», 26-II-09. Signat *Helios*.

combinació de tots ells. A Palma, aquesta darrera bellesa no es té en compte, malgrat ser la que fa més atractives les ciutats, especialment si els monuments tenen un interès històric o tradicional. Seguidament cita un fragment de l'article que explica que quan un monument queda mal situat respecte d'un carrer i no es pot canviar, aleshores s'ha d'aixamplar o desviar el carrer. L'urbanitzador modern té mitjans per solucionar aquests problemes, no només sense perjudici de la viabilitat sinó també millorant-ne l'estètica.

Finalment, cita unes paraules de Ruskin sobre la vella arquitectura, també citades per l'articulista de «La Veu de Catalunya»: «No la destruiu per mor de l'square regular, a l'avinguda acabada, al carrer correcte i molt obert. La glòria de la ciutat no és en aquestes coses». I acaba amb aquestes paraules: «*El magno filósofo de la belleza que ha inspirado los grandes arquitectos de las ciudades inglesas, lo veía de manera muy distinta a los autores de planos de nuestro ensanche*».

Amb aquests dos articles Ferrà comença una tasca, que també li durarà tota la vida, de defensa del paisatge urbà en contra de les salvatges i especuladores transformacions de Palma que ja es duen a terme aleshores i que continuarien els anys posteriors. En el segon escrit ja s'entreveuen alguns dels trets que caracteritzaran els altres articles: per una banda, el seu organicisme, la ciutat s'ha de concebre com un conjunt harmònic i orgànic, un organisme viu on les parts diferenciades compleixen cada una la seva missió i contribueixen a l'estètica i a l'harmonia del conjunt —està en contra de les alineacions de carrers, tan cares als arquitectes responsables de les reformes de la Palma d'aquell temps—; per altra part, la influència de Ruskin, que ja havia inspirat part de l'arquitectura de son pare, i finalment, la preponderància de l'estètica sobre altra consideració.

e) Crítica literària

Ferrà ja fa crítica literària amb una certa assiduitat a la «Gaceta de Mallorca», comentant obres que li són pròximes o són de coneguts seus. La primera mostra és *Literatura castellana. Enrique Díez-Canedo*,¹⁶⁸ sobre aquest poeta amic dels seus amics J.

¹⁶⁸«Gaceta de Mallorca», 20-XII-07.

M. López-Picó i Miquel Forteza, i posteriorment d'ell mateix. Per a Ferrà, és l'exponent més personal del renaixement de la poesia castellana, paral·lel al de la catalana i influït per la poesia sudamericana i la francesa.

Elogia el seu llibre de l'any anterior, *Versos de las horas*, i tracta seguidament del que ha escrit fa poc —*La visita del Sol*—, valorant la serenitat de Díez-Canedo en temps de crits i estridències i també el seu equilibri, sinceritat i discreció. Diu que versifica admirablement i senzilla, sense mal gust ni atreviments desencertats. També lloa la seva gràcia arcaica.

Per altra part, critica com a dolenta tota la lírica castellana del XIX i expressa que estima com ningú l'ànima i la cultura castellanès i que posa el seu cor en l'abraç espiritual amb la nova generació castellana, que els ha sortit a camí i que anuncia amb ells la bona nova.

Ferrà aprofita, com veim, aquesta crítica per demostrar que el seu nacionalisme no és exclusiu i que confia en la complementarietat de la cultura castellana amb la catalana. L'admiració cap a Castella i els poetes de la generació del 98 que la canten augmentarà amb la seva anada i estada a Madrid uns anys més tard. En l'austeritat i senzillesa sense retòriques de la poesia castellana, representada en aquests moments per Díez Canedo, en la seva sinceritat, esperit de renovació i retorn als orígens, hi descobreix un agermanament d'aspiracions i projectes que s'incrementarà en els anys posteriors.

La següent crítica és per a *La Montanya d'Amethystes*, el llibre de poesies del seu amic Jaume Bofill i Matas, que signa amb el pseudònim de Guerau de Liost. A l'article, titulat *Libros nuevos. La Montanya d'Amethystes*,¹⁶⁹ explica que el poeta és conegut dels mallorquins perquè va guanyar la Flor Natural als Jocs Florals de Palma de 1904. Després comenta que el llibre està inspirat en el Montseny, una muntanya molt coneguda per l'autor perquè ha viscut molt de temps en un poble pròxim, i que el llibre dona perfectament la impressió que el poeta ha intimat amb la natura. Seguidament estableix una clara diferència entre Bofill i els poetes de la generació anterior, que tractaven el tema de la natura des

¹⁶⁹«Gaceta de Mallorca», 2-I-09.

d'un punt de vista ruralista. Bofill no deixa de ser, en cap moment de les seves contemplacions, un home de ciutat «*refinado y trabajado que lleva siempre consigo su complicado bagaje cerebral*».

Ferrà crítica aquesta manera de fer poesia: «*Yo, que amo la transparencia de Ruyra, las formas clásicas y el perfume romántico de Costa y de Alcover más que la complicación algo fría de las recientes escuelas, preferiría que ese bagaje cerebral no saliera tanto a la superficie en los versos de Guerau de Liost. Esto, virtud o defecto, y el espíritu de método, de armonía, de orden calculado que informa toda la obra, hacen de la Montanya d'Amethystes un libro representativo del actual periodo de la poesia catalana de estudio y de perfeccionamiento formal*» Seguidament, però, elogia la forma acurada dels poemes, que a vegades arriba a una perfecció envejable, i comenta que això sol passar «*para igual confusión de iluministas y retóricos*» a les estrofes més inspirades. Després lloa algunes belles composicions del recull, plenes —diu— de detalls suggestius i finíssims, que són la vida de l'art. Hi afegeix que en ocasions el poeta aconsegeix una intensitat i una densitat comparables a les de Carner. Acaba afirmant que l'obra és molt lluny d'aquests llibres «*adocenados*» que surten cada dia i que, a més de tenir una extensió considerable, l'edició és correcta, elegant i sòbria.

L' article marca ja unes diferències estètiques amb el grup de Carner, a pesar que encara hi és molt pròxim. Quan la poesia catalana segueixi els camins inciciats per Guerau de Liost, la distància anirà augmentant. D'aquesta contraposició entre la poesia més cerebral dels catalans i la de l'anomenada Escola Mallorquina, en parlarà amb els amics de Barcelona i de Mallorca, i també amb el mateix Bofill, com tindrem ocasió de comentar. També ens pot ajudar a copsar el cànon estètic de Ferrà en aquells moments el fet que lloï la poesia de Bofill perquè està allunyada d'«*iluministas y retóricos*», els defectes que devia trobar Ferrà a certs tipus de poesia contraposats.

El següent exemple de crítica literària té un caràcter encara més positiu ja que fa referència al llibre que Costa i Llobera publica després del seu viatge a Palestina el 1907 i Ferrà s'identifica amb el seu contingut. A *Un nuevo libro de Costa*. «*Visions de Pales-*

tina»,¹⁷⁰ publicat a la «Gaceta de Mallorca», valora les impressions de Costa, que considera eminentment vives, profundes i conscients, que el llibre ve avalat per un sediment de cultura bíblica que no poseeix tothom i que li afegeix també valor el fet que Costa sigui sacerdot i poeta i la forma hebrea del verset, molt d'acord amb el contingut.

Cita, seguidament, els noms dels llocs que evoca el poeta, i continua: *«Rocas áridas, olivos blancos, palmeras polvorientas, ruinas y sepulcros, sagrado paisaje de Palestina, triste como un cilicio pero dulce para el corazón cristiano que percibe en él por doquiera la huella balsámica de Jesús... Costa nos ha traído la flor de cardo de su poesía y ha expresado con intensidad insuperable la esencia, el alma de cada uno de sus parajes.*

El detalle evocador y la imagen sugestiva comunican a sus descripciones una admirable fuerza. Las anima una inspiración a veces suave, otras sublime, llena siempre de altísimo espíritu cristiano ...». Ferrà comparteix aquest esperit mediterrani i cristià alhora que impregna el llibre de Costa, el qual ha ajuntat el seu classicisme a la tradició jueva i cristiana. L'esperit d'aquestes oliveres serà el que propugnarà en el moment de definir el nocentisme pictòric a les pàgines d'«El Día».

No podia faltar tampoc la crítica de Ferrà al llibre acabat d'aparèixer del seu altre gran mestre, Joan Alcover. A «Cap al tard» *Poesies den Joan Alcover y Maspons*¹⁷¹ escriu que quan Alcover va abandonar la musa castellana, a les darreres poesies en castellà, a la qual dedicà els millors anys de la seva vida, ja es veia una llavor viva i prometedora. Fruit del consorci definitiu de la llengua i la pàtria són les darreres poesies que ha escrit en la seva llengua materna, les millors —considera Ferrà— que han sortit de la seva ploma. En destaca: *«Versos de íntimo perfume y musicalidad exquisita o fulgurantes de imágenes nuevas y luminosas, estrofas magistrales en su límpida sencillez encontramos entre las Endreces [...]. En la serie de Jovenils van incluidas algunas piezas antiguas de un valor más relativo, aunque aventajando mucho por su ático buen gusto a casi todo lo que entonces se escribía».*

¹⁷⁰«Gaceta de Mallorca», 9-I-09.

¹⁷¹«Gaceta de Mallorca» 30-I-09.

Després tracta del que considera allò millor del llibre, que és a les dues primeres seccions. Parla de *La Balanguera* com una de les inspiracions més afortunades de tota la poesia mallorquina i diu que apareix al principi de *Cançons de la Serra* com la vella amb el fus que trobam a l'entrada dels pobles de muntanya, i ens captiva amb la seva emoció fondíssima i el seu encís inexpressable. *La Serra*, per altra part, evoca un món màgic de records i il·lusions i en els poemes que segueixen les muntanyes mallorquines cobren vida, en versos clars i serens com la cançó dels pinars, amples com els horitzons de Miramar, diàfans com el cristall de l'aigua de les seves cales, plens d'emoció com l'hora del crepuscle, pensatius i purs com l'aigua de les ermites, vius com les fontetes d'aquells racons de Deià, l'evocació inimitable dels quals fa assaborir uns minuts de delícia única.

Per a Ferrà, les *Elegies* han rajat d'una font d'inspiració molt distinta. Unes, com *La relíquia*, són plenes d'inefable tristesa; d'altres bullen com virils llàgrimes de foc. Mai la musa del Dolor ha dictat accents d'una sinceritat més sublim i d'una tensió poètica més alta que la de les estrofes de *Dol*, en les quals el misteri de l'eternitat pareix fer-se sensible, com en certes pàgines de Maeterlinck, a l'evocació del poeta que ha perdut els seus fills i que cerca després en el temple beneït el consol del veïnatge de l'altre món. O les de *Colloqui*, que deixen a l'esperit un solc fondíssim d'emoció i pietat.

Es refereix també a *l'Espurna*, a la qual atribueix un mèrit excepcional, com una poesia d'inspiració, a la vegada sintètica i complexa, en què entranyables afectes i records dolorosos es fonen i sublimen en el foc de l'amor patri. Comenta que és un cant i un crit de sursum! a l'esperit de Mallorca, que respon amb els simbòlics focs de Sant Juan al cor triomfal de la pàtria Catalunya. Tot seguit descriu l'estil d'Alcover com el que tothom ja coneix: precisió i vigor admirables, presència lluminosa i naturalitat patrícia que distingeix els esperits verament aristocràtics. No li ha calgut estrangular cap sentiment viu ni reprimir les efusions més cordials per guardar la seva noble compostura, que no té res del fred i va artificial dels «refinats» professionals.

Després elogia l'art pur i humà del llibre d'Alcover i el contraposa a l'«*afectada mueca del modernismo bohemio*» i —creim que en una clara al·lusió a les ametistes de

Bofill— a l'àrida geometria de les torres d'ivori a les quals voldria reduir tot l'art literari aqueixa escola que per afirmar la bellesa dels cristalls necessita negar la de les flors i abominar del seu aroma, creat només per a perdre's en no sap quin lloc del cervell.

Comenta, finalment, la pàgina explicativa que encapçala el llibre. Per a ell, és plena d'altiva dignitat i profund bon sentit i Alcover s'hi dirigeix, per endavant, als hierofants que el poguessen acusar d'aqueixa bella espontaneïtat, el valor altíssim de la qual posen avui en dia en entredit. Cita les paraules d'Alcover quan diu "«Jo m'aconhort de ser home i no em vull marmoritzar per decorar el temple d'un mite sense entranyes». Per acabar, li dóna l'enhorabona i fa vots perquè prest tregui un altra llibre tan valuós com aquest.

Malgrat que no es publiqui a la «Gaceta de Mallorca» volem fer menció de l'article *L'escola pagana*¹⁷² de Baudelaire, que Ferrà tradueix per a la «Revista Catalana», atès que fa referència a la concepció estètica de Ferrà en aquests anys. L'article és bastant llarg i tal volta el més destacable és la conclusió a la qual arriba Baudelaire, que interessa a Ferrà i de la qual també parla Martí Sàbat a la seva introducció.

Per a Sàbat, els vint segles de cristianisme han suposat una radical transformació en l'expressió artística però no un total abandonament del paganisme. La infusió de l'esperit de l'antiguitat grega i romana pot ajudar a equilibrar, avui en dia, els excessos del romanticisme, sense implicar una renúncia a la pròpia personalitat ètnica i moral d'un poble. En són exemples Anglaterra i Alemanya, que no s'han deixat influenciar per resurreccions impossibles ni pretensions quasi irreparables, com les que han sofert els catalans quan han descuidat la missió educadora que ha de tenir la cultura i l'art clàssic.

Baudelaire, a la conclusió de *L'escola pagana* que Ferrà tradueix, afirma que: «Despedir la passió y la rahó, es matar la literatura. Renegar els esforços de la societat precedent, cristiana i filosofica, es suicidarse, es refusar la forsa y els medis de perfeccionament. Rodejarse exclusivament de les seduccions de l'art fisich es crear grans perills de perdició. Durant llarch temps no podreu veure, amar, sentir sino lo bell, res mes que lo bell. Prenc el mot en un sentit restringit. El mon ens apareixerà sols en sa forma

¹⁷²«Revista catalana», núm. 8, 2-XII-09, pàg. 119-122.

material». Seguidament explica totes les conseqüències del fets anteriors i més endavant diu que: «El gust inmoderat de la forma empeny a desordres monstruosos i desconeguts. Absorbits per la passió ferós de lo bell, de lo original, de lo bonich, de lo pintorech, car hi ha graus, les nocions de lo just y de lo ver van desapareixent. La passió frenètica del art es un càncer qui devora tot lo altre; y com l'ausència absoluta de lo just y de lo ver dins l'art equival a l'ausència d'art, l'home enter se desvaneix, l'especialisació excessiva d'una facultat mena al no-res». Més endavant escriu que: «la follia del art es igual al abús del ingeni. La creació d'una d'aquestes dues grans supremacies engendra la necetat, la duresa de cor i una immensitat d'orgull i d'egoisme». I adverteix: «Que no se prenguin per puerilitats aquestes coses. Lo que la boca s'acostuma a dir, s'acostuma el cor a créureho».

La conclusió és: «Conech molts d'homes de bona fè qui's senten, com jo, cansats, apenats, ferits y traspassats per aquesta comedia perillosa. Cal que la literatura vaja a retrempar ses forces dins un atmòsfera millor. No es lluny el temps en que's comprendrà que tota literatura qui's nega a caminar fraternalment entre la ciencia y la filosofia es una literatura homicida y suicida».

Ja en aquests moments Ferrà comença a establir un cert distanciament de la poesia catalana que ell considera massa formal i massa cerebral. Baudelaire avisa dels perills tant del romanticisme, que atorga un valor excessiu a la inspiració i insuficient a la forma, com de la poesia que només té en compte la forma, sense la inspiració. Per a Ferrà, la poesia serà un equilibri perfecte entre aquests dos pols. Les crítiques a la poesia catalana, que ja comença a fer, seran sempre per tenir massa en compte la forma i abandonar la inspiració, creant poesies cada vegada més cerebrals i incomprensibles. Ferrà hi contraposa la serenitat i l'equilibri de la poesia mallorquina, que amb Alcover i Costa ha arribat al seu zènit.

Hem de destacar que Ferrà seleccioni el text d'un autor «perillós» com Baudelaire per extreure'n els plantejaments que li interessin, que són tant el que acaba de comentar com la concepció tomista de l'art com allò just i ver, que havia après de Torras i Bages. És un tret recurrent en els noucentistes la tria ideològica dels modernistes per agafar-ne els conceptes més conservadores aïllant-los dels més progressistes i revolucionaris.

Podem concloure aquest apartat remarcant la significació dels personatges sobre els quals Ferrà fa la seva crítica literària: Díez-Canedo — ja estudiarem les relacions de Ferrà amb l'escola castellana contemporània—; Bofill i Matas, de qui lloa i critica alhora la seva poesia partint de les pròpies idees poètiques; Carner —la importància de la seva tasca de recuperació de la llengua i el seu vessant de traductor no passaven despercebuts per a Ferrà; els dos grans mestres Costa i Alcover, pels quals sent una forta admiració, i finalment la selecció conservadora de Baudelaire.

f) Moral

Ja hem comentat al seu moment que Ferrà rep una educació tradicional en tots els sentits, tant a l'escola com a casa seva. Encara que supera l'educació espanyolista de l'escola amb una evolució dins el regionalisme primer i el nacionalisme catalanista després, es manté dins una moral sexual estricta.

Per altra part, aquests anys l'Església mallorquina, a la qual Ferrà està vinculat, exercia un control dels costums i de la moralitat pública del qual ens parla P. Fullana.¹⁷³ Ferrà participa en aquesta defensa dels bons costums i la moralitat pública amb diversos escrits i alguna conferència. Recordem algun article en què reflexionava sobre el carnaval o la conferència, que comentarem més endavant, en favor de la Lliga del Bon Mot. També posa una especial atenció en una campanya contra els espectacles de sarsuela del Teatre Líric, explicable perquè per a ell incideix especialment en la despersonalització tant de la joventut com de la gent major. I aquesta despersonalització és doble, tant en el sentit que ell considera immoral els espectacles com perquè introdueixen uns costums i una llengua que són forasters. Per altra part, Ferrà veia en l'assistència de determinat públic a aquests espectacles la hipocresia de la bona societat palmesana que, per una part era integrista i conservadora dels bons costums però per l'altra era eminentment hipòcrita i cercava qualsevol excusa per assistir a aquests espectacles.

¹⁷³Pere FULLANA, *El moviment catòlic a Mallorca. (1875-1912)*, Barcelona, 1994, pàg. 200-207.

És comprensible que Ferrà i altres amics emprenguin aquesta campanya a favor de la moralitat en els espectacles, que no devia ser, per altra banda, iniciativa del mateix Ferrà sinó que podia provenir de la Congregació Mariana, de la qual eren membres destacats els seus amics J. M. Tous i Maroto, Joan Capó i altres. Encara que no ho hem pogut documentar, ens fan pensar en aquest origen les amistats de Ferrà i el fet que és una campanya ben típica d'una Congregació Mariana d'aquell temps.

Ferrà escriu sobre la qüestió a partir del gener de 1909, com a fruit d'una campanya del grup que anomena «l'esquerra de l'Arqueològica», però que podia provenir d'un altre lloc, com hem vist. Demana ajuda a Joan Rosselló en aquests termes:

Estam organisant damunt La Gaceta una forta campanya contra la pornografia y el mal gust abominable en que ens infesten Mallorca desde el líric. Voldríem que totes les firmes dels literats d'aquí mos ajudassen. Esperam que no hi faltará la seva y li demanam amb molt d'interés. Pens que convé pegar fort, afrontar el públic, sobre tot aquesta estúpida jovintut nostra.

Ens envii pronte un article amb la seva firma, anirá ben acompanyada». ¹⁷⁴

Publica en total quatre articles, dels quals els tres primers són contra el Teatre Líric i el quart contra les lectures que considera immorals.

A *No es su lugar*¹⁷⁵ parla de l'espectacle que representen les obres «verdes». Descriu el teatre ple i les escenes i «couplets» que es representen a l'escenari. Descriu el públic de dalt, les rialles, els comentaris obscens, el pati de butaques on hi ha gent de la bona societat palmesana, «*caballeros*», i també senyores.

Ja hem comentat el segon, *Verdades crudas*,¹⁷⁶ quan parlàvem de mallorquinisme. Hi insisteix especialment en el seu caràcter despersonalitzador i la inviabilitat dels ideals nacionalistes en aquests ambient en què viu la joventut mallorquina.

El tercer, *¿Arte?*,¹⁷⁷ tracta de l'excusa que les senyores i els cavallers addueixen per assistir a espectacles com *Las Bribonas*, *El arte de ser bonita*, o *Mayo florido*: hi van amb ànsies de satisfer els més purs plaers estètics i només el públic de dalt hi veu coses

¹⁷⁴Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló, 1-I-09.

¹⁷⁵«Gaceta de Mallorca», 9-I-09. Signat *Helios*.

¹⁷⁶«Gaceta de Mallorca», 14-I-09. Signat *Miguel Ferrà*.

¹⁷⁷«Gaceta de Mallorca», 22-I-09. Signat *Helios*.

deshonestes. Per a Ferrà, aquesta teoria i la del passatemp inofensiu expliquen l'assistència de persones, que sembla que tenen una certa dignitat, a aquests espectacles.

Al darrer, *Lo irreparable...*,¹⁷⁸ critica la immoralitat d'una sèrie de coses. En primer lloc, la d'un llibre de Felipe Trigo que du el mateix títol de l'article. El qualifica de pornogràfic i diu que els joves agafen els llibres com aquest per novel·les literàries. També qualificaria d'«irreparable» tota l'obra de destrucció que fan certes cases editorials amb «*El cuento semanal*», «*Los contemporáneos*» i altres edicions barates que faciliten a una generació adolescent, sense preparació moral ni intel·lectual de cap mena, els «*venenos más corrosivos del botiquin modernista*».

Després afirma que a Madrid hi ha un planter de superhomes literats joves que, ajudats per certs editors, sembla que s'han proposat acabar amb les darreres restes de judici i pudor de la joventut mallorquina. Ells nodreixen les biblioteques de quiosc, que llegeix tothom, i els llibres en els quals ells «*vierten el desorden monstruoso de su inteligencia y la podredumbre de su alma*» constitueixen l'única lectura de moltíssimes persones.

Continua dient que la manca de consciència d'autors i editors és total i denuncia una plaga complementària a aquesta: la literatura criminalista de sang i fetge destinada a embrutir especialment la gent del poble i que fa poc ha criticat un diputat català d'esquerres. Cita el fragment en el qual es critica la immoralitat sexual i la literatura «*criminal, policial y sangrienta de patio de presidio*», a la qual s'ha aplicat el nom d'«*Hemofilia*»; que bona part de l'Espanya de demà aprèn a llegir a les pàgines de «*Los Sucesos*». El més greu del cas és que els encarregats de dirigir l'opinió són els que es deixen arrossegar per ella. Critica concretament l'editorial España, que podria ser un gran instrument de cultura pública i es dedica a publicar un setmanari semblant a «*Los Sucesos*», i una altra gran societat editorial que es constitueix en sentit conservador anomenada *prensa Española*, que anuncia l'aparició de «*La Gaceta del Crimen*» en la qual hi haurà notícies sensacionals. Es demana la importància que deu tenir l'«*Hemofilia*» si empreses milionàries es rebaixen a explotar notícies sensacionals en competència amb fulls anònims i clandestins.

¹⁷⁸«Gaceta de Mallorca», 21-VI-09. Signat *Helios*.

Després de citar aquesta part de l'article, Ferrà conclou amb aquestes paraules: *«El mal causado por esas cangrenas es en verdad inmenso e irreparable. Son muchos los espíritus que hoy se preocupan de esas calamidades que amenazan a nuestro pueblo con un porvenir de degeneración espantosa. La necesidad de un cauterio se ve más clara cada día. Y ¿por qué no había de llegar éste a esos intelectuales sin camisa que toman su arte como una patente de corso contra la moralidad y contra toda decencia»*.

Aquest darrer article fa palesa la concepció de la societat que tenia Ferrà, una concepció conservadora en la qual les classes dirigents i els intel·lectuals tenen l'obligació d'educar el poble i de donar-li, més que el que demana, el que necessita. Els seus amics reaccionen de manera distinta davant aquests articles. Mentre Agustí Calvet els critica, Miquel Forteza els elogia i pensa que són molt oportuns a Palma, segons hem pogut saber per una carta que escriu a Miquel Ferrà el 7 de febrer de 1909.¹⁷⁹

g) Conclusió

Aquesta campanya, duita a terme primer al «Correo de Mallorca» i després a la «Gaceta de Mallorca», és un petit avançament del que serà la vida d'articulista de Ferrà. Els temes que apareixen ara es repetiran fins el 1935, encara que alguns com el regeneracionisme del catolicisme i la defensa de la moral, motivats per la forta vinculació de Ferrà a l'Església en aquells moments, aniran desapareixent o canviant de to a partir de 1915. Al contrari, el nacionalisme, el catalanisme, el mallorquinisme, la defensa del paisatge natural i urbà, la preocupació política i social, la crítica artística i literària, entre d'altres, seran, amb petits matisos, motius constants en els seus articles.

En aquests anys, Ferrà s'adreça en castellà a una gent pròxima a l'Església que sap llegir i escriure almanco en castellà. Intenta educar-la, fer-la més oberta i generosa, més conscient dels mals que li esperen si gira l'esquena als canvis que es produeixen al món.

¹⁷⁹Forteza li diu: «En Calvet ha llegits ab una indignació suprema els teus articles quantre el genero chico: si aquest home tant moral vegés l'Emerita Esparza y li sentís cantar el sople v. de la sarsuela A. B. C., no escriuria aquests articles! Però jo que desgraciadament he tengut d'anar per compromís qualche vegada a la sarsuela y he vista l'Emerita Esparza ab els seus molts indecents couplets, haig de dirte que aborresc de l'ànima aquestes infelicitats y que per mi es la cosa mes estúpida d'aquesta terra, el genero chico. Te felicita pels teus articles, estant aquí més que si estigués a Palma, que gracias a Deu no está tant malament com te sembla».

Pretén que estimi més les seves riqueses culturals, que sigui més culta i menys hipòcrita. Tal volta la novel·la *Miss Giacomini* de Miquel Villalonga és el retrat perfecte de la societat a la qual Ferrà es dirigeix en aquests moments.

Finalment, la dimissió de Mn. Pont i la desaparició de la «Gaceta de Mallorca», que es converteix en «Correo de Mallorca», un diari de l'Església més integrista i defensor de l'*statu quo*, suposa la primera decepció religiosa de Ferrà, que abandona definitivament les seves col·laboracions habituals al diari de l'Església. Amb aquesta participació als diaris de l'Església mallorquina, i especialment quan tracta temes de catolicisme, de moral i de catolicisme social, Ferrà s'integra plenament en el projecte de renovació de l'Església mallorquina que encapçala el bisbe Campins. Per altra part dóna un clar suport al projecte polític de Maura, un projecte no enfrontat aleshores amb el catalanista, al qual també s'adhereix.

1.4.6.4 Miquel Duran, el setmanari «Ca Nostra» i «Les esquerres de l'Arqueològica»

No sabem amb seguretat per què «Mitjorn» desaparegué. Els comentaris de Ferrà i el comiat de la revista semblen indicar com a causes que Ferrà estava massa ocupat —possiblement en els seus estudis— i Salvador Galmés també se n'anava a Barcelona. El febrer de 1907, agafa la direcció Tous i Maroto, segons es desprèn de les paraules de Ferrà a Joan Rosselló: «Mitjorn no sé si resistirà el meu viatge y el que més envant vol fer En Galmés».¹⁸⁰ I més endavant: «Mitjorn segueix baix la direcció den Tous. Ens envii alguna cosa, quant la tenga».¹⁸¹ La revista no passa, però, del mes de juny. Al comiat manifesten que s'estimen més deixar-ho «de moment» que fer-ho malament. Tal volta els problemes són també econòmics, malgrat que no tenim cap referència de la situació financera de la revista.

¹⁸⁰Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló, 15-II-07.

¹⁸¹Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló, dissabte de Pasqua de 1907.

Curiosament, poc després del darrer número de «Mitjorn», que va sortir endarrerit, Miquel Duran inicia una nova revista a Inca, amb el nom de «Ca Nostra». Recordem que «La Bona Causa», la seva darrera revista, havia desaparegut just abans del naixement de «Mitjorn». El públic mallorquí no donava per moltes revistes en català i aquestes s'anaven rellevant. Poc temps després d'aparèixer «Ca Nostra» desapareixeria «Sa Llonja», que havia iniciat la seva trajectòria en temps de «Mitjorn». Recordem també què els havia succeït a les revistes del grup modernista.

Ja hem parlat del paper que en aquests anys Ferrà comença a assumir com a ideòleg del noucentisme a Mallorca. A més de Maria Antònia Salvà, una altra persona en la qual intenta influir és precisament Miquel Duran i la revista «Ca Nostra». Una carta seva a Miquel Costa, en què li parla d'una de les excursions estiuenques que solia fer amb el pare Martorell —en aquest cas una del 1907 al torrent de Pareis, a la qual també assisteix Riber— ens informa del primer contacte d'aquesta relació, basada tant en la disponibilitat de Duran a tirar endavant una revista com en la intenció per part de Ferrà d'influir-hi. Li diu a Costa: «Venía amb nosaltres En Miquel Duran, qui ara posa una petita impremta y vol fundar un altre setmanari. Jo li vaig donar alguns consells y li vaig dir que li ajudaría qualche mica. Crec que mentres evitás certs excessos de mal gust, prescindint y tot de defectes disculpables en un periòdic rural, podría fer un bé. Deu sab lo qu'han ajudat a estendre la llengua y l'idea regionalista aquesta multitud de setmanaris que surten pels pobles de Catalunya, tan deficientes baix de certs punts de vista. Además pot ser aquí's quantra-restaria un poc l'èxit de Sa Llonja qu'es realment vergonyós».¹⁸²

En podem extreure dos punts interessants: l'opinió que té Ferrà de «Sa Llonja», malgrat que «Mitjorn» en saludàs l'aparició,¹⁸³ i la seva valoració de la importància d'una revista per a l'extensió de la llengua i del regionalisme, per a la qual cosa pren model, com tantes vegades, de Catalunya. Per altra part, queda ben clar l'objectiu que es proposa Ferrà amb revistes com «Mitjorn» i «Ca Nostra»: estendre la llengua i el regionalisme.

¹⁸² Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera amb el mata-segells de 8-VII-07.

¹⁸³ Aquesta revista era dirigida per Antoni Garcia Rover. El personatge havia estat presentat a Ferrà per Costa i Llobera i havia participat a «Mitjorn».

El pacte entre Duran i Ferrà és factible i pot estendre's a la gent que Ferrà pot influir, car Duran té algunes possibilitats tècniques i disponibilitat de temps per editar una revista i Ferrà i el seu grup li poden proporcionar la col·laboració que li manca. Segurament amb aquest acord, que podia ser tàcit, Ferrà intenta influir la revista tant ideològicament com formal, acostar-la al noucentisme, en definitiva. Tanmateix, els plantejaments de Duran són molt més tancats i integristes, per la qual cosa en diverses ocasions provoquen enfrontaments, que només podem seguir a través de les cartes de Ferrà a Duran. Possiblement, les discussions que veim a les cartes serien completades per les que feien de viva veu. En certs moments, la col·laboració és molt estreta i Ferrà, quan no és a Barcelona, es desplaça a vegades a Inca per discutir les coses i ajudar Duran. De tota manera, a través d'aquestes cartes ens podem adonar de la feina, tal volta callada, que en aquests anys Ferrà du a terme en una revista de la qual, a simple vista, només és col·laborador.

El 9 d'octubre de 1907, de Barcelona estant escriu a Duran i li parla de «Ca Nostra». El to de la carta ens indica que segueix la revista de molt a prop, no com a simple col·laborador sinó com a redactor: «Amic Duran: el 1er número de "Ca-Nostra" m'ha agradat. Trob que fa suscriguera y el texte resulta lo que jo desitjava: popular sense deixar d'esser digne. A veure si seguim sempre dins aquests motlos, fugint sobre tot de coses humorístiques de mal gust, a fi de que poesies com les den Riber y de na M^a. A. Salvá no s'hi trobin fora del seu lloc. Ja'm direu quines impressions anau recullint de la gent.- Errades n'hi ha bastantes, però amb el temps y fixant-voshi lograreu evitarles. Vos remet un n^o en que n'he anotades algunes, perque vos servezca de gufa en els n^{os} vinents».

A més, li envia l'adreça de tres possibles subscriptors. Un d'ells és Andreu Ferrer, col·laborador de «La Bona Causa», que havia guanyat un premi al certamen d'Inca de 1905 i havia escrit també a «Mitjorn». Ferrer, que aleshores fa de mestre a Mitjorn Gran (Menorca), deu estar en contacte amb Ferrà. Finalment, en una postdata l'informa dels encàrrecs culturals que Duran li ha fet i acaba dient: «Una advertencia encara. Allò que diu

amb censura eclesiàstica posauho de lletra petita. Aquests caracters tan grossos son desproporcionats». La recomanació és tinguda en compte per Duran.¹⁸⁴

El paper de Ferrà en el començament d'aquesta revista és, com podem veure, cabdal. En mesos posteriors —no tenim altra carta de Ferrà a Duran fins el mes d'agost de l'any següent—, deu venir a Mallorca i la col·laboració deu ser més directa. Durant aquest període apareixen a «Ca Nostra» els seus poemes *Babel*,¹⁸⁵ *Nadal*,¹⁸⁶ *Plou i neva*,¹⁸⁷ *Davall una imatge de la Verge del Puig*¹⁸⁸ i *Torrent pregon*.¹⁸⁹

A través de Joan Rosselló, també està en contacte amb Manyoc Regionalista, un nou grup que ha sorgit a Alaró i que a partir del 23 de juny de 1908 encén fogateres per agermanar-se amb les que s'encenien aquell vespre a Catalunya.¹⁹⁰ Les fogateres s'estenen a altres llocs de Mallorca i fins i tot de Menorca. El mateix dia se'n fa una al puig d'Inca responent al convit de Manyoc Regionalista i Andreu Ferrer també en promou una a dalt del Toro, a Menorca.¹⁹¹ «Ca Nostra» iloa aquests actes en una escomesa.¹⁹²

Recordem que un dels objectius de Ferrà a la revista «Mitjorn» era que fos més combativa, per la qual cosa demanava articles contra els filisteus a Joan Rosselló. La idea reapareix ara a la nova revista i, per això, l'estiu de l'any següent una polèmica desfermada a «El Felanigense» és trasllada a «Ca Nostra» i Ferrà sembla ser-ne un dels protagonistes,

¹⁸⁴ En efecte, a partir del núm. 3 apareix amb lletra més petita i a partir del núm. 45 passa a la 2a pàgina.

¹⁸⁵ «Ca Nostra», núm. 4, 26-X-07.

¹⁸⁶ *Ibidem*, núm. 13, 28-XII-07.

¹⁸⁷ *Ibidem*, núm. 14, 4-I-08.

¹⁸⁸ *Ibidem*, núm. 22, 30-II-08.

¹⁸⁹ *Ibidem*, 18-VII-08, pàg. 2.

¹⁹⁰ El 1907 ja se n'havia encesa una al puig Major. No tenim documentada la participació de Ferrà en aquest esdeveniment però és possible que hi assisteixi, si els exàmens li ho permeten.

¹⁹¹ D'aquesta darrera, en té referència Ferrà, que deu ajudar també en la promoció d'aquests actes, com ens indica una carta a Joan Rosselló en què li diu: «L'enhonabona més coral al Manyoc per l'èxit de les fogateres, que l'any qui vé será molt més gran encara a judicar per les simpaties que ha despert.- Los suplic una "Lletra de remerciament" an Andreu Ferrer, mestre públic de Mitjorn Gran - Menorca, y als amics d'allá qui l'acompanyaren a encendre un foc dalt el Puig del Toro, d'aquella illa. No hu sabien Vs.?» (Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Palma, 29-VI-08.)

¹⁹² Vegeu *Escomesa*, «Ca Nostra», núm. 41, pàg. 2.

amb el pseudònim de Le Qú. A la polèmica, sobre catalanisme i mallorquinisme, Le Qú (Ferrà) i POD (Pere Oliver Domenge) defensen les tesis catalanistes, mentre que Le Pe (Lluís Planas) i altres desconeguts defensen les mallorquinistes. Ja explicarem a una comunicació aquesta polèmica i l'atribució del pseudònim a Miquel Ferrà.¹⁹³

Un cop tancada la polèmica, s'acaben els escrits firmats per Le Qú a «Ca Nostra». Ferrà és a Barcelona per examinar-se i no en torna fins a principis de novembre de 1908. Uns mesos més tard, el gener de 1909, comença una sèrie de sis articles sota el títol genèric de *L'ABC del regionalisme*. Els articles, que comentarem més endavant, són *Què és el regionalisme*, *El separatisme*, *Regionalisme i nacionalisme*, *Mallorquinisme i catalanisme*, *Entorn a lo de sempre* i *El nostre regionalisme*. Els plantejaments sobre el nacionalisme són els expressats clarament per Ferrà fins en aquests moments, el fet que el nom de l'article *Entorn a lo de sempre* sigui el mateix que apareixerà al «Sóller» del 10 de setembre de 1932 firmat per Ferrà i els arguments que exposarem a la nostra comunicació ens confirmen que el pseudònim de Le Qu pertany a ell.

En d'altres cartes posteriors, Ferrà continua donant consells a Duran per neutralitzar les idees que considera massa integristes. En una carta del 30 d'agost de 1908 li diu, per exemple:

«Deixau anar les cites de la bona premsa. Tenc qualque cosa que dir (y el Bisbe de Vich també l'hi tendrà) de «Ora et labora».¹⁹⁴

A la portada, entre ANY 1er y NUM. 48, posauhi al menos una coma.

En Tous voldria que li enviásseu Ca-Nostra. No cal direcció.

Siau prudents i poc «beatos» aquesta temporada que jo no vos podré ajudar. En estar llest d'estudis pens que tendré temps per dedicarvos.

Dispensau la manera franca de parlarvos. Recorts a la família y manau sempre a vostre amic de cor».

Es veu que Duran no atengué alguns d'aquests consells i provocà així una de les desavinences més fortes que coneixem en la seva relació amb Ferrà. En una carta sense data però que Ferrà deu enviar en haver llegit el núm. 55 de «Ca Nostra», del 10 d'octubre

¹⁹³ Francesc LLADÓ I ROTGER, *Mallorca catalana o Mallorca mallorquina (espanyola). Una polèmica a la revista «Ca Nostra» (1907-1908)* dins *III jornades d'estudis locals, Inca 24 i 25 de maig de 1996*, Inca 1997, pàg. 189-199.

¹⁹⁴ Miquel Ferrà deu fer referència a un altre «suelto» que contava un acudit aparegut a la revista «Ora et labora», membre de *La buena premsa*, editada per l'Arquebisbat de Sevilla, que deia que Sant Pere no volia al cel una senyora perquè duia davall el braç un exemplar d'«El nuevo Mundo», periòdic que llegien els socis de La Veda i que «El Heraldo de Inca» encomiava. El «suelto» deu ser de Duran i per això Ferrà el reprèn.

de 1908, li comenta la crítica que la secció *Coses que passen* dirigeix contra Joan Torrendell, «La Almudaina» i Gabriel Alomar. Davant aquest article, escriu a Duran en aquests termes:

«Amic benvolgut:

No vos puc ocultar la deplorable impressió que m'ha fet l'últim número de «Ca-Nostra». Jo'm pensava que vos y noltros ens havíem entés millor, y estavem més compenetrats d'esperit. Jo no puc aprovar lo qu'heu escrit sobre la Bona premsa, en Torrendell y n'Alomar; ho consider un grave desacert.

Per lo que que transcriviu del article den Torrendell, sospit qu'está carregat de raó, y que ha begut a més bones fonts que vos. Les noves que jo tenc del congrés de la B. P.¹⁹⁵ son de que va esser una cosa vergonyosa, diguin lo que vulguin els periòdics que s'anomenen catòlics. A Barcelona en vaig parlar amb persones d'inmillorable criteri, eclesiàstics per més senyes. Tots coincideixen en qu'allò fou un desastre. Els congressistes que tenien una mica de bon sentit en tornaren indignats. D. Bartomeu Coll, qui pensa escriurervos, vos podrá dir lo que li contá el meteix Secretari del Congrés de la Bona Premsa! y veurèu si coincideix ben bé amb en Torrendell.

Y ara, vejau quin paper fa «Ca-Nostra» de defensar causes perdudes contra gent que veu i diu les coses clares i tal com son! He de confessarvos que m'ha desagradat l'atac personal a un periodista com en Torrendell, que jo crec, avui, de bastant bon sentit y qu'aprecii personalment; lo meteix qu'això de voler presentar com a sectari, amb manifesta injusticia, a «La Almudayna», periòdic generalment tan sensat y respectuós.

Respecte a n'Alomar, crec que l'únic modo com «Ca-Nostra» el pot combatre es no anomenantlo mai. Com vos comprendreu, entre un escriptor com n'Alomar y «Ca-Nostra» les forses son massa desiguals y desproporcionades... Aquest sentit de la proporció es un dels que falten més a la premsa catòlica.

Perdonaume, en gràcia a la bona intenció, la meva excessiva franquesa. L'amistat m'hi obliga.

Vos, que teniu en casi tot un criteri recte i clar, no teniu encara els ulls bastant espolsats per conèixer tota la ineficàcia i el desprestigi de la bona premsa espanyola.

A mi contaume sempre coma col·laborador, però si voleu que a «Ca-Nostra» el considerem com el «nostro» setmanari, es precis fugir per a sempre d'aquests odiosos personalismes en les polèmiques y rompre d'una vegada tota solidaritat amb això que's diu «bona premsa»; ni citar-la, ni anomenarla tan sols! Un periòdic com «Ca-Nostra», honrat, moral y sumís a l'autoritat eclesiàstica, no necessita per esser un bon periòdic de l'aliança amb seminaristes autors de caricatures y de seguidillas dolentes, y amb papers ignorantíssims, deslleals».¹⁹⁶

El tarannà noucentista de Ferrà és ben patent en l'escrit. També són interessants les opinions sobre «La Almudaina», Joan Torrendell i Gabriel Alomar. La coneixença personal de Ferrà i Torrendell aquí manifestada i el fet que aquest darrer dirigeixi «La Veu de Catalunya» ens fan pensar, una altra vegada, en la possible participació de Ferrà en aquest diari.

¹⁹⁵ Bona Premsa.

¹⁹⁶ La carta no té data però deu ser escrita quan Ferrà torna de Barcelona o tal volta de Barcelona estant. En tot cas, és posterior al 10-X-08, data d'aparició de l'article que fa referència a Torrendell i Alomar.

Una altra carta del dia 7 de desembre de 1908 ens confirma encara més tant la direcció de Ferrà com el fet que ell mateix ha format un grup a Palma i intenta enviar originals a Duran per «Ca Nostra». El grup, que es reuneix a l'Arqueològica els dissabtes, és probablement el nucli que s'aplegava entorn de «Mitjorn» i que després formarà L'Espurna. Ferrà havia estat elegit membre de la Junta de Govern de l'Arqueològica el gener d'aquest any i havia proposat com a socis una sèrie de persones, algunes de les quals devien formar part del grup. Les persones que Miquel Ferrà proposa són Joan Ramis D'Ayreflor, Josep Font i Arbós, Ramon Morey Antich, Joan Capó, Miquel Forteza, Francesc Muntaner i Ordines i Joan Rosselló de Son Forteza.¹⁹⁷ Encara hi podríem afegir Salvador Galmés, Llorenç Riber, Guillem Reynés i Tous i Maroto, que ja devien ser membres de l'arqueològica. Part d'aquest grup havia publicat «Mitjorn» i Ferrà el denominava *l'esquerra de l'Arqueològica*.

La carta a Duran diu:

«Amic benvolgut: veig que teniu raó, y que Ca-nostra no surt tan net d'ortografia com jo'm figurava. Es que no veu les proves en Pujades? El n^o en que jo m'havia fixat no era com aquests últims.

Vos recoman -- persones de molt bon gust m'ho aconsellen -- que publiquen poques coses catalanes. Hem de fer catalanisme, però en mallorquí, sino ja no seria nostre. Per això vos recoman que mallorquiniseu el llenguatge quant l'original sia català (veig que ho feis algunes vegades). No publiquen poesies de catalans, a no ser les que vos enviarem noltros des d'aquí, triantles de grans autors. Vos recoman que aneu substituint a poc a poc les coses antimasòniques (crec que a Mallorca no tenim que preocuparnosne) y antiliberals, pels assumtes catòlics-socials. A la mateixa Lectura Dominical hi ha una secció d'això d'on podeu traduir.

Lo del Discurs den Moret esta molt bé. Supòs que es de la Gaceta Montanyesa, qui en política pens que va molt ben orientada.

Estic treballant per veure si us podem enviar setmanalment cantitat d'original considerable. Recorts. Vostre Miquel Ferrà»

I a una posdata afegeix:

«Eus suplic qu'envieu pel corrèu de dissapte dematí, cada setmana, el n^o de canvi de l'Arqueològica; porque els dissabtes ens veim en aquella redacció els vostres col·laboradors».

A aquest grup de col·laboradors de «Ca Nostra», també s'hi refereix una carta de Ferrà a Joan Rosselló, en la qual li exposa clarament les intencions i finalitats del grup:

«Bon any nou! Fàssi'l estensiu a tots els amics del Manyoc en nom meu y en el del Aplec ciudadá. Ja he organissat les esquerres de l'Arqueològica. Cada dissapte, de 6 a 7 trobará allá onze o dotze arqueòlecs joves qui no parlen de la porta de Sta Margalida. El meu vot es aquest: no

¹⁹⁷ Acta de dia 6 de gener de 1908 de la Junta de Govern de la SAL.

comensar res nou, no tenim temps ni elements. Organisar una col·laboració a La Gaceta y a Ca-
Nostra. Apoiar els qui treballen, per humils que sien. Influir perquè se fassen millor les coses qu'es
fan malament. Pensam fer excursions y venir qualque dia al castell ¡qui ha de ser el Pirineu de
nostra Reconquista!

Venga un dia y mos dirá la seva en aquest programa mínim». ¹⁹⁸

No calen massa comentaris. Per si no havia quedat prou clar, el programa de Ferrà hi és ben explícit. Són segurament els mateixos plans que tenia en començar a col·laborar a «Ca Nostra» l'any 1907. Com veim, el grup era format per onze o dotze membres de «l'Arqueològica».

Conclusió

La relació entre Miquel Ferrà i Miquel Duran i la revista «Ca Nostra» té alguns aspectes destacables, com són la voluntat de continuïtat entre «Mitjorn» i «Ca Nostra»; el paper de Ferrà com a ideòleg de Duran i del que anomena *les esquerres de l'Arqueològica* i com a coideòleg de «Ca Nostra»; la seva probable col·laboració a la revista amb el pseudònim de Le Qu, en la seva primera polèmica periodística a favor del catalanisme, i la seva preocupació perquè sigui una revista tipogràficament ben elaborada, com corresponia a les seves idees noucentistes.

També hem de remarcar la intenció de Ferrà que la revista no sigui «beata» ni de mal gust, la qual contrastava amb la concepció que en tenia Duran, inspirada en publicacions com «L'ignorància» o «Mallorca Dominical», que a vegades utilitzaven un estil força xaró. A més, vol que sigui mallorquina i no catalanitzada. Ferrà creu en el vincles de Mallorca amb Catalunya però no com una absorció sinó com un enriquiment en la diversitat. No cal renunciar a paraules mallorquines en favor de les catalanes ja que poden enriquir la llengua comuna.

I aquest mallorquinisme s'estén no sols a les paraules sinó també als escriptors. Aconsella a Duran publicar pocs elements catalans i que aquests siguin seleccionats perquè s'ha de notar que la revista és mallorquina; el Principat ja tenia els seus propis mitjans de

¹⁹⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: 1-I-09.

comunicació. Com diu Ferrà a Miquel Duran: «Hem de fer catalanisme, però en mallorquí, sinó ja no seria nostro».¹⁹⁹

També intenta incloure-hi, quan la «Gaceta de Mallorca» comença a anar de mal borràs, els assumptes catolicosocials que tractava abans aquesta revista, en substitució dels articles antimasònics i antiliberals. Com ja havia exposat uns anys abans, el catolicisme havia de ser positiu i no negatiu.

Per altra banda, no és l'únic a ajudar Duran sinó que encapçala el grup que des de Palma li dóna suport. El grup és format per joves —Galmés, Riber, Reynés, Joan Capó, Miquel Forteza, Joan Ramís, etc.— que es reuneixen a l'Arqueològica els dissabtes i envien originals a «Ca Nostra». Són els mateixos de la «Gaceta de Mallorca», «Mijorn», l'Espurna, la Lliga d'Amics de l'Art, «La Veu de Mallorca» i altres agrupacions que s'aniran succeint. Seran també els qui escriuran a la secció *De l'agre de la terra* del «Sóller» entre 1911 i 1914 —a vegades amb pseudònims— juntament amb Ferrà, convertit en Alanís de la Lluna.

Finalment, hem d'esmentar l'objectiu de Ferrà: fer una revista que contribueixi a l'extensió de la llengua i del regionalisme, sigui popular i digna alhora, educi els lectors i elevi el seu nivell cultural però també arribi al major nombre de gent possible. Aquest equilibri mal d'aconseguir i que segurament se situaria entre «L'Ignorància» i «Mitjorn», serà un dels maldecaps de Ferrà i el seu grup durant molts anys. Ferrà s'anirà decantant pel to menys popular en considerar que el públic esdevé cada vegada més culte.

1.4.7 INSTITUCIONS MALLORQUINES EN LES QUE PARTICIPA MIQUEL FERRÀ (1908-1910)

En el seu intent de recuperar la seva influència dins la societat, L'Església mallorquina havia intentat, a través dels seus clergues, penetrar en diverses institucions. Ferrà participa en distintes institucions amb l'objectiu d'ajudar Mn. Alcover, capdavanter en aquesta tasca, i per altra part, aprofita l'avinentesa per introduir-hi les seves idees,

¹⁹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Duran: Palma, 30-VIII-08.

principalment les catalanistes, que aleshores comparteix amb Mn. Alcover. Malgrat tot, Ferrà és selectiu en aquesta participació i no participa en institucions massa castellanitzades com la Congregació Mariana, de la qual, en canvi, formen part amics seus menys sensibles a la qüestió, com Tous i Maroto i Joan Capó.

1.4.7.1 La Societat Arqueològica Lulliana

Durant tots aquests anys, Ferrà ha participat en les diferents institucions culturals mallorquines més o manco pròximes a l'Església. L'any 1908 comença a pertànyer als òrgans rectors d'algunes.

És el cas de l'Arqueològica Lulliana, anomenada familiarment *l'Arqueològica*. L'havia fundada son pare, que també n'havia dirigit el museu, càrrec del qual havia dimitit el 1904 per raons de salut. Aquesta societat deu ser un lloc de reunió habitual i del contacte; entre els amics sorgeixen iniciatives que després es duen a bon terme o queden en simples idees. La revista «Mitjorn» n'és una i les primeres reunions preparatòries se celebren a l'Arqueològica. L'any 1909, li diu a Ferran Valls Taberner²⁰⁰: «Allà és ca meva. No passa dia que no hi vaja». I Costa anota al seu diari que veu sovint Miquel Ferrà a l'Arqueològica, juntament amb altres amics.

El 23 de gener de 1908, amb l'assistència dels membres de la Junta Aguiló, Costa, Garau, Ramis, Miralles i Sanxo, s'acorda proposar a la següent Junta General «L'il·lustrat jove y estimat poeta D. Miquel R. Ferrà» per haver dimitit per motiu de desplaçament a Madrid el Sr. Enric Fajarnés.²⁰¹ Miquel Ferrà és elegit membre de la Junta de Govern de l'Arqueològica el 26 de gener de 1908²⁰² i pren possessió del càrrec el 6 de febrer del mateix any, proposant alguns socis numeraris.²⁰³ Aquesta gent ens pot donar compte dels

²⁰⁰ Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner, 3-III-09.

²⁰¹ Acta de dia 23 de gener de 1908 de la Junta de Govern de la SAL.

²⁰² Acta de dia 26 de gener de 1908 de la Junta General de la SAL.

²⁰³ Aquests socis, que foren admesos, són Bartomeu Cortès Pinya, Antoni Truyols Pont, Pvre., Joan Ramis d'Ayreflor, Josep Font Arbós, Ramon Morey Antich, Joan Capó, Miquel Forteza, Francesc Muntaner Ordines i Joan Rosselló de Son Forteza. (Acta de dia 6 de gener de 1908 de la Junta de Govern de la SAL.)

cercles en què es mou, com veurem més endavant. Alguns són joves amics seus, com és el cas de Joan Capó, Miquel Forteza —de qui ja hem parlat—, Josep Font i Arbós, Joan Ramis d'Ayreflor i Ramon Morey.

A partir d'aquest moment, podem seguir la trajectòria de Miquel Ferrà en aquesta societat a través de les actes. El 19 de novembre de 1908 proposa, a més de socis, «suscriure l'Arqueològica a la preciosa revista d'Art «The Studio», edició francesa, puix creu que això se veurà ab gran gust pels consocis que ab freqüència venen a llegir a la nostra redacció».²⁰⁴ La proposta, que s'admet, ens evidencia les preocupacions artístiques de Ferrà i la seva informació sobre revistes europees, adquirida probablement a l'Ateneu de Barcelona. A més, també s'interessa per la modernització i l'europeïtzació de les institucions on té ocasió de participar. En aquesta mateixa sessió, la Junta decideix, a proposta seva, que els números endarrerits de «La Veu de Catalunya» quedin a la redacció i no s'enviïn a la Biblioteca Provincial, com havia decidit dos anys abans una Junta a la qual no havia assistit.²⁰⁵ També proposa, l'any 1912, pronunciar la conferència adreçada als joves *La ciutat qui se'n va*.

Finalment, el 1913 causa baixa a la Junta de Govern, per haver traslladat la residència fora de Mallorca.²⁰⁶ Malgrat no pertànyer a la Junta de Govern, seguirà sent de l'Arqueològica, els locals de la qual freqüentarà gairebé fins a la mort.

També col·labora, encara que no gaire assíduament, al bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana. Hi publica alguns articles entre 1908 i 1909, com a inici d'un projecte de col·laboració que més tard abandona per escriure a mitjans amb un públic més ample. Hem de destacar la traducció de *La simbòlica de les catedrals*, fragment del llibre pòstum d'Huysmans *Trois Eglises et trois primitifs*.²⁰⁷

²⁰⁴ Acta de dia 19 de novembre de 1908 de la Junta de Govern de la SAL. .

²⁰⁵ Acta de dia 11 de gener de 1912 de la Junta de Govern de la SAL.

²⁰⁶ Acta de dia 18 de gener de 1913 de la Junta de Govern de la SAL.

²⁰⁷ BSAL, agost de 1908, pàg. 119.

En aquesta traducció, Huysmans parteix de l'afirmació que l'estudi de la simbòlica demostra que existeix l'ànima de les catedrals. Seguidament, explica que la simbòlica és la ciència d'emprar una imatge com a signe d'una altra cosa, i que ha estat la gran idea de l'Edat Mitja, ja que sense ella no en coneixeríem res. Sant Dionís l'Aeropagita deia que els objectes visibles són les imatges lluminoses dels invisibles. Partint d'això, l'edat mitjana hauria creat un alfabet a son ús a través del vidre i la pedra.

Segons Huysmans, la història sagrada és un seguici d'imatges i, com diu sant Pau, als hebreus tot els arribava en imatges. També Crist se'n serví per ensenyar a les multituds i l'edat mitjana no ha fet més que seguir la tradició, tramesa a través dels Pares de l'Església i ha aplicat a les catedrals els seus procediments. La catedral és un conjunt, una síntesi, una Bíblia, un catecisme, una classe de moral, un curs d'història que reemplaça, per als ignorants, el text per la imatge.

A continuació, es proposa explicar el llenguatge en imatges de Nostra Senyora de París. Enumera el que signifiquen, segons diferents autoritats cristianes, les torres del campanar, les teules, els murs, les finestres, els portals, la nau, els creuers, el cor, els rosetons... Acaba comparant Nostra Senyora de París amb una de les pàgines del gran llibre de pedra escrit el segle XIII, que ensenya el mateix curs de teologia mística que les altres catedrals. Els missatges coincideixen perquè són el llenguatge de l'Església i la tradició religiosa, que els Sants Pares havien d'ordenar i disposar. L'art, en canvi, pertanyia als artistes.

La traducció no és casual. Segurament, quan Ferrà llegeix aquest fragment pensa en la catedral de Mallorca, que tant admirava, i en la funció que havia tingut al llarg dels segles, com a pedagogia religiosa de les gents humils. Creu que aquesta funció continua existint i per això és tan delicada qualsevol reforma que s'hi vulgui fer.

També escriu a les planes del BSAL *Excavacions d'Empuries*,²⁰⁸ un article amb unes notes sobre les esmentades excavacions que Valls i Taberner li ha enviat a Miquel Ferrà.

²⁰⁸ BSAL, núm. 361, abril de 1910, pàg. 64. Signat M. R. F.

És una relació dels materials trobats, amb alguns comentaris que poden ser significatius.²⁰⁹ Aquestes troballes interessen Ferrà, tant per la seva procedència com pel seu destí. Com a bon noucentista, se sent atret per l'antiguitat clàssica i valora que hi hagi una institució oficial catalana que pugui acollir les restes. També són del seu interès les troballes d'estàtues femenines, que després es convertiran en el símbol de l'esperit de la raça. El mateix Eugeni d'Ors, a propòsit d'un tors de Venus trobat a Empúries el 1909, havia dit: «A l'entorn d'una imatge apareguda, una pàtria s'ha fundat».²¹⁰ Les excavacions són de fet tot un símbol per als noucentistes; d'aquí que Valls Taberner li faci arribar el material i que Ferrà escrigui aquest article a la revista de la Societat Arqueològica Lulliana.

Finalment, encara a l'any 1912 publica *A propòsit de l'exposició Morell*,²¹¹ una crítica de l'exposició de Faust Morell al Círculo Mallorquí. Comenta que enfront dels grans quadres històrics i de composició, la gent es decanta per petites teles «pulcres i amorosament estudiades aon s'hi troba sens dubte més atractiu y més veritat artística», la qual cosa demostra que s'estén l'aversion instintiva al gènere històric, «massa convencional i artificios». Continua dient que, per una part, és pueril la pretensió de reconstruir amb sentit realista les escenes de l'època i, per altra, per donar-los un sentit universal i etern caldria una inspiració genial i un formidable estudi, que es trobaria amb enormes dificultats tècniques.

Explica tot seguit que basta passar la vista per qualsevol revista d'art per veure que el nostre temps s'ha desenganat de la pintura que agradava al romanticisme ingenu del s. XIX i que, actualment, l'art s'inspira en la natura, com ho ha fet en les grans èpoques. En posa com exemples els mestres venecians o els flamencs, que en escenes bíbliques

²⁰⁹ Parla d'una làpida grega de dedicació del temple d'Isis i Serapis, una figura que imita les kores àtiques de l'Acropolis d'Atenes i un fragment de ceràmica ibèrica amb figures que representen la caça d'un cérvol. Ferrà explica que aquesta darrera peça és molt important perquè demostra la imitació local de la ceràmica grega arcaica del segle VI. Fa referència a unes quantes murades romanes i gregues esmentades pels escriptors antics i que han ajudat a resoldre el problema de la topografia d'Empuries. També conta que hom va trobar una imatge d'Esculapi de 2,20 m d'altura, de caràcter hel·lenístic i pertanyent segurament al s. III, d'una ara i diversos fragments de frisos i cornises. Finalment, cita el cap d'una estatueta femenina molt destrament tallada i també altres fragments: peus, cames... Comenta que tot ha estat duit al museu de Barcelona ja que les excavacions són sufragades per la seva Junta.

²¹⁰ Citat a Norbert BILBENY, *Eugeni d'Ors i la Ideologia del Noucentisme*, Barcelona, 1988, pàg. 140.

²¹¹ BSAL, març de 1912, pàg. 48. Signat M. F.

reproduïen les dames de Venècia o els burgesos del país. I hi afegeix que la veritat d'aquestes obres rau en el sentiment estètic o religiós que les inspira i no en l'exactitud històrica. També fa referència a la pintura del Renaixement que en les escenes històriques no cerca el realisme sinó els estudis anatòmics i la composició harmoniosa, a voltes inspirades per un alè èpic.

A continuació afirma que els quadres històrics del s. XIX, llevat de comptades excepcions, són plens d'afectació teatral. Acaba dient que es tracta de consideracions generals que li ha suggerit l'exposició, de la qual en destaca «alguns bells retrats, sorprenents estudis de peces d'aram y armadures d'acer (retrat de l'Arxiduc Pretendent, Carles III) aon la qualitat está admirablement interpretada, un deliciós interior de la casa de Sollerich, y aquella *Adoració del reis*, delicada imitació dels Primitius, que'ls nostres subscriptors ja coneixen».

Aquesta primera crítica d'art de Miquel Ferrà ja està marcada per alguns trets noucentistes, com l'exaltació del simbolisme i de les formes per sobre del contingut, a més de les qüestions universals i eternes. Hi fa també un elogi de l'art de l'època renaixentista i de la seva temàtica. Finalment, també destaca el tema religiós dels Reis.

El mateix número publica, just després d'aquest article, *Els portals de Santa Eulalia*,²¹² sobre la restauració d'aquest portal que dóna al carrer de l'Argenteria. Hi comenta que ha sorprès molta gent que se li tregui la capa de color antic que el temps i els homes li han posat, i que el fet que se n'ocupin arqueòlegs i artistes competents li fa suposar que poden haver tingut raons d'ordre tècnic. Pensa, però, que per aquesta mateixa raó no tocaran, com s'ha sentit dir, l'altre portal del carrer de la Campana, que perdria tot el seu encant si el blanquejaven.

L'article reflecteix, una vegada més, les preocupacions artístiques i arqueològiques de Miquel Ferrà. És interessant la crítica que fa a la pintura romàntica del XIX.

1.4.7.2 La Societat Econòmica d'Amics del País

²¹² BSAL, març de 1912, pàg. 48. Signat M. F.

La Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País és dirigida des del 1906 per Mn. Antoni Maria Alcover. La Junta General Extraordinària de dia 23 de desembre de 1908 nomena socis per unanimitat Salvador Galmés Sanxo, Joan Garau Vila, Guillem Reynés Font i Miquel Ferrà Juan.²¹³ El dia 29 de desembre del mateix any, la Junta General també designa els càrrecs següents: Antoni Barceló Bosch com a director segon i Miquel Ferrà Juan com a secretari.²¹⁴ Els arxius de la Societat no indiquen gaire activitat durant aquests anys. Llevat d'una adhesió a l'homenatge que el 1909 es tributa a Teodor Llorente, a València, no sembla que s'hi prenguessin iniciatives massa més importants.

Miquel Ferrà cessa com a secretari d'aquesta institució abans que com a vocal de l'Arqueològica. En efecte, en una carta de dia 24 de novembre de 1910 diu que: *«Tengo el sentimiento de comunicar a V. S. que, debiendo ausentarme de esta por tiempo indefinido, me veo imposibilitado de continuar en el cargo de secretario de esta R. S. que tan inmerecidamente y con tanta honra para mi vengo desempeñando»*.²¹⁵ Era un primer allunyament de Mn. Alcover? Ja ho veurem més endavant.

1.4.7.3 La Comissió Editora de les obres de Ramon Llull

Pel diari de Costa, sabem que a partir de 1907, Ferrà és sovint a l'arxiu provincial amb Mateu Obrador, al qual ajuda en l'edició de les obres de Ramon Llull. El 1909, en morir Obrador, el relleva dins la Comissió Editora de les Obres de Ramon Llull. Mn. Alcover comunica per carta a Bartomeu Ferrà que la Comissió ha decidit que el seu fill Miquel es faci càrrec de la feina que duia a terme Obrador.²¹⁶

²¹³ «Sociedad Económica de Amigos del País. 58/3. Admisión de Socios año 1908». Arxiu del Regne de Mallorca.

²¹⁴ «Sociedad Económica de Amigos del País. 58/3. Renovación de cargos». Arxiu del Regne de Mallorca.

²¹⁵ «Sociedad Económica de Amigos del País. 59/1. Asuntos generales 1909-1910». Arxiu del Regne de Mallorca.

²¹⁶ La carta diu: «Amic estimat: anit passada la comissió d'Obres del Bt. R. Llull mos reunírem, i acordàrem que En Miquel, el seu fill, segueca endavant la feyna que feya D. Mateu Obrador, al cel sia, fins allà ont ell la pugui seguir, que creym que porá en lo sustancial. Com es una feyna que la pagam, no tant espléndidament com voldriem, pero que axi metex qualque cosa produex, -hem cregut que vostè n'estará content i qu'ell ho acceptará. Com, se suposa, no l'hem de dexar tot sol, que s'arretgl, sino que tots els de la comissió estarem a n-el seu costat.

Ara mos interessa sebre quant será aquí ell. Hi hauria d'esser per poc que pugui, el dia de St. Juan.

Li agrairia que'm contestás demunt axò, preste». (Carta de Mn. Alcover a Bartomeu Ferrà i Perelló, 8-VI-09.)

Aquesta comesa podria representar per a Ferrà la feina d'intellectual professional que anaven aconseguint els seus amics noucentistes i probablement l'assumeix per aquest motiu. Ja veurem que no li proporciona prou seguretat econòmica i, després d'algunes vacil·lacions, el 1913 la deixa en mans de Salvador Galmés.

1.4.7.4 La Lliga del Bon Mot (1909)

A més de participar en institucions fortament marcades per l'Església, Ferrà també pren part en alguns actes amb el mateix caràcter, organitzats o influïts per Mn. Alcover. El 1909 assisteix a l'acte que organitza la Lliga del Bon Mot a la Llotja —convocat per Mn. Alcover—, el qual compta amb la presència de Ricard Aragó (Ivon l'Escop), el gran impulsor de l'esmentada Lliga, presidida a Catalunya per Joan Maragall. A més de Ricard Aragó i Miquel Ferrà, hi prenen la paraula Costa i Llobera, Riber i Enric Alzamora.²¹⁷

Sobre la qüestió, escriu a «Ca Nostra» *Per la lliga del Bon Mot*.²¹⁸ Inicia l'article afirmant que «la paraula es lo que principalment manifesta en l'home, únic ser qui parla, la presència de l'ànima immortal» i que «la paraula és la seva expressió més clara y més alta. Es el pont per on se comuniquen els esperits». En dedueix que per conèixer un home o un poble s'ha de mirar com parla: «Tal com es son parlar, així es la seva ànima. Cada home, cada poble, té un parlar propi que l'expressa naturalment, com cap altra l'expressaria. Es tan íntim el nexce entre l'esperit humà y el seu verb natural, que arrencar a un poble son llenguatge, es arrencarli l'ànima, elevar son llenguatge es elevar-li l'ànima purificar son llenguatge es purificarli l'ànima».

Continua dient que ha vingut a convidar-los a aquesta tasca Ivon l'Escop, apòstol promotor de la Lliga del Bon Mot, de la creuada contra la blasfèmia i la paraula vil, i que a la campanya s'hi ha de sumar tot aquell que vulgui honrar el Nom de Déu, l'honestat dels costums, la cultura del nostre país i la simple dignitat humana. Es tracta, diu, de tornar pur el parlar del «nostre poble», de tornar pura l'ànima de Mallorca. Tot aquell que

²¹⁷ *Crònica de la diòcesis*, BOOM, 1-X-09, núm. 13, pàg. 145.

²¹⁸ Miquel FERRÀ, *Per la Lliga del Bon Mot*, «Ca Nostra», núm. 94, 17-VII-09, pàg. 1 i 2.

vulgui això no cal que s'inscrigui a cap llista perquè ja pertany a la Lliga del Bon Mot, la qual només demana la reflexió sobre la transcendència de la seva obra de moralitat i de cultura, un apostolat personal, inspirat en el zel, en la prudència i en la constància, i que no s'aturi fins haver tret del vocabulari popular tota expressió que atempti contra la dignitat «de la nostra llengua i del nostre poble».

1.4.7.5 El Centro de Defensa Social de Manacor i el míting sobre laïcisme escolar (1910)

El mes d'abril de 1910, Ferrà pronuncia un discurs titulat *Laïcisme escolar* al míting promogut a Manacor pel Centro de Defensa Social. L'organitzen les Juntes de Seglars Catòlics, el Sindicat Agrícola i la Caixa Rural de Sant Jaume i se celebra al claustre de Sant Domingo. Els oradors, a més de Ferrà, són Josep Font i Bonaventura Barceló. El qui havia duit l'organització efectiva de l'acte era Mn. Alcover ajudat per altres persones. Al discurs, publicat per «Ca Nostra» uns dies després,²¹⁹ afirma que neix d'un «compromís ineludible d'amistat», obeint a algú a qui no sabia negar res. Diu també que no està preparat per fer el que ha de fer. I com que no és un orador, i menys orador de míting, diu que no sap predicar i que és més afectat de meditacions que de discursos i per això farà un punt de meditació.

Comença dient que «Es cosa vella això de fer servir la instrucció de bandera dels partits revolucionaris. Que "aquí" oscurantista vol dir catòlic malgrat se conti entre els catòlics Menéndez y Pelayo i que són elevats a la categoria de genis davant Europa, vertaders «afollats de l'intel·ligència» «sense altra títol que el de no creure en Déu com és el cas del director de l'Escola Moderna».

Afirma després que té raó qui diu que a Espanya hom viu dins la barbàrie i els instituts i les universitats, «temples de la ciència», són «antres d'ignorància». No veu cap solució per a l'ensenyança espanyola, si no és «fermá el Ministre d'Instrucció Pública, esbucar les escoles, cremar els llibres de text, desterrar els mestres i repastar els estudiants

²¹⁹ Miquel FERRÀ, *Laïcisme Escolar*, «Ca Nostra», núm. 125, 16-IV-10, pàg. 1.

si això és possible». N'hi ha, però, que ho tenen més senzill i tot ho arreglarien despenjant el santcrist de la paret de l'escola.

Continua dient que no hi ha cap progressista que cregui en el poder pan-curatiu de la instrucció i que la idea que saber llegir i escriure tot ho cura ha estat substituïda per un ideal més ple i més harmònic, que és l'educació «intelectual i moral, del còs y de l'esperit del carácter y del sentiment artístic». Per a Ferrà, es pateix la manca d'una educació integral de l'home i en un país en el qual la gimnàstica i els banys són un luxe, i el gust artístic una essència rara que utilitzen una dotzena d'intel·lectuals i catalanistes, el laïcisme a les escoles representa l'abolició d'allò únic que hi té un valor moral i educatiu. I continua amb aquestes paraules: «Perque no solament és la fe una font divina de idealitat y de moralitat del nostre poble. Aquest aire d'honrades qui sura per demunt la nostra terra, aquesta sanitat espiritual, aquesta meteixa transparencia y lucidesa de seny que's troba sovint en homes senzills al cor de la pagesia y que no's troba en les classes populars apartades de la religió, d'on vé sinó de la fe y de l'educació cristiana?»

Tot seguit posa en dubte que les escoles laiques siguin neutrals. Manifesta que no les sosté un fred esperit científic sinó un esperit sectari i d'odi com el que informava l'Escola Moderna de Barcelona, on s'alimentava la intel·ligència dels alumnes amb «píldores de dinamita qui destrosaven les ànimes». La proposta que fa als catòlics és no limitar-se a la protesta, atès que no es pot edificar res sobre la pura negació. I hi afegeix: «Es l'amor lo qu'edificica, no l'odi, maldament sia l'odi a les escoles laiques. Protestem enhorabona de la seva obra destructora, però preocupemnos una mica més de bastir edificis sòlits, de la seria formació intel·lectual dels nostres joves, y sobre tot de que l'educació y la vida cristianes sien una realitat y no una fórmula».

Conclou el discurs expressant que li sembla que, a voltes, els catòlics defensen la religió com un tresor tancat i que la millor defensa seria obrir-lo i enriquir-se «amb aquest tresor de virtut, de generositat y d'amor als nostres meteixos inemics qu'estorja el Cristianisme».

Com podem veure, l'article manté les idees d'un catolicisme obert i més constructiu de la pròpia casa que destructiu de la dels altres. Malgrat tot, les clares referències a Ferrer i l'Escola creada per ell són clars exponents de l'ambient que la Setmana Tràgica ha creat.

1.4.7.6 El grup de l'Espurna

A principis del 1909, any també electoral, al Centre Català de Mallorca es fa un cicle de conferències sobre regionalisme. Hi participen Mn. Alcover, Benet Pons i Fàbregues, Lluís Martí, Llorenç Riber i Miquel Ferrà, aquest darrer el 20 de març, amb una conferència que du el significatiu títol de *Mallorca i la Nacionalitat Catalana*. A partir d'aquestes conferències es pren en consideració la conveniència de crear una organització unitària per participar en les properes eleccions. El grup té com a referent clar la Solidaritat Catalana de 1906 i La Lliga; fins i tot utilitzen aquest nom per referir-se a la necessitat d'organitzar-se i ajuntar-se.

Poc temps després, el mes d'abril, es forma el grup regionalista que s'autoanomena *l'Espurna*,²²⁰ amb un manifest signat pels membres fundadors. Joan Alcover n'és el president honorari. Ferrà, que n'és un dels fundadors, en aquells moments se n'ha d'anar a Barcelona.²²¹ És important per a ell acabar la carrera: només li queden l'assignatura de llengua i literatura gregues i els exercicis de llicenciatura. Encara que no deu intervenir gaire en el projecte electoral, sí que havia format part activa del grup de joves que s'adheriren a l'Espurna i continuarà sent-ne un element important.

1.4.7.7 Conclusió

Voldríem fer un comentari final a la participació de Miquel Ferrà en totes aquestes institucions. Ja parlarem del pla d'influència de l'Església dins la societat mallorquina, que

²²⁰ Per a més informació sobre l'Espurna, vegeu Damià FERRÀ-PONÇ, *L'Espurna: Un projecte d'actuació política d'un sector de la intel·lectualitat mallorquina (1909)*, «Mayurqa», núm. 18, pàg. 93-94.

²²¹ En tot cas, el 18 d'abril de 1909 anuncia per carta a Mn. Alcover que aquell mateix dia se'n va a Barcelona per un mes i mig o dos i li suplica que ho faci saber als altres senyors de la Junta d'Amics del País, de la qual, com hem vist, Ferrà és secretari i Mn. Alcover president. Per la carta a Mn. Alcover de dia 13 d'abril de 1909 sabem que no torna a Mallorca fins el mes de juliol.

duia a terme des del seu nomenament el bisbe Campins, ajudat especialment per alguns clergues com Mn. Alcover i Mn. Costa i Llobera. Ara, els organismes que hem esmentat ja són dins aquesta òrbita atès que a les respectives juntes directives hi ha una bona representació del clero illenc. Mn. Costa, Mn. Antoni Sanxo, Mn. Miralles i Mn. Garau, tots quatre canonges, són a l'Arqueològica. Mn. Alcover, també canonge i vicari general, dirigeix la Societat Econòmica d'Amics del País i la la Comissió Editora de les obres de Ramon Llull, convoca l'acte de la Lliga del Bon Mot a la Llotja i organitza l'acte sobre laïcisme escolar de Manacor. A més, l'Església mallorquina és al darrere d'algunes de les empreses de les quals ja hem parlat i a les quals Ferrà està plenament integrat, com són l'Obra del Diccionari de la Llengua Catalana, el Congrés Internacional de la Llengua Catalana o la «Gaceta de Mallorca». No podem oblidar tampoc el caràcter catalanista d'algunes d'aquestes empreses i institucions, plenament lligat al caràcter religiós de què hem parlat abans, segons les directrius de *La tradició Catalana* del bisbe Torras i Bages, d'unió de catalanisme i cristianisme. Mn. Alcover mateix exposa ben clarament els seus plans intervencionistes en la seva conferència al Centre Català de Mallorca: «Com hem de conseguir això? Fent ús dels nostres drets polítics, treballant a les totes pel bé comú. ¿Com se son fets amos de les melles els catalanistes a Catalunya? Treballant en tots sentits per Catalunya, per la llur nacionalitat; primer dins les lletres (Renaixement), llavò socialment (apoderant-se de les societats econòmiques i dels centres de cultura) llavò políticament, anant a les eleccions, esvaint el caciquisme. Quin ús han fet del poder? L'han posat al servici de la cultura: la reforma interior de Barcelona, el grandió pla de clavegueres, subvencions a centres de cultura, la Universitat Industrial, la Biblioteca Nacional, l'*Institut d'Estudi Catalans*, els pensionats a Alemanya per l'estudi de la filologia, pensionats per estudis d'indústries, els *Estudis Universitaris Catalans*, el Mapa de Catalunya, els Museus, la compra de trossos de muntanya per jardins públics, les carreteres i altres beneficis i millores conseguides dels diputats, els ferrocarrils transpirenencs; i els plans que tenen encara en cartera, que són grossos i meravellosos».

Podem arribar a la conclusió que Ferrà està plenament involucrat, com a seglar, en el pla regenerador del bisbe Campins i hi estarà pràcticament fins a la mort d'aquest, moment en què la seva relació amb la clerecia mallorquina, i principalment amb Mn. Alcover, començarà a entrar en una forta crisi. Hem de remarcar també l'estreta relació que mantén en aquests moments amb Mn. Alcover. Diu que és un amic al qual no pot negar cap favor.

Per acabar, podríem dir que les reunions del grup de Ferrà a l'Arqueològica s'assemblen molt a les del grup de Carner a la Congregació Mariana de Barcelona. Aquests joves, després de fer la revista «Mitjorn», com el grup de Carner havia fet «Catalunya», continuen reunint-se a l'Arqueològica i impulsant una gran activitat dins l'ensopida societat mallorquina. L'any 1909 formen part de *L'Espurna* i segurament donen suport a les conferències al Centre Català de Mallorca. Tant un fet com l'altra palesen l'intent de crear a Mallorca el que havia estat la Solidaritat a Catalunya. En efecte, a les conferències del Centre Català hi participen, a més de la gent afí a aquest grup, els republicans Lluís Martí i Benet Pons i Fabregues.

També hem d'esmentar el naixement en aquests moments del *Manyoc regionalista* a Alaró, encapçalat o presidit probablement per Joan Rosselló de son Forteza.

1.4.8 EL GRUP DE CARNER A BARCELONA I ALTRES AMICS

Segons Jaume Aulet, després de 1906 el grup de Josep Carner sofreix uns canvis en allunyar-se'n, per causes fortuïtes, alguns membres com Rafael Masó, que se'n va a exercir d'arquitecte a Girona, i el mallorquí Joan Alzina i Melis que estudia a Bolonya. A partir del 1907, però, s'hi incorporen nous elements: Francesc Sitjà i Pineda, Josep Martí i Sàbat, Manuel Raventós i, especialment, Josep Maria López-Picó. El grup reinicia les activitats des de plataformes distintes de les anteriors, com la revista «Empori», la tertúlia

de Calligeneia i les que ofereix la Lliga: «La Veu de Catalunya» i «La Cataluña». El seu lloc habitual de reunió és l'Ateneu Barcelonès.²²²

En aquests anys, Miquel Ferrà farà part d'aquest grup durant les temporades que és a Barcelona a causa dels estudis. També manté correspondència amb els seus membres quan és a Mallorca. Aulet considera que a partir del 1906 Ferrà és el personatge més útil per a l'enllaç de Carner amb Mallorca, ja que s'identifica més amb els postulats ideològics de la Lliga Regionalista que Riber o Maria Antònia Salvà. Aulet fonamenta aquesta preeminència en la seva obra²²³: en certa manera, Ferrà substitueix Alzina i Melis. També explica que pren part en alguna de les activitats sorgides de la tertúlia Calligeneia, encara que no s'hi acabi d'integrar, a causa segurament —creim nosaltres— de no tenir fixada la residència a Barcelona.²²⁴ Així mateix, col·labora amb els seus articles i poemes a les revistes del grup. Publica els poemes *Al clar de lluna*,²²⁵ *Ametlers rosa*,²²⁶ *Quant fa fosca...*,²²⁷ *Primavera*²²⁸ i *Saviesa (Trad. Po. Verhaeren)*²²⁹ a «Art Jove», i *Torrent pregon*,²³⁰ *Ametlers rosa* i *Babel*²³¹ a «Montserrat». A la secció de crítica de llibres de «La Cataluña» escriu *El somni d'una nit d'estiu*²³² i *Los evangelios en catalán*.²³³ Finalment, participa amb un sol escrit a l'efímera «Revista Catalana». Es tracta de la traducció de

²²² Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 325-326.

²²³ *Ibidem*, pàg. 332-334.

²²⁴ *Ibidem*.

²²⁵ «Art jove», núm. 1, 15-XII-1905, pàg. 10.

²²⁶ Poesia premiada al Certamen d'Inca, «Art jove», núm. 5, 15-II-06, pàg. 76.

²²⁷ «Art jove», núm. 9, 15-IV-06, pàg. 143.

²²⁸ *Ibidem*, núm. 11, 15-V-06, pàg. 177.

²²⁹ *Ibidem*, núm. 20, 8-X-06, pàg. 326.

²³⁰ *Ibidem*, núm. 59, novembre de 1905, pàg. 111.

²³¹ *Ibidem*, núm. 64, abril de 1906, pàg. 191-192.

²³² «La Cataluña», núm. 22, 29-II-08, pàg. 137.

²³³ «La Cataluña», núm. 95, 24-VII-09, pàg. 465.

L'escola pagana de Baudelaire amb una introducció de Martí Sàbat, que ja hem comentat. No cal dir que molts dels poemes mallorquins en aquestes revistes es deuen a la seva intervenció davant els poetes i escriptors de l'illa.

També manté relació amb estudiants de la Universitat de Barcelona que tenen les seves mateixes idees, alguns dels quals són del grup de Carner. Podem citar J. M. López-Picó, Lluís Nicolau d'Olwer, Ferran Valls i Taberner, Francesc Martorell, Agustí Calvet, Raimon d'Abadal, Jordi Rubió i Manuel Raventós. La relació d'alguns d'ells amb els Estudis Universitaris Catalans ens fa pensar que potser Ferrà també està inscrit en una altra de les institucions catalanes que el devien interessar fortament, una hipòtesi reforçada pel fet que, segons afirma en una carta, Antoni Rubió i Lluch havia estat el seu mestre, i no ho podia ser a la Universitat de Barcelona, on Ferrà s'havia examinat sempre per lliure.

A través d'aquests amics, Ferrà anirà establint vincles amb els membres més joves del noucentisme, com Carles Riba i Josep M. de Sagarra. Aquest darrer el cita a les seves memòries, devers l'any 1912, amb motiu d'un viatge a Mallorca després d'haver conegut Joan Alcover als Jocs Florals de Barcelona. Sagarra, a Mallorca, és acompanyat per Bartomeu Ferrà Juan, el germà de Miquel Ferrà que havia conegut a Barcelona. És possible que es coneguessin a la Penya de l'Ateneu, freqüentada per Riba, Sagarra i el mateix Ferrà.²³⁴ Sagarra també explica que Antoni Rubió i Lluch feia classes de literatura catalana a l'Ateneu.²³⁵ Aquí i en aquests moments Ferrà també degué conèixer alguns dels qui serien posteriorment amics seus: Agustí Duran i Sanpere i Pere Bosch Gimpera.²³⁶

²³⁴ Josep Maria de SAGARRA *Memòries*, vol. II, Barcelona, 1986, 2a ed., pàg. 146.

²³⁵ *Ibidem*, pàg. 124. Sagarra diu: «Jo assistia a les classes de literatura catalana que ens donava a l'Ateneu Antoni Rubió i Lluch, aquell cavaller extraordinari, el més sensible, el més original de totes les velles glòries de la intel·lectualitat heroica d'aquell país; el mestre dels mestres sota les ales del qual començà a florir una generació magnífica de xicots que entraren als estudis per la porta gran i amb una responsabilitat científica absoluta». Continua explicant que tots eren de la mateixa edat i li duien set anys. No cita Ferrà, que tal volta a causa de les seves estades esporàdiques a Barcelona només hi assistia quan era a la ciutat. Els noms, tanmateix, coincideixen amb les amistats de Ferrà que hem vist fins ara: «Jordi Rubió i Balaguer, Lluís Nicolau d'Olwer, Ferran Valls i Taberner, Agustí Duran i Sanpere, Ramon d'Abadal i de Vinyals, Francesc Martorell i Trabal, Ramon d'Alòs i de Dou, Manuel Reventós Bordoy, i el més jove, el més vital i el més escandalós de tots ells, Pere Bosch Gimpera, [...]».

²³⁶ Vegeu la nota anterior.

Per altra part, Ferrà també es relaciona a Barcelona amb altres membres de l'Església catalana més o menys vinculats al noucentisme, com Mn. Frederic Clascar, el pare Miquel d'Esplugues, el pare Rubert de Manresa i el pare Casanovas S. J. Alguns no només tenen contacte amb Ferrà sinó també amb els cappers de l'Església mallorquina, per la qual cosa es desplacen a Mallorca en diverses ocasions.

La vinculació de Ferrà amb tota aquesta gent que hem citat està documentada a les cartes que aquests amics de Catalunya li escriuen. L'ur contingut reflecteix les converses que devien mantenir i els temes que els preocupaven, que solen ser la política, la literatura, el catalanisme, etc. A més, tindrà relació epistolar amb amics mallorquins o catalans que aleshores no són ni a Barcelona ni a Mallorca: Rafael Masó, que és a Girona; Joan Alzina i Melis, que estudia a Bolonya, i Miquel Forteza, que estudia a Madrid.

En les seves anades a Barcelona, tres vegades per any, es desplaça també a distints llocs com Girona i Tarragona i manté freqüents contactes amb tota la gent que hem esmentat. Com que les seves possibilitats econòmiques no són molt puixants, sol donar-se d'alta de l'Ateneu —on el grup de Carner fa estada aquells anys— cada vegada que va a Barcelona, per estudiar a la biblioteca o llegir-hi els diaris, i de baixa quan torna a Mallorca. A través d'aqueixes altes i baixes podem determinar amb prou precisió les temporades que passa a Barcelona.

La correspondència amb aquests amics també ens indica clarament un altre dels grups amb els quals tindrà relació: el format per Valls Taberner, Abadal, Nicolau d'Olwer i Ramon d'Alós a Barcelona i Ferrà i Ramis d'Ayreflor a Mallorca. Tots ells s'envien records a través de les cartes.

1.4.8.1 Amics catalans. El grup de Carner i els companys d'estudis

La correspondència entre Ferrà i els seus amics demostra que les amistats més fortes són les de López-Picó i de Raventós, a partir de 1907, i d'Agustí Calvet, a partir de 1908 com a tard. Hi ha un altre tipus de relació amb Masó, Bofill, Vallés, Martí Sàbat, Ramon d'Alòs, Valls Taberner i Francesc Sitjà, amb tots els quals mantén correspondència.

Malgrat no haver-hi cartes a l'arxiu de Ferrà dirigides a Nicolau d'Olwer, Francesc Martorell, Bosch Gimpera, i Raimon d'Abadal, tenim constància que tenia relació amb alguns d'ells, cosa que ens fa pensar que en tenia amb tots, donat que eren de la mateixa colla.

a) Discussions literàries

Un dels temes recurrents en aquesta relació epistolar és la literatura, tant pel que fa a la producció pròpia com a les discussions literàries del moment. Aleshores Eugeni d'Ors, que des del 1906 escriu el seu famós *Glossari* a «La Veu de Catalunya», és una figura decisiva i controvertida en la configuració ideològica del noucentisme. El seu cosmopolitisme i ciutadanisme produeixen certes reticències entre els mallorquins, especialment en Ferrà, i el tema Ors és recurrent en les cartes als diferents amics. Ferrà i els mallorquins són especialment reticents quan Ors escriu el famós i polèmic pròleg a *La Montanya d'Amethystes*, el llibre de poemes de Bofill.²³⁷ Però malgrat que Ferrà tingui per una part certes reticències a les teories d'Eugeni d'Ors, també li guarda una gran admiració.

El noucentisme es va configurant entre aquests grups de joves estudiants. El concepte i moviment es va perfilant en les seves converses, en els seus escrits i en les seves actuacions, com tindrem ocasió de comentar. Tanmateix, Ferrà no hi manifesta una adhesió total i manté diferències amb el seus amics, que li són criticades.²³⁸ És curiosa, en aquest sentit, l'admiració sincera per Ors i el rebuig del que ell anomena *orsisme*; és a dir, seguiment cec d'Ors. Ferrà no era gaire partidari de seguiments que no fossin fruit de la reflexió. La influència de Xènius serà, però, molt important en anys posteriors, encara que Ferrà l'adaptarà al seu propi tarannà i a les circumstàncies mallorquines. També deu diferir

²³⁷ Ho podem veure a una carta que li escriu López-Picó, el qual li comenta:

«Soch més que may fervorós de l'Ors y den Carner; els crech les úniques personalitats essencials de nostra litratura jove. Lamento que sentis dilació per nostre Xènius. A proposit d'això en Forteza (que es un noy lent y discret) m'explicà xiroyes coses.» (Carta de J. M. López-Picó a Miquel Ferrà: Barcelona, 13-I-09.)

²³⁸ Mesos més tard, Ferrà precisarà aquestes qüestions: «Tu ets massa exclusiu en tos entusiasmes, (la generositat en entregarthi t'ho fa esser), per comprendre la meva admiració per n'Ors, qui es, no obstant, molt sincera, apesars dels meus reparos al orsisme». (Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Mallorca, 8-IX-07[?].)

de López-Picó pel que fa a d'Annunzio: Ferrà l'admira, com veurem, i López-Picó el considerava decadent.²³⁹

Vicenç Solé també li parla d'Eugeni d'Ors,²⁴⁰ per informar-lo que els catalans projecten fer-lo venir de París perquè doni una sèrie de conferències, que suposa que coincidiran amb l'estada de Ferrà a Barcelona. Li demana també l'opinió sobre l'homenatge a Guimerà²⁴¹. En una altra carta²⁴² li diu que suposa que enviarà obra als Jocs Florals de Barcelona i li tramet un sonet titulat «Palma», escrit amb motiu de la seva recent visita a Mallorca.

En una carta a López-Picó, Ferrà li explica què fa i li confia els seus plans i les seves inquietuds.²⁴³ En una altra missiva²⁴⁴ li comenta: «He rebut aquests dies dos llibres per mí molt estimats "La Montanya d'Amethystes" den Bofill, y les "Impressions de Terra Santa" de Mossen Costa: Això m'alegra aquestes festes de Nadal y me treu una mica del meu ensopiment literari». També tracta d'animar i orientar López quan creu que ho necessita.²⁴⁵

Les discussions epistolars entre amics sobre literatura devien ser fruit de les que se suscitaven a l'Ateneu quan s'hi veien. Així, Josep Martí Sàbat demana a Ferrà²⁴⁶ quan

²³⁹ D'Annunzio en tant que novelista'm decau molt. El trovo tanmateix massa decadent y falsament refinat. (Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Mallorca, 8-IX-07[?].)

²⁴⁰ Li comenta: «Avui he llegit una glosa de l'Ors en que hi han dues coses que m'han fet un pésim efecte: la de considerar a Heredia un pseudo poeta y la de compara la gracilitat de l'Alcover amb la llibertat mètrica a l'Henri de Regnier. Que li sembla Ferrà?». (Carta de Vicenç Solé a Miquel Ferrà: Barcelona, 2-III-09).

²⁴¹ «Pera mí lo antipático que té es revertir un caracter estultament esquerrà. Amb tot jo crec que l'adhesió es necesaria, entre altres motius pera treureli aquest antipático caracter». (Carta de Vicenç Solé a Miquel Ferrà, Barcelona, 25-III-09.)

²⁴² Carta de Vicenç Solé a Miquel Ferrà: Barcelona, 2-III-09.

²⁴³ «Durant aquests mesos no he fet res que valga la pena de contarho. Vagues lectures y estudis superficiales per entretenir el temps fins a l'hivern, y de literatura res o casi res. Lo que més m'inquieta avui es el problema de subsistencies y el desitj d'anar a Europa una temporada. A Mallorca m'es molt difícil estudiarhi y treballarhi en pau. Tot me distreu y m'irrita». (Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Mallorca, 8-IX-07[?].)

²⁴⁴ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Mallorca, 26-XII-08.

²⁴⁵ «Per què no't dediques a la literatura pura, que'm sembla que t'escau més que'ls articles polítics y doctrinals? Enviam alguna cosa de lo qu'hajes escrit aquest estiu». (Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Mallorca, 8-IX-07[?].)

²⁴⁶ Carta de Josep Martí Sàbat a Miquel Ferrà, 2-II-09.

anirà a Barcelona per renovar les discussions artístiques i literàries, a més de donar-li l'enhorabona pel seu article sobre *Cap al Tard* de Joan Alcover, que elogia en gran manera: «aquell paràgraf contra'ls nostres refinats y cerebrals, que arriben á prescindir, y fins y tot á proscriure tota espontaneïtat, y tota sentimentalitat noble é idealisada». I més endavant: «el trobo molt oportú y molt ben dit. A proposit d'això, no he llegit encare'l prolech del Ors, al llibre den Bofill, quals estrafalaries teories comentes en ta carta».²⁴⁷

Josep Martí Sàbat²⁴⁸ parla també a Ferrà del curt viatge d'aquest darrer a Tarragona, li fa saber que és a Reus i que pensa anar-se'n «al nostre virgilià camp». Li parla també de l'autor que llegia en aquells moments, Hobbes, i de la diferència entre viure a Barcelona o a una població secundària.²⁴⁹

Ferrà parla també de literatura amb Manuel Reventós, el qual manifesta que li agrada el volum de Joan Alcover i, al mateix temps, suggereix a Ferrà que el faci arribar a Díez-Canedo.²⁵⁰ També l'informa²⁵¹ que Martí ha tornat de Madrid i du noves de Canedo i dels amics d'allà. En la mateixa carta li diu que suposa que Ferrà anirà a Barcelona a fi d'abril o principi de maig i que aleshores «conversarem de plans y orientacions», i li comenta les seves lectures: Verhaeren, Homer, i «*Helping literature*». En aquest sentit, li diu: «només hem de permetir I poc! lectures molt series. Plutarc, Plató, res de novelones ni de sonetins. El mon està fet de techniques y la literatura es el corrosiu de totes les

²⁴⁷ També comenta en una carta sense data, amb capçalera de l'Ateneu de Madrid, que Reventós i Martorell han guanyat mil pessetes al Certamen Jaume I de Tarragona. I li parla de Wagner, el músic que agradava a Ferrà: «Com hauràs vist, pels diaris, estem aquí en plena febre musical; suposo que quan menys per l'Abadal, te deuràs deixar convencer per la propaganda que farà la Atracció de forasters, ab motiu del estreno de la Tetralogia de Wagner». I finalment parla de López-Picó i els Jocs Florals: «En López está del tot entregat al cultiu de la poesia y fins ¡horror! vol tirar als Jochs: cosas veredes».

²⁴⁸ Postal de Josep Martí Sàbat a Miquel Ferrà: Reus, 12-VII-09.

²⁴⁹ «No he emprès cap lectura literaria; ara estich llegint el filosof anglés Hobbes que'm resulta fort interessant -per usar un galicisme car an en Lopez.

Cada vegada'm convenso mes de que en una població secundaria, un ó s'hi ensopeix molt y te de treballar molt: aquí resulta impossible, aquella agradable filosofica vagancia de Barcelona».

²⁵⁰ «Procura que el volum de Dn. Joan arribi a mans den D-Canedo. Hi ha una certa afinitat d'emoció entre ells y em sembla que tots dos ne seran contents jo n'hi parlava d'aquest volum en una carta, i l'espera ab interés». (Carta de Manuel Reventós a Miquel Ferrà: Barcelona, 30-I-09.)

²⁵¹ Carta de Manuel Reventós a Miquel Ferrà: Barcelona, 24-III-09.

aplicabilitats del esperit. Hem de ser durs y solids, hem de treure alguna cosa de nosaltres perque ens la paguin, y sino a tirar de un carro».

El paràgraf anterior és un clar exponent de l'ideal de professionalització de l'intel·lectual propugnat pels noucentistes. Raventós és un exemple d'aquest esperit pràctic, no per casualitat posteriorment es dedicarà a l'estudi de l'economia.²⁵² En les cartes s'esmenten diferents literats que devien estar de moda en aquells moments.²⁵³ Raventós li parla d'Oscar Wilde²⁵⁴ i dels 100 duros que ha guanyat a Tarragona.²⁵⁵ També fa referència a les seves traduccions de Goethe, Berlichingen, Schiller, Fieck, Ulhand i Novalis. A més, l'informa que per poder llegir llibres que no tenia i que necessitava per fer les traduccions de l'anglès ha hagut de «reingressar al Ateneo previa humillacion de la cerviz al tirano Sr. Roca».²⁵⁶

El contingut central de les cartes de Reventós, que en aquests anys (1909-1910) té 20 o 21 anys, són els estudis, el futur i qüestions existencials. Discuteixen molt sobre el valor de la literatura, la necessitat dels béns materials per poder fer-ne i per poder ser considerats pels altres. Considera que els elements tècnics i materials tenen supremacia sobre els espirituals, opinió que Ferrà no deu compartir. En aquesta diferència es basava segurament llur amistat i al mateix temps llur enfrontament. De totes maneres, Ferrà a vegades també li deu manifestar el seu desengany.²⁵⁷ La correspondència entre aquests dos

²⁵² Li parla també de la literatura: «Santos Oliver en diu "Estimulant de la voluntat" i que si te la creus, si la profesas, salva de manta debilitat y de manta pueril y persistent mentida». (Carta de Manuel Reventós a Miquel Ferrà: Barcelona, 14-I-10.)

²⁵³ Per exemple, li parla de la «desesperació Leopardiana que'm pren en quant la soletat dels pinars propers se'm torna familiar, y m'abandona a l'autoscòpia dolorosa. Don Joan Valera diu que de tals filosofies es costum sortirne á impulsos d'una pasión mes o menys volcànica. Aleshores tot es pitjor... y no'ns queda mes *como dice Maeterlinck* que: *sentarnos bajo el follaje harto denso de la resignación sin esperanza*». (Carta de Manuel Reventós a Miquel Ferrà, 3-IV-10.)

²⁵⁴ «¡Es per estar sa! En aquest cas m'invadeixen la literatura de la pitjor especie, y proclamo als Oscar Wilde y tots els decadents la superioritat de la malaltia que necessita de inyecciones de cafeina ó morfina pera sostenir en el rostre palit y els ulls ullerosos el foch d'una obra parella a la tortuga daurada d'"A Rebours"». (Carta de Manuel Reventós a Miquel Ferrà, 3-IV-10).

²⁵⁵ Carta de Manuel Reventós a Miquel Ferrà, 3-IV-10.

²⁵⁶ Fa referència a Josep Maria Roca i Heras, doctor i erudit que aleshores feia part de la Junta Directiva de l'Ateneu.

²⁵⁷ Raventós en una carta li diu: «El meu desengany va mes lluny que'l teu, no es sols la literatura, es tota la vida espiritual que no m'interessa, la economia nomes com a instrument de ferne una posició, les questions morals que tant m'atreien á estones me plauen encare, l'unic goig espiritual qu'estimo com mai, pero com mai, es la musica». (Carta de Manuel Reventós a Miquel Ferrà, 23-XII-09.) I en una altra: «Salvemse Ferrà! dexem que fracassin els demés. Hem de fernos rics y d'estar contents y reconexer qu'entre haver fet uns bons versos, ó haver dextat 100 pts al poeta es preferible la segona situació; que la pobresa vol dir tonteria ó mandra y que totes dugues coses son injustes i perilloses». I segueix més endavant: «Sense haver menjat galantina no's pot llegir Goethe mes enllà

amics ens indica, a més, que fan excursions junts, perquè a vegades Reventós el convida a repetir-ne algunes.²⁵⁸

Les qüestions literàries també apareixen a la correspondència amb amb Jaume Bofill i Matas, que li ha enviat *La Muntanya d'Amethystes* i li ha demanat que en reparteixi alguns exemplars entre una sèrie d'amics de Mallorca.²⁵⁹ Li demana també que en parli a la «Gaceta de Mallorca» i que li enviï el número corresponent. Pocs dies més tard,²⁶⁰ Ferrà li contesta agraint-li el llibre i la seva dedicatòria, i assabentant-lo que ha complit «el senzill i agradable encàrrec» d'entregar els exemplars als amics. També li ofereix la primera impressió —excel·lent— que li ha causat el llibre, el felicita per la seva «elegant i netíssima presentació» i li comenta que li vol parlar amb més repòs dels versos i que ho farà també a la «Gaceta» quan se n'haja saturat més. I afegeix: «Ara, sols podria dir-vos que, obrint a l'etzar, les coses que hi he llucat, algunes ja conegudes, m'han agradat de veres y refrescat la bona impressió d'aquelles lectures a casa vostra».

dels 30 anys, y ja'n tinc 21 y continu menjant bacallá. *Esto no será*. No se per ont pro sortirà sino a Barcelona a Chile. Estic indignat porque he perdut dos dies pro dilluns matex comenzo a treballar: només quant els teus minuts se paguin encare que sigui en *calderilla* tindrà valor el temps y l'esfors que comprometis en una empresa ideal. Y axo es l'aspiració dels fills de la literatura. Si ens quedem pel camí ab tota l'energia ¡millor! m'estimo mes no ser home d'esperit, me tenc el gust de ser Beethoven, per una casa propia amb quarto de bany y automovil a la porta y si tu no ho vols ser, te compadexo». (Carta de Manuel Reventós a Miquel Ferrà: Barcelona, 14-I-10.) I per tancar aquesta qüestió li parla de la carta que li ha escrit Ferrà, que qualifica de: «verdadero documento psicológico, a base del qual me vetx ab anims d'engiponarte qualques mots d'análisis y exposicion del nostre cas. Tu, dius: o romandre á casa ó a corre mon, á *vagar de tierra en tierra y volver al techo paternal hecho extranjeros* (t'ho tradueixo de la Cançó de la Campana de Schiller) y seguexes!. Si fos mes o menos perdidamente enamorado'm resignaria a lo primer. Sino també'm resignaré ab la protesta del "*yo romantico*" que s'ensopex y s'alarma al veure en quant poca cosa para, tanta y tanta literatura de projectes y esperances. - Abomino de la paraula il·lusió, me sembla d'una llei mes perturbadora, y mes falsa y perxó poso les altres dues.- Bastant exacte pero cal esbrinar si el "yo" romantic, es alguna cosa que ha de pesar en els nostres determinis ó no ha de pesar-hi. Me figuro que l'hem escoltat massa, que l'unic motiu d'aquest agudissim cansanci per la vida literaria, es axó, massa fiarnos de la vaga y amena, fer de les nostres sensacions, y dels nostres moments d'entusiasme y fins, oh! heretjia, dels nostres versos el centre de l'univers, (si tu vols, no mes del nostre univers... pero aixis y tot era una bojeria). Aquesta mica de calfred d'immortalitat que sentirem es pura sugestió, y are fa nosa; hem de ventarnos-en. Lo comic es que per evitar-lo et posis a fer nous versos. A n'axo si que *no hay derecho*; pera poder defensarnos dignamente hi ha que proclamar la naturaleza ultra-aerea, ondulant, dificilissima d'encarnar en mots de la poesia, sostenir qu'als 18 anys, quant eram agens de que la vida fos una *serieuse chose*, ens hi havíem familiarisat, pero que quant lo millor del nostre esperit y la nostra acció se'n aná vers un ideal molt mes vehi, y per lo tant molt mes inquietant, de tenir 100 duros al mes y una dona jove, y una casa simpatica, y ser norma que diria en López de nosaltres y dels nostres, els nostres versos, y els de molta mes gent, ens semblaren vuits y enginyosos com el joc de predictes de l'Ars Brevis de R. Llull». (Carta de Manuel Reventós a Miquel Ferrà, 23-XII-09.)

²⁵⁸ Li parla concretament d'una davallada no massa ortodoxa de Ferrà al Turó de l'Home, per damunt la neu.

²⁵⁹ Carta de Jaume Bofill a Miquel Ferrà: Barcelona, 15-XII-08.

²⁶⁰ Carta de Miquel Ferrà a Jaume Bofill: Mallorca, 20-XII-08. Aquesta carta i les següents de Ferrà a Bofill, de 2-I-09 i 22-I-09, aquesta darrera amb data errònia de Ferrà, les podeu trobar a Enric BOU, *Correspondència d'escriptors mallorquins amb Guerau de Liost*, «Randa» núm. 15 pàg. 127-129.

Sense esperar que li contesti, a principis de l'any 1909 Ferrà li torna a escriure²⁶¹ per dir-li que li envia, amb el mateix correu, el número de «La Gaceta» amb un article seu,²⁶² i comentar-li l'article:

«Com veureu, les meves manyes de crític són ben poques. Ho he escrit, además amb menys repòs del que hauria volgut, i al llegir-ho imprès m'adon de que la meva impressió no hi és tota. El vostre llibre's mereixia quelcom més. Preniume sols la bona voluntat.

Vaig tenir tentacions de vindicar-vos de les crues imputacions den Ors, en el pròlec, amb la doctrina del qual no estic conforme, ni amb qu'els vostres versos revelin la freda enemistat amb la natura qu'ell hi suposa, sinó tot lo contrari, segons me sembla.

Però no me som atrevit, per poca confiança amb la meva ploma i per ignorar vostre íntim sentir. Sia com sia, y per sobre tota diferencia d'escola i de temperament artístic, les lloances que us fas són ben sinceres».

Seguidament, inclou una llarga llista de les peces que més li han agradat i que segons Ferrà és el que millor reflecteix la seva impressió personal del llibre. I segueix: «Hi trobo, entre altres coses a mon gust un xic massa cerebrals, vertaderes joies y esquisideses de pensament i de forma. L'impressió de conjunt és d'una obra sòlida, y aquest efecte fa també a D. Joan Alcover i a D. Miquel Costa, amb qui n'hem parlat aquests dies».

Bofill li contesta tres dies més tard²⁶³ i li exposa la seva opinió sobre humanisme i ruralisme, que és diferent de la seva però també de la d'Ors al pròleg de *La Montanya d'Amethystes*. Ho explica així:

«Eugeni d'Ors presenta lo arbitrari, lo humà, com antitètic de lo natural (segons ell sinònim de rústec). Jo, en cambi, crec que l'humanisme es el complement adequat, casi el grau superior del naturalisme. Per tal que l'home forma part de la naturalesa, les obres humanes son obres naturals. Aixís una cosa feta segons llei d'art enquadra en un paisatge tant o més qu'un niu. No aixís una torreta de Vallcarca, per exemple, en quan la dita torreta, despullada de tota mena d'art, no es obra racional, ni humana. Y, adhuc aixís, la naturalesa com a bona mara piadosa sempre, respon a l'agressió extenent demunt les parets y tanques sacrílegues son mantell d'indulgencia y al cap d'anys l'obra antinatural queda incorporada al paisatge. ¿Vritat que aquesta teoria meva no resulta tan alarmant?

Me resta parlar-vos de la rusticitat. El ruralisme es fill d'una falsa concepció de la naturalesa. Son ruralistes els qui creuen que tot lo natural es groller, barroer, mascle... Per mi la naturalesa es aristocràtica. Perxo crec que no té raó de ser el ruralisme que si no fos inconscient, constituiria un veritable insult a l'obra de Deu. ¿Vritat qu'ab aquesta meva teoria casi hi esteu d'acord? Parleu-me'n ab tota franquesa».

²⁶¹ Carta de Miquel Ferrà a Jaume Bofill: Mallorca 2-I-09.

²⁶² Ja hem comentat aquest article al capítol sobre els escrits de Ferrà a «Gaceta de Mallorca», concretament els de crítica literària (apartat 1.4.6.3.e)).

²⁶³ Carta de Jaume Bofill a Miquel Ferrà: Barcelona 5-I-09.

Després li fa saber que té moltes coses fetes de *La Ciutat d'Ivori* i li copia els poemes *Beatrice*, *Ofèlia* i *Gretchen*.

Miquel Ferrà li contesta abans d'acabar el mes de gener.²⁶⁴ Està d'acord amb el seu humanisme i antiruralisme, es reafirma en la idea que «ni lo humà es antitètic de lo natural, ni natural es sinònim de rústec» i «que rústec no vol dir sempre groller». Hi afegeix:

«N'Ors comença per donar un sentit arbitrari a les paraules.

Me plau molt l'exemple que'm posau per explicar-me vostra idea. Una casa feta segons llei d'art (qui es llei natural), no serà arbitrària. Lo que a mi'm sembla arbitrari es la torreta de Valcarca».

Després li agraeix els sonets que li ha enviat i ell li tramet la poesia *Biniarroí*, «una joguina» que ha fet.

Les idees sobre el ruralisme i l'arbitrarisme de Bofill i Ferrà expressades en aquestes cartes provocaven, segurament, les desavinences amb Ors. Bofill havia estat educat en l'estètica neotomista de Torras i Bages adquirida a la Congregació Mariana de Barcelona i al Cercle Artístic de Sant Lluç. Ferrà, malgrat les seves llargues estades a Mallorca, s'havia imbuït també d'aquest esperit, influït per son pare però especialment per Costa i Llobera, que tenia una gran influència del bisbe de Vic. Veurem, més endavant, com tanmateix Ferrà comparteix certes afinitats amb Ors i el defensa davant Maria Antònia Salvà, que no li perdonava el pròleg a *La montanya d'Amethistes*.

Els comentaris literaris que sovintegen en aquesta correspondència entre els diferents amics són un reflex del que devien ser llurs debats literaris a l'Ateneu o en d'altres indrets. Els temes són plenament noucentistes i les idees que discuteixen són les de joves que tenen la vida per davant i han de prendre decisions importants i difícils perquè no hi ha models per seguir. Els punts de les seves discussions són l'actitud d'Eugeni d'Ors, provocativa i definidora del noucentisme, l'afecció d'aquesta joventut per Wagner i el rebuig del decadentisme. Ferrà també rebutja la intel·lectualització de la poesia catalana del moment, amb la qual no està d'acord. Comenten també l'actitud que han de prendre els intel·lectuals

²⁶⁴ Carta de Miquel Ferrà a Jaume Bofill: Mallorca, 22-I-09.

davant fets com l'homenatge a Guimera: estan en contra de la participació de l'esquerra en aquests actes, que consideren patrimoni seu.

b) Discussions polítiques

Els debats polítics són aleshores habituals entre els amics de Ferrà, especialment els referits a la política espanyola de Maura, a la Solidaritat o a les relacions entre la Lliga i el govern central. Martí Sàbat, per exemple, parlant en una carta sense data, escrita amb capçalera de l'Ateneu de Madrid, de la decisió de Ferrà d'intervenir en política a Mallorca a través de l'associació l'Espurna, es mostra favorable que es dediqui a la política i opina que l'esperit de vida col·lectiva i d'acció moderna aconseguit a Barcelona s'ha de difondre pels altres centres importants de Catalunya.²⁶⁵ Es tracta de la voluntat, promoguda per Carner, de difondre les seves idees a centres importants dels Països Catalans com Mallorca i Girona, a les quals ara s'afegeix Reus ja que Martí Sàbat li diu a Ferrà que també ha pensat fer-hi el mateix que ell fa a Palma.

Parlen també de la política catalana del moment, i concretament de les noves orientacions de les idees regionalistes de Cambó i de La Lliga.²⁶⁶ També en parlen amb Reventós, que li comenta el discurs de Maura²⁶⁷ i fa un elogi de Prat de la Riba que considera, amb Torras, la mentalitat més forta de Catalunya.²⁶⁸ Per altra part, Emili Vallès

²⁶⁵ «Ja casi ha arribat el moment per a que desde Barcelona, s'irradiïn á les mes importants poblacions de Catalunya, elements joves i aptes que's dediquin ab caracter de permanencia, á la difusió i penetració de les nostres idees i sentiments. Are á Barcelona ja hi ha un constant esperit de vida colectiva y d'acció moderna, falta sols que aqueix esperit vagi penetrant y difonentse pel demes centres importants de Catalunya».

²⁶⁶ Martí li diu a la mateixa carta anterior: «Ja has vist com han anat prenent noves y inesperades formes, els factotums grossos de la política catalana, jo crech que'l discurs de Cambó, recuperant noves orientacions pera la idea regionalista, en el fons, no es mes que una consagració de la tradicional doctrina catalanista, vestida ab nous ropatjes fets á mida de les noves i originals circumstancies per les que ara's troba, y aqueix *vino nuevo en odre viejo* es lo que crech ha de dóna molta forsa de vida á les futures y mes amples campanyes de la Lliga».

²⁶⁷ Diu: «Ha impresionat fondament, els lliberals vells queden en una ultra-ridicula tesitura que'ls incapacita de ple a ple. Jo crec que si en Maura fos tan governant com es parlamentari mudaria tot benissim». (Carta de Manuel Reventós a Miquel Ferrà: Barcelona, 30-I-09.)

²⁶⁸ I segueix: «Si fos mes rapid d'apreciació, com es fondo, y ordenat fora un Napoleon. T'aconcello de seguirte la seva obra el crec *patriota* en el mes noble sentit, una cosa tan alta com Fichte y tan rigorosa com Bismarck». Aquestes paraules palesen l'admiració per Prat de la Riba i el fet que hagin assumit les seves idees imperialistes així com la seva font. També hem de remarcar el coneixement de Fichte, les idees del qual sobre la pedagogia i la llengua semblen tenir influència en Miquel Ferrà.

li parla de diversos assumptes:²⁶⁹ «Empori», la derrota de Solidaritat²⁷⁰ i *La Muntanya d'Amethystes*.

Un altre dels temes que no podien faltar a les cartes és la Setmana Tràgica, que causà un impacte fortíssim en tota aquesta gent d'ordre. Valls Taberner²⁷¹ els qualifica d'«oprobiosos successos»²⁷² i Macià Bujosa,²⁷³ de qui només tenim la referència de les seves gloses a «Mitjorn», li comenta tots els detalls.

c) Ferrà corresponsal entre Mallorca i Catalunya

La funció de lligam entre Mallorca i Catalunya exercida per Ferrà s'estendrà ara als grups catalans i mallorquins amb els quals està vinculat. Aquests grups es mantenen al voltant d'una sèrie de centres d'influència que, a vegades, compten amb revistes. A Catalunya hi ha la «Revista Catalana», «Empori», «Montserrat», «Revista d'Estudis Catalans», «Art Jove», «Anuari de Calligeneia», «La Cataluña», etc. A Mallorca no són tantes: primer «Mitjorn», després «Ca Nostra», «Gaceta de Mallorca», BSAL i poc més. Durant aquests anys Ferrà lliga tots aquests caps, com tindrem ocasió de veure.

Pel que diu a les seves cartes, Francesc Sitjà devia ser responsable de bona part de la «Revista Catalana».²⁷⁴ A la primera carta²⁷⁵ li comenta que la revista ja ha sortit i li demana col·laboració, a més de nomenar-lo «Cònsul de la revista Catalana á Mallorca».

²⁶⁹ Carta d'Emili Vallès a Miquel Ferrà. Barcelona, 14-XII-08.

²⁷⁰ De les eleccions, afirma que: «hi ha pànic general, per més que sembla marcar-se una cosa agradable y es que's conserven les forces de la «Lliga Regionalista», y que la derrota ha estat deguda a la farda de republicans que duem, els quals ens han proporcionat pocs vots, y la actitud incalificablement estúpida dels nostres filisteus». (Carta d'Emili Vallès a Miquel Ferrà. Barcelona, 14-XII-08.). Ferrà torna a criticar, per tant, els elements de l'ala esquerra de la Solidaritat.

²⁷¹ Carta de Ferran Valls Taberner a Miquel Ferrà: Tona, 8-VIII-09.

²⁷² Més endavant els explica: «Els successos desenrotllats darrerament á Barcelona causen á més de la natural indignació, una forta tristesa al veure la poca impressió que han fet en bona part de la nostra gent.[...] No tenim organització social; no domina gaire la cultura ciutadana ni al menys superficialment. Y Barcelona de tot plegat ne resulta perjudicadíssima. El sentiment religiós ademés es poch extés per disort».

²⁷³ Carta de Macià Bujosa a Miquel Ferrà: Barcelona, 31-VII-09.

²⁷⁴ Segons la GECL, ??? la «Revista Catalana» aparegué el gener de 1909, era dirigida per Pompeu Crehuet i tenia un contingut literari, amb voluntat d'eclectisme. Desaparagué el mateix any.

²⁷⁵ Carta de Francesc Sitjà a Miquel Ferrà: Barcelona, 17-X-09.

Li encomana que demani col·laboracions a J. Alcover, Mn. Costa, Mn. Riber i a tots els seus amics i espera la traducció de Baudelaire de que parlaren i més coses seves. Acaba amb un «Us guardem a tots bon lloc en el combat. A les armes!»

En una altra missiva²⁷⁶ li agraeix la traducció de Baudelaire i li diu que la passarà a Martí Sàbat.²⁷⁷ Li torna a demanar col·laboració dels mallorquins —«tenim gran desitj y tindrem gran joia de publicar forses coses dels nostres companys de Mallorca»— i alguna cosa per l'epíleg de la revista, relativa a algun moviment intel·lectual del seu país. L'informa també de les dificultats de la revista a causa de la manca d'original, unes dificultats que finalment provocaren la desaparició de la revista a finals del 1909. Mesos després²⁷⁸ Sitjà li comenta que no veu gaire Martí Sàbat i que no li ha donat la nota de la qual Ferrà li ha parlat. Acaba dient: «Sospito que Rev. Catala s'ha venuda per embolicar ultramarins y demás... Farè indagacions». Martí i Sàbat, per la seva part, li parla precisament de la desaparició d'aquesta revista en una carta un tant pessimista.²⁷⁹

Ferrà també fa de corresponsal amb Valls Taberner. En aquests moments, Valls Taberner s'encarrega de l'Associació Catalana d'Estudiants i dels Estudis Universitaris Catalans i, a més, ajuda Abadal en la redacció de la revista que l'entitat publica. Valls demana a Ferrà, que està atent a totes aquestes activitats i a vegades hi col·labora, que li gestioni l'intercanvi de la Revista dels Estudis Catalans amb la «Gaceta de Mallorca» i amb altres publicacions mallorquines com «La Almudaina» i el BSAL. També li sol·licita informació sobre altres revistes interessants de Mallorca.

Valls ha ajuntat la biblioteca dels Estudis Universitaris Catalans i la de l'Associació Catalana d'Estudiants i intenta engrandir el fons amb els llibres que li puguin regalar els

²⁷⁶ Carta de Francesc Sitjà a Miquel Ferrà: Barcelona, 8-XI-09.

²⁷⁷ Ferrà devia haver demanat a Martí Sàbat de fer una introducció a la traducció de Baudelaire.

²⁷⁸ Carta de Francesc Sitjà a Miquel Ferrà, 6-II-10.

²⁷⁹ «¿Eh, que es ben lamentable lo que aixó y moltes coses per l'estil, representen?; a un el fan duptar de si aixó es un poble treballant pera la formació, ó millor, adaptació de son esperit passat a les actuals condicions de vida, o bé es mes aviat un poble ja gastat, que ha donat ja tot lo que podia donar de si. Esta clar que aqueix sentit mes o menys pessimista de nostra vida colectiva ha de ser mes aviat un estimulante per a la activitat espiritual de cada un de nosaltres, anch que aqueixa activitat s'hagi de difondre tan sols en el cercle reduit de les nostres amistats». (Carta de Josep Martí i Sàbat a Miquel Ferrà: Barcelona, 24-II-10.)

autors. Ferrà l'ajuda a obtenir obres de M. Obrador, Costa i Joan Alcover i li tramita donatius de la Diputació i de l'Ajuntament de Palma. Després de totes aquestes gestions, confessa amargament a Valls, que també li ha demanat que faci propaganda de la seva revista la miserable situació cultural de Mallorca.²⁸⁰ La col·laboració amb Mateu Obrador en l'edició de les obres de Ramon Llull i les edicions que es fan a Catalunya són també tema de les cartes entre Ferrà i Valls Taberner.²⁸¹

Valls aprofita per demanar-li la col·laboració a la revista dels Estudis Universitaris Catalans. Ferrà hi participa amb un únic article: la necrològica de Mateu Obrador. Ja hem comentat també les noves que li envia sobre unes excavacions a Empúries, que Ferrà aprofita per a un article al BSAL.

Per altra part, Ferrà també col·labora amb Jaume Bofill, com indica la correspondència entre els dos, que comença el 1908 amb una carta de Bofill a Ferrà²⁸² en la qual li explica que ha compost un poema sobre la catedral de Barcelona i en vol fer més sobre catedrals «vives» com la de Tarragona, la de Girona o la de Palma. Necessita, però, informació per poder-los escriure i amb aquesta finalitat demana a Ferrà que li envii una llarga carta parlant-li de la catedral de Palma com a poeta i que, si pot, li trameti també algunes postals. Bofill li envia alguns fragments de *Reminiscències* que diu que integraran després *La Ciutat d'Ivori*.

Ferrà respon a la demanda de l'amic.²⁸³ Després de disculpar-se de la seva sequedat d'esperit, que diu que no li permetrà d'escriure la carta com voldria, li tramet una

²⁸⁰ «De bon grat us faria per aquí la propaganda que pogués, però em fa pena tenir-vos-ho que dir, tret dels literats que coneixeu, ningú s'interessa aquí per coses de cultura. La bona societat se dedica exclusivament a exports estil Alfonso XIII. Els vells són uns filisteus de set soles, joventut universitària no n'hi ha. Ateneu ni cosa similar, tampoc. Tot lo més, si voliau provar de enviar-ho al Círculo Mallorquí que té molts de diners y una bona sala de lectura...» (Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Mallorca, 3-II-09.) Aquest fragment ens fa evident la misèria mallorquina pel que fa a cultura en general i a catalana en particular, una misèria que ens pot explicar les dificultats de Ferrà i els grups mallorquins que l'envoltaven per difondre els seus plantejaments culturals i catalanistes.

²⁸¹ Ferrà diu a Valls Taberner: «He vist el magnífic Diplomatari del Dr. Rubió. Nosaltres pensam publicar enguany el II y III llibre de Contemplació y les Obres rimades. Després vindrà el Blanquerna». (Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Mallorca, 21-I-09.)

²⁸² Carta de Jaume Bofill a Miquel Ferrà Barcelona, 20-X-08.

²⁸³ Aquesta carta és reproduïda íntegrament a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, pàg. 82.

magnífica descripció poètica i crítica alhora de la Seu. La descriu partint de la visió més llunyana del visitant que arriba per la mar fins arribar a petits detalls. Critica la façana neogòtica del segle XIX, de la qual diu que no parlarà, i fa una exaltació del portal del Mirador, al qual una escalinata li donaria la perspectiva que es mereix. Després descriu l'interior, comparant les seves columnes amb les de Santa Maria del Mar de Barcelona, i li parla de la sensació d'immensitat, no sentida enlloc més per ell, que dona la catedral quan els dies de gran solemnitat el portal major és obert. Comenta, seguidament, les veus autoritzades sobre aquest tema de Mn. Clascar i Mn. Costa. El primer havia dit a Ferrà que cap temple li havia fet una impressió igual i el segon li havia comentat que la de Mallorca era una catedral que cantava el tedèum. Ell afegeix que és un tedèum enmig de la mar per les conquestes catalanes.

A continuació tracta de la història de la construcció. Per a Ferrà, la reforma de Gaudí ha fet de la catedral una «cosa armònica i viventa», una opinió que matisarà en anys posteriors. Finalment, resumeix les notes essencials de la Seu: «elevació (es dedicada a l'Assumpta), senzillesa, claretat, grandiositat i harmonia». Es queixa seguidament que la descripció li ha resultat un munt de dades inanimat i que ha caigut en el detall arqueològic i en un xovinisme aparent que no es perdonaria si no estàs segur de la sinceritat de la seva apreciació i que en el seu entusiasme «s'hi fonen perfectament el sentiment imperialista i el patriotisme local». Li comenta després que les postals que li envia tal volta l'ajudaran, així com el pot ajudar també conversar amb el pare Casanova, que va veure la Seu la darrera Pasqua, i un article d'Alomar premiat al Certamen Literari de Palma, amb el qual Ferrà coincideix plenament. Acaba demanant disculpes per la migradesa de la descripció.

Ens hem estès tant en aquesta carta perquè pensam que la catedral de Mallorca és bàsica en la comprensió estètica de Ferrà. La descripció per a Bofill ens dona les claus de l'admiració de Ferrà cap a aquesta obra del gòtic mallorquí, tan lligada a la conquesta catalana de Mallorca i de la Mediterrània. Hi veim reflectida, també, una altra idea noucentista que Ferrà no repetirà massa sovint: l'imperialisme. Cal recordar, també, la traducció de Huysmans sobre la simbologia de les catedrals de la qual ja hem parlat. I,

finalment, és digne de comentari la plena coincidència de Ferrà i Alomar en la visió poètica de la catedral. Els dos poetes no estaven tan allunyats com a vegades s'ha suposat i coincidien, almanco, en el seu idealisme i en la poesia. En anys posteriors, aquestes coincidències donaran lloc a una bona amistat. En una altra carta, el mes de desembre,²⁸⁴ Bofill agraeix a Ferrà la que li havia enviat ell i les postals.

Bofill encara li torna a escriure a finals del més de març de 1909 per demanar-li un altre favor.²⁸⁵ L'Acadèmia Catalana de la Congregació de la Immaculada dels Jesuïtes ha de celebrar una festa consistent en «projeccions de Catedrals de Catalunya amb lectura de poesies alusives a elles o a algun de llurs detalls». Per aquest motiu li demana que escrigui alguna cosa, que solliciti a Ribera, amic comú, uns versos sobre alguna de les catedrals o la Sagrada Família, i si Costa o algun altre dels poetes mallorquins té alguna poesia que els pogués servir. Seguint el seu costum, amb la carta li envia un poema, en aquest cas *Don amor*.

Per cloure la qüestió de les relacions amb Jaume Bofill, volem remarcar la coincidència estètica i literària entre ell i Ferrà en aquests anys. Bofill, procedent del camp de Viladrau i del vigatanisme, comparteix encara els plantejaments ruralistes de Ferrà. Malgrat tot, ja s'entreveuen unes certes divergències que aniran augmentant a través dels anys.

López-Picó és un altre dels punts de contacte entre mallorquins i catalans en què Ferrà intervé activament. En efecte, a petició de López-Picó, intenta sense èxit que aquest sigui el corresponsal de la «Gaceta de Mallorca» a Barcelona, li demana col·laboració per a «Mitjorn» i li fa gestions relatives a Mn. Ribera.²⁸⁶ López-Picó també li demana versos.²⁸⁷

²⁸⁴ Carta de Jaume Bofill a Miquel Ferrà: Barcelona, 15-XII-08.

²⁸⁵ Carta de Jaume Bofill a Miquel Ferrà: Barcelona, 31-III-09.

²⁸⁶ «Vaig trametre ja fa molt de temps la teva súplica a Mos. Ribera. Es a fora, es estat malalt, no sé si haurà pensat en tu, (en mí no hi pensa). Quant el veja l'hi tornaré recordar». (Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Mallorca 8-IX-07[?].)

²⁸⁷ «...enviam versos. Fes també una tria per Caligeneia Anuari». (Carta de J. M. López-Picó a Miquel Ferrà: Barcelona, 13-I-09.)

Les cartes entre López-Picó i Ferrà ens indiquen la relació del segon amb Díez Canedo, establerta segurament a través del primer ja que Ferrà li diu:²⁸⁸ «Les gracies més corals pel llibre den Díez-Canedo, que sé que'l dec a tu. M'agradá moltíssim, sense un emperò. N'he parlat a la Gaceta, resseguint amb aquest motiu lo que tu digueres a La Veu qu'està molt just. Lo mateix lo den Reventós a La Catalunya». Aquest és el primer contacte de Ferrà amb poetes i intellectuals castellans que coneixem. Ja veurem que aquest aspecte adquirirà importància quan Ferrà vagi a Madrid i més tard, en les relacions entre intellectuals castellans i catalans durant la Dictadura de Primo de Rivera.

Un altre dels intellectuals amb qui es relaciona com ja hem tingut ocasió de comentar, és el gironí Rafael Masó, amb qui emprèn diverses gestions per agermanar Girona i Mallorca. Una, que explicarem més endavant, és el projecte d'escales de la porta del Mirador de la Seu que realitza Masó i que no s'arriba a dur a terme. En aquests moments, però, és Ferrà qui l'ajuda en la revista que fa a Girona. Per al segon número, que s'ha de dedicar als mallorquins, Ferrà demana prosa a Joan Rosselló.²⁸⁹ Masó, per la seva part, a més de participar a «Mitjorn» manté correspondència amb Ferrà, comparteix amb ell el desànim per l'ensopiment provincià, li demana que li conti les seves coses i li facilita algun llibre que li costa molt de trobar.²⁹⁰

²⁸⁸ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Mallorca, 29-XII-07.

²⁸⁹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Palma, 15-II-07.

²⁹⁰ Vegem-ho en aquesta carta que li escriu el dia de Nadal de 1908: «No es possible oblidarnos els que ens hem fet bons amics! [...] Nosaltres per aquí, continuém fent una vida trista. Dic trista i no es vritat, porque millor seria que t'hagues dit pobreta. ¡Pobreta si! ¡Vejesis que n'hi ha de pobretat per tot l'entorn! ¡Ai Deu meu; no hi ha un pam de res que puga dirse lliure de miseria! I la miseria no ve d'altre cosa que de la pobretat. ¡Quin bo que hi tenen en aquestes terres la enveja, la mesquindat, i la rebelió! S'hi enfilen com carbasseres!

Perxo com te deia ja una altre vegada, lo que resulta de més bon gust i mes de profit es el ferse una vida molt estreta i molt intima. Axis se viu forsa be i es posible gosar i fruir de belles coses encara dins de la pobresa mateixa.

Lo unic que hi ha... es que no pot somiarse en cap obra gran ni en res que entraney colectividad. Axo si! Ja t'ho dic des d'are :¡és impossible!

Altre consecuencia: Venen defalliments, ve la peresa, venen moltes coses que amenacen matar tota accio individual, si acas aquesta no conta pas amb una força inicial ben capassa. Jo, d'aquestes consecuencias ja n'he sortit força perjudicat i son les que mes o menos m'han tarat força les meves energies! Faig ben poqueta cosa ¡ben poqueta cosa!

¿Y tu? Enviem quelcom si es que fas! Suposo que deus haver vist ja lo del nostre Bofillet. Ha quedat una cosa ben hermosa no ho fa? Ja ho conexia tot pero la seva poesia guanya infinitats llegida en el repos! En Lopez també ha fet cosa que va molt be en poesia ¿Que no t'ho ha ensenyat? Digali que t'ho mostri.

He procurat complauret en lo que'm demanaves del tom dels Jocs Florals gironins. Te'n envio un que m'ha costat Poblet i Santes Creus de tenirlo.

Adeu. Escriume mes sovint i enterem de totes les teves coses. ¡Sabs que combrego en les teves matexes doctrines i que'm son salut les teves paraules. No me les escatimis!».

Encara podem afegir a aquesta tasca de corresponçal entre Mallorca i Catalunya que exerceix Ferrà, l'ajuda que li demana Josep Pin i Soler a través d'una tarja, sense data, que li deixa a l'Ateneu, en la qual li exposa el seu propòsit de publicar el que ell anomena «un Llull», que voldria mostrar a Ferrà «com a lullista meritíssim», per la qual cosa li demana que passi per casa seva.

d) Calligeneia i el seu anuari

Ja hem esmentat el grup de Carner anomenat Calligeneia. Pel que hem pogut esbrinar, era format per amics literats que, encapçalats per Josep Carner, es reunien a l'Ateneu i després sortien a passejar pel passeig de Gràcia. Com que cada membre tenia un sobrenom i a voltes utilitzaven un cert llenguatge que només entenien ells, a vegades, són males d'entendre les cartes que en parlen. També publicaven un anuari en el qual participaven els mallorquins Tous i Maroto i Riber, també a través de Ferrà com ens indica una carta de Vicenç Solé.²⁹¹ En una altra ocasió²⁹² Solé informa Ferrà que ha parlat dels números d'«Empori» a Emili Vallès, li demana si podrà dur els originals per a l'anuari i li diu que en Carner li promet gestionar el permís per publicar el que fou premiat als Jocs.

Raventós també parla de Calligeneia. En una postdata²⁹³ diu: «Ignoro si t'has enterat del furor amatori -avui ja en descens des caligeneies: com es llarc i ple d'incidents no's pot dir per carta, pero es una cosa per demes amena é instructiva». I en una altra carta:²⁹⁴ «Esperances i projectes, tota aquesta literatura marejadissa y eternament renovada en les estones de caligeneia, que es cada dia mes temerosa de si matex, y que s'ens en va dels dits dexant-hi una millor cosa, neta de bizarrerria y de lirisme». Vallès també es refereix a l'Ateneu i a Caligeneia²⁹⁵:

²⁹¹ Carta de Vicenç Solé a Miquel Ferrà: Barcelona, 2-III-09.

²⁹² Carta de Vicenç Solé a Miquel Ferrà: Barcelona, 25-III-09.

²⁹³ Carta de Manuel de Reventós a Miquel Ferrà: Barcelona, 24-III-09.

²⁹⁴ Carta de Manuel Reventós a Miquel Ferrà: Barcelona, 17-IX-09.

²⁹⁵ Carta d'Emili Vallès a Miquel Ferrà. Barcelona, 14-XII-08.

«Al passeig de Gràcia hi deambulen Miquel y Planas, l'Odisea, l'Eneida, el Prof. Moriarty, En Rull y altres diverses beutats, a les quals rendeix culte Caligeneia y tal volta particularment mant caligenèic decidit partidari de l'especialisació. Exes beutats foren l'admiració de N'Alzina y Melis durant els tres dies que ab ell deambularem [...] Aquests dies passats donarem un banquet d'honor a-n Borràs de Palau per la creu que li han donada. Ja veus com Caligeneia es encara aficionada als xistos collectius. Hi ferem anar En Falp y Plana, y va ser deliciós. En López-Picó al brindar va dir que calia repetir aquelles paraules de Goethe: "Llum, llum", En Carner, en Marquina y altres van estar immensos en llurs brindis. En Co de Triola va brindar en francès y un jove qui sab anglés en aquesta llengua.

Caligeneia ha adquirit un neofit; es el jove Vicens Solé, conegut caligeneicament per Pistetera. S'ha fet de l'Atenèu.

En Carner ara treballa bastant, tradueix y demés. Suposo hauràs llegit el seu magnífic article electoral de La Veu. No crec que vagi a Madrid per ara. Qui deurà anar-hi el mes entrant es en Martí y Sàbat, el qual s'estranya molt de que no li hagi contestat una carta seva de fa bastant temps.

En Carner m'encarrega que't digui que sempre que li donguin 20\$ com li han donat ara, està disposat a fe versos monàrquics.

No sabem que serà d'Empori. Aquesta setmana se decidirà la seva sórt per l'any vinent. Encara no es exit el número corresponent a Octubre. Recomanaré una vegada més lo de l'Arqueològica.

Reparteix comanacions meves per la redacció de la Gaceta y no t'oblidis de saludar en nom meu ton pare i En Tomèu».

Ja veim que Ferrà devia estar bastant integrat a Calligeneia, com al grup de Carner, els membres del qual l'informen detalladament de tot quant passa a Barcelona quan ell no hi és. La carta ens ofereix una visió clara del grup i les seves relacions amb els grups i institucions mallorquines, del paper que hi juga Ferrà i de la condició de capdavanter que li correspon a Josep Carner.

Emili Vallès també parla de Calligeneia a la seva correspondència amb Ferrà i el felicita pel seu nomenament amb aquestes paraules: «¿Que millor que aquesta carta arqueològica per felicitar-te a base d'haver sigut nomenat lulista oficial segons m'han dit, y per donar-te mercès per l'envio de l'Arqueològica a l'ensemps que per recordar els placèvols jorns de la meva visita a Mallorca fa just un any? Desitjo que Sant Jaume te lliuri de tota mena de moros, y que la pols dels arxius lulians no't revellexi. Per axò't dic a veus ¡Visca'l xiroisme! Salut, pessetes y Caligeneia».²⁹⁶

²⁹⁶ Postal d'Emili Vallès a Miquel Ferrà. Barcelona, 24-VII-09.

En una altra ocasió després de felicitar-lo per la llicenciatura, li diu: «Homo, quina llàstima que no't quedin assignatures per ecsaminar! car vindries a Barcelona, i deambulariem junts pel Passeig de Gràcia ab els xirois Picò, Bofill y demés».²⁹⁷

No hem pogut esbrinar res més del grup però l'abundància de referències a les cartes fan pensar que la seva activitat devia ser bastant intensa.

e) Viatges i visites d'amics

A més de veure's a Barcelona, la colla d'amics formada per Reventós, Vallès, Masó, López i Ferrà es desplaçaven a altres indrets, com per exemple Girona. La correspondència de Ferrà ens deixa entreveure que alguns d'aquests viatges esdevien memorables per al grup. Així, Ferrà parla de Girona a López-Picó en un carta de la qual es dedueix que els tres amics López, Reventós i Ferrà hi anaren a visitar Masó i que ja havien fet altres eixides.²⁹⁸

Ferrà aprofita, sempre que pot, per descobrir Mallorca a tots aquests amics, inaugurant una tradició que seguirà tota la vida. Parlant-li dels premis que havia obtingut als Jocs Florals, li diu a López-Picó:²⁹⁹ «L'enhorabona més entusiasta per vostres triomfals campanyes a Rubí y a Cardedeu! Vos feu literatura sòlida; recordauvos però de que aquests diners els deveu al ideal: sols un viatge a Mallorca pot redimir son prosaïsme». López li deu manifestar la seva intenció d'anar-hi perquè uns mesos després Ferrà li diu:³⁰⁰

«Trobo qu'es justíssim de voler conèixer Mallorca, havent estat a Girona. Son dues coses molt distintes qui's completen deliciosament y que fan tan bella y tan varia la nostra Catalunya!

Bromes i sol, gris y blau, Carlemany y Jaume Ier, halens de sigle X y reminiscencies florentines del XV. Venfu tots vosaltres, que us agradará molt. Jo voldria que vinguesses, y amb

²⁹⁷ Postal d'Emili Vallès a Miquel Ferrà. Barcelona, 29-IX-09.

²⁹⁸ En efecte, Ferrà parla «d'aquells inoblidables dies de Girona» i afegeix: «Una cosa massa essencial hi vaig trobar a mancar únicament, els xistos den Vallés qui florien amb tal abundancia en les vores del Ter. Els xistos den Vallés son qualque cosa única per lo personals y per lo conscients de sí mateixos, que's lo que lo fa inmensament superiors als d'aquells pobres Quintero qui posen un esment tan infelis a encertarlos. Trobo que llur bona fè es essencialment anticataligenèica, per lo que'm sento una mica allunyat d'esperit d'aquells de nostres cánons que proscriu per ells una admiració moderada. Propro una reforma, per ferla més moderada encara...» I més endavant «En Reventós m'escriu que esperau En Masó aqueixos dies per Barcelona ¡Com m'alegraria de veure'! Si el veïeu vosaltres no deixeu d'abassarlo de part meva». (Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Mallorca, 1-XII-07.) Pel que es veu, Vallès era el bromista del grup.

²⁹⁹ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Mallorca, 21-VIII-07.

³⁰⁰ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Mallorca, 29-XII-07.

els ulls ben nets de tota altra cosa, per portarten l'imatge justa de Mallorca. Aquestes lectures que m'anuncies, interessantíssimes, ben cert, te marejarán un xic; hi estás i no t'en adones. Llavors un estiu a Mallorca, a un coster de montanya y de cara a-n aquest gran llibre obert qu'es la mar, -sense cap altre- t'aclariria maravellosament. Tu no pots pensarte lo qu'es la bahía de Pollensa, Cala Gentil...

Si vinguesses ara, dins poques setmanes, sabries lo que son camps immensos d'ametllers florits postes color de rosa demunt aquelles blancors d'ensomni, tot això que ha omplit la meua adolescència d'un perfum qu'encara'm té encantat».

La carta palesa, un altre cop, una de les constants de Ferrà: l'admiració per Mallorca, la visió de l'illa integrada harmònicament i orgànica als Països Catalans i, finalment, l'admiració per cada una de les terres que els formen.

López-Picó no viatja a Mallorca fins l'any 1945. En canvi, Emili Vallés s'hi desplaça³⁰¹ i l'estiu de 1908 també hi viatja Ferran Valls i Taberner, segurament convidat per Ferrà pel que es desprèn d'una tarja postal que li envien Miquel Ferrà i J. Ramis d'Ayreflor.³⁰² Uns mesos més tard, a finals de febrer, també hi anirà Vicenç Solé de Sojo pel que es desprèn d'una carta³⁰³ en què li diu que se'n va dur un deliciosíssim record de Mallorca i especialment de Miramar.

f) El pare Ignasi Casanovas i els llibres prohibits

Les conviccions catòliques de Ferrà li plantegen problemes de consciència a l'hora de llegir certs autors prohibits per l'Església. Per aconsellar-se recorre al pare Ignaci Casanovas que era el director de l'Acadèmia Catalana de la Congregació Mariana de Barcelona.

En una carta del 12 de gener de 1909, el pare Casanovas li explica que per llei eclesiàstica estan prohibits els llibres inclosos als índexs i per dret natural els que «posen

³⁰¹ Parlant d'aquest viatge de Vallés, Ferrà li diu a López-Picó: «Aquesta setmana passada som estats a fora, fent excursions silvestres, bosquetívols com diu ell. Hem pensat junts en tú devant cada pati decoratiu, cada jardí o casa senyorial que hem pensat que t'agradaria, y hem imaginat les teves civils indignacions si ens haguesses vist trescar romànticament hores y hores pels viaranyes de la serra y sopar a la faror d'un llum d'encruya dins la clastra de masíes selvatges. En Reventós no es vengut». (Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Mallorca, 3-VIII-08.) Aquest és un exemple més del tarannà de les excursions que feia Ferrà amb els amics que convidava a Mallorca.

³⁰² Deduïm que Valls se n'acaba d'anar de Mallorca perquè la postal diu: «Amic Valls: Ens alegrem de vostra feliç arribada. Saluda coralment els companys, y ¿que torneu pronte a fer una estada més llarga entre nosaltres!» (Postal de Miquel Ferrà i J. Ramis D'Ayreflor a Ferran Valls Taberner. Mallorca, 15-VI-08.) No sabem si Valls vingué a Mallorca sol o acompanyat, com es podria deduir de la salutació als companys que envien Ferrà i Ramis. També constatarem que Joan Ramis d'Ayreflor i Miquel Ferrà són amics.

³⁰³ Carta de Vicenç Solé a Miquel Ferrà: Barcelona, 2-III-09.

en greu perill de pecar». Seguidament li recomana «que procuri estar al corrent de lo més granat del moviment literari, lo qual no es contrari a la llei eclesiàstica, qu'expressament esclou de la seva prohibició "els llibres dels autors tant atichs com moderns qu'en diuen clàssichs, encara que siguin tacats d'obscenitat, y per raó de l'elegancia y propietat del llenguatge, queden permesos als qui escusa una raó d'ofici o de magisteri"». Això, segons Casanovas, li resoldrà molts casos particulars. Pel que fa a les que li consulta, no les creu compreses en la llei ja que per estar prohibides han de tractar *ex professo* coses obscenes.

Finalment li comenta que, fora d'aquests casos, és possible que sovint tengui tengui problemes amb la llei eclesiàstica, per la qual cosa li aconsella demanar permís al bisbe per llegir llibres prohibits. Així podrà llegir amb tota tranquil·litat i només s'haurà d'aturar si hi pot haver escàndol o si es posa en greu perill individual de pecar.

El fet de no trobar més manifestacions en aquest sentit ens fa pensar que Ferrà va adoptar aquests consells. Segons que sembla, no va tenir més problemes i, en canvi, tractava amb humor els escrúpols de Maria Antònia Salvà en aquest sentit.

1.4.8.2. Amics mallorquins

En els apartats anteriors hem comprovat com diversos amics mallorquins es van creuant en la vida de Miquel Ferrà. En uns casos, com el de Tous i Maroto, l'amistat devia ser forta; en d'altres, com Josep Font Arbós, Joan Ramis d'Ayreflor, Salvador Galmés, Ramon Morey Antich, Joan Capó, etc., es devia tractar d'una simple companyonia. Les dades de què disposam tampoc no ens donen prou informació per distingir-ne uns dels altres.

La informació sobre els amics que eren lluny de Mallorca i amb els quals s'escrivia és, al contrari, molt més abundant. A pesar de no comptar amb les cartes de Ferrà, les dels amics ens assenyalen els temes que els preocupaven i el grau d'amistat. Aquest és el cas de Joan Alzina i Melis, que aleshores estudia al Col·legi Espanyol de Bolonya, i el de Miquel Forteza, que estudia a Madrid. Els dos l'informaran de les possibilitats posteriors d'estudis en aquestes dues ciutats.

a) Joan Alzina i Melis

La relació amb Alzina i Melis, que descobrim a través de les cartes que escriu a Ferrà a partir de finals de 1908, ens interessa especialment perquè havia estat un membre destacat del grup de Carner entre 1900 i 1905 i quan se'n va anar a Bolonya Ferrà el substitueix com a vincle del grup de Carner amb els mallorquins. En la correspondència que es conserva a l'arxiu personal de Miquel Ferrà —la primera carta és de 22 de desembre de 1908— li parla de política, de les seves activitats i els plans i, sobretot, del Col·legi Espanyol on resideix i al qual Ferrà té intenció d'anar.

En una de les cartes³⁰⁴ li manifesta que el fracàs de la Lliga a les eleccions de 1908 l'ha sorprès dolorosament, malgrat que se l'esperava. Comenta al respecte³⁰⁵ unes declaracions d'Alomar, que «tenien tota la trassa d'esser autèntiques: que la llibertat es anterior a Catalunya», i continua: «Estich convençudisim de que els elements de la esquerra son els únichs elements anticatalans de la Solidaritat. A pesar de tot tench la confiança més absoluta amb el vigor de la acció catalana». Aquest comentari sobre l'esquerra ja l'havíem sentit a algun altre amic de Ferrà i devia ser bastant general.

En altres ocasions³⁰⁶ li demana informació: «Amb escriurem comtam impresions teves del moviment catalá. Que fan els de la dreta y els de l'esquerra? se barayen molt?», o en una altra carta:³⁰⁷ «De les coses d'Espanya un mot tan sols. Catalunya no es encare aquell poble fort, entusiasta y conscient que tots creyam, li manca camí a corre. Les meves noticies son fragmentaries pero tench tant de coratje com sempre, triomfarem». A la mateixa carta fa referència al catolicisme: «Dels catòlichs no te'n parl, te'n diria atrocitats. Es deplorable que cap bisbe digui clar y llampant coses com aquestes: que'ls collegis catòlichs son tan dolents com els altres, que'ls istituts relligiosos son massa rics y no fan de sos doblers l'us degut, que's imperdonable que'ls jesuïtes ensenyin tan malament, que'ls

³⁰⁴ Carta de Joan Alzina a Miquel Ferrà: Bolonya, 22-XII-08.

³⁰⁵ Carta de Joan Alzina a Miquel Ferrà: Bolonya, 22-XII-08.

³⁰⁶ Carta de Joan Alzina a Miquel Ferrà: Bolonya, 5-VI-09.

³⁰⁷ Carta de Joan Alzina a Miquel Ferrà: Bolonya, 24-XII-09.

catòlics demostran una cobardia insigne, etc. etc. No't dich axó per esperit de fronda pero desgraciadament estich convençut de que'l nostre episcopat cobra pochs punts. Veurem com sera'l nou prelat de Barcelona; qui'l conegué a Roma, me'n fe tants d'elogis me'n parlá bé al menos. Si m'escrivias llargament de aquestes coses, t'ho agrairia molt; apenas veig diaris». I també tracta de l'Església mallorquina: «Mossen Pont d'Ecónomo! Deu nos ajud. El complanch. Voldria qu'a Marratxí cobrás els esperits. El desengan que aquest homo se n'ha duyt! En veurel saludal coralment de part meva; l'estim molt y'l desastre de la seva campanya'm desola».

Alzina també devia col·laborar a la «Gaceta de Mallorca» perquè a la mateixa carta li explica que «Havia fet un article per la Gaceta. He duptat si enviarlo o esquarterlo. Volia escriure tres o quatre més parlant de les escoles a Bolonia; el rumbo que haurá pres la Gaceta, me'n lleva les ganes. Si't sembla publicahi aquest ja qu'está llest». Aquest ambient de Mallorca no li facilitarà gens la tornada al cap d'un any: «Jo'm pos de mal humor quan pens que prest hauré de venir a Mallorca». També li parla de la gent interessant que coneix, com l'arquebisbe de Bolonya o un cap del partit liberal de Bèlgica.³⁰⁸

Pel que fa al col·legi on està, fundat pel cardenal Albornoz, li fa saber que està molt malament i estan redactant un nou reglament que pot ser el canvi totalment³⁰⁹. Li explica que ha escrit a Pijoan perquè mogui els diputats catalans i que un amic ha escrit també a F. Giner de los Ríos, però que si aquests no intervenen juntament amb Pérez Caballero el col·legi està perdut.

Més endavant veurem que Miquel Ferrà és a punt d'anar-hi a estudiar, animat per Alzina. A vegades,³¹⁰ li envia records per als amics de Mallorca, especialment Tous i Riber.

³⁰⁸ D'aquest darrer, li diu: «He tenguda ocasió de conèixer y tractar bastant a Mr. Loram un dels caps del partit lliberal de Belgica amich de Clemenceau, d'Anatole France, de Jeaures y de molts de politichs y escriptors avensats francesos. Es un home d'una conversa animada e inagotable, apassionat anticristià y que'm va entretenir agradablement (fonch hoste nostre alguns dies; es un cultíssim, ha viatjat molt y te del catolicisme una idea monstruosa. Pertenex a una generació que ja no es actual, a n'aquella generació materialista, ignorant de la nostra religió y que tenia de la vida un sentit mesquí». (Carta de Joan Alzina a Miquel Ferrà. Bolonya, 5-VI-09.)

³⁰⁹ Carta de Joan Alzina a Miquel Ferrà: Bolonya, 5-VI-09.

³¹⁰ Carta de Joan Alzina a Miquel Ferrà: Bolonya, 24-XII-09.

b) Miquel Forteza

Miquel Forteza, que estudia a Madrid amb Agustí Calvet, Martí Sàbat i altres dos catalans, ajudarà també Ferrà a aclarir les qüestions d'estudis, a més de tractar moltes altres qüestions.

La política, i especialment els debats al Congrés dels Diputats, és un dels temes d'interès. En una de les cartes³¹¹ afirma que «la frase de Macià» farà història i parla dels discursos de Maura sobre la Llei de règim —Forteza havia assistit a algun dels debats d'aquesta llei. També li conta³¹² «l'escandol» que ell mateix va provocar en una conferència sobre el patriotisme impartida per un tal Sr. Duque a la Congregació i a l'Acadèmia de Lletres. Aquest senyor, segons Forteza, va insultar els catalans i ell va sortir en defensa d'aquests. Seguidament, un altre senyor parlà de les perverses paraules de Forteza i el públic, que abans havia aplaudit aquest darrer, es posà en contra seva. Sortosament, el president el va defensar.

També tracten de literatura³¹³. Forteza li tramet les poesies que escriu, entre elles el sonet *Agonia tardoral*, que li dedica. També li parla de Díez-Canedo³¹⁴ i en una altra ocasió li comenta³¹⁵ que ha llegit *Cap al tard* d'Alcover:

«Hi ha coses com La reliquia, per ej. que son hermosissimes. Les millors ja les coneixia. Es una llastima qu'hi hague posat versos abominables, que precisament no son els que diu juvenils. Aquell Recort de Sóller es un modetlo.

-Quin esperit dins una espina de figuera de moro...

A mi me sab molt de greu axó, no per mi, que com més va més anti-decadentista me torn, sinó pels decadentistes a lo Bofill y a la Prat Gaballí, que dirán que l'Alcover es un bon senyor que veu esperits dins espines de figuera de moro, mentre q'a-n ells, les montanyes els desclouen misteris noucentistes y les portes dels monts els son obertes com el Passeig de Gracia. Per mi valen més aquelles notetes de Deyá que tota la Montanya d'Amethistes».

³¹¹ Carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà: Madrid, 2-II-09.

³¹² Carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà: Madrid, 11-XII-09.

³¹³ Carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà Madrid, 21-XI-09.

³¹⁴ Respecte d'aquest poeta, li diu: «Me fet molt amic ab el Díez-Canedo. Nos passejam molts dies plegats. Vaig dedicar-li un sonet «Pueblo castellano» y ell m'en'ha dedicat un hermosissim titolat "La encajera de Malinas"». Amb aquesta carta li envia el primer i amb una carta posterior (carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà. Madrid, 25-III-09.) li tramet, a petició de Ferrà, el de Díez-Canedo. Forteza també li envia (Carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà: Madrid, 25-III-09) la traducció que havia fet del *Sonet per Helena* de Ronsard.

³¹⁵ Carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà: Madrid, 2-II-09.

Aquestes paraules denoten, una vegada més, les discrepàncies entre mallorquins i catalans pel que fa a la concepció de la poesia. Per altra part, li envia salutacions dels amics de Madrid i li diu que felicitats els de Palma.³¹⁶ També es refereix a l'opinió que Ferrà té d'ell i com es preocupa per les seves coses: «Encare que me cregues un parnassià perfecte, incapàs d'entusiasmes, fins y tot en la política, haig de dir-te qu'he prés un gran interés ab la vostra societat "L'Espurna"».

També comenten els articles sobre el «género chico» que havia escrit Ferrà a la «Gaceta de Mallorca», que a Forteza li semblen molt encertats.³¹⁷ A una altra carta³¹⁸ es refereix també als senyors de la «cacharrería» de l'Ateneu de Madrid i de tots els «dois» que discuteixen.

Finalment Forteza, que també devia tenir un caire humorístic i irònic com tants dels amics, diu³¹⁹ que a la dispesa de Madrid varen sortir bruixes a Martí Sàbat - tal volta a causa del seu llinatge- el dia abans d'anar-se'n a Barcelona. És la primera vegada que sentim parlar d'uns éssers que més tard seràn els protagonistes de les reunions que Forteza, Ferrà, Calvet i altres mantindran a Barcelona.³²⁰

c) Joan Rosselló de Son Forteza

La coneixença de Miquel Ferrà i Joan Rosselló de Son Forteza deu començar quan Costa, que l'ha descobert com a poeta, l'hi presentà, encara que potser ja el coneixia a través de son pare. Ja hem vist que Ferrà escriu a Joan Rosselló per proposar-li que formi

³¹⁶ En aquest sentit, demana: «Que tal l'aplec Regionalista? Memories a-n En Paco Muntaner y als demás membres». (Carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà: Madrid, 2-II-09.) A la postdata d'una altra carta (carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà: Madrid, 5-XI-08.) li prega que saludí «als Font, Bérghamo, Morey y Capó». A través d'aquestes cites ens en podem adonar de qui formava el grup de l'Arqueològica que col·laborava amb Duran a «Ca Nostra» i després formaria «L'Espurna».

³¹⁷ Recordem que li explicava que «En Calvet ha llegits ab una indignació suprema els teus articles quantre el genero chico: Si aquest home tant moral vejés l'Emerita Sparza y li sentís cantar el sople V. de la sarsuela A.B.C, no escriuria aquests articles! Però jo que desgraciadament he tengut d'anar per compromís qualche vegada a la sarsuela y he vist L'Emerita Esparza ab els seus molts indecents couplets, haig de dirte que aborresc de l'ànima aquestes infelicitats y que per mi es la cosa més estúpida d'aquesta terra, el género chico. Te felicit pels teus articles, estant aquí més que si estigués a Palma, que gracies a Deu, no está tant malament com te sembla». (Carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà: Madrid, 2-II-09.)

³¹⁸ Carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà: Madrid, 25-III-09.

³¹⁹ Carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà: Madrid, 25-III-09.

³²⁰ A aquest grup, l'anomenaran *Les bruixes* i a les reunions, *aquellarres*.

part del jurat del certamen d'Inca i que, després del certamen, li suggereix algunes petites correccions al discurs de gràcies abans que sigui publicat. Joan Rosselló també participa amb les seves composicions en prosa a la revista «Mitjorn» i estan en contacte amb motiu del Congrés de la Llengua Catalana. El 1907, Ferrà li proposa la seva participació a la revista «Vers & prosa» del seu amic Rafael Masó.

Durant aquests anys Joan Rosselló i Miquel Ferrà mantenen una correspondència considerable, la qual es reafirma el paper de Ferrà com a corresponsal dels mallorquins a Barcelona i dels catalans a Mallorca. El 1907, precisament li cerca a Barcelona traduccions de Virgili fetes per Leconte de Lisle. No en troba i li comunica que n'hi ha d'Horaci. També l'informa del preu dels *Poemes Antiques* i li fa saber que li ha comanat altres obres.³²¹ A més, es veu que Rosselló li ha demanat algun llibre d'Anatole France perquè Ferrà li comunica que no coneix res d'aquest autor, però que ho ha demanat a Carner, «mestre en aquestes coses», i li envia una llista d'obres de France. Li diu també que ha encomanat els volums de Leconte que no han estat a Barcelona.

Per una altra carta, sabem que Ferrà, arribat de Barcelona el 26 de març de 1907, li ha duit els llibres que volia de Leconte i *Le lys rouge* i *Le livre de mon ami*, d'Anatole France. Li demana perdó per haver tallat els fulls d'alguns i li diu que ha afegit *La Cathédrale* de Huysmans als llibres encomanats, pel «petit deute que mitjorn tenia amb V.».³²²

Ferrà li manifesta les seves opinions sobre l'ambient catalanista que respira quan és a Barcelona. Li dóna, per exemple, el seu parer sobre la revista «Empori» i la gent que l'envolta: «Empori, a dir ver, no'm desagrada. Trob que es una cosa digne; ara, això sí, una mica cara. Jo, per ara no m'hi suscric y En Carner no m'en ha parlat. Aquesta gent de per aquí està massa enjogassada. Ara han agafat en Falp i Plana pel seu compte y no'n vulgui sebre. Li han fet compondre un himne, "Empori", amb música den Borrás de Palau;

³²¹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Barcelona, 5-III-07.

³²² Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Palma, 26-III-07, amb la capçalera de «Mitjorn».

y en aquest moment deuen estar ensatjant-lo a can Falp meteix...».³²³ I intenta animar Joan Rosselló —com ja ha provat amb altres mallorquins— contrarestant la influència perniciosa de la calma mallorquina: «Me sembla que V. hauria de desentumirse una mica. S'en hauria d'anar amb En Costa y Na Mª Antonia ara que té tan bona ocasió».³²⁴ També parlen d'assumptes de literatura i del què succeeix a Barcelona:

«Jo, poques coses que contarli. Opin com V. respecte al llibre den Costa. No'l barataria amb l'edició del 85. Ja'n parlarem en veurem, que dit així pot ser no hu entenga encara que sospit que hu endevina...

Del acte en honor den Cajal no'n sé més que lo que V. me diu, y del discurs den Escalas II, lo que vaig llegir a l'Almudayna. Diuen que promet, y m'agradaria coneixerlo.

Quant veja en Torrendell, cumpliré son encarrec».³²⁵

Comprovam, una vegada més, que Ferrà es relacionava amb Torrendell, que en aquells moments residia a Barcelona.

d) Altres amics mallorquins

Les postals que es conserven a l'arxiu de Miquel Ferrà ens indiquen quins són els seus amics en aquests anys. Una postal —de la qual ja hem parlat— datada el 1906 a Lluç i que fa referència a una excursió, esmenta els companys que devien anar junts i que també devien ser amics de Ferrà perquè l'arxiu conté postals d'alguns. Es tracta de Francisco Bello, Joan Capó, Joan Ferrer i Ramon Morey Antich, del qual tenim alguna postal que data de 1904: un retrat de Goethe que Morey comenta.³²⁶

Un altre dels amics és Antoni Homar, d'Alaró, que més tard treballarà amb ell a la Residència d'Estudiants de Catalunya i que és un dels contactes entre el grup de Carner i Joan Rosselló de Son Forteza quan aquest col·labora assíduament a «Catalunya».

Ja hem comentat que Forteza dóna memòries a Ferrà per a alguns amics que devien pertànyer a la colla. Són Paco Muntaner, que participà amb Ferrà a l'Espurna; Font, que

³²³ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Barcelona, 5-III-07. Recordem que li deia Emili Vallès sobre Falp i Plana i Borràs de Palau (apartat 1.7.1.4).

³²⁴ *Ibidem*. Segurament fa referència al viatge que Miquel Costa i Maria Antònia Salvà havien de fer a Terra Santa.

³²⁵ *Ibidem*.

³²⁶ Postal de Ramon Morey a Miquel Ferrà. Consell, 31-X-04.

deu ser J. Font Arbós, i els Bergamo, segurament Joan i Pablo Bérqamo,³²⁷ dirigents de la Congregació Mariana de Montision, a la direcció de la qual pertanyen també Font Arbós, Ramon Morey Antich i Joan Capó. A través d'aquestes informacions podem determinar que aquest grup tenia dos punts d'influència: la Congregació Mariana de Montision, a la qual sembla que Ferrà no participa, probablement pel caràcter espanyolista que havia tingut, i l'Arqueològica. La campanya a favor de la moralitat de la «Gaceta de Mallorca» sembla estar molt en la línia dels dirigents de la Congregació Mariana, com ja hem dit.

e) Conclusió

Aquest apartat ens revela el valor de l'amistat en Miquel Ferrà i, per altra part, ens ofereix un bon mosaic ideològic i vital del món en què es movia, de 1905 a 1909, a Mallorca i a Barcelona. Finalment, ens mostra un altre pol d'influència en la mentalitat de Ferrà: les idees noucentistes, que aleshores sorgeixen, s'introdueixen i s'apliquen a Mallorca. Ferrà, a més, presenta Mallorca als noucentistes i procura aconseguir protagonisme per a l'illa dins el puixant catalanisme.

1.4.8.3 Mallorca i la nacionalitat catalana

La forta impressió que *La nacionalitat catalana*, de Prat de la Riba, causa en el jove Ferrà és reforçada tant per la famosa manifestació de la Solidaritat com per la relació que manté amb Carner, els joves del seu grup i els companys d'estudi, que pertanyen a les Joventuts de la Lliga. El període comprès entre 1906 i 1909 es caracteritza per una adhesió incondicional al moviment catalanista de Prat de la Riba. Dos escrits que teoritzen sobre *La nacionalitat catalana* i les relacions d'aquesta amb Mallorca obren i tanquen aquesta etapa. El primer és l'article, sense firma però segurament de Ferrà, que publica el núm. 7 — agost de 1906 — de «Mitjorn», titulat precisament «*La nacionalitat catalana*»; l'altre,

³²⁷ Joan Bérqamo havia guanyat un premi al certamen literari d'Inca pel treball *Modo de extender la instrucció popular en Mallorca (Discurso leído y premiado en el Certamen Literario de Inca)* i havia pronunciat altres conferències el 1909, publicades a la «Gaceta de Mallorca». El treball abans esmentat apareix al «Correo Mariano», I, 1907, pàg. 171-172, segons que cita Pere FULLANA a *El moviment catòlic a Mallorca. (1875-1912)*, Barcelona, 1994, pàg. 455.

la conferència pronunciada per Ferrà al Centre Català de Mallorca el 28 de març de 1909, amb el significatiu títol de *Mallorca i la nacionalitat natalana*.³²⁸ Hi hauríem d'afegir els articles signats amb el pseudònim de *Le Qu* que apareixen a «Ca Nostra», amb el títol de *L'ABC del regionalisme*, citats a 1.4.6.4, i alguns articles nacionalistes més esporàdics, publicats al «Diario de Mallorca» i a la «Gaceta de Mallorca», dels quals ja hem parlat.

Amb «*La nacionalitat catalana*», Ferrà pretén que els seus lectors vagin adquirint consciència del perquè del seu nacionalisme amb arguments vàlids, lluny de totes les ximpleries que es solien dir sobre la qüestió. L'article, que no està adscrit a la secció de *Bibliografia* i és un dels més extensos de «Mitjorn», comença assenyalant l'extraordinària oportunitat del llibre i que «en totes mans deuria córrer aqueixa admirable exposició històrica y doctrinal del Catalanisme, ara que la qüestió va preocupant de cada día més sèriament a tots els qui pensen en l'avenir d'Espanya». Segueix parlant de la pobresa d'idees, i del desconeixement dels que judiquen l'actual moviment nacional de Catalunya,³²⁹ que atribueix a l'educació espanyola, la qual fa pensar que qui diu una veritat que no s'ajusta als motlles mesquins establerts té transtornades les facultats mentals. A continuació lamenta que se n'hagi fet poca propaganda i sense mètode i que tot el que sigui aclarir conceptes i donar a conèixer la doctrina completa del catalanisme no és solament una obra útil sinó molt necessària.

Després fa un extens resum —quatre pàgines— del llibre perquè els lectors es puguin fer càrrec del seu caràcter i importància. Adverteix, tanmateix que malgrat que el resum utilitzi moltes de les mateixes paraules del llibre, el seu contingut és tan substancial que cal llegir-lo per conèixer-lo com cal. Per acabar, el recomana «a tots aquells que vulguen adquirir idèes clares sobre l'actual moviment catalanista tan desconegut de molts qu'il combaten». L'article deu ser una de les poques referències positives, d'una certa extensió, a l'obra de Prat de la Riba que es publiquen a Mallorca en aquells moments.

³²⁸ Conferències regionalistes dites pels A .Mª Alcover, Benet Pons i Fàbregas, Lluís Martí i Ximenis, Llorenç Riber i Miquel Ferrà, al Centre Català de Mallorca, Ciutat de Mallorca, 1909.

³²⁹ «El més elemental bon sentit en les qüestions qui pertanyen a la constitució y vida dels pobles, els principis més fonamentals de dret polític i de sociologia, y fins aquells conceptes primaris qui s'afirmen per sí sols en tota intel·ligència clara, apareixen enterrats en molts de cervells baix d'una crosta invulnerable de prejudicis y de rutines».

El plantejament de la sèrie d'escrits de «Ca Nostra» ja és diferent. Ferrà es proposa complir, com moltes altres vegades, un paper de pedagog i d'ideòleg regionalista i nacionalista a Mallorca. Com que creu que el nacionalisme no és sols una qüestió de sentiment sinó també de raó, intenta ensenyar la gent a conèixer aquelles idees a les quals s'adhereix. En el primer article argumenta que el regionalisme ha tingut darrerament molt èxit i ha passat de ser un partit en minoria, molt discutit i combatut, a un partit amb molta força, al qual molta gent de Catalunya i Espanya s'hi ha adherit. Davant aquest èxit, Ferrà comenta la importància que té per a tota aquesta gent el fet que el nacionalisme no sigui quelcom buit, sinó que els nacionalistes puguin donar raó de la seva creença. Per aquest motiu creu convenient parlar-ne a les pàgines del setmanari.

En el seu afany pedagògic i dins els seus plantejaments organicistes, recorre al símbol d'un arbre que representaria la humanitat. El tronc de l'arbre de la humanitat és dividit en grans branques que són les races, aquestes en altres de més petites que són les nacions, les quals es ramifiquen en altres de més petites —les regions, les comarques, les ciutats i les viles— fins arribar als branquillons, que són les famílies, i les fulles, que són els individus. Tots formen part de la gran família humana, lligats per diversos graus de parentiu. Dins una mateixa nació els homes estan units per vincles de territori, de sang, de llengua i d'història. Per a Ferrà, aquestes varietats són un fet natural i al mateix temps constitueixen un dret que prové de Déu: «cada poble té dret a ésser tal com Deu l'ha fet, a viure la seva vida pròpia y lliure, a parlar y usar exclusivament la seva llengua». Després afirma que la reivindicació d'aquest dret és el regionalisme, que no demana res injust ni discutible ni amb pretensions exagerades, ja que «vou simplement les coses tal com Deu en la naturalesa les ha fetes».

El segon dels articles, titulat *El separatisme*, intenta convèncer el lector que el regionalisme no exigeix el divorci d'altres pobles en demanar el «reconeixement de la seva personalitat especial, artística, literària, jurídica, política» per a cada poble. Ferrà argumenta que el separatisme sorgeix, precisament, quan aquest drets són usurpats per un Estat absorbent, que no els reconeix ni els respecta. L'odi dels catalanistes contra els

castellans és fruit d'unes circumstàncies històriques que van desaparèixer en la mesura que Espanya reconeix les reivindicacions catalanes.

El tercer, *Regionalisme y nacionalisme*, explica aquests dos termes, atorgant a la paraula *regionalisme* un sentit molt ample que inclou el nacionalisme, i també els termes *estat*, *nació* i *regió*. La nació és una agrupació natural que existeix, malgrat que no sigui reconeguda políticament. L'estat és un organisme artificial, «obra dels homes, no de la naturalesa, que pot comprendre una sola o varies nacions naturals». Finalment, la nació comprèn diverses regions entre les quals hi ha diferències accidentals. Ho exemplifica dient que «Espanya és un estat compost de diferents nacions [...] Lleó, Castella la Nova, Andalusía, etc. son *regions* de la nació Castellana. Rosselló, Catalunya, Mallorca... son *regions* de la nació Catalana». Conclou, davant el fet que certa gent s'enfadi per un fet tan natural com que Mallorca sigui una regió de la nació catalana, que això no representa una relació de dependència sinó d'igualtat respecte de les altres regions catalanes.

A *Mallorquinisme i catalanisme*, intenta aclarir aquests dos termes: el regionalisme mallorquí és una variant del catalanisme i no hi ha cap oposició entre mallorquinisme i catalanisme. Com més mallorquins siguin els habitants de Mallorca més catalans seran, perquè significarà que s'han després de tot allò que és foraster. Posa l'exemple dels escriptors mallorquins que en despullar l'idioma de tots els elements forasters li han retornat l'antiga noblesa i classicisme, i la llengua, en tornar-se més pura i noble, ha esdevingut més catalana. Finalment, critica els qui pensen que l'únic mallorquí vertader és el de les placeres i dels paperots satírics.

En el cinquè article intenta demostrar que el ressorgiment cultural de Catalunya és el mateix de Mallorca, que no hi ha cap nom gloriós dins la literatura mallorquina que no sigui d'un fervent catalanista, començant per Marian Aguiló, i que els regionalistes de Mallorca han influït decisivament en la glòria actual del catalanisme, des de l'Ateneu o des de la premsa. Per tant, «l'obra mallorquinista és una part de l'obra catalanista» i hi pot protestar qui vulgui però no en nom de l'amor a la Roqueta, perquè aquests mallorquins no han fet mai res per Mallorca. Per a Ferrà, el mallorquinisme separatista que professen

alguns no és més que provincianisme, que només té de mallorquí els seus propis defectes, i els qui criticaven l'antic separatisme no poden, ara, defensar aquest que separa els mallorquins de les seves arrels històriques i lingüístiques.

El darrer article de la sèrie, *El nostre regionalisme*, té com a objectiu precisar el sentit que ha de tenir el vertader regionalisme a Mallorca: els mallorquins són catalans i espanyols, considerant Espanya un estat. Ferrà es demana a quina nació d'Espanya pertanyen els mallorquins i contesta que a la catalana, ja que Mallorca no forma ella sola una nació.

Per acabar, fixa l'aspiració del regionalisme mallorquí, que per a ell és «el regoneixement de la personalitat de Catalunya, nostra nació natural, per afirmar llavors dins ella la nostra personalitat especial de mallorquins». I acaba: «Treballar pel desvetlament de Mallorca, com una part de la Patria catalana, conservant tot lo que queda del nostre esperit propi y important de Catalunya, els elements de vida qu'ens faltin; anar, no sols conservant com a relíquies els restes de la vella Mallorca, sinó construint una Mallorca nova, que un dia afirmi vigorosament la seua personalitat dins Catalunya, com Catalunya la va afirmant dins Espanya. Vet-aquí la nostra tasca regionalista».

El caràcter eminentment pedagògic que domina en aquests articles parteix de la intenció que els seus lectors tinguin les idees clares per poder defensar-les. El nacionalisme que hi apareix és conservador, basat en Déu, la naturalesa, la història i la llengua, molt marcat per Torras i Bages. De fet, Ferrà s'adapta així als lectors de «Ca Nostra», essencialment gent d'ordre i religiosa. Malgrat aquest conservadorisme, el seu nacionalisme propugna la construcció d'una Mallorca nova que faci la seva aportació regeneracionista a Catalunya, de la mateixa manera que aquesta la fa a l'Estat espanyol. També hem de remarcar el caràcter no separatista dels seus postulats, els quals accepten l'Estat espanyol mentre respecti les diferents nacions que el formen, i, finalment, l'absència total de cap dels plantejaments més progressistes, com eren els econòmics i socials dels modernistes de «La Veu de Mallorca», concretats per exemple en un règim econòmic especial o el port franc.

Comentarem ara *Mallorca i la nacionalitat catalana*, primera conferència pronunciada per Miquel Ferrà, com a persona adulta, el 1909. És la darrera d'un cicle en el qual l'han precedit Mn. Alcover, Benet Pons i Fàbregues, Lluís Martí i Llorenç Riber.

La participació en aquest acte i en el posterior projecte de L'Espurna representaven un intent nou d'afrontar el problema del nacionalisme, que en alguns aspectes supera el de M. S. Oliver i en d'altres no és tan ambiciós. De tota manera, es tracta d'una adaptació a les noves circumstàncies. M. S. Oliver havia estat sempre refractari als republicans federals com Lluís Martí i Benet Pons i Fàbregues —ja n'hem parlat a l'apartat 1.3.1.1³³⁰— també ho havia estat a la utilització del terme nacionalisme, per la qual cosa Oliver mantenia un cert distanciament dels joves de «Nova Palma», de «La Veu de Mallorca» i de «La Roqueta» que, amb Torrendell i Alomar al darrera, havien fet un gir cap a l'esquerra i cap a plantejaments nacionalistes més avançats.³³¹

Fent una passa endavant en relació amb Oliver, Ferrà i el seu grup, amb Mn. Alcover i Llorenç Riber, accepten participar amb els republicans federals, esperonats per l'èxit de La Solidaritat a Catalunya, que havia vençut el caciquisme dels partits del torn. En canvi, Ferrà no fa cap plantejament econòmic o social del catalanisme. Tot aquest entramat ideològic s'ensorrarà amb la Setmana Tràgica però el 1916, una vegada passats els seus efectes i quan les circumstàncies ho permeten, aquesta aliança amb el republicanisme federal es tornarà a replantejar i continuarà en els anys posteriors, com tindrem ocasió de veure.

La conferència conté moltes de les idees que Ferrà havia desenvolupat a *L'ABC del regionalisme*, però en aquest cas provenen majoritàriament de *La nacionalitat catalana* de Prat de la Riba —i en menor mesura de Miquel dels Sants Oliver—, encara que hi abundin també les de Torras i Bages. Amb tota modèstia, Ferrà s'erigeix en representant de la nova joventut mallorquina, simpatitzant del catalanisme, per afirmar després que no entén de

³³⁰ Vegeu Joan-Lluís Marfany a la *Intruducció de La literatura en Mallorca* de M. S. Oliver, Barcelona, 1988, nota 85, pàg. 34.

³³¹ Vegeu *Ibidem*, pàg. 32-35.

política ni de lleis, per la qual cosa explicarà el regionalisme des del seu sentiment patriòtic. Intenta explicar la Pàtria partint del que no és: «La Patria no es un rey o un president, i un ministeri, i una catefa d'empleats parlant una llengua *oficial* que no tothom enten, i embolicant dins una mateixa xerxa el cos mort o viu de dos o tres pobles! La Patria es aquell poble vivent dont som nascuts i qui nos ha donat la seva sanc, la seva llengua, la seva ànima, totes aquelles coses que fan que nosaltres siguem nosaltres i no siguem uns altres».

A continuació relata la decadència i el posterior ressorgiment de la Pàtria a través de diverses etapes. En primer lloc, les monarquies absolutes d'Àustries i Borbons que uniformaren el dret, la llengua i paralitzaren la vida popular. Després tracta de la Revolució Francesa, en un paràgraf que ens recorda les teories de Miquel dels Sants Oliver ja que afirma que rompé les cadenes i exaltà per damunt de tot les llibertats individuals però deixà les nacions dins l'antiga esclavitud, sancionada amb els doctrinarismes uniformadors dels codis de Napoleó. Els governs constitucionals del XIX es convertiren en hereus de la política dels reis absoluts anteriors.

Tot seguit exalta el romanticisme literari dient que aquests pobles havien de ser alliberats per una altra Revolució, la dels poetes, que no seria d'idees com la primera, començada pels filòsofs, sinó de sentiments; una revolució no en el cervell, sinó en el cor. La poesia es cansà de cantar als reis, es refugià a la muntanya i al cap d'uns segles els pobles hi descobriren la seva vertadera veu, distinta d'altres. Als accents d'aquesta llengua despertà l'ànima dormida de la raça i s'alçà un cant d'enyorança per l'antiga Pàtria, que anava dels Pirineus fins a Mallorca. Tots estaven girats cap al passat, on tot era nit però es pressentia la claror de l'alba nova. Després, una joventut que havia escoltat dels vells poetes la llegenda de les glòries passades, consagrà tots els esforços a la causa de Catalunya i, afrontant escarnis, odi i persecucions, anà construint el casal de la Pàtria del qual té construït avui el bastiment de la Solidaritat.

Després comenta que li agradaria tenir un altre auditori, format pels mallorquins que estan tancats a tota la influència que pugui venir de Catalunya i, en canvi, oberts a tot

allò que sigui foraster i fins i tot a les coses dolentes que vénen de Catalunya. Afirmar que els mostraria la Catalunya que s'havia redimit a ella mateixa, que era un exemple per a Espanya de patriotisme civil i conscient, que marxava al davant de les regions espanyoles per camins de progrés i de cultura i que mirava l'avenir amb confiança i serenitat. Una vegada mostrada Catalunya així, els diria que aquest poble és una part del nostre, que els poetes mallorquins l'havien ajudat a despertar, que apòstols mallorquins l'havien animat a la reconquesta de la llengua i de la llibertat i que un mallorquí havia acudit al Parlament i havia obert el «primer portell als murs de sa presó, amb la nova llei de Règim Local».

Lavors es demana si tindrien cor de deixar Catalunya que anàs sola per un camí de victòries, per no contaminar-se'n. I conclou que per a Catalunya, que no només està formada per les quatre províncies catalanes, i per Mallorca, per esperit de generositat i per esperit d'egoisme, els mallorquins han d'acompanyar els germans catalans en aquest camí, ja que això tindrà efectes beneficiosos a les dues. De la mateixa manera que els poetes de l'Escola Mallorquina han contribuït a ennoblir la llengua catalana i els millors poetes d'aquesta escola són a Barcelona mestres d'estil, els artistes catalans han de ser els redemptors de la pintura i de l'arquitectura mallorquines. A més, «Si els catalans han de mester de tant en tant venir a Mallorca a reposar de les febres de la lluita i a amararse de quietut contemplativa, Mallorca necessita el contacte estimulant de Catalunya, que li desperti les energies dormides».

Es refereix a continuació als qui no veuen la necessitat, com la veuen els catalanistes, de l'activitat superior de l'art per a Mallorca, als qui sols desitgen per a Mallorca les millores materials i no els fa res que estigui buida d'ànima ni que depengui d'un centre foraster. Segons ell no es poden dir mallorquinistes perquè de Mallorca només n'estimen el vernís, l'epidermis. I afegeix: «El còr de Mallorca el comprenen i el posseeixen només aquells que l'han sentit bategar al unísson del cor de Catalunya dins les entranyes de l'Historia».

Responent als qui que creuen que per ser independent Mallorca s'ha de separar de Catalunya, diu que no és patriotisme el «tallar les rels més fondes de l'arb[r]e de la raça».

El regionalisme vertader és el nacionalisme, que té fórmules de concòrdia entre tots els interessos i «si no admet unificacions arbitràries, tampoc no consent mutilacions arbitràries». I continua: «No es tracta d'esbossinar perque sí i com més millor. La gran corrent nacionalista qu'avui passa pel mon, al mateix temps que trenca les cadenes dels pobles esclaus, arremolina els pobles d'una mateixa nacionalitat, i estreny entre ells els llaços naturals». A continuació posa exemples europeus d'aquest fet i afirma que avui els estats tendeixen a constituir-se en unitats nacionals, fetes per la naturalesa i no pel caprici dels governants. És aquesta una idea de Torras i Bages, que es confirma quan es demana si els mallorquins no han de fer cas a la Providència quan crida els pobles a reunir-se en un aplec de famílies. Per defensar les seves idees i fer-les assumibles als mallorquins, Ferrà apeña a les seves conviccions religioses i conservadores.

Després intenta calmar els qui veuen en les idees nacionalistes un perill per la unitat espanyola. Amb aquesta intenció, diu que no parla d'exclusivismes, que el seu esperit és ample i generós i no desitja que tornin els temps d'odis mutus entre espanyols i catalans provocats per la incomprensió. Per a ell, les boires foren esvaïdes per l'obra de la Solidaritat. Vol la unitat espanyola i el reconeixement de les nacionalitats és el primer pas. Seguidament dóna la culpa que no s'hagi produït la unitat espanyola al cap de quatre segles al fet de voler-la imposar anul·lant les nacionalitats perifèriques, que han duit a la separació de Portugal. Conclou que els pobles no s'ajunten amb cadenes sinó multiplicant els lligams de germanor. Interessa la unitat íntima, no l'externa i oficial.

Més endavant expressa que volen la unió dels esperits, dins el reconeixement mutu, sense que ningú hagi de renunciar als seus trets característics. Posa com exemple que ha sentit més amor per Castella a través d'uns versos de Gabriel y Galán, que dels himnes patriòtics espanyols que s'ensenyen a l'escola.

Enlloc d'aquest fals patriotisme, que considera antiestètic i dolent, propugna «despertar i enrobustir el sentiment d'un nou espanyolisme, l'idea i el desig d'una Espanya futura, confederació de pobles lliures —en que no hi falti Portugal—, units per efectes vius al mateix temps que pels vincles polítics, i aportant cadascún d'ells al patrimoni espiritual

de la comunitat les riqueses de la seva vida propia». I acaba amb aquestes paraules: «Vet-aquí el somni de nostra Catalunya!».

1.4.8.4 Conclusió

Podem concloure que el nacionalisme de Ferrà, tot i donar una passa endavant en la concepció de M. S. Oliver en anomenar-lo com a tal, és eminentment conservador. Al contrari del que propugna el grup de Carner a Barcelona, és més a prop de Torras i Bages que de Prat de la Riba, la qual cosa pot tenir la seva explicació en la diferent base social dels dos moviments: els catalans parlen a una societat dinàmica que necessita canviar; la societat mallorquina, en canvi, és agrària, analfabeta i endarrerida. Perquè els mallorquins s'hi adhereixin, Ferrà moderarà el seu discurs, amb l'afany que el puguin entendre fins i tot els qui no han anat a la seva conferència perquè no els interessava.

El discurs, que té una base fortament religiosa que s'ajusta molt bé a les idees de Ferrà i també a la societat mallorquina a la qual es dirigeix, no planteja cap tema econòmic o social: Té en compte la base teòrica i idealista de la societat però no com és: caciquisme, analfabetisme, aïllament, poc desenvolupament de la indústria, etc. Està convençut de l'efectivitat d'aquesta base teòrica i dels plantejaments idealistes per canviar la societat i, en el fons, creu fermament que són els poetes els que hi tenen alguna cosa a dir. Per altra banda, els plantejaments positivistes de M. S. Oliver a final del segle passat havien fracassat, no tant perquè la burgesia no hagués progressat sinó perquè no s'havia regionalitzat o nacionalitzat. El progrés havia estat només material i Ferrà el considerava perillós precisament per la seva manca d'espiritualitat. Ferrà és contrari a l'impuls d'aquest element material de la societat, que troba àdhuc massa desenvolupat i perillós perquè destrueix les coses pròpies per manca de l'element espiritual que aportí a la societat mallorquina un equilibri entre els dos componets. La seva concepció, per tant, fuig del positivisme de M. S. Oliver i tendeix cap a plantejaments idealistes.

Des d'un punt de vista actual, la proposta de M. S. Oliver és més moderna i progressista. Era, però, l'adequada per a la societat mallorquina d'aleshores? Tenia en

compte realment la seva base «real»? Era factible? Són preguntes males de contestar. Ferrà, per la seva formació i les seves idees, creia que no. Li hauria passat el mateix que a Oliver si hagués repetit els seus plantejaments? És molt probable que sí. El que cal ara tenir en compte és l'evolució d'aquestes idees i actuacions de Ferrà, veure'n els resultats posteriors i com era d'important que en aquells moments algú, d'una manera o altra, fes plantejaments nacionalistes.

1.4.9 CONCLUSIÓ A L'APARTAT 1.4

Acabam aquí un llarg apartat. Quan l'hem iniciat, Ferrà era un jove de 19 anys que havia acabat uns estudis de dret sense massa ganes ni convicció, havia guanyat l'Englantina als Jocs Florals de Barcelona per una poesia que havia presentat el seu mestre i havia rebut influències ideològiques conservadores de persones i ambients diferents. Ara ens trobam amb un jove de vint-i-quatre anys que ha canviat un paper passiu per un altre d'eminentment actiu, en un ambient eufòric de catalanisme, especialment a Barcelona, en el qual participa amb molts altres mallorquins. Ha fixat dos focus en l'aplicació de la seva acció que ja no abandonarà en tota la vida: Mallorca i Catalunya, més concretament Barcelona. A Mallorca ha impulsat un certamen literari, ha dirigit una revista semblant a la que havien fet els seus majors i els seus amics de Catalunya, ha influït una altra revista, «Ca Nostra», ha participat en la premsa diària —duent-hi a terme diverses campanyes— ha estat el centre d'un grup que després de fer sentir les seves opinions ha intentat passar a l'acció presentant-se a unes eleccions i ha participat en càrrecs de responsabilitat a diverses empreses culturals mallorquines.

Al Principat, la seva tasca ha estat menor perquè no hi viu normalment i, en el fons, el que l'interessa és Mallorca i el que el Principat i Barcelona hi puguin aportar, així com allò que els pugui aportar Mallorca. Ha fet els estudis de lletres a Barcelona, en estret contacte amb els amics que ha anat fent, amb els quals ha intercanviat idees i sentiments. També ha intentat donar a conèixer els literats mallorquins al Principat i viceversa. Per altra part, també ha estat a Barcelona en el moment àlgid de les manifestacions del

catalanisme i, en presència de Costa, ha participat plenament en els actes culturals i reivindicatius. A més, ha mantingut sempre el contacte amb una sèrie d'amics mallorquins i catalans pels quals Ferrà es deixa influir i els quals també influeix.

Ha descobert paulatinament una realitat mallorquina que no li agrada, que no coincideix amb el seu ideal. Ha intentat combatre-la amb les armes que creu que li han de servir per transformar-la i canviar-la: escrivint als diaris a favor d'una religió més autèntica, del catolicisme social, del nacionalisme i del catalanisme, i en contra de la destrucció del paisatge natural i urbà, dels espectacles que considera immorals i estranys al país on viu. També ha opinat sobre solucions polítiques a la situació que viu la Restauració espanyola, mai deslligades d'una concepció nacionalista adquirida de l'ideari de Prat de la Riba, transmès pels seus amics o absorbit directament i difós per ell a través d'articles i conferències. La seva anàlisi de la realitat que l'envolta sempre és idealista i no té en compte les causes materials. No parla, per exemple, de problemes existents a tot l'Estat espanyol i a Mallorca concretament, com són el caciquisme i l'analfabetisme. Està més preocupat pels problemes de la petita burgesia en què es mou, que són culturals, polítics i sobretot nacionalistes. Li manca partir de la realitat que l'envolta d'una manera més positiva per poder transformar-la més d'arrel, en les seves causes profundes. Veu, per exemple, que existeixen uns problemes socials i acompanya Mn. Pont a solucionar-los, però amb una postura paternalista que no entra en el fons de la qüestió. Denuncia la destrucció de monuments o del paisatge natural però s'abstén de parlar del caciquisme i del centralisme perquè pensa que el mal no és allà, perquè es considera incapaç d'actuar en aquest sentit o bé perquè pensa que d'altres ho podran solucionar.

Ferrà viu dins una realitat social amb molta misèria, explotació i problemes produïts per l'analfabetisme i el caciquisme de les classes dirigents. Si aquests problemes no se solucionen, difícilment poden escoltar el missatge de Ferrà aquells als quals va dirigit. Molta gent no el pot escoltar, perquè el seu analfabetisme la fa sorda a qualsevol dels seus escrits. Aquesta seria una de les explicacions, ara i més endavant, de la poca repercussió del seu missatge. Per contra, tal vegada el millor tret d'aquest període, pel que fa a

ideologia, sigui la definició i l'aclariment del seu nacionalisme i l'aplicació d'aquest a Mallorca.

1.5 LA SETMANA TRÀGICA. FI DE CARRERA I PLANS DE FUTUR (1909-1911)

Tractarem ara tres anys decisius en la vida de Miquel Ferrà. Quan s'inicia aquest període encara no ha acabat els estudis de lletres però quan s'acaba ja té una professió assegurada per a tota la vida. Serà l'època de les vacilacions pròpies de la presa de decisions. A partir de l'estudi de diverses alternatives, la tria d'unes que després seran abandonades per incompatibilitat amb d'altres, els consells dels amics, la feina per aconseguir el que es desitja, etc., anirà concretant els seus plans de futur. Com a bon noucentista i seguint l'exemple dels seus companys catalans, intentarà aconseguir una professió burocràtica que al mateix temps que li asseguri la subsistència li proporcioni temps per esmerçar-lo en la defensa de les seves idees sobre el món, Catalunya i Mallorca. Serà aquesta una etapa que farà possible la fecunditat d'anys posteriors, una vegada resoltes les preocupacions materials. Segurament aquestes circumstàncies també li permetran dur a terme, i reforçar encara més, el seu idealisme i despreocupació per les coses materials.

Totes aquestes preocupacions personals no li impediran continuar la tasca iniciada, encara que sigui a un ritme més lent i prudent que les circumstàncies aconsellen. La Setmana Tràgica ha crispat la situació i Ferrà ha de callar, de moment, per no convertir-se en un dels radicals. Aprofitant el centenari de Balmes, poc celebrat entre els seus companys catalans, fa un elogi de la moderació, propugna la reflexió i les paraules assenyades i rebutja tots els radicalismes perquè condueixen els homes a enfrontaments inútils i infecunds. Aquest període de silenci li permet dedicar-se a comeses menys fugisseres i més estables. Així, accepta substituir Mateu Obrador en la transcripció del *III llibre de Contemplació* i el *Blanquerna* de Ramon Lull. Hi treballarà en la mesura que li permeten els seus estudis i després deixarà aquesta tasca en mans de Salvador Galmés.

Pel que fa al catalanisme, ferit en aquests moments per la Setmana Tràgica, Ferrà no es deixarà dur pel desànim i intentarà establir bé davant els mallorquins la diferència entre el catalanisme i els episodis de Barcelona, per desfer la confusió promoguda pels integristes mallorquins. També intentarà minimitzar els efectes de la Setmana Tràgica en

els seus companys d'ideal majors que ell, els quals han quedat profundament afectats pels fets revolucionaris, s'han deixat endur per l'ambient integrista mallorquí i han perdut el seu entusiasme pel catalanisme. Ferrà es cuida d'animar Miquel Costa i Llobera, Maria Antònia Salvà o Joan Rosselló de Son Forteza.

En aquest intent de minimitzar els efectes de la Setmana Tràgica a Mallorca i de tornar-se a unir al catalanisme, que ressorgeix després d'un període de confusió, escriu un manifest d'adhesió a Prat de la Riba amb motiu de l'homenatge que li reten els catalans, encapçalats per Maragall, i aconseguix que el signin alguns mallorquins que combreguen amb les seves mateixes idees.

1.5.1 FI DE LA CARRERA DE LLETRES (1909)

El mes de juny de 1909 aprova l'assignatura que li quedava pendent, llengua i literatura gregues, i fa els exercicis de llicenciatura. El 26 d'octubre obté el grau de llicenciat en filosofia i lletres.¹

A partir de llavors s'obren noves perspectives. Per una part, la informació que demana a Alzina i a Forteza indica el seu interès per la carrera d'arxius, que pot estudiar a Bolonya o a Madrid. També ha demanat informació per fer el doctorat en lletres al Col·legi Espanyol de Bolonya i en aquests mateixos moments li ofereixen cuidar-se de l'edició de les obres de Ramon Llull, interrompuda per la mort de Mateu Obrador. Ferrà tria aquesta darrera opció i ajorna fins a final d'any la decisió sobre el Col·legi Espanyol de Bolonya —per raons relacionades amb el canvi de govern, al final no hi va. Segurament en aquests mateixos moments decideix estudiar les assignatures que li manquen per poder-se presentar a les oposicions d'arxius, de les qual s'examinarà, com veurem més endavant, el juny de 1910.

¹ Dia 30 escriu una postal a ca seva dient que arribarà dissabte perquè divendres queda a Barcelona, per assistir a un concert que ofereix Samper a Can Granados. L'amistat amb aquest músic, entaulada a la infància, continua per tant en aquests moments i és molt probable que a través seu conegui també Granados. Més endavant parla d'una aïlota que du aquest llinatge i que podria ser una filla del compositor.

1.5.2 MATEU OBRADOR I L'EDICIÓ DE LES OBRES DE RAMON LLULL (1908-1913)

No tenim gaire documentada la influència de Mateu Obrador en Ferrà però hi ha indicis que fou profunda: a la seva mort es cuida de l'edició de les obres de Ramon Llull i és a partir del 1908, quan fa feina amb Obrador, quan comença a demanar informació, tant a Itàlia com a Madrid, sobre la carrera d'arxius. Ferrà estudiarà aquesta carrera tal vegada per ser arxiver com Mateu i poder continuar, amb la seguretat que dóna un treball fix i retribuït, l'edició de les obres esmentades. La vida mateixa canvia aquests projectes: Ferrà guanya les oposicions però no exerceix d'arxiver, com volia, sinó de bibliotecari.²

² Ja comentàrem que Mateu Obrador havia estat amic de són pare, amb qui havia fundat «L'Ignorància». Devia, per tant, freqüentar can Ferrà i Miquel el devia conèixer de molt petit.

Obrador és un personatge important dins la vida de Mallorca i el seu estudi detallat podria aclarir un poc més el nostre passat. Deixeble de Rubió i Ors i de Milà i Fontanals i col·laborador d'aquest darrer, funda el Col·legi Polítècnic i és professor a l'Escola Mercantil d'ideologia Institucionista. També col·labora amb l'Arxiduc i, finalment, després de descobrir a la Biblioteca de Sant Marc de Venècia importants còdexs i manuscrits de Llull, a partir de 1900 comença la seva obra lulliana, amb alguns problemes amb l'Arxiduc.

El 1903 la Diputació l'anomena arxiver i el 1906 participa al Primer Congrés de la Llengua Catalana parlant de l'edició de les obres de Llull. El 1908, l'IEC el comissiona per transcriure a Munic el manuscrit del *Blanquerna* i copia a Milà el manuscrit del *Llibre de Contemplació*. Ferrà durà a terme l'edició d'aquestes obres, ajudat per Salvador Galmés, després de salvar multitud d'entrebancs per recuperar els manuscrits esmentats, com veurem més endavant.

Tots aquests esdeveniments són determinants en l'admiració que li professa Miquel Ferrà. Per altra part hem de parlar de la possible influència d'Obrador en els contactes, que poc temps després, Ferrà mantindrà a Madrid amb gent pròxima a la Institució Lliure d'Ensenyament.

Ja diguérem que tenim poca documentació sobre la col·laboració de Ferrà amb Mateu Obrador. Sabem, però, que l'any 1904 Obrador era un dels contertulis de Costa, el qual li mostrava els versos de Ferrà que trobava admirables i que després guanyaren l'Anglaterra. En altres ocasions, Obrador assisteix a les tertúlies literàries en les quals Ferrà i d'altres llegeixen versos. El 1906, Obrador i Ferrà decidien els criteris ortogràfics pels quals s'havia de regir «Mitjorn» i a partir de 1907 Costa i Ferrà es veuen, de vegades, a l'Arxiu de la Diputació que regenta Obrador, segons que constata el diari de Costa (Bartomeu TORRES GOST, *Diari de Costa i Llobera transcripció mecanografiada feta per...* i guardada a la «Biblioteca March»). Vegeu dia 31-I-07: «Arxiu, Ferranet Miquel i Obrador. Llitx Poble Català, xerram, Company»; dia 8-II-07: «Apud Arxiu Diputació, trob Miquel Ferrà, xerram»; dia 13-I-08: «Arxiu Obrador. Miquel Ferrà y Gabriel Alomar. (deixa discussió i demana viatge orient. Cont.); dia 25-I-08: «Ab Mateu Rotger, Obrador arxiu. Ve Miralles. Carta de Antoni Maura al marquès de Vivot. Xerram. Miquel Ferrà m'acompanya. Casa», i dia 29 del mateix mes i any: «Arxiu Obrador, y Miquel Ferrà...». També hi trobam notícies al dies 12-II-08 i 21-I-09.

Per altra banda, en una postal que li envia el 30 d'agost de 1908 des de Munic, Mateu Obrador diu a Ferrà que ja deu haver rebut noves seves a través de Mn. Alcover i d'Estanislau Aguiló. Ell ha fet una gran «escarada» dins una biblioteca «agre inagotable de bells manuscrits lulians» però «ab tot y sa feynada que duch enlestida, encara'n román més d'altra tanta a fer. L'estiu qui vé, haurém de tornar, sens falta; o tu, o jo, o tots dos plegats. He trobat un novell sistema de treure copies que sa mà no's fatiga gens ni s'enrampa. Ja'l veurás». Aquests plans no es pogueren dur a terme perquè Mateu Obrador morí el maig de 1909.

De totes les dades anteriors podem deduir que Ferrà col·labora amb Obrador des de 1907 i fins a la seva mort. Vuit anys més tard, Ferrà encara recorda, amb motiu de la mort d'Estanislau Aguiló, l'emoció amb què de Barcelona estant va rebre la notícia de la mort d'Obrador, de qui redacta la necrològica publicada a la revista «Estudis Universitaris Catalans». (Miquel FERRÀ, *D. Mateu Obrador*, «Estudis Universitaris Catalans», 1909, pàg. 243-244.) Hi parla del buit insubstituïble, els descriu com un «escriptor pulquèrrim i bibliòfil eminent» i afirma que dos amors ompliren la seva vida: «L'amor de la llengua popular mallorquina, d'ahont sabé estrurar les esquisidesses d'aquell estil tan fluit y agradós de la seva prosa, y el culte dels nostres clàssichs», revifat aquest darrer amb la seva conferència a l'Ateneu de Barcelona sobre *La nostra Arqueologia Literària*.

Seguidament fa un comentari de la seva poesia romàntica inspirada en la «frescor del cançoner alemany» i posa l'exemple d'alguns poemes com *La Roqueta*, *La mal casada* i *La flor de Miramar*. Parla també de la seva labor com a vulgaritzador de la llengua escrita amb els setmanaris «La Roqueta» i «L'Ignorància», «que penetraren ab gran èxit dins totes les capes socials de Mallorca», en les quals era estimada la seva figura d'escriptor erudit i popular alhora. Finalment dedica un apartat més llarg a la seva obra lulliana, duita a terme al seu Arxiu de la Diputació de Mallorca i a diversos indrets d'Europa. Conclou que, ara, els amics que estimaren, com ell, les lletres catalanes, es faran càrrec de la transcripció i edició de tots aquests manuscrits.

El *Llibre de Contemplació*, que és el volum III, tom II, de les *Obres de Ramon Llull* ens proporciona més referències a la feina de Ferrà amb Mateu Obrador. Un escrit als subscriptors, publicat a les primeres pàgines, relata la mort, el 1909, de Mateu Obrador i la incorporació de Ferrà a la Comissió Editora on fa —diu— una feina delicada, pulcre i escrupolosa.³ Jordi Rubió també fa uns grans elogis de Ferrà: «Molt m'alegra lo que'm dius d'haverte encarregat de l'edició del tom 3er de *Contemplació*. Tu has nascut ab la mateixa pulcritut d'esperit de D. Mateu (a.c.s.), y al mateix temps tingueres la sort de treballar al seu costat aquest ultim temps, lo que degué orientarte ab tota fermesa en els estudis lulians».⁴

Quant als contactes anteriors entre Obrador i Miquel Ferrà i la possible influència abans que treballassin junts, creim que pogueren existir des de principis de segle, quan Ferrà era un estudiant jovenet atret per les idees noves que podien emetre persones de tota confiança com podia ser Mateu Obrador.

Ferrà accepta la tasca de continuar l'obra d'Obrador en una carta que dirigeix a Mn. Alcover el dia 13 de juny de 1909, en la qual li diu que està «dispost a treballarhi fins allà aon puga, mentres algú me doni consell y ajuda, qu'hauré mester sense D. Mateu». Es posa a fer feina en el *Llibre de Contemplació*⁵ però es plantegen problemes entre la Comissió Editora i l'IEC i els amics catalans acudeixen a Ferrà perquè els solucioni.

³ Diu així: «Entre tant s'ha associat per la feyna el jove i distingit escriptor i poeta Miquel Ferrà, qui ja al costat de N'Obrador s'iniciava en la paleografia i erudició lulliana, ajudantli a transcriure els venerables manuscrits ab delicat esment i pulcritut escrupulosa» pàg. 3. També podem trobar-ne informació a l'anuari de l'IEC de 1909-1910, que a l'apartat «Obres de Ramon Llull» diu: «La mort de l'eminent lulista y ànima de la nova edició Sr. Mateu Obrador i Bennassar mentres acabava d'estamparse el segon volum del *Llibre de Contemplació*, hagué de retardar la sortida del mateix. Afortunadament la Comissió editora ha trobat entre'ls papers del difunt copiós material de textos inèdits, alguns d'ells preparats ja pera l'impremta, y's proposa en primer terme seguir la publicació de l'obra ja començada; pera durho a terme ha associat a l'empresa'l conegut escriptor D. Miquel Ferrà, que ja havia ajudat en la seva tasca el Sr. Obrador, y a càrrech del qual ha anat la publicació del vol. III. L'obra segueix les mateixes inmillorables condicions tipogràfiques y crítiques dels volums anteriorment aparescuts...». (*Obres de Ramon Llull*, dins *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans 1909-1910*, pàg. 763, i *Obres originals del il·luminat Doctor mestre Ramon Llull*, dins *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans MCMXIII-XIV*, pàg. 768-769.)

⁴ Carta de Jordi Rubió a Miquel Ferrà, 25-II-10.

⁵ L'arxiu de Mn. Alcover conté un rebut signat per Miquel Ferrà el 15-IV-10 i pagat per Miquel Ferrer, tresorer de la Comissió, en el qual consigna haver rebut 80 pts. per l'edició dels fulls 11, 12, 13, 14 i 15 del tom III del *Llibre de Contemplació*.

També intenta resoldre un conflicte greu amb el fill de Mateu Obrador, que ha venut els manuscrits que son pare havia aconseguit a Munic, i en surt malparat.⁶

Finalment, algunes dades ens indiquen que l'any 1910 Ferrà continua treballant en l'edició de les obres de Ramon Llull.⁷

⁶ Sabem que l'IEC havia comissionat Obrador per cercar els codis lul·lians a les biblioteques Ambrosiana de Milà i la Reial i Nacional de Munic. En morir Obrador, el seu fill informa Jordi Rubió que ha triat els papers que son pare va dur d'Alemanya per entregar-los a la Comissió Editora. Quan l'Institut ha de fer la crònica per a l'anyari, encarrega a Rubió que es posi en contacte amb Estanilau Aguiló, que creuen cap de la Comissió. Com que aquest no donà senyals de vida, Rubió escriu a Ferrà demanant-li noves sobre la qüestió perquè estan en descobert davant la Diputació i disgustats amb la Comissió que, com a hereua d'Obrador, encara no havia donat senyals de vida.

Un mes després, Ferrà ja deu haver fet les gestions perquè el 24-III-10 Jordi Rubió li comunica que ha rebut la seva postal i el treball d'Estanislau Aguiló sobre els manuscrits de Munic i espera que li enviaran els altres estudis i notes. Per altra part, li fa saber que hi ha un altre assumpte que el preocupa: «Un amic meu va veure ahir, a casa d'un llibreter de vell, fotocopies de manuscrits lul·lians de Munich y de Milan, ab notes de mà de D. Mateu. Jo avuy m'en he anat a veure l'individu que qu'ls té, però no he lograt que m'ensenyés aquells papers. Sabia que jo era de l'Institut i he conegut que s'en malfiava. Se tracta d'un cert personatge, que sols fa 6 mesos que ven llibres. M'ha dit que aquells papers, que jo no li he dit sapigués eren de n'Obrador, eren cosa particular seva, que ell havia comunicat ab secret a la persona que m'ho va participar. Que te'n sembla? Es pera perdreshi.

Jo penso que tal vegada se tracta d'alguna enredada del infelís Bernat [Obrador, fill de Mateu Obrador] al que vaig veure a Barcelona a principis d'hivern.

Jo seguiré a la mira, fins a lograr d'una manera o altre, a veure bé de que's tracta, però mentres tant t'ho comunico per si't té algun interes, y saber la teva opinió».

Encara que no hem pogut trobar aquesta contesta, sabem que la segona quinzena d'abril Ferrà, que és a Barcelona i ha parlat amb Jordi Rubió, escriu a Estanislau Aguiló el 21-IV-10 i li dóna noves de l'assumpte:

«Ahí decapvespre, ben impensadament, vaig trobar al Ateneu en Bernat Obrador. Diu qu'ell s'en dugué les fotografies perquè no les creia propietat nostra ni del Institut. Volgué acompanyarme a veure els del Institut per sincerarse devant ells, cosa una mica mala de fer. M'ha assegurat que donaria ordre als llibreters de que no les venessin. Però ell les vené per 15 duros y no los té per recobrarles.

Jo crec que lo millor sería comprarles nosaltres y qu'ell les nos quedás a deure. Si ho troba, ho podria encomanar a n'en Jordi Rubió, perquè jo pens anarmen a Madrid dissapte dematí».

A la mateixa carta li parla d'altres gestions de l'Edició del *Blanquerna*:

«He parlat amb en J. Rubió y amb en Masó. Estan acordes amb la carta de V. Diuen que no importa qu'enviem el *Blanquerna* si no'ns hem de torbar molt a publicarlo.

Un dubte en que'n Bernat m'ha fet caure: La Visió de Trinidad es pagada també per la *Comissió*?

Vaig entregar el clixé a D. Angel [Aguiló i Miró, bibliotecari de la Biblioteca Universitària de Barcelona i fill de Marià Aguiló]; espera de V. no sé quina resposta».

Ferrà, preocupat per l'assumpte, torna a escriure l'endemà a Estanislau Aguiló per repetir-li el que li deia a la carta anterior. L'única novetat és que el llibreter estava disposat a tornar les fotografies per 75 pts.

La carta següent a Aguiló és escrita des de Madrid dia 13-VI-10. No sabem exactament què ha passat perquè li diu:

«Li agraeisc l'interés que s'ha prè per mí, però me sembla que ja me'n puc despedir dels doblers qu'en Bernat me deu. Jo no li havia escrit antes a V. perquè'l sabia més enterat que jo de la mala passada jugada per aquell a n'en Rubió y que'n Jordi me va explicar a una carta.

Diferents vegades havia anat a ca'n Baylli-Bayllièra a preguntar per ell i me deien qu'ells l'esperaven i no compareixia. Vaig anar a una casa aon havia dit que posaria probablement, y no saberen noves de tal persona. Finalment, després de rebre la lletra de V. hi vaig tornar a ca'n Baylli-Bayllièra y vaig aclarir que havia cobrat feia estona y desde llavors no s'hi era tornat acostar... De manera que lo millor es no pensarhi més i d'aquí en envant no fiarse de les bones paraules d'aquells qui tenen les obres dolentes. Així meteix m'ha costat car la meva candidesa».

⁷ El més de gener Àngel Aguiló, que feia feina a la Biblioteca Universitària de Barcelona, li envia amb la carta del 7-I-10 un còdex que Ferrà li ha demanat i que probablement és de Llull. Aguiló li consulta la paraula *entretalamens*, que no entén i li comenta que té dificultats per interpretar algunes síl·labes del còdex. I continua: «Vostes matexos ho podran interpretar segurament, puig a la simple lectura no ho se veure prou clar». Ferrà deu conèixer el significat del mot perquè a la mateixa carta d'Aguiló escriu «Entretallar-lavorar, esculpir» en llapis. Aquesta qüestió podia estar també relacionada amb el diccionari de Mn. Alcover, el qual recollia també paraules del català antic.

Aquest any Ferrà cobra el treball que va realitzant. A l'arxiu de Mn. Alcover hi ha uns rebuts signats per Ferrà en el quals diu haver cobrat de Ferrer, el 28-IX-10, 50 pts. «per fer treballs en impressió del *llibre de Contemplació*», i el 26-X-10 rep de l'esmentat Ferrer 176 pts. «per impressió dels fulls 16-27 del tom III de *Contemplació*». A través d'una carta de Ferrà a Mn. Alcover del 17-II-11 sabem que es va produir un malentès i li pagaren més del compte. Ferrà diu:

«ara'm sembla recordar que de les 176 pessetes que m'envià, jo en tenia ja 50 de cobrades, haventne firmat rebut a D. Miquel Ferrer.

Més envant, abans de anarmen, vaig posar 176 (en lloc de 126) en el compte que li vaig deixar, diguentli emperò que esqueixás el de les 50, ja que'n el darrer s'hi comprenia tot, y que m'enviás no més les 126.

Tot això, si no recort malament. Mirin d'aclarirho amb D. Miquel y si resulta així, me diguen com los he de tornar el sobrant».

1.5.3 EL COLLEGI ESPANYOL DE BOLONYA I LA CARRERA D'ARXIUS (1908-1910)

El curs 1908-1909, Miquel Ferrà i Ferran Valls Taberner són a punt d'acabar els estudis de filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona i tenen la possibilitat d'anar a estudiar al Col·legi Espanyol de Bolonya. Valls informa Ferrà de les condicions per entrar al col·legi i de la validesa a Espanya dels estudis que s'hi fan.⁸ Joan Alzina i Melis, que hi estudia, l'anima a anar-hi i el té informat de les vacants que hi ha o de les que es produiran. Les seves constestes a algunes preguntes de Ferrà⁹ ens podem aclarir què hi volia estudiar: li dóna informació sobre les matèries que se li exigirien per al doctorat en lletres, les exigències del col·legi i els exàmens. També l'assabenta que a Itàlia no hi ha carrera especial d'arxivers i que per ser-ho n'hi ha prou amb la carrera de lleis o de lletres. Li parla també de les equivalències de títols amb Espanya i li diu que no sap com estan els estudis d'arxivers a Espanya, però que li convendria moltíssim passar un o dos anys a Itàlia: «No't pots imaginar com t'axamplaria l'esperit el viure algú temps a n'aquesta terra de bellesa. Aquí podries estudiar llatí o grech amb professors eminents que ho son de veritat; fins are tu no has trobat a n'els centres d'ensenyansa cap mestre, aquí n'hi ha». Després li explica molt detalladament, com ha de fer el viatge, on anirien, que intentaria obtenir-li una audiència amb el papa i que tal volta l'acompanyaria a Roma. I acaba dient:

«Fris de sabre que el viatge està definitivament resolt. Si ara pogués, te contaria moltes coses interessants de per aquí. Confy que aviat en parlarem passejant poch a poch a l'ombra dels portichs o per les deliciosos colines».

⁸ Valls pensa anar-hi a estudiar dret amb Abadal i que els polítics catalanistes en el moment decisiu els donaran suport a l'hora d'obtenir les vacants. Com que Ferrà també hi està interessat, Valls li diu que no vol ser cap obstacle per a ell i que estaria disposat a oferir-li el seu lloc de candidat. (Carta de Ferran Valls Taberner a Miquel Ferrà: Tona, 8-VIII-09.) Més endavant, Valls encara li demana (Barcelona, 20-IX-09) què decideix respecte d'aquesta qüestió i li diu que estaria molt content de tenir-lo per company en cas d'obtenir la plaça. Ferrà li contesta (Mallorca, 3-X-09) que no ha decidit res ni ha fet cap passa per anar a Itàlia però que el tingui al corrent del que faci perquè tal volta l'acompanyaria quan fos hora. Valls li diu (Barcelona, 19-XI-09) que encara no han declarat les vacants, que el canvi de govern pot influir-hi negativament i que si es torben molt no li serà possible partir de Barcelona. No sap tampoc d'altres de Barcelona que pensin anar-hi i s'ofereix a ajudar-lo a l'hora d'obtenir plaça.

⁹ Carta de Jona Alzina a Miquel Ferrà: Bolonya, 1-XI-09.

Tots aquests plans queden sobtadament interromputs en una altra carta,¹⁰ Alzina li diu: «I quan pensas sortir del reconet per donar una uyada a n'el mon? me sab molt de greu que hajas dessistit de venir al collegi pero comprench que la rahó no't manca; maleit canvi de govern!». Seguidament li aconsella anar-hi en primavera i li diu que no li costaria gaire més de cent vint duros estar-hi un mes. Amb la carta li envia com a regal els dos volums de poesies de Zanella que Ferrà li devia haver encomanat.¹¹ En una altra missiva¹² li explica què ha fet i els seus plans i li descriu el seu entusiasme per Sena: Michelangelo, Donatello, Pinturichio, Rafaello. Li parla també de Cestaldo, S. Gimignano, Pisa, Verona, Vicenza, Venezia... I acaba dient: «Vina, creume, vina aquesta primavera. Un viatge per aquí física y espiritualment te será un gran bé».

Probablement Alzina tenia tota la raó: Mallorca influïa negativament en Ferrà i l'estada a Bolonya li hauria proporcionat l'obertura de què Alzina gaudia. Per la seva part, Ferrà devia tenir ganes d'anar a estudiar a Europa, com havia manifestat en ocasions anteriors, però el canvi del govern de Maura frustrà el projecte. La formació i l'obertura de Ferrà durant aquests anys segurament se'n ressentiren.

Ferrà també comenta els seus plans de futur amb Miquel Forteza, que en aquests moments està a Madrid. Parlen, entre d'altres coses, de la carrera d'Arxius, sobre la qual Ferrà li deu haver demanat informació.¹³ Ja veurem com finalment Ferrà se'n va anar a estudiar a Madrid.

¹⁰ Carta de Joan Alzina a Miquel Ferrà: Bolonya, 24-XII-09.

¹¹ Carta de Joan Alzina i Melis a Miquel Ferrà, 5-VI-09.

¹² Carta de Joan Alzina a Miquel Ferrà: Bolonya, 24-XII-09.

¹³ Forteza li diu: «Vaig parlar-ne amb n'Angel Vegue, un dels bons poetes castellans, y va dirme que podien cursarse abdues assignatures sens tenir acabada la carrera de Lletres. Però en cas d'examinarte a Madrid d'aquestes hauries d'examinarte també aquí de les que te falten de lletres, si se considera aquesta carrera la mateixa que la d'arxius. Te'n donaré la claricia». (Carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà: Madrid, 5-XI-08). Un any més tard li escriu: «Ja me diràs si estudies per venir a Madrid uns quants mesos y com va la política y En Paco Muntaner». (Carta de Miquel Forteza a Miquel Ferrà: Madrid, 21-XI-09.)

1.5.4 LA SETMANA TRÀGICA I LES SEVES CONSEQÜÈNCIES

Les repercussions de la Setmana Tràgica a Mallorca pel que fa al catalanisme i a la renovació a l'Església mallorquina empresa pel bisbe Campins són encara pendents d'un estudi en profunditat. Molts intel·lectuals favorables durant anys al catalanisme i que s'havien entusiasmat a partir de 1906 amb la manifestació de la Solidaritat, abandonen ara aquestes tendències o les amaguen. Són els casos de Miquel del Sants Oliver, Miquel Costa i Llobera, Joan Rosselló i tants d'altres.

A l'article *Joan Rosselló de Son Forteza*,¹⁴ escrit amb motiu de la seva mort el 1935, Ferrà compara els efectes d'aquests successos en l'escriptor alaroner amb els que li produïren a ell els d'octubre de 1934: «Un dia les flamarades de la Setmana Tràgica passaren pel seu esperit com un sirocco, agostant-ne la florida. Havia viscut el catalanisme amb una il·lusió massa arborada —i amb quina passió antifilistea!— I ja no sabé reaccionar. Malgrat tot i malgrat l'atuïment i les desgràcies familiars dels seus darrers anys, seguí sempre al costat nostre». I continua més avall: «Però l'antic entusiasme era ja cendres. Això, aquell qui amb el cap clar i amb cinquanta anys a sobre, i trenta o trenta cinc d'esperar i creure en Catalunya, ha vist la gesta del 6 d'octubre, encara que se'n sia refet un xic, ho pot comprendre...».

Els reaccionaris mallorquins tergiversaren els fets de la Setmana Tràgica i els usaren en contra de tot quant fes olor de renovació i de catalanisme. Una de les primeres conseqüències greus fou la dimissió de Mn. Andreu Pont com a director de la «Gaceta de Mallorca», periòdic que, d'una forma ben tímida i quasi sempre en castellà, havia intentat expressar les idees renovadores del bisbe Campins en matèria social, per la qual cosa havia sofert els atacs de l'integrisme illenc. Ja hem parlat del paper de Miquel Ferrà en aquesta publicació i de l'amistat que l'unia amb l'ara dimitit director.

Miquel Ferrà i el grup de col·laboradors ciutadans de la revista «Ca Nostra», propers també a l'Espurna, reaccionen a aquest ambient anticatalanista i la deformació de les notícies que arriben de Barcelona. Escriu un article per a «Gaceta de Mallorca», però

¹⁴ «La Veu de Catalunya», 21-XII-35.

el director no li vol publicar per por als subscriptors. Davant aquest fet, intenta fer servir «Ca Nostra», el mitjà de comunicació que té més a l'abast. Amb aquesta finalitat escriu a Miquel Duran:¹⁵

«Amic Duran: voldria venir a veurevos avui decapvespre, però no puc.

Estic malalt de lo qu'ha passat a Barcelona y de sentir les bestieses y les infamies que per aquí se diuen contra nosaltres, que no pareix sino que sien els nostres els qui han cremat iglesies y han devastat els convents de Barcelona. Això no's pot consentir. Es precís que els que estimam els nostres germans d'allà posem ben bé els punts damunt les is.

Vos prec que fassiu un sacrifici y que nos deixeu per conte nostre algun espai de Ca-Nostra, maldement ja tengueu mitj compost el número.

~~Ho porieu fer en la siguent forma:~~

1ª plana

Podriem distribuir la primera plana en la forma siguent:

1ª columna. Un article vostre (que pot ser ja teniu escrit) titulat Lo de Barcelona, fenthi els comentaris que la vostra descreció vos inspirin. Segurament no's contradirán amb lo que pensem nosaltres.

2ª columna. Un article que vos enviaré demà titulat La nostra protesta».

Després continuava dient que aquest article s'havia de posar en dues columnes una en català i l'altra en castellà. I després segueix:

«Demà vos enviaré algunes notes més o comentaris, prudents i circumspectes.

Escrivime sens falta anit meteix, contestantme a la present y diguentme si ho podeu fer aixis i que jo devallaré demà de La Vileta aposta per rebre la vostra carta.

D'aquest número, en tirarèu un milenar d'exemplars a conta de L'Espurna. Los mos enviarèu a L'Espurna (carrer de les Miñonas) y nos direu lo que valguen».

Ferrà, per tant, s'ha reunit amb el grup de l'Espurna i ha decidit passar a l'acció per neutralitzar la campanya en contra del catalanisme. Per altra part, és significatiu el nombre d'exemplars que demanen per dur a terme la campanya contra l'integrisme. Això no obstant, no rep cap contesta de Duran i el dijous li torna a escriure dient-li que s'ho ha repensat després de parlar-ne amb alguns amics i li dóna noves ordres per publicar l'article:

¹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Duran, s. d.

«La meva idea de publicar aquell article en dues llengües, es perque n'hi ha que'l llegirán en castellá y no en mallorquí, y per altra part essent per Ca-Nostra era propi que fos en mallorquí. Lo que hi ha es que l'article no era escrit per Ca-Nostra. Era per la Gaceta, y el Director tengué por als suscriptors, qui estàn irritats contra ell.

Ara he pensat que podriem salvar el nostre mallorquinisme y simplificar la cosa, publicantlo en castellá tot sol, però fent constar que no era escrit per Ca-Nostra».

Finalment apareix l'article en castellà dia 7 d'agost de 1909, amb la introducció de Ferrà. El seu pla no se segueix al peu de la lletra.¹⁶

En aquest article titulat *Nuestra Protesta*,¹⁷ Ferrà manifesta que s'afegeix al cor de protestes pels criminals disturbis que han promogut els elements àcrates a Barcelona, amb esperit serè i intenció ben neta, sense voler ofendre la ciutat que ha estat víctima de tals horrors, perquè no té odi contra cap poble i sols l'animen el patriotisme i la justícia.

L'article, com el seu nom indica, és un seguit de protestes contra diversos fets, factors i agents que enumerarem a continuació:

1. L'actitud dels qui a Barcelona, a Madrid i a d'altres indrets han intentat entorpir la feina del govern en moments crítics per a Espanya, agreujant el conflicte en el qual prudentment o imprudentment es veia compromesa.

2. Els actes de salvatgisme comesos a Barcelona per les turbes lerrouxistes, dels quals han fet víctimes inermes religiosos i que han introduït en la consternació una població de dignes i pacífics ciutadans.

3. Els perversos directors que han fanatitzat amb les seves propagandes els desgraciats, víctimes de la ignorància i del desempar social, que no han estat més que el braç cec de la revolució, i els auxiliars i amics dels agitadors.

4. L'home que va publicar a les columnes del seu periòdic el programa que ha estat duit a terme totalment, i que ja havia estat assajat parcialment en la persona de Cambó, en la brutal agressió d'Hostafrancs. Cita en aquest sentit unes famoses paraules de Lerroux.

¹⁶ Després de l'escrit de Ferrà, un altre article sense firma però probablement de Duran i titulat *Prediccions* fa algunes cites de Lacordaire, Monsabré i Balmes sobre les conseqüències nefastes del liberalisme. Més endavant, dos articles a «La Veu de Catalunya», *Com se formen les mentides* i *Els crema-convents* relaten anècdotes de la Setmana Tràgica. L'escrit que Ferrà havia proposat a Duran, *Sobre lo de Barcelona*, apareix al número següent precedit d'un altre, *Els que hi ajudaren* sobre el mateix tema. El número següent publica *Ne protestam*, signat per «Un Corresponsal Palmesà». En d'altres números es publiquen diversos escrits sobre la Setmana Tràgica, amb un to antiliberal i catòlic militant, molt d'acord amb la ideologia de Miquel Duran.

¹⁷ «Ca Nostra», 7-VIII-09.

5. Els qui amb les seves complicitats materials o morals, les seves simpaties i els seus vots, ajudaren al triomf d'aquest home i a l'encoratjament dels seus, només per perjudicar determinats elements que representaven, a Barcelona la causa de la cultura i de l'ordre social, en clara referència a la Lliga.

6. Els qui celebraren la victòria electoral de Lerroux a Barcelona com el triomf de l'espanyolisme. Els segueixen —diu— els qui després de la Setmana Tràgica tracten de desviar cap al poble de Barcelona la justa indignació dels patriotes, als quals atribueixen el deshonor dels excessos comesos per Lerroux.¹⁸

7. Els qui aleshores insultaven la desgràcia d'una ciutat germana, maleint-la amb frases execrables del vocabulari lerrouxista, i no amagaven la seva alegria en veure-la d'aquesta manera.

8. Els qui després dels tràgics esdeveniments fomentaven odis i divisions entre regions espanyoles, els mateixos odis i divisions que Ferrà havia vist extingir-se amb alegria. Per a ell són enemics d'Espanya, de Barcelona i de la fraternitat humana.

Finalment, considera que els infeliços, agents i víctimes a la vegada de la revolució, eren els més rancorosos enemics del que ell més estimava. Opina que en certes circumstàncies calen procediments de suprema energia per conjurar calamitats majors, però ni com a cristià ni com a home es pot associar a l'alegria de ningú per les matances d'aquests dies. I acaba amb aquestes paraules, que ens permetem traduir: «En el nostre cor no hi ha altre sentiment que el d'una fonda i dolorosa pietat per totes les víctimes, innocents i culpables, sense exceptuar-ne ni una».

Els sentiments de Ferrà davant aquests fets són de por pel desordre i de protesta contra la injustícia de l'atac al catalanisme i a la ciutat que ell tant admirava com a símbol de civilitat. Els amics de Barcelona li han relatat els fets revolucionaris i els mals que implicaven. La revolució s'ha dirigit contra els elements religiosos, situats molt amunt en la seva escala de valors. Per això, protesta contra el trasbalsament de l'ordre, l'anarquia

¹⁸ El qualifica com la fera que ells mateixos acariciaven i alimentaven en el seu si amb l'esperança que un dia destrossaria el poble de Barcelona.

i l'atac a la religió que implica la revolució. Per altra part, considera que s'intenta confondre els enemics de l'ordre amb el catalanisme, que ell tant estima i defensa, i atribuir-li tots els mals de la Setmana Tràgica.

Ferrà escriu algun altre article remarcant la gravetat dels fets revolucionaris i criticant els revoltats perquè vint-i-cinc anys després, en motiu d'un article sobre la revolució d'Astúries, Gabriel Alomar li diu: «He llegit el seu article. I me n'ha recordat un altre seu que potser es l'únic de tota la seva vida que m'ha semblat erroni. ¿Recorda aquell article sobre la setmana tràgica ont retreia contra els sublevats l'haver-se rebel·lat quan l'exercit era a Àfrica?». ¹⁹ I és que davant fets revolucionaris com aquest i com el de 1934 a Astúries, Ferrà perd el seu sentit crític i es creu informacions que —pel que diu Alomar— eren més bé tendencioses.

De tota manera, no es desanima davant els fets de Barcelona i, a més, intenta que els altres tampoc no es desanimin. En parla a Maria Antònia en aquests termes: ²⁰ «Jo vaig esser a Lluch el dia de la festa. ²¹ Hauria disfrutat, sense la depressió d'esperit en què me té lo de Barcelona y l'indignació contra la gent d'aquí, que de cada dia es en mí més fonda». I més tard a Costa: «Tenc poques impressions que comunicarli, després de les doloroses dels fets de Barcelona que han pesat damunt tots nosaltres». ²²

Pel diari de Costa sabem que dia 21 de desembre comentaren l'article *L'Església cremada* de Maragall, però l'ambiguitat del document no ens permet saber què

¹⁹ Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà: Palma, 22-X-34. No hem pogut trobar als principals diaris mallorquins del moment l'article de Ferrà al qual Alomar es refereix.

²⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 12-VIII-09.

²¹ Aquest any 1909 s'havia celebrat a Lluc amb gran solemnitat el 25 aniversari de la coronació pontificia de la Mare de Deu que havia tengut una gran significació per l'Església mallorquina. Vegeu Pere FULLANA, *El moviment catòlic a Mallorca. (1875-1912)*, Barcelona, 1994, pàg. 419-422.

²² Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa, 17-VIII-09.

n'opinaven.²³ Més endavant intenta que Maria Antònia obliidi el seu abatiment per aquesta circumstància.²⁴

A partir de la negativa de la «Gaceta de Mallorca» a publicar el seu article, Ferrà no torna a escriure en aquest periòdic, que desapareix el febrer de 1910, i amb el pseudònim d'*Iv* inicia una sèrie d'articles polítics, motivats per l'ambient anticatalanista de Mallorca, a «Ca Nostra». El novembre de 1909 hi apareix *L'obra de Mn. Pont*, article que ja hem comentat i el desembre dos articles més que intenten combatre l'ambient anticatalanista mallorquí. En *Aixó no es alló*²⁵ comenta que alguns han pronunciat aquestes paraules en sentir dues conferències de Cambó a la Lliga Regionalista, en les quals condemna els exclusivismes i els separatismes i «predica la necessitat d'interessarse per Espanya, de colaborar y d'intervenir en el govern general del país». Segons Ferrà, aquestes afirmacions han semblat a molts catalans com a molt espanyolistes i no són les habituals dels catalanistes. Després afirma que «El catalanisme, esforços desesperat d'un poble petit per lograr el reconeixement de la propia personalitat, en lluita amb un sens fi de prejudicis nacionals y amb la malvolensa d'un gran estat centralista qui sols pensava en aufegar-lo, havia d'esser per forsa una cosa violenta, negativa, amenassant. Hi ha hagut una època en que'l catalanisme s'ha sentit impotent per transformar l'Estat espanyol, y la seva labor esclusiva ha estat de reclutar gent contra l'Estat, y el seu ideal suprem llevarse de demunt el jou del Estat, l'inimic de la seva llengua, del seu dret, de la seva personalitat, la rémora del seu progrés, que ni feya ni deixava fer». I continua: «La Solidaritat va esser la fi d'aquesta època de protesta, perque va fer ressonar amb un clam unánime y formidable devant tota Espanya les aspiracions catalanes, que cap partit les pot avuy desconèixer ni s'hi pot oposar de front».

²³ Bartomeu TORRES GOST, *Miguel Costa y Llobera. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 418-419.

²⁴ Parlant de cartes, li diu: «N'ha rebuda una de les germanes Penya? Nos tempten perque les acompanyem dilluns al puig de Son Salvador; jo les he promès que hi aniria, y trob que V. també hi ha de venir perque la festa sia acabada. Son aclaparament per lo de Barcelona, tan natural, es un motiu més perque hi vengia a oretjarse». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 10-IX-09.)

²⁵ «Ca Nostra», 4-XII-09, núm. 114, signat *Iv*.

Comenta que Maura, «el nostre polític de més talent», ho va veure i va iniciar les intel·ligències entre l'Estat espanyol i Catalunya, que abans eren impossibles. Malgrat que la Solidaritat es desfés en aquells moments, no hauria estat estèril perquè ja hauria complert els seus objectius. Cita, seguidament, unes paraules pronunciades per Cambó l'any 99, que afirmava que no eren espanyolistes perquè el govern d'Espanya no volia les reformes autonòmiques i si les volgués, ajudarien a aquesta obra qualsevol que fos el partit al govern. Acaba dient que els temps han canviat i els catalanistes, que abans creien impossible l'enteniment amb l'Estat espanyol, se senten ara amb forces per transformar-lo a benefici propi i de tota Espanya. Per això, la solució del divorci, dolent per a uns i altres, queda descartada i les paraules de Cambó no han sorprès als qui seguien de prop l'evolució d'aquests esdeveniments.

Amb aquests escrits, Ferrà defensa la línia més espanyolista de la Lliga, segurament amb la intenció de presentar als mallorquins anticatalanistes un aspecte nacionalista gens radical, que implica l'acceptació d'Espanya com a estat i la participació de Catalunya en la seva construcció. Per altra part, aquests plantejaments estaven molt d'acord amb el lema «Per Catalunya i l'Espanya Gran» de Prat de la Riba.

El 25 de desembre de 1909 publica *Reflexions d'un patriota*,²⁶ com a resposta a una conferència de l'integrista Vicente Costell²⁷ sobre *La Patria* al Cercle d'Obrers Catòlics de Palma. La conferència era fruit de l'ambient anticatalanista de Mallorca i Ferrà no es pot estar de replicar-hi. Per fer la crítica, cita Costell per les seves inicials: D.[on] V. C i escriu les reflexions sobre la conferència com si fossin d'un patriota conegut seu.

En la primera reflexió es demana si Espanya no necessita europeitzar-se. Per a Ferrà, ve a dir després, *europeïtzació* no s'ha d'entendre com una anticlericalització a la francesa, com ho entenen certs catòlics que fan el joc als radicals, sinó com: «Obrir els ulls al nostre poble y despertar en ell el desitj de igualar els pobles més avensats d'Europa en

²⁶ «Ca Nostra», núm. 117, 25-XII-09, signat *Iv*.

²⁷ No sabem gaire coses de Vicente Costell, llevat que participà d'una manera activa en el catolicisme social i en els Cercles d'Obrers Catòlics, concretament en el de Palma. L'any 1905, per exemple, intenten fundar una cooperativa juntament amb Joan Capó en el Cercle d'obers Catòlics de Palma. Pere FULLANA, *El moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)*, Barcelona, 1994, pàg. 313 i 394.

cultura, educació, respecte mútu, netedat, policia urbana, agricultura, etz, etz.». Es demana si això no seria més patriòtic que armar el poble contra aquells que, en nom d'un malentès casticisme, li mostren el seu endarreriment i l'avenç dels altres. Aquestes paraules ens demostren, una vegada més, que és fals que el grup de Ferrà odiàs Europa.

A la segona reflexió parla de catalanisme i es demana si és cert que els catalanistes prenen «la parte por el todo quan consideren Catalunya la seva nació natural o son els altres que agafen el todo por la parte» quan la consideren un membre i no un organisme nacional complet. I després de feta aquesta pregunta, es demana com explicarien que un membre (braç, cama...) «tenga un pensament un cor i una ànima tan propis i diferents del reste d'Espanya». Després es demana si s'entén que, després dels estudis «reflexius, documentats i desapassionats» sobre la qüestió regional, entre els quals el de Prat de la Riba, algú es posi a parlar de catalanisme sense tenir-los en compte i tingui en compte, en canvi, els quatre crits més apassionats que s'han proferit a les disputes sobre aquests estudis. I, seguidament, es demana si el catalanisme professat pels millors pensadors catalans i mallorquins, i defensat pel bisbe de Vic i per Menéndez y Pelayo, no és quelcom més que una disputa de carrer.

En la reflexió següent intenta demostrar que a Barcelona les dretes soles són incapaces de vèncer el lerrouxisme i l'única força que el pot contenir és la Solidaritat, adduint que el lerrouxisme no fou vençut abans que existís la Solidaritat i ara que aquesta força política ha desaparegut els lerrouxistes tornen a dominar. A continuació, diu que no s'explica com algú pot criticar el lerrouxisme i, acte seguit, parlar malament de la Solidaritat. Per acabar, es demana si *Don Pelayo* té res a veure amb Catalunya i si certs himnes patriòtics, que fomenten l'orgull de tribu parlant sempre de la sang vessada i de la humiliació dels altres pobles, són o no pervertidors del sentit moral i si és prudent educar-hi els infants després de dos mil anys de civilització cristiana.

L'article reflecteix les discussions que aleshores se susciten a Mallorca al voltant de l'espanyolisme i el catalanisme. Ferrà intenta contestar-hi des del seu propi punt de vista. El marcat espanyolisme, casticisme i integrisme de persones com Vicente Costell i,

en general, dels cercles d'obrers catòlics i de les congregacions marianes ens explicarien l'absència de Ferrà en aquestes institucions, com ja hem comentat.

1.5.5 EL CENTENARI DE BALMES I LA TASCA PERIODÍSTICA (1910)

L'article publicat a «Ca Nostra» a finals de 1909, que hem comentat, obre un període de gairebé dos anys —fins l'octubre de 1911, quan ja és a Gijón— en què Ferrà no escriu articles d'opinió. A pesar que durant aquests anys està molt ocupat, primer en els estudis de la carrera d'arxius i després en les oposicions i en l'edició de les obres de Ramon Llull, no creim que aquests siguin els únics motius. En una carta a Joan Rosselló li fa aquest comentari: «V. res? Y jo tampoc! Y quin remei més que mirar fer els altres quant un no te vocació de carlista ni d'incendiari? Tot l'estiu he treballat en les obres de R.[amon] L.[lull], y a Madrit pens, además de treballar amb en Menéndez Pidal i preparar unes oposicions a Arxius».²⁸

Efectivament, la radicalització entre integristes i lerrouxistes a Mallorca a causa de la Setmana Tràgica el deu fer considerar que no val la pena escriure fins que la situació no és calmi, ja que el periodisme no ha de servir radicalismes sinó fer pensar i reflexionar la gent. L'únic escrit d'aquests moments apareix en un número monogràfic que «Ca Nostra» dedica a Balmes. La iniciativa no li deu ser molt aliena perquè signa el primer article amb nom i llinatge.

L'article, titulat *L'esperit de Balmes*,²⁹ comença lamentant que, malgrat els tòpics habituals sobre el filòsof català, sembla ser que «entre nosaltres» té pocs admiradors sincers, perquè «s'inspira en un criteri serè, temperat, ple de bon sentit, ple de respecte y amor a tots —oposat temperamentalment al temperament espanyol».

Seguidament fa referència al llibre *Estructura mental y significació filosòfica de Balmes* de Frederic Clascar, el qual considera «un dels més llegítims hereus del seu esperit». El geni de Balmes és «esencialment català pel seu caràcter pràctic, positiu, amarat

²⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: 18-X-10.

²⁹ «Ca Nostra», núm. 135, 16-IX-10.

de sentit comú. Ningú més mesurat qu'ell y més serè en mitj dels desordres socials del seu temps, ningú més ben avengut amb la tradició y amb el progrés, més respectuós de les realitats socials, més enemic de tots els extrems y de tots els desequilibris, més just amb tothom».

Després diu que Balmes no era un home que s'arborava, com els espanyols de la dreta i de l'esquerra, sinó que pensava i va escriure *El Criterio* per ensenyar a pensar la gent. No s'hi aprenen coses fondes i torbadores, però «s'hi adquireix al detall la sabiduria qu'un ha de mester per consumir cada dia». Per a Ferrà, un home podria passar sense estudiar la psicologia experimental que estudien avui en dia els «montisionistes» de setze anys i els «refrits escolàstics de la lògica que's sol estudiar a les nostres universitats», però ningú que sabés de lletra s'hauria de passar de llegir *El Criterio*. Aquesta obra respon, molt millor que alguns catedràtics, a la pregunta de si la filosofia és quelcom més que un trencaclosques inútil.

Seguidament, assenyala els vicis del nostre temperament exaltat i incorregible com a causa de l'oblit d'una obra tan bàsica i tan comprensible i cita alguns fragments del pròleg de les *Consideraciones políticas sobre la situación en España* perquè el lector els compari amb els articles de la premsa mallorquina. En un primer fragment, Balmes critica les passions dels partits polítics i proposa com a alternativa els accents temperats de la raó i la imparcialitat; afirma que continua escrivint convençut de la influència que la senzilla expressió de conviccions profundes i l'eco de sentiments generosos i purs tenen sobre l'enteniment i el cor; condemna els insults contra persones i opinions i diu que respecta massa els homes per gosar insultar-los, que sap veure amplament les opinions per entendre que no només poden ser vertaderes les seves i que quan entre opinions dignes de respecte en troba d'altres que són extraviades o delirants, va en contra de l'error i no contra qui el profereix, el qual li inspira compassió.

En un segon fragment Balmes manifesta que, estrany a tots els partits i exempt d'odis i rancors, no pronunciarà cap paraula que produeixi discòrdia ni venjança i, siguin quins siguin els mals que afectin Espanya, tindrà la consciència tranquil·la de no haver

transpassat la llei, no haver enfurit els ànims, no haver atiat l'incendi ni haver contribuït a vessar una gota de sang, una sola llàgrima. Ferrà tanca l'article afirmant que cal mirar-se en el clar espill de l'ànima de Balmes per celebrar la seva memòria.

Les idees que conformen aquest article seran constants a tots els escrits de Ferrà i ja apareixen als seus primers textos. Aquest fet i la coneixença de Balmes que indica l'article de Ferrà ens fan pensar que havia llegit molt el vigatà i que aquest ha estat i serà en endavant un dels seus principals mentors. A més, la influència de Balmes s'estén a Torras i Bages, Collell i tot el vigatanisme; els mallorquins J. M. Quadrado i M. S. Oliver, i Frederic Clascar, i a través d'aquests filtres també arriba a Ferrà.

Finalment, la devoció que Ferrà sent per Balmes contrasta amb la valoració que en fan el seu admirat Ors —que el ridiculitza— i altres amics noucentistes. El centenari que a Mallorca fou celebrat amb aquest número monogràfic de «Ca Nostra», a Catalunya estigué envoltat del més absolut silenci.³⁰ Miquel dels Sants Oliver també celebrà el centenari de Balmes parlant de la seva actualitat.³¹

1.5.6 ADHESIÓ A L'HOMENATGE A ENRIC PRAT DE LA RIBA (1910)

Podríem dir que la Setmana Tràgica despertà Catalunya del somni de la Solidaritat i l'ideal de la unió de les forces de la dreta i de l'esquerra lluitant per Catalunya no s'havia fet real. Tanmateix, la crisi de la Solidaritat no era d'aquell moment —ja hem comentat que Ferrà i els seus amics culpaven l'esquerra dels problemes que sorgien— i, per altra part, el maig de 1909 el mateix Prat de la Riba havia fet tot el possible perquè fos rebutjat el candidat catalanista republicà a la vicepresidència de la Diputació de Barcelona, donant suport al candidat liberal dinàstic i caciquista.

Ara, la Setmana Tràgica obligava tothom a situar-se i Prat de la Riba, «la Veu de Catalunya» i la Lliga es definien clarament de dretes, sobretot amb la publicació de l'article *Acuseu* a «La Veu» i la negativa a publicar *La ciutat del perdó*, de Joan Maragall, acció

³⁰ Vegeu Norbert BILBENY, *Eugeni d'Ors i la Ideologia del Noucentisme*, Barcelona, 1988, pàg. 133 i 135.

³¹ Vegeu Gregori MIR, *Miquel dels Sants Oliver. Nacionalisme i síntesi liberal-conservadora (1898-1919)*, Mallorca, 1993, pàg. 391-395.

per la qual Prat de la Riba fou fortament criticat. Jaume Casassas explica que en aquestes circumstàncies «[...] l'esquerra i la dreta de Catalunya es veieren obligades a desprendre's d'una bona part del catalanisme interpartidista que arrossegaven des del seu origen per a passar a delimitar-se, bàsicament, com a esquerra i com a dreta; els pactes interpartidistes en base al catalanisme només havien desdibuixat perillosament l'espectre polític català i li havien restat capacitat de reacció».³² Cambó continua pensant que l'única possibilitat de modernització de Catalunya són els pactes amb el Govern central, per la qual cosa promou la continuació de la Solidaritat, amb el suport de Joan Maragall. Enmig d'aquest procés de reorganització de la Lliga arriben les eleccions generals de maig de 1910, que representen la derrota d'aquesta formació política. Cambó perd l'acta de diputat i es retirà momentàneament de la política. En aquest ambient de crisi té moltíssim de significat, dins la recuperació del catalanisme conservador, l'homenatge a Prat de la Riba el desembre de 1910. L'acte representà la represa de la Lliga i l'estructuració d'una política realista, que conduirà a la Campanya pro Mancomunitat en els anys posteriors.

L'actitud de Miquel Ferrà en aquest context és prou significativa. Primer seguirà la proposta de Cambó de continuació de la Solidaritat i després, la recuperació del partit catalanista de la Lliga. L'abril de 1910 redactarà un manifest d'adhesió a l'homenatge, que signaran alguns joves i després gent mallorquina més major. El manifest, que apareix publicat a «La Veu de Catalunya» de dia 9 de maig és, com explica el mateix Ferrà a un article del «Sóller» uns anys més tard, un: «missatge que vaig redactar jo [...] en nom dels escriptors joves, i que espontaniament volgueren suscriure tots, joves i vells». El seu contingut aclareix la posició de Ferrà després de la Setmana Tràgica:

«Regionalistes y amichs fervents de Catalunya, lligats ab tots els qui aquí l'estimen per la comunió en un mateix ideal patriotich, ens adherim ab entusiasme al homenatge que's vol tributar als altíssims mérits de n'Enrich Prat de la Riba.

Ens fa mal a l'ànima pensar que gent catalana hagi pogut ofendre ab sospites de desllealtat a alguns homes a qui may pagarà la patria lo molt que'ls deu, y que hagi pogut oblidar tan prompte son fervorós y magne apostolat, sos eminentes serveys a la causa de Catalunya y fins la sanch vessada per alguns d'ells!

³² Jordi CASASSAS, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Barcelona, 1980, pàg. 109.

Per això posem tot el cor en la adhesió a n'aquest homenatge, a l'ilustre definidor de la doctrina catalanista, en qui tots nosaltres reconeixem y estimem el mestre y l'educador del nostre sentiment patriotich.

Y al ferho aixís fem vots pera que un esperit de serena justícia purifiqui l'atmòsfera de Catalunya que deplorables apassionaments han enterbolida».

El signa en primer lloc Miquel Ferrà i segueixen després una sèrie de noms coneguts: «Salvador Galmés, prebere;, Francesc Muntaner advocat; Llorenç Riber, prebere; doctor Sureda y Pla; Pere Puigdengolas, comerciant; Joseph Obach, comerciant; Ignasi F. Rey, dentista; Faust Morell y Gual, Joseph Vidal, comerciant; B. Albert Iglesias, comerciant; Llorenç Sisó, comerciant; Rafel Pomés, comerciant; J. Sureda y Massanet, metge; Bartomeu Camprubí; Manuel Guardiola; G. Reynés Font, metge; H. Mesa corredor de comerç; Tomás Muntaner, advocat; Alfons Aguiló; Antoni Vidal Vaquer; Joseph Rosselló; Victori Aguiló, advocat; Joseph Borrás, mestre d'escola; Bartomeu A. Quintana y Garau, industrial; Pere Oliver, propietari; Jaume Suárez, advocat; Miquel Olmo, propietari; Miquel Moragues; Bartomeu Umbert; B. Artemi Massanet i altres». Hi trobam a faltar gent com Mn. Alcover, M. Costa i Llobera, que potser estan entre aquests «altres» però no degueren voler figurar-hi explícitament. En canvi Joan Alcover apareix a la primera llista de subscriptors de «La Catalunya», de 9 d'abril de 1910.³³

Com veim, es tracta sobretot d'un grup de joves —el de l'Espurna—, dels quals és Ferrà qui ha tingut la iniciativa, ha redactat el missatge i ha signat en primer lloc. També deu ser ell qui en anar-se'n a Barcelona a finals d'abril du el manifest a «La Veu de Catalunya». Un mes després, s'adhereix pecuniàriament a l'homenatge amb un donatiu de 2 pts. —apareix a la llista de l'homenatge que «La Veu de Catalunya» publica el 18 de juny. Curiosament, no parla d'aquest manifest a cap de les cartes que dirigeix a Costa, Alcover o Maria Antònia Salvà.

A partir d'aquests moments es produirà una progressiva reorganització i recuperació de la Lliga, que Ferrà seguirà espiritualment de molt prop. Començarà a escriure articles als periòdics mallorquins a favor del catalanisme a partir d'octubre de 1911, quan, amb les oposicions aprovades, serà destinat a Gijón. Des d'aquesta ciutat iniciarà la seva virulenta

³³ *Ibidem*, pàg. 130-131.

campanya al «Sóller» a favor del catalanisme i en contra del mallorquinisme folklòric, el filisteisme i l'espanyolisme.

1.5.7 NOVES AMISTATS: GUILLEM COLOM FERRÀ (1909-1911)

Miquel Ferrà dubta, com ja hem comentat, sobre el seu futur fins a final de l'any 1909, en què no pot, o no vol, anar a Bolonya i segurament decideix estudiar a Madrid les assignatures que li manquen per presentar-se a les oposicions d'arxius.

És en aquests moments quan fa un nou amic mallorquí, Guillem Colom, que en el seu llibre de memòries li dedica tot un capítol.³⁴ A pesar que no és gaire precís i la memòria, com s'esdevé sovint, ajunta una sèrie d'anys en un de sol, la narració de Colom ens serveix per assabentar-nos de les activitats quotidianes i els interessos i afeccions de Miquel Ferrà, com eren les polèmiques periodístiques, l'excursionisme, la natació i el tennis.³⁵

Segons Colom, qui el presentà a Miquel Ferrà fou Llorenç Riber, que els acompanyà a una tertúlia de «casa bona».³⁶ El llibre ens informa, com ja hem dit, de les

³⁴ Guillem COLOM, *Entre el caliu i la cendra. Memòries (1890-1970)*, Pòrtic, Barcelona, 1972, pàg. 213-221.

³⁵ Colom diu que Ferrà «estava preparant unes oposicions al Cos d'Arxivers, que mai no s'arribaven a convocar... Mentrestant, alternava la monotonia de l'estudi amb els versos i amb les seves famoses polèmiques periodístiques en defensa de "la ciutat qui se'n va". I encara li sobrava temps per anar a banyar-se al port tots els matins, jugar a tennis cada tarda i practicar l'alpinisme tots els diumenges i festes amb el seu germà el pintor, que pintava arreu i a tota hora amb escàndol del seu pare, poeta romàntic i escriptor costumista que, com a bon mestre d'obres i fundador de la Societat Arqueològica Lul·liana, volia un fill arquitecte, i es passava el dia sol dins el seu petit estudi, projectant i dibuixant esglésies neogòtiques amb el llapis i l'escaire i el compàs sempre a les mans». (Ibidem, Pòrtic, Barcelona, 1972, pàg. 213.)

³⁶ Ferrà hi recita *Nadal i Nit de les Verges* i Colom un altra poema però veient que no els feien cas, Ferrà digué «Anem ja, que aquí fem nosa. Som el destorbafestes de la tertúlia». Deprés d'acomiar-se de Mn. Riber i de la senyora de la casa se'n anaren. Quan passaren per davant ca na Maria Antònia Salvà, Ferrà proposà a Colom de presentar-la-hi i, com que no la hi trobaren, anaren a cercar-la a ca les germanes Penya, on Ferrà entrà —ens ho conta el mateix Colom— com a casa seva i li presentà Maria Antònia. Aquesta volgué que el novell poeta els recitàs uns versos i Ferrà li insinuà que recitàs el sonet *Campanes de Tots Sants*. En acabar, la major de les Penya

«exclamà amb aire astorat: Modernista! No us ho ha semblat, per la mostra?

La germana petita confirmà, no sense un cert recel, l'observació de la gran.

—Tant se val! —objectà Maria Antònia—. Cada dia crec menys en això que en diuen "escoles poètiques". De poesia només n'hi ha una.

—Certament! —afegí Miquel Ferrà—. L'escola és l'accident i la poesia la substància! Davant les tendències d'ara, Maragall avui proclama:

La poesia tot just ha començat
i és plena de virtuts inconegudes.

Però, a fi de comptes, per al mestre del *Cant Espiritual* no hi ha en el fons més escola que la de la paraula viva.

I així, tot conversant del moviment literari de Catalunya i de Mallorca i de les noves promocions que hi afloraven en aquell començ de segle, es féu hora de partir».

Aquest fragment ens informa dels cercles en què es movia Ferrà, les discussions literàries que mantenien i, finalment, l'amistat amb les germanes Penya, filles de Pere d'Alcàntara Penya, a les quals enviarà records —i es faran bromes mútues— quan més endavant escrigui a Maria Antònia Salvà.

activitats esportives de Ferrà —el bany i el tennis diari i les excursions a la muntanya els caps de setmana—, un costum que conservarà pràcticament tota la vida. No cita entre aquestes activitats el cicloturisme, que degué ser més tardana.

1.5.8 CARRERA D'ARXIUS: MADRID 1910

D'unes cartes de Plàcid Aguiló, germà de Marian Aguiló, que estava a la Biblioteca Universitària de Barcelona, escrites entre març i abril de 1910, en podem deduir que aquell any es convoquen dues places per proveir unes vacants d'aquesta biblioteca exigint només el títol de llicenciat en dret. Segons que sembla, és un tripijoc del ministre per donar una de les places al nebot de qui havia estat director d'instrucció pública. Plàcid Aguiló, a qui li agradaria tenir el jove Ferrà de col·laborador, intenta utilitzar les influències necessàries perquè obtingui una de les places però els seus intents són infructuosos.

Aleshores, Ferrà decideix estudiar numismàtica i arqueologia, assignatures que, amb la carrera de lletres, li permetran presentar-se a les oposicions a arxius. D'aquests estudis, en tenim informació gràcies a una carta que escriu un any després a Valls Taberner, el qual també ha de preparar aquestes assignatures.³⁷

El mes d'abril és especialment prolífic. Ferrà pronuncia un discurs al míting organitzat pel Centro de Defensa Social a Manacor. El discurs, que ja hem comentat i es titula *Laïcisme escolar*,³⁸ es publica a «Ca Nostra» uns dies després.³⁹ La segona meitat del mes se'n va a Barcelona i tracta amb Jordi Rubió sobre l'assumpte de Bernat Obrador i les fotografies de Munic, del qual també ja hem parlat. Finalment, el Butlletí de la Societat Arqueològica Luliana publica el seu article *Excavacions d'Ampuries*,⁴⁰ també ja comentat.

³⁷ Ferrà diu a Valls: «D'Arqueologia i Numismàtica n'es catedràtic D. Juan Catalina García, un senyor molt arruïnat de salut, amb el malhumor natural d'això y de l'edat, però en el fons molt benèvol, sobre tot en Numismàtica. Vos serviran per preparar parcialment els seus programes un llibre del P. Naval (o un manual qualsevulla d'Arqueologia) y l'Ambrosoli (Numismàtica, manual Apli), que podeu començar a fulletjar, segur de no perdre el temps, estudiant aquelles matèries capitals (Asíria, Egipte, Grècia, etc.) A classes se regeixen per uns apunts individuals, y els programes no estan impresos. Sento no poder-vos oferir els meus, que ja no sé per on són». (Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner, 14-I-11.)

³⁸ Vegeu apartat 1.4.7.5

³⁹ Miquel FERRA, *Laïcisme escolar*, «Ca Nostra», núm. 125, 16-IV-10, pàg. 1.

⁴⁰ Miquel FERRÀ, *Excavacions d'Ampuries*, BSAL, abril de 1911, pàg. 64.

Aquest any obté dos premis als Jocs Florals de Barcelona, com també ja hem explicat, i en canvi no envia res als Jocs Florals de Mallorca, la qual cosa comenta a Costa i Llobera.⁴¹

El mes de juny de 1910 aprova numismàtica i arqueologia a Madrid. Conta a Costa que:⁴² «...havent sortit d'exàmens, estic descansat de la meua feina principal. Ara me trobo en condicions d'ingressar al còs d'arxius per oposició»,⁴³ i li descriu la impressió que li produeix Madrid i què vol fer:

«Pens veure en Menéndez y Pelayo, per qui el Sr. Bonsoms m'encarregà molt una visita, y me pendré la llibertat de saludarlo també en nom de V.

Madrid no m'ha impressionat malament. Per estar-hi quinze dies es molt agradable, sobre tot els parcs i els museus. La sala Velazquez y els venecians, en el del Prado, me deixaren meravellat. [...] pens quedar a Madrid tot aquest mes, fent estudis paleogràfics y filològics sobre documents castellans antics, baix la direcció de D. Ramon Menéndez Pidal. Oferiren per això una pensió al Institut d'Estudis Catalans, y l'Institut m'indicà a mí. Així es que l'any qui ve pens tornar una temporada».

També ho explica Maria Antònia:⁴⁴ «Ahí vaig cloure amb uns exàmens pòstums els estudis qu'havia vingut a fer de Numismàtica y Arqueologia, que ja'n sé més que D. Jaume Planas». Seguidament, també li expressa la seva visió de Madrid:

«La primera impressió que me va fer Madrid fou excelent. Es una capital més fina i més aristocràtica que Barcelona, amb un no sé què de més mallorquí que m'ha explicat moltes coses. Es molt animada, però de gent que no frissa, sense aquella trepidació de les Rambles. Lo qu'es absolutament lleig y desagradable es la part antiga. Quina diferencia d'aquella Barcelona que diuen els vells tan agradable! No's troba per lloc l'ombra d'una iglesia antiga.

El Retiro es una delícia. Unes arbredes espessíssimes amb plasses y caminals plens d'infants qui juguen. Els infants i el museu del Prado es lo que m'ha agradat més de Madrid.

La gent es molt atenta y simpática, però sense cap ideal y respirant dins una atmòsfera moral molt corrompuda.

Del paisatge castellà no n'hi dic res. No se'l pot veure sense estimar Castella. [...] Qued per aquí a estudiar amb D. Ramon Menendez Pidal els orígenes de la lengua castellana. Llavó me diran separatista els espanyols de La Veda!»

⁴¹ «Jo havent-me premiat a Barcelona lo únic que tenia original d'una mica de còs, y no trobantme "en estat de gracia" per compondre res nou, no hi he enviat; però no cal dir si veuré la festa amb simpatia, amb el nou caràcter qu'ha prè. En Miquel Forteza, qui esta amb mí, envià algunes composicions, entre elles una elegia molt delicada y ben feta». (Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, 10-VI-10.)

⁴² Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa, 10-VI-10.

⁴³ Comentant les places que havien sortit a Barcelona, hi afegeix: «Aquelles places vacants se son provistes, com era d'esperar, amb amics polítics del Ministre».

⁴⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 9-VI-10.

Finalment, ho conta a Mn. Alcover.⁴⁵ Li parla de la conveniència dels estudis que cursarà a Madrid amb Menéndez Pidal: «El que jo fassa aquests estudis, me convé tant a mi com a la nostra comissió Editora. Si l'any qui ve torn, com es probable que ho fassa, a Madrid, ja estudiaré la manera de que per això no's paralisi la publicació de les obres de R. L.». I li fa una proposta:

«Veig que's tracta d'espenyar el pont monumental i la porta de Sta. Catalina, que's una de les coses de més caràcter que queden a ciutat. Trob qu'hauríem de fer alguna cosa per impedir aquest desbarat, contra el qual ha protestat ja qualcú. Perque no prenim l'iniciativa els Amics del País?

Si m'han mester per res me pot escriure a l'Ateneu».

També li parla de Bernat Obrador i de les seves «noves habilitats». Sembla ser que l'ha cercat per Madrid i no l'ha trobat.

Els estudis a Madrid amb Menéndez Pidal són fruit d'una pensió oferta pel Centro de Estudios Históricos per ampliar estudis d'arqueologia o història literaria. Aquest centre depenia de la *Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas*, que s'havia agermanat amb l'Institut d'Estudis Catalans.⁴⁶

A Madrid, fa estada a l'Ateneu i a la pensió del carrer Montera, on viuen Miquel Forteza, Agustí Calvet, Martí Sàbat i altres catalans. Diu a Maria Antònia⁴⁷ que li escrigui a una d'aquests dues adreces. A l'estiu torna a Mallorca on es celebren els Jocs Florals dels quals ha parlat a Costa.⁴⁸

L'any 1910 es compleix el 25è aniversari del «Sóller». El seu director, Joan Marquès Arbona, vol celebrar-lo modificant el format i les seccions del setmanari. Una de

⁴⁵ Carta de Miquel Ferrà a Mn. Alcover, 10-VI-10.

⁴⁶ Al seu anuari, l'institut especifica que l'ofertament, el «varen atendre amb veritable gust, indicant el literat D. Miquel Ferrà, de Mallorca, ja conegut en el món de l'erudició per la part que ha pressa en la publicació dels Textes de Ramon Llull, y l'arquitecte D. Francisco de P. Nebot, hàbil dibuixant, que avuy treballen ab profit y contribueixen al bon èxit de la naixent institució». També especifica la forma de treballar d'aquella institució que respon, diuen, al mateix criteri de l'Institut: «Rigor metòdic, estudi directe sobre les fonts, actuació contínua sobre lo desconegut o inèdit, formació de deixebles pel sistema de seminari y treball comú ab el mestre, especialisació constant [...]» (Antoni RUBIO I LLUCH, Pres. i M. S. OLIVER, Secr., *Memoria presentada per l'Institut d'estudis Catalans als excel·lentíssims senyors president de la Diputació i alcalde de Barcelona donant compte dels treballs fets durant l'any 1910*, dins *Anuari de L'Institut d'Estudis Catalans 1909-1910*, pàg. 19)

⁴⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 9-VI-10.

⁴⁸ Amb motiu d'aquests Jocs se celebra un sopar íntim en honor de Carner al qual assisteixen Costa, Mn. Alcover, M. Rotger, Riber, J. Alcover, Forteza, Galmés, Sureda etc. Encara que la resenya que en fa «La Veu de Catalunya» no l'esmenta, és probable que Ferrà hi anàs.

les transformacions més importants és la inclusió d'una pàgina íntegrament en català que intitula *De L'agre de la terra*. Amb motiu d'aquest esdeveniment deu pregar als principals literats del moment que hi col·laborin i amb aquesta intenció visita el pare de Miquel Ferrà, que li escriu una carta de felicitació per l'aniversari. En la contestació, Joan Marquès l'anima a continuar escrivint i li parla del seu fill Miquel, de qui agraeix la col·laboració, amb un poema, al setmanari.⁴⁹

Miquel Ferrà treballa tot l'estiu en l'edició del *Llibre de Contemplació*.⁵⁰ A finals d'octubre se'n torna a Madrid, com diu a Joan Rosselló⁵¹ i a Maria Antònia Salvà en una postal de 25 d'octubre de 1910: «Me'n hi vaig un dia d'aquests (pot ser demà) a l'empori de la chuleria, no a la meva Castella, com voldria jo». Continua estudiant amb Menéndez Pidal, per al qual demana a Mn. Alcover un exemplar del *Llibre de Contemplació*, en una carta de novembre de 1910 en què també li fa saber que està enfeinat preparant oposicions. Li demana que saludi els amics de la Comissió i que accepti formalment la seva dimissió de secretari dels Amics del País perquè «No m'agrada ocupar un lloc desd'el qual no puc fer res útil al País ni al Estranger».

Aquesta podria ser una de les primeres desavinences, molt subtil encara, amb Mn. Alcover. Recordem que el mes de juny li havia escrit suggerint-li que els Amics del País fessin alguna cosa per salvar la porta i el pont de Santa Catalina. Avala la hipòtesi que Ferrà demana la dimissió a Mn. Alcover perquè li ha fet cas omís el fet que pertanyi a la Junta Directiva de l'Arqueològica tres anys més malgrat no ser a Mallorca.

No viu ara a la pensió del carrer Montera sinó al carrer Fortuny, és a dir, a la tot just inaugurada i posteriorment famosa Residencia de Estudiantes de Madrid, amb els

⁴⁹ En una carta escrita a Levallois-Perret el 3-X-10 li diu: «*A su hijo Miguel, que sé es joven que mucho vale y promete aún más, no pude hacerle verbalmente la invitación por hallarse ausente de su casa al hacer a Vd. mi visita, y mucho lo sentí, pues que esta circunstancia me privó del gusto de conocerle personalmente; pero vi con gran placer había Vd. cumplido mi encargo al ver publicada su hermosa poesía Torrent Pregon, y le quedo por ello muy reconocido...*». (Aquesta carta es troba a l'arxiu particular de Bartomeu Ferrà Perelló. Aprofit per agrair a la família Ferrà que m'hagi permès consultar-la.)

⁵⁰ Com veurem en l'apartat 1.5.9, cobra per aquesta feina.

⁵¹ «Tot l'estiu he treballat en les obres de R.[amon] L.[lull], y a Madrit pens, además de treballar amb en Menéndez Pidal, preparar unes oposicions a Arxius». (Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Palma, 18-X-10.)

membres de la qual mantindrà relació tota la vida.⁵² Aprofita aquesta estada llarga per conèixer la Castella que li agrada. I així, el dia de Tots Sants va a Burgos.⁵³

El 19 de desembre de 1910 tramet a Mn. Alcover diverses informacions sobre els Amics del País, Ramon Menéndez Pidal i qüestions econòmiques.⁵⁴ D'aquest segon curs a Madrid, però, en parlarem aviat.

1.5.9 LES OPOSICIONS AL COS D'ARXIVERS I BIBLIOTECARIS. LA RESIDENCIA DE ESTUDIANTES DE MADRID(1910-1911)

Ferrà passa tot el curs 1910-1911 a la Residencia de Estudiantes preparant les oposicions a arxiver. Quasi vint anys després, i en plena efervescència de les relacions entre la intel·lectualitat catalana i la castellana, recorda aquests moments:

«Vaig arribar a Madrid un segon dia de novembre, venint de Burgos, ont havia passat el de Tots Sants, plens encara els ulls de la visió de la Catedral i de las Huelgas per damunt els daurats arbratges que separen la ciutat del magnífic monestir. La cambra de la Residència d'Estudiants, que jo estrenava, amb parets d'un color unit [humil?] i mobles elementals de fusta blanca nús de la més lleu intenció decorativa, respirant tota ella una austeritat pulquèrrima, tenia tres finestretes que en feien una sola d'apausada per on es colombrava, a través dels vidres glaçats, la brumosa perspectiva de la Sierra.

No sé quina relació es va establir immediatament dins el meu esperit entre el paisatge endevinat en la llunyania i les coses i gents que m'envoltaven i que semblaven totes girar invisiblement entorn d'un vellet que reverencialment anomenaven Don Francisco [de cos subtil i testa bruna] adobada pel sol i per les neus, barba i cabells blancs, lleuger com un auell i amb una increïble vivacitat en els ulls petits tots bondat i intel·ligència. Don Francisco Giner era estat en efecte -jo llavors no ho sabia encara- un pionier del Guadarrama, un dels primers que hi eren anats a omplir-se l'esperit, tant com els pulmons, de la puresa vivida dels seus aires, suscitant el pelegrinatge, que després va anar creixent de dia en dia, de la joventut escolar iportiva cap an aquelles altures».⁵⁵

⁵² Explica a Maria Antònia, a la carta de 19-XI-10, que viu «a un carrer molt tranquil del ensanche, voltat de arbres de pasetjos y hotels aristocràtics, tan lluny del Madrit típic, que no sé si hi ha Puerta del Sol. Li agradaria».

⁵³ A la mateixa carta esmentada a la nota anterior en transmet les impressions a Maria Antònia Salvà: «Vaig anar a Burgos, desde Saragossa, passant-hi el dia de Tots Sants. Es una ciutat molt simpática; té un no sé què d'elegant en els pasejos, en els ponts, en la gent mateixa, qu'agrada molt. De la part vella no cal parlarnhi. La catedral, meravellosa sobre tot lo que jo conec, té alguns aspectes molt francesos, y el perfil de les torres a l'horabaixa recorda, segons d'on se miren, les de Colonia, apesar de lo diferent que son. Dins un carreró vaig toparme, se figuri la sorpresa! amb dos bons amics meus de Barcelona que hi eren anats desde Madrit. Visitarem junts el monasteri de Las Huelgas aon está enterrat Alfons X y se guarda la bandera de Las Navas!. -Hi vaig veure una posta de sol inolvidable. El campanar se daurava no més en la part alta, sobre un pati d'entrada desert y fredíssim, voltat d'una mar de fullatges grocs. No sé donarnhi l'impressió».

Per altra part, dia 27-XII-10 li escriu una postal des de Lleó.

⁵⁴ Li confessa que s'estima més fer una excursió a Alcalá de Henares amb uns amics que assistir a una reunió d'Amics del País (li envia la seva dimissió). A més, l'informa que va suplicar a Joan Valenzuela que l'excusàs per no assistir a les sessions i li envia salutacions de Ramon Menéndez Pidal, dient-li que no es preocupin del seu compte (de Ferrà), que ja el pagaran en tenir fons.

⁵⁵ «El Día», 11-VI-29, i «Sóller», 28-VI-29.

L'estada a la Residència, que recomana a Valls Taberner,⁵⁶ el qual hi estarà el curs següent⁵⁷ —també hi residirà el seu amic Joan Capó— referma els lligams i l'admiració que sent per l'escola poètica castellana i per Castella en general. Hi entra en contacte amb gent i idees noves que en estades posteriors recordarà. Ferrà, per altra part, concep la institució com un sistema de formació d'una minoria selecta que després exposarà al II Congrés Universitari Català i que el durà a dirigir, seguint el mateix model, la Residència d'Estudiants de Catalunya durant la Dictadura de Primo de Rivera i la de la Generalitat a la República. Per altra part, alguns detalls krausistes de la Institución Libre de Enseñanza —les directrius de la qual seguia la Residència— com l'austeritat i la simplicitat li plauen especialment i la ideologia del centre degué tenir alguna influència en ell. Hem de pensar que era la primera vegada que havia deixat Mallorca per un temps prolongat.

Encara no ha pres la decisió definitiva pel que fa als seus estudis. Primer pensa anar a estudiar llatí a París, on resideix el seu amic Valls Taberner,⁵⁸ al qual demana informació;⁵⁹ però en una carta de 21 de gener de 1911 li comunica que ha canviat de plans:

«M'havia proposat venir a França a estudiar llatinitat, però veig que em distreuria massa del meu camí y ja tinc una altra idea.

⁵⁶ El que li explica de la Residència ens pot informar de l'opinió que en té i de com s'hi sent. Li diu que els preus s'han abaratit molt i oscil·len entre 105 i 180 pts. mensuals, bugaderia i planxa a part; que el menjar és bo i els dies d'abstinència va demanar menjar de vigília i en donaren a tots; que hi trobaria la independència que volgués i algunes companyies agradables. Per a més detalls, el remet en nom seu a Joan Capó, «excelent amic, catòlic, catalanista, etc.», que hi va passar l'hivern de 1911-1912 i —creu— hi tornarà amb un altre mallorquí molt recomanable pel setembre de 1912. (Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Mallorca, 9-IX-11, i també la de Gijón, 25-VIII-12.)

⁵⁷ Valls Taberner hi anà el curs 1912-1913. Ferrà li demana com es troba i que doni records a Jiménez i als altres companys. (Carta de Miquel Ferrà a Valls Taberner: Gijón, 21-X-12).

⁵⁸ Valls Taberner parteix a París becat per la Junta de Pensions i s'installa al Barri Llatí. No té temps d'acomiar-se de Ferrà, que també és a Madrid. Ho conta a Ferrà en una postal que li escriu des de París el 18-XII-10.

⁵⁹ «Desitjaria que m'enterasseu, si això us és fàcil, de a quines universitats franceses se pot estudiar bé un curs de llatinitat, del programa y forma amb que això se fa (labor que hi posa l'alumne y labor del catedràtic, contingut substancial del programa, etc.) y de la preparació que es requereix per seguir amb profit un curs d'aqueixos. [...] Si coneixeu el nom dels principals llatinistes francesos, vos agrairé que me'ls doneu igualment». (Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner, 8-I-11.) Per una altra carta que escriu a Valls Taberner (14-I-11) sabem que li envia des de Madrid papers, documents i informacions que Valls Taberner necessita perquè es vol examinar d'arqueologia i numismàtica i es vol presentar a unes oposicions, creim que al Cos d'Arxivers i Bibliotecaris. Ferrà li explica com preparar-les i el que ell estudia: «Com indicar-vos llibres per contestar el qüestionari? Ja veureu que els temes son o d'aquells que poden estudiar-se per qualsevol llibre (els de literatura, historia, etc.) o d'aquells que per lloc s'hi troba resposta. Aquests últims els he estudiat jo a uns apunts que ens faciliten a una Acadèmia preparatòria en que em vaig allistar, y jo meteix no sé les fonts d'aquests apunts compostos temps enrera y per manera misteriosa per un cosí o amic del professor. Els d'organització d'arxius i biblioteques els trobareu a les Instruccions i Reglament». Per la carta de Ferrà de 3-II-11 ens assabentam que Valls Taberner no es va poder presentar a les oposicions. No tenim cap notícia de si Ferrà s'hi va presentar.

Desitjo sol·licitar una pensió per venir aquí a formar-me una mica (que no ho estic gens) en aquells estudis que més útils puguin esserme per prosseguir amb certa consciència les publicacions lulianes y qui sap si per dedicarme més tart a treballs d'història local».⁶⁰

A la carta següent⁶¹ li explica que ha sol·licitat una pensió per estudiar amb Mr. Thomas el curs següent i li demana si serà a París ja que li agradaria molt que s'hi trobassin. Valls li proposa una recomanació que accepta perquè creu que li pot servir en cas d'empat⁶² i li diu⁶³: «Jo desitjaria que les parlàs senzillament de mos treballs lullians, alegant així un mèrit, encara que humil, que em pot avantposar amb justícia a un altre opositor sense aficions».

Els estudis a l'estranger per millorar la formació són una constant entre els joves noucentistes, fruit de l'aplicació del model japonès als plans imperialistes de Prat de la Riba. Jaume Bofill i Matas defineix aquests com «l'única manera de provocar, com ha fet el Japó una ràpida assimilació de cultura. És l'única manera d'improvitzar el primer grau d'una civilització»⁶⁴

Per Nadal es queda a Castella i devers els Reis rep com a regal de Maria Antònia el seu primer volum, *Poesies*. Li escriu⁶⁵ que les ha «rellegit amb vera delectació» i que ja les coneixia casi totes. A continuació, en fa una crítica bastant positiva, malgrat que li digui que algunes poesies no afegeixen res al llibre, l'anima a continuar escrivint dient-li que alguns dels poemes més bons són els darrers que ha fet i li relata les seves

⁶⁰ I La carta continua: «Veig que a París se expliquen les sigüents materies, interessants, me sembla, desd'el meu punt de vista:

-Llengües y literatures de l'Europa meridional (professor Jeanroy y no sé quin altre a la facultat de lletres, Morel-Fatio al Colegi de França)

-Literatura de l'etat-mitja y filologia románica (pro. Thomas, facultat de lletres)

-Historia y institucions de l'etat mitja (Langlois y Pfister secció d'Història y geografia)».

Després li demana el seu parer sobre quina és més útil i més bona d'assimilar per proposar-la a la sol·licitud, sense perjudici que després pugui anar a les que li convenguin.

⁶¹ Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner, 3-II-11.

⁶² Aquesta recomanació ha de ser a través del P. Elizondo, que segons que sembla Ferrà coneix i n'ha de parlar amb el Sr. Barcia, el qual al seu torn ha d'intercedir davant alguns membres del tribunal.

⁶³ Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner, 25-IV-11.

⁶⁴ Citat per Jordi CASASSAS, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Barcelona, 1980, pàg. 135.

⁶⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 8-I-11.

experiències. Li parla també dels seus dos padrins literaris, Costa i Ruyra, que tenen de comú amb ella «una bondat, una transparència espiritual, un no sé què de bell y de senzill en el sentir y en el dir». També diu que els versos de Costa i els d'ella s'assemblen i «en aspectes i en altures diferents, son l'expressió poètica més fidel y més pura de Mallorca». I hi afegeix: «Me sembla que quan la literatura llibresca qu'ara reina haurà envellit, les seves poesies camperoles guardaran encara la frescor del primer dia».

També li envia poesies que —diu— tindran el valor que ella els doni i «un pensament que vaig cullir per V. en ple desembre, dins el pati de los Filósofos de l'universitat antiga d'Alcalá de Henares, vora la capella aon fou enterrat Cisneros». Li explica perquè no compleix la comanda que li havia fet de rimar les impressions de Castella: «Jo deix sempre a Mallorca les eines de fer versos. Me manca en absolut aquest do, qu'es tan admirable en un Carner, d'extreure ràpidament les essències y elaborar les impressions de moment. No sé escriure un mot a no ser sobre coses llargament viscudes. Som, —es un dir, tant de bò li arribàs!— com n'Iu Pasqual que diu que a Mallorca no hi sabria pintar, perquè no hi ha viscut mai».

Els monuments i els llocs culturals que visita l'entusiasmen de tal manera que quan uns mesos més tard se'n va a viure a Gijón li confessa a Maria Antònia⁶⁶ que enyora Castella: «Avui sent una enyorança de Castella!... Ara veji si no es més complicada de lo que certs filistèus se figuren, la psicologia d'un catalanista».

Tot això ens assabenta de les característiques de la seva amistat amb Maria Antònia i de la seva voluntat continuada d'animar la gent mallorquina que té a l'abast. Per altra part, cal remarcar la crítica a la poesia catalana del moment i la seva fe que la de Maria Antònia es mantindrà a través del temps, com les poesies realment clàssiques, ja que no és fruit de la moda.

En aquests moments manté també una certa relació epistolar amb Mn. Alcover per qüestions referents a l'edició de les obres de Ramon Llull. Ferrà l'informa del que passa

⁶⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 1-XI-11.

per Madrid, on hi ha també Joan Alzina i Melis.⁶⁷ Mn. Alcover li demana col·laboracions per a «La Aurora» i li contesta que no té temps.⁶⁸ La negativa de Ferrà deu tenir altres causes amagades ja que quan més endavant disposi de temps tampoc no hi escriurà. Les característiques de la revista i les directrius de Mn. Alcover no el deuen animar a participar en l'empresa. Vet aquí una altra de les discrepàncies que es comença a obrir.

Una altra carta a Maria Antònia⁶⁹ posa de manifest la vida que fa per Madrid i la seva amistat.⁷⁰

Com hem vist, Ferrà està preocupat i absorbit per les oposicions. Ho manifesta a Costa en una carta amb la capçalera de la Residencia de Estudiantes. A la missiva, que no du data però pel seu contingut deu ser de principis de 1911, li demana que faci conèixer les seves aficions a Menéndez y Pelayo.⁷¹ Finalment, dia 28 de juliol de 1911 entra per

⁶⁷ Dia 29-I-11 escriu a Mn. Alcover i li agraeix la darrera carta. L'informa que Menéndez Pidal és a Roma per fundar-hi un institut espanyol amb en Pijoan. Dia 12-II-11 li torna a escriure i li explica que Joan Alzina li ha duit el tom del Llibre de contemplació que demanava i els doblers —els que li abonon per l'edició del tercer tom del Llibre de Contemplació. A la mateixa carta, també diu que «per fins i efectes no del tot estranys al lulisme me convendria presentarne a la Junta de pensions un exemplar [...] i si pogués ser, els tres toms publicats fins ara del Ll. de Contemplació». Demana que els hi enviïn.

⁶⁸ «Colaboracions me demana? Me deixi sortir en bé d'aquestes oposicions qu'ara m'absorbeixen, y tot d'una qu'estiga llest veuré de satisfer el seu desitj y els d'altres amb qui estic en descubert. Mentres tant daré matadura a n'Alzina porque'ls envii coses». (Carta de Miquel Ferrà a Mn. Alcover, 17-II-11.)

⁶⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 12-IV-11.

⁷⁰ Maria Antònia li devia haver parlat d'una princesa que li tenia absorbida la memòria i ara Ferrà li contesta que ho pot pensar però no és així: «Els arxius, biblioteques y museus en son més culpables qu'ella del meu desatent silenci». Li va contant com està que fa: «Tenc el cap fet un depòsit provisional de nocions d'Arqueologia. Si V. no m'escriu d'en tant en tant parlantme de coses més gemades, tornaré fet un D. Jaume Planas. Visc amb n'Alzina, qui està inaguantable de malhumorat y malebrós porque va deixar l'atleta a Italia.//Lo únic que'm refresca l'esperit es el tracte amb andalusos (no'm traesca als meus companys de L'Espurna!), que quant son aguts y simpáticos, com un companyó de setze anys de devés Córdoba que'm distrèu en aquest moment y que tot lo dia esvalota la casa tenen en realitat una gracia que dificilment imitaria cap socio de La Veda». Com es pot veure, no deixa de fer referències, en un to de broma, a Mallorca.

Aquest to continua a la carta següent (7-VI-11) en la qual li diu, referint-se a una carta anterior de Maria Antònia: «Vol dir troba que'ls aires de per aquí m'han obert l'esperit? Ja veig que V.'m judica un esperit una mica clòs. //Ja'm deu fer una bona propaganda per Mallorca. Lo manco que's pensarà la gent que la senti, que jo me som convertit y qu'he sortit de l'Espurna per ingressar a la Juventud Monárquica». Maria Antònia deu haver imaginat que Ferrà no tornaria a Mallorca perquè Ferrà li contesta: «Me demana si ja no he de tornar may may. Bona alhaca se perdrien els mallorquins si jo no tornava may! Encara no he pensat ferlos aquesta, no fos cosa que qualque Massanet en tiràs malaltia del sentiment». Ens crida l'atenció el fragment en què parla de l'Espurna, associació que encara devia existir.

⁷¹ «M'aconsellen els amics que no deixi de fer de manera que les persones del tribunal, que jo no conec, s'enterin de les meves aficions, ja que no mèrits, y treballs lulístics, porque això pot esser un element favorable de judici.//Jo he pensat ferlosho arribar per dos conductes, pel den Menéndez Pidal y pel den Menéndez Pelayo. Tendria inconvenient V. en escriure un mot a n'aquest darrer, una mica viu?// Com una altra vegada ja m'hi va recomanar V. y no voldria abusar de la seva amistat, si tengués cap reparo en insistir, podria suplicar en nom meu a D. Antoni Alcover que ho fes en lloc de V.// Fassi com li sembli i de tots modos, mil gracies per endevant».

L'altra vegada que el va recomanar degué ser quan demanava la plaça de la Biblioteca Universitària de Barcelona un any abans. A través d'aquesta carta, també sabem que Madrid li continua agradant. Per altra banda, demana a Costa l'opinió sobre el llibre nou de Carner.

oposició al «*Cuerpo de Archiveros y Bibliotecarios*», com a oficial de tercer grau i amb un sou de 3.000 pts anuals.⁷² Viatja el 24 de setembre a Gijón, on pren possessió de la seva primera destinació a la Biblioteca de l'Institut General i Tècnic de Jovellanos.⁷³

Abans d'anar a Gijón, però, viatja a Barcelona, on intenta veure Mn. Alcover, que és a punt d'anar-se'n a Mallorca, i després a Madrid, des d'on conta a Costa⁷⁴ les impressions positives que se n'ha duit de Barcelona, intentant contrarestar la seva por pels fets de la Setmana Tràgica:

«Vaig trobar Barcelona molt tranquil·la y Madrid encara més. Venc d'allà enamorat de l'Institut d'E. C. y de les obres de reforma que's fan a la Diputació (o a l'Audiència) inspirades p'en Prat i dirigides p'en Puig y Cadafalch.

A Barcelona me fa l'efecte de que ni les decepcions, ni'ls fracassos polítics, ni'ls vents revolucionaris, han destruït res essencial del catalanisme. Me sembla que, manifest o colgat, hi ha el mateix foc que hi havia, y que no serán perduts els treballs dels qui lluiten per l'elevació de Catalunya. Sobre tot es d'admirar la fè d'aquella gent».

Evidentment, Ferrà no està traumatitzat per la Setmana Tràgica i no dubta del valor del catalanisme, que continuarà defensant als diaris de Mallorca amb més ímpetu que mai.

El fet d'aprovar les oposicions i d'obtenir una plaça a la biblioteca de l'Institut Jovellanos de Gijón trastoquen els seus plans. L'interessava més un arxiu que una biblioteca i tenia intenció de treballar, si podia, al de la Corona d'Aragó. Les circumstàncies —destinació a una biblioteca i a una ciutat llunyana de Barcelona i de Mallorca— i la reflexió des de la distància modificaran, com veurem, les seves previsions.

1.5.10 CONCLUSIÓ

De tot aquest apartat, en podem treure una sèrie de conclusions. En primer lloc que Ferrà, a poc a poc, va decidint el seu futur, molt en la línia del seus companys catalans

⁷² A. RUIZ CABRIADA, *Biobibliografía del cuerpo facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos (1858-1958)*, Junta Técnica de Archiveros Bibliotecarios y Arqueólogos, Madrid, 1958, pàg. 314-315, i també l'expedient personal de la Universitat Autònoma de Barcelona a *Servicios prestados en la Universidad Autónoma de Barcelona con anterioridad al nombramiento de Bibliotecario de esta Universidad*.

⁷³ Per prendre possessori hagué de presentar «Cédula personal de oncena clase (...); pase expedido por el Sr. Coronel de la Zona de Reclutamiento de aquella Capital en el que se hace constar haberse redimido a metálico como perteneciente al reemplazo de mil novecientos cinco, y certificado [...] en que consta haber emitido su voto en las últimas elecciones verificadas en dicha ciudad». Segons consta a l'expedient personal de la Universitat Autònoma de Barcelona a *Servicios prestados en la Universidad Autónoma de Barcelona con anterioridad al nombramiento de Bibliotecario de esta Universidad*.

⁷⁴ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa, 25-IX-11.

noucentistes que cerquen una professió que els asseguri l'existència i adquireixen una formació proporcionada per les institucions catalanistes —sobretot l'Institut d'Estudis Catalans— en contacte amb alguna de castellana com la Junta de Ampliación de Estudios. Així, poden treballar per la reconstrucció de Catalunya sense haver de renunciar a una professió retribuïda i segura.

En el cas de Ferrà, els seus plans preveuen dur a terme l'edició de les obres de Ramon Llull com a fidel continuador de Mateu Obrador, del qual havia estat ajudant. Intenta aprovar les oposicions a arxius per poder simultaniar la professió amb la tasca de les edicions lullianes. Tal volta es proposa en algun moment obtenir una plaça en algun arxiu oficial de Mallorca i, com ja hem vist, també diu que potser es dediqui a treballs d'història local.⁷⁵ Per altra part, i amb la mateixa finalitat intenta ampliar la seva formació mitjançant estudis seriosos a Madrid amb Menéndez Pidal, amb l'aval de les institucions catalanes.

L'estada a Madrid li ofereix el descobriment d'una Castellà que els seus estudis espanyolistes de joventut devien haver idealitzat. Estableix una clara diferenciació, que s'anirà repetint, entre Castella com a poble entranyable i Castella dominadora de la resta d'Espanya. També distingeix Madrid, la capital, del paisatge castellà.

⁷⁵ Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: 21-I-11.

1.6 CONCLUSIÓ A LA FORMACIÓ DE MIQUEL FERRÀ: LES INFLUÈNCIES I LA SEVA IDEOLOGIA

Tal volta cal situar ara en quin punt es troben les idees de Miquel Ferrà. Ja hem analitzat les influències de son pare i l'escola espanyolista a la qual havia assistit. Posteriorment hem tractat de l'empremta de Costa i Llobera, Torras i Bages i Enric Prat de la Riba, l'ideòleg del nacionalisme català conservador, a les quals hauríem d'afegir la de Carner i el grup d'amics catalans seguidors de l'incipient noucentisme, regides alhora per aquests mateixos ideòlegs que influeixen Ferrà. Entre aquests amics catalans cal destacar Mn. Frederic Clascar, que havia intentat actualitzar les idees de Torras i Bages i exercia en Ferrà una influència positiva i oberta, especialment en assumptes religiosos.

El catolicisme social de Mn. Andreu Pont també forma part del seu bagatge ideològic, així com les idees de Mateu Obrador, per altra banda més obertes en èpoques anteriors. I encara podríem parlar de l'influx de Mn. Alcover, a pesar de la desavinença en moltes qüestions, ja que Ferrà col·labora en la seva tasca d'infiltració de l'Església en les institucions mallorquines.

Políticament, des de 1906 la Solidaritat Catalana havia representat una esperança de dur a la pràctica els plantejaments de Prat de la Riba al Principat. El moviment interclassista havia suposat la victòria sobre el caciquisme i Catalunya es disposava a entrar en una etapa d'autonomia i prosperitat, d'acord amb el poder central aleshores en mans de Maura. El projecte havia d'entusiasmar Ferrà que veia ajuntar-se les aspiracions nacionals de Catalunya amb el paper del mallorquí Antoni Maura, el qual per altra part, era amic de Joan Alcover, un dels catalanistes mallorquins que havia participat assíduament en el moviment nacionalista encapçalat per Ferrà a Mallorca. En el pensament de Ferrà, la consecució de l'autonomia per a Catalunya i la victòria sobre el seu caciquisme s'havien d'estendre a Mallorca i a les Balears en general, que així obtindrien, juntament amb Catalunya, la desitjada autonomia que representaria la modernització de tota la societat,

contagiada pels aires renovadors d'una Catalunya que des de principi de segle intentava fer valer els seus drets autonòmics davant l'Estat espanyol.

La Setmana Tràgica va ensorrar aquestes aspiracions i suposà no només la caiguda de Maura i, amb ell, de la Llei de bases de règim local que havia de permetre l'autonomia de Catalunya, sinó la decepció de molts catalanistes mallorquins que, davant el caire que prenia la situació, optaren per recloure's a Mallorca atemorits pels perills revolucionaris que suposava el contacte amb Barcelona. Les forces integristes de Mallorca, que aprofitaren aquest ambient per denigrar el catalanisme, havien organitzat fortes campanyes anticatalanistes a Mallorca. Ferrà i el grup de l'Espurna intentaren neutralitzar-les desvinculant el catalanisme de la revolució que s'havia produït a Barcelona. L'adscripció de Ferrà al catalanisme conservador que, segons ell, no havia estat més que una víctima dels esdeveniments, es feu ben evident en el manifest d'adhesió a Prat de la Riba que va escriure i que també signaren altres mallorquins.

Després de la Setmana Tràgica, se n'anà a Madrid per estudiar i durant un curs visqué a la Residencia de Estudiantes, on va estar en contacte amb els elements krausistes de la institució. El krausisme no s'ajustava, en general, al seu pensament i per tant no el pogueren influir massa. Tal volta, però, sí que tindran més pes en etapes posteriors, quan siguin estimulades per idees semblants d'amics seus.

Eugeni d'Ors, a través principalment del seu Glossari, exercirà també una poderosa influència en el jove Ferrà, la qual es fa més explícita en els escrits que publica entre 1911 i 1916 als periòdics mallorquins.

L'orientació estètica es basarà en Costa i Llobera, amb aspectes de Torras i Bages, com la tendència cap al ruralisme en lloc del ciutadanisme. En aquest aspecte discreparà d'Eugeni d'Ors, molt més partidari d'aquest darrer i declarat detractor del primer. Ferrà pensa que Mallorca ha avançat força en literatura i especialment en poesia, com a resultat d'un procés iniciat per la Renaixença catalana a mitjan segle XIX. Aquest avanç literari s'ha consolidat amb l'aportació de dues figures cabdals al moviment, Costa i Llobera i Joan Alcover, seguides per altres literats com Llorenç Riber i Maria Antònia Salvà, que situen

Mallorca a l'alçada literària de Catalunya. S'ha de treballar en la difusió d'aquests poetes entre els catalans, tasca a la qual Ferrà es dedicarà durant tota la seva vida.

En contraposició a aquest progrés literari, considera que les altres branques de l'art estan no només endarrerides sinó mancades d'un esperit que pugui donar forma a les obres artístiques. Mallorca és en un moment de prosperitat econòmica però els doblers, segons ell, només serveixen per fer obres antiestètiques i molt sovint destruir-ne d'antigues perquè impedeixen la construcció de noves. De fet, l'arquitectura interessa especialment Ferrà, possiblement a causa de la seva vocació frustrada, i critica qualsevol obra arquitectònica modernista.

L'europeisme i l'intent de connexió amb els novells corrents europeus és un altre dels punts de la seva ideologia. No es tracta de les tendències positivistes i liberals provinents de la Revolució Francesa sinó dels moviments que hi han reaccionat i que ja són considerats antics en certs àmbits europeus. Aquestes idees arriben a Mallorca quan encara no hi han quallat les idees de la Revolució francesa i del moviment positivista posterior, per la qual cosa s'assumeixen com a noves idees que ja no són i que, a més, mantenen plantejaments mallorquins endarrerits. Malgrat tot són idees que són rebutjades per massa renovadores per una Mallorca estreta de mires.

Resumint, Ferrà rep l'influx de les idees del catalanisme conservador, personificades en Prat de la Riba, Eugeni d'Ors i Torres i Bages pel que fa al vessant polític i cultural; en Costa i Alcover quant a l'estètic i en Mn. Clascar i Mn. Pont pel que fa al religiós.

Aquest repàs de les idees de Ferrà ens servirà per situar-lo en la nova etapa que comença al capítol segon.

2. 1911-1917. DE CATALUNYA A MALLORCA

En obtenir la plaça al Cos d'Arxivers i Bibliotecaris de l'Estat, Ferrà començarà una etapa nova, caracteritzada principalment per una labor intel·lectual que ara podrà dur a terme, un cop resolt el que ell anomenava problema «de subsistències».

Per altra part, suposarà la sortida definitiva de Mallorca i viure la major part de l'any lluny de la mediocre realitat mallorquina, que pesava com una llosa en el seu esperit. Així podrà analitzar amb ulls més objectius i més crítics aquesta realitat, intentant posar-hi remei, i escriure als diaris sense por que l'endemà l'aturin pel carrer per recriminar-lo. Les crítiques es produiran, en tot cas, de cop i per les vacances, cosa que les farà menys doloroses.

Els primers dos anys de Gijón seran un període de poques influències ideològiques directes, de reflexió i d'intent de despertar l'adormida realitat mallorquina a través sobretot de la premsa.

Els anys de Barcelona suposaran el contacte directe amb el catalanisme polític, l'entusiasme per la recent Mancomunitat i les influències ideològiques dels amics catalans amb els quals conviurà durant molt de temps. Els nuclis de Barcelona, Girona i Vilanova marcaran el seu esperit i faran que avenci en l'acceptació d'idees més democràtiques i més socials, que apareixeran posteriorment als seus articles per a la premsa mallorquina. Alhora, també influirà aquests nuclis amb el seu esperit crític, sempre present, sobretot en allò en què més creu, i serà crític, a Barcelona, amb el catalanisme puixant. Potser per aquest motiu no arribarà a integrar-se totalment, com altres mallorquins, en el món dels intel·lectuals professionals que constituïen els seus amics catalans i no assumirà alguna tasca important dins el catalanisme. Aquest fet li permetrà continuar pendent de Mallorca i exercir la major part de la seva activitat cultural a l'illa, que era el que en el fons l'interessava.

Ferrà serà titllat de mallorquinista entre els catalans i de catalanista entre els mallorquins. La no-integració total en el catalanisme polític es correspondrà amb una

preocupació comuna per Mallorca, Catalunya i, sobretot, les relacions entre ambdues. Viu a Gijón o a Barcelona, però amb el pensament posat a Mallorca, amb la qual mantindrà contacte a través dels seus articles i d'una correspondència. Les vacances de Pasqua, Nadal i estiu li serviran per reforçar els vincles que manté per escrit.

De tots aquests lligams, segurament el més destacat en aquests anys són les campanyes periodístiques. Ferrà està convençut que el canvi de la realitat mallorquina comença pel de la mentalitat de la gent, que es pot aconseguir, com ho han fet els amics catalans, amb revistes pròpies o incidint en la premsa ja existent. Per això fundà «Mitjorn», col·laborà activament a la «Gaceta de Mallorca», i té un pes decisiu a «Ca Nostra», on encara escriu. Ara, la nova etapa que s'obr amb la seva sortida de Mallorca li proporciona més temps, encara que anirà disminuint, per escriure a la premsa mallorquina en defensa de les seves idees, ensenyant als seus lectors i procurant motivar alguns esperits joves i dinàmics perquè s'uneixin a ell per defensar les seves postures. Així comença les campanyes al «Sóller», «Ca Nostra», «La Última Hora» i finalment «La Almudaina». També aprofita les seves estades a Mallorca per pronunciar alguna conferència que doni a conèixer no tan sols el seu pensament sinó també les seves aspiracions de transformació de l'illa, incidint en el seu jovent i en altres esperits dinàmics.

Conscient, però, que l'element cultural necessita el suport d'una acció política, no dubta a posar Prat de la Riba en contacte amb Joan Alcover i el republicà federal Lluís Martí, per crear a Mallorca un partit nacionalista republicà. Aquestes iniciatives, la influència dels amics catalans i d'altres i la inèpcia, cada vegada més grossa, del règim monàrquic faran que es vagi decantant cap al republicanisme, malgrat que de moment no ho declari explícitament.

Pel que fa a la ideologia, es barregen les idees més antigues, heretades de son pare, del món mallorquí i de la part més conservadora del català, amb altres de més avançades, provinents del món català amb el qual està en contacte i la seva assiduïtat a la biblioteca de l'Ateneu barcelonès, on té accés al seu important i modernitzat fons bibliogràfic i a la premsa europea. La seva ideologia conjuga, en aquests moments, elements de crítica a la

democràcia, molt propera a Nietzsche i idees religioses i morals d'un cert regust conservador amb altres postulats més avançats.

La Guerra Europea, amb molta repercussió en l'opinió pública espanyola, catalana i mallorquina, l'obliga a reflexionar, a preveure que tot pot canviar i que es poden produir nous plantejaments i noves sortides. Per altra part, també propicia la discussió i el diàleg que duen a un intercanvi d'idees sempre profitós. Intentant escapar de les petites fronteres mallorquines i àdhuc catalanes, Ferrà s'interessarà molt per la guerra i intentarà a través dels seus articles periodístics reflexionar i fer reflexionar els mallorquins sobre tots aquests successos.

2.1 L'ETAPA DE GIJÓN. COMENÇAMENT DE LA SEVA TASCA PROFESSIONAL (1911-1913)

Tal vegada perquè hi està poc temps i no hi té arrels profundes, Ferrà se sent bé a Gijón. A Mallorca, no s'hi sentia bé, com confiava a López-Picó: «A Mallorca m'es molt difícil estudiarhi y treballarhi en pau. Tot me distreu y m'irrita».¹ En canvi a Gijón, on no el coneix pràcticament ningú, no és un personatge «públic», ningú li encomana feines, no ha d'opinar sobre tot ni s'ha d'enfadar perquè li destrueixen la seva terra, gaudeix d'una tranquil·litat que enyorarà en anar-se'n. Segurament per això, quan arriba a Gijón carregat d'illusions, es proposa tot un seguit d'iniciatives sobre la seva formació i la labor que d'allà estant pot fer per Mallorca.

En aquest apartat descriurem l'ambient que respira a Gijón, les impressions que en treu i com hi du a terme la seva primera feina. Malgrat que no és la seva destinació definitiva sinó únicament un lloc de pas, s'hi aclimata tan bé que, una vegada a Barcelona, enyorarà les terres que s'obren a l'Atlàntic a través de la mar Cantàbrica. Tanmateix, tot just arribar a la ciutat asturiana farà gestions per poder anar a Barcelona. Intenta obtenir una plaça a l'arxiu de la Corona d'Aragó —prefereix la feina d'arxiver a la de bibliotecari— però s'ha de conformar amb una a la Biblioteca Universitària de Barcelona. La tranquil·litat i el —per a ell— bon clima de Gijón retarden la seva partida.

La distància no minva la seva tasca per Mallorca i la difusió del catalanisme. Manté les relacions amb els amics catalans, escampa les idees catalanistes que en aquells moments es duen a la pràctica a través de la Mancomunitat i exerceix una influència positiva en els amics mallorquins majors que ell, per treure'ls del desànim prolongat que els ha produït la Setmana Tràgica. Intenta, a més, engrescar-los en tasques que troba imprescindibles per a Mallorca i per al catalanisme, convencent-los que només ells les poden realitzar.

¹ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó, 8-IX-07.

Per altra part, esdevé un gran animador cultural i la seva intervenció a Mallorca és potser superior a quan hi vivia pràcticament tot l'any. L'interessa especialment la defensa del patrimoni arquitectònic, per a la qual emprèn una sèrie d'accions encaminades a defensar edificis i monuments que són en perill. Gran part d'aquesta defensa, la canalitza a través de la *Lliga d'Amics de l'Art*, una institució de la qual ell n'és l'ànima i l'animador ocult i que lluitarà per la preservació de tots aquells elements mallorquins tradicionals que són en perill de desaparèixer. També intenta renovar la vella institució de la Societat Arqueològica Lulliana. En una conferència convida la joventut mallorquina a entrar en aquesta institució i canviar-la.

Però aquesta activitat cultural d'enfora estant no es reduirà a les qüestions arquitectòniques, també abraçarà la difusió a Mallorca de les Normes Ortogràfiques dictades per l'IEC, atès que Ferrà té plena consciència de la importància de la normalització lingüística, que comença per la normalització ortogràfica.

Tota aquesta feina no li impedeix dedicar-se a projectes començats abans, que també considera importants però que són més callats. Per perfeccionar l'edició del *Blanquerna* fa un viatge a París, que paga de la seva butxaca a l'espera que arribi la subvenció de l'IEC a través de Mn. Alcover i de la Comissió Editora de les Obres de Ramon Llull.

2.1.1 LA PRIMERA FEINA A LA BIBLIOTECA DE L'INSTITUT JOVELLANOS DE GIJÓN, UN MÓN NOU

Com hem vist, el dia 24 de setembre de 1911 Miquel Ferrà és a Gijón per començar la seva primera feina oficialment remunerada a la biblioteca de l'Institut Jovellanos.

Després d'escriure a la família, li conta a Maria Antònia Salvà les primeres impressions de Gijón. Li parla de Consuelo Jovellanos, una senyora que Maria Antònia ja coneixia i li havia recomanat:² «estic per dirli qu'es lo que m'ha agradat més d'Asturies, fins aquí; i això que hi ha per aquí coses molt bones. Es una senyora jove, plantosa, tant

² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 26-IX-11.

y tant simpàtica, que per mí es una nova prova del bon gust de V. lo aviat que va intimar amb ella. Es franca, resolta, agradosa, y me sembla veure en ella, a primera vista tals qualitats de caràcter, que'm pens que'm farà creure y tot en la seva obra social, jo que no he cregut mai en l'obra social de cap senyora». Li explica també que li ha presentat la seva mare, el seu fill i els seus nebots, que un altre dia li parlarà d'Astúries i li avança: «Els paisatges son meravellosos, uns panorames comparables al del Pic de Ger a Lourdes, uns poblets tan pintorescs com els dels baixos Pirineus francesos». Finalment li comenta que Carner té cosa a dir perquè ella no li ha escrit però no està enfadat.³

També relata els primers efectes que li produeix la ciutat a Jaume Bofill en una carta tramesa quan només fa 4 o 5 dies que hi ha arribat:

«Gijón és un món tan nou per mí, qu'encara no he sortit de la sorpresa dels primers dies. Boirós, fumats, amb uns camps verdíssims i poblats de vegetació obscura, un moll amb barcos negres, una mar revolta y verda aont encara he prèns alguns banys que los diuen de ola, y amb raó.

Tot això a mí m'agrada per veure-hu uns quants dies, ara per viurehi, no ho puc dir encara. La gent no sé com deu esser.

El camí per venir-hi, pel Puerto de Pajares, atravesa uns paisatges de montanya extraordinaris.⁴

Del provincianisme i localisme de Gijón, també en parla a Joan Rosselló, que s'ha interessat per Jovellanos: «D'en Jovellanos, a Gijon no se'n sab rès, sino que ye un güelo de Gaspar Cienfuegos que va esser ministre o cosa per l'estil».⁵

La tardor d'aquest any 1911, Miquel Ferrà guanya, com ja hem vist, tres premis als Jocs Florals de Girona.⁶

³ A la mateixa carta li confia: «Jo'm vaig guardar de cometre cap indiscreció quant en parlarem». Es tractava del llibre *Poesies* de Maria Antònia Salvà, que Carner havia volgut editar a Barcelona, amb un pròleg seu, i finalment s'edità a Mallorca, amb un pròleg de Costa. Per això Maria Antònia Salvà pensava que Carner s'hauria pogut enfadar. Vegeu: Miquel GAYÀ, *Mallorca i Josep Carner*, «Serra d'Or», abril de 1962, pàg. 32-35.

⁴ Carta de Miquel Ferrà a Jaume Bofill: Gijón, 30-IX-11.

⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Gijón, 20-VI-13.

⁶ El de l'Ajuntament pel poema *L'Art*, el del Sr. Joaquim Coromina pel poema *L'Oració de l'ermità* i el de la Joventut Tradicionalista de Girona per *Moises*. De Gijón estant escriurà una carta a López-Picó que devia formar part del jurat. Li diu: «M'entero amb grata sorpresa del meu extraordinari èxit a Girona. He escrit al Secretari desenmascarant-me.

Als efectes de la immortalitat a la qual ja saps que no aspiro, ja sé ben bé lo que valen uns llorers de Jocs Florals. Però aquesta vegada m'afalaga que unes composicions meves hagen estat distingides per un jurat tan selecte. Fins m'ha entrat la pruhitja de saber els motius que us han mogut a escullirles. Diga-m amb franquesa el gusts que'ls hi heu trobat, que, per mes que jo'm dediqui molt secundariament a la literatura, m'es bò contemplar les meves coses amb els ulls dels altres qui coneixen més que jo les actuals cotisacions en el mercat literari.

No us oblidu en aquest recó d'Astúries, aont en faci de la mar, y quina mar! estic fruint una agradable temporada». (Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: Gijón, 24-X-11.)

Tampoc oblida el seu desig de formar-se a l'estranger i de continuar aprenent, encara que sigui de forma autodidacta, per poder editar millor les obres de Ramon Llull, que encara formen part dels seus plans de futur. Amb aquest finalitat, dia 4 d'octubre de 1911 demana bibliografia sobre literatura medieval, filologia i història literària a Mn. Alcover. També li comenta que domina el francès i l'italià i estudia anglès.⁷ A més, vol aprendre bé el llatí, com comenta a Valls Taberner.⁸

És en aquesta època quan posa en marxa dues campanyes serioses als periòdics i revistes de Mallorca: al setmanari «Sóller», amb el pseudònim d'Alanís de la Lluna, i a «Ca Nostra» on ja escrivia amb el pseudònim d'Iv. Aprofitant l'estada a Mallorca per les vacances de Nadal, pronuncia la conferència *La ciutat qui se'n va* a l'Arqueològica. Tota aquesta activitat, però, ja la comentarem al seu moment.

Gijón és un lloc ideal per fer excursions, unes vegades acompanyat, com quan visita Covadonga amb Consuelo Jovellanos i el seu fill, i altres vegades tot sol o amb un guia quan tria excursions més llargues, dures i complicades. Relata les seves eixides a Maria Antònia:⁹

«Som estat també a n'el lago de Enol y a n'els Picos de Europa. Hi vaig pujar sol amb un guia, un dia de neu y boires. Es lo més alt y escarpat d'Asturies, d'una grandesa sublim. Renuncii a darli detalls de l'escursió porque'm faltaria paper y temps. Ja'n parlarem qualque dia».

⁷ Li diu: «Li escric per demanarli un bon consell. Fa estona que desitj adquirir una base de coneixements filològics i literaris per aportar una col·laboració més conscient a la edició R.[amon] L.[lull] Pot ser y tot qu'amb el temps solliciti una pensió per l'estranger. A París veig que's donen cursos de literatura mitj-aval que m'agradaria molt seguir. Però actualment no'm trob preparat y el meu desitj fora aprofitar el temps de desterro a Gijón (que per ara no m'es del tot desagradable) per enterarme una mica. D'història literària en sé molt poc y de filologia gens, ja que amb en Menendez-Pidal me vaig limitar a transcriure documents y per mor de les oposicions no vaig poder seguir el seu curs de Gramàtica històrica de la Universitat.

Me sabia V. mostrar qualque dressera per arribar prest? Li agrairia que m'indicás les obres que V. considera més substancioses y essencials sobre aquestes materies. Amb una paraula, li deman un petit programa per estudiar jo tot sol».

Aquesta carta ens informa també dels seus coneixements d'idiomes i dels projectes que té en aquest sentit, perquè segueix: «No disponc més que del Francès y de l'italià. Estudiï anglès y pot ser envesti també l'alemany.

Totes les indicacions bibliogràfiques que'm fassa les hi agrairé. Som ignorantíssim en bibliografia filològica y literària». Mn. Alcover degué respondre a la petició de Ferrà perquè li'n dona les gràcies per carta.

⁸ Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Gijón, 21-X-12.

⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 1-X-12.

On en parla llargament és al setmanari «Sóller», en una sèrie de 4 articles amb el nom genèric de «Cingles amunt».¹⁰ Hi descriu amb detalls la visita a Covadonga i les seves impressions de l'anada, un dia més tard, als Picos de Europa, després d'haver passat la nit a la residència d'uns anglesos que dirigien l'explotació d'unes mines. La companyia plau moltíssim a Ferrà, tan amant del caràcter anglès, i també gaudeix de la d'un pastor que li conta històries d'óssos i de llops que de vegades es mengen cavalls sencers. L'endemà, a les cinc del matí parteix amb un guia que, si el temps ho hagués permès, l'hauria conduït a dalt de tot de «Peña Santa». Com que el temps no és propici i la neu els sorprèn a la pujada s'enfilen als colls de Jousanto i Cebolleda des d'on veuen, entre boires, la banda de Santander. Llavors baixen retuts per la caminada i per haver hagut de «pujar com a gats, aferrats per les penyes, combatuts per una nevisca qui ens assota la cara i les mans gelades».

També conta a la seva família que visiten «San Miquel del Lino [sic] y Sta Maria, enclavats dins la montanya del Naranco. Hi anarem passetjant des d'Oviedo amb el bibliotecari d'allà. Són exemplars casi únics de l'arquitectura pre-romànica local qu'ara diuen asturiana. Sta Maria encara és parroquia».¹¹

2.1.2 INTENT D'OBTENIR UNA PLAÇA A L'ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ.

A pesar que Gijón li agradi i s'hi trobi bé, l'objectiu és Barcelona, i, concretament, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on hi ha una vacant. En efecte, dia 23 de novembre de 1911 escriu a J. Alcover per demanar-li una recomanació i aprofita per parlar-li de la ciutat: «Gijón és una ciutat molt agradable. Hi disfrut de la mar com mai n'havia disfrutat. Ara, la gent es tan digne de Jovellanos com la nostra de Ramon Llull. El localisme qu'aquí's respira es pitjor que'l nostre».

¹⁰ *Cap amunt I. Covadonga*, «Sóller», 23-XI-12, pàg. 5; *Cingles amunt II. El lac d'Enol*, «Sóller» 30-XI-12, pàg. 5; *Cingles amunt III. Dels llops i d'altres particulars*, «Sóller», 7-XII-12, pàg. 5, i *Cingles amunt IV. Peña Santa*, «Sóller», 14-XII-12, pàg. 7.

¹¹ Tarja postal de Miquel Ferrà a son pare: Gijón, 6-XI-11.

En una carta posterior¹² agraeix a ell i a Antoni Maura l'interès que s'han pres per ell —el fet que demani recomanacions a Maura a través de Joan Alcover ens indica que les relacions entre aquests dos personatges encara no s'havien deteriorat. Ferrà no ha deixat d'interposar altres influències i ha demanat secundàriament la Biblioteca Universitària. En una carta posterior¹³ li comunica que els únics pretendents són ell i un tal Ferraz, company d'oposicions que sembla que maneja grans influències, les quals es confirmen perquè Ferrà no aconsegueix la plaça de l'Arxiu de la Corona d'Aragó sinó la de la Biblioteca Universitària. Dia 11 de gener de 1912 es fa el nomenament però Ferrà prolonga la seva estada a Gijón en comissió de serveis fins l'estiu de 1913¹⁴ perquè s'hi sent molt bé.

Maria Antònia Salvà i Carner el senten com a desterrat i parlen de fer alguna gestió en favor seu. Ell ho agraeix com a mostra d'amistat a la carta de 23 de desembre de 1912 dirigida a Maria Antònia: «No sap lo que m'afalaga sobre que hi ha amics que passen ansia de les meves coses, y que sia V. la qui manco m'oblida. Grans mercès! En Carner m'havía anticipat lo que V. me diu; però no s'en preocupin, que'l retrás del meu translat obeeix no més a conveniencies del servici, y s'esplica perfectament per la meva falta d'insistencia. Desitj anarme'n de Gijón engegat pel mal temps. Ara per ara m'hi trob massa bé y, a dir ver, tem més que no desitj el dia de la partida. No puc pensarhi sense una mica de tristesa, y això no li ha d'estranyar. Es que ja he posat afecte a n'aquesta terra y a n'aquesta mar. Hi tenc molts de coneguts simpàtics, y alguns amics excelents, y com l'adeu ha d'esser per a sempre... Estic segur que V. comprendrà aquesta anyorança al enrevés, tan poc mallorquina. Es molt ver lo que diu no sé quín poeta, que partir c'est mourir un peu».

Malgrat aquests sentiments, probablement la carta de Carner el sollicitava a Barcelona per encomanar-li alguna tasca, com veurem més endavant. Per això deu demanar a J. Alcover que posi un mot a Antoni Maura perquè es destini un interí a la biblioteca de

¹² Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Gijón, 10-XII-11.

¹³ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Gijón, 17-XII-11.

¹⁴ Expedient personal de la Universitat Autònoma de Barcelona a *Servicios prestados en la Universidad Autónoma de Barcelona con anterioridad al nombramiento de Bibliotecario de esta Universidad.*

Gijón i ell pugui partir a Barcelona: «A pesar d'aquestes presses, no cregui que Gijón me caiga demunt; però conec que tenc les feines a Barcelona».¹⁵

Durant l'any 1912 treballa intensament en el *Blanquerna* i n'arriba a estar tan amarat que el dia del Ram encapçala una carta a Maria Antònia amb una cita de Ramon Llull per animar-la a compondre poemes i continua després escrivint en l'estil de Ramon Llull i parlant dels seus personatges.¹⁶

Com hem dit, la tranquil·litat de Gijón és absoluta per a Ferrà, tant que hi passa bona part de l'estiu de 1912. Convida Maria Antònia a anar-lo a veure:¹⁷ «Jo esper menjar per aquí els aubercocs y les cireres. Això vol dir que V. ja no tindrà excusa si no compleix lo pactat de venirmhi a veure. Ja sé que no hu meresc, però ho fassa per la seva amiga, qui es tan bona qu'encara no ha tancat les portes de caseva a n'aquest desatent subjecte». També li descriu la vida retirada que du:

«Me som donat a tal vida, que no sé si hi ha ningú a Gijón a no ser els pocs erudits que venen a la biblioteca, y son en Somoza¹⁸ (tío de Na Consuelo o cosa per l'estil), homo de molta sal y molta bibliología, amic excellent, y un catedràtic carlista al qual diuen el Psicólogo, qui retrèu n'Alomar per la seva vasta y moderníssima cultura, pel seu fort radicalisme (à rebours), y fins per les manies; y me persegueix a totes hores, imbuintme de Filosofia vulgues no vulgues.

Escús dirli qu'en tal medi no hi ha manera de fer versos».¹⁹

Malgrat tot, emprèn tasques literàries: fa saber a Maria Antònia que tradueix Evangeline de l'anglès i que estudia alemany.²⁰

Ferrà passa un mes d'aquell estiu a Mallorca,²¹ on aprofita per fer excursions, de les quals en relata una a Maria Antònia quan ja ha tornat a Astúries: «La meva excursió

¹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Gijón, 15-XI-12.

¹⁶ «Aquestes paraules endreçades als poetes pererosos y malfeners com V., son de Ramon Llull. Ell me defensi y m'escusi devant V. de no haver-li escrit en tant de temps, ja que en son servei y de l'abadesa Natana y del ermità Blanquerna, amb tot el seu entourage de frares cobdiciosos y bisbes y juglars y cavallers de Nostra Dona, he emprades tantes hores y dies y setmanes, esperant que V. me digués si ja havia après de fer bona e gentil manera de gat rostit.

Molt es a mi plaent llegir d'en tant en tant pel simpàtic y benemèrit setamanari d'Inca, versos de V.»

¹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 14-IV-12.

¹⁸ Julio Somoza havia estat professor d'història de l'Institut i era bibliotecari honorari des de 1886.

¹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 8-XI-12.

²⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 8-XI-12.

²¹ Escriviu una carta a Maria Antònia, des de Gijón, el 16 de juny i una altra del mateix lloc a Estanislau Aguiló el 19 de juliol. Deu ser, per tant, a Mallorca entre aquestes dues dates; poc temps en tot cas.

de Puigpunyent a Sant Telm, passant pel puig de Galatzó, durà una nit y un dia de caminar y no dormir! y per la misericordia de Deu no passàrem la segona nit demunt una era! Però així y tot vaig disfrutar de debó a la pujada y dalt el Puig. Allò es magnífic, com diu V.».²² I a Gijón rep noves de Maria Antònia, que li explica les «excel·lències» dels poetes joves de Mallorca. Ell no s'està de criticar-les i afegir-les al seu desencant per la gent de Mallorca.²³

A través de Maria Antònia també manté contacte amb el germà d'ella, Francesc, i amb les germanes Penya, que ell anomena la «cofradia del carrer dels Moliners». Escriu diverses vegades a Joan Rosselló i li explica, entre d'altres coses, que «D. Julio Somoza es el jovellanista máxim de Gijon i d'Espanya, amic dels bibliòfils mallorquins, den Llabrés, den Aguiló, den Garau... i a V. estic segur que l'aprecia ja desd'ara com a propietari de Son Forteza, aquest Bendinat de Jovellanos. Me demaná si era parent d'aquell D. Jeroni Rosselló, metge, que li assistí a Alaró durant el seu desterro».²⁴

L'any 1912 guanya un premi als Jocs Florals de Les Corts, per la poesia *Cusidora*.²⁵ Després de partir de Gijón, continua per correspondència —en són testimoni les moltes cartes que Ferrà guardava al seu arxiu— l'amistat amb Julio Somoza fins a la mort d'aquest. També hi ha fet amistat amb Vicente Serrano, que més tard participarà a unes oposicions amb Valls Taberner,²⁶ i Juan Fonseca, possiblement un professor de l'Institut Jovellanos que havia fundat una associació d'estudiants.²⁷

²² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 23-VIII-12.

²³ «Però me diga, y qui es aquest poeta petit que diu que se vá exultat demunt els branquillons aon bé tripulen els infectes gorrións, amb altres mil coses mai sentides que m'han deixat amb els cabells drets? Ja no més ens faltava una generació com aquesta qui s'en vé, per acabarho de compondre!

Encara no's resol a emigrar, com jo?» (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: 8-XI-12).

²⁴ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Gijón, 20-VI-13.

²⁵ *Cusidora*, «Ca Nostra», núm. 183, 16-XI-12.

²⁶ Ferrà li'n demanarà noves.

²⁷ Per les notícies que en tenim a través d'una carta que Fonseca li escriu des de Pinar del Río (Cuba) el 17-VIII-18, en la qual entre d'altres coses li diu: «Me propongo fundar una asociación de estudiantes de fines semejantes a los que informaban aquella de Gijón cuya historia, vicisitudes y lamentable fracaso harto bien conoce usted». No sabem gens si Ferrà participà en aquest projecte però veim que almanco el coneixia i probablement l'animava. Al cap de 5 anys Fonseca el recorda i li escriu des de Cuba. Ferrà té les cartes de Fonseca guardades en un lloc especial del seu arxiu particular.

Però no tots els professors de l'Institut mereixien les seves simpaties. Precisament demana referències a l'amic de Barcelona Francesc Martorell, a través de F. Valls Taberner, de Pedro Martín Roble, el catedràtic que permutà amb G. Alomar²⁸ i deixeble d'Unamuno, que deia haver estat a Roma amb Francesc Martorell. Ferrà li diu que «ens amarga l'existència amb la seva pedanteria i el seu anti-catalanisme burro».²⁹

A Gijón també es relaciona amb Andrés González Blanco. Li comenta a J. Alcover que hi és des de les darreries de l'estiu i és l'únic intel·lectual que ha vist d'ençà que és a la ciutat asturiana, que ha pres refugi a la biblioteca, és un amic agradable i que han parlat d'ell alguna vegada.³⁰ També rep la visita del mallorquí Gabriel Llabrés, que en aquests moments és catedràtic a l'Institut de Santander i deu aprofitar un viatge turístic pel nord per anar a veure'l. Tots dos visiten diversos indrets, entre els quals la «Camara Santa», segons que comenta Ferrà en una carta a Gabriel Llabrés, en castellà³¹ «per no maretjar el seu secretari», referent a aquest lloc.³²

Quan el 1914, havent passat ja un any a Barcelona, torna a Gijón per passar-hi l'estiu, explica a Maria Antònia l'ambient de la ciutat, la seva vida quotidiana i totes les virtuts i defectes que hi troba: «De idees, a dir la veritat, per aquí en falten unes quantes... però no falten, en canvi, amistats simpàtiques, qualche company intelligent qui adora En Maragall i és nostre de cor, i gent d'una bondat ingènua sota una frivolitat que a mí m'agrada per lo igualment ingènua. En resum, que a n'aquest país, li perdón jo tot lo que

²⁸ Gabriel Alomar no arribà a explicar una sola lliçó al centre. Segons Agustín GUZMAN SANCHO i José G. SANCHO FLOREZ, *El Instituto de Jovellanos*, Gijón, 1993, pàg. 362.

²⁹ Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Gijón, 9-VII-13.

³⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Gijón, 15-XI-12.

³¹ Carta de Miquel Ferrà a Gabriel Llabrés, 13-XI-12.

³² A la carta li diu: «Però, ¿qué disparateo, ¿V. se fijó? el inventario de las presuntas reliquias de la cámara Santa de Oviedo!» La carta indica que fa intercanvi de postals perquè els dos en deuen fer col·lecció, Ferrà li'n demana una de la cripta de la catedral de Santander. També li agraeix uns llibres que Llabrés li ha enviat i que diu que han estat per a ell «además de un recuerdo muy grato de su visita, un despertador de curiosidades». Ferrà també li deu aconsellar que vagi a Lleó després de visitar Astúries perquè li diu «¿De modo que regresó V. satisfecho de la segunda parte de su viaje? Lo creo; y me parece que al regresar a nuestro levante [...], no dejaré de bajar en León a despedirme en regla».

Amb Llabrés té la possibilitat de parlar en mallorquí: «Fèia nou mesos que no havia parlat en mallorquí amb ningú». (Carta de Miquel Ferrà a sa mare: Gijón 7-XI-12).

Dos anys més tard, quan Llabrés ja estigui destinat a Mallorca, enviarà records a «el meu company de corrieres arqueològiques ovetenses». (Carta de Miquel Ferrà a Estanislau Aguiló: Barcelona, 18-II-14).

té de inacceptable, perquè l'estimo i perquè li dec els millors dies de la meua vida. Aire, sol, llibertat, horitzons ben oberts i esplèndits, oblit de mal-de-caps, calma absoluta per estudiar, pensar i escriure, jocs que descansen i restauren, cares amigues i sonrients per tot, infants que m'estiren pel carrer i per la platja; a migdia, l'alegria del bany, el capvespre, tennis amb una dotzena d'amics i amigues gijoneses, madrilenyes, yankées... sota uns arbres deliciosos, i a mitja nit, la suprema delícia d'un aire marí selvatge, de sentir bramar la mar negra i de veure llambretjar els llums de la punta de Sant Pere dins les ones xarolades. Què més pot desitjar un poeta i un bohemí pacífic com jo, si ja no és la mateixa glòria?». ³³ I en una carta anterior: «Avui fa un dia asturià. "Mar blava, mar grisa, mar escumetjanta"... Humitat, boires i plovisca. He interromput aquesta lletra, ja fosc, per anarho a disfrutar una estona. La gent s'avorreix, però jo trobo una delícia això de reviure una nit d'hivern a Gijón. No més m'hi faltava el fret». ³⁴

L'estiu de 1913 rep una invitació per participar en una antologia de poetes catalans. Ho conta a Joan Alcover i li diu que per la lletra del sobre li sembla que és Miquel Costa qui li ha enviada. Li demana que el saludi de part seva. ³⁵

Amb tanta activitat no és estrany que de tant en tant sembli cansat, com quan demana Maria Antònia que li dispensi el laconisme perquè la ploma li cau de cansament, ³⁶ o que la tasca poètica se'n ressenti: «Els versos, no los tenc oblidats. Lo qu'es que'l meu esperit se dispersa en tantes coses, que no trobo el moment de dedicar-mhi». ³⁷ És una queixa que es repetirà sovint, com veurem i potser aquesta manca de tranquil·litat de Ferrà i la seva autoexigència expliquin l'escassetat de la seva obra poètica. No tots els literats de

³³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 27-VIII-14.

³⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 10-VII-14.

³⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 11-VII-13. L'antologia a la qual fa referència és probablement la d'Alexandre PLANA, *Antologia de poetes catalans moderns*, Societat Catalana d'Edicions, Barcelona, 1914, que inclou una secció dedicada a Ferrà, amb una breu nota biogràfica i quatre poemes seus a les pàgines 194-199.

³⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 5-X-13.

³⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 27-IV-13.

l'Escola Mallorquina vivien als niguls i estaven tancats dins la seva torre d'ivori, com explica el tòpic.

2.1.3 CONTACTE AMB ELS AMICS CATALANS. FERRÀ, PROFESSOR DE LITERATURA. DIFUSIÓ DE LES IDEES CATALANISTES

L'octubre de 1911, quan Ferrà encara és a Madrid, a punt d'anar-se'n a Gijón, Jaume Bofill i Matas li demana informació sobre les oposicions a la Càtedra d'Ètica a les quals es presenta i Ferrà intenta facilitar-li-la a través del comú amic Valls Taberner.³⁸

Per altra part, demana a Bofill³⁹ si pot saber per A. Rubió, Ors, Carner o algun altre «si corre per terres de Fransa o de Itàlia (d'Espanya supòs que no cal parlar-ne) algun manual de Preceptiva y de Historia Literaria no totalment indigest per alumnes d'Institut? Alguna obra aon trobás jo un mètode senzill, alleugerat de la tècnica y de la pedantería de les Retòriques al ús, per seguir en mes explicacions? -Me demanen que m'encarregui d'aquesta classe en ausencia den Alomar». També li diu que en veure algú de l'Institut d'Estudis Catalans li digui que espera les fotografies del Blanquerna i que les hi enviïn a Gijón.

Aquesta carta ens assabenta de diverses qüestions. En primer lloc, ens informa que molt probablement Ferrà substituï Gabriel Alomar a la seva càtedra de literatura de Gijón durant un període indeterminat. En segon lloc, coneixem la seva idea sobre com impartir les classes de literatura, contraposada a la manera retòrica, buida i avorrida que era

³⁸ Ferrà li havia escrit des de la Residencia de Estudiantes de Madrid el 25-IX-11 i li havia esmentat la gent que sabia que hi concorria i on podia demanar-ne informació. També li havia dit, per si li interessava a ell o a l'amic Agustí Calvet, qui es presentava a les d'història de la filosofia de Barcelona i a les de lògica, tant de Madrid com de Barcelona. I per acabar li deia: «Penso que tots o casi tots deuen esser avensats, y això vos favoreix a vos qui teniu bones idees y además cultura y seny natural qu'es lo que per altra part sol faltar an els qui tenen bones idees». També li comentava que aquell mateix capvespre marxava a Gijón.

Quan Ferrà ja és a Gijón, Bofill li demana més informació perquè l'obtingui a través dels seus amics de la Residencia de Estudiantes. Ferrà li diu que ha hagut d'actuar amb certes reserves perquè l'individu al qual la pot demanar és amic d'un dels seus contrincants i no seria prudent ni delicat demanar-la-hi. Per això escriu a Valls Taberner, que viu a Madrid, a l'efecte que l'informi directament. A través de la carta que Ferrà escriu a Valls Taberner des de Mallorca el 9-IX-11 podem saber més del que Bofill demanava a Ferrà. Segons li diu, Bofill desitja que Ferrà li aclareixi, per Madrid, qui és Francisco Fernández y González, què explica, quin caràcter té i quin mecanisme polític s'ha de fer servir per ajornar les oposicions (Ferrà diu «a quin cacic s'ha d'acudir concretament»). Finalment Valls comunica a Ferrà que li ho podrà aclarir (tarja postal de Ferran Valls Taberner a Miquel Ferrà: Madrid, 2-X-11). El mes d'octubre, Valls Taberner ja ha escrit a Bofill i a Ferrà, es veu que també li han constatat de Madrid i li envia la resposta (Carta de Miquel Ferrà a Jaume Bofill: Gijón, 5-X-11).

³⁹ Carta de Miquel Ferrà a Jaume Bofill: Gijón, 5-X-11.

habitual. Hi apareix en aquest sentit la seva preocupació pedagògica, que es manifestarà posteriorment en diverses ocasions. Finalment, s'hi reflecteix el seu contacte amb els catalans que continuen sent els seus amics i a vegades mestres: Carner, Bofill, A. Rubió, Eugeni d'Ors... i com, amb alguns d'ells i col·laborant amb l'IEC, continua treballant en l'edició de les obres de Ramon Llull.

Bofill encara li torna a escriure el 10 de juny de 1913 i li envia el seu llibre *Somnis*.⁴⁰ Ferrà aprofita per demanar-li un favor: té amics membres de la Diputació d'Oviedo que li sol·liciten informes sobre el Projecte de mancomunitats, amb motiu d'un concurs obert a Astúries sobre els avantatges que les mancomunitats reportarien a aquesta regió i d'altres informes amb gran interès que ell els ha promès. Amb aquesta finalitat, li demana que a través de la Joventut Nacionalista, o de qui sigui, li envii el projecte de llei i els articles o treballs, si n'hi ha, que puguin raonar els avantatges de la llei. També li demana alguns exemplars de *La obra de Prat de la Riba en la Diputación de Barcelona*. Finalment, li diu que creu que la Joventut Nacionalista té exemplars per propaganda, però que en cas contrari li digui quin preu té. En una nota al marge, li fa saber que està ben d'acord amb els seus articles «a-mauristes».

Aquesta carta és un exponent de com Ferrà du a la pràctica l'imperialisme propugnat per Prat de la Riba uns anys abans difonent les idees i les institucions catalanistes pertot arreu. Per altra part, el seu comentari sobre els articles «a-mauristes» de Bofill a «La Veu de Catalunya» ens dóna alguna indicació sobre el seu parer sobre aquest moviment. Aleshores, Bofill està plenament identificat amb la direcció de la Lliga i especialment amb Prat de la Riba.⁴¹

La correspondència amb Bofill no es mantindrà, o almenys no en tenim constància, i només s'escriuran puntualment per agrair-se algun llibre. Molt més endavant, Ferrà es

⁴⁰ Ferrà li escriu que molts ja els coneixia i li'n fa aquesta crítica: «Trob les vostres coses molt originals i molt ben fetes, riquíssimes de fantasia, d'observació i d'expressió justa. M'ha agradat tot [...] però singularment el *Bestiari* i el *Somni final*. La meua enhorabona». Seguidament li demana si va rebre una carta en la qual li parlava d'unes pensions i d'un mestre d'escola mallorquí. (Podrien ser Joan Capó, Ramon Morey Antich o Andreu Ferrer Ginard, mestres els tres i amics de Ferrà).

⁴¹ Vegeu Jordi CASASSAS, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Barcelona, 1980. pàg. 151.

cartejarà amb el seu fill, Joan Bofill, després d'acompanyar-lo per Mallorca el temps de la guerra.

2.1.4 MIQUEL FERRÀ, ANIMADOR DE MIQUEL COSTA I DE MARIA ANTÒNIA SALVÀ DESPRÉS DE LA SETMANA TRÀGICA

L'obsessió per la Setmana Tràgica i el desànim que provoca s'estenen per Mallorca. Ferrà mira de neutralitzar des de Gijón la influència negativa que Miquel Costa,⁴² un dels més afectats, exerceix sobre Maria Antònia Salvà amb cartes adreçades a ambdós. El tractament de la «malaltia» és diferent segons el malalt.

Pel que fa a Maria Antònia, en el continu paper d'ideòleg i animador de l'amiga, intenta que no escolti els «mals consells» de desànim de Mn. Costa i es deixi aconsellar pels joves catalans com Carner, Bofill o Ors, que deixi de llegir premsa integrista i provinciana i la substitueixi per «La Veu de Catalunya» i alguns llibres, encara que estiguin a l'«Índice» de l'Església catòlica (l'actitud de Ferrà era oberta respecte de la censura i les prohibicions de l'Església, malgrat el respecte que li tenia), i, finalment, que compongui poemes i no digui que ja ha complit perquè ha escrit el seu llibre, ella encara pot escriure'n tres o quatre de llibres en vers i en prosa, perquè la literatura catalana necessita les seves poesies a causa del moment de crisi en què es troba. Pensem que tenia raó i que la producció de Maria Antònia encara estava molt lluny d'acabar-se. Tot això li ho diu en una sèrie de cartes amb la ironia habitual, firmant-ne alguna amb el nom de Mefistòfil.⁴³

⁴² Per a la repercussió de la Setmana Tràgica en Costa, vegeu Bartomeu TORRES GOST, *Miquel Costa y Llobera. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 416-422.

⁴³ Les cartes a Maria Antònia Salvà contenen una forta crítica a la seva forma de comportar-se, de deixar-se aconsellar malament i de deixar-se dur pel desànim. La carta d'1-XI-11 és significativa en aquest aspecte: «V. i jo hem de parlar d'asseguts. Tenc molt que dir de V., y del nostre amic D. Miquel Costa, encara més.

D. Miquel m'affligeix cada vegada que m'escriu, explicantme que ja no hi ha qu'esperar res d'ell, que ja's sent després de la seva obra, qu'ell la judica vana, etc, etc.

Troba V. que li escau aquesta humilitat abatuda y pessimista (tan diferent de Ruyra!) al nostre gran poeta? Més li escaurà haver desaparegut a temps demunt un carro de foc!

Y V. sempre amb la mateixa cansoneta del desmenjament, y recordant els temps de quant erem joves, y de més a més escrúpols y consellers tan fatals com D. Miquel!

Que no hu veu que s'assemblen massa per anar plegats? Hala, a veure si referma les amistats amb aquelles calaveres d'ultramar! Deixi que'ls morts enterrin els seus morts i V. s'en vaji amb els vius, que encara es jove, y no té dret a retrèure's per por del dimoni i a excuses de que **ja ha fet el seu llibre**. No sia "mallorquina", V. té un lloc en la nostra literatura, y tots nosaltres la hi volem en aquest lloc, y no s'en ha de fer enfora amb la manta acalada. Si troba que'l jovent s'en va per mals camins li espolsi la murta, però no l'abandoni per passarse a n'els desenganats, en aquests temps en que fins en Toni Penya ressucita.

No té excusa el que V. ni sols estiga suscrita a La Veu de Catalunya aon n'Ors, qui va humanisant el seu arbitrarisme, escriu

El cas de Miquel Costa és un altre. Ferrà el considera gairebé sens remei per la depressió i, en lloc d'atacar-lo directament intenta, a través d'algunes cartes, treure'l del seu desànim i de la seva inactivitat alabant-li el poc que fa i encomanant-li feines que diu no pot fer per les seves moltes ocupacions, però que en el fons són per animar-lo.⁴⁴ La tàctica és, segons reflecteix la correspondència, diferent a la utilitzada amb Maria Antònia Salvà, però l'objectiu és sempre el mateix: treure'ls del pessimisme i la inacció. Tanmateix, la relació amb el poeta pollencí s'assembla poc a la de sis o set anys abans, quan Costa, en la seva plenitud, era l'ideòleg del jovenet Ferrà. Ara és Ferrà qui l'anima

de tant en tant qualche filigrana com la que pot veure en el n^o de dia 4 d'octubre, que li envii per corrèu, y que sols entendrà a mitges, en càstic del seu allunyament; aon en Carner publica uns Rims de l'hora qui evoquen lo més genial de D. Pere Penya; aon en Bofill, redactor en cap, fa uns articles polítics discretíssimament salats; aon en Rucabado organisa campanyes contra la immoralitat, que, amb perdó sia dit de les discretes col·laboradores [...], resulten pot ser més fondes y ressonants que les del Correo de Mallorca...

Repetesc que V. no té dret a ignorar tot això; lo que té es el dever d'ajudarhi amb una forma o altra. Se demani, sense falses modesties, si ni a Mallorca ni a Barcelona estan molts sobrats de plomes com la seva que V. deixa rovellar y veurà lo que li diu la concienca. Per Deu y tot ho ha de fer, avui que son tants els que desmoralisen en la literatura.

Cal que's convenci de que V. encara en du dedins tres o quatre de llibres de versos per escriure, això sense contar les proses (y no precisament contra les modes) Estamos? [...]

Els primers dies qu'era aquí, qu'estava desvavat, vaig escriure uns versos desesperats, que no li vull incloure amb la present perque no desvirtuin el seu efecte, si es que som tan ditxós que les meves lletres li fassen a V. qualche efecte.

Recorts corals al seu germà y V. fassi el cap viu, y mani a son afm. Mefistòfeles».

La carta següent, de 27-XI-11, versa sobre els mateixos temes, té idèntiques pretensions que l'anterior, però el to és més irònic. Ens podem adonar del contrast entre els móns intel·lectuals de Maria Antònia i Ferrà:

«Si V. hagués distret una part del temps preciós qu'ha dedicat a lo Rat Penat y al Provecho y Solaz, en llegir qualche Glosa den Xenius, pot ser a l'hora d'ara ja li hauria perdonat el pròlec de La Montanya d'Ametistes, en gràcia a la seva esquisidosa literaria (una mica més subtil que la de lo Rat Penat), y a la seva campanya en favor del ordre, del seny, de la tradició y del classicisme català, campanya qu'ha anulat en bona part l'obra sectària den Alomar fent gravitar cap a la dreta y cap al centre lo millor de la joventut literaria».

També li envia un paquet de Veus, que li llevaran «la mala boca de Lo Rat Penat y el regust de bacallà dessutat de Nuestros Viernes» i li diu que:

«Hi trobarà el discurs presidencial de n'Ors en els Jocs de Girona, acompanyat de Les nupcies de la tardor y Venècia [...] estupenda página d'annunziana, més rica de succs poètics qu'una colecció completa de Lo Rat Penat, que V. tractantse d'un fragment destacat d'una obra qu'està al Índice, -llegirà o deixarà, segons li dicti las seva discreció y la dels prudents consellers a qui vulga consultarho; però que jo llegiria d'agenollat, després d'anar a peu a Roma, si calia, exprofés, a demanar permís a n'el Papa».

Es tracta del número de «La Veu de Catalunya» que segons E. Jardí al llibre *Eugeni d'Ors*, Barcelona, 1967, pàg. 126-129, és conseqüència de la polèmica oberta pel discurs d'Ors als Jocs Florals de Girona. Amb la publicació del discurs d'Ors i *Les noces de la Tardor i Venècia* intentaven demostrar que el discurs no era un plagiat de l'escrit de d'Annunzio.

⁴⁴ Rucabado, un altre dels noucentistes amics de Ferrà, li havia enviat una carta demanat-li que preparàs, amb una certa rapidesa, una antologia de textos de Ramon Llull. Amb aquest motiu o excusa, el 8 de desembre Ferrà escriu a Costa i li envia la carta de Rucabado. Li explica que ell no pot complir l'encàrrec perquè no disposa a Gijón dels llibres de Ramon Llull i ha indicat a Rucabado les persones que el podien substituir, entre altres en Costa. Li demana que si es dirigessin a ell per aquest assumpte, l'accepti:

«Jo li agrairé com a cosa propia qu'accepti l'encàrrec, que, com veurà es senzill: una nota biogràfica y crítica y la tria d'alguns textos que pot limitar-se a indicarlos, deixantlos a ells mateixos el treball de copiarlos y traduirlos.

Se tracta d'una bella obra a la que V. pot ajudar millor que ningú, doncs per més que pot ser la premura del temps l'obligui a fer la tria sense gaire estudi, no crec que hi haja a Catalunya ningú millor preparat, ja que d'especialistes, no tenien més que Mossen Bové pero ara... Veig que'l seu arrepentiment literari no va acompanyat de propòsit eficaç. L'oda a Jovellanos no per venial deixa d'esser una recaiguda que m'alegra.

D'aquest país fins aquí, no'n conec més fruits literaris qualguns engendres periodístics totalment infames. El pobre Jovellanos que, pel centenari, va esser castigadíssim, haurà fet un halé al llegir les seves clares estrofes». Pel que fa a Mn. Bover en aquells moments estava greument malalt.

Amb la carta li envia el poema *Mar Cantàbrica*, que deu haver compost recentment i deu ser el que ha promès a Maria Antònia. També li fa saber que ha demanat el trasllat a Barcelona, però encara no en sap res.

i el dirigeix, en contra dels seus pessimismes i escrúpols, a la participació en l'obra del noucentisme català. Curiosament, no tenim referències de més cartes de Ferrà a Costa fins el febrer de 1915.

2.1.5 DIVERSOS PROJECTES DE DEFENSA DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC

Als seus articles, Miquel Ferrà defensa contínuament el patrimoni artístic i arquitectònic el qual és en perill de desaparèixer. A més d'aquestes campanyes als periòdics i pensant que no basten, emprèn altres accions per neutralitzar l'ambient de destrucció imperant a Mallorca. Ara comentarem aquestes iniciatives.

2.1.5.1 La reforma de la Seu de Mallorca a càrrec de Gaudí

Ja hem destacat la rellevància que Ferrà atorga a la Seu de Mallorca com a element arquitectònic de la ciutat i centre religiós per excel·lència. En aquests moments s'hi du a terme la reforma de Gaudí, àmpliament discutida no només pels filisteus sinó per gent que estima de veres la Seu. S'han decorat la cadira episcopal i el frontispici de la capella major. L'arquitecte Jujol, amic de Ferrà, ha començat a pintar el cadirat gòtic amb decoracions daurades, la qual cosa ha motivat la protesta d'alguns mallorquins a «La Veu de Catalunya», als quals ara s'uneix la veu de Ferrà amb *Des de Mallorca. Sobre la reforma de la Seu*,⁴⁵ un article signat amb el seu nom. Hi fa grans elogis de la figura del bisbe Campins, especialment del seu sentit artístic, davant el filisteisme regnant a Mallorca que ha desfigurat els aspectes artístics de la ciutat, ha malmès les perspectives del pont de Santa Catalina i ha disfressat de «pastiches» algunes bel·leses gòtiques i renaixentistes. Davant aquest panorama, considera que les úniques obres dignes d'elogi, malgrat que amb certs matisos per llur desigualtat i certes tares, són les que el bisbe ha promogut a Lluc i a la Seu. Ferrà les troba «en general admirables per l'esperit ab que foren concebudes i per l'acert ab que han anat desenrotllant-se». Seguidament, explica reformes de la Seu de les quals feia temps que es parlava, com la remoció del cor del centre de la catedral i la

⁴⁵ «La Veu de Catalunya», 30-XI-11.

substitució del retaule barroc pel gòtic. Afirmar que aquesta reforma era un perill i que bastava veure la que s'havia fet a les catedrals d'Oviedo i Barcelona per adonar-se'n. Explica que providencialment Gaudí fou cridat per realitzar-la i l'elogia per la seva «maravellosa potència d'originalitat, encara que també el més discutit y desconcertant dels innovadors». Tothom veié amb temor aquest encàrrec però a Gaudí «li revelà el magnífic temple secrets d'harmonia tan alts y tan senzills, y tan insospitats de tothom, que aquells a qui no cegà el prejudici varen romandre enlluernats davant l'admirable prodigi». Després, admet que aquests foren pocs i que va predominar «la protesta i el disgust sort o manifest» perquè la gent enyorava les coses antigues, encara que fossin afegits que calia llevar. A continuació, però, objecta que la reforma fou «atrevidíssima y portada a cap amb una despreocupació may vista».

Ferrà explica totes les reformes que s'han duit a terme, elogiant-ne unes i criticant-ne d'altres. Afirmar que, en general, «s'hi veu la grapa d'un artista de geni ben digne de la obra magna que li fou confiada, y que l'harmonia del conjunt, el caràcter dels detalls i l'art ab que s'es lligat, millor dit, l'inspiració ab que s'es fos lo nou y lo vell, són admirables en lo ressenyat fins aquí». No gosa dir el mateix de les més recents decoracions de la cadira episcopal, del frontispici de la capella major i de les decoracions de Jujol al cadirat del cor. Les obres s'han aturat, però «de seguir aquestes pel camí emprès últimament amenaçaven convertir-se en una desnaturalisació de lo antich», semblant a la que s'havia causat a Sant Francesc segles enrere. I acaba amb aquestes paraules: «Y això que pot entrar en els plans d'un home de geni parent y èmul del Tomé del Transparent de Toledo, es quelcom que repugna massa a la consciencia artística colectiva de la nostra època».⁴⁶

⁴⁶ Sabem per Mn, Baltasar Coll que Gaudí comentà l'article com l'obra d'un jovenet inexpert, li agraïm aquesta informació.

2.1.5.2 La conferència *la ciutat qui se'n va*. Un intent de rejuvenir l'Arqueològica i d'explicar la concepció de la ciutat

Una de les grans preocupacions de Bartomeu Ferrà Perelló fou la defensa dels monuments ciutadans, que el segle passat ja s'havien començat a destruir. El seu fill Miquel heretarà aquesta preocupació i ja l'hem vist en diverses ocasions defensant antics monuments i racons de Ciutat. De Gijón estant no se'n desentén —com d'altres qüestions de Mallorca— i potser n'està més pendent. La distància li ofereix una visió més objectiva i fa que la seva actuació sigui, tal volta, més madura. D'aquesta manera, aprofita quan per Nadal ve a Mallorca per pronunciar una conferència organitzada per la Societat Arqueològica Lulhiana. La conferència, que se celebra dia 20 de gener de 1912 al saló d'actes del col·legi La Sapiència de Palma, està «dedicada als joves de l'intellectualitat del regionalisme mallorquí» i es titula *La ciutat qui s'en va*.⁴⁷ Podem dividir la conferència en quatre parts: una primera dedicada als joves i a la renovació de la Societat Arqueològica Lulhiana; una segona sobre la decadència de la ciutat a causa de l'enderrocament de les murades i les reformes sense solta que s'hi estan fent; una tercera en què reprova la passivitat dels qui haurien de reaccionar davant tots aquests fets i explica com podrien fer-ho. Finalment, en la darrera critica l'excessiu respecte als corrents dominants i elogia l'eficàcia de l'escàndol, concretant qui és i qui no és l'enemic. Però expliquem-les amb més detall.

Fa uns mesos que Ferrà és a Gijón i ha tingut temps per meditar els mals de la seva estimada Mallorca i també planificar-ne dos possibles remeis: la campanya ja iniciada al «Sóller» i la renovació de l'Arqueològica, que ara no pot emprendre directament ja que només és a l'illa per les vacances. La conferència és, en aquest sentit, un intent d'injectar sang nova en aquesta antiga societat. I comença la seva dissertació dient que cal rejuvenir-la amb elements de renovació perquè, després de trenta anys d'existència, està exhausta. Llavors descriu l'estat de la qüestió. Fa un gran elogi del museu i del butlletí que —diu—

⁴⁷ Aquesta conferència és editada l'abril per l'Arqueològica a la impremta Guasp, amb una il·lustració de les murades feta per son pare. «Ca Nostra» en publica un fragment («Ca Nostra», núm. 183, 20-IV-12). També apareix al BSAL del mes de març, *La ciutat qui s'en va*, tom XIV, núm. 384, març de 1912, pàg. 33-38.

són dos monuments al treball humil, pacient, constant i fecundíssim pels quals cap esperit obert i cultivat deixarà de sentir simpatia. En aquells moments, les matèries del butlletí només interessen els estudiosos, perquè s'encarrega de gairebé tot el Sr. Miralles amb una constància heroica i exemplar. Insinua que si la joventut tingués aquesta constància en el treball, el butlletí podria esdevenir una interessant revista d'estudis històrics i artístics. Seguidament, lloa l'ambient que es respira als locals de l'arqueològica, inexistent a d'altres societats ciutadanes, aparatosament instal·lades —es deu referir al Círculo Mallorquí, l'ambient del qual ja havia descrit a Valls Taberner, o a la societat conservadora La Veda. Segons ell, els joves haurien d'apreciar aquest ambient i s'haurien d'aplegar per ajudar amb el treball, l'entusiasme o la senzilla adhesió, ja que a totes les societats de Palma, la gent s'ha sabut ajuntar per a interessos respectables o també per perdre el temps. I els convida a col·laborar amb aquestes paraules: «Convé qu'els enamorats de la patria sapiguem aon es ca-nostre y aon hem d'acudir a laborar, no sols per la conservació, sinó per la reproducció de les seves manifestacions més selectes y europees, en l'ordre artístic, en l'ordre literari y en tots els ordres de la cultura».

Tot seguit, precisa que l'Arqueològica no és una societat d'enamorats d'allò ranci i que la visió del conjunt ideal, tan viva en les planes de Quadrado els ha animat i provocat entusiasme. Seran el culte a Ramon Llull i l'esperit del poema *L'Eura* de Verdaguer els que representen el seu esperit. I per cloure aquesta primera part, afirma que l'Arqueològica no és una societat de professionals sinó un aplec d'animadors de les coses mallorquines, on tothom hi cap i on trobarà eco qualsevol campanya juvenil per a tot el que representi cultura històrica, artística i fins i tot literària de Mallorca. Finalment, enuncia la idea d'una campanya juvenil que exposarà a la segona part.

I inicia aquest apartat evocant una ciutat de Mallorca plena de sabor arqueològic i suggestió poètica. La Seu, la Llonja, Bellver, l'Almudaina presidien i coronaven un conjunt pintoresc i monumental digne de figurar entre les ciutats històriques d'Espanya: goticitats del sud de França, finestres del Renaixement italià, eixutor castellana i gràcia florentina. Convents, carrerons ombrívols, palmeres solitàries, campanars i blavors de cel i mar... Tot

tancat per murades poligonals amb set ponts i portes. Però darrerament s'hi ha produït una decadència, motivada per la «barbàrie burgesa del segle XIX qu'en el XX encara continua». Els burgesos han destruït la ciutat antiga «per bastir demunt ses ruïnes la *Palma jòven* dels seus ensomnis provincians». Explica les fases de la devastació: en primer lloc censura la façana de la Seu bastida el segle passat per una mà «desdixada». Considera que les interiors de Gaudí són discutibles, malgrat algun encert com les vidrieres, però la façana és un oprobí. S'han enderrocat les murades, s'ha escampat el progressisme americà, els palaus s'han raspat, repintat i desfressat, s'han construït uns edificis bigarrats davall del palau de l'Almudaina, s'ha posat un pis nou a la Rambla, han desaparegut la raconada de Santa Margalida i el pont de Santa Catalina, s'ha fet el passeig de Sagrera i s'hi han sembrat fasserets polsosos, s'ha fet el jardinet del mercat i les alineacions que es fan, i encara s'han de fer, convertiran Palma en «la paròdia més cursi y més grotesca d'una capital moderna».

Adverteix després els dirigents del Foment del Turisme —que diu no conèixer— que no s'atreuen visitants renovant Palma de qualsevol manera. Opina que està bé construir hotels confortables i que les comunicacions siguin bones, i convertir Palma en una ciutat urbanitzada, neta, elegant i atractiva com una capital suïssa o alemanya, però el que la ciutat té d'atractiu per als turistes és allò que sistemàticament es menysprea, que es vol destruir. Denuncia la destrucció de monuments i edificis característics i estén la seva crítica a la resta de de l'illa per la tala de boscs o la dessecació del gorg Blau.

A la tercera part, demana què s'ha fet davant tanta devastació. Comenta que els arqueòlegs defensaren la casa dels Bonaparte i la porta de Santa Margalida però es lamenta que els artistes nous, els poetes, els joves, no han fet res per la manca de fe causada per la seva poca cohesió i constància. Afegeix que, si en tenien, la seva força seria com el seu esperit i quan s'aplegassin tots l'energia brollaria de «La religió viva, sincera i exenta de fariseïsmes, la conciència humana i social, l'alt sentiment del Art i de la Poesia, l'entusiasme per una Pàtria històrica y futura palpitant vertaderament com una extensió de nosaltres mateixos, el meteix foc de la joventut no consumit en indignes o banals

empreses». Seguidament assegura que contenen amb la complicitat moral de les aristocràcies de l'esperit, respectades del públic, i que haurien d'iniciar una campanya generosa, agermanant l'entusiasme irreflexiu i menyspreador del «que diran» amb la constància de qui no s'atura ni es desanima. I exposa tot un programa d'actuació que vol realista, conscient de la passivitat mallorquina: treballar en unió pacífica per la defensa de tots aquests principis, sense excessiva fatiga però sense inconstàncies, amb publicacions, conferències, exposicions, excursions...

És el programa inicial de l'Arqueològica que cal reprendre: promoure conferències o lectures de vulgarització o propaganda científica, artística i literària, despertar el tornaveu de la premsa, fer un centre excursionista semblant als de Catalunya, crear afició a les antiguitats, al folklore, a la literatura popular, a l'art, al paisatge de la terra... I ho exemplifica amb algunes iniciatives com la de fotografiar elements artístics per fer un àlbum monumental que podria patrocinar l'Ajuntament, passar els ulls pel plànol de Palma per veure tot quant s'ha enderrocat a causa de la superstició de la línia recta. Finalment, proposa treballar per la formació d'una consciència artística col·lectiva, interessar la gent a favor de les bel·leses autèntiques de la ciutat, fer conèixer als propietaris el valor del que tenen i el respecte que li deuen, obrir els ulls —tres vegades, diu— aclucats pel materialisme orfe d'idealitat. Conclou que si s'hagués actuat així, s'hauria salvat la porta de Santa Margalida.

Comença la quarta part denunciant que a Mallorca es respecten massa els corrents dominants, que no són els més fonsos, i hom té molta de por a dir el que no està de moda. Continua dient que molts pensen el mateix però no s'atreveixen a manifestar-ho per no fer un mal paper o per no escandalitzar-se ells mateixos. Per contra, ell creu en l'eficàcia de l'escàndol. Continua afirmant que no professa cap menyspreu o hostilitat sistemàtica envers les reformes, millores materials o modernitzacions i que cau en l'extrem oposat per reacció natural. Opina que no hi ha cap raó per postergar sistemàticament l'estètica a les coses prosaiques i utilitàries, per sacrificar els elements ideals i artístics als pràctics, en sentit mesquí i estret, i qualifica els homes pràctics d'ànimes grosseres, fills del materialisme

burgès del s. XIX. Seguidament parla del que ell considera vertader esperit pràctic, el de l'home equilibrat i complet que, estimant l'ideal, sap encarnar-lo en la realitat i adaptar-lo a les circumstàncies. En canvi, no té vertader esperit pràctic qui «fa del jas y la menjadora el centre de la vida» ni el que menysté els ideals pensant que hi esta per sobre perquè en «l'escala dels sers» no «ha atès el grau de desdoblament en què'ls ideals se senten, ni en l'escala de les virtuts aquell grau d'humilitat en què se respecten».

Llavors es permet somniar un poc i augurar que «si aquest alt sentit pràctic presidís la transformació de les ciutats, no sols serien reconeguts els furs preeminents de la bellesa, y se conciliaria tot segons una fórmula harmònica, sinó que una bellesa nova naixeria sovint del consorci de lo actual i de lo vell, de lo antic i de lo modern. -Pensau lo qu'hauríen fet de nostres muralles un Gaudí o un Jaussely a ne quí s'hagués encomanat la reforma. No somniau portells oberts, escalonades, guaitadors, viaductes, jardins, tota una obra de capriciosa fantasía que, sense arrasar lo que donava a Ciutat tant de caràcter, l'hauría embellida encara al deixar-la respirar amplement?». Quan li objectin que «això són somnis romàntics», dirà que de la mateixa manera que no sols de pa viu l'home, «no sols d'*ensanches* y *mataderos*» viuen els pobles i les ciutats, en una clara referència a les obres que l'arquitecte Bennàzar havia duit o duia a terme. Recordem també que Léon Jaussely era l'arquitecte llenguadocià que havia projectat un pla general per Barcelona i que inspirà la política urbana de la burgesia industrial barcelonina.

Ferrà conclou la seva conferència citant unes paraules de Xènius, per al qual l'enemic no és tant l'home pràctic com el «falsificador del ideal, el filisteu qui en el lloc de les nobles architectures arrasades alsa, no el magazem o una fàbrica, qu'això es molt respectable, sinó una sacrílega parodia de l'obra d'art qu'ell no sent».

En aquesta conferència, Ferrà intenta transmetre un ample pla noucentista d'acció als seus amics i als joves que han anat a escoltar-lo, per tal que s'ajuntin i el duguin a terme, un pla que també divulgarà a través d'altres mitjans com la premsa, les cartes als amics i moltes altres accions que hem comentat i que comentarem. Tota aquesta activitat constant conduirà, cinc anys després, a l'aparició de «La Veu de Mallorca» i el Centre

Regionalista. No hem d'oblidar tampoc que el pla proposat s'assembla molt al que empen-
drà deu anys més tard l'Associació per la Cultura de Mallorca. Isabel Peñarrubia⁴⁸ atribueix
precisament el fracàs i l'ensulsiada de «La Veu de Mallorca» a la manca d'un
associacionisme de signe cultural i mallorquinista —«corals, grups excursionistes, grups
esportius, etc.»— que doni un suport popular al projecte. El 1920 Estelrich, en unes cartes
dirigides a Alanís (Miquel Ferrà), també atribueix el fracàs a la manca d'institucions i
afirma concretament «que no prengueren gaire cura els nostres antecessors a crear
institucions novelles o dominar en les antigues i sòlides».⁴⁹

Tot seguit tractarem d'algunes d'aquestes institucions promogudes per Ferrà que
sorgiren en aquests moments.

2.1.5.3 La Lliga d'Amics de l'Art i l'Obra de l'Art Popular

De Gijón estant i ajudat pels amics de Mallorca, Ferrà promou la Lliga d'Amics
de l'Art, de la qual ja en mig parla a Maria Antònia.⁵⁰ «De cada dia m'afirm més en la
creencia de que V. es una de les forces vives de Mallorca amb quí més pot contar la patria.
I me sembla que no estaré molt a demanar-li la seva ajuda per una magna empresa que duc
entre mans i que pens que li será ben simpàtica. El meu germà podrà informar-la a mitges».
És molt probable que Ferrà s'ocupi quasi totalment de l'organització de la Lliga i fins i tot
en redacti el manifest que es publica.⁵¹ També demana l'adhesió en els mateixos termes a
Joan Rosselló i suposam que a d'altres amics.⁵²

⁴⁸ Isabel PEÑARRUBIA *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Montserrat, 1991, pàg. 496.

⁴⁹ Joan ESTELRICH, *Cartes a Alanís II. Intervenció*, «Correu de les Lletres», 5-I-21.

⁵⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 27-III-13.

⁵¹ En una carta a Maria Antònia li comenta: «Diga a n'el seu germà que m'escriga directament si's pot publicar el manifest de la Lliga d'Amics del Art, (de que V. ja estarà enterada), amb la seva firma, la den Bernareggi, la den Vidal i la del meu germà: perque ja veig qu'hauré d'esser jo qui m'encarregui de publicarlo. En Bartomeu s'entrebanca a cada pàs. M'autorisa ell?». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: 29-VI-13). El 28-VII-13, encara des de Gijón, diu a Maria Antònia que agraeixi de part seva al seu germà la cooperació en la futura Lliga d'Amics de l'Art que organitzaran aquest estiu, quan Miquel Ferrà sigui a Mallorca. També li'n parla a una carta, escrita des de la Vileta el 25-VIII-13, en la qual li esmenta la conveniència que ella, així com D. Andreu i D. Antoni Pont —als quals ho ha de dir— enviïn l'adhesió a la Lliga en forma d'una-targeta impresa dirigida al domicili de l'Arqueològica. Li explica que els amics troben millor aquest tipus d'adhesió que la verbal.

⁵² Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: la Vileta, 29-VIII-13.

La Lliga d'Amics de l'Art s'organitza l'estiu de 1913 i té la seva seu a l'Arqueològica.⁵³ El mes d'agost publica, com ja hem dit, un manifest dirigit «Als aimants de Mallorca i de les seves belleses» i que parla del corrent de mal gust imperant que ha oblidat la història de les normes clàssiques de l'art i es caracteritza pel menyspreu al nostre art tradicional. Aquest fet, el sofreixen els qui estimen les belleses del país i per això criden a la col·laboració tots aquells que no siguin indiferents als alts interessos de la cultura. El seu programa és «treballar col·lectiva i individualment, per tots els medis que'l zèl de cada qual i de tots junts ens inspire, per promoure dins Mallorca una reacció contra aquestes abominables corrents estètiques, seguint l'exemple d'altres països més cultes aon aquesta reacció se va iniciant».⁵⁴

El manifest acaba dient que no són una societat tancada sinó que se'n poden considerar membres tots els qui combreguen amb els seus sentiments, els quals conviden a adherir-s'hi mitjançant targetes enviades a la seu de l'entitat. El signen Francesc Salvà, Josep Ramis d'Ayreflor Sureda, Antoni Gelabert, Joaquim Pascual, Francesc Rosselló, Jaume d'Olesa i d'Espanya, Miquel Ferrà, Francesc Bernareggi, Damià Vidal i Bartomeu Ll. Ferrà.

Al si de la l'associació neix L'Obra de l'Art Popular, iniciada a Barcelona, que «té per objecte un estudi de l'art indígena en les regions llevantines, que faciliti als arquitectes, decoradors i artistes de tot genere el retorn als nostres estils tradicionals». Necessiten, com a base, una collecció de fotografies de cases de possessió, places, carrers, cases típiques de la pagesia, a més d'objectes, mobiliari, paisatges pintorescs, etc., i demanen als estiuejants i a la gent en general que els n'enviïn.

Ferrà designa Joan Rosselló corresponsal de l'Obra de l'Art Popular a Alaró i li demana «unes fotografies de lo més pintoresc del casal de Son Fortesa i de tot quant ens puga enviar d'Alaró».⁵⁵ En la següent carta li agraeix la seva acollida a l'Obra de l'Art

⁵³ C. Palacio, 81.

⁵⁴ *Lliga d'Amics de l'Art. Als aimants de Mallorca i de les seves belleses*, «Ca Nostra», núm. 273 (sic), 23-VIII-13, pàg. 1.

⁵⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: la Vileta, 29-VIII-13.

Popular. Es veu que Rosselló li ha fet un oferiment, que Ferrà comunicarà a «la gent amiga de Ciutat que ho du entre mans». Li recomana que mentrestant faci: «un lleuger inventari de lo que hi ha d'interessant a Alaró i pels seus contorns, desde el nostre punt de vista, que ja coneix prou».⁵⁶

La iniciativa de l'Obra de l'Art Popular deu estar relacionada amb una carta que el famós fotògraf Adolf Mas i Ginestà li escriu⁵⁷ per exposar-li la tasca de l'*Inventari gràfic de Catalunya*, del qual tenen més de 16.000 clixés arxivats i catalogats. La carta continua: «En Quim Folch sempre me parla de vos com un dels elements més fermes per ajudarnos a fer l'inventari de les illes vostres». Li envien mostra de les paperetes i fitxes que cal omplir perquè puguin calcular el material que han de dur, el temps que empraran i els doblers que necessitaran quan ells s'hi desplacin. La tasca no és, diuen, cosa d'un sol home ni d'un sol dia, ni la pot fer algú que no estimi totes aquestes coses. Els interessa tot el que sigui antic: carrers, cases, masies, esglésies, monuments, mobles, pintura, escultura, roba, joies, etc. Com que pensen començar a fi d'any, volen conèixer el seu parer.

Per un article de Ferrà publicat a «La Almudaina»⁵⁸ el 1916, sabem que el fill d'Adolf Mas, Pelagi, «*está trabajando en un inventario gráfico de nuestras riquezas artísticas*». De moment, no tenim més notícia d'aquest afer ni sabem com hi contestà Ferrà. Ell mateix, però, un any i mig abans ja havia exposat aquesta idea d'arreglar els elements antics de la ciutat a la seva conferència *La ciutat qui s'en va*,⁵⁹ en la qual també informava que un grup de l'Arqueològica estudiava la manera de dur a terme la iniciativa.

⁵⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Barcelona, 13-IX-13, amb capçalera de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona. En la carta anterior, Ferrà li comentava que no l'havia pogut anar a veure perquè una avaria a la bicicleta li havia fet perdre el tren. Rosselló li deu fer algun comentari irònic perquè Ferrà en una nota a la darrera carta li diu: «No sé fins a quin punt es compatible el ciclisme amb l'Amistat de l'Art, però l'ús senzill de la bicicleta m'ho sembla tant com el de la somera. Aficions més noves qu'aquesta creixen en mi de cada dia».

⁵⁷ Carta d'Adolf Mas i Ginestà a Miquel Ferrà, 28-VIII-13.

⁵⁸ *A propósito de la reforma de Palma II*, «La Almudaina», 4-II-16.

⁵⁹ *La ciutat qui se'n va*, Tip. de F. Guasp, Palma, 1912. I també a Miquel FERRÀ, *Articles i assaigs*, Ed. Moll, Mallorca, 1991, pàg. 61-76.

Quan es muda a Barcelona continua tenint cura de l'Obra i, així, encomana a Maria Antònia⁶⁰ que digui al seu germà que no la descuidi. A la mateixa carta li conta la intenció de la Lliga d'Amics de l'Art de fer venir l'Orfeó Català per Pasqua, acte que han planificat amb la col·laboració d'Antoni Pont.

El mes d'agost de 1913 es dirigeixen al rei per sol·licitar-li que no construeixin al quarter de cavalleria a la Capitania General perquè tapan el palau de l'Almudaina. La petició és publicada el mes de gener de l'any següent al BSAL.⁶¹ Quan ho explica a Maria Antònia,⁶² li demana que guardi reserva perquè no ho sàpiga gent qui té interessos dins l'Hort del Rei.

Ferrà difon i defensa aquests organismes a través dels seus articles al diari, principalment el «Sóller», «La Última Hora» i després «La Almudaina». A *La «Obra del Arte Popular»*⁶³ exposa el projecte i a *En marcha*⁶⁴ anima la gent a fer fotografies per a l'Obra de l'Art Popular. En aquest sentit, també escriu al «Sóller» l'article *Els arquitectes de demà*⁶⁵ i a *Ayudemos con obras*⁶⁶ replica a un article d'Enrique Vives Verger a «La Última Hora», que és alhora un elogi i una crítica. Ferrà es defensa de l'acusació d'afany de notorietat que Verger llança contra els iniciadors de la Lliga d'Amics de l'Art i parla elogiosament d'aquesta i dels seus projectes.

2.1.5.4 El projecte de monument a Jaume I de Rafael Masó

Una altra de les empreses que du entre mans és promoure el projecte del gironí Rafael Masó, el seu amic arquitecte, en el concurs per al monument al Rei en Jaume. El

⁶⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 16-XI-13.

⁶¹ *En defensa del palau de l'Almudaina*, BSAL, núm. 406, gener de 1914, pàg. 16.

⁶² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 25-VIII-13.

⁶³ «La Última Hora», 14-VIII-13.

⁶⁴ «La Última Hora», 27-VIII-13.

⁶⁵ Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1993, pàg. 121.

⁶⁶ «La Última Hora», 15-XI-13.

projecte de Masó inclouria una estàtua de Clarà, un escultor noucentista que Ferrà admira. Amb aquesta finalitat, a més d'altres gestions escriu a Joan Alcover que troba el projecte de Masó encertat, que si guanyava aquest projecte l'estàtua seria de Clarà i que el seu germà i alguns amics farien el possible per crear una atmosfera favorable al projecte perquè fos premiat. Seguidament, li demana la seva col·laboració, si li agrada la idea, a fer arribar el seu parer «a n'aquests atlots del jurat, que deuen ésser uns desdixats» i que escrigui quatre retxes per a «La Ultima Hora» amb la seva firma. Continua dient-li que Masó «ha posat molt d'amor i entusiasme en l'estudi d'aquest projecte. Ell es un catalanista qui estima molt Mallorca, i hauríem de fer qualque cosa perquè lo qu'ha fet no sia estèril».⁶⁷

Malgrat els seus esforços, el projecte no és premiat. Ho comenta a Maria Antònia: «Veig que apesar de tot, en Masó no es estat premiat, i sospito que'l projecte elegit serà inferior al del nostre amic. Ho sent. Jo vaig enviar un article a La Ultima Hora, que no publicaren, sobre aquest particular».⁶⁸ Aquest darrer fet ens indica que no tots els articles de Ferrà es publicaren i que, per tant, la censura caciquista funcionava de tant en tant per impedir la difusió de certes idees.

2.1.6 L'EDICIÓ DEL BLANQUERNA

Ja hem comentat els entrebancs en la recuperació dels manuscrits del Blanquerna existents a Munic. Finalment deuen anar a parar a mans de Ferrà perquè hi treballa de valent, sobretot quan és a Gijón, el 1912 i el 1913. Ja hem vist que en parlava a Maria Antònia i també en tenim notícies a través de les cartes que escriu a Mn. Alcover i a Estanislau Aguiló, al qual li demana⁶⁹ si la Comissió Editora de les Obres de Ramon Llull li pot enviar un exemplar del *Llibre d'Amic e Amat*, edició Obrador, —li sap greu utilitzar el seu perquè té dedicatòria, que deu ser de Mateu Obrador— per confrontar-lo amb el text de Munic i estalviar-se així la transcripció d'aquesta part del *Blanquerna* en la qual, diu,

⁶⁷ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Gijón, 11-VII-13.

⁶⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 28-VII-13.

⁶⁹ Carta de Miquel Ferrà a Estanislau Aguiló, 19-VII-12.

no deixa de treballar. També sollicita informació sobre on es guarda i que tal és el còdex mallorquí del *Blanquerna*, i si el de París pertany a la Biblioteca Nacional d'aquella ciutat o a una altra institució.⁷⁰

La carta té ràpida resposta perquè el dia 1 d'agost de 1912 Ferrà, per tarja postal, li fa saber a Aguiló que l'exemplar li ha anat bé però, confrontat amb el de de Munic veu «que les grafies son molt distintes, y qualche cosa més» i arriba a la conclusió que s'haurà de fer el treball sencer. També li diu que ignorava la malaltia «d'en Rey» —segurament Ignasi Forteza-Rey, que devia ser company de l'Arqueològica. I acaba amb una frase que ens pot fer entreveure per què passa bona part de l'estiu a Gijón: «En aquest Ponto-Euxino s'hi passen bé'ls estius. Veurem si l'hivern qui vé el passam més acostats. En Somoza li agraeix sos bons recorts». A Miquel Ferrà no li agradava la calor i per fer feina al *Blanquerna* li devia anar molt millor la tranquil·litat i fresca de Gijón que els pesats i calorosos estius de Mallorca.

El 19 d'agost confia a Mn. Alcover que és a punt d'acabar la transcripció i que pensa anar a París per veure un manuscrit de la Biblioteca Nacional de França.⁷¹ L'estada a París no costarà res a la Comissió i tan sols necessita una petita subvenció per al viatge que, si sembla bé a Mn. Alcover, la Comissió podria demanar a la Diputació mallorquina. Acaba humorísticament fent una recomanació a Mn. Alcover, el qual devia haver aconseguit que son pare col·laboràs a «*La Aurora*»: «Ja veig que mon pare envia articles a *La Aurora*. Li estiga alerta, que si's descuida, farà més maig que jo demunt el *Sóller*».

⁷⁰ Aprofita la carta per donar-li noves de Gijón: «Per aquí, res de nou, si no es la venguda del Rei, les regates y l'animació consiguent, que no arriba per cert a n'aquesta biblioteca». I també li dóna records pels amics de la Comissió de Ramon Lluï, de l'Arqueològica i «del *Cuerpo*».

⁷¹ Li diu: «M'en som pensada una per pendre les variants del ms. de la nacional de París, qu'hauré de veure ademés per omplir algunes llacunes.// He pensat demanar una curta llicència y anarhi a París devès mitjan octubre a fer aquesta feina, si es que m'ho concedesquen. Com si acás, hi aniria amb el sòu, la cosa fora molt poc gravosa a la Comissió, la qual podria ajudar al meu intent per medi de D. Joan Valenzuela y de D. Antoni Maura, ja qu'això de les llicències es cosa del Subsecretari».

Continua explicant-li que si li sembla bé li escriurà quan envii a Madrid la sol·licitud perquè en el moment oportú s'interposin les influències. També li diu que pensa insistir perquè el traslladin a Barcelona aquest hivern. Es veu que comença a tenir dificultats econòmiques perquè li demana com està la comissió de doblers perquè en té pocs i moltes quartilles fetes. Li parla també de la ciutat: «Gijón em dona menos coses que contar que a V. París. Si'm dedicás al bable, seria altra cosa, porque aquí s'hi poden fer estudis prou interessants sobre llenguatge popular». Per acabar, envia records als amics de Mallorca i també als de l'Institut.

El dia 23 d'agost, Mn. Alcover li deu contestar que no hi ha doblers perquè Miquel Ferrà li torna a escriure (2-IX-12) i li diu: «Si no hi ha doblers, no'n parlem pus. El B. Ramon mereix el sacrifici d'una mica de paciència». També li comenta que segurament ja no caldrà molestar Joan Valenzuela ni Antoni Maura perquè José del Castillo, inspector del cos que hi va anar a visitar la biblioteca, li digué que demanaria un permís particular al subsecretari i no creia que l'hi negàs.

Recordem que Mn. Alcover havia demanat a Miquel Ferrà que hi collaboràs i que ell havia posat l'excusa que no tenia temps perquè preparava les oposicions. Era una excusa perquè ara, malgrat la seva intensa feina al «Sóller» tampoc hi collabora.

El contingut de la carta que Ferrà li escriu el 17 de novembre⁷² ens fa suposar que, a una contesta de 7 de setembre, Mn. Alcover li ha fet saber que l'ajuda de la Diputació no és possible i li ha ofert altres solucions. Ferrà li explica que a la petició d'abonament del viatge a París, l'Institut d'Estudis Catalans li ha contestat que «no estant puntualisades les relacions del Institut amb la Comissió Editora, fora una estralimitació del primer aficarse en questions que, per are, pertanyen a la segona». Ferrà ha sabut que estava a punt de resoldre's la petició del permís per absentar-se un mes de la biblioteca i diu que no pot consentir desapropitar-lo, si l'obté, perquè «Déu sap quant se'm tornaría presentar una ocasió com aquesta, y ara precisament es l'hora d'annotar les variants del Blanquerna, treball del qual V. sap que no'ns podem passar y es el primer que hi ha que fer per prosseguir l'edició». Finalment, proposa a Mn. Alcover i a la Comissió anar a París si li donen el permís sense demanar-li doblers, esperant cobrar quant aquesta disposi de la quantitat que vulgui destinar a aquest fi. Li demana que li contesti aviat i Mn. Alcover li escriu el 24 de novembre. Ferrà també l'ha informat que estudia l'alemany i que a pesar que no està malament a Gijón ha insistit que el deixin anar a Barcelona. Envia records a Galmés i als altres amics.

El 28 de novembre de 1912 Ferrà li escriu una tarja postal en la qual li agraeix els seus bons desitjos i li comunica que de Madrid li diuen que se'n pot anar, només li cal posar-se d'acord amb el director de l'Institut —el Jovellanos, imaginam. Apunta també la possibilitat de passar per Mallorca abans d'emprendre viatge a París, cosa que deu fer ja que Mn. Alcover escriu «contestada de paraula» damunt la tarja postal de Ferrà.

Mn. Alcover li devia haver manifestat la seva preocupació perquè fes bonda i fes quedar bé els lullistes mallorquins a París, ja que Ferrà li contesta: «Conforme amb tot lo que'm diu inclús amb lo de servir el llum dret. Descansi, que respecte a n'aquest punt,

⁷² Carta de Miquel Ferrà a Mn. Alcover, 17-XI-12.

en que m'estiga mal dir-ho, no'm don per cap filòlec alemany, y, si Déu ho vol, a París tenc de deixar en bon lloc la serietat del lullistes mallorquins».

2.1.6.1 Viatge a París

Una vegada obtingut el permís, a primers de gener de 1913, Miquel Ferrà viatja a París. Mesos abans havia demanat orientació a Valls Taberner sobre cases d'hostatge que estiguessin prop de la Biblioteca Nacional: condicions de comoditat, preus, etc. També li demanava com ho feia per menjar els divendres de vigília.⁷³

Des de París escriu una tarja postal a Mn. Alcover⁷⁴ dient-li que fa cinc o sis dies que treballa a la Biblioteca i li descriu les primeres impressions: «El Blanquerna es més incomplet que'l de Munich. No caldrà treuren fotografíes, si no es unes quantes per mostra, si a V. li sembla. La confronta, per ara, resulta fácil. Mentres a Madrid no me donin pressa. París m'agrada fora mida. Per ara no hi he trobat més perill que'l dels autobus que ja es prou gran!». I en parla també a Maria Antònia:

«París, bellíssim, bellíssim, bellíssim! Però l'han de sebre veure. Aquests conjunts monumentals, no crec que hi sien enlloc més del mon. Aquesta gegantina columnata de la Madeleine amb les seves estries blanques demunt un fons de sutja; aquest arc del Carroussel, de marbres rosats y negres, en mitj del jardí de les Tuilleries; aquesta incomparable plassa de Nôtre Dâme amb l'estátua de Carlemany, que fa plorar llágrimas de sanc pensant en la que nosaltres —vull dir ells— farien a n'el Rei En Jaume; aquesta cúpula del Panthéon, colossal y harmoniosa, perdentse en la boira al fons de la rue Soufflot...

Ja pot veure com se arregla per venir a veure París. No vulgui esser dama española, d'aquelles qui no més en saben renegar.

Malgré tout, els meus treballs forsats —perque el temps m'es curtíssim— a n'aquesta Biblioteca, me fan ja anyorar el repòs ensopit y plácit del meu estimat Gijón».⁷⁵

També explica la feina que fa a Mn. Alcover.⁷⁶ «Sap que ho trob d'hermós a n'això de París! Però fas feina com un negre, porque hauría d'acabar aquest mes. Realment les acostums de per aquí deixen un poc que desitjar, encara que no s'han perdut del tot les bones».

⁷³ Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Gijón, 21-X-12.

⁷⁴ Carta de Miquel Ferrà a Mn. Alcover: París, 8-I-13.

⁷⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: París, 19-I-13.

⁷⁶ Carta de Miquel Ferrà a Mn. Alcover: París, 17-I-13.

Ferrà s'hostatja a l'hotel St. Louis, al boulevard St. Michel. Quan els amics catalans s'adonen que és a París li escriuen per encarregar-li feines.⁷⁷ És en aquests moments quan compon el poema *Bois de Boulogne*. Torna, aproximadament, el 5 de febrer i resumeix a Mn. Alcover la tasca que hi ha duit a terme: «Vaig pendre a mà totes les notes del Blanquerna, manco un capítol i alguns escarabats mals de descifrar qu'he duit en fotografia».⁷⁸

2.1.6.2 Mn. Alcover i l'edició de les obres de Ramon Lull

Com que més d'un any després del viatge a París encara no s'ha resolt el cobrament del que li deuen per la feina i el viatge, Ferrà ha de tornar a insistir a tots els qui d'alguna manera el puguin ajudar des de Mallorca per recuperar aquests doblers.⁷⁹ Ho degué aconseguir, finalment, perquè l'arxiu de Mn. Alcover conté un rebut signat pel mateix Ferrà, corresponent a quatre-centes cinquanta pessetes abonades per Mn. Alcover, com a president de la Comissió Editora, per la transcripció completa del *Blanquerna* i per tretze

⁷⁷ Valls Taberner li envia dues postals i li comana que indagui alguna cosa sobre el *Livre des vices et des vertus*. Abans que Ferrà ho aclareixi, però, li envia a dir que ja tenia l'obra. (Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Gijón, 15-II-13).

Per altra part, Lluís Nicolau d'Olwer també li escriu per fer-li una comanda, però la carta arriba tard, quan Ferrà ja és a Gijón, des d'on li escriu que hauria tingut molt de plaer a poder oferir-li el petit servei que li demanava i la fa saber la recança de no haver-lo pogut ajudar. Li envia l'adreça d'un fotògraf de la Biblioteca Nacional per si li pot ser útil. (Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau d'Olwer: Gijón, 27-II-13)

Valls li escriu a París, li dona l'adreça del P. Dudon i li encomana que el saludi de part seva. (Tarja postal de Ferran Valls Taberner a Miquel Ferrà: Barcelona, 16-I-13). Més endavant, Ferrà conta a Valls Taberner com li ha anat per París: «Me'n vaig portar de París impressions molt agradables, però fou per mi un mes de feina incesant, que vaig haver d'intensificar encara els darrers dies, per ésser aquí a primers de febrer. Jo esperava descansar tres o quatre dies, aprofitant-los per passejades i visites que volia fer. Però el mareig i la pressa m'ho impediren. De modo que vaig partir, molt a pesar meu, sense haver vist en Morel-Fatio, ni el P. Dudon, que s'era ausentat una temporada de París». (Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Gijón, 15-II-13).

En aquests moments Valls Taberner és a punt d'examinar-se d'oposicions juntament amb F. Martorell i Pere Bosch Gimpera, que s'allotgen a la Residencia de Estudiantes de Madrid. (Tarja postal de Ferran Valls Taberner a Miquel Ferrà: Madrid, 25-II-13). D'aquestes oposicions, també se n'examinen dos amics de Ferrà: A. Penya, mallorquí, i Vicente Serrano, de Gijón. Ferrà en demana noves a Valls Taberner i li diu que els saludi, que espera que un dels primers números serà per a ells. (Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Gijón, 15-II-13). En una tarja postal, Valls l'assabenta que els ha conegut tots dos i que són força trempats i simpàtics. (Tarja postal de Ferran Valls Taberner a Miquel Ferrà: Madrid, 29-V-13).

⁷⁸ Carta de Miquel Ferrà a Mn. Alcover: Gijón, 15-II-13.

⁷⁹ Demana en primer lloc a Mn. Alcover que reuneixi la Comissió i procuri convèncer Estanislau Aguiló que «no s'interposi entre els que ofereixen diners i els que'n necessiten». Explica que la Comissió li està causant un perjudici amb les seves dilacions i que Rubió li ha dit que els de l'IEC sols esperen que els demanin els doblers per donar-los i el seu desig és ajudar a la publicació del *Blanquerna*. Hi afegeix que si fos possible hauria de cobrar el juny. (Carta de Miquel Ferrà a Mn. Alcover: Barcelona, 15-V-14). El mateix dia escriu a Joan Alcover per demanar-li que faci el possible perquè la Comissió es reuneixi —a Mn. Alcover pareix que el preocupen altres coses—, i comentar-li que Estanislau Aguiló no vol demanar la subvenció i que això el perjudica. (Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 15-V-14).

A mitjan juny torna a escriure a Mn. Alcover i li diu que Rubió li ha comentat que l'Institut ha acordat ja oficialment que tenia 500 pts. a disposició de la Comissió i si les demanen, resoldran donar-les a la pròxima sessió. Així, ell podrà cobrar la primera quinzena de juliol. (Carta de Miquel Ferrà a Mn. Alcover: Barcelona, 18-VI-14). Segurament el tràmit es compleix perquè el 9 de juliol Ferrà li escriu donant-li les gràcies i dient-li que deixi els doblers a l'Institut, per on ell passarà a cercar-los.

fotocòpies del còdex de París. Malgrat això, una nota del volum IX de les *Obres de Ramon Llull* —el Blanquerna— assenyala que la transcripció directa és de Mn. Salvador Galmés i Miquel Ferrà. Al mateix volum, del 1914, una relació dels membres de la Comissió Editora inclou Salvador Galmés però no Ferrà.

Per acabar aquest episodi de les edicions de Ramon Llull i pel que ens pugui interessar més endavant, hem de fer referència a dos documents de l'arxiu de Mn. Alcover que expliquen què significaven per Mn. Alcover i la disputa que mantingué, més endavant, amb Ferrà. Els textos són els següents:

«Rebuts d'En Ferrà. En Ferrà l'any 1910 cobrà sempre d'En Ferrer i an els rebuts no anomena per res la Comissió Editora. L'any 1914 cobrà de mi la transcripció del Blanquerna, i me anomena President de dita Comissió, pero no diu que rebí els diners de la Comissió Editora, sino de mi».

«Edició luliana. Rebuts i cartes de D. Miquel Ferrà. El plech de rebuts ja du especificat a la cuberta llur contingut. Les cartes son catorze, totes dirigides a Mn. Antoni Ma. Alcover, qualcuna me diu Vicari General. Cap d'elles me dona el títol de President de la Comissió Editora. Llur contingut me suposa tal President, però no me'n dirigeix dientme President».

Des d'aquest moment, i ja ho comentarem més endavant, les seves relacions comencen a deteriorar-se malgrat els esforços de Ferrà per reconduir-les. El 1922 arribaran al seu punt de màxim distanciament.

2.1.7 UN GRAN ORGANITZADOR CULTURAL DES D'ENFORA (1913)

Fins ara, Miquel Ferrà ha desenvolupat des de Gijón una gran activitat cultural que té com a eix Mallorca i la seva adscripció al gran corrent cultural català: campanyes al «Sóller», «Ca Nostra» i «La Última Hora», edició de les obres de R. Llull, ànims a Maria Antònia i Mn. Costa, etc.

L'any 1913 aquesta activitat fins i tot augmenta. Com que no se'n pot cuidar en persona, encarrega feines a tothom per tal que Mallorca es mogui culturalment. Durant pràcticament els 25 anys que Ferrà és fora de Mallorca assumirà aquesta funció

d'organitzador, de tal manera que l'ambient cultural de l'illa es ressentirà poc d'una absència física suplida per una presència espiritual.

2.1.7.1 Les regles ortogràfiques de Pompeu Fabra

Ferrà considera que Mallorca ha de jugar un paper destacat en l'acceptació de les regles ortogràfiques de Pompeu Fabra, promulgades el gener de 1913. En aquest sentit, expressa a Mn. Alcover⁸⁰ la necessitat que la gent de lletres de Mallorca s'adhereixi a aquestes normes: «¿no convindria que tota la gent de lletres de Mallorca s'adherís al I. d'Est. Catalans, acceptant les Normes Ortogràfiques, col·lectivament? Si acàs, me comptin entre vostès». L'adhesió no es produeix, segurament per la disconformitat de Mn. Alcover, manifestada el 1911, amb les normes arran de les seves discrepàncies amb Fabra sobre la qüestió, les qual es remuntaven al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana.⁸¹

Dia 26 de febrer li envia una carta més llarga. Mn. Alcover, que curiosament la copia a màquina, li contesta dia 3 de març. La resposta, que malauradament no tenim, seria prou interessant ja que l'opinió de Mn. Alcover sobre les normes divergeix de la de Ferrà. El parer d'aquest darrer sobre la qüestió, prou rellevant, es reflecteix en la seva carta⁸². Significativament, ja hi adopta alguna de les normes més generals, com és l'ús de la i llatina enlloc de la grega en les conjuncions.

«M'estranya no haver vist fins aquí demunt La Veu cap adhesió enviada des de Mallorca a les Normes ortogràfiques del Institut, (qu'encara no he tengut lleguda d'estudiar degudament.)

Trob que'ls catalanistes de Mallorca no hauríem de deixar perdre aquestes ocasions de donar, aquí i fora d'aquí, senyals de vida; i qu'estaria molt bé enviar al Institut un missatge d'adhesió concebut en tons concisos i patriòtics, que podria redactar Don Joan Alcover. Perquè no le hi proposen? El firmarien tots els escriptors mallorquins, (ja li vaig dir que ho podien suscriure també en nom meu, encara que ausent), i se'n enviaria a la premsa de Mallorca perquè ho publicàs, i la gent sabés que encara n'hi ha de vius».

⁸⁰ Tarja postal de Miquel Ferrà a Mn. Alcover, 15-II-13.

⁸¹ Vegeu *Discrepàncies amb Pompeu Fabra* dins Josep MASSOT I MUNTANER *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*, Barcelona, 1985, pàg. 140-145.

⁸² Carta de Miquel Ferrà a Mn. Alcover: Gijón, 26-II-13.

Aquesta és una de les seves propostes. L'altra, més pràctica, fa referència a l'organització d'un curset d'ortografia:

«Ha estona que diferents amics, gent de bona voluntat, però que ignora gramàtica, com el B. Ramon, me demanaven unes lliçons d'ortografia catalana en el quartet de L'Arqueològica. Si V. o Don Miquel, qui no en du tantes de mogudes, o el meteix Salvador Galmés, volguessen ferho, no estaria gens malament una explicació pública de les Normes, en dues o tres conferències, a l'estil de les que veig que donen a Barcelona en Fabra, en Vallès i altres. Podrien donarse en el local de la Sapiencia per exemple, organisantles en nom de L'Arqueològica, a la qual també li convé de tant en tant organitzar qualque cosa que la posi en contacte amb el públic.

Vostè meteix veja si li fan aquestes idèes que jo desde aquí no puc fer més que suggerir als amics».

Ignoram si les peticions de Ferrà tenen ressò. Tanmateix, no es ret i intenta influir en altres àmbits, més obedients a les seves directrius. I així escriu també a Miquel Duran per cridar-li l'atenció «sobre la conveniència d'adoptar per «Ca-Nostra» les normes ortogràfiques donades per l'Institut d'Estudis Catalans. Les vos envii per aquest meteix correu».

En una nota al peu de la carta li recomana que les adopti als treballs de la redacció i que les recomani als col·laboradors. I continua amb plans pedagògics semblants als que exposava a la carta de Mn. Alcover:

«Estaría bé que publicásseu apropòsit d'elles un curt article patriòtic adherintvos a l'obra d'aquest Institut que, en la seva secció Filològica, ve a esser ja en ambrió la nostra Academia de la Llengua, que també els mallorquins (que hi estam representats pel seu President Mossen Alcover, i per D. Miquel S. Oliver), devem mirar com a cosa propia.

Además podrieu publicar les Normes en forme de folletí plegable qui abarcás durant uns quants números la segona fulla de Ca-Nostra. Si vos meteix fèieu un petit pròlec recomanant la seva adopció i l'estudi de l'ortografia de la nostra llengua a tots els seus devots, encara aniria millor.

Confii aquestes idees al vostre zel provadíssim».⁸³

Per altra banda, l'aconsella que aprengui el francès.⁸⁴ Finalment, li confia els seus plans per a Mallorca i li demana ajuda per dur-los a terme: «Tenc ganes d'agitar en una forma o en l'altra, les aigües estancades de Mallorca. No estranyeu certes notes una mica

⁸³ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Duran: Gijón, 24-II-13.

⁸⁴ «Fa estona que vos volia donar un consell, (no cregueu que ho haja duit de París). Vos hauríeu d'estudiar el francès. Vos seria més fàcil de lo que us pensau arribarlo a llegir correntment. En la literatura francesa, - una part de la qual es d'una sana orientació catòlica, -- hi trobaríeu una mina riquíssima pel vostre esperit. Vos ho recoman molt, ben segur que no vos ne penedireu».

estridents o desconcertants: a la gent l'han de despertar fent renou. Compt amb vos pels meus projectes». ⁸⁵

2.1.7.2 Ànims a Joan Rosselló i Maria Antònia Salvà. La ruina espiritual de Miquel Costa i Llobera (1913)

El 1913, Ferrà continua el seu treball d'encoratjar Maria Antònia Salvà i Miquel Costa en les seves hores baixes proposant-los feines en les quals es puguin engrescar. Ara també té cura de Joan Rosselló de Son Forteza, el qual li deu explicar els seus pessimismes perquè Ferrà li respon:

«Bono! De modo qu'en vista dels seus anys, desenganys i experiència, ara vol pendre en Jovellanos per patró. Ben pensat! Llavè també pot llegir Sèneca; i quant fassa un altre llibre. —que un canonge arxiver li farà el prólec,— el podrà titular,—en lloc de Manyoc &: Fruita seca.

D'en Jovellanos a Gijón no se'n sab rès,[...]. Però jo m'informaré del meu gran amic Somoza, un vell erudit excèptic, i per lo tan conservador, (vostè, que ja ha ingressat en el partit?) i si's troba en tot Asturies un retrat decent de Jovellanos vostè el tendrà dins pocs dies.

I fas punt, per avui, perque toquen les cinc i mitja, fa un sol de primavera, i unes atletes més fresques que l'autor de la Llei Agraria m'esperen per jugar a tennis». ⁸⁶

Joan Rosselló es pren la burla de Ferrà com ironia amarga i projecta el seu pessimisme i la seva amargor sobre ell. I li escriu una carta en aquest sentit. Miquel Ferrà no es torba a contestar-li en aquests termes:

«I ara, benvolgut D. Joan! Veig que llegint la meva carta li ha mudat tota la tonada, com diu en Maragall, i lo que sols era burla jovial dels seus pessimismes li ha semblat ironia amarga, que'n mí i tractatn-se de V. no tendria explicació. Jo ja no sé que li deia materialment, sols li puc assegurar que l'hi vaig escriure en moments de bon humor, i que'n el fons no hi ha gota d'amargura.

Protest doncs amb tota l'ànima de l'interpretació que V. li dona, i protest singularment de que V. referesca al seu agradós Manyoc l'epítet que jo dedicava a un futur llibre fruit de graves meditacions jovellanistes.

Justament el Manyoc (per l'exemplar del qual li don grans mercès) es una obra que jo sempre he estimada per lo viscuda i exenta de literatura; i una de les coses que tenc contra V. es el despreci amb que sistemàticament el mira.

⁸⁵ Respecte de l'efecte dels consells de Ferrà pel que fa a les normes ortogràfiques, «Ca Nostra» dedica un subapartat titulat *Ortografia catalana*, a l'apartat *Noves d'Inca* de la pag. 3, a donar la notícia de les normes ortogràfiques però sense adherir-s'hi. El text de la nota és el següent:

«L'Institut de Estudis Catalans fundat y subvencionat per la benemèrita Diputació Provincial de Barcelona, d'ont es President nostro estimat compatrici el M. I. Mossen Antoni Mria Alcover, acaba de donar unes normes ortogràfiques de la llengua catalana.

Com no les [he] vistes publicades en cap periòdic de Mallorca a n-el número qui vé comensarem a insertarles, creguts que nostros amics n'estaran constents». «Ca Nostra», núm. 227, 22-II-13, pàg. 3.

Les normes, que comencen a publicar-se al núm. 228 i segueixen fins al 237, deuen ser còpia literal de les publicades per l'IEC, duen data de 24-I-13 i van signades pels membres del mateix Institut.

⁸⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Gijón, 20-VI-13.

Parlant-li en confiança, me dol en l'ànima, més que l'actitud de V., la d'un Miquel Costa. Jo crec que, sia quin sia el personal estat d'esperit, no hi ha dret a propagar el descoratjament i a desmoralisar amb l'espectacle de la serenitat perduda, de la falta de respecte a si mateix i de desdeny per la pròpia obra, destruint per una morbosa i mal entesa modestia lo que ja perteneix als altres. Me fa l'efecte de que aquesta tan alabada serenitat mallorquina es sovint una màscara i qu'en el fons els catalans son gent d'un equilibri molt més fort que nosaltres.

Per lo que toca al cas de V., jo, fidel al meu optimisme, no vull creure lo que'm diu. Renunciar a la vida un home sà i amb el cap clar com V., es un absurd. Aquests estats de inapetència, quant duren massa s'han de combatre, mai proclamar-los definitius!

V. Surti de Son Forteza i de Mallorca de tant en tant, que rès li impedeix fer-ho, no perdi la comunicació amb el mon dels vius, treballi, que això és un dever que té tot home i singularment tot catalanista, i veurà com ressucita. Na Maria Antonia també apar que se volgués posar neurestènica, i ara emprengué la traducció de Mireio i li ha provat de lo més. A veure V. si's deixa de cançons i tradueix les Memories.

No'm queda temps per parlar-li malament den Maura, com voldria. Que'l trob de mallorquí!». ⁸⁷

Ferrà deu anar de tant en tant a Son Forteza i conversar-hi amb Joan Rosselló sobre l'actualitat política i literària perquè en un altre intent d'animar-lo empenyent-lo cap a l'acció i recordant-li, una vegada més, la traducció de Mistral, li diu: «Potser aquest estiu el vengia a veure per parlar amb V. minuciosament de lo malament que van les coses. Trob que, a fi de qu'anassen millor, V. hauria de traduir les Memories de Mistral. Na Mª Antonia estic segurissim qu'es del meu parer, i en Toni Homar també». ⁸⁸

La correspondència entre Ferrà i Rosselló, que ens permet imaginar la riquesa i profunditat de les seves converses, podria ser objecte de molts comentaris. En destacarem, però, només dos punts que ens semblen fonamentals: en primer lloc, l'opinió de Ferrà que la serenitat de l'Escola Mallorquina, i referint-se concretament a Costa, és una màscara; en segon lloc, el desacord amb Maura i l'aplicació a aquest del qualificatiu *mallorquí* com a pejoratiu.

Una altra de les tasques que es proposa, en aquests moments, és ajudar Maria Antònia i animar-la en la traducció del *Mireio* de Mistral que ella ara emprèn. ⁸⁹ Quan ho

⁸⁷ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Gijón, 4-VI-1913, amb capçalera de la biblioteca de l'Institut Jovellanos.

⁸⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Gijón, 20-VI-13.

⁸⁹ En primer lloc fa gestions a Barcelona per trobar-li el *Mireio* de Briz. (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: 9-II-13). Com que sembla que l'edició està esgotada, Ferrà intenta veure Picó i Campamar, Francesc Matheu o algun mestre antic que la pugui tenir però la seva curta estada a Barcelona li ho impedeix. Això no obstant, encarrega a Verdager i un amic bibliòfil que en cerquin un exemplar.

També n'hi parla a la carta de 20-III-13 i l'ànima a la de 27-IV-13: «Endavant i no's reti, amb això de Mireio! Jo infeliç de mí, no li puc oferir més que manballetes, però si li son bons els serveis del catedràtic de Botànica d'aquest Institut, que'n sap molt i som molt amics, disposi. La llàstima que no sap el mallorquí». A la de 29-VI-13, Maria Antònia ja té el Mireio enllestit i Miquel Ferrà

aconsegueix, aprofita l'avinentsa per tornar a intentar convèncer Joan Rosselló que també tradueixi Mistral: «Na Maria Antònia ha fet una traducció admirable de Mireio i convé amb mí qués precís que V. emprenga la de les Memories de Mistral».⁹⁰ De tota manera, la col·laboració amb Joan Rosselló és més àmplia perquè en la mateixa carta li diu: «L'esper per Barcelona, per parlar d'això i d'altres coses sobre les quals es precís que'ns posem d'acord».

Maria Antònia, per la seva part, compon versos en francès i n'hi deu enviar. Ell també li'n fa arribar un i l'informa que el publicarà al «Sóller», però li demana que no ho comenti al vicari general.⁹¹ Per altra part, l'anima a continuar cultivant el francès i li proposa escriure a mitges un llibre de versos en aquesta llengua per fer mala sang als espanyolistes.⁹²

La correspondència amb Maria Antònia continua sent constant. Li demana una altra vegada si ja s'ha subscrit a «La Veu de Catalunya».⁹³ Parlen de lectures: a Ferrà li agrada molt Unamuno⁹⁴ i troba el darrer llibre de Riber «extraordinàriament hermós», no creu que «se'n hagin publicats gaires en català amb tant de suc de poesia».⁹⁵ Li comenta que ha escrit un article a «La Ultima Hora» sobre Riber i que en vol escriure'n un altre sobre Carner, que se n'ha anat a Anglaterra. Es demana què hi ha anat a fer i suposa que serà per pocs mesos —com veurem més endavant, aquesta absència momentània és segurament la causa que Ferrà es faci càrrec, interinament, de «Catalunya». Li fa saber que també li agraden els *Somnis* de Guerau de Liost i l'*Evangeluari* de Mn. Clascar.⁹⁶

li diu: «M'encanta qu'haja enllestit Mireio! Trob que V. té tota la raó en defensar el mallorquinisme dins aquesta traducció; jo treuria lo que sonàs a vulgaritat, però no taxaria els nostres finals amb o, qu'a mí m'agraden molt, i que son tan provençals. Que n'apreguen de mallorquí, aqueis catalans, qué diable!»

⁹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: la Vileta, 29-VIII-13.

⁹¹ Mn. Alcover era un francòfob declarat.

⁹² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 27-III-13.

⁹³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 20-III-13.

⁹⁴ Recordem l'opinió que en tenia Costa i Llobera l'any 1906.

⁹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 20-III-13.

⁹⁶ *Ibidem*, 29-VI-13.

En altres ocasions parlen dels amics: de Joan Alzina, que sembla ser que s'ha casat; de Joan Capó, que escriu al «Sóller» amb el pseudònim d'Ivon, ajudant-lo en les seves campanyes, i del qual diu que «està destinat a fer amb el temps una obra hermosa dins Mallorca, encara que no precisament com a traductor de Baudelaire...».⁹⁷ A vegades, s'entusiasma amb la joventut de Mallorca: «Etic encantat d'aquesta gent jove que puja a Mallorca. En Vidal es un atlot de totes prendes, i en Pons es verament exquisit, i tan nostre en tot! Però el qui ultrapassa els límits de tot elogi que jo ara pogués fer-n-hi, per la seva bondat, pel seu talent, per la lucidesa del seu seny, per l'amable aristocràcia del seu tracte i fins de la seva figura, es en Guillem Forteza, germá den Miquel, qui també estudiá d'arquitecte. Fris que'l conega, en quedarà encantada».⁹⁸

Li manifesta també la seva opinió sobre la gent catalana: «En Carner escriu uns articles polítics admirables, i uns "Rims de l'hora" bastán inferiors a ell meteix. Per esser-li franc, i sense qu'haja minvat cap gota l'admiració i l'amistat coral que li profés, més que'l caràcter d'ell i de la seva literatura d'ara m'agrada avui la manera espiritual den Ors, (de l'obra i de la persona). Sent ademés qu'aquest darrer ha fet molt més bé a la meva ànima».⁹⁹ I, no cal dir-ho, parlen de Mn. Costa. Bofill li havia comunicat que per carta del propi Costa sabia que estava veritablement malalt. Ferrà comenta a Maria Antònia: «Tenc un coral disgust de la ruina espiritual d'aquest home excels, perdut avui per l'ideal i per la patria entre la turbamulta de capellans i canonges. En Costa ha tingut ales d'águila, però li han faltat bec i urpes per no deixar-se encorralar».

I, finalment, també té temps per enviar a Ferran Valls Taberner, que l'hi deu haver demanat, un informe bastant complet del canonge, més tard bisbe, Josep Miralles.¹⁰⁰

⁹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 27-IV-13.

⁹⁸ *Ibidem*, 5-X-13.

⁹⁹ *Ibidem*, 5-X-13

¹⁰⁰ «El M.I. Sr. D. Joseph Miralles i Sbert, Canonge Archiver de la S. I. Catedral de Palma, es un home de l'etat de Mn. Alcover, amic meu i de tots, correcte, atent, servicial. Estudios, erudit, amic de tot lo consagrat. Estima Mn. Alcover i Mn. Costa; del primer, pens que fou condeixeble. Se cartetjava amb Mn. Jaume Bofarull, de Tarragona, i amb Mn. Bover, en el qual creia. No sent absolutament el catalanisme, però no el molesta que els altres el sentin. Té afició als classics castellans (fins a Pereda), a la Bibliografia, a l'Arqueologia, a l'Apologètica i a la Filosofia de Seminari i al periodisme catòlic. Sab francès (cosa que no passa a tots els canonges). Es home de títols i de diplomes, corresponent de la R. A. de l'Historia, individuú de la Junta de l'Arqueològica Lulliana, de la Comissió editora de R. Lull (el Doctor Arcangélico), etc. etc. Un erudit, per dir-ho amb un mot; i, més exactament un erudito.

L'any 1913 manté la col·laboració periodística als setmanaris mallorquins «Ca Nostra», on escriu amb el pseudònim d'Iv¹⁰¹ i a més envia original d'altres, com per exemple Carner,¹⁰² i «Sóller», on a principi d'any fa balanç de la feina feta i plans per a l'any que comença. Ferrà se sent satisfet del que ha escrit i s'hi ratifica. Pensa que ha manifestat coses que no s'havien dit mai a Mallorca, a pesar que no li acaba d'agradar l'estil literari en què ho ha fet. Per al 1913, «que sía mal any pel filisteisme!», es proposa continuar, «si Deu ho vol, desparant amb bala contra'l mallorquinisme [...]» —i esmenta tots els seus enemics, que ja relacionarem més endavant¹⁰³. D'aquests articles al «Sóller» i de les disputes que provoquen, en parla sovint a Maria Antònia, com veurem a l'apartat 2.2.

A principi d'any passa a col·laborar al diari «La Ultima Hora», que no deu tenir molt bona fama perquè diu a Maria Antònia:¹⁰⁴ «Ja veu que jo tampoc pert cala, per més que tenc por de que no llegesca els meus articles a La Ultima Hora, per esser ella qui es aquesta senyora. Això no le hi perdonaría». A més, escriu algun article a «Catalunya», com explica a Maria Antònia: «Per Déu, no'm parli dels meus desdixats articles a Catalunya. Jo, entre aquest renous de Barcelona, no hi puc escriure. Començ per no pensar ni sentir. Aquí un hi ha de venir cada mig any, estar-s'hi un mes i anarse'n a escriure a Lluçmajor. Això es lo que V. ha de fer».¹⁰⁵

Vet-aquí el lleial informe que vos puc dar sobre la persona de Mn. Miralles. Repeteixo que'l seu tracte es correctíssim, i més amb els estudiosos. La seva vida, -no cal dirho,- es enterament digne». (Carta de M. Ferrà a Ferran Valls Taberner: Gijón, 3-IV-13)

¹⁰¹ Aquest pseudònim correspon a Miquel Ferrà, com podem deduir d'un petit comentari de Miquel Duran a l'article d'Alanís de la Lluna *A proposit d'homes tot sols*, reproduït del «Sóller»: «Mos resta dir, que Ca Nostra ha tingut molts de col·laboradors a ne qui devem mercès per haver-nos aidat per amor a s'art; pero que la majoria d'ells s'han cansats per que una labor llarga cansa; sols n'Alanís de la Lluna, que avui se firma IV, és estat el més constant i que sempre mos ha animat juntament amb un altra col·laborador estimat». («Ca Nostra», 23-VIII-13.)

¹⁰² En efecte, comenta a Maria Antònia: «L'article d'en Carner, pensava jo enviarlo com a original de impremta a n'en Duran perquè'l reproduís a Ca Nostra. Si V. vol fer-ho en haver-lo llegit...». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 25-VIII-13.)

¹⁰³ A l'apartat 2.2.1.4.

¹⁰⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 20-III-13.

¹⁰⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 16-XI-13.

En la seva feina al davant de «Catalunya» procura obtenir col·laboracions mallorquines per a la revista. En demana a Maria Antònia¹⁰⁶ i li encomana que digui a Mn. Andreu Pont que se'n recordi també de «Catalunya».¹⁰⁷

2.1.8 TRASLLAT A BARCELONA (1913)

El 1913 Ferrà comença a exercir la seva feina com a oficial de tercer grau a la Biblioteca Universitària de Barcelona, on és traslladat per Reial Ordre de 7-VIII-13. Abans de partir de Gijón està preocupat per la persona que el substituirà de la Biblioteca i intenta que Valls Taberner indagui a Madrid quan serà i qui el substituirà a la Biblioteca de Gijón.¹⁰⁸ Finalment, pren possessió de la nova destinació el 10-VIII-13.¹⁰⁹

En aquests moments Miquel Ferrà deu passar per greus dificultats econòmiques ja que demana amb insistència el doblers que li deu la Comissió editora, uns doblers que fins llavors no havia tingut problemes a cobrar amb retard. La quantitat que li deuen, per altra part, és considerable: prop de 650 pessetes.¹¹⁰

¹⁰⁶ *Ibidem*, 5-X-13.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 16-XI-13.

¹⁰⁸ Sobretot, li interessa saber la data exacta del canvi per preparar el trasllat que pensa serà enutjós perquè té un braç malament a causa d'una caiguda. Per això desitja posar-se en contacte amb el substitut i que el trasllat es faci el més tard possible per poder estar millor del braç. (Cartes de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Gijón: 3-VII-13 i 16-VII-13). El seu amic Valls Taberner l'informa que la substituta és Àngela García Rives i que ha parlat amb el seu pare, Moisès García Muñoz, que té l'adreça de Ferrà i amb el qual es pot posar en contacte. (Carta de Ferran Valls Taberner a Miquel Ferrà: Madrid, 14-VII-13).

Ferrà li contesta que tal volta a la seva substituta l'interessi la casa on ha «viscut dos anys enterament tot sol» i li diu que «no hi ha més que una senyora viuda i alguns nens, i es gent molt honrada i neta», i que si ho trobàs discret li ho comuniqui. (Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Gijón, 16-VII-13). En aquesta mateixa carta, Ferrà dóna l'enhorabona a Valls per haver aprovat les oposicions i li diu que té un vertader disgust perquè hagin exclòs Martorell. (Per a més informació sobre les oposicions de F. Martorell, vegeu *Epistolari de Francesc Martorell i Treball de Pere Bosch Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, PPU, Barcelona, 1991, pàg. 9-10).

Quan és a Barcelona intenta posar-se en contacte amb Valls Taberner, però aquest ha partit a Tarragona, on li escriu per demanar-li referències sobre les condicions de la despesa que li volia proposar, perquè tal volta li convindria el canvi. Li envia salutacions per a Mn. Bofarull i Ferran de Querol. (Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Gijón, 2-IX-13).

Des de Barcelona escriu una postal a Mn. Alcover (10-IX-13) en la qual li diu que té una memòria infame i que per favor li torni a repetir què li costen a la Comissió el tiratge de 500 fulls perquè farà de veure impressors de Barcelona per comparar.

¹⁰⁹ Expedient personal IX-B2 de la Universitat de Barcelona. Full de serveis.

¹¹⁰ La primera informació de què disposam sobre aquest fet és d'una carta que Ferrà escriu a Mn. Alcover amb capçalera de la Biblioteca Universitària (Mn. Alcover té anotat que fou contestada dia 11-IX-13). En aquesta carta li explica que M. S. Oliver suplica que la Comissió editora envii un rebut a l'IEC de les 250 pts. que li trameté per Mn. Riber. Ferrà li fa arribar l'encàrrec i aprofita per parlar-li del que li deuen: quedaren que la Comissió li pagaria el viatge i que ell es cuidaria que l'Institut li pagàs la transcripció del Blanquerna. Però ara els de l'Institut li diran que ja han enviat a la Comissió els doblers destinats a Ramon Llull. Per això li demana que li faci arribar les 250 pts. a compte de les que li deuen.

La pròxima carta de Ferrà sobre aquest assumpte és del 22-IX-13 i es dirigeix a Miquel Ferrer, tesorero de la Comissió. Li diu que ja deu saber que fa més d'un any que té transcrit tot el Blanquerna de Munic i que quedaren amb Mn. Alcover que la Comissió l'hi pagaria amb els doblers que l'any següent rebria de l'IEC. Ferrà, però, no pot esperar perquè ha tingut despeses

No sabem si relacionats amb aquesta penúria econòmica, tindrà problemes d'aclimatació a Barcelona —ja hem vist que no li anava bé escriure-hi. Poc temps després d'arribar-hi confiarà a Maria Antònia: «Ara la desconcertaré una mica, però a V. vull confessar-le-hi més clarament que a altres. No ho diga a ca-nostra. Barcelona'm cau demunt. Hi ha estones que'm sembla re-somniar un antic malsomni. Jo, això, ho estim molt, però ho tenc d'estimar d'enfora».¹¹¹ Tal volta una petita depressió? A la carta següent, Maria Antònia li deu fer algun comentari perquè ell, després de donar-li la raó, li diu: «I encara hi pot afegir el meu gust per la quietut i per la soletat y la meva simpatía per tot lo exòtic, sobre tot per lo septentrional». Sembla més animat perquè segueix: «Me confirm de cada dia més [...] en la meva idea, que no hi ha a Espanya joventut com la de Barcelona, tan sana i de seny tan clar,—i no parl només dels intellectuals;— advertint que l'intelligència i la consciència moral d'un jove està aquí en raó directa del seu catalanisme. Els qui parlen en castellà, que abunden dins la bona societat, no valen res, si no es com sportsmans. Judic per les mostres que conec».¹¹²

En la mateixa carta li comunica que l'han encarregat de posar-la en relació amb Clementina Arderiu. La hi presenta d'aquesta manera:

« [...] jove escriptora qui fa uns versos molt ben fets i d'una gran força [...], i que la coneix, l'estima i l'admira per lo que de V. ha llegit i per lo qu'En Carner i jo li hem contat.

Ella personalment, es senzilla, simpática, deu tenir una vintena d'anys, molt intel·ligent i modesta, amb una veta prima».¹¹³

Segons J. Medina, Ferrà assistia a les reunions d'alguns escriptors joves, com J. M. de Sagarra, a l'argenteria del carrer Avinyó, on hi havia Clementina. Algunes vegades

impensades i voldria transferir el seu crèdit, 800 quartilles que pugen a 400 pts., a algú que el volgués comprar per 375. Demana a Ferrer si li trobaria comprador per aquestes accions i si ja ha rebut de Mn. Alcover l'ordre de pagament de les 250 pts. que la Comissió li ha d'abonar per despeses del viatge a París. En cas que l'hagi rebuda, li pega que ho recordi a Mn. Alcover perquè també li corr pressa. Finalment, li demana que doni aquesta quantitat al seu germà, que passarà pel Crèdit a recollir-la.

¹¹¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 5-X-13.

¹¹² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 16-XI-13.

¹¹³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 16-XI-13.

hi anaven Carner i, després de fer la coneixença de Clementina, Carles Riba i Lluís Valeri.¹¹⁴

Aquest any Miquel Ferrà torna a ser premiat als Jocs florals de Girona.¹¹⁵

¹¹⁴ Jaume MEDINA, *Carles Riba (1893-1959)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1989, 2 volums, vol I, pàg. 22-25.

¹¹⁵ Hi obté el Premi de D. Bonaventura Sabater pel poema *Idilli de l'hort del molí* i el premi Excm. Marquès de Camps per *La nit del dia de festa*. En aquest mateix Jocs Riba obté el premi de D. Bartomeu Bosch, dotat amb cinquanta pessetes. (Ibidem, pàg. 27.)

2.2 CAMPANYES PERIODÍSTIQUES (1911-1914)

En aquest apartat tractarem detalladament la tasca tal volta més important d'aquest període: escriure articles periodístics en unes «campanyes» que, a més de fer-se famoses, aconseguiran entusiasmar una sèrie de joves que, encapçalats per Ferrà, es convertiran en elements importantíssims del noucentisme a Mallorca. Els seus fruits més destacats en els anys posteriors seran, primer, la revista «La Veu de Mallorca» i el Centre Regionalista i, després, l'Associació per la Cultura de Mallorca i la revista «La Nostra Terra», que s'editarà sense interrupció durant vuit anys i que només serà eliminada per la guerra i la Dictadura del general Franco.

Les campanyes tenen com a suport les pàgines del «Sóller», «Ca Nostra» i «La Última Hora», amb una darrera fase a «La Almudaina». Ferrà, com Ors a Catalunya però molt més modestament, posarà les bases del que serà després el noucentisme mallorquí, el qual adoptarà el nom d'*Escola Mallorquina*. Tal volta aquest període és un dels més importants i fecunds de Ferrà per les seves importants repercussions dins tot el món cultural mallorquí.

Una vegada aconseguit un lloc de feina estable, Ferrà pot dedicar més temps i concentració a la funció que considera imprescindible: influir en la realitat mallorquina a través del periodisme. El fet de viure a Gijón li donarà, a més, una nova perspectiva sobre Mallorca i una tranquil·litat de la qual no havia disposat abans.

La seva tasca periodística tindrà molts de caires ja que segons ell són molts els camps que necessiten una forta i eficaç intervenció. Els articles s'ajustaran a les característiques dels diferents públics als quals s'adrecen les campanyes. Uns seran més combatius i renunciaran, en favor de l'eficàcia, àdhuc al seu equilibri noucentista; d'altres seran més reposats i reflexius; n'hi haurà de més pedagògics, etc. Ferrà pensa que així pot exercir una influència que canviï la societat a llarg termini.¹

¹ Ferrà en parla a la campanya al «Sóller»: «Amb *dos setmanaris rurals* comptava el nacionalisme a Catalunya l'any 1890! i amb l'aversion i la burla de burgesos i regionalistes mansos. Avui compta amb l'adhesió de tot el poble i amb les primeres figures de les arts, de la literatura, de les ciències, del comerç i de la política». (Miquel FERRÀ, *Elogi de la dinamita*, «Sóller», 14-IX-12, i també *Articles i assaigs*, Mallorca, 1991, pàg. 39.)

El plantejament té molt a veure amb els moments que aleshores viu el catalanisme i la Lliga Regionalista en concret. En efecte, després de l'homenatge a Prat de la Ribera de desembre de 1910, el catalanisme a poc a poc va agafant embranzida: el febrer de 1911 es reorganitza l'IEC amb la creació de la important Secció Filològica. Per altra part, l'any 1910 ja s'havia iniciat la campanya pro Mancomunitat, que intentava impulsar els plans estatalistes de Prat de la Ribera. És significatiu, en aquest sentit, l'article amb el qual Jaume Bofill i Mates estrena les seves col·laboracions polítiques i doctrinàries a «La Veu de Catalunya» el febrer d'aquest any. Ferrà deu llegir i assumir les idees que hi apareixen amb delectació. Bofill deia que «[...] el nostre catalanisme és més biològic que sistemàtic. Atreu les coses vives. [...] Potser els més fervents d'aquest culte són els poetes en l'ample sentit de la paraula, això és els creadors, els vidents, els qui posen amor a tot, als monuments arqueològics, a les novíssimes arts, a les lletres, a les institucions jurídiques, a la nostra ciutat. [...] Es clar que compten, en aquests rams, amb una tradició catalana, amb un *precognitum* qui els ullprèn, però estic seguríssim de que no ens mancaran tampoc economistes, ni filòsofs i estatistes que vegin la ciència amb humilitat, amb ironia, amb amor, amb entusiasme, amb visió poètica».²

També és significativa la força que adquireix la Joventut Nacionalista de la Lliga creada el 1907, la qual compta amb la incorporació del mateix Jaume Bofill i Mates, que n'ha redactat uns estatuts definitius que propugnen la col·laboració de tot tipus i l'extensió política fora del Principat: «La J. N. procurarà especialitzar dintre l'acció de conjunt de la Lliga Regionalista la seva actuació nacionalista d'escola i de partit polític, accentuant la disciplina tècnica i l'ample esperit de solidaritat amb els nuclis polítics més afins de Catalunya i d'Ibèria, que el progrés i la complexitat actuals del nacionalisme català exigeixen».³

Ferrà seguirà aquests consells, amb la vista posada en la societat mallorquina i en

² «La Veu de Catalunya», 17-II-10, edició del vespre, citat per Jordi CASASSAS, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Barcelona, 1980, pàg. 124.

³ «Catàleg». Manuscrits. Política-Catalunya, núm. 11, pàg. 173, citat per Jordi CASASSAS, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Barcelona, 1980, pàg. 121.

aquella joventut selecta que pot ser capaç d'escoltar el seu missatge i ser el llevat de l'ensopida massa de la joventut i la societat mallorquines de principi de segle. Amb aquestes perspectives, troba en el periodisme, i concretament en el setmanari «Sóller», un dels mitjans de difusió d'aquestes idees i d'influència en aquesta joventut mallorquina, que ha de ser educada en les innovadores i regeneracionistes idees del catalanisme, unes idees —segons Ferrà— capaces de transformar l'endarrerida societat mallorquina en una de dinàmica i al nivell d'altres països europeus. En el seu plantejament estratègic, aquesta tasca només és possible si Mallorca es mira en Catalunya, i més concretament Barcelona que, com a centre dinamitzador de cultura, ha d'infondre la saba necessària per reviscolar la dormida societat illenca.

2.2.1 CAMPANYA AL SETMANARI «SÓLLER» (1911-1915)

La campanya al setmanari «Sóller» es caracteritza per la combativitat d'un Ferrà jove que vol despertar la Mallorca dormida de la qual parlava el darrer número de «La Veu de Mallorca», en la seva primera època. S'adona de l'ensopiment de Mallorca, de la seva semblança amb una bassa d'aigües estancades que cal remoure per fer veure com són de tèrboles. Amb aquest objectiu utilitzarà un to inhabitual en els seus articles .

2.2.1.1 Motius de la campanya

Els articles de Miquel Ferrà eren fins ara més aviat reflexius i crítics envers una realitat mallorquina que no li agradava. Després del desastre de la Setmana Tràgica i del renou anticatalà i integrista que produí a Mallorca, està quasi dos anys sense escriure pràcticament cap article, llevat del que publica amb motiu del centenari de Balmes, de qui elogia, precisament, l'esperit reflexiu i constructiu.

El darrer trimestre de 1911 Ferrà es troba en unes noves circumstàncies: una feina segura i un allunyament de Mallorca que li permet veure les coses des d'enfora i li proporciona més tranquil·litat i temps. En aquestes condicions òptimes inicia el que s'ha anomenat «Campanya damunt el "Sóller"». Hem de pensar també que des de 1906 es

desplaça sovint a Barcelona i freqüenta l'Ateneu, on pot consultar la seva abundant biblioteca i llegir molts de periòdics que hi arriben diàriament, entre els quals «La Veu de Catalunya», amb un especial interès cap al *Glossari* d'Eugeni d'Ors. Les seves afinitats amb aquest personatge són cada vegada més clares, malgrat el rebuig al seu antiruralisme, declarat especialment al pròleg de *La Montanya d'Amethystes* de Guerau de Liost. Ferrà pensa que, amb el pas del temps, Ors va humanitzant el seu arbitrarisme, contraposat per a ell a l'humanisme i en el qual veu, a la primera època del *Glossari*, qualcom semblant a l'esperit individualista i sense arrels en la tradició i en la natura que impregnava el modernisme dels edificis que es construïen a l'eixample de Palma. Fixem-nos, en aquest sentit, que en la discussió que manté amb Bofill sobre ruralisme i ciutadanisme, Ferrà constata l'arbitrarisme en la torre de Vallcarca.

Tots aquests debats i consideracions hauran contribuït a la seva formació intel·lectual, política i periodística. Ara es veu en disposició d'iniciar una campanya al setmanari «Sóller» eminentment combativa.

Ja hem assenyalat que el fet d'estar lluny de Mallorca afavoreix una certa tranquil·litat que li permet ser productiu i fer per a Mallorca precisament allò que tal volta no podria fer de Mallorca estant. Ferrà explica molt bé la pau de Gijón a Maria Antònia:

«Gijon, com abans Madrid, es estat un calmant pels meus nirvis sobre escitadíssims; que estic enterament desintelectualisat, amb pau amb tothom, estimat pels estudiosos perque no maltract els lectors ni avorresc els llibres (cosa mai vista a Gijon en un bibliotecari), y dins la societat gijonesa, conegut exclusivament com un sportman (!) de poques pretensions».⁴

Des d'aquí exerceix la seva labor periodística. Escriu algun article a «La Veu de Catalunya» —un sobre la Seu de Mallorca, que ja hem comentat⁵— però la seva destinació principal és a Mallorca, on comença la campanya del «Sóller» a favor del catalanisme, el cristianisme social, el bon gust, els monuments i els paisatges de Mallorca. El 1924 recordarà la campanya amb aquestes paraules:

«Hace ya bastantes años iniciamos con Lorenzo Riber una campaña que después proseguí yo obstinadamente desde la prensa de Palma y desde el Sóller, contra un cierto mallorquinismo

⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Gijón, 23-VIII-12.

⁵ «La Veu de Catalunya», 30-XI-11, i tarja postal de Miquel Ferrà a B. Ferrà Perelló: Gijón, 6-XI-11.

filisteo y candoroso que adormecía toda inquietud ideal en el regazo de la conformidad provinciana. El contentamiento con nuestra suerte inmejorable, el entusiasmo por la bondad del clima de nuestra isla, sus bellezas naturales, su progreso, entendiendo por tal el incremento de la red tranviaria y cosas por el estilo,- venían a ser, y constituyen todavía, la fórmula de aquel mallorquinismo, amigo de lo pintoresco superficial, y del color local en cuanto sirve no más para acrecentar con una variedad los museos etnográficos.

La fórmula de nuestro patriotismo insular era, y es, la exaltación del alma histórica de Mallorca en todo lo que tienen de acordable con el ideal humano de nuestros tiempos, para hacérselo vivir más alta y profundamente. Afirmarse y superarse, podríamos decir en términos generales y esquemáticos. Esta afirmación y esta superación tienen un símbolo: la lengua rehabilitada y afinada espiritualmente.

A nuestro lado estaban la élite del pensamiento y algunos simples de espíritu a quienes aclaraba la visión su misma pureza. Declarábanse mallorquinistas según el patrón provinciano no pocas gentes de buena fe, pero que, con escaso instinto y extrañas al mundo de las ideas, nunca llegaron a comprender la nuestra, pura matemática para ellos. La división subsiste todavía».⁶

La campanya durarà fins a finals de 1914 i en aquest període Alanís de la Lluna, el seu nou pseudònim, serà un personatge central de *De l'agre de la terra*, la pàgina en català del setmanari.

Per què Ferrà tria el «Sóller» per als seus articles? Per una part, feia poc que el setmanari havia inaugurat, amb motiu del seu 25è aniversari, una pàgina en català que es titulava *De l'agre de la Terra* i el director, Joan Marquès, havia demanat col·laboració a Miquel Ferrà a través de son pare. Per l'altra, Sóller es troba en aquests moments en un punt econòmicament àlgid. És una ciutat industrial i burgesa amb ferrocarril, fàbrica de gas i electricitat, una dotzena de fàbriques de teixits, periòdic propi, contactes freqüents i directes amb Barcelona, etc. Per a Ferrà, respon al model de ciutat burgesa i dinàmica, semblant als nuclis industrials catalans, i pot ser la capital del regionalisme mallorquí. Així ho manifesta a Maria Antònia Salvà: «Sempre he cregut que Sóller era la joia més extraordinària del paisatge mallorquí. La gent, además, hi té caires excel·lents. No troba que seria una excel·lent capital del regionalisme mallorquí si hi arribava a prendre? Pot ser això és una mica utòpic; però ens costaria ben poc prendre-hi posicions i anar-hi laborant des del Sóller mateix organitzar-hi un nucli a lo Manyoc⁷, uns focs separatistes per Sant Joan, uns jocs florals pel maig... hala's moguin que volen que ho faça tot jo desde Gijón? Ningú més

⁶ «El Día», 4-VII-24. Ferrà es refereix també a la campanya que duia a terme amb Riber a «Gaceta de Mallorca», on el segon signava amb el pseudònim de *Desclergues*, i a les de «La Última Hora», «La Almudaina», etc.

⁷ Fa referència segurament al «Manyoc Regionalista» d'Alaró.

indicat que vostè per posar-se al cap d'aquesta empresa.⁸

Per altra part, el «Sóller» l'ajuda a no perdre el contacte amb Mallorca. Li diu a Maria Antònia: «Y no obstant, segueisc estimant fervorosament les coses de Catalunya y no me sent gens desarrelat de Mallorca tot lo poc que escric es pel Sóller i per Ca Nostra, i això li dirà aon tenc centrat l'esperit y el pensament».⁹ Ell creu fer una labor positiva en la qual té gran fe: «D'en tant en tant m'arriben proves de que no tota la llevor escampada cau damunt roca. Estic ben persuadit de que sins apinyassim i alçassim bandera amb entussiasme, ens en duriem una partida de joves. Ja veurà hem de fer de Sóller la nostra Covadonga».¹⁰

Si la seva causa catalanista i de defensa de monuments i paisatges no té un periòdic pot —opina— aprofitar el «Sóller»: «Es ver que a Mallorca ens falta un periòdic, jo he pensat molts de pics. Lo pitjor es que no'l tenim per peresa dels qui podrien fer-lo. Es precís al manco, que fermem caps i ens apleguem en el Sóller. Quant venga a Mallorca, que serà aquest estiu, si Déu ho vol hem de fixar un pla d'acció. A V. no li deman més que versos de tant en tant i qualche article polític».¹¹

I en aquesta tasca que ell ha començat, anima sempre els altres, a vegades, amb un reeixit sentit de l'humor: «Però també voldria que no s'oblidàs del Sóller qui ofereix al catalanisme les seves generoses planes, si és que no troba indigne de les pastores princeses de la poesia, el veinatge de soldats, qui com n'A. de la Lluna, tan rudament combaten per ella».¹²

Quant al sector en el qual pretén influir, ho especifica a Joan Rosselló: «Els articles den A. de la Ll. demunt el Sóller i La Ultima Hora (perque a La Almudaina no los volgueren), sé qu'agraden molt a sis o set atlots de 18 anys, i que irriten a unes quantes

⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: 16-VI-12.

⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 23-VIII-12.

¹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 20-III-13.

¹¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 29-VI-13. Hem trobat a l'arxiu de Ferrà un paper que ens fa pensar que el pseudònim *Pau de la Guerra* a la secció «De l'agre de la terra» del «Sóller», pugui correspondre a Maria Antònia Salvà.

¹² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, festa del Ram 1912.

persones formals. I amb això, ja don la tinta per ben emprada».¹³ En una altra carta al mateix Rosselló li expressa la seva fe que no tot està perdut:

«Ningú m'ha dit mai el seu judici respecte als meus articles. Però, coneixent-lo a V. no he mester que ningú el me diga: veus clamant en el desert, no es això?

Ho sé, conec perfectament Mallorca, ho som tot menys un cándid. Però mentres no tenga l'evidencia absoluta -iestic molt lluny de tenir-la,- de que mai s'ha de catalanisar Mallorca, faré jo tot quan estiga de la meva part per propagar el catalanisme actiu i agressiu, maldement no més me llegenden sis atlots.

Tenc la persuasió firmissima de que si els altres fessen altra tant, lograriem qualque cosa. Crec que lo dolent no es tant el terror com els treballadors, i que'l dia que'n venguen de nous, llevará fruit.

Aquí molts dels nostres s'han allargat en el jaç del pessimisme... però, no vull seguir: en faré un article pel Sóller, i consti que lo que diga no va precisament per V.»¹⁴

També confia a Miquel Duran els motius de l'elecció del «Sóller»: «Jo ja vaig escullir el Sóller expressament per poder dir-ho tot en termes ben crúus, i ademés per accentuar la significació catalanista d'aquella fulla mallorquina».¹⁵

2.2.1.2 Campanya absurda i fora de to. Ironia

El to dels articles de la campanya és agressiu, i marcadament irònic al principi, contra els filisteus, els anticatalanistes, els burgesos i tots els mallorquins curts de mires, representats en la figura del doctor Zero que comentarem més endavant. Ferrà defineix la ironia, característica dels noucentistes, com la capacitat de «caçar al vol les paradoxes, de situar-se ràpidament en tots els punts de vista, de distingir els lleons dels cans per combatre'ls adequadament, propi d'esperits complexos, "maliciosos" en cert sentit».¹⁶ És també una manera d'afinar el gust.¹⁷

Aquest to i la forma un poc «xabacana» —com diu ell— dels articles del «Sóller» li causen un cert desconhort i demana consell a Maria Antònia: «Com des d'aquí no me

¹³ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Gijón 20-06-13.

¹⁴ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Gijón 4-06-13. És realment premonitòria de l'auge del regionalisme, a partir de 1917, amb les diades de la llengua, «La Veu de Mallorca», el Centre Regionalista i els Jocs Florals de Nostra Parla.

¹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Duran: Palma, 19-VIII-13.

¹⁶ Miquel FERRÀ, *Articles i assaigs*, Mallorca, 1991, pàg. 123. A partir d'ara, en lloc dels articles del «Sóller» citarem la seva transcripció actual al llibre esmentat, per facilitar-ne la consulta.

¹⁷ Miquel FERRÀ, *El Doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 29. A partir d'ara, i també en aquest altre llibre, en lloc dels articles del «Sóller» citarem la seva transcripció actual al llibre esmentat, per facilitar-ne la consulta.

sent. Voldria que V. me digués quin so fan els meus articles en el Sóller. Es cosa de seguir o deixar-ho correr?».¹⁸ I també: «Els meus articles al Sóller no tenen altre medit que tocar el viu. En canvi de cada dia tenc més por d'incorre sovint en lo xabacà. M'equivoc? M'ho diga amb tota cruesa».¹⁹

Tramet la mateixa impressió a Joan Alcover. Quan sap que llegeix els seus articles li confessa que està confús perquè «l'estil literari no té perdó de Déu, y pot ser he sacrificat massa sovint el bon gust a la eficacia».²⁰ També en parla al mateix «Sóller»: «Ningú està més persuadit que jo de lo absurde i fora de tò d'aquesta campanya; però ja sabeu que som un decidit partidari de l'inoportunitat i de l'insolencia. Estic satisfet y me ratific en tot quant he escrit. La conciencia m'acusa únicament d'haverho fet en un estil literari que regonesc bastán infame; però al manco me pens qu'he dit algunes coses qu'encara mai s'eren dites a Mallorca; i no crec que cap lector s'haja adormit a demunt els meus articles. Podrien dir altre tant tots els periodistes d'aquesta ridícula provincia?».²¹

Finalment, explica el motiu d'aquest to a Miquel Duran referint-se a «Ca Nostra»:

«Respecte al caràcter de Ca-Nostra, vos ja sabeu el meu criteri: deixar anar els enemics y elevar el nivell moral y intel·lectual dels nostres, crec que això condueix més que res a la victoria.

Vos me direu qu'aquesta caritat no la practic jo amb els filisteus... però perdonaume l'orgull de creure que l'element catalanista a Mallorca té ja una cultura enormement superior a la dels seus adversaris y es hora ja de férsela regonèixer. Y així i tot no gastaria amb ells les armes que gast, si no vés tanta presumpció unida a tanta ignorancia. Si un Alomar o qualsevol home de vertader talent, se declarás anticatalanista, el discutiría serenament y en termes respectuosos».²²

Un exemple d'aquesta combativitat són els elogis del foc, de les bales, de la dinamita i d'un anarquisme ben entès. Vegeu aquestes paraules incendiàries: «Som destructors, destructors de coses ridícules, de coses mesquines, de coses odioses, de tot allò qu'ens fa nosa per bastir la nostra Mallorca. Anam de bon de veres, volem guerra, no jocs de esgrima. Aquesta bandereta blava amb un dau groc, l'hem de fer trinxes. A n'el qui

¹⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 14-IV-12.

¹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 23-VIII-12.

²⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Gijón, 30-XI-12.

²¹ Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 69.

²² Carta de Miquel Ferrà a Miquel Duran: Gijón, 31-VII-12.

l'arbori, li tirarem amb bala. Decantauosne, amic Tous, que nos sabria greu ferir un poeta que per pur malentès s'es posat al enfront nostre».²³ Tanmateix, la destrucció no és una finalitat en ella mateixa sinó només un mitjà per a obtenir els seus objectius, com podem veure en aquest significatiu fragment:

«Jo ja sé, això sí, que amb dinamita tota sola no se fan ferrocarrils. Amb dinamita tota sola se tomen monuments del segle XIII... Però adaptant-se massa a les circumstàncies tampoc se fan grans coses. Cal pensar que no hi ha muntanya que no sia foradable, maldament sia més dura que un cap de filisteu, que me pareix que ja és dir molt.

Els qui em coneixen saben que no sols no som jo anarquista, sinó que per mi hi ha feines més agradables que la d'esquerdar penyals. Si la faç és perquè crec que en aquest moment és lo que procedeix segons totes les regles de la bona enginyeria.

Una serra més alta que la d'Alfàbia barra el camí dels únics ideals qui poden enlairar Mallorca: una muntanya de rutines, de prevencions, d'ignorància, de mala fe i d'estupidesa. Què fer davant aquest obstacle? Doblegar-nos davant les circumstàncies i tornar arrera a poc a poc? Això, a mi personalment, no em dona la gana de fer-ho. Reblanir la roca amb vasselina? Es cosa que només se pot ocorre a qualche càndit d'aquells que eleven els emolients a la categoria de matèria sacramental, com ha dit En Joan Alcover magistralment. El meu parer és un altre: el meu parer és tirar per obrir bretxa, i qui té por dels trons que se tapi les orelles.

Que no n'obrirem mai de bretxa? Ben segur, si nos creuam de braços! Però, ell que tots els qui esperen mans plegades que la muntanya se disolga, se decidissin a començar a fer-li osques!

Concedesc que la transformació espiritual de Mallorca no és obra de quinze dies (i més val que no ho sia, perquè les obres que es fan en quinze dies, en altres quinze dies se desfan). Ara, que sia impossible per mor de les circumstàncies, és lo que està per veure. An els qui la hi creuen jo los recoman que repassin el capítol IV de *La nacionalitat catalana*, llibret d'or que cap regionalista de mitjana cultura pot desconèixer sense pecat, capítol en què son il·lustre autor En Prat de la Riba fa la història de la iniciació de la difusió del nacionalisme, en circumstàncies que no eren precisament molt favorables...».²⁴

2.2.1.3 Relació dels articles que hi escriu²⁵

Ferrà comença la campanya amb dues proses literàries però ben aviat entra en polèmica contestant i criticant alguns articles i col.laboracions de «La Almudaina». Possiblement aquestes crítiques, juntament amb l'acusació que la publicació defensava un regionalisme ben entès que, segons Ferrà, no duia enlloc, són la causa que quan a principis de 1913 decideix escriure a un diari de Palma, «La Almudaina» rebutgi els seus escrits, com ja hem vist que comentava a Joan Rosselló.

Dóna compte de les primeres crítiques al seu germà Bartomeu, després d'agrair-li

²³ Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 67.

²⁴ Miquel FERRÀ *Articles i assaigs*, Mallorca, 1991, pàg. 37-38.

²⁵ Vegeu aquests articles a Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992.

la tramesa d'unes proves: «Escolta, he romput el foc desd'el Sóller contra'l monument a Ramon Llull. Necessit que'm tengues al corrent de lo que responga La Almudaina y l'altra prempsa, si responen al meu article, que no sé quant sortirà. Envíam inmediatament un número del periòdic que s'en ocupi, a fi de que, si hi ha cas, pugja jo tornar les pilotes. Diga-hu a mon pare amb reserva».²⁶

Els articles ataquen la proposta feta pel director de «La Almudaina» d'erigir un monument a Ramon Llull amb motiu del centenari de la seva mort. Ferrà pensa que el moment espiritual de Mallorca no és el més propici per aixecar un monument a un personatge tan important com Ramon Llull i, per tant, propugna irònicament un monument a algú inferior a aquest personatge: un cacic provincià, per exemple.²⁷

Una segona polèmica és dirigeix contra una sèrie de vuit articles de «La Almudaina» que són una biografia de Costa i Llobera escrita per Gabriel Vidal. Per a Ferrà, aquests articles tenen un doble defecte: són anticatalanistes i parlen amb lleugeresa de Costa i Llobera. Després de les primeres crítiques de Ferrà, «La Almudaina» publica una nota per advertir que no comparteix alguns dels judicis de Gabriel Vidal i alhora una nota de redacció del «Sóller» manifestava que Alanís de la Lluna no considerava les inexactituds de Vidal mentides calculades sinó errors involuntaris. Per altra part, Ferrà manifesta el seu resolt propòsit de no convertir els seus articles en una polèmica, en la qual no voldria veure implicat Costa i Llobera. Tal vegada el mateix Costa li havia manifestat el seu rebuig a ser objecte de polèmiques als diaris.²⁸

Ferrà també reproduïx, en to graciós, un article de «La Aurora». Malgrat que més tard confessarà a Mn. Alcover que el publicà perquè li havia fet gràcia, sembla que hi havia també ànsies de polèmica. Seguidament, passa a fer una definició del retrat robot del seu contrincant etern, «El doctor Zero», i després es defineix a ell mateix en l'article *Jo*.

²⁶ Tarja postal de Miquel Ferrà a Bartomeu Ferrà i Juan, Gijón, 30-X-11.

²⁷ Aquesta actitud contra l'erecció de monuments es manté al llarg de la campanya i es manifesta a molts articles. Vegeu, a tall d'exemple, «Normes per fer monuments», dins Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 115, i també «Portes, claustrs, monuments i carabasses», dins Miquel FERRÀ, *Articles i assaigs*, Mallorca, 1991, pàg. 78 i seq.

²⁸ Vegeu Bartomeu TORRES GOST, *Miquel Costa y Llobera. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 452-457, i també Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 22-26 i 31-32.

Aquests articles tenen resposta d'altres articulistes i contrarèplica de Ferrà.

Josep Maria Tous i Maroto, amic de Ferrà tot i ser major que ell, entaula amb ell dues polèmiques importants, una sobre la llengua i l'altra sobre la conveniència d'erigir monuments. El director del «Sóller» aprofitarà aquestes disputes, amb rèpliques i contrarèpliques, per a la innocentada d'aquell any, consisteix en l'anunci d'un duel a la Porta de Santa Margalida entre els dos contrincants.

Un altre contrincant és Antoni Vidal Vaquer, que firma amb el pseudònim de *Leoncio*. Vidal era un carlista que havia estat director de «La Tradición» i redactor de «El Ancora», i en aquells moments escrivia a «La Almudaina», al «Correo de Mallorca» i al «Sóller». Les disputes són sobre llengua i catalanisme. També sorgeixen algunes desavinences amb Mn. Alcover per alguns dels articles escrits al «Sóller», que són contestats a «La Aurora».

Finalment, hem de parlar d'un altre contrincant, aquest per partida doble: Enrique Vives Verger, que firma amb el pseudònim de *Cirano* i és redactor en cap d'un setmanari pollencí titulat «La Prensa», el qual, entre d'altres projectes, vol construir un monument a Costa i Llobera a Pollença, iniciativa rebutjada pel mateix Costa, per Ferrà i per la Lliga d'Amics de l'Art i que no es va dur a terme. Quan es desferma la disputa sobre el torrent de Sóller, que analitzarem més endavant, Cirano hi intervé a favor del projecte de tapar-lo i Ferrà l'acusa de voler-se venjar de la seva oposició al monument a Costa.

La polèmica del torrent de Sóller —una de les que en aquells anys fa córrer més tinta als diaris, no sols de Sóller i de Mallorca sinó també de Catalunya (fins i tot hi opina gent de l'estranger)— té el seu punt culminant l'any 1914, quan l'Ajuntament de Sóller acorda tapar-lo. Ferrà, però, ja se n'havia preocupat dos anys abans. Concretament, el 12 d'octubre de 1912 publica *El Torrent*, un article en què avisa del perill i inicia una campanya en la qual no vol lluitar sol. Efectivament, el dia 1 d'octubre de 1912 demana a Maria Antònia Salvà que no li negui un favor que molts li agrairan: «A Sóller fermenta l'idea d'acabar de tapar el torrent [...]. Jo iniciï una campanya en favor de la conservació. Li deman un article de les mides que V. vulgui y la firma [...] Si els qui estimam aquestes

coses no'ns movem a temps per defensarles, tot son ho durà el dimoni... i amb quin dret ens queixarem llavors.? [...] No m'allarc més perque tenc altres cartes que escriure amb súplices semblants». Amb la mateixa finalitat escriu una tarja postal al seu germà, en la qual li diu: «Coses tan horribles com lo del torrent de Sóller no deuen passar sense la protesta de tots noltros. He escrit a molta gent, inclús a n'en Tous y a n'en Ramis. A veure si tu fas un article per La Almudaina demanant concretament a n'el "Fomento del Turismo" que hi prenga cartes com en cosa de la seva incumbencia. L'unic modo de fer eficaç una propaganda es l'insistencia contínuu. Es precís que nos sentin cada vegada que passi una cosa d'aquestes. Si no arribam a aturar-ho, sempre removem l'opinió». I acaba: «Creume, fé aviat lo que te dic i no me deixèu tot sol»²⁹

Com hem dit, la polèmica pròpiament dita té lloc durant l'any 1914 i el «Sóller» hi dedica abundant espai, a voltes més d'una pàgina, tant amb articles originals com reproduint-ne de la premsa mallorquina, catalana³⁰ i fins i tot estrangera, com el «Balears» de Buenos Aires. Fan costat a Ferrà en contra de tapar el torrent personalitats mallorquines com G. Alomar, J. Alcover, M. Sarmiento, Sebastià Miralles, Fèlix Escalas, A. Pol, J. Capó o J. Torrendell des de Buenos Aires; catalanes com A. Duran o S. Rusiñol, i també estrangeres com Francisco Bernareggi i el pintor postimpressionista parisenc Lluís Bausil. Curiosament, un article favorable a les tesis de Ferrà signat amb el pseudònim de *J. Antonio Cascabeles*, podria ser, segons Carme Bosch, un dels primers textos de Llorenç Villalonga, el qual podria escriure en col·laboració amb el seu germà.³¹ Es pronuncien en contra Enrique Vives Verger «Cirano» i Emilio Sagristà Pvre., a més d'alguns anònims moguts, segons que sembla, per interessos materials.

Miquel Ferrà no només escriu algun article i fa alguna entrevista sinó que és al darrera de tota la campanya, tant a Sóller com a Barcelona, com podem deduir d'una carta

²⁹ Tarja postal de Miquel Ferrà a Bartomeu Ferrà i Juan, Gijón, 17-X-12.

³⁰ En són exemples «La Veu de Catalunya», «El Poble Català», «La Publicitat» o «El Dia Gráfico».

³¹ En efecte, més endavant aquest pseudònim fou utilitzat per Llorenç Villalonga a «Brisas». (Carme BOSCH, «El periodisme de Llorenç i Miquel Villalonga», dins *Als Villalonga de Bearn (Homenatge de Bunyola a Llorenç i Miquel Villalonga)*, Palma, 1988, pàg. 111-112.)

que envia a Guillem Colom:

«Ja he enviat un article a La Última hora i un al Sóller. La premsa de Barcelona en parlarà també. He escrit a n'en Rusiñol, qui es a Madrid. En Riber i en S. Oliver m'han promès ocupar-se'n, etc. La Lliga d'A. de l'Art fa una instància a l'Ajuntament de Sóller.

Enviaré directament al Sóller lo que diguen els periòdics d'aquí. Tu cuida't de fer-ho reproduir.

Hauríem d'encapsalar una plana del Sóller amb lletres ben grosses: el torrent,³² i publicar-hi abaix amb lletres vistoses i espaiades per donar-li més importància els articles originals que tenguem i tot lo que surti amb firma o sense en els altres diaris. Proposa-ho al Director. Jo ja li vaig indicar qualque cosa, de fer una pàgina extraordinària.

Escolta. Envia'm tan prompte com puguis un curt article parlant del torrent descriguent d'una manera concisa i concreta (basten pocs mots) els projectes den Bernareggi. Fes-ho en català, per la Pag. Artística de la Veu si pot ser, per la de dijous qui vé.

Posa't d'acord amb en Bernareggi, enviau-me fotografies de la vista millor que tengueu del torrent i dels projectes, a fi de triar-ne alguns d'entre ells, que serveixin d'il·lustracions.

Records afectuosos als teus i a n'en Paco. Un abraç (estic cansadíssim i enfeinatíssim).³³

La carta ens assabenta de la seva activitat des de Gijón i de l'efectivitat de les seves campanyes: el seu encàrrec a Colom i al director del «Sóller» que es reproduïxin en una pàgina tots els articles que es publicaven sobre el tema es compleix.

La polèmica dura 3 mesos. S'inicia en el núm. 1399, de 17 de gener, i no es dona per acabada fins al núm. 1413, de 25 de març). El torrent no s'arriba a cobrir totalment i restarà destapat prop de 50 anys, constituint un dels paisatges més típics de la ciutat fins que el «progrés» dels anys 60 i la censura imposada pel franquisme el feren desaparèixer sota unes voltes de ciment i el convertiren en la claveguera que havia pronosticat Ferrà.

A més de participar en aquestes polèmiques, Ferrà tracta els temes més diversos: descriu els indrets que descobreix en les seves estades fora de Mallorca; anima certs projectes que li semblen interessants com el passeig Ramon Llull planificat per Bernareggi a la vora del torrent de Sóller, que mai no es va dur a terme; encoratja el jovent en la lluita en defensa de la llengua i del catalanisme; ataca el pessimisme i exalta l'obra individual; lloa el progrés però avisa dels perills que pot representar si no és controlat; parla del turisme i dels seus riscos i valora projectes urbanístics concrets, als quals de vegades aporta el seu gra d'arena. En certes ocasions copia articles o manlleva idees a autors amb les quals

³² El suratllet és doble a la carta. Aquesta plana del «Sóller» dedicada al torrent arribà a aparèixer i alguna vegada l'escrit fou fins i tot més llarg.

³³ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 23-I-24.

se sent identificat, com és el cas d'Eugeni d'Ors (Xènius) i Ganivet. També publica les seves provatures en el camp de la versificació i de la traducció, encara que rebutjarà moltes d'aquestes composicions a l'hora de fer un recull més seriós en forma de llibre.

Finalment, l'any 1914 donarà la seva opinió referent a les actituds de certs clergues davant la Gran Guerra i amb un article de comiat deixarà, de moment, la col·laboració al «Sóller» per iniciar-ne una de nova a «La Almudaina». Un any abans també havia començat a escriure articles a «La Última Hora» que naturalment havien de ser en castellà. En reproduïx alguns, talment, al «Sóller».

Alanís de la Lluna arriba a ser, en aquests anys, un personatge central al setmanari, de tal manera que molts dels altres articles que apareixen a la secció *De l'agre de la terra* hi fan referència —alguns s'hi dediquen completament, tant per alabar-lo com per criticar-lo. Vegem ara, més detalladament, les idees que Alanís defensava als seus articles.

2.2.1.4 El blanc de les crítiques: La societat mallorquina. El doctor Zero

La societat en què viu Ferrà quan és a Mallorca és molt lluny de satisfer els seus ideals ètics, estètics, polítics i socials. La burgesia mallorquina es va enriquant i substitueix gradualment el caciquisme de l'aristocràcia terratinent, però, a diferència de la catalana, no té en absolut esperit nacionalista. No inverteix part dels doblers que guanya en monuments o obres arquitectòniques que la representin o representin un esperit nacionalista, sinó en la destrucció d'elements tradicionals, que ell estima, per bastir edificis modernistes, mancats segons Ferrà d'esperit nacional perquè la burgesia que els fa construir no en té. Palma, a més, és una societat provinciana, tancada i hipòcrita —recordem *Miss Giacomini* de Miquel Villalonga—, que recorre a la religió per amagar la baixesa de la gent que es diu culta, de classe bona i religiosa. Per altra part, els joves no tenen ideals, estan castellanitzats i, en el millor dels casos, pertanyen al que Ferrà anomenava una *Juventud* que intenta matar el temps així com pot, com per exemple organitzant campanyes benèfiques a favor del que sigui. Alguna d'aquestes campanyes consistia a celebrar alguna cursa de braus o imitar-ne als seus locals socials.

De Gijón estant, Ferrà contempla aquesta societat i s'adona que no té cap dels seus ideals, encarnats en el catalanisme que ell propugna, sinó que és tan provinciana i caciquil com qualsevol altra societat espanyola. Per això decideix actuar-hi, malgrat estar-ne geogràficament enfora, a través del «Sóller».

En els primers articles d'aquesta campanya defineix el seu enemic i què hi combat. A *El doctor Zero* el descriu dient que «és missè, metje, capellà, burguès, de la mitja noblesa... Viu a Palma».³⁴ També explica que és curt d'horitzons intel·lectuals i les seves idees són «d'una meravellosa fixesa, son segures, netes i destacades». Per a ell, «Deu es Deu i D. Toni Maura el seu profeta. (En La Cierva, l'àngel exterminador providencial que necessitava Espanya). [...] En G. Alomar un loco. N'Alanís de la Lluna, un exaltat de igual fusta que el Vicari General».³⁵ El Doctor Zero, per altra part, té també dos enemics eterns que són el catalanisme i el catolicisme social, dues idees centrals en el pensament de Ferrà.

A través d'altres articles va precisant aspectes d'aquesta personalitat, com el periodisme retòric i buit «qui s'usa»³⁶ i la seva «repugnància a la paya insubstancial dels diaris de tota casta».³⁷ Més endavant identifica l'enemic amb la burgesia perquè falsifica «la religió, la patria, la política, l'art, la ciència, i totes les coses nobles de la vida»³⁸ i l'ataca amb paraules francament incendiàries, sense parar esment a la seva relació amb els esdeveniments tràgics viscuts feia uns anys: «¡Oh, i quina setmana trágica faríem el día que fóssem massa! Tot l'*ensanche* cremaria, ¡ben segur! amb bocins dels pedriços de la Rambla faríem miques els *hiverneros* modernistes; atuparíem els filistèus pels carrers amb les paumes dels fasserets del passeig de Sagrera, arrencats *de cuajo*; i los faríem reedificar les

³⁴ Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 33.

³⁵ *Ibidem*, pàg. 33 i 34.

³⁶ *Ibidem*, pàg. 39.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Diu concretament: «Els burgesos: ve't-aquí l'enemic. ¡Tan *personas* que pareixien en temps primer! Però ara la democràcia'ls ha podrits, i ells podreixen i falsifiquen la religió, la patria, la política, l'art, la ciència, i totes les coses nobles de la vida. ¡Abaix, d'una vegada, ells i tot el seu filisteisme! Sí senyor, hi ha qu'excitar contra ells *els grupos*». (*Ibidem*, pàg. 103.)

murades, amb les propies mans i pedra per pedra, com uns esclaus egipcis». ³⁹ Malgrat tot, reconeix que és un ideal remot i, «sense perjudici d'inculcar-lo a les generacions que muntin, perquè els grans ideals i els bells desitjos son sempre feconds, farém de moment una obra modesta i menos brillant si bé no menos sòlida». ⁴⁰

En la resposta a un escrit d'Ivon (Joan Capó), que el convidava a tenir en compte la realitat, ataca el filisteisme, sobretot en la joventut mallorquina. Li diu a Ivon: «¿I a ne què me convidaves, amic Ivon? A veure d'aprop *la realitat*, amb els seus filisteus espessos i satisfets qui campen per tot; amb la seva joventut, estol irrisori d'*avortons*, qu'amb el cervell de tots plegats no n'ompliríem ni mitja closca de nou; amb els seus excèptics de vint anys, repulsius i llastimosos, qui oculten darrera una senil mitja rialla la doble impotència del cor i de l'enteniment envers tota cosa alta; amb els seus esperits fluixos i afamellats qui's deixen véncer per l'ambient com les dònes fàcils, o s'entreguen a l'inacció covarda amb excusa d'inmorals pessimismes...?». ⁴¹

La campanya, de fet, lluita a molts de fronts, i especialment contra el provincianisme i «mallorquinisme, contra'ls burguesos, la premsa sensata, contra l'Ajuntament de Palma, contra'ls palmesans (la gent mes infecta que hi ha a la terra), contra totes les *Juventudes*, contra'l Progrés, contra tot projecte de monument que se presenti; i d'una manera especial, contra les fatxades del *ensanche*, contra'ls arquitectes que no han vist mai ni el forro del "Charles Blanc", i contra'ls grassos propietaris qui darrera les serpentines de fusta dels seus agres hivernereros pintats horriblement de morat i vert, contemplen satisfets el derribo de les murades». ⁴²

Declara també la guerra a unes quantes institucions —Juventud Conservadora, Defensa Social, la Veda, la Peña, el Círculo Liberal...— , a la manca d'horitzons intel·lectuals, al provincianisme, al dogmatisme (idees netes, fixes, segures, destacades),

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, pàg. 104.

⁴¹ *Ibidem*, pàg. 110.

⁴² *Ibidem*, pàg. 69-70.

als qui distingeixen entre mallorquí i català, als qui escriuen en castellà perquè els mallorquins els entenguin millor, a les petites realitats, a la destrucció sistemàtica de les coses velles per fer-ne de noves, al turisme com a cultiu exclusiu, a les circumstàncies, rutines, prevencions, ignorància, mala fe, estupidesa,⁴³ a la mesquinesa de les tanques dels burgesos, a la *Palma joven*, a la vulgaritat d'esperit i la indigència d'idees, al pessimisme...

Les freqüents burles dels seus articles no es dirigeixen gairebé mai contra persones sinó contra les coses, o més ben dit les etiquetes, seguint els consells de Balmes que un dia havia transcrit a la revista «Ca Nostra»:

«Jo no me burl "de qui s'esforsa a fer lo que pot per treballar a la vinya de Deu, proporcionant al poble lectures aon no puga pendre escàndol y que l'inclin al be". No solament no m'en burl, sinó que té totes les meves simpaties sempre que s'inspiri de bon-de-veres en l'esperit de l'Evangeli.

Lo que hi ha es que, per lo mateix que respect fondíssimament el contingut de les coses, m'en ric un poc de les etiquetes i dels gèneros averiats que devegades encubreixen».⁴⁴

Com a conclusió, podem dir que Ferrà combat el filisteisme del Dr. Zero, la burgesia ciutadana i les seves obres, els diaris ciutadans i l'embrutida joventut que habita Palma; en una paraula, la reaccionària i endarrerida societat mallorquina.

2.2.1.5 La pròpia posició: Catolicisme social i catalanisme

A petició dels amics, Ferrà es defineix a ell mateix. Catòlic convençut, situa el cristianisme en primer lloc.⁴⁵ El respecte a allò sagrat és, per a ell, senyar-se amb aigua beneïda però no utilitzar-la per a tot. Aquest plantejament denota ja una clara separació entre el món religiós i el civil, entre l'Església i l'Estat.

És partidari «de que tothom menji a proporció de lo que treballi, s'eduqui, vaji net i visca amb tota decència. Si per arribar a n'això, s'imposen alguns canvis de pis amb el trastorn consiguient, què hi farem? Procurar que's fassin amb modos i sense malmetre els

⁴³ Mique FERRÀ, *Articles i assaigs*, Mallorca, 1991, pàg. 38.

⁴⁴ *Ibidem*, pàg. 40.

⁴⁵ Pot ser significatiu el fet que es declari cristià i no catòlic.

mobles, trob qu'es lo que convé a tots».⁴⁶ És a dir, combina unes tesis idealment socialistes amb uns procediments conservadors, contraris a qualsevol trasbals revolucionari. Ferrà no fa una anàlisi profunda i realista del panorama social mallorquí sinó una simple declaració de principis.

Proclama la seva afiliació nacionalista ben clarament i sense ambigüitats. És catalanista «així, tal com sona, amb totes les lletres i amb C majúscula. No regionalista ben entés i esfumat, amb atenuants i distingos, sinó *catalanista*, es a dir, partidari de la reconstrucció de Catalunya com a nació, i de la integració de Mallorca dins un Estat català amb Barcelona per *centre* i capital. [...] Això sí, me mereix tots els respectes i tots els honors de la beligerancia l'idea d'aquells que aspiren a l'abolició del català i del mallorquí i a l'assimilació completa del nostre poble al reste d'Espanya, es a dir a la seva absorció pels pobles de llengua castellana. Això crec jo que mai ha de venir, però trob lògic i respectable que ho desitjin els qui no senten ni estimen la cultura catalana. Ara lo que vos confés que no entenc es allò d'aquells mallorquins qui, en castellà, se senten conjuntament anticatalans i *regionalistas como el que más*».⁴⁷ I segueix:

«Emperò el meu nacionalisme no es separatisme, no vos malentengueu. Separatista no hu som, ni d'Espanya, ni de Suecia, ni de la planeta Marte. Al contrari, estic per l'unió de tots els mallorquins dins Mallorca; de tots els mallorquins, rossellonesos, catalans i valencians (si en volen esser) a dins Catalunya; de tots els pobles espanyols a dins Espanya; de tots el pobles llatins dins una confederació llatina; de tots els pobles del mon dins una confederació universal, amb el desarme, la fraternitat y la felicitat del paradís a ne qu'aspiren els socialistes, i jo amb ells de tot cor.

Direu que m'en vaig pels niguls, però no podreu dir que sien tots els escolans del Doctor Zero que tenguen uns ideals polítics de tanta elevació i amplaria.

Finalment, reis tant com voldreu, però com a cert personatge de Marck Twain, si'm donaven a triar entre un misteri i una panada, pot ser triaria el misteri. A Sóller hi solec venir per veure'ls tarongers més aviat que per menjar taronges, i no es que no m'agradin. Crec que l'esperit val més que la carn, i la Poesía, l'Art, la Cultura... me parlen més al cor que la Agricultura, la Industria, el Comercio, el Crédito Balear, la Isleña Marítima i fins i tot el Banco de Sóller. No per això deix de comprendre la bondat i la utilitat d'aquestes coses, i les aprecii i respect sempre que no se menjin les primeres».

Aquestes paraules reflecteixen el seu menyspreu per la burgesia ciutadana, representada per aquests noms escrits en majúscules i en castellà. El que critica però és la

⁴⁶ Miquel FERRÀ, *Articles i assaigs*, Mallorca, 1991, pàg. 36.

⁴⁷ *Ibidem*, pàg. 37.

manca de suport cultural i nacional que pateixen, el seu caràcter importat i provincià. Per altra part, Ferrà no és contrari al progrés ni a les coses materials, amb la condició que no es mengin les altres. Per tot això combat el mallorquinisme:

«Ja quedarem, amb en Tous per testimoni, qu'era precis abans que tot esvair el mallorquinisme, vull dir el mallorquinisme ben entès, qu'es aquell qui's simbolisa per un pagès descomunal vestit a l'ample, qui aixecat demunt una locomotora, toca la *Marcha Real* amb unes xeremies.

Hi ha qu'esterminar tal *mónstruo* a tota costa».⁴⁸

Però no tot ha de ser cosa negativa, Miquel Ferrà vol substituir el símbol del mallorquinisme dels burgesos i filisteus, pel seu mallorquinisme noucentista. Per això, canviaran el pagès: «I en el seu lloc, instituirém el símbol del nostre mallorquinisme, que será qualche cosa més que un garrot vestit: será una deesa de marbre, germana de les de Grecia,⁴⁹ ostentant, —no precisament el gipó i el rebosillo,— sino la cadencia, el ritme, la gracia essencial del còs de nostres pageses».⁵⁰

Ferrà considera important proclamar el seu catalanisme als quatre vents i no amagar-lo: «Jo he tengut sempre costum, quant me som trobat dins terres no catalanes, de guardar un gran i sincer respecte als ideals patriòtics de tothom, fossin quins fossin, però mai he dissimulat els meus. Sempre que la conversacio ho haja reclamat naturalment, me som dit catalanista. [...] En canvi dona gust veure com la gent intelligent de per tot arreu *cae en la cuenta* de lo què es i de la raó d'esser del catalanisme, apenes los esplicau la cosa en quatre mots clars y crús».⁵¹

Finalment, el catalanisme és la seva esperança de regeneració no només de Catalunya sinó d'Espanya mateix, de tal manera que —pronostica— si el catalanisme no ve a través de Catalunya ho farà a través d'Espanya, que no se'n podrà escapolar si vol tirar endavant. Ho prediu amb optimisme: «Guanyarem, teniuho per cert, [...]. A Espanya

⁴⁸ *Ibidem*, pàg. 81.

⁴⁹ Aquesta simbologia femenina era la utilitzada per Eugeni d'Ors a *La Ben Plantada*, Maragall a *Nausica* i Carner a *La malvestat d'Oriana*. El model es corresponia també amb el de Barres a *Le jardin de Bérénice* i tenia els seus antecedents en l'Ifigènia de Goethe o la Beatriu del Dant.

⁵⁰ Miquel FERRÀ, *Articles i assaigs*, Mallorca, 1991, pàg. 81-82.

⁵¹ *Ibidem*, pàg. 105.

veurem esfondrarse aviat una partida de coses. Lo qu'es diu Madrit, com a centre director, farà uy estrepitosament si no arriba prompte a totes les esferes polítiques í socials la jove corrent de renovació i de cultura que ja s'hi es iniciada. Si hi arriba, i Deu vulga que sia així, irradiarà per tota Espanya: i tot lo que sía cultura, a Mallorca, se convertirà fatalment en catalanisme. En tot cas trionfarà el moviment polític i cultural de Catalunya, i els nostres mallorquinistes castellanencs en beuran tant si volen com si no volen».⁵²

Per acabar, hem d'esmentar encara que en els seus escrits Ferrà accepta i agraeix les crítiques que li puguin fer.⁵³

2.2.1.6 Rebuig del pessimisme i de la passivitat

Davant l'aferrissat anticatalanisme mallorquí del Doctor Zero, Ferrà recomana un optimisme relatiu, basat en el mateix anticatalanisme i els seus atacs furibunds. Si el catalanisme fos realment mort a Mallorca —argumenta— ningú es prendria la molèstia d'atacar-lo i com que el combaten amb molta energia, deu estar viu i ser perillós.

En la seva batalla —explica—, n'hi ha que l'animen —«Bé! pega fort! tu hi has posat el dit»—. ⁵⁴ però d'altres es deixen arrossegar pel pessimisme absolut del qual parlàvem: «Alanís, vas tort, perts el temps; tu no coneixes el país; aquí no hi ha res de lo que'ns havíem figurat; si vols fer per Mallorca lo que cal, fé com jo, cantali un gori-gori en foraster, qu'está ben morta i podrida, i no sirás tu qui la resuciti».⁵⁵

El seu optimisme es fonamenta també en el fet que l'elit intel·lectual de Mallorca ha treballat des del principi en la Renaixença catalana. De Mallorca han partit iniciatives com les de Marian Aguiló, poetes com Costa i Alcover, la Capella de Manacor i la «Gaceta de Mallorca», com a exemple de reconciliació de la premsa catòlica amb els ideals moderns; el bisbe Campins manté la renovació de l'art religiós i, quan sembla que tot

⁵² Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 67.

⁵³ *Ibidem*, pàg. 40.

⁵⁴ *Ibidem*, pàg. 53.

⁵⁵ *Ibidem*.

s'apaga, apareix un Ribera que ho torna il·luminar. Tot això —afirma Ferrà— obeeix a un corrent d'esperit que no es pot esvaïr fins que no s'esvaeixi el de Catalunya i que recorr tota l'autèntica joventut de Mallorca com un foc colgat. La prova n'és, per a ell, que tres col·laboradors del «Sóller» (amb pseudònim) han sortit sense posar-se d'acord en defensa de la llengua catalana.

I continua: «Malgrat el temps que correm y el triomf de la Bestia, qui engreixa de cada dia a n'els nostres ulls, no don per perduda tota la llevar escampada. Jo dic en el vent les meves paraules, però estic segur que no manca qui les recull».⁵⁶

Com a resposta a l'article de Joan Capó, de to realista i pessimista, Ferrà manifesta que:

«L'imperi de la Bestia es universal: i amb el mateix dret amb que nosaltres ens eximíssim de la lluita, se'n podrien eximir els idealistes de tot el món, amb lo qual el món tornaria a la barbarie lument.

Lluitar es doncs un dever, un *imperativo categórico*, (a tú que t'agrada tant Kant traduït en castellà). No insistesc sobre aquest punt, perquè massa desperta tens la consciència, i massa coincidim.

¿I l'èxit? L'èxit ha de venir després. Es precis que les llevors se perdin devall terra, i germinin i cresquin i fructifiquin: i això no es cosa d'uns quants dies. Jo només sé que lo que culli cadascú serà exactament proporcionat a lo que sembri.

I dic cadascú, perquè jo crec no més en la obra individual. Les col·lectivitats mateixes no fan res quant l'obra individual no les anima. Es ver qu'es mal trobar-se tots sols, però s'ha de sobre treballar tot sol i a les fosques com els miners qui van minant...

Lo que cal es desvetlar ben bé en nosaltres el sentit de la responsabilitat; que cadascú col·labori en lo que pugui amb l'esperit de qui compleix una concreta obligació personal. I que cadascú's dirigeixi tot dret a n'aquell lloc desde aon se senti capaç de fer obra més profitosa. I si som sis, sis; i si som tres, tres. I res més. I que ningú s'escusi amb l'inacció dels altres.

El foc es a vegades mal d'encendre, però duquem-hi llenya mentrestant, que si no prèn de moment, ja vendran ratxes de fora qu'arboraran quant ningú s'ho pensi la foguera aon han de cremar tantes coses, com diu un companyó nostre dels qui atfen».⁵⁷

Finalment, explica la indecència i la immoralitat del pessimisme.

«El pessimisme es sovint una cosa purament parològica, que se cura amb dutxes, amb unes píldores o amb uns dies de viatge. [...] L'home pessimista té dos devers rigorosos: primer, curar d'aquest mal lo més prest que pugui; segon, no encomenar-lo a n'els altres.

Ningú está lliure d'un momentani descorajament [...] Però allargar-se a la vista de tothom i per a sempre en el jaç del pessimisme es propi de gents sense ètica ni estètica. I lo qui es un jove, seria imperdonable.

Fa vint anys, (qu'estava de moda dur xalina i viure *la vie en noir*), encara això's podia permetre a n'els poetes i a condició no més de que fessin uns versos formidables. Però avui, en

⁵⁶ *Ibidem*, pàg. 69.

⁵⁷ *Ibidem*, pàg. 110-111.

aquests temps de boi-scouts i de gimnasia sueca, i de gimnasia rítmica, el pessimisme sistemàtic es d'un malgust horrible i *demodé*.

I altament immoral. Perque també cal observar que no sempre es tot malaltia lo que'ns ajèu en el pessimisme. Hi entra sovint un tant per cent considerable d'egoisme, de peresa i de llamentable ausencia del sentit de responsabilitat».⁵⁸

L'article és una crítica a les idees modernistes anteriors i una afirmació de les noucentistes exposades per Eugeni d'Ors al *Glossari*, algunes de les quals adapta a la societat mallorquina. En efecte, com que sap que un dels seus defectes és la indolència clama contra el pessimisme i la peresa.

2.2.1.7 La lluita contra l'ambient i el valor de la labor individual

Ferrà segueix les normes arbitràries d'Eugeni d'Ors i pensa que s'ha de lluitar contra els fatalismes. En aquest sentit, dóna la consigna als seus amics de lluitar contra l'ambient, el qual —explica— es forma amb els pensaments, paraules, obres, omissions i tirs de la gent. Afirma també que hom ha passat massa temps en lamentacions i no s'han d'esperar fets extraordinaris, s'han de rebutjar els fatalismes i les actituds de descorajament que no duen enlloc. Tothom —exposa— ha de treballar amb el cap ben alt pensant que l'èxit depèn només d'ell i si el pessimisme du a la inacció i l'optimisme a treballar, hi ha el deure de ser optimista. Els qui no puguin ajudar en altra cosa, que ho facin amb la seva fe i el seu entusiasme en contra dels filisteus. I segueix: «Cal inaugurar un nou període del nostre renaixement. Fou el primer d'anyorances, d'ensomnis i d'illusions. El segon es estat de desengany i de descoratjament. Però aquest d'ara ha d'esser d'acció tranquil·la i obstinada. Conquistar pam a pam Mallorca es la tasca senyalada a'n els joves que estan per arribar».⁵⁹

L'article *Més sobre l'ambient*⁶⁰ és una glosa d'Ors sobre aquest tema. Ferrà insisteix en el que s'ha dit fins ara.

A un altre dels possibles factors de la inacció: constituir una minoria i, per això,

⁵⁸ *Ibidem*, pàg. 117-118.

⁵⁹ *Ibidem*, pàg. 92. És curiosa la qualificació d'etapa de «desengany i de descoratjament» que atribueix al modernisme.

⁶⁰ *Ibidem*, pàg. 107.

trobar-se sols, hi contraposa el punt de vista següent: «Som pocs? Millor! Les coses, no les fan les majoríes gregaries. Les fan les minoríes intel·ligents, actives i cohesionades. La multitud segueix prest o tart aquells que li parlen amb fè, no els qui murmuren pels reconcs que tot anirà malament».⁶¹

Encara que totes aquestes coses són «tan difícils a voltes en aquesta Illa de la Calma, aon el qui's proposa qualque cosa ha de sentir contínuament dels desenfainats que podrián ajudarli: Deixahu anar, tan mateix no farás rès!»,⁶² no es desanima perquè té exemples positius:

«Ai, no farem rès? Vosaltres sou qui no fareu rès,- a no ser badais d'avorriment.

Además mirau enfora i veureu els horitzons qu'están de clars. La Mancomunitat Catalana, que val tant com dir Catalunya amb personalitat oficial reconeguda, será molt prompte un fet. De cada día irradiara amb més força demunt Mallorca el foco cultural de Barcelona. Que veis cap jove de valer avui, per casualitat, refractari al catalanisme? Digaume si un estudiant mallorquí sap el francès, si estudia qualque cosa més que'ls llibres de texte, si té afició a la música, a la literatura, a les belles arts; i jo vos diré tot d'una si es catalanista. I ja veureu, ja veureu, d'aquí a uns quants anys, quant l'Universitat de Barcelona sía lo qu'ha d'esser, quina joventut ens enviará!

Justament de Madrit, esperam dins breu temps excellents reforços. La gent que tenim allá está molt animada, i alguns se preparen a anar a Alemanya abans de tornar a Mallorca, a estudiar procediments per combatre el filisteíisme».⁶³

Una altra de les postures que condueix a la inacció és pensar que ja ho faran els altres i, com que un hom es tot sol ja no pot fer res. Ferrà hi respon amb aquestes paraules:

«Ara no sé si era en Gaudí o un capellà, que'm deia una vegada: "Hi ha que desenganyar-se; les coses les fan els homes, no les fan les *comissions*..." Jo encara m'atreviria a dir més: les coses les fan *els homes tots sols*, i lo que no ho fa un home tot sol, no ho fan deù. Perquè allá on n'hi ha deù, cada qual se refia dels altres nòu, o espera l'hora, -que mai arriba, - de posar-se acorde amb ells.

¿Vol dir que no convé que ens uniguem? ¡I tant com convé! Però a condició de seguir treballant tots sols com si no hi hagués ningú pús en el món i tot dependís exclusivament del nostre treball personal. Jo ho esper tot d'un aplec, però d'un aplec d'*homes tot sols*. ¿M'enteneu?»⁶⁴

Aprofita aquesta mateixa idea a l'article *A propòsit d'homes tots sols*⁶⁵ per fer un

⁶¹ *Ibidem*, pàg. 93.

⁶² *Ibidem*, pàg. 93.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*, pàg. 104.

⁶⁵ *Ibidem*, pàg. 119.

elogi del seu amic d'Inca Miquel Duran.

2.2.1.8 Crida a la joventut

Miquel Ferrà està carregat d'esperança en el futur. Creu que, en contrast amb la corrompuda i indolent joventut ciutadana, una minoria de joves tenen inquietuds i, per tant, confia poder formar-los mitjançant la seva campanya, ja que són l'esperança del demà.

Així, torna a ressorgir el seu tarannà pedagògic i es permet donar alguns consells a la joventut universitària en un article que ve a ser programàtic i que titula *Carta a un futur leader*.⁶⁶ Davant el que considera un desastrós sistema universitari, explica què «un bon estudiant que vulga aprofitar el temps ha de fer tres parts del any: 1^a -Vacaciones: lectures literàries, (Homer i Dant i el *Faust*... i tot lo demás es periodisme). 2^a -D'Octubre a Mars: venga Filosofia i Ciència amb C mayúscula, del ram que un haja triat. 3^a -De Pascua a Juny: assignatures, i versos a s'atleta, perquè no tot s'ia paya i perquè'ls arbres treuen fulla».⁶⁷ I continua aconsellant el futur líder:

«Si tu ho fas així, i además segueixes cultivant aquesta llavor d'anarquia que mai convé que s'estingisca dins un homo, veurás que't farás d'amunt.

Interpretes exactament les meves idèes. ¡fora pessimismes! A treballar lo que's puga i a salvar lo que es puga bonament. No hi ha que ferse l'il·lusió de transformar el país en quinze dies. La qüestió es agruparnos i anarnos acostumant a l'intervenció sistemàtica. Amb el temps, d'això en sortirà qualque cosa. I si no'n sortia res, -tot serán mérits per l'altra vida. Pels bons cristians, res se perd.

La plebe, aquesta plebe de la qual formen part avui tants de *senyós de bona casa*, usurpa a l'aristocràcia el govern de la Ciutat, (i amb aquesta paraula vull dir qualque cosa més que *la administración del municipio*), i fa la vida impossible a les persones decents fóra de les torres de marfil. Cal anar decididament i per tots els camins a la reconquesta. [...] Fet un prestigi. L'altesa i amplitud d'idèes, el patriotisme sense llautó, la moral i la cultura, podria ésser que te fessen a estones una mica de nosa per arribar a adquirirlo, però a la llarga te servirán. Además, creu qu'allà aon hi arriba un mequetrefe, hi arriba una persona de talent quant s'ho proposa. I els moltons se desbanden quant no hi ha pastor ni passa-xot, però ells son fets per caminar belant davant un homo. Aparella't, perquè no passaran molts d'anys antes que vejem una desbandada.

Hi ha qu'afirmar l'ordre social perturbat per ferreristes i laciervistes;⁶⁸ hi ha que fer entrar la Religió una mica més endins; hi ha que imposar la Moral mediant una tancadiça de cinematògrafs i l'erecció a cada cantonada d'una Venus de Milo; hi ha que forjar una Pàtria nova i llibertarla; hi ha que fer el Progrés amb una cadena perquè no fassa més destroça; hi ha que fer d'aquest Rif burgès un poble civilisat. Vet-aquí el nostre programa.

⁶⁶ *Ibidem*, pàg. 95-97.

⁶⁷ *Ibidem*, pàg. 95.

⁶⁸ Fa referència a la polèmica suscitada pel judici i execució de Ferrer i Guàrdia a causa de la Setmana Tràgica. La Cierva era ministre del govern Maura quan es produïren els fets.

Quant un considera l'imperiosa necessitat d'aquesta obra, i llavors mira (¡benaventurats els cegos!) aquests atlots qu'avui fan de *esperanzas* per la Sala, li venen ganes d'aficarse dins una Trapa. Però tu, que tens una gran serenitat, perquè no has passat pel romanticisme com jò i en Joan Capó, i t'has nodrit de bona hora en l'ètica noucentista, t'aficaràs hardidament dins la política.

Que Ramón Lull i el Rei En Jaume t'ho paguin convertint en vara màgica el teu futur bastó de *mando*. [...]

Els progressistes diuen ¡*adelante!* Però nosaltres direm: ¡Amunt!». ⁶⁹

Som davant tot un programa noucentista i és curiosa la idea que a Joan Capó i ell mateix els falta la serenitat que tindrà el jove educat totalment en els principis noucentistes. Sens dubte, tenia els ulls posats en els joves que constituïrien la Generació del 17, la gent de «La Veu de Mallorca» i profetitzava amb deu anys d'antelació la pujada a l'alcaldia de Guillem Forteza.

Per altra part, detecta un canvi en els joves —no els fa por treballar tot sols, sense esperar els altres per posar-se a fer feina⁷⁰— i també dissenya tot un programa d'intervenció i de labor pedagògica, fent una forta crítica a la gran massa de la joventut mallorquina:

«I sobre tot ho esper tot dels qui are tenen deu anys. Creisme, apoderem-nos de tot aquell jovent que encara no es estat tarat pels vells, (a Mallorca s'es vell decrepit als 10 anys). Dins les *Juventus conservadores* i dins les *republicanes* o lo que sien,⁷¹ i dins la *Congregació Mariana*, i dins les escoles aon s'educa l'infancia, tenim les feines. Sembrem en terra verge l'amor a tota cosa alta, el respecte, la simpatia, l'entusiasme pels homes qui millor encarnen l'ideal i per tot lo que ho meresca; i ensenyem, sí senyor ensenyem a despreciar i a odiar la gran moixiganga filisteia, i a fer d'ella una burla despietada fins que s'acabi entre les rialles d'una generació nova».⁷²

Malgrat aquesta joventut corrompuda, l'esperança per a la joventut selecta és a Barcelona i en el nacionalisme:

«Però lo hermós es la simpatia, l'avidesa en que'ls esperits joves se giren enamorats cap a Barcelona al conèixer el contingut espiritual del nostre nacionalisme. I avui es una ànima religiosa i generosa qui s'asfixiava en l'aire enrarit de la moral burgesa i filisteia, i demà es un novell mestre d'escola de vocació i d'esperit exemplar, orientat a la moderna, i l'altre dia un jove temperament artístic cultivat i assedegat d'ideal nou qu'endevinant, intuïnt de sobte el tresor d'alta moral de cultura vera, de serena idealitat platònica que palpita en el fons del nostre renaixement, s'orienten

⁶⁹ Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 96-97.

⁷⁰ «[...] es de notar que'ls més joves, qui son els bons, ja no aleguen la soletat com una excusa per creuar-se de braços. Lo qui es aquest darrer es tot sol, però per això no perd cala. "Jo no descuit moment per treballar, -me diu. -Un dia fas una conversió a la nostra causa; un altre dia excit un grupo contra'ls burguesos...". (Ibidem, pàg. 103.)

⁷¹ Tal volta fa referència al fet que aquestes joventuts a vegades es deien radicals i a vegades d'unió republicana. Vegeu sobre la qüestió Pere GABRIEL, *El moviment obrer a Mallorca*, Barcelona, 1973, pàg. 66.

⁷² Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 104.

francament cap a nosaltres.

A cap d'aquests se li ocorre protestar contra'l nostre exclusivisme català. Massa veuen clar que una cosa neix de l'altra, i massa senten, devall les diferències de llengua i d'esperit patri l'amistat i la solidaritat natural de totes les ànimes joves de la península; i massa comprenen que'l triomf polític del catalanisme serà el triomf d'ells i de tot lo qu'ells estimen.

Barcelona la nueva y la futura, diu un poeta castellà. Barcelona es efectivament la capital d'una Espanya jove d'una Espanya de demà. Tot lo que a Espanya significa joventut, joventut religiosa, joventut artística, joventut política, joventut social, girará aviat entorn a Barcelona. Gracies al catalanisme, qui es avui l'impulsor més ferm de tots els ideals més purs i nobles». ⁷³

L'article *Els arquitectes de demà*⁷⁴ tracta d'un jove arquitecte mallorquí que resideix a Barcelona i vindrà a Mallorca. Després d'afirmar que de la seva joventut i talent es pot esperar tot, suggereix als pessimistes que en prenguin nota i «que diguen si tenim raó o nó per creure que'l día de demà serà millor que'l d'avui». ⁷⁵ També s'inspira en el seu admirat Xènius per proposar la intervenció possibilista d'aquests joves a partir dels partits de la Restauració, i principalment del conservador. ⁷⁶ Curiosament el 1919 no veurà amb bons ulls l'entrada de Guillem Forteza i un grup de regionalistes al partit liberal.

I per engrescar més la joventut, malgrat la misèria de la situació mallorquina, exposa que quinze anys abans Catalunya es trobava en la mateixa situació i gràcies a la joventut, que no va escoltar els pessimistes ni els crítics, el panorama ha canviat radicalment:

«Amb *dos setmanaris rurals* comptava el nacionalisme a Catalunya l'any 1890! i amb l'avèrsió i la burla de burgesos i regionalistes mansos. Avui compta amb l'adhesió de tot el poble i amb les primeres figures de les arts, de la literatura, de les ciències, del comerç i de la política. Els joves estudiants qui el propagaven entre escarnis i persecucions per la justícia, ocupen ara càrrecs com per exemple la presidència de la Diputació de Barcelona i de la presumpta Mancomunitat Catalana, des d'on organitzen magnífiques institucions culturals de fama europea qui obtenen per la nostra llengua la belligerància i la consideració d'idioma nacional en els centres més cultes de França i d'Alemanya».

⁷³ Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 105-106.

⁷⁴ *Ibidem*, pàg. 121.

⁷⁵ *Ibidem*, pàg. 122.

⁷⁶ En aquest sentit transcriu una glossa de Xènius, que Ferrà dedica a «A un president de Joventut conservadora que jo sé». El fragment de la glossa diu: «... ¿ o ès acás que aquest jove polític podria —ell amb altres— sense trencar encare els motllos i correnties del partit conservador espanyol, ans respectant-los i aparentment seguint-los, omplir-los d'una sava nova, llençant el partit per camins moderns, camins d'humanisme, d'estatisme, d'intervenció, de socialisació, de política idealista, d'infiltració d'uropeitat, de lluita per la cultura, d'imposició de les minories selectes i restauració dels antics valors aristocràtics, lluny de la perpetuació del tipu vuitcentista, burgès, "democràtic", paradoxalment «lliberal» en que semblen avui voler eternisar-lo les...» (Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 125.) Ferrà comença i acaba la cita amb punts suspensius, és només el tros que li interessa de la glossa de Xènius.

Exposa a continuació que han fet el miracle «aquells *cuatro locos separatistas* de vint anys que decidits a canviar-les se llençaren a la propaganda en termes tan vius i tan sense respecte a les coses qui no en mereixen, que no los reproduesc, perquè no vull que cap lector meu se muira del susto».⁷⁷ I acaba: «Si enlloc de fer-ho així, se fossen resignats a escriure articles en castellà llamentant-se de les circumstàncies, encara ara n'escruiuen».⁷⁸

Aquesta insistència a parlar de la joventut que s'acosta guarda un cert paralelisme amb el concepte de filia versus pàtria de Gabriel Alomar.

2.2.1.9 Actitud davant la llengua

La postura de Ferrà davant la llengua catalana és tan clara com el seu nacionalisme. Sap que no hi pot haver postures ambigües i ho expressa en un article dedicat a J. M. Tous i Maroto, que ha justificat la publicació d'un llibre de poesies en castellà en la millor comprensió per part dels mallorquins.

Considera normal que «per raons d'ofici o amb fins concrets de propaganda s'escriga en castellà demunt *La Almudaina*», un diari que «apesar de les seves simpaties pel regionalisme ben entès (qu'es el que no du en lloc) no admetria segurament una col·laboració de la nostra llengua», però «que un escriptor mallorquí se tradueca al castellà per ésser llegit a dins ca-nostre, això es un erro major».⁷⁹

En la qüestió de la llengua es mostra especialment intransigent i justifica la seva fermesa en el fet que «gracies al poc cas que han fet de la massa estòlida i de les seves censures, donantse contra vent i corrent al cultiu refinat de la nostra llengua, que avuy tenim no sols una esplèndida literatura, sino un estol entusiaste d'esperits selectes qui l'aprecien i estimen».⁸⁰

Per altra part, pensa que per augmentar el nombre d'adeptes d'una certa qualitat,

⁷⁷ Miquel FERRÀ, *Articles i assaigs*, Mallorca, 1991, pàg. 39.

⁷⁸ *Ibidem*, pàg. 40.

⁷⁹ Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 48.

⁸⁰ *Ibidem*, pàg. 48-49.

«no hem de fer altra cosa que mantenir-nos en la intransigència. Cap política d'atracció. La gent desperta no ha mester que l'atreguin; ja hi acudeix per sí sola allà on hi ha la vida».⁸¹

En aquesta línia, opina que qualsevol eclecticisme i concessió són dolents:

«Unicament les actituds decidides i sostengudes tenen la virtut de crear adeptes i prosèlits. A n'aquests jovenets qui's llamenten en castellà de l'intrusió de la llengua *oficial* en la *regional*, jo los diria: Si hi voleu posar remei a n'això, vosaltres els joves no podríts pel filisteisme polític o pseudo-sportiu, els qui estimau de veres la llengua i l'esperit de Mallorca, deixau estar les llamentacions per Jeremías [...] donauvos a una viva propaganda, y sobre tot predicau amb l'exemple, emprant exclusivament l'idioma nostre. Es precís acabar amb aquest malentès de llengua regional i llengua oficial. Les llengües regionals están cridades a desaparèixer com els calsons al ample i els carros de roda plena. El nostre llenguatge, o ha d'acabar per fer-se nacional i oficial a dins ca-nostra, o ha de morir d'una vegada substituït pel castellà, pel francès o per qualsevol altre idioma més ambiciós i expansiu. Envant o enrera! Que cadascú prenga el partit que vulga, però deixemnos estar de promiscuacions illògiques o antipatriòtiques. No es l'hora de fer concessions mentres la llengua patria visca postergada i humiliada dins ca-nostra: perque repetesc que ni tan sols se la deixa alternar amb el castellà demunt les planes de la nostra premsa diària. Un filisteisme groller l'hauria volguda confinar als usos domèstics i a les baixes frases den *Llorens mal casadís*: però els poetes l'han redimida i venjada d'aquesta abjecció, elevantla a la categoria de llengua literària. I ara els mateixos filisteus pretenen que no surti del camp de la poesia. Però això no pot ser: hi ha que seguir avensant o perdre lo conquistat. A n'els joves toca pendre una ofensiva vigorosa per durla al camp del periodisme, de la ciència, de la política, de l'ensenyansa... No ens hem de contentar amb menos qu'amb la seva sobirania absoluta».

I encara hi afegeix:

«I tot això per esperit d'amor a la llengua patria, no de despreci al castellà com vol suposar tot aquest remat de pècores ignorants que maleit si son capassos de llegir una oda de Fray Luis sense adormirse».⁸²

Per altra part planteja que la llengua catalana s'ha d'emprar sempre i davant qualsevol. Descriu l'actitud dels peninsulars que consideren una falta d'educació que es parli davant ells en la nostra llengua i una ofensa a la Pàtria que s'hi escrigui com una pintoresca manera d'entendre l'educació i el patriotisme, que contrasta amb l'actitud d'altres persones de llengua castellana, cultes i modernes, qui donen exemple als mallorquins de respecte per les coses pròpies, i cita el cas de Francisco Bello, mestre castellà que a Lluçmajor ensenyava als seus alumnes ortografia mallorquina. Encara troba

⁸¹ *Ibidem*, pàg. 49.

⁸² *Ibidem*, pàg 49-50.

més irritant, però, l'actitud de certs senyors «Isleños» de Ciutat, «pulquèrrims, ben vestits, amb el dit petit carregat d'anells, de tracte cerimoniós i madrilenyenc, que quant se tracta de persones o coses catalanes, se consideren, no's sab perquè, dispensats de les lleis més elementals de l'urbanitat».⁸³

Per demostrar les possibilitats de la llengua catalana si realment és defensada pels qui la parlen acudeix a models de l'estranger, com s'esdevé a l'article *Dun cas que passá a Bohemia*.⁸⁴

Una altra de les seves propostes perquè el català sigui realment capdavanter —una proposta de la qual avui en dia hom torna a parlar— és que s'ensenyi a totes les escoles espanyoles:

«Els espanyols no ens coneixerem mentre no ens entenguem parlant cadascú la pròpia llengua, perquè la llengua d'un poble és tota d'una peça amb la seva ànima. És un error pensar que basta amb el castellà. Amb el castellà, nosaltres els entenem a ells, però ells no ens entenen. Lo més pur, lo més fondo, lo més personal de nosaltres mateixos, lo més íntim del nostre *jo*, és intraduïble. Ningú no arribarà mai a comprendre el fons de la nostra ànima, ni de la de cap poble, sense entendre l'idioma qui l'expressa naturalment».⁸⁵

Finalment, podem constatar una defensa clara de la llengua pròpia però amb distintes matisacions als articles *Sobre la finura*, *El català, obligatori* i *Mallorquí i català*.⁸⁶

2.2.1.10 El turisme

Els plantejaments de Miquel dels S. Oliver, que en les seves campanyes a «La Almudaina» de finals de segle havia defensat el turisme com una font de riquesa per Mallorca i havia animat la construcció del Gran Hotel, se n'havien anat per terra quan la burgesia que pretenia influir li havia girat l'esquena, desinteressada per les seves propostes regeneradores i autonomistes.

Ferrà, per a qui aquesta burgesia pateix un materialisme exacerbat i una manca total

⁸³ *Ibidem*, pàg. 55.

⁸⁴ *Ibidem*, pàg. 126-127.

⁸⁵ Miquel FERRÀ *Articles i assaigs*, Mallorca, 1991, pàg. 101.

⁸⁶ Aquests tres articles es reproduïxen a Miquel FERRÀ *Articles i assaigs*, Mallorca, 1991, pàg. 99-105.

de sentit nacional, considera perillós que el turisme esdevingui l'única font de riquesa de Mallorca ja que la classe esmentada el prostituirà:

«L'excessiu increment del turisme, a un poble a on la fornal dels ideals està apagada, com és el nostre, podria degenerar en una prostitució.

Adéu virginal encant de l'ànima mallorquina el dia que Mallorca se donàs tota an això que cínicament s'anomena la indústria del foraster, o sia al vil ofici d'oferir-se en espectacle i vendre les seves gràcies a frívols gents qui no l'estimen. I llavors acabar de desfigurar-se amb anyadits i postisos adquirits amb el preu de la venta infame.

Tot això sia dit sense cap intenció de tirar l'escudella a determinada entitat la qual per altra banda conec poc. Exercir amb els forasters funcions d'hospitalitat, facilitar-los datos sobre el país, procurar que l'estància entre nosaltres los sia còmoda i agradable, educar la gent en el respecte i l'atenció an els visitants, millorar hotels i medis de comunicació, son coses que estan molt bé.

Però el turisme com a font de riquesa, sobretot com a font principal de riquesa, és una font molt tèrbola, i seria un greu perill que l'atenció de Mallorca se decantàs massa an aquesta banda».⁸⁷

Malgrat el seu idealisme, l'anàlisi resultarà profètica. Ferrà preveu el perill de la indústria turística per a Mallorca i en els anys següents insistirà en aquesta qüestió.

2.2.1.11 Estètica i idealisme

Encara que els plantejaments de Ferrà en aquesta campanya són, a nivell teòric, idealistes, no deixa al marge casos molt concrets, com per exemple el tapament del torrent de Sóller. Tanmateix, rebutja l'opinió del seu amic Joan Capó, segons el qual precisament ell, que viu tan enfora, ha de tenir en compte la realitat de Mallorca, amb aquestes paraules: «[...] vos viviu en un mon de petites realitats, -que no son precisament la Realitat,- mon amb el qual nosaltres, que vivim de cara a un ideal de bellesa pura, no volem més contacte qu'el precís per desbaratarlo».⁸⁸

Aquesta concepció de la bellesa, que li escau com a poeta, apareix més detallada a l'article *Eximpli*,⁸⁹ en el qual descriu les reaccions diverses de tres personatges, un poeta, una beata i un «calavera», davant una dona bella —recordem també la imatge femenina com a símbol del seu mallorquinisme. A vegades el seu ideal estètic es concreta en el seu acord o desacord amb diferents manifestacions artístiques. Pel que fa la pintura, ens

⁸⁷ Miquel FERRÀ *Articles i assaigs*, Mallorca, 1991, pàg. 36.

⁸⁸ Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 66-67.

⁸⁹ *Ibidem*, pàg. 131-132.

sorprèn la seva bona opinió sobre els pintors modernistes Cristòfol Pizà i Antoni Gelabert, i quant a l'arquitectura, critica el modernisme de Mallorca i d'Espanya, Benlliure, per exemple, però és capaç d'alabar obres modernistes com la façana de l'església i del banc de Sóller, fets per Joan Rubió i Bellver, a qui considera «un arquitecte que ho es de bon de veres» malgrat que faci vots perquè el banc de Sóller no en faça de petits, perquè diu que «seria blau».⁹⁰

Ferrà propugna un art senzill, bell, clàssic, pur, de noblesa versallesca, i natural; inspirat, en aquest cas, en els jardins de les possessions pintats per Rusiñol. L'art ha de tenir la naturalesa per col·laboradora. El gust, aristocratitzat, no ha de ser original ni extravagant. Per a ell, el símbol del vertader mallorquinisme seria una deessa de marbre amb la cadència, el ritme i la gràcia essencial del cos de les pageses, en un idealització semblant a la que Joan Alcover elabora a *La Serra*.

És partidari de mesclar arqueologia amb art i lloa els jardins i parcs naturals amb arbres, herba, ocells i gent que hi practica esports, sense filferros i amb caminets que fan esses per entre pedres brescades i homenets amb una regadora.

2.2.1.12 Final de la campanya

A les acaballes de 1914 tanca la campanya al «Sóller». N'explica les raons a Maria Antònia Salvà: «Ja he suspès la meva campanya per creure que bastava de campanya negativa. No vull que la mitja dotzena d'esperits joves i desperts que'm proposava influir se figurin que posant a la Picota els filisteus i riguent-nos-en un poc ja hem complit el nostre objecte».⁹¹

Al darrer article, titulat significament *Comiat*, intenta imitar el *Glossari* de Xènius i comença dient: «Estimats lectors, n'Alanís està de despedida. S'embarca el dia primer de l'any, amb un Bleuriot pilotat per Zarathoustra. Se'n dú amb ell, com el seu pilot, una àguila i una serp i una corda de saltar a juli que baratà amb paper vell (versos, manuscrits

⁹⁰ *Ibidem*, pàg. 66.

⁹¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 11-II-15.

d'arxiu, etc.)».⁹²

El contingut de l'escrit i la cita posterior de Nietzsche, ens fan deduir que ha llegit aquest autor seguint la moda d'aquell moment. A les seves memòries, J. M. de Sagarra explica que Agustí Calvet, que també era amic de Ferrà, li va parlar de la necessitat de llegir Nietzsche —li diu que «és un autor que fa mal, però aquest mal s'ha d'haver passat com la verola borda»—, i que M.S. Oliver li va refrescar la temptació de Nietzsche. Conta després que va llegir l'*Origen de la tragèdia*, *Humà massa humà*, *la genealogia de la moral*, i *Zaratoustra*, del qual va assaborir «la seva profunda poesia» i va deixar de banda «la seva quantitat infinita de fogueres ascendents i de llacs meravellosos», cosa que potser no succeí a Ferrà.⁹³ En anys posteriors, Ferrà citarà diverses vegades el filòsof alemany, pel qual sentirà una certa admiració.

En aquest comiat del setmanari, Alanís es preocupa de donar els darrers consells: «N'Alanís de la Lluna parteix aquesta vegada a astres remots d'un altre sistema planetari. No sap si tornarà ni si vos podrà escriure. De tots aquells qui l'estimen, maldement no los conega, se despedeix amb fonda recança». I hi afegeix: «I ratificant lo que fa tres anys que los predica, los diu per darrera volta: Alerta! Apreniu de voler i apreniu de obrar. Que si no adobau això depressa no vos ne temereu i s'alemany se n'ho haurà duit a Munich per instal·lar-ho embalsamat dins un museu d'etnografia. O vendrà s'inglès, i hi haurà una tribu més davall l'europeu pavelló britànic». Finalment, fa una magnífica declaració de nacionalisme que ja comentarem més endavant.

2.1.13 Conclusió

Amb aquesta campanya Ferrà defensa les seves idees de manera un tant agressiva, proclamant-les sense cap escrúpol, davant la conservadora societat illenca, en un intent d'atreure una sèrie de joves que llegeixen els seus articles entusiasmats per la seva bel·ligerància. En un parèntesi del nacionalisme, es manté actiu amb la fe que tot millorarà

⁹² Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Montserrat, 1992, pàg. 176.

⁹³ Josep Maria de SAGARRA, *Memòries*, vol. II, Barcelona, 1986, 2a edic., pàg. 257.

algun dia. Creu en l'eficàcia de la feina ben feta per cadascun i en la solidaritat de tots els qui treballen com si estiguessin sols però sumen les seves forces. Hem de destacar, finalment, el paper d'aquesta campanya com a llevat dels grups nacionalistes que apareixeran a Mallorca a partir del 1917.

2.2.2 CAMPANYA A LA REVISTA «CA NOSTRA»: ELS *PETITS ASSAIGS*

Al mateix temps que comença la campanya catalanista al «Sóller», continua col·laborant a «Ca Nostra» amb el pseudònim d'Iv. La tardor de 1911, quan ja s'ha instal·lat a Gijón, inicia una sèrie d'escrits que, amb el títol genèric de *Petits assaigs*, durarà fins el 1913. En sol escriure un cada mes i són molt diferents als del «Sóller». Hi tracta temes més pedagògics, morals, estètics, religiosos, etc., com si volgués educar els lectors en diverses qüestions.

2.2.2.1 La relació amb Miquel Duran

El contacte amb Miquel Duran no s'interromp malgrat que Ferrà estigui a Madrid o Gijón. El juny de 1911 l'intel·lectual inquer és víctima d'una salvatge agressió a causa de la seva labor periodística. Ferrà, immers aleshores en les oposicions a arxius, li transmet la seva solidaritat.⁹⁴

Dia 27 de gener de 1912 li torna a escriure i li fa saber que encara és a Palma. Duran li ha ofert la possibilitat de publicar-li un llibre de poesies i Ferrà li contesta que «acceptaria desd'ara si no fos les feines i la peresa. Veurem» i li fa un suggeriment: «Es llàstima que vos, qui teniu grans qualitats, no vos doneu més al estudi dels poetes, perquè arribaríeu a escriure coses molt belles.- En aquells sonets del Almanach de Ca-Nostra hi

⁹⁴ Li diu: «Acab de sebre que sou estat objecte d'una seuvatge agressió. No sé propiament lo que l'ha motivada, però supòs quina gent deuen ser els que son estats capassos de tal barbarie, molestats segurament pel vostre valor y la vostra honradesa exemplars de periodista.

Sumau la meua forta protesta a les moltes que haureu rebudes.»

A més, li manifesta què opina d'ell i de la seva revista: «Pens en vos més sovint de lo que vos figurau; però la meua mania de isolarme per complet quant tenc alguna feina que reclami tota la meua activitat, ha fet que passás tant de temps sense donarvos senyals de vida.[...] En haver resolt la meua situació, me recordaré dels amics millor de lo que ho he fet fins ara. Veig d'en tant en tant Ca-Nostra. Casi vos diré que no la m'envieu fins que no me fixi definitivament, perquè avui estic amb un peu fora de Madrid y no sé aon passaré l'estiu.

Escús dirvos que podeu fer de la meua protesta l'us que voldreu; [...]» (Carta de Miquel Ferrà a Miquel Duran; Madrid, 21-VI-1911.)

ha coses admirablement dites amb una noblesa petrarquesca. (Aquesta impressió no es meva tota sola)». És, un altre cop, el Ferrà que anima la gent que pot aportar quelcom al camp de la cultura en general i al de la poesia en particular. També li demana que des de la revista li faci costat en algunes de les seves defenses des del «Sóller».⁹⁵ És Ferrà impulsant i animant la gent que pot aportar, amb el seu petit gra d'arena, alguna cosa al camp de la cultura en general, i al de la poesia en particular.

2.2.2.2 Els *Petits assaigs*

De Gijón estant, Ferrà envia cada mes, com hem dit, els *Petits assaigs* a Duran, però a vegades el director de «Ca Nostra» els censura.⁹⁶ Algunes qüestions s'hi tracten al llarg de tota la campanya, que es prolonga des de finals de 1911 fins a principis de 1914.

⁹⁵ En aquest sentit i fent referència a la polèmica amb G. Vidal li diu, en el to humorístic que a vegades fa servir:

«Vos remet com original d'impremta un article infame den G. Vidal (no perque'l publiqueu, sino perque vos, qui teniu més trassa qu'en Galmés, li fassau l'autopsia que's mereix en el n^o pròxim. Convé que li piquem els dits a n'aquest avestrús: jo no hu fas a Ca-Nostra, perque com ja he dit d'ell coses famoses en el Sóller, pareixeria que no més som jo el seu inimic. Per això celebraré que vos firmèu, si en deis res.

Vos recoman que si acás, no fassau cap alusió a les seves indiscrecions sobre la vida den Costa: jo vaig haver d'aclarar un concepte demunt el Sóller, per evitar que publicás una carta en què sense dir res de mal de D. Miquel (ja sabeu que ningú en pot dir), el posava en berlina de la manera més estúpida y irrespectuosa. Evitau també les frases gruixades a lo Galmés, però vos aconsell el tò de broma qu'es l'únic apropiat.» (Carta de Miquel Ferrà a Miquel Duran: Ciutat, 27-I-12.) Com que no hem trobat a «Ca Nostra» cap article signat per Galmés i n'hi ha dos sobre aquest tema amb el pseudònim de *Verber*, al núm. 170 i al núm. 171, pensam que potser aquest pseudònim, que apareix també al «Sóller», és de Salvador Galmés. Per altra part, tornen a ser curiosos els consells de Ferrà a Duran: li indica fins i tot el to de l'article.

⁹⁶ Segons que es desprèn de la carta que li escriu el 31 de juliol de 1912, la qual palesa la clara adhesió de Ferrà a l'autoritat eclesiàstica i la finalitat dels *Petits assaigs*. També hi podem apreciar la llibertat que dóna a Duran per adaptar els seus articles, sempre que els signi ell, i també les seves indicacions sobre el que convindria publicar al setmanari i la línia que hauria de seguir:

«Benvolgut amic: pot ser féreu bé de no publicar el meu darrer article. Ignorava lo de la creuada d'Orihola y no hagués volgut que s'interpretás com una censura de les direccions dels bisbes, cosa que estava molt lluny del meu pensament. Per cert que m'agradaria veure la carta del Bisbe nostre: pensau reproduir-la?»

Comprenc que son atrevits els meus punts de vista, però crec que hi ha mals que amb l'educació del gust se combatrien, y que, sense pecar de temeraris, cal també estar alerta a fomentar excessivament l'encongiment y la covardia.

De tots modos, feis sempre y amb completa llibertat, dels meus articles l'ús que la prudencia vos dicti. El P. Cerdá me judica amb massa benevolencia, cosa que li aprecii molt.

Si creis que hi ha en el meu darrer ensaig alguna cosa que dita en altres termes puga esser oportuna, vos autorís desd'ara per modificarho com vos sembli y donarho coma cosa de redacció o amb la vostra firma. Si no, deixauho corre y no vos ne preocupeu més.

Cada dia m'admira més la vostra constancia. Gracies a vos, el mallorquí s'es fet habitual entre certs elements piadosos. Respecte al caràcter de Ca-Nostra, vos ja sabeu el meu criteri: deixar anar els enemics y elevar el nivell moral y intelectual dels nostres, crec que això condueix més que res a la victoria. [...] De tots modos, la tònica de Ca-Nostra se ressent més de monjil (ja sabeu que jo amb vos gast un llenguatge franc) que de agressiva. Tant de bò gastassen tan poc verí altres diaris catòlics! Llàstima que no'n fassau un setmanari honrat y popular que resultás bona prempsa sense dirho.

Jo per aquí camp de lo millor g. a. D. Desitj passar a Barcelona per l'Octubre, y venirvos a veure». (Carta de Miquel Ferrà a Miquel Duran: Gijón, 31-VII-12.) El número de la revistat de juliol d'aquest any no inclou l'habitual «assaig» de Ferrà.

Ferrà té ben en compte, com sempre, a quin públic es dirigeixen i, per tant, els articles tenen un to i un contingut diferents als del «Sóller» o «La Última Hora». Aleshores, «Ca Nostra» és una revista de caire popular, religiós i tradicionalista, amb uns lectors que han seguit les idees de Torras i Bages sobre el catolicisme tradicionalista lligat al catalanisme i, en conseqüència, no són tant tancats com els integristes però pateixen moltes de les pors al liberalisme característiques dels catòlics del moment. Davant aquestes pors, usen com a arma la defensa i l'atac a l'enemic, molt més que la pròpia autenticitat.

Per combatre aquesta actitud tancada, Ferrà parlarà als seus escrits de religió i de com han de respondre als catòlics davant els nous corrents liberals i laics. Com que la classe social que llegeix la revista deu ser la petita burgesia catòlica, inquera, palmesana o d'alguna altra ciutat mallorquina, un altre dels temes de Ferrà serà l'educació d'aquesta burgesia i la denúncia dels seus defectes en assumptes com la família, la moral, l'educació, les actituds polítiques o religioses, etc. Tot seguit analitzarem amb més detall com tracta Ferrà tots aquests temes.

a) Educació moral individual i familiar

Pel que fa a la moral individual, Ferrà continua propugnant, com al «Sóller», la lluita contra el pessimisme i les hores mortes, contra els moments en què la voluntat es paralitza però és un deure actuar i no deixar-se endur pel pessimisme. Així, a *Hores vives i hores mortes*⁹⁷ glosa les paraules evangèliques que la carn és dèbil i per això s'ha de tenir l'esperit sempre a punt d'actuar.

Quant a la família, rebutja principalment dos defectes que deuen ser habituals en les famílies mallorquines d'aquell temps: l'avarícia, i la peresa i malfeineria dels fills, aquesta darrer molt vinculat al que hem comentat anteriorment. A l'article *Economía*⁹⁸ critica l'avar que estalvia molt i després els fills li ho gasten tot. El fill pròdig —argumenta— és el càstig de l'avar i aquest mateix és un pròdig perquè amb la seva

⁹⁷ «Ca Nostra», núm. 162, 16-X-11, signat Iv.

⁹⁸ «Ca Nostra», núm. 163, 1-XI-11, signat Iv.

forma mesquina d'estalviar deixa perdre la riquesa. Hi oposa l'home de negocis atrevit i generós, que sol fer les grans fortunes. A vegades —reflexiona Ferrà— l'avar gasta el seu patrimoni en donar al fill un títol de misser o una mitja-carrera de gandul, quan hauria estat millor viure folgadament i aprofitar el fill en benefici de la família i d'ell mateix perquè, instruït convenientment en el que ha de saber tothom i en la professió de son pare, hauria après el costum de treballar, més moralitzador que tots els sermons de novena que escolti un desenfeinat. També hauria aconseguit —diu— «l'habilitat y el renom professional, que son una font d'ingressos segura y sobre tot ben honrada, y, per demunt tot axò, l'alegria de prosperar pel propi esforç y d'esser útil en el mon per qualche cosa, qu'es un capital que val mes que tots els doblers».

I acaba l'article amb aquestes paraules:

«Vet-aquí per quin estil, contra l'economia curta de vista dels misserables estalvis, que tan sols en circumstancies penoses y apurades es justificable, se recomana la verdadera economia, qu'es: l'art de guanyar molt y bé y de gastar generosament y amb profit.

Lo qual no s'oposa a la prudent previsió del pervenir, ni a la formació d'un fondo de reserva sempre necessari, sino unicament a la trista preocupació de supeditarho tot a la idea estreta y única de gastar poc».

Per altra part, també critica els ganduls a l'article *Els vagos*,⁹⁹ que inicia amb aquestes paraules: «Se té dels vagos una idea no sempre justa. Els vagos son sovint ànimes delicades y somnioses a ne qui la fantasía priva de concentrarse en un treball concret, del qual se cansen tot d'una». Aquests es solen formar sovint els millors propòsits que mai tenen forces per cumplir. Segueix dient que la casta més digne de compatir és la d'aquells «atlots qui prometen, qui prometen i no atenyen», allots que tenen bona disposició per tot, però queden a mitjan camí, desil·lusionats perquè no s'han sabut sotmetre a una disciplina.

En la seva crítica arriba a afirmar que «les nostres families solen ser un excelent criadero de vagos». Comenta que molts pares amenacen els seus fills que els posaran a treballar però l'amenaça, que no es compleix, s'hauria de dur a terme no com un càstig sinó com a procediment educatiu natural i senzill. Exposa que l'educació té com a finalitat ensenyar a viure, a anar tot sol, i es demana qui pot viure i bastar-se a si mateix essent fill

⁹⁹ «Ca Nostra», núm. 176, 2-III-12, signat Iv.

de casa rica —que hauríem d'envejar ben poc, postilla Ferrà— si no ha après a sometre's al treball. I continua: «Per viure noblement cal esforçarse, sacrificarse, saberse tractar a si mateix amb energia, amb duresa si'l dever ho reclama». Suggereix com a teràpia ajudar el gandul per caritat i estimació, «obligantlo per medi d'una coacció vigorosa. Sometentlo sense contemplacions a la necessitat, abans de que les circumstancies de la vida le hi sometin mes asprament. Treure'l del món pererós i transportar-lo al de les realitats materials en el qual els altres s'han mogut per ell». Per acabar, diu que el fill apte per treballar i que no treballa no hauria de ser mantingut a ca els seus pares, ja que aquests el perjudiquen acostumant-lo a viure sense fer res i el creen inepte per a la vida, cosa de la qual es penedirà el dia de demà.

Un altre dels temes de la sèrie d'articles de «Ca Nostra» és la dona. En un article amb aquest títol¹⁰⁰, manifesta que la baixa estimació de la dona és una de les taques més lletges de tota la joventut i li produeix repugnància. Critica la galanteria com a actitud hipòcrita i fa notar que se'n sol sentir dispensat el marit amb la seva esposa, se sol afeblir amb l'edat de la dona i s'oblida del tot si aquesta és de classe humil. Per això, —addueix Ferrà— no és un «atribut cavalleresc al ser mes dèbil, ni un signe de respecte amorós a la dolça companyera, ni es tan sols un homenatge pur a la bellesa ja que s'acaba amb la satisfacció d'un apetit inferior».

Ataca seguidament la impuresa de la joventut descrita i fustigada per Tolstoi, les converses que inspira una dona bella a la joventut masculina i aquells senyorets i «avensats» que es porten cortesment amb la dona jove de certa posició social però atempten sense cap escrúpol contra l'honra d'una allota pobra. I conclou l'article exposant que «ja'n podem fer d'hipòcrites cortesies per enganar y enganarnos. Mentre la dona sia considerada com a carn de plaer, desitjada, expremuda y arreconada, la florida joventut qui tal se porti amb ella mereixerà simplement els dictats d'egoista, covarda y atropelladora dels dèbils».

¹⁰⁰ *La dona*, «Ca Nostra», 15-II-13.

b) Religió

Les seves idees sobre religió no han canviat gaire, però ara s'adeqüen a les noves circumstàncies i als nous corrents europeus. En un article titulat precisament *La Religió*¹⁰¹, partint de la premissa que la inconsciència és la característica de molts catòlics, fins i tot dels més zelosos i il·lustrats, critica la religió concebuda com una arca tancada o com un tresor desconegut i la ineficàcia de l'educació religiosa. Els catòlics —diu— no haurien de protestar contra les escoles neutres ja que les seves produeixen el mateix efecte i creen la idea vaga que es té dels sacraments, la idea absurda o nul·la que es té de la litúrgia. En posa alguns exemples concrets: la llum elèctrica als temples, les *coplas* i himnes castellans d'un pèssim gust literari que es canten a les esglésies, els excessos de la música profana... i recapitula que si no fos per l'obligació dominical, la missa seria considerada una cerimònia religiosa més.

Es lamenta també de la música que acompanya les novenes i els parenostres que es resen als sants sense haver-los meditat. Sota el punt de vista literari —continua exposant— la pietat religiosa es nodreix d'una espècie de «*genero chico*» de la literatura religiosa, amb multitud de llibrets i plagues d'autors desconeguts i dolents, sermons que quan són bons semblen discursos; ignorant, en canvi, la importància del Sermó de la Muntanya.

A continuació diu que els salms i tot el rès de l'Església, amb tota la seva poesia, lleneguen sobre el cor dels catòlics, els quals s'assadollen amb articles periodístics de batalla. Fa una crida a fer examen de consciència i posar remei a aquesta buidor de l'esperit. Els enemics —exposa— ja se n'han temut i ja neguen el nom de cristians, i negarien també el de catòlics, si sabien el vertader esperit de l'Església «mirada amb els ulls de la Fé y no a través de defectes de curia». I més endavant afirma: «Més que a crits y a pedrades contra'ls inimichs esternes, les institucions se defensen purificantse, elevantse, enrobustintse. Enhorabona que vetlem contra'ls atacs qui'ns venen de fora, però cal al mateix temps fer una obra interior de consolidació, consolidar l'esperit: l'esperit quant assisteix de debò, es indestructible». Al final de l'article recapitula la seva postura dient

¹⁰¹ «Ca Nostra», núm. 185, 4-V-1912, signat Iv.

que s'ha d'anar a la substància, és a dir, a les fonts vives i perennes, que són els Llibres Sants, els Evangelis, les cartes de St. Pau i el Breviari, humilment i en comunió amb l'Església per sentir la veritat de la Religió i, en lloc d'afrontar-la, honrar-la davant el món, amb la dignificació de l'esperit i de les manifestacions religioses.

Una altra dels aspectes de la religió que critica és l'ús dels mateixos procediments que fan servir els elements que combat en defensa dels seus principis. A *Mal camí*¹⁰² constata una certa revifalla entre els elements catòlics, que coincideix amb la dels elements revolucionaris, es manifesta en formes semblants i s'exterioritza en un mateix vici, comú a tots els espanyols, de dreta, centre i esquerra: la buidor i la impotència.

Segons ell, el problema religiós, molt més íntim i més profund que el que es discuteix al Parlament i a la premsa, és omplir el cap d'idees i el cor d'un pur sentiment cristià. Quan això es resolgui —conclou— l'altre problema, el clerical o l'anticlerical, perdrà virulència i serà bo de resoldre. Per aconseguir-ho recomana l'estudi i la meditació, el camí contrari —explica— al que solen seguir certs catòlics a periòdics i mítings, agitats per una passió i falta d'idees estranya a qualsevol sentiment religiós. Ferrà il·lustra aquesta afirmació amb la descripció d'un míting de joves tradicionalistes al qual va assistir. Uns oradors menors d'edat —relata— abusaven de la paraula, unint la misèria d'idees a les violències verbals; la joventut plena d'entusiasmes, que dirigida per bons guies, seria una esperança, es deixava dur per odis, ceguesa d'enteniment i armes a les butxaques, esperant la topada amb els fanàtics de l'altra camp. Aquesta topada —argumenta— no serveix més que per augmentar i perpetuar desordres i atavismes. Finalment, Ferrà fa una crida als catòlics conscients perquè emprenguin la tasca de pacificar i asserenar els esperits i dur-los a regions més altes i més pures. La victòria no està en la violència —conclou— sinó en la pietat i en la força d'esperit.

L'article *Pobresa de cultura religiosa*¹⁰³, que també fa una crítica en aquest sentit, comença amb l'afirmació que els catòlics han caigut en un engany democràtic, que Ferrà

¹⁰² «Ca Nostra», núm. 202, 31-VIII-12, signat Iv.

¹⁰³ «Ca Nostra», 10-I-14.

anomena engany del segle XIX, consistent a confondre les aparences amb les realitats, les paraules amb les idees i el renou del vent amb la veu de l'esperit. L'oratoría i el periodisme han duit —continua— superficialitat i vanitat profana a la Religió i els catòlics han perdut el temps de meditar i estudiar combatent el periodisme no catòlic amb discursos buits, oposant paraules a paraules, vanitat a vanitat i democràcia a democràcia. Considera que neix un món de realitats sòlides i si no consoliden la seva idea i el seu sentiment religiós, s'esvairan entre aquestes realitats.

Ferrà enumera a continuació el que segons ell trobarien dins el cap d'un jove catòlic de vint anys, de casa bona, il·lustrat i de bones idees: un residu de llibres de text universitaris, unes quantes novel·les, quatre articles llegits a *la buena prensa*, quatre idees incoherents sobre l'harmonia *entre la religió i la ciencia*, sentides a algun conferenciant que no sabia de què anava, i quatre oracionetes en castellà. I acaba:

«Jo vos dic que moltes defeccions i moltes covardies i molts de respectes humans regoneixen per causa la pobresa del propi pensament religiós, i la vergonya de sentir-se inermes, de sentir-se en ridícul, davant una idea forta.

S'imponeix la necessitat d'una fonda cultura religiosa, d'un sòlid nodriment de l'esperit a base de l'Evangeli, de Sant Pau, de Sant Agustí, dels llibres Sants i dels grans mestres de l'Església, arreconats avui i oblidats per un inconsistent i superficial modernisme en les lectures piadoses i en les patites devocions».

No tot són, evidentment, crítiques i Ferrà posa exemples d'institucions que, segons ell, segueixen el vertader esperit religiós, com la Congregació de l'Oratori, amb un exemple concret a l'església de Sant Felip Neri de Palma i també a Barcelona, a la qual dedica l'article *L'oratori de Sant Felip Neri*.¹⁰⁴ En aquest escrit elogia la seva senzillesa, la germanor que formen els pares i els menestrals¹⁰⁵ i l'esperit de primers cristians dels qui s'hi apleguen els diumenges per meditar algunes coses que els facin ser més bons. Diu que en tot el que fan hi ha un esperit que consona amb l'Evangeli i un bon gust, inconscient d'ell mateix, propi del que anomena "aristocràcia de la humilitat", present en l'essència de

¹⁰⁴ «Ca Nostra», 31-V-13.

¹⁰⁵ Explica també que un dels càrrecs és el de sagristà, que es cuida d'encendre i apagar llums, en contraposició amb els «abanderados i comisarios jefes de sección» d'altres organitzacions catòliques. També elogia el fet que el res sia quasi tot en llatí, el cant sigui de Verdàguer i que el germà que projectà el retaule de l'església tingués l'instint encertat de no fer-lo pseudogòtic. Es refereix també a Barcelona, on els artistes cristians són amics de l'oratori i on la capella de l'Orfeó Català canta a la missa del diumenge alternant amb el poble.

la doctrina de Jesús. També sosté que s'ha alliberat de la vanitat, de les pretensions mundanes i de les novetats pseudocatòliques d'altres congregacions.

Ferrà acaba demanant-se què representa l'Oratori de Sant Felip en el món actual i diu que sant Felip és un sant discret i els seus fills treballen en la penombra. Per altra part —afirma— és l'hora dels fills de sant Ignasi però ell veu una promesa de vida en la Congregació i considera que raríssimes coses valen avui en dia com el cor del P. Faber i la intelligència fúlgida del cardenal Newman, dues pures i aristocràtiques glòries que l'Oratori anglès ha donat a l'Església i dues de les grans figures del catolicisme que han tingut una gran difusió.

l'Institut Catòlic de París, al qual el papa ha escrit una carta, és una altra de les institucions que Ferrà alaba. A *El Sant Pare i la cultura dels catòlics*¹⁰⁶ fa seves les paraules del papa en el sentit que armar els catòlics amb una sòlida cultura religiosa és el millor que es pot fer. Això es produeix a Catalunya —exposa Ferrà— gràcies a la vivificació que ha suposat el catalanisme però a les terres una mica allunyades de Catalunya —una clara referència a Mallorca— hi regna la mateixa eixutor que a les estepes ibèriques, on —continua— dins tots els camps i també en el catòlic prosperen més els cards de la ignorància i de la incomprensió que les flors de la cultura. Exposa a continuació que si els catòlics espanyols haguessin destinat la meitat de les energies que han esmerçat a defensar-se i fustigar els enemics a organitzar un institut com el de París, les dretes espanyoles no tindrien el merescut descrèdit entre la gent que es preocupa de l'endarreriment cultural d'Espanya i, tal volta, els elements de l'esquerra no abassegarien el Ministeri d'Instrucció Pública perquè no hi ha més institució capaç de fer-ho que la *Libre de Enseñanza*.

Addueix seguidament que els catòlics espanyols han viscut massa de negacions, la qual cosa pot ser causa de l'horror instintiu a tota vida rica i plena que, per incapacitat de viure-la, serva en el fons tota ànima ibèrica, o també per la peresa mental i la son d'esperit de qui s'adorm dins el dogma, com dins una caverna de refugi, agafant-se a les veritats absolutes sense cap cura de comprendre-les, per no haver de pensar. Per aquest motiu

¹⁰⁶ «Ca Nostra», 14-II-14.

—argumenta—, la cultura inspira indiferència o a vegades malfiança a molts catòlics, que la consideren supèrflua i pensen en la superior excel·lència de les coses primitives. I segueix: «No capeixen que la cultura, al pulir i perfeccionar l'home total, perfecciona també el creient afinant y elevant son sentit religiós. Confonen l'integritat de la fè amb una duresa especial de cor i d'enteniment, qui sens dupte se'n aniria amb una millor comprensió de les coses, -no perdenhi rès certament l'honor de la Religió ni el veritable esperit cristià». Finalment, conclou que «cal que els catòlics s'interesin per les obres de cultura, no ja amb mires profanes ni solament estratègiques, sinó perquè germini dins una terra mollà i ben cuidada aquesta llevor de l'Evangeli qui entre tota casta de males herbes s'està perdent sense grellar, o llevant fruits dessusats migradíssims, en tantes ànimes qui no coneixen la rella».

c) Les lectures de llibres i periòdics

L'educació familiar i el mateix catolicisme tancat que critica encara pesen molt en Ferrà. Li costa molt detectar l'evolució que experimenta el món i comprendre que l'única actitud possible és la del canvi continu i, a pesar que és més obert que els seus lectors, continua pensant que uns principis inamovibles fan possible mantenir-se íntegre dins un món que canvia contínuament. En consonància, la seva actitud davant les lectures de periòdics i llibres «dissolvents» és encara d'una prudència exagerada, sobretot si cauen en mans de lectors que no tenen aquests principis, cristians naturalment, ben arrelats.

Per altra part, crítica la manca de reflexió i profunditat tan dels qui escriuen sobre temes revolucionaris com dels qui tracten temes religiosos. A més, idealitza la ignorància de la gent senzilla, que per a ell es basa en uns principis catòlics també eterns i incommovibles, sense plantejar-se que en realitat només conduïa aleshores a l'explotació i al caciquisme.

Ferrà tracta sobretot aquesta qüestió a l'article *De les lectures*¹⁰⁷ Comença exposant que hi ha dues coses que contribueixen a la formació d'un home: el que llegeix i el que

¹⁰⁷ «Ca Nostra», núm. 165, 1-XII-11, pàg. 1 i 2, signat Iv.

deixa de llegir. Conta que el pare d'un escriptor del seu temps només havia llegit la Bíblia per afirmar que una lectura tan senzilla i substancial pot nodrir molt l'esperit, i hi contraposa el que s'estudia als instituts i a la Universitat, que per a ell és un destorb a la vertadera ciència. Opina que totes les lectures de passatemp són un obstacle a la formació vertadera i racional de l'esperit i que la manera de llegir i estudiar d'avui en dia és absurda, perquè als tretze o catorze anys es comença a llegir amb curiositat malsana tot el que ve a la mà: «Dues novel·les de Solo [sic]¹⁰⁸, tres de Blasco Ibañez, totes les de Felipe Trigo, *Que es el arte?* de Tolstoi, una *Sonata* de Valle-Inclán, un manat de *Cuentos semanales*, un llibrot d'una pesseta sobre *El origen de las especies*». Tot això —argumenta— «pega dins l'ànima d'un estudiant de quart any, y tal com hi cau si queda mesclat y barrejat com cent mil dimonis».

No és el desig de cultura —observa Ferrà— el que guia aquests lectors sinó el que Torras i Bages deia «una concupiscència, un desitj inmoderat d'emocions noves», que troben però a voltes acompanyat amb el fàstic a tota lectura i una relaxació més que una flexibilització de l'esperit. Els sentiments morals —continua— es dissolen impeding que s'incorpori allò bo que han pogut ingerir. El resultat final és —conclou— l'anarquia de tots els principis i nocions ètiques més elementals.

A continuació, hi oposa el valor que tindria «una ànima arribada a la virilitat sense haver en la lectura substituït a ningú el seu cor ni el seu pensament, no contaminada mai amb lo innoble ni dissipada per lo trivial, nodrida solament d'una flor selecta de llibres en què un pur ideal moral y un pur ideal artístic s'agermanassin: una ànima qui en lo més vital de la seva creixensa s'hagués assimilat, sense cap ingerència d'aliments malsans y perturbadors, lo més alt y essencialment cristià de la literatura religiosa, lo més bell y harmoniós de les clàssiques, la més fina idealitat de la moderna». Per acabar, confessa que li sembla una qüestió difícil però important i digne d'estudi per part d'«educadors veritables de cap clar y de conciencia ben desperta» i «no per moralistes surencs y impermeables als sentiments estètics».

¹⁰⁸ Sens dubte es tracta de Zola.

En un altre article, *Els periòdics*,¹⁰⁹ exposa que l'educació antiga del joves era més estreta però més sòlida i que la moderna és vaga i superficial. Aquesta frivolitat dels nostres temps —opina— té com a causa, entre d'altres, els periòdics; la premsa, en general, és un flagell de la vertadera cultura i «la necetat democrática n'ha volgut fer una eina per il·lustrar el públic ensenyantli de tot y barato». El resultat —conclou— ha estat que minvin els estudiosos i augmentin els xerraires.

Argumenta tot seguit que els infants aprenen a llegir els diaris, que des que s'inventaren molts han abandonat la lectura de llibres i que aquests, per ser més assequibles, s'assemblen de cada dia més als diaris. El pitjor —afirma— és que la premsa ha arribat a ser una necessitat i ens n'hem de servir, fins i tot per combatre els seus abusos.

Ferrà recorr a l'opinió d'un bisbe que si sant Pau tornava seria per exposar que se n'hauria d'imitar no el fet que escrigués a la bona premsa sinó l'alt esperit i la dignitat de les seves epístoles. Opina que el furor periodístic ha fet mal als catòlics, no només amb els seus atacs sinó també perquè els ha obligat a defensar-se amb les mateixes armes i els ha encomanat els vicis de l'educació de periòdic: «superficialitat», «apologetica d'anècdotes», «sociologia verbalista qui resol els problemes sense enfocarlos», «article polític o de propaganda més inspirat pel zèl amarc que per la caritat evangèlica», «humorisme xabacà» i «totes les formules de mal gust artístic i literari». Tots aquests vicis —afirma— responen, a vegades, més a la falta d'elevació de l'esperit que a la migradesa de sentit estètic. Acaba l'article dient que creu que no és dolent pegar de tant en tant un crit a les ànimes embotades per l'ús quasi exclusiu d'aquestes lectures i assenyalar-los «fonts d'idealitat cristiana més abundants i més pures».

En un altre article, *Cultura popular*,¹¹⁰ denuncia que molts dels qui utilitzen aquest terme i parlen també de vulgarització de la ciència i d'educació de la dona en tenen una idea errada i ho confonen amb donar al poble quatre «ideotes» i a la dona quatre vicis intel·lectuals, dels que pitjor li escauen.

¹⁰⁹ «Ca Nostra», núm. 190, 8-VI-12, signat Iv.

¹¹⁰ «Ca Nostra», núm. 199, 10-VIII-12, signat Iv.

Es refereix llavors a la biblioteca circulant d'un Ateneu democràtic, en la qual —diu— uns senyors que no estan preparats imparteixen conferències sobre temes que els socis no estan preparats tampoc per entendre. La biblioteca —continua Ferrà— està formada per novel·les, moltes vegades verdes i antisocials, i els directors d'aquest Ateneu, com molts de republicans candits, creuen que eduquen el poble. Explica tot seguit que hi ha gent que creu de bona fe que qui ha llegit dues dotzenes de novel·les és més culte que qui no n'ha llegida cap i comenta que tindrà més idees però no li serviran més que per tenir-les més embullades ja que no comptarà probablement amb alguns principis centrals per lligar-les i ordenar-les. En canvi —planteja—, un home senzill pot tenir aquests principis sense saber llegir ni escriure i, per exemple, «un home del camp pot formar-se una cultura amb les soles idèes col·lectives filtrades per la tradició, molt més fonda, més legítima y més pràctica que la de qualche sabater fart de lectures radicals. Un poseirà el credo (en el Credo s'hi conté molta més ciència qu'en tota la biblioteca), y els manaments: en lo essencial sabrà perfectament a ne què atendre's. Posseirà els coneixements del seu ram y un patrimoni d'idèes y de costums que'l bon sentit i l'honradesa popular han anat formant per tothom. Tindrà el cap clar y el cor recte, rebutjarà instintivament lo que puga introduir un desordre en l'esperit, y se nodrirà de substàncies assimilables, essent susceptible de tots els perfeccionaments intel·lectuals». L'altre, pertorbat per novetats no assimilables, anirà desorientat d'una idea a una altra o es tornarà sectari d'una, com fan molts anarquistes.

Afirma llavors que destruir l'harmoniosa formació cristiana del poble, encara que sigui mitjançant llibres sociològics, no és obra de cultura sinó de barbàrie. Cultura —sintetitzava Ferrà— vol dir cultiu i no es pot tallar un bon sembrat per tirar-hi llavors dolentes. Finalment, comenta que els intel·lectuals legítims de totes les tendències, que saben l'estudi i l'esforç que costa arribar a pensar per compte propi i veure la complexitat del mecanisme del món, es riuen d'aquesta cultura adquirida en quinze dies, amb quatre conferències i quatre novel·les mal païdes per uns homes mancats tal volta dels rendiments més elementals de l'escola primària.

d) Crítica a la democràcia

En aquest moments, Ferrà critica fortament la democràcia, no la parlamentària sinó el mateix concepte, molt d'acord amb la crítica de Nietzsche a un sistema que nega l'heroi i les minories selectes en defensa de la mediocritat. Ferrà deu haver llegit el filòsof alemany a través de les traduccions de Joan Maragall i, com aquest, n'extreu els aspectes que més s'ajusten a la seva ideologia i rebutja els que li semblen esquerrans i revolucionaris. L'actitud també pot provenir indirectament d'Eugeni d'Ors, que en aquests moments també fa el mateix tipus de crítica.

La qüestió es tractada sobretot a l'article *Pecat de democràcia*,¹¹¹ que Ferrà inicia dient que la Revolució va enderrocar les velles aristocràcies, que ja havien fet prou mèrits per caure, i no en va crear de noves i millors. Defineix la democràcia com la barbàrie sense grandesa, l'imperi de les majories vulgars sobre les minories selectes.¹¹² La baixa mediocritat —addueix— posterga els esperits de veres superiors.

Quant als catòlics, comenta que n'han combatut certes manifestacions però no han vist que s'infiltrava dins les pròpies files. Explica que l'aristocràcia de l'esperit és formada pels selectes, els escollits, els millors en tots els ordres, encara que surtin del poble, i que manquen ànimes nobles, gent superior que dirigeixi, ja que els catòlics caminen, com els contraris, guiats per quatre periodistes i quatre oradors de mítings. I afirma, per demostrar-ho, que molts dels pintors de retaules no coneixerien Maurice Denis, molts d'escriptors de revistes no coneixerien Paul Verlaine ni Huysmans ni Ernest Hello i els conferencians que clamen contra «*la ciencia impia*» no han llegit el cardenal Newman. Exposa que les grans figures contemporànies del catolicisme resten incomunicades del públic catòlic, que es relaciona en canvi amb mediocritats o nul·litats, les quals s'oposen a tot canvi, «a les orientacions del nostre Bisbe» perquè els seus ulls no arriben a aquestes manifestacions tan altes. La democràcia —conclou— és odi a les coses altes, menyspreu i insubordinació

¹¹¹ «Ca Nostra», núm. 209, 19-X-12, signat Iv.

¹¹² Ors utilitza aquest concepte el 1913 i també en fa ús Ortega en l'ordre social, polític, artístic i literari. Vegeu Norbert BILBENY, *Eugeni d'Ors i la Ideologia del Noucentisme*, Barcelona, 1988, pàg. 38.

contra tot el que ultrapassi els nivells de la multitud.

Per altra part, critica la insuficiència inflada i presumida de gent qui és arribada de pressa i per tots els mitjans i «necessita ocultar els seus defectes o la seva falta completa de formació, unes voltes rànica y altres superficial y modernista, darrera una apariencia aparatosa». I segueix: «El noble procediment de la selecció es substituït pel de l'arrivisme. Tot l'esfors que deuría encaminarse a conquistar lleialment les altures, a ferse amunt pel treball, per l'estudi, per l'exercici de les virtuts, la democràcia l'inverteix en conquistar les masses. Y com per conquistar les masses, lo més segur y senzill es enlluernarles, se substitueix el llibre sòlit pel periòdic baladrer, l'estudi per l'oratória castelarina, les idèes per les paraules vanes, la realitat per les apariencies, la sincera efusió de cor per un baix y afectat sentimentalisme, l'esposició serena y noble de les doctrines per l'atac virulent y anti-caritatiu a les persones, afalagador dels baixos instints de totes les multituds, de la dreta y de l'esquerra».

Acaba queixant-se que els catòlics hagin copiat aquests procediments democràtics per conquistar i augmentar la massa catòlica a costa de la seva desmoralització i hagin oblidat «conquistar les altures», formar una joventut en l'estudi i en les virtuts socials, crear una aristocràcia apta per la direcció el dia que «l'actual règim fracassi definitivament».

A *Grosseria d'esperit*¹¹³ també ataca la pseudoil·lustració democràtica que ha destruït —diu— la cultura popular obra de la tradició, l'equilibri de les ànimes, la idealitat, l'instint poètic i la delicadesa de les gents senzilles. Afirmar després que el poble sempre és infantil i que en això rau la seva excel·lència, que l'infant és superior a l'home i que l'home val sobretot, com deia Maragall, pel que conserva d'infant. La il·lustració democràtica —afirma— no mata aquesta «infantilitat» sinó que la corromp, l'ompl de presumpció, defectes i vicis de persona gran i li lleva la puresa i la ingenuïtat que tenia. Aquesta grosseria del poble deseducat per la democràcia apareix —argumenta— en l'actitud davant la Religió. Exposa que «el poble humil, tradicional, culte, sent instintivament la grandesa d'aquesta, el respecte a les coses altes, l'excel·lència del sacrifici,

¹¹³ «Ca Nostra», 26-VII-13.

la bellesa del culte i de les festes cristianes, que son per ell una font de poesia i de goig pacificador. El poble democratisat té l'ànima eixuta; es insensible a tot això, com un sord a una música. I, com no té humilitat, se'n riu de lo que no pot comprendre. Fa burles dels capellans, demana perquè serveixen els frares!...».

Aquest comportament denota per a ell una incapacitat de sentir l'alta, de veure la transcendència social d'una vida contemplativa, i suposa una reculada immensa de l'esperit. Diu que no es pot cercar la utilitat petita i material en la vida d'un místic, es demana on anirà l'esperit humà si li tallen les ales i manifesta que l'home que ha aclarit que els capellans no serveixen per res i la religió és una mentida, fa més por que un bàrbar i masses d'homes així són un perill positiu per a la civilització i poden fer tornar el món enrera. I acaba: «Amb el seu bast progrés sense ideal desolarien la terra arrasant tota flor qui la perfuma».

L'article reflecteix la lectura selectiva de Nietzsche: la primera part conté idees molt pròpies del filòsof, com l'exaltació de la infància; en canvi, la segona part és bàsicament una crítica a l'anticlericalisme.

A *Reacció*¹¹⁴ Ferrà planteja que la democràcia ha disminuït el valor dels homes i les coses, ha eliminat els herois i ha fet triomfar la insignificança, la mitjanja, la nul·litat estulta. Ha fet —continua— que la política caigui en mans d'arribistes ambiciosos, sense ideal ni talent; la literatura, en mans de mercaders immorals; la ciència, en mans d'ignorants vulgaritzadors i l'art en mans d'industrials vilíssims. I segueix: «L'audàcia i l'incompetència aliades han tengut una estona el govern del món, i la vida tota ha pres l'aire d'una farsa».

Però hi ha símptomes —argumenta— que aquesta farsa s'acaba, que els selectes recobren la voluntat dissolta pel dubte i el pessimisme i es disposen a la intervenció, que ressuscita la idea del deure, i el deure -diu- és ser perfectes, treballar pel propi perfeccionament i el del món. Segons ell, l'home perfecte, l'heroi del seu temps, serà aquell en el qual s'ajuntin i s'agermanin, completant-se, el vigor físic de l'atleta, el valor

¹¹⁴ «Ca Nostra», 3-I-14.

del guerrer, la ciència del savi, la sensibilitat i la imaginació del poeta, la bondat i l'altesa espiritual de l'home de Déu. I en dedueix que la religió és la clau d'aquest edifici de la perfecció humana però, per evitar desequilibris, ha de ser tan resistent com les altres. Proposa que l'home i la terra donin de si tot el que puguin, i que la matèria i l'esperit despleguin llurs forces, que és un bell ideal. Lluny d'oposar-s'hi —continua Ferrà— han de procurar la seva plenitud, cultivant la religió en esperit i en veritat, neta de ficcions i de mentides democràtiques perquè no quedi reduïda a una aparença entre les sòlides realitats del segle XX.

Finalment, un altre article sense títol, del 27-XII-13, critica a més l'esperit del vuitcents. Afirma que encara resta quelcom de l'atmosfera enterbolida del XIX però els aires del XX són molt més favorables a una eclosió de l'esperit cristià que els positivistes i romàntics del XIX, que encara obsessionen algun endarrerit. Distingeix entre un menyspreu virtuos i un mal menyspreu del món i conclou que bo és tot allò en què és troba Déu, i Déu es troba per tot, per a aquell que sap trobar-l'hi.

e) Educació ètica i estètica

En aquests articles, Ferrà també parla de l'educació, i especialment de la religiosa. Constata una educació que es preocupa molt per la moral i molt poc per l'estètica o per la relació que existeix entre aquestes dues. S'hi refereix sobretot a l'article *Estètica i moral*.¹¹⁵ Comença dient que a vegades hom protesta perquè l'estètica se separa de la moral però caldria protestar també quan la moral se separi de l'estètica. I segueix: «Deuriem procurar que totes les manifestacions del bé ostentassen el sagell exterior d'una noble bellesa, la qual ja es per sí mateixa cosa bona. (Una bella flor, una bella estàtua, un bell vers, no necessiten tenir cap finalitat moral per esser bons; basta que moralment no sien dolents)».

Per exemplificar que «els nostres» en qüestions de gust no són gaire estugosos, descriu una hipotètica festa literària en una congregació mariana, en un cercle catòlic o en el col·legi més sumptuos. La festa —explica— es fa en una sala gran, en la qual s'han

¹¹⁵ «Ca Nostra», núm. 182, 13-IV-12, signat Iv

gastat molts doblers en la decoració però amb un mal gust ostentós, amb abundants daurats i fusta envernissada, una oleografia de Pius X o una Puríssima de Murillo, molt de domàs i molt de candeler. Com si fos una divisió de castes, els alumnes seuen en bancs, i els familiars en cadires, cosa que denota l'antiguitat i rigidesa dels mètodes pedagògics. La part literària està formada per discursos castelarians, odes retòriques i «diàlogos» innocents i xarons d'autors insignificants, tot declamat amb gestos apresos, amb afectació i falsa entonació. La música és interpretada per un piano o orquestrata amb un cor cantant «A la immaculada o al triunfo de la Fé», amb lletres d'autors desconeguts i música de sarsuela. Després es demana per què es mesclen els més purs ideals religiosos amb els «rebutjos més indecorosos de l'art profà», per què es proueix aquest divorci entre la moral i el sentit artístic i si no és moral una decoració senzilla i noble, una pintura antiga, la bona literatura, la lectura senzilla i clara i la música clàssica o popular. I es demana també si no eren morals les festes de la Capella de Manacor. Per acabar, arriba a la conclusió que «el mal gust, en els nostres temps democràtics, ha invadit totes les esferes; però la moral plora singularment de veure's amb tanta crueltat, separada de l'estètica per les mans d'aquells qui més l'estimen».

A *El millor ressort*¹¹⁶ explica on creu que rau l'essència i el suport de la vertadera educació. És un concepte idealista, que sembla tenir l'origen en Fichte i, concretament, la seva obra *Discursos a la nació alemanya*. No sabem si Ferrà havia llegit aquest llibre però molts dels plantejaments que conté s'avenen amb les seves idees sobre educació, llengua i nacionalisme.

A l'article Ferrà, seguint les idees de Fichte, afirma que el millor punt de suport per a l'educació no és la por sinó allò bo per allò bo. Al seu parer, una de les matèries en les quals han avançat en el seu temps és l'educació. L'antiga educació —argumenta— tenia com a punts de suport la por, la coacció material, l'autoritat externa i d'aquesta manera formava homes servils, futurs tirans de si mateixos i dels altres. Exposa que l'abús del càstig acaba per embotar la dignitat humana i en aquesta hi ha un punt de suport que no

¹¹⁶ «Ca Nostra», 18-X-13.

ha utilitzat aquesta educació: «Lo bo per lo bo, lo bell per lo bell, lo pur per lo pur, lo honrat per lo honrat, lo digne per lo digne». És en aquest esperit —conclou— que s'ha d'educar perquè «poques ànimes s'aguanten dretes, amb certa energia que no posseeixen aquesta noblesa interior».

f) Política i religió

En aquests articles de «Ca Nostra», Miquel Ferrà es fa també ressò del moment polític i orientant els catòlics en la línia que ell creia que havien de seguir davant els reptes del seu temps. El primer, *Després de la mort de Canalejas*,¹¹⁷ és una reflexió sobre les reaccions que ha provocat en la política espanyola la mort d'aquest polític. Diu que aquesta mort ha fet que tots es descobrissin davant l'home i davant el governant i que se li reconeguessin virtuts i mèrits que els elements conservadors mai havien volgut acceptar. Parla també del deute d'amor i justícia que tenen els cristians amb el germà proïsme i es demana per què no saldar-lo en vida. La mort de Canalejas —manifesta— ha eixamplat el pit als conservadors, carlistes i republicans que davall aquests apel·latius, tenen un cor d'home i de cristià. Malgrat tot, ha constatat dues notes mesquines: la falta de Pablo Iglesias a l'enterrament, que no ha donat exemple de solidaritat humana a les masses quedant-se a ca seva adorant el seu mort i seguint la «idea única i rectilínia que li estreny el cervell i l'esperit», i el qui demana la seva cartera i se la queda.

Ferrà hi afegeix que un dels perills més grossos de la societat espanyola és la falta absoluta de serenitat de les classes conservadores davant els atemptats i les revoltes. La por —explica— no els deixa veure clar i demanen un tirà que tot ho resolgui. Per a ell, els criminals anarquistes són «ànimes perturbades per lectures solitàries» però la violència i el radicalisme —argumenta—, no són patrimoni de l'esquerra i no creen més que el mateix. I segueix: «Per això jo crec que tot aquell qui conservi una ombra de serenitat y de sentiment del dever, deu esforcarse en portar la lluita a un terror de noblesa, de bona fè y fins i tot de cortesia». I acaba: «al desordre social contribueixen tots els irreflexius i tots

¹¹⁷ «Ca Nostra», 23-IX-12.

els energúmens. Els qui fanatisen el poble fentli creure en la maldat personal den Maura, y els qui voldrien veure perseguit com a criminal tot aquell qui no accepti com article de fe la impossibilitat del error més mínim en la sentència del tribunal militar que judicà en Ferrer...».

Sobre aquest darrer punt, d'actualitat permanent des de la Setmana Tràgica, Ferrà també hi diu la seva a l'article *La lleialtat en el negoci Ferrer*.¹¹⁸ Comença manifestant que no ha estat mai ferrerista o antiferrerista i per a ell Ferrer només mereixia llàstima i oblit. Critica el renou que tothom ha fet en aquest assumpte, destaca Melquíades Álvarez i Pío Baroja com els únics que han dit tota la veritat sobre el cas i es demana per què serveix d'aglutinant a totes les esquerres, des dels republicans moderats fins als anarquistes. Es refereix a la covardia culpable d'alguns homes d'altura intel·lectual, que no gosen dir allò que va contra els prejudicis de la massa. Diu que li sembla bé que es protesti per sentiment humanitari contra una sentència de mort sense fonaments jurídics i admet la possibilitat que la raó assisteixi als que la impugnen, però —exposa— està comprovat que Ferrer era un ésser nociu no sols per les seves idees i per l'escola moderna sinó pel seu caràcter anarquista actiu, amic i còmplice molt probablement dels qui tiraven bombes. Hi afegeix que si es presentàs a les multituds la vertadera figura de Ferrer, aquestes aplaudirien la seva mort amb proves o sense, no s'hauria produït una reacció tan forta i s'hauria facilitat la confessió d'un possible error judicial: «tots [h]i hauríem vist mes clara y serenament» i «el nostre crèdit de poble europeu no hi hauria perdut tant».

A partir de 1913, Ferrà ja no titula els seus articles amb cap genèric.

Un altre dels temes d'actualitat és la neutralitat de les escoles. Per a Ferrà és prou important com per dedicar-li tres articles, titulats genèricament *A propòsit de la neutralitat*, en els quals propugna, com sempre, una postura moderada i oberta. En el primer¹¹⁹ convida els catòlics a reflexionar abans de pronunciar-se sobre la proposta de la llibertat dels pares en l'elecció de l'educació religiosa dels seus fills i suggereix observar la realitat,

¹¹⁸ «Ca Nostra», 30-XI-12.

¹¹⁹ *A propòsit de la neutralitat I*, «Ca Nostra», 29-III-13.

que obliga a la gimnàstica del pensament a la qual -diu- «estam poc habituats».

Exposa que si els catòlics no accepten el principi de la lliure elecció i perden la partida, aquest es pot tornar contra ells, i acaba l'article dient: «Es un dever de consciència dels periodistes catòlics, no educar els seus lectors en el simplisme, que tant agrada a les multituds i que tant ajuda a certs èxits oratoris; perquè pot esser perillósíssim per una bona causa quan s'en abusa massa de la seva defensa».

En el segon,¹²⁰ que es refereix a la instància en què alguns professors, entre ells Ramon y Cajal, reivindiquen la llibertat de consciència, Ferrà instar de bell nou a la reflexió i a no contestar massa de pressa. Quant als qui demanen que es canviï la Constitució per obligar els docents a donar garanties d'ortodòxia, pensa que això només duria a la hipocresia i és impossible dur-ho a terme perquè no depèn dels partits sinó dels corrents universals que depenen de Déu, encara que els catòlics hi poden fer alguna cosa per vies distintes a les que segueixen en general.

En el tercer¹²¹ manifesta que els catòlics han d'impedir que arribin les vergonyes del laïcisme francès, que ha tret dels llibres de text el nom de Déu, però creu que la tàctica adoptada de resistència, de simple defensa del *statu quo*, és incompleta, i de les forces que es gasten en la protesta, se n'han de reservar per a l'obra positiva de consolidació, perfeccionament i vivificació de l'ensenyança cristiana. Exposa que qui es manté a la defensiva sempre és el que perd, a la curta o a la llarga. En el xoc entre la idea cristiana i la revolucionària, no vencerà la que tengui més adeptes sinó la que siga més viva i estigui més fortament arrelada en l'esperit dels seus adeptes.

Seguidament, alludeix a un perill, més gros que les maquinacions de la maçoneria: la superficialitat i la banalitat de l'ensenyança religiosa. Aquesta superficialitat és tan grossa —argumenta Ferrà— que a vegades fa la sensació que hom es baralla per no-res en les lluites de dretes i esquerres sobre aquests temes. L'ensenyança als collegis catòlics —continua— s'assembla molt a un fantasma i no es pot dir instrucció religiosa a

¹²⁰ A propòsit de la neutralitat II, «Ca Nostra», 12-IV-13.

¹²¹ Apropòsit de la neutralitat III, «Ca Nostra», 26-IV-13.

l'aprenentatge maquina del Catecisme i els procediments pedagògics de les escoles catòliques són els més bàrbarament endarrerits d'Espanya. Com a exemple es refereix a la falta de sentit i d'adaptació a l'alumne d'un llibre d'història sagrada que té en les seves mans. També es demana si no caldria una llei de protecció a la infància contra els autors de certs llibres i contra els qui els posen a l'escola, i si no és horrible que la doctrina de Jesús i de la història santa vagin associades a aquestes xinesques i inhumanes tortures en els capets dels innocents.

Tot seguit, expressa la convicció que seria ben poc el que es perdria si se suprimís el catecisme a les escoles i el mestre no fos un ateu ni hi entràs gens de sectarisme. Per això arriba a la conclusió que els catòlics no s'han de preocupar només de defensar l'obligació legal de l'ensenyança religiosa sinó, i principalment, de crear-la real i efectiva. Proposa, a continuació, com es podria dur a terme aquesta renovació. En primer lloc, s'hauria de fundar un centre d'alta cultura com la Universitat de Lovaina o l'Institut Catòlic de França, més que «patronats» de senyores. Argumenta que si la meitat dels doblers dedicats a col·legis pels rics s'haguessin invertit en un centre des del qual s'influís, per mèrit, en els centres oficials i en les esferes científiques, serien un element d'avanç davant la nació i els catòlics no anirien tant pels racons. Després diu que si s'associa, encara que sigui inconscientment, ensenyança religiosa amb endarreriment pedagògic i ignorància voluntària del que passa en el món del pensament, els catòlics estan perduts. Per evitar-ho —exposa Ferrà— cal un lloc on els mestres, principalment, puguin rebre una formació integral sòlida, moderna i profundament cristiana, ja que ensenyar el catecisme és difícil si l'alumne ha de sortir armat, no amb lletra morta sinó amb el vertader esperit de Crist i la seva Església, un esperit —conclou— que «quant es ben verteder es prou alt i generós perquè cap home de bona voluntat gosi declarar-se'n enemic».

g) Conclusions

Un dels aspectes que cal remarcar per entendre el caràcter moderat, i a vegades quasi integrista, dels articles de Ferrà a «Ca Nostra» és tant el públic al qual anaven dirigits

com el fet que Duran exercís, com a director, una subtil censura que Ferrà segurament convertia en autocensura, convençut, per altra part, que representava d'alguna manera les idees dels lectors.

Per altra banda, a pesar de les seves idees regeneradores i aperturistes pel que fa a la religió, Ferrà encara està molt marcat per les ensenyances tradicionals d'una Església que domina la societat i que té la definició absoluta de la veritat, per la qual cosa tot el que no s'hi ajusta cau en l'error i és dissolvent, no només per a la religió sinó també per a la mateixa societat. Malgrat tot, en certs articles propugna un cristianisme més obert, que sàpiga donar resposta a aquest món canviant en el qual li ha tocat viure, com quan parla de l'Institut Catòlic de París o del cardenal Newman.

Ferrà encara combina idees molt antigues, que abandona gradualment a causa de les influències catalanes, amb altres de molt més obertes i regeneracionistes. El seu enfrontament amb Mn. Alcover i una part de l'Ésglésia mallorquina el 1915 suposarà un avanç important en aquesta direcció i ja no tractarà més els temes religiosos d'aquesta manera.

2.2.3 UNA ALTRA CAMPANYA A «LA ÚLTIMA HORA» A FAVOR DEL NACIONALISME I EN DEFENSA DE LA CIUTAT, DEL PATRIMONI ARTÍSTIC I DE LA MALLORQUINITZACIÓ DE L'ART

2.2.3.1 Motius de la campanya

El gener de 1913, després de més d'un any d'haver començat la campanya al «Sóller», Ferrà decideix escriure per a la premsa diària de Palma. Encara que la decisió suposa, evidentment, haver d'escriure en castellà, deu considerar prioritari acostar la seva influència i la seva crítica a la gent ciutadana, tan criticada per ell ja des del «Sóller». Per un altre costat, els diaris de Palma són molt més llegits que els setmanaris on ha escrit fins llavors i els lectors també són diferents.

La seva primera intenció és probablement escriure a «La Almudaina», segurament

el diari palmesà de més qualitat aleshores, però tal volta les seves crítiques al monument a Ramon Llull proposat pel director d'aquest diari, al seu «*regionalismo bien entendido*» i al fet que el diari fos tot en castellà li ho impedeixen.¹²²

A causa del rebuig no li quedà més remei que col·laborar a «La Última Hora», diari menys prestigiós i més espanyolista que «La Almudaina» i promogut, a més, per la mateixa burgesia comercial i industrial que Ferrà critica als seus articles.¹²³ Per aquesta raó la campanya a «La Última Hora» serà d'un to molt més moderat que la del «Sóller».

2.2.3.2 La mallorquinització de l'art

Aquesta campanya de «La Última Hora» comença l'any 1913 amb tres articles que vénen a ser programàtics del que Ferrà anomena «regionalisme artístic», el qual, segons ell, s'ha aconseguit en el camp literari, i especialment en el de la poesia, amb les figures de Costa i Alcover, i s'ha d'estendre a les altres branques de l'art, sobretot l'escultura, l'arquitectura i l'urbanisme. En el primer article, *El año 1912*, escrit el dia 2 de gener, partint de la tradició de *La Colcada* fa una reflexió sobre el progrés material de Mallorca, que no va acompanyat —exposa— del progrés espiritual, i denuncia la ruptura tràgica de la tradició. Lamenta que la Mallorca de l'eixample no conegui l'única Mallorca vertadera de La Seu, L'Almudaina, etc. i que la Mallorca nova no parli en mallorquí ni en cap llengua perquè s'ha desnaturalitzat sense estrageritzar-se, ha perdut l'esperit sense que un altre esperit l'haja penetrada. Encara que la *Palma joven* —continua— no té ànima i és trista perquè neix morta, a Mallorca hi ha gent enamorada de la tradició, poetes que tenen la intuïció del passat i del futur i esperits joves que s'ofeguen en l'esperit enrarit de Mallorca i bullen en desitjos de renovar-lo. Finalment, confessa que és a ells a qui es dirigeix, no per refredar-los sinó per atiar el seu descontentament, l'únic que pot donar en el futur fruits que no desdiguin del que tingué Mallorca en el passat.

¹²² En aquest sentit, li explica a Joan Rosselló que «els articles den A. de la Ll. demunt el *Sóller* y la *Ultima Hora* (perquè a *La Almudaina* no los volgueren)[...]». (Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Gijón, 20-VI-13.)

¹²³ Segons Isabel Peñarrubia, era entre la premsa de l'illa el més ferm bastió de la llengua oficial. (Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 184.)

En un segon article, *Las corrientes modernas, o el rábano por las hojas*, davant el comentari que aquestes idees semblarien al públic poc modernes, poc acordes amb els corrents del dia, afirma la seva independència dient que a ell no li importa navegar contra corrent i el que li sembla endarrerit són les idees del públic. Seguidament, exposa el seu ideal, que és «*poner en comunicación con las corrientes mundiales, las aguas muertas de este pozo en que "chapoteamos"*». Ell i «*la docena y media de personas que en esta isla leen y escriben*» estan farts d'aquests elogis al progrés per part d'una sèrie d'«*isleños*» que creuen que els avanços materials ho són tot i ho qualifica de «*progresismo de villorrio*». Al seu parer, és precisament aquest menyspreu al passat, aquest modernisme flamant sense tradició i sense arrels en la història, el que està passat de moda i que havia estat el somni momentani d'alguns bohemis afluïrats que havien recollit, sense saber què era, alguns burgesos. El culte a l'antiguitat —argumenta Ferrà— és precisament la característica dels temps moderns, que tenen moltes analogies amb el Renaixement.

Tot seguit, denuncia que Mallorca ha destruït els seus museus, ha venut a l'estranger els seus tresors artístics i ara, en nom del progrés, destrueix una ciutat antiga per substituir-la per una nova de coloraines, sense cap caràcter propi. Per a ell, el remei a aquesta barbàrie és tornar a la tradició, ressuscitar l'ànima pròpia de Mallorca que es troba en els monuments del passat, perquè «*Mallorca será un país inculto mientras no se recobre a sí misma. La europeización depende de la reconquista total del propio espíritu, reconquista empezada por sus poetas [...]*». I acaba, mostrant la necessitat de mallorquinitzar l'art, tal com s'ha fet ja amb la literatura.

A l'article següent, *Precisando*, explica que mallorquinitzar l'art no és empetitir-lo sinó contemplar l'art mundial i viure'l i sentir-lo a través del nostre país. Així —explica— l'art gòtic mallorquí fou una adaptació a Mallorca del gòtic francès i de la mateixa manera s'adaptà el Renaixement d'Itàlia. I segueix: «*Los patrones eran universales; el carácter mallorquín se lo da inconsciente y recónditamente la mano que los copia, el material en que se ejecutan, la adaptación a ciertas necesidades o tradiciones locales, quizás el aire y la luz en que se bañan*».

No oblida que els models de mal gust també són universals, com ho és —opina— el modernisme que envaeix Mallorca, però aquest augmenta a l'illa quan disminueix a altres llocs d'Europa. Els models clàssics, que segueix Europa, els tenen els mallorquins a l'illa, adaptats al seu medi, marcats amb el segell del propi esperit, i esdevinguts cosa mallorquina. Menysprear-los —exposa Ferrà— no és només un pecat contra l'esperit patri, sinó contra l'esperit universal i girar-hi els ulls és també girar-los a Mallorca i al món. I segueix: «*Es contemplar el arte mundial, sentirlo, vivirlo a través de nuestro país. Y esta es quizás la fórmula exacta del verdadero regionalismo artístico*».

Un dels problemes que Ferrà detecta a Mallorca és la petitesa de tot i la manca d'horitzons que implica. En un article titulat precisament *Pequeñez*¹²⁴ reprèn el tema de l'article *El año 1912* afirmant que la prosperitat material fa dormir Mallorca. Ferrà concep el vertader regionalisme com el que s'interessa pels grans problemes espirituals que agiten el món i tracta de plantejar-los a casa seva per resoldre'ls amb un sentit propi o de col·laborar a la seva resolució amb els més afins. Diu que, a força de preocupar-se pel progrés provincià, els mallorquins s'han oblidat del problema espanyol, que és el seu, i la cultura religiosa, literària, científica i filosòfica mallorquina és vergonyosament inferior a la de qualsevol país d'Europa. Ferrà conclou que es necessari veure-ho, sentir-ne vergonya i treballar per sortir-ne. Fa falta —apunta— cultura vertadera més que reformes materials que, en mans més conscients, es convertirien en arma de civilització i que aquí només serveixen per destruir les coses antigues.¹²⁵

A *Sobre lo mismo*¹²⁶ es refereix a la vaguetat de la paraula *regionalisme* i de com a Mallorca, per condicions geogràfiques i ambientals, s'ha convertit en un empetitiment de tot i una despreocupació no sols de les coses europees, sinó també de les espanyoles. Finalment, a l'article *Los motivos de una fe*¹²⁷ afirma que la petitesa material no justifica

¹²⁴ «La Última Hora», 11-III-13.

¹²⁵ Tractarem aquest article més extensament quan parlem d'Europa a l'apartat 2.2.3.4.

¹²⁶ «La Última Hora», 22-III-13.

¹²⁷ «La Última Hora», 7-III-13.

l'espíritual però, per damunt tot, té fe que pot ser superada per la floració literària que veu a Mallorca.

2.2.3.3 La concepció de la ciutat

A pesar de les seva afició al món rural, Miquel Ferrà està, com a bon noucentista, preocupat per la ciutat. Encara que la ciutat per excel·lència sigui Barcelona, també s'ocupa de Palma, aleshores en plena expansió i molt sovint víctima de les ànsies especulatives de la burgesia que ell critica.

L'any 1912 es divulga un avantprojecte de reforma de Palma, obra de l'arquitecte municipal Jaume Alenyar, i el 25 de juny de 1913 «La Última Hora» publica un article sense signar, titulat *La reforma de Palma*, que transcriu l'acord municipal de dividir el treball d'estudi de la reforma interior entre l'arquitecte municipal Gaspar Bennàzar i Pere Garau (aigua i clavegueram). El diari alaba l'acord i afirma que la divisió del treball permetrà que es faci més aviat. A propòsit d'aquest avantprojecte i de l'acord de l'Ajuntament, tant «La Almudaina»¹²⁸ com el «Diario de Mallorca»¹²⁹ tracten la qüestió.

A partir d'aquests articles, Ferrà escriu a «La Última Hora», *A propósito de la reforma interior*.¹³⁰ Preocupat pel possible efecte de la reforma en la part antiga, fa una sèrie de propostes. En primer lloc, suggereix que amb la col·laboració de tots els interessats i després d'un estudi concret del que hauria de ser respectat, s'elabori l'àlbum artístic proposat per l'Arqueològica, i en aquells moments per M. S. Oliver,¹³¹ i que amb

¹²⁸ El comentari que es fa a «La Almudaina» és *La reforma interior de Palma*, un article de Joaquín Pascual publicat al mateix diari en data 28-VI-13. En aquest article, Pascual demana que es donin unes normes per fer el pla, per tal que sigui obra d'un poble i no d'un sol home, i que es respecti la tradició. També diu que el traçat de la ciutat i de les edificacions reflecteixen l'ànima d'un poble i parla en contra del modernisme.

¹²⁹ Josep RAMIS D'AYREFLOR, *La reforma interior de Palma. Recogiendo unas impresiones*, «Correo de Mallorca», 2-VII-13. Ramis es queixa que les reformes es facin sense cap norma «artístico mallorquinista» i manifesta que ha llegit amb satisfacció els articles d'Alanís de Joaquín Pascual i de Tous i Maroto i el de M. S. Oliver a «La Almudaina». Demana que l'Ajuntament dicti normes per no destruir el patrimoni artístic.

¹³⁰ «La Última Hora», 15-VII-13.

¹³¹ A l'article de «La Almudaina», M. S. Oliver advocava per «perpetuar el recuerdo gráfico de la ciudad antigua que desaparece, como se ha hecho en Barcelona con los barrios viejos arrasados por la reforma interior». La idea, iniciada a l'Arqueològica, no s'ha duit a terme per causes «ajenas a nuestra voluntad». Exposa que es pot combinar netedat i modernitat amb conservació de les coses antigues i que s'ha d'assumir aquest repte.

aquest s'eduqui la gent sobre el que hauria de ser respectat. Proposa també educar el públic en el que qualifica com a bon gust, tradicional i clàssic, senzill, l'únic vertader. Només amb l'educació estètica de la gent —argumenta— es pot evitar que prosperin les monstruositats del modernisme arquitectònic.

Encara publicarà un altre article, *Manía provinciana*,¹³² sobre aquest modernisme arquitectònic. Hi manifesta que Palma no pot ser moderna perquè li manca ànima moderna i no en té perquè no en té d'antiga. En aquest article, a més, critica la imitació davant l'autenticitat.

Per altra part, li fa por la incultura de la burgesia, en mans de la qual està la ciutat, les seves reformes i en certa manera també tota Mallorca. Per a ell, la cultura no és el que la gent pensa i sosté que pot ser més culte un pagès que un burgès de la ciutat que creu que té estudis. Dedicava dos articles titulats genèricament *Inteligentes e ignorantes* a aquesta qüestió. Hi afirma precisament que les nou dècimes parts de la cultura rau en a respectar el que no s'entén i que la cultura no són els estudis i un coll midonat. A Mallorca —exposa—, cal tremolar veient en mans de qui queden les seves belleses arquitectòniques i no ens adonarem del perill fins que no hagi estat tot alineat i la ciutat s'hagi convertit en un raval modern.

Ferrà havia estat sempre un defensor del Nord enfront del Sud. Per això, en la seva concepció de la ciutat el preocupa que en lloc de sembrar-se arbres frondosos com castanyers o plàtans, que donarien ombra a una ciutat castigada els estius pel sol, se sembrin palmeres que acosten més els mallorquins als deserts del Marroc que a les belles ciutats europees.¹³³

Un altre exemple de la seva admiració pel Nord, i especialment per les ciutats europees que s'havien reformat respectant i embellint-ne les parts més antigues, és l'article *Ciudades modernas*,¹³⁴ en el qual, aprofitant la visita d'un jove arquitecte a Alemanya,¹³⁵

¹³² «La Última Hora», 18-X-13.

¹³³ *Plátanos y no palmeras*, «La Última Hora», 29-VIII-13.

¹³⁴ «La Última Hora», 24-XI-13.

explica la diferència entre les ciutats europees i Palma.

Per als noucentistes, una ciutat com cal ha de tenir parcs. En una de les seves gloses, Xènius ho havia dit referint-se a Barcelona. Ferrà, a l'article *Una necesidad*,¹³⁶ comenta aquesta glosa i aprofita per exposar aquesta necessitat a Palma. La ciutat, però, en lloc de fer parcs i jardins destrueix els pocs existents que tenien un cert encant i no eren fruit del provincianisme dels seus dirigents. Un dels jardins que Ferrà aprecia és el de la Glorieta, que en aquells moments comença a ser destruït. A l'article *Prosiguiendo*,¹³⁷ protesta contra aquest nou atemptat.

L'Ajuntament de Palma i els seus arquitectes municipals no tenen, evidentment, la mateixa concepció de la ciutat. Mentre protesta, per altra banda troba en Sóller i l'artista Francesc Bernareggi la representació del que per a ell serien la ciutat i les obres ciutadanes ideals. En efecte, Bernareggi ha projectat per a Sóller un passeig a la vora del torrent, que durà el nom de Ramon Llull, i una reforma de la plaça i de les cases consistorials. El projecte no tan sols respecta el torrent, que Ferrà havia defensat amb tanta vehemència, sinó que precisament en fa el centre dels seus projectes.

Ferrà dedica tres articles a aquests projectes, en els quals els dóna suport, els posa com a exemple per a Palma i insta a l'Ajuntament de Sóller que els realitzi. A *En el buen camino*¹³⁸ elogia el jardí-passeig Ramon Llull i reitera que, a Palma, l'únic acceptable és el jardí de la Glorieta. Assegura que si Sóller du a terme el projecte, tot Mallorca li haurà d'agrair la seva contribució a l'aristocratització del gust, en una època de baixesa artística. En el segon, *Urgente*,¹³⁹ fa una crida a favor del projecte per reformar l'Ajuntament de Sóller i adornar la plaça i el torrent. El projecte de Bernareggi —explica— és senzill, clàssic i tradicional, característiques que creu que ha de tenir l'art actual. Finalment, a

¹³⁵ Possiblement Guillem Forteza.

¹³⁶ «La Última Hora», 2-XII-13.

¹³⁷ «La Última Hora», 5-II-14.

¹³⁸ «La Última Hora», 19-II-13.

¹³⁹ «La Última Hora», 17-IV-13.

*Llamamiento*¹⁴⁰ defensa de bell nou el projecte i critica que d'amagat es torni a plantejar recobrir el torrent.

Davant la devastació del patrimoni artístic arreu de Mallorca i principalment a Palma, Ferrà molt sovint el defensa aferrissadament. Ell voldria que la gent i les institucions mallorquines reaccionassin contra aquesta destrucció que, en nom del progrés, provoquen els qui n'haurien de ser els primers defensors. La defensa que han fet els catalans del santuari de Núria, quan algú ha intentat atemptar-hi, li serveix per exemplificar quina reacció hauria de provocar a Mallorca la destrucció del patrimoni. Així, a *Un ejemplo*¹⁴¹, després d'explicar què han fet les institucions catalanes davant l'anunci de la destrucció del santuari de Núria es demana si els mallorquins no seran capaços d'aprendre de l'exemple de Barcelona.

L'any 1914 es parla de fer un monument a Jaume I. Ferrà té por que la societat palmesana i els seus dirigents actuïn, com sempre, de forma provinciana. En lloc d'atacar, com havia fet al «Sóller», tot projecte de monument, Ferrà publica tres articles amb el títol genèric de *Lo que es un monumento*,¹⁴² per plantejar les directrius necessàries perquè es faci un monument com cal, digne de la ciutat. Després del panegíric de l'heroi, argumenta que un monument és l'expressió d'un alt sentit patriòtic i que si aquest no existeix a Mallorca, com tampoc el bon gust artístic, tal volta convindria repensar-s'ho. A més, insisteix en els qui hi entenen perquè col·laborin que es faci una cosa digna.

En aquest mateix sentit, a *Un detalle*,¹⁴³ a partir de la notícia que es projecta un monument a Fra Juníper Serra a Petra, Ferrà tracta d'aquest personatge i dels mallorquins universals que han donat a conèixer Mallorca al món, que contraposa a la migradesa i poques pretensions dels mallorquins que habiten Palma. Finalment, protesta contra una nova destrucció, la dels arbres que s'han hagut d'arrabassar per instal·lar el monument i

¹⁴⁰ «La Última Hora», 24-I-14.

¹⁴¹ «La Última Hora», 1-III-14.

¹⁴² *Lo que es un monumento I, II i III*, «La Última Hora», 26-IV-14, 2-V-14 i 15-V-14, respectivament.

¹⁴³ «La Última Hora», 5-III-13

es demana si a Mallorca no es pot fer res sense que s'hagi de destruir alguna cosa que abans estava bé.

2.2.3.4 Europa

Ja hem vist que aquests articles de «La Última Hora» mantenien una clara postura europeïsta. Per a Ferrà, Europa és un exemple d'obertura i modernitat i és un model per a la ciutat. A l'article *Pequeñez*,¹⁴⁴ al qual ja ens hem referit, exposa que la pau mallorquina no és la noble i fecunda que fa florir els pobles en la civilització, sinó que està condicionada per la paralització de les activitats de l'esperit. Per això —continua— dins la massa de satisfets per la prosperitat material hi ha el descontentament dels qui no creuen que només de pa viu l'home: els poetes, els enamorats de l'art, els idealistes, els profundament religiosos, els quals senten dins l'ambient de Mallorca, i més concretament el de Palma, una ofegor. Considera irritant el benestar mesquí en què es contenen exclusivament les aspiracions del poble de Mallorca, perquè és burgès, petit i egoïsta.

Ferrà es queixa que aquest ideal «*sancho-pancesco*», que ha esdevingut el contingut miserable del regionalisme mallorquí, suposa vegetar d'espatlles a l'univers i lluny de tota solidaritat humana. Diu que no coneix altre regionalisme que el que s'interessa directament per tots els grans problemes espirituals, que somouen el món, i tracta de plantejar-los a casa per resoldre'ls en un sentit propi o col·laborar en la seva resolució amb els més afins. Els mallorquins —argumenta—, a força de jugar al progrés provincià s'obliden del problema espanyol, que és també el seu i que no consisteix a si ha de governar Maura o Romanones, un fet polític que no és el vital d'Espanya malgrat que la pugui afectar. Segons ell:

«La esencia del problema español radica en la distancia que nos separa de Europa, y en la necesidad de perecer ó salvarla. Nuestra cultura religiosa, —que lo entiendan bien los católicos,— nuestra cultura religiosa, filosófica, científica, artística, literaria, política, etc., es vergonzosamente inferior á la de cualquier país europeo. En todos ellos somos mirados con razón como pueblo distinto, sin más valor que el de lo puramente pintoresco. (A Mallorca ni ese le quedará dentro de poco.)

¹⁴⁴ «La Última Hora», 11-II-13. Aquest article és reproduït a Miquel FERRÀ, *El doctor Zero i jo*, Pub. Abad. de Montserrat, 1992, pàg. 90-91.

*Todo lo que no sea enterarse de esa vergüenza, y sentirla en la cara, y trabajar para salir de ella, no significa nada á los ojos del espíritu. Ansias de cultura verdadera es lo que aquí hace falta, más que mejoras materiales que las adormezcan, y más que esa riqueza que en manos más conscientes sería un arma para conquistar la civilización nueva, y en las nuestras sólo lo es para destruir los restos de la antigua».*¹⁴⁵

Ferrà concreta en aquest article l'esperit europeu del qual, segons el seu parer, estan mancats els mallorquins i els espanyols en general i proposa com a solució tenir més en compte l'exemple dels països europeus, cultes i lliures.

2.2.3.5 Idealisme platònic

En aquesta campanya a «La Última Hora» Ferrà adopta postures clarament idealistes. Ell mateix, a *El miedo al ideal*,¹⁴⁶ es defineix clarament com a platònic i parla de la influència de l'ideal i la por que li tenen els filisteus i els qui volen dormir. En aquest mateix sentit, critica irònicament al materialisme de Mallorca a l'article *Demasiado...*,¹⁴⁷ on afirma que per constatar que hi ha cultura a Palma basta veure la quantitat de fills il·lustres que té l'Ajuntament, molts d'ells —apunta— desconeguts.

I encara parla d'ideal, en aquest cas modern, a l'article *Obras vivas y obras muertas*.¹⁴⁸ Hi afirma que no vol fer del passat un ídol però perquè el poble Mallorquí faci obres vives necessita un ideal modern patriòtic i religiós, i que aquest ideal —argumenta— és ja en alguns artistes joves de Mallorca. Després afirma que la Lliga d'Amics de l'Art haurà d'encendre en el poble la flamarada de l'esperit, sense la qual no es pot crear res.

2.2.3.6 Regionalisme i nacionalisme. Mallorca i les altres illes. Mallorca i Barcelona

En aquests articles de «La Última Hora» Ferrà distingeix entre *regionalisme*, el

¹⁴⁵ «La Última Hora», 11-II-13. Vegeu la nota anterior.

¹⁴⁶ «La Última Hora», 18-VI-13.

¹⁴⁷ «La Última Hora», 6-IX-13.

¹⁴⁸ «La Última Hora», 7-XI-13.

terme que empren els qui l'entenen d'una manera ambigua, i *nacionalisme*, l'usat per ell. També hi comenta la relació amb Catalunya i respon a les qüestions que hi plantegen els burgesos mallorquins. Així, a l'article *¿Otro centralismo?*¹⁴⁹ opina, arran d'haver-se discutit al Senat la nova Llei de mancomunitats, que Espanya no té centre per manca d'unitat d'esperit i Barcelona, en canvi, és el centre de Catalunya.

La guerra dels Balcans li dóna peu per plantejar assumptes d'aquesta índole. A *Corrientes nacionalistas*,¹⁵⁰ per exemple, exposa que les idees nacionalistes d'Ernest Lavisse s'assemblen a les de Prat de la Riba i fa referència també a un article de M. S. Oliver, segons el qual les nacions són els únics operaris en l'obra de la civilització.

Per a Ferrà, la llengua és un element clau en el desvetlament de la nacionalitat. A *La nación y la lengua*¹⁵¹ la considera tan decisiva que, al seu parer, per eliminar una nació no hi ha com eliminar-hi la llengua¹⁵².

Pel que fa al contacte entre les illes, encara que Ferrà no defensa mai el concepte de balearisme, creu convenient aquest contacte entre les illes. A l'article *Mallorca e Ibiza*¹⁵³ aprofita el nomenament d'un eivissenc com a president de la Diputació per dir que s'han d'intensificar les relacions entre les illes.

La relació entre Mallorca i Catalunya en general, i Barcelona en particular és també objecte de diversos articles. A *Barcelona y Mallorca*. Comença per aclarir que una capital no és només un centre burocràtic i administratiu i la seva formació obeeix a la necessitat de concentrar les forces socials, que aïllades es perdrien. Barcelona no pot ser indiferent a Mallorca, ni tan sols des del punt de vista utilitari —addueix Ferrà—, perquè els elements de vida, de progrés i de cultura acumulats han de beneficiar tota la nació. Ningú

¹⁴⁹ «La Última Hora», 3-VII-13.

¹⁵⁰ «La Última Hora», 27-X-13.

¹⁵¹ «La Última Hora», 5-XI-13.

¹⁵² En aquest, i en l'article anterior fa referència a escriptors i revistes europees que deu llegir a l'Ateneu, una vegada que, a l'octubre, ha tornat a Barcelona.

¹⁵³ «La Última Hora», 23-V-13.

—continua— pot ignorar el moviment de cultura iniciat, feia poc, a Barcelona, que havia estat reconegut no sols a Espanya, sinó a la resta del món. Es refereix sobretot a l'IEC però també fa menció de l'aportació positiva i important de Mallorca a tot aquest ressorgiment i de la importància que no es tanqui en regionalismes estèrils i participi en aquest renaixement, tot conservant la seva personalitat. Acaba dient que la unió fa la força i l'aïllament du necessàriament a l'esterilitat.

La visió de Barcelona, però, no és només positiva. A *Turó-Park*,¹⁵⁴ critica, per exemple, la popularitat que adquireixen les diversions, per a ell trivials, d'anar al parc a escoltar música forta i d'altres que ell anomena vulgocràtiques. Pronostica, però, que vindran temps millors, que prometen institucions com els *boy-scouts*.¹⁵⁵

2.2.3.7 Crítica literària

Com a la «Gaceta de Mallorca», Ferrà ressenya les obres, tan catalanes com castelleses, que es van publicant i li criden l'atenció o pensa que poden ser una orientació per als mallorquins. *Riber*, per exemple, és una crítica elogiosa del nou llibre de poemes de Riber, i en *El poeta de Madrid*¹⁵⁶ alaba les poesies de Díez-Canedo, el poeta castellà que, explica, va veure a Madrid juntament amb Juan Ramón Jiménez.

A vegades, enlloc de fer crítica literària dóna a conèixer al públic mallorquí algun poema que li sembla interessant per a les idees que defensa. Així, a *El símbol de las cerezas*¹⁵⁷ parafraseja un poema de Carner, en el qual davant unes cireres que els ofereixen, tres nins responen amb tres actituds diferents: vanitat, profit i alegria. No cal dir a quin costat se situa Ferrà ni com intenta fer de mirall de la burgesia que critica.

Però no només parla d'autors concrets. Aprofita l'aparició d'una *Antologia de poetes catalans d'avui* per, amb l'article *La Poesia catalana*,¹⁵⁸ fer una crítica tant del

¹⁵⁴ «La Última Hora», 16-IX-13.

¹⁵⁵ En escriure aquest article, Ferrà acaba d'arribar a Barcelona per residir-hi i aquestes diversions li deuen semblar massa estridents per comparació amb les més calmades de Gijón.

¹⁵⁶ «La Última Hora», 2-IX-13.

¹⁵⁷ «La Última Hora», 30-I-14.

¹⁵⁸ «La Última Hora», 12-XII-13.

llibre com d'alguns dels poemes que conté. En aquesta crítica elogia molt el jove poeta Miquel de Palol.

2.2.3.8 Educació

Ferrà no oblida el seu caire pedagògic ni la necessitat d'una educació estètica a Mallorca que neutralitzi la incultura existent. El contingut de l'article *El imperio de la carne*,¹⁵⁹ ens indica fins a quin punt estava endarrerida la societat mallorquina en qüestió de cultura i educació estètica. Ferrà, que conta com a un pare l'escandalitzen les estàtues nues d'una acadèmia d'art, arriba a la conclusió que educació estètica és educació moral.

La unió entre ètica i estètica, molt pròpia del noucentisme per altra part, és encara el tema d'un altre article, titulat significativament *Sobre la educación del gusto*.¹⁶⁰ Ferrà hi critica les escoles públiques, que li semblen quarters, i les privades, que compara a manicomis. En aquestes escoles —diu— és impossible l'educació del gust ja que s'hi dona una exemplificació continuada del mal gust. Proposa que siguin bells des dels llibres de text fins a les cançons que es canten i insisteix que l'educació estètica du necessàriament a l'ètica.

També es refereix, des d'aquest punt de vista, a un fenomen recent com el cinematògraf. A *La moral en el cinema*¹⁶¹ afirma que: «*La inmoralidad del cinema radica quizás principalmente allí mismo donde radica su falta de idealidad. Se equivocan los celadores de la moral burguesa que cortan por ciertos puntos las películas expurgándolas de abrazos o de besugueos, pongo por caso. Puras son todas las cosas cuando se proyectan en el cielo del ideal. Impuras cuando no elevan de la tierra los ojos que las contemplan*». I també: «*Con un público consciente y educado, que no exigiera los platos que exige, el cinema pudiera ser, ¿quien lo duda? un instrumento excelente de cultura,*

¹⁵⁹ «La Última Hora», 21-VI-13.

¹⁶⁰ «La Última Hora», 1-VIII-13.

¹⁶¹ «La Última Hora», 3-I-14.

como hoy mismo lo son ciertas películas».

Alguns dels articles de Ferrà es deuen basar en converses que sent a Palma quan hi és de vacances. És el cas de *Vulgocracia*,¹⁶² en què es descriuen tres converses: la d'una persona que no coneix el Dant ni Beatriu; la d'algú que critica la democràcia a través d'un periòdic il·lustrat que pot comprar tothom i en el qual es mesclen la notícia de la publicació d'un llibre amb altres successos macabres, trivials, polítics, etc. i, finalment, la d'un home que acusa d'antipatriota un altre qui llegeix Molière en lloc dels germans Quintero.

La lectura de periòdics de successos, amb notícies de sang i fetge, deu tenir, com ara, molts partidaris a Mallorca. Ferrà ho constata en referir-se, a *Curiosidad malsana*,¹⁶³ a un article aparegut a «El Liberal», que valorava positivament les informacions sobre crims als diaris perquè les considerava exemplars. Ell sosté, per contra i en una postura ben noucentista, per cert, que són més perjudicials aquestes notícies que el tractament dels crims des del punt de vista literari.

Finalment, a *Moral de jóvenes*¹⁶⁴ i arran de la ressenya d'una conferència de Rucabado a la Joventut Nacionalista de Catalunya, exposa les seves pròpies idees teòriques sobre l'educació en general, que coincidien amb les del conferenciant. Explica que aquest no creu en l'educació moral tal com es dona aleshores. Les coaccions externes —argumenta— no serveixen perquè no fan falta esclaus sinó homes lliures i responsables. Aquesta idea, exposada ja per Ferrà, coincideix amb els plantejaments de Fichte però ingnoram si l'havia llegit.

2.2.3.9 Joventut

A la campanya del «Sóller» Ferrà pretenia influir principalment els joves mallorquins, en els quals veia, al mateix temps, una gran misèria i una gran esperança.

¹⁶² «La Última Hora», 31-III-13.

¹⁶³ «La Última Hora», 30-V-13.

¹⁶⁴ «La Última Hora», 28-VI-13.

Aquesta campanya de «La Última Hora» traspua la mateixa preocupació però ara escriu en castellà i per a un públic més ample, per la qual cosa la seva capacitat d'influència en la joventut és molt més elevada.

A més del que hem comentat a l'apartat anterior, Ferrà dedica als joves dos articles més: *A los selectos*¹⁶⁵ i *La juventud de hoy*.¹⁶⁶ En el primer, critica i alaba ensems la joventut massa mallorquina, amb massa poc vigor intel·lectual. Hi parla de l'horror a l'esperit, d'estètica, d'obrir nous horitzons i, finalment, de nacionalisme. En el segon, critica els vells que diuen que el món està perdut. Ell veu una joventut molt millor que l'anterior i pensa que hom pot ser jove o vell d'esperit i s'ha de defensar el respecte a la joventut així com es predica el respecte a la vellesa. Amb la distància deguda, aquestes idees recorden el concepte de «filia» enfront de «pàtria» plantejat per Gabriel Alomar.

2.2.4 CONCLUSIÓ A LES TRES CAMPANYES PERIODÍSTIQUES

Aquest apartat, que coincideix cronològicament amb d'altres que hem descrit anteriorment, com l'estada a Gijón i els primers anys a Barcelona, recull tres grans campanyes periodístiques que Ferrà du a terme entre 1911 i 1915, amb les quals ha intentat influir en tres nuclis que considera bàsics per implantar el catalanisme. El primer és el setmanari «Sóller», dirigit a una burgesia sollerica que Ferrà admira per la seva noblesa i modernitat. El segon és la revista «Ca Nostra», que s'edita a Inca i s'adreça, a més de la burgesia inquera, a tot un públic catòlic que Ferrà intenta formar obrint-li nous horitzons. En aquests dos diaris pot escriure en la seva llengua, i això és important per a ell fins al punt que hi col·labora durant dos anys.

De cada vegada, però, Ferrà es torna més realista i arriba a la conclusió que des d'aquestes publicacions només arriba als qui ja estan convençuts i, per tant, la labor de proselitisme és mínima. Per altra part, la burgesia ciutadana —que només llegeix diaris en castellà— també ha de ser formada i cal denunciar els desastres arquitectònics que promou,

¹⁶⁵ «La Última Hora», 25-IX-13.

¹⁶⁶ «La Última Hora», 22-X-13.

ensenyar-li a estimar les seves coses, el seu passat, utilitzant l'exemple de Barcelona.

Així, Miquel Ferrà es decideix a baixar a l'arena i escriure en castellà a «La Última Hora», per arribar a aquesta burgesia, criticar-la, formar-la i, finalment, si és possible, entusiasmar-la perquè arribi a fer el que ha fet la catalana. Els seus plantejaments idealistes li impedeixen detectar que els interessos de la burgesia mallorquina no tenen res a veure amb Catalunya ni amb el camí de lluita i victòria sobre el caciquisme que ha protagonitzat. Ben al contrari, es desenten de les propostes autonomistes perquè està interessada en el centralisme que defensa els seus privilegis i els seus interessos materials.

Ferrà, que fracassa perquè intenta lluitar contra aquests interessos materials amb idees, es dona per satisfet si aconsegueix engrescar alguns joves. Les seves paraules, en aquest sentit, no seran estèrils perquè les recolliran joves de la petita burgesia, estudiants de Barcelona que després exerciran professions liberals, membres de l'Església progressistes i altre gent que després formaran la generació del 17, l'Associació per la Cultura de Mallorca i el Grup de «La Nostra Terra», els quals durant la República faran diversos plantejaments autonomistes de dreta i d'esquerra. En la gestació de tal estat d'opinió hi tenen a veure, més o menys, aquests escrits que intenten animar el nacionalisme quan travessa per una fase de letargia que podia dur a la seva mort. Homes com Ferrà i els qui elaboren la secció *De l'agre de la Terra* del «Sóller» mantenen la torxa encesa. Els escrits de Ferrà, en aquells moments, dirigeixen, impulsen i animen tota aquest gent.

2.3 ELS PRIMERS ANYS DE BARCELONA. LABOR PERIODÍSTICA A TOT ARREU (1913-1915)

Aquest període es caracteritza pel trasllat de Ferrà a Barcelona al final de l'estiu de 1913, procedent de Gijón, i cridat possiblement per Carner per dur-hi a terme una tasca determinada, que no hem acabat d'aclarir. Segurament dirigeix la revista «Catalunya» en el moment que Carner és a Londres i col·labora a «La Veu de Catalunya» d'una manera significada, malgrat que no s'hi hagin trobat gaire articles signats per ell.

Les relacions amb Costa i Llobera es refreden a causa de l'estat depressiu en què aquest es troba i augmenten les que manté amb Joan Alcover, amb qui se sent cada cop més identificat en qüestions estètiques i ideològiques. El contacte amb Maria Antònia Salvà seguirà per bon camí, mentre que els lligams amb Mn. Alcover entraran en una forta crisi —que Ferrà intentarà superar sense aconseguir-ho— motivada, entre d'altres causes, per la mort del bisbe Campins i l'elecció de Mn. Alcover com a vicari capitular per regir la seu vacant. Aquest fet i la celebració del centenari de la mort de Ramon Llull faran provocar un enfrontament important entre Ferrà i alguns canonges de la Seu, encapçalats per Mn. Alcover, els quals amb motiu de la Gran Guerra prediquen des de la trona de la Seu i d'una manera indigna la seva radical francofòbia i la consegüent germanofília. Ferrà considera aquests canonges, i Mn. Alcover en particular, un contraexemple del que haurien de ser els vertaders cristians. A més, els culpa de la decadència de Costa, de la pèrdua de la dignitat del clergat, i de donar un mal exemple amb les reformes arquitectòniques que han promogut a la Seu i que ara volen continuar amb el trasllat del sepulcre de Ramon Llull. Ferrà, que ja té un grup d'incondicionals que el segueixen, s'hi oposarà.

L'enfrontament continuarà en els anys posteriors i esdevindrà especialment cruent amb la disputa sobre l'edició de les obres de Ramon Llull desencadenada entre Mn. Alcover, per una banda, i Salvador Galmés i el mateix Ferrà, per l'altra. Amb la Dictadura, Mn. Alcover es farà fort en les seves postures i, emparat pel poder dictatorial i amb diversos suports, s'oposarà obertament a Ferrà i el seu grup. Aquest, en veure malmès el monument de Mallorca que més estimava, protestarà i lluitarà amb els seus

amics perquè no es duguin a terme els projectes del Capítol en connivència amb l'Ajuntament. Tota aquesta protesta, que durarà anys, s'inicia en aquests moments.

Per altra part, Ferrà té especial interès que es commemori dignament el centenari de Ramon Llull i el promou al Principat ajudant Miquel dels Sants Oliver a preparar els actes que s'han de celebrar a l'Ateneu Barcelonès. Tracta, sense èxit, que els mallorquins —especialment Costa— hi participin i, sobretot, que els actes de Barcelona i els de Mallorca siguin un signe d'unió entre mallorquins i catalans per honorar el seu heroi comú. A Mallorca, Ferrà participarà en aquests actes amb una conferència titulada *Ramon Llull valor universal*, en la qual intentarà trametre als mallorquins la universalitat i l'actualitat de la figura de Llull, procurant posar-lo com exemple del que hauria de ser el caràcter mallorquí, en contraposició a l'apatia de la qual té fama l'Illa de la Calma.

Finalment, un fet fortuït marcarà aleshores la vida i les amistats posteriors de Ferrà. Una estada d'alguns mesos a Vilanova i la Geltrú el posarà en contacte amb un grup de gent jove i activa que dinamitza la vida de la ciutat; és a dir, el model del que ell desitja per a Mallorca. Hi entaula amistat amb els que després formaran la denominada Escola de Vilanova: Joan Miró, Rafael Sala, Enric Cristòfor Ricard, J. F. Ràfols i altres; reafirma la seva amistat amb Lluís Nicolau d'Olwer; coneix Francesc Macià i fa amistat amb les seves filles, fa amistat també amb un vellet literat: Morera i Galícia. Vilanova es converteix en un lloc de visita habitual per parlar amb els amics i en un dels llocs on anirà totes les vegades que pugui, per tal de veure els amics i passar-hi moments agradables. En anys posteriors, el grup amb què es reuneix s'arribarà a fer famós als carnivals de la ciutat.

Per altra part, la important tasca periodística que Ferrà du a terme durant aquests anys ara augmenta. Paulatinament abandona periòdics minoritaris com el «Sóller» o «Ca Nostra», i també «La Última Hora», per dedicar-se a «La Almudaina», diari amb una ampla tiratge a les Balears. A pesar que hi ha d'escriure en castellà i que el diari segueix uns plantejaments de *regionalismo bien entendido* que ell rebutja, hi participarà fins que trobi una millor tribuna, guiat per l'afany d'influir en el públic ciutadà i mallorquí. Els articles

se centren generalment a Barcelona, de la qual en fa una mica de corresponsal en els que duen el nom genèric de *Desde Barcelona*, i pretenen mostrar als mallorquins de l'exemple de la Ciutat d'Ivori i com aquesta, amb les seves institucions, defensa un nacionalisme català modern, que fa possible una puixança cultural important. Tanmateix, no s'està de mostrar-ne també els defectes perquè els mallorquins no els imitin.

A més de Barcelona, els articles es refereixen a altres centres catalans de cultura com Girona i Vilanova i la Geltrú, tal volta més semblants a Palma, on ha fet grans amistats entre els membres de petits grups que són capaços de dinamitzar el seu poble. Un cas a part són els escrits, també des de Barcelona, sobre la Guerra Europea, els quals constitueixen una de les sèries principals en la seva producció dels anys 1914-1916. Els articles continuen fins que el conflicte s'ha acabat definitivament i tracten un dels temes que aleshores feia córrer més tinta a la ciutat comtal. A Mallorca, també devia ser habitual però es tractava des de l'òptica germanòfila dels integristes mallorquins. Ferrà ofereix l'alternativa d'unes idees que intenten ser fruit de la reflexió i de la informació a partir de fonts divers, lluny dels radicalismes que solien tenyir els articles sobre aquesta qüestió.

2.3.1 POSSIBLE DIRECCIÓ DE LA REVISTA «CATALUNYA»

Ja hem comentat que el desplaçament de Ferrà a Catalunya deu estar motivat per alguna comesa relacionada amb el noucentisme puixant. Una carta a Joan Rosselló, escruta des de la Biblioteca Universitària de Catalunya quan tot just ha pres possessió de la seva nova plaça, ens forneix algunes dades orientatives. Com sempre, prova d'infondre ànims en Joan Rosselló perquè lluiti per la causa i no es deixi arrossegar pel desànim:

«No puc estar-me de contestar tot d'una a la seva carta. Temps vendrán, me sembla, en que'm será difícil trobar l'hora de posar un mot als amics. [...]

M'han conmogut fonament els planys amb que's condol del seu aïllament espiritual; i per posar-lo en contacte amb el món dels vius si es que puc ajudar-hi,estic disposat a donar-lo d'alta com a subscriptor de La Veu tot d'una que m'ho digui i a fer-li enviar també Catalunya, qu'avui necessita justament l'apoió de tots els qui estimam una mica aquestes coses, -i de la direcció de la qual estic a punt de fer-me càrrec.- M'autorisa?

Ahí me refusaren un article, a La Veu, per dur de caires. Anava, naturalment contra els catalans. El sebre-ho l'afalagarà pot ser, porque això li dona la raó. Però, no està en les meves mans escriure d'altra manera. Som nat per la poesia sentimental i pel pamphlet, qui pot ser es no més que el revés de la poesia sentimental.

Ai, don Joan! Me cregui, V. hauria de venir a passar quinze dies a Barcelona, per que

parlaríem de moltes coses, i n'hi diria jo algunes que no les podria escriure a cap diari».¹

Pel que llegim, pensa estar molt ocupat a Barcelona, escriu articles per a «La Veu de Catalunya»², encara que li n' rebutgin algun, i s'ha d'ocupar de la direcció de la revista «Catalunya». Pel que fa a aquesta darrera feina, només podem suposar que substituïa Josep Carner, el qual havia anat a Anglaterra per temps indeterminat, interinament o tal vegada de forma definitiva fins a la desaparició de revista —recordem que Carner estava interessat en el trasllat de Ferrà a Barcelona potser pensant en aquesta qüestió. Pel que fa a la participació a «La Veu de Catalunya» és possible que no signàs els articles que hi escrivia com veurem més endavant o que escrivís amb pseudònim. En efecte, revisant el periòdic de l'any 1914 i 1915 hi hem trobat alguns articles amb el nom genèric de *De l'illa blava* signats *H.*, possible abreviació d'*Helios* el pseudònim que Ferrà utilitzava a la «Gaceta de Mallorca». També ens fa pensar això el que alguns d'aquests articles fossen guardats a l'arxiu personal de Ferrà i el fet que hi hagués correccions amb lletra del mateix Miquel Ferrà.³

Suposicions a part, Ferrà s'implica decididament en el noucentisme demanant —especialment als mallorquins— originals per als periòdics i revistes de Barcelona i, en general, de Catalunya. Així, sollicita material a Maria Antònia Salvà,⁴ Mn. Andreu Pont⁵ i Joan Alcover, al qual diu que es recordi «de nosaltres els de "Catalunya"».⁶ El mateix Joan Alcover li envia, el mes de novembre de 1914, una poesia que agrada molt a Ferrà i li explica per què ell no escriu a «Catalunya»: «Jo actualment apenes hi intervenc, no per indiferència, si no perque no'm sent periodista ni tenc rès per dir que valga la pena dins

¹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: Barcelona, 13-IX-13.

² No els hem pogut localitzar. Tal volta no els firmava o feia servir un pseudònim.

³ Els de l'arxiu de Ferrà són: *El castellà de l'illa* de 9-II-16, *Jocs Florals "bilingües"* de 17-VI-16 i *El triomf del bilingüisme* de 14-VII-16. A més hem pogut trobar buidant el diari *La calma perduda* de 21-V-15.

⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 15-I-14.

⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 5-X-13.

⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 12-I-14.

Barcelona».⁷ Curiosament, aquestes afirmacions es contradiuen amb les que feia a Joan Rosselló a finals de 1913, acabat d'arribar a Barcelona. Tal volta durant aquest any havia canviat d'opinió a causa del rebuig als seus articles, del qual n'hem vist un exemple.

Malgrat tot, publica a «Catalunya» un article titulat «*Els Segadors*»,⁸ que és la rèplica a un altre del seu amic, Bertran Pijoan, el qual propugnava canviar l'himne català per un altre de més civilitzat i més adient, triat en un certamen. Ferrà defensa l'himne argumentant que l'únic jurat que podria aprovar el nou seria el poble i, mort Maragall, no veu altre poeta que el pugui compondre; que ha demostrat la seva oportunitat, encara que proposa, en tot cas, al mestre Millet el canvi de *bons cops de falç* per l'original *segueu arran*, i que la forma radical de cantar-lo per part dels joves de divuit anys, en resposta al *¡Viva España!* dels espanyolistes, no impedeix que es pugui cantar més pacíficament quan l'ocasió ho requereixi. A continuació, parlant de passat i futur, afegeix: «I pel que es refereix a la època en que es popularitzà aquest cant entre nosaltres, que Déu ens guardi de petrificar-nos dins el passat, de voler perpetuar modalitats transitòries del sentiment i de tot lo altre, d'eternitzar els gestos crispats dels primers esforços. Caminem de cara a l'avenir, perfeccionem-nos, flexibilitzem-nos, eixemplem el nostre esperit i els nostres braços —si ens sentim prou forts— als altres pobles ibèrics i a tots els homes. Mes tot això sense rompre els vincles d'amor i de gratitud amb aquells qui, a les palpentes per entre la verge natura, ens fressaren els primers incerts camins de nostres ideals; sense maleir la santa violència de son esforç per alçar la patria d'un llit d'ignominia». I acaba dient: «quin altre cant podria substituir aquest, si el poble no l'escullia amb la mateixa espontaneïtat, —que solament llavors tindria igual virtut, igual riquesa d'eficàcia com a himne nacional?»

Segons Jordi Casassas «Catalunya», escrita ara en català, era el portaveu de la postura crítica de la Joventut Nacionalista davant el conservadorisme dels dirigents de la Lliga i la seva supeditació a la burgesia econòmica, ja que hi veien un desestabilitzador de

⁷ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 19-XI-14.

⁸ «Catalunya», núm. 327, 7-II-14, pàg. 82.

la situació interna catalana, en una radicalització social que trencava la seva tasca «normalitzadora» empresa el 1910 i duita a terme a la Mancomunitat. En aquests moments, i segons el mateix Casassas, la revista estava inspirada per homes com Carner, Sitjà, Martí Sàbat, Alzina i Melis i Jaume Bofill.⁹ Segurament hi podríem sumar ara Miquel Ferrà: ja coneixem la seva relació amb tota aquesta gent a partir del 1906.

A principi de 1914 Miquel Ferrà col·labora amb articles a «Catalunya», «Sóller», «Ca Nostra» i «La Veu de Catalunya»; el mes de febrer acaba la seva col·laboració a «La Última Hora» i per març comença a escriure per a «La Almudaina». Consuelo Jovellanos el convida, creim, a participar en «El protector del niño»¹⁰ i també cerca original per al BSAL.¹¹

2.3.2 CAMPANYA A «LA ALMUDAINA»: DEFENSA DE LA CIUTAT, L'EXEMPLE DE CATALUNYA I LES SEVES INSTITUCIONS I EL CONTACTE NECESSARI AMB BARCELONA

No coneixem gaire les raons perquè Ferrà canvia de diari, però és possible que «La Almudaina» li aixecàs la censura a causa de la fama que Alanís de la Lluna havia anat adquirint al «Sóller» i que al mateix temps una polèmica sobre el torrent de Sóller li hagués creat problemes a «La Última Hora». La polèmica l'havia duit a enfrontar-se verbalment amb Cirano (Enrique Vives Verger), també col·laborador de «La Última Hora» i germà d'un redactor amb, segons que sembla, un cert poder en el periòdic; però tot això no ho tenim documentat en absolut i són simples suposicions. A més, Ferrà es devia sentir millor a «La Almudaina» que a «La Última Hora», molt més espanyolista. Un altre dels fets decisius en el canvi pot ser la residència de Ferrà a Barcelona, on a «La Almudaina» li

⁹ Jordi CASASSAS, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Barcelona, 1980, pàg. 172.

¹⁰ Però s'hi veu estrany i es demana irònicament: «còm me desfrès la veu, jo, Deu meu, per no desentonar escandalosament enmig d'aquest coro d'àngels i d'aubats innocents i tendres mares que componen la redacció [...] però jo, que, insensible a sospirs i llàgrimes, som davant aquesta cofradia, casi una mescla de Voltarire i Nietzsche [...] Malgré tout, faré un esforç suprem, maldement me costi estar malalt, per complaure Na Consuelo». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia: Barcelona, 15-I-14.)

¹¹ Com veim a la carta que escriu a Estanislau Aguiló demanant-li si l'article sobre polèmica lullística que havia demanat a Mn. Casadessús es publicaria al BSAL. (Carta de Miquel Ferrà a Estanislau Aguiló: 18-II-14.)

podia interessar tenir un corresponsal.

De fet, quan Ferrà comença a escriure en aquest diari, amb el pseudònim d'Alanís, aprofita la seva estada a la ciutat comtal per posar institucions i personatges catalans com a exemple als mallorquins, en l'intent que Mallorca també es desvetli espiritualment com Catalunya. No es refereix tan sols a Barcelona sinó que tracta d'altres indrets que li semblen interessants i amb els quals té contacte, com Girona i Vilanova i la Geltrú. Finalment, ofereix des dels seus articles una visió de la Guerra Europea en la qual creia que el món s'hi jugava molt, diferent a la que devien tenir els mallorquins,

En aquests moments, la tasca periodística de Ferrà es podria assemblar a la de Jaume Bofill i Mates a «La Veu de Catalunya». Segons Jordi Casassas, Bofill «considerava la feina de periodista en aquest diari com una tasca eminentment política, ja que, per a ell, el diari regionalista era el responsable de la creació de "grups selectes", geogràficament dispersos, però que podien actuar, amb una "coincidència absoluta de criteri"». No podríem atribuir aquestes mateixes formulacions a Ferrà, salvades les distàncies? Per altra part, Casassas ens assabenta que Bofill, a més de les col·laboracions pràcticament diàries, del febrer al novembre, hi publica nou sèries d'articles: la primera és *La Gran Barcelona*; una altra tracta de la Mancomunitat, «de les possibilitats i de la vitalitat catalana en contrast amb la decadència i la inèrcia del centre»; n'hi ha una titulada *La lliçó de la guerra*, sobre la Guerra Europea, el debat que provoca i la seva rellevància històrica, i també en dedica una a les escoles Montessori, «demostrant el caràcter eminentment polític de la tasca educativa que s'iniciava a Catalunya i de les inicials reticències que aquesta tasca havia de vèncer».¹² En les pàgines següents veurem fins a quin punt coincideixen Bofill i Ferrà en la seva labor de difusió de les idees noucentistes i en la formació de la gent que podia contribuir a aquesta tasca.

Podríem classificar la col·laboració de Miquel Ferrà a «La Almudaina» durant el 1914 —15 articles en total— en tres grups d'articles: els dedicats a Catalunya, Barcelona i les institucions de la Mancomunitat, escrits quan és a Barcelona; els que descriuen

¹² Per a tot l'anterior vegeu CASASSAS, J., *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Barcelona, 1980, pàg. 191.

l'ambient de Madrid, molt diferent al de Barcelona i dels records que guarda d'uns anys enrera, quan s'hostatjava a la Residencia de Estudiantes; quan és en aquesta ciutat de pas cap a Gijón, i els que tracten de la guerra, a vegades a partir d'anècdotes i altres cops expressant la seva postura cristiana, pacifista, conscient i solidària davant aquesta guerra. Analitzem ara els articles que fan referència a Barcelona i Catalunya.

2.3.2.1 El contacte necessari amb Barcelona

Ferrà s'adona que cal que Mallorca tingui contacte amb Barcelona i aquest és tal vegada un dels objectius dels seus articles a «La Almudaina». Malgrat tot, pensa que de Barcelona també provenen factors negatius i per tant també creu important que els mallorquins contribueixin solidàriament a la formació de la ciutat —ell mateix segurament és a Barcelona també impulsat per aquesta convicció. Per explicar aquest contacte i intervenció escriu l'article *Causa común*,¹³ a partir d'un estudi que el batle de Barcelona ha encarregat a l'IEC sobre les millores que s'han de dur a terme amb motiu de l'Exposició d'Indústries Elèctriques.

Ferrà aprofita el fet d'haver llegit aquest informe per afirmar que Mallorca té molta relació amb Barcelona i que els mallorquins s'haurien d'interessar, pel seu bé propi, no només a seguir els esdeveniments que es produeixen a Barcelona sinó a intervenir-hi. I segueix: «*Nuestra alma nacional, en el fondo la misma, mal despierta de un secular letargo, envenenado por las pócimas de la banalidad cosmopolita, pugna por levantarse, por informar la vida de nuestro pueblo, condenado en su ausencia a vegetar sin gloria*». A Mallorca, aquesta ànima s'ha encarnat en uns quants contemplatius i en un sector escàs i selecte de la joventut mallorquina; a Catalunya en una vigorosa i excelsa minoria que ja ha conquerit les altures del pensament, l'art, la literatura, la religió, la ciència, la política i tota la vida social. Les millors posicions estan preses però la lluita continua.

Seguidament afirma que l'informe de l'IEC és una consigna tant per a Mallorca com per a Catalunya i el resumeix. L'estudi en qüestió critica l'anarquia de la ciutat que

¹³ «La Almudaina», 6-V-14.

viu en l'ànima desordenada dels seus habitants, els quals, defugint qualsevol responsabilitat i basant-se en el caprici o interès momentanis, rompen els vincles amb el futur i el passat. Llavors l'estudi fa una relació dels actes anàrquics que desfiguren la ciutat: destrucció de relíquies seculares, construccions capricioses, destruccions de jardins, maltractament a animals, etc., i sollicita que a més dels interessos de confort, higiene i seguretat s'atenguin els interessos ideals. Finalment, Ferrà es demana si no és aquest el mateix problema de Palma i si en la solució els mallorquins no poden fer causa comú amb els barcelonins.

En el mateix sentit que l'article anterior escriu l'article *Disparate*,¹⁴ en el qual es queixa d'alguns toreros i picadors que ha vist a la plaça del Pi de Barcelona, els quals segons ell desentonen en la imatge ideal que tenia de la ciutat.

2.3.2.2 L'exemple de Catalunya, les seves institucions, els seus homes, els seus monuments

A *La obra de Juan Llongueras*,¹⁵ Ferrà exposa, de manera general i des de la seva òptica biològica i organicista, la seva idea del progrés de Catalunya com a poble. En aquest article escriu, entre altres coses:

«El resurgir de un pueblo es como el resurgir de un campo en primavera. Una misteriosa savia parece bullir en sus montañas [entrañas] espirituales y vivificarlo todo, como la savia en las entrañas de la naturaleza haciendo brotar, florecer y fructificar todas las plantas.

Cataluña atraviesa ahora aquel periodo indeciso en que se deshojan las flores más tempranas y empiezan a verdear los primeros frutos. Requieren estos solícitos cuidados, y los brazos estan cansados; pero no importa: el amor es grande, y por doquiera surgen trabajadores entusiastas. Un anhelo de perfección integral conmueve a los selectos, que no se pierden en vagos platonismos, sino que arrostrando la misma indiferencia o distracción momentánea de la masa, un poco fatigada de la larga tensión espiritual, se empeñan en un trabajo personal, tenaz, oscuro a veces pero que será profundo. Desde su alto sitio, Prat de la Riba, ese hombre extraordinario, lo organiza i coordina todo lenta y serenamente. Surge hoy, para fomento de los estudios arqueológicos, filológicos, científicos, el Institut d'Estudis Catalans; mañana, respondiendo a un deseo de perfeccionamiento artístico y técnico, la Universidad Industrial; otro día para satisfacer altas necesidades de la enseñanza y educación modernas, el Consejo de investigación pedagógica.

La savia nueva va llegando a todas las ramas. la Ciudad Jardín con que se sueña, las escuelas Montessori, recientemente implantadas, el Congreso litúrgico que se celebra en Montserrat estos días, obra de espiritualización y de depuración religiosa, mil cosas al parecer desligadas y

¹⁴ «La Almudaina», 16-V-14.

¹⁵ «La Almudaina», 17-VII-15.

sin relación entre ellas, reciben vida oculta de un mismo espíritu. Y cada necesidad, cada obra que se impone, encuentra una vocación y un apostol».

L'escrit és programàtic i inclou molts dels punts que tractarà, un per un, en articles posteriors.

A *Cataluña*¹⁶ parla en general d'aquesta terra i de com li agrada viatjar-hi. Critica, d'entrada, el turisme frívol i la banalitat cosmopolita sobre els monuments venerables i sobre els paisatges sublims. Després afirma que li agrada acostar-s'hi amb recolliment íntim i que cada país té una ànima pròpia, una ànima poètica, l'expressió de la qual apareix viva en els monuments, en l'aspecte de la seva naturalesa i en la parla dels seus habitants: *«Conocer esa alma, intimar con ella, sentir sus misteriosas afinidades con la de mi pueblo y de mi raza, verter sobre ella mi simpatía humana con el gozo de comprender y de amar, he aquí el placer más grande que encuentro en los viajes. No recuerdo haberme acercado jamás por primera vez a ningún sitio sin una emoción recóndita, ni haberme alejado sin dejar en él, poco o mucho, pero algo de mi corazón. Siento en mí que estimo toda tierra que he cruzado, toda ciudad que me ha visto vagar unas horas por sus calles, todo techo que me ha dado albergue alguna noche»*. Ell estima amb aquest amor Catalunya i així voldria veure-la estimada pels mallorquins. Es demana per què existeix aquest amor dels catalans cap a Mallorca però no dels mallorquins cap a Catalunya i manifesta que voldria oferir als seus lectors la seva visió de Catalunya. Finalment, explica que no comprèn com a algunes persones Catalunya els suggereixi un bosc de xemeneies i unes abstractes fàbriques de teixits.

Els seus articles tracten també, com hem dit abans, de diverses institucions catalanes. Ferrà les presenta als mallorquins perquè en tenguin informació i en prenguin exemple. Possiblement els diaris illencs, anticatalanistes uns i indiferents a aquestes qüestions els altres en aquells moments, no s'hi deuen referir mai. Així, dedica un article laudatori a la Biblioteca de Catalunya amb motiu de la seva inauguració¹⁷ i un altre a

¹⁶ «La Almudaina», 30-V-14.

¹⁷ *La biblioteca de Cataluña*, «La Almudaina», 18-VI-14.

l'Institut d'Estudis Catalans,¹⁸ en el qual explica la necessitat que Catalunya compti amb aquesta institució i quines són les funcions i estructura.

Però no tot són alabances. A *Desde Barcelona. Estos Juegos Florales*¹⁹ critica aquests certament afirmant que tingué sentit en un moment donat, quan eren la promesa d'unes fites que ara ja s'han aconseguit, però els vells s'han encaparrotat a perpetuar modes efímeres i els joves han volgut fer obra renovadora (això que a Mallorca es considera catalanització literària). S'ha produït una lluita que els vells han guanyat amb un jurat seu. El resultat —diu Ferrà— amb tots els respectes pels precursors, ha estat penós.²⁰

De les composicions que s'han donat a conèixer, només tenen per a ell alguna dignitat literària els sonets de Lluís Valeri, premiats amb la Viola. Critica les composicions de Frederic Rahola i Apelles Mestres i considera que el més trist ha estat el to barroer dels Jocs, que no hauria existit si els joves hi haguessin dominat. La nota simpàtica, la va posar el senyor Pin i Soler amb l'afecte per Bèlgica i França, però la cosa degenerà, al final, amb un atac a Alemanya i l'atac infantil d'Apelles Mestres al Kaiser, que alguns amics de Ferrà declarats aliadòfils —comenta— trobaren de mal gust. Lamenta després que Rusiñol donàs el premi Fastenrath a un enemic d'Alemanya, ja que ho considera irrespectuós amb l'ombra de l'hispanòfil. Al final de l'article, Ferrà diu que renuncia a la maldat de fer riure el lector amb unes mostres del que es va dir als Jocs Florals i opta per transcriure un poema d'Apelles Mestres del temps en què, enlloc de criticar Alemanya es deixava seduir pels seus *lieder*. Aquesta aparent germanofília quedarà desmentida per la postura de Ferrà davant la guerra i els països implicats.

A *Desde Barcelona. Una gramàtica del idioma*,²¹ parla de la gramàtica d'Emili Vallès que s'acaba de publicar i de l'aspiració d'alguns mallorquins que es publiquin una

¹⁸ «La Almudaina», 10-VII-14.

¹⁹ «La Almudaina», 12-IV-15.

²⁰ En aquests moments els Jocs Florals són el camp de batalla entre els partidaris de les normes de l'IEC i els que hi estan en contra. Aquests darrers, per altra part, són els elements més vells del catalanisme, antigues glòries de la Renaixença. També afecta els Jocs la disputa entre germanòfils i aliadòfils, amb actituds visceralment i acrítiques que Ferrà rebutja.

²¹ «La Almudaina», 6-III-15.

gramàtica, diccionari i ortografia mallorquines, a la qual respon que això no s'aconsegueix amb quatre manualets improvisats, com saben els que estudien científicament l'idioma. I aprofita l'avinentsa per parlar de la unitat de l'idioma i de la importància que assolirà l'obra de Marià Aguiló a l'hora de confeccionar el Diccionari de la Llengua Catalana. Finalment, explica que la gramàtica publicada inclou referències explícites als dialectes mallorquí i valencià quan aquests tenen alguna forma d'interès i que l'obra servirà tant a uns com als altres.

En aquesta defensa d'allò català, trobam curiosament el noucentista i antimodernista Ferrà escrivint *Por el templo de la Sagrada Familia*,²² un article en defensa d'aquest temple, amb motiu que s'ha demanat almoïna als mallorquins per a la seva edificació en nom del triple ideal: religiós, patriòtic i artístic. D'entrada, Ferrà ja preveu que sorprendrà que es demani almoïna a Mallorca per bastir el temple: com els mallorquins, que no tenen doblers per a les pròpies empreses, en poden donar per a les de fora. La resposta és que no hi ha cap valor espiritual en tot l'univers que li sigui extern, una gran solidaritat lliga els qui pertot arreu lluiten pel triomf de l'esperit i cal combatre l'aïllament, l'estancament, l'empetitiment de Mallorca. Proposa no aplicar als negocis de l'esperit la mesquina economia domèstica, ja que fins i tot comercialment la mesquinesa no és productiva. Seguidament, precisa les seves idees sobre l'obra de Gaudí, per aclarir la situació d'algú com ell que ha combatut aferrissadament el modernisme que es difon arreu de Mallorca. Explica que afirmar que Gaudí i ell senten la Seu de Mallorca de manera distinta és una vulgaritat, ja que l'arquitecte català té de la Seu, com de totes les coses, una visió personalíssima que no admet condicionaments. Per això no pot ser un restaurador, i menys d'un monument viu com és la Seu de Mallorca, on cada època hi ha deixat el seu segell, així com també l'hi ha de deixar l'actual.

Per a Ferrà, «*Gaudí entró en nuestra Catedral, como Tomé en la de Toledo, como los artistas churriguerescos en las capillas góticas, es decir, para violarlas, y permitaseme la brutalidad de la expresión, para engendrar una belleza nueva, la que él concibiera en*

²² «La Almudaina», 7-IV-15.

su imaginación estupenda, a expensas de la antigua. Eso han querido disimulárselo vanamente sus tímidos admiradores sugestionados más que por su obra por la magia de su palabra. El pueblo no se ha engañado. El pueblo ha sentido que desaparecía la vieja Seo, la que él quería, sustituida por algo nuevo, incomprendido, desconcertante, como es siempre en el primer momento la novedad artística». Demanar-se si hi ha dret a fer això li sembla pueril perquè no és un cas de dret sinó una simple qüestió de força i els manuals del restaurador no s'escrigueren per al geni. I segueix: «La fuerza del genio es algo así como una fuerza cósmica, solo condicionable por otra fuerza mayor. A Gaudí puede resistirsele, simplemente, jamás discutirle con una escala de valores distinta de la suya. Por eso comprendo yo y legitimo igualmente la obra del arquitecto catalán en la Seo, y la repugnancia del pueblo mallorquín a aceptarla. El general aplauso que todas las gentes de gusto han tributado a algunas bellezas de detalle y a algunas soluciones, señala bien el criterio general: reformar lo indispensable, respetar lo terminado, completar lo que no esté completo; y todo severamente, sencillamente, conservando a nuestra catedral su sobria pureza, sus desnudas líneas esenciales.

La conclusió és que si bé és lícita la resistència al reformador de la Seu, seria una mesquinesa aplicar-la al creador de la Sagrada Família. Afirmar la Sagrada Família no és decidir-se per un estil que ell no aprova, i manco a Mallorca, sinó afirmar la vida en una de les seves més fecundes i portentoses manifestacions. I acaba dient: «*Y he aquí como en nuestros tiempos efímeros, ha concebido Gaudí y ha empezado él solo una obra de siglos, no ya una obra de fábrica como el Sacré Coeur de Montmatre, reflejo del agotamiento del actual arte religioso, sino una catedral futura, exultante de esperanza, abriendo sus puertas con un gozo radiante, con una fe que sonríe de los cansancios, a unos fieles que han de venir todavía*». L'article es tanca amb una crida els homes de fe, que creuen en Déu, la Pàtria i l'Art, tant de Catalunya com de Mallorca, perquè contribueixin pecuniàriament en la construcció del temple.

Ferrà participa en la vida cultural catalana i explica als mallorquins quins elements

podrien ser interessants per a ells. Per exemple, a *Desde Barcelona. Jardines públicos*²³ elogia les iniciatives barcelonines quant a jardins. Hi parla de Joaquim Folch i Torres, d'una conferència a l'Ateneu pronunciada per l'encarregat dels jardins de París i de l'art de jardineria après a l'Escola dels Bells Oficis. Per altra banda, lloa els jardins senyorials mallorquins oblidats i critica els parcs de Palma, especialment el de Can Perantoni. Proposa que l'assignació que l'Ajuntament dedica al seu manteniment es destini a una beca perquè algú vagi a estudiar jardineria a l'Escola dels Bells Oficis de Barcelona.

Ferrà professa una gran admiració pels personatges il·lustres de Catalunya i del catalanisme polític. Segurament li agradaria que, a més de Maura, a Mallorca hi hagués algun personatge semblant a aquests i per això dedica, en primer lloc, un article a Prat de la Riba²⁴. El defineix com un home d'Estat del segle XX i cita com altíssimes qualitats seves les següents: ideòleg, polític, afable, modest, honrat, amb distinció natural i sense afectacions, amb entusiasme serè i reflexiu, més com un llum que com una foguera, tenaç. Parla després de *La nacionalitat catalana*, que defineix com a llibre d'or de la literatura política catalana i el més substancial, clar i ric en ideal que sobre el nacionalisme s'ha publicat en cap llengua. La seva part doctrinal —diu— podria ser el credo i el breuari de tots els nacionalismes del món: «*Obra de un espíritu lúcido y entusiasta, sazónada por la cultura, en la cual se dan la mano y se completan el recio método positivo de Taine y lo más vigoroso del idealismo emersoniano humanizado y aplicado a los pueblos, como se unen en él en generoso consorcio el fervor patriótico y un varonil sentimiento humanitario*». «[...] todo ha sido por él minuciosamente estudiado: desde las más altas necesidades del espíritu que reclaman satisfacción inmediata hasta el plan de carreteras y hasta los detalles técnicos de la construcción de las mismas».

Resulta que la preocupació més destacada ha estat la cultura, però no la preocupació petita dels qui veuen una panacea en la reforma de l'escola primària, sinó la de qui creu que el futur de Catalunya hi està lligat. En conseqüència, ha donat un gran impuls als alts

²³ «La Almudaina», 17-XII-15.

²⁴ Prat de la Riba «La Almudaina», 8-I-15.

estudis i als treballs d'investigació de tota classe, per evitar ser clients d'altres races, com diu el mateix Prat, que inventen per nosaltres. I continua: «*Prat de la Riba tienen la intuición clara de que la colaboración activa a la obra compleja de la civilización universal es el único título que da a un pueblo el derecho a la vida autónoma como tal pueblo. Y este título es la gloria que quiere para el suyo*».

L'article acaba amb unes paraules de Prat de la Riba que Ferrà troba adequades per un moment històric en què el concepte de civilització universal és en crisi. Per a Prat no hi haurà equilibri internacional estable fins que no es fonamenti en el reconeixement i el respecte a les nacionalitats naturals i en la solidaritat de tots els pobles cultes per a imposar la seva tutela als endarrerits, no cercant exclusivament uns avantatges materials sinó en nom d'un ideal superior de civilització, europeu, supranacional, humà. L'escrit, i sobretot les idees de Prat de la Riba que Ferrà hi exalta, evidencien la concepció d'un nacionalisme més progressista: el que dóna dret a un poble a ser-ho no és tant la naturalesa, que no la nega, sinó la col·laboració activa en l'obra universal de civilització.

A pesar que estigués en contra de molts dels monuments que es feien a Mallorca, no hi estava que fossin obra de certs escultors catalans que ell admirava de tal manera que havia proposat que se'ls encarregassin alguns monuments mallorquins. Clarà és un d'aquest escultors admirats per Ferrà, que li dedica un article²⁵ amb motiu, segons que sembla, d'haver-li encomanat una estàtua de Ramon Llull. Ferrà se n'alegra i posa tota la seva confiança en l'artista, per al qual demana absoluta llibertat artística. En el moment de demanar una subvenció a l'Estat, propugna que es tingui en compte que com Llull representa l'esperit català i, per tant, seria important convidar Catalunya a col·laborar en aquest homenatge.

Ramon Llull, català de Mallorca com es definia també ell mateix, és un altre dels seus personatges admirats. A l'article *Desde Barcelona. El centenario de R. Llull*²⁶ descriu

²⁵ Clarà, «La Almudaina», 27-III-15.

²⁶ «La Almudaina», 6-II-15.

les iniciatives que s'impulsen a Barcelona per commemorar el centenari de la seva mort: en primer lloc, la creació d'una Comissió d'Estudis Històrics Lullians i una sèrie de treballs biobibliogràfics, promoguts per l'IEC, i, en segon lloc, un cicle de conferències a l'Ateneu Barcelonès sobre la figura de Llull, a càrrec d'eminents personalitats del món cultural català i mallorquí, iniciativa en la qual ell participa. Finalment, proposa que Mallorca hi participi d'aquest homenatge i, aprofitant els seus elements intel·lectuals que té, organitzi un cicle semblant. Per a Ferrà, qualsevol dels escriptors mallorquins pot promoure tres conferències substancials, suficients per descobrir l'esperit de Llull als qui el poden intuir.

Amb motiu de la mort de Torras i Bages, escriu *El Patriarca*.²⁷ Segons Ferrà, només la veu de Maragall, muda també ja per sempre, podria dir tot el que han perdut amb la mort del bisbe. El compara amb l'abat Oliva i afirma que la seva veu arribà des del Pirineu fins a Mallorca, a tots aquells que són fidels a la tradició de la «Raça». El bisbe, senzill en el llenguatge, reposat en el pensament, ha assenyalat al poble català els camins de l'eternitat, arribant primer als humils del poble i després als homes de la ciutat. Coneixia les ànsies intel·lectuals i cordials dels seus, els secrets de les ànimes ferides en la lluita contra l'Àngel, malaltes d'un mal que és, a la vegada, la seva grandesa i la seva misèria. Una generació de sacerdots, artistes, poetes i homes d'esperit hi trobaren el guia i el mestre. Les seves pastorals, d'una aguda sensibilitat estètica, il·luminaven els misteris. Per a Ferrà, «*Las morbosidades espirituales del fin de siglo, los sensualismos efímeros, las sombras ténues del pseudomisticismo literario, se disipan en humo al contrastarse con el robusto pensamiento cristiano de patristica consistencia, de este orientador providencial, cuya obra, apoyada en el prestigio de su nombre y por mediación de un fuerte núcleo de escogidos, ha trascendido a todo un pueblo. Y ha trascendido precisamente en el momento que este tomaba conciencia de su propia tradición y de su derecho a continuarla, debiéndoselo en gran parte al mismo que grabara en el frontispicio de este Pantheon augusto de la Raza que es La Tradición Catalana [...]: "Recordau-vos de la pedra d'on haveu estat*

²⁷ «La Almudaina», 22-II-16.

tallats"». Acaba dient en els moments crítics que es vivien per a la nacionalitat catalana, la figura del bisbe s'alça amb un prestigi èpic confirmant-la en la fe dels seus avis i beneint-la.

2.3.3 AMICS I CONEGUTS: JOAN ALCOVER, MARIA ANTONIA SALVÀ, MN. ALCOVER

L'allunyament no és obstacle perquè les antigues amistats mallorquines de Ferrà continuïn. La relació es manté a través de la correspondència, a part del contacte directe en els períodes de vacances. L'estada a Barcelona refermarà, per altra part, la funció de cònsol dels mallorquins a Barcelona i dels catalans a Mallorca que ja havia exercit en la seva etapa d'estudiant. Ferrà transmet als amics mallorquins de sempre el dinamisme de la capital del Principat i la seva projecció cap a Europa, però no totes les relacions són excel·lents, com és el cas de la mantinguda amb Mn. Alcover, que finalment sofrirà un cert trencament, contra la voluntat del mateix Ferrà.

2.3.3.1 Relació amb Joan Alcover

A partir de 1911, la correspondència amb Joan Alcover s'intensifica. Alcover l'ajuda en diverses ocasions, a través d'Antoni Maura, i Ferrà li fa de corresponsal a Barcelona.²⁸ Aquesta major relació sembla que està relacionada amb un allunyament de Costa per la postració psíquica d'aquest.

L'any 1914, Joan Alcover té en premsa els *Poemes Bíblics*. Ferrà, que li gestiona l'edició des de Barcelona, es permet de vegades aconsellar-lo²⁹ i li comenta el moment

²⁸ Li compra i envia un diccionari, li fa arribar l'adreça de Soldevila, etc. (Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 12-I-14.)

²⁹ En efecte, li comenta la seva disconformitat amb els desitjos d'Alcover, de retallar l'apartat del llibre titulat «Proverbis». L'auto crítica li sembla un poc dura però li diu que ha eliminat, no sap si amb prou encert, uns quants «Proverbis» i els ha deixat reduïts a una plana. En aquesta mateixa carta li comenta que va veure amb molt de gust la seva opinió favorable a la conservació del torrent de Sóller exposada per Sarmiento. (Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 5-II-14.)

literari.³⁰ Com ja hem dit, Alcover també participa a «Catalunya» a través de Ferrà i també hem comentat les converses i correspondència que mantenien sobre assumptes polítics.

2.3.3.2. Bones relacions amb Maria Antònia Salvà

La relació amb Maria Antònia Salvà passa per un bon moment, ja que ella ha seguit la seva recomanació d'apartar-se de les «males companyies» i s'ha cercat com a conseller intel·lectual Mn. Andreu Pont, considerat per Ferrà un dels esperits més oberts de Mallorca.

Aquesta obertura de Maria Antònia fa que Ferrà se senti més prop seu i no amaga la satisfacció que això li produeix: «Es de les coses que més plauen sentir-me espiritualment tan aprop de vostè, i per tenir aquest gust es que l'he instada a voltes, potser indiscretament i tot, perquè llibertás el seu esperit de lligams inútils. No sab lo que m'alegra lo que vostè'm diu respecte d'aquest particular».³¹ L'anima a seguir per aquest camí: «Moltes vegades pens que el dia que vostè perdi la por a tot (que en voler-la veure, no és res), i se decidisca a despullar-se davant si mateixa amb sinceritat perfecta, serà una cosa extraordinària. Me cregui: per ésser sants, no importa estar assustats. No hi hà com mirar les coses i les idèes sense rezels ni vanes angúnies, amb els ulls de una bona consciència i amb un valor tranquil. Una fè que no dóna aquest valor, és una fè dèbil, una pobre planta d'estufa; i ja veu que d'això ens en sobra».³²

La proximitat espiritual augmenta en aquestes circumstàncies i també la intimitat. Així, Ferrà li comenta qüestions molt personals —amor i enamorament³³— i, com veurem

³⁰ Li diu: «Per aquí, bastant calma dins el món literari. Els poetes estudien febrilment *Procedimientos judiciales* per por d'una carabassa pitjor que la dels *Jocs* que com haurá vist, varen ésser un desastre.

Quant vé V. per aquí?». (Carta de Miquel Ferrà a J. Alcover: Barcelona, 15-IV-14.) I també: «Aviat rebrà den Sagarra una sorpresa agradable. En López-Picó prepara un altre llibre. De vostè, quan en veurem un de nou?». (Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 19-XI-14.)

³¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 27-VIII-14.

³² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 21-VII-14.

³³ Li diu: «Sé cert que una de les mil coses en que coincidim es l'odi a les vulgars brometes, com diu vostè, sobre l'amor. Jo, aquestes malícies, les trob d'un mal gust pobríssim: crec que, tractant-se de l'amor, en el fons de tota mitja rialla, hi hà un principi de baixesa. Per això, trob molt natural i m'agrada que vostè me'n parli sur un autre ton.// Si jo m'enamoràs, no'n faria part a cert vulgus, per evitar que profanàs amb bromes poc alades la intimitat dels meus sentiments. Però vostè ho sabría, perquè jo no deixaria de participar-li senzillament una cosa tan senzilla». (Carta de Miquel Ferrà a M. A. Salvà: Barcelona, 21-VII-14.)

més endavant, li confia problemes familiars. També li explica quin concepte té de l'educació dels jesuïtes amb els quals manté sempre certes reserves: «Me fa l'efecte: (això li dic confidencialment), de que en Pepin³⁴ obri els ulls, i que els Jesuïtes i la seva ombra li fan menos gracia de cada día. Preveig en ell el fracàs de tot un sistema d'educació amb puntals. Per ara, i jo me n'alegr molt, sa mare diu que està contenta d'ell, i no crec que tenga cap motiu per lo contrari. Però a mí aquest procés de emancipació espiritual i després material que se iniciá als 17 anys, me fa molta por quant la coacció externa, més o menos suau o dissimulada comença a molestar i manca un ideal viu que aguanti per dedins».³⁵

També parlen de literatura, de *Mireio*, del nou llibre de Carner *Auques i ventalls* i, a vegades, de gramàtica.³⁶ Un altre dels temes és la gent de Gijón, especialment Consuelo Jovellanos,³⁷ i algunes excursions per Astúries suggerides per Maria Antònia.³⁸

Les cartes d'aquesta època ens descobreixen desavinences importants en la família de Ferrà, malgrat que no es es manifestin externament. Els dos amics intercanvien impressions sobre la qüestió:

«Del motiu de mes preocupacions actuals, amb vostè, no tenc de fer-ne cap misteri: A canostra, tots ens estimam molt; però a n'En Bartomeu i a mí no'ns entenen gaire, (ja comprendrà que no parl d'art). Jo, d'aquesta incomprensió, en sufrec, i ells no ho coneixen. I sufrec també de veure'ls viure atormentats per manca de un cap clar qui los governi.

Sent entristir-la una mica amb aquestes confidencies; però no vull correspondre amb reserves al seu interés de bona amiga».³⁹

Maria Antònia, a qui espanta que Ferrà pugui contar aquesta problemàtica a qualsevol persona i arribi a orelles de la família, li ofereix una solució que ell no accepta:

³⁴ Probablement es tracta d'un fill o nebot de Consuelo Jovellanos, amiga de Miquel Ferrà i Maria Antònia Salvà a Gijón.

³⁵ Carta de Miquel ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 10-VIII-14 (la carta està datada erròniament al juliol).

³⁶ Discuteixen, entre d'altres qüestions, dels auxiliars del verb ser. (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: 21-VII-14.) Finalment, deixen que Costa resolgui el problema (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: 29-VIII-14.)

³⁷ Li conta que la darrera vegada que la va veure fou en un ball a la terrassa del restaurant de la platja i que ella, naturalment, no ballava. També li parla dels partits de tennis que disputa amb el fill de Consuelo, que considera més sans «que una repartició de premis amb himnos i discursos en el col·legi dels Padres». Això ens dóna idea dels ambients en què es movia a Gijón. (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 29-VIII-14.)

³⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 29-VIII-14.

³⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 21-VII-14.

«No temi que jo parli a tothom amb la sinceritat que li parl a vostè. Si a qualcú, amic de la família, he parlat mai de coses de ca-nostre, es estat en forma despreocupada i en termes que tots els de casa haurien pogut sentir-ho. Jo som naturalment reservat. Ni ells mateixos sospiten que'm preocupi fins al punt que ho fas de res de ca-nostre.

No sap com li agraeisc tot lo que'm diu, que està beníssim. Solament que jo tenc massa coses vitals per dir-los, (precisament aquelles que no han d'entendre), per parlar-los de frivolitats i de viatges, que los son indiferents o que més aviat los desplaurien».⁴⁰

2.3.3.3 Difícils relacions amb Mn. Alcover

A pesar que les relacions amb Mn. Alcover s'havien anat deteriorant al llarg d'aquests darrers anys, quan l'any 1914 Ferrà és a la Biblioteca Universitària li fa de corresponsal enviant-li notes bibliogràfiques dels temes que l'interessen.⁴¹ Això no obstant, les relacions empitjoren encara més quan Miquel Ferrà escriu al «Sóller» un article titulat *A qualsevol capellà galòfob*, en què protesta contra els sermons partidistes i francòfobs de certs capellans de la Seu. Mn Alcover se sent al·ludit i en un article al número següent de «La Aurora»⁴² li retreu tot quant té a dir i que ha callat «perque no mos agrada gota baraiar-mos amb negú, en no ser que no hi haja altre remei». A Mn. Alcover li «sab un greu de l'ànima que n'Alanís mos haja fet aquesta perque l'estimam».

Segons que sembla, però, Ferrà no havia volgut referir-se a Mn. Alcover en l'article, tal com ho explica a Maria Antònia: «No cregui ara que digui això, cremat per aquell ventim amistós que'm dóna. Al contrari, lo que he sentit és que ell se pogués pensar que jo l'aludia amb el meu article. Quant el vaig escriure no havia vist jo cap número de La Aurora. Li contest amb una simpatia gens fingida, i diguent-li lo que cal amb els termes més ben humorasts i amables».⁴³ Aquesta resposta, que apareix al «Sóller» a finals del

⁴⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 27-VIII-14.

⁴¹ Cartes de Miquel Ferrà a Mn. Alcover: Barcelona: 20-IV-14 i 15-V-14, i una sense data posterior a les anteriors. En aquests moments Mn. Alcover treballa en la confecció de l'atles lingüístic i altres assumptes filològics i Ferrà li envia bibliografia. Una de les obres és *Arquitectura de les llengües*, de Benot, disponible a la Biblioteca Universitària segons l'informa. (Carta de Miquel Ferrà a Mn. Alcover: Barcelona, 20-IV-14.)

⁴² *A n'Alanís de la Lluna*, «La Aurora», núm. 419, 3-X-14.

⁴³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 20-X-14.

1914,⁴⁴ pretén ser un desgreuge pel que ha escrit contra els predicadors, però Mn. Alcover encara se'n sent ofès i per carta li exposa totes les seves queixes contra ell. Ferrà, que el coneix i l'aprecia, fa un segon intent amb una carta que vol aclarir els punts confusos de la que li ha enviat Mn. Alcover.⁴⁵

La carta a Mn. Alcover, bastant extensa, fa palesa l'actitud dialogant de Ferrà, que hi defensa el dret a dissentir sense haver de perdre les amistats, plantejament que el caràcter de Mn. Alcover no devia compartir. Li diu, al principi: «Trob, D. Antoni, que li dec parlar amb una franquesa absoluta, amb aquella leialtat que escau als bons amics, qui per estimar-se no cal que's dissimulin mútuament les diferències d'opinions». Mn. Alcover li ha retret algunes de les seves crítiques, de vegades serioses i d'altres amb humor, als diaris. Les crítiques són l'article esmentat del «Sóller», un altre, *Angels meus!* de «La Aurora» reproduït tres anys abans per Ferrà en to humorístic al mateix «Sóller» de 17-II-12 i una sèrie de censures a la reforma de Gaudí a la Seu promoguda per Mn. Alcover i el bisbe Campins. A més, Ferrà havia proposat en un article que s'erigís una Venus de Milo a cada cantonada, cosa que havia escandalitzat Mn. Alcover. Finalment, li retreia la seva postura respecte a francòfils i germanòfils.

Ferrà defensa les seves opinions, a vegades amb un to eminentment pedagògic com quan parla de l'article que havia reproduït de «La Aurora»: «Respecte a lo altre que'm diu, m'agradaria fer-ne amb vostè una conversada. No record tan sols que es tractàs de D. Joan Amer en aquell article de La Aurora sobre la Joventut Conservadora de Manacor. O no hi figurava el seu nom o me passà per alt. Sé que era una cosa que'm va fe riure, i ho vaig riure en públic amb més bon humor que malícia, com trob que ho hauríem de fer entre nosaltres, (i a voltes algun amic ho ha fet de coses meves sense que me'n ofengués gens), sempre que caiguéssim en aquests ridículs inofensius. Es una manera d'afinar el gust, de treure la gent de cert embadocament que a Mallorca's nota massa i fins de curar-la de certes susceptibilitats excessives. Tots hauríem d'esser prou forts i prou humils per resistir

⁴⁴ *Mossen Antoni Ma. Alcover*, «Sóller», 17-X-14, pàg. 7. Vegeu-lo també a Miquel FERRÀ, *Articles i assigs*, Mallorca, 1991, pàg. 122-124.

⁴⁵ Malgrat que no tenim la carta de Mn. Alcover, la de Ferrà ens ofereix una bona idea de què li recrimina.

una broma sense enutjarnos o per contemplar la pròpia caricatura traçada per una mà amiga. Si li plau, demani sobre això el parer a D. Joan Alcover». La ironia, un dels principis noucentistes, no sembla formar part del tarannà de Mn. Alcover.

Pel que fa a les crítiques sobre la reforma de la Seu, que Mn. Alcover ha considerat una ofensa a la persona del bisbe Campins mort feia poc, li respon que molt sovint ha manifestat, des d'un punt de vista independent, que una part de l'obra de la Seu i la de Gaudí en general li agrada i una altra el desplaça i que parla de la Seu com de quelcom que és de tots els que l'estimen i que no li pot ser indiferent.

Respecte del darrer punt, argumenta que cadascú pot ser francòfil o germanòfil, però ell sempre criticarà, amb una completa independència, els odis i les ignoràncies en aquest punt, provinguin de la dreta o de l'esquerra.

Finalment, intenta evitar tota interposició de tercers entre ells i acaba la carta d'aquesta manera: «Si alguna cosa li desplaça o no entén d'aquesta lletra, m'ho diga amb tota franquesa. La falta d'aquesta o el fiar-se més de veus volanders i de intérpretes curts de tey que de les meves lleials paraules, es la única ofensa que no li perdonaria».⁴⁶

Per altra part, l'any 1915, com veurem tot seguit, serà un any dolent per les relacions de Ferrà amb Mn. Alcover, i amb certs nuclis de la clerecia mallorquina, a causa del centenari de la mort de R. Lluïl i de les coses que es feren a Mallorca per celebrar-lo.

2.3.4 L'ESTIU DE 1914: MADRID I GIJÓN

Com cada any, quan arriba l'estiu la calor mediterrània aclapara Miquel Ferrà i aquest any li cau damunt fins i tot Barcelona. El juliol diu a Maria Antònia: «Som estat comsevulla una setmana i ara mateix li escric com un sonàmbul. No crec poder resistir l'estiu del Mediterrani»⁴⁷ i que pensa anar a l'estranger o a Gijón, on es desplaça finalment a les acaballes de juliol. Ha convidat Maria Antònia, que no hi va segurament

⁴⁶ Carta de Miquel Ferrà a Mn. Alcover: Barcelona, 8-III-15. No conté cap indicació sobre la data en què fou contestada, al contrari de la majoria de cartes de Ferrà guardades a l'arxiu de Mn. Alcover, per la qual cosa no podem saber si es produí alguna rèplica.

⁴⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 13-VII-14.

emporuguida per les alarmants notícies de la guerra. Quan arriba a Madrid, de pas cap a Gijón, ja se sent bo i alliberat:

«Des que vaig saltar del tren, a Madrid, me sent un altre. La tensió nerviosa de tot un any, que al principi d'estar a Barcelona no notava, i que aquests darrers mesos se m'havia arribat a fer insuportable, desaparegué instantàniament. Me semblà que de sobte sortí, desfermat, de una presó.

Decididament, no m'hi aclimat a Barcelona: fins la seva ombra, la seva proximitat, me pesen damunt l'ànima. I això que l'estim i que té coses a que'm som acostumat i que potser les trobaria a faltar a tota altra banda. Es com si per respirar hagués mester l'aire de tota Espanya.

Me sembla haver tornat a ca-meua, de turista. De tot d'una m'hi vaig sentir lleugerament estrany, però m'hi aclimat de nou per hores. Al tornar veure les mateixes coses familiars i les mateixes cares conegudes, me sembla que en la meua vida hi ha hagut un perèntesis de un any i que me torn trobar aturat allà on m'estava. Si aquí hi tengués un pervindre, faria per tornar-hi venir».⁴⁸

En aquest darrer paràgraf parla de Gijón. Arriba a Madrid a les dotze de la nit, però encara es passeja pels carrers centrals abans d'anar-se'n a dormir. L'endemà, massa cansat, no pot seguir cap a Gijón i queda a la ciutat per descansar i veure la gent que coneix. A la Residencia de Estudiantes, que ell anomena «*mi casa*», abraça els companys d'antany i parla amb el diputat reformista Luis de Zulueta i «*un exquisito y conocidísimo poeta de la joven generación castellana*» que podria ser Díez-Canedo, J. R. Jiménez o Azorín, que Ferrà coneixia.⁴⁹

2.3.5 LA TARDOR DE 1914 A LA BIBLIOTECA DE LA FACULTAT DE MEDICINA.

LA GUERRA

La satisfacció i el benestar de Gijón contrasten, al final de l'estiu, amb el que li espera a Barcelona, segons que manifesta a Maria Antònia: «Es clar que després d'això tornarà el treball ingràt, l'opressió, els deficiències. Però la vida no és, ni convé que sia, una folgança».⁵⁰ Quan torna a Barcelona, és destinat interinament a la biblioteca de la Facultat de Medicina.

L'estiu de 1914, la postura davant la guerra que acaba d'esclatar l'allunya intel·lectualment d'alguns amics, de gent coneguda o d'aquella amb la qual té certes

⁴⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 14-VIII-14 (la carta està datada erròniament al juliol).

⁴⁹ Miquel FERRÀ, (ALANIS), *La hora presente. Desde Madrid*, «La Almudaina», 19-VIII-14.

⁵⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Gijón, 29-VIII-14.

afinitats: «Estic consternat per les coses horribles que passen en el món, i un tant disgustat i allunyat dels meus, a causa d'elles. En Cambó publicà a La Veu uns articles que son de lo més antipàtic que s'és escrit sobre la guerra en els quals sols se parlava de les nostres conveniencies. En Carner, que no he vist de tot l'estiu, i que jo tenc per l'home personalment més repantingado, en publicà a «Catalunya» uns altres d'apoteòtics de la guerra, admirables com a seus, però amb una falta de pietat humana que glaçava. El nostre desdixat D. Toni [Maria Alcover], ja el veu, atiant la ignorancia i els odis dels qui només haurien de sobre estimar, sense que una bona ànima episcopal li aturi la mà i l'obligui a respectar-se la sotana».⁵¹

Però no tot són episodis negatius. Troba a Barcelona el seu amic Guillem Forteza, de qui fa unes grans alabances a Maria Antònia: «Coincidim en tot absolutament. Ell és més tranquil d'esperit que jo, però també es d'acció. Té una fè, un entusiasme tranquil, una lucidesa imperturbable, un dó de saber-se riure de les coses sense malmetre'n cap de delicada, una noblesa, amb una paraula, una intelligencia, que jo no conec cosa millor entre la nostra gent. Amb ningú m'entenc com amb vostè i amb ell. (Jo som dolent però no hi tenc el gust.)».⁵² Van d'excursió i en una ocasió Ferrà llegeix versos de Maria Antònia a gent «sense literatura», com un pagès del camp de Tarragona. També fan alguna visita al P. Miquel d'Esplugues, que els convida a dinar:

«No ha gaire dinarem a Sarrià amb En Riber i En Carner, convidats pel P. Miquel d'Esplugues, que ara diuen que'ns el faràn Bisbe de Girona.

Parlàrem de predicadors, de capellans i de Venus i me tranquilisà molt la conciencia, esvaint-me tots aquells escrúpols que vostè m'havia fet en la seva darrera carta».⁵³

Una carta de l'Institut d'Estudis Catalans de 29 de gener de 1914, firmada per C. Rigau, el secretari general, acusa la recepció d'una obra que els ha enviat Ferrà, titulada *Hortus eystettensis, sive Diligens et accurata omnium Plantarum, Florum, Stirpium exvarus orbis terrae partibus, singulari studio collectarum,...* Opera Basilius Besleri. Rigau

⁵¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 20-X-14. Aquí «D.Toni» és, naturalment, Mn. Alcover.

⁵² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 20-X-14.

⁵³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 19-XI-14.

l'informa que l'obra ha quedat dipositada a la biblioteca i remerciem Ferrà i li agraeix la donació. No diposam de més dades sobre aquest afer però devia ser una contribució personal de Ferrà al naixent catalanisme.

Per Nadal d'aquest any rep el llibre *Epigrammata* de J.M. López-Picó i li escriu una carta d'agraïment.⁵⁴

2.3.6 ARTICLES A «LA ALMUDAINA» SOBRE LA GUERRA EUROPEA

La Primera Guerra Mundial produí en el món intel·lectual hispànic i català un enorme interès. J. C. Mainer afirma que aquest fet «*quebró vigorosamente el letargo inmemorial en que la sociedad española vivía desde los tiempos aún cercanos de la Restaruración y la Regencia. Aunque el gobierno se obstinara en una neutralidad [...] el país vivió una efervescencia política inusual, y en más de un caso los españoles de 1914 consideraron una vergüenza nacional el no intervenir con las armas en la contienda: aliadófilos y germanófilos se repartieron la opinión pública, la prensa, la política y hasta las familias [...] Los «intelectuales» se escindieron también.*»⁵⁵

Pel que fa a Catalunya, segons Enric Ucelay Da Cal «representà una real mobilització de l'opinió petit burgesa a Catalunya, de manera probablement més profunda i significativa que a la resta d'Espanya. La "Gran Guerra" es presentava (i els mitjans aliats de propaganda tenien cura d'insistir-hi) com un vehicle conscient per a la transformació mundial segons la imatge de l'idealisme polític petit-burgès: era "la guerra per acabar amb la guerra", contra el militarisme, contra el monarquisme tronat, pels drets de les petites nacions, per la democràcia i el progrés de la humanitat. Si en les potències en guerra, l'impuls de la contenda provocava la "Unió Sagrada" a l'entorn de la bandera i la pàtria i la suspensió d'hostilitats internes en la lluita política i social, als països neutrals [...] les

⁵⁴ En ella li diu: «Mercès del teu gentil "Epigrammata" que acabo de llegir per segon cop en el repòs d'aquestes vacances, a Mallorca.

Te'n felicito cordialment. Es, potser, dels teus llibres el que més me plau per lo ben treballat i transparent. Es un rosari de diamants aguts i límpids i al mateix temps batega amb una palpitació humana». (Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: 22-XII-14.)

⁵⁵ J. C. MAINER, *Literatura y pequeña-burguesía en España (Notas 1890-1950)*, Madrid, 1972, pàg. 141-142.

opcions representades pels dos bàndols d'aliats i imperis centrals es van convertir al contrari en elements polaritzadors, i van propiciar un clima de definció política, d'enfrontament i àdhuc de "guerra civil" larvada. [...] En una guerra començada per l'atropellament de petits països com Sèrbia i Bèlgica, la netralitat entre els dos bàndols era intolerable per a l'esquerra petit-burgesa catalana en tant que era catalanista. [...] Enormement influïts pel vitalisme filosòfic tan corrent al moment, [...]».⁵⁶

J. M. de Sagarra, per la seva part, ens explica primer les adscripcions a l'Estat espanyol a favor d'un o altre bàndol: «A Espanya, les esquerres no cal dir que es decantaren pels aliats, però la gran massa neutra, la gran massa rural i totes les dretes del país foren decididament germanòfiles»,⁵⁷ i després analitza el cas català: «Entre la gent de la Lliga observàveu que Prat de la Riba era germanòfil i Puig i Cadafalch francòfil. Cambó era més aviat francòfil [...] Els carlins, els monàrquics, els excessivament de dretes, eren gairebé tots germanòfils; es clar que amb aquesta inclinació no trobàveu ningú del partit lerrouxista, ni ningú naturalment de "El Poble català". La clerecia es decantava pels imperis centrals, en general, perquè d'Alemanya, en tenien una idea nebulosa, i França representava el vici, la corrupció i l'anticlericalisme. Això no volia dir que no us sortís un mossèn Clascar i altres capellans digníssims que els donava per ser francòfils».⁵⁸ I continua adscriuint personatges que ens poden interessar: eren francòfils Jaume Bofill i Mates, Francesc Matheu, Àngel Guimerà, Cases Carbó, Pous i Pagès, Ignaci Iglésias i tots els de «l'Avenç», i germanòfil Eugeni d'Ors. Carner era més aviat anglòfil, com veurem més endavant que era el mateix Ferrà.⁵⁹

Finalment, descriu l'ambient barceloní entre francòfils i germanòfils, un ambient que Ferrà també devia respirar cada dia quan anava a l'Ateneu o pels carrers i a les tertúlies. Sagarra parla de 1915: «Vivíem el teló de fons constant de la guerra, al qual no

⁵⁶ E. UCELAY DA CAL, *Wilson i no Lenin: l'esquerra catalana i l'any 1917*, «L'Avenç», núm. 9, octubre 1978, pàg. 53-54.

⁵⁷ Josep Maria de SAGARRA, *Memòries*, vol. II, Barcelona, 1986, 2a ed., pàg. 241.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, pàg. 241-242.

deixàrem de mirar cap dia; la nostra penya de l'Ateneu era el nostre lloc a propòsit per al tema. Allí teníem contactes amb el periodisme més brillant del país i d'allí sortien totes les iniciatives i manifestacions en pro dels aliats. [...] no negligíem, però, el que ens interessava a tots, que era l'endemà de la lluita i les possibles repercussions que els canvis del món portarien fatalment al nostre país».⁶⁰

Molts dels intel·lectuals i periodistes del moment dediquen articles a aquest tema, on exposen els seus punts de vista sobre el conflicte, la seva evolució i el possible desenllaç final. Ferrà en parla als diaris que té a l'abast, sempre a Mallorca, i una de les primeres qüestions que tracta és la germanofília generalitzada entre el clergat mallorquí, i especialment entre els canonges de la Seu, encapçalats per Mn. Alcover. Per contra, es devien decantar pel ban francòfil els elements d'esquerra i radicals, entusiastes de la Revolució Francesa. En dos articles al «Sóller», *A qualsevol capellà galòfob*⁶¹ i *A un radical barato*⁶² Ferrà critica aquesta gallofòbia dels clergues⁶³ i la germanofòbia dels radicals, amb la ironia pròpia dels articles de la campanya que hi duia a terme. El primer article, va precedit d'una nota amb el títol de *Torna-veu* i el poema *A França* de Rubén Darío. Ferrà explica que el poema és «Un present als meus bons lectors, qui comprenen que no sols de mallorquinisme han de viure els mallorquins» i que els versos referents a França i Alemanya «[...] a l'hora present no es llegiran sense emoció». La nota i el poema es deuen adreçar als que podien entendre més les coses i, per tant, els versos que Ferrà els ofería. En els dos articles, Ferrà critica la presa de partit de la gent amb una gran manca de comprensió, que per a ell era espantosa, envers el que passava realment a la guerra. Curiosament ni el capellà galòfob ni el radical francòfil saben —segons Ferrà— el francès.

Però la campanya més intensa de Ferrà sobre la guerra ocupa les pàgines de «La Almudaina». Hi podem distingir tres períodes: des que comença la guerra fins agost de

⁶⁰ Josep Maria de SAGARRA, *Memòries*, vol. II, Barcelona, 1986, 2a ed., pàg. 251.

⁶¹ «Sóller», 26-IX-14.

⁶² «Sóller», 7-XI-14.

⁶³ Aquest article li crea problemes amb Mn. Alcover, que considera que fa referència a ell quan, segons que sembla, les crítiques de Ferrà són molt més abstractes i generalitzades.

1915, amb 23 articles sobre la qüestió; d'agost de 1915 fins abril de 1917, en què tot just hi dedica 9 articles, i després d'un any i mig de silenci, probablement perquè altres temes candents catalans o espanyols el deuen interessar sobremanera, 4 articles referents al final de la guerra i les seves repercussions.

L'article que escriu després dels 18 mesos de silenci, *La hora presente. El sentido de todo esto*,⁶⁴ ens dóna les claus del que perseguia amb aquests articles i de la seva actitud davant la guerra. Ferrà explica que un cop passats els primers moments de l'esclat del conflicte « [...] un anhelo de luz condujo mi pensamiento y mi pluma a buscar, a tientas (*¿de què otro modo podía ser?*), las razones del conflicto y sus soluciones, sin otro guia que el amor, la piedad y la voluntad de comprender». No cal dir que la visió és eminentment humanista i cristiana. Seguidament diu, en clara referència a l'ambient que explicava Ucelay Da Cal, que la guerra ha durat el mateix temps que «[...] el espectáculo repugnante de otra guerra de denuestos inciviles entre espectadores animados por la simplicidad de unas fobias cerradas a toda comprensión y viudas con frecuencia hasta del simple conocimiento y de todo sentimiento humano». I segueix: «Durante mucho tiempo, la razón serena ha tenido que emmudecer impotente para ver algo en el fondo de este negro caos de pasiones y de este choque de impulsos instintivos, que han llegado a dar al conflicto casi el carácter de una fatalidad cósmica». Per acabar, exposa la seva postura durant el temps de silenci: «Sin que ni anécdotas crueles y odiosas, ni ruines caricaturas de un ideal patriótico enorme, ni aún el mismo culto repulsivo de ciertos secuaces a la brutalidad de la fuerza, hayan turbado un instante mi repeto por todas las formas nobles del heroismo, la fe sentimental en la superioridad del valor humano de la causa que hoy triunfa ha llenado mi silencio de estos últimos tiempos».

Davant l'espectacle de la lleugeresa amb què es tracta l'assumpte gravíssim de la guerra i amb què uns i altres defensen el bàndol que han escollit, d'acord amb els seus interessos o les seves idees fixes, Ferrà intenta, a través de diversos articles, presentar el

⁶⁴ «La Almudaina», 12-XI-18.

drama concret de la guerra. En el primer d'aquests escrits, *La hora presente. Viajando*,⁶⁵ conta el drama d'una mare francesa que ha conegut en el tren, anant de Barcelona a Madrid, la qual li ha contat que té tres fills a la guerra i que els francesos no l'han volguda, la guerra, però els alemanys els hi han obligat. La senyora li relata que el dia anterior havia parlat, dins el tren, amb alguns soldats alemanys que s'havien d'incorporar i que havia viscut anteriorment algun temps fora de la seva pàtria, per la qual cosa per a ella no hi havia estrangers. La conversa, segons li explicava, havia estat plena de simpatia i en acomiadar-se els alemanys s'havien queixat que els obligaven a ser enemics. La senyora pensava que sentien la mateixa desolació les famílies alemanyes amb fills a la guerra. Ferrà analitza el conflicte des del punt de vista individual i creu que si els homes tinguessin arrelat el sentiment de solidaritat humana també l'hi tendrien els governs.

En *La hora presente. En las trincheras* un article que escriu un any després amb motiu de la tornada d'un amic seu, músic català, que ha lluitat a les trinxeres,⁶⁶ exposa als seus lectors com és la vida a la guerra, com no hi ha odi entre els soldats dels dos bàndols i a vegades confraternitzen, amb les consegüents represàlies dels seus caps.

El ressò diferent que produeix a Barcelona i Madrid, especialment entre les classes populars, és un altre dels aspectes del conflicte que Ferrà analitza. Amb motiu del seu pas per Madrid, provinent de Barcelona, explica la diferència que ha detectat entre Barcelona, on tot era preocupació, i Madrid, on no ha copsat cap preocupació suplementària. De tota manera, la segona part de l'article contrasta amb la primera, ja que hi relata la visita a la Residencia de Estudiantes, on també hi ha preocupació i els amics que hi té li demanen quin ambient es respira a Barcelona. En el moment de la conversa, arriba el diputat reformista Luis de Zulueta, que Ferrà considera « [...] *uno de los hombres mas cultos e inteligentes, y de más levantado espíritu que se sientan en el Congreso*». Descriu la conversa que mantenen tots i la presenta com un paradigma del que haurien de ser les converses sobre aquests temes: els contertulis no coincideixen en tot però intercanvien

⁶⁵ «La Almudaina», 12-VIII-14.

⁶⁶ Podria ser Enric Granados, que morí el 20 de març de 1916 a bord del vaixell *Sussex*, que fou torpedinat.

punts de vista que els enriqueixen. Zulueta es queixa de la indolència de Madrid i que es miraran el conflicte com qui assisteix a una cursa de braus. També parla de la conveniència d'un govern de concentració a Espanya. Després, un del poetes de la jove generació castellana critica el tancament i el formalisme dels poetes catòlics francesos. Zulueta atribueix la guerra a la reacció conservadora dels darrers anys: el culte a l'ordre extern, als vells motlles socials, allò que és buit i formal, la lletra que mata, les grans qualitats adjectives, energia, decisió, disciplina. Tots aquests components s'uneixen a l'aversion cap a la inquietud espiritual, cap a la religiositat sense cera i profunda. Hem viscut i vivim, diu Zulueta, en una època de menyspreu a l'esperit i hom desitja l'hora de la pau per veure les noves construccions. Encara que Ferrà no comparteix completament aquest punt de vista, considera que la reacció ha estat contra l'anarquia regnant i pressent que l'esperit sense lletra és un dissolvent, en el fons hi està d'acord. Per a ell, el que desapareixerà amb les batalles i les revolucions és un munt de motlles buits, un món de lletra morta.

2.3.6.1 Causes de la guerra i solucions

En els articles posteriors, Ferrà atribueix, des del seu idealisme i la seva religiositat, la guerra al menyspreu envers l'esperit o —per a ell és el mateix— l'oblit de Déu. La guerra, així, es produeix perquè l'imperatiu d'amor ha rebotat en el cor dels homes i la seva generació és plena d'homes «pràctics» que pensen que els pobles lluiten per mercats. Continua argumentant que si fos així, l'únic que hauria canviat entre els homes primitius i els actuals seria la manera de prendre's el pa, primer amb estaques i ara amb metralladores, i l'organització per tal que dins cada nació se'l menjin els més forts, el més tranquil·lament possible. Aquests homes —raona Ferrà— no volen canviar res perquè els va bé aquest estat de coses i són els mateixos que a l'hora del desastre cerquen un responsable, que no és el Kàiser o Alemanya sinó la humanitat sencera que ha covat aquest esperit pràctic.

Ferrà rebutja, per altra part, l'atribució de la guerra a la fatalitat per part de certs polítics i afirma que acceptar aquesta fatalitat és immoral. Per a ell, és fruit de la civilit-

zació occidental basada en l'egoisme tant individual com col·lectiu: «*El hombre lucha por su pan y por su bienestar sin preocuparse del que se muere de hambre a su lado. Las naciones, como es consiguiente luchan por mercados. Hemos convenido en que esto debía ser así puesto que así era, que lo demás era soñar y el soñar cosa de tontos. Ahí tenemos el resultado de esto: este campo sembrado de cadáveres, que son quizás los de vuestros hijos, de vuestros hermanos, hombres prácticos, positivos, de cara consternada. Ahora no sonreireis ante el soñador si los señala a vuestra vista en un gesto de triunfo*». Davant aquest espectacle, que per a Ferrà es repetirà fins que canviïn les actituds, només hi ha una solució: que els homes tinguin consciència, tant en el sentit etimològic com en l'ètic, que per a ell són el mateix. Cal treballar, per tant, perquè augmenti la consciència dels homes en ells mateixos i en els seus semblants. Aquest és el deure primari.

La solució passa, seguint aquest raonament, per les mires ètiques, àmplies i a llarg termini dels idealistes. Ferrà exposa que la fatalitat es combat amb la voluntat individual i la història de l'home és la lluita contra la dificultat, que no pot anomenar-se fatalitat per defugir el problema. El treball que s'ha de fer és lent, penós, ingrat i subjecte a múltiples contratemps que desanimen, però cal mirar el camí recorregut i ullar de tant en tant el futur. Amb aquestes mirades hom podrà albirar la realització de la utopia passada, la formació de les nacionalitats i l'esperança de l'utopia futura, els Estats Units d'Europa, amb els quals somnien persones tan allunyades ideològicament com Prat de la Riba i Gabriel Alomar. La solució —segons Ferrà— és complicada però és importantíssim voler-la i crear un estat de consciència favorable. Ell creu que es pot fer molta feina en aquest sentit des d'un punt de vista cristià i encara que els fets han destrossat la idea de la fraternitat universal, tal volta encara no era prou madura. A més, considera esperançador que molts hagin agafat les armes contra del militarisme i que els homes d'avui sentin com mai l'absurditat de la guerra. La conclusió és que calen utopistes, inconformistes, ànimes generoses... ja que la idea d'avui serà la realitat del demà.

Ferrà repeteix, com tants d'altres, el plantejament de «la guerra per acabar la guerra», però tanmateix considera que la solució no rau en la guerra i que aquesta no és

més que una conseqüència de la manca d'idealisme.

2.3.6.2 Actitud espanyola davant la guerra

A pesar que Miquel Ferrà rebutja la neutralitat espanyola perquè suposa no participar d'alguna de les grans idees que conformen els bàndols que es confronten,⁶⁷ pensa que aquesta no-implicació activa hauria de fer aflorar un instint elemental de pietat que desarmàs les voluntats i detingués les mans fraticides, però constata que la gent es decanta per un o altre bàndol mentre es beu tranquil·lament el cafè, des de la més gran ignorància i un total desconeixement de la història, la llengua i l'esperit dels pobles belligerants. D'aquesta manera, es basen per prendre partit en els tòpics de sempre, en els etereotips d'Alemanya com un militar prusià que provoca el món perquè sí i de França com una bagassa embogida que va del braç d'un sectari corromput.

Ferrà, per contra, intenta esbrinar les raons profundes de cada bàndol i obsequiar els seus lectors amb pensaments extrets de lectures de diaris, revistes i llibres, especialment estrangers. A vegades manifesta la seva conformitat amb els escrits que presenta; d'altres, les seves reserves, i en segons quins casos simplement exposa les idees perquè els seus lectors reflexionin i en treguin les seves conclusions.

Quin sentit profund té, però, aquesta reacció dels espanyols, semblant a la dels mallorquins per als quals Ferrà escriu, davant l'espectacle de la guerra? Ell el situa en la ignorància i els odis orbs, que són manifestacions d'una fòbia cap a tot allò que no s'entén: *«doble incapacidad, intelectual y cordial -para la comprensión y para el amor;- horror de iberos primitivos a las civilizaciones ricas y complejas, que nos hace simplificar, depauperar, falsear todo su sentido para mejor odiarlas: "la pérfida Albión", "La Francia corrompida", "la bàrbara Alemania" ... Eso, cuando no se reduce todo a una estúpida suerte de gallismo y belmontismo internacionales hijos de la más inepta de las inconscien-*

⁶⁷ Personatges de l'esquerra catalana com Gabriel Alomar, Amadeu Hurtado i Francesc Layret havien propugnat la neutralitat. Cambó n'és probablement partidari perquè representa els interessos materials de la burgesia catalana. Recordem que Ferrà havia reprovat unes paraules de Cambó en aquest sentit. Al contari que l'Esquerra i la Unió Catalanista, tant la Lliga com la UFNR estaven més preocupats per demanar unes retribucions de tipus econòmic a Madrid que per rebre vagues propeses d'autonomia que els pogués fer l'entesa. Eren, en una paraula, els homes pràctics que Ferrà rebutjava. Vegeu David MARTÍNEZ I FÍOL, *Els «Voluntaris Catalans» a la gran Guerra (1914-1918)*, Montserrat 1991, pàg. 29, 34 i 35.

cias».

L'impuls que mou aquesta gent no és per a Ferrà cap idea conscientment professada sinó una fòbia, filla només de la ignorància, del desconeixement i de la peresa intel·lectual, consistent en un «*horror a lo extraño, a lo nuevo, a aquello con lo cual no contábamos, a los valores que no circulan entre nosotros, horror al extranjero, en una palabra odio a Europa, -nueva forma del primitivo odio ibérico al Imperio Romano*». ⁶⁸ I hi afegeix: «*Lo que en verdad constituye el valor de esos pueblos está fuera del alcance de sus primitivas mentalidades*». ⁶⁹ La crítica s'assembla a la que uns anys abans dirigia contra la religió que no es volia obrir a vents nous.

Mentre la guerra va avançant, Ferrà es queixa de la monotonia que la va dominat i que la gent s'hagi acostumat als desastres de la guerra. Continua queixant-se de la incultura i la ignorància dels qui en parlen. «*Es la monotonia de una fobia impotente que se regocija del desastre y la derrota del débil, o se venga del fuerteregonando su barbarie, mientras echa sobre él los desperdicios de la propia incultura*». ⁷⁰

A l'article *La hora presente. La Revolución*, ⁷¹ afirma que el conflicte marcarà una fita en la història, com les grans revolucions i els grans moviments històrics, i profetitza el que havia de passar a Espanya una vegada acabada la guerra: «*Si los gobiernos españoles no se orientan, estamos abocados a un desastre el día que todo esto, que tenderà probablemente a consolidarse en una forma u otra repercuta en España, como tiene por fuerza que repercutir, al igual que en todos los demás países*».

Això no obstant, Ferrà no ho dona tot per perdut perquè a Espanya també hi ha minories conscients, capaces de crear entitats que siguin una contrapartida a tot el que ha criticat anteriorment. S'alegra en aquest sentit de tres iniciatives, dues sorgides a Catalunya i una a l'Espanya central: el Comitè d'Amics de la Unitat Moral de Europa, creat pel seu

⁶⁸ *La hora presente. La fobia antieuropea*, «La Almudaina», 3-VI-15.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *La hora presente. Monotonía*, «La Almudaina», 11-XII-15.

⁷¹ «La Almudaina», 24-VI-15.

admirat Eugeni d'Ors i del qual —diu Ferrà— forma part M. S. Oliver; la Junta d'Afirmació Catalana, i la revista «España».⁷² No fa cap referència, però, a la revista «Iberia» quan apareix l'abril de 1915. La revista propugna una política internacional catalana impulsada per l'Esquerra, la Unió Catalanista i alguns partits republicans, a la qual no se suma, en canvi, la Lliga. Curiosament, «Iberia» era una resposta barcelonina a «España», propera al Partit Reformista.⁷³

Malgrat que en aquests articles Ferrà tracti sobretot de moral, no perd de vista l'estètica. Quan parla d'«España» no s'està de fer una crítica al contrast entre el to elevat i la noblesa de la primera pàgina de la revista amb la de les pàgines interiors, que ni artísticament, ni literàriament ni ideològica estan a la mateixa altura.

2.3.6.3 El plet català i la guerra

Una de les qüestions que preocupen Ferrà, com sempre, és el paper de Catalunya com a nació. Té, com d'altres, l'esperança que la guerra canviï l'estat de coses i Catalunya pugui ser reconeguda com a nació en aquesta lluita dels aliats contra l'opressió que exerceixen els imperis centrals sobre diverses nacions petites. Per això, para esment a les repercussions del conflicte en el plet entre l'Estat i Catalunya i, per exemple, considera transcendental en aquest sentit un banquet que celebren elements de la Lliga i les seves Joventuts Nacionalistes i la manifestació que es convoca a Catalunya en contra del govern espanyol, fets als quals dedica, respectivament, dos articles a «La Almudaina»: *Desde Barcelona. El conflicto*⁷⁴ i *Desde Barcelona. La manifestación del domingo*,⁷⁵ escrits entre l'agost i l'octubre de 1915.

En el primer, subratlla la importància que creu que tindrà en la política espanyola el banquet organitzat al Tibidabo per la Lliga i les seves Joventuts, silenciats per l'enrenou

⁷² *La hora presente. La reacción en España*, «La Almudaina», 26-II-15.

⁷³ Vegeu David MARTÍNEZ I FIOU, *Els «Voluntaris Catalans» a la gran Guerra (1914-1918)*, Montserrat 1991, pàg. 40-42.

⁷⁴ «La Almudaina», 20-VIII-15.

⁷⁵ «La Almudaina», 15-X-15.

de la guerra. Referint-se a la política espanyola, afirma que, en aquest banquet, Cambó «cuya intervención en esa política no ha tenido otro sentido que el de una tentativa de inteligencia con los partidos del centro, declaró su intento fracasado y la necesidad de emprender un nuevo camino». Ferrà destaca la gravetat d'aquestes paraules i exalta la figura de Cambó: «un hombre que pesa tanto sus palabras y cuyo temperamento conservador, en el alto sentido de la palabra, es tan conocido, como el líder regionalista». Hi afegeix que des del dia en què Cambó féu aquestes declaracions, els elements més prestigiosos de la Joventut Nacionalista fan una campanya periodística contra el govern, en un to cada cop més revolucionari. Es refereix concretament a Jaume Bofill i Mates, a qui considera «verdadera personificación del más hondo buen sentido». Ell ha estat qui «en términos que en labios acostumbrados a este lenguaje no tendrían el valor que tienen en los suyos, ha formulado recientemente, como aspiración de aquella juventud una formal declaración de incompatibilidad, no ya con el gobierno actual del señor Dato sinó con todo gobierno del Estado español, «porque nos consideramos externos -dice- a este Estado mientras no personifique la realidad ibérica, mientras no se sienta integrado por todo el rico contenido de la vida catalana». I explica seguidament el sentit d'aquesta campanya:

«No disimular ya más, sinó plantear políticamente el conflicto nacionalista, nacido de una discordancia de espíritus que es una diferencia de nacionalidades. Provocar, en vez de alejarlo, el choque con el gobierno. La hostilidad. La guerra declarada sin transacciones ni pactos en vez de una colaboración que se desprecia. La destrucción, como programa, por las fuerzas solas de La Lliga, del viejo mecanismo de los partidos.

Ir hundiendo sucesivamente los gobiernos, sin miedo a los problemas constitucionales, ya que para Catalunya, el Estado español está en pleno periodo constituyente».

Ferrà exposa que cadascú pot pensar el que vulgui d'aquesta campanya però no convé que passi desapercibuda als qui es preocupen pel futur. Si davant la passivitat del govern, que fa el sord a les reclamacions dels catalans, únics preocupats a Espanya pels problemes econòmics produïts per la guerra, es tramet a la massa la preocupació de les classes directores catalanes, és previsible un conflicte que augmentarà amb l'afegitó de la Guerra Europea i la revisió que necessària de totes les qüestions nacionalistes, fins i tot les dels estats neutrals.

La finalitat del segon article sembla més usar la manifestació com a exemple de la

reacció de Barcelona davant l'opressió centralista que comentar pròpiament el fet polític que implicava. Ferrà comença l'article constatant que els esdeveniments importants que havia previst en l'article anterior ja han arribat i el primer és la manifestació del diumenge anterior a Barcelona, en contra de l'actitud passiva del Govern davant els problemes econòmics nacionals, que alhora havia estat un acte d'afirmació de Catalunya. Per a l'articulista, qui no ha vist mai una d'aquestes manifestacions de la massa ciutadana a Barcelona ignora un aspecte de la vida civil que només es dona a les grans repúbliques i monarquies democràtiques més avançades. Ell n'ha vistes tres que no són concebibles a cap altra ciutat espanyola: la indescriptible —i segons ell malgrat tot fructuosa— de la Solidaritat, la promancomunitats i la recent a favor de les zones neutrals i de les reformes econòmiques, més popular i nodrida que la segona.

Els manifestants eren vint mil segons el governador i cinquanta mil segons altres fonts. Ferrà aprofitar que la manifestació es desenrotllà amb ordre i compostura i Ferrà per dir que en prenguin nota els qui jutgen l'esperit català per les incivilitats de quatre lerrouxistes dissidents. Continua explicant que, aquesta vegada, fins i tot Lerroux es va sumar al poble de Catalunya, empès pel mateix catalanisme que va venir a combatre subvencionat pels governs. Les coses han canviat molt, deia a Ferrà un regidor de la Lliga, i el pitjor greuge que hom li pot fer a un radical és recordar-li aquells temps. I afirma tot seguit que encara queda molt per reformar, millorar i purificar, però que la victòria de l'ideal català, dins la regió o nacionalitat, és completa i els arribistes estranys al país, en un principi, i els diputats del partit liberal adopten, sentint-lo o respectant-lo més o menys sincerament, el to de Prat de la Riba i de Cambó, del qual és èxit personal la manifestació del diumenge. Comenta, també, que s'hi va sumar l'alcalde de reial ordre, seguint una vella tradició de la ciutat, amb el perill de ser reprès pel govern central.

Ferrà explica que Cambó havia qualificat l'acte no de declaració de guerra sinó de mobilització de força. S'hi adheriren 843 ajuntaments, el 99% de les entitats obreres, i més de 500 corporacions de tot Catalunya. Ferrà es demana com respondrà un govern inconscient i apàtic a un poble conscient, animós i amb ideal, que no es resigna a viure en

la inacció, esperant l'hora de la mort. En aquest moments de crisi universal, que afecta tots els pobles, grans i petits la resposta o el silenci poden tenir, conclou, conseqüències incalculables.

Pel que fa a tota aquesta qüestió, David Martínez Fiol⁷⁶ explica que un bon nombre de militants de la Lliga i de les seves Joventuts donaren suport a iniciatives proaliades, que suposaven un trencament de les postures neutralistes de Prat i Cambó. Consta també que les diverses postures del regionalistes feren que la Lliga mantingués fins el 1918 un paper ambigu de neutralisme a Madrid i de lleugera aliadofília a Catalunya, que anaven variant segons la conjuntura madrilenya i internacional. La publicació per part de la Lliga del manifest *Per Catalunya i l'Espanya Gran* féu pensar en un gir lleugerament aliadòfil. La pretensió de la Lliga era «la recerca d'una reforma de l'estat espanyol que resolgués la qüestió autonòmica catalana».⁷⁷ Aquestes afirmacions no coincideixen amb les de Ferrà, per al qual la Lliga estaria al capdavant d'aquest moviment d'enfrontament al govern de Madrid.

2.3.6.4 El futur règim

Sota el nom de *La hora presente. El futuro régimen*, Ferrà aprofita aquest títol per reunir en un article⁷⁸ opinions extrems de revistes i llibres sobre quin règim produiria la guerra. En primer lloc esmenta l'opinió del primer ministre anglès, Sir Edward Grey, que aquesta guerra alliberarà els homes de l'amenaça dels superhomes, dels senyors guerrers, la política i l'activitat europees deixaran de ser controlades per la casta militar prussiana i els pobles assoliran el dret a la independència i a l'existència nacionals en l'esplendor d'una mateixa llibertat. Ferrà també es fa tornaveu de l'opinió de René Viviani, segons la qual Europa ha de ser construïda sobre la base del dret. Seguidament, comenta que el diari «L'Humanité» voldria veure aquestes aspiracions concretades en fórmules precises i hi

⁷⁶ David MARTÍNEZ I FIOI, *Els «Voluntaris Catalans» a la gran Guerra (1914-1918)*, Montserrat, 1991.

⁷⁷ *Ibidem*, pàg. 60.

⁷⁸ *La hora presente. El futuro régimen*, «La Almudaina», 15-IV-15.

afegeix que una primera llum esperançadora es podria veure en el llibre de Ernest Denis *La guerre*, on es dibuixen les grans línies del règim internacional futur, suposant la victòria dels aliats: 1) afirmació i consagració del principi de les nacionalitats; 2) abandó del sistema militar del moment i substitució per un sistema de milícies; 3) extensió de la competència del Tribunal de l'Haia, i 4) Organització del *boycottage* internacional com a garantia i sanció del dret de gents. A més, el llibre argumenta que les nacions són complementàries i cada poble és necessari per als altres, ja que les seves qualitats pròpies imprimeixen a la seva obra una marca de fàbrica i això crea la varietat indispensable pel progrés universal. En certs moments, una nació agafa la bandera que traspassa molt aviat als seus veïnats, però en el moment que agafa la direcció de les ànimes no adquireix un dret superior sinó un deure més elevat.

2.3.6.5 França, Alemanya, Anglaterra. Les ambicions nacionals

El novembre de 1914, a l'article *La hora presente. Las ambiciones nacionales*,⁷⁹ Ferrà arriba a la conclusió que la guerra es va perfilant entre dos grans pobles: Anglaterra i Alemanya, els quals en haver arribat a la plena possessió d'ells mateixos intenten imposar-se als altres. Es demana si aquesta imposició és lícita i arriba a la conclusió que depèn de la finalitat i dels mitjans per obtenir el triomf, fent constar que la guerra no és l'únic. Segons ell, les ambicions mercantils no poden justificar això monstruós i repugnant entre pobles fills de la civilització cristiana, i el càstig són els horrors de la lluita. No pot admetre que nacions com França, Alemanya o Anglaterra es moguin només per motius econòmics i mercantils: «*una nación es siempre algo más que un simple conglomerado de hombres prácticos*». Comerciants, industrials, savis, homes de pensament i gents d'esperit, s'agrupen entorn d'una bandera, units per un sentiment d'afirmació patriòtica: «*Quieren estas gentes que su patria sea grande, grande en todos los órdenes: helo aquí todo. Y este deseo de grandeza hace perdonar su ceguedad, hasta cierto punto; y en el dolor y la sangre que les cuesta encuentran a la par que la expiación a sus ambiciones desmesuradas,*

⁷⁹ «La Almudaina», 12-XI-14.

la redención de muchas pequeñeces». Això no obstant, no pot deixar de desaprovar l'ambició sense límits: «*Pero, hasta envidiando y todo su fe patriótica, su entusiasmo y su abnegación magnífica, desde el triste rincón en que vegetamos sin ideales, no podemos dejar de considerar culpable una ambición que no reconoce su límite en los intereses igualmente respetables y en los ideales igualmente nobles de los pueblos hermanos; un egoísmo que sólo encuentra barrera, no en el amor, sino en el temor de los demás*». Per acabar, comenta unes paraules de Gabriel Alomar, segons el qual la collectivitat avança més lentament que l'individu, dient que és possible que tingui raó i que les morals nacionals són encara poc cristianes, ja que l'esperit d'amor al pròxim les informa poc; sinó —conclou— no s'arribaria a aquestes guerres.

En diversos articles, Ferrà intenta esbrinar les causes profundes de la guerra i les raons dels bàndols per lluitar. A *La hora presente. El desamor a Alemania*⁸⁰ exposa per exemple la contesta d'André Beaunier a una pregunta del «Zeit» de Viena als seus lectors de tots els països. El periòdic demana per què Alemanya té tants enemics en el món, per què l'estimen tan poc. Beaunier respon que Alemanya ha estat un poble malèfic, que no ha pensat més que en ell mateix, amb un gran egoisme, i no ha estat abnegat ni mai s'ha oblidat d'ell mateix. La seva major força rau en no haver donat res. Contraposa aquest esperit al de França, nació a la qual els que l'estimen aconsellen sempre que pensi una mica més en ella mateixa, que no faci tants de favors. Per a Beaunier, entre les idees que han endolcit els costums contemporanis i han fet menys salvatge la vida quotidiana a la humanitat, no n'hi ha cap d'Alemanya, que rebutja la caritat intel·lectual i moral i no admet aquest contraban de debilitat. El món deu a França la major part de doctrines que han disminuït la dissort humana. El que és estrany no és que se'ls odiï, sinó que se'ls hagi estimat alguna vegada, que s'hagi cregut fins el 1870 en una Alemanya bona, virtuosa, senzilla, somniadora, casolana, que era pura hipocresia. Al final de la transcripció de les opinions d'aquest francès, Ferrà afegeix: «*Algo podría replicarse a estas palabras a un tiempo exactas e injustas, falsas y verdaderas, dictadas por el dolor apasionado de un*

⁸⁰ «La Almudaina», 21-IV-15.

francés». Però, de moment, el que fa és deixar-les sense subscriure a la consideració dels seus lectors.

Al següent article, *La hora presente. Las dos Alemanias*,⁸¹ ratifica les afirmacions de l'escriptor francès però hi objecta que l'Alemanya dolça, ingènua, somniadora, bona, no pot ser un engany, és tan real com aquesta i tal volta és la mateixa. Es basa, per fer aquesta afirmació, en un escrit d'Eugeni d'Ors al seu *Glossari*, en el qual, contra l'opinió dels aliadòfils que existien dues alemanyes, aporta la seva que les dues alemanyes són la mateixa: la d'Schiller i Uhland és la mateixa que la del Kaiser. I cita unes paraules d'Ors: «l'infantilisme és una de les característiques de la força i àdhuc de la violència. Amb freqüència trobam un misticisme inefable al fons d'un esperit violent. És possible que no hi hagi res tan paregut a un pastor com un general». Per recolzar la seva postura, cita també Bougeault en un estudi de la filosofia hegeliana, en el qual afirma que aquesta filosofia té tendència a esdevenir nacional perquè s'avé amb el geni germànic, que és a la vegada somniador i positiu, místic i sensual, espiritualista i escèptic, i així realitza, segons Hegel, la identitat dels contraris. Seguidament, Ferrà es demana si el mateix idealisme transcendent no ha engendrat la religió egolàtrica d'Stirner, per a qui cadascú té dret a tot i que Nietzsche podria subscriure.

A l'article anterior Beuanier afirmava que Alemanya era, per pròpia definició, el poble que enganava i en aquest, Ferrà afirma que la duplicitat enganadora d'Alemanya rau en la seva mateixa simplicitat. Per a Ferrà, segurament els pensadors blindats, sense cap sentiment d'humanitat, que tant de mal han fet als llatins que els llegien trivialment perquè carregaven de dinamita els esperits i preparaven la guerra, eren fills de filòsofs estimats per tots. Argumenta que el poble alemany és simple, es deixa subjugar ingènue, desarmat d'ironia, i s'entrega successivament als fervors místics, al racionalisme, a la pietat, a una indiferència cínica, a l'ensomni romàntic, a l'estudi pesat i lent, a la disciplina aclaparadora, a una dolcesa bondadosa i a la crueltat intel·lectual sense entranyes, formulada fredament per Nietzsche, Treintschke i Von Bernhard, que semblava haver

⁸¹ «La Almudaina», 7-V-15.

confluit amb un egoisme nacional més infantil i més cruu que el d'altres nacions. Ferrà arriba, finalment, a la conclusió que Alemanya és un poble infantil amb forces virils, mentre que el nostre és un poble de nins amb vicis d'home.

L'article acaba amb l'afirmació que entre aquesta Alemanya d'esperit limitat, formal, disciplinada mecànicament, i la dolça, humana i boja França entregada a ensomnis generosos i a indolents plaers, hi ha un admirable terme mitjà que és Anglaterra amb la seva aristocràtica naturalitat i el seu bon sentit polític, el seu magnífic egoisme i el seu gest magnànim de senyora i protectora conscient de les responsabilitats que li atorga, davant els homes i davant ella mateixa, el domini del món.

Malgrat que l'article ens demostra que no combrega amb l'adscripció germanòfila d'Eugeni d'Ors, en ocasions coincideix amb les seves idees. És el cas de *La hora presente. Mañana*,⁸² una transcripció selectiva de dues glosses de Xènius «*preñadas de pensamiento*». En la primera, d'Ors afirma que la majoria vulgar només veu en la guerra els fracassos del socialisme, de l'humanitarisme, de la civilització i del progrés moral, però les qüestions més oblidades avui són les que naixeran demà: solidaritat internacional i reforma moral es plasmaran en constitucions i lleis positives. Naixeran Europa i la vida senzilla. En la segona, diu que els economistes havien fet creure que s'havia de triar entre l'art i la cultura per una part, i la justícia social per l'altra, que no hi havia doblers per a tot. La guerra havia demostrat que n'hi havia per a les dues parts i així seria el dia de demà.

A l'article sobre les dues Alemanyas, Ferrà havia descrit Anglaterra com el terme mitjà entre Alemanya i França. Ara dedica l'article *La hora presente. La pérvida Albión*⁸³ a fer professió de fe anglòfila. Diu que estima Anglaterra i que no hi pot fer res, que li agraden els senyors, la gent que es renta, el te els capvespres, els vint anys innocents, els homes sans, les *sportwomen* senzilles i decidides, l'egoisme generós, la confiança en un mateix i la força sense bravates. Odia tots els defectes contraris a aquestes qualitats, que són precisament els propis de cert espanyolisme, els representants del qual no poden

⁸² «La Almudaina», 29-V-15.

⁸³ «La Almudaina», 17-VI-15.

comprendre que existeixin éssers amb segones intencions, les coses senzilles. Això els farà veure maldat en aquest poble que té el *clown* entre els seus productes nacionals. Aquest espanyol està convençut que amb la bona fe no es va enlloc.

2.3.6.6 Opinions de diversos intel·lectuals

Fins ara, hem vist que Ferrà propugna la reflexió i la presa de consciència quant a la guerra, les seves causes i conseqüències. Per altra part, pensa que els mallorquins no disposen de la informació necessària per opinar sobre el conflicte amb coneixement de causa i intenta suplir aquesta mancança amb ressenyes dels llibres i diaris europeus que ell pot llegir a l'Ateneu i que poden ajudar a formar una opinió pròpia.

Un d'aquests articles que recullen opinions d'altri és *La hora presente. Una página de Nietzsche*.⁸⁴ Ferrà, com indica el títol, copia una pàgina del filòsof alemany, que qualifica de «*profeta de la virilizació de Europa*». Per a ell, Nietzsche hi assenyala el camí de la pau i la realització del somni napoleònic: l'Europa Unida. Podríem resumir la pàgina amb les següents paraules: «*Hacerse inofensivo, cuando uno es el más temible, guiado por la elevación del sentimiento -he aquí el medio para llegar a la paz verdadera, que debe descansar siempre sobre una disposición de espíritu apacible, mientras que lo que se llama la paz armada, tal como la practican hoy todos los países, responde a un sentimiento de discordia, a una falta de confianza, en sí y en el vecino e impide deponer las armas, bien sea por odio o por temor. Antes morir que odiar y temer, y antes morir dos veces que dejarse temer y odiar; ¡será preciso que esto llegue a ser un día la máxima superior de toda sociedad constituída!*».

A *La hora presente. La revolución*,⁸⁵ comenta un article del polític Joan Garriga Massó, segons el qual la pau no serà la fi de la guerra sinó el principi d'una revolució que, com la francesa, afectarà tothom, bel·ligerants i neutrals. Per a Garriga, hi haurà un gran aire de renovació a Europa perquè la joventut, educada en l'heroisme, no quedarà satisfeta

⁸⁴ «La Almudaina» 17-XII-14.

⁸⁵ «La Almudaina», 24-VI-15.

amb les comoditats burgeses ni els pensadors, convertits en homes d'acció que hauran lluitat per una idea, podran ser guies d'una societat estacionària. Fins i tot la guerra ja representa una revolució en estar tots els elements de la societat subvertits. Finalment, adverteix els governs espanyols que si no s'orienten, el final de la guerra els agafarà desprevinguts.

El comentari d'un article de Paul Adam és el nucli de *La hora presente. La guerra por la fraternidad*.⁸⁶ Adam estableix un parallelisme entre la Revolució Francesa, en què hom combat per la glòria, i la guerra del 14, en què hom lluita per la idea. Finalment, així com la Revolució fou la guerra per la llibertat, aquesta serà la guerra per la fraternitat. Ferrà acaba l'article dient: «*Esto escribe una pluma francesa liberal i patriótica*».

Diversos llibres també són objecte de comentari. A *La hora presente. Por encima de la contienda*⁸⁷ comenta el llibre *Au dessus de la mêlée* de Romain Rolland. Constata que l'obra està en molts d'aspectes d'acord amb les idees que fins aleshores ha defensat als seus articles mentre d'altres atiaven, en nom d'un ideal religiós i humanitari, el foc d'una discòrdia fratricida, i aprofita per resumir-les: la responsabilitat de tots, l'egoisme nacional causant de la guerra —egoisme anticritià profundament, encara que s'encobreixi sota l'ensenya de la religió—, la immoralitat de la col·laboració dels homes a la fatalitat i el deure de resistir-la, l'aversion a totes les fòbies i incomprensions i el respecte a tots els sentiments elevats, a tots els impulsos nobles, a tots els sacrificis generosos, a totes les qualitats eminentes de tots els pobles, fetes per la suma i no per l'exclusió recíproques.

Seguidament, en nom de la mateixa noble causa de la unitat moral d'Europa i de la fraternitat entre els homes, transcriu unes paraules de Romain Rolland, que elogien l'heroïcitat dels joves i critiquen els seus guies morals: mestres de l'opinió, caps, pensadors, tribuns socialistes. Rolland els retreu que no hagin estat capaços d'entendre's, de trobar solució al gran desastre. Fa responsables criminals de les guerres els caps d'estat i els recrimina que no acceptin aquesta responsabilitat. També recrimina als pobles que

⁸⁶ «La Almudaina», 6-VIII-15.

⁸⁷ «La Almudaina», 3-VI-16.

acceptin dòcilment la fatalitat i es demana què han fet per evitar tot això l'elit intel·lectual, les esglésies⁸⁸, els partits obrers. Ferrà defineix el llibre com una alenada d'aire pur enmig d'una atmosfera irrespirable.

A *La hora presente. Voces présagas*⁸⁹ transcriu un fragment del llibre *Lettres d'un soldat*,⁹⁰ que afirma que els horrors de la guerra del 14 condueixen a la unitat europea. Després, comenta que França i els aliats han escrit aquest lema en la seva bandera i Alemanya només hi ha escrit el seu nom. Creu que Alemanya no és més que l'instrument d'un vertader enemic, més ocult, que és la fatalitat monstruosa engendrada pels errors i els pecats de tots. L'error present dels escriptors aliats és pensar que aquesta unió europea s'ha de fer contra, o per damunt Alemanya, enlloc de fer-se comptant-hi, com segurament es farà al final. De fet, Alemanya haurà estat una col·laboradora al part de la idea.

Diu que Gabriel Hanotaux, en un estudi sobre *El problema de la Pau* comenta que és França la que té el cor que penetra, amb la forma més humana de sentiment, la idealitat de les nacions aliades. Fer una bona Europa és la finalitat de la guerra i per això Europa està obligada a fer una Alemanya europea, reemplaçant l'imperi militar dels Hohenzollern per un nou estatut federal, desprussianitzant la nació Alemanya. Seria bo per a Alemanya i per al món, perdria algun valor humà? Totes aquestes preguntes no tenen resposta però les idees de l'escriptor francès, ens duen —diu Ferrà—, una bufada d'aire fresc als homes de bona voluntat. Honotaux proposa al món en guerra les idees d'uns Estats Generals del Món, una Assemblea constituent dels Estats Units Europeus, un Parlament Universal, òrgan de la futura societat dels pobles, amb poder legislatiu, judicial i executiu. Utopies? —es demana Ferrà— Ningú gosarà dir-ho. La humanitat està prenyada de quelcom més que un canvi en l'hegemonia industrial. L'ensomni, l'ansia, la voluntat i la fe dels homes —el poble heroic i generós de França en té una experiència— són tant com el fatalisme col·laboradors de la Providència. Finalment, cita les paraules amb què l'escriptor tanca

⁸⁸ Ferrà aprofita per dir que no es pot fer la catòlica solidària dels seus fidels perquè els ha donat consells de pau en tot moment.

⁸⁹ «La Almudaina», 30-XII-16.

⁹⁰ París. Chapelot, 1916.

l'estudi.

L'any 1917, a *La hora presente. Las naciones y el Imperio*⁹¹ comenta un estudi de Camille Jullian sobre el lloc que ocupa la guerra dins la història general. Considera que l'autor intenta simplificar el conflicte reduint-lo a un enfrontament entre «*Las patrias, de un lado, y el imperio, del otro*». Parlant del concepte negatiu de Jullian sobre l'imperi, afirma que els qui aprengueren a estimar la paraula *imperi* no subscriuriuen sense reserves en el llibre de Prat de la Riba aquests conceptes profunds, exactes i dignes de ser meditats. Alguna cosa dugueren a les Gàl·lies i a Espanya els romans, que encara dura, i afegeix que és molt aventurat pensar que la sang vessada per uns i altres fou inútil.

Per altra part, considera que és digne d'alabança, amb menys reserves, l'elogi del sentiment nacional, de les pàtries —hi afegeix que ja era hora que el plural s'introduís en el vocabulari nacionalista tan inhospitalari per al sentiment humà—, l'apologia de la nació com a forma suprema de les societats humanes i principi fonamental del progrés. I segueix:

«Pero no de la nación replegada sobre sí misma, absorbida por el recuerdo de su pasado y por la PREPARACIÓN DE SU PORVENIR. La patria tiene deberes para consigo misma, pero también los tiene para con todas las patrias. (¿Cuándo se generalizarán esos conpectos cristianos? ¿Cuándo se enseñarán en las escuelas?) La patria es un medio y no un fin. Si constituye la patria el mejor medio de que la historia ha provisto a los hombres para vivir en común, socorrerse, trabajar juntamente y amarse más unos a otros, este amor, este trabajo, esta ayuda son también uno de los fines del género humano.

La vida de los hogares domésticos facilita la vida de las ciudades, esta la de las naciones, y la vida de las naciones, la de toda la humanidad. La Providencia ha instituido las naciones para repartir entre ellas la labor universal para hacerla más rápida, más agradable, más variada. Cada nación es como un equipo de obreros en una fábrica, con un taller distinto, su trabajo especial y el amor propio de su oficio».

Després cita un pensador, Luís Lafon: «*La vida universal es el fin hacia el cual tenemos que orientarnos, pero el camino que conduce a él pasa por las naciones*». Afirma, finalment, que aquest és el seu nacionalisme i que, home per damunt tot i sobretot, mira amb amor i amb esperança el ressorgiment de tots els pobles que s'anuncia: Polònia, Lituània, Armènia, Aràbia... En aquesta hora tràgica —diu— comencen a alçar-se dolorosament i els veurem aixecats demà.

També es fa ressò de les opinions d'intellectuals italians. A *La hora presente. Ecos*

⁹¹ «La Almudaina», 30-I-17.

*italianos*⁹² aprofita un article d'Antonio Fradalette publicat a la revista «Nuova Antologia» per oferir un punt de vista italià de la guerra. Ferrà el considera encertat perquè, a més d'observacions justes de caràcter general, conté conceptes exempts de la passió que impedeix a moltes persones veure realitats elementals.

El resum que Ferrà fa de l'article és el següent: un deure suprem dels estats de l'Entesa és unir totes les voluntats i els esforços per vèncer. I per vèncer no n'hi ha prou amb els elements militars, sinó que en fan falta de totes classes i, principalment, equilibri mental, el qual ha d'aconseguir que no s'incrementin les dificultats amb intemperances i amb pretensions temeràries com destruir Àustria, aniquilar Alemanya, fer desaparèixer el militarisme teutònic i exigir la deposició dels Hohenzollern com a condició de pau o aplicar sancions econòmiques després de les militars a Alemanya. L'obra del futur ha de significar reparació i equilibri, Itàlia hi ha de contribuir amb el seu caràcter serè, harmònic, equilibrat i humà. Finalment, Ferrà expressa l'esperança que aquests conceptes no revelin tan sols la manera de pensar de qui els escriu sinó també l'estat de consciència de bastants esperits reflexius d'uns i altres països que, menys independents, més influïts per l'ambient o per la necessitat d'exaltació del moment, no gosen formular-los.

Malgrat que Ferrà no sigui un feminista, vol fer un comentari d'un article escrit per una dona i així, a *La hora presente. Un aspecto del cambio*⁹³ comenta l'escrit *La dona a Anglaterra* de l'anglesa, Catherine Kox, que parla del paper que aquella té al seu país. Explica que no només a Anglaterra sinó a tota Europa es produeix una transformació del paper de la dona, que contribueix a la seva «virilización» en el bon sentit de la paraula. Per a Ferrà, l'espectacle de la transformació és molt confortador per als «no conformistas, para los que sospechábamos y deseábamos a la mujer capaz de otra clase de rendimientos que los que hasta hoy daba comunmente».

Segons Ferrà, les noves funcions de la dona en època de guerra, que ha de realitzar treballs a vegades molt durs, no es borrarán fàcilment, i s'estan guanyant drets, fins i tot

⁹² «La Almudaina», 22-II-17.

⁹³ «La Almudaina», 30-III-17.

polítics, que fins aleshores se'ls havien escatimat. Argumenta que l'escriptora en qüestió no és sufragista però seria absurd, en països com Anglaterra, continuar negant a la dona allò a què s'ha fet digna amb el seu esforç. Ferrà aplica la qüestió a la seva realitat concreta i acaba amb aquests paràgrafs:

«La preocupación tradicional o el feminismo inocuo y dulzón reinante entre nosotros podrá sonreír todavía de estas cosas. Nuestras mujeres conocen, en general, la vida a través de un minúsculo cristal. Un total contacto con las formidables realidades del mundo y una plena comunión con los ideales que las informan, puede solamente hacer comprender de una manera exacta el valor de las dos posiciones, la tradicional y la moderna.

Yo creo que en un ambiente normal, la mujer ha nacido para otras cosas antes que para conducir tranvías, pero entre nosotros, y sin protesta ni admiración de nadie, la vemos hacer todos los días mil cosas bastante más extraordinarias, aunque menos serias: quizás todas las que por antonomasia llamamos «cosas de mujeres».

La guerra i la relació amb unes *misses* angleses amigues seves, de les quals parlarem més endavant, havien fet canviar bastant l'opinió de Ferrà sobre les dones.

2.3.6.7 La religió i la guerra

Ferrà té una visió profundament cristiana de la guerra i l'interessa el paper que hi juguen diverses religions. A més, aprofita les celebracions cristianes més significatives per meditar sobre la guerra i els seus efectes. Així, a *La hora presente. El camino de la paz*,⁹⁴ fa notar que aquell any, el 1914, l'encant de l'arbre de Nadal i de Santa Claus serà substituït per milers de morts. Envia un pensament d'amor i pau, predicats fa vint segles, a aquests països i fa vots perquè no sobrevisquin els sentiments d'odi, perquè el recel no sigui la raó de ser de la pàtria sinó que la humanitat en sigui una prolongació i això s'ensenyi als nins des de petits, i perquè les noves generacions de tots els països aprenguin a comprendre's i a estimar-se sincerament, amb la qual cosa les armes cauran per elles mateixes. I acaba afirmant que el camí de la pau és el camí de l'amor i no n'hi ha d'altra.

El Nadal de 1915 també és una bona ocasió per a la meditació. *La hora presente. Canción de Navidad*⁹⁵ és un elogi del concert nadalenc ofert per l'Orfeó Català, en el qual

⁹⁴ «La Almudaina» 25-XII-14.

⁹⁵ «La Almudaina», 31-XII-15.

s'han cantat cançons d'arreu del món, afirmant la solidaritat humana enmig de la universal discòrdia.

A *La hora presente. La reacció religiosa*,⁹⁶ Ferrà afirma que, al mateix temps que la reacció, política i social en sentit conservador i nacionalista ha provocat la guerra a tots els pobles, s'ha produït també una reacció religiosa. La característica més peculiar d'aquesta reacció a França és la comunió de totes les ànimes nobles, tots els ideals i totes les elevacions, semblant a la que Maragall va promoure a Catalunya. Ja feia anys que l'esperit més generós i profundament cristià d'aquell bisbat, el bisbe de Versalles Mr. Gibier, predicava aquesta comunió. Constata també que encara persisteixen certs sectarismes en el camp polític i en l'àmbit literari perdura encara un tradicionalisme inhospitalari que té el seu padrí en el comte de Maistre, el seu més alt poeta en Ernest Bello [?Hello?] i sembla haver-se reencarnat en el dogmatisme sense pietat, inhumà com tota puresa excessiva, de Paul Claudel. L'odi i la incomprensió de Claudel poden, segons Ferrà, comprometre la pacificació religiosa el dia de demà.

A Alemanya, per altra part, s'ha proclamat el sentit, per Ferrà encara no del tot clar, del Déu de les Justícies. També molt desconeguda per a molts, és la reviviscència de l'esperit hebraic i cristià d'Anglaterra, que tanta noblesa comunica al seu esperit nacional. Seguidament, transcriu l'himne que encapçala *The seven seas* de Rudyard Kipling i diu que el poeta ha sentit, en el dia de la victòria, el pes de la responsabilitat i en el fons de la seva ànima s'ha estremit l'ànima puritana de la vella Anglaterra. Finalment, acaba recordant que avui, el dia de la prova, un nou estremiment ha vingut a somoure les consciències angleses.

Aquest article té una segona part, *La hora presente. El ideal religioso inglés*,⁹⁷ en el qual comenta un escrit del lord bisbe de Carlisle sobre els perills morals de la pau. Es tracta d'una espècie de confessió nacional dels pecats d'Anglaterra, pecats de ric egoista. Ferrà comenta que l'autor es demana si la darrera època de pau d'Anglaterra va fer els anglesos millors i els va impulsar a una vida alta i noble, i es contesta que la riquesa ha

⁹⁶ «La Almudaina», 7-III-17.

⁹⁷ «La Almudaina», 16-III-17.

augmentat però subsisteix la misèria als barris baixos, l'economia política ha anat deslligada de la moral, la competència no ha tingut pietat, el capital i el treball han viscut en guerra com enemics i la prosperitat i la pau han fet els anglesos, en molts conceptes, miserables i moralment pobres.

Tracta després d'un altre escrit, *L'ànima nacional i l'església*, publicat al «Nineteenth Century», de l'escriptor, eclesiàstic també, «*más rico de intuición y de pensamiento, -Frank Iisley Paradise*». Aquest escriptor opina que el xoc amb l'imperi alemany ha posat en perill no només la nació anglesa sinó la idea que representa, ha despert Anglaterra del seu somni. El seu concepte secular de justícia s'ha aixecat contra la força, en una reacció a l'anglesa, lenta i reflexiva, però tan admirable com la dels altres pobles. L'eclesiàstic continua dient que no importen les causes pròximes del conflicte, els mòbils polítics o econòmics, els fils del maniquí governats pel misteri. No és ja Anglaterra com estat sinó Anglaterra com idea la que inspira el seu entusiasme al poble anglès. No passa el mateix a França? En el moment present hi ha una elevació mística de l'ànima col·lectiva, que només el més neci materialisme pot negar. Tot el que passa, va encaminat a fer una Anglaterra digna del seu gran destí: «*El pueblo quiere apartarse de los antiguos ídolos para crear un imperio amparador de toda idea justa, noble y buena. Ya la maquinaria del industrialismo se capacita para la producción variada y plena. El sentimiento de gratitud hacia los hombres y las mujeres que tanto ha ayudado a la nación en esta hora crítica, prepara códigos económicos y sociales que vengan a hacer su vida más rica, más llena de esperanza y más dichosa. Los privilegios descubren nuevas responsabilidades hacia los desheredados, los ignorantes, los oprimidos. La educación, el descanso, la salud, el recreo son reconocidos como derechos individuales. Una más amplia fraternidad, un aire social más puro, una mayor responsabilidad política, figuran entre las esperanzas del mañana de Inglaterra*». I, seguidament, es demana si aquesta aspiració moral dels pobles no ve a ser ja un ideal religiós. L'obscuritat, el misteri amb què s'oculten a l'individu les causes profundes de la guerra i altres circumstàncies, reviscolen el sentiment religiós. Només la religió ens pot revelar un sentit profund, només ella pot il·luminar les

intelligències i enfortir les ànimes. Finalment, afirma que aquest despertar religiós del poble anglès planteja a l'Església anglicana la necessitat de sortir dels seus vells rails, conservadors i rutinaris, per oferir una via al nou esperit, ple de veritat i de vida, nascut en el contacte de les realitats presents.

Ferrà, que com ja hem vist també difon entre els mallorquins les opinions dels catalans, quant a la religió comenta a *La hora presente. El doble fermento*⁹⁸ un estudi del P. Miquel d'Esplugues sobre la guerra titulat *Catolicisme i liturgisme* i publicat a la «Revista de Estudios Franciscanos». Ferrà comença explicant que, segons Esplugues, la disciplina i l'heroisme, els elements comuns als dos bans de la guerra, nascuts de les profunditats de la subconsciència històrica i psicològica, suposen el sacrifici de gran part d'allò que en la vida representa superfluitat, luxe, llibertat individual, delícies de la vida domèstica, esplendor i elegància social, que s'ofereixen en favor de la vida nacional i col·lectiva. Aquests dos valors infonen un caràcter quasi sacramental a les societats, que fa que sembli moralment impossible que els resultats de la guerra s'hi oposin i permet preveure que tindran una gran preponderància en la reconstrucció dels pobles. Tant si Europa queda en mans d'una de les dues potències com si dominen els neutrals per l'aniquilació d'aquestes, sembla que la societat que es formi després s'ha de basar en aquests dos valors. En aquest sentit, les aparences de valors, els simulacres de forces que tan mal parats han quedat, fracassaran encara més en el futur i quedarà fora de combat tot allò que no tingui un vigor positiu i una gran força d'adaptació al nou medi que ha de sorgir de les runes de la guerra.

Esplugues estudia després el paper de l'Església en aquests nou món de realitats i Ferrà conclou que ell ja ha dit alguna cosa de Mallorca en aquest sentit, la qual es podria estendre a Espanya sencera ja que en molts aspectes Mallorca és una província típica. Ferrà reflexiona sobre la dificultat que poden trobar els mallorquins i els espanyols a mantenir el seu món de mentides i bubotes, quan tot s'organitzi entorn de bases espirituals que ell qualifica de formidables.

⁹⁸ «La Almudaina», 16-III-16.

2.3.6.8 Revolució soviètica i final de la guerra

Ferrà no podia deixar de fer-se ressò de la revolució soviètica, un esdeveniment provocat per la guerra però rellevant per si mateix. A *La hora presente. El principio del fin*⁹⁹ explica que ha desencadenat entusiasmes, que ell considera massa ingenus, del revolucionarisme literari. Els diaris francesos amaguen recel sota un cert optimisme i la premsa anglesa es mostra més reservada. Comenta que quan el món semblava estar cansat de guerra i que aquesta s'havia d'acabar, un nou factor ha entrat en joc. El perill s'albirava des del principi de la guerra però les solidaritats nacionals l'havien evitat fins aleshores. Es veia que la guerra havia de ser una revolució però el perill d'una «*revolución desde abajo, con la suplantación consiguiente de los actuales elementos directores de la sociedad por otros elementos tumultuosos y mal preparados para el Gobierno, parecía alejarse*». Ferrà diu que es desploma un edifici nacional i els altres, en flamarades, s'apuntalaven entre si.

Compara a continuació l'Enciclopèdia del XVIII, un segle que produí un Voltaire i un Rousseau, amb la revolució ideològica que ha produït un Nietzsche, un Tolstoi. I segueix «*Rusia, país místico del anarquismo y del socialismo obrero contemporáneos, cebados allí por una anacrónica tiranía feudal, es presa de la fiebre revolucionaria*». Finalment es demana fins on s'estendrà el contagi, si aquesta revolució serà una anècdota més de la història tràgica que és la guerra, que li doni el sentit definitiu.

El 1918, quan el conflicte era a punt d'acabar i després del llarg silenci periodístic que ja hem comentat, Ferrà escriu *La hora presente. el sentido de todo esto*.¹⁰⁰ Després d'explicar el seu silenci durant un any i mig, diu que en aquell moment que la llum semblava comparèixer entre el fum, tornava a sorgir l'anhel d'endevinar, encara que fos en somnis, el sentit de la guerra que s'acabava i de la pau que començava. Com abans, se li torna a presentar aquest sentit materialitzat en la persona de Wilson, darrer membre d'una saga de poetes de la democràcia. Gràcies a l'idealisme d'aquest home —continua

⁹⁹ «La Almudaina», 7-IV-17.

¹⁰⁰ «La Almudaina», 12-XI-18.

Ferrà—, deu o dotze pobles que començaren lluitant contra l'exaltació d'un vell patriotisme arquetípic (la nostra nació per damunt de totes) han acabat lluitant per un ideal concret i han trobat en la Societat de Nacions Lliures la fórmula de les seves aspiracions. Davant el nacionalisme exclusivista, amb perillosos somnis imperials, que havia constituït fins aleshores l'essència de l'ideal de pàtria, s'aixecava el nou sentit de responsabilitat davant els altres pobles i tots els homes predicat per Wilson.

I continua: «*Libertad, Justicia, Derecho de los pueblos: bellas palabras ante las cuales sonreirán muchos espíritus prácticos, refractarios al ensueño. Piensen, empero, que tres palabras parecidas, tomadas por lema de la Revolución Francesa, derrumbaron un mundo y crearon otro*». Aquestes paraules s'obren camí a través de moltes ànimes canviades per la guerra. El món demana una gran renovació i del caos actual no en pot tornar a sorgir l'ordre antic amb els antics perills. La Revolució —diu Ferrà—acabarà l'obra de la guerra, els oprimits i els pobles demanaran justícia. Un nou règim social anuncia el seu adveniment i el geni atlàntic, Amèrica, sorgeix com un nou sol, una llum un poc crua per als ulls europeus, acostumats a penombres i bellesa setinades per segles. Aquesta llum intensa pot endur-se moltes coses precioses i delicades, l'elaboració de les quals costà mil anys.

Acabada la guerra, Ferrà recorda a *La hora presente. Las emociones de la Paz*¹⁰¹ que Gaziell, tornat de França feia poc, li havia dit que més que la victòria l'impressionava l'arribada de la pau. Lluny del conflicte, li apareix al seu davant la magnitud del quadre, a la vegada tràgic i inquietant: cinc pobles arruïnats, la Revolució que fa flamejar les seves banderes sobre institucions que semblaven eternes i han caigut, els governs que volen aturar l'ona devastadora i, després d'abandonar, entreguen el govern a una mà més gosada, els sobirans carregats de prestigi, que somniaven amb l'imperi universal i ara són afusellats en el desterrament on enviaven els enemics del seu tron o fugen entre amenaces dels seus súbdits. I es demana, finalment, quina ànima generosa oblidaria que aquests homes, amb els seus generals, enmig de les seves sinistres equivocacions i de la seva ceguesa espantosa,

¹⁰¹ «La Almudaina» 23-XI-18.

estimaren a la seva manera el seu poble i lluitaren per fer-lo. Ferrà comenta que és un gran dolor per ells veure la seva nació vençuda i no poder-la ajudar i acaba dient: *«La sombra magnífica de Napoleón, con el cual no intentaría ahora compararlos, será quizás más indulgente con ellos que nosotros»*.

2.3.6.9 Conclusió

Tots aquests articles ofereixen, una vegada més, la seva visió idealista i cristiana del món i de la societat, concretada en el fet de la guerra. Per altra part, el veim Ferrà molt marcat per les idees romàntiques, que provenien probablement tant de son pare com dels seus amics noucentistes.

Tanmateix, també evidencien d'alguna manera la seva transformació ideològica. La guerra representa un trasbals per al món i per als individus que la contemplen amb ganes d'aprendre. Als principis ja esmentats, Ferrà hi suma les idees noves, més obertes i més democràtiques, que el contacte amb Catalunya i la resta del món li ofereixen. Per altra banda, l'ambient de la guerra és propici a l'intercanvi d'opinions sobre les seves causes i les seves conseqüències. Com que està interessat en aquestes opinions, les hores que passa a l'Ateneu llegint premsa nacional i estrangera i els llibres sobre la guerra que es publiquen matisaran paulatinament les seves idees. Possiblement aquesta és la causa que la lectura dels seus escrits ens deixi una sensació d'ambigüitat i de contradicció.

El concepte de la bondat de la guerra com a purificació de les nacions, heretat del romanticisme i molt hegeliana, per altra part, el du a pensar que Espanya ha de participar en una de les grans idees que informen els dos bàndols en pugna. Malgrat això, Ferrà és també un pacifista i respon a la guerra amb la reflexió i no amb la força. Seguint els plantejaments de Prat de la Riba, no valora negativament l'imperialisme, sempre que sigui ben entès i es basi en motius ideals i humans de civilització i no en econòmics, que en la crua realitat són els qui mouen la guerra. En aquesta exaltació de l'imperialisme, idealitza la figura de Napoleó i vincula la idea imperialista d'aquest amb la consecució, després de la guerra, d'uns Estats Units d'Europa democràtics. Per aquest sentit de l'imperialisme i

de la grandesa de les nacions comprèn i justifica l'actitud d'Alemanya, Àustria i Rússia i els seus governants a la guerra.

La figura de l'heroi és un altre dels tòpics que Ferrà hereta de l'antiga escola romàntica —segurament havia llegit *Els herois* de Carlyle perquè forma part de la seva biblioteca particular. Admira l'idealisme en què es basa l'heroïcitat dels joves que lluiten a la guerra. Com que creu que aquesta es fa per idees i no per mercats, confia plenament que donarà uns bons fruits i en naixerà un món més purificat, més idealista, més humà, la qual cosa justifica la sang vessada dels qui han mort per una idea.

Una altra de les idees antigues heretades de són pare, la creença que la Providència ho regeix tot i la religió pot solucionar tots els conflictes d'aquest món, produïts precisament per l'apartament de Déu, el du a plantejar-se que les causes de la guerra són l'allunyament dels homes de la religió i de les qüestions espirituals i ideals i l'acostament al positivisme i a les coses pràctiques i materials. Ferrà creu que la religió té encara un gran paper en aquest món canviant i la transformació individual de les consciències que pot proporcionar és el remei perquè no hi hagi més guerres.

Cal matisar que Ferrà es refereix a la religió interior, que ja havia propugnat anys abans, i no a la connexió de la religió amb el poder. Per altra part, critica la religiositat francesa de De Maistre i de Claudel i lloa formes més obertes de religió que tenen com objectiu el canvi social i la preocupació pels desheretats, un sentit de religió que es preocupa per la justícia social, que Ferrà veu encarnat en Anglaterra. Malgrat aquesta visió nova en Ferrà, en la crítica a certes ideologies i esglésies no hi inclou la catòlica i la defensa una mica fora de lloc.

Però, a més, en aquests moments defensa postulats complementament nous i força interessants, adquirits a través de totes les influències que hem esmentat: el principi d'una Europa basada en el dret, formada per nacions que es respecten i s'admeten com a complementàries dins una labor universal, que substitueixen el militarisme pel tribunal de la Haia per prevenir els possibles conflictes, que apellen al boicot internacional enlloc de la guerra per solucionar els seus problemes; i la constitució, finalment, d'uns Estats Units

d'Europa que intentin participar en un govern universal on s'admeti el respecte de totes les nacionalitats pel que fa a la igualtat.

Ferrà, malgrat seguir Eugeni d'Ors en alguns aspectes, ara posa certes objeccions a la seva germanofília i a la seva ideologia en general, la qual, contràriament a la de Ferrà, és de cada cop més conservadora. Això no lleva que defensi repetides vegades Alemanya contra la destrucció a la qual hom la vol sotmetre i que consideri que cal tenir-la en compte que en la futura construcció europea. Els fets posteriors li donaren i li continuen donant la raó en aquest sentit.

També és força interessant la introducció dels plantejaments de pensadors i periodistes en els seus escrits perquè els seus lectors es puguin, com ell mateix, anar formant una opinió. Intenta evitar el rebuig que els mallorquins i els espanyols en general senten cap a l'enemic que s'han triat com a fruit no de la reflexió sinó de l'odi dels espanyols cap al que és estranger, de fora, del nord.

L'emancipació de la dona que es tracta en algun d'aquests articles és un altre dels plantejaments nous en Ferrà, encara que la seva educació conservadora el fa ser prudent en aquest sentit.

Finalment, Ferrà concebia la guerra com una revolució que canviaria en profunditat el món. El seu sentit idealista l'impellia a pensar que el canvi seria positiu i després d'una època d'herois naixeria un món nou on l'idealisme i la utopia tindrien el lloc que es mereixien. El canvi internacional podria, a més, facilitar la solució del problema català, que era la seva principal preocupació. En aquest sentit, Ferrà va avançant, amb els seus amics catalans de les Joventuts Nacionalistes de la Lliga, cap a un trencament tant amb la monarquia com amb un Estat espanyol en el qual no entreveuen pràcticament cap possibilitat de solució.

2.3.7 MALLORCA, TU EM FAS MAL!

Miquel Ferrà passa el Nadal de 1914 a Mallorca. Va a matines a Lluç, amb els seus amics mallorquins Guillem Forteza i Joan Pons, i a passejar per les muntanyes dels

voltants. Els sorprèn la pluja i la madona de Turixant d'Avall els acull i els ofereix foc i taula. Aquesta cara entranyable té, però, una creu ja que aquest Nadal ha d'afrontar el conflicte creat per un article sobre la Festa de la Flor, escrit amb pseudònim per son pare i publicat a «Ca Nostra». El seu amic Miquel Duran és tancat a la presó perquè no vol revelar la identitat de l'autor, a pesar que Bartomeu Ferrà li suggereix que reveli que ell és l'autor.¹⁰² Aquest any, a més, s'havia fet la campanya en contra del cobriment el torrent de Sóller, que degué crear més d'una reacció negativa. Recordem el canvi de Ferrà de «La Última Hora» a «La Almudaina».

El mes de maig, Miquel Ferrà havia publicat un article al «Sóller» criticant el projecte del setmanari pollencí «La Prensa», que volia organitzar un acte en el qual s'havien de recitar poemes al Pi de Formentor. Aquest setmanari era dirigit per Enrique Vives Verger «Cirano», que atacà fortament Ferrà i es posà en contra seu en l'assumpte del torrent de Sóller. Pel setembre havia publicat un article al «Sóller» contra els capellans galhòfobs que predicaven a la Seu contra els francesos. Com ja hem comentat, Mn. Alcover se sentí al·ludit en l'article i li va contestar iradament a «La Aurora».

La guerra és contraposa a totes aquestes petites baralles que es desfermen a Mallorca. En un article de comiat al «Sóller», Ferrà expressa el seu estat d'ànim davant l'ambient mallorquí: «N'Alanís està cansat de les formigues. [...] Troba en aquest país massa formalitat i massa cases de lenocini. [...] Ell diu dels nostros *isleños* clàssics lo que deia dels alemanys el pare de Zarathustra: "La sola presencia d'un d'ells m'atrasa la digestió." [...] Aquest provincianisme d'Albacete empeltat damunt un tal pèu, qui *rezuma* per les planes de la premsa local, i aquestes palmeretes, i aquest progrés, i aquesta pols quant no plou... Tot això, i el predicar que segueixen fent els predicadors, son indicis certs

¹⁰² Bartomeu Ferrà Perelló publica al núm. 316 de «Ca Nostra», de 13 de juny de 1914 un article sota el pseudònim d'*Un corresponsal irresponsable*, en el qual s'escandalitza que en la Festa de la Flor celebrada el dia del Corpus les abotes joves, compromeses per les senyores velles, hagin afixat floretes a les solapes dels homes tot demanant-los almoïna en benefici dels tísics. En aquest article, entre altres coses, diu que «Sant Vicens qui es sabut, digué que un temps vendria que ses dones cercarien els homes; i, ¡ja es vengut!».

L'article va dur dur coa segons ens conta Llorenç M. Duran, fill de Miquel Duran, director del setmanari ja que «entre els interessats hi havia una Borbon, esposa del capità general de les Illes. Algú d'Inca enemistat amb el P. Cerdà, creient que l'autor era aquest franciscà, va fer una denuncia; Duran feu ús del secret professional i es negà a dir qui era l'autor. Aquest afer va costar-li uns dies de presó, malgrat que Don Bartomeu Ferrà es declaràs responsable». (Llorenç M. DURAN, *Miquel Duran* dins Miquel DURAN I SAURINA, *Poesies*, Ajuntament d'Inca, Inca, 1982, pàg. 27.)

de que la fi del món s'acosta». I acaba l'article amb aquesta meravellosa afirmació nacionalista: «Si n'Alanís sent la nació, no sent poc ni molt la tribu. I ell és, per damunt de tot, ciutadà d'Europa».¹⁰³ També ho conta a Maria Antònia: «Es aquest enorme espectacle que tenim davant de la gran guerra, i l'expectació de tot un nou món espiritual que n'ha de néixer, lo que'm fa abominar més la petitesa d'aquesta farsa local desempeñada per quatre idiotes de naixement qui ens obstrueixen el camí de l'ideal».¹⁰⁴

Aquest estat de coses motivarà, segurament, la seva partida de Mallorca després de les vacances de Nadal, amb una forta impressió pel seu paisatge i una forta decepció per les seves gents, fins al punt que hauria proposat a Maria Antònia «una fuga en regla». Sols l'experiència de Lluc, Turixant i les muntanyes li tornen l'amor a aquesta terra que no havia trobat mai —diu a Maria Antònia— tan deixada de la mà de Déu: «Me fa l'efecte de que ja hem arribat a lo més avall de tot. I veig una falta de homes espantosa. Mentres no en surtin mitja dotzena de ben resolta a fer rendu, no farem res. Els nostros [...] se perden per infeliços, per bons allots. Los falta plenitud de inteligencia i d'esperit. Tots, fins els millors, estan tarats de mallorquinisme. Viuen dins un rotlet, i el món, Espanya meteixa, Catalunya, los semblen coses exteriors i llunyanes».¹⁰⁵ Després li explica que ell creu «que avui hi ha ja el dever moral de viure tots aquells qui en sien capaços tota la vida espiritual dels nostres temps. D'altra manera, la nostra fecunditat serà molt migrada»,¹⁰⁶ i hi afegeix que Carner en parla a «La Veu de Catalunya» i que «aquí el catalanisme a Barcelona davant la ineptia del govern i el perill de que faci uy definitivament (els temps son espantosos), torna agafar un aire de rebeldia».¹⁰⁷ Maria Antònia s'espanta de tanta negativitat i ell li respon: «No faci cas de les meves males estones. Jo, si Deu no'm deixa de la mà i no mud de sol a rèl, no daré mai fondo en el pessimisme. El meu somni

¹⁰³ FERRÀ, M. (ALANIS DE LA LLUNA), *Comiat*, «Sóller», 19-XII-14, pàg. 7.

¹⁰⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 11-II-15.

¹⁰⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 15-I-15.

¹⁰⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 15-I-15.

¹⁰⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 15-I-15.

respecte de Mallorca seria la seva participació en la vida nacional de Catalunya com a medi de que participàs en la vida universal; però a mí és aquésta que m'interessa principalment. Sentiria més que s'enfonzàs Inglaterra que si s'acabava d'enfonzar Mallorca (si és que mai s'haja aixecat dos pams de l'aigua)». ¹⁰⁸

Maria Antònia, amb tota la bona intenció, li aconsella integrar-se en la societat mallorquina i Ferrà hi està conforme fins a un cert punt:

«Tu'm demanes que'm mescli amb la societat mallorquina. A dir ver, no he tengut gaires ocasions de fer-ho, però sempre que he trobat en gent mallorquina una mica de bondat, de simpatia, d'ingenuïtat o de gentilesa, els he dat la meva amistat de molt bona gana. Ara, certes mescles, ja comprendràs que'm serien impossibles. Jo a Mallorca, no puc transigir amb coses amb les que transigiria en terres on no tenc jo cap significació, ni cap dever, ni fins cap medi de combatre el statu quo. Això sense comptar amb que ja la superfície de certa gent m'és invenciblement desagradable, i lo que hi hà davall, tu ho saps.

No més he conegut una bona societat més antipàtica que la nostra, i és la de Barcelona. No tens idea de còm és aquesta jovintut catalana qui fa professió de distingida i parla en castellà...

No cal que't digui que la gent de per aquí amb qui he fet coneixença és tot al revès: d'una franquesa i d'una senzillesa encantadores. A Mallorca (me referesc a Ciutat) això's troba a faltar molt. Tot són prejudicis, falsos compliments i amagatais.

Aquí a Mallorca, fa falta efectivament lo que tu dius, una obra positiva de atracció per la simpatia, a la que tots -no jo tot sol- hauriem de col·laborar; però hi hà mals presents que volen un vigorós revulsiu. Ja recordaràs que hà poc se'ns mirava literalment com uns bandejats. A n'això no més se pot contestar amb el fuet a la mà. Jo no admet ni el diàleg amb ningú que no'ns respecti. Per altra part me sembla que exagerau: tota la meva campanya damunt el Sóller i a La Almudaina és d'un tò serè i gens ofensiu, és clar que criticant lo que calgui.

El meu estudi (o lo que sortís) de la societat mallorquina no seria una diatriba, sinó una cosa feta objectivament, casi científicament, com un capítol d'història natural. D'algun temps a n'aquesta banda tot això nostre me fa l'efecte d'un conjunt de fenòmens singulars i interessants. Me desvetlla una vertadera curiositat, voldria trobar-ne la llei. D. Bartomeu Pascual, els P.P. dels SS.CC., En Suau alcalde, aquestes dones nostres tan carxofes, l'Isleña marítima, saps que's de curiós, ben mirat, tot això!

Veus, lo den Carlitos i l'Infanta, lo mateix podria haver passat a Gijón que a Valdepeñas; però aquestes coses nostres d'avui, nó: això no's concep més que a Mallorca». ¹⁰⁹

A partir d'aquest moment, Miquel Ferrà comença a tutejar Maria Antònia. El canvi de tractament no es comenta a les cartes, almenys a les que coneixem.

Per altra banda, no s'està de criticar casos concrets amb la seva habitual ironia:

«Veig que els conservadors mallorquins lluiten grans batalles per l'ideal. Ja sap que l'Ajuntament ens ha remès un manifest de la Lliga d'Amics de l'Art, entre altres coses, per estar escrit en mallorquí?». ¹¹⁰

¹⁰⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 11-II-15.

¹⁰⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Vilanova, 7-X-15.

¹¹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 2-II-15.

Malgrat tot, continua animant Maria Antònia a participar i a escriure a «la Veu de Catalunya» —li diu que la fa en Carner tot sol— i al «Sóller». Encara que ell ha deixat de participar en aquesta darrera revista perquè considera negativa la seva campanya, explica a Maria Antònia que el director li ha demanat amb insistència que li aconsegueixi la seva col·laboració i ell pensa que se la mereix, per la bona voluntat i l'interès amb què serveix, amb molts pocs mitjans, la causa de la llengua. Com veim, Ferrà intenta omplir el buit que Alanís de la Lluna ha deixat al «Sóller». Ja hem explicat les raons de la interrupció de la campanya al setmanari: per a Ferrà, no basta posar els filisteus a la picota i riure-se'n per aconseguir el seu objecte; cal una actuació que, de moment, duran a terme a través de la «Lliga d'Amics de l'Art».¹¹¹

2.3.8 CENTENARI DE LA MORT DE RAMON LLULL

L'any 1915 se celebra el sisè centenari de la mort de Ramon Llull. Miquel Ferrà farà el possible, juntament amb altres, perquè aquesta data no passi desapercibuda i que aquestes dues celebracions, a Mallorca i a Catalunya, no siguin separades, sinó una de sola. El mes de febrer ja parla a Maria Antònia d'unes conferències que s'han organitzat a l'Ateneu i a les quals desitgen que assisteixin Joan Alcover i Miquel Costa. Li exposa que a Mallorca haurien de mirar de fer-se seu el projecte del monument a Ramon Llull, que és obra de Clarà, el qual li n'ha mostrat l'esbós. Com que l'Ajuntament no té gaire doblers es podria aprofitar per convidar els catalans a ajudar i així el monument adquiriria un caràcter d'homenatge nacional.¹¹² Un altre dels projectes que intentarà dur a la pràctica és una antologia lul·liana, elaborada per Riber, que completàs l'obra de vulgarització de la vida de Ramon Llull.

Mn. Casadessús, M. S. Oliver i Miquel Ferrà projecten l'homenatge de l'Ateneu,

¹¹¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 11-II-15.

¹¹² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 11-II-15.

que és iniciativa del darrer.¹¹³ La seva amistat amb Costa i Alcover el converteixen en l'encarregat de convidar-los. La participació del poeta pollencí no era gens segura, ja que l'abatiment psicològic el tenia deprimat i apartat del món. Ferrà escriu als dos alhora i demana a Alcover —en nom de l'Ateneu, d'Oliver i propi¹¹⁴— a més de participació amb una conferència que clourà el cicle iniciat per Riber, «que interposi tot el seu valiment amb D. Miquel Costa perque accepti».

A Miquel Costa, li explica que es tracta d'un cicle de conferències sobre Llull i la seva obra en els aspectes filosòfic, literari, místic, etc. L'informa que ja compten amb la col·laboració de Riber, Oliver i molt probablement Carreras, Ruyra, Ors. Oliver també té la intenció de reunir els bisbes de Vic, Lleida i Barcelona en una sessió solemne. I segueix: «Confiam que Vostè farà per ells el sacrifici de sortir per uns quants dies del seu estimat retiro i venir-nos a parlar de Teologia Lulliana». Li diu que, amb tota llibertat, pot triar el tema que vulgui i fins i tot li indica que al seu pròleg de les *Obres completes* hi té la llavor d'una conferència.¹¹⁵

Es veu que les respostes són, en diferent grau, negatives perquè Ferrà insisteix, donant-los absoluta llibertat en l'elecció dels temes i indicant-los que tenen molt interès que ells dos parlin. Torna a demanar a Alcover que convenci a Costa i aquest li deu suggerir que ell pronunciï una de les conferències perquè Ferrà li contesta que, com a iniciador, li sembla millor quedar un tant a l'ombra, encara que pot ser prepari alguna cosa per a Mallorca. La carta conté una nota de Riber, en la qual li diu que no li demanen obra d'erudit sinó de poeta.

Miquel Costa li contesta que no pot i que ho demani a Mossèn Jaume Borràs. Ferrà li respon que Borràs, encara que sigui competent des d'un cert punt de vista, no fa parella amb Riber, Alcover i Oliver per representar la Mallorca catalanista i literària en un acte

¹¹³ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 18-II-15.

¹¹⁴ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 2-II-15.

¹¹⁵ Sebastià Trias Mercant afirma a l'entrada «Lullisme» de l'Enciclopèdia de Mallorca, (vol. VIII, pàg. 146) que «les discrepàncies entre Miquel Costa i Llobera i mossen Salvador Bové impulsaren Miquel Ferrà, el 1915, a proposar una conferència a Barcelona amb la finalitat de contrastar el lullisme erudit dels especialistes amb el lullisme de Costa, més intuïtiu i més poètic».

com aquell. Si hi prenen part els altres tres —li comenta—, la seva absència seria massa notòria. Àdhuc l'informa que Mn. Bover, proposat també per Costa, està malalt i li envia l'esquema de la conferència que havia de pronunciar en principi Mn. Casadessús per si li servia. En una darrera temptativa intenta provocar-lo: «Es impossible, que si nó l'especulador sol, el contemplatiu o l'apòstol, o els tres a la vegada, ja que són tan inseparables, no li inspirin alguna cosa».¹¹⁶ Pel diari de Costa¹¹⁷ podem saber que la resposta torna a ser negativa, basant-se en la manca d'inspiració. Ferrà li escriu que la seva segona carta l'ha desolat però no té coratge d'insistir perquè veu la bona voluntat. Això no obstant: «la inspiració és a voltes un premi de l'esforç del començar. Una idea en du una altra i jo sé cert que vostè en té sobre R. Lull més que no's figura. A falta d'especialistes amb profunditat de conceptes i amb gust literari, que'n tenim poquíssims, nosaltres hauríem volgut cantors de Ramon Lull que'n tenguéssin la visió intuitiva i la donassin bellament a un auditori que no serà d'erudits. Vostè ens hi farà falta. Esper que d'un modo o l'altra, voldrà fér almenys acte de presència en aquest homenatge».¹¹⁸

Finalment, el cicle es fa sense la contribució de Costa. No sabem si Alcover hi participa perquè el mes de juny Ferrà li diu des de Barcelona que desitgen que almenys digui alguna paraula a la sessió solemne que projecten en honor a Ramon Lull.

Pel que fa a la celebració a Mallorca, Ferrà comença fent propaganda en un article a «La Almudaina» del que havien d'organitzar l'Institut d'Estudis Catalans i, sobretot, l'Ateneu a Barcelona i proposant que es dugui a terme quelcom de semblant a Mallorca.¹¹⁹ Per altra part, comença a insistir en la qüestió del monument de Clarà. En parla a Joan Alcover i li diu que està d'acord amb ell i que Oliver li ha promès de parlar-ne a «La

¹¹⁶ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera: Barcelona, 9-II-15.

¹¹⁷ B. TORRES GOST, *Miquel Costa y Llobera 1854-1922. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971. A la nota 2 de la pàg. 293 podem llegir: «D. 22 feb. 1915. Carta de M. Ferrà. (declin Ateneu conferencia)».

¹¹⁸ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera: Barcelona, 25-II-15.

¹¹⁹ M. FERRÀ (ALANIS), *Desde Barcelona. El centenario de Ramon Lull*, «La Almudaina», 6-II-15.

Almudaina». ¹²⁰

Ferrà intentà també que es prepari l'antologia de la qual ja hem parlat. Demana a Joan Alcover si trobaria algú a Mallorca que la patrocinàs ¹²¹ i més endavant l'assabenta que pensa ser a Mallorca els darrers dies de juny, moment en què podran parlar de l'antologia lulliana i d'altres qüestions. ¹²²

Segurament a instàncies de Joan Alcover, Ferrà és convidat a donar una conferència, juntament amb els companys de la Comissió Editora, a l'Ajuntament de Palma. Agraeix a Alcover que hagi proposat el seu nom i li diu que no sap si acceptarà la invitació. Finalment, el dia 5 de juliol pronuncia una conferència amb el títol de *Ramon Llull valor universal* a l'Ajuntament. ¹²³ La conferència és publicada el mateix any a Can Tous.

Més endavant en comentarem el contingut, ara pensam que pot ser interessant conèixer l'opinió del Dr. Antoni Rubió i Lluch sobre la conferència. Miquel Ferrà la hi envia dedicada i el dia del Ram de 1916, Rubió li escriu per agrair-li la tramesa. Li diu que fins a les vacances no ha tingut la tranquil·litat necessària per assaborir el llibret, però que una vegada començat no ha sabut deixar-lo de mans fins acabar-lo. El tema és per a ell molt interessant i conegut i l'ha corprès de seguida. Després de la visió de Menéndez y Pelayo, la de Ferrà és la més vibrant i poètica. Qualifica el discurs de «joia exquisida del pensament i del llenguatge» i continua: «N'ha donada V. la quinta essencia de la obra y de l'esperit del filosof-poeta, expremuda ab suchs de poesia». Després li parla del que és per a ell la prosa de Llull i acaba felicitant-lo «pel seu llenguatge sincer y noble al dirigir-se als seus coterranis». S'acomiada dient-li que enyora veure'l i tenir una «sentada» lulliana

¹²⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 12-III-15. No sabem si Oliver compleix la promesa. Qui si escriu un article a «La Almudaina» és Miquel Ferrà, amb el títol de *Clarà* (27-III-15). Hi proposa la idea del monument de Clarà que hem vist més amunt.

¹²¹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 13-IV-15.

¹²² Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 2-VI-15.

¹²³ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 13-IV-15. La conferència du el títol de *Ramon Llull valor universal. Conferència llegida per M. Ferrà a la Casa de la Ciutat de Mallorca dia 5 de Juliol de 1915*, Estampa de Josep Tous, Ciutat, 1915.

amb ell.¹²⁴

2.3.8.1 Conferència sobre *Ramon Llull. Valor universal*

Quan ha de pronunciar la seva conferència sobre Llull, Ferrà deu estar dolgut per la mort, el mes de febrer, del bisbe Campins. En les paraules introductòries, exposa que la fa sumit en un cansament d'esperit i té desig de «penumbra i de isolament interior amb imatges estimades». Només l'«imperatiu moral de intervenció», en nom d'una «correntia ideal» que considera que és la «única capaç de fecundar l'ànima de Mallorca», l'ha decidit a acceptar la invitació que li ha fet l'Ajuntament. Ferrà, per tant, s'erigeix en representant d'una determinada tendència dins Mallorca, que veurem especificada al llarg de la conferència.

D'entrada, planteja que la celebració del centenari de Llull no pot ser una festa de família, no es pot reduir a un «mesquí localisme» que no tingui en compte «l'hora tremenda que està visquent tota la raça dels homes». Ramon Llull és una figura universal, l'antífesi d'aquest localisme, i la festa es pot celebrar a la seva terra, «precisament perquè visqué enfora d'ella i per alguna cosa més que per ella». Per tant, l'homenatge no pot ser autèntic si no conté un sentit humà i patriòtic. Ferrà vol contraposar la figura de Llull a una societat provinciana i localista, que no és capaç de mirar més enfora dels seus propis horitzons i contra la qual ja fa alguns anys que clama.

Després d'aquesta introducció, parla de les falses figures de Ramon Llull. Explica que, com Cervantes i altres grans figures, ha estat mal comprès pels seus propis admiradors: «El tirós escolasticisme del s. XVIII, el diletantisme barroer i sovint estrafalari del XIX, la vanitat oratòria, ignorant i amiga de la bombolla, el localisme ranci i sense horitzons.» Així, ha estat traduït al llatí escolàstic, al castellà teatral de Núñez de Arce i al mallorquí del dia. S'hi ha volgut veure un trobador, un Don Juan desenganat, un químic, un nàutic, un teòleg, un naturalista, un jurisperit, un músic, un matemàtic; però tots aquests aspectes no reflecteixen la totalitat de la seva grandíssima figura, que ha estat

¹²⁴ Carta d'Antoni Rubió i LLuch a Miquel Ferrà: Sant Boy del Llobregat, Diumenge del Ram de 1916.

disminuïda o disseccionada. Ferrà el defineix com «allò que fou essencialment per damunt qualsevol altra cosa: un generós utopista i un místic excels d'ànima roenta». Els qui l'han reduït per curtesa de mires, no han estat capaços de veure-hi «la grandesa de l'héroe nacional del nostre esperit».

A continuació presenta el panorama polític del temps de Llull. En l'edat mitjana, el que el 1915 s'anomenava la unitat moral d'Europa havia cristallitzat en la Cristiandat, formada per la unió de Roma i l'Evangeli, amb divisions internes com les de 1915 però amb la clau de «la institució magnífica del Papat». Aquesta primitiva Europa es trobava entre dos mons que Llull visqué intensament: l'Islam en expansió, que era una amenaça per a l'Europa llevantina i tenia en el seu poder els «Llocs Sants», i l'enfortiment de les nacionalitats en formació, a causa del poder reial i dels municipis. Al costat del cavaller prosperaven «l'honrada burgesia», les armes i el mercat, i començaven a germinar en aquest ambient «com llevors ocultes, els complexos ideals del Renaixement». Tot anava acompanyat de «la llicència en els costums, el desenfrè dels poderosos, la simonia eclesiàstica; i un groller paganisme covava, i irrumpia sovint en sensuais manifestacions sota els habits quasi monàstics d'aquell segle de passions desmesurades, ingenu encara en sos mateixos vicis, però que ja començava a perdre la mig-aval simplicitat de sos sentiments i de la seva creença».

Seguidament, descriu Mallorca com una illa situada geogràficament, històricament i ètnica entre aquests dos mons. El primer estaria representat per la part de la serra de Tramuntana, girada cap a la Catalunya cristiana, i el segon per la part del pla, girada cap a l'Àfrica musulmana i l'Orient. També estarien representats pel pi i la palmera. L'obra de Ramon Llull —comenta Ferrà— està impregnada d'aquestes dues cultures i de totes les seves influències: la Grècia d'Aristòtil, arribat a través d'Averrois, i la idea neoplatònica, arribada a través del Corà i del Talmud. El *Llibre de les bèsties* és influït pel *Kalila e Dimma*, el *Llibre d'Amic e Amat* és ple de paraules d'amor dels sufies sarraïns i en el *Libre del gentil e dels tres savis* hi conviuen les tres religions i les tres cultures.

Ferrà fa servir aquesta confluència de cultures i el respecte mutu que mantenen com

a exemple del món de 1915. Perquè estima el món aràbic, on el seu esperit té moltes arrels, Llull el vol du al camí de la veritat per la força de la raó i no de les armes. Ferrà veu en aquesta actitud i en la que manté amb els tres savis, «l'ample imperatiu de caritat religiosa» que ha predicat el seu admirat Eugeni d'Ors a Heidelberg. És conscient que s'adreça als habitants d'una Mallorca més intransigent que la de Ramon Llull, plena de propagandistes religiosos amb un zel que els impedeix veure la bona fe dels altres i intentar convèncer-los per la raó com Ramon Llull. Per reforçar la seva postura, cerca l'exemple actual del cardenal Mercier que, al front de la Universitat de Lovaina du a terme aleshores una labor de rejuveniment del pensament cristià que per al catolicisme mallorquí deu ser totalment nova i avançada.¹²⁵

Després, presenta Llull com la consciència cristiana del tres-cents davant el món sarraí, que era un perill per a la civilització cristiana, i també davant el cristià, que seguia costums dissoluts. El considera un reformador prematur i el compara amb Savonarola.

Seguidament parla del Llull filòsof i poeta. Cita Menéndez y Pelayo, el qual afirma que no havia estat un cultivador de la ciència per la ciència sinó que en ell el filòsof estava al servei del místic utopista. Totes les arts de Llull no són més que instruments per convertir el món a la fe cristiana amb bases racionals indestructibles, per la qual cosa fou perseguit després de mort per fra Nicolau d'Aymerich. Ferrà considera Llull poeta abans que mestre, «home de intuïcions més que d'estudi». En aquest sentit —diu— es pot parlar d'illuminació. I imagina la seva alegria quan «intueix amb una llum súbita tot l'univers del ser i de les idees dimanant de la Bondat Divina i centrat en ella, tan harmoniós i fulgurant» com els «sistemes planetaris» del pensament de Plató i Hegel, i la que experimentà en acabar-lo i poder-se dedicar al *Llibre de contemplació*.

A Ferrà, li interessa especialment el Llull escriptor per remarcar la importància de la llengua catalana ja a partir del segle XIII. El considera «plasmador» del català i ofereix algunes cites del que Llull anomenava «català de Mallorca», que encara persistia en algunes

¹²⁵ Mercier lluitava en aquells moments contra l'ocupació alemanya i més endavant (1921-1925) organitzaria amb lord Halifax les converses de Malinas per a la unió de les esglésies.

paraules del dialecte de la pagesia mallorquina, i que Llull sabé usar com a instrument per a les més altes especulacions científiques i humanes. El defineix com un miniaturista al *Fèlix* i un dissenyador de retaules al *Llibre de Contemplació*, el qual —explica— és una confessió corprenedora segons Mateu Obrador i és pot comparar a la *Divina Comèdia* segons Torras i Bages. Després de citar unes paraules del *Llibre d'Amic e Amat* avisa que no s'hi ha de cercar «literatura», en el sentit pejoratiu usat per Verlaine, sinó un «broll inflammat de la paraula viva, de l'ànima en fusió feta verb de sí mateixa, desbordant-se amb la sinceritat sublim dels grans poetes». Aprofita la cita d'Obrador per recordar que fou ell qui l'inicià en el lullisme i que «semblà viure esperant l'any d'aquest centenari els darrers de la seva vida amable, errant i dissortada».

Seguidament es refereix al *Blanquerna*, a l'edició del qual havia contribuït uns anys abans. Exposa que Llull és dins cadascun dels seus llibres com el sol dins cada gota d'aigua i repeteix el mateix com un *leit-motiv* wagnerià, però el seu somni queda especialment sistematitzat en el *Blanquerna*. Ferrà qualifica l'obra d'utòpica novella gòtica on es troben «els ensomnis d'un gran esperit, totes les audàcies d'un pensament generós»; des de la reforma dels costums i «el renovellament de l'organització de l'Església, fins a la unitat de la fè dins tot lo món, i la utopia del llenguatge universal». Malgrat tot —continua Ferrà—, és una obra d'un assedegat de vida contemplativa, la qual adquireix el més alt valor i la més alta jerarquia. Tal volta, veient-hi reflectits els seus desitjos, manifesta que Llull, com *Blanquerna*: «Ve de la soletat interior i torna a la soletat aquesta ànima inquieta, tota entregada als devers de la vida activa, freturosa de ordenar el món i totes ses coses, per després millor entregar-se a Deu, segura de que en lloc faria falta, en el cim de la contemplació».

Per altra banda, el *Llibre d'Amic e Amat* és definit per Ferrà com un cim «no fulgurant amb la glacial puresa d'un Ruysbroek l'Admirable, sinó florit sota la llum del sol». En cita uns fragments i llavors es dedica a descriure *Miramar* amb paraules provinents de textos del mateix Llull.

Pel que fa a les repercurssions de Llull, comenta que en vida no l'escoltà gairebé

ningú i tan sols després de mort els homes prengueren «consciència obscurament de la seva grandesa», encara que no s'ha aconseguit desxifrar la seva imatge «hallucinant i fascinatora». Després, parla Ferrà de la fama universal de Llull, dels manuscrits que se n'han trobat i les edicions en moltes llengües que se n'han fet. Recull les paraules d'Antoni Rubió i Lluch que el proclamen «patriarca de la nostra prosa científica i pare de la nostra poesia i, després del Rei En Jaume, la més alta i més europea figura de la nostra terra».

Un cop presentada la que ell considera vertadera figura de Ramon Llull, de la qual destaca el vessant místic i utòpic, es refereix a la seva relació amb Mallorca. En primer lloc, exposa que l'illa té el deure de fer-se'n digna, com una família on els herois «sortits de la seva sang» són signes de noblesa que obliga, i són càrrega social més que prerrogativa. Seguidament, parla de l'aristocràcia, en els títols de la qual ja no s'hi creu per la seva decadència, i afegeix que aquest títol no ve donat només per herència, sinó que els aristòcrates l'han de revalidar, amb el personal esforç de cada dia i la noblesa de pensaments, sentiments i actes. El nom només es conquereix legítimament d'una manera heroica, servint els alts interessos de la humanitat. En aquest sentit, Llull és un altíssim servidor del seu temps i d'aquí prové el seu valor universal. Quan Mallorca va donar al món aquesta figura —afirma Ferrà— no aportava invents científics i utilitaris sinó un desig de perfecció, un exemple d'excelsitud i un model d'heroïsmes.

També es demana què podria oferir Mallorca a Llull: la tradició que es va liquidant, el paisatge desfigurat pel mal gust que no el comprèn, unes bel·leses artístiques cada dia més malmeses i uns mallorquins incapaços de crear-ne de noves. Es demana també si li podria oferir, com una «Suïça de cromo» sense les seves civilitat i llibertat, «les gracies íntimes del seu poble perquè les profanàs l'hàlit de la banalitat cosmopolita, mercadetjant amb el seu còs i la seva ànima». I conclou que la terra de Ramon Llull i el Rei En Jaume no es pot contentar amb ser «una estació de primavera», que Itàlia ha rebutjat amb paraules de d'Annunzio, de la qual els mallorquins haurien de sentir vergonya des del «trist recó» en què vegeten.

Ferrà demana tot seguit pau i allunyament de les «furies devastadores», però que no sigui la pau de pobles satisfets amb «prosperitats burgeses, mentre deixen dormir el seu esperit damunt pútrides aigües encalmades».

Quant a la situació europea, afirma que s'han complit les profecies de Nietzsche i Europa és un «fogar d'heroïsme». Només el pot consolar una generació escèptica i egoista, «d'epicuris indolents i viciosos llançada al sacrifici que purifica i regenera», expiant les seves faltes abraçada a una fe nova, una joventut que va proclamar aquesta fe nova, i renegà de tots els vicis d'una «malalta decadència» i avui en dóna testimoni «amb la seva sanc». Pronostica que una gran revolució seguirà a la guerra, en la qual caurà el petit món de coses caduques i tot allò que no és sòlid. Diu que, malgrat la confusió dels combats, s'entreveuen dues banderes després de la futura victòria: la de la germanor universal i la de la llibertat dels pobles.

Ferrà es nega a amagar el nom de Catalunya en el centenari de Llull i sosté que se celebra el centenari de la història comuna. A pesar que fa grans elogis dels restauradors de la devoció mallorquina a Ramon Llull i dels que «atien la flama» des del racó de l'Arqueològica, planteja la necessitat d'infondre una ànima a totes aquestes devocions si hom no vol que degenerin en la seva pròpia caricatura. El sentit de l'homenatge —argumenta— no pot ser el de glorificar «un sant d'estampeta», ni «l'apoteosi d'un *hijo ilustre* de província», ni la morta erudició que té més de pols que de «póllen fecundant del pensament» sinó que ha de ser «l'afirmació d'un ideal universal i de raça digne de la grandesa de Ramon Llull».

Per tancar la conferència, Ferrà entra en la polèmica sobre el trasllat de les despulles de Ramon Llull i s'erigeix en representant de «casi totes les personalitats més rellevants de les nostres lletres, d'elements de l'Arqueològica, de bona part de l'opinió popular d'acord amb el pensament jove dels Amics de l'Art». En nom de tota aquesta gent, es demana quin artista podria fer una tomba millor que la que havien venerat els segles i proposa remoure, enlloc de les físiques, les cendres de «l'esperit volcànic» de Ramon Llull, que haurien d'encendre «Mallorca amb el foc d'un ideal viu».

2.3.8.2 Polèmica entorn del sepulcre de Ramon Llull

Dia 23 de juny de 1914 s'havien reunit les autoritats, les institucions implicades i el bisbe Campins per programar el centenari de Ramon Llull. Una de les decisions que es prengueren fou traslladar les restes del Beat des del sepulcre de la capella de Sant Francesc a un altre que es construiria a la cripta de la mateixa església, renovada i decorada amb mosaics i paraules escrites sobre la vida de Llull. El bisbe exposà detalladament la idea en una carta pastoral de dia 25 de gener. Al cap d'un mes, el 23 de febrer, morí i Mn. Alcover, que fou elegit per regir la seu vacant com a vicari capitular, recollí la iniciativa i organitzà una festa per a la benedicció i la col·locació de la primera pedra de la cripta.

Miquel Ferrà, que devia pensar que el projecte s'aturaria amb la mort del bisbe, comenta a Joan Alcover que hi ha perill que es realitzi, com li ha dit el seu germà, i li demana que no deixi de dir la seva opinió en veu alta.¹²⁶ A la conferència que acabam de comentar, esmenta de passada el projecte i expressa el seu desacord: «Si fos temps encara, i la meua veu —qui expressa el sentir de casi totes les personalitats més rellevants de les nostres lletres, de respectables elements de l'"Arqueològica Lulliana" i de bona part de la opinió popular, d'acord amb el jove pensament de la "Lliga d'Amics de l'Art"—meresqués arribar fins a altures on per sí sola no's creuria digna de ser escoltada, jo humilment suplicaria: pensem-nos-hi una mica encara abans de mudar les cendres del nostre sant dins la cripta que's restaura».¹²⁷

A la sortida de la conferència, els periodistes de «La Ultima Hora» li demanen quines personalitats són i ell cita Joan Alcover, Llorenç Riber, Maria Antònia Salvà, Joan Rossello i Miquel dels Sants Oliver, el qual el va autoritzar a formular el seu vot i li va dir que en parlaria a «La Vanguardia». La resposta no es fa esperar. A «La Ultima Hora» de dia 9 de juliol, Riber contradia Ferrà afirmant que el projecte té garanties perquè és del bisbe Campins.

Vuit dies més tard, el dia 17 de juliol, «La Aurora», setmanari dirigit per Mn.

¹²⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 2-VI-15.

¹²⁷ M. FERRÀ, *Ramon Llull valor universal*, Estampa J. Tous, Palma, 1915.

Alcover, publica a una secció signada per Pica-Pica i titulada *Pretxa d'en Pica-Pica* l'article *Sa cripta de Ramon Llull i s'intellectualisme sevillà*, en defensa de la cripta contra Ferrà. Les setmanes següents continuen apareixen articles a «La Aurora» sobre la qüestió, signats pel mateix Pica-Pica, i poc després el «Sóller» publica una rèplica a aquest articles, signada per Fila-Prim, pseudònim que correspon a Guillem Forteza¹²⁸, amic de Ferrà. Pica-Pica pensa que és el mateix Ferrà i li contesta acusant-lo d'haver mudat d'opinió. La setmana següent, un article de Fila-Prim al «Sóller» dona per acabada la polèmica.

L' 11 d'agost, Ferrà inicia una sèrie de 8 articles a «La Almudaina» sota el títol genèric d'*El sepulcro de Ramon Llull*. En el primer¹²⁹ planteja l'objectiu d'aquests articles: exposar de manera racional l'opinió d'un grup de gent, que ell creu representar, a favor que les despulles de Ramon Llull no siguin traslladades. També exposa que la seva intenció no és impedir res sinó establir un debat perquè es coneguin els diversos parers i els responsables puguin actuar en conseqüència. Aprofita l'ocasió per fer també una lloança de la llibertat d'opinió, de la qual n'exclou el «*Vulgo filisteo*», i per criticar la por al contrast d'idees, que ell creu fecund perquè «*todo pensamiento incontrolado y reducido a alimentarse de sí mismo, acaba por languidecer y consumirse en un aire enrarecido de invernadero*».

En el segon article¹³⁰ alaba la cripta com a evocació de les catacumbes i pondera la bellesa del culte tributat en aquests llocs, on concorden perfectament l'art i la litúrgia. Ferrà creu en aquesta concordança emparant-se en l'autoritat de Mn. Josep Tarré en el seu llibre *L'Art i la Litúrgia*. Al final, es demana per què repugna veure traslladat el cos de Ramon Llull a la cripta i conclou que el cas és complex.

Ferrà dedica el tercer article¹³¹ a explicar que la complexitat prové tant de la figura de Llull com del fet que ja tingui sepultura. Argumenta, basant-se en l'autoritat del P.

¹²⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 31-VIII-15: «Crec inútil dir-li que el pseudònim amb qui ara combaten, pensant-se combatre amb mí no'm perteneix. Es l'amic Guillem Fortesa.»

¹²⁹ «La Almudaina», 11-VIII-15.

¹³⁰ «La Almudaina», 27-VIII-15.

¹³¹ «La Almudaina», 7-IX-15.

Delehaye, que els primers cristians, quan construïen els temples sobre les despulles dels seus sants seguien el criteri de no moure-les. També manifesta el disgust que li va produir veure a les pàgines dels diaris l'anàlisi dels ossos de Ramon Llull. Encara que no considera censurables aquestes pràctiques ni impossible el trasllat de restes, pensa que cap generació té dret a traslladar-los si el lloc on estan no és indigne.

Al següent article¹³² addueix la tesi, ja exposada en altres escrits, que els temps actuals no poden alimentar cap art vertader però els del segle XV sí per defensar que no es canviï un sepulcre fet per per una generació més devota de Ramon Llull que l'actual, més artista i més acostada a la seva època i al seu esperit. Apella també a la simbologia del sepulcre i a les innombrables persones que hi han passat per davant, sense oblidar que està indissolublement associat a l'esperit de la Renaixença. Després de plantejar aquests arguments, diu que el sentiment també hi té el seu paper i que sent repugnància espiritual, compartida per Joan Alcover, que algú posi mà al sepulcre. Davant la possible crítica a aquestes raons sentimentals, afirma que són pròpies de poetes i allò que no és poètic és estèril i infecund. Seguidament, explica el poc sentit de la nova ubicació amb diversos arguments.

En el cinquè escrit de la sèrie¹³³ torna a citar el P. Hipòlit Delehaye apellant a la simplicitat que ha de tenir el sepulcre. Seguidament, exposa la sensibilitat que té el poble si l'eduquen bé, el qual és més poeta del que hom suposa i també més susceptible a impressions que se suposen pròpies d'esperits escollits. I proposa: «*Despiértese ese poeta que duerme en él, edúquesele i cultívesele dirigiendole noblemente, como se ha hecho con la restauración del canto gregoriano*». Si es fa això —afegeix— les relíquies tal com estan parlaran més a la seva imaginació i a la seva ànima que certes modernitats. Per altra part, argumenta que no cal un lloc més gros i més espaiós ja que, desgraciadament, a la missa anual de la seva festivitat tots els assistents hi caben perfectament.

La complexitat de la figura de Ramon Llull és el tema central del penúltim

¹³² «La Almudaina», 1-X-15.

¹³³ «La Almudaina», 22-X-15.

article.¹³⁴ Explica que l'Església no l'ha considerat encara sant ni el seu martiri està comprovat per la crítica, malgrat que ell creu en les dues coses. Seguidament argumenta que el trasllat a la cripta falsejaria la vertadera imatge de Ramon Llull i que des del segle XIII el costum és treure les relíquies a la llum de les catedrals, en lloc de situar-les a les criptes, d'acord amb el triomf de la fe del moment. Suggereix que es posi el sepulcre com a retaule, com s'ha fet amb el de sant Oleguer a la catedral de Barcelona. Finalment, afirma que si aquestes relíquies es treien de les esglésies, quedarien convertides en museus sense vida.

A més de resumir els anteriors, Ferrà aprofita l'article següent¹³⁵ per manifestar la seva admiració per l'autor del projecte de cripta, que discuteix perquè es tracta *«de un amigo que discurre, con ideas estéticas y con una capacidad rara entre nosotros para el civil diálogo sobre¹³⁶ temas artísticos y espirituales»*. Finalment, parla del perill que el canvi empetiteixi i falsegi la figura de Llull i l'aparti *«del Ramon Llull ideal que el obispo Campins concibiera»*.

Al darrer escrit de la sèrie,¹³⁷ Ferrà manté que els articles han estat en la línia del mateix criteri artístic, profundament tradicionalista, que sosté des de fa anys. Afirma que aquestes campanyes no aporten més guanys que un treball que no llueix i algun disgust. Li desplaust disgustar algun amic amb la seva discrepància però el sacrifici de l'ideal que estima i la independència de judici no poden ser mai exigits per una lleial amistat. Expressa la seva comprensió de l'actitud de Riber que, per afecte al bisbe, no ha volgut donar suport al seu projecte. Per altra part, manifesta la seva admiració pel bisbe Campins, únic home d'esperit entre els dirigents de la societat mallorquina, i comenta que li sap greu la forma infidel cap al bisbe que s'ha emprat per defensar, des de la premsa catòlica, la idea

¹³⁴ «La Almudaina», 9-XI-15.

¹³⁵ «La Almudaina», 16-XI-15.

¹³⁶ El text diu «entre» en lloc de «sobre», errata corregida per Ferrà al retall que conserva al seu arxiu personal.

¹³⁷ «La Almudaina», 24-XII-15.

contrària a la seva.¹³⁸

Comentarem ara les respostes que tingueren els articles de «La Almudaina». Pica-Pica, que creu que Fila-prim és Miquel Ferrà i que ara vol escriure des d'un periòdic més important i sense pseudònim, passa a escriure també amb el seu propi nom, Joan Rotger, al «Correo de Mallorca». Tots aquests articles són després reproduïts per «La Aurora» i la polèmica dura fins a finals d'any.

Ferrà comenta a Joan Alcover el 19 d'agost: «Sembla que aquests capellans ho han agafat amb les dents. Jo'ls deixaré cantar amb una absoluta indiferència. No diré ni més ni menos de lo que pensava dir».¹³⁹

Davant aquest espectacle capitanejat per Mn. Alcover, que intenta marginar els qui se li han posat en contra com Miquel Ferrà, des de les pàgines de «La Veu d'Inca» Miquel Duran¹⁴⁰ surt en defensa de l'amic intentant neutralitzar els arguments dels seus contrincants. Explica que no està en contra de la cripta sinó de «la manera desconsiderada i burlesca en que s'ataca l'amic D. Miquel Ferrà, lo mateix que si es tractàs d'un ser vulgar que sol enten les raons per l'ironia. Verament això contrasta en la forma franca en que ell exposa la seva opinió». A continuació exposa la seva opinió sobre Ferrà, opinió que pot ser interessant no tan sols perquè és la d'un contemporani sinó també perquè, a més, es refereix al grup que ha envoltat Ferrà des del principi de la seva activitat cultural. Diu: «Es un sentiment, m'atrevesc a dir, innat en l'amic Ferrà, l'amor i l'entusiasme per les belleses artístiques i naturals de nostra terra. Era molt jovenet i ja en estrofes valentes aixecava la veu contra la profanació del Gorch-Blau, fent notar més tard D. Mateu Obrador, al cel sia, que en Ferrà era l'únic que n'havia protestat. Per la defensa del torrent de Sóller no només escrigué hermosos articles, sinó que tengué la satisfacció de veure qu'el seu ideal era sostengut per un exercit, format de poetes, escriptors i societats culturals».

¹³⁸ Ferrà encara escriu *El sepulcre de Ramon Llull a Mallorca* a la revista «Vell i Nou» (15-IX-15, pàg. 13). En una espècie de resum de tots els altres, explica que al final a la Lliga d'Amics de l'Art s'ha parlat de proposar una fórmula perquè no es toqui el sepulcre.

¹³⁹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 19-VIII-15.

¹⁴⁰ *En defensa d'un amic*, «La Veu d'Inca», 28-VIII-15

Relata seguidament la fundació, amb la gran col·laboració de Ferrà, de la Lliga d'Amics de l'Art «indignat al veure l'art regional tractat en tan poc mirament, arreconat i miserablement destruït per sos compatriotes, al mateix temps que una partida de construccions de modernisme esburbat afrontava l'esser de nostra decoració [...]» Per tot això, considera natural que Ferrà protesti pel trasllat de les despulles de Lluïa i el defensa contra les acusacions d'excessiu protagonisme afirmant que Ferrà es perd per ser massa sincer. I continua: «A varis articles hem vist posar en berlina l'intellectualisme de D. Miquel Ferrà, per haver dit a la conferència que donà a Ciutat, que representava l'intellectualisme de cert element de Mallorca. D'això se'n ha volgut treure part per fer burleta i ridiculitzar a un homo de nombrosos ideals i de vasta cultura; tal vegada molts n'hauràn feta una riua que haurà pegada en buit per no tenir un concepte just de la afirmació del Conferenciant». Després, explica com entén el seu intel·lectualisme: «Quant s'inicià el regionalisme de Catalunya foren intellectuals els que feren les primeres crides i els qui han vingut atiant el foc de l'entusiasme, anys i més anys, desde'l Dr. Torras i Bages en la seva obra "La Tradició Catalana" fins an en Salmerón que entrà dins la Sardana de la Solidaritat. Les manifestacions de ciència, art i cultura en tots els rams del sebre humà de l'actual floriment català, era vengut a fer sinònims les paraules regionalisme i intel·lectualisme». A Mallorca —continua Duran— el regionalisme trobà ressò «entre persones de cultura i d'intel·lectualitat. An aqueix fi, temps enrera, se fundà l'Espurna a on se trobaren poetes, escriptors i gent jove d'altas aspiracions que desitgen una Mallorca nova orientada a la bondat i la bellesa. Un dels qui treballà més fonc En Ferrà; i si l'Espurna materialment no seguí avant, va ésser perquè ell no li podia donar calor visquent a fora. Però entre'ls elements dispersos de l'Espurna hem vengut sostenguent una comunitat d'idees, de criteri i sentiments, que s'és manifestada a voltes en la Premsa regionalista de Mallorca».

Duran parla concretament del lideratge de Ferrà: «Ara bé; En Ferrà per la seva joventut, les seves relacions en Catalunya, els seus entusiasmes i treballs per la causa, ha arribat a tenir una supremacia dins el regionalisme mallorquí, que tots implícitament li hem

reconeguda». Per tant, dedueix, quan va afirmar que representava l'intellectualisme mallorquí no es tractava de cap usurpació sinó que feia referència «a sos numerosos amics del regionalisme intel·lectual» —entre els quals es compta el mateix Duran—, els quals eren els únics que tenien dret a protestar i que no ho han fet. Finalment, diu que Ferrà no s'ha defensat dels atacs però que se'l considera un «inimic belicós del bisbe Campins» quan la discrepància de criteri no suposa, en cap cas, l'enemistat. I acaba: «Dolorós deu esser per l'amic Ferrà, veure que se confonen les coses an els ulls del públic, fent-lo passar per un contrari del bisbe Dr. Campins, per qui sentia reverència i devota admiració i per qui escrigué en la seva mort un article encomiàstic de la seva gestió pontificia, a Mallorca».

El 31 d'agost, enmig de la polèmica, Ferrà demana a Joan Alcover que intercedeixi prop de M. S. Oliver perquè publiqui un article a «La Vanguardia» en defensa del sepulcre. Creu que «seria molt convenient i d'un gran efecte moral, donat que aquesta gent no es cansa de subratxar la insignificància de l'únic impugnador de la cripta (segons ells)». El 16 de novembre, Alcover li contesta que va escriure a M. S. Oliver i li copia el que aquest li va contestar: «Hauria escrit ja alguna cosa respecte del sepulcre de Beato Ramón; però no sé com ho va olorar en Toni Mª Alcover, que me va escriure demanant, per Deu y tots els sants, que no ho fés, á fi de no donar, segons deya, l'espectacle d'apareixer dividits els pocs que restem fidels a l'idea de patria mallorquina. Me disposava á contestar-li, fent-li veure l'inconveniencia de la remoció y, en últim terme treguent tota part d'intenció o molestia personal en el meu proposit, quant se va posar greument malalt aquell bon amic nostre. Per aquest motiu vaig suspendre el fer res que pogués enutjarlo durant la malaltia».¹⁴¹

Joan Alcover també li explica els plans sobre la qüestió. L'IEC ha encarregat un informe a l'arquitecte Martorell i «bo serà que aquest parli en termes que clarament reforsin el sentir de les persones delicades, sense deixar-se impressionar per la gerarquia eclesiàstica dels autors del deshauci.

Mossen Glascar(sic) va esser á S. Francesch, i sortí molt mal impressionat tant de

¹⁴¹ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà: Palma, 16-XI-15.

l'idea com de la seva realització. Me sembla un vot important dels que coincideixen amb V». ¹⁴²

Com en totes les seves campanyes, Ferrà procura en aquesta ocasió assessorar-se i envoltar-se de col·laboradors. Així, per assabentar-se de nocions litúrgiques necessàries per redactar amb coneixement de causa els seus articles sobre el sepulcre, acudeix a especialistes. Un d'aquests és el prevere Jordi Tanué, que li escriu dues cartes, de 29 i 30 de setembre de 1915, amb abundant informació sobre aquest tema i, a més, s'adhereix a un manifest de la Lliga d'Amics de l'Art sobre la qüestió del sepulcre.

Precisament en nom de la Lliga, Ferrà aconsegueix l'adhesió en contra de la cripta de l'Associació Artísticoarqueològica Barcelonesa, representada pel seu president Pelegrí Casades i Gramatxes, i del Centre Excursionista de Catalunya, presidit per Jaume Massó i Torrents. ¹⁴³

Sabent qui formava part de cadascun dels bàndols de la polèmica i sabent que Mn. Alcover no distingia entre divergència d'opinions i enemistat, és fàcil deduir que les seves opinions sobre Ferrà no quedaren neutralitzades amb la carta que li havia escrit sinó confirmades pels fets d'aquest any. Les divergències posteriors entre Mn. Alcover i l'IEC degueren augmentar encara més la distància entre un i l'altre.

Miquel Ferrà pensa que tal volta seria interessant fer un estudi psicològic de la situació per entendre-la una mica més. La seva crítica al clergat mallorquí és molt clara i li diu a Maria Antònia: «Fa tamps que'm roda pel cap la idea d'un estudi psicològic de la vida social mallorquina, on les famílies, la joventut, les dones, els capellans, etc, ballarfen un mal ball. Qualsevol dia l'escriuré, i potser alci més pols que lo del sepulcre de Ramon Llull, qüestió en què ja veus quín paper de bugadera està jugant el nostre alt clero confiant la seva causa a un anònim insolent, enmig d'un ambient de covardia en què ni una veu noble s'aixeca per defensar amb decència la idea del bisbe Campins o per trencar la

¹⁴² Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà: Palma, 16-XI-15. Mn. Clascar era a Mallorca, juntament amb Fabra, per endur-se la calaixera de Mn. Alcover. Ja havien vingut per setembre però Mn. Alcover estava greument malalt.

¹⁴³ Massó i Torrents comunica a Ferrà l'acord pres per la Junta Directiva, en sessió de 5 d'octubre, d'adherir-se incondicionalment al manifest de la Lliga d'Amics de l'Art.

solidaritat amb aquests panfletistes amb sotana. Pobre don Miquel nostre!». ¹⁴⁴

L'enfrontament de Ferrà amb Mn. Alcover i una part del clergat mallorquí que representa queda —creim— prou clar. La mort del bisbe Campins havia precipitat el trencament de la relació. Amb el temps, Ferrà s'adona que les causes que defensen, aparentment iguals, divergeixen en els seus fonaments. Recordem que Ferrà havia demanat a Mn. Alcover que la Societat Econòmica d'Amics del País que ell dirigia es pronunciàs contra l'enrunament de la porta de Santa Catalina i no n'havia obtingut resposta; més tard li havia fet peticions i reflexions sobre les normes ortogràfiques de Fabra, amb el mateix resultat. Per altra part, el caràcter de Mn. Alcover, dissimulat per l'autoritat del vicari general i la capacitat de treball de l'impulsor del Diccionari, se li fa més insuportable.

La francofòbia d'Alcover i el clergat que representa contribueixen també a la ruptura, així com la seva part de culpa en el deteriorament espiritual de Miquel Costa. Ferrà havia intentat sense èxit fer les paus amb Mn. Alcover i en aquests moments sorgeix un personatge nou, Joan Rotger, que serà alhora el defensor i el conseller de Mn. Alcover i més endavant ocuparà càrrecs importants en l'Església mallorquina.

El trencament de Ferrà amb Mn. Alcover, com veim, no és només personal sinó que implica l'enfrontament amb tot el sector més reaccionari de l'Església mallorquina. Ferrà pensava que amb el bisbe Campins l'Església mallorquina duia a terme una de les poques obres de rehabilitació estètica a Mallorca, malgrat certs aspectes amb els quals no estava d'acord. La major part d'aquestes obres, com la reforma de la Seu per part de Gaudí, eren promogudes per Mn. Alcover. Mort el bisbe, Ferrà veu estroncades les seves poques esperances de rehabilitació artística i lluita per dir-hi la seva paraula. Segurament per aquest motiu estén el problema al Principat demanant la intervenció de l'Església catalana i d'institucions catalanistes com el Centre Excursionista de Catalunya i l'Associació Artísticoarqueològica Barcelonesa.

En aquesta campanya, com a les altres, Ferrà s'haurà d'acostumar a uns trets característics de Mallorca: la dificultat de mobilització de la gent i, encara pitjor, les

¹⁴⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Vilanova, 11-IX-15.

desercions en el moment d'enfrontar-se al problema, com s'esdevé amb Costa, Riber i Miquel dels Sants Oliver. En aquest cas, Joan Alcover es manté fidel i s'incorpora a la lluita activa Guillem Forteza un membre de la generació jove que en els anys posteriors assolirà un paper destacat.

Els enfrontaments amb Mn. Alcover augmentaran els anys posteriors, com també els atemptats, segons l'opinió de Ferrà, al màxim exponent artístic de l'Església mallorquina que és la Seu.

2.3.9 MORT I SUBSTITUCIÓ DEL BISBE CAMPINS

Amb motiu de la mort del bisbe Campins, «La Veu de Catalunya» publica un article titulat *El bisbe Campins*, que reproduïx «La Veu d'Inca». L'estil i el fet que dugui com a signatura una *H.* —possible abreviatura d'*Helios*, el pseudònim que Ferrà havia adoptat el 1907— ens fan pensar que és seu.

L'article, eminentment elogiós, destaca la significació que ha tingut per Mallorca la figura del bisbe i la pèrdua que suposa la seva mort per als qui «estimen les coses de l'esperit». Afirma que «ell portà a la Seu Episcopal mallorquina el prestigi d'una intel·ligència clara, oberta a les joves idealitats, d'una virtut modesta i d'una dignitat de costums i de maneres qui la voltaren d'inussitat respecte» i que «un halè de vida novella penetrà amb l'adveniment del doctor Campins en les esferes eclesiàstiques de la illa». Seguidament explica totes les seves reformes dels estudis del Seminari; l'estudi a Roma dels seminaristes més selectes per poder exercir una missió renovadora; l'experiència de premsa cristiana, «quasi única tentativa a Espanya», de la «Gaceta de Mallorca»; la reforma de la Seu; la litúrgia restarurada i depurada; les festes en honor de Jaume I i III; l'ús de la llengua vernacle al culte; «la catalanització de la pietat mallorquina»; l'orientació popular cap a Lluç i les obres que s'hi realitzaren i el centenari de Ramon Llull que s'estava preparant al Palau Episcopal.

Llavors descriu el ressò d'aquesta obra amb aquestes paraules: «Una ingènita i mal coneguda tímidesa que dins l'ànima delicada del doctor Campins convivia amb les més

belles qualitats morals i intel·lectuals, i qu'es pogué traduir a voltes en certa manca de decisió, o bé en cert isolament en les resolucions —unit a la falta de col·laboració d'un mig ambient, espès i filisteu— han estat causa de que tota aquesta bella obra es desenrotllés sens tot el calor de que era mereixedora, i amb alguna minva de vitalitat a la darrería». I acaba dient que «en la memòria de tots els amics de l'ànima catalana de la illa de Mallorca restarán sos nobles esforços per la dignificació de l'esperit religiós i de la terra nadiua».

Conscient d'aquesta pèrdua, Ferrà es preocupa molt pel nomenament del nou bisbe. Segons que sembla, hi ha perill que el nou bisbe no només no tingui l'esperit de Campins sinó que, provinent de fora, ni tan sol conegui la terra i les aspiracions de Mallorca. Comenta a Costa que ha sentit molt la mort del bisbe i que:

«Em fa veritable por el buit que deixa. Segons qui'ns enviïn (ja sap vostè lo que corre...) els qui tenim cert concepte de la dignitat de tot lo que ateny a la Religió i a les coses de l'esperit en general, perilla que l'anyorem moltíssim. Ara veu ún lo que valia.
Déu ens guard d'un bisbe que fés pendant amb el general Borbon!». ¹⁴⁵

També en parla a Joan Alcover, en termes molt més concrets i polítics i un poc en nom del grup noucentista o de l'Església catalana:

«Aquí, hi ha un viu interès per part dels nostres, que consideren, com es natural, la diòcesis de Mallorca com a part integrant de l'iglesia catalana, en dur-hi de bisbe En Costa o el P. Miquel d'Esplugas, qui no hà gaire va estar a punt d'esser nomenat per Girona. Coneguent la resistència que hi hà d'oposar D. Miquel, se projecta treballar pel segon. Però aquest es poc conegut dins Mallorca, i és de Mallorca precisament que haurien de partir les primeres veus, a fi de llevar a la cosa tot color catalanista. He dit que d'això ens en encarregaríem.

Convendria, doncs, que's vessin amb D. Miquel Costa com més aviat millor. Ell pot apoiar aquesta candidatura davant el clero amb tot el prestigi de la seva autoritat, i fins promoure una súplica a Madrit i potser a Roma. Vostè pot escriure a n'En Maura i indicar-nos el camí per arribar (via Mallorca) als lliberals i a n'En Dato, si és que les circumstancies polítiques de la localitat no li permetin fer-ho a vostè mateix, que ho ignor.

Don per descomptat que la idea li agrada.[...]

P.S. Crec que de no guanyar nosaltres, ens amenacen diferents nullitats forasteres. El bisbe Miralles diu que's queda a Lleida». ¹⁴⁶

L'informe que Ferrà facilita a Ferran Valls Taberner del canonge Miralles, un any i mig abans de ser nomenat bisbe de Lleida, podria no estar desvinculat del seu nomenament.

¹⁴⁵ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera: Barcelona, 25-II-15. El general Borbon és aleshores el capità general de les Balears.

¹⁴⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 12-III-15.

D'acord amb els amics catalans, Ferrà pren la iniciativa per influir, amb l'ajuda de Joan Alcover i Miquel Costa, en el nomenament del substitut del bisbe Campins, de la mateixa manera que, dasset anys abans i a la tertúlia de Joan Alcover, Costa, Joan Alcover i M. S. Oliver havien fet gestions per al nomenament de Pere Joan Campins. Una vegada més, Ferrà està convençut de l'importantíssim paper de l'Església mallorquina i el seu cap visible en la implantació de les seves idees catalanistes.

2.3.10 FEINES A BARCELONA

La feina de Miquel Ferrà transcendeix, però, Mallorca per integrar-se en la que duen a terme els noucentistes de Barcelona, amb els quals està més o manco d'acord ideològicament, des de diferents fronts. Un és «La Veu de Catalunya» que, pel que diu Ferrà, en aquests moments és redactada íntegrament per Carner «en discordància amb En Xènius».¹⁴⁷ Desgraciadament, desconeixem el contingut de la carta de Joan Alcover que Miquel Ferrà contesta el 2 de juny de 1915 dient-li:

«Estic tan conforme amb lo que'm diu, que havia duit una nota a la Veu sobre el particular, que En Carner no publicà per trobar-la d'un «maurisme» excessiu per Barcelona, donades les relacions de mauristes i regionalistes aquí. Jo, francament, aquest maurisme, no sé aon l'hi veia... Li vaig mostrar la carta de vostè, i ja haurà vist l'article amb que ha respost En Morató».¹⁴⁸

Malgrat no haver trobat aquests articles de què parla, probablement sense signar, no hi ha dubte que Ferrà col·labora en «La Veu de Catalunya». Per altra part, també són clares les desavinences amb els seus amics catalans pel que fa al tema polític.

Ferrà està, a més, en contacte amb les altes esferes de l'IEC: «A l'Institut se preocupen de la representació mallorquina dins la casa. En Prat veu les coses amb ulls molt semblants als nostres».¹⁴⁹ Però no tot són concordances, com comenta a Maria Antònia: «El dia que vagi a Barcelona he d'anar a veure aquells no-ninguns del I. d'E. C. només per

¹⁴⁷ Recordem que darrerament Ferrà deia que estava més d'acord amb Xènius que amb Carner, amb qui continua mantenint certes discrepàncies.

¹⁴⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Barcelona, 2-VI-15. Morató és en aquests moments redactor en cap de «La Veu de Catalunya», la qual cosa ens fa pensar que l'article al qual fa referència deu ser un editorial del diari tal volta escrit per Ferrà i que Morató rebutja.

¹⁴⁹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Vilanova, 19-VIII-15.

dir-los que ho són! A ón s'és vist mai? No ho permetis que en surtin amb la seva. Primer negar-los el permís per imprimir la obra! L'autor té un dret absolut damunt cada lletra de l'obra seva».¹⁵⁰

Ferrà també col·labora a la revista «Vell i Nou», una revista, segons que diu a Maria Antònia Salvà, «que feim aquí».¹⁵¹ I les excursions no falten: planegen per al maig anar amb la seva germana, Maria Antònia Salvà i els familiars d'aquesta que s'hi vulguin apuntar al Montseny,¹⁵² a l'estiu, van també amb Maria Antònia a Estellencs¹⁵³ i preveuen una eixida amb Joan Alcover per al final de l'estiu però l'anada sobtada a Vilanova li ho impedeix.¹⁵⁴ Abans de partir-hi va a Girona a veure el seu company Rafael Masó, amb el qual organitzen algunes excursions, com una a Llorà que relatarà en un dels seus articles.¹⁵⁵

També hem d'esmentar que J. M. López-Picó li regala *Ofrena*, el seu darrer llibre.¹⁵⁶

2.3.11 EL SOL I LA LLUNA DE VILANOVA¹⁵⁷

No sabem amb prou exactitud per què el 15 d'agost de 1915 Ferrà, en lloc d'incorporar-se a la seva destinació de la Biblioteca Universitària de Barcelona se'n va a la Biblioteca del Museu Balaguer de Vilanova. Ell només fa saber que és un motiu trist per

¹⁵⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Vilanova, 7-X-15. Ferrà fa referència a la traducció de *Mireio* a càrrec de Maria Antònia Salvà que havia d'editar l'IEC.

¹⁵¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: 13-V-15. Pel que fa a la col·laboració a «Vell i Nou», trobam la traducció de *L'Art* de Gautier al núm. 3, de 15 juny de 1915, pàg. 10.

¹⁵² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: 13-V-15.

¹⁵³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Vilanova, 11-IX-15.

¹⁵⁴ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Vilanova, 11-IX-15.

¹⁵⁵ M. FERRÀ (ALANIS), *Intermezzo. Desde la playa. I*, «La Almudaina», 31-VIII-15.

¹⁵⁶ Ferrà li ho agraeix amb aquestes paraules: «Mercès corals de l'exemplar de l'*Ofrena*, que he rebut i llegit amb força plaer, renovellant-me la serena impressió de la lectura que tu me'n havies fet, inèdit.

Pel fons i per la forma, tan austers i nobles, el trobo, en conjunt, una obra molt bella». (Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: 3-XI-15.)

¹⁵⁷ Aquest títol és inspirat en un capítol de *Caliu*, el llibre de Lluís Nicolau d'Olwer que citam a la nota 160. El capítol es titula «Aquell sol de Vilanova...».

diversos conceptes¹⁵⁸ i explica a Joan Alcover que hi ha de suplir durant un mes un company malalt.¹⁵⁹ Finalment hi passa tres mesos fins que el bibliotecari malalt és substituït. En tot cas, troba a Vilanova un paisatge i un ambient cultural selecte que el captivaran. Hi fa amistats que duraran tota la vida i que després presentarà a altres amics. Així ens ho conta Nicolau d'Olwer al seu llibre de memòries *Caliu*: «Si va ésser també Miquel Ferrà, introductor de bones amistats, per qui vaig conèixer Rafel Sala. [...] [A Ferrà] va sobtar-lo de trobar en una població petita un grup tan selecte de gent lletraferida i, sobretot, un nombre d'artistes joves —"l'escola de Vilanova"— amb el seu precursor Alexandre de Cabanyes. [...] "L'escola de Vilanova" de fet no era una escola, sinó més aviat un grup d'artistes vilanovins units per l'amistat, per un ideal comú de lluita i sinceritat artística [...]. El nucli de l'escola —acceptant el nom— eren Alexandre de Cabanyes [...], Rafel Sala, Enric C. Ricart [...], Josep F. Ràfols [...] i el *junior*, vilanoví adoptiu, Joan Miró».¹⁶⁰

Per la seva part, Eulalia Duran¹⁶¹ ens comenta que el lloc habitual de tertúlia a Vilanova era la platja, on Ferrà havia llogat «una casa que fou lloc de reunió d'amics». A Vilanova hi vivien també Josep Martí Sàbat, ja conegut i amic seu, i Magí Morera i Galícia, en el qual veu una mescla de Joan Alcover i Joan Rosselló. Morera i Galícia era un vellet, amb esperit jove, que començà escrivint en castellà, a l'estil de Campoamor, però després es passà al català i aleshores traduïa el *Coriolà* de Shakespeare, que a voltes llegia en veu alta a Ferrà. Ferrà contraposa aquest ambient al de Mallorca:

«Això vol dir que me'n duré molt bons records de Vilanova, on me som trobat amb una colònia simpàtica com no pots pensar-t-ho. Hi hà En Morera i Galícia, -mixte de Joan Alcover i de Joan Rosselló, jove d'esperit i viu com una centella; la família den Massià, el diputat solidari que

¹⁵⁸ M. FERRA (ALANIS), *Intermezzo. Desde la Playa. I*, «La Almudaina», 31-VIII-15.

¹⁵⁹ El company és Àngel Anton i Puig, del Cos d'Arxivers i Bibliotecaris. Procedent de la Universitària de Barcelona, és nomenat bibliotecari de la Balaguer de Vilanova el 14 de juliol de 1915. Ho sabem a través del llibre d'actes de l'esmentada biblioteca, el qual també constata que és substituït el 22 de novembre de 1915 per baixa per malaltia. (Llibre d'actes de la Biblioteca Museu Balaguer de Vilanova 1909-1924, pàg. 88-91). Desconeixem si la substitució és un favor personal o obligada per la superioritat però sembla més probable la segona causa ja que no sembla anar-hi de bona gana, a pesar que després no s'hi senti malament. L'esmentat llibre d'actes no recull cap notícia del pas de Ferrà per la Biblioteca.

¹⁶⁰ Lluís NICOLAU D'OLWER, *Caliu*, Mèxic, 1958, pàg. 193-194.

¹⁶¹ Eulàlia DURAN, *Introducció*, dins Lluís NICOLAU D'OLWER, *Cartes a Hermínia Grau i Aymà*, Barcelona, 1995, pàg. 12-13.

deixà per Catalunya la carrera militar, amb dues filles admirables; diferents artistes fills de la població que fan una revista qui's diu Themis [...] atlots de talent i de cultura; i altres gents amb qui fa molt bon tractar. Ja he fet amistat amb mig Vilanova; i prenint banys, remant (bastant tort), fent excursions i perdent la dignitat cada vetllada per seguir l'humor a una colla de gent jove, m'ho he passat molt bé fins ara.[...]

Veig que aquí, com per tot hi hà filisteus, i manen en moltes coses (inclús en el vehí museu), però els nostres saben al manco aplegar-se, d'esquena a tothom, i treballar i viure i divertir-se per ells, que és lo que no hem sabut fer a Mallorca, on tothom s'avorreix com una ostra dins ca seva, isolat inclús en el sí de la família». ¹⁶²

Ferrà molt aviat se sentirà integrat en aquest grup i participarà, no sols en les seves festes i diversions, sinó també en la labor cultural que duen a terme. Tal volta la més important d'aquestes i que aglutina un poc les altres és la revista «Themis».

«Themis, en cuya redacción me encuentro, es el nombre de una de esas estupendas revistas comarcales que yo sólo he visto en Cataluña, -esas revistas en cuyos sumarios se tocan a lo mejor los nombres de «Llorenç Riber.-Mauri Maerlink.-Dr. Carreras Artau...».

La que me ocupa aparece redactada por un reducido grupo de jóvenes pintores, escultores o estudiantes de Arquitectura, de la localidad todos ellos, en colaboración con otros escritores de aquí y de Barcelona. Un ansia de espiritualidad y de cultura inspira sus campañas, ¡signo de los tiempos! no falta en ningún número la sátira, la protesta, la diatriba contra la mala peste del modernismo artístico que devasta, aquí también pueblos, campos y ciudades». ¹⁶³

Més privadament, explica a J. Alcover: «El Themis és una revista novençana, amb coses un poc estranyes, però feta per un jovent plè de fè, i que, sobre tot, no fa capelleta». ¹⁶⁴

El grup que redacta aquesta revista, com hem vist, és format no per simples periodistes. Són, sobretot, animadors de cultura amb els quals Ferrà se sent plenament identificat. L'organització d'un concert de guitarra a càrrec d'Emili Pujol n'és només una petita mostra. ¹⁶⁵ També amb aquest grup fan sortides, a voltes nocturnes, que Ferrà recrea als seus articles de «La Almudaina»: van a les festes de Sitges en tren, i després de veure els focs artificials, tornen a peu a Vilanova; en una altra ocasió, a les onze de la nit encara estan ajaguts damunt l'arena de la platja i, després de fracassar un passeig en barca a la llum de la lluna, van a visitar la Geltrú, i una altra nit reben, també a la llum de la lluna,

¹⁶² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Vilanova, 11-IX-15.

¹⁶³ FERRÀ, M. (ALANIS), *Intermezzo. Desde la playa. II*, «La Almudaina», 11-IX-15.

¹⁶⁴ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Vilanova, 14-IX-15.

¹⁶⁵ M. FERRÀ (ALANIS), *Intermezzo. Desde la Playa. III*, «La Almudaina», 15-IX-15.

a la casa del pintor Cabanyes, penjolls de raïm i altres fruites oferts per mans gentils.¹⁶⁶

No es pot deixar de banda, però, la dedicació a la revista, en la qual Ferrà col·labora com un Vilanoví més, aportant algun article i sol·licitant la col·laboració del seus amics mallorquins Riber, M. A. Salvà i J. Alcover.¹⁶⁷ Els articles de Ferrà a la revista produeixen alguna polèmica sonada. El núm. 8, de 20 d'octubre de 1915, publica un article de Ferrà titulat *Una catedral tota de ciment, A Ribes*. En aquest poblet pròxim a Vilanova construïen, amb els doblers donats de tant en tant per un «indiano» ric, una catedral de ciment armat per substituir l'antiga. Ferrà no es pot estar de criticar l'edifici, que desentona amb tot el paisatge i el poble. Sembla ser que uns dies més tard alguns habitants de Ribes cercaven, amb intencions no gaire pacífiques, l'autor de l'esmentat article per la redacció de «Themis». E. C. Ricart, pintor vilanoví que havia fet amistat amb Ferrà va calmar-los i se n'anaren sense complir les seves sinistres intencions.¹⁶⁸

Una reacció més civilitzada a la crítica de Ferrà és un article signat per X que apareix a la revista «Fulla Social» de Ribes, el 28 d'octubre de 1915, amb el títol de *Protesta contra una crítica injusta*. El 5 de novembre «Themis» comenta l'article amb un elevat grau d'ironia i sembla ser que la polèmica es tanca.

Miquel Ferrà també hi publica els seus poemes *Camps de Març* i *A uns ulls negres* i un sonet compost a mitges amb Maria Antònia. Ferrà l'envia a Maria Antònia escrit en italià i ella li remet, traduït. Ferrà li torna a enviar amb algunes modificacions i acompanyat d'aquestes paraules:

«Així és que tu'm pots enviar a fregir ous de lloca, i tendràs molta raó, si creus que t'espeny aquesta traducció del sonet de calendes d'abril, molt gentil en alguns versos, però pot ser amb qualche grop que'm permet indicar-te. Sé cert que tu ja'ls havies vist. Ara lo qu'és possible que'n trobis a les meves modificacions, que jo no veig.

Esper que convenientment re-corregit per la teva mà, voldràs autorisar-me a publicar-ho

¹⁶⁶ M. FERRÀ (ALANIS), *Intermezzo. Desde la playa*, «La Almudaina», 24-IX-15.

¹⁶⁷ Cartes de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Vilanova, 11-IX-15, i Joan Alcover: Vilanova, 14-XI-15: «Tenen ja de col·laboradors En Bofill, En Ruyra... En Riber ho serà prompte. Esper que vostè voldrà enviar també quelcom, en prosa o en vers».

¹⁶⁸ Agraesc la informació al Sr. Roig Santacana, nebot d'E. C. Ricart.

a Themis». ¹⁶⁹

En els anys posteriors, Ferrà mantindrà el contacte amb Vilanova i s'hi desplaçarà sovint. Ens hem de referir com a fruit d'aquest contacte a la seva presentació de la primera exposició individual de pintura del vilanoví Enric C. Ricart a les Galeries Dalmau. ¹⁷⁰

El mes d'octubre de 1915, quan encara és a Vilanova, es fa un homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Ferrà, que deu estar convidat al sopar commemoratiu, escriu a Valls Taberner per adherir-s'hi:

«Associeu-me a l'homenatge al nostre Don Antoni Rubió i Lluch. Encara que l'últim, vull ésser comptat entre sos deixebles.

L'ausència (que ja s'acaba) em priva d'assistir, com voldria, al dinar; però seré amb vosaltres en esperit.

Saludeu molt afectuosament Don Antoni i els companys». ¹⁷¹

Miquel Ferrà no deixa d'animar i alabar el que escriuen, tant Maria Antònia Salvà com Joan Alcover, a qui diu: «Vaig llegir a un dels passats numeros del "Sóller" alguna cosa de vostè que m'agradà molt. ¹⁷² Supòs que es fruit de una campanya d'estiu, i que no és tot». ¹⁷³

2.3.11.1 Intermezzo. Articles a «La Almudaina» sobre Vilanova

L'estada a Vilanova serà el tema d'alguns dels articles que en aquests moments escriu a «La Almudaina». A través seu, intenta presentar una ciutat semblant a Palma però amb una vida cultural molt més intensa. L'estil recorda molt el de la Generació del 98 i d'Azorín en particular, a qui Ferrà coneixia.

A *Intermezzo I. Desde la playa* ¹⁷⁴ explica les circumstàncies que l'han duit a residir a Vilanova alguns mesos i l'excursió que ha fet abans a Girona, un altre dels centres

¹⁶⁹ Cartes de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Vilanova 11-IX-15 i 7-X-15. El poema és publica a «Themis», núm. 8, 20-X-15.

¹⁷⁰ Vegeu Vinyet PANYELLA, *Cronologia del noucentisme*, Montserrat, 1996, pàg. 74.

¹⁷¹ Carta de Miquel Ferrà a Ferran Valls Taberner: Vilanova, 26-X-15.

¹⁷² Fa referència a *Respha*, publicada al «Sóller» de 16-X-15.

¹⁷³ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover: Vilanova, 14-XI-15.

¹⁷⁴ «La Almudaina», 31-VIII-15.

d'irradiació cultural que Ferrà troba exemplar per a Mallorca. Afirmar que aquest dinamisme cultural es produeix en qualsevol poble o poblet de Catalunya en el qual s'ajunten tres persones que ell anomena intel·lectuals de la idea.

L'excursió ha estat, concretament, al poble de Llorca, devora Rocacorba, i hi ha anat amb el seu amic Rafael Masó. Ferrà descriu la seva «estimada Girona», amb Rocacorba, el Montseny, els campanars de la ciutat com un retaule plateresc a la posta del sol. Tota l'ànima d'aquesta ciutat vella —continua Ferrà—, com un Burgós català, viu en l'ànima de Masó, el primer arquitecte noucentista segons els seus amics de Barcelona. Masó té un amor actiu, molt distint del mallorquinisme beat, que el du a elaborar contínuament bells projectes que es van realitzant malgrat els obstacles. Comenta que ha restaurat importants edificis, que són l'encant de la ciutat, i que alguns mallorquins ja coneixen el seu projecte d'escalinates per al portal del mirador de la Seu. També explica que ha fundat, i manté quasi ell tot sol, el centre artístic Athenea, on exposen els millors artistes de Barcelona i l'estranger que passen per Girona, on llegiren els seus llibres inèdits Carner i altres escriptors joves i on es donen concerts de música clàssica en un ambient familiar que Ferrà no ha trobat a cap altre lloc.

Seguidament, informa que Masó treballa actualment en la creació d'una Escola de Bells Oficis, patrocinada per la Diputació, que es proposa ser un planter d'artesans formats en el bon gust i restauradors de la noble tradició antiga de l'ofici. Afirmar que ha vist aquests homes treballar sota la direcció de Masó i que es pot esperar molt de la novella institució i lamenta que l'ebenisteria mallorquina —comenta que ha sentit a dir a un ebenista de Girona que cap labor podia competir amb la que es fa a Mallorca—es perdi en obres de gust dubtós, a causa de la manca d'aquesta mateixa cultura i educació. Per acabar, diu que els que han treballat amb Gaudí segurament coneixen un poc què és això.

En els altres articles de la sèrie —*Intermezzo II. Desde la playa*,¹⁷⁵ *Intermezzo III. Desde la playa*,¹⁷⁶ *Intermezzo. Desde la playa. Sitges la blanca*¹⁷⁷ i *Intermezzo IV. El*

¹⁷⁵ «La Almudaina», 11-IX-15.

¹⁷⁶ «La Almudaina», 15-IX-15.

*templo nuevo y el templo abandonado*¹⁷⁸— tracta del petit món i de la petita comunitat vilanovins, com hem esmentat abans. El darrer fa referència a la nova església de Ribes pagada per un americà ric, de la qual ja hem parlat.

2.3.12 CONCLUSIÓ

Del repòs de Gijón, Ferrà ha passat amb recança a l'agitació de Barcelona, on el cridava el deure i els seus amics i on troba l'eufòria de la naixent Mancomunitat i s'entusiasma amb les realitzacions que els catalans duen a la pràctica amb els pocs mitjans que tenen al seu abast. Desitja aquests canvis per a la seva endarrerida Mallorca però entén que el miracle només es pot dur a terme amb l'acció decidida i conjunta d'ell i els seus amics i cal ampliar el cercle de convençuts. Amb aquest fi, du a terme una campanya a «La Almudaina» per presentar l'exemple de Barcelona als mallorquins. Per altra part, el tema de la guerra el preocupa, tant pel drama humà que representa com per les conseqüències que pot representar per al plet català. Tracta àmpliament el conflicte bèl·lic esperonat per les opinions i discussions dels amics de Barcelona i per la informació i les opinions tendencioses que en tenen els mallorquins.

Ferrà ja fa uns anys que és fora de Mallorca i es comencen a notar l'obertura d'horitzons que aquest fet. La influència orsiana, molt forta en els anys anteriors, anirà disminuint, reemplaçada per idees d'altres amics, el cercle dels quals s'amplia amb les amistats que fa a Vilanova.

El seu enfrontament amb una part de l'Església mallorquina, amb Mn. Alcover, té també relació amb aquests canvis. El principi de ruptura amb Mn. Alcover, que després es convertirà en definitiva, indica fins a quin punt ja no és el Ferrà obedient a les jerarquies eclesiàstiques i a Mn. Alcover en particular. Detecta molts defectes en certs membres de l'Església mallorquina i s'hi enfronta quan aquests atempten contra coses que ell estima i defensa, com és el cas de la polèmica suscitada entorn del sepulcre de Ramon

¹⁷⁷ «La Almudaina», 24-IX-15.

¹⁷⁸ «La Almudaina», 30-X-15.

Llull, que marca l'inici de la desvinculació de Mn. Alcover.

Ferrà també és crític amb els seus amics noucentistes catalans ja que la seva idea mallorquina del catalanisme no s'adiu totalment amb la que tenen. Aquest distanciament no li permetrà una integració total en els seus projectes.

2.4 PARTICIPACIÓ EN LA TASCA NOUCENTISTA DEL PRINCIPAT (1916)

En aquests moments, ja fa alguns anys que Ferrà és a Barcelona i les influències d'aquesta capital es deixen notar. En aquest apartat tractarem, en primer lloc, una de les seves aficions característiques: les excursions, tot sol o amb els amics. El contacte amb la natura i amb la soledat li restitueixen la pau interior perduda per les ocupacions de tota mena que ha de realitzar a Barcelona, i a Mallorca quan hi és de vacances.

Per altra banda s'interessa, com son pare abans, per la labor d'innovació pedagògica que, a través de la Mancomunitat, duen a terme els seus amics catalans. El 1916 coneixerà de prop una d'aquestes experiències innovadores a través d'un curset que segueix amb la mateixa Maria Montessori. Com moltes de les activitats en què pren part, l'entusiasme i l'explica als mallorquins a través d'alguns articles. L'experiència tindrà els seus fruits, tant en les amistats que fa Ferrà com en una repetició del curset a l'Escola d'Estiu del mateix any per als mestres que no hi han pogut assistir. Aprofitant aquest curset, concentrarem en aquest apartat totes les reflexions pedagògiques de Miquel Ferrà fins aleshores.

Ferrà dona suport a les tasques dels amics del Principat des d'una certa distància. No s'adherirà sense crítica al noucentisme català i, tal volta per aquest causa no s'integra totalment dins el món que envolta aquest moviment, malgrat mantenir-hi relacions molt estretes. La influència, massa conservadora, de son pare, també s'ha afeblit a través dels anys i s'ha establert una distància dolorosa entre ells. Així, per exemple, el republicanisme, que era una espècie de dimoni per al seu pare, ja és per a ell una possible forma d'Estat. En aquest sentit, el 1909 i amb el grup de l'Espurna ja havia mantingut contactes amb Lluís Martí, republicà federal, que ara esdevenen més intensos. A causa d'això, i del contactes bastant directes que devia tenir Ferrà amb Enric Prat de la Riba, planifiquen amb Lluís Martí i Joan Alcover la constitució d'un partit republicà regionalista a Mallorca. Ferrà sap que la cultura s'ha de recolzar en la política i per això s'hi acostava per intentar dur a terme els seus projectes culturals. Es produeix un acostament a Joan Alcover, del qual hem parlat abans, i l'obertura cap a formes de govern distintes de la monarquia, règim

que segons ell no fa viables les seves aspiracions nacionalistes. Tanmateix, són plantejaments en fase de maduració i no els manifestarà públicament fins més tard. Aquest republicanisme serà totalment rebutjat per Mn. Alcover, el qual de cada vegada és més lluny tant del catalanisme com de les idees cada vegada més obertes de Ferrà.

Una de les qüestions que l'aparten del règim monàrquic són els atacs des del centralisme espanyolista a la llengua i a la nació catalanes, que ell defensarà activament enfrontant-se, per exemple, a uns Jocs Florals bilingües, que s'han organitzat a Mallorca, a les tesis defensores de l'espanyol contra el català d'Unamuno, etc.

Finalment, ens referirem a una de les tasques callades que Ferrà es pren amb molta seriositat i que ja ve exercint des dels anys de «Mitjorn»: les traduccions de poetes estrangers al català. A més de les seves versions, promourà les d'altres amics mallorquins amb l'ajuda de J. M. López-Picó, que a través de «La Revista» du endavant a Catalunya una magna obra de difusió de les traduccions. En aquesta animació a la traducció serà un cas especial Maria Antònia Salvà, que es deixarà engrescar, aconsellar i ajudar per Ferrà tant en les traduccions que prepara per a «La Revista» com en la del *Mireio* de Mistral, que li havia encarregat l'IEC amb l'especial intervenció de Carner.

2.4.1. MIQUEL FERRÀ EXCURSIONISTA. 1916

Ja hem fet esment diverses vegades al Miquel Ferrà esportista: jugador de tennis, nedador els estius i també gran excursionista. Segurament per casualitat, hem documentat una gran quantitat d'excursions i viatges realitzats el 1916,¹ que ens poden donar idea del que devia ser per a ell aquesta activitat d'oci.

Les noves coneixences que fa al curs Montessori el duen a una primera excursió el mes de març a Sant Marçal de Catalunya. Un divendres horabaixa Miss Gunn i Miss Napier, que ha conegut al curs Montessori, Lluís Nicolau d'Olwer i ell surten de l'estació

¹ El fet de no comptar amb un diari fa que desconeguem molts aspectes de la vida quotidiana de Miquel Ferrà.

del Nord de Barcelona.²

Aquest any passa les vacances de Pasqua a Mallorca amb la mateixa companyia abans esmentada.³ L'excursió és memorable i es deuen passejar per tota l'illa, abans o després de veure les processons de Setmana Santa. Diu a Maria Antònia, després d'excusar-se per haver-se acomiadat a la francesa: «Vaig haver de córrer tant i vaig estar tan poc per Ciutat!».⁴

Les passejades amb dues angleses per Mallorca deuen donar molta feina a l'emperesida imaginació mallorquina. Ferrà ho comenta així a Maria Antònia, després d'haver retornat a Barcelona: «De mí supòs que'n corre qualche llegenda, i que t'haurà arribat a les orelles. Segurament aquesta vegada, al revés de com sol passar, la llegenda serà inferior a la historia; porque les nostres aventures amb Miss Napier i Miss Gunn, es precís una fantasia anglesa —superior decididament a la meridional— per imaginar-les».⁵

Vuit anys més tard, en plena Dictadura, encara recordaran aquesta Setmana Santa. Li diu a Nicolau, que és a l'exili: «Us escric des d'una terra de cartoixos i cucurulles, i podeu pensar amb quina recança us he recordat aquests dies primaverals trescant [...] amb gent turística que no era anglesa...».⁶ Segons que sembla, una vegada acabat el curs Montessori les angleses, amb les quals manté abundant correspondència, partiren i la separació fou penosa. Així ho explica a Maria Antònia: «Jo, no fas rès ni sé per on vaig aquesta temporada, completament desmoralisat per preocupacions qui no'm deixen i entregat a n'aquestes atletes, qui ja estàn a punt d'anar-se'n, i crec que'ns separarem amb

² Ho sabem per una carta ràpida que tramet a Nicolau el 22-III-16, en la qual, a més de l'hora exacta de sortida, el lloc i les acompanyants, li indica que dugui sopar per al tren i unes espadnyes per als descansos. Sabem que la destinació és Sant Marçal per una tarja postal que envia des d'aquest lloc a Maria Antònia Salvà el 25-III-16, en la qual li diu que l'enyora. Degué ser una excursió de cap de setmana, com les que devia fer amb una certa freqüència estant a Barcelona.

³ Per una altra carta a Nicolau tramesa des de Mallorca el dia 16-IV-16 sabem que Ferrà hi passa les vacances de Pasqua. Li envia informació detallada de com han de realitzar el viatge a Mallorca amb Miss Gunn i Miss Napier: l'informa dels preus de les cabines perquè els ho comuniqui i li diu que demanin lliteres a la part del finestró per poder obrir-les si fa bon temps. També li demana que duguin quelcom de música per cantar.

⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 21-V-16.

⁵ *Ibidem*

⁶ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau d'Olwer, Mallorca, 21-IV-24.

molta recança».⁷

La desmoralització de què parla més amunt és freqüent en ell. A Barcelona la ciutat li queia a damunt i de tant en tant necessitava soledat. «Què bé'm vendrien uns quants dies de vida contemplativa i solitaria entre aquests turonets i de cara a n'aquesta fosca reconada de Galatzó que té per mí un atractiu particular! però la ciutat me té presoner, i ja no sé per on he perdut l'ànima»⁸, comenta a Maria Antònia.

Aquest estiu, com veurem més endavant, quedarà a l'Escola d'Estiu de Barcelona per impartir, amb Eladi Homs, el curs Montessori als mestres que no han pogut assistir al de la pedagogia per impediments del Govern Central. Quan acaba, sembla necessitar energies per tornar a Mallorca i per recuperar-les parteix a Núria i altres indrets del Pirineu.⁹ Dies després de l'excursió, lliure ja del mal humor i del desencant produït pel que ell anomena la destrucció de Núria, —escriurà un article a «La Almudaina»—, la relata a Maria Antònia:

«L'excursió que vaig fer sembla un somni. Tres dies sol pel Pirinèu! Vaig pujar fins dalt la carena, fins dins França mateix, 2.800 metres. Puigmal, Nou creus, Pic de l'Infern, amb els estanys de Carença al peu dels espadats i les congestes qui's fonen... A tu que t'agraden tant els noms! El cim on vaig pujar jo és el de Nou creus, un redol de creus de ferro, petites i humils, clavades a la roca per peregrins de Nuria espanyols i francesos. Diu que les primeres foren damunt la tomba d'uns viatgers enterrats pel torb. Quina desolació sublim la d'aquelles altures!

L'impressió dels remats, immensos, per les vessants de les valls més altes, de la boira, del refugi d'Ull de Ter, negre com un baül, perquè l'han hagut d'alquitranar de dalt abaix i sembla una visió infernal entre cingleres i roques àrides, dels Recons de Murens amb els boscs de pinabets i esbeldregats gegantins talment els de la muntanya mallorquina, -no sabia explicar-te-la.

Camprodón es un paradís, verdejant i fresquejant igual que Lourdes que tu coneixes. Vaig veure

⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 21-V-16.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Sembla que la devastació el persegueix perquè arribat a Núria el vespre, cansat i mort, troba que el bisbe d'Urgell, que dona balls a ca seva i promociona les comèdies de Benavente, ha emprès la reforma d'aquell santuari i Ferrà ho troba tot capgirat. En el mateix moment i amb aquest humor escriu a Maria Antònia: «Éstic aclaparat pel desencant. Quant torni de Ull de Ter i de Camprodón aon pens anar, ja t'escriuré contant-te segurament coses menys desoladores».

Malgrat el mal humor no li falta un detall per a l'amiga: «Avui no més tenc temps per enviar-te, amb aquesta confiança, una salutació coral des d'aquestes estupendes altures i unes petites flors que he cullit pensant en tú pel camí de les cascades». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Santuari de Núria, 23-IV-16.)

coses qui'm recordaren molt Asturies. I aquells pobles feréstecs, Queralp, Set cases... No'n tens idea.

D'Ull de Ter, baixant pel Recons, me vaig fer acompanyar un tròs per un home del país, senzill com la nostra gent, amb la barretina vermella. Creu-me que no hi vaig enyorar cap més company.

Vaig caminar tot un dia, prop de deu hores, la major part del temps sense veure persona nada si no és dos pastors molt lluny, immòvils com dos monolits, un a cada coster. La fondalada era un mar d'ovelles perdent-se dins la boira. A la nit a Camprodón, i a pesar del cansament, la impressió era de que havia volat tot el dia per regions aèries. Duia damunt el pès de l'equipatge. Per treure'm el cansanci'm vaig banyar dins el Ter a l'arribada, casi el vespre.

Vaig veure també Ripoll i Sant Joan. Ripoll, ho renovaren i tudaren al restaurar-lo, però Sant Joan de les Abadesses, també romànic i antiquíssim, és d'una bellesa estupenda i amb joies d'època admirables, com l'escena faresta del descendiment, dins l'absis, amb figures de tamany natural, del segle XIII, que el cap del crist és un sagrari on es guarda una hostia incorrupta».¹⁰

Encara, abans d'anar a passar quinze dies a Mallorca, torna a Vilanova per recordar-hi l'estiu passat i abraçar els amics que hi havia fet. Aquestes eixides l'han renovat, l'han reconfortat, han mostrat Catalunya en la seva totalitat i riquesa, i han llevat l'amargor que li produeix Barcelona. Continua contant:

«D'allà me'n vaig anar a Vilanova a descansar i passar uns quants dies, en la més agradable de les companyies. Hi hà allà cinc o sis families, la den Macià el diputat de Lleida una d'elles, amb qui tenc molt bona amistat, tan catalanes i tan senzilles qu'enamoren. Ja saps la meva fè de sempre, però pens que mai m'havia sentit tan aprop, dels meus com m'hi sent avui, ni havia estimat tant l'ànima i el caràcter catalans.

Potser en Na Clementina Arderiu, que'm sembla tan adorable com els seus escrits, hi trobaria il·lustracions d'això que't dic. Vos haurieu de conèixer. En Carner —ja t'ho enviaré— ha publicat parlant d'ella una pàgina esquisida».¹¹

Finalment passa 15 dies a Mallorca en què no deuen faltar els banys, el tennis i les excursions.¹²

¹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 8-IX-16.

¹¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 8-IX-16.

¹² En efecte, a la carta a Maria Antònia de 21-IX-16 la convida a anar a Puigpunyent. Hi deu haver problemes perquè posteriorment, el 28-IX-16, li torna a escriure dient-li que li sap greu tornar-se'n el diumenge sense veure-la i fer una llarga conversada.

Les excursions no són tan sols d'estiu o primavera sinó que també en fa a l'hivern, com per exemple una que va tenir lloc probablement l'hivern de 1916-1917 i fou per a ell memorable. L'explica tres anys més tard a l'article *El Pirineu Mallorquí*, publicat al *magazine* «D'Ací i d'Allà».¹³

2.4.2 LES PREOCUPACIONS PEDAGÒGIQUES DE MIQUEL FERRÀ

No es pot afirmar que Miquel Ferrà sigui un pedagog però sí que la preocupació pedagògica és una constant en les seves manifestacions, tant epistolars com periodístiques. Quan, a partir de 1911, comença a desenrotllar el seu ideari a la premsa mallorquina, les seves campanyes a diversos periòdics illencs inclouen ja diversos articles que defineixen el seu paradigma d'educació i quins han de ser els seus fonaments.

2.4.2.1 Ètica i estètica en educació

Per a Ferrà l'educació no és un fet isolat sinó que té a veure, principalment, amb la cultura del cos i amb l'art. Podríem dir que hi aplica la seva idea que ètica i estètica han d'anar juntes. Recordem l'article del setmanari «Ca Nostra»¹⁴ sobre les festes literàries dels

¹³ Ho conta d'aquesta manera:

«Fa tres anys que vaig pujar a Montnaber, a viure uns dies hivernals en plena muntanya, en companyia d'en Bartomeu Colom. La neu clapava els cims, i el desembre congelat hi estenia ses boires. Pujàrem coma de n'Arbona amunt, fins al coll més alt que flanqueja el Puig Major, vorejant les cases de la neu sepultades sota un gruix de vint-i-cinc pams, i travessant clapisses i roquissars, baixàrem costa a través, pel coster qui mira a Lluc, fins a les cases de Son Torrella. [...]

Una plovisca glacial ens assotà la cara tot el dia. Regalimaven les penyes i els negres troncs colossals dels pins de les altures, que ençà i enllà escalaven la muntanya com una avançada heroica. Davant el portal del mas, uns brancams despulats es torcien enmirallant-se dins el glaçat cristall que desbordava d'un safaretx, i un herbei xop foradava a redols el llençol esparracat de la neu.

Els cims fumejaven. Allà dalt el de Massanella abocava ses neus foses en cascada llarga i minsa per la nevats dels espadats altíssims, ençà de Coma-freda. Damunt Turitxant de Dalt, la boira s'esqueixava en les agulles calisses, cairades i agudes com punxons, qui ericen el coster del Puig Major per aquella banda, i, sobre les ressoleres del peu convertides en congesta, travessava una àgil processó de cabres salvatges de cama fina i airosa silueta.

El torrent del Gorg Blau, eixit del freu, bramava per allà baig, escumejant de timba en timba cap a l'avenc paorós de l'Entreforc.

Unes hores d'abril passades a sa vorera, dins el pla daurat i melencòlic d'Aumalluig (murmuri de limfes, claps d'alzinar druídic, verdor de conradissos dins una Tebaida grisa i pedregosa), em vingueren a la memòria.

Seguirem per Ca els Reis pel camí de la Calobra. A mitja tarda obiràvem de dalt estant, les crestes de la riera, i la llum mancava ja al passar per la Coma Fosca, el paratge més ombrívol i feréstec de tota la muntanya mallorquina, imponent a aquella hora amb les seves sinistres reconades, habitades per negres teixos solitaris.

Nit closa, sota una pluja batent i il·luminant-nos amb atxes que escampavaen entorn una resplendor fantàstica de foguera, travessàvem de retorn a les cases, el bosc de Bonnàber, havent donat aquell dia al Puig Major la volta completa.

L'endemà, obrint a trenc d'alba la finestra de ma cambra, me sobtà un estrany silenci. Nevava. Per dins el brancam d'unes alzines colossals, vermellejava opacament la cortina de roca del Puig, enfarinat a tots els relleixos.

Sota el blanc papalloneig de les flobies baixàrem de la muntanya cap al poblet de Biniaraix, apinyat dalt son turó de pessebre entorn del campanar graciós i punxagut». («D'Ací i d'Allà», febrer de 1920, núm. 2, pàg. 150-154).

¹⁴ *Estetica i moral*, «Ca Nostra», núm. 182, 13-IV-12, signat *Iv*.

cercles catòlics, les congregacions marianes o els col·legis sumptuosos de Palma, que hem explicat a l'apartat 2.2.2.2 e). En aquestes festes, el fet que els alumnes seguin en bancs mentre els familiars seuen a cadires demostra —argumenta Ferrà— l'antiguitat i la rigidesa dels mètodes pedagògics d'aquests centres. En contraposició, propugna l'acoblament entre la moral i el sentit artístic, una decoració senzilla i noble, la pintura antiga, la bona literatura, la lectura senzilla i clara, la música clàssica i popular, de la qual posa com a exemple la Capella de Manacor.

Aquest ideal d'unió entre ètica i estètica es manifesta també en un article escrit a «La Última Hora»¹⁵, comentat a l'apartat 2.2.3.8, en el qual parla de l'educació estètica i de com un pare s'escandalitza de les estàtues nues d'una acadèmia d'art. Arriba a la conclusió que educació estètica és educació moral.

2.4.2.2 Educació en l'autenticitat

En un altre article a «Ca Nostra»¹⁶ comentat també a l'apartat 2.2.2.2 e), afirma que el millor ressort per a l'educació no és la por sinó allò bo per allò bo¹⁷ i que és una de les matèries que més ha avançat en el seu temps: hi ha molta diferència entre l'educació del seus pares i la seva, entre «*la letra con sangre entra*» i la del moment, basada en el respecte cap a l'infant i en els mètodes educatius basats en el seu estudi psicològic.

L'antiga educació formava homes servils, futurs tirans de si mateixos i dels altres. Remarca que l'abús del càstig acaba per embotar la dignitat humana.

Segueix aquesta mateixa línia l'article de «La Última Hora»¹⁸ en el qual ressenya una conferència de Rucabado a la Joventut Nacionalista de Catalunya. Rucabado manifesta que no creu en l'educació moral tal com es dóna «avui en dia», que les coaccions externes no serveixen —desgraciat qui no obra bé per propi impuls— i no fan falta esclaus sinó homes

¹⁵ *El imperio de la carne*, «La Última Hora», 21-VI-13.

¹⁶ *El millor ressort*, «Ca Nostra», 18-X-13.

¹⁷ Coincideix amb els plantejaments de Fichte però no hem pogut constatar que Ferrà llegís aquest autor.

¹⁸ *Moral de jóvenes*, «La Última Hora», 28-VI-13.

lliures i responsables.

2.4.2.3 Inadequació de textos i mètodes pedagògics. Crítica a l'educació

Recordem que en un altre article de «Ca Nostra»,¹⁹ comentat a l'apartat 2.2.2.2 f), Ferrà es queixa de la manca d'adequació dels llibres de text als alumnes i es demana si no cal una llei de protecció de la infància contra els autors de certs llibres i contra els qui els usen a l'escola. Afirma també que els procediments pedagògics de les escoles catòliques són els més bàrbarament endarrerits d'Espanya i lamenta les tortures inhumanes que hi pateixen els capets dels innocents.

Les seves crítiques es dirigeixen, en un altre escrit²⁰, comentat a l'apartat 2.2.3.8, tant a l'educació pública com a la privada: les primeres semblen quarters i les segones manicomis. Hi és impossible —exposa— l'educació del gust ja que hi ha una exemplificació continuada del mal gust i, en canvi, haurien de ser bells des dels llibres de text fins a les cançons que es canten. Ferrà opina que aquesta educació estètica conduirà necessàriament a l'ètica.

2.4.2.4 Crítica a l'educació de les escoles tècniques i de la universitat

La reprovació s'estén a l'educació superior i a l'article *Desde Barcelona. Una crítica de la enseñanza*²¹ dona compte d'una conferència a l'Associació Catalana d'Estudiants en què Puig i Cadafalch critica la formació tècnica que proporciona l'ensenyança oficial espanyola i el programa per millorar-la. Ferrà dona compte de la conferència mesclant-la amb la seva opinió. D'aquesta manera afirma que les causes de la mala preparació dels alumnes de les escoles tècniques són uns professors que no han exercit mai la seva carrera tècnica, unes explicacions superficials i la manca de mitjans gràfics per mostrar el que s'explica. Proposa que es compari aquest ensenyament amb el pràctic, especialitzat i

¹⁹ *Apropòsit de la neutralitat III*, «Ca Nostra», 26-IV-13.

²⁰ *Sobre la educación del gusto*, «La Última Hora», 1-VIII-13.

²¹ «La Almudaina», 28-IV-15.

familiar dels centres europeus. Una prova i una causa del malestar de l'educació, rau en el procediment de selecció del professorat mateix, de tal manera que homes com Ramon i Cajal han perdut oposicions i Menéndez i Pelayo perdé un concurs per no tenir cap obra declarada de mèrit.

Es queixa també que els professors espanyols no tenen tradició ni escola i quasi no publiquen llibres propis. Davant tot això —exposa—, a Catalunya ha nascut un ideal i el problema de l'ensenyança tècnica és un dels que preocupen la Lliga, la més moderna d'Espanya, juntament amb les esquerres madrilenyes de la «*Institución*», malgrat que amb un esperit un poc distint. Diu finalment que seguirà parlant del tema.

Ferrà explica la solució al problema l'ensenyament espanyol propugnada per Puig i Cadafalch en un article titulat *Desde Barcelona. La solución*.²² Consistiria a substituir l'ensenyament verbal pel seminari, la labor de veritat dels alumnes sota la direcció del professor, el gabinet de treball, la biblioteca ben provista, el laboratori i el taller escolar —reproducció de l'industrial; obrir les classes, establint una connexió entre aquestes i les fàbriques, i crear instituts d'investigació perquè els estudiosos puguin col·laborar en l'obra de la ciència i els progressos no arribin amb vint anys de retard.

Seguidament recorda que si alguna d'aquestes iniciatives s'ha duita a terme a Barcelona és gràcies a la Diputació, la Universitat Industrial i l'Escola del Treball, en la qual es dona un ensenyament seriós i pràctic. Ara fan falta —argumenta— els centres d'investigació perquè la indústria nacional pugui competir amb l'estrangera i que haurien de ser obra de Catalunya, per la qual cosa demana que l'Estat li atorgui la llibertat necessària per fer-ho. Considera important, en aquest sentit, que l'Estat no hi intervingui ja que ho malmetria i és millor que els doblers que s'hi destinin es quedin a casa. Per a Ferrà, l'Estat no sent la necessitat d'aquest perfeccionament perquè continua preocupat per l'agricultura, com antany ho estava per la ramaderia, sumit en el mateix endarreriment que en temps de Jovellanos, quan s'oposava a l'avanç de l'agricultura com ara al de la indústria. Acaba dient que és amb aquest esperit, aquest esforç personal i aquesta confiança en ells mateixos

²² «La Almudaina», 15-V-15.

que progressen els pobles joves.

Finalment, a l'article *Desde Barcelona. La universidad apedreada*²³ crítica la universitat espanyola perquè és víctima de l'anarquia i de la falta d'un ideal científic i cultural que la informi.

2.4.2.5 L'educació del cos i del ritme. El mètode Dalcroze

A principis de 1914 Miquel Ferrà ja parlava, en un article del «Sóller»,²⁴ de l'Institut Català de Gimnàstica Rítmica tot just fundat, del seu promotor Joan Llongueras —amic seu— i de l'abast artístic i pedagògic de la seva obra, tot recordant un curset que hi impartia per les vacances de Nadal. Llongueras, una figura emblemàtica per a Ferrà perquè és alhora poeta i educador, va estudiar gimnàstica rítmica a l'Institut Hellenan d'Alemanya, sota la direcció del seu fundador, Jacques Dalcroze, pensionat per la Diputació de Barcelona que —comenta Ferrà— subvenciona «generosa i patriòticament» aquestes obres de cultura. Conta també que Llongueras fa classes a Terrassa, la seva ciutat natal, i a Barcelona, al Palau de la Música Catalana, on l'Orfeó ha acollit l'Institut i on, cada any, els seus deixebles organitzen un o dos festivals que, segons Ferrà, són «*un encanto para los que gustan de espectáculos de arte puro y refinado*».

Ferrà defineix aquesta gimnàstica amb les paraules següents: «*La gimnasia rítmica consiste esencialmente en la adaptación al ritmo musical de los movimientos musculares, haciendo del cuerpo humano un instrumento de arte, y desentumeciendo a la par de los músculos las facultades anímicas; pero no a la manera de una simple gimnasia, sino comunicando a unos y otras la gracia de un orden vivo, de una armonía a la vez espiritual y práctica. Los movimientos ágiles, precisos y ordenados del cuerpo, sometidos a un ritmo musical, comunican, por vías que la psicofisiología conoce, viveza, precisión y orden a los movimientos del alma*». Tot seguit exposa la seva eficàcia citant Alexandre Galí, director de l'escola Vallparadís, el qual afirma que renova per complet individus amb manca

²³ «La Almudaina», 3-XII-15.

²⁴ *Al magisterio joven*, «Sóller», 10-I-14.

d'atenció i de força per fer una tasca continuada o que són de vida física completament immòbil i els dóna un sosteniment i una vivor que superen amb vertadera eficàcia la vida ordinària. Ferrà es demana què farà en els éssers normals i acaba dient: «*Así no es de extrañar que el profesor Jacques-Dalcroze funde en el ritmo todo un sistema, hasta hoy no superado, de educación integral*».

L'any 1915 torna a parlar de Llongueres a «La Almudaina», en la seva campanya per donar a conèixer el món cultural català als mallorquins. A *Desde Barcelona. La obra de Juan Llongueras*,²⁵ descriu de bell nou el seu paper en la introducció a l'Estat espanyol de la gimnàstica rítmica i en què consisteix a partir d'alguns articles del mateix Llongueres i d'algunes classes que ha seguit. Aquesta gimnàstica —explica— estableix un estret vincle entre l'ànima i el cos, que no s'han de dissociar sinó cultivar, ennoblir i alliberar en harmonia. Recorda també que si a un cos sa correspon una intel·ligència sana, a un moviment àgil li correspon també un pensament àgil; al gest precís i lliure, la precisió i llibertat de la idea; a la noblesa, la gràcia i l'harmonia de les accions corporals, els sentiments nobles, harmònics i graciosos, i al ritme corporal, el ritme de l'esperit.

Continua exposant que Llongueres proposa estimar la perfecció i fer del cos un instrument i no un destorb de la perfecció espiritual, que desperti l'esperit i sigui el seu mitjà d'expressió, però amb elevació i art que li donin el valor d'un instrument de bellesa. La dansa, elogiada per Maragall, és -diu Ferrà- l'art suprem que ha de ser redimit de l'abjecció del moment i Llongueras pretén socialitzar-la, qüestió que té a veure amb la humanització de l'art de Joan Alcover. Ferrà fins i tot pronostica que amb el temps es construirà a Barcelona, a exemple del Palau de la Música però més senzill, el Palau de la Dansa, on es podran educar no només els artistes sinó una generació de nins ben formats espiritualment i corporalment i de dones equilibrades i de cultivada bellesa, capaces de totes les idealitats plasmades en el seu cos per un vital procediment. I cita Isadora Duncan, que ha afirmat que la bellesa s'obté despertant-ne la ferma voluntat.

L'article es tanca amb l'anunci que Llongueres impartirà a l'Institut Català de

²⁵ «La Almudaina», 17-VII-15.

Gimnàstica Rítmica un curs d'estiu per aprendre el mètode d'educació pel ritme de Jacques Dalcroze, dedicat a tota classe de professionals de l'educació. Ferrà declara que seria desitjable que Mallorca hi estigués representada.

Finalment, l'any 1922, amb motiu de la visita de Jacques Dalcroze a Barcelona exposarà les mateixes idees als lectors de «El Día» en tres articles: *Jacques Dalcroze en Barcelona*,²⁶ *El método de Dalcroze*,²⁷ *La alegría redentora*.²⁸

2.4.2.6 Curs de Maria Montessori

«El dia 16 de febrer s'inaugurà a Barcelona amb gran solemnitat el tercer curs Internacional Montessori amb 185 inscrits entre ells alguns de Portugal, Itàlia, Anglaterra, Escòcia, Austràlia, Canadà i Estats Units. L'acte inaugural i les sessions teòriques es celebraren en la sala d'actes del Centre Excursionista. [...] Entre els seus oients no hi havia l'aristocràcia del diner, però sí la de l'esperit: el més triat dels homes d'estudi i de lletres hi era representat. Les sessions van durar fins el 15 de maig. Foren repartits uns extrets de les conferències i acabat el curs [...] es lliuraren els diplomes que capacitaven per a la pràctica del mètode ensems amb una cartilla amb els models d'enquestes i fitxes que comportava la seva assistència. Del curs, en va néixer una agrupació d'Amics del Mètode Montessori que va viure alguns anys. Durant l'Escola d'Estiu els senyors Miquel Ferrà i Eladi Homs donaren un curs Montessori a benefici dels mestres de fora de Barcelona que no pogueren assistir al Curs Internacional».²⁹ D'aquesta manera ens descriu Alexandre Galí el curs Montessori celebrat els mesos de febrer i març de 1916 a Barcelona.

Abans d'impartir, amb Eladi Homs, el curs a l'Escola d'Estiu de Barcelona, Miquel Ferrà havia assistit a l'esmentat curs amb la Dra. Montessori. En un article de «La Almudaina» conta que l'havia animat a assistir-hi un amic —segurament el mateix Eladi

²⁶ «El Día», 3-V-22.

²⁷ «El Día», 14-V-22.

²⁸ «El Día», 24-V-22.

²⁹ Alexandre GALÍ, *Obra completa*, tom II-III, pàg. 151-152.

Homs— del Consell d'Investigació Pedagògica. Aquest havia aconseguit, diu Ferrà, canviar sense massa esforç el seu interès pel mètode, des del primer moment que va assistir a una de les seves classes.³⁰

Al curs, hi participen almanco dos mallorquins més: Joan Alzina i Melis, metge alienista i antic company d'entusiasmes literaris i nacionalistes —diu Ferrà— i el P. Casulleras, superior de la Missió de Palma que ha posat en pràctica intuïtivament un mètode semblant al Montessori. També hi assisteix una monja de Sant Vicenç de Paül de Palma.

Atès el seu caràcter internacional, hi coneix gent amb la qual tindrà excel·lents relacions, com les que ja hem comentat amb les senyoretetes Hildegard Gunn i Pleasance Napier. En aquests moments, està també en contacte amb el P. Casulleras de la Missió i col·labora en la seva tasca de difusió d'aquest mètode pedagògic a Mallorca a través d'una sèrie d'articles a «La Almudaina», en els quals explica els cursos impartits a Barcelona per la pedagoga italiana i la visita a l'escola Montessori que funciona als Hostalets, regida per monges de Sant Vicenç de Paül.

Ferrà devia haver convidat la Dra. Montessori a visitar Mallorca però no tenim constància que arribàs a venir.³¹ La pedadoga despertava una gran admiració en ells, com ho comenta a Maria Antònia Salvà: «ara que ha finit el curs Montessori amb exàmens i tot que he volgut passar per tenir el diploma, ja que havia fets els estudis, i per deferència a la Senyora Montessori, que admir més de cada dia. Pens que, des de l'abolició de l'esclavitut no s'havia iniciat una obra més humana que la seva. Aquest estiu vol venir a Mallorca. Potser tu, que ignores una sèrie de tortures infantils horribles que jo conec bé, no veuràs per què dic això».³²

³⁰ Ferrà conserva el diploma del títol al seu arxiu personal.

³¹ *Una escuela Montessori en Palma*, «La Almudaina», 28-IV-16. Les que sí visitaren l'escola dels Hostalets, juntament amb Ferrà, foren les senyoretetes Gunn i Napier quan vingueren a Mallorca per Pasqua.

³² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 21-V-16.

2.4.2.7 Repercussions del curs Montessori

Miquel Ferrà aprofita l'assistència al curs per donar-lo a conèixer als mallorquins, a través d'alguns articles que parlen tant del curs en si com de la seva posterior aplicació a Mallorca.

A *Desde Barcelona. Del curso Montessori*³³ explica que l'interès que despertà en tots la primera conferència no ha decaïgut i que cada capvespre esperen amb ganes el moment d'anar al Centre Excursionista de Catalunya per escoltar la Dra. Montessori. Les sales de l'entitat —relata— s'omplen d'uns quants centenars de matriculats i oients d'aquests que honoren una capital moderna i culta: homes de ciència i amics de l'esperit, senyores i senyorettes distingides prenent notes a llapis, mesclades amb professores i tècnics de la pedagogia. Ferrà veu un exemple de civilitat en el fet que un sacerdot estigui devora l'estrangera i la religiosa devora el mestre o l'ideòleg radical. Comenta l'assistència d'alumnes que han creuat el canal de la Mànega o l'Atlàntic, com una coneguda sufraguista i una parenta de Lloyd George, i que una nordamericana tradueix a l'anglès i Alzina i Melis al català per als qui no entenen l'italià.

A continuació esbossa una interessant descripció de la Dra. Montessori i de com —diu— en les seves explicacions s'eleva sense retòrica a moments d'aconseguida poesia. La compara a una matrona romana, que podria ser també catalana o mallorquina. La seva doctrina —que no analitzarà, segons afirma— li sembla una intel·ligent sistematització del bon sentit i, per tant, irrefutable i perfectament científica perquè -argumenta- tot allò que és de bon sentit té la seva base científica, només se l'ha de saber trobar, i té, a més, una base positiva, experimental, contra la qual s'estavellen els apriorismes. Finalment, manifesta que aquesta doctrina és moderna com a aplicació de la ciència central dels nostres dies: la biologia, i acaba amb aquestes paraules: *«Respeto a la vida, y a su natural e integral desenvolvimiento, estudiado y comprendido como jamás lo habia sido por nadie, y estimulado por los más nuevos, racionales y humanos procedimientos; proscripción absoluta, no de toda norma directora, como han malentendido algunos, sino de todo lo que*

³³ «La Almudaina», 29-III-16.

deforma, atrofia y mata con pretexto de corregir. He aquí el alma del sistema, el espíritu que lo informa y que se diría la efusión misma del espíritu de esa dama insigne en quien los títulos universitarios, los altos estudios, las investigaciones científicas están al servicio de la más clara inteligencia y de aquella bondad serena que se identifica con la inteligencia, y es quizás la mejor de las bondades».

El segon article, *Una escuela Montessori en Palma*,³⁴ és la crònica de la conferència del P. Casulleras al Fomento del Civismo. El governador hi havia assistit i s'havia ofert a anar a veure l'escola de les monges de Sant Vicenç de Paül, als Hostalets, que seguia el mètode, i Ferrà els hi va acompanyar, juntament amb les dues angleses que seguien el curs i eren d'excursió per Mallorca. Després d'alabar la labor del P. Casulleras, que seguia el mètode intuïtivament, abans d'haver-lo conegut, afirma que l'explicació del funcionament de l'escola és més difícil que anar a veure-la, a la qual cosa convida els lectors ja que l'escola està oberta als que s'interessen per aquestes qüestions i els nins no s'alteren ni interrompen els seus treballs per aquestes visites. Quan ells hi entren —relata— fan treballs manuals amb un ordre que ningú es preocupa d'imposar i, seguint la seva fantasia amb una pasta semblant a l'argila, fan figures de distintes formes. Parla també de l'espontaneïtat en què es fa tot —un nin s'ha adormit i un altre escriu sol a la pissarra— i exposa que l'ordre mateix és espontani i no se'n pot imaginar un de més perfecte.

Ferrà acaba dient que l'escola és gratuïta, per a nins pobres d'una barriada pobre, i es demana quants nins rics els podrien envejar ja que ell no coneix cap col·legi on siguin més ben tractats els pobres nervis infantils. Comenta que no és estrany que s'hi donin casos de curació de nins exasperats pels seus pares, que es converteixen en nins pacífics i normals en poques setmanes. Expressa, finalment, l'opinió que tot el que es digui i faci a favor d'aquest sistema és poc, i que un dia voldria explicar la base científica del sistema Montessori, la raó de ser de tots els seus exercicis, la lògica dels seus efectes biològics. Amb l'article que escriu —conclou— només ha volgut contar la vivència d'unes hores passades a aquesta escola, la primera a Mallorca en el seu gènere, fundada a l'illa per un

³⁴ «La Almudaina», 28-IV-16.

home l'obra del qual, modesta però transcendental, mereix el suport de tothom. Pel que sabem, els plans d'explicar el mètode als lectors del diari varen quedar en projecte.

Malgrat això, encara escriurà un altre article a «La Almudaina» sobre alguna qüestió relativa al mètode Montessori. A *Desde Barcelona. A propósito de un «ukase»*³⁵ critica l'ensenyament universitari espanyol i afirma que és capaç de fer perdre el cap i d'inutilitzar el cos. Comenta que, contra aquest ensenyament es pronuncien no més de mitja dotzena d'espanyols, entre ells Unamuno i Puig i Cadafalch, però, segons Ferrà, els responsables hi responen amb venjances com la del ministre d'Instrucció Pública, que ha prohibit als mestres nacionals l'obtenció del diploma Montessori. Si això és absurd —argumenta Ferrà—, encara ho és més invocar la Constitució de l'Estat i esgrimir que només ell pot expedir títols. Aquesta ordre finalment no tindrà efecte perquè ja s'ha començat a negociar la seva anul·lació.

Lamenta també els entrebancs de les autoritats a l'assistència, quan l'Estat —adueix— hauria de promoure tota manifestació i progrés espontani de la cultura, i no posar-li impediments amb la seva burocràcia. Aquesta actitud és, segons ell, fruit d'una fòbia a tot allò que és vida i no és estrany que així com la senyora Montessori i Catalunya semblen fets per entendre's, aquest Estat les ajunti totes dues en una mateixa antipatia, mirant amb mals ulls la vital intel·ligència que és, per als organismes burocràtics, una penyora de mort.

Ferrà assenyala que la propagació del nou mètode no implica només un canvi en l'ensenyament elemental i de pàrvuls sinó que equival a posar en circulació uns principis transcendents a totes les esferes i a desenvolupar un esperit que pot informar tota la vida, esperit que serà —continua— el més incompatible amb el que en aquells moments domina els centres pedagògics espanyols, amb honroses excepcions individuals. Per acabar, recorda que el ministre Villanueva va dir, sortint de veure els establiments culturals catalans, que el millor que hi podia fer l'Estat era no destorbar.

En aquest sentit, hem de comentar que a Barcelona mateix aquestes escoles i tot el que

³⁵ «La Almudaina», 19-V-16.

representaven trobaren oposició. Jordi Casassas conta com H. Giner de los Ríos, a més d'oposar-se al programa de defensa de la llengua que havia fet Bofill a l'Ajuntament de Barcelona, criticà també el «nuevo peligro» que representaven les escoles Montessori, les quals, segons Giner, sota el pretext de «lo novedoso» amagaven la voluntat de fer una escola catalana i de destruir la unitat «nacional» de la llengua castellana.³⁶ Casassas també ens parla de la importància del curs Montessori de 1916: «Bofill havia d'estar molt interessat en la realització de Tercer Curs Internacional Montessori [...] tant pels efectes interiors com pel seu valor internacionalitzador del que es feia per a la ciutat». El Consell de Pedagogia va encarregar el 1920 a Bofill que organitzàs definitivament les escoles Montessori a Barcelona.³⁷

Pel que fa a l'Associació d'Amics del Mètode Montessori, Joan Alzina i Melis en formà part alguns anys, i envià els seus fills a una escola Montessori.³⁸ No tenim constància, de moment, que Ferrà pertanyés a aquesta associació però les seves afirmacions ens fan pensar que en faria part almenys en els primers temps.

2.4.3 ALTRA VOLTA LA PREOCUPACIÓ PER LA CIUTAT. LA CONFERÈNCIA *LA REFORMA DE PALMA. EL PROBLEMA ESTÈTIC*

Ferrà torna a reflexionar sobre l'urbanisme, una problemàtica que el preocupa i a la qual periòdicament dedica els seus escrits. En aquesta ocasió, amb motiu d'una conferència de l'arquitecte Jeroni Martorell a l'Ateneu Barcelonès, sobre les «Ciutat Jardí», Ferrà escriu a «La Almudaina» *La construcción de la ciudad*.³⁹ En aquest article exposa el seu model de ciutat moderna, que ha de ser com un organisme viu i no com la sèrie d'àtoms juxtaposats que propugna la burgesia postrevolucionària. Responent a aquest model, la ciutat material s'ha d'agrupar entorn dels monuments públics, que són l'expressió de l'ideal

³⁶ Jordi CASASSAS, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Barcelona, 1980, pàg. 183-184.

³⁷ *Ibidem*, pàg. 195.

³⁸ Ens ho va dir de paraula el seu fill Francisco Javier Alzina de Boschi.

³⁹ «La Almudaina», 28-III-14.

collectiu. A continuació, critica la ciutat planificada geomètricament, on abunden les línies rectes, i les alineacions de carrers que es fan a Palma.

Preocupat encara per aquest mateix tema, a *El derecho a la crítica*⁴⁰ alaba el fet que, a més de les altres obres artístiques, també es faci una crítica pública de les obres arquitectòniques i reivindica el dret a fer-la.

Precisament exercirà aquest dret quan el 1916 es parli d'una altra reforma de Palma. A l'article *A propósito de la reforma de Palma I*⁴¹ —dedicat «a mi distinguido amigo el Baron de Pinopar»,⁴² nomenat batle de Palma feia poc— parla de la conferència sobre aquesta reforma que havia pronunciat l'arquitecte Roca al Cercle de Belles Arts de Palma, després d'arribar d'un viatge per Amèrica. Ferrà no està d'acord amb els elogis de Roca cap a la reforma i diu que li dóna dret a la crítica haver-se'n preocupat, quan ningú ho feia, en articles, converses i en una conferència. Recorda que les seves idees han estat seguides per altres i, darrerament, per l'arquitecte Jeroni Martorell al local mateix de la Casa de la Vila. A més —explica— s'ha format un cert ambient entorn d'aquestes postures que ha cristallitzat en la Lliga d'Amics de l'Art, de la qual fa part tota l'aristocràcia del bon gust a Mallorca i a qui horroritzen els projectes de reforma no perquè els trobin innecessaris, com ha demostrat Joaquim Pascual, sinó pel criteri amb què se solen fer aquests plans. Aquest criteri seria, tal volta —i repeteix «tal volta»— aplicable a les ciutats dels països americans que no tenen edificacions ni monuments antics que preservar, però no a Mallorca, on «cada piedra, es un recuerdo, una gracia y un documento artístico». Per això —argumenta— més que dels americans s'ha de prendre exemple dels belgues, holandesos i alemanys —i encara escollint— a l'hora d'«aprender el arte de estructurar ciudades».

Defensa el fet que Palma és una ciutat històrica, més semblant a Pisa, Nuremberg, Àvila o Girona, que a Rosario de Santa Fe o Buenos Aires. Una ciutat que, a més,

⁴⁰ «La Almudaina», 17-V-14.

⁴¹ «La Almudaina», 26-I-16.

⁴² Francesc Puigserver i de Rentierre era liberal i va ser batle de Palma entre el gener i l'abril de 1916, aproximadament.

—continua— *«es precisa y justamente, -sigo hablando desde el punto de vista artístico,- la capital que Mallorca reclama, correspondiendo de un modo perfecto, por su belleza y su carácter, al bello y característico paisaje de la isla»*. Després constata que aquest model no s'avé en absolut amb les anàrquiques i «*cursis*» construccions modernes, explica com concep la capital de Mallorca, d'acord amb el paisatge de l'illa: *«Como en aquel paisaje tiene en nuestros rústicos y laberínticos pueblecillos, de un arte popular delicioso, y en nuestras nobles y amplias masías su natural complemento, tienen aquellos y éstas su matriz arquetípica y su correspondencia en los palacios solariegos y en el rancio encanto de la ciudad vieja, por la sombra de cuyos aleros, allá en los mediodías de julio, doy yo por otra parte todo el inclemente sol de nuestro ensanche»*. Es queixa, una vegada més, que se sembrin palmeres perquè Mallorca sembli Àfrica i que tothom parli de llum i de sol i ningú de frescor i d'ombra. Ferrà voldria poder regalar a tots els ciutadans de Palma el llibret de Ganivet *Granada la bella* perquè hi poguessin aprendre, a més d'estètica, comoditat i bon sentit. Si hom explicàs a les escoles —argumenta Ferrà— el contingut del llibre de Ganivet no s'haurien desgraciat tantes coses.

Al segon article de la sèrie —*A propósito de la reforma de Palma II*—⁴³ planteja un defecte de base en el projecte de l'arquitecte Roca, del qual derivarien tots els altres. No discuteix els aspectes tècnics, per als quals no està preparat, sinó l'aspecte artístic i l'esperit de la reforma. D'entrada, fa una declaració de principis sobre la seva concepció organicista de la ciutat: *«Ante todo, para mí la ciudad es un organismo, un cuerpo animado, un producto de la vista y no de la geometría; un ser con su alma y su historia, al cual no puede tratarse como materia inerte, y cuya belleza nace de su vida precisamente y del sentido ideal de esa misma vida. La Ciudad de Mallorca tiene un espíritu medioeval, por así decirlo; la catedral, el castillo de los Reyes, el arco árabe de la Almudaina, sus vastos conventos con sus huertos cercados, y sus palacios y caserones casi conventuales, las callejas sinuosas y tranquilas de sus barrios aristocráticos es lo que le da su noble carácter inconfundible. Tocar a esto es tocar a su alma»*.

⁴³ «La Almudaina», 4-II-16.

Seguidament enumera els indrets que la reforma destruiria o canviaria i que segons ell no s'han d'alterar: la raconada de La Portella, la plaça de Sant Francesc, el casal de la família Blanes i el Born. I continua: «*Nuestra ciudad tiene cosas, que sin ser de una belleza excepcional, tienen una gracia sencilla, que ya quisiéramos para las edificaciones y urbanizaciones actuales, y una tradición modesta, pero civil y amable*». El Born, la Glorieta, o les Quatre Campanes són dignes de ser conservades i ho demana a «*nuestro culto Alcalde*». Comenta que els moderns parcs alemanys són plens d'aquests motius, que resulten d'un gust més actual que els «*esperpentos modernistas*».

Respecte de la Casa de la Vila, opina que l'únic que cal fer és posar-la al fons d'una plaça «*proporcionada*», envoltada d'edificacions més baixes, decorades sòbriament i, si és possible, d'estil mallorquí i amb voladissos. Recomana també modèstia si s'hi ha d'afegir algun element i la renúncia a la fantasia personal de l'arquitecte. El que s'ha de fer —resumeix— és realçar la façana, que és molt bella, perquè hom pugui mirar-la sense cap destorb.

Pel que fa al passeig paral·lel a la mar, li sembla bé mentre no s'hi facin parterres amb pedres brescades, no s'hi posin palmeres ni altres «*cursilerías*». De tota manera, creu que la gent continuarà passejant pel Born, que els queda més a prop; per la Riba, que té més bona vista, o per damunt la murada, si no la tomen. Aprofita, després, per recordar que hi ha un projecte d'escalinates des d'aquestes murades a la porta del Mirador de la Seu, encarregat per la Lliga d'Amics de l'Art a Rafael Masó, que va ser exposat al batle i al públic i que és una magnífica via d'accés a l'Acropolis que representen la Seu i l'Almudaina.

Recorda també que la Lliga i l'Ajuntament, amb gestions paral·leles, demanaren al rei que deixàs a la ciutat l'usdefruit del Quarter de Cavalleria, la situació del qual —explica— priva els ciutadans de Mallorca de visitar el palau dels antics reis de Mallorca, un dels principals monuments de l'illa, i demana si es durà endavant la construcció de l'esmentat quarter, cosa que creu que no succeirà per l'oposició del batle, al qual ell dóna suport. Llavors, per demostrar que no és un partidari de l'estacionament i un enemic, en nom de

l'art, dels progressos de la higiene, propugna que s'obrin noves vies espaioses i es destrueixin barris infectes, que es projectin passejos i parcs que mereixin aquest nom però que es respecti la part de la ciutat que li dóna el seu caràcter i s'imiti aquesta bella fent, per exemple, carrers porticats com el de *Palacio*.

Després es refereix a Pelai Mas, enviat per l'IEC, que fotografia els racons més bells de la ciutat. L'arquitecte —prosegueix— que es proposi la reforma de la ciutat haurà de tenir en compte tots aquests factors i fer-ne un delicat estudi, no només per no sacrificar-ne cap sinó també per lligar-los als nous edificis sense que perdin l'encant. No ha d'estudiar —addueix— només els aspectes tècnics sinó també els artístics, i veure l'efecte de cada perspectiva, que a vegades és més interessant en un carrer estret que en una avinguda. I continua: *«Debe proceder, como cirujano que trabaja sobre un cuerpo vivo y no sobre materia muerta. Y eso lleva aparejada la proscripción casi absoluta de la línea recta, cuyo abuso es otro de los defectos que se notan en el proyecto de Roca; i nótese de paso que los más bellos efectos de perspectiva urbana se obtienen mediante la irregularidad precisamente»*. Per exemplificar-ho, suggereix comparar el carrer Alcalà de Madrid amb un carrer qualsevol de l'eixample barcelonès i acaba afirmant que *«el arquitecto de la ciudad debe imprimir a su obra un carácter, un estilo, y este debe ser, pasado si se quiere a través de su temperamento, el de la ciudad misma. Ha de comprender por consiguiente el alma de esta, ha de sentirla. Sólo así hará, conscientemente, lo que inconscientemente hacían nuestros abuelos, antes que el individualismo democrático hubiese desorganizado las profesiones, cuando no escogía cada artista un alma de encargo en el bazar del industrialismo cosmopolita: continuar la obra de las generaciones, -cosa que se logra con sólo vivir profundamente el espíritu de su raza y de su tiempo»*.

El tercer article sobre la qüestió, titulat *El urbanismo*,⁴⁴ no és tan rellevant. Ferrà hi resumeix un escrit amb el mateix títol de *Le Temps*, que critica l'urbanisme i els urbanistes moderns que, en nom del progrés, sacrifiquen les coses antigues, i també fa una crítica del que els francesos anomenen plànols racionals dient que la paraula *racional* es presta a

⁴⁴ «La Almudaina», 11-II-16.

equivocs i que si es tracta de fer plànols en línia recta no és partidari d'aquest racionalisme. Per a Ferrà, el secret de l'encant de les velles ciutats és, precisament, l'absència de simetria i de traçats rectilinis. Finalment, recorda que l'autor francès, després de defensar una certa mescla de classes socials dins la ciutat, afirma que no es pot donar carta blanca als urbanistes.

Finalment, a *El actual adefesio?*⁴⁵ tracta específicament de l'estat ruïnós en què es troba l'estàtua de Jaume Ferrer situada a la plaça de la Draçana. Lamenta l'afició de la gent per tot allò flamant i que fa olor de nou i la seva poca educació en l'harmonia i la proporció, fruit de l'americanisme que envaeix Mallorca. Davant la proposta d'una altra estàtua senzilla, suggereix que es restauri l'anterior o se'n faci una altra d'igual.

Malgrat aquesta preocupació, Ferrà no creu gaire en l'eficàcia dels seus articles. Ho comenta a Maria Antònia Salvà: «Els meus articles, de què també'm parles, tem que no donin altre fruit per ara, que la destrucció de l'Arc de la Almudaina; però, estem tranquils, qu'això tampoc turbarà la helènica serenitat dels nostres poetes, -els qui compleixen amb el bisbe de Vich resant-li un pare-nostre...».⁴⁶

El dia 6 de gener de 1917 pronuncia una conferència al Cercle d'Obrers Catòlics de Palma, sota el títol de *La reforma de la Ciutat. El problema estètic*.⁴⁷ Comença plantejant que feia alguns anys hi havia a Mallorca una febre de progrés material que no es corresponia amb l'espiritual. La ciutat s'havia volgut reformar però en els plans de reforma no eren considerades les necessitats d'ordre estètic. Els autors d'aquests plans —afirma— revelen una manca de cultura completa d'arquitectes i els ciutadans, cansats que els doblers es gastin en aberracions com el Parc de Can Perantoni, volen que dugui a terme la reforma de Palma un artista arquitecte que sabia resoldre el problema estètic que la reforma

⁴⁵ «La Almudaina», 7-III-14.

⁴⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 7-IV-16. Veim que Ferrà no es queixa només de la desídia dels filisteus sinó també de la que es dona a les seves mateixes files.

⁴⁷ Aquesta conferència té molta publicitat i molts periòdics en difonen recensions o fragments. El «Correo de Mallorca» de dia 8 de febrer en publica un resum; els núm. 6 i 7 de «La Veu de Mallorca», un extracte, i «La Almudaina» de dia 7 de gener també hi fa referència. A més, Ferrà escriu un article-resum titulat *Lo que dije*, que es publica a «La Almudaina» del dia 9 de gener i al «Sóller» de dia 13.

implica. Apella a la seva concepció orgànica de la ciutat: aquesta té una ànima, amb una unitat espiritual, que prové de la tradició i que es reflecteix en una unitat d'estil amb la qual identifica Nietzsche la cultura. La desorientació artística general -continua Ferrà- es veu agreujada a Mallorca per la ignorància i per l'allunyament dels corrents de la idealitat moderna. Es queixa de l'individualisme dels ideals estètics, que ha donat lloc als xalets modernistes que envolten la ciutat, i insisteix que el paisatge mallorquí, amb el qual harmonitzen les antigues possessions i construccions rústiques mallorquines, és una lliçó de simplicitat i harmonia que pràcticament ningú aprofita.

Manifesta a continuació que amb els senyors de veritat i la tradició, s'han acabat també la civilitat i el gust, i l'esperit mallorquí s'ha mort. Com que tot és mentida i petitesa, cal crear un nou esperit i, mentrestant, respectar la ciutat antiga, que guarda l'antiga ànima mallorquina, acomodant-la discretament a les modernes necessitats, inspirant-se en el seu estil i renunciant a una falsa originalitat, que per a ell és l'expressió de la impotència. Exposa que els ideals i les ciutats no es poden improvisar i els autors dels plànols de la reforma interior de Palma presentats fins al moment creuran erròniament que han respectat les parts essencials de la ciutat antiga.

Quant al segon pla, el de l'arquitecte Bennàzar, planteja si comprèn l'ànima de la ciutat antiga algú que vol deslligar la Seu del seu barri, convertir en una cascada l'únic teatre realment civil de Mallorca i eixamplar el carrer d'en Morey per donar relleu al palau de Can Olesa. Recorr a l'autoritat de Ganivet per reclamar l'ombra i la frescor dels carrerons estrets i fins i tot cita Boissier, segons el qual en la reforma de Roma empresa per Neró la gent de bon gust enyorava els antics carrers estrets i sinuosos. Afirmar a continuació que des de Violet-le-Duc, els millors arquitectes moderns eren «conservadors», s'inspiraven en els estils clàssics o nacionals i respectaven no sols els monuments aïllats sinó també els conjunts monumentals que formen. Del desig de conciliar aquest respecte amb les necessitats -continua Ferrà- modernes ha nascut un art nou, que ha donat els seus fruits als països del nord i és ignorat a Mallorca. En aquestes ciutats —explica—, la ciència artística està més avançada i en algunes poblacions les lleis prescriuen la unitat d'estil en totes les

construccions de la ciutat o d'un barri històric, uns exemples en els quals s'han de fixar els mallorquins. La conferència finalitza amb la projecció de diapositives de ciutats europees que il·lustren els comentaris de Ferrà.

2.4.4 LA VIA POLÍTICA. INTENT DE CREACIÓ D'UN PARTIT NACIONALISTA REPUBLICÀ A MALLORCA AMB LLUÍS MARTÍ

Des del fracàs de la presentació d'un candidat de l'Espurna a l'Ajuntament de Palma, la intervenció de Ferrà en política és pràcticament nul·la. Malgrat tot, no se'n desentén del tot, com reflecteixen sobretot les seves cartes a Joan Rosselló de Son Forteza i Joan Alcover. Per altra part, ja vérem com algun escrit seu a «La Veu de Catalunya» fou censurat per massa maurista, per la qual cosa imaginam que els seus escrits en aquest periòdic sí que tenien un caràcter polític. Podem qualificar també com a política, atès el significat de l'acte, la seva adhesió a l'homenatge a Prat de la Riba celebrat a Barcelona el 1910.

De tota manera, els actes pròpiament polítics dels que parla als diaris i que tenim documentats són un convit que es fa al Tibidabo, en el qual parla Cambó i que Ferrà relata a *Desde Barcelona. El conflicto*,⁴⁸ i la manifestació del mes d'octubre de 1915 a Barcelona, descrita a *Desde Barcelona. La manifestación del domingo*,⁴⁹ articles que ja hem comentat quan hem parlat de la guerra a l'apartat 2.3.6.3.

Això no obstant, un dels intents més destacats d'intervenció política per part seva es produeix el juny de 1916. En aquesta data, Joan Alcover i Lluís Martí són a Barcelona i es plantegen, amb Ferrà i Prat de la Riba, crear un partit nacionalista republicà. Ferrà ho conta així a Maria Antònia Salvà: «Tenim per aquí En Joan Alcover i En Lluís Martí amb el qual estam conjuminant, d'acord amb En Prat de la Riba, la formació d'un partit nacionalista republicà a Mallorca. De manera que encara'm veuràs amb gorro frigio! Còm

⁴⁸ «La Almudaina», 20-VIII-15.

⁴⁹ «La Almudaina», 15-X-15.

havía d'acabar! Tot sia per la Patria!».⁵⁰

El to jocós ens havia fet pensar que es podia tractar d'una de les bromes habituals de Ferrà a Maria Antònia per espantar-la, però el seu article *Luis Martí*, publicat el 1922 a «El Día» amb motiu de la mort del republicà federal, ens demostra que almanco l'entrevista amb Prat de la Riba és real, malgrat que no l'expliqui amb gaire detall. Referint-se a Martí, diu: «Una vez le vi plácido, casi optimista, y fue el día que visitamos juntos a Prat de la Riba, su antiguo y cordial compañero de propagandas autonomistas en días de iniciación inolvidable. Hablamos de Mallorca con todo el fervor ciudadano que ponía Martí en esas entrevistas y con toda la simpatía que inspiraba nuestra tierra a aquel patricio catalán de sonriente bondad y clara inteligencia que contagiaba el ideal y la fe serena».

Per altra part, J. M. de Sagarra conta aquesta visita a Barcelona de Joan Alcover i Lluís Martí a les seves memòries. Encara que la situa en l'any anterior no n'està ben segur, per la qual cosa podria ser la mateixa que hem comentat. Relata que acompanyà Joan Alcover i Lluís Martí, amb una indumentària una mica estrofolària, a visitar al bisbe de Tarragona i explica algunes anècdotes, però no parla del contacte que hem esmentat abans perquè tal volta l'ignorava.⁵¹

Però el document que clarifica aquesta qüestió és una carta de Miquel Ferrà a Joan Pons, en la qual li relata amb prou detall el contingut de l'entrevista:

«Tenguérem una conferencia política amb En Prat, En Duran Ventosa i En Martí. En Prat troba que hi ha que alçar el partit republicà amb bandera nacionalista i ens aconsella decididament que hi ingressem els catalanistes incondicionals, d'una manera resolta, a fi d'accentuar la coloració nacionalista i llevar-li el sentit radical als ulls de la gent. Diu que vos ho diga als amics joves en nom d'ell, i qu'ell mateix ho faria en el lloc nostre.

En Martí, que coincideix amb ell absolutament, voldria també tenir el costat gent ben catalanista. La bandera republicana ha de servir solament per atraure certes masses. Tendrem tot l'apoió de La Lliga i un Diputat al nostre servei. Es qüestió de llençar-nos.

⁵⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 22-VI-16.

⁵¹ Josep Maria de SAGARRA, *Memòries*, vol. II, Barcelona, 1986, 2a ed., pàg. 253-256.

Els qui tenim principis ja estudiarem una fórmula d'adhesió al nou partit, basada en el nostre catalanisme i en la nostra indiferència (la mateixa de *La Lliga*) per les formes de govern.

També seria objecte d'estudi l'intel·ligència amb els lliberals i conservadors que com En Damià són dels nostres.

Per de prompte, vejauvos sovint amb En Martí i n'Estelrich i concorreu a la redacció del periòdic qu'es fundarà, ajudant inclús amb la vostra crítica». ⁵²

Aquestes són les úniques referències de què disposam sobre aquestes converses i, per tant, no sabem les causes del seu fracàs, encara que la mort de Prat de la Riba podria haver estat determinant. Tanmateix, era un moment oportú per començar a preparar, amb temps, les eleccions provincials de 1917. ⁵³ Esperam que investigacions posteriors ens en puguin donar notícies més detallades.

Per altra part, A. Balcells, a la seva *Historia contemporànea de Catalunya*, explica que després de la victòria electoral d'abril de 1916 la Lliga inicià una campanya al País Valencià, Aragó i Galícia per aconseguir aliats i que també s'establí una coordinació amb el nacionalisme basc. Fruit d'aquesta campanya, que va seguir a finals de 1917, es fundaria a Mallorca el Centre Regionalista. Balcells exposa que representà una fase expansiva de la burgesia catalanista i semblava que a València i a Mallorca es començaven a fixar les bases de la «Catalunya Gran» de Prat de la Riba. Parla també de l'entitat «Nostra Parla» i de la unió del Països Catalans que preveia l'avantprojecte d'Estatut de Catalunya enviat pel president de la Mancomunitat al president del Govern Espanyol el 25 de novembre de 1918. ⁵⁴

Tal volta aquest és el moment oportú per comentar l'article sobre Lluís Martí al qual ens hem referit abans, ja que les relacions de Ferrà amb ell foren polítiques. En aquest article, el descriu com la més viva encarnació de l'esperit ciutadà i comenta: «*Me es*

⁵² Carta de Miquel Ferrà a Joan Pons, 21-VI-16 dins Miquel FERRÀ *Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)*, Barcelona 1997, pàg. 28.

⁵³ Vegeu Albert BALCELLS, *Historia contemporànea de Catalunya*, Barcelona, 1983, pàg. 201.

⁵⁴ *Ibidem*, pàg. 199-200.

imposible separar en mi memoria el amigo del correligionario, -y uso la palabra en su alto sentido-: en nuestra coincidencia de ideales políticos se basó la cordialidad de nuestras intermitentes relaciones; no sé si jamás hablamos con él de otra cosa que de la cosa pública». I continua explicant que just acabat de sortir de la infància el nom de Martí sonà en les seves orelles com el d'un demagog atrevit, pertorbador de la vida municipal, per la qual cosa «quizàs perdura aún esta noción estafalaria en la conciencia de cierto sector de compaisanos, habitantes de un limbo en cuya opacidad toman al refractarse figuras de demonios los hombres y las cosas con vida auténtica».

Després d'explicar que el conegué com era, que el va estimar i que s'estimaren des del primer moment, defineix la seva personalitat: *«Procedia él del campo federal republicano y le animaba aún el soplo romàntico del setenta; pero su juventud de espíritu y su sensibilidad política, que hacían de él una excepción rara y gloriosa entre los hombres de su tiempo, le llevaron hasta las avanzadas del nacionalismo catalàn, llenando de sustancia viva sus simpáticos moldes federales. Pertenecía yo sentimentalmente a la derecha regionalista, y La nacionalitat Catalana acababa de abrir a mis ojos adolescentes las amplias perspectivas de un ideal patriótico moderno y generoso. Nos encontramos en el destartado entresuelo de L'Espurna, conspirando en servicio del ideal común. En busca de juventud y de entusiasmo, el viejo republicano no habia reparado en aliarse con luíses y floralistas inexpertos, desafiando las medias risas de un público zafio y receloso. Fracasada la tentativa por falta de asistentes con vocación política y de masa, el descubrimiento de Martí y la adquisición de su amistad me compensaron de la derrota de los míos; y un mismo culto al Rei en Jaume y a las tradiciones democràticas de nuestra tierra, una misma aversión a la monarquía española y un mismo afecto a Cataluña, nos acercaron màs de cada día».*

Cada conversa amb Martí era —continua Ferrà— una festa i no hi havia a Mallorca altre interlocutor tan singular i tallant com ell. Molts aspectes de la seva persona atreien: «su historia de militar que tiró la espada cuando no pudo defender la libertad con ella», el seu prestigi de síndic guanyat batallant per la ciutat en campanyes memorables, la seva

figura i el seu gest de ciutadà de la Convenció, ser un «gentleman» en la cortesia i la seva veu irritada tremolant amb un renou de flagell o de cards incandescents. Tot seguit esmenta els seus temes de conversa: Espanya, els polítics, l'exèrcit, Cuba, les guerres d'Àfrica, Catalunya... tractats, segons Ferrà, amb gallardia i independència. Afirmar després que totes les causes liberals el tingueren de soldat i, comparant-lo amb el Martí cubà, ell hauria posat l'estrella solitària a la seva bandera. L'article acaba amb la constatació que *«sorprendía, a sus años, la virilidad de su espíritu indómito y la modernidad de su cultura siempre al día, que hacía desteñir más en sus arcas fósiles los pálidos guiñapos de la ideología política española. Su invectiva perpetua contra los esclavos y tiranos, su sarcasmo que marcaba como un hierro, vengan Mallorca del servilismo de muchos de sus hijos»*.

2.4.5 LA QÜESTIÓ DE LA LLENGUA. MIGUEL DE UNAMUNO I ELS JOCS FLORALS DE «LA PRENSA»

L'any 1916, la llengua catalana com a representació més essencial i genuïna de la nacionalitat és un tema de plena actualitat a causa dels atacs de què ha estat víctima en diverses ocasions —Maura primer i Royo Villanova més tard— al Senat espanyol el novembre de 1915. El segon d'aquests atacs provoca una gran reacció a la Festa de la Llengua Catalana que se celebra el primer de gener a Barcelona. S'hi redacta un manifest —que és firmat pels representants de les més importants institucions i partits polítics catalans— en el qual es demana una escola obligatòria en català, càtedres de llengua i cultura catalanes a la Universitat, la catalanització d'escoles normals i instituts, etc.

Pel que fa a la importància de la llengua dins el catalanisme, creim interessant consignar el que representava per a Bofill en la defensa que en féu a l'Ajuntament de Barcelona el mateix 1916. Segons Jordi Casassas, per a Bofill es tracta «d'una cosa primordial que les comprèn totes (qüestions social, històrica, literària, etc.) i les sosté totes, d'una cosa que és la nostra vida i la raó de la nostra existència i que ho penetra tot, i que té dret a regnar per tot arreu de Catalunya i de la qual no en podem sustreure a aquest consistori si no

volem que aquest hemicicle es converteixi en una asfixiant campana neumàtica».⁵⁵

Bofill participa també amb un parlament a la Festa de la Llengua Catalana. És interessant, pel fet que es pot aplicar en la seva totalitat a Ferrà, el que diu Jordi Casassas d'aquest parlament, que Bofill va centrar «en la consideració que l'"afirmació de la llengua" havia de ser la "pedra de toc" del plet nacionalista». I segueix Casassas: «El guió d'aquest parlament conté afirmacions interessants: "La nostra parla és Catalunya. És la Gran Catalunya"; i també: "què heu de fer per a què sigui ben nostra: enriquir-la (classics, pagesia-ciutat, tots els estaments, totes les regions i contrades, traduccions i produccions); depuració (moral: Lliga del Bon Mot; filològica: tècnics, estètica: literats i oradors); afinar-la (intel·lectuals, dames, ciutat). Què hem de fer per a ser ben d'ella: restablir-la per tot arreu, imperialisme cultural (a l'estranger i tot)».⁵⁶ El programa exposat per Bofill reflecteix el que havia fet i feia Miquel Ferrà per la llengua.

Dia 1 de gener de l'any 1916 se celebra a Inca una diada per la llengua.⁵⁷ No tenim documentada la participació de Ferrà⁵⁸ però el mes de febrer de 1916 ell i Joan Estelrich signen juntament amb S. Galmés, J. A. Fuster i Valiente, F. Muntaner, R. Ramis Togores, B. Darder Pericàs, Ignaci Rey, M. Ferrando, A. Homar i G. Forteza una *Protesta per la llengua nostra* dirigida a A. Maura pel seu assentiment a la comunicació sobre les llengües de l'Acadèmia al ministre d'Instrucció.⁵⁹

Dins aquest ambient de confrontació, el mateix 1916 l'Asociación de la Prensa de Baleares, dirigida per gent associada a la burgesia illenca, entre els quals Josep Vives Verger, organitza uns jocs florals bilingües, dels quals n'ha de ser mantenidor Niceto Alcalà Zamora. Com podem suposar, per a Ferrà la iniciativa és una més de les

⁵⁵ Jordi CASASSAS, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Barcelona, 1980, pàg. 183.

⁵⁶ *Ibidem*, pàg. 180.

⁵⁷ Martí JANER, «Miquel Duran i les Diades per la Llengua», dins *II Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1996, pàg. 313-324.

⁵⁸ Isabel Peñarrubia afirma que hi participà però pensam que és un error i que confon la diada de 1916 amb la de 1917, ja que aquesta participació no s'especifica al número de «La Veu d'Inca» que Peñarrubia cita. (Isabel PEYARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 188.

⁵⁹ «La Veu d'Inca», núm. 60, 19-II-16.

«tarasconades» que se solen fer a Mallorca i el primer que fa és desaconsellar Maria Antònia Salvà, i tal volta d'altres poetes, que hi participin: «Per Deu, no enviis als Jocs Florals de la Prempsa! Sols mancaria qu'encara'ns prestàssim a fer de comparsa al Sr. Alcalà Zamora!». ⁶⁰

Ferrà dedica alguns articles de «La Almudaina» a aquests Jocs. El primer, «*Hacia atrás*», ⁶¹ és un estudi de la història i el valor dels Jocs Florals; amb la contradicció que suposen l'hibridisme d'aquests en particular i el fet que van contra la màxima emersoniana que cita Ferrà: «Siguès tu mateix». Una vegada celebrats els Jocs, una circumstància el fa canviar d'opinió sobre el seu valor: finalment Unamuno n'és el mantenidor, «*invitado gracias a la feliz inconsciencia de los organizadores*». Així, a *De enhorabuena*, ⁶² Ferrà argumenta que els Jocs s'han centrat en el discurs d'Unamuno, que és un exorcisme contra ells mateixos.

El discurs dels Jocs li servei per respondre, en una sèrie de dos articles titulada precisament *La respuesta*, ⁶³ als plantejaments del rector de la Universitat de Salamanca, que advocava per la desaparició de les llengües petites en favor de les més grosses. Ferrà no està d'acord amb aquesta drecera i diu que, si s'han d'universalitzar les llengües, s'acudeixi directament a l'esperanto. ⁶⁴ Curiosament, en aquests quatre articles Miquel Ferrà no utilitza el seu pseudònim *Alanís*, habitual als escrits que publica a «La Almudaina».

2.4.6 COL·LABORACIÓ A «LA ALMUDAINA» I AL «SÓLLER» DURANT EL 1916

Com ja hem vist, els articles de «La Almudaina» versen sobre la majoria de qüestions que preocupen Ferrà. A més, les circumstàncies en motiven d'altres com els que

⁶⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 22-VI-16. Alcalà Zamora era membre dels partits del torn. Ferrà mateix, a l'article *Hacia atrás* («La Almudaina», 10-VI-16), diu que és l'home que Romanones llançà contra Canalejas.

⁶¹ «La Almudaina», 10-VI-16.

⁶² *De enhorabuena*, «La Almudaina», 22-VII-16.

⁶³ *La respuesta*, «La Almudaina», 5-VIII-16 i 15-VIII-16.

⁶⁴ L'any anterior Unamuno havia anat a Barcelona, on tenia relació amb Nicolau d'Oliver i J. M. de Sagarra, que en parla a les seves memòries: Josep Maria de SAGARRA, *Memòries*, 2 vol., Barcelona, 1986, 2a ed., vol. II, pàg. 252.

comentarem a continuació.

El Nadal de 1915, per exemple, les matines de Lluc li causen una gran decepció, que explica a l'article *Navidad en Lluch. El encanto roto*.⁶⁵ Havia pujat a Lluc —relata— amb l'esperança d'unes matines amb neules que penjassin, el misteri de la nit, la sibilla, les nades, entre les quals el Cant dels Ocells, els cants de Nadal de la musa popular mallorquina. En lloc del que esperava, el sorprengueren unes cançonetes en castellà plenes de mallorquinismes, sense gota d'inspiració ingènua. Mai no havia sentit a Lluc —manifesta— un fred tan fort de fogar sense llenya.⁶⁶

Per altra part, també dedica alguns articles de «La Almudaina» a la crítica literària, com els titulats *Clementina Arderiu* i *El poeta muerto*. La crítica de Clementina, elogiosa i correcta, contrasta amb la valoració, un poc més crítica, que en fa a Maria Antònia. Parlant de l'article li diu: «Si l'has vist ja hauràs comprès el meu apreci per la seva obra i per ella personalment, qu'encara és, si cab, més adorable. Però no puc compartir el judici desmesurat de don Miquel. A tu i a ell vos haurem de regalar un tractat de perspectiva, perquè l'heu perduda una mica. Precisament aquesta perfecció, tan sovint atesa p'En Costa i per tu mateixa, és lo que jo anyor en l'obra de Na Clementina Arderiu. Té una cosa que jo'n diria la gracia del seny, però rarament la gentilesa del vol. Molts de versos haurien d'haver estat corregits, i no precisament pel seu marit!». ⁶⁷

El segon article és una semblança de Verhaeren, que havia mort atropellat per un tren, com a pensador i poeta. Ferrà destaca el seu paper espiritual en un món en crisi i tracta de la seva influència en Carner, de la qual dóna un exemple. Finalment, anuncia que en un altre lloc i com a homenatge oferirà als seus lectors una traducció d'una de les seves poesies. Al final tradueix *Capvespre religiós*.

Altres articles, cada vegada menys abundants, tracten de la guerra que ja fa dos anys que ha començat. La preocupació, heretada de son pare, per l'espoliació del patrimoni

⁶⁵ «La Almudaina», 8-I-16.

⁶⁶ No només sofreix desencants a Mallorca: La seva visita al santuari de Núria, uns mesos després, motiva l'article *La profanación de Nuria*, «La Almudaina», 27-IX-16.

⁶⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-XI-16.

artístic de Mallorca, que és duit a la Península o a l'estranger, és també tema d'un article que es titula *La Almoneda*.⁶⁸

Des de finals de 1914 Ferrà no havia participat al «Sóller» com a Alanís. A final de 1916 hi publicarà, sota aquest pseudònim, l'article *Adsum. La tragèdia del cinematògraf*,⁶⁹ dedicat a Damià Vidal. L'escrit, que no tindrà continuïtat, és una crítica en un estil un tant surrealista al cinema.

2.4.7 PARTICIPACIÓ DE FERRÀ I ELS MALLORQUINS EN LA TRADUCCIÓ DE POETES ESTRANGERS

Els mallorquins, encapçalats per Miquel Ferrà, col·laboraren activament en una de les tasques importants del noucentisme en el seu intent de normalitzar la llengua catalana: la traducció d'autors estrangers i especialment de poesia. Les pàgines de la revista «Mitjorn» ja recolliren, com hem comentat al seu moment, els fruits d'aquesta feina, en la qual Ferrà hi jugava un paper important promovent aquestes traduccions. Carner també animava els mallorquins a traduir, especialment Maria Antònia Salvà, a qui demanava la traducció de *Mireio*.

Ara, Ferrà intensificarà aquesta tasca en dues direccions: animant com sempre els poetes mallorquins, i especialment Maria Antònia Salvà, a traduir autors estrangers —en són fruit segurament la traducció de *Mireio* per part de Maria Antònia, que havia d'editar l'IEC, i les traduccions tant d'aquesta poetessa com d'altres poetes mallorquins que apareixen a «La Revista»— i posant-se ell mateix a fer traduccions que uns anys més tard publicarà en un petit recull titulat *Les Muses amigues*.

2.4.7.1 Participació a «La Revista» de López-Picó i a d'altres publicacions

La desaparició de la revista «Catalunya» el 1914, deixa un buit en el noucentisme literari, acostumat des del 1906 a comptar amb una publicació periòdica. Segons J. M. de

⁶⁸ *La Almoneda*, «La Almudaina», 22-XI-16.

⁶⁹ «Sóller», 9-XII-16.

Sagarrà,⁷⁰ Carner vol fundar un nou periòdic, juntament amb Eudald Duran i Reynals. Es veu que en parlen entre els amics i Josep M. López-Picó es posa al capdavant d'aquesta empresa creant «La Revista».

Segons M. C. Ribé,⁷¹ la penya d'intellectuals que López-Picó presidia i que es reunia al cafè Continental passa a ser la penya de «La Revista», la qual també publica uns almanacs i funda una editorial. Ribé ens informa també que «Els contertulians més assidus eren Joaquim Folguera, J. V. Foix, Carles Riba, Clementina Arderiu, Josep Millàs-Raurell, Ramon Rucabado, Agustí Esclassans, Tomàs Garcés, Antoni Closas, Josep Obiols, Xavier Nogués, Josep Aragay, Rafael Benet i la seva muller, Joan Creixells i Martí Casanovas. Amb menys regularitat que els citats, o bé ocasionalment, també assistien a la tertúlia gairebé tota la resta del bo i millor de la intel·lectualitat catalana de l'època».⁷² És molt probable que Miquel Ferrà —exercint de corresponsal dels mallorquins— participàs en aquesta tertúlia de forma esporàdica.

Malgrat que molts dels tertulians triassin més endavant les tendències d'avantguarda, en aquests moments «eren persones instal·lades dins les normes del seny i de la mesura noucentistes». Ribé comenta també que «Catalunya, segons els propòsits noucentistes que imperaven, havia de tenir un nivell europeu, i els esforços dels pioners de "La Revista" eren principalment dirigits cap a aquest objectiu. Així abunden, al costat de la producció catalana, les traduccions d'obres estrangeres, clàssiques i modernes».⁷³ I segueix: «La llengua era un instrument bàsic. Per això aquells homes adoptaren sense parpellejar les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans i donaren una importància màxima a la poesia, com a enriquidora del llenguatge. Per aquesta raó, sobretot durant els primers anys, la poesia senyoreja a les pàgines del periòdic».⁷⁴

⁷⁰ Josep Maria de SAGARRÀ, *Memòries*, vol. II, Barcelona, 1986, 2a ed., pàg. 251.

⁷¹ Maria del Carme RIBÉ, «La Revista» (1915-1936). *La seva estructura, el seu contingut*, Barcelona, 1983.

⁷² *Ibidem*, pàg. 9-10.

⁷³ *Ibidem*, pàg. 11-12.

⁷⁴ *Ibidem*, pàg. 12.

Ferrà, que evidentment combrega amb totes aquestes orientacions, a més de col·laborar-hi promou la participació dels mallorquins traient-los del seu ensopiment, del seu aïllament, del desànim i de les poques ganes de fer feina per la causa de la llengua. Precisament el 1916 es preocupa d'enviar originals al seu amic López-Picó. Li demana per carta que corregeixi una traducció seva de Carducci i li comunica que encara no ha pogut cercar «aquella traducció de D. Joan», referint-se amb tota seguretat a Joan Alcover.⁷⁵

En aquests moments, Maria Antònia Salvà es dedica intensament a la traducció i Ferrà l'anima a triar un autor i a publicar les traduccions a «La Revista»: «Per què no ho fas, això d'emprendre la traducció d'algun autor, maldement sia seleccionant? Comana't llibres! Podries traduir Francis James. I de Pascoli, no hi hà més coses que t'agradin? Dic això perquè tenc den López-Picó l'encàrrec de demanar-te'n un recull per fer un volumet de La Revista».⁷⁶ Maria Antònia Salvà deu tenir notícia de les noves tendències en poesia i en demana noves a Miquel Ferrà, que curiosament no sembla estar-ne molt al dia:

«Una pregunta teva posa al descobert davant mi mateix a l'hora de contestar-la, tot el meu analfabetisme literari. Llegesc realment tan poc de poesia moderna, degut en part a la manca de reculliment, —jo, dins un Ateneu no hi sé llegir poesia,— que difícilment te podria orientar dins aquest camp. Les teves traduccions de Pascoli son exquisides. Valdria la pena de que continuassis la sèrie. Perquè no comanes les seves obres?

De Carducci, en podries fer també una selecció bellíssima [...] Ell era una ànima ombrívola i rebel, però amb ratxes de llum diàfana i amb recons plens de roada».⁷⁷

Seguidament, l'aconsella respecte de F. Jammes. Li diu que el coneix fragmentàriament, li envia una llista d'obres plenes -diu- de coses suggestives: *De l'Angelus de l'aube a l'Angelus du soir*, *Clairières dans le ciel*, *Le denil des Primevères* i *Le triomphe de la vie*, i li demana si coneix *Manzana de Anís*, traduït per Díez-Canedo. Seguidament, li recomana que no es preocupi dels drets d'editor i que si ho vol editar ella

⁷⁵ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó, Barcelona, 18-12-16.

⁷⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 8-IX-16.

⁷⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 28-IX-16.

pot escriure a l'autor, que segurament no hi posarà entrebancs.

La felicita també per la viola aconseguida a Badalona.⁷⁸ Més endavant, el 1916, Ferrà li ha gestionat l'edició, a les publicacions de «La Revista», de les *Geòrgiques cristianes*, que ja tenia traduïdes. En efecte, diu a Maria Antònia que ho envii a López-Picó, juntament amb tot el que tingui traduït de Pascoli, perquè li gestioni el permís per publicar-ho. Per altra part, Maria Antònia accepta que demani autorització a Francis Jammes⁷⁹ i Ferrà també comunica l'acceptació de Maria Antònia a López-Picó i li envia una traducció de Carducci.⁸⁰

La poetessa continuarà enviant-li traduccions de Jammes, Pascoli, Le Cardonnel... que Ferrà alabarà o corregirà. Li diu que té molta facilitat per captar el ritme clàssic de Pascoli i l'ànima a fer-ne prou traduccions per editar-ne un llibret.⁸¹

Malgrat que Ferrà no sembli estar gaire al dia dels nous moviments literaris, veu clara la importància de la traducció de poetes estrangers per a la literatura catalana —precisament «La Revista» farà una gran labor en aquest sentit—, i la participació dels mallorquins en aquesta tasca. A més, ell també es dedica a traduir i publica a «La Revista» versions de Carducci, Leopardi, A. Symons i Tibullus, que aplegarà més tard al volum *Les Muses amigues*.

La relació de Ferrà amb la publicació de López-Picó és en aquests moments intensa. A la seva editorial publica el seu primer llibre, *Cançó d'ahir*, el qual inclou la suite *Sportswomen*, una vertadera innovació en la seva poesia, causada possiblement per la influència del grup de López-Picó. En enviar a Maria Antònia Salvà dos poemes d'aquesta suite —*Skating* i *Yachting*—, sembla penedir-se'n ja que li diu que ja no pensa «fer res més dins aquest gènere».⁸² Tant aquests dos sonets com els altres tres de la sèrie tenen

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 6-X-16.

⁸⁰ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó: 16-X-16.

⁸¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-XI-16.

⁸² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-XI-16.

—pensam— molt a veure amb les experiències viscudes aquest any amb les dues joves vingudes d'Anglaterra.

En aquests anys també col·labora amb els seus poemes a altres revistes mallorquines i catalanes, com «Sóller», «La Veu d'Inca», «La Almudaina», «La Veu de Mallorca», «Mallorca», «Llevant», «La Revista», «Ofrena» el 1916 i 1917, i «Revista Catalana» el 1918.

2.4.7.2 Corresponsal de Maria Antònia Salvà: Institut d'Estudis Catalans i Jocs Florals d'Olot

Les dificultats de Maria Antònia amb l'Institut d'Estudis Catalans per qüestions dialectals, que ja hem comentat, deuen continuar perquè Ferrà critica fortament la Secció Filològica: «Lo de l'Institut, no tenc paraules per calificar-ho, ni sé si admirar més la teva paciència o la manca d'urbanitat d'aquesta secció filològica qui és el descrèdit de l'Institut i que ja té carregat tothom, començant p'En Prat de la Riba, amb les seves informalitats, les baralles xorques i la seva esterilitat qu'és absoluta. T'aconsell que'ls tractis amb l'energía que's mereixen. Per mí, cadascún d'ells individualment es una gran persona, però tots plegats fan lo qu'aquí's diu vulgarment una olla».⁸³

L'any 1916 Maria Antònia Salvà i Miquel Ferrà són premiats als Jocs Florals d'Olot⁸⁴ i el mateix any sorgeix a Lluçmajor la societat nacionalista cultural Saba Marinenca, dirigida pel carlí Damià Contestí. Maria Antònia ho conta a Miquel Ferrà, que veu una altra possibilitat en la societat en certa mesura industrialitzada de Lluçmajor, semblant a la de Sóller, de començar-hi la reconquesta de Mallorca: «Això de Lluçmajor és admirable. Vaig escriure a n'En Contestí felicitant-lo. Encara el puig de les Bruixes serà el nostre Covadonga! Ben segur que no t'ho pensaves».⁸⁵

⁸³ *Ibidem.*

⁸⁴ El premi de Maria Antònia és una obra de Josep Llimona. Li demana a Ferrà que es cuidi que li enviïn a través primer de Sagarra i després del mateix Llimona, al qual Ferrà veu un dia. (Cartes de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 17-X-16 i 24-X-16.)

⁸⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 8-IX-16.

2.4.8 CONCLUSIÓ (1916)

Aquests dos anys passats a Barcelona i el major contacte amb el noucentisme pesen en l'evolució de Ferrà, el qual, malgrat que en ocasions se n'hagi d'anar a respirar aire pur al Pirineu, Girona o Vilanova, se sent mínimament integrat en l'ambient noucentista i les seves accions van encaminades a una major integració, sense oblidar mai Mallorca. Els contactes amb l'ambient noucentista produiran una major obertura en les seves idees i motivaran accions inspirades en Catalunya però amb Mallorca com a destinació última.

La primera d'aquestes accions serà l'assistència al curset de Maria Montessori i la posterior contribució a la repetició d'aquest curset a l'Escola d'Estiu de Barcelona. Immediatament, però, farà passes perquè aquesta renovació pedagògica que l'entusiasme arribi a Mallorca intentant que la doctora Montessori viatgi a l'illa i escrivint alguns articles de difusió del mètode i la seva aplicació a Mallorca. La preocupació pedagògica, heretada de son pare, es veurà novament estimulada i es modernitzarà. Uns anys després, participarà al II Congrés Universitari Català i durà una tasca pedagògica a la la Residència d'Estudiants de Catalunya.

Ferrà també estableix contactes amb el món polític català. Coneix personalment Prat de la Riba i amb ell i alguns mallorquins projecten unir la política catalana amb la que el seu grup du a terme a Mallorca. Amb aquesta aspiració no dubtarà a ajuntar-se als republicans autonomistes mallorquins, dels quals està cada vegada més a prop perquè ha anat abandonat el seu monarquisme anterior ja que veu més possibilitats de dur a terme el seu projecte en un règim republicà. Davant la inèpcia del règim monàrquic, s'acosta al republicanisme com a solució al problema espanyol i al català.

Malgrat que la mort de Prat de la Riba els estronqui, els seus plans polítics són probablement el germen del Centre Regionalista de Mallorca, que sorgirà l'any següent.

Tots aquests episodis no el distrauran de la defensa de la llengua, més necessària que mai a causa dels atacs dels espanyolistes de sempre. Ferrà continua mostrant un nacionalisme militant als seus escrits periodístics, que no deixen d'entrar en la polèmica i en la lluita directa.

Per altra banda, Ferrà també es planteja la defensa de la llengua des de la reraguarda, amb accions menys espectaculars però més efectives i duradores, com és participar en la tasca de traducció del seu amic López-Picó a través de «La Revista», implicant-hi els seus amics mallorquins, les traduccions dels quals s'hi publiquen.

La publicació representa, a més, l'evolució de la poesia noucentista, la qual és cada cop més intel·lectual i cerebral i es va acostant a la poesia pura. En un moment determinat, Ferrà es deixa influir pels amics i amb la suite de poemes *Sportwomen* inicia un camí que l'hauria pogut dur, de la mà dels seus amics noucentistes, a una poesia d'aquesta tendència amb, tal volta, característiques mallorquines. L'aventura, però, no va més enllà d'aquests poemes i quan els envia a Maria Antònia Salvà ja li fa saber que no seguirà aquesta via poètica.

Seria molt interessant aclarir els motius d'aquests canvis poètics. Ja sabem que mai li havia plagut l'evolució de la poesia noucentista dels seus amics Bofill i López-Picó, que trobava massa cerebral i mala d'entendre per al públic senzill, però en aquest moment Ferrà fa una passa cap endavant i s'atura immediatament. Tal vegada no vol anar més endavant per por d'allunyar-se dels amics mallorquins, de la poesia mallorquina i de la societat que ell vol representar, una societat encara rural i molt distinta de la societat de Barcelona, molt més culta i amb un públic més ample, amb més capacitat de comprensió. El fet és cabdal perquè determinarà que l'Escola Mallorquina, en la qual Ferrà influeix estèticament, es quedi estancada en els patrons de Costa i d'Alcover i no sigui capaç d'avançar, tenint en compte les noves tendències poètiques i abandonant la idea que la poesia és eterna o atemporal.

Finalment, Ferrà continua preocupat per les reformes que es planifiquen a Palma i intenta que els responsables tinguin en compte el seu punt de vista estètic a més del purament tècnic o material. Les idees de Ferrà en aquest sentit continuen sent les de sempre.

2.5 CONCLUSIÓ AL CAPÍTOL 2 (1911-1916)

En aquest període s'ha produït un fet que creim importantíssim: la mort del bisbe Campins. Amb ell es tanca una etapa en la qual l'Església mallorquina ha intentat acostar-se a una societat que se n'anava fent de cada vegada més enfora. Un dels protagonistes ha estat Mn. Alcover que, sota les directrius del bisbe Campins i amb el convenciment que tot aquest moviment catalanista era un bon instrument per acostar l'Església al poble i restituir-li el protagonisme, s'ha mantingut fidel al catalanisme. Amb el triomf de l'integrisme que provoca la Setmana Tràgica, Mn. Alcover torna gradualment al seu integrisme anterior i se separa progressivament del catalanisme, amb unes relacions cada vegada més tenses amb l'IEC. En morir en un espai de dos anys dues persones que moderaven i evitaven els seus excessos, el bisbe Campins i Prat de la Riba, les seves postures es radicalitzaran.

Els intel·lectuals catalanistes mallorquins, capitanejats per Miquel Ferrà, s'havien posat al costat del projecte modernitzador de l'Església mallorquina i havien col·laborat amb el bisbe Campins i, més directament, amb Mn. Alcover, però la tornada a l'integrisme d'aquest fa que se'n vagin apartant. La mort del bisbe Campins precipita la separació i el trasllat del sepulcre de Ramon Llull promogut per Mn. Alcover motiva la ruptura entre la intel·lectualitat mallorquina, encapçalada per Ferrà, i Mn. Alcover, els canonges de la Seu i altres capellans integristes, representants del sector més reaccionari de l'Església mallorquina. Aquest enfrontament també es palesa en les postures que s'adopten davant de la guerra: germanòfiles per part de la clerecia encapçalada per Mn. Alcover i aliadòfiles o anglòfiles per part de Ferrà. Possiblement això expliqui la seva gran insistència a escriure articles sobre el tema de la guerra.

Ferrà trenca així amb una Església mallorquina, que ha intentat transformar infructuosament i específicament amb Mn. Alcover, de qui ha estat un gran deixeble i amb qui ha col·laborat en múltiples empreses, la més important de les quals ha estat l'edició de les obres de Ramon Llull. Per altra part, aquest i els canonges de la Seu influeixen

negativament en Mn. Costa, de tal manera que també l'han robat espiritualment a Ferrà i a la intel·lectualitat catalanista mallorquina. D'aquí les fortes paraules de Ferrà en contra dels canonges.

Tots aquests fets, per altra part, situaran Ferrà en postures més obertes i menys condicionades per un catolicisme integrista i dogmàtic. Aquesta major obertura, motivada també pel fet d'anar-se'n a viure fora de Mallorca, l'acostarà tant al catalanisme, del qual no ha dubtat mai, com al republicanisme. També reforçarà aquesta evolució la influència d'amics amb plantejaments més avançats, com Nicolau d'Olwer i la gent de Vilanova, especialment el grup de pintors anomenat precisament *Escola de Vilanova*. Aquesta ciutat, serà, juntament amb Girona i Barcelona, una altra de les causants d'aquest canvi.

Hem de tenir en compte, però, que aquest allunyament de Mn. Alcover no s'estendrà a altres membres del grup com Joan Estelrich, que li fa costat amb la seva col·laboració a «La Aurora» (Ferrà no hi volgué col·laborar mai. És precisament a través d'Estelrich que Mn. Alcover continuarà influint a «La Veu de Mallorca», encara que Ferrà no hi estigui gaire d'acord.

Finalment, hem de dir que amb els *Petits Assaigs* a «Ca Nostra» Ferrà deixarà de participar a les revistes de Miquel Duran amb articles d'assaig i abandonarà les intencions de renovació del catolicisme. Fins i tot dirà que els frares malmeten la revista a Miquel Duran i es queixarà de les «crusades blanques de l'Homer inquer». Possiblement aquest canvi respecte de l'Església mallorquina explica que no participi a la institució Ca Nostra ni a la revista «L'Ignorància», les reticències amb l'Associació per la Cultura de Mallorca i, finalment, que participi gairebé només per defensar el seu amic Nicolau a la tercera etapa de «La Veu de Mallorca». Comentarem també, més endavant, les seves crítiques durant la República al clergat mallorquí per predicar des de la trona el vot a les dretes.

Un altre fet que ens explica tot això és l'acostament o allunyament de Gabriel Alomar, una de les obsessions de Mn. Alcover. Ferrà sentia un gran respecte per Alomar i havia censurat Miquel Duran per haver-lo criticat, però Alomar s'havia allunyat molt a causa de la Setmana Tràgica i de la seva actitud anticlerical i en contra del govern Maura. Més

endavant veurem un Alomar allunyat de l'homenatge que es ret a Maria Antònia Salvà el 1918, tal volta per una certa connivència del grup de «La Veu de Mallorca» amb Mn. Alcover. El distanciament anirà disminuint i Ferrà el defensarà contra els seus companys de «La Veu de Mallorca». Finalment, Alomar s'alinejarà amb el grup de Ferrà en contra de Mn. Alcover l'any 1924 i el felicitarà pels seus atacs a l'Home de Combat.

3. EL VESSANT MALLORQUÍ DEL NACIONALISME CATALÀ. LA CRISI (1917-1921)

Damià Pons fa una anàlisi de la Mallorca d'aquests moments que ens sembla prou significativa: «Abans d'iniciar-se la dècada del 20, s'havien manifestat dins aquella Mallorca que encara tenia immodificades les seves estructures socioeconòmiques seculares un conjunt de símptomes de signe divers que indicaven la possibilitat d'evolució cap a una formació social més consonant amb el model d'unes societats burgeses de l'Europa capitalista, que aleshores ja havien experimentat la seva primera gran crisi amb la guerra mundial i la seva primera gran derrota amb la victòria de la revolució bolxevic a Rússia. L'ascens espectacular del capitalisme agressiu de Joan March, l'organització política del nacionalisme entorn d'un Centre Regionalista, el desenvolupament de les societats obreres, les mobilitzacions populars dels anys 1917 i 1918 com a protesta per la manca de subsistències i de carbó són fets que palesen que la societat mallorquina començava a estar carregada de tensions internes i contenia en embrió la capacitat de generar una dinàmica que la transformàs en una collectivitat "moderna". [...] Malgrat els nous signes històrics assenyalats abans, a la porta dels anys 20 Mallorca era encara una collectivitat predominantment agrària¹ que continuava dominada per l'oligarquia terratinent ancestral i on perduraven unes formes de vida pròpies de les societats preindustrials».²

Miquel Ferrà feia molts anys que havia intentat, a la seva manera, lluitar contra l'endarreriment d'aquesta societat, tenint cura alhora que la modernització no destruís, per sempre, aquells elements que ell creia convenient conservar. El contacte amb Barcelona —Catalunya en general— i el seu puixant nacionalisme farien —pensa Ferrà— que Mallorca avançàs com Catalunya, vencent alguns dels seus mals ancestrals: el caciquisme, l'endarreriment, el centralisme, l'espanyolisme, etc., i adquirint consciència de la pròpia personalitat, essencial segons ell perquè es produís qualsevol canvi positiu.

En els deu últims anys, i especialment els sis darrers, Ferrà ha maldat, gairebé tot sol, per inculcar des de la premsa mallorquina aquests valors en la joventut que ara

¹ Damià Pons especifica que l'any 1920 Mallorca tenia 269.763 habitants, dels quals només 77.418, un 28,7% vivien a Palma. Pel que fa a la població activa, el 55,7% es dedicava al sector primari. També ens diu que el 1920 l'analfabetisme a les Illes era del 58%.

² Damià PONS I PONS, *Nacionalisme, acció cultural i producció literària a Mallorca entre 1917 i la Segona República*, «Randa», núm. 9, pàg. 171.

comença a prendre iniciatives i protagonitzar el que Ferrà havia intentat conservar des del 1909, quan la Setmana Tràgica provoca un abandó massiu de les idees nacionalistes i catalanistes. Podríem aplicar perfectament a Ferrà les paraules d'Espriu: «Però hem viscut per salvar-vos els mots, per recordar-vos el nom de cada cosa, perquè seguíssiu el noble camí d'accés al ple domini de la terra». Aquell foc, que Ferrà veia covar devers l'any 1913, comença ara a treure les primeres flames tímides, que encara trigaran alguns anys a fer-se més grosses i a prendre una direcció determinada i que s'apagaran sobtadament en esclatar la Guerra Civil. Guillem Forteza, Damià Vidal i Joan Pons i Marquès són els protagonistes d'aquesta nova etapa, als quals s'uneix un jove felanitxer que ha passat la seva infantesa a Menorca i, per això mateix, no arrossega el llast mallorquí de Ferrà i els altres. Joan Estelrich es convertirà en el capdavanter del grup i dirigirà la revista que, segons Ferrà, feia molts anys que era necessària a Mallorca.

El grup s'aglutinarà al voltant de la revista, anomenada «La Veu de Mallorca» en clara connexió amb la dels modernistes mallorquins, que havia fracassat, i la que des de principi de segle era l'òrgan d'opinió del nacionalisme català: «La Veu de Catalunya». Més endavant fundaran el Centre Regionalista com a instrument polític per expressar les idees del grup.

La participació de Ferrà des de Barcelona serà important però callada. Cedirà el protagonisme als més joves i anirà marcant, a través dels seus escassos articles a la revista, les directrius ideològiques del grup en formació.

A més de constituir-se en ideòleg d'aquest grup, durant aquests anys Ferrà definirà un nacionalisme mallorquí com a contribució, amb veu i vot, al català. Les directrius de Ferrà, l'endarrerida realitat mallorquina i el pas de les idees a l'acció per part del grup provocaran la seva crisi i la desaparició de la seva unitat. Els membres es disgregaran en diverses formacions que seguiran direccions diverses, fruit de les seves idees sobre el paper que han de jugar en la societat mallorquina.

El 1919, la desaparició del Centre Regionalista i «La Veu de Mallorca» faran que Ferrà mediti sobre la fecunditat o la inutilitat de la seva acció periodística. Aquesta

meditació i les dificultats per publicar els seus articles a «La Almudaina» el duran a una tasca més callada i, segons ell, més fecunda: l'edició o reedició a Catalunya de les obres dels poetes mallorquins consagrats. Ferrà pensa que aquests escriptors mallorquins poden aclarir el panorama poètic català, que per a ell esdevé cada cop més incomprensible i es va reduint a un grup d'erudits, amb la qual cosa resulta inabastable per a una majoria.

Ferrà esmerçarà molt de temps i cura a fer unes bones edicions de Costa, Alcover, M. S. Oliver i M. A. Salvà, però encara traurà temps d'on pugui per dur a terme altres activitats culturals i de caire polític que, amb una cert distanciament del grup, considera importants.

3.1 LA GENERACIÓ DE 1917. «LA VEU DE MALLORCA» I EL CENTRE REGIONALISTA (1917-1919)

En aquest apartat comentarem la participació de Miquel Ferrà com a mentor tant del Centre Regionalista com, sobretot, de «La Veu de Mallorca». Consta que el cotxe que ha ajudat a engegar ara comença a marxar tot sol, per la qual cosa deixa que els altres, més joves, facin la seva tasca. Així, serà un període més aviat silenciós però no faltaran les seves paraules quan calgui adreçar el vaixell o marcar el camí sense ambigüitats. Ferrà s'ha tornat molt possibilista i està obert a moltes idees i vies d'acció perquè valora l'obertura com a única possibilitat d'aconseguir alguna representació dins la societat mallorquina. La seva obertura cap al grup de la revista «Mallorca» respon a aquest plantejament, que alguns qualifiquen d'eclecticisme. Ben al contrari, Ferrà intenta combinar la relació amb altres grups amb el manteniment del que cada part consideri essencial. Les negociacions es reduiran a aspectes secundaris, sobre les quals es podrà dialogar i arribar a punts d'acord.

Des de les planes de «La Veu de Mallorca», intentarà acostar-se als mallorquins matisant el seu catalanisme i desradicalitzant-lo. Vol deixar clar que ni ell ni el seu grup són satèl·lits de cap grup català, ni escolans d'amèn de cap escola o partit del Principat. Per a Ferrà, imitar els altres, malgrat que siguin tan exemplars com els catalans, és sempre un símptoma de provincianisme. No cal imitar —argumenta—, sinó viure els mateixos principis amb les formes pròpies i, per tant, Mallorca ha de viure el catalanisme a la manera mallorquina.

L'article en el qual fa aquestes reflexions es titula, precisament, *Catalanisme mallorquí* i podria ser considerat un primer manifest del que es podria anomenar *Escola Mallorquina*. Aquest grup és conscient que contribueix al catalanisme de la manera mallorquina, i Ferrà, considerat el seu mentor, publica aquest manifest com a expressió d'aquesta consciència i convidant a ampliar el grup sota aquestes bases.

Finalment, Ferrà es decideix a publicar el seu primer llibre, *Cançó d'ahir*, una selecció tan estricta dels seus poemes que la majoria queden fora de la tria, segurament perquè Ferrà no els considera prou perfectes. Aquest mateix sentit de l'exigència és,

segurament, també la causa que algú que escriu seriosament poemes des del 1903 no els publiqui fins ara.

Els seus amics, en desacord amb uns criteris tan estrictes, li reclamen els poemes exclosos. Fruit d'aquesta protesta serà la decisió d'editar *La Rosada*, un segon llibre amb poemes anteriors al del volum publicat i editat pràcticament només per als amics. Encara una mica més endavant i com a resultat de les seves traduccions al català de poetes d'arreu del món, publicarà *Les muses amigues*, un llibre de versions.

3.1.1 EL PRIMER ANY DE «LA VEU DE MALLORCA» (1917), EL PERIÒDIC QUE HAVIA VOLGUT FER FERRÀ FEIA ANYS. JOAN ESTELRICH

El mes de juny de 1914 el felanitxer Joan Estelrich Artigues arriba a Mallorca, procedent de Menorca on son pare estava destinat com a guàrdia civil. Ha acabat el batxiller aquell mateix any, té 18 anys i a Menorca ha escrit a diverses revistes —fins i tot n'ha fundat una. Ve per ser el secretari i redactor en cap de la revista «La Vanguardia Balear», pertanyent al Foment del Civisme, organització anticaciquil i espanyolista mallorquina.

Els anys anteriors, l'inquiet Estelrich ha tingut contacte amb el mestre mallorquí Andreu Ferrer Ginard d'Artà, que exerceix a Mitjorn Gran de Menorca, i molt probablement amb el grup que, a Mallorca, lidera Ferrà des de la secció *De l'agre de la Terra* del setmanari «Sóller». En efecte, un dels seus primers actes públics a Mallorca és la conferència que pronuncia al Cercle d'Obrers Catòlics d'Artà, dirigit per Ferrer, l'octubre de 1915. Tres mesos després en pronuncia una altra a Inca, amb motiu de la Diada de la Llengua que s'hi celebra el mes de gener de 1916.

Joan Pons, en una breu biografia d'Estelrich,³ conta que un dia comparegué al seu grup de joves amb les maneres «d'un que sap prou bé el què vol i a on va». Pons cita alguns elements del grup que en la data en què escriu la biografia, eren morts: Guillem

³ Joan PONS I MARQUÈS, *Joan Estelrich en el record d'un contemporani*, Discurs llegit en la proclamació solemne de Joan Estelrich i Artigues fill il·lustre de Felanitx dia 23 d'agost de 1964, Ajuntament de Felanitx, Felanitx 1965.

Forteza, Bartomeu Ferrà, Critòfol Magraner, Joan Ramis d'Ayreflor, Miquel Sureda, Mn. Salvador Galmés, Ignasi F. Rey i Damià Vidal Burdils. És curiós que no citi Miquel Ferrà però hem de pensar que aquest residia a Barcelona i era de més edat que els esmentats.

Cal tenir en compte, també, que els elements d'aquest grup són els que feien cor a Alanís a les planes de *De l'agre de la Terra*. Possiblement entre ells podríem adscriure els pseudònims del «Sóller» de 1912-1915: Claret, Pau de la Guerra, Verber, Phedro, etc. però els components han augmentat respecte del grup de «Mitjorn» i l'Espurna i no són, en la seva majoria, literats o capellans sinó que la procedència social és diversa i hi abunden els professionals liberals.⁴ Aquesta extensió del nacionalisme ha estat possible gràcies a les campanyes de Ferrà a la premsa illenca, secundades per elements que ara se sumen al nou projecte.

El primer contacte entre Estelrich i Ferrà que hem documentat és una carta escrita pel segon des de Palma dia 5 de gener de 1915. A més d'enviar-li un document —que no tenim— signat per son pare, li diu que ell ja l'havia signat, li demana el número de «La Vanguardia Balear» on es publicà el manifest de la Lliga d'Amics de l'Art que el batle no volgué rebre i li fa saber que estaria content de veure'l.

En una altra carta de 17 de juliol —imaginam que també de 1915—, Ferrà el felicita des de Barcelona per les seves campanyes dient-li «Estau esplèndit!». Li demana si s'ha vist amb Lluís Martí i, en plural, que els tingui al corrent de tot el que projecti i conti amb ells. També es veu que li envia un article per publicar a «La Vanguardia Balear» i li diu que s'hi informi que el que va en cursiva ha estat censurat, però que no l'anomeni a ell per res. La carta va signada per Alanís.

Ferrà envia també dues cartes a Estelrich, signades a Barcelona el dia 1 i 4 de febrer de 1916. La primera va acompanyada d'un escrit que deu ser la *Protesta per la llengua nostra* dirigida a A. Maura⁵ que apareixerà a «La Veu d'Inca» el 19 de febrer.⁶

⁴ Vegeu Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 447.

⁵ «La Veu d'Inca», núm. 60, 19-II-16.

⁶ Creim que també es publicà a altres periòdics.

Ferrà li diu: «Mirau-vos això, i si vos interessa, feis-ho escriure a màquina, reculliu quatre firmes de joves (els vells deixau-los) i remeteu-m'ho deseguida, qu'aquí ho firmarem també uns quants». A l'altra carta li demana que li enviï l'escrit aviat, «maldament prescindir de moltes firmes». Les cartes ens mostren tant l'autoria de Ferrà en aquest escrit com la relació entre aquest, a Barcelona, i Estelrich, a Mallorca.

Encara tenim una altra carta de Ferrà a Estelrich que, a pesar de no estar datada, deu ser de finals de 1916, quan la conferència d'Estelrich a Artà es publica en forma d'opuscle titulat *L'amor a la terra*, ja que l'ofereix a Ferrà. Atès que la consideram importantíssima per analitzar el mestratge que Ferrà exerceix sobre Estelrich i el seu paper en el setmanari «La Veu de Mallorca», la transcrivim íntegrament:

«Mercès del vostre opúscol "L'Amor a la terra" que vaig rebre. Me plau l'estil, i més encara l'esperit. En general, vos aconsellaria que en els treballs periodístics en nostra llengua vos acostàssiu, amb dignitat però amb senzillesa, a la parla del poble, sacrificant cos, per tal ques, llurs, etc.

Si no fós massa demanar, me permetria sol·licitar-vos la inspecció literaria d'aquest setmanari que projectau, i que consider també un poc fill meu, perquè ja havíem pensat fer-lo amb En Martí, comptant sobre tot amb vos. Voldria parlar amb vosaltres, maldament fós per escrit, del nom que li hem de posar.

Vos aconsellaria que deixàssiu en ell la literatura una mica en segon terme, i que vos dedicàssiu de plè a la prosa política, que això ho sabeu fer amb una fibra admirable, deixant els versos, que no és la vostra corda, vos ho dic amb la mateixa lleial franquesa. Vos escriviu millor el castellà que el mallorquí, perquè l'escriviu amb més naturalitat i manco literatura. Si'm voleu creure, suprimiu-la tota en els escrits polítics.

Me sembla beníssim lo que'm deis -vull dir la fórmula de lligar el setmanari (no li doneu tampoc color clerical) amb el partit den Martí. Li hauríem de dir a n'aquest: "federal nacionalista", suprimint l'adjectiu "republicà" que ja's sobrentén. Aquí a Catalunya, està tan desprestigiada el nom de nacionalista republicà!»

Encara en una postdata li diu: «Records a n'En Martí. Digau-li lo que vos dic».

En una altra carta escrita des de Barcelona l'11 d'octubre de 1916, es refereix concretament al nom de la revista i li diu:

«Beníssim! Vejau aquests noms:

"L'ideal mallorquí"

"La Veu de la Terra"

"L'Avantguarda"

"L'Avenir"

A mi l'últim és el que més m'agrada».

Seguidament li fa una sèrie de recomanacions ben interessant tan pel que fa a la forma de la revista com a la gent que haurien d'incorporar a la redacció: «Vos recomanaria

que féssiu una cosa tipogràficament molt sòbria, i amb tipos molt uniformes. Perquè no vos ho mirau amb En Joan Pons, qui és atlot de molt de gust i que convendria atreure a la redacció?». Finalment, la carta ens assabenta de la seva funció de mitjancer entre Lluís Martí, el grup d'Estelrich i els prohoms de La Lliga: «Digau a n'En Martí que vaig dir a n'En Duran i a n'En Puig que podien comptar amb ell, si convenia, per anar amb l'excursió catalana al nord d'Espanya. Me digueren que'n prenien nota i que ho escriuriem a n'En Cambó. Sembla que més que de mitings, es tractarà de conferències preparades. Digau-le-hi, i saludau-lo coralment de part meva». I encara afegeix: «Avant!».

A finals de novembre de 1916, Ferrà encara li comenta l'escomesa que ha fet Massanet a «La Vanguardia Balear», que li ha semblat «de pèssim gust», i li aconsella que si li ha de contestar des de «La Veu», ho faci «ben sobriament i amb tota serenitat, evitant començar amb polèmiques. No vos sembla?». Després li fa saber que per Nadal parlaran de «dar a la fulla artística forma definitiva, fent-la porta-veu de la "Lliga d'A. de l'Art"», li demana que li enviï nota de les dimensions que pot tenir per encarregar la capçalera i s'acomiada amb aquestes paraules: «Avant! A n'En Martí, que no'ns deixi partir sols!».⁷

A través d'aquestes cartes podem constatar la intervenció, en els més mínims detalls, de Ferrà en la posada en marxa d'aquesta revista, a la qual col·laboraran assíduament gent pròxima al grup de Pons i Guillem Forteza, i ell mateix.

Un any més tard i una vegada aclarides les idees dels diversos membres, aquest grup s'organitzarà al voltant d'un programa concret, en fundar el Centre Regionalista.

Però encara hi ha altres motius per creure que la intervenció de Ferrà a «La Veu de Mallorca» fou important: el seu paper com a ideòleg i director del grup, la juvenesa i la inexperiència dels altres i el fet que des de Barcelona els soluciona els problemes irresolubles des de Mallorca. És un testimoni de tot això la carta en la qual Joan Estelrich explica a Mn. Alcover⁸ que no han publicat les seves eixides per Eivissa i Menorca perquè «per indicacions d'En Ferrà vàrem suprimir les notes de viatge dels nostres amics; i tal

⁷ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona 30-XI-16.

⁸ Carta de Joan Estelrich a Mn. Alcover, Ciutat 15-IX-17. La carta es troba a l'arxiu de l'Obra del Diccionari. Agraesc a Francesc Moll la seva consulta i la de les altres cartes d'aquest arxiu.

volta per una exageració d'aquest criteri no s'ha donat compte de les vostres eixides [...]». Un altre cop, Ferrà dóna indicacions i directrius a la revista.⁹

Encara podem documentar aquesta influència en un full amb capçalera de la Secció de Ciències de l'IEC, sense data, enviat per Ferrà a J. Pons. El full, que es titula *La Veu de Mallorca*, conté algunes indicacions que ens fan veure que Ferrà, a vegades, no anava tant pels niguls com semblava:

«Qüestió econòmica. Convendria que fessim números d'una vegada. Un pressupost de gastos incluint un sou pel director efectiu o redactor en cap, i 25 o 50 pessetes mensuals per pagar articles serios de col·laboració (polítics i socials, no de literatura).

Al mateix temps un pressupost d'ingressos. I avisau-me la diferencia, que veuríem la manera de trobar diners a Barcelona.

Item més: El manifest del[s] Parlamentaris regionalistes, que és tot substància, l'hauríem de servir íntegre al públic mallorquí, en primera plana i en el pròxim número.¹⁰ Són coses així que hem de reproduir, i no retalls de *La Voz de Galicia*, *Sa Marjal*, etc.

Insistesc en que pels Jocs necessitam una subvenció, més que un premi, de l'Ajuntament. Parlaune amb *En Joan* [Estelrich].¹¹

L'opinió de Ferrà sobre el que s'havia de publicar referent al manifest dels parlamentaris ens pot explicar per què el 1920 Ferrà no participarà amb articles d'assaig a les revistes «Llevant», «L'Ignorància», «Ca Nostra», etc., que segueixen una línia menys «política» que la que ell exigeix.

A més d'aquestes intervencions pel que fa a l'organització i orientació de la revista, hem d'esmentar també els escrits ideològics que hi publica. En els dos anys i escaig que dura la revista, hi publica pocs escrits però significatius tant per al grup com per a la revista. Davant el dinamisme i l'allau ideològic, sobretot d'Estelrich, Ferrà sembla preferir estar a l'expectativa. Fins i tot podríem dir, d'alguna manera, que Estelrich interpreta les seves idees amb més claredat i tal volta més valentia que ell mateix.

Ferrà es deu considerar d'una generació anterior i deu pensar que ja ha fet prou a animar aquesta nova generació. Efectivament, aquests joves són, com ja hem dit, l'encesa

⁹ S'hauria de veure si aquesta indicació de Ferrà era genèrica o es referia específicament a les eixides de Mn. Alcover. De fet, ell parla en l'esmentada carta d'un complot contra ell al qual estaria adscrit la revista, cosa que Estelrich nega.

¹⁰ El manifest dels parlamentaris es publicà íntegrament, amb una introducció, al núm. 25 de «La Veu de Mallorca», de 21-VI-17.

¹¹ Miquel FERRÀ *Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)*, Barcelona 1997, pàg. 32.

del foc que segons ell covava des de 1911 i, per tant, ha de rebre amb satisfacció aquest moviment, com també la llibertat i l'energia amb què parla Estelrich, el qual ha viscut la seva joventut fora de Mallorca i no està lligat, com ell, per qüestions familiars i ancestrals a la societat a la qual s'adreça i que, amb la seva crítica, vol treure de l'ensopiment i del caciquisme.

Aquestes circumstàncies l'animen —creim— a ser més valent en les seves manifestacions. Estelrich des de Mallorca i Nicolau d'Olwer des de Catalunya contribueixen també a la seva obertura ideològica. Tanmateix, no hem d'arribar a la conclusió que Ferrà és més a la dreta que Estelrich. Malgrat que Estelrich té més capacitat per enfrontar-se al caciquisme, probable herència del seu pas per «La Vanguardia Balear», les seves idees originals a Menorca eren força més dretanes que les d'un Ferrà que ja ha començat a sentir la influència positiva de Barcelona. En aquest aspecte cal subratllar la coincidència, i a vegades submissió, d'Estelrich amb les idees i les accions de Mn. Alcover. Participa a «La Aurora», es justifica davant seu per haver admès col·laboracions de Gabriel Alomar a «La Veu de Mallorca» i li explica la falsedat de les seves suposicions que a la revista hi havia un complot contra ell.¹²

Ferrà, nogensmenys, aprecia el saber fer polític d'Estelrich, com li diu per carta: «Sou un vertader Romanones, i, al vostre costat, tenc jo el candor d'un jove maurista. All right!».¹³

No hem d'oblidar tampoc que Ferrà viu a Barcelona i per tant, llevat dels períodes de vacances, no manté un contacte directe amb la societat mallorquina, necessari aleshores per intervenir-hi ja que Mallorca havia deixat de ser una societat estàtica per convertir-se en una de més dinàmica i canviant. La distància, però, no li impedirà publicar els seus articles a «La Almudaina», els quals molt sovint tracten qüestions alienes a Mallorca, com per exemple la guerra europea.

Malgrat tot, Ferrà continua aconsellant Estelrich i, a més, li parla d'assumptes

¹² Ho demostra la seva carta a Mn. Alcover del 15-IX-17.

¹³ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona 22-II-17.

polítics com les relacions entre Catalunya i Mallorca. En una carta de 16 de gener de 1917 li dóna des de Barcelona l'enhorabona pel segon número de «La Veu de Mallorca» i li demana que li enviï el primer. En una altra de 24 de gener, també de Barcelona estant, li envia els apunts de la seva conferència sobre la reforma de la ciutat i li comunica que, per excés de feines, no pot redactar la nota sobre Joan Alcover que li deu haver demanat —li suggereix que l'encarregui a Miquel Forteza. Després li comenta: «Si veniu ens veurem. Es precis que aquesta gent d'aquí no desampari els qui treballen tant per Catalunya com per Mallorca».

El 22 de febrer de 1917 li envia material per si el vol reproduir, suplicant-li que «no hi fassiu cap modificació de cap mot sense consultar-me-la. Devegades m'interessa un matx gramatical i fins ortogràfic».¹⁴ Com podem comprovar, té més intervenció en la revista que la dels seus articles signats.

Fa també d'intermediari entre Estelrich i Riber, que ha d'enviar uns versos que no arriben.¹⁵ A la carta, després d'explicar-li que tractant-se de Riber és mal de dir quan enviarà els versos i assegurar-li que insistirà, li diu: «Escoltau. Heu vist la conferència den Puig damunt La Veu, sobre la obra de la Mancomunitat? Trob que seria oportuníssim un extracte per la vostra Veu i fins publicar íntegra la primera part, qui té un valor doctrinal i diu coses que mai es divulgaràn prou entre nosaltres». En una altra carta, li recomana que pari esment «a tot lo que's publiqui aquí den Bofill, En Cambó i En Carner (són seus els millors fondos polítics de La Veu). Es a on trobareu més matèria reproduïble».¹⁶

Ferrà té cura de la tipografia de la revista i a la mateixa carta anterior diu a Estelrich: «Vos enviï un n^o de La Nau, setmanari de Mataró qui és un model de sobrietat tipogràfica i de confecció acurada. La Veu de Mallorca millora tipogràficament pero no pareu, si'm voleu creure fins haver assolit l'uniformitat dels tipos». Després li comenta que «la secció bibliogràfica hauria d'anar darrera i en còs més petit qu'els articles» i li indica

¹⁴ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona, 22-II-1917.

¹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona, 9-III-1917.

¹⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona, 7-VI-17.

gràficament com hauria d'anar la secció de poesia.

Estelrich també li consulta altres assumptes i li demana ajuda. En una carta de 13 de juny de 1917¹⁷ li explica, per exemple, el projecte d'una biblioteca popular que volen crear amb la col·laboració de l'Ajuntament de Palma i la Mancomunitat de Catalunya, del qual ha parlat amb Eugeni d'Ors. Estelrich exposa que si es dugués a terme seria un gran motiu d'acostament entre Mallorca i Catalunya i, després d'informar Ferrà que escriurà un article a «La Veu de Mallorca» sobre la biblioteca, li demana que n'escrigui un a «La Almudaina» per moure l'opinió sobre les condicions de la dita biblioteca i que parli del projecte a Prat de la Riba. Uns mesos més tard mor el president de la Mancomunitat i no sabem com acaba el projecte.

Les relacions entre aquesta gent de què hem parlat i les seves afinitats o divergències ideològiques són encara pràcticament desconegudes. A falta d'un estudi per poder-ne parlar amb més coneixement de causa, podem afirmar que alguns dels escrits de Miquel Ferrà a «La Veu de Mallorca» tingueren una forta repercussió en aquest grup.

3.1.1.1 Definició de l'Escola Mallorquina: catalanisme mallorquí

El primer d'aquests articles és *Catalanisme mallorquí*, publicat en dues parts.¹⁸ A la primera, Ferrà comença per titllar de falsa l'afirmació que els catalanistes mallorquins visquin barallats amb el poble de Mallorca, el qual —argumenta— no s'ha de confondre amb una certa «classe» de la societat palmesana, que el mateix Miguel de Unamuno menysprea.¹⁹ Malgrat això, admet que «existeixen a Mallorca una vida i un esperit ben nostres, fills ben llegítims de la terra, qui no s'arriben a fondre amb el nostro catalanisme». Ferrà nega que aquest rebuig del catalanisme provingui de «la oposició irreductible [...]

¹⁷ Aquesta carta es troba a l'arxiu de Joan Estelrich.

¹⁸ «La Veu de Mallorca», núm. 18, 3-V-17 i núm. 19, 7-V-17.

¹⁹ Com a representants d'aquesta classe esmenta el datista Joan Massanet i Verd i Jordi Aguiló «Cetre». Segons Isabel Peñarrubia, el primer era terratinent i vocal del Crèdit Balear i de la Junta de Govern de La Isleña, comissari regi del Consejo Provincial de Fomento de Baleares, i president de la Diputació, i el segon era terratinent, accionista i vicepresident de La Isleña, gerent de la companyia d'electricitat La Palma i vice-president de la Federació Agrícola Balear. Tant un com l'altre no podien ser qualificats de nous-rius ja que provenien de famílies terratinents. Vegeu Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 124.

entre el caràcter mallorquí i el català», perquè —exposa— els dos esperits han conviscut agermanats en molts mallorquins com M. Aguiló, J. Alcover, i ell mateix, i aquests no tenen perquè considerar-se menys mallorquins que don Joan Massanet o don Jordi Cetre o els senyors que a les tertúlies del *Círculo* diuen la meitat de paraules en castellà. Posa com a exemple d'aquesta irreductibilitat la festa de la Diada de la Llengua a Inca i en situa l'origen, «apart d'una certa pruitja en la nostra gent, feliç i no agullonada per cap forta necessitat espiritual o material», en «la raresa d'aquells contactes, i en que fins aquí no ens hem explicat prou clars amb els mallorquins sobre allò que els interessa a tots ells dels nostre programa». També exposa que certes tares del caràcter català repugnen la manera íntima de ser dels mallorquins però això no li sembla malament a ell ni —diu— a cap catalanista; més aviat es queixa que aquest rebuig no vagi acompanyat del que es podria produir contra els defectes dels mateixos mallorquins.

En un afany pedagògic, intenta explicar els objectius del seu catalanisme, que no són estimar els defectes i les tares catalanes sinó conservar les virtuts mallorquines que siguin dignes de ser preservades. El programa de catalanistes mallorquins i catalans és —continua— rentar els vicis socials i «establir la suma i l'aliança de les virtuts d'uns i altres». Per tant, conclou, res «de supeditacions ni de canvis d'amo; això són mots d'un altre diccionari polític, gens català per cert. He dit la paraula aliança: havem de ser aliats —petits o grans— de Catalunya; mai hem pensat a reduir-nos a satèlits. Això ho temen no més aquells qui no's conceben sense el jou d'una servitut espiritual, perquè sempre l'han portat».

En la segona part de l'article, Ferrà elogia en primer lloc l'actitud resolta de l'amic Joan Estelrich, que recomana «als ironistes dilettants i *gardenias del ocio puro* del nostre jovent regionalista», i explica que amb l'article no pretén res més que transmetre el propi pensament de sempre, en l'expressió del qual a vegades ha utilitzat un to que no considera el més adequat. En concret, vol precisar el sentit de la seva actuació catalanista, sense usar el mot *nacionalista* en sentit ampli per evitar —justifica— que el públic simplista cregui que estan afiliats a «alguna comunitat política concreta de les que amb aquell nom es

denominen dins Catalunya».

Ferrà manifesta compartir de cor l'ideal patriòtic d'aquestes formacions però creu que Mallorca no hi ha d'ingressar ni realment ni aparentment, ja que «el nostre únic partit ha d'esser per ara el partit de Catalunya, —no tal o qual partit català», sense perjudici de col·laborar amb «elements polítics que lluiten pel triomf de la comuna espiritualitat» i amb els que la defensin de qualsevol part. Aquests elements es concreten en la Lliga Regionalista, a la qual dedica grans lloances, tot afirmant que la vota quan és a Barcelona mentre no vingui —hi afegeix— una cosa encara millor.

Per altra part, argumenta que La Lliga influeix tot el qui se li acosta perquè ha sabut estendre a tots els ordres la seva acció fecunda. Després d'enumerar els organismes que La Lliga ha creat, recorda que ha creat també una escola en la qual militen, juntament amb polítics, industrials moderns, homes d'estudi seriosos, poetes com Carner i escriptors com Eugeni d'Ors, «qui ha renovat tota una ideologia». Matisa, però, que «aquesta escola, a la qual deu molt la formació espiritual de tots nosaltres i que jo estim sincerament i tenc en gran part per meva, no és emperò "la nostra". Si bé circumscrit fins aquí dins l'esfera literària, ha florit a Mallorca quelcom que'n podríem dir també una escola. No m'interessen ara la seva importància, extensió i valor intrínsec; m'interessa solament l'esperit del qual ha vengut a esser reveladora: esperit germà, però "diferent" —no dic millor ni pitjor,— del de tota altra escola catalana; com jo crec que seria també diferent, i deuria esser-ho, el de una escola artística, jurídica o política que demà nasqués dins la nostra illa».

Després d'explicar que ja ho insinuava el seu amic Maspons i Anglasell a la conferència que va fer a l'Ajuntament, manifesta que no cal accentuar cap diferència i s'ha d'anar a la unitat, a la qual les coses tendeixen naturalment, però que cal ser fidels al propi esperit. Propugna que es duguin de Catalunya, i de per tot, els elements nous que enriqueixin l'espiritualitat mallorquina i principalment les actualitats exemplars i estimulants de Catalunya però «contemplant-ho tot amb els nostres ulls, pensant-ho amb el nostre cap, judicant-ho amb el nostre seny, expressant-ho amb els nostres mots, adaptant-ho al nostre

càs i donant-ne a la nostra gent la visió amplia, sense minúcies anecdòtiques», ja que «acceptar sense passar-ho prèviament pel cedaç de la nostra sensibilitat peculiar, el lèxic, i les idèes, i els tòpics polítics, ètics i literaris, i els cultes de capelleta —no als déus del patri Parthenon,— d’una escola catalana qualsevol a més de no esser el millor camí per aclimatar-ho entre nosaltres, podria tenir un doble defecte negatiu: desinteressar de la nostra propaganda la gent mallorquina, qui pendria tot això per cosa exòtica, i aportar un simple eco de Barcelona a n’aquella obra de construcció espiritual pan-catalana a la qual devem aportar la idea i la veu del nostre poble».

Ferrà conclou que «aquest es el sentit del nostre catalanisme, reflectit més o menys exactament en aquestes planes però en el qual combregam tots nosaltres; catalanisme qui no té respecte de cap partit, escola ni capelleta de l’altre banda de la mar cap sentit de dependència; sinó que és, com sempre es estat i serà, una lliure i fraternal col·laboració de l’ànima mallorquina amb l’ànima de Catalunya».

Podem considerar, segurament, aquest article com el primer manifest del que després s’anomenarà *Escola Mallorquina*, no només en un sentit literari sinó com a definició de la manera mallorquina de l’art, la política, la llengua, etc. Hi destaquen els plantejaments de no-provincianització ni imitació de Catalunya i de la importància de mantenir la pròpia identitat, sense oblidar la necessària unitat, per així poder participar en l’enriquiment de Catalunya des de la mallorquinitat.

Ferrà tindrà ocasió de definir aquesta mallorquinitat, i la seva relació amb Catalunya i Espanya, en un article que escriu perquè el periòdic «El Heraldo» de Madrid l’ha inclòs en una llista negra de separatistes. El fet evidencia el ressò que van adquirint, àdhuc fora de Mallorca, els articles i les manifestacions de Ferrà. Respon a la provocació des de les pàgines de «La Veu de Mallorca», proclamant el seu nacionalisme, el seu catalanisme i el seu amor a Mallorca, i explicant la seva visió del nacionalisme a Mallorca: «Aquí hi ha un nucli de *nacionalistes* —i tota l’*élite* intel·lectual— solidarisats enterament amb Catalunya. Hi ha a l’entorn d’aquest nucli un còrcol, qui es va eixemplant, de gent que hi simpatisa més o menys decididament. Hi ha la multitud indiferenta per indiferència a

tot ideal. Hi ha els hostils per hostilitat a tot ideal, i els hostils per temor a l'absorció catalana; però aquests, en nom de Mallorca, cap d'ells per espanyolisme».

Ferrà explica en què consisteix aquest nacionalisme mallorquí, que no tothom confessa tan obertament: «Siguem francs: això, uns ho senten i no ho pensen; altres ho pensen i no ho diuen; jo ho sent i ho pens i ho dic ara per tots: LA PATRIA DE TOT MALLORQUÍ ÉS MALLORCA. I fins nosaltres els catalanistes insulars, NO CERCAM ALTRA COSA DINS CATALUNYA MÉS QUE LA PROLONGACIÓ DE LES RELS DE L'ÀNIMA MALLORQUINA. L'amor a l'illa, ben o mal entés està en el cor de la nostra gent, per damunt tot altre afecte patriòtic. Aquest és el fet que ningú desmentirà i del qual no tenim de ruboritzar-nos, perquè al cor no se li imposen lleis des de Madrid».

I per no deixar res per dir, explica també la relació dels mallorquins amb Espanya: «Y Espanya, a quin lloc queda? Diguem-ho també: A Espanya, ningú l'odia entre nosaltres; no més sentir parlar d'això fa riure. Però el poble mallorquí, en general, la coneix no més a través de l'administració, els toros i la mala retòrica dels llibres escolars. Si l'amor neix de la coneixença, com diu Leonardo de Vinci, poc pot estimar-la. N'estima, o es pensa estimar, una ombra. Això és tot». I acaba dient: «Quedam nosaltres, els qui, conscientment, volem descastellanitzar Mallorca, i som els únics qui estimam de cor Espanya, per lo mateix que som uns idealistes amics de tots els pobles per lo que porta cadascun d'elevat i noble en la seva ànima nacional, i proclamant la solidaritat humana de tots ells».²⁰

3.1.1.2 Acostament al grup de la revista «Mallorca»

El 8 de novembre de 1917 apareix la revista «Mallorca», dirigida, segons Isabel Peñarrubia, per Emili Darder i amb «un consell de redacció format per joves professionals i intel·lectuals: A. Pujol, P. Garau, J. Quiñones, S. Pi i Suñer, G. Roca Waring. Entre ells hi havia regionalistes, republicans, liberals, etc. però allò que tots tenien en comú era

²⁰ Resposta a «l'Heraldo», «La Veu de Mallorca», núm. 4, 26-I-18, pàg. 1. Francesc Maspons i Anglèsell es va interessar per aquests articles i va demanar a Ferrà que els hi enviàs, segons que es desprèn de la carta d'aquest a Joan Estelrich, de 15 de juny de 1917, en la qual li demana que li trameti els números de «La Veu de Mallorca» en què apareixen.

un tarannà liberal i obert a les noves tendències internacionals, quant a la ciència i a la cultura, i un desig d'arrelar-les a Mallorca, per fer-la progressar a tots els nivells: polític, social, cultural i econòmic». Peñarrubia també explica que practicaven un cert eclecticisme, estaven en contra del balearisme, el catalanisme i el madrilenyisme i «el problema mallorquí era, prioritàriament, el de cercar una personalitat illenca de Mallorca, i el de la manca de cultura, que s'havia de suplir espigolant la millor part de totes les cultures per bastir la pròpia».²¹

A *Labor de tots*,²² un article que publica en aquesta revista el juny de 1918, ja hi descobrim una manifestació de les idees més obertes de Ferrà, de les quals hem parlat més amunt: «Crec que l'ideal ha de ser sempre una cosa viva, i en conseqüència fluida i en devenir continu. Crec que a l'hora present tot està en crisi, i que el moment no és per dogmatisar. En canvi no pot ser més oportú per meditar i per estudiar, lliures de tota preocupació i de tot prejudici, el camí per on som venguts aquí on som i les direccions per on convé seguir».

Després assenyala que han sorgit dos grups joves que han pres Mallorca per lema i que estimen l'illa amb igual intensitat. Fins el moment —continua—, l'únic element informat per un ideal digne era el catalanista però «avui, allò que hi ha de castellà o de castellanisat, dins l'ànima mallorquina, ha trobat una expressió intel·lectual decorosa i que ha de mereixer tots els nostres respectes, i fins totes les nostres simpaties, com a manifestació d'un element viu i noble de l'esperit insular —tenga el valor que tenga—».

Ferrà, de tota manera, creu que en té poc al costat de l'element català, el semita, l'italià, el moresc i l'hel·lènic, i proposa que, sense que ningú abandoni el seu propi punt de vista, s'estableixi la solidaritat entre tots els amics de l'esperit dins Mallorca i, amb la col·laboració de tots, s'elabori el nou ideal mallorquí. I acaba dient: «Tenc la seguretat de que ens entendrem. Ne són garantia aquestes paraules meves, absolutament sentides, i la

²¹ Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 250-251.

²² «Mallorca», núm. 17, 6-VI-1918.

mateixa condescendència d'aquesta Revista en recullir en les seves planes, les notes més vives del noucentisme català».

L'article és contestat per una nota de la redacció que alaba l'esperit obert d'Alanís i manifestant que no seria fàcil formar un grup de gent que sentís aquest amor desinteressat per la veritat, ja que Mallorca està plena de gent que ja ha trobat la fórmula definitiva i inalterable de la civilització.²³ Finalment, rebut a Ferrà dient que li costaria feina provar que l'esperit italià i hellènic han tingut més influència que el castellà a l'illa.

Ferrà accepta el repte llançat per la revista i hi respon amb l'article *Parlem-ne un poc més*,²⁴ tot un tractat de nacionalisme i del que representa per a Mallorca, en el qual condensa les seves idees de sempre, malgrat que es pot detectar un cert avanç en detalls de la concepció del terme.

En primer lloc, Ferrà afirma que una nació és una cultura i la llengua la seva expressió més característica, i recorda que «el progrés humà es realitza mitjançant l'absorció d'unes cultures per les altres». La resistència a aquesta absorció, que es diu «nacionalisme», és —argumenta— biològica i és convenient que existeixi, en primer lloc, perquè la cultura triomfant serà la més forta, i en segon lloc, perquè converteix en un procés lent i evolutiu el que d'una altra manera seria accelerada descomposició. En aquesta descomposició s'hi perd —diu— el millor de l'ànima nacional, constituït de nobles valors humans, i condueix a deplorables «xorquies».

Arribat a aquest punt, Ferrà es permet recomanar a Unamuno que es fixi en el cas de València, que pel seu hibridisme —exposa— ha quedat reduïda a la misèria de Benlliure, Blasco Ibáñez i les *fallas*.

Pel que fa al catalanisme, afirma que representa la resistència dels pobles catalans, per la sang i per la llengua —hi afegeix—, a ser absorbits per la cultura castellana. A continuació explica el seu catalanisme i manifesta, d'alguna manera, les seves discrepàncies amb els amics de «La Veu de Mallorca» sobre catalanisme i mallorquinisme: «En aquest

²³ Recordem que Ferrà ja havia dit això mateix 5 anys abans, quan feia referència al Dr. Zero.

²⁴ «La Veu de Mallorca», núm. 26, 29-VI-18.

sentit, som jo catalanista, com ho son, —per més que la discreció els faci preferir altres termes a n'aquest mal comprès sovint a dins ca-nostre,— tots els meus companys de LA VEU DE MALLORCA, amb els quals la meua identificació és, en el fons, absoluta».

El seu ideal —exposa tot seguit— és descastellanitzar Mallorca, aturar el procés de castellanització començant per restaurar la llengua i creant una política al servei d'aquest ideal. I apunta un altre postulat que mai no li havíem vist expressar amb aquesta contundència: «tota cultura no servida per una política està amenaçada de mort». Les influències de Nicolau i d'Estelrich són paleses.

Seguidament explica en què ha de consistir la descastellanització. En primer lloc, es tracta de netejar Mallorca d'adherències forasteres, treure-li la màscara que la desfigura i fa que tingui una ànima de màscara com la dels qui fan discursos en castellà dins l'Ajuntament o homenatges a Ramon Llull en aquesta llengua. Això no significa, però, —continua Ferrà— expulsar de l'ànima mallorquina «el pòsit subtil que hi haja pogut deixar una convivença de sigles amb Castella», del qual posa com a exemples els corredors escurialescs del monestir de Lluc, la cúpula del convent de les Tereses o les poesies en castellà de Costa i Alcover.

Ferrà no tindria —manifesta tot seguit— cap inconvenient a oposar un mallorquinisme al catalanisme que no vol saber res de Castella, malgrat que aquest tingui raó de ser a causa de les agressions militars que ha sofert Catalunya i que no ha sofert Mallorca. Per altra part, el fet que Mallorca estigui exempta —explica— tant de la radical incomprensió de la raça castellana com del menyspreu barceloní cap a Castella, li permet no renegar del que li ha llegat Castella, si és —postilla— que li ha llegat alguna cosa, ni de les influències que vinguin d'allà o de qualsevol altra banda del món. Ferrà hi posa, però, una condició: que les controli amb esperit mallorquí abans d'acceptar-les, que enlloc de deixar-se absorbir, assimili. I torna a recórrer a l'exemple de Costa i Alcover, als quals —diu— escriure en castellà no els ha desnaturalitzat gens.

Per a tot això —assenyala— cal tenir les coses clares i ser «profundament fidels a la nostra rel catalana». Ferrà exhorta a no confondre l'empelt amb la soca i afegeix que

«volem una cultura nostra i una política nostra, la llengua oficial de les quals no pot ser mai la castellana». Indica tot seguit quina creu que és la situació a Mallorca i la contundència de l'actitud que s'ha d'adoptar: «Avui aquesta llengua ocupa dins ca nostra posicions que no li pertanyen. Cal prendre-les-hi, com se prenen totes les posicions: a la baioneta». I matisa: «Res d'odis, però res tampoc de contemporisacions excessives, indici de covardia, o, més sovint, de feblesa de sentiments i de inseguretat en les pròpies conviccions».

Ferrà manifesta tot el respecte pel grup d'esperits joves, d'ideal selecte i civil que «sentin» el castellà i la moderna cultura castellana però diu que s'enganen a ells mateixos dient-se cosmopolites perquè cosmopolites només ho són —afirma— l'esperanto, la maçoneria i el vegetarianisme, que per a ell són, en el fons, el mateix. I per deixar els punts ben clars, torna a matisar: «Quant hi ha un fons comú de generositat espiritual, les divergències no exclouen, al contrari, el respecte i la simpatia. Déu me guardi però, de convidar ningú a la mutilació del propi ideal, per arribar a una fingida intel·ligència».

I acaba expressant quins són els seus desitjos més profunds:

«Lo que jo voldria és un simple acostament. Una col·laboració de tots cercant els punts de coincidència; una intel·ligència contra els enemics comuns, —l'eunuquisme intel·lectual, l'analfabetisme polític, el materialisme en tots els seus aspectes, la vulgocràcia, la barbàrie artística municipal, etc.;— un intercanvi de impressions i de idèes, en què s'imposaran les més fortes i del qual pot néixer, amb el temps, la unió completa i la solidaritat definitiva.

No en va som tots mallorquins estimam de Mallorca l'esperit, més que les metles.

Convé, davant tot el món, inclús davant Catalunya, afirmar un sol pensament mallorquí, prou generós perquè tots poguem combregar-hi.

No puc inventar jo ara una fórmula. Cerquem-la. I, a l'entretant, posem en comú tots els nostres dalers d'ascensió espiritual i els nostros esforços contra els bàrbars».

Algú que s'amaga sota el pseudònim d'*El Sen Tòfol de Sa Rota*²⁵ replica a l'article amb un altre titulat *Lletra a N'Alanís*, en el qual li retreu que el desconcert que li produí l'article d'Alanís a les planes de «Mallorca» s'ha dissolt amb les darreres manifestacions i no hi ha res pitjor que una posició de dubte, una vegada iniciat el camí. Accepta després un plantejament transigent però no l'eclecticisme polític, que considera impossible, ni que

²⁵ «La Veu de Mallorca», núm. 30, 27-VII-18, pàg. 3. Segons investigacions d'Isabel Graña, aquest pseudònim correspon a Bartomeu Forteza. Li agraïm aquesta informació.

una política que pretén —exposa— retornar el propi origen a l'esperit mallorquí accepti el concubinat amb la castellanització.

La revista «Mallorca» desapareix a finals del mateix mes de juny en què Ferrà els convida a la col·laboració. Alguns membres ingressen al partit liberal.²⁶

Amb aquests articles a «La Veu de Mallorca» i «Mallorca» que hem comentat, Ferrà intenta un acostament entre tots els elements mallorquins nacionalistes, el qual es produirà, en anys posteriors, quan es constitueixi l'Associació per la Cultura de Mallorca, l'esperit de la qual impregna aquest darrer article de Ferrà.

3.1.1.3 Altres articles a «La Veu de Mallorca» (1917)

L'any 1917, Ferrà publica a «La Veu de Mallorca» l'article *Homenatge a Maximo Gómez*²⁷ com a resposta a alguns articles publicats a l'«ABC», i reproduïts a «La Última Hora», que denigren el cabdill dominicà. Ferrà denuncia tots els odis, defensa Gómez i el poeta cubà José Martí i acaba l'article amb un «Visca Cuba!».

La reproducció de l'article de l'«ABC» per part de «La Última Hora» és una mostra de la línia antiregionalista del periòdic, la qual ens pot explicar que, juntament amb el «Correo de Mallorca», siguin els únics diaris ciutadans d'àmplia difusió en què Ferrà no participa ja fa alguns anys.

El mes de maig, Ferrà rebutja a *Confusionerisme castellà*²⁸ un article d'Azorín a l'«ABC» que critica *El nacionalisme català* d'Antoni Rovira i Virgili. A Azorín, els nacionalistes no el convencen encara que les seves tesis siguin liberals, humanes i progressives, i propugna, com a contraposició, esborrar les fronteres i eixamplar la societat humana formant una sola família.

Ferrà hi respon que tant a Azorín com a Unamuno Déu no els ha donat el do d'entendre les coses clares en aquests problemes, i reclama que l'autor de l'article li

²⁶ Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 250.

²⁷ «La Veu de Mallorca», núm. 42, 20-X-17.

²⁸ «La Veu de Mallorca», núm. 19, 10-V-17, pàg. 7.

expliqui el sentit exacte dels tòpics que utilitza, com el de «borrar fronteres» perquè «si això vol dir la renúncia de cada *individu* d'aquesta família universal a l'existència personal que Déu li ha dat, una de dues: o hi hem de renúnciar tots, i els castellans els primers, i llavors farem un congrés esperantista per acordar qué hem d'esser; o hi han de renúnciar els uns en benefici dels altres, i en aquest cas, QUE HI RENUNCIIN ELLS, que tenen aquesta idea... Això es clar, i tot lo demás son confusionarismes».

En un altre article, *Brindis*,²⁹ Ferrà descriu els dies d'intensa vibració espiritual que ha viscut Barcelona per l'homenatge als parlamentaris a Poblet, les noces de plata de l'Orfeó Català i la visita dels bascs a la ciutat. Seguidament transcriu les paraules pronunciades per Jaume Bofill —que descriu com «un dels més perfectes escriptors i dels més assenyats polítics de la jova Catalunya» —, en el seu brindis al banquet que la Lliga va oferir als bascs al Tibidabo, i acaba amb aquests paràgrafs:

«Convidam els lectors mallorquins a una comparació entre la virilitat d'ideal d'aquestes paraules i la buida retòrica miserable dels polítics espanyols.

Nosaltres, abominadors de les repugnants decrepituds espirituals qui ens envolten, joves de còs i d'esperit, acullim amb una joia esperançada les manifestacions de solidaritat basco-catalana, que no són veus de quatre poetes sota la lluna, sinó de gent de punys, forts amb la força del dret, de l'ideal i dels milions!

Amb ells anam nosaltres en esperit, esperant l'hora de fer-ho amb les cames».

Ferrà publica a «La Veu de Mallorca» una crítica al llibre *Nostre Senyora de la Mercè*³⁰ del P. Miquel d'Esplugues, publicada anteriorment a «La Revista».³¹ També havia comentat aquest llibre, que versava sobre nacionalisme i religió, a «La Almudaina» en una sèrie d'articles titulada precisament *Nacionalismo religioso*. L'any 1917 també apareix a «La Veu de Mallorca» la seva conferència *La reforma de la ciutat. El problema estètic*³² i un extracte d'*Endavant i mai endarrera*, una altra conferència que comentarem més endavant.³³

²⁹ «La Veu de Mallorca», núm. 23, 7-VI-17, pàg. 3.

³⁰ *Nostre Senyora de la Mercè*, «La Veu de Mallorca», núm. 26, 28-VI-17, pàg. 6, i núm. 31, 11-VIII-17, pàg. 4.

³¹ «La Revista», núm. 42, 16-VI-17, pàg. 232-233.

³² Aparegué en dues entregues: al núm. 6, de 8-II-17, pàg. 4, i al núm. 7, de 15-II-17, pàg. 4-6.

³³ «La Veu de Mallorca», núm. 6, 8-II-17, pàg. 6.

A aquests articles i conferències, encara hi hauríem d'afegir els que patiren la censura militar implantada pel govern del juliol a l'octubre de 1917. En efecte, l'article *A la gent d'ordre*, un article sense firma de «La Veu de Mallorca»³⁴ informa que «al cap d'algun temps d'haverse acabat les revoltes d'Agost, la censura ens impedí de publicar un article de n'Alanís, en que el nostre col·laborador ens revelava la veritable impressió que aquells successos havien produït a Barcelona, impressió no reflectida fidelment en cap dels nostres grisos diaris». Després d'alguns aclariments més, la revista reproduïx un article de «La Veu de Catalunya» que en parla.

Entre els papers de Joan Estelrich figura aquest article d'Alanís, titulat *De Barcelona. La revolució artificial*. A l'article, íntegrament censurat per la Capitania General de les Balears, relata que en tornar de vacances ha parlat amb tota classe de gent, menys datistes perquè no en coneix, i tothom és del parer que hi ha hagut una revolució artificial que ha beneficiat al govern espanyol i ha perjudicat l'Assemblea de Parlamentaris, embrutant «de fum i de sang el record d'una diada apoteòsica de la serenitat ciutadana». Ferrà diu també que un dia, quan sigui possible —referint-se a la censura—, parlarà d'aquella *revolució* i que en podrà dir coses molt noves. De moment —explica— es conforma que tothom sàpiga que ha estat enganat. Desgraciadament, la censura impedeix que ni d'això es puguin adonar.

No és, però, l'únic article seu que no es publica. En una carta li parla a Joan Pons³⁵ d'un «article meu sobre els militars», recomanant-li que si el publiquen, hi afegixin «dues ratlles de comentari de la crisi actual. Podeu posar: "Fa una setmana que escriguérem les ratlles precedents. Des d'aleshores han ocorregut importants esdeveniments, etc."» Com que l'article no apareix a la revista, pensam que és censurat o Joan Pons decideix no publicar-lo. Això no obstant, cal tenir en compte que, a part d'altres possibles articles censurats, tal vegada alguns dels seus escrits que es publiquen no van firmats.

³⁴ Núm. 44, 3-XI-17.

³⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Pons. Barcelona, 30-X-17 dins Miquel FERRÀ *Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)*, Barcelona 1997, pàg. 32-33.

3.1.2 CONCLUSIÓ

En aquests moments Ferrà assaja un altre tipus d'independència, plantejada respecte del catalanisme. També és més possibilista i, en lloc de campanyes catalanistes intransigents com la del «Sóller», intenta integrar tots els qui es vulguin apuntar a un mallorquinisme no localista. Cal incidir en la realitat i si el moviment no s'amplia es quedaran tancats dins la torre d'ivori de la seva puresa i el seu idealisme. Per això i amb el vent a favor de la radicalització del catalanisme, la seva demanda d'autonomia i l'ambient internacional favorable a Catalunya, s'anima a tocar amb els peus a terra.

Per altra part, hem de subratllar el seu protagonisme, un poc a l'ombra, a «La Veu de Mallorca» i com anima els redactors de la revista a fer-la més política que literària i a evitar, en tot cas, que sigui clerical. I no només ho aconsella sinó que ell mateix ho posa en pràctica, fins al punt que algun dels seus articles són censurats.

3.2 ACTIVITAT QUOTIDIANA I CULTURAL (1917-1918)

Entre 1917 i 1918, Mallorca viu una efervescència nacionalista important, en la qual participa Miquel Ferrà. A part de la fundació de «La Veu de Mallorca» i el Centre Regionalista, dels quals ja hem parlat, se succeeixen diversos actes que cal ressenyar, com la Diada per la Llengua que es fa a Inca, on Ferrà pronuncia un discurs, i uns Jocs Florals organitzats per l'entitat pancatalanista Nostra Parla, en els quals també col·labora. El 1917 també mor Enric Prat de la Riba i s'organitza, per altra part, una vaga general, de la qual parla amb els seus amics.

Ferrà no deixa de fer excursions i, a més, publica el seu primer llibre de poemes, seguit els anys següents per alguns més que també comentarem.

3.2.1 LA DIADA PER LA LLENGUA A INCA. *ENDAVANT I MAI ENDARRERA*, EL DISCURS DE FERRÀ

L'any 1917 és cabdal per al regionalisme mallorquí i s'estrena amb bones perspectives: el primer número de «La Veu de Mallorca» es publica el 4 de gener i el dia de Cap d'Any se celebra la Diada de la Llengua al Teatre Nou d'Inca, amb l'assistència d'unes 1300 persones. Entre d'altres personatges destacats, hi prenen part Joan Alcover, Joan Estelrich, Bartomeu Ferrà pare i fill, I. Forteza Rei, Antoni Maria Alcover i Miquel Forteza.

Miquel Ferrà, a més de col·laborar en l'organització de l'acte,¹ hi pronuncia un discurs d'exaltació de la llengua titulat *Endavant i mai endarrera*, que resumeix el seu plantejament que en aquesta qüestió l'única manera de no anar endarrera és anar endavant.

Aprofitant al màxim l'estada a Mallorca per les vacances de Nadal, encara tractarà en una conferència de *La reforma de la ciutat. El problema estètic* de la qual ja hem parlat a l'apartat 2.4.3.²

¹ Així es desprèn de dues cartes que li envia Miquel Duran el 26 i el 28-XII-16 i que, curiosament, estan a l'arxiu de Joan Estelrich. L'informa de com van les coses i li demana que anunciï l'acte a «La Almudaina».

² Tant el discurs com la conferència són resumits a «La Veu de Mallorca» (*La Reforma de la ciutat. El problema estètic*, I i II, núm. 6, 8-II-17, pàg. 4-6, i núm. 7, 15-II-17, pàg. 4-6, i el discurs d'Inca, *Envant i mai enrera*, núm. 6, 8-II-17, pàg. 6.) i a

Precisament «La Veu d’Inca», la revista de Miquel Duran en aquells moments, rep la crítica de Ferrà, que comenta a Maria Antònia que ha enviat a «La Revista» la poesia que havia dedicat a Catalina, la seva germana, perquè «petites joies així mereixen un altre estoig que La Veu d’Inca. Pobre Duran, i com l’hi malmeten aquests frares col·laboradors!». ³ Aquesta actitud explica segurament la seva no-col·laboració a la revista de Duran des que, el gener de 1915, canvia el nom i probablement la línia. Caldria un estudi seriós d’aquests setmanaris per analitzar el canvi que s’hi produeix.

Poc després de les vacances de Nadal i ja a Barcelona, rep la nova de la mort d’Estanislau Aguiló i en publica una nota necrològica a «La Almudaina» de dia 13 de gener, reproduïda després al BSAL. ⁴

En aquests moments col·labora a molts de periòdics i revistes: «La Il·lustració Catalana», «Sóller», «Ofrena», «Correo de Mallorca», el BSAL, «La Revista», «La Veu d’Inca» —en alguna d’aquestes publicacions hi participa només amb algun article o poema—, «La Almudaina» i «La Veu de Mallorca» —en les quals col·labora més assíduament.

3.2.2 JOCS FLORALS DE NOSTRA PARLA (1917)

L’any 1916 s’havia fundat, als Països Catalans, l’entitat Nostra Parla per impulsar la unitat de la llengua catalana. ⁵ Malgrat que Ferrà no consti entre els membres organitzadors, és segur que té molt a veure en la seva impulsió. De fet, intervé en l’organització dels Jocs Florals que el 1917 aquesta entitat celebra a Mallorca. Així en parla a J. Alcover:

«La pressa amb que’ls hem urdit des de aquí ha fet que no li escriguessim abans. Excús dir-li que comptam amb el seu apoi i col·laboració.

«La Veu d’Inca» (*Mallorquines. Conferència notable*, 19-I-17, pàg. 2). La conferència també es ressenyada a «La Almudaina» (*Lo que dije*, 9-I-17), el «Correo de Mallorca» (6-I-17), i al «Sóller» (*Lo que dije*, 13-I-17, pàg. 4).

³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 26-VI-17.

⁴ *Don Estanislao Aguiló*, «La Almudaina», 13-I-17 i BSAL, juny-juliol 1917, pàg. 305 bis i 306 bis.

⁵ Per a més informació sobre aquesta entitat, vegeu Isabel GRAÑA, *L’acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)*, Pub. Abad. Montserrat, 1995.

Són jurat n'Oliver, En Nicolau, En Morera i Galicia, En Llabrés i En Tous, i invitarem també D. Joan Rosselló. Si'l vegés, l'hi diga, i ja pot dir-me desseguida si accepta, com esperam que ho farà.

El cartell es publicarà devés dia 15, i la festa serà a darrers del més qui vé». ⁶

Ferrà en redacta la convocatòria i, juntament amb Joan Pons, té cura de l'organització dels Jocs des de Barcelona, segons es desprèn de la seva carta a Joan Estelrich de 15 de juny de 1917, en què contesta a la seva sollicitud d'informació.

Malgrat tot, les seves previsions no es compleixen ja que el mes de juliol diu a Guillem Colom: «Els Jocs de Mallorca tem que s'hagen d'ajornar amb motiu dels fets polítics que's preparen i que, de venir prompte, reclamarien la presència a Barcelona de n'Oliver i den Morera». ⁷ Efectivament, es retarden fins al mes d'octubre. ⁸

En la carta que escriu a Alcover li comenta les «pellasades» dels regidors de Palma, que tornen a posar d'actualitat el tema del bilingüisme, el convida a tractar la qüestió amb els «mals modos» que es mereixen i l'informa que Guillem Forteza subscriu aquest plantejament —recordem que Forteza era el president general de Nostra Parla. Finalment li anuncia el llibre de versos que publicarà ben aviat.

També anima Maria Antònia a participar als Jocs —li diu: «Ja hauràs vist que és cosa ben nostra»⁹— i Guillem Colom, a qui suggereix que no deixi d'enviar als Jocs encara que hagi expirat el termini. Li fa saber també que aviat li podrà enviar el seu llibre i li comenta que «l'horitzó politic està completament tancat. Ningú pot preveure lo que passarà». ¹⁰

La participació en l'organització dels Jocs, l'amistat amb Guillem Colom i l'esforç que feien per comptar-hi amb literats catalans de prestigi constitueixen el contingut d'una carta que envia a Guillem Colom a finals de setembre. La transcrivim per la seva

⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 7-VI-17. La carta no indica l'any però és aquest.

⁷ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 9-VII-17.

⁸ Isabel GRAÑA, *L'acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)*, Pub. Abad. Montserrat, 1995. Per a aquesta qüestió vegeu la pàg. 53 i pel que fa a aquests Jocs Florals i el paper que hi jugà Ferrà, vegeu pàg. 53-57.

⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 26-VI-17.

¹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 9-VII-17.

curiositat:

«Estimat Guillem

T'havem de confessar un crim del qual ningú sinó tu ens pot absoldre. Depèn d'un gest teu el que anem a la forca. El faràs? Vull creure que no!

Hem fet una atrocitat. No sabem com dir-t'ho. Perdó!

Es el càs que tu tens un premi, i, maquiavèlicament, n'hem volgut donar un altre a n'En Sagarra, qui havia deixat espirar el plaç d'admissió sense enviar als Jocs.

Com fer-ho?

Caldrà confessar-t'ho. Per pietat, crema la carta tot d'una, no fós que se'n enteràs la justícia!

Hem agafat uns versos d'En Sagarra. Hem escrit en el lloc del títol: Himne a la muntanya i hem suplantat la teva composició qui quedava sense premi.

Mea culpa, mea maxima culpa...

Ara, de tu sol i de la teva clemència, depèn que aquests Jocs nostres no s'acabin pitjor que els de Camprosa.

Fés per la Pàtria, pels teus amics, pels nostres fills, damunt els quals recauria, si es sabés, l'afrota i l'ignominia d'aquest acte, el sacrifici del silenci. Sies generós, perdona'ns, no ens delatis!

Tots nosaltres estam disposats a fer per tu una atrocitat semblant el dia que't vegis en el càs tristíssim en què's trobava el nostre amic Sagarra, sol i rosegant-se els punys de desesperació, en les tenebres exteriors mentres vosaltres us anaveu a assentar en el convit dels immortals voltats de resplandors de glòria.

Si això no bastava a commoure el teu bon cor, que no dubt que bastarà, pensa que ha estat també l'idea de fer que Catalunya estàs en els nostres Jocs lo més dignament representada, qui ens ha mogut primerament a aquest acte punible. Direu que el fin no justifica, etc, [...], però des que els militars es surten de la llei, les coses a Espanya van d'aquesta manera. Fes-te'n càrrec. Los cauces de la legalidad no ens basten en aquests temps que corren». ¹¹

La cosa, però, no acaba aquí. En una altra carta també ben sucosa, li diu a Miquel

Duran:

«Amic Duran:

He rebut la vostra, grata com tot lo que'm ve de vos, i massa afalagadora.

Vos vull contar una petita història. Guardau-ne reserva, naturalment.

Els amics del Jurat dels nostres Jocs, me demanaren que les ajudàs a la tria de les composicions, ja que eren en nombre excessiu, i me va caber en sort descobrir la vostra. La vaig mostrar a n'Oliver, qui tot d'una va convenir en què mereixia premi, i fou d'ell l'idea de donar-li el del Consistori. Però m'observà la conveniència de retocar-la i suprimir-ne algunes estrofes, al seu judici, i al meu també, no prou bé resoltes. La mateixa observació ens permetérem fer verbalment a altres amics premiats amb qui teníem confiança.

Me va demanar que jo'm cuidàs de dir-vos-ho a vos, proposant-vos jo mateix les modificacions que'm semblassin bé, ja que ell sabia la nostra amistat fraternal.

I aquí teniu explicat (i perdonau que, ocupat per altres coses, no vos haja dit abans) el secret de les correccions fetes de làpiz per mà meua, en el vostre original, per cert ben a corre-cuita.

Acceptau-ne no més, i amb tota llibertat, allò que vos sembli bé. ¹²

Tots aquests petits afers demostren els seus esforços per fer possibles aquests actes

¹¹ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 27-IX-17 reproduïda a Isabel GRAÑA, *L'acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)*, Pub. Abad. Montserrat, 1995, pàg. 54-55.

¹² Carta de Miquel Ferrà a Miquel Duran Saurina, Barcelona, 14-X-17.

i les gestions subreptícies que calien per assegurar una bona presència.

3.2.3 ESTIU I TARDOR DE 1917. MORT DE PRAT DE LA RIBA. EXCURSIONS. VAGA GENERAL

A finals de juliol de 1917, Ferrà es desplaça a Mallorca i poc després, dia 1 d'agost, mor Prat de la Riba. Ferrà ho comenta a Nicolau: «De la mort den Prat, no us en parlo. En vaig restar desolat. Aquí, tothom en parlava, molts amb sentiment, perquè la bona lleavor revolucionària cundeix, i tots amb respecte».¹³ A l'església del Caputxins de Palma, Mn. Alcover oficia un funeral per la seva ànima, al qual assisteix Ferrà.¹⁴

Tornarà a ser, aquest, un estiu d'excursions, sol o en companyia. S'ho ha proposat abans de començar les vacances¹⁵ i en primer lloc se'n va una setmana a Valldemossa. Ho conta al seu amic Nicolau amb entusiasme i volent-li fer enveja:

«Què dir-vos-en? Quatre o cinc dies de trescar per l'ermita, pels miradors, pel Teix (des de els cims vàrem veure Deyà!)...Nits de lluna, temps fresc, amb alguns matins de pluges i boires montanyenques. Una delícia.

Un migdia vaig baixar sol al port. Quin port, Nick, i quina aigua! Figureu-vos un amfiteatre de cingles verticals amb pinedes que s'hi arrapen. Al fons, una llenca de verdor amb un torrentó qui l'atravessa i dèu cases de pescadors fent escalonada al costat d'una platja com un mirall. Igual que a les novel·les de Lamartine! Sinó que Lamartine no prenia banys de sol».¹⁶

La setmana següent passa alguns dies a Monnàber, la possessió del seu amic Guillem Colom, prop del puig Major. Es veu que fa excursions tot sol pels voltants i en una té casualment notícia, no molt clara, de la vaga general. Quan arriba a Palma no aconsegueix aclarir-ho del tot per manca d'informació, la qual cosa posa de relleu la incomunicació que separa en aquells moments Mallorca d'una ciutat tan propera com

¹³ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau d'Olwer, Barcelona, 10-VIII-17.

¹⁴ *La mort d'En Prat i Mallorca*, «La Veu de Mallorca», 18-VIII-17.

¹⁵ Li diu a Guillem Colom: «Pens passar l'agost a Mallorca, i t'agraesc ben coralment l'invitació que'm fas de venir uns dies a Bonnaber, aquesta vegada amb vertaderes ganes de fer-ho, perquè no saps lo que'm tempta reviure aquells boscs i aquelles altures descansant-hi de la calor i de la civilització. Fa temps que no he fruit d'un contacte així amb la natura. Accept, doncs, amb il·lusió. Hi sereu tot l'estiu, allà dalt vosaltres?». (Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 9-VII-17.) També diu a Maria Antònia: «Aquest estiu vendré, si a Deu plau, a Mallorca, amb un daler vertader de rustificar-me». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-VII-17.)

¹⁶ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 10-VIII-17.

Barcelona. Ferrà explica a Nicolau aquests dubtes i la falta de comprensió en una carta posterior:

«Figureu-vos que venia de muntanya, havent passat quatre dies absolutament dejú de noves. Les primeres, confuses i vagues com podeu pensar, les vaig rebre per casualitat a una masia on m'era aturat a demanar aigua, i va esser com si caigués de la lluna.

Encara no veig clar lo que ha passat, sobre tot, el sentit del moviment, el seu objecte concret. Era la revolució social o la implantació de la R. P. lo que és perseguia? En Lerroux, assentia o dissentia dels qui es llençaren al carrer? Què hi ha hagut entre ell i la Lliga? Es condemna la revolució obrera en el manifest dels Parlamentaris. Hi ha hagut algun acte de indisciplina militar?

Impossible d'aquí estant i amb la sola lectura dels periòdics (La Veu no m'arriba), contestar-se a aquestes preguntes».

I no veient clar el final de la situació, li diu, potser en broma, que el seu propòsit és «d'esser a Barcelona a primers del més qui vé, a no ser que exepcionals circumstancies hi fassin inútil la presència dels bibliotecaris».¹⁷

Els esdeveniments no trastoquen, però, ni les excursions ni l'ambient ensopit de Mallorca, com explica a la mateixa carta:

«Per Mallorca, calma, idiotisme creixent dels cacics i optimisme nacionalista dels joves.

Vaig esser a Montnáber amb En Colom i Mr John.¹⁸ Boscos, pics, nius de voltor, estupends!.. Vaig donar mitja volta al Puig major per la vessant oposada al Plà de Cúber, descobrint-hi tals paisatges, que s'imposa, Nick, una excursió hivernenca; porque tot quant hem vist junts queda pàlid devora aquells cingles. Amb neu, han d'esser per entusiasmar el propi senyor Mora!

Però lo més notable, i que us tindrè de referir verbalment per pedres menudes, fou la nit passada al ràs, perduts i sense queviures, dins uns roquissars esquerps vehins del Torrent de Pareys amb En Joan Sureda.—So estat també a la cala de Deyà, inoblidable. Tot un dia hi vaig restar sol, fent de selvatge, i menjant sopes amb aquells pescadors famosos, dins llur mateixa cabana».¹⁹

La tardor de 1917, descriu a Maria Antònia la seva vida quotidiana de bibliotecari enfeinat i *sportman*:

«Jo, per aquí, fent vida de treball, entre llibres i cèdules bibliogràfiques. No me disgusta gens, però tenc deü o dotze coses començades (en vers), i mai trob l' hora per acabar-les. Tot això hi perdrà la poesia.

Lo mal és que quant un té temps, se'n va al tennis o a la mar, i adeu inspiració!».²⁰

Ja hem esmentat la gran afició de Ferrà a les òperes de Wagner, a les quals assisteix quan es representen a Barcelona. Una altra de les seves aficions són els ballets russos, als

¹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Mallorca, 20-VIII-17.

¹⁸ Joan Sureda Bimet, que més endavant és citat amb el seu nom i llinatge.

¹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Mallorca, 20-VIII-17.

²⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 19-X-17.

quals li deu agradar anar en companyia perquè en aquesta ocasió hi convida el germà i la cunyada de Maria Antònia Salvà i també l'insisteix perquè ella hi assisteixi.²¹

3.2.4 PUBLICACIÓ DELS PRIMERS LLIBRES: *CANÇÓ D'AHIR* (1917), *LA ROSADA* (1919) I *LES MUSES AMIGUES* (1920)

A partir de 1917 Ferrà es decideix a recopilar els poemes que ha compost durant els darrers quinze anys. En primer lloc publica *Cançó d'ahir* i dos anys després, *La Rosada*, els poemes del qual són cronològicament anteriors al del primer. Finalment, edita una selecció de versions de poemes estrangers sota el títol de *Les Muses amigues*.

Ferrà havia escrit moltíssims poemes abans de l'any 1910, amb els quals ja hauria pogut publicar un llibre. No hauria tingut, tampoc, cap problema a trobar un editor ja que Miquel Duran se li havia oferit. Ferrà, però, ignora l'oferta perquè deu donar prioritat a altres tasques i, tal volta, considera que la seva producció poètica encara no és prou sòlida per ser publicada.

El llibre és el núm. 10 de les publicacions de «La Revista», que dirigeix el seu amic López-Picó.²² El 26 de juny de 1918, rep una carta elogiosa de Joaquim Ruyra, a qui havia enviat el llibre.²³ Ernest M. Ferrando, el seu amic i company a la Biblioteca Universitària de Barcelona, en fa una crítica a «Ofrena», la revista de Nostra Parla;²⁴ també el ressenyen J. M. Junoy²⁵ i Joan Alcover, el qual, a l'apartat *Bibliografia* de «La Veu de Mallorca»,²⁶

²¹ Cartes de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 26-VI-17 i 13-XI-17. El seus desitjos no es fan realitat. Parlant de la cunyada de Maria Antònia i del germà, li diu que li comunicui que el diumenge anterior va estar tres hores pensant en ella als ballets russos. (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 13-XI-17.)

²² Miquel FERRÀ, *Cançó d'ahir*, Pub. de «La Revista», Barcelona, 1917.

²³ Ruyra li diu, entre d'altres coses: «Per la nitidesa i esplendor dels pensaments, per la bona prosodia i encertada rítmica del vers son lloables les vostres poesies i no dubto que moltes d'elles viuran més que nosaltres. Deu us do molts d'anys de vida per prosseguir tan noble tasca a goig dels amants de les bones lletres i a honor i gloria de Catalunya». (Carta de Joaquim Ruyra a Miquel Ferrà, Barcelona, 26-VI-18).

²⁴ Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Cançó d'ahir per Miquel Ferrà*, «Ofrena», núm. 4, novembre 1917, pàg. 13.

²⁵ Ferrà comenta aquesta crítica a Joan Pons: «Lo més gros que s'ha dit del meu llibre és una crítica ubista que't mostraré, perquè és una provocació que fa passar bé l'estona. En Junoy qui la fa, és un noi que té el seu talent i amb mi ha estat sempre molt sincer i afectuós». (Carta de Miquel Ferrà a Joan Pons, 26-XI-17 dins Miquel FERRÀ *Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)*, Barcelona 1997, pàg. 35.)

²⁶ «La Veu de Mallorca», núm. 34, 25-VIII-17.

diu, entre d'altres coses, que «En Ferrà, com artista, va néixer mestre». A continuació es refereix al seu caire cívic afirmant que la mà delicada que confeccionava els poemes, era la mateixa que agafava el fuet «en nom del civisme solidaritzat amb el sentiment poètic», i explica la seva tasca amb aquestes paraules: «Nombrosos articles i conferències donen fe de que el poeta és ademés un pensador, un crític i, sobre tot, un caràcter».

També comenta que madura les idees abans de baixar a l'arena «tot sol o acompanyat» i no va contra corrent per afany de singularitzar-se però tampoc s'atabala si el corrent va contra ell. I segueix: «En Ferrà, que ha sentida i cantada bellament com altres la poesia de Mallorca, l'ha defensada més que els altres, protegint monuments, relíquies, tradicions, barris antics; en un mot, la fesomia i els interessos espirituals del nostre poble, contra l'industrialisme filisteu, la pseudo-cultura, la pruija de modernitat que és la negació de tota poesia». Alcover considera que seria una desgràcia la desvinculació entre Mallorca i Ferrà i l'anima dient que els seus articles tenen més ressò del que sembla. Per acabar, es permet prevenir-lo de dos perills: «el rigor meticulós de l'auto-crítica i les influències disoltes en l'ambient de l'actualitat literària. No hem de ser coloms d'esbart, sinó d'escampadissa».

La recomanació final és prou interessant perquè Alcover intenta probablement que Ferrà no segueixi les modes literàries dels seus amics catalans sinó les pròpies, que com sabem eren ben mallorquines.

L'any 1919 publica el segon llibre que, com ja hem dit, és curiosament un recull de poemes anteriors a *Cançó d'ahir*. Els amics de Ferrà li retreuen una tria excessivament rigorosa dels poemes per al seu primer llibre i li reclamen els poemes bandejats. Fruit d'aquest protesta amical serà la decisió d'editar *La Rosada*, un volum amb aquests poemes anteriors, només per als amics i de venda tan sols a Mallorca. De la publicació, en parla a Maria Antònia:

«Casi et podria dir, sense exagerar massa, que el meu darrer llibre el vaig fer per tu. Per tu, i per quatre ànimes innocents, com noltros, per qui encara té cert encant veure sortir el sol.

Amb això, no t'he de dir com m'afalaga el teu judici, —massa optimista, evidentment,— i tant com el teu, el de Na Pepeta, qui, per lo vist, té una predilecció marcada per les emocions hivernenques, cosa que l'acredita d'exquisida: per lo qual s'imposa una excursió amb ella al

Montserrat o al Puig Major, per Nadal».²⁷

Encara ho explica millor a López-Picó, en una carta en la qual li demana que reparteixi el llibre entre els amics de Barcelona:

«Series tan amable que em volguessis fer de repartidor d'aquests opuscle? Gracies!

Pel vostre bon govern, tinc de dir-te que aquest llibre semi-clandestí, l'he publicat pels amics qui em feien càrreges de no haver inclòs més coses en la Cançó d'ahir. El tiratge que n'he fet es limitadíssim, i per regalar. En poso en venda uns pocs exemplars a Mallorca. Per les llibreries d'aquí, no em bastarien.

Per tant, tot reclam que se'n fés es traduiria per mi en un apuro. Prefereixo que el passeu en discret silenci i que el rebeu com a amics exclusivament».²⁸

Ferrà ofereix el nou llibre als seus amics, alguns dels quals, com A. Gianini, li ho agraeixen per carta. Qui també l'hi agraeix és Gabriel Alomar, que li diu que ja en parlarà com es mereix.²⁹

Jaume Bofill i Mates també li regracia el llibre, que ha llegit tornant de Tarragona: «la lectura del vostre llibre «Rosada», ha sigut per mi un deliciós esplai. De tant en tant mirava el mar».³⁰

Joan Alcover, en un moment donat, no es recorda de si li ha comentat el llibre:

«Cregui que á pesar d'aquesta distracció, filla com altres del meu estat d'esperit he llegit les seves poesies mes de dues vegades. Ja en coneixia algunes. Les velles i les noves m'agraden de veres. Abunden les notes delicades i justes, i á l'unció poètica se junta una forma impecable.

Rebi l'enhonorabona de son afm».³¹

Ferrà li contesta que creu que ja n'havien parlat però, en tot cas, no s'havia d'excusar ja que tenia mostres suficients de la seva estimació i posava el seu judici per damunt tot altre.³² També li parla de *Les Muses amigues*, el seu pròxim llibre:

²⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 27-VIII-19.

²⁸ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó, 21-VII-19. Curiosament la carta duu la capçalera de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País. No sabem si Ferrà hi pertanyia o ho va escriure a un paper de López-Picó perquè no el va trobar. López-Picó n'era membre.

²⁹ Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Palma, 19-X-19.

³⁰ Carta de J. Bofill i Matas a Miquel Ferrà, Barcelona, 26-VII-19.

³¹ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 21-IV-20.

³² Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 23-IV-20.

«I a propòsit, m'haurà de dispensar l'aparent oblid d'un consell seu, que, per un error inicial, ja no puc seguir en la publicació de les meves poesies. Me referesc a la poca quantitat amb que en nodresc els volums.

Ara mateix en fas un de traduccions, pel simple plaer de colleccionar les que tenc. I són tan poques, i la meva musa és tan peresosa per la feina metòdica, que, renunciant a continuar-les amb diligència, el llibret tindrà tant de gust de poc com els altres.

Si al manco no és dolent al seu paladar ja em daré per ben satisfet».³³

Alcover li contesta mostrant-li la seva satisfacció:

«Estic contentíssim de que es resolgue a aplegar les seves traduccions, sens dupte les més artístiques que s'han fetes en català. Ja fris de veure la col·lecció».³⁴

Del volum, preparat al llarg de 1919 i format per traduccions de poemes de diversos autors estrangers, en parla també a Lluís Nicolau: «Jo estic ara posant en ordre i retocant una dotzena i mitja de traduccions en vers de diversos per fer-ne un petit volum».³⁵

Amb aquest llibre, que finalment es publica l'any 1920, Ferrà contribueix a la traducció d'autors estrangers, tasca a la qual tant havia animat els amics mallorquins en general i Maria Antònia Salvà en particular.

³³ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 23-IV-20.

³⁴ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 8-V-20.

³⁵ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Son Roca, 25-VIII-19.

3.3 AMIGUES, AMICS I CONEGUTS (1917-1920)

Els anys passats a Barcelona consoliden les velles amistats i en fan de noves. Tant unes com les altres es van afermant de tal manera que duraran tota la vida. Cal destacar, entre aquestes, la de Nicolau d'Olwer i la d'Hermínia Grau, una nova amistat femenina que serà un contrapunt a la seva relació amb Maria Antònia Salvà. Ferrà també entaula amistat amb molts dels protagonistes del noucentisme, que convida a visitar Mallorca i als quals mostra l'illa amb vertader orgull.

Fruit dels contactes a Vilanova i Barcelona, han sorgit amics, reunions i tertúlies, d'entre les quals cal subratllar la de Mme. Palazzi i una altra que té lloc a l'Ateneu, amb dos mallorquins i tres catalans. Les reunions d'aquesta darrera reben el nom d'*aquelarres* i els tertulians, el de *bruixes*.

Per altra banda, Ferrà manté la relació, habitualment per carta, amb els amics mallorquins de sempre i en especial amb Maria Antònia Salvà, a la qual aquests anys es ret un homenatge. Després d'insistir molt, aconsegueix que vagi a Barcelona per poder-li presentar els seus amics i el seu món i passejar i conversar tranquil·lament. També continua en contacte amb amics que viuen enfora de Catalunya o Mallorca, com és el cas de les angleses Miss Gunn i Miss Napier, i altres amics castellans o que viuen a Cuba o als Estats units.

El seu canvi ideològic, amb el consegüent allunyament de Mn. Alcover, el vinculen en aquesta època a Gabriel Alomar, amb qui mantindrà una certa correspondència i algunes conversacions, fins i tot amb una certa separació ideològica del seu mateix grup.

En cert moment, la malaltia i la mort trenquen o entorpeixen aquestes amistats. La grip de 1918 fa estralls i Ferrà intenta ajudar aquells amics tocats de prop per la desgràcia, com és el cas de Mn. Clascar, Mn. Costa i Joan Alcover.

3.3.1. LLUÍS NICOLAU D'OLWER. UNA NOVA INFLUÈNCIA IDEOLÒGICA (1916-1923)

L'any 1916, o tal volta abans, es renova la vella amistat amb Lluís Nicolau d'Olwer,¹ que es prolonga fins a la República, quan s'interromp el contacte quotidià perquè Nicolau s'estableix a Madrid. L'influx d'aquest, juntament amb altres, substituirà en Ferrà l'empremta orsiana i li anirà obrint molts d'horitzons polítics.

Una carta a Maria Antònia Salvà, d'abril de 1916, ja palesa, a més d'aquesta obertura, l'estat d'ànim i les esperances de Ferrà davant un món que canvia:

«Aquest ideal nostre, no t'apuris, que ja l'anirem concretant, però deixant-li voreres, perquè aquestes coses de l'esperit, qui és quelcom de viu i de indefinidament fecunde, no caben dins un programa. Per altra part lo que'ns té més compte és despertar els esperits per qualsevol procediment i l'instint d'aquells que'n sien capaços. Els altres, que s'enterrin ells amb ells!

Tot això grellarà, si grella, quant Deu vulgui. Siguem una mica com les herbes, que escampen la llavor així com Deu mana, sense demanar-se els grans que se n'aprofiten».²

La primera correspondència entre Ferrà i Nicolau de què disposam ja traspua una amistat ben franca i jove, plena de bromes i mútua confiança. En aquest sentit, hem de destacar la varietat d'idiomes en què s'escriuen: català, italià, anglès... i els sobrenoms que utilitzen: *Ferrari* i *Nicolini* o també *Nick*.

A final de l'any 1917, Ferrà li explica una nevada a Mallorca que l'entusiasma, en una postal datada humorísticament a Sibèria: «Nick, fa neu. Dumque, bon tempo! [...] Però, quina nevada Nick».

En una curta carta a Nicolau, escrita en anglès, apareix el nom de Baltasar Samper. L'amistat de Ferrà amb el músic es remunta a la infància i ara que tots dos són a Barcelona es deuen veure sovint, mantenint una amistat que també durarà tota la vida. Fruit d'aquest amistat, l'any 1918 Baltasar Samper musica dos poemes de Miquel Ferrà: *Desig* i *L'amor*

¹ Aquest fet motiva que s'escriuin cartes, de les quals es guarden les de Ferrà. A més de les ja esmentades, n'hi ha tres de molt estranyes, que podrien correspondre a les bromes entre els dos amics o ser serioses. Dues, les d'1-XI-16 i 19-XII-16, estan escrites en italià, Ferrà signa com a Ferrari i anomena Nicolini a Nicolau. A la primera, li explica que ha posat Duran en el secret dels seus complots separatistes —no sabem a què pot fer referència. A la segona l'informa que se'n va a Mallorca per si el vol anar a acomiadar i que seran al moll Ricart i la seva germana. La darrera està escrita des de Mallorca 27-XII-16, en català i amb els noms també en català, però tracta d'un estrany viatge que planeja ell i que després traspassa al seu germà, que no pot anar a França per casar-se i vol que Nicolau, de Barcelona estant, li arregli els papers. En efecte, segons ens conta la filla de Bartomeu Ferrà, aquest necessitava un passaport per anar a Tolosa de Llenguadoc per casar-se amb Anne Boutroux. Finalment, el passaport no es pogué aconseguir i s'hagueren de casar a Girona el febrer de 1917.

² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 7-IV-16.

*de les tres germanes.*³

Un altre dels temes de les cartes és la natació, tant la d'alta muntanya, que practica Nicolau devers Capdella, a 2.000 m. d'altura, com la de Ferrà a Cas Català on —comenta— que ja s'hi pot anar amb tramvia. Nicolau també explica les lluites èpiques que sostenen a Sant Sebastià amb la policia manada pel governador, per una qüestió de separació d'homes i dones a la platja.

La correspondència de Nicolau, a través de la qual coneixem detalls de la seva relació amb Ferrà, se sol reduir a algunes cartes anuals quan Ferrà és a Mallorca i ell a Cestona, on passa les vacances amb sa mare. La resta són simplement notes deixades per informar de visites en les quals no hi troben l'interessat i deixar algun encàrrec. La relació és, segurament, molt més rica i les cartes només són un reflex pàl·lid de les llargues converses i discussions que deuen entaular.

La primera notícia que tenim dels «aquellarres», les reunions que Nicolau d'Olwer, Agustí Calvet (Gaziel), Miquel Forteza i el psiquiatre Salvador Vives, que s'autoanomenaven «bruixes», organitzen a l'Ateneu, és del 1918, quan Nicolau en parla a Ferrà —en aquests moments, i a través de notes a Nicolau, sabem que hi assisteixen Gaziel, Nicolau i Ferrà:⁴

«En Gaziel aquesta nit sopa i no vindrà a l'aquellarre. Acabo de telefonar-vos-ho, però la vostra mare m'ha recordat que vos també sapàveu i éreu fóra.
No us espero perque ho un bisogno infinito di dormire».⁵

També se'n parla en una altra carta que es conserva a l'arxiu de Nicolau:

«Amigues bruixes:

Aquesta nit passada vaig dormir poc i malament, i tot el dia d'avui queestic caient de son. Si no vingúes a l'aque, no us alarmeu. Tinc vera necessitat de rescabalar-me. Visca en Foch! Visca la República! Visca el separatisme!».⁶

³ *Crònica*, «Veu de Mallorca», núm. 24, 15-VI-18.

⁴ En podria ser un precedent el que Gaziel deia a Miquel Ferrà, uns anys abans: que a Martí Sàbat se li havia aparegut una bruixa a la dispesa de Madrid.

⁵ Carta de Miquel Ferra a Lluís Nicolau, Barcelona, dimarts, III-18.

⁶ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 12 dimarts XI-18. La paraula «Catalunya» ha estat substituïda per «separatisme».

Finalment, acaba una carta dient: «Records a l'altra bruixa. Vostre, à tout lés deux».⁷

La forta amistat que es professen els du, en dates significatives, a resumir el que senten i esperen de la vida. El dia de Cap d'Any de 1919, per exemple, Ferrà li manifesta, com altres vegades, el desig que vagi a fer-li companyia:

«Aquest any nou que us desitjo molt feliç, va camí d'esser, si no menten els auguris de la vostra lletra, una altra capsa de sorpreses. Vulla Deu que sien agradables; que les ànimes que tan impensadament hem duit a bon camí, segueixin camí del cel sense fadigues ni ensopegades; que per ell ens hi acompanyin Mme Palazzi i En Xenius i el propi Marcelino Domingo de remolc de la cunyada; i que nosaltres, lliures [de] persistents sirenes hivernenques i de visions terrorífiques de bruixes arromangades, poguem començar a fer reposadament aquella vida serena i sense mal-de-caps, qui escau als nostres anys i a la nostra experiència. [...]

Llàstima que no vingueu. Coneixerieu la vostra neboda, qui és guapíssima i que mai diu que nó quan li donen beure».⁸

Nicolau també opina sobre la personalitat de Ferrà i la seva: «Amic Ferrà! Vos, malgrat dels vostres sonets, del vostre tennis i de la vostra sensibilitat romàntica, sou un filòsof de la vida pràctica; i jo, malgrat d'Epicur i Epictet visc a fora del món real de la casualitat. Cada dia la troca està més enredada (però jo no soc l'enredaire sinó que també soc enredat). Caldrà que la meva troca amb aquella rectilitat que li és tan pròpia vulgui trencar aquest "nudo gordiano", que no és pas menys embrollat que aquell d'Alexandre».⁹

En aquesta mateixa carta, escrita des de Cestona, també li parla d'Hermínia, de Mme. Palazzi, d'Artigas i del «Cristo de Limpías» i els seus miracles,¹⁰ i li conta que quan va partir de Santander va anar a passar un dia a Bilbao on —li diu— «ja suposeu que anava a fer-hi». De moment, no sabem res sobre aquest afer.

⁷ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 26-XI-18. Més endavant tornarem a fer referència a aquestes reunions.

⁸ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Mallorca, 1-I-19.

⁹ Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, Cestona, 3-IX-19.

¹⁰ A la carta li diu: «N'Herminia va fent-me espesses remeses de voluminosos "mamotretos".

De Mme Palazzi vaig tenir una carta molt xiroia, en la qual plora el vostre oblit. [...]

Amb l'Artigas vàrem parlar molt de vos. Ell està molt content, treballant a la Biblioteca -que ara acaben de fer nova- i «baturreando» amb la seva dona i el petit maño que Deu i les seves bones obres li han donat.

No heu sentit parlar d'un Sant Crist que es belluga, muda de color i parla? [?] i ho veu molta gent d'un quants mesos [?] el poblet de Limpías, prop de Santander (per ara encara poblet però si segueix la currua de gent que hi ha aviat serà més gran que la ciutat) Jo també vaig nar-hi, i encara que el meu objecte era una "rencontre" camperola -causa de la postal que vaig enviar-vos- també vegí cosa... no pas en el Sant Crist, sinó en el poble: una dona amb atacs epilèptics, uns que cridaven, altres que's picaven el pit, altres que amb el cap volien enfonsar el terra, en fi una cosa molt medieval i pintoresca». (Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, Cestona, 3-IX-19.) Els interrogants entre claudàtors signifiquen que no hem pogut entendre el text.

Ferrà i Nicolau es deuen veure sovint a reunions que podem intuir a través de les cartes o notes que es deixen. Així, a partir d'una nota d'11 de febrer de 1920 podem deduir que participen a dos tipus de reunions: els «aquejarres»¹¹ que es feien a l'Ateneu i unes altres a casa de Mme. Palazzi, possiblement a Barcelona, on aquesta residia la major part de l'any. A part de l'amfitriona, hi deuen assistir, com a mínim, Manuel Reventós, Lluís Nicolau, Miquel Ferrà i, tal volta, Dolors Hostalrich, amiga de tots ells.

Es veu que els tertulians de ca Mme. Palazzi organitzen excursions, ja que Nicolau li diu a Ferrà que «hi ha un projecte fantàstic d'anar amb ella [Mme. Palazzi], la Montserrat i En Reventós a passar un dia a Girona. El que no hi falteu, sino les coses iran malament».¹² També assisteixen a actes culturals, com per exemple l'òpera.¹³

Però on tal volta podem copsar millor tant la influència de Nicolau com la imatge que en tenia Ferrà és en un article que aquest darrer publica el 1923,¹⁴ just abans que s'instauri la Dictadura, amb motiu que Nicolau hagi estat ferit per la policia quan s'interessava per la sort d'uns ciutadans que havien estat, a la vegada, ferits i detinguts. Després de comentar l'agressió, explica que Nicolau té 35 anys, és doctor en filosofia i lletres i membre de l'Institut d'Estudis Catalans, hellenista i investigador de la literatura medieval, i que uneix a l'erudició una cultura global i un fi criteri literari, coses que el fan un complet humanista del noucents. És —continua Ferrà— el tipus de ciutadà normal i patriota. Modest i senzill, en ell la ironia mata la vanitat i Horaci i Epictet fraternitzen en el seu esperit votat a l'amistat i lliure d'ambicions.

Hi afegeix que és de sensibilitat delicada, *«la pasión se encuentra en él púdicamente, y su alegre "tanto monta!" es el disfraz de su idealismo, que no vive de ilusiones, però que jamás claudicaría, porque es hijo de una noble decencia espiritual»*. Després comenta que havia nascut per ser investigador però es va deixar dur a la política

¹¹ A la nota, Ferrà planteja la possibilitat de no anar a la reunió de les bruixes a causa d'un refredat.

¹² Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, Barcelona, 11-I-20.

¹³ Tenim notícia d'una d'aquestes sortides a través d'una nota de Ferrà a Lluís Nicolau, que assenyala que han d'anar a esperar Mme. Palazzi a l'estació de Sarrià i després han d'anar al Liceu (Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 4-II-19.)

¹⁴ Nicolau d'Olwer sableado por un guardia, «El Día», 13-V-23.

per deure cívic, presidint la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, des d'on va promoure els museus de la ciutat, exposicions, escoles d'anormals i altres grups, l'Escola del Mar on es banyava amb els infants que havien estat arrabassats de la misèria i iniciats en la cultura física. Ferrà també remarca l'afició de Nicolau a banyar-se en ple hivern a la platja i comenta que és popular entre els polítics per haver administrat els més alts interessos de la ciutat i té les millors virtuts de l'home públic, quan aquestes s'ajunten al talent: desinterès, treball seriós i integritat de caràcter. A continuació exposa que tingué l'honor de la ciutat per seu i per això s'oposà a l'homenatge oficial a Martínez Anido amb gran esperit ciutadà. El defineix com un *gentleman*, explica que va rebre la Legió d'Honor francesa, que li agrada dir-se vell liberal i «*lo es con honrada consecuencia, por una generosidad sentimental muy señorial y muy suya. Las criminales desviaciones del sindicalismo rojo, que a tantos de su condición social han ofuscado el juicio, no han hecho sino actuar su repugnancia por el terrorismo legal y el amarillo, y su fidelidad a los ideales democráticos de justicia*». Seguidament comenta que el seu nacionalisme, oposat al d'Action Française, forma part dels ideals democràtics de justícia, malgrat que l'informi un sentiment enèrgic de catalanitat. I segueix:

«La sangre y la probidad ideológica han hecho de él desde siempre en el terreno ideal un separatista intransigente. Fue el primero que en el salón consistorial aceptó sin reparos ese dictado. Sin buscarlo, por la misma fuerza de su convicción y de su prestigio, se ha encontrado en el sitio de compromiso que hoy ocupa entre los directores de "Acció Catalana"».

Ferrà explica el significat que té l'agressió i contraposa la figura de Nicolau a la del guàrdia que el va agredir per acabar l'article dient: «*Las heridas que són leves por verdadero milagro, cicatrizarán venturosamente. La que no se puede cerrar es la que sangra hace tiempo en el corazón de la ciudad, vejada bárbaramente y a diario, con todo pretexto, por gentes que no asimila*».¹⁵

Ferrà comenta als amics que coneixen Nicolau i s'interessen pel seu estat que l'agressió fou d'una brutalitat inaudita, que li pegaren un cop de sabre al llavi que li hauria

¹⁵ *Ibidem.*

pogut obrir el cap.¹⁶

3.3.2 VISITES D'AMICS: C. RIBA, C. ARDERIU, J. M. CAPDEVILA, NICOLAU, EL P. MIQUEL D'ESPLUGUES

L'abril de 1918, el matrimoni Riba-Arderiu i J. M. Capdevila i la seva muller visiten Mallorca. Ferrà els acompanya als llocs habituals en aquests casos: Valldemossa, Deia, Sóller i el seu port, Pollença, Formentor i, finalment, el Gorg Blau, on segons que sembla es perden.¹⁷

Ferrà també els presentà els seus amics de Mallorca: Joan Alcover, Miquel Costa,¹⁸ etc. Maria Antònia Salvà —amb qui ja es coneixen per carta i a través de Ferrà— i el seu germà els conviden a dinar a Deia.

Es probable que Lluís Nicolau visiti Mallorca per Pasqua de 1919, ja que Ferrà el 8 d'abril li escriu que se'n va a Mallorca i l'hi espera. Per altra part, el mes d'agost de 1919 visita Mallorca el P. Miquel d'Esplugues, tal com ho conta a Nicolau:

«Ja sabreu que per aquí tinguérem el P. Miquel, amb qui passàrem estones delicioses. Dinàrem al Circulo Mallorquín plegats, amb D. Joan i los nuestros, y compris l'Isabel! Un dia amb ell i la Mª Antonia vaig pujar a Valldemossa. Els meus germans en quedaren encantats. Mr. John no hi era. (Ara fa de guia a n'En Sorolla per aquí.)»¹⁹

Aprofita l'avinentesa per convidar Nicolau a visitar Mallorca i li fa enveja: «A una hora de bicicleta d'aquí (costes de Bendinat), hi ha dues platges entre pinars dignes de nosaltres i la companyia, on m'hi vaig a banyar cada dos per tres, more selvatico. Quina

¹⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 5-V-23. La carta no indica l'any i a l'Arxiu Provincial l'han datada el 1924.

¹⁷ Segons conta J. M. Capdevila: «Amb en Ferrà per guia en una anada al Gorch Blau, ens perdérem al Pla de Cuber, fins que, en vesprejar, des d'aquells cimels veiérem a la vall com fumejaven les llars del poblet d'Aumadrà. Allí uns coneguts d'en Ferrà ens obsequiaren amb llepolies casolanes: crespells, rubiols, confitures i vins, i ens oferiren de conduir-nos amb son carretó fins a Inca, d'on podíem anar amb el tren a Palma. Si davant aquell convit els insinuàvem que ens dolien les molesties ocasionades, replicaven: -No diguin. Igualment farien vostès a Barcelona, si hi veníem.» (J. M. CAPDEVILA, *Recordant el meu amic*, «Serra d'Or», setembre 1968, pàg. 775-777. I també Jaume MEDINA, *Carles Riba (1893-1959)*, 2 vol., Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1989, vol. I, pàg. 41 i 184.)

¹⁸ Bartomeu TORRES GOST, *Miquel Costa y Llobera 1854-1922. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 512.

¹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Ciutat, 25-VIII-19.

aigua, Nick!».²⁰

Aquest vegada Nicolau no pot acceptar la invitació a causa de les seves ocupacions. El mes de desembre li ha promès la visita a Mallorca i Ferrà li relata els plans: «La natura, a l'uníson amb els naturals de Valldemossa, sembla que canti el ven-i-ven! Organisarem l'excursió per entre cap-d'any i els Reis, si vos no preferiu uns altres dies. Insistiu amb En Gaziell, sense perjudici de repetir-la més envant en altra forma, l'excursió».²¹ Es veu que la vinguda es confirma a la carta següent perquè Ferrà li contesta donant-li ja notícies concretes:

«Beníssim. Us esperem dia 3. Si En Gaziell us acompanya, l'alegria serà complerta. Digueuli que ho veurem tot, inclús D. Joan.²²

Indumentaria: granota, per si hi ha public, calçat fort per si plou, esperdenyes per si fa sec, pistola i paper-sabó.

Un xic d'abric, per si acàs. (Aquests dies fa casi calor. Va ja el tercer bany en despoblat).

Ja m'avisareu l'arribada. Digueu-me que vé en Gaziell.(...) La tarda mateixa partirem con rumbo desconocido, i a la tornada veuriem la gent de Palma.

Si voleu ser independents i feliços, preniu passatge amb noms suposats».²³

Com veim, la relació amb Nicolau i amb Gaziell s'ha enfortit, especialment amb el primer. Durant l'any es continuen veient, els dijous a vespre, als famosos «aquellarres». Les notes en què s'avisen de canvis o d'absències estan sovint redactades en clau d'humor, com per exemple: «Ho un piccolo raffredore. Si no acudís a l'aque, digueu per compte meu algunes gansades»,²⁴ o:

«Com veieu, aquesta simfonia de Strauss s'assembla bastant a un aquejarre, perquè passem a divendres el que deuriem celebrar aquest dijous.

El bruixot de la Camara del llibre serà avisat oportunament.

Uúúúúúúh!».²⁵

²⁰ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Son Roca, 25-VIII-19.

²¹ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Ciutat, 14-XII-19.

²² Fa referència a Joan Alcover. És probable que Ferrà ho digui perquè, com veurem més endavant, Gaziell havia parlat amb Ferrà de la possibilitat que Joan Alcover escrivís alguns articles sobre literatura a «La Vanguardia», que ell dirigia.

²³ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Ciutat de Mallorca, 24-XII-19. En aquests moments, com que hi havia pocs passatgers al vaixell les llistes es publicaven als diaris el dia següent. Ferrà hi dibuixa un excursionista a una platja amb el sol ixent.

²⁴ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 6-II-19.

²⁵ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, XI-19.

L'estiu de 1920 Nicolau té ganes de venir a Mallorca però li és impossible, però diu que té propòsit d'esmena i a finals d'any o a principis del 1921 visita l'illa.²⁶ L'estiu d'aquest mateix any torna a Mallorca el P. Miquel d'Esplugues. Ferrà ho conta a Nicolau mesclant-hi records i aprofitant per donar-li l'adreça de Miss Gunn, ara Mrs. Gray, que Nicolau havia oblidat:

«Dinàrem, amb el P. Miquel, D. Joan i en G. Forteza a l'Hotel Victoria, contemplant al peu aquelles aigües... (perquè volveis a la memòria mia?..) Ms Gray, hélas! viu: 53, Montagu Square, London, W,1.

Seria dins el gorg d'Aiguafreda que romangué oblidada aquesta adreça quasi simbòlicament?».²⁷

3.3.3 HOMENATGE A MARIA ANTÒNIA SALVÀ I VIATGE A BARCELONA (1916-1919)

L'amistat i la relació amb Maria Antònia Salvà continua aquests anys. Ferrà li confia els seus desitjos, les seves aspiracions i les seves estones dolentes. L'any 1916 alternen dins el seu ànim el major dels entusiasmes pel catalanisme, cada vegada més arrelat, amb algun desànim produït pel pes de Barcelona i per la destrucció de coses molt estimades per ell. Li diu a Maria Antònia: «Visc marejat, una vida agitada i buida, sentint la humillació d'esser i fer tan poca cosa en aquesta època d'héroes. A la surface però, som en aquest moment un home bastant feliç, compartint les bones estones de civilitat amable amb molt amable i europea companyia, amb estones d'entusiasme catalanista, que ara ha reviscolat amb l'esperança d'una unió amb la França després d'aquesta guerra, damunt la base d'un regoneixement de tots els drets que'ns nega l'Espanya.(per deu no mostris aquesta carta a cap autoritat -tu que't fas amb capitans generals i alcaldes.)».²⁸

A principi d'estiu de 1918 Nostra Parla fa un homenatge a Maria Antònia Salvà. «La Veu de Mallorca» li dedica un número especial, amb composicions dels principals literats de Mallorca i del Principat. Ferrà, que no assisteix a l'homenatge, s'hi adhereix

²⁶ Ho sabem per una postal que li escriví Miquel Ferrà el 24 de desembre, en la qual li demana que li posi un mot si hi va acompanyat i, de totes maneres, li indiqui a quin hotel estarà.

²⁷ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Son Roca, 25-VIII-20.

²⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 7-IV-16.

amb el poema *A Na Maria Antònia Salvà*, que publica a «La Veu de Mallorca»,²⁹ i després li envia una carta plena d'ironia, en la qual li diu que està «contentíssim de l'èxit de l'homenatge, encara que tots estam d'acord en què no el te mereixies. Cal que t'ho digui perque s'aminori un poc la teva superbia diabòlica».³⁰

Miquel Ferrà a Catalunya i Guillem Forteza a Mallorca es deuen cuidar de recollir les col·laboracions a l'homenatge perque Ruyra³¹ li envia una poesia en honor de Maria Antònia que ell li havia comanat.

Miquel Ferrà segurament passa la segona quinzena d'agost i la primera de setembre de 1918 a Mallorca. Dia 14 escriu a Maria Antònia des de Son Roca dient-li que se'n va sense haver-la pogut veure i es mostra crític amb ell mateix: «Dels meus articles, no me'n parlis. Diu que no hay para el hombre desengaño-peor que el desengaño de sí mismo. El meu es perfecte. Ja sols un elogi teu pot afalagar-me». També li parla d'un llibre que prepara Maria Antònia: «Què és aquest llibret de poesies teves per les escoles? No en tenia noticia. Jo no he renunciat a la idea de fer una reedició del teu llibre, que estim més de cada dia».³²

La relació amb Maria Antònia és compartida per la família de Ferrà, que la té en una alta consideració, com li explica aquest: «La meva família, (a ca-meva n'hi ha de

²⁹ Avui que, en homenatge que un ideal anima,
del poble que et diu seva s'ajunta aquí la flor,
rebràs també l'auguri de qui de lluny t'estima,
i que et serà a la vora duit del desig del cor.

Cantora de les nostres divines rustiqueses
per qui és més exquisida la flor com més humil;
tu en qui totes les gracies i totes les pureses
 tenen un clos gentil.

Ma musa et diu: O dolça germana camperola
qui aboques l'aigua fresca per l'esperit cansat!
I adora tes rientes clarors de corritjola,
i tes suaus tristes que un àngel aconsola,
 corprès de ta bondat.

(Miquel FERRÀ, *A Na Maria Antònia Salvà*, «La Veu de Mallorca a Maria Antònia Salvà», «La Veu de Mallorca», núm. 27-29, 15-VII-18, pàg. 9.)

³⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Santa Pau, 26-VII-18.

³¹ (Carta de Joaquim Ruyra a Miquel Ferrà, Barcelona, 26-VI-18.)

³² Aquesta reedició es farà molts anys després, amb el títol d'*Espigues en flor* (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 14-IX-18.)

locos, però tots tenim un bon gust innat), correspon tant als teus sentiments, que dins ella hi tens un trono, —tu mateixa no t'ho penses. I això corrobora lo que et dic del nostre bon gust».³³

No hi falten, com és habitual, les bromes: «M'havies alarmat amb allò de la noticia estupenda. Me vaig pensar que et casaves. Llavô vaig veure que era que havies conegut En Ruyra».³⁴ Del literat català i la seva obra, també li'n parla:

«Jo he conegut una cosa que m'agrada tant com ell, i és el seu darrer llibre. A dir ver, i no per falta de ganes, no més n'he pogut llegir encara una part. Però, vaja, un halena i passa gust; que jo casi no me'n recordava del temps que passavem gust llegint català! Aquella fi del mon a Girona és de lo gros que sés escrit. Que vol dir Cervantes! el Dante neda petit devora l'autor d'allò.

Respecte al pròleg, trob que té bastanta raó el P. Miquel. Hi ha coses exemplars, això apart, expressions de satisfacció moral davant la seva obra, que ja les voldriem en boca den Costa!

Però aquell tò de bon home que ho diu tot, lamentablement; aquella ausencia de mundanitat i de ironia! Estèticament, preferesc mil vegades la vanitat franca d'un d'Annunzio o l'orgull de Nietzsche. I en tot cas, ja no cal dir-ho, Sant Agustí, qui es confessa amb Deu seriament i no de pecats ridículs davant els lectors de l'Editorial catalana. Trob que al públic se li deu la cortesia de guardar sempre davant ell postures elegants».³⁵

El mateix 1918 Maria Antònia li anuncia que viatjarà a Barcelona i Ferrà li suggereix que hi vagi amb la seva neboda perquè —argumenta— està en una bona edat per fer aquesta visita. Com veurem més endavant, l'epidèmia de grip frustra el viatge, amb la consegüent decepció de Miquel Ferrà.³⁶

Un any més tard, el 1919, torna a intentar que Maria Antònia el vagi a veure a Barcelona, acompanyada de la seva neboda, i li recomana que hi vagi per Tots Sants, quan tindrà més temps per dedicar-los.³⁷

Finalment, l'avisen que Maria Antònia i el seu germà Antoni hi aniran però la visita no coincidirà amb els seus dies de vacances, per la qual cosa els fa saber que no els podrà dedicar el temps que voldria.³⁸

³³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 27-VIII-19.

³⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antonia Salvà, Barcelona, 6-IX-19.

³⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 6-IX-19.

³⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 1-X-18.

³⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antonia Salvà, Barcelona, 6-IX-19.

³⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 12-X-19.

El 24 de novembre, li escriu intentant tranquil·litzar-la respecte dels aldarulls obrers que es produeixen aquells dies a Barcelona:

«T'enyoram. Quins són els teus projectes? -Jo ja t'hauria escrit, però esperava que aquest bull de patrons i obrers que té inquieta Barcelona minvàs un poc, i sobretot que es normalisàs el servei d'hotels.

Aquest, sembla que ja hi està, fins a un cert punt. La resta, no tant.

De totes maneres no veig senyes inminents de cap revolta grossa. La meua impressió és de que aquests conflictes obrers no es liquidaràn per ara, ni amb violència ni sense.

Naturalment això és una impressió meua d'aquests dies, no un vaticini.

L'aspecte exterior de la ciutat és completament normal. Fa un bon sol i pels carrers, teatres, etc. l'animació de sempre; cap aurora boreal...

Diga-hu així mateix a n'En Toni i n'Isabel [...].³⁹

De la correspondència podem deduir que, a la fi, Maria Antònia va ser a Barcelona entre el 2 i el 9 de desembre. Miquel, en paper amb capçalera de l'Hotel Continental, li fa un pla per a cada dia dels que estarà a Barcelona i per a l'excursió que faran a Olot i Girona. Segons aquest pla, el dimarts dia 2 l'han d'anar a cercar, a les 3 han d'anar sols a Sant Genís dels Agudells i a les 5.30 han de ser a l'Ateneu per sentir les cançons de Baltasar Samper. El dimarts, Maria Antònia ha de dinar amb Carner i Ferrà l'ha d'anar a veure havent sopat. El dijous, com que té una cita que no sap quin temps durarà li diu que el dematí «ets lliure com el vent». Li plantejava la possibilitat d'anar el capvespre amb Hermínia a Sant Cugat o allà on els sembli i reunir-se a les set. Per a divendres li planteja la possibilitat de veure's a la nit i per al dissabte programa un «Gran dinar d'honor a l'I.E.C.» i el capvespre, assistir a la «funció de gala (ensaig de Gimnasia Rítmica) a l'Orfeó». Per al diumenge i dilluns, anota a la minuta «Fuga con rumbo desconocido per tornar a la nit o dimarts dematí» i, finalment, per al dimarts escriu «despedida dels amics» i dibuixa un vaixell dins la mar. Per acabar amb bon humor, apunta «Con aprobación de la autoridad eclesiástica» i les adreces de Miquel Ferrà i Hermínia per si les ha de menester i les oblida.

En una altra carta, del dijous dia 4, encara li detalla el que faran els propers dies i li dóna consells perquè el viatge sigui el més agradable possible. Li proposa veure's devers les set a ca l'Herminia, li explica que el pla de l'excursió a Girona i a Olot ja està

³⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 24-XI-20.

ultimat i li aconsella acomiadar-se de tothom com si el dissabte partís perquè el dimarts no hi hauria gaire més temps que el de fer les maletes i prendre alguna cosa. Li diu que el divendres té temps de sobra per visitar Rubió i Ruyra, abans o després de dinar amb Riba, i que el dissabte, abans de la una, pot fer «el raid de despedida per Sarrià», per a la qual cosa li recomana agafar un taxi, donar les adreces al xofer i proveir-se de targetes per veure tothom en dues hores. A la una, Carner l'anirà a cercar pel dinar de l'Institut i, després de dinar, Nicolau l'acompanyarà a l'Orfeó, on es veuran i acordaran els detalls del viatge a Girona.

No disposam de més dades sobre aquest viatge i desconeixem si el germà i la cunyada de Maria Antònia l'acompanyaren. Consideram interessants els detalls interiors perquè ens assabenten de la relació tant de Miquel Ferrà com de Maria Antònia amb els amics de Barcelona i del que més valorava Ferrà per donar-ho a conèixer a la seva amiga.

3.3.4 MISS GUN I MISS NAPIER

La relació amb les angleses Miss Gunn i Miss Napier, iniciada el 1916 al curs Montessori, segueix per carta el 1917. Aquesta darrera li envia un poema d'un poeta anglès contemporani, Arthur Symons, que es titula *Montserrat*. Ferrà el tradueix, el publica a «La Almudaina» i l'hi dedica.⁴⁰ A les cartes, li contenen les seves experiències pedagògiques, la seva preocupació per la guerra, el fet que no li poden enviar postals ni fotografies perquè està prohibit dirigir-ne als països neutrals i que recorden amb molta recança totes les atencions que reberen, tant a Barcelona com a Mallorca.

L'any 1918 li agraeixen el llibre *Cançó d'ahir*, que Ferrà ha enviat a cadascuna en particular i que cadscuna intenta, a la seva manera, entendre, amb un diccionari o fent que Ferrà els tradueixi algunes paraules. Miss Gunn el correspon amb un altre llibre, *How I live on 24 hours a Day*, bastant significatiu de com elles l'havien vist el 1916, quan havien estudiat a Barcelona amb ell. En efecte, li diu que per a ell no haurien de ser 24 sinó 48 les hores del dia i que, segurament, el llibre li seria útil perquè si no s'equivoca — diu—,

⁴⁰ *Montserrat*, «La Almudaina», 27-III-17.

es tracta del tema principal de la seva vida.

L'any 1919, totes dues li anuncien els seus respectius matrimonis: Miss Gunn amb Neville Gray, un major de l'exèrcit que ha de ser desmobilitzat quan acabi la guerra, i Miss Napier amb Harold Noxon, un enginyer. Una de les cartes de Miss Gunn⁴¹ explica detalls de l'excursió que feren al gorg Blau i Lluç, acompanyades de Ferrà i Nicolau el 1916. Degueren passar una nit al gorg Blau, el dematí hi nedaren i passaren per diverses possessions fins arribar a Lluç, on romangueren la segona nit.

L'any 1920 es casen i Ferrà els regala una estatueta a cadascuna. Elles li fan saber que la posaran en un lloc destacat de la casa.

3.3.5 ELS AMICS I L'EPIDÈMIA DE GRIP DE 1918

La forta epidèmia de grip del 1918 afecta molts coneguts de Ferrà, com Eugeni d'Ors, la dona de Josep Carner, Miquel i Guillem Forteza, les germanes Macià, etc. Sent profundament la mort de l'arquitecte Guillem Reynés i en parla a Joan Alcover, demanant-li pels malalts de la seva família.⁴²

L'epidèmia frustra el viatge de Maria Antònia a Barcelona. Quan aquesta li ho comunica, ell li contesta:

«Amb la decepció que pots suposar, vaig rebre la teva postal darrera, que no em vengué de nou per altra banda, donades les circumstàncies realment dolentes que atravessam.

Jo tenc la sort de no esser aprensiu, i patesc poc pensant en mi; però algunes morts, sobretot la del pobre Reynés, que jo estimava, m'han impressionat molt».⁴³

Ell mateix és afectat, de manera lleu, per l'epidèmia, que també han contret els familiars de Maria Antònia. Per altra banda mor —no a causa de la grip— el germà de Mn. Costa. De tot això en parla a Maria Antònia el 16 de novembre de 1918:

«Voldria que aquesta vos trobàs a tu i a tots els teus bons i fóra ja de tot perill d'epidèmies que, venturosament, sembla que ja es vagen extingint a tot arreu.

⁴¹ Carta de Miss Gunn a Miquel Ferrà, 15-II-19.

⁴² Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 24-X-18.

⁴³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 23-X-18.

Jo, a la fi, vaig haver de fer llit uns quants dies. Va esser poca cosa, gracies a Deu, i ja estic bé.

Còm compatesc el pobre D. Miquel! Vaig tenir lletra seva explicant-me la tragedia».

Nicolau també reb noves i consells respecte a l'epidèmia.⁴⁴

3.3.6 ESTIU A GIRONA, VILANOVA I MALLORCA. ELS AMICS. (1918).

A partir del traslat de Miquel Ferrà a Barcelona, i sobretot des de 1915, a més d'aquesta ciutat n'hi ha dues més que l'atreuen especialment: Girona i Vilanova. Hi manté una relació intensa i sempre que pot visita els amics que hi té, els quals, per la seva part, parlen d'ell i de les seves actuacions. Així, per exemple, J. F. Ràfols escriu a E. C. Ricart que «En Ferrà probablement publicarà sobre la teva auca un comentari a La Vanguardia»⁴⁵ i a finals de març li fa saber que «el retall de La Vanguardia que vaig enviar an En Miró es original d'En Ferrà. Son autor em diu que hi ha errades i que'l final li mutilaren».⁴⁶

Ferrà també manté correspondència amb amics d'aquestes poblacions que ara són lluny, com és el cas de Rafel Sala, pintor de l'Escola de Vilanova, que se n'ha anat a Nova York. Sala li contesta una carta⁴⁷ contant-li l'anècdota que els vilanovins, escandalitzats, volgueren casar un ballarí rus i una ballarina anglesa que hi anaren, i comenta: «Aquest poble si que no canviarà mai. Malgrat els xalets i el port els anys no passen». Seguidament li explica que no li agraden els Estats Units i, llevat que guanyi molts de doblers, se n'anirà a un altre país. Per a ell, «New York es interessantíssim com à ciutat pero res mes, es un poble falsificat, sense sensibilitat, sense gust, sense res absolutament que no siguin business; aquesta es la paraula màgica».

⁴⁴ Ferrà li diu: «He anat dos cops a veure en Forteza, qui ja millorava, després del primer accés de febre que va esser una mica serio. Però avui acaben de dir-me que li havia tornat pujar la temperatura. I jo volia tornar-hi aquesta tarda, i no ho faig perque me'n vaig a casa amb símptomes de tenir de tornar a Gualba... De totes maneres, molt serà que demà no em llevi, perque ahir estava pitjor qu'avui.

Els matins me sento bé.

Vos, cuideu-vos, a fi de viure molts anys per major benestar de la nostra cargolada nació.» (Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 23-X-18.)

⁴⁵ Carta de J. F. Ràfols a E. C. Ricart, 4-III-20, que és a la Biblioteca-Museu Balaguer de Vilanova.

⁴⁶ Carta de J. F. Ràfols a E. C. Ricart, 22-III-20. Malgrat aquestes dades tan concretes no hem pogut localitzar l'article esmentat.

⁴⁷ Carta de Rafael Sala a Miquel Ferrà, New York, 28-IX-20.

Després li comenta que al pintor Torres Garcia, amb qui es veu sovint, les coses no li van bé i pagarà car el disbarat d'anar-hi amb la dona i tres criatures. Li exposa també els projectes de fundar una revista de literatura i art a Vilanova, millor que «Themis», per a la qual compten amb els seus versos i prosa, i li explica diversos assumptes de parelles, de l'Antònia amb qui sembla tenir relació, de l'affaire Pepa-Gubern, etc.

Es veu que Sala havia promès un quadre a Ferrà perquè li diu que pot anar a Vilanova a cercar-lo i que si n'hi ha algun més que li agradi també el pot agafar. Envia finalment records a la tertúlia Palazzi.

La relació amb Vilanova i Girona continua els anys posteriors i així, el febrer de 1918 —com tal volta els anys anteriors—, va al carnaval de Vilanova.⁴⁸ Per les vacances d'estiu d'aquest mateix any no oblida els amics que hi té i, abans de partir cap a Mallorca —com ha fet altres anys—, va primer a Girona i després a Vilanova. Des de Sant Pau d'Olot, a Girona, fa saber a Maria Antònia que hi ha anat amb Rafael Masó i Maria Gusi per fer una excursió a Rocacorba. Aquesta en fa una petita crònica i l'envia a Ferrà, que la guarda al seu arxiu. A més, en continua parlant a les seves cartes tot l'any següent i li n'envia fotos.

Després Ferrà va a Vilanova. A través de les cartes que escriu a la gent de Vilanova: Nicolau, E. C. Ricard, Joan Miró, Rafael Sala, les filles de Francesc Macià, etc. podem copsar l'ambient que s'hi respirava i les relacions cordials i desenfadades, plenes de bromes d'aquests amics quan hi són.⁴⁹ Pel que fa a la relació amb aquesta ciutat, podem

⁴⁸ En dona notícia al seu germà, Bartomeu Ferrà, l'amic d'ambdós E. C. Ricart:

«No se (soc en Critófol) si vostre fratello us haurà ja contat les seves proeses carnavalesques. Ens trovarem al poble i varem celebrar el carnaval al peu de la lletra.

Fins hi tot, varem disfressarnos i assaltavem les tranquiles habitacions dels senyors Esteves. Malgrat el disfraç grotesc, tant en Sala com en Miquel i un servidor se'ns veia la pinta d'una hora lluny -"Aquell es en Sala, l'altre en Ricart i a l'altre el conec de vista". Aixís digué un espectador.» (Carta de Joan Miró i E. C. Ricart a B. Ferrà i Juan, Barcelona, 18-II-18. La podem trobar a: Biblioteca March. B. FERRÀ. *Cartas*.)

⁴⁹ Per exemple, quan Ferrà arriba a Vilanova hi troba una «epidèmia» i escriu ràpidament a Nicolau: «Dear Nick:

S'acabó Vilanova: no vingueu si estimeu la vostra vida. Tothom s'és tornat boig a n'aquest poble.

N'Oliva es casa. En Cabanyes es casa. Na Carme Gumà es casa. En Terzi es casa. N'Antonia es casa!

En Sala es casa!

¡¡¡Socorro!!!

Ferrari

Malgré tout, se us espera. però veniu amb salvavides. [...]

Records a n'En Gaziel i a N'Herminia i a la Rosa, si les veieu, i comaneu-me a Deu, els qui no son ateios, perque surti amb salvament de dins aquest forn de Babilonia que les bruixes ajudin amb tots els seus sortilegis a n'aquest

esmentar també la crítica dels quadres del seu amic Rafel Sala que publica a la revista «Vila-Nova»⁵⁰ L'any 1919 manté la relació amb Mme. Palazzi i la gent de Vilanova que li continua escrivint.⁵¹

3.3.7 INTENT D'AJUDAR MN. CLASCAR. MORT D'AQUEST I DELS FILLS DE JOAN ALCOVER

A principis de 1919 Mn. Frederic Clascar, un amic de Ferrà de qui ja hem parlat, es troba —no sabem exactament per quines raons— vell i desmoralitzat. Ferrà se n'adona i, potser amb la col·laboració d'altra gent, intenta que li atorguin una canongia vacant de la catedral de Barcelona, que ha de nomenar el govern, demanant a Joan Alcover que mogui les seves influències: «Encara que no ho sembli, li escric per demanar-li una cosa ben petita i ben concreta en favor d'un bon amic, avui malalt, qui per diferents raons, d'ordre moral preferentment, ho necessita. Es tracta d'una influència prop del Ministre de Gracia i Justícia per fer Mossen Clascar canonge de Barcelona».⁵²

Les gestions resulten innecessàries perquè al cap d'un mes Mn. Clascar mor. Ferrà, que ho sent profundament, ho manifesta a Maria Antònia:

«No cal dir-te que t'hauria escrit abans si no fós estat l'agitació exterior i interior en què he viscut tot aquest temps, motivada per molt diferents causes; una de les principals, la mort de

pobre amic.

F.

Altra: Si voleu dormir dins un llit, aviseu amb temps la vostra vinguda.» (Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Vilanova, 2-VIII-18.) A través d'aquesta carta ens podem adonar del tipus de relació de Ferrà amb els amics de Vilanova, Nicolau, les «bruixes», etc.

Un altre exemple d'aquest ambient és la carta que escriu Joan Miró a E. C. Ricart, en la qual li diu: «La projectada excursió a Ciurana, Prades, etc. també em fa joc fer-la desde Barcelona amb En Ferrà i alguna Miss estrambòtica que descobreixi -podrem aprofitar per l'excursió alguna semana que hi hagin festes seguides (horriblement aburrides a Barcelona)». (Carta de Joan Miró a E. C. Ricart, Montroig, 18-X-18.)

⁵⁰ *L'art de Rafel Sala*, «Vila-Nova», núm. 13, 1a quinzena de maig de 1918.

⁵¹ L'any 1919 li escriuen Josefina Macià i Maria Antònia Ricart. Per aquesta darrera sabem que va passar alguns dies de carnaval a Vilanova:

«Aquí va doncs aquesta carta per demostrar la bona harmonia que hi ha entre nosaltres i al mateix temps per escusarme d'una falta que vaig cometre. Vaig dir-li que aniria a la platja al matí del dilluns de Carnabal i no vaig complir. Això d'anar sempre a remolc de la germana priva molt sovint de quedar be amb els bons amics.

Si torneu per Vilanova (feu que sigui avans del 21 si voleu gosar per una vegada mes de bones vistes) veureu com se quedar com una persona». (Carta de Maria Antònia Ricart a Miquel Ferrà, Vilanova, 12-III-19.) Aquesta darrera dada ens fa pensar que Ferrà anava sovint a Vilanova.

⁵² Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 21-II-19.

Mossen Clascar. En duc dol, vertader dol. L'estimava, i era un dels homes per qui més estimat m'he sentit mai, i més delicadament.

La pobre Herminia en va quedar fulminada. No se mogué de ca-seva fins que el varen haver tret, i el mort semblava ella. Per fi romangué moralment, i materialment, dins els nostres braços.

Ara ja està serena. Jo crec que és encara l'esperit de Mossen Clascar que la sosté i la sostindrà sempre. Així ho esper».⁵³

L'any 1919 també moren dos fills de Joan Alcover. Ferrà li tramet una sentida carta de condol:

«Tot just m'era arribada la nova de la malaltia dels seus fills, que he sabut la seva mort.

Me desola el pensament de la seva desgracia. Cregui que és de tot cor que l'acompany en el sentiment i que li oferesc en aquestes hores tristes, tan difícils d'endolcir, la fermaça d'una amistat sincera.

Rebi amb una encaixada coral tot l'afecte de son amic».⁵⁴

Uns anys més tard, a la conferència *Les dues muses* recordarà aquests dies de dol i la reacció d'Alcover:

«Era recent la nova catàstrofe quan, tornat jo de Barcelona, li vaig estrenyer la mà dins casa seva, amb el cor oprès. M'havia escrit uns mots obligants pregant-me que acceptàs l'encàrreg de la Diputació Balear d'escriure, rellevant-lo a ell, la biografia d'En Quadrado. Vaig intentar piadosament per distreure'l de la luctuosa obsessió, convénce'l de que l'indicat era només ell per aquella tasca. Me tallà amb tres paraules curtes: "Impossible! Estic devastat". Després, sortint d'un mutisme enguniós, començà a parlar d'art i de literatura...».⁵⁵

3.3.8 L'AMISTAT AMB HERMÍNIA GRAU (1917-1919)

L'amistat amb Hermínia Grau, que durarà tota la vida, s'inicia el 1917. En parla a Maria Antònia en diverses ocasions: «Avui me'n vaig al llit content. Saps, n'Herminia, l'interessant amiga de qui vaig parlar-te? hem sortit al camp, hora-baixa, amb ella i En Nicolau, i he sentit tot el bé que li feia l'infusió d'oxigen material i moral. No sé que pagaria poder-te-la fer conèixer, perquè estic segur que amb cinc minuts de conversar quedaríeu amigues per sempre».⁵⁶

Hermínia patia crisis depressives freqüents:

⁵³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-II-19.

⁵⁴ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 7-III-19.

⁵⁵ *De l'homenatge a Joan Alcover. Discurs de Miquel Ferrà, «Sóller», 12-III-27.*

⁵⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-VII-17.

«[...] està millorada. Però el metge, un atlot jove, distingit i intelligentíssim, que jo li vaig fer conèixer,⁵⁷ me diu que no confia del tot en la seva curació; que és el cas més agut i més interessant de psico-neurosi que ha conegut, i que, si d'acàs, lo que li pot fer més bé és situar-la dins un ambient moral adequat a ella.

Jo, en aquest sentit, he pogut fer bastant per ella, amb l'ajuda den Nicolau i den G. Fortesa, i avui és un company, més que una companyona, que associam a les nostres excursions i als nostres lleures, desembarçadament. Ella té un caràcter decidit i rialler, apesat del sufriment, i cap vici de dòna. No comprenc còm s'és feta.

Aquesta societat inesperada i els banys hivernals, que ha emprès amb coratge, la tonifiquen i li han tret del cap moltes metafísiques. Però per posar-se bé s'hauria de poder entregar a la música, que és la seva vocació fortíssima. I el no poder estudiar és lo que més la fa sufrir i depressiona.

T'en fas la historia una mica llarga, perque veig que t'hi interesses, i realment és un cas únic. Tenc la persuasió de que si surt d'aquestes crisis, és sentirà parlar d'ella».⁵⁸

Vint-i-vuit anys més tard, Ferrà i Hermínia recorden, en sengles cartes, el dia de la seva coneixença a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Ferrà li explica que ella li havia demanat la novella *Jean-Cristophe*, de Romain Rolland, i Hermínia li contesta en aquests termes: «Rebo la seva mentres tots els meus pensament estan submergits dins la "Felicitat Perpètua". Quants anys fa? pregunta vostè, eludint el nombre amb un tacte finíssim que no sé ben bé si va de cara a mi o a vostè mateix... Vint-i-vuit anys, Ferrà! jo també recordo vívament el "fausto suceso" i que en arribar a casa plena d'entusiasme i d'optimisme, exclamava: "he conegut un home que pensa i veu les coses com jo!" Vostè ja sap quin era tot l'abast d'aquestes paraules. D'aquell dia data tot el meu be... i tot el meu mal. Què és el que pesa més? Balanç difícil de fer; però estic certa que vostè no es sorprendrà si jo em decanto pel costat positiu».⁵⁹

L'única referència a aquesta amistat en els anys següents de què disposam és una carta que Ferrà li escriu des de Mallorca, a les acaballes de l'estiu de 1918.⁶⁰ A través de la carta, a més d'assabentar-nos de les activitats de Ferrà aquell estiu, ens adonam de la sensibilitat que adorna aquesta amistat. Ferrà, després de dir-li que ha tingut notícies seves

⁵⁷ Possiblement fa referència a Salvador Vives, el psiquiatre amic de Ferrà que assistia als «aquelarres».

⁵⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 13-XI-17.

⁵⁹ Josep MASSOT I MUNTANER, *Confidències de Miquel Ferrà a Hermínia Grau i a Agustí Duran i Sempere* dins *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, pàg. 160. La carta de Ferrà és de 6-III-45 i la d'Hermínia d'un dia després. Pel que fa a la seva amistat, el llibre esmentat inclou una selecció de cartes de Miquel Ferrà a Hermínia Grau.

⁶⁰ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Son Roca, 3-IX-18. La podeu trobar a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1993, pàg. 163.

a través de Lluís Nicolau, la germana del qual sembla que no anirà a Mallorca com Ferrà esperava, li comenta:

«Jo, casi bé ja sento ganes de retornar a Barcelona, malgrat la bona vida qu' aquí porto. Dormo, escric, llegeixo, dins una caseta fresca i riolera qui domina tot el plà de Palma, amb la badia al fons i la ciutat amb la catedral. Tot el dia es senten remorejar els pins a la vora. De tant en tant, prenc la bicicleta i me'n vaig a alguna platja llunya d'aigües verdes entre pins verds, a rostir-me.

Só estat al puig de Massanella, la segona altura de l'illa. L'escalarem amb cordes! amb la meva germana i el germà i cunyada de la Mª Antònia, i dos guies. Esmorsarem dins unes casetes de neu (dipòsits on s'hi guarda). Hauria begut un vi gelat! V. i un altre hi faltaven. També vaig esser a Valldemossa. -Un paisatge que a certes hores la reconciliaria amb tots els romàntics, i potser la faria sufrir una mica. A mi, al menys, així em passa. De dies, és riquíssim d'aspectes. El poblet, a encesa de llums, és una delícia, voltat de muntanyes amb reconades de bosc i roquissars d'aire suís, des d'on ningú sospitaria el mar a una hora de distancia i a una profunditat de 500 metres. Cal que algun dia vostè ho veja. Amb L'Aina Maria varem fer alguna vetlada de música al seu *Pleyel*. *Chopin et rien de plus*.

I vostè, quina vida du? I quines idees, i quins projectes? Me farà molt content donant-me noves seves».

Potser Ferrà intenta animar Hermínia, afectada com hem dit per fortes crisis nervioses. Per altra banda, la carta és un compendi de la vida quotidiana de Ferrà a l'estiu: excursions, passejos amb bicicleta, nedar i prendre el sol, llegir i escriure, això darrer a la segona casa que tenia la seva família a Son Roca, als afores de Palma.

Miquel Ferrà ha presentat Hermínia als seus millors amics —Lluís Nicolau,⁶¹ Maria Antònia Salvà i Guillem Fortesa—, als quals en parla sovint.⁶² A principi de 1919, per exemple, conta a Maria Antònia que hi manté llargues converses i li proposa que siguin amigues:

«Havia començat una lletra contant-te diferents coses contra el Rei, la Pàtria espanyola i la policia, quant n'Herminia, que no havia vist feia mesos m'ha vengut a interrompre, i ja no et sabia parlar d'altra cosa.

Hem conversat tres hores i resumint, et diré que mai he parlat amb ningú que vegés les coses tan clares ni de tan amunt. La meva impressió és de que a la fi es troba el seu lloc després d'anys d'esforços desesperats per enfilars'hi sense sebre per on.

Això si que fa respecte! Li he dit que en tu tenia una amiga que l'estimava sense conèixer-la, i te saluda amb viva simpatia. Sembla que devall d'unes altres regions amb una serenitat i una

⁶¹ Vegeu Lluís NICOLAU D'OLWER, *Cartes a Hermínia Grau i Aymà*, Barcelona, 1995.

⁶² Li diu a Nicolau: «Ahí, la pluja em va sorprendre pel camí de ca l'Herminia, i vaig creure inútil arribar-hi. En teniu noves?». (Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, dimarts, III-18.) I a Maria Antònia Salvà: «T'he de donar una nova que t'alegrarà, a tu que ets tan bona. Saps n'Herminia, aquella amiga de qui t'havia parlat alguna vegada, qui val tant i sofreix tant? L'altre dia estant al llit, del qual crec que s'alçarà per seguir sufrint, es volgué confessar -per primera volta en sa vida!- i ho feu amb Mossen Clascar. En Nicolau i jo le hi duguérem. Mossen Clascar diu que és un esperit extraordinari. Me pens que la nostra amistat li haurà fet algun bé, i ho necessitava tant! Comana-la a Deu». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 16-XI-18.)

força que jo li desconeixia». ⁶³

Hermínia sofreix un gran trasbals amb la mort de Mn. Clascar però Ferrà, Nicolau i G. Forteza es cuiden que no quedi desemparada i la presenten al P. Miquel d'Esplugues. Poc temps després, Ferrà i Nicolau van a dinar amb ell a Sarrià, li parlen d'Hermínia i convenen que l'amistat amb Maria Antònia li farà molt de bé. Per això, Ferrà li demana a Maria Antònia que li escrigui i li diu que la sobtarà la correspondència espiritual que hi trobarà. ⁶⁴

La correspondència amb Nicolau també és plena de contínues referències a Hermínia, al seu estat i a la cura que en prenen tots dos. ⁶⁵

És molt probable que per Pasqua de 1919 visiti Mallorca. Més endavant, Ferrà li adreça dues cartes. ⁶⁶ A la primera, escrita el setembre, després d'haver acomiadat el P. Miquel d'Esplugues que, com veurem, ha visitat Mallorca durant l'estiu, li explica que les estones passades amb ell han desbaratat gratíssimament la monotonia dels seus primers dies d'estiueig. Pel contingut de la carta, sembla que la família de Ferrà ja ha conegut Hermínia a Valldemossa i que, per tant, s'ha produït la visita. Ferrà li diu que les coses de Valldemossa feren que l'enyoràs i que pensa que a ella també li passa el mateix, llevat que hagi trobat «en la filosòfica companyia de Xenius una compensació sobrada» de la seva absència.

La carta també es refereix a la vida a Barcelona: «Segueixen vostès a la platja les tertúlies a l'aire lliure? Digui a tots i cadascun dels concurrents i *comensals* que em dol de no esser-hi, i que si algun dia els arriba un esquitx i no saben d'on els vé, soc jo que els ho envio des de alguna platja mallorquina». Finalment, les gràcies que li fa arribar de part

⁶³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 16-I-19.

⁶⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-III-19.

⁶⁵ Li diu a Nicolau, en una carta amb un cert sentit de l'humor: «Digueu a l'Herminia que jo us he dit que li diguessiu tot lo que jo li diria si tingués temps per escriure-li, o millor dit si no em sentís avui una mica agotat». (Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Ciutat de Mallorca, 24-XII-19.)

⁶⁶ Cartes de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Son Roca, 11-VIII-19 i 3-IX-19. Les podeu trobar a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1993, pàg. 163-165.

de la seva germana Catalina per un obsequi reforça la hipòtesi de la vinguda d'Hermínia a Mallorca.

A la segona carta, Ferrà es defensa de les acusacions d'Hermínia i el P. Miquel d'Esplugues, que el titllen de pessimista:

«Perquè em calumnia atribuint-me *apologies* del pessimisme que ja mai he fet? Tant valdria fer la del mal de caixal!

El meu pessimisme, —estiguin tranquils V. i el P. Miquel,— no és trascendental. Es un pessimisme sense pretensions i purament respecte de mí mateix. Jo no dono al Criador, ni a la Naturalesa, ni tan sols a la Humanitat cap culpa d'esser jo un drogo i un *marchand* de núbols».

En aquesta carta comenta també que Aina ha rebut carta d'Hermínia i que tots l'han recordada, fins i tot Joan Sureda Bimet.

3.3.9 AMISTAT AMB GABRIEL ALOMAR (1919)

Gabriel Alomar, que no havia volgut assistir a l'homenatge de Maria Antònia Salvà per la tendència, massa dretana per a ell, de les persones que l'organitzaven, devia fer excepcions a aquest rebuig, com per exemple Miquel Ferrà. L'any 1913 aquest fou, com ja hem comentat, crític amb les idees d'Alomar i és probable que les relacions entre ambdós fossin aquest anys com a mínim distants.

Això no obstant, la defensa de Ferrà a «La Veu de Mallorca» que escriguí la història de Mallorca —que comentarem més endavant— els acosta i el fet és que a partir de 1919 la correspondència que mantenen apunta el naixement d'una amistat. Tractaran de diversos projectes per als quals Ferrà li demana ajuda i quan coincideixen a Mallorca parlen llargament, la qual cosa és molt gratificant per a Alomar i, suposam, també per a Ferrà. En una ocasió, el primer es refereix a Mn. Alcover, aleshores embarcat en dures campanyes contra l'Institut d'Estudis Catalans i l'Escola Mallorquina: «Ha vist el darrer libel d'aquell sub-home de Mossen Alcover? Es una ignominia! Jo procuraré des de Madrid que la cosa no prosperi, però no sé si ho lograré. Allà, tot lo que sía anticatalà, te una pressumpció de simpatía».⁶⁷ En aquesta mateixa carta li parla del projecte de monument a

⁶⁷ Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Palma, 19-X-19.

Joan Alcover i d'altres qüestions que no podem acabar d'esbrinar:

«He vist el projecte de monument. No'm fa molt, la veritat... Però d'això n'hauríem de parlar de prop.

En quant a l'organització, me sembla bé el que vostè diu. Poden posar el meu nom al peu del manifest, i els noms que'm dona me semblen inmillorables. Té la meua absoluta conformitat. Perdoni la meua tardança en respondre-li. Tenc tantes feines!»⁶⁸

En una altra carta li manifesta l'esperança de veure's a Palma per conservar sobre molts assumptes i li ofereix la seva col·laboració en diferents aspectes:

«Amic Ferrà. Demà vaig a Palma, per uns dies. Hi anirà vostè? Així ho esper. Allà parlarem de tot. El monument an en Quadrado...quina ignominia!

I la revista en projecte? Disposin de mi incondicionalment.- parlaré dels seus llibres. Ens veurem? molt ho desitjo. -Una forta abraçada del seu fervorós».⁶⁹

Més endavant constatarem que aquesta amistat continua i s'intensifica.

3.3.10 ALTRES AMICS I CONEGUTS: EL MARQUÈS DE PALOMARES DE DUERO, BAREÑO, MN. RAFAEL RAMIS I RAFAEL ISASI

Ferrà degué conèixer el marquès de Palomares del Duero a la Residencia d'Estudiantes de Madrid. Li deu demanar alguna cosa relacionada amb aquest centre perquè en una carta d'abril de 1920, la primera referència a aquest personatge de què disposam, el marquès li diu que *«el tener noticias de Vd. es siempre grato para nosotros que recordamos y convivimos los días heroicos de la Residencia de Estudiantes. Cuando V. venga a Madrid se sorprenderá del desarrollo y del incremento material que ahora tiene aquella casa»*.⁷⁰ També li fa saber que li envia adjunta la contestació del Sr. Castillejo, que deu respondre a alguna consulta de Ferrà.

J. Bareño, des de Gijón, li dóna noves de Julio Somoza, que ha estat malalt però està millor, i d'Eugenio Hidalgo, que continua sent professor de l'Institut i actualment fa

⁶⁸ Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Palma, 19-X-19.

⁶⁹ Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Madrid, 21-XII-19.

⁷⁰ Carta del marquès de Palomares del Duero a Miquel Ferrà, Madrid, 23-IV-20.

campanya contra el bolxevisme.⁷¹ Per aquesta carta sabem que quan era a Gijón, Ferrà tenia un ajudant que es deia Eugenio. Es veu que Ferrà li ha dit que té notícies de Fonseca des de Cuba i Bareño li envia records per a ell quan li escrigui.

També hem d'esmentar Rafel Ramis, aleshores rector de Campanet, que en una carta de 7-IX-20 li agraeix unes fotos de l'ermita de St. Miquel que Ferrà li ha enviat, i Rafael Isasi, que li demana informació sobre escuts nobiliaris i li envia nota d'un fulletó que interessava Ferrà.

3.3.11 CONCLUSIÓ

Aquest llarg apartat evidencia la importància de l'amistat en Miquel Ferrà. Ell mateix havia manifestat a les seves poesies que la preferia a l'amor, del qual tenia por de fer-se esclau. En aquests moments, però, també ha aparegut aquest darrer sentiment en les persones de Miss Gunn i Miss Napier. Fidel al seu idealisme i al seu platonisme, el deixa passar per davant, per enyorar-lo sempre com allò que pogué ser i no fou. L'amor és en ell com una pèrdua, en el fons volguda i provocada.

Ferrà es recolza en diversos grups d'amics, que necessita veure de tant en tant: els de Mallorca, les bruixes i altres de Barcelona, els artistes de Vilanova i els excursionistes de Girona. Tots formen, a nivell humà, la Catalunya que ell estima, la Catalunya de l'esperit.

En aquest període han nascut o s'han confirmat grans amistats: la de Nicolau d'Olwer, que ajudarà Ferrà a reafirmar-se en els canvis de l'etapa anterior; la d'Hermínia Grau que serà un excellent contrapunt a la de Maria Antònia Salvà i que també durarà tota la vida, i la de Gabriel Alomar, que representa l'acostament entre ideologies contraposades a través del respecte a les idees dels altres i de l'idealisme i l'humanisme com a punt d'unió.

Finalment, hem de parlar de l'ofertament de la seva estimada Mallorca que feia

⁷¹ Imaginam que pot ser el professor que ells coneixien com «el psicòleg», del qual Ferrà, com ja vérem, parlava a Maria Antònia.

Ferrà als amics com a present durant les vacances de Pasqua de cada any.

3.4 ACTIVITAT POLÍTICA I CULTURAL (1919)

L'any 1919 és de gran efervescència política, de la qual Ferrà no n'és absent. Tractarà de defensar, en companyia dels qui, com Lluís Martí, vulguin estar al seu costat, les seves postures amb l'energia i la constància que el caracteritzen. Això no obstant, no oblidarà la seva activitat cultural, continuarà els projectes anteriors i en començarà de nous.

3.4.1 ACTUACIÓ POLÍTICA (1919)

En aquests moments Mallorca viu una gran campanya a favor de l'autonomia. Ferrà hi participa en la mesura que li ho permet la seva estada a Barcelona. Sovint des d'un segon pla i quan hi és de vacances, dóna suport als projectes autonomistes. Per altra part, també es produeix una campanya en contra de la llengua i el catalanisme, duita a terme per filisteus i anticatalanistes tant a Catalunya com a Mallorca.

Davant aquest estat de coses, Ferrà creu convenient que a Mallorca quedin ben clares les postures dels que ell considera els màxims representants de la cultura illenca —Miquel Costa, Joan Alcover i Maria Antònia Salvà— i per això els proposa que expressin públicament la seva adhesió a Catalunya i a la seva causa. Curiosament, l'única que hi respon positivament és Maria Antònia Salvà, la qual finalment desisteix, d'acord amb Ferrà per no quedar-se sola.

La seva evolució ideològica i política el distanciarà, per altra part, dels seus amics de «La Veu de Mallorca» i la Societat Arqueològica Lulliana, de la qual continua sent soci. Fruit d'aquesta independència serà la seva actitud, contra la d'alguns amics seus, que Alomar redacti la història de Mallorca que li ha encarregat la Diputació, i també un article a «La Veu de Mallorca», que serà clau en l'orientació posterior del grup i la seva divisió en opcions, les quals tindran actuacions polítiques i culturals ben diferents. L'article provocarà la desaparició de «La Veu de Mallorca» i el Centre Regionalista.

Per altra banda, l'agitació que sacseja Barcelona el preocupa força, pel que significa i pot representar tant per a Catalunya com per a l'Estat espanyol.

Finalment, en aquests moments es produeix la defecció d'Eugeni d'Ors per part del

catalanisme polític. L'admiració que Ferrà li professava durant la seva campanya periodística al «Sóller» havia anat disminuint en la mesura que Ors es tornava cada cop més conservador i ell, per contra, adoptava plantejaments més oberts. Ara Ors, que ve a Mallorca, dedica curiosament una fotografia a l'amic Ferrà.

3.4.1.1 Separatisme amb Lluís Martí

El mes de novembre de 1918, els plantejaments dels regionalistes mallorquins compten amb una conjuntura favorable: el final de la guerra, amb les reivindicacions nacionalistes promogudes per Wilson, i les demandes autonòmiques a Catalunya. Animats per aquesta situació, duen a terme dues iniciatives paral·leles. Per una banda, es dirigeixen als batles de l'illa perquè discuteixin als seus ajuntaments les propostes d'autonomia municipal i regional, dins un estat federal, per constituir seguidament una assemblea per demanar l'autonomia. Per l'altra, redacten un manifest a favor de l'autonomia dins el federalisme ibèric. El manifest, segons Isabel Peñarrubia, «pretenia ésser un programa bàsic d'una coalició mallorquinista formada per elements d'esquerra i de dreta i pel Centre Regionalista. Durant un mes, els membres del Centre intentaren que el manifest fos signat per personatges més o menys autonomistes. Els possibles descentralitzadors de dreta es mantingueren al marge, malgrat les temptatives, des de "La Veu de Mallorca" de lloança i acostament al maurisme i malgrat el fet que la mateixa Cambra de Comerç arribàs a demanar l'autonomia administrativa i el concert econòmic».¹

En aquesta situació, la postura de «La Almudaina» és, com sempre, ambigua i el diari no dona suport al projecte de coalició mallorquinista. I continua Isabel Peñarrubia: «Al cap d'un mes que els regionalistes intentassin debades estampar certes signatures al manifest, es formà la Coalició Mallorquinista integrada pels federals, reformistes, Centre Regionalista i la societat "Fomento del Civismo"».²

Els primers mesos de 1919 són especialment propicis als regionalistes mallorquins.

¹ Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 479-480.

² *Ibidem*, pàg. 480.

Quasi tota l'esquerra els fa costat organitzant mítings en els quals ells participaven i «també hi hagué conferències sobre autonomia, duites a terme pels diferents líders dels partits i grups que integraven la coalició».³

Durant les vacances de Nadal, Miquel Ferrà deu prendre part en tots aquests esforços, en companyia del seu antic i vell company de campanyes autonòmiques Lluís Martí, amb qui ja havia visitat —recordem-ho— Prat de la Riba uns anys abans. A principis d'any, Ferrà li diu a Lluís Nicolau, de Mallorca estant: «En Lluís Martí, chi è veramente un egreggio politico, i jo fotem separatisme a escarada per aquí».⁴ Uns dies després, dia 5 de gener, Lluís Martí pronuncia una conferència tan concorreguda que la gent no cap dins el local.⁵ Dins aquesta mateixa campanya, a més de l'actuació de l'Orfeó Mallorquí el 26 de desembre, Guillem Forteza i Bartomeu Forteza pronuncien conferències multitudinàries al local de les Federacions Obreres. A la darrera hi assisteixen molts obrers.⁶

El 23 de gener, Ferrà demana per carta a Joan Estelrich que hi vagi aquesta nit per poc que pugui perquè «En Martí ens vol veure»⁷. Entre els papers d'Estelrich també hi ha una targeta de Ferrà sense altra data que «Avui dissabte» —podria ser d'aquestes dates— i amb l'anotació «A les tres aniré a veure-vos a ca'n Tomeu. Procurau que En Lluís Martí hi sia també».⁸ Hem de tenir en compte que les circumstàncies polítiques del moment, tant a l'Estat espanyol com a Catalunya i Mallorca, així com el fet que Ferrà resideixi a Barcelona i hi tingui amics íntimament lligats al moviment catalanista el condueixen cap a unes actuacions i manifestacions polítiques molt clares.

A més de les actuacions abans esmentades, aquest 1919 Ferrà desplega una gran

³ *Ibidem.*

⁴ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau d'Olwer, Mallorca, 1-I-19. Aquesta relació política entre Martí i Ferrà es deu mantenir en els anys següents encara que, de moment, no l'hem poguda documentar.

⁵ Vegeu Gregori MIR, *El mallorquinisme polític*, vol II, Mallorca, 1990, pàg. 25-26.

⁶ *Crònica*, «La Veu de Mallorca», núm. 44, 1-I-19, pàg. 8.

⁷ Tots dos deuen ser a Barcelona perquè la carta du capçalera de l'Ateneu Barcelonès.

⁸ Tal volta es refereix a Bartomeu Forteza o al germà de Ferrà.

activitat en diversos fronts. Amb Llorenç Riber, P. Oliver Domenge, A. Homar i Joan Estelrich, residents a Barcelona, dia 28 de gener, signa una carta que es publica al «Correo de Mallorca» uns dies després. A la carta, manifesten que, coneixent la desfiguració de les notícies que arriben de Barcelona a Mallorca, volen donar testimoni de l'estat de violència contra les persones catalanistes, exercit per una tal Liga Patriótica Española, sobre la qual el governador diu no tenir autoritat. Expliquen les accions dels membres d'aquest grup a les Rambles de Barcelona i exposen que passa el mateix a altres pobles de Catalunya.

Per altra part, proposa al Centre Regionalista Mallorquí dirigir un missatge a A. Maura. A l'escrit, que apareix al núm. 47 de «La Veu de Mallorca», de 15 de gener de 1919, hom li demana que, com a mallorquí, no se solidaritzi amb els enemics de Catalunya. També escriu a Joan Alcover per explicar-li que no li ha enviat el missatge per no comprometre'l davant A. Maura i, si ho troba convenient, pugui fer una gestió directa quan sigui oportú.⁹

També creim que és de Miquel Ferrà la contesta¹⁰ al *Baleares y la autonomia*, un article subscrit per «La Almudaina» que proposa una autonomia descafeïnada, en la línia ambigua i temorena que ell havia criticat a aquest diari. Ens fa suposar aquesta autoria, precisament, l'animadversió que mostrava cap al diari i els qualificatius que li dedica, ja utilitzats per ell en altres ocasions: diu que «res de tintes diluides» i exigeix «una cosa més enèrgicament concreta».¹¹

Isabel Peñarrubia explica que durant la primera quinzena de març de 1919 hi ha una gran cooperació entre el Centre Regionalista i el Fomento del Civismo, presidit aleshores per Jaume Comas: «Ambdós organismes, mitjançant mitings, com el que tengué lloc a Inca, relacionaren davant un públic nombrós els dos entrebancs principals per a la reforma

⁹ La carta diu: «Vaig proposar al Centre Mallorquí un missatge a D. Antoni Maura que ja veurà, i esper que aprovarà. No li vaig remetre a vostè per evitar que, si ell arribàs a sebre que se l'havia consultat, el pogués creure inspirat en alguna cosa per vostè mateix. Vaig pensar que si vengués la oportunitat de una gestió per part de vostè, oportunitat que sols vostè pot apreciar, valdrà més que la gestió sigui directa». (Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 2-II-19.)

¹⁰ «La Veu de Mallorca», 1-II-19.

¹¹ Vegeu Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 480-481.

cívico-social de la Mallorca d'aleshores: centralisme i caciquisme. Eren moments, a més a més, en que augmentava el malcontentament entre la pagesia, contra els grans comerciants i contrabandistes afavorits per la política de taxes propiciada per la Junta de Subsistències i els comitès de Ciutat». ¹²

En aquests moments desapareix «La Veu de Mallorca» sense —segons Peñarrubia— motius suficients. En el darrer número, d'1 de març de 1919 consideren que el Centre Regionalista s'ha d'orientar «a propaganda més activa que la que realitza» mitjançant «La Veu de Mallorca» i es proposen desglossar la política de la literatura creant un setmanari «de combat» i una revista de literatura que sigui portaveu de l'Escola Mallorquina. Peñarrubia explica que el setmanari polític no apareix i sí, en canvi, la revista literària, que identifica amb «L'Ignorància». ¹³ De fet n'hi ha una altra dirigida per Ferrà: el «Correu de les Lletres».

3.4.1.2 L'article *Venga un nou règim*, una fita en el grup de «La Veu de Mallorca»

*Venga un nou règim*¹⁴ és un dels textos probablement més importants de Ferrà a «La Veu de Mallorca». L'article ens indica tant la seva postura, molt decidida, com la importància que té dins el grup. Està datat a Barcelona el 20 de gener de 1919, poc després que afirmàs que feia separatisme amb Lluís Martí i poc abans de parlar amb aquest i Estelrich.

Com a precedent, podríem dir que Ferrà i la gent de «La Veu de Mallorca» tenen la intenció d'unir el major nombre de gent i partits possibles entorn del problema de Mallorca i la seva autonomia. La seva crida a «La Veu de Mallorca» en aquest sentit té resposta, sobretot entre elements d'esquerra, mentre que la dreta es manté indiferent, la qual cosa crea un problema als components de la revista i del Centre Regionalista, més a

¹² Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 481.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ «La Veu de Mallorca», núm. 46, 1-II-19.

la dreta i reticents, al contrari de Ferrà, a ajuntar-se amb elements més esquerrans.

Ferrà intenta encarar-se amb aquest problema mitjançant l'article a «La Veu de Mallorca» de febrer de 1919, encara que també està relacionat amb la situació política catalana, prou delicada perquè aleshores apuntava un principi d'escissió dins la Lliga, amb un grup que també s'inclinava més a la dreta i a l'acceptació de la intervenció en el règim espanyol, i un altre, al qual pertanyia Bofill, que pensava que s'havien de tenir en compte les reivindicacions socials. L'escissió serà un fet el 1922, amb la formació d'Acció Catalana. Pel que manifesta a l'article, Ferrà seria més partidari d'aquesta darrera postura i la seva defecció del règim és ben clara, malgrat que respecti les bones intencions que puguin tenir els dirigents de la Lliga pactant amb «l'actual règim».

Ferrà comença l'article manifestant que no pretén que els seus amics d'ideal autòmic se'n facin solidaris sinó que el posa a la consideració de tots, i especialment als qui es diuen de dretes, però li dóna suport amb la seva única signatura. Els continus canvis socials i polítics que es produeixen de manera accelerada el fan —argumenta— ser prudent però les circumstàncies haurien de canviar molt —hi afegeix— perquè es desdigni del que havia escrit.

La primera reflexió se centra en Barcelona, que «fermenta amb els llevats d'una doble revolta, nacionalista i sindicalista, que pot encara contenir-se, sofocar-se, aplaçar-se una vegada més, però que es veu venir fatalment com un fenomen còsmic». Al seu parer, el principi de la llibertat de les nacions i el de la justícia social «tenen rels massa fondes dins la consciència de tot el poble català per no empenye'l a una transformació radical de la vida pública». Fins aleshores —exposa— la massa obrera s'havia decantat cap a l'ideal republicà per «un instint casi místic», malgrat la desconfiança en l'esperit burgès dels seus líders; en canvi, els nacionalistes de Catalunya «i nosaltres amb ells declaravem la nostra indiferència per totes les formes de govern no incompatibles amb l'autonomia desitjada».

Tot seguit declara ignorar si la Lliga Regionalista està disposada a continuar les seves temptatives per solucionar la qüestió catalana dins l'actual règim. Ell, a pesar de respectar i aprovar tota gestió ben intencionada en aquest sentit, ha perdut totalment la seva

fe en el règim a causa del darrer espectacle al Congrés espanyol, amb les fòbies i els rezels cap a Catalunya, i les escenes de les Rambles de Barcelona, on la gent del país és insultada i agredida amb el vistiplau de la policia. Totes aquestes coses —continua— li fan recordar que la història d'Espanya segueix —en cita alguns dels més significatius episodis: «Inquisició, tercios de Flandes, guerra dels Segadors, Portugal, vergonyes d'Amèrica, 97...»— i en dedueix que la convivència «com a ciutadans d'idees lliures i com a poble, amb aquesta Espanya, és impossible mentre subsisteixin el dogmatisme inhumà i l'esperit despòtic que du en el moll dels ossos com un signe de raça».

Ferrà no veu en la persona del rei sinó en la monarquia espanyola com a institució l'obstacle a les transformacions polítiques i socials que connectin el país amb el món civilitzat. La monarquia espanyola —exposa— està, com les altres desaparegudes, lligada a la supervivència de l'esperit absolutista que la feu, un dia, gran i odiada i que ara només pot accelerar la decadència nacional espanyola. Mentre hi hagi aquest règim —continua— no hi podrà haver més que ficcions de llibertat nacional i justícia social, de les quals són exemples l'actitud dels partits dinàstics davant les demandes de Catalunya i del partit liberal que, enlloc de dur la bandera de les reformes, «sigui un partit de plutòcrates i de genres sense cap ideal ni cap programa», i el fet que a Madrid només puguin ser amics de Catalunya els republicans i els socialistes.

Finalment, adverteix als amics que no senten afecció per la Corona castellana i tenen por a subscriure les declaracions de Ferrà «per aversió al desordre, per un mal entès esperit conservador o per piadosos escrúpols»:

«Que, posats a escullir entre dos desordres, el desordre estatut d'una descomposició fatal i que fatalment té de fer-se agre un dia o l'altre, i el de les forces joves que pugnen més o menys estridentment per encarrilar-se, no tenim cap dret a dubtar els idealistes. I si aquesta paraula fa sonriure, que pensi cada qual que és ajudant a n'aquest encarrilament, i no abstenint-nos, que farem obra pràctica.

Que no podem aplaçar ja més l'afirmació d'un criteri favorable a qualsevol transformació de l'economia social que estableixi sobre bases més justes que les actuals la distribució de la riquesa, que els autonomistes, mantenedors d'un culte a la tradició, no hem de voler ser però puntals de rès qui ja no s'aguanti, sinó col·laboradors generosos en les novelles organitzacions.

I que els qui professam sincerament la fè cristiana, no l'hem de voler solidarizada amb tot lo caduc i convertida en doctrina de mort per simples buròcrates, sinó plantada dins el nou test i mantenguda en tal forma que inspiri a tots un merescut respecte».

En un P.S., Ferrà conta que una vegada redactat l'escrit li ha arribat l'«Endreça als elements de Dreta» que ha llançat la revista després que aquests s'hagin desentès de les crides de «La Veu de Mallorca» i el Centre Regionalista per tal de subscriure un programa ciutadà per l'autonomia. Després de manifestar que li sembla oportuna i plena de raó, la matisa: «Però jo encara els convidaria, com ho fas, a deixar als morts que enterrin lo que és ben mort, i a preparar-se si d'acàs a actuar de dretes dins un nou règim, és a dir, de forces reguladores de les impulsions de l'ideal viu».

Catorze anys més tard, a l'article *Els nostres renaixentistes i la política d'un segle a Mallorca*¹⁵ Guillem Forteza, recordant aquest escrit, ens revela un altre dels ideòlegs de Ferrà que desconeixem com a tal i, al mateix temps, que aquests assumptes eren temes de conversa a Barcelona: «No vull restar mèrits a l'autor de tal article, però a mi, en llegir l'original, em semblava escoltar de nou les llargues converses que plegats havíem tingut amb aquell home que els amics hem enyorat tan fonament, Mn. Clascar, la intel·ligència exímia del qual no solia equivocar-se». Per a Forteza, l'article fou publicat «no per un excés de valentia, sinó pel deure elemental de no retrocedir quan les idees, els fets i la consciència empenyen».

Forteza valora la seva significació per al grup i la influència en la desaparició de la revista: «La publicació d'aquest article no va produir pròpiament la mort del periòdic, perquè tots els redactors ens hi solidaritzàrem; en derivà, però l'escissió de parers sobre si continuar el periòdic amb el to franc d'esquerra o en to marcat de dreta, i no sortí, ni l'un ni l'altre». La postura de Ferrà havia quedat ben clara a l'article. Seguidament, comenta què va passar després: «Sense el periòdic, el «Centre» anà també esmortuint-se fins que alguns de nosaltres d'acord amb els redactors de la culta revista «Mallorca» decidírem fer la darrera prova «intervencionista» i ingressàrem col·lectivament en el partit liberal»¹⁶

De l'ingrés dels regionalistes al partit liberal, en parlà Ferrà a *Fijando ideas*¹⁷. En

¹⁵ «La Nostra Terra», núm. 64 i 65, abril-maig 1933. Citat a Gregori MIR, *El mallorquinisme polític*, Moll, Mallorca, 1990, vol. II, pàg. 243.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ «La Almudaina», 25-III-20. Citat a Gregori MIR, *El mallorquinisme polític*, Moll, Mallorca, 1990, vol. II, pàg. 76-78.

aquest article analitza dues paraules per a ell ambigües: *liberal* i *regionalista*. L'anàlisi de la primera li serveix per fer una crítica al partit liberal i explicar l'interès que podia tenir aquest a acceptar els joves regionalistes. Ho fa amb aquestes paraules, eminentment crítiques amb el caciquisme —cal fixar-se és la segona vegada que utilitza el terme cacic: «*Liberal es una palabra que lo mismo designa en términos generales a cualquier sujeto espléndido y generoso que nunca se metió en política, como a un subcacique de pueblo, mero don fulanista, ajeno a toda virtud y a toda idea. Conocidas las personas que integran el grupo a que aludo, es fácil de colegir el sentido platónico que ellas darán a este término, cuya misma vaguedad les permitió aceptarlo como etiqueta común con hombres de un viejo partido en crisis o en disolución en todo el mundo, al ofrecerles éstos un apoyo material a cambio de un poco de sangre nueva que nadie más podía darles en Mallorca*».

Quant a la paraula *regionalista*, ja sabem que per a ell hi cap tot, per la qual cosa prefereix el terme *nacionalisme*, i arriba a la conclusió que «Liberal-regionalista» equival a «X+X», unes incògnites que el temps resoldrà.

Explica a continuació la seva postura personal pel que fa a la política, la qual ens ajuda a situar les seves opcions polítiques en aquells moments: «*Alejado, aunque no desinteresado, en la actualidad, de la política activa, libre de etiquetas, porque mi imposibilidad, y quizás mi incapacidad, para intervenir (lo digo sin orgullo) me eximen de endosarlas, sería mi único ideal y mi único deseo que estos moldes los llenara el pueblo mallorquín, si no los fabrica nuevos*».

Després de criticar el liberalisme qualificant-lo d'enyorança sentimental d'una idea morta el segle XIX o la resistència a l'ideal «*brutalmente positivo*» de justícia, que cova a tot el món, en nom d'uns principis esgotats, i el regionalisme entès com a diversitat pintoresca o conveniència administrativa, es decanta pel nacionalisme com a «*elaboración integral de una cultura de valor universal y humano*». Amb un sentit clarament orientador per al partit creat feia uns anys, defineix allò que distingeix el grup regionalista mallorquí dels altres partits, que no és l'amor a la regió, admès —argumenta— en abstracte per

tothom sinó «*su modernidad intelectual, sus gustos europeos,*¹⁸ *su conciencia del problema de la incorporación de Mallorca al mundo superior de la cultura: lo que supone precisament una nacionalización, porque toda cultura tiene que ser y ha sido siempre producto nacional. Todo ideal vivo busca en el alma propia la sustancia: los frutos serán de todos; el tronco ha de arraigar en un suelo determinado, aunque extienda ilimitadamente sus raíces y el follaje absorba todas las auras*».

A continuació es proposa reduir el seu pensament a una fórmula molt clara per a aquells que saben llegir, ja que —diu— que té el vici d'escriure per als qui en saben. La fórmula és la següent: «*Los inconscientes de nuestro problema espiritual, como mallorquines se detienen en Mallorca y, como ciudadanos de la nación, se desnaturalizan. Nosotros, por el contrario, "sentimos el mundo a través de Mallorca" y solo a través de Mallorca y como prolongación de ella podemos sentir la nación.*

No queremos ser un apéndice ni una colonia, queremos ser, grande o pequeño un centro».

Argumenta després que l'afirmació d'una solidaritat de raça amb el poble de Catalunya, compresa per tots els regionalistes però diversament sentida per ells, fa que alguns compatriotes pensin que això suposa un canvi de dependència. Aquesta premissa, al seu parer, no se li ha ocorregut mai a cap persona del seu grup, que no es demanen precisament de qui han de dependre, sinó amb qui han de col·laborar en l'obra de civilitat i de cultura, «*obra nacional por esencia*» -diu- en la que es veu forçat a participar tot poble que no vulgui ser beneficiari d'una civilització aliena. Ells —manifesta— volen col·laborar amb aquells que els acceptin més que tal com són perquè —conclou— l'actual misèria no és la vertadera essència i cal «*depurarse, elevarse*» i «*ennoblecerse*».

Ferrà planteja en aquest article totes les seves reticències al pacte entre els regionalistes i exposa clarament la vocació mallorquinista del seu nacionalisme català. Per a ell, Mallorca ha de ser un centre si no es vol sentir sotmesa pel nacionalisme català, que

¹⁸ Hi ha una nota en què Ferrà especifica que els elements del grup prefereixen Romain Rolland a Blasco Ibañez, entre ells hi ha algun «tennisman» i cap organitzador de «becerradas», en clara referència als socis joves de La Veda.

només pot ser acceptat des de l'afirmació de la pròpia mallorquinitat. Tampoc no l'interessa una autonomia per conveniències administratives sinó com a elaboració d'una cultura de valor universal i humà que inclogui, a més dels materials, altres valors espirituals i culturals.

3.4.1.3 Intent que Miquel Costa, Joan Alcover i M. A. Salvà facin un manifest d'adhesió a Catalunya i la seva causa

El mateix 1919 Ferrà intenta que els cappers de la cultura mallorquina firmin un manifest a favor de la causa del catalanisme. Ho explica detalladament a Joan Alcover:

«Lo que pot ser convenga és que els amics caracterisats de Catalunya surtin al pàs d'aquesta recrudescència patriòtica que se observa, em diu tothom, entre els nostres filisteus. Cal evitar a tot arreu la formació d'un bloc compacte d'opinió hostil a Catalunya.

En aquest sentit, escric a n'En Costa i a Na Maria Antonia, noms que juntament amb el de vostè són els més simpàtics i respectats dins Mallorca.

En Riber pensa en aquest punt exactament com jo. Lo que els hi deman és que vulguin reiterar públicament en aquesta hora la professió del seu bon afecte a Catalunya i a la seva causa. ¿Judica oportú i podria vostè fer-ho igualment en la forma que la seva especial situació política li aconselli?». ¹⁹

La resposta és, en general, negativa. Costa li diu que n'ha parlat amb els amics Joan Alcover i Joan Rosselló, els quals pensen, com ell mateix, que la declaració «pública, explícita i contundent» que els demana no serviria de res. Costa argumenta que:

«El meu bon afecte a Catalunya és cosa tan coneguda de tothom que no cal afirmar-la; consta públicament en tota la meva producció, més palesa que qualsevol comunicat. En quant a la adhesió a la política catalana de l'hora present, per a fer-la jo en consciència em caldria conèixer millor els seus plans i programes, car no puc honradament adherir-me a coses que tal volta resultarien contraries a mos principis i a mes obligacions. No'm crec autoritzat a perjudicar, com home i sacerdot, qüestions intrincades i complexes que no'm són prou conegudes.

Per tant, apoiat en el parer dels dos amics, qui no't seran gens sospitosos, he resolt no escriure la declaració que'm proposaves. De totes maneres una afirmació meva individual no tendria aquí més importància de la poquíssima o ninguna que's concedeix aquí a la meva obra...

El missatge del Centre a D. Antoni Maura ja és altra cosa: això ja inclou una corrent d'opinió més o menys considerable.

Dispensa si t'he contrariat amb això que t'he dit». ²⁰

La resposta d'Alcover és semblant, encara que més raonada políticament:

¹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona 2-II-19.

²⁰ Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Barcelona, 1956, pàg. 122-123.

«A més, en quant a mí he de confessar que estic conforme en la substància, però no en els procediments adoptats a última hora, i no em seria possible suscriurels. Basta que Catalunya unànim demani l'autonomia, per no ésser discutible. Lo que no veig es la conveniència de reclamar amb tanta perentorietat, no ja l'autonomia, sino la forma complexa d'implantarla, exigint en termes conminatoris l'aprovació immediata i sense esmena de l'Estatut improvisat a l'assemblea de Barcelona. Els motius de caràcter internacional que s'invoquen per llegitimar l'urgència, crech que son il·lusoris; i si no ho fossin, pugnarien amb els meus sentiments».²¹

L'única resposta afirmativa és, curiosament, la de Maria Antònia Salvà que, en veure que s'ha quedat sola, retira la seva adhesió. Ferrà se desfà en elogis cap al seu gest:

«El que em despertà el teu bell gest d'adhesió a la nostra campanya va ésser d'afecte fondíssim per aquesta generositat tota teva que te fa, als meus ulls i als de qualcú més, tan superior als altres. D'això, n'haguérem raó amb el P. Miquel, amb el qual estam de acord sense la més mínima discrepància. Per tant, estic també conforme amb que retirassis l'escrit, en vista de que eres sola. Però tén per cert que mai faràs tu cap paper poc escaient davant el públic donant la cara pels nostres ideals. Cal fer la justícia als mallorquins de regonèixer que et coneixen bé per qui ets i podríes anar a votar i tot, que ningú s'hi enganyaria. T'està permès tot. La gent sap que ets tot lo contrari de una femme de lettres, i una causa que et tenga al seu costat participarà sempre de la simpatia que tu inspires».²²

Per a Ferrà, Maria Antònia pot ser un pont entre la gent mallorquina més o menys conservadora i el seu grup, considerat més radical, en el sentit que el seu suport a certs plantejaments pot ser acceptat per un sector que no els admetria si provinguessin d'ell. Ferrà valora la importància d'anar convencent Maria Antònia perquè, no deixant de ser ella mateixa, pugui arrebregar aquella gent en la qual ell no pot incidir.

Pel que fa a les respostes d'Alcover i Costa, li exposa que «el primer està lligat, el segon viu avui fora del nostre món. Tu, nó. Tu ets ben nostra i has de venir amb els joves per camins més lliures i oretjats».²³

En la seva contesta a Alcover, després de manifestar-li que comprèn la seva actitud li fa saber el seu punt de vista:

«Crec que anam a les fosques i per vies etzaroses. Però també em sembla que una consagració política de la nacionalitat catalana no s'obtindrà dins aquest Règim, i que sols dels elements susceptibles del contagi de les idèes tòpiques de la post-guerra, cal esperar-la. Aquí, aquest contagi s'és estès a la multitud amb una violència inverosímil. Sense el temperament d'En Puig i les actituds de darrera hora d'En Cambó, tota la joventut nacionalista de la Lliga hauria anat emigrant cap a l'esquerra. Si en Macià tengués seny polític, avui seria cap d'un partit considerable. A mí em

²¹ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 12-II-19.

²² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-III-19.

²³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 4-III-19.

repugna el desordre i la violència; però, evidentment, els procediments revolucionaris estan a l'ordre del dia, fins a Palma de Mallorca; ningú té fe en que se li falli el seu plet en justícia per les vies legals. Crec molt difícil que un partit nodrit en una corrent popular es sustregui a n'aquesta especie de mandat de l'ambient».²⁴

L'any 1920, les converses polítiques amb Joan Alcover continuen, probablement com a reflex de les que mantenen quan Ferrà és a Mallorca. Parlen d'assumptes com la Lliga, Cambó, etc. Amb motiu de la participació d'aquest en el govern central com a ministre, Ferrà li comenta: «La darrera impressió política és que la Lliga és prepara a tornar treballar amb En Cambó ministre. Són moltes esses...».²⁵

A finals d'any, Alcover li escriu sobre l'agitació que hi ha a Barcelona: «Les notícies que arriben de Barcelona me tenen molt preocupat. Per una banda l'agitació i la malaltia social, que ofereix ara símptomes tan terribles, i per l'altra la trista necessitat de que Catalunya haja hagut d'acudir al govern perque la salvi de la crisi bancaria. Tot això es molt dolorós. Confii que de les actuals circumstancies V. no n'haurá de sufrir cap molestia».²⁶

Un altre dels assumptes de què parlen és de la participació del general Joffre als Jocs Florals. Alcover li diu:

«Desde el principi vaig desaprovar la designació. Quan se doni als literats eminents el títol de Mariscal, serà l'hora d'invitar els mariscals a presidir certamens literaris. Però, realisada l'idea i hoste de Barcelona el general, s'imposava la conveniencia d'evitar la més petita desaprovació. Suposant que la febre dels reconsagrats sia lícita ¿per quin motiu manifestarla a la presencia d'en Joffre? ¿Es que per ser rossellonès s'ha cregut que pugui simpatisar amb el catalanisme virulent? Oh ignocencia! Vaig creguent que lo dels crits subversius es una exageració o pot ser invenció dels agents de Madrid. Això m'aconsola, pero no del tot. Els catalanistes influyents havien de donar á tothom la consigna de contestar amb la prudencia a les suspicacies de Madrid a part de dur a terme els actes provestats sense esvorts de mal efecte. En el discurs d'en Guimerà hi ha conceptes intolerables».²⁷

Ferrà li contesta dient que hi està d'acord i hi afegeix:

«Representants del govern i gent d'aquí han rivalisat en torpesa i en descortesia. Els procediments brutals amb què els primers volgueren isolar En Joffre del poble havien de provocar

²⁴ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 21-II-19.

²⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 27-II-20.

²⁶ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 5-XII-20.

²⁷ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Palma, 8-V-20.

necessàriament la revolta, fent patent als ulls de l'hoste el divorci de dos països. Per dur-lo aquí, i mantenir-lo, seqüestrat, millor que diplomàticament se li hagués desaconsellat la venguda. I de la ineptitud i desacert de la nostra tàctica, nés en efecte, una mostra el discurs d'En Guimerà, tan infantilment impolític i impolític. Jo vaig dir a n'En Gaziel, qui n'estava disgustat, que la culpa era del Consistori, d'haver-se deixat sorprendre».²⁸

Els darrers mesos de 1920, l'Ajuntament de Palma ha encarregat a Alcover una conferència glosant la biografia de Miquel dels Sants Oliver, que s'ha de fer en castellà, com sembla que aleshores es fa tot, a l'Ajuntament. Per als regionalistes Roca Waring i Guillem Forteza, que són regidors i tenen la intenció d'introduir el català a l'Ajuntament, el fet que la biografia sigui en castellà, atès el pes d'Alcover, pot suposar una desautorització de la seva política lingüística a l'Ajuntament. Com que no s'atreveixen a demanar-li que redacti la biografia en català, confien la petició a Ferrà, que la transmet a Alcover:

«En Joan Pons, que és aquí, m'ha fet recordar d'una promesa que vaig fer, i per descuit no vaig complir, an En Guillem Forteza, de suplicar-li a vostè, (ell i en Roca es sentien tímids), que fés en català la biografia den S. Oliver per l'Ajuntament. Me deïa que ells, qui han contribuït tant, i per consell de vostè, a generalisar a les sessions l'ús del nostre idioma, desitjarien que fós vostè qui el consagràs com a llengua oficial pels actes solemnes insistint en l'apoi moral i la victòria que això representava per ells.

No cal dir que en aquesta súplica, hi ajunt fervorosament la meua. (Lo de menys seria traduir-lo després al castellà, si això calgués.)²⁹

Segurament Alcover li respon i Ferrà insisteix:

«Ahir vàrem parlar amb en G. Forteza del seu treball sobre En M. S. Oliver. Li vaig explicar lo que vostè em deïa, i em prega amb tant d'interès que insisteixi demanant-li en nom de tots nosaltres que es decideixi pel català, que no puc deixar de fer-ho, encara que, naturalment, respectant d'una manera absoluta les raons que motivin els seus dubtes i la seva llibertat d'elecció en definitiva.

La nostra il·lusió, la meua especialment, seria que fós vostè, amb el seu prestigi únic dins Mallorca, qui fés sonar la nostra llengua per primera vegada en actes solemnes dins l'Ajuntament. L'innovació, en aquestes circumstàncies, seria ben rebuda per tothom, i la nostra causa hi guanyaria excepcionalment.

En canvi, tem En Forteza, i crec que amb raó, que els filisteus —d'un parlament en castellà pronunciat avui per vostè dins aquella casa i parlant d'un home tan nostre apesat de tot com n'Oliver.— se'n fessin un argument contra els qui han tengut el valor i potser l'abnegació (G. Roca) d'introduir el mallorquí en el consistori.

Amb una paraula, lo que demanen és que vostè els ampari amb la seva autoritat, i lo que temen és aparèixer desairats per vostè als ulls del públic. En Forteza em deïa que ell no sabia com assistir a l'acte. En fi, vostè ho pesi, ja sap que per damunt tot col·loca el seu criteri aquest afm

²⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 17-V-20.

²⁹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 27-IX-20.

seu». ³⁰

Alcover li contesta en aquests termes:

«Respecte de la seva conversa amb en G. Forteza, no es exacte que la nostra llengua no haja sonat en els actes solemnes de la Casa de la Vila. En català va ser el meu discurs sobre En Jeroni Rosselló, llegit, per cert, en presència d'En Maura. Després vaig escriure'n d'altres en castellà, senzillament per comoditat, i no per cap recel. No acab de creure que si ara seguís el mateix sistema quan tracti de l'Oliver, això se pogués retreure com argument contra els nostres amics del consistori. Son ells i altres els que parlen en mallorquí, sense que ningú absolutament, ni en públic ni en privat, ho reprovi. Passa com la cosa més natural del món, i aquesta es pot ser la conquesta més positiva fora del ordre literari. Pero basta i sobra l'interés que Vs. tenen, per que jo els doni gust en cosa tan facil. Escriuré en català el treball dedicat a l'Oliver. Això sí, serà lleugeret, perque sería precisa la segona lectura d'alguns llibres, i la primera de coses que no conech, i no tench temps». ³¹

En aquests moments també es prepara un homenatge a Joan Alcover i la comissió que l'organitza té en els seus plans fer-li un monument. Ferrà li'n parla:

«Esper que l'homenatge que desitjam fer-li serà, no solament digne de vostè, sinó prou discret i cordial perque pugui acceptar-lo sense escrípol. Això, maldement vostè mereixi una glorificació més solemne». ³²

Més endavant, escriu un article a «La Almudaina» parlant de l'esmentat monument. ³³ Alcover, a més d'agrair-li-ho, li expressa els seus desitjos i temors respecte del monument:

«Grans mercès p'el seu article allusiu al projectat obsequi. Està plè de conceptes que no poden esser més enaltidors. Si la cosa arriba a pendre forma, li recomán que se li doni més l'aspecte d'un tema escullit entre les meues poesíes, que d'un tribut a l'autor. No dupti que si jo consentís qualsevol forma d'homenatge que es pogues calificar de monument, me llevarien la pell. Cal pendre totes les precaucions per evitarho. Quan V. me va donar noticia de l'idea, jo vaig pensar: un music pot escullir per motiu d'una sonata qualsevol poesia sense llicencia de l'autor, i el mateix dret hi ha per ferne una interpretació escultórica. Ja no tendria jo aquesta defensa si la allusio delicada i graciosa (que aixó es en realitat) se convertís en quelcom estrident i aparatós. No em correspon ni ho podria acceptar». ³⁴

Un altre cas en la relació entre Ferrà i Alcover d'aquests moments és la petició feta

³⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 24-X-20.

³¹ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 28-X-20.

³² Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 3-XI-20.

³³ *El homenaje a Alcover*, «La Almudaina», 7-XI-20.

³⁴ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 27-XI-20.

per Carner a Ferrà d'una recomanació de Maura al ministre d'Estat per a les oposicions al cos diplomàtic.³⁵ La recomanació es deu haver de fer via Joan Alcover, per la qual cosa Ferrà li comunica en un P.S.:

«Tenc una súplica que fer-li de part d'En Carner. Es a Madrid, es presenta a oposicions al Còs Consular, i voldria una recomanació una mica urgent d'En Maura pel Ministre o subsecretari d'Estat. Demà mateix comencen els exercicis (diumenge).

Veig que En Carner hi té gran interès. Podria vostè ajudar-lo?»³⁶

L'ajuda, pel que es veu, no és senzilla, ateses les relacions que aleshores manté Alcover amb Maura, tal com explica el primer:

«Tendré gust especialíssim en complaure en Carner fins alla on pugue. Ja deu haver notat V. que del meu maurisme a penes en resta algun petit residu. No ho he dit a n'en Maura, però no es duptos que ho ha ensumat. Per això, tenc resolt no demanarli absolutament res, sobre tot per mí ó pels meus. Pero com no vull que en Carner m'acusi de tebior, li he enviada una carta per D. Antoni. Ell mateix la podrà entregar (que es lo més convenient) ó tirarla al correu».³⁷

Creim que aquestes dades poden ser importants pel que fa a la relació dels quatre personatges.

Per resumir la qüestió de l'adhesió a la causa catalana en aquests moments, podem concloure que el compromís de Ferrà amb el catalanisme és molt més sòlid que el dels seus mestres. Tant Costa com Alcover eludeixen oferir el seu testimoni i la seva adhesió quan Ferrà els demana. És una diferència clara entre la generació de Costa i Alcover i la de Ferrà, a pesar que molt sovint s'ha atribuït aquesta manca de compromís pròpia dels primers als segons.

3.4.1.4 Defensa que G. Alomar faci la Història de Mallorca encarregada per la Diputació, en contra de l'opinió dels sectors conservadors i dels seus propis amics

Un dels afers en els quals la claredat de les idees i la independència de Ferrà es fan ben paleses és l'encàrrec d'una història de Mallorca a Gabriel Alomar per part de la

³⁵ Carta de Josep Carner a Miquel Ferrà: Madrid, 2-X-20.

³⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 9-X-20.

³⁷ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 11-X-20.

Diputació. Segons Isabel Peñarrubia, s'hi oposen, entre d'altres, el Centro de Defensa Social, la Lliga del Bon Mot, «Dios y Patria», el «Correo de Mallorca», «La Veu de Mallorca», 272 entitats catòliques de l'illa i també alguns amics de Ferrà, que creuen que s'hauria d'haver encarregat a l'Arqueològica Luliana.³⁸ Ferrà defineix la seva posició a l'article *La Diputació i N'Alomar. Un mot*, publicat a «La Veu de Mallorca», argumentant que la història l'han de fer els poetes i els qui protesten contra la taula de valors de n'Alomar han d'aprendre a llegir amb una taula d'equivalències; i acaba dient: «Que consti que em mou no més a declarar això un esperit de justícia i el sospitar en tota aquesta protesta la prolongació de certes campanyes de les quals, pel decorum de Mallorca, convé que fins la memòria s'estingeixi. No cal dir que em reserv íntegra la meva llibertat de judici sobre aquest i tots els altres treballs de l'amic Alomar, llibertat que ell acostuma respectar en tothom lleialíssimament».³⁹

El mateix número de «La Veu de Mallorca», publica a continuació de l'article d'Alanís una «Aclaració» de Joan Pons, per a qui Alomar no és el més indicat per fer una història oficial de les Illes perquè «les Illes tenen una història d'un sentit que no és el sentit de la ideologia alomariana sinó completament oposat a aquesta, com li és oposat el sentir de la majoria dels contemporanis».

Malgrat les coincidències en moltes altres qüestions, Ferrà i Joan Pons discrepen en aquesta.

3.4.1.5 Preocupació per la política espanyola i l'agitació social de Barcelona

L'agitació social que viu Barcelona aleshores, motiu de reflexió als articles que Ferrà publica habitualment a «La Almudaina», no està deslligada del que succeeix a Mallorca on, segons Isabel Peñarrubia, «la lluita de classes, a la industrialitzada i dinàmica Catalunya, adquirí durant aquests anys una duresa que feia aixecar crits d'alarma a la

³⁸ Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 241.

³⁹ *La Diputació i N'Alomar. Un mot*, «La Veu de Mallorca», març, núm. 48-49, pàg. 2.

conservadora premsa mallorquina, doblement espantada per les notícies que arribaven sobre la revolució russa, i que rebutjaven l'acostament a Catalunya, tot tement el contagi».⁴⁰ Ferrà, com d'altres vegades, intenta oferir-ne una visió asserenada, sense amagar però els perills que implica la situació creada.

En ocasió de la vaga general que es convoca a Barcelona entre els dies 24 de març i 7 d'abril de 1919, just després de la vaga de Canadenca, escriu l'article *La hora presente en Barcelona*,⁴¹ que ve a ser un diari de la situació a la ciutat els dies 26, 28 i 30 de març. Ferrà comença assenyalant com a origen dels fets les transformacions que ha produït la guerra a Europa en dos sentits: la llibertat estimuladora de les reivindicacions nacionals i les obreres.

Tot seguit exposa que fa dos anys que la vida de l'Estat espanyol discorre fora de les vies legals i no es veuen els homes capaces de donar un nou rumb. Critica els polítics perquè ni tan sols s'han preocupat de trobar aquest nou rumb i afirma que la ventada europea, que el 1914 va trobar els espanyols desprevinguts, ara els hi torna a trobar. Mentre a Madrid miren si governa Alba o Garcia Prieto —argumenta—, Barcelona comença a ser governada pel Sindicat Obrer, un poder obscur i irresponsable, la força del qual fa por als seus mateixos partidaris. Es refereix després a la vaga de la Canadenca, que li evoquen un fragment de *Revolució Francesa*, de Carlyle, en el qual un dels personatges defineix l'assalt de la Bastilla com un motí i un altre li diu que és una Revolució.

Ferrà rebutja que el Sindicat Obrer comandi autoritàriament tots els obrers, intervingui sobre els patrons, imposi censurens i multes als periòdics, i afirma que és fins i tot sospitós de decretar morts que els tribunals no poden castigar. Segueix dient que errors de tothom han enfrontat el Sindicat, que evita el xoc, i l'Exèrcit, que pren posicions per si es produeix. Es refereix a la plaça de Catalunya, presa militarment, als sometents que es passegen pel carrer vestits de paisà, al problema de les subsistències —explica que

⁴⁰ Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 311.

⁴¹ «La Almudaina», 1-IV-19.

la gent confia que el batle no deixarà que manquin els queviures— i al fet que no es publiquen els periòdics i la gent es disputa els qui arriben de Madrid.

A continuació exposa que en els esperits comença a haver-hi una recessió favorable al restabliment de l'ordre, però no per perpetuar antigues injustícies, i que la por a la nova forma de tirania del Sindicat comença a restar-li un suport moral evident fins aleshores en una gran massa de públic, més conservador que revolucionari. Per a ell, la persistència d'aquest esperit conservador, en el més alt sentit de la paraula, del poble de Catalunya és la garantia més eficaç de l'ordre futur però, de moment, no es poden sostreure a la crisi universal. I acaba la crònica del dia 26 afirmant que, a part de la resolució d'aquest «incident», cal que els governants i el poble s'adonin que no és un motí sinó una Revolució i que *«las revoluciones no se sofocan: se encauzan»*. A la crònica de dia 28 explica que la situació es va tranquil·litzant i a la de dia 30 descriu el següent panorama:

la plaça de Sant Jaume està convertida en un centre d'administració, malgrat que el vertader govern sigui a la Capitania General; la ciutat està presa per l'exèrcit, els mossos d'Esquadra i el sometent; hi ha un Ministeri d'Ordre Públic i un de Subsistències, regits per tres exministres catalans que governen Barcelona amb el suport compacte de les dretes, del qual el sometent seria una prova.

En aquests elements —explica Ferrà—, només els uneix l'objectiu de desbaratar la tirania del Sindicat i si això es produís —argumenta— es dibuixarien immediatament dues tendències: una seria la reacció conservadora contra l'obrerisme, *«con el peligroso orgullo de creer definitiva la victoria alcanzada»*, i l'altra la que reflecteix un article que Cambó ha publicat a «La Tribuna» —que no dubta a qualificar de ponderatíssim— amb l'única preocupació de salvar la indústria catalana en benefici de tots i amb el propòsit d'arribar a una més justa distribució de la riquesa, creant un òrgan polític especial que la dugui a terme.

Finalment Ferrà, que deu mantenir contactes estrets amb elements de la Mancomunitat, confessa que li consta que aquesta institució ja té un programa estudiat i que les reivindicacions obreres hi tenen defensors lleials, per la qual cosa —exposa— seria

una llàstima que prevalguessin els temperaments de violència dels dos bàndols, que semblen accentuar-se —constata— a darrera hora. L'article es tanca amb l'observació que s'han produït grans equivocacions per part de tothom i el seny hauria de reemplaçar l'obstinació i la força. Declara que no és molt optimista i s'hauria d'intentar tot abans de provocar una guerra social, fent el joc als pitjors enemics de l'ordre.

L'article torna a deixar ben clara la postura de Ferrà, a favor dels elements més avançats de la Lliga, i la seva convicció que només tenint en compte els elements obrers i incorporant la qüestió social als plans dels polítics es podrà arribar a una solució que no sigui falsa i que no provoqui problemes encara més greus. L'escrit també traspua el seu caràcter liberal conservador.

Uns mesos després, el setembre, dedica l'article *Un político orientado*⁴² a la situació política espanyola i a exaltar concretament la figura d'Ángel Ossorio i Gallardo,⁴³ que admirarà durant molts anys. Comença assenyalant que Espanya està governada per dues societats privades de dubtosa legalitat i tot el país és pendent d'alguns industrials que s'han posat d'acord o d'un obrer elevat a dictador per les masses. Dins aquest panorama —argumenta—, és inútil cercar en polítics espanyols el signe que s'adonen del que passa al país o a fora.

Seguidament critica la distància existent entre el que fan els polítics i el que diuen els diaris, sobretot pel que fa a Barcelona, i opina que l'Estat espanyol fa la impressió d'un vaixell en perill, en el qual els qui el manegen, a més de no ser mariners ni saber on van, es barallen per prendre's el timó. Al seu parer, el timó és en mans d'un home amb capacitat intel·lectual i orientat a la moderna.⁴⁴ Davant l'allunyament del polítics de la realitat no és estrany —exposa Ferrà— que els qui hi viuen els prenguin el poder i assumeixin les funcions de sobirania que només l'Estat pot complir. Argumenta que el

⁴² «La Almudaina», 22-XI-19.

⁴³ Ángel Ossorio y Gallardo era el representant del corrent del maurisme que desembocà posteriorment a la Democràcia Cristiana.

⁴⁴ El govern era dirigit aleshores per Sánchez de Toca, del partit conservador, que va intentar reformes importants. L'oposició de la patronal catalana i els militars a les reformes que intentà en provocaren la caiguda.

polític espanyol viu enfora de la realitat perquè viu enfora de la idea, ja que l'única idea i l'única realitat són, per a ell, el seu propi interès i el dels seus amics. Fins aleshores —continua— s'havien agafat suggeriments del magatzem d'idees d'un partit però amb el canvi dels darrers cinc anys ja no hi poden recórrer i es passen gairebé nus d'idees.

En aquest context, Ferrà es declara sorprès pel darrer discurs d'Ossorio i Gallardo a l'hotel Ritz perquè tenia un esperit elevat, *«en el cual el ímpetu cordial del hombre sincero se junta a una inteligencia clara servida por un lenguaje transparente»*. Explica que tenia oblidades les paraules d'aquest polític sobre la qüestió catalana, que considera les més nobles que s'hagin escrit fora del camp del nacionalisme i que, juntament amb la generosa i magnífica gestió en el ministeri, presidit per Maura, auguraven en ell la comprensió de tothom. Ignora si el seu talent i la seva habilitat d'home públic aconseguiran incorporar una part del seu programa a les lleis però el reconforta escoltar en les paraules d'un exministre espanyol les idees tòpiques de tots els polítics i no polítics del món, que han arribat a veure que entre renovar la societat actual, basant-se en principis de vera societat, o deixar que s'acabi d'esfondrar perquè en surti una altra de les runes, no hi ha terme mitjà. Finalment, expressa el seu orgull pel fet que el discurs conté moltes de les consideracions que ell havia escrit, temps enrera, sobre la idea social cristiana, amb protesta i escàndol de molts que hauran d'acabar per subscriure-les quan el radicalisme dels fets les converteixi en moderades.

El fet que s'identifiqui amb les idees d'Ossorio i que aquest desembocàs posteriorment en la Democràcia Cristiana indiquen una certa coincidència de les idees de Ferrà amb aquest corrent. També hem de pensar que escrivia als periòdics i per a un públic mallorquins, per la qual cosa la referència a un home de Maura pot ser l'intent d'establir un contacte amb els qui no compartien amb Ferrà el catalanisme però sí la seva idea de la política espanyola.

3.4.1.6 La defecció d'Eugeni d'Ors i la seva vinguda a Mallorca

L'any 1920 és produeix la defecció d'Eugeni d'Ors, que al llarg de l'any visita Mallorca, com comentarem més endavant. Nicolau d'Olwer en parla llargament amb Ferrà, a qui manifesta la seva pròpia opinió —desgraciadament, no tenim documentada la del segon: «Haureu vist també com les coses han anat precipitant-se entre En Xenius i En Puig i Cadafalch. Allò de sempre, a un home se li dona tot o se li nega tot. Ara mateix, s'atribuïen al Pantarca uns poders dictatorials que ningú discutia, avui ja se'l vol treure de per tot, fer-li la vida impossible i es va a desfer tot el que —bo i dolent— ell havia fet. Les acusacions més falses i estúpides les admeten sense discussió aquells mateixos que abans eren la cort d'aduladors i seguidors d'En Xenius. Només restem fidels a l'amistat i consideració de sempre els qui de l'amistat —a desgrat d'ell potser— mai n'havíem fet llagoteria. Es clar que l'Ors es defensarà, l'única defensa és l'atac; amb rèpliques i contrarèpliques, ningú serà convençut, però es palesa com sempre allò que hauria d'estar pel damunt dels uns i dels altres. En fi, "infrabalkànic" que diria el nostre Gaziel».⁴⁵

També en parlen Ferrà i Joan Alcover. El primer li comenta el fet que Ors hagi passat a «El Día Gráfico», li envia dos glossaris dient-li que l'interessaran i li explica que «desgraciadament, lo que diu n'Ors, apart de que no és ell el més indicat per dir-ho, és lo que pensen tots els esperits independents».⁴⁶ Alcover li contesta que ha llegit els glossaris i que:

«Bó es que estiguin en català. Això sembla un indicati de que els agravis rebuts no el divorcien de la causa ont ha figurat com un dels principals ornaments. He vist amb gust que un home tan intelligent i tan correcte com en Nicolau es dels pocs que s'oposaren á que l'Ors fos expulsat de la secretaria de l'Institut. Precisament, contestant á una carta d'en Capdevila sobre aquesta deplorable crisi, li deya jo que fos quin fos el plet, desconegut per mí, a l'entorn de la Direcció d'Instrucció Pública, mai podia trascendir a la secretaria... ni a la Veü, perque la Direcció es un carrech que te quelcom de polític, i els altres, no. Es extraordinariament ridícul que en Xenius pontificàs abans amb l'adhessió incondicional i cega dels conills de guix que l'adulaven, i ara li neguin l'aigua i el foch.

Es aquesta una nota més de les que hem de lamentar els amics de Catalunya».⁴⁷

⁴⁵ Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà: Barcelona, 11-I-20.

⁴⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 23-IV-20.

⁴⁷ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 8-V-20.

A la carta següent, Ferrà es manifesta d'acord amb els judicis d'Alcover.⁴⁸

Més endavant, el mes de setembre, Ferrà li dóna a conèixer el que Ors ha escrit a «Las Noticias», on —diu— «En Xenius blasfema de les nostres oliveres. Lo que en diu és exacte, mirat amb els seus ulls. Però es presta a esser contestat, i contestat en vers, per un que ho miri amb els nostres, em pens que per vostè, precisament. El tema ho paga».⁴⁹ La provocació no pot ser més directa però Alcover no es dóna per alludit: «Com en la taula de lectura del Circul no hi ha Las Noticias, no he vist l'article d'En Xenius. Veig per lo que V. em diu que aquesta vegada ha fet pagar a les oliveres la mania de singularitzar-se. Pot ser te preferència pels garrovers».⁵⁰ No hi afegeix cap altre comentari.

Finalment, en una carta de 29 de setembre, Alcover li envia material per al llibre de l'editor Oliva, a través d'Ors, que —diu— «s'en va avuy», i li reitera la seva opinió sobre les darreres idees i actuacions d'Ors.

Aquests comentaris que fan sobre Eugeni d'Ors i el catalanisme evidencien la independència de Ferrà i Alcover tant d'Eugeni d'Ors com del catalanisme. Cal destacar l'alabança de Ferrà a la independència d'Ors, que deixa ben clara la seva distància respecte del catalanisme. Per altra part, tampoc comparteixen totalment les teories d'Ors, especialment quan aquest fa referències a temes rurals com poden ser les oliveres. Finalment, podem observar que Alcover no comparteix les ganes de polèmica que demostra Ferrà.

Hem dit abans que aquest any Ors deu ser més d'una vegada a Mallorca o hi allarga la seva estada durant uns mesos. Feim aquesta suposició perquè l'agost Ferrà li diu a Nicolau: «No he sabut res de la Dolors Hostalrich. D'en Xenius, sí. El meu germà em diu que el retratà a Valldemossa vestit de pagès a l'antiga usança».⁵¹ O octavi, on és aquella

⁴⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 17-V-20.

⁴⁹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 21-IX-20.

⁵⁰ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 24-IX-20.

⁵¹ Miquel Ferrà conserva, al seu arxiu personal, una fotografia dedicada d'Eugeni d'Ors. No sabem si es refereix a aquesta.

gardenia? La pantarquia s'enfonza! els ossos de l'amo en Toni Vicens⁵² s'hauran extremat a dins la tomba».⁵³

El mes d'octubre, d'Ors torna a ser —o encara és— a Mallorca i li deuen retre un homenatge a l'hotel Victoria perquè Joan Alcover diu a Ferrà que «el sopar d'En Xenius va anar molt bé. L'obsequiat estava molt satisfet. Vaig sentir que V. no hi fos».⁵⁴

3.4.1.7 Conclusió

En l'efervescència política que precedeix els anys vint, Ferrà es defineix i actua políticament i s'esforça a sumar a la seva causa els amics i mestres que admira. Nogensmenys, la resposta és gairebé sempre d'elements d'esquerra, com Lluís Martí, que no formen part d'aquest cercle. Això sí, de forma excepcional i incomprensible aconseguix dur l'amiga Maria Antònia Salvà al terreny polític del catalanisme.

Per altra banda, Ferrà analitza la complicada situació catalana, que es concreta en la vaga que segueix a la de la Canadenca, i adopta una postura liberal conservadora, advertint del perill que suposa voler sufocar situacions per la força.

3.4.2 PARTICIPACIÓ A DIVERSOS ACTES CULTURALS

Com hem dit abans, en aquest període Ferrà participa en molts actes culturals: pren part en alguns Jocs Florals, és designat mantenidor dels de Barcelona i membre d'un jurat de caràcter cultural a Mallorca, etc.

La Diputació mallorquina, per altra banda, li encarrega una conferència sobre el centenari del naixement de J. M. Quadrado, que assumeix en representació de la joventut. La conferència, en la qual Ferrà reivindica Quadrado com l'origen del nacionalisme, provocarà la protesta de Mn. Alcover, que considera massa laica la presentació de la figura del polígraf, en reivindica el caire més integrista i retreu al conferenciant el seu

⁵² Pagès glosador mallorquí que a principis de segle Mn. Alcover havia duit a Barcelona per recitar gloses i havia estat rebut amb entusiasme pels capparets de l'incipient noucentisme.

⁵³ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Son Roca, 25-VIII-20.

⁵⁴ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 6-X-20.

republicanisme.

Fins ara ens hem referit poc a la biblioteca on Ferrà fa feina, la qual no ha estat quasi mai objecte de les seves principals preocupacions. En aquest apartat, però, comentarem els problemes que se li susciten a causa de la manca de cura que en tenen les autoritats acadèmiques i als pocs mitjans que hi dediquen.

3.4.2.1 Participació a Jocs Florals

El 1918 és un any de Jocs Florals. Miquel Ferrà envia la composició *Hora baixa* als de Sitges. J. M. López-Picó fa part del jurat i li deu haver demanat que hi participi, però Ferrà no hi podrà assistir:

«No podré venir a la festa, t'ho prevenc. Lo mateix me passà amb els jocs de Suria, dels quals, com t'explicaré quan ens vegem, vaig renunciar al premi.

A Sitges me fora encara més difícil assistir-hi perquè em trobaré a Mallorca. Si volguessiu que delegués, delegaria En Toni Homar.

Obra amb llibertat completíssima. Ja saps que respecte de mí sempre pots fer-ho».⁵⁵

De la carta anterior podem deduir la seva amistat, o almanco coneixença, amb Toni Homar, que era d'Alaró i més tard col·laboraria amb ell a la Residència d'Estudiants. Toni Homar havia format part l'any 1903, quan era estudiant i abans que Ferrà, del grup de Carner en els temps de «Catalunya». Com veim, Ferrà havia obtingut un premi als Jocs Florals de Súrria.

Pel que fa als Jocs Florals de Barcelona, a partir del 1914 s'havien convertit en un camp de batalla ja que els organitzadors, alineats amb els antinormistes de l'Acadèmia Catalana presidida per F. Matheu, no havien acceptat les normes de l'Institut d'Estudis Catalans. L'enfrontament ja feia alguns anys que durava. Matheu havia proposat a Costa i Llobera ser membre de l'Acadèmia però aquest hi havia renunciat per consell de J. Alcover, que va defensar sempre l'Institut d'Estudis Catalans.⁵⁶

Gent pròxima a Ferrà havia criticat aquesta postura i «La Revista» hi havia dedicat

⁵⁵ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó, Mallorca, 20-VIII-18.

⁵⁶ Bartomeu TORRES GOST, *Miguel Costa y Llobera 1854-1922. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 501-503.

un editorial.⁵⁷ Ara, precisament Ferrà es nomenat membre del Consistori del Jocs Florals de Barcelona. Tot d'una demana consell a Joan Alcover, perquè no vol adoptar una postura contrària a la seva i a la de Costa i Llobera:

«No em decidesc a acceptar sense demanar-li consell a vostè, perquè desig que sia quina sia la meua determinació, mereixi l'aprovació dels companys de Mallorca.

Si el consell fos negatiu, la meua reserva serà; —no cal dir-ho,— absoluta.

Ja comprendrà que els meus escrúpols venen només de la repugnància a allistar-me a cap banderia.

Li agrairé molt que aquesta vegada pensi vostè per mí, que tenc aquests dies el cap fluixíssim. Posi'm, si li plau un simple mot, a volta de correu».⁵⁸

La resposta d'Alcover és favorable a la participació:

«En quant al seu nomenament p'el consistori dels Jocs Florals, com V., en tot cas hi anirà amb el seu criteri lliberrim, sense compromisos ni condicions, no veig cap motiu perquè renunciï. Crech resoltament que ha de acceptar. ¿Que pot succeir? Que es quedi tot sol en qualque votació? No hi fa rés. S'escriu a l'acta, i en pau».⁵⁹

Miquel Ferrà accepta i és mantenidor dels Jocs Florals de Barcelona de 1919. Frederic Rahola n'és el president; Pere J. Basegoda, el secretari, i també en formen part Narcís Oller, Alfred Opisso, Francesch Matheu i A. Ruiz i Pablo.⁶⁰ Joan Alcover hi obté el premi Fasteurath, que agraeix a Ferrà.⁶¹

També pensam que l'any anterior Ferrà degué obtenir algun premi als Jocs Florals de Girona.⁶²

Per altra banda, l'any 1919 se celebra el centenari de la mort del bisbe Nadal. Amb tal motiu, l'Ajuntament de Sóller convoca un concurs per a la redacció d'una biografia del personatge. Miquel Ferrà forma part del jurat, juntament amb Miquel Costa i Llobera i

⁵⁷ Joaquim MOLAS et al., *Història de la literatura catalana*, Barcelona, 1987, vol IX, pàg. 217.

⁵⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 30-X-18.

⁵⁹ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 2-XI-18.

⁶⁰ *Jocs Florals de Barcelona*, Barcelona, 1919.

⁶¹ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 15-V-19.

⁶² Ens ho fa pensar el fet que envia a Nicolau un document que ha rebut i li suplica que li faci de delegat, cobri les 49 pts. i no les hi guardi perquè ell encara n'hi deurà una «*cuenta de enero*». (Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Ciutat de Mallorca, 14-XII-19.) No sabem tampoc què li devia Ferrà.

Gabriel Llabrés.⁶³

3.4.2.2 Conferència *Apologia de Quadrado*

L'any 1919, amb motiu del centenari del naixement de J. M. Quadrado Ferrà pronuncia la conferència *Apologia de Quadrado*, en castellà suposam que per imposició de la Diputació, que li ha encarregada. El text és publica l'any 1920.

Ferrà reivindica la figura de Quadrado recordant la seva important intervenció en el començament de la Renaixença a Mallorca, la participació a l'Escola Apologètica Catalana, l'intent amb Balmes de reconciliar la vida nacional espanyola, el seu retir a Mallorca una vegada fracassats els intents, la seva labor arxivística i erudita i, finalment, la seva participació en el periodisme combatiu illenc a favor de la unitat dels catòlics.⁶⁴

En un principi, la conferència havia de ser a càrrec de l'hereu literari de Quadrado, Miquel dels Sants Oliver, però la seva malaltia li ho impedia. Un altre dels personatges al qual li pertocava pronunciar-la era Joan Alcover, però havia petit feia poc la desgràcia de perdre un altre dels seus fills i estava, com havia confessat a Ferrà, «devastat».

Ferrà esmenta aquests antecedents en iniciar la conferència i explica que s'ajudarà dels escrits d'Oliver, i dels records de Quadrado que Alcover li ha confiat. Després de qualificar-los d'amics estimats i venerats i atribuir-los el mèrit d'haver posat Quadrado en contacte amb el jove món literari d'aquells moments, confessa que únicament s'alegra d'aquesta circumstància perquè la joventut, en boca seva, saldarà el deute que té amb aquell que «*precedió a todos*». També es disculpa perquè ha hagut de preparar la conferència amb poc temps, lluny de Mallorca i amb manca de recursos per la qual cosa —addueix— es fa necessària una bona biografia de Quadrado.

La dissertació s'inicia amb un plantejament general sobre les generacions literàries. Ferrà explica que per llei ineludible cada generació revisa els valors de la precedent i així contribueix, en una espècie de selecció natural, a mantenir el tresor dels valors humans

⁶³ «La Veu de Mallorca», núm. 48 i 49, març de 1919.

⁶⁴ El pare de Miquel Ferrà hi havia participat.

definitius.

Ell s'autoadscriu a la generació del 98,⁶⁵ malgrat la diferència d'anys i un altre ideal nacional. Aquesta generació seva —exposa— revisà una època que considera mediocre i que anomena «*El infeliz periodo de la Restauración*», en el qual la vida social és reduïda a la «*brillante ficción*» que, amb teatralitat, intentava suplir el miserable buit de la realitat espanyola. Els seus germans majors —continua— intentaren analitzar amargament la realitat del darrer terç del XIX i els més joves aprengueren a «*derribar los ídolos paternos con una despreocupación que puede haber sido impiedad en algun caso, y de que muchos se percataron con escándalo*». A pesar que molts no ho vessin —explica Ferrà— aquesta actitud amagava una clara set de veneració, com passa amb totes les joventuts, cap a aquells que realment la meresquessin. És amb aquest respecte —conclou— que ell s'acosta a Quadrado.

Al seu parer Quadrado presideix amb una gran potència intel·lectual i una gran densitat d'esperit el renaixement literari mallorquí i contrasta amb les mediocritats de moda, que tot just duren alguns anys quan de Quadrado se'n celebra el centenari i es manté ferm com un roure dels que cantà Tomàs Aguiló a la zona del Galatzó.

A continuació n'esbossa una petita biografia, començant pel naixement a Ciutadella el 1819 i el trasllat a Mallorca als quatre anys, sense oblidar mai la seva terra natal, que visità a la seva vellesa trobant-la atacada, com Palma mateix, pel que Quadrado qualifica de «*Rastro profanador del aluvión plebeyo que todo lo invade y desfigura*». Esmenta seguidament els seus primers assajos al «*Diario de Palma*» i cita un fragment en el qual, als 21 anys, s'acomiadava de l'adolescència.

Ferrà destaca la poca importància que donà a l'element femení i la que atorgà a l'amistat, que —comenta— omplí tots els seus buits i en la qual no va reparar en classes socials, aplicant el principi cristià que fa els homes iguals i duent a terme la reciprocitat humana dels afectes. És un sentiment que el mateix Ferrà, com ja hem comentat, comparteix. També subratlla la seva sobrietat i el seu monacal contentament, els seus goigs

⁶⁵ Ell diu del 97.

intellectuals i de consciència satisfeta, i afirma que la seva obra fou feta amb amor, oblidat d'ell mateix, amb bon humor i jovialitat. En aquest petit apunt biogràfic, es refereix finalment al seu nomenament, el 1840, com a arxiver de l'Arxiu del Regne de Mallorca, del qual el tragué la situació revolucionària d'Espartero.

La segona part de la conferència tracta de la seva significació dins el renaixement literari mallorquí. Segons Ferrà, segles d'esterilitat en la cultura mallorquina apareixen venjats a les pàgines de «La Palma», que en fullejar-les li produeixen vertadera emoció. De fet —argumenta—, és qui desenterra el passat de Mallorca, des del Conqueridor fins als agermanats, recuperant l'ànima antiga de Mallorca que, gràcies a aquesta recuperació ara ja és a punt de reincorporar-se. A partir de les traduccions dels romàntics europeus a «La Palma», Mallorca —diu— és vindicada de les injúries de George Sand i compresa des d'una certa altura per Quadrado.

També lloa el fet que en les seves investigacions compatibilitzà la inspiració local amb els temes universals. A la primera —explica Ferrà—, li dóna un sentit transcendent en incorporar Mallorca, animada pel seu propi esperit, al món de l'art i de la idea, lluny de l'estretor de mires en què se l'ha volguda veure.

Ferrà opina que el moviment emprès per Quadrado tenia tanta potencialitat que no podia quedar reduït als temes literaris. Malgrat tot —continua—, li faltava encara un signe com la resurrecció de la llengua, que es palesava en la pobresa i el complex d'inferioritat de l'article anònim que profetitzava la desaparició dels dialectes sense govern que els defensà, del qual en cita un fragment. Aquestes paraules —observa— eren pronunciades quasi al mateix temps que Aribau proclamava a Madrid el seu cant robust i solitari, i quaranta anys abans que es produís aquesta resurrecció amb *L'Harpa* i *El Pi de Formentor* de Costa i el *Desagravio a las literaturas regionales* de Quadrado.

En la tercera part, Ferrà es refereix a la seva estada a Madrid, on col·labora a diaris amb estudis de Víctor Hugo i Ausiàs March, estudia teologia i tradueix notícies estrangeres. Comenta que no s'hi va arribar a adaptar, encara que hi fes algunes amistats com Balmes i els germans Madrazo, que unien —diu— l'aristocràcia de la sang a la de

l'art. Tanmateix —observa Ferrà— era a Catalunya on havia de trobar la seva gent i, sobretot, l'amistat amb Piferrer, del qual Ferrà fa un gran elogi, tot afirmant que molta gent li deu, sense saber-ho l'emoció que sent davant l'art, la història, la llegenda, l'arquitectura antiga i la poesia del paisatge. Explica que el gran somni de Piferrer fou projectar els monuments de l'art patri i la història que els explica i els vincula al propi medi en una atmosfera ideal, reconstruir-los amb amorós estudi i animar-los amb el geni poètic. En aquesta obra —conclou— fou seguit per Quadrado en el llibre *Recuerdos y Bellezas de España*.

Per a Ferrà, aquest llibre representa la seva fe que un dia es puguin unir tots els espanyols en un únic sentiment patri, l'adveniment del qual ell vol accelerar per l'únic camí que serà possible quan es conegui directament el sentiment poètic de les coses pròpies i de les dels altres, que moguin tothom no sols al respecte sinó també a l'amor a la diversitat que permeti la lliure existència de cada poble. Ferrà creu que hi pot ajudar un llibre com l'esmentat i que Quadrado és un viu exemple d'aquest amor intel·ligent, basat en la realitat que idealitza, lluny del patriotisme retòric i abstracte dels que no han pogut comprendre ni estimar mai ni allò que tenen més prop.

L'obra d'homes com Piferrer, Quadrado, Madrazo i Pi i Maragall —afirma— es pot considera una mostra d'aquest amor a Espanya perquè tres d'ells dediquen, partint de les reivindicacions nacionals pròpies, part de la seva obra a altres regions espanyoles. I recorda en aquest sentit unes paraules del *Desagravio a la literaturas regionales*, segons les quals la pàtria no pot «retirar el nom de fill als que posen els peus fora del seu terme y lluny d'ell la serveixen y la honoren y glorifiquen més que si quedassin desconeguts a casa seva». Ferrà recorda les seves caminades per Astúries amb Quadrado com a company en la memòria i vincula aquest record al de Jovellanos, que fou —diu— el primer a elogiar monuments mallorquins com la Seu, Bellver o la Cartoixa.

Seguidament cita M. S. Oliver per afirmar que Quadrado fou el reformador de la història local d'Espanya aportant-hi tres grans novetats: l'estudi directe a partir de fonts documentals, l'esperit crític i la conversió del resultat de les investigacions en obres d'art

literàries. Elogia després el seu complement a *Mallorca* de Piferrer i els seus *Forenses i ciudadanos*, que presenta la Mallorca del segle XV, «*fecunda en siniestros héroes de revuelta*». Ferrà admira la capacitat que té Quadrado de fer, al mateix temps que estudis que —diu— anomenaríem locals si no fossin tan humans, una obra tan universal com la continuació de la *Història Universal* de Bossuet, de la qual alaba el seu classicisme digne —apunta— de Tàcit i Salusti.

A la quarta part de la seva conferència, presenta el romanticisme com la reacció espiritualista que beneficià els principis cristians, en un moment d'un cert cansament de la Revolució i set d'elevacions i pureses. Amb el romanticisme, doncs, —assenyala Ferrà— resorgeix la vella fe religiosa esborrada per l'*Enciclopèdia* i la Societat torna a l'Església, de la qual s'havia apartat un poc. Chateaubriant, Lamartine, Bonald, De Maistre, Lamennais, Lacordaire són els «*heraldos*» d'aquest moviment, que és una «*conjunción del sentimiento humano con el espíritu religioso una doctrina vertebrada, ungida con los bálsamos del Evangelio*». Seguidament parla de dues figures espanyoles de l'Església, educades en aquella escola: Donoso Cortés i Balmes. Aquest darrer —explica— tenia «*elocuencia de ideas*», «*el equilibrio tradicional de una raza de corto y seguro vuelo*» i una admirable generositat humana. Per altra part —exposa—, també fou un gran conciliador, era odiat pels violents, segons Menéndez i Pelayo, i s'havia salvat de la malaltia del fanatisme que patien els partits polítics espanyols. Segons Ferrà, l'Escola Apologètica Catalana, en terminologia de Rubió i Lluch, a la qual es va unir la nascuda a Mallorca, són pròximes a la figura de Balmes i juntes formen la més important escola espanyola del seu temps en el camp del periodisme. En efecte, —relata Ferrà— el 1837 Rubió i Ors, Milà i Fontanals i Quadrado comencen a col·laborar a «*La Religión*» de Barcelona, després a «*La Civilización*», fundada per Balmes, i també a «*La Fe*» de Palma, en la qual escriuen també T. Aguiló i Quadrado, quan aquest darrer ha tornat de Madrid i ha estat nomenat oficialment arxiver del Regne de Mallorca. És en aquest darrer setmanari —continua Ferrà— on Quadrado desenvolupa el seu programa religiós polític i literari, influït pel tradicionalisme de Bonald, que després s'acostaria al més temperat de Balmes.

També parla de la relació que entaularen Balmes i Quadrado a Madrid, en la qual es complementaren perfectament la sequedat del filòsof amb la dolçor del literat. Balmes li tingué tanta confiança —conta Ferrà— que li entregà la direcció d'«El Conciliador». Seguidament detalla el programa, reconciliador de la política espanyola, de Balmes. La proposta, el 1845, d'un grup de patriotes inspirats per Balmes era, ajuntant el tron i l'altar, adaptar les institucions tradicionals al progrés i a les noves necessitats. Es tractava —explica— d'una *«política objetiva y no de palabras, atenta a la realidad social y a la efectividad del mejoramiento, más que al brillo falaz de unos principios que, sobre repugnar entonces a la masa de la nación, y por esta razón misma, encarnaban solamente en esas burdas ficciones cuya perpetuación hasta el día en que vivimos constituye para el pueblo español una oprobiosa patente de incapacidad política»*.

Ferrà comenta que el programa exposat anteriorment pot semblar ranci però no creu que hagi envellit massa des de llavors, per desgràcia, ja que *«la juventud de las ideas depende en mucho de la savia cordial que las vivifica en el interior de los espíritus, de la sinceridad y profundidad con que son profesadas, de su valor pragmático y vital en quien las actua. Algo hay además en los ideales que es eterno, y es el espíritu de bondad que los informa»*.

Continua dient que no el pot mantenir indiferent aquest intent d'unificar el país, dividit en institucions acatades encara per tothom, de pacificar els esperits i d'impossibilitar noves guerres, reconciliant les dues branques de la família reial; ni tampoc el d'integrar els espanyols en l'amor a la pàtria i en l'obra de la seva reconstitució —en paraules d'Oliver que cita— enllaçant la història amb l'esperit de l'època. Ferrà alaba aquell intent de partit nacional, inspirat per Balmes i encapçalat pel marquès de Vilema, i manifesta les seves simpaties de patriota que ha somniat tantes vegades quelcom semblant cap als autors d'aquestes accions.

Tot seguit, Ferrà recorr als textos reconciliatoris de Balmes que ja havia citat en l'article que va escriure el 1912, amb motiu del seu centenari. Explica que Balmés tingué Quadrado per digne col·laborador en aquesta obra de reconciliació, a la propaganda

religiosa del qual atribueix —en paraules d'Oliver— «*amplitud de miras, generosidad de intentos y templanza de formas, no obstante a la inflexible firmeza de sus convicciones*». Després dedica un paràgraf de Quadrado escrit en temps de Narváez —en el qual diu que no vol ni destruir l'obra del règim representatiu ni tampoc vol que hi hagi retrocés de cap mena— a tots els qui el consideren un vulgar reaccionari i als monopolitzadors de l'ordre social i de l'ortodòxia patriòtica que el vulguin prendre per patró de les seves incomprensions i crueldats. I continua citant Quadrado: «*Queremos la ley fundamental del Estado, y tanto, que deseamos verla arraigada, connaturalizada entre nosotros, puesta en armonía con nuestras costumbres y necesidades, y sobre todo observada a la letra y exenta de ciertas anárquicas prácticas parlamentarias que en vez de explicarla la tergiversan y aniquilan. Queremos el orden, pero fijo y con otro apoyo que el de las bayonetas; queremos la libertad, pero verdadera y común a todos; queremos que se acabe con las revoluciones y con las reacciones, previniéndolas a fuerza de prudencia y equidad, quitando toda ocasión o pretexto para ellas, y ganando los ánimos en vez de exasperarlos*».

Ferrà es fa ressò del fracàs dels ideals dels dos personatges: «El Conciliador» només durà mig any i el «Pensamiento de la nación», fundat després per Balmes amb l'ajuda de Quadrado des de Palma, sobrevisqué un any més. El casament d'Isabel II —explica— representà el fracàs definitiu de totes les esperances dels dos personatges. Fracassat el seu programa polític, es va refugiar a Mallorca i es va dedicar als seus estudis d'historiador —Ferrà utilitza una cita seva en què diu que quan no es pot actuar en política, hi ha moltes altres coses des de les quals un pot intervenir. Finalment, Ferrà mesura la fecunditat d'aquest recés a Mallorca citant les múltiples obres que en aquests moments va escriure: *Historia de la conquista de Mallorca, Forenses y ciudadanos, Recuerdos y bellezas de España, Mes de Mayo consagrado a Maria*, etc. i comentant que fundà les Conferències de Sant Vicenç de Paul per assistir els desvalguts.

La cinquena part de la conferència se centra en la segona campanya política i periodística de Quadrado, amb els preliminars dels articles a «El Áncora» de Barcelona,

més aviat estudis socials, i els que va escriure al «Diario de Palma», en els quals crida a les forces vives per atacar la discussió de la llibertat de cultes. Amb el destronament d'Isabel II i la revolució de setembre —continua explicant Ferrà— es compliren els auguris de Balmes, i Quadrado torna a agafar la ploma per defensar la unitat dels catòlics, que ell considera vital per a la nació, i funda després La Unidad Católica, amb col·laboradors catalans i mallorquins. Citant Oliver, Ferrà comenta el seu estil de polemista i el compara amb el de l'indignat Ernest Hello o el del comte de Maistre, aprofitant per fer una crítica als monarques d'aquells temps. Malgrat tot, Ferrà diu que no oblidà mai la contenció i el respecte a l'adversari, i cita uns versos de Costa que exposen aquesta actitud.

Seguidament exposa que el temps li impedeix estendre's en el comentari de moltes altres obres de Quadrado, com el *Llamamiento a los católicos baleares. Exposición a las Cortes de 1876*, on sol·licita respecte a la unitat religiosa; les col·laboracions al «Museo Balear» i la «Revista Balear», i la tasca que desenvolupà com a vicepresident de la Comissió de Monuments, que en aquells moments defensava el claustre de Sant Francesc. També subratlla els treballs d'arxiver: *Privilegios y franquicias de Mallorca* —que deixà sense acabar—, *Semana Santa*, *Mes de Mayo*, *Discurso sobre la Historia Universal continuación del de Bossuet*, el 1880; *Dramas de Shakespeare refundidos* i, finalment, *Las Baleares*, continuació de *Mallorca* de Piferrer, el 1886. Recorda també que el 1890 se celebraren les noces d'or de «La Palma» i el 1893 rebé el tribut d'admiració de les lletres espanyoles.

Finalment, dedica una part del seu discurs a comentar l'esperit religiós de Quadrado. La seva religiositat —exposa— no tenia res de degeneracions ni d'estretors mentals i era un home de gust que va deixar d'utilitzar la paraula *catolicisme*, perquè els periodistes l'havien degenerada. Explica a continuació que propugnà en un cert moment la causa temporal del Pontificat, actitud que va rectificar lleialment en la seva vellesa en alguns punts. Ferrà manifesta que la seva fe era sincera —provenia del centre mateix del seu cor—, i la seva pietat es concentra en les seves obres devotes, i cita Oliver, per a qui Quadrado unia la sequedat de Kempis amb les floritures de Verdaguer. El fervor autèntic de Quadrado fa vibrar la seva musa -afegeix Ferrà- a l'uníson dels *Imni Sacri* de Manzoni.

La sisena part de la conferència es centra en la seva jubilació, Ferrà explica que suposà una distensió del que el mantenia viu i, poc temps després, va morir als 78 anys d'edat. Per acabar, es torna a recolzar en M. S. Oliver, que distingia dos vessants en Quadrado: el primer, el dels mars i grans horitzons oberts i dilatats de la universalitat; el segon, representat per un torrent, seria el seu amor a la pàtria mallorquina. Quadrado - conclou Ferrà- trià el segon per fixar la darrera residència, sense renunciar a continuar guaitant al primer i aconseguint així una adaptació fecunda al propi medi. Citant paraules d'Oliver, destaca el seu caràcter conciliador, amistós, d'animador cultural i de particip en la vida social mallorquina.

D'aquesta conferència, hem de subratllar, en primer lloc, la condició de capdavanter en la Renaixença que Ferrà atorga a Quadrado, ja concedit anteriorment per M. S. Oliver i posteriorment per Guillem Forteza. En segon lloc, cal destacar la insistència en el paper de Balmes com a mestre i company de Quadrado i com influí en ell, especialment en el seu esperit conciliador i en la seva visió de la política espanyola del seu temps. En tercer lloc, hem de parlar de l'influx tant de Balmes com de Quadrado en M. S. Oliver —Ferrà utilitza moltes de les paraules de lloança d'aquest.

La conferència evidencia, per altra banda, l'obertura de Ferrà cap a un Estat espanyol respectuós amb les distintes nacionalitats, com ho havien estat, sense saber-ho, Quadrado i Jovellanos. Cal destacar també la crítica al doctrinarisme per part de Ferrà, seguint també en aquest punt M. S. Oliver. En síntesi, aprofita la conferència per parlar dels temes i dels personatges que el preocupaven en aquell moments de gran tensió política i social, en el context dels quals considera un bon element de reflexió les idees reconciliatòries de Balmes i Quadrado. També es proposa realçar la figura de M. S. Oliver, aleshores a punt de morir, declarant-se'n, en alguns aspectes, implícitament deixeble.

3.4.2.3 Rèplica de Mn. Alcover a la conferència sobre Quadrado

La conferència de Miquel Ferrà motiva la rèplica de Mn. Alcover des del «Bolletí del Diccionari». Les relacions entres ells, com ja hem comentat, s'havien debilitat a partir

de 1915 i el distanciament degué augmentar amb la sortida de Mn. Alcover de l'IEC i els quatre manifestos que havia publicat. Precisament, l'escrit de Mn. Alcover, titulat *Un mot per D. Miquel Ferrà sobre la seua «Apologia de Quadrado»*⁶⁶ comença esmentant l'article que Ferrà havia escrit el 1914 en to conciliatori, en el qual s'alegrava que l'Institut d'Estudis Catalans hagués acollit l'obra del diccionari. Amb una gran càrrega d'ironia —i fent referència, segons que sembla, a la darrera carta que li havia enviat Ferrà, quatre anys abans, en la qual li reclamava franquesa—, manifesta que Ferrà és un amic seu molt franc i ell també ho vol ser i li vol fer veure el gran error en què es trobava en pensar que el diccionari estava salvat en mans de l'Institut. Després de criticar, una vegada més, aquesta institució fa un gran elogi de Ferrà: «En punt a talent i such de cervell tench En Miquel Ferrà ab un gran concepte. Lo consider un dels joves de totes les Balears i de Catalunya de més empena per a la crítica literària i artística, un dels ingenis més afuats i llampants, un dels escriptors més elegants, trancosos i galanxons».

Les crítiques, però, es presenten aviat i són de caire ideològic i polític. Mn. Alcover considera que el criteri filosòfic i espiritual de Ferrà «s'esbarra massa vegades» i valora totes les qualitats de Ferrà abans esmentades «per més que aquest any passat fes la culetjada de declarar-se republicà i de recomanar an els mallorquins que mos hi féssim, precisament quant lo republicanisme dins Espanya és un sol que a marxés forçades se'n va a la posta i els esperits una mica desxondits en fugen per la pudor de mort que deixa anar, que senten prou tots els que tenen el nas una mica fi».

Després d'aquests preliminars es refereix en concret a la conferència, de la qual diu que està «admirablement escrita, ab tota l'elegància i galania que són habituals a l'autor» però «no correspòn a la seva fama, no és ni d'un bon tros lo que poria ser» perquè, li sembla, no ha llegit quasi cap obra de Quadrado de les que relaciona o les ha mirades per damunt.

Cal recordar que Mn. Alcover havia escrit el 1919 una biografia de Quadrado titulada *Don Jusep Mª Quadrado: sa vida i ses obres*. L'obra, segons Moll, té dues parts:

⁶⁶ «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», vol. XI, novembre-desembre 1920, pàg. 327-331.

una biografia molt breu, massa eixuta i mancada de color, de vida i d'humanitat, i una segona part que ressegueix les seves obres fent-ne un extracte poc sintètic. Els punts en què s'entretén són el tradicionalisme i l'obra *Continuación del Discurso de Bossuet sobre la Historia Universal*, citada a la relació de les que suposa que Ferrà no ha llegit.

Mn. Alcover exposa com creu que Ferrà ha preparat el discurs: es degué espantar d'haver de llegir tants de llibres i, per sortir del pas, pegà una ullada al que havien escrit M. S. Oliver i Menéndez y Pelayo, i després, «amb lo seu superlativament eixerit i xaravellu ingeni ho repastà i ho vestí ab lo ropatge brillant que la seva toriosa i polent fantasia sabé teixir».

Seguidament posa en dubte la competència de Ferrà per parlar de les idees teològiques, filosòfiques, històriques, socials, polítiques i ascètiques de Quadrado perquè aquest fou tradicionalista en teologia i filosofia en el segle XIX i d'això Ferrà no en sap res. També li nega la competència en història de l'edat mitjana i la moderna, i sobretot en els «aborronadors problemes relligiosos i socials entaulats an el sigle XIX» que tan bé —hi afegeix— sabé tractar Quadrado. Es queixa a continuació que Ferrà no hagi esmentat l'article de Quadrado contra George Sand, que qualifica de «literàriament tan meravellós», perquè —dedueix— està més per George Sand que per Quadrado. També lamenta que no parli de les seves obres ascètiques i només en citi tres perquè —diu— ni tan sols deu conèixer la quarta, titulada *Palabras que habló Jesucristo en la Cruz*. I hi afegeix: «Els *super-homes* ho fan així! Son..... la mar de.....*desembarassats*».

Després de declarar que no baixarà a discutir menudències, exposa que vol discutir-li el punt que Quadrado rectificà en la seva vellesa el que havia propugnat en la seva joventut, com per exemple la causa temporal del Pontificat. Mn. Alcover afirma contundentment que no és ver i exclama que «¡Bo estava ell per afluixar gens en la defensa del Poder Temporal del Papa!» i «¡En Quadrado digué i defensà sempre lo mateix!»

Finalment, Mn. Alcover se'n riu d'un error de Ferrà —o del caixista de la conferència, hi afegim nosaltres: escriure *mutatis mutanda* per *mutatis mutandis*. Alcover li demana sarcàsticament: «¡Serà tal volta cap mostra de llatí republicà que hàgeu après des

que vos féreu del gremi? ¿Serà pot esser llatí de *super-home*? llatí futurista? Llatí dels pinsans que graponetgen o van darrera graponetjar i fer bones tibades dins lo presupost de l'*Institut*, la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona i la Mancomunitat?» Amb aquesta darrera afirmació, Mn. Alcover situa definitivament Ferrà en el bàndol dels seus enemics més acèrrims: els catalanistes de l'IEC. Per acabar, expressa que no ha escrit tot això per ofendre'l però practica el mateix que ell: «*Amicus Plato, sed magis amica Veritas*».

No hem constatat cap resposta a aquesta clara provocació. Ferrà deu callar per no barallar-se amb un home que en el fons respecta i estima, a pesar del seu enfrontament amb tot un personatge d'idees i maneres tan poc noucentistes. Per altra banda, la protesta de Mn. Alcover té arrels ideològiques —les crítiques es dirigeixen al canvi ideològic de Ferrà, que motiva totes les altres queixes— i també hi pesa el catalanisme del seu antic deixeble, pròxim a la Mancomunitat i a l'IEC, institucions amb les quals Alcover està aleshores fortament enemistat.

3.4.2.4 Problemes a la Biblioteca de la Facultat de Medicina

Malgrat no tenir-ne gaire constatació documental, pensam que Ferrà va estar uns mesos del curs 1914-1915 a la Biblioteca de la Facultat de Medicina, més tard hauria passat uns mesos a Vilanova i després s'hauria reincorporat a la Biblioteca Universitària.⁶⁷ Segurament, a principi del curs 1919-1920 es torna a responsabilitzar de la Biblioteca de la Facultat de Medicina, suplint la vacant per defunció del Sr. Ossorio. En aquests moments, per altra part, és ascendit a oficial de primer grau, amb la categoria de cap de negociat de tercera.⁶⁸

Uns sobres del seu arxiu, amb el nom de «Biblioteca Universitària. Biblioteca de Medicina» i «Correspondència (Biblioteca de medicina)», contenen cartes i anuncis que posava a la biblioteca que ens informen dels maldecaps amb què es va haver d'enfrontar

⁶⁷ Feim aquestes deduccions per les capçaleres de les cartes que escriu a Maria Antònia Salvà. Malgrat que molt sovint són de l'Ateneu Barcelonès, a vegades duen la del lloc on fa feina.

⁶⁸ Aquest ascens li suposa cobrar sis mil pessetes anuals. (Expedient personal. Universitat de Barcelona. L'antiguitat d'aquest nomenament és de 1-VIII-19 i es fa per R. O. 14-XI-19, amb presa de possessió el 26-XI-19 i cesament el 3-IV-24).

en aquesta biblioteca, a la qual va estar destinat 10 o 12 anys. Un dels problemes constants de la Biblioteca de la Facultat de Medicina és, segons aquesta documentació, la manca de personal, d'assignació pressupostària i de neteja.

La situació econòmica deu ser greu perquè el subsecretari de Belles Arts comunica a August Pi i Sunyer, amic de Ferrà, que no és possible satisfer la recomanació que li va fer per concedir una subvenció a la Biblioteca de la Facultat de Medicina, perquè els pressuposts ja estan fets i els crèdits distribuïts. Per la seva part, Ferrà també havia escrit una carta al mateix subsecretari, el mes de juliol de 1920, demanant-li la subvenció i exposant-li, entre d'altres arguments, que a la Biblioteca hi assistien diàriament un centenar de lectors.

En una carta al degà de la Facultat, de 28 de gener de 1921, li exposa que s'ha anul·lat una consignació destinada a la Biblioteca Universitària, per la qual cosa ha passat un any sense poder comprar cap llibre ni atendre les despeses més elementals. L'informa també que ha pagat de la seva butxaca les despeses de neteja i reparació d'armaris i la compra del material més imprescindible. Per tot això, li demana que, mentre l'Estat no se'n faci càrrec, assigni una subvenció mínima per comprar obres d'estudi sol·licitades pels lectors, iniciar una secció de revistes mèdiques, encuadernar els llibres que ho necessitin amb urgència i atendre les despeses corrents de material.

Es veu que les peticions no són ateses i es planteja un nou problema: ningú es cuida de la neteja. Ferrà denuncia aquesta situació al cap de la biblioteca Universitària, Manuel Rubió i Borràs. Com que no se soluciona, Miquel Ferrà, que a vegades paga algú perquè faci la neteja, decideix el 26 d'octubre de 1922 tancar la Biblioteca.

Encara que els sobres esmentats contenen una nota, amb segell de la Biblioteca, que avisa els lectors del tancament davant la impossibilitat de mantenir-la neta, és probable que una mesura tan dràstica no es dugués a la pràctica perquè uns dies més tard, el 31 d'octubre, Ferrà informa Rubió que no s'ha fet res del que s'havia promès i que l'estat de la sala és una vertadera vergonya, per la qual cosa està decidit a tancar fins que es faci una neteja general i es garanteixi la continuació d'aquest servei. També li diu que després de

les paraules que intercanvià amb el degà, ell ja no n'hi ha de parlar més, per la qual cosa li retorna el dipòsit de la confiança que havia posat en ell des de la mort del Sr. Ossorio perquè l'exerceixi ell directament o la delegui en un altre company, a les ordres del qual es posa des d'aquell moment.

No sabem com es resolen totes aquestes qüestions. El 15 de febrer de 1923, Ferrà encara exposa al cap de la Biblioteca Universitària els mateixos problemes, als quals afegeix el de la contigüitat de la sala de dissecció humana amb el despatx dels bibliotecaris. Li explica que Aguiló, que deu ser el seu substitut al front de la biblioteca, es nega a parlar amb el degà i han decidit cridar el fuster, a compte d'ells dos, perquè tapi les juntes de la porta de la sala de dissecció amb llistons per la part de la biblioteca, per evitar les males olors que s'hi filtren.

La situació no es deu resoldre perquè el 12 de novembre de 1924 torna a escriure al cap de la Biblioteca Universitària per exposar-li que no tenen ningú que faci net, per la qual cosa ell i el porter es veuen obligats, a vegades, a fer la neteja, i que l'estat de la Biblioteca és una vergonya. Els problemes no deuen acabar aquí i ja comentarem més endavant que quan el degà de la Facultat de Medicina, Martínez Vargas, és nomenat rector causarà greus problemes a Ferrà i a Aguiló.

Segurament en algun moment d'aquests primers anys de la Biblioteca de la Facultat de Medicina, Carles Riba, que deu estar malalt, li demana que el supleixi l'endemà al matí a l'Escola de Bibliotecàries. Ferrà, en una carta sense data, li contesta que li és impossible fer la combinació però, si vol, anirà a ca seva per parlar del dimarts vinent i li desitja que millori. En una altra carta semblant, li explica que li és difícil la combinació que li proposa i que li sap moltíssim de greu no poder-li fer un favor, el qual —diu— és al mateix temps un desig seu.⁶⁹

Els problemes greus de personal en aquests moments justifiquen la negativa de Ferrà, que no és, per tant, una simple excusa com hom podria pensar en un primer

⁶⁹ Cartes de Miquel Ferrà a Carles Riba, amb les dates «dissabte 23» i «divendres». Aquestes cartes han estat resumides a C. J. GUARDIOLA, *44 cartes adreçades a C. Riba i C. Arderiu*, «Randa», núm. 10, pàg. 146.

moment.

3.4.2.5 L'Ateneu barcelonès i la coneixença de Josep Pla

Ja hem parlat diverses vegades de l'Ateneu Barcelonès, les activitats que hi desenvolupa Ferrà i la formació que hi adquireix gràcies a la seva biblioteca, amb la possibilitat de llegir-hi diaris europeus. Freqüenta la institució des dels seus estudis de lletres, quan es dóna d'alta i de baixa perquè possiblement la seva economia no li permet l'alta permanent. En aquells moments, a més, era el lloc de reunió del grup de Carner.

En establir-se a Barcelona, el 1913, s'hi dóna d'alta permanent i deu ser on passa més temps lliure fins el 1921,⁷⁰ quan es funda la Residència d'Estudiants, on resideix. Ferrà devia ser a l'Ateneu, pràcticament sempre que no era a la biblioteca fent feina. El 1919 hi coneix precisament Josep Pla, que en dóna compte al seu *Quadern Gris*: «A l'Ateneu he conegut Miquel Ferrà, que em sembla una persona boníssima. És poeta i bibliotecari de l'Hospital Clínic». Seguidament, Pla conta que tenia mania a Ferrà perquè a la biblioteca no li servia els llibres que li demanava sinó obres de Galdós. Ara —explica— a l'Ateneu li ha explicat que tenia el mateix criteri que «el senyor Aguiló»:⁷¹ «Els llibres bons no poden pas anar a la sala pública de la biblioteca. Aquestes sales són per llegir Blasco Ibáñez o Pérez Galdós, comprèn?». Seguidament el descriu: «Ferrà és un home net, polit, actiu. Té el nas una mica a la murciana, d'*hospiciano*, un nas de crani de la cultura de El Agar. El que m'agrada sobretot d'ell és la seva independència de criteri —malgrat ésser mallorquí».⁷² Encara apareix en un altra ocasió al *Quadern Gris*, també a l'Ateneu i discutint amb Mn. Riber: «A la taula veïna, sento que Miquel Ferrà diu a mossèn Riber amb un aire desimbolt i lleuger, que no s'ha hagut de preocupar mai del problema econòmic. Mossèn Riber se'l mira amb una mirada oliosa i benigna. L'hauria

⁷⁰ Pensam, fins i tot, que a l'hora d'elegir la pensió on viurà en aquest període valora que estigui prop de l'Ateneu, ja que aquesta està situada al carrer Petritxol, molt pròxima als locals de la institució.

⁷¹ Pot fer referència a Marian Aguiló, que havia estat director de la biblioteca feia molts anys, o al seu germà Àngel, que encara n'era bibliotecari amb Ferrà.

⁷² Josep PLA, *El quadern gris*, vol. 2, Barcelona, 1983, pàg. 57-58.

esquarterat, triturat, desfet».⁷³

Per altra part, Pla li dedica el capítol dels seus *Retrats de passaport* titulat *El poeta Miquel Ferrà, bibliotecari*,⁷⁴ amb motiu de la publicació pòstuma de les seves *Poesies completes*. En aquest retrat, exposa que Ferrà estigué molt «lligat amb la vida intel·lectual catalana» del seu temps, relata la seva carrera de bibliotecari amb alguna inexactitud i, seguidament, fa unes afirmacions que ens poden interessar i que segurament resumeixen a la perfecció la seva vida professional: «Sospito que, com a bibliotecari, fou un excellent bibliotecari. Convençut que en la seva activitat no hi havia res a fer i que qualsevol activitat no habitual hauria estat molt malvista, es guardà, com un gat de l'aigua escaldada, de qualsevol iniciativa que no estigués dins la línia de l'organisme de què formava part. Fou en aquest sentit un funcionari admirable i estimadíssim».

Pla relata de bell nou l'anècdota de la biblioteca esmentada al *Quadern gris*, ampliant-ne els detalls. Diu que coneixia Ferrà «per haver-lo vist altres vegades amb Josep Carner, Nicolau d'Olwer i Jordi Rubió en diversos indrets de la ciutat» i el torna a descriure: «La cara no l'acompanyava gaire. Té la cara d'*hospiciano* -solia dir Sagarra. Tenia una calvície prematura, una gran miopia en els ulls, el nas xato i un sotanàs molt ample. Amb aquests ingredients, la morenor clara de la pell i una certa badoqueria produïda —sospito— per les seves absències poètiques, el feien semblar un mestís del Carib en camí d'esdevenir blanc. Però era una excellent persona, la bondat li traspuava pertot arreu i el seu aspecte malhumorat quasi resultava purament extern».

Explica a continuació que aquella fou l'única relació que tingué amb Ferrà en la dècada dels vint i que posteriorment va tenir diverses ocasions de parlar amb ell a causa de l'amistat comuna amb Joan Estelrich. I tot seguit emprèn la descripció del Ferrà poeta: «Era un poeta mallorquí menor, però era un excellent poeta. Sovint es lamentà davant meu de l'escassa fluència de la seva ploma. Li costava d'escriure. Aspirava que els seus versos fossin, formalment, perfectes. No tingué mai el doll de l'escriptura. I, així, li succeïa

⁷³ *Ibidem*, pàg. 67.

⁷⁴ Josep PLA, *Obres completes*, Barcelona, vol. 17, pàg. 76-81.

sovint que la recerca de la paraula li costava i que, quan a la fi la trobava, la inspiració se li havia fet fonedissa. No tenia el do de fer simultanis el fons i la forma, do que Sagarra tenia. El fons i la forma no tenien, en el seu esperit, el mateix *tempo*. I, així, hagué de castigar molt la quartilla, passar-hi moltes hores, insistint-hi. De vegades, és natural que la seva poesia causés la impressió de fibrosa i seca». Després de comentar que el seu ídol poètic immediat fou Carner i l'allunyat Costa i Llobera, continua la seva descripció: «Com la seva literatura, Ferrà produïa també la impressió d'un home fibrós i sec. Era eixut de paraules. Havia tingut velleïtats esportives distingides. Es veia a simple vista que havia viscut sempre en pensions decents, honestes, netes i discretes. Es mantingué solter durant molts anys, tot i que probablement estigué enamorat sempre. "És un enamoradís que no remata", solia dir Nicolau amb la seva fina veueta, lleugerament esquerdada i primeta. Tot el que sabia ho sabia perfectament. Les seves traduccions són admirables. Entre aquest bé de déu de folls que poblem la terra, Ferrà era capaç de produir adhesions. De passions, crec que en provocà menys. Sempre es mantingué una mica allunyat i marginal a les coses d'aquest món —excepte quan es tractà de les coses de Mallorca, que veié sempre amb un lúcid i raonable apassionament. En tot cas, les persones que tingueren la sort de tenir-lo com a amic en quedaren satisfetes. Fou una gran persona, socialment tímida, d'una ironia imperceptible, d'un tracte higienitzat i salubre. Els seus amics l'estimaven sempre i no pas com se solen estimar els solters, sinó com els amics autèntics».

Pla el cataloga com «un poeta del mal temps, no solament perquè li agrada, sinó perquè és el símbol d'una ascensió cap a la puresa que ell considera la més alta funció de la vida. La puresa és la paraula que sovinteja més a la seva obra». Quant a la seva poesia, diu que és «esquemàtica, nua, treballada, escrita sense el mínim moment d'abandó, perfectament deliberada, posant les coses en el seu lloc precís». Després la situa en el «punt antipòdic» de la de Ribes i ho explica amb aquestes paraules: «Ribes i Ferrà foren contemporanis i amics. Però si la poesia del primer és plena de tots els encants de la vida, de la vida més plena, més ubèrrima, més gustosa i en definitiva més sensual, la de Ferrà és austera, més aviat pobre, d'una temàtica grisenca, desproveïda de les fruites sucoses de

la vida. Riber és un poeta dolç, sovint massa ensucrat; Ferrà és un poeta amarg, que té gust de cendra. I el curiós és que Riber seguí la carrera de capellà i portà la sotana tota la vida, mentre que Ferrà fou laic, magre i esperitat, preocupat i neguitós, d'una infelicitat definitiva». Per acabar, matisa Ferrà no fou només un poeta tardoral sinó que també «utilitzà els elements estrictament meridionals, que al servei de la seva sensibilitat li donaren un gran rendiment», i ho exemplifica en la poesia que comença així:

«L'alta remor dels pins en el serè migdia
per sobre un mar de llum, s'enduu mon pensament
cap a la terra d'or d'on mon camí partia,
al càndid paradís del pobre cor dolent».

És curiós que l'article de Pla estigui datat el 1950, quan les poesies completes de Ferrà no aparegueren fins el 1964 editades per Joan Pons.

Finalment, Josep Pla torna a esmentar Miquel Ferrà a *La Penya de l'Ateneu*⁷⁵ i d'Antoni Homar, de qui diu que era un «solter recalcitrant, enamorat de la tertúlia com a institució bàsica» i que, a més d'assistir a la Penya de l'Ateneu, els diumenges «assistia a la que es feia a casa del senyor Miquel Ferrà, que tingué tants amics a Barcelona». Després d'algunes consideracions més sobre Ferrà, conta que «a la tertúlia del senyor Ferrà, hi assistí l'enginyer de camins i poeta senyor Forteza [...]. En l'ambient de Ferrà, que fou nombrós —no puc citar noms perquè la memòria em falla— s'hi produí una admiració per Josep Carner extremadament viva [...]. No sé pas quina tertúlia agradà més a Homar: potser la de Ferrà, primer perquè era mallorquina autèntica i després perquè la presència de l'obra de Carner havia d'impressionar fatalment un home l'expressivitat del qual era magreta. Tot el que havia escrit Carner sobre Mallorca i algunes figures literàries de l'illa [...] eren per ell articles de fe, i no crec pas que s'equivoqués gaire».⁷⁶

⁷⁵ Josep PLA, *La Penya de l'Ateneu* dins *Obres Completes*, Barcelona, vol. 32, pàg. 449-450.

⁷⁶ Aquesta tertúlia de Ferrà és per a nosaltres una dada nova, almenys en els termes en què la descriu Pla. No deu fer referència als «aquelarres» ja que es feien en divendres i més aviat en la intimitat i no sembla factible que fossin a casa de Ferrà ja que, segons la nostra informació, aquest no tingué més casa a Barcelona que la pensió del carrer Petritxol i la Residència d'Estudiants. És possible que Pla faci referència a alguna tertúlia a la Residència d'Estudiants o que es tracti d'un altre error dels molts que Pla cometia.

3.5 EXTENSA LABOR PERIODÍSTICA I EDITORIAL. REFLEXIÓ SOBRE LA TASCA PERIODÍSTICA DELS DARRERS QUINZE ANYS I LA SEVA POSSIBLE ESTERILITAT (1917-1920)

Entre 1917 i 1920, la feina periodística queda en un segon pla —els articles escassegen més però, per contra, són més substanciosos i influents— davant la dedicació de Ferrà a altres empreses, com per exemple l'edició de les obres dels autors mallorquins, que ell creu que pot contribuir a l'enriquiment de la poesia catalana i a la creació d'uns mites que necessita el nacionalisme mallorquí.

L'any 1920, la seva feina en el camp editorial i periodístic és intensa: funda «El Correu de les lletres», que començarà a sortir l'octubre; prepara, amb Joan Pons, l'«Almanac de les Lletres», que s'ha de posar en circulació l'any següent; edita *Les muses amigues*, el seu llibre de traduccions i es dedica en cos i ànima a l'edició d'un nou llibre de Maria Antònia Salvà i un altre de Joan Alcover. Pel que fa a aquest darrer, el gran nombre de correspondència entre Ferrà i Alcover per concretar els més mínims detalls ens indica l'afany de Ferrà que l'edició sigui pulcra i acurada. No cal dir que, des del primer moment, Joan Alcover posa en mans de Ferrà la direcció de l'edició i confia plenament en ell.

3.5.1 LABOR PERIODÍSTICA (1917-1919)

Miquel Ferrà disposa ara de la tribuna en català de «La Veu de Mallorca», que aprofitarà per orientar el grup del Centre Regionalista i la revista mateixa, com ja hem comentat. Segurament per això els seus articles a «La Almudaina» disminueixen: el 1917 només n'hi escriu onze —quatre sobre un llibre del P. Miquel d'Esplugues, cinc sobre la guerra, que ja arribava a la seva fi, i un sobre la mort d'Estanislau de K. Aguiló.

A finals d'aquest any, la censura per part del diari d'un escrit seu sobre el *Mireio* de Maria Antònia provocarà no tan sols que estigui un temps sense escriure a «La Almudaina» sinó que escrigui poquíssims articles en general. La major obertura de Ferrà, unida a l'agitació política del moment, incrementa la prevenció del director de «La

Almudaina» a tractar certs temes espinosos a Mallorca, per la qual cosa li proposa que deixi de col·laborar durant un temps. Ferrà accepta la proposta i torna a escriure més endavant a petició del director, però el 1921 abandona definitivament aquesta publicació per escriure a «El Día».

Tanmateix, com ja hem dit, els escassos articles que publica en aquest període són molt significatius del paper que juga en tot el procés del Centre Regionalista i de «La Veu de Mallorca». Precisament a l'article escrit a la revista «Mallorca», del qual hem parlat més amunt, proposa la unió i col·laboració dels dos grups que, amb esperit jove, tenen un ideal digne de Mallorca.

Una vegada desapareguda «La Veu de Mallorca» i el Centre Regionalista, Ferrà reflexiona sobre la labor feta, la situació mallorquina i mundial i l'acció que cal dur a terme d'ara endavant. Malgrat la reflexió, no deixa d'actuar: posa en marxa una nova revista que expressi les seves idees i les del grup de gent que el segueix; planifica amb Joan Pons un almanac —que es publicarà fins el 1936— en el qual s'ajunten, almanco un cop l'any, els amics literats per compartir alguns dels seus fruits literaris. Veurem també com reflexiona políticament sobre els temes que el preocupen i que, acabada la guerra, han entrat en crisi: l'ensenyament universitari espanyol i l'agitació estudiantil que provoca, i la qüestió social, fent una crítica des de plantejaments catolicosocials del liberalisme econòmic i de l'agitació obrera que provoca. Finalment, s'interessa per la política internacional i, especialment, la transformació que ha suposat la implantació del comunisme a Rússia. Convida els seus lectors a entendre el sentit profund de la història, el que representen tots aquests fets i com cal reflexionar-hi per tal de conduir-los a bon port.

3.5.1.1 Crítica de llibres i problemes amb «La Almudaina»

L'any 1917 apareixen alguns llibres d'amics seus, dels quals en farà la crítica. Així, Lluís Nicolau d'Olwer publica *Literatura catalana.-Perspectiva general*, obra ressenyada per Ferrà a la revista «Ofrena».¹

¹ *Literatura catalana.-Perspectiva general*, per Lluís Nicolau d'Olwer, "Ofrena", núm. 4, novembre 1917, pàg. 13 i 14.

Un altre llibre d'aquest any és *Nostra senyora de la Mercè. Estudi de psicologia ètnico-religiosa de Catalunya*, del P. Miquel d'Esplugues. Ferrà en fa una crítica bibliogràfica a «La Revista», que després apareix també a «La Veu de Mallorca»,² i una altra de més aprofundida, a la qual hi dedica quatre articles, a «La Almudaina».³

Finalment, l'Institut d'Estudis Catalans publica *Mireio* de Maria Antònia Salvà. L'article que escriu per a «La Almudaina» s'endarrereix i Ferrà ja en parla a Maria Antònia Salvà en una carta de dia 10 d'octubre, on li diu que l'article està malament però fet amb l'ànima. A la carta següent, li reitera que té por de no satisfer les seves esperances i li manifesta que l'havia volgut escriure amb un repòs que no va trobar ni a Mallorca. Quant al retard, li diu que «ja no és indignació, és fàstic lo que'm produeix la conducta de n'Amengual, i me disgusta més per tractar-se de cosa qui t'afecta i per venir darrera tantes altres molesties dilatories en la publicació de *Mireia*. Figura't que avui, al cap d'un més de tenir-lo en cartera, m'escriu n'Amengual discutint-me uns paràgrafs de sò catalanista. Això m'ha omplit la mesura i li contest per aquest mateix correu, diguent-li que no l'autorís per tocar ni una paraula. Si no hi està conforme, ja el publicaré a una altra banda».⁴

Ferrà continua parlant-li del llibre i dels comentaris que ha suscitat en altres cartes:

«Estic contentíssim d'haver-te donat un gust posant-te coram populo a la llista negra (que ara que ja som poder, deixarà d'esser-ho) dels catalanistes mallorquins.

Es llamentable que el teu llibre i la teva obra personal haja inspirat fins aquí comentaris tan poc vibrants -parl dels que he llegits. -N'ha dit rès En Carner? Ell i En Joan Alcover, donaran, el dia que en parlin, la nota viva i justa. M'irrita la manca de sensibilitat i la opacitat verbal dels nostres crítics.

Jo, si hagués pensat que el meu article no havia de sortir damunt *La Almudaina*, l'hauria fet en català per *La Veu de Mallorca*, on a hores d'ara ja creia que n'hauria parlat algú més autorisat que jo. A fi de que no romangués estancat en el *Sóller*, vaig suplicar que el reproduïssin en el *Correo*, amb alguna petita correcció. En Ramis ho ha fet, segons me diu, amb especial plaer, no sols per la nostra bona amistat, sinó per tractar-se de tu».⁵

² *Nostra senyora de la Mercè*, «La Revista», núm. 42, 16-VI-17, pàg. 232-233, i *Nostra senyora de la Mercè. Estudi de psicologia ètnico-religiosa de Catalunya*, per el P. Miquel d'Esplugues, «La Veu de Mallorca» núm. 26, 28-VI-17, pàg. 6.

³ *Nacionalismo religioso*, «La Almudaina», 10-V-17, 23-V-17, 6-VI-17 i 29-IX-17.

⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 19-X-17.

⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 13-XI-17.

En efecte, l'article es publica en castellà al «Sóller» de dia 3 de novembre i al «Correo de Mallorca» de dia 10 de novembre. Ferrà s'hi lamenta d'haver d'escriure en aquesta llengua un article dedicat a un llibre de Maria Antònia:

«Jamás he cogido de buena gana la pluma para escribir con destino a un público mallorquín en otra lengua que en la nuestra. La insinceridad, la afectación que esto supone, me repugnan íntimamente.

*[...] Pero en pocas ocasiones mi repugnancia ha sido mayor que en la presente. ¿Tener que hablarnos, entre nosotros de nuestra Maria Antonia Salvà, en castellano! Que el lector medite sobre el contrasentido que esto supone: él, que es el único que, por el solo despertar de su dignidad de ciudadano de su país, podría hacer llegar nuestra lengua materna, nuestro único verbo natural, a todas las esferas del periodismo, como a las restantes en que tiene el derecho indubitable de imperar exclusivamente».*⁶

3.5.1.2 Crisi d'articles el 1918 i labor periodística de 1919

Des de la tardor de 1917, Ferrà deixa de publicar articles a «La Almudaina» perquè, com hem vist, un article seu sobre Maria Antònia no hi apareix perquè J. Amengual, el director, vol que n'elimini una part que considera catalanista. Tampoc escriu gaire per a a altres mitjans a la seva disposició com «La Veu de Mallorca», on publica 2 o 3 articles en tot l'any.

Ell mateix explica el perquè d'aquesta crisi en un article a la revista «Mallorca»: «Les ocupacions, el cansanci de parlar a un públic qui no escolta gaire, i sempre amb por de veure'm interceptada la comunicació, la meva personal inseguretat de lo que convenia dir, m'han fet deixar la ploma una temporada».⁷

A més dels significatius articles a «La Veu de Mallorca», durant el 1919 Ferrà continua col·laborant a «La Almudaina» amb escrits sobre temes diversos. Haver-los de redactar en castellà li sap molt de greu, com ho expressa en una carta a Maria Antònia, a qui ha enviat traduccions de Pascoli: «Voldria tenir quelcom per tornar-te el canvi, però hauria d'esser amb algun infame article castellà d'aquells que m'estim més que tu no veges. Perque la meva musa no s'acosta, ofesa segurament, i amb raó, per les meves

⁶ Maria Antònia Salvà, «Sóller», 3-XI-17. L'article també apareix a Miquel FERRÀ, *Articles i assaigs*, Moll, Mallorca, 1991, pàg. 129-134.

⁷ *Labor de tots*, «Mallorca», núm. 17, 6-VI-18.

col·laboracions a *L'Almudaina*. I jo mai he sabut pregar les dònesh». ⁸

Un d'aquests articles, *Librepensador filisteo*.⁹ és una resposta a un article d'Unamuno a «La Publicitat» en què rebutja la doctrina federal de Wilson. Ferrà critica les idees centralistes d'Unamuno, l'acusa de dogmàtic de la unió de la pàtria espanyola i de simplista, i acaba l'article dient:

«Resumiendo: cree el señor Unamuno que los higos se hacen madurar metiéndolos en un saco y sentándose luego encima. ¡Gran idea, si fuese más personal!
¡Lástima de no haber descubierto todavía ningún procedimiento, agronómico o mecánico, para hacer madurar las nueces vacías, los guijarros y la mentalidad de los teólogos de su gremio!». ¹⁰

A *Homenajes*¹¹ parla del que s'ha de retre a Quadrado pel centenari del seu naixement i a *A propósito*,¹² aprofita un article que demanava un homenatge a Sorolla per denunciar que Mallorca no ha homenatjat els artistes que l'han donada a conèixer a fora i proposa que es declari Rusiñol fill adoptiu de Mallorca.

A *Palabras ingenuas. Sobre un monumento y otras cosas*¹³ critica el monument que Palma ha fet a Quadrado, a més de les tales de pins a Miramar, els ponts de ciment sobre la Riera, els fanals d'aquests i les cursileries del carrer Palacio. Per contra, alaba el Col·legi de Notaris i l'edifici de l'Institut que —diu— hauria pogut quedar més malament. En un altre article, *Del momento literario*,¹⁴ Iloa Guimerà i Víctor Català, de qui subratlla la novella *Solitud*: «pese a los que se empeñan en declarar caducado el ruralismo en nombre de una novela ciudadana que, sencillamente no existe [es] el bloque más formidable de la prosa catalana». ¹⁵ També parla de la traducció que n'ha fet l'italià A.

⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 27-VIII-19.

⁹ «La Almudaina», 1-II-19.

¹⁰ *Librepensador filisteo*, «La Almudaina», 1-II-19.

¹¹ «La Almudaina», 22-III-19.

¹² «La Almudaina», 21-VII-19.

¹³ «La Almudaina», 20-XII-19.

¹⁴ «La Almudaina», 18-IX-19.

¹⁵ *Del momento literario*, «La Almudaina», 18-IX-19.

Gianini.¹⁶

L'exaltació dels modernistes i la crítica a la novel·la noucentista que denota l'article poden ser, per altra banda, significatives de les seves divergències amb els noucentistes catalans.

Malgrat que la guerra ja ha acabat, encara escriu alguns articles sobre les seves repercussions com *La hora presente. Las legiones victoriosas*¹⁷ i *Al margen de un conflicto. La bancarrota del idealismo*.¹⁸ S'hi queixa que la guerra no ha duit com a fruit l'exaltació de l'idealisme que ell i d'altres n'esperaven i malgrat que Alemanya hagi estat vençuda, no ho ha estat el seu esperit imperial, el qual s'ha introduït a França.

A més d'aquesta col·laboració periodística directa també intenta —com és habitual en ell— que els seus amics també publiquin articles. Així, quan Gaziell demana a Joan Alcover que col·labori a «La Vanguardia», es refereix a la intervenció de Ferrà:¹⁹

«Parlant no fa gaire amb en Miquel Ferrà de la desafecció que la premsa barcelonina demostra pels problemes literaris, jo li deia que potser era deguda a la manca d'escriptors aptes per tractar-ne com cal. El nom de vostè va venir-me als llavis, sense haver de cercar-lo. "Ningú -jo deia- podia parlar-nos de literatura amb l'autoritat i la ponderació de Don Joan Alcover." En Ferrà i altres amics que escoltaven la conversa, cregueren encertadíssim la meua remarca. I en Ferrà va afegir que no creia impossible obtenir la col·laboració de vostè.

Als meus desitjos el Sr. Oliver ha volgut posar-hi tota la seva influència personal i amistosa».²⁰

Com veurem més endavant, Alcover finalment escriurà articles sobre literatura per a «La Vanguardia».

¹⁶ Aquest traductor italià té relació amb ell, com ho indica una tarja postal que aquest mateix any li envia agraït-li el llibre —possiblement de les seves poesies— que Ferrà li ha enviat. El 13 de novembre, aquest comenta a F. Matheu que ha rebut la traducció de *Solitud* de Gianini, la qual ha tingut molt d'èxit a Itàlia, per si en vol donar notícia a la «Revista Catalana», que dirigeix. L'adverteix, a més, que no s'ofereix a fer-ho perquè, a part d'altres raons, n'ha escrit una nota per «La Vanguardia» i es repetiria. L'informa, a més que el volum és en mans de Josep M. Roca. Finalment, li dóna l'adreça de Gianini perquè li envii la revista si fan la ressenya.

¹⁷ «La Almudaina», 12-VIII-19.

¹⁸ «La Almudaina», 8-XI-19.

¹⁹ Ja hem comentat, en un altre apartat, que Ferrà explica a Nicolau que si Gaziell ve a Mallorca podrà parlar d'aquesta qüestió amb Alcover.

²⁰ Carta d'Agustí Calvet a Joan Alcover, 6-II-19. És possible que aquesta fos una conversació d'un dels «aqueles» que celebraven Ferrà, Agustí Calvet i d'altres.

3.5.1.3 Participació al magazine «D'ací i d'allà»

L'any 1918 apareix a Barcelona una revista dirigida per Josep Carner i que vol ser moderna i europea. Ferrà, segurament per la insistència de Carner que hi participi en nom de Mallorca o, més ben dit, aportant-hi temes mallorquins, hi escriu molt esporàdicament. Els únics articles que hem localitzat són *A Mallorca. Sensacions de Nadal*,²¹ del 1918; *El pirineu mallorquí*,²² del 1920 i *Poesies del Pla de l'Illa*,²³ de 1927, escrit expressament per donar a conèixer Maria Antònia Salvà al Principat i del qual ja parlarem més endavant. En els dos primers, Ferrà deu intentar presentar diferents aspectes de Mallorca als lectors del Principat. Malgrat les bones intencions, la manca de temps —a partir de l'any 1921 esta molt ocupat— i tal volta el fet de pensar que aquests escrits no tenen una efectivitat gaire clara releguen aquesta col·laboració a un segon terme.

El primer dels articles és un relat en prosa poètica del Nadal mallorquí tradicional, que aleshores encara se celebra tant a Palma com a la Part Forana. Ferrà descriu la preparació de les festes durant tot el desembre, la diada de Sant Tomàs en què tots els pagesos omplen la Plaça de Palma i el mercat d'indiots de les Enramades, que enyoren —diu— les antigues murades enderrocades uns anys abans. Explica la confecció del betlem amb les seves figuretes, la celebració de les matines a la Seu, al monestir de Lluc (que agermana amb Núria) i a molts poblets petits com Orient i Galilea. Comenta també el cant de la Sibilla i el dia de Nadal passat vora la llar amb la taula plena de laminadures, «mentre darrera els vidres mullats, dins el jardinet ciutadà, la pluja fa degotar les sarments nues del parral i esmalta el fruit d'or i el fullam obscur dels tarongers!».

Després parla de la festa de la conquesta el dia 29. Lamenta que s'hagi eliminat la recitació de *la Colcada* de Pere d'Alcàntara Penya però diu que, malgrat tot, «el *Dissabte de Cap d'any* és encara per Mallorca el dia del rei En Jaume», el fundador de la nacionalitat catalana. Esmenta també la festa dels reis, en la qual els infants petits senten

²¹ «D'Ací i d'Allà», 25-XII-18, pàg. 567-570.

²² «D'Ací i d'Allà», núm. 2, febrer, 1920, pàg. 151-154.

²³ «D'Ací i d'Allà», maig 1927, pàg. 154-155.

tocar els corns tota la nit, senyal que els Màgics d'Orient s'acosten, com el dia dels reis es fa aquesta representació a l'aire lliure a moltes viles de Mallorca. Per tancar l'article, es refereix a les primeres flors d'ametler un cop passades les festes. L'article és il·lustrat amb tres dibuixos de Floria.

A l'altre escrit convida els catalans a veure alguna cosa més de les que veuen sempre en ser a Mallorca: fer el passeig per la ciutat antiga el primer dia i anar a veure pondre's el sol des de la torre de l'homenatge del castell de Bellver. Constata que els visitants solen anar, amb un dia o dos, a Valldemossa i tornar amb el tren de Sóller, i un altre dia es poden fer les coves. El turista —argumenta— se n'anirà content però:

«Pocs que no hagin fet l'aspre camí de Sóller a Lluc pel pla de Cuber i el Gorg Blau, sospitaran l'existència al cor de l'illa d'un món casi pirinenc de solituds encastellades, qui, perdut sovint entre boires i més veí del cel que de la terra, domina de cap a cap tota l'estesa dels camps, qui van a morir dins la calitja de les costes llevantines.

Els cims de Galatzó, el Teix, l'Ofre, el Puig Tomic,[sic] qui dominen les clotades de Puigpunyent, de Valldemossa, de Sóller i de Pollença, fan pressentir quelcom d'aquell món de rocoses arideses. Se'n sent quasi l'alenada guaitant des del magnífic mirador del castell d'Alaró, a vuit cents metres d'altura, la cortina formidable de la serra, que es dreça bruscament al seu davant com una immensa muralla vertical on cada cim és un marlet.

Però és solament pujant, al cor de l'hivern, a alguna d'aquelles masies perdudes quasi en l'erm qui volten el Puig Major, emprenant des d'allí l'ascensió a aquest [?]²⁴ de Massanella, que el Pirineu mallorquí us revelarà tots els seus misteris ombrívols i grandiosos.

No atenyen aquests pics les altures de les grans serralades continentals, no passant el més elevat dels mil cinc cents metres. Però el baix nivell de llurs últims basaments i llur configuració de muntanya alpina els donen un aire gegantí i heroic que imposa a qui els contempla. Tota la serra resta sotmesa i com arraulida al peu dels dos gegants si us la guaiteu a l'horitzó des de l'altre extrem de la plana. El Puig Major assentat sobre les altiplanícies de Cuber i Son Torrella, doble forcada qui el ceneix per la banda de terra mentre per la que mira al mar, vers La Calobra, la baixada es precipita en estímballs rapidíssims on gira l'ala del vèrtig, fins a les riberes del nord i fins a les goles del torrents de Pereis, qui s'avença allà lluny en la tràgica fondària».

Ferrà explica les seves experiències en aquells paratges en diverses estacions de l'any. Fa referència, com hem vist a l'apartat 2.4.1, a Monnàber, dels seus amics Guillem i Bartomeu Colom, i destaca les possessions que encara estan a més altura, enmig d'un desert de pedra, guardades a l'hivern només pel pastor solitari. Les descriu així:

«Com dir la freda desolació d'aquestes masies rònegues, perdudes en el més alts replans de la muntanya, dins un desert de pedra, a les quals donen el sostre baix i els murs de pedra seca un aire de sestadors. Els casats de Coma-Freda, Cúber, Son Torrella, romanen sols a l'hivern i sovint tancats, sota la guarda d'un pastor a qui només la companyia del ca fidel (els ramats són ara lluny, emigraren per Sant Miquel o per Tots Sants cap als pasturatges de la plana) dona un poc de

²⁴ Paraula incompreensible.

calor humana, vora la llar ennegrida que flameja dia i nit en l'obra buida enyorant el ritus de la família».

L'article, amb fotografies fetes pel mateix Miquel Ferrà, ens ilustra del que suposava per a ell la muntanya mallorquina i com vivia les freqüents excursions que hi feia. És important veure també com dóna a conèixer la seva estimada Mallorca als catalans, subratllant la continuïtat, malgrat la separació de la mar, entre les terres catalanes i les mallorquines.

3.5.1.4 Problemes amb els articles de «La Almudaina» (1920)

Els problemes amb «La Almudaina» arran del seu article del 1918 sobre el *Mireio* de Maria Antònia Salvà es reproduïen el 1920. El gener d'aquest any, Ferrà escriu un article en aquest diari en què fa balanç dels seus quinze anys a la premsa mallorquina. A l'escrit, dedicat als amics, afirma que durant aquest període ha fet una labor ininterropuda, des de totes les latituds, d'amor a Mallorca, que l'han inspirat dos desitjos: conservar el caràcter de Mallorca i elevar el seu nivell espiritual, i que ha sacrificat escrúpols i pretensions literàries a l'eficàcia de la seva propaganda. I segueix: *«El viento se llevará todas las hojas en que esta labor queda grabada. Con la mitad del combustible espiritual empleado en ella hubiera podido escribir algunos libros para satisfacción de mi vanidad personal y mi egoísmo. No me he de arrepentir del sacrificio, aun cuando no reporte ningún fruto. Lamento sí esa esterilidad»*.

Seguidament explica quin ha estat el seu programa: *«Sea cual sea mi estado de ánimo, mi ideal es el de siempre, el de todos los que yo llamaria amigos del alma mallorquina, sin querer saber a qué partido pertenecen: ver a Mallorca, no solo floreciente económicamente y avanzando por los caminos del progreso material sino fiel a su carácter y a su genio histórico; la adaptación a los nuevos tiempos de su vieja esencia, conservando el tesoro insustituible de una tradición elaborada por siete siglos como un precioso filtro, el sello indeleble de su espíritu impreso en sus usos, en su lenguaje, en sus monumentos, en las manifestaciones de su arte civil y popular; y, junto a esto, la poda de todo lo estéril,*

la renovación de todo lo caduco, el apartamiento de los postizos y del injerto en el venerable tronco de todo lo que hay de noble en el moderno espíritu universal».

Afirma que l'únic intent seriós d'aplicar aquest programa fou el del bisbe Campins, però fou mal servit pels artistes catalans, que haurien —argumenta— d'haver estat els aliats dels mallorquins i donaren un mal exemple al nostre país d'inadaptació al medi tradicional i, fins i tot, de mal gust. Malgrat les protestes —continua— que se sentiren en nom de la tradició mallorquina, l'ideal dels mallorquins ha estat escarnit abans i després per tota una generació de «parvenús», model d'inconsciència sense cultura que ha malmès i profanat les belleses mallorquines.

Ferrà convida els lectors a escoltar les converses i a mirar al seu voltant demanant-se què quedarà, al cap d'alguns anys, de l'idioma, dels usos socials de raça aristocràtica que encara es mantenen a alguns racons de la pagesia, de l'antic sabor mallorquí que encara dóna encant als pobles i als carrers de la ciutat, on no hi han posat la mà els nous rics o els tècnics plens de fantasia.

Seguidament exposa la causa de les seves angoixes, en veure's isolat no només pels enemics sinó pels qui són més prop seu: *«Es la angustia y la amargura de asistir atado de brazos al diario sabotaje de todo lo que más estimo, de lo que constituye la más íntima de mis pasiones -no la aversión, que yo no siento, a las personas- lo que con frecuencia ha puesto acíbar en mi pluma. Y es también el disgusto de verme solo la mayor parte de las veces no ya bajo las pedradas de los filisteos, sinó entre la flor de expectadores pasivos que son mis amigos más cercanos, sienten como yo y hablan entre ellos mi mismo lenguaje».* Confessa després que uns articles de Joan Estelrich plens d'ideal i de patriotisme i l'intent d'intervenció, errat o no, d'un grup de regionalistes a la pobre política local havia despertat en ell alguns anhels i les dificultats del moment, la transformació social que s'iniciava, amb els trastorns que duia aparellats, revifaren en ell el desig d'una acció complexa. Hauria estat la seva illusió —expressa— organitzar amb elements joves un servei de defensa dels interessos espirituals de Mallorca, conservant i creant, que és —postilla— la millor manera de conservar.

Ferrà acaba dient que li sap greu presentar, en un article de principi d'any, el balanç de les seves desil·lusions enlloc d'una llista d'iniciatives per desenvolupar. No pot negar —hi afegeix— que està cansat de veure al seu voltant apatia, poquesa, pessimisme egoista, diletantisme vague, resignació a la impotència, manca lamentable de joventut i d'esperit ciutadà. Dins aquest ambient —conclou— fa molt mal treballar però continuarà en el seu lloc solitari, disposat a ajudar tothom que se senti amb vocació per a la feina.

Precisament el març de l'any anterior havia desaparegut «La Veu de Mallorca» —segons que sembla a causa d'un article seu, com ja hem comentat— i el mes de novembre el Centre Regionalista.

La crisi s'agreuja uns mesos més tard, quan J. Amengual no li deu voler publicar dos articles. Ferrà li'n deu demanar els motius perquè Amengual li contesta que està carregat de raó però Tous i Maroto li explicarà la impossibilitat que els articles apareguin al diari *«después de los que se han publicado sobre los juegos florales»*. El següent paràgraf de la carta d'Amengual n'aclareix, potser, la causa: *«Vd. escribe fuera del medio ambiente en que han de aparecer sus artículos; esta disparidad unida a sus radicalismos, honrados y de alta idealidad, eso sí, nos ponen en una situación difícil a nosotros: por un lado, el deseo de complacerle y por otro el choque entre nuestra ideosincrasia y sus escritos. Padecemos lo indecible y en justicia incurrimos en el enojo de Vd., cosa que nos duele muchísimo. ¡A que torturarnos y poner en peligro nuestra vieja amistad!»*.²⁵ Al final, li diu que aturaran la seva col·laboració, esperant temps millors, i que espera que el seu criteri li permeti fer-se càrrec de la situació.

Ferrà aprofita un article al «Sóller», *L'exposició Regional d'Art*,²⁶ dedicat a un altre assumpte però no totalment desconnectat d'aquest, per ironitzar-hi:

«Fa temps vaig enviar a «La Almudaina» un article, prudentment refusat per la direcció titulat «Tenen coua els bolcheviki?» en el qual insinuava la meua sospita que els bolcheviki no tenien coua, contra l'opinió més generalisada dins Mallorca — sense que això volgués dir que no fos millor no tenir-los massa aprop. — Atenent a no tocar mai amb el sentiment del país i a mantenir-se en aquest punt com en tots, dins una lleial neutralitat, n'Amengual m'indicà la conveniència

²⁵ Carta de Jeroni Amengual a Miquel Ferrà, Ciutat, 25-V-20.

²⁶ «Sóller», 10-VII-20.

d'atenuar aquells conceptes en els quals no pogués estar conforme la totalitat del cens de ciutat i els pobles. La seva hipòtesi és una mica atrevida —me digué— per exposar-la dins Mallorca; vegi de eliminar-ne les exageracions. Si vostè digués, per exemple, que els bolcheviki no tenen coua però que així mateix en tenen, això ja podríem publicar-ho sense faltar a la imparcialitat.

No havent sabut trobar l'expressió justa d'aquest pensament equànim, várem pensar tots dos que lo millor fora suspendre la meua col·laboració a "La Almudaina" fins que la qüestió russa hagués perdut l'actualitat i se'n pogués parlar sense por que ningú ho llegís, damunt la premsa de Mallorca»

Poc temps després, confirmant aquestes prediccions, Amengual li comunica que *«desaparecidos los momentos de estridencia, y por otro restablecidos los números de cuatro páginas, podemos, si a Vd. le place, ranudar nuestras relaciones periodísticas»*²⁷ i li proposa publicar quatre articles mensuals, tal com ell desitjava la darrera vegada que en parlaren.

Ferrà accepta, però sense presses, ja que el següent article és el mes d'octubre. A continuació, en publica tres cada mes. Hi tracta del Parc de Monjuïc i la reforma de Ciutat, dels estudiants i el mal estat de la Universitat, del pintor Bernareggi, de l'homenatge a J. Alcover i, finalment, fa una anàlisi de la situació social en dues parts. Hi publica també un poema escrit en català i traduït al castellà per León Carnicer.

Aquesta situació incòmoda al diari «La Almudaina» es resol l'any 1921 quan es funda «El Dia». Ferrà en serà un col·laborador assidu fins el juliol del 1936.

3.5.1.5 El «Correu de les Lletres». L'intent de definició estètica i política de l'Escola Mallorquina

En el darrer número de «La Veu de Mallorca» es manifestava la intenció d'editar dues revistes, separant la política de la literatura: «La idea que tenim en projecte, per millor servir la nostra patriòtica causa, és lo que en podriem dir desglosar la política de la literatura. Crear un nou setmanari de combat i secundar els elements literaris perquè publiquin una revista especialitzada que vengui a esser dins el camp de la literatura catalana el portaveu de l'Escola Mallorquina».²⁸

²⁷ Carta de Jeroni Amengual a Miquel Ferrà, Ciutat, 20-VII-20.

²⁸ «La Veu de Mallorca», març de 1919.

La revista política no arribar a fer-se realitat però sí la literària. Ferrà ja en parla a Joan Estelrich l'estiu de 1919: «Podrieu escriure'm una nota brevíssima estil "glosari" (perdonau!) quelcom d'agut i de clar sobre qualsevol tema oportú a Mallorca? [...] Vull veure de fer una fulla nostra, en combinació amb el "Sóller", que sia una llevor per altres coses. [...] No es tracta d'un segon Agre de la terra, sinó de quelcom més transcendent i correcte, i de més difusió».²⁹

A finals d'aquest any en deu demanar l'opinió a Joan Alcover, que el desembre de 1919 li explica com pensa que ha de ser la futura revista: «Quan vengà per Nadal parlarem de l'edició del meu llibre, i també del projecte de Revista. Jo ajudaré en lo que pugue. Em sembla que abans d'empendre la publicació convé assegurar dues coses, primera, el nombre i la constància de redactors i col·laboradors, segona un esperit i una tendència, de manera que la revista representi el criteri de la redacció, sobre tot en lo que afecta al moviment literari de Catalunya. Fer un album mes, anc que fos d'original acceptable, no tendria objecte. Cal un matíç i una orientació».³⁰

També en parla a Maria Antònia Salvà: «Benvolguda Maria Antonia: Esper que voldràs ésser col·laboradora en una obra meua modestíssima, —una fulla literària que sortirà a Sóller—. Hi serem tots. T'agrairia coralment que enviassis algunes poesies —les que tu vulguis— (millor si fossin de diferent mida), a D. Joan Marquès, del Sóller, pel nostre Correu de les Lletres (adverti-le-hi)».³¹

Pel que sembla, Ferrà dirigeix la revista, que compta amb diversos col·laboradors. Tanmateix, li deu ser difícil trobar originals perquè en la mateixa carta li diu a Maria Antònia que «li haurien d'arribar dins la primera quinzena d'aquest més (dins aquesta setmana), perquè potser en venguin pel primer n^o, pel qual mancava original».³²

Maria Antònia no dubtà a complaure'l però no arriba a temps per al primer número.

²⁹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona, 29-VII-19.

³⁰ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, 11-XII-19.

³¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-IX-20.

³² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-IX-20.

L'agraïment de Ferrà evidencia el problema de manca d'original abans esmentat: «Gracies per les poesies que enviaves a Sóller i que sortiran més endavant, a fi de no repetir a cada n^o els mateixos noms. Al primer, no hi arribaren a temps. Són esquisides, ja t'ho vaig dir».³³ Això no obstant, aquest primer número inclou versos de la poetessa perquè Ferrà s'atreveix a «publicar-te'n uns que'n tenia».³⁴

A part que la revista neix com a successora, en part, de «La Veu de Mallorca» i Ferrà ha demanat el parer a diversos amics poetes, com Joan Alcover, sobre la nova publicació, el «Correu de les Lletres» naixerà també com a resposta dels mallorquins a la poesia noucentista del Principat, de López-Picó i Riba especialment, que s'ha complicat i desperta unes certes reticències en Ferrà, compartides, com ja hem esmentat, per Alcover.³⁵

Per altra banda, el «Manifiesto del Ultra» que J. L. Borges i altra gent signen aquests anys a Mallorca, també influirà en la definició de postures que comentarem al seu moment.

És probable que Ferrà dugui des de Barcelona el pes de la revista. Endevinam la seva ploma en algunes de les seccions de la revista, sense signar, suposam que redactava la secció *Art* i sabem concretament que n'escrigué l'article *La desfiguració de Lluch* perquè ho comenta a Joan Alcover, que li ha demanat informació sobre el particular.³⁶

Ferrà aconsegueix que participin al «Correu de les Lletres» molts de literats i assagistes importants del moment: Joan Alcover, Joan Pons, Bartomeu Ferrà, Maria Antònia Salvà, Josep Carner, Bartomeu i Miquel Forteza, J. F. Ràfols, Joan Estelrich i d'altres. La correspondència amb els amics en cerca d'original és freqüent. A tall d'exemple, parlant dels *Proverbis* li demana a J. Alcover si «ens permetrà que en publiquem una petita tria damunt el Correu de les Lletres? Tenim ja compost el primer n^o

³³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 13-XI-20.

³⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 7-X-20.

³⁵ És molt significatiu, en aquest sentit, l'article de Ferrà titulat *La nostra fe literaria*, de febrer de 1921, que comentaren més endavant.

³⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 27-IX-20.

d'aquesta fulleta, suplement del Sóller, de la qual intentarem fer una cosa petita, però viva».³⁷ Alcover li contesta afirmativament i li suggereix el que s'ha de publicar: «Pot enviar els proverbis que vulgui al Correu de les Lletres, en tal cas convendrà dir per nota que estan destinats á un aplech en preparació, la porta on he trucat..., anc que sembla que no diu res, es el que jo preferesch».³⁸

No podem deixar de comentar una sèrie de tres articles que, sota el títol genèric de *Cartes a Alanís*, Joan Estelrich adreça a Ferrà i tracten de l'actitud que han d'adoptar els intel·lectuals dins Mallorca si volen tenir alguna influència. Els articles, publicats al «Correu de les Lletres» es refereixen emfàticament a la intervenció política i la intervenció en les institucions. Estelrich insisteix que l'obra individual no té validesa si no es reflecteix en les institucions, ja que els homes passen i les institucions queden. És molt significatiu el que diu i sobretot a qui ho diu i hi podem entreveure la diferència existent aleshores entre els plantejaments estratègics d'Estelrich i els de Ferrà, que els durà a actuacions tan diverses en els anys posteriors.³⁹

A la primera carta, Estelrich recorda amb enyorança els temps passats, quan amb Ferrà volien canviar Mallorca per a trobar-s'hi a pler i dur-hi a terme una labor social, política, pedagògica i cultural, i es demana què en quedarà ara que tots s'han armat o s'han tancat a una torre d'ivori. Diu que és arribat el moment de l'acció però tots s'han dispersat i es queixa, com Ferrà havia fet sempre, que a Mallorca imperin els motius econòmics i no hi hagi una societat que hagi respost a les seves demandes i als seus ideals. Xifra en trenta els amics ara dispersos o que constitueixen associacions rudimentàries i afirma que les lletres no són estimades a Mallorca, malgrat que hi hagi cinquanta escriptors, estadística en mà. Això passa per tot —matisa—, però a Mallorca s'agreuja a causa d'una pseudocultura forastera, estranya als seus gusts. A més —continua— a Mallorca hi falten segles de tradició intel·lectual i per això els mallorquins estan desnacionalitzats, no hi ha

³⁷ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 21-IX-20.

³⁸ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 24-XI-20.

³⁹ Joan ESTELRICH, *Cartes a Alanís. Amor a les lletres?, Cartes a Alanís. Intervenció, Cartes a Alanís. El deure de les lletres*, «Correu de les Lletres», núm. 3, 11-XII-20; núm. 5, 1-III-21 i núm. 8, 31-V-21, respectivament. Per a més informació vegeu Francesc LLADÓ, *Joan Estelrich i Miquel Ferrà: dos intel·lectuals compromesos*, dins *Miscel·lània Joan Estelrich*, Mallorca, 1997.

consciència col·lectiva ni gent que dirigeixi.

A la segona carta, titulada *Intervenció*, parla de la insignificança de Mallorca i exposa que els desitjos del seu grup són superiors a la terra en què naixeren, per la qual cosa no poden fer una revista sinó, en tot cas, un almanac. El camí més eficaç —explica— és la participació en nom de Mallorca en les tasques extrainsulars. Dins Mallorca —continua dient—, rebien els atacs de tots però ara han pres posició, no poden gaudir de plaers intel·lectuals i ha arribat l'hora de l'acció i de la intervenció, la guerra és necessària. Per damunt tot,—constata— dominen els valors econòmics i no hi ha cap organisme autònom d'intel·ligència pura —«la finança i el Príncep es reparteixen el domini del país». És fa necessària —conclou— l'acció de l'intel·lectual.

Estelrich es demana per què, passats dos terços de segle i amb l'exemple del Principat, els mallorquins no han reeixit a intervenir políticament i socialment en la vida insular. Els seus antecessors —explica— no curaren crear institucions noves o dominar en les antigues i sòlides. No basta —diu— convèncer un individu ni constituir una elit immaculada. Continua exposant que de Marian Aguiló a ells han passat tres generacions, i entre ells hi ha hagut els homes de més vàlua, però els progressos de la idea han estat mínims perquè la gran massa no els acompanya. Calia —exposa— que els actes es produïssin davant un públic major, malgrat fos més vulgar i plebeu, i la seva obra estètica o virtuosa s'infiltràs en l'activitat total del poble mitjançant institucions adequades. La causa de tots els mals —argumenta Estelrich— és la inhibició política, romandre al marge dels partits o dins els partits i inhibir-se del deure d'influir-hi. Com que un individu o una comunitat són insuficients —conclou—, cal intervenció, intervenció, intervenció, que vol dir política, política, política, aprofitar-se de totes les ocasions.

A la tercera carta, *El deure de les Lletres*, exposa que en un pla de superioritat cal fer política i, si hom fracassa, esperar noves ocasions. Argumenta que els individus són efímers però un poble no pot desesperar-se i a través de la nació, la vida terrenal dels mallorquins s'allarga grandiosament. El perill —adverteix— rau a adreçar-se a un públic massa universal, és a dir, cosmopolita, o a un públic de pintoresquisme local. Hi ha d'haver —continua— una vinculació entre l'obra personal i l'ideal col·lectiu, les lletres han

de servir a cada poble un ideal d'humanitat i cultura concretes. Per acabar, exposa que el perill és també el regionalisme localista o les torres d'ivori, una falta aquesta darrera que —opina— no es podrà atribuir mai als escriptors mallorquins, ja que si algú ha dit que a Mallorca només es feia literatura per a literats, s'ha equivocat totalment «i si els llibres dels autors mallorquins només han interessat als autors de fora Mallorca, als professionals d'aquí i a un nombre petitíssim de dilectants de les lletres caigui la culpa i el càstic sobre el nostre públic ignar, sobre la nostra societat estulta».

El «Correu de les Lletres» es publica fins el 13 d'abril de 1922. Desapareix, probablement, a causa de la manca de personal que se'n cuidi i de la seva poca constància. Ferrà en deu parlar en diverses ocasions amb Guillem Colom i finalment en una carta de to pessimista que transcrivim perquè, a més de donar-nos idea de les causes de la desaparició de la revista, ens ilustra sobre altres qüestions com l'opinió de Ferrà sobre la minoria catalanista mallorquina i el paper d'aquest tant en la confecció del «Correu de les Lletres» com de l'«Almanac de les Lletres», també a punt de desaparèixer poc temps després d'haver nascut. Vegem el contingut de la carta:

«T'escric al vol. Jo som pessimista per un altre cantó. He cregut sempre en l'eficàcia relativa però real d'una intervenció seguida i coordinada per part de la nostra minoria. Però aquesta és anàrquica, incapaç d'un treball modest i constant, incapaç d'ordre, incapaç d'administració, voilà. Per això és mort o està enrocant el Correu de les Lletres petita llevar viva que hauria pogut amb el temps desenvolupar-se, i per això tardam un any a saldar uns comptes tan simples com els de l'Almanac de l'any passat, (i ho dic jo que en tenc part de culpa. Vos enviaré la liquidació de Barcelona).

Ben pensat que fem el d'enguany per prim i modest que sia. Me cuidaré de replegar lo que pugui d'original català. Vet aquí lo primer que he pogut haver, procuraré cloure aquest mes les admissions.

Adverteix bé a la impremta que no m'enviïn a Ciutat més que cinc o sis exemplars per mi del futur Almanac. La repartició a les llibreries que es faci des de Sóller o valent-se d'un altre.

El de Barcelona que s'envii directament a ca'n Domenech [...] jo ja en passaré.

Repetesc, que prenguin bé nota d'això.

Tenia plans per aquest Nadal. Però em sembla, diga-hu an En M. Marquès, que l'organització de l'agitació, l'hauré de deixar per més endavant, supeditant-la sempre a la publicació dels dos n^o atrassats d'enguany del Correu de les Lletres.

Te recoman que no publiquen a l'Almanac res sobre Mn. Costa si no és devora primeres firmes. Jo publicaria orlada sense comentari i en lloc preferent alguna peça seva de les classiques mallorquines. Temporal, Damunt, etc».⁴⁰

L'octubre de 1925, tres anys després de la seva desaparició, Ferrà i d'altres intenten

⁴⁰ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 22-XI-22.

ressuscitar la revista. A través d'una carta en què en parla a Joan Marquès podem intuir com havia funcionat la publicació:

«Digui: no podríem ressuscitar el Correu de les Lletres? Vosté tendria el 15, enviat per En Joan Pons i per mí, tot l'original del n^o que sortiria a fi de més, i nosaltres li respondriem de la despesa que ocasionàs el tiratge apart. Si vol, farem un n^o dins el desembre, per completar la dotzena, i pel gener continuarem la sèrie, amb idèntic aspecte tipogràfic. Res de tipos nous. Me contesti an això, que m'interessa vivament la seva resposta. Les proves les corregirien vostés, o amb En Guillem Colom. Nosaltres ens limitarem a triar escrupulosament l'original».⁴¹

La desaparició, el mes de desembre d'aquest mateix any, del «Quadern mensual» de l'Associació per la Cultura de Mallorca podria estar relacionada amb aquest intent de ressurrecció.

«El Correu de les Lletres» combina, a les primeres planes, la prosa, la poesia i les traduccions d'ambdues. Al final, les seccions *Art* i *Vària* es dediquen a ressenyes del món de l'art i de la cultura des del punt de vista del noucentisme. Per altra part, també es fan crítiques a l'espanyolisme i al provincianisme mallorquí, així com als atemptats contra el paisatge de l'illa, especialment la tala dels boscs de Lluc i de Miramar i la dessecació del gorg Blau, contra les quals protestà Ferrà en escrits de la revista sense firma.

Comentarem a continuació el plantejament ideològic de la revista i la seva finalitat. En primer lloc, podem dir que torna a ser la publicació que Ferrà creu, des del 1912, que s'ha de fer a Mallorca: una revista que li serveixi per exposar les seves idees religioses, polítiques, estètiques —especialment les literàries— i fins i tot morals, i, per altra part, li permeti protestar contra tot allò que durant aquests quinze anys ha considerat rebutjable.

El primer número de la revista s'inicia, ben significativament, amb un escrit d'Alanís que es titula *Oració*. Es tracta, de fet, d'una oració en què Ferrà manifesta a Déu que els temps són lletjos i de descomposició, que tot allò que estimen se'n va per avall i que els afligeix el materialisme sense pudor i el filisteisme. Es veuen atacats —continua Ferrà— pel desengany i la desconfiança tant en les seves forces com en «la virtut estelar de les idees» i això fa que la seva fe es debiliti. Com que sense fe —diu— no poden viure, dóna com a solució l'entrada dins un mateix, l'oració, fer-se forts dins la torre abans de

⁴¹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Marquès, Barcelona, 28-X-25.

sortir a combatre, ser llevat dins la pasta corrompuda i després «sense crits i sense rencor als homes, llençar al Drac la fletxa acerada, i tornar carregar l'arc sense impaciències, si rebotja en les escates», per, finalment, a la nit —suposam que és una metàfora de la mort— somniar plegats els seus somnis de cara a Déu.

L'escrit estableix amb contundència els fonaments religiosos tant de la revista com de Ferrà. La religió és a la base de tot i tot agafa sentit a partir d'uns principis religiosos que, per altra part, intenten ser autèntics, purs, ideals, íntims. Cal tenir en compte que en aquests moments es reivindica el contacte directe amb Déu, sense la mediació de l'Església ni cap institució semblant. El sentiment religiós de Ferrà, ferm, ha anat evolucionant cap a una religió íntima i personal.

Al número 2, un altre escrit d'Alanís, *El nostre partit*,⁴² representa la definició política i ve a ser una continuació de l'escrit *Venga un nou règim* publicat a «La Veu de Mallorca» i ja comentat. Ferrà hi ratifica la seva postura contra el règim, a la qual l'obliga la seva consciència de ciutadà lliure, en el moment en què —exposa— totes les forces, retrògades i ancestralment opressores d'un país estrany s'alien contra les reivindicacions civils d'un poble germà. Argumenta que en la situació actual els morts enterren els seus morts en el camp polític i és en el social que ells s'han de definir, ja que la neutralitat és indigna i impossible.

Ferrà va matisant la seva postura política. El seu distanciament del «monarquisme» no prové d'un doctrinarisme antireialista —venera el Rei En Jaume—, sinó de la constatació que amb la monarquia espanyola les seves aspiracions federals i de llibertat popular són irrealitzables. Per un altre costat, s'allunya curiosament del conservadorisme social, no —segons que diu— per esperit de revolta sinó perquè no veu representats «entre els seus interessos un sol dels nostres principis». Seguidament es defineix: «Nosaltres defensam una cultura, una espiritualidad tradicional i cristiana, oberta a tota renovació de fórmules», per la qual cosa tindrà el seu vot el «qui millor serveixi aquesta espiritualitat i millor en garanteixi la subsistència».

⁴² «Correu de les Lletres», núm. 2, 6-XI-20, pàg. 5.

Després es refereix a la Justícia dient que hi va compresa, però ell no identifica la Justícia eterna «amb la llei romana que regula a cà els notaris les transmissions de la propietat» ni tampoc «amb un repartiment igualitari dels bens per mantenir el cos...». Exposa que votaria per «l'antic règim social lliberalitzat, i equilibrat pel socialisme, donant a tothom, no el dret sinó els medis de viure amb dignitat i plaçar-se en el seu lloc», però de l'antic règim només en queden uns restes que es disolen, «una aristocràcia esbravada i una burgesia decaiguda s'arreconen sense honor, quan no es prosternen, davant l'arrivisme més insolent i la plutocràcia més burdament improvisada i de baixa qualitat que ha conegut l'història, i que, encomanant a totes les classes socials el propi sentit materialista de la vida, redueix el procés del món a una lluita indigna d'homes entre el Diner i la Necessitat. Francament, en aquesta lluita, no serem nosaltres, escriptors i artistes, qui serveixi la causa del Diner disfregat d'esperit d'ordre».

Aquesta postura —matisa Ferrà— no representa tampoc vendre's a l'anarquia ni veure el combat des d'una torre d'ivori, «sinó vigilar davant la porta del santuari qui guarda els tresors de l'esperit. Herència de la societat futura, potser a través d'una nova era bàrbara, cal defensarla del sabotatge de les turbes, tant com de la profanació grollera dels qui avui comanden usurpant el lloc al patriciat».

En aquest segon text programàtic de la revista, Ferrà intenta assumir una postura realista però el seu idealisme innat li ho impedeix. En resulta una fórmula mala de concretar i que difícilment podrà reclutar adhesions i permetre una actuació política. Per altra part, encara sobreviuen idees de l'etapa anterior i marcadament orsianes com la del patriciat. En síntesi, cal valorar l'intent de definició política però no té —consideram— una solidesa que el faci viable. Amb la intensificació de la seva actuació cultural, Ferrà intenta reparar, d'alguna manera, la incapacitat d'idear un projecte polític que pugui incidir en el món real.

Al número 4 hi apareix, també signat per Alanís, *La nostra fe literaria*,⁴³ un manifest molt clàssic en què Ferrà comença per declarar que posa en el frontispici del seu

⁴³ «Correu de les Lletres», núm. 4, 12-II-21, pàg. 5.

temple quatre noms de literats: Marian Aguiló, Josep Lluís Pons i Gallarza, Miquel Costa i Joan Alcover, els quals signifiquen «fidelitat a la tradició i joventut de ideals, catalanitat i efusió humana, hellenisme nadiu i cultura clàssica, forma depurada i naturalitat patrícia». Invoca aquests lemes contra «l'àrid conceptisme i contra l'arrivisme pueril i bàrbar qui tara a redols les lletres catalanes», en una clara actitud mallorquina de rebuig a les innovacions del noucentisme i altres corrents moderns catalans. De la poesia catalana, critica els qui fugint d'aquests mestres han caigut en «afectació retòrica, en absència d'emoció vital, evaporada a través de mil complicacions cerebrals abstrusses, en obscures fatigosa de llenguatge, qui no és mai poètica boira, sinó prossa verbal abstracta i embullada, en gramaticalisme envarat i pseudo clàssic qui sembla votar un culte a la paraula morta». Així —continua dient— «s'ha vengut a eixugar i omplir de còdols la font mateixa d'aquella poesia qui dictà en Maragall ses inspiracions fresquíssimes i excelses».

En un altre paràgraf, l'objectiu de les seves crítiques és el futurisme: «I damunt aquest colodar ve ara a descarrilar el tranvia sense molles del futurisme artístic, els representants del qual, mancats, no ja de la cultura més elemental, sinó de primeres lletres, són admesos a diàleg per una crítica desmesurada en l'administració de l'elogi i en el discerniment de títols de mestre».

Seguidament afirma que la nova generació s'ha cansat, arreu del món, de les noves fórmules i que ell comparteix aquest cansament i el desig de renovació universal, però per fidelitat al propi geni i no per seguir la moda, menyspreant qualsevol «noble cristallisació ja consagrada». I segueix: «El compartim aquest daler, però en la mesura i en el sol sentit que pot compartir-lo una joventut conscient del seu equilibri, i que en nom de la tradició de què és hereva, del propi ritme interior i de la naturalesa diàfana i harmònica d'on beu l'inspiració directa, té d'afirmar damunt la ruïna de les fórmules agotades la subsitència de les serenes normes immutables». El manifest acaba amb aquestes paraules: «La novetat estrident, les tentatives mal reeixides, els Walpurgis literaris, no ens interessen. Creim que l'art ha d'esser un filtre. No aspiram al frisson nouveau per dia i a ultrança. Aspiram només a expressar amb simplicitat i bellament les coses simples i eternes».

L'art noucentista s'havia anat imposant, amb uns patrons semblants als definits ideològicament per Xènius cap al 1911. En canvi, la poesia, molt més madura, havia avançat cap a fórmules més abstractes i cerebrals. A Mallorca, el punt més àlgid de la poesia se situa a les *Horacianes* de Costa i *Cap al tard* d'Alcover. La creació poètica posterior, que ha seguit aquests models, es considera la reserva de les formes eternes de la poesia, en contraposició a l'avanç de la catalana i, en conseqüència, intenta influir-hi benèficament perquè pensa que s'ha extraviat, lluny dels motles eterns establerts pel noucentisme.

En altres camps de l'art, en canvi, el noucentisme ha triomfat a Catalunya, com a fruit del triomf polític d'aquest moviment, i el grup de Ferrà fa esforços perquè a Mallorca aquesta concepció artística relevi el modernisme, sense les distàncies que, com hem vist, s'estableixen en el camp de la literatura.

El manifest té resposta a «La Revista» de Barcelona, que dirigeix J. M. López-Picó, en forma d'article sense signar a la secció *Les revistes* i amb el títol de *La nostra fe literaria*. Després d'una cita de l'article replicat, l'escrit comença de la següent manera:

«L'excessiva rotunditat espantada del comentarista mallorquí ens fa recordar les paraules de Joaquim Folguera dirigides a un amic nostre, també de Mallorca.

Deia Folguera:

"Mallorca hauria d'ésser una illa de luxe; una illa per anar-hi a sojornar amb una amiga i fer vida de camp com en J.; o bé una colònia aclimatadora de valencians o bé una penitenciària de poetes dolents que amb un anyet de cales gentils, ametllers de Valldemossa i visions de Miramar quedarien com nous. Vosaltres arrai que la naturalesa us és la millor Atracció de forasters! segurament que els estrangers es pensen que En Gaudí us ha fet les coves d'Artà i Manacor".

Creiem que les paraules transcrites són d'actualitat, perquè convé desvirtuar amb una mica d'ironia la preocupació massa enderiada i la serietat massa impenetrable del cronista planyivol.

Tot això sense deixar nosaltres també de fer la justícia que és deguda als noms de l'Aguiló, d'En Pons, d'En Costa i Llobera i d'En Joan Alcover».

Com comentarem més endavant, les desavinences literàries entre el grup mallorquí i el català es mantindran i es manifestaran, tant en la correspondència entre amics com en alguns articles periodístics, amb motiu de l'homenatge que es ret a Costa i Llobera a l'Ateneu, en ocasió de la seva mort, i també del discurs de Joan Alcover als Jocs Florals de Girona del 1922.

El manifest és també contestat per l'altre grup que Ferrà criticava. Joan Salvat

Papasseit escriu una rèplica a «La Publicitat» el amb el títol de *La ploma d'Aristarc* i l'envia a Ferrà acompanyat d'una tarja postal del 27-VI-21 en la qual el tracta de «bon amic», li diu que Forteza li ha dit que Alanís era ell i li diu que «Valgui aquesta resposta cordial que he publicada a La Publicitat el divendres» i s'acomiada dient-li: «I considereu-me sempre vostre i amic». L'article comença desviant les crítiques de Ferrà des de la literatura catalana cap a la ultraista castellana en la qual diu que hi ha el tramvia sense molles. Seguidament li diu que la literatura avanguardista catalana ano l'han feta els barroers que l'han feta els sensibles». I també li mostra la perfecció formal dels versos dels avanguardistes. Després es lamenta que Ferrà hagi confús l'ultraisme amb l'avanguardia catalana. Seguidament posa per defensa les pròpies obres dels avanguardistes i convida el seu impugnador a llegir-les i a aprendre d'ells com ells aprenen dels altres. Senyala que aquesta tasca és difícil car cal fer una gimnàstica per la qual alguns no estan preparats. Accepta que s'acusi l'avanguardisme no d'abandonar la tradició sinó de posar els ulls en «l'avenir de Catalunya nostra».

Pensam que «El Correu de les Lletres» és el primer exponent del que es podria definir com «Escola Mallorquina» a nivell literari i artístic en general. Potser la idea ja apareix a «La Veu de Mallorca» en el sentit polític i nacionalista, però en aquests moments es tracta de la manifestació d'un grup de literats, encapçalats ideològicament per Ferrà i amb el vistiplau de Joan Alcover. Constatam una certa consciència de grup literari que expressa per escrit i en una publicació pròpia el seu ideari estètic, enfront dels corrents de moda i de les tendències literàries imperants a Catalunya, amb les quals anys enrera Ferrà s'havia sentit plenament identificat.

La revista, per altra banda, no estableix cap diferenciació generacional i hi participen els qui han estat catalogats, no amb massa encert precisament, com a membres de la primera i la segona generació de l'Escola Mallorquina. Cal tenir en compte, també, que demanen insistentment la col·laboració d'Alomar i no demanen la de M. S. Oliver perquè és a punt de morir.

Malgrat que la revista desapareix molt aviat, el 1925 hom n'intenta la reaparició i,

per altra banda, té una certa continuïtat en el seu almanac anual, que anys més tard assumirà tot el pes d'aquesta, davant la impossibilitat de sostenir una periodicitat més grossa que l'anual.

Seria ben profitós un estudi més profund de la revista que aclarís moltes qüestions referides a Ferrà i el grup que es forma al seu voltant.

3.5.1.6 L'«Almanac de les Lletres»

Creim que «El Correu de les Lletres» és pràcticament desconegut per diversos factors: un nom semblant al de l'«Almanac de les Lletres»,⁴⁴ que crea la confusió entre les dues publicacions en detriment de la primera, de molt més curta durada; la dependència d'un setmanari, el «Sóller», que li resta el grau d'independència d'altres revistes, i, finalment, el fet que la faci el mateix tipus de gent i també sigui de tema literari.

L'idea d'aquest almanac sorgeix —llevat que hi hagi altres precedents—, durant la visita d'Eugeni d'Ors a Mallorca el setembre de 1920. Ferrà en parla a Alcover: «Vaig veure n'Ors. Me parlà d'un Almanach cosmopolita projectat amb els amics a Valldemossa. En Pons li parlarà a vostè d'un projecte més modest que tenim nosaltres, comptant amb la cooperació de vostè».⁴⁵

Alcover li contesta molt prest que poden comptar amb ell. Li parla, a més, de la col·laboració d'Ors: «En Pons me parlà del projectat Almanach. Em sembla bona idea, i es clar que poden contar amb la meua cooperació, si be no a plas fixe. Millor si Xenius hi col·labora, però em sembla que ara, a judicar per certes manifestacions seues en el sopar del Hotel Victoria, per mi fortament combatudes, predica un bilingüisme que no es altra cosa sino que respira per la ferida, i mes que cosmopolita seria província ó...albista. No cal rebutjar la seva companyia, que certament val molt, pero sí anar alerta a ferli el joc en certes desviacions mal dissimulades de la doctrina que aquí acceptam com a bona».⁴⁶

⁴⁴ Per a aquest almanac, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida...*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 60-61.

⁴⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 9-X-20.

⁴⁶ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 11-VIII-20.

Alcover, com veim, intenta atreure l'Ors rebutjat pel catalanisme, conscient però del perill que això representava. No sabem l'opinió de Ferrà sobre aquest particular.

El director del futur almanac serà Joan Pons, però Ferrà hi jugarà un paper important, sobretot en la seva tasca habitual de cercar col·laboradors. En efecte, a més de Joan Alcover, també demana a Gabriel Alomar que hi escrigui⁴⁷ i més tard prega a Joan Alcover que, si el veu, li insisteixi.⁴⁸

La participació d'Alomar és important i significativa, ja que el 1918 no havia volgut assistir a l'homenatge a Maria Antònia Salvà per no solidaritzar-se amb un grup que considerava massa reaccionari.

En cerca de col·laboració, Ferrà fins i tot romp el silenci amb Costa, establert a partir de la negativa d'aquest a signar l'escrit a favor de Catalunya. Les relacions entre ambdós s'havien refredat des d'aleshores, perquè tenia altres feines o intencionadament, no l'havia anat a veure les diverses vegades que havia estat a Mallorca, com li retreu el propi Costa quan respon a la seva petició. Pot ser també significatiu el canvi de tractament a la carta: abans Costa el tutejava però ara utilitza el vostè, malgrat que el tracti d'amic:

«Benvolgut amic: Molt m'ha alegrat la seva carta, quant ja temia que V. m'hagués borrrat de la lista dels seus coneguts, no havent-lo vist ni havent-ne tengudes noves les darreres vegades qu'és vengut a Mallorca. No en tenia cap ressentiment, però sí pena, per quant sempre li he professat particular afecte.

Estic molt conforme en col·laborar a l'Almanac literari de que'm parla. Ja me'n havia parlat En Joan Pons, i jo li havia dit que li donaria qualche cosa de ma collita. Aquí incloc unes estrofes que he trobades dins la cartera i deuen esser inèdites. Si no les volen aprofitar, puc enviar alguna traducció».⁴⁹

El distanciament deu ser fruit més d'un sentiment de culpabilitat de Costa, que relaciona la negativa a signar el manifest amb el silenci de Ferrà, que a una actitud de venjança d'aquest darrer —ja vérem que no demostrava cap rancor en contar-ho a Maria Antònia Salvà. Per altra part, era normal que no anàs a visitar-lo ja que, a vegades, en les seves estades a Mallorca ni tan sols no anava a veure Maria Antònia a causa de les seves

⁴⁷ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 14-XI-20.

⁴⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 25-XI-20.

⁴⁹ Carta de Miquel Costa a Miquel Ferrà, 1920, reproduïda a Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, pàg. 124.

múltiples ocupacions.

La manca de constatació documental que Ferrà demanàs col·laboració a Maria Antònia ens fa suposar que la hi va demanar de paraula o va aprofitar alguna cosa de les que ella li havia enviat per al «Correu de les Lletres».

3.5.1.7 Posició política (1920)

A finals de 1920 Ferrà manifesta la seva actitud política en una sèrie d'articles, tant pel que fa als assumptes espanyols com a d'altres de més llarg abast.

Així, a *Para los estudiantes*⁵⁰ denuncia, com en d'altres ocasions, la inèrcia de l'Estat a l'hora de complir les seves pròpies funcions, la qual —argumenta— ha provocat l'acció directa, comuna a moltes nacions després de la guerra però amb terreny adobat a Espanya.

Seguidament, defineix la seva posició política: *«Tradicionalista por herencia y por temperamento —tomando la palabra en un amplio y alto sentido,— revolucionario por asco de la realidad y por espíritu de justicia, anti-conservador en uno y otro concepto, no he de ocultar mis simpatías por cualquier procedimiento de renovación, prescindiendo del error en quien lo practique y de excesos inaguantables en su aplicación por parte de ciertos elementos. Peor para el Estado que los provoca con su ineptitud y los tolera por impotencia»*. Tot seguit critica la Universitat i altres centres d'ensenyament, que —diu— coneix prou bé perquè ha fet dues carreres, i els professors, i manifesta que cada vegada que comença un curs li ve al cap la idea de la necessitat d'aplicar l'acció directa dels estudiants a la Universitat i dels pares als instituts. Farien falta —continua— moltes vagues per acabar amb el vell sistema d'ensenyar però també que es donàs als alumnes, amb la consciència de la seva independència i dignitat personals, la capacitat d'autodirigir-se en els seus estudis, una norma eficaç per aprofitar el seu temps i l'orientació científica que no solen rebre a l'aula.

Recorda a continuació unes gloses d'Eugeni d'Ors, en què aconsellava les lectures

⁵⁰ «La Almudaina», 17-X-20.

clandestines que s'havien de fer a certes classes per aprofitar el temps durant les avorrides explicacions del professor, per exposar que cada alumne s'hauria de traçar un pla d'aquesta mena en començar el curs, en el qual, sense oblidar esports i literatura, figuràs en lloc preferent no ja l'estudi de l'assignatura sinó la lectura reflexiva de les fonts, de les obres clàssiques i fonamentals en cada matèria, d'aquests autors que el professor cita tant per alabar-los com per criticar-los, i un estudi fet a espatles, i a vegades en contra, del professor en vistes a una formació sòlida i útil i no a uns exàmens davant els quals l'alumne se sentiria superior al tribunal que el jutjaria.

Ferrà acaba afirmant que els alumnes dolents tenen raó quan diuen que per als exàmens n'hi ha prou amb tres mesos de preparació improvisada i que fins i tot per egoïsme epicuri s'hauria d'actuar així, ja que estudiar d'aquesta manera és més pràctic, més eficaç, més divertit i menys cansat que aprendre's de memòria uns apunts mercantils per treure una nota qualsevol.

A *Camino del abismo*,⁵¹ Ferrà analitza la qüestió social. Per a ell, els conflictes entre capital i treball no tenen una arrel purament econòmica sinó que en formen part la passió humana i les consciències. Llevat d'aquells que es veuen empesos per la necessitat o per aconseguir una estabilitat econòmica digna, situa una lluita d'ambicions desenfrenades en el centre de la qüestió social. La manca d'emolients a la maquinària social fa —afirma— que aquesta grinyoli de cada vegada més ja que patrons i obrers, a més de considerar-se enemics irreconciliables, han deixat de mirar-se com a persones.

Constata que, per una part, el comerciant i l'industrial volen mantenir els beneficis als quals s'havien acostumat a causa de la guerra i, en no poder-los obtenir per les vagues dels obrers, ho carreguen als preus, encarint enormement els productes. Per l'altra, l'augment dels preus fa que l'obrer demani augments de salari, a vegades empès per la necessitat. Aquesta situació —analitza Ferrà— és agreujada pels especuladors sense consciència i pels obrers induïts i a vegades obligats per organitzacions secretes, que dirigeixen la lluita contra el capital per enrunar-lo utilitzant el sentiment de justícia de

⁵¹ «La Almudaina», 14-XI-20.

l'obrer, que augmenta en veure la riquesa improvisada que no s'adapta a cap deure social que la justifiqui.

Ferrà arriba a la conclusió que el comunisme és una utopia però un remei per a una situació que pot desembocar en quelcom pitjor que el comunisme implantat, que és un assaig anàrquic de comunisme, amb tots els horrors d'una petita Rússia. Això no obstant, Ferrà presenta com un altre remei el que defineix com una utopia, íntimament enllaçada a la utopia cristiana, l'única salvadora -diu: la reacció dels homes contra els excessos de les pròpies ambicions, el fre espontani posat a l'egoisme i a la cobdícia individual i col·lectiva que —pronostica— acabaran per fer-ho tot malbé. Segons el seu plantejament els patrons, no només per un elemental sentit de la justícia i l'equitat sinó per bon sentit, haurien de limitar voluntàriament el seu marge de beneficis i admetre els obrers a gaudir-ne. Els obrers, per altra banda, haurien d'augmentar la producció, la crisi de la qual fa encarir també la vida, i intensificar la quantitat i la qualitat del treball, sense renunciar al millorament indefinit de la seva pròpia condició i a la implantació d'un règim social més just, però —matisa— sense destruir la riquesa actual ni cegar les seves mateixes fonts. Ferrà conclou que en cas contrari s'exposen a la ruina completa de les indústries i «*a terminar los unos por embolsarse, entre tiro y tiro de revólver, los intereses de cero al noventa por ciento, y los otros a repartirse la nada, entre miserias y agonía, el día que planten sobre el edificio social su bandera roja*».

El contingut del tercer articles d'aquesta sèrie de reflexió política, titulat *El sentido de la corriente*,⁵² té un to que podríem qualificar de hegeliana. Ferrà hi parla dels corrents generals de la història, que a vegades —diu— són mals de comprendre per a la gent que es fixa massa en l'anècdota dels fets: «*El prejuicio invencible, la fobia biológica, la reacción, muy natural, del sentimiento de humanidad contra los excesos vesánicos propios de esas grandes crisis, en que culpables e inocentes son cruentamente sacrificados, el espectáculo de la anarquía con todo su séquito de calamidades, interponen sus velos rojos y negros entre las retinas poco hechas a mirar de cerca las ideas y a analizar el fatal*

⁵² «La Almudaina», 11-XII-20.

mecanismo de las cosas, y el hecho histórico, relegado para muchos a la condición de anécdota monstruosa».

Per a Ferrà, l'anècdota no té cap valor en el moment d'analitzar el sentit d'una revolució, de la mateixa manera que no tenen valor les alternatives d'èxit i fracàs del procés revolucionari quan es tracta d'aclarir-ne el resultat definitiu, que només té relació amb la vitalitat de la idea informadora. A partir d'aquestes premisses teòriques, analitza alguns casos concrets com el d'Irlanda, de la qual pronostica el triomf malgrat l'aparent força material, i la violència de la Gran Bretanya, i el de la Primera Guerra Mundial, exposant que la victòria dels aliats només és aparent perquè han abdicat dels seus principis i traït el seu ideal per apropiat-se hipòcritament del principi autoritari i el sentit imperialista dels alemanys, que almanco —diu— no havien disfressat les seves ambicions.

Finalment, explica que el comunisme es reforça després de cada crisi interior, o desastre militar que posa en perill la seva existència, perquè la vitalitat del principi comunista, bo o dolent, aglutina la societat russa més que les restes de zarisme. Aquesta visió del comunisme —comenta Ferrà— no serà nova a aquells que llegeixen els articles de Wells a «El Sol». Seguidament es demana si el règim soviètic es consolidarà i respon que, si es confon tot això amb un programa no ho sap ni li interessa, encara que pensa que sí. Hi afegeix que la realitat no és mai la realització exacte d'un programa però si es mira el corrent històric profund que vivifica els fets i les idees:

«me parece innegable, no solo en Rusia, sino en todo el mundo, su dirección en un sentido igualitario, y, por más que repugne a nuestro espíritu liberal, anti-individualista.

Todo en el mundo proclama el agotamiento del actual sistema social y político, que tiene por eje económico el capitalismo. El olvido absoluto de toda solidaridad y de todo deber social por la actual plutocracia, el desenfreno de los egoismos individuales disponiendo de seres humanos a millones como de simple instrumento para labrar fortunas privadas, un siglo de libertad y de igualdad sarcásticas coronado por una guerra que no ha dejado nada por resolver y desarraigar, tenían que provocar forzosamente la actual tremenda crisis. El liberalismo económico ha dado ya todos sus frutos, los dulces y los amargos. Ciertas fórmulas socialistas prodrán envejecer, y en realidad están envejeciendo prematuramente; pero, en su esencia, como idea sentimiento directriz, el colectivismo parece informar todas las manifestaciones de la renovación universal».

Ferrà acaba afirmant que ho diu tan clar que quasi té por d'ofendre els seus lectors però, de moment, no pretén fer un elogi o una crítica d'aquesta idea ni dels procediments bolxevics, que —considera— no es diferencien substancialment dels utilitzats en qualsevol

revolució o guerra. Per exemplificar-ho, ho compara amb el fet que es demanàs a un astrònom que registra un eclipsi si hi està d'acord ja que ell està, en tot cas, d'acord amb les lleis de l'univers, i contra el pas dels cometes és inútil protestar i obrir paraigües. El corrent —conclou— du aquesta direcció i és el primer que s'ha d'observar per tal de canalitzar-la.

3.5.1.8 Conclusió

Després de quinze anys d'escriure als diaris mallorquins, Ferrà sent la necessitat de fer balanç. Les respostes de la societat mallorquina són decebedores: el grup de «La Veu de Mallorca» s'escindeix, els amics Costa i Alcover no responen a les seva crida, té problemes amb «La Almudaina» per les idees que hi exposa... Tanmateix, no es ret i, juntament amb altres amics i emparant-se en les pàgines acollidores del «Sóller», funda el «Correu de les Lletres», de curta vida però amb el suplement de l'«Almanac de les Lletres» que es publicarà durant quinze anys. El problema periodístic se solucionarà en apareixer «El Día», dirigit pel seu amic Joan Estelrich.

Aquests anys, Ferrà no tracta als seus articles una sèrie de temes econòmics i socials importants aleshores a l'illa, com la crisi de subsistències després de la guerra europea, l'ensorrament del projecte de Mancomunitat l'any 1920, la demanda del concert econòmic, de l'autonomia administrativa i municipal i del port franc o la zona franca, dels quals ens parla Isabel Peñarrubia.⁵³ No sabem a què es poden deure aquestes omissions però tal vegada les qüestions més materials no l'interessen, prefereix callar perquè no hi entén gaire o no està d'acord amb els qui defensen la Mancomunitat, el grup de la revista «Llevant» encapçalat per Andreu Ferrer i el de Miquel Duran, dels plantejament dels quals ens sembla que es trobava allunyat aquests anys, com ja esmentam en un altre apartat. També podem suposar que escriu articles sense signar a «La Veu de Mallorca» o que vegi reflectit el seu pensament en els articles d'aquesta revista que tracten aquests temes.

⁵³ Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 145-178.

Malgrat tot, podem dir que, d'una manera general, Miquel Ferrà es defineix políticament i social expressant les seves idees conservadores i innovadores alhora.

3.5.2 LABOR EDITORIAL (1918-1820)

Tal volta una mica desenganat de l'intent d'acostar-se a la realitat des del caire periodístic i polític, Ferrà es dedicarà amb més energia a l'edició de les obres dels poetes mallorquins consagrats —Costa, Alcover, M. S. Oliver i Maria Antònia Salvà—, fent de corresponsal editor d'aquests poetes a Catalunya.

Ferrà pensa que l'aportació d'aquests poetes pot ser molt positiva per a la poesia catalana, que considera massa cerebral i poc respectuosa amb la tradició, i en general per a les relacions entre Catalunya i Mallorca. Per altra part, deu calibrar el perill que aquestes edicions no s'arribin a fer o es preparin malament si les han d'impulsar els mateixos poetes des de Mallorca. Hem de pensar, en aquest sentit, que en aquests moments Costa i Llobera està convençudíssim que la seva obra no té cap valor i, a més, vol mutilar les seves poesies per qüestió d'escrúpols. Ferrà, amb l'ajuda de Maria Antònia Salvà i Joan Alcover, evitarà aquesta mutilació i procurarà que les obres de Costa s'editin com cal.

A més, Ferrà observa que el catalanisme ha sorgit a partir d'uns mites com Jacint Verdaguer i Àngel Guimerà, que han arribat a la gent i han estat el germen de tot el desplegament nacionalista, i vol traslladar —pensam— el fenomen a Mallorca creant-hi mitjançant aquestes edicions els mites que puguin ser assumits fins i tot pels mallorquins més conservadors i amb menys estudis.

En aquesta tasca, Ferrà vol acostar-se a la perfecció de l'obra ben feta. Per això, no dubtarà a animar els poetes mallorquins que editin les seves obres ni a oferir la seva col·laboració a aquells que, a causa de la distància, no poden dur a terme l'edició a Barcelona. Les gestions en aquest sentit són abundants durant tots aquests anys i els escriptors que l'accepten com a corresponsal editor li atorguen un poder i una confiança absolutes. Fins i tot els mestres Costa i Alcover es posen totalment en les seves mans.

3.5.2.1 Planificació de tres tomets amb les poesies de Costa i Llobera (1918)

La correspondència amb Miquel Costa, que havia decaïgut aquests anys per l'enclaustració progressiva del poeta de Pollença, sembla revifar-se el 1918. No sabem exactament per què, Ferrà li dóna l'enhonorabona⁵⁴ i Costa li contesta amb una carta tota plena de confiança, en la qual es renovellen les velles relacions:

«Moltes gràcies per la teva afectuosa felicitació. Ella m'és doblement grata amb sa viva espontaneïtat: en primer terme per quant el seu concepte té per mí valor excepcional, i en segon lloc per demostrar-me que conserves el bon afecte a ton vell amic, qui t'ha professada i et professa singular predilecció.

Ja que ets per mi tan bondadós, voldria que m'anasses fent una selecció de la meua obra, eliminant-ne tot allò que no cal reproduir i repartint en petites seccions la part aprofitable. La feina no té cap urgència. Ja en parlarem».⁵⁵

Es veu que ràpidament Ferrà li pren la paraula i li troba editor per publicar tres tomets amb les seves poesies. La mort repentina del seu germà, però, tornarà sumir Costa en la depressió. Responent al condol de Ferrà, li conta amb tot detall tant la mort del germà com totes les responsabilitats que ha hagut d'assumir i li diu que no s'estranyi de la seva falta de resposta «sobre l'edició en tres tomets que'm consultes. Ara no estic per res d'això».⁵⁶

3.5.2.2 Projecte de reeditar *Cap al tard* i de fer altres edicions de Joan Alcover (1920-1921)

Ferrà també exerceix el paper de corresponsal i d'home de confiança literari amb Joan Alcover, que li demanana si pot dirigir la impressió d'un llibret, els originals del qual ha enviat a López-Picó i altres companys de «La Revista»:

«Li prec, doncs, que's prengui aquesta molestia, unificant l'ortografia, imposant la seva pulcritut, i encarregant que m'enviïn una segona prova, després de corregida la primera.

També li agrairé que'm fassi amb tota llibertat les observacions que se li ocurreixin».⁵⁷

⁵⁴ No disposam d'aquesta carta.

⁵⁵ Carta de Miquel Costa a Miquel Ferrà, Palma, 2-V-18, reproduïda a Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 119-120.

⁵⁶ Carta de Miquel Costa a Miquel Ferrà, Palma 3-IX-18, reproduïda a GAYÀ, M. *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 121-122.

⁵⁷ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 6-VI-18.

Ferrà accepta l'encàrrec i li confia un projecte del qual ja en deu haver parlat amb Costa:

«D. Miquel li haurà parlat potser de un altre projecte que tenim amb n'Oliva: una societat d'Amics del Bell Llibre que editarà llibres pulcres literaria i tipogràficament. Voldríem imprimir-ne un de vostè, maldement fós una reedició, que ens podria augmentar amb quelcom més, del Cap al tard, que ja no es troba a les llibreries».⁵⁸

A Joan Alcover li agrada el projecte perquè —diu— tant Oliva com ell són garantia de bon gust, però li explica que no podran editar el llibre que proposa si els de «La Revista» no renuncien al compromís establert amb ells per editar l'esmentat llibre.⁵⁹

Les cartes posteriors versen sobre assumptes semblants i detalls concrets de l'edició. Per exemple, els de l'Institut corregeixen les dedicatòries canviant «A n'En Miquel» per «A En Miquel» i el canvi no li sembla justificat a Alcover ni a Ferrà.⁶⁰ Finalment, malgrat els consells de Nicolau, que els proposa «A Miquel», decideixen no modificar el text.⁶¹

El projecte d'editar *Cap al tard* i alguns poemes nous amb l'editor Oliva continua endavant. Ferrà li ho comunica i li demana que li enviï els originals i a quin dibuixant han d'encarregar les il·lustracions. Alcover li ha explicat la idea que en té i Ferrà li diu:

«Si en Joan Pons fós capaç de comprendre-la bé i tengués més grapa...
O potser En M. Sarmiento...
Hauria d'esser algú que vostè li pogués dictar el dibuix».⁶²

També li aconsella, molt suaument, suprimir l'humorada que comença per «L'home qui pensa és el primer...», a la qual cosa Alcover accedeix amb gust.⁶³ Per altra banda, accepta la idea d'Oliva de reimprimir el llibre augmentat i li diu que és difícil trobar dibuixants per Mallorca i seria convenient saber abans el tipus d'edició —li demana si serà com les *Èglogues* de Maseras i li confessa que la preferiria més senzilla, més a la francesa,

⁵⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona 10-VI-18, amb capçalera de l'Institut d'Estudis Catalans.

⁵⁹ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 13-VI-18.

⁶⁰ Cartes de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 9-X-18, i de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 10-X-18.

⁶¹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 15-X-18.

⁶² Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 10-X-18.

⁶³ Cartes de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 15-X-18, de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 16-X-18.

perquè no l'entusiasma «aquesta moda d'ara». Ferrà li contesta que l'edició serà com la de Maseras però que per als autors que ho desitgin se'n podran fer tiratges simplificats, així com agraden a Alcover i Ferrà. Pel que fa al títol, li diu que suposa que ha de ser *Cap al tard* com abans —Alcover li ho confirma. A més, li comenta que ha vist Sarmiento, que provarà de fer alguns dibuixos.⁶⁴ El projecte, segons que sembla, queda estancat i no se'n tornarà a parlar, com veurem, fins el 1920.

El 1919 Miquel Ferrà també gestiona la publicació d'un llibre de proses de Joan Alcover. A principis d'any li diu que encara no ha pogut obtenir una contesta categòrica de l'Editorial Catalana, que Riber els n'ha parlat i ell parlarà amb Carner, que és molt mal de trobar, per concretar la qüestió.⁶⁵ Mé endavant l'informa que segons Pugés el llibre sortirà pel març i li demana si hi està d'acord.⁶⁶ Alcover li contesta que sí, que ell no ha demanat que sigui admès el seu original ni que se publiqui amb urgència però li sabia greu que l'edició quedàs en una situació equívoca i, a més, l'ha de menester per a una probable edició castellana.⁶⁷ La mort dels seus fills deu interrompre aquests preparatius perquè el desembre li diu a Ferrà que ja parlaran de l'edició del llibre quan hi vagi per Nadal.

El llibre projectat devia incloure conferències d'Alcover com *La humanització de l'art*. L'intent de publicació té segurament la seva importància perquè a partir d'aquests moments es comencen a definir les postures del que podríem anomenar Escola Mallorquina, representada per Joan Alcover i Miquel Ferrà, i la literatura més avançada del Principat, encapçalada per J. M. López-Picó i Carles Riba. En són una prova algunes afirmacions de Ferrà a propòsit del discurs d'Alcover als Jocs Florals de Girona, que comentarem més endavant.

No tenim cap constatació que el llibre de proses d'Alcover s'arribàs a publicar. Les pròximes cartes parlen d'un nou projecte editorial, per la qual cosa en la conversa que

⁶⁴ Cartes de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 2-XI-18, i de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 24-X-18.

⁶⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 2-II-19.

⁶⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 6-II-19.

⁶⁷ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 12-II-19.

mantingueren per Nadal degueren canviar els plans editorials, no sabem per quines raons.

L'any 1920, gairebé exhaurits tant *Cap al tard* com *Poemes Bíblics*, Miquel Ferrà i Joan Alcover es proposen fer una espècie d'edició de tots els poemes catalans d'aquest darrer. L'edició, que ha de ser a càrrec de Víctor Oliva, de Vilanova, i és una ampliació de la que havien començat a preparar el 1918 per a les edicions d'Amics del Bell Llibre, provocarà molts de problemes ja que Víctor Oliva la utilitza per obtenir subscripcions per a Amics del Bell Llibre i ajorna l'edició popular, que s'havia de fer al mateix temps i que interessa molt tant a Alcover com a Ferrà.

El mes de febrer, Ferrà explica els plans concrets de l'edició a Alcover: «N'Oliva està decidit a imprimir-li les poesies pel 1er de maig. L'edició serà simple i clara, com vostè la desitja, i comprendrà les poesies que vostè vulgui; però ell desitjaria que el tom no fós una mera reedició de Cap al tard, i que pogués donar-li un altre títol, pels efectes editorials. Si li semblava d'incloure-hi, en dues parts o seccions, sota el títol de Poesies, "Cap al tard" i els "Poemes bíblics". I traduccions, no en té? N'hi record una de Carducci». ⁶⁸

Per la resposta d'Alcover sabem que Estelrich l'ha assabentat que ja no queden exemplars de *Poemes Bíblics* i, per tant, se'n pot fer la segona edició però no s'oposa que Oliva editi l'aplec de poesies més o manco complet. Per accelerar els tràmtis, li envia amb la mateixa carta un projecte de distribució segons la norma que Ferrà indicava.

Alcover, com el 1918, confia la direcció de l'edició a Miquel Ferrà, però li dóna algunes directrius:

«L'ortografia haurà de ser la mateixa que adoptarem p'els Poemes bíblics.

No som partidari d'extremar la rigidesa en el criteri de selecció. Certes desigualtats fan el conjunt més humà i més menjívol. Però és clar que lo que soni a buit o, sense distinció de figurins ni de escoles, resulti de mal gust, s'ha de excloure. Això vol dir que V. m'ha d'observar amb tota franquesa lo que li sembli, sobre tot de les poesies noves». ⁶⁹

Alcover, això no obstant, confia plenament en Ferrà: «A la fi dijous vaig rebre les

⁶⁸ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Barcelona, 27-II-20.

⁶⁹ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 3-III-20.

proves de n'Oliva, i en plec apart les hi envii a V. com a director indispensable, pregantli que no deixi tirar cap full sense que abans l'haja revisat. Y Deu li pagui les molesties que li don i li oferisque ocasió de manarme feines per correspondre als seus auxiliis».⁷⁰

En aquests moments, la cura amb la qual volen editar el llibre fa que la correspondència entre Joan Alcover i Miquel Ferrà sigui més abundant que de costum. S'hi reflecteixen tots els petits detalls de l'edició, debatuts un per un: l'ortografia, la incidència que pot tenir sobre la mètrica, els detalls de les il·lustracions, de la portada i dels poemes inclosos o exclosos, els problemes que hi pot haver amb les edicions anteriors, la conveniència de corregir els poemes ja editats, les seccions que ha de tenir el llibre i els noms que han d'adoptar, etc.

En aquesta labor també hi intervenen els amics de Ferrà. Lluís Nicolau dóna el seu parer en certes qüestions tècniques de la llengua, que Ferrà comunica a Alcover com a criteri d'autoritat. Així, li proposa canviar el nom de Pere Martel pel de Pere Martell dient que en això Nicolau té vot⁷¹ i li fa algunes observacions sobre ortografia i lèxic, que Ferrà posa a la consideració libèrrima d'Alcover: «ja sap el meu criteri, identic al de vostè, respecte a la suavissació dels sons».⁷² També li transmet algunes opinions de Llorenç Riber. A més, li gestiona els tràmits relatius a drets dels anteriors editors: López-Picó, Gili, etc.

Aquesta correspondència entre Ferrà i Alcover relacionada amb les edicions reflecteix el respecte i admiració mútua que es professen, la confiança d'Alcover en Ferrà i el rigor amb què aquest darrer du a terme la tasca, malgrat que el que s'hagi d'editar no sigui obra seva.

Les previsions que el llibre es publiqui el maig no es compleixen. El novembre hi torna a haver presses i, finalment, el desembre apareix tan sols l'edició de luxe. Segons que sembla, Alcover i Ferrà tenen més interès en una edició senzilla i a l'abast de molta més gent però Oliva sembla que no comparteix aquest criteri, ja que el 27 de desembre li

⁷⁰ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 18-IX-20.

⁷¹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 27-IX-20.

⁷² Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 4-VI-20.

diu a E. C. Ricart:

«La vetlla de Nadal varem acabar una edició de bibliòfil de les poesies d'en Joan Alcover. Allò de que s'ha cuidat en Ferrà, ja deus saber que vull dir.

Ara ell i en Nicolau son a Mallorca, on es possible que dita edició prengui un caràcter oficial, amb motiu d'un homenatge que pensen dedicar-li... certa font en honor d'ell que han d'inaugurar aviat».⁷³

L'altre edició no es deu arribar a fer, perquè el febrer de l'any vinent Ferrà li conta a Alcover el que passa:

«No sé ja com explicar-li l'absurde retràs de n'Oliva en donar les seves poesies a la publicitat. He acabat per deixar-lo córrer, després de fer tot quant he pogut de la meua part perquè enllestís l'edició.

Aquest prospecte, que m'envià un dia d'aquests, i que respon a una antiga idea seva, que havia abandonat i que ha tornat rependre, li aclarirà un poc el misteri. Vol assegurar-se les suscripcions a l'edició de luxe abans de posar l'altra en venta».⁷⁴

Oliva manté la mateixa actitud durant molts de mesos i Ferrà confessa a Alcover que es penet d'haver confiat en aquest editor i que no creu en l'empresa d'Amics dels Bells Llibres des que va veure les primeres mostres de propaganda.

El mes de setembre Ferrà, indignat, torna escriure a Alcover per explicar-li l'endarreriment:

«Total que aquesta gent vol repartir primer el llibre als subscriptors (i sospito que encara estan fent llistes) ocultant al públic l'existència de l'edició econòmica, única que posaran en venta quan hagin tret tot el suc a la de luxe...

Sent molt haver-li de donar a vostè aquesta idea de n'Oliva, tan bon amic per altra banda, però sobre la formalitat i intencions del qual me vaig equivocar completament.»⁷⁵

Els mesos següents l'assumpte continua exactament igual malgrat les gestions de Ferrà, tant directes com a través dels seus amics Nicolau i Samper —aquest darrer sembla que és el secretari d'Amics del Bell Llibre. Fins i tot es reuneixen tots tres per tractar del cas i pressionar Oliva. Ferrà, per altra part, també anima Alcover a donar-li l'ultimàtum i protestar per l'incompliment del pacte. Finalment, Oliva els promet treure el llibre per

⁷³ Carta de Victor Oliva a E. C. Ricart, 27-XII-20. Es troba a la Biblioteca-Museu Balaguer de Vilanova.

⁷⁴ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona 19-II-21.

⁷⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 21-IX-21.

Pasqua.⁷⁶

No és la primera vegada que Miquel Ferrà és víctima d'una confiança en la responsabilitat dels amics —recordem el cas del fill de Mateu Obrador amb els manuscrits lullians— nascuda de la seva suposició que mai situaran els seus interessos materials per sobre dels espirituals o culturals.

Una empresa amb, segons que sembla, més èxit que l'anterior és la traducció del pròleg d'Alcover als *Aigoforts* de Gabriel Maura. L'Editorial Catalana, que ja havia demanat permís a Alcover per fer-la, la confia a Miquel Ferrà, el qual informa Alcover que la hi enviarà perquè hi faci els darrers retocs. Alcover li respon que la proposta de l'Editorial Catalana que fos ell el traductor li sembla una excellent idea. A més de traduir el pròleg del castellà al català, Ferrà el readapta.⁷⁷

La col·laboració assídua amb Joan Alcover no és casual. L'allunyament de Costa del món real i la progressiva separació literària entre Ferrà i els seus amics del Principat l'acosten, almanco pel que fa a idees literàries, a aquest poeta. Quan s'escriuen no tracten tan sols de llibres i edicions i els seus temes de debat es deuen traslladar a les converses que mantenen quan Ferrà ve a Mallorca per les vacances.

3.5.2.3 Intervenció en la publicació de les obres de M. S. Oliver

Ferrà també participa en la publicació de les obres de M. S. Oliver, a càrrec de Francesc Matheu. Com altres vegades, fa de corresponsal entre aquest i Joan Alcover. En efecte, comunica a Matheu que li deixa un discurs de M. S. Oliver que li ha donat Joan Alcover i que aquest, a part del discurs, no coneix res d'Oliver que ell no pugui conèixer, llevat d'articles de costums, publicats a «La Roqueta» i inferiors a *L'Hostal de la Bolla*, que s'haurien de publicar en volum a part. Després li suggereix que Alcover seria un gran

⁷⁶ Suposam que el pacte es compleix perquè la qüestió no es torna a debatre. Per a tot aquest afer, vegeu les cartes de Ferrà a Alcover i les d'Alcover a Ferrà del 1921 i 1922.

⁷⁷ Cartes de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 27-II-20 i 1-III-20, i de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 3-III-20. El llibre del qual tradueix el pròleg és editat per Tous, sense data, que el reedita el 1935 amb el pròleg també en castellà. L'editorial catalana, en canvi, publica el llibre el 1920 amb el pròleg traduït per Miquel Ferrà: Gabriel MAURA, *Aigoforts*, pròleg de Joan Alcover traduït per Miquel Ferrà, Ed. Catalana, Barcelona, 1920.

prologuista de les proses literàries d'Oliver, i li comenta que «tot lo que sia empènye'l a escriure és en l'actualitat treure'l de si mateix y fer una bona obra. Apart de que D. Joan vibra com mai».⁷⁸

3.5.2.4 Maria Antonia Salvà i el seu proper llibre

Miquel Ferrà també es cuida d'estimular la feina i la possible publicació d'obra de Maria Antònia Salvà. El 1919 li escriu: «Me ratific en tot lo que et deia de les teves traduccions de Pascoli. Formaràn un llibret deliciós de poesia viva, subtil i casolana. Tant Regineta com Carreter m'agraden molt. L'última és una suggestió vivíssima».⁷⁹

També li parla del que més tard serà *Espigues en flor*, que es publicarà el 1926. Es veu que Miquel ha animat Maria Antònia a emprendre la preparació d'aquest volum que, no sabem per quines circumstàncies, no es publicarà fins sis anys més tard.

El llibre és una reedició augmentada de les *Poesies* de 1910. Miquel Ferrà s'hi refereix sobretot en una carta escrita a Son Roca:

«He trobat el teu llibre. Perdona. I l'he repassat encara una altra vegada amb l'amor i el gust de sempre, passant per alt lo que ja me'n sé de memoria. El volumet en projecte pot esser una exquisidesa, maldament suavisis el criteri de selecció. Cal només alleugerar-ne el tò planyívol d'una part i suprimir-ne la nota retòrica i la piadosa allà on aquesta no és prou poèticament sentida, — artificial per consegüent.—

Mira les que et senyal a l'Indice, i les observacions que te indic de lapiç en el text mateix del llibre. Te crit no més l'atenció sobre qualche titol qui traîne una mica; qualche nota "teològica" deplacée ("No es desconeixensa -de l'amor inmensa"...); qualche adjectiu millorable o sobrer; qualche llur poc popular ("Polls venturers"); algunes partícules de que solia abusar En Costa i que sempre m'han semblat rípioses o prosàiques (bé, prou, tal...), alguna estrofa qui camina, darrera una qui vola ("Impressió del Cenacle").

En els alexandrins, sense esforçar-t'hi allà on sia difícil, convendria que uniformassis l'accent.

Veja's si coincidim en la distribució que se m'ha ocorregut de les composicions, que jo agruparia tot naturalment, o, millor dit, enlaçaria sense recórrer a títols tan banals com Vària, quan no en trobàs d'altres. Te propòs, com veuràs, alguns canvis de títols, mogut pel meu gust dels mots poètics i sugestius ("Margarideta") qui serven l'esperit sense la prosa trivial i precisa de l'anècdota (tan cara a D. Miquel Costa).

Acab, porque ara semblaria que aquesta lletra va contra ell. —Tu saps lo que l'estima, quan vola, i a tu, aquest amic, Miquel».⁸⁰

⁷⁸ Carta de Miquel Ferrà a Francesc Matheu, Barcelona, 10-IV-20.

⁷⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 27-VIII-19.

⁸⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 18-VIII-20.

L'ànim que dóna a Maria Antònia per la publicació d'aquest llibre està relacionat, com veurem, amb la seva visió de la poesia noucentista del moment. Efectivament, en una altra carta li diu:

«Lo que m'envies me referma en la meva idea de que pots fer un llibre de versos qui serà una pluja benefactora i refrigerant damunt els camps recremats de les lletres catalanes. (Si qualche noucentista em sent, me penja!)

No te'n dic tot el bé que en pens d'aquest futur llibre, per no acabarte d'aniquilar. [...]

No insistiré perquè inclueixis en el volumet "Una mare", ni cap de les altres poesies que judiquis fluixes, inclús La Bandera, si et semblàs massa de poble. No vull ser més cruel que tu, però tampoc menos.[...]

Les notes de lapiç i visto-buenos que et pòs als teus borradors, i dels quals faràs el càs que se mereixen, acceptant-ne purament lo que encaixi del tot dins el teu gust, ja los borraràs amb una goma, perquè no quedi rastre del meu atreviment sacríleg».⁸¹

Encara li'n parla i li fa observacions en una altra carta, en què s'excusa «si no em dassis tant d'empriu, no seria tan impertinent»⁸²

La relació amb Maria Antònia manté, com hem pogut comprovar, el mateix ritme de sempre, alternant la feina amb l'esperit irònic, mig en broma mig seriós, de Ferrà que aporta un encant especial a la seva correspondència. Li envia, per exemple, retalls de diaris ben depurats perquè els pugui llegir amb tota tranquil·litat, encara que es tracti d'autors «perillosos»: «T'envii un número i uns retalls de La Revista, en els quals trobaràs coses den Lleonart (crítica) que em pens que t'agradaran i un pròleg den Farrán i Majoral a una traducció de Baudelaire que, previ jurament meu que no hi trobaràs cap inducció diabòlica, sinó sana doctrina, digna del Bisbe de Vich, esper que voldràs llegir com una concessió al meu cristianisme europeu».⁸³

Altres vegades, malgrat que el to és de broma, no aconseguim saber exactament de què parla:

«Me sap greu fer-te rabiar d'enveja, però el meu nom i fama també ha passat el Bósfor. En Joan Estelrich, segurament, serà estat qui haurà duit allà (per correu) la bona nova de la nostra existència.

Tenc el llibre d'aquest Mallarmé armeni (revolucionari, naturalment, què volies que fós

⁸¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 30-IX-20.

⁸² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 7-X-20.

⁸³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-IX-20.

turcòfil?), amb una dedicatoria que diu:

Au grand poète et frère Miquel Ferrà, etc. (això és lo essencial).

A tu no te diu frère (vull dir soeur) perquè haurà sabut que no eres revolucionaria. Més te'n mereixes!

I qui també l'ha rebut, i casi s'és enmalaltit de l'emoció, és En Guillem Colom, qui de resultes diu que està a punt d'escriure una tragèdia. Ja veig els voltors del Puig Major qui s'empassolen en Jaume!»⁸⁴

En ocasions combina l'humor amb l'esperança que tot millorarà, malgrat els mals temps presents:

«Trobo que no és just privar-me dels teus presentes geòrgics en castic de mals pensaments que no he comesos: jo que no fretur d'altre cosa, condemnat com estic a fer eternament vida ciutadana.

Te perdón, però, aquest i tots els altres agravis, si ès ver lo que dius, que els versos en són la culpa.

Ja veuràs, com a pesar den Verga i els bolxevics, tornarem fer florir això. En Costa i tot surt del fons de la Sèu per proclamar solemnement En Colom àguila capdal i sucesor, a Sóller, conjuntament den Tambó i de Prometeu. Estic segur que sa mare ho conta a tothom.

Jo, ja ho veus, més voltairià de cada dia, gracies a Deu. Així ho vessim den Tous, que va està aquí tres dies sense dormir, anonadat per la noticia de que el volien destituir de mestre en Gay Saber, a causa d'aquell himne al Regimiento que va fer, i que és realment infamant».⁸⁵

Com podem veure, no aprova les actuacions castellanitzants, espanyolitzadores i poc definides de Tous i Maroto, com ja succeí l'any 1912.

Tampoc sabem gaire a què fa referència quan, agraint a Maria Antònia l'enhonorabona per la seva conferència, li diu: «T'admet l'enhonorabona per l'Ap. de Quadrado, on, a falta d'altres qualitats, he desplegat potser una certa malícia, que a tu t'ha d'agradar, per dur honradament aigua al nostre molí».⁸⁶

Ruyra no és tampoc sant de la seva devoció. Maria Antònia deu haver criticat el títol *Pinya de Rosa* i ell aprofita per manifestar les adhesions de sempre: «Es just lo que em dius del títol Pinya de Rosa. No sé perquè En Ruyra ha d'esser tan bon home. Desenganya't, sense cap emperò només en podem acceptar dos les persones com tu i jo: En Maragall i En Joan Alcover, que el P. Miquel el farà canonisar, a judicar per lo quem

⁸⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 30-IX-20.

⁸⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 13-XI-20.

⁸⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Son Roca, 30-IX-20.

digué d'ell l'altre dia que vàrem sortir a passejar plegats».⁸⁷ Pot ser ben interessant aquesta valoració de dos antics «modernistes» per part de Ferrà.

3.5.2.5 Conclusió

Considerant que la seva tasca periodística és més aviat estèril, Ferrà anirà dedicant-se de cada vegada més a una feina callada de difusió de la poesia mallorquina, que estima i que creu capaç de contribuir a la transformació de Mallorca i a l'enriquiment de la literatura catalana. Es planteja com a objectiu que aquesta poesia sigui descoberta tant pel mallorquins, per tal que se n'orgulleixin, com pels catalans, perquè valorin els mallorquins tal com es mereixen.

⁸⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 13-XI-20.

3.6 CONCLUSIÓ AL CAPÍTOL 3

El període comprès entre 1917 a 1921, d'extrema rellevància per al nacionalisme mallorquí, es tanca amb la divisió dels qui s'havien agrupat per dur a terme una acció nacionalista que, ara, es comprova més dependent dels plantejaments ideològics que no semblava. Nogensmenys, el fracàs es deu més a la pròpia societat mallorquina que als membres del Centre Regionalista, els quals demostraven una gran voluntat de reivindicar el seu regionalisme i el seu nacionalisme. No oblidem, tanmateix, que aquesta gent també formava part de la societat mallorquina i que la seva divisió té també el seu origen en actituds distintes davant aquesta societat.

Isabel Peñarrubia ha estudiat amb profunditat aquesta societat en el període que abraça aquest capítol i el paper del Centre Regionalista. Les seves reflexions són molt útils a l'hora d'analitzar els intents i els fracassos relatius de Ferrà en aquests moments. Remarca, per exemple, el fet que molts dels regionalistes procedeixin de Palma o de ciutats amb un periòdic regionalista, la qual cosa palesa la importància de les campanyes de Ferrà en els periòdics tant locals com ciutadans —«La Última Hora», «La Almudaina», «Sóller», «Ca Nostra»...—¹ en la configuració d'aquesta ideologia.

Per altra part, ens mostra que «a la Mallorca d'aleshores mancava l'enteixinat social que fomentava des de sempre el nacionalisme català: ateneus obrers, grups excursionistes, abundància d'orfeons i cors, un CADCI, etc».² Peñarrubia explica que així com el sector industrial i de serveis a Catalunya implicava una oposició republicana i unes organitzacions cíviques no dominades pel caciquisme, «a Mallorca, els regionalistes i els republicans federals no disposaren d'aquestes xarxes humanes, prou importants per intentar fer front al caciquisme i per assimilar el missatge regionalista».³ I arriba a la conclusió que «el regionalisme mallorquí estava mancat d'uns lligams amb les forces reals de l'economia

¹ Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 447.

² *Ibidem*, pàg. 457.

³ *Ibidem*, pàg. 457.

illenca, i, tot i ésser qualque cosa més que una colla de mossens i lletraferits»,⁴ estava més aprop del catalanisme minoritari de finals de segle que del majoritari que es donava aleshores a la majoria dels estaments socials del Principat. Per això, «el reconeixement de la llengua i la cultura pròpies com a fet més específic de la nació catalana i primer factor de concienciació nacional [...] no fou un fenomen prou estès a la Mallorca d'aleshores, perquè la realitat econòmico-social no ho permetia: analfabetisme, estricta supervivència i manca d'oci, individualisme com a tret propi dels illencs, classe hegemònica castellanitzada, etc. i caciquisme, en definitiva».⁵

Molt encertadament, Peñarrubia distingeix dos grups dins aquest regionalisme: un a l'entorn del Centre Regionalista, «que propugnaven un nacionalisme més polític i progressista, enmarcat per una elaborada teoria, i el regionalisme més conservador en el terreny social, indissolublement lligat a la religió, i no sempre polític, defensat a Ciutat pel diari "La Almudaina" i a Artà per la revista "Llevant", mentre que a Inca tingué "La Veu d'Inca" i després "Ca Nostra"».⁶ Els problemes de Ferrà amb el primer periòdic esmentat i la no-participació en els altres ens indiquen perfectament de quina part estava.

Peñarrubia encara estableix una altra divisió entre els regionalistes del Centre Regionalista, especialment des de la seva escissió el 1919: «els crítics i els conservadors, segons la posició que prenguessin davant el caciquisme mallorquí». Entre els crítics situa Gabriel Alomar, Miquel Ferrà, Bartomeu Forteza, Joan Estelrich i un grup de republicans federals, caracteritzats pel fet que «eren capaços d'analitzar correctament el paper que jugaven les classes dominants mallorquines dins la piràmide de poder estatal i com aquest poder s'exercia mitjançant el caciquisme».⁷ Per això —argumenta— «coincidien en afirmar que, mentre el poble mallorquí romangués inculte i incívic, no convenia a Mallorca una

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, pàg. 458.

⁶ *Ibidem*, pàg. 459.

⁷ *Ibidem*, pàg. 617.

autonomia deslligada de Catalunya [...], ja que seria manipulada pels cacics locals».⁸ L'altre grup era el dels condescendents amb el caciquisme i, segons Peñarrubia, també era bastant heterogeni perquè hi havia «directors de periòdics força nacionalistes com "Llevant" d'Artà i "La Veu d'Inca", que, a banda de predicar l'ordre social com a suprem valor, eren tolerats i utilitzats pels cacics»;⁹ homes del Centre Regionalista com Guillem Forteza i Antoni Quintana, que acabaren subordinant-se a Joan March, i, finalment, «regionalistes lletraferits, eclesiàstics o molt units a l'Església, que no manifestaren mai opcions polítiques, però que, mitjançant la seva producció literària o la tria i interpretació que feren de tradicions i cultura popular, mostraren el seu alineament ideològic conservador».¹⁰ Esmenta com a exemple paradigmàtic d'aquest darrer grup Tous i Maroto, les discrepàncies de Ferrà amb el qual ja coneixem prou bé.

També explica Peñarrubia el que va passar al si del Centre Regionalista el març de 1919, «en ocasió d'haver-se format un bloc autonomista a l'illa, per demanar l'autonomia, en solidaritat amb la campanya que hom havia iniciat al Principat».¹¹ En aquesta ocasió convergeixen una sèrie de «sectors que tenien un cert ressò social, com l'anticaciquista "Fomento del Civismo", els republicans federals, els reformistes [...] i els del Centre Regionalista». Hi abunden —exposa Peñarrubia— les forces d'esquerra, que a nivell estatal donaven suport a les reivindicacions catalanes i atacaven el règim, i «el mateix Centre Regionalista s'esquerranitzà, guiat per Joan Estelrich i Miquel Ferrà».¹²

Finalment, Peñarrubia fa un balanç del regionalisme mallorquí en aquests anys i atribueix el seu fracàs a dos factors: el petit grau de desenvolupament socioeconòmic de Mallorca i les mancances dels regionalistes, als quals —afirma— «els mancà analitzar en profunditat els efectes nocius que tengué per a l'economia mallorquina el centralisme [...],

⁸ *Ibidem*, pàg. 617.

⁹ *Ibidem*, pàg. 617.

¹⁰ *Ibidem*, pàg. 617.

¹¹ *Ibidem*, pàg. 618.

¹² *Ibidem*, pàg. 618.

i sempre es quedaren en la crítica superestructural. Tampoc no analitzaren ni atacaren, llevat de qualche excepció, el caciquisme, primera pedra d'ensopec amb que topava qualsevol intent de canvi». ¹³ Seguidament els acusa de no haver-se acostat al Fomento del Civismo, que atacava els casos concrets el caciquisme; d'«ignorar les contradiccions del camp mallorquí i, en comptes de veure els pagesos com a bucòlics depositaris de la llengua i la tradició, haver confeccionat un programa agrarista, si més no, i haver aprofitat, intentant polititzar-los, els organismes sorgits a la ruralia, com la Mancomunitat d'Ajuntaments Rurals, que defensaven en aquells moments uns interessos realment interclassistes de tota la pagesia, juntament amb d'altres més de classe», i de no haver «donat un contingut més polític i una continuïtat a iniciatives mallorquinistes, més o menys unides a la clerecia». ¹⁴ Finalment, els critica l'allunyament de l'obrerisme, concretat en el Cercle d'Obrers Catòlics, la Casa del Poble i les societats obreres de classe.

Totes aquestes crítiques, i especialment la darrera, serien aplicables a Miquel Ferrà però hi hauríem d'afegir que moltes d'aquestes iniciatives estaven fortament lligades a l'espanyolisme i a un cert centralisme anticatalanista que les feia, en ocasions, rebutjar fins i tot la llengua catalana. Ferrà, per les seves idees, no es podia aliar amb gent que donàs suport a tals plantejaments i, malgrat el seu catalanisme sense esquerdes i una certa obertura en la qüestió social, la societat mallorquina l'obligava a decidir entre el seu nacionalisme unit a Catalunya i a la seva llengua, i uns moviments anticaciquistes i obreristes que tenien l'espanyolisme i l'anticatalanisme com a bandera. Davant aquesta alternativa, la seva postura era ben clara. Això no obstant, cal reconèixer que el seu idealisme li impedia una anàlisi realista de la pagesia mallorquina, amb tot el grau de misèria i d'explotació que patien unes classes que Ferrà només concebia, des del seu punt de vista, com a conservadores de la tradició i de la llengua.

¹³ *Ibidem*, pàg. 502.

¹⁴ *Ibidem*, pàg. 502-503.

**4. ANYS DE LLUITA: RESIDÈNCIA D'ESTU-
DIANTS DE CATALUNYA. «EL DÍA». LA
DICTADURA (1921-1929)**

Després de la crisi de 1919 comença una nova etapa de maduresa per a Miquel Ferrà, amb èxit a tots els nivells. En primer lloc, amb la fundació i direcció de la Residència d'Estudiants de Catalunya aconsegueix formar una minoria culta que sigui el llevat de la societat, al mateix temps que difon l'obra del catalanisme a l'estranger. L'enfrontament amb la Dictadura el situarà en posicions cada cop més fermes i decidides. Així, mantindrà disputes amb Mn. Alcover i el seu grup, emparats ara pel règim i el seu representant a Mallorca, el governador civil Sr. Llosas, i durà a terme dues campanyes amb la Seu com a objectiu: la del portal del Mirador i la de les vidrieres. Com a càstig als enfrontaments amb Mn. Alcover, ni Ferrà, ni els intel·lectuals pròxims a ell seran convidats a participar en el Centenari de la Conquesta de Mallorca. En aquesta lluita contra la Dictadura comptarà amb el suport, a més dels catalans, dels intel·lectuals castellans que escriuran un manifest a favor de la llengua catalana —una de les respostes a aquest manifest és obra del mateix Miquel Ferrà. Totes aquestes qüestions, que l'ocupen enormement, no li faran oblidar la seva labor periodística i editorial, la primera de les quals durà a terme des de les pàgines d'«El Día», on a partir de 1927 podrà escriure en català. Per altra banda, «La Nostra Terra» tornarà a ser una revista digna i moderna que aglutinarà el grup de Ferrà durant els vuit anys que precediran la guerra.

Durant aquest anys, a més, moriran algunes persones molt venerades per Ferrà, entre les quals son pare, Miquel Costa i Llobera i Joan Alcover.

4.1 PRIMERS ANYS DE LA RESIDÈNCIA D'ESTUDIANTS DE CATALUNYA (1921-1923)

L'àmplia activitat cultural que Ferrà du a terme en aquests moments té com a nucli central l'organització i posterior direcció de la Residència d'Estudiants de Catalunya, que podem considerar l'obra més important de Ferrà dins el noucentisme català. A més d'aquesta obra, Ferrà durà entre mans, amb Nicolau d'Olwer, l'intent frustrat d'organitzar un Segon Congrés de la Llengua Catalana, semblant al que havia duit a terme Mn. Alcover el 1906.

Per altra part, Ferrà manté la tasca editorial que ha començat uns anys abans i els autors que ajuda en l'edició de llibres són els mateixos: Costa, Alcover i Salvà. A més, a través de pròlegs i articles als diaris intenta promoure poetes joves o menors de l'Escola Mallorquina —Miquel Duran Saurina, Maria Verger i Bartomeu Guasp, entre d'altres—, amb la qual cosa contribueix a la caracterització d'aquest terme. La promoció d'aquests poetes parteix de la seva idea que la poesia catalana té unes mancances que la mallorquina pot reparar, plantejament que provoca discussions amb els seus amics López-Picó i Carles Riba. En aquesta actitud té el suport de Joan Alcover i Llorenç Riber, malgrat que aquest darrer no faci bloc amb aquests mallorquins la defensa encara més radicalment. Aquests anys, a més, naixerà l'Associació per la Cultura de Mallorca, una institució cultural important amb la qual Ferrà mantindrà, d'entrada, una certa distància.

Com que la Residència d'Estudiants absorbeix el poc temps que les altres ocupacions li deixen, Ferrà es queixa de no poder-se dedicar a la meditació o a la literatura. Un altre cop, la seva vocació poètica queda supeditada a una ingent activitat.

L'inici de la col·laboració de Ferrà a «El Día» és un dels fets senyalats d'aquest període. «El Día» és un diari modern que, malgrat ser propietat del plutòcrata Joan March, és dirigit pel seu amic Joan Estelrich i Ferrà hi veu una important alternativa, tant als ensopits i espanyolistes diaris illencs, com a «La Almudaina», que no dubtarà a abandonar. En aquesta nova publicació, reprèn el sistema de campanyes periodístiques tant del seu gust. D'aquesta manera, escriu sèries d'articles amb objectius diversos, com per exemple

definir el noucentisme pictòric mallorquí o propugnar —aprofitant l'actualitat de la guerra del Marroc— un exèrcit federal i més humà, allunyat de l'esperit que anima els «*cuartos de banderas*» dels quaters nacionals espanyols. A més, hi defensarà els temes de sempre: el patrimoni natural i urbà, el nacionalisme, la pedagogia i el turisme.

Poc abans que Costa i Llobera mori, Ferrà referma la relació amb ell, una relació que la postració psíquica del poeta pollencí havia afeblit. La seva mort l'afecta profundament i escriu alguns articles sobre la seva figura, que es repetiran coincidint amb els successius aniversaris de la seva defunció. Per altra banda, les relacions amb Joan Alcover i Maria Antònia Salvà segueixen per bon camí.

L'enfrontament amb Mn. Alcover, de cada vegada més tens, esclatarà en aquests moments amb motiu de l'edició de les obres de Ramon Llull. Miquel Ferrà i Salvador Galmés protagonitzaran una disputa amb ell que traspasarà els diaris per arribar fins a Roma i estarà a punt d'acabar als tribunals.

Després de quasi deu anys sense sortir de Mallorca, Ferrà es decideix a fer un viatge per Alemanya, aprofitant la seva bona amistat amb alguns alemanys que havien romàs a la Residència d'Estudiants i al fet que Carles Riba, Clementina Arderiu i Joan Creixells també hi són. L'eixida, que també inclou Suïssa, li descobrirà una Europa molt més avançada i modernitzada que l'Estat espanyol i Mallorca, per la qual cosa agafarà aquests països com a model pel turisme a l'illa.

Finalment, quan a partir de les crisis socials dels anys vint La Lliga es decanta cap a la dreta, no dubta a seguir els seus amics noucentistes que funden Acció Catalana. L'escissió, de la qual no en deuen parlar els altres diaris illencs, és explicada amb tot detall a les pàgines d'«El Día».

Som, doncs, davant un període fecund que precedeix la Dictadura, en el qual Ferrà comença moltes tasques que, malgrat les dificultats posteriors, continuaran en el període següent.

4.1.1 LA RESIDÈNCIA D'ESTUDIANTS

La Residència d'Estudiants de Catalunya, segurament l'obra principal de Miquel Ferrà en el noucentisme català, té el seu origen en el II Congrés Universitari Català, a partir d'una ponència del mateix Ferrà, que passa a dirigir-la quan tres anys més tard s'inaugura. Els dos primers anys és un èxit i hom pensa a ampliar-la però la Dictadura la posa en una greu situació econòmica que arrossega durant sis anys d'una manera quasi heroica.

Malgrat que no s'hagi donat massa importància a aquesta institució, intentarem demostrar que en va tenir a través dels testimonis que en resten, com per exemple les actes de la seva Junta, les cartes escrites per Ferrà o dirigides a ell, la premsa contemporània i dos estudis que se'n feren, un d'Alexandre Galí i l'altre d'una admiradora de l'experiència, M. D. Fulcarà, el qual ha passat, sense pena ni glòria. Pensam contribuir així a un millor coneixement d'una empresa noucentista injustament oblidada.

4.1.1.1 El II Congrés Universitari Català i la planificació de la Residència d'Estudiants (1918)

El mes d'abril de 1918 se celebra el II Congrés Universitari Català. Segons ens conta M. Dolors Fulcarà, la comissió organitzadora publica una convocatòria, firmada per Josep M. Batista i Roca i amb deu signatures més, un dels punts de la qual diu el següent: «Cada dia augmenta la necessitat que en la nostra capital s'hi creï una Casa dels Estudiants, on al costat dels avantatges d'ordre material, els escolars hi poguessin trobar tots els elements que han de contribuir al llur desenvolupament intel·lectual i moral. Al mateix temps són molt altres els punts que fan referència a l'organització de la classe escolar, avantatges a obtenir per a ella, beques, etcètera».¹ A la sessió plenària del dia 11, Miquel Ferrà presenta la ponència «Casa dels estudiants», al final de la qual s'aprova la següent conclusió: «Urgeix la creació d'una casa dels estudiants on els que vinguin de fora a cursar en els nostres centres escolars o a treballar en els d'investigació, puguin formar-se i viure

¹ Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 122.

amb dignitat dins un ambient social propici a l'estudi i a totes les nobles eclosions de l'esperit».²

Recordem que Miquel Ferrà havia romàs un any a la Residencia de Estudiantes de Madrid. Aquest fet, les seves preocupacions pedagògiques i per la formació d'un grup selecte de joves, la consciència de les mancances de la Universitat i la voluntat de difondre les idees nacionalistes entre la joventut universitària, involucraran Ferrà en aquesta iniciativa fins arribar a esdevenir, com hem dit, director de la Residència de Catalunya.

La ponència al Congrés Universitari Català és un exponent de les seves idees pedagògiques, nacionalistes i de formació d'elits dirigents perquè es puguin convertir en persones responsables, capaces de guiar la societat. La necessitat de comptar amb residències d'estudiants parteix de l'existència d'una Universitat deficient, sense contacte i col·laboració permanent entre professors i alumnes. A la Universitat catalana, segons Ferrà, també li manca un sentit nacionalista que formi la futura joventut en els ideals nacionals.

Ferrà inicia la ponència fent referències a l'estranger davant la pobresa de la universitat espanyola. Així, comenta una frase que en aquells moments deu estar de moda, segons la qual de la Universitat anglesa en surten tipus morals perfectes i de l'alemanya, savis, i explica que la primera vol crear el *gentleman* mentre que la segona aspira a crear especialistes; la primera té un ideal ètic i la segona, científic. Ferrà parla de la respectabilitat dels dos ideals que han bastit —diu— els dos pobles més forts d'Europa, que en aquells moments estan enfrontats, i encara que considera que els dos ideals s'han d'unir i completar, si hagués de triar, «com a informador de l'educació catalana, un d'ells», les seves inclinacions sentimentals —manifesta— el tombarien cap a l'anglès.

Seguidament els valora tots dos. Respecte del model alemany, afirma que «afalaga sens dubte i sol licita l'esforç honrat de tot aquell qui sent el valor de la ciència i la dignitat de l'estudi, la idea de introduir dins els centres d'ensenyança, que encara actualment no podem dir nostres, però que ho seran potser en data no llunyana, aquell

² *Ibidem*, pàg. 122.

decorum científic que avui només hi resplandeix dins algunes aules, d'acabar amb estèrils tradicions mandarinesques i de inundar els mercats ciutadans de competències reals i no de títols, que ho són a vegades d'inèpcia». Pel que fa a l'anglès, exposa que encara seria «més afalagador fer nèixer una generació de cavallers del si d'un poble com el nostre» en el qual —continua—, malgrat ser rares les qualitats senyorials, hi ha un sentit secular d'honradesa, que es pot pulir moralment i estètica. És per tot això que opta per l'arrel anglesa, ja que creu que contribuirà a la dignificació moral i científica dels estudiants catalans.

La Universitat espanyola —explica a continuació— dóna, per contra, una sensació de descomposició i no disposa de «cap aglutinant eficaç» entre professors i alumnes. Més que coherència —argumenta—, hi ha una disgregació d'elements que «moralment desedifica». Basant-se en tots aquests raonaments, Ferrà conclou que les residències d'estudiants, que en altres països són un complement, a Catalunya són indispensables per «suplir l'acció nul·la o dissolvent» de la Universitat espanyola.

Per dur a terme aquesta tasca, segons Miquel Ferrà, no cal cercar elements nous sinó que ja estan elegits pels organitzadors de la Residència de Madrid, creada el 1910, els objectius de la qual resumeix i d'entre els quals podem destacar els següents:

a. Una «llar en la qual puguin fruit dels avantatges de la vida corporativa, d'un sà ambient moral i de tota mena d'estímul i de facilitats pel treball».

b. A la Residència, nascuda a l'ombra de l'Estat, els estudiants, multiplicades llurs pròpies energies per la força de l'associació, per la virtut dels valors ideals i la relació amb homes exemplars, formen llur caràcter en un sistema de prudent llibertat i mutual respecte.

c. Al costat del millorament individual, la Residència té una finalitat social. Sense un corrent renovador «no és possible el progrés dels centres docents» i, per tant, s'han de potenciar «els organismes de la vida corporativa, única garantia d'una disciplina que no sia vana regla exterior». Per això, la Residència és una associació d'estudiants que creuen «en una futura missió espiritual d'Espanya i aspira a cultivar per mútua exaltació les virtuts individuals i cíviques, per complir dignament els destins històrics de la raça».

d. «La Residència vol ésser la llar espiritual on es depuri, dins els cors joves, el

sentiment pregon d'amor a l'Espanya que s'està fent», només possible «elevant fins el més alt grau possible el nostre perfeccionament i desplegament individual».

e. L'activitat que s'imposin a la Residència «no serà mai excessiva; i en tot allò que ens sentim corregits o limitats per l'ambient col·lectiu d'aquesta casa, ja es tracti de defectes individuals o d'altres més extesos dins la societat espanyola, que cada època i cada poble tenen els seus, hem de mirar-ho i rebre-ho com la major prova d'amor i de respecte envers allò que de bo, d'elevat i de fecund hi ha en nosaltres com a espanyols i com a homes».

Ferrà planteja tot aquest programa com a «empresa de dignificació espiritual», en col·laboració amb «l'élite intel·lectual que ha fundat a Madrid la Residència», encara que la catalana, naixerà «a l'escalf de l'ideal nacionalista, únic unificador entre nosaltres d'empreses aixís». Segons el seu parer, el jove no només hi ha de trobar elements d'estudi, biblioteques, laboratoris, un ajut eficaç, classes de llengües, conferències, excursions científiques i artístiques, camps d'esport, facilitats pel seu desenvolupament físic i mitjans per a una vida sobriament confortable, dins un ambient social dignificador; «sinó, per damunt totes aquestes coses i informant-les com l'anima mateixa de la institució, l'esperit de la nostra terra: aquest esperit sense la saba del qual cap empelt hi llevarà fruit i que serà sempre la sal que preservi de corrupció i doni gust a totes les nostres obres col·lectives».

La realitat actual —constata Ferrà— és que els joves que arriben a Barcelona per estudiar-hi es veuen obligats a residir a llocs on estan envoltats de vulgaritat i pobresa espiritual, lluny del «sentiment viril de la dignitat i de la responsabilitat pròpies», i és el que s'emporten al poble. En canvi —argumenta—, si Barcelona els oferís «una altra hospitalitat entre gentes i coses que fossin la flor, i no només detritus, de la ciutat ideal, i en el guany que en aquesta mateixa pervindria d'un aplec d'elements joves en renovació perpètua ajuntats dins una mateixa llar per un ideal de cultura i aportant-hi el foc patriòtic i els aires sanitosos de tots els indrets de Catalunya».

Aquesta darrera cita és un exemple, un cop més, de la concepció noucentista de la ciutat com a element de concentració i alhora d'irradiació de la perfecció del poble de

Catalunya.

La sessió de clausura del Congrés té lloc al paranif de la Universitat el diumenge dia 14 d'abril. Per executar els acords adoptats es designa una Junta Permanent, amb una secció especial –en la qual participa Ferrà—³ destinada a dur a terme el projecte de Casa d'Estudiants. En principi es deuen plantejar que les residències s'adscriuïn a la Mancomunitat però finalment no s'adopta aquesta via, probablement perquè la institució no assumeix la proposta. Seria interessant conèixer els motius d'aquesta manca de suport públic perquè serà la causa dels problemes que afectaran la Residència.

4.1.1.2 La preparació i els primers anys de la residència (1919-1922)

De 1918 a 1920 els encarregats de posar en marxa la Residència, i concretament Ferrà, deuen cercar la informació i els mitjans necessaris. Ferrà manté contactes amb la Residencia de Estudiantes de Madrid perquè el maig de 1920 el seu fundador i director, Alberto Jiménez Frau, li diu, entre altres coses: «*Pero hombre, cómo tarda V. tanto en fundar esa Residencia! A ver si viene V. por aquí y hablaremos de todo largamente*». ⁴

Per altra part, segons M. D. Fulcarà «la Comissió de Cultura va crear un patronat autònom, presidit per August Pi i Sunyer, que es va encarregar de l'organització d'una residència per a estudiants. L'Ajuntament de Barcelona hi va col·laborar des del primer moment⁵ i va concedir-li una subvenció de 50.000 pessetes per a despeses d'instal·lació. L'estatge s'installa a una torre de Sant Gervasi voltada de jardins. La comissió nomenà Miquel Ferrà director d'aquesta Residència». ⁶

Fulcarà ens informa que a partir d'aquí es pot seguir la història de la Residència a

³ Aquesta secció especial estava formada per August Pi i Sunyer, president del Congrés; Narcís Corominas, president de l'Associació Catalana d'Estudiants, i Alfons Trias, Josep Codolà i Miquel Ferrà, ponents del tema en el Congrés. Sempre segons M. D. Fulcarà, en «l'acte de clausura del Congrés es va acordar enviar un missatge a la Mancomunitat de Catalunya, en el qual es demanava, entre altres coses, la fundació de cases d'estudiants». (Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 123.)

⁴ Carta d'Alberto Jiménez a Miquel Ferrà, Madrid 31-V-20. En aquesta carta Jiménez li demana també per «nuestro amigo Martorell», fent referència —imaginam— al F. Martorell que degué estar a la Residència amb Miquel Ferrà el 1910.

⁵ Recordem que Lluís Nicolau d'Olwer, amic de Ferrà, era el regidor de cultura de l'Ajuntament de Barcelona.

⁶ Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 123.

través del Llibre d'Actes de la Junta. Així: «El dia primer de juny de 1920 a la Sala de Juntes de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona es constitueix, amb caràcter de societat, una Junta per a fundació i sosteniment de la Residència d'Estudiants de Barcelona, amb els càrrecs següents: August Pi i Sunyer, president. Lluís Nicolau d'Olwer, vice-president; Jaume Algarra i Postius tresorer. Miquel Ferrà, secretari. Narcís Corominas Vice-secretari. La Junta sol licita de l'Ajuntament de Barcelona l'alt patronatge de l'obra en projecte, així com una subvenció de 40.000 pessetes com a primera base econòmica per començar-la. Firmen el document els ja esmentats i Jesús M. Bellido, M. Ainaud, P. Bosch Gimpera, A. Montaner, J. Alzina i Melis i Climent Maynés».⁷

En aquests moments, com ja hem dit, els membres de la Junta treballen intensament i fan gestions a diversos indrets. Nicolau, en una carta del mes d'agost, ja li parla de coses concretes⁸ i Ferrà, a la carta següent, de finals d'agost, li diu: «Encantat del que em dieu de la Residència. A primers de sept. retornaré a Barcelona i posarem fil a l'agulla».⁹ I així ho degué fer i, entre altres coses, degué encarregar uns dibuixos a Ràfols. Aquest, a finals de setembre, li escriu dient: «Us envio el dibuix de la vostra estimada Residència. Dieume si creieu que fa per aquesta Santa casa. Exposeume sinó tots els defectes que hi troveu».¹⁰

Una vegada constituïda la Junta, Ferrà deu rebre l'encàrrec d'ultimar detalls molt concrets del funcionament de la Residència. Per obtenir referències de la de Madrid deu escriure a Jiménez Frau perquè aquest dia 1 de juliol respon a les qüestions que li ha presentat i s'ofereix per resoldri els dubtes que se li puguin plantejar.¹¹

⁷ *Ibidem*, pàg. 123.

⁸ Nicolau diu: «Tot marxa bé, -vull dir allò de la Residència. El dictàmen després d'haver-ho deixat damunt la taula un carlinot (mori la reacció!), ja és aprovat, concedint les 40.000 pts. D'altra banda, l'Alcalde Jordà ha tocat el cor al procurador de la finca, i ens la lloga per 125 duros. Aquests «faustos sucesos» són d'ahir, i com sigui que jo marxo demà, n'he donat coneixença a En Bellido, per tal que ell i en Pi formalitzin el contracte. Vos avanceu el mobiliari». (Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, Barcelona, 19-VIII-20.)

⁹ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Son Roca, 25-VIII-20.

¹⁰ Carta de J. F. Ràfols a Miquel Ferrà, 26-IX-21.

¹¹ Els detalls dels que li parla són pensions, manutenció, despeses de la residència, gestió econòmica, nombre de residents, lloguer, etc. Ferrà no deu poder anar a Madrid i s'hi desplaça en lloc seu August Pi i Sunyer, ja que Jiménez diu que espera tenir una xerrada amb ell. A la seva carta, Ferrà li devia parlar de Díez-Canedo i d'alguna cosa que Jiménez li havia de dir. També li devia proposar Ferrà l'edició d'algun llibre, a la qual cosa Jiménez li contesta que no pot ser, ja que la carestia i l'escassetesa del paper ho fan impossible.

A la sessió de dia 11 d'octubre de 1920, la Junta signa el contracte d'arrendament, per cinc anys, de la casa i els terrenys del que havia de ser la Residència i encarrega a l'arquitecte Francesc Folguera l'estudi i pressupost d'un pla d'adaptació i moblement de la casa. Per altra part, comunica a l'Associació Catalana d'Estudiants que no poden participar a la Junta perquè aquesta és de particulars i no de representants d'associacions. Malgrat això, proposen que hi tinguin una assistència oficiosa.¹²

El gener de 1921, la Junta acorda admetre un primer grup de residents. M. Ferrà assumeix la funció immediata de la direcció i el desembre de 1921 la Junta acorda fer la inauguració el dia 20 d'aquest mes,¹³ a la qual assisteix representació de la Mancomunitat i de l'Ajuntament de Barcelona.¹⁴

Segons ens conta M. D. Fulcarà: «La premsa es va fer ressò de l'esdeveniment. Uns dies abans "El Día Gráfico" informava que s'estaven acabant les obres en un ampli xalet de Sant Gervasi per tal d'instalar-hi la Residència d'Estudiants de Catalunya. "La Veu de Catalunya" ressenya així la festa del 20 de desembre: "Diumenge al matí fou feta la inauguració d'un xalet amb esplèndides galeries i un extens camp d'esbargiment. L'acte fou fet a presència de la Mancomunitat de Catalunya, representada pel senyor —Vidal de Llobatera, de l'Ajuntament... L'edifici té cabuda per 25 o 30 estudiants". Després de manifestar que "tot ho devem a l'Ajuntament" la nota informativa (que no està firmada) afegeix: "Confiem que aquesta influència es deixarà sentir en la nova Universitat Autònoma i en les institucions del Govern de Catalunya. La col·laboració entre els estudiants ha encès un nou foc que abrindarà la cultura catalana triomfant una vegada més l'esperit de la nostra terra". Feta la recepció, tingué lloc un *lunch*. "La Publicitat" donà notícia del fet en l'edició de nit del dilluns». I segueix: «La Residència ocupava la casa número 37 del

¹² Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 123.

¹³ Es veu que Ferrà escriu a Madrid i els assabenta de la inauguració de la nova Residència. A finals de desembre rep una carta del marquès de Palomares de Duero, que li comenta la notícia i li comenta que a la Junta hi ha gent que ja té pràctica en això de residències perquè han viscut a la de Madrid i que tant Ferrà com els altres de la Junta són una garantia per assegurar l'orientació espiritual i l'ambient de cultura de la nova Residència. (Carta del marquès de Palomares de Duero a Miquel Ferrà, Madrid, 27-XII-21.)

¹⁴ Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa» 20, p. 123. Per a més informació sobre la Residència vegeu també Alexandre GALI, *Obra Completa* Tom IX, Barcelona, 1981, p. 231-232. Quant a la Residència de la Diputació i després de la Generalitat vegeu op. cit., tom IV, p. 262-264.

carrer de Ríos Rosas, una torre de tres plantes situada en una finca que feia cantonada amb el carrer de Pàdua, a San Gervasi. En el contracte d'arrendament es fa constar que queda exclòs un edifici de baixos, pis i terradet situat al costat de la riera de Cassola, amb entrada pel carrer de Pàdua. L'arrendatari posava la condició de que calia mantenir el jardiner en el seu lloc i amb una retribució igual. Les fotografies de la Residència mostren que tenia uns bonics jardins amb brolladors i amplis finestrals que donaven a galeries balustrades. La casa disposava de sala de lectura i saleta de música. A la sala que més endavant s'habilità per a biblioteca hi havia una decoració d'uns àngels d'Obiols».¹⁵

Segons les dades que posseïm, la Residència comença a admetre hostes a partir del març de 1921.¹⁶ Aquest any hi destaquen dos residents berlinesos: el fisiòleg Henri Borutttau¹⁷ i Otto Lipmann, director de l'Institut für Angewandte Psychologie.¹⁸ Entre els hostes catalans coneguts hi ha Josep F. Ràfols, Santiago Pi i Sunyer i Felip Font de Rubinat.

Alexandre Galí descriu la Residència d'aquesta manera: «El patronat va llogar una torre a Sant Gervasi —al carrer de Ríos Rosas, número 37—, un dels indrets més bells de Barcelona en aquell temps, entre el Putget i el turó de Monteroles, cobert aleshores de bosc, amb els jardins de la casa Brusi al peu, aleshores en tota la seva integritat i bellesa. En aquell indret pacífic es va organitzar la primera residència d'estudiants de Catalunya,

¹⁵ Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 124.

¹⁶ Per a tot el que faci referència a la Residència d'Estudiants de Catalunya, vegeu Maria Dolors FULCARÀ, *ibidem*, pàg. 121-145.

¹⁷ Aquest resident continua mantenint abundant correspondència amb Miquel Ferrà i es veu que el rep a Munic quan l'any 1922 va a Alemanya, on li deu parlar a Ferrà de la possibilitat d'instalar a Barcelona una indústria de productes medicinals naturals: calmants i soporífers no narcòtics, productes vitamínics i productes secs de llevats. N'hi torna a parlar en una carta escrita just quan Ferrà ha partit d'Alemanya i li diu que es podria començar amb un capital modest de 200 o 300 mil pessetes però que si es volien guanyar doblers feia falta un milió o dos i que ell vindria amb gust per un temps determinat per organitzar l'empresa. (Carta de Henri Borutttau a Miquel Ferrà, Berlín, 21-VIII-22.)

L'any següent continua escrivint a Ferrà i li explica els seus plans i la intenció d'anar a Barcelona, cosa que fa a mitjan abril. Es veu que exposa a diverses entitats —com la Sigma— i a diverses persones els seus plans però estant a la Residència sofreix una crisi nerviosa molt forta, per la qual cosa decideix partir a Alemanya sense escoltar Ferrà, que li aconsella que vagi a visitar el doctor Alzina. Es veu que aquest queda preocupat per l'estat en què ha partit i envia telegrams a les adreces que té, que són les de la seva dona i d'uns amics que li guarden una filla. Quan Borutttau torna a Alemanya encara li escriu 4 cartes, la darrera el 13 de maig, lamentant els compromisos que no ha complit i no haver-lo escoltat, li demana que el disculpi amb les persones amb qui tenia compromís i que confia tornar a la tardor per quedar a fer feina a la Sigma, si August Pi i Sunyer i ell no han trobat cosa millor. Dos dies més tard, el dia 15 de maig, Borutttau moria a Alemanya, tal com ho fan saber a Ferrà el 18 de maig els amics i el 22 la seva dona.

Aquest cas concret és significatiu de l'atenció que prestava Ferrà als estadants de la Residència i del paper de la mateixa Residència en les relacions entre Catalunya i la resta del món.

¹⁸ L'arxiu de Miquel Ferrà conté cartes dels dos, en què agraeixen la bona acollida.

que es va obrir el dia 11 de desembre de 1921. L'edifici, una torre burgesa sense pretensions amb un jardí lateral i una certa varietat d'estructura, obligava a pensar en una mena de casa de família, una Fraternity House com s'estilaven als Estats Units, capaç, segons els nostres càlculs, per a no gaire més enllà d'una dotzena d'estudiants». I continua: «En fou nomenat director l'esquisit poeta i perfecte cavaller, senyor Miquel Ferrà, que va trobar l'encaix per a realitzar una obra perfecta en el poc temps que la institució va tenir d'existència. Discreció, bon gust, caliu familiar (encara que els senyor Miquel Ferrà era fadrí) i sobretot una vida d'esperit planera i sense petulància ni enfarfec, com pot resoldre un home fonamentalment humà i cristià com el noble poeta director de la casa. Potser, cosa notable a retenir, era a taula, a l'hora divina de menjar, que aquella casa, on havíem estat convidats alguna vegada, produïa el més intens i fecund de la seva vida espiritual. Hom tenia la sensació que els residents eren molt poc engavanyats, gaudien de la noble llibertat que es pot donar als esperits nobles i per això l'hora de menjar, que no imposen els homes sinó el ritme de la vida, era de totes la més aprofitada per la conversa, l'amistat i les lligades espirituals. De l'hora de menjar, sobretot a la vetlla, en sortien les sessions i lectures com una mena de prolongació ritual. Recordem que Joan Llongueras hi va donar tres sessions de música: Couperin o la gràcia, Bach o el fervor, Beethoven o la passió, amb la cooperació de Baltasar Samper, Andreu Fornells i Joan Massià. El text de les conferències va ésser publicat l'any 1925 per la Residència d'Estudiants en un bonic volum».

Finalment, Galí fa aquest comentari: «Quan escrivim aquestes ratlles el poeta Miquel Ferrà ja no pot contar-nos el detall d'aquell primer selectíssim assaig de residència, el qual per la mateixa raó que fou discret, que fou familiar, no ha deixat gaires documents, si el mateix Ferrà no n'escriví les memòries».¹⁹ No hem trobat entre els papers de Ferrà aquestes memòries que segurament haguessin estat ben interessants però que probablement no foren mai escrites. Malgrat això Ferrà sí que guardava al seu arxiu particular documents de la Residència i també fotografies. Un dels documents que guardava és un fullet de propaganda de la Residència d'Estudiants de Catalunya, que no du data d'edició, però que

¹⁹ Alexandre GALÍ, *Obra completa*, tom IV, pàg. 231-232.

degué ser publicat al principi de la Residència per fer-ne propaganda.²⁰ Sembla, pel que diu M. D. Fulcarà, que hi havia un altre fullet explicatiu, en el qual «es parla de la Residència com un "sojorn de gent culta, l'admissió de la qual ja és per si sola un dipòsit de confiança"; el Consell Director demana als admesos "més que el compliment d'un reglament mecànic, la seva col·laboració cordial en la formació i conservació d'aquell ambient de cultura, civilitat i polidesa que hi ha de fer agradable a tots la convivència i ajudar dins l'esperit de cadascun a l'eclosió d'un sentit noble de la vida." El consell invita doncs al resident "a estimar i venerar aquell, dintre els ideals de la nostra terra. A portar fins els últims detalls una escrupulosa dignitat de conducta, d'idea i de llenguatge. A l'esforç individual per conservar a tot indret i en tot moment dintre de la casa aquell ordre extern que és el mirall de l'ordre interior, fent exclusivament de cada dependència —cambra, jardí, menjador, sala de piano i de lectura— l'ús adequat i propi. A respectar singularment els exemplars de la biblioteca, no abandonar-los mai fora de llurs prestatges, i guardar dins la cambra pròpia els llibres particulars, revistes i fulls diaris i evitar-ne l'escampall per altres bandes. A fer del silenci l'atmosfera habitual d'aquesta casa d'estudi, procurant que sigui absolut dins la biblioteca i al voltant dels qui llegeixen o estudien, i que les converses, molt especialment les del menjador, conservin sempre un to moderat i culte. A adaptar-se als horaris de la casa, facilitant-ne la marxa regular, amb la puntualitat a les menjades", etc».²¹

M. D. Fulcarà ens explica també que la Residència edita, a la impremta Altès, «un pulcre cartell, a tinta vermella», per informar de la situació i comunicacions de la Residència.

²⁰ El fullet, un díptic en format d'octaveta, conté un full setinat amb tres fotografies del menjador, una habitació i el jardí de la Residència. A la contraportada es consignen els noms dels membres de la Junta de la Residència i del Consell de Direcció. El text, que per l'estil sembla de Ferrà, diu el següent: «Aquesta institució, fundada sota el patronat de l'Excelentíssim Ajuntament de Barcelona, té per objecte procurar als alumnes de la nostra Universitat i de les nostres Escoles Superiors, i als estudiants en general que acuden de tot arreu a Barcelona, una llar que sia al mateix temps un centre de civilitat i de cultura, amb un ambient propici a l'estudi veritable.

Els residents, curosament seleccionats abans d'ésser-hi admesos, però no sotmesos a cap especial tutela, tindran dins i fora de la casa la llibertat més completa. La institució, que no té cap caràcter d'internat, se limitarà a proporcionar-los tots aquells elements que puguin contribuir a llur formació i orientació espiritual, mantenint-los en contacte familiar amb una élite del nostre professorat i de la intel·lectualitat catalana».

El darrer paràgraf, que no transcrivim, fa referència a la situació de la Residència i a la facilitat de comunicació amb la Universitat i el centre de Barcelona.

²¹ Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 125.

cia, i que «segons una invitació a un dels actes culturals que organitzava, la Residència era un estatge confortable, un medi ple de bon gust, on l'estudiant podia trobar una convivència familiar amb professors i homes de ciència distingits, i tot allò que pot estimular a l'estudi i a la vida digna i seriosa».²²

Totes aquestes cites ens ofereixen un retrat exacte de la Residència en els primers anys. Segons Fulcarà, la Junta del 3 de desembre de 1922 estudia com adquirir la casa i també la veïna, el número 39 del carrer Ríos Rosas, «a fi d'augmentar la capacitat de la Residència, que s'ha fet insuficient amb les seves 17 cambres». A més, «comença la instal·lació de la biblioteca, s'acorda estudiar un reglament de becaris. Un altre acord expressa la voluntat d'iniciar l'expansió de l'obra de la Residència, al mateix temps que es proposen intensificar-ne la vida interna, en aquests moments ja consolidada. Finalment acorden demanar a l'Ajuntament que designi un dels seus consellers perquè el representi dins la Junta com a membre d'aquesta».²³

Les mesures esmentades evidencien que la Residència funciona bé i es consolida, gràcies principalment a la dedicació de Miquel Ferrà. Els agraïments que els estadants, especialment els estrangers, adrecen a Ferrà per les seves atencions són també indicatius de les atencions de Ferrà, amb les quals aconseguix que el centre compleixi una funció important en les relacions entre Catalunya i la resta del món. Tal volta la quantitat dels estadants, reduïda a causa de la precarietat econòmica de l'empresa, empetiteix aquesta influència i projecció però el que és cert és que aleshores els residents estrangers tornen als seus països molt contents i amb un grat record de l'acollida i l'hospitalitat que els ha dispensat Catalunya.

D'entre els exresidents que es cartegen amb Ferrà aquests anys, podem esmentar Béla de Keretjarto, de Budapest; Mme. C. Daems-Bries; Wm Atkinson, estudiant de Belfast, i, especialment, Jean Malye, delegat general de la Fundació Guillaume Budé de París, que li envia alguns dels llibres que la seva Fundació i la de Les Belles Lettres

²² *Ibidem*, pàg. 125.

²³ *Ibidem*, pàg. 125-126.

publiquen. Un fragment de la carta que envia a Miquel Ferrà ens pot donar una idea del que representava la Residència per a l'hoste estranger: *«je ne saurais assez vous dire le plaisir que j'ai eu à séjourner quelque temps à votre Residence, auprès de vous et au milieu de vos étudiants. L'établissement que vous dirigez est vraiment un modèle qui devrait être imité partout et dont certainement nous aurions à nous inspirer en FRANCE. J'ai pu goûter, en effet, la parfaite organisation de cette Résidence, son excellente tenue, son confort réel sans exagérations inutiles; enfin, j'ai pu me rendre compte combien une Institution de ce genre permet non seulement d'aider matériellement les étudiants, mais aussi encourager leurs études en els mettant dans une admosphère de travail sérieux, intelligent et sans contrainte. Je vous souhaite vivement que tous les étrangers qui viennent a BARCELONE puissent avoir, comme je l'ai eu, le privilège de connaître votre Résidence et d'y passer quelque temps. Vous dirigez certainement là une des organisations dont BARCELONE peut être le plus fière»*.²⁴

L'opinió de Mr. Malye és rellevant perquè és el director d'una important institució francesa i deu conèixer bé les institucions culturals franceses i d'altres països. La Fundació «Guillaume Budé» de París equivalia a la Bernat Metge catalana, és a dir, tenia cura de traduir textos clàssics al francès.

Santiago Pi i Sunyer és també hoste de la Residència des del principi i escriu a Ferrà des de Saragossa, recordant moments inoblidables passats en aquella casa. Es veu que Miquel Ferrà l'ha convidat a fer una conferència a Barcelona i ell accepta amb la condició que sigui a la Residència i només per als residents. També li parla del nomenament del nou rector de la Universitat, de la rebuda dels reis quan tornin d'Itàlia i del moviment nacionalista, temes que devien ser freqüents en les converses de la Residència.²⁵ L'any 1931, Santiago Pi i Sunyer encara es referirà a la Residència com «un dels records més

²⁴ Carta de Jean Malye a Miquel Ferrà, París, 26-XII-23.

²⁵ Carta de Santiago Pi i Sunyer a Miquel Ferrà, Saragossa, 22-XI-23. A més de Santiago, que havia estat a la Residència, Ferrà es deu relacionar amb els altres germans Pi i Sunyer. August era el president de la Junta de la Residència i també coneixia Carles Pi i Sunyer; segons es desprèn d'una carta escrita per Santiago des de Roses el 23 de juliol de 1923, en què explica que ell i els seus germans l'esperen a Roses, on els ha de visitar. La mateixa carta du també una nota de Carles, que els espera a tots i voldria que se'n duqués un bon record de Roses, i un encàrrec d'August.

agradables de la meua vida», un una carta que escriu el 20 de maig des de Saragossa.

William Atkinson, un estadant de Belfast, li demana que li envii postals de la ciutat que li manquen, per tal de poder fer una conferència sobre Barcelona amb projeccions.²⁶

Per altra part, també s'hi fan actes culturals, com el concert memorable que la primavera de 1922 hi ofereix Alfred Romea.²⁷

Des de la Residència, Ferrà impulsa la conscienciació, tant nacionalista com pancatalanista, dels estudiants mallorquins que hi estan o la freqüenten. És il·lustrativa en aquest sentit la carta que publica «La Última Hora» del 27-I-23, en què 39 estudiants universitaris mallorquins residents a Barcelona feliciten el nou batle regionalista Guillem Forteza, amb qui comparteixen els ideals, i es declaren «enamorats fervents de la terra que mos ha vist néixer i entusiastes de la seva veritable història».²⁸

Com podem veure, la Residència es va consolidant, gràcies a la dedicació dels membres de la Junta i especialment de Ferrà, que és l'ànima de la institució. La bona marxa del centre encoratja segurament els membres de la Junta, que es plantegen ampliar-la i fer que, amb el temps, es pugui assemblar a la Residencia de Estudiantes de Madrid. Amb aquesta finalitat, el 24 de febrer de 1923 escriuen una carta a l'Ajuntament de Barcelona²⁹ en la qual, després de fer un balanç del que han fet i exposar els projectes que tenen, demanen una subvenció.³⁰

²⁶ Carta de William Atkinson a Miquel Ferrà, Belfast, 22-XI-23.

²⁷ Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 126.

²⁸ Citat per Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 297, que esmenta també l'article de Maria Dolors FULCARÀ, *Mallorquins a la Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Revista de Catalunya» (nova etapa) núm. 14.

²⁹ Un esborrany d'aquesta carta, escrit per Ferrà i signat pel president de la Junta, el trobam a l'arxiu de la Residència, en el sobre amb la inscripció «Ajuntament». L'arxiu de la Residència està dipositat a l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona.

³⁰ Pel seu interès transcrivim una part important de la carta. En primer lloc agraeixen a l'Ajuntament les subvencions rebudes en els dos anys i mig d'existència de la Residència, les quals han permès —exposen— posar els fonaments de l'empresa que duen endavant, la qual és ja una realitat i més que això una esperança. I segueix: «La nostra tasca ha estat modesta i silenciosa: formar una llar que sia al mateix temps un petit fogar de cultura, crear un medi de civilitat esquisida per l'estudiant català que durant els millors anys de sa juvenesa és l'hoste de Barcelona, que li modela l'esperit». I continua «Els mitjans de què hem disposat eren escassos per l'ampli desenrotllament de la nostra idea; però han estat suficients per fundar la casa que avui podem oferir a Catalunya com una vella petita mostra. Dotzena i mitja de pensionistes, entre ells algun becari, alternant tothora amb prestigiosos homes de ciència de la nostra terra i de l'estranger, que sovint en són els hostes, hi conviuen amb una exemplaritat que és penyora de la dignificació colectiva de la classe el dia que la nostra obra s'estengui assolint la deguda transcendència. La institució comença a viure ara mateix una noble vida social, organitzant-shi concerts i conferències d'un enlairat sentit i preparat-s'hi les primeres publicacions».

Seguidament, els signants fan plans pel futur: «Presentim el dia pròxim en que la seva mateixa vitalitat li assegurí l'autonomia

No sabem si aquesta subvenció és concedida —tal vegada se'n concedí en part—, però en tot cas seria una de les darreres ajudes municipals rebudes. El setembre d'aquest mateix any s'implanta la Dictadura de Primo de Rivera.

4.1.1.3 La Residència els primers anys de la dictadura (1923-1925)

La Dictadura canvia els ajuntaments i provoca l'exili de Lluís Nicolau d'Olwer, segurament un dels enllaços importants de la Residència amb l'Ajuntament de Barcelona. Es reitera la petició de subvencions a l'Ajuntament, en una carta escrita en castellà, però no són concedides. Així, la Residència, que tenia moltes possibilitats d'esdevenir una institució important per la creixent demanda que tenia, ha de passar a un règim de simple subsistència, finançada amb subvencions particulars d'amics o mitjançant actes que la mateixa Residència organitza, amb la participació altruista d'artistes participants, amics d'algun membre de la Junta.

La Junta de la Residència es reuneix el 16 de desembre de 1923 i, malgrat les dificultats, acorda continuar gestionant l'adquisició de l'edifici. A més, aprova el reglament de becaris, presentat per Joan Alzina i Melis. Aquests becaris, segons l'acta, «disfrutaran d'una reducció considerable de l'import de la mensualitat o tindran gratuïtament la beca, venint aquests a treballar en concepte d'interins o auxiliars, en els seminaris laboratoris o càtedres de les institucions de cultura municipals, universitàries o de la Mancomunitat o, en general de les que freqüentin». També acorda la realització del «programa de concerts, conferències i publicacions projectat per aquest curs» i, en previsió de possibles dificultats

econòmica. Però, si no hem de limitar la nostra obra a un assaig interessant, si volem ampliar-la fins a competir dignament amb l'admirable institució que a Madrid porta el mateix nom i que ens ha servit de model i de primer estímul, per més que imprimim a la nostra un caràcter distint i propi ens caldrà duplicar les despeses i els esforços». Expliquen a continuació que han hagut de destinar les noranta mil pessetes de subvenció que han rebut a les obres de reforma de l'edifici antic, a la instal·lació i a pal·liar el dèficit del començament, i fan un balanç de l'estat actual: «La Junta, obligada perentòriament a completar les cambres, habilitant tot un nou pis, per la insistent demanda de places i per elementals conveniències econòmiques, deu encara avui al contractista de les obres una quantitat considerable. Cal instal·lar prontament la biblioteca, complement natural i necessari de la nostra labor interna de cultura. Tenim en estudi la compra de la casa, que ha d'estabilitzar la nostra situació avui encara precària de llogaters. Aspirem a engrandir-la tan prompte com els mitjans ens ho permetin aprofitant l'ocasió que se'ns presenta d'adquirir-ne una d'adjunta».

Després exposen que cal que els protectors actuals no els abandonin perquè el que han iniciat amb tantes esperances no quedi a mig fer i pugui prosseguir amb l'empenta desitjada, per a la qual cosa els fan falta setanta cinc mil pessetes com a mínim. I segueixen: «Animats per les mercès que tenim rebudes i confiats en la consciència que de la seva funció tutelar de la cultura catalana, orfe d'un Estat propi, ha mostrat sempre tenir aquesta digníssima Corporació Municipal, acudim una vegada més a demanar la seva protecció magnànima, no dubtant que ens té de ser concedida». Finalment, sol·liciten a l'Ajuntament que s'associï directament a la seva obra enviant una representació a la Junta.

econòmiques, es decideix «estudiar la formació d'un patronat particular d'amics de la Residència».³¹

Els dies 11, 18 i 25 de febrer de 1923, Joan Llongueres havia llegit tres lliçons de tema musical amb els següents títols: *Couperin o la gràcia*, *Bach o el fervor* i *Beethoven o la passió*. Dos anys abans les havia donat al CADCI, amb intervenció d'alguns músics, i constituïran la primera publicació de la Residència.³²

Lluís Nicolau d'Olwer, que havia contribuït decisivament a la Residència i parteix cap a un llarg exili el desembre de 1923, manté una abundant correspondència amb Ferrà, en la qual tracta àmpliament de la Residència, una obra gestada en gran part per ells dos i que ara estava en perill a causa de la Dictadura. Li demana «Com marxa? Els bons administradors l'han acabada d'estrangular?»³³ i Ferrà l'informa tant del que passa com del que ell en pensa: «La Residència, privada, gràcies a Déu, de la protecció pseudociutadana. Intentem fer-la viure sota el patronatge efectiu de ciutadans autèntics. En Joan Estelrich ens assisteix. Ja us comunicaré els resultats de les nostres gestions».³⁴

En ocasions les notícies són molt concretes i de caràcter econòmic.³⁵ Per solucionar les dificultats pressupostàries han pensat en diverses iniciatives: «Havíem parlat de demanar diners a l'Estat per mitjà de la Universitat. (A la Redid^a de Çaragoça hi destina 20.000 ptes anuals) A la de Mestres Normals —o anormals— d'aquí, moltes més). Però jò ho he meditat bé i no em dono amb cor —vull dir amb estómac— d'alternar en junta amb certes autoritats acadèmiques. No em sabria blincar ni un milímetre».³⁶

³¹ Acta de la Junta de la Residència de 16 de desembre de 1923. Aquestes actes es troben a l'arxiu de la Residència, dipositat a l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona.

³² Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 126.

³³ Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, Catània, 19-XI-24.

³⁴ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, 7-I-25.

³⁵ Ferrà diu a la carta: «De la Residència espero donar-vos-en notes concretes dins breus dies. Vivim dels ingressos. La compra de la casa tindrem, decididament, d'ajornar-la. La nostra idea d'avui és passar aquest tunel o pont, tirant com poguem, fins que les corporacions populars autèntiques tornin a interessar-se per aquestes coses almenys per les que hagen sobreviscut al desastre. Per això ens calen 15.000 ptes pel contratista i 10 o 15 més per eixugar dèficits estivals i afrontar imprevists. Si d'aquí estant podeu vos ajudar-nos, recomanant la institució als vostres amics, fareu una bona obra» (Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau d'Olwer, Barcelona, 25-III-25.)

³⁶ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau d'Olwer, Barcelona, 25-III-25.

Totes aquestes opinions ens aclareixen quina era l'actitud de Ferrà davant les noves autoritats de la Dictadura i quina era la seva visió sobre la solució del problema econòmic de la institució. L'Ajuntament els havia denegat 15.000 pts. que el 8 de juliol havien demanat per al contractista³⁷ i uns mesos abans, el 10 de març de 1924, la Junta havia decidit demanar a l'Ajuntament 25.000 pts. per saldar comptes i fer gestions «amb persones de reconegut prestigi i interès per la cultura per integrar el patronat de la Residència».³⁸

Finalment, decideixen demanar ajudes a particulars a través d'una circular que Ferrà envia a Nicolau com a mostra. Després d'explicar què és la Residència i quines són les seves finalitats, la circular acaba amb aquestes paraules: «Abans de tancar la casa, donant per fracassada la nostra obra, ens adrecem als amants de l'esperit i de la cultura patria, entre els quals us comptem, demanant-los la petita ajuda que podria salvar la vida de la nostra institució».³⁹

Ferrà explica totes aquestes gestions a Nicolau a la carta amb la qual li tramet la circular: «Tornat a Barcelona, hem emprès en la forma que voici els treballs de salvament de la Residència. Estem esperançats. Hem enviat 35 circulars d'aquestes. Farem gestions verbals, i ho treballarem d'acord amb En Capdevila, En Valls & C^a, amb qui estudiarem la manera d'articular-ho amb una part del Politecnicum i potser amb l'institut de Llengües clàssiques que projecta En Cambó, doblat d'un de Llengües vives».⁴⁰

La circular, que exposa els objectius i el balanç del quatre anys de la institució,⁴¹ és signada per una sèrie de persones que, evidentment, estan preocupades per la Residència

³⁷ Arxiu de la Residència d'Estudiants, sobre-lligall «Ajuntament».

³⁸ Llibre d'actes de la Residència.

³⁹ Circular adjunta a la carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 27-V-25.

⁴⁰ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 27-V-25. Pel que fa a la Residència d'Estudiants, vegeu Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 121-145.

⁴¹ Ho fa amb aquestes paraules: «Dins aquesta casa destinada a aixoplugar una selecció d'estudiants superiors, lluny de les banals dispeses, dins un ambient de culta catalanitat, nosaltres hem fet conviure durant quatre anys aquest grup escollit de joves amb professors i homes eminents vinguts de l'estranger, que han trobat allí l'hospitalitat de la nostra terra, fent amb ella veritable amistat i coneixença. Han maldat per sostenir-hi una constant elevació intel·lectual i moral mitjançant concerts íntims de música escollida, lectures, conferències, i més que amb res encara amb una cura insistent de dignificació de la conversa i d'educació del gust. Tenim impresa la primera publicació d'una sèrie en projecte, dedicada a la formació espirituals de la nostra joventut. Aspirem a fer del nostre institut un òrgan enlairat de relació amb les seleccions intel·lectuals peninsulars i estrangeres».

i col·laboren amb Miquel Ferrà per a la seva salvació. A més dels membres de la Junta, que ja coneixem, la signen Joan Estelrich, Climent Maynés, Narcís Corominas, F. Valls i Taberner, J. M. Capdevila i J. M. de Nadal, entre d'altres.

4.1.1.4 El manteniment heroic de la residència (1926-1929)

Malgrat les dificultats, la Residència es manté. Miquel Ferrà continua al front, defensant-la com pot. La correspondència que rep ens indica, una vegada més, com hi són acollits els residents, la bona impressió que s'enduen de tot el món català i les idees clares que extreuen del seu nacionalisme. Aquesta tasca ocupa enormement Ferrà, que l'ha de compaginar amb la de bibliotecari, la de les edicions, que tant li agrada, i d'altres activitats culturals i periodístiques.

Els testimonis de satisfacció pel tracte rebut al centre són nombrosos. La Srta. Ivonne Dominici, per exemple, des d'una altra residència a Tolosa de Llenguadoc, on s'hostatjava abans, li comunica que s'enyora, que té la impressió de no ser a casa seva i que *«vraiment, je regrette la Catalogne et je désire de tout coeur hi revenir. C'est que, voyez -vous, vous m'avez témoigné tant de sympathie, vous m'avez entouré de tant d'attentions que, tout de suite, dans votre maison, je me suis sentie à l'aise et heureuse. Je vous en demeure cher Monsieur Ferrà, tres reconnaissante»*.⁴²

També li escriu J. M. Capdevila, en nom del canonge Cardó, per veure si pot estar a la Residència, amb reducció de preu, un jove que ell creu molt intel·ligent i que —argumenta— si no pot estudiar es fondrà en la misèria ja que no té mitjans econòmics per pagar. No sabem com es resolgué el cas.

A través de la Residència, Ferrà té contacte amb moltes institucions catalanes, com per exemple l'Institut de Cultura i la Biblioteca Popular de la Dona, la directora de la qual és la viuda de Verdaguer i Callís. També manté una relació estreta amb l'Institut Francès i el seu director Mr. Bertrand, amb el qual du a terme la traducció de poetes catalans al

⁴² Carta de Yvonne Dominici a Miquel Ferrà, Toulouse, 11-XI-25.

francès.⁴³

Ferrà també té cura de convidar persones amb una certa rellevància cultural que puguin conviure amb els residents i, al mateix temps, pronunciar alguna conferència que, quan es preveu que siguin més multitudinàries, es traslladen a l'Ateneu. Amb aquesta finalitat recorr en ocasions a les seves relacions amb l'escola literària castellana i amb altres intel·lectuals castellans, establertes en els seus temps d'estudiant a Madrid. És el cas de Díez Canedo, que li agraeix la invitació a pronunciar una conferència.⁴⁴

Amb Díez-Canedo també deu planificar que Antonio Machado visiti la institució⁴⁵ però no sabem si al final es va poder dur a terme el projecte. De tota manera, Luís Bello, en aquells moments, deia a «La Esfera»⁴⁶ parlant de la Residència: *«hay en ella estudiantes catalanes y una gran proporción de mallorquines. Su espíritu muy cosmopolita, se halla en comunicación cordial con elementos intelectuales castellanos, y pronto comenzará una serie de conferencias que inaugurarán Antonio Machado o Enrique Díez-Canedo. El impulso regional, muy vivo y entusiasta, no llega al exclusivismo»*.⁴⁷ També explica que a la Junta hi ha A. Pi i Sunyer i Nicolau d'Olwer, que defineix com dues autoritats reconegudes, en ple vigor i amb molt de prestigi a l'avantguarda de la cultura catalana, i comenta que Miquel Ferrà, juntament amb Jaume Algarra, ha sabut donar-li un caràcter personal vertaderament seriós i atractiu.⁴⁸

⁴³ El 1925, Mr. Bertrand se'n va a treballar a França, però continua col·laborant amb Ferrà.

⁴⁴ Díez-Canedo li explica que no sap quan podrà fer la conferència i li demana quina època és la millor i de quin tema vol que tracti. Ell li proposa un tema literari, com el dels poetes castellans joves, o un d'art amb projeccions, o ambdós. Per altra part aprofita per enviar-li un llibret de versos que ha publicat fa poc (Carta de E. Díez-Canedo a Miquel Ferrà, 8-XII-25.)

⁴⁵ Ho sabem a través d'una altra carta que li escriu des de Saragossa Rafael Sánchez Ventura, que ha estat abans a la Residència. Ferrà li deu haver parlat del projecte de dur Antonio Machado a l'Ateneu i demanat que ho digui a Díez-Canedo. Sánchez Ventura li contesta que ja ho ha fet i que quedaren que Díez-Canedo faria la gestió amb Machado i després escriuria a Ferrà. No coneixem cap carta, en aquest sentit, de Díez-Canedo.

⁴⁶ «La Esfera», 16-V-25.

⁴⁷ No hem pogut constatar que se celebràs cap de les dues conferències.

⁴⁸ I segueix: *«Es una casita con jardín -no improvisado- en la barriada de San Gervasio. En pleno invierno, como la hemos visto nosotros, el lugar, la casa y el amplio jardín levantino dan la más favorable sensación de serenidad y de sosiego. El Sr. Ferrá ha procurado -como se ha hecho en todas las Residencias de Estudiantes- cultivar también el gusto por la sencillez, la limpieza y el encanto de la instalación. Quien haya pasado por una de estas escuelas de la vida práctica sabrá, de una vez para siempre, que no es el dinero, sino el arte, la delicadeza y el buen gusto quienes deciden de la satisfacción íntima con que el trabajador intelectual -y, en general, el hombre culto- se encuentra dentro de su hogar. Con escasos y no costosos elementos puede decorarse del modo más agradable una habitación. Alcoba, sala de estudio, comedor, biblioteca..., todo ello puede ser perfecto sin ser suntuoso. En cuanto*

Posteriorment, Sánchez Ventura li escriu des de París, on estudia, que va sentir molt no veure'l quan, passant per Barcelona, va anar a la Residència i que va deixar a l'Ateneu el llibre *Elegia* de López-Picó que se'n havia duit a Saragossa i del qual fa un elogi molt gran. També li comunica que quan l'hispanòfil francès Adolfo Faigueirolle vagi a Barcelona a fer una conferència a l'Ateneu salutarà Ferrà.

Parlem ara de l'administració de la Residència. El 13 de març de 1925 es reuneix la Junta, que és assabentada del resultat negatiu de la instància adreçada a l'Ajuntament. També s'hi dóna compte de les reunions mantingudes pels amics de la Residència Ll. Guarro, J. M. de Nadal, J. Estelrich, P. Corominas, Joan Creixells, J. M. Capdevila, F. Valls Taberner i Antoni Martínez Domingo amb els membres de la Junta per estudiar la possible articulació la Residència amb un institut de llengües i altres projectes i analitzar la possibilitat de comprar i engrandir la casa. Finalment, vistes les dificultats del pla anterior, s'acorda demanar una subvenció a l'Estat semblant a la que tenen altres institucions similars.

La Junta torna a reunir-se el 15 de juliol de 1925 i s'hi informa de la imminent constitució d'un patronat mixt amb la col·laboració de Maria Parellada de Ferrer Vidal, Isabel Llorach i Joaquim M. de Nadal, d'un pla de festes culturals a benefici de la Residència i dels problemes que tenen amb el Banc de Catalunya, que possiblement els exigeix 20 firmes. Per altra part, també decideixen facultar el Consell de Direcció perquè pugui admetre residents, per tal d'intensificar la vida cultural i espiritual de la casa.

La situació econòmica esdevé de cada cop més crítica però la Junta no es ret i intenta salvar la Residència. Amb aquesta finalitat, el 1926 organitzen diversos actes que tenen valor per ells mateixos però que s'han pensat per poder paliar la greu situació. La vida cultural de la Residència és així especialment intensa en aquest any: el 17 d'abril s'inaugura a la Sala Parés, que aleshores es denomina Establiments Maragall, una exposició

a la maravillosa luz de ese sol benigno en el mes de enero, no es cosa que deba ponerse en el haber de los organizadores pero sí la buena disposición y el aprovechamiento del amplio jardín, así como la utilidad de las galerías».

de dibuixos i el 23 d'abril s'hi celebra un concert de Blanca Selva⁴⁹ i Joan Massià. Aquests actes tenen encara una darrera pretensió: donar a conèixer la Residència d'Estudiants al món sensible al catalanisme per si, convençut de les seves altes finalitats de la mateixa, vol contribuir a sostenir-la.

El programa de l'exposició, que Ferrà envia a Maria Antònia Salvà, conté uns gravats al boix, que endevinam d'E. C. Ricart, i una nota, segurament escrita per Ferrà, que defineix breument què és la Residència, què pretén i quins serveis ofereix, i demana en nom de la Junta i el Patronat el concurs de tots per continuar aquesta obra.

M. D. Fulcarà ens assabenta que el 1926 la premsa recull la intensa activitat de la Residència i que el febrer comença «un curset de conferències sobre el tema L'art a través dels pobles, amb la primera conversa sobre Alemanya, a càrrec d'Albert del Castillo, amb projeccions. La segona conferència fou sobre Anglaterra, també amb projeccions, i va fer-la Josep M. Batista i Roca. El dia 3 de març "La Publicitat" oferia un fragment de la conferència de Batista i Roca sota el títol La tenacitat i el compliment del deure. M. de Montoliu donà, dintre aquest mateix curset, una conferència sobre l'Argentina».⁵⁰

El 1926 la Junta es reuneix sovint. El 26 de febrer pren la decisió d'organitzar els actes que hem esmentat per fer doblers i fins i tot es planteja la possibilitat d'organitzar un partit de futbol. També s'acorda demanar subvencions als que consideren compatriotes de Buenos Aires i de l'Uruguai. El 10 de maig es parla del resultat satisfactori del concert i de l'exposició, s'acorda regradar els qui hi han contribuït, i especialment el Sr. Mateu Brunet pel donatiu de 500 pts. El 9 de juliol hi torna haver Lluís Nicolau, tornat de l'exili, es dóna compte d'algun donatiu, es decideix tancar la Residència el mes d'agost i August Pi i Sunyer manifesta estar cansat de la presidència que és oferida a J. M. de Nadal. A la darrera Junta de 1926, la del 15 d'octubre, es dóna compte de la donació de 2.000 pts. de Rafael Morató i de les dificultats que té J. M. de Nadal a acceptar la presidència, per la qual cosa s'acorda donar-la a J. M. Bellido.

⁴⁹ Segurament ofereix gratuïtament el concert i Ferrà com a mostra d'agraïment li regalà una tela del seu germà Bartomeu, la qual cosa Blanca agraeix en una nota de 5 de maig de 1926.

⁵⁰ Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 127.

La Residència no sofreix, com altres institucions culturals catalanes, un atac directe per part de la Dictadura però sí alguns d'indirectes pel seu catalanisme. Per exemple, es veuen obligats a imprimir una versió en castellà del programa del concert esmentat per al Govern Civil perquè en presentar-los-hi per passar la censura els diuen que no els entenen.⁵¹

A més d'aquestes notícies hem d'esmentar dues cartes de Miquel Ferrà a Nicolau, escrites el 1926, que ens aporten dades sobre la Residència. A la primera, una simple nota, Ferrà informa Nicolau, que s'han de reunir a l'Ateneu el dia 15 d'octubre per estudiar les proposicions de l'assessor municipal de Cultura i que és essencial que ell hi sigui.⁵² L'altra carta, més llarga i escrita des de Mallorca, ens dóna àmplia informació sobre la Residència i altres assumptes prou interessants. Li diu, per exemple, que «la Resid^a i els iberistes són culpables d'haver marxat de Barcelona sense ni temps per telefonar-vos. Hauria volgut passar per casa vostra a saludar la vostra mare. Feu-ho, us ho prego, de part meva, i digueu-li que li desitjo unes bones Festes. Igualment a vos i a la Rosa». I continua: «Vindreu aquest cap-d'any? Tots us enyorem. Fa massa temps que no heu tocat terra mallorquina. Parlarem d'iberisme et reliqua amb l'Sbert, i sobre tot farem alguna eixida.» I encara: «Si algun d'aquests dies pujeu a dinar o a sopar a la Resid^a, a més de fer-me un favor, fareu molt contentes les misses americanes, que s'hi queden un xic soles. Entre els escassos residents hi ha En Ràfols (fins dijous) i En Francesc de S. Aguiló, mallorquí benemèrit de la Cultura de Mallorca».⁵³

Aquesta carta conté diversos aspectes interessants: la manca de temps que Ferrà continua patint, una referència als «iberistes» que per a nosaltres són una incògnita, la Residència en temps de vacances, quan hi queden els estadants estranger i Ferrà es cuida de procurar-los companyia i, finalment, l'esment a dos personatges que adquiriran rellevància política, A. M. Sbert que col·laborarà moltíssim amb Ferrà a la Residència que

⁵¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antonia Salvà, Barcelona, 21-IV-26.

⁵² Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 13-X-26.

⁵³ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Palma, 21-XII-26.

substituirà la del carrer Ríos Rosas, i que serà un personatge clau en la política catalana durant la República, i Francesc de Sales Aguiló, que també tindrà importància a les Balears. Els dos personatges esmentats tenen ideologia d'esquerra.

L'any 1926, l'hospitalitat i la bona acollida continuen caracteritzant la Residència dirigida per Ferrà, com ens ho confirma Gisele Fredet, estudiant de música de París, que escriu a Ferrà en aquests termes: *«De retour a Paris, ma pensée se reporte a Barcelone, et a la Résidence ou j'ai été accueillie par vous d'une façon si charmante. Je me suis trouvée, durant ces quinze jours qu'ont passé si rapidement, dans une atmosphère de sympathie que je ne puis pas oublier, et dont je tiens a vous remercier, vous, le directeur qui avez su la créer en groupant autour de vous l'élite intellectuelle catalane.*

*J'éprouve un très grand plaisir en pensant à ce beau pays tout ensoleillé, et aux magnifiques excursions que nous y avons faites ensemble, et j'ai le vif désir d'y retourner, a fin d'en compléter l'aperçu que j'en ai».*⁵⁴

La Junta de la Residència es torna a reunir el 26 d'abril de 1927 i agraeix al Sr. Toribio Sánchez un donatiu de 5.000 pts. i també al sindicat de metges, a la Sta. Margarida Aleu i als Srs. Josep Pagès i Manuel Folguera pels respectius donatius de 500 pts. També s'acorda inaugurar el proper curs amb un concert a la sala Mozart.⁵⁵ Per altra part «La Publicitat» tornà parlar el 22 de novembre de la Residència: «Al capdevall, tota aquesta prouïja de crear "ciutats universitàries" que notem arreu del món, què és sinó la convicció de la necessitat de multiplicar aquest petit model que tenim al carrer de Ríos Rosas?»⁵⁶

El 22 d'octubre de 1927 un altre intel·lectual català prestigiós aixeca la seva veu a favor de Ferrà i de la Residència. A l'article *Les idees i les imatges. La Residència d'estudiants*, publicat a «La Veu de Catalunya», J. M. Junoy afirma que està «en deute amb un dels esperits més dignes i més esquisits de casa nostra —he anomenat en Miquel

⁵⁴ Carta de Gisele Fredet a Miquel Ferrà, París, 5-VII-26.

⁵⁵ Aquest concert fou oferit el 23 de novembre de 1927 pel Trio de Barcelona, format per Ricard Vives (piano), Marian Perelló (violí) i J. Pere Marés (violoncel). (Llibre d'Actes de la Residència d'Estudiants.)

⁵⁶ Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 127.

Ferrà— i amb una de les institucions que tenen més raó d'èsser i de perfeccionar-se de casa nostra —em refereixo a la benemèrita Residència d'Estudiants». Junoy conta que ha visitat més d'una vegada aquell «oasi de cordialitat i civilitat» on es troben reunits alguns joves i intellectuals, que ha dinat amb ells i hi ha passat estones parlant, llegint i fent música. Descriu el local com «una antiga casa-torre neo-clàssica del segle passat voltada d'un bell jardí de llimoners», situada «en un dels indrets més italians de sant Gervasi», i explica que «En Miquel Ferrà el noble i gentil poeta de "A mig camí", ha comunicat a l'ambient general, al conjunt i al detall de l'esmentada institució lliure escolar, un to únic, una exemplaritat única». Finalment, s'erigeix en defensor de la permanència de la institució: «Gosant suposar que unes paraules nostres al marge puguin enfortir el prestigi i la necessitat i el deure que tenim tots d'encoratjar i ajudar una empresa com aquesta, no cal dir com ens associem i com ens identifiquem amb tot l'esperit, amb tot el cor, a totes les seves belles realitats, a totes les seves esperances molt més belles encara d'esdevenidor».

A Mallorca també se'n parla. A *Con motivo de un hecho insólito*⁵⁷, Margarita Comas es fa ressò del fet que la Residència viu sense subvencions, «*cuyo espíritu selecto le hace insustituible para tal cargo*» i explica que «*desde la sobria i elegante biblioteca al magnífico jardín todo está allí dispuesto para ejercer beneficiosamente sobre el joven la acción tanto más profunda, cuanto que insensible, del medio ambiente*». L'article acaba amb una queixa que a Espanya només hi hagi dos establiments d'aquests.

Llorenç Villalonga va un dia a dinar a la Residència i ho conta a l'article *Divagaciones*, publicat a «El Día»,⁵⁸ amb paraules elogioses per a Ferrà.⁵⁹ Segons Villa

⁵⁷ «El Día», 28-IV-27.

⁵⁸ L'article, signat el 15 de desembre de 1927, es deu publicar uns dies després.

⁵⁹ «*En esta residencia, de la que estamos tan alejados ideologicamente, nos hemos sentido como en nuestra propia casa. Nuestro cubierto se encontraba entre el de Alanís y Fraulein Froebius, la hija del gran explorador. Enfrente se sentaba Ráfols —el admirador de Gaudí— y E. Miró. Estos queridos enemigos nos han recibido con una gentileza realmente europea. Por encima de las ideas los instintos de cortesía, de novedad psíquica, presidían la mesa. Siempre da gusto tener quien contradiga, cuando el contradictor se llama, por ejemplo, Miguel Ferrà. Después fa una descripció de la Residència: «La casa se halla en uno de los rincones más silenciosos de San Gervasio. Tiene un jardín con árboles y estanques; tiene una huerta espaciosa. El comedor está decorado con un gusto irreprochable. El clasicismo de Alanís que abomina del color, ha desterrado las pinturas. El viejo y odioso —hoy— impresionismo ha cedido el paso a la línea, a la pura geometría. Toda la casa tiene esa sencillez refinada que revela la mano de un artista. Ciertos detalles nos recuerdan a Vicente Peñaranda, con un poco menos de fantasía meridional.*

En la biblioteca, entre otras cosas interesantes, descubrimos la «Fundació Bernat Metge». Aunque no acertamos a entender bien a Ovidio ni en latín ni en catalán literario. Desde el terrado se descubren torres burguesas rodeadas de frondas tiernas y jugosas,

longa no està clar si va ser Ferrà qui el convidà a menjar sense conèixer-lo o si fou Gabriel Fuster «Gafim», un altre dels residents, qui ho demanà a Ferrà.⁶⁰

Finalment, hem d'esmentar un altre resident que després esdevindria famós: Pierre Vilar. L'historiador fa referència a la seva estada a la Residència i al seu director al pròleg de *Catalunya dins l'Espanya moderna*,⁶¹ en una entrevista que li va fer l'any 1984 M. D. Fulcarà i al seu llibre de memòries *Pensar històricament. Reflexions i records*.⁶²

A *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Vilar diu: «En aquells temps, els estudiants estrangers érem rebuts a Barcelona per un poeta. Miquel Ferrà m'orientà amb seguretat vers aquells qui esdevindrien per tants d'anys les providències de la meua investigació: Carles Pi i Sunyer, Bartomeu Amengual, Jordi Rubió i Balaguer, Ferran Valls i Taberner, Agustí Duran i Sanpere. Dir que m'han mostrat tresors, fóra poc. Els llibres diuen menys d'un país que els homes».

Per altra banda, M. D. Fulcarà ens conta que Pierre Vilar s'hostatjà a la Residència durant el mes de setembre de 1927 i l'any següent hi passà quinze dies o tres setmanes per Pasqua. Per a ell —explica Fulcarà— aquella casa «representava [...] la conservació d'un petit grup que tenia encara l'esperit de Prat de la Riba». Fulcarà recull les paraules de Vilar, que a Barcelona es trobà amb «una realitat diferent d'allò que exposaven orgullosament els optimismes oficials. Realitat... que m'obligà a considerar sota una nova llum allò que hom anomenava el "catalanisme" o l'"autonomisme" dels catalans. Aquest moviment em fou revelat en els medis intel·lectuals, on revestia la forma més sensible».

Continua explicant que s'allotjava «en una "residència d'estudiants" modesta, no oficial on hi havia molts estrangers, però que, vestigi de les obres de la Mancomunitat de

tal como las ha soñado Alanís para Palma. Jaume Pomar parla àmpliament d'aquesta visita a la biografia de Villalonga: *La raó i el meu dret*, Mallorca, 1995, pàg. 92-95. Miquel Ferrà guardava aquest article al seu arxiu particular, juntament amb altres de Llorenç Villalonga.

⁶⁰ Ho conta Villalonga a l'article *Miquel Ferrà*, «Balears», 27-XI-47, que escriu amb motiu de la seva mort. Afirmar que «Miquel Ferrà dirigia la residència de San Gervasio, un pensionado a la altura de los de Suiza». Per a les altres qüestions que comenta, vegeu els apartats 4.3.7.1 i 5.2.2 d'aquest mateix treball.

⁶¹ Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol I, Barcelona, 1973, pàg. 9.

⁶² Pierre VILLAR, *Pensar històricament. Reflexions i records*, edició preparada i autoritzada per Rosa CONGOST, València 1995.

1912, era un bon centre d'observació per a veure viure i pensar la intelligentsia del país. Escriptors, poetes, universitaris, ficats o no en política, un Pompeu Fabra, renovador de la llengua catalana, un Nicolau d'Oliver, hellenista, medievalista i cap de partit, un Millàs i Vallicrosa, historiador de la ciència hebraica, eren els familiars d'aquesta casa, que dirigia Miquel Ferrà, mallorquí erudit i deliciós poeta. Hom s'iniciava allí molt de pressa a la vida d'alguns òrgans essencials de la Catalunya intel·lectual, i hom descobria de seguida la importància quasi exclusiva de la idea catalana com a motor espiritual de tota la col·lectivitat».

Explica a continuació la qüestió lingüística: «Primer punt: en tots aquests medis, el castellà era relegat voluntàriament però espontàniament, amb naturalitat, al paper de llengua estrangera; [...] Un fet més important: la premsa era catalana: "La Veu de Catalunya", "La Publicitat", "Revista de Catalunya", "Día de Mallorca", eren la lectura de cada dia». També comenta les qüestions que interessaven els residents: «En les converses, com en la premsa, hom donava lloc preferent a les arts, al folklore, la història [...] la conversa derivava sempre cap als esdeveniments pròxims: La repressió del general Martínez Anido, el complot del coronel Macià. El meu origen montpellerenc em valia paraules fraternals, en memòria de Jaume I. Fou aquest sentiment viu de la història que em revelà d'antuvi una personalitat de grup».

Més endavant, Pierre Vilar destaca amb un exemple l'«interès manifestat per part dels meus hostes per tot moviment de "minoria"; una jove irlandesa, esperada impacientment, va decebre per la seva indiferència pel fet polític. I també reveig la fredor, la ironia entristida amb què fou acollit a la Residència un cèlebre escriptor, abans amic de la casa, però la carrera intel·lectual del qual, inaugurada en les lletres catalanes, acabava de ser coronada, sota Primo de Rivera, a l'Acadèmia de Madrid; Xenius ja no era sinó don Eugenio d'Ors; durant quatre dies desenrotllà, davant un auditori silenciós, brillants paradoxes sobre la Itàlia mussoliniana, d'on venia; hom suggerí, en anar-se'n, que el seu abandó del catalanisme seria seguit d'altres pecats contra l'esperit, profecia que no m'han deixat oblidar els esdeveniments dels anys següents!».

Fulcarà afirma seguidament: «És important de remarcar el que diu [P. Vilar] d'ell mateix: "jo no tenia a priori cap idea preconcebuda del catalanisme"; i que "del particularisme català no en sabia gairebé res." Es pot afirmar que fou la Residència d'Estudiants de Catalunya, tan modesta com fos, la que mostrà als ulls del jove investigador la realitat de Catalunya com a país diferenciats. Exactament com ho expressa ell mateix: "I fou precisament aquesta experiència que em fou donat de viure, el 1927, durant el meu primer sojorn a la regió catalana"». Finalment, Fulcarà fa una darrera cita de Vilar: «En aquesta Residència, on es vivia en situació de familiaritat [...] no hi havia estudiants catalans i castellans, quasi no hi havia més que estrangers. La cosa que a mi m'impresionava més eren les persones que s'hi reunien; per a mi eren reveladores. Es aleshores que vaig tenir la revelació que Catalunya era altra cosa que Espanya, l'oposició entre catalans i castellans».⁶³

A les seves memòries, Vilar recorda que «A la Residència em va donar la benvinguda un home que sabia unir l'escalfor més gran a la reserva més tranquil·litzadora. En Miquel Ferrà, el poeta mallorquí que havia de tenir un paper important en la meua iniciació en Catalunya i que no vaig perdre mai de vista fins el dia que Herminia Duran em va explicar que havia volgut acollir la seva mort amb música de Bach».⁶⁴

Parlem ara de l'any 1928, aquest any la Residència continua resistint amb els donatius dels particulars i dels amics, dels quals es ret compta a la Junta,⁶⁵ que els agraeix. En aquesta sessió també es planteja la possibilitat i conveniència d'articular la Residència amb la Universitat,⁶⁶ conservant-ne això sí l'organització i el caràcter.

⁶³ Totes les cites anteriors referents a Pierre Vilar apareixen a Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 129-130.

⁶⁴ Pierre VILLAR, *Pensar històricament. Reflexions i records*, edició preparada i autoritzada per Rosa CONGOST, València 1995, pàg. 131.

⁶⁵ A la reunió de 17 de febrer es dona compte de 100 pts. de Damià Mateu, altres 100 pts. de Joan Ventosa i Calvell, 500 pts. de Josep Pagès, 1.000 pts. de Felip Llopis, 5.000 pts. de Toribi Sánchez i 7.000 pts. de Manuel Escasany i fills. Aquest darrer entrega també 5.174 pts. fruit d'una recollida que ha fet entre diferents donadors de Buenos Aires.

⁶⁶ Entre les cartes a Nicolau trobam un saluda de Miquel Ferrà com a secretari de la Junta de la Residència d'Estudiants de Catalunya en el qual el convida a una reunió que s'ha de fer a les 7 de l'horabaixa de dia 16 de gener, a l'Ateneu, per «estudiar coses interessants per la nostra institució (estudi de les condicions en què podria intentar-se una articulació amb l'Universitat)». (El saluda és de 13-I-28).

A. Pi i Sunyer dóna compte de les converses amb el rector de la Universitat a la reunió de 18 de maig. La Junta decideix delegar els Srs. Bellido, Pi, Algarra i Bosch perquè gestionin el traspàs en representació de la Junta, amb les condicions que es mantinguin el Consell de Direcció i el director i que la Universitat es faci càrrec de l'únic deute de la Residència amb el contractista Sr. Mora i es comprometi a saldar-lo en un termini de vuit dies a partir de la presa de possessió. Es veu que no es troba una via legal per executar l'acord ja que la Junta es torna a reunir el 27 de juny i decideix que el Sr. Algarra es dirigeixi al rector com a president del Patronat Universitari i li ofereixi la donació de tot l'actiu i passiu de la Residència per al 30 de juny amb una sèrie de condicions: que se saldi el deute i s'afrontin altres compromisos concrets, que el president de la Junta i un altre membre formin part del Patronat Universitari i de la Comissió Gestora de Col·legis Majors, que es reservi alguna habitació per a estrangers, que no s'alteri el règim de la casa durant les vacances oficials i que es respectin els residents sota la direcció de Ferrà o el seu substitut Antoni Homar.

La resolució del problema, però, no és immediata. En una altra Junta, de 2 de juliol, s'acorda demorar la dissolució per dificultats sorgides entre els propietaris i la Universitat i a la Junta del 13 d'octubre el desacord es manté, per la qual cosa es decideix gestionar un altre préstec de 5.000 pts., amb vint firmes, del Banc de Catalunya per mantenir oberta la Residència. També s'acorda preparar un concert musical a la Sala Mozart en profit de la Institució.⁶⁷

Malgrat tot, la Residència és per a Ferrà una font contínua de possibilitats i nous projectes, a partir del contacte amb la gent que hi viu. És el cas d'O. Brachfeld, que li demana un article sobre literatura catalana i si vol traduir al català un d'escrit per M. Babits sobre literatura hongaresa, aparegut a la «Revista Mondiale». Ferrà no s'hi deu veure amb cor i demana a López-Picó que ho proposi a Agustí Esclassans ja que «ell podria fer-ho intel·ligentment, tal com exigeix una propaganda de cara al públic estranger».⁶⁸

⁶⁷ Totes les notícies referents a les Juntes es troben a les actes, dipositades a l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona.

⁶⁸ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó, 14-XII-29.

Una altra de les empreses que intenta Ferrà és la traducció d'*Anhelli*, del polonès Slowacki. G. Gaillard, hoste de la Residència que treballa probablement a l'Institut Francès de Varsòvia perquè escriu des d'aquesta institució, li deu haver promès que li enviarà una traducció del llibre al francès perquè ell el traslladi al català. El mes de desembre del 1929 li n'envia, a la fi, un fragment, li diu que imagina que ha rebut notícies de la traducció francesa i li explica que no està escrit en vers sinó en versicles. Li comenta, a més, que li pot enviar el text polonès i que algú del consolat polonès a Barcelona li podria revisar la traducció, meravellat —hi afegeix— que un català tradueixi Slowacki.⁶⁹ En una carta posterior li envia una nota sobre el ritme de l'obra feta —diu— per una estudiant conscient i un retrat de l'autor.⁷⁰

Encara hi ha una altra empresa cultural que té relació amb la Residència. Miquel Ferrà juntament amb Guillem Colom i Joan Estelrich intenten dur a terme l'edició del que ells anomenen els *Privilegis*. De moment no sabem amb certesa a què es refereixen però suposam que es pot tractar d'una de les parts del Pla de publicació dels furs de Mallorca, el primer grup dels quals era el *Llibre dels Privilegis*, encarregat per la Diputació al diputat Sr. Socías, i d'acord amb Quadrado, que els havia descobert, i Estanislau de Kosca Aguiló. D'aquest Pla, aprovat el 1898, se n'havia editat algun grup com el de Sa Garriga i el de Llagostera.⁷¹ És probable que ara Ferrà i els seus amics de l'Arqueològica intentin dur a terme aquesta edició i que, estant-hi Estelrich implicat, el projecte estigui subvencionat per Francesc Cambó.

Per les notícies que tenim, Colom escriu a Ferrà, en representació de l'Arqueològica, i es veu que, per a fer l'edició, per la qual Ferrà està en contacte amb C. A. Willemsen, necessiten mostrar fotocòpies dels texts, que pareix que l'Arqueològica no vol fer. És una història llarguíssima en la qual sembla que Ferrà, una vegada més, és víctima

⁶⁹ Carta de G. Gaillard a Miquel Ferrà, Varsovia, 2-XII-29.

⁷⁰ Carta de G. Gaillard a Miquel Ferrà, Budapest, 16-XII-29.

⁷¹ Informació facilitada per Fausto Roldan, director de la Biblioteca March, a qui li agraesc. Em diu que sobre aquest llibre hi ha informació al núm. 12 de la col·lecció Panorama Balear, però que no cita aquesta possible edició.

de la calma mallorquina.⁷²

Encara hem d'esmentar la seva ajuda a una iniciativa de traducció d'una obra de Pérez de Ayala. La Sra. Willemsen, que ha estat a la Residència amb el seu home, té la intenció de traduir la novel·la *Tigre Juan*, escrita per aquest autor el 1926. Ferrà li deu prometre que demanarà el permís a Pérez de Ayala i aquest comunica a la Sra. Willemsen que li ho concedeix.⁷³

⁷² Ferrà, en una carta de 29-V-29, explica a Guillem Colom que cal posar-se d'acord ràpidament i definitiva sobre l'edició i no poden presentar exigències de temps perquè ells n'han perdut molt. L'informa també que Estelrich li diu que duguin endavant el projecte, que ell ja es cuidarà de l'editor i que Van Oest, editor de París, ha respost molt bé a les seves proposicions però si no es fan almanco algunes fotocòpies perquè l'editor conegui el llibre no el voldrà editar. També argumenta que tot negoci necessita prudència però també confiança i que a ell, Estelrich li'n mereix però necessiten les fotocòpies i acaba dient: «Enviau-me-les, amb una nota de lo que desitgeu i amb plens poders per tractar amb qui calgui, i l'edició es farà».

Colom li deu comunicar que l'Arqueològica no s'avé a aquests plantejaments perquè Ferrà li diu, a la pròxima carta: «La incomprensió bàsica dels amics de l'Arqueològica m'ha descoratjat i paralitzat. Jo no puc malgastar més el meu temps en gestions inútils, i més que inútils, absurdes». (Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 6-VII-29). Ferrà n'ha parlat amb Estelrich, que li ha dit que l'editor és bo de trobar i que ja en tenia un però que és condició indispensable veure les fotocòpies. Per això, suggereix a Colom que almanco envii unes quantes fotocòpies perquè els editors se'n puguin fer una idea, i hi afegeix: «Em fa engúnia d'insistir i no ho sé dir amb altres paraules.[...] Si ni això pot fer l'Arqueològica, no en parlem més». (Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 6-VII-29). El projecte, a la fi, es deu posar en marxa perquè l'any següent Joan Estelrich i Joan Pons li'n parlen.

En una postal de 25-X-30, Estelrich li parla de fotos i de clixés i li diu: «M'escrivi Van Oest que dins deu dies estaran fetes les noves fotos de les 66 planxes en negre i que reexpedirà els clixés 13x18 inservibles. Per qüestions de duana aquests clixés, els inservibles, han d'esser tornats ràpidament. Ara bé: A qui els han de tornar? A Barcelona o a Mallorca? I a qui? A vós, a Faust Morell? Volgueu dir-me'n urgentment un mot». Ferrà li deu contestar i Estelrich, al seu torn, li agraeix la carta i li diu que escrivi a Van Oest perquè trameti els clixés inservibles a Morell, que doni pressa el tiratge de les planxes en negre i que, a més, l'hauria d'informar de:

a) El valor exacte que representen les 66 fotografies que han servit per a treure els clixés definitius. El valor dels clixés inservibles no ha d'entrar en pressupost i s'ha de considerar com a aportació no realitzada.

b) Creient, com jo crec també, que hem de fer planxes en color al *pochoir*, què costarà de treure els models, si En Barceló sap treure'ls amb la deguda perfecció. Per això junt amb la prova que demaneu a Barceló, heu de demanar què ens faria pagar dels models complets.

c) En quina forma creieu que hem de pagar el treball del Dr. Willemsen. Tant alçat? Tant per cent sobre cada exemplar?». (Carta de Joan Estelrich a Miquel Ferrà, 7-XI-30.)

Podem comprovar que en l'empresa hi pren part molta de gent: Guillem Colom, Faust Morell, Pere Barceló, Joan Estelrich, Carl A. Willensen, Joan Pons i Miquel Ferrà, el qual deu haver encarregat les proves que li deia Estelrich a P. Barceló, que les fa a l'Arxiu de Palma. Joan Pons en conta els resultats a Ferrà: «Abans d'ahir vengué a l'arxiu En P. Barceló, carregat d'atuals pictòrics, a fer la prova d'illuminar una de les que enviaves a n'En F. Morell. El resultat de més de dues hores de feina fou, per mi, descoratjador. En Fausto t'ho enviarà, si no ho ha fet ja, amb la seva impressió». (Carta de Joan Pons a Ferrà, Palma, 27-XI-30).

Seguidament Pons li expressa el seu parer que «per aquest camí cal renunciar a una reproducció en color». Creu que el complicat sistema de diverses planxes suggerit per Van Oest és impossible amb operadors indígenes i l'únic que veu possible és «fer venir aquí un expert d'una de les cases de Barcelona que es dediquin a això, que pogués disposar, pels seus treballs, del muntatge que tinguin les imprentes de Ciutat capaces de tirar una tricromia». Tanmateix, ho considera «difícil i exageradament car». La carta de Pons és acompanyada d'una còpia de la de Van Oest a Estelrich, que li deu haver enviat Ferrà i que ara Pons li retorna.

No sabem exactament com va acabar l'assumpte però és probable que no es fes l'edició ja que els estudis posteriors sobre el *Llibre dels Privilegis* no hi fan cap referència. Una altra vegada Miquel Ferrà és víctima d'aquesta passivitat mallorquina que tant li amarga el cor.

⁷³ En tenim testimoni gràcies a la carta de Pérez de Ayala a Ferrà, en què l'informa que ha contestat afirmativament a la Sra. Willemsen, malgrat no creure gaire en aquestes traduccions que —comenta— no solen arribar a bon port per manca, al final, d'un bon editor. De totes maneres —matisa— basta que ell li ho demani per dir que sí. Per altra banda, li diu que aquesta senyora coneix el castellà i això és una garantia, a més de ser-ho també la seva penetració subtil, segons Ferrà li ha explicat. Finalment, li envia records per a Montoliu. (Carta de Ramon Pérez de Ayala a Miquel Ferrà, Madrid, 21-IV-30.)

L'arxiu de Miquel Ferrà conté també una carta de la Sra. Selma Willemsen, datada a Friburg el 26-V-30, en la qual li agraeix les gestions realitzades, li fa saber que gràcies a ell ha obtingut el permís per fer la traducció i li parla de la dificultat d'aquesta i de la que després tindrà per trobar un editor acceptable. Finalment, l'informa que ella i el seu home tornen a Barcelona i, com que no poden estar a la Residència, li demanen que els cerqui allotjament.

Més endavant, el 1931, una carta que li trameten tots dos ens assabenta que tant un projecte com l'altre continuen endavant, malgrat que amb dificultats. La Sra. Willemsen ha acabat la traducció de *Tigre Juan* de Pérez de Ayala i l'ha entregada a l'editor, que

Pel que fa a l'evolució posterior de la Residència, la Junta es torna a reunir el 5 de juny de 1929 i acorda mantenir-la oberta durant l'estiu, per atendre la gran quantitat de professors i estudiants estrangers que demanen lloc amb motiu de l'exposició de Barcelona. Al mateix temps s'agraeix la participació a les Stes. C. Callao, Barbara S. Pegram, Magdalena Solé i Rosaura Coma, solista, acompanyants i pianista, respectivament, del concert celebrat el mes de maig.

A finals d'any, el 16 de desembre, la Junta agraeix al Sr. Morató un donatiu de 2.000 pts., acorda l'organització d'un concert musical en favor de la Residència a la Sala Mozart i pren la determinació, finalment, de tancar la Residència al final del primer trimestre de l'any entrant si no es troba manera de solucionar les dificultats econòmiques.

4.1.1.5 La desaparició de la residència i el pas de Ferrà a la direcció de la residència de la Diputació (1930)

La decisió de tancar la institució està segurament relacionada amb una nova dificultat sorgida aquest any 1929: la inauguració, el 15 de maig, per part de la Dictadura de la Residencia de Estudiantes del Real Politécnico Hispano-Americano. Aquesta residència, de nom pompós i ben proveïda de mitjans oficials, acabaria d'ofegar la ja agonitzant Residència d'Estudiants de Catalunya. J. Millàs i Vallicrosa tracta amb Ferrà de la qüestió en una carta escrita des de Madrid el 6 de desembre de 1929⁷⁴: «La mort de la Residència d'Estudiants de Catalunya (tres paraules que valen i suposen un imperi) és un altre dels fracassos que més car ens han de costar [...] em sembla que la nostra joventut perd un tresor que la redimia i l'ennoblia de cara a Europa. [...] Temps vindrà en què la imatge lluminosa d'aquella primera Residència d'Estudiants de Catalunya serà enyorada i plorada per tots els que no saberen copsar-ne l'eficàcia. Déu vulgui que aquest record sia,

encara no ha decidit publicar-la. Ella —li diu— està animada perquè ha agradat a aquelles persones a les quals l'ha donada a llegir.

El Sr. Willemsen també li explica que Joan Pons s'ha encarregat de les correccions de les rúbriques del còdex -assumpte del que hem parlat a la nota anterior- i de l'article per al «Boletín» — imaginam que el de l'Arqueològica. Li fa saber que està molt agraït per la seva mediació i que la publicació del còdex li fa por perquè els temps no són bons per la ciència ni per l'art. Per acabar, li diu que li agradaria saber com estan les coses a Espanya i conèixer el futur dels seus plans, en els quals fa tant de temps que treballen junts. (Carta del Sr. i Sra. Willemsen a Miquel Ferrà, Friburg 23-IV-31.)

⁷⁴ La carta és citada per Maria Dolors Fulcarà a *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 128.

quan menys, llevat d'altres assaigs d'espiritualitat».

La nova Residència té molt poc a veure amb l'antiga. Vegem-ne la descripció d'Alexandre Galf: «Allò no era un somni d'educador sinó de nou ric. Aquells sostres de quatre metres d'alt, aquelles escalinates, aquelles grans galeries, aquelles cambres de 4,25 per 5 metres; [...] aquell menjador de restaurant públic [...], aquella cuina [...] varen deixar-nos literalment meravellats. Allò era una lliçó ben donada. Prou intimitat espiritual, prou simplicitat digna, prou vida familiar, prou sentiment de col·laboració, prou esperit de contenció. Luxe, alegria, ostentació i àdhuc esvaïment o dissipació en els grans àmbits que cap alè d'esperit no era capaç d'omplir [...]. Quan nosaltres la vàrem veure, els estudiants que en formaven la major part eren alumnes de l'Escola d'Enginyers procedents de totes les terres d'Espanya que necessitaven veritablement un militar per a posar-los a ratlla, però no el senyor Allona que, pel poc que el vàrem tractar, ens va semblar una persona veritablement fina i discreta».⁷⁵

La Residència d'Estudiants de Catalunya resisteix fins el darrer moment i en certa manera es pot salvar gràcies a la caiguda de la Dictadura. Un darrer acte en benefici de l'antiga Residència és un «Concierto Matinal» a la Sala Mozart, el 25 de gener de 1930, amb actuacions de Germaine A. de Pena, Mercedes Strobel, Montserrat Capmany i Magda Solé —violí, cant i piano.

Aquell mateix mes de gener cau la Dictadura de Primo de Rivera i la nova Diputació es fa càrrec de la Residència de la Universitat Industrial. La Junta de la Residència d'Estudiants de Catalunya del 7 de maig de 1930 n'acorda el tancament i gestionar l'adquisició dels mobles i altres materials de la casa per part de la Diputació de Barcelona.

La Junta de dia 17 de desembre de 1930, la darrera de l'entitat, dóna compte de les negociacions de J. M. de Nadal amb el ponent de Cultura de la Diputació, Sr. Jansana, per a l'adquisició del mobiliari i altres efectes. També s'informa de la cancel·lació dels deutes amb el Sr. Mora i el Banc de Catalunya i s'acorda oferir a la Diputació de Barcelona els

⁷⁵ GALÍ, A. *Obra completa*, vol. IV, pàg. 262-263. Explica, en aquestes mateixes pàgines, que Allona era militar i tenia —creu— el grau de comandant.

llibres de la Biblioteca, fent constar la gratitud cap a aquesta institució perquè ha designat quatre membres de la Junta de la Residència d'Estudiants de Catalunya per formar part del Patronat de la Residència de la Universitat Industrial i n'ha confiat la direcció a Miquel Ferrà.

Finalment, s'acorda agrair tant al Sr. Mora com als protectors d'Amèrica del Sud i de Catalunya que ajudaren a sostenir la Residència, llegar a l'arxiu històric de la Ciutat de Barcelona els papers de la Residència i donar-la de baixa com a societat cultural.⁷⁶

L'1 d'abril de 1930, Joan Gols es queixa al diari «El Matí» de la desaparició de la Residència. En un article titulat *Elegia a la Residència Catalana d'Estudiants* escriu, entre d'altres coses:

«Tots els que senten l'afecte que mereixen aquella munió d'institucions tan nostres, que durant aquests darrers 6 anys han merescut les preferències de la gent que ens llegia, sentiran, de segur, el calfred que hem sentit nosaltres en escoltar de boca del que ha estat fins avui director de la Residència, les paraules que anuncien la seva fi: La Residència Catalana d'Estudiants ha de tancar les seves portes per manca de mitjans de subsistència.

Potser algú dirà que aquesta noble, aquesta simpàtica institució tan nostra, fet i fet no ha estat pas ben bé objecte de persecució pròpiament dita. Nosaltres respondrem que hi ha moltes maneres de matar una institució. Heu-vos ací els fets i cadascú que judiqui».

Seguidament detalla «l'esperit de la nostra terra» que hi havia intentat infondre-hi tant Ferrà com els membres del Consell de Direcció i afirma que «tal era l'ambient d'aquella noble casa, que els professor es complaiïen d'anar a conviure-hi amb els deixebles i d'establir-hi, per dir-ho així, lligams de vida familiar». Enumera després alguna de les personalitats que hi han sojornat: «Professor Jean Malye, de l'A. Guillaume Budé; Allison Peers, de la Universitat de Liverpool; Bonilla y San Martín, de la de Madrid; Dr. Borutau, l'illustre fisicòleg berlinès; Dr. Bickel, d'aquella universitat; Bela de Kerekjarto, de la de Budapest; Paul Lebischer, l'eminet filòleg suís; Yavedan, el director del Centre d'Estudis Catalans de la Universitat de París, etc. etc. tots els quals, per la Residència Catalana d'Estudiants, pogueren conèixer en què consistia la tradicional hospitalitat que ha donat fama a la nostra terra».

⁷⁶ Els papers es conserven encara a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, on els hem pogut consultar i d'on hem extret molt del material referent a la Residència d'Estudiants de Catalunya.

I acaba així:

«Tanmateix, aquest esperit que imperava en aquella casa no s'adeia pas amb els deliris de grandesa de certa gent. Potser hauria estat possible de salvar-la abillant-la de nou ric, amb un nom ben altissonant; però aquell regust catalanesc havia de ser la seva perdició. Hom fundà la flamant "Residencia de Estudiantes del Real Politécnico Hispano-Americano" i de la Residència d'Estudiants de Catalunya, amb tota la seva modèstia, amb tota la seva noblesa, amb tota la seva catalanitat, s'ha mort de consumpció.

Els darrers amics que ha tingut, cal que ho diguem, puix que els honora, han estat la Sta. Vieilliard, de l'Ecole des Cartes, pensionada pel Govern francès per estudiar als arxius de la nostra ciutat, i el que fins ara ha estat director de la Residència, el Sr. Miquel Ferrà, de Mallorca».

El Patronat de la Residència de la Universitat Industrial, del qual formen part, com ja hem dit, quatre membres de la Junta —entre els quals Ferrà, que a més de ser el director de la Residència passa a ser-ne el secretari—, es constitueix el 23 de setembre de 1930. El 7 d'octubre es reuneix el Consell Directiu format per A. Jansana, Francesc Planell, Jesús M. Bellido i Miquel Ferrà i pren els acords següents: redactar un reglament interior i un fullet de propaganda bilingüe, del qual s'encarreguen Bellido, Planell i Ferrà; gestionar la biblioteca de la Residència extingida; estudiar la conveniència de reduir el tipus de pensió i facilitar l'accés a la residència a estudiants excepcionalment distingits en els seus estudis però amb pocs mitjans econòmics. L'11 d'octubre de 1930 es presenta la liquidació des del 14 de maig, data en la qual havia estat oberta la Residència; el 18 d'octubre s'aproven la liquidació i els pressuposts per al 1931 i el 22 de novembre se sol·licita una subvenció de 50.000 pts. i es proposa modificar el reglament de la Residència.

El Patronat està format pel president Joan Maluquer i Viladot; el vicepresident Jansana, i els vocals Bellido, Algarra, Pla i Cargol, Planell, Regàs, Gili, el canonge Cardó, Nicolau d'Olwer, en representació de l'Ajuntament de Barcelona, i Miquel Ferrà. A la sessió del 4 de novembre de 1930 discuteixen sobre el nomenament de l'antic director, Allona, com a administrador. Regàs no hi està d'acord i Ferrà intervé per demanar que continuï en el lloc, que de fet no és d'administrador, sinó de col·laborador de la direcció.

A la sessió del 4 de desembre de 1930 es llegeixen les sol·licituds d'admissió com a becaris de Francesc Comas i Bartomeu Rosselló-Pòrcel, en què al·leguen els seus mèrits,

i es nomena una ponència formada per Cardó, Algarra i Ferrà per revisar els mèrits i les condicions morals i socials dels sol·licitants. També es proposa Miquel Ferrà, secretari del Patronat, a la Comissió Permanent per al càrrec de director de la Residència.

El fullet que hem esmentat és probablement, segons M. D. Fulcarà, el titulat *Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial*. Oferim el resum que en fa Fulcarà, atès que Ferrà n'és coautor i exposa les directrius de la nova Residència:

«Primerament informa que l'objecte d'aquesta Residència, creada i sostinguda per la Diputació de Barcelona, és oferir als estudiants de la Universitat, Escoles Superiors i Escoles Tècniques que viuen lluny de les seves famílies una llar materialment i espiritualment confortable, en la qual tot ajudi a la formació intel·lectual i moral. No és un internat ni una pensió d'estudiants. Ha de ser, abans que tot, una llar de cultura. La Residència obre les seves portes a la joventut escolar catalana i a tota la joventut peninsular que hi vulgui conviure, combregant en els mateixos ideals de mútua estimació i respecte, així com a estudiosos estrangers i a investigadors de qualsevol procedència. Aspira a ser una escola de simpatia, de col·laboració i de solidaritat entre gentes cultes. Exigeix només la comprensió d'aquest ideal i la voluntat de servir-lo, començant per observar en tot moment, dins i fora, un comportament digne. Demana amor a l'estudi, curiositat davant la vida, correcció social i cortesia.

En el fullet són considerades dues classes de residents: els estudiants i els qui, ja acabada la carrera, es dediquin a investigació o a ampliar estudis. La Residència ofereix un magnífic edifici amb pensió de primer ordre, selecta biblioteca, jardins, camps d'esport i piscina de natació. Ressalta el fet que, per estar situada en el mateix recinte de l'Escola del Treball, facilita un tracte fraterno entre estudiants i joventut obrera. La Residència organitzarà curssets, ensenyaments complementaris, conferències, publicacions, excursions i visites a museus i monuments».

El fullet detalla després les condicions econòmiques i explica que el Reglament interior recull les obligacions dels estudiantants.⁷⁷

L'any 1930, doncs, Ferrà passa a dirigir la nova Residència d'Estudiants. Ho conta així a Maria Antònia Salvà, en una carta en què a més li relata tots els seus problemes en aquell moment:

«Estic de Secretari del Patronat, i director efectiu, de la Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial —Urgell 187— un edifici immens sumptuós, presumptuós i antipàtic, ple d'estudiants castellans ben closos, tan diferent d'aquella caseta nostra de Sant Gervasi que tu conegueres! Aquesta altra Residència és una creació del Directori, rubionisada p'En Rubió, que n'es estat l'arquitecte. Els Diputats actuals m'han sol·licitat insistentment perquè hi passàs, amb l'intenció d'infondre-hi l'esperit que ara no té. Es obra difícil, donada la pasta dels actuals residents. M'oferiren un sou que avui m'és molt necessari. Vaig acceptar.

Perdona que et parli només de coses ingrates. Si un dia tens temps i m'envies alguna de les teves noves traduccions de Mistral, pensa que faràs una obra bona. Estic cert que em refrescaran l'esperit, que ho ha mester molt».⁷⁸

⁷⁷ Maria Dolors FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 134-135.

⁷⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 1-X-30.

Totes aquestes dades són importants per entendre les motivacions profundes de Ferrà en aquests moments i perquè no se sentirà mai a pler a la nova Residència. Més endavant, el 1944, explicarà a Maria Antònia que fou Puig i Cadafalch qui li va demanar que acceptàs aquest càrrec.⁷⁹

Més endavant comentarem el desenvolupament d'aquesta nova Residència i el paper, més aviat secundari, que hi juga Ferrà a pesar que en sigui el director nominal fins el 1936.

4.1.1.6 Conclusió

La Residència d'Estudiants de Catalunya representa un capítol important en la vida de Ferrà. És, tal volta, la seva petita i tímida participació en la tasca del noucentisme a Catalunya, un moviment amb el qual no combrega mai totalment i que sempre analitzà amb ulls mallorquins. Pràcticament tota la seva tasca catalana i catalanitzadora es dirigeix cap a Mallorca. Podríem dir, fins i tot, que la mateixa Residència està destinada, entre altres, als estudiants mallorquins.

En segon lloc, a través d'aquesta institució Ferrà intenta aplicar les seves idees pedagògiques i de formació d'un grup selecte de joves que dirigís la societat catalana i mallorquina, intentant suplir així la funció que hauria exercit una universitat catalana nacionalista.

Per altra banda, les petites dimensions de la primera Residència s'adapten a les capacitats i als projectes de Ferrà, que no dirigirà amb el mateix gust i entusiasme la Residència de la Diputació i de la Generalitat, molt més gran, i marquen la seva evolució ideològica amb una obertura «a totes les aures» del món, com diu ell mateix. Ferrà pot establir, sense moure's de Catalunya, un ampli debat ideològic i polític amb persones que

⁷⁹ Li descriurà aquest personatge d'aquesta manera: «En Puig i Cadafalch és un senyor afaitat que quan duia barbeta s'assemblava una mica a Trotski (un altre dia t'explicaré qui és Trotski). Es un dels arquitectes més eminents de Barcelona, amb un estil propi, que tu has de conèixer, derivat del gòtic florit, elegant i modernista. Té com arquitecte la importància que com a escultor tengué En Llimona. Es un antic catalanista, diputat solidari, cappare de la Lliga juntament amb n'Abadal, En Prat, En Cambó, En Ventosa i En Vallés i Pujals. Va esser president de la Mancomunitat a la mort d'en Prat de la Riba. Deien que tenia mal geni, però jo el vaig trobar sempre molt amable. Va esser a instàncies seves que em vaig encarregar de la residència de la Universitat Industrial». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 26-XI-44).

viatgen arreu del món. Possiblement la Residència i els esdeveniments que hi viu el situen clarament en contra de la Dictadura i li evidencien que amb un règim autoritari no es poden dur a terme els seus objectius pedagògics i humans.

La Residència també incideix en tots els seus residents, que varen difondre una imatge de Catalunya com una nació diferent de l'espanyola a partir de l'acollida i la informació de Ferrà, i dur a terme moltes iniciatives culturals amb projecció tant a Catalunya com a la resta del món. Recordem, només a tall d'exemple més conegut, la descoberta del catalanisme per part de Pierre Vilar.

Finalment, hem de dir que creim que la Residència d'Estudiants de Catalunya ha estat injustament oblidada, segurament perquè no fou una institució pública dependent d'algun organisme públic del catalanisme. Aquest oblit contrasta amb l'excel·lent opinió que en tenien els intel·lectuals catalans contemporanis i que hem pogut comprovar en aquest apartat.

4.1.2 ACTIVITAT CULTURAL

Malgrat el temps dedicat a la Residència d'Estudiants, Ferrà no abandona la tasca cultural, que a vegades parteix de la pròpia Residència. L'intent d'organitzar un Segon Congrés de la Llengua Catalana a Mallorca, els contactes amb la Residència de Estudiantes de Madrid, la promoció de poetes menors mallorquins, els Jocs Florals de la Creu Roja, la creació de l'Associació per la Cultura de Mallorca, etc. seran petites fites en la gran activitat que Ferrà desplega en aquests anys. Es veu desbordat per totes les ocupacions culturals que el sol·liciten i, encara que mira d'alleugerir-se'n encomanant-ne algunes als seus amics, arriba a patir una crisi nerviosa que intentarà superar amb l'esport i el contacte amb la natura, tan estimats i tan saludables per a ell.

4.1.2.1 II Congrés de la llengua catalana

L'any 1921 Lluís Nicolau d'Olwer, Miquel Ferrà i d'altres projecten la celebració d'un Congrés de la Llengua Catalana a Mallorca. Es fan reunions per preparar-lo a les

quals Ferrà és convocat, segons explica a Costa en un *post scriptum* d'una carta escrita el mes de setembre. Ferrà li comenta que li han consultat sobre el perill que el Congrés sigui desbaratat pel partit de Mn. Alcover i els ha contestat que el dit partit no existeix i amb un poc de tacte els enfrontaments es poden prevenir i evitar. Per acabar, li demana el seu parer.

Ferrà deu confiar en la influència de Costa sobre Mn. Alcover i que farà alguna gestió per evitar-ne la intervenció en un esdeveniment que el mateix Costa pot considerar important. La resposta, però, no dóna esperances de poder neutralitzar-lo: «crec que per oportú que sia el Congrés, non est hic locus. Mn Alcover en resultaria molt molestat, i tots sabem que ell no té barrera... V. pensa que ell no té partit a Mallorca; però jo li asseguro que, suposat i tot que no compti amb molts de partidaris directes, n'hi sortirien accidentalment de tots els partits centralistes, de totes les esferes oficials, de totes les classes neutres i fins de devall els terrossos... Ell aquí per la gent il·letrada és una figura mundial, i aquesta aura s'aprofita. Es precis reconèixer que Mallorca en conjunt és fonament anti-catalanista. El Congrés de la Llengua a Mallorca en oposició amb Mn. Alcover resultaria un fiasco. Tal és la meva sincera opinió».⁸⁰

El mateix dia en parla també amb Joan Alcover, a qui explica més detalladament què es pretén amb el Congrés:⁸¹

«Sap que per Pàsqua es vol celebrar a Mallorca un congrés de la Llengua, millor dit de propaganda de la llengua, evitant expressament parlar de Gramàtica...

Comptem, o més ben dit comptem amb vostè. Potser ja li hagen escrit.

A mi em sembla bé que s'eviti la resolució dels problemes filològics per sufragi universal i les disputes sobre ins gregues entre congressistes irascibles. Ja no parl de D. Toni Maria, el partit del qual a Mallorca tenia intranquils els organitzadors. Los vaig dir que no temessin...

Ara, també crec que, sense agraviar ningú, devem aprofitar l'ocasió aquesta vegada per parlar no sols de la propaganda de la llengua, sinó també de la llengua que es propaga. No li sembla?».⁸²

⁸⁰ Carta de Miquel Costa a Miquel Ferrà, 22-IX-21. Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 133.

⁸¹ Pel que fa a Joan Alcover i Lluís Nicolau d'Olwer en relació amb aquest Congrés, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Joan Alcover i Lluís Nicolau d'Olwer dins Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, pàg. 63-78, on es publica la correspondència entre ambdós i una explicació d'aquest projecte de Congrés i de la participació de Ferrà i de gent pròxima a ell en la comissió que l'havia d'organitzar: Nicolau, president; Tomàs Garcés, secretari, i també Josep M. Batista i Roca, Josep M. de Casacuberta, Andreu Crespi, Joan Crexells, Joan Estelrich, Miquel Ferrà, Guillem i Miquel Forteza, Ventura Gassol, Joan Pons, Joan Ramis d'Ayreflor.

⁸² Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 21-IX-21.

Alcover li respon que no sabia del Congrés més que el que havia vist als diaris i que a pesar que convé limitar la intervenció de Mn. Alcover no seria bona tàctica excloure'l. El seu parer és aquest:

«Importa molt una encertada organització; pensar en el programa, el lloc de les sessions, els recursos, la concurrència possible, en un mot, madurar el projecte i no llemsar-se a l'execució sense garanties de que no serà indigne del primer. Ja sap V. que aquest va ser molt animat per l'abundància i varietat de congressistes il·lustres, espanyols i estrangers, per la calor que va irradiar fora dels nuclis literaris, per les solemnitats que al entorn d'ell se celebraren, i aduch per la amplitud dels medis pecuniaris, merces a les nombroses cuotes dels inscrits. Si el d'ara resultés pobre, D. Antoni Maria podria alabarse del contrast amb el congrés de Barcelona que ell va iniciar amb exit positiu.

No sé fins a quin punt es oportú fer cas omis de les lluites filològiques que estan a l'ordre del dia. Si a un congrés de la llengua no es parla de les qüestions palpitants que caracterisen l'actualitat ¿de que es parlarà? Es clar que no ha de ser el congrés d'un partit contra l'altre, i per això convendria que totes les opinions hi estessin representades, no per aconseguir una absoluta harmonia gramatical, impossible per ara, sino per restablir el tracte interromput per una hostilitat sectària i una absurda afectació de menyspreu que fins enverina les relacions socials.

Cal tenir en conte la significació patriòtica de la llengua, pero ni aquest tema, ja molt gastat, ha de ser l'únic ni ha de donar lloc a la repetició de tópics que ja han perdut el seu interès entre els mateixos catalanistes. No es que jo cregui que el congrés s'ha de tancar dins el regionalismo bien entendido, pero tampoc ha de pareixe un pretexte per fer crua propaganda nacionalista. La llengua per si mateixa té prou transcendència política; no es necessari retreure continuament aquesta transcendència, insistint en fórmules declamatories. Tot això vol dir que ha de presidir un criteri de dignitat, de mesura, d'afirmació i d'estudi concienzut.

No se si m'explic; V. prou que m'entendrà». ⁸³

El novembre, Nicolau envia un projecte de circular per al Congrés a Joan Alcover i ell informa Ferrà que contestarà Nicolau. A més, els recomana que ho pensin bé abans d'adoptar un acord definitiu sobre la convocatòria del Congrés ja que les dificultats —els diu— són moltes i difícilment superables. Per altra part, li diu que és impossible que ell n'assumeixi la Presidència —Nicolau li ho ha proposat— i que quan en parlin plegats es convencerà que les actuals circumstàncies l'inhabiliten. ⁸⁴

El Congrés no se celebra però els preparatius ens han donat ocasió de poder llegir, en unes cartes, un dels diàlegs politicolingüístics entre Joan Alcover i Miquel Ferrà —la majoria es devien produir a can Alcover i de viva veu, per la qual cosa no en podem, malauradament, comptar. Uns anys després i en ocasió d'una ferida que un guàrdia produeix a Nicolau, Alcover manifesta a Ferrà el que en pensa: «Jo estaria contentíssim

⁸³ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 27-IX-21.

⁸⁴ *Ibidem*.

de que homes de serena intel·ligència i recta voluntat com en Nicolau trobessin qualque forma de conciliació que evités, entre altres inconvenients, l'alternativa de que els amics de Catalunya es declarin per la Lliga o contra la Lliga».⁸⁵

En totes aquestes qüestions es veu el caràcter contemporitzador i conservador de Joan Alcover.

4.1.2.2 Anada a Madrid. La Residencia de Estudiantes i una possible conferència de Joan Alcover

Els contactes amb la Residencia de Estudiantes de Madrid es reprenen amb motiu de la creació de la de Barcelona. El fundador de la de Madrid, Alberto Jiménez Frau, l'informa que Ramos Sobrino i Candil, catedràtics de les universitats de València i Múrcia que ell degué conèixer quan la Residencia estava al carrer Fortuny, li parlen de fundar residències en aquestes poblacions i els ha aconsellat visitar la de Barcelona i posar-se en contacte amb ell.

Els contactes entre les dues residències deuen ser nombrosos i l'ajuda de la de Madrid a la de Barcelona important perquè, a la mateixa carta, Jiménez li diu que envien a la Residència de Barcelona vint-i-dues publicacions per a la biblioteca, i que mai han regalat els llibres amb tant de gust. També l'assabenta que ha repartit els prospectes —imaginam que de propaganda de la de Barcelona— i li demana que els enviïn tot el que publiquin.⁸⁶

Tal volta per estudiar-ne *in situ* l'organització i poder treure'n experiència per a la de Barcelona, el mes de maig de 1922 Ferrà viatja a Madrid i hi està tres o quatre dies. La Residencia de Madrid és en plena activitat i Ferrà també hi contribueix oferint conferencians catalans perquè puguin parlar-hi imparcialment, com comenta ell mateix, sobre l'actualíssim problema català. Segons conta a Joan Alcover, Wells i Cambó hi han

⁸⁵ Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Joan Alcover i Lluís Nicolau d'Olwer* dins *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, pàg. 66.

⁸⁶ Carta d'Alberto Jiménez a Miquel Ferrà, Madrid, 6-IV-22.

pronunciat conferències i li proposa a ell en aquests termes: «Es desitja sentir la veu d'alguns informadors equànimes respecte al plet de Catalunya: conèixer l'ideologia del nostre nacionalisme exposada amb independència des de punts de vista elevats. Los vaig indicar uns quants noms que estudiaran si los convenen. L'únic que em varen dir que invitàs tot d'una, en nom d'aquella casa perque hi vagi si li ve be a l'octubre, és vostè. El tema que vulgui (que li sembla si hi parlàs de l'esperit i la llengua?). Ja fixariem les condicions. Accepta en principi?».⁸⁷

Alcover li respon que altre temps li hauria agradat la proposta però ara no pot perquè feia poc que l'havien convidat a donar-ne una a l'Ateneu de Madrid i, com que es trobava dacaigut fisiològicament més que intel·lectualment, no es va veure amb cor per fer-la, sobretot a Madrid, per primera i darrera vegada. Explica que Ossorio i Gallardo hi va insistir i ara els companys de l'Ateneu es podrien sentir malament si feia una conferència a la Residència d'Estudiants. Hi havia també altres raons: el seu amor propi, que no li aconsellava rectificar el propòsit de l'abstenció, i la seva disconformitat amb alguns homes i coses de Catalunya, que hauria de dir —argumenta— per ser sincer però que eren contraproductius a Madrid.⁸⁸ Ferrà comprèn perfectament les raons i no insisteix més en l'assumpte.

També transmet les seves impressions de la ciutat, que són una mica les de sempre, a Maria Antònia Salvà: «Molt simpàtic, m'hi confirm, amb aquell aire mig tronat mig senyorial, i un aspecte decoratiu que no té Barcelona. Bona gent. Si no hu fos tant, ens entendriem millor; perque no es preocupen de res».⁸⁹

⁸⁷ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona 17-VI-22.

⁸⁸ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 28-VI-22.

⁸⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 24-V-22.

4.1.2.3 Promoció a través de pròlegs i articles de poetes menors de l'Escola Mallorquina

Alguns articles i un pròleg palesen la intenció per part de Ferrà de promocionar una sèrie de poetes menors del que després s'anomenaria Escola Mallorquina. És molt característica en ell aquesta admiració envers els poetes que, lluny de l'orgull i la vanitat de molts dels catalans, treballen amb humilitat una poesia menys intel·lectual però més entenedora, qualitat que considera essencial ja que li permet arribar al poble. Per sobre dels petits defectes que pugui tenir aquesta classe de poesia, dels quals és conscient, valora els avantatges de la difusió d'una cultura més planera que implica.

El 1922, Miquel Duran d'Inca publica el seu llibre de poesies *Flors de roella* i li demana que l'hi prologui. Ferrà, ocupat en la Residència d'Estudiants de Catalunya, no deu tenir temps per dedicar-se a esporgar el llibre de Duran,⁹⁰ que surt molt desigual, com comenta el seu fill.⁹¹ En el pròleg, Ferrà valora aquesta desigualtat de versos com l'expressió genuïna d'un procés creatiu.

Alguns periòdics del Principat parlen elogiosament de l'obra, com per exemple «La Revista», però «El Día» reproduceix una crítica negativa de «La Publicitat» i l'atribueix a Ferrà, el qual escriu dos articles a «El Día» per desmentir-ho i alabar el llibre. Es refereix a l'admiració de Costa per Miquel Duran, que compara alguns del seus sonets elegíacs amb els de Petrarca i n'agermana d'altres amb els de Víctor Hugo. Afirmar, finalment, que el mateix Maragall hauria fet grans elogis dels versos populars de Duran.

Aquests seran els primers d'una sèrie d'articles que al llarg d'aquests anys Ferrà dedicarà a poetes menors o poetes joves de la que podríem anomenar Escola Mallorquina. També escriu, evidentment, sobre els poetes amics ja consagrats —Guillem Colom, Maria Antònia Salvà i Llorenç Riber— quan publiquen una obra nova.

Per exemple, l'any 1924 Maria Verger, bibliotecària mallorquina que viu a

⁹⁰ L'arxiu de Duran no conté cartes de Ferrà corresponents a aquest període. O bé es perderen o els contactes perquè escrigués el pròleg foren de paraula.

⁹¹ Llorenç M. DURAN, *Miquel Durán*, dins Miquel DURAN I SAURINA, *Poesies*, Ajuntament d'Inca, 1982, pàg. 34.

Tarragona, publica *Clarors matinals*, el seu primer volum de poesies, prologat per Maria Antònia Salvà. Ferrà, a petició seva, li diu que escriurà alguna cosa sobre el llibre perquè l'ha tret d'agres meditacions. En el seu comentari, argumenta d'entrada que hi ha obres que reclamen l'anàlisi freda i objectiva i amb algunes cal ser fins i tot implacable, però no és el cas d'aquesta, que té la ingenuïtat i la gràcia com a dues de les seves característiques. Afirmar després que: «*La flor de la ilusión de un poeta que publica su primer recull juvenil no es para los ácidos de la crítica. No importa que la inseguridad y la inexperiencia den alguna vaguedad a su contenido cuando un bello sentido espiritual y una sensibilidad despierta lo avaloran*». Per això, —diu— s'estima més donar als seus lectors un mostrari de troballes del llibre que emetre un judici, i cita alguns versos que parlen del camp després de la pluja, del mar, de l'enyor de la vida primitiva, devora —explica— un viu sentiment de la naturalesa, revelat en vives notes.

Després comenta que hi ha trobat afinitats amb Emília Sureda i alguns poemes li han recordat Carner i Clementina Arderiu. Com que l'autora —argumenta— ha viscut el que descriu als seus versos, «*acierta tantas veces a encontrar el adjetivo feliz y la imagen justa. Hay en su libro amor y dolor, y no se puede hojear sin simpatía. Hay un corazón y una fina sensibilidad, que inspiran a cada paso, muy bellas y sutiles expresiones*». Per acabar, afirma que les cites que ha presentat mostren només un aspecte del talent de la poetessa, que qualifica de compatriota i molt mallorquina; destaca un altre aspecte: el de la seva intimitat espiritual, «*que es algo puro resignado y pensativo, y, al final, de una sinceridad exultante: muy femenino siempre*», i conclou que tant en el dolor com en la felicitat el cant de la poetessa té «*un noble tono*».

En un article que escriu sobre el llibre *Poesies Jovenils* de Mn. Bartomeu Guasp, esbossa la següent definició de l'Escola Mallorquina, contraposant-la clarament a la catalana del moment, cada cop més cerebral, metafísica i allunyada de la realitat i de la comprensió d'un públic ampli: «Una de les gràcies que fan amable la labor de la darrera quasi inèdita promoció literària mallorquina és l'esquisida modèstia dels que la representen. Allunyats del professionalisme de les lletres, incapaços d'una *reclame* de mal gust, massa

honrats per voler enganar el públic amb falses *poses* de genialitat de cap mena, ells cultiven la llengua quasi anònimament, amb una pura delectació d'enamorats, no cercant-hi altre profit ni altra glòria. Admiradors dels grans mestres mallorquins, expressar bellament com ells lo que els suggereix la nostra naturalesa, combregar poèticament amb el *genius loci* de l'encontrada nativa, que ells senten agermanar-se també amb el propi esperit, és la sola il·lusió que nodreixen».

Seguidament es refereix al poeta com una persona que ell estima i que pertany a «aquesta humil clerecia jove informada per l'espiritualitat del bisbe Campins, que és de lo millor que tenim a Mallorca [...]». Diu que no recomana el llibre als qui cerquen «la novetat a ultrança, encara que sigui d'aquelles novetats que es fan velles en quinze dies, o el gust rar i especiós de certes begudes compostes», i que aquesta poesia és clara com l'aigua i en el llibre «sols s'hi troba l'expressió de coses simpliciíssimes, en un llenguatge i un estil d'una gran fluïdesa, amb imatges escaients i dolces».

Ferrà explica que el gust i la sensibilitat de Guasp han estat formats per Verdaguer, Costa i M. A. Salvà; que «es complau en el to menor i en la quieta mitja llum», i que en premi a aquesta humilitat li ha estat concedit «libar secretament en la naturalesa l'encís delicat i fugitiu d'un lloc o d'una hora i trametre'ns-el sencer dins breus i límpides estrofes». Alaba el seu art i el seu sentit musical i afirma que als seus versos «hi resplandeixen, junt a la viva percepció i a l'eficàcia expressiva, un bon gust i un sentiment amabilíssims». Finalment, dóna la benvinguda «a la llar de tots —que això és per dins la nostra blasmada "torre d'ivori—"» al «cantor-levita qui així perfuma ses cançons amb l'àura balsàmica dels camps i amb l'encens del santuari».

Els tres comentaris anteriors són una prova més de la contraposició d'una Escola Mallorquina, de la qual Ferrà i el seu grup en són conscients defensors, a una de catalana que des de 1915 ha agafat unes altres directrius.

4.1.2.4 Jocs Florals de la Creu Roja i batlia de Guillem Forteza

L'any 1923 se celebren a Mallorca uns Jocs Florals organitzats per l'Associació Balear de Dames de la Creu Roja.⁹² Com sempre, Ferrà es cuida de la participació catalana. El febrer, Joan Alcover li diu que convé que recomani als amics els esmentats Jocs i que ell i Riber hi participin. Ferrà, per la seva part, li demana que li enviïn cartells, que encara no ha vist, i li anuncia que prepara versos per als Jocs i de Barcelona n'enviaran d'altres, fins i tot potser de Carner, que és a Barcelona de pas. Li comenta que ha escrit a Joan Pons.⁹³

Miquel Ferrà hi és premiat amb la Viola per la poesia «Ancilla Domini», publicada a «El Día» el 4 d'abril.

Una carta que escriu a Hermínia Grau el dia de Pasqua de 1923⁹⁴ descriu les seves impressions davant una sortida de lluna a Deià acompanyat de J. M. Tous i Maroto, el fet que l'amic Guillem Forteza exerceixi de batle i, finalment, una referència a aquests Jocs Florals:

«No sé si dir-li, a vostè que sols viatja entorn de la seva cambra, la meravella que vaig contemplar abans d'ahir a Deyà, amb els meus germans i En Tous: la claror, més ben dit el foc blanc de l'aurora de la lluna guaitant dalt dels cingles damunt una d'aquelles cascates. Era un espectacle digne de que vostè el vegés. Com també ho era el d'En Guillem [Forteza] amb frac i bastó d'alcalde presidint les cucurulles de la processó, i al setial d'honor de l'Ajuntament, dominant la multitud sota un domàs vermell, en el pontifical de la Sèu. Tanqui els ulls, imagini-se'l i comprendrà que la gent, aquí, estigui tan orgullosa de l'Alcalde, que tothom l'estima i li respecta la blancor simbòlica de la camisa, malgrat lo malament que diuen que ho fa i els municipals que destitueix.

Demà passat *fem* un[s] Jocs Florals, i m'hi veuran a mi, cosa encara més rara i més notable, actuant de poeta al costat d'En Tous.

Ja ho veu si en passen de coses interessants en aquesta illa i si fa bé de voler-hi venir».

⁹² Per a aquests Jocs Florals, vegeu Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991, pàg. 181.

⁹³ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 10-III-23.

⁹⁴ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, 1-IV-23. La podeu trobar a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, pàg. 165.

4.1.2.5 L'Associació per la Cultura de Mallorca i els Jocs Florals de Felanitx (1923)

Segons que sembla, al principi Miquel Ferrà no veu amb massa bons ulls l'Associació per la Cultura de Mallorca. A les seves cartes no fa cap esment a la seva fundació i en parlar a Maria Antònia dels Jocs Florals de Felanitx que organitza aquesta entitat el 1923, els defineix com uns «Jocs Florals de frares, capellans i poetesses».⁹⁵ El seu amic Joan Pons també li'n fa uns comentaris negatius: «He vist ahí a la Publi el cartell dels Jocs Florals de Felanitx organitzats pels de la Cultura. Em sap greu. Seguesc creguent que els Jocs no havien de sortir de Ciutat; i és lo únic que havia dit a n'En Capó. Desde luego no hi enviaré res. No n'he sabut res d'ells ni directament ni indirecta; En Colom, a quí havia demanades noves, no piula. N'estàs molt enterat tu?».⁹⁶

Maria Antònia, per contra, defensa aquests Jocs. Ferrà li manifesta una certa desconfiança cap a l'Associació per la Cultura de Mallorca:

«Crec que ja podem acordar que els Jocs Florals -tant de Felanitx com els de Barcelona- són una eina per fer pàtria jugant amb el candor dels poetes llorejats i amb el del públic. Bé va anar, idè, si, amb aquell conjunt de versos bons i dolents, de bellveures i joiells i frares i llumaneres a l'entorn d'En Toni Penya, l'esperit mallorquí hi va guanyar una mica i Espanya ne sortí capxifollada.[...]

An aquesta As. per la Cultura li haurem d'estar molt alerta. Pareix que ara ja vol gravar tot el text del Pi de Formentor a un penyal de la costa brava! jo Maria Antònia, començ a estar cansat d'innocentades».⁹⁷

Aquestes reticències poden estar relacionades amb altres plans de Ferrà per a Mallorca, dels quals deu tractar amb Nicolau i altres amics. En efecte, el setembre i ja de Barcelona estant li diu a Nicolau, que és a Cestona: «Desig quan vingueu, parlar amb tots vosaltres de coses mallorquines. Tenim allò massa abandonat, i cregueu que no és gens mala terra».⁹⁸ Tal volta la Dictadura, tot just proclamada, impedeix dur a terme aquests plans o continuar-ne parlant.

⁹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antonia Salvà, Son Roca, 2-IX-23.

⁹⁶ Carta de Joan Pons a Miquel Ferrà, Tarragona, 27-VI-23.

⁹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antonia Salvà, Barcelona, 27-IX-23.

⁹⁸ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 16-IX-23.

Una altra possible causa de la malfiança de Ferrà pot ser el sector més religiós i dretà de l'Associació, que prové de l'Associació Ca-Nostra, de la revista «La Ignorància», del grup «Minerva» d'Artà i de la Lliga del Bon Mot, amb els quals Ferrà no ha participat.⁹⁹ També hem d'apuntar que Mn. Alcover apareix a la llista d'associats que publica el «Quadern Mensual» de l'Associació amb el núm. 78, mentre que Ferrà apareix amb el número 102, al segon número. Per altra part, Mn. Alcover es dona de baixa amb una tarja que és comentada a la reunió de la Junta Directiva del 16 de maig de 1925, sense explicar-ne els motius.¹⁰⁰ Malgrat tot, el mateix fet que Ferrà estigui associat i no haver constatat en lloc més aquestes reticències ens fan pensar que l'actitud que planteja a la carta és anecdòtica i sense més transcendència.

De fet, les denúncies que fa el «Quadern Mensual» des del seu primer número coincideixen amb les habituals en Ferrà: tales de pins a diversos indrets, obres de l'arquitecte Bennàzar, trasllat del Museu de Raixa a Palma, etc.¹⁰¹

4.1.2.6 Dificil adaptació a les múltiples ocupacions que l'envolten (1922)

Com ja hem dit, la Residència d'Estudiants sembla absorbir Ferrà per complet. Es queixa, per exemple, de no tenir temps per escriure a Maria Antònia: «Es indigne que jo t'escrigui a tu aquestes lletres telegràfiques [...]; però estic literalment desesperat barallant-me a tot'hora amb el rellotge».¹⁰² En una altra carta li explica què el té tan fermat: «Estic nedant, a mercè de les ones, dins una mar de feines, enredos, petits afers i agitacions de tota casta. Mal-de-caps a la Residència, on no tots els residents entonen amb els mobles. Disgusts a la Biblioteca, on el Degà de la Facultat se'n ha temut que hi ha un ambiente catalanista, i no sap que fer per fastidiar-me, i el dimoni el se'n du davant la meva actitud d'independència. Polèmica bufo-tràgica amb D. Antoni M^a, que podria acabar-se als

⁹⁹ Bartomeu CARRIÓ, *Prensa i nacionalisme a Mallorca entre 1900 i 1936*, tesi doctoral inèdita, UIB, Mallorca, 1994, pàg. 910-911.

¹⁰⁰ *Ibidem*, pàg. 911.

¹⁰¹ *Ibidem*, pàg. 925.

¹⁰² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antonia Salvà, Barcelona, 8-V-22.

tribunals; perquè el sabotatge que està fent de la edició lulliana, usurpant els drets de la Comissió i els dels autors, en sentir den Joan Alcover, voretja el Còdig Penal. Preparació de les obres d'aquest estiu a la Residència. Pluja de lletres postals, etc. que m'arriben de les quatre parts del món. Invitacions a conferències; la casa plena de savis alemanys, austriacs i belgues; passeigs amb les senyores en funció de guia i interprete... Vés posant etc. i t'explicaràs perquè fa un any que duc dins la butxaca una poesia inspiradíssima a punt de rematar, i no trob el moment de gràcia per escriure quatre versos, ni el de repòs d'esperit propici a confiar-se i a xerrar amb amigues de la teva qualitat, que només n'hi ha una, i que, si enyoren carta meva, molt més enyor jo i necessit poder-les escriure».¹⁰³

Un mes després, encara li explica el seu neguit:

«Jo som com Ramon Lull, que volia arreglar el món per estar-hi còmode. L'idea de que hi hagués moros no el deixava contemplar de gust. Blanquerna ho posa tot al seu lloc com qui s'agrana la cella.

Jo, en el seu lloc no hi tenc res i encara agran les cel·les dels altres. Amb l'esperit tothora inutilment agitat, he perdut fins el record de lo que és abandonar-se plàcidament a una lectura. M'afluix de menjar per no menjar de dret com els israelites. Adéu! Si aquest estiu mos veim, ja direm quatre desbarats».¹⁰⁴

4.1.2.7 Crisi nerviosa (1923)

En diverses ocasions Miquel Ferrà parla de crisis nervioses. Com veurem més endavant, li diu a Lluís Nicolau que una d'aquestes malalties nervioses li inutilitzen les vacances. Deuen ser freqüents perquè ell mateix en parla també, una poc tangencialment, en un article a «El Día». En resposta a una crítica de Mn. Alcover al pessimisme de Costa, explica que era *«debido a causas físicas y morales muy complejas que le deprimió con frecuencia,- me ocuparé quizás algún día con aquella respetuosa delicadeza que me inspiran mi veneración a su figura y mi íntima experiencia en estas cosas»*.¹⁰⁵

Els problemes nerviosos es mantenen el mes de maig de 1923 i decideix resoldre'ls

¹⁰³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antonia Salvà, Barcelona, 24-V-22.

¹⁰⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 23-VI-22.

¹⁰⁵ *Prosigue el espectáculo*, «El Día», 28-XI-24.

mitjançant els esports i les excursions. Així ho conta a Maria Antònia:

«Jo, gràcies a Deu, estic bé de tots els mals que es curen, i després d'una temporada de mal-de-caps i engunies que no et detall, me som pres uns dies de descans, que necessitava. [...]

M'he llençat a la muntanya i al esport fins a la fatiga, freturós de respirar, de recobrar forces i de reconquistar els meus nirvis. Som estat a Tagamanent (l'alçada de Galatzó) un contrafort del Montseny des d'on s'ovirava el Canigó tot blanc encara. He fet un dia de platja entre Lloret i Sta Cristina: una meravella de caletes i arenals deliciosos, entre penyals coronats de pins i ginesteres. La companyia gentilíssima. Hi havia, de pelloso, un fill den Joan Llimona, n'Armangué, l'aviador, el seu pare i algunes germanes, una d'elles [...] que per distreure el camí havia pres Els bandolers de Schiller en alemany! Te cont aquest detall perquè sé cert que t'enamorarà. Jo hi estic, com més va més de aquesta terra. He intimat un poc amb la Natalia Granados, casada amb un amic meu simpatiquíssim, una ànima d'artista, infantil i sensitiva, bona com tu, i que toca el piano admirablement, i s'hi fon tocant cançons catalanes. L'altre vespre férem música després de sopar plegats, i un germà seu les feia cantar al violoncel. Vaig disfrutar lo que no et dic.

Som estat també dos dies al Pirineu, a Castellar de n'Huch, niu del Compte Arnau, a cercar-ne de cançons amb En Baltasar Samper. Hi hem trobat una variant de A la ciutat de Nàpols. Hem trobat un vertader agre. Ja t'imagines l'encant que té descobrir aquestes riqueses per allà dalt. Castellar d'En Huch és un poble que correspon al seu nom, feréstech i encinglerat entre espadats. Fa pensar amb la Ciurana den Carner (Ll. de Sonets). A un quart del poble hi ha les fonts del Llobregat, que brollen d'uns penyals en cascates d'una abundància fantàstica». ¹⁰⁶

Les sortides amb Baltasar Samper per arreplegar cançons es repetiran aquests anys.

Ja veurem que també n'arrepleguen per Pollença.

L'estil de la carta ens pot indicar que Ferrà s'ha agafat la crisi amb calma, ja que és molt més acurada que de costum, almanco al principi, i també molt més llarga. També es deu dedicar més a llegir, ja que li fa saber que li transcriurà un poema de Slowacki, un poeta polonès, que és —diu— d'una força raríssima i «evoca el Dante, Nietzsche, l'Apocalipsi, l'Evangeli, Oscar Wilde i les nits de la Sibèria. La revelació de tota una poesia desconeguda». Possiblement ha conegut aquest poema a través de gent polonesa que s'hostajava a la Residència —recordem que intenta fer-ne una traducció.

L'estiu d'aquest any també es permetrà un luxe que no sabem si és extraordinari o habitual en ell: passa dos o tres dies a la Victòria d'Alcúdia amb la seva germana i hi convida Maria Antònia Salvà per poder mantenir-hi una conversa relaxada, encara que aquesta finalment no hi va. ¹⁰⁷ En fa la següent descripció a la seva amiga Hermínia, a la qual recomana que hi vagi de viatge de noces: «El lloc té un nom simbòlic: La Victòria;

¹⁰⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 18-V-23.

¹⁰⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 2-IX-23.

un santuari primitiu, entre pinars d'una bellesa única dins unes muntanyes isolades i damunt del mar. L'espectacle d'aquells penyals i de la badia de Pollença vist d'allà, i més que res l'aire d'aquell paisatge rústic, que sembla apartat fins de Mallorca, la transportarien literalment a un altre món i a un temps llunyans dels nostres. Tot lo passat se li fondria en boira, si es vegés definitivament acompanyada, dins aquell escenari.¹⁰⁸ Ferrà pensa que el paisatge que ha asserenat els seus nervis servirà també a l'amiga, afectada del mateix mal. Al final de la carta li comunica que aviat s'embarcarà cap a Barcelona.

4.1.3 COL·LABORACIÓ A «EL DIA»

En diverses ocasions hem comprovat les dificultats de Miquel Ferrà per trobar un diari a la seva mida. El «Sóller», on va fer la seva primera campanya, era per a ell un setmanari digne on podia escriure en la seva llengua, però no tenia l'abast dels diaris ciutadans. Després, malgrat l'entrebanc d'haver d'escriure en castellà, col·labora a «La Última Hora» i finalment es refugia a «La Almudaina», on tampoc se sent còmode i produeix conflictes amb alguns dels articles que hi vol publicar.

És molt probable que a partir de finals de 1920 es començàs a parlar d'un nou diari que, finançat per Joan March, dirigiria Joan Estelrich, el regionalista amic de Ferrà —recordem els articles que li havia dedicat al «Correu de les Lletres». També és molt possible que Ferrà cancel·lès el compromís amb el director de «La Almudaina» d'escriure quatre articles mensuals. Sigui com sigui, el darrer article seu a «La Almudaina» és —segons la nostra informació— de dia 11 de desembre de 1920.¹⁰⁹

Durant els primers mesos de 1921, esperant la sortida del nou diari, es dedica al «Correu de les Lletres», en el qual publica el mes de febrer *La nostra fe literària*, un article important del qual ja hem parlat, i el mes de març un escrit sobre el poeta solleric Bartomeu Barceló. Com hem apuntat, també és probable que escrigui les seccions del

¹⁰⁸ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, 1-IV-23. La podeu consultar a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, pàg. 166.

¹⁰⁹ No n'hem localitzat cap a «La Almudaina» des del 1921 fins al 1924, data en la qual abandonarem el buidatge d'aquest diari.

«Correu de les Lletres» titulades *Art*, *Vària* i *Varietats*, si no íntegrament almanco en bona part. A més, escriu un article per a la revista «Penedés» sobre el seu amic pintor i arquitecte Josep Francesc Ràfols, que havia conegut a Vilanova i amb el qual manté abundant correspondència.

Parlem ara del nou diari. Hem de pensar que l'alternativa de Ferrà no és gens fàcil: si vol difondre les seves idees, d'una manera més o manco constant i entre un públic relativament ampli, ha d'optar per «La Almudaina» o «El Día». Aquest darrer és molt més modern en tots els sentits, però està en mans de March, les intencions i ideologia del qual no desconeix. Ferrà, a més, no és gaire partidari del pacte entre els regionalistes i els liberals que lidera March.

El 27 d'abril Ferrà ja promet a Joan Estelrich que s'entrenarà en la col·laboració que li ha promès.¹¹⁰ Tal vegada els dos pensen que és possible fer-hi els articles en català perquè Ferrà li comenta: «Decididament, desig escriure en català. Ja diré coses que agradin».¹¹¹

El 5 de juny li demana que li envii el diari perquè encara en desconeix l'aspecte i li assegura que intentarà la col·laboració de Riber, amb aquest significatiu comentari: «Jo, per raons que comprendreu, també estic interessat en què hi sia amb nosaltres». També l'informa que ha avisat Samper i referint-se segurament a un advertiment d'Estelrich li diu: «Conforme: res més d'articles-programa. Deixau-me només completar el que us vaig enviar amb una petita professió inofensiva de contemplatiu impulsat a l'acció per la consciència i prou».¹¹²

Una vegada rebut el diari li explica la negativa de Riber a participar-hi amb versos però li diu que insistirà. Li fa també un comentari del nou diari: «Reb El Dia. Realment feis una cosa d'un tò intel·lectual i jornalístic digníssim», i hi afegix: «Vos felicit i me'n

¹¹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona, 27-IV-21.

¹¹¹ *Ibidem*. Els articles en català no seran possibles fins el 1927.

¹¹² Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona, 5-VI-21.

felicit». Envia, finalment records a Ramis que també devia conèixer.¹¹³

Ferrà assumeix aquesta empresa com a cosa seva, la qual cosa explica que el mes de juliol faci a Estelrich «una observació a l'orella: En Picarol és francament xabacà; caldria posar-lo a to amb el diari...».¹¹⁴ També transmet als amics la impressió que li ha produït el diari. A Joan Alcover li comenta precisament la diferència entre les seves primeres planes i les de «La Almudaina» i li diu que n'hauran de parlar molt quan a l'estiu vagi a Mallorca.¹¹⁵ Alcover li respon que «val la pena de pensar com se'l redimeix del pecat original» i que estarà molt content que hi vagi, tant per parlar d'això com d'altres coses.¹¹⁶ Una vegada més es manifesten les llargues converses que devien mantenir.

En parla a Maria Antònia en els següents termes: «Veus El Día? En P. Ferrer hi parla de modes, La Ciudad Jardín i altres excessos; però en conjunt es l'únic diari mallorquí que a Barcelona un pot llegir dins el tranvia sense donar-se vergonya de que li vegin a les mans. Es sèrio, té criteri i un tò literari digne».¹¹⁷ Just abans, imaginam que en relació amb el «pecat original» que Alcover du a collació, li manifesta: «Abans de vendre'm an En Marh —el P. Miquel té la mànega massa ampla— ho vaig consultar al P. Bausili, no perque la tenga més estreta, sinó perque té idèes més comunistes i vaig suposar que seria més sever amb la plutocràcia. Em va dir que ja em podia partir amb ell els fruits dels seus llatrocinis, maldement no en fés part a la Companyia».¹¹⁸ En una carta posterior li diu, amb el to irònic de quasi sempre:

«Jo no fas més que escriure de tant en tant alguna cosa pel Dia (obra del Dimoni, com tots els altres diaris, excepció feta del correo, que ho és dels àngels muyats.)

El Dia, l'ha encunyat ben bé En J. Estelrich, i realment hi ha números que fan goig».¹¹⁹

¹¹³ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona, 20-VI-21.

¹¹⁴ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona, 2-VII-21.

¹¹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 26-VI-21.

¹¹⁶ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Barcelona, 27-VI-21.

¹¹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 29-VII-21.

¹¹⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 29-VII-21.

¹¹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 29-VIII-21.

A partir d'aquests moments, hi participarà amb una certa regularitat —i hi durà a terme diverses campanyes periodístiques que anirem comentant— fins el començament de la guerra quan, davant la línia que adopta el diari i la gravetat de les circumstàncies, decideix callar.

4.1.3.1 El noucentisme pictòric de Miquel Ferrà

L'interès de Ferrà per tota classe d'art, però sobretot la literatura, l'arquitectura i l'art de construir ciutats o urbanisme, es fa ben palès en els articles que hem comentat fins ara. Les referències a la pintura són, per contra, més escasses: un article al BSAL en què critica l'exposició Morell; un titulat *L'art de Rafel Sala*,¹²⁰ que publica el 1918 a la revista «Vila-Nova», sobre el seu amic pintor que ha conegut tres anys abans a Vilanova; l'article *Pintors de Mallorca. Bernareggi*¹²¹ al «Correu de les Lletres»; un altre, traduït després a «La Almudaina»;¹²² *En Josep Francesc Ràfols*,¹²³ escrit el 1922 a «Penedés» i reproduït al «Correu de les Lletres»,¹²⁴ sobre el també amic seu de Vilanova, i, finalment, *A propósito*,¹²⁵ un article de «La Almudaina» en el qual fa esment a un altre article que reclamava un homenatge a Sorolla, aleshores a Mallorca convidat per Joan Sureda Bimet.

En aquest darrer escrit, Ferrà exposa que Mallorca deu un homenatge als molts de pintors que han passat per l'illa i l'han donada a conèixer al món a través dels seus quadres. Esmenta Mir, que qualifica com «*el más formidable de los impresionistas españoles*», Degouve i Bernareggi, a més dels poetes Carner i Darío, i deixa per al final Rusiñol, per a qui reclama de les autoritats la declaració de fill adoptiu de Mallorca, envoltant-lo de tots els més alts honors.

¹²⁰ «Vila-Nova», núm. 13, 1a quinzena de maig de 1918.

¹²¹ «Correu de les Lletres», núm. 1, 2-X-20.

¹²² «La Almudaina», 30-X-20.

¹²³ «Penedés», núm. 5, maig-juny 1921, pàg. 208.

¹²⁴ «Correu de les Lletres», núm. 10, juliol-setembre 1921.

¹²⁵ «La Almudaina», 21-VII-19.

L'any 1920, Ferrà es fa ressò en un article publicat al «Sóller» de la 1a Exposició Regional d'Art.¹²⁶ Després d'explicar els seus problemes amb «La Almudaina», exposa que «per això, —i perquè no m'agrada la polseguera que han fet els *combatientes*, acudesc en aquestes planes, enlloc del *palenque libre* de «La Almudaina» per dir la meua paraula, que, per tots aquells que pensin com jo, pot ser la definitiva, sobre la famosa *Exposición de Arte Regional*, i la subsiguiente *Batracomiomaquia*, cap de les quals he vist d'apropr, però de què me dona una idea exacta aquesta premsa diària mallorquina, qui d'un mes a n'aquesta banda s'està superant a si mateixa —i es difícil— en pàgines d'antologia com aquests fragments que n'estrec d'entre mil altres».

Ferrà tanca la selecció de fragments amb aquestes paraules: «Senyors, dic allò de Schopenhauer: EN PREVISIÓN DE MI MUERTE DECLARO QUE ME AVERGÜENZO DE HABER NACIDO EN ESTA TIERRA».

La pintura, per tant, va ocupant un lloc més important en les seves reflexions. En poden ser els motius el contacte, a partir del 1915, amb els pintors de l'escola de Vilanova; que el seu germà sigui també pintor i crític de pintura i les exposicions regionals d'art que se celebren a Mallorca el 1920 i 1921, exponents del modernisme pictòric imperant en aquells moments a l'illa. Hem de citar finalment, la lectura de l'obra de Josep Argay *El nacionalisme de l'art*, publicada el 1920, que és la plasmació del noucentisme teòric pel que fa a la pintura.¹²⁷

Aquesta preocupació pictòrica i la seva dèria d'influir en l'art que es fa a Mallorca l'impelliran a escriure, el 1921, una sèrie d'articles al diari «El Día», acabat d'estrenar. Damia Ferrà-Ponç, el 1973, va publicar dos estudis molt encertats sobre aquests articles i la figura de Ferrà,¹²⁸ amb l'esperança que algun crític d'art en fes una anàlisi més profunda atesa la seva rellevància per a l'estudi del Noucentisme pictòric a Mallorca. Han passat més de vint anys i no sabem que s'hagin desenterrat de la revista on els traduí i els

¹²⁶ *L'Exposició Regional d'Art*, «Sóller», 10-VII-20.

¹²⁷ Segons explica Damia Ferrà-Ponç als articles que citam més endavant.

¹²⁸ Damia FERRÀ-PONÇ, *Miquel Ferrà, noucentista i Miquel Ferrà: Noucentisme contra Modernisme*, «Lluc», 1973, pàg. 216-219 i 238-241.

publicà.

Ferrà-Ponç tracta de les exposicions regionals d'art de 1920 i 1921 i de com encara estigueren dominades pel modernisme. Explica que «Hermen Anglada, pontífex enlluernador i superficial de la desfeta modernista, sabé imposar-hi el seu criteri dictatorial» però «es produí una reacció irada i virulenta. Nombrosos artistes i crítics s'oposaren a l'actuació d'un Anglada fins aleshores indiscutit». Un dels principals crítics fou el germà de Miquel Ferrà, Bartomeu, que recolzant-se en Xènius profetitzà la desfeta del moviment d'Anglada. Els articles de Miquel Ferrà foren un intent de participar en la discussió a favor de la pintura noucentista, amb el suport teòric del llibre que havia llegit.

En el primer, fa referència a Pilar Muntaner, la muller del seu amic Joan Sureda Bimet. El títol d'aquest primer article és el principi d'uns versos de Rubén Darío dedicats a ella: «*Los olivos que tu Pilar pintó són ciertos*». Ferrà, per contra, afirma que són dubtosos perquè no van més enllà del color, com passa amb els pintors modernistes, i es demana: «*¿es que puede haber arte sin idea, o es que la idea se identifica, en pintura, con el color?*» i, si és així, perquè hom dóna tanta importància al tema, a l'anècdota, que en art no n'ha de tenir.

Després fa un repàs per la pintura mallorquina i afirma que té per herència el realisme de finals del vuitcents i ha estat influïda només per alguns pintors catalans i americans que identifiquen el culte a l'art amb un culte al sol, de la qual cosa en resulten «*colorismo, anecdotismo, literatura superficial y provinciana*».

A partir de la seva definició d'art —«*revelación de la esencia por la forma*»— argumenta que Mallorca encara no ha estat interpretada artísticament, llevat de certes excepcions com Bernareggi, el qual no utilitza la llum amb excés, i encara no hi ha res que arribi a la vertadera ànima de l'illa. Joaquim Mir —explica— estaria en el vèrtex d'aquesta escala però la seva visió allucinant fa del seu art un valor a part, totalment genial.

Tot seguit parla concretament de Pilar Montaner, de qui alaba el valor com a retratista i l'art «veritat» dels seus paisatges, no tant —matisa— els que segueixen l'estil de Sorolla com els del port de Palma. Li critica, però, la manca de mediterraneïtat i la

superficialitat. En les seves oliveres —diu—, hi veu els mateixos defectes que en els altres pintors insulars: «no circula la savia de nuestra gleba por esos troncos pintados», no tenen «la nobleza de nuestro olivo arquetípico» ni «cuentan entre su ascendencia a Laoconte ni a Prometeo encadenado».

I acaba l'article amb una invitació:

«Mi buena amiga Pilar, que sabe cuan sinceramente aprecio su obra y sus cualidades, me perdonará que rinda a su talento el homenaje de esta franca expresión de disconformidad con los olivos que pintó.

La inspira mi amor a los que no pintó y que desearía ver pintados por ella».

L'article reflecteix el noucentisme de Ferrà. Consideram especialment interessant que es dirigeixi a una dona pintora amb l'esperança que pugui plasmar millor que l'home l'ànima mallorquina, mediterrània —recordem la seva referència anterior a l'arquetip illenc i mediterrani, que és femení.

A *Los Olivares*,¹²⁹ dedicat a J. M. Tous i Maroto, exposa que els mallorquins saben que el vertader sentit de les oliveres el dóna la tafona i els poetes mallorquins Pons i Gallarza, Riber i Alomar l'han sabut penetrar. Diu seguidament que les oliveres no evoquen només turments de Laocoont sinó també els horts de Getsemaní amb Jesucrist pregant. Ferrà torna, així, a refermar la seva convicció que la poesia mallorquina despunta entre les altres arts i aquestes haurien d'intentar seguir-la. També és molt noucentista la referència a la feina que implica la tafona i el caràcter rural de les mateixes oliveres.

En el següent article, *Mas sobre pintura*,¹³⁰ es queixa que la tendència colorista i modernista que ha criticat abans sigui l'únic corrent pictòric de Mallorca, nega «la plenitud ideal a este arte como arte mallorquín» i opina, per acabar, que «nosotros deberiamos aspirar a una arquitectura, una escultura y una pintura con espíritu, además de técnicament perfectas».

A *El ideal en nuestro arte*¹³¹ planteja d'on ve el mal: «Dos cosas, que son una en

¹²⁹ «El Día», 25-VI-21.

¹³⁰ «El Día», 30-VI-21.

¹³¹ «El Día», 6-VII-21.

*el fondo, han perjudicado a nuestros artistas del pincel: la falta de un sentido nacional profundo y su fácil deslumbramiento ante la obra de esos conquistadores de la luz venidos a nuestra isla de América y Cataluña». A causa de la manca d'esperit nacional el que pinten —exposa— és la província, sense sospitar què hi ha dedins i sense vibrar amb els seus poetes. I posa com exemple de captació del vertader esperit de Mallorca Costa i Llobera, inspirat tant pel *genius loci*, com per una profunda cultura clàssica —l'única autèntica segons Ferrà—, i tot això, —continua— mesclat amb l'instint racial i l'ànima mallorquina, que no abandona ni tant sols per cantar els temes universals.*

Ferrà critica el tòpic que la pintura mallorquina consisteixi a pintar els penya-segats de l'illa: «*Hacer pintura mallorquina es, sencillamente, poner nuestra alma en los cuadros*». Exposa que el problema és que a vegades els mallorquins no tenen ànima i ofereix com a solució «*buscarla, adentrarnos en ella hasta el entronque de sus raíces con las raíces profundas del país y de la raza, buscar su perfeccionamiento y su intensificación humana en una cultura universal, no vagamente cosmopolita y sin levadura de tradición; con esta preparación y este espíritu, pintar lo nuestro y lo ageno. [sic] Esto tendrían que hacer nuestros pintores*».

Al següent article de la sèrie, *Renovación deseable*,¹³² crítica tant les exposicions de pintura que es fan a Mallorca com els comentaris que només parlen del paisatge mallorquí com a valor que s'ha de donar a conèixer al món i proposa, com a alternativa renovadora, que es duguin a Mallorca altres quadres no mallorquins i d'artistes tampoc mallorquins i se'n parli. Excloent-ne els espanyols, llevat de Sorolla —amb reserves— i Zuloaga, suggereix «*la joven pintura catalana, con su sano espíritu terral, su breve y europea tradición, su atención a la novedad parisien, es la que nos pudiera prodigar las enseñanzas, renovando nuestra técnica, descubriéndonos otras fuentes y motivos de inspiración, gustos y sabores nuevos que, de paso, sacarían por un momento a nuestro público de su beato extasis ante el país de sus bellezas, cuyo elogio monótono y sempiterno está sumiendo Mallorca en una satisfacción que ya se parece demasiado a la "d'una dona*

¹³² «El Día», 9-VII-21.

bleda "».

La relació dels pintors i escultors, tots noucentistes catalans, que proposa està formada per Iu Pasqual, Domingo Carles, Vayreda, l'escola de Sitges i Vilanova, Obiols, Xavier Nogués, Clarà, Monegal i Enric Casanova. De tots aquests noms, escollits a l'atzar, en tria dos: Iu Pasqual i Joaquim Sunyer, als quals dedicarà els dos articles següents: *La leccion de la nobleza* i *El ejemplo de Sunyer*¹³³, en els quals amb un llenguatge poètic explica la seva pintura.

La premsa mallorquina es fa ressò d'aquesta col·lecció de textos sobre pintura noucentista i Miquel Sarmiento s'erigeix, des de les pàgines de «La Última Hora», defensor dels modernistes. A *Paréntesis*,¹³⁴ Ferrà li contesta lamentant-se sobretot del seu to, que li recorda el de les polèmiques entorn de l'Exposició Regional d'Art de l'any anterior, i el convida a moderar-lo: «*Usted es un escritor culto, un espíritu delicado, todo lo contrario de los anacrónicos polemistas de provincia cuyo estilo bordeó esta vez distraídamente*». Seguidament argumenta que no té res contra ell ni contra ningú i només intentava combatre «*un espíritu que juzgo nocivo en nuestra tierra como informador único de su arte*», li diu que admetria com a exponent de l'art que defensa els carbons d'Anibal Nocetti i acaba confessant que guardarà el seu article «*como un ideario, como un semillero de conceptos, que quizás algún día intente aclarar, desarrollar o combatir serenamente*».

En *El gris plata mallorquín*,¹³⁵ Ferrà comenta Enric Galvey, i concretament un paisatge mallorquí d'aquest artista que —diu— expressa l'emoció del paisatge i de l'hora que ell sent: «*la suavidad mallorquina de esos grises cenicientos; la pétrea calidad de nuestro monte bajo el cielo transparente; la religiosidad familiar del aire vespertino en las cumbres de la sierra*». Considera Galvey un fidel intèrpret de l'ànima de Mallorca, diu que «*ve de plata la isla de oro*» i fa aquesta reflexió:

«*Ya conoceis el azul en combustión de nuestro cielo, las ascuas rojizas de la costa brava herida por*

¹³³ «El Día», 15-VII-21 i 24-VII-21.

¹³⁴ «El Día», 27-VII-21.

¹³⁵ «El Día», 30-VII-21.

el sol, los verdes fanales [canales?] submarinos de sus calas. Pero, ¿no habeis sentido nunca la belleza de la niebla invernal sobre los campos argentinos, de los cándidos amanecers de Agosto junto al mar o en la llanura, de ese instante gris plateado que es tono fundamental de nuestra sierra cuando la contemplamos desde lejos o desde sus solitarias altiplannicies?

Este color es para mí un símbolo».

A *La piedra de Mallorca*¹³⁶ intenta explicar una altra de les característiques del seu ideal de pintura. Comença exposant que *«nuestra luz deslumbra, ciega, no deja ver Mallorca. Si quereis intimar con su paisaje, penetrar su sentido más recóndito, teneis que vivir un atardecer en el corazón de la sierra, empaparos de su aire y su silencio frente al árido murallal de las montañas olorosas a romero y a tomillo. Sentireis entonces la gravedad secular del alma de Mallorca, que emana de los olivos grisáceos, y de los negros encinares, y de las cumbres encrespadas como un mar de piedra. Sentiréis que Mallorca es eso: piedra ungida y antiquísima, —no flamante pedrería, vistoso kaleidoscopio».* Estableix a continuació diversos paral·lelismes entre paisatge i arquitectura: els penyals vermells del torrent de Pareis semblen reproduir-se en els contraforts de la Seu; la vall de Pastoritx, a la plaça de les Caputxines i l'illa sembla de vegades un claustre enmig de la mar. La impressió del visitant artista que s'extasia davant els dolls de llum —explica— té un valor estètic que no pot ser imitat pels mallorquins, que no senten l'illa de la mateixa manera, car aquesta imitació seria tan dolenta com el poeta que volgués imitar els versos de Darío sobre Mallorca, magnífics en ells mateixos. I insisteix: *«Fijaos y vereis como en esas horas de íntima, de familiar compenetración con el genius loci, más que la lumínica irradiación de sus colores, son las vértebras del paisaje, la perennidad de su estructura, el alma de sus piedras, las que adquieren un enorme valor expresivo».*

A l'afirmació que Mallorca és color hi contraposa que és pedra a les seves muntanyes, als seus gorgs i als seus torrents. I acaba: *«El pincel que dijera esto simplemente, sin cantarlo sur un air luminista, prestaría quizás un buen servicio a los que, sobre esta piedra —no en el espacio etéreo— aspiramos a edificar algo sólido».*

Ferrà deu rebre alguna observació per aquestes reticències als tòpics del sol i la

¹³⁶ «El Día», 5-VIII-21.

llum perquè en una article titulat curiosament *El fomento del polvo*¹³⁷ afirma que com a artista dona preferència «a lo que tiene más alma y un más hondo sentido mallorquín, sin renunciar a la conquista de un alma y un sentido nuevos sobre las esencias tradicionales, ni negar "Las costas" ese anillo de oro y pedrería refulgente que ciñe el corazón de plata cenicienta de nuestra isla. Remontad desde el mar el torrente de Pareis si quereis llegar hasta su centro». Després de descriure la seva visió de les costes —l'ermita de Blanquerna, el castell del Rei, Formentor, Alcúdia...— arriba a la conclusió que «son algo más que un tema de decoraciones sensuales y una frívola corniche para turista». Quant al clima, confessa que «no puedo negar mi aspiración a modificarlo en el sentido de un ligero cambio hacia el norte» i acusa els qui sembren palmeres, posen pasteres de pedres brescades als jardins, converteixen els torrents en clavegueres per lliurar-se de la seva frescor, disparen traques a Lluc i organitzen «becerradas», d'africanitzar el clima de Mallorca fomentant la pols. I per acabar proposa parlar «ya de sombra, de aire fresco, de aguas corrientes, cespéd y arboledas, que es lo que aquí falta, incluso en pintura hasta cierto punto», i crear tres parcs a Palma que imitin els arbrats del camí d'Esporles a la Granja. Com podem comprovar, no pot estar-se d'enunciar un altre cop la seva idea de la ciutat, íntimament lligada a la que tenia de la pintura i de l'art en general.

El darrer article de la sèrie ve a ser una conclusió i alhora una proposta de futur. Es titula significativament *La mujer en nuestro arte*¹³⁸ i Ferrà hi conclou que «late quizás en estos artículos, o divagaciones al azar de un enlace de ideas espontáneo, sobre Mallorca y la pintura, un cierto cansancio del impresionismo y del preciosismo en combinación que han venido a cristalizar en escuela casi única entre nosotros, un deseo de ver asomar finalmente el rostro a Cezanne en nuestro pequeño campo artístico. Late además el desprecio de la anécdota y la afirmación del elemento eterno, sustancia del arte y de la vida, por sobre el localismo superficial y los disfraces vistosos y pasajeros. Es por las raíces que el arte debe enlazarse con todas las demás manifestaciones del espíritu, cuya

¹³⁷ «El Día», 12-VIII-21.

¹³⁸ «El Día», 13-VIII-21.

unidad buscamos. La bandera que ha tiempo agitamos sobre el pueblo mallorquín lleva escrito el lema emersoniano: "Seas tú mismo". Selo en todo y profundamente».

La proposta és fixar l'arquetip femení mallorquí. Explica que quan a Mallorca la pintura arribi a la plenitud que ha assolit la poesia, apareixerà l'element femení, que ha estat descuidat pels pintors mallorquins i és pràcticament introbable sota els rebossillos amb estilització decorativa dels quadres mallorquins. Després de citar uns versos de Carner, en fa aplicació a la pintura i conclou que descobrir aquesta arquetip «*despojado de todo lo que no sea el prestigio excelso de la forma, ennobleciéndolo, dignificándolo, elevándolo a pura categoría; exhumar la joven diosa del seno de nuestra gleba, haciendo irradiar su espíritu oriental y su norma helénica sobre el arte y la vida toda de Mallorca es empresa que sólo puede intentar y llevar a cabo una generación abrevada en la fuente viva del ideal mallorquín, con un espíritu autóctono y una cultura universal asimilada*». Feia molts anys que Ferrà dedicava moltes energies a aquesta tasca i estava disposat a continuar la recerca, com ho demostren aquests articles.

Encara el 1923 i amb motiu de l'Exposició Nacional d'Art de Barcelona escriurà dos articles sobre pintura, amb el títol genèric de *Tres notas al margen de una exposición*.¹³⁹ A la primera d'aquestes notes, *Impresión rápida*, després de manifestar que l'exposició té en general poc interès, en destaca la sala dedicada a Joaquim Sunyer que —comenta— els filisteus i els *pompiers* veuran amb indignació. A *Corporalismo* afirma que l'exposició té un valor documental i hi predomina el corrent —l'anomena *corporalista*— que analitza la llum no com una qualitat etèria a la manera impressionista sinó en la «*cruda plasticidad y el relieve de los cuerpos opacos*». Tot seguit afirma que els temes pròxims, pensats a l'holandesa amb filosofia casolana, han suplantat les vaporoses idealitzacions i el pur luminisme, i esmenta tres quadres que li han cridat especialment l'atenció: un quadre petit de Joaquim Sunyer que representa un raconet darrera unes cases, del qual destaca la precisió japonesa, el sol de març i el silenci del migdia; un de Seix amb unes magranes, dues aïlotes joves de vigor germànic i unes flors, i un de Togores amb

¹³⁹ «El Día», 17 i 28-VI-23.

unes donzelles brunes «*con una salud i una corporalidad relucientes, ingénuas y broncineas*».

La darrera nota, «*El crepúsculo de Joaquin Mir*», és una exaltació de les darreres obres de l'art de Mir, que —diu— es mor amb una agonia que és un magnífic espectacle.

Ens podem demanar ara, amb Damià Ferrà-Ponç, quina repercussió tingueren aquests escrits en la pintura mallorquina. Segons ell, foren «una aportació en la creació d'un clima favorable al Noucentisme a Mallorca al costat dels assaigs del seu germà Bartomeu i dels treballs teòrics de Guillem Forteza»¹⁴⁰ però no prevalgueren, com a Catalunya, els elements noucentistes ni els avantguardistes, que naixien just llavors, sinó que «l'academicisme esclerotitzat i els decorativismes modernistes dominaven encara el 1930».¹⁴¹

El somni d'un malcontent IV,¹⁴² un article que Ferrà escriu el 1927, demostra aquestes darreres afirmacions. L'article, que forma part d'una sèrie en què descriu una Mallorca ideal, exposa que —en una futura Palma somniada— un edifici nou del Born albergaria un museu de pintura moderna, amb tres seccions: mallorquins del XIX, mallorquins del XX i interpretacions del paisatge mallorquí fetes per pintors forans. I hi afegeix: «Encara s'havia cregut convenient afegir an aquestes últimes algunes teles pintades al continent, per mostrar als crítics indígenes obsessionats per la propaganda del turisme, que el Criador no ha dotat únicament de forma i de color el Mollet i la Cala de Sant Vicens».

La primera secció contindria el vell Buades, Antoni Ribas pare i «el delicadíssim mestre Salvador Torres», i la tercera, «tots els hostes estimats, des de Degouve, en Mir i en Russinyol fins a 1950». En aquest punt interromp —diu— el somni per afirmar que era ingenu pensar que aquells artistes constituïen el que ell anomena en paraules d'altri «*nuestra escuela de pintura*». Totes aquelles coses —argumenta—, que estaven molt

¹⁴⁰ Damià FERRÀ-PONÇ, *Miquel Ferrà: Noucentisme contra Modernisme*, «Lluc», 1973, pàg. 239.

¹⁴¹ *Ibidem*, pàg. 240.

¹⁴² «El Día», 13-IX-28.

contents de tenir a Mallorca, no eren més que art català, argentí, parisenc o ambigu, però no mallorquí perquè «lo que dóna personalitat i unitat a una escola són els nervis dels seus artistes, no els arguments de les teles». Per tant, l'escola mallorquina de pintura moderna que Ferrà propugna a principi de la dècada dels 20 aleshores encara no existeix.

4.1.3.2 Nova defensa del paisatge. El Gorg Blau i Miramar

Des de les pàgines del «Correu de les Lletres», Ferrà manté la seva protesta d'anys contra la devastació del paisatge de Mallorca. Ara, també aprofita amb aquesta finalitat les pàgines de «El Día» i l'any 1921 protesta contra la tala dels bosc de Miramar i dels voltants de Valldemossa. Insisteix, per altra banda, en l'assumpte de la dessecació del gorg Blau, que el preocupa des del 1904 i contra el qual ha alçat la veu en diversos moments de la seva vida.

En una nota titulada *El gorg Blau espenyat i brut*,¹⁴³ publicada a l'apartat *Art* del «Correu de les Lletres», explica que han aconseguit que membres influents del Foment del Turisme hagin acollit la idea de conservar l'indret amb simpatia i exposa que s'hauria d'intentar d'harmonitzar els interessos utilitaris de la fàbrica d'electricitat amb els de les persones que els tenen més espirituals, ja que l'indret constitueix una de les típiques excursions mallorquines.

A *Miramar devastat*,¹⁴⁴ dins l'apartat *Vària*, ens posa al corrent de l'estat de la qüestió: «Davant la bàrbara destrucció del bosc de Miramar, obra de gentes a qui l'herència de l'Arxiduc ha caigut com una loteria, i que en disposen sense respecte ni a Mallorca ni a l'egregi fundador qui els ho va llegar, i que amb tant distint esperit ho conservava, s'està revoltant l'opinió de tota l'illa». Com a resposta —explica— hi ha hagut una campanya a la premsa mallorquina i el Foment del Turisme ha començat finalment les gestions perquè es declari Parc Nacional. Ferrà precisa que entre els hereus cal felicitar Antoni Ribas per la seva cura en la part que li ha correspost.

¹⁴³ «Correu de les Lletres», núm. 2, 6-XI-20.

¹⁴⁴ «Correu de les Lletres», núm. 13, gener-abril, 1922.

A més de la nota, que deu arribar a un nombre limitat de lectors, Ferrà escriu un article més extens, *La muerte de Miramar*,¹⁴⁵ al diari «El Día». Hi posa de manifest tota la significació de Miramar i Valldemossa per Mallorca: R. Lull, la Beata, l'Arxiduc... I al final es demana si hi haurà gent capaç d'organitzar-se per salvar el que queda: «*¿Es verdad que hay en Mallorca poetas, artistas, hombres ilustres que quieren la isla, huéspedes y turistas apasionados por sus bellezas, corporaciones públicas con espíritu patriótico, un pueblo con alma mallorquina?*». I dirigeix a tots ells la seva crítica: «*Hay que salvar Miramar —hay que salvar lo que se pueda de Valldemossa y Miramar— a toda costa, poniendo en juego todos los medios y todos los recursos. Vengan pareceres e iniciativas. Constituyámonos sin perder tiempo en junta de salvamento. [...] Hágase con abnegación todo lo que se pueda por parte DE TODOS para impedir, aunque tardamente la consumación de este asesinato del paisaje*».

El mes de juliol de 1922, Ferrà es refereix a *Insistiendo*¹⁴⁶ a un altre article publicat feia quinze dies al setmanari «Sóller», en el qual l'autor es demanava si s'havia tornat a dormir l'opinió pública de Mallorca i manifestava que no n'hi havia prou amb l'expedient del Foment del Turisme ja que les tales seguien i feien més via que l'expedient. Ferrà es mostra d'acord amb l'opinió de l'articulista que si a Madrid no s'adonaven que a Mallorca hi havia un fort estat d'opinió en contra de les tales, podrien passar anys abans què es resolgués la proposta del Foment del Turisme. Hi afegeix que és el perill d'abandonar les armes un cop començada la lluita i fa la següent reflexió sobre la manera de ser dels mallorquins: «*Nuestro mal no está en la falta de amor a nuestras cosas, aunque vaya este amor acompañado con frecuencia de una incomprensión profunda: está en querer flojamente, en una falta de tesón, de voluntad firme y sostenida, de actividad inteligente al servicio de lo que amamos*».

Dins aquesta actitud —continua argumentant— de parlar en veu baixa i acceptar el fatalisme prosperen aquestes empreses que posen el caprici, el gust personal i l'interès

¹⁴⁵ «El Día», 21-IV-22.

¹⁴⁶ «El Día», 20-VII-22.

particular per sobre els deures socials. Seguidament torna a insistir que Miramar està en perill i que cal actuar per salvar l'ànima de Mallorca que habita en cadascun dels seus arbres. Ferrà acaba dient que, cridats pel Foment del Turisme, han parlat les persones que millor ho podien fer i els mallorquins no han de deixar que el seu tornaveu s'extingeixi, per la qual cosa proposa que cadascú digui la seva paraula, que les corporacions oficials i particulars es manifestin perquè els qui han de resoldre l'expedient tinguin la sensació que hi ha un gran interès per la salvació de Miramar. Finalment, apel·la als mallorquins de Madrid que —manifesta—, per sobre les diferències polítiques són mallorquins de cor que no negaran la seva col·laboració d'homes públics de reconeguda influència a la Mallorca on nasqueren.

Encara el setembre del mateix 1922 protestarà a *El indecente abandono*¹⁴⁷ per les tales al bosc de Valldemossa i de pollancrea a l'Estret d'aquest poble i al gorg Blau. A *Por tierras de civilidad I*¹⁴⁸ compararà els frondosos boscs suïssos amb els talats de Miramar i a *Por tierras de civilidad III*¹⁴⁹ es referirà a les tales de la possessió de Gabellí, a Campanet, i un altre cop a la dessecació del gorg Blau.

Aquesta preocupació pel paisatge natural i per la preservació de la natura en el paisatge urbà continuarà els anys següents. El 1925 escriu *Caminos de la Sierra. El bosque*,¹⁵⁰ obligat de bell nou per tales als boscs de Lluc. Hi elogia el bosc i el que representa, tant per a Mallorca com altres llocs com el Guadarrama o el Montseny, on ha vist boscs magnífics. Després torna a parlar de la tala d'alzines que es va fer a la possessió campanetera de Gabellí quatre anys abans i contra la qual protestà Riber a un poema. Un mes més tard, encara hi dedicarà l'article *Caminos de la sierra. El Santuario II*.¹⁵¹

¹⁴⁷ «El Día», 10-IX-22.

¹⁴⁸ «El Día», 24-IX-22.

¹⁴⁹ «El Día» 13-X-22.

¹⁵⁰ «El Día», 5-II-25.

¹⁵¹ «El Día», 26-III-25.

El juliol d'aquest mateix any, l'article *Árboles*¹⁵² tractarà la qüestió amb matisos diferents. Hi assenyala, en primer lloc, la contradicció que suposa fer tales i celebrar, un dia cada any, una festa de l'arbre que és pura retòrica. Contra l'argument de la propietat privada, indica que a cap país amb lleis el propietari pot arrasar com li ve de gust el sòl nacional, destruint la riquesa que representa i deixant les comarques convertides en paisatges lunars. El fenomen —explica— no és exclusiu de Mallorca car a la península molts de paisatges han quedat sense arbres.

Ferrà considera que a Mallorca la fòbia a l'arbre és encara més grossa perquè els mateixos ajuntaments la comparteixen, i manifesta que encara no s'ha pogut refer de la tala dels arbres de la Rambla de Palma, l'únic passeig amb ombra que hi havia a la ciutat. Exposa que encara hi ha boscs a Bellver i a Valldemossa, però els habitants de Palma no haurien d'estar obligats a anar-los a cercar tant lluny, i posa l'exemple de Barcelona, que ara ell pot contemplar des del terrat de la Residència d'Estudiants al barri de Sant Gervasi. S'hi veu —explica— el Putxet, el Turó, el parc de la Ciutadella, els jardins d'algunes cases de Barcelona, mentre que en sortir de la ciutat vella de Palma, amb algun jardí senyorial i les petites taques verdes de la Glorieta i la plaça del Mercat, només hi ha pols, sol i palmeres. Segons ell, no seria un ideal irrealitzable fer que Palma tingués jardins i passejos amb arbredes.

Per a Ferrà no existeix una separació radical entre el camp i la ciutat i cal adaptar-la al clima càlid i mediterrani que li és característic. En aquest aspecte, la concepció d'una ciutat sense massa sol s'ajusta a la seva concepció de la pintura, que hem vist abans.

El 1927, a *Quin país*¹⁵³ explica que uns turistes que han anat a Miramar li han contat que hi ha unes alzines marcades per tal de ser tallades i també com està d'abandonada la cova de Ramon Llull: n'ha desaparegut el llantió i la creu està tirada per terra, mentre una guarda de porcs i ovelles esbaldreguen els marges i el paretó del mirador ha caigut. Ferrà sent, des de Barcelona, gust amarg i vergonya i es demana per què encara

¹⁵² «El Día», 24-VII-25.

¹⁵³ «El Día», 17-V-27.

els mallorquins es vanten de tenir Miramar i no se'n senten indignes, per la qual cosa —conclou— se l'hauria de llevar de les guies turístiques.

Aquest mateix any Antoni Ribas, un dels propietaris de Miramar, anuncia en una carta oberta als mitjans de comunicació que la tanca a causa dels perjudicis que hi provoquen els qui la visiten. Ferrà, a *Un altre aspecte*,¹⁵⁴ comenta la decisió afirmant que els mals que causen els visitants s'uneixen als produïts pels altres propietaris veïns però, malgrat tot, cal que els mallorquins cooperin a la conservació de l'indret. En aquest sentit, cita l'exemple del civisme amb què es visiten a Suïssa llocs com aquest i el cas del monestir de Sant Jeroni de la Murtra, propietat d'un amic seu, que només pot visitar gent seleccionada, la qual, a més, —explica— no gosa ni tirar un sol paper perquè està molt cuidat. Ferrà conclou que el miracle ha estat obra més de l'exemple del propietari que de la prohibició, i acaba dient que l'empresa del Sr. Ribas a Miramar és més àrdua que la del seu amic, però s'alegrarà del seu èxit.

4.1.3.3 La guerra del Marroc. Per un exèrcit federal més modern i més humà

El mes d'agost de 1921 es produeix l'anomenat desastre d'Annual, que evidencia la decadència i la corrupció de l'Exèrcit espanyol i empitjora la crisi política del moment. El 13 d'agost es constitueix un govern de concentració nacional presidit per Maura i amb Cambó al Ministeri d'Hisenda.

Ferrà, no sabem si perquè veu un panorama molt crític o perquè confia que s'arreglarà amb dos coneguts seus a càrrecs d'alta responsabilitat, dedica alguns articles al nou govern i a la situació creada amb el desastre. També és possible que amb aquests escrits, dels primers que publica a «El Día», vulgui provar fins a quin punt se li permet escriure a favor de Maura i Cambó, personatges gens grates a Joan March, el propietari del diari.

El primer d'aquests articles, *Ante el nuevo Gobierno*,¹⁵⁵ apareix quatre dies després

¹⁵⁴ «El Día», 20-VII-27.

¹⁵⁵ «El Día», 17-VIII-21.

de la formació del Govern. Ferrà demana suport per a la seva tasca i critica els qui, per interessos personals o partidistes, intentin entorpir una feina que —segons ell— té un mínim de seriositat i bona fe. Opina que tan sols després d'un fracàs complet, i a instàncies del país que avui li dóna un marge de confiança, es podrà fer una oposició decent o pensar en un canvi i que *«esta desorganización militar, que es un aspecto de la desorganización total de España, acaba de costar millares de vidas»*. I acaba: *«El problema es de organizarlo todo y no en tres meses, sino en cinco años de esfuerzo honrado y coherente por parte de unos, y en otros tantos de no estorbar por parte de los demás»*.

En el següent article, Maura,¹⁵⁶ matisa d'entrada la seva postura a l'article anterior, per si no ha quedat clara: *«Interpretaría mal mi pensamiento quien se figurara que llevado por una fe repentina en todos y cada uno de los hombres que componen el actual gabinete, creo yo un deber patriótico el silencio y el abandono de toda crítica ante el desarrollo de su esperada obra de gobierno. Nada de eso; esta crítica es un derecho inalienable y además un deber; pero siempre, y más que nunca en circunstancias como las presentes, debe ejercitarse con espíritu elevado y con ánimo de cooperar a aquella obra por poco que la buena fe la inspire, no el impedir cualquier eficacia por miserables envidias y rivalidades políticas.*

Además, plenamente convencido de que nuestros gobiernos no merecen en general la confianza del país, creo empero que si la tuvieran se esforzarían un poco en corresponder a ella. Esta confianza resulta siempre un noble estímulo. En igualdad de condiciones sera mejor el gobernante que cuente con la fe de su pueblo».

Afirma després que l'opinió pública té, en certa manera, raó sempre i que en aquells moments s'havia manifestat a favor del govern i sobretot a favor de Maura. Considera que aquest polític, *«con todos sus errores políticos y todos los vacíos que notamos en él los que tenemos un concepto algo más "napoleónico" del hombre de estado completo»*, encara deté un prestigi excepcional. A pesar d'adherir-se a l'opinió que la massa del país, enlluernada per certs efectismes, va atribuir a Maura les qualitats que

¹⁵⁶ «El Día», 21-VIII-21.

estaven en el seu desig, diu que *«hay algo en nuestro paisano —aunque queramos reducirlo a un sentido de la dignidad política más elevado de lo que se acostumbra entre los del oficio y a un mayor desinterés y pureza de intenciones,— que ha resistido persistentemente en el seno de la opinión todos sus vaivenes, que ha resistido las equivocaciones del propio Maura por todos apreciadas, y la decepción de quienes habían puesto en él una fe mesiánica y hasta las apoteosis de cierto maurismo que llegó a poner a su figura una aureola digna de Mella o de Senante»*. Ferrà conclou que seria injust negar realitat política a allò que als ulls de tothom distingeix Maura de la majoria de polítics, i que seria antipatriòtic voler matar aquest prestigi.

El programa moderat de tornar a Àfrica que proposa Maura és defensat per Ferrà a l'article *El espíritu de la campaña*,¹⁵⁷ en el qual explica que el desengany i el positivisme de tothom ha avortat les temptatives de ressuscitar l'esperit de les campanyes colonials. Opina que la campanya d'Àfrica s'ha de fer no només amb un pla sensat sinó també amb un esperit sensat, que convé arraconar cert lèxic patriòtic que ha posat en circulació la premsa i que han de recordar que van al Rif a esmenar errors. Seguidament suggereix la nova línia d'actuació: *«En el Rif hay, parece, un ejercito regular y disciplinado mandado por un caudillo marroquí que dicen culto, caballeresco y con un ideal de civilización para su pueblo. ¿Qué posibilidades de colaboración tiene con ese hombre un estado europeo que va al Africa a hacer honradamente una labor de protectorado? ¿Que errores hay que enmendar para obtener su amistad, si ello es posible? Esto es lo primero que se nos ocurre preguntar ante ese hecho inesperado y sintomático que no puede despreciar ningún político»*.

Ferrà explica que al voltant d'Abd-el-Krim hi ha moltes kabiles en discòrdia, davant les quals no valen paraules com venjança o honor sinó una labor de policia. Considera que cal despullar el sentiment de pàtria de figuracions i exaltacions verbals i que el clima imperant de realitat i l'ambient de materialització ho faciliten. I continua: *«Ha tiempo renunciamos a conquistar más lauros. Persistamos en esta renuncia. En un país*

¹⁵⁷ «El Día», 26-VIII-21.

desengañado, harto de aventuras desastrosas y cuyo solo ideal se cifra en salvarse económicamente, en administrarse bien y organizarse, asegurándose contra las contingencias exteriores porque no hay otro remedio, deben proscribirse de todas partes, incluso de los cuartos de banderas, aquellos manuales de Historia del año 1895, con sus apologías de Numancia y sus páginas de gloria cuyo espíritu no llegó a sustituirse del todo».

Finalment, exposa que les pàgines de glòria, les ha d'escriure cadascú complint el seu deure, entre els quals «*el oficial disciplinado, humano y deferente con los inferiores, ajeno a cualquier prejuicio de casta, que, con un espíritu de simple y ejemplar ciudadano, pone al servicio de la nación representada por el poder civil su valor personal y su capacidad técnica*». Aquesta idea que Ferrà té de l'exèrcit és bàsica per entendre més endavant la seva actitud davant la Dictadura.

En el següent article, *Aspiración civil*,¹⁵⁸ interpreta el desastre del Marroc com a desastre d'un sistema i manifesta que ell, que sempre l'ha trobat pernicios, se n'hauria d'alegrar si no costàs tant dolor i tanta sang. Seguidament es demana a què es deu el divorci que s'ha produït entre les forces armades i els que representen les forces del pensament i afirma que, malgrat que l'aristocràcia intel·lectual de Madrid i de Palma no sent la pàtria, tampoc no pot deixar de sentir la solidaritat amb l'univers. Continua explicant que ell no considera *pàtria* i *humanitat* dos termes antagònics. Aquesta aristocràcia intel·lectual -addueix- lluita per humanitzar el patriotisme i és entorpidida per encartonaments de l'esperit nacional i per fórmules sense substància, «*mascara retórica de un corrupto sistema de intereses*».

Seguidament Ferrà fa vots perquè el fracàs d'aquest sistema sigui també el de l'esperit que l'informa i el naixement de l'ànima d'un altre esperit nou, més humà, més civil i més patriòtic. I conclou: «*Hay que prestar toda atención y todo apoyo moral a los elementos del ejército que, constituyendo al parecer su parte más sana, pueden ser garantía de una transformación más o menos remota que lo ponga en contacto con las*

¹⁵⁸ «El Día», 7-IX-21.

corrientes espirituales renovadoras de la nación». Ferrà acaba l'article manifestant que té esperances que la seva crítica coincideixi amb la d'importants personalitats militars sobre la desorganització causant del desastre i la gestió de les Juntes.

A *Europa y Africa*,¹⁵⁹ Ferrà declara que no creu que Àfrica sigui sinònim de barbàrie i no hi hagi altra civilització que l'europea, malgrat que ell per abreujar utilitzi a vegades aquests termes en aquest sentit. Exposa que la frontera entre la barbàrie i la civilització seria molt mala d'establir, així com la ratlla divisòria entre els combatents: «*a un lado la barbarie, la miseria i el desorden kabileños, la cerrazón mental y el fanatismo militar y religioso; al otro la conciencia europea, el ideal ciudadano, la aspiración a la normalidad y a la cultura*». Conclou que és molt dur haver de lluitar en la guerra i conviure en la pau, amb els del primer bàndol, que a vegades són els que dirigeixen.

Seguidament es fixa en el comandament moro: «*Esta vez parece que, en lo más alto por lo menos, hay en el campo moro un caudillo que no es precisamente la civilización lo que combate, y que por su parte tiene la suprema dirección de nuestras tropas un jefe de pensamieto Europeo*». I es demana: «*¿Corresponderá a la realidad la simpática leyenda que se ha formado en torno al libertador del Rif y a su generoso ensueño nacionalista? ¿Nos engañará el instinto respecto a las nobles cualidades del general Berenguer? Es tan vivo nuestro deseo de sentir algo nuestro representado en el Ejército, y más en días de prueba para todos, que el corazón se nos ensancha a cada síntoma de europeidad que observamos en las esferas militares donde hay sin duda figuras dignísimas en este concepto como en todos*».

Ferrà lloa l'actitud serena i el llenguatge polític de Berenguer que revela, segons ell, una consciència de la seva missió, plena de respecte cap al poble colonitzat en la seva mateixa possibilitat d'independència. Elogia també el sentit civil i militar de la seva pròpia responsabilitat i exposa que provoca que es dirigeixin contra l'alt comissari no només els odís dels rifenys sinó «*también los malos deseos de las kábilas emboscadas en nuestro Gurugú nacional, en cuya misma cúspide oímos predicar la guerra santa con inflamados*

¹⁵⁹ «El Día», 21-IX-21.

tópicos ibéricos». Finalment, diu cal donar suport a Berenguer perquè «sea mañana realidad el frágil ensueño que germina en nuestro espíritu desde el comienzo de la guerra: una inteligencia final entre los que tienen un ideal de civilización para el Rif, con o sin jilaba, contra cualquier clase de rifeños».

Després d'aquests articles, a mena d'introducció, Miquel Ferrà comença una sèrie de nou articles sota el títol d'*Humanidad y ejército*. El primer, *Al Alto Comisario*,¹⁶⁰ és dedicat al general Berenguer, que aleshores rep aquesta denominació, i Ferrà hi planteja el que es proposa amb aquesta sèrie d'escrits:

«Gusto, el lector lo sabe, de dejarme guiar alguna vez por la intuición poética, un poco a la manera de mi querido Alomar. La exactitud anecdótica se resentirá quizás del procedimiento, pero este tiene su eficacia cuando se persigue un objetivo ideal a través y más allá de los hechos. Esta vez no es para mí esencial absolutamente la correspondencia entre la realidad y mis presentimientos, apoyados en una información muy imperfecta».

Seguidament explica que sap molt poc del general Berenguer, ja que hom no es pot fiar dels diaris quan parlen dels herois militars, però guiant-se per alguns indicis i sobretot pels seus desitjos s'ha format una imatge simpàtica del general, que a més de tenir un nom d'antic comte català, es fa anomenar amb «*el título prestigioso y civil de Alto Comisario*».

Subratlla a continuació la seva seriositat enmig de tot el que ha passat i aprofita per criticar un altre cop el «*léxico patriotero y sanguinario*» que sobre el Marroc han utilitzat certs capellans i el mateix rei. Després diu que la figura de Berenguer contrasta amb la dels organitzadors del desastre per la seva actitud reflexiva, sense poses bèl·liques, pel seu llenguatge responsable i conscient i per la seva gestió segura. Comenta que aquesta actitud pot ser «*el símbolo de un posible europeismo cívico militar por contraposición a otros símbolos de barbarie hispano-rifeña*» i tanca l'article amb el desig de veure encarnat en una selecció de l'Exèrcit espanyol l'esperit que informa les seves reflexions.

Malgrat aquesta actitud positiva, Ferrà no vol que els seus articles semblin un aval, sense condicions, a l'Exèrcit. Així, comença el seu segon article, titulat precisament *El deber de la crítica*,¹⁶¹ explicant que un sentiment de dignitat ha aturat la seva ploma cada vegada que ha volgut parlar de l'Exèrcit i que durant molts anys, fins i tot abans de la Llei

¹⁶⁰ «El Día», 6-XI-21.

¹⁶¹ «El Día», 3-XII-21.

de jurisdiccions, l'escriptor independent ha tingut damunt el seu cap l'amenaça del sabre, de tal manera que no ha estat possible una crítica com calia de l'Exèrcit, que ha pretès apagar el crit de les consciències ciutadanes. Ferrà considera que les Juntes de Defensa són buides de tot ideal polític, única cosa que podria justificar la indisciplina, i s'han convertit en òrgans d'un burocratisme estèril i miserable que ha conduït al desastre del Marroc. Només davant aquest fracàs tan patent —argumenta— ha estat permesa la crítica per part dels ciutadans que el mantenien amb els seus doblers i fins i tot amb la vida dels seus fills. I continua: *«A los que, no profesando el anarquismo, reconocemos la fatal necesidad de los ejércitos, debiendo ejercer por lo tanto nuestra crítica en forma que quede a salvo el respeto a la institución en sí, nos ha sido aún más difícil intervenir, en circunstancias en que la misma afirmación de aquel respeto hubiera podido interpretarse como una adulación servil a los elementos perturbadores de la disciplina y de la normalidad constitucional albergados en su seno»*.

Manifesta a continuació que li costa no tirar la ploma davant la vergonya que li produeixen les sancions a aquest general «*PROCESADO ÚNICO*» per haver formulat la censura que subscriu tota Espanya.¹⁶² Per altra part, diu que renuncia a la «*revancha*» —la mateixa paraula li sembla immoral— contra els qui han provocat el desastre, si el càstig no condueix a una millora o impulsa l'exèrcit a rentar el propi honor, «*no el nuestro de hombres civiles*». Finalment, afirma que aquest no és el seu interès ni el seu objectiu, sinó la humanització i ciutadanització futura de l'esperit militar perquè el que ha fracassat —sentència— al Marroc i a Espanya, des de la decadència no és una burocràcia, sinó un esperit.

En el tercer article, *Opinión sana y auténtica*,¹⁶³ proposa allunyar els ulls de la crua realitat que ompl de repugnància les consciències civils i el mateix Exèrcit, que no és «*un clan de oficiales en rebeldía contra la nación que les pasa el sueldo y contra sus superiores jerárquicos*» sinó els soldats sacrificats estèrilment, que amb les seves famílies

¹⁶² Fa referència al general Primo de Rivera, processat per criticar la guerra del Marroc i proposar la retirada.

¹⁶³ «El Día», 1-II-22.

constitueixen la pàtria. Si depengués d'aquests —exposa— estaria resolt el problema del Marroc i el de les responsabilitats i quedaria molt clar que el poder civil està per damunt el militar. En una paraula —conclou— no s'hauria arribat al desastre ni a la guerra si hagués estat prop dels ciutadans i no mediatitzada per un poder militar corromput.

A partir de la identificació de pàtria i ciutadans, Ferrà desenvolupa en els articles següents la seva concepció de l'Exèrcit. A *El ejército y la patria*¹⁶⁴ opina que els homes de consciència i ciutadans tenen un ideal militar com el tenen civil i humà i creuen que l'exèrcit és capaç d'elevació, però cal explicar-ho i és el que intentarà en els articles següents.

En primer lloc exposa el seu concepte de pàtria, que ja coneixem. Per a ell és una extensió de la família i se situa entre aquesta i la humanitat: *«núcleo humano intermedio entre ésta [la familia] y otros más anchos a través de los cuales irradia, más fuerte cuanto más cerca del yo central, el amor a todos nuestros semejantes»*. Seguidament exposa el concepte de pàtria viva de Maragall i proposa als mallorquins que, per sentir la plenitud d'aquesta paraula, pensin en la seva Mallorca. Seguint Maragall, diu que per aquesta pàtria es pot donar la sang, però no vendre-la: *«Desde el momento que interviene el espíritu mercenario, pero mucho más quizás cuando el precio del sacrificio real o fingido, aparatoso en todo caso, son los honores, la ostentación del mando, el orgullo de poseer la fuerza, surge la casta con el peligro de que esa fuerza al servicio del mismo país que la confiere se convierta para él en fuente de vejaciones. De aquí la necesidad de inocular a todo ejército, en el punto mismo en que se forja, un alto espíritu de ciudadanía, y de aquí que el solo ejército totalmente limpio de militarismo acostumbre ser el improvisado en defensa de la nación por todos sus hijos en ocasiones supremas, porque entre éste y la nación no hay diferencia, apareciendo fundidos vitalmente, no retóricamente, en un mismo ideal y en una misma conciencia»*.

A *La fusión con el pueblo*¹⁶⁵ assenyala que el centre del problema es manifesta en

¹⁶⁴ «El Día», 5-II-22.

¹⁶⁵ «El Día», 11-II-22.

aquesta fusió, real i no retòrica, de l'Exèrcit amb el poble. Exposa que la nació no és una barrera sinó un nexa entre la humanitat i l'individu, i per esvaïr ambigüitats afirma: *«Toda conciencia libre y elevada ha fulminado el anatema contra los nacionalismos guerreros y sus grotescas parodias»*. Ferrà defineix els soldats d'aquests nacionalismes com esclaus amb uniforme perquè són autòmats conduïts a la matança gràcies a una disciplina que deshumanitza. En deshumanitzar-los —indica— se'ls ha apartat de la seva família, del seu poble, de la seva terra, *«de su patria en una palabra, entre la cual y la noción retórica que vanamente intenta sustituirla hay toda la diferencia que va de lo vivo a lo muerto, de lo verdadero a lo falso, de lo entrañable a lo verbal y abstracto»*. I continua:

«El libre servidor de un pueblo libre que con amor se sacrifica por su tierra no será nunca un enemigo de la humanidad. No hay que desconocer el mundo de enormes, complicadas y fatales realidades en que vivimos, pero ese ideal de libertad apenas sentido en nuestra hosca península i eclipsado por turbias humaredas en el planeta entero, debería guiar nuestra aspiración como una estrella.

No deshacer en cada soldado el hombre y el patriota, volvamos a repetirlo, sinó formarlos de verdad y respetarlos en él es nuestra idea. Problema enlazado hondamente con el de una educación de la conciencia nacional basada en el respeto a la historia y a la libre aspiración de los diversos pueblos que integran la península».

Després d'aquestes reflexions arriba a la conclusió que només un exèrcit federal pot ser realment popular a Espanya.

En el següent article, *Peligro a evitar*,¹⁶⁶ assenyalava els riscos que implica el fet que, en un país nacionalment plural, els organismes de l'Estat estiguin informats per l'esperit d'un sol grup ètnic, que ja perdé els seus títols d'hegemonia. Però és més greu encara —subratlla— que hi estigui l'organisme de l'Estat, que en representa la força material, quan es produeixi un xoc espiritual entre els grups. D'aquesta manera —exposa— l'Exèrcit pot convertir-se en un factor de desintegració en la mateixa mesura que intenti integrar per la força i és inevitable que es converteixi en un exèrcit d'ocupació i presenti dificultats tant als militars com als habitants del país rebel, i més —matisa— *«cuando se trata de una región rica, orgullosa de su modernidad y de su pujanza, e inconquistable socialmente para una burocracia pobre, forjada en remotas provincias y en crisoles del siglo XIX»*.

¹⁶⁶ «El Día», 15-II-22.

Davant aquests perills, Ferrà exposa els avantatges de federalitzar l'Exèrcit com a conseqüència natural d'un canvi de règim. La primera seria eliminar la causa de l'hostilitat i convertir la institució en cosa de tots i per a tots, en lloc d'un aparell mecànic per mantenir una cohesió externa. Aleshores seria —conclou— un «*órgano vital de defensa de una sociedad de pueblos libres y libremente aliados, uno de los cuales fuera el nuestro, nuestra tierra insular, nuestra patria viva con su espíritu real y con su lengua*». Acaba dient que els vincles espirituals no es poden crear amb himnes casernaris a la bandera i que l'únic que uneix els soldats amb els seus comandaments és el tracte humà que aquests els dispensin.

A *La modernidad en sus fuentes*¹⁶⁷ critica els allotjaments de les acadèmies militars i suggereix que es destinin a museus. Considera que els soldats haurien de viure en un ambient modern i ciutadà, en relació amb les joves cultures i amb els ideals joves i a capitals que tinguessin contacte amb l'estranger i amb nous corrents de renovació constant. Només en aquest llocs —argumenta— es podria desenvolupar un nou esperit militar.

Finalment, es demana si hom ha pensat en el que podrien aportar a la milícia «*el sentido práctico, la seriedad técnica, el sano espíritu de democracia y de respeto individual, humanizador por excelencia del pueblo de Cataluña, hoy tan alejado colectivamente de la carrera militar por incompatibilidad de ideal y temperamento?*». I acaba amb aquestes paraules: «*Con una inyección a gran dosis de este sentido práctico, científico y humano, aunque fuese a costa del patriotismo declamatorio que manda a los soldados a la hecatombe al son de todas las marchas, no perderían nada ni el ejército español ni la patria, ni sobre todo las familias...*».

Ferrà, que no s'oblida de l'actualitat i de l'exemple d'Europa, interromp la seva sèrie d'articles per tractar un assumpte que hi està molt relacionat. Amb motiu de la inauguració de l'Institut Musulmà a París, escriu *Política nacional*,¹⁶⁸ on contraposa la modernitat i obertura de mires del país europeu amb la migradesa de les accions del govern

¹⁶⁷ «El Día», 22-II-22.

¹⁶⁸ «El Día», 8-III-22.

espanyol davant la mateixa realitat del Marroc. Conta que han assistit a l'acte dos generals i una representació de diversos països islàmics, que ha expressat l'agraïment del poble musulmà a França per haver contribuït amb dos milions a les despeses de l'Institut. El general Colrat —continua explicant— ha manifestat que França havia seguit sempre una política d'atracció i que desitjava, a través de l'Institut, contribuir al desenvolupament de la indústria i del comerç musulmans, així com crear escoles i hospitals.

Ferrà compara aquesta actitud amb el que passa a Madrid, on la premsa no parla de cap institut musulmà i el comissari realitza la seva missió diplomàtica d'una manera retòrica, però l'«España española» no sent —diu— l'amistat amb un poble islàmic, ni tan sols la possibilitat del dret d'aquest poble a l'existència, malgrat que els fets imposin aquesta avinentesa. A continuació, comenta la premsa gràfica espanyola, quasi tota de Madrid, que qualifica de setmanaris de perruqueria dignes de l'any 1894. Un d'aquest setmanaris —explica— reproduïx una imatge de «Santiago Matamoros», que és un regal, d'algú que no vol anomenar per «*respeto sincero*»,¹⁶⁹ a l'església de Nador.¹⁷⁰ Ferrà diu que no hi farà comentaris però els qui en faran seran «*los rifeños encargados de la próxima liquidación; porque, por el camino que se lleva, la de julio pasado no será la última*». Per acabar, exposa que li agradaria saber «*la oportunidad y la eficacia de este símbolo de la penetración pacífica*» i la voldria aclarir a través de cinc opinions: la del Sr. Benlliure, director general de Belles Arts; la dels Srs. Maura, Cambó i Lacierva, si no és la mateixa, com suposa que ho és, i la del prefecte de la Congregació de la Propaganda Fides. Exposar que la darrera interessa especialment als cristians que creuen que a Àfrica s'ha de difondre l'Evangelí i no l'odi de races, la rapacitat i la poligàmia.

Tancat aquest parèntesi motivat per les circumstàncies, Ferrà torna a la seva sèrie d'articles. A *Las armas y las letras*¹⁷¹ argumenta, d'entrada, que per humanitzar l'Exèrcit cal nacionalitzar-lo integralment i articular-lo amb el poble i la ciutat. Pensa que no ha de

¹⁶⁹ Podria tractar-se d'algun bisbe o del mateix rei.

¹⁷⁰ Ciutat del sud-est de Melilla sota protectorat espanyol aleshores.

¹⁷¹ «El Día», 28-III-22.

ser revolucionari sinó que és una institució conservadora per naturalesa, però no atàvica, i, per tant, no ha de fer revolucions ni tampoc encarnar la inconsciència reaccionària. Després afirma que: «*Nacionalizar el ejército (en el sentido de descartarlo, pase la palabra), ciudadanizarlo, humanizarlo, fuera obra de cultura*». Segons ell, el professional de les armes no ha estat, mai ni enlloc, un home d'esperit però els militars francesos escriuen cartes i articles amb l'estil culte del qui ha estudiat humanitats i la premsa italiana publica relacions de militars i de marins reveladores d'una sensibilitat que demostra el nivell d'un poble.

Tot seguit explica que ha assistit a la inauguració de l'Institut Francès de Barcelona on hi havia, en representació del govern, un general amb càrrec polític, «*general gobernador*» de Barcelona —Ferrà apunta que és un càrrec constitucional desconegut—, que no prengué la paraula. Es demana què hauria dit i recorda les paraules del general Joffre als Jocs Florals de Barcelona per plantejar què s'ha fet de la tradició de l'aliança de les lletres i les armes a Espanya, demostrada per homes famosos. I acaba l'article amb aquestes paraules:

«Fuera de los límites estrechos de cada especialidad, están las humanidades, la cultura superior del espíritu que dota de conciencia al hombre y le articula con todos los valores constitutivos de la civilización.

No es de lamentar que cada soldado no maneje la pluma y la espada indistintamente. Pero sí lo es que la clase militar en su conjunto viva al margen de todas las corrientes vivas del pensamiento nacional y universal.

Las ideologías de casta son inhumanas necesariamente. Hay que romper su cerco».

En el darrer article de la sèrie, *El ideal caballeresco*,¹⁷² Ferrà diu que renuncia a resumir les seves digressions i que tal volta hi tornarà algun dia però, de moment, es conforma en haver suscitat alguna idea o despertat alguna inquietud. Confessa que, de tota manera, és pessimista perquè no és fàcil transformar la psicologia d'una classe perquè depèn de la societat, la nació o la raça que la sustenten. Després exposa la idea que les institucions s'assemblen a les societats que les creen i, per tant, els èxits o els fracassos són nacionals. Així —argumenta—, Annual i Monte Arruit expliquen Espanya; Anglaterra que

¹⁷² «El Día», 5-IV-22.

és un país civil i liberal té un exèrcit que també ho és; l'Alemanya disciplinada té un exèrcit disciplinat, i França, que identifica l'ideal nacional amb l'humà té un esperit militar que, «*con todos los defectos inherentes a todo militarismo*», exalta coses com la Justícia o el Dret, provinents de l'antiga edat cavalleresca.

Ferrà cita Mme. Stäel per contraposar aquest esperit cavalleresc al de fatuïtat, la manca de consciència cristiana del qual el converteix en un opressor dels altres. L'abús superficial i teatral —continua— de certs termes i gestos exclusius d'una casta ha contribuït al seu desprestigi als ulls dels qui cerquen realitats enlloc d'aparences. Exposa que no cal riure's d'aquest qualificatius sinó exigir el seu contingut als qui els detenen, per la qual cosa els qui han fet un gran favor a l'Exèrcit han estat els qui han demanat el càstig dels corruptes del Marroc, que havien d'haver tingut una conducta digna com a fonament de tota obra de civilització. Després afirma que el culte de l'honor no és arcaic i s'hauria de restaurar, i en aquest sentit cita el llibre d'Alfred de Vigny *Servitude et grandeur militaire*, que —diu— hauria d'estar a la biblioteca de tots els oficials cultes, i recomana als seus lectors la lectura de les darreres pàgines, que tracten de l'honor. Afirma que el Codi d'Honor és quelcom més que un manual de duelistes professionals i que la seva desamortització produiria la humanització de l'Exèrcit, fonent el militar i l'home, i li donaria un sentit de solidaritat amb l'univers. Finalment, cita la *Revolució Francesa* de Carlyle, que menysprea la cassaca quan no hi ha un home, i acaba amb aquestes paraules: «*A nosotros solo lo humano nos interesa y sólo al hombre nos dirigimos, buscándole bajo cualquier indumentaria. Cuando la sustancia humana ha sido absorbida totalment por el uniforme, el hábito o la librea, el producto indenominable de esta absorción nos es por completo indiferente*».

Amb aquestes paraules Ferrà clou, dia 5 d'abril de 1922, la seva sèrie d'articles sobre la humanització de l'Exèrcit. Un any i mig després l'Exèrcit espanyol, amb tots els defectes que ha denunciat, incapaç de fer la transformació que ell creia necessària i tal volta per no voler-la realitzar, implantarà mitjançant un cop d'estat una dictadura, l'opressió de la qual Ferrà viurà, sobretot, en les persones dels seus amics. No sabem fins

a quin punt havia pogut preveure el perill que implicava l'Exèrcit però, paradoxalment, el nou règim dictatorial és instaurat per un dels personatges que ell ha defensat en els seus articles precisament per haver estat crític amb l'Exèrcit. Per altra part, el general Berenguer, protagonista també d'aquests articles, participarà també d'una manera activa en el final de la Dictadura.

Aquests escrits demostren que les preocupacions de Ferrà no són lluny de la realitat, a pesar que planteja les solucions des d'una òptica idealista i les vincula als temes centrals dels seus articles: el nacionalisme i el regeneracionisme. Els seus interessos van, com podem comprovar, més enllà del mallorquinisme tancat del qual, més tard, l'acusaran els seus enemics.

Finalment, hem de destacar tant l'uropeisme i la civilitat dels seus plantejaments militars, en els quals l'Exèrcit està sempre sotmès al poder civil, i la defensa del cabdill Ab-del-Krin i la condemna de certs caps militars de l'Exèrcit espanyol. El seu llenguatge civil i ciutadà contrasta amb els seus plantejaments anteriors a 1914. L'estada a Catalunya, la guerra, els amics, les circumstàncies polítiques i socials i els contactes a la Residència d'Estudiants han donat els seus fruits.

4.1.3.4 El nacionalisme i el mallorquinisme. La joventut mallorquinista de Sóller

En els seus articles periodístics a «El Día», Miquel Ferrà insisteix en les seves tesis nacionalistes en comentar esdeveniments diversos. Així, amb motiu de de la fundació de la Joventut Mallorquinista de Sóller, comenta a *Dignidad mallorquina*¹⁷³ la distància entre aquesta joventut nacionalista i els mallorquins que no són nacionalistes i la combaten. En primer lloc, deixa clar el caràcter conservador de l'entitat, ja que —explica— ha nascut en el si d'una congregació i, per tant, no tindrà problemes amb el governador ni amb l'ordre públic. Malgrat això, conta que els iniciadors han rebut anònims que els tracten de «malvados», «separatistas» i «ipocritas»¹⁷⁴ i treu la conclusió que la idea nacionalista és

¹⁷³ «El Día», 10-IX-21.

¹⁷⁴ Ferrà transcriu el text fidelment per, és clar, subratllar l'error ortogràfic.

viva ja que provoca aquestes reaccions a l'illa de la calma.

A continuació exposa que, davant la possible opinió que a Mallorca no hi ha necessitat de joventuts nacionalistes que provoquin aquestes reaccions perquè l'illa no ha estat tan oprimida com Catalunya, ell pensa que hi fan falta perquè la mateixa manca de lluita ha anat embotant l'esperit nacional i l'ha dissolt en la inconsciència i el servilisme. Per il·lustrar-ho, esmenta el cas d'un superior del Seminari Conciliar que, alguns anys enrere, feia parlar els seminaristes en castellà, fins i tot a les hores d'esplai.

Ferrà compara aquesta Mallorca, inconscient d'ella mateixa, sense esperit i sense ideal, a la d'aquests joves independents que —diu— lluiten per dotar Mallorca d'una consciència que hauria de tenir com a poble.

En altres articles posteriors, intenta fomentar aquest nacionalisme, que uneix al de Catalunya. A *Nuestra patria*¹⁷⁵ manlleua, sense dir-ho, una pàgina —*Catalunya petita*— de Rovira i Virgili, que considera «*uno de los más puros patriotas del nuevo nacionalismo*», i l'aplica a Mallorca. Un cop adaptat l'escrit, conclou: «*Estoy cierto que todo mallorquín sincero encontrará en esas fórmulas de Rovira i Virgili la expresión más fiel de su íntimo sentimiento de la patria*».

A *La unidad de la Patria*¹⁷⁶ relata que un capvespre va creure albirar des del Tibidabo la serra mallorquina, amb la mar que, a la llunyania, completava el paisatge de Catalunya, tal com la somnià Jaume I, i «*una emoción dulcísima se apoderó de mí y una idea dormida hacía años en mi cerebro, como abstracción sin vida, revistiose de luz súbitamente, tomó relieve plástico a los ojos de mi espíritu igual que ante mis ojos corporales y me pareció llena de sentido, como en una revelación: La unidad de la Patria*».

Amb aquests escrits no només racionals sinó també poètics Ferrà intenta consolidar el nacionalisme dels seus lectors o captivar-ne per a la causa nacionalista.

En ocasions recorr a fets o notícies de l'estranger per reafirmar-se en el seu

¹⁷⁵ «El Día», 1-VII-23.

¹⁷⁶ «El Día», 19-VIII-24.

nacionalisme i en el dret de tots els pobles a viure la seva vida, lluny d'opressions i d'imposicions d'altres pobles amb més poder. Així, a *El derecho de Irlanda*¹⁷⁷ comenta l'impuls sentimental que ha posat molta gent a favor d'Irlanda, fins i tot d'aquells que, com ell, senten simpatia per Anglaterra. Exposa que el fet que Irlanda independent pugui ser un perill per a Anglaterra atesa la seva proximitat, no li atorga el dret de dominar-la. Conta seguidament que el professor berlinès Dr. Boruttau li parlava un dia de les bases biològiques de la política i ell li demanava per què no es podia donar a la política una base psicològica. També explica que està convençut que el coneixement dels ressorts espirituals de cada poble i la cura a respectar la intimitat del seu sentiment, no provoca reaccions inútils, mantenir aquest corrent de cordialitat i simpatia que facilita, tant en l'ordre individual com en el col·lectiu, la solució de qualsevol conflicte evitarien moltes guerres i atenuarien molts conflictes.

Tot seguit, argumenta que els pobles obeeixen a impulsos biològics egoistes però la intel·ligència pot regular-los no tan sols per altruisme sinó en benefici propi. A més d'una excel·lència moral la bondat sincera és —conclou—, útil i productiva. Creu que l'odi, fruit de la contraposició d'interessos, és molt humà però també estúpid i no sap per què no ha de ser més humana la superació d'aquest odi, fins i tot per egoisme. També opina que la política ha de ser utilitària, però amb instruments nobles i eficaços. I segueix: *«Nietzsche, que no es por cierto ningún sentimental ni suele pecar de cándido —aunque son cándidas todas las visiones trascendentales, de modo que hay que escoger entre el candor y la miopía— ve el origen de las guerras en el miedo engendrado por el recelo y la desconfianza mútuas, y augura que sería la última aquella en la cual el vencedor arroja la espada. Esto podrá ser una fantasía pero es también una gran audacia de pensador y psicólogo profundo»*.

Ferrà argumenta que el que convé més a Anglaterra és l'amistat d'Irlanda, que ja tindria si no s'hagués volgut imposar; que n'hi hauria prou a aplicar al cas els principis generals de «Lloyd George & Co.» perquè l'assumpte es resolgués en justícia, i que això

¹⁷⁷ «El Día», 23-IX-21.

és el que afavoreix més Anglaterra i altres països que estan en el mateix cas, que podrien ser mencionats, menys un, —diu. A continuació afirma que *«el gobierno por el consentimiento de los gobernados, cuando se trata de gentes capacitadas, es algo que no puede discutirse. Se puede combatir un separatismo cualquiera con los cañones: con razones nunca. El derecho a la emancipación es sagrado e inalienable, en Irlanda y en todas partes»*. Finalment, alaba l'actitud decidida i intel·ligent del Sinn Fein i rebutja el regateig dels seus drets per part d'Anglaterra, indigne segons ell d'un imperi.

A *De acuerdo*¹⁷⁸ manifesta la seva opinió sobre la mort de tres independentistes filipins i els comentaris que en fa J. Mª de Salaverría a «La Vanguardia». Comenta que la notícia ha commogut l'opinió pública espanyola, la qual cosa —hi afegeix— demostra que moltes coses han canviat des del 97. També diu que fa grans elogis del que anomena patriotisme idiomàtic, el qual comprèn, en un mateix sentiment de fraternitat, tots els pobles amb una mateixa llengua. Ferrà afirma que fa vint anys que predica el mateix, i que, si Salverria ho defensa, ell també.

A continuació repassa tot el que constata Salaverría: la situació compromesa de Puerto-Rico, de la ciutat de Santa Fe, que resisteix les investides de la raça ianqui dominadora, i de Filipines, que també aguanten per mantenir la seva independència física i moral. Es demana qui donarà sentit viu a la intervenció moral, la federació i la concentració de tots els pobles de parla espanyola de què parla l'articulista i es contesta que ho farà aquell en el qual les paraules es corresponguin amb idees humanes i generals, ja que de justícia només n'hi ha una. I tot això —explica— perquè el dret a viure la pròpia vida, informada per l'esperit de la llengua pròpia, no és exclusiu de cap raça. I acaba parafrasejant les paraules de Salaverría: *«En todas partes es sagrada "esa íntima repugnancia que tienen las cosas a dejarse mezclar con lo que es extraño a su naturaleza"»*.

Com veim, Ferrà utilitza el nacionalisme i el patriotisme espanyol per donar a entendre el seu propi nacionalisme i patriotisme i la defensa de la pròpia llengua.

¹⁷⁸ «El Día», 11-V-24.

4.1.3.5 Altre cop la preocupació pedagògica

La posada en marxa de la Residència d'Estudiants de Catalunya reviurà les preocupacions pedagògiques de Miquel Ferrà, més en contacte ara, a través dels estudiants residents, amb el món de l'educació a Catalunya. Entre el 1921 i el 1922 dedica quatre articles a la qüestió. *Jaques Dalcroze en Barcelona*,¹⁷⁹ *El método Dalcroze*,¹⁸⁰ i *La alegría redentora*,¹⁸¹ apareixen a «El Día» i estan relacionats amb la visita del seu admirat Jacques Dalcroze a Barcelona el 1922.

L'altre article, *Sobre una Real Orden*,¹⁸² és del 1921, i fa referència a una disposició que permetia estudiar pedagogia i la seva història en cursar filosofia i lletres. Ferrà hi esmenta un article de «*la inteligente y cultísima profesora de nuestra Normal de Maestras, doña Rosa Roig*» a «La Almudaina», la qual —explica— fa «*algunas consideraciones llenas de buen sentido sobre la oportunidad de esta Real orden que viene a llenar, o quizás más bien a reconocer tímidamente el vacío existente en nuestros centros de enseñanza secundaria y superior, donde el arte de enseñar es sencillamente desconocido*». Seguidament cita alguns fragments de l'escrit, en els quals l'autora defineix la pedagogia com «*estudio del problema de la cultura desde sus principios fundamentales hasta sus últimas derivaciones prácticas; de ahí su complejidad y el valor de su continuidad*». També subratlla les paraules de Rosa Roig en el sentit que la pedagogia no és només una cosa aplicable als nins i, per tant, ha de transcendir les escoles per arribar als instituts i a la Universitat, i comenta el fet que l'estudi de la pedagogia i la història no proporciona, per si sol, l'aptitud i la vocació per ensenyar.

A continuació comenta que als instituts i a les universitats espanyoles hi ha savis i mestres però no abunden, i relata, amb la ironia habitual, la seva pròpia experiència: «*Los que hemos pasado por sus aulas y seguimos viviendo más o menos en contacto con esos*

¹⁷⁹ «El Día», 3-V-22.

¹⁸⁰ «El Día», 14-V-22.

¹⁸¹ «El Día», 24-V-22.

¹⁸² «El Día», 9-IX-21.

establecimientos guardamos sobre este particular una documentación preciosa: un tesoro vivo de anécdotas y apuntes que reflejan el espíritu pedagógico y científico de nuestros primeros centros docentes tan fiel y exactamente como puedan reflejar el suyo en sus autorizadas publicaciones las universidades inglesas, alemanas o belgas». Ferrà es demana com injectar un altre esperit en els centres docents i diu que és bo que hi hagi una càtedra de pedagogia per a aquells que en vulguin saber, però —argumenta—, encara que fos obligatòria, només fructificaria en una selecció del professorat. I continua: «Toda ciencia, como todo arte, reclama una preparación, pero exige también "estar preparado" para recibirla; es decir, o una natural predisposición o por lo menos una actitud espiritual favorable».

Després, fent una comparació per la qual demana perdó al professorat selecte de la Universitat i l'Institut, explica que és inútil llavorar el suro, que és la primera matèria de què està feta una gran part del professorat, per al qual «*son primores de psicólogo la noción y el respeto más elemental de las leyes que presiden el desarrollo de la inteligencia y el corazón en el ser humano*». Per acabar, es demana com es pot arreglar i fa referència a la que deien imminent autonomia universitària. Ferrà diu que no veu bé quina autonomia i afegeix: «*Pero es el ideal universitario lo que falta ante todo, o mejor, "el ideal en la universidad": que el sentido de elevación espiritual de las minorías selectas y de los nobles impulsos nacionales (recordemos la eficacia cultural del catalanismo) penetre en los claustros como una oleada de oxígeno, suscitando esa atmósfera de entusiasmo que es el medio más propicio a todas la nobles eclosiones y en el cual no puede vivir lo muerto*».

Caldrà tenir en compte aquestes paraules més endavant quan Ferrà faci de professor a la Universitat catalana dels anys trenta.

En els articles sobre Jacques Dalcroze, Ferrà aprofita la visita per tornar a explicar als lectors de «El Día» aquest mètode pedagògic. En el primer article, explica que és un mètode d'educació musical i del sentit rítmic, i un camí per assolir realitzacions estètiques admirables. Confessa que el mètode despertà el seu interès des del primer dia que el conegué a través del seu amic Joan Llongueras, que l'estudià a Alemanya i a Suïssa amb

Dalcroze, amb el qual l'uneix una gran amistat. I continua: *«Conmueve la obra de apostolado que desde entonces ha venido realizando y que prosigue con un fuego místico de juventud inextinguible. Cuando una generación más sana de cuerpo y de espíritu que la nuestra recoja los frutos de su esfuerzo, sabrá Cataluña lo que debe al que sembró la semilla de la nueva salud y del nuevo arte, en el pórtico de cuyos templos no ha de faltar su nombre»*.

Seguidament, exposa que, com per tot, és difícil lluitar contra la incomprensió i la indiferència de l'esperit filisteu, però a Catalunya, que per una part és tan materialista, plena d'industrials i nous rics, *«toda bella iniciativa de orden ideal encuentra una selección de espíritus prontos a secundarla y un ambiente de simpatía en que desenvolverse, cuando la anima el sentimiento de patria y un hombre de vocación responde de su pureza»*.

A continuació, comenta que l'Institut Català de Rítmica i Plàstica n'és un primer focus d'expansió, no només a Catalunya, sinó més enllà de les seves fronteres. Alguns deixebles de Llongueras —explica— han estat cridats per instituts de ciutats com Santander i *«elementos selectos de nuestro magisterio»* han intentat aclimatar el mètode a Mallorca.

Després parla de Dalcroze i la seva vinguda a Barcelona, acompanyat de quatre deixebles femenines, amb les quals ha pronunciat diverses conferències i ha fet unes quantes demostracions —la del Palau de la Música Catalana és la que ha tingut més èxit. Ferrà insisteix que la finalitat del mètode no és servir d'espectacle i que no tothom entengué un mètode que unifica les nocions d'estètica, les tècniques musicals i les fisiològiques. Seguidament, alaba el valor científic d'aquesta educació del sistema nerviós i, al mateix temps, del sentit mètric, musical i plàstic, i hi afegeix: *«Pero es difícil explicar a quien no lo ha visto, como llegan a subyugar la atención, ya interesada por la presencia y la palabra simpática del maestro, los ejercicios de inhibición y de voluntad espontánea, de división de tiempo, de los difíciles movimientos disociados, de acentuaciones y matices, de solfeo y de improvisación pianística con que van ilustrando en esas demostraciones la explicación de Dalcroze sus alumnas del instituto de Ginebra y más que difícil, es imposible olvidar la emoción estética, el placer perdido desde los tiempos de Grecia que*

producen, al final las realizaciones plásticas de ejemplos musicales, tras los últimos ejercicios de fraseo y de matiz con que se establecen las relaciones del espacio y de la duración, las de la melodía con el movimiento corporal continuado y de la armonía con los agrupamientos humanos».

Ferrà tanca l'article amb aquestes paraules: *«Inspiraciones puras de Couperin, Bach y Beethoven toman cuerpo material y se animan a nuestros ojos, plasmadas en figuras de helénica belleza que ennoblece el ritmo musical y escultórico, cuya gracia imponderable i llena de libertad parece cantar una victoria: la victoria del espíritu sobre el cuerpo perfectamente dominado y convertido en su instrumento, tras una lucha difícil».*

En el segon article, afirma que en Dalcroze s'uneixen la joventut, el talent, una cultura completa —doctorat en Lletres, poeta, compositor i crític musical de reconeguda fama— i l'instint dels vertaders educadors. I continua: *«Atrájole irresistiblemente el estudio de los problemas del ritmo en sus manifestaciones plásticas y sonoras, y al proponerse, como base de una educación musical perfecta, el desarrollo del Instituto rítmico y quererse someter el cuerpo a las mismas leyes estéticas del movimiento musical, encontrose en las fronteras de la Psico-fisiología y comprendió la trascendencia educativa de aquellos ejercicios de ascésis hacia la gracia corporal, expresión de la del espíritu, que dan a este último el dominio de unos miembros sanos y flexibles y de los más finos resortes de la voluntad inmediata».*

Explica que l'educació pel ritme no és un ornament *«al lado de la mole enciclopédica que abrumba a los niños en las escuelas de hoy»*, sinó que hauria d'actuar des del centre de la vida de l'estudiant, informant totes les disciplines. A continuació cita unes paraules del director d'escena suís Adolphe Appia, que a la seva obra *L'Oevre d'Art Vivant* descriu el mètode de Dalcroze. Appia parla del moviment rítmic que acostava els alumnes materialment a la música i —continua Ferrà— *«de esta sencilla observación nació la idea de transfundir ese ritmo al organismo, empezando por el sencillo ejercicio de marcar los pasos, hasta llegar por ese camino de lo que pudiéramos llamar el solfeo corporal al descubrimiento de la serie de maravillosas correspondencias entre la música y el*

movimiento que constituye la danza en su expresión más notable i artísticamente pura».

Tot seguit conta que quan el 1910 M. Schimidt, fundador de la ciutat-jardí de Helleran, cridà Jacques Dalcroze per dirigir la vida musical de la ciutat, li oferiren l'edifici que seria el primer Institut de Rítmica i Plàstica. Ferrà veu la tasca de Dalcroze com una obra de salut i d'alegria redemptora de la vella escola vuitcentista trista, desordenada íntimament i plena de llejura corpòria. I acaba dient que *«la educación del sentido rítmico tiende a instalar la armonía en el centro mismo del espíritu y del organismo corporal y a hacer vivir la belleza»*, no per oferir-la com a espectacle *«sino para que nos penetre con el goce íntimo de la vida y de la creación estética, la cual encuentra su libertad en la sumisión a las mismas leyes del ritmo universal, latentes en cada uno»*.

El tercer article tracta de l'obra de Dalcroze des del punt de vista de la dansa i de les cançons dramatitzades, inspirades en els jocs infantils. Recorda l'elogi de Maragall, el qual afirma que *«en ella está toda la representación, todo el misterio de la vida, generando el arte en peso; que ella fue el primer impulso de expansión artística del hombre, la primera música, la primera poesía, la primera estatua y pintura y el nacimiento de toda forma artística»*. Després exposa que el mètode l'ha tornada a la seva antiga noblesa i que a una generació que ha vist la dansa trivialitzada i envilida li costa concebre la seva inicial puresa i la importància que li atorgaren els antics com a element d'educació. A continuació cita un fragment de *Les Lleis* de Plató, en el qual el filòsof afirma que una bona educació consisteix a saber cantar i dansar perfectament, i Stanley Hall, per a qui la dansa és una de les *«necesidades imperiosas, a fin de equilibrar los nervios, educar las emociones, fortificar la voluntad y armonizar en fin los sentimientos y la inteligencia con el cuerpo que los sostiene»*.

Ferrà defensa que la dansa penetri en les escoles, que moltes vegades són —afirma— focus *«de insalubridad espiritual y de esteril surmenage»*, per fomentar-hi la disciplina que és *«higiene del cuerpo y del espíritu en el sentido más excelente fuente de vida, de gracia espontanea, de fruición estética y de alegría luminosa»*. I continua: *«Esta alegría del movimiento a la vez coordinado y libre, pues Dalcroze estudia, para respetarlo*

y educarlo, el gesto individual propio de cada niño y de cada discípula, es algo esencialmente redentor y vivificante. La risa franca, la sana embriaguez de esas canciones representadas, cantadas por así decir con todo el cuerpo —y con toda el alma de la edad risueña— nos contagia los entusiasmos infantiles». Després esmenta una sèrie de cançons, moltes del folklore català, plenes —diu— de suggestió i poesia, i cita Joan de Udine, que afirma que els infants aprenen les cançons de Dalcroze amb molta facilitat, senten la necessitat de moure's i gesticular quan les canten, per la qual cosa «podría hacerse un trabajo curioso sobre la variedad de los compases en esta música tan original y de una simplicidad rítmica tan grande al mismo tiempo, y sobre el lugar que ocupa el acento tónico. Esta rebusca tónica separaría netamente el dinamismo propio e irresistible de esas melodías, en las cuales, por un recurso sutil, la acentuación de un tiempo débil del compás y de una sílaba de la poesía imprimen frecuentemente la gaucherie querida del gesto infantil. Por lo que toca a la correlación de los movimientos coreográficos y a los ritmos musicales, la mise en scène la aclara plenamente y el resultado obtenido es de los más interesantes».

Per acabar, suggereix que una representació d'aquestes al Teatre Principal de Palma, que li sembla l'únic escenari prou digne, seria un èxit i «*la más bella fiesta que se pudiera ofrecer a nuestros niños y a todos los espíritus refinados, sedientos de emociones superiores*».

Aquesta sèrie d'articles indica que la preocupació pedagògica de Ferrà, Iluny de mancabar, ha augmentat ara que manté un contacte més directe amb la joventut que estudia, tant de Catalunya com de tot el món. Per altra part, continua a «El Día» l'antiga tasca de donar a conèixer el món català, en allò que podia servir d'exemple de modernitat i cultura, als mallorquins, i dóna un cert to europeista, molt anys vint, als seus articles.

Malgrat que es tracti d'un mètode aplicable sobretot als infants, Ferrà preveu possibles adaptacions als estudiants majors que són aquells amb els quals ell està en contacte. Finalment, pensam que és tant detallista en aquests articles perquè els escriu pensant, entre d'altres lectors, amb les mestres o estudiants de mestres que, encapçalats per

Joan Capó, duïen a terme una labor de renovació pedagògica a Mallorca.

4.1.3.6 L'endarreriment de Mallorca. El turisme. L'exemple d'Europa (1922)

El viatge de Miquel Ferrà a Alemanya, Àustria i Suïssa l'estiu de 1922 li confirma l'endarreriment de Mallorca i la pràctica impossibilitat que hi prosperi el turisme en les actuals circumstàncies. S'adonà, sobretot a Suïssa, de la viabilitat d'un turisme civilitzat que, a més d'oferir les excel·lències del paisatge i la geografia, faci partícip el visitant de la cultura i de l'esperit civilitzat del país.

Ja hem comentat que Ferrà no és partidari del turisme, especialment com a única font d'ingressos, però el model europeu que descobreix, que segons ell pot contribuir a civilitzar la gent mallorquina i elevar de grau la cultura del país, que Ferrà considera molt endarrerida, i la constatació que augmenta a Mallorca, el duen a la conclusió que si els intel·lectuals com ell s'hi oposen frontalment el balanç pot ser més negatiu.

En aquesta línia, inicia una campanya per presentar el que hauria de ser Mallorca si els mallorquins volen un turisme de qualitat. En aquesta campanya, intenta mostrar la diferència abismal entre la realitat mallorquina i la d'aquests països civilitzats i que per aconseguir un turisme europeu i de qualitat cal reduir aquesta distància, començant per reconèixer els propis defectes, virtut —comenta— que no sembla gaire freqüent en els mallorquins.

El desembre de 1921 ja es queixava a *La calma de l'illa*¹⁸³ d'aquesta atmosfera de calma que —deia— segurament havien ajudat a fer entre tots els mallorquins i contra la qual, la reacció individual era quasi impossible. Explica que les grans empreses que aleshores es realitzen a Mallorca, com els tramvies de Palma, el tren d'Artà i la Ciutat Jardí contradiuen aquesta calma però ben aviat se'n contagien i, així, els tramvies i els trens tenen aturades llargues i irregulars, adaptant-se a la calma dels seus conductors i usuaris. Pel que fa a la Ciutat Jardí, afirmava que no seria ni ciutat ni jardí però es convertiria en un balneari còmode, com no l'havien sabut fer els tapatorrents de Sóller.

¹⁸³ «El Día», 9-XII-21.

Malgrat tot, Ferrà alabava el seu traçat, a pesar —deia— dels alfals i les canyes del voltant i, és clar, el restaurant modernista.

La campanya pròpiament dita comença, però, amb *El indecente abandono*,¹⁸⁴ article en què posa de manifest, amb casos concrets, l'endarreriment de Mallorca en tot quant afecta el turisme. Afirma que, anant cap a Barcelona, se'n du, augmentada, la impressió pèssima de sempre: «*incultura y tórridas polvaredas, la plebe por todas partes, miseria espiritual, materialismo y atraso con pretensiones*». Seguidament explica que el turista que ve a l'illa per veure paisatges, després de passar mil penúries i incomoditats, insòlites a qualsevol país europeu, gaudeix també del pintoresc primitivisme dels mallorquins i és natural que ho perdoni tot i, educadament, els parli de la bellesa dels paisatges i de com que li han agradat els pastissos, que fan parella amb la dolcesa del caràcter mallorquí. I continua:

«La bobería isleña, que hace consistir el patriotismo en coleccionar esos cumplimientos y en repetírselos a sí misma con vanidad pueblerina, se satisfará del elogio, viniendo de un ser tan superior como el forastero, tan útil para la propaganda del paisaje (a la cual nunca dejan de aludir nuestros alcaldes en sus saluciones), y tan bueno que se digna venir a vernos.

Pero a los que aspiramos a un modesto lugar para nuestra tierra en el concierto de los países civiles y organizados, nos está vedada la indulgencia. Nuestro patriotismo ha de ser duro si queremos salvar el humillante desnivel de que somos conscientes. Hay que proclamar y enmendar las mil vergüenzas en que vegetamos adormecidos desde el olvido de la dignidad ciudadana y de todo ideal común merecedor de este nombre, hasta el descuido en los detalles de la más elemental policía».

Seguidament posa exemples d'aquesta manca de dignitat i la descura en què es troben llocs tan importants per al turisme com Sóller, Valldemossa, el Gorg Blau, etc. Explica que a Sóller han convertit el torrent en claveguera i han prosperat com bolets els xalets modernistes que no tenen res a veure amb les construccions que hi havia abans; al port no s'hi pot trobar un restaurant ni casetes pels banyistes, i els pintors no hi poden pintar sense ser importunats per la gent del poble; pel que fa a Valldemossa, han talat els boscs, la invasió modernista hi ha arribat i han tallat els bellíssims pollancre que hi havia a l'Estret, com també tallaren els del gorg Blau. Per altra part —continua Ferrà—, les carreteres i els mitjans públics de transport entre Palma i Valldemossa recorden les

¹⁸⁴ «El Día», 10-IX-22.

peripècies de George Sand i Chopin per arribar a la localitat. I acaba proposant irònicament que la inepta administració espanyola destini al transport pels camins de Mallorca els tancs sense benzina que envia contra els ciutadans del Rif, que tenen menys paciència que els mallorquins.

Veient que encara queda molt a dir, Ferrà inicia una sèrie d'articles en què, sota el nom genèric de *Por tierras de civilidad*, explica, contrastant-les amb Mallorca i amb Espanya, les qualitats cíviques sobretot dels països que fomenten el turisme de qualitat.

En el primer article¹⁸⁵ explica les seves dificultats per obtenir el passaport, les penúries, les esperes i els insults que li va suposar i com el pas de la frontera li va produir una sensació de benestar i d'alliberament «*después de tantos años de encarcelamiento espiritual en nuestras mazmorras*». Descriu seguidament del seu pas per França i els elements de pura civilitat que hi veu: parcs, dones amb raqueta que van a jugar a tennis, boscos sense talar, que compara amb els de Miramar, casetes i esglésies exemplars en la seva conjunció amb el paisatge i amb les cases antigues. Després diu: «*En Ginebra, ciudad bellísima y pulquérrima, donde la mundanidad elegante une su frívolo encanto a los prestigios del generoso cosmopolitismo espiritual, empecé a estimar en todo su valor la civilidad helvética*». Per acabar, anuncia que, tancant el Baedeker i prescindint d'evocacions totals, posarà a les columnes del diari les senzilles notes del seu carnet de viatge a través de la Confederació.

Al segon article¹⁸⁶ es refereix al respecte amb què son tractats en aquestes terres als viatgers i als animals, especialment als ocells, que compara amb els tractes cruels que reben aquests a Mallorca, on —comenta— es dóna molta més importància a si els homes i les dones neden junts a la platja. També parla del respecte en els detalls: els vagons dels trens estan dividits en fumadors i no fumadors, no hi ha objectes per terra, hi ha poques coses prohibides perquè ja no es concep que les prohibeixin. En contraposició, critica els escopidors habituals a Espanya, un governador que escopia damunt la catifa del seu despatx

¹⁸⁵ *Por tierras de civilidad I*, «El Día», 24-IX-22.

¹⁸⁶ «El Día», 28-IX-22.

i un rètol de mal gust a la Seu que recomana decència en els vestits de les senyores —postilla que hi hauria d'haver també creuades contra les brutors dels cavallers. En aquest aspecte aprofita per insistir, una vegada més, en la unió necessària entre estètica i moral.

A *Por tierras de civilidad III*¹⁸⁷ explica que dins cada departament del tren hi ha una guia de Suïssa en perfecte estat de conservació, que a cada part de la via del tren hi ha una gran netedat i que els pobles per on passa es caracteritzen per la netedat i el bon gust —aprofita per suggerir a l'Ajuntament de Palma que installi papereres en les quals els papers queden amagats. També comenta que no es veuen tales per enlloc i es torna a queixar de la tala de les alzines de Gabellí a Campanet i de la dessecació del gorg Blau.

A continuació parla de l'estil constructiu racional i d'acord amb el paisatge, habitual en aquell país; dels edificis públics que són d'estil medieval o renaixentista i les cases particulars modernes, que són d'estil europeu o d'un pintoresquisme que és producte natural del medi ambient. Hi ha —exposa— una adaptació intel·ligent i instintiva que és una mostra de respecte al paisatge i d'un esperit nacional, molt distinta del regionalisme provincià.

Finalment, parla de qualitats cíviques per afirmar que Suïssa és un país educat en la llibertat i disciplinat per a aquesta. Explica que és una federació de 22 repúbliques de ciutadans que s'han pres seriosament els drets de l'home, que creuen en la igualtat i la practiquen i conviuen en pau, respectant les tres essències nacionals, mentre que a Espanya es nega la ciutadania a cultes idiomes nacionals i es desconeix la dignitat de l'ésser humà als seus Instituts.

Ferrà destaca que l'admirable organització que fa grata l'estança del turista a Suïssa no és un simple recurs per atreure¹, sinó que té el valor de ser el fruit d'una sèrie de virtuts basades en la Dignitat Ciutadana, que escriu així, en majúscules. La comparació deixa Mallorca en mal lloc: «*Un país de ciudadanos de segundo orden, que acepta tranquilamente la inferioridad de condición del propio idioma y una capitalidad política*

¹⁸⁷ «El Día», 19-X-22.

modelo de corrupciones y ajena del todo a su espíritu; con la injusticia y la arbitrariedad sistematizadas; con las vergüenzas sangrientas de una administración granuja; con un sistema caciquil que anula y escarnece el estatuto básico del Estado; con poderes despóticos que le amordazan y le inmolan a un interés de casta y a unos mitos históricos vacíos de sentido humano; -un país así resignado a la abyección y a la sevidumbre, no puede tener higiene, ni estética urbana, ni cultura, ni buenas carreteras: porque estos son lujos de hombres libres».

Aquestes paraules palesen l'actitud de Ferrà envers el turisme, un fenomen que segons ell podria enriquir i regenerar Mallorca si tingués una personalitat ben assumida o, en cas contrari, ser una font d'empobriment cultural i d'alienació, com de fet ha estat i continua sent: a hores d'ara, ha contribuït més aviat a la degradació del paisatge i a la despersonalització i alienació de la nostra terra.

En el quart article¹⁸⁸ Ferrà anuncia que tanca la sèrie però que insistirà sempre que faci falta per no deixar que el país s'adormi del tot. Lamenta que a Mallorca no s'hagi despert el desig col·lectiu de normalitat civil, l'essència de la qual és —diu— falsejada i ignorada. Parla del meravellós silenci de Berna, als restaurants i als llocs públics, del timbre harmònic de les campanes dels trens, de l'harmonia dels tons de la ciutat on hi ha fonts amb estàtues populars, rellotges, flors als balcons, elements que donen com a resultat una gamma de colors obscura i sorda que el meravella. Alaba també els jardins i les pasteres —i recorda el Parc de Can Perantoni—, els banys públics gratuïts de pobles i capitals devora els llacs i uns pobles nets on no hi manca res: escoles municipals amb jardins ben cuidats, nins nets i professors afables dirigint a l'aire lliure classes de gimnàstica. Admira també els exercicis militars dels ciutadans que són soldats a temporades, sense abdicar de la seva ciutadania, i afirma que a causa de tot això, a un mallorquí li vénen ganes de nacionalitzar els fills perquè siguin per sempre respectats en la seva dignitat humana.

A continuació compara les excel·lències d'hotels i pensions, el seu confort, la

¹⁸⁸ «El Día», 29-XI-22.

netedat familiar, la qualitat dels aliments i el servei amable i escrupolós amb la fonda de Lluc, amb una pensió de Campanet i amb el tracte que rep el turista a les coves d'aquest mateix poble. Es queixa de no haver pogut esmorzar en un viatge perquè al restaurant de l'estació no hi havia més que pa, de l'aigua roja i amb sucre que se serveix en lloc de crema de xocolata i explica que un amic seu va estar dos anys en un hotel dels millors sense poder tastar mantega fresca. Per acabar, argumenta que no és tancant els ulls que cal estimar Mallorca sinó obrint-los molt i que els mallorquins han d'aprendre a veure, a indignar-se, a tenir enveja.

Al darrer article sobre la qüestió, *Elegancia ciudadana*,¹⁸⁹ comença acceptant que a Mallorca n'hi ha: la silueta de les muntanyes, les palmeres —llevat de les que posa l'Ajuntament—, els carretons lleugers, les columnes del claustre de Sant Francesc i els tipus femenins fins i esvelts que hi ha a la ciutat i les serres. Per contra, exposa que a cap de les ciutats espanyoles que ha vist ha trobat l'aire plebeu que hi ha a Palma: els carrers —explica— fan pensar en els quadres de Gabriel Maura, Palma sembla un immens gueto i amb la demolició de les murades no va entrar dins la ciutat l'aire del camp, com a certs barris de Madrid, sinó que la ciutat tragué el cap al camp veí amb la vulgaritat xarona de l'eixample i fou alhora envaïda per un esperit de suburbi. Per a ell no hi ha res més poc espiritual que la mentalitat plebea de certs barris de Palma i res més aflictiu per al visitant que la Ciutat Jardí, on —diu— ni jardins, ni terrasses, ni tramvies, ni confortables casetes han pogut triomfar sobre l'alfals circumdant i la democràcia *foncière* del públic ciutadà. Aleshores es demana si Palma és un poble de senyors i contesta que és més aviat un poble «amb» senyors. Afirmar seguidament que la separació de classes, tan característica de la societat mallorquina, féu guardar certes qualitats en la classe aristocràtica però que aquesta separació no era la característica més adequada per propagar-les, i que té més de conventual que de mundana, encara que no ho digui en to de crítica ja que, ben aviat, l'únic lloc on es guardi la poesia seran els convents.

Ferrà critica la noblesa mallorquina comparant-la amb l'alemanya que descrivia

¹⁸⁹ «El Día», 5-XII-22.

Mme. Stäel: «*Pocas ideas, muy fijas todas ellas, (eso es bueno), ningún espíritu, horadez igual a la de sus menestrales, y más afición a los caballos y la caza, con cierto tinte agrícola, que a la ilustración y a las lecturas*». Tot seguit diu que tal volta divaga però el lector intel·ligent ja sabrà lligar caps i afegeix a les comparacions la de Lucerna amb el Molinar de Llevant, on hi troba a faltar no la mundanitat del turisme frívol sinó «*la gracia de los edificios, la dignidad de los parques, esa bella prestancia de las personas y de las cosas que da un sello señorial a los ciudadanos cuya tradición de cultura no se ha roto y cuyos ricos saben emplear espiritualmente una parte de sus ocios*». Per acabar, diu que no pot apartar de la seva imaginació el parc municipal de Can Perantoni, simbòlic fins i tot en el nom.

Com ha anunciat, els anys següents Ferrà continuarà intentant despertar la consciència de la gent amb l'exemple del països europeus. Així, a *Dos estampas*,¹⁹⁰ descriurà amb prosa poètica un cementiri de Lucerna i les murades de Nuremberg, que li recorden les de la Palma de la seva infància.

El 1926 encara ratifica el seu descontent per l'estat de la ciutat en aquells moments a l'article *Palma ciudad sucia*¹⁹¹. També hi subscriu les paraules de Dhey [Llorenç Villalonga], a qui —diu— sembla malament tot el que es fa a Mallorca des de fa molts anys i hi afegeix que fins aleshores havia protestat contra els maltractaments als monuments, a les bel·leses naturals i artístiques, contra la ciutat desfigurada i contra la incultura —comenta que la cultura és la unitat d'estil— de cada nova construcció; però que, malgrat que Palma no era un mirall de neteja, tenia alguns barris nets i era la digna capital d'un país netíssim en molts aspectes. Assegura que és veritat que ni el mateix barri de l'Almudaina se salva de la pols però, darrerament, la brutor s'ha estesa on no n'hi havia, i acaba amb aquestes paraules: «*Ante esos espectáculos de denigrante incuria, a los cuales asisten más forasteros de cada día, sería cosa de olvidar un poco el azul de nuestro cielo, para aprender a sonrojarnos. Y a los que me digan que exagero les recomendaré un*

¹⁹⁰ «El Día», 29-XI-23.

¹⁹¹ «El Día», 21-I-26.

viaje a Suiza, donde aprenderán lo que es asear y como se alían los países con amor propio antes de abrir la casa a los turistas».

Podem comprovar que Ferrà ha anat canviant el seu concepte de turisme, del qual no parlava feia una sèrie d'anys. El viatge a l'estranger li ha fet veure que, amb una altra base, el turisme pot posar en contacte els mallorquins amb els nous corrents europeus. Arriba a la conclusió que per aconseguir-ho cal ajudar la gent, fer-la crítica amb la seva realitat perquè no es confiïn de les lloances dels turistes i intentar oferir-los no tan sols el paisatge i els elements pintorescs sinó una cultura pròpia que la majoria de mallorquins, per desgràcia, desconeixen o rebutgen.

4.1.3.7 El patrimoni arquitectònic i artístic urbà i rural (1923-1927)

Miquel Ferrà no deixa de part la qüestió del patrimoni arquitectònic, tan habitual en ell. Els primers mesos de 1923 manifesta a *Ser discretos*¹⁹² la seva preocupació per les reformes que es fan —diu— d'amagat a la Seu, subscriuint la protesta que ja ha fet el seu amic Guillem Forteza. A partir de la queixa d'aquest per l'excés d'illuminació elèctrica en les festes de la Seu, que ha estat després imitada per altres esglésies, Ferrà reflexiona sobre el deure que tenen els artistes de ser exemplars i frenar la seva originalitat immoderada. És clar —diu Ferrà— que no s'ha d'impedir la creativitat al vertader geni però tampoc se l'ha de posar en una situació en la qual la seva originalitat no tingui altre opció que destruir, en clara referència a les obres de Gaudí a la Seu.

Seguidament explica que sempre hi ha hagut esperits sensibles que han lamentat la desaparició inevitable dels vells estils, substituïts pels nous, però és una característica lloable de l'època actual el fet que sistematitzi el respecte a l'obra del passat com a document històric, com a producte estètic d'impossible reproducció, que roman com a testimoni permanent de l'esperit. Hi afegeix que els més conscients no es limiten tan sols a aquest respecte sinó que intenten seguir el fil de la tradició sense enllegir, amb contrastes estridents, el que ja està fet i té un estil definit. Argumenta tot seguit que quan Rubió i

¹⁹² «El Día», 9-III-23.

Bellver va construir el Banc de Sóller i la façana de l'església d'aquesta ciutat, ell va preveure que aquells edificis eren perillosos en un lloc ple de vida i d'ansies de renovació més que de cultura i d'art, perquè produirien, sens dubte, petits monstres que els imitarien, com així havia estat. En aquest sentit, felicita l'arquitecte Bennàzar perquè, malgrat algunes objeccions, la reforma de la plaça de Cort està d'acord amb l'estil de la Sala. I acaba dient:

«En nuestro país y en nuestro tiempo, el buen gusto y el talento mismo se confunden con la modestia. Innovar siempre es aquí atender contra algo, trátese de una iluminación o de un edificio. Nos conviene más que grandes artistas "originales" hombres concretos, cuya obra sea una guía para los demás, y no un agente perturbador del gusto público.

La orientación colectiva debe venir por ese camino».

Ferrà també s'ocupa del patrimoni arquitectònic del Principat, i especialment de monuments emblemàtics, com és el cas del sepulcre del rei Jaume I, a la catedral de Tarragona, que havia contemplat amb ulls admirats de nin el primer cop que abandonà l'illa. Ara es preveu traslladar-lo a un altre que ha de dissenyar Domènech i Muntaner, l'autor del Palau de la Música Catalana. Ferrà li comenta a Maria Antònia Salvà que el nou sepulcre farà malbé la catedral i li explica que ja n'ha fet un article de protesta per a «La Publicitat».¹⁹³

En aquest article, *El rei i la catedral*,¹⁹⁴ expressa que la nova del trasllat li ha produït esgarrifança, atesos els seus records del sepulcre: «Les relíquies del Conqueridor i el temple que les guarda s'eren imposats llarg temps enrera al meu esperit d'infant amb un mateix sentit de sagrat respecte». Després explica el valor que té per a ell el sepulcre actual: «No hi ha certament a Catalunya un monument més sobri, més robust i ponderat de masses, més pur de línies, que aquesta Catedral on l'art cristià del XII segle sembla haver crismat la majestat romana. Mal teatre d'experiències per aquell art de finals del XIX en cerca d'originalitats agoserades!».

Manifesta, seguidament, el seu respecte cap a Domènech i Muntaner i l'obra tant d'ell com de tota la seva generació, però objecta que l'amor i el respecte encara majors cap

¹⁹³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 18-V-23.

¹⁹⁴ «La Publicitat», 22-V-23.

al rei i la catedral li impedeixen el silenci davant el perill i per això gosa alçar la veu esperant que no serà sola. Afirmar que són molts els qui estan en contra d'aquestes remocions, que els morts haurien de ser respectats en llur descans i que una obra així desdiria tant del rei com de la catedral perquè «mai aquests estils de trenta anys enrera que enlluernaren la nostra juvenesa no assoliran l'aire de perennitat que prenen desseguit les obres més humils quan s'inspiren en la tradició clàssica». Després de dir que un cor català no necessita grans pompes per honorar el sepulcre del rei En Jaume, convida els tarragonins i els qui estimen l'art a la reflexió,¹⁹⁵ i els qui vulguin comprendre el perill d'aquestes reformes a visitar la catedral de Mallorca on —explica—, malgrat els encerts de Gaudí el disgust pel que s'ha fet és més gros de cada dia, fins al punt que els elements sensibles han demanat al bisbe la demolició d'un tornaveu alçat fa quatre mesos a una de les trones. Exposa que no parlarà dels projectes de la premsa de Tarragona per a la inauguració del que ell anomena, en paraules de la premsa castellanista, «*panteón definitivo*», a la qual han d'assistir els «*Reyes*» i hi ha d'haver una manifestació naval i terrestre a càrrec de l'esquadra espanyola i altres esquadres de l'«*Ejército*», i amb representació de totes les armes, la Companyia Transatlàntica i «altres forces vives de l'esperit», perquè:

«si fa tristesa veure, en ple noucents i en plena reacció antimodernista, amenaçada de la perillosa invasió d'aquest art una Catedral catalana, en fa més encara que algú consideri com a possibles aquestes coses, a ca nostra, l'any 1923.

Que les festes del futur centenari del conqueridor seran solemnes, es cosa molt d'esperar. Però no és aquesta certament l'hora d'honar el fundador de la nostra perduda grandesa nacional amb mascarades d'esclaus contents d'un setcentisme borbònic i simulacres colonials dignes dels temps de la Regència».

Aquests desitjos de monumentalitat arriben a Mallorca, on l'arquitecte Roca projecta un enorme monument al Sagrat Cor, a Gènova. Ferrà li dedicà tres articles, dos de crítica i un per proposar una alternativa. En el primer, *Un colosal proyecto*,¹⁹⁶ després de descriure el projecte, diu que vol fer unes consideracions sobre el fet que Roca hagi

¹⁹⁵ Ferrà diu: «Que es pensin bé tot això els tarragonins i tots els que estimen l'art en la nostra terra, als quals deixo la paraula, abans que l'obra en qüestió sigui consumada i abans que s'empregui la remoció del chor d'aquella Catedral, enllaçada amb aquest projecte».

¹⁹⁶ «El Día», 17-VII-23, i «Sóller», 21-VII-23.

apellat a la religiositat i al patriotisme dels mallorquins per construir aquest monument, i afirma que en pensa el mateix que els lectors, els quals podran endevinar el seu pensament si omplen amb reflexions els punts suspensius que ha introduït a l'exposició del que seria el monument.

Seguidament fa una semblança professional de l'arquitecte Roca: *«El iniciador es un artista de brillante y fácil fantasía, tiene sobre el papel el rasgo seguro, posee como ningún otro técnico mallorquín la elegancia del dibujo y la soltura de concepción; le asiste en sus proyectos normales un decoro artístico que en este país llama justamente la atención de las gentes de algún gusto. Pero espiritualmente es hijo del nuevo mundo, le falta el sentido de nuestra tradición y el espíritu de la cultura clásica. Su monumento, a la vez templo y pirámide al Sagrado Corazón, es una obra pura fantasía que está juzgada con sólo enunciar sus dimensiones».*

En el segon article, *Como nació la idea*,¹⁹⁷ copia unes notes de la premsa que expliquen com va néixer el projecte de monument: en una reunió d'amics al Crédito Balear es va pensar construir un funicular perquè el tramvia de Gènova tingués una altra fita que Gènova mateix. El funicular, però, necessitava algun lloc on anar i aleshores sorgí, en la ment del Sr. Roca, la idea del monument. Ferrà comenta que per a ell Gènova ja és una bona fita per al tramvia i que, si no ho era prou, es podia allargar fins a Cas Català que seria molt bona idea. Seguidament exposa que no entén la idea de projectar un funicular per justificar un tramvia i encara menys projectar un monument per a un funicular quan la panoràmica des de la muntanya de Gènova ja es prou suggestiva per justificar-hi la pujada. Afirma que no està en contra del monument sinó que sigui un pretext i creu que la religió no és incompatible amb el turisme però no s'ha d'utilitzar com un simple mitjà per fomentar-lo.

Finalment, expressa el desig que Palma no imiti l'exemple del Tibidabo a Barcelona, amb tot el que s'ha construït al voltant del temple del Sagrat Cor, i que Gènova conservi la pau i el recolliment que perdrà si l'imita.

¹⁹⁷ «El Día», 22-VII-23, i «Sóller», 28-VII-23.

Ferrà dedica *Mi humilde proposición*,¹⁹⁸ el tercer article sobre el monument, a Joan Alcover, Julià Villalonga i Antoni Mulet.¹⁹⁹ A més de fer-hi una proposta, Ferrà exposa el seu concepte de l'art i la tradició i defensa un cristianisme autèntic, allunyat de l'aparatositat en ús:

«Soy, por lo que toca a las formas, en arte como en religión, tradicionalista, conservador y enemigo de novedades. Ya sé que en arte es insensato proscribir las cuando a su invención preside el genio o una auténtica originalidad de espíritu; pero aún en estos casos, que raramente se dan entre nosotros (yo sólo conozco el de Gaudí), las creo en este país perturbadoras, porque desvían el gusto público, alejándolo de la norma tradicional, cuyo valor es insustituible. Sólo en un medio saturado de cultura clásica o de normalidad ambiente se pueden practicar sin riesgo estos ensayos. Aquí, un edificio estilo Banco de Sóller, pongo por caso, es como a un puerto oriental un caso de peste. La arbitrariedad decorativa, la falta de toda lógica y sentido, son en nuestra arquitectura actual, que ni este nombre merece, un símbolo de la desorientación y vaciedad espiritual que padecemos.

Yo quisiera una cruzada contra las innovaciones, una cruzada por la conservación dentro del templo de las viejas cosas sustanciales y consagradas, verdadero "pan nuestro de cada día", que es el que nutre; por la restauración de la verdadera vida parroquial; porque los cristianos, aunque fuera una vez todos los domingos, rezaran conscientemente el Padre nuestro; porque hubiese más óleo de suavidad y menos bombillas ampére de sala de baile de arrabal en nuestras iglesias; porque los feligreses ayudaran al buen párroco a terminar el campanario o la fachada del templo, en vez de llenarlo de altares modernistas con santos de cartón-piedra o de cualquier pasta infame...».

Critica després les reformes de Lluc, els doblers que s'hi han gastat, i el fet que ningú hagi reparat que és una església sense campanar. També lamenta les reformes interiors de la Seu i opina que s'haurien d'haver obert els finestrals i canviar el frontispici del segle passat, que considera un «esperpento» del neogòtic espanyol. Per acabar, proposa que a la muntanya de Gènova es construeixi una església humil, amb una cúpula senzilla i un pòrtic tranquil, semblant als de l'església de la Bonanova, un caminet que hi dugui i un mirador semblant al de Sant Alonso de Bellver, amb uns bancs per seure i, enmig del pati, una cisterna que evoqui la de l'ermita de Miramar. L'església —continua— hauria de ser de gust neoclàssic, emblanquinada per dedins, amb estàtua del Salvador presidint el seu altar i, circumdant la cúpula i el fris del temple, les paraules immortals del Sermó de la Muntanya, en caràcters romans.

Ferrà pensa que en arquitectura i monuments cal recórrer al passat i, per tant, es

¹⁹⁸ «El Día», 1-VIII-23.

¹⁹⁹ Segurament perquè aquest devia ser un tema de conversació a les tertúlies que es feien a la casa de Joan Alcover a Gènova, de les quals Ferrà parlarà a l'article *Gènova*, «Sóller», 25-XI-33, pàg. 9.

proposa mostrar aquest passat arquitectònic als seus lectors. Ara, una obra inèdita de Josep Francesc Ràfols dedicada al Renaixement espanyol i amb un capítol referit a Mallorca²⁰⁰ li serveix d'excusa per dur a terme aquesta pedagogia arquitectònica. Així, a *De un libro inédito*²⁰¹ resumeix el que explica Ràfols sobre la casa senyorial mallorquina: «realiza un tipo personal, no solo en la elegancia, sobriedad y equilibrio general de su decoración, sino en su distribución y en su estructura arquitectónica, en las que la tradición gótica se perpetúa a través del Renacimiento». Ràfols continua dient que, així com els elements gòtics apareixen mediterrànitzats a la Llonja, els constructors del Renaixement els gotitzen a l'arquitectura domèstica. Tant els elements decoratius, com la distribució general de les cases senyorials mallorquines prenen model del palau florentí, però l'estructura dels seus patis roman gòtica, com el Palau de la Generalitat. Ferrà comenta que aquestes afirmacions sorprendran els qui veuen l'estil només en la decoració però no als qui el descobreixen en l'estructura general dels plànols, la distribució de llums dels arcs i l'harmonia general. Seguidament explica que Ràfols parla resumidament dels palaus Olesa, Vivot i Solleric, i afirma que li caldrà agrair la idea de mostrar aquesta italianitat de Mallorca, que la situa en una illa flotant entre Itàlia i Catalunya.

En l'afany d'instruir els seus lectors, Ferrà revela els mestres mallorquins que figuraran, devora els immortals castellans, en el llibre de Ràfols: Pere Horrac, autor del portal i de la cisterna del claustre de Sant Francesc; Juan de Sales, aragonès que entallà el cadiram del cor de la Seu i projectà el portal major i les dues trones; Francisco Herrera que, arribat de Roma el s. XVII, va muntar els retaules de Sant Martí i Sant Bernat i va fer el portal de Santa Catalina de Sena; Lluç Mesquida, arquitecte de les parroquies de Lluçmajor i Santa Maria; Fra Miquel de Petra, una figura de les que suggestionaven M. S. Oliver i que, parents pobres dels humanistes del Renaixement, semblaven surar —diu Ferrà— entre Leonardo da Vinci i Pere d'Alcàntara Penya; Antoni Mesquida, de la

²⁰⁰ Hem de dir que en el fet que el llibre dediqui un capítol a Mallorca hi deu tenir molt a veure l'amistat entre Ràfols i Ferrà, que deu datar de 1915. Per altra part, el llibre es fa ressò dels treballs de Guillem Forteza sobre la casa senyorial mallorquina i tal vegada Ferrà també propicià la coneixença entre Ràfols i Forteza.

²⁰¹ «El Día», 6-XII-23.

Cartoixa de Valldemossa i, finalment, el català Folch i Costa, autor del sepulcre del marquès de la Romana. I acaba: *«Toda una evocación del pasado artístico de Mallorca en la época en que se labraban estas joyas de nuestra arquitectura que hoy enseñamos a los visitantes como un patrimonio y como un título, mientras invade el arrivismo ramplón la ciudad conventual y aristocrática y el alma mallorquina sueña en la soledad de los jardines abandonados, exhalando, dorados por el sol, su melancólica añoranza o "rezando su ángelus con las montañas y los olivos" bajo el cielo del crepúsculo»*.

A través dels seus articles, Ferrà també intenta evitar la destrucció de patrimoni arquitectònic rural. A *Caminos de la Sierra. Los molinos*,²⁰² per exemple, dedica la seva prosa poètica als molins per treure'ls de l'anonimat a través de la bellesa de la poesia. Evoca un poble del Guadarrama que es diu Los Molinos i compara aquests molins de la serra amb els de Cervantes; descriu poèticament alguns nuclis de molins mallorquins —Sant Jeroni d'Inca, Selva, Galilea—; apel·la a totes les societats que els podrien protegir —Arqueològica, Comissió de Monuments, Foment del Turisme—, i seguidament evoca els molins del Molinar de Llevant que ell veia a l'arribada d'un dels seus primers viatges fora de Mallorca, o uns de Capdepera als quals —diu— han tallat les ales. I comenta: *«¿Sabeis la poesía que muere con la desaparición de cada una de estas construcciones? Nunca se inventó mecanismo más gracioso, más rico de sugestión ni que mejor rime con todos los aspectos del paisaje. El molino, como el campanario, se aclimata en la montaña, en el llano y junto al agua. Fraternaliza con los insectos y con las nubes, con los aviones y con las velas, con los gigantes y con los niños, a los que cuenta mil historias de encantamiento. Sus aspas trazan la cruz sobre los horizontes. Sus torres encaperuzadas y los ojos de sus ventanas parecen reproducir agrandada y ennegrecida la silueta de brujo infantil del molinero»*. Després de pronosticar que els molins que inspiraren M. S. Oliver i Pilar Muntaner i enriqueixen el paisatge mallorquí amb una de les seves notes més poètiques i alegres seran aviat només un record, es demana si abans que desapareguin no es podria gestionar la conservació d'alguns exemplars perquè fossin un document del nostre

²⁰² «El Día», 30-VIII-24.

art popular.

Quasi deu anys més tard encara insistirà, en uns articles sobre el turisme, en la necessitat de conservar els molins com a element que caracteritza el paisatge mallorquí, i es farà ressò d'un article que sobre aquests mateix tema havia escrit Joan Torrendell des de l'Argentina.

Tal volta aquesta actitud de Ferrà podria semblar folklorista. Això no obstant, no accepta totes les manifestacions folklòriques ni les importacions de costums, com ho demostra al seu rebuig a l'intent de l'Ajuntament de Palma d'importar el costum català dels gegants. A *Mallorquín que se avergüenza*²⁰³ es refereix a un article d'Alomar, el qual diu que gravita cap a Barcelona tot el que hi ha d'esperit a Mallorca i cap a Madrid tot el que té Mallorca de *provincia*. Ferrà matisa que ha conegut ciutats a les quals l'influx de Madrid els donava una certa poesia que no es troba en el provincianisme de Mallorca, i pensa que Mallorca està més influïda per València, no l'espíritual hereva del rei En Jaume, que comença a gravitar cap a Barcelona i amb la qual —diu— els mallorquins han d'intentar estrènyer vincles, sinó amb la dels hortolans que es manifesta a les falles, les carrosses de flors, l'art sense llum intel·lectual de Sorolla i Blasco Ibáñez i el pseudoaristocràtic de Benlliure. Exposa que aquesta sensibilitat importada de València és la que ha fet dur els gegants de Catalunya, que si allà són de tradició popular aquí són estrambòtics.

Ferrà critica les fires i festes ciutadanes: «*Si Palma fuera en verdad una capital, si hubiera aquí espíritu ciudadano y conciencia de directores, se hubieran patentado en manifestaciones más serias y adecuadas a los tiempos, que ese ridículo simulacro de fiesta popular, con capelines polícromos y percalina barata y mústios catafalcos y estorbos de macetas al inclemente sol de nuestros paseos públicos: y el todo, digno de un villorrio, presidido por esos dos monigotes puestos uno a cada lado de la tribuna-balcón consistorial en señal de regocijo*». L'article es tanca amb una referència a la Dictadura que comentarem més endavant.

²⁰³ «El Día», 20-IX-24, i «Sóller», 27-IX-24.

En aquesta mateixa línia podem esmentar els articles «*Saetas*» *fora de lloc*²⁰⁴ i *Un respectuós silenci*,²⁰⁵ en els quals denuncia les novetats de la processó de Setmana Santa com cantar-hi *saetas* i les *peinetas* i *mantillas* que hi utilitzen les senyores.

La preocupació per l'arquitectura arriba també als cementeris. El novembre de cada any, Ferrà sol recordar la celebració cristiana de la mort amb una meditació poètica. El 1923 i 1925 hi inclou referències al cementiri de la Vileta, on hi ha la seva sepultura familiar. A *Pensamientos de noviembre*²⁰⁶ medita sobre la mort a partir d'uns versos de Baudelaire i del poema *On vull morir* del Riber jove. Declara que no entén les persones que es fan erigir grans tombes per ser enterrats i critica la proliferació del mal gust en els cementeris, establint un cert parallelisme amb els eixamples modernistes de les ciutats.

Després explica que en el cementiri de la Vileta, abans senzill, amb pedres de marès tallades tal volta pels mateixos que hi estaven enterrats i algunes capelles sense pretensions que li conferien un aire de fraternitat cristiana i de Pare nostre, alguns rics intrusos han erigit els seus monuments sense respecte al pla antic i amb una anarquia total, com si diguessin als pobres que hi sobren i que se'n vagin. I acaba: «*¡Cuanto más bello dormir bajo la yerba al pie de una pequeña cruz dorada por el sol o ennegrecida por la lluvia, que hará germinar las flores y evaporarse en sus perfumes la materia, como espiritualizada!*».

A *El cementerio de La Vileta*²⁰⁷ conta que l'any anterior algú va escriure sobre el mateix tema al «Correo de Mallorca» i que ell mateix ja l'havia tractat però pensa insistir-hi si és necessari. Ferrà afirma que aquest cementiri, com tants d'altres, és un lloc de vergonya per a l'art, la naturalesa i el sentit cristià de la mort. I acaba: «*Nada hay para mi insignificante ni despreciable de lo que encierra un sentido espiritual. Nuestro tesoro artístico no se compone solamente de unas docenas de monumentos, sino también de*

²⁰⁴ «El Día», 5-IV-27.

²⁰⁵ «El Día», 12-IV-27.

²⁰⁶ «El Día», 24-XI-23.

²⁰⁷ «El Día», 10-XI-25.

muchas cosas humildes e ignoradas cuya belleza se debe imponer al respeto de las gentes».

Podem veure en aquestes ratlles una exaltació de l'art popular. No li interessien tan sols els grans monuments sinó també aquells més petits i més propers al poble.

L'any 1925 la seva preocupació pel patrimoni arquitectònic es trasllada, una vegada més, al Santuari de Lluc, amb una significació especial per a ell com a símbol de la unió de religió, pàtria i devoció popular. En aquests moments s'hi tornen a talar arbres per sufragar la reforma de la façana de l'església i un monument al bisbe Campins instal·lat davant aquesta. La façana de l'església, que és fa de ciment en lloc de pedra i l'estàtua monumental en bronze del bisbe Campins no s'ajusten als esquemes estètics de senzillesa i discreció que ell propugna.

Ferrà dedica a la qüestió tres articles de la sèrie *Caminos de la Sierra* que ha iniciat el 1924 i en la qual ha parlat dels molins, les cançons mallorquines i el bosc. Al primer²⁰⁸ recorda en la seva prosa poètica el Lluc tradicional de la seva infància. En el segon,²⁰⁹ el record —diu— és interromput pels cops de destrall que tallen els arbres. Confessa que volia callar sobre les obres de Lluc per motius íntims²¹⁰ però, davant la insistència dels amics que l'han alludit en algun article, no pot callar, i reflexiona d'entrada sobre la labor començada per ell i els seus amics:

«[...]hace muchos años inicié con ellos una campaña, que aún dura, contra la desnaturalización artística de Mallorca. Cuanto afecta a la defensa y conservación de su carácter, de su tradición profunda, de su alma, ha sido objeto de nuestro interés apasionado —y inútil muchas veces.—

Y nada nos es tan caro a los que hemos hecho ese voto especial de fidelidad a Mallorca, como el Santuario de Lluch. El amor, que nos da un título para pedir ser escuchados, nos impone además el deber sagrado de hacer oír nuestra voz en defensa de las esencias tradicionales desconocidas o en peligro, siempre que la ocasión lo imponga.

Empecemos empero por aceptar nuestra parte de culpa en todo lo que —dentro y fuera de Lluch— está pasando. Nosotros no hemos sabido organizarnos para la intervención eficaz, oportuna y rápida, preparada por una sistemática educación del gusto público. La propaganda ha sido parcial e intermitente, a base de protestas contra hechos consumados. La acción discreta y previsoramente ha fallado casi siempre. Con ella se hubieran encauzado quizás algunas cosas».

²⁰⁸ *Caminos de la sierra. El Santuario I*, «El Día», 22-II-25.

²⁰⁹ *Caminos de la sierra. El Santuario II*, «El Día», 26-III-25.

²¹⁰ L'estàtua del bisbe Campins substituïa un monument posat trenta anys abans per son pare.

Una vegada més, Ferrà es queixa de la desídia dels mallorquins i de la passivitat dels elements sensibilitzats davant les agressions al paisatge natural i arquitectònic.

Seguidament, eximeix de culpa els qui s'encarreguen de Lluc perquè argumenta que és cosa de tots i el que hi pugui donar el seu parer no ha d'esperar que li ho demanin. A continuació explica que uns mesos abans havia parlat amb l'arquitecte autor de la nova façana i havien convingut que la seva millor obra era una de molt mallorquina, feta amb pedra, al col·legi de Lluc, i assegura que amb molt de gust hauria substituït per pedra el ciment de la façana si li ho haguessin demanat. A Ferrà li sap greu que no imposàs, al primer projecte, la pedra com a únic material apropiat al lloc i li diu que imagini el comentari de Ruskin a la nova façana.

Per acabar, constata que fins i tot la gent més senzilla es queixa que en un indret on pertot arreu hi ha pedra s'hagi fet la façana de ciment, i elogia, amb reserves, l'arquitecte del projecte, Sr. Roca, que —diu— hauria sabut posar al temple de Lluc un segell *«mallorquí noble i austero esculpido en la dureza perenne de la piedra»*

En el tercer article²¹¹ expressa com és de dolorós per a un escriptor independent triar entre defensar el seu ideal o ferir persones que estima i que li mereixen respecte. I posa el cas del bisbe Campins, de Gaudí i de Guillem Reynés, per respecte als quals —diu— renunciarà a analitzar els monuments del Rosari de Lluc i la decoració interior de la seva església, però no deixarà de protestar per *«la horrenda fealdad del monumento al obispo Campins con que se vino a sustituir el gracioso vestigio de los antiguos pasos, sencillo y esbelto como una cruz de término, puesto por mi padre en el centro del patio interior. Ninguna representación más inadecuada de aquel espiritual prelado, cuya figura tenía por decirlo así la misma calidad alabastrina de su espíritu, que aquella negra y aplastante masa de bronce, espanto y confusión de los visitantes, que obstruye con un gesto teatral el portal del templo»*.

Finalment, demana als encarregats del monestir que no vegin en les seves crítiques més que el desig de guiar el gust i l'interès de tots per la conservació i la depuració del

²¹¹ *Caminos de la sierra. El Santuario III*, «El Día», 8-IV-25.

valors tradicionals, i exposa que *«hay en el pueblo mallorquín un sentimiento de admiración, de amor a las bellezas del suelo patrio, que debemos estimular porque es una fuente de delicadeza. Se observa también en él con frecuencia a pesar de la pésima educación visual con que se le pervierte, cierta intuición simpática de la belleza artística verdadera en sus formas antiguas y familiares. De este sentimiento, visiblemente unido a sus devociones tradicionales, me he hecho el intérprete en estos artículos»*.

Per altra banda, apella al seu gust, sentiment patriòtic i pietat perquè Lluç sigui un *«hogar acogedor y magnánimo donde el vestigio de la tradición perdure y se venera. Los que hemos errado lejos del suelo natal con el espíritu tendido hacia el futuro, sentimos quizás más que nadie la virtud de esos refugios de todas las cosas santas del pasado»*. Intercedeix per la vida de les alzines de Lluç i cita Beethoven, segons el qual cada arbre, en la pau dels camps, semblava que deia Sant, Sant, Sant! Per acabar, apella a la naturalesa i l'art al santuari, lluny de tota mundanitat, i demana que a l'altar hi hagi llums de cera verge i oli i la litúrgia sigui en llengua catalana.

Com és habitual en les seves campanyes, Ferrà intenta que els seus amics reforcin la seva protesta perquè no sembli aïllada. Fa, per exemple, les següents recomanacions a Guillem Colom:

«Ja havia vist el teu article, amb vertader gust. Es perfecte. Convé cerciorar-te de que és estat llegit a Lluç i al Palau. Fès els medis. No estaria gens malament que En Ramis Togores el fès reproduir o li fès eco. El Día és en fi de comptes l'únic diari que serveix l'ideal, encara que sia per simple lliberalisme. Quina tristesa fan els nostres en aquest país!

Parlarem de tot quan vengui, en vistes a realitzacions immediates. Es precís que s'acabi aquest abandó sistemàtic de posicions a tots els adversaris».²¹²

El 1926, a *Aires del norte y del sur*²¹³ compara Mallorca amb el nord d'Espanya mateix. Ferrà transcriu diverses notícies de toros dels diaris de Palma, comentant que alguns diaris de Barcelona no les publiquen, i explica que ha vist a les pàgines gràfiques de l'«ABC» —apunta que no el llegeix— l'arquitectura que paguen els *indianos* al nord d'Espanya i constata que els arquitectes no tenen originalitats d'analfabet i saben què és la

²¹² Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 30-XI-25.

²¹³ «El Día», 20-VII-26, i «Sóller» 31-VII-26.

lògica constructiva i la decència artística. En contraposició, no dubta a qualificar Palma com la ciutat més lletja de la Mediterrània i es queixa que en una ciutat on altre temps hi va haver aristòcrates ara s'hagin de conformar amb l'exemple d'uns *indianos*. Manifesta, per acabar, que canviaria la màxima de Ràfols, «a tals senyors, tals arquitectes» per la de «a tals arquitectes, tals senyors».

Finalment, el 1927 a *Por propio interés*²¹⁴ respondrà a Llorenç Villalonga, que en un article li diu que moltes notes de mal gust vénen de Barcelona. Ferrà li recorda que ell ho ha repetit diverses vegades i ha exposat, per exemple, que les influències de l'art modern català a Mallorca han estat lamentables: la Seu, Sóller, Lluç, on —explica— s'han combinat «amb el fred barroc jesuític del nord d'Espanya». Argumenta, però, que aquesta influència ha trobat terra adobada i el modernisme mallorquí és paral·lel al català més que una derivació seva.

La conclusió a què arriba és molt distinta a la de Villalonga. Pensa que la capital catalana no li pot ser indiferent a Mallorca, que ha de participar en l'esforç per a l'assoliment de la plenitud ciutadana i per crear un fogar intens de cultura. Per a ell aquest és el sentit de la col·laboració mallorquina a l'edificació de la gran ciutat espiritual. Exposa que a Barcelona hi ha gent que treballa per estructurar una cultura, formar una consciència i, en definitiva, crear un poble, i el resultat d'aquesta comesa no pot ser indiferent als mallorquins perquè tanmateix n'hauran de participar. Al final, argumenta irònicament que caldria evitar que tot el comerç entre Mallorca i Barcelona fossin els porcs canviats per modernisme.

Les circumstàncies obliguen Ferrà a dedicar-se sovint a aquesta qüestió. L'any 1927 mateix l'Ajuntament de Palma encarrega a Mariano Benlliure un monument dedicat a Antoni Maura. Ferrà es manifesta en contra no tant de Benlliure, a qui considera pseudoaristocràtic i ja ha criticat, sinó de les discussions provincianes que provoca l'estàtua allegòrica a la Veritat que s'ha de situar al peu del monument. Relata que a la darrera reunió de la Comissió de Monuments es llegiren unes cartes creuades entre el president de

²¹⁴ «El Día», 10-III-27.

la Comissió i el Sr. Benlliure sobre si la Veritat havia de ser «*desnuda*» o «*velada*», i comenta irònicament que «això és el problema ardu que preocupa els esperits de la nostra illa». També explica que Benlliure ha optat per una solució eclèctica, que ha explicat als membres de la Comissió per carta, però aquests li han demanat una reproducció a llapis.

Ferrà comenta els fets amb ironia demolidora: «En efecte, convé puntualisar. I potser fins seria oportú constituir una altra comissió autoritzada, com la que havia de dictaminar sobre la falda curta, que fixàs bé els pams de roba que han de dur les estatures per poder anar pels carrers. Si no he comprès malament del tot la lletra de l'autor del projecte, lo que ell proposa és d'abillar la "*Verdad*" amb lo que les senyores diuen una "*nube*", o cosa semblant, que, al mateix temps que l'idealisi, permeti apreciar-ne la silueta. Es clar que a les senyores potser encara les deixarà mal a pler això de la silueta». Continua dient que de cada dia entén menys els moralistes de poble i conclou: «Senyores i senyors, si em volien creure, no cerquin termes mitjos: deixem la "*Verdad*" "*desnuda*" o tapem-la amb un bon llençol, i no fassem més el ridícul amb aquestes discussions, indignes d'una ciutat amb tramvies».

Com hem pogut comprovar, es manté la preocupació de Ferrà pels monuments i edificis importants. Ara, però, insisteix més en aquells que poden representar un art popular com els molins, els monuments del cementeris, etc. Finalment, torna a defensar un art noucentista allunyat de les estridències modernistes, que serveixi de model a la gent que no hi entén gaire i que ell intenta educar en aquest sentit a través dels seus articles.

4.1.4 LABOR EDITORIAL (1921-1923)

A pesar de les múltiples ocupacions que l'atabalen, Miquel Ferrà continuarà la seva feina editorial, potser fins i tot amb més interès. Pensa que és una activitat important perquè dóna a conèixer a catalans i a mallorquins, amb finalitats diferents, uns poetes que admira i amb un paper que creu important tant dins la literatura catalana com dins la mallorquina.

4.1.4.1 Edició de les poesies de Costa i Llobera (1921)

El projecte de Costa i Llobera que Ferrà faci una selecció de la seva obra per publicar-la queda frustrat per la mort del seu germà i de son pare. El 1921 es reprèn una iniciativa que tres anys abans s'havia de concretar, segons Torres Gost, en tres volums sobris i pulcrament senzills, amb l'ortografia anterior a les normes i editats per Francesc Matheu. Ara, es planteja una revisió d'estil i una correcció de l'ortografia.²¹⁵

El Nadal de 1920, Costa i Llobera parla de l'edició amb Ferrà, que accepta gustós l'encàrrec.²¹⁶ A causa segurament dels seus escrúpols i la seva poca autovaloració poètica, Costa li deu proposar retalls de poemes i Ferrà deu demanar a Joan Alcover que els eviti. Així ho explica a Maria Antònia Salvà:

«Tenc dos llibres més de Nazariantz i una lletra de D. Miquel Costa. Caldrà emprendre l'edició, i excús dir-te amb quin gust per part meva. L'única tasca penosa que pressent, i en la que m'has d'ajudar, és la de defensar contra l'autor certes poesies. Si tu li parles, serem tres (amb En Joan Alcover) a convence'l de que els textos originals no deuen alterar-se».²¹⁷

La carta a què es refereix²¹⁸ ja mostra l'efecte de la conversa entre Ferrà i Alcover i les recomanacions d'aquest al poeta pollencí. Costa li explica que el diumenge anterior va parlar amb Alcover i que no han de prescindir de les poesies *Miramar*, *Tenebres* i *Montserrat*. Li parla, a més, d'una reestructuració dels tres toms d'acord amb el temps en què fou escrita cada poesia.²¹⁹

Ferrà li contesta que està totalment d'acord amb l'opinió d'Alcover i que aquest, amb qui en parlà quan partia cap a Barcelona, s'havia mostrat contrari a retocar les versions impreses. Seguidament li explica la seva experiència i l'aconsella:

²¹⁵ Bartomeu TORRES GOST, *Miquel Costa i Llobera. (1854-1922). Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 549.

²¹⁶ Bartomeu TORRES GOST, *Miquel Costa i Llobera. (1854-1922). Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 527n.

²¹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 16-I-21.

²¹⁸ Carta de Miquel Costa i Llobera a Miquel Ferrà, 14-I-21.

²¹⁹ Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona 1956, pàg. 125.

«Jo ho he fet a voltes amb coses meves, per cert aconsellant-me amb Na Maria Antònia, que tenia aprop i té el sentit tan fi. Però tractant-se de l'obra de vostè, li he de confessar que qualsevol petita alteració la me desfigura i em refreda l'emoció, que conserv tan viva, de la primera lectura.

Ho pensi bé això, D. Miquel, m'atrevesc a aconsellar-li, sobretot per les poesies del 1er volumet, que són ja de propietat de tots els qui les sabem de memòria fa tants d'anys.

Amb els retocs pot millorar-se externament qualche cosa, però el polsim se'n va, que és lo millor en produccions juvenils».²²⁰

Costa²²¹ acata plenament les directrius d'Alcover i de Ferrà: «Rebuda la seva carta i vista la opinió den Joan Alcover, renunciï a les correccions proposades, acatant la vostra superior justesa i finura de gust. Això no obstant crec que em permetran fer qualche retoc suprimint diptongacions indegudes allà on no hi perdi res el concepte poètic. Per això desitjaria veure les proves».²²² En una altra carta, li comenta que Maria Antònia Salvà li ha parlat amb entusiasme dels toquets que s'han d'imprimir a Girona.²²³

Ferrà l'informa del cost de l'edició²²⁴ i li explica que fa gestions amb Gaziel, secretari de la Cambra del Llibre, per imprimir-lo en combinació amb un editor. Pensa que per Pasqua ja podran posar fil a l'agulla i li diu que mentrestant prepari els originals. Quan és a Mallorca per les vacances de Pasqua li du el pressupost i parlen de l'edició.²²⁵ Costa aprofita per mostrar-li la traducció de Prudenci.²²⁶

Per altra part, l'assabenta que Masó no ha contestat la carta que li ha escrit però, malgrat això, «la reedició de les seves poesies originals és una idea que n'estic massa enamorat per renunciar a realisar-la en la forma i condicions que sia. Si aquest camí no passàs, en cercariem un altre».²²⁷

²²⁰ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 20-I-21.

²²¹ Carta de Miquel Costa i Llobera a Miquel Ferrà, 26-I-21.

²²² Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona 1956, pàg. 127.

²²³ *Ibidem*.

²²⁴ Unes 900 pessetes els 500 exemplars de 150 pàgines, a Can Masó.

²²⁵ Ferrà visita Costa els dies 23 i 30 de març.

²²⁶ Bartomeu TORRES GOST, *Miquel Costa i Llobera. (1854-1922). Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 527n.

²²⁷ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera: Barcelona, 21-IX-21.

Ferrà deu continuar les seves gestions a Barcelona perquè Costa li ho agraeix i li suggereix editar-los amb F. Matheu: «Si que em semblen pulquèrrimes les edicions que fa en Matheu. Tal vegada convendria encarregar-li els tomes meus que v. projecta, si no ha clòs el tracte amb N'Altès. Estic segur que en Matheu ho faria amb gust, essent ell un dels qui més bona amistat m'han servada a Barcelona. —Que li sembla? Així no caldría trasmudar el sistema ortogràfic pel de les Normes».²²⁸

No sabem com es resol aquesta darrera qüestió que Ferrà tenia tan clara, però a principis del 1922 Ferrà l'informa que Matheu començarà la seva edició quan hagi enllestit la d'Oliver, que alaba: «Per cert que l'obra catalana de n'Oliver, vista en conjunt, m'ha fet reverdir tots els meus antics entusiasmes. Hi trob una interpretació justíssima de Mallorca, una catalanitat més generosa potser que la dels que la hi han negada, i un sentit poètic, i unes dots d'escriptor, i una personalitat, del bon temps en què no s'escrivia a màquina...».²²⁹

Quant al pròleg, Ferrà i Matheu exposen a Alcover que pensen que és la persona més adequada per subscriure'l i que segurament que Costa també n'estaria content.²³⁰ Dos dies després, sense esperar resposta, Ferrà li diu a Costa que a l'estiu imprimiran les seves poesies en tres volumets i que ja han parlat del pròleg amb Joan Alcover, i li demana que l'informi d'on el podrà localitzar a l'estiu.²³¹ La resposta d'Alcover és positiva: «M'honoraré molt de fer el proleg p'en Costa, però voldria que es contés amb la seva prèvia conformitat, fentli V. alguna indicació reservada, es dir, sense que consti que jo ho sé, a fi de que ell pugue contestar amb llibertat completa. Seria possible que ell preferís un prologuista de fora Mallorca; i estaria en el seu dret, i jo no m'en ofendria».²³² Complint aquestes indicacions, escriu a Costa però fent-hi constar el seu parer: «Encara que

²²⁸ Carta de Miquel Costa i Llobera a Miquel Ferrà: Barcelona, 31-I-22.

²²⁹ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 25-II-22. És curiosa aquesta referència entusiasta a Oliver si tenim en compte que a les seves cartes no li dedica cap comentari amb motiu de la seva mort.

²³⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 8-VII-22.

²³¹ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 9-VII-22.

²³² Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Barcelona, 10-VII-22.

jo parteixi un dia d'aquests, me posi un mot diguent-me si és En Joan Alcover el prologuista que a vostè troba que li escau. Jo vaig pensar també amb algú d'aquí, però crec que per interpretar plenament l'obra poètica de vostè s'ha de tenir una sensibilitat per les coses de Mallorca —sobretot per allò íntim i entranyable— que difícilment pot tenir qui no les estimi i senti com a propies».²³³

Costa li respon que considera un gran honor el pròleg d'Alcover però «podria resultar per ell una molèstia, i això em sabia greu. En demés, qualcú per aquí podria retreure la sociedad de bombos mútuos... Aquestes dues consideracions em fan tèmer acudir a tan excellent prologuista, de competència i aptitud excepcionals. Es ben cert que per sentir bé la poesia de Mallorca cal estar-hi compenetrat, cosa difícil per un no mallorquí. Vostè o Mn. Riber estarien en condicions; però no seré jo qui els imposi la tasca, pot ser enutjosa o massa compromesa».²³⁴

Les presses de Ferrà no permetien, com veim, tanta delicadesa, humilitat i modèstia. Tal volta aquest passatge ens dóna peu per afegir aquestes tres característiques a les que sempre s'han atribuït a l'Escola Mallorquina. L'esperit humil i pessimista de Costa, malgrat els ànims de Ferrà, impregna també la seva opinió sobre l'èxit de l'edició: «Si la seva bona voluntat no l'illusiona, V. me lleva la por que jo tenia de que una nova estampació de les meves velles poesies resultàs un desastre editorial. Jo me trob tan demodé.²³⁵ I hi insisteix en un altra carta: «No voldria ocasionar un desastre editorial. Tinch por que la bona amistat que'm professen els illusioni. Massa veig que el meu paper ha baxat molt d'algun temps en-ça. [...] No'm faria gens de gracia aparèixer com un revenant importú, qui està de més. Per axò els ho vull prevenir. Si creuen que ha de passar avant la reedició meva, que la facin; però ab la condició de que, en cas de pèrdua, jo vull pagar el cost».²³⁶

²³³ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 14-VII-22.

²³⁴ Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 140-141.

²³⁵ *Ibidem*, pàg. 136.

²³⁶ *Ibidem*, pàg. 137-138.

Per altra part, el 1921, quasi en el mateix moment en què es comença a preparar l'edició de què hem parlat, Oliva de Vilanova li recorda a Costa que Ferrà li havia proposat, temps enrera, l'edició d'un llibre. Costa informa aquest darrer que ha contestat a Oliva que no tenia cap volum inèdit i que l'ha assabentat del projecte dels tres tomes que volien editar amb en Masó de Girona.²³⁷ Oliva també ha enviat a Costa les bases de les Edicions del Bell Llibre.²³⁸

Ferrà li respon que parlarà amb Oliva, li proposa que li doni la traducció de Prudenci i li explica que va prometre a l'editor que faria d'advocat seu davant Costa.²³⁹ Oliva també li parla de les traduccions i Costa, finalment, accepta publicar el que té traduït. Adverteix Ferrà que sent sacerdot no pot publicar cap llibre sense llicència eclesiàstica i li diu que voldria que el P. Casanovas en fos el censor i, a més, redactàs una introducció sobre Prudenci. Per altra banda, li trameta la seva preocupació que les obres no siguin pesades per al públic, per la qual cosa no s'ofendrà gens si no les publiquen.²⁴⁰

El mes de setembre li fa saber a Ferrà que ja té a punt la traducció.²⁴¹ Ferrà li contesta que s'alegra molt de la seva darrera labor literària i que n'informarà Oliva, el qual compta amb ell per la seva biblioteca d'Amics del Bell Llibre. Li assegura que l'edició serà pulcra i que ell mateix es cuidarà que sigui sòbria. Nogensmenys, l'adverteix del fracàs de les seves gestions amb Oliva per al llibre de Joan Alcover.²⁴²

Costa, que vol complir la paraula donada, li atorga tota la seva confiança: «V. qui ha concebut el projecte, faci allò que trobarà més convenient: en les seves mans deix la cosa».²⁴³ L'advertiment de Ferrà, tanmateix, es compleix. El juliol de 1922, Costa li diu:

²³⁷ Era el primer projecte abans del d'Altès i Matheu.

²³⁸ Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 127.

²³⁹ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa, Barcelona, 19-II-21.

²⁴⁰ Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 128-129.

²⁴¹ *Ibidem*, pàg. 130-131.

²⁴² Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 21-IX-21.

²⁴³ Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 132.

«De ma traducció del Cathemeríon, que prest farà un any vaig entregar a n'Oliva per conducte d'En Samper, no n'he tornat a sobre res. ¿Serà cosa de fer una advertència, per por de perdre l'original? Ja en parlarem. El P. Casanovas, S. J., m'havia demanat el meu Prudenci per editar-lo al Foment de la Pietat Catalana; però jo ja el vaig tenir promès a N'Oliva... Segons l'experiència d'En J. Alcover, haguera valgut més poder aprofitar l'oferta del Foment. El tom d'En J. Alcover ha resultat inèdit després d'estampat esplèndidament...».²⁴⁴

Ferrà, escalivat, li contesta que ja l'havia avisat i que no es preocupi: «Com li vaig dir abans d'enviar vostè l'original del Cathemerinon a n'Oliva, era de témer i ja prevèia jo lo que està passant. L'original no es perdrà i jo mateix advertiré l'editor. Vol que l'hi reclami simplement? O millor vol reclamar-l'hi vostè mateix en termes categòrics? Jo, és lo que li aconsellaria. Editat pel F.[oment] de P.[ietat] C.[atalana] circularà molt més».²⁴⁵

Costa no té tanta paciència com Joan Alcover i li envia una carta per a Oliva, en la qual li reclama els manuscrits i encarrega a Ferrà que vagi a cercar-los i els hi entregui.²⁴⁶ Els germans Oliva lliuren el manuscrit a l'emissari que hi envià Ferrà, amb una carta molt dura en la qual expliquen a Costa que ja han col·locat uns dos-cents exemplars, segons una llista adjunta, i li diuen que s'ha deixat influir injustament per Alcover.²⁴⁷

El juliol de 1922, una vegada acabada la traducció en vers de Prudenci, Ferrà li trasllada una proposta d'Estelrich —la traducció de prosa de Prudenci— imaginant que per a la col·lecció «Bernat Metge» que aquest dirigeix.²⁴⁸ Costa li contesta que no pot acceptar tanta feina, que no ha acabat la traducció en vers del Peristèphanon —que ja no podrà

²⁴⁴ Carta de Miquel Costa a Miquel Ferrà 10-VII-22. Reproduïda a Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 140.

²⁴⁵ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 14-VII-22.

²⁴⁶ Carta de Miquel Costa i Llobera a Miquel Ferrà, 17-VII-22. Reproduïda a Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 140.

²⁴⁷ Bartomeu TORRES GOST, *Miquel Costa y Llobera (1854-1922). Itinerario espiritual de un poeta.*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 529. Costa no va veure publicada en vida l'edició de Prudenci.

²⁴⁸ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera: Barcelona, 9-VII-22.

concloure— i que encara li manca el pròleg o introducció de la traducció en vers.²⁴⁹

En canvi, no es nega a una altra proposta, tal volta més personal. Ferrà li demana que sigui el revisor que ha de designar segons un contracte amb l'Editorial Metge, de la traducció de la *Vida d'Agricola* i un altre llibre de Tàcit a què s'ha compromès.²⁵⁰ Costa accepta amb la condició que sigui sense pressa. Aquest fet i d'altres que comentarem seguidament palesen un revifament de la relació entre els dos poetes.

Miquel Costa mor quan són en vies d'edició, amb l'ajuda de Ferrà, els tres tomes de les seves poesies. Joan Alcover i F. Matheu, amb el suport i l'estímul de Ferrà, assumeixen la responsabilitat de l'edició. La correspondència que Ferrà i Alcover mantenen el 1923 és plena de referències a aquesta edició i conté algunes discussions sobre la seva forma i el seu contingut. També cerquen poemes de Costa dispersos per algunes revistes o en poder d'amics per afegir-los-hi i el rector del seminari, Bartomeu Pasqual, té interès que s'hi inclogui el discurs del poeta a la inauguració del monument al bisbe Campins. Finalment, no s'hi incorpora perquè no té el to marcadament literari d'altres peces seleccionades.²⁵¹

El criteri de selecció és ampli. Pensen eliminar poc del que ja ha estat col·leccionat i molt del que és espars, que Alcover considera mediocre en general. Aquest, que sembla dur la veu cantant, pensa que s'ha de triar sempre algun dels textos de l'autor i no fer-ne un de nou, fruit de la fusió de dos de l'autor, però en cert moment afirma que només té un vot i no es vol convertir en àrbitre de l'edició. Totes aquestes qüestions, molt més detallades, es poden consultar a la correspondència entre Miquel Ferrà i Joan Alcover de tot l'any 1923.

Finalment, es publica l'obra en quatre volums a «Il·lustració Catalana» de F. Matheu, prologada per Joan Alcover. Abans, es veu que l'editor ha pactat amb Ferrà una antologia de Costa, en un tom econòmic. Demana permís a Catalina, la germana de Costa,

²⁴⁹ Carta de Miquel Costa i Llobera a Miquel Ferrà, 10-VII-22, reproduïda a Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 139.

²⁵⁰ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 9-VII-22.

²⁵¹ Cal recordar, a més, l'actitud contrària de Ferrà a aquest monument.

la qual, a més d'agrair-li per endavant la visita que li ha anunciat²⁵², li dóna les gràcies per l'edició i li dóna permís per a la popular. Per altra banda, F. Matheu demana a Ferrà el contingut per saber si l'edició és possible, tenint-ne en compte les dimensions.²⁵³ Poc temps més tard, Joan Estelrich també es planteja publicar a l'Editorial Catalana, que dirigeix, un volumet de 200 pàgines que sigui una tria de poesies de Costa. El mes de maig de 1923 ho fa saber a Ferrà i, a més, li explica que Matheu no pot oposar-s'hi perquè no es propietari de les obres de Costa, i li demana la seva «aquiescència» i la seva «col·laboració».²⁵⁴ Al cap d'uns dies li fa una proposta de poemes seleccionats i li demana que col·labori en la tria.²⁵⁵ Finalment, a començaments d'agost li demana que li torni la tria de poesies de Costa, li faci les observacions que trobi convenientes i si no pot col·laborar de cap manera en aquesta tria li ho digui. També li comenta que per consideració cap a ell ha consentit a retrassar la publicació les poesies de Costa i fer-la després dels tres volums que encara havien de sortir durant l'estiu però que si no pot col·laborar en la selecció desapareix el compromís personal que ha contret amb ell.²⁵⁶

Ferrà li agraeix que hagi retardat l'edició «per consideració a mi, ja que sabeu lo que m'interés per l'obra d'En Costa, i sense aquesta circumstància o condició jo no em sentiria en llibertat d'aidar-vos».²⁵⁷ Estelrich i Ferrà s'intercanvien propostes de selecció i el segon, que comprèn l'eliminació de les poesies més «locals», li proposa una edicioneta a part per satisfer un cert públic a qui interessien.²⁵⁸ Finalment, Estelrich publica la seva antologia el 1923, abans que hagin acabat de sortir els toms de Matheu, segurament empès per l'èxit dels primers i pel retard que deu patir l'edició. Deu afirmar que l'antologia es

²⁵² Carta de 2 de maig de 1923.

²⁵³ Carta de F. Matheu a M. Ferrà, Barcelona, 27-III-24.

²⁵⁴ Carta de Joan Estelrich a Miquel Ferrà, 17-V-23. (Arxiu Estelrich.)

²⁵⁵ Carta de Joan Estelrich a Miquel Ferrà, 22-V-23. (Arxiu Estelrich.)

²⁵⁶ Carta de Joan Estelrich a Miquel Ferrà, Barcelona, 5-VII-23. (Arxiu Ferrà.)

²⁵⁷ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona 6-VII-23.

²⁵⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, 18-VII-23.

fa d'acord amb Alcover i Ferrà, perquè el primer replica que no en sap res i que no li sembla correcte que es faci una edició en competència amb la de Matheu.²⁵⁹ Per totes aquestes coses, podem veure que Ferrà també col·labora en aquesta antologia d'Estelrich. Posteriorment, el 1924, F. Matheu publicarà *Poesies de Miquel Costa i Llobera*, una altra antologia en edició popular, prologada per Miquel Ferrà. Segons Torres Gost,²⁶⁰ aquestes edicions varen tenir un gran èxit, per la qual cosa no es feren competència.

4.1.4.2 Nova edició de llibres de Maria Antònia Salvà (1923)

L'any 1924, Maria Antònia Salvà publica la traducció de *I Promesi Sposi* de Manzoni. Els editors li plantegen la conveniència de defugir paraules i girs mallorquins. Davant el dubte, Ferrà l'aconsella: «I estic més d'acord amb tu que tu mateixa respecte a l'estil de la traducció que hauria d'esser el teu i no el dels editors. Fas molt mal d'escriure amb gramàtiques i diccionaris a la vista. Creus tu que hauries escrit *L'estiu* per aquest procediment? Si vols un bon consell no sacrificuis gens l'espontaneïtat, que és pecar contra la poesia i contra la llengua. Pensa més amb En Maragall i manco amb l'Institut. (Potser el mateix Fabra te diria lo mateix). Tu hauries d'escriure en mallorquí, amb el teu lèxic familiar, amb una completa despreocupació, i qui en vol que en prenga! N'Obrador, tan amarat de clàssics, s'hauria guardat de fer tantes concessions al dimoni de la gramàtica. Te parl així perquè sospito que ho necessites. Estim molt la teva musa i em sabria greu veure-la naufragar entre conjugacions uniformades, homs, ços, per tals i altres supersticions del dia».²⁶¹ És curiós veure les recomanacions de Ferrà quant a l'ús d'una llengua més viva.

El que intenta, de totes maneres, és desmarcar Maria Antònia de les influències dels editors. En una altra carta li diu que no se'n preocupi més però que s'alegra dels remordiments que li ha despertat perquè contribuiran a retornar-li la independència, i acaba

²⁵⁹ Per a tot això, vegeu Bartomeu TORRES GOST, *Miquel Costa y Llobera. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 570-571.

²⁶⁰ *Ibidem*.

²⁶¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 18-V-23.

amb un crit de «Visca la llibertat, creu-me!»²⁶²

Un cop més intenten editar les traduccions de Pascoli. Li diu que mirará d'aclarir com aconseguir l'autorització i li demana, per decidir si les han de publicar les edicions de «La Revista», si ja té contret algun compromís. Més endavant l'apressa a acabar el seu llibre de poesies i li diu que pot comptar amb ell, que ho farà amb illusió vertadera. A la mateixa carta, li demana si vol que parli de la traducció de Pascoli amb el P. Miquel i hi afegeix: «Quina llàstima no tenir diners per editar nosaltres i per tantes altres coses! El cap em bull de projectes de tota casta, sense valor per escullir i sense medis per realisar-ne un sol. El meu torment és l'esterilitat de la meva vida, amb gran part de culpa meva per mancat d'esperit pràctic i per no saber-me administrar la fantasia».²⁶³

4.1.4.3 Edició de poesies de Joan Alcover i antologia escolar de Joan Capó (1923)

El 1923, Joan Alcover edita la traducció de les seves poesies al castellà. Ferrà li comenta: «El felicit i li don les gràcies pel seu llibre, eficaç indubtablement per la popularisació dins Espanya. Queda molt bé. M'ha sorprès singularment el poder de sugestió que conserva La Balanguera, fins a través d'una traducció tan difícil de reeixir. Per mi és un dels senyals que no fallen. El felicit sobre tot per aquelles traduccions en què vostè ha posat la mà, que son ben coneixedores».²⁶⁴

També Joan Capó, amic seu, li deu fer algunes consultes en relació amb una antologia de 60 autors que projecta, imaginam que com a material didàctic. Li deu haver demanat, també, que ho consulti a Joan Alcover. El criteri de Ferrà és que hi figurin els poemes més consagrats i que tothom hauria de saber de cor.²⁶⁵

²⁶² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 8-VI-23.

²⁶³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 27-IX-23.

²⁶⁴ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 12-V-23.

²⁶⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 12-V-23.

4.1.5 AMICS I CONEGUTS (1921-1923)

4.1.5.1 Refermament de la relació amb Costa i Llobera

El contacte permanent, per carta o personalment, que impliquen les edicions que hem comentat reconduïx les relacions entre Ferrà i Costa. Hi influeixen, però altres factors com la millor disposició de Costa, malgrat els seus desànim i escrupols; el fet que Ferrà, Alcover i Maria Antònia Salvà es posin d'acord per alliberar-lo de la ruïna espiritual en què es troba, i la convicció de Ferrà que la poesia mallorquina ha de jugar un paper crucial dins el panorama, que ell considera erm, de la poesia catalana. La represa de la relació permet que tractin altres temes que els purament editorials, malgrat que l'intent per part de Ferrà de treure Costa del seu cercle reduït de Mallorca sigui infructuós.

A les primeries de 1921 Costa, com ja hem esmentat, comença a col·laborar a l'«Almanac de les Lletres» amb alguna poesia. No sabem si perquè s'hi publiqui, envia a Ferrà la traducció d'un sonet de Miquel Àngel, que aquest li agraeix: «Grans mercès de la seva traducció, obra perfecta, del sonet de Miquel Àngel. M'ha fet venir ganes de veure'n d'altres...».²⁶⁶

Aquest any se celebra el centenari del Dant i R. d'Alós li demana la traducció d'un cant qualsevol del *Paradís*, que publicarà l'Institut d'Estudis Catalans juntament amb un de l'*Infern* traduït per Ruyra i un del *Purgatori* a càrrec de Rubió i Lluch. Ho explica a Ferrà i li diu que el termini de dos mesos, que en principi li semblava curt, li ha bastat i a més del cant ha traduït la pregària de sant Bernat a la Mare de Déu, principi d'un altre cant. També li demana que entregui la traducció a Ramon d'Alós.²⁶⁷

Ferrà no pot complir la comanda perquè ja ha tornat a Barcelona però escriu a Costa que s'alegra que hagi fet la traducció i li demana la pregària de sant Bernat per a l'«Almanac de les Lletres» de 1921, per al qual —diu— compten amb la seva col·laboració.²⁶⁸ Costa li contesta que havia tingut la mateixa idea i fins i tot pren un paper

²⁶⁶ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 20-I-21.

²⁶⁷ Carta de Miquel Costa i Llobera a Miquel Ferrà, 15-IX-21. Reproduïda a Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, p. 130.

²⁶⁸ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 21-IX-21.

actiu en la responsabilitat de l'edició de la revista: «En quant a la pregaria dantesca de St. Bernat a la Mare de Déu, lluny de tenir jo inconvenient en donar-la per l'"Almanac de les Lletres" aquest mateix matí l'he enviada a la tipografia de Sóller, destinant-la al mateix objecte, abans de rebre la carta en que V. m'ho indica. Fins a tal punt nos som avenguts. —En Colom m'havia demanat quelcom per aquella publicació, que convé fer sortir puntualment, i no retrassada com l'any passat».²⁶⁹

Per celebrar el centenari de Dant Joan Alzina, amb altres intel·lectuals italians i catalans, vol organitzar un homenatge que inclogui una funció religiosa a la Catedral de Barcelona. Ferrà explica a Costa que han pensat en ell «com excepcionalment indicat per l'oració sagrada» i li demana si acceptaria,²⁷⁰ a la qual cosa respon que li sembla molt bé que s'organitzi l'homenatge al Dant a Barcelona, on hi ha tanta colònia italiana, «però no seré jo qui accepti la corresponent oració sagrada, envellit com me trob i amb la memòria perduda. Crec que Mn. Riber o bé el canonge Cardó son indicadíssims per un tal encàreg».²⁷¹

Ferrà també s'encarrega de cobrar els honoraris de la traducció que ha fet per a l'IEC. Costa li ha dit que no pensava cobrar res però no vol fer un mal fet i li demana que se'n cuidi si és el costum establert. Ferrà li respon que Ramon d'Alós li havia dit que l'avisaria per al cobrament de la traducció, que el saluda i que és un amic molt cordial «i dels qui més de veres admiren la seva obra».²⁷² Això ens fa pensar que Alós n'havia parlat amb Ferrà abans de proposar la traducció a Costa i que tal volta havia estat un suggeriment del propi Ferrà.

En la mateixa carta que li explica aquestes gestions, Ferrà li indica on pot adreçar les gràcies al poeta Granger per un tomet de poesies que li ha enviat. Costa li havia

²⁶⁹ Carta de Miquel Costa i Llobera a Miquel Ferrà, 22-IX-21. Reproduïda a Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 132.

²⁷⁰ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 21-IX-21.

²⁷¹ Carta de Miquel Costa a Miquel Ferrà, 22-IX-21. Reproduïda a Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 133.

²⁷² Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 26-I-22.

comentat que el sorprenia «que un poeta jove encara haja pensat en mi».²⁷³ Ferrà, per contra, troba «naturalíssim que els joves qui ho són se recordin dels mestres a qui tant deuen. Aquí, la major part, o al manco aquells qui més bullen, pensen massa en sí mateixos, però vostè és un dels consagrats —un dels pocs— a qui tothom respecta i estima, malgrat no estar-hi en contacte i cal fer aquesta justícia inclús als més egoístes».²⁷⁴ Més endavant, parlant de la traducció del Dant, reprèn aquest plantejament: «L'altre dia llegint-ne part amb el germà d'en Pi i Sunyer i altres companys me vaig convèncer més de l'efecte decisiu que fa als joves com als vells i de l'oportunitat de la reedició en projecte».²⁷⁵

Continuaran parlant d'aquest darrer tema més endavant amb motiu de la publicació d'un llibre de poesies de Francesc Sitjà i Pineda. Ferrà el considera «una cosa simplement noble tant de contingut com de forma i plena dels aires purs de la naturalesa»²⁷⁶ i Costa li contesta que «ja era hora de trobar qualche oasis dins la poesia catalana com aqueix que Vostè em senyala en l'últim llibre d'En Sitjà i Pineda».²⁷⁷

En aquest procés de revalorització de la poesia mallorquina enfront de la catalana del moment, és clau l'article *La nostra fe literària* que Ferrà publica al «Correu de les Lletres», com ja hem vist més amunt. Ferrà li demana a Costa si l'ha llegit i aquest li respon que li sembla molt discret i el compara amb un que ha publicat el «Balears», que qualifica d'«espatarrant».²⁷⁸

²⁷³ Carta de Miquel Costa i Llobera a Miquel Ferrà, 21-I-22. Reproduïda a Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 135.

²⁷⁴ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 26-I-22. Segurament es refereix a gent com Riba i López-Picó que ha adoptat les formes noves de poesia que per a ell són incomprensibles i amb els quals, malgrat que siguin amics seus, no està d'acord.

²⁷⁵ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 26-I-22.

²⁷⁶ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 14-VII-22.

²⁷⁷ Carta de Miquel Costa i Llobera a Miquel Ferrà, 17-VII-22. Reproduïda a Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 141.

²⁷⁸ Carta de Miquel Costa i Llobera a Miquel Ferrà, 28-II-21. Reproduïda a Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956, pàg. 129. Deu fer referència al manifest de l'ultra subscrit a Mallorca per Borges i d'altra.

4.1.5.2 Mort de Miquel Costa i Llobera

La mort sobtada de Miquel Costa i Llobera el dia 16 d'octubre de 1922, mentre predica un sermó de santa Teresa, provoca una gran commoció en el món de les lletres mallorquines i catalanes. Miquel Ferrà ho comenta a Maria Antònia Salvà amb aquestes paraules: «He pensat amb tu més que amb ningú tots aquests dies, suposant lo endins que t'hauria arribat, com a mi mateix, la mort d'En Costa, que Déu tenga. Quin buid deixa, amb tot i fer tants d'anys que el sentiem retirat!». ²⁷⁹

Amb Joan Alcover en deu parlar de viva veu ja que a finals d'octubre és a Barcelona —dia 31 Ferrà el convida a dinar a la Residència— des d'on s'ha de desplaçar a Girona per presidir els Jocs Florals d'aquesta ciutat. El 5 de novembre l'Ateneu Barcelonès organitza una vetlada necrològica, promoguda segurament per Ferrà, car li diu a Joan Alcover que té «poders den Sagarra, que serà a l'estranger per organitzar la vetlada necrològica en honor den Costa». ²⁸⁰

L'Ajuntament de Palma proclama Costa fill il·lustre i Joan Alcover en fa el discurs de proclamació el 31 de desembre de 1922. És probable que Miquel Ferrà no el consideri la persona idònia i ho faci saber a Guillem Forteza, regidor i encarregat de proposar qui l'ha de pronunciar, ja que aquest li contesta en els termes següents:

«Tots els defectes tenc, menys el d'atropellar-me. Si no hagués rebut insinuacions directes i indirectes del propi don Joan, considerant-se a sí mateix necessari per llegir el panegíric d'en Costa a l'Ajuntament, jo no l'hauria proposat.

Havia pensat tot d'una en En Riber i en tú, que segurament hauríau presentat la figura d'En Costa amb mil aspectes més de així com ho farà don Joan, que no coneix —ni falta que li fan, per això— els ressorts tècnics d'una revisió a la moderna, com coneix En Gaziel o En Riber o noltros, modèstia apart. Don Joan repetirà articles seus de l'any 85... però ho farà excellentment. Vol, a més monopolisar aquest ofici d'enterrador únic. En aquest cas concret —per lo qu'et deia abans— sé cert que s'hauria sentit desairat i inclús desatès si l'haguèssim substituït.

De lo que me dius de l'edició popular deixa-ho fer pel meu compte». ²⁸¹

Les paraules anteriors perfilen el concepte que Ferrà i Forteza, i les generacions més joves, tenen de Joan Alcover. A pesar de respectar-lo, no el consideren la persona

²⁷⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-XI-22.

²⁸⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 25-X-22.

²⁸¹ Carta de Guillem Forteza a Miquel Ferrà, Palma, 22-X-22.

adequada per a segons quines funcions i la unitat de criteri no és tan elevada com Mn. Alcover suggereix, dos anys més tard, en referir-se, en el «Bolletí del Diccionari», a aquests esdeveniments.²⁸²

Miquel Ferrà dedica a Miquel Costa l'article *En Costa i Llobera* que es publica a «El Día» el 25 d'octubre.²⁸³ Maria Antònia Salvà el felicita per l'escrit i Ferrà li contesta que és deplorable l'estil amb què l'han plorat en vers damunt la premsa i li alaba un article que en va escriure Riber, el qual —li diu— encara en dirà més coses.²⁸⁴

Ferrà fa un repàs tant de la personalitat com de la formació i la producció poètica de Costa. Comença amb una descripció del marc geogràfic en què va néixer i després exposa que s'hi «obriren a la contemplació amb una juvenil serenitat els ulls d'En Costa i Llobera. D'aquesta contemplació directa, feta de religió entusiasme, i del gust del seu esperit innatament culte, on pels camins recòndits de la sang eren anades a aflorar les més nobles qualitats d'una ascendència llatina, és filla tota la sèrie de ses primeres inspiracions inoblidables». Esmenta després la puresa quasi deshumanitzada, a causa de la seva elevació espiritual, de la seva poesia i en fa la descripció següent: «I un ordenament admirable, una esquisida sobrietat, una tria dels mots segons normes clàssiques que no eren en ell regles imposades, sinó llei interna de la pròpia inspiració, s'alien en la seva obra al més pur entusiasme líric, aportant vitals perfeccions i serenors goethianes a la nostra poesia».

A continuació compara els seus versos amb els de Victor Hugo i Leconte de Lisle, exaltant el seu ritme únic, fins que ell l'utilitzà, en les lletres catalanes, i parla dels deutes de Mallorca i Catalunya amb el poeta: «Mallorca deu a En Costa la seva total revelació poètica en un verb dictat directament pel *genius loci*; Catalunya, la incorporació del seu renascut idioma al món gloriós de la cultura clàssica». Aquest classicisme —exposa Ferrà— impregna tota l'obra de Costa des del principi fins al final. Seguidament es refereix al que ha representat Costa en l'enriquiment de la llengua, a la influència de Mistral, del món llatí

²⁸² Gregori MIR, *El mallorquinisme polític*, 2 vol., Moll, Mallorca, 1990, vol II, pàg. 85-97.

²⁸³ Aquest article també es publicà a «La Revista» al núm. d'octubre-novembre-desembre de 1922, i al «Sóller» de 28-X-22.

²⁸⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-XI-22.

i del parnassianisme. Argumenta que les *Horacianes* són fruit «d'un esperit nativament romà i hel·lenic fecundat per una cultura clàssica completa i per una convivència d'anys amb la terra d'Horaci i de Carducci, segona pàtria veritable de mossèn Costa», i acaba l'article amb una semblança del seu caràcter: «I la dignitat puríssima, la bondat generosa, que conegué bé el que escriví aquestes ratlles, la humilitat que era en ell modèstia patrícia i que li havia fet refusar calladament l'honor d'una mitra, han acompanyat fins a la tomba el poeta sacerdot, glòria de Mallorca i Catalunya. Honorem per sempre sa memòria!».

L'article anterior, que ens descobreix la clau de la dèria de Ferrà a publicar com cal les obres de Costa, és reproduït a moltes publicacions que li deuen demanar un escrit sobre el poeta pollencí, entre les quals «La Revista», «Sóller», el BSAL i «La Publicitat».

En anys posteriors, Ferrà el recordarà en els seus articles amb motiu de l'aniversari de la seva mort. A *En el día de los muertos*,²⁸⁵ escrit el 1923, denuncia l'oblit de la seva figura i una joventut «*que no vio nunca las alas al "angel de los nobles pensamientos"*» i l'envolta d'indiferència. Malgrat tot —continua— es veu acompanyada per tots aquells cors que foren capaços de bategar alguna vegada amb l'ànima de Mallorca i la de Costa, unides per la seva lira. Després evoca la coneixença del poeta, la seva glòria i «*la lenta y penosa extinción a que asistimos, de aquella luz querida en el rostro del poeta, enfermo desde hacía años de íntimo desencanto, de inconfesada angustia, de soledad incurable; aislado en medio de un mundo pequeño, indiferente a sus ideales...*». Finalment, afirma que li agrada imaginar-lo a l'altre costat «*reconciliado consigo mismo y con su obra, toda ella un sursum i un excelsior, y con su ingrata patria...*», i que el veu parlant amb el bisbe Torras, Maragall, Prat de la Riba, «*aquel Miguel de los Santos Oliver que tan bien le comprendiera*» i Joan Lluís Estelrich, traspasat feia poc.

Encara el 1927, a l'article *Aniversari*²⁸⁶ recordarà que el 16 d'octubre han fet 5 anys de la mort del poeta. Manifesta que la vinguda de la tardor du als amics i deixebles l'enyorança i l'orfenesa i que mentre ells visquin no serà mai oblidat. Explica també que

²⁸⁵ «El Día», 7-XI-23.

²⁸⁶ «El Día», 16-X-27.

damunt la seva taula té dos llibrets del poeta que la seva família li volgué oferir quan aquell va morir: els *Poemes Barbares* de Leconte de Lisle on Costa —diu— havia trobat inspiració per escriure *La deixa del geni grec*, i «un recull de Cançons nòrdiques que clouen traduïts al francès, els darrers versos de Wallin» que un dia li «havia llegit Mossen Costa amb aquella perfecció amb que ho feia ell i amb una pronunciada simpatia espiritual».

Explica, per altra banda, que poc després Costa escriuria en uns metres molt semblants als anteriors el *Mot final* del darrer aplec que havia fet en vida, en el qual prenia comiat de la seva musa. Transcriu el poema i, encara que no els considera els millors versos de Costa, n'alaba l'accent i la noblesa del poeta i es demana qui podrà rellegir-los sense profunda emoció.

La darrera part de l'article és una reflexió sobre l'allunyament del públic, tant català com mallorquí, del poeta, i un comentari de les darreres tendències literàries catalanes:

«Ell pressentia l'allunyament del públic frívol, buit d'ideal, emportat per corrents de baixa vulgaritat. Ell va sentir el fret de les últimes promocions literàries continentals, -que hagueren de reaccionar davant ses despulles- entorn de la seva obra magnífica, orgull de la pàtria. Y, en hores de defalliment de la seva ànima tan pura, retràctil i delicada, va tèmer la ventada del temporal renovador damunt les seves cançons volgudes.

Els temporals renovadors s'hauran emportat molta fullaraca morta i molta fulla de pur paper miserable amb el fruit migrat d'una impotència inflada, quan les inspiracions d'en Costa i Llobera [viuran encara] amb l'immortal joventut dels cants de Schiller [i de Goethe].²⁸⁷

Reposa en pau reposa! Per la teva glòria vetla el teu cant mateix; vetlam els hereus del teu amor decebut a la nostra terra».

4.1.5.3 Joan Alcover

El contacte amb Joan Alcover continua sent intens aquests anys en què col·laboren en diverses iniciatives, com per exemple l'edició dels llibres del mateix Alcover i de Costa i el monument que es projecta per al primer. Ambdós coincideixen, a més, en la visió del moment literari i de la poesia mallorquina enfront de la catalana.

Per altra part, Joan Alcover fa un comentari sobre el llibre *Les Muses amigues* de Ferrà a «El Correu de les Lletres». Ferrà li tramet la satisfacció de Gaziell pels articles de

²⁸⁷ Les paraules entre claudàtors són afegides per Ferrà en un retall de diari. Probablement els caixistes havien deixat aquestes paraules dins la caixa.

Joan Alcover a «La Vanguardia» i en nom d'aquell li'n demana de nous.

També parlen del moment polític. Ferrà li diu: «Veig que En Cambó torna apuntar amb el dit an En Maura com a únic possible salvador d'Espanya. Tant-de-bó (no ho crec) d'aquí a l'any qui vè passassin coses que li facilitassin a vostè l'elogi de Don Antòni».²⁸⁸ Alcover li contesta: «Li he de confessar que no m'illusiona gaire la possible aproximació d'En Cambó i en Maura ¿Vol dir que En Maura s'acosta al catalanisme o que En Cambó s'en desvia? En tot cas, més val així; sempre es un consol que la distancia espiritual amb els meus amichs polítics, s'acursi un poc».²⁸⁹

Baltasar Samper compon algunes cançons amb poesies de Joan Alcover i li comenta que els Amics de la Poesia, d'acord amb els Amics del Bell Llibre, li dedicaran una de les seves sessions. Amb motiu d'això Alcover escriu a Miquel Ferrà i li diu que li han dit que Maneu [Manent?] li escriurà demanant-li quines poesies vol que es llegeixin. Alcover suggereix a Ferrà que, com que coneix prou les seves poesies i segurament li ho demanaran, s'encarregui d'ajudar-los a fer l'elecció.²⁹⁰

El monument que es pretén fer a Joan Alcover, del qual ja hem parlat, torna a ser el 1921 tema de la seva correspondència amb Ferrà, que li parla dels entrebancs al fet que el monument sigui una font allegòrica i discreta com l'havien concebut ells, ja que tem que es faci un concurs per a la font. Ell defensa el projecte encarregat a Monegal amb la col·laboració de Joan Pons i Guillem Forteza i li suggereix que parli confidencialment amb els membres de la Comissió que cregui oportú perquè es dugui endavant aquest projecte.²⁹¹

Alcover li contesta que només en pot parlar amb Joan Pons i G. Forteza, que tenen les mateixes idees que Ferrà, i que ho ha comentat també a Gabriel Alomar, que no ha sentit parlar de concurs i li ha demanat que amb en Forteza i en Pons acceptin el projecte presentat, que no li donin més proporcions ni facin concursos. També li diu que va

²⁸⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 19-II-21.

²⁸⁹ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 27-II-21.

²⁹⁰ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 11-XI-21.

²⁹¹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 20-XI-21.

acceptar que se li fes el monument perquè era obra de l'esmentat escultor.²⁹²

Pel que fa a aquesta qüestió, cal encara esmentar que a un P.S. Joan Rosselló comenta que «les pedres clapades de Sollerich qu'han de servir pel bassament de la font alegòrica del poeta» no li feren bona impressió. Les troba «difícils d'armonisar amb el conjunt del monument; com poc monumentables. —Les veurem arborar en aquella Glorieta de que s'ha apoderat mestre Gaspar? —I si no allà, a on? = x».²⁹³

4.1.5.4 Maria Antònia Salvà

A mitjan juliol de 1921, la germana de Miquel Ferrà ha de passar per Barcelona per anar a fer excursions pel Pirineu. Miquel Ferrà hi convida Maria Antònia Salvà, que no hi pot anar possiblement a causa de la malaltia del seu germà. Van a Núria i al coll de Finestrelles i Ferrà li escriu que l'han recordada i anomenada molt; li conta que menjaren neu arran del puig Mal i que visitaren Puigcerdà i tota la Cerdanya.

En aquests moments Maria Antònia tradueix, com hem vist, Manzoni i Miquel Ferrà li diu que ja en té notícies i molt bones. Per altra part, li torna a plantejar l'edició de les traduccions de Pascoli, que —postilla— «després de Mistral és el més teu».²⁹⁴

L'octubre de 1921 mor Mn. Joan Juan, l'oncle capellà de Ferrà, que confia els seus sentiments a l'amiga Maria Antònia: «El seu nom, que era per nosaltres i per tots els que el coneixien un símbol de bondat, va unit als records millors de la meva infantesa. Ell mateix no ho sospitava. Déu l'haja acullit!».²⁹⁵ En aquesta mateixa carta respon a les seves sospites que ell i Joan Alcover la volen fer presidenta dels Jocs Florals:

«[...] es coneix que no has seguit la meva evolució, ignorant lo molt que m'he reposat i aplomat. Avui som un home conscient dels seus quaranta anys, qui es respecta els cabells grisos, es fa amb senyores madures i escriu articles mauristes damunt la premsa plutocràtica.

No ho diguis mai a Na Bel, però les meves idees —que sempre, cal regoneixer-ho, han estat moderades— respecte a l'emancipació de la dona, s'orienten d'un quant temps an aquesta banda i d'una manera més franca cada dia, cap a la cuina i a la pau domèstica, encar que per un reste

²⁹² Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 27-XI-21.

²⁹³ Carta de Joan Rosselló a Miquel Ferrà, Alaró, 28-X-26.

²⁹⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 24-X-21.

²⁹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 24-X-21.

d'estètica que mai deu abandonar-se conservi la meva animadversió contra els bons partits amb atlotes virtuoses.

Això i l'estimació sincera que sempre t'he tengut fan que mai pugui esser jo qui haja pensat en fer-te Presidenta dels Jocs Florals de Barcelona, ni tan sols de cap associació benèfica. In medio consistit virtus. Bé està que llegeixis els sonets d'Heredia i fins que tradueixis Manzoni si ets capaç; però això de presidir certamens... vot resoltament amb tu contra D. Joan i tot si és precís!».²⁹⁶

A la carta, molt extensa, tracten moltes altres qüestions. Ferrà li recomana lectures i li fa suggeriments literaris: «En el pròxim n^o del Correu de Les Lletres llegiràs, sé cert que amb entusiasme, uns Pensaments adorables d'Elisabeth Leseur. No conec el llibre però sospito que és cosa ben per tu i fins digne d'una traducció teva. Mira si som imparcial que t'estic recomanant una autora descoberta p'En López-Picó».²⁹⁷

La Residència d'Estudiants, acabada de començar, li du molta feina i li crea molts de maldecaps: «la desigualtat de la lletra i fins de la tinta et dirà el poc repòs en què t'escriu, robant-ho a la sòn (és la una) després d'haver-ho robat a la feina, pel gust de xerrar amb tu un poc a la descosida».²⁹⁸

En una altra carta es refereix —segons que sembla— a Miquel Duran i les seves campanyes a favor de la moralitat a Inca: «Tu i jo ens assemblam molt. Tots dos estam fent tothora un munt de coses innecessàries que ens roben el temps i l'humor per fer-ne d'altres més agradables, com és ara escriure cartes malparlant del Rei d'Espanya, (jo no sabia que t'agradassin els chulos), o de les ensegnades mistralenques del nostre Homer inqueró i de la seva crusada blanca, que jo trob més verda i més indecent que tots els vestits que critica, —i sobretot bastant menos elegant.— però jo no tenc força de voluntat, ni tu tampoc, per rompre la terenyina que me té embarriolat i m'impedeix remuntar-me lliurement, lluny dels meus mil quefers complicats i rutinaris, a les altures serenes per on volen les àguiles, els voltors i qualche ganso».²⁹⁹

²⁹⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 24-X-21.

²⁹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antonia Salvà, Barcelona, 24-X-21. La referència a López-Picó ens fa veure que Maria Antònia participava de les crítiques de Ferrà a la poesia catalana dels seus amics.

²⁹⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 24-X-21.

²⁹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 1-IX-22.

Encara que, com hem dit, l'«Homer inquiero» podria ser Miquel Duran, no hem detectat, almanco a «Ca Nostra», el periòdic que dirigia, res que s'assembla a una «crusada blanca».

4.1.5.5 Hermínia Grau

Una carta adreçada a Hermínia Grau el mes d'agost de 1921³⁰⁰ ens informa, a través de la visió que n'ofereix a la seva amiga, de com passa Ferrà els estius. Hi podem constatar la importància que concedeix a les qüestions que hem comentat abans i com els contactes amb gent de l'exèrcit de què parla li podrien haver inspirat els articles a «El Día» que hem resumit. Li diu, entre d'altres coses, que no li explica res «perquè no faig res que li interessi —ni que m'interessi a mi.— Vaig venir a casa a passar el mes d'agost, i el passo: *voilà tout*. Reclosió pacífica dins la caseta de Son Roca escrivint lletres i articles buits pels diaris, soleiades, dutxes, banys a platges llunyanes, algun partit de tennis amb estiuejants *bien* de Porto-Pí, que són gent fina i educada i sense metafísica, fins amb algun element salvatge provinent de l'exèrcit! qui em simpatisa d'allò més, confirmant-me d'una manera resolta en el meu optimisme... Rès més».

4.1.5.6 Lluís Nicolau d'Olwer

La correspondència amb Nicolau d'Olwer no és gaire abundant en aquests anys en què tenen ocasió de conversar directament. De fet, les cartes amb algun contingut es redueixen a les que s'escriuen quan Ferrà és a Mallorca o Nicolau a Cestona per passar les vacances; és a dir, tres vegades a l'any.

D'entre aquesta escassa correspondència, esmentarem la carta que per agost Nicolau tramet a Ferrà quan aquest és a Mallorca. Li explica que no el va poder acomiadar el dia de la seva partida perquè estava ocupat amb Acció Catalana i en la compra i presa de possessió com a director de «La Publicitat». Li exposa que canviar el diari i catalanitzar-lo

³⁰⁰ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Son Roca, 23-VIII-21. Reproduïda a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, pàg. 165.

suposarà molta feina i que confien en ell com a col·laborador.³⁰¹ Ferrà li contesta que quan es vegin parlaran de periodisme i que s'alegrà «de saber que La Publicitat era nostra³⁰² i que vos la dirigieu». Li proposa, a més, demanar col·laboració a Joan Alcover.³⁰³ També li conta que «el Sr Esteve ha organitzat per aquesta tarda una gran manifestació contra la Diputació i en favor del Santo Penko. Serà xiroi». Amb la carta, Nicolau li havia enviat tres exemplars de l'epistolari de Milà i Fontanals, recopilat per ell, per a Ferrà, Guillem Forteza i Joan Pons, que considera col·laboradors del recull. Ferrà el felicita «tremolant un xic de pensar que un dia es pugui publicar en un llibre semblant la nostra correspondència!».

A principi d'aquest mateix mes, Nicolau havia presentat una comunicació al Congrés d'Educació Moral celebrat a Ginebra, titulada *Le probleme de la morale neutre. Peut on parvenir à une morale unanime?* i de la qual n'envia una còpia a Ferrà amb la mateixa carta.³⁰⁴ Nicolau hi proposa substituir la moral religiosa i filosòfica per una moral necessària i quasi empírica, amb la qual tothom hi pugui estar d'acord, independentment de la seva religió i filosofia. Ferrà s'hi adhereix: «Compteu amb mi i serem dos (contra el Bisbe i En Rucabado, segurament, que no crec que sentin la unanimitat.) La posarem en lletres de motllo, i en francès federal, que és un model de llengua comparat amb el castellà dels benemèrits barons que signen les lletres de L'Epistolari d'En Milà».

En aquesta mateixa carta, es queixa altre cop de la pau que regna a Mallorca i li conta les seves fades aventures: «Des que vaig arribar an aquesta terra de sol, pols, nyonya, pau, pau i sempre pau, que faig i desfaig, en tranvia i en bicicleta (perque tenim una res tranviari que ni a Suiça, i unes carreteres que ni el Rif espanyol), el camí de Son Roca a Palma, on fem obres, i de Palma a l'Arenal —una llenca de Sahara amb mar i tranvia, sense altre moro més que jo; (cap mòra ni cristiana)».

³⁰¹ Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, 11-VIII-22.

³⁰² Fixem-nos en aquest adjectiu aplicat a la revista.

³⁰³ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Son Roca, 31-VIII-22.

³⁰⁴ La comunicació es troba a l'arxiu particular de Ferrà.

El mes d'abril d'aquest any, Nicolau participa amb una conferència a l'acte del seu comiat com a regidor de l'Ajuntament de Barcelona. Ferrà es lamenta de no poder-hi assistir perquè ha organitzat per a la mateixa hora, sense adonar-se'n, una conferència del resident Prof. Bickel i li proposa celebrar l'«alliberació» de Nicolau sopant a la Residència amb en Tous, on li exposarà —diu— un projecte diabòlic seu i de Lluís Martí:

«post mortem, a Mallorca, de regidor cultural, i convindrem una hora per remar, amb una llarga conversa sobre el passat, el present (que ja us l'explicaré) i l'esdevenidor, la nostra vida pre-municipal comanditària de pàjaros en el agua.

Volia dir-vos de veure'ns aquesta tarda, però hauré d'estar de tercer en concòrdia, col·laborant en la nova empresa de sauvetage. Veniu demà vespre».³⁰⁵

Realment Miquel Ferrà deu témer la possible publicació de les seves cartes i tal volta per aquest motiu és tan críptic, sobretot amb Nicolau. De tota manera, el que diuen i el precedent de l'Espurna, en el qual també intervingué Lluís Martí, ens fa pensar en la possibilitat que es tracti d'un projecte de participació municipal. Cal tenir en compte, a més, que les eleccions municipals del febrer de 1922 havien situat els seus amics regionalistes a l'Ajuntament de Palma.

A finals d'any, Ferrà li explica per una postal des de Mallorca que pateix un cansament nerviós que li inutilitza les vacances i que en veure's li contarà alguna excursió amb el P. Kuni.³⁰⁶

4.1.6 DISPUTA SOBRE L'EDICIÓ DELS TEXTOS LULLIANS

Tot el que hem dit més amunt de l'edició de les obres de Ramon Llull per part de Miquel Ferrà, i les relacions posteriors amb Mn. Alcover, amb el seu deteriorament, ja a partir de 1913 o 1914, pot aportar —creim— nova llum sobre la disputa de 1922 entre Mn. Alcover, per una part, i Mn. Galmés i Miquel Ferrà, per l'altra. De moment, només

³⁰⁵ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 2-IV-22.

³⁰⁶ Postal de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, 29-XII-22.

aportarem algunes dades a l'afer, que ha estat àmpliament estudiat per Pere Rosselló.³⁰⁷

La disputa s'inicia l'abril de 1922. Les relacions de Mn. Alcover amb Miquel Ferrà eren distants des de feia alguns anys, a pesar que el segon sembla mantenir un esperit conciliador a la darrera carta que li escriu, i fins i tot accepta una convidada de Mn. Alcover, de Nadal de 1921, per pronunciar una conferència al Museu Dicesà, com a part d'un cicle organitzat pel mateix Mn. Alcover. El 17 de març li demana a Costa i Llobera que comunicui a Mn. Alcover que pronunciarà la seva conferència el Dimarts Sant si té temps de preparar-la i versarà sobre un tema d'estètica.³⁰⁸ Segons Miquel Gayà³⁰⁹ sembla ser que la conferència no s'arriba a dur a terme. Potser n'és la causa la disputa que s'entaula o, simplement, que Ferrà no tingui temps per preparar-la. Hem d'esmentar que així com Ferrà fa comentaris del plet que té amb Mn. Alcover a Maria Antònia Salvà, com ja hem vist, i a Joan Alcover com veurem seguidament, no ho comenta a Costa, ni ell tampoc li fa cap comentari a les cartes que s'escriviren en el moment de la disputa.

El 17 de juny, Ferrà exposa a Joan Alcover que suposa que el públic ja ha fallat sobre la disputa.³¹⁰ Aquest li contesta que, efectivament, el públic ja s'ha adonat de qui és Mn. Alcover però no sap si el concepte serà definitiu o «la marca de la ferradura s'anirà esborrant». L'article de Ferrà li sembla justificat i digne i considera que no és inútil perquè li ha fet fer anques enrera.³¹¹

El plet s'havia suscitat a causa del boicot de Mn. Alcover que Salvador Galmés continuï l'edició de les obres de Ramon Llull i la seva pretensió de ser el propietari de l'edició dels llibres anteriors. Per reforçar aquesta postura Mn. Alcover, després d'escriure algunes cartes als diaris, tapa el nom de Ferrà i Galmés de la portada i contraportada del *Blanquerna*. Aquest fet i l'atribució de la propietat per Mn. Alcover provoquen la reacció

³⁰⁷ Pere ROSSELLÓ BOVER, *L'obra de Salvador Galmés i Sanxo (1876-1951)*, Pub. Abad. Montserrat, Montserrat, 1988, pàg. 47-68.

³⁰⁸ Carta de Miquel Ferrà a Miquel Costa i Llobera, Barcelona, 17-III-22.

³⁰⁹ Miquel GAYÀ, *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Barcelona, 1956, pàg. 139, n.6.

³¹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 17-VI-22.

³¹¹ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 28-VI-22.

de Ferrà i Galmés, els quals defensen, mitjançant algunes declaracions i articles als diaris, la seva intervenció en l'edició de les obres i que són propietat de la comissió editora.

Galmés escriu una sola carta i Ferrà, en dues, ataca Mn. Alcover i el que ha fet i defensa la propietat per part de la comissió editora.³¹²

El contenciós arriba al Tribunal de la Santa Seu i es resol el desembre de 1923 amb una solució arbitral acceptada per les parts. Això no obstant, la polèmica entre Mn. Alcover i Miquel Ferrà i el seu grup continuarà, alimentada per la Dictadura com tindrem ocasió d'explicar.

4.1.7 VIATGE A ALEMANYA (1922)

L'estiu de 1922 Ferrà es decideix a anar a Alemanya. L'any anterior la Residència d'Estudiants havia tingut dos hostes alemanys, els professors Boruttau i Lipmann, amb el primer dels quals havia fet amistat i mantenia correspondència. El professor Boruttau, el 1922 envia a la Residència el Dr. Bickel, fisiòleg com ell. En el moment d'emprendre el viatge, els seus amics Carles Riba, Clementina Arderiu i Joan Creixells també són a Alemanya, la qual cosa el deu animar a sortir a l'estranger, on no havia estat des de la seva anada a París el 1913. Té problemes a l'hora de tramitar el passaport, tal com conta en un article escrit amb posterioritat: *«renuncio a referir las palabras soeces, molestias y vejaciones intolerables que, para obtener unos simples pasaportes, tuve que aguantar durante una semana en las oficinas policíacas de la capital de más tránsito de España, no valiéndome ni la expresa recomendación del alto personal de su gobierno civil»*.³¹³

El viatge dura 10 dies i comprèn Alemanya, Àustria i Suïssa. El que en sabem prové d'alguns articles seus sobre l'estranger com a exemple de civilitat per als mallorquins, dels quals ja hem parlat a l'apartat 4.1.3.6; un petit fragment d'un article sobre la Mallorca futura somniada per ell que escriu el 1927, i una carta a Maria Antònia

³¹² Cal recordar, en aquest sentit, què havia passat en l'edició del Blanquerna, com Ferrà va tenir dificultats per cobrar els doblers que li devia la comissió presidida per Mn. Alcover i que aquesta havia estat subvencionada per l'IEC amb la intervenció directa de Ferrà. Vegeu, per a aquest afer, els apartats 1.5.2 i 2.1.6.

³¹³ *Por tierras de civilidad*, «El Día», 24-IX-22.

Salvà. En el fragment de l'article, *El somni d'un malcontent V*, explica el següent: «El dia que vaig veure arribar per Ludwigstrasse, dins una espècie de *waterproof* lleuger, color de cel, i muntada en bicicleta, la jove senyora del Dr. Lipmann, director del magne Institut de Física de Munich, qui m'havia convidat a prendre el té amb unes amigues seves i un major de l'exèrcit sota els pòrtics dels jardins de la Residència reial de la capital baveresa, ja havia pensat entre mi mateix: "Vet aquí un gentil espectacle desconegut, i que ho serà sempre, dins la meua illa mediterrània"». ³¹⁴

Pel que conta a Maria Antònia Salvà quan torna a Mallorca, ens podem assabentar del pla del viatge, mesclat amb la ironia de sempre: «He vist tot Munich, menos Doña Paz; he vist a Nuremberg la casa d'Albert Durer i l'escenari autèntic dels mestres Cantors (que és igual que el del Liceu); he vist el Ródan i el Danubi i em som banyat al lac de Constança, en aigües del Rhin: no em don per n'Andreu Caimari! Després d'haver vist Suïça, som més federal que mai i no admet més comtes que el de Ribas i Ramón Berenguer el Gran!». ³¹⁵

En una carta escrita el mes d'agost, regracia Carles Riba i la seva esposa per tot el que feren per ell a Alemanya i li diu al primer que ha conegut el seu germà i li ha entregat el llibre que li enviaren. Els comenta també que no el molestaren gaire a les fronteres i s'acomia desitjant-los un bon estiu i una felix volta per aquelles terres i enviant-los salutacions per a Creixells. ³¹⁶

4.1.8 CRÍTICA A LA POESIA CATALANA. CARLES RIBA I J. M. LÓPEZ-PICÓ

Ja hem comentat les desavinences entre Ferrà i els seus amics catalans pel que fa a la concepció de la poesia i les relacions entre la poesia catalana i la mallorquina. L'any 1922, una carta de J. M. López-Picó a Carles Riba les fa evidents en parlar de la vetlada

³¹⁴ «El Día», 9-XI-28.

³¹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 1-IX-22.

³¹⁶ Carta de Miquel Ferrà a Carles Riba, Barcelona 5-VIII-22. La carta du la data errònia de 5 de juliol.

en honor a Costa i Llobera organitzada per l'Ateneu en ocasió de la seva mort:

«DIA 4 NOVENBRE, 1922. Vetllada Costa i Llobera a l'Ateneu. Cal haver-hi estat per comprendre l'absurditat aclaparadora d'aquesta mena de festes. Només en Garcés es posà a to de discreció. Els altres, des del Pere Rahola, que presidia, fins al Rubió i Lluch, que encara no sabem quin paper feia, tots estigueren mal plaçats. Singularment mossèn Riber, el qual arribà als límits d'impertinència a què sols un retòric mallorquí pot arribar. El tal mossèn corregí el seu parlament i l'amplià mentre els altres criticaven, adaptant-hi una rèplica grollera al comentari just del Garcés apoiat en la citació folgueriana que tots coneixem i que molts compartim.³¹⁷ Figureu-vos que la tremolosa veu nassal enyorant els déus d'uns pastorets mitològics gronxant-se damunt d'una hamaca de mots sonors, i fulminant anatemes contra la pobreta poesia catalana, impotent si no fossin els mallorquins! Sortosament al final D. Joan Alcover, si més no, comprengué que calia suavitzar una mica l'esquerperia insular i llegí la poesia conjuntament dedicada al Maragall i a mossèn Costa amb motiu de la publicació simultània d'Enllà i les Horacianes. No crec, però, després de llegir el discurs de l'Alcover als Jocs de Girona,³¹⁸ que tinguem en ell el comprensiu amic que a estones ens creiem tenir. I això que ell mateix es traeix de vegades. Mireu que enyorar el Rubén Darío i

³¹⁷ En aquest punt una nota del recolector de l'epistolari que diu: «Probablement fa referència al comentari de Tomàs Garcés, sota el seu pseudònim habitual de "Ship Boy", a "La Publicitat", sobre el recent discurs de Joan Alcover als Jocs Florals de Girona el dia 1er de novembre.» Hem d'afegir nosaltres que el comentari de Garcés al discurs d'Alcover, no va aparèixer a «La Publicitat» fins dia 1 de novembre, i López-Picó no pot fer-hi referència, en no ser que el conegués abans de ser publicat, però probablement en fa a unes paraules de Garcés al mateix acte, en les quals degué repetir unes paraules de Joaquim Folguera, referents als mallorquins que ja havien aparegut a «La Revista» l'any anterior en una contesta a l'article de Miquel Ferrà *La nostra fe literària* i que ja hem comentat quan parlàvem d'aquest article a l'apartat 3.5.1.5, en què parlam del «Correu de les Lletres». Per altra part, l'opinió de Garcés sobre els mallorquins no era tan radical com la de López-Picó. Ho podem veure als comentaris que fa sobre Mn. Costa, amb motiu de la seva mort, i del discurs de Joan Alcover als Jocs Florals de Girona. Garcés dona les seves opinions sota el pseudònim de Ship-Boy a la seva secció *Carnet de les lletres* (pensam en la possibilitat que Ferrà pogués treure d'aquí el nom de «Correu de les Lletres») del diari «La Publicitat». En el primer d'aquests dos articles Garcés fa una defensa, tal volta més oberta que la de Ferrà, del valor de la poesia de Costa, i a l'altre parla de les paraules d'Alcover al discurs de Girona. En el primer article, *La lliçó de Mn. Costa*, Garcés diu que Costa: «ens diu com bevent de les fonts populars pot un poeta conservar-se personal i arbitrari; com pot, sota el foc de la seva inspiració única, recrear el que és de tots.» Després diu que: «Convé demostrar -diu en el pròleg d'*Horacianes*- que la nostra llengua serveix per tot, si la volem enaltir com a idioma literari. Bé està que els nostres poetes continuïn servint-se'n versificant en les formes populars i nostrades, de les quals ha produït tan bell esplet la renaixença. Però no està de més que qualcú intenti la introducció de formes nobles i gentils aquí no usades.» Després diu que Costa, després de «vint anys de glòria literària fa una arriscada provatura» però roman sempre el mateix, gràcies al que Folguera deia «voluntat de la forma» la qual cosa el fa el més arbitrari dels poetes. Aquesta «voluntat de la forma» hi és sempre i tal volta més en les poesies populars, i és aquesta «voluntat de la forma» la que «enmotlla la inspiració i posa damunt les imatges una bella mesura». L'altre lliçó de Costa és la de ser un renaixentista, no essent «ni el romàntic atabalat ni el retòric fred» i diu que «ha sabut mantenir-se entre la vulgaritat popularista i la retòrica seca. La seva aristocràcia està arrelada a la terra.» I després afegeix que: «La lliçó és doncs, la de l'obra realitzada amb la suor del propi esforç.»

A l'altre article *Un discurs presidencial* sobre el de Joan Alcover, diu que el discurs no fou el que sol ser habitual sinó que fou un discurs crític. En aquest discurs «el poeta formula els seus dubtes i les seves condemnes.» Garcés diu que Alcover critica la poètica neutra, amb poca coloració geogràfica i personal i també una indiferència injustificada envers la producció del vuitcents. També diu que Alcover: «Denuncia la inseguretat i la inconsistència d'alguns i "el contagi d'una pseudo-poesia limfàtica, exangüè, flatulenta, pobre de substància, de forma i d'harmonia". Sosté la solidesa de l'obra d'En Verdaguier.» I diu que finalment demana que s'exerceixi la crítica. Després diu que Alcover és el que fa amb el seu discurs, utilitzar la seva autoritat per «donar un cop d'ull sever al panorama de les nostres lletres.» Garcés es reafirma en aquestes opinions i diu que cal esser crítics en els moments en què la poesia catalana agafa formes inconfusibles, però també exigents i desapassionats. I després diu: «Tothom coincideix en demanar que tota l'autoritat sigui acumulada en la funció del crític. Tothom, però singularment les joventuts, les mateixes joventuts que rellegeixen Verdaguier amb un expert[isic] nou i que volen una poesia amarada del nostre paisatge i arrelada en la terra i el poble.» I acaba amb aquestes paraules: «És significativa la coincidència entre el poeta de Mallorca i les últimes promocions de la Catalunya estricta. Proclama un fort corrent i fa pressentir una victòria.»

³¹⁸ En aquest punt, una nota de l'editor de l'epistolari indica que: «Alcover, en el recent discurs presidencial del Jocs florals de Girona, es mostrà inclinat a la poesia més tradicional. Diu en un punt: "Després abunden els poetes que volen constituir, no una categoria, sinó una casta apart de la família humana, i, desviant-se del reialme d'on brollen els manantials de la inspiració poètica, resulten incomprensibles, no tant per l'obscuritat (que alguns erigeixen en dogma) com per la inconsistència. No és que no endevinem ço que volen dir-nos, sinó que ens fan l'efecte que no ens diuen res, almenys res que en el nostre enteniment i en la nostra sensibilitat pugui trobar reflexe i consonància. Els poetes poden ésser tan originals com vulguin, com a homes; però les rareses suggerides per la pruija d'un individualisme desvinculat del sentiment col·lectiu no ens faran fred ni calor". A continuació defensa arboradament l'obra de Verdaguier, i dedica un record al seu amic Costa i Llobera, traspasat de pocs dies. Veg. Obres completes de Joan Alcover (1941), 311».

blasmar de la nostra poesia actual!». ³¹⁹

Per altra part, en rebre el mes d'abril d'aquest any el seu darrer llibre, possiblemet *Nova ofrena* o *Les enyorances del món*, Ferrà li comenta a López-Picó:

«Mercès del nou llibre! Me'n plau el tallat dantesc del vers. Hi enyoro la claretat, ja ho endevines.

Ja parlarem, després de llegir-lo». ³²⁰

I el mateix López-Picó li explica a Riba:

«Discussió amb En Ferrà, que no es desencongeix del mallorquinisme. Discussió amb en Josep Mª Capdevila que a estones sembla un mallorquí, sobre tot d'ença que signa... i de Balanzó». ³²¹

Totes aquestes dades ens confirmen que, per sobre de l'amistat que es professaven, divergien considerablement respecte de la poesia i les seves funcions. A pesar de viure al Principat i haver intentat un altre tipus de poesia amb *Sportswomen*, Ferrà s'alinea clarament amb els mallorquins donant suport a una estètica poètica diferent de la catalana i que es vol adaptar a les circumstàncies culturals mallorquines, molt diferents de les catalanes. A Catalunya, un públic molt més ampli permet certs experiments que Ferrà creu contraproduents.

4.1.9 SEGUINT LA LÍNIA D'ACCIÓ CATALANA

A partir de 1916, el pensament de Ferrà evoluciona cap a plantejaments més progressistes. Un moment important d'aquest procés és l'article *Venga un nou règim*, en el qual renuncia al monarquisme per proposar-se postures més avançades. En aquest canvi deu seguir les directrius ideològiques dels seus amics de les Joventuts Nacionalistes de la Lliga —Lluís Nicolau d'Olwer, Jaume Bofill i Mates, etc.— i no és estrany, doncs, que segueixi molt de prop tot el procés que desemboca en la Conferència Nacional Catalana, primer, i Acció Catalana, després.

³¹⁹ *Epistolari de J. M. López-Picó i Carles Riba*, Ed. Barcino, Barcelona, 1976, pàg. 201-202.

³²⁰ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó, Barcelona, 1-IV-22.

³²¹ *Epistolari de J. M. López-Picó i Carles Riba*, Ed. Barcino, Barcelona, 1976, pàg. 203.

En efecte, Ferrà és un del 42 firmants del manifest que convoca la Conferència Nacional Catalana l'abril de 1922.³²² Del manifest, en són executors Pelai Vidal de Llobaterra, J. M. Pi i Sunyer, Ramon d'Abadal i de Vinyals, Rafel Closas, Martí Esteva i Ventura Gassol, i el signen, amb ell, amics o coneguts seus: Lluís Nicolau, Jaume Bofill i Mates, Carles Soldevila, Ramon Rucabado, Rafael Masó i Valentí, Manuel Reventós, Jordí Rubió, Joan Crexells, Esteve Monegal, Josep M. López-Picó i Josep M. de Sagarra.³²³ El fet que firmi el manifest ens fa pensar que participa en la preparació de la conferència i en la divisió de la Lliga Regionalista ens el situa amb els elements més progressistes que propugnen el nacionalisme radical i substitueixen la demanda d'autonomia per la d'independència per a Catalunya. Ferrà es mantindrà en aquesta línia ideològica tot el temps de la Dictadura.

A la conferència, amb 978 socis i 101 entitats inscrites, se susciten discussions intenses i radicals que deu reflectir la premsa mallorquina. Ferrà, que es deu témer que la impressió produïda no és massa positiva, intenta amb una sèrie d'articles i sense prendre partit de manera molt clara, demostrar la seriositat de la Conferència i dels seus dirigents.

El primer article, *La Lliga sin bandera*,³²⁴ es publica dia 13 de juny, quan ja la premsa ha informat de la Conferència, celebrada els dies 4 i 5 de juny. Ferrà hi argumenta que a través de la premsa s'ha pogut copsar l'ambient de passió i exaltació dels treballs de la conferència però ha estat menys visible la seva importància i el seu únic sentit, que s'apressa a explicar. Exposa que era normal que les manifestacions més radicals del nacionalisme revolucionari trobassin ressò en el clima d'indignació contra el conformisme, real o aparent, de Cambó després del darrer fracàs, i que si els nacionalistes radicals haguessin tingut el sentit polític que dona l'instint conservador del poble català haurien dominat el moviment, però d'aquest sentit en falta als de l'antiga Unió Catalanista i en sobra als de la Lliga. Ferrà assegura, això no obstant, que la Conferència era presidida per

³²² Montserrat BARAS I GÓMEZ, *Acció Catalana (1922-1936)*, Barcelona, 1984, pàg. 17.

³²³ *Epistolari de J. M. López-Picó i Carles Riba*, Ed. Barcino, Barcelona, 1976, pàg. 166, n. 20.

³²⁴ «El Día», 13-VI-22.

la unanimitat, malgrat les discussions enceses.

Tot seguit, afirma que tothom estava d'acord en la seva aspiració a la independència i en la renúncia a les mitges solucions de concòrdia, i que la fórmula de les aspiracions dels membres de la conferència era, en resum, la d'un fragment de les conclusions de la Conferència: *«Queremos la plena libertad a la que nos dan derecho nuestra estructura histórica, nuestra conciencia nacional y nuestro ideal propio, sin otros límites que los del libre pacto después de reconocida nuestra soberanía. Reclamamos —no pedimos— del Estado español este reconocimiento, que Cataluña debe prepararse a obtener».*

Ferrà basa la reacció contrària de la Lliga en el fet que la Conferència suposa una desqualificació de la política del partit i en dóna com a mostra que la «Veu de Catalunya», periòdic que Ferrà considera també caduc, n'ofereixi només una petita notícia. Per acabar, preveu les conseqüències de l'escissió per part de la Lliga: romandrà sense sang jove, tornarà deu anys vella, es convertirà, probablement, en un òrgan semimonàrquic d'una plutocràcia conservadora i *«como tal puede seguir prestando cierta clase de servicios a Cataluña, de cuyo lado caerá apesar de todo si llega una hora decisiva».*

Constatarem més endavant, fins a quin punt Ferrà s'equivoca però aleshores tal volta pensa que el model de la Lliga, un partit catalanista al cap i a la fi, pot ser útil a gent mallorquina. Ens fan suposar aquesta possibilitat els dos articles que escriu a continuació. En el primer, *Los hombres. Los radicales del nacionalismo*,³²⁵ intenta demostrar, un per un, la vàlua dels dirigents del moviment sorgit de la Conferència Nacional Catalana: Jaume Bofill i Matas, guanyador dels primers Jocs Florals celebrats a Mallorca i excursionista, temps passat, del Galatzó; Lluís Nicolau d'Olwer, que —diu— els mallorquins coneixen de sobra ja que té Mallorca com a segona pàtria; Rovira i Virgili i J. M. Pi i Suñer.

Conclou que malgrat que aquests dirigents puguin semblar a certa gent literats i ideòlegs, en aquells moments de reafirmació doctrinal als polítics els fa falta el contacte, tant amb el món de les idees, com amb les realitats socials, i afirma que darrera aquest grup politicointel·lectual hi ha una joventut militant entusiasta i implicada en totes les

³²⁵ «El Día», 22-VI-22.

branques de la societat, des de la política fins a l'esportiva.

El segon article, *Los hombres. El líder regionalista*,³²⁶ és dedicat a Cambó. Ferrà hi adopta un to molt més crític, el qual ens indica cap a on es decanta, encara que no ho manifesti obertament. Exposa que a Barcelona gairebé tothom està d'acord sobre la figura de Cambó, tant en allò bo com en allò dolent, i que aquesta opinió coincideix amb la intel·ligent de Madrid: *«Cambó es un competente de una capacidad y de una seriedad excepcionales en España. Un hombre de cultura y horizonte moderno, enterado de los problemas mundiales que sabe relacionar lúcidamente con los nuestros y que sería un buen ministro de dos o tres ramos en cualquier país normal o normalizable»*.

Explica tot seguit que fins feia poc se l'havia considerat un home d'Estat però la seva actuació ministerial havia anat esborrant la diferència entre ell i els que l'envoltaven i l'home d'Estat català del noucents havia estat Prat de la Riba. Després d'analitzar la seva gestió a Madrid, conclou que *«ha querido ser el ejemplo vivo de la compatibilidad, y aún de la solidaridad, del ideal y de los intereses españoles con los intereses y las aspiraciones catalanas»*, però en aquesta aspiració els fruits han estat pobríssims, tant per a Catalunya com per a Espanya, i han fet palesa la incompatibilitat entre els ideals catalans i espanyols, tal vegada —argumenta— perquè un d'aquests ideals només existeix en el desig o en la imaginació de Cambó.

Segons ell, l'ambició de Cambó no es pot criticar per il·limitada sinó per impacient i quelcom de pràctic i positivista li han impedit ser un vertader home d'Estat. I és que, *«como Maura, quien se abstuvo por limitaciones y escrúpulos doctrinarios de otra índole, Cambó ha tenido varias veces en su mano la suerte de España entera, y cada vez ha convertido en esteril maniobra los más generosos movimientos populares»*. Continua explicant que aleshores Cambó aspirava a la direcció d'un partit polític espanyol i es demana si hi podrà incorporar les reivindicacions autonòmiques de Catalunya ja que *«si lo hace, no será por fórmula meramente: él es un catalán sincero; su fuerza y su conciencia étnicas le hacen inasimilable al grupo político castellano, en el cual se quedará no*

³²⁶ «El Día», 2-VII-22.

obstante, si un día no le obligan a salir de él los acontecimientos, pero siempre como un cuerpo extraño».

Ferrà conclou que de moment també té la força electoral de Catalunya però el que s'impone és el pensament independentista i que «*si las cosas se embrollan antes de tiempo, el señor Cambó tendrá aún un momento, que puede ser el último, favorable a su política de concordia: el de la Exposición de Industrias Electricas,³²⁷ debida a él en gran parte, y que va a actualizar la importancia de Barcelona como metrópoli*».

A *El problema mal planteado*, el darrer article sobre la qüestió, exposa la incomprensió per part de Madrid de les reivindicacions catalanes i les falses solucions que se'ls donen, com la de Sánchez Guerra, que ha dit que els catalans són molt laboriosos i poden usar la seva llengua per a usos domèstics. Madrid —continua Ferrà— pensa que comprèn el problema català quan permet que se'n parli i quan hi dóna solucions descafeïnades que no serveixen per a res. En aquest sentit, es manifesta clarament dins la línia de la Conferència Nacional Catalana.³²⁸

«Nada de extraño tiene que el joven radicalismo catalán corte la cuestión y la concluya de este modo: Hay bastante. No se esfuerzen más en entendernos, no nos interesa. Los que quieran, que sepan que no pedimos elogios, ni pretendemos ser superiores sobre nadie. Afirmamos simplemente la diferencia y nuestra voluntad de mantenerla y legalizarla internacionalmente, empezando por la lengua, que es su expresión más viva y más auténtica.

Hasta que haya en Madrid, y es probable que esto no sea nunca, quien acepte estos términos de plantear el problema como los únicos sinceros y adecuados, es inútil todo diálogo sobre el fondo de la cuestión catalana».

4.1.10 CONCLUSIÓ

Podríem caracteritzar aquest període anterior a la Dictadura com de maduresa de les accions de Ferrà. Després de la crisi anterior i la desfeta del grup, ha optat especialment pel que més el convenç: l'acció, fer feina encara que sigui callada. La seva activitat abraça diversos camps. En primer lloc, la Residència d'Estudiants, que en els seus

³²⁷ Feia referència a la que seria posteriorment Exposició Universal de 1929.

³²⁸ Ja hem comentat la implicació de Ferrà en l'assumpte d'Acció Catalana quan en parlava a les seves cartes amb Nicolau, fent referència a «La Publicitat», el diari d'aquest moviment.

inici li suposa una gran dedicació molt del seu gust perquè satisfà les seves ànsies pedagògiques, nacionalistes i de relació amb el món intel·lectual no només català sinó d'arreu del món. Aquesta relació amb els altres i amb el món fa possible el seu viatge a Alemanya el 1922, un bon punt de partida per comprovar el progrés d'Europa, que contrasta amb l'endarreriment de Mallorca.

La Residència és la seva tasca principal a Catalunya, però no oblida Mallorca, sobre la qual pretén incidir ara a través d'«El Día», un nou diari que li serveix de plataforma digna i des del qual pot iniciar unes sèries d'articles que seran la manifestació del seu pensament polític, estètic, nacionalista, pedagògic, arquitectònic, etc. Alhora que difon les seves idees noucentistes per Mallorca, també intentarà escampar el seu mallorquinisme a Catalunya per tal que els catalans coneguin la literatura mallorquina, especialment la de Costa, Alcover i Maria Antònia Salvà. Amb aquesta finalitat i pensant que la poesia mallorquina pot fer una gran aportació a la catalana, dedica també bona part del seu temps a editar obra d'aquests poetes. Amb l'ajuda de Joan Alcover, exposa en ocasions aquest plantejament a Catalunya i provoca la crítica dels seus amics Riba i López-Picó, que el titllen de mallorquinista.

La disputa amb Mn. Alcover és una més de les discrepàncies sorgides el 1915, a partir de l'actitud de Mn. Alcover en contra dels plans noucentistes a Mallorca. La mort de Costa, per altra banda, és un cop dur per a ell, a pesar de l'allunyament de la causa catalanista per part del poeta pollencí des de ja feia molts anys. Ferrà no podrà amagar la seva satisfacció per la pujada a la batlia de Guillem Forteza.

Pel que fa a l'aspecte polític, en la línia iniciada el 1915 Ferrà segueix els seus amics catalans, joves noucentistes, en l'escissió de la Lliga que suposa la creació d'Acció Catalana. És un altre dels temes que tracta al diari.

Finalment, hem de remarcar com es nota als seus articles periodístics el canvi que els anys a Barcelona li han produït. La crítica a l'Exèrcit i les contínues referències a la civilitat i a Europa en són exemples significatius.

4.2 ELS PRIMER ANYS DE LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA (1923-1925)

El període de dos anys que estudiarem a continuació està caracteritzat, d'una banda, per la Dictadura de Primo de Rivera i els entrebancs que suposa per als actes culturals catalanistes i, de l'altra, per una gran activitat de Miquel Ferrà, potser superior a la d'etapes anteriors, a pesar de les dificultats creixents a la Residència d'Estudiants.

La persecució del règim contra amics seus, que es veuen obligats a exiliar-se, intensificarà la seva obertura ideològica i desfarà en part la seva comunió d'idees amb Maria Antònia Salvà. Davant el perill que la seva amistat amb la poetessa es deteriori, reaccionarà posant-li, amb una certa duresa, les coses clares i demanant-li'n excuses posteriorment, amb la qual cosa enfortirà la relació. A més, continuarà veient-se i cartejant-se amb els amics de sempre: Hermínia Grau, Nicolau d'Olwer, Joan Alcover, Gabriel Alomar, etc., i en farà de nous, com Àngel Ossorio i Gallardo, Palma Guillén, Ana Maria Bustamante i Gabriela Mistral.

L'enumeració de les iniciatives que du a terme, de les quals parlarem extensament, ens dóna una idea de la seva gran activitat: és l'autor d'un manifest de resposta als intel·lectuals castellans que han firmat un escrit de suport a la llengua i la cultura catalanes, atacades per la Dictadura; col·labora en l'organització d'una exposició de llibres catalans a Tolosa de Llenguadoc; participa en uns actes culturals a Girona organitzats pel seu amic Rafael Masó; es passeja pel Pirineu i per Mallorca arreplegant cançons populars amb el músic mallorquí Baltasar Samper —fins i tot proposa a Maria Antònia Salvà que compongui lletres per a aquelles cançons que no en tenen perquè es puguin cantar—; intenta, sense èxit, ressuscitar «El Correu de les Lletres»; escriu el pròleg d'una antologia de poemes de Miquel Costa i Llobera, i, finalment, participa, enviant gent des de Barcelona a Mallorca, en un homenatge a Marian Aguiló amb motiu del centenari del seu naixement.

La seva prevenció cap a l'Associació per la Cultura de Mallorca ha desaparegut i hi pronuncia una conferència —*L'ideal mallorquí*— que pretén configurar l'ideari de

l'Associació.

Pel que fa a la tasca periodística, des d'«El Día» continua tractant els assumptes que l'interessen i retent homenatge a una sèrie de personatges. També dona la benvinguda a «Majorica», una revista apareguda a Sóller i a la qual atorga unes possibilitats de futur engrescadores.

4.2.1 LA DICTADURA I MIQUEL FERRÀ

El 13 de setembre de 1923 es proclama la Dictadura de Primo de Rivera. Ferrà està preocupat per la situació que es viu al país i en parla seriosament a Maria Antònia:

«Aquest poble nostre —parl també de Catalunya— és un Tarascó incapaç d'entrar en vies normals: tot són pensades. Ara els separatistes d'Acció Catalana, que són de lo més serio, tengueren la d'invitar quatre bascs i quatre gallecs per l'estil nostre, —vol dir que no hi eren tots— per fer amb ells una lliga contra Espanya amb el nom de Triple Aliança (Anglaterra-Austria-Itàlia!). L'endemà, naturalment, plogueren garrotades, en commemoració del 11 de septbre. Senyores, nins, capellans, varen esser atropellats per la policia com a cristians d'Armènia; i la triple Aliança no tengué ni un trist revólver per fer cara. Actualment En Puig i Cadafalch, l'home que s'ho havia de menjar tot, està fet un ordenança d'En Primo de Rivera. Crec que el nostre problema és un problema de naturalitat. De naturalitat en tot: en els sentiments, en l'art, en la vida social i religiosa, en el valor i en les maneres. Al cap i a la fi això és lo que distingeix el ciutadà d'Europa.

Aquí es troba natural infestar totes les viles de Pomells de Joventut, amb senyorettes pomellistes, banderes pomellistes i Jocs Florals pomellistics, i a ningú se li acut fundar cofradies de Sant Jordi. Jo ho proposaré, ara que els generals han dissolt els Pomells per separatistes, —que ho eren— amb indignació dels conciliaris. Es projecten coses tan monstruoses i buides d'esperit com el monument del S. Cor a Génova i s'organizaran, si cal per realitzar-ho totes les juntes de senyores, i no hi ha sis mares que es reuneixin per demanar que s'acabin les estúpides matances del Marroc. Això ho troben absurd!

T'he de contar una cosa, que potser en faci un article el dia que s'alcí la censura, i que et dirà la distància que va de la nostra gent a la d'altres terres. L'altre dia vaig esser a Arenys a passar-lo amb n'Hermínia —que està molt millorada— i em presentà una senyora txeco-eslovaca que viu amb ella a un convent deliciós de monges franceses. Me demanà d'aquesta revolució, que en gran part és una maniobra dels militars per projectar l'odi del públic damunt els separatistes i els polítics i distreure'ls de l'afer, mortal per ells, de les responsabilitats del Marroc, on eren arribats a tot, a robar al soldat el pa i les medicines, a vendre municions a l'enemic i a negociar amb la prostitució! Jo li vaig explicar entre altres coses l'inhumana repressió dels sindicalistes, en que gent de dubtosa culpabilitat era transportada a barcades a alta mar on se'ls afejava vius amb una pedra al coll, (l'Ossorio i Gallardo hi ha alludit recentment) i la bàrbara manera de fer-los declarar dins les presons, penjats pels peus i amb una eina punxant al pit. —Això son coses de que no en volen sebre res les dames catequistes. Ha de ser En Gabriel Alomar l'únic que, per vergonya dels cristians, se'n atormenti! Li vaig dir an aquella senyora que el general Arlegui, l'héroe d'aquestes glories, acabava de ser nomenat pel Directori Director general de Policia. Ella em va mirar molt fixe, com per coses així no saben mirar les nostres dones, sabent que jo no era més que un cristià amb cèdula, i em digué amb tota serietat: —I vostè què pensa fer? —Em va fer l'efecte d'una esperonada. Tenc de dir així mateix que jo ja m'ho havia demanat i m'ho deman encara. -Voldria que tu entenguessis perquè en fas jo un deure de consciència de mirar les coses de cara. Jo crec que tancar-se dins un redolet —si s'hi viu, paciència!— però tancar-s'hi per pussilanimitat, és una falta contra la

solidaritat humana».¹

La darrera part de la carta fa ben evident com analitza la situació i la seva crítica a una Església i uns cristians mallorquins que en lloc de preocupar-se pels problemes reals els disfressaven amb monuments babilònics al Sagrat Cor.

També comenta l'entrada de la Dictadura a Nicolau. Amb la seva ironia habitual, li diu que tot va bé i l'únic que falla un poc és «aquest dictador andaluz [...] que molts li besen el sabre per ben carat i simpàtic. Però és d'esperar la fassa, com tothom, o si no ja s'encarregarà algun company de generalat de demostrar que les faixes són incompatibles amb un bri de sentit polític. En fi ça ira!».² A la mateixa carta demana a Nicolau —suposam que en broma— si no seria una bona solució el desterrament a Mèxic.

Davant la situació política, Ferrà se sent en el deure de comprometre's mantenint els seus plantejaments en els articles. Així, el dia 28 de setembre de 1923 li'n censuraran un. L'escrit, que es titula *Comentario de un poeta*, serà publicat set anys després, el setembre de 1931 concretament, amb el títol d'*Avui 13 de setembre* al mateix diari «El Día».³ Aquest és el seu contingut:

«Hay tres partidos en mi Ciudad ideal: el de la libertad y de la cultura; el de la justicia social y el de los intereses creados; llamado del orden.

«Militan en el primero los poetas, los pensadores selectos, la juventud y la flor del pueblo. Sigue el segundo, la muchedumbre turbia de los humillados por la suerte y de sus guías: agitadores ambiguos, pálidos visionarios con hambre y sed de justicia, espíritus generosos que no desdeñan mezclarse con los malos, llamados «dolents» (dolientes) en el lenguaje de mi Ciudad. Componen el tercero los que hacen su negocio, los que ya lo han hecho —falsos aristócratas— y los que viven de protegerlos a su sombra.

Acaba de operarse estos días en la Ciudad una revolución sin incidentes, rápida como un cambio de decorado, (pues todo eran bambalinas); una revolución fraguada desde arriba y apoyada enseguida por hombres de orden. Cada cual la ve con sus ojos.- De qué partido eres tú?

Yo no soy hombre de orden: soy hombre de Orden, como hijo de cien revoluciones con sangre, con himno y con bandera al generoso viento. Detesto la violencia, pero amo la belleza del sacrificio. Aplauzo la buena administración, pero sin transportes;⁴ porque la buena administración no es un glorioso ideal: es un postulado. Mi Orden es jerárquico; es una armonía global presidida por el espíritu, no la observancia material de unas ordenanzas.

¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 27-IX-23.

² Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 16-IX-23.

³ *Avui 13 de setembre*, «El Día», 15-IX-31.

⁴ Clara referència als sindicalistes transportats en alta mar i ofegats dels que ha parlat abans a Maria Antònia Salvà.

Porque amo mucho a mi Ciudad,⁵ lo digo con sonrojo: el espíritu puro, incoercible, sagrado, tiene en ella pocos mártires, y le ha faltado el confesor en la hora de la prueba. Quien, investido por el pueblo, con toda autoridad venía a representarlo ante el nuevo poder,⁶ debió saber recibir a este con aquella dignidad que vale el respeto, y no actuar presurosamente como un sumando más del tercer partido, poniendo en su adhesión ¡en qué momentos! un tono servicial y de lisonja, cuyo cálculo entristece.

De la casta de políticos raídos ahora de la superficie nacional, maldije hasta ayer mismo. Hoy callo sobre este punto, porque mi conciencia de hombre civil me veda decir la mitad de mi pensamiento. Yo no sé ver que se lleve todas las culpas al desierto este cabrito emisario...

Moralidad, justicia, saneamiento burocrático: bienvenidos, no miremos por qué camino, si nada se deja por sanear en ningún campo. Pero el programa será completo cuando se le añada: Voluntad popular sin vetos al sentimiento, respeto al hombre, derechos del espíritu: única cosa que amo, y en la cual todas se comprenden, y que sopla donde quiere y hace gloriosas las espadas cuando un libre corazón las pone a su servicio. En el mío ¡oh mussolinistas! hay todavía un altar para Jorge Washington.

Y este es el comentario de un poeta ciudadano, que ve las cosas desde arriba, a la prosaica actualidad que nos preocupa a todos».

Més endavant també li censuraran parcialment l'article *El entierro de Lenin*, segons li explica Alomar en una carta que comentarem.⁷ Després d'aquest primer article, Ferrà anirà fent contínues referències a la Dictadura que puguin burlar la censura. Fins i tot alguna, la finalitat de la qual no veim gaire clara, pot tenir alguna relació amb l'estat de coses d'aquells moments, com és el cas de *Páginas sugestivas*,⁸ on comenta el darrer capítol —*El llamamiento al Soldado*— d'un llibre de Louis Madellin. El capítol, situat en la França del Directori, és per a ell una viva pintura d'aquells anys, «fecunda en sugerencias actualísimas». I comenta: «*El enervamiento del pueblo francés al fin de los rojos días del Terror, el encarecimiento y las dificultades de la vida con sus íntimas y dolorosas tragedias, la francachela insolente de especuladores y nuevos ricos, la corrupción política, la mitad del país entregada al baile, al juego y al desenfreno orgiástico y sensual sobre la miseria negra de la otra mitad, evocan a cada paso la Rusia y la Alemania de hoy, de cuyos vicios no parecen sinó réplicas los de nuestra anémica sociedad y de otros pueblos al margen*».

⁵ Una nota de Ferrà indica que la seva ciutat es diu Barcelona.

⁶ Es refereix a qui era president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafach.

⁷ Possiblement li censuraren altres articles, però no en tenim constància.

⁸ «El Día», 19-X-23.

Ferrà exalta l'aparició de Napoleó, el qual —diu— no té comparació ni amb els dies de l'armistici i és digne de ser cantat en hexàmetres, però vol sotmetre a la reflexió dels seus lectors només un aspecte del futur dictador exposat per Madellin: la institució que va col·laborar més a la revolució de Brumari fou l'Institut de França, animada pel vertader esperit de la Revolució. L'Institut —continua explicant— era un cos lliurepensador que tenia entre els seus membres representants del que en les ciències, les lletres i les arts havia secundat l'esperit revolucionari i filosòfic. A aquesta gent —comenta Ferrà— li repugnava l'enviliment dels homes i la impotència del règim perquè *«soñaban en un hombre que, rodeado del prestigio de la "virtud", les ofreciese garantías en el ejercicio revolucionario»*. Aquest ideal —continua— només el podia realitzar un gran soldat, ja que *«los soldados eran prestigiosos y todos figuraban o pasaban por figurar entre los ciudadanos más republicanos»*. Un d'ells, Napoleó, havia semblat perfecte a l'Institut perquè combregava amb els seus ideals des de feia temps i era considerat *«el general más civil del ejército»*. Finalment, explica que

«bajo estos augurios empezaba Napoleón Bonaparte su obra de restauración política, social y moral, aspirando con sus palabras, "a hacer amar la República de todos los partidos por medio de la generosidad y de la justicia".

Y esto era el día siguiente de las Pirámides, frescos aún los laureles de Rívoli y de Arcola, en una Francia en que soldado y ciudadano, héroe y general eran sinónimos. Toda la nación exultaba aún al recuerdo de aquel ejército de Italia, sublime y descamisado, compuesto de viejos patriotas de la Revolución que, con su ardor jacobino hecho entusiasmo por el general Bonaparte, habían paseado bajo su estrella los girones victoriosos de la bandera tricolor».

L'article traspua l'exaltació de l'heroi apresa de Carlyle però els parallelismes amb la situació espanyola són també evidents. Napoleó havia fet un cop d'estat al Directori, nom amb què es coneixia la Dictadura de Primo de Rivera. Ferrà parla de la impotència del règim, Napoleó defensa la República i l'esperit revolucionari que havia acabat amb el règim monàrquic i, finalment, les tropes italianes havien passejat la «bandera tricolor». Per altra part, la lloança de l'esperit de la Revolució Francesa i de l'ardor jacobí, que no han estat mai sants de la devoció de Ferrà, ens fa deduir que se'n serveix per burlar la censura.

L'article *Díptico de Navidad*,⁹ dedicat curiosament a Gabriel Alomar, conté també

⁹ «El Día», 25-XII-23.

aquestes crítiques velades. L'article està dividit en dues parts. La primera, *Adviento*, és un convit a l'ànima a entrar en el castell interior i tancar les finestres «sobre el panorama ignominioso de la Ciudad». Es demana també «¿que tiene que ver tu Dios con el Gendarme que invocan ellos?» i parlant del cor afirma que «En él tienes además el otro tesoro de tu gran Desprecio. Escúdate, alma mía, en él contra las máscaras sin hombre y las encarnaciones de mentira que quieren regir el mundo disparando contra la idea las flechas de su saña imbecil.» I finalment «¿Qué vale al lado de su reino sin fin el reino efímero del Tetrarca y de unos soldados idumeos?».

En la segona part, *En la Nochebuena*, cita les paraules amb què Xènius felicitava els lectors per Nadal «cuando "velaba en la noche" y eran augurales las estrellas en el cielo de la Patria» però matisa que «hoy se enturbió el firmamento y la voz del Glossador enturbiose también y suena muy lejos...». Encara fa una altra referència a l'estat de coses: «Porque tenemos fe en el Niño inmortal, mientras Herodes, estúpido, maquina para privarle de su reino, que está dentro de nosotros!».

Aquests comentaris sobre cert tipus de monarquia es repeteixen a altres articles. A *La estrella*,¹⁰ per exemple, diu que els reis d'Orient «tienen alma real», donant a entendre que n'hi ha que no en tenen. I insisteix en la nefasta monarquia d'Herodes: «Herodes podrá entretanto, según le plazca, mesarse las barbas o degollar inocentes, —lirios transplantados a vuestro jardín eterno—. Pero no apagará esta estrella en el cielo de nuestro espíritu, por más que sople con rabia».

Paraules semblants apareixen el gener de 1926 a *La estrella, la canción y la bandera*.¹¹ Ferrà es demana si no «será confortante, en esos tiempos groseros y materiales, hablar de cosas que brillan, que se levantan, que vuelan lejos de tanta cosa que se arrastra?», i parlant de la bandera afirma que «por eso es bajo el acto del que insulta la bandera, y más bajo desonrarla haciéndola encubridora de cosas viles, o levantándola contra una causa justa».

¹⁰ «El Día», 6-I-24.

¹¹ «Sóller», 23-I-26.

També és molt significatiu en aquest sentit un article titulat precisament *Palabras reales*,¹² en el qual exposa que la repressió anglesa explicada per un comandant francès amic seu que ha estudiat gaèlic a Irlanda, i *Anhelli*, el poema en què Slowacki descriu el seu desterrament a Sibèria «*habían despertado en mi espíritu el mismo sentimiento de abominación ante esa cosa repugnante, indigna de hombres, que es un pueblo perseguido en su propio solar y vejado por otro pueblo*», en clara referència a la repressió de la Dictadura sobre les nacionalitats, especialment la catalana.

Tot seguit explica el relat de Selma Langerlof, *Encuentro de Monarcas*. Es tracta de la trobada de dos reis, un dels quals diu que ha vist la Mort i la Guerra passejar-se per les fronteres de l'est del país de l'altre —Ferrà anota que són les de Noruega—, que és Òscar II de Suècia i Noruega, sota el qual el 1905 es varen separar els dos països. Aquest rei contesta a l'altre: «*Mientras yo viva la Guerra y la Muerte nada tendrán que hacer por aquel lado. ¿Crees tú que yo querría gobernar un pueblo que tuviera que sojuzgar por la fuerza y por la violencia?*», i exposa que sap com és de difícil mantenir la pau però abans de veure els horrors de la guerra sacrificaria la corona. Ferrà elogia les paraules del rei, plenes —diu— de noblesa, substància moral i exemplaritat.

Un altre article amb aquesta intenció és *Visión de historia*.¹³ En ocasió d'una conferència de Luís de Zulueta amb motiu del centenari de l'historiador jesuïta Juan de Mariana, comenta que quasi ningú s'ha recordat d'aquest centenari i ho atribueix al fet que aquest jesuïta havia escrit *Rege et regis institutione* i hi ha ombres incòmodes. Seguidament argumenta que com a cristià no comparteix les simpaties del comte de Maistre pel botxí «*pero este brazo que se levanta como inspirado i hiere como el rayo, cuando la abominación ha llenado la medida, se parece demasiado al de Dios para no infundirme un oscuro respeto. Y ese verdugo ciudadano, ejecutor de las supremas vindictas, que pone su roja silueta sobre ciertos fondos aborrecidos de la historia, ¿qué espíritu hambriento de justicia se sustraerá sin esfuerzo a la fascinación de su siniestro nimbo? víctimas a miles*

¹² «El Día», 15-I-24.

¹³ «El Día», 29-V-24.

de iniquidades seculares, parecen clamar en nuestro interior como aguardando para dormir su golpe de hacha».

El criminal —continua Ferrà— maleït per la societat des del bresol no li pot inspirar altre sentiment que el d'una íntima vergonya d'ell mateix i una revolta contra tot.

I segueix:

«El Exsurge Deus! se alza, sí, de mi alma cuando el ídolo sentado sobre la ley con honores semidivinos y reencarnado en figuras de abyección a través de siglos, entabla los combates decisivos con su víctima rebelada.

¡Ah, esa sonrisa del histrión llevado en andas entre nubes de mentira, mientras sube el vaho de sangre de la hecatombe humana ante un Moloch grotesco que es a la vez su doméstico Melkarte! ¡Y la bota del cosaco que pisotea el arca santa de los pueblos oprimidos, y la mano que ordena callar a los elegidos, para que suene no más la voz de la estulticia, y señala al espíritu el camino de la estepa!

La historia nos la ofrece en centenares de sus páginas, la revulsiva visión, amargo breverage para todo espíritu generoso: nos la ofrece unas veces con romanas u orientales magnificencias, otras con caricaturas míseras. Pero irrisorio no es jamás el llanto de las madres en los hogares angustiados, y el chorrear acompasado de la sangre, y el negro misterio de las cárceles, y el livor de los huesos bajo la luna del desierto.

Ante esas páginas que abruman con pesadez de cieno, lo que hay en nosotros de más noble ansía el estallido de la tormenta sobre las falsas apoteosis, y a nuestros oídos, fatigados por el aplauso de la muchedumbre venal o envilecida, llega como un halago en ráfagas de purificación, el Canto de las turbas.»

Al principi de l'article dedicat al primer llibre de poemes de Maria Verger, *Un libro*,¹⁴ parla del poeta Maragall, de la seva elevació i del títol del seu llibre *Elogis*: *«El era efectivamente maestro en el arte, tan distinto de la industria de elogiar. La adulación interesada o servil le era tan extraña como el arrastrarse a un pájaro del aire».* Després de comentar com eren de dignificadores les paraules de Maragall, grans o humils, i de citar uns versos de Baudelaire, comenta, en una clara referència a la Dictadura: *«¿Quién pudiera! Cuando la bestia triunfante despliega a nuestros ojos todas las formas de la estupidez, y de la mentira, y de buena gana emigraríamos a los espacios siderales para huir de su contacto, el denuesto vindicativo es lo que más fácilmente acude a nuestro labios».*

El 20 de setembre de 1924, quan es compleix el primer aniversari de la Dictadura, tanca l'article *Mallorquín que se avergüenza* amb aquestes paraules que —creim— es dirigeixen contra el règim: *«Y esto, mientras con la garganta apretada y el corazón lleno*

¹⁴ «El Día», 15-VII-24.

de luto los que, a falta de voto y voz, tenemos vista, veíamos venir la nube trágica que ensombrece hoy nuestros hogares!».

El novembre de 1925, a l'article *Meditémoslo*¹⁵ critica l'actuació dels polítics catalans davant la Dictadura i afirma que *«decirlo me es singularmente doloroso, pero creo que las circunstancias han puesto de relieve la falta de hombres en lo que fue campo político catalán poblado de intelectuales apreciables y apóstoles sinceros, —junto a representantes de un interés de clase y trepadores al viejo estilo,— pero faltos todos igualmente de aquellas cualidades esenciales que constituyen un político»*. Només en salva Francesc Cambó, l'únic que *«cuando barrieron el tablado»* era fora i no es pot dir que el traguessin i que, després del fracàs de la seva col·laboració amb el govern i d'equivocacions molt grosses ha mantingut el seu prestigi personal a Catalunya i a Espanya, la qual cosa es deu *«tanto a su cultura política y general, a la claridad de su visión y a su real competencia de hombre público, a ese gesto firme y decidido, de gran parlamentario, con que subyuga la atención al exponer sus ideas, que no son nunca vacías. La palabra precisa del ilustre catalán, tanto si escribe como si habla, afecta siempre a temas vitales.»* Es refereix a continuació a la carta oberta que ha dirigit al president del Directori, la qual —afirma— respon a l'opinió més general entre les masses conscients espanyoles, *«si es que llegan a formar masa los que merecen aquel adjetivo entre nosotros»*. Diu que no sap si és un intent d'inserció en la política general espanyola, cosa que no l'entusiasma, però els seus conceptes haurien de ser objecte de meditació constant de tots els ciutadans, en cas —comenta sarcàsticament— que existeixi aquesta espècie a la Península i a Mallorca. I acaba: *«Yo creo que de todas las formas, muchas de ellas brillantes, que puede asumir el patriotismo, una consideración reconcentrada del pasado, el presente y el porvenir africanos, no fuera en verdad la menos fecunda»*.

En contrast amb aquesta línia de pronunciament polític, encara que velat a causa de les circumstàncies, a l'article *Proyecto acertado*,¹⁶ tal volta per justificar l'alabança que

¹⁵ «El Día», 25-XI-25.

¹⁶ «El Día», 10-XII-25.

farà després d'un membre del Directori, confessa que li agrada allunyar-se temporalment dels afers polítics. L'afirmació és molt indicativa de la seva actitud davant la política i els seus silencis temporals. Comença parlant del desinterès per la política del seu avi patern, amb el qual no se sentia en principi identificat, encara que feia alguns anys que se sentia atret per l'atavisme. I ho explica:

«No es que dejen de apasionarme, como a todo el que se interesa por la justicia y por el progreso humano las grandes cuestiones políticas y sociales que se ventilan hoy en el universo: asisto con interés y con ansia de comprender a la evolución del sovetismo: me sublevo como quien da el valor debido a la dignidad del individuo, contra las tiranías ininteligentes¹⁷ al estilo de la fascista. Pero compulsado temporalmente a la inhibición, confieso que encuentro una voluptuosidad —que yo diría el gusto de no estorbar— en el alejamiento de la cosa pública.

Por otra parte, nunca he sido fuerte en detalles. No sé bien cuantos eran, ni como se llamaban los generales del Directorio, exceptuando, naturalmente, su Presidente y uno o dos más, demasiado conocidos. No es de extrañar que ignorara también el nombramiento del Conde de las Infantas para la Dirección de Bellas Artes y que ignore si sigue hoy desempeñando el cargo.

No sé por qué, yo que nunca leo "delaraciones" de nadie, leí una de ese señor Director el otro día, traídas por la prensa, que hoy he de comentar con entusiasmo».

Ferrà s'adhereix a aquestes declaracions, que tracten de la conservació de monuments i joies i d'una futura llei de protecció del patrimoni, habitual a Europa —comenta— però insòlita a l'Estat espanyol.

L'actitud de Ferrà en contra de la Dictadura que palesen la majoria d'aquests articles es combina amb una visió romàntica, idealista i grandiloqüent del poder —l'admiració que sent per Napoleó com a heroi n'és un exemple. Això no obstant, aquesta ambivalència li permet també burlar la censura.

4.2.2 AMICS I CONEGUTS

4.2.2.1 Joan Estelrich, Jacob Sureda i Joaquim Domènech

La relació entre Ferrà i Estelrich, establerta a través del «Correu de les lletres», «El Día» i la Residència d'Estudiants, es manté, com ja hem vist, en la preparació de l'antologia de Costa i Llobera i continuarà en la traducció d'un clàssic a la Bernat Metge.

¹⁷ El text del diari diu *inteligentes*, el terme és una equivocació greu del caixista. Ferrà que no solia corregir-les, aquesta vegada la comenta a l'article següent, *Tributo*, («El Día», 1-I-26). Després d'explicar que no corregeix aquells errors que ja se sobreentenen, afegeix: *«Pero en mi último artículo Proyecto acertado apareció uno que debo corregir. Aludíase en él a la tiranía inteligente de los fascistas. Yo escribí con todas sus letras ininteligente, aplicando el más benévolo de los adjetivos a esa odiosa tragicomedia»*. La seva actitud antifeixista queda, per tant, clara. Ens hem permès canviar el terme en el text per evitar confusions.

Segons que es desprèn d'algunes de les cartes que li adreça,¹⁸ mitjançant aquest vincle Ferrà es pot posar en contacte amb Francesc Cambó i pot ajudar alguns amics. Intenta, per exemple, que Estelrich doni feina de traductor a Jacob Sureda, que viu a Alemanya amb dificultats econòmiques. Li diu que «potser podria fer-vos servei, i vos farieu una obra de humanitat». Li comenta, a més, que «escriu en castellà, naturalment».¹⁹

Ferrà també acudeix a Estelrich quan la Dictadura persegueix amics comuns. El 18 d'octubre del 1923 li exposa que aquest mateix dia ha rebut una carta de Joaquim Domènech que l'ha deixat «sense polsos» i en la qual li conta que «víctima d'una denúncia falsa o del seu poc món» ha estat pres a la Cellular. Ferrà diu que no entèn què li ha passat, que a la carta li demana que vagi a veure'l a una hora que ja ha passat i que «immediatament em posaré a fer gestions. Vaig a veure En Gaziol. Vos mirau si teniu camí per ajudar-lo, per la vostra part, i si vos podeu també arribar a veure'l. Es veu que està molt deprimat».

Desconeixem com es resolgué l'assumpte. Domènech havia estat militant del Partit Liberal, impulsor de la fundació d'«El Día» i substitut d'Estelrich en la direcció d'aquest diari el 1922.²⁰

Amb Estelrich també posen en marxa altres empreses o projecten actuacions, especialment de catalans a Mallorca. El 20 d'agost de 1923, just abans que la Dictadura ensorràs moltes iniciatives, Ferrà li diu de Mallorca estant: «Quan torni, haurem de veure de fer efectiu el contacte de què hem parlat de vegades, puix estic convençut de que a Mallorca s'hi pot fer —i cal fer-hi més de lo que s'hi fa— des de Barcelona». És una idea que Ferrà repeteix sovint als seus amics més pròxims.

¹⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, amb data «divendres 13».

¹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Son Roca, 23-VIII-23. Li demana aquesta intercessió el seu germà Bartomeu.

²⁰ GEM. Vol 4, pàg. 324.

4.2.2.2 Nova crisi en l'amistat amb Maria Antònia Salvà

Com hem pogut comprovar, l'amistat amb Maria Antònia pateix daltabaixos, motivats per la pròpia dinàmica interna de la relació o per circumstàncies externes, com les que marquen aquest període. El fet que la Dictadura repercuteixi de forma molt diferent en ambdós produeix una crisi en l'amistat, que es manifesta clarament en la correspondència, sobretot en una carta de Ferrà.

Maria Antònia viu al seu recer de Lluçmajor i llegeix diaris molt seleccionats, com «El Correo de Mallorca», que disfressen la realitat exterior. Ferrà, en canvi, viu la realitat d'una societat eminentment conflictiva a tots els nivells, llegeix periòdics de les més diverses tendències i àdhuc algun d'estranger. Per altra part, a principis de 1924 la repressió de la Dictadura li ha arribat molt prop i molt endins ja que algun dels seus articles ha estat censurat, Nicolau s'ha hagut d'exiliar, un altre amic és a la presó i pot constatar la repressió contra la llengua i les institucions catalanes.

La postura vacil·lant de Maria Antònia i la imperiosa necessitat que ell sent d'afirmar-se clarament contra tot aquest estat de coses li fan témer que l'amistat es pugui deteriorar per manca de sinceritat. Des d'aquesta temença, el 14 de febrer li escriu la carta segurament més dura de tota la seva relació, carregada però de bona intenció i de ganes de refermar l'amistat més.

Ja vérem que el mes de setembre de 1923 Ferrà descriu el seu estat davant les «inocentades» mallorquines i catalanes. A final de mes agraeix a Maria Antònia la seva felicitació onomàstica i ja li diu que no sap si l'ha d'arxivar entre les dels amics o les dels enemics però que l'arxivarà amb els primers «si creus que no t'he de comprometre davant el Directori».

El conflicte arriba al seu punt més àlgid quan, per Nada, Ferrà comprova que Maria Antònia s'alinea amb els favorables al Directori. Desconeixem la circumstància desencadenant però tal vegada és el fet que Maria Antònia vagi a veure el rei quan passa per Mallorca en la seva peregrinació a Roma o s'hi solidaritzi públicament.

Per altra part, el dia de Sant Antoni, Ferrà la felicita a través de la seva germana

Catalina enlloc d'escriure-li com de costum. Maria Antònia deu notar que quelcom no rutlla i li deu fer a saber. Ell li contesta amb aquestes paraules:

«ja veig que ho has conegut que la duia de tu, però no perquè no volgueres llegir el llibre que et vaig dur, sinó per la teva lletja infidelitat al Rei En Jaume, cremant encens a moneots que li usurpen la corona.

El dia de Sant Antoni te vaig enviar els molts anys per na Catalina per manca de temps. La carta m'hauria sortit molt llarga i endemés política: ho vaig conèixer i això també m'aturà d'escriure'». ²¹

Tot seguit tracta de llevar ferro a la qüestió i li parla d'*El miosotis*, una poesia que Maria Antònia ha escrit en francès, i la convida, una vegada més, a fer plegats un llibre de poemes francesos. Tanmateix, després de la digressió Ferrà reprèn la qüestió central començant tal volta per la part menys greu:

«Escolta, Maria Antònia, tu i jo no ens entenem ben bé d'un quant temps an aquesta banda, i això m'apena, jo que a voltes t'hauria volgut per confident i per amiga. Tu no em coneixes prou i no endevines la germanor dels nostres gusts quan no s'interposa un vel de rezel entre nosaltres. Els llibres que jo et convit a llegir (oblida aquell de la guerra) són triats segons la teva sensibilitat i tenint presents els teus escrúpols de consciència. Jo trob natural una inapetència, un estat d'esperit refractari en un moment donat. Però el teu refús sistemàtic em dol perquè representa una desconfiança i perquè em priva d'una més àmplia comunió espiritual amb tu. El desig d'aquesta intel·ligència explica només les meves insistències quasi importunes que sovint t'hauran estranyat. Tu em recordes, i no saps lo que t'ho estim, davant la naturalesa. Jo et cerc, per fer-te'n part, cada vegada que descubresc una vista nova dins el món de l'art o de l'esperit i et trob armada d'un prejudici maniquèu i malfiant-te de mi com d'un tentador.

Es precis almenys que em sies més franca i renunciaré a tota nova tentativa: comprenc els escrupulosos, ho comprenc tot, estigas-ne segura». ²²

És el moment de plantejar el tema més greu, el que potser més el preocupa i més li arriba a l'ànima perquè ja no és una qüestió interna sinó pública:

«Ara et vull dir una altra cosa. Tenc amics perseguits, en tenc a la presó o emigrats, com en Bofill i En Nicolau. Vivim dominats per una casta inferior, estranya a tot quant estimam, que ens declara facciosos dins ca-nostra, amb desig de vexar-nos. Un rei que es un madrileño xabacà, impermeable com un tinent d'infanteria a la nostra espiritualitat, inspira personalment aquesta ofensiva odiosa. Lo perseguit no és ja el separatisme, que ells justifiquen de sobres: és l'ideal d'En Prat, d'En Maragall i del Bisbe Torras. Tu saps com jo ho estim.

Vaig venir a Mallorca resignat per endavant a sentir bajanades de gent de poble que pren per reals les decoracions del viatge a Roma i ignora els bastidors i els tramoistes d'aquesta farsa anti-ciudadana.

Vaig sentir de qui l'havia de sentir l'inepta qualificació d'exagerat i també hi comptava.

Amb lo que no comptava és en trobar-te a tu tan aprop dels qui la proferien. Ja sé que et dol profundament la persecució de la llengua i dels símbols catalans. Però de tots els nostres,

²¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 14-II-24.

²² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 14-II-24.

incloent-hi els mallorquins, ets tu l'única a qui l'instint de poeta no haja situat espiritualment d'una manera resolta enfront dels perseguidors.

I això no està bé, Maria Antònia. No pot ser que la que hem tenguda de companyona d'ideal en temps de cançons i festes, es parteixi el cor entre Catalunya i qui l'insulta, en aquestes hores. Una dona no ha de demanar tantes excuses d'esser intel·ligent i de tenir cor, i quan Déu li concedeix aquest privilegi ha de viure un poc més documentada. Les teves compatriotes, amb la seva manca d'ideal i fins de comprensió passiva són, a mos ulls *dégoutantes*.²³

En les darreres paraules, tracta de ser menys dur i més positiu:

«No pretenc que et passis la vida llegint diaris. Venturosa tu que tens un recó plàcid, humà, per habitar-hi amb comunió amb la naturalesa. Però això no t'autorisa an aquest desinterés per tot lo que passa fora del teu redolet. Els que lluitam per l'esperit de la terra contra els bàrbars, t'hem de sentir solidària del nostre sentiment, del nostre amor i de la nostra ira. -Una coral encaixada. Perdona'm la rudesia.»²⁴

Hem transcrit quasi íntegrament la carta perquè pensam que és prou significativa tant del moment pel qual passa la relació com del que Ferrà opina del rei i de la Dictadura i de com l'afecta la falta de solidaritat dels amics. Més endavant un fet semblant però tal volta més greu el durà a escriure un poema, *L'estel*, precisament al germà de Maria Antònia.

Tard —un mes després— Maria Antònia li contesta manifestant fidelitat absoluta a la pàtria «nostra» i afirmant que també és impermeable a l'esperit madrileny. Li diu que ja en parlaran quan hi vagi i que veurà que en el fons és la mateixa de sempre i es fia d'ell, malgrat els escrúpols, perquè sap que és bon amic.²⁵

Les cartes posteriors mostren una relació tan bona com quasi sempre. Les vacances de Pasqua serviren, probablement, per aclarir molts de punts. A la carta següent, Ferrà es refereix a una tal Bet de la qual Maria Antònia li deu haver parlat. La troba una ànima bona i li diu que «ella i jo som els dos únics deixebles de Ramón Lull, que volia convèncer els moros amb raons», que comprèn «perquè la mar no s'ha engolít Mallorca, amb En Verga, Porto-Pi i En Socias» i que gràcies a persones com aquesta Mallorca «encara pot tenir redempció».

Com veim, ha recuperat la ironia anterior. Fins i tot li demana «No li has escrit al

²³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 14-II-24.

²⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 14-II-24.

²⁵ Carta de Maria Antònia Salvà a Miquel Ferrà, La Llapassa, 24-III-24.

Rei?», en clara referència a l'assumpte que motivà la crisi. En aquesta mateixa carta, anima la poetessa a dur a terme nous plans, com el de posar lletra a les músiques mallorquines que arreplega amb Baltasar Samper, com explicarem més endavant. I és que la feina de treure-la del seu aïllament i del que ell considera males influències és constant. No l'abandona, li envia retalls de diari perquè pugui seguir la situació d'opressió i d'injustícia que es viu al país i l'aconsella sobre els diaris que considera més adients per als seus ideals. És interessant la seva crítica a la premsa que es proclama cristiana:

«T'envii alguns retalls impresos que t'han d'interessar.²⁶ *El Día* és l'únic diari mallorquí d'alguna significació idealista per les firmes i els escrits, (que no sempre m'agraden).

No és intachablement cristià, però defensa com cap altre la dignitat civil i la dignitat humana i la pau i la justícia...

Entre nosaltres, la premsa que es proclama a sí mateixa intachablement cristiana (nota de passada que aquest mot pertany al vocabulari integrista castellà) és morta, totalment morta i separada del Crist viu. Com en temps d'aquest, la bona gent és sovint a Samaria. Tu no voldràs creure que articles tan admirables com el que t'incloc de n'Ossorio²⁷ no troben hospitalitat en aquesta premsa!

Fia't del teu instint, que no t'engana i no et deixis guiar per cegos, que massa ho veus tu mateixa que són cegos. Tota bondat vé de Déu i n'hi ha una mica dins cada ànima. No la guarden tota dins un pot els integristes, maldement monopolisin l'etiqueta».²⁸

Aquesta opinió sobre la premsa ens explica que el catòlic Miquel Ferrà pràcticament no publiqui articles al «Correo de Mallorca», l'òrgan oficial de l'Església mallorquina, malgrat que el seu director, Joan Ramis d'Ayreflor, sigui molt amic seu.

4.2.2.3 Gabriel Alomar

A pesar que Gabriel Alomar, a més de ser una espècie de dimoni per a la gent d'ordre —sobretot la relacionada amb l'Església—, se situa ideològicament enfora de Ferrà —almanco superficialment—, ambdós mantenen una relació amistosa. A Alomar, com ja hem comentat, li agrada la conversa amb Ferrà i aquest ha defensat davant els seus companys de l'Arqueològica la possibilitat que redacti la història de Mallorca que li ha encarregat la Diputació.

²⁶ A més del d'Ossorio, que citam més endavant, hi ha un altre article de Luis de Zulueta.

²⁷ Fa referència a l'article Ángel OSSORIO, *Nadie sale de la celda más fuerte, ni más puro, ni más noble* que és la reproducció del mateix article de «Renovación Social» de Madrid. Aquest article és una reflexió sobre la misèria de les presons i una crida a fer d'elles centres de rehabilitació vertadera. El retall és amb la carta, sembla que és de «El Día» però no du referència ni data. L'article, en canvi està datat per A. Ossorio a la presó de Madrid el dia 13-IX-24.

²⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 21-XI-24.

Ja veurem més endavant com signa de bon grat amb Ferrà el manifest de resposta al dels castellans. En la mateixa carta que li ho anuncia, li transmet la satisfacció pel fet que l'hagin encarregat de fer la seva semblança en un pròleg a una petita antologia de poemes seus i li ho agraeix.²⁹

Aquesta unitat de criteri en certs aspectes es reflecteix en les paraules que Alomar dirigeix a Ferrà tractant de la qüestió del pròleg: «Estic encantat de que sia vostè l'encarregat de la meua semblança. Bé sab que de cada dia estic més compenetrat amb vostè, en tots sentits. Ara mateix llegia uns propos sur l'Esthétique, d'Alain, ont hi ha paragrafs admirables sobre acord religiós. I pensava en vostè...».³⁰ Un poc més endavant el felicita per dos articles que considera d'una amplitud de mires no gaire habitual en gent de Mallorca.

El primer article es dirigeix contra Mossèn Alcover, que al «Bolletí del Diccionari» havia criticat les traduccions de Lucreci que feia la Fundació Bernat Metge —Mossèn Alcover i Alomar eren enemics de feia estona. L'altre tracta de la mort de Lenin, esdevinguda no feia gaire. Alomar li diu: «L'altra enhorabona es per la nota sobre la mort d'En Lenin. Semblava una marxa fúnebre, amb el gran mèrit d'entonar-la un adversari qui sab comprendre, i té la capacitat de sentir el pas de l'Historia. Ja sé que l'imbecil censura va suprimir algunes frases sobriament juvenalícies...».

Seguidament li comenta la situació nacional i internacional, un tema que deu ser habitual en les seves converses: «El cas Unamuno ha internacionalitzat la qüestió espanyola. Els camps se desllinden. Jo no he pogut parlar-ne a Espanya; però envii un article a la Nación de Buenos Aires. N'Estelrich m'anuncia protestes intel·lectuals franceses. Ca ira!». També li comenta la dimissió de Pere Rahola de l'Ateneu Barcelonès i li diu que l'actitud dels intel·lectuals catalans és vergonyosa i fan perdre la condició de capitalitat a Catalunya.

Malgrat que en altres ocasions divergeixen i Alomar assenyala amigablement a

²⁹ Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Palma, 31-III-24. L'antologia és preparada per Tomàs Garcés, forma part de la col·lecció *Els Poetes d'Ara* i s'edita a Barcelona el 1924.

³⁰ Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Palma, 7-III-24.

Ferrà el que considera errors, en aquests moments la coincidència de criteris és elevada i Ferrà també sent admiració per alguns dels seus articles, com per exemple *La gravitació espiritual de Mallorca*, que en una carta a Maria Antònia Salvà qualifica de «senzillament admirable».³¹

El pròleg de què hem parlat també és molt indicatiu de la seva nova visió d'Alomar i del canvi profund en les seves idees, encara que contingui petites crítiques. Comença afirmant que aquest ha consagrat la seva fecunda activitat intel·lectual a l'apostolat ciutadà i a la política «en el més alt sentit de la paraula», però «la generació novençana, que el coneix per un romàntic del revolucionarisme vuitcentista en perpètua revolta contra l'ideal autoritari divorciat de la llibertat i de la justícia, ignora, malgrat haver-lo llegit, tot el que li deuen les lletres catalanes. Només els qui en l'adolescència assistírem a l'eclosió magnífica del seu talent literari, sabem el que l'Alomar ha representat dins la història de la nostra renaixença».

Després el descriu com «un dels primers renovadors del nostre pensament i del nostre verb» i explica que «aportà a la nostra literatura els corrents del pensament universal, el botí de les cultures estrangeres, amb una decisió de gest que el singularisa. La nostra llengua, tendra Blancaflor fresca encara de l'aurora, va entrar als palaus de la Ciutat del braç d'aquest campió de la democràcia. Ell li calçà el coturn estret i li enjoïà de gemmes d'un novell gust la simple vestidura, aristocratitzant la seva gràcia». I continua: «L'Alomar fou en efecte un dels qui primer donaren elegant flexibilitat a la nostra prosa i sentit actual a la nostra poesia, incorporant-hi les ànsies civils i els batecs de l'ànima moderna».

Quant a la seva poesia, comenta que «a voltes s'hi confonen el pensador i l'artista, la construcció ideològica amb la creació poètica. Altres vegades la tendenciositat els treu pureza». El qualifica de «poeta del futur i de l'etern devenir», però també de «la bellesa enyorívola de la tradició que passa i de la vida que es marceix». Diu també, marcant la diferència estètica entre els dos, que «el seu vers, mancat d'olis a vegades quan lluita amb l'idea abstracta i amb la imatge cerebral, té esquisides elegàncies per descriure l'agonia de

³¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-IX-24.

les flors i el misteri vespertí de la basílica». Finalment defineix la seva musa com «rebel», «moderna i panteística, neo-oriental i clàssica» i diu que en els millors moments conserva «una unció religiosa d'infinít».

Totes aquestes qüestions ens fan veure un acostament dels dos intel·lectuals, degut segurament a l'evolució de les idees de Ferrà, que, de cada vegada més, defensa valors que han estat molt importants per a Alomar, com és el concepte de democràcia, de ciutadania, llibertats individuals i dels pobles. Per altra part, hem de tenir en compte que comparteixen una visió idealista de la realitat malgrat aquesta sia de signe contrari. És en aquest idealisme que hi ha plena coincidència.

4.2.2.4 Ángel Ossorio y Gallardo

Ferrà treballa a la Biblioteca Universitària amb Carlos Ossorio y Gallardo, possiblement germà d'Ángel. Aquest fet i l'admiració que Ferrà professa pel segon ens fan pensar que faci el possible per conèixer-lo personalment. Encara que en parli en articles anteriors al 1924, no és fins aquest any que tenim constatació documental d'aquesta coneixença personal. L'arxiu personal de Ferrà conté nou cartes d'Ossorio datades el 1924, la qual cosa ens fa pensar que la relació era bastant intensa. En la primera,³² li fa saber que ha rebut la conferència *Apología de Quadrado* i el felicita perquè —exposa— era difícil parlar-ne després d'Oliver, però que el que ha dit «*es cosa asequible solamente a quien tiene un gran temperamento literario y una notable depuración del gusto y del léxico*».

El contingut central de gairebé la resta de correspondència és el contacte entre intel·lectuals castellans i catalans i l'actitud contra la Dictadura.³³ La seva relació personal és tan bona que quan el mes de setembre Ossorio va a Barcelona, envia una nota a Ferrà perquè el vagi a veure. Es veu, també, que Ferrà tramita un requeriment de l'IEC a la Residencia de Estudiantes de Madrid a través d'Ossorio perquè aquest li envia la resposta, que sembla ser negativa perquè comenta que a la Residencia «*no tienen acceso las*

³² Carta d'Ángel Ossorio a Miquel Ferrà, 23-II-24.

³³ Els manifestes que hi subscriuen en contra, que comentarem més més endavant.

inquietudes ciudadanas de los mortales que luchan por las ideas» i que l'incident li farà veure les dificultats per trobar ambients de llibertat i tolerància.³⁴

També tracten de la negativa de l'Ateneu Barcelonès a penjar el retrat de Galdós a la sala de fills il·lustres.³⁵ Per altra banda, Ferrà li deu haver parlar de la possible acceptació d'una càtedra, imaginam que a Barcelona perquè Ossorio, en aquesta mateixa carta, li exposa que malgrat tot li faria il·lusió però no pot acceptar-la ni abans d'anar a la presó ni molt menys després perquè seria una comèdia fer com que parlar amb llibertat quan no hi parlaria.³⁶

Finalment, ens hem de referir al, segons que sembla, intent per part de Ferrà de crear un partit autonomista popular cristià a Mallorca. Li demana a Joan Pons si voldria pertànyer-hi i que transmeti a Ramis la petició que en sigui un dels directors, i li explica que ja n'ha parlat amb Ossorio i que escriurà a tots els elements de Mallorca que li semblin aptes.³⁷ Desgraciadament no disposam d'altra referència a aquest afer, que no deu passar de simple projecte.

4.2.2.5 Lluís Nicolau d'Olwer I la Dictadura

Pocs després de la implantació de la dictadura, a finals del 1923, Lluís Nicolau d'Olwer s'exila a Suïssa amb Antoni Rovira i Virgili i estarà fora prop d'un any i mig. Encara que durant aquest temps la correspondència amb Ferrà augmenta moltíssim, només ens informa d'una petita part del que devien ser els seus temes habituals de conversa en circumstàncies normals ja que contínuament hi afirmen que n'acabaran de parlar quan es vegin.

Les cartes denoten una autèntica i profunda amistat que cerca comunicar-se i

³⁴ Carta d'Àngel Ossorio a Miquel Ferrà, 21-X-24.

³⁵ Ossorio li envia el retall de l'«ABC» que en parla i li demana si és ver perquè no s'atreveix a formar opinió sense que ell, que ho sap, li ho digui. Ferrà li deu contestar que és una maniobra dels «patrioters» perquè Ossorio ho accepta però argumenta que l'Ateneu ha actuat amb passió i poca justícia i que, si hi havia motius per no penjar el quadre, hauria pogut donar proves de calor d'ànima si realment volia no ser unilateral. Aquest fet possiblement té relació amb la dimissió de Rahola de la qual hem parlat abans.

³⁶ Carta d'Àngel Ossorio a Miquel Ferrà, 24-XI-24.

³⁷ Carta de Miquel Ferrà a Joan Pons, 29-X-[23?]

intercanviar punts de vista sobre els temes més diversos: la filosofia, la vida, l'amor, la política, la pàtria, etc. De Barcelona estant, Ferrà fa tot el possible per mantenir alta la moral de l'exiliat, que de tant en tant decau per desenganys amorosos, petites depressions o per un sentiment d'inutilitat del que està fent. Ferrà li ajuda a veure la situació amb ulls més optimistes, quan ho considera adient, o li descriu la decebedora realitat catalana davant la Dictadura de Primo de Rivera.

Nicolau ha deixat sa mare, d'edat avançada, a Barcelona i encomana a Ferrà que se'n cuidi i la vagi a veure en els moments en què es troba més sola. És una preocupació constant a la qual Ferrà respon que la mare és ben atesa i acompanyada.

A la primera carta de Nicolau, després d'explicar-li que és a l'exili «fugint de la primada» i demanar-li que faci companyia a sa mare, li fa alguns encàrrecs. Un és enviar unes cartes a Magí Sandiumenge³⁸ i a Ramon d'Alós perquè tem que es perdin si els tramet directament. L'altre és per a Joan Estelrich, que ha d'anar a París. Nicolau li demana que l'informi de quan hi va, que es posin d'acord en els darrers detalls del que havien planejat i que faci a Estelrich totes els suggeriments que se li acudeixin.³⁹

Ferrà, que el té més mal de localitzar⁴⁰, li envia la primera carta el 28 de febrer. Després d'explicar-li que no ha sabut on escriure-li fins fa tres dies, li conta les noves de Catalunya i de l'Estat espanyol. No entra en detalls perquè —diu— està temptat de fer un «arúspex» a qualsevol Jocs Florals o Ateneu de fora i, si el fa, hi explicarà millor el seu punt de vista que en deu lletres que li pugui escriure. El resumeix en «intensificació, educació amb moral unànim per base, naturalment, i expansió».

En aquesta carta, com en d'altres, parlen del projecte amb Mr. Malye, cap de la Fundació Budé de París, d'una antologia de poetes catalans traduïts al francès. Li diu que tiraran endavant aquesta antologia i d'altres perquè a l'estranger els coneguin per alguna cosa més que per ferreristes. Es refereix també als intel·lectuals castellans, amb els quals

³⁸ Durant la Dictadura es feien reunions clandestines a la llibreria de Martí Sandiumenge.

³⁹ L'encàrrec ens indica la relació entre els tres personatges.

⁴⁰ Li envia cartes per canals diferents, un dels quals és Paco Madrid.

pensa que pot ser positiu el diàleg sempre que no hi hagi abdicacions, i de la conferència que Bonilla y Sanmartín ha pronunciat a la Residència d'Estudiants de Catalunya, en la qual —opina— va parlar amb superficialitat i simpatia de filòsofs catalans i de literatures ibèriques. Li explica a més que ha caigut una gran nevada, per la qual cosa si fos un poeta «maldito i borratxo» li dataria la lletra «entre nieves, en país desconocido». Per acomiadar-se, el tranquil·litza respecte de sa mare i li diu que un dia hi anirà a sopar.

Les cartes següents versen sobre els assumpte més diversos. Continuen tractant de l'antologia: a París, Mr. Malye li ha dit a Nicolau que depenia únicament de Ferrà i aquest li respon que estan pendants de Mr. Bertrand⁴¹, que fa les traduccions i segons que sembla està molt enfeinat perquè Ferrà diu que se'n cuidarà que la cosa no quedi aturada.

Nicolau no es troba gens bé a Suïssa —li diu que enyora més que la gent, la terra i més que la terra, la mar— i li planteja repetidament un possible retorn. Ferrà insisteix que els amics troben, de moment, no ha de tornar, i que en els països amb Constitució hi fa molt bon estar, i l'anima a seguir a l'exili. Li demana que no decideixi res sense parlar-ne amb els amics i hi afegeix que «estar a la mercè d'un bandit és cosa desagradable: millor es ser viudo como un pájaro en el aire!».⁴² En un altre ocasió també li diu que els dracs abans de morir cuetegen.⁴³

Ferrà pren precaucions perquè no es descobreixi la seva correspondència ni l'obri la censura i Nicolau el va informant del conducte pel qual li ha d'enviar les cartes. Li demana també que no digui a ningú que té notícies directes seves, sinó a través de sa mare i, finalment, a partir de la segona carta tots dos usen pseudònims: Nicolau, que és el primer que n'usa, el de Lanternman —l'home de la llanterna— i Ferrà, un cop R. Michel i els altres, Uhrman —l'home del rellotge.

Un altre dels temes d'aquestes cartes són els intel·lectuals castellans i la seva relació amb la Dictadura i amb Catalunya. Nicolau opina que els seus esforços possiblement no

⁴¹ Director de l'Institut Francès de Barcelona.

⁴² Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 25-III-25.

⁴³ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 28-X-24.

reeixiran i que al màxim que es pot arribar per aquesta via és a un catalanisme de Jocs Florals presidits per la reina. Ja hem comentat què opina Ferrà sobre aquest assumpte.

Es veu que ha patit un desengany amorós, més dolorós perquè es produeix a l'exili. Ferrà intenta animar-lo: «Cal, Nicolau, fer el cor fort, estoicament i cristianament també. La moral unànime vol qu'ens acostem només a aquelles que podem fer felices. Trieu-ne una entre les mil que de segur us surten al pas».⁴⁴ Posteriorment es permet aconsellar-lo en qüestions amoroses, la qual cosa ens informa sobre què en pensa:

«La que per voler dels fets, o potser de la Providència, (qui sap el que convenia més!) no ha estat vostra, està avui contenta de la vida, malgrat l'estat de salut sempre un xic precari. Cal, estimat company d'aventures i desgràcies, fer el cor fort i renunciar a afeccions enterbolidores; cal desitjar que no es compleixin les vostres profecies i que res perturbi la pau interior de qui l'ha tant cercada i avui ha pogut trobar-la...

Cherchons ailleurs i femnos futuristes, ja que el present es trist i el passat és malinçònic si es mira amb ulls apagats. Crec, al revés de vos, que la vostra tasca patriòtica vol una musa tutelar (quelcom més que una papellona): no l'heu trobada?».⁴⁵

Els consells de Ferrà són simples insinuacions:

«Nicolau, per la vostra feina hi ha dones que destorben i dones que ajuden... Ja heu rebut lletra de la Palma? Vol visitar-vos. Corre pel Mediterrani amb Gabriela Mistral. Per Déu, estimadíssim, si, malgré tout, el vostre cor es tornés portar com un infant incorregible, penseu que, cas de conquerir, el nou món, té d'esser aquest cop per incorporar-lo!».⁴⁶

També parla d'ell mateix i de la importància que dóna a aquesta qüestió en relació amb d'altres: «De mí no us en dic res. Tinc alguna espina, però em preocupen més les sofrenes de la meva germana i de la meva mare, en qui penso i amb qui a estones voldria estar-me».⁴⁷

La «Moral unànime» és un dels conceptes que comparteixen a través de la correspondència. Els convenç com a norma de vida i intenten aplicar-la a les circumstàncies concretes, amb les dificultats i contradiccions que implica.

Nicolau viatja i escriu a Ferrà des de diversos indrets. De Londres estant li diu que

⁴⁴ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 21-IV-24.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 23-VIII-24. Tal volta molts anys després Nicolau, al seu exili mexicà, té presents aquestes paraules abans de casar-se amb Palma Guillen, la Palma de la qual parla Ferrà en aquesta carta.

⁴⁷ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 8-VI-24.

quan es vegin ja li contarà moltes coses de la ciutat. Hi ha anat a visitar una de les dues angleses que conegueren el 1916 al curs Montessori, la que abans era Miss Gunn i de casada s'ha convertit en Mrs Gray. Li explica que ella i el seu marit l'han tractat molt bé i que tenia fotografies a mà de l'eixida que feren plegats a Mallorca per Pasqua de 1916.

Des de Lió⁴⁸ li escriu una carta bastant pessimista i amb serioses reflexions sobre el sentit de la vida, centrades en la frase «no fem cap falta». Li comenta que el fracàs amorós s'ha degut al seu egoisme, perquè no vol sacrificar la llibertat que té, i arriba a dir que és incapaç de fer feliç ningú i que en aquestes circumstàncies seria immoral casar-se. També fa esment de la mare i la germana, que a causa del seu exili han quedat soles i al final, li insinua la possibilitat de viatjar a Europa i veure's.⁴⁹

Ferrà, després de contestar-li que les ganes hi són però li ho impedeix haver d'anar a veure la seva pròpia mare a Mallorca, li diu que parla com un filòsof i li demana que el permeti aconsellar-lo.⁵⁰ Seguidament, fa una expressió de simpatia en el sentit etimològic de la paraula: «Ja heu endevinat que no soc un content de mi mateix ni de la vida, i que certes callades experiències han treballat també el meu bocí d'ànima posant-me en estat de comprendre bé les vostres»; li diu que troba justes les seves màximes i en subscriu la lletra però no la música, i va fent un repàs positiu i redemptor als seus pensaments pessimistes:

«No fem cap falta! —Sens dubte; però això no ha d'entristir-nos per a sempre. Superem-nos, com en López-Picó i com els vers Filósofs.

De la dolor se'n poden treure forces, i una ferida pot ser un tresor per la nostra ànima, el portal d'una vida nova. Deixem que ens purifiqui, que ens ennobleixi i que se tanqui lentament. Perquè està bé que les ferides es cloquin, -les nostres i les dels altres.-

Què en restarà del passat? Procurem que en resti una aureola pura, el record de les estones belles, de dolor i de joia, i que l'oblid consumeixi tot lo altre».

Les reflexions de Ferrà per animar el seu amic evidencien el que aleshores pensa sobre la vida i la manera de viure. Arriba a parlar fins i tot de la relació entre estètica i moral:

«Ara, per respecte envers l'altaresa del propi sentiment, teniu de desprendre-vos-en. Aquesta

⁴⁸ Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, Lyon, 30-VI-24.

⁴⁹ Li planteja aquesta possibilitat en diverses ocasions.

⁵⁰ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 11-VII-24.

generositat suprema que estic cert que us serà agraïda, és lo que més farà valdre els vostres sacrificis anteriors i redimirà els errors i l'egoïsme de què us acuseu. Sigueu fidel -heroicament aquesta vegada- a la vostra fama de cavaller. No creieu que l'estètica i la moral són dos aspectes d'una mateixa cosa?

Jo la conec massa, aquesta lluita contra els disolvents de l'esperit. No volgueu rendir-vos. Busqueu un nou camí després de cada marrada, i fem foc nou —per 40 anys, o per 14 o per un!— El nostre poble som nosaltres, i el nostre deure, caminar cap amunt. A dalt no s'hi arriba mai... Els moments viscuts d'amor, d'entusiasme pel nostre ideal, de poesia, l'orgull, i fins la vergonya d'esser catalans han d'esser prou a satisfer-nos. Vós sou per tots una lliçó viva, i el vostre exemple ha sostingut, potser molt més del que d'aquí estant us figureu, la nostra gent, desmoralitzada per altres actituds lamentabilíssimes».

Una manera molt maragalliana d'animar els amics que deu tenir el seu efecte perquè Nicolau li contesta que «no sabeu en aquestes condicions com són desitjades les lletres dels amics».⁵¹

Ja hem vist abans com es contenen mútuament la feina que duen a terme. Nicolau, per exemple, li explica que poc a poc ha anat quedant-se sol i tota la feina li cau a damunt, per la qual cosa no li queda temps per als seus estudis i treballs personals. Ferrà li contesta:

«Me plau molt el que em dieu en la vostra darrera lletra respecte a la tasca de profit que esteu fent. De bon grat us ajudaria, de secretari o de groom, és igual. Jo en tinc mil a dins el cap d'oficines inexistentes, per convertir en illa aquest illot i incorporar-lo al continent. Us he de dir que estic ben impressionat de la reacció produïda entre els insulars davant la persecució, que aquí no arriba. Jo em temia un retrocés, i en l'ordre sentimental hem avençat».⁵²

No sabem si és per encoratjar Nicolau, però és de les poques vegades que veim un Ferrà animat davant la realitat mallorquina.

Això no obstant, en d'altres ocasions la feina i les preocupacions excessives i la manca de temps fan que parli a Nicolau en uns termes diferents:

«Fa temps, molt temps, que la vostra lletra pasqual m'acompanya a tot arreu com una bona amistat i com un remordiment, esperant l'hora propícia per contestar-la llargament. Tinc, amic meu, tants mal-de-caps! Els que vos podeu suposar són poca cosa. Els dels altres, que fatalment em venen, com vos sabeu, i els que jo mateix em busco, són els grossos. Figureu-vos que a hores d'ara estic ficat altra volta en empreses no inferiors a les que algun cop hem duit plegats a terme... Quin món absurd! No demano el vostre socors, perquè suposo que per aquí dalt no us manca feina».⁵³

⁵¹ Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, 26-XII-24.

⁵² Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau. Mallorca, 23-VIII-24.

⁵³ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 25-V-25.

A voltes la meditació sobre totes aquestes coses esdevé quasi existencial en Ferrà: «Sento que la vida s'escola i que les ilusions ens deixen. Vos aneu errant per aquests móns sense ganes, i jo consumeixo els dies en el meu recó sense profit i sense gloria».⁵⁴

També li parla, com hem vist, de les excursions per arreplegar cançons populars amb Baltasar Samper i parlant de les possessions de Lluc i sa Calobra, evoca les excursions del 1916, amb Miss Gunn i Miss Napier. En concret, referint-se a Turixant li diu: «Encara hi ha aquella gent, i les cançons les aplegarem allà de boca d'aquella mateixa brodadora, que ara ja no és una nena, que obsequià Miss Gunn amb aquell escapulari! Tot es sec a Mallorca, però aquell Gorg del plà d'Aumalluig conserva la frescor i la transparència soleiosa d'aquell dia inoblidable. M'hi vaig tornar sucra *in memoriam* i vaig pensar en vos i en aquests llacs suïços d'un encant tan diferent d'aquella taceta».⁵⁵ Els records sempre conflueixen cap a aquesta Setmana Santa i Pasqua de 1916 passades amb les «misses» angleses. Així, la Setmana Santa de 1924, la primera que Nicolau passa a l'exili, Ferrà li descriu el present i torna a evocar el passat: «Us escric des d'una terra de cartoixos i cucurulles, i podeu pensar amb quina recança us he recordat aquests dies primaverals trescant per ca'n Formiguera i per les Caputxines amb gent turística que no era anglesa... han estat aquí En Pi, August, i el notari Gallardo amb la seva simpatiquíssima família. Les que no han tornat, ni tornaran més —hélàs!— son aquelles cucurulles que romandran, amic Nicolau, dins la nostra vida com les aurenets de Bécquer».⁵⁶ Aquests records deuen correspondre a un costum que repetien cada any per Pasqua. Així ho conta Ferrà el 1925: «Per Pàsqua vaig esser a l'illa. Aquest any vegérem les cucurulles amb En Toni i l'Isabel,⁵⁷ enyorant-vos, i l'excursió nocturna sota la lluna d'abril pel recó, poblat de gats, de ca'n Formiguera, en companyia de ma germana, la Maria Antònia i les seves nebodes, amb En

⁵⁴ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, 7-I-25.

⁵⁵ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Mallorca, 23-VIII-24.

⁵⁶ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 21-IV-24. Fa referència a les cucurulles o caperutxes que veren la Pasqua de 1916 amb Miss Gunn i Miss Napier. La Pasqua del 1925 encara recordarà aquests episodis.

⁵⁷ Antoni Salvà i la seva muller Isabel Font.

Joan Pons i família. També hi faltàveu».⁵⁸

A finals de 1924 o principis de 1925, Nicolau fa un viatge per la Mediterrània seguint les passes de Ramon Muntaner: Tunísia, Malta... Escriu a Ferrà des de Catània i li conta que tot és inoblidable, com l'Etna i l'efecte del fum sortint quan és cobert de neu. També li diu que Malta és un dels llocs que l'han interessat més perquè és «el cant de cigne del nostre poble». Té la intenció d'escriure sobre aquestes experiències i Ferrà l'hi anima: «Haurieu d'escriure vos, —espero que ho fareu un jorn— la vostra odisea pel centre i occident mediterrani. Suposo que tornareu amb abundant material per la seva il·lustració gràfica i que haureu fet treballar molt la vostra màquina».⁵⁹ Li manifesta també com li hauria agradat, en altre temps i circumstàncies, fer el viatge amb ell i alguna altra grata companyia. Finalment, però, les fotografies que suposava que li servien per il·lustrar la seva obra es fan malbé per problemes tècnics. Quan Ferrà se n'assabenta, fa el següent comentari: «Peccato que no puguem veure els clixés africans i maltesos! Jo, no sols no temeria el rescalfat, sinó que us aconsellaria, inclús amb fins estratègics justificatius de la vostra absència, la publicació d'un llibre sobre els viatges de Muntaner i els vostres. Us declaro que he trobat molt suggestiva la lectura del que dueu publicat».⁶⁰

A finals de 1924, li demana algun article per a l'«Almanac de les Lletres». Nicolau li contesta que no en té cap, que no en recorda cap de memòria i que li sap molt de greu no poder col·laborar al costat de tants amics. Ja el 1925, li envia per Emili Darder els dos darrers «Almanacs» que encara no ha vist. Nicolau anomena erròniament Emili Darder com el Sr. Aguilar. Ferrà el corregeix i li explica qui és i l'estimació que li té, en una semblança que ens interessa per comprendre la seva relació amb un personatge d'esquerres que el 1936 moriria afusellat a Mallorca:

«El mallorquí dinàmic, amb posat de místic, que anomeneu Aguilar deu ésser l'Emili Darder, doctor en Medicina, fill del vell metge de capsalera de casa nostra i president avui de la associació per la Cultura de Mallorca. Es, com poguéreu veure, persona excel·lent, tan orientat i intel·ligent com modest.

⁵⁸ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 27-V-25.

⁵⁹ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 7-I-25.

⁶⁰ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 25-III-25.

No hi ha res madur, hélas! per l'heroïsmes, però tot va fent el seu camí, i a l'illa també, —amb la deguda calma».⁶¹

La política en general i les circumstàncies viscudes a Catalunya en aquells moments, en particular, són evidentment tema de les seves cartes. Per a Ferrà, «certament l'espectacle de tota aquesta gent que es decideix a viure même sense nosaltres, i que ens deixa a la vora del camí amb els nostres pensaments filosòfics, no és per elevar l'esperit i omplir-lo d'una alegria serena».⁶² Es queixa més de la manca de dignitat que de la d'heroïsmes: «Hem arribat a un punt de saturació de fàstic. Tampoc jo en demanaria d'heroïsmes, però un xic almenys de dignitat i d'enteresa. Hi ha moments que donaria la raó an En Gaziel, i em sembla que la reacció no serà de la nostra terra, sinó de tota Espanya».⁶³

La seva preocupació s'estén a Espanya: «Segueixo amb interès tot el que m'arriba del que es fa per Europa. Aquí ens ho donen fet quasi tot. Es procedeix amb un vertader art cargolatori, i quan En Cacas diu que ara va bé! té tota la raó».⁶⁴ L'esperança que un dia tot s'acabarà i tornarà la normalitat ajuda Ferrà a aguantar les hores dolentes: «Du reste, ni en parlem. Un pesombre ensopit i fastigós i interminable. Un se refugia en el record d'altres debacles que bé han hagut de finir algun dia. Que si no fos per aquest filosòfic Nihil eternum, fóra qüestió de pendre passatge per la lluna».⁶⁵

La crítica irònica també hi és present: «Per aquí SS MM i el seu Primo fan els gegants acompanyats de les forces vives, que ratgen més prim i més fred de cada dia».⁶⁶ I també manifesta la seva opinió respecte de personatges públics coneguts seus que s'han situat clarament a favor de la Dictadura, com Rubió i Borràs, el cap de la biblioteca: «Els

⁶¹ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 25-III-25.

⁶² Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 8-VI-24.

⁶³ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 21-IV-24.

⁶⁴ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 8-VI-24.

⁶⁵ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 28-X-24.

⁶⁶ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 25-III-25.

Rubios i els Borrassos van efectivament per l'aire. L'imponderable jefe alterna els moments de glorioses apoteosis (quan enlaira la cultura alemanya en conferències brillantíssimes parlant de Guttemberg i de Wagner (llegiu Guagner) amb els moments d'amarg pessimisme (quan li demanen quartos per material) en què arriba a amenaçar en retirar-se del *cuerpo* posant *un puesto de huevos en la calle de Pelayo* per completar el sòu del retiro»,⁶⁷ i el rector que, com veurem, volgué traslladar-lo per separatista: «Aquí En Vargas va esser fa algun temps objecte de importants manifestacions de simpatia estudiantil, inclús un llonguet pel cap. Ara es torna estufar a l'ombra de la corona. Però em sembla que talís vita...».⁶⁸ Finalment exposa, amb motiu d'una conferència del seu amic Junoy, com creu que cal actuar: «En Junoy donà l'altre nit una conferència titulada "Del seny com a excusa i de la ironia com a subterfugi". Jo, en aquests punts i en alguns altres, us confesso que el trobo acertat com ningú. Per limitar-nos a fer brometa, trobo que val més callar, com diu D. Joan: "M'estim més callar, carregat de veneno i de mala intenció". Amb una passivitat hostil i digna, si hagués estat general, n'hi havia prou. Els signes són que el pastel, que serà d'allò més ranci pels ingredients, es va confeccionant sense cap pressa. Veurem l'Islam que hi diu aquest estiu».⁶⁹

Ja hem vist que Ferrà parla a Lluís Nicolau de Palma Guillén. Aquesta, juntament amb Gabriela Mistral i Ana Maria Bustamante, viatja per la Mediterrània i a vegades romanen a la Residència. A principis de gener de 1925 han passat per Barcelona i Ferrà li ho conta:

«Palma, la seva amiga Ana Maria (que no havia vingut l'altra vegada) i Gabriela Mistral, flor de Mèxic i de Xile respectivament, han passat per aquestes terres —per Sant Gervasi, Cartoixa i Vilanova.— Dia 14 s'embarquen altre cop cap al nou món. Palma conserva tota la seva vivacitat i la seva cordial simpatia, amb quelcom de grave i d'interiorment melancònic. Gabriela, sonrient, intel·ligentíssima, fonament espiritual i francament trista, d'una tristor oceànica. La seva obra poètica (coneixeu el tom Desolación?) és de lo més intensament i fortament humà que hi [ha] avui en llengua espanyola.

Parlàrem de vos, d'En Sala... Se'n tornen amb una gran recança. Còm es trist un adéu!».⁷⁰

⁶⁷ *Ibidem.*

⁶⁸ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 25-III-25.

⁶⁹ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 25-III-25.

⁷⁰ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, 7-I-25.

4.2.2.6 Altres amics: Hermínia, Agustí Duran i Guillem Forteza, Palma Guillen, Gabriela Mistral i Ana Maria Bustamante

Hermínia Grau s'ha casat amb Agustí Duran i Sanpere. Ferrà els parla de la resposta al manifest dels castellans, amb un to sempre irònic i de broma; desitja, una vegada més, la curació definitiva de l'amiga i fa projectes de futures excursions mallorquines o catalanes.⁷¹

Per altra part, Ferrà havia conegut Palma Guillen i Gabriela Mistral, les dues amigues sud-americanes que hem esmentat, a Barcelona, en viatges anteriors. A Palma Guillen, l'havia coneguda concretament el 1914 —en el moment de la mort de Ferrà, Lluís Nicolau li diu a Hermínia que va quedar enamorada d'ell.⁷² A final de 1924 tornen a Barcelona acompanyades d'una altra amiga, Ana Maria Bustamante, i es veu que volen anar a Mallorca. Ferrà, per facilitar-los la visita, escriu a Joan Alcover i a Maria Antònia Salvà, els les presenta per carta i els demana que les visitin.⁷³ El primer, que no arriba a

⁷¹ El contingut de la carta és el següent: «Com us volia escriure llarg no ho he fet abans, absorbit per ocupacions no totes confessables. En Casas-Carbó i jo estem cridats a grans coses. Figureu-vos que ell i tot se'n ha convençut i ja em busca. Ara digueu-me com és possible que jo em casi, deixant la pàtria penjada!

Això si, us envejo quan me parreu de l'Auvèrnia i del Clermont-Ferrant i d'aquests paisatges *olotins* on refresqueu la mirada tot prenent les aigües de l'oblid i de la salut. Espero que torneu per contemplar l'espectacle de l'Hermínia sense mals ni res que la burxi. Trobo que ho tindrem de celebrar convidant-hi en Guillem Forteza, qui vessarà damunt la felicitat de tots unes quantes sentències solemnes i tranquiles.

Em cuido dels mobles no solament d'En Folguera, sinó també d'En Vayreda el propi moblista, a qui ja he armat uns quants escàndols i ara faig comprar una botella de *paraganglina* perquè reaccioni contra l'abúlia.

Preparem l'escalada de Pedraforca per aquest estiu? O la baixada al torrent de Pareis, si l'Hermínia encara no és dona de grans elevacions i prefereix arrossegar-se per les profunditats?» (Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, 17-V-24. La podeu trobar a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1993, pàg. 166-167.)

⁷² Li diu a Hermínia: «La fi del nostre amic ha estat sentida fonament per tots els qui el coneixien; i, amb un regust de melangia, per una dolça mexicana -rosa d'abril florida, deixada al roser d'«A mig camí» -que va enamorar-se'n quan el va conèixer l'any 14 i aprofitava totes les seves vingudes a la capital per a parlar-nos d'ell.» (Lluís NICOLAU D'OLWER, *Cartes a Hermínia Grau i Aymà*, Barcelona, 1995, pàg. 121.). Efectivament l'arxiu de Miquel Ferrà conté un gran nombre de cartes de Palma Guillen adreçades a ell.

⁷³ A Joan Alcover li'n fa la presentació següent: «arriben a Mallorca dues amigues meves mejicanes, Ana Maria Bustamante i Palma Guillén, professora aquesta de aquella Universitat, d'un talent excepcional, i una gran poetessa xilena, Gabriela Mistral, un tomet de la que li envii. Les hi recoman molt, creient que li ha d'interessar la seva amistat. Es gent riquíssima d'esperit. Les voldrà fer conèixer també an En G. Alomar?».

(Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 19-XI-24.)
Les presenta a Maria Antònia amb aquests termes: «Te vull parlar de tres amigues meves molt volgudes i admirades que són a Mallorca: Ana Maria Bustamante, ànima suavíssima; Palma Guillén, intel·ligent ferm, qui feu la coneixença del P. Miquel, (mejicanes totes dues) i Gabriela Mistral, xilena, poetessa superior i esperit altíssim i profund com rarament se'n troben. Ens va donar una lectura d'un llibre seu sobre Sant Francesc, d'un tò admirable, edificant.

Les he recomanades a Na Catalina. Les te recoman a tu. Al Gran Hotel o a l'Alhambra sabran tot'hora on són. Estaran probablement setmanes a Mallorca. La seva amistat és una riquesa; aprofitala si pots. N'hi ha tan poques d'aquestes ànimes!». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 21-XI-24.)

localitzar-les, li diu que li sap greu no haver seguit la seva recomanació. Encara que no ho sabem, hem de suposar que es veren amb Maria Antònia Salvà i la germana de Ferrà. El viatge a Barcelona es repeteix el 1924 com hem vist que Ferrà contava a Nicolau.

L'any 1928 Palma Guillen i Gabriela Mistral tornen a Barcelona, com ens ho indica una postal de Ferrà a Nicolau datada el 10 de setembre de 1928, en què l'informa que Palma Guillén torna devers el 20, via Madrid, amb Gabriela Mistral.

4.2.3 MORT DE SON PARE I PREOCUPACIONS FAMILIARS

L'octubre de 1924, son pare mor als 81 anys. Les relacions entre pare i fill, encara que bones com ja hem comentat, estaven marcades per una distància ideològica de la qual Ferrà es queixava. Havia anat perdent la vitalitat que el caracteritzava i els darrers anys havia patit diverses recaigues, de les quals Ferrà en parla amb preocupació amb els amics.

Ara, escriu en primer lloc a Maria Antònia Salvà. Li diu que el dia de Sant Miquel fou trist «però no excent de placidesa» i li descriu els darrers moments del seu pare: «Mon pare, tan actiu i atrafagat en vida, mentres conservà les energies, acabà lentament, patint sense queixar-se, fins que s'adormí en pau. El seu darrer moment de força i lucidesa va esser per rebre el Senyor. (Jo no hi era)».⁷⁴

La proximitat de la mort sol produir-li una espècie de placidesa, fins i tot una nova visió del món, amb una nova estètica —fenomen que es repetirà, curiosament, el 1947 davant la possibilitat de la seva pròpia mort. Li diu a Maria Antònia que: «Mai havia vist tan bell, materialment, el paisatge de Son Roca com al tornar d'acompanyar-lo; ni el cementiri de La Vileta, com ahî que l'enterrarem amb la suavitat dels rites cristians».⁷⁵

⁷⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 5-X-24.

⁷⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 5-X-24.

També ho conta al seu amic Josep F. Ràfols, que desconeixent el traspàs l'ha felicitat per la seva onomàstica.⁷⁶

La mort de son pare l'afecta durant un cert temps perquè a final de mes manifesta a Nicolau: «Encara no sé on soc després de la mort del meu pare, q. D. t. Al deixar-lo al cementiri, dins el nostre vas, vaig sentir que l'estimava més de lo que jo mateix hauria dit». A més, queda preocupat per la seva mare i la seva germana: «Ara, per Tots Sants, penso tornar tres dies al costat de la meva mare i germana, que s'han quedat molt soles».⁷⁷

A partir de la desaparició del pare les preocupacions familiars s'afegeixen a les habituals en Ferrà. Sempre que pot, es desplaça a Mallorca per visitar sa mare i la resta de família. A més, la fillola, que pot veure en comptades ocasions, ha estat malalta i ell, segons conta a Maria Antònia, s'ha convertit en el seu secretari i acompanyant duent-la a prendre banys des de Son Roca a s'Arenal.

Tanmateix, persisteix la comunicació familiar a uns certs nivells de la qual es queixava molts anys abans. Ho intuïm quan diu a Maria Antònia: «Per molt i bé que s'estimin dins una família, hi ha moments en que un enyora la companyia en el vol... M'entens? Si ho poguessis suggerir a qui jo voldria!».⁷⁸ Aquestes diferències, però, no li impedeixen mirar si es produeix el miracle i per Pasqua d'aquest any fa una excursió amb sa mare i sa germana per Lluc, Turixant, el gorg Blau, el pla d'Almallutx, la coma Fosca i Sóller. En trasmet les impressions a Nicolau: «Admirable! Ja us enviaré fotografies. Els

⁷⁶ Li diu: «Jo era aquest dia vora el meu pare malalt, cridat per telegrama el dia mateix que el viaticaren.

El meu pare tenia 80 anys i ja apenes vivia; però durant la seva curta malaltia ha tornat viure com mai dins el nostre cor, on hem estotjat cada paraula seva i cada gest imperceptible. Va rebre el senyor admirablement (jo no hi era), i els rites cristians l'han acompanyat dolçament fins dins la tomba.

Morí a una caseta de camp amb un pinar darrera i el pla de Palma estès davant la terraça, amb el mar allà lluny, una nit de pluja, seguida d'un dia autumnal meravellosament serè. Hi ha prop de casa una església que us agradaria, la seva obra darrera, aixecada amb els seus esforços, amb un capellà absolutament ideal, d'una simplicitat intel·ligent i que exerceix el ministeri amb una naturalitat que us encantaria. Ell li estigué a la vora i amb ell l'enterrarem abans d'ahir dins un cementiri amagat entre pinars, on tenim la tomba, una capelleta també obra seva.

A mi aquests dies sembla que m'hagin passat les idees i els sentiments per un cedaç. No hi ha cosa tan asserenadora com la mort, quan se vest amb roba cristiana.

Vos sou ara dins un altra món, però no cregueu que el dol me'n desinteressi, al contrari. Tot allò que exalti lo que hi ha d'àngel en nosaltres és fet per viure en intel·ligència. Són tantes les coses sense ales que un veu arrossegar-se!» (Carta de Miquel Ferrà a J. F. Ràfols, Mallorca, 6-X-24.)

⁷⁷ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 28-X-24. Ferrà guardarà juntes les 78 cartes que va rebre amb motiu de la defunció de son pare.

⁷⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 26-X-25. Pensam que fa referència a sa mare o a sa germana.

alts eren plens de néu, i els cirerers, florits dins l'hort de Turitxant».⁷⁹

A Maria Antònia li confia també tant el valor que dóna a la família com les limitacions que li suposa a nivell personal:

«La [falta] que jo fas a casa, la veig massa i em té preocupat fa anys. Es una de les coses que m'han aturat d'emprendre el meu camí i m'han mantengut sense arrelar dins Barcelona. Tenc l'ànima partida entre Barcelona i Mallorca, —entenent per Mallorca una mare i la família (tu n'ets). Quan sia hora pens fer-li a ma mare el sacrifici de tot lo que em dóna vida: no et dic res més, perque ja em comprens.

Estiguis segura que l'interés que et prens per ella és la prova d'amistat que t'agraesc més fundament. Voldria parlar-te'n llarg del meu estat d'esperit, però el temps i la lucidesa em manquen. He de robar el temps a quefers urgents per escriure; (avui són una dotzena les cartes que hauria de contestar) Me sent cansat; cada nit me'n vaig al llit agotadíssim. Naturalment, no en diguis res a casa. Ara mateix aprofit per escriure't una estona que fas companyia a Na Marieta Samper, malalta, (la majoreta den Baltasar)».⁸⁰

Com veim, malgrat tot encara troba temps per cuidar-se de la filla del seu amic Baltasar Samper,⁸¹ amb qui manté una relació especial —és, per exemple, el padrí de fonts del seu fill Jordi— que aquests anys s'intensifica. En efecte, les visites a casa de Samper per veure'l a ell i família són freqüents, segons evidencien les referències —tant a la nina com al nin— que contenen les cartes. També informa de la salut d'aquest darrer a Maria Antònia.⁸²

4.2.4 NOVA DISPUTA AMB MN. ALCOVER

Els diversos enfrontaments entre Ferrà i Mn. Alcover, que transcendeixen l'àmbit privat fins convertir-se en públics, arriben, com ja hem comentat, al seu punt àlgid l'any 1922, arran de la disputa sobre l'edició de les obres de Ramon Llull. El Ferrà jove respectava Mn. Alcover i hi mantenia una certa relació d'amistat per diverses raons: l'havia conegut de nin com a amic de son pare; era prevere, la qual cosa constituïa per a Ferrà una garantia d'elevació espiritual; tenia una gran capacitat de feina i defensava els valors del

⁷⁹ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 27-V-25.

⁸⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 8-III-26.

⁸¹ Ferrà manifesta, com hem pogut comprovar, el seu amor als infants en diverses ocasions. Com a postdata escriu que «an aquesta carta han col·laborat el pols cansat, el cap confús, la mala llum, quatre infants, etc».

⁸² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 16-XII-26.

catalanisme, els ideals de Prat de la Riba, tan cars a Miquel Ferrà des dels primers anys de la seva joventut.

La valoració positiva de Ferrà, però, desapareix gradualment perquè alguns dels trets esmentats desapareixen i d'altres, com la condició sacerdotal, actuen de forma contrària en combinar-se amb un cert mal gust i unes certes baixeses. També és un element decisiu la baralla de Mn. Alcover amb l'IEC i el catalanisme en general, amb els manifestos que publica, els quals deuen avergonyir Ferrà davant els amics i coneguts de Catalunya. Ara, Mn. Alcover personifica per a ell la negació dels valors que té per més elevats, encara que sempre reconeixerà els grans mèrits del canonge.

La disputa de finals de 1923 i principi de 1924 és provocada indirectament per la Dictadura. La lluita insistent de Mn. Alcover, des del seu «Bolletí del Diccionari», contra totes les institucions catalanes li havia reportat afalacs i subvencions al seu «Diccionari» per part del govern central. Quan s'instaura la Dictadura alaba el nou règim, el qual a Catalunya té com a conseqüència la substitució de Puig i Cadafalch per Alfons Sala, gran amic precisament de Mn. Alcover, segons F. de B. Moll.⁸³ Sala era el capare de la Unión Monárquica Nacional i havia convençut el rei perquè patrocinàs l'Obra del Diccionari i es concedissin subvencions a Mn. Alcover. El 1920, a més, li havia demanat que es presentàs a les eleccions de diputats per Barcelona i el 1921 havia obtingut per a ell el nomenament de degà de la Seu de Mallorca, després que Costa i Llobera renunciàs a ser-hi designat.

El fet que Sala estigui al cap de les institucions catalanes deu influir també en la disputa. En aquests moments, segons F. de B. Moll⁸⁴ l'IEC ha estat sotmès a la inspecció d'una comissió especial presidida pel rector de la Universitat, segurament el Martínez Vargas que també va tenir problemes amb Ferrà. Moll també ens informa que a la primavera de 1924 una persona propera a l'Institut havia incitat Mn. Alcover a atacar els «instituters» perquè veia arribada l'hora de l'alliberament dels postergats. En canvi, el Dr. Alzina Melis -amic de Ferrà com hem vist- «procurava que Mn. Alcover gestionàs una suavització dels

⁸³ Francesc de B. MOLL, *Els mesu primers trenta anys*, Ed. Moll, Mallorca, 1970, pàg. 178.

⁸⁴ Francesc de B. MOLL, *Els mesu primers trenta anys*, Ed. Moll, Mallorca, 1970, pàg. 178.

procediments del règim envers les entitats culturals, i li recomanava que escrivís directament a Primo de Rivera en carta particular, exposant-li els seus punts de vista sobre el problema de la llengua catalana, perquè el general està ben informat i pogués impedir disposicions persecutòries que solien procedir d'autoritats subalternes més sovint que de les centrals i superiors».⁸⁵

El mes de desembre de 1923, Mn. Alcover, en el seu «Bolletí de Diccionari», arremet contra la Fundació Bernat Metge⁸⁶ perquè considera immoral la publicació de la traducció de Lucreci feta per Costa. Criticava el fet que al cos de revisors de la Fundació Bernat Metge figurin, al costat del seu enemic Gabriel Alomar, «l'ateu, el *satanista* reconsagrat», canonges com Costa i Llobera, i afirma que dels atacs de la Fundació a la religió, se'n «faran un nuu a la coa» una llarga llista de col·laboradors que cita, entre els quals Llorenç Riber, Salvador Galmés i, com a «florete de caps esflorats», Josep Carner, Miquel Ferrà i Nicolau d'Olwer.

La reacció de Ferrà no es fa esperar. En un article a «El Día»⁸⁷ ataca l'actitud moralista de Mn. Alcover, les seves baixes campanyes, la poca valoració de la seva condició de prevere i que qualifiqui d'immoral una figura tan sagrada per a ell com Miquel Costa. També li deu saber greu que, en uns moments en què la Dictadura fa servir qualsevol pretext per atacar les institucions catalanes, Mn. Alcover afegeixi llenya al foc criticant la Fundació Bernat Metge. Ferrà argumenta:

«Si de una colección de textos clásicos, como la de la editorial "Bernat Metge" publicados para incorporar la latinidad a un idioma, debe excluirse o no a Lucrecio —y con igual razón a la mitad de los demás autores,— es cosa para tratar con moralistas que sepan lo que son humanidades». I segueix: «Lo obvio es que, en un semanario de risa como el «Bolletí del Diccionari», no debe un señor Deán de un Cabildo catedral provocar contiendas teológicas, entre insultos a los laicos, con otros dignísimos y más ilustrados religiosos y sacerdotes, poniendo a la cabeza de los censurados un muerto que descansa ya en el sepulcro, un hombre preclaro y de una pulcritud de conciencia ejemplarísima, a cuyo desprendimiento, aprovechado él sabe como, debe el señor Alcover la dignidad con qué se decora».

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ Antoni M. ALCOVER, *Quatre mots sobre la fundació Bernat Metge*, «B.D.L.C.», XIII, setembre-octubre de 1923, pàg. 155-156, i novembre-desembre de 1923, pàg. 164-173. Sobre la qüestió, vegeu Josep MASSOT, *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1985, pàg. 46-53.

⁸⁷ *El M. I. Sr. D. Antonio M.ª Alcover*, «El Día», 22-I-24.

I acaba amb aquestes paraules:

«Me hace daño escribir estas cosas, pero creo que hemos tomado demasiado a broma el espectáculo, mirando sólo su parte grosera y pintoresca; y es hora de que las gentes de alguna sensibilidad empiecen a ver su aspecto serio. El ejercicio de un ministerio sublime no se debe alternar con payasadas, y no debemos ser los laicos quien cuide de esta policía.»⁸⁸

Los fieles tenemos derecho a otro ejemplo de compostura, de caridad con el prójimo, de dignidad y de respeto al propio hábito en aquellos que están altos para que todos les vean».

Els atacs de Mn. Alcover a la Fundació Bernat Metge es reproduïxen a periòdics del Principat, com per exemple la «Tradició Catalana» d'Olot,⁸⁹ al qual contesta «La Comarca», de la mateixa població, reproduint l'article de Ferrà.⁹⁰

L'endemà de la publicació de l'article a «El Día», Guillem Forteza el felicita dient-li que ha estat «la paraula definitiva sobre Mossén». Poc temps després, Joan Alcover li'n dóna també l'enhorabona: «Vaig comenar al seu germà que li trametés la meua cordial enhorabona per la fiblada al mul manacorí. Es admirable».⁹¹ El mes de març, Gabriel Alomar defineix l'article com una «magnífica lliçó de dignitat!», «elocució senyorial, patricia».⁹²

Mn. Alcover contraataca al següent «Bolletí del Diccionari». A l'article titulat *Misser Miquel Ferrà i Juan*⁹³ afirma que no vol entrar en disputa i, després de moltes acusacions, com de considerar-se un superhome i tenir com a fi el negoci i altres d'«inconfessables», rebut l'afirmació de Ferrà que deu el seu càrrec de degà al despreniment de Costa. Ferrà no respon a aquest darrer article.

En el mateix número del «Bolletí del Diccionari» publica un extens article titulat *L'Escola Mallorquina*, que és una crítica a aquesta escola i a totes les institucions catalanes amb les quals té contacte. El centre de les invectives és Joan Alcover, que anomena

⁸⁸ La crítica al bisbe, que no aturava els peus a Mn. Alcover, és ben palesa.

⁸⁹ Mn. Alcover també es demana perquè la premsa catalana, exceptuant aquesta publicació, anteposa el catalanisme a la religió.

⁹⁰ *El M.I. Sr. D. Antonio M.ª Alcover*, «La Comarca», Olot, 16-II-24, núm. 567, pàg. 76-77.

⁹¹ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 14-II-24.

⁹² Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Palma, 7-III-24.

⁹³ «Bolletí del Diccionari», núm. 5, gener-abril de 1924.

«Príncep de les Lletres Mallorquines».⁹⁴ Ferrà no hi respon tampoc, la qual cosa ens fa pensar que té menys interès a polemitzar. Per altra banda, cal tenir en compte la desigualtat de les forces: un alt càrrec eclesiàstic amb clara adhesió a la Dictadura contra un grup com el de Ferrà, reprimat per aquesta i amb una mínima capacitat d'influència.

Els atacs de Mn. Alcover, afavorits per la conjuntura, són constants. En ocasions són ben directes, com és el cas de l'article que escriu al «Bolletí» de maig-agost de 1924, titulat *L'Edició de les obres de Mn. Costa i Llobera*⁹⁵ o més indirectes amb motiu de la necrològica del pare de Ferrà, que apareix al mateix número.⁹⁶ Al primer critica, des de l'habitual punt de vista religiós integrista, l'edició de les obres de Costa que duen a terme Joan Alcover i Miquel Ferrà. Després d'acusar els elements de l'Escola Mallorquina de no haver-se subscrit a les *Obres Catalanes* de M. S. Oliver —en cita noms, entre els quals no hi ha el de Miquel Ferrà— i reconèixer que els quatre toms de les de Costa són «una preciositat d'elegància i bon gust», inicia les crítiques: les obres no són completes perquè se n'han eliminat els sermons i les poesies de caràcter pietós, i no tenen la censura eclesiàstica, de la qual cosa responsabilitza no només els autors, sinó la família i Francesc Matheu l'editor, amb la qual cosa ataca els diferents fronts on pot fer mal. L'estudi biogràfic introductori de Joan Alcover rep la major part dels atacs: «hi ha també un raig de mentides»; no té en compte el Costa teòleg, predicador, etc.; no esmenta el problema de l'*Oda a Horaci* ni del monument que li volien fer en vida; no comenta res del tarannà pessimista de Costa i les seves causes, que atribueix a l'oblit dels catalanistes després de la segona edició de les *Poesies*.

A continuació argumenta que Costa i Llobera no té una biografia completa a causa de «la confusió de la capgrinosa Escola Mallorquina» i atribueix l'actitud hostil de Joan Alcover contra ell a haver-se alineat amb els «Instituters». Proposa redactar aquesta biografia —diu que ja hi haurà qui la publiqui i amenaça d'explicar-hi coses que

⁹⁴ Antoni M. ALCOVER, *L'Escola Mallorquina*, «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», any 1924. Citat a Gregori MIR, *El Mallorquinisme Polític*, Ed. Moll, Mallorca, 1990, vol.II, pàg. 86-97.

⁹⁵ «BDLC», vol. XIII, pàg. 276-286.

⁹⁶ *Ibidem*, pàg. 292-295.

doldran—, fer una edició que inclogui un tom amb totes les seves cartes i que a Mallorca es faci una edició d'obres que completi la catalana. Per acabar, qualifica Joan Alcover i Miquel Ferrà de «desmallorquinisats» i «aconfessionals», manifesta que si no es fa aquesta edició serà «una vergonya i una afronta per Mallorca» perquè cal corregir «l'atentat que l'edició de Barcelona representa» i exposa que ni Joan Alcover, ni Miquel Ferrà ni Maria Antònia Salvà en són subscriptors perquè segurament no volgueren pagar les 44 pts. que valia la subscripció.

A la necrològica de Bartomeu Ferrà afirma que sempre actuà com a defensor de la personalitat de Mallorca, no comportà cap centralisme ni de Madrid ni de Barcelona, ni s'afilià a cap partit i molt menys al del «catalanisme». Finalment, en un to clarament provocatiu i sense cap consideració envers el fill, conclou que «no és gens estrany si els *pinsans* i *estornells* de la pedantesca i capgrinosa *Escola Mallorquina*, *missatges de manament* del gran *Cacicat* de la *Lliga Regionalista*, no han tenguda mai la pia an En Bartomeu Ferrà. ¿Com la hi havien de tenir si en realitat eren antitètics ab ell, tan *desmallorquinisats* com estan casi tots ells?».

Miquel Ferrà li contesta amb l'article *Prosigue el espectáculo*,⁹⁷ en el qual rebut tres punts. Afirma en primer lloc que és inexacte presentar el seu pare com a recelós de Catalunya o previngut contra la seva activitat política. Després nega que la depressió de Costa fos deguda a l'oblit en què el tenia el món cultural català i argumenta que tal vegada era a causa de l'escassa espiritualitat de l'ambient eclesiàstic mallorquí, a la qual Mn. Alcover contribuïa notablement. Argumenta que Costa compartí amb Joan Alcover, entre molts altres plantejaments, la reprovació de les actuacions de Mn. Alcover en els seus enfrontaments amb l'Institut, l'Arqueològica i la Comissió Editora de Ramon Llull, i amenaça en publicar algunes dades que té sobre el particular si Mn. Alcover gosa publicar el pamflet de la biografia de Costa. Finalment, quant al monument a Joan Alcover -que també havia criticat Mn. Alcover- deixa clar que, a més de no ser personal, varen haver de vèncer la resistència del poeta per dur-lo endavant. Ferrà acaba manifestant la

⁹⁷ «El Día», 28-XI-24.

repugnància amb què davalla a combatre les persones i el dolor amb què parla d'un home que ha estimat com un bon amic i que per ocupar el lloc que ocupa voldria veure respectat de tots i de si mateix.

No hem constatat cap resposta per part de Mn. Alcover. Hem d'assenyalar també que, en contra del seu costum, firma l'article d'«El Día» amb el seu nom en lloc del pseudònim *Alanís*.

La polèmica fa ben evident l'enfrontament entre l'integrisme religiós, el mallorquinisme i l'anticatalanisme acèrrim representat per Mn. Alcover, que devia comptar amb molt de suport a Mallorca en aquest període de la Dictadura, i la progressiva laïcització de Ferrà, o més ben dit la separació que estableix entre religió i altres assumptes, que Mn. Alcover no pot admetre de cap manera.

4.2.5 PEN CLUB DE CATALUNYA

El Pen Club de Catalunya s'organitza a Barcelona l'any 1922 i Josep M^a. López-Picó, amic de Ferrà, assumeix la presidència de la Junta gestora del PEN català. El 1923 és presidit per Pompeu Fabra i n'és el secretari J. Millàs Raurell, té 22 membres i un d'ells és Miquel Ferrà.⁹⁸ El gener de 1924 envia una circular a una sèrie d'escriptors catalans, entre els quals Miquel Ferrà, per explicar què és i quines són les seves activitats i quotes. L'altra circular d'aquesta entitat que rep Ferrà és el convidat a un sopar a l'Hotel Colón per celebrar la festa de Sant Jordi.⁹⁹ S'hi anuncia que Àngel Guimerà ha estat admès a la Presidència d'Honor de la central de Londres juntament amb Maetherlink, Gorki, Yeats i altres.

Aquestes són les úniques dades que tenim sobre la relació de Miquel Ferrà amb el Pen Club.

⁹⁸ Josep S. CID, *El Centre Català del PEN 70 anys d'història*, Barcelona 1992, pàg. 10.

⁹⁹ Les dues circulars són a l'arxiu de Ferrà. Aquesta segona conté una relació dels convidats en la qual no apareix Ferrà però el fet de tenir-la al seu arxiu significa que la va rebre i que, per tant, estava convidat.

4.2.6 INTENSA ACTIVITAT CULTURAL

4.2.6.1 Traducció del *Diàleg dels Oradors* de Tàcit per la Bernat Metge

L'any 1923, a instàncies de Joan Estelrich comença a traduir el *Diàleg dels oradors*. En una carta de 9 de març li diu que deixarà de «roturar les Històries per posar-me al Diàleg dels oradors» i li promet que la traducció estarà llesta a finals d'abril. En cartes posteriors, però, s'excusa i estableix com a terme mitjan agost i dia 16 d'aquest mes li anuncia que la rebrà aviat, li demana que li'n transmeti la seva impressió i vol saber qui en serà el revisor, al qual agrairà que respecti el seu català i la cadència de les frases malgrat que li corregeixi les infidelitats o inexactituds. Li explica, finalment, que «ha fluctuat segons els casos entre la versió literal i l'equivalència de sentit».¹⁰⁰

Quatre dies més tard li anuncia que ha esqueixat el que havia fet sense concentració a Barcelona i li envia unes quartilles que ha escrit «d'un jet», «aprofitant dies d'absolut isolament a Son Roca que no havia fruit fa estona», que per a ell «és la única manera de fer una cosa una mica càlida i unida». Per acabar, li diu que no el vol fer esperar més, que falta la introducció que va deixar acabada a Barcelona i que dins pocs dies li enviarà el final. En un P. S. li insisteix que la traducció és feta d'instint i li proposa que Riber, «que poseeix l'instint i el llatí», la supervisi.¹⁰¹ La traducció és publicada per la Fundació Bernat Metge l'any 1926.

4.2.6.2 Resposta al manifest dels castellans

A primers de març de 1924 els periòdics publiquen el manifest que els intel·lectuals castellans adrecen a Primo de Rivera en defensa de la llengua catalana. Segons Roig Rosich¹⁰² el document, redactat a iniciativa d'Ángel Ossorio i Gallardo i Eduardo Gómez

¹⁰⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Son Roca, 16-VIII-23.

¹⁰¹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Son Roca, 20-VIII-23.

¹⁰² Josep M. ROIG ROSICH, *La Dicitadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 571. Per a tot aquest assumpte i per als diversos manifestos que s'hi citen, vegeu les pàg. 570-580 de la mateixa obra.

Baquero, està subscript amb 117 firmes i té dues respostes dels catalans:¹⁰³ una signada en primer lloc per Guimerà i amb 95 firmes de personalitats modernistes o jocfloralistes, de contingut «respectuós, amb un cert to literari, i fins i tot amb un toc d'ironia», segons Roig Rosich; l'altra, «més clara i contundent», subscripta per Pere Rahola i 89 signatures, on «encara que només amb petites diferències de matís, hi predominen els professors, noucentistes i gent d'Acció Catalana».

La primera d'aquestes respostes és redactada, segons que sembla, per Casas Carbó. La segona, segons les dades de què disposam, és obra de Miquel Ferrà. Ell mateix ho confia a Lluís Nicolau d'Olwer, a qui també diu què pensa de l'assumpte:

«Heu vist el manifest dels intel·lectuals castellans, i les respostes? En una d'elles fulgura l'estil d'En Casas Carbó, amb llatinades i tot. En l'altre hi regoneixereu la pluma alanisiaca. Crec, tot i sabent on arriba la comprensió d'algun respectable amic d'allí dalt, que és hora d'intentar intel·ligència amb tots els que arreu del món representin la dignitat del pensament lliure. En aquest moment no ens convé la soletat ni dins la Península. Ja sabeu que jo tinc la feblesa de creure en els poetes, maldement cantin la Manxa: un poeta ver és un home que hi veu i sent la veritat».¹⁰⁴

Ferrà ho deu dir perquè, segons que sembla, la majoria de la Junta de l'Ateneu Barcelonès és partidària de no solidaritzar-se amb els intel·lectuals castellans, actitud criticada per Pere Rahola com es desprèn del retall de diari de «La Veu de Catalunya» o de «La Publicitat» que conté l'arxiu de Ferrà i que ja comentarem.

L'assumpte també es tractat a les cartes que envia a Joan Alcover. A mitjan febrer, li tramet el que ell anomena «manifest o relació de fets [...] referents a la reunió de forces vives d'aquí amb En Primo de Rivera».¹⁰⁵ Alcover li contesta que ho ha rebut però no en tornen a parlar.¹⁰⁶ Ferrà el deu voler convèncer dels estralls de la Dictadura a Barcelona i Alcover a la mateixa carta li diu que espera amb impaciència el manifest dels castellans, ja que per a ell té gran importància, i hi afegeix: «Surt a camí oportunament a l'idea que V. anunciava d'establir comunicacions entre els nuclis intel·lectuals de Madrid i

¹⁰³ Roig Rosich es basa en l'obra de Joaquim VENTALLÓ, *Los intelectuales castellanos y Cataluña*, Ed. Galba, Barcelona 1976, pàg. 21-42. Quan esmentam Ventalló en aquest apartat ens referim a aquest llibre i aquestes pàgines.

¹⁰⁴ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Palma, 21-IV-24.

¹⁰⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 8-II-24.

¹⁰⁶ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 14-II-24.

Catalunya».¹⁰⁷

Dia 10 de març Ferrà li envia, suposam, el manifest dels castellans i li diu que seria molt oportú que anàs a Barcelona: «Vegi això, que no s'és enviat encara oficialment. Caldrà que tots, o els mes sensats, ens toquem de colzes per contestar-hi dignament». Li demana quin to adoptaria i li diu que li interessa saber en quins termes conceb la resposta.¹⁰⁸ Alcover li contesta que el concepte, formulat per Prat de la Riba, de «Catalunya és l'única pàtria dels catalans» no s'havia de translluir en la resposta «ni en forma expressa, ni directa ni indirecta, ni per omissió». Opina que la germanor que dicta el manifest seria mal corresposta si els catalans se situassin fora del mateix sentiment i que «una cosa és Espanya i l'altra el regim vigent». Per acabar, li demana confidencialitat no només per les circumstàncies sinó per motius personals que li aconsellen el silenci.¹⁰⁹

Ferrà li consulta dos projectes de manifest, segons que es desprèn de la següent carta d'Alcover, en què l'informa que ha rebut el manifest de Casas Carbó i li ha contestat que un dels dos projectes de Ferrà li agradava i el preferia al que li enviava Casas, entre d'altres motius perquè no parlava del Directori. També ha dit a aquest darrer que es posi d'acord amb Ferrà si creu, com Alcover, que hi ha d'haver un sol document.¹¹⁰

Això no obstant, Joan Alcover mostra certes reticències a firmar el manifest. Ferrà les deu explicar a Gabriel Alomar quan li envia el document perquè el firmi, ja que aquest li contesta que està contentíssim de posar la seva firma devora les seves i li diu que no entén bé per què Joan Alcover no el firma.¹¹¹

Ferrà també li deu demanar que intervingui davant Alcover perquè firmi el manifest ja que en una carta de 4 d'abril li explica que n'hi ha parlat i ha aconseguit la seva firma sense dificultats. A més, li fa saber que està d'acord amb les correccions que ha introduït

¹⁰⁷ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 14-II-24.

¹⁰⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Alcover, Barcelona, 10-III-24.

¹⁰⁹ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 12-III-24.

¹¹⁰ Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 31-III-24.

¹¹¹ Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Palma, 31-III-24.

—Alomar ja ha firmat el manifest— però li demana que en suprimeixi el paràgraf darrer de Menéndez, que comença per «Ni hi ha major sacrilegi» i acaba per «paraula divina», i la paraula «fins» anteposada a «dins les esglésies». Espera que el complagui i li diu que les correccions que li proposa són innecessàries però podrien ser «precedents ambigus en la meua vida». Per altra banda —argumenta—, Campalans li ha consultat si podia firmar i ell, per evitar qualsevol escrúpol, li ha dit que firmàs donant-li compte de la carta escrita a Ferrà. En un P.S. aclareix que no en fa qüestió *sine qua non* i només es tracta de «súpliques amicals, ben comprensibles».

El text no és corregit en aquest sentit ni, segons que sembla, signat per Campalans. La carta ens confirma també que el text no estava redactat primàriament en castellà, com afirma Ventalló¹¹² i repeteix Roig Rosich, sinó que s'hi deu traduir per a la publicació en alguns diaris.

Una carta que Ferrà adreça a Carles Riba el 26 de març de 1924 encara ens aporta més dades sobre la qüestió:

«Heu vist En Pi Sunyer?¹¹³ Avui ens hem vist i li he ensenyat el primer manifest. Prefereix l'altre, que ja havia consultat als companys de l'Institut,¹¹⁴ i l'hem retocat d'acord amb el parer d'aquests (res que afecti a la substància). N'hem tret també allò de la representació de l'espanyolitat dins Catalunya, que a vos no us agradava.

Li he exposat la vostra idea de contestar regraciant amb molt breus paraules i amb un «no podem parlar». Li ha agradat, però prefereix que s'envii el manifest tal com queda, amb la firma dels qui vulguin suscriure'l.

Com sembla que la iniciativa del dels castellans es deu en gran part al seu amic Pittaluga després d'una conversa amb ell, creu que no l'hem de deixar en segon lloc en aquest diàleg.

M'ha dit que hem d'anar depressa i que vegi En Cambó, que m'ha citat per demà. Jo volia inhibir-me i deixar fer, però m'estalonen...».¹¹⁵

Curiosament, la carta és posterior al 14 de març que Ventalló¹¹⁶ i Roig Rosich¹¹⁷

¹¹² Joaquim VENTALLÓ, *Los intelectuales castellanos y Cataluña*, Ed. Galba, Barcelona 1976, pàg. 37.

¹¹³ Deu fer referència a August Pi i Sunyer, que té relació amb Ferrà a través de la Residència d'Estudiants de Catalunya i que signa el manifesta aparegut el 31 de març. En canvi, no signa el que exposa Ventalló, datat el 14 de març.

¹¹⁴ Deu fer referència a l'Institut de Fisiologia que dirigia August Pi i Sunyer.

¹¹⁵ Reproduïda a C. J. GUARDIOLA, *44 cartes adreçades a C. Riba i C. Arderiu*, «Randa», núm. 10, pàg. 147.

¹¹⁶ Joaquim VENTALLÓ, *Los intelectuales castellanos y Cataluña*, Ed. Galba, Barcelona 1976, pàg. 39.

¹¹⁷ Josep M. ROIG ROSICH, *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 577.

donen com a data de publicació del manifest. A més, la signatura de Riba no apareix a cap dels manifestes i sí la d'August Pi i Sunyer, que no consta al que publiquen Ventalló i Roig Rosich però apareix al que Ferrà conserva al seu arxiu.¹¹⁸

Aquests manifestes foren un assumpte tan important per Ferrà que guardà en un sobre amb la inscripció «Intelectuals catalans» el manifest dels castellans, alguns manifestes dels catalans i retalls de periòdics referents a la qüestió.¹¹⁹

Les dades que hem utilitzat en relació amb aquesta qüestió presenten algunes contradiccions, com el fet que Joan Alcover i Gabriel Alomar signin el manifest el 14 o el 31 de març quan en aquesta darrera data encara el discuteixen amb Ferrà, o els noms afegits al manifest publicat a Mallorca. Potser així com es va publicant s'hi sumen firmes o els diaris del Principat no el reproduïxen a causa de la censura. Seria interessant en aquest sentit reunir més documentació, tasca que ens és impossible abordar des d'aquest treball.

¹¹⁸ Vegeu la nota següent.

¹¹⁹ Farem ara una relació comentada d'aquests documents. El sobre conté algunes còpies mecanoscrites del manifest dels castellans, un retall de la publicació d'aquest manifest a «Ca Nostra» i les dues respostes dels catalans en fulls impresos que no són de diari. El segon manifest està escrit en català en un full imprès i corregit pel mateix Ferrà. El text sembla ser el mateix que el dels catalans escrit en castellà. Està datat el 31 de març, mentre que el que reproduïx Ventalló i copia Roig Rosich està datat el 14 de març, com ja hem esmentat a les notes anteriors. El document està subscript per 109 firmes, 20 més que al de Ventalló. Les que s'hi afegixen són August Pi i Sunyer, Josep M. Capdevila, Joaquim Balcells, Lluís Via, Lluís Sayé, Emili Mira, Enric Soler, Pere Bohigas, J. M. Trias, Ramon Casamada, Joaquim Folch i Torres, Rafael Masó, Josep M. Pobla, F. Mirabent Vilaplana, E. Raurich, Lluís Isamat, Francesc Maspons i Anglès, Salvador Galmés, Maria Antònia Salvà, Guillem Colom, Bartomeu Ferrà, Guillem Fortesa i Andreu Crespi. Al final del document, que degué ser distribuït clandestinament, una nota diu: «La censura militar refusà a la Península la publicació d'aquest manifest. A Mallorca fou més benèvola. Pugué sortir, el dia 12 d'abril del 1924 en el setmanari d'Inca "Ca Nostra"; al "Correo de Mallorca", diari de Palma, i a "La Dépêche de Toulouse", del 19 d'abril». El full, per tant, fou imprès després d'aquesta darrera data.

L'arxiu de Ferrà també conté el manifest que, suposam, es va publicar al «Correo de Mallorca» perquè està manuscrit però no amb lletra de Ferrà i el paper és d'aquesta publicació. Comença dient que els ha arribat de Barcelona i està precedit per una introducció. La data és el 31 de març i els signants són els mateixos que el manifest que publiquen Ventalló i Roig Rosich.

Entre els retalls de periòdic del sobre esmentat hi ha el manifest, aparegut a Tolosa de Llenguadoc, del qual ja hem parlat, i un editorial, que pot ser de «La Veu de Catalunya» o «La Publicitat», que tracta de la intel·lectualitat catalana abans de publicar-se el manifest dels castellans. El sobre també conté un retall —pensam que de «La Publicitat», el qual considera que la resposta dels catalans, que encara no ha sortit, ha de tenir tres trets essencials per representar «l'opinió dels homes de professió espiritual de Catalunya en 1924»: l'agraïment als intel·lectuals castellans, la integritat de l'ideal català i la germanor dels esperits lliures. Hi afegix que «la cortesia que escamoteja la sinceritat en matèries essencials, no acaba d'esser cortesia».

Tal volta aquest darrer retall ens expliqui que Ferrà i d'altres es decideixin a redactar una segona resposta en competència amb la primera. A finals d'abril, Miquel Ferrà li diu a Agustí Duran Sampere: «he passat una temporada de mareig incessant i desatenent tothom i a totes les coses per fer la competència (ruïnosa) an En Casas Carbó» (Carta de Miquel Ferrà a Agustí Duran Sampere, Palma, 21-IV-24.) Aquest fet també ens explicaria que el sobre contingui dos manifestes més, mecanografiats, un dels quals sembla ser l'origen de la segona resposta, la firmada per Miquel Ferrà. Aquest manifest és encara més contundent que el que es va publicar i no atribueix tots els mals al Directori sinó que en culpabilitza tots els governs de la Monarquia. Entre d'altres coses, afirma que els intel·lectuals castellans han dirigit el seu manifest al Directori perquè ignoren tot el que aquest ha fet a Catalunya, ja qu si ho sabessin veurien que és temps perdut.

L'altre manifest, en canvi, és molt més lleuger i les referències són exclusivament culturals. Podríem dir que el que es va publicar se situa entre l'un i l'altre. Algun d'aquests documents podria ser també l'enviat, juntament amb el que es va publicar, a Joan Alcover.

Encara es redacta un altre manifest, que deu ser dels intel·lectuals de tot l'Estat espanyol. En tenim notícies perquè Ferrà conserva, al sobre abans esmentat, un retall de diari amb el títol d'*Una rèplica del president del Directori a un document de protesta*. Es tracta d'una nota¹²⁰ de la Presidència datada a Tetuan el 14 de juliol de 1924, que manifesta sentir llàstima i desdeny cap als firmants d'aquest manifest, els contraposa a l'heroïcitat i entrega de les tropes espanyoles d'Àfrica i tracta les seves protestes de «*consideraciones y minucias bizantinas*». A continuació, una nota de la redacció explica que no s'han fet públics els noms dels signants del manifest de protesta però, com que suposen que són els mateixos que subscrigueren el primer manifest dels castellans, transcriuen els mateixos noms.

També n'hem trobat referències a les cartes d'Àngel Ossorio. El 12-VII-24 li diu que li envia un document en el qual li agradaria que aparegués, juntament amb la seva, la firma de Ferrà i d'altres companys seus catalans. Més endavant li explica que Capdevila pot enviar les firmes quan vulgui perquè es tracta de reunir-les progressivament i que ell, en tenir-les totes, les enviarà al Directori, convertint així en crònica la protesta. Pensam que es tracta del mateix document.

4.2.6.3 Participació de Mallorca a l'exposició de llibres catalans de Tolosa de Llenguadoc

L'any 1924 s'ha de fer una exposició de llibres catalans a Tolosa de Llenguadoc. L'organitza Mr. Bertrand de l'Institut Francès de Barcelona, amb el qual Ferrà ha duit a terme diverses empreses, com l'edició d'una antologia de cinc poetes catalans traduïts al francès.¹²¹ A més d'altres gestions, Ferrà intenta que Mallorca hi participi amb els seus llibres i amb aquesta finalitat demana a Guillem Colom, amb el qual no s'ha pogut entrevistar durant les vacances de Pasqua, que se'n cuidi de Mallorca estant:

¹²⁰ Al seu torn és còpia de la publicada per «*La Voz de Navarra*» del dia 15 de juliol de 1924.

¹²¹ En una carta datada a París el 26-XII-23, Mr. Malye li demana que el tingui al corrent del progrés de l'esmentada traducció.

«Aquell dia —dijous Sant— hauria volgut parlar amb vosaltres, però em trobareu en funcions de guia, i, com no trobava un conegut que no m'aturàs, no vaig gosar entretenir-me per no allargar la processó.

Apart del gratíssim record que vaig dur de Montnàber, te volia comunicar que es fa una exposició de llibres catalans a Toulouse que pot tenir certa transcendència, i que necessitam un cònsul a Mallorca, que hauries d'esser tu, (combinat amb En S. Galmés, amo in-partibus de les obres de R. Lull). Es tracta de fer enviar a Mr. A. Bertrand, Dr. de l'Institut Francès de Barcelona [...] totes les obres impreses a Mallorca o d'autors mallorquins (en català) que puguen haver, en presteu per l'exposició o com a donatiu per la Biblioteca Catalana que es crea a Toulouse. Cal cuidar-se dels editors dels pobles: M. Duran, A. Ferrer, Marquès de Sòller.

Comptam amb tu? Diga'm que sí i pos fil a l'agulla donant tota la pressa. T'ho pagarà la Pàtria». ¹²²

4.2.6.4 Actes culturals a Girona

Ferrà manifesta a Nicolau la seva intenció de passar el Carnaval de 1924 a Girona. El seu amic Rafel Masó el convida a anar-hi i li ha preparat tot un programa que inclou una excursió a Santa Maria de Mont, la inauguració d'una espècie de Residència d'Estudiants i la lectura de poemes de Ferrà a l'Ateneu i la Biblioteca Popular. Per altra banda, el convida de part de la seva dona, que és la presidenta de la Biblioteca Popular, a pronunciar-hi una conferència sobre què han de ser les Residències d'Estudiants. ¹²³ Amb la mateixa carta li envia propaganda tant de la Residència com de la Biblioteca Popular.

De moment, no hem pogut comprovar que Ferrà respongués a totes o alguna d'aquestes propostes.

4.2.6.5 Contribució al Cançoner Popular de Catalunya

Una excursió al Pirineu amb Baltasar Samper, la primavera de 1923, per arreplegar cançons de Castellar de N'Hug, és el primer testimoni de l'interès de Ferrà pel cançoner de Catalunya i Mallorca de què disposam. Uns dies després, relata l'eixida a Maria Antònia Salvà:

«Som estat també dos dies al Pirineu, a Castellar de n'Huch, niu del Compte Arnau, a cercar-ne de cançons amb En Baltasar Samper. Hi hem trobat una variant de A la ciutat de Nàpols. Hem trobat un vertader agre. Ja t'imagines l'encant que té descobrir aquestes riqueses per allà dalt. Castellar d'En Huch és un poble que correspon al seu nom, feréstech i encinglerat entre espadats.

¹²² Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Ciutat, diumenge de Pasqua 1924.

¹²³ Carta de Rafael Masó a Miquel Ferrà, Girona, 2-II-24.

Fa pensar amb la Ciurana den Carner (Ll. de Sonets). A un quart del poble hi ha les fonts del Llobregat, que brollen d'uns penyals en cascades d'una abundància fantàstica». ¹²⁴

La sortida també inspira un article, *En el Pirineo*, ¹²⁵ on explica que anaren en tren cap a Manresa acompanyats per Llorenç Riber, que s'hi desplaçava per recollir un premi de Jocs Florals. Després de constatar que aquelles muntanyes han estat devastades com els boscs de Miramar i del Teix, destaca especialment que Castellar de N'Hug sigui el bressol de la «raça» catalana i el que el cançoner representa per a Catalunya i Mallorca. Compara contínuament la contrada i les seves muntanyes amb les mallorquines, en un intent de remarcar la identitat, fins i tot geogràfica, dels dos països, i acaba l'article amb aquestes paraules:

«En este heróico rincón del país que fue cuna de nuestra raza, a mil doscientos metros sobre el mar, y de labios de gentes que quizás morirán sin haberlo visto, Baltasar Samper, exquisito músico, recogía con emoción las notas deliciosas de una variante de la más popular de las canciones mallorquinas. [...] Y Pura, con el eterno frecor de esas flores azules que vimos temblar al borde de las cascadas, al alma poética de Cataluña se nos revelaba por un momento en viejos romances y en tonadas de infinita delicadeza, bajo la fría noche pirenaica».

Quan treballa en aquest recull, Samper encara no s'ha incorporat a les «missions» de l'Obra del Cançoner. ¹²⁶ El 1927, el recull fou cedit a l'arxiu de l'Obra del Cançoner que es guarda actualment a Montserrat. Segons transcripció de Josep Massot i Muntaner, el dietari de l'Obra del Cançoner assenyala que Baltasar Samper donà a l'Obra 27 cançons recollides a Pobla de Lillet, Fígols i Castellar de N'Hug, algunes amb la col·laboració de Miquel Ferrà.

Aquest interès pel cançoner i per donar-lo a conèixer, es manté els mesos següents. El 7 d'agost publica a «El Día» una ressenya del llibre *L'emotivitat popular en el cançoner*

¹²⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 18-V-23.

¹²⁵ «El Día», 25-V-23.

¹²⁶ Per a més informació sobre la tasca de Samper i Ferrà a l'Obra del Cançoner, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Introducció a Baltasar SAMPER, Estudis sobre la cançó popular*, Barcelona, 1994, pàg. 5-25, i Baltasar SAMPER, *Memòria de la missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada pel Mestre Baltasar Samper i En Miquel Ferrà Llicenciat en Filosofia i Lletres a l'illa de Mallorca del dia 4 d'agost al 20 de setembre de 1924 per comanda de l'obra del «Cançoner Popular de Catalunya»*, dins *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials, Vol. III, Memòries de Missions de Recerca, Crònica per Just Salvador et al.*, Barcelona, 1929, pàg. 291-427.

de Catalunya de Joan Fornells, amic de Ferrà i Samper.¹²⁷ En primer lloc, Ferrà destaca el fet que Fornells, que és un químic, sigui capaç d'interessar-se per a aquests assumptes i fins i tot n'escriguí un llibre amb totes les qualitats literàries exigides. Seguidament, exposa el valor del cançoner com a font d'inspiració dels grans compositors musicals i com a estimulant, a l'interior de les persones, del signe inequívoc de la nacionalitat vertadera i única, i explica que a Mallorca hi ha poques cançons però sí tonades, per la qual cosa tenen molt de valor tant l'Orfeó Mallorquí com la Capella de Manacor. Ferrà convida els seus lectors a recordar, quan es trobin en terres de Castella, la cançó mallorquina «A la ciutat de Nàpols» —*«aquellas notas familiares llenas de poesía nuestra, medieval y mediterránea»*—, amb la qual *«sentireis lo que sois en el fondo de vosotros mismos, —y lo que no sois ni podeis ser, pese a todas las falsa geografias políticas y administrativas, pese quizás a al artificial conciencia que os han dado—*». Per a ell, aquestes cançons poden revelar als mallorquins, a través del sentiment i no tant de la raó, la seva vertadera identitat. També recorda el dret amorós que tenen els mallorquins sobre el cançoner de Catalunya, basat en la participació fonamental de Marian Aguiló en els seus inicis i en la seva confecció.

Ferrà s'incorpora oficialment a la tasca de recollir cançons amb Baltasar Samper l'agost de 1924. Segons Josep Massot, l'1 d'agost signen a Barcelona l'*Ordenació de Missions* del Cançoner Popular de Catalunya. Les missions tenien com a objectiu recollir sistemàticament cançons de les contrades catalanes i estaven regides per unes ordinacions que Massot detalla i que, segons ell mateix, compliren amb entusiasme. Les incidències de la missió són recollides amb minuciositat al Dietari de l'Obra del Cançoner,¹²⁸ pel qual sabem que Ferrà acompanyà Samper per la comarca d'Artà i les muntanyes de Lluc i sa Calobra, encara que en alguns moments fou substituït per Andreu Ferrer, ja que la malaltia de son pare el tenia intranquil.¹²⁹

¹²⁷ L'article es titula *La emotividad popular en el cancionero de Cataluña*.

¹²⁸ Josep MASSOT I MUNTANER, *Introducció a Baltasar SAMPER, Estudis sobre la cançó popular*, Barcelona, 1994, pàg. 13 i 14.

¹²⁹ *Ibidem*, pàg. 15.

Ferrà mateix ens conta les seves impressions a *Caminos de la sierra. Canciones mallorquinas*. Explica que va acompanyar Samper per Artà i per Lluç i mostra el seu entusiasme i sorpresa per l'èxit de l'eixida, que els experts havien condemnat al fracàs:

«No he de decir el encanto insospechado de encontrar vivas y fresquísimas, bajo la crostra de castellanismos pintorescos que a veces acentúan aún su labor ingénua, las canciones legendarias del Romancerillo, que creíamos bien muertas y archivadas en las recopilaciones de Milà i Fontanals y de viejos folkloristas. Nuestra sorpresa¹³⁰ fue grande al notar que se cantaban por todas partes, y que, si la zarzuela y el couplet exóticos han penetrado, extendiendo grandes manchas, sobre Mallorca, viejos y jóvenes guardan todavía en un rincón de su corazón y de su memoria el culto a nuestra canción rústica y bella como los labios que la cantan».

Continua comentant que les cançons són trameses de pares a fills a la pagesia mallorquina, *«que no perdió aún todos sus encantos patriarcales»* i que és curiós que els experts haguessin pronosticat que ja no quedava res. Elogia Baltasar Samper perquè ha demostrat que en quedaven i, seguint les passes d'Antoni Noguera, ha arplegat quatre o cinc centenars de cançons, tonades i variants, només recorrent una quarta part de Mallorca. Per això, *«la sorpresa será inmensa en Cataluña el día que se conozca la inmensa riqueza musical que atesora nuestra isla, cuya personalidad en este aspecto, teñida de un finísimo color oriental con matices catalanes e italianos, no es inferior a su personalidad literaria o arquitectónica».*

Finalment, admet que les modes exòtiques i xarones destrueixen aquest patrimoni però argumenta que encara es pot estimular l'amor a les cançons si els qui estimen l'ànima mallorquina treballen en aquest sentit i els poetes que estan dotats per a aquesta obra volen crear coses millor que les forasteres. Afirmar que han comprovat que al poble li agraden les lletres mallorquines i és capaç d'assimilar-les, i que ha somniat que Maria Antònia Salvà faci una interpretació poètica de la música de les cançons de tondre, segar o llaurar.

D'aquesta recerca de cançons, en parla amb més detalls a Lluís Nicolau: «Després de fer el plà de Sineu i la regió artanenca (aquesta darrera junts) hem volgut veure què trobàvem a les masies altes damunt Lluch i la Calobra, on la vida és més primitiva, i hem

¹³⁰ L'original diu «sospecha». Es tracta, sens dubte, d'un error del caixista.

passat per Turitxant».¹³¹

4.2.6.6 Proposta de posar lletra a les cançons populars

Ferrà es planteja la possibilitat que Maria Antònia Salvà compongui lletres per a les tonades mallorquines abans de la «missió» amb Baltasar Samper. El que sap de música popular i la coneixença dels estudis de música mallorquina que havia fet A. Noguera, el duen a concebre la proposta que transmet a Maria Antònia. Li explica que Samper ha de venir a recollir cançons i tonades que no tenen lletra i li suggereix que les escrigui per «dotar la pagesia nostra d'un cant que sia ben bé la seva expressió!».¹³²

La iniciativa pot semblar molt idealista però Ferrà la va desenrotllant en cartes posteriors, una vegada que s'adona de com és de viva, encara, la cançó en el camp mallorquí i de les ganes que té la gent de cantar. Després d'acompanyar Baltasar Samper a cercar cançons, li'n parla dels resultats per engrescar-la en el seu projecte: «T'alegrarà sobre que En Samper tenia reunides ja l'altre dia cent trenta tonades, aplegades la major part de boca de gent jove a la regió d'Artà, a la de Sant Joan i a la de LLuch! Jo l'he acompanyat en algunes d'aquestes excursions, i, amb sorpresa meva, m'he trobat que el poble té més cantera que mai i que la cançó parteix tota sola per mica que la feina ho permeti. Si en canten, sovint amb preferència, de castellanes, és perquè són més noves. Crec ben factible fer-los cantar qualsevol lletra que los xoqui si s'adapta a una tonada que ells sàpiguen, com també introduir noves músiques. Adverteix que potser t'equivoques quan penses que el poble assimila només lo que ha sortit d'ell. El poble està assimilant totes les sarsueles forasteres; i, amb l'ajuda dels orfeons; d'edicionetes populars de les cançons que encara recorda i que són, t'ho asseguro, delicioses, afegint-n'hi de catalanes que he comprovat que li agraden; amb concursos de cantadores, premiant-les amb joies adequades, etc., es pot fer obra d'algun resultat».¹³³

¹³¹ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Mallorca, 23-VIII-24. Ja hem comentat que li feia saber que aplegaren cançons de la mateixa brodadora que havien vist, vuit anys abans, amb Miss Gunn i Miss Napier.

¹³² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 12-VII-24.

¹³³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 26-VIII-24.

També té en compte el progrés de la societat agrícola, que pot fer desaparèixer tot aquest món: «Naturalment que amb la transformació de les feines rurals s'aniran perdent algunes de les tonades que ara arxivam. Es als grans músics nacionals, el dia que Catalunya en tenga, que toca salvar aquest tresor incorporant-lo a la seva obra».¹³⁴ En una carta posterior es veu que Maria Antònia el tracta de massa tradicionalista i el temps no torna enrere. Ell li contesta que no entén el seu tradicionalisme i que cal arxivar les cançons però si de passada es poden reviure tal volta es podran despertar altres coses en el poble.¹³⁵

No sabem com acaba aquesta proposta de Ferrà però molt probablement és un altre dels seus plans irrealitzats per manca de col·laboració per part de la gent de Mallorca. Per la seva part, Baltasar Samper continua fent reculls de cançons a Mallorca, amb l'ajuda de Josep M. Casas Homs, Ramon Morey, Julià Samper i Andreu Ferrer. Ferrà no hi participa ja que el reclamen altres ocupacions.

4.2.6.7 Intent de ressuscitar el «Correu de les Lletres»

Aquestes feines, però, no li impedeixen proposar nous projectes per a Mallorca o recuperar-ne d'antics. En aquesta ocasió, es fixa com a objectiu recuperar el «Correu de les Lletres» i així ho exposa a Joan Marquès, el director del «Sóller». Transcrivim íntegrament la carta perquè, a més d'explicar-li els seus projectes, reflecteix, creim, l'opinió de Ferrà sobre Marquès:

«Li envii en timbres postals l'import del full de l'Almanac tirat pel meu compte.¹³⁶ M'és difícil realment enviar-le-hi en quartilles...

Voldria ajudar-lo eficaçment en la publicació De l'agre,¹³⁷ com se mereix el seu benemèrit esforç, que mai li serà bastant pagat, en aquest temps de sec, pels amics de la nostra llengua. Digui: no podríem ressuscitar el Correu de les Lletres? Vostè tendria el 15, enviat per En Joan Pons i per mí, tot l'original del n^o que sortiria a fi de més, i nosaltres li respondriem de la despesa que

¹³⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 26-VIII-24.

¹³⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-IX-24.

¹³⁶ No sabem el contingut d'aquest full de l'«Almanac» tirat a compte seu però es podria tractar d'algun poema seu o d'algun escrit amb motiu de la mort de son pare que hauria volgut distribuir entre els amics.

¹³⁷ Recordem que *De l'agre de la terra* era una secció en català del setmanari «Sóller» que s'editava des de l'any 1910 i a la qual Ferrà havia col·laborat.

ocasionàs el tiratge apart. Si vol, farem un n^o dins el desembre, per completar la dotzena, i pel gener continuarem la sèrie, amb idèntic aspecte tipogràfic. Res de tipos nous. Me contesti an això, que m'interessa vivament la seva resposta. Les proves les corregirien vostès, o amb En G. Colom. Nosaltres ens limitariem a triar escrupulosament l'original.

Pel full De l'agre de la terra no estaria mal que aprofitassin tota la producció popular, —poca o molta,— que tengués un poc de gràcia. Fa poc hi vaig llegir unes estrofes titulades, em sembla, La botiga, i firmades Sara, que estaven prou bé.¹³⁸

La resposta de Joan Marquès deu ser negativa ja que en una carta sense indicació d'any però que suposam del mateix,¹³⁹ Ferrà li comunica que desitjaria fer un tiratge de 500 exemplars de la seva conferència *L'ideal mallorquí* en forma de número de «Correu de les Lletres» i, com que faltaria una mica d'original, els ho enviarà «per reblir». Li demana si pot estar el 15 de desembre i quin seria el cost aproximat.¹⁴⁰ De moment, no hem constatat que s'editàs aquest o qualsevol altre número del «Correu de les Lletres», encara que la dificultat de localitzar una collecció completa d'aquesta publicació no permet descartar, ni d'un bon tros, aquesta possibilitat.

4.2.6.8 Pròleg a l'Antologia de Costa

S'acaba de publicar el 1925 l'antologia de Costa de la qual ja havíem parlat. Malgrat la falta de temps, Ferrà ha triat els poemes i ha redactat el pròleg, que posa a la consideració de Maria Antònia Salvà: «He escrit, ni jo sé com, el pròleg, que t'enviaré, per les Poesies d'En Costa, posant-hi el cor, això sí. Tu em diràs ben sincerament lo que te'n sembli».¹⁴¹ Maria Antònia li'n fa un elogi que l'afalaga i ell, responent a uns comentaris de la poetesa, manifesta una opinió força interessant:

«Crec ben bé això que dius, que En Costa, és en les seves poesies que es revela. Anar a cerca la intimitat de les seves lletres és, a més d'una indelicadesa en algunes ocasions, una equivocació. Ell era massa pudorós per manifestar-s'hi i només en el vers s'hi troba la seva ànima profunda, que també és ver que molt pocs han vista. Crec que va morir sense sentir-se del tot comprès ni estimat com qui era per ningú, ni per ell mateix. En la devoció que li vaig professar i

¹³⁸ Carta de Miquel Ferrà a l'amic Marquès, Barcelona, 28-X-25. Em fou facilitada per Plàcid Pérez de Sòller, al qual agraeisc aquest ajut.

¹³⁹ Només du la indicació «21 de nov».

¹⁴⁰ Carta de Miquel Ferrà a «l'amic Marquès», Barcelona, 21-IV-25. L'any no apareix a la carta però el deduïm del seu cotingut. Aquesta carta em fou facilitada pel company Plàcid Pérez de Sòller al qual agraeisc la seva col·laboració.

¹⁴¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 5-V-25.

que li serv hi ha tanta admiració com pietat: una pietat que tu ets sola a compartir, a judicar pel tò dels qui han cantat l'obra d'En Costa atents només a les seves refulgències».¹⁴²

Potser ho diu per unes cartes de Costa a Joan Rosselló que es publiquen al BSAL, entre 1923 i 1924.¹⁴³

4.2.6.9 Homenatge a Marian Aguiló

Amb motiu del centenari del seu naixement, l'Associació per la Cultura de Mallorca ret un homenatge a Marian Aguiló. Per assistir-hi, es desplacen a Mallorca Eugeni Xammar, com a enviat especial de «La Publicitat»,¹⁴⁴ Pompeu Fabra, J. M. de Sagarra, aquests dos darrers gràcies a les gestions de Ferrà, que ho explica a Nicolau en una carta plena d'entusiasme pel revifament dels mallorquins:

«Aquell públic s'anima. Ara, pel centenari den Marian Aguiló, que allà celebrava l'Assoc. per la Cult^a de Mallorca, presidida pel meritíssim, tant com modest, Emili Darder, vaig embarcar cap a Palma, a viva força, En Fabra i En Sagarra. En Fabra fôu rebut amb tot respecte i simpatia, i en Sagarra fou objecte d'una ovació immensa. Els mallorquins li aplaudiren frenèticament, estrofa per estrofa, la poesia de circumstàncies, que ja haureu llegida i que diu tot lo que ha de dir. Jo he cregut sempre que els nostres del continent descuiden massa València i Mallorca. Cada any hauríem de tenir allà l'Orfeó, una companyia de teatre català, conferenciants, excursionistes del Centre, etc».¹⁴⁵

Una vegada acabat l'homenatge i retornats els amics a Barcelona Ferrà, en un dels seus articles a «El Día»,¹⁴⁶ se solidaritza amb l'acte, parla de les excel·lències que li'n contaren els amics —diu que li han explicat que tingué una gran altura literària i social i que un públic selecte hi vibrà com mai— i felicita l'Associació per la Cultura de Mallorca per la constància, la modèstia i l'abnegació amb que lluiten per l'ideal. Destaca, sobretot, la germanor entre els pobles de Catalunya, València i Mallorca que personifica la figura

¹⁴² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 5-IX-25.

¹⁴³ Vegeu Bartomeu TORRES GOST, *Miguel Costa y Llobera. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971, pàg. 571.

¹⁴⁴ Vegeu la seva crònica: *A Mallorca pel centenari de Marian Aguiló*, «La Publicitat», 27-V-25, pàg. 1. Miquel Ferrà conserva aquest article al seu arxiu personal.

¹⁴⁵ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 27-V-25.

¹⁴⁶ *Después del homenaje*, «El Día» 2-VI-25. Josep Massot i Muntaner ens parla de l'homenatge i del discurs que hi pronuncia Fabra a *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Curial, Barcelona, 1985 (primera edició 1971), pàg. 227-237.

de Marian Aguiló, el primer —exposa— que intuï la unitat de la llengua i que estimà totes les terres que la parlaven com una mateixa pàtria, i la seva tasca de recuperació de la llengua mitjançant els seus estudis filològics i la seva poesia, en moments en què era menystinguda pels mallorquins.

Seguidament, transcriu el poema d'Aguiló que acaba amb els famosos versos «poble que sa llengua recobra/se recobra a si mateix» i manifesta que, setanta-cinc anys després continuen reconfortant i són la millor fórmula de la fe patriòtica dels catalans. Llavors enumera les tasques que Aguiló dugué a terme al llarg de la seva vida en les quals —afirma— es troba el germen del renaixement literari i artístic de Mallorca i Catalunya. Per acabar, proposa perpetuar l'homenatge així com més hauria plagut a Aguiló: estrenyent els vincles entre les tres comunitats, i fa vots perquè aquest esperit, que va unir la gent de l'homenatge, sigui renovat amb freqüència i protegit per tots els qui estimen la llengua com a símbol de la unitat sagrada de la pàtria.

4.2.6.10 La conferència *L'ideal mallorquí* (1925). El resum de l'ideari de Ferrà

Aprofitant la seva estada nadalenca a Mallorca, Ferrà pronuncia dia 3 de gener de 1925 la conferència *L'ideal mallorquí*¹⁴⁷ a l'Associació per la Cultura de Mallorca. Podem considerar-la un resum de l'ideari que ha anat forjant durant tots aquests anys. Per altra banda, no la podem deslligar de de l'associació que la promou ja que d'alguna manera, en representa el seu programa. Una vegada més, Ferrà reprèn el paper d'ideòleg del grup que havia nascut amb «Mitjorn» i que ara és representat per l'Associació per la Cultura de Mallorca.

Manifesta d'entrada l'alegria que representa per a un home que «ha consumit el foc de la joventut en la lluita obstinada per l'ideal que estimem [...]» trobar-se amb un grup com el que escolta la conferència. Diu que encara no són molts però augmenten de cada

¹⁴⁷ Com veurem més endavant, és editada a la impremta «La Sinceritat» de Sóller i Ferrà n'encarrega un segon tiratge (de moment, no disposam de la referència d'aquesta edició). A més, és reproduïda a Miquel FERRÀ, «Revista de Catalunya» gener-juny 1925, vol. II, pàg. 552-557; «Sóller» 29-VIII, 5-IX, 12-IX, 1925. També se'n publica un fragment a «Ca Nostra», núm. 129, 19-IX-25, i «Llevant», 10-X-25. Recentment, ha estat inclosa a Miquel FERRÀ, *Articles i assaigs*, Ed. Moll, Mallorca, 1991.

dia i basten per «donar senyal que viu l'ànima mallorquina i que en les altures de l'esperit segueix voleiant la nostra bandera».

Assenyala, per començar, que el seu ideal és clarament il·lustrat, per aquest motiu —argumenta— un dels seus pitjors enemics és la ignorància, i aclareix que no entén la paraula *cultura* com a sinònim d'erudició, «possessió d'unes nocions més o menys profundes o variades» o «vernís extern d'il·lustració general que decora i elegantitza l'esperit», sinó que li dóna un sentit més transcendent i la posa al servei «d'un ideal moral, estètic, religiós, cívic, patriòtic i humà».

Ferrà fa una declaració del que considera essencial en el gènere humà, en un sentit clarament cristià i amb reminiscències hegelianes: «Tot noble desig humà és una fletxa a l'altra ribera. Criatura de Déu feta anhel per tornar a ell, l'home té una sola tasca essencial en aquest món: afirmar la victòria de l'element angèlic damunt el fang originari». I en aquesta tasca hi és bàsica la cultura que «arma l'esperit per aquesta lluita, i l'afina i el fa sensible a totes les manifestacions enlairades de la vida». Ell desitja per a Mallorca «una noble vida espiritual» i remarca que cada home, cada generació, cada poble té l'obligació de «trametre als fills l'herència paterna acrescuda pel propi esforç». Per això, desitja que la seva generació no passi «per la nostra terra amb la inconsciència d'aquells qui passen pel món sense obrir-hi els ulls de l'ànima, deixant que es perdin per ells i pels qui els vindran darrera els tresors espirituals conquerits pels qui lluitaren». Després afirma que els mallorquins són dipositaris del tresor de l'espiritualitat mallorquina.

Davant els qui —preveu— li manifestaran la petitesa de l'ideal de l'espiritualitat mallorquina, en nom d'un universalisme abstracte en el qual ell no creu perquè concep «la terra nadiua, no com un clos isolat de l'univers, sinó com el conducte per on la vida universal se'ns comunica», argumenta que no creu en arbres plantats a l'aire i que els qui aconseguen isolar-se és per arrelar amb més o menys fortuna en una altra part. Pensa que la terra mallorquina no és de les que «conviden a emigrar als esperits àvids de desplegar-se» i que «el nostre cor l'estima massa per si mateixa per somniar en abandonar-la». Ferrà assenyala la utopia que per a ell significa l'universalisme i els perills que

implica. Si Mallorca desapareixia —exposa—, no seria per unir-se al que ell anomena «Gran Tot» com a símbol de la universalitat sinó per ser absorbida per un altre poble, amb la qual cosa «es perdria una petita ciutat ideal, perfumada d'orient, del món llatí i hellènic, per convertir-se en raval amorfe d'una altra vila estranya, vers la qual, com recentment observava Gabriel Alomar, no gravita cap força viva del nostre esperit».

A partir de la pregunta «Què és Mallorca?» fa una descripció de l'illa en la qual es mesclen la geografia amb la influència cultural: Mistral, Ulisses, els gegants de les Hespèrides, el Dant, un paisatge purament harmoniós, unes estacions «més clementes que rigoroses» que semblen passar només per augmentar els encants de l'illa —en descriu una poèticament, molt a l'estil de l'Escola Mallorquina i amb referències als mons clàssic, cristià i literari. També contraposa la calma de la plana amb el món més turbulent i dramàtic de la serra, on —diu— hi nia l'heroisme. Finalment, argumenta que la petitesa de l'illa permet als seus habitants, «com algú ha dit també amb amor de Catalunya», conèixer-la minuciosament i conclou que «no és estrany que la fidelitat dels mallorquins a la nostra terra, que la mar isola i delimita exactament com un petit món creat per a nosaltres, prengui una forma tendra i exclusiva».

Seguidament afirma que Mallorca és quelcom més que una obra bella de la naturalesa i té una ànima que li ha donat la seva història. La veu situada en un «punt ideal on convergeixen el món llatí i el món aràbig, dins una mar on les esteles són camins de la civilització» i explica que tots els corrents mediterranis hi han deixat el «seu sediment d'història». Després d'enumerar aquestes diferents cultures —la talaiòtica, la romana, la cristina i la musulmana— es detén en la conquesta catalana i les grans joies monumentals que deixà: Bellver, la Seu, Santa Eulàlia, el *Llibre dels Privilegis*. Descriu l'època que ha admirat sempre amb aquestes paraules: «I la Llonja de Mar, arca d'aliança de la gràcia ogival i de la llum mediterrània, i els palaus ciutadans de la noblesa, amb llurs austeritats conventuals i el gentil italianisme de llurs patis, diuen l'esplendor d'una ciutat mercantil, èmula de Gènova i Barcelona».

En la formació de l'ànima de Mallorca —continua Ferrà— també hi intervenen un

art, una cultura popular i una llengua que li donen la seva personalitat. Fa referència a la música popular, en la qual —explica— la tonada dels àrabs, la cançó catalana de muntanya o de la mar i la dansa ritual es mesclen amb la dolçor de l'ambient mallorquí, i constata la llengua, vinguda de Catalunya i mantinguda amb la puresa de les *Cròniques*, com la més viva expressió de l'ànima mallorquina, «en la qual donà Ramon Llull al món medieval la seva obra múltiple i única de filòsof, de místic i d'utopista». Conclou que Mallorca té un doble lligam: l'establert primer amb Catalunya pel Rei En Jaume i després amb tot el món per Ramon Llull.

Ferrà acudeix a les paraules bíbliques citades per Torras i Bages: «Recordeu-vos de la pedrera d'on haveu estat tallats» per defensar que cal ser fidels al passat per poder construir un ideal pel futur. Proclama la importància del patrimoni espiritual, ja que «fruit d'una elaboració lentíssima de segles, constitueix una valor humana de substitució impossible», concep el seu tradicionalisme en un sentit elevat i ample i el reivindica precisament a Mallorca, on —diu— el patrimoni propi és destruït «no per generós futurisme» ni per cap «daler de superació, sinó per incomprensió grollera i amb una rònega negació de tota idealitat». Precisament en «la possessió i valoració conscients d'aquest tresor patri» hi veu el començament d'una cultura veritable que sigui capaç de llançar-se a altres conquestes. Per a ell, sense aquest patrimoni es perd de forma irrecuperable el contacte amb el passat.

Tanmateix, vol deixar ben clar que aquesta defensa d'un cert tipus de tradicionalisme no té res a veure amb conservar elements sense cap valor. Per això afirma que «justament els devots de la nostra tradició hem estat sempre els més sensibles a la idealitat universal i els qui de més bon grat hem obert a tots els vents renovadors les portes del nostre esperit».

Tot seguit defineix el Romanticisme com el moviment que «solidaritzava amb les grans causes humanes la causa dels pobles ressucitats pel seu halè» i produïa la Renaixença a Catalunya i Mallorca. Torna a reivindicar Quadrado com «el patriarca qui ens féu sentir el gust de la nostra sang en la història viva de Mallorca» i que fou seguit per molts

escriptors que deixaren els temes retòrics i estranys a la nostra terra per la comunicació directa amb el món propi, fent cas des del costum tradicional fins a les inspiracions poètiques més enlairades. D'aquesta manera —explica— anaven ressorgint alhora la llengua com a instrument literari i les restes arqueològiques com a recuperació de l'art autòcton —en aquest punt dedica un sentit record a son pare. Seguidament parla del tarannà elegíac de la primera musa que inspirà *L'Harpa*, en la qual també hi ha, però, estrofes de promesa i de nova albada.

Per a Ferrà, el sentiment de la consciència pròpia s'associava al de la «solidaritat racial» manifestada pel mallorquí Marian Aguiló unint-se a l'obra cabdal de Verdaguer. D'aleshores ençà —exposa—, aquesta solidaritat s'ha mantingut en els esperits «desperta a la nostra idea i latent dins tots aquells capaços de desvetllar-s'hi», i enfronta els mallorquins al seu futur: «I el sentiment, cada dia més fort entre els escollits, de la nostra personalitat ètnica i històrica; estenent-se del camp literari al camp artístic, al camp general de la cultura i a tots els altres, ens encara avui amb l'esdevenidor». Insisteix després en la necessitat de mirar cap endavant i no cercar «només en les fórmules mortes del passat la norma de llur vida col·lectiva».

En el que queda de la conferència, Ferrà es proposa exposar el seu programa social, polític i cultural, el qual, com veurem, inclou també la religió, amb la idea que, com havia passat a Catalunya amb la Mancomunitat, un dia els intel·lectuals mallorquins podran dur-lo a terme: «Jo no sé quan ni com arribarà l'hora d'una intervenció directa de les nostres forces espirituals en la direcció política i social de la nostra terra. Però els temps maduren, i cal tenir la llàntia ben encesa, preparats els braços a la feina, traçat el pla de la nostra obra. Cal que el nostre poble conegui ben bé per endavant l'aspiració, avui per ell un tant imprecisa, dels qui ens hem deixat titular mallorquinistes, però que en tenim prou amb dir-nos mallorquins quan donem a aquest mot, equivalent per nosaltres a català de Mallorca, una plenitud dignificadora de sentit».

Seguidament, es disposa a expressar el programa, en forma de desitjos, «davant la gent mallorquina el nostre ideal complex». El primer punt és el respecte a «les belleses

naturals de la nostra illa»,¹⁴⁸ que no pot ser deixat a la iniciativa particular sinó que ha de ser «imposat si cal per la llei» contra els abusos dels qui no les estimen. Exposa que en els boscs que contenen la tradició mallorquina «hi ha alguna cosa que no és del propietari», critica concretament la tala d'oliverars i l'aprofitament del gorg Blau per quatre particulars i es queixa que «aquest sacrificar sempre i per sistema al guany material d'alguns l'altíssim interès de la bellesa, és aquí i a tot arreu signe d'incultura i de baix nivell espiritual».

Encara que afirma no voler tractar expressament el tema del turisme, no es pot estar de donar algunes directrius. En primer lloc, diu que no es pot acceptar com a ideal únic de la vida d'un poble perquè ha d'aspirar a ser quelcom més que un hostel de forasters i un país de bellesa fàcil i sense un ideal fort com Mallorca pot convertir-s'hi i «perdre l'ànima en el comerç banal amb la turba cosmopolita». Considera que Mallorca s'ha de mostrar hospitalària però no s'ha de lliurar a qualsevol preu a l'estranger sinó que l'ha de convèncer que conserva els seus atractius no «per pur atzar i primitivisme» sinó «per consciència reflexiva» del seu valor. I continua: «Sota la pintoresca exterioritat del paisatge, volem conservar la sabor autèntica del nostre agre. Per això, millor que la vanitat, afalagada pels estranys qui acudeixen a les seves festes de llum i de color, nodreix el nostre cor una fonda devoció envers aquells paratges on sura, entorn dels santuaris perfumats de romaní, l'ànima dolça i austera de Mallorca».

Defensa els vells monuments, dignificats per un marc adequat i en el seu ambient propi perquè «sabem les moltes coses de l'esperit que hi resten vinculades», i demana que es faci l'inventari del «nostre tresor artístic» i se'n procuri la seva protecció. També demana que es respecti «l'organisme articulat de la ciutat antiga i el desenrotllament de la nova segons lleis racionals que l'estructurin bellament».¹⁴⁹ Tots aquests objectius, però, només es poden aconseguir segons ell a través d'una educació estètica que també reclama i que consisteix en l'educació de «la sensibilitat i el bon gust públic», la creació d'un estil

¹⁴⁸ No cal dir que aquest és un dels temes recurrents en Ferrà, que el 1904 ja havia protestat amb un poema contra la destrucció del gorg Blau.

¹⁴⁹ Ens sorprèn aquesta cridada a la raionalitat de la ciutat nova. A través de Forteza coneixia possiblement els nous corrents del racionalisme arquitectònic nascut el 1918.

«mitjançant l'estudi amorós del nostre art tradicional» i un determinat tipus d'arquitectura amb la finalitat d'augmentar «la dignitat de la vida ciutadana amb totes les seves elegàncies espirituals». Una vegada aconseguida, aquesta elegància ciutadana s'ha d'estendre a la resta de viles, «accentuant-hi la pulcritud mallorquina». Com veim, per a Ferrà la formació estètica no se circumscriu a l'escola.

Quan parla d'educació, té present la importància que el mètode Montessori —recordem el curset al qual assistí el 1916— atorga a l'infant i proclama contundentment un «Volem el culte de l'infant», seguit d'un «Volem una joventut amb esperit jove, tonificada —no embrutida— per l'esport, ennoblida per l'estudi, abrandada d'entusiasme». Quant a la Universitat, no en demana una de mallorquina segurament perquè no la considera factible però també perquè sospesa la problemàtica d'una universitat massa petita i tancada dins Mallorca. El seu desig és «l'escola ideal i una Universitat que catalans i mallorquins poguem dir nostra, d'on importin les novelles generacions una cultura nacional i humana».

Ferrà demana l'oficialitat de la llengua catalana. Confessa que «l'íntima virtut del dialecte familiar no es troba en cap altra llengua» però també estima l'idioma que «enlairat avui pels nostres poetes i convertit novament en instrument de bellesa, de cultura i de pàtria solidaritat amb tots els qui el parlen en el solar català i dins les illes germanes». Quant a l'autonomia, no presenta cap fórmula massa concreta i fa una proposta general d'autogovern: «Volem, en fi, ésser nosaltres i pervenir per una adequada preparació a la capacitat pel *self-governement*, creant un esperit cívic, amb el culte heroïc de la Llibertat, i la passió de la Justícia i el sentit generós de la solidaritat humana». Això no obstant, propugna una fase de preparació per arribar-hi, tenint present, potser, el perill que podia representar el caciquisme.

El sentit religiós com a informador de la seva vida i de la societat ideal que somnia és, com hem vist, una de les característiques més arrelades en Miquel Ferrà. Ara situa aquest aspecte en el punt central de la seva conferència i el vincula a tot allò que estima, com la llengua i el catalanisme. Malgrat tot, la seva religiositat no és intransigent i tancada

sinó oberta a tots els qui no creuen però guarden respecte al fet religiós. Segons ell, sense religió «no hi ha poble fort ni home que es sostingui». Diu després que ha rebut de «la llar pairal» «l'estatut i el llenguatge de les nostres relacions amb la Divinitat», que la llengua, «proscrita de tot us noble», es va mantenir en les pregàries en tota la seva dignitat i que fins i tot els qui no comparteixen la fe catòlica combreguen amb les essències del cristianisme, amb una clara referència a gent com Gabriel Alomar, que deia precisament seguir la doctrina dels primers cristians.

La defensa de la religió té com a contrapartida la revisió interna. Ferrà denuncia, com sempre, els vicis que aleshores afecten l'Església mallorquina:

«Que la nostra religió no sia un formulari, un llibre de rutina, un coixí per ànimes somnolents. Que no sia un filacteri ni un trist puntal de tot allò que té de caure. Que sia el que ens uneixi per amor i no el que ens separi dels homes; un baume pel mateix samarità senyalat a nosaltres com exemple.

Voldríem la dignitat dins la casa de Déu i en ses mateixes pedres, i una aura de divina idealitat que la banyés tota, fent de l'esperit religiós, no un instint covard de defensa contra transformacions socials incòmodes, sinó un *sursum* i un *excelsior* vers totes les altures del sentiment i de la idea.

Perquè Jesús no fou un buròcrata de l'Imperi, ni un adormidor de les consciències, sinó el Déu dels perseguits i dels qui tenen fam i set de justícia. La seva religió és doctrina de vida, i a tot allò que en porti el senyal deu associar-se».

La seva postura, que ens recorda la de Maragall de després de la Setmana Tràgica, mostra clares influències d'una Església catalana oberta i modernitzada a la qual pertanyen amics seus com Mn. Frederic Clascar, el P. Miquel d'Esplugues i el jesuïta Ignasi Casanovas.

Ja per acabar la conferència, admet que moltes de les propostes que ha fet són «una bella utopia» però afirma conèixer «la deplorable misèria espiritual que ens envolta, el poc vent que infla les veles i el llast que portem: totes les supervivències d'una era trista, en què hem viscut sense ànima, juntant-se a defectes ancestrals i als vicis creats pel clima i per l'isolament. I damunt d'això, l'onada materialista dels anys que han seguit la guerra». Diu que no li cal fer el retrat d'una societat «híbrida i filístea, amb una joventut ociosa i sense pensament; amb la dona desinteressada de tot quant vola dos pams més alt que el seu terradet domèstic; amb homes per qui tot combat ideal és *res inter alios* i qui assisteixen a les tragèdies de la Ciutat i a les del món com espectadors indiferents mentre no se'ls

esbuqui el sostre; amb el sentiment patriòtic substituït per una buida retòrica escolar de tirat estrany, i les consciències fumades pels cridats principalment a il·luminar-les, i un menyspreu de tot ideal que no sigui fòssil; amb la falsificació de totes les valors de l'esperit, i el culte al vedell d'or com a únic déu digne d'ésser adorat. I una resignació i una satisfacció espantoses...».

Finalment, expressa la seva insatisfacció davant aquest estat de coses, declara que no vol «passar el nostre daler d'acció organitzant festetes per entretenir aquest públic..» i tanca la conferència amb aquestes paraules: «Des de l'illa benivolguda que és la nostra llar, però també el nostre guaitador del món, hem alçat els ulls a les estrelles. I Déu ens tindrà en compte la voluntat d'encendre sota d'elles, dins la nostra petita pàtria, un fogar d'esperit».

Amb aquesta conferència Ferrà torna a assumir, ara en el grup de l'Associació per la Cultura de Mallorca, el paper d'ideòleg i capdavanter. En uns moments crítics per a la cultura catalana i mallorquina a causa de la Dictadura, anima els seus companys a continuar endavant. Malgrat que poc temps després l'Associació ha d'interrompre les seves activitats a causa de les investides del règim, el programa de Ferrà no cau en el buit i alguns dels seus punts es van realitzant en els anys següents. Així, una Dictadura debilitada ja no pot ser entrebanc a l'aparició de «La Nostra Terra», una revista que supera tot el que s'havia fet anteriorment, i posteriorment els vents més propicis de la República permeten dur a terme algunes de les seves accions programàtiques, com l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia redactat per la pròpia Associació per la Cultura de Mallorca, el Centre Regionalista, l'acció sobre la joventut i a les escoles a càrrec d'un grup de mestres encapçalats per Joan Capó, les construccions escolars i les reformes arquitectòniques i urbanístiques de Guillem Forteza, etc. La conferència és, pensam, el resultat de la maduració de les seves idees durant uns anys en què les circumstàncies, els amics, les lectures i els viatges van pulint el seu pensament, que ara apareix plenament consolidat.

4.2.7 EXCÉS D'OCUPACIONS

Com hem pogut anar comprovant, Ferrà es queixa sovint de la gran quantitat de feines de les quals no sap o no pot desprendre's. El problema s'agreuja quan assumeix la direcció de la Residència d'Estudiants, no com una simple tasca tècnica i administrativa sinó amb una dedicació extremada —pensa que es tracta d'un centre d'acollida, de projecció de les aspiracions de Catalunya dins la joventut i el món sencer— que el du a tenir cura de tots els petites detalls i les atencions que s'han de dispensar als residents. A més, es proposa mantenir el contacte epistolar amb els exresidents i mira d'atendre els favors que la gent, veient-lo disposat i capaç, li demana.

La gestió de la Residència, unida a la feina habitual de la biblioteca, els treballs d'edició, els periodístics, el sosteniment dels amics que estan a l'exili, la correspondència amb altres amics com Maria Antònia Salvà, li pren el temps que voldria dedicar a la reflexió i a la poesia i explica, en part, la seva escassa producció literària.

D'aquesta manca de temps i la impossibilitat d'atendre totes les ocupacions i lleures, en parla sovint a Maria Antònia Salvà, a la qual voldria en moltes ocasions escriure amb una tranquil·litat de la qual no disposa. En una carta de mijan 1925 li diu, sense perdre l'habitual humor, que no sap si aconseguirà «sortir d'aquesta lletra que t'escric de cara a més de 60 estudiants de Medicina que a cada retxa m'interrompen per demanar-me un nou llibre de matar malalts. Tenc un munt de 18 cartes per contestar, de les quatre parts del món, i te voldria dir tantes coses!». ¹⁵⁰ En una ocasió li confia la naturalesa del seus maldecaps: «Pas una temporada de mareigs com no la t'imagines. Tenc els que em vénen, els que em cerc i els dels altres. No en parlem...». ¹⁵¹ I una altra vegada, gairebé desesperat, li explica que «no tenc temps, no ja per escriure, sinó per pensar o sentir. Tu no saps quina és la meva vida, absent de mí mateix, entregat a coses que en el fons no m'interessen, i carregat sovint amb preocupacions i mal-de-caps dels altres. Si tenc un

¹⁵⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 5- V-25.

¹⁵¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 27-V-25.

moment per mi, fas de sportman per oblidar-me i descansar».¹⁵²

Fer de corresponçal permanent de Mallorca a Barcelona, i de Barcelona a Mallorca també li suposa abundants preocupacions i feines. N'és un petit exemple l'encàrrec de J. M. Capdevila, que li encomana que demani a Maria Antònia Salvà el poema de l'Allapassa per incloure'l en una antologia que prepara,¹⁵³ o la insistència de J. M. Soldevilla perquè demani a la poetessa autorització per publicar poemes inèdits a «La Paraula Cristiana».¹⁵⁴

4.2.8 TASCA PERIODÍSTICA (1923-1925)

L'agost de 1924, Miquel Ferrà ha iniciat a «El Día» una sèrie d'articles amb el nom genèric de *Caminos de la Sierra*. En dedica un als molins i un altre a les cançons populars mallorquines, inspirat en les campanyes amb Baltasar Samper, dels quals ja hem parlat. L'any 1925 completa la sèrie amb quatre articles més: un dedicat al bosc i els altres tres al santuari de Lluç. La resta d'articles d'aquest any tracten els temes següents: l'homenatge a Marian Aguiló, un extracte de la conferència «L'ideal mallorquí» que titula «Programa», una ressenya del llibre de Guillem Colom *L'amor de les tres taronges*, una defensa de l'arbre i una crítica a la festa que es fa amb motiu seu, Sant Jaume, Amèrica del sud, l'actuació de Cambó i la reforma de la ciutat.

4.2.8.1 Adolfo Bonilla y San Martín. Els filòsofs catalans i les literatures peninsulars

El febrer de 1924, el Dr. Adolfo Bonilla y San Martín pronuncia una conferència a la Universitat de Barcelona sobre els filòsofs catalans i una altra a l'Ateneu sobre «Relacions entre les literatures peninsulars». Segons Ferrà, aquesta darrera fou possible perquè el conferenciant accedí a «*ruegos amistosos*», la qual cosa que ens fa pensar que fou ell qui el va convidar en nom de l'Ateneu i que, per tant, tal vegada tenia algun càrrec en

¹⁵² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 5-V-25.

¹⁵³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 19-I-26.

¹⁵⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 8-III-26.

aquesta institució. Ferrà parla de la conferència a la Universitat i de la invitació a l'Ateneu a *Filósofos catalanes*.¹⁵⁵ A aquest article el segueix *Invitación*,¹⁵⁶ referit a la conferència a l'Ateneu.

En el primer article presenta Bonilla y San Martín com un deixeble de Menéndez y Pelayo i afirma que la seva conversa recorda la de M. S. Oliver, amic de Bonilla, i que és un devot de «*nuestras cosas*», els quals són escassos a Madrid. A continuació sintetitza la primera de les conferències, en la qual Bonilla ha analitzat els pensadors nascuts a Catalunya, des dels primers segles cristians fins a Balmes i els primers deixebles de Llorens. Destaca el fet que atorgui a Ramon Llull i la seva *Ars Magna*, de la qual ha explicat els principis, el lloc que es mereixen i esmenta després les conclusions a què arriba el conferenciant, que són les característiques essencials del pensament català, comú a tots els pensadors analitzats: racionalisme (confiança en la raó) i practicisme. Ferrà afirmar que ell ja havia qualificat així el pensament de Llull en la seva conferència del 1915, amb motiu del centenari, i acaba l'article dient:

«Quizás esta misma tendencia a llevar la filosofía del campo de la especulaciones desinteresadas al de las aplicaciones prácticas, haciendo de ella, en el alto sentido, un arte utilitario, venga a confirmar ennobleciendolo el aspecto más vulgarmente notado del genio de la raza: ese aspecto positivo cuya meditada apologia hallamos en la obra magistral del doctor Torras y Bages.

¿No hay algo de síntesis en esas dos características, señaladas por el ilustre profesor de Madrid, en el «seny català» que el Obispo de Vich proclama como un signo de racial equilibrio -del cual es por cierto Ramon Lull una excepción gloriosa- al estudiar el valor intelectual de la tradición catalana?».

Al segon article, relatiu a la conferència a l'Ateneu, subratlla l'actitud de Bonilla envers les lletres catalanes, semblant —explica— a la del seu mestre Menéndez y Pelayo, que també les admirava. Recorda també l'amistat d'aquest amb el grup català format per J. L. Estelrich, Rubió i Lluch i Costa i Llobera que, juntament amb Menéndez y Pelayo, admiraven Milà i Fontanals. Bonilla —explica Ferrà— convida a continuar aquesta tradició començada amb Ausiàs March i el marquès de Villena, Boscan i Garcilaso. Tot seguit

¹⁵⁵ «El Día», 29-II-24.

¹⁵⁶ «El Día», 29-II-24.

exposa que Carles Soldevilla havia contestat a aquest convit des de «La Publicitat», desgraciadament amb un cert fonament -opina Ferrà-, que per dur-ho a terme calia una certa llibertat que no existia, almenys en el terreny polític.

Ferrà exposa que aquesta circumstància no ha de fer renunciar al contacte intel·lectual i que el que s'establia amb altres parts del món no s'havia d'aturar a l'Ebre, i que seria injust rebutjar la invitació ja que no suposa cap abdicació dels ideals dels catalans. I hi afegeix: «*Nada se opone al amistoso diálogo, a la libre conversación entre espíritus libres, mientras sigue sus trámites el pleito político*». A aquest plet hi oposa el dels intel·lectuals, «*de un orden espiritual mucho más íntimo y profundo*», la qual cosa no vol dir —argumenta— que la literatura hagi de ser un món a part, tancat «a las corrientes de la vida nacional y universal, antes al contrario: la misma idea, el mismo sentimiento, la misma pasión que informan éstas son las que la animan y vivifican». Per tot això, propugna que el primer que s'ha de cercar és «*la inteligencia con los capaces de comprender las cosas del alma, que en definitiva son las nuestras*», després d'haver renunciat a la concòrdia amb els qui no són ni poden ser «*del espíritu*».

4.2.8.2 Homenatges: Rusiñol, Verdaguer, P. Mariana, Guimerà, Wilson, Lenin i Maragall

El 17 de setembre de 1923 se celebra a Mallorca un homenatge a Santiago Rusiñol amb motiu del 25è aniversari de la seva relació amb Mallorca. Des de Barcelona Ferrà es vol unir a l'homenatge mitjançant un telegrama. Li diuen que no pot ser en català i decideix no enviar-lo i escriure un article titulat *A Santiago Rusiñol*,¹⁵⁷ que encapçala amb el text del telegrama: «Rusiñol, un mallorquí passat de cor a la vostra terra saluda el català passat a la nostra». A continuació li manifesta el seu agraïment per una obra pictòrica i literària que, malgrat l'estranyesa que li provocà en un principi, despertà quan era adolescent la seva sensibilitat i li proporcionà mirades noves sobre el món de l'art. Recorda com la seva obra literària, juntament amb la d'Alomar i Oliver, el va fer enamorar de la

¹⁵⁷ «El Día», 21-IX-23.

seva llengua i ajuntar els noms de Catalunya i Mallorca que mai més s'havien de separar dins el seu esperit.

És important remarcar, en aquest sentit, com en aquests moments Miquel Ferrà accepta i confessa la influència que exerciren en ell els poetes que anomenam modernistes, malgrat mantenir una certa distància amb les seves estètiques.

L'any 1924 el rei, juntament amb Primo de Rivera i totes les més altes autoritats de Catalunya inauguren el monument a Jacint Verdaguer. Paral·lelament, el Consell Permanent del Jocs Florals i els Amics de la Poesia organitzen un discret acte d'homenatge davant la seva tomba. Sabem que Ferrà participa activament en la seva organització per una carta que li envia Caterina Albert —Víctor Català—¹⁵⁸ com a contesta a una invitació seva de participar-hi. L'escriptora agraeix que l'hagin convidada i s'adhereix a l'acte però allega que no hi podrà assistir.

Per altra part, al seu article *Homenaje a Verdaguer*¹⁵⁹ posa de manifest el contrast entre l'oficialitat i buidor de la inauguració del monument per part de les autoritats i el calor i gairebé la clandestinitat de l'homenatge dels catalanistes.

Amb articles com aquest Ferrà retrà homenatge, aquest any, a diversos personatges coneguts, amb motiu de la seva mort o del seu centenari. Així, tracta del centenari de la mort del P. Mariana¹⁶⁰ —que ja hem comentat—, que sembla passar desapercebut i escriu, amb el títol genèric de *Guimerà*, una sèrie de quatre articles amb motiu de la mort del literat.¹⁶¹ Hi destaca el fet que tant la lírica com el teatre de Guimerà són literatura per a multituds i la popularitat de la seva figura. Comenta també els seus grans efectes, els seus contrastos, les idees primàries i apassionades de justícia que —diu— són molt lluny de «*las serenas ánforas de la escuela mallorquina*». Malgrat tot, els reconeix la seva «*sorprendente originalidad*» i la seva «*enorme fuerza*» i afirma que ha estat el gran poeta romàntic de

¹⁵⁸ La carta, dipositada a l'arxiu de Miquel Ferrà, no té data ni localització però fa referència a aquest homenatge.

¹⁵⁹ «El Día», 18-V-24.

¹⁶⁰ *Visión de Historia*, «El Día», 29-V-24.

¹⁶¹ Els quatre articles apareixen a «El Día»: 24-VII-24, 26-VII-24, 30-VII-24 i 2-VIII-24.

Catalunya i de la península exceptuant Guerra Junqueiro. El compara a Victor Hugo, Alfred de Vigny i Lord Byron, i diu que és més ingenu que Baudelaire. Comenta també el seu panteisme i la seva relació amb el mal i intenta demostrar que no el separa del bé ni del cristianisme. Finalment fa una exaltació de la qualitat dels catalans de retre homenatge als homes que exalten Catalunya: Verdaguer, Clavé, Prat de la Riba, Guimerà, etc., i es demana, per acabar, qui serà, mort Guimerà «*el hombre de todos en el campo de las letras catalanas*» i contesta que el primer poeta, el tenen a Mallorca i que devora ell queden alguns noms rellevants entre els joves.

Un altre personatge que Ferrà admira especialment per les seves idees federals és Wilson. Amb motiu de la seva mort del qual escriu un article que dedica a Gaziel¹⁶² i en el qual, d'entrada, fa un repàs a les necrològiques que s'han publicat arreu del món. Es refereix, en primer lloc, a Charles Maurràs, que n'ha escrita una al periòdic «Action Française», segons Ferrà allunyat de l'esperit de Wilson ja que «*desde sus columnas una literatura panfletaria acostumbra deseducar las extremas derechas de la política francesa*». A continuació cita unes paraules de Maurràs, que considera «*de alto lenguaje*», per a qui la mort fa callar els sentiments hostils i de venjança, i no cal acusar Wilson sinó que s'han d'acusar ells mateixos. Ferrà afegeix a aquestes reflexions que amb la mort es fa als homes la justícia que s'hauria de fer sempre i els dóna el do de la simpatia humana. I dedica la darrera part de l'article a expressar tota la seva admiració cap a Wilson i les raons que la sostenen:

«Algunos empero, entre los más anónimos y ajenos a la dirección de esas grandes corrientes políticas mundiales que un día creímos ver ilusionados en su mano, lo hemos tenido que hacer con especial reverencia. Porque en una hora solemne, después de cuatro años de congoja y de horrible pesadilla, sumidos en la humareda del combate y de la pasión ofuscadora, apareció a nuestros ojos el presidente Wilson como la encarnación del sentido de humanidad y de la justicia. Hubo en su gesto sobre las naciones algo de providencial y de apostólico, y por un momento pareció que el idealismo puro y elevado, encerrado hasta entonces en las escuelas y en la mente de los filósofos, iba a intervenir como factor supremo en la dirección política del mundo. Se previó como una utopía de realización cercana la vasta federación de todos los pueblos civilizados, y el Capitolio de Washington pareció emular, nueva sede de una vasta cristiandad, la cúpula vaticana.

Pero, ni el pueblo en cuyo suelo de aluvión se asentaba aquel Capitolio, ni los hombres dirigentes de las demás naciones, cuyo mismo "sentido de la realidad" esclavizaba al poder de las tinieblas, supieron ver la fuerza enorme que contenía la gloriosa "ingenuidad" del presidente

¹⁶² Wilson, «El Día», 20-II-24.

americano. Los idealistas somos en verdad malos gestores de negocios pequeños, atraídos como nos sentimos por más altas y amplias perspectivas; pero un profundo instinto nos avisa hoy todavía que el mundo no dará un paso hacia el bienestar y la concordia, fuera de aquel mismo ambiente moral en que Wilson situó sus catorce puntos, a cuyo espíritu informador debe la América inglesa su libertad, y su misma grandeza material, y cuanto en su historia la justifica como pueblo.»

Seguidament diu que els darrers anys el «austero profesor de Princeton» ha estat oblidat i ha sofert el desengany dels homes. Ferrà es solidaritza amb la seva decepció «*la de todos los que durante la guerra mundial creímos en las banderas... Solidarios de él en el fracaso somos todos los que hicimos nuestra su esperanza. Aunque yo no sabría creer en el fracaso de los utopistas: el fracasado es el mundo que sonríe de ellos*». I acaba:

«Por eso, algo que es lo mejor que hay en nosotros nos hace inclinar con profundísimo respeto ante la figura histórica de Wilson, en recuerdo de la noble ilusión que en nosotros hizo nacer y de que no nos avergonzamos; de aquellos días en que de la verdadera libre América, viva aún en su corazón de puritano, traía a nuestro viejo mundo, enturbiado por los vahos del odio y de la sangre, una ráfaga pura del aire que hinchó las velas del Mayflower».

L'escrit ens pot descobrir la font de l'interès de Ferrà per la Guerra Mundial i de les esperances que havia despertat en ell la solució de Wilson al final de la contesa.

Hem de parlar, finalment, d'un article al qual ja ens hem referit pels elogis que li dedicava G. Alomar. Es tracta d'un escrit sobre Lenin,¹⁶³ un personatge evidentment molt distant ideològicament de Ferrà, el qual tanmateix en valora la grandesa. L'article palesa una influència de Carlyle —Ferrà té entre els seus llibres *Els herois*, d'aquest autor, l'idealisme i el romanticisme del qual el degueren entusiasmar—, que ja es nota en els articles sobre la Guerra Mundial, que traspuen admiració cap a l'heroïtat dels soldats i la de tots els qui són capaços de morir per una idea.

L'article, dins aquest to, s'inicia amb una descripció de l'enterrament de Lenin, alguns gravats del qual ha vist als periòdics. L'impressionen les grans fileres de gent de poble que va a venerar les despulles —es fixa principalment en les dones i les nines— i veu en el seguici quelcom de dolorós, com l'acompanyament d'un ajusticiat, però també de consagració i profundíssim homenatge. Sembla —diu— que el mort és Rússia mateixa.

¹⁶³ *El entierro de Lenin*, «El Día», 15-II-24.

Seguidament compara la tomba de Lenin amb el que ha estat per al segle XIX i XX la de Napoleó i exposa que tal volta Lenin trobarà com Napoleó la musa de Manzoni que retorni la pau de la pietat humana al que és *«sombra torva y fría del ejecutor de un siglo!»*.

Després fa una semblança de la difícil i austera trajectòria de Lenin fins arribar al poder. Cita el cas concret del germà de Lenin, mort pel botxí, i hi afegeix: *«Muchos evocaran sobre la tumba de Lenin legiones de espectros ensangrentados. Yo evoco la sombra tenebrosa de este simbólico cadalso»*. I després continua caracteritzant el personatge:

«Y he aquí un jefe de estado que no juega con su oficio. He aquí un hombre sin disfraz i que no cree en las palabras, luchando duramente, sangrientamente, con el caos, la mirada desviada, árido el corazón y fría la cabeza, con la cruel rectitud de un Robespierre incorruptible; la víctima tremebunda mandando en el imperio de los zares y que desde el poder comparte aún estoicamente las privaciones y la miseria de su pueblo, hasta sacarle a la orilla a través de un lago de tinieblas.

Lo que más impresiona en este hombre agotado por su obra, en esta vida que se extingue penosamente en una silla de inválido, es su seriedad terrible. Si es difícil querer al déspota proletario, pues todo en él, hasta su figura, parece rechazar o mantener a distancia —sin que una humana debilidad invite a la simpatía,— no respetarle es imposible».

Afirma que l'ha impressionat l'orgull nacional amb què parlen de Lenin els periòdics que publiquen a Berlín els emigrats russos, enemics del règim bolxevic, perquè *«Lenin es racialmente moscovita, y los terribles experimentos que ha practicado en la carne viva del pueblo ruso hasta llegar de nuevo a estructurarlo, marcando la dirección de una nueva sociedad, pueden ser para su nación la gloria de mañana»*. I acaba amb aquests frases solemnes:

«Al pie del Kremlin, guardador de sus despojos, que vieron los días siniestros y turbulentos de la Revolución roja, esta comitiva densa, interminable, de pueblo en orden que, con un silencio de estupor y de respeto, acompaña el féretro, entre dos hileras de guardias, sobre el blanco desierto de la nieve, habla de la obra de Lenin con funeral elocuencia».

Finalment, ens hem de referir a un darrer homenatge: el que es va retre a Maragall. No sabem si Ferrà hi va participar però Ramon Vayreda, en una postal de 21-IV-24, l'assabanta que ja el té mig embastat.

4.2.8.3 La revista «Majorica»

Ferrà hi dedica l'article *Una Revista*.¹⁶⁴ Hi fa memòria dels anys de Gijón en què ell i Riber començaren, al «Sóller» i a la premsa ciutadana, una campanya contra cert tipus de mallorquinisme «*filisteo y candoroso que adormecía toda inquietud ideal en el regazo de la conformidad provinciana*». Ells —explica— hi contraposaven un patriotisme insular que era i és «*la exaltación del alma histórica de Mallorca en todo lo que tiene de acordable con el ideal humano de nuestros tiempos*», i comenta que en aquells moments es declaraven mallorquinistes, segons el patró provincià, gents de bona fe que, estranyes al món de les idees, no arribaren a comprendre mai les de l'altre mallorquinisme. Per això —argumenta— des d'aquell moment, i ja des d'abans, davant qualsevol manifestació de vida espiritual a Mallorca es demana, com en el cas de «Majorica», quin d'aquells dos esperits la informa. Pel que fa a la revista, diu que la província es deixa sentir en algunes pàgines: retrats de primeres autoritats, literatura fluixa, però també hi apareixen poesies en català i racons de Mallorca molt ben reproduïts. L'enumeració del que creu que no hi ha d'haver en una d'aquestes revistes ens pot orientar sobre les seves idees: «*toreros, vistas del Rif, asesinos, jueces instructores, banquetes monstruos, cacerías reales, primeras piedras, roperos, cuadros plásticos por señoritas a beneficio de los soldados de Melilla[...]*». Seguidament, anima els redactors a fer una revista de bon gust, que educi el vertader esperit mallorquí. Ho veu ben possible en els fotògrafs i no tant, en canvi, en els escriptors, amb l'adaptació dels quals —diu— no sap fins a quin punt s'hi pot comptar.

Respecte d'aquesta revista, hem de dir també que a l'arxiu personal de Miquel Ferrà hi ha una carta signada per Rafael Isasi que escriu a Ferrà criticant-li un article de la revista que diu que és escrit per ell. Hem comprovat que l'article ve signat per un tal «Aladino», i després de llegir aquest i els altres signats amb el mateix pseudònim, hem comprovat que, ni les idees ni l'estil ens semblen els de Miquel Ferrà. Per tot això, imaginam que el senyor Isasi va confondre el nom d'Aladino amb el d'Alanís que tenen

¹⁶⁴ «El Día», 4-VII-24.

una certa semblança. No sabem per altre part a qui correspon aquest pseudònim, però pel que escriu sembla ser un dels membres de l'equip de redacció de la revista.

Per altra part sabem, a través d'Arnau Company, que Ferrà fou membre de la redacció de «Majorica».¹⁶⁵

Precisament al nº 6 de juny de 1924 hi ha un article de G. Ripoll dedicat a Alanís. L'article es titula «*Topics on the day*», en ell es fa una crítica de diversos tòpics com la roba de llengües, les ensaïmades, les pageses...; alguns defectes mallorquins com la credulitat i la docilitat mallorquines, i també la moda de la roba lleugera femenina. Finalment fa una exaltació de la Sra. Fryberg que a la portada de la revista representa la dona del Nord «trametent a la nostra soleïosa palmera mediterrània, l'enyorívol saluet del pi boreal, enemorat com a la famosa balada germànica». Contraposa aquesta dona a tots els tòpics femenins i turístics mallorquins.

I parlant de revistes hem de dir que Miquel Ferrà és convidat per Rovira i Virgili, en una carta que li dirigeix el dia 9 de juliol del 1924, a col·laborar a la «Revista de Catalunya». L'única col·laboració que hi coneixem és la conferència «L'ideal mallorquí», que va donar a Mallorca a principis de 1925 i que va publicar aquest mateix any. Per altra part, segons Arnau Company, també fou redactor d'aquesta revista entre 1927 i 1930.¹⁶⁶

4.2.8.4 Els llibres de Guillem Colom

L'any 1925 Miquel Ferrà escriu un article sobre el llibre de Guillem Colom, *L'amor de les tres taronges*.¹⁶⁷ Aquest no serà l'únic llibre que comentí Ferrà a Guillem Colom, l'any 1920 ja li havia comentat el llibre *Àguiles* a l'article «*Àguiles*» de *Guillem Colom*¹⁶⁸ i el 1929 li comentarà a «La Nostra Terra» el llibre de poemes *De l'alba al migdia*, finalment, comentarà *Antígona* al «Sóller» de 21 de març de 1936 i li prologarà

¹⁶⁵ Arnau COMPANYY, *Periodistes de les illes Balears a la premsa diària barcelonina* dins DD. AA. *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània*, Palma, 1995, pp. 101-102.

¹⁶⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁷ «El Día», 24-VI-25.

¹⁶⁸ «Sóller», 24-VII-20.

Terra endins.

A «*Aguiles*» de Guillem Colom Ferrà aprofita per ironitzar sobre el bon concepte de Mallorca que tenen els mallorquins, i conta que una vegada, anant a veure un niu de voltors buit a Montnaber amb Colom es demanaven els dos si aquest mallorquinisme pintoresc podia contenir tota l'ànima de Mallorca, i des d'aquell moment Colom s'endinsà dins la història de Mallorca, que Ferrà ironitza dient que és un idil·li. D'aquesta acció de Colom i de les bones arts de Ca'n Guasp i de Joan Pons, director artístic del volum, ha sortit *Àguiles*. Ferrà fa una crítica a la temàtica dient que no acaba de veure l'executòria dels cavallers bandits protagonistes, ni que en Jaume fos un ciutadà conscient i bo. De tota manera, Ferrà es felicita que Colom s'haja aventurat dins dels «campes oblidats de la Història de Mallorca, plens de suggestió tràgica i ombrívola, on només hi era entrat en Quadrado amb el fanal de la investigació, i amb pinzellades mistralianes haja vingut a continuar la sèrie dels grans plafons qui decoren el palau de les nostres Muses». Ferrà li dona l'enhorabona i li aconsella no repetir la prova car «de poemes narratius en set cants, als poetes lírics no més les convé fer-ne un. Que tanqui ara Mistral i obri Ronsard. El verger d'En Guillem Colom abunda en flors exquisides i en fruits qui semblen flors. Que de tot en vaja fent rams, molt ben composts, maldament hi mescli qualche flor de penyal, ja que tant li agraden, i amb motiu». Malgrat el consell Ferrà no tanca aquesta porta; però posa com a condició que Colom s'hagi inspirat bé.

A *L'amor de les tres taronges* Ferrà parla de la innovació temàtica dels poemes de Colom, que han introduït la història mallorquina i la llegenda popular en els seus episodis més sinistres. Episodis que tenen lloc a la serra mallorquina, que a vegades no és prou obscura per ambientar els personatges de les revoltes, del comte Mal, d'en Joan de l'Os i el Diable, del Dolor i la Mort. Ferrà diu que a aquest personatges els aniria molt millor els escenaris del Puig Mal i les Guilleries. A causa d'això, Ferrà diu que si havia de triar un poema, no triaria aquells que venen de la tradició catalana i que emparenten Colom a Sagarra, sinó el de *El Diable i la Donzella*, en l'art i la bellesa del qual hi veu Ferrà alguna cosa de *Lis Isclo d'Or* de Mistral. També diu que en la descripció del molí, hi veu

influències de Daudet. Parla també de la sobrietat del poeta en aquest poema en concret. Després diu que l'obra poètica de Colom evoca l'hort de la seva possessió de Monnàber, on, sense moure's, pot viure des del dramatisme del monstres de la serra, fins la delicadesa de les petites flors, el dolor de les postes de sol morades i el mateix sentit transcendent del paisatge com en els poemes *La Cinia*, *El Lai*, i la *Cançó del llaurador*, que Ferrà diu que evoca més el tràgic *Cavador* de Guerra Junqueiro que la cançó suau de Maria Antònia Salvà. Finalment, ressalta el poema *Cobles del Vianant*, que compara amb una de les millors composicions de M. S. Oliver. Ferrà torna a destacar la innovació que representa tot el llibre dins el patrons de l'Escola Mallorquina. Per acabar, després d'exaltar l'elegant i natural seguretat del poeta, li critica el fet de no haver seguit el seu propi gust, deixant anar escrúpols aliens, en acceptar formes arcaiques de mesurar els versos, per fugir de contraccions que segons Ferrà no ho són: per a ell, per exemple, el vers «Trescava amb peu igual» té set síl·labes i no vuit. Però diu que això, si és cert no té importància devora tot el gran valor del llibre.

A *Antígona*¹⁶⁹ diu que Colom, el qual juntament amb Riber i Maria Antònia Salvà mantenen «per una producció normal i constant la tradició literària mallorquina», mostra la seva gran ambició amb aquest el seu darrer llibre. Diu que *Antígona* surt del marc habitual de les activitats literàries mallorquines. Amb ella, Colom ha fet un assaig de teatre en vers, d'un gran lirisme que es situa «dins la gran tradició clàssica que va de Sòfocles a Goethe». Ferrà ressalta la dificultat de la tasca de «donar a un públic modern la tragèdia terrible i dolorosa de la filla d'Èdip i de Yocasta [...]» I comenta: «Des dels primers quadres, d'una plàstica noble, d'arcaica simplicitat, sentiu el calfred de la bellesa antiga. Tot hi és colpidor i sobri. La sola disposició de l'escena ja us imposa». Seguidament, diu que la tragèdia es va desplegant «amb un interès creixent». Després de contar el fil argumental comenta: «La versificació, sobretot en els dos primers actes i al començament del tercer, és d'una ferma robustesa coturnada i, de cap a cap, conserva la nobilitat del to dins una expressió sempre directa i viva que recorda, a estones menys rural però tan

¹⁶⁹ «Sóller», 21-III-36.

enèrgica, la d'En Josep Mª de Sagarra». Finalment, diu que el sabor de la tragèdia grega hi és «però, subtil i quasi insensible, s'hi filtra l'alè d'una gràcia cristiana nimbant en el darrer quadre el desmai d'Antígona, que, més que caure sota l'ala del Fat antic, sembla oferir la vida en holocaust». Ressalta finalment la pulcritud de l'edició.

4.2.8.5 La simpatia envers Cuba i Amèrica del Sud

Ja hem vist, en diverses ocasions, la simpatia que tenia Ferrà per Cuba i per Sudamèrica en general. Recordem l'escrit en defensa de Màximo Gómez i les amistats amb la chilena Gabriela Mistral i les mexicanes Palma Guillen i Ana Maria Bustamante. L'any 1925, que, amb la Dictadura, es devia haver posat de moda l'iberoamericanisme, escriu l'article *De la América fraterna*,¹⁷⁰ en el qual posa de manifest totes aquestes simpaties i crítiques. L'article comença dient: «*A pesar de sus defectos de pueblo que se está cuajando social y políticamente; a pesar de su falta de sedimentos seculares y del caudillaje y la retórica; a pesar sobre todo de la vacua inanidad académica del iberoamericanismo, siento hace tiempo por la libre América una sincera simpatía. Tengo un culto por el élan generoso de sus libertadores. Tengo en Chile, en Méjico, en el suelo cubano, parte [de] mis más cordiales y espirituales amistades. No conozco escritor más admirable, pensador más noble y más sereno que José Enrique Rodó, ni alma más honda, más rica de piedad y de dolor humano, que mi querida Gabriela Mistral*». Seguidament parla del llibre de *Lecturas para mujeres* que ha seleccionat Gabriela i que diu que és un tresor de pensaments, i fa aquesta reflexió «*¡pobres mujeres nuestras, las ineptias que aquí se suelen encontrar bajo un título de estos!*». Després dóna una mostra de vuit versos del llibre, que són d'un poema de José Martí, del qual diu que «*cultivó también la rosa encarnada de un ideal de libertad y la regó con su sangre. Cayó en el campo de batalla, atravesado de un balazo, luchando por la independencia de su patria*». Explica a continuació que a Madrid li volen fer un monument i diu que ell fa molt de temps que n'hi havia erigit un dins el seu cor, orgullós del llinatge català del poeta. Finalment, parla de la notícia que ha llegit a la

¹⁷⁰ «El Día», 29-VIII-25.

premsa cubana de la mort de «*otro héroe de la pluma y de la espada: el general Miró*», acadèmic de la Història, que havia estat cap de l'Estat Major d'Antonio Maceo, al qual guardà fidelitat fins després de la mort d'aquest, escrivint el llibre *Cronicas de la guerra*. Explica que Miró, era cubà d'adopció i fill de Sitges, i que els cubans li havien retut un homenatge amb motiu del seu enterrament.

I acaba l'article amb unes paraules que ja hem vist més amunt i que diuen que el 96 era molt nin i l'envaïa una ona de mentida i proclama: «*Con íntima y profunda devoción deposito hoy una flor sobre estas tumbas*».

4.2.9 CONCLUSIÓ

Podríem caracteritzar aquest apartat pel començament de la Dictadura i per l'actitud decidida de Ferrà davant ella. Ferrà no és un conspirador contra la Dictadura, però des de les seves possibilitats, i a partir dels seus articles principalment, però també amb la seva activitat cultural que no cessa, i amb la seva crítica als catalans que han pactat amb el nou estat de coses, i al rei que hi consent, té una clara actitud d'enfrontament a la Dictadura. Per altra part, Ferrà participa activament redactant un dels manifestos de resposta als intel·lectuals castellans, que n'havien fet un a favor de la llengua catalana. És també el moment en el qual Ferrà exposarà a una conferència, i malgrat els mals aires que bufaven, totes les coses que havia pensat i defensat els anys anteriors. És significatiu que la conferència la doni als locals de l'Associació per la Cultura de Mallorca que l'any següent hauria de suspendre les seves activitats, a causa de la Dictadura. És de remarcar també l'actitud de resistència que comença a fer Ferrà, i que seguirà els anys posteriors, per mantenir oberta i en actiu la Residència d'Estudiants de Catalunya que havia perdut, amb la Dictadura, l'ajuda de les institucions públiques sobre la qual es sustentava. La creixent amistat amb Gabriel Alomar, la nova disputa amb Mn. Alcover i les dificultats que passa l'amistat amb Maria Antònia Salvà a causa de la Dictadura caracteritzarien les amistats i desamistats d'aquest període.

4.3 SEGONA ETAPA DE LA DICTADURA (1926-1927). HOMENATGE A MIQUEL FERRÀ: ELS AMICS LI RECONEIXEN LA TASCA REALITZADA A FAVOR DE L'ILLA

Començam aquest nou període amb un fet que creim prou important com per significar el final d'una etapa i el començament d'una altra: l'homenatge que els amics, encapçalats per Joan Pons, li reten amb motiu de la publicació del seu llibre de poesies *A mig camí*. L'homenatge és, de fet, el reconeixement de la seva labor durant aquests anys en defensa de la llengua, la nacionalitat catalana i el paisatge natural i urbà. Com no podia ser menys, la censura impedeix que es pronunciïn alguns dels discursos. Maria Antònia Salvà també ha publicat el seu llibre, que Ferrà ha ajudat a preparar amb molta cura.

En aquests moments moren dos personatges importants per a Ferrà: Antoni Maura i Joan Alcover. Sentirà molt la mort d'aquest darrer però l'ambient que provoca la Dictadura impedeix que se li reti l'homenatge que en opinió seva es mereix. Mentrestant, no es desanima i en una sèrie d'articles es permet somniar que emprèn un viatge i torna a Mallorca en els anys cinquanta per trobar una illa transformada segons els seus desitjos. Curiosament, moltes de les reformes somniades són una realitat avui en dia.

Per a Ferrà i el seu grup, la lluita continua. En aquests moments la Seu tornarà a ser la protagonista, amb el portal del Mirador i les escalinates que s'hi han de construir. Ferrà i els seus amics intenten que es realitzi el projecte de Guillem Forteza i Rafael Masó, aprovat per l'Ajuntament democràtic d'abans de la Dictadura però el consistori del moment, presidit per un aristòcrata, elegeix un projecte redactat per l'omnipresent arquitecte Bennàzar, al qual Ferrà s'oposarà des de Barcelona amb totes les seves forces, intentant, a través d'articles i consells als amics, que no es dugui a terme. En aquesta lluita es trobarà amb la desídia dels amics mallorquins i l'activitat resolta de Bennàzar i els seus seguidors, que li provocaran una altra decepció.

L'atac de la Dictadura a les idees catalanistes de Ferrà no cessa. Darrere un expedient que se li obr a la biblioteca per arribar tard a la seva feina, hi haurà la mà anticatalanista del rector de la Universitat Martínez Vargas que intenta, com amb altres

persones, desterrar Ferrà de Barcelona. Davant aquest atac, posa en marxa totes les influències amb què compta i aconsegueix que la sanció no sigui tan grossa. No sabem si en relació amb l'afer, el rector és destituït poc temps després.

Malgrat aquests atacs, Ferrà no es dóna per vençut i, per exemple, l'any 1927 dicta una conferència a Madrid, la capital de «l'ominosa Dictadura» com ell l'anomena, en el cicle de conferències sobre la cultura catalana en el segle XX organitzat pel seu amic Joan Estelrich, amb motiu de l'Exposició del Llibre Català a Madrid.

4.3.1 SORTIDES D'EXCURSIÓ I VIATGES

El maig de 1926 Miquel Ferrà visita el monestir de Poblet, des d'on escriu a Maria Antònia les seves impressions: «Les ruïnes més vastes i meravelloses que es puguin somniar, entre cirerers florits per la muntanya, aigües corrents i cants de rossinyol...».¹

L'estiu d'aquest mateix any, per descansar un poc tant de Barcelona com de Mallorca, es trasllada a la Vall d'Aran amb el seu amic Antoni Salvà, germà de Maria Antònia. D'allà escriu una postal a l'amiga contant-li també les seves impressions, aquesta vegada sumant les lingüístiques o nacionals a les paisatgístiques: «T'enyoram molt per aquí dalt, veient brillar la neu de les congestes al fons d'aquestes valls verdíssimes, i sentint parlar aranès per aquests carrers qui encara són catalans».²

Segurament, abans de tornar-se'n a Barcelona, Miquel Ferrà passa algun dia a l'Allapassa amb la família Ferrà. D'una manera insospitada, hi descobreix un paisatge mallorquí desconegut per ell en la realitat i escriu una carta a la família per agrair-los l'acollida, en la qual els explica que: «No vos podeu imaginar còmm m'ha quedat gravat a l'imaginació aquell paisatge de l'Allapassa que contemplàrem un moment des de la marina. Es una nova Mallorca que hi vaig descobrir. Jo l'havia viscuda humanisada en els versos del Pla i del Poema de l'Allapassa, però aquell món, "tan ample, tan ample" i aquell "ras dilatat de la marina", no me'ls imaginava encara tan amples i tan rasos. Ara veig com es

¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 28-V-26.

² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-VIII-26.

justa la nota de grandesa del Poema de l'Allapassa, obra de magne paisatgista, qui quasi voretja la mitologia. Del seu sentit humà i terral, no en parlem. Caldria anar a Provença per trobar-li parió [...]. Això ja viurà sempre, com Formentor i com Núria».³

L'estiu de 1926 també participa en una excursió familiar a les muntanyes de Lluc, a la qual hem d'afegir alguns viatges espirituals: el mes d'agost, Maria Antònia li envia una sèrie de retalls de diari amb articles corresponents a «Suite Nòrdica» escrits per J. Pla, que ha llegit amb gust i, segons que diu, li han refrescat l'estiu.⁴

4.3.2 LABOR EDITORIAL

4.3.2.1 Dos llibres bessons: *A mig camí* i *Espigues en flor*

Pel gener de 1925 Maria Antònia Salvà encomana a Miquel Ferrà que li envii un exemplar de les poesies que ella havia editat l'any 1910. No en troba a Can Verdaguer i arriba a la conclusió que el llibre està exhaurit. A la mateixa carta que li ho comunica, li diu que cal reeditar millor aquestes poesies i li demana si se'n pot encarregar ell.⁵ Maria Antònia accepta i Ferrà comença les gestions.

En aquests mateixos moments, Ferrà prepara també un llibre de poesies. El mes d'octubre en parla a Maria Antònia: es dirà *Les solituds* i el pensa publicar el proper hivern.⁶ Així es comencen a gestar dos llibres que també naixeran plegats.

Podem seguir molt bé la preparació d'aquestes obres, especialment la de Maria Antònia, a través de les cartes que li escriu Miquel Ferrà, a qui agraden molt les tasques d'edició.⁷ Precisament en parla a Maria Antònia, a qui comenta que du a terme tres edicions a la vegada: la de Maria Antònia, la seva i l'antologia de Costa. Li diu: «Això són

³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 12-IX-26.

⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 31-VIII-26.

⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 23-I-25.

⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 26-X-25.

⁷ Tal volta aquest gust per les feines d'edició explica la seva dedicació contínua durant anys a aquesta tasca. Es cuida de les obres de Maria Antònia Salvà, Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover; edita les de la Residència d'Estudiants, la de poesies catalanes traduïdes al francès que elabora amb Mr. Malye, etc.

feines grates, que em descansen d'altres tasques que tu no imagines. De lo teu me n'ocup amb tota cura les rares estones que puc dedicar-hi, amb tanta il·lusió que ja em sembla que sia meu el llibre».⁸

Aquesta inclinació no ens sorprèn en un noucentista com Miquel Ferrà, que estima l'obra ben feta. Segurament editar llibres, com compondre poesies, li ofereixen la possibilitat de dominar quasi totalment la matèria —pensem que en aquells moments es feien edicions que eren vertaderes obres d'art. La Residència, la política, la gent que intentava influir amb els escrits als diaris, la realitat en una paraula, no eren tan bons de controlar.

Les cartes també ens informen sobre com li va agradar l'edició del llibre de Costa: «Me passa amb el teu llibre lo mateix que amb el d'en Costa: prenc plaer en analisar-lo i trobar-lo tan ben fet».⁹

La reedició es prepara amb un alt grau de minuciositat, deguda en gran part a Ferrà però sempre amb la llibertat i la darrera paraula de Maria Antònia. Ella li envia les poesies corregides i ell les retoca a llapis. Després, Maria Antònia accepta les rectificacions o deixa la seva versió definitiva en tinta. Sovint Ferrà només suggereix —fins i tot li ofereix diverses possibilitats— i en ocasions gairebé compon les poesies o li diu com fer-les.¹⁰

Ferrà insisteix contínuament a Maria Antònia que ella té la darrera paraula, encara que es consideri tan pesat com els de l'Institut d'Estudis Catalans. Per altra part, també està content que Maria Antònia no accepti totes les correccions perquè així està més segur que actua amb tota llibertat.

Un exemple d'aquesta interacció és el títol del llibre. Ferrà li'n fa arribar una llista, de la qual el seu preferit és el darrer: «Poesia mallorquina, Del cor de l'illa, Flor del pla,

⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 23-II-26.

⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 28-V-26.

¹⁰ Maria Antònia n'ha feta una a Maria de Gràcia, la seva neboda, però a Ferrà no li agrada perquè diu que va amb disfress de collegiala i seguidament diu a Maria Antònia com ha de refer la poesia: «Posat'hi davant i inspira't de bell nou, queestic segur que faràs qualque cosa digne dels seus ulls, de la seva boca, dels seu cabell rós, de la seva careta d'or i rosa, d'aquells bracets deliciosos i del seu nom de Gràcia que correspon a tota ella. Si no ho fas tu, ho faré jo!». La cita fa evident la confiança que es tenien, el mestratge que exerceix Ferrà en certs aspectes i l'amor que sentia pels infants, dels quals té aquesta visió poètica. (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà: Barcelona, 23-II-26.)

Flor camperola, La guirlanda, L'ofrena als camps, Les flors dins les espigues.... Maria Antònia tria *L'Espiga en flor* i ell diu que li sembla bé però també li suggereix el genèric *Espiga en Flor*. El mes de novembre encara en tornen a parlar: a Miquel Ferrà *Espigues en flor* —el títol que serà definitiu— li agrada molt més que *Flors i espigues*.

Per altra banda —i per això parlem d'interacció— Ferrà també sotmet, encara que molt menys, el seu llibre al judici de Maria Antònia.

Ferrà fins i tot es cuida de les gestions que s'han de fer a Mallorca. Escriu a Emili Darder, president de l'Associació per la Cultura de Mallorca, per cercar una subvenció i li diu a Maria Antònia que ja pot donar la cosa per resolta, que faran el llibre amb la satisfacció de tots i principalment la seva. Això no obstant, la sol·licitud no deu tenir èxit perquè Ferrà li escriu a Maria Antònia, imaginant que referint-se a aquest assumpte: «Lo de la Cultura no et preocupi: aquí no hi ha hagut més que incultura per part de D. Toni M.[aria Alcover] M'ho explicà En G. Forteza, que és el secretari. I En M. Sureda president! Déu no mos dó heretges més grossos».¹¹ Finalment, Ferrà encarrega l'edició a Altès, amb els resultats del qual s'entusiasma.¹²

Ferrà, segons que sembla, vol donar una sorpresa a Maria Antònia respecte del pròleg del llibre i l'encomana a Carner, que està d'ambaixador a Costa Rica. Sense haver-ne rebut notícies, el veu reproduït a «La Veu de Catalunya». Poc temps després rep l'original de Carner.

Maria Antònia deu pensar que Ferrà hauria fet millor el pròleg o, almanco, més planer i entenedor per als mallorquins, i li ho comunica. Després d'un primer penediment per haver comanat el pròleg al poeta català li contesta que li servirà per donar-se a conèixer al Principat ja que Carner hi és una autoritat i ell, en canvi, hi té dues dotzenes de molt bones amistats però el públic no el coneix i, per altra part, pensa que és incapaç de volar poèticament com Carner. Pel que fa a la qüestió dels mallorquins, li diu que no es preocupi

¹¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 23-II-26. No sabem a qui fa referència quan esmenta M. Sureda com a president, ja que segons les nostres notícies ho era Emili Darder.

¹² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 5-VI-26.

que no entenguin el pròleg perquè ja la coneixen i no té necessitat de ser presentada, que convé que el llibre tingui difusió a Catalunya ja que els editors són catalans i que, per altra part, no tindria cap problema a subscriure el pròleg carnerià.¹³

Ferrà, que sempre sol estar molt ocupat, treu temps d'allà on sigui per a aquesta feina que tant li agrada. Així, du a terme la correcció de proves en els llocs més insospitats i menys propicis, com ho conta a Maria Antònia parlant-li de les primeres proves que li envia, corregides «en part dins la biblioteca o a casa, en part dins el tranvia, en part damunt l'arena d'una platja on vaig anar dijous a descansar unes hores»;¹⁴ les segones, «dins el tren o ajegut a la platja, entre bany i bany», i les terceres, revisades a Mallorca, «dins plages i garrigues...».¹⁵

Un glossari que preparen conjuntament per evitar dificultats de comprensió entre els mallorquins i els catalans també és motiu de discussió. Maria Antònia li diu que hi ha gent a Mallorca que no sap que vol dir *encís*, a la qual cosa Ferrà respon:

«Sembla mentida que es pugui viure així amb el cap dins una aufàbia!
Veig que, per anar envant, haurem de rompre moltes aufàbies i molts de caps.
Per això, els enteniments se van obrint: ara ja han descobert que la música també és subversiva.
Quan se n'adonin que no hi ha res decent que no ho sigui, ens començarem a entendre...».¹⁶

Al final, quan el llibre ja està quasi enllestit, Maria Antònia està preocupada per l'editor i perquè figuri alguna cosa de Ferrà al seu llibre. Ell li contesta que no es preocupi per l'editor, que quan el llibre estigui llest dirà «a la Cultura, si hem de posar o no el seu nom al peu de la portada. Si hi tenguessin (ara estan un poc desanimats), el més petit inconvenient econòmic, el pagarem nosaltres i molt serà que no cobrim les despeses».

Quant a l'altre aspecte, li diu que si troba que algunes de les estrofes del volum de Ferrà han d'anar davant el d'ella, se'n sentirà «honradíssim i gens queixós d'anar al costat

¹³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 9-V-26.

¹⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 5-VI-26.

¹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 31-VIII-26.

¹⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-XI-26.

de Carner».¹⁷

Joan Pons, encara que més esporàdicament i sempre a través de Ferrà, també participa en l'edició. A vegades Ferrà diu a Maria Antònia que ha revisat algunes poesies amb Joan Pons i suma la seva opinió a la d'ell. També acudeix a Joan Pons perquè li faci un dibuixet per a les cobertes dels dos llibres però li contesta que justament no pot fer els dibuixos que ell voldria.

Les cobertes encara duen més coa. A partir d'un esquema de Ferrà —unes corritjoles— l'orfebre català Ramon Sunyer envia un dibuix a Maria Antònia. A la poetessa no li deu agradar perquè en una carta posterior Miquel Ferrà li diu que no es preocupi perquè Sunyer, bon amic seu, comprendrà la raó de prescindir del dibuix.¹⁸ Encara més endavant, el mes de novembre, li torna a parlar del dibuix de la portada i li envia un croquis per mostrar-li la idea que en té. Li diu que «sense dibuix es pot fer una cosa sèria i que estigui igualment bè» però «pensava que una vinyeta agradable atrauria l'ull del comprador», encara que amb el seu llibre no havia estat així, i confiava que el seu nom i el fred de desembre farien més que els colorins.¹⁹ Finalment, li prega que resolgui amb llibertat completíssima, que ell coneix en Ramon Sunyer i que no se'n sentirà dolgut. Maria Antònia deu estar preocupada pel dibuix i la seva interpretació del dibuix perquè Ferrà li diu: «Jo no em faria escrípol de no ensenyar botànica als qui puguin pensar que la flor del blat son les campanetes... Un motiu decoratiu no deu esser l'interpretació literal d'un títol: es pot inspirar directament en el contingut de l'obra o d'una part d'ella». En aquest sentit, li recomana que es despreocupi i accepti el dibuix o en prescindeixi «segons a tu t'agradi o no t'agradi la cuberta decorada amb aquesta nota. Sobretot te repetesc que no et consideris compromesa: tota la meva illusió és fer-te el llibre ben al teu gust».²⁰

Al cap i a la fi, Ferrà creu que el lector ha de fer un esforç per comprendre'l, que

¹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 19-V-26.

¹⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 31-VIII-26.

¹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 9-XI-26.

²⁰ *Ibidem*.

hi ha d'haver quelcom a descobrir per part del lector intel·ligent, i Maria Antònia, en canvi, pensa que la poesia ha de ser tan planera que la pugui entendre qualsevol.

La publicació dels llibres, que havia de ser a la primavera de 1926, s'allarga fins a final d'any per una sèrie de circumstàncies, entre les quals la mort de l'Altès impressor. Els darrers mesos de l'any es posen d'acord sobre els últims detalls: les mides, si s'ha de fer edició en paper de fil i, finalment, la venda. Ferrà, que publica el llibre una mica abans, aplica l'experiència per no repetir els errors en el de Maria Antònia i li recomana que no s'editi en paper de fil perquè s'ha de fer aposta i encareix molt l'edició. Al final, Maria Antònia està també preocupada pel preu, i, segurament per això, Ferrà l'informa que el llibre li costa a ell 950 ptes. Li aconsella que en deixi molts a Barcelona i en dugui a Mallorca quan facin falta. També li indica les llibreries que venen millor, la necessitat de cuidar-se que s'exposin en un lloc visible i, fins i tot, el consell que s'ha de donar a les llibreries que no els treguin tots a fora perquè agafen pols i es fan malbé. Fins a aquests extrems arriba la cura de Ferrà per aquestes petites joies que, finalment, sortien quasi perfectes de les seves mans.

També tracten de la publicitat a la premsa. Ferrà, que es cuidarà de la de Barcelona, demana a Maria Antònia si tindrà cura de la de Palma i li recomana que envii exemplars a tots els diaris, fins i tot a «La Última Hora» —aquestes indicacions reflecteixen el concepte que tant Ferrà com Maria Antònia tenien d'aquest diari, encara que per raons distintes. A més, el llegeix, amb uns comentaris preliminars, als Amics de la Poesia reunits a la Sala Parés de Barcelona. La Residència d'Estudiants col·labora en l'organització de l'acte, tal com consta en el programa de mà que li envia a Maria Antònia, juntament amb la crònica de l'acte apareguda a la premsa. Segons la crònica, la sala era «curulla d'un públic devot i selectíssim que sedjava d'oïr la melodia d'aquests versos "que transpuen cel"». Ferrà hi llegí «amb amable simplicitat i amb unció».²¹

Hem de dir, finalment, que tots els petits detalls que discuteixen, les estrofes que corregeixen o milloren, són clarament descrits a les 27 cartes que Miquel Ferrà escriu a

²¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 16-XII-26.

Maria Antònia aquest any en què s'elabora el llibre i a les corresponents respostes.

Pel que fa al llibre de Ferrà, a falta del pròleg de Joan Alcover que Miquel Ferrà desitjava, apareix amb un de Josep Lleonard, que devia ser amic seu. La portada també incorpora un ramell de floretes que és un gravat al boix del també amic seu Enric Cristòfor Ricart.

N'envia exemplars als amics que, en diverses cartes, li ho agraeixen i li'n fan crítiques, en general positives. Podem esmentar els noms de Jaume Bofarull, Pvre. i del P. Rupert de Manresa, caputxí. Joan Rosselló també li escriu per parlar-li del llibre una carta que volem transcriure perquè és significativa de la visió que té de Miquel Ferrà:

«Amic caríssim: He rebut el vostre darrer volum de pulcres i meditates poesies, molt ben imprès i presentat per l'Altès de Barcelona que l'escaient boix d'En Ricart, ramellet de polícromes floretes boscanes, bellament decora. El nou llibre bressola íntegra la "Cançó d'Ahir". Les noves poesies, com deia de les primeres, dèu anys enrera, el Mestre mallorquí? son d'impecable factura i de gran finor d'esperit, sens una nota falsa, ni una feblesa de forma. Mercès del bell present. I ara que us diré; vet aquí la meva impressió: L'autor es el mateix; correcte, distingit, amb cert dandisme de pensament i de forma ben distint de la manera d'esser de Brumel, meditatiu, auster, trist i ara fins un poc pessimista; però sempre personal, sobretot entre els poetes mallorquins, dels que no tant sols no hi ha plagis ni imitacions, ni quasi semblança.

No ha recullida l'obra de Melesigeni, ni les clàssiques imatges d'Horaci i Virgili i menys d'Ovidi, i si recorda de lluny el Dant trecentista, sa filiació més bé se troba entre'ls inglesos: l'esquisit Shelley, tal volta?

El nom de Miquel, bé li escau; té cara d'arcangel justicier, tot ho veu entre un polsim de tristesa; mai gaudeix de les coses en oberta rialla juvenívola; les primaveres són sempre per ell llunyanes i tristes; destila de son cor una constant melangia; la lluna d'avui es àvida i trista com la veritat; es que ja ho era molt de temps enrera.

Canta les tristesses del Maig, qu'una polsina de records endola. Sos ulls no ploren, ni somriu mai, com la tercera germana descoberta; per excepció l'Idili de l'hort es diada de festa, una hora d'amor no enterbolida per la fina polsina de la farina de la tristesa, en aquell molí venturós. La síntesis per a mi està aquí:

Oh Deu meu jo voldria

estimar i morir.— sens gaudir en l'estimar dels goigs de l'amor; estimar, no amar; i, en últim cas amar per deure ineludible i sagrat, amb més tristesa que plaer.

Senyor, estic cansat de viure sense viure

Amor tinc por de ferme ton esclau

La flor vol ser cullida

.....

Blanca illusió d'un dia

.....

No hi ha cosa tan bella

com una bella mort.

Moltes coses caldria esbrinar encara, però més m'agradaria fer-ne amb vos una llarga xerradeta qu'escriure perbois[?] parlant de lo que tan poc entenc.

No sé a Barcelona qu'han dit de "A mig camí"; aquí no'n diran res; però estic segur que no'n feran el cas qu'es mereix. No sereu mai un poeta popular, massa inimic dels filisteus, per a pretenir agradar-los, però pels qui tenen el paladar delicat, ja sou un esquisit i un escelent poeta,

i, per a mi, un dels millors qu'ara tenim a Mallorca».²²

Els periòdics de Mallorca i del Principat també publiquen crítiques del llibre: dia 11 de juliol «El Día» en reproduïx una de «La Vanguardia»; dia 13 aquest mateix periòdic de Mallorca publica el pròleg de Josep Lleonard; dia 19 hi apareix una referència en català de Tomàs Garcés i dia 4 d'agost s'hi reproduïx un comentari de M. de Montoliu a «La Veu de Catalunya», que continua el dia 7 i el dia 10. Joan Torrendell, un any més tard —el maig de 1928— publica l'article *A mig camí* al diari «El Día».²³

La premsa regional també se'n fa ressò. El «Sóller» de dia 27 de novembre publica dos articles: *Miquel Ferrà i son llibre A mig camí*,²⁴ de Guillem Colom, i la transcripció d'un de la revista «D'Ací i d'Allà».²⁵ Aquesta revista, a més d'aquest petit article publica a la mateixa pàgina un retrat de Miquel Ferrà dibuixat pel seu amic J. F. Ràfols i dos poemes del llibre. Pel que fa a l'article de Guillem Colom, Miquel Ferrà l'hi agraeix amb aquestes paraules, definitòries del seu concepte de crítica literària: «T'agraesc coralment el teu generós article damunt el Correo, que no té més defecte que esser superior al llibre. Prenent aquest article per model, podria definir-se la crítica: "La interpretació d'un poeta per un altre". M'ha afalagat molt la veritable "comprensió["] que hi he trobat. Gràcies».²⁶

4.3.2.2 Encara més llibres i publicacions

L'any 1926, la Fundació Bernat Metge publica el *Diàleg dels oradors* del volum *Obres menors* de Tàcit, traducció feta per Miquel Ferrà uns quants anys abans, com ja hem comentat al seu moment.

Per una carta seva, sabem que J. M. Capdevila vol incloure poemes de Ferrà en l'*Antologia de la poesia catalana moderna* que ha de publicar l'editorial Barcino dins

²² Carta de Joan Rosselló a Miquel Ferrà, Alaró, 28-X-26.

²³ Joan TORRENDELL, *A mig camí*, «El Día», 13-V-28.

²⁴ Guillem COLOM, *Miquel Ferrà i son llibre A mig camí*, «Sóller», 27-VII-26.

²⁵ Miquel FERRÀ, «D'ací i d'Allà», octubre 1926, pàg. 704.

²⁶ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 29-XI-26.

l'*Enciclopèdia Catalunya*. Capdevila li demana, a més del seu consentiment, una fotografia, la data i el lloc de naixença, bibliografia de la seva obra i estudis sobre aquesta.

Ja hem esmentat el seu intent d'editar les poesies d'Alcover. Mentrestant, Miquel Duran duia a terme, amb moltes limitacions, l'edició de les obres de son pare. Ferrà també hi intervé perquè surti el millor possible: «En Duran ha fet devotíssimament tot lo que ha estat en la seva mà perquè sortís bé; però jo hi he hagut de treballar amb el cap ocupat per tantes coses que ara hi not faltes que em dolen i que em passaren per alt en la distribució topogràfica del text principalment. Veuré d'esmenar-me més en l'altre volum, on anirà tota la prosa literària i les poesies sèries».²⁷ Per posar el títol general a aquesta edició de son pare demana a Maria Antònia que elegeixi entre *Flors i fulles* o *proses i poesies*.

Aquest any també es publica *Jubileu* de J. M. López-Picó. La crítica que li adreça ens fa pensar que l'opinió de Ferrà sobre el que escriu el seu amic va canviant:

«El *Jubileu* compta, a gust meu, entre lo millor que has escrit. La primera composició vull rellegir-la amb calma, perquè a la primera lectura, un xic ràpida, no hi he penetrat. Les altres dues, sobretot la darrera, bellíssimes, amb coses admirablement sentides i dites: ...que són els marbres vells els seus parracs...

La meua efusiva enhorabona!»²⁸

El 1926 encara es plantegen altres publicacions. Encara que les desconeixem, una carta de Ferrà a Colom en la qual li parla d'una idea del segon i de la pobresa de l'*Almanac de les Lletres* de 1926, l'encarregat del qual és el propi Ferrà, ens ho deixa entreveure: «He estat abrumat de feines de tota classe. Això ha fet que no escrigués An En Joan S. Pons, absorbit per mil altres coses; i no és que no m'agradàs la teua idea! Un altre any ho prepararem, si Deu ho vol amb més calma. He enviat lo meu i lo dels col·laboradors catalans, que és d'una insignificància desoladora. Però cal fer l'*Almanac* com cada any! No me n'han enviat proves, i del follet tampoc».²⁹

²⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-XI-26.

²⁸ Carta de Miquel Ferrà a J.M. López-Picó, Barcelona, 4-X-26.

²⁹ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 29-XI-26. «El follet» fa referència a *Por el decoro artístico de Palma*, que ja comentarem més endavant.

4.3.3 LABOR PERIODÍSTICA (1926-1927)

Amb motiu de la mort de Maura i Alcover, Miquel Ferrà escriu dos articles necrològics. Francesc Matheu li'n demana un per a la seva revista que de moment no hem localitzat i no sabem si es va arribar a escriure. A aquests articles sobre personatges desapareguts, encara n'hi hem d'afegir un amb motiu de la mort de Gaudí i un altre sobre la figura també desapareguda del cardenal Mercier.

Tots aquest articles, així com la majoria de la producció periodística d'aquests anys, es publiquen a «El Día». En aquest diari també apareixen una sèrie més d'articles de Ferrà sobre diversos temes, un dels quals és dedicat a la figura de Joan Estelrich com a promotor de la Fundació Bernat Metge.

Escriu també una sèrie d'articles, com de costum, sobre la ciutat: a *Palma ciudad sucia* tracta de la brutor dels carrers i a *Aires del norte y del sur* qualifica la part moderna de la ciutat com la més lletja de la Mediterrània. Finalment, dedica uns quants articles al projecte de les escales del Mirador, una obra fonamental per a ell perquè considera la Catedral i el palau de l'Almudaina com l'Acropolis mallorquina. Demana primer que, una vegada esbucades unes casetes que hi havia, s'hi faci el projecte de Forteza i Massó aprovat anteriorment per l'Ajuntament. Se segueix el projecte de l'arquitecte Bennàzar, que és fortament criticat per Ferrà en una sèrie de quatre articles amb el títol d'*El portal del mirador declarado inexistente*,³⁰ pels quals rep la felicitació de Miquel Font, secretari de la Diputació Provincial, en una carta de 23 d'octubre de 1926.

En aquests moments entra en escena un altre personatge que comença a polemitzar amb Ferrà en el diari «El Día». Es tracta de Llorenç Villalonga, que signa amb el pseudònim de *Dhey*. La primera referència que en tenim són curiosament unes frases d'elogi de Ferrà a un article que Villalonga havia publicat anteriorment.³¹ Villalonga, per

³⁰ D'aquests articles, reproduïts pel «Sóller», en parlarem més endavant.

³¹ L'article de Ferrà en el qual fa referència a Villalonga és *Palma, ciudad sucia*, «El Día», 21-I-26. El de Villalonga deu ser *Divagaciones*, que signa amb el pseudònim de *Dhey* i que Ferrà guarda al seu arxiu. No hi consta la data però és d'«El Día» i, pel que hem pogut aclarir, de finals de 1925.

la seva banda, contesta l'article *Aires del norte i del sur* en el mateix diari.³²

Parlant encara d'articles, n'hem d'esmentar un que dedica a L'Harpa d'Inca, reproduït a «Ca Nostra» i al «Sóller»; una curiosa traducció de *La gitanilla* de Cervantes que apareix al setmanari «Sóller», i finalment un poema titulat *El missatge de Mallorca a Santiago Rusiñol*, amb motiu d'un homenatge que li reteren aquest any 1926, publicat a «El Día» i a la Revista Catalana».

4.3.3.1 Articles sobre la mort de Joan Alcover i d'Antoni Maura

A finals de 1925 mor Antoni Maura. Dia 1 de gener de 1926, Miquel Ferrà, li dedica a «El Día» un article titulat «*Tributo*», en el qual manifesta les diferències tant polítiques com de concepció de la història entre ells però al mateix temps l'admiració per la noblesa del personatge.

Poc temps després, el mes de febrer, mor Joan Alcover. Ferrà escriu, excepcionalment en català, l'article *Hora de dol*³³ i dia 26 de març un altre en castellà a «El Día», titulat *Después de su muerte*. En el primer diu que voldria que el llegissin només els «que estimen la nostra llengua», descriu el que ha representat per a ell la figura d'Alcover i recorda quan Costa el va introduir a les tertúlies literàries que es feien a can Alcover i l'impacte d'algunes de les composicions, tant catalanes com castelleses, del poeta. Conclou l'article exaltant el valor poètic i social d'Alcover.

En el segon article, remarca que la mort ha tingut més impacte a Catalunya que a Mallorca. Explica que la majoria d'articles apareguts a la premsa de Madrid sobre Alcover són de catalans i que, a vegades, les notes que apareixen són llastimoses. Parla de la valoració que han fet les dues darreres generacions castelleses de l'obra castellana de Costa i d'Alcover, dels poetes joves que l'apreciaren com Enrique Díez-Canedo, Juan Ramón Jiménez —a qui diu haver conegut recitant *L'Hoste* de memòria— i Andrés González Blanco, tots ells amics de Ferrà. Critica seguidament la poca estimació de la literatura

³² Llorenç VILLALONGA, *Comentando a Alanís*, «El Día», 23-VII-26.

³³ «El Día», 3-III-26.

castellana en general per les produccions en aquesta llengua tant de Costa com d'Alcover i acaba manifestant l'obligació que tenen els qui l'estimaven de seguir el seu exemple.

4.3.3.2 La importància dels mites. Joan Colom i Joan Maragall

Els mites són uns referents claus dins el pensament de Miquel Ferrà. Aquests anys en parla en alguns articles, principalment a dos: un dedicat a l'origen català de Cristòfor Colom i l'altre a Joan Maragall.

El primer d'aquests articles, *Cristóbal Colón o Joan Colom*, està relacionat amb les conferències impartides pel peruà Luis Ulloa a l'Ateneu Barcelonès, en les quals ha explicat el resultat de les seves investigacions sobre l'origen del descobridor, recollides en un llibre que ha estat editat en català. Ferrà dóna compte de l'acte i, seguidament, s'afegeix a les opinions de Gabriel Alomar quan deia que «el vertader sentit patriòtic no consisteix en exaltar capciosament la nostra procedència, sinó en destacar la nostra creixença espiritual dels avis qui ens precediren i la capacitat de superar-nos a nosaltres mateixos». Malgrat coincidir amb Alomar en aquestes opinions, afirma que: «No obstant, qui negarà tota virtut a la veritat poètica del mite? Tan mateix no ens és indiferent comptar dins la família amb qualcú que haja donat al món alguna cosa, sia una invenció, el camí d'un continent, una nova veritat o una utopia». Hi afegeix que ell no falsificaria un document ni forçaria una hipòtesi per demostrar que Colom era català, però que tampoc rebutjaria les proves que li podrien oferir en aquest sentit.

Ferrà dedica la resta de l'article a exposar als mallorquins un resum de les proves aportades pel conferenciant. Explica que els catalans no han rebut aquest estudi amb esperit *chauvin* i que, com el conferenciant ha exposat, el problema és científic i no patriòtic. Finalment, assegura que els «nostres recercadors d'arxius [...] entre els quals n'hi ha d'intelligentíssims, hi afegiran potser amb el temps alguna cosa», i alaba el Sr. Ulloa per haver volgut publicar el seu llibre en català.

El segon article que tracta sobre els mites i la seva necessitat és *No ens en*

oblidessim massa,³⁴ que apareix a «La Publicitat» amb motiu de l'edició d'un llibre de Josep Pijoan sobre Joan Maragall, que ha provocat que es parli molt —i segons Miquel Ferrà molt lleugerament— del poeta del *Cant espiritual*. Cita les paraules que va escriure algú important en la literatura catalana, amb motiu de la mort de Maragall: «Jo, d'aquest mort no sabia parlar-ne sinó després d'un silenci molt pur», i confessa que en el moment en què escriu l'article encara li passa el mateix.³⁵ A continuació fa aquest comentari del que s'havia escrit a la premsa sobre Maragall aquells dies:

«No: l'obra d'En Maragall no és la d'un rendista desenferrat qui perd el temps per l'Ateneu, sinó d'una ànima excepcionalment noble, fidel a la seva vocació. Si un cert benestar econòmic li facilità la tasca, procurant-li les condicions més favorables per a la funció social única que amb tanta d'elevació va saber exercir, havem simplement d'estar-ne agraïts a la Providència. I si és conjecturable l'anarquisme d'un Maragall nascut dins un medi més difícil, tot, inclús les llambregades delatores del volcà davall la prada florida, ens dóna dret a creure que la revolta hauria estat en ell igualment noble.

I això és a parer meu l'essencial que deu subratllar-se. De mediocritat ja en veim massa entorn nostre perquè ens entretinguem, ni que sigui sense intenció, retallant dels nostres grans homes allò que en fa la grandesa, per lliurar-los així mutilats al públic».

Ferrà cita Valery per dir que quan algú famós es mor queda indefens per lliurar-se dels bocins de veritat que se li atribueixen, que en el fons són una gran mentida. També fa referència a l'article de Carles Rahola en defensa de Maragall i al de Gaziell. Malgrat tot, no creu que un autor no hagi de ser revisat i la seva imatge actualitzada:

«Parlar de la intimitat del nostre Joan Maragall, o d'un altre, no és cap sacrilegi, quan davall la familiaritat amorosa hi glateix l'íntima devoció d'un Pijoan. Revisar amb el degut respecte la seva obra, revalorar-la segons una nova taula, és, —sobretot si no pretenim posseir la definitiva— cosa molt lícita i enraonada. Intentem-ho si ens en sentim, d'aquesta obra, a prou distància, i sobretot si l'estimem prou: car només es comprèn allò que s'estima. Però no ens afanyem massa a expedir patents de caducitat des del roc incommovible de la pròpia petulància, ni a parlar de superacions, amb un títol de superioritat expedit a favor nostre per nosaltres mateixos, davant un públic que no sap de què li parlen i cinc companys de penya que se'n riuen...».

Seguidament afirma que precisament l'absència d'aquest defecte era una de les qualitats de Maragall i acaba l'article dient: «No ens en oblidéssim massa, distrets per quatre anècdotes en un joc de literats, d'aquestes coses que fan que En Maragall sigui ara

³⁴ «La Publicitat», 3-XI-27.

³⁵ No havíem trobat fins ara cap article de Ferrà sobre Joan Maragall amb motiu de la seva mort, la qual cosa ens havia estranyat, atesa l'admiraçió que sempre li va professar. La cita anterior ho podria explicar.

i sempre En Maragall, amb tot el que aquest nom comporta d'únic dins el món espiritual de Catalunya».

4.3.3.3 La Mallorca somniada. El somni d'un malcontent

De la mateixa manera que el 1890 Miquel del Sants Oliver havia escrit a «La Almudaina» els articles *Desde la terraza* amb una visió futurista i modernitzada de Mallorca, l'any 1927 Ferrà, imitant aquell «culte i enyorat publicista» publica també una sèrie d'articles amb el títol genèric d'*El somni d'un malcontent*. La seva visió de la Mallorca futura, i en concret de Palma, difereix de la d'Oliver, especialment pel que fa al turisme. Opina que a la Mallorca fantasiada per Oliver li faltava quelcom per ser la seva i ser també la d'Oliver mateix en els «seus millors moments de pensador i poeta».

Ferrà narra la seva arribada a Mallorca devers l'any 1950, acompanyat d'un arquitecte que nom Eupalinos.³⁶ Des del vaixell beslluma Portopí tapat, no sap si de fum o de boira. Els xalets modernistes del Terreno han desaparegut substituïts per construccions d'estil anglès. La porta i el pont de Santa Catalina han estat restaurats i l'esplanada de Santa Catalina és una taca verda i frondosa. També s'han esvaït les palmeres de davant la Llonja, que ara es veu sense destorbs i l'església de Sant Magí ha estat acabada, tal volta per G. Forteza, amb un cimbori semblant al de la sinagoga de Munic. Li sorprèn la urbanització de la Porta del Moll, tota poblada de plàtans que donen ombra i just devora la mar, hi ha la imatge d'una amfítitre.

A continuació explica que ve del nord, on fa vint anys va fugir dels bàrbars del sud. El desembarcament és ordenat, com si es trobàs a la civilitzada Ginebra. Els noms dels hotels, així com el del mateix vaixell, *Jaume I*, són en català. Quan baixen del vaixell veuen que han estat enderrocats el quarter de cavalleria i els edificis que li feien front, a més del Líric, Can Trullols i l'hotel Alhambra. L'Hort del Rei ha quedat convertit en un espai lliure que ocupa un jardí públic ple de castanyers i araucàries, davall els quals hi ha

³⁶ Eupalinos és el personatge de l'obra de Paul Valery *Eupalinos ou l'architecte* publicada el 1923. Aquesta obra és un diàleg Socràtic que fou traduït per Josep Carner el 1958 i que ara acaba de ser traduïda de nou per Gheorgios Lupetus als Quaderns Crema.

una estàtua del rei en Jaume sense almogàver. El palau de l'Almudaina ha quedat a la vista i els jardins de La Glorieta han estat alliberats d'accessoris. El Born i la font de les Tortugues estan intactes. La gent ha perdut la calma mallorquina i va més depressa, els seus vestits han perdut tipisme i han guanyat elegància i aspecte ciutadà, la qual cosa contrasta amb la de Palma com «els Hostalets d'Europa» feta per G. Forteza perquè la gent anava bruta i esperellingada.

Després del segon article de la sèrie, Ferrà es veu obligat a escriure els articles contra els finestrals de la Seu que comentarem més endavant, per la qual cosa quan comença el tercer, cinc mesos més tard, diu que Mallorca és una mala terra per als qui somnien i només és bona per als qui dormen, i segueix amb el seu somni. Les ensaïmades —explica— no han canviat de gust i són «probablement l'única cosa definitiva que haurà creat el nostre poble». El carrer de Sant Miquel ha estat eixamplat i és la continuació del de Colom. La plaça Major, sense el mercat, ha estat closa totalment i està envoltada per les arcades i per cases totes del mateix estil i altura; hi ha dos brolladors i està envoltada d'arbres remorosos. Davall les arcades, llibreters de segona mà venen els seus llibres donant-li un aire parisenc. A la plaça del Banc de l'Oli, un edifici amb el nom d'*Hostal de la Bolla* és una fonda de pagesos on es fa cuina del país. Al centre de la plaça, uns plàtans fan ombra a un monument a Pere d'Alcàntara Penya.

També visiten La Sala, amb una escala ben mallorquina —a vegades equival a ben adaptada a Mallorca— que substitueix l'anterior, dinamitada. L'Ajuntament s'ha convertit en el primer palau mallorquí per gust i per caràcter. Per la nova constitució, al batle ara li diuen burgmestre i és Guillem Roca Waring. La majoria de regidors dominen tres idiomes i cinc d'ells han estat enviats a Anvers per estudiar-hi la vida i l'administració de les ciutats belgues. Ja no existeix el magatzem museu de Raixa i les estàtues grosses han estat traslladades al jardí de la Reina, davall els arbres. A la plaça de Santa Eulàlia, on s'ha enderrocat el cinema modern i s'ha ampliat la plaça, s'hi ha fet un edifici decent, amb pòrtic neoclàssic on es veu en lletres romanes el nom de Museu d'Art Antic. No només conté les peces del museu de Raixa sinó que hi ha un lloc per a la prehistòria i l'art romà

i reproduccions del bous de Costitx i del cavall d'Alcúdia.

L'article quart, el dedica a la pintura. Fa referència al museu de pintura moderna del qual ja hem parlat a l'apartat 4.1.3.1, i després comenta que al Palau Solleric, adquirit per l'Ajuntament, hi ha els Mesquides, Femenies i una dotzena de grans autors i bones còpies salvades de l'emigració, juntament amb «el moblatge i tots els elements de l'art suntuari que donen caràcter als antics casals mallorquins», ben «conservats, depurats i posats en valor». També s'hi ha instal·lat la biblioteca de la ciutat, «model de confort i de pulcritud» a la qual concorren diàriament «més de trenta senyoretetes».

En un altre article critica els cotxes i alaba el transport en bicicleta i l'heroïcitat dels jornalers dels afores de Palma que la utilitzen entre la pols aixecada pels cotxes. Defensa també que les dones hi puguin anar, movent les cames lliurement sense que libidinosos i beates posin el crit al cel. Els carrers, evidentment, estan asfaltats, i per tant les bicicletes poden circular-hi sense que la vida dels qui hi van corri perill. De cada deu ciutadans, dos van en bicicleta, «com en els països més perfectament civilitzats del continent (que són els del nord a partir d'Holanda)».

Per a Ferrà la bicicleta és un «aparell subtil com una teranyina, lleuger i silenciós com una ombra, que quan vos n'adonau ja és passada, i al cap-al-tard quasi invisible com les bruixes».

Després parla de política i de dones. Afirma que el patriotisme il·lustrat ha conquistat les altures plutocràtiques i les influències estrangeres han obrat el miracle. El país ho ha sabut assimilar i hi han contribuït decisivament les dones, abans tudades a causa de l'educació i el medi en el qual vivien i que ara llegeixen i parlen tres llengües, viatgen, fan esport i saben cuinar amb mantega. Tot seguit es refereix a les novenes, a les quals sol anar públic devot però el capellà no fa sermó; els predicadors parlen de caritat i no de pel·lícules i les beates, com que van al cinema, no murmuren.

La dona era, segons Ferrà, «un element anticitudà, desinteressat de tota idea, vivint o llanguint dins una atmòsfera de gineceu anacrònic. Guardaven del temps dels llums de petroli una certa gràcia o simple bondat casolana. La moda dels cabells curs [sic] aparegué

a moltes famílies com un atentat sacrileg contra tot això. L'experiència va demostrar que no ho era. El talent natural d'algunes d'elles, la capacitat d'entusiasme latent, sota aparences modestes, dins més d'un cor jove, la llibertat de moviments introduïda per turistes i estrangeres, dos salons de té, l'associació musical, tres clubs de tennis, un centre excursionista i una societat de conferències, varen anar operant la transformació. Avui la dona és un ser que viu i que fa viure, una companyona, una animadora d'ideals, i no un llast prosàic i insolidari per fer-vos caure les ales amb la seva sola presència». Seguidament es demana a càrrec de qui és la direcció de les consciències i el seu amic Eupalinos li contesta: «La consciència de les qui en tenen està bastant més desperta que abans. Per això la justícia social en totes ses formes, i tota causa humana, té avui en la dona una aliada generosa dels partits obrers. La cultura, la comprensió de moltes coses, que abans li era vedada, li ha enardit bellament el cor sense desfeminisar-la, al contrari. També sap cosir pels pobres i organitzar obres d'assistència a malalts i desvalguts; però la reforma del codi penal, els salaris a les fàbriques, les condicions del treball, no li son indiferents: precisament perquè és dona, i això no ha de voler dir per força cabells llargs i idees curtes o sentiment poruc de cuca-molla».³⁷

Els espectacles són el tema del següent article de la ficció futurista. Així, el Teatre Principal està igual, però net i digne, i sembla un petit Liceu o una petita Òpera. En aquests moments hi ha uns ballets suecs i seguidament s'han programat *Il motrimonio segreto* i *Il cavagliere de la rosa*. Els cines ara es diuen *cinemes* i a vegades s'hi fa música. Els mallorquins estan ben servits de teatre perquè cada any hi actuen almanco dues companyies franceses.

L'article vuitè tracta dels afores de la ciutat. El que abans es denominava *Ensanche* ara es diu *Vila nova* i té un traçat més racional i més orgànic. Als carrers, que no són tots rectes i iguals, hi ha fonts i estàtues clàssiques. En els carrers estrets, s'han bastit tàpies elevades d'on pengen gessamins i heures. Cap a la part de Bones Aires hi ha un parc i es baixa a la Riera per una rampa vorejada per plàtans. En un creuer, entre dues avingudes,

³⁷ *El somni d'un malcontent VI*, «El Día», 4-XII-28.

hi ha les Quatre Campanes. Les avingudes compten amb verdes frondositats de teixos, pins, araucàries, magnòlies, llorers i xiprers. Hi ha també una estàtua d'Artemisa i escalinates italianitzants semblants a les de Raixa i Canet. A les placetes, cossiols de murteres enrevolten desmais i fils d'aigua.

La transició del jardí al camp és insensible. Hi ha criatures jugant, parelles d'enamorats, nurses amb infants. Una lectora de Musset, Bécquer o Carner seu a un banc vora un gerro de geranis. En un extrem, un illot de pinar amb albons florits, caminals entre mates de romanins i ginesteres mena al xalet de fusta del Tennis Club, flanquejat per eucaliptus i motes de margarides, on pren te una petita societat cosmopolita anglomallorquina.

L'objecte del darrer article és un poble de Mallorca, representatiu de tots els altres. En primer lloc, és diumenge i la gent surt a passar el dia al camp o a la mar. A l'arenal, la platja és darrere una franja de pins, sota els quals s'amaguen dos restaurants i un camp d'esports. Al poblet, la gent assisteix a l'ofici en una església fresca i neta, perfumada de roses i amb llànties d'oli i ciris autèntics. El sermó versa sobre l'evangeli i canten alternant el poble i el cor. A la sortida es ballen sardanes i el rector, molt zelós i lliberal, els explica que la civilització els ha duit els nous costums, que hi ha una biblioteca de tres mil volums triats «amb criteri honest i ampli» i que no queda un analfabet al poble. Els comenta també que als altres pobles passa el mateix, que alguns tenen la biblioteca a un edifici propi i la major part d'aquestes coses són pagades pels Ajuntaments i la Diputació, encara que «algunes són de fundació particular o dels "Amics del Poble", societat de cultura que ha dotat el país d'escoles model i ha estès les llums per tot Mallorca». L'articulista comenta que al capellà, més que les llums, li fa por la fumassa. Després, els explica que el problema de l'aigua també està resolt ja que a cada poble hi ha fonts públiques, un aljub més gros que el de Santanyí i aigua corrent per tota la plana. I continua: «La llei forestal copiada de la suïssa i que es compleix rigorosament, i la Comissió Geològica insular han fet el miracle, després de vint anys d'estudi del seu amic Bartomeu Darder».

En aquest moment, Ferrà es desperta i un amic que l'espera amb el cotxe li demana

on vol anar. Li respon que a Rússia.

4.3.3.4 L'elogi de l'acció: Joan Estelrich

Ja hem parlat de l'estreta relació que mantenien des de 1915 Miquel Ferrà i Joan Estelrich. L'any 1926, Ferrà escriu l'article *Juan Estelrich* a «El Día», probablement per demostrar que és possible combinar els elements materials i els espirituals, la teoria i la pràctica, l'amor a la cultura i l'èxit. Ferrà comença l'article amb aquestes paraules:

«Juan Estelrich tiene en Mallorca una reputación envidiable por lo justa de hombre que se ha sabido abrir camino. Más de un puritano de los que cifran su orgullo en no contaminar su calzado con el polvo —cosa fácil a quien es incapaz de andar un paso en ningún camino— habrá criticado sus evoluciones que nunca fueron cambios, con malévola complacencia. Yo, tan distinto de nuestro amigo en el temperamento, le he aplaudido siempre: toda mi admiración en este país es para los que andan, y sé muy bien que en un hombre de su vitalidad espiritual y de su talento la claudicación es imposible biológicamente, como lo es el suicidio a un hombre sano. Así, cada éxito suyo ha sido un éxito para sus ideales y cuanto ha tocado con sus manos ha recibido el impulso animador de su espíritu, rico en actividades y en ideas.

Hoy su papel se cotiza muy alto en el mercado intelectual de Cataluña. Su nombre es una garantía en cualquier empresa de este orden».

Seguidament explica com des del seu despatx a l'edifici del Sr. Cambó a la Via Laietana, des d'on domina Barcelona i fins i tot les muntanyes de la llunyania, dirigeix la Fundació Bernat Metge i domina simbòlicament Barcelona. Damunt la seva taula —continua Ferrà— s'amunteguen llibres i correspondència que Estelrich manté amb professors i homes de lletres de mig Europa i des d'allà irradien les seves empreses editorials i de traducció.

Llavors conta que a vegades el crida per telèfon i li contesten que ha partit vuit dies a Lisboa, Tolosa de Llenguadoc o altres ciutats europees. Aquestes activitats el fan semblar un home de negocis que desconcerta els qui només entenen dels negocis materials i han fet que, davant el públic mallorquí, la seva tasca com a escriptor passi a segon pla. Ferrà segueix dient que qui no el conegui prou el pot descobrir llegint el pròleg del seu llibre *Entre la vida i els llibres*. Estelrich qualifica de faltes de joventut els estudis que conté el llibre i després Ferrà afirma que no en farà la crítica però vol remarcar la presència d'un escriptor que s'ha de reincorporar definitivament i amb tots els honors a la sèrie dels que formen l'escola mallorquina. Pel seu talent, cultura, sensibilitat i estil —argumenta Ferrà—,

Estelrich no desmereix dels més considerats.

A continuació comenta els estudis del llibre. El de Leopardi, que el 1918 va llegir amb admiració a l'Ajuntament, és una guia clara i intel·ligent a través de l'obra dolorosa del gran escriptor. Soren Kierkegaard ens acosta al pensament irrespirable —diu Ferrà— del Pascal escandinau. En aquest cas, Ferrà critica les brumes del Nord i alaba el sol de Maragall i Charloun Rieu que Estelrich fa estimar. Després comenta els dos estudis sobre el novel·lista anglès d'origen polonès Joseph Conrad i sobre Jules Romain i acaba:

«En la sola elección de los temas tratados muy objetivamente, revela su autor, y esto es un signo de ese interés por los puros problemas de conciencia que a la crítica edad de los veinte años, tan aciaga para los que tienen capacidad de sentirlos, nos hace acercar a las grandes almas tormentosas y dolorosas; y la superación a los treinta, de esos conflictos íntimos, con el ordenamiento de la vida por vías serenas y practicables, bajo el signo del patry seny y la sabiduría eterna de los clásicos».

4.3.4 ACTIVITAT CULTURAL (1926-1927)

4.3.4.1 Conferència al Rotary Club de Mallorca: precisió del concepte de nacionalisme davant el naixent feixisme

El dia 29 de desembre de 1926, Miquel Ferrà assisteix com a convidat a la sessió setmanal del Rotary Club de Mallorca³⁸ que se celebra al Cercle Mallorquí. Hi és presentat per Guillem Roca com «*uno de los espíritus más civilizados que ha producido Mallorca*» i, segons es desprèn de la crònica de «El Día», és l'únic que hi parla en català.

El tema de la petita conferència és *Humanització del sentiment de pàtria* i Ferrà explica que l'ha triat pensant en el caràcter universalista de l'associació, sobre el qual un altre dia voldria parlar amb més deteniment, i que l'han fet actual el feixisme i la condemna recent del papa contra Action Française. Comenta a continuació que el papa no havia condemnat una entitat sinó una doctrina que era la informadora de tots els nacionalismes, però immediatament aclareix que quan parla de *nacionalisme* no fa referència a «l'aspiració d'aquelles col·lectivitats ètniques o lingüístiques que aspiren legítimament al reconeixement de llur personalitat, sinó a aquella idolatria, que posa els interessos de la pròpia nació, per damunt de tots els altres, desconeixent i trencant la

³⁸ Aquest Club encara no havia estat oficialment constituït. La carta constitucional li fou entregada el 1927.

solidaritat humana». Seguidament manifesta que ell no ha practicat mai el «cosmopolitisme incolor i apatriòtic» i que creu en la família i en les unitats més grans formades naturalment pels pobles d'una mateixa llengua o cultura, i en cita algunes: l'anglesa, la iberoamericana... i, finalment, la catalana. Considera que les mateixes normes de moral humana i cristiana que presideixen les relacions entre els homes han de determinar la relació entre pobles. I hi afegeix: «Es inadmissible que els drets de la nació sien absoluts quan no ho són els de l'individu». Després afirma que estimar el propi país és una virtut però l'orgull nacional entès incondicionalment, deslligat de tota norma de justícia, és tan reprobable com l'orgull individual quan ultrapassa el simple sentiment de la dignitat i, des d'un punt de vista ben alt, igualment ridícul.

Més endavant es refereix als mestres d'escola humanitaris que pretenen llevar de les escoles la història dels conqueridors i fets d'armes gloriosos. Creu que la iniciativa no és pràctica ni possible perquè la història no pot ser una ocultació ni es pot desconèixer el valor estimulant de la llegenda, i n'hi hauria prou a despertar el bon gust de la joventut que, una vegada formada en aquest, rebutjaria per ella mateixa el patrioterisme estantís que sol omplir els manuals d'història. Proposa, en aquest sentit, una humanització del sentiment de pàtria «esfumant la dura crueldat de les fronteres i fent de la pàtria un cícloc de transició entre la humanitat i la família. En els serveis de la nació a la humanitat, ha de fonamentarse l'únic llegítim orgull nacional». En posa com exemples Francisco Giner de los Ríos i Joan Maragall, els quals demostraren que «aquesta mística i racional bondat humana que a ningú exclou de la universal germanor, és compatible amb el més fons i veritable amor a la terra».³⁹

Aquesta conferència deixa ben clar l'allunyament de Ferrà de tot plantejament feixista.

³⁹ Les paraules de Ferrà es reproduueixen a la crònica del Rotary club publicada a «El Día» del 30-XII-1926, que Ferrà guardava al seu arxiu personal.

4.3.4.2 Conferència al cicle sobre la cultura catalana al segle XX celebrat a Madrid

A finals de 1927 Miquel Ferrà participa amb la conferència *La aportación de Mallorca, Valencia y el Rosellón*, al cicle de conferències sobre la cultura catalana en el segle XX, celebrat amb motiu de l'Exposició del Llibre Català a Madrid. La seva conferència és la quarta i és presentat per Ernesto Giménez Caballero, director de «La Gaceta Literaria» de Madrid. Els altres participants són F. Valls Taberner, T. Garcés, C. Riba, C. Soldevilla, Feliu Elias, el Dr. Bellido i Joan Estelrich.⁴⁰

Segons els diaris de l'endemà, Ferrà llegeix poesies en català i en castellà a la seva conferència i és molt aplaudit.⁴¹

Uns anys més tard, ja caiguda la Dictadura, el llibre *Cataluña ante España* d'Ernesto Giménez Caballero reproduirà un recull de les conferències de 1927. Com a introducció a la de Ferrà, Giménez Caballero en fa una semblança un tant caricaturesca: «*Ferrà es unos lentes que aspiran —sobre nariz lírica y empinada— a volar al cielo. Lentes llenos de ternura. La voz le tiembla un poco. Ferrà —como Nicolau— tiene algo de circo. Clowns malabarizando estrellas o ideas. Ferrà —como Nicolau— raras flores del humorismo lírico en Cataluña. Si, señores: humoristas Nicolau y Ferrà, que nada tienen que ver entre sí*».⁴² El llibre també reproduceix una caricatura de Miquel Ferrà dibuixada per Emília Ferrer, que va ser també publicada en algun diari de Madrid.

La conferència, en la qual Ferrà insisteix en el seu viu interès per l'aproximació dels nuclis de cultura peninsulars i passa revista als principals literats de cada un dels llocs esmentats en el títol, té repercussions negatives a Mallorca. En efecte, l'arxiu de Miquel Ferrà conté un retall de diari que es fa ressò de la queixa del governador civil de les Balears pel fet que Ferrà ometi —segurament per oblit, diu el Governador— els noms de

⁴⁰ Sobre les conferències i l'Exposició del Llibre Català a Madrid, vegeu Alberto GIMÉNEZ CABALLERO, *Cataluña ante España*, «La Gaceta Literaria», Madrid, 1930. També en parla extensament J. M. ROIG ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 580-584. També podeu veure J. VENTALLÓ, *Los intelectuales castellanos y Cataluña*, Ed. Galba, Barcelona 1976.

⁴¹ Ell mateix conservà el seu arxiu nombrosos retalls de diari —«El Debate», «El Sol», etc.— amb cròniques de la conferència.

⁴² Alberto GIMÉNEZ CABALLERO, *Cataluña ante España*, La Gaceta Literaria, Madrid, 1930, pàg. 131.

Mn. Alcover i de Tous i Maroto: Un altre retall és un aclariment en què Ferrà es defensa dient que havia parlat només d'escriptors que havien contribuït amb obres de to realment literari a l'elaboració artística del llenguatge, afirmació amb la qual exclou clarament Mn. Alcover, que els resums de la conferència apareguts a la premsa eren molt deficients i que ell no va oblidar l'autor de *Flors d'ametler*.⁴³

Tots aquests incidents, els comentarà a Nicolau en una carta que li escriu a finals d'any i en què li descriu l'ambient a Mallorca:

«Els meus i els nostres em demanen noves de vos, amb desitjos de veure'us per aquesta illa daurada i ensopida. Darrerament sembla que la joventut s'anima. Es prepara una revista insular molt ben orientada, encara que em sembla que serà obra de joventut inexperta.⁴⁴ La gent creu de bona fe que l'Exposició del nostre Llibre a Madrid ha anat molt bé, i que hem fet allí dalt un paper mai vist.

Però el governador Sr. Llosas més profundament indocumentat que ningú, ha intentat glaçar en flor aquest entusiasme mitjançant notes a la premsa en les quals es plany de que jo no esmentés a la meua conferència el gloriós mestre en Gai Saber Tous i Maroto i Mossen Antoni Maria!

He tapat de satisfaccions en Tous, que ja m'anava a enviar els padrins, i he confirmat Mos. Alcover en la seva inexistència literària».⁴⁵

Encara es produeixen més reaccions a la conferència. El dia 28 de gener, F. de B. Moll contesta a «La Vanguardia Balear» la rèplica de Ferrà al governador pel que fa l'omissió de Mn. Alcover perquè no ha contribuït amb obres de to realment literari a l'elaboració artística del llenguatge. Moll li objecta que aquest no era el títol de la conferència i li retreu que citi son pare maldament no hi hagi contribuït i que no hagi parlat de Mn. Alcover. També critica els organitzadors per haver triat Ferrà per fer la conferència ja que és un home apassionat que no sap ser sincer, si ha d'oblidar els seus rancors i els seus prejudicis. Diu també que un satèl·lit d'Alanís ha afirmat en una ocasió que Ferrà no té por a res ni a ningú i ell està convençut que és veritat ja que per afirmar el que afirma i donar certes explicacions, fa falta haver perdut la por a moltes coses.

⁴³ L'autor és Tous i Maroto. La nota que parla del governador, *En el Gobierno Civil*, publicada a «La Almudaina» de 24-XII-27, és anònima. El retall amb l'aclariment que suposam de Ferrà no du data.

⁴⁴ Fa referència a «La Nostra Terra», apareguda el 1928.

⁴⁵ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Mallorca, 27-XII-27.

4.3.4.3 Membre de l'Associació de Periodistes de Barcelona

Miquel Ferrà és entre 1927 i 1936 membre de l'Associació de Periodistes de Barcelona,⁴⁶ entitat fundada el 1913 per a la defensa i la millora cultural i pràctica dels periodistes de la premsa no diària. L'Associació tenia una biblioteca especialitzada en periodisme, assajà un cens d'associacions i d'escoles de periodisme a tot el món i establí llistes de títols de la premsa del Principat i de les Illes per tal de fer una història de la premsa catalana. A partir de 1933, Ferrà també és membre de l'Associació de Premsa de Barcelona.⁴⁷

4.3.5 L'ASSUMPTE DEL PORTAL DEL MIRADOR

L'any 1926, un article del diari «El Sol» mostra preocupació pel projecte de les escales del portal del Mirador de la Seu redactat per l'arquitecte municipal Gaspar Bennàzar. L'article és transcrit primer al «Diario de Mallorca» i després al fulletó *Por el decoro artístico de Palma*,⁴⁸ publicat per la Lliga d'Amics de l'Art, que manifesta que des de la seva fundació l'any 1913, l'entitat havia estat preocupada per la rehabilitació artística de la porta del Mirador de la Seu i els seus voltants i havia cregut «*esencial estudiar detenida y técnicamente un proyecto de escalinatas que, siendo un nuevo motivo de urbanización, diese magnificencia al conjunto y base aparente a la catedral*».

A continuació explica que els principals iniciadors i promotors del projecte foren Miquel Ferrà i l'aleshores estudiant d'arquitectura Guillem Forteza, el qual havia dibuixat el primitiu projecte, interpretació fidel de la concepció de la Lliga d'Amics de l'Art. I continua: «*Técnicamente quisieron tanto el Sr. Ferrà como el Sr. Forteza asesorarse de un técnico experimentado en el arte de construir, y pidieron ayuda al notable arquitecto gerundense D. Rafael Masó y Valentí, quien no varió las líneas básicas del proyecto primitivo, limitando su misión a simplificar y estilizar el cuerpo de construcción. Más*

⁴⁶ Arnau COMPANYY, *Periodistes de les illes Balears a la premsa diària barcelonina*, dins *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània*, Palma, 1995, pàg. 101-102.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ «Sóller», 1926, pàg. 14-15.

adelante el señor Forteza complementó dicho proyecto con una hornacina monumental en el frente del rellano central de la Escalinata, que cobije una grande estatua de Ramón Lull, con el fin de dedicar todo aquel paraje marítimo a la más legítima gloria de Mallorca».

El fulletó continua explicant que el 1922 Forteza, quan era regidor de l'Ajuntament de Palma, ajudat per molts dels seus companys aconseguí que el municipi aprovàs aquest projecte per unanimitat però les obres no havien començat perquè les negociacions amb el Capítol catedralici per enderrocar la caseta que hi havia davant no havien arribat a bon terme. Quan el 1926 el Capítol i l'Ajuntament arriben a un acord perquè aquest darrer compri la caseta per 31.000 ptes., enlloc de dur-se a terme el projecte aprovat el 1922 se n'aprovà un altre de Gaspar Bennàzar.

Miquel Ferrà, que com hem vist estava interessat en aquest assumpte, escriu una sèrie d'articles a «El Día» sobre la qüestió, dels quals dos, *Un magno proyecto* i *Las Escalinatas del Mirador*⁴⁹ són de principis de 1926. En el primer, explica que s'ha assabentat que és a punt de decidir-se l'execució d'unes escales que aniran al portal del Mirador de la Seu i elogia el projecte dissenyat per Guillem Forteza i Rafael Masó, que havia estat aprovat per la Corporació. Espera del batle que presideix l'Ajuntament major sensibilitat estètica que la d'alguns dels anteriors i que durà endavant aquest projecte.⁵⁰ Aprofita també per criticar tot el modernisme que s'ha fet a Palma —a l'Eixample, el Terreno, Cas Català i Portopí-, per dir que Palma hauria d'imitar Barcelona en altres coses i confessa que tremola en sentir parlar d'un projecte que necessita molta sensibilitat, gust per allò antic, sentit clàssic i senzillesa. Pensa que caldria sacrificar fantasies personals i les escales, sense ser gòtiques, haurien d'entonar amb el portals i els murs laterals de la Seu. El projecte hauria de tenir també un aire de severitat semblant al de les escales de la Seu de Girona en les quals s'ha inspirat l'arquitecte Masó. El projecte de Masó i Forteza

⁴⁹ *Un magno proyecto*, «El Día», 25-II-26, i *Las Escalinatas del Mirador*, «El Día», 2-IV-26.

⁵⁰ En aquells moments era batle de Palma Guillem Dezcallar Montis, marquès del Palmer, que havia estat regidor conservador. Durant el seu mandat impulsà l'asfaltatge de carrers, la construcció de la Casa de Correus, l'esbucament de l'illa de Cirerols i algunes construccions escolars. Aquest fet provocà l'endeutament de l'Ajuntament. El setembre de 1927 és nomenat batle l'exconservador Joan Aguiló i Valentí. [GEM]

—explica Ferrà— es basa en la consideració que la Seu, l'Almudaina i el Palau Episcopal són l'Acròpolis de Palma.

El mes de març, Joan Pons li parla per carta de l'assumpte:

«En Bartomeu ton germà m'escriu mostrant-se pessimista sobre l'afer de les escales del Mirador.

N'Elvir Sans em posa un mot diguent-me que no publicués res sobre l'assumpte perquè la Lliga d'A. del A. tenia entre mans unes gestions. N'has sabut res? Seria un inri que, comprades les casetes del Mirador i aprovat fer-hi escales en comanassin unes a n'En Bennàsser. Res, però, em sembla massa gròs, de les mans que tenen avui el pandero».⁵¹

Quan escriu el segon article, deu estar assabentat de tot això i tal volta n'ha tractat amb els amics de Mallorca durant les vacances de Pasqua. Considera que el silenci produït indica una decisió imminent i destaca la importància de l'obra que s'ha d'emprendre, clau pel lloc emblemàtic de la ciutat on s'ha de construir, i l'oportunitat que té l'Ajuntament d'aprofitar el projecte de Masó i Forteza ja que, després dels de Rigo i Pavia, a Palma quasi no s'han fet edificis amb estil. Torna a criticar el modernisme i el parc de Can Perantoni, que qualifica de «*rifeño*», i afirma que les obres públiques de Palma són considerades estèticament una calamitat, amb alguna excepció com les escales que pugen de la Glorieta a la Seu i algun jardí.

Després manifesta que Palma, rica en exemples del Renaixement, comença a tenir fama de mal gust i insisteix que es dugui a terme el projecte concebut feia deu o dotze anys per la Lliga d'Amics de l'Art, avalat per Guillem Forteza com a tècnic i aprovat a l'Ajuntament per unanimitat. Conclou que aprovant el projecte esmentat, l'Ajuntament es podria redimir de mig segle d'inepta misèria realitzant una obra digna de la Palma antiga i monumental.

Finalment, com ja hem dit, en els mesos següents s'aprova el projecte de l'arquitecte Bennàzar del qual Pons li havia parlat. Per altra part, els membres de la Lliga d'Amics de l'Art no es mouen i el fulletó del qual també Pons li havia parlat en el mes de març, encara no ha sortit ni du vies de publicar-se. Ferrà escriu a F. de S. Aguiló recordant-los el que havien de fer i li ho comenta Antoni Salvà en una carta que li escriu

⁵¹ Carta de Joan Pons a Miquel Ferrà, Tarragona, 14-III-26.

des de Palma: «Abans d'ahir, dinat al círculo, vaig parlar amb En Colom que havia vingut de Sóller i cercava veure en Forteza per lo del follet de les escales de la seu. Mes tard vaig veure també en Francesc de S. Aguiló que també em digué que cercava en Forteza pel mateix objecte, i duia una postal teva en la m . Em va dir n'Aguiló que en Forteza no estava gaire bé de salut i que no hi havia qui el fes moure un p u. Qui sent en Colom diria que és ell l'activitat mateixa, i qui sent n'Aguiló creuria que en Colom no fa res més que cuidar de la seva hisenda. Amb tot i amb aix , lo que es fa amb una activitat impropia de Mallorca és l'escala den Bennassar, fins el punt de que no dubtar a que est s llesta per a nadal. Tenc por de que quan surti el dix s follet hagi ja passat l'oportunitat i seria una ll stima».⁵²

Molt poc temps després, tal volta esperonejat per aquesta carta, comença una segona sèrie d'articles a «El Día» amb el t toll d'*El portal del Mirador declarado inexistente*,⁵³ on critica durament tant el projecte de Bennàzar com la seva funció d'arquitecte municipal. L'acusa de la perniciosa tendència arquitect nica de la ciutat i li alaba els projectes en els quals creu que ha encertat. Ferrà centra especialment les seves crítiques en el projecte de les escales del Mirador, en la comparació amb l'altre projecte i en la manca d'aristocràcia artística de les actuals autoritats municipals.⁵⁴ Un dels aspectes més criticats, del qual prové el t toll de la sèrie d'articles,  s que l'escala acabi davant la paret de la Seu enlloc de davant el portal del Mirador per establir una distància que li doni perspectiva.

Davant els fets consumats i la impossibilitat d'evitar el que ja est  començat, en el darrer d'aquests articles parla de nous projectes que li fan por i que encara es poden reformar, com és el cas de la nova il uminaci  del Born i del monument a Maura, del qual promet parlar en una altra ocasió.

En aquests articles en defensa del monument m s preuat per ell i que m s car cter dóna a la ciutat, Ferrà combat contra l'Ajuntament i especialment contra el seu arquitecte,

⁵² Carta d'Antoni Salvà a Miquel Ferrà, Palma, 14-X-26.

⁵³ *El portal del Mirador declarado inexistente*, «El Día», 21-X, 30-X, 11-XI i 25-XI de 1926. Aquests articles són publicats també al «Sóller», 30-X, 6-XI, 20-XI i 27-XI de 1926.

⁵⁴ Hem de tenir en compte la ironia d'aquesta frase, ja que el batle és un aristòcrata.

de qui en denuncia el caciquisme. L'atac a persones amb noms i llinatges no és una pràctica habitual en ell i malgrat que des del 1913 hagués criticat molts dels projectes de Bennàzar, pràcticament mai havia citat el seu nom als articles. Ara, davant un acte caciquil que omple la seva mesura, no només el cita sinó que li dirigeix crítiques molt dures, com la denúncia d'ocupar una situació de privilegi com a arquitecte de l'Ajuntament i ser responsable de l'enlletgiment de la Palma dels darrers anys.

Per altra part, recorda que una vegada va elogiar Bennàzar per unes obres seves a Cort i se'n va penedir un cop acabades. Una vegada més, Ferrà reivindica el dret a la crítica de les obres arquitectòniques i públiques per part dels ciutadans, ja que la bellesa i estructura del patrimoni urbà els afecta molt de prop. Ben segur que aquestes paraules eren noves a Palma, on tothom estava acostumat a assentir sempre a totes les qüestions, i especialment a les que afectaven el patrimoni artístic i arquitectònic.

El 1927, finalment veu la llum el fulletó editat per la Lliga d'Amics de l'Art, que relata tota la història dels projectes de Forteza i Masó sobre les escales del Mirador des que el 1922 l'Ajuntament aprovà el projecte. La publicació és il·lustrada amb fotografies i plànols del projecte, a més de l'explicació del projecte de 1922 entregat a l'Ajuntament el gener d'aquest mateix any i l'exposició elevada a l'Ajuntament el 15 de maig de 1926, signada sobretot per intel·lectuals i professionals liberals.⁵⁵

El fulletó recull també els articles publicats per la premsa de Palma sobre

⁵⁵ La llista completa és: «José Socias, Notario. Gabriel Llabrés, Delegado Regio de Bellas Artes y Presidente de la Sociedad Arqueológica Luliana. José Ramis de Ayreflor y Sureda, presidente de la Comisión Provincial de Monumentos. Antonio Salvà, Presidente de la Liga de Amigos del Arte. Miguel Sureda y Blanes, Presidente de la Asociación por la Cultura de Mallorca. Juan Rosselló de Son Forteza, Abogado y Propietario. Elviro Sans, Interventor de Fondos Públicos. Juan Ramis de Ayreflor, Director de «Correo de Mallorca». Juan Capó, Inspector-Jefe de 1ª Enseñanza. Pedro Antonio Sancho, Archivero del Reino de Mallorca. Andrés Crespi, Licenciado en Ciencias. Vicente Alzamora, Comerciante. Guillermo Roca Waring, Abogado e Industrial. Ernesto Mestre, Ingeniero Agrónomo. Miguel Llabrés, Abogado. Francisco de S. Aguiló, Licenciado en Ciencias. Guillermo Colom, Licenciado en Filosofía y Letras. Bartolomé Colom Ferrà, Perito Agrónomo, Ignacio Miró, Licenciado en Ciencias Químicas. B. Frontera, Profesor de Lenguas. M. Massutí Alzamora, Licenciado en Ciencias Naturales. Luís Ferbal y Campo, Catedrático del Instituto. Francisco Aguiló, Médico. José Ramón Pérez, Estudiante de Derecho. Emilio Rodríguez, Catedrático del Instituto. José Ramis, Profesor de 1ª Enseñanza. Rafael Pomar, Oficial de Telégrafos. Andrés Barceló, Propietario. Rafael Ramis Togores, Periodista. J. Monserrat Parets, Periodista. Juan Triàn, Médico. Asterio Unzué, Notario. Jaime Sastre, Pbro. José Rullán, Propietario. Luís Alemany, Abogado. Bartolomé Tous, Abogado. Vicente Tejada, Catedrático de la Escuela de Comercio. Jaime Escalas, Doctor en Medicina. Vicente Roig, Comerciante. Mateo Palmer, Profesor de 1ª Enseñanza. Pedro Sampol y Ripoll, Abogado. Daniel Martínez Ferrando, Catedrático de la Escuela de Comercio. Francisco Barceló y Caimari, Abogado. Luís Derqui, Pintor. Salvador Galmés, Pbro. y Licenciado en Leyes. Alfonso Aguiló, Propietario. Juan Pons Marqués, del Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos.

La llista no inclou Miquel Ferrà que, en ser a Barcelona, no deu poder signar el document, que és entregat a l'Ajuntament amb una certa urgència.

l'assumpte del portal del Mirador: alguns del «Correo de Mallorca» sense signar —un copiat de «El Sol», del qual ja hem parlat—; un de «La Última Hora»; els que va escriure Alanís a «El Día»; un d'Antoni M. Sbert i Massanet, i un de molt curt, escrit per F. Sureda i Blanes a «La Almudaina».⁵⁶ Finalment, reproduïx la instància adreçada pel mallorquí residents a Madrid a la Comissió Provincial de Monuments de Balears, signada a Madrid el 25 de novembre de 1926,⁵⁷ i la nota d'aquesta Comissió, datada el 18 de febrer de 1927, la qual manifesta que ha fet seu el desig expressat a la instància i, com que ha incoat expedient oficial per a la declaració com a monument nacional del conjunt de la porta del Mirador i s'ha incomplert l'ordre dictada per la Direcció General de Belles Arts de suspensió de les obres de les escales del Mirador projectades per l'arquitecte municipal, malgrat les reclamacions del president de la Comissió, l'esmentat president, el vicepresident, el conservador, el secretari i el tresorer presentaren la dimissió del seus respectius càrrecs.

Dels articles abans esmentats, ens interessa especialment el d'Antoni M. Sbert, estudiant esquerrà enfrontat a la Dictadura, que pot resumir d'alguna manera el sentir dels altres elements d'esquerra signants del document del qual hem parlat anteriorment i que és en la mateixa línia preconitzada per Ferrà des de feia alguns anys. Així, l'article conté una forta crítica al modernisme analfabet propugnat per la burgesia ciutadana vinguda a més.⁵⁸

⁵⁶ El darrer d'aquests articles és de 12 de febrer de 1927. El fulletó, per tant, es va publicar en aquest any a pesar que dugui la data de 1926.

⁵⁷ El document va signat per «El conde de Sallent - El marqués de la Cenia - El marqués del Reguer - El marqués de Ariany Damiàn Serra - El marqués de la Fuensanta de Palma - Francisco Maura y Montaner - Valeriano Weyler (duque del Rubí) - Antonio Mª Sbert y Massanet - Martín Pou y Rosselló - Rafael Oliver - José Mayol y Trías - Mariano Palliser y Balaguer - Rafael Mateu Martorell - Juan Caldentey Caldentey - Antonio Marqués Ferrà - Amalia Sbert de Grau - José Noguera - Carlos Jiménez de la Iglesia - Francisca Canals de Jiménez de la I. - Tomás Bordoy Barceló - José Tomàs Roca - Francisco Sabater - Salvador March - Germán March y Soler».

⁵⁸ Sbert ho expressa amb aquestes paraules: «*Resulta de todo esto el desagradable contraste que ofrece una sociedad de advenedizos asimilando lo más chabacano entre lo más moderno y conservando lo más viejo y no lo más valioso de lo antiguo*». Seguidament critica l'enderrocament de les murades i que aquesta burgesia hagi pogut, des de l'Ajuntament, donar una direcció urbana, segons les tradicions artístiques del segle XVII, però que en lloc de fer-ho esbuqui la porta de Santa Margalida, «*último reducto de los "reaccionarios", eh?*», per construir-hi magatzems i no ser capaç d'adreçar la prolongació del carrer de St. Miquel. Critica també la col·locació del nou Institut que queda —diu— mal situat respecte de l'alineació de la Rambla i diu que no es va fer bé perquè «*nada importa fundamentalmente a esta sociedad si no supone aumento en la contribución o cambio en las más pueriles ruinas*». I segueix: «*Abandonada la crítica, lo está también la acción del arquitecto a su fantasía cuyos peligros todos conocemos*». També critica l'Escola Graduada, de la qual diu que l'estil fou rebutjat per tot el que significava cultura a Mallorca. Afirmar que semblava lògic que no prosperassin orientacions amb un valor artístic rebutjat a Bèlgica i França, països d'origen, i després a Barcelona. I, en una clara al·lusió a Gaspar Bennàzar, diu: «*y recibidas en Mallorca con iguales censuras, un hombre con tenacidad digna de mejor causa continuó y continúa sembrando en la ciudad modelos varios, todos insolventes,*

Per altra banda, podem remarcar que «La Última Hora», el diari de la burgesia, malgrat no donar suport al projecte de Fortesa era favorable que l'Ajuntament el tingués en compte.

Algunes cartes de Miquel Ferrà a Guillem Colom ens assenyalen el paper del primer no tan sols en la concepció i confecció del fulletó sinó també en tota la campanya, que intenta coordinar des de Barcelona sense oblidar-se de cap detall.⁵⁹ La publicació és patrocinada pels socis de la Lliga d'Amics de l'Art i el mes d'agost de 1927 el propi Ferrà ha d'encarregar a Guillem Colom que reunís els doblers. Enfeinadíssim, quan ve a passar les vacances d'estiu a Palma deu assabentar-se que el fulletó, editat a la impremta Marquès de Sóller, no està pagat. Des de Son Roca escriu a Guillem Colom en aquests termes:

amparado en muchas ocasiones por el Municipio y por la ineptitud de unos "ricos" irresponsables que le entregan "para mayor facilidad" sus solares».

A continuació exposa que l'Ajuntament es deu a la voluntat popular i a la Pàtria i que l'arquitecte municipal no pot fer un programa personal en contra de l'opinió dels ciutadans i de l'oficialment autoritzada, com la de la Comissió de Monuments, Acadèmia, Lliga d'Amics de l'Art, etc., al qual no es pot donar suport des del mateix Ajuntament i molt menys quan aquest no és d'elecció popular. I segueix: «*Mallorca tiene una tradición artística que viene siendo ultrajada sin atender a la protesta de las gentes y entidades más respetables porque son las más solventes en las Bellas Artes; y precisamente el ultraje parte de quienes no tienen solvencia, ya porque jamás tuvieron o porque ya la han perdido*». Després argumenta que aquest divorci no és sostenible, ni tan sols si es fa amb bona voluntat, i acaba amb aquestes paraules: «*Quedan, por tales circunstancias, tan mal paradas las tradiciones señoriales de la Ciudad, que solo cabe representar el espíritu de la tradición por la constancia en conservar, al frente de la urbanización, la antítesis el tradicionalismo y caricatura del modernismo, cuando precisamente lo más respetable de lo tradicional es el Arte*». (Antoni M. SBERT, «Pro domo», dins *Por el decoro artístico de Palma*, Sóller, 1926, pàg. 34-37. Segons aquest mateix llibre, l'article fou publicat al «Correo de Mallorca» de 27-XII-26, una data en la qual Sbert i Ferrà devien ser a Mallorca de vacances. Potser ja es coneixien i Ferrà li demanà un article sobre el tema.

⁵⁹ En una carta a Guillem Colom li diu:

«Veig que anam endavant!

Puntualisant:

1er una inspecció més detinguda el gravat de la maqueta em fa venir un escrúpol sèrio: me sembla que un replà ve realment davant el portal. Això ho vull sebre del cert absolutament. Voldrien demanar-ho an En Jiménez?

2na Que m'enviïn unes 2^{nes} proves amb l'instància a l'Ajuntament. M'interessa també moltíssim veure-la estampada abans del tiratge.

3er Anirà molt be si es troba l'article de La Ult^a Hora. No descuidis tampoc el que et vaig enviar per La Almudaina. L'ha admès n'Amengual? En tot cas, no temis, retallar-lo, aigualir-lo, deixar-lo enterament al seu gust. Dignes-l'hi, i no li diguis que jo hi tenga cap part. La qüestió és que el nom de La Almud^a figuri en el follet, perquè no n'hi falti cap.

4ta Cuida de insertar l'article de La Ult^a Hora allà on li toqui cronològicament.

5na Veig que seria monoton publicar tots els articles sortits: tots repeteixen els mateixos arguments. Jo em limitaria a ajuntar als composts fins aquí (inclòs, naturalment, el de La Ult^a Hora), un del Correo (den J. Pons) censurant l'acord municipal, un extracte que vos faré, dels meus quatre últims i el que tu confeccionis per La Almud^a a base d'aquell esquema.

6^è Fotografies.— Escric an En Toni Salvà perquè parli amb En Rullan, a veure si obtenim el clixé de la Maqueta. Tenc una fotografia acceptable del Portal. Si la den Rullan fos molt superior, no estaria mal que l'adquiríssim (tamany postal).

He demanat an En F. de S. Aguiló (qui m'envià l'Escola grad^a i la casa del c. de la Marina), que m'envii més mostres de l'estil Bannasar. Fassem la col·lecció decididament! Ho crec d'una eficàcia decisiva. T'agrairé doncs que hi ajudis i que ho aneu completant amb unes fotografies d'obres den Forteza, cases, lapides, etc. De moment m'interessaria tenir el convent de les Saleses (Sta Catalina) maldement només sia el portal i unes finestres, i aquells horribles baixos de ca'n Fortuny al c. de S. Feliu.

Perdona però ja veus que el combat engagé amb el Drac és aquesta vegada transcendental...

Ja te diré lo que sapiga de l'A. de San Fernando. [...] Avant!». (Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom: Barcelona, 15-XI-26.)

Quinze dies més tard, preocupat per si Colom ha rebut la carta li torna a escriure per demanar-li-ho i insistir sobre quan sortiria l'article de «La Almudaina», ja que creia essencial que fos al fullet. (Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom: Barcelona, 29-XI-26.)

«Quan ja ni hi pensava, creient que els amics havien reunit la suma necessària per pagar el follet dels Amics de l'art i que tot estava arreglat, m'arribà a Barcelona aquesta lletra den Marquès, que em deixà fred. Imagina, si ell considera el follet com un encàrreg meu particular, lo que haurà pogut pensar de la meva formalitat...

Ara només te suplic que em diguis si vols cuidar-te tu de recollir les quotes (deus conservar la llista que férem junts), de mans dels amics que fàcilment pots veure cada dia quan sies a Ciutat, o si vols que jo me'n cuidi quan torni per Nadal, avançant ara els doblers, si En Marquès té interès en cobrar tot d'una.

Li escric dient-li que tu el veuràs. Posa'm un mot. Seré aquí fins dia 30. Són 20 amics a 20 ptes. quants n'hi ha a Sóller? Serà un en Marquès mateix? Tens rebuda la meva quota?»⁶⁰

La carta és prou indicativa tant de la decisiva participació de Ferrà en l'afer com del funcionament de la Lliga d'Amics de l'Art a Mallorca, amb la desídia de molts dels seus membres responsables.

4.3.6 HOMENATGE A MIQUEL FERRÀ

«Ja pots comprendre també que aquesta poca vocació que sent en mi de personatge no minva en rès la meva gratitud, quasi conmoguda, als bons amics i als abans desconeguts que tan oportunament es mostren al meu costat [...]».⁶¹

Amb aquestes paraules Miquel Ferrà parla a Maria Antònia de l'homenatge organitzat per Joan Pons i retut pels amics dia 3 de gener de 1927, amb motiu de la publicació del seu llibre de poesies *A mig camí* i de la defensa constant dels valors de la ciutat. L'homenatge, amb dinar inclòs, se celebra a l'hotel Mediterráneo. A més, li confessa que després del dinar «me vaig quedar amb ganes de xerrar amb tu» i «me pareix que ha d'esser molt avorrit fer de sant damunt un altar...».

Miquel Ferrà és acompanyat a la taula presidencial per Maria Antònia Salvà, Mn. Salvador Galmés, la senyora Albéniz de Alzamora i per Joan Pons. Com a delegat de l'autoritat governativa hi assisteix el segon cap de la policia, el senyor Sastre.

Per disposició de l'autoritat només s'hi poden pronunciar el discursos d'oferiment i de gràcies. Entre els adherits, hi ha J. M. Tous i Maroto, Llorenç M. Duran, Pere Oliver, Francesc Villalonga, Joan Alomar, M. A. Colomar, Joan Rosselló de Son Forteza,

⁶⁰ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Son Roca, 25-VIII-27.

⁶¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 6-I-27.

Miquel Massutí, Joan Estelrich, Jaume Ferrer i Oliver i Sebastià Sancho.

En el discurs d'oferiment, Joan Pons es refereix a les lloances que feia Joan Alcover de Ferrà nou anys abans, parlant de la «finor d'esperit de qui com artista, va néixer mestre, sens mostrar des del començament ni una nota falsa, ni una feblesa de forma que acusés el pols vacilant», de «la independència d'esperit i la virilitat coratjosa d'aquest poeta, pensador i crític» i sobretot de la «mà de primor casi femenina, que si sabia tancar dins el crestell de les estrofes els matissos d'una visió sutil i delicada, era també de les més aptes per agafar el fuet, en nom del civisme solidarisat amb el sentiment poètic». I continua Joan Pons, ara amb lloances pròpies: «Tampoc nosaltres avui havíem de separar lo inseparable i si oferim el nostre homenatge al poeta de Mallorca, a qui ha extret de la seua contemplació del paisatge nadiu quintaessenciades exquisiteses, a qui ha fet sonar inefablement en l'urna de l'íntim soliloqui interior la corda clàssica, essencialment lírica, de l'elegia, —l'ofereix també al lluitador infatigable que un dia i un altre dia no s'ha cansat de rompre llances en pro del respecte a quelcom de tangible que fisonaren els segles al nostre entorn, de quelcom benvolgut i inestimable que tots duim en imatge als ulls i en amor a l'ànima, i dels interessos espirituals, massa sovint negligits, de l'illa nostra».

Tracta seguidament de les conferències que ha impartit en defensa de la ciutat i de Mallorca i destaca que no havia defallit, malgrat la soledat en què a voltes s'havia trobat. I acaba el seu discurs amb aquests versos:

«Aquest home tan sec que's diu Miquel Ferrà,
rígid com un anglès, magre com un asceta,
excelleix en l'oscura ciència d'amagà
sota un dur esclofall un dolcíssim poeta.
Tennisman, nadador, alpinista, no en va
als cims on ha pujat guaità la llum quieta;
i, vianant del món, trescant terres enllà,
la seva terra, a prop, ha somniat perfeta.
Que ell és el guardià disposat de l'Ideal
qui el foc sagrat vigila, mes no com la vestal
tímidament vetllant poruga al peu de l'ara:
arbora dins la destra l'arc tens, victorial,
i al vol de les satgetes bronzint sempre que cal
gemega el filisteu, del cop, adés i ara».

Ferrà, en el discurs de gràcies, incideix en els dos vessants remarcats per Pons —el

poeta i el ciutadà— i aprofita el segon per pronunciar una conferència més en defensa dels valors tradicionals i contra el filisteisme i els interessos baixos que destrueixen la ciutat.

Després de donar gràcies pel que ell qualifica com immerescut i excessiu honor i per la seva solidaritat i simpatia, afirma que en el seu llibre «aplegat a mig camí si Déu no l'abrevia de la meva vida hi ha tot el meu pobre tresor espiritual». Manllevant paraules de Mistral diu dels seus versos que «son mon cor i mon ànima; son la flor dels meus anys». I hi afegeix: «flor efímera, regada per una vena d'intims sufriments... Valen poc, però son fills del doble enamorament de la nostra terra i de la nostra llengua. Si serveix alguna virtut poètica, la deuen al verb català, únic que ajunta per nosaltres a la més noble vetustat literària la tremolor de la paraula viva; si hi ha en ells qualche revelació de bellesa, és la revelació d'una confidència venguda de l'ànima de Mallorca a través del paisatge familiar estimadíssim».

Argumenta a continuació que els qui coneixen l'enamorament d'aquest paisatge comprendran fàcilment que la seva defensa aferrissada s'ajunti al seu cant. I continua: «Ja ho sé, que el món se renova, que la vida és transformació contínua que és inevitable el naufragi d'alguns valors estètics, que l'avenir en crearà d'altres. Però quan tenen la categoria de l'olivar mallorquí, i del bosc de Miramar, i dels alzinars muntanyencs de certes valls consagrades, aquests valors són intangibles. Hi ha, per damunt els drets que confereix un testament o una escriptura de compra, coses espirituals que són de tots i per les quals en els països civilisats vetla la llei mateixa».

Parla seguidament de la ciutat de Mallorca, recordant com la cantà de bé M. S. Oliver i en fa una defensa a ultrança amb paraules com aquestes: «La transformació d'una ciutat sols té grandesa quan la presideix un ideal desde molt amunt. Un país sense cultura no pot crear un estil, perquè l'estil és la cultura, segons la fórmula feliç de Nietzsche; un país mercantilista, amb tots els llums de l'idea apagats, no pot segregar més que analfabetisme; un poble que davant els forasters no sap enorgullir-se d'altre cosa més que del seu clima, sense una passió patriòtica i humana que bulli en les seves venes, no pot nodrir artistes».

Ferrà tanca el seu discurs dedicant un record a Joan Alcover i oferint bona part de l'homenatge a Maria Antònia Salvà.

«El Día» de l'endemà publica a primera plana una àmplia crònica que inclou els discursos i un extens article de Gabriel Alomar sobre Ferrà⁶², que també tracta els dos aspectes abans esmentats però destaca principalment el segon i la personalitat de Ferrà.

Vegem-ne uns fragments:

«Bé conec la vostra refinadíssima espiritualitat, vos qui heveu sabut robar la profunda taula d'equivalències ont poden dialogar i fraternitzar-se les notes dues aparentment oposades sentimentalitats religioses. I sé que la vostra concepció de l'estètica urbana es tant distant de la vandàlica renovació, com de la superstició arqueològica. Sé que sols Madona Bellesa presideix i corona els vostres ensomnis. Sé que estau convençut de que una ciutat no és una concreció definitiva i estàtica a faisó de museu, glaçada i mortuoria; sinó un organisme viu, en perennal esdevenir; es dinàmica i creixent. Sé que la meua ciutat futura s'adiu perfectament amb la vostra, en enxe de convivència germanívola. Sé que, per exemple, aquell ideal fantasiat per En Miquel S. Oliver sobre l'enfront de la nostra Palma, descendint fins a la mar entre jardins i graderies [...] consona admirablement amb les possibilitats per vos imaginades com a futura col·laboració i perfeccionament de Casa-Nostra. Perque una Ciutat, com una Catedral, no es obra d'un home ni d'una generació, sinó d'un poble i d'una història; es el mur sagrat on graven com un solc fecunde la seva propia imatge els segles i les fillades.

Vagi, doncs, a la vostra gloria personal el meu brindis».

L'homenatge congregà un total de 60 assistents.⁶³

Roque Guinart (Llorenç Riber) publica el mes de maig dos articles al diari «El Sol» amb el títol genèric d'*El poeta Miguel Ferrá*, reproduïts per «El Día».⁶⁴

En una carta que adreça a Joan Rosselló el 7 de gener del 1927, després de donar-li les gràcies li diu que va estar molt ben representat en el dinar de dilluns. Es veu que Rosselló li contesta, en una carta que no tenim, fent referència a l'idealisme imprecís de Ferrà, ja que aquest el rebutja:

«Tenc por que sia exacte lo que diu del meu imprecís idealisme. En efecte, jo pòs

⁶² «El Día» 4-I-27. L'article de Gabriel Alomar és titula *Brindis. An En Miquel Ferrà*.

⁶³ , A més dels ja esmentats al principi, podem destacar Antoni Homar, Antoni i Francesc Salvà, Josep Ramis d'Ayreflor, Antoni M. Sbert, Guillem i Bartomeu Forteza, Jeroni Massanet, Guillem i Bartomeu Colom, Pere Antoni Sancho, P. Llobera, J. Singala, Pau Alcover, Ernesto M. Dethorey, Daniel Martínez Ferrando, Isabel Pont, Damià Vidal, Bartomeu Ferrà, Rafael Ramis Tugores, Juan Ramis d'Ayreflor, Miquel Duran, Antoni Gelabert, Elvir Sans, Guillem Roca, Francesc Bernareggi, Pere Barceló, Miquel Sureda i Blanes, Jaume Ferrer i Andreu Crespí. (Carta de l'hotel Mediterráneo a Miquel Ferrà, amb una relació de tots els assistents a l'acte: 4-I-27. Es conserva a l'arxiu personal de Miquel Ferrà).

⁶⁴ Llorenç RIBER, (ROQUE GUINARD), *El poeta Miguel Ferrá*, «El Día», 1 i 10-VI-27. Aquests articles també es conserven a l'arxiu de Miquel Ferrà.

per damunt tot la bondat humana, tal com l'entén l'Evangelí, i la bellesa ennoblidora i dignificadora de la vida. Lo que potser resulta un poc mal entès, o mal expressat per mí, és lo del meu optimisme mallorquí de darrera hora. Jo em limit a creure que, malgrat les destruccions vandàliques, queda molt per conservar, i que tot esforç té una eficàcia quan és sotengut i enèrgic. Ahir vaig esser a Sóller i vaig conèixer el Foment de la Cultura de la Dona amb una biblioteca nombrosa i delectíssima, esquisidament installada p'En G. Forteza, qui compta amb més de cent lectores. Es tot obra de na Maria Mayol».⁶⁵

4.3.7 AMICS I CONEGUTS

4.3.7.1 La relació entre Miquel Ferrà i Llorenç Villalonga. Tradició versus cosmopolitisme

Llorenç Villalonga, que des de feia ja un cert temps escrivia a les pàgines de «El Día», tenia unes idees aparentment molt diferents a les de Ferrà, sobretot quant al catalanisme. En algunes ocasions ja havia entaulat discussions amb els membres de l'Associació per la Cultura de Mallorca, les quals havien provocat una resposta d'Elvir Sans al «Quadern» d'aquesta Associació del mes de setembre de 1924. En els anys posteriors, alguns integrants del grup de «La Nostra Terra» contestaran als seus articles. És el cas, per exemple, del Sr. Artigas el 1927 o 1928, citat, juntament amb l'article d'Elvir Sans, per A. de P. Garau, des d'Estellencs, en un article publicat a «El Día» que també és una resposta a una provocació de Villalonga.⁶⁶

Però és l'any 1925 quan Llorenç Villalonga s'incorpora a les campanyes periodístiques de Ferrà, reconeixent-ne per endavant el talent i descrivint-lo com una veu que clama en el desert. A *Divagaciones*,⁶⁷ Villalonga critica les mateixes qüestions que Ferrà criticava des del 1911 a les pàgines de la premsa mallorquina. Per altra part, també s'adhereix a Ferrà en la idea que era millor que les corporacions no emprenguessin

⁶⁵ Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló, Palma, 7-I-27.

⁶⁶ A. de P. GARAU, *Sobre unas Divagaciones*, «El Día», 15-III-28. Comentarem aquest article a l'apartat 4.4.4.2.

⁶⁷ El retall d'aquest article no du data però per les referències de què disposam deu ser de finals de 1925.

reformes mentre els mallorquins no adquirissin una major consciència del món i de la vida. Ferrà defensa el mateix, però per a ell el que falta és l'esperit.

Aquesta escomesa de Villalonga tindrà la resposta de Ferrà en un dels seus escrits crítics, *Palma, ciudad sucia*,⁶⁸ en el qual manifesta estar gairebé totalment d'acord amb el que diu Villalonga. Malgrat aquesta coincidència inicial, els articles posteriors dels dos publicistes aniran matisant les seves postures i els seus discursos, aparentment tan semblants, s'aniran apartant fins arribar a l'enfrontament propiciat per la publicació de *Mort de Dama*, la primera novella de l'escriptor de Binissalem. Curiosament, el propi Villalonga expressa en un dels seus articles, que es donen coincidències més enllà de les ideologies i que aquelles són més important que aquestes. Ho afirma amb aquestes mateixes paraules i citant el seu admirat Ortega.⁶⁹ La polèmica que mantindrà durant aquests anys no es correspon, però, amb aquest plantejament.

El primer punt de divergència és la concepció del catalanisme i de la relació entre Mallorca i Catalunya. Ferrà creu saludable que Mallorca tingui contactes amb Catalunya, i concretament amb Barcelona, perquè l'ajuden a modernitzar-se i europeïtzar-se. Això no obstant, la relació amb Barcelona no ha de ser servil ni Mallorca ha de renunciar a influir Barcelona, tant per aportar-hi la seva contribució, com per criticar els aspecte negatius de la ciutat. Villalonga, per contra, considera Barcelona com una font de contaminació de Mallorca i l'origen dels elements perniciosos, com per exemple el modernisme, que —a l'igual que Ferrà— critica. Sense escriure-ho obertament, Villalonga suposa que seria millor no tenir contacte amb Barcelona i que la influència d'Europa arribàs a Mallorca directament.

El segon punt de no-coincidència són les reformes de Palma. Ferrà i el seu amic

⁶⁸ «El Día», 21-I-26.

⁶⁹ «A Alanís le leemos siempre con gusto, aun cuando no coincidamos siempre con él. Las opiniones, las ideas, son quizá lo más externo del espíritu. Por debajo de su aparente divergencia se descubre a menudo como diría Gasset, una común filigrana. Tal comunidad, y no la otra, la macroscópica (tan aburrida y además tan esteril) es lo que nos hace gustar a un autor». (Llorenç VILLALONGA, —DHEY—, *Comentando a Alanís*, «El Día», 23-VII-26.)

Guillem Forteza tenen, com ja hem comentat, una idea conservacionista de la ciutat i estan en contra de les reformes que suposin l'enderrocament d'edificis importants i l'alineació de carrers amb tirallínies. Villalonga intenta convèncer-los amb dos articles⁷⁰ que l'intent és inútil perquè s'impossibiliten unes reformes que Palma necessita i no s'evita, per altra part, la destrucció dels edificis que els filisteus mai han respectat. Considera tan urgent la reforma que afirma que si el menyspreu pel passat fos tan fort com la preocupació pel futur, l'encoratjaria.

Ferrà guarda al seu arxiu aquests dos articles però pel que sabem, no els replica, possiblement perquè va canviant la seva visió de la ciutat, encara que no tant com havia pensat Villalonga.

Poc temps després, el mes de desembre de 1927, Ferrà inicia la sèrie d'articles que ja hem comentat —*El somni d'un malcontent*—, en què exposa el seu ideal de ciutat. L'any 1928 entaula una altra polèmica, que descriurem més endavant, contra el Capítol de la Seu de Mallorca per l'obertura d'uns finestrals promoguda per alguns canonges i que Joan Rubió i Bellver havia de dur a terme. Els articles que escriu sobre aquest afer mereixen l'atenció de Villalonga, que manifesta les seves coincidències i discrepàncies amb Ferrà sobre aquest i altres punts. Concretament, el felicita privatament pel segon article sobre els finestrals, segons que relata en una carta oberta que li escriu a «El Día»,⁷¹ en la qual li comunica l'opinió que li mereixien els canonges capitulars pel que fa a l'art i els finestrals que s'han fet i els que es projecten. Villalonga es demanava si molts d'ells servirien per fer anuncis o postals, i creia que l'escola impressionista no harmonitzava amb l'art gòtic. A la carta oberta li ratifica aquests termes i afegeix la seva bona opinió sobre les vidrieres de Gaudí —que coincideix amb la de Ferrà: Troba que són discretes, no tenyeixen de colorins els vells murs i filtren els colors de manera uniforme, cromàticament

⁷⁰ Llorenç VILLALONGA, (DHEY), *Notas «El Día»*, 1-X-27 i *Reformas «El Día»*, 20-IX-27.

⁷¹ Llorenç VILLALONGA, *Carta abierta a Miquel Ferrà*, «El Día», 1-IV-28.

tenen una unitat que manca als esbossos de les noves, que dividiran els finestrals en dues grans taques: una de blava i l'altra de color de xocolata. També diu que Gaudí li sembla un arquitecte deplorable i que davant obres com la Sagrada Família perd la serenitat. Malgrat això —conclou— la seva honradesa l'obliga a reconèixer els encerts abans esmentats.

Comenta també a Ferrà que aquesta vegada l'opinió pública ha reaccionat però no l'estranyaria gens que es fessin els finestrals, com es va fer el tornaveu de la trona o es va repintar la Capella Reial. Diu que Gaudí va intervenir en aquestes iniciatives i ara, per una espècie de providència capriciosa però equitativa, la seva obra és víctima de les mateixes intervencions que ell va fer.

Per acabar, Villalonga argumenta que davant els fets no hi ha més remei que la resignació o tirar pedres. Ferrà li havia dit un dia a Barcelona que l'Església semblava l'única dipositària del bon gust i ara Villalonga és lamenta que se'ls tanqui aquest únic refugi. Hi afegeix que li sap greu a causa dels tradicionalistes i de la profanació que es fa de la Santa Basílica, però opina que el fracàs dels vells valors podrà apressar l'evolució que, segons Villalonga, els ha de salvar. I ho explica dient que tal com estan les coses, no concep que s'arreglin, si no és empitjorant. Li sembla que el tradicionalisme a Mallorca és quasi un pecat, encara que no ho diu per Ferrà, i continua: « —*Usted, amigo mío, que se ha asomado al mundo y se halla ya de vuelta en tantas cosas, es quizá el único mallorquín que tendría derecho a ser tradicionalista*»

Villalonga reprèn aquesta hipòtesi que les coses només s'arreglaran empitjorant a l'article *Divagaciones. San Salvador*,⁷² que escriu amb motiu del que suposadament ha publicat Ferrà contra el monument a Crist Rei erigit a Sant Salvador de Felanitx.⁷³ Villalonga s'adhereix una vegada més a Ferrà, però en divergeix pel que fa a l'origen del

⁷² Llorenç VILLALONGA, (DHEY), *Divagaciones. San Salvador*, «El Día», 21-VIII-28.

⁷³ De fet, Villalonga atribueix a Ferrà un article i la direcció de la campanya contra la idea del monument a Crist Rei a Sant Salvador de Felanitx. Tanmateix, en un P. S. del seu article *El somni d'un malcontent IV*, de 13-IX-28, afirma que s'equivoquen els qui li atribueixen l'article i la direcció de la campanya però manifesta estar d'acord amb els qui impugnen l'erecció de l'estàtua amb aquestes paraules: «Consider que al Redemptor se li han d'erigir temples i no *monuments*, sobretot de tan mal gust com el projectat. No sé si a qualcú li farà devoció: a mi me la treu tota. Me'n fa més un pi sota les estrelles coronant la muntanya de Maria».

que rebutja i espera que la veu de Ferrà no sigui escoltada perquè «*en medio de la incultura y la anarquía en que nos hallamos, los espíritus avisados, en vez de aleccionar ofenden*». Creu que es tracta de l'actitud del «*paleto*» que, quan el mestre de guitarra li explicava com havia de posar els dits, li va respondre que la guitarra era seva i posava els dits com volia. Si Ferrà aconseguís —argumenta— que no es fes el monument de confiteria que critica no hauria aconseguit gran cosa perquè el monument no és tan perillós com l'esperit d'incultura que el produeix i si no descarrega a un lloc, descarregarà a un altre: un dia a Lluc, un altre a la Seu, un altre a l'Almudaina, ja que no hi ha res interessant que s'alliberi de la profanació.

Tot seguit es demana com és possible que el mal gust hagi envaït Mallorca d'aquesta manera: els pagesos, que havien sabut ser tan equilibrats i harmoniosos, ara viuen en cases tan horribles com les dels suburbis obrers, a Bunyola hi ha ferros que podria firmar Gaudí, les escultures de guix i els «cromos» substitueixen les ceràmiques policromades i els vestits de pagesa, han estat substituïts per les bates de percala. A continuació es demana quina actitud s'ha de prendre i què s'ha de fer amb el poble mallorquí: tornar enrere, possibilitat que considera inviable perquè el Sr. Pol no aconseguirà que als pagesos els tornin a agradar més els copeos que els cuplets del music-hall, o anar cap endavant, i commina els tradicionalistes a afegir-se a aquesta segona opció com l'única manera de sortir de la situació anàrquica, molesta i equívoca en què es troben. Però aquests avanços —matisa— no es poden produir sense la figura grotesca i generosa de Mr. Homais, que converteix en tòpics els principis de la ciència i l'art. I reafirma la seva tesi: «*Mallorca, para redimirse, necesita aún empeorar*»; la gràcia primitiva i ingènua haurà d'esdevenir grotesca abans de convertir-se en civilitzada. Així, Villalonga analitza el que passa des de fa vint anys a Mallorca no com una sèrie d'anomalies inconnexes que s'haurien d'evitar sinó com el procés pel qual ja ha passat Barcelona, que ha reaccionat contra la cursileria i ha fet el salt perillós. Per això —exemplifica Villalonga— avui en dia ja no seria possible el modernisme a Barcelona, però a Mallorca encara s'han de construir molts de monuments de confiteria per poder reaccionar.

Segons Villalonga, Ferrà tenia la virtut d'escoltar els altres. En aquest cas segurament va escoltar-lo i va anar canviant algunes de les seves idees en aquest diàleg. En efecte l'any 1929, probablement marcat tant pel fracàs de la seva campanya contra els finestrals de la Seu com pel caire que pren la celebració de l'aniversari de la conquesta, escriu un article⁷⁴ en el qual accepta que el turisme pot renovar els aires enrarits que circulen per Mallorca: «Jo temia, ho confés, el dany que d'una banal invasió cosmopolita pogués pervenir an aquella Mallorca tradicional a la qual mai he professat cap culte idolàtric, però que estim molt en algunes manifestacions que són valors de cultura, elaborats durant sigles i que, un cop desapareguts, no s'improvisen. Avui, vist com la consciència i l'amor d'aquests valors han mort fins dins la consciència dels qui en tenien la custòdia, ja només enyor la ventada que ens oretgi. Potser a la fi encara sien els estrangers qui ens salvin piadosament els restes del nostre patrimoni». Després de posar l'exemple de l'Arxiduc, acaba: «Jo sommiava un jove empelt de l'esperit nou damunt la soca venerable. Però si està escrit que n'hem de fer llenya i que tot s'ha de perdre, —abans de veure intronizat damunt Mallorca el Suburbi inespirtual, obrim en bona hora les portes de pinte en ample als ciutadans de Cosmópolis. Almenys tendrem el sostre un poc més net de teranyines i d'algun almenys podrem aprendre respecte a les relíquies salvades del llamentable naufragi».

Villalonga el felicita pel canvi d'idees a *Divagaciones. Tradicionalismo, problemas de hoy*⁷⁵ però, animat per la influència que ha exercit en ell, critica el tradicionalista «enragè» i arriba perillosament a la conclusió que la literatura d'aquest tradicionalista no resol mai cap conflicte, no fa més que doldre's del que ignora amb una lírica sensiblera i, enlloc de solucions, escriu elegies. Finalment, Dhey es demana si hi pot haver una concepció més immoral de l'univers.⁷⁶

⁷⁴ *Entorn del turisme II*, «El Día», 31-VIII-29.

⁷⁵ Llorenç VILLALONGA, (DHEY), *Divagaciones. Tradicionalismo, problemas de hoy*, «El Día», ? setembre 1929.

⁷⁶ Les paraules de Dhey són: «*De ahí que su literatura no nos resuelva jamás el menor conflicto, conformándose con lamentarse de aquello cuya significación ignora. Toda una lírica sensiblera es el corolario de toda esta manera de ser. En vez de soluciones elegías. —Cabe nada más enfermizo, es posible una concepción más inmoral del universo?.*».

La polèmica està servida. Villalonga ha anat massa lluny en interpretar les paraules de Ferrà i ha passat del camp del cosmopolitisme, en el qual aquest estava disposat a cedir, encara que de mala gana, al de la literatura, que Ferrà considera vital per a Mallorca i està disposat a defensar sense concessions. Per altra part, descobreix l'ambigüitat de Villalonga en parlar del tradicionalisme i de la literatura: podria estar fent, sense manifestar-ho clarament, una crítica al que anomenam Escola Mallorquina que Ferrà no admet perquè la considera injusta. Per tant, en sentir-se mal interpretat per Villalonga en les seves afirmacions, intenta aclarir-li les seves idees, molt diferents de les que aquest vol suposar.

Amb aquesta finalitat, obre una espècie de parèntesi —*Aclaracions al marge*⁷⁷— en el tercer article de la sèrie *Entorn del turisme*, que comença dient: «Em permetrà l'amic Dehy, que de nou ha volgut aludir-me amablement en un recent article, que precisi un poc el sentit que don a certes paraules. Al mateix temps veuré d'explicar-me una mica sobre punts que ell toca i que jo dist molt de considerar amb indiferència, perquè em semblen vitals per Mallorca».

Ferrà aclareix el sentit que tenen per a ell tota una sèrie de paraules, matisant molt el que Villalonga havia entès del seu darrer article. En primer lloc, li diu que «la tradició no és el passat qui vol perpetuar-se i s'atravessa per obstruir les corrents vitals dels temps, sinó el fil amorós qui lliga el passat al present i a l'avenir». En aquesta defensa reivindica *La Balanguera* de Joan Alcover, el «poeta pensador», que compara, en sentit de juvenesa i eternitat, a Goethe. També li respon que l'europeisme que ell preconitza és fruit d'una alta tradició continuada i que en aquest sentit el jazz no és europeu però sí que ho és la *suite d'Els Cossiers* de Montuïri.

A l'ús que Villalonga ha volgut fer del terme *moral*, hi contesta exposant què significa per a ell —com sabem, Ferrà el vincula estretament a l'estètica— a través d'una espècie de flaixos mals de desxifrar fora de context: «Moral estancada a base de virtuts passives. L'inconsciència obligatòria. *Lo que no debe saber la niña*. Lo que no sap la dona. Lo que els homes no volen saber. La modèstia a Rússia. La creuada almoràvid.

⁷⁷ *Aclaracions al marge*, «El Dia», 25-IX-29.

Presidentes de *corrida*. Bé està com ho hem trobat! Caminam remolcats per popa... Tots aquests i molts altres temes em solliciten a la vegada. Potser els explanarem un dia o altre. En tot cas, estic segur que no seràn els poetes els qui em contradiguin...». Li admet, seguidament, que a Mallorca la literatura no resol cap conflicte però tampoc no hi està obligada, i afegeix que Oliver, Alcover i Alomar es llegeixen sempre amb profit. Respecte dels poetes, afirma que «són, per ara, lo més exportable que tenim a l'illa: els únics valors universals, tant per l'esperit de llur obra (almenys en sa millor part) com per la qualitat artística», que *El pi de Formentor* és tan poc local com l'*Excelsior* de Longfellow i que les *Elegies* d'Alcover «són més virils que tots els histerismes d'avantguarda i més confortants que els nyic nyic de Proust i els nyeu nyeu d'André Gide».

Aquesta opinió sobre els moviments d'avantguarda i la novellística europea del moment pot explicar en part el xoc que li representarà la publicació de *Mort de dama*. En l'escrit que comentàvem, Ferrà continua dient que, amb l'aprovació del cenacle tradicionalista literari mallorquí, algú que li està «malament citar ha cantat els esports el maillot i la falda curta abans que es posàs de moda...»,⁷⁸ però aclareix que amb la mateixa llibertat hauria pogut cantar els calçons a l'ample o les perruques empolvorades i «la seva concepció de l'univers no hauria estat per això més immoral [sic] ni més malaltissa». I hi afegeix: «El poeta té un sol deure davant de l'esperit: ésser poeta. Tant és que es digui Mistral com Walt Whitman, que projecti els seus ensomnis sobre el passat com damunt el futur; perquè, en les seves mans, tot devé igualment substància d'eternitat».

A continuació explica el valor de la poesia rural, tant mallorquina com europea, acusant de «llecs» els qui no en saben veure el valor amb aquestes paraules: «El qui ha sabut extreure de la vida dels escenaris arcàics del nostre petit món rural, aquesta essencial poesia, és molt natural que els estimi i que en vegi amb recança la transformació, a benefici —per ara— d'un esperit grolleríssim. Aquesta recança no és sensibleria menyspreable, sinó esquisida delicadesa: Alfons Daudet (*Le secret de maître Corneille*),

⁷⁸ Clara referència a la suite de sonets *Sportwomen*, escrita per Ferrà i apareguda al seu darrer llibre *A mig camí*, Barcelona, 1926.

Maria Antònia Salvà, en són testimonis. Per cert que el *Poema de l'Allapassa* és dels que duren i honoraria, tan casolà com pugui semblar als llecs, qualsevol literatura». Totes aquestes afirmacions ens informen clarament de la concepció que tenia Ferrà de la literatura i de la poesia en particular. Pel que fa als elements típics, no l'interessen com a tals. Els valors tradicionals als quals fa referència «són quelcom més que valors de tipisme: són universals i humans». I per demostrar-ho s'estén en aquestes consideracions:

«L'honor Pere Joan de Ses Cases Velles representa quelcom de més essencial dins la humanitat que en Dempsey.⁷⁹ Na Francin'Aina de Santanyí o de Porreres té una gràcia de tots els sigles, superior en qualitat espiritual a la d'una possible *Miss Balears* en un concurs de bledes cosmopolites (les quals endemés també són típiques).

Si Na Francin'Aina es mor i jo me'n pos dol, no voldrà dir que jo tenc una concepció immoral de l'univers, sinó que era sensible an aquella gràcia. I si dic que m'estim més veure-la morta que desfressada amb una bata cantant cuplets pocasoltes, no s'ha d'entendre que vulgui arrasar calculadament la costum antiga com un Mustafà Kemal (personatge que per altra part admir moltíssim), sinó que crec la seva extinció preferible a una *dècheance* ignominiosa».

Seguidament es refereix als pagesos dient que ell n'és mig, els té simpatia, no són com els que cita Villalonga i van nets malgrat que no es dutxin cada dia a causa de la manca d'aigua. Argumenta que el primer deure del pagès és «no fer el pagès típic per unes quantes pessetes ni tocar fora de lloc les xeremies» però no serà ell qui els recomani que «deixin les xeremies pel fox-trot i que llegeixin Freud per comptes d'anar a l'ofici».

I acaba l'article manifestant que serà feliç com Dhey quan Mallorca sigui representada a les revistes mallorquines i estrangeres, no pel pagès típic i brut davant una *choza* de què havia parlat Dhey, «sinó per un músic o un fisiòleg de jaqué, europeu i ben afaitat».

L'article reflecteix la visió que té Ferrà del cosmopolitisme, que per a ell no és més que la uniformització duita a terme per uns corrents que en el fons havien nascut a algun lloc —i, per tant, eren locals— però com que estaven de moda eren imitats per tothom. Ferrà critica l'aparent modernor de Villalonga que en parlar de Freud i de les darreres modes menyspreava el món mallorquí per massa local i tancat. Ell hi està d'acord que alguns mallorquins estan massa tancats als corrents moderns, però difereix en el concepte

⁷⁹ Ferrà fa referència a la figura legendària de Jack Dempsey, campió del món de boxa (1919-1926).

del que és modern i en el contingut del terme *tradició*.

L'any 1927 Villalonga havia conegut personalment Miquel Ferrà a la Residència d'Estudiants i li havia causat una impressió molt bona. L'any 1947, amb motiu de la mort de Ferrà, publica un article al «Balears» del 27 de novembre sobre aquest encontre.⁸⁰ Villalonga explica que en aquells moments discrepaven, o creien discrepar, en política però eren socis del mateix club i els agradava el sol i la natació. Ferrà —continua dient— sabia parlar molt bé i, el que era més difícil, escoltar; no prenia mai la paraula al seu interlocutor. Mentre ell era jove i no coneixia ni París ni Roma ni Leopardi, Ferrà coneixia tot això i molt més. Afirmava que la seva simpatia fou sincera i Ferrà el suggestionà per la cultura i el bon gust.

Més endavant, reconeix el que Ferrà li havia ensenyat sobre Leopardi i sobre França i es considera en deute amb ell no només per aquest motiu sinó també pel descobriment del valor de les coses mallorquines a l'hora de participar en les universals: *«Yo creía que el mallorquín era un lenguaje puramente familiar que no podía captar determinados matices. Es cierto que siempre amé a Costa, a Riber, a Colom, pero los temas tratados por ellos, con ser tan humanos, me parecían entonces demasiado ligados al terruño... Ya he dicho que no había viajado y tenía la superstición de lo internacional. Pues bien, Miguel Ferrà dirigió, entre dos guerras, su mensaje cosmopolita a la arisca Mallorca. No pretendo por ello situarle a mayor altura —ni a menor— que Costa y Llobera, pero consigno el hecho. En 1926 publicó el poeta su libro A mig camí —poco conocido, valiosísimo—. En él, bajo el título de Sportswomen existe una colección de sonetos deliciosos. Cuando el turismo invadió la isla, Ferrà había ya fijado la imagen perfecta de una inglesa que conocimos en el tenis de Son Armadans. El soneto se titula precisamente "Lawn Tennis" y merece transcribirse».*⁸¹

⁸⁰ També explica aquesta visita en un article que ja hem comentat en parlar, a l'apartat 4.1.1.4, de la Residència d'Estudiants. Josep Maria Llopart recull l'article del 1947 a *Retòrica i Poètica*, vol. II, Mallorca, 1982, pàg. 97-101.

⁸¹ *Miguel Ferrà*, «Balears» 27-XI-47.

4.3.7.2 Mort de Joan Alcover. Homenatge, edicions i escrits de Miquel Ferrà sobre el poeta

El mes de febrer de 1926 mor Joan Alcover. Miquel Ferrà, que sent profundament aquesta mort, a principis de mes hi havia intercanviat la darrera correspondència. Ferrà li havia comunicat la intenció d'editar per Pasqua el seu darrer llibre de versos i li feia saber que l'«honraria molt que anàs precedit d'unes ratlles» del poeta, però que no se sentís compromès «si per qualsevol motiu tingués peresa d'escriure-les» i hi afegia: «M'ho digui amb completa llibertat, que jo ja estic prou content amb les mostres de consideració que de vostè tenc rebudes». També li parlava del llibre de Maria Antònia que tenien en projecte i li proposava, si li agraden aquest tipus d'edicions, fer-ne una de les seves poesies, ja que la d'Oliva era pràcticament com si no s'hagués fet.

Tres dies després, el dia 5 de febrer, Alcover li contestava afirmativament respecte del pròleg: «Tendré especial gust en fer el prologuet que V. desitja. No sé si li convé; un temps tenia jo certa confiança en el meu tast; ara em trob a un mon distint dels que passen per poetes i crítics; som un estantis que podria cantar com D. Bartolo «la música del meu temps era altra cosa». Tot això seria motiu lilegitim perque V. prescindis de mí però no ho és de cap manera perque jo li negui la meva companyia, si V. la vol, em consider molt honrat».⁸²

Quant a la nova edició dels seus versos que li proposava Ferrà, li deia que no es decideix de moment perque s'ha d'ocupar del volum en prosa que li va demanar Estelrich i que no havia duit endavant per peresa.

En aquestes cartes veim també com Ferrà, que deu ser amic de Ramon Tor, que es troba a la clínica i que segons que sembla ha sofert una tragèdia íntima, el fa conèixer

⁸² Carta de Joan Alcover a Miquel Ferrà, Palma, 5-II-26.

a Joan Alcover a través del llibre que Tor ha publicat. Imaginam que l'objecte és la paritat que Ferrà deu veure en la font de la poesia d'ambdós. Alcover diu a Ferrà que li escriurà però que és difícil resumir en una carta la impressió que li ha causat.⁸³

Maria Antònia Salvà li escriu per comentar-li la pèrdua d'Alcover i, per la seva reacció, li deu dir que n'és el digne hereu: «No cal dir-te com m'ha arribat a l'ànima la mort de D. Joan. Me fas càrreg —massa!— de lo que aquesta pèrdua suposa per tots nosaltres. Jo, que som sensible als afalacs amistosos, aquesta vegada sent que no puc acceptar-los: em manquen massa coses per esser, ni que sia en part només, l'hereu de l'inoblidable i insubstituïble Don Joan. Gràcies si entre tots i prenguent exemple d'ell, a qui les desgràcies més tremendes no conseguiren retre i que fou jove d'esperit fins a la darrera hora, podem a força d'abnegació suplir un poc la seva falta!».⁸⁴

Aquest mateix dia, Joan Rosselló de Son Forteza li comunica el seu abatiment per la mort d'Alcover, que ha presenciada, i compara la impressió que li ha causat amb la que li produí la de Costa i Llobera. A més, marca les diferències entre els dos personatges: «Es tal volta que l'home [Alcover] i la seu[a] obra es quasi tot interior, subjectiu —mentres qu'En Costa era un clàssic escultural, franc i expansiu en la intimidad, n'Alcover el trobaveu sempre reservat, meditatiu, gelós guardià dels goigs i més encara dels dolors durant tota sa vida; no plorava ni reia amb rialla oberta, tot lo més somreia qualche vegada, i, mai més, després de la mort de sos fills. (Quin dòl per tots nosaltres; sobretots per mí!— (Air en Miquel Costa; avui En Joan Alcover!— Els tres varem neixer l'any 1854».⁸⁵

Uns mesos després de la mort d'Alcover, Ferrà es deu cuidar de les gestions per editar-ne els poemes perquè el 14 de juliol escriu carta a Pau, el fill de Joan Alcover, que Francesc Matheu i Joan Estelrich s'han posat d'acord i han trobat convenient que, des del punt de vista editorial, el segon tingui cura de la publicació de les *Obres Completes* de son

⁸³ Ja no hi fou a temps perquè, com hem dit, morí aquesta mateix mes de febrer.

⁸⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 8-III-26.

⁸⁵ Carta de Joan Rosselló a Miquel Ferrà, Ciutat de Mallorca, 8-III-26.

pare. Li explica que els volums podran començar a sortir a entrada de l'hivern, la millor època per a la venda. Li demana si vol deixar l'edició en mans d'ells dos, que trameti la carta al seu oncle Joan Rosselló, i que tant ell com Rosselló li facin les observacions que trobin convenients. També li comunica que ha tramès a Estelrich una llista de treballs en prosa que li dugué Joan Pons⁸⁶ i que li agrairà que li envii els manuscrits i notes de Joan Alcover que cregui interessants per a l'edició.

Es veu que Pau Alcover no tramet la carta a Joan Rosselló perquè aquest darrer manifesta a Ferrà⁸⁷ que està preocupat perquè va ser ell que, estimant-se més que fessin l'edició literats mallorquins, va evitar que la família l'encarregàs a d'altres i ara té por que l'edició no es faci ja que Estelrich, que ha estat unes quantes vegades a Mallorca, no n'ha dit res a la família i tampoc no ha pogut aclarir res a través de Joan Pons. Cal —exposa Rosselló— que Estelrich comunicui a la família que pensa fer i en demani autorització o, si no li convé, ho digui i que Ferrà els ho trameti. Explica que la família d'Alcover està disgustada per la seva apatia i se'n sent responsable per no haver acceptat els oferiments que se li feren al principi. Finalment, li diu que si Ferrà o Joan Pons fossin a Mallorca intentarien la publicació amb la seva ajuda i Rosselló s'oferiria a fer d'editor o de «pagà si fos precís».

Ferrà, de Barcelona estant, deu trametre aquesta carta a Estelrich el 10 de novembre. Li diu que l'anirà a veure la setmana vinent i posaran fil a l'agulla.⁸⁸ Una vegada a Mallorca per Nadal, en parla amb Joan Rosselló i torna escriure a Estelrich demanant-li en nom de tots dos, i «amb tot interès» que informi Pau Alcover del seu projecte i li demani autorització. Li indica la conveniència de complir aquesta formalitat perquè la família compregui que Ferrà i J. Rosselló se n'ocupen i li demana que s'excusi en ell de l'excés de feines que han endarrerit l'edició.⁸⁹ També li demana que faci un

⁸⁶ Vegeu carta de Miquel Ferrà a Joan Estelich, Barcelona, 13-VII-26.

⁸⁷ Carta de Joan Rosselló a Miquel Ferrà, Alaró, 29-X-26.

⁸⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona, 10-X-26.

⁸⁹ Li diu que faran «un llibre de Prosa (traduïdes les castellanés), un de Poesies i un de "Poesías"» i, si és així i quin ordre seguiran.

«prospecte-convit» que ell pugui mostrar a Rosselló perquè «ell frissa ja de veure quelcom inprès i donat al públic. Es clar, es troba una mica en evidència davant la família, i jo m'hi trob davant ell».⁹⁰

Estelrich li deu contestar perquè Ferrà li torna a escriure que el pla li sembla bé i que de seguida que Pau contesti es podrien posar a la feina.⁹¹

Segons F. de B. Moll,⁹² l'Ajuntament de Palma va encarregar la necrològica de Joan Alcover a un escriptor mediocre i «la colla catalanista» va protestar adduint que la seva figura exigia que s'encarregàs a un poeta de més altura, com podia ser «Gabriel Alomar, Llorenç Riber, Miquel Ferrà...», la qual cosa era però impensable —continua explicant Moll— en una corporació municipal de la Dictadura. J. M. Eyaralar, malgrat estar en contra del règim, era un anticatalanista acèrrim i combatia els catalanistes a «La Vanguardia Balear». Tanmateix, canvià d'opinió temps després, quan per organitzar l'Ateneu hagué de recórrer als els dinàmics elements de l'Associació per la Cultura de Mallorca.⁹³

El mes de febrer de 1927 el «Círculo Mallorquín» organitza un homenatge a Joan Alcover. Hi són convidats a recitar G. Alomar, Tous i Maroto, Maria Antònia Salvà, Miquel Ferrà i Joan Rosselló. Ferrà és l'encarregat de redactar els programes i convida Maria Antònia Salvà que hi participi amb aquestes paraules:

«Ja veus que se'ns estan acostant fins elements que sempre havien estat lluny de nosaltres. Jo hi veig casi un signe del temps.

La teva presència contribuiria a allunyar odioses suspicàcies governatives. Imagina't que En Llosas⁹⁴ —no hi ha res pitjor que un català caragirat— s'és resistit a autorisar una festa literària franciscana, perquè era cosa d'escriptors mallorquins! Però lo del Círculo ho autorisa».⁹⁵

Maria Antònia deu rebutjar la invitació ja que Ferrà li respon que quan ha rebut la

⁹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Palma, 26-XII-26.

⁹¹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Mallorca, 5-I-27.

⁹² Francesc de B. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, Mallorca, 1970, pàg. 216.

⁹³ *Ibidem*, pàg. 218.

⁹⁴ Governador civil de la Dictadura i antic membre de la Lliga Regionalista.

⁹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 11-I-27.

carta els programes ja eren impresos i comprèn que per a ella sigui un sacrifici. I segueix: «Però tén la seguretat que el paper que hi fas és airós i digníssim. Si no ho cregués així, jo mateix t'hauria dit "No acceptis". Ja em coneixes!»⁹⁶. Finalment, no sabem si perquè s'hagué d'assabentar del dia de l'homenatge pels diaris a causa d'un oblit, la poetessa no va assistir a l'homenatge.

El programa preveia que J. M. Tous i Maroto llegís *Poesia*; Miquel Ferrà, *Les dues muses*; Maria Antònia Salvà, *L'ofrena al mestre*, i Gabriel Alomar fes un parlament: *Joan Alcover*. L'endemà de l'acte Ferrà demana per carta perdó a Maria Antònia per la manca d'organització, li envia un programa i li explica que «l'acte resultà realment bé, i tu hi faltaves. Jo mateix vaig llegir la teva poesia. T'envii per recordança un programa (en feren en dues llengües), que ens imprimí l'Altés».⁹⁷

«El Día» del 22 de febrer dedica tota una pàgina a l'homenatge. La crònica subratlla la participació de poetes i escriptors encapçalats per Gabriel Alomar i també l'èxit de la convocatòria, a la qual assistí molt de públic —al saló on se celebrava no fou suficient— que segons el diari representava tots els sectors de la societat mallorquina. L'acte fou presidit pel president de l'Audiència i hi assistí Joan Rosselló de Son Forteza i els poetes J. M. Tous i Maroto, Miquel Ferrà, Daniel Martínez Ferrando i Gabriel Alomar.

Ferrà contribueix a l'homenatge amb el parlament *Les dues muses*, publicat a «El Día» i posteriorment al «Sóller».⁹⁸ En el discurs explica, en primer lloc, que els records d'Alcover s'associen al món ciutadà de la seva infantesa, que ell creu millor que l'actual. Fent referència a les seves lectures adolescents dels versos castellans de Joan Alcover, escriu que «la ploma hi ha corregut amb una fàcil elegància. Hi ha molt d'enginy, d'aticisme natural, de Campoamor sense fel i de Bécquer sense ferida, a part d'altres més clàssiques influències espanyoles. Hi ha també un dolç sentiment quan és la terra o la família la musa inspiradora [...] Però només, al final del llibre, *El ciprés de mi huerto*,

⁹⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 8-II-27.

⁹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 21-II-27.

⁹⁸ «Sóller», 5-III-27 i 12-III-27.

enfonzant més d'una rel dins el *paterno giardino* de Leopardi, anuncia la volada del futur alegíac».

Seguidament parla de la motivació del canvi d'Alcover del castellà al català citant un poema que en parla i confessant haver-li'n sentit parlar amb veu emocionada en una conferència a l'Ateneu Barcelonès, un dia memorable — «mai he vist un calfred més viu passar dels llavis extremitats d'un orador al cor del seu auditori». Alcover —continua Ferrà— estava sollicitat per les dues llengües. La millor acollida per la majoria del públic, les seves lectures, el seu temperament i la seva joventut «li feien preferir la musa de l'enginy, de l'invenció, de la gràcia i la fantasia a la musa del sentiment, l'agre-dolç d'una amable filosofia poètica a les expansions de l'ànima». Malgrat haver triat en primer lloc la primera, quan vingué l'hora del dolor trià la segona perquè —estableix Ferrà en un intent de definició de poesia— «un poeta és quelcom més que un esperit enginyós posant a uns pensaments les ales fàcils de la rima, o recreant-se per deport en la bellesa de les pròpies fantasies. Es l'home sencer tot palpitant de passió i de dolor i d'entusiasme, qui plasma en la llengua el seu ideal, com en matèria viva, per joia i orgull perenne del seu poble».

I en una exaltació dels dos poetes màxims de Mallorca, afirma: «Si un Miquel Costa no hagués exelsificat com un Sinaí i com un Tabor la nostra muntanya, banyant-la tota en la llum de la seva inspiració, si el nostre Joan Alcover no n'hagués humanisat en ses Cançons de la Serra la panoràmica bellesa i revelat el sentit recondit d'aquella misteriosa —balenguera qui treu per la seva tela sense fi el fil de les nostres vides, faltaria a Mallorca per nosaltres lo més alt i lo més profund de la seva ànima».

A continuació recorda la tragèdia que motivà la poesia elegíaca d'Alcover manifestant que «en cap llengua ha inspirat el dol patern les estrofes de més entranyable bellesa. Dins l'ànima del poeta, purificada pel dolor com un cel rentat pels temporals d'Octubre, tots els sentiments essencials semblen retrobar-[s']hi amb nova vida. Els ideals de pàtria i de família, de la poesia i de l'art, hi palpiten encara amb un sentit més fonament i definitivament humà».

Després, referint-se a *L'Espurna* i *Poemes Bíblics*, qualifica aquests darrers com a «fruits d'una madura serenitat» i llavors parla del que havia representat per al poeta la mort dels altres dos fills —li havia confiat que estava «devastat»— i del seu desig de reunir-s'hi. Tot seguit, fa una semblança de Joan Alcover. Entre d'altres coses diu: «Ell, aparentment tan isolat pel seu aristocràtic desdeny de tot lo vulgar, realisava l'ideal del poeta ciutadà i de l'home de lletres sociable. Mai abandonà el seu lloc dins la nostra modesta societat. [...] Fou abans que tot un home, d'un tremp d'acer i d'intel·ligència fúlgida. Si els seus judicis en art, en literatura, en política, expressats en frases tallants d'una magnífica precisió, eren sempre decissius, el seu consell, dins qualsevol ordre, no tenia preu, i a ningú el negava. Ell guardà fins al darrer moment per ell mateix l'íntima amargor, per donar als seus companys de lletres i d'ideal tota l'assistència i tot el calor que d'ell volgueren». I continua: «El seu nom va unit al d'En Noguera i al de n'Oliver com a promotors de la vida artística dins el salonet Beeethoven. Ca-seva fou sempre el fogar de tots els nostres homes d'esperit, on en nom de la nostra terra eren acullits amb cortès hospitalitat els hostes il·lustres de Mallorca. Qualsevol intent d'especialització de l'art i la cultura trobava en ell l'ajuda espontània. Presidia per dret propi, i sovint contra son desig, tota manifestació literària. Voltat sempre de joves, en sos darrers anys, ell era encara per l'entusiasme i per l'energia del pensament el més jove de la colla». Per això —continua Ferrà— «l'aparició de don Joan era saludada sempre amb joia per nosaltres, i el seu nom semblava tenir una virtut màgica. Mai en pronunciarem cap altre amb tant de respecte, de veneració i de simpatia».

Per acabar, agraeix al Cercle Mallorquí que li hagi volgut retre l'homenatge, s'avergonyeix del poc ressò de la mort del poeta entre els qui han vist, referint-se a Barcelona, «una gran ciutat commoure's tota, amb gentades imponents i anònimes invadint les seves vies, per retre l'últim tribut a un poeta de la terra», encara que es felicita que una minoria selecta hagi estat capaç d'oferir-li, amb molta resistència, un monument digne d'ell. El monument —explica— està fet i manca només que la ciutat ofereixi un indret «on tot hi sia noble» per ubicar-l'hi.

Els anys següents, Miquel Ferrà recordarà la figura de Joan Alcover en alguns articles. Hem de citar especialment el que escriu l'any 1931 per al número especial que la «Sud Magazine»⁹⁹ dedica a les illes Balears. Parlant de la literatura mallorquina des de Ramon Llull, destaca d'Alcover la conferència *La humanització de l'art* i els llibres de poesia. A més, tradueix al francès el poema *Desolació* i la primera estrofa de *La Relíquia*.

A *En el dia dels morts*,¹⁰⁰ un article de 1927, tracta de la mort vista per alguns artistes com l'escultor Bartolomé, Costa i Llobera, Maragall i el mateix Joan Alcover. Un més després, a *Les obres d'En Joan Alcover*¹⁰¹ convida els vertaders mallorquins que senten la cultura a comprar les obres del poeta, acabades d'editar per Francesc Matheu i a retre homenatge a aquest editor adquirint les obres mallorquines editades per ell, que són moltes ja que ha estat un vertader devot i impulsor d'escriptors com Marian Aguiló, Costa, Oliver i el mateix Joan Alcover.

L'any 1933 Ferrà escriu al «Sóller» l'article *Gènova* en el qual es refereix a l'estiueig que Joan Alcover feia en aquest poblet —ell el visitava des de la Vileta— i hi transcriu uns versos inèdits i inacabats, probablement els darrers que va compondre.

Ferrà conta que Alcover passava els estius a Gènova des que era infant i en els seus anys d'adult solia davallar a Palma els dematins si hi havia feina a l'Audiència, tornava el migdia amb l'única tartana de servei públic que estava en servei i passava els capvespres llegint, escrivint o repassant algun expedient fins que l'ombra del capvespre el convidava a sortir de casa seva. Era allà —explica— on l'havia conegut millor, en la intimitat casolana i a la terrassa de casa seva, Julià Villalonga, antic capità de marina, havia passat llargues estones conversant amb Alcover sobre temes diversos de política o actualitat internacional, que el poeta «enfocava sempre amb una gran lucidesa». Comenta després que Villalonga li havia confessat que, abans de conèixer Alcover, el mirava amb certa prevenció filistea contra el «superhome» però després havia esdevingut «l'admirador més

⁹⁹ Joan Alcover, «Sud Magazine», 4 année né 57, 16-IV-31.

¹⁰⁰ «El Día», 2-XI-27.

¹⁰¹ «El Día», 30-XII-27.

respectuós, guanyat no sols per l'infalible bon sentit dels seus judicis, ans també per la senzillesa familiar i senyorívola del seu tracte».

Alcover —continua Ferrà— era una mica reservat però sempre enemic de les torres d'ivori i «igualmente us parlava de la darrera novetat literària que li havia arribat, que comentava, si s'esqueia, amb els senyors, no gaire lletrats de la colònia, el sermó del vespre abans en la novena del Salvador, patró de Gènova. L'ofici d'intel·lectual pur, dit sia en honor seu, no l'entenia». I adoptant un to més íntim, descriu la seva pròpia experiència en aquella casa de Gènova: «Una vesprada m'havia retingut a sopar amb ell. Sopàrem a la terrassa, molt familiarment i a la mallorquina, sota el quinqué de petroli, amb la seva senyora i l'únic fill que li romania. No sé perquè em va colpir tant aquella escena íntima i apacible. El dol de la segona tragèdia, que fou per Don Joan definitiva, planava encara recent dins aquella llar en cendres, on quatre morts, segats de dos en dos en la flor de la joventesa, havien deixat el buit, el fred i l'enyorança. La conversa va discórrer sobre diversos temes, però al fons de tots els ulls hi havia el mateix pensament indisimulable...». Llavors explica que «a les onze de la nit vaig emprendre el retorn a casa, per camins ombrejats d'olivars, en direcció a La Vileta. La lluna inundava de claror blanca les clotades que conegué Jovellanos durant el seu captiveri en el castell de Bellver. Dins la pau meravellosa dels camps muntava, amb els cants dels grills, l'esquelleix musical dels remats pasturant per les clotades». I conclou: «És també a l'hora del cap al tard que aquells paisatges idíl·lics us parlen com en recollida confiança».

Ferrà tanca l'article amb els versos inèdits que hem esmentat, inspirats en aquests mateixos paisatges.

Finalment, el març de 1936 Ferrà parlarà de Joan Alcover en l'article *Entorn d'un aniversari*¹⁰². Un grup de ciutadans s'ha reunit al voltant del monument dedicat al poeta per cantar *La Balanguera* amb motiu de l'aniversari de la seva mort d'Alcover. Ferrà, que manifesta haver assistit a l'acte en esperit, alaba la senzillesa i orgullosa modèstia del monument en una Palma acostumada a les glorificacions emfàtiques i a les pretensions

¹⁰² «El Día», 10-III-36.

monumentals desmesurades, que obstrueixen places i carrers amb «marbres i bronzes antiartístics», i es felicita perquè el poble mallorquí «comença a acoblar-se darrera el grup més representatiu de l'espiritualitat mallorquina, entorn d'aquest senzill monument reduït a un nom i un símbol per retre un homenatge cordial al seu poeta».

També explica que ha donat a conèixer els versos d'Alcover al professor Quintanilha, de la Universitat de Coimbra, «botànic il·lustre» i «amant de les lletres», i ha pogut comprovar la impressió que li causaven aquests versos. Ferrà s'havia fet aquests dies amic del professor, el qual li havia llegit poemes portuguesos: Camoes, Anthero de Quental, Ivan Dada[?] i d'altres. Quan li llegia versos d'Alcover, «uns ecos misteriosos es despertaven escoltant-me dins la seva ànima lusitana de somniador» i el professor li deia: «Això és admirable!», «però això es de gran poeta!» I continua: «I vaig sentir com l'extremia el calfred inoblidable que a mi mateix m'havia extremat quan als disset o divuit anys els meus ulls s'havien posat per primera vegada damunt aquells versos».

Per acabar, fa dues propostes per a l'aniversari d'Alcover, que no han de ser —diu— indiferents a alguns regidors ni al batle, que «ha donat i dona proves d'estimar el decorum de la ciutat». La primera és que s'estudiï i s'executi la reforma del jardí de la Glorieta on està ubicat el monument a Alcover, que «va ser desfigurat en època nefanda». La segona proposta parteix del fet que, per segona vegada, han estat retirats els fills il·lustres de la ciutat del saló consistorial. Ferrà està d'acord que n'hi havia massa però la Casa de la Ciutat hi guanyaria si se'n restituïssin alguns tenint en compte la fama del personatge, l'art del pintor o l'antiguitat. Considera que n'hi ha alguns d'inqüestionables i que tothom estaria d'acord a restituir. Ell, concretament, pensa que des del segle XIX fins a l'actualitat, set fills il·lustres tenen una categoria que no es pot regatejar —ho ha consultat a persones il·lustres, entre les quals Gabriel Alomar, i totes hi estan d'acord. Aquests elegits són Marian Aguiló, Josep M. Quadrado, Pere d'Alcàntara Peña, Antoni Maura, Miquel dels Sants Oliver, Miquel Costa i Llobera i Joan Alcover.

4.3.7.3 Introducció de Maria Antònia Salvà al Principat

Arran de La publicació del llibre de Maria Antònia Salvà, que ja hem comentat a l'apartat 4.3.2.1, Miquel Ferrà es proposa donar-la a conèixer al Principat. Amb aquesta finalitat, escriu en primer lloc un extens article per a la revista «D'Ací i d'Allà», per al qual demana a Maria Antònia que es faci fotografies ja que la revista és il·lustrada. Fins i tot li suggereix tot com han de ser: «Jo t'aconsellaria que la't fessis fer pel qui retratà Na Mª de Gràcia.¹⁰³ Seria molt interessant també tenir una vista de les cases, molí i altres aspectes de L'Allapassa; però sempre efectes i punts de vista artístics. Perquè no ensaja d'obtenir-ne En Francisco? [...] Digues al teu germà Francesc que et faci un perfil al làpiz. També el publicariem».¹⁰⁴

Al final no es publiquen els dibuixos de Francesc i Ferrà s'enfada perquè en publiquen uns altres que considera «dignes del "Nuevo Mundo", d'una estupidesa fins aquí desacostumada damunt el D'Ací d'Allà».¹⁰⁵ Pel que fa a les fotografies, li diu que la troba interessantíssima: «Pots fer pendant amb les més grans escriptores europees (noruegues principalment) d'aquest i de l'altre sigle». I encara: «Vot amb tu, En Francesc i Na Pepa. Te dic que seràs una revelació per Catalunya».¹⁰⁶

També lamenta algunes crítiques del llibre, com la de Tomàs Garcés, el retall de la qual li envia.¹⁰⁷ Li recomana que enviï l'obra a persones que els estimen, com Manuel de Montoliu i J. M. Capdevila, ja que en parlaran amb simpatia i amb intel·ligència.

L'article de la revista «D'Ací i d'Allà», titulat *Poesies del pla de l'illa*, parla en primer lloc del certamen literari celebrat a Mallorca el 1903 en el qual fou premiada la poesia de Maria Antònia Salvà *L'Estiu*, que va llegir Joan Torrendell i que provocà «un entusiasme unànim». La seva autora —relata Ferrà— ja era coneguda a Mallorca però amb

¹⁰³ És una neboda de Maria Antònia Salvà.

¹⁰⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 14-I-27.

¹⁰⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 22-V-27.

¹⁰⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 21-II-27.

¹⁰⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 29-I-27.

aquesta poesia «venia a revelar-s'hi com la més delicada intèrpret de la intimitat mallorquina». Després, dona a conèixer al lector català el Pla de Mallorca —pensa que els catalans en ser a Mallorca prefereixen visitar la Serra— i la possessió on viu, i s'inspira, Maria Antònia i la seva família, que l'adquirí cinc centúries abans. Seguidament conta com Maria Antònia Salvà li fou presentada per Miquel Costa i finalment comenta el llibre afirmant que en qualsevol de les seves planes s'hi pot conèixer Maria Antònia: «Ella trobà de bona hora el seu camí, escoltant les veus del propi cor i mirant arreu amb amor dins el món simple i primitiu que l'envoltava». I segueix afirmant en clara referència a la poesia catalana d'aleshores: «Aquest camí no mena a països nous ni a grans altures; però tanmateix no el troba qui vol el senderó qui duu al cor de les coses més humils i quotidianes, descobrint-hi l'inefable encant, l'essència poètica que molts van a cercar tan lluny en estèril viatge».

Ferrà enumera les virtuts de la poetessa: «Si jo hagués de definir les qualitats essencials del seu caràcter, diria que són la bondat i l'entusiasme. Té el do de l'admiració ingènua. La seva ironia riallera, quasi un baume d'alegria, es torna súbitament, davant les coses, respecte, pietat i delicadesa». Per a ell, de Maragall ençà ningú no s'hi havia acostat «amb una puresa més absoluta» i per això «les veu i les penetra tan dolça i meravellosament». Finalment, parla del miracle que ha fet la poetessa amb «el dialecte de la musa andònima popular, el llenguatge mateix que parlen entre ells i amb ella els pobladors del seu món poètic, que és el seu món familiar». Ella «ha pres aquesta parla simplicíssima, i, naturalment, només posant-se-la a la boca, l'ha elevada a la més exquisida dignitat poètica, com qui, sense tocar-hi res, convertís el vestit de la Ventafocs en vel subtil i deliciós de fada».

En aquests moments, Maria Antònia envia a Ferrà la traducció d'uns sonets de Petrarca. Aquest li fa saber que els donarà a J. M. Junoy perquè els publiqui a la «Revista Nova», que és «la que avui el públic segueix amb més interès i que té un sentit que t'agradarà»¹⁰⁸. Els sonets, publicats a «Nova Revista», són reproduïts per «El Día». Ferrà

¹⁰⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 22-III-27.

s'adona que els de la «Nova Revista» s'han equivocat també, —li han canviat algunes paraules dels sonets— i li ho comenta: «La incapacitat dels nostres amics i companys de causa per fer bé les coses, es desconsoladora!»¹⁰⁹

Per altra banda, Ferrà ha duit els dibuixos de Francesc Salvà no publicats a «D'ací i d'Allà» a J. M. Capdevila perquè apareguin a «La Paraula Cristiana». Com que no s'arriben a publicar, en parla amb Capdevila, el qual li comunica les dificultats per trobar algú que li escrigui un article sobre el paisatge llucmajorer. Li ho demana a Ferrà, que li contesta que en redactarà un amb molt de gust però no el signarà i els demana indulgència per les repeticions inevitables. Després explica a Maria Antònia que «aquestes revistes catalanes es fan (com les que hem fet a Mallorca) per gent enfeïnada amb altres coses i a sempentes, i hi ha que perdonar-les moltes faltes...».¹¹⁰

Un altre cop anima Maria Antònia a escriure. Quan aquesta li envia per segona vegada traduccions de sonets de Petrarca, li comenta: «La poesia i la nova traducció del Petrarca que m'enviares són una esquisidesa. Quan en farem un tom de les teves traduccions?».¹¹¹

També es recorda de Maria Antònia quan amics catalans li demanen ajuda: «Potser vengui algú de Barcelona a demanar-te uns versos. Me figur, i els ho vaig dir, que no estaràs per això! però només cerquen l'autògraf. Si los volies escriure aquelles dues estrofes de Quietud... (Han d'esser curts). Te'n parl, i perdona-m'ho en aquests moments tan inoportuns, per tractar-se d'una obra de caritat per socorre catalans que ho necessiten. Déu t'ho pagui!»¹¹²

Les habituals recomanacions literàries de Ferrà continuen. En aquests moments deu llegir Tagore perquè envia alguna obra d'aquest autor a Maria Antònia i li diu que és un

¹⁰⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 23-IV-27.

¹¹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 8-X-27.

¹¹¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 22-V-27.

¹¹² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 3-IV-27. Maria Antònia feia poc temps que havia tingut una parenta morta, d'aquí la inoportunitat de la demanda. Per la data i el contingut de la carta, podria estar relacionat amb catalans exiliats i a vegades empresonats, com era el cas de Francesc Macià.

poeta indostànic que li agradarà. També li comenta el darrer llibre del P. Miquel d'Esplugues, que ell voldria més concís i més àtic, sense minva de la gran estimació que li té.¹¹³

A través de la correspondència que mantenen, sabem que a finals de 1927 cap dels dos escriuen en vers. Per això Ferrà anima Maria Antònia a escriure, cada un per la seva banda, per a l'«Almanac de les Lletres».¹¹⁴

Hem d'esmentar, finalment, el viatge a Sant Martí del Canigó que a finals de juny o principis de juliol emprén Miquel Ferrà amb sa mare, la seva germana Catalina i Antoni Salvà, el germà de Maria Antònia, a la qual precisament conta que acaben d'arribar de Tarragona i el que l'ha fet més feliç ha estat que el viatge ha rejuvenit sa mare. Li diu que s'alegraren moltíssim de tenir de company el seu germà «durant aquests dies deliciosos, passats pel Vernet, per Amélie, per Elna, per Girona» i que també s'haurien alegrat de tenir-la a ella. Finalment, li suggereix que hi vagi un dia a dinar a Son Roca i que organitzaran una excursió al Salt de Son Fortesa o a la font del Rafal per a un altre dia.¹¹⁵

4.3.7.4 Maria Antònia Salvà i la família de Miquel Ferrà (1928)

L'any 1928 el germà de Maria Antònia, Francesc Salvà, acompanya la seva filla Maria a un convent de monges de Madrid. Hi van per Barcelona i Ferrà els acompanya i passa molt de gust de fer que vegin les coses de la ciutat perquè diu que «ho saben veure». Dinen a la Residència amb el P. Miquel d'Esplugues i van dues vegades al Tibidabo. Ferrà pensa que els hauran fet bé les «hores passades amb aquesta companyia tan tònica», resta encantat amb la bondat, sensibilitat i talent de les nebodes de Maria Antònia, el preocupa que Pepa —una de les nebodes— s'estanqui a Mallorca i, després d'una reflexió, fa una proposta: «Què és de cruel Mallorca amb aquestes pobres joventuts! na Pepa hauria de venir per l'Agost als Pirineus amb En Toni. Perquè no los convences? Jo sé l'infusió

¹¹³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 23-VIII-27.

¹¹⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 8-X-27.

¹¹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 9-VII-27.

d'oxigen que això va esser per Na Catalina. Jo de res pas tant de gust com de fer viure la gent com elles».¹¹⁶

Quan tornen de Madrid es veuen de bell nou amb Ferrà i van a escoltar una missa de Beethoven interpretada per l'Orfeó.¹¹⁷ No tenim constància que Pepa anàs al Pirineu però qui hi va tornar —ja hi havia anat l'any anterior— fou Antoni Salvà, segons que sabem per una carta de Ferrà a Maria Antònia. En aquesta mateixa missiva envia l'enhorabona al seu germà Francesc per uns dibuixos de la cúpula del convent de Lluçmajor, li demana com ho haurien de fer per veure's aquell estiu i li parla de Bàrbara,¹¹⁸ amb qui tenia mig planejada una excursió al puig Major. També li exposa altres plans, com anar a passar uns dies a Pollença en companyia de sa mare i sa germana i li demana si no podrien fer junts alguna d'aquestes excursions.¹¹⁹

Finalment deu ser difícil moure Maria Antònia del seu lloc de residència perquè opta per anar a passar algun dia a l'Allapassa. Hi va amb tren —Francesc Salvà l'espera a l'estació per mostrar-li els dibuixos del convent¹²⁰— i quan en parteix deu ser molt d'hora perquè conta a Maria Antònia les impressions que li produeix l'Allapassa de matinada. Segurament aquest mateix dia parteix cap al Port de Pollença, on deu passar uns dies amb sa mare i sa germana.¹²¹

El tutelatge literari de Ferrà sobre Maria Antònia continua com sempre. El gener li envia un conte que ha trobat a la revista «Oc» i li demana: «serviria traduït per la revista que faran aquells atlots?».¹²² En una altra carta s'interessa per les traduccions

¹¹⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 6-VI-28. Catalina és la germana de Miquel Ferrà. El 1928, una neboda de Maria Antònia té 28 anys i l'altra deu passar els 20.

¹¹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 27-VI-28.

¹¹⁸ Deu tractar-se de Bàrbara Pons, germana de Joan Pons i Marquès.

¹¹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 15-VIII-28.

¹²⁰ Carta de Francesc Salvà a Miquel Ferrà, L'Allapassa, 18-VIII-28.

¹²¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 19-IX-28.

¹²² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 16-I-28.

mistralenques.¹²³ Aleshores Maria Antònia revisa *Les illes d'or* de Mistral i Ferrà li proposa que, com a aperitiu del llibre que sortiria, envii a «La Nostra Terra» la traducció de *La Coupo Santo*.¹²⁴ També li recorda que prepari alguna cosa per a l'«Almanac de les Lletres».

4.3.7.5 Antoni Salvà i la trista realitat mallorquina

L'amistat de Miquel Ferrà amb Antoni Salvà, germà de Maria Antònia, era antiga i es devien veure quan Miquel venia a Mallorca per les vacances. En aquests anys, per una sèrie de circumstàncies aquesta amistat s'intensifica, segons que es despren de les cartes que Antoni escriu a Miquel, que versen dels temes que els interessen i els viatges que fan plegats pels Països Catalans.¹²⁵

En una carta de principis de 1927, Antoni Salvà li diu a Ferrà que el coneix de més prop després d'haver corregut amb ell «els llocs més interessants de la nostra terra» i el considera un dels seus millors amics —com un germà major, si no ha d'ofendre la seva joventut.¹²⁶ Cal tenir en compte aquesta relació per comprendre el que passarà el 1936 i com afectarà Miquel Ferrà, que li escriurà el poema *L'Estel*.

L'octubre de 1926, Antoni Salvà parla a Ferrà de l'assumpte de les escales del Mirador i de la desídia dels qui a Mallorca se'n cuiden: G. Colom, G. Forteza i en F. de Sales Aguiló. Salvà ha parlat amb ells: Forteza està malalt i no es mou i G. Colom, com diu Aguiló, només s'ocupa de les seves terres. Així, un per l'altre, no s'arriba a publicar el fulletó en contra de les escales del projecte de Bennàzar, que segons Salvà estarien fetes abans del fulletó.¹²⁷

En una altra carta, datada a finals del 1926, li comenta les preocupacions que li produeix el decret de reforma de l'Acadèmia de la Llengua. Els candidats catalans proposats

¹²³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 6-VI-28.

¹²⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 19-IX-28.

¹²⁵ Desgraciadament, a hores d'ara no disposem de les cartes de Ferrà a Antoni Salvà, les quals ens permetrien saber l'opinió del primer sobre els assumptes que tracten.

¹²⁶ Antoni Salvà era set anys més vell que Miquel Ferrà.

¹²⁷ Carta d'Antoni Salvà a Miquel Ferrà, Palma, 14-X-26.

per Gaziel li semblen bé com a mal menor però crítica molt fortament la proposta de Mn. Alcover com a candidat de Mallorca. Suggereix que, si ve el cas o per evitar-ho, tota la gent que pensa que Mn. Alcover no és digne representant de Mallorca firmi un escrit però dubta que s'atreveixin a subscriure'l i li comenta la desídia dels mallorquins: «Tu has vist l'indiferència dels nostres paisans en l'afer de les escales del Mirador i això que es tractava d'un assumpte simpàtic a la major, i millor, part del vesindari de Ciutat, i a les poques agrupacions artístiques i culturals que tenim a Mallorca; i amb aquest precedent, creus tu que aconseguiríem ara res de profit? Jo no hi veig remei p'enlloc: crec que haurem de fer, com a Catalunya, el nostre camí endavant sense escoltar l'Acadèmia espanyola, que no té perquè mesclar-se amb nosaltres ni en les nostres coses. Però no deixa d'ésser deplorable que l'Harpa antiga que el nostre Miquel Costa sentí sonar a la princesa blanca dins la cambra de l'antic Castell de l'avior, la que sonava altra temps devant els Reis, s'hagi tornat un guitarró manacorí digne sols de sonar avui devant el rei... No en parlem més que és tard».¹²⁸

Les cartes de 1927 tracten de diversos assumptes que els devien preocupar o eren habituals entre ells: el nou llibre de Carner o la defunció sobtada del marquès de Can Desbrull, que segons que sembla ha mort intestat, i les repercussions en el seu palau.¹²⁹ Continuen parlant de l'ampliació de l'Acadèmia Espanyola, segons Salvà l'elecció de Mn. Riber, malgrat semblar una victòria, podria ser una derrota per als catalans, els quals encara que no s'hagin manifestat en aquest sentit no veuen amb bons ulls aquest nomenament. Tal volta —argumenta— hauria estat millor que nomenassin Mn. Alcover perquè fes companyia a E. d'Ors a l'Acadèmia.

Veurem també, a l'apartat 4.3.8, com Salvà ajuda Miquel Ferrà en l'assumpte de l'expedient que li incoaren a la Biblioteca i que és a través d'ell que aconsegueix l'entrevista amb el capità general.¹³⁰

¹²⁸ Carta d'Antoni Salvà a Miquel Ferrà, Palma, 12-XII-26.

¹²⁹ Carta d'Antoni Salvà a Miquel Ferrà, Palma, 5-V-27.

¹³⁰ Carta d'Antoni Salvà a Miquel Ferrà, Palma, 26-V-27.

Aquesta correspondència entre Salvà i Ferrà palesa com són de distintes, i fins i tot contraposades, les circumstàncies en què es troben: Ferrà és a Barcelona tot carregat de feina; Salvà és a Mallorca, on «no falta mai la lleguda».

Així, li desaconsella tornar a viure a Mallorca i li descriu la realitat mallorquina: «Començaré per dir-te que em fas una gran enveja només pel fet de viure a Barcelona. Si vessis com l'enyor jo aquesta vida agitada de les grans ciutats! La d'aquesta ciutat nostra —i més ara en el temps que correm— no solament és poc atractiva sinó que és casi perillosa, perquè predispesa d'una manera notable a la neurestènia; sempre amb l'esperit encongit, sempre forçant-nos a una d'aquestes tres coses, o a les tres a la vegada: callar, arronçar les espatlles o mossegar-se el cor».

Li conta algunes de les històries amb què es troba cada dia: la d'un senyor que ha traduït *La deixa del geni grec* de Costa perquè diu que és una llàstima que aquest poema tan bo hagi sortit en una llengua tan insignificant i que no el puguin conèixer a Madrid i a tota l'Amèrica espanyola, i la d'un company d'oficina que li parla de la lletjor i inutilitat de la seva llengua. I afegeix: «Creu-me, Miquel: si pots escapar-te'n, no hi venguis a viure a Mallorca. Si vinguessis, no tindries altra remei que viure dins ciutat i aquí no s'hi pot viure de cap manera. Tu no sabs bé lo que és això de sentir-se constantment embolicat dins un ambient de beates xismoses i de capellans aficadissos. [...] Gira els ulls a tots aquells amics nostres qui representen una mica de valor intel·lectual, i veuràs com la majoria d'ells han tingut que fugir d'aquí amb la cua dreta. De fora estant pots treballar tan eficaçment com aquí pel bé de Mallorca i de la seva ciutat, digna segurament de millor sort. —Això que comences a publicar a «El Día» em pareix molt bé— però no venguis a viure aquí que te'n penediràs. Deixa que, nosaltres que hi som, t'enyorem quan tu no hi siguis i t'esperem amb els braços oberts quan s'acostin els dies de les teves vingudes periòdiques; però no't moguis de Barcelona a on tens el teu lloc».¹³¹

En aquesta mateixa carta li comunica que han nomenat A. Pou president del Círculo, el qual el vol convertir en una espècie d'Ateneu, en la mesura que els estatuts ho

¹³¹ Carta d'Antoni Salvà a Miquel Ferrà, Palma, 12-XI-27.

permetin, i ha planificat una sèrie de conferències amb amplitud de temes, d'idees i de llengües. Un dels conferencians proposats és Ferrà.

En una altra carta li explica l'efecte dels seus articles a «El Día»: «Aquí ja comencen a conèixer qui és en Miquel Ferrà, Alanís, i no parl ara dels nostres amics que ja fa estona que et consideren com mereixes, sinó del gros públic de Mallorca tan tardà en totes els seves apreciacions».¹³² El comentari és interessant perquè ens pot donar idea de la repercussió d'aquests articles, o almanco de l'apreciació subjectiva de Salvà que aquesta influència anava en augment.

Hem de dir, finalment, que a partir de principis de 1927 Ferrà escriurà els seus articles a «El Día» en la seva pròpia llengua, atès que les circumstàncies ho deuen permetre.

4.3.7.6 Maria i Francesc Macià a l'exili

Ja hem comentat que Ferrà havia fet amistat a Vilanova amb les filles de Francesc Macià, que hi estiuaven. Ferrà deu mantenir la relació personal amb Maria Macià perquè aquesta li escriu des del 1924 fins als anys de la República, i especialment quan acompanya son pare a l'exili. Hem pogut identificar una vintena de cartes de l'arxiu de Ferrà, signades només *Maria* i sense remitent, per llur contingut, el qual es refereix, entre d'altres qüestions, a la presó de son pare. Comentarem les que ens semblen més interessants pel que contenen, per les circumstàncies que les envolten i per la relació amb Ferrà que reflecteixen.

La primera és una tarja postal datada a Bandol-sur-Mer el 17-VII-24. Maria, que li manifesta la satisfacció en rebre cartes d'amics quan un «se troba tan isolat», no es creu un possible retorn que Ferrà li ha augurat i pensa que encara haurà de passar un altre hivern a París. Al final de la carta, li fa saber que «els de casa» li agraeixen els records i n'hi envien.

Una altra carta interessant és la de 30 d'octubre de 1926. Li diu:

¹³² Carta d'Antoni Salvà a Miquel Ferrà, Palma, 17-I-27.

«La carta de Vd. estimat amich me va arribar en uns moments, en que necessito del bon afecte de tots.

Tingui per mi un pensament afectuós en aquests dies tristos i sols.

Una sola cosa me sosten, si ni un sol bon pensament, queda sense recompensar! que no serà, d'una vida constant d'abnegació y sacrifici!».

Després li envia una adreça¹³³ per si li és necessària més endavant i finalment li comunica que ha encarregat allò de les adreces que li demanava i que quan li contestin les hi enviarà.

El mes de desembre d'aquest mateix any, Ferrà li deu escriure i enviar el llibre *A mig camí*. Maria, després d'acusar la recepció de la carta i el llibre, li comenta alguns poemes que ha llegit i que l'han commoguda, sentiment que atribueix a les circumstàncies que travessa. La carta segueix: «Los recorts que per tots los de casa hem [sic] dona, los hi he agrahit moltissim, los que especialment m'envia p'el meu Pare m'arriben al fons del cor, mes potser que no es pugui imaginar). Pobre vellet nostre! tant contemplat com l'hem tingut sempre y ara als 67 anys, veurel tancat ab una celda, ab poca llum y menos mal que aquesta es aixuta, donchs a la primera que varen posar-lo, hi va agafar un reuma que entre aquest y les rates, casi es passa les nits en blanc; a pesar d'això te un animo, que Déu ens ajudi...». I continua explicant-li les dificultats per anar cada dia a veure son pare a la presó de La Santé, a l'altre extrem de París; que el dia que escriu la carta, que és Nadal, han anat a dur gall als presos i com és de trista la data en aquestes circumstàncies, i que desitja un dia, abans de morir, poder-se veure tots a la casa de Lleida.

Davant les penalitats que pateix, Ferrà li deu escriure immediatament perquè Maria li torna a escriure el 29 de desembre de 1926: «Gracies estimat amich per la seva carta, ella i alguna altra son los unichs consols que hem tingut aquestos dies. En terra estranya y sense ajuda de ningú, hem passat dies desagradables però d'algun temps ençà, ens hi hem fet tant, que casi es pot dir, que vehiem venir les contrarietats sense sorpresa». Li comenta que potser a mitjan gener aniran a Suïssa però en les circumstàncies en què es troben es temerari fer plans. També li envia l'agraïment de la seva germana Josefina, que deu ser

¹³³ Mme. Gie. Rue Pierre Joigneaux, 3, Asinères, Seine.

a Barcelona, per les visites de Ferrà i finalment li suplica que, com una obra de caritat, continuï escrivint-li.

Es veu que Ferrà compleix l'encàrrec perquè, en una carta de 7 de febrer de 1927, Maria li fa saber que ha rebut dues cartes seves, les quals no ha contestat abans per les moltes feines que ha tingut, segurament a causa de la sortida de son pare de la presó i de la gran quantitat de visites a casa seva. Li comenta: «Sempre vaig creure que acabaria aixís, pero estich ben contenta de tenir-ne la certesa. Lo que no m'esperava, es la simpatia, interes i proves d'afecte que habiem de rebre en aquells dies no ho oblidare may, pintanho ab los colors mes vius, quedaria patit al costat de la realitat. Tinch p'els francesos un grant agraïment y los hi retorno, tota la simpatia que los hi habia retirat totalment, en aquestos ultimps temps. Ara, fins me sap greu marxar de França, los amohinos van i aniran ab nosaltres, allà ahont anem, no hi ha res a fer, conformemnos ab la voluntat de Deu».

Seguidament li relata la visita d'ella i son pare a Mme. Noailles i li comenta que no han decidit res pel que fa la seva marxa de França: si son pare decidia anar a Amèrica, ella i sa mare anirien a Catalunya; si decidia quedar-se a Europa, anirien els tres a Suïssa. Després li expressa els seus sentiments contradictoris: les seves ganes d'anar a Barcelona però el greu que li sabia que son pare emprengués «aquest llarg i fatigós viatge» perquè pensa que «no hi ha res ni ningú, capaç de mereixer tants y tants grans sacrificis». Per acabar, afirma que està enfadada i amb raó.¹³⁴

Els anys següents es continuaran cartejant. En una tarja postal, entregada probablement en mà i que suposam de 1931, Maria li comunica que viuen a la Casa dels Canonges —residència del president de la Generalitat— on esperen la visita dels bons amics i que li agrada el barri i la casa però no s'hi troba del tot bé.

En una carta del 7 d'agost de 1932, escrita des de Ribes, li diu, referint-se a la neboda de Ferrà: «Tinc tantes ganes de tornarla a veure, que sempre demano al Papà, me porti 8 dies al Hotel Formentor però me sembla que per ara, no estan les coses perquè accedeixi als

¹³⁴ Com comentarem més endavant, l'any 1930 Ferrà du a terme diverses accions perquè amnistïn Francesc Macià i altra gent a l'exili, així com també els presos polítics de les presons espanyoles.

meus desitjos».

La darrera carta és posterior a la mort de Francesc Macià. Maria hi parla de la difícil adaptació a la vida sense el seu pare i manifesta a Ferrà les ganes de veure'l.

4.3.8 EXPEDIENT DISCIPLINARI A LA BIBLIOTECA

«No estranyis el meu silenci. Fa tres setmanes que visc, si això es viure, absorbit per un pèssim afer. Se'm vol traslladar de Barcelona per raons oficinesques i simulades, darrera les quals s'amaga la maniobra del Rector de Barcelona, En Martínez Vargas, que probablement m'ha denunciat per separatista. La meva sort és l'antipatia que té tothom an aquest subjecte començant p'En Barrera, el capità general, que em rebrà dimarts. Tal com està ara, no ho tenc malament, però no en parlis a ma mare ni a Na Catalina, a qui no n'he volgut dir res, perquè ja sé lo que les afectaria».¹³⁵

Amb aquestes paraules explica Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà un expedient que li incoen. A través de la documentació que Ferrà guardà dins un sobre amb el títol «Expedient», podem seguir una mica el procés. Podem dividir-la en tres blocs: els papers oficials, la defensa de Miquel Ferrà, redactada en diversos esborranys i papers, i les cartes dels amics als quals havia escrit i que li prometien intervenir en nom seu.

El primer escrit del primer bloc és un plec de càrrecs contra Ferrà i Àngel Aguiló, datat el 7 de maig de 1927. Se'ls acusa de no assistir amb puntualitat a l'establiment on treballen, de no romandre-hi les hores reglamentàries i de no signar els fulls d'assistència.

El segon escrit és una «*Propuesta fundada de responsabilidad*» feta per l'inspector Joaquín Gonzalez i signada per Aurea Javierre, la qual afirma que «*habiendo llegado a noticia al Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes una queja dada por asiduos concurrentes a la Biblioteca de la Facultad de Medicina de Barcelona, en el sentido de que los Bibliotecarios Don Angel Aguiló y Don Miguel Ferrà vienen faltando durante tres años al servicio de dicha Biblioteca, servida únicamente por un modesto empleado, Don Francisco Porta adscrito al establecimiento*». S'instrueix un expedient governatiu per

¹³⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 22-V-27.

depurar responsabilitats.

L'inspector compareix a la biblioteca dia 10 de maig a les 9 h i fins a les 10.30 h no hi va cap bibliotecari. Durant aquest temps té cura de la biblioteca l'empleat de l'Hospital Clínic Sr. Porta i més tard hi compareixen successivament els dos bibliotecaris. El Sr. Porta, cridat a declarar, explica que ell obr la biblioteca a les 9 h i serveix els lectors fins a les 10 o 10.30, quan és rellevat generalment per Ferrà i torna una hora o una hora i mitja més tard, per ajudar l'altre auxiliar Sr. Aguiló, quasi sempre fins a les 13 h.

Una vegada escoltats deu catedràtics de la Facultat, tres alumnes, un oficial de secretaria, dos bidells, un metge de guàrdia de l'hospital i el Director de l'Institut Francès; alguns són testimonis dels inculpats i d'altres s'han presentat espontàniament, s'imputa a Aguiló i Ferrà la falta habitual greu de no romandre a l'oficina les hores reglamentàries i la lleu de no firmar la llista d'assistència.

El plec fa després tota una sèrie de consideracions, com que Ferrà és confés de manca d'assiduitat i les exculpacions de manca de salut i d'haver d'anar a la Biblioteca del Laboratori de Fisiologia no són res devora les inculpacions anteriors. Proposa que se li imposin a ell i a Aguiló la «*correccion de apercibimiento*» per no signar el «*Parte de asistencia*» i «*traslado de residencia*» per falta habitual d'assiduitat a l'oficina, i que si la denúncia és calumniosa passi a la jurisdicció ordinària.

La proposta està datada el 13-V-27. La còpia que Ferrà posseeix conté una nota escrita seva, referida al fet que les exigències de salut no l'excusin: «*Los motivos de salud se alegaron por consejo del Inspector Sr. González, antes de recibir éste de Madrid la orden de castigar que le mandó el Ministro a raíz del ult. viaje a Madrid de Martínez Vargas. Días después éste era echado del Rectorado por la mismas autoridades informadas de sus hazañas*».

No era el primer cop que Martínez Vargas atacava els elements catalanistes amb sancions i trasllats. J. M. Roig Rossich¹³⁶ el qualifica com a «persona caracteritzada per la

¹³⁶ Josep M. ROIG ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 148.

fidelitat al Directori i la incomprensió i ignorància de tot el que feia referència a la cultura catalana». El seu nomenament com a rector de la Universitat de Barcelona fou molt irregular i era molt impopular a Barcelona, tant en els nivells intel·lectuals com en els ciutadans. Segons el mateix Roig Rossich, «les seves denúncies van comportar la destitució dels catedràtics doctors Bartrina, Pi i Sunyer i Nubiola, o el trasllat a altres ciutats dels professors Peyrí, Salvat, Riera i Trias i Pujol entre altres».¹³⁷

Ferrà estudia immediatament la seva defensa. En un primer escrit allega l'estat d'esgotament nerviós per descans insuficient —presenta adjunt un certificat mèdic— i que sovint les absències no són tals ja que a vegades va a la Biblioteca de l'Institut de Fisiologia, amb la qual manté una estreta col·laboració i de la qual ha obtingut l'única quantitat que en set anys han pogut destinar a la compra de llibres.¹³⁸

El certificat és signat per Salvador Vives Casajuana, del Col·legi Oficial de Barcelona, membre de la Societat Medicopsicològica de París, exdirector per oposició del Manicomi de Girona. El seu contingut, que pot ser interessant, és el següent:

*«Certifica: Que D. Miguel Ferrá sufre, como reliquia de una psico-neurosis de fondo constitucional que duró unos cinco años, de fatigabilidad cerebral, propensión a la astenia física y mental, fenómenos de neurotonia y frecuentemente insomnio que le obliga al uso de medicamentos hipnóticos».*¹³⁹

En segon lloc, deu exposar la seva situació al cap de Madrid, el Sr. Augusto Fernández Victorio, abans que arribi l'expedient a les seves mans —si és que hi arriba ja que l'inspector ha ordenat que s'adrexi directament al ministre. D'aquesta carta, se'n conserven dos esborranys: un de dia 21 i l'altre de dia 28 de maig. El segon, més breu, diu textualment:

«Con motivo de unas denuncias de turbio origen por las que se nos acusaba de abandono de la Biblioteca de la Facultad de Medicina de Barcelona, me veo, juntamente con mi compañero

¹³⁷ *Ibidem*, pàg. 289.

¹³⁸ En un esborrany del plec algunes frases estan subrallades. Una nota de Ferrà, al final, aclareix que ha «*suprimido lo subrayado por consejo sospechoso del propio Sr. Inspector*» i una altra explica que l'inspector li ha recomanat que no presenti el certificat facultatiu.

¹³⁹ El certificat és de 10 de maig de 1927.

D. Angel Aguiló, objeto de un expediente.

Mientras llega éste a manos de V. permítame que llame la atención del jefe y del compañero, en cuya bondad y lealtad confío, sobre estos extremos:

El carácter anónimo y calumnioso, según resulta del mismo expediente, de las denuncias que lo han motivado.

La indulgencia con que se acostumbran a perdonar las faltas de puntualidad, únicas comprobadas por la inspección, que se nos imputan, cuando no son en detrimento del servicio, y más si vienen atenuadas por algún motivo legítimo y compensadas por un trabajo probo.

El rigor excepcional, y que esta misma excepcionalidad haría injusto, del castigo propuesto para nosotros.

Yo espero que V. querrà apreciar nuestro caso, tan común, con criterio más benévolo, contribuyendo a salvar el buen nombre y el bienestar de un compañero acusado por móviles muy distintos que el celo por la Biblioteca y acerca del cual le informarán cuantos le conocen».

També es conserva un esborrany d'una carta adreçada al secretari de Belles Arts en la qual l'assabenta que els acusadors cridats per un edicte no comparegueren a declarar. També hi allega el deficient estat d'abandó de la biblioteca per part de l'Administració quant a assignació de material, que ha obligat els bibliotecaris a aportar-hi doblers propis, i el fet que el criteri de la Junta i del Cos sol ser benèvol en casos similars.¹⁴⁰ Finalment, conclou que els propòsits de l'expedient poden ser altres que el bon funcionament de la biblioteca.

Un esborrany amb el títol de «confidencial» pot ser el que Ferrà va enviar amb les cartes. Després d'un resum de l'expedient, repeteix una sèrie d'observacions i explica els seus esforços per solucionar l'estat d'abandó de la Biblioteca de Medicina recurrent infructuosament al Sr. Martínez Vargas, per altra part, l'esborrany inclou una petita relació de tres lectors de la biblioteca que devien estar disposats a declarar a favor seu.

Un altre dels documents que Ferrà deu utilitzar és un ofici de juliol de 1918 en què el subsecretari l'informa que ha comunicat al cap superior del Cos els resultats de la inspecció reglamentària que s'ha duit a terme. Després de referir-se a unes reformes, parla de la «reconocida laboriosidad del personal facultativo de la Biblioteca Universitaria» i sol·licita que es faci constar als expedients dels funcionaris «D. Manuel Rubió y Borràs, D. Francisco Suárez Bravo, D. Manuel Ramos Cobos, D. Carlos Osorio y Gallardo, D. Angel Aguiló y Miró, D. Miguel Raimundo Ferrà y Juan, D. Angel Antón Puig, D. Jesús

¹⁴⁰ Una nota a llapis indica que el mateix inspector és cap de l'Arxiu Històric Nacional i no assisteix mai a la seva oficina abans de les onze i mitja.

Martínez Ferrando, D. Fernando Vez i D. Feliz Duràn por su brillante gestión».¹⁴¹ Ferrà hi afegeix, en una nota, que nou anys més tard és la mateixa.

Un escrit dirigit als «*Bibliotecarios de la Facultad de medicina*», escrit a màquina i, segons que sembla, subscrit pels catedràtics d'aquesta facultat, també deu ser usat per Ferrà. El document exposa la falsedat de la denuncia i la pràctica benèvola en la que es tracten els casos d'impuntualitat i acaba dient: «*Dichos funcionarios han mantenido siempre con el claustro de medicina excelentes relaciones. Hay indicios que hacen sospechar que este expediente es una prolongación o apéndice del que hace algún tiempo se provocó sin resultado contra un grupo de dignos profesores de la facultad*».

Un altre dels recursos que adopta Ferrà per defensar-se és escriure a companys¹⁴² com Manuel Feijoo, de la Biblioteca de Filosofia i Lletres de Madrid; Vicente Castañeda y Alcover, de la Reial Acadèmia de la Història, Alvaro Gil Albacete, segon cap de la Biblioteca Nacional; Manuel Brocas i Manuel Magallón, tots membres segurament de la Junta d'Arxius. També escriu al Dr. Arís, que envia les seves alegacions al Sr. Maldà perquè faci servir la seva influència, i també suplica al seu amic Joaquim Villalonga que faci alguna cosa. Tanmateix, el Dr. Arís l'adverteix: «*Ya sabe Ud. el poder evocador de irritación y malevolencia que la palabrita catalanista tiene en ciertos sectores sobre todo en estos momentos*».

Ferrà, però, cerca influències més poderoses i a través d'Antoni Salvà i de l'amic d'aquest José Feliu, representant de la Companyia Arrendatària de Tabacs de Balears, aconsegueix una entrevista amb Emilio Barrera Luyando, capità general de la 4a Regió.¹⁴³ També demana ajuda al P. Miquel d'Esplugues, que dia 13 de juny li envia una tarja amb un retall de diari en el qual s'anuncia la terna que ha estat proposada al govern per al nomenament del rector de la Universitat de Barcelona i una nota de referència que ha enviat a Madrid i que destaca les qualitats de Ferrà com a literat i cavaller i les seves

¹⁴¹ Hem transcrit la llista del funcionaris que feien feina amb Ferrà en aquells anys perquè encara no en teníem notícia exacta.

¹⁴² Les cartes de resposta formen part de la documentació que Ferrà guarda al sobre referit a l'expedient.

¹⁴³ No sabem si l'entrevista es va realitzar.

conviccions religioses arrelades, fa també un elogi d'Àngel Aguiló i es refereix al fet que l'acusació havia estat feta per Martínez Vargas, rector dimitit i antic deixeble de Ferrer i Guàrdia, de les escoles modernes. La nota considera desproporcionat el càstig de trasllat que s'ha imposat i, en el fons, fruit d'un odi personal i d'una venjança. Conclou que seria molt lamentable que un ministre catòlic donàs suport a aquesta venjança contra dos excel·lents catòlics i patriotes, a instàncies d'un home que abans i després de la relació amb Ferrer tenia una funesta història.

En una altra carta, el P. Miquel informa Ferrà que ha rebut una carta d'«aquell senyor catedràtic de Madrid» i que, entre d'altres coses, li diu el següent: *«El asunto de su amigo Sr. Ferrà està muy recomendado. Su misma nota de V. està en poder de P. de Rivera y del Duque de Hornachuelos.— Creo que se parará el golpe»*.

Ferrà conservà també uns petits apunts que resumeixen una carta dirigida, segons que sembla, per A. de la Torre a Àngel Aguiló, on es tracta de la resolució de l'expedient. Segons la carta, la Junta d'Arxivers degué considerar que l'assumpte podia ser una venjança de Martínez Vargas i a la resolució favorable hi va ajudar l'actitud del director, el comte de las Infantas, la visita que feren a Barcelona —imaginam que al capità general-, i el que hi va saber de Martínez Vargas, completat per Castañeda. També havia estat molt eficaç l'actuació del bisbe de Barcelona¹⁴⁴ en relació amb el Ministre.

Els apunts fan referència també al desacord entre la falta i el càstig i el pensament comú que tiràs la primera pedra qui està net de culpa.¹⁴⁵ Apareixen després els defensors de la proposició de càstig: l'interessat, Feijoo i Cañabate. L'assumpte quedà, finalment, a la resolució del director, que és el principal, no decidit a acceptar la proposta de l'inspector. Afirmà, finalment, que ha demanat a F. Victorio que la resolució no es publiqui a «La Gaceta» i que és el primer cas que la Junta rebutja la proposta d'un inspector.

Els dos darrers documents oficials adreçats a Ferrà són la resolució de l'expedient,

¹⁴⁴ En aquells moments era bisbe de Barcelona Josep Miralles Sbert, mallorquí conegut de Ferrà de feia molts anys.

¹⁴⁵ Aquí apareix la inscripció «Inspector González».

signat a Madrid, el 8 de setembre de 1927, pel director general de Belles Arts, per la qual ell i Aguiló són castigats a un mes d'«*empleo y sueldo*» i al cap de la biblioteca, Rubió i Borràs, a una setmana també de «*empleo y sueldo*», i la resolució de la Junta que s'invalidin les notes desfavorables que resultin dels expedients personals de Ferrà i Aguiló.¹⁴⁶

D'aquesta manera es resol l'expedient quant a Ferrà i Aguiló. Pel que fa a Martínez Vargas, no sabem si a causa de l'afer, cessa com a rector de la Universitat de Barcelona el 21 de juny de 1927 i és substituït per Eusebio Díaz. Ferrà en parla a Maria Antònia, amb una certa ironia i alegria, en la carta del 9 de juliol: «Han tret en Vargas ignominiosament del rectorat. A mí, acusat d'anar a l'oficina dues hores abans que l'inspector que em volia desterrar és ja segur que no em toquen de Barcelona».

Ferrà possiblement és expedientat a causa del seu catalanisme, el qual deu irritar Martínez Vargas. Per resoldre la situació no dubte a utilitzar, com hem vist, els contactes que té a les més altes esferes, la qual cosa entra en una certa contradicció amb les seves crítiques a la Dictadura, que deuen quedar condicionades per la seva proximitat al cercle que detenia el poder. No hem d'oblidar que Ferrà era un home d'ordre, que el volien desterrar de Barcelona —on regentava la Residència d'Estudiants de Catalunya, amb greus problemes a causa, precisament, de la Dictadura— i que Martínez Vargas ja havia desterrat altres professors de la Universitat. Ens demanam si davant això són justificades les influències que cerca Ferrà, en un país on quasi tot funcionava d'aquesta manera.

4.3.9 CONCLUSIÓ

A pesar que l'actitud davant la Dictadura no sigui tan rellevant com en el període anterior, Ferrà manté la seva actuació contrària a les seves ordres i directrius, fins al punt que és expedientat probablement a causa del seu catalanisme i està a punt de ser desterrat de Barcelona. La seva tasca cultural no s'atura; ans el contrari, s'estén i, per exemple, dicta una conferència a Madrid sobre literatura catalana.

¹⁴⁶ Aquesta segona resolució es converteix en una Reial Ordre publicada a «La Gaceta» del 28 de juliol de 1928.

L'homenatge que li reten els amics per la seva labor poètica i cívica no es pot desenvolupar amb normalitat ja que la Dictadura en limita els parlaments. Per altra banda, Mn. Alcover aprofita que les circumstàncies li són favorables per seguir amb actuacions que provoquen la crítica irada de Ferrà perquè afecten al seu monument més estimat: la Seu. Dins la línia nacionalista de Ferrà, també és molt important la seva conferència al Rotary Club de Palma, en què desmarca el seu nacionalisme del que duen implícit els naixents feixismes.

4.4 LA DARRERA ETAPA DE LA DICTADURA. ENFRONTAMENTS AMB MN. ALCOVER I EL SEU GRUP: L'ACADÈMIA, ELS FINESTRALS DE LA SEU I LES FESTES DEL CENTENARI DE JAUME I (1928-1929)

Per molts conceptes, Mn. Alcover tornarà a ser el protagonista d'aquesta darrer període de la Dictadura. El règim ha ideat una estratègia per dividir el catalanisme: elegir acadèmics a la Real Academia de la Lengua per les diverses llengües espanyoles. Mn. Alcover, ben relacionat amb la Dictadura, té moltes possibilitats de ser el representant per Mallorca. Ferrà no ho pot consentir i per evitar-ho posarà en marxa tota la seva maquinària i proposarà les alternatives de Gabriel Alomar i Llorenç Riber, que finalment és l'elegit.

Una altra de les lluites que caracteritzen aquest període torna a tenir la Seu com a motiu. Mn. Alcover i altres canonges de la Seu han decidit obrir els finestrals i encarregar unes vidrieres a Joan Rubió i Bellver. Ferrà i el seu grup s'hi oposen mitjançant una campanya que, com les anteriors, inclourà articles als diaris entre les accions que puguin impedir el que consideren un atac a l'edifici mallorquí que més estimen.

La Dictadura i la seva aversió al catalanisme donen ales a Mn. Alcover i els seus seguidors. Per això, a més de les implicacions del canonge en les accions que hem citat abans, protagonitza, d'una forma passiva, la lluita del grup dels seus contra Miquel Ferrà, quan el canonge Joan Rotger escriu un llibre titulat *Don Antonio Maria* en defensa de Mn. Alcover i amb atacs directes a Ferrà, que hi és abundantment criticat. Ferrà respon a les crítiques amb un article en el qual ataca principalment el llibre i el seu autor i es defensa de les seves acusacions.

El grup de Mn. Alcover també és el responsable de l'organització de les festes del centenari de la conquesta de Mallorca per Jaume I, emparats per la Dictadura i el seu representant a Mallorca, el governador Pere Llosas. Els altres grups representants de la cultura illenca, entre ells el de Ferrà, en queden marginats. Ferrà tem que aquestes bones relacions de Mn. Alcover amb el governador li impedeixin el trasllat professional a Mallorca, que vol sol·licitar en aquests moments, i intenta que Maria Antònia Salvà li ajudi

a desbaratar aquests possibles plans.

La seva activitat cultural es manté tan àlgida com sempre. A més de lluitar pel manteniment de la Residència d'Estudiants, la fi de la qual sembla prop perquè la Dictadura n'ha inaugurada una de més gran, més pomposa i més barata, continuarà participant a diversos actes com són una conferència sobre Pere d'Alcàntara Penya, la lectura de poemes a diversos llocs i la idea compartida amb el P. Miquel d'Esplugues, que no s'arribarà a realitzar, d'establir una editorial franciscana a Miramar.

No podem deixar de citar la fundació —malgrat els mals temps que corren— de la revista «La Nostra Terra», en la qual Ferrà juga un paper decisiu com a ideòleg del grup que la sustenta i que també és atacada per la Dictadura i pel governador Llosas.

Quant a la seva tasca periodística, finalment pot escriure tots els seus articles en català a «El Día». Entre d'altres qüestions, hi tractarà de la figura de Gaudí —en formularà la seva opinió definitiva-, de l'Exposició Universal de Barcelona, del pintor sollerí Cristòfol Pizà i del llibre de Quadrado *Recuerdos y Bellezas de España*.

4.4.1 ACTIVITAT CULTURAL

L'activitat cultural de Ferrà en aquest període està molt relacionada amb la literatura i amb Mallorca —encara que sigui en gran part des de Barcelona estant-, en la línia de mostrar el món cultural mallorquí als barcelonins. Així, pronuncia una conferència a l'Ateneu sobre Pere d'Alcàntara Penya, fa una lectura de poemes mallorquins a la Biblioteca de l'Institut de Cultura per la Dona de Barcelona i diu unes paraules proemials a la lectura de poemes d'Anna Maria de Saavedra, una poetessa catalana jove que escriu el tipus de poesia que li agrada.

A més, participa en l'intent de crear un centre d'edicions franciscanes a Miramar i col·labora en una enciclopèdia italiana i en el Centenari de la Conquesta de Mallorca.

4.4.1.1 Conferència sobre Pere d'Alcàntara Peña al Teatre dels Poetes

El Teatre dels Poetes de Barcelona, sota la direcció de Josep Massó i Ventós, organitza un cicle de conferències en honor dels grans poetes morts, en el qual s'inclouen dos mallorquins. La sessió XXI, dedicada a Pere d'Alcàntara Peña i a càrrec de Miquel Ferrà, té lloc al saló d'actes de l'Ateneu Barcelonès dia 1 de març de 1928 i és seguida d'un recital de poesies del poeta a cura de les senyorettes Coscolla.¹ En el parlament, reproduït al núm. 3 de «La Nostra Terra», Ferrà qualifica Peña com el poeta mallorquí popular per excel·lència i «un dels personatges més simpàtics i poètics ells mateixos de la nostra Renaixença». Afirmar tot seguit que era poc conegut fora de Mallorca ja que no aspirà mai a la glòria sinó que «va escriure exclusivament per al poble i de cara al poble, compartint amb ell idees i sentiments i lliurant-li la seva obra com un espill rioler on el poble es retrobava i coneixia», que «fou sempre tan estimat dins les llars com dins els cenacles» i que «tothom apreciava igualment la seva obra fresca i espontània».

La semblança i la crítica del poeta es basen, segons el mateix Ferrà, en unes paraules de Joan Alcover en la declaració de Peña com a fill il·lustre de Palma. La seva poesia —diu— revela l'íntima vida familiar del poble mallorquí. Tot en ell és mallorquí: tipus, costums, escenes, diàlegs, màximes, refranys, llocs que descriu, festes, tradicions, usos i abusos que critica. També són mallorquins la manera de tractar-ho, el llenguatge i els modismes. En la seva poesia —continua Ferrà— troben la seva fotografia totes les classes socials mallorquines, tant els pagesos com els ciutadans: «Ingenuïtat, senzillesa, predomini de l'intuïció sobre l'estudi, acerts meravellosos, incontinença en la vena abundant i fàcil, instint còmic i apacible, sense malícia acritud ni segona intenció». Per a Ferrà, Peña no interpreta l'ànima popular sinó que la du dedins; la seva eficàcia de poeta moral, no moralista, prové de la mateixa bondat de la seva ànima. Comenta també que quelcom l'emparenta amb Béranger però el seu esperit és molt distint del del revolucionari.

Després de manifestar que no sabia afegir res al judici d'Alcover, que és el mateix del de l'enyorat M. S. Oliver, conclou l'article afirmant que «si a Palma hi hagués uns

¹ L'altre mallorquí homenatjat fou Marian Aguiló.

Ajuntaments i uns Arquitectes més espirituals que els que hi hem conegut sempre, el record d'En Penya podria perpetuar-s'hi». Proposa perpetuar-lo no amb el nom d'una nova avinguda sinó amb un monument en una de les placetes dels «barris típics i modestes de la ciutat vella» —posa com a exemples la del Pes del Carbó o la del Banc de l'Oli— i hi afegeix que «amb la seva viva animació de mercat popular, congregaria entorn de l'estatua del vell cantor mallorquí les mateixes gents i coses que l'inspiraren en vida». Explica que seria prop del carrer dels Moliners on ell vivia, quasi veí de Mn. Costa, on visqué el pare de Ferrà i on el mateix Ferrà havia nascut.

No sabem si a l'hora d'erigir el monument a la plaça del Banc de l'Oli que representa la velleta de *La Colcada*, l'Ajuntament de Palma tingué en compte el suggeriment o si fou una casualitat com les realitzacions dels somnis d'un malcontent que hem vist abans.

4.4.1.2 Lectura de poemes mallorquins a la biblioteca de l'Institut de Cultura per la dona de Barcelona: tradicionalisme enfront d'avantguardisme. L'Escola Mallorquina

El 14 de desembre de 1928, Ferrà fa també una lectura de poemes a la Biblioteca de l'Institut de Cultura per la Dona de Barcelona, amb unes paraules preliminars que duen per títol *L'element emotiu de la poesia mallorquina*.² Ferrà parteix de l'afirmació de Joan Alcover que l'home només viu quan contempla i quan no contempla fa per viure per manifestar, seguidament, que en els temps que corren la vida és «singularment agitada i trepidant», hi ha poc espai per a la contemplació i un deler d'acció «ens emporta dins els seus remolins lluny dels plàcids indrets on el corrent de la nostra vida espiritual s'encalma per enmirallar les coses essencials i eternes». Afirmar que les coses modernes com l'esport s'emporten el cor del jovent «afadigat d'ensomnis malaltissos, desdenyós també una mica d'idelitats que no ha viscut» i que encara cal distingir les activitats tonificants i sanes de les que produeixen una excitació artificial exemplificada en la música de jazz i els balls

² Aquestes paraules foren publicades a la revista «La Nostra Terra», núm. 14, febrer de 1929.

moderns en els quals ha degenerat «el noble art de la dansa».

Explica a continuació que una doctrina —sense, segons ell, cap qualitat ni rastre de pensament filosòfic— ha volgut fonamentar en aquest caràcter dinàmic la mort de l'art tradicional i l'esgotament de les seves fórmules. Per a Ferrà, el que s'hauria de declarar esgotat és la sensibilitat d'aquest món modern davant la bellesa. A causa d'això —sosté— alguns s'han llançat a la recerca de fórmules novelles mitjançant el que un pensador castellà ha anomenat «la deshumanització de l'art».

Després crítica l'avantguardisme adduint que llurs resultats han estat deplorables en general i que la majoria de productes no són més que coses estrafalàries: quadres amb sorra i etiquetes enganxades i manifestos realitzats amb «miques d'idees» i amb «pura incoherència». Tot això —afirma— només li serveix per augmentar la seva delícia davant els quadres de Fra Angélico, de Rafael, del *Cant Espiritual* i dels *Goigs a la Verge de Núria*. I continua: «Si hem d'ésser sincers confessarem que només l'aigua clara d'aquests cims apaga verament la nostra sed d'art i de poesia. No és una moda literària filla de cent vanitats totes petites, que ha consagrat un Maragall, un Alcover, un Costa i Llobera: és la veritat de la inspiració i de la palpitació humana i la interna perfecció de la seva obra». A continuació parla de poesia: «Avui sentim parlar molt de "poesia pura". Si es tracta d'isolar i fer viure per ell sol l'element irreductible que pugui constituir l'essència poètica, he de confessar que aquesta puresa química, ni l'entenc prou, ni sabria entusiasmar-me. El mateix Joan Alcover compara l'art a un arbre que té per flors les estrelles, però que enfonsa les rels dins la terra, i es nodreix de tots els sentiments, de totes les passions, de tots els dolors de l'ànima humana». Explica que a l'escola poètica de Mallorca li han assignat el culte a la forma però, tot reconeixent la realitat en termes generals d'aquesta virtut, no és exclusiva dels mallorquins —cita els casos de Verdaguer i Carner— i ara de les poesies que llegirà vol subratllar, més que la forma perfecta, «el viu corrent d'emoció que les vivifica».

Ferrà intenta explicar l'absència quasi total de la poesia amorosa a la lírica mallorquina i en destaca «el sentiment religiós, el sentiment de pàtria, el de família, el que

desperta en el nostre cor la fervorosa contemplació de la naturalesa, les grans dolors de la vida humana, i aquella recança melangiosa que és l'enyor de l'infinit dins les ànimes escollides».

Finalment, en la breu presentació dels poetes diu que l'obra de Costa és tan clàssica com romàntica i que alguns hi han notat només l'aspecte acadèmic. I afirma: «Alternant amb el seu superb entusiasme líric, una vena elegíaca, que de tendra es va fent greu en l'avançar dels anys, corre de cap a cap d'aquesta obra del sacerdot poeta, a qui la naturalesa s'ha revelat tan altament i tan íntima com a molt pocs en els seus moments de comunió inspirada».

En referir-se a Alcover, assenyala que no cal parlar del lloc que ocupa el sentiment en la seva poesia: «Defensor de l'art humà amb elegants arguments i amb el propi exemple, foren els records de la infantesa i l'enyorança del seu escenari rústec allò que li va inspirar les *Cançons de la Serra*, així com la mort dels propis fills li dictà les *Elegies*, en què consagra la mirra del dolor al culte d'imatges benivolgudes». Destaca sobretot *L'Espurna*, un poema poc conegut però que ell admira, que defineix com el testimoni de la filial adhesió a Catalunya de la musa mallorquina del poeta.

Argumenta tot seguit que el poc temps de què disposa no li permet repassar un a un tots el poemes mallorquins però vol parlar de M. S. Oliver, «baldament només sia per reparar l'oblit mesquí en què per alguns se'l deixa» i el descriu com a «cantor enamorat de tot allò que s'esvaeix en el pretèrit, de records històrics, perfums del passat, aspectes i emocions locals, que rimaven amb el seu íntim desfici, les cordes de la seva lira han vibrat a voltes amb notes tan inspirades com les d'aquell *Dijous Sant* en què s'exhala tota la fonda emoció religiosa de la sagrada nit, davant del monument, dins la Seu mallorquina».

En una referència molt breu a Riber, significa que és «sensitiu i imaginatiu com un d'Annunzio cristià [...]» i comenta que recitarà els exquisits sonets d'*Al bell costat de la germana malalta*. Per acabar, anuncia que clourà la lectura amb algunes poesies «de la adorable Maria Antònia Salvà, pures com la rosada del camp i com les llàgrimes del cel».³

³ Aquest parlament fou publicat a «La Nostra Terra», núm. 14, febrer de 1929, pàg. 43-46.

Davant l'avanç de la poesia pura en la literatura catalana, Ferrà intenta destacar els caràcters més emotius i romàntics dels poetes mallorquins sobre els valors acadèmics i formals, que precisament havien conduït a la poesia pura, que Ferrà rebutja.

L'any 1936 encara escriurà un article referent a aquest mateix tema, amb el nom d'*Els poetes mallorquins*.⁴

En to que sembla propi d'una conferència —malgrat que ara per ara no en tinguem constatació documental— torna a posar de manifest la gran aportació dels poetes mallorquins a la literatura catalana. En aquesta ocasió es remunta a Ramon Llull —esmenta Turmeda però diu que no en vol parlar perquè empallideix devora la figura de Llull—, de qui glosa principalment el *Llibre de Contemplació*, del qual són «les planes més belles i amarades d'esperit de la nostra prosa», i el *Llibre d'Amic e Amat*, que conté també «les notes més pures i més altes de la nostra poesia».

Després lloa la figura de Marian Aguiló, del qual remarca la «prosa apenes superable» amb la qual analitzà els trets més purs de la llengua continguts en els còdexs i en la llengua del poble. També parla dels seus «pulcres romanços i quartetes», de la important tasca en favor de la llengua en el seu pelegrinatge per terres de Catalunya i de la influència dels clàssics de la llengua que Aguiló aportà a l'idioma literari, completant l'aportació popular de Verdaguer.

Tot seguit fa un comentari digne de tenir en compte: «Cap escriptor mallorquí no s'ha pogut sostreure com a escriptor a la llei de bellesa i d'harmonia que sembla dictada per la mateixa naturalesa de l'illa mediterrània. Tot és ordre tranquil, claretat, mesura, en l'obra literària dels seus fills. L'instint de la forma, el sentit del ritme, el gust, són llur patrimoni». Aquestes qualitats —exposa— resplendeixen especialment en Costa i Alcover, «dos poetes excelsos, que assumeixen per damunt de tot la representació de l'illa». Al primer «és deguda la revelació poètica de Mallorca», assegura Ferrà, que cita els seus precedents: Pons i Gallarza, vingut de Barcelona; Jeroni Rosselló, «que ens porta de

⁴ Ferrà no utilitza l'expressió *Escola Mallorquina* segurament perquè no li agraden les connotacions que aquesta denominació deu tenir aleshores, tant a Mallorca com a Catalunya.

Germània la pallida flor de la llegenda»; Pico i Campamar i Tomàs Forteza i els mateixos costumistes populars, que «en la part lírica, sovint exquisida, de llur obra, posseeixen ja les qualitats de l'escola: però en Mossen Costa aquestes apareixen excelsament sublimades».

Ferrà insisteix en la inspiració, «una paraula desvirtuada per l'abús que avui defugim i que és molt bella», la qual «si no existís, hauria d'invertir-se per qualificar la poesia de Costa i Llobera, filla sempre, en els seus grans moments de la contemplació religiosa de la Naturalesa en un estat de gràcia. Mai no s'ha reflectit un món més excels dins un mirall més límpid. Tot és allí puríssim i dit amb una elevació fúlgida i tranquil·la. El verb català en surt depurat, ennoblit com rentat en aigües lustrals». I destaca, curiosament, el poema *Damunt l'altura* i els reculls *De l'agre de la Terra* i *Tradicions i fantasies*. Quant a les *Horacianes*, diu que són «plenes de sentit patriòtic» i les qualifica com un «magnífic assaig d'aclimatació a la nostra llengua dels mestres⁵ clàssics ressuscitats a Itàlia per Carducci». Les *Visons de Palestina* són per a ell «obres mestres de l'art del sentiment», encara que «el cor se'ns en va sempre darrera la bellesa, la força lírica admirable, la irresistible alenada de la seva obra juvenil»: *l'Arpa*, *la Vall*, *Temporal*, *Damunt l'altura* i *Lo Pi de Formentor*, que defineix com «un dels poemes cabdals del nostre romanticisme...».

De Joan Alcover afirma que és l'artífex del vers en dues llengües però només en la catalana ha sabut «vessar-nos la intimitat més profunda del seu cor» i en les *Elegies*, que viuran mentre visqui la llengua catalana, s'uneix «la bellesa al dolor en consorci indisoluble». Després de referir-se a *La Balanguera* i les *Cançons de la Serra* i els *Poemes bíblics*, qualifica Alcover de «mestre del bon gust i mereixedor per molts de conceptes del nom de poeta-gentleman».

A continuació es refereix a M. S. Oliver i Gabriel Alomar com «dos insignes publicistes» les tasques dels quals, al marge del camp purament literari, no han pogut eclipsar la seva obra poètica «plena de bel·leses subtils i de cultes reminiscències».

⁵ Creim que vol dir *metres*.

Quant a Maria Antònia Salvà, exposa que «ha realitzat el miracle únic d'una fusió de l'element popular i del llenguatge artístic que només en Mistral amorosament i mestriolament traduït per ella trobaria digne precedent» i que dins d'ella «s'espillen, com en castíssim mirall, la bella simplicitat, que per moments ateny l'excelsit, de la seva ànima».

De Riber elogia l'aleshores recent *Minyonia d'un infant orat* i els reculls *A sol ixent*, *A sol alt* i *Les Coronas*, «veres gemmes, però que palpiten, tant com fulguren, d'íntim sentiment». I afirma que «ningú no penetra amb uns ulls tan clars, ni revela amb una tan meravellosa eficàcia verbal l'ànima de les coses; ningú no és més ric d'imatges; ningú més feliç en l'evocació dels mestres eters de l'antiguitat. Les seves traduccions de Virgili han esdevingut populars».

Per acabar, diu que per ser just encara hauria de citar Tous i Maroto —com a traductor de Mistral i d'Aubanel i com a «cantor» de la muntanya mallorquina—, Joan Ramis d'Ayreflor, Joan Pons, Miquel Forteza i Guillem Colom.

Els caires més emotius i romàntics de la poesia són —hi insistim— els més valorats per Ferrà, encara que no menysprea el to clàssic. Per altra part, aquest article aporta una definició ben clara de les característiques comunes als poetes mallorquins des de Marian Aguiló.

4.4.1.3 Paraules proemials a la lectura de poemes de Anna Maria de Saavedra als amics de la poesia

Com ja hem esmentat, Miquel Ferrà pronuncia unes paraules proemials en una sessió dels *Amics de la Poesia* dedicada a Anna Maria de Saavedra.⁶ Per a ell, «tot, en la seva persona i en la seva obra, respòn a la clara gentilesa del seu nom. La seva producció poètica, flor de joventut plena d'aurora, sorprèn per una deliciosa perfecció. No és la galanteria, és l'entusiasme sincer, qui me'n dicta l'elogi: una tan bella aliança del talent i de la gràcia, és per rendir-nos». I més endavant manifesta: «Us diré només quelcom del

⁶ Publicades a la revista «Ciutat» de Manresa, núm. 18, 1928. Imaginam que l'acte se celebrà en aquesta ciutat.

que a mi m'ha semblat llucar-hi: no sé quina fina correspondència entre un cor novençà que s'escolta i un paisatge singularment net i diàfan. Aquests primers defcís, expressats sovint tan musicalment que quasi us duen Verlaine a la memòria, no entelen el cel de plata transparent de la joventut d'Anna Maria». Per acabar, diu que «es sent la seva poesia nascuda d'un esperit ple de claretats dins una planura oberta i orejada, una mica alta, on tot hi és lluminós i fi; el verd que és tot just nat dels blats enlluernadors: l'argelaga i el garrofer, el gerani i el gessamí, l'airet i les estrelles». Ferrà tanca les paraules introductòries comparant aquestes poesies amb les flaires que sentia enmig dels camps de blat als sis anys.

4.4.1.4 Possibilitat de convertir Miramar en un centre d'edicions franciscanes

Recordem la defensa que des de l'any 1920 Miquel Ferrà havia fet de Miramar i com havia intentat evitar que s'hi talassin arbres. En els anys posteriors, s'havia convertit en un lloc visitat pels turistes i altra gent i l'any 1927 Ferrà havia denunciat l'abandó d'aquells paratges, mig devastats tal com hem vist a l'apartat 4.1.3.2. Antoni Ribas, un dels propietaris de Miramar, també havia escrit un article per protestar de les destrosses ocasionades pels visitants, per les quals s'havia vist obligat a tancar la finca. Ferrà es queixava de la incivilitat dels visitants i suggeria fórmules a Ribas perquè Miramar pogués ser visitat sense que s'hi produïssin aquests desperfectes.

La problemàtica suscitada decideix tal vegada Ferrà a fer gestions perquè Miramar torni a ser un centre de cultura com a l'edat mitjana, segurament després de parlar-ne amb el P. Miquel d'Esplugues en una de les seves passejades habituals sota els pins de Vallvidrera. Conta també els projectes a Maria Antònia Salvà perquè hi col·labori amb la seva firma:

«Venc ara mateix de passetjar amb el P. Miquel, amb qui hem tengut una important conferència sota els pins de Vallvidrera sobre quelcom que t'ha de plaure per força. Es tracta de fer de Miramar un sojorn de Caputxins i un centre d'edicions franciscanes, —allà on se va establir la primera impremta mallorquina.

En nom del P. Miquel i meu, i amb el major secret, te deman una firma al peu del

document que rebràs i que ha d'anar signat per escriptors mallorquins».⁷

I afegeix una postdata en la qual li demana que no ho comenti a ningú perquè cal procedir amb molta prudència, fins i tot amb els amics.⁸

No sabem, de moment, més noves d'aquest projecte, que no es degué dur a terme.

4.4.1.5 Col·laboració a l'Enciclopèdia Italiana

El març de 1928, Ferrà rep una carta de l'Istituto Giovanni Treccani, que edita l'Enciclopèdia Italiana, en què se li demana que redacti la veu «Joan Alcover».⁹ Per la carta sabem que Ramon d'Alós és qui li ha tramès l'oferta i que l'ha acceptat. Ferrà compleix aquest encàrrec perquè l'any següent li demanen les dades personals per incloure'l a la llista de col·laboradors¹⁰ i també perquè cobra els seus serveis.¹¹

4.4.1.6 Centenari de la conquesta de Mallorca

El 1929 s'organitzen diversos actes per celebrar el centenari de la conquesta de Mallorca. En primer lloc, hi ha una expedició a Tarragona que deu organitzar, o en la qual deu participar, el Govern Civil. Miquel Ferrà havia plantejat aquesta idea de l'expedició per visitar el sepulcre del Rei En Jaume abans que es parlàs del centenari i manifesta ben clarament la seva postura a Maria Antònia Salvà —que li deu haver parlat de la iniciativa i del que en pugui pensar la gent-, sense pensar en cap monopoli dels actes del centenari.

«L'expedició a Tarragona no passa d'un projecte, concebut per mi fa anys, molt abans que es pensàs en celebrar en altra forma el centenari. Crec que si en aquesta ocasió l'idea ha de tenir èxit, no és cosa de deixar-la passar per temor a lo que es pugui pensar. Al cap i a la fi, ningú en té el monopoli de l'entusiasme pel Rei En Jaume, no et sembla?

Però per ara, més val que no se'n parli: que si Don Pere¹² sabés que era jo el capità Aranya

⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 27-VI-28.

⁸ Recordem que era durant la Dictadura i el grup de Ferrà estava enfrontat tant amb les autoritats civils com amb algunes autoritats religioses de Mallorca.

⁹ Carta de l'Istituto Giovanni Treccani a Miquel Ferrà, Roma, 3-III-28.

¹⁰ Tarja postal de l'Istituto Giovanni Treccani a Miquel Ferrà, Roma, 3-VI-29.

¹¹ En una nota de l'Istituto Giovanni Treccani de 17-XII-29 li anuncien que li han pagat a través del Banc de Roma 34 lires per l'article *Alcover i Maspons*.

¹² Deu tractar-se del governador Pere Llosas.

d'aquesta expedició, seria capaç de donar una altra nota a la premsa i l'expedició no sortiria».¹³

Per altra part, Antoni Salvà, director de «La Nostra Terra», li comunica que han estat al marge del centenari però no poden acabar l'any sense fer alguna cosa i li parla de publicar un número extraordinari de la revista, que ha de ser «la manifestació més seriosa de la catalanitat de Mallorca enfront del filisteisme oficial». Li demana ajuda i col·laboració tant per escriure un article, o un poema fet amb amor, a la revista, com per fer de palanca a l'hora d'obtenir col·laboració dels amics del Principat: «Els de la Catalunya continental tampoc no ens poden deixar sense llur col·laboració, ni deuen permetre que nosaltres, els que els som afectes de tot cor, semblém, davant els nostres coterranis, reduïts a la més petita expressió pels que ara parlen fort i volen donar la impressió de que son molts, quan són dos o tres, a tot estirar. No incloc entre ells alguns dels filisteus que disertaren en castellà a l'Ajuntament, sobre fets històrics de la conquesta, sense conèixer més que l'Alcubilla o allò que els ensenyaren, ja fa temps, els jesuïtes de Deusto o de València». I més endavant continua: «Fer-nos lluir, està en gran part en la teva mà i no dubt que t'hi prestaràs amb tota la bona voluntat que el cas mereix».

Així, li encomana que aconseguixi un article de Nicolau d'Olwer¹⁴ i l'assabenta que Joan Pons es cuidarà d'obtenir articles de Valls Taberner i de C. Soldevila. Ferrà li contesta afirmativament i li ofereix també un article de Carl A. Willemsen, un estudiant de la Residència.¹⁵ Finalment, Miquel Ferrà escriu el poema *Ran del vas* per a aquest número especial.¹⁶

La implicació de Ferrà en «La Nostra Terra» és ben evident, fins al punt que Antoni Salvà creu que l'èxit del número extraordinari de la revista depèn d'ell. Una vegada més,

¹³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 19-IX-29.

¹⁴ Nicolau d'Olwer publica l'article *Entre les dues conquestes: 1115-1229*.

¹⁵ N'hi havia promès un per a «La Nostra Terra» i un altre per al BSAL però només en redacta un i demana a Ferrà que decideixi on enviar-lo. (Cartes de C. A. Willemsen a Miquel Ferrà, Friburg, 17-XI-29 i 16-XII-29. Al número de «La Nostra Terra» no apareix cap article de C. A. Willemsen.)

¹⁶ A l'exemplar que Ferrà conserva al seu arxiu hi ha un comentari, amb la seva lletra, que diu «1929 — Sota la ignominiosa Dictadura».

és el corresponçal de Mallorca a Catalunya, ajudat ara per Joan Pons, i deu exercir aquesta funció en tots els números, especialment en aquelles col·laboracions que procedien de Barcelona.

Ferrà no deu quedar molt satisfet de la celebració del centenari de la conquesta de Mallorca feta «pels altres» perquè mig any més tard, a l'article *Sor Tomaseta on sou...*¹⁷ explica que les festes de canonització de la Beata li «tregueren la mala boca, que encara em durava, de la polinèsica mascarada en que, per vergonya de tots, es celebrava fa mig any el Centenari de la Conquesta...».

Segons F. de B. Moll,¹⁸ sembla ser que els primers que parlaren de commemorar la conquesta són els de «La Última Hora» l'any 1924 ó 1925. Aquest diari, en paraules de Moll, no era gens partidari del bàndol dels «mallorquins lligats íntimament amb la situació cultural de Catalunya i que no vacil·laven a dir-se "catalanistes"», sinó de l'altre bàndol dels "mallorquinistes del *regionalismo bien entendido*". El diari defensava que l'Ajuntament de Palma se n'encarregàs de l'organització i demanàs la col·laboració d'altres municipis de les illes, de l'Antiga Corona d'Aragó, dels espanyols que havien participat en la conquesta i dels elements ciutadans que hi poguessin col·laborar. El 1927 —explica Moll— Benigno Palos, un regidor aragonès de l'Ajuntament de Palma, proposa l'organització de les festes. Els elements catalanistes tenien poques influències a les institucions de la Dictadura, llevat del secretari de la Diputació Miquel Font Gorostiza, i quan les autoritats es reuneixen al Palau Arquebisbal per nomenar una comissió organitzadora, en surt president Mn. Alcover i vocals Gabriel Llabrés, delegat regi de Belles Arts; Pere Antoni Sanxo, cap de l'Arxiu Històric del Regne de Mallorca; els canonges Bartomeu Pascual i Antoni Sanxo; Josep d'Oleza en representació de l'Ajuntament i Joaquim Aguiló per la Diputació. Moll continua explicant que el projecte de centenari és obra de Mn. Alcover i «aquest programa duia clarament el segell de l'erudició i no mostrava el més petit interès per a donar a les festes un ambient d'alegria

¹⁷ *Sor Tomaseta on sou...*, «El Día», 30-VIII-30.

¹⁸ Per a tot el següent, vegeu F. DE B. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, Mallorca, 1970, pàg. 234-243.

popular».

«La Última Hora» protesta contra això i contra el caràcter personalista de la comissió, a la qual no han estat convidades entitats tan importants com la Cambra de Comerç, l'Associació per la Cultura de Mallorca i els periodistes. Tanmateix, la comissió no és modificada.

Per la seva part, en el número de juliol de 1928 «La Nostra Terra» lamenta «el partidisme i la simpatia personal» i troba a faltar més elements seglars entre els col·laboradors, com per exemple Gabriel Alomar, Joan Estelrich, Miquel Ferrà, Josep Ramis d'Ayreflor i Guillem Forteza, i clergues com Mn. Riber, Mn. Galmés i Mn. Antoni Pons. Moll reconeix que elements com Miquel Ferrà i Salvador Galmés no foren convidats a causa de la seva enemistat amb Mn. Alcover, però exposa que els catalanistes, per la seva part, es negaren a col·laborar.

Els principals actes del centenari són la commemoració, el desembre, del banquet de Pere Martell — amb l'assistència del capità general Marzo Balaguer, les autoritats provincials i municipals, el governador Pere Llosas, el bisbe Llompart, el batle Joan Aguiló, el president de la Diputació Josep Morell i altres autoritats— i l'acte final, al qual es deu referir Ferrà, consistent en una «gran desfilada de representacions socials i folklòriques» i celebrat el 31 de desembre de 1929.

L'afer del centenari enfronta dos conceptes de la mallorquinitat. Per una part, Mn. Alcover i totes les autoritats pretenien donar, i ho aconseguien, un caràcter oficial, pintoresc i «mallorquí» a la festa; per l'altra, el grup de Ferrà, que odiava aquest mallorquinisme, volia una commemoració més cultural, seriosa i catalanista a la festa. El número de «La Nostra Terra» dedicat a l'esdeveniment reflecteix la situació: el mallorquinisme oficial i provincià convertia Miquel Ferrà, tan mallorquinista en altres ocasions, en un catalanista convençut.

4.4.2 LA CANDIDATURA DE MN. ALCOVER A L'ACADEMIA DE LA LENGUA ESPAÑOLA I ELS SEUS DEFENSORS: JOAN ROTGER I JERONI PONS

L'ampliació de la Real Academia Española de la Lengua el 1926 i els problemes que provocà tant a Catalunya com a Mallorca són prou coneguts.¹⁹ Recordem que els candidats a representant per Mallorca foren Ll. Riber, G. Alomar i Mn. Alcover. L'elecció era ordinària; és a dir, els havien d'eleger els altres membres de l'Academia.

Segons F. de B. Moll, J. M. Eyaralar havia pronosticat que Mn. Alcover seria l'escollit per «la seva dedicació a la "versió mallorquina" de l'idioma», per les simpaties que li tenia Alfons XIII i per l'esquerranisme d'Alomar; però les previsions no es compliren.²⁰ Ja podem imaginar, per les opinions recollides fins ara, que la possibilitat que Mn. Alcover representi la literatura o la llengua a les Balears no agrada a Ferrà. Per evitar-ho, emprèn una sèrie d'accions.

Una d'aquestes iniciatives deu ser escriure als acadèmics que coneix, als quals deu donar el seu parer sobre el candidat. Confirma aquesta hipòtesi el fet que almanco en una ocasió s'adreça a l'acadèmic Eduardo Gómez de Baquero,²¹ el qual li fa saber que pensa el mateix que ell, que creu que tant Riber com Alomar són aptes i que Mn. Alcover no li agrada però té partidaris a l'Academia pel seus treballs lexicogràfics. L'acadèmic considera més fàcil l'elecció de Riber que la d'Alomar atés el caràcter conservador de l'acadèmia i li diu que treballarà per Alomar, Riber o els dos i, si no pot ser elegit el primer, proposarà el segon.

Podem deduir que Ferrà li ha proposat en primer lloc Alomar i després Riber. En efecte en una carta a Joan Estelrich li diu: «Veurem si feim quelcom per dur n'Alomar a

¹⁹ Vegeu Josep M. ROIG ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 198-205, i Jaume MEDINA, *Carles Riba (1893-1959)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1989, 2 vol., vol. I, pàg. 63-67.

²⁰ Francesc de B. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, Mallorca, 1970, pàg. 198.

²¹ Carta d'Eduardo Gómez de Baquero a Miquel Ferrà, Madrid 21-I-27. Du capçalera de la Real Academia Española.

l'Acadèmia. Si un sabés a qui adreçarse, de Madrid...».²²

A més d'aquesta carta, l'arxiu de Miquel Ferrà conserva un retall d'un editorial d'«El Día» sobre l' assumpte. No està firmat però Ferrà hi va escriure les inicials *M. F.*, la qual cosa i el fet que tot l'escrit traspua el seu pensament sobre la qüestió i el seu estil, ens fa pensar que és obra seva. Hem d'esmentar un altre retall, també conservat per Ferrà i amb el nom de Joaquim Domènech, director del diari aleshores, anotat al dors.

El primer escrit valora, en primer lloc, molt positivament els candidats catalans: tant Rubió i Lluch com Montoliu són indicadíssims i al segon només li pot discutir el lloc Pompeu Fabra, que segons que sembla no acceptaria el nomenament en cas de ser elegit. Pel que fa als mallorquins, l'únic candidat que posa en discussió és Mn. Alcover per una sèrie de circumstàncies que desaconsellen la seva elecció: el seu divorci de tota l'escola literària mallorquina i el llenguatge que utilitza. L'editorial, tanmateix, li reconeix els mèrits en altres camps com el de la recopilació de les rondalles i els seus estudis filològics. L'escrit conclou que els mallorquins es podrien veure representats dignament també per Rubió o Montoliu, aquest darrer de mare mallorquina, però si n'hi han de posar un dels altres candidats, hauria de representar el gust mitjà del públic culte i el llenguatge que representàs Mallorca a Madrid ha de ser elevat i no envilit.

El segon article, que és una rectificació forçada del director a l'editorial anterior per evitar, tal volta, les ires de Mn. Alcover, matisa que no han volgut combatre la seva persona i que, quan parlaven del seu llenguatge, l'única pretensió era distingir-lo com a més popular que els altres, sense emetre'n cap judici.

En un article aparegut també a «El Día», el 20-I-27, i que és conserva a l'arxiu de Ferrà,²³ Gabriel Alomar, sense citar noms, coincideix més o menys amb Ferrà: «*Queden, pues, excluidos de toda posibilidad de candidatura académica los plumíferos de zafia dicción y detestable gusto, supervivencia de la era plebeya y rústica, que confunden lo*

²² Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Mallorca, 5-I-27. No hem documentat més cartes en aquest sentit però és molt probable que no fos l'única. Per altra banda, l'any següent Joan Rotger, al seu llibre *D. Antonio María* farà referència a la influència de Ferrà en Gómez del Baquero perquè Riber obtingués la cadira de l'«Academia» i insinuarà també que els dos articles sobre Ferrà escrits per Riber a «El Sol», i que hem comentat més amunt, eren una mostra d'agraïment.

²³ Ferrà el datà erròniament el 1926.

castizo con lo bellaco».²⁴

La publicació del llibre del canonge Joan Rotger²⁵ titulat *Don Antonio Maria*²⁶ provoca una nova disputa relacionada amb Mn. Alcover, però sense la seva intervenció. El llibre, que segons l'autor vol ser un estudi imparcial de l'obra de Mn. Alcover, fa moltíssims d'elogis a la seva persona i també esmenta alguns dels seus defectes. A més, crítica fortament els seus detractors, especialment els membres de l'Escola Mallorquina —els dedica un capítol sencer, titulat *Estrategia equivocada*— i sobretot Miquel Ferrà.²⁷ Rotger posa damunt la taula la contradicció entre, per una part, el que Ferrà escrivia el 1910, quan deia a Mn. Alcover que li agradava la manera com espolsava la murta a una persona a «La Aurora» i una carta seva en què l'acatava com a mestre i, per l'altra, l'escrit que havia publicat a «El Día», en què criticava el seu «sermo rusticus». Rotger obvia, evidentment, que ha passat molt de temps entre les dues situacions i s'han produït mols d'esdeveniments.

Pel que fa a l'Escola Mallorquina, Rotger insinua que els seus membres s'haurien d'haver posat a favor de Mn. Alcover en la disputa del Diccionari i així el que havia de ser una glòria científica a Espanya ho hauria estat també de l'Escola Mallorquina. Però —manifesta— els mallorquins preferiren fer costat als catalans i mostra com a prova del seu servilisme una carta dirigida per J. M. Junoy, president del Cercle Artístic de Sant Lluç, al bisbe de Mallorca, en què a partir del disgust i desaprovació que havia sabut que hi havia a l'illa, li demana que intervingui en l'assumpte de les vidrieres de la Seu.

Segons Rotger, fou Gabriel Alomar qui encetà la desafecció cap a Mn. Alcover al Congrés dels Diputats; el seguiren Galmés, Costa i Llobera, Joan Alcover i Miquel Ferrà en la disputa de les Edicions de Ramon Llull, i, com era natural, fou Ferrà qui va donar

²⁴ Vegeu també, sobre aquest assumpte, Francesc de B. MOLL, *Un home de combat*, Ed. Moll, Mallorca 1962, pàg. 252-259.

²⁵ El canonge Joan Rotger havia estat col·laborador de Mn. Alcover a «La Aurora» i ja protagonitzà l'any 1915 una polèmica amb Guillem Forteza que involucrava Miquel Ferrà i que ja hem descrit al seu moment. Ara és el secretari del bisbe Gabriel Llompart, nomenat el 1925.

²⁶ Joan ROTGER, *D. Antonio Maria*, Palma, 1928.

²⁷ *Ibidem*, pàg. 69-80.

«la nota màs agria». Per demostrar-ho cita un article de Jeroni Massanet a «La Vanguardia Balear», segons el qual Ferrà no havia oposat raons sinó paraules mal sonants, com per exemple *indecent*. També cita unes paraules de Ferrà en un article de «La Última Hora», el qualifica com «el antiguo desterrado de Gijón» i diu que Galmés anava a la seva.²⁸

El canonge afirma no ser enemic de l'Escola Mallorquina sinó de la seva estratègia, i principalment de la de darrera hora. En primer lloc, considera que no exerceix cap influència benèfica en el poble i ni Costa ni Alcover tenen els lectors que es mereixen. Segons ell, en aquells moments té com a director honorífic Gabriel Alomar, del qual formula la mateixa queixa que dels altres dos: «*no haber desautorizado a tanto pedante*», mentre que Miquel Ferrà és qui realment la dirigeix.

Seguidament, analitza els errors estratègics. El primer seria que ells es consideren els intellectuals i tots els altres són filisteus —i cita exemples de Joan Estelrich i de Miquel Ferrà, el qual havia escrit que Palma era un «*villorrio de analfabetos*» i el nivell mental dels habitants de Mallorca estava per sota els d'Oceania. En segon lloc, critica els elogis que es fan i deixen que es facin els membres de l'Escola. En posa com a exemple els dirigits a Ferrà per Montoliu a «El Debate» i Llorenç Riber a «El Sol» de Madrid. Insinua, a més, que Riber estava en deute amb Ferrà, com ho sabien Mn. Alcover i l'acadèmic Gómez del Baquero, fent clara referència a la intervenció d'aquest en l'elecció de Riber com a acadèmic.

Du també a collació les contradiccions dels components de l'Escola i concretament de Riber, que havia dit que després de cinquanta anys que ningú es recordaria de Verdguer, i la seva injustícia envers els qui no són fidels a les seves directrius, com és el cas de J. M. Tous i Maroto i Andreu Caimari, que quasi no foren citats a la conferència de Bartomeu Forteza a l'Ateneu de Madrid on, en canvi, va ser citat i àmpliament elogiat Miquel Ferrà, i del mateix Tous i Maroto i Mn. Alcover, obviats per Ferrà a la seva conferència de Madrid, la qual cosa motivà la intervenció del governador en favor de Mn. Alcover. Finalment, diu que el que més ha allunyat Mallorca dels seus literats ha estat que

²⁸ *Ibidem.*

hagin sortit dels dominis de la literatura i la seva manca de modèstia, que «*ha llevado a los de la Escuela Mallorquina no ya a tributarse a sí mismos honores de altísimos poetas, sinó a arrogarse el derecho a dogmatizar en todos los órdenes y sobre toda suerte de disciplinas. No hay en la actualidad cuestión alguna en Mallorca sobre la cual no hayan de ser ellos que pronuncien la palabra definitiva. En las reformas de la Catedral, en los problemas de liturgia y en los asuntos de piedad; en las construcciones urbanas y en las disposiciones domésticas; en música, en pintura, en filosofía, en política y en todo, Mallorca ha de saber, sin pedirlo ni interesarle lo que opinan los del Hotel de Rambouillet*». Per acabar, conta l'anècdota que circulava per Palma segons la quals Ferrà hauria enviat 12 exemplars de la seva obra *A mig camí* a la llibreria Tous de Palma i en anar a liquidar n'hi haurien tornat 13. Anècdota que repetirà Llorenç Villalonga, suposant-la falsa, en la disputa sobre *Mort de Dama* que veurem més endavant a l'apartat 5.2.2.

Es veu que la resposta al llibre de Rotger fou el silenci.²⁹ Davant aquesta actitud, Mn. Jeroni Pons de Sòller, amic i defensor per la seva banda de Mn. Alcover, inicia una sèrie d'articles d'elogi del llibre a «La Veu de Sòller» per veure si els de l'Escola Mallorquina hi fan algun comentari. Al cap de poc temps, Ferrà publica un article al «Sòller» el títol significatiu de *Deplorable*, en el qual es plany que Rotger torni a encendre la polèmica sobre Mn. Alcover perquè, atès el seu estat de derrota, no en volia continuar parlant. Diu que escriu l'article per consideració a certs lectors inermes, als quals es desedifica amb aquesta literatura, i critica els elogis hiperbòlics a Mn. Alcover, així com l'amuntegament, sense discerniment ni crítica, de tot el que s'hi diu. També es queixa de les insinuacions de Rotger que haurien estat els remordiments el motiu de la renúncia de Costa i Llobera al deganat en favor de Mn. Alcover. Manifesta que podria oferir documentació al respecte però no vol donar «a qui en vulgui per pastura lletres d'amistat i converses íntimes». Argumenta que tant Costa com Joan Alcover no eren culpables més que de no haver-se volgut solidaritzar amb Mn. Alcover «en actituds que repugnaven llur

²⁹ Per al següent, vegeu Josep MASSOT, *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1985, pàg. 197-227.

bon gust» i que el conflicte amb l'IEC «si hagués seguit els consells dels qui sempre li havien volgut bé, hauria estat una civil retirada plena de dignitat». Després explica que molts s'havien solidaritzat amb l'obra de Mn. Alcover, malgrat els seus desencerts, tares i el pintoresquisme de la seva expressió. I segueix: «El dia que el seu truculent personalisme començà a desfogar-se contra institucions i homes respectables, a dos esperits senyorils com n'Alcover i En Costa, fracassats en llur intent d'evitar el lleig espectacle, no els quedava altre camí que fer-se'n enfora. N'Alomar, en qui la democràcia és un aristocratisme, ja se n'era allunyat feia estona. Amb ells se n'anà la joventut com era de preveure».

Seguidament comenta que sempre havia professat «un sincer afecte» a Mn. Alcover i que de la consideració que li tenia, en són testimoni les cartes que publica Rotger, en una de les quals, «per un sopitós escrúpol» ha llevat un nom que no recorda qui és. Exposa que a l'epistolari de Mn. Alcover n'hi ha d'haver de més interessants, que demostren que tenia amb ell una amistat de les que no adulen.

Ferrà es refereix també a la disputa de la comissió editora de Ramon Llull per dir que ja no en vol dir res més: «Quan un home que hem estimat i que hem vist objecte d'una popularitat triomfal i de la cordial simpatia dels millors passa el llinar de la vellesa isolat de tots el que un dia el veneraren, avortada l'obra per la qual havia viscut i arruïnats els seus ensomnis, jo no he d'atiar envers ell sentiments impiadosos. L'evocació d'un afecte antic pot en mi més que tots els greuges». Finalment, lamenta la malaptesa de la defensa «impertinent i rural» de Rotger, que l'ha obligat a recordar coses que volia ja oblidades i, amb tota la ironia, reconeix una mostra de bon gust al canonge Rotger: la d'haver estampat el seu nom en el llibre sense l'acompanyament de la dignitat de prevere, «conscient com és sens dubte de que no escau a un ministre del Senyor, que deuria posar en tots sos escrits i paraules una unció d'altesa i de caritat, barrejar el crisma sacerdotal amb l'aigua d'aquestes tèrboles bugades».

Segons Mn. Jeroni Pons,³⁰ l'article provocà una «llenderada del Governador» contra el setmanari, que també afectà el seu enemic, «La Veu de Sóller», en el qual escrivia Jeroni Pons i que li impedí la publicació d'algunes coses. Es veu que va actuar la censura, com diu el mateix Pons a Mn. Alcover. Encara no satisfet, Pons diu que en veure Mn. Rotger li demanarà tots els elogis que han fet els filòlegs i savis de Mn. Alcover i que ell, dient que procedeixen del Círculo de Estudios, els publicarà a «La Veu de Sóller», la qual cosa li «donarà peu per aludir a les bajanades d'En Ferrà».³¹

Maria Antònia Salvà li deu demanar alguna explicació de l'article contra Mn. Rotger perquè ell li diu: «Ja t'explicaré perquè m'entretenc en el meu article a detallar l'història de les suplantacions de nom de l'edició lulliana. Es que el llibre d'En Rotger m'acusa d'haver dit indecent i una serie més d'injuries a D. Toni Alcover. Naturalment jo no li havia aplicat tals qualificatius, i vaig voler explicar lo que havia escrit en realitat i perquè».³² I també: «Ara he parlat amb En Riber, i em diu que el meu article ha fet tot l'efecte que convenia que fés, i un altre d'impensat, que és el que més me plau, i és d'ablanir En Rotger. Qui sembla que no s'ablaneix és D. Toni Maria».³³

L'any següent, el 1929, Joan Rotger organitza un homenatge a Mn. Alcover i hi convida Ferrà, el qual comenta a Maria Antònia Salvà que opina que la idea de l'homenatge «en el moment actual i organitzat per filisteus insignificants, és simplement estúpida. Aquestes coses han d'esser, endemés de justes, oportunes».³⁴

Pel que fa a l'homenatge,³⁵ encara que qui l'organitzava era Joan Rotger, figurava com a organitzador el Círculo de Estudios, una entitat nascuda dins el Cercle d'Obrers

³⁰ Per a tot aquest assumpte, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*, Pub. Abad. Montserrat, 1985, pàg. 202-227, i també F. DE B. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, Mallorca, 1970, pàg. 226-229.

³¹ Carta de Jeroni Pons a Mn. Alcover, 25-IX-28. Recollida per Josep MASSOT I MUNTANER, *ibidem*, pàg. 225-227.

³² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 19-IX-28.

³³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-X-28.

³⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 21-II-29.

³⁵ Vegeu Francesc de B. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, Mallorca, 1970, pàg. 226-229.

Catòlics de Palma, i es va convocar amb una llista de primers adherits encapçalada pels quatre bisbes insulars, el capità general, el governador civil, el president de l'Audiència, el president de la Diputació i el batle de Palma,³⁶ la qual cosa és significativa de les relacions que mantenia el grup de Mn. Alcover i Joan Rotger amb la Dictadura. Mn. Rotger, a més, va atreure la col·laboració de bons amics seus com Mn. Llorenç Quintana i els advocats Joan Mulet i Marian Barceló. Per altra part, Jeroni Massanet havia estat l'advocat defensor de Mn. Alcover en el plet amb Galmés per la Comissió Editora de Ramon Llull. L'èxit extraordinari, segons Moll,³⁷ de la *Vida abreviada de Santa Catalina Tomassa* escrita per Mn. Alcover demostraria la gran acollida de les obres d'aquest enfront de la més minoritària dels autors de l'Escola Mallorquina.

4.4.3 ELS FINESTRALS DE LA SEU

Ja hem comentat que Mn. Alcover criticava a Miquel Ferrà la seva actitud crítica contra les obres de la Seu que, a suggeriment de Mn. Alcover, el bisbe Campins havia encarregat a Gaudí. Ferrà pensava que l'arquitecte català era un gran creador i per aquest motiu no li esqueien les reformes, ja que el seu esperit desbordava el que ja estava fet. Això no obstant, sempre va alabar alguns encerts d'aquesta reforma, com eren els finestrals que havia obert. Hem de recordar, per altra banda, que també s'havia oposat, amb molta energia al nou sepulcre de Ramon Llull a la cripta de Sant Francesc.

Ara, el 1928, es tornen a emprendre unes reformes a la catedral contra les quals també lluitarà. Una primera obra que ja s'havia fet a disgust, segons que sembla, de molta gent era el tornaveu de la trona, seguint els esbossos de Gaudí o inspirant-s'hi. El segon projecte era obrir tots els finestrals de la Seu i l'encarregat pel capítol catedralici era l'arquitecte modernista, deixeble de Gaudí, i amic de Mn. Alcover segons F. de B. Moll,³⁸ Joan Rubió i Bellver, que feia poc temps havia projectat i duit a terme el monument al

³⁶ *Ibidem*, pág. 226-227.

³⁷ *Ibidem*, pág. 233.

³⁸ F. de B. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, Mallorca, 1970, pág. 193.

bisbe Campins al monestir de Lluc, el qual que no agradava gens a Miquel Ferrà.

Per exposar la seva opinió sobre l'obertura dels finestrals de la Seu, Ferrà escriu una sèrie de 5 articles a «El Día» amb el títol d'*Els finestrals de la Seu*.³⁹ També n'escriu un a «La Publicitat» —*Els finestrals de la Seu de Mallorca*⁴⁰— que ve a ser un resum dels anteriors i on demana als catalans que no restin indiferents davant el que s'està fent a la Seu de Mallorca per part de l'arquitecte català Joan Rubió i Bellver.

Amb els articles a «El Día» Ferrà pretén, com tantes vegades, oferir el seu parer sobre uns projectes que altres ja han decidit dur a terme. Afirmar, en primer lloc, que la seva opinió sobre el vitrall ja obert coincideix amb la que els tres arquitectes diocesans, Forteza, Roca i Garau, donaren al bisbe, que havia demanat informació. Diu també que va exposar la seva opinió a Mn. Joan Quetglas, ànima, segons ell, de la comissió capitular sobre els vitralls, i tot seguit, amb la seva habitual ironia, exposa la seva opinió sobre els esbossos, que qualifica de «cartells d'anunci, per una agència de turisme».

En el següent article, diu que el mal que tenen les obres de la catedral és que les intenten fer quatre llecs en art, que no volen aconsellar-se, i es demana quines motivacions pot tenir aquest horror a l'opinió del públic i per què parlen de tècnics que avalen l'obra sense donar-ne cap nom. Seguidament, referint-se a Joan Rubió, que qualifica d'amic seu, diu que després del monument que ha fet al bisbe Campins a Lluc no li sembla el més adequat per a l'obra perquè creu que sent aquestes coses de manera molt diferent a la dels mallorquins.

En el quart article, publicat un mes i escaig després, es fa ressò dels article apareguts en aquest temps en defensa dels seus plantejaments i fa una crida a la conciliació, reconeixent l'apassionament que no pot evitar en tractar un tema d'aquesta mena. Afirmar que aquest esperit serè seria possible si s'allunyàs el caciquisme del si de la comissió capitular. D'entre els articles publicats, destaca el de Joan Pons a «La Almudaina», i el de

³⁹ *Els finestrals de la Seu*, «El Día», 25-I, 8-II, 15-II-, 24-III i 21-IV de 1928.

⁴⁰ *Els finestrals de la Seu de Mallorca*, «La Publicitat», 14-II-28. Aquest article també és reproduït al «Sóller» de 25-II-28, pàg. 9, i es pot consultar a Miquel FERRÀ, *Articles i assaigs*, Ed. Moll, Mallorca, 1991, pàg. 82-86.

Maria Antònia Salvà, titulat *Un prec cordial*, al «Sóller», del qual en cita uns quants paràgrafs. Per acabar, uneix la seva súplica a la de Maria Antònia i elogia el gest de l'amiga: «I vejau amb quina gràcia pot la dona intervenir en aquests nobles afers de l'esperit quan l'ideal la treu dels rengles grisos de la nostra pobra societat femenina».

En el darrer article exposa que els capitulars només han tingut motius litúrgics per a la reforma i s'han entregat en matèria d'art a Joan Rubió. Fa seguidament un estudi de les repercussions de la reforma en tres aspectes de la Seu de Mallorca cabdals per a ell: la llum, el to i les proporcions visuals.

Els retalls de diari conservats a l'arxiu de Miquel Ferrà relatius a aquesta polèmica ens assabenten de les distintes postures. N'hi ha a favor, com els de «La Almudaina», «La Ultima Hora» i «El Día», i els de Byne, Dethorey, Miquel Font i B. Ferrà; d'altres en contra, com el de «Diario de Mallorca» que propugnava el fet que la Seu era un lloc de culte abans que una obra d'art i que els tècnics ja sabrien el que es feien, i, finalment, alguns, com Pere Barceló, Salvador o Gaspar Bennàzar, no es comprometen gaire. No hi falten tampoc retalls de periòdics del Principat, com és un article de Joan Sacs (Fèlix Elias) a «La Publicitat».

No sabem exactament d'on neix la protesta, però pensam que Ferrà hi té, com és habitual, una intervenció important. Possiblement segueix la mateixa tècnica de sempre: anar convencent la gent del seu voltant perquè també manifestin públicament el seu parer a diaris i revistes. Així, els escrits de Maria Antònia Salvà, Guillem Forteza, el seu germà Bartomeu, Joan Pons a Mallorca, i el de Joan Sacs i un sotasignat «N» a «La Publicitat» de Catalunya responen a aquesta estratègia. Vegem sinó què diu a Maria Antònia: «Tantdebò els finestrals de la Seu fossin el meu únic mal-de-cap! Que és un dels que m'he cercat, no puc negar-ho; com tampoc negaré que no me'n penet, i manco encara després de rebre els teus versos, que ja són a La Nostra Terra, i els teus mots damunt el Sóller que jo crec, i pren-ho al peu de la lletra, que tenen més valor i més eficàcia que els nostres articles, per venir d'una persona que, ultra la seva discreció i el seu bon gust, no pot ser acusada d'animadversió a res ni a ningú, i representa lo més mallorquí de Mallorca. Te

felicit pel teu gest, tan coratjós en aquest país —i simplicíssim».⁴¹

Un altra vegada considera Maria Antònia Salvà un element clau per arribar a la gent, per la seva prudència i equanimitat i per la seva tendència a ajustar-se a tothom, unes característiques pròpies del caràcter mallorquí i que marquen necessàriament el to moderat de l'Escola Mallorquina. Ferrà i el seu grup deuen semblar massa radicals als mallorquins per sentir-s'hi representats i s'han de moure amb molta prudència per difondre les seves tímides idees progressistes entre un ampli sector de la societat mallorquina. Aquesta prudència exagerada que impregna l'ambient ens pot explicar, a més del necessari caràcter moderat de l'Escola Mallorquina, la major coneixença, en anys posteriors, de Maria Antònia Salvà i Llorenç Riber que de Miquel Ferrà i el fet que els tres siguin coneguts únicament per la seva poesia i, en canvi, s'ignori el vessant de ciutadà preocupat per Mallorca propi de Ferrà.

La lluita contra els finestrals de la Seu no es limita a Mallorca o al Principat. Ferrà en fa part als amics de Madrid, els quals d'alguna manera podrien influir en la protecció dels monuments. Amb aquesta aspiració deu escriure al seu amic Vicente Castañeda y Alcover, de la Reial Acadèmia de la Història, que li contesta d'aquesta manera: «*Aunque ya estaba algo enterado de lo ocurrido en Palma, nunca creí fuera tanta la imbecilidad de los capitulares de aquella Catedral; yo le prometo poner de mi parte cuanto sepa y pueda para evitar tal catástrofe*».⁴²

Altres amics, però, s'estimen més, com sempre, lamentar-se que sortir en defensa del que estava en perill. Ferrà els dedica un article al «Sóller» amb el significatiu i irònic títol d'*Es hora de plorar fort*,⁴³ en el qual fa un resum de les seves campanyes des de la primera en defensa del torrent de Sóller i de les motivacions que l'han duit a combatre. No es plany dels enemics, sinó «d'alguns amics amargs conreadors de la jeremiada», i acaba l'article amb aquestes paraules, ben significatives de la seva actitud constant i del que havia

⁴¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 14-III-28. Els versos als qual fa referència Ferrà a la seva carta són *Als vitratges dels dos finestrals de la Seu, obra genial d'en Gaudí*, «La Nostra Terra», núm. 3, març 1928, pàg. 83.

⁴² Carta de Vicente Castañeda a Miquel Ferrà, Madrid, 19-XII-28.

⁴³ *Es hora de plorar fort*, «Sóller» 3-III-28.

passat en l'afer dels finestrals de la Seu: «Avui, lloat sia Déu, davant el perill que amenaça la nostra catedral, d'uns finestrals de fira que per sempre li treurien l'austeritat sublim que és sa major bellesa, es va alçant tothom, i sentim com mai havíem sentit al nostre costat l'elite del nostre poble. Als qui, davant el noble exemple d'aquestes intervencions apassionades, segueixen plorant, i només que plorant la imminència de la magna catastrofe, els haurem de dir que ES HORA DE PLORAR FORT. Els homes que tenen una convicció i un sentiment, quan es senten ferits en allò que estimen, en surten a la defensa. I si no són homes públics, s'hi tornen, i donen el nom i donen la cara. I si no ho fan, —per egoisme, per pessimisme còmode o per una modèstia incompatible amb la virilitat ciutadana,— és mentida que estimin la seva terra!»

En un moment determinat, Ferrà es planteja no tornar a entrar a la Seu per no presenciar el que considera una abominació. Possiblement ho intenta algun temps però no ho aconsegueix, si ens atenem al seu article *Ja ho han consumat*, escrit el 6 de maig de 1930⁴⁴ quan, amb motiu d'unes festes⁴⁵ hi entra i veu —explica— amb dolor allò que n'havien fet els propietaris i que els visitants, tant espanyols com estrangers, també censuraven. Critica principalment l'extravagant decorat del cor, el tornaveu del púlpit petit i el de la trona de l'Evangeli i «els infames vitratges!...». S'ha consumat —diu— el darrer atemptat al monument i «les venerables voltes han perdut per sempre la llum, el color, la dignitat vetusta. Ara hi ballen i s'hi mesclen per allà dalt totes les coloraines més barates que afrontarien un bar. Els finestrals —continua— han quedat pitjor que els esbossos, dels quals no n'hi havia cap de religió i per contra dels definitius n'hi ha alguns que pretenen ser-ho.

Pel que fa al que està damunt el portal de l'Almoina, comenta que algunes persones l'han definit com a d'art budista i ell opina que «se'n va tot sol a una lògia de masons o al finestró d'un antre teosòfic». Exposa que els vitralls són bruts de color i de dibuix com «la paleta mal mesclada d'un aficionat impressionista, ofenen als ulls sense dir res a

⁴⁴ «El Día», 6-V-30.

⁴⁵ Potser les de Santa Catalina Tomàs?

l'esperit» i «en la gran simfonia que és un temple, on tot parla a l'ànima per dir-li en diferent llenguatge, una mateixa cosa penetrant-hi per l'oïda i per la vista i fins per l'olfacte, amb el cant gregorià dels textos sagrats, i amb les formes de l'arquitectura nascuda o feta cristiana, i amb l'or prestigiós dels retaules, i amb l'aroma mateix de l'encens litúrgic, quina nota no posa en aquest cor la llum d'uns bells i antics vitratges!».

Evoca després les vegades que s'ha extasiat dins l'església de Santa Maria del Mar, la del Pi, la de Girona, «on els verds, els morats, els blaus, els rubí, descriuen per si sols la Passió adorable, representada amb figures d'una simplicitat quasi esquemàtica i d'un real misticisme!». A dins la Seu de Mallorca —argumenta— això ja no serà possible mai, l'orgue haurà de dir aquestes coses tot sol i la vista es veurà obligada a acalar-se per no veure «grutes, bebés i portades en colors de revistes esotèriques, dins estils empastifats i agres». I acaba amb aquestes paraules: «Hem callat, amb amarga indignació, amordaçats per una dictadura casolana al servei en aquest punt d'un o dos canonges. Però ara hem de tornar parlar, perquè ningú pugui interpretar la prolongació d'aquest silenci com un aconformitat *a posteriori* amb l'obra d'ells, que ni a ells mateixos agrada ara que la veuen realitzada. En el darrer finestral poden deixar-hi llur nom en lletres visibles, perquè les generacions a venir sàpiguen ben bé qui foren els dos o tres —o potser un totsol— a qui es deu aquesta afronta de la Seu mallorquina, inflingida amb la protesta de tot lo que hi ha d'intelligent i de sensible dins Mallorca».

4.4.4 LABOR PERIODÍSTICA (1928-1929)

4.4.4.1 «La Nostra Terra». Finalment la revista sempre desitjada

No tenim massa referències de la participació de Ferrà en aquesta revista apareguda a principis de 1928,⁴⁶ però no dubtam que degué ser molt important. Ferrà havia desitjat en moltes ocasions una revista capaç d'ajuntar esforços individuals, per evitar que es dissolguessin i produïssin el consegüent desànim. «Mitjorn», el 1906, havia estat el primer

⁴⁶ Sobre «La Nostra Terra», vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida...*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 61-70.

intent, al qual seguiren «La Veu de Mallorca», potser més reeixit, i «El Correu de les Lletres», convertit posteriorment en «Almanac de les Lletres» davant la impossibilitat de continuar. Un altre dels precedents és el Bolletí de l'Associació per la Cultura de Mallorca i recordem que el 1925 Ferrà havia tornat a intentar, sense èxit la resurrecció del «Correu de les Lletres».

Ara, finalment surt «La Nostra Terra», la revista que havia somniat Ferrà tantes vegades i que tindrà continuïtat fins el 1936, moment en què desapareix per unes causes alienes i dramàtiques. Encara que és membre del consell de redacció⁴⁷ i, com hem dit, hi deu jugar un paper cabdal, n'amaga la seva participació, tal vegada per la raó que havia argumentat tantes vegades: la por de molestar. De fet, Josep Massot el considera un dels «líders» —l'altre seria Joan Pons— però la seva obra ja tenia majoria d'edat i podia caminar tota sola, a pesar que de tant en tant necessitàs un petit canvi de rumb, que Ferrà no dubta a aplicar.

Vuit anys més tard —el 1935— a l'article *Urbanisacions per urbanisar i mitologies barates*⁴⁸ Ferrà parla de la revista encomiàsticament i ple d'orgull. Explica que fa vuit anys que veu la llum, que, juntament amb el Bolletí de l'Arqueològica Lulliana», «manté el prestigi de Mallorca dins unes esferes que en cap país culte no poden restar desertes» i que cap altra revista literària havia aconseguit a Mallorca «tan llarga vida ni una més digna captinença», malgrat que seguidament matisi que a la «Revista Balear» hi participava gent de molt de pes. Explica llavors que aquestes revistes no tenen a Mallorca els lectors d'«El Mundo Gráfico», cosa que no permeten ni la frivolitat dels temps ni el nivell mitjà de la cultura dels mallorquins. Malgrat això, la revista és llegida —diu— per un grup selecte.

Ferrà alaba els números extraordinaris dedicats al Rei En Jaume, Goethe, la Renaixença i Ramon Llull. Seguidament comenta el primer número de 1935 amb aquestes paraules, que assenyalen el que li agrada de la publicació: «és quelcom d'agradívol per la

⁴⁷ Arnau COMPANYY, *Periodistes de les illes Balears a la premsa diària barcelonina*, dins *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània*, Palma, 1995, pàg. 101-102.

⁴⁸ «El Dia», 7-III-35.

normalitat que tot ella respira: L'editorial és un model d'elevació serena. Hi ha un bell article sobre arquitectura, signat per un jove professional en qui podem posar moltes esperances; alguns poemes, fidels tots ells a les normes de claretat de la nostra escola, que, gràcies a Deu no es deshumanisa; unes pàgines d'un pensament i d'un francès igualment clars, del nostre il·lustre hoste Francis de Miomandre; una prosa de Shelley traduïda per una de les nostres plomes més intel·ligents i incisives. I des del títol, severament destacat en negre damunt el gris de la coberta, fins a l'última ratlla del noticiari, una naturalitat sense pretensions i una tenue del millor gust».

Hi ha un fet que ens indica fins a quin punt la revista seguia els mateixos costums dels llunyans anys de «Mitjorn», «Ca Nostra» o *L'Espurna*. Segons una carta d'Antoni Salvà a F. de B. Moll, de 18-IV-33, els que feien la revista es reunien normalment a l'Arqueològica cada dimarts a les 7 del capvespre.

Per altra part, hem de remarcar que si seguim un poc la trajectòria de «La Nostra Terra», observant els trets temàtics i ideològics que s'hi mantenen⁴⁹ hi retrobam, d'una o altra manera, els postulats que Ferrà i el seu grup, i a voltes de Ferrà quasi tot sol, havien predicat des de l'any 1906. És clar que s'ha produït una evolució i una obertura a altres idees i altres gents, però en el fons es tracta dels temes recurrents de Ferrà, els que de fet seguia tractant, pel seu costat, a les pàgines d'«El Día».

4.4.4.2 El localisme, el provincianisme i la tradició. Altra volta Llorenç Villalonga

Encara que la relació que mantenen Llorenç Villalonga i Miquel Ferrà té alguns punts de coincidència, en d'altres divergeix en absolut. Villalonga, que és un anticatalanista declarat, defensa el cosmopolitisme, al qual Ferrà oposa -com ja hem comentat- un universalisme arrelat a la terra.

El seu anticatalanisme, que ja s'havia manifestat tènuement en els seus atacs a Gaudí i a la influència que Barcelona exercia a Mallorca, es mostrarà més rotund davant

⁴⁹ Bartomeu Carrió hi dedica el capítol 5.5 de la seva tesi doctoral (*Prensa i nacionalisme a Mallorca entre 1900 i 1936*, tesi doctoral inèdita, UIB, 1994). Agraïm a l'autor la seva consulta.

de l'aparició de «La Nostra Terra». Com altres vegades, l'atac no serà directament anticatalanista sinó que atribuirà localisme a les revistes catalanes enfront de la universalitat de les castellanes i d'altres. En efecte, a l'article *Del movimiento literario catalán. Divagaciones*⁵⁰ qualifica de localistes tant el nom de la revista «La Nostra Terra» com el de diverses institucions i revistes catalanes i afirma que, en canvi, no ho són altres revistes de fora de l'àmbit català, com la castellana «Revista de Occidente» fundada pel seu admirat Ortega i Gasset. Un altre punt que critica a la revista és l'ús d'una llengua regional per tractar temes de caràcter universal i cosmopolita, com de fet ho són els que tracta «La Nostra Terra» al seu primer número i com les altres revistes catalanes. Serien millor —conclou— el castellà o el francès per tractar-los. L'article llança una greu acusació: alguns dels homes de «La Nostra Terra» escriuen en aquestes llengües per oportunisme, perquè ni en castellà ni en francès destacarien com en català. Això no obstant, aquest desig d'escriure en català ocultaria —segons Villalonga— un sentiment més noble, que Miquel Ferrà tractava d'explicar-li una tarda, basat en un impuls líric i en raons sentimentals d'amor a la llar i a la llengua materna. Ell ho admet però hi objecta que el català literari no té res a veure, a Catalunya i menys a Mallorca, amb el llenguatge familiar i que la llengua literària no pot reflectir les emocions de la infantesa sentides en llengua vulgar.

Villalonga opina que el darrer moviment literari de Catalunya té unes causes diametralment oposades a les que Ferrà esgrimeix i obeeix més que a raons d'amor a la mare —que segons els més elementals coneixements de psicologia, que Villalonga reivindica, són perjudicials per al fill—, a una ànsia d'assaig i creació que conduirà a l'edat adulta en lloc de a la infància. Constata en el moviment de transformació de la llengua que duen a terme els més joves escriptors de Catalunya, llevant-li tot record emotiu, una repugnància a les coses casolanes, típiques i regionals. És aquesta la forma —continua exposant— que tenen els corrents europeus, fredament intel·lectuals, d'influir sobre Catalunya, que seria la regió d'Espanya que ha sentit més la necessitat de deshumanitzar.

Seguidament diu que no cal deixar-se enganar pels grans rotles de sardanes ni per

⁵⁰ Llorenç VILLALONGA, (DHEY), *Del movimiento literario catalan. Divagaciones*, «El Día», 1-III-28.

les caramelles, elements adequats per seduir el poble amb la nota sentimental, ja que els intel·lectuals tenen l'obligació de pensar per ell, com ell treballa pels intel·lectuals. I exposa que si els articulistes catalans es construeixen una llengua cerebral, que de cada dia s'assembla menys a la materna, és probablement pel desig, tal volta subconscient, que no els recordi la prosa ni la poesia domèstica. Explica a continuació que ha experimentat aquest plaer escrivint un assaig sobre la teoria psicoanalítica de l'ambivalència. Amb una gran voluptuositat —relata— anava trobant paraules estranyes provinents del llatí o del francès i així l'idioma se li apareixia en un perpetu estat naixent, pulcre, objectiu, asentimental i desproveït de tèrboles tradicions. I acaba amb aquestes paraules: «*Todo en Europa muestra un retorno a las jerarquías: Gasset ha dado su fórmula célebre i antidemocrática de progreso. El deseo de tener una lengua noble i otra vulgar, como Roma, marcaría, a nuestro juicio, el primer eslabón de esa ansia aristocrática, fría, profundamente antiromántica*».

La crítica al localisme, no exempta d'una certa exaltació de la poesia cerebral catalana, no havia de deixar Ferrà indiferent. Encara que no el replica directament, el seu arxiu conté, a més dels retalls d'aquest article de Villalonga i dels altres que hem comentat, un escrit titulat *Sobre unas divagaciones*⁵¹ i signat per A. de P. Garau⁵² que respon a les afirmacions de Villalonga. Garau parla d'altres respostes que ha rebut Villalonga, en anys o mesos anteriors, dels membres de l'Associació per la Cultura de Mallorca i li respon que no ha descobert res de nou, ja que totes les llengües tenen una llengua vulgar i una llengua culta. L'article critica també el fort anticatalanisme de Villalonga i es demana quan encertarà en l'elecció del tema dels seus articles i en la llengua en què els escriu. Atribueix la seva confusió al fet d'expressar-se en una llengua manllevada i no en la pròpia.

Mesos més tard, i d'una manera indirecta, el mateix Ferrà constatarà des de les pàgines de «La Nostra Terra», les afirmacions de Villalonga, amb el pretext de donar

⁵¹ A. de P. GARAU, *Sobre unas divagaciones*, «El Día», 15-III-28.

⁵² Segons B. Carrió, a la seva tesi doctoral, pàg. 919, Antoni de P. Garau era mestre i secretari de la delegació de l'Associació per la Cultura de Mallorca a Pollença.

resposta a diverses afirmacions que s'havien fet a «El Día», en aquells moments, «confonent moltes coses sota la vaga denominació comuna del localisme». L'article es titula significativament *Divagacions entorn al localisme, el provincianisme i altres coses*.⁵³

Ferrà comença parlant de la referència que Guillem Pieras feia, des de Cuba, —a «El Día»— a un articulista que havia estat criticat per parlar, a Cuba, del pintor espanyol Goya i no d'un pintor cubà. Ferrà alaba la postura de Pieras contra «el xovinisme, el localisme menut que sols ret culte als valors comarcans, desconeixent la universalitat del geni, i que estima com lo millor tot lo de casa, on viu a portes tancades, etc». Ferrà recorda les paraules de Pieras, que compara aquest localisme cubà amb el mallorquí i el català, i diu que parlarà amb l'autoritat que li dóna haver estat un dels primers que s'havien encarat amb aquest tipus de gent en una conferència que va pronunciar feia vint anys. Evoca, en primer lloc, la «intellectualitat llibertadora» de la Cuba de final de segle que, tot i representar l'amor a la terra «era més generosa, menys xovinista tancada i rànica que la del trist fi de segle madrileny... José Martí no donava la sang per un ideal de campanar: n'és testimoni més d'una pàgina roenta que fa sagrat el seu record als cors nobles de totes les latituds...».

Seguidament, es refereix a Catalunya per demostrar que, malgrat els seus defectes, «intellectual i artísticament viu més de cara a París que a Granollers». I en posa com a exemples Josep Carner, el primer poeta de Catalunya, que viu a l'Havre, s'ha passejat per molts països europeus i sud-americans i domina cinc o sis llengües; els pintors i escultors catalans que coneixen tant els llocs de París com el pla de la Boqueria i això no impedeix que facin obra catalana, amb la qual cosa l'art hi guanya més que perdre-hi; els catalans nadius o adoptius que s'hi han quedat: Picasso —«quasi ningú!» comenta—, que partí a París parlant el català; Joan Miró i Josep Clarà. Exposa també que el culte modern del Greco, el va iniciar a Sitges el barceloní Santiago Rusiñol quan a Toledo encara dormien i comenta també que si la crítica de Barcelona no havia pogut parlar amb tota llibertat del centenari de Goya no era a causa dels localistes, sinó dels antilocalistes, fent referència

⁵³ «La Nostra Terra», n° 7, Juliol 1928, pàg 251 i ss.

probablement a la Dictadura de Primo de Rivera.

Quant a Mallorca, nega aquell xovinisme que faria posar els valors dels pintors Mesquida i Femenias per damunt els de Goya i comenta que el fet que algú hagi volgut posar Mn. Alcover per davant Goya és «una bufonada riguda com a tal pel poble i la clerecia». També opina que els quatre mallorquinistes com en Trias de *La Ciutat de Mallorca* de M. S. Oliver —que, diu, és tan còmic com l'avantguardista esnob que li contraposa—, són totalment inofensius i que no val la pena atacar-los. I seguidament precisa els termes que creu que es confonen als diaris: «Lo que un tem és que es confongui un poc llur localisme amb el patriotisme conscient dels qui treballen per elevar a valors universals els productes espirituals de la pròpia terra, per comtes d'aclimatar-hi penosa i xorcament els valors *locals* dels altres: cosa aquesta última en la qual consisteix exactament el provincianisme. Aquest provincianisme no s'és adonat encara que Ramon Llull representa quelcom de més mundial que Calderón de la Barca, i que quan parla de *nuestros clásicos*, referint-se al *Lazarillo*, pos per exemple, sense haver-se dignat a obrir el *Tirant lo Blanch* ni el *Blanquerna*, juga el paper del mosquit de la falla [...]».

Seguidament, identifica el seu grup amb l'Escola Mallorquina, unit, des de l'aparició de «La Palma», als amics «de l'altra banda de canal». Si són ells —argumenta— els particularistes que es combat, ha de repetir que, des de l'aparició de la revista abans esmentada, l'any 40 del segle passat, «els esperits arrelats en el solar patri són els únics que representen Europa dins ca-nostra, i els únics el nom dels quals ha passat Calafiguera sense necessitat d'Excm». Afirmar després que no n'és una excepció Gabriel Alomar, amb el seu *Futurisme* escrit «en la més elegant prosa catalana i la posició del qual ha estat perfecta i repetidament fixada per ell mateix». I hi afegeix que «d'aquestes coses ja no n'hauríem de parlar amb gent que sap llegir i escriure. No tenen més que obrir el llibre que vulguin d'En Joan Alcover per qualsevol plana». En cada ratlla de, per exemple, el volum *Conferències* del segon tom de les *Obres Completes* «s'hi conté més doctrina que en totes les grogues fulles estentòries d'aquests dogmatitzadors analfabets *post-maquinistes*, pintors d'embuts i compassos, qui descobreixen amb crits ferosos cada Mediterrani que fa riure, mostrant

darrera els seus "volem", "declaram", "exigim", una indignència mental de pobres diables i un mestratge en l'art de no saber escriure. Allà ho trobaran tot dit, i no contestat fins ara per ningú, en formules de precisió superba».

Ofereix seguidament unes quantes cites de Joan Alcover pel que fa al localisme i l'universalisme:

«Voleu esser universals? Conserveu l'aire de família».

«Jo crec en l'art humà; però no crec en l'art cosmopolita».

«Que en restarà de l'individu, si l'escapem de tot nucli social, si el despullem de totes les influències territorials, històriques, familiars, que nodriren i modelaren la seva personalitat?»

«Quan vingui el cas de que el nacionalisme se resolgui en universalisme, no serà per anulació dels elements castissos, sinó per elevació i creixença».

«L'error de certes fórmules consisteix en atribuir a la catalanitat un sentit de restricció que no té per naturalesa».

Ferrà continua criticant l'ambigüitat i la confusió: «Que pretenen ara aquests sords parlant de música i confonent sota un mateix anatema la banalitat de Rosó i l'esquisit sentiment de *Muntanyes regalades*?». Després fa una crítica del jazz demanant-se si volen que tot calli, «fins els grills», perquè se senti aquesta música, i per provar que és possible combinar les coses de fora amb les de dins, cita el cas de Baltasar Samper el qual, sense deixar l'obra del *Cançoner*, ha sabut apreciar -afirma- molt millor que els cosmopolites la música negra i els seus cants espirituals. També critica els detractors del ball popular, en clara referència a la crítica a les sardanes de Villalonga, i es demana si s'han adonat «que la *suite* de ballets que constitueix els *Cossiers* d'Alaró i Montuiri és plena d'esquisideses dignes de Rameau i Couperin?», i si saben que, en la seva visita a Barcelona, Strawinski va quedar impressionat per la sardana —Ferrà aprofita per dir que es tan local com el jazz en el seu origen— i que volia incorporar les caramelles a la seva orquestra, en clara referència a l'article de Villalonga.

Ferrà confessa el seu amor per aquesta dansa que considera un «rite honestíssim i joiós, d'un valor social admirable» i continua dient que és una de les coses que el fan estimar més la seva Catalunya. Assenyala el valor democràtic i popular de la dansa, on participen especiers, dependents de comerç i intel·lectuals que aconseguixen una estètica perfecta, i recorda que la darrera vegada que en va veure ballar va ser presentat a una

senyoreta que en ballava, era filla d'uns comtes i autora d'una versió catalana, directa de l'anglès, de Rabindranath Tagore.⁵⁴

A continuació cita Alcover per fer una valoració, curiosíssima en algú tan marcat anteriorment per Torres i Bages, de la ciutat enfront del camp: «Son els pagesos que prefereixen la lluentor de les més ordinàries decoracions urbanes... i reben amb geste recelós la visita dels peregrins de l'art i la bellesa que cerquen pels amagatalls de muntanya les cançons de flaire principesca, les notes gentils i papacianes de la musa popular; i són els ciutadans, en el sentit ideal de la paraula, els que tenen prou refinament per comprendre i sentir l'esquisida flor de la rusticitat». Segueix dient que «en aquest sentit Mistral era un ciutadà perfecte», parla de com l'ha refrescat la traducció que ha fet Guillem Colom de *Nerto* i continua: «Bon profit facin l'a[ss]èpsia, els arcs voltàics i les trompes de fonògrafs als teoritzants cubístics, i sobrerealistes negats a la poesia. Jo sempre creuré que no n'hi ha de més pura, ni de més actual, perquè és eterna, que la d'aquelles darreres pàgines adorables del poemeta provençal descrivint l'ermita de Sant Gabriel, que potser algú trobi "localistes" ...».

Acaba l'article criticant allò que ell creu un vertader localisme exòtic i un provincianisme, que abunda a les pàgines dels diaris mallorquins, amb titulars que Ferrà qualifica de «nauseabundes» com aquests: «*Toros y deportes. Broncas en Madrid. Un mitín épico del gitano «Cagancho». El exquisito «Chicuelo»... Abajonazo i «tente tieso». Cayetano Ordóñez también participó del pánico general. Qué tendrán los toros de Samuel? Madrid. Mansos. Una corrida escandalosa..., Etc.*».

Davant l'article antidemocràtic i d'exaltació del cosmopolitisme de Villalonga, Ferrà afirma la democràcia del seu nacionalisme, que res té a veure amb cert localisme que ell també critica. A la deshumanització de Villalonga manllevada a Ortega, hi oposa la humanització de l'art de Joan Alcover. En lloc d'una jerarquització de la societat que separa els elements intel·lectuals dels populars, la llengua popular de la llengua culta en literatura; Ferrà propugna la fusió en les tradicions populars de tots els estaments de la

⁵⁴ Possiblement Zenobia Camprubí, la dona de J. R. Jiménez.

societat i la unió del llenguatge popular i el culte en una poesia que puguin entendre tots. Tal volta la poesia de l'Escola Mallorquina era més democràtica del que ens pensam, la seva temàtica era limitada per voler ser popular en un país on els intel·lectuals no abundaven.

Aquest apartat ens fa pensar que seria ben interessant un estudi sobre el naixement i l'evolució de les disputes entre el grup anticatalanista aplegat al voltant de Llorenç Villalonga, i el grup catalanista de «La Nostra Terra», fortament influït per Ferrà.

4.4.4.3 El llibre *Gaudí* de J. F. Ràfols i Francesc Folguera. Una reflexió sobre la seva obra i les seves repercussions

Ja hem comentat que quan Villalonga visita la Residència d'Estudiants, Ferrà i Ràfols discuteixen amb ell sobre Gaudí. Villalonga havia explicat al seu article que Ferrà li venia a donar la raó sobre la mala influència de Gaudí en l'arquitectura posterior. Poc més d'un any més tard es publica el llibre de J. F. Ràfols i F. Folguera sobre Gaudí que Villalonga també comenta. En el moment de la publicació es deu haver produït algun debat sobre Gaudí, en relació amb les reformes que encara s'estan fent a la Seu, perquè Ferrà demana perdó per referir-s'hi i promet als seus lectors que no li dedicarà més que dos articles.

Els articles es titulen com el llibre: *Gaudí*.⁵⁵ En el primer presenta el llibre dels que anomena amics seus, J. F. Ràfols i Francesc Folguera, dient que l'hauran de consultar tots els qui vulguin saber qui fou realment Gaudí i «allò que representa la seva obra tècnica, artística i socialment considerada». Després manifesta que ja era hora que algú que pogués fer-ho, més per coneixements que per Escola, aclarís les idees d'un «públic d'apologistes sense discerniment i de detractors ofesos en llurs gusts clàssics pel neoxurriquerisme del poderós creador»,⁵⁶ fent una mica de llum en aquest capítol apart, — a Mallorca malauradament encara no ben clos,— de l'història de l'individualisme artístic

⁵⁵ «El Día», 14 i 27-III-29.

⁵⁶ Clara referència, en aquest darrer cas, a Llorenç Villalonga.

del segle XIX i començament del XX».

Qualifica l'obra dels dos autors d'«intelligent i piadosa», a pesar que no sempre comparteix —diu— l'entusiasme sense cap reserva de la biografia de Ràfols. Li hauria agradat veure en certs capítols «la punta irònica d'en Francesc Pujols, el filòsof-humorista, un dels qui amb més talent han elogiat l'art d'En Gaudí», i també hi enyora «la sobirana aliança de respecte i d'independència» amb què n'havia parlat Guillem Forteza. Elogia, per altra part, la veritat i la comprensió amorosa de l'obra de Ràfols.

Pel que fa a l'anàlisi de l'obra de Gaudí, diu que ningú la podia haver fet amb més competència i autoritat que F. Folguera. Explica que a la segona part del llibre, Folguera «hi estudia lúcida i objectivament el procés de creació, la relació amb els estils històrics, l'estil i la tècnica del mestre, mostrant lo que podríem dir el vitalisme estètic de les seves concepcions integrals, que l'emparenta per alguns caires amb el barroc, i per altres amb el gòtic, oposant-se a l'abstracció esquemàtica i a les estructures aparents dels estils clàssics, sobretot del Renaixement». La conclusió de Folguera —resumeix Ferrà— és que el més alt valor de Gaudí és l'esforç que representa l'intent de resoldre el problema del temple, que és l'arquitectònicament més complex, i en aquest sentit les obres anteriors a la Sagrada Família són una preparació per aquesta. Ferrà hi afegeix que elogiar l'obra de Gaudí és molt fàcil, i encara ho és més fer-ne una crítica superficial ja que sempre s'hi troben formes prou extravagants, en el sentit etimològic del terme —diu Ferrà-, per desconcertar aquell que el mira superficialment, justificant les seves ires. I acaba: «Però altra cosa és valorar-ne serenament l'art i la tècnica, el sentiment informador i les fonts de l'energia creadora, abandonant la còmoda diatriba per l'estudi honrat i la crítica raonada». Ens demanam en qui devia pensar quan escrivia aquestes paraules.

Ferrà inicia el segon article dient que el crític d'art Joan Sacs havia comentat massa breument el llibre i havia qualificat l'obra de Gaudí de «més que mai estantissa»; en canvi, ell voldria analitzar amb més profunditat i en termes menys irreverents el gust de cosa passada de l'obra de Gaudí. En primer lloc, explica el fet que, després de la mort de Gaudí, igual que altres, l'elogià per la «rara exemplaritat de la seva vida d'asceta de

l'ideal». En un món amb molts traficants d'arquitectura —continua—, cal alabar en el moment de la seva mort un «místic de l'art, creador d'un món de formes, un esperit com el diamant, tot llum i puresa viva i ensems durament cairat, humil i orgullósíssim, havent servit fins a la vellesa una acèrrima vocació, indiferent al guany, als afalacs de la vanitat, a la mateixa glòria i a tot altre pler de la joia de crear».

Tot seguit afirma que, això no obstant, en el moment de «valorar definitivament el seu llegat artístic, tenim el deure de no desarmar la nostra crítica». Així, després d'analitzar la part gràfica del llibre, manifesta que hi ha molts aspectes de l'obra de Gaudí que s'imposen a la seva admiració: «l'energia titànica de les masses, veritables ones de pedra, en la casa Milà, l'*élan* incomparable dels campanars de la Sagrada Família, l'art superb d'aquells ferros forjats en la fatxada del palau Güell, amb el seu misteri de presó encantada, la graciosa, esquisida silueta de Bellesguard, l'elegància de mil solucions decoratives i constructives, d'una originalitat sorprenent...». Però, per altra part, se sent repellit per altres pàgines amb «mil formes i detalls d'un modernisme caducat: línies sinuoses qui es torcen sense gràcia, ferros laminats tractats com si fossin llauna, mosaics de baixa qualitat fets amb rajoles trencades, lletjors de concepció definitives...». Per tot això, conclou que l'art de Gaudí, lluny de reposar l'espectador com ho fa l'art perfecte, és torturador i crea malestar, com han pogut comprovar els mallorquins sensibles. I hi afegeix: «Dirieu que en les obres d'En Gaudí una bellesa d'inquietant —quasi irritant— novetat pugna per encarnar-se, lluitant tumultuosament amb genis càdtics i monstruosos. El cas, no es pot negar per altra banda que ofereix un interès extraordinari».

Exposa a continuació que els estudis històrics desfilen per l'obra de Gaudí i li aporten una gran riquesa de suggestions. Tots s'hi retroben sense que l'originalitat se'n resenti: records del xurrigueresc, del gòtic de Tomé, del transparent de Toledo, de l'art índic i d'arquitectures negres de l'Àfrica Equatorial. També explica que José Ortega i Gasset li havia suggerit l'explicació biològica d'una llei de retorn «en l'obra d'alguns genis fills de cultures avançades, a formes d'art de les civilitzacions més primitives». Per a Ferrà, aquesta síntesi d'estils «o millor aquesta absorció de llurs elements dins una obra

personalíssima, aquesta temerària recerca fora de tota norma i de tota tradició acadèmica en un segle d'anarquia i de fes-t'ho-com-vulguis havia de ser fatal com exemple a totes les mitjanies».

A aquesta fascinació per la novetat s'hi afegia —argumenta— una certa suggestió que tenia la seva paraula quan conversava i tot això explicaria l'influx que va exercir en tota una generació d'arquitectes, entre els quals el mallorquí Guillem Reynés. Diu que Torras i Bages ja aconsellava als artistes joves no deixar-se enlluernar massa per Gaudí que qualificava, sense malícia, de sofista. Conclou que Gaudí realment no ha fet escola però que això no vol dir que els qui l'han imitat no hagin fet dins Barcelona més mal que una pedregada. Sempre s'ha tractat —afirma— de nullitats reconegudes que han cercat les originalitats de Gaudí per fer-ne la caricatura. Per a ell, els veritables deixebles de Gaudí són els qui no l'han imitat i «han tornat al classicisme, rejuenit per una sensibilitat tota moderna», amb la qual cosa han redimit Barcelona de l'anarquia de final i principi de segle.

En cita com a exemples els mateixos Ràfols i Folguera. Del primer, diu que és un enamorat d'Itàlia i del seu Renaixement, que han influït a l'arquitectura catalana així com a les seves obres, que Ferrà cita. Explica que Ràfols, que defineix com un «Ingres franciscà», també ha traduït una obra de Francis Jammes i és autor de retrats a llapis «delicadíssims». Folguera és —continua Ferrà— «el primer dels nostres tècnics» que va traçar els plànols del Teatre Olimpia, «la sala d'espectacles més pràctica i elegantment distribuïda de Barcelona» per a ell. I acaba l'article dient de Folguera que és «com a artista, d'una sensibilitat esquisida, i té entre tots els seus joves companys el prestigi i la consideració d'un mestre».

4.4.4.4 Homenatge a Cristòfol Pizà i a *Recuerdos i bellezas de España* de Josep Maria Quadrado

L'any 1929 es ret un homenatge al pintor solleric Cristòfol Pizà. Ferrà li té —com ja hem vist— una gran admiració i el posa com a exemple de persona que és marginada

perquè va en contra dels corrents dominants. Amb motiu d'aquest homenatge i d'un article de Juan de la Encina sobre el llibre *Recuerdos y Bellezas de España* i J. M. Quadrado, un dels seus autors Ferrà escriu un article al «Sóller», titulat *Molt conformes*,⁵⁷ que conté els dos comentaris. Ferrà manifesta, en primer lloc, que a l'homenatge hi varen ser presents, materialment o espiritualment, «tots els qui estimam en tot lo que val aquest vell artista de geni indomptable i ple de delicadeses, semblant a un verger florit que una cintura de romaguers defensàs contra bèsties inimigues». Seguidament, comenta el parlament del seu també admirat Francesc Bernareggi, pintor argentí afincat a Mallorca. Diu que «l'exquisit pintor argentí, que ha assimilat amb els colors les essències més fines i més subtils del nostre paisatge, es declara obertament a favor del sentiment de la terra com a llevat d'una valor preciosa per l'obra d'art universal» i que «això mateix afirmava també l'il·lustre professor Vossler, dins la seva recent conferència a l'Ateneu Barcelonès sobre "Literatura nacional i universal"». Finalment, afirma que «l'honradesa artística d'En Francesc Bernareggi es subleva contra l'snobisme insincer que posa sota el senyal d'un cosmopolitisme sense bruc les aberracions més estrafolàries».

Ferrà, referint-se al crític d'art madrileny que signa Juan de la Encina, diu que ha escrit un article «proclamant els mèrits insuperats de don Josep Maria Quadrado i els seus col·laboradors en l'obra *Recuerdos y bellezas de España* com a guies del viatger espiritual dins la península». Recorda que deu anys abans havia abocat tot el seu fervor en l'apologia de Quadrado i ara l'afalaga íntimament veure «corroborades per una ploma de tanta autoritat i tan neta d'apassionament per les nostres glòries locals» algunes de les seves afirmacions i que «l'esperit provincià, peruc de descobrir-se, no gosaria suscriure». Juan de la Encina -addueix- fa plena justícia al llibre quan diu que, malgrat que hagin avançat les tècniques amb què fou fet, encara no ha estat superat ni se n'ha fet cap de tan «sensible». Fa seves les paraules de Juan de la Encina quan diu que «per l'esperit, per les qualitats de l'esperit [...] no han estat aventatjats el vells mestres romàntics. Eren almenys, més sensibles, més artistes, tenien una intuïció de la bellesa més vivaç, més fresca i

⁵⁷ «Sóller», 4-V-29.

Iluminosa que nosaltres».

Ferrà es felicita que algú, sense ruboritzar-se, es confessi clarament deutor «d'informacions i emocions precioses» de les quals molts ho són sense adonar-se'n. Es reafirma en el qualificatiu de «breviari d'amor a España» per a l'obra i postilla que «aquells arqueòlegs, historiadors, artistes i poetes al mateix temps» poden ensenyar la joventut, a través de la seva obra, «a sentir-la i a estimar-la». I n'assenyala el motiu en el final de l'article: «I això precisament perquè ens la mostra per parts i en la multiplicitat de singulars horitzonts que hi senyala Claudel. No és una abstracció, lo que hi descobrim, imaginada sobre el mapa per l'espanyol que no viatja, arrapat "*al mero horizonte lugareño*"; és lo real concret, la cosa local d'Asturies, d'Aragó, de Castella, contemplada, romànticament sentida i descrita amorosament per uns viatgers amb cor i nervis, endemés d'una sòlida cultura».

4.4.4.5 Exposició Universal de Barcelona

Amb motiu d'aquesta exposició, Maria Antònia Salvà es decideix a anar a Barcelona acompanyada pel seu nebot Francesc. Miquel els comenta que, segons que diuen, a l'Exposició hi ha molt a veure i ell, que hi ha guaitat unes quantes vegades, ha «quedat boca-badat com un pagès».⁵⁸ També li fa saber que a la Residència tenen taula i llit pels dies que vulguin i si hi van prest hi trobaran «una excellent societat de yankees, franceses, suïsses, alemanys, hongaresos, irlandesos i fins i tot qualque català».⁵⁹ A l'exposició, hi dedica dos articles a «El Día», titulats genèricament *Al marge de l'Exposició*.⁶⁰

L'exposició —segons que es desprèn del primer article⁶¹— no l'entusiasma gaire. Pensa que hi ha una gran quantitat de coses acumulades, de les quals en troba més de dolentes que de bones pel que fa al valor artístic. Critica, en primer lloc, el pavelló

⁵⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 11-X-29.

⁵⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 11-X-29.

⁶⁰ *Al marge de l'Exposició*, «El Día», 29-XI i 6-XII de 1929.

⁶¹ *Al marge de l'Exposició I*, «El Día», 29-XI-29.

mallorquí, representat pel folklorisme habitual de pageses i pagesos amb calçons a l'ample, *La Perla Mallorquina* i representació de la façana, sobre colors estridents, d'una casa senyorial mallorquina, i també les representacions folkloristes dels andalusos i d'altres indrets d'arreu del món. També critica la concepció del mateix Palau Nacional de Montjuïc, amb una cúpula que troba escorialesca i unes torres compostellanes, elements que —diu— li donen un to més gallec que mediterrani. N'alaba, en canvi, els jardins i totes aquelles coses animades pel simple bon gust, com per exemple el pavelló de la ciutat de Barcelona, el de Romania, el d'Artistes Reunits i les instal·lacions alemanyes. En un balanç final, afirma que el millor paper el fan Alemanya i els pobles de cultura germànica, parla també de la poesia que desprenen els cristalls de Suècia. Per contra, es refereix així al pavelló d'Itàlia: «amb un espantall eqüestre de pretensions romanes davant la porta, el bust i les ínfulas de Mussolini imperator, retrat de Mussolini, l'espasa o no sé quin altre fòtil de Mussolini i, a dins per tot companatge fotografies affiches d'agència de viatges i quatre estadístiques fascistes penjades per les parets... costa molt de sostenir la tesi llatina de la nostra superioritat damunt els bàrbars». I acaba: «El nostre xovinisme mediterrani podrà afligir-se'n, però avui, en civilització, comprenent-hi l'art en bona part almenys dels seus aspectes, qui va davant és el Nord».

En el segon article⁶² se centra en la part religiosa de l'exposició i l'art exposat al Palau de les Missions. El que podria ser un museu interessant —manifesta— és un basar d'etnologia en el qual manca l'ordre, la selecció i el gust. Critica les figures de cera que representen malalts i l'art religiós que s'ha industrialitzat, el qual contrasta amb l'esquisidesa de les figures i idols xinesos i japonesos, o amb l'art primitiu i autèntic dels pobles de color. Seguidament fa una crítica a les imatges exposades al Palau de les Arts Industrials, principalment les del Sagrat Cor, perquè tenen el sentimentalisme pseudopietós que tant irritava el seu admirat Huysmans. Es refereix també al que ell anomena «la irrupció de l'expressionisme i l'ultraisme polinèic [...], venguts principalment d'Alemanya, dins el camp de l'art religiós» i qualifica totes aquestes coses com «aberracions d'un art

⁶² *Al marge de l'exposició II*, «El Día», 6-XII-29.

pervers que no sent el Crist», que s'han reunit allà «per escarnir-lo». Explica també que hi havia infants que en tenien por i gents pietoses que havien pensat que els autors de les peces tenien intencions sacrílegues.

Manifesta que en va sortir deprimat i meditant moltes coses; que li vingueren al cap Montmartre, el Cerro de los Ángeles i el Tibidabo, que considera una vergonya artística. I acaba: «En vaig sortir pensant si no era millor renunciar a la plasmació quasi impossible d'aquesta imatge del Sagrat Cor, fins que algun artista de debò el vegi dins ell abans de donar-li forma artística». Recordem, en aquest sentit, les opinions emeses per Miquel Ferrà l'any 1913 a «Ca Nostra» sobre l'art religiós dels col·legis religiosos.

Finalment, escriu un darrer article —*Epíleg. 15 de gener de 1930*⁶³— per commemorar el final de l'Exposició i parlar de la seva significació, comparant-la amb la de 1888. Resumeix el seu parer afirmant que «la gran fira cosmopolita no senyalarà pels devots de l'esperit cap data especialment memorable». Encara que —opina— algunes artistes bons hi han aportat el seu esperit i les seves tècniques, no era l'esperit que presidia l'exposició. Comenta també que l'ha vista sempre com una cosa aliena, fins i tot quan hi acompanyava estrangers que li donaven l'enhorabona, però que, malgrat tot, la seva clausura li produeix tristesa perquè «tal com havia estat concebuda, dirigida i realitzada, l'Exposició afectava massa vitalment a la nostra estimada —tan estimada i tan nostra— Barcelona».

Explica després que l'Exposició de 1888 obrí un període vital per a Barcelona, manifest sobretot al Parc de la Ciutadella, i la de l'any 1929 ha fet que la ciutat de les bombes es converteixi en la més bella metròpoli de la Mediterrània. Tanmateix, ell enyorava la Barcelona, tal volta menys brillant, del 88 i pensa que aquesta del 29 neix sota un «signe tórbol» més esplendent i més cosmopolita, però també menys espiritual i més materialitzada. En aquesta Barcelona, considera Ferrà, hi ha quelcom que no és seu i tal volta no ho torni a ser mai. Ell recorda la Barcelona antiga de Santa Maria del Mar, del Pi i de les Rambles on, encara no complits els vint anys, passava estudiant moments abans

⁶³ «El Día», 31-I-30.

d'entrar a examinar-se. I diu que, segurament per aquest record el que li ha arribat més al cor ha estat el Pavelló de Barcelona, dirigit pel seu amic Agustí Duran i Sampere, que hi ha sabut tancar dedins el vertader esperit de la ciutat.

Amb aquest pavelló hi contrasten —argumenta— els tresors del Palau Nacional sense ordres ni indicacions, que convertien el que hauria pogut ser un ric museu en una obra sense ànima. Finalment, alaba una obra moderna, el Pavelló dels Artistes Reunits, «que ens han dit de quins bells assoliments eren capaços els representants de l'art jove català en decoració, orfebreria, laques...», i la construcció del Poble Espanyol, obra de quatre artistes catalans, malgrat que la representació mallorquina estigui mancada d'espiritualitat en haver-hi posat l'anunci de *La Perla Mallorquina* i unes pàgines que venen ensaïmades i bessons torrats «dins un recó decorat segons el gust de qualsevol confiteria pretensiosa de Sans o del Guinardó».

Aquests articles ens assabenten de diverses qüestions: de la informació que tenia Ferrà sobre els nous corrents artístics; de l'obertura a tipus d'art molt llunyans per a ell, com l'art negre; del seu rebuig cap a la parafernàlia feixista de Mussolini, i de l'admiració pel Nord enfront de Sud, que ja havia manifestat altres vegades encara que de tant en tant es pronunciàs en sentit contrari.⁶⁴ Un altre aspecte important és la crítica que fa a les coses que més estima, com són l'art religiós plasmat en les imatges del Cor de Jesús que tant d'èxit assoliren. De fet, la crítica es dirigeix en general cap a les manifestacions d'un cert nacional-catolicisme concretat en El Cerro de los Ángeles. Finalment, alaba l'art català noucentista i rebutja la representació pintoresca i típica de Mallorca.

4.4.4.6 Entorn del turisme

L'estiu de 1929, Miquel Ferrà torna a insistir en el tema del turisme, que ja havia tractat en altres ocasions i que esdevé cada cop més actual per l'augment dels turistes que trien Mallorca. En uns articles que agrupa sota el nom genèric d'*Entorn al turisme*

⁶⁴ Probablement la seva admiració cap al sud era molt més ideal que real. Davant la realitat manifestava inclinació cap al septentrió, mentre que en el pla artístic i poètic preferia les clarors de la Mediterrània.

contraposa, com sempre, l'endarrerida realitat mallorquina al que exigiria un turisme de qualitat i denuncia les devastacions dels paisatges que es consideren eminentment turístics, sense que aquest qualificatiu els alliberi de la tala d'arbres i d'altres atemptats.

En el primer d'aquests articles,⁶⁵ després d'una bella descripció del camí que du a Valldemossa banyat per la pluja que cau, parla del seu port i d'un camí per a visitants escollits i denuncia les tals d'arbres que es fan en aquest indret, a Miramar i també entre Andratx i Estellencs. Paralelament —comenta— el Foment del Turisme intenta donar a conèixer fora de Mallorca les seves riqueses artístiques i naturals per atreure-hi els forasters però el turista cultivat, que ve dels països nòrdics, se'n du una mala impressió de Mallorca com a país primitiu mancat de tutela en la conservació del tresor artístic i natural, per la qual cosa —exposa—, a més de l'esforç per millorar ferrocarrils, hotels i carreteres se n'hauria de fer un altre per evitar la devastació i desfiguració sistemàtica del paisatge. Finalment, diu que no demana el respecte exquisit amb què es tractat el paisatge a Suïssa ni la declaració de «monument a la naturalesa» que es dóna a certs paratges de Suècia, perquè aquesta civilitat no és típica de Mallorca, però es conformaria que mitja dotzena de ciutadans, tal volta la Junta del Foment del Turisme, fessin complir la llei forestal vigent.

En el segon article torna a exposar el seu parer que el turisme no pot ser l'ideal exclusiu d'un poble i cita en aquest sentit Carles Soldevila, que pensa el mateix i si pogués triar entre ser turista i cicerone triaria ser el primer. Seguidament alaba la iniciativa del Foment del Turisme de donar a conèixer Mallorca a forasters i mallorquins i organitzar excursions a l'estranger per a aquests darrers, i proposa que es facin a països del Nord perquè els mallorquins en puguin prendre exemple. Afirmar, amb Soldevila, que no és un enemic del turisme com a font d'ingressos i que el seu programa és bo. «Bons hotels, bones carreteres, afabilitat, cortesia, monuments representables, ruïnes ben conservades, curiositats repartides amb solta, una habil i dicreta accentuació del pintoresc...» diu citant Soldevila, i conclou: «Bref, la casa endreçada. Les cases, és clar, no s'han d'endreçar pensant únicament en les visites. Però si l'espera més o menys interessada d'aquestes ens

⁶⁵ «El Día» 15-VIII-29.

ajuda a decidir-mos-hi, no es cosa de que ens en planyem».

Opina a continuació que el turisme i la literatura que hi ha al seu entorn han fet que es millorassin alguns serveis molt importants com els de carreteres, però es queixa concretament que les que s'han fetes no siguin prou amples perquè hi puguin passar dos vehicles que circulin en sentit contrari i, mentre s'espera fer la carretera entre Andratx i Estellencs no s'arregli l'antiga. Finalment, aposta pels vents nous que pot dur el turisme, els quals poden salvar, en lloc de destruir, el que queda del patrimoni artístic.⁶⁶

Al quart article⁶⁷ exposa que la seva actitud davant les transformacions inevitables dels temps no és hostil per sistema, que no té una devoció fetitxista al passat però tampoc vol fer sacrificis humans als temps moderns. Seguidament cita Ortega —l'home ha de ser fidel a la seva generació— i afirma que els de la seva han sentit, han somniat i han estimat una Mallorca idealitzada i projectada dins una nova aurora, com expressa el poema *Resorgiment* de Gabriel Alomar, i reivindica «el dret de tot home sensible a l'enyorança d'allò que se'n va per no tornar i que potser contenia un element de gràcia o de bellesa que serà perdut per sempre. Hem d'acceptar els temps que ens toca viure; hem de saber gustar l'heroica joia de les descobertes, de les deslliurances espirituals, de les sorpreses de l'avenir».

Tot seguit manifesta que és pietós enterrar els morts però no insultar-los, que voldria salvar moltes coses i «que de totes en quedàs una mica l'ànima, el perfum, el rastre poètic». Hi ha coses -continua- a les quals els temps moderns s'hi haurien d'haver acostat «de puntes i amb un gran respecte. Lluch, Formentor, Valldemossa, són plens d'ombres massa augustes perquè la irrupció mundana no tengui quelcom d'irreverent dins aquests paratges». Si tot això s'hagués de deteriorar —argumenta— com de fet ho fan les tales, la contaminació i la banalitat, veuria amb bons ulls no sols l'hotel Formentor, que ja l'hi veu, sinó hotels a Miramar, a Lluc o a Menut, però no es podria estar, en seure a les terrasses d'aquests hotels escoltant una «tzigane», de recordar els dies que recorria els seus camins

⁶⁶ Ja hem comentat aquest plantejament en tractar les relacions entre Ferrà i Villalonga (apartat 4.3.7.1).

⁶⁷ «El Día», 2-X-29. Quant al tercer article, que dedica íntegrament a respondre a Llorenç Villalonga, ja l'hem comentat a l'aparat 4.3.7.1.

fent excursions i de com el *genius loci* li entregà, en exquisides confidències, l'ànima de la seva terra.

Confessa seguidament que sense aquesta ànima totes les bel·leses paisatgístiques de Mallorca el deixen indiferent com un «cromo banal i sense profunditat» o com la literatura que s'ha fet entorn de l'obra de dos pintors —en referència a Bernareggi i Junyer— l'obra dels quals admira.

Al cinquè article,⁶⁸ mantenint el to de l'anterior demana als lectors que compreguin la seva repugnància per l'exportació —i també la importació— de les coses típiques, no per menyspreu a aquestes sinó per «respecte a quelcom més fondo». Explica seguidament que Mallorca no està presentable davant el món i que manca molta preparació per poder rebre com cal els turistes europeus. Segons ell, Mallorca no disposa, llevat de petites excepcions, d'un museu o d'una trista biblioteca pública per mostrar als qui vénen. Parla també de la pobresa del paisatge natural, mig devastat, i del desori de l'urbà, que no té un estil definit. Finalment, manifesta el desig que Mallorca sigui coneguda com es mereix, no pel cel blau o pel seu clima sinó perquè «cada gràcia natural posada en valor pels seus habitants i cada bel·lesa artística antiga o nou-creada sien el signe d'una vida espiritual superior que no sollicita admiracions, de ningú, ni les desdenya». Ferrà tanca l'article anunciant que continuarà parlant-ne amb motiu de l'Exposició de Barcelona.⁶⁹

4.4.5 INTENT DE TRASLLAT A L'ARXIU DE MALLORCA

Encara que l'intent de desterrament de Barcelona per part de Martínez Vargas es resol positivament, Ferrà reflexiona altra volta sobre la possibilitat de traslladar-se a fer feina a Mallorca. En deu parlar a Antoni Salvà quan aquest li aconsella, com ja hem comentat, quedar a Barcelona. No disposam, malauradament, de les cartes que li tramet Ferrà però a través de les seves podem deduir-ne l'actitud de l'interessat sobre la qüestió.

L'estiu de 1928, Ferrà es planteja la possibilitat d'ocupar la plaça d'arxiver

⁶⁸ «El Día», 9-XI-29.

⁶⁹ Vegeu l'apartat 4.4.4.5.

a l'Arxiu de Mallorca. Una vegada presa la decisió, analitza com evitar els entrebancs —estam en temps de la Dictadura— que li poden sorgir. Exposa els seus temors a Maria Antònia:

«No te'n riguis, perquè potser sí que m'hauràs de fer de para-llamps. Ara mateix em trob que si, —Déu no ho vulgui,— els meus amics del Palau⁷⁰ se n'adonen del meu desig de venir a Mallorca d'arxiver, és molt exposat que recorrin als bons oficis del teu coral admirador Sr. Llosas, perquè ho dificulti.

Jo no voldria que ell pogués pensar que jo li enviï a demanar res, però potser seria convenient que li fessis dir per N^o Alfred Llompart, així com a mig en broma, i per compte seu, que a tu t'ha dolgut que ell prengués partit pels meus inimics, i que qualsevol tort que se'm fés, ho sentiries...

Naturalment, cap al·lusió a la meua por de que se m'impedeixi venir a Mallorca: millor no despertar a ca les qui dormen. Jo fas correr que Mallorca m'acuba i que em voldria deixar Barcelona».⁷¹

Les gestions de Maria Antònia deuen tenir èxit i, per altres vies, Ferrà s'assabentà de l'opinió que el governador tenia d'ell. Així ho conta a Maria Antònia:

«Gràcies de tot cor per la gestió que et dec, digna d'un fi diplomàtic. Amb tota franquesa em pots dir, quan la sàpigues, la resposta del nostre Dioclesià,⁷² que, quan parla de mí (ja t'ho explicaré) descapdella una eloqüència casi sinistra. Som, segons ell, un ser biliós i fúnebre, d'una ironia cruel i sangrienta, redemptor de tot, imprudent i temerari. (Tot això textual).

Jo d'ell, no en pens tant de mal: crec que és simplement un cacic de vileta, més còmic que terrorífic, malgrat la cara feroce. Però això no vol dir que a un moment no em pugui maretjar o entrebancar si qualcú l'inspira. Es per això que t'he demanat una ajuda que em pot ser molt bona, contra possibles insídies.

Decidit, d'acord amb lo que els meus desitgen (i entre els meus et cont a tu), a demanar l'arxiu de Mallorca, la setmana que entrarem cont anar a Madrid a fer gestions directes, si no s'innova quelcom que ho faci innecessari».⁷³

Pel que li comunica Antoni Salvà el mes de desembre,⁷⁴ les gestions a Madrid no tenen èxit: «Malgrat siguin aquestes noves capaces de carregar de pessimisme l'esperit de més equanimitat, tot va igual avui en dia, o, millor dit, igualment malament. I a l'entretant tothom va acostumant-se a aquest estat de coses i acabarà per aguantar, resignat, el feix, mentres li permetin menjar i beure». Ferrà li deu demanar que no ho comentï perquè Salvà

⁷⁰ Mn. Alcover i algun més.

⁷¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 4-X-28.

⁷² Clara referència al governador civil Llosas.

⁷³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-XI-28.

⁷⁴ Carta d'Antoni Salvà a Miquel Ferrà, Palma, 6-XII-28.

li diu que ho tindrà en compte. També li fa saber que deplora l'ajornament de la vinguda de Ferrà a Mallorca únicament per sa mare i per egoisme d'amic, però que, en el fons, està content per les raons que li ha exposat moltes vegades. Pel que segueix, podem intuir com li descriu Ferrà la biblioteca: «El que més greu em sap, però, és haver-te de veure dins aquella Facultat de Medicina convertit en simple roda d'un mecanisme burocràtic infecte, exposat, tal volta més que aquí, als flagells d'una política odiosa i repugnant». A continuació es deu referir a l'afer dels finestrals de la Seu i de l'omnipotència del clergat perquè Salvà li diu que no el sorprèn i, seguidament, li conta fil per randa l'assumpte de la dimissió de la junta de l'Arqueològica, que ja comentarem més endavant.

Pel que fa a biblioteques, volem fer referència a la relació entre Miquel Ferrà i Maria Mayol, directora del Centre de Cultura per a la Dona de Sóller i també de la biblioteca d'aquest Centre. Maria Mayol, que ja el coneixia d'una visita seva a la biblioteca que dirigia, de la qual parla en un article que ja hem comentat, li escriu l'any 1928 una carta a Barcelona sollicitant «de la seva eficaç intervenció, el Pla de estudis de la Escola de Bibliotecàries amb la informació de si eren o no eren permesos els estudis lliures». Ferrà li deu contestar però la carta es perd i Maria Mayol, que pensava que era la seva que s'havia perdut, quan ho sap, ja el 1929, li tramet una postal amb una vista de la biblioteca, on li conta el cas i li'n dóna gràcies, malgrat que sigui amb retard. Li parla també de la biblioteca que dirigeix en aquests termes: «La nostra Biblioteca va visquent la seva vida, i hem [sic] sembla li serà grat veure-la reproduïda en postal; lo que ens facilita fer-la conèixer dels amics: entre ells bé l'hi comptam a vostè.⁷⁵

4.4.6 ALTRA VOLTA TREBALL EDITORIAL I LITERARI

L'any 1929 es caracteritza, un altre cop, per una intensa labor d'edició i publicació. En primer lloc, enllesteix l'edició de les obres de son pare, que havia de ser en quatre toms i finalment és en dos. Abans, ho consulta a Maria Antònia: «Tenc vius desitjos de veure't perquè facis totes les observacions que et semblin pertinents —i ho seran venint de tu—

⁷⁵ Tarja postal de Maria Mayol a Miquel Ferrà, Sóller, 28-IV-29.

sobre l'edició del llibre de mon pare q. D. t. Pertany a la sèrie d'obres seves començades a publicar» i la clou: «perquè hem concentrat en dos volums lo que havia d'anar en quatre, sacrificant quantitat a la qualitat. Te confés que el contingut d'aquest tom, a mi, m'agrada molt». ⁷⁶

També en aquests moments Guillem Colom és a punt d'editar el seu llibre de poemes *De l'alba al migdia*, a can Altès. Ferrà és el darrer encarregat de l'edició i li suggereix algunes alternatives per millorar alguns versos. Fins i tot, en casos extrems i per manca de temps es permet corregir-li algunes errades. A través de les cartes a Guillem Colom podem seguir aquestes correccions, que en tot cas no són tan extenses com les que feia a Maria Antònia. ⁷⁷

Per altra part, l'aconsella sobre el moment oportú de treure el llibre: «Te volia dir que una costosa experiència m'ensenya que no és aquesta l'època de llançar un llibre. No t'aconsell que ho facis. Espera l'octubre, creu-me, per enviar-lo als crítics i posar-lo a la venda. Jo pens fer-ho així amb el de mon pare, q. D. t.». A més, li confia el seu estat de cansament i preocupació: «No extranyis el meu retràs en escriure't. Les feines m'han absorbit, i avui mateix estic cansat, sota el pes de l'insomni i de greus preocupacions. Si vols pau, no fundis Residències...». ⁷⁸

Finalment, en fa la crítica a «La Nostra Terra». Quan rep el llibre, l'agraeix a Colom juntament amb la dedicatòria i li diu: «L'edició fa molt bon efecte. Del contingut, ja saps tot el bé que en pens, i que diré als lectors de «La Nostra Terra». ⁷⁹

Es veu que li costa escriure aquesta crítica perquè fins i tot a Mallorca —segons explica a Maria Antònia— està molt ocupat: en tres dies ha rebut set cartes i ja en tenia deu per contestar; ha fet viatges a Ciutat, Valldemossa i Pollença; amics el van a visitar a Son Roca; «Na Margalida que m'estira perquè la dugui a nedar i no més he pogut estar

⁷⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 21-VIII-29.

⁷⁷ Cartes de Miquel Ferrà a Guillem Colom, 24-V, 29-V i 20-VI de 1929.

⁷⁸ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 6-VII-29.

⁷⁹ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Son Roca, 1-IX-29.

per ella una vegada»; té articles per escriure —el darrer sobre el llibre de Guillem Colom «que em fou penosíssim de confeccionar, perquè no estic en estat de poesia... Tot això vol dir que em fas vell, i lo que és pitjor, que som un personatge, encara que indesitjable en les altes esferes del Govern Civil, única cosa que m'afalaga d'aquesta enutjosa condició. Ja començ a comprendre el Beatus ille i En Francesc germà teu».⁸⁰

Una altra de les tasques que du a terme en aquests moments és el pròleg a *La Ciutat de Mallorca*, llibre que l'any 1930 edita Altès dins la col·lecció Catalunya Artística. Ferrà hi fa una semblança de la ciutat per facilitar-ne la visita al turista. Comença tractant de la ciutat monumental del moment —sense estalviar els elogis i les crítiques que ha fet sempre—, l'origen, la situació, els indrets limítrofs i el torrent que la travessava. Després descriu la vista que es pot contemplar en arribar amb vaixell, que qualifica d'inoblidable, enumerant i situant els edificis que es veuen. Seguidament explica que la ciutat té reminiscències moresques, com l'arc de l'Almudaina i els banys àrabs, però que en la major part els seus monuments són medievals, a més de casals dels segles XVI, XVII i XVIII. Descriu llavors els edificis importants, criticant la façana neogòtica de la Seu i lloant la porta del Mirador, els contraforts, l'absis i el campanar. Quant a l'interior, subratlla la seva esveltesa i la grandària del rosetó central, a més de les trones del Renaixement, alguns retaules barrocs i platerescs, els sepulcres gòtics i la sala capitular. Comenta la reforma de Gaudí, exaltant les vidrieres dissenyades per ell i criticant les posteriors.

Del palau de l'Almudaina, en valora la poesia de les torres, l'àngel, les balconades i l'església gòtica. Es refereix als afegits que s'hi han fet i a l'obstrucció de la part de ponent per edificis que no la deixen veure. Qualifica la Llonja com un dels més bells exemplars mediterranis d'arquitectura civil del segle XV i comenta seguidament les esglésies ogivals i les renaixentistes, a més del claustre de Sant Francesc i la cripta de Sant Llorenç. De l'Ajuntament, diu que només val la pena la façana principal del segle XVI i la seva volada de fusta. Explica que a dins hi ha les estàtues romanes del museu de Raixa

⁸⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 21-VIII-29.

i aprofita per parlar de les escalinates italianes de la possessió del mateix nom.

A continuació dedica un bon espai a la descripció de les cases senyoriales mallorquines dels segles XVI, XVII i XVIII, les quals —explica— són d'un estil italià que evoca els palaus florentins i constitueixen un tipus autòcton que aplica formes i elements decoratius del Renaixement a estructures gòtiques, la qual cosa dona com a resultat elegants i gracioses solucions. Parla dels seus patis interiors i del barri antic que formen aquestes cases i els carrers estrets on estan ubicades. També descriu com són els seus interiors, de grans proporcions que designen un passat de riquesa, i explica que les possessions del pla i de la muntanya tenen un mateix estil i algunes compten amb bells jardins.

Per acabar, dedica tot just dues línies a la urbanització moderna. Per a ell és d'«una banalitat desconsoladora» i mal dirigida.

Aquest pròleg és una síntesi de la seva visió de Palma. Hi descriu els elements que n'aprecia i els que li criden especialment l'atenció, els quals mostra orgullós als visitants i als possibles lectors del llibret.

El 1929, a l'article *Flor de Quaresma*⁸¹ Ferrà elogia, després de criticar els ateneus provincians,⁸² els calendaris pagesos. Opina que pocs llibres tenen tant d'encant i parla de la suggestió del cicle poètic dels dotze mesos. Com que escriu l'article el mes de febrer, recorre a algunes cites poètiques sobre el Carnaval, el Dimecres de Cendra i la Quaresma. Així, cita versos de M. S. Oliver -es queixa de «tant d'ingrat silenci entorn de la seva ombra»-, Maragall, Carner, que qualifica com a Goethe casolà, i finalment Maria Antònia Salvà.

4.4.7 LA DICTADURA TORNA A ATACAR

A partir de finals del 1928 la Santa Seu, d'acord amb el Directori i en contra de les directrius dels bisbes catalans, amb Vidal i Barraquer al front, comença a dictar una

⁸¹ «El Día», 26-II-29.

⁸² Tal volta fa referència a la propera creació de l'Ateneu de Palma per part de J. M. Eyaralar, que el 1928 havia deixat el Foment del Civisme per dedicar-se a l'organització de l'Ateneu. (Vegeu Francesc de B. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, Mallorca, 1970, pàg. 220.)

sèrie de cinc decrets que limitaran l'ús de la llengua catalana a les esglésies.⁸³ Ferrà parla de les repercussions d'aquests decrets a Maria Antònia Salvà amb motiu del casament de Joan Pons, que oficia en català Mn. Jaume Bofarull. Li explica a Maria Antònia que segons diuen el matrimoni i el baptisme s'han d'administrar en castellà per ser vàlids i que «en Ferran Valls, l'historiador, vicepresident de la Lliga Espiritual de N^a. S^a. de Montserrat és estat vuit dies a la presó, i ara no el deixen sortir de Barcelona, per haver-li trobat damunt una lletra firmada per tota la gent més representativa de Barcelona (inclús En Cambó) i adreçada al Sant Pare, exposant-li en termes respectuosíssims el mal que els recents decrets contra el català fan a l'Església. Figura't que a la Lliga espiritual creuen que ni els seus exercicis anuals es podran donar en català. Es probable que prescindixin, com ja es comença a fer per moltes bandes, del sermó».⁸⁴

Ferrà explica a Nicolau que la persecució de la Dictadura arriba també a Mallorca: «Per aquí, tot bé, o si ho preferiu, tot malament... L'altre dia el vell mandarí que comanda en aquesta ínsula anava a imposar mil pessetes de multa a La Nostra Terra, perquè havia copiat del Matí —i era veritat— que als pobles jugaven a les carreres de cavalls. Es a dir, només per l'intent de publicar-ho, perquè la censura ho aturà».⁸⁵ No en va Ferrà tenia escrit amb lletra seva al seu exemplar de «La Nostra Terra» dedicat al centenari de la Conquesta i al final del seu poema *Ran del vas* aquestes paraules: «1929. Sota la ignominiosa Dictadura».

En aquest aspecte, hem de referir-nos encara a un altre assumpte que deu tenir relació amb la Dictadura. En una carta que ja hem citat, Antoni Salvà, després de parlar a Ferrà dels mals temps que corrien a causa de la Dictadura i del perill que patia Ferrà a la biblioteca, en estar exposat a «una política odiosa i repugnant», li comenta:

«No em vé de nou el que em dius del[s] finestrals de la Seu, ni de l'omnipotència del clero. Estic persuadit de que han de conseguir a Madrid tot el que vulguin; a Madrid i a tota banda, avui en dia. D'aquí no en parlem, perquè ara l'Arqueològica n'es una bona prova. Si no n'estàs enterat,

⁸³ Vegeu Josep M. ROIG ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 401-410.

⁸⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 21-II-29.

⁸⁵ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Mallorca, 21-VIII-29.

sàpigues que en aquest moment està tota la Junta dimitida irrevocablement i es convoca junta general per diumenge qui vé. Maquinacions tenebroses d'En Quetglas i companyia —a conseqüència de les quals no en surt molt ben parat el nom de n'Esteve, el canonge representant del Bisbe— han tirat a terra tota la labor conciliadora de la Junta de govern, i els bons propòsits de la General de transigir amb l'exequatur del bisbe respecte de determinats càrrecs de la Junta, i també respecte al destí del museu en el cas de dissolució de la Societat. Quan anava a aprovar-se això —un poc de mala gana per part de certs elements, amb l'únic objecte d'acabar d'una vegada aquest assumpte— a la Junta general celebrada ara fa uns quinze dies, sortí inopinadament en Singala demanant que es tornàs a l'antic reglament en tota la seva integritat. Això motivà que s'acordàs deixar la proposta sobre la taula, amb l'objecte de donar a la solució totes les llargues possibles; i després d'intentar consultar amb n'Esteve, (com autor que era de la proposta conciliadora que no es pogué aprovar, ja que no era present a aquella sessió), ha contestat aquest amb un volant deplorant la situació, però sense que es pogués translluir si el Bisbe està enterat o no del que passa, ni d'on és que surt el tret. Això ha estat la causa de la dimissió, en massa de la Junta. Casi amb llàgrimes als ulls dimitiren resoltament uns càrrecs com en Pere Antoni Sancho, En Pep Ramis i el general Garau, que fins avui havien estat com una personificació de la Societat. Aquells senyors dels ambuis ho volien tot i ara Déu sap si conseguiran altra cosa mes que la molt deplorable d'haver malparat l'arqueològica. En aquest moment estan reunits per formar candidatures, que no surten, per fer una junta nova que vulgui deixar-los a bon lloc i mantenir el vigent reglament. Veurem el que succeirà».⁸⁶

Sobre aquest assumpte havia tractat una Junta General de la Societat celebrada el dia 10 d'abril de 1928.⁸⁷ Miquel Ferrà hi havia pres la paraula però l'acta de la Junta no recull el contingut de la seva intervenció. La Junta ha de decidir si un ofici del bisbe representava o no la seva aprovació a un nou reglament de l'Arqueològica, la qual cosa implica que queda «legitimada i de tota vigència». Hi voten en contra «els Srs. Pasqual, Quetglas, Esteve, Caimari, Sanxo (M.I. Sr. Antoni) Alcover i Singala», i a favor «els Srs Garau, Galmés, Aguiló (A.) Busquets, Salvà, Forteza, Pons (M. Antoni), Llabrés, Aguiló (F. de S.), Colom, Ros, Sans, Vidal, Ramis D'Ayreflor (Josep), Ferrà (M), Llull, Ferrà (B), Verger, Darder, Pons (J), i Sanxo (Pere Antoni)», amb la qual cosa la proposta és aprovada per vint-i-un vots a set.

Els noms i el que es discutia ens fan pensar que el grup de canonges que voten negativament el fet de la reforma del reglament, juntament amb el Sr. Singala, pretenen el control de la societat per part del clergat, el qual deu ser més difícil o impossible amb el nou reglament. En perdre, provoquen amb les seves pressions la dimissió de la Junta, tal com ho conta A. Salvà. Aquests canonges de la Seu deuen ser els mateixos que havien

⁸⁶ Carta d'Antoni Salvà a Miquel Ferrà, Palma, 6-XII-28.

⁸⁷ BSAL, tom XXII, pàg. 322-323.

encarregat les vidrieres, especialment Quetglas, Alcover i Antoni Sanxo.

Finalment, dia 14 de desembre de 1928 s'elegeix una nova Junta Directiva. És derrotat el grup al qual donaven suport i triomfa, atesos els membres que són elegits, el grup proper a Ferrà i a «La Nostra Terra». En efecte, la nova composició és la següent: Faust Morell, president; Guillem Colom, secretari, i Andreu Crespí Salom, José Quiñones, Jaume Busquets, Juan A. Fuster i Valiente, Bartomeu Ferrà, Vicente Juan, A. Mulet Gomila, Luís Amorós, Vicente de Sant Jordi i Sàenz, vocals.

Com podem comprovar, el grup de Mn. Alcover i altres canonges de la Seu, els mateixos de l'afer de les vidrieres, encara exercien una forta influència a l'Arqueològica, com a reflex del seu poder a l'ombra de la Dictadura. Fora ben interessant estudiar amb més profunditat tant la història de l'arqueològica com la relació i els enfrontaments de Ferrà i el seu grup amb el grup de canonges abans esmentat. Nosaltres hem fet el que ha estat en les nostres mans.

4.4.8 ESTIU DE 1929 A MALLORCA. EXCURSIONS

Malgrat les seves múltiples ocupacions i també diversions com anar d'excursió, jugar a tennis i nedar, Ferrà vol dedicar molta part del temps que passa a l'illa a sa mare. A principis de 1929, després de les vacances de li conta a Guillem Colom: «A la fi vaig partir sense venir a Sóller. Vaig sebre que m'hi esperàveu, i em dolgué de veres no poder passar amb vosaltres unes hores, de cara a les neus blanques. Però ja saps que els dies que som a Mallorca vull viure per ma mare, i com a ella li va fer una mica de por el fred del camí desistirem de l'excursió. El capvespre del diumenge així mateix arribarem al Coll amb l'auto tancat d'En Guillem Forteza. Tocarem a les cases del Teix: vaig pensar en tu».⁸⁸

A principis de setembre, Guillem Colom el convida a passar uns dies a Sóller. Li contesta que ja és massa tard, perquè el dimarts se'n va cap a Barcelona i no és lliure de fer el que vol. Malgrat això, ja havia gaudit de la serra de Tramuntana, tal i com li

⁸⁸ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 11-I-29.

explica:

«La teva me trobà de partida cap a Lluch, amb En Bartomeu i els meus. Anàrem al Torrent per Escorca, a Cosconar i a la font del Pedregaret. No oblidarem el bany que prenguérem dins els gorcs —vertaders estanyols, d'una meravellosa profunditat i transparència,— d'un poc més avall de l'Entreforc, on l'aigua ens impedí d'entrar.

Si no has vist el Puig Major des de Cosconar, encara no l'has vist. El veuen arrancar materialment des de l'entreforc, tot ell un hòrrid pedrenyal.

Ja en parlarem».⁸⁹

4.4.9 CONCLUSIÓ

Aquesta darrera etapa de la Dictadura té unes característiques semblants a les altres dues. Ferrà continua resistint en l'assumpte de la Residència d'Estudiants i aconsegueix mantenir-la fins al final de la Dictadura. La seva activitat cultural i periodística no s'estroneja en cap moment i continuen els atacs de Mn. Alcover cap a elements que Ferrà estima molt, com són ara els finestrals de la Seu. Per altra part, ell també s'hi enfronta ajudant al fracàs de la seva candidatura a la Real Academia de la Lengua Española.

En aquests anys, el grup de Ferrà continua consolidant-se amb l'aparició de «La Nostra Terra». Això no obstant, són exclosos d'un centenari prou significatiu com el de la conquesta de Mallorca per Jaume I, organitzat per les autoritats de la Dictadura amb el patronatge de Mn. Alcover, que els tanca el pas. També començaran a rebre els atacs d'un altre grup, amb Llorenç Villalonga com a cap visible i al qual més endavant s'unirà el seu germà Miquel, un grup que tindrà una gran importància durant la guerra. Llorenç Villalonga, que encara és amic de Ferrà, comença a criticar el grup de «La Nostra Terra» tot just quan apareix la revista. Segons que sembla, la lluita s'estableix entre localisme i cosmopolitisme, encara que en el fons sigui de catalanisme contra anticatalanisme. A pesar que no és atacat directament, Ferrà defensa davant Villalonga les seves idees i el grup de «La Nostra Terra». Els punts culminants de l'enfrontament es produeixen quan «La Nostra Terra» es nega a publicar-ne un article provocatiu i quan s'edita *Mort de Dama*.

Durant tots aquests anys, Ferrà aprofita també qualsevol ocasió per atacar les idees

⁸⁹ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Son Roca, 1-IX-29.

i les expressions avantgardistes, sense personalitzar les crítiques. Aquesta concepció de l'art no cap dins els seus esquemes artístics, que són els vigents a l'Occident des dels grecs, eterns per a a ell. Així, considera que els plantejaments avantgardistes són modernitats i provatures buides de tota substància, que no duen enlloc més que a la novetat per la novetat. A pesar que acceptarà tímidament alguns dels seus aspectes, no serà capaç de comprendre totes aquestes innovacions.

**5. ELS ANYS DE LA II REPÚBLICA. ESPE-
RANCES DECEBUDES (1930-1936)**

A poc a poc, la Dictadura de Primo de Rivera es va acostant cap a la seva fi, fins que la primavera de 1931 es proclama la República. Durant aquest període, l'actitud de Ferrà és valenta, de crida als amics perquè es defineixin davant els esdeveniments i el perill que els partits del torn es reinstallin, com si no hagués passat res. També fa gestions per aconseguir l'amnistia dels amics que són a l'exili, sobretot Lluís Nicolau i Francesc Macià.

L'adveniment de la República de la mà del seu amic Lluís Nicolau, que és nomenat ministre d'Economia, és saludada per Ferrà amb efusió, car espera del nou règim tot el que no ha estat possible amb la monarquia. Malgrat l'entusiasme, és conscient, amb recança, de tot quant mor i l'adaptació no serà gens fàcil perquè ell procedeix d'un altre món ben distint, molt més estable i quiet, reaci als canvis massa sobtats i als perills revolucionaris.

Tanmateix, pensa que un règim liberal com la República podrà resoldre amb eficàcia els dos problemes que més el preocupen: el religiós i el nacional o autonòmic. No aspira a un règim on la religió gaudeixi de privilegis sinó en una religió viscuda com a Bèlgica o a d'altres països laïcs. El mateix liberalisme de la República li fa confiar que es respectaran els símbols externs d'aquesta religió, tan enllaçats amb la cultura occidental, espanyola i catalana, i que els catòlics es podran manifestar amb tota llibertat, de la mateixa manera que els altres ciutadans. Els primers anys de la república, fins el 1934, veurà amb preocupació la possibilitat de consecució dels seus objectius. A finals de 1933, el triomf d'una dreta radical provocarà la radicalització de l'esquerra que, en confondre la dreta i el poder amb la religió, atacarà uns elements que per a Ferrà són sagrats i que són símbols no tan sols de la religió sinó també de la civilització mateixa. Per altra part, amb la mort del president Macià, amic seu, el catalanisme també es radicalitza cap a l'esquerra i la Lliga dona cada vegada més suport als grans propietaris terratinents, fins arribar als fets d'octubre de 1934. Davant tots aquests esdeveniments i els problemes que originen la subversió de l'ordre i els atacs a la religió, Ferrà protesta indignat i rep la resposta dels elements d'esquerra mallorquins, als diaris o per carta, com és el cas de Gabriel Alomar.

La situació creada complica enormement els plans del grup de Ferrà, d'establir llaços de cooperació entre Catalunya i Mallorca. Malgrat tot i encara que pensin que no és el millor moment per a l'entesa, els catalanistes mallorquins, entre els quals Ferrà, signen el manifest de resposta als catalans. Aquesta signatura els produirà posteriorment molts problemes, la qual cosa ens demostra el seu compromís amb el catalanisme a pesar de les dificultats.

Les eleccions de febrer de 1936, que donen el poder una altra vegada a l'esquerra, asserenen els ànims de Ferrà, en contrast amb la histèria general de les dretes i dels catòlics mallorquins. Pensa que el triomf de l'esquerra és positiu i critica tant la candidatura de dretes com el fet que el clergat demanàs el vot per aquesta, angoixat per la possibilitat que les esquerres guanyin a Mallorca. Aquesta serenitat serà dràsticament interrompuda per la Guerra Civil, que ensorrarà trenta anys de lluita contínua.

5.1 ELS MESOS ANTERIORS A LA REPÚBLICA (1930-1931)

L'any 1930, amb la pujada al poder del general Berenguer, home abans admirat per Ferrà, la Dictadura arriba al seu final i s'obr un període de permissivitat. Ferrà aprofitarà la millora de la situació per instar els amics i el seu grup a definir-se políticament. Poc temps després es funda el Centre Autonomista, del qual Ferrà és un dels elements importants, i a Catalunya es demana insistentment el retorn i l'amnistia dels exiliats, peticions a les quals s'uneix Ferrà, que demana especialment la de Francesc Macià des dels diaris mallorquins. Quan ho permet l'obertura política, els mallorquins reten un homenatge a Antoni M. Sbert, en el qual Ferrà participa escrivint un article al diari català «La Publicitat».

Aquest any també se celebra la canonització de Santa Catalina Tomàs. Ferrà participa a les festes i assisteix a la canonització amb sa mare i sa germana.

L'activitat cultural de Ferrà no disminueix gens. Quan es decideix tancar la Residència d'Estudiants —després d'intentar salvar-la— el canvi de règim fa que passi a la Generalitat, amb la qual cosa Ferrà passarà a ser-ne una altra vegada el director. Tanmateix i malgrat detenir el càrrec fins a la guerra, no sentirà com a seva aquesta residència, construïda amb unes finalitats distintes a les seves, massa grossa i amb gent mal acostumada pel període anterior. En aquesta funció serà ajudat pel mallorquí Antoni Maria Sbert, que dirigeix un organisme d'estudiants molt més ampli que comprèn, com un element més, la Residència.

La seva participació en actes culturals, com són la visita dels intel·lectuals castellans que havien firmat el manifest a favor de la llengua catalana el 1924 i un club de conferències que duia endavant el seu amic Joan Estelrich, no el distreurà de la seva tasca periodística, ara en català, al diari «El Día», on parlarà de pedagogia, poesia i altres temes d'actualitat.

5.1.1 EL FINAL DE LA DICTADURA

El final de la Dictadura, amb la llibertat que implicà, suposa el començament d'una etapa nova, un moment de reflexió sobre el canvi o l'estancament que han experimentat les qüestions de sempre, especialment les polítiques. Per altra part, representa la posada en marxa del que no havia estat possible a causa del règim. D'aquesta manera, veurem Ferrà demanant l'amnistia dels presos polítics de la Dictadura, celebrant amb un article la tornada del seu amic Antoni M. Sbert, amb els problemes que li creen aquestes iniciatives.

5.1.1.1 Començament d'una etapa nova

El final de la Dictadura de Primo de Rivera, a les acaballes del mes de gener de 1930, és un moment propici per a l'obertura i congria l'esperança d'un canvi radical. Ferrà escriu una sèrie d'articles sobre els esdeveniments polítics del moment que, com veurem després, tindran una certa rellevància a la Mallorca d'aquells anys. El primer, *Un que entra bé*,¹ compara la forma d'entrar d'un nou càrrec —no sabem ben bé a qui es refereix però pensam que es pot tractar del governador, el batle o el president de la Diputació acabat de nomenar pel nou govern del general Berenguer— amb l'habitual en els polítics mallorquins durant la Dictadura. Ferrà afirma que ha entrat «el cap alt, la passa decidida, com s'escau an aquell qui sap on va, i molt cortesment, però sense demanar perdó». Hi afegeix que feia set anys que s'entrava en silenci, «pel forat dels moixos» i «amb llurea color del temps», i explica com es governaven les províncies: «Com a espectacle resultava bastant pobre, i sobretot molt poc estimulant. Aquest vegetar de pallides larvas a l'ombra dels qui comandaven, ben aplicadets a la defensa de "l'ordre" i de petits interessos, no era per enorgullir la patria de Ramon Llull i Joanot Martorell, suara invocat[s] conjuntament per un mallorquí rebel² en nom d'una tradició -d'una altra tradició- massa oblidada».

Més endavant explica el camí per arribar a la política seguit fins aleshores: «Primerament un home seguia una carrera procurant no perdre cursos i anant, més que a

¹ «El Día», 19-II-30.

² Referència a Gabriel Alomar o a Antoni Mª Sbert, segurament al primer.

formar-se, a aprovar les assignatures. Ja tenim un títol; ara, l'empleo. On és que en donen? El nou advocat, posem per cas cercava l'arbre que feia més ombra i es triava el partit. Devegades aquest venia ja determinat per les relacions de la família, i en tot cas l'ideal era substituït per una etiqueta, l'intel·ligència per la vivor, i la cultura per quatre tòpics i frases buides declamades amb cert èmfasi. Y així s'arribava». En aquesta forma, hi oposa la que per a ell seria la ideal: «Altra cosa és tirar els caminadors i fer-se home, estudiant, pensant i actuant per propi compte al servei d'un ideal cívic, quan aquest ideal no dona més interessos que exilis, empresonaments i interdiccions odioses. Mira't en aquest mirall, caragolet que no has sabut mai lo que és una bandera, i que, passat el xàfec fort, tornes treure banya...».

Manifesta també la seva alegria pel canvi i la seva actitud: «Jo, que estim l'Ordre, no l'ordre, que respect les jerarquies de l'esperit i ador la calma del mar, no de les basses, en un article que el 28 de Setembre de 1923 va aparèixer en aquestes planes en forma d'una columna del tot blanca, manifestava el meu escàs entusiasme per la revolució que aquells dies s'iniciava sense himne, sense bandera i sense sang, fill com som -ho som tots, fins els que en reneguen- de cent revolucions amb sang, amb himne i amb bandera». I segueix: «Els molts que enyoràvem en la nostra ciutadania aquell to major invocat per En Gabriel Alomar en un banquet recent, ens hem sentit confortats per aquesta entrada i pels aplaudiments en que ha esta rebuda, darrera tantes vergonyes com havíem hagut de passar i que havien culminat apoteòsicament amb les mascarades d'esclaus contents commemoratives de la Conquista». Després es demana si tots els que tenen el deure de posar-se en aquest to major i aportar-lo a la vida social i a la política mallorquines, ho sabran fer i acaba l'article amb aquestes paraules: «No eren homes nous que demanàveu? Aquí en teniu un!».

Això no obstant, Ferrà constata molt aviat que el canvi no ha estat gaire profund i, a poc a poc, les primers esperances es converteixen en una ocasió més de meditació i reflexió que comparteix amb els amics en un article publicat al «Sóller», titulat

precisament *Als amics*,³ que comentarem més endavant, en parlar del Centre Autonomista de Mallorca.⁴

5.1.1.2 Per l'amnistia

Segons ens conta Jordi Casassas,⁵ una de les reivindicacions més importants a Catalunya, una vegada acabada la Dictadura, era l'amnistia. La reivindicació, amb grans mobilitzacions i una gran sensibilització, s'havia concretat en un comitè propresos creat en els darrers temps de la Dictadura, que adquireix una gran força a partir de març de 1930. En aquests moments el comitè demana una ampliació de l'amnistia i la revisió de processos com el del Garraf, col·laborant amb el Col·legi d'Advocats, els sectors de dones, d'estudiants representats per la Fedaració Universitària d'Estudiants (FUE) d'A. M. Sbert i de la classe obrera. A aquesta campanya, s'hi adhereixen els intel·lectuals castellans, que havien tornat la visita dels catalans a Madrid.⁶

No sabem si Ferrà pertanyia al comitè propresos però el març de 1930 en compartia els objectius, com ho demostra un article seu a «El Día», amb el títol significatiu de *Per l'amnistia completa*.⁷ Ferrà s'hi felicita per la relativa obertura del règim que convida a parlar de moltes qüestions, entre les quals s'imposa, als homes i als ciutadans, el de l'amnistia dels qui encara estan presos per causes imputables només a la Dictadura. Seguidament, intenta aportar llum als fets, ja que «són molts els que, si ho saben, no s'han entretingut a esbrinar fets i circumstàncies». Explica que «les portes de la presó no volen obrir-se per uns reus que són tota altra cosa que els criminals vulgars que es volgué fer d'ells, i que, acusats d'una tentativa que els pogué fer aparèixer com a tals en un moment d'exaltació juvenil i d'inconsciència, massa amarga i abastament l'han pagada ja, en tot

³ «Sóller», 5-IV-30.

⁴ Apartat 5.1.6.

⁵ Jordi CASASSAS, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Barcelona, 1980, pàg. 313-314.

⁶ D'aquesta visita, en la qual organitzaren l'Exposició del Llibre Català, en parlarem més endavant, a l'apartat 5.1.8.

⁷ «El Día», 12-III-30.

cas». Seguidament argumenta que quan els generals que promogueren la sublevació són eximits de tota sanció i són oblidades les rebelions militars contra el poder il·legítim, «un home honorable, generós, lliurat a tots els idealismes purs, sense més pecat que haver estimat exasperadament la seva terra quan la vexaven i humillaven, es deixat al marge d'aquesta justícia: En Francesc Macià, espill de cavallers, envelleix lluny de la seva llar, en terra estrangera; i al seu voltant, un estol de catalans honrats, culpables només del mateix amor, s'hi migren sense esperança de reveure els pares, els germans, la terra». A continuació exposa que quan s'han alliberat els acusats del complot de Vera que escaparen als cruels afusellaments, hi ha presos dins la model de Barcelona que esperen, en va, aquest alliberament, «condenats per un delictes frustrat que tampoc no representaria altra cosa que l'explosió d'un sentiment noble, que aquí es va voler ofegar de faisó tirànica, i la violenta reacció contra l'injustícia dins unes ànimes dretes i infantívoles».

Ferrà aclareix circumstàncies dels fets del Garraf: la major part dels implicats eren menors d'edat i havien estat condemnats a cadena perpètua o a llargs anys de presó, en un procés sense garanties. Per aclarir més l'afer, cita les paraules de Trias de Bes que l'expliquen i, juntament amb altres advocats, en demana una revisió. També comenta el cas de les dones que s'han sumat a la causa. El text que transcrivim a continuació pot ser molt significatiu pel que fa al concepte que Ferrà té aleshores de la dona: «les dones han estat, lloat sia Déu! aquesta vegada en el lloc que sempre les voldríem veure, de col·laboradores en l'obra de la ciutadania, i han posat el cor en un manifest demanant l'extensió de l'amnistia a tots els delinqüents polítics i socials: manifest que subscriuen, entre molts d'altres, els noms més il·lustres del nostre món espiritual femení». Seguidament diu que «un alt prestigi de les lletres catalanes, que uneix l'esperit cristià a un generós liberalisme, assignava un d'aquests dies a les novelles corporacions públiques de Barcelona, com el primer dels deures a complir, demanar l'ampliació de l'amnistia». I conclou desitjant «que la nostra veu de bons germans acompanyi aquestes veus des de Mallorca!».

5.1.1.3 Homenatge a Antoni M. Sbert

Quan el 1930 s'aixeca el confinament a Antoni Maria Sbert, els seus amics li organitzen un banquet d'homenatge. Dia 3 de febrer, més de dues-centes persones assisteixen al banquet, que se celebra al Grand Hotel i és presidit pel mateix Sbert, acompanyat de Joan Pons i Marquès, arxiver de la Diputació, Gabriel Alomar i altres representants, segons la crònica de «La Nostra Terra»,⁸ «de la intel·lectualitat autèntica de Mallorca i del partit conservador, republicà i socialista». F. de S. Aguiló llegeix les adhesions, entre les quals destaquen la de Miquel Font, secretari de la Diputació, al qual donaren visques per haver estat un funcionari digne, i la de Josep Socias, exdiputat a Corts, que està redactada en castellà i es rebuda amb tanta simpatia i entusiasme que se n'ha de repetir la lectura. «La Nostra Terra» transcriu les paraules de Joan Pons, que oferia el banquet, i d'entre els altres parlaments, destaca i transcriu el de Gabriel Alomar. En canvi, no recull el del propi Sbert ni en parla.

Joan Pons comenta al seu discurs que l'homenatge no parteix de cap idea o partit polític sinó de gent de tots els matisos. Se celebra —diu— amb el seu retorn a la Universitat «el retorn de ciutadanes llibertats més altes que el fan possible» i elogia finalment la labor d'Sbert en la incorporació dels estudiants a la vida civil de l'Estat.

Gabriel Alomar, per la seva part, es refereix a Sbert com a esperança d'una altra Mallorca que rescata dels seus pecats tradicionals i com a representant digne de l'estudiant espanyol, tan allunyat dels estudiants feixistes i antisemites d'altres països europeus.

Ignoram si Ferrà assisteix o s'adhereix a l'homenatge però un poc més tard cita les paraules d'Sbert sobre l'Estatut d'autonomia i, per altra part, el seu arxiu particular conserva el retall de, segons que sembla, «la Publicitat», amb un article seu titulat *Antoni Maria Sbert*. El retall no està datat però el contingut de l'escrit indica que és d'aquesta època. Ferrà hi comenta que potser ha sorprès aquest homenatge dels «elements més valuosos de la capital mallorquina, amb representacions dels pobles de la illa a l'exiliat» però no ha sorprès gens els qui, com ell, el coneixen. A continuació fa un retrat de

⁸ «La Nostra Terra», n° 26, febrer de 1930, pàg. 76-77.

l'homenatjat, que és «fill d'una família patrícia i molt considerada dins la Ciutat de Mallorca» i és per damunt tot un *gentleman*.

Ferrà relata a continuació que fa molts d'anys que el coneix i que, malgrat això, no coneix el seu full acadèmic perquè no n'hi ha parlat mai, encara que Sbert no és d'aquells estudiants que perden cursos organitzant vagues sense motiu i no acaben la carrera. Explica que era a punt d'acabar la carrera d'enginyer i havia estat obligat a deixar-la, no a causa dels seus professors sinó del confinament a Fuerteventura i després a Conca. Després de manifestar que no té perquè avergonyir-se d'aquests confinaments, conta que va haver de començar uns altres estudis d'enginyer industrial perquè no li fou permès seguir a l'Escola d'Agricultura.

Seguidament, alaba l'organització dels estudiants entorn de la FUE, amb un «daler ciutadà que feia temps que enyoràvem en tots els corredors i claustres universitaris, inclòs els de Barcelona», i centra l'origen de la infusió d'aquest esperit ciutadà en Sbert. També destaca el noble gest d'alguns joves madrilenys «que han reaccionat davant certs espectacles amb un valor decidit i amb una exemplar independència». Sbert —explica Ferrà— també hi havia participat en els moments més crítics i per aquesta causa havia estat empresonat a la Presó Model i a la de Torrelaguna, havia sofert l'exili i se li havien tancat les portes de les universitats i escoles superiors espanyoles, la cosa és per a Ferrà una espècie de mort civil.

Per tota aquesta trajectòria, «l'homenatge que li acaba de tributar Mallorca, la Mallorca més autèntica, és quelcom més que un acte de simpatia a un estudiant *etourdi* que per carambola contribueix amb les seves capbuitades a allò que tots desitjàvem: és una satisfacció solemne i un tribut de justícia a qui, ha sabut encarnar, en hores difícils i vergonyoses, la dignitat ciutadana». Ferrà afirma tot seguit que a la festa hi eren representades totes les persones que a Mallorca tenen «una engruna d'esperit»: «Les figures més prestigioses de la política antiga de tots els partits fraternitzant amb els elements intel·lectuals més nostres».

Ferrà cita les paraules de Joan Pons i les d'Alomar que tenen un especial significat

per a ell i representen, d'alguna manera, el seu ideal, unit una vegada més al d'Alomar: «Es per a mi una satisfacció adherir-me a aquest homenatge, perquè hi veig una múltiple i eloqüent significança. En primer lloc, vós, ciutadà Sbert, rescateu pecats tradicionals de la nostra Mallorca tímida, plena de seny, avesada a posar sordina a les més imperioses exaltacions de l'ànima. Jo veig en vós l'esperança i el començament d'una Mallorca nova destinada a aportar a la ciutadania un to major, a fer-se una personalitat col·lectiva fidel a la veritable avior, i digna a un mateix temps, de l'impuls adelerat d'un Ramon Llull i de l'energia d'un Joanot Colom». Acaba dient que presenta als catalans A. Mª Sbert, «català fidel de Mallorca», que el dia de la publicació de l'article arribava a Barcelona procedent de l'illa.

Com hem pogut comprovar, la relació entre Ferrà i Sbert és antiga. Tal volta s'inicià, com tantes altres de Ferrà, a la Residència d'Estudiants, on Sbert es devia hostajar quan era a Barcelona. El primer document dels que hem pogut consultar en què Ferrà s'hi refereix és una carta adreçada a Nicolau, de 21 de desembre de 1926, en la qual li diu que si va a Mallorca parlaran amb Sbert, la qual cosa ens indica que es devien conèixer de Mallorca. Per altra part, A. M. Sbert participa en la campanya a favor de les Escales del Mirador de la Seu, com ja hem comentat a l'apartat 4.3.5.

L'arxiu de Miquel Ferrà conté una carta i diverses targetes postals trameses per Sbert a Ferrà. A la carta, escrita el 18 de maig de 1929 a la presó de Torrelaguna, Sbert el tuteja i li parla d'un amic, Josep Alcàntara, professor de l'acadèmia on Sbert feia classe. Li demana si el podrà hostajar a la Residència, malgrat que disposi de poques places, ja que aquest amic va a Barcelona per a l'examen d'ingrés a l'Escola d'Enginyers Industrials. Li explica també que és professor auxiliar de l'Escola d'Enginyers Industrials de Madrid, antic secretari general de l'Associació d'Alumnes d'Enginyeria i Agricultura, que havia estat amb ell a la Federació i que encara és director d'Esports —«un espècimen de les noves generacions», diu Sbert.

A la segona part de la carta, Sbert li explica la seva estada a la presó: «Fas graci de dirtè l'odisea que disfrut per mercè dels Salvadors d'espanye -salvadors perque la ferán

despertar-». Tot seguit descriu els referents històrics i geogràfics de la vila i el lloc on està la presó, els baixos de l'antiga casa dels pòsits. Ell —explica— està hostatjat a l'antiga establa, on li han posat un llit i una cadira. I segueix: «Oficialment isolat del món, no em manquen llaços i tenc el contacte precís. Bons aires; aixó es molt sá i em pens qu'engreix. Tenguent vida interior, fins-i-tot la vida dins una estable es suportable: Hom escriu, hom lletgeix, hom passeitge dins un corral... i "ça vá."». Sbert s'acomiada de Ferrà demanant-li que atengui bé l'amic i enviant records als residents i als amics.

La relació entre Ferrà i Sbert s'intensificarà quan els dos es cuidin de la Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial, com explicarem al seu moment.

5.1.2 OCUPACIONS I PROBLEMES

L'any 1930, una sèrie de circumstàncies incrementaran considerablement els ja abundants maldecaps de Miquel Ferrà. Al final de la Dictadura i el viatge a Roma per la canonització de Santa Catalina Tomàs, s'hi ajunten el tancament i la liquidació de la Residència d'Estudiants —que li causarà moltes preocupacions—, les gestions per retornar a Mallorca —com havia decidit l'any anterior— i, finalment, un altre problema greu que li farà abandonar, de moment, aquesta pretensió. Totes aquestes qüestions es reflecteixen, en part, a les cartes que escriu a Maria Antònia: «No tens idea del munt de cartes i de coses que em fan rodar el cap. L'afer del concurs per la vacant de Mallorca, el laboriós permís per un viatge en projecte [...], la liquidació de la Residència, que per fi podré deixar mig ultimada, gestions per l'amnistia dels desterrats que no han pogut tornar i dels presos socials, i pluja d'encàrrecs de tot arreu i de tota mena...».⁹

El mes d'octubre de 1930, escriu a Maria Antònia per comentar-li un assumpte que sembla greu i que li fa canviar els plans. Li diu que Sant Miquel ha estat especialment trist perquè pensava celebrar-lo a Mallorca amb sa mare, que —diu— fa tants anys que esperava la seva companyia, però «arribada l'hora de complaure-la, hi he hagut de renunciar -i ella no en sap la causa- perquè així convenia als interessos de tota la família,

⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria-Antònia Salvà, Barcelona, 12-VI-30.

greument compromesos. T'ho dic a tu, com a una germana, perquè em doldria que judicassis com un acte d'egoisme lo que és estat per mi un sacrifici. Es ver que un sacrifici hauria estat també deixar Barcelona, però per ma mareta l'hauria fet de bona gana, i qualsevol resolució se fa penosa quan és obligada per circumstàncies adverses. (A ella no n'hi diguis mai res.) Jo només li he parlat de la meva conveniència econòmica particular.)»¹⁰

Això no obstant, encara té temps de cuidar-se de l'estat d'ànim de la seva amiga Hermínia Grau, que li deu haver escrit per explicar-li algun problema. Li contesta¹¹ animant-la, confiant-li també les seves preocupacions i prometent-li anar a parlar amb ella quan disposi de més temps:

«El que em diu m'ha fet venir ganes de prendre el tren desseguida per venir al seu costat a tractar-ho de paraula, malparlant dels metges, naturalment, tot el que calgui.

Això, sense perjudici de posar-me jo també en cura, que em penso que també ho necessito, perquè en l'actualitat m'aguanta, moralment, un estoïcisme cristià, i físicament quasi no m'aguanto.

Però això no vol dir que no pugui apuntalar-la a vostè.

Aquests dies preocupat per coses més greus que les de la Resid. i que m'atanyen a mi més directament, els he hagut d'esmerçar tots fent reformes, juntes, pressupostos, que no m'han deixat un moment de lleure per posar-li dues ratlles. I no perquè deixés de pensar en vostè.

El primer dia que em senti lliure, em tindrà a Sant Just Desvern».

El mes de maig de 1930, Miquel Ferrà havia assistit als Jocs Florals de València, acompanyant-hi Jaume Bofill i Pompeu Fabra, segons sabem per una postal que d'allà estant envia a Maria Antònia, en la qual li diu que ha anat als Jocs de simple assistent.¹²

5.1.3 CANONITZACIÓ DE SANTA CATALINA TOMÀS

Amb motiu de la canonització de Catalina Tomàs, el 1930 se celebra una gran festa a Valldemossa. Un dels actés és un certamen literari, en el qual Miquel Ferrà guanya un premi.

Maria Antònia Salvà compon uns goigs per al certamen i els envia a Miquel

¹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria-Antònia Salvà, Barcelona, 1-X-30.

¹¹ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, 18-X-30. La podeu trobar a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, pàg. 167.

¹² Postal de Miquel Ferrà a Maria-Antònia Salvà, València, 31-V-30.

Ferrà, que com sempre els hi alaba —«...ets la perfecció de l'esquisidesa»— encara que no deixa de suggerir-li uns petits canvis. També com és habitual, l'anima a publicar-los: «Aquests goigs són exactament així com jo sabia que els faries i com tu només ets capaç de fer-los. Són un model del gènere. Els hem de fer imprimir amb tot caràcter, i posar-los música perquè el poble els aprengui de cor. Ells sols asseguren l'èxit del certamen».¹³

En aquesta mateixa carta, Maria Antònia li deu contar les festes de Palma perquè diu que l'alegra molt, que els seus ja les hi contaren i que li hagués agradat molt ser-hi amb ells. Pel que fa a les de Valldemossa, a les quals sí que pot assistir, les alaba i critica alhora a l'article *Sor Tomaseta on sou...*¹⁴ en el qual també es refereix a les de Palma a partir del que li han relatat. Explica que varen tenir «un caràcter mai vist d'esplendidesa» que li sembla natural perquè «sense ser uns teòcrates del siscent, cal reconèixer alguna importància, en latituds cristianes com la nostra, al fet que la institució vint vegades secular, i tan íntimament lligada a la història del nostre poble, que ha presidit des del seu breçol la seva vida religiosa, declari solemnement la santedat d'una filla de Mallorca. La multitud és avui mateix massa sensible an aquests prestigis, perquè això no haja trascendit en la magnificència dels actes públics». I continua dient que no se sabia plànyer d'aquesta magnificència perquè l'esperit popular la informa. L'entusiasme del poble de Valldemossa el dia de la festa, que fou per a ell «un bell espectacle», li serveix de motiu per fer una anàlisi de la fredor del poble mallorquí enfront del de Catalunya: «La gran tara del nostre poble, la que em causa a mí una més íntima repugnància, és la seva fredor, la seva escassa potència d'entusiasme. El poble de Catalunya tendria cent mil defectes que l'en veuríem redimit en un sol dia de vibració ciutadana [...]. El nostre poble mallorquí és fred i té sang de peix davant totes les coses de sentit espiritual». Per això el conforta sobremanera veure el poble mallorquí vibrar «per una vegada amb emoció inequívoca en la glorificació de la seva filla davant l'altar d'una santa eixida de la seva sang i perfumada amb les sentors del seu agre».

¹³ Carta de Miquel Ferrà a Maria-Antònia Salvà, Barcelona, 24-V-30.

¹⁴ *Sor Tomaseta on sou...*, «El Día», 30-VIII-30.

A continuació, argumenta que no hi fa res que la santa no tingui la mentalitat de la d'Àvila, ni l'heroisme de Joana d'Arc. És «modesta com les floretes del camp nadiu i com els horitzons mateixos del seu poble» però és «nostra» —diu Ferrà— «i aquesta mateixa qualitat és la que subratlla amb insistència fins l'indigent cançoner de la seva beatificació, mísera flor dels temps bilingües». El poble —continua— ha extret d'aquest *suite* «la cançó més coneguda i més ingènua, i amb sos pobres accents ha expressat tot el seu emocionat entusiasme».

Explica a continuació que un amic seu no gaire religiós (tal volta Gabriel Alomar) havia bressat els seus néts al so de *Sor Tomasseta* i li havia declarat que els ulls se li havien humitejat sentint-lo cantar al públic dins la Seu. Segons Ferrà, és un himne per al qual les voltes de la Seu són massa altes però que va sentir cantar «amb delícia» a Valldemossa, «no perquè hi trobàs la fórmula del meu sentiment religiós ni del meu amor patri, sinó perquè quelcom de dolçament i de íntimament nostre hi batejava, sentiment imprecís i elemental, però damunt el qual, qui sap lo que un dia podríem bastir-hi...».

Ferrà pensa que aquest pot ser un camí per arribar a la gent, malgrat que no sigui el seu ideal, i tal vegada creu que aquest acostament a la voluntat del poble és l'única manera d'arribar a un públic que l'enemic guanya a través d'aquestes petites coses, com havia passat l'any anterior amb la festa de la conquesta, duita a terme per Mn. Alcover i el seu grup associats a les autoritats provincials. Fa aquesta reflexió: «Cavallers d'ideals civils de més àmplies perspectives, fer-nos per un moment petits amb els petits no ens ha de desplaure, ni hem de perdre el gust d'aquella comunió graciosa amb el poètic món de la nostra infantesa i amb la nostra Mallorca pagesívola. Jo us asseguro que aquelles festes populars de Valldemossa, aquell pontifical dins la parroquia humil tan pulcrament restaurada, i l'esqueient barroquisme del panegíric predicat en la nostra llengua, i els carrers en festa alegrement enramats i el pas del Carro triunfal per les empinades costes al resplendor de les bengales, -aquella manifestació ingènua de la nostra pagesia en la seva més agradable innocència- em tragueren la mala boca, que encara em durava, de la polinèsica mascarada amb que, per vergonya de tots, es celebrava fa mig any el centenari

de la Conquista».

Seguidament enumera alguns dels aspectes de les festes que no li han agradat: pel que fa a la de Palma, els aplaudiments als dignataris eclesiàstics dins la Seu, costum importat de Roma que també critica «La Nostra Terra» i, quant a Valldemossa, la marxa reial interpretada a la porta de l'església per una banda durant l'elevació, la simultaneïtat en una mateixa plaça dels focs i un concert coral de l'Orfeó Mallorquí —considera que els focs són vexants per a una entitat que els mallorquins haurien de respectar per la seva «labor artística, patriòtica i educadora»— i, finalment, la traca final que, per a ell, a més de poder provocar desgràcies és una nota de barbàrie africana en «les nostres poètiques festes populars».

5.1.4 VIATGE A ROMA

Amb motiu de la canonització de la Beata, una gran quantitat de mallorquins es deu desplaçar a Roma. Miquel Ferrà, sa mare i sa germana s'animen també a emprendre un viatge del qual havien parlat durant molt de temps i que els semblava «un somni irrealisable».¹⁵

Els plans deuen ser anar a Venècia, Florència, Assís, Sena i Roma perquè l'arxiu de Miquel Ferrà conté dos folis de Mr. Vieillard, que havia estat a la Residència, amb recomanacions de pensions o hotels en aquests indrets. A més, hi anota l'adreça del seu germà de Roma i diu que estarà encantat de rebre'ls i guiar-los.

No comptam amb massa més dades del viatge, si no són dues postals. A la primera, escrita des de Fiesole el 25 de juny de 1930, comenta a Maria Antònia Salvà que potser els que els ha agradat més ha estat Assís, que des de Fiesole veuen Florència, que Maria Antònia ja deu conèixer, i que se'n van a Gènova. Li explica també que el viatge ha anat beníssim a sa mare i que ell té moltes coses a contar-li.

Una altra postal, enviada a Nicolau, no aporta gaire més. Ferrà hi utilitza la ironia habitual en aquests contactes esporàdics amb Nicolau: «Ja he anat a Roma i he vist el Papa,

¹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria-Antònia Salvà, Barcelona, 12-VI-30.

va tot blanc i du ulleres. Qui no he vist encara es la Palma. Em temo que s'haurà mobilitzat, perquè li vaig escriure i no he tingut resposta. Peccato!».¹⁶

Un sèrie de sis articles amb el títol genèric de *Al marge del Baedeker* és el que ens proporciona més informació sobre les seves impressions del viatge. Ens hi parla de Pisa, Roma, el Panteó d'Agrippa, Sant Pere, el Sant Pare, un arqueòleg, les catacumbes de Sant Llorenç, museus, el Fòrum, el Colisseu i les Termes de Caracalla. També hi fa un tribut a Costa i Llobera i tracta d'estètica fascista.¹⁷

El viatge a Roma és probablement una fita important en la seva vida. La companyia de la mare i la germana, la possibilitat de mostrar a sa mare aquelles belleses i les vivències religioses que podrien compartir eren importants per a Ferrà. Per altra part, el viatge té moltes més significacions. És un dels pocs que fa a l'estranger —només havia estat a París (1913) i a Alemanya (1922)— i, malgrat que Itàlia és un país del sud i mediterrani, també és un país europeu, amb certes característiques de les que ell admira. Compara constantment el que veu amb Mallorca, com per exemple en parlar de Pisa al primer article, la via Mazzini d'aquesta ciutat amb el barri antic de Palma: els vells casals, la tranquil·litat dels barris... Però constata diferències: el carrer és ample, les façanes són austeres i no s'hi obr cap botiga, les cases senyoriales són més importants. En canvi, troba superiors els interiors de les catedrals de Palma, Barcelona o Tarragona, per la seva austeritat i puresa arquitectònica, al del Duomo pisà, molt més ric. Alaba també els «quatre monuments que guarden l'ànima de Pisa i presideixen la vida secular del poble, -el Duomo, el Baptisteri, el campanil i el *Campo Santo*». Diu que «és difícil definir la impressió que causen aquests joiells de marbre antic i de randa bisantina al qui hi vé des de les nostres latituds».¹⁸

Una altra dels factors que subratllen la rellevància del viatge és l'evocació de Costa i Llobera, que li devia haver parlat, en les seves tertúlies, de l'estada a Roma que tant el

¹⁶ Tarja postal de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Florència, 24-VI-30.

¹⁷ *Al marge del Baedeker*, «El Dia», 15-VII, 23-VII, 20-VIII, 10-IX, 23-IX, 7-X, tots de 1930.

¹⁸ *Al marge del Baedeker*, «El Dia», 15-VII-30.

va marcar. Part del classicisme de Ferrà prové d'aquesta influència, que ara es fa present després d'haver ocupat tantes vegades la seva imaginació, excitada per les paraules i per les poesies castellanques de Costa, recollides a *Líricas*.

Moltes d'aquestes impressions seran comentades per Ferrà, que compara Roma amb Madrid —els papas equivaldrien a Carles III. Des del punt de vista monumental —exposa— només existeixen dues romes: l'antiga i la pontifícia, ja que de l'anomenada *terza Roma* s'estima més no parlar-ne. Malgrat que la pontifícia —argumenta— ha heretat de l'antiga la seva grandesa, no es pot estar de fer-li algunes crítiques: «amb tota l'enlluernant profusió des seus marbres, és sovint d'una fredor híbrida que us gela (basílica de Sant Pau *estra-muros*), o d'un carregat i carregós barroquisme que no us dona mai la més petita emoció religiosa».¹⁹ Quant a les fonts monumentals, afirma que en un concurs interurbà no li costaria donar el premi a la Cibeles, encara que en troba de belles dins la teatralitat barroca de la qual ha parlat, com la dels Quatre Rius a la Plaça Novona i la de Treveri. Tanmateix, «tota aquella farramalla de Neptuns, nereides, tritons, cavalls marins, rocalla, fullams de pedra i caragols, d'un inflat paganisme, contrasten absurdament amb el geste rígid de les claus i la tiara damunt els escuts papals que les presideixen». Malgrat això —continua—, «en els frontispicis de les basíliques i en el basament dels obeliscs que decoren més d'una plaça, la dedicació i el nom del pòntifex sota els auspicis del qual foren erigits aquests monuments, serven, dins la més pura tradició epigràfica, tota la noblesa de les antigues inscripcions imperials. La majestat pontifical hi continua la majestat cesàrea».²⁰

El Panteó d'Agrippa²¹ l'impresiona, encara que el considera un poc massa sever per aixoplugar la tomba de Rafael. També comenta que als noms de Víctor Manuel i Humbert de Savoia, els manca, a pesar de la seva evocació suggeridora, pàtina històrica sobre la vellesa dels murs.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Al marge del Baedeker*, «El Día», 23-VII-30.

Valora també negativament la basílica de Sant Pere. Malgrat considerar «formidable» la plaça amb la basílica al fons i «realment bella» la cúpula, la qual «sembla obra de titans» i des de l'interior «dóna el vèrtig»; no troba les voltes massa més altes que les de la Seu mallorquina, a causa segurament del contrast amb la cúpula. La impressió general és que és «massa gran per resar-hi, d'una decoració pagana i d'una arquitectura dogmàtica, no mística» i també «massa gran per apreciar-hi a simple vista la sumptuositat de les grans cerimònies, de les quals res no se'n destria més que un formigueig en la distància».²² Comenta concretament la cerimònia de canonització, en la qual el temple endomassat «semblava un saló de proporcions immenses preparat per una festa d'ambaixada» i el molesten també el ressò de les aclamacions i els aplaudiments que la multitud dedica al Papa i la veu d'aquest, estafeta per altaveus estridents que produeixen sons metàl·lics i discordants que la fan incomprendible.

Dedica també un apartat dels seus articles al «Sant Pare».²³ Hi descriu amb tota classe de detalls els preparatius per a l'audiència i l'aparició del papa: «per la porta oberta de pinta en ample apareixen uns prelats, uns uniformes militars i un miroteig de sabres i condecoracions. En mig, tot blanc, el Sant Pare. És breu d'estatura; darrera les ulleres, uns ulls d'intel·ligència; la cara seriosa».

Però a Roma no hi ha només monumentalitat, Ferrà hi sap apreciar l'element popular i humà en la persona d'un taxista culte, a qui dedica tot un capítol titulat «Un arqueòleg».²⁴ El descriu així: «És, endemés d'un conductor amable i servicial, un guia complit i un polít arqueòleg. Ell sap desviar-se a gratient per fer-vos admirar una font barroca o les columnes acabades de descobrir d'un temple antic, i deté el cotxe davant cada monument que trobam al pas per explicar-vos-en el significat i la història. No equivoca mai els estils. Sap i us fa a saber que tal balaustrada és un *capolavoro del settecento* i que tal surtidor no és de finals del setze com haurieu dit, *ma un refaccimento, un'imitazione*

²² *Ibidem.*

²³ *Ibidem.*

²⁴ *Al marge del Baedeker, «El Día», 20-VIII-30.*

perfetta, obra del segle passat, d'un original que va esser venut. Us crida l'atenció sobre tal església que guarda, entrant a mà esquerra, un Sodoma o un Fra Bartolomeo. I quan el lloc no es presta a l'indicació arqueològica, comenta en termes dignes d'un poeta els encants de l'hora i del paratge: *Ecco, una bella passeggiata matinale. Qui si respira bene; l'aere è cosi puro, cosi balsamico fra i pini!*». És una novetat per a Ferrà, que desitjaria per a Mallorca uns guies amb la polidesa de l'italià. És una altra qualitat europea en un país mediterrani.

També elogia *L'amore Sacro e l'amor profano*, que es troba a Villa Borghese —el considera una «meravella de meravelles, obra mestra de Tizià»²⁵— i relata detalladament la visita a les catacumbes de Sant Llorenç, on hi ha el seu sepulcre, a més del de sant Justí, el de sant Esteve i el de Pius IX. Ferrà fa el següent comentari sobre les làpides, que han estat tretes a un claustre d'una comunitat de caputxins, des del qual s'entra a les catacumbes: «Dins el petit claustre caputxí, l'aire i el sol acaricien les làpides exhumades, amb els primers emblemes i fórmules epigràfiques de l'art cristià en la seva heroica i càndida infantesa. Vénen, amb un calfred a la memòria les estrofes immortals del gran líric mallorquí, èmul de Manzoni».

Pel que fa al Fòrum i al Colisseu, comenta que les ruïnes, els arcs i els aqüeductes colonials basten per comprendre el gust llatí de la paraula *majestas* però que quan un s'acosta a les ruïnes romanes, fins i tot amb prevenció, la realitat supera la imaginació: «Passant per Forum de Trajà [...] us sentiu sorprès i fascinat per la vida singular d'aquelles ruïnes, qui talment us parlen. I quan entrau dins el Forum Romà, l'emoció que us corprèn no es diu amb paraules». Ferrà descriu la seva visita, un horabaixa després de la pluja i amb la foscor que s'acostava, amb aquestes paraules: «Sobtadament, a un revolt del carrer, m'apareixia enfront la mole del Palatí, coronada de pins i de xiprers. L'obscura vegetació parasitària de les ruïnes vestia tot el coster de la colina romana, posant un fons meravellós a les ruïnes ingents que es drecen al peu sobre una vasta àrea, dins la clota: bòvedes i columnes erectes o trocejades per terra, servint de pedrís a les parelles enamorades; els arcs

²⁵ *Ibidem*.

de Titus, de septimí sever, de Cosntantí, desiguals en les proporcions i en la riquesa del decorat, però ostentant el mateix segell inconfundible de majestat que distingeix tots els monuments d'aquell poble formidable; graderies i solars; restes ingents de lo que un dia foren basíliques i temples...».²⁶

El Colisseu, que visita després, és «enorme, amb els tres ordes superposats en l'exterior dels murs espessíssims, minats d'escales i galeries, de corredors i llodrigueres sinistres de misteriosos sotorranis que creuen i minen en tots sentits l'arena mateixa». I continua explicant: «Penetràrem, per sota els arcs mig esventrats d'una banda, dins el seu recinte ovalat, que l'alçada dels murs, l'aire del cap-al-tard i la densitat dels records feien ombrívol. L'amor s'arredossava encara pels recons de les graderies, poblades de parelles. Les pedres obscures, l'herba fosca, la negror dels caus oberts, on un dia bramularen les bèsties feres destinades a entretenir l'abjecció popular amb espectacles sagnants, semblaven projectar-se damunt el nostre esperit, prè d'una emoció profunda. Un poc de l'ànima de Chateaubriand semblava flotar encara dins el paratge». El que el sorprèn més, però, és la força del primitiu cristianisme perseguit per Roma: «Enmig, en punyent contrast amb el paganisme de la Roma imperial i el barroquisme paganisant de la renaixentista, quatre mots gravats damunt el pedestal d'una rònega creu de fusta us colpien amb un autèntic calfred: AVE CRUX SPES UNICA».²⁷

També veu, quasi sense adonar-se'n, el sepulcre i l'estatua del seu admirat Lleó XIII,²⁸ que amb «la reina Victòria, Umberto I, *la regina Margherita*, immortalment cantada per Carducci...». evoquen tota una època, el segle XIX, «que declinava amb esplendors superficials sota llur signe». Malgrat això, diu de Lleó XIII: «Però quina simpatia emana encara en el meu record de la figura fina, aristocràtica, d'obert i bondadós somriure.»²⁹

Les Termes de Caracalla, per altra banda, li evoquen plenament Costa i Llobera:

²⁶ *Al marge del Baedeker*, «El Día», 10-VIII-30.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Al marge del Baedeker*, «El Día», 23-IX-30.

²⁹ *Ibidem*.

«Quines magnífiques ruïnes! [...] L'ull resta atònit sota aquells blocs terrosos, compactes i verticals, sostenint a gran altura arcs i bòvedes rompudes, coronades de romaguers, per entre les quals guaita la blavor d'un cel de juny rentat per la pluja d'ahir. El sol de migdia destaca amb força les masses damunt dels fons ombrívols. Aquí, una herbeta fina, d'un verd que la llum daura, estén la seva catifa. Allà a l'ombra gegantina d'un murallat d'insòlita robustesa o d'una volta que podria ésser d'un temple magne, i que us acullen amb una grata frescor, verdeja l'aigua ploguda dins l'enfonzat mosaic del trespol, com en l'evocació d'En Costa i Llobera». I segueix: «No cal ésser un romàntic de l'arqueologia, basta no ésser un professional de la insensibilitat avantgardista, per sentir la bellesa de certes ruïnes». Finalment, les compara amb les de Poblet i de Sant Pere de Roda.

Ferrà no es pot estar de tornar a recordar Costa i retre-li el seu tribut en un apartat d'un dels seus articles, titulat precisament *Tribut*³⁰ i en el qual confessa que «el record del venerat mestre m'acompanya aquests dies constantment». Seguidament es queixa que el volumet *Líricas*, que va escriure Costa en la seva estada a Roma, no hagués estat apreciat en el seu moment per la Real Academia Española de la Lengua i que en aquells moments havia estat oblidat de quasi tothom. Explica que només li feren justícia Menéndez y Pelayo i Valera, de la mateixa manera que feia poc Juan de la Encina n'havia fet a Quadrado apreciand el valor de *Recuerdos y bellezas de España* i la seva significació d'iniciador en un gènere encara no superat. Afirmar que malgrat les innovacions introduïdes dins la llengua castellana per Rubén Darío i altres que han fet envellir algunes coses d'aquell tomet, sempre resultarà «un dels llibres més cultes de poesies que s'han escrit, fins a la seva aparició, en aquella llengua, singularíssim per l'italianitat de quasi tots els seus termes, -no conec en espanyol cap interpretació poètica d'Italia tan viva, tan noble i d'un sentit tan universal, contenint almenys alguns poemes insuperables en la seva elevació i puresa líriques».³¹ Esmenta especialment *En las catacumbas de Roma* i transcriu els versos inicials de *Ruinas*, que fan referència a les termes de Caracalla.

³⁰ *Al marge del Baedeker*, «El Día», 23-IX-30.

³¹ *Ibidem*.

En un darrer article comentarà la impressió que li ha causat l'estètica feixista de Mussolini i els seus, després de condemnar obertament l'esperit nacionalista que informa el moviment. L'odiositat d'aquest esperit —addueix— el priva d'entusiasmar-s'hi i comenta en aquest sentit que «el manteniment d'un ordre extern i d'un to civil aparent, abans desconeguts dins aquesta Itàlia galvanisada per Mussolini, entenc que no valen les persecucions, els exilis, els atropells, l'anorreament del ciutadà com a persona lliure, les amenaces a la pau, els afusellaments de patriotes d'altra nació, damunt els quals ve mantenint-se el règim». Es refereix a continuació a la censura que hi havia a la frontera amb França pel que feia a qualsevol tipus de periòdic francès, malgrat que s'utilitzàs per embolicar alguna cosa.

A pesar de la valoració negativa, vol consignar un aspecte que, si pogués oblidar tots els altres, li farien simpàtic el nou règim i que crida l'atenció en terres del migdia a algú especialment sensible com ell. Es refereix a «la *tenue*, a l'aire digne i sever d'allò que podríem dir la fatxada del fascisme. -I això al costat d'un no sé que de nou i fins de flamant i fatxendós, que culmina en els retrats espoectaculars del *Duce*, mig *condottiero*, mig atleta de fira, en els seus parlaments, d'una retòrica d'annunziana despullada de preciosisme.-». Seguidament, esmenta els camises negres que ha vist a Ventimiglia. Són «joves, sans, colrats de cara, nets i afaitats del dia; vesteixen un uniforme pulcre, del model copiat arreu, després de la guerra, de l'exèrcit britànic; [...] Les parelles que n'hem trobat dins el corredors del tren (excel·lents trens, els italians), fent, parèixer, un servei mixte de policia i guardies civils, i als quals hem hagut de lliurar el passaport repetides vegades, tenen un aire seriós i correcte». I continua: «Aquesta milícia, insistesc, dóna innegablement una impressió de força jove, -tot el fascisme dóna una impressió de força jove,- més jove que no voldríem... La seva estètica, el seu estil, -perquè el fascisme té un estil i una estètica,- són ben moderns. Potser les dues cristallisacions més acceptables i més significatives de l'art novíssim es donen a la Rússia dels Soviets i a Itàlia. A Rússia, amb més originalitat i amb més força, no exempta de tradició en el seu assiatisme, que a voltes evoca de lluny aquell assiatisme hieràtic de la tragèdia grega. A itàlia, temperat d'un

sentit més clàssic. Veure a Pisa dos monuments erigits de fa pocs anys: un a Niccolo o a Giovanni Pisano, l'altre no record a quin heroi *restituito alla gloria d'alla Italia fascista*. Els dos eren sobris, ben emplaçats: una simple estàtua, com demanava Xenius, damunt un simple pedestal sever de línies clàssiques amb una inscripció noble dins la bona tradició epigràfica. Tot molt lluny de la buida retòrica d'aquells monuments a Garibaldi i a Vittorio Emmanuele de què el vuitcents omplí tota Italia i que tenen llur màxim exponent en la descomunal baluerna que s'alça, a Roma, visible de tot arreu, davant el Capitoli, en marbre que sembla guix i amb bronzes que imploren esser fusos. [...] Algú em va dir que ja es pensava en demolir aquella obra magne, vergonya i deshonor de la Ciutat Eterna i símbol, potser en part escaient, de la *terza Roma*.». Darrere aquests punts suspensius, Ferrà conclou així: «Però potser, si ara continuàs, diria irreverències que [no]³² estan bé en boca d'un lliberal que sempre s'ha descobert davant d'una gent que es vota a la llibertat i fa una patria».³³ Només uns anys després, Ferrà podrà constatar a la seva estimada Mallorca on condueix aquesta estètica i aquesta *tenue*, en veure passejar pels carrers de Palma els camises negres del «Comte Rossi» semblant la por, el despotisme, la prepotència i la mort.

En aquests mateixos articles també ens informa de la seva manera de viatjar i del que deixa sense visitar. Explica que deixa Roma amb recança: «Cal viure-hi una llarga temporada per conèixer bé certes ciutats. Una d'aquestes ciutats és París. Una altra, Roma. En uns quants dies d'estar-m'hi, tot just n'hauré entrevist l'ànima. M'he de contentar amb impressions ràpides, incompletes. Prendré el tren de retorn, amb una enorme recança, sense haver vist la Capella Sixtina, tancada aquests dies al públic, ni apenes Rafael en una fugaç visita a les Estances. Amb Miquel Angel escultor (és que no ho era també quan pintava?) hi he fet coneixença davant l'admirable *Pietà* de Sant Pere i, dins, *San Pietro in Vincoli*, davant el formidable Moisés cantat per Costa i Llobera. El temps em manca també

³² Ferrà ho té corregit al retall que conserva al seu arxiu particular.

³³ *Al marge del Baedeker*, «El Día», 7-X-30.

per visitar la Via Appia i les Catacumbes de Sant Calixto...».³⁴

També tracta dels museus: «Tenc per norma en els meus viatges, donar resoltament la preferència als monuments i als aspectes antics i moderns de les poblacions, relegant els museus a segon terme; i, del temps que dedic an aquests, consagrar la més gran part a una sola obra, la que més interessi. Però el simple pas per les sales d'esculptura del Vaticà, maldement només sia a caça del *cappolavoro* preferit davant el qual fixar-nos, us fa venir rodament de cap. I, no fós que de tant en tant, entre la tarregada de marbres grecorromans fabricats en sèrie, us en trobau qualcuna, d'aquelles obres mestres, que paga el cansament, quasi us sumarieu de bon grat a Marinetti per demanar la fi de tanta arqueologia. Es a Roma que cal venir per comprendre el futurisme». Finalment, ens indica les seves preferències: «Ara, si [de] la destroça s'havien de salvar una dotzena d'obres, voldria que fós una d'elles aquell castíssim relleu grec arcàic del Naixement de Venus que fa inoblidable la visita al Museu de les Termes».³⁵

5.1.5 MONUMENT A COSTA I LLOBERA

Un altre dels assumptes que ocupen Ferrà és el del monument a Costa. El mes d'octubre, amb motiu del novè aniversari de la mort de Costa, proposa a dos articles publicats «El Día»³⁶ que s'erigeixi el monument que segons ell es mereix.

La seva reflexió és que els qui el «coneguèrem i estimàrem amb aquell amor reverencial que només ell inspirava, assistim amb tristesa a l'extinció d'un culte que deuria ser perenne dins tot cor mallorquí». Manifesta que és conscient que les modes passen i els corrents artístics es modifiquen i que ha vist canviar moltíssim l'aspecte material i moral del món, el primer pels invents i el segon «per guerres i revolucions com no n'havia conegut la història». Per això —argumenta— «no ens pot extranyar que se'n ressenti una obra poètica que és l'exponent ideal i sentimental d'un pretèrit pròxim, al qual tot es gira

³⁴ Al marge del Baedeker, «El Día», 20-VIII-30.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Formentor*, «El Día», 16-X-30 i 24-X-30.

d'esquena». Ell no es resigna a aquest oblit perquè considera la poesia com un valor etern que pot ser eclipsat per una generació però no pot ser substituït per «l'aviació, el futbol i el motorisme d'aquesta ni de cap època».

Exposa tot seguit que l'obra de Costa, sota la moda accidental, té una substància immortal «i les mateixes formes del seu art», que són les que preconitzà Gautier i estimà Carducci, «han resistit, com material preciós, el pas de massa centúries perquè esdevinguin en dos dies ruïnes d'astres apagats al buf de quatre pallassos». Malgrat «el silenci indiferent d'una generació que el comença a desconèixer» hi ha —continua Ferrà— dins la vella i la nova Mallorca persones que veneren el «Mestre inoblidable», les quals convoca a erigir aquest monument, tot demanant que s'aixequi a Formentor:

«[...] no deman més sinó que s'hi aixequi allò que en tots els països d'una cultura normal hi aixecarien: "una simple estàtua, molt tranquil·la, damunt un simple pedestal".[...]

Emplaçament, entenc que no n'hi ha més que un de indicat. Res d'exaltacions teatrals damunt cingles prometàics batuts per les ones: cal sortir al pas a n'aquesta possible pensada.³⁷ Es en un clar del bosc, discretament apartat de tot bullici ombrejats dels pins que estimava i voltat de quatre pedrissos, que jo concec l'imatge familiar de Mossén Costa. Un caminal confident hi menaria des dels llocs d'animació mundana. Els mallorquins ens hi acostaríem amb emoció reverenciosa, els estrangers, amb respectuosa curiositat».

Ferrà reflexiona sobre el canvi que ha experimentat Formentor, que ha passat de ser un lloc solitari a un dels més visitats per mallorquins i estrangers, i opina que, posats a construir, Adam Diehl, el propietari de Formentor, ho ha fet amb «un caràcter europeu i un to normal» que han de merèixer «l'aprovació del ciutadà de bon gust». A partir del fet que l'estranger no coneix l'esperit del lloc que visita i el mallorquí l'ha oblidat, proposa el monument a Formentor. En acabar l'article, demana al mateix Adam Diehl i al mallorquins si els agrada la idea.

A principis de novembre, Estelrich li comunica que l'han fet membre del consell administratiu de la Societat Formentor. Li diu, també, que aplaudeix la idea del monument a Formentor —ell és partidari del bust simple— i li demana què ha de fer concretament i que li envii els articles en els quals s'exposa la idea.³⁸

³⁷ Clara referència a una proposta de l'Associació per la Cultura de Mallorca de feia uns anys.

³⁸ Carta de Joan Estelrich a Miquel Ferrà, 7-XI-30.

Paradoxalment, sembla com si en aquests moments una burgesia estrangera i culta, representada per Adam Diehl i establerta a Mallorca gràcies a un turisme que Ferrà precisament no acabava d'acceptar, sigui capaç de dur a terme els projectes que aquest proposava des del 1912. Com tantes vegades, però, la seva idea no té bona acollida. Francesc Salvà, el germà de Maria Antònia, s'hi declara en contra en article publicat en «El Correo de Mallorca», postura a la qual «La Almudaina» s'adhereix l'endemà. Joan Pons tampoc és partidari que l'estàtua s'instal·li a Formentor i li ho comunica a Ferrà: «Jo sense deixar de creure en la necessitat de posar una fita a Formentor, l'estàtua la veig més ciutadana. N'hem parlat amb En G. Forteza i tenim un petit projecte».³⁹ La reacció de Francesc Salvà no deixa de ser curiosa. La seva resposta és tancar els ulls i fugir de la realitat massa dinàmica d'un sector de la societat mallorquina favorable al turisme.

A principis de l'any 1931, Miquel Ferrà escriu encara dos articles amb el títol genèric de *Pel record de Miquel Costa*.⁴⁰ Hi continua defensant l'erecció del monument a Formentor —una iniciativa que segons ell ja s'havia plantejat l'Associació per la Cultura de Mallorca feia temps— i pensa que serà difícil trobar-li un lloc que no estigui fet malbé i, per tant, sigui digne. El primer article acaba amb la petició de Ferrà que de totes maneres es faci el monument i sigui aviat.

Ferrà s'alegra de la unanimitat en la conveniència del monument però continua defensant l'emplaçament a Formentor, per a la qual cosa recorre a una nova teorització sobre el turisme. Exposa que molt sovint ha estat sol «a planyer la perduda virginitat d'aquell paratge», que ha manifestat el seu poc entusiasme pel turisme com a ideal i que ha expressat el seu amor per coses de la vella Mallorca que desapareixien sense ser substituïdes per unes de millors però no pot «compartir el prejudici maniqueu que tot lo sigle XX prové del dimoni i que a ell devem anar-li abandonant tota contrada on s'hagi alçat un hotel i fugir-ne fent la senyal de la creu». Afirmar tot seguit que la transformació de Mallorca és anterior a l'era cristiana i que quan els romans alçaven les primeres pedres,

³⁹ Carta de Joan Pons a Miquel Ferrà, Palma, 27-XI-30.

⁴⁰ *Pel record de Miquel Costa*, «El Dia», 4-I-31 i 27-I-31.

citant a Pons i Gallarza, «ja devia semblar allò una profanació modernista, d'uns turistes estrangers xops de falern, a les tribus dels atalaiots». I hi afegeix: «No és cosa de pretendre, per més que ho volguéssim, que justament l'any 1931 s'aturi de rodar el món per no espenyar-nos les xeremies».

Ferrà continua matisant i suavitzant la seva oposició al turisme amb l'argument que entre les coses antigues n'hi ha moltes que no són bones i no és dolent tot el que arriba del Nord. Afirmar també que «amb la introducció de noves costums el bé i el mal muden de forma» però desgraciadament els homes anglesos o mallorquins no canvien i «és sovint la simple novetat de les maneres lo que ens escandalisa». Tots aquests preàmbuls el duen a manifestar que el fet que a Formentor hi hagi un hotel modern, amb gent de tota classe, no és raó per consentir que el nom de Costa i Llobera sigui oblidat en aquells passatges. Ell —diu— no sentirà mai Formentor amb ritme de tzigans, però el seu sentiment és una cosa íntima que no té perquè ser compartida pels altres. I continua: «Si Formentor, abandonat pels mallorquins ha anat a mans de qui n'ha sentit diferentment la bellesa, i si està en vies de convertir-se en un lloc de plaer [sic] cosmopolita, cal no desertar-ne en espera d'anar igualment desertant de tots els llocs un dia sagrats d'on l'onada cosmopolita ens vulgui treure, fins, ésser uns purs exiliats dins casa nostra, -sinó afirmar-hi la superior presència de l'esperit: fer saber a tots els hostes de qui ha estat, i de qui és la terra que trepitgen; donar-los l'idea que Mallorca és quelcom més que un bon clima i un àlbum de postals: que té una ànima i algú qui la representa dins el món universal de la cultura».

A continuació indica que el primer aliat d'aquesta empresa és el propietari de Formentor i que l'ha compresa de tal manera que ha proposat «un institut i una editorial Costa i Llobera, que el fan acreedor de la gratitud de tot Mallorca». Tracta també de la bona acollida de la seva idea entre els elements més valuosos de Pollença i acaba dient que totes aquestes raons fan que no pugui tornar enrere i que la realització de la idea queda «virtualment assegurada».

Això no obstant, Ferrà no rebutja la idea de fer un monument a Palma. A l'article

Pel Record de Miquel Costa II,⁴¹ després de criticar una vegada més el desori arquitectònic de la ciutat, provocat pel seu Ajuntament i pels «*marxandos* de l'art -o de la indústria- de construir», demana als qui pensen que Formentor és indigne del monument a Costa que pensin quin lloc de la ciutat seria digne. Ferrà aporta un estudi dels llocs on podria ser emplaçat, que són escassos, però no tenim més notícies d'aquests projectes.

5.1.6 CENTRE AUTONOMISTA DE MALLORCA

Des de principis de 1930, i abans de la caiguda de la Dictadura, Miquel Ferrà promou la formació d'un partit autonomista a Mallorca. En parla extensament a les cartes que adreça a Joan Pons des del gener fins al març d'aquest mateix any.

En la primera d'aquestes cartes, de 16 de gener, l'informa que ha parlat amb Cambó —el qual ja s'havia entrevistat amb Antoni Pou, a qui havia oferit abanderar la fracció del partit liberal que no seguia March—, que aquest és partidari de no tancar les portes a ningú que se'ls acosti però no ha «conferit» el que Ferrà anomena «cap quefatura», que pensa tornar a Mallorca a principis de febrer i que cal que el grup de catalanistes mallorquins el vagi a veure.

Es veu que Ferrà ja ha parlat de l'assumpte amb Francesc Maspons, amb qui coincideix en la necessitat d'organitzar-se ràpidament, encara que sigui en la clandestinitat, a fi que els altres no els guanyin per la mà. Creu, i així ho exposa a Pons, que s'ha de nomenar un «comité disposat a actuar amb una crida al poble i un programa el dia que això s'acabi» i que els qui s'acostin a Cambó han de ser «representants oficials dels catalanistes mallorquins». Amb aquesta finalitat, li aconsella «una reunió de tots els disposats a actuar, prescindint dels dilettanti, a ca un de vosaltres (no al Círculo) per anar a l'elecció immediata d'un comité polític» i li enviava una llista dels que ell convocaria i que és ben significativa del que pretenia: «Salvà - Crespí- M. Font - Sbert - J. Comas - Darder - Joan Ramis - D. Vidal - G. Forteza - Colom - Roca Waring - Quiñones - el meu germà - F. Morell [...] i pocs més».

⁴¹ «El Día», 27-I-31.

Joan Pons li deu anunciar que posaran el projecte en marxa perquè Ferrà li repon dia 1 de febrer que n'està content i s'hi mostra d'acord. Li comenta també que Cambó és inaccessible però està interessat per la política mallorquina i cal que el vegin quan sigui a Mallorca i, en tot cas, quan s'hagin constituït, anant a Barcelona alguns d'ells o delegant Ferrà, Francesc Vidal i Estelrich.

Dia 15 de febrer l'assabenta que ha avisat Cambó, a través de Josep Maria Nadal, del perill de Sanmartín⁴² i li diu: «Ara, vosaltres, sense perdre un dia mirau de posar En Socías i En Sales o els seus mauristes, en moviment per ajudar a conjurar-lo. Que facin també pressió a Madrid». Seguidament, li fa saber que Sbert li contarà tot el que fan a Barcelona i que Cambó, que preparava el viatge a Mallorca, va voler parlar amb ells —Ferrà, Vidal, Estelrich, Sbert— per informar-se de la situació mallorquina. Després l'informa que la idea de Cambó és presentar batalla, aliat amb Socias i als mauristes, a Joan March —li demana que no escampi aquesta notícia— i que Cambó es va estranyar molt que encara no s'haguessin constituït com a grup i se'n durà una mala impressió si no hi estan quan vagi a Mallorca. I afegeix: «Hauríem d'activar a ultrança l'organització d'un partit amb els que bonament vulguin entrar-hi de moment. No cal que siguem tots, si això és impossible, encara que fóra l'ideal crec molt convenient que dins el comitè hi haja En Roca i En Quiñones i a tots ens sembla indicadíssim en Damià per president».

Comenta tot seguit que Francesc Vidal i Sbert els haurien volgut a ell i a Damià Vidal de president d'un comitè executiu, a la qual cosa hi oposa que no li convé significar-se fins que no tinguí segura la plaça de Mallorca, perquè l'enemic no tinguí un arma per impedir el trasllat. En una postdata diu que «constituïria el partit amb el nom d'Autonomista mallorquí, no infeudant-lo an En Cambó ni a ningú» i que formaria el comitè i després redactaria un manifest per llançar-lo en ser hora. Comenta, finalment, que li agradaria veure'l però no redactar-lo, ja que «convé que això ho faci qualcú més pràctic en les coses de l'administració i de la política mallorquina».

⁴² No sabem exactament a qui fa referència. Tal volta Julio Sanmartín Perea que posteriorment va ser un falangista, però que, en aquests moments, segons les dades de la GEM, només tenia 16 ó 17 anys. Podria ser també el seu pare del qual no en tenim cap dada. Per les cartes de Ferrà a Joan Pons vegeu *Miquel FERRÀ, Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)*, Barcelona 1997.

Ferrà li torna a escriure el 28 de febrer dient-li que enyora carta d'ell i de Damià Vidal. Li comenta també que Estelrich li ha mostrat un «raport» sobre l'estat i la distribució política de Mallorca i la possibilitat de la seva inserció en el quadre. Ell ha dit a Estelrich que en línies generals li agrada però vol el seu parer perquè creu important la unanimitat entre ells. Per altra banda, insisteix, després de repensar-s'ho, en la denominació d'*autonomistes* per evitar la de *regionalistes*, que considera gastada i pobre, i que cal evitar el cambronisme, malgrat que ara s'hi aliïn per coincidència dels ideals i interessos polítics, seguint els consells de l'amic Nicolau d'Olwer.

També comenta, com a punt delicat, la seva creença que la compenetració entre tots els membres del comitè ha de ser íntima i absoluta, i es demana si això passarà amb Pou o aquest posarà Catalunya per damunt tot interès personal, fins i tot per damunt Cambó i tot. Per a ell, la seva força rau en la puresa —no en tenen d'altra i no l'han de perdre— i, encara que no tem les aliances, li repugnen les mescles que després hagin de romandre destriades dins el comitè. Li fa saber, a més, que tractarà d'aquestes qüestions amb Estelrich i els suggereix que ells també li expliquin el que senten. Per acabar, li insisteix que la carta sigui exclusivament per a ell i Damià Vidal i li demana que li escrigui prest per informar-lo sobre el nou governador civil i la seva situació respecte de March, ja que li ho demanà Nadal per —suposa— informar-ne Cambó.

Quasi un mes després, el grup encara no es deu haver constituït. El 20 de març, torna a escriure a Pons per demanar-li que no permetin que Pou i Fons vagin sols a Barcelona, després de les gestions amb Cambó que han fet fer a Ferrà, Estelrich i companyia. Diu que quedarien com «uns enzes» i els recomana: «Constituiu-vos, encara que no hi sigueu tots, encara que sia provisionalment, i veniu un o altre en representació dels nostres i de ningú més que dels nostres. Aquí parlarem i veurem damunt quines bases podríem constituir-nos definitivament i pactar aliances. L' hora és massa important i massa perentòria perquè no l'aprofitem decididament».

A la mateixa carta, en una nota Francesc Vidal insisteix a Joan Pons que no badin, que es vegi amb Damià, que s'organitzin i vagin a Barcelona, i hi afegeix: «No oblideu que

davant En Cambó els únics que demostren activitat, desitjos i esperit de lluita són aquells que ens proposavem eliminar. Faceu el que vulgueu, però decidiu quelcom... que és ben hora!»

L'arxiu de Joan Pons conserva encara una altra carta, de 27 de març, dirigida a Faust Morell i indirectament a Pons, en la qual Ferrà exposa que «a Mallorca, no tenim més remei que emprendre una acció, la que es pugui». Seguidament, li diu que quan Ferrà sigui a Mallorca per Pasqua ja en parlaran i que expliqui a Joan Pons que no li ha respost les darreres cartes perquè les trobava massa interessants per contestar-les a correu. Es veu que encara no s'han constituït i que Ferrà, finalment, s'ha decidit a escriure el manifest perquè li diu que «si immediatament no ens organisam, en forma tan elemental i fins provisional com se vulgui, saltant per damunt totes les dificultats, els que anàrem a veure En Cambó mai més podrem tornar-hi. N'Sbert que és un atlot molt dotat, que hem d'aprofitar, i que, com a Mallorquí, com a català i com a madrileny, s'ha situat admirablement, los dirà les nostres converses. He esboçat un manifest que propòs a tots vostès per si creuen oportú de llançar-lo».

Ferrà no es conforma amb escriure als amics i davant el fet que no s'arriben a organitzar publica un article sobre la qüestió al «Sóller», titulat precisament *Als amics*⁴³, en el qual els repta a definir-se, prendre partit i passar a l'acció davant el nou estat de coses i les exigències del moment. En primer lloc, reflexiona sobre el contrast entre el passat i l'actual estat de coses: «Sis anys de dictadura inintel·ligent i corrompuda per tots els mateixos vicis de la vella política agravats per la impunitat més absoluta, ens han fet apreciar les delicate[s] del règim anterior, que tant ens descontentava. Els polítics dels partits tradicionals han tornat aparèixer a la llum, afavorits pel contrast, quasi bé refrescats, assistits i tot per la simpatia del públic. Havíem arribat a tenir l'esperança que se'n farien dignes mitjansant un real enlairament de mires. Hauríem volgut partir-nos amb ells l'altura, segons la bella expressió d'en Maragall». I continua: «He de dir-ho? Sent que aquesta esperança ha decaigut en mi una mica. Pressent el simple retorn a l'ambició personal

⁴³ «Sóller», 5-IV-30.

petita, a la conxorxa d'interessos i al règim de clientele, sense cap generosa idealitat informadora: quatre tòpics rancis, més rancis avui que l'any 23, per mig tapar la mercaderia, i ja tornam ésser allà on erem, com si no hagués passat res!»

Seguidament, afirma que està convençut que sí ha passat alguna cosa, hi ha institucions amb les rels a l'aire i un esperit públic totalment canviat. Per altra part, es fa ressò de la responsabilitat dels que tenen a dir quelcom, assumint segurament la responsabilitat d'intellectual i d'ideòleg d'un grup de gent al qual li costa definir-se. Exposa que per la plasticitat del moment que viuen no tenen dret «al silenci, a la inhibició, a la dissimulació del nostre sentiment profund en ares de cap pessimisme ni de cap oportunisme. Tots aquells que ens han volgut entendre saben que som alguna cosa més que uns folkloristes. No basta. La nostra posició s'ha de precisar públicament, al menys en l'orientació general, davant els problemes més palpitants del nostre país i dels nostres dies: Llibertats públiques, autonomia, forma de govern, qüestió social. La millor part del nostre poble, la que conserva en els ideals una fe més pura, mira cap a nosaltres, i té dret a saber on som i lo que pensam».

Per a Ferrà, no es tracta de fer «consilis bisantins» sinó «d'aplegar-se i de convocar els que es sentin nostres entorn de quatre afirmacions ben clares». Desitja que hi siguin tots però si n'hi ha que dissentien —argumenta—, ells han de continuar endavant perquè «la nostra força no està en el nombre: està en la puresa», i segueix: «I si això ens ha de privar de compartir en data remota o pròxima una representació política més o menys artificial del nostre país, renunciem-hi per endavant amb enteresa. Nosaltres som, abans que un partit a l'ús, els servidors d'una idea viva. Millor si podem arribar a actuar des del poder o desde les corporacions públiques, sols o aliats amb aquells que llurs condicions ètiques i polítiques, així com les circumstàncies de cada moment, ens aconsellin. Si això no ens fos possible, si no poguessim operar com a força política, actuarem com a pura força espiritual, lentament i tenaçment, fins a penetrar de la nostra idealitat tot el complex social del nostre poble, inclús els mateixos partits fins ara refractaris». Finalment, afirma que els amics de Sóller donen un bon exemple en aquest sentit.

Ferrà assumeix —com podeu comprovar— perfectament la funció de l'intel·lectual i se li planteja el model de la Solidaritat com a viable en aquests moments a Mallorca. Per altra part, és ben clara la seva voluntat de participar en política si és possible però no ajuntant-se amb grups que dissolguin i aigualeixin la seva idea principal i conformant-se, en aquest darrer cas, amb l'actuació cultural, esperant temps millors.

Finalment, a les acaballes del mes de maig de 1930 es funda el Centre Autonomista de Mallorca, que publica un manifest als principals periòdics, signat, juntament amb altres, per Miquel Ferrà. Aquesta formació política tindrà una representació a Barcelona, de la qual faran part Joan Estelrich, Miquel Ferrà, Francesc Vidal Burdils, Gaspar Alomar i Bartomeu Oliver, entre d'altres.⁴⁴

El Centre Autonomista agrupava intel·lectuals i membres de professions liberals que havien pertangut al Centre Regionalista i a l'Associació per la Cultura de Mallorca. Marcat per l'ideari de Francesc Cambó, propugnava una federació de pobles hispànics i aspirava a obtenir els vots de la dreta catòlica. El seu òrgan d'expressió fou «La Veu de Mallorca» en la seva darrera etapa i es va associar, més endavant, amb el Partit Regionalista de Mallorca, amb el qual presentà una candidatura comuna a les eleccions d'abril de 1931, amb el nom de Centre Constitucional, que aconseguí un notable èxit. El mateix any 1931 s'adherí a la Segona República, impulsà l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia i, finalment, s'incorporà al Partit Regionalista i desaparegué.

Respecte de l'adhesió del Centre Autonomista a la Segona República, hem de citar una carta de Josep Quint Zaforteza a Miquel Ferrà,⁴⁵ en la qual l'assabenta que s'acaba de separar del Centre Autonomista per les seves declaracions d'adhesió a la República, ja que que ell no es pot sentir republicà per l'educació que ha rebut, però «de totes maneres donaré la vostra carta als companys Autonomistes, els quals podran estar sobre avís per a evitar las maniobras de l'odiós cacic». No sabem a qui deu referir-se ni què li devia haver

⁴⁴ *El Centre Autonomista de Mallorca*, «Sóller», 7-VI-30, pàg. 13. També a Gregori MIR, *El mallorquinisme polític*, 2 vol., Moll, Mallorca 1990, pàg. 147-149, vol II, el qual cita «La Veu de Catalunya», 3-VI-30.

⁴⁵ Carta de Josep Quint Zaforteza a Miquel Ferrà, Ciutat de Mallorca, 23-IV-31.

dit Ferrà en la seva carta però possiblement l'«odiós cacic» és Joan March, el caciquisme del qual era criticat pel Centre Regionalista. També podem deduir d'aquesta carta que l'abril de 1931 Miquel Ferrà feia gestions per evitar les perniciosos maniobres de Joan March per desbaratar els plans del Centre Autonomista.

Pel que fa a les relacions de Ferrà amb el Centre Autonomista, ja hem vist el que pensava sobre la necessitat de definir-se i actuar políticament en les circumstàncies en què es trobaven. Havia estat sempre un admirador de Francesc Cambó, la ideologia del qual seguia ara el Centre Autonomista, influenciat en aquest aspecte per Joan Estelrich i també l'havien d'interessar a Ferrà els plantejaments federals de la formació.

Malgrat tot, ja el 1919 havia deixat enrere un grup de gent que considerava d'un catolicisme massa ranci, com eren els membres de l'antiga societat «Ca Nostra», que ara formen també part del Centre. Possiblement no està d'acord amb els plantejaments d'aquest catolicisme desfasat i és reticent a la base electoral de dreta catòlica amb què comptava el Centre i a la línia massa catolicointegrista de la revista «La Veu de Mallorca», amb els seus atacs a elements catòlics avançats com el seu amic Lluís Nicolau. Segurament per això la seva adhesió al Centre va anar disminuint i no va participar pràcticament amb cap article a la seva tercera època de «La Veu de Mallorca».

Desconeixem l'afiliació de Ferrà a cap partit polític en els anys posteriors. El 1933 l'acusen de lligaire i d'estar aliat amb Cambó però no en tenim cap prova concreta. Això no obstant, podem aventurar la hipòtesi que davant el panorama polític de Mallorca i Barcelona optàs per seguir la via cultural i esperar més endavant per entrar en la política.

Les seves actuacions, tanmateix, estan evidentment impregnades de contingut polític, com tindrem ocasió de veure, en un temps com el de la República en que una enorme politització ho domina tot.

5.1.7 CONFERENTIA CLUB

Tenim molt poques notícies d'aquesta institució i de la vinculació de Miquel Ferrà. El seu arxiu conté molts de programes de les conferències que aquest club va organitzar

i un full explicatiu del que és el Conferentia Club. El full, sense data, inclou una llista de la junta directiva, constituïda per Isabel Llorach, presidenta; el vescomte de Güell, vicepresident; Carles Soldevila, secretari; Pere Bosch Gimpera, vicesecretari, i Eusebi Bertrand i Serra, tresorer. Hi ha, a més, quinze vocals, entre els quals Miquel Ferrà, Joan Estelrich, August Pi i Suñer, Nicolau Rubió i Tudurí i Francisca Bonnemaïson, viuda de Verdaguer. L'objecte de la societat —segons el full— és la promoció de conferències de cultura. Les conferències seran retribuïdes i per això cal que hi hagi gent disposada a satisfer una quota anual, que serà de tres classes: soci protector, de 250 a 500 pts.; soci subscriptor, 50 pts., i soci subscriptor especial —per a professors, estudiants, artistes i escriptors—, 25 pts. Els primers socis tindran dret a 6 o 3 entrades i els segons i tercers només a una. Les conferències s'agruparan en dues tandes de 6, una a la tardor i l'altra a la primavera, i la primera que s'anuncia és la del professor del Col·legi de França i membre de l'Institut, Monsieur Alexandre Moret, sobre «Les tombes royales d'Ur et les origines de les civilisations orientales». Per a la primavera, es preveuen les de Karl Vossler, de Munic, sobre «Literatura nacional i universal», Victoria Ocampo, Antoine Meillet i François Mauriac i algunes altres que segurament —explica el full— seran a càrrec del comte de Bernsdorff o el de Keyserling, Bovet i el Dr. Serra Hunter.⁴⁶

Ferrà col·labora activament en l'organització d'algunes de les conferències, com és el cas de les tres que pronuncia Keyserling al Círcol Equestre i a la Sala Mozart el mes de maig de 1930. N'escriu dos articles amb el nom genèric de *Keyserling*,⁴⁷ en un dels quals explica que «deures socials i de cortesia [...] m'han acostat a l'enlluernant filòsof al volt d'una taula en amical conversa». Tal volta Keyserling s'hostatjava a la Residència, que en aquells moments estava a punt de ser tancada, o potser Estelrich, que segons que creim era l'organitzador de les conferències, li demanà que anàs a dinar amb el conferenciant.

⁴⁶ Segons la GEC, el Club fou fundat a Barcelona el 1929 i en fou el secretari Joan Estelrich, dada que no sembla correcta perquè el 1936 continua de secretari Soldevila. S'esmenten també alguns dels conferenciant: André Maurois, Ortega i Gasset i Pere Bosch Gimpera. (J. M. AINAUD I DE LASARTE, «Conferentia Club» dins GEC, vol 5, Barcelona, 1984, pàg. 470.)

⁴⁷ *Keyserling*, «El Día», 14-V-30 i 22-V-30.

Segons els articles de Ferrà, Keyserling tractà de «L'acció de les masses en la societat contemporània», «Diversitats essencials entre l'Europa i els Estats Units» i «Lo que la dona ha guanyat i perdut per cultura, treball, etc.».

Una altra fet que relaciona Ferrà amb el Conferentia club data del 1936, quan rep un saluda del secretari d'aquest club, Carles Soldevila, que en nom de la presidenta el convida a una «reunió per parlar del projectat creuer pel Mediterrani». De la reunió, convocada per dia 4 de juliol de 1936 en tornarem a parlar més endavant.

5.1.8 INTEL·LECTUALS CASTELLANS A BARCELONA

El mes de març de 1930, un cop acabada la Dictadura, diversos intel·lectuals castellans són convidats a un banquet que se celebra a Barcelona per agrair-los la seva adhesió en moments de persecució de la cultura i la llengua catalanes. Ferrà és un dels qui subscriu la invitació⁴⁸ i també figura entre els intel·lectuals catalans assistents a la rebuda i al sopar del Ritz.⁴⁹

Els intel·lectuals castellans arriben a Barcelona a les 10 del dematí de dia 23 de març. Són rebuts per una gran quantitat de gent, entre la qual hi ha molts intel·lectuals catalans,⁵⁰ que acompanya en manifestació improvisada els convidats als respectius hotels. Des dels balcons del Ritz, Gregorio Marañón i Àngel Ossorio es veuen obligats a dirigir unes paraules a la multitud i a les 12 el batle, que és el comte de Güell, els donà la benvinguda a l'Ajuntament i Américo Castro pronuncia unes paraules de resposta. Visiten també l'Ateneu Barcelonès i als actes oficials del programa se n'hi afegixen alguns més, sorgits en el moment. A les cinc i mitja assisteixen a un concert de l'Orfeó Català al Palau Nacional de Montjuïc i a les 9 del vespre se celebra el convit a l'hotel Ritz. L'endemà van d'excursió a Sitges, amb un altre convit a Terramar.

⁴⁸ Ernesto GIMENEZ CABALLERO, *Cataluña ante España*, La Gaceta Literaria, Madrid 1930, pàg. 253.

⁴⁹ *Ibidem*, pàg. 256-262. Per a més informació sobre tot l'acte vegeu del mateix llibre pp. 253-268. Per la significació de l'acte vegeu també Josep M. ROIG ROSICH, *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya*, Pub. Abad. de Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 585-590.

⁵⁰ Ernesto GIMENEZ CABALLERO, *Cataluña ante España*, La Gaceta Literaria, Madrid 1930, pàg. 257.

Tots aquests actes, la manifestació del poble de Catalunya amb la seva gent al carrer i els discursos de comprensió i acceptació de la llengua catalana pronunciats pels castellans entusiasmen Miquel Ferrà, que en aquells moments segurament recorda els seus primers contactes amb intel·lectuals i literats castellans en els anys dels seus estudis i en els inoblidables de la *Residencia de Estudiantes* de Madrid. Alguns són amics que havia fet vint anys enrere i els actes eren una demostració que en aquests vint anys s'havia aconseguit avançar en la difícil entesa entre les dues intel·lectualitats.

Ferrà, evidentment, trasllada aquest entusiasme als diaris. A través d'un dels seus articles, *En el bon camí*,⁵¹ tracta de demostrar als mallorquins que el catalanisme no té res en contra de Madrid quan hi brolla el mateix esperit que Ferrà ha defensat tota la vida. Com que les notícies de l'homenatge als intel·lectuals castellans ja deuen haver arribat als diaris de Mallorca, es dedica directament a transmetre'n la impressió. Parla, en primer lloc, de la seva esperança en l'entesa amb les «elites» castellanques, que no havia estat tan sòlida des dels memorables, per a ell, dies de La Solidaritat. Els parlaments d'Ernesto Giménez Caballero, Sainz i Rodríguez, Gregorio Marañón, Ossorio i Gallardo, Ortega i Gasset i Menéndez Pidal li han fet viure l'emoció amb què sentí el discurs d'adhesió a la causa de Catalunya pronunciat per Nicolás Salmerón en el saló d'actes de l'Ateneu Barcelonès.

Llavors explica que tots han reconegut el problema català i han manifestat, amb simpatia, el desig de solucionar-lo, a pesar que alguns, tal volta, no l'hagin comprès del tot. Es refereix a continuació a la dificultat d'entendre Catalunya i Barcelona, en les seves complexes qualitats i defectes, manifestada per Maragall al seu poema l'*Oda nova*, i subratlla la qualitat catalana de compenetració de les masses amb els seus homes de pensament, l'interès per les coses de l'esperit i la consciència col·lectiva. La manifestació d'aquestes qualitats —continua Ferrà— explica a qui la veu coses que no poden ser expressades amb paraules.

Per demostrar aquesta darrera asseveració, recull unes manifestacions de Manuel

⁵¹ «El Día», 3-IV-30.

Azaña que li arriben al cor —i que potser inaugurin la seva admiració envers aquest polític. Les paraules citades són: «Jo tenia o creia tenir la comprensió del catalanisme; m'havau donat quelcom més fecund: l'emoció del catalanisme. Abans el comprenia; ara el sent. I la diferència es per mi notable, perquè jo no sé fer res si les coses en què treball no m'emocionen».

Són unes paraules que ben segur han d'entusiasmar el maragallià Miquel Ferrà que les considera l'expressió més justa del que ha passat a molts intel·lectuals castellans davant la manifestació del poble de Catalunya: han comprès què era la llengua per als catalans i han sentit el deure d'honradesa de reconèixer una personalitat col·lectiva distinta de la seva.

Seguidament es refereix a la indiferència anterior, llevat de casos excepcionals com els d'Ossorio i Gallardo en el camp polític i Díez-Canedo en el literari, i al fet que eren pocs els catalans, entre els quals s'inclou, que no es resignaven al divorci. Davant això, Ferrà es felicita per la sorpresa que ha suscitat la trobada, tant en un costat com en l'altre, i remarca la novetat de l'esperit liberal del jove pensament castellà quant al problema de Catalunya, un esperit que és capaç de respectar, absolutament i sense límits dogmàtics, tota ideologia i tota aspiració encara que no la comparteixi.

Ferrà es veu temptat a oferir als seus lectors mallorquins un florilegi del que s'ha dit en aquest convit, ja que mostra «com les dues intel·lectualitats han arribat, en el reconeixement i el respecte a la diferència a alguns punts de coincidència tan importants que a partir d'ells la col·laboració cordial resta expedita». Finalment, en treu unes conseqüències no només culturals sinó també polítiques, que no s'havien de torbar a arribar, i acaba amb aquestes paraules profètiques malgrat que per massa poc temps: «I l'obra conjunta té d'ésser de instauració d'un règim de justícia i de llibertat: primer dins les consciències, després en el govern de tota la Península».

El nacionalisme de Ferrà no li impedeix, una vegada més, manifestar un esperit d'obertura a altres cultures i altres llengües, a l'entesa de les quals ajuda.

5.1.9 LABOR PERIODÍSTICA

Com podem comprovar pel que hem comentat fins ara, la labor periodística de Ferrà no s'estroneja en aquests anys plètòrics d'idees, compromisos i accions. La major llibertat li permetrà manifestar lliurement el seu pensament i continuar influint en el mallorquí, que moltes vegades segueixen fent orelles de cònsol als seus escrits.

5.1.9.1 El comte Hermann Keyserling. Les idees nacionalistes de Ferrà

Ja hem dit que Ferrà dedica dos articles a aquest personatge famós que visità Barcelona per dictar-hi algunes conferències. En el primer⁵² presenta el personatge, a les conferències del qual ha anat i amb el qual ha mantingut, dinant, una conversa amical que l'ha deixat plenament satisfet a causa del «festí d'idees» i de perspectives obertes amb perícia. Descriu primerament l'aspecte del comte, amb una ascendència mongòlica, ni llatina ni germànica, que denota la seva procedència d'Estònia. Destaca la seva vitalitat física i espiritual, que —diu— impressiona, i la seva profusió d'idees noves i obertes. El qualifica a continuació de vertader ciutadà del món a causa dels seus constants viatges i afirma que dóna la sensació de la unitat del planeta perquè està especialment dotat per «comprendre i penetrar el sentit de les civilitzacions i cultures més diverses», de les quals ha fet una síntesi dins el seu esperit. També subratlla que no l'interessen els monuments ni els museus sinó només les persones vives i el paisatge perquè les emmarca. Dedueix, però, del fet que —segons li ha relatat Estelrich— hagués quedat fondíssimament emocionat davant el monestir de Santes Creus, que no el deixen indiferent els «monuments vius» sinó només «la freda arqueologia».

Segons Ferrà, Keyserling comparteix amb Spengler, Frobenius, Wells, Freud i Adler «la primacia de la novetat intel·lectual» i és un bon conferenciant, que ha sabut citar paraules de Cambó, el qual l'escoltava a primera fila, i interessar el públic amb diverses anècdotes incorporades a les seves conferències. Després d'argumentar que les tres conferències han estat massa abundants en idees per poder ser resumides en els seus

⁵² Keyserling I, «El Día», 14-V-30.

articles, exposa que en vol destacar una que fa miques «un prejudici que més d'un cop hem hagut de combatre aquí mateix: el prejudici contrari a l'afirmació nacional dels pobles petits», i clou l'article amb aquestes paraules: «Keyserling veu en aquests nacionalismes (consti que a mi no em plau avui la paraula pels equivocs a que es presta) un signe del temps, i els creu tan fecunds i necessaris dins el moviment de integració mundial, com l'exaltació correlativa de les individualitats dins les masses compactes i poderoses, característiques de la nostra época». Cal destacar aquesta objecció al seu estimat i valent terme *nacionalisme*. Hem de tenir en compte que el nacional-socialisme, rebutjat per ell en el parèntesi anterior, és en aquests moments en ple auge. Ferrà està en contra del nacionalisme tancat dins ell mateix, no projectat a les qüestions universals i enfrontat als altres.

Per això comença l'article següent, *Keyserling II*,⁵³ parlant de l'universalisme de Keyserling i de la seva defensa del nacionalisme. Exposava que el seu universalisme no li fa negar el nacionalisme, «ans al contrari: lluny de negar valor, amb rezel de província gelós del seu isidrisme, a tota espiritualitat nacional rebel a l'encasellament forçat i als colors convinguts dels mapes d'avant-guerra, ell assisteix amb un joiós interès, amb una mena de vital curiositat, a la naixença d'aquesta munió de nacions, petites i grans, que s'afirmen i es van consolidant, a expenses de les antigues unitats artificials, damunt tota Europa, i de les quals una és la seva: la petita Estònia, sortida del no-res com aquell que diu».

Ferrà planteja a través de les paraules de Keyserling la seva teoria actual del nacionalisme, que és la de sempre amb petites modificacions, i fa cada vegada més palesa la seva obertura: «Ben entès que aquesta simpatia -pròpia d'esperits dilatats en plena salut, i filla de la comprensió i de la visió objectiva de les coses- per tota espontaneïtat nacional, no contradiu la seva fe en un procés creixent de solidarització i d'acostament entre els pobles moderns. Y no seguint l'estrella de cap ideal utòpic, sinó obeïnt a lleis ineludibles de l'evolució humana. Però hi ha un signe també dels nostres temps en aquest universal rebrotar de llengües velles i de cultures novençanes, que representa la vitalitat del món, la

⁵³ *Keyserling II*, «El Dia», 22-V-30.

força creadora localisada i multiforme, per la qual té d'enriquir-se». I encara segueix: «Jo em guardaré de considerar lo purament diferencial com la mèdula essencial de cada poble; però n'és per dir-ho així, l'accent, i allò que l'afirma al delimitar-lo; i així, fins des d'un punt de vista general humà, no li podem negar valor».

Tot seguit explica una segona idea de Keyserling, relacionada també amb el nacionalisme: que «una determinada cultura només pot florir damunt el país on va nèixer».

I Ferrà continua dient que:

«Una nació és, essencialment el conjunt de sentiments, emocions, afectes propis de l'esperit d'una terra determinada. I tot això, que fa l'ànima de la nació, no és exportable: canvia en trasplantar-se. Per alguna cosa, quan nosaltres volem designar la nostra pàtria, en tenim prou amb dir "la terra".

Això -es veritat que hi ha també el factor puritat, la pluralitat de procedències europees i l'influència negra, tan visible en la sola música que du el nom d'americana- explicaria tot sol la gran diferència que separa Anglaterra dels Estats Units. És que en la formació d'aquest poble ha treballat més l'esperit terrà d'Amèrica del Nord que l'esperit de l'emigrant anglès.

Naturalment que seria interessant esbrinar ben bé el procés de formació d'aquest esperit terral; però la seva existència i importància semblen incontrovertibles.

Quelcom de semblant podríem dir de Sud-Amèrica amb relació a les nacions colonisadores -perquè s'oblida massa sistemàticament que aquestes són dues, i que en tot l'inmens territori del Brasil hi parlau espanyol i amb prou feines us entenen».

Ferrà conta que Keyserling venia d'Amèrica del Sud i es demana què en queda de comú amb la vella metròpoli: «Ni l'idioma, que s'emancipa gradualment sota mil influències locals, ha pogut conservar-hi cap unitat d'esperit. Hispano Amèrica⁵⁴ és poc més que un somni irreal d'uns quasi també irreals hispano-americanistes».

Aquestes paraules de Ferrà podrien donar lloc a un estudi acurat, enquadrant-les en el context del final de la Dictadura de Primo de Rivera, que defensava l'hispanoamericanisme i relacionant-les amb el nom que la Dictadura havia donat a la nova residència d'estudiants, la qual havia fet la competència i provocat la desaparició de la que dirigia Ferrà.

5.1.9.2 Preocupació pedagògica. Els exàmens absurds de la universitat espanyola

La preocupació pedagògica tan habitual en Miquel Ferrà es manifesta ara amb motiu del suïcidi de dos universitaris espanyols, un a Salamanca i l'altre a Granada, a causa dels mals resultats acadèmics. Ferrà aprofita el succés per criticar a l'article

⁵⁴ Ferrà havia escrit Ibero-Amèrica i ho té corregit al retall del seu arxiu aquí i un poc més avall quan torna utilitzar el terme.

*Exàmens*⁵⁵ el sistema d'avaluació de la Universitat espanyola. Explica que Xènius parlava en una glosa de la felicitat que li produïa, en acabar la carrera, no haver-se d'examinar mai més i relata com també el va marcar psicològicament aquest sistema: «Massa comprenem aquesta felicitat els que hem passat dins un purgatori les millors primaveres de la nostra vida en espera de la prova enguinososa davant el tribunal d'exàmens, en les sòrdides aules universitàries. Jo puc dir que el cansanci cerebral no m'ha deixat mai més des d'aquells dies, i sé cert que faria por, si es pogués veure, la quantitat de Salut perduda, d'esgotament i de desequilibri nerviós en els pobres adolescents somesos a l'estúpida tortura. He sentit confessar a don Francisco Giner de los Ríos, playent-se desoladament del sistema, que ell mateix es sentiria exposat a ser suspès, en una prova d'aquestes. En Gaudí, l'estil del qual podrà discutir-se, però que, en l'art de construir, és un dels tècnics més formidables i genials de la nostra època, es sabut que fou suspès repetidament a l'Escola dels professors més mediocres. Jo he vist alumnes de batxillerat; davant de catedràtics que diuen exigents, perduts com uns naufragats [cercant pels recons]⁵⁶ de la memòria troços de fórmules apreses en un text intel·ligible, per respondre a preguntes que absolutament no comprenien, perquè llur estil depassava la capacitat mental dels dotze o tretze anys». I més endavant hi afegeix: «Si els pares, els professors i els metges compreguessin bé la gravetat del mal i les possibles conseqüències, no per ocultes menys reals, dins moltes pobres vides, estic segur que se'n preocuparien sèriament».

A pesar d'aquesta visió pessimista, constata per acabar que la solució és «senzillament l'europeització de l'ensenyança i l'humanisació de l'Universitat: Ensenyament racional, tant per lo que toca al pla com als mètodes; comunicació cordial entre professors i alumnes; desaparició d'aquest règim bàrbar, esdevingut massa clàssic entre nosaltres, dins el qual una ciència àrida i mandarinesca, capes de fer-se avorrir de l'estudiant més ben disposat, convida a apartar-se encara de moltes aules com d'uns llocs de torment inútil, durant tot el curs, per després assaltar l'assignatura en un mes o dos de treballs forçats i

⁵⁵ «El Día», 17-VI-30.

⁵⁶ Correcció del mateix Ferrà al retall de l'article que conserva al seu arxiu.

esgotadors encaminats, no al domini intel·lectual d'una matèria, sinó a contestar les preguntes d'un examen».

5.1.9.3 La poesia a Madrid i a Catalunya. La poesia castellana: Antonio Machado, Díez-Canedo, Enrique de Mesa i l'Escola del Guadarrama

L'any 1930 la revista «Estampa» de Madrid publica una enquesta sobre els gusts poètics de les dones de la capital d'Espanya. S'han formulat dues preguntes —«Li agrada a vostè la poesia?» i «Quin poeta, o quina poesia prefereix?»— a modistes d'alguns tallers, estudiants de les facultats universitàries, residents a la Residència de Senyoretas, alumnes de la *Escuela del Hogar*, Lyceum, etc. El resultat desperta la curiositat de Ferrà i a *La poesia que les plau*⁵⁷ comenta les preferències poètiques de les madrilenyes comparant-les, en alguns moments, amb les de les catalanes. D'entrada, considera que abans de res s'hauria d'haver demanat què entenien per poesia les enquestades. Diu també que no se li escapen les dificultats de la resposta, a causa de la vaguetat mateixa del terme *poesia*, però que les preferències que demostren les enquestades constesten perfectament aquella segona pregunta.

En un to jocós, dedueix d'una de les contestes —a una de les enquestades més que la poesia li agraden els poetes— que segurament no els coneix i que probablement per la mateixa raó li agradin els aviadors. Tot seguit fa una llista dels resultats per a ell més significatius: «1. Bécquer (344 vots). 2. Don Ramon de Campoamor (301) 3. Gabriel y Galán (168). 4. Rubén Darío (166). 5. Zorrilla (83) 6. Espronceda (77) 7. Calderón de la Barca (65) 8. Jorge Manrique (62). 9. Villaespesa (49). 10 Antonio Machado (47) 11. Joan Maragall (41)...», i comenta que a la Universitat ha guanyat Campoamor i que Bécquer té el primer lloc gràcies a les modistetes. Segons ell, el resultat de conjunt és pobre i sembla ser que en en matèria de poesia encara estan en el segle XIX.

Ferrà confessa llavors que no pot saber si el públic femení mallorquí es troba en les mateixes condicions però seria molt interessant esbrinar-ho. En tot cas —postilla— no

⁵⁷ «El Día», 4-VI-30.

creu que Paul Valery sia el poeta més conegut entre les dones mallorquines. Quant a les poesies elegides, considera que suposen un endarreriment i destaca el fet que a la llista no apareixen poetes estrangers i que els sudamericans hi són molt escassos. L'absència de Juana de Ibarburu i Gabriela Mistral palesaria la falsedat de l'iberoamericanisme que es predica oficialment.

Finalment, es refereix a l'acceptació, especialment a la Universitat, d'Antonio Machado. Per a ell és positiu el fet que Machado sigui el desè de la llista i hagi trobat 45 admiradores a la Universitat i dues fora i que la poesia que més agrada —la transcriu— és la que comença *Yo voy soñando, caminos...* Ferrà qualifica Machado com el «més pur poeta castellà dels nostres dies» i comenta positivament «la tendra fidelitat manifestada a Gustau Adolf Bécquer», que contraposa als «rascacels de la Gran Via i altres americanisacions superficials de la vida madrilenya». Ja vérem que aquesta admiració per Machado, i tal volta la seva coneixença personal, era deguda a la mediació de Díez-Canedo, que havia gestionat una conferència de Machado a la Residència d'Estudiants de Catalunya els anys vint, la qual, segons que sembla, finalment no es dugué a terme.

Una altra manifestació a favor de Machado apareix a l'article *Per què ens cal triar*, escrit a finals de 1931.⁵⁸ Ferrà manifesta que, de tots els poetes actuals, és «un dels que fan vibrar cordes més fines i amagades» i «una de les coses que més me l'acosta, -que més ens l'acosta- és aquell amor, ple de nitidesa espiritual, amb que ha cantat, en algunes curtes i perfumades poesies, la nua bellesa de la messeta espanyola». També parla de Machado l'any 1933, a l'article *Retòriques estantisses*,⁵⁹ on subscriu els seus versos *De diez cabezas, nueve//embisten y una piensa*.

L'admiració pel poeta s'estén a l'escola castellana de la qual és un digne representant. L'any 1929, amb motiu de la mort d'Enrique de Mesa Ferrà escriu un article sobre aquest poeta i sobre la Escuela del Guadarrama.⁶⁰ Rememorant els llunyans dies

⁵⁸ «Sóller», 21-XI-31.

⁵⁹ «Sóller», 1-VII-33.

⁶⁰ *Enrique de Mesa y la escuela del Guadarrama*, «El Día», 11-VI-29 i «Sóller», 28-VI-29.

d'estada a la Residencia de Estudiantes de Madrid, el 1910, hi descriu la relació que va establir en el seu esperit entre el paisatge que veia i la gent que l'envoltava, que giraven invisiblement a l'entorn de Francisco Giner de los Ríos. Giner —diu— havia estat un dels primers a organitzar excursions al Guadarrama i havia suscitat el pelegrinatge d'escolars i joves esportistes de Madrid a aquelles serralades, de la mateixa manera que a Catalunya ho feia el Centre Excursionista. Explica que en aquest i en la posterior Sociedad Castellana de Excursiones, arqueòlegs i alpinistes havien conviscut en estreta col·laboració. I continua: «Des de llavors *la Sierra*, teló de fons d'alguns del més nobles paisatges urbans de la vila i cort -com dels més nobles quadres de Velazquez- s'es vinguda a incorporar a la vida de Madrid i ha entrat, per dir-ho així, dins l'ànima dels seus millors artistes i escriptors aportant-hi un element de puresa salutífera, un no sé que de net i de cristallí que casa admirablement amb les qualitats aristocràtiques de l'*elite* intel·lectual castellana».

A continuació afirma que un dels seus millors representants era Enrique de Mesa, el qual «per la puresa del seu art, pel gust, per la sobrietat perfecta i per la netedat immaculada, cal aparellar amb Díez-Canedo cantor de Madrid per excel·lència i Antonio Machado, poeta per excel·lència de Castella». I continua: «Fidel a les millors tradicions literàries del seu país, àgil com una serranilla popular o tocat del docte academicisme de Fray Luís, i prenent a voltes per la seva elegant limpidesa un aire de parentiu amb algunes *Líricas* del nostre Costa i Llobera, el vers d'Enrique de Mesa es perfuma esquisidament de totes les herbes i reïnes de la espinada dorsal de la messeta».

D'un exemple del llibre d'E. de Mesa, *El silencio de la Cartuja*, en fa aquest comentari: «Això és el llibre, en efecte, i aquests colors tenia la musa del senyorívol poeta de la serra castellana que havia après dins les seves valls i pels caminets dels seus pastors tota la gràcia arcàica i saborosa d'aquell vocabulari muntanyenc». I acaba l'article amb aquestes sentides paraules: «Com un ram de ginebró dels nostres puigs, vull depositar cordialment aquest record damunt la seva tomba».

5.2 ELS PRIMERS ANYS DE LA REPÚBLICA. ANYS D'ESPERANÇA (1931-1933)

Quan es proclama la Segona República, ja fa molts anys que Miquel Ferrà ha deixat de creure en la Monarquia espanyola, i molt més des del moment que havia permès el cop d'estat de Primo de Rivera. Per això veu amb molts bons ulls la instauració del nou règim.

A pesar que no podem obviar l'angúnia i la por al canvi producte de la seva mentalitat conservadora, hem de pensar que ho deu viure molt de prop a causa de l'amistat amb Nicolau, el qual participa intensament en la vida política i arriba a exercir un càrrec públic en el nou règim. Per aquest motiu, Ferrà saluda la República amb entusiasme, especialment en els primers dies.

L'eufòria és veu, però, enterbolida per un afer que altera Ferrà, probablement perquè afecta els seus amics: la publicació de *Mort de dama*, de Llorenç Villalonga. Qui havia estat company seu de discussions al diari «El Día», el seu admirador dialogant i aquell al qual Ferrà havia descobert Leopardi, publica una novel·la en què, d'una manera no comprensible en altres contextos però sí a Mallorca, ataca directament i despietada el grup de «La Nostra Terra» i especialment la seva amiga Maria Antònia Salvà. Ferrà no dubta un moment a contestar l'atac d'una manera apassionada, poc racional i tal volta massa directa i poc irònica en algú que, com a bon noucentista, valora aquesta arma. Villalonga li respon però Ferrà ja ha dit la paraula definitiva.

En aquests moments es produeix un gran fervor nacionalista i discussions sobre l'Estatut d'Autonomia de Mallorca i Eivissa. Ferrà s'hi refereix a l'article *Entorn a l'Estatut*, que publica a «La Nostra Terra». També dedica un article a l'aprovació de l'Estatut de Catalunya i a les relacions del Principat amb Mallorca, que considera un poc abandonades des de Catalunya.

Aquest període és d'una gran fecunditat pel que fa a la seva activitat cultural, especialment a Barcelona però sense oblidar Mallorca. Quant a l'activitat periodística, també intensa, expressa les seves opinions sobre el moment important que viuen la jove República espanyola, Catalunya i Mallorca. No oblida, això no obstant, els problemes de

sempre, encara que la preocupació arquitectònica potser és menor, ja que l'arquitecte Guillem Forteza en té cura i, finalment, amb la República han començat a triomfar les tesis d'ambdós.

Com sempre, un dels fets que el preocupen i que adquiriran cada cop més protagonisme són els radicalismes i les confrontacions irracionals entre dretes i esquerres. Més que definir-se per un dels bàndols, Ferrà critica la irracionalitat dels plantejaments i les campanyes, subratllant el perill que comporta radicalitzar la gent amb consignes o des dels periòdics. Una altra de les seves preocupacions continua sent el nacionalisme i la qüestió religiosa. Sent una gran admiració per Manuel Azaña perquè considera que ha sabut entendre a la perfecció, com no ho havia entès mai cap polític espanyol, el problema català. Ferrà se'n felicita a un article, proclama la seva admiració pel polític i fa vots perquè ell i la República sàpiguen entendre i resoldre també el problema religiós. Només així —conclou— la República haurà triomfat.

Alguns dels seus articles també reflecteixen la seva admiració per alguns personatges importants: Antonio Machado, per expressar a la seva poesia el problema d'Espanya i el caràcter espanyol; Francesc Cambó, per la seva obra com a mecenes i en especial per la subvenció de la Fundació Bíblica Catalana, i Josep Carner, les obres del qual propugna que es reeditin.

La preocupació per la ciutat de Palma se centra ara en la seva brutor. Creia que la República duria una major pulcritud de la ciutat, per la qual cosa protesta i insisteix en la importància que aquesta qüestió té per al nou règim que acaba de néixer.

El turisme, una altra de les qüestions que ha tractat des de sempre, s'incrementa en aquests moments. Ferrà constata que és un fenomen que no es pot aturar, per la qual cosa modifica els seus plantejaments i suggereix remeis als perills que hi detecta.

Malgrat que a Mallorca els canvis no són espectaculars, en alguns camps es produeixen avenços interessants. És el cas de la música mallorquina, que té el seu gran profeta, en aquells moments, en el seu amic Antoni M. Thomàs. Ferrà lloa, en un altre article, els valors noucentistes d'un concert que s'ha celebrat al Teatre Principal i els lliga

a tota la tradició musical des d'Antoni Noguera, passant per la Capella de Manacor i Mn. Antoni Pont fins arribar a Mn. Thomàs i la seva Capella Clàssica. Veu en aquest acte una expressió de l'Escola Mallorquina, que ell propugna fa tants anys, aquesta vegada en el vessant musical.

L'activitat cultural de Ferrà es localitza molt més a Barcelona, responent a la nova dinàmica que hi han produït la República i la restauració de la Generalitat. Malgrat que ja fa uns anys que pensa traslladar-se a Mallorca, sobretot per viure prop de sa mare, no es pot estar de participar en moltes de les iniciatives culturals que es posen en marxa a Catalunya i que el solliciten amb assiduitat. Com és habitual en la seva trajectòria, no oblida Mallorca i intenta contribuir a la seva estimulació cultural a través d'articles i exportant-hi actes que s'han organitzat a Catalunya, com el centenari del naixement de Ramon Llull i el de l'Oda *La Pàtria* d'Aribau. En aquest sentit, també participarà activament en el Comitè de Relacions entre Catalunya i Mallorca, tasca en la qual havia estat interessat tota la vida.

Pel que fa a les activitats culturals a Catalunya, seguirà dirigint la Residència d'Estudiants de la Generalitat, però no amb la mateixa dedicació que abans. L'ajudarà d'una manera decisiva A. M. Sbert, ja que les dimensions de la nova Residència i el seu origen li impedeixen conservar l'estil i l'ambient de la primera. En aquest moments hi viu Bartomeu Rosselló-Pòrcel, becat per la Diputació mallorquina, que manté una bona relació amb Ferrà, a qui mostra i consulta alguns poemes que posteriorment li són publicats a «La Nostra Terra». Ferrà, com és habitual en ell, possiblement posa Rosselló en contacte amb el món cultural català que tant coneix.

Aquest anys de convivència dels dos poetes han estat recollits per Gabriel Fuster en algunes de les seves obres, ja que ell també s'allotjà a la Residència i fou gran amic de Rosselló. En les discussions polítiques i nacionalistes, Ferrà, Rosselló i Sbert se situen sempre en el mateix bàndol, mentre que Fuster els considera massa radicals i es manté neutral, al marge.

Per altra part, Ferrà obté a la Biblioteca Universitària els mitjans i el personal amb

els quals havia somniat tota la vida. És, en aquest sentit, l'únic moment en què el treball bibliotecari l'interessa un poc i no el considera una feina burocràtica fastigosa. Hi ajuda el fet que estan amb ell el seu amic Ferran Valls Taberner, que ara n'és el director, i bibliotecàries formades a l'escola de la Mancomunitat, algunes de les quals —Maria Novell, Rosa Leveroni i Maria dels Angels Royo— són alhora poetesses o escriptores.

Com a professor de llengua catalana, també és convidat a participar a la Universitat que ell tant havia criticat i que ara, amb l'Autonomia, es converteix en la que ell volia. L'any 1933, el del centenari de la Renaixença, és designat secretari del Jocs Florals de Barcelona.

Malgrat tot, Ferrà constata que sa mare torna vella i l'entusiasme del principi per la República es va convertint gradualment en decepció. Segurament, també han desaparegut les circumstàncies, no expressades, que el mantenien a Barcelona i, finalment, la nova Residència d'Estudiants no és el que era l'antiga i la seva direcció no l'atreu. Totes aquestes raons el duen, probablement, a demanar de bell nou —el 1933— el trasllat a Mallorca. Li serà concedit el 1936.

Durant aquest període manté les relacions amb els amics de sempre i fa noves amistats, com és el cas de la cubana Emilia Bernal, amb la qual Ferrà estableix una relació d'amistat poètica, la presenta als amics mallorquins i l'envia a Mallorca perquè conegui l'illa. Amb Bernal durà a terme algunes traduccions de poemes del català al castellà i viceversa. Un altre dels nous amics serà el P. Rafel Ginard. Una vegada més farà de mestre del novell poeta mallorquí i hi mantindrà una discussió literària que, pensant que pot interessar altra gent, reproduirà a les pàgines de «La Nostra Terra». Debatran també sobre el valor de la poesia catalana del moment, que Ginard no arriba a entendre i troba massa cerebral —s'estranya que Ferrà hagi participat al jurat que ha concedit el premi Joaquim Folguera a Carles Riba. Ferrà també criticarà als amics catalans aquest tipus de poesia, massa cerebral i elitista per a ell.

La República li allunya l'amic Nicolau, que ha estat nomenat ministre i ara és poc a Barcelona. L'amistat es fa distant i, malgrat alguna trobada, Ferrà deixarà de comptar

amb la presència constant i fecunda de Nicolau per explicar-se moltes de les coses que li costa d'entendre. Les seves incomprendions envers algunes qüestions de la República i les actituds que adoptarà davant els esdeveniments, que li criticaran amics com Gabriel Alomar, es poden atribuir, en part, a aquesta distanciament.

5.2.1 PROCLAMACIÓ DE LA REPÚBLICA

El fet més rellevant de l'any 1931 és sens dubte la proclamació de la Segona República i el que representa per a Miquel Ferrà. La primera reacció, entusiàstica, es reflecteix en algunes cartes i en un article que escriu amb aquest motiu. Dia 15 d'abril, des de la Residència d'Estudiants escriu una petita nota a Nicolau, que diu: «Enhorabona! No sé si somio o estic despert». La nota és seguida d'una altra de semblant escrita per A. M. Sbert i de la signatura de Baltasar Samper.¹

Uns dies més tard, l'actitud és, tal volta, més reflexiva. Una de les poques cartes que aquest any escriu a Maria Antònia Salvà expressa molt bé tot el que aquest canvi de règim suposa per a ell.² D'entrada, li diu que no li ha escrit abans perquè ha estat abandonat al cansament i als nervis. Seguidament, li demana noves de la neboda monja de Madrid, que segons que sembla ha estat víctima dels atacs que hi ha hagut a convents i després ja parla directament de la República, que ell abreuja R.P.: «Per Pasqua granada vaig esser a Mallorca i vaig procurar animar ma Mare i treure-li la por de la R. P. Però, en el fons, m'oprimia un poc veure la raó que tenia ella: no són només uns desordres al carrer, és una transformació social molt seria lo que vé, i l'enfonsament d'un món que era el séu i que és estat també el meu i, amb tots els seus defectes, jo no el puc veure morir amb indiferència».³

Malgrat la por, Ferrà no vol viure ancorat en el passat: «Ara, que tampoc no em resignaria a morir amb ell. Crec que la vida és una renovació de fórmules constant, que

¹ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, 15-IV-31.

² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-VI-31.

³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-VI-31.

la Providència presideix tots aquests canvis des de molt més amunt que des d'allà on nosaltres els miram, i que lo que cal és treballar sense pessimismes per transvassar dins la nova societat i dins les noves organitzacions les essències eternes. I creure una mica en la bondat dels homes, que vé de Déu sempre, i és per mi l'únic terreny ferm damunt el qual podem construir. Ahir, dins el despaig d'En Macià em saludà afectuosament un home que em va semblar conegut sense saber d'on. Era En Comte, militant del comunisme i un dels complicats en la bomba de Garraf. Em va parlar del Club de Natació i d'un accident que jo hi havia tingut fa anys; i fent memòria, vaig recordar que era ell un dels que m'assistiren i que vaig veure al meu costat quan vaig recobrar el sentit, i ell qui va portar el cotxe i m'acompanyà amb el metge fins a casa...».⁴ Ferrà explica l'anècdota a l'amiga, probablement perquè perdi la por a segons quins personatges i li descriu el nou ambient que l'envolta: «Aquests dies, des de la proclamació de la R. P. veig i tract gent de tot color i de totes les procedències: diputats d'esquerra, socialistes, P. de Sant Felip, obrers, el vescomte de Güell, sublevats de Prats de Molló, oficials de la Presó Model, militars que eren estat presos a Monjuic. D'aquests darrers n'hi ha de molt poc seny, segons me sembla. Però en general, abunda el bon sentit i una senzillesa de tracte i una finor espiritual en alguns dels que exerceixen càrregos, molt superiors a les dels seus predecessors. Lo que a mi em dóna malestar no són les idees, professades de bona fe, sinó la manca d'espiritualitat i la grolleria de la turba i de molts dels seus meneurs: aquesta cosa grossera, que no és republicana ni monàrquica, que ja hi era abans i ara aprofita el natural desori de tota revolució per manifestar-se, i que em sembla que a Mallorca abunda més que les idees propiament dites».⁵ Fins i tot té ben clar el paper dels catòlics dins la nova societat, que no ha de ser de privilegi: «Crec que lo que deuen fer les dretes és intel·ligenciar-se amb els primers a tota ultrança, sacrificant, no els principis, però tots els privilegis que calgui i acceptant les mateixes condicions en que viuen a Bèlgica els catòlics, posem per cas. El tò entre guerrer i pessimista de la bona premsa, em sembla que no

⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-VI-31.

⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-VI-31.

condueix més que a deprimir els esperits i a excitar un enemic que avui té més força».⁶ L'entusiasme i ensem amb què rep la República es palesen a l'article *Les jornades de la República*, que publica a «El Día» el 18 d'abril, pocs dies després de la proclamació. Hi conta la seva anada amb tramvia des de la Residència d'Estudiants, acompanyat d'A. M. Sbert, fins a la plaça de Sant Jaume i com entraren al palau de la Generalitat, on Sbert oferí a Francesc Macià l'adhesió de la Unió Federal d'Estudiants Hispànics i la seva incondicional de català de Mallorca. Macià els estrenyí la mà efusivament.⁷

El dia 23 d'abril de 1931 va ser memorable per a Catalunya. Ferrà se'n fa ressò a un article *El Sant Jordi d'enguany*,⁸ que té per finalitat assabentar els mallorquins de la significació patriòtica i nacionalista de la festa i de com els catalans saben manifestar els seus entusiasmes patriòtics sortint al carrer. Dedicava aproximadament una quarta part de l'article a glosar les paraules de Maragall referents a aquesta diada en diferents ocasions i seguidament comenta que la festa ha estat apoteòsica i la multitud ha omplert tot el dematí la plaça de Sant Jaume. Ha estat —afirma— la «festa del pensament en llibertat». I continua explicant l'ambient: «Hi ha en l'aire, efectivament una joia viva de lliberació, darrera els anys fatídics d'opressió sorda d'espionatge, d'amenaça perpetua i rancuniosa. Aquesta alegria de domassos i banderes no imposades, amb que es manifesta la dels cors, fa pensar en aquells dies de lleig servilisme amb que el Rei era rebut, amb les finestres tancades, entre els aplaudiments d'uns cortisans de província i d'una escassa turba mercenària. Va la mateixa diferència entre l'entusiasme d'avui i el d'aquelles recepcions que entre la votació ciutadana de l'avant passat diumenge i els homenatges i plebiscits de la dictadura...».

Després relata el moment solemne de l'aparició de Macià a la gran balconada del palau de la Generalitat —especifica, per als mallorquins que no hi entenguin, que és

⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-VI-31.

⁷ Ferrà coneixia Francesc Macià i sobretot les seves filles de les seves estades a Vilanova. Com hem explicat a l'apartat 4.3.7.6, també s'havia cartejat amb la seva filla Maria quan aquesta estava a París, tenint cura de son pare empresonat. Feia poc temps que havia demanat, com ja vérem, l'amnistia de Macià, que finalment havia estat concedida.

⁸ «El Día», 28-IV-31.

l'antiga Diputació— amb la bandera federal i la catalana, que havia donat la Unió Catalanista a la Mancomunitat i havia estat amagada tots els anys de la Dictadura, a la mà. Esmenta també el poema llegit per Ventura Gasol —diu que l'anomenen germà Gasol— sobre els anys d'exili en els quals ha acompanyat l'«Avi». Finalment, explica que s'havien fet córrer, maliciosament, males notícies sobre el futur de les relacions entre Catalunya i Espanya. Opina que segurament s'haurà de perdre temps i seny per poder trobar la fórmula adient però pot assegurar dues coses: «que mai cap polític català ha fet per la causa un gest més inspirat i més eficaç que el d'En Macià al prendre el govern de Catalunya, i que mai aquelles relacions s'eren establertes entre dos esperits, tan comprensius, tan generosos, tan ben disposats a la concòrdia i m'atrevesc a dir tan germans pel cor com el de Francesc Macià i Fernando de los Ríos que fa uns dies ens arribava de Madrid amb dos il·lustres companys de ministeri».

Uns dies més tard, a l'article *La festa del Tedi*⁹ es refereix al primer de maig. Fa una crítica a l'avorriment de la gent pels carrers en el dia de la festa del treball i comenta que, com que no és republicà per hipocresia, pot dir que li agraden més les festes amb sant que aquelles amb una advocació abstracta i ho atribueix al fet de ser poeta. Per això —continua— el que li fa més horror de Rússia és que vulguin eliminar les festes cristianes com la de Nadal i Pasqua i aprofita l'avinentesa per atacar una vegada més les revistes, de la dreta en aquest cas, que publiquen que a Rússia fan agranar els carrers als generals tsaristes, prenen als rics el que els sobra i maten els capellans que no volen contribuir a un monument a Satanàs o a l'Anticrist. Argumenta que les revistes que donen aquestes i altres notícies «estupendes» es dediquen a cretinitzar les bones persones.

Malgrat tot, exposa que comença a trobar en la festa del primer de maig una certa poesia que acompanya «la seva curta i flamejant tradició revolucionària. Fer voleiar les banderes de l'emancipació, maldament sien rotges com roelles, damunt les verdors primaverals d'aquest dia, té indubtablement la seva bellesa». El que no li sembla bé, però, és que es converteixi en una jornada «consagrada íntegrament al Tedi».

⁹ Aquest article forma part d'un conjunt, publicats el mateix dia, amb el títol *d'Al marge de fets i llibres*, «El Dia», 14-V-31.

Els dies i mesos posteriors, escriu articles referents a l'evolució de la situació, a les relacions entre Catalunya i la resta d'Espanya, a l'Estatut... El 13 de setembre recorda l'aniversari de la implantació de la Dictadura amb l'article *Avui 13 de setembre*,¹⁰ que és la reproducció comentada de l'article de Ferrà *Comentario de un poeta*,¹¹ censurat al principi del règim anterior. Després de dir irònicament que la Dictadura havia inaugurat oficialment la revolució espanyola, transcriu íntegrament l'article i al final manifesta que el poeta ciutadà que el 1923 deia o intentava dir aquestes paraules no ha canviat, «segueix mirant les coses des de tan amunt com pot i com no va cremar durant set anys un sol gra d'encens a la Dictadura, ha fet vot de no cremar-ne mai davant cap ídol, i menys si és d'aquells que demanen sacrificis humans. I no renuncia a comentar algun dia l'actualitat d'avui amb la mateixa serena independència que comentava la d'ahir».

El mes d'octubre manifesta una certa decepció a Guillem Colom. Li diu que li parla del temps perquè és allò més agradable de què pot parlar i «aquesta R. P. es va convertint per moments en lo que es diu una república».¹²

5.2.2 LA DISPUTA AMB LLORENÇ VILLALONGA A CAUSA DE *MORT DE DAMA*. LA HISTÒRIA D'UNA INCOMPRESIÓ MÚTUA

El 4 d'abril de 1931, Llorenç Villalonga publica *Mort de Dama*. El llibre escandalitza la conservadora societat mallorquina i la resposta pública de la intel·lectualitat mallorquina és el silenci, que només es romp quan el mateix autor escriu un article sobre d'aquest silenci quan ja s'ha exhaurit la primera edició. Aquest silenci públic deu contrastar amb els comentaris que suscita en aquests mateixos cercles intel·lectuals i, per les repercussions posteriors, podem pensar que la novel·la és una bomba en el tranquil panorama mallorquí. Segurament, Villalonga ja ha previst aquests afectes ja que, avançant-s'hi, ha dedicat la novel·la a «tots els que no s'hi enfadin», dedicatòria que li serà molt útil

¹⁰ *Avui 13 de setembre*, «El Día» 15-IX-31.

¹¹ L'article aparegué completament censurat a «El Día» del 28-IX-23. Miquel Ferrà conserva el retall de diari al seu arxiu, amb l'espai de l'article en blanc i el títol anotat per ella. Ja el comentarem a l'apartat 4.2.1

¹² Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, 15-X-1931. Pel tema, suposam que és del 1931.

per realitzar la seva defensa posterior. L'impacte deu ser, però, tan fort que el mateix Villalonga deu trobar que s'ha excedit i publica el 26 de febrer un escrit a «El Día» que, malgrat contenir alguna petita provocació, ve a ser un plec de descàrrec en el qual s'identifica amb Aina Cohen per evitar tant la semblança que havia detectat la societat mallorquina amb Maria Antònia Salvà —gens allunyada probablement de les seves primeres intencions— com l'atac massa directe al grup de «La Nostra Terra».

Per altra part, subratllant la serenitat del seu amic «semita» Gabriel Fuster davant la novel·la intenta mitigar-ne tant l'antisemitisme com haver utilitzat el qualificatiu de «xueta», tan significatiu a Mallorca, per simbolitzar la intel·lectualitat mallorquina.¹³ Hem de tenir en compte, per altra part, que Villalonga no era indiferent ni neutral davant aquest problema, com ho demostra clarament la biografia de Jaume Pomar.¹⁴ Finalment, torna a insistir en el tema, tan discutit amb Miquel Ferrà, del tradicionalisme mallorquí i la millor manera de combatre la incultura de Mallorca.

Cal dir també que la novel·la de Villalonga, que en principi es presenta com una crítica a l'aristocràcia mallorquina i en general a totes les aristocràcies decadents, incorpora elements molt concrets amb l'única finalitat que hi hagi gent que s'enfadi, com el nom jueu d'Aina Cohen, la seva semblança amb Maria Antònia Salvà i la seva homosexualitat. Aquesta darrera nota té relació, probablement, amb els seus problemes a l'hora de publicar a «La Nostra Terra» un article de Bleuler sobre l'ambivalència. Els membres de la revista no l'admeteren perquè consideraren que la seva temàtica podia ferir la sensibilitat dels subscriptors i causar baixes. Villalonga fa una referència al succés en un passatge de la novel·la: «Per la seva part, al setmanari "Be hem Dinat" s'estenien en consideracions damunt els psicoanalistes alemanys, i declaraven seriosament que la poetessa els pareixia influïda per l'escola de Bleuler. Ai, millor haurien dit del dimoni! A darrera hora, Aina Cohen modificà el seu pla i sortí a escena amb una nina de quinze anys, que ella mateixa

¹³ Hem de pensar que dos gran amics de Miquel Ferrà, i alguns membres més de «La Nostra Terra» eren xuetes. Per veure el que podia representar retreure aquesta qüestió, podem tenir en compte l'impacte que també suposà la publicació, quaranta anys després, del llibre de Miquel Forteza *Els descendents dels jueus conversos a Mallorca. Quatre mots de la veritat*, Mallorca 1966.

¹⁴ Jaume POMAR, *La raó i el meu dret. Biografia de Llorenç Villalonga*, Mallorca, 1995. Vegeu el comentari a la pàg. 260 sobre els problemes de Villalonga amb la companyia Artis i amb Joan Valls.

havia vestit de pagesa, per tenir el gust de despullar-la en vers».¹⁵

Els de «La Nostra Terra» hi havien de veure sens dubte la venjança de Villalonga per no haver-li deixat publicar un article que, per altra banda, probablement havia escrit per posar-los en un compromís.¹⁶ A pesar de la dedicatòria que ja hem comentat i que esgrimeix quan els de «La Nostra Terra» contesten iradament a la seva provocació, tot assenyala l'interès de l'autor a irritar-los.

Per respondre a la publicació del llibre i a l'article de Villalonga, Ferrà escriure a «El Día» un article titulat *Al marge de fets i llibres*,¹⁷ amb tres subapartats: una adhesió a l'homenatge tributat feia poc a Gabriel Alomar, una referència al primer de maig, que ja hem comentat, i en tercer titulat *Un pàllid «esperpento»*, que és una crítica molt dura a *Mort de Dama*.

Ferrà comença dient: «Em fa por que Dhey, que cura per endavant de desfer ell mateix aquest silenci entorn del seu llibre, no pugui soportar sense disgust una veu ruda d'amic que aquesta vegada tampoc no serà discreta, lleial, sí: d'això n'hi responc absolutament». Continua més endavant: «Que creurà l'autor de Mort de Dama si li aconsell que abandoni a altres menys versats que ell en la ciència mèdica el conreu de les lletres?». Seguidament, atribueix a Villalonga els mateixos defectes que aquest, anys abans, havia retret als seus amics de «La Nostra Terra»: «El seu llibre, del qual, publicat a Barcelona o a Madrid, no se'n parlaria, és un producte típicament provincià: obra d'un solitari de capital petita, que viu de *literatura* travessat d'obsessions morboses, i no té el sentit del món que el volta, contra el qual reacciona amb una fòbia pobre d'ironia, encara que aparentant superioritat».

Seguidament li diu que el llibre ignora el medi que vol descriure i que els personatges són inversemblants i «ninots buids de substància humana». I segueix comentant altres aspectes: «L'ambient manca en absolut a les escenes i la veritat als diàlegs, d'un mal

¹⁵ Llorenç VILLALONGA, *Mort de Dama*, dins *Les novel·les del mite de Bearn*, Barcelona, 1980, pàg. 91.

¹⁶ Recordem que ja parlava de l'ambivalència a l'article que hem comentat a l'apartat 4.4.4.2.

¹⁷ «El Día», 14-V-31.

gust deplorable. [...] El llenguatge mostra una indigència suma. [...] Les paròdies sense enginy amb que finalisa el llibre són, en relació a les poesies que volen ridiculitzar, igual que uns llimacs devora unes roses. A l'autor de Mort de Dama se li ha escapat sempre el sentit de la poesia, com a un sord la música de Mozart». L'adverteix que no hauria de parlar de poesia i acaba amb aquestes paraules: «Amic Dhey, perdonau la brutalitat. Els meus sentiments personals envers vos no poden ésser més que d'una gratitud profunda per la consideració, certament inmerescuda, amb que sempre m'heu aludit. Però jo no us puc enganyar i enganyar el públic, i us dic, amb crua sinceritat, lo que sent: aquest llibre no és res. Això mateix ve a dir en el seu pròleg, per tots els que sàpiguen llegir, En Gabriel Alomar».

Què havia passat perquè el Ferrà de la Residència d'Estudiants, que sabia escoltar i que per al propi Villalonga constituïa una excepció als tradicionalistes mallorquins per haver-se obert al món europeu, s'enfadàs d'aquella manera? A més, el concepte que tenia Villalonga de Ferrà l'excloïa segurament de la seva caricaturització, una exclusió que, com hem vist, havia fet pública anys abans. Per això, la reacció de Ferrà deu estranyar Llorenç Villalonga.

Sense voler justificar la reacció de Ferrà, evidentment exagerada i tal volta mal dirigida, intentarem contextualitzar-la. Hem de tenir en compte, d'entrada, el que hem dit de l'article de Villalonga publicat després del llibre. Per altra banda, el llibre caricaturitzava d'una manera molt mallorquina la intel·lectualitat illenca i Ferrà, malgrat no estar-ne afectat directament —com hem comentat—, no pot deixar de solidaritzar-se amb els seus companys i, tal vegada, la contundència de la reacció prové de la voluntat que aquesta solidaritat quedi prou clara.

Ferrà, a més, no és un membre qualsevol de «La Nostra Terra» i de la intel·lectualitat nacionalista conservadora mallorquina. Des del 1906 ha començat a forjar un grup que, amb moltes penes i atacs de filisteus com Villalonga, ha arribat a confeccionar una de les millors revistes literàries i científiques que s'han fet mai a Mallorca. Tanmateix, en lloc de rebatre'l com a màxim representant del grup, ho fa

personalment.

La hipòtesi que *Mort de Dama* conté elements dissenyats específicament contra els enemics catalanistes de «La Nostra Terra» és corroborada per Jaume Vidal i Alcover a *Llorenç Villalonga i la seva obra*.¹⁸ Per a Vidal i Alcover, l'autor de *Mort de Dama* no podrà fer mai novella psicològica «perquè és un intel·lectual apassionat. Vull dir que és un home en perpetu estat de contradicció amb el món que l'envolta. Detesta, en la Mallorca dels anys trenta, els senyors ciutadans i els escriptors de més prestigi, i els crucifica en la seva novella». I segueix més endavant: «Si no veim en l'obra de Llorenç Villalonga, netament escindits els bons dels dolents, és perquè l'habilitat de l'autor procura suavitzar els radicalismes. Però hi són: la novela de Llorenç Villalonga és una autèntica novella de bons i dolents».¹⁹

Els patrons estètics i formals de la novella són a les antípodes del que Ferrà concep com a literatura i de la missió que li atribueix dins la societat. Per al noucentisme, la poesia és el millor gènere per enaltir el seu model de societat. La novella, per contra, no s'ajusta als plantejaments noucentistes i menys encara als de l'Escola Mallorquina i de Miquel Ferrà en concret —el silenci amb què acull les narracions de Salvador Galmés i les novel·les dels seus amics noucentistes és significatiu.²⁰ Així, ni tan sols la novella realista serveix als noucentistes per influir la societat, a la qual no se li ha de posar un mirall davant perquè vegi com és de dolenta, ni tampoc s'ha de caricaturitzar per exagerar més els seus defectes. Dins aquesta teorització, la literatura té com a missió idealitzar la societat on es congria per servir de model; com a mirall, ja n'hi ha prou amb la realitat mateixa, prou crua com per exagerar-la. És per això que Ferrà critica també el mal gust dels diàlegs.

En aquesta disputa, a més de les concepcions estètiques s'enfronten alguns elements ideològics als quals Villalonga havia donat poca importància. No obstant això, és curiós

¹⁸ Jaume VIDAL ALCOVER, *Llorenç Villalonga i la seva obra*, Barcelona 1980, pàg. 16.

¹⁹ *Ibidem*, pàg. 17.

²⁰ Hem de tenir en compte, també, les opinions de Ferrà sobre Proust i Gide —parla del «nyic-nyic» del primer i del «nyeu-nyeu» del segon», aleshores de moda. Villalonga, ben al contrari, els admira i els pren com a models, especialment Proust.

que Villalonga arribi a comprendre la postura de Ferrà i, d'una banda, rebutgi *Mort de Dama*, i de l'altra, s'acosti amb *Bearn* als plantejaments elegíacs de Ferrà que abans li havien semblat immorals.

Dins aquesta mateixa línia, Ferrà critica l'aspecte formal de la novel·la. No pot aprovar una obra amb la pobresa de llenguatge i de domini formal pròpia d'algú que ha escrit tota la vida en castellà i de sobre es decideix a usar el català. Segurament és en aquest sentit el suggeriment de no continuar escrivint, que segons l'article no parteix directament del mateix Ferrà sinó que és el parer dels cercles intel·lectuals propers a ell. Abans de fer-li el suggeriment, li conta el cas d'un escriptor català que no va voler creure l'articulista que havia transcrit al diari les crítiques que feien els seus amics en privat.

No deixa de ser paradoxal, però, que Ferrà, tan crític amb la societat mallorquina —en un moment donat en vol fer un estudi sociològic—, tan convençut del valor de la ironia i de l'humor que fins i tot en un moment donat ho intenta fer comprendre a Mn. Alcover, s'enfadi per la crítica de Villalonga a aquesta societat. L'explicació potser que aquesta crítica es dirigeix a l'aristocràcia i els intel·lectuals, dos estaments idealitzats per Ferrà encara que en diverses ocasions havia criticat a aquesta aristocràcia decadent que hagués perdut la consciència del seu paper. Pensa, però, que aquests defectes han de ser, en tot cas, criticats amb la major discreció i no amb l'escàndol. De fet els dimonis de Ferrà no es concreten en l'aristocràcia, classe decadent i que per tant no representa cap perill, sinó en la burgesia, que no s'havia aturat de criticar des de l'inici de les seves campanyes als diaris de Sóller i de Palma.

Ferrà, per altra banda, acusa Villalonga de tot allò que aquest ha atacat sempre en el tradicionalisme mallorquí. Rebat l'acusació que els joves de «La Nostra Terra» escriuen en català per oportunisme dient que del seu llibre «publicat a Barcelona o a Madrid no se'n parlaria», que és un producte típicament provincià, —recordem que per a Ferrà el provincianisme consisteix a aclimatar, penosament i xorca, als productes espirituals de la pròpia terra, els valors «locals» dels altres—, que és obra d'un solitari de capital petita que viu de literatura, una altra dels retrets que Villalonga, amb la seva ambivalència habitual,

havia dirigit a Ferrà o als literats amics seus, en els articles que hem esmentat abans. També l'acusa d'obsessions morboses. Les connotacions sexuals de la novella, que l'autor deu trobar normals, a Ferrà li han de semblar una deformació professional del psiquiatre, traslladada a la literatura, raó per la qual creu que Villalonga fa més bon paper com a psiquiatre que com a literat.

Li retreu també la pobresa d'ironia. Villalonga és més partidari del sarcasme destructor que de la ironia intel·ligent i constructiva. La superioritat que suposa la ironia —pensa Ferrà— en Villalonga és només aparent.

En les crítiques que segueixen, Ferrà demostra que se li escapa el sentit de la novella, de la mateixa manera que ell suposava que a Villalonga se li escapava el de la poesia, «com a un sord la música de Mozart». És per això que titulam aquest apartat com de mútua incomprensió. Ferrà l'acusa d'ignorar el medi que descriu, de la inversemblança dels personatges, de la manca d'ingeni de les paròdies de poesies que tanquen el llibre. Arriba a la conclusió que Villalonga no hauria de parlar de poesia perquè se li escapa el seu sentit, de la mateixa manera a Ferrà li hauria convingut fer la crítica sense parlar de novella. Per aquesta mateixa raó, conclou que «aquest llibre no és res» i per acabar d'arrodonir-ho interpreta en el mateix sentit el pròleg de Gabriel Alomar. Tal volta aquesta al·lusió a Alomar al principi i al final de l'article és una provocació perquè aquest darrer, que s'identifica en certa manera amb els elements de «La Nostra Terra» i en especial amb Ferrà, es pronunciï.

Convé apuntar, pel que fa a la normalització del llenguatge, que la primera edició de *Mort de Dama* és molt diferent de les actuals i que Villalonga va protestar en diverses ocasions per la normalització gramatical que s'hi aplicà. No hem d'oblidar, per altra part, que la versió definitiva té set capítols més que la inicial.

Després de tot aquest *excursus*, tornem a la polèmica sobre *Mort de Dama*. Uns dies després de la publicació de l'article de Ferrà, Villalonga li contesta a les mateixes pàgines de «El Día» amb un altre article, *Las «Furias» de Alanis.* «A tots els que no s'hi enfadin». Després d'afirmar que, al contrari de Ferrà, a ell li agrada la prosa d'Alanís i

per això juga amb desaventatge, diu que es vol venjar de Ferrà, que l'ha acusat de solitari, contant l'anècdota que aquest havia enviat dotze toms del seu llibre *A mig camí* a una llibreria de Palma i que quan va anar a fer la liquidació n'hi havia tretze.²¹ L'anècdota —argumenta— potser és falsa i no significa res contra els versos de Ferrà, però li pot recordar l'inexorable realitat que a Mallorca, malgrat haver-hi clans aduldors, tots són uns solitaris, incloent-s'hi a ell mateix, i es mouen entre la indiferència general, com Aina Cohen, que és una Bovary de la intel·ligència i que Ferrà no ha entès perquè no té per costum mirar-se al mirall. També diu que el crit final de la poetessa, que els concurrents interpreten com un humorisme, indica que ha perdut el cap. Acaba fent una contraproposta a la de Ferrà i li diu que tindria el mateix efecte per a Ferrà que el deixàs de llegir. Finalment, li recorda que el llibre anava dedicat «A tots els que no s'hi enfadin».

A més de l'article de Villalonga abans esmentat, Miquel Ferrà conserva al seu arxiu alguns retalls de diari que fan referència a *Mort de Dama*: un de Guillermo Piera, titulat *Bajo el cielo de Mallorca. Mort de Dama*,²² i un altre d'Oliver Brachfeld²³ que confessa que no coneixeria *Mort de Dama* si no fos per la polèmica en què s'havia implicat Miquel Ferrà.

Hem de dir finalment que darrere la recensió *Dhey. — Mort de Dama. — Gráficas Mallorca. — Palma, 1931*, signada per A[ntoni] S[alvà] R[ipoll] i publicada a «La Nostra Terra» de maig de 1931, hi ha també la mà de Ferrà, com es desprèn de la carta que escriu a Guillem Colom el 28 de maig:²⁴

Vaig deixar an En Toni Salvà (te prec la major reserva) unes ratlles per La N^a Terra sobre el repugnant llibre de Dhey. En G. Forteza em feu notar que d'aquest autor se'n pot dir encara això que t'ajunt, amb súplica que facis de veure ben aviat En Salvà i tu i ell inserteu aquest paràgraf en la meua nota bibliogràfica, cas que trobeu oportú de publicar-la.

²¹ Com ja hem comentat, aquesta anècdota es recull també al llibre de Joan ROTGER, *D. Antonio María*, Palma, 1928, pàg. 80. S'hi especificava que la llibreria era la Tous i que el tom que sobrava era el que havia enviat Ferrà a la redacció de «La Última Hora», també propietat de Tous, perquè en fessin la ressenya.

²² G. PIERAS, *Bajo el cielo de Mallorca. Mort de Dama*, «El Día», 3-VIII-32.

²³ Oliver BRACHFELD, *Mort de Dama. Una obra mallorquina*. El retall de l'arxiu de Ferrà no du la referència del diari. Creim que és «El Día», però en desconeixem la data. Aquest mateix article fou publicat anteriorment, com es desprèn del retall del periòdic, a la revista «Mirador», de la qual fou traduït.

²⁴ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 28-V-31. Probablement el número de maig sortí endarrerit.

Si no es publicàs, trob que almenys s'hauria de concentrar tot el seu contingut en una píldora de tres retxes sense plàyer-hi energia».

La carta és també indicativa de la influència de Ferrà en el grup de «La Nostra Terra». Un altre cop, a més d'escriure el seu article Ferrà organitza la campanya.

Segons Jaume Vidal i Alcover, el mateix Villalonga renega de *Mort de Dama* al pròleg de la primera edició catalana de *Bearn*, del 1961, amb aquestes paraules: «Rebutjant *Mort de Dama* que és una caricatura ("un pallid esperpent" segons l'admirat Miquel Ferrà)...». Vidal i Alcover comenta: «Quan Llorenç Villalonga renega de *Mort de Dama* i dóna la raó al seu màxim adversari, Miquel Ferrà, admetent que la novel·la no passa de ser "un pàllid esperpent", com deia aquest, "una roseta de quatre fulles", és que s'adona que els seus personatges són mites [...] i no gent viva, de carn i os o de versemblança humana. És un autorretret ben explicable [...]».²⁵

Per acabar aquest apartat, encara ens volem referir a un article que Llorenç Villalonga escriu al *Baleares* l'any 1947 amb motiu de la mort de Ferrà.²⁶ Aquest article, part del qual ja hem comentat a l'apartat 4.3.7.1, tracta també de la disputa de *Mort de Dama* i, en aquest sentit, diu: «*Unos años más tarde aquel hombre cortés debía llamarme inepto públicamente y aconsejarme en un artículo que era un puro berrinche que abandonara el "conreu de les lletres". Yo no me disgusté, aunque sentí haberle disgustado a él. Sólo por el bien parecer me creí obligado a molestarle un poco. [...] Pese al altercado, mi simpatía no disminuyó y acaso la suya tampoco. Desde luego yo era un snob y él había cruzado ya la edad de los esnobismos. No nos tratábamos, pero nos seguíamos leyendo. En marzo de 1929, una mañana nevada, yo había leído en París sus versos titulados Bois de Boulogne. —Villalonga transcriu el poema i després continua— Este poema, fino y noble, me había revelado el encanto de Lutecia. Ferrá ha muerto sin saber*

²⁵ Jaume VIDAL I ALCOVER, *Llorenç Villalonga i la seva obra*, Barcelona, 1980, pàg. 15-16.

²⁶ Llorenç VILLALONGA, *Miquel Ferrà*, «Baleares», 27-XI-47. Part d'aquest article és transcrit per J. M. Llompart a «Fidelitats», dins *Retòrica i Poètica*, vol II, Mallorca, Ed. Moll, 1982, pàg. 97-101.

*que yo tenía para con él esa deuda. Que no es la única».*²⁷

Explica també el deute que tenia amb Ferrà per la descoberta de la possibilitat de fer literatura mallorquina que fos alhora europea²⁸ i continua en un to més confidencial: *«Querido Miquel Ferrà: ¿Es cierto que le gustaban a usted algunas veces mis prosas, como a mí me gustaban siempre sus versos? En el Juicio final sabremos muchas cosas. Creo que usted no escribía últimamente. Yo sigo escribiendo bastante, pero publico poco... Aquel día, en San Gervasio, me dijo usted cosas que no he olvidado acerca del soneto y de su cuna, Toscana. Yo no conocía entonces Toscana. He de confesar que usted me fascinó».*

Al començament de l'article havia dit: *«Ferrà marca una nota interesantísima en la lírica mallorquina».* Després parla de la visió que té la crítica sobre Ferrà, partint de la de Leonard, per a qui era un poeta que havia sorgit perfecte, diu que Ferrà és considerat dels depuradors. Manifesta que hi està d'acord però si no se li lleva l'originalitat i que Ferrà no era sec, com no ho eren tampoc Racine ni Fray Luís de León, i continua: *«Cierto que carecía de exaltaciones, pero el mensaje que, entre dos guerras mundiales (1914-1939) dirigió a su querida y arisca Mallorca será de los que perduren».*

Malgrat tots aquests elogis, el 1974, en unes declaracions a Damià Ferrà-Pons deia: *«Miquel Ferrà era un poeta discret, però menor. Com assagista s'interessava per temes molt diversos, però amb una visió minimitzadora. Si parlava d'urbanisme reduïa el problema a si s'havia de tombar o no tal casa. Semblava que si aquella casa era enderrocada o es conservava, la qüestió de l'urbanisme quedaria resolta».*²⁹

Villalonga canviava sovint d'opinió segons les circumstàncies, com tendrem ocasió de veure en ocasió de l'alçament militar de 1936.

²⁷ *Ibidem*, pàg. 100.

²⁸ Ja ho hem explicat a l'apartat 4.3.7.1.

²⁹ Damià FERRÀ-PONS, *Llorenç Villalonga entre tres cultures*, introducció a *Narracions (1924-1973)*, Barcelona, 1974, pàg. 30.

5.2.3 ENTORN DE L'ESTATUT

Així com hem documentat la participació de Miquel Ferrà en la creació del Centre Autonomista, no tenim gaire constatació de la seva implicació en l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia. Això no obstant, una carta que adreça a Guillem Colom des de Barcelona el 28 de maig pot aportar alguna dada. Li diu exactament: «Perdona que em despedís tan a la francesa. M'hauria agradat de veres fer una eixida amb tú però el dimarts vaig emprar quasi tot el dia veient els nostres i recullint impressions de totes bandes. Crec que hem perdut la jugada, per no haver-ne cregut els autonomistes quan era hora. Lo millor que podem fer ara és intensificar la feina dins la A. per la Cultura i actuar amb un sentit lliberal molt ampli fugint de la tònica integrista. Tem que no ho faran...».³⁰

De moment no sabem quines gestions fa Ferrà a Mallorca ni si hi ha vingut per parlar de l'Avantprojecte d'Estatut. No és una data, però, en què habitualment sigui a Mallorca ni tampoc s'hi ha desplaçat per l'homenatge que «La Nostra Terra» i altres entitats reten a Gabriel Alomar el 2 de maig. Hem de tenir en compte que l'Associació per la Cultura de Mallorca presenta l'Avantprojecte el 19 de juny i Ferrà pot fer referència en la seva carta al pacte de les dretes, incloent-hi el Centre Autonomista, amb Joan March per presentar-se a les eleccions del 28 de juny. El Centre Autonomista vota la proposta a la Junta General de l'11 de juny amb la decisiva intervenció de Joan Estelrich. La proposta d'unir-se només electoralment amb March estableix la condició que aquest s'ha de comprometre a defensar la religió catòlica.³¹

Aquesta carta ratifica el que havíem dit abans sobre l'actuació política de Ferrà en aquests anys i el fet que la substituís per una actuació més bé cultural.

Per altra part les referències a l'Estatut d'Autonomia als seus escrits són escasses, encara que significatives. Sembla que, per la por a molestar que diu tenir, no participa directament en la redacció de l'Estatut ni en comentaris sobre el tema que no siguin generals.

³⁰ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 28-V-31.

³¹ Vegeu Bartomeu CARRIÓ I TRUJILLANO, *Joan Estelrich i Artigues a La Veu de Mallorca* dins *Miscel·lània Joan Estelrich*, Mallorca 1997, pàg. 74n.

És significatiu en aquest sentit l'article que escriu a «La Nostra Terra», titulat *Entorn a l'estatut*.³² Hi comenta positivament les «quatre veritats» que havia dit A. M. Sbert sobre l'Estatut proposat per l'Associació per la Cultura de Mallorca i la Cambra de Comerç i Agrícola. Són, per a ell, unes paraules que «encara ningú no havia dit tan clares dins els salons de les nostres corporacions oficials». Es felicita també pel fet que mai hi havia hagut tan bona relació entre els que presidien aquestes corporacions i les autoritats populars de Catalunya, manifestada en les paraules que darrerament s'havien creuat, que Ferrà qualifica de cordials. Seguidament, es fa ressò dels temps de transformació que viu el país i diu que ha de ser en tots els ordres. Malgrat aquests canvis, que segons ell no suposen la demolició de les bases de la societat com alguns han cregut, es ratifica en els principis conservadors. S'han de consolidar —afirma— les bases essencials i s'ha de llevar tot allò que cau de vell. Conclou que el temps mateix, que és de prova, destriarà el que s'aguanta del que és mort i necessita una renovació, i manifesta el seu respecte per tot allò que pot ser «conservat amb honor».

Però l'examen de consciència ha de ser complet: «Cal veure quines idees, quins sentiments s'aguanten com a fonts d'eficàcia i quins prejudicis i fòbies hem d'arreconar per necis i caducats». Exposa que un d'aquests prejudicis és la fòbia a Catalunya i que, temps enrera, a Mallorca catalanista volia dir enemic de la societat i els que s'autoanomenaven així, eren vists com a renegats. Els anticatalanistes —continua explicant— perdien la compostura davant el mot *catalanista* i consentien a declarar-se aragonesos o moros per tal de no ser descendents de catalans. Per altra part —afirma— convidaven a abandonar la llengua d'Aguiló i Costa per parlar un mallorquí que entenguessin els pagesos. Ferrà té dins el cap sens dubte els famosos temps del Dr. Zero i de les seves campanyes al «Sóller».

Seguidament, diu que, encara que perduri un «rastre d'incomprensió, un prejudici anticatalà, que va enrarint», finalment Catalunya s'ha anat imposant al respecte de la gent i els que es diuen catalans de Mallorca ja poden anar cara alta pel carrer, molta gent admet la unitat de l'idioma i «la idea d'una aproximació a Catalunya, que s'obri camí

³² «La Nostra Terra», núm. 43-44, juliol-agost de 1931, pàg. 254-256.

trionfalment dins les joves promocions entusiastes de la cultura, ja no suscita aquella airada cridòria filistea». Constatarem més endavant l'excessiu optimisme d'aquesta anàlisi.

Però les coses —continua Ferrà— encara no s'han solucionat del tot i caldrà utilitzar la raó per eliminar-les d'arrel: «Si subsisteix, no obstant, l'antic recel dins altres esferes, val la pena d'analitzar-lo, no per proclamar-ne simplement l'absurditat, sinó per eliminar-lo racionalment si res no el motiva o per obrar amb prudència en les nostres aproximacions si hi ha quelcom que el justifiqui».

Aquesta reflexió no admet, tanmateix, esperes innecessàries, cal decidir-se ja que «esta a punt d'estructurar-se una nova Espanya» i a Mallorca ja hi ha una consciència mallorquina massa acusada per consentir continuar sent «la província núm. 48 d'una Espanya uniformada». Això no obstant, «nosaltres no hem de somniar en la independència, ni podem anar més enllà del que la història, la geografia i l'estat actual de la nostra cultura i la nostra formació ciutadana, ens aconsellen, en el camí de l'autonomia».

Tot seguit cita Gabriel Alomar, que afirma que a Espanya hi ha dues entitats nacionals, dos focus de ciutadania. Ferrà es demana a quina s'han d'adscriure els mallorquins per conservar millor la seva identitat com a poble, quina la realçarà i quina tendirà a anular-la, vers quina «gravita Mallorca naturalment i fatalment», quin centre és «més pròxim i familiar», on poden «intervenir i influir amb més eficàcia». Considera que hi ha una sola resposta: el fet que hi ha tres diputats mallorquins elegits per Catalunya. I acaba: «Que Mallorca conservi gelosament, inclús dins una àmplia confederació de terres catalanes, la seva personalitat indiscutible, em sembla perfectament. La fórmula que ho permeti no seria gaire difícil de trobar. Cerquem-la! Si avui fos prest per imposar-la, la imposarem demà. La història no es fa en un dia».

Ferrà combina la independència que creu que ha de tenir amb l'obertura cap a altres fórmules.

5.2.4 LABOR PERIODÍSTICA (1931-1933)

5.2.4.1 El problema de la llengua i el nacionalisme

Ferrà, com hem vist, pensa erròniament que el problema de considerar mallorquí i català una mateixa llengua ja ha estat superat. Quan se n'adona, comença a escriure alguns articles per intentar aclarir-ho, els quals ens recorden molt el Ferrà de 1912 i el Dr. Zero. El primer d'aquests articles, *Posem-ho clar*, apareix a «El Día» i és reproduït després al «Sóller» i «La Veu de Mallorca».³³ Hi parla d'un altre article, aparegut a «El Día», que tractava de les relacions amb Catalunya, amb un estil culte i un criteri totalment oposat al de Ferrà. Ferrà exposa que en aquest punt està tot dit i que si algú vol prendre partit per raons no cal que esperi més, però aquest problema s'ha de plantejar cada vegada perquè la concòrdia que se cerca és més de sentiments que de raons. Pensa que en qüestió de parers no hi té cabuda el desacord però quan hi intervé el sentiment la concòrdia és més difícil.

L'article designava el català com a «pròxim parent de la nostra llengua». Ferrà explica que no és ben bé això, que són variants d'una mateixa llengua. Per exemplificar-ho recorr al Rei En Jaume, Ramon Llull, les variants dialectals del català inclòs l'alguerès, Unamuno, Menéndez Pidal, l'asturià, l'andalús i l'article salat utilitzat a l'Empordà. I acaba l'article amb aquestes paraules: «A mi em sembla molt bé que conservem amorosament dins Mallorca el nostre dialecte familiar —millor si una mica depurat de certes vulgaritats i adherències.— Lo que no crec lícit és invocar aquest dialecte, convertit per molta gent en argot corrupte, contra la llengua literària, que alguns, sentint-la anomenar catalana, confonen ignorantment amb el dialecte barceloní».

En un sentit semblant publicarà l'article *Fa tristesa*,³⁴ en el qual explica d'entrada les arrels del seu catalanisme, com «l'alta del sentiment i la ideació serena d'un Maragall, d'un Prat, d'un Miquel dels Sants Oliver, i les agres i descosides invectives» dels filisteus anònims i els intel·lectuals solvents que els representaven, com Unamuno, encara que

³³ «La Veu de Mallorca», any 1 núm. 49, 21-XI-31.

³⁴ «El Día», 25-XI-31.

aquest darrer sapigués estimar els esperits catalans. Compara també la lectura de *La nacionalitat catalana* i el goig intel·lectual que obtingué del pensament que aquesta obra havia incorporat de Taine, de l'Escola Històrica i d'Emerson, comparat amb la indigència del recurs dels filisteus, representats pel Dr. Zero, a favor del *pañó* anglès.

Continua explicant que han passat molts anys i «el panorama català i el del món sencer s'es complicat als meus ulls i enriquit de matisos. Durant anys l'he pogut contemplar des de bastant enfora i procurant situar-me en tots els punts de vista. He descobert en homes i coses aquelles tares i aquelles falles pròpies de tot lo humà. Ja no som un ingenu. Però essencialment, serv encara la fe en els ideals de la meva adolescència. Els seguec estimant en ells mateixos i en aquell estol d'homes purs que per mi els encarnaven i els encarnen». Encara no ha vist —exposa tot seguit— que algú combati el catalanisme amb raons; ans el contrari, feia poc que havien estat utilitzades per defensar-lo, com era el cas d'Azorín, Marañón i Azaña.

Es lamenta, llavors, d'una sèrie d'escrits, possiblement arrellegats per alguna revista mallorquina, que afirmen que el catalans han fet el seu idioma a partir dels «pelleringos» dels altres, llevat del castellà, i critica les paraules d'alguns escriptors com Pío Baroja, per a qui l'ús del català es va perdent en el poble i només alguns senyors el cultiven per esnobisme. També parla de Zozaya, que equipara el caló al català i al gallec i diu que l'ensenyament a les escoles de l'idioma matern és cosa d'explotadors i botxins, etc. Totes aquestes afirmacions —manifesta— el deprimeixen i si en parla és perquè veu la indefensió del públic mallorquí davant aquestes estupideses.

Afirma després que no vol considerar els seus impugnadors mallorquins capaços de subscriure tots aquests desbarats, però no es pot explotar el sentimentalisme de «*patria chica*» ni de totes aquestes coses per defensar l'idioma. Els qui volen l'idioma confinat a la cuina —argumenta— no el poden defensar com ho han fet des de sempre els literats mallorquins. També es queixa que la gent parli d'aspectes que afecten els mallorquins sense informar-se, indocumentats i ignorant el que s'ha dit des de setanta anys abans.

Finalment, diu que és possible que hi hagi gent que ignori tot el que Joan Alcover

escrigué en català, i acaba: «Aquesta simplificació no mancaria de lògica en qui considera que, fora d'En Xenius i En Cambó, no hi ha dins el món intel·lectual català més que quatre banastres esperitats atiant el separatisme, i dels quals es té per aquí la mateixa idea que qualsevol beata de Montission pot tenir dels bolxevics».

El mes de desembre encara escriurà *Tercer i últim*,³⁵ intentant demostrar que no només el català literari té paraules que no entén tothom, sinó que això s'esdevé també als altres idiomes i es pot comprovar comparant textos de Valle Inclán i Carner que s'assemblaran més que els del primer i Arniches. A continuació explica que el català literari, com el de tots els idiomes del món, ha estat obra de tothom i els mallorquins hi han contribuït de manera important, per la qual cosa també el poden considerar com a seu.

Aclareix, però, que el que ha dit no suposa admetre l'ús i abús que es fa al Principat de certs mots que s'han posat de moda. És «partidari de continuar posant-la al dia, la tradició de l'escola mallorquina; i aconsellaria als nostres joves que, entre les formes oficialment patrocinades amb l'autoritat d'eminents filòlegs que uneixen a l'erudició el més fi bon gust, —escollissin ells les que millor s'acomoden al seu gust particular de mallorquins. I si, dins la normalitat civil de l'idioma, s'estableix o simplement es perpetua una diferència entre l'estil insular i el continental, no seré jo qui me'n plangi, perquè tot això és riquesa».

Ferrà va més enllà de la qüestió de la llengua: «De la mateixa manera que l'idioma és una resultant, la capitalitat —part de la metròpoli natural— no és quelcom extern que se'ns imposa, sinó la Ciutat ideal bastida amb l'esforç, la cooperació i l'amor de tots. Es en aquest sentit que jo dic nostra a Barcelona. I no em dol gens que més d'una pedra d'aquesta Barcelona ideal l'haguem posada nosaltres». Després afirma que, llevat d'excepcions, els anticatalanistes valoren poc les coses de l'esperit i, encara que n'hi ha alguns que coneixen i estimen Espanya i han arribat a sentir les coses castellanes com a pròpies, la major part no hi tenen altra cosa que l'afició als toros, a les comèdies de Múñoz Seca i a les revistes il·lustrades.

³⁵ «Sóller», 5-XII-31.

Comenta després, que els mateixos que sempre han acceptat el jou de Madrid són els que ara es queixen del centralisme de Barcelona, que segons ell no existeix perquè entre els catalans, «enfeïnats com han estat en coses immediates, ningú ha tractat, no ja d'absorbir Mallorca, sinó d'acostar-se-la una mica. En aquest punt és possible que hagin pecat políticament, però per omissió. Han estat correctes i simplement han tengut cordialitat per qui n'ha volguda».

Ferrà constata que en certes esferes de Mallorca es podrà tenir un cert rezel envers Catalunya però, «contrastant amb aquest sentiment, existeix ben positiva, dins el medi jove i ple de vitalitat, una creixent adhesió: adhesió heretada per cert, com és notori a tots, dels millors i més alts representants que la intel·ligència i l'esperit han tengut dins casa nostra». I acaba dient que els amics més decidits de Catalunya, que s'han sentit catalans entre els mallorquins han estat M. S. Oliver, Costa, Joan Alcover, Gabriel Alomar...

Finalment ens hem de referir a *Per què ens cal triar*.³⁶ En aquest article, Ferrà repeteix una idea antiga en ell: el que anomena el castellanisme mallorquí ben pur i decidit. No el comparteix i el que li sembla difícil és la gravitació de Mallorca cap a dos centres espirituals distints, o fins i tot antagònics. Ell opta pel més natural, i n'hi ha prou —argumenta— a mirar el mapa si un no vol recordar la història o «la veu de la sang», i diu que podria dubtar si l'altre centre fos superior, però no és el cas. Afirmar després que es poden enriquir amb el fruit de les dues cultures i aprofita per fer un elogi del poeta Antonio Machado, «un dels que fan vibrar cordes més fines i amagades» d'entre els actuals. Manifesta que «una de les coses que més me l'acosta, —que més ens l'acosta— és aquell amor, ple de nitidesa espiritual, amb que ha cantat, en algunes curtes i perfumades poesies, la nua bellesa de la messeta espanyola».

Això no obstant —matisa Ferrà— una cosa és «l'enriquiment de l'esperit per tots els camins possibles i una altra és la renúncia a l'afirmació de l'esperit propi en ares d'un hibridisme estèril», i conclou que ni el mallorquí casolà que defensen els mallorquinistes que escriuen en castellà pot ser un instrument de cultura, ni Palma una capital cultural. Diu

³⁶ «Sóller», 21-XI-31.

que prescindeix de tot aspecte polític, que una cultura és sempre «un producte i una expressió nacional» que no pot crear una regió tota sola i Espanya està integrada per diverses nacionalitats, una de les quals és Catalunya —aclareix Ferrà—. Hi afegeix que aquesta és la seva i que no entén per Catalunya les quatre províncies del nord d'Espanya sinó el conjunt de terres de parla catalana i conquistades pels catalans. Per acabar, argumenta que no hi ha per què escandalitzar-se més del nom de Mallorca catalana que del d'Amèrica espanyola.

5.2.4.2 Proposta de reeditar les obres de Carner

El juny de 1932 Ferrà escriu l'article *El poeta absent*,³⁷ en el qual fa una remembrança del seu amic Josep Carner i proposa que es reeditin les seves obres. Ferrà recorda el moment en què la figura «olímpica» de Carner va desaparèixer silenciosament de Barcelona i que l'enyorança del públic, en aquells moments, li féu sobreposar l'admiració a antigues facècies. Explica que, seguidament, es féu el silenci entorn de la seva obra i només les velles amistats li seguien retent culte. Explica que fa temps que no l'han vist i que el seu desig és retrobar-lo qualsevol dia rere una porta.

Seguidament, descriu la trajectòria professional i viatgera de Carner i el qualifica de ciutadà del món un xic per la força. Afirmar, però, que cap canvi no l'ha pogut desarrelar del país, que «ha compartit les angúnies i els dalers de la ciutat, present tothora en esperit, i la seva ploma ha estat fuet i ha estat sageta en defensa i en vindicta de la dignitat catalana, ultratjada per estranys o no prou sentida pels nostres». Amb tot això —afegeix— sembla no haver-se mogut de Barcelona.

Ferrà aprofita el cas de Carner per fer una crítica a la situació de la poesia catalana del moment: «Alguna altra noble veu de poeta, greu de consciència civil, s'ha deixat sentir durant la seva absència, en indrets on no penetren les cridòries barroeres del carrer. Alguna pura valor d'humanitat s'ha afermat i anat consolidant dins el camp de les nostres lletres, envaït, adés i ara, per arlequins i per genis baladrers "superadors" de tot el superable». Per

³⁷ «La Publicitat», 26-VI-32.

a ell, ningú ha pogut omplir el lloc que ocupa Carner, el qual ha enriquit admirablement el patrimoni poètic català, ha combinat la sensibilitat a les coses universals i casolanes i ha unit la seva afirmació cristiana al seu sentiment de pàtria i als «ideals humans més generosos». Es refereix després a la ironia: «I no diguem res del mestratge d'ironia, que és mestratge d'humilitat, d'aquest artífex -el primer de la nostra llengua- que, en situar la pròpia obra i la dels altres en el pla de relativitat de tota obra humana, sap guaitar-se-les amb aquell mig riure que ha d'inflar els globus de la vanitat innocent o pedantesca, i desmuntar amb un mot enjogassat el pedestal d'un superhome».

Finalment exposa que si Carner no s'ocupa gaire de la seva obra, caldrà que se n'ocupin altres per gratitud i per egoisme. Conta que no fa molt que en parlava amb Guerau de Liost i Pompeu Fabra, els quals enyoraven una reedició de les obres de Carner, gairebé exhaurides, que no haurien de faltar a la biblioteca de cap escriptor, home d'esperit, «dama ni donzella amadores de gentilesa».

5.2.4.3 La confrontació entre dretes i esquerres: *La selva i la caverna*, «Verdad i justicia» i Ll. M. Duran

Amb l'adveniment de la República, la lluita política comença a estar a l'ordre del dia i es radicalitzen progressivament les postures de dretes i d'esquerres, amb un reflex als escrits que publiquen els diaris en els quals els dirigents, tant de dretes com d'esquerres, encalantien els ànims, a vegades de manera molt irracional. Miquel Ferrà, que tenia una mostra d'aquest panorama tant a Barcelona com a Mallorca, mantenia la seva actitud, apresada de Balma, a favor de la pacificació dels radicalismes a través del diàleg. Per defensar, una vegada més, aquest plantejament es veu empès al deure de criticar la radicalització.

Així, el gener de 1932 escriu *La selva i la caverna*³⁸ per rebutjar les actuacions incívils de les dues faccions, representades en dues publicacions mallorquines que conserva en l'anonimat. A una —explica— li dóna suport un «integrisme tronat» i «ensotanats

³⁸ *La selva i la caverna*, «El Día», 29-I-32.

aficionats a escriure dois»; a l'altra, una «fracció republicana d'austera tradició intel·lectual». Ferrà opina que «l'obra més urgent que avui cal fer —que ahir ja calia— en defensa de la justícia social i de l'ordre, de la Religió i de la República, dels valors tradicionals i del progrés humà [...] l'obra més urgent és d'una educació ciutadana, amb normes de convivència civil i fins cordial, amb el renunciament al mutu extermini, amb el respecte a tot ideal professat sincerament i la projecció en un pla elevat i noble de les lluites inevitables».

L'article té resposta al periòdic «Verdad y Justicia». Davant el que deien els de «Verdad y Justicia». Ll. M. Duran, amic seu i fill del també amic Miquel Duran li fa saber que «es segur que llegireu la patotxada de mal gust que contra vostre article La Selva i la Caverna escrigué "Verdad y Justicia"». L'informa també que ha enviat a «El Día» un article defensant-lo dels menyspreus i les injúries que li dirigien com a poeta i com a crític però no l'ha vist publicat, malgrat la correcció amb què estava escrit. Li explica que, sentint-ho molt, n'ha esqueixat l'esborrany i no en guarda còpia, i li comunica que lamenta que una cosa que feia amb tant de gust no hagi pogut arribar a bon port.³⁹

El juliol de 1933 escriurà un altre article, *Retòriques estantisses*, en aquest mateix sentit. En primer lloc, manifesta la seva disconformitat amb les qualificacions, sense matisos, de dretes i esquerres i diu que si algú el vol enquadrar ho tindrà mal de fer. Seguidament comenta que la figura espanyola a la qual s'acosten més els seus sentiments és la d'Ossorio i Gallardo i critica les qualificacions de moda — senglars i cavernícoles— que es troben tant a la dreta com a l'esquerra. Sosté, en aquest sentit, que l'enemic no és cap d'ells dos sinó els dos plegats, que s'expliquen l'un per l'altre, es complementen i tenen tots dos la mateixa limitació mental, incomprensió i ignorància fanàtica.

Després de citar les paraules de Machado —de cada deu caps, nou envesteixen i un pensa— exposa que la principal missió dels partits polítics seria convertir els caps que envesteixen en caps que pensen i critica les dues faccions polítiques. A l'esquerra, li retreu el turment que suposava per a ell, com a ésser racional, sentir les «cosotes» que vociferaven

³⁹ Carta de Ll. M. Duran a Miquel Ferrà, Colonias Escolares Provinciales. Sencelles, 13-III-32.

els altaveus de la campanya electoral de Barcelona. Pel que fa a les dretes, parla de la ressenya d'un míting per a senyores celebrat a Palma i organitzat, diu per «"la unió de drechas" com deim en bon mallorquí». Explica que no s'hi deien horrors, però sí infelicitats com que el Rei En Jaume era net de Petronila i que es deia *Don Jaime de Aragón*. Finalment, Ferrà reclama seriositat i es demana: «Es amb aquests compliments i aquests requiebros que hem de fer en circumstàncies tan greus com les presents l'educació política de la dona? Es aquesta la reacció espiritual adequada davant l'acció d'una minoria intel·lectual enduita per l'idea de fer tabula rasa de les tradicions que tenen dins el nostre cor una rel més fonda? Són aquests els crits de l'ànima d'una gent ferida en les entranyes? Mai havia vist el dolor manifestar-se en forma tan cursi».

5.2.4.4 L'estatut de Catalunya i les relacions polítiques entre Catalunya i Mallorca

L'aprovació de l'Estatut de Catalunya i la festa celebrada amb aquest motiu al Palau Nacional de Catalunya, a la qual assisteixen el president del govern espanyol Manuel Azaña i una representació de 900 mallorquins,⁴⁰ és per a Ferrà la culminació de tot un procés iniciat pràcticament en la seva adolescència. Aquestes actes li deuen evocar els anys que ha passat lluitant per la causa catalana i per intensificar les relacions entre Catalunya i Mallorca. Les reflexions, que alternen l'entusiasme i l'alegria amb la recança, es plasmen en un article, segurament més meditat que els altres, que publicarà a «La Nostra Terra» i que es titula significativament *Catalunya lliure*.⁴¹

En primer lloc, Ferrà es felicita per l'aprovació de l'Estatut però no pot estar de manifestar que ell hauria desitjat que persistís la República Catalana proclamada per Macià «el dia del destronament dels Borbons enemics». Malgrat tot, s'alegra de la realitat que s'ha aconseguida, que és una de les majors a les que es podia aspirar: «quelcom que s'aproxima a una unitat estatal reconeguda, dins la més àmplia unitat de l'Estat espanyol»; però

⁴⁰ Per tal que els mallorquins poguessin assistir a aquesta celebració, Acció Republicana de Mallorca i l'Associació per la Cultura de Mallorca organitzaren un viatge a Barcelona, al qual s'apuntaren aquestes 900 persones. Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida...*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 47-48.

⁴¹ «La Nostra Terra», núm. 57-58, setembre-octubre de 1932. El títol de l'article és el crit que feien servir els nacionalistes catalans contra la crema del «Cucut» per part dels militars l'any 1906.

insisteix: «Nosaltres hauríem volgut veure encara a Catalunya anar al pacte amb les mans més lliures i voltada del respecte d'una Espanya realment nova, neta de prejudicis i de fòbies».

Seguidament, elogia d'Azaña la lucidesa, la decisió de veritable estadista i el fet que en els seus parlaments hagi evitat que allò que era un acte de justícia semblés una concessió. Després manifesta la dificultat que tenen a expressar l'emoció els qui durant un quart de segle havien entregat l'ànima a la causa catalana, des de Mallorca o des de Barcelona estant, i que arribaven a la victòria, cansats i decebuts per les proves de la vida. Es queixa, per altra part, que la victòria catalana no els compregui com a mallorquins i recorda unes paraules de Joan Alcover que deia, fent referència als ideals catalanistes, que no tenia pressa d'arribar perquè el que li agradava era el camí.

Explica també que, en l'entusiasme del Palau Nacional, mentre eren interpretades diverses peces musicals, recordava les vetlades al Palau de la Música Catalana en què, durant anys, «anàvem a cercar, com en un ritu d'iniciats, en l'emoció del gran art, en la tendresa adorable de les cançons vernacles i en el vi confortant de l'himne proscrit, l'exaltació de la nostra consciència de catalans i de devots de l'esperit, a recer de l'hostilitat rancuniosa d'un Estat opressor». Amb aquestes paraules evoca, activitats clandestines del temps de la Dictadura a les quals havia assistit i que ens havien passat desapercibudes.

Seguidament es lamenta de l'absència de gent que havia consagrat la seva vida a Catalunya i a preparar la victòria que es celebrava. Diu que Francesc Cambó, amb qui tampoc havien de ser injusts, havia recordat el deure que es tenia envers els poetes, historiadors, artistes i homes d'afers, al costat dels polítics. Per altra part, subratlla el que Cambó hagi esmentat els mallorquins i als noms de Marian Aguiló, Joan Alcover i Costa i Llobera hi hagi afegit el de M. S. Oliver, que Ferrà considera «massa injustament oblidat a Catalunya i també una mica dins Mallorca».

Defensa, després, la conveniència tant a Catalunya com a Espanya d'un govern d'esquerra per «millor servir l'ordre social» i afirma que l'Esquerra Catalana, amb els defectes que pugui tenir, «ha estat amb la seva actuació intel·ligent i patriòtica, compartida

pels altres Diputats catalans, l'instrument eficaç pel qual Catalunya ha obtingut finalment l'autonomia». Proposa, llavors, que «respectem i venerem en el President Macià l'home que amb més coratge i amb un gest més cordial d'abnegació ha servit l'ideal de tots».

Ferrà opina que han de governar les esquerres perquè les dretes espanyoles —n'exceptua la millor part de les catalanes— necessiten una rectificació completa a causa del desencert polític dels darrers temps de la monarquia, que les incapacita momentàniament per al govern. Malgrat això —matisa—, cal que hi hagi generositat a Catalunya envers aquells que han contribuït a la victòria. Per això demana un lloc dins la Catalunya nova per als qui l'estimen i els ideals que representen.

Fa la proposta no sols en nom propi: «Aquesta és la veu franca i lleial d'uns mallorquins que han viscut per a Catalunya, que han fet de Catalunya i Mallorca una única pàtria, havent trobat sempre entre els escriptors i artistes catalans un escalf de fraternal correspondència; en els polítics, en general, una distracció poc encoratjadora».

Aquestes paraules finals mostren la incipient decepció de Ferrà pel que fa a la col·laboració política amb Mallorca. I encara segueix en aquesta crítica: «Entre les mil niciezes que, de tot temps, ha fet circular per Palma el filisteisme provincià anticatalanista, figura aquesta, que Barcelona preté absorbir-nos. En realitat Barcelona —Catalunya— no preté res fora del self government, i aquesta és una de les seves manques: l'absència d'un ideal nacional que miri una mica enfora. Únicament alguns somniadors el tenen». Ferrà defineix així —creim— la seva postura respecte de l'article 13 de la Constitució, sobre el qual no havia entrat en polèmica. Tanmateix, pensa que abans que les institucions, cal l'esperit de la gent: «En tot cas és per camins de llibertat que Catalunya i Mallorca han d'acostar-se. Es la comunió en una mateixa vida espiritual, no la infeudació administrativa, allò que ens interessa, mentre desvetllem dins el nostre poble la consciència de la seva personalitat i de la unitat de Sang amb Catalunya, preparant els camins del nostre Estatut i d'una lliure federació mediterrània».

Finalment, fa una crida als polítics catalans: «Companys de l'altra ribera! Els que us han estat al costat durant els anys de prova, néts d'aquells que ja us hi estaven des que

en Marian Aguiló va alçar el senyal de la nostra Renaixença, comparteixen, amb la recança de la separació, la vostra joia d'avui. Recordau-vos de Mallorca!».

Durant el temps que es va discutir l'Estatut català, a l'Estat espanyol es produïren moltes manifestacions en contra de Catalunya. Ferrà hi respon amb diversos articles, com el titulat *¡Viva España!*,⁴² en el qual Ferrà afirma que un dels factors que el ratifiquen més en el seu catalanisme és l'estultícia de les seves impugnacions. Considera que els diaris «ABC», «El Debate» i «El Imparcial» són els «representants de lo més tronat de la ideologia dels temps estantissos». Aquests tres diaris —afirma— que han alçat bandera contra Catalunya i que, encara que això no hauria d'estranyar, no hauria pogut ni imaginar el contingut de l'extraordinari d'«El Imparcial» sobre l'Estatut.

Ferrà transcriu un d'aquests articles «*patrioters*» i comenta que, malgrat conèixer aquest llenguatge, li faria por si no sabés que dins el parlament hi havia homes de seny i amb sentit de la responsabilitat que havien après alguna cosa des de l'any 98, perquè «l'efecte que ens fa tota aquesta buida, morta, destenyida i anacrònica retòrica, és haver tornat al fi de sigle, als temps trists i vergonyosos dels desastres colonials». I acaba: «Jo hauria dit que, proclamada la República, no havíem de sentir ja mai més marxés de Cádiz com aquesta. Si queden a Espanya forces vives que encara facin vibrar el crit de «¡viva España!» cantat amb aquesta solfa, ben poc haurem avançat. Ja pot tornar el Rei quan vulgui!».

Els atacs continuen després de l'aprovació de l'Estatut i Ferrà torna a denunciar-los a l'article *Entorn de lo de sempre*,⁴³ dividit en tres apartats. En el primer, *Germanor exemplar*, parla de la reacció d'antipatia que a tot Espanya ha despertat l'aprovació de l'Estatut, de la campanya —que qualifica d'idiota— contra els «géneros catalanes» i que els que es proclamen defensors de la unitat espanyola, la fan impossible amb la seva intransigència —posa un exemple d'una carta que fou retornada perquè duia la capçalera en català. Anuncia que un dia parlarà de la part de culpa dels catalans en aquesta antipatia

⁴² «Sóller», 14-V-32.

⁴³ «Sóller», 10-IX-32.

que els tenen els espanyols.

En el segon apartat, *Son uns ases*, esmenta el cas dels diputats del Parlament espanyol que rigueren davant l'afirmació d'un diputat per Lleida que deia que la llengua catalana era més important que moltes de les que es parlaven al món. Al darrer, *Que ho diguin clar!*, afirma que el que volen aquesta gent no és una Espanya sense desmembrar, sinó una Espanya desmembrada. I segueix: «La integritat que defensarien furiosament és la geogràfica. La idea de perdre Catalunya els descomposa, però, si la poguessin buidar pura i simplement del poble que l'habita, ho farien».

5.2.4.5 L'admiració envers Manuel Azaña

Les manifestacions que feu Manuel Azaña el març de 1930, amb motiu de l'anada dels intel·lectuals castellans a Catalunya convidats pels catalans, entusiasmen, com vérem, Miquel Ferrà. Aleshores encara no s'havia proclamat la República i Manuel Azaña no era un polític en actiu. Quan el 1932, amb motiu de l'aixecament reaccionari del general Sanjurjo les Corts espanyoles aproven l'Estatut de Catalunya, Ferrà ho atribueix a «la conseqüència i a la lleialtat» d'Azaña. Amb aquest motiu, escriu l'article *La intel·ligència en el poder* al «Sóller» de dia 27 d'agost, referint-se al seu discurs en iniciar-se els debats sobre l'Estatut.

A l'article, explica que ha llegit el discurs de cap a cap i hi ha sentit un interès creixent i una fonda emoció. El qualifica de «ple de contingut» i «greu de conseqüències» i confessa que per a ell té més novetat que la mateixa proclamació de la República. Assegura que mai s'havia dit una cosa així dins el Parlament espanyol, i menys per un cap de govern. Per a ell, consagra Manuel Azaña «com a polític de gran estil, com a veritable home d'estat d'aquells que, per mica que el vent ajudi, van molt enfora».

A continuació, descriu la significació i les reaccions del discurs: «Per de prompte tot deia que anàvem a sortir de les aigües embassades on nadàvem sense moure'ns de fa anys i sigles. El sol pensament que això pogués ésser revoltava tots els granots; però la gran cridòria callava per un moment davant la decisió amb que el patró senyalava el rumb,

agafava el timó i posava vela». Continua afirmant que la vàlua dels parlamentaris féu que aquella discussió no es convertís en una «sessió patriòtica» i que no rebentassin dedins les «clavegueres del patriotisme», encara que no s'ha pogut evitar —hi afegeix— que rebentassin defora.

Assenyala després que hi havia més patriotisme en Azaña que en tots els «*patrioters*» que havien parlat en altres ocasions. I continua: «El President havia projectat el problema en un pla tal d'elevació, de profunditat i de sinceritat, que tot sonava com absolutament nou en el seu discurs. Semblava que per primera vegada descobrís un governant espanyol el sentit de la història d'Espanya, falsetjat per un nacionalisme primari, que l'havia estudiada dins un cuarto de banderas de la monarquia i en els misèrrims manualets de les escoles». Seguidament, diu que els qui feia temps havien deixat de creure en aquests dogmes històrics, trobaven en el discurs conceptes comparables als de Prat de la Riba o Cambó i atribueix aquella actitud tan nova, no sols a «l'alta qualitat intel·lectual del Sr. Azaña» sinó també a la seva «cordialitat». Per a ell, «l'espectacle viu del redreçament de Catalunya» havia captivat Azaña, «com a idealista i polític de realitats», com els succeís abans a Nicolas Salmerón i Canalejas. I hi afegeix: «Aquesta generositat cordial —compartida, és just consignar-ho, per Ossorio i Gallardo— que altres il·lustres mentalitats castellanes no han sabut posar en el mateix grau en l'estudi del problema català, era la que havia obert al President del Govern les perspectives il·limitades de la seva nova i fecunda visió d'Espanya».

Tot seguit cita unes paraules d'Azaña —«Jo, que pas per un home sectari intransigent i dur, convoc a tots els espanyols an aquesta obra de pacificació»— i afirma que segons un diari català amb aquell discurs havia salvat la República el major dels seus problemes espirituals i, si els mesos següents Azaña aplicava aquest generós programa a altres aspectes de la vida pública, en primer lloc al de la pau espiritual i religiosa, s'hauria aconseguit dur a terme la tasca que el S. XIX no va ser capaç de fer. Ferrà tanca l'article amb aquestes paraules esperançadores: «Això darrer, podem esperar-ho d'ell? Jo sempre ho esper tot dels homes de real intel·ligència. Convé, però, que les dretes no ho destorbin

amb actituds impolítiques».

5.2.4.6 Mallorca i el turisme

En aquests anys la qüestió del turisme es va intensificant i Ferrà deu creure convenient tornar-ne a parlar. A la tardor, hi dedica una sèrie de 10 articles amb el títol genèric de *Mallorca i el turisme*. En el primer⁴⁴ comenta l'auge del turisme: Mallorca és plena d'estrangers, dins els hotels no n'hi caben més, i als carrers n'hi veuen més que mallorquins. En efecte, en aquells moments les places hoteleres passaven de les 3.000 i hi ha prop de 30.000 visitants. S'havien construït hotels a Palma i en algunes de les poblacions costaneres. Ferrà afirma que així s'han complit els somnis de dues generacions de mallorquins entusiastes del turisme, des de Miquel dels Sants Oliver fins a Francesc Vidal, l'actual secretari del Foment del Turisme, que Ferrà elogia dient que a ell «es deu en aquest ram la millor organització d'Espanya».

Seguidament, Ferrà argumenta que ja poden estar satisfets els mallorquins però hi ha gent que, veient l'experiment com si fos el de l'aprenent de bruixot, es demana qui ho aturarà. En una actitud que podríem qualificar de nova davant el progrés, exposa que les coses s'aturen totes soles i els mallorquins no han d'aturar res, ni ells mateixos. Seguidament es demana quina actitud haurien d'adoptar i proposa dues accions: examen de consciència i agranar els carrers. A la concreció d'aquests dos punts, interpretats de manera simbòlica, hi dedicarà aquest i els altres nou articles.

Ferrà recorda la seva conferència sobre Ramon Llull del 1915 i n'extreu alguns fragments que fan referència al sentiment de la pròpia personalitat dels mallorquins. Diu que no poden estar contents, com a pobles satisfets amb prosperitats burgeses, mentre es deixa dormir l'esperit damunt pútrides aigües encalmades i insisteix en l'obligació dels mallorquins davant els turistes, d'exaltar el món de l'esperit i cultivar i mostrar la pròpia personalitat, de ser qui són perquè els altres ho vegin. Aleshores, torna a exposar la seva tesi de sempre sobre el turisme, lleugerament retocada: «Mallorca estació de turisme, Molt

⁴⁴ *Mallorca i el turisme I*, «El Día», 27-VIII-32.

bé! Mallorca amb l'exploració del foraster per únic ideal, és una cosa abjecta».

Seguidament, transcriu unes paraules de Carles Soldevila sobre el turisme. Soldevila arriba a la conclusió que el turisme no és l'ideal suprem dels pobles i considera més alta la funció humana del turista que la del cicerone o hostaler. Ferrà hi objecta que, a Mallorca, les dues funcions s'assemblen molt a causa de la classe de turisme que ens visita, en una clara referència al turisme massiu i de poca qualitat que aleshores ja devia ser l'habitual a Mallorca.

Al segon article,⁴⁵ Ferrà planteja la necessitat que els mallorquins aspirin a alguna cosa més que ser un poble d'hostalers i subratlla la importància de la tesi emersoniana del «Siau qui sou» i que els mallorquins visquin per ells mateixos la vida de l'esperit. Considera que s'han d'evitar les «tarasconades» i la ponderació de glòries, defectes dels mallorquins freqüentment denunciats per ell, i exposa que si els mallorquins es preocupassin de cultivar el propi esperit, els turistes s'adonarien que Mallorca no només té bon clima i indígenes pintorescs, sinó també grans personatges, fruit del seu propi esperit, com Ramon Llull, el Rei En Jaume, Fra Juníper Serra, Quadrado, Costa i Alcover, que no tenen només un valor mallorquí sinó universal i una projecció a altres parts del món. En aquest sentit, Ferrà aprofita per parlar de la galeria de fills il·lustres de l'Ajuntament de Palma. Ell, que sempre s'havia queixat que aquesta galeria era massa abundosa i ara lamenta que amb el règim republicà n'hi hagi massa pocs.

També torna a reclamar l'atenció sobre la comissió que estava encarregada de dur endavant el monument a Costa i Llobera, aturada segons que sembla.

En definitiva, Ferrà insisteix en la importància que pot tenir per al turisme la pròpia cultura, no la superficial sinó l'autèntica, i que el millorament de la consciència nacional i l'actuació que li correspondria augmentarien tant la qualitat dels turistes com la dels mallorquins que els reben. I encara fa una altra proposta: el 1933 s'ha de celebrar el centenari del naixement de Ramon Llull i l'editor de les seves obres catalanes ha proposat de fer a Miramar un casal-biblioteca on s'exposassin manuscrits, fotocòpies, edicions i que,

⁴⁵ *Mallorca i el turisme II*, «El Día», 6-IX-32.

a més, fos un centre d'investigació i treball. S'atreveix a dir que fa més honor a Mallorca la visita d'Alison Peers que la de cent turistes de Cala Major i seguidament manifesta la necessitat d'utilitzar amb elevació la riquesa que es fa amb el turisme per tal de justificar-la.

Després, parla de la necessitat que Palma tingui vertaderes biblioteques i museus i aprofita per denunciar l'abandó dels pocs existents. Fa esment als munts de llibres i altres impresos que són davall una escala de l'Ajuntament, «aplegats per patricis benemèrits»⁴⁶ i mesclats amb les peces del museu de Raixa. Considera vergonyós que es mostri, tal com està, al públic, ja que els investigadors han de treballar quasi al mig del carrer. Finalment, es refereix al mateix estat d'abandó en què es troba el museu de pintures de la Llonja. Conclou que aquestes darreres instal·lacions de què ha parlat i l'estat en què està, basten per donar a Mallorca la patent de poble incult i, per tant, no afavoreixen el turisme ni certa classe de turisme.

El tercer article⁴⁷ fa referència a l'aspecte exterior dels monuments de la ciutat, que podrien donar idea de l'ànima de Mallorca als turistes. En primer lloc, Ferrà es queixa que la Llonja hagi estat tapada de palmeres en la seva visió des del mar perquè, a diferència d'altres edificis com la Seu i l'Almudaina, està feta per ser vista aïllada del seu entorn i les palmeres destorben aquesta visió o la fan més aviat impossible. Critica també la part nova del palau de l'Almudaina, la façana de la Seu, projectada per Peyronet un segle abans, i la part oest del mateix palau, amb la visibilitat condemnada per edificis que eliminen una entrada digna a la ciutat per la mar i que haurien de ser enderrocats, la qual cosa, però, suposa un Ajuntament noble i ambiciós, «que senti amb magnificència la noblesa de la ciutat».

Després, amb la ironia que el caracteritza, afirma que no vol parlar massa fort de noblesa perquè algú no es pensi que vol restaurar l'antiga aristocràcia, i que fou precisament un batle aristòcrata qui va rebutjar un projecte d'escalinates del Mirador de

⁴⁶ Tal volta de la famosa biblioteca Villalonga.

⁴⁷ *Mallorca i el turisme III*, «El Día», 13-IX-32.

caràcter renaixentista, que realçava el portal més bell de la Seu de Mallorca. Assenyala també la manca de la imatge antiga de la marededéu d'aquest portal, canviada per una altra que no hi té res a veure. Sobre l'interior de la Seu, exposa que val més que no hi toquin res i que, si és necessari algun canvi, no es faci pels turistes, sinó per la Seu mateixa. Acaba l'article manifestant que per respecte al temple no s'haurien d'haver fet les vidrieres i atribueix l'obra a dos o tres senyors emparats per la Dictadura, amb la protesta de tota la Mallorca culta.

En el següent article de la sèrie,⁴⁸ es demana com tracten els mallorquins els seus monuments i afirma que són pendents de redimir i posar en valor «el Consulat de Mar i la magnífica església del convent de Santa Margarida, convertida en magatzem; que el claustre de Sant Francesc segueix implorant una restauració pietosa; que la cripta de Sant Llorenç, després d'haver-ne estat objecte per mans externes i delicades, aquest hivern passat es mostrava als turistes ple de pols i de trastos en desordre».

Segons Ferrà, no n'hi ha prou, però, que tots estiguessin bé; «l'aspecte total de la ciutat té, almenys, igual importància. I aquest sí que hi ha molt per dir!». Comenta que Palma és una ciutat amb caràcter, malgrat els esforços que s'han fet per eliminar-lo amb la pretensió de fer-ne una gran capital moderna i a pesar que mai havia tingut un aire tan poc ciutadà com quan enderrocaren les murades. Relata que parlant ell i G. Forteza amb Mr. Le Corbussier, mentre visitaven Bellver, aquest els deia, assenyalant la quadrícula de les barriades noves: «Aquestes ratlles me fan por» I davant els glacis de Bellver: «Això realisa exactament la meua idea d'una ciutat. Una ciutat ha d'esser una cosa acabada, limitada rigorosament, separada del camp per una línia ben neta. Res d'*ensanches* ni de suburbis caòtics escampant-se damunt els camps com una infecció. Quan dins una població no hi càpiga més gent, que se'n faci una altra però en forma d'organisme independent i perfecte».

Ferrà comenta les paraules de Le Corbussier: «No he estudiat bé el problema ni som tècnic però confés que aquest radicalisme m'és profundament simpàtic i m'afalaga molt el

⁴⁸ *Mallorca i el turisme IV*, «El Dia», 20-IX-32.

meu gust personal». I segueix: «En tot cas, davant la realitat del nostre ensanche, que podríem oposar-hi? No examinaré ara en detall aquesta realitat. Qui vulgui formar-se una idea clara dels seus defectes, pot veure la crítica que en fa En Guillem Forteza en el seu treball sobre "La urbanització de Palma, ciutat antiga i ciutat moderna" on tracta aquestes coses amb un sentit de profunditat i amb lúcida competència».

Continua dient que aquests desencerts sovintegen, com per exemple la quadrícula de Barcelona, però el que ni ell ni G. Forteza no havien vist enlloc era, en paraules del segon, «aquest desgavell, aquest mal gust, aquest lliure joc d'anarquies» duites a l'extrem «i aquesta política municipalista de creure's que sols repartint a l'any un centenar de metres de bordillo o aceres es pot crear un Eixample». Per a Ferrà, l'eixample de Palma està mancat de planificació, és lleig, amb molt espai perdut, no té places ni jardins ni temples ni edificis públics i és «d'una vulgaritat i indigència úniques». Es queixa que hi hagin sacrificat el passeig-mirador de les murades, de les quals no n'ha quedat cap tros a la part de la terra.

Seguidament, se centra en la ciutat antiga, en la qual «la pruija modernitzant i reformista» ha produït edificacions «en general desgraciades i cursis» que constitueixen «avançades del malgust». Apunta que s'hi han fet poques reformes importants però troba que n'hi ha prou amb l'avinguda de Jaume III —que s'obr aleshores—, la qual «si per una banda li fa perdre el seu agradós caràcter de passeig clos, per l'altre, i per lo que afecta al transit rodat, serà un riu desembocant dins un canalet». Esmenta després el mercat central, que «fa tèmer quelcom de mosntruós», i comenta que encara no s'ha fet perdre el seu caràcter a Palma però que tot va en aquest sentit. Es tracta —sintetitza— de «reventar la ciutat antiga per fer-ne una espècie d'ensanche interior amb alguns edificis antics com Can Vivot i Ca n'Oleza que conservaran per por al que diran però que quedaran totalment desembientats pels edificis que posaran al seu costat».

Ferrà concreta els seus plantejaments en les següents paraules: «Una població com Palma no ha d'esborrar, sinó que ha de conservar gelosament allò que li dóna fesomia. Fins quan per raons de tràfeg, d'higiene, etc. aquesta conservació es presenti com un

problema, el problema s'ha de resoldre amb un tacte singular, harmonisant lo nou amb lo vell, no fent-ho xocar». I continua: «Molts tenen de l'urbanisació moderna una idea d'una bàrbara simplicitat: carrers amples, cases flamants, alcantarillado, i ja podem competir amb Dresde o amb Berlin! No s'han adonat que l'estretor de certs carrers és perfectament racional, i que un pla ben estructurat comporta, al costat de les gran vies i de moltes altres coses, xarxes com la del barri de l'Almudaina amb les seves ombres fresques, quietes i arrecerades». Per tot això, conclou Ferrà, «l'urbanisació veritable era per Palma i segueix essent una necessitat, però aquí no tenim idea de per on hi van. Parlam molt de l'engrandiment de la ciutat, però des de l'horrend adefesi de l'Escola Graduada fins al pont de ciment damunt la Riera, ja em direu quants de turistes hi heu vist contemplant les belleses de la vila nova...».

En el cinquè article dedicat al turisme,⁴⁹ Ferrà diu que els mallorquins han sacrificat els encants de la ciutat vella a un il·lusori progrés i es demana què s'ha construït modernament que sigui acceptable. La resposta és que res i que el que dóna dignitat a la ciutat data d'un segle o, a tot estirar, de mig: el carrer Palacio, el Born, la font de les Tortugues, el brollador de la Rambla, el Teatre Principal, el Banc d'Espanya. Seguidament afirma que, per justícia, cal alabar l'Institut nou, que ha estat fet per un foraster, i que només alguns edificis nous de particulars, els vells carrers i cases senyoriales redimeixen Palma de la vulgaritat grotesca.

A continuació, indica que l'actitud dels turistes ja no és la complaent d'abans. Quan Mallorca era desconeguda —argumenta— tenia un cert encant i ara s'ha començat a prostituir, se n'ha fet propaganda, vol competir amb estacions d'hivern ben cuidades del Mediterrani i, davant això, el turista es torna exigent i es queixa. Explica que ja hi ha hagut turistes que han protestat al Foment del Turisme per enganys i indefensió davant el sol, la pols, la manca d'arbres i el poc confort d'una carretera tan important per al turisme com és la de Palma a l'Arenal.

Ferrà critica irònicament dos llocs emblemàtics del turisme d'aquells moments:

⁴⁹ *Mallorca i el turisme V*, «El Día», 1-X-32.

l'Aigua Dolça i la «*Ciudad Jardín*». Assenyala el perill de la tesi que els turistes ho tenen més barat a Mallorca que a Sant Sebastià, Lucerna o Luchon, ja que no se'ls pot exigir si ells no exigeixen. Destaca també la necessitat que els mallorquins dictin les normes de comportament dels turistes perquè Mallorca no es pot convertir en terra conquerida. Finalment, defineix com el tret més dolorós de la invasió de Mallorca pels turistes el fet que un percentatge més elevat del que ell voldria no representa una selecció social, ni en el país d'origen, ni a Mallorca, i no fa referència —matisa— a la seva fortuna.

Al següent article,⁵⁰ Ferrà es remet a un altre escrit seu sobre l'estat de les carreteres mallorquines que, uns anys bans, —diu— va alçar gran polseguera i féu que acusassin la seva denúncia d'antipatriòtica. Ara es cura en salut explicant què és per a ell patriotisme. No ho és «l'acceptació beata de totes les molèsties pel cos i per l'esperit amb que la realitat mallorquina hostilisa la gent d'una certa sensibilitat: acceptació que només condueix a perpetuar-les» i sí «certament, l'amor a la pròpia terra»; però —matisa— «la forma més alta d'aquest amor és voler-la conformar a un ideal de perfecció que tot ho comprega, per arribar al qual hem de començar per no amagar-nos cap dels vicis i defectes que ens mantenen allunyats».

Per a ell, «el més gran obstacle al progrés de Mallorca es estat sempre la fàcil satisfacció dels seus habitants, i aquest no donar-se compte de l'enorme atàs del país en mil conceptes, quan el volem comparar amb qualsevol dels models que ens ofereix Europa —aquella Europa propiament dita que, apart algunes avençades dins el migdia, comença bastant més amunt dels Pirineus». Referint-se a les carreteres, afirma que les del nord d'Espanya estan millor que les mallorquines i es demana si cada país té els turistes que es mereix. Quant a la netedat, diu que Mallorca és un país de gent neta però hauria de millorar perquè la netedat no és la mateixa que la de Suïssa i és necessària si els mallorquins volen un bon turisme. Ho exemplifica explicant que l'excusa per tapar el torrent de Sóller fou que la gent hi tirava brutor i resulta que a Palma, la tiren al mig del carrer. També denuncia que en els barris de la ciutat s'ha produït un cert relaxament pel

⁵⁰ *Mallorca i el turisme VI*, «El Dia», 20-IX-32.

que fa a la neteja dels carrers i troba que fa falta un Mustafà Kemal que posi multes als qui continuïn embrutant.

En el setè article de la sèrie⁵¹ exposa que Palma és una ciutat sense jardins i que «a cap població mitjanament constituïda falta el seu parc o jardí públic, soleiat a l'hivern, ombrejat a l'estiu, florit a la primavera, amb surtidors, plaçoletes per jugar-hi els infants, bancs per resposar-hi, per conversar o per llegir. Això no és cap luxe de la gran capital, això és normal a tot arreu». Explica que ho és principalment als llocs de turisme de moda com la Costa d'Atzur, on els jardins són paradisiacs.

Critica després els jardins que hi ha a la murada, davall la Seu: l'estanc amb aigua tèrbola, les palmeres i les pedres brescades, sense les quals —postilla— és impossible fer un jardí a Palma. Ataca especialment les palmeres i llur abundància, recolzant-se en l'opinió d'algunes personalitats importants com Abel Bonnard, Pío Baroja o Manuel Azaña, els quals havien manifestat la seva aversió a la profusió d'aquests arbres, que consideraven més propis del desert que de països europeus. Contra aquest costum, molt estès a Palma pel que es veu, propugna els arbres que facin ombra els calorosos mesos d'estiu, com els xiprers, que alguns senyors o senyores —comenta— fan tallar del seus jardins perquè fan cementiri, dels quals en reivindica el sentit clàssic i la noblesa: «Allò que completa el sentit d'algun dels més bells paratges mallorquins, —pens en aquest moment en la preciosa vall de Sant Miquel de Campanet,— allò que *els equilibra* quan una esbelta palmera en corona algun hort de tarongers o s'hi alça devora el más, són uns xiprers solitaris damunt la plata cendrosa de l'olivar». Afirmar que «Els xiprers són l'honor dels jardins i del camp d'Itàlia, sovint tan semblant al nostre», i cita indrets d'Itàlia on se'n poden veure.

Amb la seva ironia habitual, Ferrà recorda els millors temps del Renaixement, que tant admira: «Però, a qui ho cont tot això? Ni que és aquesta mania de pensar amb Itàlia, com en aquell temps en que a Mallorca hi havia art? Aquí volem esser africans, pura i simplement! Africans i *colònia*. No hi ha palmeres a Àfrica? No n'hi ha a Puerto Rico? doncs sembrem-ne per tot allà on quedí una pastera, simplifiquem l'arboricultura! I de

⁵¹ *Mallorca i el turisme VII*, «El Día», 26-X-32.

passada resoldrem, per l'estiu, el problema de no tenir ombres». Finalment, posa com exemple de la jardineria municipal el jardí de La Glorieta, que l'Ajuntament ho omplí d'urinaris, transformadors, quioscs i rètols. Es queixa de l'estat d'abandó de l'únic jardí de la ciutat amb un cert caràcter i demana a l'Ajuntament que l'arregli, ja que està devora el monument a Joan Alcover. L'article es clou amb una crítica a les pedres brescades, que a Palma —explica— es col·loquen a tots els jardins per estalviar-se les balustrades. Als jardins —sintetitza—, a més de les pedres brescades hi sol haver filferro, geranis color de rosa i bellveures.

Al següent article⁵² afirma que els boscs tot just existeixen en el paisatge mallorquí, acceptant que algú el tracti d'exagerat, i que precisament les clapes d'alzinars d'Esporles i LLuc i la de pinar de la Victòria d'Alcúdia mostren què podria ser Mallorca si no s'haguessin realitzat les tales de Miramar i Gabellí de Campanet que havia denunciat Llorenç Riber. Recorda en aquest sentit un comentari de Carner a les paraules d'Atcham Bridge, un ministre anglès de Transports, per al qual era una equivocació tomar un arbre, si es podia evitar, i no sembrar-ne dos per cada un que es tomàs. El comentari de Carner era motivat per les tales als boscs catalans produïdes per l'avarícia humana i també la desertització de la península Ibèrica, tan rica en arbres en temps dels romans. Ferrà exposa que Mallorca també participa en aquesta desertització: els pins són tallats quan el propietari necessita els doblers, sense respectar més llei forestal que aquesta, i els paisatges devastats per aquestes tales són els que pot oferir el Foment del Turisme.

Finalment, comenta un altre article aparegut a un diari de Barcelona sobre la ironia que representava celebrar festes de l'arbre quan aquests eren tallats encara molt joves i per un guany irrisori. L'articulista es feia ressò que als Estats Units el dia d'aquesta festa s'aprofitava per sembrar-ne a centenars de milers i demanava una llei forestal que fos complement de la llei agrària.

El novè article⁵³ versa sobre els molins de vent. Recorda que ja n'havia parlat al

⁵² *Mallorca i el turisme VIII*, «El Día», 8-XI-32.

⁵³ *Mallorca i el turisme IX*, «El Día», 18-XI-32.

mateix diari feia uns anys i poc temps després Joan Torrendell —l'amic que ha seguit fidel a la terra de l'altra part de l'Atlàntic— havia reprès el tema en un article també del mateix diari. L'article de Torrendell cridava l'atenció dels mallorquins sobre la fundació a França de la Lliga dels Molins de Vent, promoguda pels escriptors Colette i Maurois, i explicava que a Holanda i Bèlgica fins i tot havien estat declarats monuments nacionals. Ferrà comenta que això no sorprendrà els mallorquins que hagin vist el molí de vent que hi ha abans d'arribar a Selva anant a Lluc, i es queixa que la idea de Torrendell caigués en el buit, com hi cauen —diu— quasi totes a Mallorca.

Explica a continuació que més tard, en una festa d'homenatge al pintor Pons Frau, Francesc de Sales Aguiló, un esperit despert segons Ferrà, va proposar davant el molí d'en Collet de Sineu la creació dels Amics del Molí perquè vetlàs per la seva conservació, i que no feia molt el seu amic Jaume Algarra⁵⁴ li havia comentat, tornant de Mallorca, que no entenia com alguna societat mallorquina no es posava al davant de vestir alguns dels molins més significatius que donarien vida al paisatge mallorquí. Ferrà diu que li agraden molt els molins de llistó de persiana que adornen les dues badies però no tenen l'encant dels vells molins de vela cantats per Daudet a Provença i per M. S. Oliver, Riber i Maria Antònia Salvà a Mallorca. Acaba l'article demanant-se si els mallorquins permetran que tot això es perdi i animant els Amics del Molí que vesteixin els molins i els facin moldre, no amb la finalitat utilitària d'aprofitar la farina sinó amb una finalitat artística i poètica.

Ferrà inicia el darrer article,⁵⁵ que és una recapitulació de la sèrie, manifestant que Mallorca ha de viure per ella mateixa i no pels seus hostes, i molt menys per aquells que no respecten les seves tradicions de civilitat. I continua: «Siguem cortesos i gentils, sense vinclar massa l'espina, amb els visitants que s'ho mereixin, que no dubt que són molts. Fomentem una mica d'orgull dins el nostre poble, que un industrialisme d'hostalers podria fer abjecte, i fóra llàstima. Jo mateix he fustigat en ell defectes de primitiva incultura, però cal reconèixer que aquests no afecten mai el seu fons d'honradesa, i que és en general

⁵⁴ Professor d'economia de la Universitat de Barcelona i tresorer de la Residència d'Estudiants de Catalunya.

⁵⁵ *Mallorca i el turisme X*, «El Día», 1-XII-32.

—[h]o ha estat fins aquí— hospitalari amb un estil senyor».

A continuació recorda que abans de George Sand va ser a Mallorca Jovellanos, que fou respectat pels mallorquins i en va parlar bé als seus escrits. Declara tot seguit que no és xenòfob i dóna el seu preu a l'internacionalisme, «però un poble que no és res, que ignora els valors purs de la seva història, que ni sols sap escriure en la seva llengua, un poble espiritualment castrat, embadalint-se i maldant per assimilar-se, amb actituds colonials, als escolims abigarrats d'un cosmopolitisme que no ha passat per cap aduana, simplement em repugna. No voldria que Mallorca fos mai això i res més que això».

Ferrà ofereix una alternativa al turisme per fomentar el sentiment patri que aquest requeriria: «al costat del turisme culte, del turisme frívol i del turisme poca-solta», proposa l'excursionisme, que ben dirigit pot ser —argumenta— un estimulants del sentiment patri, a la veïna Catalunya ha estat un factor important de Renaixença, i a Castella ha representat un paper semblant. Afirma que «l'arqueologia i l'art fan bona lliga amb els esports de neu i amb l'alpinisme», i que aquest s'hauria de projectar més enllà que els estrets límits de l'illa, cap a les illes germanes, València i Catalunya. El seu desplegament —continua Ferrà— reclamaria no l'hotel de luxe per a milionaris que prenen possessió de la natura i la malmeten amb els seus vicis, sinó «aquest tipus de petit hostel muntanyenc que es troba en altres països, dotat d'un confort autèntic sota aparences de rusticitat agradable, i que tanta falta fa avui mateix en certs paratges de la nostra serra».

Seguidament manifesta que, si arriba un dia que el seu somni es realitza, demanarà a tots els sants «que inspirin el seny projectista; que li inspirin si no ens sap donar quelcom de "típic sense pretensions de típic" —cosa un tant difícil,— la tria d'un model estandaritzat pel sentit pràctic dels que van bé dins qualsevol paisatge amb pins i roques». I acaba dient que els hostals i els refugis de muntanya són edificis perfectament inventats als quals, com a les estacions de ferrocarril, l'originalitat no els escau, i posa l'exemple de les projectades per Eusebi Estada entre Palma i Inca, amb una pauta artística que no fou seguida per les del trajecte Manacor-Artà.

En aquesta sèrie d'articles, Ferrà propugna un turisme de qualitat, cultural i

esportiu. En una fase encara inicial del turisme a Mallorca, ja detecta tant el perill del turisme de masses com la pèrdua de la direcció i l'enfocament del turisme per part dels mallorquins. En certa manera, diagnostica la impossibilitat que una burgesia com la mallorquina, provinciana, caciquil i dependent de Madrid, pugui dirigir una indústria humana que exigeix, per contra, una burgesia autòctona, orgullosa d'ella mateixa i amb ideals més elevats que els doblers fàcils que pugui aconseguir d'un turisme massificat. La seva antiga oposició al turisme és basava en aquesta impossibilitat. Ara veu que és un fenomen inevitable, per la qual cosa intentarà oferir unes pautes perquè no es converteixi en l'aprenent de bruixot del qual parlava.

De tota manera, Ferrà sospesa l'efecte del turisme en la Mallorca tradicional, que ell vol conservar, i per això només l'accepta quan ja és un fet consumat. No li preocupen les qüestions econòmiques, de les quals pensa que altres ja se n'ocupen, i massa, però el divorci que provoca entre el seu idealisme i el materialisme dels burgesos fa impossible una solució més realista, menys idealista i més factible que la propugnada per Ferrà.

5.2.4.7 La qüestió religiosa

No ens és desconeguda la profunda religiositat de Miquel Ferrà ni la seva actitud favorable a la separació entre el poder civil i el religiós, manifestada ja el 1912 a la seva campanya al «Sóller». Una vegada implantada la República, Ferrà pensa que el paper de la gent religiosa en una societat laica s'ha d'assemblar al de països com Bèlgica: llibertat religiosa i respecte de tots per les diverses creences. És conscient que un dels problemes principals de la República és precisament la qüestió religiosa i confia que Manuel Azaña el sàpiga solucionar, com hem comentat ja a l'apartat 5.2.4.5. En aquells moments, considera que les dretes podrien ser un entrebanc a aquesta solució.

Són il·lustratius en aquest sentit els diferents punts de vista que sostenen «La Veu de Mallorca» i Miquel Ferrà respecte de la votació de l'article 24 de la Constitució per part de Lluís Nicolau d'Olwer. El 24 d'octubre de 1931, un article de «La Veu de Mallorca»

titulat *Comentaris*⁵⁶ expressa la solidaritat de la revista amb els 59 diputats que han votat en contra de l'article i diu que s'haurien de tenir en compte els noms dels 178 diputats que hi han votat a favor, entre els quals hi ha Gabriel Alomar.

Quinze dies més tard,⁵⁷ en ocasió de la visita a Mallorca de Lluís Nicolau d'Olwer la revista manifesta que el fet d'haver votat a favor de l'article 24, havent estat sempre catòlic, li llevava moltes simpaties entre els mallorquins. Malgrat això, admet que Nicolau és apreciat a Mallorca per les seves idees autonomistes i li dona la benvinguda.

Ferrà no es torba a contestar les acusacions fetes a Nicolau sobre la religió i el 21 de novembre publica a «La Veu de Mallorca» l'article *En Nicolau d'Olwer*,⁵⁸ una apologia del polític amic seu que ha visitat Mallorca com a ministre d'Economia. En primer lloc, elogia la seva tasca al Ministeri d'Economia i, en segon lloc, dóna compte «que ell, essencialment lliberal i enemic de tot sectarisme, va donar explicacions públicament de per què votava l'article 24 de la Constitució, d'acord amb el dictamen, malgrat no ésser aquest del seu gust. El votà, senzillament, convençut que fent prosperar aquest text, n'evitava un altre de més sectari que fatalment se seria imposat». Exposa que la retirada de Nicolau d'Olwer darrera Maura i Alcalá Zamora li hauria semblat una deserció del seu lloc i no hauria arreglat res. Aquest lloc, no sempre còmode, és —conclou— «des d'on en aquests moments pot servir millor els ideals que l'hi han portat».

Tanmateix, Ferrà considerarà una sèrie de successos com a atemptats, no sols als sentiments religiosos de molts de ciutadans sinó també a la cultura i al civisme. Es lamenta sobretot de les accions que es fan sense pensar, com a reflex de la seva crítica habitual contra els qui condueixen el poble cap a actituds no reflexives.

Ferrà tracta aquest assumpte a dos articles amb el mateix nom —*La creu trossejada*⁵⁹— que ja comentarem a l'apartat 5.3.3.4.

⁵⁶ *Comentaris*, «La Veu de Mallorca», núm. 45, 24-X-1931.

⁵⁷ *Notícies i comentaris. Visita d'un ministre*, «La Veu de Mallorca», núm. 47, 7-XI-1931.

⁵⁸ «La Veu de Mallorca», núm. 49, 21-XI-31, pàg. 3.

⁵⁹ «El Día», 21 i 31-III-34.

5.2.4.8 Reivindicació de la pulcritud de la ciutat

Probablement Miquel Ferrà tenia esperances que amb la vinguda de la República Palma milloraria i els ajuntaments, elegits democràticament, tractarien d'una altra manera la ciutat. Ferrà s'adona paulatinament que, per exemple, no augmenta la netedat urbana i el 1933 publica dos articles a «El Día» que hi fan referència: *Incuria rifenya*⁶⁰ i *Insensibilitat ciutadana*⁶¹. En el segon, es queixa que les ordenances municipals no es compleixin i lamenta que el dia de la Mare de Déu de la Mercè el carrer estigui tot ple de pellofes de figa de moro. Exposa que en els països normals el laïcisme de l'ajuntament és compatible amb la cortesia i aquest hauria d'haver tingut una cura especial que la barriada presentàs un aspecte pulcre. Es queixa també que en eliminar la processó del Dijous i Divendres Sant no evitassin que al carrer Palacio no hi hagués pols que molestàs els molts ciutadans que anaven als oficis litúrgics de la Seu.

Per a Ferrà, es tracta de detalls que indiquen manca de sensibilitat i no és excusa el laïcisme de l'Ajuntament, ja que ell —diu— ho faria amb un mahometà. Es dol també que la nova Palma mantingui el mal gust anterior i no s'hagi canviat res del que calia canviar. Declara que l'havia rebuda amb esperança perquè l'havia concebuda com un règim nou, amb una idealitat jove que transcendís a tots els ordres. I dóna importància a aquestes qüestions de neteja posant l'exemple de Francisco Giner de los Ríos, que la valorava i per això tenia l'escola endreçada.

5.2.4.9 El mecenatge de Francesc Cambó a la Fundació Bíblica Catalana, les *Lletres de Sant Pau* i el Dr. Carles Cardó

Amb motiu de l'edició del volum XIV de la versió catalana de la Bíblia, duita a terme per la Fundació Bíblica Catalana amb el títol de *Lletres de Sant Pau*, Ferrà escriu l'article *La Sagrada Bíblia* a la secció *Els llibres* de «La Nostra Terra»⁶² en el qual aprofita

⁶⁰ «El Día», 26-VIII-33.

⁶¹ «El Día», 30-IX-33.

⁶² Núm. 62, febrer 1933.

per fer un elogi de Francesc Cambó. Afirma que ningú no li pot discutir la seva tasca cultural en el redreçament de Catalunya i sosté que el seu mecenatge ha defugit temptacions «populo-culturals de dubtosa puresa», la qual cosa «revela un patriotisme altament orientat». I hi afegeix: «Fer parlar en català els autors del Vell i el Nou testament, després de fer-hi parlar tota l'antiquitat clàssica, és dotar la nostra llengua de les més nobles executòries: val tant com integrar-hi els dos hemisferis del que, per a nosaltres occidentals, constitueix la cultura humana».

Quant a la Fundació Bíblica Catalana, diu que completa, sota el mateix patronatge, l'obra de la Bernat Metge. Alaba també la *Sinopsis Evangèlica*, editada al marge de la sèrie de la Bíblia i que «és la primera sinopsi catòlica important amb els textos grecs originals, establerts, amb màxima autoritat, pel fundador de l'Escola Bíblica de Jerusalem: l'insigne dominicà P. Lagrange».

Seguidament defineix l'autor de la versió, el Dr. Carles Cardó, canonge de la seu de Barcelona com «escriptor preclar, molt estimat dins Catalunya, i també aquí entre nosaltres, pels seus lúcids comentaris a l'actualitat damunt *La Paraula Cristiana*, models de serenitat i d'altesa». També parla del Dr. Cebrià Montserrat, autor de les notes històriques, geogràfiques i crítiques.

Després comenta la figura de Sant Pau, recollida en la *Introducció*, i la nota que explica l'ocasió històrica de cada lletra i la personalitat d'aquells a la que va adreçada. Ferrà valora l'exquisidesa dels textos amb aquestes paraules: «En aquesta hora greu de conseqüències, —empetitida pel concurs d'ignoràncies que baladregen damunt fulles quasi anònimes atacant o defensant principis pràcticament desconeguts per uns i altres,— l'aparició del llibre que comentem té un alt sentit. Ell incorpora a la circulació literària catalana, en un estil vivent i prísti, aquesta cosa enorme i bàsica, d'incalculable transcendència, que és la doctrina de Sant Pau».

Una vegada més, Ferrà reivindica les fonts originals del cristianisme i critica el pamfletarisme dels propagandistes de tota classe que, fugint de les fonts, fan una religió sectària i a la seva mida, amb la qual cosa provoquen —argumenta— el sectarisme dels

contraris. Finalment, defineix sant Pau com a estructurador del Cristianisme, diu que el llibre constitueix «un fonament i una pedrera incomparables» i constata que «la llengua nostra n'apareix ennoblida als nostres ulls i revestida del prestigi amb què el Renaixement consagrà les llengües germàniques per la traducció d'aquests mateixos llibres, que durant els darrers segles han donat a dos o tres grans pobles del món llur mèdula de lleó».

Amb aquesta defensa de la lectura directa de la Bíblia que subratlla en l'article, Ferrà s'acosta a les tesis del protestantisme inherents a l'esperit del Nord que tant li agrada, en contraposició amb el Sud, que ha seguit les interpretacions més indirectes de l'Església catòlica. No és que Ferrà es desvinculi del respecte i l'obediència papals que li pertoquen com a catòlic, però és capaç d'apreciar els avantatges de la lectura de les fonts per a la inspiració del cristianisme.

5.2.4.10 L'Escola Mallorquina de música: Antoni Noguera, Baltasar Samper i Joan M. Thomàs

Amb motiu d'un concert de la Capella Clàssica, dirigida per Joan M. Thomàs, al Teatre Principal de Palma, Ferrà escriu l'article *Una festa perfecta*,⁶³ en el qual elogia la formació i el seu director, i els relaciona amb tota la tradició musical illenca des d'Antoni Noguera i el Saló Beethoven, passant per la Capella de Manacor, dirigida per D. Antoni Pont, fins arribar a Baltasar Samper i el mateix Joan M. Thomàs. Segons Ferrà, els noms de Noguera i Samper «bastarien per acreditar una escola que s'enllaça fraternalment amb la nostra escola poètica, compartint amb ella la fidelitat al geni terral observada sempre per tot art veritable, la puresa formal, l'implacable bon gust, amb guerra oberta amb totes les manifestacions del filisteisme». Com a exemple d'aquesta germanor esmenta el Saló Beethoven on, al costat de Noguera, Joan Alcover, M. S. Oliver i Alomar «nodriren ses més fresques inspiracions poètiques i els seus ensomnis més purs d'una Mallorca redimida per l'art».

Pel que fa a Mn. Thomàs, afirma que «ha recollit en els nostres dies amb una mà

⁶³ «El Día», 7-I-33.

pulquèrrima l'ensinya d'aquesta tradició gloriosa» i que «són de lloar els resultats d'una tasca acurada i conscienciosa que ha conseguit ajustar i matisar el chor selectíssim format per la Capella; però hi ha quelcom més en l'obra del jove mestre que mereix igualment lloança. El concert nadalenc que va oferir-nos mereix esser celebrat com una d'aquelles coses "perfectes", a què estam desacostumadíssims: perfecte fins com a espectacle. —I no em referesc precisament a l'indumentària excepcional de les coristes en aquell dia, d'un ric arcaïsme pagesívol, la bellesa del qual no per no correspondre al meu especial gust deix de reconèixer. Em referesc al to seriós i aristocràtic de la festa, dins la seva gran senzillesa; a l'esment en què s'havien cuidat tots els detalls, començant per la correcta etiqueta dels cantors i el sever endomassat de l'escenari; a l'efecte artístic del conjunt, no solament de les veus sinó de les figures; a la recollida atenció del públic que omplia el teatre; a la simpàtica presència d'una gran quantitat d'element estranger...». I continua: «Cal subratllar aquesta presència i el mèrit d'haver sabut associar elegantment els nostres hostes més fins a una festa de la nostra espiritualitat, amb el gest delicat de trenar les flors de llur art popular amb les del nostre en aquesta commemoració essencialment germanívola que és Nadal, d'una poesia tan sentida pels pobles del Nord».

A continuació es refereix a Mn. Thomàs com a autor de la biografia d'un bisbe que ara és a Bellver amb els altres fills il·lustres.⁶⁴ Comenta que hi va trobar allò que «el desconegut del públic en sa part millor, el mestre Amadeu Vives, anomenava "la sal de l'ànima": l'entusiasme». I acaba amb aquestes paraules plenes d'optimisme: «Un sacerdot irradiant optimisme i força jove dins el món de l'art i de la cultura és un bell espectacle en aquests temps de baixesa espiritual i de covarts pessimismes».

⁶⁴ Fa referència al bisbe Nadal, en el centenari del qual, el 1919, l'Ajuntament de Sóller havia organitzat un certamen per premiar una biografia del bisbe. Ferrà havia estat un membre del jurat d'aquest certamen, com ja hem explicat.

5.2.5 AMICS I CONEGUTS (1931-1933)

5.2.5.1 Emilia Bernal i la traducció de poesies

Miquel Villalonga, a la seva autobiografia, explica que la poetessa cubana Emilia Bernal «procedía del Palacio Avenida, de Lisboa, donde tradujo a Julio Dantas sin saber portugués. Ignorando el mallorquín, se proponía también traducir a todos los poetas de la isla». I hi afegeix: «Llegaba, como digo, facturada a «La Nostra Terra» por Miquel Ferrà, el autor de "A mig camí", però ella se quedó también a medio camino».⁶⁵

Independentment dels comentaris de Villalonga, vegem què en conta Miquel Ferrà i les referències que en tenim. Aquest escriu a Maria Antònia Salvà el 5 d'octubre de 1931 i li diu que ha estat presentada a Barcelona, sense ella saber-ho, a Emilia Bernal, «amb qui hem llegit poesies teves», i continua:

«Ara tu llegiràs les d'ella i les seves admirables traduccions.
La recoman a la teva bona amistat. Vé a Mallorca a conèixer-la i a portar-hi els aires de la seva Cuba natal».⁶⁶

La visió de Ferrà és, no cal dir-ho, molt més positiva que la de Villalonga. Amb la carta, envia el programa d'una lectura de poemes a càrrec de la poetessa cubana, a les set de l'horabaixa de dia 3 d'octubre de 1931, a la Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial. Emilia Bernal ha de llegir, a més de poemes seus, una traducció d'Anthero de Quental —recordem que Ferrà també havia traduït aquest poeta—, una de Ventura Gassol, *El velo de la melancolia*, la de tres poemes de Joaquim Folguera i *La canción del agua*, traducció d'un poema de Miquel Ferrà. Per cloure l'acte, ha de recitar alguns poemes de *Negro*, un llibre seu inèdit.

Emilia Bernal ve tot seguit a Mallorca. Quan és a Barcelona deu animar Ferrà a traduir poemes seus o a escriure poemes en castellà. Sabem que n'hi envia perquè el 25 d'octubre Emilia Bernal li escriu una carta que comença així:

⁶⁵ Miquel VILLALONGA, *Autobiografía*, Trieste, Madrid, 1983, pàg. 231-235.

⁶⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 5-X-31.

*«No le extrañe si esta carta se resiente de brusquedad; porque estoy muy nerviosa. Hay tempestad. El mar está sobrebio [sic] y la luna está muy calma y yo estoy sola (como siempre). He esperado su carta con impaciencia durante largos días, pues quería ver sus verso [sic], que se esperan. Esta mañana los recibí».*⁶⁷

Li conta que se'ls ha mirat i ara li agraden. En canvi —opina— els seus, d'Emilia, anteriors, són «*ripiosos*» a causa de l'afany d'adaptació a l'original i per respecte a ell. Seguidament li fa una crítica dels que ell li ha enviat corregits, li diu que «*hay algunos casos horribles que le echan a perder su poesía*» i que «*por querer rimar en agudo llega a serse infiel a usted mismo...*». Li exposa que el que creu essencial en una traducció «*es su espíritu, y su ritmo interno no importa ni las palabras, ni los consonantes, ni la forma métrica ni estrófica. Ahora creo que su poesía en castellano responde a eso*». Emilia continua parlant de les poesies en castellà de Ferrà, de Verlaine, etc. i li aconsella que mostri la poesia a Forteza i a Maseras, que li donaran un parer semblant al seu.

Al final de la carta li fa saber que encara no ha vist el germà de Ferrà, que fa temps que el Sr. Salvà li va enviar la seva carta però ell està mut.

L'arxiu de Ferrà conserva, amb el títol de *Traducció de «Jardí tancat»*, l'esmentada traducció mecanoscrita —amb algunes correccions de Ferrà—, la mateixa peça i *Canción del agua*, manuscrites d'Emilia Bernal. De Ferrà, hi ha la traducció d'*El collar de perlas*, uns esborranys inacabats i *La casa*, tot traduït al català, a partir d'originals de Bernal.

Encara descobrim una altra referència a la poetessa cubana en una carta de Ferrà a Estelrich, en què l'assabenta que a Madrid se li acostarà E. Bernal, la qual ha traduït el drama *Dolorosa* de V. Gasol i que voldria que M. Xirgu l'estrenàs a Madrid. Li exposa que Bernal «desitja que tots —vos també— l'ajudem en aquesta empresa. Jo en vaig parlar an En Cambó, qu'em digué que ho recomanaria a la Xirgu. Si vos creieu prudent insistir, o si se us ocorren altres camins...». I acaba: «En tot cas, que la Sra. Bernal sàpiga que us en he parlat».⁶⁸

⁶⁷ Carta d'Emilia Bernal a Miquel Ferrà, Hotel Victoria «Isla de la Calma»: 25-X-31.

⁶⁸ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Barcelona, 13-XII-?. A baix de la carta apareix en lletra d'Estelrich l'anotació «Junoy» i més avall «Carta a Margar Xirgu». Podria ser el 1931 o el 1932, quan Bernal era Mallorca.

Segons que sembla, posteriorment Emilia Bernal mantingué relacions sentimentals amb Llorenç Villalonga i aquest la convertí en un dels personatges de les seves novel·les.⁶⁹

5.2.5.2 Els amics catalans i els seus llibres de poemes. Discussions sobre la poesia moderna

Durant aquests anys, diversos poetes li envien dedicats els llibres que publiquen. Ferrà els escriu per agrair-los-ho i donar-los-en el seu parer.

Així, el 1930 escriu a López-Picó per agrair-li la tramesa del seu darrer llibre, *Represa*. Li diu que en una primera lectura no en va copsar gaire el sentit perquè tenia l'esperit ocupat «en coses menys pures». Ara, amb més calma, ha llegit «les seves paraules nues, no sempre fàcils, però sempre tan nobles» i li confessa que «t'hi he trobat a tu».⁷⁰

L'any següent li agraeix *Epitalami*, que li sembla «un poema pur i profundament seriós, d'una real bellesa». Després li confessa que va obrir «amb emoció aquest darrer llibre teu, pensant en els XXV anys d'amistat fidel que em representa l'habitual i estimada dedicatòria. Trobo admirables aquests versos, en què la plenitud interior sembla produir la de la forma, però vull observar-te quelcom, quan ens vegem, respecte d'alguns (pàgs. 37, 41, 46, 47)».⁷¹

També el 1931, Joaquim Ruyra publica *La Cobla*. Ferrà li manifesta⁷² que l'ha llegit amb delectança, «i rarament uso jo aquest mot parlant de versos, en els nostres temps. Quasi tot el que avui es publica es per mi com una pòcima». Qualifica les poesies de «clares, elegants, polides, plenes de sentiment i d'aquell perfum de coses vives,— i del nom i la presència de Jesucrist».

Aquesta opinió sobre la poesia moderna ja l'havia comunicat, el 1929, a Maria Antònia Salvà, més gràficament. Li diu que la lectura de les seves darreres traduccions de

⁶⁹ Jaume POMAR, *La raó i el meu dret. Biografia de Llorenç Villalonga*, Mallorca, 1995, pàg. 141-148.

⁷⁰ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López Picó, Barcelona, 11-IV-30.

⁷¹ Carta de Miquel Ferrà a J. M. López-Picó, 20-I-31.

⁷² Carta de Miquel Ferrà a Joaquim Ruyra, Mallorca, 11-VIII-31.

Mistral, publicades a «La Nostra Terra», el varen tornar a la vida, «després dels llargs dejunis de poesia,— només trencats per qualque racció de fideus amb tatxes,— que a un li fan fer aquests poetes nostres».⁷³

A partir de 1930 també tractarà d'aquestes qüestions amb el P. Rafael Ginard, que li fa saber que tornant de Roma, on ha estat uns mesos, li hauria agradat passar per Barcelona per conèixer-lo personalment i fer-li una sèrie de reflexions sobre la poesia del llibre *Divagacions* de Sánchez-Juan, que ell troba «divagacions de boig, poesies manicomials». Li manifesta que tal volta és ell que no ho entén i en fa unes reflexions «en veu alta». Al final, demana a Ferrà que «si un dia té una hora per perdre, me diga com ho he de fer perquè no naufragui la meva fé litararia que fluctua empesa per tants de vents oposats».⁷⁴

El debat no acaba, però, aquí. El 1933, aquest diàleg entre ells dos sobre literatura i llenguatge es reprèn amb un article de Ferrà a «La Nostra Terra» en què fa pública la seva opinió sobre els punts que discuteixen i que comentarem a l'apartat 5.2.5.4.

5.2.5.3 Retrobament amb Lluís Nicolau d'Olwer: Reflexions d'homes madurs

El 1930 Lluís Nicolau d'Olwer viatja molt i envia breus postals a Miquel Ferrà des d'indrets molt diversos: des d'Oxford, en la qual li diu que veure ciutats com Cambridge i Oxford és tan agradable com descoratjador; des de Delfi, a Grècia, i, finalment, des de Venècia, demanant-li si el dijous següent hi haurà «aquellarre». Com podem veure les bruixes es continuen veient i fent «aquellarres».⁷⁵

Miquel Ferrà li respon el mes de gener de 1930, des de Mallorca: «L'altre dia ens fereu falta pels boscos i pedregars del Puig Tomic [sic] on dinàrem a l'ull de la font, amb dues misses excel·lents i En G. Forteza».⁷⁶ En una altra tarja postal li parla de Palma

⁷³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 11-X-29.

⁷⁴ Carta de Rafel Ginard a Miquel Ferrà, Arta, 28-IX-30. Malauradament, no hem trobat la resposta de Ferrà, que devia ser interessant.

⁷⁵ Postals de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, Oxford, 3-V-30; Delfi, 17-X-30 i Venècia, 29-X-30.

⁷⁶ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Mallorca, 1-I-30.

Guillén i de Gabriela Mistral, que són per Itàlia i aniran l'octubre a Barcelona. A principis de maig, també li diu que: «Ahir mig-inaugurarem, amb vent fresc, la temporada, a Castelldefels».⁷⁷

El desembre de 1930, a causa dels fets de Jaca i del fracàs de les pretensions d'instaurar la República, en les quals participava de manera activa, Lluís Nicolau d'Olivera va haver de fugir a França, d'on tornà en proclamar-se la República.⁷⁸ Només un mes després de fugir a França, el gener de 1931, mor sa mare. Ferrà l'assabenta que ha anat a retre-li el darrer tribut i li manifesta els seus sentiments: «No us he de dir com m'ha sobtat dolorosament la seva mort, sabent l'afecte correspost amb que em distingia i el que us tinc a vos». I acaba: «Soc amb vos amb tot el cor».⁷⁹ Uns dies després, Nicolau li ho agraeix i li diu que «el cop ha estat atúidor, per ell mateix i per les circumstàncies que l'han voltat. Aquest allunyament a la darrera hora deixa un buit i una enyorança, que res no omple».⁸⁰

Uns mesos més tard, en proclamar-se la República, Nicolau torna de l'exili i és nomenat ministre d'Economia, circumstància que incrementarà un cert allunyament que, per raons d'ocupació, s'havia produït entre els dos amics.⁸¹

El mes d'octubre, Ferrà li demana per telegrama si anirà a Barcelona a finals de mes o principis de novembre. Aquest mateix any Nicolau viatja a Mallorca per fer donació a l'Ajuntament de Palma, en la persona del seu vell batle, el republicà Francesc Villalonga, del castell de Bellver.⁸²

El maig de 1932 el felicita per la seva darrera intervenció al Congrés, l'informa

⁷⁷ Postal de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 5-V-30 (La data és la del mata-segells). Per la data imaginam que la «temporada» es deu referir a l'inici de l'època dels banys.

⁷⁸ Eulàlia DURAN, *Introducció* dins Lluís NICOLAU D'OLIVERA, *Cartes a Hermínia Grau i Aymà*, Barcelona, 1995, pàg. 14. També en aquest mateix volum, pàg. 32-34.

⁷⁹ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 13-I-31.

⁸⁰ Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, 17-I-31.

⁸¹ A l'apartat 5.2.1 ja hem comentat les enhorabones que li envien des de la Residència per aquest nomenament.

⁸² El seu llibre de memòries relata aquesta estada, memorable per a ell. (Lluís NICOLAU D'OLIVERA, *Caliu. Records de mestres i amics*, Institut Català de Cultura, Mèxic, 1958, pàg. 231-234.) Ferrà parla d'ell a «La Veu de Mallorca», com hem vist a l'apartat 5.2.4.7.

que a «La Vanguardia» li han dit que Gaziell és fora i hi afegeix: «Les bruixes no tenen sort!». Les contínues absències d'uns o altres devien dificultar els «aquejarres». Precisament, a la carta del 3 d'octubre de 1933 Ferrà li escriu: «Ja ho direu quan sigui l'hora de l'aquejarre!».

L'any 1933 són conscients que cal refermar les relacions. El juliol, Nicolau, de Londres estant per una conferència, escriu a Ferrà⁸³ perquè, a través de Palma Guillén ha sabut que Gabriela Mistral ha estat nomenada consolessa de Xile a Madrid i que arriba a Barcelona amb el vaixell *Marqués de Comillas*. Nicolau demana a Ferrà que la vagi a esperar, perquè «ja sabeu que la Gabriela és com una mena d'infant, y demés ara ve de sortir d'una malaltia», i que l'aconselli: «Ella fins fa poc escribia a l'ABC (articles literaris naturalment). Feu-la, però, adonar que per a un representant estranger col·laborar a la premsa d'oposició al règim, és un xic delicat i li pot donar disgustos». També li demana, un altre cop, l'adreça de Miss Gunn. Nicolau li explica també que la conferència no va gaire bé però que no li sap greu ser-hi mentre no s'allargui massa, ha pogut estar tranquil·lament a Londres, cosa que no havia pogut fer mai i també «el pla diplomàtic on estic m'ha permès de conèixer d'aprop la vida social d'aquesta aristocràcia, que és la darrera que resta, —qui sap si per poc temps!». I acaba enyorant el nedar: «Ara, que els dies de calor com avui ben ho donaria tot per un reconet de cala».

Ferrà li contesta que ha complit les seves comandes i li dona notícies de Gabriela, que —explica— ha vingut amb una rossa portorriquenya que fa de Palma [Guillen] fins que aquesta vingui pel març. L'informa que no ha trobat l'adreça de Miss Gunn, que la que recorda no és segura i que si la troba li doni molts de records de part seva.

També li parla de Mallorca i els plans que hi tenen: «Ahir el germà Gassol em digué que havíem de parlar d'uns projectes d'expansió catalana a Mallorca. Jo fa temps que tenia els meus, en els quals hi entràveu vos, En Fabra i alguns altres amics nostres, que em plaurien com a colorants essencials. En tornar ens hem de veure».

⁸³ Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, Londres, 2-VII-33.

Més endavant, el mes d'agost, Ferrà li diu⁸⁴ que l'hauria volgut veure a la seva tornada de Londres però va saber que se'n anava a Madrid i ara ell ja és a Mallorca, i continua: «Què fem, Nicolau? vaig llegir la vostra resposta a l'enquesta de la Revista. Em fa l'efecte que esteu molt cansat i decebut. Massa. Jo voldria que poguéssim passar plegats, encara que fos amb companyia d'alguna angleseta pacífica —si és que hi ha dones pacífiques— una temporada al Port de Pollença, o a Cala Ratjada (a Valldemossa Chopin i G. Sand us visiten en somnis cada nit). Això, no serà mai possible? Sento que la vostra abnegació política i la meva manca de vocació per aquests sacrificis ens ha allunyat materialment una mica massa, i em plauria molt de retrobar-nos en faci de la mar, lluny de les vostres preocupacions d'home públic i dels meus miserables petits tràngols. No heu vist més les bruixes, des d'aquell dia a la Font del Lleó? [...] Adéu, Nic! A veure si veniu!».

A les primeries de setembre, Nicolau li contesta⁸⁵ que pràcticament no ha tingut vacances i que «amb aquest són tres estius sense vacances... Es clar que si per aquesta República ens hi hem jugat la vida, bé li podem abandonar la tranquil·litat estival. Tanmateix...». I continua les seves reflexions confirmant a Ferrà el pessimisme que ha vist a l'enquesta de «La Revista»:

«Ens hem anat fent vells, sense adonar-nos-en massa i sense voler-nos-ho confessar. Com que tot s'envelleix al mateix temps, juga la llei de la relativitat i ens sembla de vegades que el temps no passa. Ara, si ens comparem nosaltres d'avui amb nosaltres mateixos de fa uns quants anys, la il·lusió ja no pot durar.

Som vells, i en definitiva fracassats, perquè no hem realitzat allò que de joves ens proposàvem, ni hem realitzat tampoc aquell mínim humà de fer-ne una família. Consolem-nos pensant que així no caurà damunt els nostres ossos el cor de malediccions dels nostres descendents, i que Déu ens premiarà la bona obra de no haver augmentat el nombre de ximplers carallots, ases i criminals que integren l'espècie humana.

Si no puc anar —com massa em temo— uns dies de setembre a Mallorca amb vós, per algun indret no gaire turistejat encara, espero que bé ens trobarem almenys un parell de dies per amagar-nos a Empuries o a algún altre lloc desert de correligionaris. Si, fa massa temps que la vida ens ha separat materialment; ens cal tenir lleure de recordar el bon temps i de parlar dels darrers anys».

⁸⁴ Postal de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Son Roca, 26-VIII-33.

⁸⁵ Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, El Bruc 1-IX-33.

En la resposta, Ferrà no és menys reflexiu.⁸⁶

«Teniu massa raó en el que dieu, encara que, a vos, això de fracassat no us escau del tot, perquè és inoblidable el que heu fet per la pàtria i per la cultura. I encara teniu feina, i feina que ningú faria tan bé com vos.

El que, en altres ordres, hem deixat de fer, val més no pensar-hi massa, posat que res no podem mudar-hi. Administrar filosòficament el temps que ens quedi, fer el bé que poguem fins el darrer moment en aquest món de brètols, i no desdenyar la companyia per a acabar el viatge, si, encara que tard, un dia la trobéssim. No és que jo hi confii massa...

Tot això és molt crepuscular; però avui plou i la vostra lletra i el darrer llibre d'en Carner, que estic rellegant, m'han posat una mica pensatiu.

Espero que encara vindran dies de sol i que el podem prendre plegats abans de no gaire».

El gener de 1934, Nicolau es refereix⁸⁷ a l'enterrament de Francesc Macià, mort a finals d'any: «De l'enterrament no cal que us en parli; ja sabeu que els catalans és el que saben fer més ben fet això d'enterrar». I a continuació manifesta algunes sensacions personals: «Penso que és que em faig vell, però és d'un o dos anys ençà que començo a sofrir el fred. El trepitjar neu ja no em fa l'il·lusió d'aquells bons temps del montessorianisme (1916 recordeu?) ni tan sols del meu exili de 1924-1925». Finalment, li parla de Mallorca: «Mireu que es turismo deixi algun reconet intacte per als vells amics de Mallorca, quan haguem de refugiar-nos-hi perseguits pels feixistes agro-pecuaris».

Ferrà, per la seva part, li envia retalls de diaris republicans de Mallorca que parlen malament d'ell per l'article *Civilitzar les esquerres* que ha escrit a «El Día». També intenta, a través seu, ajudar als amics i a la causa alhora: «Mossèn Galmés va cursar fa dies una instància a la Generalitat demanant una subvenció per a l'edició lulliana. El que demana és poc, i ho necessita molt. Podríeu fer quelcom per fer-ho surar? Potser un mot an En Gasol i an En Martí Esteve...». I encara comenta: «Ja veieu que a tots interessa».⁸⁸

De tant en tant li demana influències per a gent que ell coneix, com M. Teresa Lacambra, veïna de Sant Gervasi i amiga de Jadviga⁸⁹ que necessitava feina:

«Ja sap que això no és fàcil.

Li sabríeu un forat? Afegiríeu una obra bona a les moltes que teniu fetes. (I això que corre

⁸⁶ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Son Roca, 10-IX-33.

⁸⁷ Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, Barcelona, 3-I-34.

⁸⁸ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 5-VI-34.

⁸⁹ Jadviga Pozenel, estudiant de la vella Residència que arribà a fer amics i amigues per Barcelona.

la veu que sóu al Banc d'Espanya degut al vostre mal caràcter!)).⁹⁰

Ens hem de referir, finalment, a les darreres cartes que tot just abans de l'alçament militar del 1936 Miquel Ferrà adreça a Rosita, la germana de Nicolau, el qual havia sofert un accident. Dia 14 de juliol, li fa saber que l'ha afectat molt la notícia de l'accident del seu germà, que demana a Déu que es restableixi aviat i que li envia una abraçada i el testimoni de la seva bona amistat de sempre.

Una darrera carta, escrita el mateix 18 de juliol, és, sense que evidentment cap dels dos ho sàpiguen, una espècie d'acomiadament definitiu ja que durant molt de temps no sabran res un de l'altre. La transcrivim íntegrament pel seu valor testimonial:

«Benvolguda Rosita:

Me'n vaig aquesta nit a Mallorca a fer Santa Margarida amb la meva Mare. Em dol no poder veure En Lluís abans de partir. Sé que va millorant. Avui, després de intentar en và una conferència telefònica amb V. (m'han dit que estaven suspeses per ordre superior), he demanat notícies a casa seva.

Digui-li an En Lluís que li desitjo una prompta milloria i que es refaci ben bé. Abraci'l de part meva.

Igual desitjo als altres ferits. Li agrairé que ho trameti al Sr. Sacrest i a l'amic Regassol. Per V. i pel seu marit, els bons records d'en Miquel Ferrà»⁹¹

La correspondència entre Ferrà i Nicolau reflecteix una amistat profunda. A pesar de les seves moltes ocupacions polítiques, Nicolau troba moments per escriure cartes a l'amic i esplaiar-se, lluny del renou de la Cort. Per altra part, hi ha un desig continu de veure's per compartir de paraula el que han compartit des que es conegueren, sobretot en els difícils anys de la Dictadura. Malgrat tot, l'allunyament de Nicolau i la manca d'un contacte continuat estroncaran l'obertura d'idees en Ferrà, el qual davant els fets de 1934 reaccionarà, com tindrem ocasió d'explicar a l'apartat 5.3.3.4., amb una certa exageració.

5.2.5.4 Amistat, mestratge i discussió literària amb el pare Rafel Ginard

A l'apartat 5.2.5.2 ja hem comentat que el 1930 s'havia establert un contacte entre Ferrà i el P. Rafel Ginard Bauzà. En l'abundant correspondència que mantenen l'any 1933,

⁹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 14-V-36.

⁹¹ Carta de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau, Barcelona, 18-VII-36.

el mestratge que exerceix Ferrà es fa palès, per una banda, en la seva correcció de poesies del P. Ginard i, per l'altra, en una discussió sobre el llenguatge i la literatura, força interessant. Desgraciadament només disposam de les cartes del P. Ginard. N'hem trobat una part, originals, a l'arxiu de Ferrà i una altra, còpies, al del P. Ginard, que es troba a la Porciúncula. Tal volta Ferrà va enviar les cartes que falten al seu arxiu a algun amic seu, amb permís de l'autor, per ampliar una discussió que li devia interessar prou.

Aquesta correspondència s'inicia amb el tema que ja hem esmentat abans. El P. Ginard ha intentat llegir les *Estances* de Carles Riba i no hi ha arribat a penetrar. El llibre, per altra part, ha obtingut el Premi Joaquim Folguera, al jurat del qual hi ha Ferrà i Ruyra. La confusió de Ginard és grossa i, després d'haver intentat, sense bons resultats, una segona lectura es demana: «Com pot ésser [...] que aquest llibre sia fruit de la moda en sentit pejoratiu si és estat premiat per un Jurat on hi havia En Ferrà i En Ruyra, literats eminents, de claretat mediterrània i, més que res insubornables?». Enmig de moltes reflexions i disquisicions, fa un prec a Ferrà: «Jo voldria me digués amb tota franquesa si vosté troba —crec que no ho troba— que la poesia catalana ha de seguir els camins marcats per López-Picó, Esclassans, Carles Riba, Sánchez-Juan, mestres de l'enigma, o si és millor caminar darrera En Joan Alcover, En Costa, Joan Maragall».⁹²

Uns mesos més endavant, agraeix a Ferrà que li hagi corregit una poesia. A més, li exposa que és un autodidacte en poesia i la seva formació «deficientíssima» necessita que li «donin la mà», i li confessa que «mai haguera cregut trobar amics tan sincerament amics». Ferrà, que ha corregit el poema amb tota sinceritat, fins i tot li deu haver comentat que no guardava al llenguatge tot el respecte que li era degut. El P. Ginard vol discutir amb Ferrà aquest punt del llenguatge, per la qual cosa fa tota una sèrie de reflexions per demostrar el seu punt de vista, subjectiu —diu—, en el sentit que el troba estret i encongit per expressar-s'hi amb tota la força. Per demostrar-ho, cita Fray Lluís de Granada i Bécquer.

Es veu que la discussió s'estén a altres cartes que no tenim i que Ferrà deu

⁹² Còpia de la carta de R. Ginard a Miquel Ferrà, Artà, 2-III-33.

considerar-la prou interessant com per fer-ne un article a «La Nostra Terra», cosa que comunica a R. Ginard. Aquest, animat per l'interès que la qüestió suscita en Ferrà, encara segueix les seves argumentacions en una altra carta,⁹³ de la qual podem deduir que Ferrà li ha citat uns versos de Maragall per demostrar que la poesia pot dir al lector tot el que li podria dir la contemplació directa.

El P. Ginard li comenta que la seva experiència no és aquesta i li planteja diverses consideracions sobre la relació entre el llenguatge poètic i la realitat, consideracions que continua en una altra carta perquè Ferrà pugui tenir-les en compte en el seu article.⁹⁴ En aquesta ocasió li parla especialment de la lectura.

Finalment, Ferrà publica a «La Nostra Terra» del mes d'octubre de 1933 l'article *Virtuts de la paraula*, dedicat «A un amic poeta».⁹⁵ No deu haver tingut temps de llegir la darrera o les darreres cartes del P. Ginard abans d'escriure'l.

L'article s'estructura com un diàleg platònic —semblant al que s'havia produït realment— en el qual cada interlocutor exposa àmpliament el seu punt de vista i no hi ha guanyadors ni perdedors sinó enriquiment mutu. El primer interlocutor manifesta el seu convenciment de la pobresa del llenguatge i de la dificultat d'expressar-hi tot el que voldria. L'altre interlocutor el commina a no malparlar del llenguatge perquè és cosa sagrada i recomana a l'amic recordar l'*Elogi de la paraula* de Maragall.

A aquest repte, hi respon el primer interlocutor donant la raó a Maragall però sense renunciar als seus propis arguments, que exposa de forma raonada. Expressa la possibilitat que el seu art estigui mancat de recursos però es demana si la paraula —un so, una vibració al capdavall— pot donar una visió exacta del que pensam. La paraula no podrà mai —argumenta— suplir l'experiència directa ni oferir més que una idea aproximada dels nostres sentiments i de les nostres sensacions. El llenguatge —continua— és massa estret per expressar sentiments forts, idees acurades i visions elevades del món exterior. I posa

⁹³ Còpia de la carta de R. Ginard a Miquel Ferrà, Arta, 30—X-33.

⁹⁴ Còpia de la carta de R. Ginard a Miquel Ferrà, Artà, 4-XI-33.

⁹⁵ *Virtuts de la paraula*, «La Nostra Terra», núm. 70, octubre 1933, pàg.388-390.

l'exemple del P. Granada, que a la *Guía de Pecadores* afirma que seria millor el silenci davant el misteri que voler-lo esborrar amb les paraules.

També expressa la pròpia experiència de no poder llegir versos de la mar devora la mar perquè el llenguatge li enterboleix la visió. Exposa tot seguit que Déu expressa les seves idees realitzant-les i les paraules són sempre convencionals, sense relació íntima amb la realitat. Finalment, explica que només quan les visions són records pot agafar la ploma per descriure-les.

Després d'haver escoltat l'interlocutor Ferrà —que té aquesta virtut— li contesta amb la seva argumentació pròpia, plena de reflexions i consideracions.

Per començar, diu que la paraula no crea, ja que no és aquesta la seva funció, sinó que evoca el que coneixem. D'aquesta manera —explica— una mare pot donar la idea d'amor maternal a una altra o a una dona que l'hagi sentit i experimentat. L'escriptor, per tant, ha de renunciar a fer-se entendre de tothom, ja que «la paraula és un vehicle que admet qualsevol càrrega però només pels preparats a rebre-la». Per altra part, argumenta que la paraula pot portar a l'inefable, precisament al que no es pot dir en paraules. i cita l'exemple del *Cant Espiritual* de Sant Joan de la Creu.

Seguidament, matisa l'asseveració del P. Ginard que el llenguatge és convencional exposant que l'esperanto pot ser-ho però no la llengua viva en la qual «cada paraula entranya un misteri d'eficàcia». Per aquesta via arriba a la conclusió que, per a qui està preparat, el llenguatge és el mitjà de comunicació perfecte, millor que la contemplació directa per a aquells que amb la sensibilitat menys afinada no han sabut arribar on ha arribat el poeta. Ferrà exemplifica el que ha exposat amb el sentit d'evocació que uns poemes de Maragall que parlen de la mar tenen per a ell, que va viure dos anys a Gijón, on la sentia omplint les tenebres desertes dels vespres d'hivern. I amb l'exemple de Maragall, Costa i Riber arriba a la conclusió que és dubtós que l'experiència dels poetes, davant la realitat que descriuen, sigui millor que l'evocació dels seus poemes.

El calfred que produeixen aquests poemes —continua Ferrà—, no el poden experimentar tots els lectors però «la culpa no és del llenguatge». El poeta mateix

—argumenta explicant que n'ha parlat Ruyra— quedarà més content i extasiat davant la seva obra que davant la mateixa realitat que l'ha inspirada.

Finalment, l'altre interlocutor arriba a la conclusió que la contemplació directa és substituïble per la lectura i, com en un vertader diàleg platònic, Ferrà li contesta que «al contrari: són dues coses diferents, que com notau vós mateix, no deuen posar-se de costat». Hi afegeix que l'expressió artística de la realitat és una altra realitat amb bellesa pròpia. I en aquest punt, posant com a exemple el *Pi de Formentor*, que no fa admirar un tros de la costa sinó la seva transfiguració en l'ànima del poeta, deixa el diàleg obert amb aquestes paraules: «Però això ja ens menaria més endins i més enfora».

Ferrà contraposa aquest exemple quasi perfecte de diàleg a la utilització de la paraula com a instrument d'atac i d'insult. Per a ell, ha de servir per augmentar la comunicació entre els homes i no les incomprendions. Precisament un any més tard, el 29 de desembre de 1934, critica a *Quina prosa!*, article publicat al «Sóller», el llenguatge retòric, buit de sentit i mal utilitzat pels polítics. Després de citar unes paraules de Martínez de Velasco, aparegudes a la premsa i adreçades als pobles americans de parla espanyola, fa la següent reflexió:

«Facin favor de repassar aquests paràgrafs i me diguin si això té fesomia de castellà i si, ni d'enfora s'assembla en res a l'idioma en què escrigué Cervantes.

Data d'anys la meua simpatia pels pobles americans (i no vull dir precisament pels seus governs). Per altra part, el meu afecte a Espanya tendeix més aviat a augmentar de cada dia.

No és d'extranyar que em dolgui veure la bandera de l'espanyolisme alçada per mans que escriuen així. És per aquest castellà i per expressar-hi aquests conceptes que ens voldrien fer deixar la nostra llengua?

I tampoc no és extrany que em dolgui igualment que l'ibero americanisme no haja progressat una mica més, i que des de l'antic solar de la raça s'adrecin oficialment a la pàtria de Rodó proses tan elegants i denses de pensament com aquestes».

5.2.5.5 Estiu de 1933 a Barcelona. Hermínia Grau. Anada a Viladrau

L'estiu de 1931, Miquel Ferrà visita a Viladrau els seus amics Agustí Duran i Hermínia. Només hi està un dia i plegats van a St. Marçal. Com que no té temps d'anar a veure Jaume Bofill, arribat a Mallorca li explica per què no l'ha visitat i hi afegeix: «Pel Montseny sempre m'hi acompanya la vostra ombra».⁹⁶ Des d'allà escriu també una postal

⁹⁶ Tarja postal de Miquel Ferrà a Jaume Bofill i Matas, Mallorca, 14-VIII-31.

a Maria Antònia Salvà.

Els anys posteriors, Miquel continua preocupant-se de les depressions de la seva amiga Hermínia, a la qual escriu⁹⁷ l'estiu de 1933. A més de manifestar la seva preocupació per ella, li conta com passa l'estiu a Barcelona, aclaparat per la calor i el renou de la ciutat:

«Voldria que aquesta lletra la trobés fora del pou. Com anem?

M'haurà acusat mentalment d'ingratitude i d'oblit, o potser és pensa que jo he caigut dins un altre pou. I no és un pou, sinó una mar de pesera, de calor, d'abúlia -única mar en què m'he banyat fins ara, puix la darrera de les tres o quatre vegades que he estat a la platja, després d'un refredat seguit de bronquitis, em vaig tornar afònic que jo mateix no em sentia. De manera que si això va així, la seva amistat perpètua va camí d'ésser corresposta.

Voldria poder venir a Cervera a certificar-li-ho (ara em penso que es diu així) abans d'anar-me'n a Mallorca, perquè només de pensar que al seu mas hi trobaré -endemés de vostès- llocs on hi fa ombra, hi passa l'aire i no s'hi senten tranvies, ja voldria ésser-hi. Però no els puc prometre res encara. Ens hem repartit les vacances amb els companys en forma que fins el 15 d'agost no estaré lliure, si no faig una combinació que de moment fóra difícil. En Balcells i En Castro amenacen en reformar la Universitat i renovar-la tota, inclús la biblioteca, d'aquí al 1er d'octubre; i cada dia surgeix una cosa nova, que fa molt convenient la meua presència en aquella casa. Ja els escriuré i em comunicaré amb l'Agustí tan bon punt vegi una escletxa de llibertat».

La carta ens informa no només de la relació amb Hermínia i les ganes de veure-la sinó de les activitats de Ferrà aquest estiu a Barcelona i la seva implicació, malgrat que secundària, en les transformacions que aquests anys es van realitzant a la Universitat de Barcelona.

5.2.6 ACTIVITAT CULTURAL

5.2.6.1 Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial: La residència de la Generalitat (1931-1936). Bartomeu Rosselló-Pòrcel.

Reprenem ara la qüestió de la Residència d'Estudiants on l'havíem deixada a l'apartat 4.1.1.5, quan Ferrà havia assumit la direcció de la Residència de la Universitat Industrial dependent de la Diputació.

Alexandre Galí explica que va tenir una part molt activa en el traspàs de la Residència de la Universitat Industrial a la Diputació de Barcelona i que aquesta institució

⁹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, 22-VII-33. Es reproduïda a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, pàg. 168.

fou l'única transformació profunda que realitzà a fons la postdictadura, a més de la reposició del professorat destituït el 1924. A Galí, membre del Consell Informatiu de Pedagogia, li fou encarregat un informe que donà peu a una reforma general de la institució, encarregada des d'aquell moment a Miquel Ferrà. Segons ell, no hi hagué solució de continuïtat en el règim de la Universitat Industrial entre la Diputació de la postdictadura i la Generalitat.⁹⁸

El mateix Galí, que després serà el secretari general del Consell de Cultura de la Generalitat, reconeix la seva equivocació en el nomenament de Ferrà per a la direcció de la nova Residència amb aquestes paraules: «En el nostre informe nosaltres ens vàrem equivocar. Posat que el director de la Residència s'havia de canviar, vàrem creure que ningú no seria més indicat per a dirigir-la que el senyor Miquel Ferrà, que per pura vocació havia creat l'estada familiar i selectíssima del carrer de Ríos Rosas. Per desgràcia per al senyor Ferrà, se'ns va escoltar i pocs mesos després de la caiguda de Primo de Rivera el correcte i senyorívol poeta mallorquí s'esvaïa en els àmbits de la gran casassa totalment desbordat per aquells minyons incapaços tan sols d'oïr la mitja veu amb què els parlava el nou director. Per sort, entre els estadans hi havia Antoni Maria Sbert, bon amic de Miquel Ferrà, mallorquí com ell, però acostumat a remoure masses i a trafiquejar-les amb una elegància també tota mallorquina. Sbert ajudava tant com podia Miquel Ferrà en les males hores que li feien passar els residents. Ferrà no va tardar gaire a rendir-se i aleshores les mans de l'Sbert amatents van recollir l'herència que li va ésser otorgada de bon grat. Érem ja a la vetlla de la República o al seu començament».⁹⁹

Segons M. D. Fulcarà, el 22 de juny de 1931, s'acorda reduir la quota mensual «a fi de facilitar als estudiants modestos l'ingrès a la Residència». També s'acorda establir intercanvi amb residències d'altres països per donar facilitats als que vulguin continuar o ampliar estudis a l'estranger. Finalment, es prenen alguns acords importants pel que fa a la mateixa estructura de la Residència, com arreglar els jardins i els camps d'esport, i

⁹⁸ Alexandre GALÍ, *Història de les Institucions i del Moviment Cultural a Catalunya (1900-1936)*, dins *Obra completa*. Barcelona, 1981, vol. IV, pàg. 112.

⁹⁹ *Ibidem*, pàg. 263.

obtenir el permís per efectuar reformes l'estiu proper amb la finalitat de «treure a la Residència l'aire inhòspit i banal d'hotel a mig instal·lar, on falta des d'una biblioteca i saló d'actes a un racó mitjanament confortable per estudiar, llegir o simplement estar-se».

Per altra part, quan s'inicia el curs 1931-32 hi ha una lectura de poemes de la poetessa cubana Emilia Bernal¹⁰⁰ de la qual ja hem parlat a l'apartat 5.2.5.1.

A. M. Sbert, que com hem vist exerceix la direcció de la Residència juntament amb Miquel Ferrà, té la iniciativa de reduir i concentrar l'espai de la Residència cedint, l'estiu de 1931, la planta baixa i el primer pis a l'Escola Normal de Mestres de la Generalitat, on també es duen a terme les escoles d'estiu per a mestres a partir d'aquells moments. La Residència ocupa tot el segon pis i el pis supletori del cos central.¹⁰¹

Parlem ara del jove estudiant i resident Bartomeu Rosselló Pòrcel. El desembre de 1930, com ja hem esmentat a l'apartat 4.1.1.5, a la mateixa sessió de la Junta de la nova Residència d'Estudiants en què es proposa Miquel Ferrà com a director de la Residència, es llegeix la sol·licitud d'admissió com a becari feta per Bartomeu Rosselló-Pòrcel, que ha de començar la carrera de Filosofia i Lletres. Aquest mateix any, Rosselló-Pòrcel publica *Los poetas. Antología de poetas mallorquines*. Ferrà hi participa amb la traducció del seu poema *Las tres hermanas* i el del seu pare *Falso reposo*.¹⁰²

La coneixença entre Rosselló-Pòrcel i Ferrà deu ser anterior a aquestes dates. Gabriel Fuster, a la *Nota biogràfica sobre Rosselló-Pòrcel*,¹⁰³ aporta àmplia informació tant de la Residència d'Estudiants com de la relació esmentada. Explica que:

«En Tomeu era becari de la Diputació provincial i ja duia calçons llargs. [...]

Aquell jove, aquell resident novell, era En Tomeu Rosselló, àlies "Es Figó". "No ho sé, què farem!", vaig dir entre mi mateix, jo que coneixia la manera de pensar i sobretot la mentalitat (perquè pensar, el que es diu pensar, la majoria de residents, tots «señoritos» no pensaven res) dels companys, sobretot dels mallorquins, que eren tots de dretes.

Efectivament, la cosa no va anar molt bé, que diguem. Els mallorquins li deien "Sa Figa", i els forasters (a penes hi havia catalans) "El Bibliotecari", puix que en Tomeu, com a becari de la nostra Diputació, havia de fer el modest, "ajudant a la casa" com una parenta pobra. Almenys

¹⁰⁰ M. D. FULCARÀ, *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa» núm. 20, pàg. 135.

¹⁰¹ *Ibidem*, pàg. 135.

¹⁰² ROSSELLÓ-PÒRCEL, B. *Los poetas. Antología de poetas mallorquines*, Madrid, 1930, pàg. 35-37 i 45.

¹⁰³ Gabriel FUSTER, (GAFIM), «Nota biográfica sobre Rosselló-Pòrcel», *Cap d'any 1964*, Ed. Moll, Mallorca, pàg. 31-45.

així va quedar convengut amb don Miquel Ferrà, director de la residència i bibliotecari aleshores de la Facultat de Medicina i poc després de la Universitat.

[...] Hi havia un grup d'estrangers a la residència: Georges Gaillard, professor d'Història d'Art a l'Institut Francès; Pierre Vilar, d'Economia, i Oliver Brachfeld, mig jueu hongarès, deixeble d'Adler, políglota, que ens va introduir en els misteris del subconscient [...]

Amb la República les coses es van emmetzinar a la Residència. Amb al República i amb la presència freqüent d'En Ventura Gassol, el doctor Bellido i en Toni Maria Sbert, tots tres membres del patronat que tenia cura de la Residència, la qual depenia de la Diputació, i —després del 31— de la Generalitat de Catalunya. Els mallorquins —excepció feta d'En Tomeu i jo—, i quasi bé tota la resta dels residents, odiaven cordialment aquell trio, i qualche pic, al menjador, els xiularen, amb el natural trastorn del pobre don Miquel Ferrà, a qui deien de mal nom "El Gorrión", a causa d'aquells botets que de vegades feia quan davant una porta es posava a dir: «No, passi vostè. Vostè primer...». No cal dir que En Tomeu, En Miquel i n'Sbert formaven un front únic davant la incomprensió i l'agressivitat dels residents de parla castellana, entre els quals quedaven inclosos, naturalment, els mallorquins que no volien saber res de catalanisme».

Gafim conta després el primer atac epilèptic de Rosselló-Pòrcel que va presenciar i explica que amb ell hi havia el sereno de la Residència, un tal «Don Antonio».

També ens assabentam de diversos aspectes ben interessants: l'ambient de la Residència, les discussions que s'hi entaulen entre castellanistes i catalanistes —que segons Gafim anuncien la guerra civil que s'acosta— i com Sbert, Rosselló-Pòrcel i Ferrà se situen en el mateix bàndol. Mayans, en canvi, es declara neutral i manifesta que la intransigència recíproca li causava pena i ràbia.

Pel que fa als estrangers que hi ha a la Residència, també sorgeixen enfrontaments entre els qui després farien part de bàndols diferents a la Segona Guerra Mundial. Pierre Vilar, citat per M. D. Fulcarà, relata que hi havia un jueu hongarès i un jove ros alemany que feia professió de nazisme, i continua: «Qui ens havia de dir que totes aquelles converses, tingudes al voltant d'una taula, ben poc tenses per cert, contenien en potència tantes destrosses! I tan pròximes!». ¹⁰⁴ El primer testimoni de Rosselló-Pòrcel a l'arxiu de Ferrà es una postal amb mata-segells de 25 de juliol de 1932, la qual ens indica que Rosselló li devia mostrar els seus poemes i que tal volta és Miquel Ferrà qui l'anima a escriure a «La Nostra Terra». Rosselló li diu: «Volgut senyor Ferrà: Ha rebut L.N.T.? L'hi vaig enviar fa dies. El Sr. Candel¹⁰⁵ m'escrigué dient-me que venia i que aniria al

¹⁰⁴ M. D. FULCARÀ, *La Residència d'estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 144. Es pot consultar també Pierre VILAR, «Discurs de gràcies», dins Joan Miró, *Frederic Mompou, Pierre Vilar Doctors Honoris causa*, acte inaugural del curs 1979-1980 de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2 d'octubre de 1979, pàg. 77.

¹⁰⁵ Aquest senyor Candel estava a la Residència.

Continental. El vaig anar a cercar unes quantes vegades i me digueren que no hi era. Si és que realment ha vingut li suplic que m'excusi amb ell. Ha vist L.N.T. de juny? Hi ha aquella poesia meva¹⁰⁶. Ve aviat? Perdoni la lletra però escric desde un estanc i no tenc ploma!». I signa «Rosselló».

L'any següent, Rosselló-Pòrcel s'embarca en un creuer per la Mediterrània¹⁰⁷ i el 7 de juliol envia una postal a Ferrà, amb una vista del Corn d'Or d'Istanbul, en què li diu: «Una cordial salutació estambuliana» i signa «Rosselló-Pórcel»¹⁰⁸

Hem d'esmentar, finalment, el conte de Gafim titulat *El dimoni de Vallvidrera*.¹⁰⁹ En són els protagonistes ell mateix i Rosselló-Pòrcel, quan estan a la Residència d'Estudiants, i hi apareix també la figura del director, que malgrat no ser citat pel nom, no pot ser altre que Ferrà. No sabem si el que s'hi diu té alguna base real.

Malgrat les reformes dutes a terme l'estiu de 1931, la Residència no és capaç, per la seva mateixa estructura i composició heretades de la Dictadura, de complir les finalitats d'ordre social i educatiu que li corresponen. Per poder-la reformar la direcció, que segueix en mans de Ferrà, en sollicità la clausura temporal. Les raons que s'esgrimeixen davant la Ponència de Residències del Consell de Cultura de la Generalitat són que resulta massa costosa i de poc rendiment social, a causa de la massificació i mala disposició envers la cultura catalana dels residents. Se'n proposa el tancament per reobrir-la més endavant, si es considera convenient, sobre unes altres bases. A més, es demana un lloc de treball en altres institucions de la Generalitat per al personal que hi treballa que sembla que era nombrós: unes 23 persones.¹¹⁰

El dia 12 de juliol de 1933 es crea el IASUEC —l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya—, l'ànima del qual és A. M. Sbert. L'institut inclou

¹⁰⁶ Es tracta de la poesia *Madrigal*, que apareix en aquest número de juny de «La Nostra Terra».

¹⁰⁷ Per a més informació sobre aquest creuer vegeu: M. D. DELOR I MUNS, 1933, *Un creuer per la Mediterrània*, «Serra d'Or», núm. 367, juliol-agost 1990, pàg. 31-34.

¹⁰⁸ Fixem-nos en la diferent signatura a un any de diferència.

¹⁰⁹ GAFIM, «El dimoni de Vallvidrera», dins *Contes balears*, Ed. Albertí, Barcelona, 1956, pàg. 61-73.

¹¹⁰ M. D. FULCARÀ, *La Residència d'estudiants de Catalunya*, «Randa», núm. 20, pàg. 136.

les residències d'estudiants i altres assumptes com beques, intercanvis amb el centre o països de l'estranger, etc.¹¹¹ Per altra part, el 20 de setembre de 1933, per ordre del Conseller de Cultura, la Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial que finalment el 1932 havia estat clausurada, s'incorpora al IASUEC. Miquel Ferrà, secretari del patronat dissolt, és l'encarregat de fer els balanços i inventaris corresponents. Seguidament, la Direcció General de l'Institut emprèn la reorganització de la Residència i s'inicien les obres per reobrir-la el curs següent. Durant aquest any són rebuts a la Residència i atesos per l'Institut diversos professors i grups d'estudiants.

El 10 d'agost de 1934 s'aprova l'Estatut de residències d'estudiants i l'1 d'octubre s'inaugura la Residència, que en aquest primer curs compta amb una trentena d'alumnes. El curs es clausura el 17 de juny de 1935 amb un recital d'Alexandre Villalta i obres de Bach, Busoni, Beethoven, Albéniz, Granados i Falla.¹¹²

El 1935, restaurada la Generalitat i el Consell de Cultura, aquest crea una Ponència Especial de Residències d'Estudiants, presidida per J. M. Bellido i formada per M. Ainaud, Francesc Martorell, Cassià Costal, i Anna Rubies, vocals del Consell. La Ponència, que sollicita i obté la col·laboració de Maria Luz Morales, Miquel Ferrà i Antoni M. Sbert, considera el model nord-americà de les fraternity houses com el més adient per a les residències d'estudiants de Catalunya. M. D. Fulcarà resumeix, al seu treball sobre la Residència,¹¹³ les característiques que tenia, de les quals volem remarcar la seva finalitat economicosocial i de coeducació.

Fulcarà també explica que el 1936 se'n nomena una direcció interina perquè Ferrà ha partit a Mallorca i no en pot tornar a causa del distint resultat del cop militar.¹¹⁴

La Residència continua funcionant durant la guerra. Bartomeu Rosselló Pòrcel hi mor el 1938 i també hi resideix Gabriel Alomar. En partir cap a Mallorca el 18 de juliol

¹¹¹ *Ibidem*, pàg. 137.

¹¹² *Ibidem*, pàg. 137.

¹¹³ *Ibidem*, pàg. 138.

¹¹⁴ *Ibidem*, pàg. 143.

de 1936, Ferrà deixa tots els seus papers a la Residència, que li són guardats pel porter fins el 1939, però això ja ho comentarem a l'apartat 6.2.1.

5.2.6.2 Feina a la Biblioteca Universitària, classes a la universitat i altres intervencions en el món cultural català

Aquests darrers anys la correspondència amb Maria Antònia disminueix, segurament a causa de les seves múltiples ocupacions. L'any 1932 només li envia una postal i dues cartes, una pel gener i l'altra pel desembre. Malgrat tot, a través d'aquestes escasses cartes podem detectar els canvis que experimenta Ferrà, sobretot en la vida quotidiana.

El gener, Ferrà ha sofert un accident, potser jugant al tennis: «No sé de quin món som ni quan hauria trobat l'hora de posar-te aquestes retxes si un fort refredat i un petit esqueix de teixits a una cama (ni sols ho he dit a casa) no m'haguessin reclòs aquests dies dins la meva cambra permetent-me almenys d'agafar la ploma».

Més endavant el veim una altra vegada cansat de la seva feina i amb ganes de reposar l'esperit: «Jo estic tan cansat dels meus oficis que de bona gana me'n vendria a l'Allapassa a cercar espàregs i a oblidar que hi ha Residències i biblioteques». I continua: «Ara m'estic a la Universitària, després de dotze anys de no tractar més que amb llibres de medicina. I ja els enyor! Perquè no has vist mai una misèria i una pols més negres que les de la Biblioteca de la Universitat. Si passen així un parell d'anys més, no en quedarà res més que un formiguer d'arnes». I acaba: «Què feis per aquí? Feliç tu, que pots fer una vida intel·lectual i humana!». ¹¹⁵

A la carta de desembre, després de manifestar-li que no li sabia dir per què no li ha escrit en tot aquest temps, li exposa el següent:

«Només vegent de aprop i cada dia la meva vida a Barcelona, t'explicaries el meu silenci. No és que tenga ocupades totes les hores, encara que poc se'n falta; és que tenc sempre ocupat l'esperit en coses que l'assequen.— Una de les que el refresquen una mica és la classe que don a la Universitat de Llengua Catalana, que ara han incorporat als estudis de Lletres. T'ho esment perquè és una notícia que et serà grata.

Aquest any vaig patir per enviar els versos de l'any (els únics) a l'Almanac de les Lletres. Pensava que hi hauria de renunciar, perquè no em venia una sola idea. T'incluc lo que finalment

¹¹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 20-I-32.

vaig escriure.¹¹⁶

T'incloc també un article, que es molt possible que no hagi vist, on trobaràs coses que tots pensam i que pens que és bona obra de repetir, encara que només sia per salvar el nostre vot enmig del chor d'inèpcies que inspira el turisme.

Desig molt veure coses teves, fer amb tu una llarga conversada».¹¹⁷

Quan és a Mallorca l'estiu de 1932, també descriu aquest estat d'ànim a la seva amiga Hermínia Grau:¹¹⁸

«Soc a Mallorca fa tres dies [...].

Jo he vingut de Barcelona fatigat i fastiguejat, fugint de mestresses de la Normal i d'eminències de la Teosofia administrativa que, de totes passades, volien salvar la Residència fent-ne expulsar tot el servei pels mossos d'esquadra, però sense donar-nos cap diner per pagar-los la mesada. Només hi falten dones en aquella casa per a acabar de fer-ho anar tot dret!»

Ferrà participa plenament en la vida quotidiana de les institucions catalanes. A vegades la intervenció és per la porta de darrere, com quan escriu a Montoliu per resoldre, amb tota discreció, una confusió de noms que podia crear problemes en la imatge de Mallorca al Principat. A través del resident Mr. Brachfeld, s'ha assabentat que es pensa en Mn. Antoni Pons per representar Mallorca al Centenari de Goethe. Ferrà suposa que l'han confós amb Joan Pons i li diu a Montoliu:

«Perdoneu la intromissió indiscreta, però em sembla que, per la qualitat de la seva cultura literària, fóra aquest últim l'indicat, o bé el Director de La Nostra Terra, Antoni Salvà, germà de la Mª Antònia, que actualment està traduint poesies de Goethe en forma admirable. Es l'únic de nosaltres que pot llegir-ne els originals.

Mn. Antoni Pons, excellent baix tots conceptes, és més home d'arxius que de llibres.

Si aquestes indicacions desinteressades poden ajudar a orientar la comissió, feu-ne l'ús que us sembli».¹¹⁹

Aquest any 1932 participa també en un acte d'afirmació de la Unitat Catalana que se celebra, el diumenge dia 24 d'abril, al Teatre Bartrina del Centre de Lectura de Reus. A l'acte, presidit per Fabra, hi assisteixen representants dels diversos Països Catalans. Miquel Ferrà hi és en representació de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana,

¹¹⁶ Li envia el poema *Oració d'Advent*.

¹¹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 22-XII-32.

¹¹⁸ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, 11-VIII-32. La podeu consultar a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, pàg. 168.

¹¹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Manuel de Montoliu, Barcelona, 27-II-32.

substituint el seu president, Albert Bastardes, i hi pronuncia les paraules següents, segons l'extracte que en fa la «Revista del Centre de lectura»:¹²⁰ «Em valdré d'una visió poètica. Un jorn, pujant al Tibidabo, on, tot i les instal·lacions turístiques, encara resten reconcs acollidors i caminets no fressats gairebé, m'entretenia contemplant la ciutat als peus i Montserrat a la dreta i la mar enfront, quan uns núvols blaus que passaven en la llunyania retallaren clarament la silueta de la serra mallorquina. Una emoció em va sorprendre. Llavors vaig sentir d'una manera inconfusible la unitat de la pàtria».

Aquest petit extracte i tota aquesta notícia ens aporten algunes impressions ben interessants que ens poden fer pensar en d'altres: els passejos de Ferrà pel Tibidabo, sol i lluny del bullici i dels llocs més freqüentats per la gent, i la participació en molts actes que tal volta no eren prou importants per als grans mitjans de comunicació, però que, poc a poc, anaven fent país, cosa en la qual Ferrà creia.

5.2.6.3 Centenaris del naixement de Ramon Llull i de l'oda *La pàtria*

En ocasió del centenari del naixement de Ramon Llull¹²¹ Miquel Ferrà escriu diversos articles a «La Veu de Catalunya» i «La Publicitat». A *Una estàtua per Ramon Llull*¹²² glosa unes paraules de la dedicatòria del seu amic Ramon d'Alòs al llibre *Pàgines escollides de Ramon Llull*. En aquesta dedicatòria —explica Ferrà—, Alòs ret homenatge al lullista mallorquí Salvador Galmés, que ha esta capaç d'aixecar a Ramon Llull el monument que li deu Catalunya. Ferrà aprofita l'avinentesa per elogiar també el seu amic i antic col·laborador i el qualifica de «treballador meritíssim», que des dels llunyans anys que col·laborava amb Ferrà, «ve prosseguint tot sol, amb curtes subvencions insuficients, la tasca de publicar sencer l'opus català del nostre filòsof». I hi afegeix: «Els pocs que el

¹²⁰ «Revista del Centre de lectura», any XIII, núm. 228-230, Reus, abril-maig-juny, 1932, pàg. 166-172. Hem pogut aconseguir tota aquesta informació de Josep Murgades, per mediació de Josep Massot, als quals els l'agraïm. Abans, teníem notícia del parlament de Ferrà a través de la revista «La Nostra Terra», que a la «Crònica» del núm. 52, abril de 1932, n'ofereix una petita informació.

¹²¹ L'abril de 1935 «La Nostra Terra» hi dedica una editorial. Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida...*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 39.

¹²² Miquel FERRÀ, *Una estatua per Ramon Llull*, «La Publicitat» 2-III-33.

veiem a la feina, a redols tan àrida, som testimonis del coratge que cal per no abandonar-la, davant la indiferència ambient i les dificultats amb què ha de lluitar tothora. Només el paguen amb llur simpatia uns quants devots del místic medieval, tan isolats com el mateix Galmés dins aquest món de xofers».

Seguidament, afirma que qui està més oblidat és el mateix Ramon Llull, el qual, passat el tercer mes de l'any que commemora la seva naixença no ha tingut cap solemnitat fora dels temples i a Barcelona només s'ha commemorat amb una celebració acadèmica i un tedèum dins la catedral, a iniciativa d'un grup escolar universitari que «semblava un ritu d'iniciats dins unes catacumbes». I reflexiona: «mai no havíem sentit la ciutat tan estranya al que dúiem dins el cor en sortir de la cerimònia i escampar-nos pels seus carrers...». Ferrà recorda que Ramon Llull no té, a Barcelona, més que un carrer mig oblidat i se suma a les veus de Carles Soldevila, Mn. Joan Avinyó, Josep Maria de Sagarra i Ramon d'Alòs, que demanen que el «cap i casal de Catalunya» li dediqui una estàtua. L'article acaba amb la proposta que Barcelona celebri «el sisè centenari de la naixença del fill del naixent imperi català pel qual la nostra llengua i el nostre esperit han guanyat llur més alta executòria d'universalitat, amb l'erecció d'una noble estàtua en un ben noble indret de la ciutat antiga».

A l'article que publica a «La Veu de Catalunya» defineix Ramon Llull com un home extraordinari, el de sang catalana de nom més universal, i diu que és fill de la terra que el veié néixer, en la qual es combinen la pau dels ametlers i les oliveres amb els cingles heròics i els espadats dantescos. Fruit d'aquests trets geogràfics —argumenta—, Llull té també dos pols, la contemplació i el dinamisme, i es proposà la tasca impossible de regirar el món fins a conformar-lo a l'ideal somniat en encesa meditació.

Ferrà se centra principalment en la figura que roman després del fracàs en una empresa tan sobrehumana: un Llull vell, enèrgic, d'ulls il·luminats, barba blanca, faç arrugada i plena de llàgrimes al qual ni treballs ni tribulacions l'han pogut retre, i que cerca el martiri. A continuació exposa una idea que ja va defensar a la seva conferència de 1915: que Llull ha estat empetitit i fragmentat pels qui no tenen visió total. Aquesta

manca de visió ha creat —argumenta—, no una sinó centenars de falses imatges perquè «poques figures ens ofereix la història d'una més rara complexitat i ensems tan simples». I continua: «Pecador penedit, lliurat a la penitència; foll d'amor diví que aspira a conquerir el món per retornar-lo al seu Déu en ordre perfecte; ull vigilant i consciència de la cristiandat, que assenyala el perill que l'amenaça veient arribar l'onada tàrtara, i marca amb el ferro roent d'una libèrrima censura, els vicis interns que la corrompen; autor de plans generosos i ambiciosos, peregrinant de cort en cort a la recerca de protectors per a realitzar-los; darrer predicador de la croada, i capdavanter dels missioners, que es forja ell mateix l'instrument dialèctic per a convertir els infidels; apòstol ardorós i contemplatiu estàtic; filòsof de vastes i poderoses intuïcions i curiós de totes les ciències, que ha pogut suggerir a un pensador dels nostres temps¹²³ un atrevit paral·lel amb Leonardo de Vinci, i s'es vist nibat durant segles amb una estranya aureola d'alquimista; raonador abstrús i cabalístic i poeta a qui les flors i les estrelles, la prada frescal i l'aigua que hi corre parlen el llenguatge de la simplicitat i de la puresa franciscanes... Tot això és Ramon Llull alhora, i, per damunt de tot, el místic admirable que, després d'imaginar realitzades les belles utopies del Blanquerna, s'esplaia en aquells versets adorables del "Llibre d'Amic i Amat", en alguns dels quals ha atès el verb català les summitats de la més pura i alta poesia».

Després d'afirmar que l'enumeració dels seus mèrits d'escriptor necessitaria tot un altre article, Ferrà acaba dient: «Aquest és l'home, la memòria del qual ha d'honorar Catalunya dignament la solemnitat d'aquest centenari i davant el qual, com davant el seu magne representant dins la història, hauria de fer callar un moment tota petita discòrdia i fer vot de respecte a l'espiritualitat redemptora, única font de grandeses».

També escriu un article a la secció *De l'agre de la terra* del setmanari «Sóller» titulat *El nostre noble orgull*,¹²⁴ on celebra que el nom de Ramon Llull hagi dit sempre alguna cosa als mallorquins i de cada dia els diu més. Hi han contribuït —explica—

¹²³ Aquí Ferrà introdueix la nota següent: «L'escriptor uruguai José Enrique Rodó («Motivos de Proteo»)».

¹²⁴ «Sóller», 3-II-34, pàg. 13.

l'Arxiduc, la Societat Arqueològica Lulliana, els editors de les Obres Originals i, sobretot l'Església mallorquina, per la qual cosa el poble hi veu principalment el sant. Seguidament, Ferrà exposa quin hauria de ser el vertader culte a Ramon Llull: «Aquest culte al dinàmic contemplatiu, flor de la nostra raça, no serà tot el que ha d'ésser fins que Mallorca repregui la plena consciència de la seva personalitat, acceptant íntegrament la seva història i el seu rol natural dins el concert dels pobles afins. No interessa ara precisar els termes del pacte federatiu, aspiració del nostre autonomisme, amb els països continentals on es parla —i amb aquells on no es parla— la nostra llengua. Interessa només l'afirmació d'una comunitat espiritual, xifrada en dos noms gloriosos: Jaume I i Ramon Llull, que representen l'entronc de la jove Mallorca, nada en el XIIIe segle, amb la vella Catalunya, solar dels nostres avis».

Continua exposant que a l'homenatge hi seran tots i si algú «per petites fòbies invencibles» no hi és, no hi farà falta. Després recorda que Llull s'anomenà «Català de Mallorca» i que «Mallorca ha de sentir el noble orgull d'haver donat en ell a tota la nostra raça el seu màxim exponent. Perquè no hi ha en tot el món un centre d'activitat intel·lectual on el nom de Ramon Llull no desperti una ressonància». Assisteix —manifesta— amb una íntima emoció a la revalorització de Llull dins el món de la cultura, on és estudiat amb un gran interès i apreciat com un dels millors valors de l'edat mitjana, com una figura «singularíssima en la història del Pensament, de la Ciència, de la Utopia, de la Mística, de l'Apostolat...».

Ferrà defineix a continuació Alison Peers, professor de la Universitat de Liverpool, com el més complet i documentat dels seus biògrafs. Explica que havia fet la traducció del *Blanquerna* a l'anglès i que en una conferència a la Universitat de Barcelona havia subratllat el valor universal de Llull i la seva actualitat. Després destaca el valor que ha cobrat la llengua catalana al món a través de la difusió de les obres originals de Llull, escrites en aquesta llengua, que va ser així la primera de les neollatines emprada en obres de filosofia, segons -recorda Ferrà— havia remarcat Menéndez y Pelayo. En aquesta mateixa llengua Llull es revela —argumenta Ferrà— com un escriptor admirable i un dels

millors prosistes del seu segle.

L'article acaba amb aquestes paraules, que uneixen Ramon Llull amb el màxim exponent de la defensa de la llengua catalana a la Renaixença: «Es en virtut d'una fidelitat profunda al propi destí, que la illa on nasqué el Patriarca de les lletres catalanes, donava, segles més tard, a la Renaixença, en la persona d'un Marian Aguiló, el seu impulsor magnànim, i en els poetes de l'escola mallorquina, els més egregis ennoblidors de l'idioma patri».

Finalment, dia 29 de maig de 1934 Ferrà pronuncia una conferència a l'Escola Normal de la Generalitat de Catalunya amb el títol *Ramon Llull: La vida i les obres*.¹²⁵ La conferència, que no conté elements nous, és una explicació didàctica, adaptada al seu auditori, de la vida de Ramon Llull i la seva magna obra, amb cites i comentaris sobretot de *Blanquerna* i el *Llibre de Contemplació*, les obres que més coneixia. Acaba la dissertació convidant els estudiants a visitar el claustre de Sant Francesc, amb el sepulcre de Llull, i comenta amb orgull: «Quan sereu davant aquest sepulcre, penseu que allí reposa per sempre dels seus treballs el català més gran que ha vist la Història, el més universal de tots els nostres homes. El que ha donat més glòria a la nostra llengua, el que ha apuntat més alt i més enfora».

L'any 1933 se celebra un altre centenari, el de l'Oda *La Pàtria*,¹²⁶ també sembrat de significacions per a Ferrà. Ferrà escriu un article amb aquest mateix títol a la secció *De l'agre de la terra* del «Sóller», dedicada al centenari de la Renaixença.¹²⁷ També escriu, almanco, dos articles a Catalunya per donar-hi a conèixer les peculiaritats de la Renaixença mallorquina. Un d'aquests articles, *La presència de Mallorca*,¹²⁸ era destinat al número commemoratiu de l'Oda que edita «La Veu de Catalunya» però, com que hi ha excés

¹²⁵ La conferència es publica més tard a «La Nostra Terra», núm. 80-81-82, agost-setembre-octubre de 1934, pàg. 333-340.

¹²⁶ Aquest centenari és commemorat per la Diputació mallorquina el juny de 1933. El 1934, l'Associació per la Cultura de Mallorca i l'Arqueològica organitzen una Exposició del Llibre Mallorquí des de la Renaixença. L'any següent, l'Arqueològica organitza també una Exposició Bibliogràfica de la Història de les Balears. Per a totes aquestes commemoracions, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida...*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 36-39.

¹²⁷ *La Patria*, «Sóller», 11-XI-33, pàg. 9-10.

¹²⁸ «La Veu de Catalunya», 25-VIII-33.

d'original, es publica a l'exemplar del 25 d'agost. L'altre apareix a la revista «La Paraula Cristiana», amb el títol de *La Renaixença a Mallorca (L'esperit dels precursors mallorquins)*.¹²⁹

A l'article del «Sóller», Ferrà relata els seus inicis en el catalanisme, quan als 15 anys viatjà per primera vegada a Barcelona i anà a veure, amb son pare, l'estàtua d'Aribau al Parc de la Ciutadella i com aquest viatge havia suposat l'abandó de l'espanyolisme après a l'escola, com ja hem explicat a l'apartat 1.3.1.3.

Després parla del present i reafirma el seu patriotisme de sempre: «Aquest sentiment és avui tan viu com sempre dins el meu esperit, i si mai el tracte amb els homes, que tan sovint n'és estat un estimulants, venia a esmussar-lo, un aire de cançó catalana, un perfum de ginesta, el record d'una masia del Montseny o d'un temple barceloní, amb la seva dolça penombra tan impregnada de història, bastarien a revivar-lo».

En el to d'aquestes paraules s'endevinen canvis en la seva relació amb Catalunya. No de bades, a la pregunta sobre el concepte que tenia format del present, que formava part d'una enquesta de «La Revista» per commemorar el centenari de la Renaixença, havia contestat: «Jo visc poc en el present. Me sembla pobre de sentit espiritual».¹³⁰

A l'article del «Sóller» també parla de Mallorca i exposa que si el nom de patriotisme es pogués donar a qualsevol cosa, diria que n'hi ha de tres classes: «El dels que accepten, generalment d'adormits, la provincianisació de Mallorca: Balears = Almeria = Ciudad Real = Córdoba, sovint d'esquena a tota espiritualitat i amb un ideal taurí. El dels qui, dins una Espanya un tant esfumada, concentren els seus afectes en la Mallorca típica, exhibida infantilment davant el turista. I els dels qui l'afirmen com una individualitat amb rels dins la història, mancomunada espiritualment amb Catalunya, a la qual no deu repudiar ni deu infeudar-se, integradora al costat seu d'una futura Ibèria». I continua: «Fa tres quarts de segle que tots els més alts i més autèntics representants de

¹²⁹ «La Paraula Cristiana», juliol-desembre 1933, pàg. 435-437.

¹³⁰ Miquel FERRÀ, *Informacions de «La Revista». Qüestionari. Respostes rebudes*, «La Revista gener-juny 1933, pàg. 149-150. Per a aquest qüestionari, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1993, pàg. 153-157.

l'esperit mallorquí combreguen en aquest darrer sentiment. En fa un de sencer que Aribau vessava el seu en aquelles sòbries i virils estrofes en que "la mallorquina nau" apareix a l'horitzó del paisatge patri —nostre també, entranyablement nostre,— del qual havia de cantar més tard en Costa i Llobera (*Als Pirineus Catalans*):

"Fill de Mallorca jo, no estrany aquesta terra
i sent fondes arrels al cor de la gran serra,
talment com atractius d'una sagrada llar..."»

En el seu article a «La Veu de Catalunya», Ferrà es refereix d'entrada als segles de la decadència, en els quals tot —explica— havia conspirat per esborrar, no només les personalitats de Catalunya i de Mallorca, sinó «la consciència de llur unitat de sang». Continua exposant que havien estat sotmeses per la geografia i la història a influències distintes i que, amb un caràcter i un dialecte diferent, que molts consideraven dues llengües, Catalunya i Mallorca semblava que acabarien desconeixent-se, en el moment en què eren més prop de retrobar-se. Afirmar que, des que Aribau parlà de «la mallorquina nau», Mallorca ha estat sempre a l'horitzó espiritual i també físic de Catalunya.

Seguidament, estableix un paralelisme entre la Renaixença catalana i la mallorquina. Per a ell, l'esperit que conforma les estrofes d'Aribau és el mateix del de Tomàs Aguiló i de Quadrado, malgrat que aquests escriguin en castellà. Afirmar: «No sé quina misteriosa frisança circula per aquelles pàgines escrites en l'alba del romanticisme mallorquí que fa pressentir el futur miracle de la renaixença de l'idioma».

Descriu l'aparició de Marian Aguiló amb aquestes paraules: «El sobtat enamorament, l'apostolat encès per totes les terres catalanes, l'afirmació roent de la unitat, formulada en un català de Mallorca depurat i enriquit per la influència popular i clàssica, que n'és ja una realització magnífica». Continua dient que, aquesta afirmació la fa Mallorca des de llavors, no amb un esperit provincià i imitatiu, sinó aportant «el seu esperit més pur a l'obra de la reconstrucció pàtria», i alaba l'aportació de Mallorca al món literari i espiritual català amb aquestes paraules: «El geni harmoniós de l'illa fet de serenitat helenica, de força llatina, de dolçor oriental, resplendeix en els fluids octosíl·labs de Marian Aguiló, en el patrici academisme de Pons i Gallarza amb la viril sobrietat amb què

en Picó i Campamar dignifica el romanç històric, en la noble correcció gramatical de Tomàs Forteza».

A aquests noms, hi afegeix els de Jeroni Rosselló i Mateu Obrador, «els dos lullistes benemèrits», Pere d'Alcàntara Peña; Gabriel Maura; Bartomeu Ferrà, «per qui va tornar a ser popular la llengua escrita»; Pere Orlandis; Emília Sureda; Antoni Noguera, «en qui s'inicia a Mallorca la renaixença musical»; Miquel dels Sants Oliver i, finalment, «aquells dos que tots tenim dins el cor i en la memòria»: Costa i Llobera i Joan Alcover, en els quals —afirma per cloure l'article—, «la poesia lírica i l'elegíaca han atès en llengua catalana les més egrègies summitats».

Amb aquest article, Ferrà pretén descobrir als lectors de «La Veu de Catalunya» la important aportació de Mallorca a la Renaixença catalana i el paper singular i decisiu de Costa i Alcover en les seves darreres manifestacions.

L'article de «La Paraula Cristiana» tracta de la profunditat de l'oda d'Aribau, que no podia ser captada —addueix Ferrà— per la massa sinó per uns pocs escollits, sensibilitzats pel romanticisme. Comenta també que no era estrany que aquelles ressonàncies, que no havien durat gaire dins l'esperit d'Aribau, haguessin trigat a arribar a Mallorca. Seguidament, conta els inicis de la Renaixença a Mallorca amb el setmanari d'història i literatura anomenat «La Palma», redactat per J. M. Quadrado, Tomàs Aguiló i Antoni Montis, en el qual, malgrat ser redactat en castellà, hi ha un «esperit terral» que presagia la resurrecció de l'idioma. Ferrà, però, es fixa curiosament en l'article anònim *De los dialectos considerados en relación a la literatura*, del qual en cita llargs fragments, per demostrar que «els futurs restauradors de l'idioma, podrien haver pouat arguments decisius en defensa d'una reivindicació integral dels drets de la terra» perquè «tot el que, amb amorós orgull, diu de la llengua pàtria, convida més a adherir-se a la seva causa, aleshores encara oblidada, que a abandonar-la, sacrificant-la a uns interessos que potser no exigien tant el seu sacrifici...». Ferrà explica l'atribució del text a Quadrado i que el rebutjà mig segle més tard en un article escrit en «la nostra llengua», que Ferrà considera ple d'interès. Abans de citar-ne alguns fragments, defensa la postura d'aquest davant

l'exclusivisme dels patriotes catalans: «Ell havia viscut massa els problemes generals de la Península, per sentir el català amb la intensitat que li donava el justificat exclusivisme dels nostres patriotes. L'obra de Quadrado depassava evidentment les fronteres de Catalunya. Ell no podia considerar externes ni enemigues les regions que havia recorregut, descrit i historiat tan magistralment. Una obra així no es fa sense posar-hi el cor. La generació a què pertanyia i el medi en què es desplegaren les seves activitats múltiples i fecundes, l'excusen de no haver vist en l'exasperació natural del catalanisme altra cosa que el mal gust en què alguna vegada hagué de manifestar-se. Però resten en peu les seves afirmacions enèrgiques i serenes de pàtria i fidelitat dignes de l'historiador que fou i dignes del patriarca de les lletres mallorquines, precursor de la Renaixença insular».

Ja hem comentat que amb motiu del centenari de la Renaixença contesta un qüestionari de «La Revista»,¹³¹ on respon que el present li sembla pobre de sentit espiritual. Quant als ideals que ha servit —una altra de les preguntes—, els concreta en tres noms: Torres i Bages, Maragall i Prat de la Riba.

Podem concloure que Ferrà aprofita aquestes dues efemèrides per reafirmar les seves idees de sempre pel que fa a Mallorca i a Catalunya i la relació i identitat entre ambdues.

5.2.6.4 Secretari del jurat dels Jocs Florals de Barcelona

Aquest any del centenari de l'oda *La Pàtria*, Miquel Ferrà serà secretari del Jurat del Jocs Florals de Barcelona i com a tal pronunciarà un discurs en el qual donarà a conèixer els premis.¹³²

¹³¹ Miquel FERRÀ, *Informacions de «La Revista». Qüestionari. Respostes rebudes*, «La Revista», gener-juny 1933, pàg. 149-150.

¹³² El discurs es pot consultar a *Jocs Florals de Barcelona 1933*, Barcelona, 1933, pàg. 35-38.

5.2.6.5 Planificació de la tornada a Mallorca a l'arxiu de l'Audiència

Ja hem exposat diverses vegades la intenció de Miquel Ferrà de tornar a Mallorca i les dificultats que suposava perquè necessitava el sou que li oferien a la Residència. Ara, de cada vegada viu més pendent d'aquesta tornada a Mallorca. La nova Residència, al contrari de l'antiga, on s'hi sentia a gust i realitzat, malgrat les moltes ocupacions, li ve grossa i no la sent com la primera. A les, altre cop, escasses cartes a Maria Antònia Salvà, li anirà manifestant aquest sentiment i aquestes ganes de tornar.

Amb motiu de la mort de Consuelo Jovellanos, el febrer de 1933, evoca per a Maria Antònia els dies passats a Gijón i fa un repàs ràpid als de Barcelona: «Em sembla un somni, tan llunyà, la meva vida cantàbrica. Dos anys que no s'obliden... La meva vida catalana, fa temps que em sembla acabada. Visc aquí, moralment, amb maletes fetes, pendent d'un concurs per a proveir la plaça d'arxiver de l'Audiència de Mallorca, que es farà quan s'hagin fetes unes oposicions que es convocaran quan uns senyors de Madrid que no tenen pressa es posin d'acord. Tothom espera, i jo també, que això sia, si no aquest hivern, aquesta primavera». I també li comenta: «Aquest traslat econòmicament és un desbarat que només un enamorat pot fer-lo. Però jo n'estic de ma mare i més de cada dia». ¹³³

En una altra carta li parla, amb la ironia habitual, de la seva vida a Barcelona: «Duc a Barcelona una vida tan inhumana, que no veig ningú ni escric a ningú, més que per falta de temps, per manca d'aquell repòs d'esperit que convida al tracte de gents. Voldria veure't per parlar amb tu del temps, de la salut i de moltes altres coses, inclús de política, ara que diu —si es confirmen les notícies d'aquest matí— que han entrat els nostres. Perquè supòs que també ets lerrouxista. Ara diu que es ell i en Verga que han de salvar Espanya». ¹³⁴

A finals d'any, ple d'esperança en l'any següent, diu: «Jo no sé com serà, però si Déu ho vol, ens veurem abans dels Reis, i, per damunt dols i nuvolades, parlarem de

¹³³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-II-33.

¹³⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 10-IX-33.

poesies, me mostraràs les que tens amagades, farem projectes, i molt serà que no en realisem qualcun si, fugint de la gran urbs catalana, com diria en Tous i Maroto, veng a passar les meves velleses d'arxiver al costat d'en Toni Peña i de D. Pere Antoni Sanxo: cosa que crec possible abans de gaire».¹³⁵

5.2.6.6 Comitè de relacions entre Catalunya i Mallorca

L'octubre de 1933 es crea un comitè¹³⁶ que pretén agermanar Catalunya i Mallorca no políticament, sinó «espiritualment». El manifest, publicat al setmanari «Sóller»¹³⁷ alguns mesos més tard, n'exposa els objectius i apunta que prest es compliran els cent anys de les respectives renaixences. Parla també de l'ajuda mútua que es podrien donar, el desconeixement de les respectives realitats entre els habitants de Catalunya i Mallorca, les aportacions de la poesia mallorquina a la catalana, el que representa Catalunya per a Mallorca i la força espiritual que poden assolir plegades.

A més de Miquel Ferrà, signen el manifest, entre d'altres Pompeu Fabra, Guillem Forteza, Lluís Nicolau d'Olwer, Antoni Salvà, Lluís Millet, Guillem Colom, Ventura Gassol, Josep Sureda i Blanes, Maria Antònia Salvà, Joan Mascaró, Francesc Maspons i Anglasesell, Antoni M. Sbert, Joan Estelrich, Emili Darder, Pau Vila, Elvir Sans, Baltasar Samper, Manuel de Montoliu, Joan Pons, Ramon d'Alòs Moner, Francesc de S. Aguiló, Josep M. Batista Roca, Maria Mayol, Josep M. de Casacuberta, Miquel Forteza, Pere Oliver, Miquel Massutí, Agustí Duran Sampere, Bartomeu Forteza, Andreu Crespí, Francesc Vidal Burdils i Francesc Martorell.¹³⁸

Cal recordar que uns anys abans Ferrà havia tractat amb Nicolau la necessitat d'una acció conjunta entre Catalunya i Mallorca que fes anar l'Orfeó Català a Mallorca almanco una vegada en l'any. La idea es comença a dur a terme ara, encara que tímidament, i

¹³⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 29-XII-33.

¹³⁶ Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida...*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 51-54.

¹³⁷ *Comité de relacions entre Catalunya i Mallorca*, «Sóller», 26-V-34.

¹³⁸ Es tracta de gent molt pròxima a Miquel Ferrà, que mantindrà correspondència o contacte directe amb la majoria en algun o molts moments de la seva vida.

estarà encara alguns anys a quallar en quelcom més concret, fins que sigui anorreada per l'alçament feixista de juliol de 1936.

En una carta a Guillem Colom, de finals de maig de 1934, també li parla del Comitè: «Si veus En Joan Pons, voldria que parlassis amb ell del Comitè de Relacions entre M. i C., que convé per moltes raons, que constituïn [sic]. Si veus en Toni Salvà, digues-li que no oblid ni R. Lull ni La N^a Terra. I si veus N'Elvir, digues-li que cada dia telefon al Rector perquè em digui quan ve a Mallorca, i no ho sap encara, i també que la conferència serà amb projeccions». I continua: «Te felicita perquè no et donaren cap premi en aquests Jocs. Quins poetes, i quins jurats! Si tantes eminències reunides no saben triar res més!». ¹³⁹

Ja explicarem, a l'apartat 5.3.5.7, com el que succeirà a Barcelona uns mesos més tard minorarà l'entusiasme inicial amb què Ferrà devia acollir aquesta empresa.

El mes de juliol de 1934 i arran d'un article de Carles Cardó, possiblement a «El Matí» o a «La Veu de Catalunya», sobre el catalanisme a Mallorca, Ferrà alaba a *El lent despertar de Mallorca*¹⁴⁰ la documentació directa de Cardó sobre el tema i les opinions que hi dóna, que troba justíssimes però matisa admetent l'endarreriment de Mallorca pel que fa al catalanisme però adduint que aquest és molt semblant al que tenien uns anys abans algunes comarques tarragonines o lleidatanes. Les causes d'aquest endarreriment —opina— són complexes però no massa difícils d'esbrinar i una és la comunicació. Aquesta comunicació —argumenta—, no és naturalment material, ja que hi ha vaixells que les comuniquen, sinó espiritual. Arriba a afirmar que durant molts anys l'únic contacte entre Catalunya i el poble mallorquí fou Santiago Rusiñol.

Seguidament, assenyala com una causa d'aquest endarreriment, referint-se a Catalunya, que «ha faltat una mica de generós interès per part dels qui d'aquí estant podien ajudar al desvetllament de l'illa amb mires més patriòtiques que polítiques». Després,

¹³⁹ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom: Barcelona, 28-V-34. També trobam referències a les intencions de formar aquest comitè i el que en pensa Ferrà en una carta que escriu a Nicolau el 7 de juliol de 1933, que ja hem comentat en parlar d'aquest segon a l'apartat 5.2.5.3.

¹⁴⁰ Pel seu contingut, l'article sembla escrit a Catalunya. Com que diu que el del Dr. Cardó ha estat publicat a les mateixes pàgines, suposam que fou a «El Matí» o a «La Veu de Catalunya».

subratlla la singularitat geogràfica i històrica de l'illa, que els mallorquins —comenta— no voldran perdre mai. Per això —continua— catalanitzar Mallorca no pot consistir a fer-la imitar Catalunya, que és el que temen alguns illencs, sinó a despertar la consciència del seu origen i de la seva germanor de sang i de llengua amb Catalunya, que tant bé han plasmat en les seves obres els escriptors insulars. Per a ell, «damunt aquest sentiment, una volta generalitzat, pot establir-se una amistat fraterna, una patriòtica solidaritat espiritual» perquè «voler-hi bastir altra cosa, almenys per ara, somniar en penetracions polítiques fóra, no sols fantàstic, sinó positivament nociu a la causa de la nostra aproximació».

Ferrà exposa que, malgrat la manca de consciència de catalanitat, la de mallorquinitat és ben viva i «cal que vagi comprenent que aquesta, i cap altra, és la forma natural del seu catalanisme», una tasca no exclusiva de Mallorca ja que Catalunya hi ha d'aportar una part. Segons ell, Catalunya ha d'actuar en la catalanització de Mallorca tenint en compte que la unificació lingüística, que és molt convenient, no pot significar uniformització. En aquest sentit, apel·la més a la Grècia clàssica que a la França acadèmica i es refereix a la violència que suposaria per a un conrador mallorquí considerar-se català, que seria —argumenta—la mateixa d'un conrador català que s'hagués de sentir mallorquí.

Parlant de Palma, explica que la reacció davant el fet català depèn del medi catalanòfil o castellanòfil en què es mou cadascú. Malgrat els casos de rebuig del catalanisme, Ferrà és optimista i creu que des del principi de les seves campanyes, acompanyat de Lluís Martí i en el temps de la Solidaritat, la consciència ha augmentat lentament però sense retrocessos i tant el mot *nacionalista* com escriure en català han esdevingut normals en certs cercles —diu que pot passar anys sense rebre una carta de Mallorca escrita en castellà. Es refereix també a l'ús del català en entitats públiques com l'Ajuntament i diu que parlar en mallorquí a les sessions ha esdevingut també normal. Quant a la retolació en català, explica que està molt endarrerida a les illes però ho atribueix al fet que el camp mercantil no és el més propici per a l'encesa d'ideals.

Afirma després que a Mallorca, «com a la Catalunya de trenta anys enrera», la llengua vernacle comença a ser oficial en les diverses manifestacions artístiques. Hem

subratllat aquesta cita perquè aquest període de trenta anys que Ferrà maneja ens sembla significatiu d'un plantejament que fa anys que té en ment però encara no ha formulat: que a Mallorca s'ha de fer feina en el camp cultural i en el d'educació de la gent, a través de tots els mitjans disponibles, tal com es feia a Catalunya a principi de segle, ja que si es fa amb fe i constància, al cap de trenta anys, Mallorca pot semblar-se a la Catalunya que en aquells moments vivia Ferrà, alguns aspectes de la qual tant envejava.

Ferrà analitza l'actitud de les diferents classes socials davant el catalanisme, i parla de la que hi és impermeable, que també té un equivalent a Catalunya. Per altra part —explica Ferrà— la noblesa rànica és profundament mallorquina i conserva formes pures de llenguatge. Els més intel·lectuals de la classe impermeable al catalanisme tenen —continua— per ideal la provincianització perfecta de Mallorca i «els més moderns aspiren al rol d'indígena culte admès als tes de la colònia estrangera. Aquesta classe no ha llegit mai un escriptor dels que considera *locals* com pot ser el mateix Ramon Llull i no coneix els rudiments lingüístics de la seva llengua». Després de comentar que la seva fòbia podia ser digna d'estudi, encara que tal volta seria millor deixar-los per impossibles, acaba el seu article amb aquestes paraules: «Però n'hi ha d'altres que són o serien sensibles a les manifestacions espirituals catalanes i que se'n mantenen a distància per raons que potser explicaré algun dia, endevinades també pel Dr. Cardó». Aquestes raons, pel que Ferrà ha manifestat en el seu article, podrien tenir llur origen en l'actitud dels catalans davant una sèrie de problemes.

5.2.7 CONCLUSIÓ

Com hem pogut comprovar, aquests primers anys de la República són anys d'esperança per a Ferrà pel que fa a l'evolució del catalanisme en llibertat i a les fecundes relacions entre Catalunya i Mallorca. Per altra part, s'enrola directament o indirecta en les múltiples activitats originades per la llibertat i la importància que les noves autoritats atorguen als afers culturals. Així, el veim de professor a la Universitat de Barcelona i treballant a la Biblioteca amb gent competent que pot intentar per primer cop posar-la al

dia i fer-ne una institució vivent. També participa als dos centenaris importants de 1933 que tenen per a ell una significació especial com a revitalització dels lligams de Mallorca i Catalunya.

Malgrat tot, Ferrà manté la decisió de tornar a Mallorca per poder estar els darrers anys al costat de sa mare, per la qual sent gran devoció. La decisió no deixa de ser sorprenent, molt més quan amics com Antoni Salvà li han descrit un panorama desolador per als intel·lectuals a Mallorca, per això pensam que hi deu pesar també l'evolució sociopolítica de Catalunya, que s'acosta a la revolució social d'octubre de 1934, encara que ell abans ja tenia decidit el trasllat.

Per altra banda, potser el món català s'havia complicat massa per a ell i ara creia fer més bon servei des de Mallorca, un món més petit i més a la seva mida. A més, una de les seves preocupacions durant els darrers anys és la inactivitat dels amics de Mallorca que no poden dur a terme grans plans per manca d'iniciativa i empena. Tal volta Ferrà pensa que de Mallorca estant la seva tasca pot ser més fructífera tant per a Catalunya com per a Mallorca.

Totes aquestes explicacions són plausibles, i potser complementàries, del seu intent de trasllat a Mallorca. Quan aquest es produeix, les circumstàncies han canviat molt i no sabrem mai què hauria passat si haguessin estat normals.

5.3 ELS ANYS DE DECEPCIÓ (1934-1936)

L'entusiasme que la República havia despertat en Ferrà es va convertint en decepció a causa d'una sèrie de factors: la radicalització dels bàndols, que a Barcelona deu ser molt intensa; l'atac de les esquerres a la clerecia i a la mateixa religió, que Ferrà considera un element essencial, i, especialment, els fets d'octubre de 1934. Aquests esdeveniments, a més de suposar la persecució directa dels elements religiosos representats per les esglésies, els capellans i les monges, li semblen un perill evident per a l'autonomia que tant ha desitjat. Constata que prevalen els elements revolucionaris sobre els autonòmics i comença a detectar la impossibilitat de la convivència en un règim democràtic i republicà, a causa de l'exasperació de dretes i esquerres i la no-acceptació per part de les segones del triomf de les primeres.

La seva reacció és potser apassionada i se situa al costat de la llei i l'ordre, a pesar que suposi donar la raó a Madrid contra Barcelona. És una actitud, tanmateix, anterior als fets d'octubre i la seva decepció ja l'havia duit a confirmar a Maria Antònia Salvà que començava a pensar, per primera vegada en la vida, que els de Madrid tenien més raó que els de Barcelona. Aquesta presa de postura en un ambient gens propici als matisos provoca la crítica d'alguns dels seus amics d'esquerra, que l'acusen d'alinear-se amb la dreta espanyola i espanyolista que sempre havia rebutjat. Gabriel Alomar, concretament, li demana que corregeixi públicament les seves declaracions i que intenti no deixar-se enganar pels arguments de la dreta espanyolista de sempre.

Ferrà, però, manté la seva postura encara que la matisi: no pot permetre, en un règim que es diu democràtic i lliure com la República, els atacs directes a la religió, amb la mort d'alguns capellans i la crema d'esglésies. Pensa que en el nou règim la religió no ha de tenir privilegis i s'ha d'acostumar, com a Bèlgica, a lluitar per ella mateixa; però ha de poder existir i manifestar-se, cosa que —planteja— a voltes no li era permesa. L'anàlisi, tanmateix, és un tant superficial i la qüestió no és tan senzilla: la identificació de la religió amb el poder a causa de llur aliança en el passat no es pot eliminar de les ments dels qui n'han sofert l'opressió i és aprofitada per líders i periodistes que radicalitzen les masses i

provoquen els atacs als símbols i representants de la religió.

Dos anys després dels fets —amb el distanciament necessari, per tant—, Ferrà fa aquesta anàlisi a l'article *A la claror dels incendis*. D'una manera tímida, intenta explicar, després de criticar líders i periodistes, la crema dels convents en el fet que la gent associa els rics explotadors i els capellans, especialment els jesuïtes.

Malgrat aquesta decepció per la República i el seu futur, i les crítiques que llança des de les pàgines dels diaris, manté la seva tasca cultural dins el món català. Continua sent encarregat de curs i professor de català a la Universitat de Barcelona, prossegueix la seva feina a la Residència d'Estudiants de la Generalitat i el juny de 1936 col·labora amb el seu amic Antoni M. Sbert en una activitat de l'IASUEC consistent a passejar per Andalusia, juntament amb l'amic mallorquí Joan Mascaró, unes estudiants índies que han fet un intercanvi amb la institució catalana. També segueix exercint la seva feina a la Biblioteca Universitària, que dóna a conèixer a través d'un article.

Malgrat el seu tradicionalisme i la seva prevenció contra el cinema, no menysprea la ràdio com a instrument modern de difusió de les idees. Hi intervé esporàdicament i alguns dels seus parlaments són transcrits posteriorment a les planes de «La Nostra Terra».

A més d'aquesta activitat cultural a Catalunya, Ferrà no oblida la labor periodística ni els altres quefers culturals a Mallorca. Col·labora a la corona poètica dels poetes mallorquins en motiu de la Coronació de la Mare de Déu de Lluç i als Jocs Florals de Palma de 1935, presidits per Maria Antònia Salvà. No oblida tampoc les relacions entre Mallorca i Catalunya, malgrat que ara no les veu amb els mateixos ulls, participa a la Comunitat Catalano Balear i signa l'anomenat *Manifest* de resposta al dels catalans, que tants de problemes provocarà tant a ell com a d'altres.

Pel que fa al periodisme, escriu diversos articles defensant allò que considera positiu en aquells moments. En primer lloc, elogia el teatre mallorquí d'aleshores i el considera una aportació més a la renaixença cultural mallorquina. Exposa que el teatre era una mancança d'aquesta renaixença i ara n'hi ha exemples que, a pesar de no ser ideals, són per a ell ben acceptables.

Per altra banda, les circumstàncies adverses del catalanisme del moment li fan enyorar el de principi de segle, del qual parla en un article que escriu amb motiu de la mort de Joan Llimona, un altre amic seu. El traspàs de diversos amics li inspira també articles i conferències: escriu sobre la seva amistat amb el P. Miquel d'Esplugues i amb motiu de la mort de Joan Rosselló de Son Forteza, i pronuncia una conferència a Girona, recordant el seu amic Rafel Masó, que és publicada a «La Nostra Terra». No escriu, però, només sobre els morts i dedica un article al seu amic Mr. Jean Jacques Achille Bertrand, que fa una conferència a Mallorca.

Als seus articles transmet, una vegada més, la seva concepció de la ciutat i el seu estat. També dedica un article a l'obra *La minyonia d'un infant orat* de Llorenç Riber, entusiasmat perquè l'Escola Mallorquina, a més de la poesia, doni mostres quasi perfectes de prosa.

La seva tasca editorial no cessa, encara que no és tan intensa com en els anys vint. Recull articles i traduccions per ajudar al seu amic López-Picó a enllestir un número de «La Revista» dedicat al centenari de la Renaixença. Com sempre, és el corresponsal entre mallorquins i catalans.

No podem deixar de citar l'amistat i correspondència de Ferrà amb Gabriel Alomar, que gira entorn de tres qüestions: les crisis psicològiques d'Alomar, el qual, abandonat de tothom, acudeix al consol, l'amistat i la companyia de Ferrà; la mort del P. Miquel d'Esplugues, que havia ajudat Alomar en aquestes crisis, instat possiblement per Ferrà, i la petició del primer que es retracti públicament de les seves crítiques indiscriminades als fets d'octubre de 1934.

Malgrat el desengany per la República, Ferrà assumeix amb gran serenitat el triomf de les esquerres el febrer de 1936. Fins i tot defensa davant els seus amics la conveniència del govern de les esquerres en aquells moments. Per altra part, critica fortament el que ha passat a les eleccions mallorquines —considera impresentables alguns dels candidats— i, partidari de la separació entre Església i Estat, rebutja la histèria provocada per la clerecia mallorquina davant la possibilitat del triomf de les esquerres i que els capellans defensin

des de les trones l'opció de la dreta. Malgrat tot, no deixa de ser crític amb les esquerres i assenyala la que defineix com a sacerdotalització del magisteri estatal, l'intent de convertir algunes escoles en catedrals del saber i l'absència d'alguns signes religiosos en aquestes.

Aquestes dades ens poden ajudar a entendre l'actitud de Ferrà davant els esdeveniments que s'inicien el 18 de juliol de 1936, que comentarem en el pròxim capítol.

5.3.1 PARTICIPACIÓ DE MIQUEL FERRÀ A LA PUIXANT VIDA CULTURAL CATALANA

A pesar que el 1933 decideix traslladar-se a Mallorca i malgrat el seu aparent menor interès per la vida cultural barcelonina, Ferrà torna a participar activament en les institucions culturals catalanes, temptat segurament per aquesta dinàmica i pel convit dels amics.

Ja vérem que fa part, juntament amb Joaquim Ruyra, del jurat del Premi Joaquim Folguera que premia les *Estances* de C. Riba.¹ També tenim notícia que formà part del jurat d'aquest premi el 1935 a través d'un saluda que li envia Josep Villa i Miravittles, del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, el qual el convoca a una reunió del jurat dia 19 de desembre per examinar definitivament les obres presentades.²

Segons explica a Maria Antònia Salvà, també imparteix classes de català a la Universitat de Barcelona, que pel que li comenta deuen començar el curs 1931-32, encara

¹ Per a tot el que segueix, vegeu Jaume MEDINA, *Carles Riba (1893-1959)*, 2 vol., Barcelona, 1989, vol I, pàg. 279-281, nota 2. Era la primera vegada que es concedia aquest premi, creat la Generalitat de Catalunya. El Jurat estava format per Joaquim Ruyra, president; Miquel Ferrà, C. A. Jordana, Carles Soldevila i Guillem Díaz-Plaja, com a secretari. A la darrera votació *Estances* obtingué 4 vots i *L'aire daurat*, de Marià Manent, n'obtingué un. A les quatre votacions anteriors, *Estances* havia obtingut cada vegada 5 vots. El Jurat s'havia reunit el 3 de febrer de 1933 al Palau de la Generalitat i una vegada fallat el premi foren rebuts pel president Macià, a qui donaren compte del resultat de les votacions. També adreçaren una carta a Manuel Folguera i Duran, pare del malaguanyat Joaquim Folguera.

² Segons el saluda, que es conserva a l'arxiu de Ferrà, Havia estat nomenat suplent però com que el jurat no s'ha pogut constituir per manca de quòrum, li comuniquen que si no diu res en contra en vint-i-quatre hores el jurat quedarà constituït així: Alexandre Plana, president; Melcior Font, secretari, i Josep M. Capdevila, Rossend Llates i Miquel Ferrà, vocals. El president de la Comissió Gestora dels Premis Literaris és Jordi Rubió i el secretari, Alexandre Galí.

que no les hem pogut documentar fins alguns cursos més tard.³ En una carta de 2 de febrer de 1933, li torna a dir a Maria Antònia que explica català a la Univesitat però a l'arxiu de Ferrà no hi ha nomenaments d'aquests cursos i sí a partir de 1934. D'aquest any és també un nomenament del Patronat de la Universitat de Barcelona, amb el contingut següent: «El Patronat de la universitat autònoma de Barcelona, té l'honor de posar en coneixement vostre que, a proposta de la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia us ha nomenat Professor encarregat de curs de la disciplina de Llengua Catalana».⁴ Un altre document estableix la suspensió en les seves funcions de tot el personal nomenat pel Patronat, mentre no es resolgui el cas jurídic i la situació econòmica plantejada.⁵

El degà accidental J. Banqué li adreça un saluda el 20 de novembre de 1934, amb el text següent: «S'ha rebut un telegrama del Sr. Comissari General d'Ensenyament a Catalunya disposant.- 1er. aprobar el pla de la Facultat de Filosofia i Lletres, per el curs 1934-1935.- 2on. que es manifesti als Professors nomenats pel dissolt Patronat, la seva gratitud pel generós oferiment de donar les classes gratuïtament. 3er. que s'inauguri el curs a dita Facultat el prop-vinent dijous dia 22. En virtut de les ordres transcrites pel Sr. comissari, les classes començaran el dijous dia 22, segons el pla de la Facultat pel curs 1934-1935».

Un altre document signat pel Degà J. Xirau dia 11 d'octubre de 1935, li comunica que «per acord de la Facultat, Junta celebrada el dia 12 de juny de 1934, haveu estat nomenat Professor encarregat de la materia de Llengua Catalana». Finalment, el 30 d'abril de 1936 el mateix Xirau li tramet un altre saluda, amb el qual li fa arribar el projecte de reforma de l'Estatut Universitari perquè l'estudiï, «doncs ha de ser informat per la Facultat en la propera Junta». Al mateix temps, el convoca a una reunió dia 2 de maig per elegir «els delegats amb vot a la Junta, al Deganat d'aquesta Facultat». Per altra banda, també és

³ Un sobre del seu arxiu conté unes llistes d'alumnes d'aquestes classes corresponents als cursos 1932-33 i 1933-34. A la primera figuren 14 alumnes, 6 homes i 8 dones, i a la segona, 32 alumnes, 17 dones i 15 homes. Entre els alumnes d'aquest darrer curs apareixen Montserrat López-Picó, Carolina Pi Sunyer, Carme Pleyan i Raymon Vayreda.

⁴ El document, registrat de sortida amb el núm. 629, és signat pel president Pompeu Fabra el 19 de setembre de 1934. El nomenament li és enviat pel degà Joaquim Xirau el 29 de setembre.

⁵ El document, en castellà, està signat pel degà accidental J. Banqué i datat el 10 de novembre del 1934.

nomenat en quatre ocasions vocal del tribunal que ha de presidir la pràctica dels exercicis eliminatoris del concurs entre notaris.⁶

En aquest període també imparteix alguna conferència, com la que pronuncia a l'Escola Normal de la Generalitat de Catalunya amb el títol *Ramon Llull: La vida i les obres*, de la qual ja hem parlat a l'apartat 5.2.6.3. Hem de dir finalment que, juntament amb A. M. Sbert, continua exercint la direcció de la Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial.

5.3.2 LABOR EDITORIAL

L'any 1934 Maria Antònia publica *El Retorn*, un altre llibre de versos, un poc pel seu compte i amb més ajuda de Josep Carner que de Ferrà. Li va enviant alguns dels poemes que s'inclouran al llibre i li demana el seu judici imparcial. Ferrà en fa el seu comentari: «No ignores que jo no seria jo si a tot no hi trobàs que dir, i més des que esplic català a l'universitat, com un set-ciències. Per això no extranyaràs que t'inclogui unes quantes observacions, de les quals faràs el cas que vulguis que sempre serà major del que es mereix aquest mestre».⁷ A més, l'anima a incloure-hi alguns dels poemes que li agraden. Quan rep el llibre, en fa aquesta valoració:

«No et sabia dir en poques paraules tot lo bo que hi he trobat. M'ha entrat molt endins. Crec que, en la seva aparent modèstia, aporta a la poesia catalana una de les notes més pures. El seu valor inapreciable li ve, no sols de l'art primorós amb que està escrit, sinó d'una actitud espiritual que el mateix Goethe admiraria.

Aquest llibre ets tu mateixa: no te'n sabria fer millor elogi.

⁶ El primer nomenament li és comunicat el 19 de juliol del 1934 pel degà president accidental del col·legi notarial de Catalunya: «Per Ordre de l'Honorable Sr. Conseller, datada el 13 del mes que som, ha esta nomenat Vocal del Tribunal que ha de presidir la pràctica dels exercicis eliminatoris del Concurs entre Notaris convocat darrerament, el Catedràtic de la Facultat de Filosofia i Lletres d'aquesta Universitat, senyor Miquel Ferrà i Juan, el qual nomenament ha estat acordat per causa d'haver estat acceptada la renúncia que del seu càrrec havia presentat el senyor Pompeu Fabra i Poc». Aquest nomenament havia estat fet per part del Departament de Justícia i Dret de la Generalitat de Catalunya. Els exercicis se celebren el dia 20 de juliol al Col·legi Notarial de Catalunya.

La segona designació té lloc el 4 de gener del 1935. El mes d'octubre torna a ser nomenat per a la mateixa comesa. El jurat està format per: «President, Sr. Antoni Par i Tusquets, Degà de l'Il·lustre Col·legi Notarial de Catalunya; Vocals, Sr. Sever Sostres i Aytès, Registrador de la Propietat de Reus; Sr. Carles Riba i Bracons, membre de l'Institut d'Estudis Catalans (Secció Filològica); Sr. Miquel Ferrà i Joan, Professor de la Facultat de filosofia i Lletres de Barcelona; i Josep Mª Bosch i Raspall, Catedràtic de la Facultat de Dret de la mateixa Universitat», segons l'ofici que se li trameta amb data de 17-X-35.

Encara hem de citar un darrer nomenament en el mateix sentit, per als exercicis que se celebren el 4 de juny de 1936. (Tots els documents referit a aquesta qüestió es troben a l'arxiu de Miquel Ferrà.)

⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 2-II-33.

Aquesta benaurança en la simplicitat que tot ell respira; aquesta pau de posta serena, amb el joiós pressentiment de l'auba de l'etern Dia; aquest esguard que es posa sobre el passat tan dolçament i sense recances, com una benedicció tranquil·la; aquesta aliança de Mistral i Sant Francesc en l'evocació, plena de simpatia, d'un nom pagès, d'una floreta anònima per molts, d'un ullastre de garriga; aquest realisme, amorós de coses familiars i casolanes banyant-se dins un aire cristià que totes les nimba, —tot això és poesia viva de la més alta i exquisida qualitat.

Alguns dels poemets que no coneixia han estat per mi una gratíssima sorpresa». ⁸

Tanmateix, no pot estar-se de fer-li algunes observacions: una petita errata que hi ha detectat i el fet que un corrector massa ortodox li ha desfet diftongacions habituals en ella i que donaven més plenitud als versos. El corrector és segurament Carner, ja que Maria Antònia li havia comentat que aquest l'havia encoratjada a publicar, amb l'editor Gili, els poemes i que ella tan sols va haver d'enviar els originals, que Carner va revisar. ⁹

Miquel Ferrà encara hi afegeix unes paraules d'ànim: «Ara, quan hagi descansat, no t'oblidis de Mistral ni de Pascoli. Ja fris de veure'n un altre de llibre teu». Li diu que en parlarà «primer per escrit damunt El Dia» i llavors per Ràdio Catalunya, «que em sentiran del Japó i de Bones Aires». També s'ha cuidat que els amics en parlin: «En Montoliu em va dir que parlaria de el Retorn damunt La Veu». ¹⁰

L'article que escriu a «El Día» ¹¹ servirà precisament de pròleg a una segona edició, posterior a la guerra, com comentarem a l'apartat 6.4.1. Ferrà hi manifesta que la consciència de la vellesa en el poeta fa que giri els ulls enrere, cap a la primera juvenesa, unint-se així totes dues com la posta del sol s'uneix amb l'alba. Exposa després que M. S. Oliver va saber dir «tota l'emoció desolada d'aquest moment tornat consciència» —cita alguns versos del seu poema *Miramar*— i que Leopardi, «potser el més gran de tots [els poetes] del segle passat», havia cantat també «amb notes extremes, de intensitat colpidora, la voluptat punyenta dels records i la tristesa del passat irreversible». I hi afegeix:

«Avui, la nostra Maria-Antònia Salvà, en un llibret modest i pulcre, que semblarà poca cosa an aquells que no saben veure "tot lo que hi ha dins un minuet", dedica també el seu cant al passat —i al futur,— però amb un accent tan nou i tan personal que fa d'aquest llibre una perla rara de

⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 10-V-34.

⁹ Carta de Maria Antònia Salvà a Miquel Ferrà, 28-I-34.

¹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria-Antònia Salvà, Barcelona, 18-VI-34.

¹¹ *El Retorn*, «El Día», 19-VI-34.

valor inapreciable.

Al llindar de la vellesa, la poetessa tan estimada, que ha aconseguit, sota el signe de Mistral, el maridatge únic de la simplicitat casolana amb les gràcies d'un art mestrívola, es gira també vers el passat com per un comiat suavíssim; però en una hora serena i sense una boirina que l'enteli».

Afirma també que en aquest recull la poetessa té «l'esperit tot banyat per una tendra alegria, per una pau diàfana» i que, il·luminat per aquesta alegria, l'esperit torna al temps passat i recorda les coses de l'entorn familiar i les anècdotes de la infantesa primera, per la qual cosa «en aquesta claror, els temes més puerils, els episodis i anècdotes aparentment més trivials, cobren un sentit emocionant». I ho exemplifica amb alguns versos.

Després comenta que hi ha ingredients del llibre que fan pensar en les *Memòries* de Mistral, però també en Giovanni Pascoli, les traduccions del qual ja voldria veure editades. Subratlla l'admirable «tònica espiritual» del recull, que alterna «notes dolçament nostàlgiques» amb altres «d'una infinita delicadesa», i el fet que l'autora hagi volgut reiterar, en la part central del llibre, «l'expressió decidida de la fe cristiana, catalana i mallorquina, que ve informant tota la seva obra». També fa una referència especial als poemes finals *L'etern encís*, *La rosa dins la neu* i *Recobrament* que —diu— «ens fan estremir amb el calfred de les emocions més pures que pot donar la poesia».

Apunta, per altra banda, que alguns versos són dignes d'un Goethe cristià i comenta la seva capacitat a l'hora de «glossar la cançó del poble amb una gràcia faceciosa que enamora» i «expressar mil coses entranyables» amb versos de romancer, i acaba afirmant que si hom volia veure un comiat en el llibre, que no sembla un comiat abans d'un viatge sinó abans d'unes noces, i que li evoca la imatge d'un «dissabte sereníssim, quan en la pau tranquila de la posta ens asseim sota els primers estels amb els sentits encara tots plens de la bellesa del dia extint i amb l'ànima joiosa, pressentint, darrera la nit cristiana, l'aua nova del Diumenge».

Tot d'una ja parlen de nous llibres. Ferrà comparteix el parer de Maria Antònia que les traduccions de Pascoli no han d'anar aparellades en un mateix volum amb les de Manzoni, i troba preferible incorporar-hi altres autors: F. James, Le Cardonel, Petrarca...

Li comenta també que un minúscul llibret de butxaca amb Pascoli podria ser exquisit.¹²

En aquest moments Ferrà projecta una altra edició. Tous i Maroto —explica a Maria Antònia— li ha confiat «la tria per un llibre de tots els seus versos catalans que s'ho valguin i que faran un conjunt ben agradós».¹³ El mes de maig rep la traducció de Mistral a càrrec de Guillem Colom. La hi agraeix dient-li que «refresca l'esperit, cansat de rosegar espart» i li fa aquest comentari: «Te'n faria el millor elogi diguent-te que n'he llegit una sèrie de pàgines —i no pens deixar-ne cap per vert— sense trobar-hi res que desafinàs en lo més mínim a les meves orelles. Es una prosa com els vestits ben tallats, que un els porta i no se'ls sent. Del fons mistralenc ja no cal parlar-ne. Allò és poesia rural autèntica, com no en destil·larà mai la rabassa morta!».¹⁴

Encara hem de fer esment d'una altra qüestió, relativa a la col·lecció *Les Illes d'Or* que l'Editorial Moll ha d'iniciar el 1934. F. de B. Moll conta¹⁵ que abans de publicar-ne el prospecte va demanar opinió a diverses persones sobre el nom de la col·lecció —ell proposava *Les Illes d'Or* amb el subtítol de *Biblioteca Baleàrica*— i només hi estaren en desacord Maria Antònia Salvà, que no trobava adient el títol, i Miquel Ferrà, que rebutjava el subtítol perquè «és un fet que aquest adjectiu no respon a res vivent. Jo millor titularia la col·lecció "Edicions Populars Mallorca" o qualque cosa així».¹⁶ Finalment Moll titulà la col·lecció així com havia programat, seguint el criteri de la majoria dels consultats.

5.3.3 LABOR PERIODÍSTICA

L'activitat periodística de Ferrà, especialment a Mallorca i al diari «El Día», no cessa. Malgrat la gran quantitat de tasques, no deixa d'escriure, amb l'afany didàctic de sempre, i tracta diversos temes. Els seus articles de contingut polític seran replicats sobretot

¹² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 18-VI-34.

¹³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 5-IV-34.

¹⁴ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 28-V-34.

¹⁵ Francesc de B. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, Ed. Moll, Mallorca, 1970, pàg. 227.

¹⁶ *Ibidem*.

per elements d'esquerra, els quals consideren que el Ferrà progressista de la Dictadura s'ha anant dretanitzant, especialment a partir dels fets revolucionaris de 1934.

5.3.3.1 Teatre mallorquí

A principis de 1930 s'estrena al Teatre Principal de Palma l'obra de teatre de Miquel Puigserver *El metge nou*. Segons explica Gregori Mir,¹⁷ aconsegueix un gran èxit de crítica i de públic i inicia una època nova del teatre mallorquí. L'autor, «partint de la tradició mantinguda fins aleshores donarà noves dimensions a l'escena mallorquina». Per altra banda, Jeroni Amengual, director de «La Almudaina», que havia adquirit el local dels Obrers Catòlics, rebatejat com a Saló Mallorca, comença amb la companyia Catina-Estelrich a explotar comercialment aquest tipus de teatre —«La Nostra Terra» li dona la benvinguda el desembre 1931, en un editorial titulat *Teatre Mallorquí*.¹⁸ Gregori Mir argumenta que «una de les causes que indubtablement influïren a fer possible aquella promoció fou l'actitud positiva dels nostres intel·lectuals respecte del teatre mallorquí. Tal volta ells, particularment, no estaven d'acord amb aquell teatre, però l'admeteren com a mitjà de difusió, o de possible difusió, cultural».¹⁹ A més de Puigserver, els autors eren Gabriel Cortès, Gabriel Fuster i J. M. Tous i Maroto. Davant l'èxit de les representacions i creient segurament que la seva opinió pot interessar els lectors d'«El Día» manifesta què en pensa a un article amb el mateix nom que l'editorial de «La Nostra Terra».²⁰ És, tal vegada, la seva única reflexió sobre el teatre i tal volta una de les poques que en aquests anys es publiquen als diaris ciutadans.

Ferrà constata en primer lloc l'èxit d'aquestes representacions, la seva creixença i la seva sinceritat, i conclou que es pot considerar un signe del temps. Hi veu immediatament una manifestació espontània, tal volta inconscient, amb la qual «una part

¹⁷ Gregori MIR, *Literatura i societat a la Mallorca de la postguerra*, Mallorca, 1970, pàg. 73-89.

¹⁸ «La Nostra Terra», 1931, pàg. 433-434.

¹⁹ Gregori MIR, *Literatura i societat a la Mallorca de la postguerra*, Mallorca, 1970, pàg. 96.

²⁰ *Teatre mallorquí*, «Sóller», 17-III-34.

ben apreciable i representativa de la nostra societat, mostra el seu afecte a la tradició antiga, que es fon amb l'essència mateixa del nostre poble i que mans barroeres han volgut en va escanyar i malmetre». Exposa que assisteix a aquest fenomen amb interès i simpatia i que, a pesar que es fa il·lusions respecte de la qualitat de totes les obres representades, està en un inici i període de temptativa que pot derivar tant cap al fracàs total com suposar l'inici d'una «nova conquesta per les nostres lletres, i d'un acostament eficaç d'autors i públic». Pensa, sens dubte, en el que representà el teatre per a l'èxit de la Renaixença a Catalunya.

Continua argumentant que no es pot desdenyar res que afecti l'ànima de Mallorca ni demanar miracles al teatre mallorquí quan aquest gènere està tan endarrerit pertot arreu. Seguidament, es proposa donar alguns consells i afirma, en primer lloc, que el teatre mallorquí s'ha limitat fins aleshores al de costums, amb personatges populars i algunes obres ben dignes, i que a Mallorca s'imita aquest teatre o bé es fan pastorals i poemes dramàtics de tons literaris. Troba que falten les obres intermèdies i exposa que el teatre vuitcentista pertany a la història, malgrat que es pugui representar com a record d'un temps passat i pugui tenir un interès sentimental per als majors. Segons ell, cal «nodrir l'escena amb tipus més actuals» i «no aturar-nos sempre abaix de l'escala. A vegades al principal o al segon pis també s'hi passa qualque cosa». És un planejament que pot representar un canvi de perspectiva en el seu tradicionalisme.

Per altra part, aconsella als autors frenar les exaltacions poètiques de la pagesia, ja que el gènere és en mans de poetes i cal no oblidar que la dramàtica no és la lírica. Opina que és lícit dur a l'escena pastors com els de Garcilaso i que això acostarà el llenguatge poètic a gent que no n'escoltaria d'una altra manera però tal volta seria convenient reservar la parla literària a personatges més allunyats de la realitat en l'espai i en el temps, i a obres no caracteritzades per la nota realista actual. Ho exemplifica dient que a un pagès actual li està millor parlar de «ses balladores» que de «les dançaires».

Quant al nivell de llengua, planteja que «quan a l'ambient, l'acció i els personatges reclamen el dialecte corrent, entenc que no l'hem de defugir. Podem fins i tot ennoblir-lo

restant-li absolutament fidels. Jo gosaria posar-ne com a exemple el llenguatge vívid i escaient d'aquells àgils pastorells dits d'en Jafet i companyia, joguina que estim singularment».

Per acabar, contesta a un amic que li objectava que el teatre havia de ser nacional i no regional afirmant que potser hauria de ser les dues coses i, a més, ser universal. I posa l'exemple de les obres dels Quintero, en les quals els personatges parlen andalús i no burgalès i no per això són menys nacionals que les de Benavente, així com són —diu— tan nacionals els pagesos de Campanet com els de Sant Feliu de Codines i els socis del Círculo Mallorquí com els de l'Ecuestre.

Gregori Mir es demana si «¿era possible fer un teatre més evolucionat cap als gusts burgesos?» i contesta que «la creació teatral està al mateix nivell de la demanda i aquesta està supeditada a uns gusts socials concretats en les diferents classes». Arriba a la conclusió que a Mallorca pràcticament no hi havia burgesia i que les poques famílies d'aquesta classe social, prou influents per altra part, no permetien «un tractament seriós dels seus costums per part d'uns escriptors que hagueren pogut fer-ho».²¹ Com hem pogut comprovar, Ferrà no pensa en aquest teatre, encara que creu que potser l'existent hi pot conduir.

5.3.3.2 La mort de Josep Llimona. La comparació entre el catalanisme de principi de segle i el dels anys trenta

Quan a principis de 1934 mor Josep Llimona, Ferrà li dedica un article a «El Día».²² L'alabança de la seva figura el du a recordar, amb nostàlgia, el catalanisme de principi de segle al Cercle Artístic de Sant Lluç i a contraposar-lo al d'Esquerra Republicana de Catalunya. Diu que s'associa amb altres amics mallorquins al dol per l'artista i que «el nom i la figura d'En Josep Llimona van units a massa coses que em són entranyables, perquè la seva desaparició d'entre nosaltres, en aquestes hores de profunda crisi espiritual, no suscití dins la meua ànima una emoció molt íntima». Continua

²¹ Gregori MIR, *Literatura i societat a la Mallorca de la postguerra*, Mallorca, 1970, pàg. 82.

²² Josep Llimona, «El Día», 7-III-34.

manifestant que «fa temps que el catalanisme és per molts —i no sols d'entre els seus inimics— una política lloable o vituperable, servida per un partit de tèrbola contextura».

Després comenta què significava aquesta paraula per als iniciats de trenta anys abans: «El catalanisme era, i segueix essent per la minoria de fidels que li hem mantingut l'antiga adhesió, un ideal polític, però també un ideal ètic, un ideal patriòtic en el més elevat sentit del mot, un ideal artístic, un ideal religiós i humà». En altre temps —explica— dir-se catalanista «era quelcom que obligava», i cita Aldavert, de «La Renaixença» i amic de Guimerà, que el considerava «com una aspiració al millorament del català». Per a Ferrà, les grans figures que havien encarnat aquest ideal —cita Torras i Bages, Maragall, Prat de la Riba, Costa i Llobera, Gaudí, Millet, el propi Llimona— eren d'una «puresa inatacable» i s'imposaven, i encara s'imposen, «a l'acatament de tots». Exposa que «no formaven un partit: eren un equip de constructors en l'obra de construir un poble. I allò fa encara avui la força de Catalunya, no és certament l'esquerra republicana: és allò que perdura dins l'ànima col·lectiva de l'esperit d'aquests homes».

Es refereix tot seguit al Cercle Artístic de Sant Lluç i la influència que hi exercí Torras i Bages, quan encara no era bisbe, inspirat pel cardenal Newman, la qual —diu— es pot veure en una clerecia catalana «cultura i rica d'esperit», en l'obra poètica de Josep Carner i, sobretot, en «l'esperit d'una jove generació de pintors, escriptors i arquitectes». Conta que els dedicà les conferències sobre estètica que es donaven al Cercle, on comentava Sant Tomàs, el Dionís Aeropagita, Goethe, Taine, Nietzsche...

Se centra a continuació en l'obra de Josep Llimona. Manifesta que és feta de «força i de dolcesa», defineix el seu «símbol del *Treball*» com una «idealització de l'obrer tan noble i poderosa com en les millors figures de Meunier» i el seu Sant Jordi com un «Parsifal helenic». Per tancar l'article, qualifica el *Desconsol* —l'estatueta original, no la seva ampliació del Parc de la Ciutadella— com «la flor exquisida de la seva sensibilitat» i comenta que «mai la carn femenina ha palpatat amb un més dolç tremolor de vida, ni mai la bellesa li ha estat un vestit més cast. Cap estilització evocadora del gran art pretèrit, com en les obres d'un Clarà o d'un Casanova. Més aviat la *morbidezza* de Rodin o de

Bartolomé; però redimides per una gràcia tan pura i tan serena que l'ideal cristià i l'ideal hellenic semblen fondre-s'hi, i la mirada s'hi posa amb una llarga carícia».

5.3.3.3 Altra volta la concepció de la ciutat

Els anys 1934 i 1935, Ferrà ressenya a «El Día» dos textos sobre urbanisme que troba especialment interessants: el llibre de Guillem Forteza *Urbanisme mínim*,²³ un article de l'arquitecte Alomar a «La Nostra Terra».²⁴ A aquests hi afegeix l'article *Del parc n'estan fent garriga*.²⁵ En el qual, després d'enumerar els desastres que detecta cada vegada que torna a Palma, denuncia el darrer, la tala per part de l'Ajuntament dels pins de Bellver, i exposa que en l'afany dels mallorquins de llevar totes les ombres existents, l'Ajuntament està canviant l'únic parc que tenia la ciutat, donat pel Govern de la República, en una garriga.

En el primer d'aquests articles, considera el llibret de Guillem Forteza com «un estudi tan breu com substancial dels problemes de la urbanització de Palma, fet amb una competència i un bon sentit magnífics». Seguidament explica com el va confortar l'eclosió del talent de Forteza, quan s'afegí a «la lluita per l'espiritualització de Mallorca» a la qual es dedicava des de jove, juntament amb el malaguanyat arquitecte Guillem Reynés, i comenta que «el nostre millor públic, vexat per les aberracions filistees que anaven fent de Palma una ciutat d'una lletjor única, el va veure arribar com un David alliberador».

Ferrà reivindica la seva figura com a model dels seus plantejaments estètics i arquitectònics: «En Guillem Forteza pertany a una promoció d'artistes autèntics eixits de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona amb qualque cosa més que un títol i que, sense deixar de valorar degudament la força enorme d'En Gaudí, representaren la reacció del gust i de la cultura contra les pseudogenialitats del gaudinisme. Concorrent als concerts, present en totes les festes de l'esperit, curiós de totes les seves activitats, lector tan aviat de Nietzsche

²³ El comenta a *Projectes i realitzacions*, «El Día», 19-IX-34.

²⁴ El comenta a *Urbanitzacions per urbanitzar i mitologies barates*, «El Día», 7-III-35.

²⁵ «El Día», 11-IX-35.

o de Wagner, com de Sant Bonaventura, en les vetllades dins la biblioteca de l'Ateneu. En Forteza no tenia ni té res de comú amb aquest altre tipus d'arquitecte que podríem definir: un analfabet que fa cases i els aplica uns *adornos*». I continua: «Quan an aquesta cultura general que obri horitzonts i capacita l'home per qualche cosa més que per aficar tatxes, s'uneixen la vocació, el talent i una altra ben cimentada cultura professional, són possibles la concepció de plans orgànics i les realitzacions harmonioses que finalment veiem apuntar en la urbanisació de Palma».

El que manifesta a continuació explica el seu silenci durant uns anys respecte del model urbanístic de la ciutat: «Com un anunci de millors temps es comença a notar en la part més nova de la ciutat la relativa abundància de construccions discretes inspirades moltes d'elles en les normes de l'arquitectura funcional, però amb certa gràcia en la disposició dels cossos i en la distribució de les obertures que n'atenua l'austeritat descarnada. Això fa esperar que finalment haurem sortit d'aquest *aquejarre* del modernisme de començaments de segle que aquí hem patit fins ara. Tantdebò sia ràpida la curació que sembla iniciar-se». I encara: «Lo que més encoratja és veure aquesta reacció secundada i patrocinada per l'Alcaldia de la Ciutat, que tan sovint ha estat castell de la ignorància i de la vulgaritat més espantoses, i on avui arriben corrents de cultura artística abans sols conegudes per menysprear-les en aquelles municipals altures».

Després passa a parlar del llibre i del pla d'urbanització de Palma que considera que du implícit perquè «hi ha un estudi de solucions al problema dels enllaços i canalisació de la gran circulació cap a les eixides». Llevat de la proposta d'escapçar el Born, intangible per a ell, es mostra d'acord amb totes les propostes: «Organisació de zones industrials i vivendes dins l'Eixampla; blocs de cases barates (jardins comuns i pisos, res de corralets ni plantes baixes); masses de vegetació; decorum elemental en les instal·lacions de les companyies d'electricitat, Telèfons i Tranvies; política de millora estètica, reformant les construccions que desentonin i limitant les anàrquiques facultats dels propietaris; introducció de carrers porticats i de motius ornamentals, (la pèrgola damunt una columnata circular de la plaça Garcia Orell, actualment en construcció vertadera joia del bon gust, diu

lo que hauria pogut esser la Ciutat nova en mans d'En Forteza); uniformació de les altures en les barriades on es construeix; il·luminació elegant i ciutadana; acollida i control de tota iniciativa personal i col·lectiva que tendeixi a innovar qualque millora; elevació del gust dins les Escoles de Treball i d'Arts i Oficis; assenyalament de les il·letes o zones afectades per reformes, en evitació de sobrepreus abusius...». I acaba dient que «valdrà la pena d'anar-ne parlant d'aquest programa».

Al segon escrit, sobre un article en què l'arquitecte Alomar parla dels «elements de caracterització urbanística a l'Eixampla de Palma», manifesta que és la manca d'aquests elements, més que «la paupèrrima categoria artística i econòmica de les seves edificacions», el que converteix aquelles barriades en «una cosa tan trista i desgraciada». Afirmar que «serà difícil fer d'aquella abigarrada justaposició de magatzems, botigues, cases de lloguer, fusteries i corrals de tota dimensió i de tot estil, quelcom que s'assembli a una vila o ciutat orgànica com ho són París i la nostra ciutat vella, i Montuiri... Però el camí per acostar-nos-hi és el que n'Alomar indica: començar per posar en valor els edificis públics, els primers les esglésies».

Precisament, critica el temple del Carme que es construeix a Santa Catalina pel seu pèssim estil pseudogòtic i pel fet que estigui a la mateixa altura de les altres cases, circumstància indigna —per a ell— de la casa de Déu. Alaba, per contra, el projecte d'Alomar de fòrum per als pagesos a les Enramades, que «ompliria una necessitat i podria tenir un saborós caràcter», i que plantegi «vies porticades, i precisament damunt la Riera, element natural ben aprofitable en el qual ningú ha pensat fins aquí més que per fer-hi ponts de lletjor espantosa». Finalment també està d'acord amb les observacions de l'arquitecte sobre la nomenclatura dels carrers. Li sembla també exagerat l'abús que se n'ha fet a Palma i als pobles des que s'implantà la República, amb noms que troba del tot estrafalaris o inadequats per la manca de relació amb el lloc.

5.3.3.4 L'esquerra catalana. Els fets d'octubre de 1934. *Civilitzar les esquerres*

La incitació a la violència, que Ferrà detecta d'entrada en les dretes, a Barcelona comença a ser una característica habitual de les esquerres, que a través dels diaris encenen els ànims dels ciutadans sobretot contra els elements religiosos, tan valorats per ell. Aquesta actitud de violència verbal deu augmentar considerablement amb la victòria de la dreta a les eleccions que se celebren a finals de 1933.

Comenta la contesa electoral, que viu a Barcelona, en un article²⁶ en què formula la seva queixa davant la direcció que pren la vida política. Comenta que la propaganda electoral el repugnà com mai, a causa dels cartells i dels insults procaços que s'hi intercanviaren —en comenta un en el qual es veu la Lliga i la coalició dissident d'esquerres abrigades sota una capa negra amb el nom de *La Reacció*, i Cambó allargant una bossa de diners a un pistolero que amb l'altra mà apunta al «poble»—, i considera que foren un desenfrè d'irracionalitat. Explica a continuació que un batle començà un míting amb una flastomia, es queixa que els partits d'esquerra facin una obra bàrbara de deseducació i conclou que si el poble no retrocedeix cap a la caverna és gràcies als pobres rectors, que representen la civilització en els mitjans populars. Exposa també que Barcelona comença a fer cas relatiu d'energúmens i premsa vociferant i es comporta a les eleccions amb serenitat i civisme, i hi afegeix que «tandebó els polítics derrotats s'haguessin sabut mostrar a l'altura de la massa ciutadana».

Ferrà defineix les eleccions com un espectacle vergonyós i denuncia també el caciquisme contra les dones, per no haver sabut perdre com a senyors i explica que després de ser admeses a l'exercici d'un dret de ciutadania eren escarnides pels qui havien de garantir aquest dret. Quant a Esquerra Republicana de Catalunya, diu que «hi ha firmes que jo estim i respect ben sincerament. Però un partit que es fa representat per gent capaç d'aquestes gestes pot despedir-se dels seu prestigi, i compromet allò mateix que defensa. L'Esquerra ha donat als inemics de l'Estatut l'argument més preciós contra la incapacitat pel règim autonòmic d'un país que així entén la política». Acaba afirmant que la rèplica

²⁶ *Després de les eleccions*, «El Dia», 2-XII-33.

a aquest argument podrien ser les dones, que aguantaren fins el darrer moment per votar per segona vegada, i que encara que els partits d'esquerres només parlen de beates i ignorància femenina, donaren la nota més simpàtica i més civil de les darreres eleccions, per la qual cosa suggereix que els retin un homenatge.

Uns mesos després, la primavera de 1934, quan es destrueixen creus i altres imatges religioses a Catalunya, València i Mallorca, escriu dos articles sota el títol genèric de *La creu trossejada*. Al primer²⁷ comenta una carta enviada pels Amics de l'Art Vell d'Igualada al conseller de Cultura de la Generalitat, en la qual protesten per la destrucció «per mans salvatges» d'una creu del segle XV i li demanen que sigui restaurada, així com que els ajuntaments tinguin cura que aquests fets no passin perquè «on els drets de l'esperit no són garantits i ajudats per la legítima funció coactiva del poder públic hi sobra un departament de Cultura». Ferrà hi afegeix que «si amb el nou règim hagués entrat dins les nostres corporacions una onada de veritable cultura, aquests ajuntaments haurien pres ja la iniciativa abans que ningú parlàs d'obligar-los, encara que sols fós per fer entendre als quatre bàrbars autors d'aquestes proeses, que la república no és això».

També es refereix a les creus de Mallorca que han sofert algun atemptat i crida l'atenció del batle de Palma i de l'Arqueològica sobre la de la porta del Camp, per si es pot arreglar i protegir d'aquests atemptats, la qual cosa —argumenta— el poble aplaudiria. A continuació, després d'exposar que les paraules «poble», «cultura» i «creu» estan més vinculades del que superficialment pugui semblar, anuncia que parlarà de la primera i deixarà per altres articles les altres dues. D'entrada, afirma que «el poble es per mi una cosa bastant més complexa i estructurada i respectable que aquest aglomerat anarcoide al fons d'una tavernota al qual s'ha vengut donant nom amb un gran èmfasi per elements que, de poble, en tenen ben poca cosa». Recomana llegir l'*Elogi* de Maragall per formar-se'n una idea justa i planteja que «tot l'esforç de l'esquerrisme discordat ha estat per desedificar, i destruir l'autèntic poble, suplantant-lo per una *élite* de rebecs i de inadaptats al qual n'ha conferit l'exclusiva representació».

²⁷ *La creu trossejada I*, «El Día», 21-III-34.

Critica després certs defectes dels partits d'esquerra en aquest sentit: «els partits de renovació subversiva tenen aquesta contra: que al costat d'idealistes purs, de consciències afinades, d'esperits generosos però que no miden massa les immediates possibilitats, arpleguen una tarregada protestatària d'insurrectes per sistema, per temperament i per malcriadesa, gent pròpiament indesitjable, de pensaments confusos i de moral tèrbola, que és un destorb dins qualsevol règim. El primer problema que es planteja a un regim nou és el de la seva eliminació». Opina que l'esquerra «ha tendit sempre, d'abans de la República i des que s'instaurà aquesta, a convertir-ho tot en tarregada», que el to de les seves propagandes sol ser lamentable i que la seva premsa tracta rudament aquells temes que «volen ésser tractats per la gent espiritual amb més tacte i delicadesa». I continua: «S'ha sabotetjat dins l'ànima popular la noció mateixa del respecte, excepte a quatre fetitxes grollers fabricats dins les imprentes. S'han ignorat inclús les figures nobles del partit i la distinció espiritual que representaven: Salmeron, Giner, Azcárate, i sense anar més lluny, Martí, Francisco García, que a Mallorca no haurien pogut respirar la present incultura. Record la darrera conversa amb el pobre don Francesc Escalades, qui morí amargat, tant per l'espectacle com pel menyspreu de la turba als seus cabells blancs de veterà sincer». L'article acaba amb les paraules següents: «El poble! Convé dir-ho sense embuts: tota aquesta gent modesta i adreçada, sovint pobre, que oeix missa a les set dins les esglésies, és poble, vertader poble, molt més poble que el grosser que insulta les monges a la porta d'un col·legi electoral. Aquesta velleta que es senya davant una imatge representa en el seu gest humil, i sense saber-ho, la civilització, lo més pur i essencial de la nostra civilització; mentres que els desgraciats que fan bocins una creu de pedra, i els que conscient o inconscientment els hi encoratgen, representen la pura i simple barbàrie cavernícola».

Al segon article de la sèrie,²⁸ afirma que la destrucció de creus hauria d'haver provocat una reacció, no de les dretes, sinó de tots els homes «adscrits a la nostra civilització». Culpa d'aquests fets la premsa i els que des de dalt encoratgen aquests fets en lloc de reprimir-los, citant el cas d'un regidor d'un poble de Mallorca; lamenta que es

²⁸ *La creu trossejada II*, «El Día», 31-III-34.

treguin creus de tot arreu, fins i tot danyant monuments, i pensa que les creus no poden ofendre cap sensibilitat de qui realment en té i critica els decrets dels que les prohibeixen, que —diu— donen suport moral els de baix que les destrueixen. Argumenta després que «darrera el qui llença la pedra, hi ha el que l'ha incitat amb violències verbals vituperables, i el qui ha gozat aprovar-ho, i el que ho ha vist amb simpatia dissimulada o manifesta, i el que ha acceptat el fet consumat sense protestar-ne i el qui, devent, s'és estat de sancionar-lo». Exposa a continuació que en la proscripció de Crist d'una societat «tan imperfecta i tan frustrada com es vulgui però cristiana» hi ha quelcom que repugna tots els esperits elevats i lliures, esmenta Castelar, que la qualificava de «tirania caligulesca»; Azcárate, que volgué una creu damunt la seva tomba; Macià, a la tomba del qual no la deixaren posar, i Unamuno, que també ha protestat contra aquestes mesures. Finalment, cita el pensador uruguaià José Enrique Rodó, que veu en aquesta expulsió dels crucifixos de la societat un signe d'intolerància i d'estreta incomprensió moral i històrica, contrària a l'esperit del liberalisme, i opina que suscitar agitacions per trobar pretextos que les justifiquin és una passa enrere en la consolidació del pensament lliure.

El rebuig a l'esquerra expressat en aquests articles és ben patent també dos mesos després, el maig, en una carta en què parla del dimoni a Maria Antònia: «I ara que en parlam, me sembla que és ell personalment qui dirigeix avui la política catalana. Per primera vegada en la meua vida trob que és Madrid que té la raó».²⁹

Aquest mateix mes escriu un article titulat significativament *Civilisar les esquerres*,³⁰ que és replicat per Joan Sanxo, el secretari de l'Associació per la Cultura de Mallorca³¹ amb l'article *Alanís equilibrista*,³² publicat a «República», un diari mallorquí

²⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 23-VI-34.

³⁰ «El Día», 4-V-34.

³¹ Joan Sanxo, que signa l'article amb el pseudònim d'*Enric*, a més de ser el secretari de l'Associació per la Cultura de Mallorca, era el director de «República», òrgan del partit Acció Republicana de Mallorca, fundat el 27-I-34, que propugnava la unió de les esquerres davant el fracàs electoral que havien patit el novembre de 1933. Fruit d'aquest intent d'unió s'havia constituït el 8-IV-34 Esquerra Republicana Balear, que concebia l'Estat com a integral amb autonomies.

³² L'article és recollit a Mateu MORRO i Sebastià SERRA, *L'esquerra nacionalista a Mallorca*, Mallorca, 1985, pàg. 158-159. Segons aquest llibre, es publica a «República», 16 (12-V-1934), 4.

d'esquerres.

Davant la incivilitat de certs comportaments d'esquerra, després de la reunió de les Joventuts d'Acció Popular a El Escorial quan les dretes han triomfat a les eleccions, Ferrà proposa a l'article esmentat civilitzar les esquerres, reconvertint el suggeriment d'un polític amic seu que, uns anys abans, li parlava de civilitzar les dretes. Defineix els comportaments desmesurats de l'esquerra davant la reunió de El Escorial com una reacció a un acte, perfectament legal, de representats d'un partit que ha guanyat les eleccions i diu que l'esquerra no pot criticar l'indult de Sanjurjo si no deixa d'aprofitar-se i excitar els anarquistes inadaptables «a tota norma civil de convivència», que en el fons constitueixen mentalitats semblants a la del militar indultat.

Ferrà acusa els líders i la premsa esquerrana d'omplir de fum els caps dels seus lectors, amb una gran mentida interessada que amb el pas del temps es pot convertir en realitat: «tot el qui no comparteix el seu hirsut sectarisme i no ha clamat pel seu adveniment d'abans del 13 d'abril de l'any 31, és un monàrquic dissimulat». I acaba afirmant: «I avui, davant l'espectacle sagnant i repugnant d'aquesta incapacitat per la vida civil que constitueix Espanya en un Rif indecent, tothom amb el cap una mica clar i la sensibilitat un poc desperta, per liberal que sia i per molt que li repugnin els fascismes, comença a demanar-se amb inquietud si un règim que exigeix en els homes i en les masses la perfecta civilitat podrà viure en el clima social d'Espanya».

A la resposta, Enric exposa que no queda res del Ferrà que tractava de civilitzar el capítol de la Seu en l'afer de les vidrieres, «el liberalíssim Alanís de durant la Dictadura» que havia estat fruit dels seus elogis, i l'acusa de justificar el feixisme i de callar davant l'actuació decidida de la Generalitat a favor de l'ordre públic i de l'acte civilíssim del 29 d'abril. Arriba a dir que «esquerra i incivil es confonen en la ment primària d'Alanís» i que «ell, tan catalanista i liberal ahir, té ara una guillardura per als homes de l'Escorial, tan frenèticament unitaristes i antiliberals. Es la mateixa història dels Cambós i Ventoses. Alanís ara ens descobreix que és un lligaire honorari qualsevol i com ells ara ha d'actuar tot el contrari del que sempre ens han dit que pensaven». Enric conclou que cal civilitzar

tant les dretes com les esquerres i que «encara abans de civilitzar unes i altres, urgeix, amic Alanís, infondre un caràcter a aquells homes civilitzats, com per exemple vós, però de voluntat anèmica incapaços de subordinar l'actuació quotidiana a la seva ideologia i que en les seves oscil·lacions, no sentides però sí imposades, ajuden a la desorientació d'aquest poble (dretes i esquerres) que cal civilitzar».

Uns mesos més tard, el juliol de 1934, Ventura Gassol, el conseller de Cultura de la Generalitat visita Mallorca convidat per diverses entitats. Els catalanistes mallorquins l'acompanyen en els diversos actes que se celebren i l'Associació per la Cultura de Mallorca i «La Nostra Terra» li ofereixen un banquet a l'hotel Victòria. És molt curiosa la visió, eminentment irònica, que Ferrà transmet a Hermínia Grau de la visita: «Va esser aquí el germà Gassol, convidat, en l'ocasió més absurda i en el pitjor moment, per un irresponsable, president d'un patronat atmosfèric *pro Junípero Serra* integrat per ell mateix. Va fer quatre o cinc discursos i no el varen apedregar: de manera que fou un èxit. Naturalment, els catalanistes de per aquí formàrem (una dotzena de *feroci romani*), i em penso que conseguírem donar-li la il·lusió que aquí hi havia una mica de *poble* per rebre aquell evangeli. A l'inauguració d'una placa al carrer dedicat a F. Macià (que em temo que no durarà gaires setmanes), volgué la Providència esquerrana que hi concorreguessin cinquanta o seixanta veïnes i badocs desenfeïnats i criatures de la barriada, totes sense rentar. No vulgui saber l'eloqüència que va produir aquest grup, que s'ho mirava sense acabar-s'ho de creure, dret damunt un terraplè. Ja només hi faltava una escola per inaugurar, que es dreça allà a la vora, i mitja música municipal tocant *Els segadors* com podria haver tocat *El duo de los paraguas*, seguits, sense transició de la *marxa de Riego*, per acabar d'inflamar la cosa. Allà va sortir En Macià, i les dones i els infants de Catalunya que el voltaven com a un altre Crist, i la llibertat i la gesta heroica de Prats del Molló, i el baluard de la República, i els germans de Mallorca i els de València... I venturosament, els que escoltàvem, tots érem de la família, excepte el poble, que no n'entenia res...». Hi afegeix un altre comentari càustic: «jo, d'allà, me'n vaig anar directe a prendre una dutxa» i acaba amb unes paraules que palesen el seu desconcert davant la

situació: «Un secret —només per vostè i per l'Agustí: em temo que la marxa reial no fos tan dolenta com volíem suposar, i que d'un bon predicador a un bon orador esquerrà no hi hagi un través de dit. No ho sé, el cap em roda i quasi enyoro el temps en què les moixigangues, almenys eren forasteres».³³

Ferrà no aconsegueix entendre una situació massa canviant i els fets del 6 d'octubre de 1934 augmenten aquesta desorientació. En aquells moments no és a Barcelona perquè en acabar les vacances havia sofert una enteritis que el tenia la llit amb febre, segons manifesta a Hermínia Grau en una carta datada precisament el 6 d'octubre.

Hi dedica dos articles: *El baluard de la República*³⁴ i *L'autèntica caverna*³⁵. En el primer, provocat directament pels fets, condemna l'alçament esquerrà i elogia la mesura de l'Exèrcit al qual —afirma— no sols Espanya sinó Catalunya ha d'estar agraïda ja que gràcies a ell «s'ha lliurat probablement d'una orgia bàrbara». El final de l'escrit és un resum dels successos i de l'actitud de Ferrà davant: «Al costat de la tradició catalana que nosaltres estimam, germana de la nostra, n'hi ha una altra, desgraciadament també catalana, d'esperitada, anarcoide, caòtica i poca-solta. Mentres vegem el mes mínim perill que els qui la representen i que han duit el país al present desastre sien acompanyats o sols, els dirigents de Catalunya, no hi ha que tèmer que siguem nosaltres qui intenti connectar políticament Mallorca amb un tal ravalot balcànic».³⁶

L'altre article tracta dels fets d'Astúries, els quals segons Ferrà han canviat el concepte de «cavernícola» aparegut amb la proclamació de la República per designar la gent d'extrema dreta i estès aviat a tot aquell que anava a missa, i han demostrat que la caverna no estava en l'Església, que havia intentat precisament una obra de civilització, sinó en tots aquells «autors —raça de caín!— de tantes campanyes truculentes en què, amb la magnífica ignorància dels valors espirituals que constitueix la barbàrie vertadera, inconscients i sense

³³ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, 6-IX-34. La podeu trobar a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1993, pàg. 169.

³⁴ «El Día», 21-X-34.

³⁵ «El Día», 2-XI-34.

³⁶ Curiosament, no signa amb el pseudònim *Alanís*, habitual als articles que publica a «El Día», sinó amb el seu nom.

conciència, que de tot hi ha, s'entretenen tirotejant la clerecia des dels papers d'esquerra, com si fós un pim-pam-pum, i senyalant-la a l'escarni, al menys preu [sic] i a l'odi d'un públic propens per primitiu a tots els fanatismes».

Enric contesta als dos article amb *Espines als Rosers*,³⁷ que dedica a «Miquel Ferrà i demés senyos Esteves». Després d'acusar-lo de fer front comú amb Dhey (Ll. Villalonga) contra de la Generalitat de Catalunya, li recorda quan cridava a la porta de republicans i socialistes perquè aixecassin la veu per possibilitar la tornada a Espanya de Macià; que l'estiu passat passejava Ventura Gassol pels carrers de Palma i sentia gelosia de fer-li de cicerone, i que aquell mateix estiu conferenciava a una cella de la cartoixa de Valldemossa amb «una destacada personalitat d'Esquerra Republicana de Catalunya prenent posicions en referència a projectes de realització pròxima». I acaba dient: «No fa massa temps que aix[ec]àrem la veu per a dir a N'En Miquel Ferrà que hi havia un divorci, que el comprometia massa, entre la seva conducta i la ideologia que deia substentar. Ara ha volgut donar-nos la raó i li regradiam aquesta gentilesa encara que ens dolgui l'haver cregut durant bastant temps amb la seva sinceritat. Ara, però, estam ja previnguts».³⁸

L'article *Consideracions*, sense signar, publicat a la primera plana del núm. 44 de «República», també es refereix a Ferrà: «Pens amb en Miquel Ferrà, aquell Alanís encabotat en descobrir els llindars entre la caverna i la civilització, la ploma del qual és tan orni que escriu la solució subvertint els extrems. No, Alanís. A la caverna hi sou vos i els qui ara voleu representar. A la caverna, arrastrant-se a ras de terra, hi ha tots els qui es mouen per l'estómac i tots els esclaus de l'or... L'or que es troba dins terra, a les mines, i són els obrers qui el fan pur...».³⁹

Arran de la publicació d'*El temple i la caverna*, Gabriel Alomar li comenta per carta aquest article i l'anterior, *El baluard de la República*. D'entrada, li ofereix la seva

³⁷ «República», 24-XI-34.

³⁸ Ferrà envià un retall d'aquest article a Lluís Nicolau.

³⁹ Ferrà també envià aquest número de la revista a Nicolau, encerclant el paràgraf que fa referència a ell mateix, i l'anterior, que tracta de les paraules d'un dominic dalt la trona sobre els fets d'Astúries. El número sembla que fou enviat sol sense cap més comentari.

ajuda per «treure'l d'una perillosa obcecació. Bé sap vostè que jo, si bé no vaig a missa, deix d'anar-hi per esperit cristià, i vaig esser el primer a protestar de la crema dels convents. Ademés vostè no me creu capaç d'amparar directa ni indirectament cap brutalitat». Quant a l'article, li confessa que l'ha «apenat, més encara que l'anterior. El séu estil no correspon a aquell claríssim esperit cristià de vostè que tant m'agrada, i que ens ajunta, com m'ajuntava amb el P. Esplugues. Repari: els singulars no s'anomenaven així ells mateixos; la paraula es de l'Ortega Gasset.- La divisió entre gent qui va a missa i gent qui no hi va, com a separant les persones honrades de les que no ho son, fou iniciada pels catòlics; basta anar a qualsevol poblet de Mallorca per convencer-se'n. La Fulla Dominical de Mossen Alcover, com El bon mot dels jesuïtes, son libels indignes, plens de calumnies mai rectificades, com aquella d'atribuir-me la frase: Las indignas palabras de Jesús, en comptes de indignadas.- Tots els fets que vostè per referència, atribueix als rebels d'Asturies han estat rectificats, com ho foren els atribuïts als rebels de Barcelona l'any 1909. Son vils armes de guerra, com aquells de que els alemanys tallaven els braços de les criatures, a Bèlgica.- No. Cap monja ha estat brutalisada, ben al contrari. Cap guardia ha estat mutilat ni martiritzat. I, sobre tot, cap capellà ha estat cremat de viu en viu, en no esser aquells innombrables, com Savonarola, Arnau de Brescia, Ceco d'Ascoli o Giordano Bruno, cremats pels catòlics... Els qui han inventat aquestes truculències sàdiques mereixen més castic que els pobres miners esvalotats. Aquell suposat capellà cremat viu, D. Just Villanueva, està bò i sà. (Vegi El Liberal de 31 d'octubre). Els veïns(?) dels guàrdies, cegats pel revolucionari frueixen de bona vista.- En canvi el méu pobre amic Sirval ha estat assassinat per un búlgar del terci; i quan se pugui dir tot, ja veurà fins a quin punt se gira la truita... -Ferrà, bon amic, jo esper de vostè la noble i digna rectificació de fet, no ja de judici». I acaba: «Es justa la seva frase de que Barcelona es un vast Tarascó. Però... Crec que ens veurem aviat».⁴⁰

A finals de novembre Ferrà escriu *Mes sobre el temple i la caverna*,⁴¹ com a

⁴⁰ Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Palma, 2-XI-34.

⁴¹ «El Día», 27-XI-34.

contesta, suposam, a la carta d'Alomar. Encara que confessa haver escrit el darrer article «sota la impressió d'unes notícies que en la seva part més horrible i deshonorant han estat desmentides o no confirmades» i afirma que «de les abominacions que s'hagin comès n'inculp —molt més que uns pobres minaires— els sembradors d'odis», matisa que tanmateix les abominacions varen existir, així com la persecució eclesiàstica a Astúries i a Catalunya, de les quals cita casos concrets. I comenta que no sap que hagués pogut passar si aquells esdeveniments s'haguessen prolongat dotze hores més. Es demana a continuació «com s'alçaran amb autoritat contra tal o qual instrument emprat per mantenir l'ordre els que han especulat sobre la possible insuficiència i la fallida, procurada per ells de tots els altres? Davant de tota crueltat, la meua actitud us és ben coneguda; però entenc que la més gran seria abandonar el país a mercè de qui per qualsevol procediment vulgués apoderar-se'n». I continua: «Dins el Temple, jo sé, a més de tot lo que hi trob, tot lo que hi voldria. Però em subleva l'estúpid menyspreu de la religió per gents mancades de qualitat espiritual i ignorants de tota experiència interior delicada». Finalment, compara el capellà amb «el bergantell brutal que li encara una arma» per concloure que és obvi que el primer representa la civilització i el segon la Caverna.

A final d'any encara parlarà dels fets d'octubre al matrimoni format per Hermínia Grau i Agustí Duran i Sanpere: «Us desitgem un bon any nou amb tota mena de prosperitats i amb més pau i seny racial que l'any passat dins el vostre barri gòtic».⁴²

Per cloure aquest apartat podem afirmar que Ferrà no pot entendre la reacció de l'esquerra davant la pèrdua de les eleccions de finals de 1933 ni el seu comportament dins als fets d'octubre de 1934. La seva visió idealista li impedeix copsar fins a quin punt els esdeveniments són aliens a l'organització ideal de la República. No té en compte els anys d'opressió que ha sofert aquest poble, gràcies als quals ara persones tal volta poc responsables el poden manejar, ni el tant de culpa de les classes més poderoses econòmicament, les quals, protegides pel corrupte i reaccionari règim anterior, havien

⁴² Carta de Miquel Ferrà a «A. Duran Sanpere i Senyora», Palma, 31-XII-34. Reproduïda a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, Pub. Abad. Montserrat, 1993, pàg. 170.

establert les bases necessàries perquè la lluita de classes es desfermàs en un règim de llibertat.

A Ferrà li manquen molts elements per poder analitzar una situació en què les tensions acumulades tenen més força que les mateixes estructures constitucionals de la República. A més, tampoc té en compte les influències internacionals. Per altra banda, analitza el fet religiós separant-lo dels components de privilegi i aliança amb el poder que l'Església ha detingut a l'Estat espanyol durant segles, la qual cosa li permet valorar sectàriament el seu paper civilitzador de l'Església. A causa d'això, pensa en un règim de llibertat, on una de tantes sigui la llibertat religiosa, cosa possible partint només d'una Església sense el passat que tenia l'espanyola.

Davant la gravetat dels fets, les seves anàlisis comparteixen el sectarisme que tant critica, ja que només abasten una part de la realitat.

5.3.3.5 *La minyonia d'un infant orat*, un nou llibre en prosa de Llorenç Riber (1935)

Ferrà, que ha parlat de Riber a diverses conferències, dedica pocs articles a les seves obres, en comparació amb les ressenyes que fa dels llibres de Costa, Alcover, Maria Antònia Salvà o Guillem Colom. El 1913 publica un article amb motiu de l'edició d'*A sol ixent* i el segon escrit que li dedica és de febrer de 1929, sobre el primer volum de *L'any cristià*.⁴³ Destaca la depuració per part de Riber de certes llegendes sobre alguns sants, com a continuació, es lliura a la seva espontaneïtat com a poeta i la catalanitat de l'obra. Potser les següents paraules són el nucli de l'article: «Les fonts citades per ell al peu de cada capítol donen testimoni de la serietat del seu treball d'hagiògraf, qui sap com es construeix l'història. El llibre és escrit en aquella prosa lenta i fluida que ell enjoia i enflora amb fàcil abundància, i en la qual l'orient i l'occident, la modernitat i l'antiguitat, els llibres Sants i Virgili, la literatura eclesiàstica i un liliàl preraphaelisme han deixat pòsits preciosos. El llenguatge és per altra part d'un viu caient català; a cada moment evoca els nostres auris

⁴³ «El Día», 5-II-29.

prosistes del quinzè sigle».

Els següents articles sobre Riber de què tenim referència tracten, curiosament, d'una obra en prosa, *La minyonia d'un infant orat*.⁴⁴ En el primer cita les paraules d'elogi que Joan Alcover dedicà a *A sol ixent* i exposa que *Les Corones* i *A sol alt* «no passaren certament despercebuts als crítics intel·ligents, que no abunden massa». Després de comentar que les demostracions de festa no varen ser les que pertocaven i calia haver llançat les campanes al vol, manifesta que «he tengut sempre En Llorenç Riber —i sé cert que no em cega la bona amistad que ens lliga fa trenta anys— per un dels poetes més autèntics i essencials de Mallorca i de Catalunya. No conec esguard més dotat del do de meravella, ni sensibilitat més desperta, ni expressió més feliç i suggeridora que la seva. Tot, inclús la retòrica de què alguns li fan retret, és en ell emoció i paraula viva posades en noble música». I continua: «Amb aquesta música són molts els que s'han encantat superficialment. Tem, però, que no sien tants, especialment entre els professionals de les lletres, els que, sota l'aparença brillant de les imatges, sentin la roentor d'aquells poemes on vibra, una ànima sensitiva, fidel al Déu i a la terra dels pares. U [sic] és per aquesta fidelitat que la poesia d'En Riber, tan entranyablement mallorquina, assoleix com la de Mistral, la qualitat de gran art humà». Cita algunes de les seves obres i, referint-se a *Gethsemani*, diu que dubta que «la Guerra haja inspirat a ningú unes estrofes més amarades —més sagnants, diria— de religió profunda, de humanitat i de bellesa».

Seguidament compara *La minyonia d'un infant orat* amb les *Memòries* de Mistral. N'alaba la prosa poètica, anima els joves a beure en aquesta font i afirma: «Jo hi he apagat una set que feia anys que m'assecava la gola, en aquest doll d'aigua fresquívola que canta lliurement i té gust de totes les herbes aromàtiques». Segueix exposant que no li han d'ensenyar cap regla i que, amb la gramàtica tancada, «deixa fluir la frase eurítmica i eufòrica en què l'elegància literària i la vitalitat popular es fonen deliciosament com en les pàgines millors dels nostres clàssics quatrecentistes». I continua: «Pot ser no a tots seria recomanable la mateixa llibertat, però el que no sàpiga usar-ne no serà mai un escriptor.

⁴⁴ «El Día», 25 i 28-VIII-35.

És hora ja de reivindicar-la i de reivindicar, amics meus, una altra cosa de què hem abominat massa: el dialectalisme, que, ben administrat —jo⁴⁵ parl d'escriure en dialecte— és la sal de l'estil i li dóna aquella gràcia que fora del natural no pot trobar-se».

Al segon article fa una exaltació del ruralisme. Parla dels infants que van a cercar nius o a robar ametlons i que el vianant es troba, tot polsosos, a l'entrada dels pobles. Ferrà diu que Riber n'ha estat un i d'aquesta experiència n'ha tret més profit que dels mateixos llibres. Després compateix els infants, els poetes i els crítics de la ciutat que mai l'han freqüentada: «Quantes coses ignoraran tota la vida i quanta de lletra morta enmagazemaràn dins llur esperit per manca d'un oratjol agrest que els vivifiqui!».

Al voltant d'un apunt de Riber en el llibre —que aquestes experiències el feren entendre Virgili molt més que l'erudició— Ferrà assenyala: «Heus aquí el secret de la poesia que fecunda l'humanisme d'aquest escriptor, que, fins quan cita, anima els vells dictats d'una alenada creadora i que retroba Homer i Virgili, no en la lletra d'un text, pastura d'inútils comentaristes, sinó en l'emoció pristina que dictava els versos immortals». També basa en aquest fet que les reminiscències clàssiques s'incorporin sempre a l'obra de Riber com una substància viva, fins i tot quan «manleva als grans autors l'entonació èpica per a cantar petites coses, amb la mateixa deliciosa ironia de Cervantes».

Després manifesta que el llibre sencer és una evocació amorosa dels anys de la infantesa, els quals li recorden la fresca verdor de Ronsard en el vers «*Riche de mes seuls yeux tranquiles*», i que les seves pàgines estan «animades d'un buf de poesia bategant» que en català només trobarien en Ruyra. Comenta que, tanmateix, hi ha quelcom de personal i insuperable en «la seva prosa parlada més que escrita, com la prosa de Mistral», quan ens evoca l'escenari de les seves gestes infantils: «el poblet encastellat al peu de les grans muntanyes, els favars i els caminets, els costers i la mar llunyana; la flairosa plenitud del mes de maig en les tardes un poc cansades, vasos de calma solemnia i el vivent silenci de la nit camperola sota el llantoner dels estels; l'ombra del mercader assassinat dins el mas sinistre; la legió de les abelles noves glorificada del sol ponent; l'estranya quietud de la nau

⁴⁵ Amb tota seguretat, els caixistes han canviat «no» per «jo».

del temple desert a l'hora de migdiada; la virolada agitació del mercat a Inca; la bondat dels personatges familiars que han deixat cada qual la seva empenta distinta dins l'ànima del poeta, conformats tots ells per una mateixa tradició de cristiana honradesa; la figura nimbada d'amor filial del pare òptim; el comiat matern aquell matí d'octubre en què el poeta pren a l'edat d'onze anys, el camí del seu destí vers les muntanyes de Lluch; la vida en el monestir, dins l'alta vall ombrívola i gelada [...]»

Finalment, indica que el darrer capítol, en què l'autor revela que els llibres que més l'han influït són el *Psaltiri* de David, les *Converses Tusculanes* de Ciceró i el *Tirant lo Blanc*, és una clau definitiva per als crítics futurs.

5.3.3.6 Les eleccions de 1936 i el problema religió i educatiu

Quan el 1936 el Front Popular guanya les eleccions, Ferrà no repeteix la seva actitud de forta crítica a l'esquerra, manifestada sobretot arran dels fets d'octubre de 1934. Escriu quatre articles de caràcter polític: dos el mes de febrer, comentant les eleccions i la nova situació; un el mes de març, insistint en el problema religió, especialment en la crema de convents i les seves causes, i un el mes d'abril, en què critica els mestres que —diu— es volien convertir en «sacerdots» i les escoles que pretenien esdevenir temples del Progrés.

En el primer d'aquests articles, *Consideracions postelectorals*,⁴⁶ comenta que encara que creia possible un triomf de les dretes fora de Catalunya, el resultat no l'ha sorprès i l'ha trobat lògic, ja que el temps havia fet oblidar la gestió de les esquerres i la de la CEDA no prestigiava la dreta. Seguidament, diu que l'esquerra havia perdut les posicions que tenia a tot Espanya per haver volgut ignorar el sentiment religió d'una majoria important. No es queixa de les lleis laiques, que considera normals en el temps i lloc en el qual es troben, sinó de «l'accent intolerable en què les enfatisava el sectarisme». I hi afegeix: «No dubt que, si no la premsa, que es incorregible, els governants responsables sabran avui, sense traïr el seu programa, actuar amb mesura i amb un sentit de respecte

⁴⁶ «El Día», 25-II-36.

envers la mitat almenys dels espanyols».

Quant a la dreta, considera que ha perdut a Catalunya a causa de «la seva obstinació a desconèixer el sentiment racial de tots els catalans» i reivindica «el dret a governar-se sense ingerències perturbadores de gent estranya a la terra i al seu esperit». Exposa que l'aversion al català és comuna a dretes i esquerres, però les segones han tingut el Sr. Azaña, que amb intel·ligència i esperit liberal ha enfrontat el problema i ha sabut solidaritzar l'esquerra espanyola amb la causa de Catalunya. En canvi —postilla— la dreta no va saber aprofitar que l'endemà del 6 d'octubre tenia a la mà les posicions que eren de l'esquerra i la seva conducta maldestra havia arribat a justificar, *a posteriori*, «l'estúpida aventura que malparà tantes coses».

A continuació explica que ha presenciat aquestes eleccions a Mallorca i que no hi havia assistit des del temps del caciquisme més dur. El ritus de la votació li ha semblat civilíssim però lamenta «el nerviosisme i el pànic desproporcionat de la gent de pau davant la primera notícia de la possibilitat d'un triomf d'esquerres, com si això representàs per l'endemà mateix el dalt-abaix apocalíptic». Considera que han provocat aquesta reacció la propaganda de terrors mil·lenaris i el messianisme russòfil, critica que per a cada partit el contrari representi el poder de les tenebres i exclama irònicament: «Fora mordaces! Està bé: el dret de lladrar és el més sagrat de la patulea irresponsable que confecciona certa premsa —d'un camp i de l'altra. —Però almenys ja seria hora que la gent començàs a somriure amb excepticisme davant el valor nu de moltes paraulotes».

Ferrà planteja el perill del comunisme i adverteix que no s'ha de descuidar la defensa, no dels interessos materials de propietaris i industrials, sinó dels espirituals que aquests desconeixen. Admet que, de moment, dretes i esquerres defensen l'actual societat burgesa i hi afegeix: «I no vol dir que jo cregui que aquesta societat és precisament la millor i l'única, i que hagen d'anar per força a l'infern tots els que no ho pensin».

El darrer apartat és una reflexió carregada de serenitat: «Una mica de ironia, de intel·ligència, de comprensió del punt de vista contrari, no danya gens la fe [en] un ideal quan aquesta és vertadera. La missió de les minories intel·ligents no és d'espessir el

fanatisme de les masses amb sectària monotonía, sinó de cultivar-les, educar-les i espiritualisar-les si pot ser». Continua: «Direu que això darrer és cosa sèria, i que no és obra d'intellectuals tots sols. Certament. Però, amb voluntat i bona fe, molt podrien contribuir-hi». I acaba: «Ara, que sovint comencen per una manca de sensibilitat que fa que per a ells sien tot u el poble i la patulea. Als que distingeixen toca treballar a consciència per fer poble».

Les eleccions passades també és el tema de *Carnet d'un independent*.⁴⁷ Hi posa de manifest la importància de la massa de ciutadans que vota les dretes, que són —diu— «molts d'homes i quasi totes les dones, principalment per amor a la tradició cristiana», i admet que també es pot votar l'esquerra per un ideal noble, però vol subratllar la respectabilitat dels sentiments de la massa, malgrat que a vegades estigui engegada per propagandes de partit.

Considera a continuació que la dretura d'intenció i la disciplina amb què votaren —i també Mallorca— mereixia més respecte per part dels directors dels partits coaligats: «la condidatura que s'obligà a votar, de mal grat i com qui pren una purga, an aquella gent honrada i abnegada, que defensava ideals i no interessos, no era la que calia, i pel bon nom de Mallorca hauria valgut més que triomfàs la d'esquerres».

En uns altres paràgrafs es declara totalment a favor del vot de les dones i critica l'argument que no tenen formació política ni pensen per elles exposant que això els succeeix a molts homes. També li sembla estúpida la idea que les dretes hi guanyin vots i afirma que «una dona com un home, ha de tenir llibertat per inclinar-se del costat que millor li sembli». Finalment, els aconsella que deixin per als homes les propagandes electorals i que no hi mesclin discursos de «Dama Roja» o de «Filla de la Puríssima» que ha llegit quatre fulletes.

Quant als sectors clericals i pietosos, explica que la consternació i el pànic que s'hi produí no es donarien si renunciassin a mesclar religió amb política, ja que «separada l'Església de l'Estat, no hi ha sinó acceptar les lleis laiques que corresponen a l'actual

⁴⁷ «Sóller», 29-II-36.

consciència religiosa de tot el món, i treballar, aprofitant el gran marge de llibertat que aquelles lleis deixen, en la transformació d'aquesta consciència». I acaba: «Jugar-s'ho tot damunt la carta d'unes eleccions és una insensatesa. La propaganda electoral feta des de certes altures, ens desplaça en lo més íntim». Encara dedica quatre ratlles a alabar el discurs d'Azaña radiat l'endemà del trimof, que li «semblà una cosa alta, serena, mesurada, d'un to perfecte. (Jo no som azañista)».

Tant aquest article com el següent evidencien la serenitat amb què Ferrà rep aquests mesos la victòria de l'esquerra, en contraposició amb el que havia passat el 1934. Aquesta serenitat durarà segurament fins el juliol de 1936 i ens pot servir per pensar com degué veure l'alçament feixista del 18 de juliol.

A l'article *A la claror dels incendis*⁴⁸ afirma que els culpables de les darreres cremes d'esglésies són «els qui han encès la flama de l'odi dins el cor de la turba: oradors, periodistes, polítics sense el menor sentit de la responsabilitat, que han preparat la caça del frare amb la seva literatura demagògica». Tanmateix, va més enllà i «amb tot l'interès que la solidaritat amb les víctimes inspira», exposa que haurien de tractar de comprendre els fets per poder-hi posar remei i argumenta que els sacerdots «han perdut contacte amb el poble. No han seguit prou l'ovella esgarriada. S'han anat allunyant de les multituds preses d'un tèrbol desfici, per rodejar-se, o deixar-se rodejar, dels bons, entenent per bons el quiets: els que hi estan per bondat passiva i els que hi estan perquè ja ho tenen tot». Matisa tot seguit que això s'ha observat només en certs ordes, especialment en els jesuïtes, que el poble ha vist massa solidaritzats amb una classe social que li era odiosa, dedicant-li tota la seva atenció i activitat i sent fins el darrer moment el puntal de la monarquia, de la dictadura i de totes les institucions corcades.

Finalment, argumenta que el sectarisme dels qui només valoraven els aspectes negatius en la clerecia havia pres en una multitud ignorant i supersticiosa, la mateixa —diu— que saquejava els calls jueus i estava disposada a trobar una víctima propiciatòria de tots els seus mals. I acaba amb aquestes paraules: «Lo que passa és més dolorós si es té en

⁴⁸ «Sóller», 14-III-36.

compte que, al costat dels defensors d'un ordre social no sempre basat en la justícia i dels qui clamen vindicta darrera cada revolta dels insatsfets, són més de cada dia els sacerdots i religiosos que pensen en el pobre i comparteixen les seves ànsies de redempció i millorament».

Un dels darrers articles de Ferrà és de finals de maig de 1936 i es titula *La civilització en perill*.⁴⁹ Fent-se ressò de dos altres articles, de Daniel Martínez Ferrando i de José María Salaverría, hi tracta de les escoles i els mestres. Li sembla que és Unamuno qui ha afirmat que el nou règim espanyol ve informat per mestres d'escola i, encara que no rebutja aqués títol amb el qual —diu— s'honoraren Giner de los Ríos i Cossío, declara que li desplaça «l'esperit primari dirigint i penetrant tota la vida nacional; el sentimentalisme pedagògic amb ulleres; l'èxtasi badoc davant "La Cultura" [...], l'escola volguent suplantar ridículament el temple». Alaba els mestres que li ensenyaren les matèries bàsiques, el temor a Déu i l'honradesa, i també els mestres joves que han après nous mètodes pedagògics però no està d'acord a atorgar-los categoria sacerdotal i per missió infondre als infants un esperit «indefinit i indefinible, com no sia per negacions rabioses o disfressades, o fer-los retre a símbols inocus el culte que abans retien al Crist enclavat».

Argumenta després que es vol implantar una nova religió «improvisada amb un esperit i uns textos, una dogmàtica i una disciplina, unes icones i un rite sense substància ni poesia!» i que cal evitar la pedanteria, la qual segons ell la monumentalitat escolar fomenta en lloc d'evitar-la. I segueix: «Ja sé que no manca, per sort nostra, el tipus de mestre jove amb cultura i bon sentit i bon gust per no naufragar dins el mar de fum del Progressisme escolar. Però també sé que puja una promoció de mestres anarquistes d'una bàrbara ingenuïtat i d'una buidor primària, que fan més por que una pedregada».

Per acabar diu que vol, encara que els «fariseus del laïcisme» s'escandalitzin, afirmar que «la civilització del poble ha estat obra de l'Església; el més gran perill per la civilització, el representen avui certs mestres d'escola que abunden més que no voldríem».

Podríem sintetitzar aquest apartat en el fet que a principis de 1936 Ferrà adopta una

⁴⁹ «El Día», 23-IV-36.

actitud molt diferent a la de 1933 i 1934. El bienni negre el deu haver fet recapacitar sobre el que pensava del nerviosisme de l'esquerra davant el triomf de la dreta i les eleccions de 1936 li han de fer suposar que l'alternança en el poder comença a ser quelcom normal. També deuen influir en el canvi d'actitud les xerrades amb amics més a l'esquerra, alguns dels quals l'havien criticat públicament o privada. Cal suposar, per exemple, que en parla amb Gabriel Alomar.

Malgrat tot, no pot acabar d'abandonar la seva concepció de l'Església com a dirigent de la societat i factor de civilització imprescindible, per la qual cosa, a pesar d'acceptar el laïcisme de la societat, tem els mestres anarquistes o que no es basen en un ordre establert des de sempre, religió en els fons. Tanmateix, comença a criticar aspectes de l'Església i probablement és conscient dels canvis que ha d'emprendre per adaptar-se als temps moderns, encara que no s'atreveixi a plantejar-los per no incrementar les circumstàncies adverses a la institució.

Aquesta ambigüitat també presideix, segurament, la seva visió del cop d'estat del 1936: els revoltats defensen en els fons moltes de les seves idees —religió, tradicionalisme, ordre, etc.—, però l'experiència de la Dictadura anterior, que també les defensava en teoria però li havia estat eminentment adversa perquè no defensava els conceptes ideals d'aquests termes. L'alçament li deu produir un autèntic drama personal. Malgrat tot, sempre pensarà que la repressió mallorquina havia estat pitjor que la catalana.

5.3.4 AMICS I CONEGUTS (1933-1936)

5.3.4.1 Mr. J. J. A. Bertrand i l'Institut Francès. Conferències a Mallorca

L'any 1922 Jean Jacques Aristide Bertrand és nomenat president de l'Institut Francès de Barcelona. Aquest historiador i poeta occità, nascut el 1884 a Tesan, transforma l'Institut en un centre difusor de la cultura francesa i en un cercle d'estudi de les relacions culturals entre França i Catalunya. En aquesta labor té un aliat en Ferrà, que l'ajuda en diverses empreses, entre les quals destaquen l'edició el 1933 de *La littérature catalane*

contemporaine i una antologia de la literatura catalana en francès de la qual ja hem parlat.⁵⁰

D'altres iniciatives en què col·laboren són una conferència de Ferrà a l'Institut amb el títol *Majorque a travers ses monuments*.⁵¹ Al seu torn, Mr. Bertrand es desplaça a Mallorca per donar-hi tres conferències —convidat per l'Associació per la Cultura de Mallorca, «La Nostra Terra» i la Societat Arqueològica Lul·liana— que han de versar sobre *Els poetes parnassians*, *Els castells de la Loire art francès*, amb projeccions, i *del Renaixement* i *La cançó popular francesa*, amb il·lustracions musicals. Ferrà, que deu haver gestionat des de Barcelona el cicle de conferències, elogia el conferenciant en un article a «El Día».⁵² Explica que fou doctorat a la Sorbona i és professor a la Universitat de Lille, i fa menció del seu origen a un poble francès fronterer amb Catalunya. També alaba l'Institut Francès de Barcelona que Bertrand dirigeix, del qual —diu— ha fet «un dels fogars de cultura més actius i més simpàtics de la capital catalana» on van tots els intel·lectuals que travessen els Pirineus i on són també acollits els catalans.

Esmenta, per altra banda, algunes de les activitats que organitza anualment l'Institut, com un cicle de conferències al qual han assistit gent com Duhamel, Maurois, Elies Lambert o Puig i Cadafalch, i comenta que un cop a la setmana Mr. Bertrand disserta sobre diversos temes de literatura moderna. Es refereix també a les obres que ha escrit sobre Barcelona i Catalunya i afirma que ve a Mallorca sobretot per conèixer l'ànima mallorquina en la qual han respirat els seus poetes. Finalment, comenta les seves obres de temàtica espanyola i acaba l'article amb les paraules següents: «Aquest missatge de la França intel·lectual, que serà rebut com mereix per les nostres seleccions, és al mateix temps un homenatge a Mallorca. Grat sia a Déu, ens arriba un hoste que hi sap veure quelcom més que un clima ideal i un paradís de *fainéants* cosmopolites i de parelles equívokes. Mallorca li sabrà correspondre amb la confiança de la seva ànima veritable,

⁵⁰ De la publicació d'aquesta darrera obra no en sabem res, tal volta l'antologia anàs unida a l'obra anterior de 1933, o tal volta l'antologia que havien preparat Bertrand i Ferrà els anys vint, no es va publicar mai.

⁵¹ No en tenim altra referència que els fulletons de propaganda que hem trobat a l'arxiu de Ferrà. També en desconeixem la data, però suposam que la va pronunciar entre 1932 i 1935.

⁵² Mr. J. A. Bertrand *Conferenciant a Mallorca*, «El Día», 14-II-34. No el signa *Alanís*, com era habitual a «El Día», sinó amb el seu nom.

que només fa als autèntics poetes».

5.3.4.2 Gabriel Alomar⁵³

Hem pogut comprovar en diverses avinenteses els lligams que uneixen Miquel Ferrà i Gabriel Alomar, i el respecte que es professen mútuament. L'any 1931, Ferrà no pot assistir a l'homenatge que hom li ret a Mallorca i hi envia una carta, que es reproduïx a «El Día» el 14 de maig, amb un cert retard no imputable a ell, dins l'article *Al marge de fets i llibres*, amb el subtítol *Adhessió*. La carta diu, entre d'altres coses: «Amic Alomar: Unit a vos per la comunió en molts de nobles afectes i de nobles aversions, he compartit, darrera les amargors passades, la vostra joia d'aquests dies, que es la de tots», i «Rebeu la meva enhorabona, la meva adhesió a l'homenatge que se us tributa, dins una cordial abraçada».

L'any 1934 aquesta amistat torna a aparèixer en algunes cartes. A pesar que en moments de descoratjament Alomar acudeix a Ferrà, no dubta poc temps més tard a fer-li una crítica que creu oportuna.

Es veu que Alomar ha dimitit recentment de l'Ambaixada de Roma i s'ha vist a Madrid amb Indalecio Prieto, al qual ha confiat que vol tornar a Itàlia perquè s'hi ha enamorat i això li suposa un vertader drama.⁵⁴ Probablement n'ha parlat ja amb Ferrà a Barcelona i ara, a Palma, aquest deu intentar animar-lo amb una carta que no tenim. Alomar, a volta de correu, n'hi escriu una que potser ens pot aclarir alguns punts d'aquesta obscura etapa de la seva vida:

«Mil gràcies per la seva amabilíssima carta. Vostè es dels poquíssims amics que me queden. Per aquí han passat En Riber i N'Estelrich, però no'ls he vist. En Rafel Ramis no es vengut ni un sol dia. I així vagi comptant. I pensi que ara és quant més necessitaria la companyia dels amics. Donec eris felix, multos numeratis amicos.

El P. Miquel d'Esplugues va portar-se molt noblement amb mí. Va donar-me tot el conhort que pogué. Mai podré agrair-li abastament la seva bondat.

La meua salut no millora definitivament. Sense una fortíssima impressió vital i compensadora no es conseguirà res.

⁵³ Per a més informació sobre aquest apartat, vegeu JOSEP MASSOT I MUNTANER, *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 163-166.

⁵⁴ Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme*, Pub. Abad. Montserrat, 1992, pàg. 165.

Sembla que quan ens varem veure'ns a Palma jo no coneixia tot el fons del fet que m'ha atuit. Les meves nits d'insomni m'han revelat el que ignorava. Ja en parlarem. No en tenc cap prova, però n'estic segur.

No té idea dels meus sofriments. Es, a la Terra, l'infern, molt pitjor qu'el de Dante.

El consell de buda, que veste'm cita, es magnífic, però no serveix per a refer-se una salut per si sol. Estic tan malament, que si he de seguir vivint, lo qual no voldria, perquè el desig de morir el sent ara més que mai, no tendré més remei que retirar-me de tota activitat (inclús llegir, perquè no puc) i dedicar-me a embrutir-me. A principi de mes, si no es produeix el canvi desitjat i recercat, abandonaré l'Institut, per força. De manera que aquesta desgràcia m'hauria costat, totes les meves qualitats d'escriptor, de professor, de polític. Tot menys la vida, malhauradament. Figuri's que no vaig mai al llit sense poder-me sostreure al desig de que no torni mai a despertar-me. I quan me despert sent un dolor inexpressable. Mai havia imaginat torment igual. Es superior a tot.

Per curarme necessitaria poder borrar el passat, en tot el que fos possible; i això no ho permet l'espectacle horrible de la meua vida actual, que no es vida, sino agonia continua. I no en veig la fi.

Me darà consol veure'l. Vengui a casa, si pot, allà a les set, o m'ho escrigui abans si li es possible.

P.D. Ja deu saber ademés que vaig tenir la dona a punt de morir de bronconeumonia, i que ara tenc una filla amb una tifoidea. ¿Que més vol per desesperar-me?». ⁵⁵

Podem comentar alguns aspectes d'aquesta carta. En primer lloc, la menció al P. Miquel d'Esplugues ens fa suposar que Ferrà, veient molt malament Alomar de camí a Mallorca, li demana que vagi a visitar-lo a Palma. En efecte, com veurem més endavant, Ferrà diu del P. Miquel d'Esplugues: «Sota la seva irònica rialla, s'amagà sempre un amor franciscà del pròxim que encar en sos darrers mesos li feia passar la mar per portar consol a una ànima». Aquestes afirmacions i la coincidència de dates ens fan pensar que «va passar» per donar consol a Alomar.

També volem destacar la capacitat que té Ferrà d'adaptar-se a la ideologia de l'amic per consolar-lo: li dóna un consell budista que demostra la seva obertura a altres idees i creences i el coneixement que en té.

Ja hem vist que uns mesos més tard, quan ja es deu haver recuperat, Alomar no dubta a criticar un article de Ferrà, que considera fruit de la mala informació. Gairebé un any més tard, es recorda d'ell i li envia una posal des de Roma.⁵⁶ Entre la carta i aquesta postal deuen veure's quan poden a Mallorca o a Barcelona perquè Alomar desitja i anhela el que considera converses reconfortants. En efecte, el mes d'agost de 1935 li diu des de

⁵⁵ Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Palma, 11-VIII-34.

⁵⁶ Tarja postal de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Roma, 15-V-35.

Palma: «L'esper amb veritable anhel. La seva convers[ac]ió⁵⁷ m'aportarà un generós consol en la meua soletat».⁵⁸ Amb la carta li envia un article que Ferrà li deu haver demanat sobre el P. Miquel d'Esplugues, mort recentment, per publicar a «Criterion». Tal volta aquesta és la darrera carta que s'escriuen i podria ser que la darrera conversa que feren, malgrat que estiguessin a punt de passar un temps junts ja que Alomar, que és a Madrid quan esclata la guerra, accepta l'oferiment d'A. M. Sbert d'hostatjar-se a la Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial, on hi havia també B. Rosselló-Pòrcel. Ferrà havia vingut a Mallorca per felicitar sa mare i l'alçament el sorprèn a l'illa.

Aquesta darrera relació entre Miquel Ferrà i Gabriel Alomar és una mostra tant del tarannà dialogant dels dos, que sabia obviar les diferències, com de la valoració de l'amistat per part de Ferrà, que sap estar al costat dels amics quan més el necessitaven, malgrat les feines que l'ocupen.

5.3.4.3 Mort del P. Miquel d'Esplugues

L'estiu de 1934 mor el P. Miquel d'Esplugues. Ferrà sent molt la desaparició de qui havia estat el seu guia espiritual i amb qui havia mantingut converses llargues i profundes des del 1906, quan l'havia conegut a Barcelona. Ho comenta a Hermínia i al seu marit:

«No cal que li digui com m'ha desolat aquesta desaparició: si en alguna ocasió sobren paraules per entendre'ns, entre vostè i jo és en aquesta.

Darrerament ens havíem vist bastant sovint, i el vaig deixar sense ombra de sospita que el vetllés la malaltia. Feia vint i cinc anys que l'estimava i que sentia el seu aprecí. Quin buit ens deixa!

He pensat en vostè des del dia que vaig saber que l'havien viaticat, i he demanat a Déu per tots dos. No dubto que l'enyorarà molt, però també sé cert que serà amb vostè en cada pàgina dels seus llibres i en cada record de les seves converses».⁵⁹

També en parla amb Maria Antònia Salvà en una carta que li escriu dos dies després dels fets d'octubre de 1934: «No t'he de dir com estic de desolat amb la mort del

⁵⁷ Ferrà ho va corregir i va posar «conversa».

⁵⁸ Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Palma, 30-VIII-35.

⁵⁹ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, 6-IX-34. Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1993, pàg. 169.

P. Miquel. Deixa en mi un gran buit. I el deixa a Catalunya, que Déu sap lo que el necessitaria en aquests moments! Lo que ha passat allà no té consol. No és solament la sang vessada y l'autonomia compromesa, sinó la odiositat envers Catalunya que hauran despertat per tot».⁶⁰

Quasi un any després, en un article que apareix amb distint títol al «Sóller» i a «*Criterion*»,⁶¹ recorda la seva coneixença, trenta anys abans, al convent del Caputxins de Sarrià, juntament amb el P. Rubert de Manresa i els mallorquins Costa i Llobera, Joan Alcover, Joan Rosselló de Son Forteza, i a vegades Llorenç Riber o Joquim Ruyra. Evoca la impressió que causà en Alcover, que admirava la seva «figura i gest obert, l'ample criteri els judicis claríssims i la franquesa exempta de sordines i reticències», i continua descrivint-lo: «D'aquells temps ençà, quantes vegades aquella salut contagiosa que irradiava la seva persona, aquella eterna joventut de pensament, aquella paraula espurnejant d'intelligència i vessant d'ironies, m'havien d'ésser descans i refrigeri de l'esperit!».

A continuació es refereix a les seves converses: «El diàleg amb el Pare Miquel sota els pinars de Vallvidrera, lloc freqüent de les seves lectures i meditacions que de tard en tard ens aplegava, era per l'ànima, com pels pulmons l'aire dels pins, un oreig oxigenant», i a la seva amistat: «Units per moltes de coses de llarga i fidelíssima amistat, algun cop vaig haver d'ésser causa i testimoni de la seva intervenció en greus afers d'ordre espiritual.⁶² No he vist ningú amb tant de talent, amb tant de zel i amb un sentit tan humà». Parla després dels darrers temps, en què la malaltia li conferia un cert aire de «malinconia reprimida amb enteresa» que «venia a apaivagar un xic la seva habitual expressió de joia» però no aminorava el seu interès pels altres.⁶³ Finalment manifesta que, absent de Barcelona, en conèixer la notícia de la seva mort «vaig sentir el desempar futur d'hores

⁶⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 8-X-34.

⁶¹ *En l'aniversari de la mort del P. Miquel d'Esplugues. La seva amistat*, «Sóller», 5-X-35, i *L'amistat del P. Miquel*, «*Criterion*», núm. 40-41, vol. XI, jul.-des. 1935, pàg. 376-377.

⁶² Possiblement fa referència a la intervenció del P. Miquel d'Esplugues en els seus problemes a la biblioteca, pels quals el volien desterrar de Barcelona.

⁶³ Ja hem comentat el paràgraf que es refereix possiblement a la seva visita a Gabriel Alomar, per ajudar-lo en la seva depressió.

possibles de prova, per les quals jo em refiava del seu seny i de la seva mà guiadora». I acaba: «El Pare Miquel és mort! Vaig llegir-ho i no ho creia. Vençut l'estupor del primer moment, mai no m'havien brollat de més endins les paraules del Pare Nostre».

5.3.4.4 Mort de Rafael Masó i Valenti i conferència de Miquel Ferrà sobre l'amic

Aquest mateix any mor a Girona, als 54 anys, Rafel Masó i Valentí. La seva esposa, Esperança Bru és la presidenta de la Biblioteca Popular per a la Dona de Girona i proposa Ferrà perquè en parli en un homenatge que la Biblioteca li vol retre. El consiliari de la Junta Directiva, Antoni Vilaplana, li demana⁶⁴ que accepti l'oferiment. Per donar suport a la petició, Esperança Bru li escriu en aquests termes: «Potser —i sense potser—, vos sou el que mes íntimament el coneixia-ho [sic] d'entre els seus companys, i per això m'atreveixo a apoiar el prec del nostre bon consiliari i companyes de junta. Vos sabeu lo que en Rafel representava per a la nostra Biblioteca i compendreu el desitj de rétre-li homenatge. Jo resto reconeguda als qui han portat l'iniciativa, i el meu agraiment arribarà fins a vos, si la vostra gentilesa us porta a acceptar el nostre convid».⁶⁵

Ferrà accepta la invitació: «El meu afecte al nostre enyorat Rafel és l'únic títol a l'hora que em voleu fer conferint-me la representació de l'amistat en aquest acte en memòria d'ell. Mancaran en el meu parlament moltes coses, però l'accent d'aquesta amistat hi serà ben viu, si insistiu en què jo parli».⁶⁶ Li fa saber que per preparar la conferència li aniria bé passar tres dies a Girona, desentès de tot el que l'ocupa, però li és impossible i només pot aprofitar el seu recés a Mallorca per les vacances de Nadal, per la qual cosa demana si a mitjan gener serà massa tard per fer l'acte.

Els organitzadors accepten la seva proposta i finalment pronuncia la conferència el

⁶⁴ Carta d'Antoni Vilaplana a Miquel Ferrà, Girona, 13-XI-35.

⁶⁵ Carta d'Esperança Bru a Miquel Ferrà, Girona, 13-XI-35.

⁶⁶ Carta de Miquel Ferrà a Esperança Bru, Barcelona 19-XI-35.

17 de gener, que és publicada a Girona i també a «La Nostra Terra»⁶⁷ i que Ferrà explica a Maria Antònia Salvà: «La conferència a Girona va esser un acte molt simpàtic amb un auditori d'amics realment emocionats. Cal anar a Girona per fer-se càrrec de qui era En Rafel Masó. La conferència es publicarà i tu la veuràs».⁶⁸

5.3.4.5 Mort de Joan Rosselló i repercussió en Ferrà dels fets d'octubre de 1934

Joan Rosselló de Son Forteza també mor el 1934. Ferrà manifesta així el seu dolor a Maria Antònia: «Aquests dies m'ha sorprès molt dolorosament, per més que temuda d'ha temps, la notícia de la mort de D. Joan Rosselló. Que Déu el tenga! Era un dels vells amics que jo estimava, i un bon amic teu també. Els jovenets no sentiran el buit que deixa. Nosaltres, sí...».⁶⁹

Amb motiu d'aquest traspàs, a finals de 1935 escriu un llarg article a «La Veu de Catalunya», que ja hem comentat.⁷⁰ Hi conta la coneixença de Rosselló als 20 anys, com l'influï la seva literatura i com els animà i ajudà en els gloriosos anys de «Mitjorn». Elogia la seva prosa, de la qual ofereix diverses mostres, i descriu l'impacte negatiu que li suposà la Setmana Tràgica, semblant al dels recents fets d'octubre en el propi Ferrà: «Però l'antic entusiasme era ja cendres. Això, aquell qui amb el cap clar i amb cinquanta anys a sobre, i trenta o trenta cinc d'esperar i creure en Catalunya, ha vist la gesta del 6 d'octubre, encara que se'n sia refet un xic, ho pot comprendre...».

També descriu poèticament la residència de Joan Rosselló a Son Fortesa i explica que «allà, amb tota pau i amb un prestigi mistralenc passava En Joan Rosselló llargues temporades, voltat patriarcalment de la família. Allà hi trobava sempre obertes l'amistat les amples portes, i allà va escriure ell les seves proses —i algun vers— que no pot ignorar tot aquell qui vulgui conèixer el gust terral de la gleva mallorquina. Les figures i, ja no

⁶⁷ *Rafael Masó*, «La Nostra Terra», núm. 96, febrer 1936, pàg. 54-68.

⁶⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 6-II-36.

⁶⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 6-XII-35.

⁷⁰ *Joan Rosselló de Son Forteza*, «La Veu de Catalunya», 21-XII-34.

el paisatge, el mateix terròs de Mallorca hi són descrits amb precisió realista, que descansa i desenfarga, per una ploma culta i literàriament documentada, però del tot neta de pretensions —fins de les legítimes—: una ploma que "diu" simplement les coses amb una eixutor de la millor escola».

5.3.5 ACTIVITAT CULTURAL (1933-1936)

Els múltiples entrebancs polítics no impedeixen tampoc l'activitat cultural de Ferrà en aquest període, que abraça actes més aviat religiosos, nacionalistes o a favor de la llengua i fins i tot la iniciativa d'agermanar Catalunya i Mallorca.

5.3.5.1 Coronació de la Mare de Déu de Lluç

L'any 1934 es prepara la coronació de la Mare de Déu de Lluç. Per commemorar-la el P. Tomàs, un missioner dels Sagrats Cors resident a Lluç, ha pensat editar un llibret de les lletres mallorquines a la Mare de Déu. L'obra no deu ser tan mallorquina com Miquel Ferrà i Maria Antònia Salvà desitjarien i es veu que la poetessa, aleshores afectada per alguna dolència física, ha protestat al P. Tomàs perquè Ferrà elogia el seu coratge amb aquestes paraules: «Jo, que només tenc un poc de reuma,estic avergonyit del meu spleen i admirat del teu optimisme i del teu magnífic coratge, que ni davant el P. Tomàs tremola. Tant-de-bò fossin molts que parlassin an aquests bons pares amb aquesta llibertat. Fa pena que an aquestes dates encara haguem de parlar de mallorquinisar Lluç». A més, li explica els problemes que envolten la publicació: «Aquest llibret —homenatge de les nostres lletres a la Verge de Lluç— que vol imprimir el P. Tomàs, l'hauriem d'haver publicat nosaltres. Ara, Déu sap lo que sortirà. Jo ja li vaig indicar que convenia fer-ho amb un criteri i una direcció literària; però ja havia convidat aficionats i persones devotes que també són un poc poetes, i vaig veure que als poetes de debò, —perdona,— ens menava un poc de por, perquè temia que hi convidàssim en G. Alomar! Què més voldríem que poder-lo convidar

amb èxit!». ⁷¹

Maria Antònia deu convidar-lo a una excursió a Lluc per assistir a les celebracions. A Ferrà no li deu fer gaire gràcia perquè explica que té «fòbia de les multituds» i tal volta no serà a Mallorca o li hagin concedit el trasllat. En canvi, accepta anar-hi quan sigui a Mallorca, per passar-hi uns dies «amb tota calma». ⁷²

Finalment, li comunica que pensa anar a Lluc amb sa mare i sa germana el 24 d'agost. Maria Antònia no els pot acompanyar i a la tornada Ferrà li'n fa els següents comentaris negatius: «Amb el llogar cambres als estiuejants pel temps que volen, desnaturalisant la institució i industrialisant la hospitalitat, els pelegrins sovint no hi troben estatge. La primera nit tenguérem una cambra petita amb dos llits infames, per ma mare, na Catalina i jo. No et sabria dir la sordidesa, amb detalls d'incuria casernària, dels nous pavellons, que a les 10 de la nit queden sense aigua i absolutament a les fosques. Per les finestres es veu un panorama de pedassots, graneres i detritus de tota casta. Això a Lluch... lloc de muntanyes i neu— excelsit i puresa!». I encara comenta: «A mi, el paisatge de Lluch segueix essent, de tots els de Mallorca, el que més em parla a l'ànima; però aquestes coses i la horrenda lletjor de les obres noves i dels monuments del Rosari me n'enterboleixen l'emoció». ⁷³

5.3.5.2 Carta oberta dels mallorquins a Pompeu Fabra ⁷⁴

El mes de maig de 1934, Pompeu Fabra i altres intel·lectuals catalans —molts d'ells amics de Ferrà, com Nicolau d'Olwer o Jordi Rubió— signen un manifest titulat *Desviacions en els conceptes de llengua i de Pàtria*. Intenten aclarir dues qüestions que consideren gravíssimes: la «concepció de la nostra Pàtria com a formada únicament pel territori de l'actual Generalitat» i la «concepció que dóna a la nostra Pàtria una extensió

⁷¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 3-X-33. En aquests moments Baltasar Samper musica uns *Goigs* de Maria Antònia. Ferrà, que se n'alegra, li diu que «seran dues esquisideses».

⁷² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 18-VI-34.

⁷³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 6-IX-34.

⁷⁴ Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida...*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 49.

excessiva, que no ha tingut mai, provinent d'una confusió de catalanisme amb occitanisme».

El manifest interessa els homes de «La Nostra Terra», que el publica,⁷⁵ i concretament Ferrà. El mateix mes de maig, ell i altres mallorquins s'adhereixen al manifest a través d'una *Carta oberta dels mallorquins al senyor Pompeu Fabra*, que apareix també a les pàgines de «La Nostra Terra».⁷⁶ La signen, en aquest ordre, Miquel Forteza, Antoni M. Sbert, Miquel Ferrà, F. Vidal i Burdils, Llorenç Riber, Joan Mascaró, Joan Estelrich, Antoni Salvà, Joan Pons, Josep Sureda Blanes, Joan Muntaner, Guillem Colom, Elvir Sans, Ignasi F. Rey, Antoni Pons, Salvador Galmés, Guillem Forteza i Emili Darder.

L'ordre dels noms sembla indicar que la carta es redacta a Barcelona, en els cercles pròxims a la Residència d'Estudiants i que després passa a Mallorca. Ferrà, que ocupa el tercer lloc, deu tenir un paper important en la redacció o la difusió entre els amics. Els signants, que tracten Fabra de mestre i amic, reiteren «en nom propi i dels mallorquins que amb nosaltres senten, i que són en major nombre cada dia, la nostra explícita declaració de catalanitat», subscriuen la definició de pàtria d'Unamuno i se senten seguidors i hereus, en aquest concepte, de Marian Aguiló, Pons i Gallarza, Miquel dels S. Oliver, Joan Alcover, Miquel Costa i Llobera «i de tots els qui amb un amor més espiritual han estimat la terra mallorquina» Neguen la voluntat d'ifeudar-se a Catalunya, afirmen la voluntat d'unir-s'hi «per vincles polítics o per lligams purament espirituals», decidits únicament pels mallorquins, i mantenen que aquesta unitat ha d'enfortir, més que desvirtuar, la personalitat mallorquina.

5.3.5.3 Recull d'articles i traduccions

L'any 1935 una sèrie de circumstàncies intensifiquen l'activitat de recollida de poemes i traduccions que Ferrà du normalment a terme per a l'«Almanac de les Lletres».

⁷⁵ «La Nostra Terra», 1934, pàg. 178-180.

⁷⁶ «La Nostra Terra», 1934, pàg. 225.

En honor del Pen Club, el seu amic López-Picó vol dedicar un número de «La Revista», exclusivament de traduccions, a les literatures estrangeres. Ferrà hi col·labora amb una traducció de les *Estances* de Moréas i demana altres traduccions als amics. Amb la ironia habitual, li suggereix a Maria Antònia com hi pot participar: «T'escric per demanar-te'n una a tu, en nom d'En López-Picó, amic tan gentil que no li podem negar res. Es tracta d'un n^o que La Revista dedica a les literatures estrangeres en honor del Pen Club que s'ha de reunir a Barcelona (i que no és el Rotary...). Voldria que tots els qui hem traduït hi contribuíssim. Pots enviar qualsevol cosa inèdita, de Mistral, de Pascoli o de qui sia. Com això no és un himne per llüisos o terciàries, supòs que ho faràs de bona gana, encara que no et resulti tan meritori».⁷⁷

També en demana a Guillem Colom, a qui parla d'una entitat de la qual no en tenim cap referència: «Tenc un encàrreg per vosaltres —digues-ho als companys del "Poetical Pullman Club":⁷⁸ En López-Picó, amb motiu de la pròxima reunió del "Pen Club" a Barcelona vol dedicar un n^o de La Revista a la poesia estrangera. Enviau-me traduccions inèdites de qui vulgueu».⁷⁹ La resposta no es fa esperar: «Els amics del P.P.C. enviam an En López-Picó traduccions inèdites de versos estrangers, conforme a les teves indicacions. Supòs que tu no hi mancaràs. T'envii aquesta còpia d'uns que li tramet. Si hi veus res que flauegi, pots corregir-ho amb tota llibertat». I encara a la postdata de la mateixa carta: «A darrera hora —i per guanyar temps-, reunits al P.P.C., a Palma (on he baixat per assistir-hi) hem acordat d'enviar-te directament les traduccions d'En Joan Pons i d'En M. Forteza, a la que ja incloïa una còpia de la meva, com te deia, perquè ens facis favor de donar-les an En López-Picó. D. Toni Salvà em diu que demà mateix t'enviarà la seva —una magnífica traducció de Schiller—».⁸⁰

Al cap d'uns dies rep la traducció d'A. Salvà, que li confessa no sentir-se'n gens

⁷⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 24-III-35.

⁷⁸ Es tracta d'una tertúlia de poetes al bar Pullman, del Born de Palma. Agraïm aquesta informació a Josep Massot i Muntaner.

⁷⁹ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Barcelona, 24-III-35.

⁸⁰ Carta de Guillem Colom a Miquel Ferrà, Calvià, 4-IV-35.

satisfet i que, a pesar que un professor d'alemany li ha dit que era perfecta, considera els versos «dolents, torturats i construïts amb tota la ingenuïtat d'un principiant seixantí, que més li valdria llegir els que fan els altres que n'han fet tota la vida».⁸¹

Tres dies més tard li reitera els seus dubtes i, després de traduir-li literalment un tros del poema —Ferrà no sabia alemany— els hi explica i li presenta diverses solucions perquè triï la que consideri més adient. També li consulta problemes de gramàtica.⁸²

Per altra part, la revista franciscana «Criterion» vol dedicar un número al P. Miquel d'Esplugues, mort l'any anterior, per al qual el P. Agustí de Montclar li demana col·laboració. Ferrà li deu proposar diversos títols per a l'article i el P. Agustí elegeix *L'amistat del P. Miquel*.⁸³ Maria Antònia Salvà, a qui també deuen demanar que hi participi, suggereix segurament a Ferrà que Gabriel Alomar també hi prengui part perquè aquest li contesta que ha complit l'encàrrec i el propi Alomar li tramet unes quartilles «sobre el nostre gran amic».⁸⁴ Finalment, hi apareixen, entre d'altres, els articles *L'amic dolç i exemplar* de Gabriel Alomar; *El P. Miquel d'Esplugues guia espiritual*, de Maria Antònia Salvà, i *En la mort del P. Miquel*, de Miquel Ferrà.⁸⁵

També, el «Sóller» vol editar un número extraordinari per celebrar les seves noces d'or. De Barcelona estant Ferrà transmet a Riber l'encàrrec de Miquel Marquès que li envii qualsevol «coqueta» inèdita per al número⁸⁶. En aquesta mateixa carta li diu que parlarà del seu llibre —*La minyonia d'un infant orat*— quan tingui un moment de repòs i que «el vaig llegir amb delícia. Allò és prosa, i allò és vida, i allò són humanitats assimilades!».⁸⁷

Encara hem de parlar d'un altre projecte editorial que, com en tants d'altres casos,

⁸¹ Carta d'Antoni Salvà a Miquel Ferrà, Palma, 5-IV-35.

⁸² Carta de Antoni Salvà a Miquel Ferrà, Palma, 8-IV-35.

⁸³ Tarja d'Agustí de Montclar a Miquel Ferrà, 22-VI-35.

⁸⁴ Carta de Gabriel Alomar a Miquel Ferrà, Palma, 30-VIII-35.

⁸⁵ «Criterión. Revista trimestral de Filosofía», núm. 40-41, vol. XI, juliol 1935. pàg. 379-380, 370-371 i 376-377, respectivament.

⁸⁶ Carta de Miquel Ferrà a Llorenç Riber, Barcelona 3-VII-35. Es conserva a la Biblioteca March.

⁸⁷ Per a l'article de Ferrà sobre aquesta obra, vegeu l'apartat 5.3.3.5.

explica a Maria Antònia Salvà: «Em va pel cap una edició de goigs ben fets, que vull proposar an En Moll. Tu hi hauries d'esser al costat d'En Costa que en té uns a Sta Mª Magdalena. Què trobes a la idea?». ⁸⁸ Desconeixem la resposta i el resultat del projecte.

5.3.5.4 Miquel Ferrà i la ràdio

Ja hem explicat que l'any 1934 Ferrà conta a Maria Antònia Salvà que parlaria d'ella per Ràdio Catalunya i que el sentirien al Japó i a Bones Aires. Més endavant encara li concretava més, amb motiu d'haver publicat el parlament a «La Veu de Catalunya». Li deia que l'havia radiat en una sessió dedicada als catalans d'Amèrica. ⁸⁹

No és aquesta, però, l'única ocasió en què intervé en un programa de ràdio. El 24 de març de 1935 li diu a Maria Antònia que passat Pasqua ha de parlar de Costa per ràdio «Urbi et orbe». ⁹⁰

A part del parlament que comentarem a continuació, no hem pogut constatar altres col·laboracions radiofòniques de Ferrà, que ben segur es degueren produir.

5.3.5.5 La Biblioteca Universitària de Barcelona

Un retall de diari conservat a l'arxiu, sense cap indicació de data i origen però que pel contingut deu ser d'abril de 1935, reproduceix el parlament *La Biblioteca Universitària de Barcelona*, pronunciat segons la informació del diari durant la mitja hora setmanal de l'estudiant, de Ràdio Barcelona, corresponent al dilluns anterior a la publicació del diari. L'article, que ens facilita una certa informació sobre el lloc de treball de Ferrà durant molts anys, comença explicant que el 1835, quan foren incendiats els convents, moltes de les seves biblioteques i d'altres monuments artístics «honor de la ciutat», «mans benemèrites» salvaren els fons que «es guardaren durant molt de temps en els locals del vell convent de Sant Joan fins que, devers els anys 80, s'organitzà la Biblioteca Universitària».

⁸⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 24-III-35.

⁸⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 6-XII-35.

⁹⁰ Aquest parlament és transcrit a «La Nostra Terra» núm. 93, pàg. 429 i seg. La revista explica que fou radiat per Ràdio Associació de Catalunya l'11 de novembre de 1935, en la sessió dedicada als catalans d'Amèrica.

El primer bibliotecari —explica Ferrà— fou Marian Aguiló, que designa com a «patriarca de les nostres lletres».

Seguidament exposa que la biblioteca és «riquíssima en incunables i en velles edicions magnífiques i rares» però no tant en obres modernes, a causa de les escasses consignacions que ha tingut. Esmenta també una llegenda negra que durant molt de temps ha acompanyat la biblioteca, «no exempta de fonament per desgràcia».⁹¹ Parla també de la indeferència amb què ha estat tractada, la qual ha provocat que durant alguns quinquennis els seus fons bibliogràfics hagin estat víctima dels insectes que afecten moltes biblioteques dels voltants del litoral mediterrani, i comenta que s'intentà posar-hi remei quan hi ingressaren els actuals bibliotecaris però no disposaren de mitjans eficaços fins que el Patronat Universitari els els va facilitar a través del seu delegat Pere Bohigas.

Això no obstant, les obres de reforma començades —es lamenta Ferrà— i la desinfecció dels corcs estaven suspeses feia sis mesos, probablement per les circumstàncies polítiques provocades pels fets d'octubre de 1934. També relata que el director en aquells moments va demanar una consignació a Portela Valladares, governador general i actual ministre, que fou concedida per continuar la tasca salvadora, però que, malgrat la importància d'aquesta obra, no basta per «posar-la al nivell de les institucions similars més modestes de qualsevol país culte». Afirma que cal l'interès dels poders públics —dels catalans especialment— i dels qui estimen el llibre, i també «l'articulació vitalitzadora amb una Universitat viva». I acaba amb aquestes paraules: «Mentrestant el públic ha de saber que la nostra Biblioteca Universitària està en mans que l'estimen, i que els treballs de catalogació i de reorganització s'hi prossegueixen activament pel personal facultatiu, amb l'ajut entusiàstic i eficaç de tres senyorestes bibliotecàries de la Generalitat».

5.3.5.6 Els Jocs Florals de Palma i Maria Antònia Salvà

⁹¹ No sabem en què pot consistir.

«Dins el passat mes d'octubre es celebraren, amb la digna solemnitat que allà acostuma fer-se, uns jocs florals a Palma de Mallorca. Maria Antònia Salvà qui presidia el jurat, va cloure el seu bell parlament amb els versos que enjoïaren les planes de LA VEU DE CATALUNYA de diumenge passat. El públic mallorquí, de qui és estimadíssima, en gustà amb entusiasme tota l'exquisidesa».

Amb aquestes paraules inicia Ferrà l'article *Maria Antònia Salvà* a «La Veu de Catalunya»,⁹² en el qual també parla de l'Escola Mallorquina. Diu que «Joan Alcover comparava l'Art a un arbre que lliura al vent i a les rosades del cel el seu ramatge, però que endinsa les arrels vigorosament en el terra nadiu», i que tots els poetes de l'Escola Mallorquina han il·lustrat aquesta concepció però qui reflecteix millor el gust de Mallorca, «la seva sabor terral inconfusible», és Maria Antònia Salvà. Exposa que així com Costa ha descrit la costa brava i Alcover la serra, Maria Antònia ha cantat «el món humil de la plana llewantina» i tota la seva obra «és un bescanvi entre el seu esperit delicadíssim i les faisons d'aquella ruralia, que, a l'amor en què s'ha sentit estimada, ha correspost amb la revelació d'un tresor d'insospitades bel·leses. Per i per a la seva poetessa, aquella planura rasa, on l'ull indiferent es posa amb fastidi, s'és ornada de mil venustats i de mil gràcies».

Després d'enumerar altres trets de Maria Antònia, afirma que «fins els [poemes] més senzills són petites obres mestres en què tot és clar, harmoniós, perfecte, com en el mateix Costa i Llobera». I hi afegeix: «Dues ànimes, la de mossèn Costa i la de la seva dolça compatriota, igualment pulquèrrimes, goso a dir immaculades: l'una planant dins el pur atzar, damunt les coses del món sensible; l'altra convivint-hi germanívolament amb una amor autèntica, que, endevinava a través de la seva obra, en fa estimar l'autora a tot arreu on té lectors».

Finalment es refereix al seu darrer llibre: «Arribada a la seixentena amb una miraculosa joventut d'esperit, la veu de Maria Antònia Salvà es esdevinguda greu en un cant emocionat a l'heretat paterna, cinc voltes centenària, escrit en celebració d'un solemne aniversari familiar. I ara, girant l'esguard vers les fondàries serenes del propi esperit, hi

⁹² «La Veu de Catalunya», 4-XII-35.

va contemplant una a una en el seu darrer llibre, dins el mirall del record, totes les imatges benivolgudes de la vida passada. Però aquestes imatges li apareixen aureolades d'una tan casta bellesa, que una beatitud i un èxtasi dolç, més que no una recança, li pervenen d'aquesta contemplació, a penes melangiosa. I aquest sentiment, que traspua, no sols en les seves composicions d'inspiració religiosa i subjectiva, o en les dedicades als morts estimats, sinó en els més menuts detalls descriptius de la seva obra entera, s'afina en els seus darrers poemes, es subtilitza i l'eleva fins a regions espirituals només conegudes dels més purs poetes».

5.3.5.7 La Comunitat Cultural Catalanobalear i els manifestes

El mes de maig de 1936 un bon nombre d'intel·lectuals catalans signen un *Missatge als mallorquins*⁹³ en què els proposen una major coneixença mútua i un acostament cultural. A la *Resposta als catalans*⁹⁴ els mallorquins accepten de bon grat el seu oferiment⁹⁵ i per dur a terme aquests objectius es crea una Comunitat Cultural Catalanobalear formada per un comitè d'honor català i un de mallorquí, un comitè organitzador mallorquí i un d'enllaç. Aquest darrer està format per Joan Estelrich, Miquel Ferrà, Baltasar Samper i Antoni Maria Sbert. El primer dels actes que s'organitza és una visita d'elements catalans a Mallorca, acompanyats per l'Orfeó Català, que hi oferirà diversos concerts.⁹⁶

Encara que n'havia parlat amb Nicolau feia anys i a pesar de fer part del comitè d'enllaç, Ferrà pensa que no és el moment més oportú per dur el projecte a terme i ho comenta a Maria Antònia Salvà: «Ja hauràs vist el manifest dels catalans adreçat als germans de Mallorca. Jo no hauria aconsellat que es reprenguéssin la idea en aquests moments ni amb tanta espectacularitat ni per elements polítics. Sé que En Joan Pons redacta la

⁹³ «Sóller» 25-V-36, pàg. 6.

⁹⁴ «Sóller», 13-VI-36.

⁹⁵ Per a tot aquest assumpte, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida...*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 54-59.

⁹⁶ *Comunidad Cultural Catalano-Balear*, «Sóller», 13-VI-36, pàg.8.

resposta, i això assegura almenys una mise au point digna, pel to i per la substància, dels escriptors mallorquins». ⁹⁷

Malgrat tot signa la resposta dels mallorquins, la qual cosa li suposarà —com a molta altra gent— diversos problemes després de l'alçament.

5.3.5.8 Viatge a Andalússia i Gibraltar amb un grup d'estudiants índús

El mes de juny de 1936 estudiants índús visiten Espanya en un viatge organitzat per l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya, creat el 1933 i dirigit per Antoni Maria Sbert. La comissió per al viatge està formada per Miquel Ferrà, Joan Mascaró i Josepa Barba.

Podem seguir-ne el programa del viatge mitjançant els documents que conté un sobre de l'arxiu de Ferrà amb la indicació «Viatge a Gibraltar». En primer lloc, Sbert demana a Ferrà que s'encarregui, juntament amb els membres de la Comissió que hem citat abans, de representar l'Institut i, en nom seu, administrar l'estada a Espanya del grup d'universitàries de l'Índia que han d'arribar a Gibraltar a primera hora del matí de dia 8 de juny. Amb elles han de visitar Andalusia, Castella, València i Catalunya, segons un itinerari que li és tramès. La carta dicta normes concretes per al viatge: itinerari, economia, llocs d'allotjament, persones i entitats que els poden assistir o ajudar, com per exemple el Patronat Nacional de Turisme.

Els itineraris preveuen la sortida de la Comissió de Barcelona amb tren dia 5 de juny per arribar a Algesires el vespre de dia 7 i ser a Gibraltar el matí de dia 8. Un autocar ja contractat els conduirà als diversos indrets que han de visitar: Gibraltar, Algesires, Jerez de la Frontera, Sevilla, Còrdova, Granada, Manzanares, Madrid, Toledo, València, Tarragona, Poblet, Sitges i Barcelona.

Una altra carta d'Sbert, adreçada a Miquel Ferrà i Joan Mascaró i datada el dia 11 de juny, els informa que ha rebut els telegrams i que segueix el viatge preocupat pels

⁹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 25-V-36. Es confirma la suposició de Josep Massot que el missatge havia estat redactat per Joan Pons, encara que tal vegada Ferrà hi donà el seu parer.

possibles errors en l'organització. També els comunica un petit canvi d'horari i moltes recomanacions concretes per facilitar, especialment, l'estada a Madrid.

Un altre dels documents és una carta de 17 de juny en la qual R. Manresa, de la Residència d'Estudiants de Barcelona, els assabenta que Sbert ha partit cap a Madrid i els transmet normes concretes d'aquest, com —per exemple— que procurin visitar Sitges. Els diu, finalment, que els esperen l'endemà horabaixa, que tenen moltes ganes de veure'ls i que ho tenen tot preparat per rebre'ls.⁹⁸

El viatge és significatiu de la plena integració de Ferrà en el treball de la residència d'Estudiants de la Universitat Industrial, malgrat que en segons quins afers la institució ja el sobrepassi, com hem comentat més amunt.

5.3.6 PRINCIPIS DE 1936

La situació de Ferrà a principis de 1936 pel que fa a la vida quotidiana és d'absoluta normalitat com veurem seguidament. El 19 de juliol la normalitat de la vida quotidiana de Ferrà quedarà interrompuda per la guerra. És important veure aquesta situació per comparar-la amb la que vendrà després, el 1937, en que aquesta normalitat es tornarà manifestar encara que en altres circumstàncies que a principi del 1936.

Tres cartes que escriu a Maria Antònia Salvà els primers mesos de 1936, en les quals tracta de diversos assumptes, indiquen aquesta normalitat. En la primera⁹⁹ li comenta el seu treball sobre Joan Rosselló. Considera els seus versos perfectes, fins i tot a nivell de gramàtica, però quant a la prosa li diu que, com Costa i Llobera, «vàreu esser fets per volar, més que per caminar». Després de dir-li que abomina «dels qui no saben més que les regles» però creu que «moltes són realment lleis del llenguatge» li fa una llista de les formes del seu article que li semblen dubtoses des del punt de vista gramatical o ortogràfic, tot matisant que no hi ha cap falta molt greu i que no ha de deixar de publicar un article

⁹⁸ El sobre també guarda un mapa del sud de la Península editat pel Patronat Nacional de Turisme i una llista amb totes les senyores i senyoretetes universitàries. Són 19, més l'encarregada, i procedeixen de diversos indrets de l'Índia. N'hi ha una de nord-americana. L'arxiu de Miquel Ferrà també compta amb fotografies i retalls de diari relatius a aquest viatge.

⁹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 6-II-36.

tan bell.

Per contra, en una altra carta¹⁰⁰ li suggereix que mesuri els versos en mallorquí i no en el català del Principat. A la postdata li fa un comentari ben interessant sobre les eleccions de febrer: «No t'he parlat de política. Me'n vaig anar de Mallorca, on vaig esser per uns dies,¹⁰¹ cansat de sentir lamentacions i mals averanys de beates que no hi entenen. Trob que la candidatura mallorquina de dretes era una pura vergonya, amb tres noms intolerables, dels 5 que hi figuraven. En general, crec millor, maldement ens faci patir una mica, que comandi l'Esquerra aquesta temporada (En P. Llobera, que vaig veure, em digué lo mateix). A hores d'ara En Gil Robles hauria hagut de sofocar una altra rebel·lió. Hem de aprendre de tenir paciència i confiança i creure, els cristians (que no tots els de Dreta ho són) que Déu està amb nosaltres, o més ben dit, atent a la seva obra, que no és de dreta ni d'esquerra».¹⁰²

Li explica, per altra banda, que el trasllat és un fet i que no sap si anirà a Mallorca tot d'una o a finals de primavera.¹⁰³ Més endavant li ho concreta: «Jo he sabut avui que em deixaven acabar el curs a la Universitat de Barcelona, conforme havia jo sol·licitat. Així és que, si Déu ho vol, pel juny me tendreu del tot entre vosaltres».¹⁰⁴

En una altra ocasió li parla d'un viatge, que no deu ser el comentat a l'apartat anterior sinó tal vegada un creuer per la Mediterrània que organitza el Pen Club:¹⁰⁵ «Això del meu viatge (un viatge de despedida del món, abans d'entrar al convent), no passa per ara d'un desig, i encara moderat. Veurem si hi ha temps i doblers...».¹⁰⁶

¹⁰⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria-Antònia Salvà, Barcelona, 3-III-36.

¹⁰¹ Segurament per prendre possessió del nou càrrec a l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda. Llavors torna a Barcelona, on ha de quedar fins a final de curs en comissió de serveis, com veurem més endavant.

¹⁰² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 3-III-36.

¹⁰³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 6-II-36.

¹⁰⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 3-III-36.

¹⁰⁵ En un saluda guardat a l'arxiu de Ferrà, Carles Soldevila, secretari del Conferentia Club, el convoca a una reunió «per parlar del projectat creuer pel Mediterrani», que s'ha de celebrar el dissabte 4 de juliol al domicili de la presidenta.

¹⁰⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 3-III-36.

També li comenta llibres i edicions: «Te felicit per la 3ª edició de Mireia. Ara ens deus un llibret de Pascoli, Les illes d'or i un altre de versos originals».¹⁰⁷

5.3.7 OBTENCIÓ DE LA PLAÇA DE BIBLIOTECARI A MALLORCA I FINAL DE CURS A BARCELONA EN COMISSIÓ DE SERVEIS

Després de moltes gestions, es treu a concurs la plaça de l'Arxiu d'Hisenda de Palma i Ferrà en pren possessió el 7 de març,¹⁰⁸ encara que continua adscrit en comissió a la Biblioteca Universitària de Barcelona fins a la fi del curs acadèmic. Per aconseguir la comissió, exposa —amb l'informe favorable del cap de la biblioteca i el rector de la Universitat— que la biblioteca ha d'organitzar una exposició bibliogràfica molt important per al prestigi del Cos i per a la valoració que es feia de la col·laboració de Ferrà en aquest aspecte, i que si se li concedeix podrà acabar el període lectiu complint la funció d'encarregat de curs de la Secció de Filosofia i Lletres.

Un cop acabat, tal com estava previst, el curs a la Universitat de Barcelona, dia 18 de juliol Ferrà s'embarca cap a Palma per felicitar sa mare per la seva onomàstica. Fa comptes tornar a Barcelona per endur-se'n totes les pertinences que ha deixat a la Residència d'Estudiants però la guerra retarda aquesta intenció tres anys, com ja comentarem al capítol següent. Al seu expedient de la Universitat Central de Barcelona, una nota explica que és de vacances a Palma des del 8 de juliol i no es pot reintegrar ni remetre la instància corresponent, ni tampoc el full de serveis al qual fa referència el Decret de 27-IX-36. Aleshores el director de la biblioteca és Ramos.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Barcelona, 3-III-36.

¹⁰⁸ Cessa a la Biblioteca Universitària de Barcelona el dia 12-II-36, per trasllat a l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda de Palma en concurs O. M. 18-I-36. Aquest arxiu, malgrat tenir aquest nom era el de l'aAudiència del què havia parlat Ferrà anteriorment.

¹⁰⁹ Expedient personal de Miquel Ferrà, Universitat de Catalunya, IX-B-2. La data del 8 de juliol pot ser un erro, (8 en lloc de 18), pot ser el dia que Ferrà acabà la feina, o pot ser finalment una data per no dir que Ferrà havia posat vacances precisament el dia de l'aixecament.

6. ANYS DE SILENCI (1936-1947)

A part d'un breu comunicat que es veu obligat a escriure per poder prendre possessió d'una plaça a l'arxiu d'Hisenda, a partir del juliol de 1936 Miquel Ferrà interromp la seva col·laboració a la premsa mallorquina. Una carta que acompanya un article seu, sense signar, sobre Gabriela Mistral quan rep el Nobel de literatura el 1946 confirma aquesta retirada definitiva, basada tal vegada en una pròpia reflexió de Quadrado que ell havia citat a la seva conferència del 1919, amb motiu del centenari del seu naixement: *«Los deberes del hombre en sociedad y del buen ciudadano no cesan porque se les cierre la política: otros caminos le quedan abiertos en la esfera religiosa, en la moral, en la literaria, en la vida privada, para ser útiles a la patria y a sus semejantes... Para los escritores independientes que no presumen de tribunos ni de cortesanos, envueltos mal de su grado en la arena política con objeto de terminar de una vez las contiendas que perturban sus pacíficas ocupaciones, la pérdida definitiva de tan bella esperanza traerá el mismo resultado que hubiera traído su realización completa: el de restituirles a más agradables y fructuosas tareas; pero no con el sosiego que por única protección y recompensa pedían, ni con aislamiento ni indiferencia bastante hacia los males de su patria para dejar de participar de ellos y de lamentarlos en silencio»*.¹

En aquest capítol analitzarem aquesta actitud. Durant la guerra, a pesar de no publicar articles als diaris compondrà alguns poemes que reflecteixen el seu drama i la situació que constata. En acabar la contesa els vencedors, encoratjats, humilien els qui havien odiat com a catalanistes i es rescabalen de tot el que no han pogut fer contra ells en el període democràtic de la República. El grup de Ferrà es veu obligat a signar una retractació al seu manifest de solidaritat amb els catalans i ell, a més, ha de signar el comunicat que hem esmentat per aconseguir que el depurin sense càrrecs i accedir a la plaça de l'arxiu, amb l'ajuda —imaginam— dels amics que tenia al Cos d'Arxivers i Bibliotecaris, a l'Església mallorquina i entre els qui s'havien adherit al nou règim.

Això no obstant, ha de patir la persecució d'alguns anticatalanistes com els germans

¹ *Apología de Quadrado*, Palma, 1919, pàg. 31.

Villalonga que, en el seu afany d'espantar-los, posen en greu perill les vides de Ferrà i el seu grup. Malgrat les invitacions a cantar les excel·lències del «*movimiento salvador*», Ferrà es manté en el silenci que s'ha proposat des del principi i intenta que Maria Antònia Salvà s'hi sumi.

Durant la guerra i a pesar del risc que suposa, manté lligams amb alguns catalans que són a Mallorca exiliats o hi han quedat aïllats. Des del seu despatx de la Biblioteca Pública facilitarà, tant com sigui possible, el contacte cultural i àdhuc esportiu entre ells. Parlant i sortint d'excursió amb ells els fa l'estada un poc més agradable.

La censura s'interposa en afers tan íntims com la seva correspondència amb Maria Antònia Salvà i l'obliga a utilitzar-hi el castellà —aviat troba un sistema per esquivar aquestes imposicions. Sofreix també la separació de tots els amics que ha deixat a Barcelona i l'escassetat de notícies seves li produeix molta d'ansia. Per altra banda, la feina quotidiana a la biblioteca el desplaça per la seva inutilitat i les condicions en què l'ha de dur a terme, sense gairebé personal a causa de la guerra.

Un cop acabada la guerra, els catalans que ha tractat a l'illa tornen a Barcelona, des d'on mantenen una relació epistolar. El reinici de la correspondència amb els amics forans aporta una pinzellada de normalitat a la situació. Ferrà es desplaça un sol cop a Barcelona per endur-se les seves pertinences i es deu veure amb amics que després li tornaran la visita a Mallorca. A pesar que no torna a Catalunya, el contacte amb els amics catalans és continu i, a més, hi posa en relació novells poetes mallorquins com Miquel Dolç, Miquel Gayà, Llorenç Moyà i Marià Villangómez, sobre els quals exerceix un mestratge que tots admeten sense discussió.

A pesar de les seves dificultats personals no s'oblida dels amics que estan pitjor que ell i que necessiten suport tant material com espiritual. Així, ajuda Joan Llongueras, la família de l'exiliat Baltasar Samper, la seva amiga Hermínia i Miquel Àngel Colomar, perseguit pels falangistes a causa de les seves idees. El silenci que s'imposa no equival a desànim ni a inactivitat cultural. Un estat d'ànim dolent a causa de la situació d'opressió, especialment de la llengua, no li impedirà planificar noves edicions per quan la censura

permeti publicar-les. Tanmateix, quan es comencen a autoritzar edicions de clàssics en català amb la condició que el pròleg i el títol sigui en castellà, no hi transigeix i demana a Maria Antònia Salvà que els seus poemes es puguin editar sense cap tipus d'imposició lingüística. La decisió li suposa una gran lluita contra els qui són més contemporitzadors.

El desànim, però, no és tan sols d'origen extern. Ferrà veu com la mort se'n du alguns dels éssers que més estima: sa mare, el seu millor amic, el seu germà i moltes altres persones que ja no podrà veure mai més.

Malgrat unes circumstàncies tan adverses, la derrota dels feixistes a la Segona Guerra Mundial li fan cobrar esperances que el règim espanyol caigui o com a mínim s'afebleixi. Amb aquests nous ànims torna a engegar una gran activitat cultural, mig permesa per les autoritats, que fins i tot augmenta en els dos darrers anys de la seva vida i no cessa pràcticament fins els dos darrers mesos, a causa de la gravetat de la malaltia i d'una segona intervenció quirúrgica.

6.1 LA GUERRA

La nit del 18 al 19 de juliol de 1936 Ferrà viatja de Barcelona a Mallorca. Quan arriba, ja s'ha declarat l'estat de guerra. Encara que desconeixem què feu durant aquests primers dies del conflicte, podem imaginar què deu sentir algú com ell que ha tingut contactes amb la Generalitat, per ordres de la qual Mallorca és aleshores bombardejada. El desembarcament de Bayo deu representar un fort increment de la seva preocupació ja que a les notícies que arriben del front s'hi afegeix el perill que l'identifiquin també amb els catalans i el considerin un traïdor.

Per si no bastàs, els germans Villalonga, que s'han adherit al *Movimiento* abans o immediatament després de l'alçament comencen a reivindicar l'anticatalanisme que han exercit els anys anteriors i publiquen escrits que qualifiquen els catalanistes mallorquins com a traïdors al nou estat de coses. Les seves proclames, que en un règim democràtic no tenen cap repercussió extraintellectual, ara, no són innocents i poden representar la condemna a mort dels qui siguin sospitosos de donar el més mínim suport a l'estat de coses anterior. En la seva dèria anticatalanista, els Villalonga pretenen, amb els seus escrits i a través de la por, erradicar en Ferrà i el seu grup, per un temps, i en algunes persones definitivament, la militància catalanista. Tanmateix, Llorenç s'arriba a adonar de la perillositat dels seus articles quan el general Fernández de Tamarit agafa les seves paraules al peu de la lletra i suggereix el desterrament dels qui no s'han retractat del manifest. Davant aquesta proposta, provocada pels seus escrits, es modera i convida, amb bones paraules, els firmants del manifest a retractar-se, la qual cosa li permet, més endavant, argumentar que amb la seva postura ha intentat salvar-los d'un perill que tant ell com el seu germà havien alimentat. Finalment, el mateix Ferrà, després d'atribuir a la campanya periodística dels Villalonga un «origen tèrbol i finalitats malignes», redacta la retractació del *Manifest dels catalans* que, una vegada discutida pels seus amics, es publica als diaris amb la firma de tots.

Quan pretén incorporar-se a la seva plaça a l'Arxiu d'Hisenda, hom li objecta que ha signat el *Manifest*. Per aconseguir la rehabilitació no n'hi ha prou amb la retractació col·lectiva que ha redactat ell mateix i n'ha de subscriure una de personal, que és publicada als diaris. Ferrà és expedientat però de l'expedient no es deriva cap responsabilitat o sanció, tal vegada per la intercessió d'algun dels seus amics.

A principis de 1937 es reincorpora a la seva feina. Malgrat les propostes de Miquel Villalonga que tots els catalanistes col·laborin amb el nou règim escrivint en castellà les seves glòries i justificant-lo, Ferrà manté una actitud de silenci que crida especialment l'atenció en algú que des de 1906 ha escrit, amb molt petites pauses, contínuament als diaris illencs i des del 1921 ha estat col·laborador assidu d'«El Día», ara al servei del *Movimiento*. Fins i tot rebutja propostes concretes en aquest sentit i evita, de bona manera, que Maria Antònia Salvà les accepti. Uns altres exemples de la seva actitud davant el règim són els poemes que escriu aquests anys i la seva reacció davant l'afusellament d'Emili Darder, amic seu i metge de la seva família, qualificant de criminals els seus assassins en presència de Francesc de Borja Moll.

Una vegada reincorporat a la seva feina, Ferrà és traslladat de l'Arxiu d'Hisenda a la Biblioteca Provincial per cobrir la vacant per mort del seu titular. La gran quantitat de disposicions burocràtiques que dicta el règim per consolidar-se l'aclapara, així com la gestió dels llibres i revistes que han estat prohibits i incautats, que li són sol·licitats per iniciar processos judicials contra detinguts per les seves idees.

Com ja hem dit, la manca de personal i la crisi econòmica inherent a la guerra l'obliguen a exercir una sèrie de càrrecs a part del de bibliotecari. Ha de dirigir, per exemple, la biblioteca de l'Institut Ramon Llull, que s'inaugura devers el final de la guerra. Aquesta feina, tal i com li exigeixen a l'Institut, és incompatible amb la de la Biblioteca Pública, la qual cosa li crea problemes que ha d'intentar resoldre burocràticament.

Això no obstant, alguns esdeveniments li desperten el seu habitual afany d'intervenir en la vida cultural i, excepcionalment, rompen el seu silenci. Precisament en la inauguració

de la biblioteca de l'Institut Ramon Llull pronuncia un discurs en què, d'acord amb el seu vessant pedagògic, explica als alumnes què i com han de llegir i exalta dues figures que estima molt: Ramon Llull i Miguel de Cervantes. L'exemple d'aquest darrer, que respon a l'adversitat amb la literatura, li permet una identificació amb la seva persona dirigida als qui la puguin copsar.

La seva correspondència amb Maria Antònia Salvà gairebé no reflecteix les circumstàncies de la guerra, llevat de quan la censura els prohibeix escriure les cartes en català. Ferrà troba el sistema per burlar la prohibició.

A poc a poc s'installa una certa normalitat i, malgrat l'ensurt que li han suposat les seves idees catalanistes, tracta amics catalans que han vingut a Mallorca fugint de Catalunya o en fa de nous. És el cas de Ramon Muntanyola, Mn. Pere Ribot o Joan Bofill. Ferrà els passeja per Mallorca, juntament amb altres catalans o mallorquins que són aquí a causa de la guerra. La Biblioteca es converteix en un lloc de reunió en el qual s'intenta crear un ambient cultural inexistent a la ciutat. Hi assisteixen la catalana Carme Massaguer, bibliotecària de la Caixa que la guerra també ha retingut a Mallorca, Llorenç Riber, Margarida Millet, poetessa menor, i d'altres persones que no hem pogut identificar, probablement amics habituals de Ferrà.

En aquest anys José Maria Pemán, el poeta castellà addicte al nou règim, fa una lectura de poemes a Mallorca. Ferrà, que assisteix a l'acte, exposa a Maria Antònia la seva valoració negativa d'aquesta poesia «patriòtica», tot afirmant l'únic patriotisme que ell estima i l'única poesia que el pot representar.

Per altra banda, en aquests moments comença a escriure els seus versos un nou poeta que canta la guerra i que aviat es converteix en deixeble de Ferrà. Feim referència a Miquel Dolç, que Ferrà presenta a Maria Antònia Salvà i a Miquel Duran. Dolç serà, en els anys posteriors, a més d'un fidel deixeble un contacte excellent amb els amics de Barcelona.

Malgrat la guerra i les dificultats de comunicació que aquesta representa, especialment amb Catalunya, Ferrà, per diferents canals, rep algunes noves dels amics

catalans que l'omplen d'alegria. El seu viatge a Barcelona quan acaba la guerra per anar-hi a cercar els papers que hi havia deixat —li desapareix una capsa— li permetrà saber amb més detall què els ha passat aquests anys.

6.1.1 VINGUDA A MALLORCA, PRIMERS MESOS DEL *MOVIMIENTO*, RETRACTACIÓ DEL MANIFEST, DEPURACIÓ I PRESA DE POSSESSIÓ DE LA PLAÇA DE L'ARXIU D'HISENDA

L'única informació de què disposam sobre les raons de la seva vinguda a Mallorca la nit del 18 de juliol prové de la carta que envia a la germana de Lluís Nicolau, que hem vist a l'apartat 5.2.5.3, i del fet que podria ser que casualment agafàs el mateix vaixell que Llorenç Riber i el P. Andreu de Palma.² Així, sembla ser que el motiu era felicitar sa mare per la seva onomàstica³ però en aquest cas hauria pogut venir també el dia 19. Hem de tenir en compte, per altra part, que tenia vacances a partir del dia 8, segons hem comprovat a l'expedient.

Quan arriba a Palma, el matí de dia 19, la troba ja ocupada militarment. A primera hora del matí el General Goded ha proclamat en un ban que *«será pasado por las armas todo aquel que intente en cualquier forma, de obra o de palabra, hacer la más mínima resistencia al Movimiento salvador de España»*, i s'han instal·lat peces d'artilleria a diversos llocs estratègics de la ciutat.⁴

Des de la casa de Palma o la de Son Roca deu seguir els esdeveniments amb una preocupació que ha d'augmentar els dies següents quan s'assabenta dels bans que es van dictant, que declaren facciosa molta gent, i de les mesures repressores que es prenen,⁵ com la detenció de dirigents polítics, elements d'idees esquerranes, maçons, mestres nacionals

² Josep MASSOT I MUNTANER, *Els escriptors i la guerra civil a les Illes Balears*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1990, pàg. 22.

³ El 20, dia de Santa Margalida.

⁴ Per als primers moments de la guerra a Mallorca, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *El primer franquisme a Mallorca*, Montserrat, 1996, pàg. 221-236, i a les pàgines 284-289 el que escriu Miquel Villalonga a «Destino» sobre les primeres 24 hores.

⁵ *Ibidem*, pàg. 223-226.

i professors. Sap que el catalanisme que ha professat tota la vida no és ben vist pels revoltats i deu témer, en més d'una ocasió, que el represaliïn acusant-lo de separatista. A més, pot ser perseguit per la situació equívoca, a cavall entre Palma i Barcelona, en què es troba la seva feina de funcionari: la seva comissió de serveis de la Universitat de Barcelona deu estar, encara que per poc temps, vigent i també deu continuar sent el director de la Residència d'Estudiants de la Generalitat.

Els inconvenients d'aquesta indefinició deuen augmentar amb l'ordre del comandant militar Díaz de Freijó, de 10 d'agost, la qual estipula que en un termini de quaranta-vuit hores els funcionaris han de signar una declaració en què prometin pel seu honor la «*inquebrantable adhesión al Movimiento Salvador de España*».⁶ Pels esdeveniments posteriors podem deduir que Ferrà la subscriu, però tanmateix deu augmentar les seves preocupacions.

El segon ensurt està segurament relacionat amb el seu catalanisme. Durant la forta repressió que es desferma a primers d'agost de 1936, Llorenç Villalonga s'atribueix a *Mi manifiesto*⁷, un article publicat a «El Día», amb orgull la representació, compartida amb el seu germà, de la resistència anticatalana exercida durant anys a Mallorca.⁸ També hi critica el manifest de contestació als catalans signat uns mesos abans pels intel·lectuals mallorquins, remarcant la ingenuïtat d'aquesta signatura, la poca vàlua intel·lectual dels signants mallorquins i catalans i la relació dels catalans signants amb la Generalitat, que —postilla— bombardeja Mallorca des del principi de la guerra.

Villalonga fa especial esment a Ventura Gassol, el conseller de Cultura de la Generalitat. Recordem que no feia encara dos anys que els de «La Nostra Terra», amb Miquel Ferrà, li havien ofert un banquet i l'havien acompanyat en la seva visita a Mallorca, Ferrà s'havia passejat amb ell per Palma. Ara, Villalonga exposa que feia dos

⁶ *Ibidem*, pàg. 237.

⁷ Aquest article es reproduïx a Antoni NADAL, *Els articles de Llorenç Villalonga en temps de guerra*, «Randa», núm. 33, 1993, pàg. 80-81.

⁸ Per a tot aquest assumpte del Manifest, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Montserrat, 1978, pàg. 92-107 i FERRÀ-PONÇ, Damià, *Cultura i Política a Mallorca III*, «Randa», IV, 1976, pàg. 21-23.

anys ja havia assenyalat el perill que representava l'aproximació de Mallorca a Catalunya i que els fets confirmen les seves previsions.

L'article posa en el punt de mira dels repressors els signants del manifest, sobretot els qui han mantingut contactes amb Gassol, entre els quals es compta Ferrà, que deu començar a dissenyar una defensa per si els esdeveniments es precipiten. Pensam, en aquest sentit, que pot ser d'aquestes dates un sobre del seu arxiu, amb l'epígraf de «Baluarte», que conté una traducció al castellà d'*El baluarte de la República*, un article seu publicat a «El Día» el 21 d'octubre de 1934. En la traducció, també mecanografiada, possiblement per ser enviada als diaris si fes falta, distingeix entre la tradició catalana que diu estimar i aquella «endiablada, anarcoide caòtica y sin tino» i indica que si aquesta darrera representàs Catalunya no intentarien connectar-hi políticament Mallorca. L'article, la traducció del qual el pot protegir de segons quins atacs, havia estat fortament criticat en privat per Gabriel Alomar i en públic per *Enric* al periòdic «República», com hem explicat a l'apartat 5.3.3.4.

El mateix sobre conté també un article titulat *A mis lectores*, amb la paraula *inèdit* entre parèntesis i a llapis i signat *Alanís*, preparat segurament per a la seva publicació com a resposta a l'article esmentat o alguns altres dels germans Villalonga. Ignoram per què no s'arriba a publicar però pel seu interès el reproduïm íntegrament:

«Desde el 19 de julio, yo no he podido leer en los periódicos, aparte la información de los distintos frentes y las nobles alocuciones de algunas autoridades, nada que lograra distraerme de un solo pensamiento, que era el de todos. Para mí, todo lo que no sea lacónicos partes militares pierde interés ante la tragedia que vivimos. Son éstas horas de acción y no de palabras. Sólo las de un santo tendrían oportunidad en estos momentos.

Por esto, y porque las mías quieren ser recogidas serenamente, por oídos purgados de pasión, tengo resuelto, así haya de pasar por un intouchable ante el país a quien dí la flor de mi espíritu, no decir una hasta que los aires se hayan sosegado. La sola idea de una polémica periodística a estas horas de cruenta abnegación por parte de tantos, subleva todo lo que hay en mí de buen gusto. Queda explicado con esto mi silencio y el de otros que lo comparten.

A mis lectores de buena voluntad que aún no me conozcan bien, baste saber que, de todas las cosas que he querido, quiero y siempre querré sin avergonzarme, no hay una sola que me estorbe de amar a España, no al dictado de nadie, sino con afecto verdadero, hoy más vivo que nunca, que la veo sufrir en hombres buenos de todas sus regiones con quienes he convivido y en ciudades mártires que me han sido segunda patria, algunas de ellas remotas, pero más humanas quizás a mi corazón que esta donde nació».

Per si no n'hi hagués prou amb l'article de Llorenç Villalonga, el 10 d'agost són

clausurades, entre diverses entitats polítiques i culturals, l'Associació per la Cultura de Mallorca i la revista «La Nostra Terra». Ferrà pertanyia a la primera i havia col·laborat assíduament a la segona; era, per tant, membre del que alguns anomenaven «Clan de la Nostra Terra». Aquest mateix dia el coronel Ramos Unamuno, que havia parlat en diverses ocasions de la neteja de «traïdores» a Palma, és nomenat governador militar de les Balears. Dia 12, la Comandància Militar apunta la possibilitat que els catalans intentin conquerir Mallorca i exposa que hi pot haver gent que estableixi contacte amb l'enemic. Els qualifica, evidentment, de traïdors i manifesta que cadascun d'aquests és «*acreedor a ser pasado por las armas*».⁹

En aquestes greus circumstàncies, Miquel Villalonga publica un altre article, *Aviso cariñoso*, més directe que el del seu germà i en el qual afirma que «*emboscados en nuestra isla, permanecen algunos señores que se siguen considerando solidarios de la Generalidad y de sus piraterías aéreas*». Amb l'excusa d'avisar lleialment els «catalans de Mallorca», els exposa que estan «*en terreno enemigo*», compara la seva situació amb la d'un francès que residís a Alemanya durant la Gran Guerra i seguia: «*Ya que no podeis abandonar Mallorca, agradeced al menos, la hospitalidad que a vosotros, enemigos os otorgamos. Cualquier manejo vuestro será ejecutiva y fulminantemente reprimido. No os llameis a engaño si os sucede un contratiempo desagradable*». Per acabar, argumenta que l'avís té la finalitat d'evitar que certs senyors diguin o cometin disbarats i que els seus amics els hagin de sancionar.

De fet, la intenció és atemorir però les circumstàncies excepcionals del moment converteixen l'avís en un perill extremat. L'endemà de publicar-se, les tropes comandades per Bayo desembarquen a Portocristo. Quan es retiren, l'11 de setembre, Llorenç escriu *La cultura mal parada*. En aquest article, d'un to més moderat que el seu anterior, exposa que no havia volgut ofendre els mallorquins que signaren el manifest ni presentar-los com a traïdors a Espanya i a Mallorca, però continua insistint en llur ingenuïtat en pensar que fent cultura no feien política, ja que —argumenta— feia alguns anys que la cultura catalana

⁹ Josep MASSOT I MUNTANER, *El primer franquisme a Mallorca*, Montserrat, 1996, pàg. 252.

estava informada per la política. A més, torna a titllar els intel·lectuals catalans de mediocres, entre els quals cita un altre cop Ventura Gassol i hi afegeix A. M. Sbert.

Es veu que a causa dels articles rep alguns anònims, que contesta amb *Equívoco*, publicat a «El Día» del 16 de setembre, convidant els qui li han enviat els anònims a adherir-se al *Movimiento* per esborrar tota sospita. Segons ens conta Damià Ferrà-Ponç,¹⁰ el mateix Villalonga insisteix que l'objectiu de l'article era «aturar en sec els rumors acusadors que circulaven sobre alguns dels catalanistes mallorquins». Ferrà-Ponç també afirma que Miquel Ferrà hauria estat acusat de fer gestions per a retre l'illa a la Generalitat i involucrat en la «temptativa feta per la Generalitat, a través de l'emissari el tinent Carlos Soto Romero, d'obtenir sense lluita la rendició de Mallorca».¹¹

Per tant, hom es podria plantejar la hipòtesi que Llorenç Villalonga intenta apagar un foc que ell mateix i el seu germà han atiat irresponsablement, però caldria presentar algunes reserves a les seves paraules ja que, sobretot en assumptes que l'impliquen personalment, sovint tendeix a fantasiejar tant com en les seves novel·les.

Els propòsits del seu germà, que no deu ignorar, no semblen tenir la mateixa intenció que ell s'atribuirà anys més tard perquè el mateix dia 16 apareix a tots els diaris de Palma un requadre anònim, escrit segons Damià Ferrà-Ponç i Josep Massot per Miquel Villalonga, que resumeix el missatge dels catalans i assenyala tres dels seus signants: Lluís Companys, Joan Casanovas i Ventura Gassol; parla dels bombardeigs de la Generalitat i de la resposta prompta dels mallorquins a aquest manifest i acaba amb aquestes paraules: «*Contrasta la premura de la respuesta con el obstinado silencio seguido a los bombardeos, robos y asesinatos decretados por la Generalitat de Catalunya contra la isla de Mallorca. ¿No va ya siendo hora de que los que se equivocaron reconozcan noblemente su error? Y si no lo hacen, y persisten en su triple afirmación de fidelidad a quienes nos declararon una guerra cruel y estúpida, ¿No será más conveniente, para ellos y para nosotros, que vayan pensando en evacuar nuestra isla, que sólo puede ser para ellos un país enemigo?*».

¹⁰ Damià FERRÀ-PONÇ, *Cultura i política a Mallorca III «Randa», IV, 1976, pàg.21-23.*

¹¹ El tinent Carlos Soto Romero fou detingut i afusellat posteriorment per ordre de Franco.

L'endemà «El Día» publica una carta oberta del Dr. Josep Aguiló de Son Servera en la qual es desdiu del manifest i afirmant que l'havia signat únicament per la proposta d'activació de la vida cultural mallorquina que implicava. Davant aquest panorama i per evitar els mals que els amenacen, els altres signants decideixen subscriure una retractació conjunta. Segons F. de B. Moll,¹² es reuneixen a la Biblioteca de la Diputació, de la qual es cuida Joan Pons, «un parell de dotzenes de firmants del Manifest» per discutir el «text que Miquel Ferrà havia escrit per a donar damunt la premsa» la suposada rectificació. Amb algunes esmenes, es publica el 18 de setembre als diaris de Palma.¹³ El sobre amb el nom de *Baluarte* del qual ja hem parlat conté la retractació al manifest, redactada segons Moll¹⁴ pel propi Ferrà i amb esmenes dels altres signants. El document, mecanografiat, presenta diverses ratllades i correccions, i una nota de Ferrà que indica que el segon paràgraf és afegit. Aquest paràgraf, que al seu torn està corregit, diu: «*Lo que en ella se nos pregunta viene contestado desde el primer día del movimiento nacional por todos nosotros con nuestra adhesión de palabra o por escrito¹⁵ y ocupando nuestros puestos de trabajo, y muchos además el suyo en el ejército, Falange y milicias.* [Aquest darrer fragment deia enlloc de Falange «*y en las milicias*»].

Les altres correccions intenten eliminar les referències a catalans o a Catalunya. Canvia, per exemple, «*tiene tan poco que ver con nosotros, como con los catalanes merecedores de este nombre*» per «*no tiene nada que ver con nosotros*», o suprimeix el nom de Maragall esmentat devora Joan Alcover, Miquel Costa i Miquel S. Oliver.

Segons Josep Massot, el comunicat és subscrit per cent set del cent cinquanta-tres. El 19 de setembre Miquel Villalonga publica un altre text emmarcat i anònim en el qual, amb certes reserves, dóna la benvinguda als qui —diu— han desfet les ambigüitats i els malentesos i els exigeix com a úniques condicions «*un corazón sincero y una mente clara*».

¹² *Els altres quaranta anys*, Mallorca 1975, pàg. 40.

¹³ El text du la data del 17 de setembre. Ha estat, per tant, redactat molt de pressa, la qual cosa ens dóna idea que els signants són conscients que cal actuar aviat per evitar conseqüències tràgiques.

¹⁴ *Els altres quaranta anys*, Mallorca 1975, pàg. 40.

¹⁵ Un tros rallat deia «*con la aportación de nuestro óbolo*».

Així —exposa— serà impossible que «*personas cultas y católicas*» es deixin embaucar per la cultura de persones que incendien les esglésies, tiren bombes i escampen proclames pornogràfiques.

La retractació també sembla acontentar el governador Josep Rubí, que diu als periodistes que «*confesado por éstos su error, no se debía insistir dando un carácter particular al asunto*». No tothom fa la mateixa consideració i la revista «El Luchador», per exemple, no dubta de la seva sinceritat però no comparteix els arguments. Tanmateix, l'oposició més ferma a tancar la qüestió és la del coronel Ricardo Fernández de Tamarit, el qual a *Ambigüedad espiritual*, publicat a «El Día» el 21 d'octubre, proposa «*poner fuera de las fronteras de España a los que (conscientes y sabedores de los hechos referidos y de la totalidad separatista del grupo a que se dirigían) afirmaban su fidelidad a otra patria natural, pese a las afirmaciones hechas posteriormente que no alcanzan a desvirtuar la actitud inicial*».

És en aquest moment quan Llorenç Villalonga intenta calmar l'odi que ell mateix ha alimentat i surt en defensa del signants del Manifest. Amb aquesta finalitat, a *Exclusiones no. La remisión de las culpas*¹⁶ recorre a unes paraules del terrible cap de la policia de la Falange Francesc Barrado, que distingeix entre Catalunya i la Generalitat i que creu en la bona fe dels signants de la resposta. Villalonga hi afegeix que havien estat «*más frívolos que culpables*» i «*se dejaron engañar*», i adopta una postura plenament integradora adduint que «*urge engrosar las filas de nuestro renacimiento con los que hasta ahora fueron indiferentes o frívolos. [...] Es ahora y sólo ahora que empieza a amanecer en España. No pretendamos excluir a nadie del divino espectáculo*».

Tamarit contesta l'escrit insistint en els seus plantejaments i Villalonga el torna a rebatre amb missatges integradors. Amb tot i això, nomena de bell nou Gassol i Sbert, admet que els qui han faltat a la llei han de ser castigats però que ja se'n cuidaran «*nuestras autoridades*» i finalment reconeix que n'hi ha que no s'han penedit d'haver signat la Resposta al Manifest. Encara es produeix una darrera resposta de Tamarit en la qual

¹⁶ «El Día», 23-X-36.

deixa la polèmica però es reafirma en els criteris anteriors.¹⁷ Josep Massot explica que la qüestió no es resolgué amb aquest episodi i durant molt de temps els vencedors parlaren dels signants del Manifest per humiliar-los i recordar el seu «crim» de defensar la llengua i cultura catalanes, que no s'havia de repetir.¹⁸

A la primera carta que Ferrà envia a Maria Antònia Salvà després de l'alçament li expressa la seva preocupació pels familiars d'aquesta que són al front de Manacor i hi afegeix: «No cal que et digui els meus sentiments. Res me conforta tant com pensar que tu els comparteixes. El to de la teva darrera lletra m'ho diu. Dins el nostre esperit certes confusions són impossibles. Nosaltres sabem lo que hi ha de pur i de intocable en allò que hem estimat sempre. Jo planc les belles il·lusions capolades, però sent, t'ho confés, un aspre gust a abandonar-me dins els camins de la providència¹⁹ —sovint tan diferents dels que hauríem triat els homes—, segur que aquells són els bons».²⁰

En un *post scriptum* a la mateixa carta, encara es permet fer broma: «Encara que els temps no estan per verbes, no vull deixar de dir-te que en Toni Peña ha decidit respondre als bombardeigs aeris i la resta deixant sense contestar totes les lletres que li arribin escrites amb la *ï* llatina conjuntiva. M'ho digué indignadíssim. Ja ho saps, si acàs mai li has d'escriure». També li explica per què ha de firmar la retractació al manifest:

«Davant la campanya d'origen tèrbol i finalitats malignes que s'ha iniciat damunt la premsa, el [sic] firmants de la resposta al manifest català, per evitar un petit calvari, hem hagut de dir qualche cosa. Voldràs, si estàs conforme, autorisar En Joan Pons perquè t'ajusti a la llista d'adherits? Basta el simple nom.

Tot sia per Déu i per la pàtria!».

Però el calvari continua. El 30 de setembre, poc després d'haver signat la retractació, se li complica la situació perquè la comissió de serveis de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona arriba al seu terme. En un altre sobre del seu arxiu, sota l'epígraf

¹⁷ Per a tot l'assumpte de Tamarit he seguit Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Montserrat, 1978, pàg. 100-103.

¹⁸ *Ibidem*, pàg. 103-107.

¹⁹ Recordem que a *La hora presente. Voces présagas* («La Almudaina», 30-XII-16). Ferrà afirmava que: L'ensomni, l'ànsia, la voluntat i la fe dels homes [...] són tant com el fatalisme col·laboradors de la Providència.»

²⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 17-IX-36.

d'«Archivo de Hacienda (Toma de posesión). Depuración» guarda els documents que fan referència a les seves dificultats en la presa de possessió del seu lloc de treball a l'arxiu d'Hisenda. En un escrit de dia 1 d'octubre exposa al governador civil de les Balears que va ser destinat a l'arxiu d'Hisenda i en va prendre possessió el 2 de febrer; que per ordre ministerial fou adscrit en comissió a la Biblioteca Universitària de Barcelona fins a la fi del curs acadèmic; que havent acabat el curs el 30 de setembre s'havia de reintegrar a l'arxiu d'Hisenda, i que trobant-se accidentalment amb permís de vacances a Mallorca el dia 19 de juliol no ha pogut retirar el títol que té a Barcelona, amb el cessament corresponent. A continuació demana que en la forma provisional que trobi més adient i sense perjudici de formalitzar-la degudament quan pugui, se li doni possessió del seu càrrec a l'arxiu.

El 10 de desembre li comuniquen des del Govern Civil la impossibilitat de resoldre la instància presentada perquè és un dels firmants del manifest dels intel·lectuals catalans i no ha fet constar públicament la seva retractació. Ferrà contesta el 14 de desembre que va signar la seva adhesió al *Movimiento* pocs dies després d'haver-se declarat, que va oferir particularment els seus serveis professionals al delegat d'Hisenda fins que arribàs el moment de prendre possessió oficial del seu càrrec d'arxiver i que la premsa local va publicar el 18 de setembre un escrit aclaridor de la Resposta al missatge dels catalans, en el qual «*se manifestaba la intención en ningún modo antipatriótica con que había sido firmada*» i havia estat acceptat a la nota publicada pel Govern civil, el dia 22 del mateix mes.

El 17 de desembre li retornen l'escrit argumentant que no ho pot fer d'ofici ni el pot subscriure amb mitja firma —l'havia signat «M. Ferrà»— quan es dirigeix a un superior. El 21 de desembre envia una altra sol·licitud al governador, acompanyada d'una carta que ha dirigit al director de «El Día» perquè sigui publicada, el contingut de la qual és el següent:

«Permítame que por una vez todavía le pida la hospitalidad de estas columnas, donde tan generosamente he sido acogido siempre, para hacer público un sentimiento del cual no habrán dudado los que me conozcan por el conjunto de mis escritos, pero que me interesa hoy que nadie ignore.

He vivido y tengo raiz en más de dos regiones españolas; y, como para mí conocer y amar es una misma cosa cuando se trata de algo vivo, nada más alejado de mi ideal que el separatismo.

Mi afecto a la España de todos es tan real como espontáneo, y mi firma al pie de la respuesta al Mensaje catalán no señala su debilitación en lo más mínimo. Agradeciéndole la publicidad que no dudo me facilitará para estas líneas, es siempre su amigo y servidor afectísimo».

Finalment, li trameten una còpia de l'escrit dirigit pel governador civil al delegat d'Hisenda el 4 de gener de 1937, en el qual exposa que, una vegada comprovada la publicació de l'aclariment, ha decidit donar possessió del seu càrrec d'arxiver de la Delegació d'Hisenda, especificant que ha de ser amb data d'1 d'octubre de 1936.

El sobre esmentat conté un altre document, bastant posterior: la depuració signada pel director general d'Arxius i Biblioteques a Madrid, dia 11 de setembre de 1940²¹

El Nadal d'aquest primer any de guerra evoca el temps en què preparava l'«Almanac de les lletres» demanant poemes als amics i escrivint-ne algun. Ara, a pesar de les noves circumstàncies i pensant segurament en l'Almanac, compondrà el poema *Jesu redemptor omnium*, que inicialment titula *Dolça benigna pau...* i que a mitjan gener també envia a Maria Antònia Salvà²² En la mateixa carta l'informa que «avui entr' de successor d'en Toni Peña», referint-se segurament a la presa de possessió de la seva plaça a l'arxiu d'Hisenda.

6.1.2 FEINA A LA BIBLIOTECA PROVINCIAL (1937-1939)

Disposam de molt poca informació sobre la feina de Ferrà durant aquests anys de la guerra a la Biblioteca Provincial, llevat de les cartes de Maria Antònia Salvà i els oficis de la Biblioteca, els que ens ofereixen dades sobre la seva gestió, almanco des del punt de vista oficial.

²¹ El document diu: «Por Orden Ministerial de esta fecha y de acuerdo con la propuesta del Juez Instructor, ha sido V. S. depurado y admitido al servicio sin sanción alguna, como funcionario facultativo del Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos».

²² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 15-I-37.

6.1.2.1 Nomenament com a cap de la Biblioteca Provincial. Proposta de biblioteca mallorquina o balear. Creació de biblioteques per a l'esquadra i l'hospital militar (1937)

Ferrà, reintegrat com ja hem vist a l'Arxiu d'Hisenda el gener de 1937, hi deu fer feina tan sols fins el febrer. Aquest mes mor Salvador Ros Ramonell, cap de la Biblioteca Provincial i Ferrà el substitueix interinament, nomenat pel governador civil, en la seva condició d'arxiver de la Delegació d'Hisenda.²³ Al seu torn, designa Pedro de la Guía Olivares com a habilitat de material i altres consignacions.²⁴

L'inspector general de Biblioteques, Miguel Artigas, li envia diverses cartes a partir de març. Concretament, el 12 d'aquest mes li tramet el que sembla la resposta a certes preguntes sobre la sort d'alguns bibliotecaris amics i coneguts. Artigas, que el tracta d'«*amigo y compañero*», s'alegra en primer lloc que fos a Mallorca quan es va produir l'alçament i li explica que Campillo és a Santander i a Revilla el *Movimiento* el sorprenué a Palència, on ara treballa a l'Arxiu d'Hisenda i Històric, en el qual el va veure el desembre. Li conta que ha assumit la inspecció de les tres branques i està en comunicació amb tots els companys supervivents, els quals li envien informes, memòries, etc.; que ha escrit a Ros però no n'ha tingut contesta; que no hi ha Direcció de Belles Arts i tots els assumptes són tramitats per la Comissió de Cultura i Ensenyança de la Junta Tècnica, amb seu a Burgos i amb la qual té comunicació.

Per altra banda, li conta que s'han establert biblioteques d'hospitals i fronts a tota l'Espanya «*reconquistada*» i li demana que si hi ha hospitals militars a l'illa els atengui i que si no tenen on enviar els llibres que arpleguen els trameti a Màlaga. També li diu que per iniciativa seva es publicà al BOE l'Ordre de les Juntes de Cultura Històrica i del Tresor Artístic, on ha procurat atorgar al *Cuerpo* la màxima participació. Li explica, a més, que han fet una petita combinació de personal perquè a totes les capitals hi hagi un facultatiu que sigui secretari de la Junta, que ja hi ha publicacions importants a Sevilla i

²³ Arxiu de correspondència de la Biblioteca Provincial: *Oficios mandados 1937-1944*, núm. 79 i 80.

²⁴ *Ibidem*, núm. 81.

que se'n preparen altres.

Tot seguit, diu que creu que a Palma «no habrá lugar», li envia molts de records per a Pons i Forteza, li exposa que si creu que «se pueden acometer obras» s'entendrien amb la Comissió de Burgos i segueix: «*Ferrá, no le dejaremos ya ir de Mallorca para evitarle malas compañías. Puede V. hacer una gran Biblioteca Balear. Cuento desde luego con todo [lo que] se pueda hacer. Tengo el fichero de todos los supervivientes. Pregunten sin reparo*». En un P. S. encara li diu: «*Diga a Moll que recibí su carta; que salude a S. E. el Sr. Arzobispo i que le escribiré más adelante. No sé que hay del catálogo. ¿Le cogió con o sin dinero el movimiento para la impresión? Ya pronto se hará luz en todo. Salude a la Sra Viuda de nuestro compañero. Como V. suponía todo lo del montepío está paralizado. Esperemos. Dele el pésame en mi nombre*».²⁵

En una altra carta, del 8 de maig de 1937,²⁶ Artigas, després d'acusar la recepció d'una carta seva del 15, li diu que ja deu haver rebut instruccions per treure el paper de l'arxiu de la Delegació d'Hisenda i que els llibres que estiguin desfets, sobretot si són duplicats, poden ser transformats en paper, mentre que cal conservar els que estiguin bé encara que siguin empaquetats. A continuació li comenta:

«Puesto que la comandancia desea el donativo, puede V. pedir le envíen unos soldados de alguna instrucción que le ayuden. I [sic] lo haran seguramente. Empaquetados los libros ocupan poco lugar.

No deje V. de insistir en las Bibliotecas para Hospitales: en periódicos, charlas por radio, etc. En todas las provincias se hacen con gran resultado. ¿Hay ahí hospitales? Pocos serán. La Sta Carmen Massagué a quien creo saludé en mi visita a Palma puede ayudarle mucho en todas estas tareas.

Yo tengo grandes esperanzas en que hará V. con Forteza y Pons una gran Biblioteca Mallorquina. V. puede, sabe, debe hacerla. Ahora el Estado poco podrá ayudar; pero todo es empezar.

Del amigo Matoren,²⁷ estaba en Madrid y no sé por qué le suspendieron en Agosto de empleo y sueldo. Creo que por ahora no hay que pensar en pensiones ni en ascensos, no se ha legislado nada de esto. Saludos a los amigos y compañeros. Saludos de Aurea Javierre que está aquí.

Su amigo y devoto».

²⁵ La carta està datada a Saragossa i du la censura militar d'aquesta ciutat.

²⁶ Amb la mateixa procedència i censura que l'anterior.

²⁷ Tal vegada es tracta de Martorell.

El mes de juny, Ferrà li comunica que com a resultat de les gestions del seu president, el marquès de Mascarella, i amb l'ajuda de la bibliotecària Carme Massagué, ha obtingut de la Caixa de Pensions el dipòsit de 1.500 volums que, destinats als malalts de l'hospital militar, constituïran un cos orgànic d'obres escollides, ideal com a base d'una biblioteca. Aquestes obres —continua explicant— s'adjuntaran a les rebudes com a donatiu del bisbe de Mallorca i de diversos particulars i cal esperar que augmentin amb l'estímul d'aquests exemples. Per altra part, l'informa que ha acceptat un local en excel·lents condicions i en el mateix hospital, ofert per la direcció, la qual ha designat una senyoreta del servei de l'hospital per atendre la biblioteca, sota la seva supervisió i dirigida per la Bibliotecària de la Caixa, i que aquesta entitat també li ha encarregat, i ell ha acceptat, organitzar una biblioteca amb la Srta. Masegué i amb un fons similar, destinada als vaixells de l'Esquadra.²⁸

El juliol tramet a l'inspector general d'Arxius i Biblioteques una relació de la feina que ha fet: organitzar els papers del Sr. Ramonell i dels índexs en què treballava quan va emmalaltir i reorganitzar catàlegs de maneig diari, fent-los igualar amb la guillotina perquè siguin més manejables. L'informa també que el servei de lectors ha estat escàs ateses les circumstàncies —només s'han servit 580 obres— i que les obres de l'hospital militar s'acaben i hi aniran a instal·lar els llibres

A continuació li explica que sota la presidència del governador fou constituïda la Junta del Tresor Artístic i, delegat per aquesta, va visitar les esglésies de Sant Jaume i Santa Fe, on les «*violencias revolucionarias*» havien afectat algunes obres d'art, sobretot un santerist romànic i un altre del Renaixement, talles excel·lents de possible restauració. Exposa també que no s'ha redactat la memòria perquè faltaven dades d'Eivissa, on —explica— les destruccions foren més importants, i de pobles de Mallorca, on algunes creus de terme s'havien destruït.²⁹

El mes d'agost assabenta el governador civil que Pedro de la Guia Olivares, de 46

²⁸ Arxiu de correspondència de la Biblioteca Provincial: *Oficios mandados 1937-1944*, núm. 83 (80).

²⁹ *Ibidem*, núm. 85.

anys, que pertany a Falange Española i de las JONS de 2a línia i que ha estat reclamat per enquadrar-lo, figura en la nòmina de personal de la biblioteca com a únic auxiliar subaltern i atén tots els serveis en els moments, freqüents, en què Miquel Ferrà ha d'anar a l'arxiu d'Hisenda, per la qual cosa hauria de tancar la biblioteca si no tenia aquesta persona.³⁰ L'octubre dona compte a l'inspector general d'Arxius i Biblioteques dels treballs realitzats el darrer trimestre: repàs i ordenació dels armaris, catalogació d'algunes obres ingressades i reparació dels índexs, a més de l'habitual servei de lectors. També li comunica que voler posar armaris tancats va endarrerir la instal·lació de la biblioteca de l'hospital, però els llibres ja són a l'abast dels malalts, i que encara li falten fotografies de creus de terme destruïdes perquè els ajuntaments no els hi han enviat.³¹

El mes de novembre demana al governador permís per obrir una porta, que estava condemnada, per tal que els lectors i els empleats puguin anar al refugi del Seminari quan hi hagi bombardeig.³² Aquest mateix mes li enumera les biblioteques públiques de Mallorca. A Palma hi ha la Pública, la Municipal, la de Cultura Artesana, creada per la Diputació, i la de la Caixa. També hi ha biblioteques públiques a Inca, Andratx, Algaida, Montuïri, Manacor, Felanitx, Sóller, Lluçmajor, Muro, Petra, Son Servera i Eivissa, descomptant Maó i Ciutadella «*por no hallarse en territorio liberado*».³³

6.1.2.2 La Biblioteca Provincial l'any 1938. Diverses feines d'organització. *Lecturas para el soldado*

Ferrà consigna les feines habituals a la Biblioteca Pública a l'informe que cada trimestre eleva a la superioritat. El 1938, els treballs quotidians són de reordenació d'armaris i catalogació. A més, el desembre rep l'obra *Encabezamientos de materia para catálogos-diccionarios* i explica al seu cap de serveis que la llegeix amb gran interès i que

³⁰ *Ibidem*, núm. 86.

³¹ Arxiu de correspondència de la Biblioteca Provincial: *Oficios mandados 1937-1944*, núm. 87. A la còpia de l'ofici Ferrà corregeix la grafia «ny» de la fórmula final «Dios guarde a Espanya...» per la «ñ» corresponent.

³² *Ibidem*, núm. 88.

³³ *Ibidem*, núm. 89.

considera oportuna la formació del catàleg-diccionari de la Biblioteca, els cedularis de la qual caldria renovar completament. Exposa que és difícil determinar quantes cèdules es necessitarien però, reduint-les a les tres elementals (autor, matèria, títol) no baixarien de més de 50.000, les quals no es poden adquirir per manca de pressupost. Finalment, li comenta que seria un encert adoptar del model internacional, tal com el cap de serveis proposa, i que el seguirà en elaborar el nou catàleg.³⁴

Per la seva part, el subaltern s'encarrega d'iniciar un nou i complet catàleg de periòdics i revistes que Ferrà considera de molta utilitat.³⁵ Tanmateix, algunes tasques no es poden dur a terme per manca de personal i comunica al president de la Junta Depuradora de Biblioteques Públiques de les Balears que la biblioteca té més de 60.000 volums i li és impossible enviar els fitxers demanats des de Sevilla per examinar-los.³⁶

Ferrà és també l'encarregat de la campanya «*Lecturas para el soldado*» i en col·laboració amb la Subdelegació de Premsa i Propaganda de l'Estat es cuida de recollir llibres i distribuir-los als hospitals. Envia també la relació de lectors per professions i per obres llegides de la biblioteca de l'Hospital Militar.

6.1.2.3 Llibres incautats (1938)

Miquel Ferrà assabenta el cap de servei que al Govern Civil hi ha els «*Libros inmorales y disolventes recogidos en su día*» que no varen ser enviats a la Biblioteca i que ha gestionat que els hi enviïn.³⁷ Més endavant, la Comissió Administradora de Béns Incautats li comunica que no han enviat els llibres incautats perquè no tenen valor i Ferrà els tramet l'ofici del cap perquè facin el que correspon i demana disculpes per llegir massa tard les disposicions del Butlletí Oficial.

Finalment, després de «*largas y laboriosas gestiones*» perquè no consta enlloc la

³⁴ *Ibidem*, núm. 134.

³⁵ *Ibidem*, núm. 93.

³⁶ *Ibidem*, núm. 91.

³⁷ *Ibidem*, núm. 134.

procedència d'una part dels llibres incautats, informa el cap que pertanyien a les societats Agrupación Socialista Artanense, Acció Republicana de Mancor de la Vall, Unión Obrera de Felanitx i La Confianza de Pollença, mentre que els de Pere Antoni Reus Bordoy de Felanitx i Luis Ferbal de Palma han estat només d'«*embargo provisional*». Li explica que la Comissió Provincial d'Incautacions, on ja s'ha fet càrrec dels llibres, li ha facilitat les dades i que a més ha sabut que «*en esta Comandancia Militar*» està dipositada la biblioteca de la lògia maçònica de Palma i alguns llibres procedents de la Biblioteca Popular de la Caixa de Pensions de Palma que varen ser separats per una primera censura. Li demana seguidament on han de guardar aquests llibres i els «*procedentes de expurgos y saneamientos*» perquè li falta lloc i no troba al BOE l'ordre de 28-III-38 que li cita. També li consulta si ha d'obrir registre a part o els ha d'incloure al general.

Ens hem de referir també als llibres o revistes que li demanen els jutges. En aquest sentit, consta al jutge militar Tomàs Feliu i Blanes que és a la seva disposició la col·lecció d'«*El Obrero Balear*» que li demana però no es pot treure de la biblioteca perquè els altres jutjats la reclamen amb freqüència. Li suggereix que si necessita consultar-la envii algú amb la seva firma a cercar-la, de 9 a 13 hores, i que la torni immediatament després d'haver-la utilitzada.³⁸

6.1.2.4 Membre de la junta de cultura històrica i del tresor artístic

El març de 1938 es constitueix aquesta Junta, presidida pel governador civil Mateu Torres Bestard i de la qual Ferrà és membre com a cap de la Biblioteca Pública. Per un ofici de Ferrà sabem que, a més del governador civil i ell mateix, en fan part Jaume Obrador i Casasnovas, president de la Diputació; Andreu Caimari, canonge, en representació del Bisbat; Josep Alomar Bosch, arquitecte provincial, en representació de la Comissió de Monuments; Josep Maria Tous i Maroto, catedràtic d'Història de l'Institut; Lluís M. Mestres Martí, inspector de 1a ensenyança; Antonio Jiménez Vidal, director del Museu Arqueològic Lullà.

³⁸ *Ibidem*, núm. 137.

Miquel Ferrà comunica al cap de serveis que aquest curs ha hagut de desistir d'organitzar visites col·lectives als museus perquè estan tancats o ocupats per l'autoritat militar; el castell de Bellver, on està ubicat el Museu Municipal, és a una hora del centre; les peces del museu de la Societat Arqueològica Lulliana estan desmuntades i guardades a soterranis i el Museu Provincial de la Llotja, un «*abigarrado almacén de antigüedades sin catálogo válido*», està destinat temporalment a dipòsit d'aliments. Hi afegeix que quan comenci el nou curs s'ocuparà gustós de la visita als monuments històrics i artístics.³⁹

Quan aquest comença, tramet al cap de serveis el programa de les lliçons de «*Arte español y visitas a Museos y Monumentos*» per al curs, que ha preparat amb la col·laboració de Joan Pons, de l'Arxiu Històric.⁴⁰ També n'informa els directors de les escoles, explicant-los que hi podrà assistir una selecció d'alumnes i que se'n publicaran les dates a la premsa.⁴¹

6.1.2.5 Dos nous nomenaments: bibliotecari de l'Institut Ramon Llull i vocal del patronat provincial per al foment de les biblioteques, arxius i museus (1938)⁴²

En un document datat el 5 de setembre a Vitòria i en compliment de l'article 3 de l'Ordre del 24 d'agost, que desplega el Decret del 5 del mateix mes, el Ministeri d'Educació Nacional nomena Miquel Ferrà per al servei facultatiu de la biblioteca de l'Institut i «*demás obligaciones consignadas en ambas disposiciones legales*». Per altra part, un nomenament datat també a Vitòria el 31 d'octubre, que compleix l'article 2 del Decret del 13 dels corrents, el designa *vocal* del Patronat Provincial per al Foment de les Biblioteques, Arxius i Museus que, segons la dita ordre, s'havia de constituir i actuar a les Balears.

³⁹ *Ibidem*, núm. 102.

⁴⁰ *Ibidem*, núm. 127.

⁴¹ *Ibidem*, núm. 131.

⁴² Un sobre de l'arxiu de Ferrà conté els dos nomenaments.

6.1.2.6 Biblioteca de l'Institut Ramon Llull (1938-1944)

El setembre de 1938 Ferrà pren possessió de la seva plaça de «*Bibliotecario del Instituto Nacional de 2ª Enseñanza*». Segons informa ell mateix, aquesta biblioteca consta de 1.550 volums, inventariats només en part; només està subscripta a la revista «Atenea»; té uns fons constituïts per obres de consulta i vulgarització, —d'història, literatura i ciències—, quasi totes del segle XIX, i colleccions modernes de clàssics. No s'han fet compres des de la publicació de l'Ordre de 9 de juliol del 38 i els «*derechos obvencionales*» pugen a 5.997 pts., quantitat que l'Institut dedica a biblioteca i laboratoris. També informa que durant el passat curs la biblioteca estava oberta als alumnes certes hores del dia i les obres es donaven en préstec a professors amb la sola garantia que deixassin el seu nom. El local —continua explicant— és una vasta sala d'estudi, capaç per a 60 persones, amb bona llum, «*mesas corridas*» còmodes per a la lectura i cadires individuals. A més, la biblioteca té al seu servei un ajudant gratuït.⁴³

El 1939, quan la guerra ha acabat, comença a tenir contacte amb la llibreria Verdaguer per encomanar llibres per a la quasi nova biblioteca. Les comandes se succeeixen al llarg de dos anys, entre el maig de 1939 i el maig de 1941. A través de les cartes en què fa les comandes i dos sobres que contenen les relacions d'obres demanades o per demanar, documents que Ferrà guarda en una carpeta amb el títol de «Bibl^a Inst», ens podem assabentar amb detall dels llibres que li interessa adquirir, els quals sovint no es poden servir per manca d'existències. Entre aquests, cal destacar el *Diccionari* d'Aguiló, les obres de la Fundació Bíblica Catalana i la Fundació Guillaume Budé, la *Decadencia de Occidente* d'Spengler, les obres completes de Valera, Santa Teresa, Azorín, Mistral, Goethe, Maragall, Carreras Artau, Allison Peers, obres portugueses —amb un diccionari i una gramàtica d'aquesta llengua—, poesies de Núñez de Arce, Rey Soto, Antonio Machado i J. R. Jiménez; la traducció dels *Upanishads* de Joan Mascaro i la de *Mireio* de Maria Antònia Salvà, i un llarg etcètera.

Entre desembre de 1943 i març de 1944 manté un petit plet amb els catedràtics de

⁴³ Arxiu de correspondència de la Biblioteca Provincial *Oficios mandados 1937-1944*, núm. 125.

l'Institut,⁴⁴ que comença quan Carlos José Guitart, secretari de l'Institut, li comunica que alguns catedràtics es queixen que la biblioteca no obri el matí perquè ells i els alumnes no en poden fer ús. Ferrà respon que el matí és a la Biblioteca Pública i no la pot abandonar però està disposat a ensenyar alumnes que vulguin fer de bibliotecaris durant aquestes hores. Davant la insistència de Guitart, demana als seus superiors què ha de fer i aquests li responen que no pot abandonar el servei de la Biblioteca Pública el matí, que les dues hores que ha d'anar a la de l'Institut no han de ser en detriment de l'altra i que els serveis del bibliotecari són d'assessorament tècnic més que de vigilància. Segons que sembla aquesta carta, que és enviada a l'Institut, tanca la qüestió.

6.1.2.7 Ferrà romp el seu silenci amb motiu de la inauguració de la biblioteca de l'Institut Ramon Llull (1939[?])

El dia de la Festa del Llibre de 1939 [?] és inaugurada la biblioteca del nou Institut Ramon Llull, que havia començat a funcionar el 1936. Com a director, Ferrà pronuncia unes senzilles i sentides paraules, amb les quals aconsella els alumnes com llegir i fa un panegíric de Ramon Llull i Cervantes. Atès que serà una de les seves escasses intervencions públiques durant aquests anys i que la informació que aporta ens sembla interessant, en farem un ampli comentari.⁴⁵

Per començar exposa que l'Institut ha volgut celebrar la Festa del Llibre amb la inauguració d'una biblioteca que és modesta però que pot tenir un lloc honorós entre les de Palma per els ingredients nous i escollits del seu fons bibliogràfic. Seguidament, diu que com a regent de la «*vetusta Biblioteca Provincial*» li ha correspost organitzar-la complint ordres superiors i que, gràcies a la generositat de l'Institut i l'«*interés entusiasta de su dirección*» ha comptat amb l'assistència de dues companyes a les quals la biblioteca deu els «*perfectos y completísimos catálogos*» —es refereix a Carme Massagué i Martina Pascual

⁴⁴ Les còpies de les cartes d'aquest plet estan guardades a l'arxiu de Ferrà, en un sobre amb l'epígraf «Biblioteca del Institut.(Sobre servicio de la mañana. Copias)».

⁴⁵ La conferència, mecanografiada, és a l'arxiu de Ferrà.

viuda d'Obrador, aquesta darrera directora de la Municipal. Afirma que la biblioteca de l'Institut vindrà a ser, com a institució de l'Estat, el natural complement de la Provincial, que té una magnífica collecció d'incunables i un riquíssim fons antic, però que no té gairebé cap mitjà modern de treball.

Ferrà fa una descripció de la biblioteca de l'Institut. Explica que no és especialitzada ni tampoc es limita a satisfer necessitats d'una primera iniciació a la lectura i la defineix com una biblioteca de cultura general *«pequeña pero con ventanas a los cuatro horizontes del espíritu»*. El seus quatre mil volums —continua exposant— representen les ciències amb la filologia, la literatura i l'art, la geografia i la història, la filosofia i la religió, malgrat que amb llacunes degudes a la crisi del moment, que dificulta l'adquisició de moltes obres, especialment de l'estranger.

Una vegada comentats aquests aspectes tècnics, planteja qüestions més ideològiques:

«Sin regatear a las ciencias aplicadas el importante lugar que en un cuadro general les corresponde, hemos tenido que dar a las ciencias puras y aún más a las letras en general forzosa preferencia. Porque, contra un error común en ciertos medios, no es la técnica sino el carácter humanístico de sus estudios lo que confiere al hombre la cultura».

A continuació, elogia l'humanisme i el Renaixement:

«Feliz inspiración la del que bautizó con el nombre de Humanidades el conjunto de estudios gramaticales, literarios e histórico-filosóficos animados por el soplo vital del Renacimiento. Decir humanismo es tanto como decir conocimiento universal en relación con una escala de valores morales y filosóficos; desarrollo armónico del espíritu y ejercicio de sus altas facultades bajo el signo de Palas Atenea; enjuiciamiento docto y sosegado; veneración del libro como producto artístico y como depósito precioso de la experiencia y del saber antiguos; ciencia del hombre, culto de sus grandezas y magnánima comprensión de sus miserias, que se resuelve en ironía y en piedad humana y generosa. Por algo escribió Leonardo de Vinci que el amor nace del conocimiento».

Seguidament fa una reflexió sobre el moment —la guerra deu haver tot just acabat:

«Por eso, en nuestros días trágicos y revueltos, en que aparece rota en todas partes la unidad de conciencia del destino humano, abrir las fuentes del conocimiento, conducir las inteligencias a aquella serena región en que dialogaron, también entre convulsiones de alumbramiento de un mundo nuevo, un Erasmo de Rotterdam y un Luís Vives, puede ser obra trascendente de misericordia».

I continua:

«Que el amor de los libros y su lectura recogida sea para nuestra juventud antídoto contra toda estrechez espiritual; guía segura de la acción por levantadas ideas normativas; adhesión a todo lo que ennoblece y aversión a todo lo que degrada el ser humano; aprecio de aquella solidaridad

de las alturas que hermana a Dante con Virgilio, a Shakespeare con Cervantes, a Goethe con Victor Hugo, a Mistral con Longfellow, a Costa y Llobera cantor de Las Catacumbas con Manzoni cantor de La Pentecoste. Cada uno de estos nombres es por si solo una afirmación de patria, pero por encima de las fronteras son todos ellos ciudadanos inmortales de una misma ideal república».

Després d'aquest preàmbul, el discurs pren un caire més directament pedagògic.

Ferrà recomana als alumnes presents com llegir:

«Yo quisiera dar tres consejos a los jóvenes lectores de nuestra recién nacida biblioteca: No leais en exceso. Leed bien.

Aprended a penetrar en el pensamiento de los diversos autores, pero también a salir de él. De ninguno queráis haceros esclavos: guardad de todos lo que en ellos encontréis de puro y elevado.

Huid las lecturas frívolas. Exigid a vuestros autores el dominio de un idioma y de un estilo, y el talento si no el genio; pero por encima de todo el ideal de bondad que los inspire.

Seguidament introdueix una breu referència a Ramon Llull que, per evitar sospites, acompanya de Sant Agustí i de Cervantes:

«En este recinto puesto bajo el patronaje de Ramon Llull, que en una prosa igual a las más bellas que se han escrito puso el estremecimiento de un nuevo San Agustín, conmemoramos en la solemnidad de hoy la muerte de Miguel de Cervantes, uno de los genios que han existido más rico de simpatía».

I en els dos paràgrafs finals exposa —pensam— el seu drama i la seva esperança identificant-se de manera clara amb un personatge que aleshores no pot ser sospitós perquè no és entès en els termes que interessin a Ferrà:

«Notad bien que la más alta lección que nos da el Quijote no es de estilística ni de sentido práctico: es una lección de humanismo, una lección y un ejemplo de serena filosofía y de bondad humana.

El que después de perder su brazo en el servicio de las armas y en la más alta ocasión que vieron los siglos, recibe de su país en pago adelantado de toda la gloria que habia de darle en el futuro, unos años de prisión y el abandono en la miseria, no tiene en su obra para la sociedad que así le trata una palabra amarga ni de queja. Ni una sola gota de hiel destila de su pluma, "fuente perenne de regocijo", sobre el pintoresco microcosmos que él creara, sobre sus personajes todos representativos de aquella sociedad, Cervantes pobre, desvalido i huérfano de honores, vierte solamente la bondadosa ironía y el bálsamo indulgente de un corazón magnánimo».

6.1.2.8 La Biblioteca Pública l'any 1939

Una carta que envia a Maria Antònia Salvà l'estiu del 1939 ens aporta la visió deprimida de la seva feina a la biblioteca durant els anys de la contesa, que complementa la informació superficial que hem pogut obtenir de la correspondència oficial:

«La meva feina burocràtica, estúpida i inútil fins a un punt que tu no pots concebre i d'una petitesa revoltant, (ara vaig a caça del reglament d'una societat d'hotelers, una novena a sant Joan Bta. de la Salle, un folletó titulat *Un viaje a la luna* escrit per qualsevol i que es ven per 35 cèntims als kioscos de les estacions, i altres coses per l'estil... per enviar-les a la Biblioteca nacional, juntament amb *El luchador*, *Mater Purissima*, *La Ultima Hora*, la fulla del *Patronato*, *La voz de Andratx*, etc, etc,. —ja veus el quadre— totes aquestes misèries d'una professió ridícula, capaç d'empetir una formiga, que et fan sentir amargament l'esterilitat de la teva vida i et deixen amb l'esperit més eixut que un misto, són causa dels meus prolongats silencis. Envejo els esclaus egipcis que treballaven en les Piràmides: aquests almenys feien qualque cosa...

Aquest mes, cansat i avorrit —fa quatre mesos llargs que estic sense ni porter i jo mateix he d'espolsar les taules,— he resolt tancar i prendre'm unes setmanes de vacances (encara que davall a Ciutat per coses de l'ofici cada dos o tres dies). Això m'ha distès una mica l'esperit i m'ha restituit temporalment a la condició de ser humà, permetent-me el plaer de rellegir amb calma, i no entre dos oficis, la teva darrera lletra i respirant-hi els aires enyorats i quasi oblidats del nostre clima espiritual».⁴⁶

Ferrà s'ha quedat sense porter perquè el mes d'abril havia mort sobtadament Pedro de la Guía Olivares. Ho comunica a la superioritat encomiant la seva figura i exposant que la seva falta impossibilita la regularitat del servei, ja que ell tot sol ha d'atendre la Biblioteca Pública, l'Arxiu d'Hisenda i la Biblioteca de l'Institut, que és als afores de la ciutat i està en vies d'organització.⁴⁷

El nomenament com a habilitat de la biblioteca de Joan Antoni Cerdà per cobrir la vacant, que comunica a l'interventor de la Delegació d'Hisenda, no deu ser acceptat perquè més endavant exposa que ha tancat la biblioteca els mesos d'agost i setembre per manca de personal. També s'excusa en aquesta manca per no enviar el Butlletí Oficial de la Província al Dipòsit Legal.⁴⁸

La Biblioteca, que l'any 1938 ha tingut un total de 1089 lectors,⁴⁹ està en males condicions. Ferrà argumenta als seus superiors que està instal·lada en un casal ruïnós, amb el dipòsit municipal de neteja ple de fustes a sota, que l'exposa a un possible incendi contra el qual no tendria defensa.⁵⁰

⁴⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 21-VIII-39.

⁴⁷ Arxiu de correspondència de la Biblioteca Provincial, *Oficios mandados, 1937-1944*, núm. 158.

⁴⁸ *Ibidem*, núm. 180 i 184.

⁴⁹ *Ibidem*, núm.156.

⁵⁰ *Ibidem*, núm. 171. Recordem que estava situada als locals de l'antic convent de Monti-sion.

6.1.3 AMICS, CONEGUTS I DEIXEBLES (1937-1939)

6.1.3.1 Mort d'Emili Darder (1937)

Tenim molt poques notícies de la protesta o dels sentiments de Ferrà davant el que succeeix a Mallorca. Pel que fa a la seva reacció davant la mort d'Emili Darder, hem de recórrer al testimoni de les memòries de Francesc de B. Moll, que la relata de la següent manera:

«Un vespre vaig rebre una visita inesperada: La d'En Miquel Ferrà. Era un home amb qui jo havia tengut un tracte molt superficial. Els darrers anys de la vida de Mn. Alcover, ells dos estaven barallats, i jo mateix havia escrit un article ben poc amable envers d'En Ferrà per motius relacionats amb aquella baralla. Després ens havíem fet coneixents i havíem coincidit en tractar-nos en visites meves a la biblioteca provincial, de la qual ell era director, i en reunions a la Societat Arqueològica Lulliana. Les nostres relacions eren correctes i cordials, però no arribaven a la confiança d'una amistat íntima. Per això em sorprengué que En Ferrà vingués aquell vespre a casa meva, i tot just entrat, em digués amb ulls esglaiats i amb gest d'ira concentrada: —Quins criminals! Han mort n'Emili Darder!— i seguí comentant el fet terrible (que jo ja coneixia): aquell dia havien afusellat un metge exllet, que era també un polític honrat i respectuós amb tot-hom; l'havien duit, malalt i mig inconscient, al lloc de l'execució, on hagueren d'afusellar-lo assegut perquè no s'aguantava dret. El seu crim era d'haver estat batle de Palma els darrers mesos abans del "Moviment"». ⁵¹

El fet concret és il·lustratiu de com viu Ferrà aquests tràgics moments.

6.1.3.2 Noves dels amics de fora Mallorca (1936-1937)

Malgrat la disminució dràstica de la correspondència rebuda per Ferrà el 1936, algunes cartes prou significatives l'informen de l'estat de coses a Barcelona, encara que no són trameses directament des de la ciutat o no arriben per correu normal, intervingut per la censura.

Ja a finals d'any, Hermínia Grau li deu escriure en francès ja que Ferrà li contesta amb una breu carta en aquesta llengua, en la qual li expressa l'alegria d'haver rebut notícies seves, li diu que segueixen bé i també que deu imaginar quant ha pensat en ella. S'acomiada fent vots perquè es puguin reveure prest. ⁵² Ferrà emprà el francès en les cartes que envia a Hermínia, segurament com a mesura de seguretat, fins el novembre de 1939, en què tornarà a escriure-les en català.

El 30 de maig contesta una carta que Hermínia li ha enviat el febrer de 1937. Ferrà

⁵¹ Francesc de B. MOLL, *Els altres quaranta anys*, Mallorca, 1975, pàg. 35.

⁵² Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Palma de M., 25-XII-36. Es reproduïx a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, pàg. 170.

es preocupa per la seva salut i li explica que treballa a Mallorca amb bastant d'assossec: tots els matins davalla a la ciutat perquè habiten al camp, a la caseta on Hermínia va conèixer la fillola de Ferrà, Margarida, quan era petita⁵³. Li diu també que pensa contínuament en el dia en què es podran tornar a veure.⁵⁴

Es veu que Hermínia li torna a escriure el 7 de juliol de 1937 i Ferrà li contesta, en una carta sense data que Josep Massot situa en el mes de novembre,⁵⁵ que s'alegra d'haver rebut notícies seves i que no sofreixi gaire, i li demana per les menudes i per tots els seus. Li conta també que ha rebut una carta del seu marit i li envia a dir a Hermínia, que deu ser a Suïssa, i deu tenir contacte amb el seu marit de Barcelona, que digui a Ernest Martínez Ferrando, antic company de Ferrà a la Biblioteca, que el germà d'aquest, Daniel està bé, el saluda efusivament i estaria content de tenir notícies de la seva germana.⁵⁶

Rafael Candel, que estava a la Residència d'Estudiants, li envia una postal de París, en castellà, que arriba després d'haver passat la censura a Sevilla. La postal està escrita de tal manera que Ferrà pugui saber com estan els amics de Barcelona. Després de contar-li que han anat a París per veure l'Exposició, que també han estat a Londres i que la família està bé, li diu que «*nuestros amigos comunes también disfrutan de buena salud*». En una posdata, fent ben segur referència a la Residència, li explica que «*nuestra antigua vivienda funciona normalmente y todos conservan con afecto su buen recuerdo*».⁵⁷

Georges Gaillard, des de Grenoble, li demana que li escrigui a ca sa mare, la qual li envia les cartes, i que li doni notícies. A continuació li explica que ha vist els seus amics i que Maria [?] està desesperada ja que no tenia confiança en ningú més que en ell i que tal volta es podria fer alguna cosa per ella: aconseguir que Dolores fos cridada a Palma per

⁵³ Imaginam que es tracta de Son Roca, encara que també podria ser Valldemossa.

⁵⁴ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Palma de M., 25-XII-36. Es reproduïx a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, pàg. 170-171.

⁵⁵ Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Montserrat, 1993, pàg. 171.

⁵⁶ Daniel Martínez Ferrando era professor de l'escola de Comerç de Palma i segons Josep Massot fou posteriorment perseguit per maçó. Per a la carta i la referència als germans Martínez Ferrando, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Montserrat, 1993, pàg. 171.

⁵⁷ Postal de Rafel Candel a Miquel Ferrà, París, 2-IX-37.

son pare.⁵⁸

No sabem per quin conducte, però rep també una carta dels seus companys de la biblioteca de la Universitat —Maria Novell, Maria dels Àngels Royo, Rosa Leveroni, Arellano, Manuel i Miralbell—, que li conten la molta feina que tenen en aquells moments perquè han arribat molts de llibres i que no han pogut fer vacances. Rosa Leveroni li diu que en aquest temps ha pensat molt en ell, sobretot en l'anada a la platja i l'excursió al Montseny, i Maria Novell li expressa la seva confiança a poder reprendre les tertúlies a la torre.⁵⁹

Hem d'esmentar també una carta que arriba de Saragossa, en aquells moments zona nacional, en la qual Miguel Gómez del Campillo li conta que va estar a punt de ser afusellat, que té un germà a Barcelona que ara està tranquil però havia estat condemnat a mort i que mataren un altre germà seu a Tarragona. Li demana que vagi a veure la seva viuda, que està a Palma, per donar-li algunes notícies.⁶⁰

6.1.3.3 Vida quotidiana. Excursions amb el fill de Jaume Bofill i el de Fèlix Escales (1937)

En general, les cartes que envia a Maria Antònia Salvà el 1937 no traspuen l'anormalitat de la situació, ja que continuen parlant-hi de poemes i edicions. Tan sols quan parlen de Joan Bofill —el fill de Jaume Bofill i Mates— i d'alguns altres companys exiliats s'imposa la realitat del moment. El descriu així: «Es intel·ligent, ple de delicadesa, amb una pietat autènticament cristiana i amb una ironia bondadosa que fa recordar el seu pare, q. D. t. Quedà encantat del teu tracte». Més endavant li explica que està content «d'haver pogut contribuir a donar una mica, a ell i a uns quants companys seus d'exili que també et plauria de conèixer, una sensació, que prou havien mester, d'hospitalitat. Els he menat

⁵⁸ Carta de Georges Gaillard a Miquel Ferrà, Grenoble, 23-VI-37. No tenim elements per poder identificar aquestes persones.

⁵⁹ Cartes de les persones esmentades a Miquel Ferrà, 3-III-37. Com veurem més endavant treballaven junts a la biblioteca de la Universitat, que devia estar ubicada a una de les torres d'aquell edifici.

⁶⁰ Carta de Miguel Gómez del Campillo a Miquel Ferrà, Saragossa, 13-XII-37.

pel recó d'Es Canyar, abundós d'horts i d'aigües, a la Granja i a l'Hermita d'Esporles, i darrerament al Teix, que els entusiasma sobre tota ponderació».⁶¹

No és l'única ocasió en què parla d'aquestes excursions, que li agraden sobre manera. Parlant altre cop de Bofill, li conta que:

«ahir anàrem, amb ell i altres companys, entre ells un fill d'En Fèlix Escalas, a Puigpunyent i a Galilea. L'anada, des de Son Roca fins al Salt de Son Forteza, la férem a peu. Els sembrats, sota els olivars, al marge de la Riera, eren cosa finíssima, banyats de soleiet i salpicats arreu de gladiol moradenc. An en Bofill l'encantà la visió de Galatzó des de l'altra banda dels molins de Galilea, que és realment formidable, amb efectes de boira meravellosos. Potser estàrem un quart callats, de cara a la muntanya. Lo que ell tenia al pensament, tu pots figurar-t'ho».⁶²

6.1.3.4 La censura militar intercepta la correspondència amb Maria Antònia Salvà (1937-1938)

Un altre dels incidents que ens fa adonar de la anormalitat de la situació és que les cartes que s'escriuen Ferrà i Maria Antònia Salvà siguin interceptades per la censura. El 27 de setembre Maria Antònia li escriu, com sempre, una carta en català i el censor de Lluçmajor hi afegeix aquesta nota: «*En España se escribe y habla el castellano que es el idioma oficial. El Censor Militar*».⁶³

Ferrà li contesta amb una postal, suposam que escrita en castellà, i a la carta posterior li diu: «La postal que hauràs rebuda et farà endevinar la causa del meu silenci. No sabia com escriure't. Ja parlarem i llarg. En tenc íntima necessitat. D'altra banda, el poc temps, la fatiga física i mental, o millor d'esperit, em paralisen una mica. Ara he de davallar a ciutat matins i tardes. I amb tot això sent que tenc cent coses per escriure, en vers i en prosa». I encara: «Les teves lletres me són sempre una roada i em fan viure uns minuts de vida plàcida i humana».⁶⁴ Les paraules són prou indicatives de la seva vida i estat

⁶¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 14-IV-37.

⁶² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 19-IV-37. Com ja hem comentat al seu moment, Jaume Bofill i Matas es va perdre al Galatzó i l'anècdota devia estar gravada en la memòria familiar.

⁶³ Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Montserrat, 1978, pàg. 88.

⁶⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 15-XI-37.

d'ànim.

Finalment, idea un sistema per poder mantenir la seva correspondència en català. Li explica que deixarà les seves cartes a cal fuster, un veïnat de la casa que Maria Antònia té al carrer de Vilanova, a Palma —aquest veïnat té les claus de la casa i hi deixa les cartes, els llibres, etc. que els amics de Maria Antònia li confien— i si ella li ha d'escriure que li posi un mot dient «*Pasad por casa del carpintero*». En lloc d'aquest recurs, a vegades Maria Antònia aprofita les cartes a algun altre amic, com per exemple Ramon Muntanyola, per fer arribar la seva a Ferrà a través del fuster.⁶⁵ Precisament, el febrer de 1938 en una postal, després d'algunes qüestions intrascendents, Ferrà li diu: «*Si alguno de vosotros baja a Palma, que no deje de ver al carpintero*».⁶⁶

Altres vegades, per esquivar la censura escriuen notes en italià. Així, al marge d'una carta Ferrà anota: «*Sempres che ci vorrai mandare una lettera non ufficiale, dimi semplicemente: il fabro a un incarico per voi. E io passerò dal fabro*».⁶⁷

Els altres temes que tracta a les cartes són molt «normals»: una excursió a Lluc, els llibres que llegeix —Chesterton, que és «un catòlic anglès vivaç i ple d'humanitat i d'alegria, bò per anar amb el Pare Miquel», i *La decadència d'Occident*, una «obra amb quatre toms densos i pesats de sabiduria alemanya».⁶⁸ Sovint tracten dels poemes que ha compost Maria Antònia els darrers anys. Ferrà, com sempre, li envia les esmenes pertinents perquè apliqui les que vulgui i li diu que no s'oblidi de Pascoli i Mistral. Per altra part, Ferrà li envia uns goigs a Sant Roc que li encomanaren i que va haver de fer amb unes quantes hores.⁶⁹

També li parla de Miquel Dolç: «Avui és estat a despedir-se de mi en Miquel Dolç, soldat d'aviació, interpret. Els aviadors italians li diuen "il poeta". L'altra dia em mostrà

⁶⁵ Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *El primer franquisme a Mallorca*, Montserrat, 1996, pàg. 412, 417 i 420.

⁶⁶ Tarja postal de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Palma, 8-II-38.

⁶⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, gener 1938.

⁶⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 23-VII-37.

⁶⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 26-IX-37.

les seves darreres composicions, de circumstàncies totes elles, que són realment fortes i d'una noble perfecció formal. Difícil serà que això mori!». ⁷⁰

6.1.3.5 El mestratge de Miquel Ferrà en Miquel Dolç

«He seguido trabajando sin interrupción pero sus palabras son para mí el mejor impulso: No porque confie usted en un primer libro mío —magnífico según pondera amablemente— sino porque le considero el mejor juez y guía de mis obras».

Aquestes paraules adreça Miquel Dolç a Miquel Ferrà des de Saragossa el 28 de maig de 1938. Ferrà l'havia conegut feia quatre o cinc anys i l'havia presentat a Guillem Colom, segons aquest darrer ens conta en les seves memòries: «Rebràs qualsevol dia la visita d'un pagès jovenet de Santa Maria que es diu Miquel Dolç. Vendrà carregat de versos i d'esdrúixols. Ha sortit d'un seminari de Teatins amb els quals es estat a Roma i a Sicília. En la seva inspiració convergeixen Horaci, el pare Barceló, Andreu Caimari, Carducci i Damià Martínez [...]. Però la meva impressió és que, dins la seva desigualtat i inseguretat de gust, és un poeta que cal posar en llista. Té molta cultura clàssica, assimila, sent les coses i fa els versos realment bé. Veuràs quins hexàmetres...». I encara: «Ja miraràs de guiar-lo per dins el llac tranquil de la nostra cofraria literària». ⁷¹ A partir d'aquells anys es va veient amb Miquel Ferrà.

En les cartes que li envia des del setembre de 1936 —primer des del cap Enderrocat, després d'Inca, on Ferrà el presenta a Miquel Duran, i finalment des de Son Sant Joan—. Dolç sotmet al seu judici les poesies que li envia. Els comentaris a la retractació que fa en una d'aquestes cartes és prou interessant: «Fart d'indignació, maleint cada dia l'absurda lògica d'alguns periodistes que ens denigraven d'una manera odiosa, —fins a convidar-nos a evacuar l'illa!, ja comprendreu el goig que he sentit en llegir aquest aclariment, necessari només a aquestes mitges intelligències que mai no ens han volgut entendre i que mai no ens entendran —i que, potser, ara titllaran de covardia la

⁷⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 15-XI-37.

⁷¹ Guillem COLOM FERRÀ, *Entre el caliu i la cendra*, Barcelona, 1972, pàg. 347-348.

nostra condescendència. La meua adhesió no pot ésser més cordial i profunda. Ningú pot menys avui de saludar, el braç estès, el moviment nacional». ⁷² Per les dades que tenim, Ferrà no deu compartir l'entusiasme del jove poeta.

El 1937 Dolç parteix a la Península i el desembre escriu a Ferrà des de Tudela. Després de contar-li la seva vida quotidiana, li fa saber que el dia anterior va acabar d'escriure una nova elegia de guerra titulada *Ciutat devastada*, inspirada en la tragèdia de Màlaga, i que en prepara una altra —pensa que serà la millor de les seves— mogut per «*la fiebre de guerra que cunde inexorablemente en estos sectores*».

Es veu que Ferrà li assenyala la gent que coneix als llocs per on passa perquè Dolç li explica que va saludar a Sevilla els Srs. Pedro Castro i Juan Lafita, que recordaven Ferrà i l'ompliren d'atencions. ⁷³

La carta evidencia ja el mestratge de Ferrà. També li conta que ja ha escrites quatre elegies de guerra, el que més estima de la seva producció malgrat que alguna pequi de realisme, però no les hi envia perquè no les ha redactat definitivament. Per contra, li tramet dos sonets: *Secret* i *Tard*.

Es veu que aprofitant alguns dels seus permisos han plantejat l'edició de les seves poesies i que Dolç n'ha deixat els manuscrits a Moll sota la supervisió de Ferrà perquè, en una carta de Terol estant, li demana que si l'editor ja ha fet les còpies mecanogràfiques li n'envii una però només li confia els originals —els únics que té— a ell. Pel que fa a la possible edició, diu que està indecís a causa de la seva absència, ja que és molt sever amb els errors i deficiències tipogràfiques. Per acabar, li demana el seu parer i si han decidit res amb Moll. ⁷⁴

El 1939 li envia algunes cartes. En una li parla del seu pròxim llicenciament i que prest es podran veure i fer plans. A més, li demana que mostri les *Elegies* a Riber i Colom i li exposa que, en tornar, a més d'aquesta obra podria preparar un volum de versos per

⁷² Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Inca, 18-IX-36.

⁷³ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Tudela, 14-XII-37.

⁷⁴ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Teruel, 9-VIII-38.

a Les Illes d'Or, tal com va suggerir Moll. També podem constatar que a Saragossa ha establert contacte amb Miguel Artigas, l'amic de Ferrà, que l'ha introduït en els cercles cultes i literaris de la ciutat.⁷⁵

Ja a Mallorca, es decideix a fer la revisió de les seves *Elegies de guerra* i l'estiu de 1940 n'envia la primera còpia, amb algunes variants i esmenes, a Ferrà, demanant-li que les llegeixi amb la seva «habitual atenció crítica» i després es vegin per parlar-ne. Li diu que «com més rectificacions i advertències se us occorrin, millor. Ja sabeu que cada suggeriment vostre és per mi un goig i un impuls».⁷⁶

Dolç, que estudia filosofia i lletres a Barcelona, escriu el 1941 una carta a Ferrà que indica la influència d'aquest en la coneixença dels seus antics amics. Com altres vegades, l'envia amb una carta de presentació a J. M. Millàs el qual, segons Dolç, s'interessa vivament per Ferrà. Li explica que «us recordem sovint amb els vostres bons amics: Aramon, López-Picó, Arellano» i que va conèixer Joan Estelrich, el qual —contínuament ocupat en «Occident» i de viatge continu— el va rebre amb tota efusió i s'interessà pels seus versos. També li confessa que no escriu massa versos però que ho compensa amb una bona formació clàssica, la qual li ha permès experimentar la meravella de comprendre Sòfocles a l'original.⁷⁷

L'any següent s'autoritza la publicació del llibre de versos de Dolç el qual, des de Barcelona i a través d'Eusebi Riera⁷⁸ envia l'original a Ferrà i li demana que en el temps que li manca per tornar a Mallorca —s'examina de la llicenciatura— el llegeixi i faci la selecció definitiva.⁷⁹

Més endavant, el 1943, gestiona una lectura de poemes de Ferrà als Amics de la Poesia i intenta que es desplaci a Barcelona per llegir-los personalment i veure els amics.

⁷⁵ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Saragossa, 5-V-39.

⁷⁶ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Santa Maria, 22-VIII-40.

⁷⁷ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Barcelona, 16-II-41.

⁷⁸ Pare de l'escriptora mallorquina Carme Riera.

⁷⁹ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Barcelona, 6-VI-42.

Ferrà que ha estat durant tants d'anys el corresponsal dels mallorquins a Barcelona, ara deixa que Dolç sigui el seu.

6.1.4 L'ACTITUD SILENCIOSA DE FERRÀ I EL CONVIT A PARTICIPAR EN LA LITERATURA I EL PERIODISME DEL NOU RÈGIM

Un dels punts sobre els quals cal que ens detinguem una mica més és l'actitud de Ferrà pel que fa a una de les seves activitats més importants a partir de 1906, els articles periodístics. Ell, que havia escrit a «El Día» des del seu inici deixa de fer-ho. A partir del juliol de 1936 l'actitud de Ferrà en aquest aspecte és el silenci. I en aquesta actitud es mantindrà fins a la seva mort malgrat els cants de sirena de la gent adicta al règim perquè els intel·lectuals com Ferrà col·laborin, escrivint als periòdics, amb el nou estat de coses.

Llorenç i Miquel Villalonga —especialment aquest darrer,— durant la guerra i sobretot en la postguerra intenten, després de donar la culpa als intel·lectuals «irresponsables» d'allò que ha passat, atreure'ls cap a les seves postures. Damià Ferrà-Ponç⁸⁰ ens explica que Miquel Villalonga aviat s'havia adonat que «bona part de la intel·lectualitat malloquina havia emmudit sota el nou règim» i que «El castellanista menyspreador de les lletres autòctones apellà a l'afalac "*En nuestro mundo provinciano existen varios escritores de talla [...]. Yo creo que estos señores deberían seguir colaborando en nuestros periódicos locales*"». I això perquè «creu que "*conviene dar la sensación de una absoluta normalidad*". Vol que els intel·lectuals de Mallorca acceptin el fet consumat d'un sistema autoritari. Continuar escrivint, com si res no hagués passat. No hi reïx: el silenci és una protesta —potser l'única possible— dels qui mancaven aleshores de tota possibilitat de fer sentir la seva veu discordant».

I continua explicant les idees de Villalonga sobre aquest tema: la literatura havia de ser d'evasió i posa en boca del militar de Bunyola aquestes paraules «"*invitaría a los escritores de Mallorca a reanudar sus tareas. Cante el que quiera las excelencias de*

⁸⁰ Damià FERRÀ-PONÇ, *Cultura i política a Mallorca III*, «Randa» IV, pàg. 16-17 i 28. Tot l'article parla de l'actitud dels germans Villalonga i de Llorenç Riber, un dels que va seguir les petjades del règim.

nuestra revolución nacional-sindicalista, pero describa también el que así lo sienta, la belleza de un libro, la elegancia de una mujer o la armonía de un panorama». El nou règim necessitava que les alabances que li rendien tinguessin el suport i l'entorn d'una bona literatura. Ferrà, a diferència d'altres, es va negar del tot a seguir aquest joc, al qual va contraposar el seu silenci com tindrem ocasió de comentar a l'apartat 6.3.2.1, quan es nega —també convida Maria Antònia Salvà a fer-ho a — a escriure al «Balears» un poema en castellà cantant l'aniversari de «la victòria».

Una qüestió que fa ben palesa la diferència entre l'actitud de Ferrà i la d'altres intel·lectuals és la vinguda de J. M. Pemán el desembre de 1937 per passar uns dies a Mallorca. El dia 12 fa una lectura de poemes a Can Berga on llegeix, segons Damià Ferrà-Ponç,⁸¹ fragments del *Poema de la Bestia i el Àngel*, un poema aleshores inèdit, que compara la *Cruzada* amb la lluita apocalíptica. Aquesta lectura de poemes fou tot un esdeveniment i «una mena d'aval a la implicació decidida de la poesia en la lluita, daurant amb problemes esteticistes la subordinació dels intel·lectuals al Moviment».

Tous i Maroto, que havia estat feia molts anys amic i contrincant de Ferrà en qüestions de bilingüisme, fidel al seu tradicionalisme i a la seva inclinació al castellà s'havia afiliat a Falange i era aleshores «*secretario particular del Alcalde*», segons explica Ferrà-Ponç. Inspirat per la lectura de Pemán a Son Berga, escriu nombrosos poemes que recita per la ràdio i que més tard recull en el llibre *Al despertar de España*, prologat pel mateix Pemán. També explica Ferrà-Ponç que «un poeta jove, Josep Reinés i Reus, pendria bona nota de les directrius exposades per Pemán que feien de la política "una de las bellas artes" a l'hora d'elaborar les seves visions preciosistes de la guerra sagnant».

L'actitud de Ferrà és molt diferent. Malgrat assistir, no sabem per quines circumstàncies, a aquest acte, hi té una actitud crítica com es desprèn d'una carta a Maria Antònia Salvà: «Me dolgué no poder parlar amb tu menys coram populo aquell dia a son

⁸¹ Per veure la situació de la poesia en aquells moments i els que s'adheriren fent literatura al *Movimiento*, vegeu Damià FERRÀ-PONÇ, *Cultura i política a Mallorca II*, «Randa» III, pàg. 94-106. Vegeu també Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Montserrat, 1978, pàg. 157-158. Pel que fa a les pròximes citacions, vegeu les pàg. 95-96 de l'article de Damià Ferrà-Ponç citat anteriorment.

Berga i comentar la lectura, que tengué fragments realment bells. Llàstima que no els coneguis. (Especialment un sobre les creus destruïdes). Altres me semblaren més discutibles. Dins el gènere —poesia patriòtica amb moltes aleacions retòriques— crec molt superior En Marquina, que n'és endemés el vertader inventor. Jo "Mon cor estima un arbre més vell que l'olivera"... i amb aquesta fe vull viure i vull morir». ⁸² Ferrà rebuja clarament el patriotisme espanyol que sempre ha menyspreat i s'adhereix, amb una referència un tant velada, a la poesia que per a ell ha estat i continua sent patriòtica.

6.1.5 VIDA QUOTIDIANA (1938)

Durant d'any 1938 Miquel Ferrà viu amb la seva família a Son Roca i a vegades baixen a Palma. Sa mare comença a sofrir algunes malalties habituals, que l'afecten especialment. Una tia seva, de nom Aina, també està malalta i sa mare i sa germana se n'han de cuidar, en detriment de la seva pròpia salut. Al marge d'aquesta situació familiar, que el preocupa, torna a escriure poesia a instàncies de Maria Antònia. Tradueix Moreas i, com sempre, li envia les versions perquè hi digui la seva.

Com ja hem comentat, alguns exiliats a Mallorca a causa de la guerra mantenen relació amb ell. Un d'ells és Mossèn Pere Ribot, que presenta d'aquesta manera a Maria Antònia Salvà: «Era vicari del poblet de Capellades, que hagué d'abandonar, perseguit de mort per la FAI. Visqué cruelment la tragèdia de la persecució; exercí el seu ministeri dins un medi de catacumbes a Barcelona; emigrà, salvat per En Cambó, a San Sebastián, on conegué el desampar i el desamor. Ara viu amb els Caputxins d'aquí, dins un oasi de caritat cristiana. T'envia aquests versos, que et dedica, amb vivíssims desitjos de coneixerte». ⁸³ També li parla de Ramon Muntanyola, que coneix i que li «sembla un noi boníssim, com tants i tants dels nostres amics peninsulars». ⁸⁴ I també és a Mallorca la Sra. Molines, germana del Dr. Bellido, el qual estava a la Junta de la Residència.

⁸² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 27-XII-37.

⁸³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 8-II-38.

⁸⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, La Vileta, 17-VI-38.

Tota aquesta gent, juntament amb Carme Massagué, cap de la Biblioteca de la Caixa, es veuen a la Biblioteca Pública i conversen amb Ferrà durant tots aquests anys de guerra. També el visiten a la biblioteca altres persones del Principat que, per una raó o una altra, ara són a Mallorca. Aquest és el cas de Fèlix Escalas, fill de Fèlix Escalas Chamení, que durant un breu període havia estat President de la Generalitat de Catalunya, i del Sr. Roig Santacana, parent dels amics de Vilanova que fa el servei militar a Mallorca. Ferrà li indica els passeigs i les excursions que pot fer per les Illes.

A poc a poc, van arribant notícies d'altres indrets, de gent que ha sofert persecució i que finalment li pot escriure, com Ferran Valls Taberner, que li escriu des de Còrdoba on ha arribat, finalment, després d'un llarg pelegrinatge fugint de Barcelona i amb etapes a Gènova, Roma i Sant Sebastià, on va morir sa mare.⁸⁵

També respon, el 3 de juny, a algunes cartes d'Hermínia Grau informant-la que ha rebut dues de les seves cartes però una tercera es deu haver perdut. Hermínia li ha escrit des d'un sanatori de Zuric i Ferrà s'alegra que l'ambient de Suïssa li sigui saludable. També li parla de la seva filla Núria, que voldria tornar a veure, i de les dues petites —li demana que li n'envii retrats i que els parli d'ell, i li diu que pensa constantment en elles i en el seu marit. A continuació manifesta el desig de fer-los companyia al sanatori i la impressió que ell també el necessita, fent referència al seu estat d'esperit. Evoca, per altra banda, els sopars que feien a Arenys, que ara situa devora el llac per despistar; li explica que passa el temps ocupat en la seva feina i la seva família, de la qual li descriu la situació. Per acabar, li envia records per al P. Batlle, que havia estat dirigent dels escoltes de Catalunya i que en aquells moments també és a Suïssa, on la visita i encoratja.⁸⁶

6.1.6 FINAL DE LA GUERRA

La fi de la guerra l'abril de 1939 suposa un canvi en la vida de Ferrà. Per una part, reprèn una comunicació més o manco normal amb els amics catalans —el nombre de cartes

⁸⁵ Carta de Ferran Valls Taberner a Miquel Ferrà, Còrdoba, 1-IX-38.

⁸⁶ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Palma. 35-VI-38. És reproduïda a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, pàg. 171-172.

que rep augmenta considerablement— i s'assabenta del que els ha succeït. Per l'altra, els qui eren a Mallorca exiliats o perquè els hi havia trobat la guerra s'entornen, com és el cas de Mn. Pere Ribot o Joan Bofill, que li escriuen agraint-li el que ha fet per ells. També tornarà a Mallorca la gent que ha estat incomunicada a zona republicana, com Joan Alzina, un vell amic de Ferrà⁸⁷ i Antoni Homar, company a Madrid i substituït seu a la Residència d'Estudiants de Ríos Rosas, que li conta en una breu carta com va estar content que la guerra no el trobàs a Barcelona i tot el que ha passat:

«¡Cuanto celebré que la revolución no te encontrase en Barcelona. No puedes imaginarte lo que hemos sufrido. Solo te diré que tengo el recuerdo de haber vivido entre los asesinos de todo el mundo. He pasado solamente diez días de checa que ya fueron bastante para aniquilarme. [...] Hace unos días por Algarra he sabido noticias tuyas. No quieras saber las noticias de carácter tendencioso que circulaban referentes a ti.

Pon una carta a Riber de parte mía porque es más seguro que reciba noticias. El día trágico que le saqueaban el piso, quiso Dios que yo sintiese y presenciase el hecho.

Supongo que por Pasqua ya podré venir a Mallorca.

*He estado muy contento de ver letra tuya, y agradezco infinito tus ofrecimientos».*⁸⁸

També rep cartes de Maria, la dona de Baltasar Samper, Hermínia Grau, Àngel Aguiló -company de la Biblioteca Universitària- i de gent de la Residència, com és el cas de Ricard Manresa, que comentare. A més, manté contactes, encara que llunyans i a través del seus llibres, amb amics que el duen a la reflexió i al record de temps passats i millors. Ho comenta així a Maria Antònia Salvà: «Et retorn el llibre d'En López-Picó, que vaig tornar a llegir, un poc depressa però amb molt de gust. Amb quina melangia es repassen ara tots aquests records! Quina muntanya de nobles il·lusions i d'esforços plens d'amor! Déu no permetrà que tot això es perdi, però fa engunia que els qui podrien aprofitar-ho com a materials de construcció preciosos, ho ignorin i malcomprenguin tan deplorablement». No pot estar-se d'alabar l'autor, encara que critica alguns aspectes de l'obra: «López-Picó és un dels esperits més profundament cordials de la nostra generació. Això comunica al seu llibre una gran simpatia, però l'estil es ressent de l'excessiu intel·lectualisme de l'autor, que ho veu tot a través dels llibres i sembla adreçar-se

⁸⁷ Ho explica així a Maria Antònia: «M'en vaig a veure en Joan Alzina que és arribat, després d'un any o dos de presó rotja». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 6-III-39.)

⁸⁸ Carta d'Antoni Homar a Miquel Ferrà, Barcelona, 27-II-39. A la postdata escriu: «¡Cuanto añoro Mallorca!». La carta ens il·lustra, encara que sigui de passada, del que hagués passat a Ferrà si no hagués partit cap a Mallorca el 18 de juliol.

exclusivament a professionals que han llegit tots els autors i de tot estan al corrent».⁸⁹

A principis de 1939 han florit els ametlers. Ferrà diu a Maria Antònia que per «libar-ne la poesia cal un cor més reposat que el meu», la qual cosa el du a recordar temps passats: «A mi, una de les emocions més vives que m'han donat els ametlers en flor ha estat a Madrid ("Finestres en la boira") en els paratges de lo que és avui Ciutat Universitària, —pobre estimat Madrid meu!— amb En Toni Homar [...]».⁹⁰

Amb aqueixa mateixa carta li envia *L'Estel*, un poema que és -diu- el de «l'Almanac imaginari d'Enguany» i està directament motivat —encara que no hi fa cap referència explícita— per l'actitud, davant el nou estat de coses d'Antoni, el germà de Maria Antònia Salvà.⁹¹ La data de la carta ens fa pensar que ha escrit el poema a final de 1938 i no de 1937. Aquestes són algunes de les estrofes en les quals la postura de Ferrà queda ben definida.:

Companyó qui ens has deixat
quan el cel s'entenebria,
quan l'Estel, velat de sang
un fum d'odis obscuria
tu que a l'hora del gran dol
abandones la família
i la nostra antiga fe
en la prova renunciés.
Vindrà un jorn, sols Déu el sap,
que a la llum de l'alba grisa
la coloma de la Pau
tornarà amb el brot d'oliva.
Finità la Passió,
—quina Pasqua dolorida!—
Hi haurà cendra en tots el cors,
apagats els focs de l'ira...
Un buf d'aire esfondrarà
el castell de la Mentida ,
i la nua Veritat
brillarà de llum vestida.
Si, enyorós del que has deixat,
ton esguard que fou tan simple,
albirés de nou l'Estel
dins el cel net de calitges,
Sant Martí del Canigó,
que pregàvem junts un dia,
Í Sant Jordi i Ramon Llull

⁸⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 6-III-39. Probablement el llibre a què fa referència és *Epifania*, publicat el 1936. És possible que Muntanyola el dugui clandestinament quan ve a Mallorca el juny de 1937, ja que en una nota que posa Ferrà a la carta li diu que no sap si ha de tornar el llibre a ella o a Muntanyola.

⁹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 6-III-39.

⁹¹ Ens fa pensar que el destinatari és Antoni Salvà per la referència que fa el poema a: «Sant Martí del Canigó que pregàvem junts un dia». Com hem vist Miquel Ferrà havia visitat Sant Martí del Canigó acompanyat d'Antoni Salvà. El qual a causa de la guerra s'havia passat al bàndol d'aquells que atacaven la llengua que havia defensat tota la vida.

fent brotar les arrels vives,
t'acompanyin de bell nou
al costat dels qui t'estimen.
Mes si el dia no ve mai
i, amb el cor ple d'agonia,
s'han de cloure els nostres ulls
en la nit sagnant i trista,
allavors, que el cel clement
ens ajunti en l'altra vida.
Jo no em moc del meu camí,
companyó, jo no en sabria;
vull morir fidel a Déu
i a la dama que he servida,
a l'amor posada en creu
i a l'Estel que fou ma guia:
me l'he ben clavat al cor,
sols amb ell l'arrencarien.

Continuen parlant de literatura. Maria Antònia es deu referir a *El diàleg interior*, que Ferrà no coneix i demanarà a Guillem Colom. L'obra és de Mossèn Cardó, segons ell «l'esperit més lúcid i vigilant de la nostra clerecia». Ferrà li comenta els llibres que llegeix: «Un altre n'he llegit de Mossèn Carreras —"Grandeza cristiana de España" crec que és el títol.— Potser es ressent d'una passió explicable quan parla d'algunes figures discutides, però hi ha pàgines bellíssimes quan descriu la vida oculta dels cristians barcelonins sota la persecució i els mils d'exemples d'autèntica caritat dels perseguits a tot arreu d'Espanya. Hi ha una oració sublim d'un dels defensors de l'alcázar pregant pels inimics magnànimament. Es una lectura que purifica d'altres lectures digem-ne diàries, que jo no fas perquè m'enmalalteixen».⁹²

6.1.7 CONCLUSIÓ

Durant la guerra i els anys següents, Ferrà viu el mateix drama que pateixen molts dels seus amics. És una persona d'ordre i eminentment religiosa i la República, amb la seva agitació social i la seva postura enfrontada a la religió, l'ha decebut. Això no obstant, és el règim que ha superat la monarquia, la causa segons ell de la major part dels mals d'Espanya, Catalunya i Mallorca; ha comprès el problema autonòmic i ha defensat la llengua, cosa impensable en la dreta espanyolista.

Per altra part, té també ben present què havia estat capaç de fer la dreta durant el

⁹² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 6-III-39.

bienni negre, quan reaparegueren moltes de les incomprensions ancestrals de la dreta espanyola, la qual cosa explicaria la seva actitud favorable que governi l'esquerra després de les eleccions de febrer de 1936. Tanmateix, els elements d'esquerra de la República —com Companys— posen en perill la mateixa autonomia i donen arguments a la dreta perquè aquesta sigui anul·lada durant dos anys.

Aquest panorama i aquestes contradiccions deuen assetjar-lo quan esclata la guerra. Tot d'una o ben aviat deu adonar-se que la dreta intransigent ha pres el poder i les amenaces que rep de tots costats li deuen fer ben evident que no està al bàndol dels guanyadors. A més, els atacs a la llengua i l'autonomia són símptomes clars de la gairebé impossibilitat de continuar la tasca política i cultural que ha desenrotllat la vida. Els revoltats es declaren defensors de la religió i l'ordre, però Ferrà es deu témer tot d'una que no es tracta de la Religió ni l'Ordre en majúscules que sempre ha defensat, sinó la que ha criticat sempre i especialment durant l'anterior Dictadura.

Davant totes aquestes contradiccions, declara posar-se en mans de la Providència. No es tracta, com pot semblar, d'una actitud passiva ja que les accions dels homes també formen part de la Providència i per això actuarà de l'única manera possible: el silenci i la mínima col·laboració amb el nou règim. Evidentment, haurà de complir les seves tasques a la biblioteca per no perdre el seu únic mitjà de subsistència. Per altra part, dedica les seves energies a activitats contràries a les que li proposa el bàndol vencedor i que poden contribuir a la difusió de la cultura perseguida o a ajudar els qui són perseguits pel simple fet de ser catalans, sospitosos per tant de ser del bàndol contrari.

De fet, però, les noves forces en el poder persegueixen més les idees esquerranes que les nacionalistes. Per aquest motiu i perquè ja han tancat i castigat molta gent per les seves idees polítiques, deixen en segon terme casos com el de Ferrà, a qui no li succeeix res malgrat que els germans Villalonga intentin relacionar-lo amb personatges compromesos de la Generalitat com Ventura Gassol i Antoni M. Sbert.

6.2 ELS PRIMERS ANYS DE LA POSTGUERRA (1939-1942)

Un cop acabada la guerra, la situació per als qui, com Ferrà, han estimat i defensat la llengua i la cultura catalana tota la vida es fa especialment difícil. La consolidació del nou règim dictatorial, que coincideix amb la puixança del feixisme a Alemanya i a Itàlia, reforça les mesures contra la cultura no oficial, que s'havia iniciat tímidament a causa de la guerra. Amb aquest conjuntura i a causa del silenci autoimposat, desapareixen els elements que constituïen la vida de Ferrà: els articles periodístics, les activitats culturals i l'edició d'obres de poetes o escriptors que eren l'aportació a una cultura que vivia en llibertat. Es refugia en algunes activitats a l'ombra, amb l'esperança que més endavant podran donar els seus fruits. Així, anima Maria Antònia Salvà a preparar unes edicions que ell confia poder dur a terme més endavant; intensifica els lligams amb poetes joves com Miquel Dolç i n'estableix amb Llorenç Moyà i Miquel Gayà, als quals fa de mestre llegint i corregint les seves composicions i donant-los bons consells, entre els quals el d'escriure en català sempre que pugin, opció que els joves poetes no tenen tan clara com pugui semblar.

Un altre dels seus agafalls seran els amics catalans, dels quals ara pot rebre noves. Intenta ajudar, moralment i fins i tot materialment, aquells que han patit les conseqüències de la guerra, com Joan Llongueras i Samuel Benavent. S'interessa per l'estat de la muller de Baltasar Samper, de Lluís Nicolau, també exiliat, i d'Hermínia Grau, les crisis de la qual s'han ara intensificat.

Aquest patiment pels amics, antics o nous, el mourà a assistir la dirigent comunista Matilde Landa, que compleix condemna a Mallorca i és germana d'un amic seu del temps de la Residencia de Estudiantes de Madrid. Intenta ajudar-la, comprendre-la malgrat les diferències ideològiques i fer-se amic seu oferint-li el seu llibre de poemes, regal que la dirigent comunista li agraeix en una carta escrita en el català que comença a aprendre impulsada probablement per Ferrà i per alguna de les seves companyes de presidi. Amb tot, no pot evitar que, fortament pressionada per elements catòlics que la visiten, se suïcidi. Ferrà du a terme, dirigit des de Madrid per la germana de Matilde, tots els tràmits per a

un enterrament digne i també ha de reconciliar la germana de Matilde amb la que s'havia fet la seva amiga però malgrat això havia contribuït a les pressions a Matilde: Bàrbara, la germana del seu amic Joan Pons.

Per altra part, continua el seu treball a la Biblioteca Pública, una ocupació burocràtica i molt pesada que rebutja, com manifesta a les seves cartes. Des d'aquest present obscur, espera tanmateix la llum que un dia ha d'arribar, ajudat per les visites d'alguns poetes catalans, com les de Rosa Leveroni, Joan Llongueras, J. M. Boix i Selva i Joan Vinyoli l'any 1942.

Finalment, en aquest apartat també parlarem dels seus dos darrers viatges: un a Barcelona, just acabada la guerra, per recuperar els seus papers, llibres i pertinences personals, i l'altre a Menorca el 1941, del qual en desconeixem el motiu.

6.2.1 TORNADA DE MIQUEL FERRÀ A BARCELONA

Afortunadament, el personal de la Residència, el porter i altra gent li han custodiat els seus llibres, papers, etc. durant els anys de guerra. Ferrà intenta posar-s'hi en contacte, especialment amb Ricardo Manresa, a qui deu demanar que li enviï alguna cosa que necessita amb urgència, aquest ho deu fer i rep seguidament un telegrama i una carta de Ferrà acusant-ne la recepció.¹

De totes maneres, la seva biblioteca i els objectes més voluminosos no li deuen poder ser tramesos sense el permís de la Diputació, institució que aleshores gestiona la Residència, altre cop en funcionament des del mes d'octubre. Per tal de poder recuperar-ho s'ha de traslladar a Barcelona i gestiona el salvoconduit necessari, amb unes certes dificultats que ha explicat a P. Arellano, antic company de la Biblioteca Universitària, el qual li diu: *«Nos alegraríamos verle pronto por aquí; aunque, según dice el amigo Miralbell, encuentra dificultades para obtener el salvoconducto. Ayer me indicó si podía, el actual Director de la Biblioteca, hacer un oficio reclamando su presencia, por razón de su cese, que no ha*

¹ Li ho conta el propi Manresa en una carta en què també parla de la seva filla Roser, que en aquells moments té 6 anys i de la qual li envia una fotografia.(Carta de Ricard Manresa a Miquel Ferrà, Barcelona, 27-V-39.)

sido consignado en su título administrativo. Hoy se lo he indicado y dice, que no conseguiría nada con ello, pues tampoco le harán caso, y que, como es no era el director cuando Vd marchó, que puede Vd. enviar el título, para que el Sr. Ramos se lo diligencie. En vistas de ello, Miralbell ha ideado llevarle ya hecho el salvoconducto de aquí, de Barcelona. Veremos si lo consigue. Creo que sería la mejor solución».²

El salconduit, datat a Mallorca, és vàlid per un mes. Hi consten com a motiu del viatge assumptes particulars i està signat pel secretari d'Ordre Públic en delegació del governador. La data d'entrada és l'11 de juliol i la de sortida, poc clara, podria ser el 4 o l'11.³ A més, mitjançant un telegrama registrat d'entrada a la Biblioteca el 17 de juny hom li concedeix vuit dies de permís. No sabem si els va aprofitar per anar a Barcelona o si eren per a una altra qüestió.

A la fi es desplaça, per darrer cop i per pocs dies, a Barcelona. El viatge està marcat per dues experiències: l'avió, que no l'entusiasma, i la immensa pena de reveure Barcelona com ha quedat després de la guerra. Ho conta així a Maria Antònia: «Finalment tenc aquí tots els meus llibres, que temia no tornar a veure. Vaig esser a Barcelona per recobrar-los. Vaig fer en avió el viatge d'anada i de tornada. Es magnífic, però fat: treu la il·lusió de la distància i no té la poesia de la nit i del despertar en mig del mar». I després: «A Barcelona m'hi vaig sentir quasi malalt de pena. Ha sofert en el seu cos i en la seva ànima tots els martiris. Jo, vull viure i morir estimant-la».⁴

Una vegada fetes les gestions pertinents torna i, per «l'amic Coll», envia una tarja a Ricard Manresa, que el 22 de juliol li comunica que li enviarà les seves coses i que, tal com ell diu, les caixes de llibres aniran a la Biblioteca i el bagul al seu domicili. També li explica que fins el mateix dia 22 no ha arribat l'autorització de la Diputació i que quan ho embarqui ja li girarà un telegrama. Ferrà deu enviar algun petit obsequi a Manresa o a les seves filles a través de Coll, però l'obsequi no arriba al seu destí «per dificultats

² Carta de P. Arellano a Miquel Ferrà, Barcelona 9-V-39.

³ Aquest salconduit es troba a l'arxiu de Ferrà, a la capsa de títols.

⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 21-VIII-39.

forçades».⁵

Manresa, que té dificultats per recuperar el seu lloc de treball, demana a Ferrà que li envii una carta per al Sr. Carreras Artau, per tal que ell li pugui explicar el seu cas. Ferrà la hi envia però arriba quan està tot resolt.⁶

Les filles de Manresa, Teresa i Roser, li escriuen alguns mots en què li diuen que el recorden pels jocs, pel passeig amb automòbil i per les nines que encara duren. En una altra ocasió li parlen dels moixos i cans que Ferrà els dibuixava. El pare també li diu que les seves filles es recorden d'ell i que a vegades el fan servir de «Papus». El caràcter infanter de Ferrà, que ja hem intuït en altres circumstàncies, es fa ben palès en aquesta relació amb les filles de Manresa.

6.2.2 LA POESIA I LA LLENGUA COM A CENTRE (1940-1941)

En la immediata postguerra, Ferrà ha de combinar la vida burocràtica i prosaica amb la creació i la poesia. La feina a la biblioteca li lleva la inspiració i l'asseca espiritualment. A més, la salut de sa mare l'amoïna més d'un cop i guarda un silenci absolut davant el món exterior i la política, que tant l'havia interessat. Fins i tot la lectura de la premsa el posa ara malalt.⁷ Tal volta això ens explica un retall de diari que envia a Hermínia Grau el 8 de novembre de 1939 i que és una nota del «Correo de Mallorca» datada per Miquel Ferrà el dia 26 de febrer. En aquesta nota el delegat provincial, invocant els principis de «Dios, Patria, Franco», convida els empresaris tècnics i treballadors a concórrer als actes de la Santa Missió de Palma. Ferrà deu enviar a l'amiga alguna de les notícies que li criden l'atenció.

No cal dir que la mort de gent que coneixia i estimava l'afecta, però no perd l'esperança: «Sabia, pots pensar amb quin sentiment, la mort del P. Casanovas (a.c.s.) I

⁵ Carta de Ricard Manresa a Miquel Ferrà, Barcelona, 22-VII-39. La carta està en català, la qual cosa ens fa pensar que fou tramesa a Ferrà en mà pel Sr. Coll. En una altra l'informa que ha enviat per l'agència el que li havia de trametre i que serà entregat al domicili indicat per Ferrà. (Carta de Ricard Manresa a Miquel Ferrà, Barcelona, 2-VIII-39.)

⁶ Carta de Ricard Manresa a Miquel Ferrà, Barcelona, 22-VIII-39.

⁷ Li diu a Maria Antònia: «la sola vista d'un diari em fa mal físic». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Palma, 24-V-40.)

ara he sabut la mort d'En Fabra, a l'estranger, de n'Alfons Maseras, de n'Alexandre Planas i, diuen també d'En Ventura.⁸ Que Déu els haja acullits a tots! Què en sortirà de tota aquesta sembra de dolor? Jo estic de cada dia més esperançat en la Providència».⁹ No es doblega davant l'adversitat i continua animant Maria Antònia Salvà, alabant-li les seves composicions, proposant-li projectes com el d'aplegar les poesies d'encàrrec, que seran —diu— un model dins el gènere.¹⁰ S'entusiasma encara amb les composicions dels més joves: «Acab de llegir un llibre en preparació d'elegies de guerra, que en part ja coneixia, d'en Miquel Dolç. Són una cosa forta, ben feta, d'una austeritat que impressiona».¹¹

També l'estimula l'amistat, l'antiga amb Maria Antònia o la més novella amb el P. Ginard, amb qui fa una excursió a Cabrera, acompanyat d'altres franciscans i de la joventut seràfica, el nom de la qual troba que fa riure.¹² Més endavant s'entusiasma amb un sermó que aquest fa el dia del beat Ramon Llull, que qualifica de magnífic. Per a Ferrà, «és la seva [la del P. Ginard] una de les amistat confortants que m'ajuden a viure. Es un esperit fort i viril que desconeix el servilisme. Si n'hi hagués molts com ell!».¹³ A més, ha conegut Margarida Millet, que considera «una animeta adorable» i que ara està malalta.¹⁴

La persecució de la llengua no evita que els literats del Principat i Mallorca s'enviïn el que escriuen. J. M. de Casacuberta li parla¹⁵ d'unes publicacions que va fer arribar a Forteza Rey, li diu que *L'Estel* ha agradat moltíssim als amics que l'han llegit i fa referència a un àlbum que volen oferir a Maria Antònia. Tant ell com la seva dona Dolors Hostalrich, recorden la darrera estada a Mallorca i la companyia de Ferrà.

⁸ Se coneix que arribaven notícies falses o inexactes. Fabra, per exemple no era mort sinó que va sobreviure Ferrà i va morir el 1949.

⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 6-X-40.

¹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 13-VIII-40.

¹¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 13-VIII-40.

¹² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 13-VIII-40.

¹³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 6-VI-41.

¹⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 6-X-40.

¹⁵ Carta de Josep M. de Casacuberta a Miquel Ferrà, Barcelona, 19-XII-40.

D'aquest àlbum nadalenc que escriptors del Principat volen dedicar a Maria Antònia Salvà i en el qual li reserven una pàgina en blanc perquè hi estampi la seva dedicatòria, n'hi parla també J. Ros Artigues el desembre de 1940. Li demana, a més, que digui a Guillem Colom que també se n'ha reservat una pàgina per a ell.¹⁶

Unes setmanes més tard, Ros Artigues li torna a escriure per agrair que hi hagi volgut participar i dir-li que amb Llongueres havien considerat que era un dels imprescindibles. Parlant de Llongueras, li conta que «sempre em diu coses molt bones de vós; com que sap que jo estimo molt la poesia dels mallorquins, per la seva delicada serenor, m'ha deixat veure en aquests darrers temps coses de Margarida Millet i vostres. I diumenge em deixà llegir el llarg poema nadalenc que li vàreu trametre la setmana passada. Us en felicito de debó! I per tot!». I encara: «He celebrat molt de tenir aquesta avinentesa de saludar-vos, d'oferir-me sincerament com a amic, i de manifestar-vos la meva gran devoció per la vostra poesia».¹⁷

Els amics de Barcelona també li envien poemes a ell. El mateix Llongueras, per exemple, li fa arribar uns *villancicos* de Lope de Vega que ha musicat i uns altres de seus, que Ferrà qualifica de bellíssims.¹⁸

En aquests moments s'adona amb preocupació de la manca d'una de les capses que tenia a la Residència, la qual contenia diversos llibres, entre els quals un de Carner.¹⁹ Per les cartes de R. Manresa sabem que una capsa que atribuïa a un altre era de fet la seva i que «Pepito no va poder oposar-se a que l'emportessin».²⁰

És molt possible que contingués abundant correspondència de Ferrà ja que les cartes datades entre 1911 i 1916 no es troben al seu arxiu, encara que també es podien haver perdut en alguns dels seus trasllats de domicili.

¹⁶ Carta de J. Ros i Artigues a Miquel Ferrà, Barcelona, 16-XII-40.

¹⁷ Carta de J. Ros Artigues a Miquel Ferrà, Barcelona, 31-XII-40.

¹⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 22-XII-40.

¹⁹ Explica a Maria Antònia que el «desola pensar que m'hagi pogut romandre a Barcelona». (Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 22-XII-40.)

²⁰ Carta de Ricard Manresa a Miquel Ferrà, Barcelona, 18-III-20.

Com Manresa, que li escriu unes quantes cartes, els amics de Barcelona el recorden i el noten a faltar. En ocasions li aconseguixen algun llibre o d'altres coses que ell no pot obtenir directament ateses les circumstàncies. Hermínia Grau li parla dels seus dolors i malalties. També li escriuen els qui han estat a Mallorca, com la poetessa Palmira Jaquetti que, ja de Barcelona estant, el defineix com un «fra Angèlic de la poesia»,²¹ Joan Bofill i P. Arellano, que li agraeix l'enhonorabona per haver estat nomenat cap de la Biblioteca Central (abans Biblioteca de Catalunya) i li conta els canvis que s'hi han produït.

Rep també un carta de E. Gimenez Arnau, que el convida a participar a la revista «Occident», dirigida per Joan Estelrich «*con los hispanistas del mundo entero, todos ellos compatriotas, escritores y profesores, que han patentizado su compenetración con la España auténtica y tradicional y que, como Vd., tienen un nombre prestigioso y una obra meritoria*». Li explica que li pagaran els articles que escrigui de 240 a 400 pts. segons l'extensió.²² No ens consta que Ferrà accepti aquest oferiment.

Encara hi ha gent que confia en la seva ajuda. Ramon Gil Miguel, antic company seu, li demana si pot fer classes a un jove amic que li envia i que es prepara per les oposicions a carter o que les encarregui a algú. A més, li conta que és a Logronyo com a fruit de la seva depuració.²³

L'estiu de 1941 es dirigeix a Rosa Leveroni amb unes paraules que sintetitzen el seu estat d'ànim respecte d'una sèrie de qüestions importants per a ell: «Però anem passant els dies, buids i grisos, esperant "non senza tremore" aurores boreals desconegudes; perquè la història no s'atura per sort o per dissort dels que som més aficionats a la filosofia. He de confessar-li que no és sense un fort interès i una esperança en dies millors —que no vol dir Xauxa— i en climes universals més benignes, que veig descabdellar-se els esdeveniments. [...] Com van els versos? Desitjo conèixer aquells de que em parlava, inspirats en Mallorca. Jo he perdut per complet l'entrenament. Tinc idees apuntades per

²¹ Carta de Palmira Jaquetti a Miquel Ferrà, 3-IX-40.

²² Carta d'E. Giménez Arnau a Miquel Ferrà, Madrid, 13-II-40.

²³ Carta de Ramon Gil Miguel a Miquel Ferrà, Logroño, 16-XII-40.

si un dia recobro la paraula. Per ara vaig fent de buròcrata. Espero almenys poder-me sortir de l'arxiu d'Hisenda i quedar-me amb la Biblioteca, que, encara que morta, és prou interessant. Recentment han estat votades per l'Estat, la Diputació i l'Ajuntament de Palma 1.200.000 ptes per un edifici destinat a Arxius, Biblioteques i Museu, projecte, ja aprovat, d'En G. Forteza. Excuso dir-li la torre que jo hi faria i el personal que esculliria per servir l'establiment si em deixessin triar-lo».²⁴

La vanitat i inutilitat que constata arreu el fan confiar en el que no li ha fallat mai: la poesia. N'és un exemple com explica a Maria Antònia Salvà la preparació d'una de les poques tasques no estrictament burocràtiques que du a terme:

«Me som passat tot el dia prenguent notes per una conferència a uns alumnes de l'Universitat de Murcia que demà arriben acompanyats de Mossèn Sureda Blanes que m'ha demanat per telegrama que els parli de manuscrits lullians. Lo que jo tenia més enfora...

No tens idea de la inapetència, de l'esforç penós amb que agaf la ploma en aquests temps. Tot me sembla va i inútil: tot exceptuant la bona poesia. Si tengués temps i no em costàs tant encara intentaria fer-ne, maldament no l'hagués de publicar».²⁵

6.2.3 VIATGE A MENORCA (1941)

L'escassa informació de què disposam sobre aquest primer i únic viatge a Menorca no ens permet esbrinar-ne la motivació. En una tarja postal que escriu a Maria Antònia a primer de desembre de 1941 li descriu la impressió que li causa l'illa: «Mahó és una ciutat netíssima, amb carrers amples i empedrats i costes magnífiques que davallen angulejant al Port, que és una ria melencòlica. Els mahonesos són una gent civilisada i polidíssima amb la qual he fet grans amistats. Avui he atravesat Menorca de cap a cap i l'he descoberta, enmig d'un aigüat magnífic que tot ho inundava i tot corria, cosa que s'adeia molt amb els pasturatges de la comarca del Toro, que podria ser un tros d'Asturies o de Girona».²⁶

Algunes dades sobre el viatge procedeixen de les cartes de Joana Olives Satorra[?]

²⁴ Carta de Miquel Ferrà a Rosa Leveroni, Palma, 28-VIII-41.

²⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 6-VI-41.

²⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutadella, 8-XII-41.

que Ferrà deu conèixer amb anterioritat. El mes de març l'informa de les revistes i bolletins més importants que s'han publicat a Menorca i li diu que no ha pogut veure cap exemplar de les menys importants i que «*Menorca gràfica*» i «*Menorca Ilustrada*» publicaren poquíssims treballs d'història.²⁷ A finals de desembre del 1942 rememora l'estada de Ferrà a Menorca: «Dels seus dies entre noltros en guardo un d'els mellors records de ma vida. Sento añorança per aquells moments que hom volriam no passessin mai». També li diu que li volia enviar els Pastorells pel senyor Sunyol però no hi va ser a temps i ara els hi fa arribar per correu, copiats tal com s'havien publicat a la «*Hoja Menorquina*». Finalment, li explica que treballa en unes oficines i que volia estudiar Magisteri a Palma però tot ha quedat en plans.²⁸

Podem deduir, per tant, que quan és a Menorca s'interessa per assumptes històrics i de literatura popular. Una darrera referència a la qüestió és una carta de Joan Taltavull, que li dóna el tractament de mestre, manifesta sentir-se encantat d'atendre el senyor Sunyol, per mans del qual tingué una carta de Ferrà, i lamentar no haver-lo pogut atendre en la seva breu estada a Menorca, a causa del dol recent.²⁹

Hem de dir, per acabar, que aleshores és bisbe de Menorca Bartomeu Pascual, que Ferrà coneix i al qual dedica el poema *Jesu Redemptor omnium* el Nadal de 1936.

6.2.4 PREPARACIÓ D'EDICIONS DE LLIBRES DE MARIA ANTÒNIA SALVÀ (1941)

L'any 1941 encara és pràcticament impossible editar autors contemporanis en català. Amb tot i esperant temps millors, Ferrà treballa en l'edició d'obres de Maria Antònia Salvà. Així, l'encoratja, com a projecte a llarg termini, a preparar un recull de les seves poesies religioses, dedicades, himnes, etc.,³⁰ i com a iniciativa immediata, a editar la seva traducció dels poemes de Pascoli, un projecte del qual deu fer més de vint anys que en

²⁷ Carta de Joana Olives a Miquel Ferrà, Mahó, 12-III-41. De la carta es desprèn que coneix la mare i la germana de Ferrà i els seus pares també li envien records.

²⁸ Carta de Joana Olives a Miquel Ferrà, 23-XII-42.

²⁹ Carta de Joan Taltavull a Miquel Ferrà, Mahó, 6-V-42.

³⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 16-XI-41.

parlen. Es veu que, amb el consentiment de la poetessa, es posa d'acord amb Moll perquè aquest presenti l'edició a la censura³¹ però la resposta no arriba. Ferrà ja no confia gaire en l'autorització, segons li manifesta: «Em dol per una banda; per l'altra pens que no hi fa res: nosaltres tenim espera». És una afirmació que defineix la seva actitud els anys vinents: l'espera en lloc de la claudicació serà la seva estratègia.

Vist el fracàs, intenta una altra via seguint l'exemple d'una traducció del seu amic J. M. de Sagarra. Vegem com ho conta a Maria Antònia, segurament després de rebre la notícia negativa de la censura:

«No m'ha sorprés del tot la notícia que em dones. Tot allò que confereix dignitat i categoria literària a l'idioma és objecte d'un odi.

Ja saps que en Sagarra ha traduït tota la Divina Comèdia? En Cambó ha subvencionat esplèndidament la versió i Mussolini ha fet enviar al traductor, com a obsequi i testimoni de gratitud, la millor edició de Dante a Itàlia.

Ara, lliga-ho tot, si pots!». ³²

Al final de la carta li diu que l'edició de Pascoli queda només ajornada. Uns mesos després li explica que el cònsol italià li ha donat esperances: «Avui he vist el cònsul de Itàlia que m'ha demanat que et suplicàs un exemplar per ell de la teva traducció de I Promesi. Es vol ocupar de tu damunt una revista italiana i tendria ganes que li deixassis veure les traduccions de Pascoli. Fins m'ha dit espontàniament que ell creu factible la impressió del teu llibret a Milan. Excús dir-te si la idea m'ha agradat». ³³

Ferrà fa arribar una còpia de les traduccions de Pascoli al cònsol però finalment el projecte no es pot realitzar.

Aquest any se celebra el cinquantenari de l'Orfeó Català i hom prepara un àlbum commemoratiu per al mestre Millet. Llongueras encomana a Ferrà i Dolç que aconseguixin dedicatòries de tots els amics mallorquins que puguin estimar i conèixer el mestre Millet. Li cita concretament Colom, Forteza, Mn. Thomas, Maria Antònia i Margarida Millet. A més de fer la seva dedicatòria, que és a les seves *Poesies Completes*,

³¹ Cartes de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 27-III-41, 13-V-41 i 23-V-41, aquesta darrera en italià.

³² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 26-VII-41.

³³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 25-IX-41.

Ferrà demana a Maria Antònia que prepari la seva contribució.³⁴ Les altres col·laboracions, les deu aconseguir de paraula.

Li diu a Maria Antònia que hauria volgut que els versos que dedica al mestre Millet fossin més grans, però que, malgrat que n'hi hagi d'altres que estan al ple de les il·lusions literàries com Miquel Dolç, ell no es retira i hi afegeix: «Fa vuit dies que vaig sopar a la lluna davant la caseta tancada del garriguer de son Vida amb Na Bel Massot i la companyia, i no t'he de dir si n'hi va haver de poesia!».³⁵

6.2.5 DEIXEBLES I AMICS (1939-1942)

6.2.5.1 La torre de la Biblioteca Universitària i Maria Novell, M. A. Royo i Rosa Leveroni. Relació amb aquesta darrera (1939-1944)

Les cartes de Rosa Leveroni i Maria Àngels Royo mereixen una atenció especial. Juntament amb Maria Novell, que també signa una de les cartes, els darrers anys havien estat companyes seves a la biblioteca de la Universitat. Segons que sembla, els hi fa arribar el Sr. Miralbell, un altre dels bibliotecaris, que de tant en tant viatja a Mallorca i manté el grup en contacte amb Ferrà. Li diuen que des de la torre de la Universitat —on devia estar ubicada la biblioteca— l'han recordat molt aquests dos anys en què quasi no han sabut res d'ell; que, fora de petits canvis, el seu cercle segueix igual, i que els agradaria viatjar a Mallorca però la crisi no ho permet. Per acabar, esmenten els bombardeigs però no es volen allargar i li diuen que el Sr. Miralbell ja li donarà més detalls de tot el que han passat.

Rosa Leveroni, que també és poetessa i manifesta el desig del grup de parlar amb ell llargament, li envia el seu primer llibre, publicat el darrer estiu. Li explica que va quedar en tercer lloc al Folguera del 1937 i que una de les cançons del llibre es va publicar a l'«Almanac de les Lletres», per la qual cosa el considera una mica padrí del seu llibre.

Ferrà contesta aquestes cartes. Sortosament, es conserven les que adreça a Rosa

³⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 26-VII-41, i de Joan Llongueras a Miquel Ferrà, Barcelona, 20-VII-41.

³⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 11-IX-41.

Leveroni, les quals ens indiquen com ha viscut el seu allunyament de Catalunya i de tot el món que va deixar en partir cap a Mallorca. El març de 1939 li diu:

«Vostè no sap com he pensat jo també en la torre de la Biblioteca! Sovint el record de vostés m'ha estat consol en l'isolament espiritual de que he gaudit en aquesta illa daurada, on he envellit d'enyorament i d'engúnia imaginant el que aquí sofrien.

Aquí, hem estat bé materialment; moralment, tothom ha passat el seu calvari.

El seu llibret, me l'he begut d'un glop, amb voluptat i amb avidesa. No sap com en sedejava de lectures d'aquestes. M'ha retornat, després de dos anys i mig de desert, al meu clima intel·lectual i tipogràfic. No li dic que haja trobat bonics els seus versos perquè fóra dir poc: els he trobat bons, com l'Eclesiatés i com Moréas. La'n felicito i regracio sincerament».³⁶

En aquesta mateixa carta manifesta que li plauria moltíssim passar uns dies amb elles al Montseny però li caldria esperar un poc, tal volta fins el juny, ja que absentar-se de Mallorca no li serà fàcil. De tota manera —hi afegeix— farà de veure-les quan hi vagi i conversaran ben llargament.

El mes de juny li tramet a través de Ramon Muntanyola un altra carta,³⁷ escrita —li diu— «des del meu pou burocràtic». Els torna a prometre la visita que tant desitja i els explica que en anar-hi telefonarà al germà d'Àngels Royo i ella l'avisarà. No sabem si es veuen quan Ferrà va a Barcelona, el mes de juliol però sí que en tenen ocasió quan Rosa Leveroni ve a Mallorca el mes d'agost i el visita a son Roca.³⁸

Aquests anys, la relació que mantenen és més profunda que la de Ferrà amb altres poetes catalans. Ja fa temps que es coneixen i Rosa viatjarà almanco tres vegades a Mallorca. Per altra part, mantenen una discreta correspondència de la qual, afortunadament, es conserven cartes escrites pels dos, que reflecteixen un lligam semblant, encara que en un grau inferior, al de Ferrà amb Maria Antònia Salvà. Com amb la poetessa de Lluçmajor, no s'està de corregir-li algun vers o fer-li algun suggeriment que millori els seus plantejaments poètics.

³⁶ Carta de Miquel Ferrà a Rosa Leveroni, Mallorca, 19-III-39. Rosa Leveroni deu considerar un disbarat la comparació que fa dels seus versos i ell li diu, en una carta de data 5-V-39 que no s'ho prengui al peu de la lletra i que només ho pensà algun moment.

³⁷ Carta de Miquel Ferrà a Rosa Leveroni, Mallorca, 17-VI-39.

³⁸ Carta de Rosa Leveroni a Miquel Ferrà, Barcelona, 3-IX-39.

També parlen de com veuen el món en uns temps tan difícils i podem copsar com viu Ferrà aquest període. Li manifesta, per exemple, el seu ànim davant els esdeveniments mundials: «Tampoc jo no sóc pessimista. Passades aquestes convulsions volcàniques, les aigües tornaran córrer per allà on és llei natural que corrin i la veritat s'imposarà per la seva mateixa força vital».³⁹ A la mateixa carta li explica detalls que poden semblar anecdòtics però que són prou significatius: «Ara som a Ciutat. Jo m'hi trobo bé dins la meua cella de treball, que m'hi he amoblat franciscanament i des d'on, sentat a la taula, veig a sota i fins al lluny, jardins, teulades, coloms, campanars, les muntanyes de Gènova, Galatzó...».

Un altre dels aspectes d'aquesta relació que ens sorprèn és el grau de confiança i de poesia, i també un altre tret que també caracteritza la seva amistat amb Maria Antònia i amb Hermínia: entendre's sense paraules. Bona part de la carta que li envia Ferrà l'agost de 1942 és poètica com el mateix llibre: «Li escric sota una sivina, dins el pinar de l'Arenal, on he vingut a posar-me a l'ombra després del bany. Quin temps fa que li dec lletra? No ho sé, però molt: no tinc a la vista la seva darrera. Estic en deute amb tothom. Però no oblidó les bones amistats, encara que em costi, no agafar la ploma, fer-la córrer. Davant les coses montruoses que passen al món, podem estalviar paraules: pensem i sentim igual. I a les menudes incidències de la meua vida personal i quotidiana, els trobo tan poc interés! Com la major part d'elles són més aviat ingrates, fins prefereixo oblidar-les en un moment de relativa eufòria com aquest. Ara, en aquest instant precís, el que m'interessa és un verderol aturat fa un quart damunt la branca d'un pi, just enfront meu. El sol el toca per entre el fullatge vert i és un minúscul i deliciós motiu».⁴⁰

També s'envien mútuament el que publiquen o el que escriuen, per mitjà de persones que es desplacen entre Barcelona i Palma. Per altra part, Rosa Leveroni insisteix en el desig que Ferrà vagi a Barcelona. Li demana si tornarà aviat i li diu que també

³⁹ Carta de Miquel Ferrà a Rosa Leveroni, Ciutat, 26-XII-41.

⁴⁰ Carta de Miquel Ferrà a Rosa Leveroni, Palma, 12-VIII-42.

l'enyoren els Amics de la Poesia, els quals es reuneixen en una «penombra discreta».⁴¹ Ell, per la seva part, li explica el 1944 que entre feina i maldecaps viu gairebé incomunicat dels amics de Barcelona i que sortosament algun el visita de tant en tant, com Mn. Melendres, el darrer llibre del qual li sembla una obra cabdal. A més, li ofereix una panoràmica de la poesia a les Illes, amb les esperances que hi té dipositades: «Per aquí —i per Eivissa amb En Villangómez— després d'En Dolç, el més fort exponent de la nostra poesia jove de Mallorca, van apareixent poetes discrets i entusiastes que proven que hi ha caliu, però fins aquí mancats de força. En Miquel Gayà és el que té més nervi».⁴²

6.2.5.2 Correspondència amb Hermínia Grau i noves de Lluís Nicolau d'Olwer (1939-1940)

La correspondència amb Hermínia Grau, escassa els primers anys de la guerra, torna a augmentar.⁴³ El 1939, Ferrà li escriu cinc cartes, amb les preocupacions de sempre —la salut d'Hermínia, les nines, la família de Ferrà— i la comunió dels seus esperits. A part, es refereixen a amics, com Ernest Martínez Ferrando, del qual insisteix a tenir notícies, responent a l'ansietat del seu germà Daniel; Guillem Forteza, amb qui es veu sovint i a qui considera el millor dels seus amics a Mallorca, i Lluís Nicolau d'Olwer. Ferrà, com durant la Dictadura de Primo de Rivera, amaga el nom d'aquest darrer a la censura i s'hi refeix com Mr. Lluís o Mr. Olivier. En una ocasió li explica que n'ha rebut una postal i en una altra li demana que si el veu el saludi efusivament. També li demana l'adreça de Palma Guillén, li conta la seva excursió a Sóller, li diu que la seva alegria de viure és lluny però si els tingués prop, se n'hauria oblidat i tal volta l'hauria retrobada i li explica que quan ha anat a Barcelona ha visitat Agustí Duran.

L'agost de 1939 es queixa d'estar ocupat en petites coses peremptòries que l'han fet desgraciat però de les quals se n'ha alliberat a mitges. Hermínia li contesta des de

⁴¹ Carta de Rosa Leveroni a Miquel Ferrà, Barcelona, 27-V-42.

⁴² Carta de Miquel Ferrà a Rosa Leveroni, Palma, 14-I-44.

⁴³ Aquestes cartes es reproduïxen a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Montserrat, 1993, pàg. 172-175.

Plombières-les-Bains el 29 d'agost⁴⁴ que ha vist sovint Nicolau —l'anomena Mr. Olivier— el qual no l'oblida i ha estat content dels records que li ha enviat. Després de donar-li l'adreça de Palma Guillén, que és a Ginebra, li manifesta que ell li ha faltat i que està preocupada per la tensió internacional. Malgrat tot, la carta és plena d'esperança.

A principis de novembre Hermínia torna a Barcelona i li escriu una carta encara en francès,⁴⁵ en la qual li expressa el seu desig de parlar amb ell llargament perquè té el cor ple de coses per dir-li. Li comenta també de l'estat nerviós en què ha trobat el seu marit. Ferrà li contesta en català perquè li pot trametre la carta per Mn. Sanabre, que li ha duit notícies dels seus amics de Barcelona. Li diu que «aquesta temporada» ha pensat en ella i en tots, li manifesta també el seu desig de mantenir amb ella una conversa llarga —li ha de contar alguna cosa més trista que alegre— i seguidament li confessa, amb una franquesa producte potser del fet de no haver de tenir em compte la censura:

«Em sento espiritualment devastat, però sóc el que era i la meua fe i el meu amor al que sempre he estimat són els mateixos.

Cal esperar que un dia s'alçarà, per nosaltres o pels qui ens vinguin darrera, una alba nova i els nostres sofriments cobraran un sentit.

No es deixi vèncer. La prova potser encara no ha acabat, però pensi en el dia que en celebrarem, si Déu vol, la fi en algun indret verge de Mallorca».

En una carta dirigida a Agustí Duran el mateix dia i pel mateix conducte, després de dir-li que ha sabut que encara no estava refet dels seus patiments i que encara tenia el plet a mig resoldre, hi afegeix: «No us reteu, per Déu! Cuideu-vos força i feu per millorar la salut, que ja vindran temps millors. També jo tinc males estones, encara que per mi la prova no ha estat tan dura com per vosaltres». A la postdata el to és malencònic: «Què lluny i què feliços aquells dies de Matagalls, Sant Marçal i Santa Fe amb en Guillem Forteza! Jo ja començo a viure d'enyorances».

Pel que fa al 1940, disposam de quatre cartes adreçades a Hermínia Grau.⁴⁶ Entre d'altres temes, parlen de Lluís Nicolau d'Olwer. En una carta de 26 d'agost li manifesta

⁴⁴ Carta d'Hermínia Grau a Miquel Ferrà, 29-VIII-39.

⁴⁵ Carta d'Hermínia Grau a Miquel Ferrà, Barcelona, 8-XI-39.

⁴⁶ Aquestes cartes es reproduïxen a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Montserrat, 1993, pàg. 175-177.

que l'ha consternat la notícia de la seva malaltia i que espera, i demana a Déu, que no s'agreugi i que en surti —es tracta d'una malaltia simbòlica ja que, com ens informa Josep Massot, es refereix a la seva detenció, que l'hauria pogut dur, com Lluís Companys, a la mort. El 20 de setembre s'alegra enormement de rebre'n notícies perquè —diu— està delicat. Per la seva part Hermínia, a la carta que li escriu el 31 de desembre li explica que «En Lluís segueix igual, però amb tendència a millorar. La gravetat sembla que està vençuda». Continuen parlant també de la malaltia d'Hermínia, de les nines i del desig de veure's i de conversar.

Les cartes d'aquest any mostren els diferents estats d'ànim i les idees de Ferrà. En una ocasió parla de l'aniversari de la seva amistat amb Hermínia i de la fidelitat als ideals que ell sempre havia professat. Tal volta recorda la immoralitat del pessimisme, sobre la qual havia escrit molts anys abans: «No cal que li digui en paraules les moltes coses que tinc al pensament i al cor en aquest aniversari, primer que celebrem després de la gran prova. Que acabi de sortir de la seva felicitat i prompte per algun d'aquells camins no indicats en el nostre mapa i que sols coneix Aquell qui porta la direcció de la nostra vida!». I continua: «No prengui massa al peu de la lletra el que de mi li dic, llegeixi-ho amb la punta d'ironia amb que ha estat escrit. Sempre he sofert un xic en silenci, i visc amb preocupacions doloroses. Endemés, la meva salut no és forta. Però no em só retut, i penso que, quant tot fós a terra, encara restaria del meu castell interior un torreó i una bandera».⁴⁷

En una altra paràgraf es refereix a la guerra mundial que acaba de començar: «La meva reacció, davant les coses grosses que passen en el món és serena fins el punt que pot ésser-ho una reacció humana. El que més em deprimeix és el medi ambient familiar. [...] I d'aquesta preocupació i qualcuna altra que m'entristeix, me n'he de distreure escrivint oficis. M'hi sap veure? Després pensant en el drama dolorós i terrible de tantes altres existències, penso que no hi ha dret a planyer-se».⁴⁸

⁴⁷ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Palma, 6-III-40.

⁴⁸ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Palma, 16-VI-40.

Malgrat les seves males estones encara es permet animar els altres: «Voldria poder-li contar alguna cosa confortant per infondre-li una mica d'optimisme, però la realitat me'n forneix poques. Ahir vaig veure En Guillem [Forteza], que passa per la mateixa fase depressiva que V. i que jo. Jo li confesso, però, que, sota el feix de les experiències adverses i els anys que ja comencen a fer munt, sento dins mi un *sursum* i un desig inextingit de renovellament». I encara: «Mallorca és un erm amb alguns minúsculs oasis. Un d'aquests és el convent de Sant Francesc amb aquell claustre tan vast i bonic i tranquil, que V. hauria de veure i s'hi passaria hores. Allà hi ha uns quants Pares joves, especialment el superior P. Ginard amb qui puc comunicar-me a cor obert».⁴⁹

Tots aquests episodis i opinions van configurant, fent, a poc a poc, un retrat interior del Miquel Ferrà d'aquests anys.

6.2.5.3 Corresponsal dels catalans a Mallorca (1941-1942). Membre corresponent de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

Durant molts anys, Miquel Ferrà ha estat el corresponsal dels amics mallorquins a Barcelona. Ara que resideix a Mallorca es convertirà en corresponsal dels amics de Catalunya a Mallorca. Així veim que li escriu A. Domenech, de la Llibreria Verdaguer, per saber si és a Mallorca el Sr. [Joan?] March i si li poden interessar més d'un centenar de cartes autèntiques de la reina Isabel Clara Eugènia datades el segle XVII.⁵⁰

F. Maspons i Anglasell, per altra banda, li explica que dedica el seu oci forçat a fer un esquema del dret català i que per tal com el dret internacional va néixer quan «el temporal havia esgalabrat la pubilla», no disposen de cap tractat sobre aquesta disciplina. Maspons acudeix a ell perquè l'informi d'on pot investigar per trobar el pensament de Lull sobre les relacions internacionals o ho pot demanar a algun especialista de Mallorca.⁵¹

També li escriu Pere Bohigas, que ha aprovat les oposicions al Cos d'Arxivers i

⁴⁹ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Son Roca, 26-VIII-40.

⁵⁰ Carta de A. Domènech a Miquel Ferrà, Barcelona, 25-X-41.

⁵¹ Carta de F. Maspons i Anglasell a Miquel Ferrà, Barcelona, 27-X-41.

Bibliotecaris i ha estat destinat a Mallorca, encara que ell vol aconseguir estar a la Biblioteca de Catalunya —ara Central—, on ja ha fet feina. Li explica que en saber que anava a Mallorca se li desvetlaren les il·lusions i va pensar que retrobaria en Ferrà «el bon amic de sempre».⁵²

Malgrat el poc contacte que manté amb els amics barcelonins, aquests no s'obliden d'ell i, a proposta dels acadèmics Ferran Valls Taberner, Agustí Durán i Sampere i Juan Givanel i Mas, el 14 de febrer de 1942 és elegit per unanimitat acadèmic corresponent a Palma de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.⁵³ També són elegits Salvador Galmés, Joan Pons i Joan Llabrés, tots per unanimitat.⁵⁴

A vegades els amics de Barcelona li demanen col·laboració per a les poques revistes que publiquen alguna cosa. Josep M. de Casacuberta,⁵⁵ per exemple, li sol·licita alguna poesia seva i de Maria Antònia Salvà per a l'almanac de «Las Provincias», una publicació valenciana i li fa saber que August Matons li volia proposar la traducció d'una extensa obra italiana sobre Lucrècia Borja per a una editorial en la qual Matons intervé. Veurem més endavant, a l'apartat 6.3.2.1, que Matons li fa una altra proposta que ell accepta. Respecte de les poesies, sabem que almanco fa les gestions amb Maria Antònia, la qual, amb l'encàrrec rebut a través de F. de B. Moll, ja les ha enviat.

Finalment, hem de dir que les filles de Francesc Matheu li agraeixen l'aportació mallorquina a un recull que fan en honor a son pare.⁵⁶ Atès que el poema de Ferrà que es publica al recull (pàg. 112) no apareix a les seves poesies completes, el transcrivim a continuació:

De sa dissort crudel no s'era encar refeta
la pobre Ventafocs, escarni dels vilans
Ell li donà son cor de paladí poeta
i li besà les mans.

⁵² Carta de Pere Bohigas a Miquel Ferrà, Barcelona, 1-II-41.

⁵³ Carta comunicant-li el nomenament que Ferrà guarda a la capsa de títols del seu arxiu particular.

⁵⁴ «Vida corporativa: Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 1944, pàg. 293. pàg. 251-255.

⁵⁵ Carta de J. M. de Casacuberta a Miquel Ferrà, Barcelona, 19-VII-42.

⁵⁶ Carta de Roser Matheu a Miquel Ferrà, Barcelona, 30-III-42.

La va servir feel tota una llarga vida
i d'ella rebé en do l'eterna joventut,

i en un roser vermell xifrada i resumida
sa dolça gratitud.

Avui damunt son vas posem la flor sagrada,
la flor símbol d'amor i de dolor i sang.
Oh amics, bé és escaient la rosa empurpurada
al Cavaller tot blanc.

Mallorca 4 de gener 41.

6.2.5.4 Llorenç Moyà i Miquel Gayà

En aquests anys Ferrà coneix aquests dos poetes, els quals en parlen, amb una extensió considerable, a les seves memòries. Tot dos afirmen haver conegut primer Maria Antònia Salvà i posen de manifest el tarannà exigent i encoratjador alhora de Miquel Ferrà.

Llorenç Moyà explica a les seves memòries⁵⁷ que el va conèixer a la Biblioteca Provincial, a la qual l'acompanyà Ramon Morey,⁵⁸ antic amic de Ferrà que coneixia Moyà perquè havia fet molts anys de mestre a Binissalem. Miquel Ferrà es mirà el poema que li duïa Moyà i li digué amb tota cortesia, com ens conta Moyà: « - "Jo trop que no està prou madur... Per que no prova d'escriure en mallorquí?" ». El poema era *Palia* i contenia un fragment de la Sibilla traduït al castellà. Continua explicant que l'ànima li caigué als peus, però seguiren parlant de moltes qüestions i Ferrà li llegí poemes d'un autor que havia publicat a «La Revista». Exposa que «Per a mi tot va ser nou i vaig començar a descobrir un món immens, ignorat per mi fins aleshores com per a la immensa majoria dels mallorquins. [...] A més a més, vaig pensar que si don Miquel Ferrà m'havia dit que provàs d'escriure en mallorquí, devia esser perquè veia que era possible que un dia arribàs a escriure bé... I em vaig encoratjar».⁵⁹

⁵⁷ Llorenç MOYÀ, *Memòries literàries*, «Lluc», gener, abril, juny, juliol-agost i setembre de 1971, pàg. 14-16, 99-101, 171-173, 202-204, 242-244.

⁵⁸ Ramon Morey Antich havia estat company de Ferrà des del 1904. Era també amic de Baltasar Samper i l'any 1924 hi havia col·laborat a l'Obra del Cançoner de Catalunya.

⁵⁹ Llorenç MOYÀ, *Memòries literàries*, «Lluc» gener 1971, pàg. 16.

El 19 de febrer de 1943 Moyà fa la seva primera lectura pública de poemes a Can Massot i després envia els poemes llegits, *Pujant als cims*, a Maria Antònia, la qual els dona a conèixer a Ferrà. La poetessa ho relata així en una carta que li adreça i que Moyà reproduceix: «Després que l'haguí llegit, vaig voler-lo donar a conèixer a l'amic Ferrà, i he tengut el gust d'escoltar d'ell —tan mal d'acontentar com és— un favorable judici d'aquesta obra de V. Troba que versifica molt bé, que els seus versos canten (sic). Opina, però que V. s'ocupa massa de Binissalem en perjudici de l'originalitat, perquè el tema (diu ell) de les ruralies mallorquines ha estat esgotat en el dia d'avui per altres escriptors».⁶⁰

Més endavant comenta que els poemes que més havien plagut a Ferrà eren *Lluna plena*, *Es Nadal*, *Davallament*, *La vermadora fellona* i *Dins el teu jardí garrida*. I hi afegeix que «pel que fa a l'esgotament del ruralisme, segons el Sr. Colom, no deixa d'esser —em digué— un criteri, digne d'esser tingut en compte però personal, del Sr. Ferrà i per ventura oposat al d'algun altra gran poeta qualsevol». Moyà, per la seva part, explica que va intentar defugir els temes rurals però prest hi tornà.

Pensam que aquesta opinió de Ferrà és prou interessant, ja que d'alguna manera s'adona de l'esgotament d'aquest tema cabdal de l'Escola Mallorquina i, tal volta, de la mateixa Escola. És curiosa, per altra part l'opinió contrària de Colom i de Moyà en aquest aspecte. Segons que sembla, Ferrà és en aquests moments menys ruralista que els qui han estat classificats com a segona generació de l'Escola Mallorquina.

Quant a Miquel Gayà, curiosament fou presentat a Ferrà per Mn. Pere Ribot, segons explica el poeta santjoaner a les seves memòries.⁶¹ Mn. Ribot, que l'hi «havia recomanat molt com a mestre i guia», li «ponderava l'alta qualitat de la seva lírica» i Miquel Dolç, quan el va conèixer, li va dir que el considerava un vertader mestre.⁶² També ens conta com Ferrà li havia comentat, referint-se a la seva poesia, que aquell hivern —el

⁶⁰ *Ibidem*, pàg. 100-101.

⁶¹ Miquel GAYÀ, *Històries i memòries*, Mallorca, 1986, pàg. 201.

⁶² *Ibidem*, pàg. 222.

de 1940— havia aprofitat bé el temps⁶³ i que fou ell qui li parlà de les vetlades de Can Massot, a les quals Ferrà es va prestar finalment a assistir.⁶⁴

Segons explica més endavant, Ferrà l'animava a seguir en la línia dels poemes del seu *Breviari d'amor* perquè els trobava «més viscuts i més personals».⁶⁵ Quan Gayà publica, el 1943, el seu primer llibre, *L'atzur il·luminat*, es veia gairebé cada dia amb Ferrà i parlava amb ell del preu del llibre: Gayà el volia fixar en quinze pessetes per no perdre-hi doblers mentre que Ferrà trobava que l'havia de posar a deu. Davant la seva insistència, Ferrà li digué «-Gayà, hem de ser més poetes!», en el sentit de no ser tan previsoros ni materialistes. Després li confessà que amb el llibre *A mig camí*, publicat a despeses pròpies, no havia tret ni la meitat del que hi havia posat per fer l'edició.⁶⁶

Ferrà l'ajuda en la revisió de les proves per a l'edició del seu segon llibre, *Breviari d'amor*. Recorda que un vespre li'n parlava amb efusió:

«Ell mateix em llegia una peça breu, Ens hem estimat tant sota l'arbreda, i en constatar la passió amb què era escrita, exclamà:

-Es natural! Aquesta poesia es massa directa. La senyora (tal) i el senyor (qual) se n'escandalitzaran...

I m'anomenava algunes amistats que al seu parer no podrien entrar en aquella poesia tan intimista».⁶⁷

Gayà, en un capítol sencer que li dedica, ens descriu Ferrà de la següent manera: «No sabia dir quin embruixament emanava de la seva persona. Tenia un tracte afectuós i sincer. Sempre m'acollí amb una simpatia que no podria descriure. En tot ell s'hi veia el poeta fi i delicat que es pot percebre en la seva obra. I amb tot, era un crític ben sever i incissiu. Tenia una punta d'ironia que em glaçava. Fer-se objecte de les seves ires deuria ser quelcom ben incòmode i terrible. No argumentava massa les seves idees: era aquell

⁶³ *Ibidem*, pàg. 228.

⁶⁴ *Ibidem*, pàg. 240.

⁶⁵ *Ibidem*, pàg. 253.

⁶⁶ *Ibidem*, pàg. 254.

⁶⁷ *Ibidem*, pàg. 268-269.

embruixament personal seu que he dit, el que m'atreia incondicionalment».⁶⁸ I continua dient que li va fer descobrir Leopardi i el va conduir al Dant, Pascoli, Carducci i D'Annunzio.

També a través d'aquestes memòries ens podem adonar de com era el seu entorn casolà aleshores, el qual no devia diferir gaire del que havia estat els anys anteriors: «Però és que fins la mateixa atmosfera que es respirava al seu entorn em tenia corprès. Bé al seu despatx personal, amb el finestral obert al puig de Galatzó, que semblava el seu àngel de la guarda vetlant-lo des de lluny; bé al menjador, on l'acompanyaven una mare velleta que ell adorava, una germana amb cabells d'argent que era un mirall del seu esperit, i una tia gairebé centenària que tenia un posat infantívol: onsevulla em rebés, hi percebia un halo de poesia que em feia, diria, l'únic aire que sempre més no podria deixar de respirar». I continua: «Ell em donava peu perquè abusàs de la seva amistat. Arribà que cada dia, en haver dinat quan me n'anava a l'oficina, o en retirar-me a la nit, m'aturava a casa seva».

Relata també que quan en aquestes trobades algun poema no li agradava gens i li deia que el tiràs, quedava tot sorprès perquè pensava que tenia el valor de l'esforç que hi havia posat però comprenia les raons de Ferrà quan les hi explicava. Finalment, comenta que no era l'únic a sentir-se embruixat per ell i cita Joan Pons i Marquès, Miquel Forteza, Miquel Arbona, Miquel Dolç o Maria Antònia Salvà com a escriptors que compartien l'influx del seu magnetisme.⁶⁹

6.2.5.5 Joan Llongueras

En la mesura de les seves possibilitats, Ferrà intenta solucionar o alleugerir els drames particulars que pateixen els seus amics com a conseqüència de la guerra. A part del suport espiritual que intenta donar als amics d'enfora mitjançant les cartes que els escriu, en alguns casos concrets l'ajuda és especialment intensa, com podrem comprovar.

La seva amistat amb Joan Llongueras, músic, diplomàtic en gimnàstica rítmica i

⁶⁸ *Miquel Ferrà* dins *Ibidem*, pàg. 256-257.

⁶⁹ Veurem un poc més endavant, a l'apartat 6.4.4.8, com els amics catalans demanaren l'opinió a Ferrà sobre els dos poetes com a possibles representants de la novella poesia mallorquina a Barcelona.

poeta, és molt antiga, segurament es remunta a l'època en què Ferrà contactà amb el grup de Carner, del qual Llongueras formava part —recordem que quan tractava als seus articles del mètode Jacques Dalcroze ja l'esmentava com el seu introductor a Catalunya. Certes revistes de Tarrassa, d'on era Llongueras, a l'arxiu de Ferrà, ens indiquen aquesta relació però no coneixem correspondència seva anterior al 1936. Aquest any li escriu una carta, a començaments de juliol, per demanar la seva assistència a una reunió del jurat del Jocs Florals del Districte IV.⁷⁰

No tenim més notícies seves fins el 1939. Un cop acabada la guerra es queda a Barcelona, on es veu que pateix greus problemes familiars i dificultats econòmiques. Segons explica ell mateix, Ferrà és el primer a donar-li una mà i després altres amics segueixen el seu exemple. Li ho agraeix per carta i fins i tot li dedica el primer d'un grup de sonets titulats *Mans d'àngel*, que fan referència a la circumstància que hem explicat.⁷¹

Més endavant Ferrà torna a repetir la seva ajuda.⁷² Els anys següents es mantenen en contacte i s'envien els poemes que escriuen. El 1940 Llongueras li exposa el projecte de fer un llibre que ell considera «vital per a la nostra música» i li demana si pot fer quelcom per familiars seus que compleixen el servei militar a Mallorca. El 1942 ja li explica amb més detall el llibre que prepara, titulat *Mig segle de música a Catalunya* i li manifesta la seva alegria perquè haurà d'anar a Mallorca a fer investigacions i podrà veure tots els seus amics mallorquins: Miquel Forteza, Maria Antònia Salvà, etc.⁷³

En relació amb la seva feina a Mallorca, que és segons explica una «recerca d'obres de compositors mallorquins de finals dels vuit-cents i estudiar les activitats musicals de l'illa, de l'any 1880 fins al 1930», demana a Ferrà que l'introdueixi en alguns arxius particulars o biblioteques. També pensa demanar col·laboració a Mn. Thomas.⁷⁴ Més

⁷⁰ Carta de Joan Llongueras a Miquel Ferrà, Barcelona, 4-VII-36.

⁷¹ Cartes de Joan Llongueras a Miquel Ferrà, Barcelona, 8-VIII-39 i 23-IX-39.

⁷² Llongueras li ho agraeix en una carta datada a Barcelona el 17-III-40.

⁷³ Carta de Joan Llongueras a Miquel Ferrà, Barcelona, 21-VIII-42.

⁷⁴ Carta de Joan Llongueras a Miquel Ferrà, Barcelona, 21-VIII-42.

endavant li conta que el P. Batllori li ha dit que s'havia d'entrevistar amb el Dr. Sancho Noguera, director del Conservatori, Torrendell, Roig i Muntaner, Antoni Mulet i Faust Morell, i li demana a Ferrà si el setembre els podrà trobar a tots.⁷⁵

Quan el 1942 ve a Mallorca, Ferrà li gestiona l'estada a l'hotel i altres assumptes. Hi passa una setmana i Ferrà demana a Maria Antònia on seran per poder-la anar a veure. L'informa també que pensen reunir-se a ca n'Angelí, a la casa de Mercè Massot.⁷⁶ El dia de Sant Miquel és convidat a dinar a can Ferrà, a Son Roca, on llegeix el poema *De profundis*. Ferrà, després d'explicar a Maria Antònia que continuaran a Can Massot, li descriu els sonets com «la reacció d'una ànima cristiana davant els passats i presents trasbalsos, i arriba a un grau d'intensitat rarament atès en la nostra lírica». I continua explicant la lectura: «Després ens llegi un cant al Montseny, on no hi manca el record d'En Bofill, també molt bell i ple de sentit terral. I, finalment, ens va llegir al piano, els sis villancets, que són una delícia».⁷⁷

Pel que indiquen altres cartes, la idea d'aquests «villancets» o nadales parteix de l'edició que Llongueras fa d'uns «villancets» de Lope de Vega, els quals havia musicat uns anys abans. Miquel Ferrà i Maria Antònia Salvà en componen algunes perquè Llongueras les musiqui i després s'entreguin a les esglésies o els cors que coneixien perquè les cantin per Nadal. Devers el març d'aquest any ja en parlen i Ferrà envià a Maria Antònia *Divina primavera*, que serà inclosa a les *Poesies completes*.⁷⁸ Maria Antònia, per la seva part, fa primer una traducció de Lope de Vega, que no agrada gaire a Ferrà, i després compon una nadala original. Durant l'any es van enviant les versions, que es corregeixen mútuament. Segons que sembla, també hi col·laboren Margarida Millet i Mercè Penya.

Després es cuida que les nadales es cantin a les esglésies. Ho demana al P. Estaràs de Sant Felip, al P. Caldentey de Sant Francesc i al rector de la Vileta, els quals —conta

⁷⁵ Carta de Joan Llongueras a Miquel Ferrà, Barcelona, 11-IX-42.

⁷⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 25-IX-42.

⁷⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 7-X-42.

⁷⁸ Miquel FERRÀ, *Poesies completes*, Ed. Selecta, Barcelona, 1962, pàg. 131.

a Maria Antònia— han acceptat la idea amb entusiasme,⁷⁹ i envia a dir a la neboda de Maria Antònia que animi els de Lluçmajor a cantar-les. Algunes de les nades es deuen cantar el Nadal de 1942 perquè el rector de la Vileta avisa Ferrà de l'assaig que s'ha de fer pocs dies abans de Nadal.

Ferrà i Llongueres mantenen correspondència pràcticament fins a la mort del primer. Llongueres li envia, per contactes segurs, les petites edicions clandestines dels seus llibres i Ferrà li fa arribar els seus poemes. A través de Llongueras, rep també les notícies i testimonis d'enyorament dels amics comuns de Catalunya: Guasch, Oller, Solervicens i Granger. Per altra part, posa en contacte Llongueras amb Villangómez quan aquest darrer va a Barcelona el 1943.⁸⁰

Entre el 1943 i el 1945 les cartes són escasses però aquest any es reprèn la correspondència. Llongueres li agraeix el poema *Mater Amabilis* i també el que va escriure a l'àlbum de la seva filla Montserrat, recollit a les *Poesies completes*.⁸¹ També li envia les gràcies per als amics Forteza, Colom, Maria Antònia i d'altres que escrigueren a l'àlbum. A més, li tramet el volum d'una edició limitadíssima —diu— de les seves darreres poesies. Aquest mateix any li agraeix haver-lo inclòs en l'antologia editada per Francesc de B. Moll i alaba la selecció: «Altrament, és una tria esquisida la que heu fet. Només un home de gust impecable com vos podia haver fet una cosa semblant».⁸²

El 1946 li demana per quin conducte segur li pot enviar el seu darrer llibre *El vol dispers*, tot just publicat. Al final, li envia el mes de novembre, fent vots perquè es recuperi de l'operació a què ha estat sotmès.⁸³

Encara el 1947, pocs mesos abans de morir Ferrà, respon a la seva petició que participi a l'homenatge que hom pensa retre a Costa i Llobera dient que li agradaria ser-hi

⁷⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 7-X-42.

⁸⁰ Carta de Joan Llongueras a Miquel Ferrà, Aiguafreda, 15-IX-43.

⁸¹ Miquel FERRÀ, *Poesies completes*, Barcelona, 1962, pàg. 155.

⁸² Carta de Joan Llongueras a Miquel Ferrà, Barcelona, 1-VIII-45.

⁸³ Cartes de Joan Llongueras a Miquel Ferrà, Barcelona, 14-X-46 i 11-XI-46.

i que pensa enviar-li prest o dur-li personalment el seu darrer llibre de poesies, titulat *El meu Montserrat*.⁸⁴

6.2.5.6 Ajuda a altres amics: Baltasar Samper, Hermínia Grau, Guillem Forteza, Lluís Nicolau d'Olwer (1942)

Samuel de Benavent, a qui deu conèixer de la Residència d'Estudiants, és un altre dels amics que rep la seva ajuda econòmica. El setembre li diu que li tornarà els doblers que li va deixar en un moment de necessitat.⁸⁵

La dona i la família de Baltasar Samper, exiliat a Mèxic, també es beneficiaran de la seva magnanimitat. Hermínia li deu comunicar quan Baltasar Samper s'exilia perquè Ferrà li comenta que el «sorprèn aquest traslat de residència d'En Baltasar. Pobre Baltasar. Digui'm tot el que en sàpiga.»⁸⁶ En una altra carta, de 2 de novembre de 1942, li diu a Hermínia —en clau, com és habitual quan parlen exiliats: «Ansio noves de França. Fa temps que no en sé res. I en Baltasar, partí cap a l'oest o cap al migdia?»

Jordi, un dels fills de Samper, era fillol seu. Encara que l'ajuda tal vegada també és material, a pesar que no ho hem pogut constatar, deu ser sobretot moral. En donen testimoni les innombrables cartes que Maria, l'esposa de Samper, li envia contant-li les seves penalitats. Aquesta dona, juntament amb Hermínia Grau, constitueixen una de les preocupacions de Ferrà, com ho demostren diverses cartes a Maria Antònia: «Cada lletra teva és un baló d'oxigen, a l'inversa d'altres, d'amigues molt estimades —Herminia, Maria Samper, alguna altra que tu saps— que em preocupen i m'endolen. Mira la que vaig rebre d'En Jordiet Samper el dia de Sant Miquel».⁸⁷

⁸⁴ Carta de Joan Llongueras a Miquel Ferrà, Barcelona, 10-VIII-47.

⁸⁵ Carta de Samuel de Benavent a Miquel Ferrà, Barcelona, 19-IX-42.

⁸⁶ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Palma 3-V-42. Es pot consultar a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Montserrat, 1993, pàg. 178.

⁸⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat 16-XI-41. La carta a la qual fa referència Ferrà és probablement la de 27-IX-41, d'un to marcadament pessimista. Li diu que el voldria veure per contar-li moltes coses que a falta de son pare només pot explicar a ell, que han passat moltes angúnies amb el canvi de pis i altres coses i que necessita esplaïar-se. També li parla del seu incert futur, de les il·lusions truncades i de la inutilitat de la lluita. Li diu també que encara recorda el Sant Jordi que sempre li dibuixava quan era petit, que s'ha matriculat a l'escola d'arts i oficis de Barcelona i també vol estudiar piano per seguir la carrera del seu pare, «al qual i a pesar de tot sempre he admirat i estimat i particularment com a artista».

A partir de l'any 1942 està amoïnat per la malaltia del seu amic Guillem Forteza i expressa en diverses cartes aquesta preocupació a la seva amiga comuna Hermínia Grau.⁸⁸ El 3 de maig li diu: «D'En Guillem, m'es dolorós parlar-n'hi. Amb la seva vèrbola massa lúcida, el veig enterament desorbitat i desmoralitzat. De la *provincia*,⁸⁹ jo n'he sofert massa per no comprendre el seu sofriment: però ell tenia aquí una parròquia i un prestigi únics, i tots els seus amics deplorem que els perdi. I si els immolés a alguna divinitat que valgués la pena! [...]. Amb mi s'explica molt poc i no admet consells. Com en la seva darrera carta em diu "que l'ha anomenada a V. psiquiatra de capçalera", li prego que no li planyi alguna dutxa de pressió si veu que la necessita. De V. ho acceptarà més que d'un altre».⁹⁰

El 2 de novembre li comenta: «Un dels qui no oblidó, i V. me'n parlava en la seva darrera lletra, és el pobre Guillem Forteza, que quan hagi reaccionat, caldrà que ens esforcem en deslliurar de les seves pròpies paradoxes, que han obrat dins ell destructorament». El 28 de desembre li expressa la seva preocupació i li diu que voldria parlar-ne amb el Dr. Vives.

El maldecap per l'amic malalt es mantindrà el 1943 fins a la seva mort, esdevinguda a finals d'any. El 31 de gener li explica a Hermínia que «les notícies que tinc d'En Guillem, pel seu germà Miquel, són més aviat poc confortadores. Sembla que les recaigudes sovintegen darrera lleugeríssimes millorances. Això m'endola. M'enyoro de la seva amistat en el seu temps serens —quin naufragi, Déu meu!— una de les millors, si no la millor de totes, i de les que més bé em feien». Curiosament, però, el 21 de juny li comenta que Guillem és per Mallorca «molt millorat i asserenat».

Un altre dels amics que el tenen preocupat és Lluís Nicolau d'Olwer, del qual rep

Baltasar Samper s'havia exiliat a Mèxic i s'havia tornat a casar amb Dolors Porta, una antiga deixeblla. (Agraesc aquesta informació a Josep Massot i Muntaner.)

⁸⁸ Vegeu aquestes cartes a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona 1993, pàg. 178-180.

⁸⁹ Segons Josep Massot, Hermínia havia escrit a Ferrà el 18-IV-42 dient-li que Guillem Forteza l'havia visitada i que estava neguitosa per l'estat en què l'havia trobat. A més, li havia comentat: «Veig que té una fobia a la vida provinciana de Palma i que per res del món voldria reprendre-la».

⁹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Palma, 3-V-42.

una postal datada a Vichy el 20 de febrer de 1942 i signada amb el pseudònim de *Melanigesi*.⁹¹ A la postal, en francès i passada per la censura militar, li fa saber que ha estat molt content de rebre notícies seves en aquests temps desgraciats. Li explica que la temperatura d'allà li fa somniar en les belles primaveres assolellades de Mallorca —es demana si les tornarà a veure algun dia— i que com que li agradava tant viatjar ara sofreix més a causa de la immobilitat obligada. S'acomiada enviant records per a sa mare i els seus. A finals d'any té problemes amb la seva situació d'exiliat. Hermínia ho explica en clau a Ferrà el 4 de desembre: «Però he tengut notícies directes d'Olivier i no em sé estar de comunicar-les-hi tot seguit. Em diu que, amb motiu d'haver plegat la casa on treballava, fou invitat a un canvi immediat de residència, poc favorable a la seva salut. De moment aturaren la cosa i sembla que gestionen, amb probabilitat d'èxit una residència de clima més favorable a les contingències de la malaltia». Ferrà li respon que s'havia llevat un pes de damunt en tenir notícies de França que abans el tenien desolat, que espera que «el malalt no hagi tornat recaure», que li vol escriure i que li envia records per ella.

Ens hem de referir, en darrer lloc, a la preocupació per la seva germana Catalina i el seu tancament a ca seva. Ho comenta a Hermínia el 4 de juny: «A casa, res no ha variat sensiblement. La Catarina, més consumida de cada dia, però millor moralment. Hi ha dues coses que sé cert que li han fet bé: les lletres de V. i la visita al penal de dones (aquí hi han portat les de tota Espanya) que fa ara cada dilluns. Imagini's quina pobra recreació! Doncs això la treu de casa i de sí mateixa i li eixampla l'esperit. Té per companyona la Barbara Pons, una germana d'En Joan, que és lo millor en el ram femení, i més orientat i ben cultivat espiritualment que jo conec a Mallorca». Per altra part, en una carta de 2 de novembre de 1942 li explica que Catalina tornava del penal «eixorivida i interessada per problemes no domèstics».

⁹¹ La signatura és quasi il·legible però creim entendre-hi aquest nom.

6.2.5.7 Relació amb la dirigent comunista Matilde Landa Vaz

Matilde Landa, que segons explica David Ginard era extremenya, «dirigent del Socors roig durant la guerra i una de les principals responsables de l'organització estatal del PCE els darrers dies de la contesa fins a la seva detenció l'abril del 39»,⁹² és traslladada, en una expedició especial, a la presó de Palma. No sabem exactament quan es produeix el trasllat però per les dades de què disposem creim que es du a terme a finals del 1941.⁹³ En tot cas, ja hi és el gener de 1942. És molt possible que Ferrà hagués conegut el seu germà Ruben a la Residencia de Estudiantes de Madrid —«un buen amigo mío», segons conta a Aida, la germana de Matilde.

Quan Matilde ingressa a la presó de Palma el seu germà, que deu ser a l'exili, li encomana a Aida, que viu a Madrid, que avisi Ferrà perquè se'n cuidi. Aida compleix l'encàrrec però l'adreça que té deu ser errònia i no aconsegueix posar-se en contacte amb Ferrà, la qual cosa evidentment els preocupa ja que no coneixen ningú més a Palma. Per la seva part, Ferrà s'assabenta que Matilde és a Palma segurament a través de la seva germana Catalina, que juntament amb Bàrbara Pons visita les preses. Matilde ho deu comunicar a la germana perquè aquesta li conta a Ferrà tot el que havia passat i la sorpresa i alegria que tingueren en saber que casualment Ferrà n'ha tingut notícia.

Aida també li demana un favor: que, si és possible, li procuri un metge i un dentista que la visitin —Matilde li ha dit que està malament de la boca i ella imagina que és fruit del seu malestar general— i que després li doni la llibertat a ella de pagar el metge. Després d'expressar-li, en nom del seu germà i en el propi, el seu més gran agraïment, li indica tres adreces que ens poden donar pistes de l'origen de la relació entre Ferrà i el seu germà: la de Mrs. Jiménez (Oxford) —probablement Zenobia Camprubí de Jiménez, que ell coneixia i de la qual parla en un article que hem tractat a l'apartat 4.4.4.2⁹⁴—; la de

⁹² David GINARD, *Centres de reclusió a la Mallorca en guerra*, «Randa», XX, pàg. 43.

⁹³ Per a més informació sobre Matilde Landa vegeu *Matilde Landa i la repressió franquista a Mallorca* dins David GINARD FERON, *L'esquerra mallorquina i el franquisme*, Mallorca 1994, pàg. 125-165.

⁹⁴ Miquel FERRÀ (ALANIS), *Divagacions entorn al localisme, el provincianisme i altres coses*, «La Nostra Terra», núm. 7, juliol, 1928, pàg. 251-255.

José María Giner Pantoja (París) i la del seu germà, que viu a Mèxic D. F. i al qual dóna el nom, imaginam que clandestí, de J. Viqueira.⁹⁵

Per cartes posteriors sabem que la qüestió del dentista no és possible i que Aida es preocupa per l'estat de gravetat de la mare de Ferrà. El mes de juny li agraeix que li hagi enviat D. Valentín Herrero i li explica que conviu amb la seva germana, la qual cosa ens fa pensar que es tracta del capellà de la presó. Aida, que parla de la seva bondat i simpatia, li explica que li ha contat que *«la vida de Matilde en el penal, tan distinta de otros donde apenas disfrutaban unos minutos de aire libre»*.⁹⁶ Més endavant afirma: *«Aunque para mi sea una amargura grande no poder verla, deseo con toda mi alma que el tiempo que le quede de penal no salga de ese ya que ha tenido la suerte inmensa de encontrar-los á Vds. tres⁹⁷ que con tanto cariño le mitigan crueldades y le suavizan la dureza de las rejas. Cuanto tenemos que agradecerles!»*. També li diu que li enviarà les darreres fotos del Sr. Cossío, preses a la darrera excursió a la serra de Guadarrama que tant estimava.⁹⁸

Comentarem tot seguit la relació entre Ferrà i Matilde. Arran de les seves gestions per aconseguir que la visiti un dentista o un metge, Matilde li escriu el 28 de gener de 1942 per expressar-li el seu agraïment, excusar-se per les molèsties que li ha ocasionat la seva germana i demanar-li que no faci res. Li explica que en saber-ho va parlar amb el director de la presó per evitar-ho ja que li sabia molt de greu que es fes una excepció amb ella en aquest sentit. Després li diu: *«Mi hermana hizo la consulta en Madrid, yo sigo cuantos consejos me ha dado y... ¿para qué pensar más en ello? No hay motivo ni merece la pena, créame.[...] Deseche su inquietud en ese aspecto y no piense que en mi vida*

⁹⁵ Carta d'Aida Landa a Miquel Ferrà, Madrid, 16-I-42. La filla de Matilde Landa, Carmen López Landa, m'informà que J.V. Viqueira era cunyat de Ruben Landa perquè estava casat amb Jacinta Landa. Per altra part l'esposa de Ruben era Maria Luisa Viqueira. Tal volta Aida, per burlar la censura, deia germà al seu germà polític. De tota manera Ruben Landa després de passar per la URSS i per Londres va arribar a Mèxic.

⁹⁶ L'afirmació no coincideix amb el que explica David Ginard a l'article citat anteriorment. Concretament, a la pàg. 42 comenta que hi havia gent que fins i tot s'hi moria de fam.

⁹⁷ Ferrà, la seva germana i Bàrbara Pons.

⁹⁸ Carta d'Aida Landa a Miquel Ferrà, Madrid, 17-VI-42. El personatge, que ens pot donar algunes pistes, és Manuel Bartolomé Cossío pedagog i historiador de l'art, deixeble de Giner de los Ríos a la Institución Libre de Enseñanza, catedràtic a la Universitat Central de Barcelona fins el 1927 i fundador de les Misiones Pedagógicas (precisament Aida diu que la foto és d'una de les Misiones). Havia estat un dels primers a estudiar El Greco.

*actual todo son cosas desagradables; también las hay buenas. Para mí, estos años de prisión totalitaria son la mejor escuela. Y quizá por eso, entre los mayores dolores, he encontrado también las mayores alegrías».*⁹⁹

En comparació amb les següents, aquesta primera carta és distant, tal vegada perquè es veu en la necessitat de rebutjar una ajuda que considera un greuge comparatiu a les altres preses. El 16 de febrer, en una carta més cordial i curiosament escrita en un català molt rudimentari, li agraeix el seu llibre *A mig camí*, no sols per la qualitat de les poesies sinó perquè li fan possible viure al compàs del temps malgrat estar tancada. Li explica que si no hagués estat per *La candelera plora* no s'hauria adonat de la florida dels ametlers i que des que va rebre el seu llibre s'ha proposat aprendre català gràcies a una companya que —conta— té molta paciència perquè ella és molt travada per aquest idioma, com podrà comprovar en llegir la carta, i acaba dient: «Perdone mi atentat a la hermosa llengu en que es poren escriure cosas tan macas com "A mig camí"». ¹⁰⁰

El setembre d'aquest mateix any Matilde se suïcida. Entre aquesta darrera carta i el suïcidi es produeix la visita de D. Valentín Herrero a la seva germana, el mes de juny, i una darrera carta de Matilde a Ferrà, amb elements que poden ajudar a aclarir el fatal desenllaç:

«Gracias, amigo Ferrà, por las preciosas flores. Siempre he pensado que en este mundo hay muchas más bueno que malo: todo depende de saberlo encontrar. De mí se decir que en todas las situaciones por que he pasado (y algunas han sido bien extrañas), he disfrutado de lados buenos. Pero le aseguro que lo que he encontrado en Palma, precisamente eso, no lo esperaba. A Vd. le corresponde una buena parte del ambiente que me rodea y que no olvidaré nunca. Y conste que hay algo que agradezco mucho más que las atenciones personales: su sensatez y su amplio criterio ante problemas creados por la incomprensión, la injusticia y el odio.

Esta mañana he pasado un rato agradabilísimo oyendo el concierto que ha tenido la amabilidad de darnos el sacerdote amigo de Vd. ¿Cuanto se lo he agradecido! Es la 1ª vez que oigo buena música, desde hace mucho tiempo. Y como llega tan hondo y hace revivir tantas cosas, la emoción me hizo llorar. Me acordaba de mi hija y, sobre todo, de muchos queridos compañeros aficionados a la música que ya, desgraciadamente, no la escucharán más.

También le agradezco a Vd. mucho el tomito sobre la liturgia de S.[emana] Santa. No sólo leeré lo que me ha indicado, sino todo porque ¡Buena falta me hace! Pero dentro de unos días, cuando baje del monte. Si, no se ría; le hago la competencia al lobo de Asís descrito por R. Darío y, a veces, con tanto éxito que yo misma me encuentro más fiero que el propio amigo de S. Francisco. —Esta mañana, al final del concierto mis nervios, aflojados por la música, se

⁹⁹ Carta de Matilde Landa a Miquel Ferrà: Palma, 28-I-42.

¹⁰⁰ Carta de Matilde Landa a Miquel Ferrà: 16-II-42.

*atirantaron de repente. Creo que todavía no los tengo en su sitio; pero me ayudará a encajarlos la vista de la espléndida palmera del patio (a cuya sombra he escrito esta nota) y que nos dá magníficas lecciones de serenidad».*¹⁰¹

Ginard explica que «se suicidà a finals de setembre de 1942 després d’haver estat sotmesa durant mesos a una constant pressió psicològica, perquè es convertís al catolicisme, per part de les dones d’Acció Catòlica, de les monges de la presó i d’algunes autoritats illenques, entre les quals sembla que es trobava el mateix bisbe Josep Miralles». Recentment Planas Sanmartí publicava el següent fragment d’un article de Vázquez Montalbán, del qual no n’indicava la procedència : *«Matilde Landa se suicidaría en la cárcel de Palma después de la guerra, para escapar de la presión de un obispo franquista que había posado para Bernanos. El señor obispo condicionó la entrega de alimentos a los hijos de las presas políticas a que Matilde Landa se convirtiera al nacionalcatolicismo».*¹⁰²

Les cartes que Aida Landa continua enviant a Ferrà després de la mort de la germana —entre d’altres motius perquè es cuidi del trasllat de les despulles de la seva germana ja que l’havien enterrada en una una tomba particular abans d’avisar-la— , ens faciliten alguns detalls sobre els fets. La més significativa és la primera, en la qual Aida agraeix a Ferrà el condol que li ha tramès i li conta que el que ha sabut a través del frare franciscà Pere J. Cerdà, enviat per Bàbara Pons. A falta d’una informació més directa, pot ser interessant el següent fragment:

«También he sabido con la crueldad que la trataron en sus últimos momentos. Aprovechando aquellos tres cuartos de hora de su agonía hicieron lo que no habían logrado hiciese mientras vivió. La bautizaron [sic] y administraron los sacramentos católicos que ella había rechazado apesar [sic] del asedio constante durante su estancia en las cárceles. Matilde era incapaz de una farsa y con su delicadeza exquisita les hizo ver siempre a los encargados de catequizarla la firmeza de sus ideas. Solamente por esta firmeza en sus ideas mereció el mayor respeto. Mucho más tratándose de una mujer de tan formidable temple, de tan extraordinaria bondad y de tantas otras cualidades y méritos tantas veces reconocidos por esas mismas personas que ante su cuerpo moribundo no vacilaron en ofenderla en sus sentimientos más sagrados. I esto se hace con el antifaz de la amistad, del cariño! Pobre hermana mía, en que manos había caído. Ella y yo creimos en la lealtad de aquel cariño que se le brindó. Jamás hubiésemos podido pensar en esta infamia. Es una cosa más que hay que añadir a su glorioso calvario. Y nosotros no olvidaremos nunca a esas

¹⁰¹ Carta de Matilde Landa a Miquel Ferrà: Palma, 26-IV-42.

¹⁰² Jacint PLANAS SANMARTÍ, *Gente. Fornés. Modotti. Contestí. Landa. De Prada. Bernanos. Y más gente*, «Última Hora», 8-IV-92, pàg. 36.

personas que con tanta crueldad amargaron sus últimos momentos. No les diré nada su conciencia? Ahora me explico porque no le dieron a Vd. cuenta inmediatamente de ocurrida la desgracia puesto que V. era el único amigo de la familia de Matilde y quien únicamente podía representarnos».

Seguidament li explica que, com comprendrà, no pot tornar a escriure a Bàrbara, li suplica que li demani l'import de les despeses, que Barbara s'ha ofert a no cobrar i s'acomiaada dient:

«Perdone amigo Ferrà que le moleste con cosas tan desagradables pero creo en la sinceridad de su amistad y es V. la única persona por quien puedo hacer llegar a Barbara mi aptitud [sic] al saber su proceder.

*Si viese V. que efecto ha hecho aquí todo esto! A todos los amigos se les ocurrió: pero no estaba allí Ferrà? Desgraciadamente prescindieron de él».*¹⁰³

A les cartes següents, Aida lamenta la pèrdua de l'amistat de l'amiga estimada de la seva germana i no s'explica com pogué consentir aquell ultratge i com el fanatisme era capaç de cegar una persona tan culta i d'una sensibilitat tan exquisida.¹⁰⁴ Després, li diu que està d'acord amb ell que D. Valentín i la superiora havien de complir la seva missió però considera que Bàrbara no hauria d'haver abandonat mai Matilde i que no pot creure que pogués pensar sincerament que Matilde estava en bona disposició per al catolicisme.¹⁰⁵ En una altra ocasió, li exposa que si Matilde els pogués parlar tant ell com Bàrbara es convencerien de la fermesa de les seves conviccions.¹⁰⁶

D'unes altres paraules seves podem deduir què li diu Ferrà en la carta que li escriu, la qual desgraciadament no posseïm: *«Que pena que Matilde no pudiera hablar con Vd. libremente. Para mí será siempre una amargura que no me dejase ir a verla. Porque quien sabe si mi presencia la hubieses sostenido?»*.¹⁰⁷

A la resta de correspondència tracten d'assumptes concrets com de la sepultura, que és de la Sra. Aina d'Olesa, i de la qual Ferrà li'n tramita la compra. Ella li encarrega

¹⁰³ Carta d'Aida Landa a Miquel Ferrà, Madrid, 19-X-42.

¹⁰⁴ Aida arriba a escriure a Bàrbara, no sabem si per mediació de Ferrà.

¹⁰⁵ Carta d'Aida Landa a Miquel Ferrà, Madrid, 16-XI-42.

¹⁰⁶ Carta d'Aida Landa a Miquel Ferrà, Madrid, 1-I-43.

¹⁰⁷ Carta d'Aida Landa a Miquel Ferrà, Madrid, 23-V-44.

també que faci una làpida —Ferrà li suggereix que sigui de pedra del país— i espera que el fill faci un dibuix per poder-l'hi posar. La relació s'allarga fins el final de 1945, quan Aida i el seu fill són detinguts i ella li escriu estant en llibertat provisional.¹⁰⁸

L'única referència directa de Ferrà a la qüestió de què disposam és la d'una carta a Hermínia Grau, en qual li diu: «Ara em trobo ficat en uns negocis ben penosos. La pobra germana d'un conegut meu de Madrid, morta aquí d'un accident a la presó i batejada in articulo mortis amb la protesta indignadíssima de la família, qui ho ha sabut i em demana que em faci càrreg de tot. Ella era una flama i una ànima diamantina lliurada a la mística comunista».¹⁰⁹

Hem de dir, finalment, que entre els efectes personals de Ferrà hi ha un carnet d'ajudant del capellà de la presó, expedit a Madrid el juny de 1942, que degué tramitar per poder visitar Matilde amb més llibertat. Tal volta el dugué a Mallorca el mateix capellà de la presó el mes de juny, de tornada de Madrid.¹¹⁰

6.2.5.8 Visita de poetes catalans a Mallorca: Joan Llongueras, J. M. Boix i Selva, Joan Vinyoli i Rosa Leveroni (1942)

Els contactes entre Mallorca i el Principat es restableixen gradualment. L'any 1942 alguns poetes catalans visiten Mallorca, a més de Joan Llongueras, del qual ja hem parlat, Josep Maria Boix i Selva, Joan Vinyoli i Rosa Leveroni reciten a Can Massot.

Rosa Leveroni decideix venir a veure els ametlers florits i Ferrà li indica les dates adequades per poder-los contemplar a la plena. Aprofiten per anar d'excursió —en fan una a Gènova, amb Pere Bohigas i Guillem Colom— i Leveroni queda encantada de la seva estada. De Barcelona estant, li anuncia la visita de J. Vinyoli i li fa saber que li agradaria «que poguessin fer-li llegir coses seves. Porta un to nou a la nostra poesia i crec que els hi agradaria conèixe'l. A veure si poden organitzar-ho, ell està molt ben disposat i crec que

¹⁰⁸ Carta d'Aida Landa a Miquel Ferrà, Madrid 3-XII-45.

¹⁰⁹ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, 2-XI-42.

¹¹⁰ La filla de Matilde va manifestar, fa un temps, a David Ginard que no sabia res de les cartes de Ferrà a sa mare o a la seva tia Aida. (Agraesc aquesta informació a David Ginard)

ho faria amb gust. Em penso que dels poetes joves és dels millors, sinó el millor. Si ve, facin-li llegir traduccions de Rilke, en té de molt boniques».¹¹¹ També li envia les adreces de Riba i Soldevila que Ferrà li havia demanat i li suggereix que els escrigui perquè tenen necessitat de la seva presència i del seu record.

Joan Vinyoli ve a Mallorca a iniciativa de Pere Bohigas. Josep Massot¹¹² explica que el mateix Bohigas li va comentar que havia suggerit a Ferrà convidar Joan Vinyoli a fer una lectura a Can Massot i que «Ferrà li posà dificultats adduint que els escriptors mallorquins eren molt conservadors». Tanmateix, la seva lectura agrada molt als assistents.

El poeta no es limita a aquest acte sinó també aprofita per passejar amb Pere Bohigas per la zona de Deià i Sóller. Ferrà li comenta a Rosa Leveroni que Vinyoli li semblà molt seriós i simpàtic i que ell, juntament amb ella mateixa i Bohigas hauran «contribuït a restablir unes relacions que tots enyoràvem».¹¹³

De Boix i Selva, en parla a Maria Antònia Salvà: «Ha estat per aquí un altre poeta jove recent-maridat amb una olotina molt gentil, En Boix i Selva, que en llegí a Ca n'Angelí una serie de poemets que causaren una impressió excelent».¹¹⁴

6.2.6 CONTACTE BUROCRÀTIC AMB MIQUEL VILLALONGA

El setembre de 1942 Miquel Villalonga li escriu des de Bunyola. La carta, com podem veure, és la resposta a una de Ferrà però s'hi tracten només assumptes burocràtics. La transcrivim per la seva brevetat i el que pugui tenir d'interès:

«Muy señor mío: he recibido su atenta del 18 en la que me comunica la resolución del Registro de Propiedad intelectual. Igualmente he recibido los tres ejemplares de "Miss Gi[aco]m[ini]" y las pólizas correspondientes.

Sea con el testimonio de mi gratitud el de mi consideración personal más sincera.

Es de Vd. affmo.

Miguel Villalonga»

¹¹¹ Carta de Rosa Leveroni a Miquel Ferrà, Barcelona, 17-III-42.

¹¹² Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Montserrat, 1993, pàg. 177 n.

¹¹³ Carta de Miquel Ferrà a Rosa Leveroni, Palma, 3-V-42.

¹¹⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 19-X-42.

6.2.7 FEINA A LA BIBLIOTECA (1940-1943)

Ja hem explicat que la feina burocràtica de la biblioteca el descoratja. Les condicions són pèssimes i les exigències imposades per les circumstàncies molt grosses. De l'estat antiquat i descurat de la biblioteca, en parla a un informe que dirigeix a l'inspector. Li explica que el nombre de volums ultrapassa els 55.000, però és impossible establir-lo amb exactitud perquè molts estan «*en desvanes y dependencias subalternas*», i el catàleg per autors té més de 20.000 paperetes i el de matèries, unes 17.000. Aqueixes paperetes —continua informant—, fins i tot les antigues degudes al «*celoso jefe*» Sr. Muntaner, s'ajusten bastant a les instruccions però en molts casos no duen signatura topogràfica.

També informa que la biblioteca, en temps normal, està oberta 4 hores el dematí (els capvespres no hi ha llum) i que no arriba a mitja dotzena la xifra mitjana de lectors, curiosos i erudits locals que hi van, a causa —argumenta— del caràcter antic i antiquat dels seus fons, la inhòspita sala de lectura, sense calefacció ni cap comoditat, i l'existència d'altres biblioteques públiques més modernes i confortables, sostingudes per l'Ajuntament de Palma, la Diputació i la Caixa. Exposa, per acabar, que el servei ha de funcionar amb forçosa irregularitat atès que l'únic funcionari s'ha de cuidar d'altres establiments sense ajuda ni porter.¹¹⁵

La manca de llibres i revistes que pateix la biblioteca es pot constatar en un escrit seu de contesta a un altre en què hom li demana quines revistes estrangeres es podrien comprar. Explica que no té informació de les recents però creu que serien útils «*Revue des deux Mondes*», «*Mercure de France*», «*Nouvelle Revue Française*», «*La Vie Intellectuelle*» «*La Nuova Antologia*», «*Ninetineth Century*» i alguna de les que millor reflecteixin la vida intel·lectual portuguesa i de l'Amèrica espanyola. A la sol·licitud que formuli un desiderata d'obres a càrrec del pressupost de 1940, respon que són tantes les obres que hi manquen que faria falta un catàleg complet de biblioteca moderna ja que en mig segle quasi no hi han ingressat llibres i hi falten les darreres edicions de la RAE, una geografia vàlida i una història moderna d'Espanya, així com bons manuals de quasi totes les ciències i de les

¹¹⁵ Arxiu de correspondència de la Biblioteca Provincial, *Oficios mandados, 1937-1944*, núm. 193.

edicions corrents dels nostres clàssics posteriors a la de Rivadeneyra. Exposa també que es podria adquirir en primer terme la *Historia de España* del Sr. Ballesteros i la que es publica sota la direcció de Menéndez Pidal.¹¹⁶ Per altra part es queixa de la manca de personal: la plaça de porter està vacant des de fa més d'un any i es necessitaria un auxiliar i un altre porter.¹¹⁷

Sovint ha d'abonar la feina quotidiana per atendre qüestions relacionades amb la guerra, judicis i censure. Ha de redactar, per exemple, informes sobre els danys causats «*por los rojos*» als arxius i biblioteques. També ha d'enviar al Jutjat Provincial de Responsabilitats polítiques els números 66-68, 72-75 i 100 del periòdic «República» que li han demanat.

Per altra part se li fan comandes relacionades amb els llibres retirats per la censura. En aquest sentit informa, contestant un ofici del director general d'Arxius i Biblioteques, que no existeixen —que ell conegui— dipòsits de paper procedents de collectes de llibres per al front i només foren destruïts uns pocs que eren tendenciosos i mal impresos; que de la Biblioteca Pública Municipal varen ser retirades 117 obres «*de carácter impío y vulgar en su mayoría*» per ordre de la Comandància Militar de Balears, de 17-X-36, a la qual foren entregades, i que posteriorment es retiraren del servei del públic unes 150 obres de caràcter literari, filosòfic i sociològic, les qual es conserven reservades, i que el 17-IX-38 va enviar al Comandament de Serveis d'Arxius i Biblioteques la relació d'unes obres que la Biblioteca de la Caixa de Palma va entregar, procedents de les diferents biblioteques de l'entitat, els autors de les quals són principalment enciclopedistes, definidors del socialisme, Tolstoi, Dostoiewski, alguns altres novel·listes del XIX i contemporanis, i escriptors i poetes catalans, i que «*aparte la tendencia de alguna de estas obras, tienen la mayoría de ellas un valor literario y están bien editadas*».¹¹⁸

Ja podem intuir amb quin ànim deu emprendre aquestes tasques. A més, li

¹¹⁶ *Ibidem*, núm. 186.

¹¹⁷ *Ibidem*, núm. 210.

¹¹⁸ *Ibidem*, núm. 214.

encarreguen altres feines a fora de la biblioteca, com la que explica a Maria Antònia: «Les feines burocràtiques m'absorbeixen i m'eixuguen. El dia de la Festa del Llibre m'encarregaren unes lectures als quaters i presons. Vaig anar personalment als caputxins i a Ca'n Mir i amb un curtíssim exordi i sense afegir un mot, els vaig llegir el sermó de la muntanya».¹¹⁹

També podem esmentar una carta del 5 de juliol de 1942 a Hermínia: «De mi poques coses puc dir-li. En l'angoixosa espera d'un canvi que ens permeti a tots una vida més humana i no veient a l'horitzó més que núvols rojos, vaig fent com qui viu, lliurat, amb la dignitat possible, a les meves tasques burocràtiques. Llegeixo, però no escric, i de tant en tant m'en vaig al mar a oblidar-me de tot durant unes hores, en aquests dies d'estiu».

Amb relació a la biblioteca hem d'esmentar, finalment, una carta d'A. Tortajada, amb data de 28 de desembre de 1943 i capçalera del Consell Superior d'Investigacions Científiques, en què el tracta d'«*amigo y compañero*» i li agraeix com el recordava en sa darrera carta. Ferrà li havia dit que devia una quantitat per un llibre al Dr. Alison Peers de Liverpool i Tortajada li suggereix que solliciti el pagament al secretari de la Junta d'Adquisició de Llibres i li fa saber que donarà suport a la petició.

¹¹⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 14-V-40. Recordem que aquest fragment de l'Evangeli que llegeix Ferrà als presos entre altres benaurances hi ha la dels que són perseguits per causa de la justícia.

6.3 ANYS DE NOVES I TÍMIDES ESPERANCES (1943-1945)

Malgrat que aquest període estigui caracteritzat per l'esperança, comença tristament ja que el 1943 perd sa mare, amb qui —deia— l'unia una relació d'enamorament, i Guillem Forteza, un dels seus millors amics. Ferrà es refugia en la poesia per expressar els seus sentiments. A sa mare li dedica el poema *Mater Amabilis*, que edita semiclandestinament, sense peu d'impremta, i reparteix entre els seus amics catalans i mallorquins. Per a l'amic escriu *In memoriam Guillem Forteza*, que s'afegirà a altres versos dels amics per fer un recull mecanografiat que passarà de mà de mà.

Tanmateix, se sobreposa a les desgràcies i reinicia la seva activitat dins un panorama cultural que, poc a poc i especialment el 1944, viu una espècie de represa editorial i literària de resistència per part de Ferrà i de diversos grups culturals, tant de Mallorca com de Barcelona. Els factors d'aquesta reactivació són, creim, bàsicament dos, un de l'àmbit familiar i l'altre de caire internacional. Per una banda, la mort de sa mare el febrer de 1943 i de la seva tia Aina el juny de 1944, evidentment doloroses, li concedeixen com a contrapartida més llibertat per poder-se dedicar al gairebé clandestí món literari illenc i al contacte amb el Principat i València. Per l'altra, a principis d'any l'ofensiva contra Alemanya és un fet i el juny es produeix el desembarcament de Normandia. Aquests esdeveniments minoren la prepotència del règim franquista, alimentada per les victòries feixistes a Europa, i incrementen les esperances dels reprimits, que comencen a pensar en la possibilitat que disminueixi la repressió i fins i tot en la fi del règim de Franco, acorralat per les forces aliades triomfants.

La nova situació mundial actuarà com a rerefons de moltes actituds, i especialment de la de Ferrà. És, en aquest sentit, determinant per entendre la seva postura en l'edició de les obres completes de Maria Antònia Salvà. A tall d'exemple, vegem què comenta a Maria Antònia el mes de desembre de 1944, quan la Segona Guerra Mundial encara no ha arribat a la seva fi: «Veiam si, amb l'entrevista De Gaulle-Stalin i la consegüent pressió anglesa, entra En Ventosa a formar govern i s'arreglen els permisos per publicar Sta

Teresina i la resta...».¹

En aquest període en què continua fent feina en vistes a possibles edicions quan es recuperi la normalitat, Ferrà té un nou deixeble en Marià Villangómez, que en les seves curtes estades a Mallorca li demana consell i li mostra els seus poemes. Per altra part, malgrat que es resisteixi a viatjar a Barcelona no perd el contacte amb els amics que hi té, els quals es comuniquen amb ell per correu o fins i tot el visiten. Arriben a proposar-li una lectura dels seus poemes als Amics de la Poesia, però finalment desisteix i Miquel Dolç llegeix els seus poemes. També es desplacen a Mallorca amics valencians, que s'enduen una impressió inoblidable d'ell i de l'illa.

Aquests anys s'organitza un homenatge a Maria Antònia Salvà en el seu setanta-cinquè aniversari. Encara que no té el caire catalanista que ell voldria, Ferrà hi aporta el seu granet d'arena contribuint que l'amiga pugui quedar bé en l'agraïment que creu que deu als amics.

Una altra de les tasques que emprèn és un diccionari de màximes en castellà que li han encarregat els seus amics catalans i que no realitza amb tota la rapidesa que voldrien, per la qual cosa els demana que el pugui ajudar l'amic Miquel À. Colomar, el qual pateix serioses dificultats econòmiques a causa de la repressió.

Finalment, veurem que Ferrà protesta pel que considera un tractament poc delicat de la figura del seu admirat Costa i Llobera. Bartomeu Torres Gost ha escrit un opuscle sobre la vida del poeta basant-se en el seu diari íntim. Com a bon noucentista, pensa que Costa ha de ser conegut pel seu vessant ideal i no pel real. Per a ell, el Costa vertaderament real és el del *Pi de Formentor* i de les seves poesies en general i com a tal ha de ser conegut.

6.3.1 LA MORT ES FA PRESENT (1943)

Tal volta aquest sigui un any que marcarà molt Ferrà, perquè en ell moren dues persones amb molta significació per a ell: sa mare i Guillem Forteza.

¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Palma, 11-XII-44.

Ja hem comprovat en diverses ocasions que el sentiment del fill cap a la mare era un amor absolut, una veneració i, amb paraules seves, un enamorament. El desig d'estar a la seva vora els darrers anys de la seva vida el va decidir a tornar a Mallorca, a pesar de saber el que aquí l'esperava. La seva mort, encara que nou fou sobtada —l'any anterior ja havia estat a punt de morir— i es produís en una edat avançada, el colpeix fortament.

A finals de febrer comunica el seu estat greu a Maria Antònia: «Jo t'escric desolat. Tenim ma mareta sacramentada desde dijous dematí, aquesta vegada amb molt poques esperances. Sufreix molt i amb paciència. Rebé nostre Senyor com una santa i després ens va parlar amb una serenitat i una tendresa admirables. Ella no ho diu per no afligir-nos, però pensa que no s'alçarà del llit».²

Pocs dies després de la defunció li conta com ha succeït i li descriu el seu estat d'ànim: «Jo —no sé si és un mal o una ventatja— no tenc temps de pensar en mí, absorbit per la feina de l'ofici. Però em dol no poder entrar un poc dins mí mateix per consagrar-me al record de la que m'estimà tant i que jo estimava com un enamorat».³

I encara més de mig any més tard, contestant a una carta en la qual Maria Antònia li deu parlar de sa mare, li diu: «Vaig agrair molt, molt, la teva lletra d'ara fa un mes. Tenc, tu ho saps, boníssimes amistats, que estim com res, però tu ets per mi més que una amiga, tu ets de ca-nostra i jo no he tengut en el món confident més dolça. Amb qui primer ni millor que amb tu podia jo compartir la meva gran enyorança que no minva? Jo sé com l'estimaves i com t'estimava ella. Vosaltres us enteníeu. Ella era, dins la seva simplicitat, sensibilitíssima a la bellesa dels teus versos i el teu amor a la pagesia, que totes dues coneixieu familiarment i estimàveu de veres, determinava en ella una viva i joiosa simpatia».⁴

També ho comenta a Hermínia, després d'agrar-li el suport moral de la seva amistat, en una carta de 15 de març de 1943: «He sufert molt, jo adorava la meva Mare,

² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 20-II-43.

³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 14-III-43.

⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 17-XI-43.

però fins aquí la depressió no m'ha guanyat. I espero en la Providència que aquesta salut una mica justa que tinc avui per anar afrontant el mal temps, no em faltirà».⁵

En aquests moments rep una carta de Nicolau, censurada i en francès, signada amb el pseudònim de *Parrac* i datada a Vichy el 23 de març de 1943. Li envia el condol i li diu que els fadrins vells paguen un preu molt alt per l'avantatge d'haver tingut durant molt de temps la companyia de la seva mare. També li explica que un dels seus vells i millors records de Mallorca era la seva acollida encantadora i intenta consolar-lo dient-li que ha trobat el premi a les seves virtuts i els seguirà ajudant.

L'altra mort profundament sentida és la del seu amic Guillem Forteza amb qui compartia, feia molts anys, anhels i projectes. Ho conta així a Maria Antònia: «De la tragèdia del nostre Guillem Forteza no te'n dic res. Ja pots pensar com m'ha deixat desolat. Ell era també per mi un veritable germà, un amic dels que saben ser-ho. Hi ha converses que jo no les tendré ja mai més amb ningú com les tenia amb ell, perquè ens compenetràvem tant i ens compreníem tan ràpida i profundament que les paraules sobraven. Era, del nostre estol, el que arribava més endins de les coses. De vegades feia por. Pocs dies abans d'enmalaltir-se ens vérem en Es Rafal on anava millorant en l'isolament, en companyia només de sa mare. Havia tornat de Barcelona serè i moralment bastant refet, però els sofriments havien deixat damunt el seu rostre un segell impressionant. Aquell horabaixa anàrem a seure a l'era i parlarem de la tragèdia del món actual. La seva conversa era com sempre lucidíssima, però l'aombrava el tema i el sentiment del propi fracàs. Sentia la seva obra i la seva vida finides, truncades dins el naufragi universal, per la dissort i la malaltia. Es mostrà cordialíssim, quedàrem en tornar-nos a veure... i ja va esser en el moment d'extram'unciar-lo. Va sofrir també molt i llargament. I va ser assistit en tot moment, pel P. Batllori, una mort cristiana i fervorosa. Que Deu el tengu. Reposa també al Cementeri de la Vileta».⁶

Amb paraules semblants ho explica a Hermínia el 13 de novembre de 1943. Li diu

⁵ Es reproduïx a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Montserrat, 1993, pàg. 180.

⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 17-XI-43.

que Guillem havia tornat de Barcelona «serè i equilibrat com mai si bé dins un pessimisme resignat» i que la companyia de la mare li fou beneficiosa. Li parla també de la conversa que mantingueren damunt l'era: «Ell estava lúcid com mai, veia la seva vida i la seva obra truncada per sempre amb una mena de resignació serena i trista. Ens acomiadàrem amb la promesa de reveure'ns prompte. Ell posà en el comiat una cordialitat singular que va impressionar-me».

Uns mesos després ho contarà també a la vídua de Rafael Masó, parlant-li del seu marit: «Fa uns mesos vaig perdre un altre gran amic, l'arquitecte Guillem Forteza, que havia somiat amb ell [amb Rafel Masó] les escalinates d'accés al portal del Mirador de la catedral de Palma. Ho recordeu? Era també un esperit extraordinari, una de les primeres intelligències de Mallorca, turmentat per les circumstàncies i per una malaltia, una psicosis, molt dolorosa».⁷

Ferrà expressarà el seu dolor per aquestes pèrdues amb dos poemes, que enviarà als seus amics: *Mater amabilis*. *Via crucis*, dedicat evidentment a sa mare i del qual en farà una edició reduïda, clandestina i sense peu d'impremta, i *In memoriam Guillem Forteza*.⁸

Per altra banda Mn. Pere Ribot defineix Forteza com el Prat mallorquí, tot recordant els versos que Ferrà dedicà a la mort de l'estadista català, i enumera les seves virtuts: «En Forteza era un inquiet i un inquietador. Tenia el joc de l'art en les seves mans. Era un vident de l'art. Tenia, i ben afinat, el sentit que Deu plasmà a l'home, com a do el més gran: la llibertat. Les circumstàncies que tots sofrim, el capolaren. Ha mort d'asfíxia, ai!, com tants d'altres ... L'esperit, però no mor mai. La llum del Verb haurà il·luminat la seva ment insadollable».⁹

Mn. Ribot celebra una missa a la cripta dels Caputxins de Pompeia, a Barcelona, en sufragi de Forteza. Damià Vidal Burdils explica a Ferrà que hi ha conegut Mn. Ribot

⁷ Carta de Miquel Ferrà a Esperança Bru, Palma, 9-I-44.

⁸ També l'informa que preparen un llibre amb fotografies de tota l'obra arquitectònica de Guillem Forteza. (Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Ciutat, 3-XII-44.)

⁹ Carta de Mn. Pere Ribot a Miquel Ferrà, Sant Martí de Riells del Montseny, 30-X-43. A la carta el convida a passar uns dies a la seva barraqueta de Riells del Montseny.

i amb ell i O. Saltor han pensat imprimir una espècie de recordatori que reculli poemes dels amics. Li comenta que tal vegada seria millor imprimir-lo a Mallorca, on hi ha màniga més ampla, però que si no és possible a Barcelona trobaran alguna impremta que els farà el favor, i li demana que si li sembla bé la idea tracti d'arreglar una dotzena de versos dels poetes illencs.¹⁰ La impressió no es du a terme i el recull de poemes circula mecanografiats entre els amics sota el títol d'*In memoriam Guillem Forteza, arquitecte, mort a la Ciutat de Mallorca dia XXII de octubre de MCMXLIII*.¹¹

Pensam que aquesta mort trenca el silenci del Ferrà articulista ja que la necrològica que publica el BSAL està signada amb les inicials M.F., les quals —creim— corresponen a Ferrà encara que en principi també podrien correspondre a Miquel Forteza, el germà del difunt. L'article, titulat *Guillermo Forteza*, manifesta el desconsol per la pèrdua d'un arquitecte el nom del qual va associat el renaixement del bon gust a Mallorca. S'hi exposa que Forteza contribuí, amb un nou classicisme sobri inspirat en l'art tradicional mallorquí, a rompre la desorientació artística que regnava a Mallorca a causa del seu endarreriment, i que no tan sols proclamen els seus mèrits els arquitectes de la generació jove sinó la gent mallorquina que el va acollir amb simpatia i respecte. A continuació parla del seu bon gust, de la diversitat d'obres que se li poden atribuir —entre les quals considera la millor el projecte del Mercat de l'Olivar—, del projecte de reforma de Palma, de la font de Joan Alcover i del projecte d'escales del Mirador de la Seu, fet amb Rafael Masó, el rebuig del qual fou el primer dels seus mortals desenganys.

Tot seguit fa referència als seus texts sobre arquitectura, en els quals «*resplandece un talento que lindaba con la genialidad en sus disertaciones sobre estética o sobre temas sociales y políticos, siempre originales y llenas de paradojas sorprendentes. Poseía una extensa cultura y no había rama del saber humano extraña a sus aficiones. La teología, la filosofía, la historia, la literatura, la música, todo solicitaba su atención de lector*

¹⁰ Carta de Damià Vidal Burdils a Miquel Ferrà, Barcelona, 22-XI-43.

¹¹ Per a més informació sobre el contingut dels poemes, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Montserrat 1978, pàg. 188-193.

asiduo ya desde sus años juveniles, cuando pasaba las horas libres o quizás robadas al estudio de alguna àrida asignatura, sentado en su mesita del Ateneo Barcelonés ante un tratado de Astronomía, una obra de San Buenaventura o la última publicación wagneriana».

Després exposa que com a compensació a aquests plaers intel·lectuals hagué de conèixer en la seva maduresa els sofriments d'un esperit hipersensible: *«El, que había puesto en el servicio de sus ideales un entusiasmo juvenil de la más pura calidad, y más tarde una pasión dolorosa, había sucumbido ya antes de su muerte bajo el peso de amargos sinsabores y desengaños, que hicieron más triste su penosa enfermedad.[...] Devoto, como todo espíritu refinado, del arte antiguo, siguió siempre con despierto interés la evolución del contemporáneo».* Comenta que coneixia bé Espanya —cita els llocs on havia viatjat i els congressos d'urbanisme als quals havia assistit— i fa una relació d'alguns dels seus càrrecs: membre de la Société Française des Urbanistes, professor adjunt de l'Escola Superior d'Arquitectura de Madrid i honorari de l'Institut d'Art i Arqueologia de la Universitat de París. Subratlla també que sent batle de Palma signà l'escriptura de compra del museu de Raixa. I continua: *«Nos deja el recuerdo de su preclaro talento y de una irradiante simpatía, un carácter íntegro, una elevación ejemplar en el servicio de toda idea noble, una bondad sencilla y sonriente que le hermanaba sin esfuerzo con el más humilde de sus operarios, un desprendimiento y una generosidad que no conocían límite».* I acaba dient: *«Todo el fondo cristiano, jamás desmentido, de su educación y de su espíritu afloró a sus labios en sus últimos momentos. Descanse en paz».*

Per tancar aquest apartat volem citar alguns versos d'*In memoriam Guillem Forteza* perquè expressen poèticament què era Forteza per a Ferrà:

«La voluntat que et crida
quelcom de mi s'endí.
Mai més serà ma vida
sencera sense tu.

¿Amb qui compartir ara
els odis i els amors,
i recordar la clara
joia d'uns temps millors?

Qui tornés veure el rostre
dels dies enyorats!
Oh Catalunya nostra,
companys ben estimats!

[...]
Votar-se al nostre poble
la fe, la pàtria, l'art...
En tota lluita noble
tu fores el Baiard

[...]
Si ens arribava l'hora
d'incertitud cruel
estigue'ns a la vora
fes nostre cor fidel».

6.3.2 ACTIVITAT CULTURAL

Nogensmenys, les circumstàncies adverses no l'immobilitzen. Ho conta així a l'amic Ràfols: «Jo visc de l'esperança, que cal no perdre, en un millorament final de les coses, pròximes i llunyanes; però les circumstàncies, per ara, no em somriuen. No tinc la sort de treballar en coses que m'interessin prou —tantes n'hi ha que m'haurien apassionat!— Perdo les millors hores del dia en ínfimes tasques burocràtiques. Sento que no dono res del que podria, i això em fa infeliç i em deixa malcontent de mi mateix. Tinc endemés els nervis cansats».¹²

I com que en allò que se sent més realitzat és l'edició o la gestió d'edicions de llibres i l'assessorament literari, continua dedicant-se a aquestes tasques a l'espera de temps millors.

6.3.2.1 La vida continua. Nous projectes, noves edicions

Ferrà, per tant, recupera el pols cultural que el caracteritzava abans de la guerra, però en unes circumstàncies, és clar, força diferents. Es cuida, per exemple, de trametre a Maria Antònia Salvà els encàrrecs que li fan els amics de Barcelona, com és el cas d'August Matons, conseller de l'editorial Barna, que vol fer una col·lecció d'autors

¹² Carta de Miquel Ferrà a J. F. Ràfols, Palma, 20-VII-43.

catalans i li ha encarregat que demani a Maria Antònia i als hereus dels autors ja desapareguts, Costa, Alcover i M. S. Oliver, si estan disposats a cedir els drets de publicació.

El mes de novembre de 1943 Ramon Aramon és a Mallorca. Es veu que té intenció de publicar una breu selecció de *Cel d'horabaixa* de Maria Antònia als Amics de la Poesia, per la qual cosa la visita i parla amb Ferrà. Aquest li demana el parer, tal volta per saber què dir a Aramon. La contesta deu ser afirmativa perquè l'edició es du a terme.

Abans, el mes de juny, li havia escrit que davant el dubte de reeixir a convèncer-lo perquè vagi a Barcelona havien decidit desplaçar-se, un a un, a l'illa. Li fa saber que ell pensa anar-hi a començaments de juliol però que sap que ha de fer una excursió a Menorca, per la qual cosa li demana que l'informi de les dates per poder ajornar el viatge. A més, li diu que si han pensat commemorar Verdaguer li agradaria poder assistir a algun acte quan fos a Mallorca i li relata l'homenatge que li havien retut el dia anterior.¹³

De tant en tant també nodreix espiritualment Maria Antònia —li deixa a cal fuster uns papers que, diu, li agradarà llegir— i també es deu cuidar de recollir els poemes dels mallorquins per a l'àlbum dedicat a Rubió i Ors ja que li diu a Maria Antònia que li deixarà els fulls en blanc perquè hi escrigui «els versos dedicats a l'àlbum del Gaiter». Ell hi contribueix amb el poema *Llengua nostra benvolguda*, inclòs a les seves *Poesies completes*.¹⁴

Tanmateix, no està disposat a escriure res que no senti ni en altre llengua que no sigui la seva. Comenta aquesta actitud a Maria Antònia en ocasió d'una sollicitud de col·laboració i l'hi involucra: «Supòs que hauràs rebut una invitació a contribuir a una corona de sonets commemoratius de "la victòria". A mi m'invità de paraula el redactor en cap de "Balears" Antoni Colom, un jove molt simpàtic i correcte llicenciat o doctorat a Anglaterra que, a primera impressió, em semblà superior a l'ambient periodístic en que es mou. Li vaig dir amb franquesa que jo, per escriure, necessit llibertat completa, que els

¹³ Carta de Ramon Aramon i Serra a Miquel Ferrà, Barcelona, 11-VI-43.

¹⁴ Miquel FERRÀ, *Poesies completes*, Barcelona, 1962, pàg. 161-162.

meus temes i la meua llengua poètica eren uns altres i que jo, en vers, no sabia escriure res que no em ratjàs del cor espontàniament. I, pensant que et feia un favor, li vaig avançar que tu escrivies també exclusivament en la nostra llengua i que creia que et costaria molt fer una cosa artificial i retòrica, com hauria d'esser forçosament la que ell t'havia demanat (ell o el director, no sé qui t'haurà escrit). Em va fer l'efecte que tot ho comprenia perfectament i restàrem molt bons amics».¹⁵

Per un altre costat, assisteix sempre que pot a les lectures literàries de Can Massot. Així descriu una d'aquestes vetlades a Maria Antònia: «A ca'n Massot hi hagué fa una setmana (jo assistia al curs de Lullisme i sols vaig poder assistir a la darrera part) una lectura de versos de nadal a càrreg del nostre excel·lent amic Víctor Sunyol i d'un fill seu, que va esser deliciosa. Es llegiren proses i versos d'En Maragall i d'escriptors del XIX com en Casas i Amigó, Mos. Cinto —ja no cal dir-ho.— Passàrem un bon moment. En Moyà, de qui llegírem també quelcom, hi quedà molt bé. En Gayà, D. B. Guasp...».¹⁶

Hem d'esmentar també la relació amb Cèlia Viñas, encara que no disposam de més testimonis que una postal escrita des d'Almeria en castellà. El tracta d'amic i mestre i pel que es desprèn del seu contingut no sembla tractar-se d'una relació superficial.¹⁷

En aquesta època Ferrà modifica algunes de les seves idees. El fet que la Biblioteca Provincial estigui ubicada al col·legi dels jesuïtes el posa en contacte amb membres d'aquest orde i rectifica el seu concepte negatiu de la Companyia de Jesús. Les amistats que hi fa esdevindran fermes gràcies a la qualitat de la gent de la Companyia que hi ha al col·legi de Palma i a les idees catalanistes que professen, fins i tot els qui no són catalans. Ho explica amb la ironia de sempre a Hermínia Grau, que deu conèixer la seva anterior aversió: «Sap, no sé si l'hi he dit ja alguna vegada, que estic amb un peu dins la

¹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 27-III-43.

¹⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 28-XII-43.

¹⁷ Postal de Celia Viñas Olivella a Miquel Ferrà, Almeria, 9-IV-43. El text és el següent: «*Estimado amigo y maestro: Tuvo Vd, razón. Almeria es una ciudad levantina muy afectuosa. Tiene sol y aire. Un mar muy nuestro y unas blancas azoteas encaladas que brillan casi insultantes al mediodía. - En el instituto trabajo con ganas. Organizo excursiones, certámenes... Los alumnos encantados. - Muy suya - Celia Viñas*». I afegeix a la postdata: «*La gente se desvive para conmigo. Estoy contentísima de mi vocación acertada*».

Companyia —més ben dit, que la Companyia està amb els dos peus dins la meua biblioteca—, i que són els veïns més cordials que pugui imaginar-se. Ho hauria pensat? D'això n'es causa en bona part En Jordi Rubió que m'envià un deixeble seu, el P. Batllori, intel·ligentíssim, despert i juvenívol, amb qui hem fet una excel·lent amistat, i la simpatia del P. Murall, Rector, i d'una sèrie de P. P., tots ells joves, d'esperit obert i catalans de bona llei, inclòs un de Teruel que va morir fa poc, d'una santedat encantadora que feia, a classe, als seus deixebles del Col·legi, l'apologia del català i els llegia poesies meves!». I encara hi afegeix: «Jo me n'enyoro ja d'això d'escriure versos, i hi tornaré potser algun dia si la ploma no se m'ha rovellat completament. Avui la prosa m'ocupa totes les hores».¹⁸

La represa de les activitats i el seu estat d'ànim en aquests moments es reflecteixen en la carta que escriu a Hermínia Grau el 8 de desembre de 1944: «Jo, gràcies a Déu, he començat aquest hivern amb salut, sensació que desconeixia des de feia no sé els anys, i amb molta feina: biblioteques, treballs extraordinaris del mateix ram, classes d'anglès i d'italià i estic convençut que per aprendre'n no hi ha com ensenyar-ne), feina editorial i consultori. Això darrer no sap el temps que em pren i els diners que em dona.¹⁹ Per les meves mans passa tot el que es produeix a Mallorca».

6.3.2.2 Altres activitats literàries

A més de les activitats literàries que ja hem esmentat, Miquel Ferrà assisteix gairebé sistemàticament²⁰ a les reunions i vetlades literàries a Can Massot i a Can Colom. Tenim constància que el 1944 és a una sessió a Can Massot en què Julià Samper, germà de Baltasar, ofereix un recital de piano i es llegeixen poemes d'Enrique Díez-Canedo que, segons explica a Maria Antònia, li agraden moltíssim.²¹ Dia 17 de setembre d'aquest

¹⁸ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Palma, 29-VIII-43. La podeu trobar a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Montserrat 1993, pàg. 181.

¹⁹ Evidentment ironitza. Podem constatar el paper de mestre que encara exercia i la seva direcció de l'incipient moviment literari mallorquí.

²⁰ Informació facilitada per Josep Massot i Muntaner.

²¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 12-III-44. La reunió sense data precisa, se celebra segurament a primers de març.

mateix any també se n'hi va celebrar una altra dedicada a la Mare de Déu de Montserrat.²² Hem d'esmentar també les dues vetlades a Can Colom, de les quals ja hem parlat.

Davant la impossibilitat de publicar poemes propis proliferen, com hem pogut comprovar, els àlbums en els quals els poetes escriuen composicions dedicades a un amic amb motiu d'un esdeveniment determinat, de vegades luctuós. Ferrà considera que només cal escriure-hi si hom està realment inspirat i confessa a Maria Antònia que si no hi està hi posa «una poesia curta o una simple estrofa de lo ja publicat».²³ Malgrat tot, aquests anys està més o manco inspirat per escriure als àlbums que li proposen i, per exemple, col·labora al d'Amparo Pou, que havia mort feia poc.²⁴

L'octubre d'aquest any R. Surinyac Senties li envia una pàgina d'un àlbum dedicat a Maria Rosa Viladoms i li prega que l'ompli. Sis dies després, li agraeix la seva col·laboració.²⁵

També assessora els poetes joves, com explicava a Hermínia. Després de Miquel Dolç atén Marià Villangómez, que li envia poemes catalans —*Els mariners visiten la Mare de Déu de Jesús (Eivissa)*— i castellans. Li comenta que darrerament ha escrit només en castellà però que quan tingui dues dotzenes de sonets com els que li envia tornarà a emprar el català. A més, li envia poemes d'Enric Fajarnés.

Malgrat l'abundant correspondència que ha d'atendre —explica que per Nadal ha d'escriure trenta cartes— té temps per posar-se en contacte amb Asunción Delgado, una poetessa extremeña els versos de la qual li deuen haver agradat. Delgado l'informa de la seva producció literària, li demana si la pot posar en contacte amb alguna revista que publicui versos, li diu que també li pot explicar les seves aficions i projectes perquè li agrada tenir amics espontanis, siguin vells o joves, s'interessa per saber com és ell i li

²² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Palma, 18-XII-44.

²³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 3-XII-44.

²⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 25-VI-44.

²⁵ Cartes de R. Surinyac Senties a Miquel Ferrà, Barcelona, 25 i 31-X-44. Tant aquest poema com l'anterior es recullen a les *Poesies completes*, a les pàg. 161 i 163 respectivament.

comunica que li enviarà versos quan n'escrigui.²⁶

6.3.2.3 Confecció d'un diccionari de màximes i sentències

Aquest projecte, del qual ja hem parlat, en principi havia de durar sis mesos. Al final, s'allarga quatre anys i no en sabem ben bé el final. Es tracta d'un diccionari de pensaments o màximes que August Matons, l'amic de Casacuberta, li encarrega el gener de 1943. Dia 8 d'aquest més Matons li escriu una carta en la qual li parla de Casacuberta —la informació de la carta no coincideix amb la que hem donat abans. Matons li diu que l'amic comú li ha indicat que li encomani alguna traducció però no li és possible. Això no obstant, l'informa que l'editorial Barna vol editar una obra *Pensamientos sublimes*, en la qual es reunirien per temes frases d'autors famosos, i que estaria disposada a encarregar-la-hi. Li explica que per facilitar-li la feina l'editorial li enviaria llibres en tots els idiomes i ell n'hauria de seleccionar i traduir les frases que millor anassin al públic al qual es destina l'obra.

Aquesta és la primera de 43 cartes que l'editorial Barna primer i Matons després li envien, les quals expliquen tot el procés de l'obra. Ferrà les guardava, amb la data posada per ell al sobre, en un mateix lloc del seu arxiu. Seguidament intentarem resumir-les.

Ferrà respon afirmativament la proposta de Matons i aquest i l'editorial li agraeixen que l'accepti. En les cartes següent li expliquen les característiques de l'obra, per la qual li poden oferir 5.000 pts.: ha de ser en castellà i tenir, com a mínim, 500 pàgines de 14 x 21 cm; ha de reunir les frases per matèries (bellesa, dignitat, honor, pàtria, noblesa, felicitat, veritat, Déu, religió, fe, esperança, caritat, guerra, mort, art, etc.); la selecció ha de ser la més objectiva que permetin les circumstàncies del moment, però sempre dins l'ortodòxia; s'ha d'indicar la procedència de cada cita; ha de contenir dos índexs: un per autors i un per matèries; té llibertat per fer la selecció però li agrairien que no fes

²⁶ Carta de Asunción Delgado a Miquel Ferrà, Badajoz, 19-11-44. El contacte amb aquesta poetessa es podria haver establert a través de Matilde Landa, també extremeña, però no en tenim cap constància.

referències a la situació mundial del moment; s'hauria de poder comptar amb l'original en sis mesos i el títol seria *Diccionario de pensamientos, sentencias, frases, etc.*

Es veu que Ferrà contesta que troba el temps massa breu per a tanta feina perquè li comuniquen que el poden allargar.

Amb les cartes següents li envien llibres que ha de retornar perquè són de biblioteques particulars, a vegades del mateix Matons. També li demanen les adreces de Maria Antònia Salvà i dels hereus de Joan Alcover.

El 20 de març de 1943 Matons li dóna el condol per la mort de sa mare i li fa saber que l'editorial Barna, de la qual ell n'és conseller per una antiga amistat amb la família propietària, vol publicar una edició d'autors catalans consagrats, semblant a *La Pléyade* francesa, a la qual no hi poden faltar Maria Antònia Salvà, Costa, Alcover i M. S. Oliver. L'edició es farà quan les condicions de censura ho permetin però ja es volen preparar, per la qual cosa demana a Ferrà que vulgui demanar, en nom de l'editorial, a aquests autors o als hereus si estarien disposats a cedir els drets de publicació de l'obra completa, i amb quines condicions. Li diu també que els llibres durien un estudi preliminar i del dels mallorquins se'n podria fer càrrec ell.

Quan l'editorial escriu a aquests literats no li contesten, per la qual cosa torna a demanar a Ferrà que parli amb ells per veure si han rebut la carta. Com que no arriben a contestar, li demanen també que els gestioni una visita d'una persona de l'editorial. Es veu que Ferrà fa les gestions, i finalment, l'editorial envia en la seva representació el Sr. Matons, que Ferrà atén i a qui facilita l'acord amb els hereus d'Alcover i amb el Sr. Bennàsar, hereu de Costa i Llobera.

El mes d'agost Matons li demana que tramiti la conformitat del Sr. Bennasar amb l'edició per escrit i el setembre l'informa que han rebut signat el contracte d'Alcover i que enviarà el de Costa perquè també el signin. A més, li demana que no s'oblidi del diccionari, que voldrien tenir enllestit a final d'any.

Precisament a final d'any el Sr. Matons abandona l'editorial. En una carta doble li exposen que l'editorial renuncia a publicar l'obra i que assumeix el compromís el Sr.

Matons, al qual Ferrà s'haurà de dirigir per a qualsevol qüestió que es presenti. A finals de gener, Matons li explica que la separació ha estat complicada i que s'ha quedat amb algunes publicacions projectades, entre les quals el diccionari de pensaments. A més, li exposa que com que no té la capacitat d'espera de Barna i l'interessa donar fe de vida al més aviat possible, hauria d'avançar tot el que pogués el treball del diccionari.

Ferrà li contesta el dia 6 de febrer que ha tingut moltes feines i li proposa que M. A. Colomar col·labori en l'obra del Diccionari.²⁷ Com que Colomar deu tenir dificultats econòmiques, li suggereix que cobri cada mes en lloc d'una vegada enllestit el treball. Ho deduïm de la carta que li escriu Matons el 10 de febrer, en la qual dóna la seva conformitat a les fitxes que li envia Ferrà i a la seva proposta d'índex —per contra, troba el títol massa difós. A més, li repeteix la idea que té del diccionari perquè no l'oblidi i li demana que tingui en compte els autors espanyols. Finalment li suggereix que demani llibres a altres biblioteques de l'Estat.

Matons li va donant idees, li envia llibres i matisa com ha de ser l'obra corregint-la però deixant sempre clar que serà Ferrà qui signarà l'obra i que és lliure de tenir o no en compte els seus suggeriments. Les cartes, extenses i interessants, constitueixen el diàleg entre un autor i un editor que treballen en estreta col·laboració. Entre d'altres suggeriments, Matons li proposa una biografia telegràfica dels autors, especialment dels menys coneguts. A partir del mes de maig, l'editor també es posa a redactar fitxes i les envia a Ferrà perquè les incorpori o les revisi, segons el seu propi criteri. Pel que fa a la qüestió econòmica, es mostra d'acord a pagar-li les fitxes que li envii a 0,50 pts. cada una.²⁸ Matons li suggereix no incloure-hi autors vius, a la qual cosa Ferrà s'oposa amb raons que finalment accepta. En un moment donat troben convenient fer una llista del que

²⁷ Dues cartes de M. À. Colomar, de finals de 1944, es troben a l'arxiu de Ferrà, dins un sobre amb el nom de *Diccionari de Màximes i Sentències*. Entre d'altres qüestions tracten del diccionari però les comentarem a l'apartat 6.4.4.4. en parlar específicament de Colomar. El sobre conté, a més, algunes fitxes —la majoria de Ferrà, algunes de Colomar i unes quantes amb una altra lletra, probablement de la muller de Ferrà—, alguns dels retalls de diari que li enviava Matons i un altre sobre epigrafiat «M. A. Colomar», on hi ha les dues cartes esmentades i una llista de llibres encarregats per Colomar per fer el diccionari, en la qual manifesta la necessitat de tenir els llibres d'Ors, d'Unamuno i d'Ortega per equilibrar el panorama del pensament espanyol.

²⁸ L'abril n'envia 600; el maig, 640; el juliol, 704; el setembre, 1615; el febrer de 1945, 1126; l'agost, 1832 i l'octubre, 689.

van llegint cada un per no repetir-se i el mes de novembre de 1944 Matons li dóna pressa perquè l'obra encara està molt endarrerida.

Quan Colomar viatja a Barcelona visita el Sr. Matons i li comenta que tenen unes 2.000 fitxes enllestides. Aquest les reclama a Ferrà a la carta de 10-VII-45 i li demana quan podrà sortir el llibre, expressant la preocupació que en surti un altre de semblant. En una altra ocasió li envia salutacions per a Antoni Homar, que defineix com un home feliç.

El gener de 1946 deuen haver acabat la feina de les fitxes ja que Matons les hi retorna totes perquè puguin fer els índexs. Durant l'any el treball es va enllestint però l'editor encara li envia algun retall de diari amb pensaments perquè Ferrà els pugui aprofitar. El mes de setembre es mostra d'acord que el nom de Colomar figuri com a col·laborador o coautor perquè Matons en carta del 14-IX-46²⁹ li diu estar conforme amb aquest assumpte. En aquesta mateixa carta li encomana que faci el pròleg i l'índex d'autors i està conforme que s'encarreguin a Barcelona de l'índex de matèries —més endavant també accepta cuidar-se de l'índex d'autors. A la darrera carta, del 23-XII-46, celebra que Ferrà s'hagi restablert plenament de la intervenció quirúrgica i de la malaltia i aprova el pròleg que aquest li deu haver enviat. A partir d'aquí no tenim més cartes ni sabem més noves del diccionari.

6.3.2.4 Comissió encarregada de la formació del *Catálogo del Tesoro Bibliográfico y Documental* (1944)

El 22 de setembre de 1944 el Sr. Bordonau, director general d'Arxius i Biblioteques, li comunica que el pressupost preveu doblers per a assistències i dietes destinades a formar un *Catálogo del tesoro bibliográfico y documental* i que el Sr. Miguel Artigas, d'acord amb els inspectors, ha decidit crear comissions a diferents províncies, integrades per tres individus com a mínim, per la qual cosa li demana, amb tota urgència, els noms de dues persones, companys si és possible o sinó que tinguin la preparació adequada, per dur a terme la tasca, a la qual han de dedicar dues o tres hores diàries. Quan

²⁹ La data de la carta posa 49 i està eviement equivocada.

rebi la carta de Ferrà ja li donaran instruccions pels treballs que s'hauran de fer. El 24 d'octubre Bordonau acusa la recepció de les seves cartes i els seus telegrams i li anuncia que han firmat l'ordre ministerial de les comissions, una de les quals és la de Balears. L'informa que la comissió serà presidida per ell i en seran membres els seus companys, i que molt prest rebrà el nomenament i una carta de Miquel Artigas, amb algunes instruccions per al treball i per justificar la remuneració. Finalment, manifesta que espera de la compenetració entre ells i de la seva competència que el treball sigui del major interès. El 28 d'octubre li escriu directament Miguel Artigas, per a qui amb la creació de les comissions de catalogació *«da comienzo un período de gran interés que, estoy seguro, ha de contribuir a prestigiar a nuestro cuerpo»*. Confia sobretot *«en el espíritu de Cuerpo de Vd. y demás componentes de esa comisión y estoy seguro que todos trabajarán con entusiasmo en esta labor y pondrán a contribución toda su competencia para que la obra resulte perfecta»*. Per acabar, li exposa que les instruccions que li envia són superficials i que en rebran d'altres durant el treball.

En una carta de 7 de desembre, l'inspector general de Biblioteques, contestant un escrit en què Ferrà li comunicava la constitució de la Comissió i el pla que havien fet, els diu que es posin a fer feina i li enviïn la relació del que han fet per poder-los pagar. Confidencialment, li explica que pot consignar-hi feina que faran més endavant i li diu que ell ha d'anar inclòs en la nòmina, ja que són treballs extraordinaris. No tenim més informació sobre aquesta Comissió ni hem pogut aclarir quins eren els companys de Ferrà que hi prenién part.

6.3.2.5 Sebastià Garcias Palou i l'Schola Lullística

L'arxiu de Miquel Ferrà conté una carta de Sebastià Garcias Palou, datada a Campos el 21 de maig de 1944, de la qual es desprèn que aquest li havia demanat el tom dels *Bolandos* i Ferrà li havia contestat que aquesta collecció estava exceptuada del préstec. Garcías li explica per quin motiu l'ha de menester com a mínim dos mesos: el Rvd. Sr. Tarré ha sostingut a «Analecta Sacra Tarraconensia» que el llibre de Blanquerna

havia estat escrit després de l'abdicació de Celestí V; és a dir, després de 1294, i que l'autor aplicava a l'eremita el *curriculum vitae* de Pere de Murrone. Garcías Palou li explica que quan va exposar el seu treball *El Beato Ramon Llull ante la cuestión de la renunciabilidad de la Sede Romana y ante la controversia jurídico teológica suscitada a raíz de la elección de Bonifacio VIII*, ja coneixia el treball de Tarré i que si aquest té raó, la seva tesi s'ensorra, per això, ell sempre va sostenir que el Blanquerna havia estat compost entre els anys 1283 i 1285 i per això vol fer un nou article per recolzar la seva tesi i en aquest sentit necessita la collecció que sollicita durant un cert temps.

Al final de la carta i passant a una altra qüestió, li comenta: «*He leído con gusto las resoluciones que se tomaron en la reunión de la SCHOLA. Ahora parece que puede ser que empiece a haber una entidad dirigida por el Sr. X.X.X., que hable y escriba de Lulismo sin caer en lo ridículo, ni obligar a sus miembros (el P. Batllori y yo somos los protomártires) a hacer el tonto*». Finalment, li agraeix «*las gestiones realizadas por Vd. para conseguirnos dos Sres Licenciados de valía*» i acaba: «*Mande a su s. s. y capellán*».

6.3.3 AMICS I CONEGUTS (1943-1944)

6.3.3.1 Amics de Catalunya

Ja hem vist que Mn. Ribot i Ramon Aramon li escriuen i el visiten. No són, però, els únics, també mantenen el contacte J. Ros i Artigues, Rosa Leveroni, Ernest Martínez Ferrando, J. F. Ràfols, Jordi Rubió i O. Saltor, entre d'altres. Molts d'ells el conviden a tornar a Barcelona. Martínez Ferrando, representant un poc el sentir de tots, li diu: «Cregui que el recordo ben sovint, que trobo a faltar la seva estància a Barcelona; em sembla que s'ha reclòs massa en la seva illa. Per què no es deixa veure amb més freqüència per Barcelona? Veritablement els temps no conviden gaire però aquí perdura una colla d'amics, ben nombrosa, que el recorda i l'enyora».³⁰

No falten tampoc les cartes dels qui varen ser a Mallorca durant la guerra i recorden excursions, passejades i moments inoblidables, com és el cas de Carme Massagué, que

³⁰ Carta d'Ernest Martínez Ferrando a Miquel Ferrà, Barcelona, 21-XII-43.

evoca una eixida amb Guillem Forteza a la casa del pintor Junyent, a Llucalcari.³¹

Ell, per la seva part, els confia els problemes o els encoratja en els mals moments que travessen. A Ràfols, amic de molts anys enrere, li diu: «Jo tinc altes i baixes de salut. En general m'aguanto bé moralment però passem una mala temporada de preocupacions i malalts. Déu ens assistirà. Jo només demano lo just per anar resistint fins que els temps mudin. A casa, soc sol de la família amb una tia al llit que ja ha estat sagramentada dues vegades, i la meva germana que s'està exhaustant al seu servei.[...] Hem d'esperar que l'any nou sigui un xic més benèvol que el que fineix i sobre tot que porti la pau de Déu damunt el món».³²

Carme Masseguer, la bibliotecària de la Caixa que havia conegut a Palma el temps de la guerra, passa una mala temporada de problemes. Ferrà intenta animar-la recordant-li els dies feliços de Mallorca, en una carta que ens informa de la seva vida quotidiana i els seus sentiments:

«Jo hauria volgut per V. un camí de roses que, si no li hagués fet oblidar Mallorca, cosa que no desitjo que mai succeeixi, n'hi aminorés una mica aquesta enyorança, que jo comprenc massa bé. Aquesta recança seva em recorda un xic la mortal recança amb que un dia jo vaig deixar Asturies en els meus anys juvenívols. I això que la Barcelona a on m'encaminava no era la d'avui: era la central de tots els meus ensomnis.

Avui he pensat en vostè. Abans de dinar he pres la bicicleta i me n'he anat a voltar per l'Esgleietà, Canet (recorda aquella ampla escalinata de villa italiana, alfombrada de margaridoies, entre pins i xiprers?) i Esporles tornant per Establiments. Feia un dia clar i soleiós que enamorava. Els camps eren d'una verdor fresca i esponjosa, els marges plens de flors i d'albons tendres, els arbres de la carretera tot just borronaven i les muntanyes —el Teix— gris i plata, semblaven estargides. Per tot arreu cantava l'aigua, per tot se la veia brollar. Aquest any ha plogut molt. Fa quinze dies vaig esser a Valldemossa una tarda encara hivernenca. Tant com ens acostàvem a la serra, tot eren cortines d'aigua. El poble no es veia, les marjades ja no la podien beure; cada marge era un torrent, una cascada i pel fons de l'Estret baixava una aigua rotja. Varem passar la tarda dins el pintador del meu germà, prenent tè vora una bona estufa, amb la família i els gats. Penso que V. s'hi hauria trobat bé.

Durant tota aquesta temporada només he tingut aquests dos contactes fugaces amb la naturalesa. Em sento molt desgastat i el que m'envolta no és per encoratjar-me».³³

Amb motiu de la mort de la seva esposa, envia una sentida carta de condol a Manuel de Montoliu: «Ja sé [...] que les paraules tenen un bàlsem escàs per aquestes

³¹ Carta de Carme Massagué a Miquel Ferrà, Barcelona, 15-V-43.

³² Carta de J. F. Ràfols a Miquel Ferrà, Palma, 31-XII-43.

³³ Carta de Miquel Ferrà a Carme Massagué, Palma, 4-IV-43.

ferides; però també sé que l'escalfor de l'amistat fa bé a l'ànima. [...] Que Ell les tingui en el sojorn de pau, on són ja tants els que ens esperen, en la Seva companyia, i que us aconsoli i us conforti en aquesta prova tan dura».³⁴ Aquest any també escriu una quarteta a l'àlbum de Maria Rosa Castany Santacana de Vilanova.³⁵

6.3.3.2 Catalans i valencians a Mallorca

El mes de desembre de 1943 J. M. de Casacuberta, que aquests anys desenvolupa una gran labor a favor de Mallorca i dels seus contactes literaris amb el Principat, viatja a Mallorca i se'n torna carregat de papers, llibres i encàrrecs. S'endú, per exemple, bona part de l'edició del *Mater amabilis* de Ferrà per repartir-lo entre alguns amics i coneguts. N'arriba a repartir tants que no li basten, i n'ha de tornar demanar a Ferrà. La difusió de l'obra provoca un augment considerable de la correspondència adreçada a Ferrà. Moltes de les cartes són alhora de condol per la mort de la mare i d'enhorabona per la suite de poemes que els ha enviat amb aquest motiu. Li escriuen amb aquest doble objectiu Carles Salvador, P. Bohigas, E. Vallés, Jordi Rubió, J. Ros i Artigues, Damià Vidal Burdils, Octavi Saltor, Xavier Casp, Miquel Adlert i el mateix J. M. de Casacuberta.

Com ja hem dit, Casacuberta s'endua també molts encàrrecs de Ferrà pels amics de Barcelona. El desembre de 1943, per exemple, li comunica que Rubió i Duran li han promès per després de festes uns escrits sobre G. Forteza, que més endavant prepararan les seves aportacions a la miscel·lània d'homenatge a Mn. Galmés i que en parlaria a altres possibles col·laboradors. Amb la carta li envia unes fotografies que havien fet dies passats a Mallorca.³⁶

El *Mater amabilis* arriba a través seu al País Valencià ja que l'entrega a Xavier Casp i Miquel Adlert, que pertanyen a Acció Valenciana. Els membres d'aquest grup envien a Ferrà, a través de Miquel Adlert, el primer llibre de Xavier Casp, titulat *Volar*.

³⁴ Carta de Miquel Ferrà a Manuel de Montoliu, Palma, 25-V-43.

³⁵ Recollida a la pàg. 155 de les seves *Poesies Completes*.

³⁶ Carta de J. M. de Casacuberta a Miquel Ferrà, 29-XII-43.

Casacuberta deu tenir un especial interès a connectar aquest grup amb el moviment literari que ressorgeix a Mallorca. Aquest primer contacte és seguit de diverses cartes, tant de Casp com d'Adlert, en les quals li parlen tant del *Mater amabilis* com del llibre *A mig camí* que Ferrà els ha ofert a canvi de l'obra de Casp que li han enviat. En aquesta relació també hi participa Miquel Dolç, que es carteja amb Casp.

La culminació d'aquests vincles és la planificació d'un viatge a Mallorca per al juliol de 1944, del qual li parla Adlert: «Podeu ben bé dir que heu trobat a València un niu d'amics, que no desitgen sinó conèixer-vos personalment, per a què aquesta amistat siga més ferma. Esperem, Déu volent, poder fer aquest estiu un viatge a la vostra illa, viatge que curullaria les nostres il·lusions».³⁷ Llorenç Moyà explica a les seves memòries que el 6 de juliol vingueren «dos poetes i un periodista valencians, coneguts de Miquel Dolç. Eren els germans Xavier i Vicent Casp i Miquel Adlert. Donaren un recital a Can Angelí i l'endemà es reuniren a Can Colom per a donar-los a conèixer quelcom de la poesia mallorquina, però els valencians arribaren tard perquè venien de fer una excursió per l'illa. De totes maneres, Miquel Ferrà els llegí una antologia de la seva obra i un poema de Moyà i continua: «Acabada la lectura anàrem al Circol Mallorquí on obsequiaren els poetes valencians amb un sopar de germanor. Degut a les circumstàncies de l'hora, el brindis es feu a Can Colom, dedicant Xavier Casp un bell poema a Mallorca que contestà, amb un altre, el Sr. Colom. Aquestes salutacions s'imprimiren a la carta del sopar i les firmàrem tots per a portar-nos a casa un record perdurable de l'homenatge. [...] Un cop acabat el sopar recorreguérem la Murada i els carrers senyorials de Palma: Ca La Torre, La Portella, Can Formiguera, foren l'escenari de la nostra eixida».³⁸

De l'altre costat, Adlert li conta a Ferrà, ple d'entusiasme:

«Encara sonen a les nostres oïdes els vostres versos que tan gentilment ens vàreu donar a gustar en aquella lectura de darrera hora, que fôu com el comiat poètic que ens donava Mallorca, en aquest viatge nostre, en què cada hora que passava era una nova sorpresa agradívola per al nostre esperit.

Quan al moll acomiadàveu nosaltres, sentia el desig impossible que aquelles maromes que

³⁷ Carta de Miquel Adlert a Miquel Ferrà, València, 24-IV-44.

³⁸ Llorenç MOYÀ, *Memòries literàries*, «Lluc», juny 1971, pàg. 171.

llogaven el vaixell, foren suficientment fortes per a, sense soltar-les, dur amb nosaltres Mallorca i així no separar-nos mai d'ella. Estem sí, amb ella espiritualment, però és tant el que hem après a estimar-la, que això no ens sembla prou.

Els amics nostres, en saber tot allò que amb nosaltres heu fet, se senten ja amics vostres també, i us agraïxen les vostres gentileeses, que a València les heu fetes.

Rebeu amb la meua l'abraçada cordial de València».³⁹

Imaginam com devien agradar aquestes manifestacions a algú com Ferrà, que trenta anys abans ja creia molt poc en la voluntat dels valencians a voler unir-se a les altres terres catalanes.

Casacuberta —«l'editor dels Nostres Clàssics, un dels nostres millors amics dins Catalunya», com el descriu Ferrà— torna a Mallorca a finals de juny de 1944. No sabem si hi coincideix amb els valencians, encara que les dates són molt pròximes, ni la finalitat del viatge.⁴⁰ També desconeixem la data exacta en què Octavi Saltor i Manuel Bertran i Oriola vénen a l'illa, encara que la podem situar abans del 20 d'octubre perquè aquest dia Ferrà ho comenta a Maria Antònia. Li diu també que Manuel Bertran i Oriola ha estat un descobriment per a ell: «Aquests dies he descobert amb una gran joia dos magnífics poetes. Un d'ells, una alemanya, parenta espiritual de Paul Claudel [...]. L'altre és En Josep⁴¹ Bertran Oriola, un místic tan adorable com la seva poesia, que és una cosa tan pura, tan alta i tan ben feta que ens feu a tots una impressió fondíssima. Ell és d'una bondat, d'una simpatia i d'una humilitat franciscanes». Més endavant li explica que «va venir amb n'Octavi Saltor, un altre amic cordialíssim, acompanyat de la senyora, que tu ja coneixeràs també com a poeta i que ens llegí coses seves —unes quantes només a precés nostres— molt reeixides. Tenguérem a can Colom dues vetlades inoblidables, amb lectures d'En Bertran, En López-Picó ("Via-Crucis", d'una gran intensitat) Roser Matheu («Poema de la fam», terrible i admirablement fet) i Salvador Albert, que ha mort fa poc».

En aquesta mateixa carta l'assabenta de la commemoració de Formentor i de l'estat actual d'aquell indret: «Dia 16 vàrem esser a Formentor i t'hi enyoràrem. Formentor,

³⁹ Carta de Miquel Adlert a Miquel Ferrà, València, 14-VII-44.

⁴⁰ Josep Massot ens informa que Casacuberta anava periòdicament a Mallorca. La referència a aquest viatge prové d'una carta de Ferrà a Maria Antònia Salvà datada a Palma el 23-VI-44.

⁴¹ Ferrà s'equivoca ja que el seu nom és Manuel.

gràcies a Déu, està en mans d'un propietari que ho estima i que en sent la tradició espiritual i la continua». ⁴² Fa referència a Ignasi Rotger i diu, a més, que Mn. Riber va celebrar la missa.

Ferrà els ofereix alguns llibres, entre els quals *A mig camí*, i a Bertran i Oriola li regala, a més, alguns llibres del seu pare. ⁴³

Com podem comprovar Ferrà, conscient de l'escassetat de llibres en català i de la impossibilitat de comprar-ne, posa en circulació els que té. Fins i tot arribam a pensar que n'adquireixi en alguna llibreria amiga abans que siguin retirats per poder-los repartir. En aquest aspecte, també es deuen distribuir col·leccions de l'«Almanac de les Lletres» ja que O. Saltor li diu en un P. S. que li interessa un exemplar, que li envia el doblers i que si no podia ser fàcilment tramès ja li ho dirien. ⁴⁴

6.3.3.3 Homenatge a Maria Antònia Salvà en el seu 75è aniversari

Estava previst que Miquel Ferrà i la seva germana Catalina anassin a ca na Maria Antònia el diumenge després del seu aniversari però el primer deu saber que li volen retre un homenatge i com que prefereix la conversa a la festa, li escriu ⁴⁵ per ajornar la visita i li comenta: «Endemés, jo em tem —i no t'alarmis que el diumenge vinent sia de jubileu i ens trencassin la conversada amb visites d'homenatge. Voldria equivocar-me. Déu nos do remei! Ja degueres veure el búcaro que componien el teu nom, el de Na Mercedes, el meu i el de Justino Ripalda dalt el Correo...». ⁴⁶

⁴² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 20-X-44.

⁴³ Les cartes que ambdós li envien posteriorment des de Barcelona —la d'Octavi Saltor és de 5-XI-44 i la de Bertran i Oriola de 14-XI-44— ens aporten aquesta informació. Els llibres de B. Ferrà Perelló oferts a aquest darrer són *Proses i Poesies* i *Pastorells*. O. Saltor es confon amb el nom del llibre de Ferrà, que denomina *A mitja veu*.

⁴⁴ Carta de Octavi Saltor a Miquel Ferrà, Barcelona, 9-XII-44.

⁴⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat 2-X-44. La data és errònia ja que hauria de ser 2-XI-44.

⁴⁶ Fa referència a l'article Pere Antoni MATHEU, (JUSTINO RIPALDA), *Rápidas. Cantora de divinas rustiquezas* «El Correo de Mallorca», 31-X-44, pàg. 4. Pere Antoni Matheu és aleshores el rector de Lluçmajor. Les paraules del títol són les que escrigué Ferrà a un poema dedicat a Maria Antònia Salvà l'any 1918 i segurament la seva expressió «Déu nos do remei!» de la carta faci referència a la traducció al castellà de les seves paraules i al fet que l'article estigui escrit en aquesta llengua. Per a més informació sobre aquest capítol, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra*, Montserrat, 1978, pàg. 220-221.

L'homenatge consisteix en un pergamí en castellà oferit per l'Ajuntament de Lluçmajor en nom de la ciutat i la visita d'una «*peña de literatos*» a ca seva per felicitar-la. Els dos actes són en castellà perquè Ferrà se'n plany: «Quina llàstima, però quina llàstima, que aquest homenatge no s'haja pogut fer a ple aire i a plena llum i que no haja pogut sonar la nostra llengua! Hauria estat una cosa esplèndida, sense precedents dins Mallorca. Així mateix hauràs pogut veure com hi ets estimada. No parlem ja de Catalunya».⁴⁷

En efecte, a més de l'acte més o manco oficial li arriben una multitud de cartes i felicitacions i un àlbum ofert pels poetes catalans. Ella no sap com correspondre-hi i confia el seu problema a Ferrà, a qui envia un poema que ha compost per a l'ocasió. Ferrà li contesta que l'enviaria a tothom però en modificaria el final, que —diu— fluïxja en comparació amb el principi, i editaria amb Moll cosa simple i atractiva.⁴⁸ Més endavant es veu no ha resolt la qüestió i Ferrà la tranquil·litza suggerint-li que contesti totes les cartes amb un simple «molt agraïda» o enviant els versos «a Barcelona per un conducte segur, i allà ja trobarem qui els faci arribar als interessats. Tu dona'm les adreces i no et preocupis». També li diu que ha d'agrair a l'Ajuntament el seu gest tornant-hi «la visita un dia de sessió».⁴⁹

Ferrà es cuida de fer algun tiratge original d'aquests versos. En parla amb el seu germà Bartomeu, que té la idea de fer un clixé del manuscrit, amb la firma de Maria Antònia, i tirar-ne els que vulgui. Ferrà li diu a la poetessa que la diferència de preu no és molt grossa i que quasi no es nota que està imprès. Finalment s'edita així com li ha proposat Ferrà.⁵⁰

⁴⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 13-XI-44.

⁴⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 19-XI-43.

⁴⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, 24-XI-44.

⁵⁰ Un dels exemplars d'aquests versos es troba entre la correspondència rebuda per Ferrà.

6.3.3.4 Marià Villangómez

A través d'unes cartes de l'arxiu de Miquel Ferrà hem pogut explicar en part episodis i aspectes de la seva relació amb Marià Villangómez. Per tal d'ampliar-ne la informació ens posàrem en contacte amb el poeta eivissenc, que amablement ens envià fotocòpies de cartes de Ferrà i un fragment de les seves memòries, encara inèdites, en les quals s'hi refereix.⁵¹

Villangómez explica que l'any 1942 exerceix de mestre a Palma, on al principi es relaciona amb el seu amic de la infantesa Gabriel Fuster «Gafim», la mare del qual era eivissenca. Més endavant entra en contacte amb Miquel Ferrà a través de Carme Messeguer i aquest el relaciona amb els altres membres de l'Escola Mallorquina. Villangómez ja havia tingut un contacte esporàdic amb aquesta gent el 1935, quan uns poemes d'Isidor Macabich foren publicats al número de «La Nostra Terra» de novembre-desembre d'aquest any i a l'«Almanac de les Lletres» de 1936.

Quan va a Mallorca pensa que aquesta gent hi deu ser, encara que amagada a causa de les circumstàncies. Comenta que «Gafim» a vegades hi fa referència de passada i amb to humorístic, que els coneix però en deu viure apartat. Conta que el contacte s'estableix d'una forma inesperada: va a llegir a la biblioteca de la Caixa, que dirigeix Carme Messeguer, la qual s'adona del seu interès per la poesia catalana i li demana si escriu. Li contesta que sí i li passa algunes poesies, que ella mostra a Ferrà, el qual li manifesta el desig de conèixer el novell poeta. Messeguer i Villangómez decideixen anar a veure'l al seu domicili del carrer Muntaner i les visites esdevenen habituals durant aquell any.

Villangómez confessa que no coneixia res de Ferrà, malgrat que sabia que era un home important dins l'Escola Mallorquina, que aleshores presidia, i que era un crític sever, encara que a ell no li ho semblà quan va comentar els seus versos. Ferrà, que li semblà d'una gran «dignitat moral i d'una serietat en el seu amor a les lletres», el presenta a Guillem Colom, Miquel Forteza i Francesc de B. Moll. I comenta: «Aviat em vaig trobar dins un cercle acollidor, una mica prudent cap enfora i com assetjat, però amb un gran

⁵¹ Tot el nostre agraïment a l'amabilitat de Marià Villangómez.

esperit i una fermesa que em va ser una bona ajuda moral en aquells temps difícils. M'hi trobava molt bé, era la primera vegada que entrava, fora d'Eivissa, en un ambient literari, tractava com no ho havia fet mai amb gent de lletres que empraven el català i que sentien per la llengua les mateixes preocupacions que jo. Hi havia queixes i alguna esperança. Vaig assistir a una o dues reunions més nombroses a cases particulars». Tot seguit explica que no coneix Llorenç Riber ni Miquel Dolç fins més tard i que en anar destinat a Catalunya, Ferrà i Moll el recomanen a Ramon Aramon i a l'orfebre Ramon Sunyer, a l'establiment del qual acudeixen alguns escriptors catalans.

En els viatges posteriors a Mallorca visita sempre Miquel Ferrà. Un capvespre coneix a ca seva Maria Antònia Salvà i els matins el visita a la Biblioteca Provincial, on Ferrà li recita Leopardi en italià mentre l'acomia. Per acabar, conta que el 1946 li confia el pròleg de *Terra i somni* i que uns anys després «morí el meu admirat amic».

En la carta que ens escriu afirma que d'ençà que va conèixer Ferrà li va semblar «un home d'una gran dignitat, mereixedor d'admiració i afecte».⁵² També ens exposa que la seva correspondència amb ell fou escassa i foren més freqüents les seves converses tant el 1942, quan era a Mallorca, com els anys posteriors, en què hi viatja sovint. Ens diu, finalment, que «Miquel Ferrà es mereix una bona tesi i tots els esforços». A més, ens envia sis cartes de Ferrà, que podem afegir a les nou de Villangómez que són a l'arxiu de Ferrà.

A la primera carta de Villangómez de què disposam, datada a Cornellà, on fa escola, li envia els seus poemes perquè els corregeixi. Animat pel permís, que ha obtingut Dolç, de publicar el seu llibret de poemes a «Les Illes d'Or», pensa si els seus poemes tendrien un lloc en aquesta col·lecció, i ho consulta a Ferrà, demanant-li que deixi veure els versos a Moll per aclarir què en pensa. Li sol·licita també consell sobre la selecció de poemes per al volum —es disculpa dient que «si gos demanar-ho, es tenguent en compte l'acollida sempre benèvola que he tenguut de la seva gentilesa»— i li diu també que s'ha pres la llibertat de dedicar-li un sonet.⁵³

⁵² Carta de Marià Villangómez a Francesc Lladó, Eivissa, 17-II-96.

⁵³ Carta de Marià Villangómez a Miquel Ferrà, Cornellà de Llobregat, 3-VI-43.

Ferrà li contesta que els seus versos «m'han estat, més que un treball de llegir-los, un descans pel meu surmenage. Li ratific la meua impressió primera: tots els poemes de la col·lecció són intaxables, de sentiment i de forma». Seguidament li suggereix eliminar-ne un⁵⁴ i li fa algunes indicacions a llapis, aclarint que només n'ha de fer el cas que a ell li sembli. A més, es dol que la publicació hagi d'esperar perquè han retirat els permisos a Moll. Malgrat tot, li augura «una magnífica acollida, pel que es mereix i per la seva procedència. Ell representarà una valuosa i depurada col·laboració d'Eivissa en la nostra renaixença».⁵⁵

Per una carta que hem trobat a l'arxiu de Can Moll, descobrim que fou Ferrà qui, «amb un gust singular», el presenta a Francesc de B. Moll. El qualificava de «poeta exquisit i dels més autèntics que tenim» i li diu a Moll que «no cal que us el recomani».⁵⁶

Entre Barcelona i Eivissa, s'atura algunes vegades a Mallorca, on pot canviar impressions amb Miquel Ferrà. El juliol de 1943 hi fa, per exemple, escala anant cap a Eivissa i quan torna a Barcelona escriu a Ferrà per contar-li els seus plans de futur, com seguir la carrera de filosofia i lletres que havia començat l'any 35. Totes aquestes ocupacions, a més de la feina a l'escola —exercirà de mestre durant 25 anys— no li deixen gaire temps per la poesia però tanmateix li n'envia una en castellà sobre Narcís Puget. Li anuncia que potser per Nadal es tornarà a aturar i Mallorca i l'anirà a veure.⁵⁷

Ferrà li contesta el 30 de novembre que s'alegra de la continuació dels estudis de lletres. Li diu que li obriran camí encara que a causa dels estudis la musa descansi però no convé deixar-la descansar massa, a pesar que ell no prediqui amb l'exemple. Pel que fa als versos, el sonet li sembla molt correcte però prefereix la seva producció catalana.

El 1944 Villangómez li envia alguns poemes en castellà i li diu que té intenció

⁵⁴ Villangómez ens comenta que el poema feia referència a una visió d'una platja apartada d'Eivissa on es banyaven unes pageses nues i que no va fer cas a la recomanació.

⁵⁵ Carta de Miquel Ferrà a Marià Villangómez, Palma 25-VI-43.

⁵⁶ Carta de Miquel Ferrà a Francesc de Borja Moll, Palma 25-IX-44. Agraesc la fotocòpia d'aquesta carta a Francesc Moll Marquès.

⁵⁷ Carta de Marià Villangómez a Miquel Ferrà, Barcelona, 30-X-43.

d'escriure'n fins a dues dotzenes de tema illenc per tornar després al català. També li fa arribar alguns poemes en castellà del seu amic Enric Fajarnés, dient que li semblen inspirats i de gran bellesa formal, malgrat que una mica obscurs, però sense exagerar.

El 1945 li adreça dues cartes. Amb la primera⁵⁸ li envia alguns poemes en català que ha escrit després de la breu etapa castellana, li parla d'uns *Poemes del port* que va publicar, sense problemes, a la revista «*Ibiza*» i li anuncia el seu primer llibre —*Sonetos mediterráneos*— que es publicarà al mateix temps que un de Fajarnés. A més, li comenta que en vol enviar un exemplar a Guillem Colom, que va conèixer a través d'ell, i lamenta que el llibre no estigui en la llengua que Ferrà i Colom «tan brillantment» han conreat.

Amb la segona carta, del 4 d'agost, li tramet el llibre que li havia anunciat i li manifesta que el dedica amb molt de plaer a qui el sabrà acollir amb la seva «fina sensibilitat» i la seva «coral deferència» envers els que aspiren «a crear una mica de bellesa». Coneixedor de la seva actitud davant la llengua, li expressa el seu desig que el llibre fos de poesies escrites en «la nostra llengua materna» i li comenta que amb motiu de la publicació a «*Ibiza*» dels set sonets catalans dels quals li parlà, la revista havia rebut ordres des de Palma de no publicar res més en aquesta llengua. També li conta que Fajarnés ha publicat un llibret en català que també li enviarà.

El 7 d'agost Ferrà contesta les dues cartes valorant positivament el llibre: «En conjunt queda molt bé i us en felicita». Però no es pot estar d'afegir «Que prompte en poguem veure un altre de versos catalans!». També es permet donar-li un consell: «sense abandonar el sonet i l'hendecassil·lab, no us hi lligueu d'una manera massa exclusiva. Proveu tots els metres, inclús el de 8, que us invita a l'expressió popular directa i simple». Finalment li diu que rebrà amb gust el llibre de Fajarnés.

Encara s'intercanvien algunes cartes els anys 1946 i 1947, quasi totes referents al segon llibre de poemes de Villangómez, *Terra i somni* i al pròleg escrit per Ferrà, però ja comentarem aquesta qüestió més endavant.

En la seva darrera carta, d'1 de març de 1947, Ferrà li comenta tres composicions

⁵⁸ Carta de Marià Villangómez a Miquel Ferrà, Cornellà, 22-V-45.

que el poeta eivissenc li ha enviat: li agraden totes, fins i tot una que Villangómez ha qualificat d'avantguardista i en la qual troba «un equilibri i un sentit clar —molt original per cert,— que la diferencia d'allò que habitualment ens dóna aquella escola».⁵⁹ Finalment Ferrà li demana que per favor li envii nota dels llibres de folklore publicats a Eivissa per la bibliografia que prepara. Segons Villangómez, poc abans o després d'aquesta carta el va anar a veure i el va trobar molt desmillorat, «amb un canvi profund», i al cap d'un temps es va assabentar de la seva mort.

6.3.4 L'OPUSCLE DE TORRES GOST SOBRE COSTA I LLOBERA

Aquests anys es publica *Una vocación tardía*, un opuscle de Mn. Bartomeu Torres Gost sobre Miquel Costa i Llobera basat en el seu diari íntim. La intenció de l'autor d'elaborar-ne un altre de més extens partint de les mateixes fonts, inquieta Ferrà, el qual en parla a Maria Antònia Salvà i li aconsella que faci saber a Torres el seu parer. Ell, per la seva part, explica el seu a Maria Antònia i més endavant li envia copiada la carta que ha enviat a Torres. En la primera carta, li diu que «la gent havia de veure sempre En Costa a través de El Pí de Formentor. I prou!».⁶⁰

La carta que envia a Torres Gost és, creim, prou rellevant pel que suposa de defensa d'una imatge determinada de Costa, per la profunda i franca crítica que fa a Torres i perquè ens dóna dades importants per a la nostra biografia.

Després d'agrair-li la tramesa de l'opuscle, demanar-li que li permeti parlar amb franquesa i que doni al que li dirà «el valor relatiu d'una opinió» seva «pobre i falible», Ferrà aprecia el valor de l'obra com a aportació a la biografia de Costa, especialment pel que fa a la seva ordenació sacerdotal i la seva vida a Roma. Seguidament li diu que tot el que conta li ha fet pensar en dos aspectes de la vida del poeta: l'ascètic i el contemplatiu, i que Costa no arriba al segon a través del primer, la qual cosa li ha inspirat una sèrie de

⁵⁹ Villangómez ens comenta que era un poema dels de caràcter més surrealista, que després es publicaren dins el recull *Els béns incompatibles* de 1953, però que aquell que va enviar a Ferrà no devia ser gaire avantguardista.

⁶⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 24-X-44.

consideracions. Comenta tot seguit que hi ha molts d'ascetes però de poetes només n'hi ha un i li dol una mica que es desviï l'atenció del públic cap al primer aspecte, quan la seva originalitat rau en el segon. El poble —argumenta— ha vist sempre Costa transfigurat i ell no li canviaria aquesta imatge per cap altre. A més, «dins la seva obra, per qui la sàpiga llegir, ja hi és tot ell».

Es demana seguidament si convenia mostrar la seva vida espiritual al públic amb tot detall —manifesta que no l'hauria volgut veure «despullat davant tot-hom»— i si no li sembla que tot allò era massa íntim per donar-ho a la publicitat. Li aconsella també no insistir en un altre llibre o, si de cas, triar dins el dietari i tal volta més dins l'epistolari «per basar-hi un estudi psicològic que no seccionaria, alguns curts fragments, escollits amb un gran tacte».

Després comenta parts concretes de l'obra, com la seva crisi ideològica durant la seva estada a Madrid i la seva desolació profunda quan Gabriel Vidal va alludir-hi en uns articles. I ho explica: «Lo que vull dir és que va ajudar sens dubte a desviar-lo l'ambient de decència intel·lectual i moral de la Institució Lliure d'Ensenyança, l'austeritat exemplar d'homes com Azcárate i Giner de los Ríos. Vaig conèixer personalment Don Francisco, i pocs homes m'han causat la impressió de cosa elevada que ell va causar-me. Això, ja que no altera el fons del falliment juvenil del gran poeta, l'ajuda, però, a explicar per motius nobles».

Afirma llavors que les freqüents al·lusions als escrúpols no realcen la figura de Costa i hi afegeix: «En l'edició de l'Il·lustr. Catalana, vaig restituir, assessorat per D. Joan Alcover, a la seva forma pristina versos malmesos en una segona versió per escrúpols de fidelitat a una veritat trivial i anecdòtica». Es permet seguidament donar-li consells concrets, com per exemple que el seu treball milloraria condensat en una prosa unida, evitant la reiteració «d'uns mateixos elogis» o «d'un to igual» i «la prodigalitat de cites, evitant les més íntimes». Fins i tot li comenta que tant Costa com ell es mereixen un altre tipus d'edició i acaba amb aquestes paraules: «Perdoni l'excessiva extensió i la llibertat impertinent amb que li escric. Prengui aquesta franquesa com un homenatge al seu talent

i una prova de la veneració compartida envers el nostre gran poeta».

Amb por d'haver desanimat la tasca de Torres, hi afegeix un P.S.: «He rellegit aquesta lletra després de posada en nèt, i l'hi envii comptant només amb la seva infinita benevolença. Jo no me la perdonaria si hagués de contribuir a refredar-lo en lo més mínim en la seva tasca. Sols he volgut suplir amb ella una conversa amical que no hem pogut tenir i que hauria estat un canvi franc de impressions i no la emissió pretensiosa d'un sol parer. V. sabrà dispensar-ho. Som tan sincer en la crítica que li fas com en els elogis».⁶¹

En el mateix moment que rep la carta, Torres li contesta agraint-li la sinceritat i la franquesa, i li diu: «Ho pot ben creure: quant escric sobre D. Miquel, ho fai sempre amb tremolor. Voldria tenir la finesa i espiritualitat exquisida d'ell, voldria tractar la seva intimitat amb ploma d'àngel. Ja ho veig que no ho he aconseguit». Torres s'acomiada dient que en parlaran en una conversa amical desitjada per ell i oferida per Ferrà.⁶²

6.3.5 LECTURA DE POEMES DE MIQUEL FERRÀ ALS AMICS DE LA POESIA (1944)

El mes de desembre de 1943, Miquel Dolç li recorda la seva promesa de reunir algunes de les seves poesies disperses per llegir-les a Barcelona.⁶³ Ferrà la compleix i el 25 de gener de l'any següent. Dolç, des d'Osca, li envia còpia de les poesies que Ferrà devia haver manuscrit i li demana que les repassi perquè ha fet algunes esmenes a la transcripció fonètica d'alguns mots i s'ha permès suggerir-li alguna variant. Ferrà encara n'envia més i Dolç li diu que entre totes en podran fer una bona garba però que hi manca «una deliciosa versió de Mistral» que li va llegir l'estiu passat.

Seguidament li exposa que Aramon no s'accontenta amb una simple lectura sinó que desitja que sigui el mateix Ferrà qui llegeixi als Amics de la Poesia, i que va assenyalar com a data excellent un dels primers dies de Setmana Santa. Després de proposar-li que

⁶¹ Còpia de la carta de Miquel Ferrà a Bartomeu Torres Gost, Ciutat, 29-X-44. Ferrà la guardava al seu arxiu personal.

⁶² Carta de Bartomeu Torres Gost a Miquel Ferrà, Port de Pollença, 3-XI-44.

⁶³ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Osca 14-XII-43.

es trobin a Barcelona i facin plegats el viatge de tornada a Mallorca, li diu: «Sé que us costa de fer aquesta excursió en aquestes circumstàncies. Però els amics, i sobretot la pàtria, se n'alegrarien tant».⁶⁴

El març li explica que seguint les seves indicacions sobre l'ordre i altres elements, farà una selecció dels poemes que té i l'enviarà a Aramon per confeccionar l'habitual opuscle abans de la lectura. Després insisteix si li serà possible anar a Barcelona —ell pensa embarcar el Dimarts Sant— i li diu que la lectura hauria de ser el dissabte 1 d'abril. Hi afegeix que si li fos impossible deixar Mallorca, ell mateix faria la lectura, d'acord amb les seves instruccions. Li demana que li contesti aviat el que pensa fer, i l'anima: «Ja sabeu com agrairien els amics de Barcelona una vostra vinguda després de tants d'anys».⁶⁵

La contesta deu ser negativa. Ferrà té la seva tia Aina molt malalta i no es deu atrevir a deixar la seva germana Catalina tota sola. Probablement Dolç fa la lectura en la data prevista però Aramon no renuncia a la visita de Ferrà a Barcelona ja que a finals de novembre li escriu en aquests termes: «Per què no us decidiu a venir a visitar-nos amb En Colom? No soc jo sol qui us ho demana. En Riba, En Sagarra, En Soldevila, En Sunyer, En Bonet i molts d'altres desitgen, com jo, poder cloure sobre vós els braços que de temps tenen oberts. Ens fareu encara esperar molt aquesta abraçada? Crec que seria una bona ocasió d'aprofitar el pont que ens brinden els dies 8-10 del mes vinent. Parleu-ne amb En Colom, decidiu-vos... i fins aleshores!». I continua: «Si, però, malgrat els nostres desigs i la vostra bona voluntat, persistissin aquelles circumstàncies que entorpeixen la vostra vinguda, de les quals ens heu hagut de parlar i que hem lamentat sovint, una cosa voldria pregar-vos. Tingueu la gentilesa d'escriure'ns un parell de quartilles de presentació de l'obra poètica d'En Colom. Vos sou el més qualificat per a fer-ho. I, ultra això, si cal que us trobeu lluny de la nostra companyia, almenys que ens acompanyi, no solament el vostre record, que sempre és ja amb nosaltres, sinó també una bella mostra de les vostres activitats intel·lectuals. Ho fareu?».

⁶⁴ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Osca, 25-I-44.

⁶⁵ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Osca, 9-III-44.

Més endavant insisteix en la petició: «Repeteix que us esperem amb els braços oberts. Si res ha d'oposar-se actualment a la vostra vinguda, penseu que no podem permetre que passi el present curs sense veure-us a Barcelona». Per acabar li anuncia una possible visita seva a Mallorca el proper juliol.⁶⁶

Finalment, Ferrà no va a Barcelona⁶⁷ i hi envia Guillem Colom amb un sobre —li demana que no l'obri fins el moment de la presentació. La lectura es fa dia 8 i dia 10 de desembre de 1944. Colom li explica la primera sessió en una carta del dia 9: «Ahir a la nit tingué lloc a casa el Sr. Sunyer l'anunciada lectura. Fou un èxit de públic: una seixentena de persones. No sé com agrair-te els teus mots de presentació, tan "alts de punt". No és extrany que no me'ls deixessis veure abans [...] Que Déu t'ho pagui i tot sigui per amor d'Ell i de Mallorca [...]. Hi havia En C. Riba (a qui amb sorpresa meva plagué molt un dels meus poemes per a infants), En Sagarra (a qui agradà força "Terra endins" i "Neu al cementiri"), En Lleonard, En Llongueres, Bertran i Oriola, Foix, Bofill i Ferro, etc. (a més d'En J. Carreras i Artau). Tots et saluden, t'abracen i t'enyoren de cor».⁶⁸

A la mateixa carta, Colom li conta que el vespre Riba els ha de llegir fragments de la nova versió de l'*Odissea* i que l'endemà capvespre tornarà a fer la lectura a l'estudi del Sr. Masriera per als qui el dia anterior no pogueren assistir-hi i el vespre es farà l'homenatge a Maria Antònia Salvà a ca l'arquitecte Bonet. Es veu que les sessions es multipliquen perquè Bertran i Oriola li parla de les sessions a «can Sunyer, a cal Aramon, a l'Estudi Masriera, a can Saltor... i la dedicada a Maria Antònia».⁶⁹

Diverses persones li parlen d'aquesta estada de Colom a Barcelona i l'insisteixin que

⁶⁶ Carta de Ramon Aramon a Miquel Ferrà, Barcelona, 27-XI-44.

⁶⁷ R. Aramon conta a Josep Massot que Ferrà tenia por al vaixell (Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra* Pub. Montserrat 1978, pàg. 238, n. 28.) Tanmateix, Ferrà havia viatjat molts anys amb vaixell entre Mallorca i Barcelona i sabem que es marejava lleugerament, però no sembla ser aquesta la raó. Qui si es marejava i va deixar d'anar a Mallorca aquest any és J. M. López-Picó, com assenyala Ferrà a la carta a Maria Antònia de dia 22-V-44. Parlant d'Octavi Saltor, li diu: «Havia dit de venir amb en López-Picó, però sembla que en aquest la por a la mar el paralisa. Es curiós».

⁶⁸ Carta de Guillem Colom a Miquel Ferrà, Barcelona 9-XII-44.

⁶⁹ Carta de J. Bertran i Oriola a Miquel Ferrà, Barcelona, 12-XII-44.

hi vagi ell en persona. És el cas de Bertran i Oriola, O. Saltor, R. Aramon, T. Carreras i Artau. Aquest darrer l'informa que el seu germà Joaquim, a través del qual envia la carta, els parlarà de lullisme i els assabentarà que tenen l'obra acabada.⁷⁰ Aramon, per la seva part, li explica que els dies d'estada de Colom a Barcelona foren «plens, intensos, de vibració; la nostra gent exultava com poques vegades, i s'establí un gran corrent de simpatia per a les coses de Mallorca -i sobretot per a l'escola mallorquina». També li diu que comprèn «perfectament els motius que doneu per a retardar la vostra vinguda. Els comprenc jo i els comprenen tots els companys. Però això no és prou per deixar de lamentar el no poder abraçar-vos».⁷¹

⁷⁰ Carta de Tomas Carreras Artau a Miquel Ferrà, Barcelona, 29-XII-44.

⁷¹ Carta de Ramon Aramon a Miquel Ferrà, Barcelona, 22-XII-44.

6.4 NOUS PROJECTES I ESPERANCES (1945-1947)

Aquests seran els dos darrers anys de Miquel Ferrà. Malgrat la seva greu malaltia, la petita obertura i les esperances que provoca la victòria dels aliats en la Segona Guerra Mundial l'animen i fins i tot podem dir que la seva activitat cultural augmenta. Tímidament es poden començar a fer edicions sense la condició del títol i el pròleg en castellà imposada per la censura —Ferrà havia esperat aquest moment amb fe i amb esperança, especialment pel que feia a l'edició de les *Obres Completes* de Maria Antònia Salvà— i el món cultural català, que ressorgeix paulatinament de les seves cendres, reprèn el contacte amb el mallorquí i amb gent que, com Ferrà, havia participat activament en el catalanisme.

En aquests moments, la seva postura resistent continua sent essencial en el ressorgiment cultural mallorquí, dins el marc més ampli de la cultura catalana. Comencen a celebrar-se homenatges i centenaris impensables uns anys abans, els quals a pesar de ser semiclandestins no deixen de tenir el seu valor reivindicatiu i de cohesió del grup. Així, es commemora el centenari de Verdaguer, es fa l'homenatge a Costa amb motiu del vint-i-cinquè aniversari de la seva mort, se celebra el centenari de Sant Marc com a patró de Sineu i es fan homenatges, amb edició de volums, a Mn. Melcior Massot i al P. Batllori. També hem d'esmentar el bicentenari de Montserrat i les festes de l'entronització de la seva Mare de Déu.

Per altra part Ferrà, com sempre, continua molt enfeinat. Es cuida, a causa de la malaltia i posterior mort del seu germà, d'editar la seva obra *El archiduque errante* i continuarà treballant a la Biblioteca Pública fins poc abans de la seva mort. Li encomanaran una antologia de Joan Alcover i el pròleg a les seves *Obres completes*, que la mort no li permetrà concloure, i amb motiu de la concessió del Nobel a la poetessa xilena Gabriela Mistral, amiga seva, interromprà el seu silenci a la premsa per dedicar-li un petit article. Per altra part, també contribuirà a la confecció d'una bibliografia folklòrica.

Molt poc a poc, les esperances esdevenen realitat. Constata amb entusiasme com la Congregació Mariana dels Jesuïtes, abans un nucli de filisteisme, s'ha convertit en un

focus de difusió de les idees catalanistes i mallorquinistes. A més, es va posant de moda entre certa gent compondre poesies en mallorquí, la qual cosa incrementa els deixebles poètics i disminueix la qualitat. Ferrà continua ajudant aquells en els quals preveu un futur i, per contra, és molt crític amb els qui componen poemes sense cap tipus de rigor i els demanen a ell i a Maria Antònia Salvà que els corregeixin. Els qualifica de clients i insisteix a Maria Antònia Salvà que sigui crítica amb ells i no hi perdi el temps.

Ferrà, que continua escrivint poesia, encara que en poca quantitat, rep aquests anys la visita d'alguns antics amics catalans com Jordi Rubió, J. M. López-Picó, Joaquim Carreras Artau, Francesc Mateu Llopis, J. M. Millàs i Vallicrosa, que presenta, quan és possible, a Maria Antònia Salvà. Per altra banda, contribueix decisivament a la recopilació d'articles per a una miscel·lània que es vol editar per a un homenatge a Salvador Galmés, ja molt malalt, organitzat conjuntament entre Catalunya i Mallorca. Una sèrie d'intel·lectuals mallorquins i catalans, amb Ferrà entre ells, li entreguen al seu domicili de Sant Llorenç aquest present.

Finalment, els seus amics catalans el fan membre corresponent a Palma de l'IEC per reconèixer la feina feta a favor de la llengua catalana. Els seus darrers mesos de vida són, com sempre, plens d'activitat, malgrat la malaltia i la proximitat de la mort.

6.4.1 EL CONFLICTE DE L'EDICIÓ DE LES OBRES DE MARIA ANTÒNIA SALVA I ALTRES EDICIONS

Sobre aquest conflicte ja n'hem parlat llargament al treball *Polèmica entorn a l'edició de les Obres completes de Maria Antònia Salvà* dins *Lectures de Maria Antònia Salvà*¹ remetem, doncs, el lector al nostre treball. Basta dir aquí que es veu clara la postura ferma de Ferrà davant el règim, la influència en Maria Antònia Salvà, les discrepàncies amb Riber, els múltiples problemes amb la censura, la seva decisió a no publicar amb títols i pròlegs en castellà i l'esperança que amb la victòria dels aliats el 1945 les circumstàncies a l'Estat espanyol canviïn.

¹ Montserrat, 1996, pàg. 99-124.

Pel que fa a altres edicions, en aquests moments planifica amb Maria Antònia Salvà una antologia que inclou *Les noces de F. Gras* de Mistral, de la qual Miquel Ferrà parla a Maria Antònia Salvà, demanant-li alguns aclariments sobre la traducció.² També ha promès a Estelrich participar en alguna traducció de la Bernat Metge i diu a Maria Antònia que hi està en deute.³

Per altra banda, J. M. Guasch li demana que prologui una segona edició del seu llibre de poemes *Branca Florida*. Li envia els altres dos llibres publicats abans, *Camí de la font* i *La rosa dels cinc sentits* perquè llegeixi els pròlegs que hi han fet Solervicens i Manent i pugui redactar quelcom de semblant.⁴ Posteriorment li agraeix el pròleg dient que «es una filigrana i encaixa maravellosament amb els altres tres» i que és «un proleg alat que es el que mes em plau en tota obra d'art».⁵

Publica també quatre poemes amb el títol de *Roses* i escriu el poema *Nadal* per al quadern *Amistat i recordança* dedicat al P. Batllori, que comentarem més endavant.

6.4.2 CELEBRACIONS I CENTENARIS (1945-1947)

La tímida obertura del règim de Franco provocada per la victòria aliada a la Segona Guerra Mundial permet l'organització de diversos actes d'homenatge a personatges catalans. Ferrà hi col·labora en la mesura de les seves possibilitats.

6.4.2.1 Centenari de Mn. Jacint Verdaguer(1945)

Aquest any se celebra el centenari del naixement de Verdaguer. L'any anterior Pere Bohigas ja li ha comentat que la Biblioteca Central de Barcelona, on treballa, ha decidit organitzar una exposició bibliogràfica, de la qual n'és l'encarregat, i li ha demanat que

² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 17-IV-45. L'antologia no s'arribà a publicar, segons que ens informa Josep Massot.

³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 9-XII-45.

⁴ Carta de J.M. Guasch a Miquel Ferrà, Barcelona, 23-VIII-45.

⁵ Carta de J.M. Guasch a Miquel Ferrà, Barcelona, 14-X-45.

l'informi sobre els papers de Mn. Cinto que hi pugui haver a Mallorca.⁶ Posteriorment, li agraeix les gestions i li demana que li enviï la carta de Verdaguer a son pare, de la qual es veu que Ferrà l'ha assabentat, i tots els altres documents que li pugui deixar.⁷

J. M. de Casacuberta, que ha vist les cartes que ha enviat a l'exposició, li conta que té molt avançada la preparació de l'epistolari general de Verdaguer i li demana si li'n podrà deixar copiar algun exemplar amb dedicatòria quan vingui a Mallorca.⁸ L'any següent i un cop celebrada l'exposició, Bohigas li parla de l'interès que tothom hi ha agafat, en contrast amb la resta del centenari, que descriu com a lamentable perquè ha estat acaparat per una *Comisión Provincial* presidida pel governador.⁹

Per celebrar l'homenatge Manuel de Montoliu demana, per encàrrec del P. Orlandis, un article a Maria Antònia Salvà per a la revista «Cristiandad». Ella ho comunica a Ferrà, que li diu: «Respecte al centenari Verdaguer, el meu parer és que nosaltres no hem d'escriure sobre En Verdaguer un sol mot en castellà. Digues que no en saps, i que ho tradueixin ells, en tot cas, fent constar que és traduït. No ho trobes?». ¹⁰ Tanmateix, l'article és finalment una mala versió castellana sense cap tipus d'indicació que es tracta d'una traducció.¹¹

De la celebració del centenari a Mallorca, n'havia parlat amb el P. Batllori. Ara li conta a Maria Antònia que «era a l'estiu, mala època, i des que venguérem de Son Roca fins a Nadal jo vaig tenir poca salut i no vaig estar per res. Per altra part, era invencible la meva repugnància a celebrar aquest acte en altra llengua que no fós la nostra, i

⁶ Carta de Pere Bohigas a Miquel Ferrà, Barcelona, 15-XI-44.

⁷ Carta de Pere Bohigas a Miquel Ferrà, Barcelona, 30-XII-44. El núm. 363 de la secció «Epistolari» del catàleg de l'exposició (Pere BOHIGAS, *Primer centenari del naciminet de Jacinto Verdaguer*, Barcelona, 1946) consigna una carta de Verdaguer des de la Gleva al poeta mallorquí Bartomeu Ferrà (20 gener 1894), cedida per Miquel Ferrà.

⁸ Cartes de J. M. de Casacuberta a Miquel Ferrà, Barcelona, 2-I-45 i 20-V-45.

⁹ Carta de Pere Bohigas a Miquel Ferrà, Barcelona, 11-IV-45.

¹⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 22-II-45. En una carta de dos d'abril, encara li insisteix que no veu inconvenient en la publicació d'aquest article en castellà mentre hi consti d'una manera clara que és una traducció i el nom del traductor.

¹¹ Ho explica a Maria Antònia Salvà en una carta de 23-XII-45.

l'autorització de fer-ho així ens hauria estat denegada».¹² En canvi, segons que es desprèn d'aquesta mateixa carta se'n va organitzar un a Lluçmajor, en el qual Maria Antònia Salvà participà amb un parlament.

6.4.2.2 Homenatges i volums col·lectius (1945-1946)

Ferrà participa a tots els homenatges i volums col·lectius que es preparen aquests anys,¹³ els quals són publicats a les seves *Poesies Completes*. Així, un poema seu forma part de l'àlbum ofert a Mn. Melcior Massot amb motiu de les seves noccs d'or sacerdotals celebrades el 3 de gener de 1945.¹⁴ Abans, l'envia a Maria Antònia Salvà i li exposa que si els versos no li «haguessin vingut tot d'una a la ploma li hauria posat un mot en prosa i la firma».¹⁵

Participa també al fullet *Amistat i recordança al P. Miquel Batllori* que s'edita amb motiu de l'homenatge que se li ret el març de 1945. Hi copia un fragment de la tercera part de *Jesu Redemptor omnium* escrit el desembre de 1936 i que titula *Nadal*. En aquest cas s'aplica a ell mateix el consell que havia donat a Maria Antònia Salvà en diverses ocasions: «Ens hem d'acostumar a escriure en tenir-ne ganes».¹⁶

Malgrat les seves antigues desavinences amb el canonge de Sineu Mn. Joan Rotger, aleshores vicari general de Mallorca, participa amb un poema a la corona poètica a Sant Marc que es fa el 30 de juny de 1945 amb motiu del tercer centenari de l'elecció de sant Marc com a patró de Sineu.¹⁷ Explica a Maria Antònia que Rotger ha atès unes peticions

¹² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 10-II-46.

¹³ Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 219-225.

¹⁴ És titula, precisament, *Per les noccs d'or sacerdotals de Mossen Melcior Massot*.

¹⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 1-I-45. El poema es troba a Miquel FERRA, *Poesies completes*, Barcelona, 1962, pàg. 164. Pel que fa a l'homenatge, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 221-222.

¹⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 1-I-45.

¹⁷ Sobre la corona poètica a Sant Marc, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 223-224. Segons Massot, Rotger havia estat de dretes i anticatalanista fins que el 1944 li havia estat segrestat per la censura el llibre *L'Església de Sineu*. Fou per això que el títol i el pròleg de la Corona poètica havien estat en castellà. Josep Massot em comentà que Miquel Forteza deia que Rotger havia patit tant que s'havia fet «dels

de Joan Pons i d'ell mateix sobre la il·luminació de la Seu i hi afegeix: «Després d'aquestes gentileeses del Cabildo, impossible refusar-me a fer uns versos a Sant Marc i Sineu, maldament no consonin aquests dos noms». Pel que fa al poema, li demana que li digui si els versos poden anar, «especialment el segon (llu el sol i riu la maina)». ¹⁸ Rotger, per la seva part, li agraeix el poema amb aquestes paraules: «Estic molt content de V. i molt agraït. El seu "Altar fumat a Sineu" es una preciositat. Dispongui de mi sempre». ¹⁹

El mes de febrer felicita Maria Antònia pels seus versos dedicats a les noces de Miquel Dolç. Encara que li diu que no creu poder competir-hi perquè no li ve una sola idea, finalment també participa amb el poema *Vela tesa a l'Ofrena nupcial. A Miquel Dolç i Eugènia Rincón en la diada de llurs noces celebrades a l'església parroquial de Sta Maria del Camí, dia 30 d'agost de 1945, festa de Santa Rosa.* ²⁰

6.4.2.3 Homenatge a Costa i Llobera (1947)

El 1947 es compleixen 25 anys de la mort de Costa i Llobera. Des de l'any anterior es prepara un homenatge i Ferrà, que hi participa, en comenta a Maria Antònia algunes propostes per al programa: «S'havia pensat en representar La deixa del geni grec —adaptació escènica d'En M. Forteza, música del P. Massana S. I.— dins les coves i davant la portalada. Opín com tu que això no és bé viable. Lo que es farà probablement serà una representació al Liceu —l'empresari ja ha acceptat, i, si aquí hi ha coratge, al teatre Principal. Respecte a monuments, no se n'ha tractat. En Joan Pons i jo, que fa temps que hi somniam, tenim la nostra idea». ²¹

Es veu que Maria Antònia, mal informada, li conta que Can Costa de Pollença es ven. Ferrà li contesta que seria bo que els elements pollencins iniciassin gestions perquè

nostres».

¹⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, sense localització i només amb indicació d'any: 1945. Miquel Gayà la numera amb el 366.

¹⁹ Tarja de Joan Rotger a Miquel Ferrà, 10-IV-45.

²⁰ Tots aquests poemes estan inclosos a Miquel FERRÀ, *Poesies completes*, Barcelona, 1962, pàg. 163-165.

²¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 24-XII-46.

l'Ajuntament el compràs, per ubicar-hi un Institut de Cultura, i li demana que escrigui a Torres Gost.²² Ell fa gestions amb el Sr. Fransoy, delegat de «La Caixa» a les Balears, que explica a Maria Antònia: «He tengut una idea per salvar Ca'n Costa, pensant en les dificultats probables que tindrà per comprar-ho l'Ajuntament de Pollença. Una cosa perfectament viable és que ho compri la Caixa de Pensions i hi fundi la "Biblioteca Costa i Llobera" allotjant-hi una institució corresponent an aquest nom i digne d'ell». Tanmateix, puntualitza: «Ara bé, convé que sien els hereus mateixos qui ho proposin a la Caixa: això facilitarà moltíssim l'operació. (M'ho ha dit En Fransoy, a qui n'he parlat, i li ha plagut molt la idea). Ho voldràs dir confidencialment an en Torres, i que ell ho suggereixi als hereus? Jo no li escric, perquè seré fora de Palma uns dies, no sé quants».²³ Finalment Maria Antònia l'assabenta que tot ha estat un malentès ja que feia molts anys que la casa estava en venda.²⁴

6.4.2.4 Festes de l'entronització de Montserrat (1946-1947)

«Al llarg de l'any 1947 se celebraren a Montserrat — arreu de Catalunya— les festes anomenades de L' "Entronització", convocades per l'Abat Aureli M. Escarré, amb motiu de la inauguració del nou tron de la Mare de Déu, que constituïren una esclatxa de llibertat dins el món enrarit de la primera postguerra: gràcies a una forçada autorització del governador civil de Barcelona, Bartolomé Barba Hernández, fou possible d'utilitzar altre cop el català com a llengua habitual de propaganda i de comunicació i d'organitzar tot un seguit d'activitats que, d'una manera o altra, enllaçaven amb la pre-guerra».²⁵ Així ens relata Josep Massot i Muntaner aquestes festes i el que signifiquen en el redreçament de la cultura catalana. Conta també que hi ha una llista de possibles col·laboradors de

²² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 21-IX-46.

²³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 4-X-46. Fixem-nos en aquest final que comentarem més endavant: Ferrà no se n'havia d'anar sinó que havia de ser intervingut quirúrgicament. Li posava aquesta excusa perquè no està preocupada.

²⁴ Carta de Maria Antònia Salvà a Miquel Ferrà, 8-X-46.

²⁵ Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 241.

Mallorca —Miquel Ferrà, Guillem Colom, Miquel Forteza, Maria Antònia Salvà, Miquel Batllori S. J., el P. Atanasi de Palafrugell, Joan M. Thomàs i Miquel Dolç—. amb els quals es posen en contacte a través de F. de B. Moll, que convoca una reunió el 15 de desembre de 1946 a Can Colom. Ferrà hi deu assistir perquè, amb el P. Batllori, queda nomenat delegat de la Comissió a Mallorca, amb l'encàrrec de rebre les instruccions de Barcelona i posar-les en pràctica, a més de projectar un seguit d'actes, tant per a Mallorca com de col·laboració amb Catalunya.²⁶

Entre d'altres actes, la Comissió projecta una missa al convent dels Caputxins de Palma, amb panegíric del P. Rafel Ginard, un opuscle amb sis boixos de la Moreneta a la impremta Guasp, una antologia montserratina dels poetes mallorquins, a més de diversos articles als diaris. En col·laboració amb Catalunya pensen organitzar l'assistència de mallorquins a les festes de Montserrat, una contribució econòmica a la llàntia votiva i algun concert de la Capella Clàssica a Barcelona. Alguns dels projectes arriben a bon port i d'altres són desbaratats per la censura.²⁷

Pel que fa a aquesta celebració, a principis d'any J. M. Guasch, en nom de l'editorial Lucero²⁸, ja li havia demanat un poema per a un llibret sobre els poetes catalans i Montserrat²⁹ i que trametés la petició a Maria Antònia Salvà.³⁰

6.4.3 VIDA FAMILIAR (1945)

El juny de 1945 Ferrà decideix passar uns dies amb la seva germana als Banys de Sant Joan de Campos, amb el doble objectiu —imaginam— de garantir un cert descans per

²⁶ Ho conta a Maria Antònia Salvà en una carta de 24-XII-46 i li demana que si té cap idea els ho digui. Per a més informació sobre la qüestió, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 241-248.

²⁷ Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Pub. Abad. Montserrat, 1978, pàg. 241-248.

²⁸ Josep Massot ens indica que el nom autèntic d'aquesta editorial, que el tenia en castellà per les circumstàncies, era el de Dolors Borrat editora.

²⁹ Cartes de J. M. Guasch a Miquel Ferrà, Barcelona, 8 i 18-II-46.

³⁰ Miquel Ferrà compleix l'encàrrec amb una carta de 10-II-46.

a ella, que no deu ser capaç de guardar a ca seva, i de restablir la seva pròpia salut, que es deu començar a ressentir.

Com és habitual en ell, es queixa de la seva vida burocràtica: «Ni un moment trob per escriure't! I tanta falta que em fa un poc de comunicació que m'airetgi i em tregui d'aquesta mar de cèdules bibliogràfiques en que em sent definitivament naufragat. Mai havia sentit com avui aquells versos del nostre D. Joan: "El caballo Pegaso en una noria". Estic renunciant a tota altra vida que no sia la burocràtica. I en haver de preparar el traslat de la Biblioteca serà lo bo! Ara ens han comanat l'inventari de totes les biblioteques de Balears. En Joan Pons hi treballa també com un negre».³¹

El mes de juliol es casa amb Germaine Pujulà, que ha conegut uns anys abans. Segons Miquel Gayà, el matrimoni se celebra a la capella del sepulcre de Ramon Llull, de l'església de Sant Francesc.³² Comenta als seus amics Agustí Duran i Hermínia: «La meua vida és com un tren de via estreta que llenega plàcidament a través d'un paisatge no massa rioler per ara. La companya és excellent».³³

També hem d'esmentar que aquest any és soci del Real Mallorca Tennis Club.³⁴ Malgrat els seus 60 anys no oblida l'esport.

6.4.4 AMICS, CONEGUTS I DEIXEBLES (1945-1947)

6.4.4.1 Visites i cartes d'amics de Barcelona i mallorquins (1945-1946)

A principis del 1945 Joaquim Carreras Artau ve a Mallorca. Amb Mn. Sureda i Blanes, el P. Batllori i d'altres visita Maria Antònia Salvà, que ho conta a Ferrà. Aquest li explica que Carreras és membre de l'IEC i «(en col·laboració amb el seu germà Tomás, catedràtic de Filosofia a Barcelona) autor de l'estudi millor i més complet que s'és escrit

³¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 14-II-45.

³² Vegeu *Escriptors de les illes Balears 2*, Universitat de les Illes Balears, Palma, 1990, pàg. 26.

³³ Carta de Miquel Ferrà a Agustí Duran i Sanpere, Palma, 11-X-45. Es pot consultar a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Pub. Abad. Montserrat, 1993, pàg. 184.

³⁴ Trobam al seu arxiu un passiu mensual corresponent al mes de gener, amb el núm. 127.

fins ara entre nosaltres sobre R. Lull».³⁵

J. M. López-Picó preveu ser a Mallorca la primavera d'aquest any però ajorna la seva visita fins el juny. Abans, li comunica que: «Ja em triga el moment de la realització del somni que em recordes en la teva amable lletra del dia 19. Sembla que tots els bons amics coopereu a fixar-ne data i agençar-li ornaments. Escolto i obeeixo. I si tu evoques els primers versos de l'himne manzoniana, jo et reitero els meus afectes amb els darrers:

Brilla nel guardo errante
di chi sperando muor».³⁶

En una tarja posterior li agraeix l'acollida: «Sé dir-te gràcies només; i et prego que en el ressó de la repetida paraula cullis l'afecte que sempre he tingut al teu mestratge tant com a la teva companyia. Regracia tots els altres i encomana'm a casa teva».³⁷

Segons Llorenç Moyà,³⁸ López-Picó i Octavi Saltor arribaren a Mallorca, amb les seves esposes, dia 1 de juny i el mateix dia López-Picó féu una lectura a Can Colom que va continuar el dia 3. Hi varen assistir —continua explicant Moyà— Vicenç Casp i Octavi Saltor, de simple oient, i Ferrà el presentà «en un breu i interessant parlament».

També ve a Mallorca F. Mateu Llopis, director aleshores de la Biblioteca Central de Barcelona, el qual tracta Ferrà de «estimat i admirat amic» i el regracia per la companyia, les atencions i l'amable acollida i li diu que espera veure'l prest per Barcelona.³⁹

El 4 juliol de 1945, Fèlix Duran i Cañameras li fa saber que ha rebut una carta seva dirigida a la Biblioteca Pública de Menorca, on Duran deu haver estat desterrat. Es veu que Ferrà li havia tramès una llista de les obres dramàtiques impreses a Menorca que li havia demanat i ara Duran li explica les desgràcies que ha sofert: la mort de son pare i l'atac

³⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 15-I-45.

³⁶ Carta de J.M. López-Picó a Miquel Ferrà, Barcelona, 25-V-45.

³⁷ Carta de J.M. López-Picó a Miquel Ferrà, Barcelona, 8-VI-45.

³⁸ Llorenç MOYÀ, *Memòries literàries*, «Lluc», juny 1971, pàg. 173.

³⁹ Tarja del 15-VI-45.

d'apoplexia de la seva dona, que Ferrà no deu conèixer. També l'informa que el Govern l'ha amnistiada un més abans de complir els cinc anys de la sanció, que ja no està a la Biblioteca Universitària sinó a la de l'Hospital Clínic i que cada vegada que troba la paraula *baixos* a la signatura d'un llibre pensa en l'obra que Ferrà hi va fer quan hi va estar destinat. Finalment, l'assabenta del personal que hi ha, tant a la Universitària com a la de l'Hospital Clínic, i li diu que «em proposo que aquest any no es tanqui la biblioteca un sol dia, ja em coneixeu. En Pallejà, ja jubilat, es va morir».⁴⁰

El mes d'agost li torna a escriure, amb notícies sobre la Biblioteca de l'Hospital Clínic. Li diu que reclami la «Revista de Menorca» a l'Ateneu de Maó si no la rep —Duran hi ha escrit uns articles sobre literatura dramàtica menorquina.⁴¹

L'estiu de 1946 Ferrà té l'avinentsa de retrobar alguns amics que no ha vist fa molts d'anys a causa de la guerra i l'exili: Joan Mascaró, exiliat voluntàriament a Anglaterra; Joan Estelrich, ocupat en la defensa cultural a nivell internacional del règim del general Franco; J. M. Millàs i Vallicrosa, que havia treballat amb ell a la Residència d'Estudiants de Catalunya, i Ernest Martínez Ferrando, que hi havia treballat a la Biblioteca Universitària.⁴²

Pel que fa a Millàs i Vallicrosa, quan ve a Mallorca el mes de juliol va a visitar —amb Guillem Colom i el P. Batllori— Maria Antònia Salvà però no la troben. Ferrà li ho explica i li fa saber que Millàs és «catedràtic de la Fac. de Lletres de Barcelona i el primer hebraïsta d'Espanya, boníssim amic meu, amb qui hem conviscut durant anys a Sant Gervasi».⁴³

⁴⁰ De tot això deduïm que tal volta havien coincidit laboralment en una de les biblioteques on treballà Ferrà.

⁴¹ Carta de Fèlix Duran Cañameras a Miquel Ferrà, Barcelona, 22-VIII-45.

⁴² També deu ser amic d'Hermínia perquè Ferrà li comunica en una carta de 29-IX-46 que fa unes setmanes parlaren d'ella amb Martínez Ferrando, que va ser a Mallorca alguns dies i que el va anar a visitar amb el P. Batllori.

⁴³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 17-VII-46.

6.4.4.2 Joan Mascaró

Miquel Ferrà havia conegut Joan Mascaró el 1933 o el 1934⁴⁴ i havia fet amb ell el viatge a Andalusia acompanyant les estudiants índies, com ja vérem a l'apartat 5.3.5.8. Mascaró, autoexiliat, acaba de tornar a Mallorca on participa en una reunió a can Miquel Ferrà, com comentarem a l'apartat 6.4.6 Ferrà, que el vol presentar a Maria Antònia, l'hi descriu així: «el nostre amic mallorquí doctorat a Cambridge i professor d'un col·legi a l'illa de Ceilan. Aquests dies és aquí, arribat d'Anglaterra, on ha fet treballs interessantíssims, ha explicat cursos de literatura anglesa i espanyola i ha publicat traduccions angleses del sànscrit que li valgueren una lletra de felicitació de Rabindranath Tagore, el gran poeta indú. Ell mateix és una ànima de poeta de sensibilitat exquisida. Em sembla recordar que té traduïts a l'anglès una sèrie de versets del llibre d'amic i amat, i en el pròleg de la seva versió dels Upanishads cita En Maragall en català».⁴⁵

Una vegada retornat a Anglaterra, Mascaró li envia una extensa carta en la qual ens assabenta tant de la ferma amistat entre els dos com del lloc de la seva coneixença: Barcelona. Li diu, en primer lloc: «No sé com podria expressar-vos les emocions de simpatia íntima, d'admiració i d'agraïment que reviu en el fons de la meua ànima cada vegada que pens en vós, i en aquelles poques hores que vaig passar amb vós a Ciutat, després d'aquells dies ja tan llunyans de Barcelona. Deu anys de la nostra vida han passat tan de pressa, tantes coses han passades de les que m'hauria agradat parlar.»⁴⁶

Després de contar-li el viatge i descriure-li les impressions d'Anglaterra comparant-la amb Mallorca, li elogia el poema *Mater Amabilis*: «Heu teixit un poema de dolor i amor, i de bellesa austera dins un perfum íntim de Mallorca. El dolor inefable l'amagau en unes poques paraules de gran força suggerida —IV— i el dolor i l'amor que se poden expressar donen vida, crec que eterna dins la nostra poesia, al vostre poema tan íntim, tan mallorquí

⁴⁴ Probablement el conegué perquè com ell, Mascaró era professor de la Universitat Autònoma de Barcelona i tal volta s'hostatjava a la Residència d'Estudiants que Ferrà dirigia. Però la primera dada que tenim és la carta de Mascaró de l'11-IX-34.

⁴⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 28-VI-46.

⁴⁶ Carta de Joan Mascaró a Miquel Ferrà, Comberton, Cambridge, 8-IX-46. Per a aquesta i les altres cartes entre Miquel Ferrà i Joan Mascaró vegeu: Gregori MIR, *Correspondència de Joan Mascaró*, Mallorca 1998, vol. I, pàg. 112-141.

i tan universal». Li parla també de l'ambaixador xinès a Londres; de Nehru, que després de trenta anys de presó és aleshores primer ministre de l'Índia i que va conèixer a Ceilan l'any 1932; de la situació mundial i de l'esperança en dies de més justícia i més pau.

També tracta de la seva traducció a l'anglès d'*Himalayas of the soul*: «És una poesia còsmica,[...] un món de suggestions per a la poesia i per a la filosofia; un món on jo he procurat viure molts dels moments de ma vida i que sent en gran intensitat, i que voldria conèixer més. És el món de l'Esperit entrevist de poetes de tots els temps». Li envia, entre altres documents, una còpia de la lletra de Tagore. Per acabar, tracta de la joventut mallorquina, la llengua, la intolerància i la ignorància, que considera una mateixa cosa.

Ferrà li contesta el 13-XI-46, acabat de sortir de la clínica, i entre altres coses, ple d'esperança li diu que «Tenim una joventut escollida, pocs i triats», que té Costa per patró i que són Moyà, Gayà, Dolç i també Villangómez i Erdozafn; diu que tenen una obra «si no de gran volada, d'una perfecta pulcritud literària». Mascaró no li contesta fins el 7-VI-47. A partir d'aquest moment la correspondència és més assídua i només interrompuda per la mort de Ferrà, que es produeix només 5 mesos més tard. Entre aquestes dates s'escolen 7 llargues cartes d'intercanvi espiritual. Podem destacar-ne la proposta de Ferrà que Mascaró tradueixi *El Pi de Formentor* i els punts de vista que intercanvien sobre Carles Riba i Bartomeu Rosselló-Pòrcel. Les crítiques de Mascaró a aquest darrer no són contestades per Ferrà, que defensa per altra part el canvi que ha fet darrerament Riba. Coincideixen en el concepte de traducció i parlen també dels darrers Jocs Florals dels quals Mascaró és mantenidor. Hem de citar encara unes paraules de Ferrà que ens semblen interessants; «Els nous temps reclamen un nou estil de sentir l'ideal i d'expressar-lo. (Convé que certs temes no passin pel correu. Do you understand?)». I al final de la carta: «D'altres coses, no en parlem. Els meus pensaments s'acorden tant amb els vostres!».⁴⁷ Això ens fa pensar en l'autocensura que ja es manifestava en la carta de Ferrà del 29-VIII-47: «D'altres coses ni cal que us en parli, Vós sabeu lo aprop que estam un de l'altre.»

⁴⁷ Les darreres citeacions són de la carta de Ferrà de 30-IX-47.

6.4.4.3 Joan Estelrich

Aquest any 1946 Ferrà i Estelrich reprenen un contacte iniciat el 1915, quan el segon viatjà de Menorca a Mallorca i hi inicià una forta campanya catalanista amb idees pròximes a les de Ferrà. Durant els anys posteriors a la Guerra Civil segurament tenen notícies mútues però segurament no es veuen ni tan sols escriuen.

El retrobament es deu produir a través de Miquel Dolç. Ferrà ha de fer la traducció de Suetoni per a aquesta institució, segons unes previsions tal vegada anteriors a la guerra. No sabem quan Dolç li deu parlar de la proposta d'Estelrich, però el 9 de desembre de 1945 li comenta a Maria Antònia que té un deute amb la Bernat Metge, com ja vérem.⁴⁸ Per altra part, el 9 de gener Miquel Dolç, que ja n'ha parlat amb Estelrich, li suggereix que comenci a fer-hi feina però abans demani a aquest darrer les edicions crítiques. Li ofereix, a més, la seva ajuda per a la bibliografia recent que caldrà veure a Marouzeau, a la Universitat i a la Fundació Bernat Metge.⁴⁹

Deu dies després, Ferrà escriu a Estelrich en aquests termes: «Quant de temps sense saber de vos sinó el que em diuen! Les noves més concretes m'han arribat per En Joan Pons i En Miquel Dolç, que m'invita de part vostra a reprendre el Suetoni, com ja he començat de fer. Tinc a la mà les edicions de Teubner in de Weise i les traduccions de Personneaux [...] i de Buggiani [...]. Si hi ha textos més segurs, mirau d'enviar-me'ls. Tinc ganes de fer amb vos una llarga conversada. Quan serà?».⁵⁰

Per una carta de Dolç sabem que Estelrich ha estat a Mallorca abans de l'11 de febrer de 1946. Li diu que suposa que hauran concretat la labor que s'ha de realitzar a la Fundació —per a la qual ofereix tota la seva ajuda—, li comenta la feina que ha fet al Quintilià per al Consell Superior i li explica que ara farà el mateix amb Marcial, que ja té traduït, per a la Fundació. Ferrà torna a escriure a Estelrich el 16 de març per demanar-li una gestió amb el Consolat de Xile, per tal que un article que ha enviat a Gabriela Mistral

⁴⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 9-XII-45.

⁴⁹ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Osca, 9-I-46.

⁵⁰ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Palma, 19-I-46.

pugui arribar a la seva destinatària.⁵¹ Estelrich li contesta el dia 20 demanant-li com té la represa del Suetoni i informant-lo dels llibres que haurà de menester per dur-la a terme. Li exposa que l'edició exigeix moltes anotacions breus però abundants i li demana qui vol per revisor.⁵²

Més endavant mantenen la relació per altres motius, com la mort del germà de Ferrà, ocorreguda el 1946, i l'edició pòstuma de la seva obra *El Archiduque errante*. Estelrich es cuida d'aquesta edició a Barcelona i Ferrà, juntament amb la seva cunyada Aina Boutroux, a Mallorca. Ferrà escriu a Estelrich per donar-li ordres com a encarregat de l'edició a Mallorca.⁵³

Un altre dels assumptes que els manté en contacte és l'homenatge a Costa del 1947. Joan Pons i Ferrà han convidat Estelrich perquè parli del poeta i a la carta en què el segon li mostra la seva satisfacció per haver acceptat la invitació, li diu que el segueix a «Destino» i que ha parlat amb l'autor d'*El Español*,⁵⁴ el qual afirma que respecta Estelrich molt més en privat que en públic.

Aquest li contesta que no havia conegut l'article fins aquells moments i que estava disposat a no parlar-ne si no era en articles de caire estrictament històric. Diu que ara no li quedarà més remei que «posar les coses al seu punt», cosa que el repugna, però «l'agressió del "ghetto" exigeix resposta», i que potser retiraria el seu article de resposta a «Destino» si l'autor de l'agressió fes la reparació pública a la qual diu tenir dret. Finalment, li demana el seu parer.⁵⁵

Un darrer motiu de contacte entre ambdós és la mort de Cambó. Ferrà li escriu que «a ningú millor que a vós sabria dir el meu dol sincer per la mort d'En Francesc Cambó, a qui tots tenim tants de motius per estimar. Que Déu l'hagi acollit! tots els amics de

⁵¹ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Palma, 16-III-46.

⁵² Carta de Joan Estelrich a Miquel Ferrà, Barcelona, 20-III-46.

⁵³ Cartes de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Palma, 3-XII-46 i 25-III-47.

⁵⁴ No sabem qui deu ser, encara que es podria tractar de Miquel Villalonga.

⁵⁵ Carta de Joan Estelrich a Miquel Ferrà, 28-III-47.

Mallorca estam al costat dels qui avui el ploren dins Catalunya». Amb la mateixa carta n'envia una a Puig i Cadafalch i demana a Estelrich que li faci arribar.⁵⁶

6.4.4.4 Miquel Àngel Colomar (1944-1947)

No tenim gaire dades sobre la vida de Miquel Àngel Colomar després de sortir dels diversos empresonaments a què fou sotmès el 1936, ni de la seva relació amb Ferrà durant aquests anys, ja que no podem datar les seves cartes i només podem establir que són posteriors a la seva estada a la presó. Sabem, tanmateix, que estan en contacte a partir de principis de 1944, quan Ferrà proposa a August Matons que Colomar l'ajudi a fer fitxes per al diccionari de cites que prepara.⁵⁷

Entre d'altres cartes i documents relatius al diccionari, l'arxiu de Ferrà conserva dues cartes de Colomar de finals de 1944, indicatives tant de la seva participació en aquesta obra com de la relació que manté amb Ferrà.⁵⁸ A la primera, que pel seu contingut deu ser de 23 de novembre o desembre⁵⁹ i en la qual tracta Ferrà d'«*estimadísimo*», li diu que ja coneix el seu desig que el Sr. Matons estigui content amb el seu treball i diu que ha tengut en compte alguns dels suggeriments que aquest exposava a Ferrà a les seves cartes: que hi hagi més versos, moltes cites d'espanyols i de lírics francesos: Hugo, Lamartine, Musset etc. Comenta que també hi ha inclòs Keats, Rilke, Goethe, Whitman, Texeira de Pascoaes, Byron, etc. però que les seves traduccions van en prosa «*siguiendo la atinadísima indicación de Vd., aunque procurando captar, en lo posible, a la par que la exactitud del concepto, algo de la emoción lírica original. ¡Y que difícil esto!*».

També li explica que per completar la secció de versos va demanar a la darrera nota unes antologies de místics castellans, la de Pemán, la de Valbuena Prat i la de lírica

⁵⁶ Carta de Miquel Ferrà a Joan Estelrich, Palma, 5-V-47.

⁵⁷ Ja hem comentat a l'apartat 6.3.2.4. que Ferrà suggereix que les fitxes es paguin cada mes i Matons hi accedeix. Així, Colomar pot cobrar immediatament en uns moments de penúria econòmica.

⁵⁸ Una d'aquestes cartes està escrita al revers d'etiquetes de pots de llet de la fàbrica on treballa, a causa segurament tant de la manca de paper en aquells moments com de les dificultats econòmiques de Colomar, que tal volta no li permetien comprar paper per escriure.

⁵⁹ No du altra data que «hoy 23».

contemporània de Gerardo Diego, a les quals Ferrà pot afegir, si li sembla bé, algunes antologies de poetes exòtics, *Las mil mejores poesías de lengua francesa* i les de llengua alemanya de Maristany —encara que les considera fluixes, diu que no en coneix altres de millors. Després li fa una consideració prou interessant: «*No me atrevo a poner mis manos en poetas de lengua catalana. Noto excesivamente mi impotencia para captarlos en su plenitud (cosa que en francés, por ejemplo, me ocurre en menor escala) y esto me incapacita y me desalienta para ello*». Per acabar, encara fa un darrer comentari: «*A pesar de que se me hace muy difícil recoger citas en verso (la música del verso me arrastra, como una corriente, sin dejarme fijar en los conceptos, y mucho menos "recortarlos") estos estarán en número muy superior a los volúmenes similares y seleccionados con devoción i cuidado*». Finalment, en un P. S. li comunica que no li enviarà més fitxes fins passat Nadal, ja que empenirà una etapa de lectures per acumular materials.

Amb la segona carta, d'11 de gener de 1945, li envia fitxes i li proposa un canvi: en lloc de posar a l'obra 750 matèries i fer 7.500 fitxes, suggereix pujar les matèries a 1.000 i les fitxes a 10.000, que serien —argumenta— els pensaments necessaris per omplir les 500 pàgines en cos 1,0 que assenyalava Matons. Hi afegeix que, com li ha repetit altres vegades, la qüestió econòmica no constitueix cap obstacle ja que si Matons pensa que s'ha de respectar el pressupost, faria les 2.500 fitxes suplementàries pel mateix preu per tal que l'obra quedàs bé, sempre sota les ordres de Ferrà. Després li comenta que li proposaren fer una antologia de poetes de llengua mallorquina per a Edicions Raixa i que acceptaria si comptàs amb la seva col·laboració, compartint responsabilitat i benefici ja que «*su orientación y consejo constantes me serían imprescindibles para dicha tarea*». I puntualitza: «*Si por cualquier causa Vd. creyera que no debe aceptar yo renunciaría al encargo. Sin embargo le suplico que no deje que mi decisión influya en su ánimo, ejerciendo una coacción moral, pues tal propósito está muy lejos de mi intención*».

A continuació se centra en qüestions més personals, que palesen els seus patiments psicològics causats per la guerra, l'empresonament i, possiblement, la mort recent de sa mare: «*Yo sufro mucho, acosado por recuerdos a los que se juntan algunos*

remordimientos. Cosa a las que un tiempo no di importancia cobran hoy ante mi conciencia proporciones aterradoras. Ella⁶⁰ me quiso sin límite y sin reserva, y no pudo sospechar nunca cuan indigno era yo de un amor tan puro y tan santo». I acaba: Tenga Vd. por suyos mi devoción y mi cariño».

A part d'aquestes cartes, conservades entre els materials del diccionari, a l'arxiu de Miquel Ferrà hem trobat, a part de les esmentades que es trobaven entre els materials del diccionari, unes cartes de Miquel Àngel Colomar sense datar, escrites algunes en un tros de paper qualsevol i d'altres al revers d'etiquetes de pots de llet condensada Gispert. Per les dades que contenen, les podem datar al 1944, quan Colomar encara és a Mallorca i treballa a la fàbrica de llet, abans de la mort de sa mare. En una li fa saber que li tornarà «aquella obra» que ja fa vuit dies que ha llegida, la qual no li ha pogut tornar abans perquè —diu— treballa literalment com un negre a la fàbrica de llet condensada «La Gaviota», carregant i descarregant sacs. Li explica que la seva família es pensa que fa una feina sedentària i burocràtica i que ni la seva dona ni la seva mare consentirien que fes una feina com aquesta.

En una altra carta, ja posterior a la mort de la mare, li demana que li envii les antologies que ara més que mai necessita llegir, sobretot per evadir-se i no per motius materials, i segueix: «*Parece que el tiempo, en vez de apaciguarlo, ahonda y exalta mi dolor. La palabra orfandad ha cobrado para mí un trágico sentido que gravitará para siempre sobre mi vida*».⁶¹

En una altra nota li exposa que haurà de posposar la promesa que li va fer el dissabte perquè té un excés de feina, a causa d'un company malalt. Al mateix temps li demana que reiteri al P. Batllori els seus cordialíssims sentiments perquè —explica— malgrat l'apreci que li té ha deixat de visitar-lo sobtadament, sense cap motiu determinat. Diu que li és difícil explicar la seva insociabilitat, que es produeix precisament amb les

⁶⁰ Curiosament, aquesta paraula va seguida d'un asterisc introduït per Ferrà, el qual a peu de pàgina escriu «(La seva mare)».

⁶¹ Carta de Miquel Àngel Colomar a Miquel Ferrà, sense localització ni data.

persones que més estima, i hi afegeix: «*Comprendo el carácter irregular i morboso de esta forma de misantropia, pero no acierto a vencerla y son infructuosos mis esfuerzos para no reincidir en ella*». ⁶²

L'any 1945 Colomar se'n va a Barcelona cercant feina, recomanat als amics d'allà per Ferrà i el P. Batllori. Diverses Cartes de l'arxiu de Ferrà, sense localització ni data i escrites també en etiquetes de llet condensada, semblen no obstant això escrites des de Barcelona el maig d'aquest any. Una de les missives, amb destinatari desconegut, comença així: «*Dile a Ferrà que exprese mi profundíssima gratitud al sacerdote que me recomendó. Que no le olvido —¿Podría a caso olvidar lo que hizo por mí?— pero que no le escribo por los motivos que él comprenderá*». ⁶³ Després relata l'estada el dia anterior, amb Estelrich, a l'exposició d'homenatge a Verdaguer.

A quatre cartes més —dues en català i dues en castellà—, que suposam escrites a Barcelona el mes de maig de 1945, conta a Ferrà la bona acollida entre els amics catalans del P. Batllori i ell. Explica com l'ha rebut de bé J. M. de Casacuberta, que li ha proporcionat diverses feines com la transcripció del *Llibre dels feyts d'armas*, manuscrit medieval de Boades, i l'epistolari de Victor Balaguer, i l'ha posat en contacte amb l'editorial Barcino que li ha encarregat una biografia de Marian Aguiló. ⁶⁴ També ha vist Agustí Duran i Sanpere, que l'ha posat en contacte amb l'editorial Aymà, i Octavi Saltor, de qui diu que li ha obert el cor i «-sense metàfora m'ha obert la cartera». Li demana que almanco a aquests dos els envii uns mots de gràcies. Finalment, després d'explicar-li que Rafael Manresa i Bertran també l'han acollit molt bé, li diu que els més freds han estat Estelrich, que no es va presentar a una cita però després es va disculpar i es veren a l'exposició de Verdaguer, i Rubió.

Aquesta bona acollida li fa expressar, en una altra de les cartes: «Quina sort vareu

⁶² Nota de Miquel Angel Colomar a Miquel Ferrà, sense data ni localització i escrita al revers d'una etiqueta de llet condensada Gispert.

⁶³ Aquests poden ser no comprometre Ferrà atès el passat de Colomar.

⁶⁴ Les dues primeres obres també són per a Barcino, editorial propietat de J. M. de Casacuberta. Colomar ho deu desconèixer i per això fa aquesta distinció. De tots aquests llibres només es publica el primer. Malgrat tot i segons m'informa Josep Massot, J. M. de Casacuberta continuà treballant en el llibre de Marian Aguiló que volia publicar abans de la seva mort.

tenir amb les vostres amistats barcelonines i com us estiman i us recordan i de quina manera el vostre nom els obri l'esperit». Més endavant, exposa que «fora dels citats [Joan Estelrich i Jordi Rubió] tots han tengut la difícil delicadesa —reveladora d'una ànima altíssima i noble i d'una intel·ligència superior— d'evitar-me amb tacte exquisit tot allò que pogués portar al meu esperit l'ombra més lleu d'humillació. Semblava que era jo el que els feia un favor i els distingua acudint a ells. El mateix geste de Saltor al obrir la cartera —i que de bones a primeres pot pareixer poc delicat— fou fet amb tanta gentilesa, tant sense afectació, tant noble i coralment que sols amb una confiança absoluta en la meua integritat moral —que per altra banda ell desconeix— pot fer-se una cosa aixís. Quin sacrifici no faria jo per Casacuberta, per Saltor, per Subias, per Duran i Santpere, per Bertran i Oriola, per Manresa...! Quina diferència de la gentussa —salvant, naturalment, unes poquíssimes excepcions, entre elles la vostra— que me rodetjava a Mallorca. Quina diferència de cervell i de cor, d'esperit i de cultura! Quina diferència...! Y donat l'aspecte dur i hostil de la lluita a les grans ciutats, pareixia havia d'ocorra el contrari. No ho entenc!». ⁶⁵

A més de les feines abans esmentades, li encarreguen la direcció de la part referent a les Balears del *Diccionario de Bellas Artes* a cura de Diaz-Plaja i Cambó. Ell diu que segurament demanarà a Miquel Gayà de col·laborar-hi, perquè el rendiment econòmic és de cent pessetes mensuals per col·laborador, una feina, per tant, ben pagada. Per altra banda, aconsegueix una ocupació fixa com a corrector de proves per a la Montaner i Simon. El sou és molt baix i demana reserva a Ferrà perquè la seva família no se n'assabenti.

La correspondència de Colomar amb Ferrà reflecteix el seu caràcter inestable. En ocasions es mostra esperançat i en d'altres molt desanimat, tant respecte del seu futur com de la seva capacitat per dur a terme les feines que li han encomanat.

Casacuberta també parla a Ferrà d'aquesta estada a Barcelona. Li fa saber que «ara

⁶⁵ Carta de Miquel Àngel Colomar a Miquel Ferrà, sense localització —suposam que és escrita a Barcelona— i datada «Avui, dissabte».

ja ha aconseguit diversos encàrrecs editorials de tasques prou adients a les seves aptituds, i sembla estar força animat. A mi m'ha plagut de conèixer-lo i tractar-lo, i he pogut confirmar personalment el bon concepte de la seva preparació i de la seva laboriositat que va comunicar-me».⁶⁶

En síntesi, podem constatar que Ferrà fa costat a Colomar en moments ben difícils de la seva vida, causats per la repressió que ha sofert durant i després de la guerra. L'ajuda quan és a Mallorca, compartint una feina que li han encarregat, i quan és a Barcelona recomanant-lo als amics perquè hi pugui trobar ocupacions semblants a les que exercia abans de la guerra. És un acte més dels de Ferrà en ajuda de gent que la necessitava després de la guerra, sense tenir en compte en aquest cas ni el passat avantguardista de Colomar ni que aleshores sigui mal vist pels vencedors de la guerra. + + +

6.4.4.5 Miscel·lània Salvador Galmès

La primera referència a la miscel·lània de treballs sobre temes lullians que es vol editar en homenatge a Salvador Galmés de què disposam és del 1945. Ferrà deu haver donat bones notícies de l'estat de salut de l'escriptor llorençí, ja molt malalt, a J. M. de Casacuberta perquè aquest li diu que se n'alegra i que ha escrit al P. Batllori perquè es posi en contacte amb ell i Colom, per tal d'activar la preparació de la miscel·lània. Li exposa també que atès l'estat de salut de Galmés no haurien de deixar passar més temps i li demana si a la primavera vinent —escriu el gener— no podrien tenir a punt a Mallorca una mitja dotzena de treballs, que es podrien sumar a uns altres tants de Barcelona, per dur-los manuscrits a Mn. Galmés i més endavant imprimir-los «aplegats en un volum».⁶⁷

Per maig, Casacuberta l'informa que els amics Rubió, T. Carreras, J. Carreras, Bohigas, P. Andreu de Palma i Joan Ainaud li han promès treballs per a la miscel·lània, i que juntament amb un del mateix Casacuberta i tal volta dos o tres més de Millàs, Aramon i altres, hauran d'estar llests a mitjan d'estiu. Li explica també que encara ha de

⁶⁶ Carta de J.M. de Casacuberta a Miquel Ferrà, Barcelona, 20-V-45.

⁶⁷ Carta de J. M. de Casacuberta a Miquel Ferrà, Barcelona, 2-I-45.

parlar amb el Dr. Mirabent i que quan hagin de dur els treballs a Sant Llorenç li agradaria ser-hi.

A l'homenatge, que se celebra a Sant Llorenç, hi assisteixen Miquel Batllori, Miquel Tous, Francesc Sureda Blanes, Miquel Ferrà, Joan Pons i Marquès, Miquel Forteza, Guillem Colom, Josep M. de Casacuberta, Francesc de B. Moll i Ignasi Forteza-Rei. La miscel·lània lullística que li entreguen mecanografiada en dos volums no s'arriba a publicar.⁶⁸ El parlament és a càrrec de Ferrà, segons que es desprèn del manuscrit que es conserva al seu arxiu, amb el text següent:

«Salvador:

Els autors que et dediquen els treballs d'aquesta Miscel·lània han volgut que fós jo qui en nom de tots te'n fés ofrena. Cap encàrrec no em podia ésser més grat. Tampoc no pot ésser més just que aquest cap homenatge.

Fa quaranta anys que ens aplegava per una empresa literària juvenil una mateixa fe jamai traïda, un mateix amor i, aïllas! unes mateixes esperances. En fa trenta cinc que em va tocar a mi trametre't l'herència lulliana, per breu temps en les meves mans, del boníssim i inoblidable Mateu Obrador. De com has servat i crescut aquesta herència en donen testimoni els []⁶⁹ volums darrers de l'edició d'Obres completes del mestre Benaventurat Patriarca de les nostres lletres.

L'heroïsme abnegat de la teva tasca, el sabem els que un dia darrera un altre i un any darrera un altre any, t'hi hem vist dedicat sense mai defallir, amb escassíssims mitjans, voltat d'una solitud descoratjadora, enmig de l'indiferència d'un públic insensible, inconscient de la transcendència d'aquesta obra, com ho ha estat sempre de la grandesa de l'autor del Llibre de contemplació i del Blanquerna.

Avui, acabada la part més important de la gloriosa empresa i al terme del teu esforç magnànim, un estol de bons amics d'aquesta i de l'altra banda de la mar, de qui sempre has tingut l'estimació justíssima, et vol retre en aquestes planes el testimoni cordial de la seva admiració, de la seva gratitud i del seu afecte.

Igual que dins Catalunya,

ningú sens beneir-te

dirà a Mallorca el nom de Ramon Llull.

A aquest nom hi restarà sempre associat el teu dins totes les terres catalanes».

6.4.4.6 Lluís Nicolau d'Olwer

A les primeries del 1945 Ferrà rep una carta de Lluís Nicolau d'Olwer tramesa a través d'Hermínia i Agustí Duran. Els contesta el 6 de març comunicant-los l'alegria de la carta i informant-los que ja li havia escrit, però quan no hi havia correu. Fa vots, a més,

⁶⁸ Pere ROSSELLÓ BOVER, *L'obra de Salvador Galmés i Sanxo. (1876-1951)*, Montserrat, 1988, pàg. 41.

⁶⁹ Entre el mot *els* i *volums* hi ha un tros en blanc a l'original en el qual Ferrà devia voler posar un número que havia de consultar.

perquè es compleixi el desig de tots, que deu ser la tornada de Nicolau.⁷⁰ La carta a què es refereix exposa d'entrada que «aviat farà nou anys que no ens hem vist que no hem pogut parlar ni gairebé escriure'ns. Però per pocs que ens en restin de vida, voldria que ens poguessim retrobar sota les oliveres de Valldemossa. Hi ha moments que em penso que l'avió serà aviat possible; d'altres vegades l'esperança s'allarga». Seguidament li explica que a París volen editar una antologia de poetes, per la qual cosa li demana que els envii el seu llibre o la còpia de les tres o quatre poesies que més estimi.⁷¹

A la carta que envia a Hermínia el 21 de març⁷² podem veure com satisfà el que li havia comanat el seu amic des de París: li tramet el llibre i fullets (*In memoriam Guillem Forteza i Mater amabilis*) per conducte de Josep M. Casacuberta, que viatja amb una certa freqüència a Mallorca.

El setembre de 1945 Nicolau li torna a escriure, ara en francès i amb el pseudònim de *Parrac* que ha utilitzat altres vegades, la qual cosa ens fa pensar que és enviada per correu ordinari. Després de donar-li l'enhorabona pel seu casament, del qual diu estar-ne content perquè el fa rejuvenir, li exposa que és a punt d'emprendre un viatge llarg i curt alhora: anar a Amèrica i tornar-ne en tres setmanes, i refusa la idea de partir per sempre, sense tornar a Mallorca —«*loin du monde, au bord de la mer, sous le soleil criblé par les pins*»— a passar-hi alguns dies de vertadera pau. Es demana si serà possible, diu que les hores hi passaran aviat perquè tindran molt per contar-se i recorda que molts amics mancaran a la cridada. Acaba amb aquestes sentides paraules, plenes d'enyor: «*Vous serre fort un vieil ami, qui n'oublie pas le bonheur lointain des heures vecues ensemble*».

Finalment, el Nadal de 1945, amb una tarja des de Londres⁷³ li desitja felicitat per a l'any vinent i que els permeti abraçar-se.

⁷⁰ Vegeu aquestes cartes a Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1993, pàg. 183.

⁷¹ Carta de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, París, 10-II-45.

⁷² Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1993, pàg. 183.

⁷³ Tarja postal de Lluís Nicolau a Miquel Ferrà, Londres, 18-XII-45 (data del mata-segells).

6.4.4.7 Cartes d'amics de Mallorca i de fora (1946-1947)

La correspondència rebuda per Miquel Ferrà l'any 1946 aporta notícies dels amics més diversos. Li escriuen antics inquilins de la Residència d'Estudiants —especialment de la de Sant Gervasi— com Pierina Moletta, Barbara Pegram i Pierre Vilar; antics companys coneguts a Madrid l'any 1910, com P. Castro i la viuda del marquès de Palomares de Duero; els que estigueren a Mallorca el temps de la guerra, com Mn. Muntanyola, Mn. P. Ribot, Palmira Jaquetti, etc. Per altra part, J. M. López-Picó recorda la seva estada a Mallorca un any abans i el convida a anar a Barcelona amb aquests versos:

«De Mallorca a Barcelona,
el vol es l'ai del desig
només el temps que s'espolsa
les ales del seu respir».

També li escriu la viuda de Rafael Masó, l'amic de la seva joventut, i Jordi Rubió, a qui havia contat la seva operació i les seves malalties. Li diu: «A la nostra edat, és senyal que un entrarà en la vellesa com si fos una mar planera. Jo així ho espero i desitjo en tu. I quan veig la teva lletra tan ferma i sento parlar del paper de centre presidencial que tan bé jugues a Mallorca, considero que providencialment així serà per molts anys».⁷⁴

Hem d'esmentar, finalment, Xavier Casp, que li comunica que ha parlat al públic universitari valencià —deixebles, professors i amants de la literatura, especifica—, de la poesia de Ferrà. Li envia una còpia de la part de la conferència en què parla d'ell. Són bastant interessants les opinions sobre la poesia de Ferrà i els detalls de la seva coneixença a Mallorca.⁷⁵

Encara que no sigui d'un amic de fora sinó algú de Palma, no podem deixar de banda la carta que li tramet M. Ramis Alonso, amb la qual li envia uns fols mecanografiats en castellà titulats *Arte y Belleza. Pensamientos*. Li demana que li faci les esmenes que trobi convenients i deplora no haver fet amistat amb ell anteriorment, encara que així i tot

⁷⁴ Carta de Jordi Rubió a Miquel Ferrà, Barcelona, 22-XII-46.

⁷⁵ Carta de Xavier Casp a Miquel Ferrà, València, 10-V-46.

pensa aprofitar la tardana coneixença.⁷⁶

A través de l'amiga comuna Hermínia Grau,⁷⁷ rep la notícia del casament de Lluís Nicolau amb Palma Guillen, que tant de contacte per carta havia mantingut amb Ferrà. Ho comunica a Maria Antònia Salvà lacònicament: «Notícia. En Nicolau es casa amb la Palma Guillén, a Mèxic».⁷⁸

L'any 1947 Ferrà continuarà en contacte amb els amics de Barcelona i d'altres indrets. Així Fèlix Duran, que està a la Biblioteca de la Facultat de Medicina, li conta una vegada més com van les coses en aquella centre,⁷⁹ i des de Nova York Barbara Pegram li envia retalls de diari sobre Gabriela Mistral i li parla d'amistats comunes d'arreu del món. Es veu que Ferrà, a través seu, havia intentat tenir notícies de Baltasar Samper que era a Mèxic, però no ho va aconseguir.⁸⁰

Pere Bohigas li parla dels seus treballs sobre l'obra de Lluís i li comenta que prest li enviarà el catàleg de l'exposició Verdaguer, a punt de sortir. Li esmenta també la revista «Ariel», editada per un grup de joves; li exposa que la veu de Riba se sent més forta que la dels mallorquins o la de Carner —es demana si la revifalla que comença serà la de la mort o d'una nova etapa—; li comunica la mort de Givanel i li envia el condol per la del germà de Ferrà.⁸¹

També rep les cartes d'Emili Vallès i d'Àngel Aguiló, fill de Marian Aguiló i vell company de la Biblioteca Universitària, el qual poc temps després morirà a la mateixa Barcelona. Marià Villangómez li parla d'uns versos que Ferrà li ha corregit i li fa saber que prest li enviarà els darrers que ha escrit. J. Ros Artigues li envia també els darrers versos que ha escrit.

⁷⁶ Carta de M. Ramis Alonso a Miquel Ferrà, Sineu, 28-III-46.

⁷⁷ Agraesc a Josep Massot la identificació de la font d'informació de Ferrà.

⁷⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 21-IX-46.

⁷⁹ Carta de F. Duran a Miquel Ferrà, Barcelona, 2-VIII-47.

⁸⁰ Carta de Barbara Pegram a Miquel Ferrà, Nova York, 31-V-47.

⁸¹ Carta de Pere Bohigas a Miquel Ferrà, Barcelona, 1-I-47.

Joan Mascaró, per la seva part, li fa arribar el cartell provisional dels Jocs Florals de la Llengua Catalana, que aquest any se celebren a Londres i del quals és mantenidor, i una carta que li ha adreçat Joan Gili, secretari dels mantenidors, que li comunica la data dels Jocs i si vol fer alguna esmena al cartell provisional. Entre d'altres coses, Mascaró li manifesta: «Viviu sempre en el meu cor i en els meus pensaments, si bé el plaer de la recordança sembla unir-se al dolor de l'enyorança».⁸²

Carme Masseguer, bibliotecària que havia conegut el temps de la guerra a Palma i amb la qual s'ha seguit escrivint tots aquests anys li envia també una carta. Rep, a més, correspondència de Jordi Rubió, gràcies al qual Ferrà i Maria Antònia aconseguixen el permís per a la seva edició del *Mireio*, que havien intentat obtenir a través d'Aramon sense èxit. Rubió, que és membre de l'IEC, li envia també noves d'una edició de la traducció catalana del *Mireio* de Maria Antònia Salvà que s'ha editat a Mèxic, segurament sense permís. En les dues cartes que li escriu tracta de moltes qüestions: les celebracions de Montserrat, la visita que hi han fet Franco i Evita Peron, la seva revisió del *Diplomatari d'Orient* de són pare, el pròleg i les edicions de luxe que han d'aparèixer del *Llibre de les bèsties* i del *Rinconcete*, el poema *Aniversari* que Ferrà ha escrit a Herminia, etc.⁸³

Ferrà felicita Manuel de Montoliu amb motiu de la celebració del seu 70è aniversari. Evoca els moments en què es conegueren: «Quants en fa ja d'anys que l'Oriol Martorell ens feu fer coneixença, un dia de primavera, en mig de la Rambla de Canaletas? El vostre nom i la obra vostra m'han estat sempre cars des d'aleshores, i he seguit la vostra labor amb simpatia,— i amb viva gratitud més d'una vegada.— amb admiració sempre». I continua en un to pessimista: «Avui vull dir-vos que aquesta simpatia us la conservo ben sencera després de les proves tan dures a que tots hem estat sotmesos i que tant han afegit al feix de penes i desenganys amb que arribem a la vellesa». Malgrat tot, es manté l'esperança: «Hi ha sempre però, per a nosaltres cristians, un estel que no s'apaga. Que ell

⁸² Carta de Joan Mascaró a Miquel Ferrà, Comberton. Cambridge, 17-VI-47.

⁸³ Cartes de J. Rubió a Miquel Ferrà, Barcelona, 15-I-47, i San Boi del Llobregat, 7-VII-47.

ens arribi a tots a port!». ⁸⁴

Montoliu li contesta recordant el temps que l'acompanyava a la taula de la Residència d'Estudiants i refermant la seva estima: «Entre tants i tan amargs desenganys que m'han donat les falses amistats, la vostra, amic Ferrà, brilla encara en el meu record amb tota la puresa i la intensitat de la llum primera.[...] I penso particularment en vos; amic Ferrà; penso en el poeta que tan altes i exquisides coses ha contat i tinc l'esperança de que encara ens sorprendrà amb cants novells». ⁸⁵ Ferrà li respon amb aquestes paraules:

«Quin goig em va causar la vostra lletra! Sentir la nostra amistat fortificada, com un bon vi, per tants d'anys passats, i quins anys!

Aquests darrers, privat de la companyia de la vostra esposa, que Déu tingui, hauran estat ben durs per vós. Jo he perdut durant ells la mare, de qui estava enamorat, i, ara en fa un, el meu germà Bartomeu. Visc amb la meva esposa, Germaine Pujulà filla, i amb la meva germana: en realitat en soledat interior. Jo, en el fons, soc un ermità.

Ara, que repasso la meva vida, és quan podria escriure quelcom, si en sabés.

Us envio el folletó de que us parlava, que és, com veureu, cosa molt íntima. No podria jo veure els vostres versos? Els antics, que m'evocarien dies feliços i els d'ara... Sé cert que tenen més ànima que els que llegim cada dia». ⁸⁶

El fill de Baltasar Samper, Enric, li escriu de camí cap a Nova York. Com el seu germà Jordi, fillol seu, que li confiava els seus problemes, ara Enric també li demana el seu parer en situacions un poc difícils, com pot ser el retrobament del seu pare a Mèxic:

«Tenia el projecte de fer un curt viatge a Palma amb l'objecte de parlar amb vostè d'un assumpte força complicat i a la vegada, demanar-li concell. Segurament ja adivina que em refereixo al meu pare. No ha pogut ésser així degut a la meva partida imprevista. No obstant, quan jo arribi a Mèxic li escriuré una lletra ben llarga doncs ningú millor que vostè pot indicar-me el camí a seguir.

Compliré, amb molt de gust, els seus desigs respecte a les seves amistats a Mèxic. Qualsevol cosa més que vulgui, aquí em té per a servir-lo.

Li estic molt agraït per l'interès amb que acollí la meva demanda d'ajuda. Ja veu, però, que tot s'ha resolt en la forma que menys ens pensàvem».

Al final de la carta li comunica l'adreça de son pare a Mèxic. ⁸⁷

En aquest darrer estiu de la seva vida, pensa en amics d'altre temps com Carme Masseguer, de la qual fa temps que no ha tingut notícies. En aquestes cartes, que ens

⁸⁴ Carta de Miquel Ferrà a Manuel de Montoliu, Palma 24-IV-47.

⁸⁵ Carta de Manuel de Montoliu a Miquel Ferrà, Tarragona, 24-IV-47.

⁸⁶ Carta de Miquel Ferrà a Manuel de Montoliu, Palma, 20-VII-47.

⁸⁷ Carta d'Enric Samper a Miquel Ferrà, Sevilla, 18-I-47.

ofereixen detalls sobre la seva vida quotidiana, no hi manca la ironia:

«Nosaltres, per aquí, vegetem, passem calor, votem que sí i estem convençudíssims que no podem estar millor: el diari ens ho recorda cada dia, per fer-nos-en adonar.

Vaig a mar —a l'Arenal— algun dia a la setmana, és tot el meu estiueig fins ara. Enyoro la muntanya, però l'esforç inicial per arrencar-me a la rutina diària, sense comptar les dificultats burocràtiques, em costa més de cada dia. Sols li diré que en dos anys no he passat una nit fora de casa.

I vostè, segueix fent excursions? I la Margarida?⁸⁸ Encara me la veig al sol, sota aquells pins del Magaluf».⁸⁹

Carme li demana ajuda per a un treball sobre Costa i Llobera que prepara per a un concurs de la Caixa, li explica que organitzarà unes conferències a Girona i li diu que estaria molt contenta que n'hi pronunciàs una sobre la poesia mallorquina. També li conta les múltiples activitats de la seva germana Margarida.⁹⁰

A finals d'agost Ferrà, a qui les pluges han retornat el benestar, li envia una darrera carta:

«Beneïdes pluges, que contemplem, revifats, des de la terrassa de Son Roca! [...]

Enhorabona, ben cordial, pel seu trasllat a Girona. Digui a la vidua de Rafael Masó, que V. coneixerà i seran molt bones amigues, que me'n recordo sempre. Seria per mí un plaer molt gran venir-les a veure, però per ara no puc pensar-hi.

Mil records per la Margarida. Felix ella, que pot viure! Veig que V. és esclava dels cedularis. Jo, del deure i de la colitis».⁹¹

Es manté la correspondència amb els seus amics Agustí Duran i Hermínia Grau. Amb el primer tracta de la bibliografia folklòrica que duen entre mans i li comenta la mort de l'amic Givanel. Les cartes a Hermínia són especialment sentides. A la que li escriu el 5 de març de 1947, amb motiu de l'aniversari de la seva coneixença, li diu: «Som a la vetlla del nostre dia. En quantes coses —i V. les sap— pensaré demà en el moment de silenci que li dedicaré i que durarà moltes hores! Pensi V. també en mi i, generosament, en tots aquells, vius i morts, que han constituït la *nostra* família. Molts anys, Hermínia, i que Schumann i Brahms, que presidiren la nostra amistat en els seus començos en

⁸⁸ És una germana de Carme que havia vingut amb ella a Mallorca a estudiar el batxiller durant la guerra.

⁸⁹ Carta de Miquel Ferrà a Carme Masseguer, Palma, 15-VII-47.

⁹⁰ Carta de Carme Massaguer a Miquel Ferrà, Figueres, 6-VIII-47.

⁹¹ Carta de Miquel Ferrà a Carme Massaguer, Palma, Son Roca, 25-VIII-47.

presideixin —i encara amb Bach i Beethoven— la maduresa!».

En aquesta mateixa carta també li parla de feina: «Jo he passat molt bé l'hivern, gràcies a Déu. Actualment em sento una mica *surmené*. No l'hi detallo per no marejar-la, però tinc un munt de feines editorials urgents que no sé com sortir-me'n, i com voldria atendre-ho tot a la vegada, això em dóna un estat d'angúnia».

A la tardor, el P. Batllori se'n va a Roma. Ferrà sent la pèrdua d'aquest amic que ha col·laborat amb ell en l'organització de les festes de Montserrat, en l'antologia de poetes mallorquins a Montserrat i amb molts altres projectes, i actualment prepara una edició de luxe del *Pi de Formentor*. Ho comenta així a Maria Antònia Salvà: «No sé que farem sense el nostre amic, quan ens quedem sense ell. Fins intel·lectuals que no practiquen, o apenes, s'acosten a ell cercant consell i suport moral. Es admirable».⁹²

Amb el P. Ginard, per la malaltia del qual s'ha preocupat sovint, manté abundant converses literàries, amb divergències sobre algunes qüestions. Precisament podem parlar d'un comentari ben sucós que fa a Maria Antònia Salvà sobre les opinions del P. Ginard, que ja hem esmentat en alguna ocasió. A partir d'algunes observacions que deu fer Maria Antònia, Ferrà replica: «Això de la claretat del P. Ginard no està prou clar. Ell mateix fluctua per moments, i jo crec que escriu perquè la ploma li ajuda a pensar. De tant en tant ens veim i passam estones molt agradables. Ara ha llegit Baudelaire i l'ha impressionat moltíssim. Aquest és clar i suggestiu al mateix temps. Jo crec que cal distingir entre el confusionisme sintàctic, verbal i conceptual i la vaguetat poètica, que no hi té res que veure».⁹³

Per altra banda, explica a Guillem Colom que en una reunió «a ca'n Riba» —es deu referir al domicili del fill de Carles Riba, Jordi, que aleshores viu a Palma— l'enyoraren, que eren molt pocs, que en Romeva va estar beníssim i que Colom hi fou citat repetidament. S'acomia fins el diumenge següent «a l'ofici». Probablement es veuen els

⁹² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 25-VI-47.

⁹³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 1-I-47.

diumenges tal volta a l'ofici de la Seu.⁹⁴

Finalment, el mes d'agost el director interí de la Biblioteca Nacional li demana que atengui el Sr. Ortiz de Montalván, subcap de la Secció de Llibres Rars, que és a Palma per estudiar-hi els incunables, donant-li totes les facilitats possibles i recomanant-lo als encarregats de les altres biblioteques.⁹⁵ Sabem que compleix l'encàrrec perquè en una carta escrita precisament un dia després de la mort de Ferrà li agraeix les atencions que ha tingut amb el company.⁹⁶

6.4.4.8 Bons poetes i «clients»: Moyà, Gayà, Marroig, Erdozaín, etc. (1945-1947)

Durant aquests anys en què l'Escola Mallorquina gaudeix d'un cert prestigi, a més dels poetes que després formaran part de la història de la literatura n'hi ha d'altres que demanen a Maria Antònia Salvà i a Miquel Ferrà que els corregeixin les seves composicions i els en donin el parer. A Maria Antònia, molt menys sincera i exigent, els «clients» —així els anomenen— se li multipliquen. Ferrà la commina a no perdre el temps i a no mirar res que no valgui la pena: «No siguis tan pròdiga del teu temps, que val qualche cosa i no es per perdre adobant lo que no té adob ni val la pena. Escriu i llegeig també qualche mica. (El P. Batllori, t'ho dic en confiança, troba que llegeixes massa poc)».⁹⁷

Per contra, Ferrà no dubta a promoure i encoratjar els poetes en els quals constata una certa qualitat. La tardor de 1945 participa, per exemple, en l'elecció del poetes joves mallorquins que han de fer una lectura a Barcelona, organitzada per Ramon Aramon i Miquel Dolç.⁹⁸ Aquest darrer li comenta que no és segur que pugui fer la presentació que Aramon li vol encarregar i li consulta els candidats: «¿Podrien ésser Moyà, Gayà i

⁹⁴ Carta de Miquel Ferrà a Guillem Colom, Ciutat, 24-VII-47.

⁹⁵ Carta de Nicolás Fernández-Victorio a Miquel Ferrà, Madrid, 11-VIII-47.

⁹⁶ Carta de Nicolás Fernández-Victorio a Miquel Ferrà, Madrid, 15-XI-47.

⁹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Palma, 30-VII-46.

⁹⁸ Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cutura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1978, pàg. 233-236.

Marroig? Jo no els conec bé encara, i en pla de tota confiança, penso que En Moyà és el millor. ¿Creieu que ens farien quedar bé? Vos agrairé que em poseu tot seguit dues ratlles orientadores».⁹⁹

Un altre poeta que considera d'una certa qualitat és Frederic Erdozaín. S'hi posa en contacte quan uns versos seus li criden l'atenció¹⁰⁰ i Erdozaín li manifesta la seva satisfacció per l'interès i pel fet que en vulgui veure més. Li exposa, per altra banda, que cap dels menorquins que es dediquen a la literatura havia mostrat interès per la seva obra i que a Menorca «són poquets els que estimen el nostre dialecte» i «tot lo que no s'escrigui en castellà es menyspreat o passa desapercebut». Afirmarà categòricament que li ha obert el cor i li diu que, malgrat alguns poemes, no és escriptor però ha escrit la comèdia *Una estrella dins el mar*, que li enviarà quan pugui.¹⁰¹

Un mes més tard li fa arribar la comèdia, li explica les dificultats amb què es va trobar —la manca de mitjans tan elementals com un simple diccionari— i li demana «un comentari ben llarg i ben sever de la meua comèdia. Un comentari no engronat per la por de ferir el que vostè pugui creure la meua vanitat d'autor. El que vostè digui no em danyarà gens ni mica». Seguidament li comenta la carta anterior de Ferrà: «Etic bé d'acord amb vostè. Però. ¿com aconseguir avui, entre els que estimem les nostres lletres, un atracament espiritual en benefici de la literatura Baleàrica? Ja sé que en aquests sentit vostè ha fet prou. Però, avui per avui, ¿Ho considera possible?».¹⁰²

En una carta del mes de desembre li explica que ha rebut al mateix temps la seva carta i una de Francesc de B. Moll, el qual l'informa que l'obra s'enviarà a la censura i es publicarà a la col·lecció Les Illes d'Or. Li expressa l'alegria que li produïren els seus elogis, els quals l'han animat a començar a principi d'any un drama d'amor en tres actes que titularà *Margalida passeja per un jardí*, drama d'amor en tres actes. Li fa saber també

⁹⁹ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Osca, 3-X-45.

¹⁰⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 3-IX-46.

¹⁰¹ Carta de Federic Erdozaín a Miquel Ferrà, Mahó, 21-VIII-46.

¹⁰² Carta de Federic Erdozaín a Miquel Ferrà, Mahó, 30-IX-46.

que es va permetre la llibertat de dir a Moll que consultàs Ferrà si hi havia alguna dificultat en els diàlegs de la comèdia, aleshores en premsa.¹⁰³

Miquel Ferrà ho conta a Maria Antònia Salvà: «No sé si et vaig dir que vaig escriure a un jove mahonès, de professió modesta, de qui havia vist qualche cosa, i m'ha enviat una comèdia dramàtica que estic llegint i que em deixa meravellat: interessant i versificada amb bon llenguatge i amb una traça mestrívola. No saps lo content que estic».¹⁰⁴

Encara el febrer de 1947 rebrà una altra carta d'Erdozaín, que li agraeix les comèdies de B. Ferrà Perelló que li ha enviat i li demana si ha escrit res de teatre perquè ell no ho ha pogut trobar ja que l'Ateneu és un nucli de filisteisme i no hi ha coses d'aquestes. També l'informa que ha començat la seva obra, que va fent a poc a poc, i que ja li consultarà les dificultats.¹⁰⁵

6.4.5 FEINES DELS DARRERS ANYS

6.4.5.1 *El archiduque errante* de Bartomeu Ferrà i Juan

Bartomeu Ferrà mor abans que es publiqui l'obra que prepara sobre l'Arxiduc, una de les primeres sobre aquest personatge. El seu germà Miquel hi participa ajudant-lo en l'elaboració i cuidant-se de l'edició pòstuma.

De la seva col·laboració en aquesta obra, ens n'assabenta la carta que el 1945 li envia J.M. de Casacuberta, el qual li tramet unes cartes de l'Arxiduc que considera inèdites perquè les faci arribar al seu germà. El 1947 parla a Maria Antònia de la correcció de les proves del llibre, com veurem més endavant.

6.4.5.2 Biblioteca pública de Mallorca (1945)

El mes de maig de 1945, la Biblioteca Pública i Casa de Cultura de Palma organitza un concurs infantil. Ferrà, que probablement també n'és l'organitzador, forma part del

¹⁰³ Carta de Frederic Erdozaín a Miquel Ferrà, Mahó, 23-XII-46.

¹⁰⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 4-X-46.

¹⁰⁵ Carta de Federic Erdozaín a Miquel Ferrà, Mahó, 12-II-47.

jurat.¹⁰⁶

Per altra banda, el 16 de novembre el director general Sr. Bordonau li contesta a una carta seva que no li poden concedir doblers per a prestatges ni hores extraordinàries. Creu que, en canvi, pot sol·licitar doblers de la partida de jornals per al treball del personal subaltern, encara que només se'n poden demanar 25 per mes, a 10 pessetes cadascun.

Els llibres de la biblioteca deuen patir problemes d'insectes perquè Bordonau li diu que li enviï pressuposta en forma de jornals. A més, mostra la seva conformitat que es col·loquin, a les prestatgeries que ja té Ferrà, els sis mil volums a alguna part del nou edifici, sempre que estiguin segurs. Com que les prestatgeries s'hauran de reparar, també hi pot incloure els jornals amb els de trasllat, neteja i instal·lació.¹⁰⁷

L'inspector general de Biblioteques, Enrique Sánchez Reyes, li comunica dia 12 d'abril de 1946 que de la memòria sobre les necessitats de la biblioteca que ha rebut dedueix que no necessita subvenció fins que no es realitzi el trasllat. A més, li anuncia que pensa visitar-la a finals de primavera i aleshores projectaran, sobre el terreny, el que sigui més urgent; l'informa que, com altres anys, s'assignarà una gratificació al porter; que, atès l'ambient humit i teb de Mallorca, convé vigilar els llibres perquè no agafin corcs i que rebrà un fulletó per demanar subvencions al Ministeri.¹⁰⁸

6.4.5.3 Pròlegs i poesies (1946)

A instàncies dels seus amics i per iniciativa pròpia Ferrà escriurà pròlegs als llibres de poemes que publicaran Miquel Dolç, Marià Villangómez i Maria Antònia Salvà, a qui confessa que se sent «més eixut que una pedra», a causa de «les feines, les preocupacions, la malaltia d'En Bartomeu i la poca salut de Na Catalina».

¹⁰⁶ Targes de l'arxiu de Miquel Ferrà núm. 805.

¹⁰⁷ En una altra carta de l'11 de gener de 1946, Bordonau li retorna els documents del compte de jornals perquè els corregeixi urgentment. Les dues cartes anteriors comparteixen sobre amb una altra del secretari de la Junta d'Intercanvi i Adquisició de Llibres i revistes per a Biblioteques Públiques Sr. Tolsada, que l'autoritza a adquirir directament l'obra del taló adjunt que Ferrà després escrigué en llapis: «Bibliografia edi. Lulianes».

¹⁰⁸ En una carta de 8 de maig de 1946 li anuncia la seva visita.

Miquel Dolç li comenta que l'obra que li vol editar l'editorial Lucero de Barcelona —*Ofrena de sonets*— necessita un pròleg «i no he pogut pensar en ningú més que en vós per a aquests treball. Ja recordareu que la meva illusió era que m'haguessiu prologat "El somni encetat". Ara ha reviscut la mateixa illusió. [...] ¿Em podreu complaure aquesta vegada? Vos heu assistit i heu participat directament en el meu procés i posseïu més que ningú aquella severa discreció que tant enyorem en la crítica dels amics. Per això us crec insubstituïble».¹⁰⁹

En una carta posterior li agraeix que s'hagi volgut cuidar del pròleg i li envia l'aplec de sonets perquè el pugui escriure. Li diu que li notifiqui si n'hi ha algun que no li agrada i li explica que, per desig de l'editorial, cal situar el pròleg d'una manera molt vaga el 1938 i que les dates posteriors seran suprimides.¹¹⁰ El llibre es publica aquest mateix any.

Marià Villangómez, amb el qual manté contacte per carta o en les seves curtes estades anant o venint entre Eivissa a Barcelona, li demana un petit pròleg per a la seva primera obra en català, *Terra i somni*, que l'editorial Moll ha de publicar a la col·lecció Les Illes d'Or i que, per guanyar temps, l'envii directament a Francesc de B. Moll.¹¹¹ Ferrà li contesta el 5 de maig i el 20 de setembre. A la primera carta li alaba la «construcció mestrívola» dels versos, especialment «els que podríem dir paisatgístics, o, millor encara, terrals i amorosos», que troba «plens de bel·leses». Li agraden especialment *La Terra (Primavera)* i *Tarda de primavera*, que «tan breu i tan sentida— és per mi d'una gran i fonda poesia». Amb la segona carta li envia el pròleg provisional —li diu que hi faci les observacions que vulgui— i fa algunes esmenes als poemes que Villangómez li ha enviat, a més d'assenyalar-li les composicions que manco li agraden.

Per altra part, el 6 de març escriu el poema *Aniversari*, en commemoració de la

¹⁰⁹ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Osca, 9-I-46.

¹¹⁰ Carta de Miquel Dolç a Miquel Ferrà, Osca, 11-II-46.

¹¹¹ Carta de Marià Villangómez a Miquel Ferrà, Eivissa, 12 i 28-IV-46.

coneixença de la seva amiga Hermínia Grau,¹¹² el mes d'octubre compon *Turbonada*, que dedica a Amàlia, la germana del seu amic Antoni M. Sbert i, des de la clínica Grau, on ha estat intervingut quirúrgicament, escriu *En un cantó del salonet penjada* amb motiu de la mort del seu germà pintor Bartomeu, i l'envia a Maria Antònia que n'havia escrit un altre que Miquel li agraeix.¹¹³

6.4.5.4 Tímid inici de la labor de publicista

Des de l'inici de la Guerra Civil, Ferrà no ha escrit quasi cap article a periòdics ni revistes i s'ha limitat a publicar clandestinament algunes poesies. Ho explica a Gabriela Mistral quan li envia el seu primer escrit de postguerra: «*Yo he olvidado la pluma. Este artículo que les dedico, solicitado por el Círculo de Bellas Artes de Palma, és el único que he escrito en diez años. No extrañe lo que en él encuentre de atrasado; acepte solo la admiración y el cariño que lo inspiran*».¹¹⁴ L'article, amb motiu de la concessió del Nobel de literatura a la poetessa xilena, es publica sense firma a la revista «Por Avión. Selecciones de la prensa inglesa», datada a Londres el mes de març de 1946.

Una carta que li adreça el pintor Jaume Juan Rosselló ens fa pensar que Ferrà ha escrit un article sobre una exposició seva: diu que li agradaria molt conèixer «l'article seu de que em parla».¹¹⁵ Abans, li ha exposat les seves impressions de l'exposició: «Les flors són un prodigi d'entonació i de gràcia en una atmosfera esquisida i aquell retrat de pagesa és la cosa més delicada que s'hagi dit mai a Mallorca».¹¹⁶

Pel que fa a aquesta recuperació com a articulista, hem d'esmentar també una referència no gaire clara a un possible article seu. Protestant contra la censura, li diu a Maria Antònia Salvà: «Mira aquest article, firmat Ferrà Juan. El censor advertí que per una

¹¹² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 4-III-46.

¹¹³ Cartes de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 17-VII-46 i 11-XI-46.

¹¹⁴ Aquesta carta dirigida per Miquel Ferrà a Gabriela Mistral és a l'arxiu de Ferrà, juntament amb una còpia i l'article al qual fa referència. Ja vérem que havia tingut dificultats per fer-la arribar a la seva destinació i no sabem si ho aconseguí.

¹¹⁵ Carta de Jaume Juan a Miquel Ferrà, 6-IV-46.

¹¹⁶ Josep MASCARÓ PASSARIUS, *Historia de Mallorca*, Mallorca, 1975?, vol. XI, pàg. 319.

vegada ho deixava passar, però que no li agradaven aquests temes».¹¹⁷

6.4.5.5 Realització d'una bibliografia folklòrica mallorquina

L'11 d'octubre de 1945 li demana a Agustí Duran i Sanpere¹¹⁸ si, ajudat de la seva muller Germaine i de Mallorca estant, pot preparar alguna bibliografia. Duran li deu encarregar una bibliografia del folklore mallorquí perquè el 31 de juliol de 1946 Ferrà li contesta que se'n cuidarà. La feina es deu anar concretant a poc a poc. En una carta del 13 de gener de 1947 li comenta: «No l'esperaré per posar-me en feina, però voldria que em donéssiu unes normes per buidar revistes: extensió i qualitat de la matèria, forma material (fitxes o quartilles), etc. Si m'enviéssiu un model, millor, ja que deveu uniformar les publicacions».

En la seva tasca, cerca la col·laboració d'alguns amics. Així, el 17 de gener li diu a Sanpere: «Us vaig escriure des de la Biblioteca sense tenir a la vista la vostra lletra i abans d'haver pogut veure l'Andreu Ferrer, amb qui acabo de tenir una conversa. Havíem quedat amb ell, després de la lletra de l'Amades, que ell, que ja tenia anotades una serie d'obres a les que jo vaig afegir-ne algunes, enviaria la llista en nom de tots dos per no duplicar-la, i així ho vaig escriure a n'Amades. En Ferrer em diu que se'n va distreure inexplicablement... M'ha donat la llista i un dia d'aquests la tindrem completada encara en lo possible i amb algunes donades [sic] bibliogràfiques que hi manquen i que no puc afegir de memòria». Després aclareix: «Caldrà veure els índexs de quasi totes les revistes literàries i populars que s'han anat publicant aquí: en moltes d'elles s'hi trobarà probablement matèria folklòrica. Us n'apunto algunes que de moment recordo. N'hi ha moltes més, i hi ha encara els articles publicats a la premsa diària per Antoni Pol, Antoni Mulet i altres aficionats». En un annex li envia una llista de premsa mallorquina.

Finalment, hem de dir que ajuda el caputxí P. Serafín Ausejo en una bibliografia

¹¹⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 31-VII-47.

¹¹⁸ Aquesta carta i les que fan referència a aquest apartat apareixen a Josep MASSOT I MUNTANER, *J. Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1993, pàg. 184-187.

dels segles XVIII i XIX. Aquest li escriu dia 1 d'abril de 1946¹¹⁹ per agrair-li la informació que li ha enviat en la seva anterior carta, la qual li ha servit per registrar la *Carta al regidor de Loja* de 1813 i aclarir altres fitxes dubtoses. Ausejo li envia encara dues fitxes més perquè les hi completi: *Dictamen sobre asuntos de comedias i Bayles*, Pamplona, 1870 i *Idea de un caballero cristiano.- Sermón moral y doctrinal...* D'aquest darrer llibre, imprès a València, no n'ha pogut trobar cap exemplar a la península i li especifica les dades que li ha d'enviar —Ferrà li deu haver comentat que el tenia. A més, li comunica que si arriben a temps les inclourà en el Catàleg bibliogràfic, que ja compon —i en cas contrari a l'apèndix—, que li enviarà algun exemplar de l'obra impresa i, finalment, que ha trobat alguns opuscles interessants, impresos a Palma el XVIII o a principis del XIX, dels quals li pot enviar les fitxes completes.

6.4.5.6 Darrers treballs (1947)

La malaltia que l'afligeix en aquest darrer any de la seva vida no minora la seva activitat ni l'esperança en uns temps millors. Com antany, ho exposa a Maria Antònia Salvà: «No trob temps per tot lo que he de fer. Ara m'he embarcat amb una bibliografia folklòrica que em donarà molta feina i ja me'n dona. He promès un pròleg i preparar una edició de l'obra completa d'En Joan Alcover. [...] M'han posat en llista de conferenciants pel 25è aniversari d'En Costa. He d'ordenar els meus papers, que em roda el cap de pensar-hi, perquè ja no em caben enlloc. Etc.[...]. Després d'esmentar-li dos llibres, un de López-Pico que considera «ben estimable» i un de Carner que qualifica com a «magnífic», li manifesta el seu entusiasme pels símptomes de recuperació: «Veig amb joia que la llevar regrella, per Lluchmajor com per Palma. Les meves deixebles de les Agustines estan entusiasmades amb el mallorquí i amb En Costa que els vaig fent conèixer. A la Congregació, que havia estat un reducte del filisteisme, el nostre esperit hi entra

¹¹⁹ La carta es troba a l'arxiu personal de Miquel Ferrà.

trionfalment. I a altres bandes».¹²⁰

Podem entendre ara per què de jove no assisteix als actes ni forma part de les llistes de la Congregació Mariana, al contrari d'alguns amics seus, com Josep M. Tous i Maroto i Joan Capó Valldepadrinas, que ara estan al bàndol dels vencedors. Aquesta entitat havia instituït en aquells moments una Acadèmia d'Història (o d'Història i Literatura) de Mallorca, a semblança de la que a principi de segle havia organitzat el P. Fiter a Barcelona, d'on nasqué bona part del noucentisme posterior i amb la qual Ferrà havia estat en contacte a partir de 1904 i a través de Costa i Llobera. L'Acadèmia Catalana havia estat dirigida posteriorment pel P. Ignasi Casanovas S. J., amic seu i víctima de la Guerra Civil.

L'optimisme de Ferrà respecte de l'Acadèmia mallorquina serà revalidat pels resultats d'aquesta institució. Efectivament, hi descobreixen la llengua, i a vegades la literatura, catalanes molts dels qui seran personatges significats de la cultura catalana a Mallorca. Jaume Vidal i Alcover, Climent Garau i Josep Maria Llompart han recordat la influència d'aquells senyors seriosos que els anaven a parlar. Un d'ells era Miquel Ferrà, com comenta Climent Garau a una entrevista a la revista «Lluc».¹²¹

Però l'esperança de Ferrà no és tan sols espiritual. També anima Maria Antònia a resistir els atacs contra la salut: «Que és això que em contes? No em vulguis imitar. O més ben dit, imita'm -a mi que tot d'una vaig alçar el cap, darrera l'embòlia, i no hi he tornat pensar. Cuida't, que la teva salut ens es preciosa a tots.¹²² En una altra ocasió li torna a parlar de plans i feines: «M'he d'ocupar del trasllat al nou edifici dels llibres d'una sala ruïnosa —he patit fins que els homes han deixat de treballar-hi;— d'una memòria sobre l'estat de les obres, que de Madrid em demanen amb urgència; de la Bibliografia folklòrica; de la preparació i pròleg, que tenc atrassadíssim, de l'edició completa d'En Joan Alcover; d'una antologia (una altra) que m'han encomanada avui del mateix Alcover per

¹²⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 12-II-47. En aquesta mateixa carta també li anuncia que probablement vindrà J. M. Guasch, el qual li demana per fer una antologia de Maria Antònia i una altra de seva.

¹²¹ Per a més informació sobre aquest assumpte, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1978, pàg. 216-218, i *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 312-315, amb la bibliografia que s'hi recull.

¹²² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 5-III-47.

la mateixa casa editorial. I he de preparar encara una conferència sobre En Costa. He escullit com a tema: El sentiment de la naturalesa —o del paisatge— dins la seva poesia. Endemés, i això t'ho dic en veu baixa, tenc una cosa començada sobre Montserrat, i intent, no saps amb quins treballs, acabar-la per enviar-la a un certamen. Però per tot això no descuidaré lo teu¹²³ que jo mir com a propi». ¹²⁴ I encara hi hem d'afegir una altra ocupació: «Endemés de tot lo que t'he dit, estic corregint proves del llibre complet den Bartomeu q. a. c. s. sobre l'Arxiduc». ¹²⁵

A poc a poc, els projectes que es van complint incrementen el seu optimisme: «Tenc esperances en aquestes solemnitats que anam a celebrar: 25èanari [sic] d'En Costa i festa de Montserrat. S'organisa una peregrinació mallorquina amb el bisbe jove,¹²⁶ i aquests dies han estat per aquí elements joveníssims d'una simpatia admirable que són de la Comissió de l'Abad Oliva i amb els quals hem projectat una exposició fotogràfica de Montserrat, amb fotos artístiques estupendes que enviaran d'allà (hi ha també en projecte la de paisatges cantats p'En Costa), i a la venguda d'En Sagarra per fer la lectura pública del seu poema "Montserrat"». ¹²⁷ També preparen «una antologia montserratina de poetes mallorquins», per a la qual li demana col·laboració i si recorda alguna poesia de Pere d'Alcàntara Penya amb aquest tema.

Per altra banda, li expressa l'entusiasme que li produeixen la festa de Montserrat, tant la de Catalunya com la de Mallorca:

«Hi hagué fogates a totes les muntanyes de Catalunya, i també, segons veig, en el nostre Puig Major.

La festa que férem als Caputxins, va estar beníssim. I ja saps que jo no som bo d'acontentar. La capella vessava de roses i flors de tota casta. Cantaren els homes de la Capella Clàssica i Mn. Thomàs tocà a l'harmonium tot de motius populars i de compositors catalans. Al final, durant l'adoració, tothom cantà el Virolai

"Iluminau la catalana terra..."

I de lo que no tenc paraules per fer-te elogi és del sermó del P. Ginard, en la nostra llengua

¹²³ Es tracta de l'edició de les obres completes de la poetessa, de la qual ja parlàrem a l'apartat 6.4.1.

¹²⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 5-III-47.

¹²⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 5-III-47.

¹²⁶ Joan Hervàs, coadjutor del bisbe Josep Miralles Sbert.

¹²⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 10-IV-47.

i ple del nostre esperit. No record haver assistit mai a cap sermó seguit pel oïents amb tan viva atenció, paraula per paraula».¹²⁸

Al certamen de Montserrat, per al qual ha compost un llarg poema amb títol homònim,¹²⁹ cap dels mallorquins hi obté premi. Encara que en quedi molt decebut, segons m'explica Josep Massot que en té la informació del P. Batllori, manifesta a Maria Antònia que no li «costa imaginar que es presentaren coses millors» i que la seva poesia «aiximateix anirà al llibret que feim».¹³⁰

Amb motiu de l'homenatge a Costa i Llobera Jordi Rubió pronuncia una conferència a Mallorca. Després d'explicar-li que «va captivar el públic, qui l'aplaudí amb viva simpatia», li relata la seva estada a l'illa: «Amb En Jordi he passat uns dies inoblidables. Té una sensibilitat esquisida, heretada del seu pare, i no saps com s'ha conmogut davant els pins de la Posada, dins la capelleta de Formentor, dins les Tereses... Anàrem a Sant Llorenç a veure En Galmés, i tenguérem l'alegria de veure'l millorat lleugerament. [...] Ens va parlar de tu i em pregà que et fes a saber, —ja que ell, encara que pot escriure més o menys penosament, se n'estalvia,— lo molt que l'ha confortat la teva resistència a admetre edicions bilingües i la teva fidelitat indestructible a tot lo que estimam. Diu que la teva actitud és la més digna que hem pogut veure, i que t'ho digui. Sé cert que un mot teu, uns versos copiats que li enviis, li seran una injecció de vida».¹³¹

Ferrà pronuncia la seva conferència sobre Costa, titulada *El sentiment de la naturalesa en l'obra poètica d'En Costa i Llobera*, dia 7 de maig.¹³² El diari «Balears» intenta fer-li una entrevista, com ho ha provat amb Maria Antònia,¹³³ a qui ho comenta: «També jo em som escapat com he pogut d'un interviu i un retrat damunt Balears. Res,

¹²⁸ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 7-V-47.

¹²⁹ Miquel FERRÀ, *Poesies completes*, Ed. Selecta, Barcelona, 1962, pàg. 169-173.

¹³⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 26-V-47.

¹³¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 26-V-47.

¹³² Carta de Maria Antònia Salvà a Miquel Ferrà, 7-V-47.

¹³³ Maria Antònia li conta aquest intent d'entrevista. Li explica que li han enviat un retall de diari amb la foto de Riba i les seves «Confessions» com aperitiu».

que estam de moda... I ahir ens volien tancar!». ¹³⁴

Les cartes que li trameten les editorials Selecta i Lucero ens permeten determinar exactament la feina que du a terme per a aquestes dues empreses. El 20 de juny envia un pròleg per a una antologia de Costa que ha de publicar la Selecta, ¹³⁵ de la selecció de la qual també se n'ha cuidat. ¹³⁶ Pel que fa a les *Obres completes* de Joan Alcover, la mateixa editorial signa un contracte amb el seu fill Pau, en el qual es determina que el pròleg i la direcció literària aniran a càrrec de Ferrà. J. M. Cruzet, l'editor, li tramet la seva «satisfacció pel fet que sia una persona tan competent i tan coneixedora de la magnífica obra d'Alcover com és vostè qui s'encarregui d'aquests treballs, satisfacció que em consta és compartida pel Sr. Pau Alcover, i que tinc la seguretat repercutirà també en vostè mateix, donada l'exquisidesa de l'obra a realitzar». ¹³⁷

El mes de març Cruzet li encarrega també una antologia poètica de Joan Alcover, amb un pròleg que pot ser un extracte del de les *Obres completes*. Li diu que haurà d'enviar aquest material abans de les *Obres completes* perquè l'antologia ha de servir per obrir-los camí, sempre que no retardi l'edició. ¹³⁸ Per setembre, l'editorial li explica l'endarreriment de l'antologia de Costa, li exposa que un cop conclusa es podran dedicar de ple a les *Obres completes* d'Alcover i hi afegeix «no antologia», la qual cosa ens fa pensar que aleshores ja havia abandonat aquest projecte. ¹³⁹

Ferrà ja no va poder acabar aquesta tasca. De la seva feina de selecció no en sabem res i el pròleg de les *Obres completes* d'Alcover fou completat per Joan Pons, el qual es degué fer càrrec de tot. Tanmateix i com veurem a l'apartat 6.4.10, Ferrà fa saber a Maria Antònia que ha enllestit el pròleg. Tal vegada només en quedaven pendents alguns detalls

¹³⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat 26-V-47. Aquestes darreres paraules són indicatives de les dificultats dels catalanistes i de les pors i els perills que varen patir.

¹³⁵ Carta de l'Editorial Selecta a Miquel Ferrà, Barcelona, 20-VI-47.

¹³⁶ Ho sabem per la carta que li envia l'Editorial Selecta el 6-IX-47.

¹³⁷ Carta de J. M. Cruzet a Miquel Ferrà, Barcelona, 15-I-47.

¹³⁸ Carta de J. M. Cruzet a Miquel Ferrà, Barcelona, 3-III-47.

¹³⁹ Carta de l'Editorial Selecta a Miquel Ferrà, Barcelona, 6-IX-47.

o se'n va perdre alguna part.

A principi d'any J. M. Guasch, de l'Editorial Boronat, li anuncia la seva pròxima vinguda a Mallorca i li demana que, mentrestant, prepari poesies seves per a un llibret de la col·lecció Estel —també li'n suggereix un de traduccions de poesia— i que li faci el favor de gestionar l'autorització per publicar una selecció de poesies de Joan Alcover, Costa i Llobera, Maria Antònia Salvà i Joan Pons.¹⁴⁰

Encara parla de feines a Hermínia a la darrera carta que li escriu, datada a Son Roca el 25 de setembre de 1947, un mes i mig abans de morir. Li descriu també la vida intel·lectual provinciana de Palma: «He passat uns dies llegint i descansant, cosa que no havia fet des de temps immemorial. Ara estic repassant la correspondència de D. Joan Alcover, amb lletres molt interessants de D. Antoni Maura, que el tracta amb una cordialitat i amb una admiració particulars, de Menéndez Pelayo i altres personalitats de tota mena. En Cruzet em va encarregar la preparació i els pròlegs d'una selecció de J. Alcover i una de Mn. Costa, i d'unes obres completes del primer, que veuré d'enllestir durant aquestes vacances». I encara: «No conec res d'Oriol Anguera, de qui V. em parla. Aquí patim fam de vida intel·lectual, reduïts a un pa de racionament amb més serradures que blat».

Ferrà prologà l'*Antologia poètica* de Miquel Costa i Llobera i les *Poesies completes* de Joan Alcover. Segons Josep Massot, aquestes obres foren publicades, quan Ferrà ja era mort, a la Biblioteca Selecta de Barcelona dirigida per J. M. Cruzet. Les *Obres Completes* de Joan Alcover no apareixeran fins el 1951 a la Biblioteca Perenne, amb pròleg de Miquel Ferrà que enllestí Joan Pons.¹⁴¹

A pesar de tots aquest projectes i realitzacions, té temps per compondre, a més de la suite *Montserrat* que ja hem esmentat, tres poesies: *A J. Mª López-Picó*, *A la Verge del Pedrís* i *A Mossèn Costa*, aquests dos darrers un mes i mig i un mes abans de morir,

¹⁴⁰ Carta de J. M. Guasch a Miquel Ferrà, Barcelona, 22-I-47. Li demana que parli amb els hereus perquè ja disposa del permís de l'editorial que publica les obres completes.

¹⁴¹ Vegeu J. MASSOT I MUNTANER, J. *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona 1993, pàg. 189n.

respectivament.¹⁴²

També manté contactes amb Joan Amades, a qui la UNESCO ha encomanat el corpus bibliogràfic del folklore català i que aprofita el treball d'Agustí Duran i Sanpere en el qual Ferrà ha col·laborat. Per una carta del folklorista català deduïm que Ferrà li escriu per parlar-li d'alguns articles d'Isidor Macabich sobre folklore i també d'A. Noguera.¹⁴³

Malgrat que no hi participi, hem d'esmentar els prospectes dels «Juegos Florales de Roda de Ter» que conté el seu arxiu i la invitació, mitjançant una circular, de la Societat Catalana d'Estudis Històrics a participar en el volum d'homenatge amb motiu del 80è aniversari de Josep Puig i Cadafalch. El volum està format per estudis d'arqueologia, història de l'art o temes afins o relacionats amb aquests i la iniciativa és de Ramon Aramon, segons ens comenta Josep Massot.¹⁴⁴

6.4.5.7 Darreres feines a la biblioteca

A finals de 1946 Ferrà intenta aconseguir la col·lecció Bernat Metge per la Biblioteca Pública. Un company seu de la Biblioteca Universitària de Barcelona li comunica el 25 d'octubre que li queden pocs exemplars de la Bernat Metge i no acaba de veure la fórmula per enviar-los-hi però quan pugui els hi trametrà. No ho deu aconseguir perquè en una carta de 13 de març de 1947 F. Tolsada, de la Junta d'Intercanvi i Adquisició de Llibres i Revistes per a Biblioteques Públiques, li diu que li sembla bé que aprofiti l'ocasió d'aconseguir la col·lecció i li autoritza l'adquisició, suggerint-li que negociï alguna rebaixa i adverteixi el llibreter que no cobrarà prest.

El juny de 1947 rep una carta d'Enrique Sánchez Reyes, de la qual es desprenen els seus plans per a la nova biblioteca. Li diu que ha de demanar els crèdits per encuadernar les publicacions oficials, les revistes i els periòdics de Palma a la Junta d'Intercanvis; que les prestatgeries per al nou local li semblen prematures però que, si es

¹⁴² Miquel FERRÀ, *Poesies completes*, Barcelona, 1962, pàg. 168-174.

¹⁴³ Carta de Joan Amades a Miquel Ferrà, Barcelona, 14-VIII-47.

¹⁴⁴ Carta de la Societat Catalana d'Estudis Històrics a Miquel Ferrà, Barcelona, 1-V-47.

poden col·locar, enviï pressuposts i una petició al director general per, si quedassin doblers, començar a construir per traslladar llibres. L'informa també que de moment és impossible destinar-hi un auxiliar però quan arribi el trasllat ja li nomenarà auxiliars i jornalers per fer una tasca tan pesada.

El mes de març d'aquest any mor Miguel Artigas. Ferrà envia un telegrama i li contesta Bordonau en carta del 15-III-47. El 12 de maig, aquest li envia un saluda en què agraeix la seva felicitació pel nomenament com a director general d'Arxius i Biblioteques.

Hi ha algunes cartes més que donen compte de la tasca de Ferrà a la biblioteca.¹⁴⁵

6.4.6 REUNIONS (1946)

La correspondència de Ferrà ens assabenta de les reunions literàries que se celebren l'any 1946. Així, el 14 de març dediquen a Can Massot una vetlada a Tomàs Aguiló, que Ferrà qualifica de «molt simpàtica»,¹⁴⁶ i el 16 de juliol assisteix amb la seva dona a un sopar a Son Puig de Puigpunyent, convidats per Carles Alabern. Explica a Maria Antònia que en aquest sopar, on hi havia els Massot, els Colom, Francisca Massot, que Ferrà qualifica com «l'atloteta més encantadora de Mallorca -i això que ensenya Grec!-» i M. Forteza, «En G. Colom ens llegí fins a la una i mitja del matí un poema de cingles, àguiles, voltors, penyals, neus, rocatams, ovelles, llamps, malvestats i desgràcies, el culpable del qual es, com pots suposar, el Compte Mal qui, segons descobriment d'En Miquel Forteza, resulta esser el qui donà permís al P. Grau per imprimir el seu infame llibrot sobre el fogó dels Jueus».¹⁴⁷

En aquesta mateixa carta l'informa d'una altra reunió celebrada uns dies abans a ca

¹⁴⁵ El seu arxiu conté un ofici de 25 d'abril d'aquest any amb el qual li retornen els tres exemplars, resguard i pòlissa del llibre *Enseñanza Primaria* de Sor Alberta Nadal Mulet i li comuniquen que la inscripció provisional no pot ser elevada a definitiva per una sèrie de mancances que s'especifiquen a l'ofici, el qual també indica com reparar-les.

Hem de citar dues cartes de Bordonau, de 28-V-47 i 14-VI-47. A la primera li demana que recomani Germán, el fill de Miguel Artigas, llicenciat en ciències químiques, que ha sol·licitat l'ingrés a la fàbrica de vidre Llofriu S. A. A la segona acusa la recepció d'una carta de Ferrà en la qual l'assabenta que el que demanava és pendent tan sols de la contesta de la Gerència de la fàbrica. A la mateixa carta l'informa que Joan A. Cerdà, el porter, cobrarà més tard segurament perquè en haver enviat amb retard les seves nòmines ha anat a resultes.

¹⁴⁶ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 15-III-46.

¹⁴⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 17-VII-46.

seva, en la qual llegiren Mistral. Hi assisteixen, com ja hem comentat, Joan Mascaró «vengut en avió del seu Cambridge paradisiac i En Joan Estelrich, pletòric sempre d'idees i de notícies de tot lo món». Per altres fonts sabem que també hi són presents Miquel Forteza, Josep Sureda i Blanes, Manuel Sanchis Guarner, Miquel Arbona, Josep Quiñones, Rafael Ramis Togores, Antoni Pons i Joan Pons i Marquès, els quals apareixen en una fotografia publicada en diverses ocasions.¹⁴⁸

Finalment, el 15 de desembre es reuneixen a Can Colom per parlar, entre d'altres afers, de les festes que es preparen a Montserrat per la benedicció d'un nou tron a la Mare de Déu, per a les quals han demanat cooperació als mallorquins.¹⁴⁹

Com a esdeveniments literaris, hem de citar la Fiesta de las Letras de Palma i els Jocs Florals de Manacor. Ferrà en diu: «Els Jocs de Manacor me son més simpàtics que els de *Palma*, i he estat molt content que En Moyà se'n dugués la flor».¹⁵⁰

6.4.7 MORT DE BARTOMEU FERRÀ I JUAN

El 1946 l'estat de salut de Bartomeu, el seu germà, empitjora fins que a principis de juny es produeix la seva defunció. En una sentida carta a Maria Antònia Salvà, contestant a la seva de condol, li diu que «la mort d'En Bartomeu, que ja podeu pensar lo que representa per nosaltres, obri un buid molt gran dins la meua vida. Malgrat algunes diferències accidentals de temperament, En Bartomeu i jo érem ben germans, en idees, en gusts i en sentiment poètic. L'enyoraré de veres».¹⁵¹ En una carta posterior li manifesta que pensa «en la infantesa d'En Bartomeu i em sembla mentida que s'haja extingit aquella vida que vaig veure començar i que ja ha acabat», i li comenta que «Na Catalina [sa germana], cansada i esgotada, desplega una activitat nerviosa que fa por. Jo no gast gaire salut».¹⁵²

¹⁴⁸ J. MASSOT I MUNTANER, *Els intellectuals mallorquins davant el franquisme*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 4. La fotografia esmentada constitueix la portada d'aquest llibre.

¹⁴⁹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Palma, 15-XII-46.

¹⁵⁰ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 17-VII-46.

¹⁵¹ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 7-VI-46.

¹⁵² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 17-VI-46.

També comenta el succés als seus amics Agustí Duran i Hermínia. En cartes datades el 31 de juliol, manifesta al primer que la mort l'ha atuït i que suposa que s'anirà refent però la reacció és lenta. A Hermínia li confessa que «encara no m'he acostumat a la seva absència. Faig la vida ordinària, m'interesso per algunes coses, em distrec i m'oblido aparentment, però el fons que V. em coneix s'ha enriquit encara de melangia».

6.4.8 MEMBRE CORRESPONENT DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Ramon Aramon, en una carta de febrer de 1946, li parla de l'estada de Gayà i Moyà a Barcelona i li demana quan es decidirà ell a anar-hi. Li diu també que no han repartit el seu recordatori perquè esperen fer-ho el dia de la lectura —confien que serà aviat i la voldrà fer personalment—, i li demana que li enviï amb una certa urgència un breu *curriculum vitae* i la llista de les seves publicacions. Amb un cert misteri, hi afegeix: «Si la discreció i la disciplina no m'ho vedés, ja us diria el perquè. Però suposo que ja he dit massa».¹⁵³

Poc temps després, el 2 de març, Miquel Ferrà és nomenat per unanimitat membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans. A pesar de no poder actuar públicament, la institució li comunica el nomenament mitjançant un ofici en el qual s'afirma que l'Institut ha seguit amb gran interès els seus treballs literaris i la seva col·laboració en l'edició de les obres de Ramon Llull, i no podia passar més temps sense testimoniar la seva reconeixença per la seva transcendent tasca literària. L'escrit, que el tracta d'«illustre doctor i col·lega» és signat pel secretari Ramon Aramon i pel president J. Puig i Cadafalch.¹⁵⁴

Ferrà deu contestar a Aramon que no pot anar a la lectura perquè aquest es fa càrrec dels motius i segueix: «Però... en nom del President de l'Institut us convido a la festa anual que se celebrarà el dia de la mare de Déu de Montserrat, 27 d'abril, al vespre. Es tracta d'allò que ara en diuen un acte de servei. Convindria que aquest cop us

¹⁵³ Carta de Ramon Aramon a Miquel Ferrà, Barcelona, 11-II-46.

¹⁵⁴ Ofici de l'Institut d'Estudis Catalans a Miquel Ferrà, Barcelona, 2-III-46.

decidíssi, perquè —a part l'alegria que tots tindríem de veure-us— seria bo que fóssiu vós qui parlés en nom dels onze corresponents elegits enguany».¹⁵⁵

Li suggereix que embarqui el divendres, el dissabte assisteixi a la festa, el diumenge faci la lectura als Amics de la Poesia que fa dos anys que va ajornant i el dimarts torni a Palma. Li diu també que faria il·lusió als Amics de la Poesia, després d'haver enllestit els llibres de Carner i Maria Antònia, publicar un volum dels seus inèdits. En darrer lloc, li demana que si va escriure res per al centenari de Verdaguier li ho enviï per a l'*Ofrena poètica* que publicaran.¹⁵⁶ Finalment Ferrà no va a Barcelona, segons diu a Maria Antònia, per dificultats burocràtiques i de tota mena.¹⁵⁷

Encara el mes d'octubre d'aquest mateix any Ramon Aramon el convida en nom de l'IEC a participar, com a membre corresponent, al segon volum de la *Miscel·lània Prat de la Riba* amb un treball de 5 a 25 pàgines.¹⁵⁸ El volum no s'arribà a publicar.

6.4.9 PRIMERA INTERVENCIÓ QUIRÚRGICA

A la carta de 4 d'octubre de 1946, que ja hem comentat a l'apartat 6.4.2.3., Ferrà diu a Maria Antònia que serà fora de Palma uns quants dies. Li amaga que ha de ser operat d'una hèrnia a la Clínica Grau, on escriurà el poema *Turbonada* al qual ja ens hem referit.

L'única informació de què disposam és el que conta a Esperança Bru, la viuda de Rafael Masó. La seva filla havia de fer el viatge de noces a Mallorca i Miquel Ferrà els havia recomanat hotel i comprat el bitllet de tornada a Valencia o Alacant.¹⁵⁹ Quan vénen troben la casa de Ferrà buida i ell a la clínica. En una carta posterior manifesta a Esperança Bru el greu que li va saber no poder atendre els seus fills perquè era a la clínica, a la qual «m'hi vaig estar tres setmanes —una embolia vingué a allargar-m'ho una mica.—

¹⁵⁵ Carta de Ramon Aramon a Miquel Ferrà, Barcelona, 15-IV-46.

¹⁵⁶ Carta de Ramon Aramon a Miquel Ferrà, Barcelona, 15-IV-46.

¹⁵⁷ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Palma, 30-IV-46.

¹⁵⁸ Carta de l'Institut d'Estudis Catalans a Miquel Ferrà, Barcelona, 16-X-46.

¹⁵⁹ Carta de Miquel Ferrà a Esperança Bru, Palma, 21-IX-46.

Fa uns dies només que torno a fer vida del tot normal. Això us explicarà el meu retràs en contestar-vos».¹⁶⁰

També descriu el seu precari estat de salut i els seus ànims a Hermínia: «Jo tinc una salut només que passadora, i faig de buròcrata amb l'amabilitat possible, converso de lletres, quan no sento parlar del preu dels queviures, escric pròlegs. Però no em veuen per dintre... D'ençà que va morir en Bartomeu no minven en mi el dol i l'enyorament».¹⁶¹

Finalment, el 15 de novembre J. Ibáñez Cerdá l'informa que, en absència del director general d'Arxius i Biblioteques Sr. Bordonau, ha transmès a l'interí Sánchez Reyes la notícia del seu restabliment, i li diu que atengui en primer lloc el seu complet restabliment, especialment si —com Ferrà exposa— el serveis de la biblioteca estan perfectament atesos.

6.4.10 DARRERS MESOS

Com en tants d'altres períodes de la seva vida, les cartes adreçades a Maria Antònia Salvà són la millor, i potser única, font d'informació sobre aquests darrers moments de l'existència de Miquel Ferrà. Entre setembre i novembre, quan mor, li escriu quatre cartes que, a pesar de no ser massa extenses, ens donen compte de part de la seva activitat, pensaments i sentiments en aquestes darrers mesos.

L'11 de setembre ja l'assabenta de les limitacions que li causa la malaltia: «Perdona'm aquest silenci meu, que em dona vergonya, i que tu em perdonaràs, posant-lo en el compte aquesta vegada de la meva poca salut, que em fa alçar a mig dematí i passar al llit mitja tarda, reduint el temps disponible a unes poques hores, que he consagrat durant tot l'estiu a la feina editorial més indispensable i aquests dies a treballs urgents per la Biblioteca. Amb un greu de l'anima he hagut de renunciar per ara a venir-vos a veure, esperant que els dolors i el malestar de l'enterocolitis hagen desaparegut».

Malgrat tot, no abandona els assumptes que du entre mans. La seva activitat i els

¹⁶⁰ Carta de Miquel Ferrà a Esperança Bru, Palma, 30-XI-46.

¹⁶¹ Carta de Miquel Ferrà a Hermínia Grau, Son Roca, 29-IX-46.

ànims de dur una vida més o manco normal es mantenen:

«Em sembla bé la resolució presa amb l'Aramon. Guarda bé la seva lletra.

Conec el paisatge que em descrivies de l'Albufera. Es realment una Mallorca exòtica que sorprèn i desconcerta. No hi eres estada? L'esglesieta de Sta Ana, també la conec: la tenc dibuixada. Hi havia els restes d'un retaule gòtic esquisit, que em sembla que són al Palau.

No he vist Cristiandad. Te insertaré o t'enviaré unes poesies presentades a uns Jocs Florals en la nostra llengua convocats a Londres i que, a punt de fallar, en Mascaró m'envia. La titulada Ariela és una endevinalla —jo no hi [he] entès res— però vola i canta deliciosament. Ja em diràs tu que hi trobes».

I encara li parla de les feines fetes i les pendents. En aquest sentit, ens sorprèn la confirmació que ha acabat el pròleg de les obres completes de Joan Alcover, qüestió que ja hem comentat a l'apartat 6.4.5.6 i que caldria aclarir: «He enllestit el pròleg de les obres completes den J. Alcover. Ara esper proves de l'Antologia d'en Costa (El pròleg de les Obres compl. el fa En Joan) Quan torni En Moll del Pirineu ens posarem a lo teu».¹⁶²

Una segona carta és d'agraïment pels molts anys que Maria Antònia li ha donat per la seva festa onomàstica:

«La teva felicitació, que t'he agrait moltíssim, ha vengut a alegrar el meu Sant Miquel, que fas dins el llit, malalt d'una seriosa afecció intestinal.

Si vaig bé, t'escriuré més llargament. Ara et pos només aquests mots perquè sàpigues que et record sempre, sempre. A tu i a tots els teus.

M'ha donat una alegria coincidir tant amb tu respecte a Ariela que mereixia la flor i ha obtingut el primer accèssit. La viola, Raquel, gosaria assegurar que és d'En Carner».¹⁶³

L'endemà, dia 30, decideixen amb el metge una intervenció quirúrgica. Ell és conscient de la gravetat de la malaltia: «Mª Antònia: Venc de ca el metge. Hem decidit una intervenció quirúrgica. Déu sia lloat per sempre i que la seva voluntat es faci! tu comanan'ns-hi». I encara després de signar: «Vos encoman Na Catalina, si ve el cas que necessiti la calor dels qui l'estimen. Ja sé lo que tu ets per ella. No és que vulgui veure les coses negres, però sé que estic en la mà de Déu».¹⁶⁴

El dia següent envia la darrera carta a Maria Antònia:

¹⁶² Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Son Roca, 11-IX-47.

¹⁶³ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 29-IX-47.

¹⁶⁴ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 30-IX-47.

«Aquest dematí hauria fet versos. T'escric curt perquè estic dèbil, però vull contar-t'ho. He tengut una visió tan clara de totes les bel·leses d'aquesta vida en comunió amb l'altra centrades en el Calendari Litúrgic! M'ha semblat com si entre aquest i l'altra món quasi no hi hagués barreres i he sentit damunt mi la bondat de Déu. Fins la idea del repòs entre els meus dins aquells pinars estimats de la Vileta se m'ha fet tan dolça, i tan inefable el «Vina dolça Mort» de Bach!

I aquestes coses, a qui les diria sinó a tu?

No pensis, per tot això, que m'hagi abandonat l'esperança de viure, però estic, més que resignat, content de lo que Déu vulgui».¹⁶⁵

A les seves memòries, Miquel Gayà ens relata la malaltia i mort de Ferrà. Explica que «s'havia posat malalt i a primeries d'octubre era intervingut a la clínica Grau. La notícia va córrer: Ferrà tenia càncer i es moriria, com s'havia mort el seu germà Bartomeu l'any anterior. Record una visita que li vaig fer en el seu llit de mort, quan encara es trobava lúcida i desitjós de parlar de coses literàries. Poc després, el 14 de novembre moria».

Com Gayà, l'anaren a veure al seu llit de mort moltes persones entre les quals cal destacar Hermínia Grau, Agustí Duran i Rosa Leveroni.

6.4.11 CONCLUSIÓ

De tot aquest apartat podem treure la conclusió que aquests dos darrers anys de Ferrà no són d'inactivitat ni de desànim sinó tot el contrari. Esperonat per unes circumstàncies que semblen millorar, encara que no tant com voldria, no només seguirà amb les ocupacions de sempre sinó que es veurà sol·licitat per participar a múltiples iniciatives a favor de la llengua i la cultura catalanes que sorgeixen amb el canvi d'actitud de les autoritats espanyoles. La seva dedicació en pro del ressorgiment d'una llengua i una cultura esclafades per la Guerra Civil i el consegüent canvi de règim es mantindrà pràcticament fins al final de la seva vida d'una forma, amb les limitacions d'una salut que aquests darrers anys es debilita molt de pressa.

¹⁶⁵ Carta de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà, Ciutat, 1-X-47.

6.5 CONCLUSIÓ AL CAPÍTOL 6

La guerra suposa per a Ferrà l'anorreament de la tasca de tota una vida en favor de la llengua, el nacionalisme, l'autonomia, etc. Les esperances que desperta en ell la proclamació de la República queden seriosament en entredit pels fets de 1934 i són eliminades de soca-rel per l'aixecament del 1936. Els seus sentiments davant la confrontació deuen ser prou contradictoris. Per una part, els seus ideals són perseguits i s'hi ha de mantenir ferm, malgrat les circumstàncies, com reflecteix el poema *L'estel*; per l'altra, al bàndol contrari la religió és perseguida i amics seus han de fugir de Catalunya perseguits per les forces esquerranes. També veu com Catalunya, i principalment la seva estimada Barcelona, és destruïda des de l'exterior pels avions italians i des de l'interior per la intransigència dels elements d'esquerra, agreujada per les circumstàncies especials de la guerra.

La tristesa dels anys de la postguerra, ampliada per la pèrdua d'éssers molt estimats, demostrarà fins a quin punt ha afectat els seus ànims. Tanmateix, no caurà en el desànim i en els darrers anys de la seva vida exemplificarà, segurament sense conèixer-los, la vigència dels versos d'Espriu: «Però hem viscut per salvar-vos els mots, per retornar-vos el nom de cada cosa». Podent claudicar i posar-se a favor del règim, escoltar les sirenes que convenceren molts de companys o optar per una actitud temorenca, renunciant a tot allò en què havia cregut, Ferrà no es mou del seu camí, com deia al seu poema, perquè aquesta és la seva convicció més ferma i més profunda.

7. CONCLUSIONS FINALS

Ha arribat el moment de traçar el perfil de la persona i de l'obra de Miquel Ferrà en forma d'unes conclusions a tot aquest extens treball. Per tota una sèrie de raons, exposades a la introducció, no poden ser mai definitives i hauran de ser revisades a partir de noves aportacions que es puguin fer a partir d'ara, per a les quals la nostra feina també pot servir d'hipòtesi i de punt de partida. Per tant, hem de parlar de conclusions que, no tan sols admeten canvis continus, sinó que els necessiten per poder ser útils i acostar-nos a la vida i l'obra d'un personatge que va decidir dedicar la seva existència a millorar Mallorca i integrar-la en la gran empresa cultural humana i universal.

Tot seguit exposarem aquestes conclusions intentant mostrar la realització dels objectius que ens havíem proposat a la introducció.

NACIONALISME

Creim haver demostrat que un dels trets importants d'en Miquel Ferrà és el nacionalisme, el qual beu contínuament en les fonts de *La nacionalitat catalana* de Prat de la Riba i en el nacionalisme religiós i conservador de Torras i Bages. La influència de son pare, la seva formació basada en els plantejaments d'Antoni Maura i Mn. Alcover i la pròpia realitat mallorquina, distinta a la catalana, matisen segurament un nacionalisme que no és visceralment antiespanyol sinó que proposa la inclusió federal del regionalisme mallorquí en el nacionalisme català i aquest en una confederació de pobles ibèrics. En la seva argumentació, l'Estat espanyol és precisament el culpable del separatisme perquè no permet a cada nació que pugui gaudir de les seves llibertats.

Per a Ferrà, el nacionalisme és la via de participació en l'esperit universal i contraposa els conceptes de nació i tribu, adherint-se al primer com a forma civilitzada i particular de viure l'universalisme. Aquest tipus de nacionalisme no excloent apareix definit a molts dels seus escrits i especialment als dedicats a la guerra europea, en els quals reflexiona sobre la capacitat d'enfrontament de les nacions i el perill que certs nacionalismes puguin esdevenir imperialistes en el sentit pejoratiu de la paraula.

Tanmateix, considera que els pobles civilitzats tenen l'obligació de civilitzar els que no hi estan, un plantejament que, per altra part, devia estar força estès en els moments de la Primera Guerra Mundial i que té la seva base en la idea d'imperialisme de Prat de la Riba.

L'any 1917, quan sembla possible que la seva teorització sigui viable, modera i mallorquinitza el seu nacionalisme per agrupar la gent que sent un gran amor per Mallorca però no comparteix el seu radicalisme —arriba, amb aquesta finalitat, a renunciar al terme *nacionalisme*. En aquests moments Ferrà defineix el progrés humà com el resultat de la lluita entre cultures i de l'absorció d'unes per les altres; anomena *nacionalisme* la resistència biològica a aquesta absorció i afirma que aquesta resistència evita la pèrdua de l'ànima nacional i deplorables esterilitats. També és ben conscient que sense el suport d'una política qualsevol cultura està amenaçada de mort i després de la I Guerra Mundial s'adhereix plenament als postulats nacionalistes de Wilson, que propugnen els drets de les nacions petites a tenir el seu estat.

El sorgiment dels feixismes i la condemna que fa el papa d'Action Française el condueixen a afirmar que els drets de les nacions no poden ser absoluts perquè no ho són tampoc els de l'individu i que el nacionalisme no pot estar per sobre de la solidaritat humana. Hi contraposa el que ell professa, basat en l'afany d'aquelles col·lectivitats ètniques o lingüístiques que aspiren legítimament al reconeixement de llur personalitat. Per a ell, l'orgull nacional s'ha de fonamentar en el servei que fa la nació a la humanitat i ha de formar part dels ideals democràtics de justícia.

Des d'aquestes posicions, critica el cosmopolitisme adduint que l'individu no pot viure aïllat d'un nucli social ni despulat de totes les influències territorials, històriques, familiars, que nodriren i modelaren la seva personalitat. Exposa, seguint en aquest sentit idees de Joan Alcover que l'universalisme arribarà per elevació i creixença i no per anul·lació dels elements castissos.

MALLORQUINISME

El mallorquinisme de Ferrà defuig alhora el folklorisme i el pintoresquisme, que simbolitza en un pagès amb calçons a l'ample dalt d'una locomotora cantant la marxa reial, i el cosmopolitisme, que anomena «de reconet de província» i es basa en abstraccions intel·lectuals. No l'allunya del catalanisme ni del sentiment de solidaritat humana, ans al contrari, és la manera pròpia de viure l'universalisme i la solidaritat amb tots els homes. Per altra part, creu que no és només mallorquí allò exclusiu de l'illa sinó també allò «ben adaptat a Mallorca».

Això no obstant, podríem dir que Ferrà cau en el mateix mallorquinisme que atribueix a Maria Antònia Salvà, Antoni Maura, la joventut mallorquina i tants altres, que consisteix a abandonar una visió més àmplia del món per quedar-se en els estrets horitzons de l'illa —Gabriel Alomar li fa, en una ocasió, aquest retret—, que el limiten estèticament —no gosa anar més enllà del que els mateixos mallorquins siguin capaços d'entendre i s'aparta, per tant, dels avenços d'amics noucentistes com Riba i López-Picó—, políticament —critica els fets de 1934 de Barcelona i d'Astúries—, arquitectònicament i urbanísticament. Mallorca, el romanticisme del segle XIX, els lligams familiars i les seves conviccions religioses li impedeixen, a vegades, mantenir-se més enllà dels llimdars que s'atreveix a traspasar. És, potser, aquesta una de les contradiccions insuperables per a algú que vol romandre fidel a la petita terra on ha nascut, encara que aquest mallorquinisme latent sovint és superat pel seu nacionalisme català i la seva preocupació per les qüestions europees i universals.

RELACIONS AMB L'ESCOLA MALLORQUINA

Un dels objectius que plantejàvem a la introducció era la relació de Ferrà amb el que s'ha anomenat Escola Mallorquina o quina era la seva opinió i actuació respecte d'aquest concepte o a la realitat sobre unes peculiaritats diferencials mallorquines, definides en ocasions amb el terme *mallorquinisme*. No redueix el concepte a la poesia sinó que intenta definir una manera mallorquina de fer cultura i, per tant, de fer poesia i literatura

en general, de fer música i, fins i tot, de fer política i de viure el catalanisme. Pel que fa a la poesia, Ferrà i els altres poetes de l'Escola, especialment els de la primera i segona generació d'acord amb la classificació de J.M. Llopart, adopten els models absoluts de Joan Alcover i, sobretot, Costa i Llobera, sense intentar ultrapassar-los en cap moment. Aquesta manera de fer poesia és defensada enfront de la catalana, que ha introduït una sèrie d'innovacions originades per l'obertura a nous corrents i la primacia del component ciutadà davant el rural.

Ferrà no acceptarà mai aquesta orientació de la poesia del Principat perquè pensa que n'elimina un factor que considera necessari: la seva comprensió per part d'un públic ample. Mallorca no compta amb burgesies que puguin impulsar aventures estètiques i la poesia —pensa— ha de ser més pragmàtica i d'abast més general, no tan sols per a alguns intel·lectuals privilegiats. Aquesta concepció de la poesia també es recolza en la seva eternitat i, per tant, en canvis mínims que l'adaptin a les diverses èpoques.

Quant al ruralisme, Ferrà és partidari d'una poesia més ciutadana que la de Llorenç Riber i Maria Antònia Salvà, però fa costat a la segona en la defensa de la poesia rural enfront de la més ciutadana dels catalans i, a pesar d'alguns intents agosarats, torna immediatament a posicions més tradicionals. Per altra banda, cal dir que la Guerra Civil impedeix una normalitat en la qual potser l'Escola Mallorquina hauria adoptat una evolució que es pot detectar en Ferrà a partir dels anys trenta, quan atorga el premi Joaquim Folguera a Carles Riba i el defensa davant el pare Ginard, accepta certs llibres de poemes de López-Picó i el recital de poemes de Vinyoli i aconsella a Llorenç Moyà que no escrigui sobre temes rurals perquè ja estan esgotats.

Ferrà deu veure clarament que no es poden mantenir els plantejaments dels anys vint i que la immobilitat de l'Escola Mallorquina la pot condemnar a reduir-se a una poesia menor de poetes dolents que els demanen a ell i a Maria Antònia que els corregeixin poemes. El canvi en l'ambient cultural produït pel conservadorisme a tots els nivells que es deriva de la guerra impedeixen els avenços que experimenten altres escriptors que, malgrat rompre amb l'Escola Mallorquina, en conserven els millors valors. Villalonga, per

exemple, adopta a Bearn els plantejaments elegíacs i ruralistes que ha promogut Ferrà tota la vida i contra els quals paradoxalment ha escrit Villalonga. Per altra part, hem de considerar que Ferrà se sent molt més atret pel romanticisme del XIX que per les innovacions del XX a l'hora d'intentar explicar la seva escassa evolució

Intenta també definir una escola de pintura pròpiament mallorquina, enquadrada en el noucentisme català però amb les peculiaritats dels colors gris plata i les tonalitats tènues, lluny de les estridències lumíniques que havia posat de moda el modernisme, especialment a Mallorca, i una arquitectura arrelada en la tradició gòtica i sobretot renaixentista mallorquina i mediterrània, amb les referències del seu amic Nicolau d'Olwer, etern viatger per la Mediterrània i, com ell, admirador del Renaixement i del món clàssic.

El seu urbanisme s'inspira en la polis grega. La ciutat ha de tenir com a centre la seva acròpolis, que a Palma coincideix amb el nucli format al voltant de la Seu i el palau de l'Almudaina. Per altra part, la seva concepció de la ciutat, inspirada pel noucentisme català, és organicista. Propugna la diversitat i la irregularitat, evitant la ciutat dissenyada amb tirallínies i les alineacions massa regulars que imprimeixin una uniformitat no desitjada i destrueixin les construccions mallorquines antigues. S'ha de seguir, per tant, la tradició mallorquina renovant-la en allò que calgui. En aquest sentit hi ha també un art pròpiament mallorquí, tant en arquitectura com en urbanisme, consistent en l'adaptació dels corrents exteriors a les peculiaritats dels materials i el clima autòctons, seguint el procés d'adaptació de l'art gòtic, el renaixentista i tots els que han deixat la seva empremta a l'illa, cruïlla de camins i de navegacions.

També intenta fixar, encara que no tan emfàticament com en els altres camps, una escola de música pròpiament mallorquina que tindria Baltasar Samper i Mn. Thomàs com a representants. Aquests dos músics serien capaços, segons ell, de servir-se del folklore que han arreplegat per convertir les seves melodies en simfonies il·lustratives de la manera mallorquina de fer música. Una música basada també en la tradició popular i culta, representada principalment en músics de principis de segle com Antoni Noguera i Mn. Antoni Pons.

La política no queda al marge d'aquest mallorquinisme. Segons Ferrà, Mallorca no pot ser un simple apèndix del catalanisme ni tan sols una província, com ho havia estat de l'Estat espanyol, sinó que ha de ser un centre i com a tal irradiar la seva contribució al món català, que també la necessita. Dins aquest plantejament es defineixen les seves demandes d'un estatut d'autonomia i tal volta la seva no-insistència a criticar l'article 13 de la Constitució de 1931. Malgrat totes aquestes prevencions, comprova que Catalunya no comparteix aquest punt de vista i en diverses ocasions lamenta la manca d'interès dels catalans per Mallorca i per les Balears en general.

FERRÀ NOUCENTISTA

Pensam haver demostrat el paper central de Ferrà no només en la introducció del noucentisme a Mallorca a la primera dècada del segle, amb la seva influència en Maria Antònia Salvà, Miquel Duran, Costa i Llobera, etc. sinó, en el seu manteniment en els moments difícils i decisius, posteriors a la Setmana Tràgica, fins que en reculli el relleu la generació de 1917, que pot semblar sortida del no-res després d'un període d'inactivitat total. Pensam que al nostre treball queda ben palès que els anys crítics posteriors a la Setmana Tràgica són potser els més fecunds, prolífics i decisius de Ferrà en la seva tasca d'animador cultural i d'impulsor del catalanisme a Mallorca. De fet, és pràcticament un dels únics elements que en els moments àlgids d'afirmació del noucentisme a Catalunya està en disposició de seguir en aquest corrent i d'encapçalar l'adhesió a Prat de la Riba el 1910, després de la Setmana Tràgica, ja que Costa, Alcover, Oliver, Mn. Alcover, etc. estan deprimits o circulen en altres òrbites. Per contra, ell mantindrà un contacte continu amb els intel·lectuals que protagonitzaran la represa del noucentisme: Carner, Bofill, López-Picó, Ors i el mateix Prat de la Riba, a més d'altres de secundaris com Rucabado, Eladi Homs, Raventós, etc.

Però aquesta adhesió al noucentisme català no implica l'abandó de la seva peculiaritat mallorquina, per això el qualificam al títol de la tesi com a noucentista mallorquí.

CATALUNYA I MALLORCA

En la seva contínua, callada i difícil labor de connexió de Mallorca amb Catalunya, amb el doble intent d'integrar els mallorquins en l'àmbit més ampli del catalanisme i convèncer els catalans de la funció dels mallorquins en la tasca de recobrament de la llengua i la cultura que representa el catalanisme, rebrà la crítica de les dues parts: els catalans el consideraran massa mallorquí i limitat pel context illenc, mentre que els mallorquins el tindran sempre per un catalanista recalitrant i radical. Aquesta feina de «corresponsal» entre Catalunya i Mallorca es concreta, per una banda, en un gran nombre d'articles que pretenen explicar i promoure el catalanisme i un món més obert entre els mallorquins i, per l'altra, en la difusió dels poetes mallorquins al Principat —també a l'Estat espanyol i a l'estranger— mitjançant edicions fetes a Barcelona, articles i d'altres activitats.

Miquel Ferrà és un intel·lectual compromès amb la seva realitat, en la mesura i en els temes en què considera que s'ha de comprometre, i enfrontat a la societat que l'envolta, la qual cosa ens fa pensar en uns certs trets modernistes, sempre en el sentit que hem citat. Mentre que a Barcelona participa, encara que un tant marginalment, en el noucentisme català al costat dels intel·lectuals orgànics del catalanisme i pot disposar dels mitjans materials al servei de la cultura de les institucions catalanes, a Mallorca és un intel·lectual que diu a la societat allò que no vol sentir i per això està enfrontat tant a la burgesia materialista, espanyolista, destructora i provinciana, com, encara que manco, a la mateixa aristocràcia, especialment a la més reaccionària i més espanyolista.

INTEL·LECTUALS CATALANS I CASTELLANS

Quan ho considera necessari, Ferrà trasllada l'intent de posar en comunicació realitats diverses d'un àmbit més general. En els difícils moments de la Dictadura ajuda a posar en relació els intel·lectuals catalans i els castellans i també es proposa mostrar els avenços europeus als seus conterrànies en diversos camps, i especialment en el turisme, que comença aleshores a ser objecte de debat.

EUROPEISME

L'europeisme, un tret característic del noucentisme català, és més fort que el seu mediterranisme. Podríem dir que selecciona els elements de cada tendència que l'interessin. De la Mediterrània, es queda amb l'antiguitat clàssica i el Renaixement, i rebutja el clima i la desídia que provoca a l'estiu, els colors massa exaltats pel sol i pels artistes que els reproduïen, la incivilitat del sud... D'Europa, l'atreuen les bones maneres angleses, la civilitat, la serenitat, els colors grisos, la penombra..., encara que li desagrada la foscor de Kierkegaard.

POLÍTICA

Pel que fa a l'aspecte polític, podríem concloure que en la seva joventut dóna suport al sistema parlamentari de la Restauració, especialment quan Maura sembla representar una possibilitat d'entesa amb el catalanisme i la compatibilitat entre els dos sistemes. Amb la caiguda del polític mallorquí el 1909 comença a trontollar la fe en aquest sistema i s'adhereix als plantejaments d'Eugeni d'Ors contra la democràcia. Però la crítica no creiem que inclogui el rebuig del sistema parlamentari vigent, sinó que és molt més general. Seguint Nietzsche, considera la democràcia una igualació a la baixa de tothom, que impedeix el sorgiment del geni i d'elits dirigents, imprescindibles dins la seva concepció organicista per al bon funcionament de la societat.

La confrontació amb les autoritats eclesiàstiques el 1915 i el canvi de la influència d'Eugeni d'Ors per la de Lluís Nicolau faran que no només abandoni aquestes posicions sinó que arribi a criticar el règim de la Restauració per poc democràtic. Veient que les reivindicacions autonomistes no seran mai possibles amb la Monarquia, s'acosta progressivament a postures republicanes. Aquesta actitud es farà especialment evident, en la mesura que ho permet la censura, durant la Dictadura de Primo de Rivera, un règim que reprimeix fortament el seu catalanisme. No hem d'oblidar, tanmateix que Ferrà, per la seva educació, la seva formació encara romàntica i la seva aversió al desordre és un home conservador. Per això, l'entusiasme i l'esperança amb què saluda la proclamació de la

República van minvant quan constata que la democràcia i el canvi impliquen un trasbals profund de la societat, el qual el preocupa sobretot perquè ataca una de les seves conviccions més profundes: la religiosa. El punt àlgid d'aquesta preocupació són els fets d'octubre de 1934 perquè atempten contra la religió, l'ordre i l'autonomia de Catalunya. El retorn a la normalitat que suposen les eleccions de febrer el reconciliaran amb el sistema fins que la Guerra Civil estronqui les seves esperances.

Cal dir, per altra banda, que en els primers moments de la República Ferrà s'adherirà als moviments autonomistes mallorquins i es queixarà de l'oblit en què Catalunya té Mallorca. El fracàs d'aquests moviments el conduirà a dedicar-se exclusivament a activitats culturals que uneixin l'illa i el Principat. De fet, no hem pogut constatar la seva participació en activitats polítiques, encara que el 1934 sigui acusat de seguir la Lliga i Cambó. La seva admiració cap al polític i la relació que manté aleshores amb Joan Estelrich, que no tenim gaire documentada, ho farien possible.

Després de l'alçament de 1936 opta pel silenci però els seus sentiments davant el nou estat de coses són contradictoris. Les noves autoritats no respecten cap de les seves conviccions profundes. Podríem pensar que aquestes respectaven l'ordre i la religió, però Ferrà, amb motiu de la Dictadura de Primo de Rivera, manifestava que la seva convicció profunda no era l'ordre en minúscula que fou el que imposaren les dues dictadures, sinó l'Ordre en majúscula. Pel que fa a la religió els franquistes defensen un nacional-catolicisme que ell sempre havia rebutjat i criticat. Es lamenta, per altra part, que els franquistes no assumeixin la defensa de la llengua com un valor positiu.

Davant aquesta situació adopta una postura basada en les seves conviccions de sempre —expressada magníficament al poema *L'Estel*—, que es manifesta en el silenci periodístic, l'activisme cultural catalanista, intentant neutralitzar les consignes espanyolistes, i una actitud de no-claudicació davant els atacs a la llengua catalana per part de les autoritats i els seus seguidors. Alguns petits detalls palesen fins a quin punt estava en contra de la nova conjuntura: la negativa a compondre un poema celebrant el *Dia de la Victoria*, les crítiques al referèndum de 1946, l'angúnia que li produeixen els diaris, que

sempre havia llegit amb avidesa, l'actitud ferma davant la llengua, que li fa trobar un sistema extraoficial per poder escriure les seves cartes en català, i la negativa a publicar res en castellà si no consta que és traduït del català.

Encara que en cap moment milita en un partit polític, una definició més explícita de les seves idees polítiques el situaria en la democràcia cristiana, especialment des del 1915 i pels seus postulats de catolicisme social i l'admiració i coincidències amb Ángel Ossorio y Gallardo. Amb tot, la seva independència i la seva òptica particular l'allunyen d'una classificació política exacta, ja que s'hi han d'introduir molts matisos.

ESTÈTICA

En Ferrà, l'estètica sempre està íntimament vinculada a l'ètica i, per altra part, al seu mallorquinisme i a l'Escola Mallorquina. La seva concepció, que pren com a base Torras i Bages, segueix després la línia que el 1906 Carner defineix com a Escola Mallorquina i de la qual el seu mestre Miquel Costa i Llobera n'és paradigma: classicisme, contenció, un cert ruralisme, etc. Un cop situat en aquest noucentisme que tot just acaba de començar ja no se'n mourà gaire. Així, malgrat seguir d'Ors en alguns aspectes, oposarà —amb Maria Antònia Salvà— certes reticències a d'altres, com per exemple l'atac al ruralisme. Mentre els seus amics Bofill, López-Picó, Riba, etc. avancen estèticament per ajustar-se a les necessitats de la seva societat, Ferrà, que es considera representant d'una societat molt més estàtica, a la qual vol arribar, no gosa anar més enllà de Costa i Llobera. Fins i tot quan escriu la suite *Sportswomen*, els seus poemes més atrevits i moderns, confessa a Maria Antònia Salvà que abandonarà aquesta tendència.

Per tot això i pensant que la contribució de la poesia mallorquina a la catalana és la claredat i la serenitat, no intentarà seguir el model estètic dels seus amics catalans obrint-se a nous corrents i modernitzant la poesia mallorquina, la qual quedarà tancada dins uns motlles que en condicionaran l'evolució.

Encara que hem afirmat que en aquest sentit Ferrà s'aferra al mateix mallorquinisme que critica, s'ha de matisar aquesta asseveració. En primer lloc, el que pretén és fer una

poesia per a tothom i no per a una burgesia culta i refinada que no existeix a Mallorca. La poesia mallorquina tindria el mèrit d'arribar més a la gent senzilla —n'és un clar exponent l'obra de Maria Antònia Salvà— però cal demanar-se si aquesta ha de ser la seva única pretensió. En segon lloc, malgrat un enfrontament inicial de Ferrà, Joan Alcover i Riber amb el grup de «La Revista» —López-Picó i Riba principalment—, el primer accepta gradualment l'evolució de la poesia catalana i vota a favor de Carles Riba en el premi Joaquim Folguera, aconsella Llorenç Moyà que no elegeixi temes rurals perquè ja estan esgotats o veu amb bons ulls el recital de Joan Vinyoli a Mallorca, com hem dit abans. D'alguna manera, també, viure a Barcelona el deu condicionar ja que li deu ser molt més senzill seguir el corrent dels seus amics catalans que suportar continus enfrontaments dialèctics amb ells per aquestes qüestions, ja que els professa una profunda i vella amistat. Hem de pensar que López-Picó li dedica algun llibre qualificant-lo de mestre.

PEDAGOGIA

Ferrà no és pròpiament un pedagog però aquesta és una de les seves preocupacions constants. Sap entendre la importància de l'educació per a la societat futura que vol bastir i per això protesta contra l'endarreriment pedagògic de Mallorca i de l'Estat espanyol i vol difondre entre els mallorquins els moderns corrents pedagògics. No es limita, però, a exposar-ne les seves teories als diaris sinó que té l'ocasió de dur a la pràctica les seves idees d'una educació europea a l'anglesa quan dirigeix la Residència d'Estudiants de Catalunya.

UN FERRÀ SOBRETOT POETA?

La consideració de Miquel Ferrà només com a poeta i la seva inclusió dins la segona generació de l'Escola Mallorquina n'han propiciat una imatge falsa que el nostre treball tal vegada ha pogut corregir. Pel que fa als seus pretesos companys de generació, hem pogut comprovar que les seves mires són més obertes que les de Maria Antònia Salvà —fins i tot contribueix a ampliar les de la poetessa— i la seva actitud política i de defensa

de la llengua catalana és diametralment oposada a la de Riber, que critica la República i després, quan s'installa en el franquisme, no té cap escrúpol a l'hora de convertir-se en un professional en llengua castellana. La poca relació entre Ferrà i Riber i els seus velats enfrontaments són fruit —creim— tant de la diferència d'actituds que hem comentat com de la seva concepció distinta de la figura del clergue i la seva missió en aquest món.

Per altra part, podem afirmar que tot i apreciar enormement la seva condició de poeta i sentir-s'hi plenament identificat, sent la necessitat, com el mateix Ramon Llull, de dedicar-se a l'acció urgent per aconseguir un país del qual pugui fer poesia. Per això trobam totalment injusta el retret, que algun cop se li fa, d'haver-se quedat a mig camí en el seu llibre de poesies. Es queixa sovint de no disposar de repòs i la tranquil·litat per poder dedicar-se com hauria volgut a la poesia a causa de les múltiples tasques de publicista i animador cultural.

IDEALISME

Per la seva formació i pel temps en què va viure, Ferrà és un idealista convençut i pensa que la societat canviarà quan una minoria culta, valenta i feïnera dirigeixi la civilització del país. La hipòtesi no entra mai en crisi a causa de la mateixa estabilitat de la societat mallorquina, molt conservadora i immobiliària, i del fet que Ferrà no assumeix pràcticament mai cap cota de poder que l'impelleix a posar-la en pràctica. Per contra, els seus amics catalans han de canviar contínuament els seus plantejaments i abandonar el seu conservadorisme davant una societat eminentment agitada, amb la qual han de negociar des d'una certa capacitat d'incidència.

Ferrà crítica els mallorquins, la seva organització social, el seu materialisme, la seva manca d'iniciativa, el seu provincianisme i el seu espanyolisme i intenta combatre'ls a articles, conferències i fins i tot poemes. Tanmateix, la seva anàlisi peca d'una certa superficialitat de la qual no és conscient. Gairebé mai analitza les causes profundes i, per exemple, no es planteja que el desinterès que sent la burgesia mallorquina pel catalanisme i el nacionalisme pugui provenir del fet que els seus interessos quedin més protegits per

l'agrarisme espanyol que per l'industrialisme català. Després de constatar que un dels grans mals d'aquesta burgesia és el seu materialisme, abandona l'anàlisi sense tenir en compte que tal vegada l'explicació de molts dels fenòmens que no entén sigui econòmica.

A pesar que en alguna ocasió anuncia que farà un estudi sociològic, científic i positiu de la societat mallorquina, no l'arriba a dur a terme. En certa ocasió atribueix que la gent vagi bruta i mal vestida, o que faci la feina molt poc a poc, a la desídia i a la descurança mallorquina, sense pensar que la causa final és el caciquisme que ofega una societat pobra, endarrerida i fortament jerarquitzada.

S'ha de dir, però, que d'altres intel·lectuals havien fracassat en el seu intent d'anàlisi i transformació profunda d'aquesta societat. És el cas de modernistes mallorquins com Fèlix Escales, Joan Torrendell i M. S. Oliver. Aquests, fins i tot abandonen definitivament Mallorca per dedicar-se a empreses amb més possibilitat d'èxit, en general vinculades al noucentisme català. Podríem citar també Gabriel Alomar —que també se'n va de l'illa—, però els seus plantejaments són tan idealistes com els de Ferrà, encara que, evidentment, de signe diferent.

RELIGIÓ

Les conviccions religioses de Miquel Ferrà són fermes. La seva família i el tancat catolicisme mallorquí li transmeten una religiositat molt tradicional que, paulatinament, es va obrint a noves influències, especialment catalanes, que predica als altres mallorquins, especialment a la clerecia. Com en d'altres aspectes, en aquest segueix Ramon Llull, que creia que les pròpies conviccions s'havien de defensar de forma positiva, afirmant-ne i donant-ne raó, i no de forma negativa, intentant rebatre els arguments de l'enemic. Precisament aquesta concepció més oberta de la religió i els seus ministres, que s'assembla molt a la que adoptarà el Concili Vaticà II i que prové d'alguns clergues catalans, en especial Federic Clascar, el P. Miquel d'Esplugues i el jesuïta Ignasi Casanovas, provoca, després d'una conflictiva fidelitat, el trencament amb el catolicisme més intransigent d'alguns cappers de l'Església mallorquina, com Mn. Alcover, i amb una imatge de la

clerecia que no s'ajusta a les seves idees obertes. El 1915, la mort del bisbe Campins i la predicació francòfoba de certs clergues mallorquins encapçalats per Mn. Alcover és la guspira d'un enfrontament que s'ha anat covant.

Aquesta religiositat, basada en un cert acostament a l'Evangelí i a les vivències dels primers cristians, el durà a rebutjar certes formes aparatoses, oficialistes i encaramellades del catolicisme espanyol, així com manifestacions religioses amb caires babilònics com els monuments al Sagrat Cor de Gènova, Sant Salvador de Felanitx i el Cerro de Los Ángeles. Tals plantejaments, units a la seva defensa primerenca de la separació entre Església i Estat, que podríem qualificar de rebuig del nacional-catolicisme d'abans de la guerra, ens poden indicar com degué viure després de l'aixecament del 1936 la proliferació d'aquestes manifestacions.

Cal esmentar també la seva militància en el catolicisme social, heretada d'alguna manera de son pare i amb la *Rerum Novarum* de Lleó XIII com a referència. Les preocupacions socials, que es reforcen durant la seva relació amb el diari «Gaceta de Mallorca» i Mn. Andreu Pont, es faran evidents sobretot quan es produeix una gran repressió del món obrer i sindical, durant el pistolerisme dels anys vint i la Dictadura de Primo de Rivera, com hem pogut veure en un cas ben concret. Malgrat aquest interès, no podrà dur a terme com els seus amics catalans noucentistes una tasca social des de les institucions i amb els mitjans necessaris, ja que la realitat mallorquina no és igual que la catalana.

LA DONA

Ferrà sent una gran atracció per la personalitat femenina i manté relacions epistolars amb moltes dones durant tota la seva vida: Maria Antònia Salvà, Hermínia Grau, Palma Guillén, Rosa Leveroni i moltes altres amb les quals mantingué llargues i profundes amistats. Tal vegada la diferència entre les personalitats de cadascuna no ha quedat prou reflectida al nostre treball —pensem, només a tall d'exemple, en la tranquil·litat espiritual de Maria Antònia Salvà i l'agitació psicològica d'Hermínia Grau. Creim poder afirmar

també que l'amistat que manté amb totes és pura o, en tot cas, pròpia d'un amor platònic, reflectit perfectament al seu poema *Amor tinc por* o *Rosa de maig florida*. Pensam, en aquest sentit, en una hipòtesi que valdria un estudi: la comparació de Ferrà, en alguns aspectes, amb la visió que ofereix Marañón del personatge Amiel.¹

Per altra banda, la seva idea de la dona és conservadora, encara que pel seu temps la podríem considerar prou avançada. El model de la dona que s'ha de limitar a fer les feines de la casa imposat per la seva educació és poc a poc substituït per altres, sobretot a partir de la seva coneixença, el 1916, de les dues angleses que assisteixen amb ell a un curs Montessori. En aquells moments ja destaca el paper decisiu de la dona en temps de guerra.

A més, considera que les dones amb una posició social que els permet no haver-se d'ocupar de les feines de la casa sinó només d'organitzar-les, han d'esmerçar el seu temps en la cultura i no en activitats que les degraden com a éssers humans i que es reflecteixen en la beneitura i la ignorància de les societats religioses femenines, com les Filles de la Puríssima sobre les quals ironitza en diverses ocasions. En aquest sentit, anima sempre Maria Antònia Salvà a no tenir cap complex per ser intel·ligent i li proporciona els coneixements i l'obertura d'horitzons necessaris per a la seva pròpia realització.

En diversos articles, Ferrà assigna a la dona la intervenció en els assumptes que anomena de l'esperit —diu que aquesta intervenció la treu dels rengles grisos en què es troba el món femení— i manifesta que la voldria veure sempre com a col·laboradora en l'obra de la ciutadania, però no creu que hagi de participar en cap tipus de propaganda política. Tanmateix, alaba el gest de les dones que al final de la Dictadura han demanat l'amnistia per als presos polítics i socials i defensa també el dret a votar de les dones el temps de la República. Aquest darrer plantejament pot semblar partidista atès que en aquells moments el vot de la dona afavoreix la dreta pel seu conservadorisme i per la gran influència que hi exerceix el clergat, que predica l'obligatorietat de votar les dretes. Però Ferrà rebutja la propaganda política que es feia des de les troncs de les esglésies.

¹Gregorio MARAÑÓN, *Amiel*, 12a ed., Madrid, 1978.

LA PERSONALITAT DE FERRÀ

Comentarem finalment les característiques concretes de la persona de Miquel Ferrà. Un primer tret que podríem destacar i que creim haver demostrat amb escreix és la seva capacitat de relacionar-se i el valor que atorga a les relacions entre les persones, especialment les d'amistat. Hem d'esmentar també la seva fina ironia, que Pla qualifica de quasi imperceptible però que podem constatar a pràcticament tots els seus escrits que no siguin poètics. Considera que cal distanciar-se de les coses i riure-se'n un poc— això sí, amb elegància i intel·ligència— perquè així es normalitzen i deixen d'esdevenir *casus belli*.

La discreció i la humilitat són uns altres components del seu caràcter. No cerca notorietat com els seus amics d'Ors i Carner sinó que intenta passar desapercebut. Quan surt a escena o quan «crida» és perquè necessita reclamar l'atenció sobre el que planteja però no per destacar la seva persona. L'ús de pseudònims s'adiu amb aquest afany d'amagar-se.

També hem de parlar de dues tendències que conflueixen en ell i que expliquen la riquesa de la seva personalitat. Per una part, Ferrà és un home nascut el segle XIX que no es desprendreà mai de les idees romàntiques, d'un cert pessimisme inculcat possiblement pel seu pare —ell mateix es considera de la generació del 97 [98]—, ni tampoc d'un cert reaccionarisme que sorgeix en el moment més inesperat. Però, per l'altra, viu en el segle XX en una ciutat tan agitada com Barcelona. Aquest fet, juntament amb una certa idea hegeliana de la història que avança inexorablement cap al futur, el duran a acceptar les innovacions, però sempre amb un ull al passat.

Com a producte d'aquesta mescla de tendències contradictòries, les afirmacions reaccionàries conviuen amb d'altres més valentes i partidàries d'un futur molt diferent. A aquest contrast s'hi hauria d'afegir la combinació de l'idealisme del que hem parlat abans amb un cert positivisme a l'hora de defensar coses molt concretes de la realitat. Tots aquests ingredients ens presenten Ferrà com un home de carn i os, amb totes les seves contradiccions, i ens allunyen de plantejaments massa rígids, amb els quals és impossible

explicar la complexitat de les persones.

Així, malgrat el seu idealisme i l'exaltació del sentiment, sempre contingut, en els seus escrits intenta fonamentar les opinions, oposa la raó a la irracionalitat dels odis, dels prejudicis i de la ignorància.

Com molts membres de la seva generació, el sacsegen diverses forces contraposades que constitueixen alhora la seva riquesa i les seves contradiccions. Ferrà és un home entre dos segles: el XIX del passat enyorat i el Romanticisme però també de les idees, massa avançades per a ell, de la Revolució Francesa i la industrial; i el XX de la modernitat i els assaigs que Ferrà, educat en el classicisme i en el conservadorisme, no serà capaç d'assimilar amb entusiasme. La seva formació clàssica li marca unes formes eternes que s'anaven repetint al llarg dels segles, amb petits canvis per adaptar-se a les circumstàncies. Per això no pot concebre ni assimilar el segle XX, que suposa l'esgotament d'aquest model etern i la seva substitució. No entendrà mai l'avantguardisme perquè li sembla una aberració que no té res a veure amb l'art sinó amb la supèrbia humana i amb l'exaltació de l'individualisme exacerbat.

A través del nostre treball i de les abundants cites de la correspondència de Ferrà pensam haver presentat un personatge en la seva vida i el seu pensament quotidià, ple de vida i d'humanitat, amb moments humorístics, poètics, seriosos, etc. També creim haver mostrat, a través dels seus innumbrables articles, com exposa a la premsa diària i en llenguatge planer algunes idees dels grans pensadors perquè els lectors se'n poguessin assabentar sense haver d'acudir directament a les seves obres. Emerson, Taine, Sant Tomàs, Carlyle, Chesterton, Nietzsche, Hegel, R. Lull, Prat de la Riba, etc. presideixen sovint els seus escrits.

Podem concloure, finalment, que Ferrà arriba a ser, salvant les distàncies, una espècie d'humanista o home universal del Renaixement que s'ocupa de tot quant el pot interessar com humà i que es compromet amb la seva societat, la seva gent i el seu país. A semblança del seu admirat Ramon Lull, tracta tots els temes que afecten la societat en què viu i intenta canviar-la per trobar-s'hi a pler. També com el doctor iIluminat,

s'estavella contra aquesta realitat indomable i al final de la seva vida el seu *Desconhort* particular és un significatiu silenci públic i l'expressió del seu fracàs i la seva decepció a les cartes que els darrers anys adreça a amics i deixebles, esperant un temps millors que no acaben d'arribar.

8. BIBLIOGRAFIA

La bibliografia d'aquest treball, a causa de les moltes i diverses fonts i llibres que hem utilitzat, i per a millor comoditat del lector a l'hora de consultar-la, l'hem dividida en els següents apartats:

8.1 FONTS I LA SEVA PROCEDÈNCIA

8.1.1. LLIBRES DE MIQUEL FERRÀ

8.1.2 ESCRITS DE MIQUEL FERRÀ PER ORDRE CRONOLÒGIC

8.1.3 ALTRES FONTS. ESCRITS COETANIS

8.2 ESCRITS SOBRE MIQUEL FERRÀ

8.3 BIBLIOGRAFIA GENERAL

8.1 FONTS I LA SEVA PROCEDÈNCIA

La documentació emprada per dur a terme aquest treball prové de tres grans blocs: L'arxiu de Miquel Ferrà; les cartes adreçades a diversos corresponents, que hem localitzat a partir de les que es troben al dit arxiu, i els articles i poemes, en la recerca dels quals hem consultat moltes publicacions, que esmentarem no tan sols per consignar la procedència dels escrits sinó també perquè es constati que la nostra recerca ha tengut uns límits definits per les possibilitats de trobar-hi material.

L'arxiu personal de Ferrà és en mans de la seva família, els germans Rosa i Jaume Capllonch Ferrà. Les cartes que va escriure a Maria Antònia Salvà, unes quatre-centes, són a l'arxiu Salvà de l'Allapassa i han estat publicades recentment per l'editorial Moll, a cura de Miquel Gayà. Per a aquest treball hem fet servir fotocòpies de les cartes originals ja que a l'hora d'elaborar-lo no disposavem del llibre esmentat.

La Biblioteca de Catalunya ha estat un dels llocs on hem pogut consultar més material —a part del ja esmentat—. Als seus fons reservats hi localitzarem les cartes dirigides a quatre corresponents importants: Jaume Bofill i Mates, J. F. Ràfols i la seva dona Magdalena Solé, Francesc Matheu i Rosa Leveroni, a més d'algunes altres adreçades a Manuel de Montoliu, Givanel, J. M. Junoy i Canibell. Totes aquestes cartes es troben als epistolaris de J. F. Ràfols, Francesc Matheu, Rosa Leveroni, Manuel de Montoliu, i Givanel; a l'arxiu Jaume Bofill, i en aquest mateix fons, als «manuscrits de Miquel Ferrà», concretament els 2218, 2232 i 2276. Aquesta Biblioteca guarda també algunes de les cartes enviades a Joan Estelrich.

A més d'aquests grans blocs, altres cartes i material provenen de les biblioteques i arxius següents: La Biblioteca Arxiu Municipal de la ciutat de Barcelona, que conté les cartes dirigides a J. M. López-Picó i tot el material referit a la Residència d'Estudiants de Catalunya, que s'hi diposità en desaparèixer la institució; l'arxiu de Rafael Masó, que es

conserva al Col·legi d'Arquitectes de Girona guarda les cartes adreçades a la vidua de Rafael Masó, però malauradament no poguérem localitzar les cartes adreçades a aquest personatge;¹ la biblioteca Bartomeu March de Palma, que conserva la correspondència amb Llorenç Riber, Guillem Colom i Miquel Costa i Llobera; l'arxiu personal d'Estanislau Aguiló, amb les cartes adreçades a aquest i que es guarda a la Biblioteca de la Societat Arqueològica Lulliana; el Centre Municipal de Cultura de Cervera, on estan dipositades algunes de les dirigides a Herminia Grau i al seu marit Agustí Duran i Sanpere incloses al seu arxiu personal —unes altres adreçades a Herminia Grau han estat publicades per Josep Massot i Muntaner; l'Arxiu de Montserrat, amb les enviades a Lluís Nicolau d'Olwer, una part de les quals també foren publicades per Josep Massot;² la Biblioteca Museu Balaguer de Vilanova, amb l'arxiu personal d' E. C. Ricart que guarda l'única carta trobada de Ferrà a aquell i les actes d'aquesta Biblioteca, on Ferrà treballà alguns mesos; l'Arxiu del Regne de Mallorca on l'arxiu personal de Joan Alcover, dipositat per l'Obra Cultural Balear, conté la correspondència amb el poeta i on també hem consultat les cartes redactades per Alcover que tenen alguna relació amb Ferrà; l'arxiu personal de Mn. Alcover, que es troba a l'editorial Moll, conserva les cartes que li trameteren tant Miquel Ferrà com son pare; la Biblioteca Gabriel Llabrés, que compta amb l'única carta coneguda dirigida a l'historiador, i, finalment, la Biblioteca Pública, on l'arxiu personal de Joan Rosselló de Son Forteza conté cartes de Ferrà i als arxius de correspondència, nombrosos escrits seus de quan n'era bibliotecari.

També hem obtingut documentació a través de particulars: el Sr. Carles Jordi Guardiola ens facilità còpies d'algunes cartes a Carles Riba i Clementina Arderiu; el Sr. Felix Escales que conegué Ferrà durant la Guerra Civil, ens posà en contacte amb la Sra Carme Masseguer, la qual estigué a Mallorca durant la contesa i ens aportà còpies de les cartes que Ferrà li havia dirigit, a més d'abundant informació sobre la relació amb ell;

¹ Els contactes amb els seus fills també foren en aquest sentit infructuosos.

² Josep MASSOT *Setze cartes de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau d'Olwer (1923-1934)*, "Els marges", n° 45, 1992, pàg. 71-86.

Maria Lluïsa Julià i Manuel Llanas ens proveïren de les adreçades a Joaquim Ruyra i Agustí Calvet, respectivament; Plàcid Pérez, company solleric i estudiós de les nostres coses, ens deixà les dirigides a Joan Marquès, i Jaume Sobrequés ens facilità les trameses a Ferran Valls Taberner i Ramon d'Abadal, les quals han estat publicades posteriorment —juntament amb altres— a «Estudis Baleàrics».³

Per acabar, citarem les publicacions on hem localitzat articles i poemes de Miquel Ferrà. Atès que els poemes no es varen recollir des d'un primer moment, pot haver-hi alguns poemes a premsa consultada que no siguin a la llista d'escrits de Ferrà, encara que no deuen ser molts perquè se n'han arreplegat bastants. La llista amb els anys i números consultats és la següent:

«Sóller» 1900-1947

BSAL 1887-1947

«La Nostra Terra» 1928-1936

«La Veu de Mallorca» (en les dues darreres èpoques)

«Mitjorn» 1906-1907

«La Veu d'Inca» 1915-1917.

«Mallorca Dominical» íntegrament

«Correu de les lletres» 1920- 1922

«Correo de Mallorca» 1910-1912 i 1917.

«El Día» 1921-1939

«La Almudaina» 1910-1924

«Revista Catalana» 1918-1926

«La Veu de Catalunya» 1908-1910 i 1912-1915

³ Francesc LLADÓ I ROTGER, *Correspondència entre mallorquins i catalanas (1908-1942)*, núm. 51, febrer-maig 1995.

«La Última Hora» 12 d'agost de 1911 a 1916 i 1922
BDLC Volums 4-8 i 13.

«Gaceta de Mallorca» 1907-1910

«Periòdic del Centenari de la Mort de Ramon Llull» del núm. 1 al 6

«La Roqueta» 6 octubre 1900-30 març 1901

«La Ciudad» Inca 1936

«Butlletí de l'Ateneu Barcelonès» 1915-1920

«Butlletí del Centre excursionista de Catalunya» 1904-1906

«Il·lustració Catalana» 1903-1911

«Gasetta de les Arts» 1925

«Gazeta de Mallorca» 1903

«La Revista» 1915-1920, 1922, gener-març i juliol de 1924, 1933, 1935

«Catalunya» 1903-1905

«Majorica» 1924-1925

«Anuari IEC» 1907-1920

«Joventut» 1900-1906

«Llevant» 1917-1925

«D'ací i d'allà» 1918-1936

«Ca Nostra» 1907-1914, 1919-1926, 1928-1929

«Ca d'Inca» núm. 3-66

«La Bona Causa» 1904-1905

«Vell i nou» 1915-1919 i abril 1920-setembre 1921

«Brisas» 1934-1936

«El Heraldo de Cristo» 1909-1912

«La Prensa» 1913-14

«El Eco Balear» 1903

«El Balear» gener i febrer de 1898

«El Felanigense» 1906 i núm. 75, 571, 1384, 1523, 1680, 2858 i any 1913

«Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» 1900-1950

«Garba» 1905-1906 i fins a 27-I-07

«Empori» 1907-1908

«Revista Catalana» Quaderns I gener 1889, II febrer 1889, IV abril 1889, VI juny 1889

«El Periodismo en Barcelona» 1937 núm.6-7, 1938 núm. 8-13 i 15-16.

«Revista de Catalunya» 1896: octubre, novembre, desembre; 1897: gener febrer, març, abril.

«Revista de Archivos Bibliotecas y Museos» 1912-1920

«Sa Marjal» 1909-1928

«La Comarca» Inca 1-XII-21 a 15-II-22

«Ecos» Inca 31-V-23 a 23-VIII-23

«Eco de Inca» 5-I-00 a 16-II-00

«El Heraldo de Inca» 18-X-00 a 30-XI-01 i 1907

«L'Ignorància» 7-XII-18 a 4-IX-19

«Mallorca» núm. 1-17

«Nova Palma» núm 1 al 4, 10-X a 25-XI 1898

«Mallorca» 1928 núm. 1-4

«Correo Mariano» 1907-1909 i 1911 núm. 51-53

«El Explorador Mallorquín» núm. 1, 8, 10, 12-13, 15, 18-21

«Catalunya» 20-IX-13 al final 1914.

«Mallorca» 1898-1901

«La Cataluña» 1907-1909 i fins a 2-VII-10

«La Publicitat» primer semestre 1928 i 12-XII-23 al 30-VI-24

«Figaro» núm. 1 Juliol 1898 [Únic número publicat]

«La Region» 29 de febrer 1912

«S'Auba» 16 de març 1912

«Balears» núm. 23, 24, 26, 31, 33-34. 1914

«Boletín Oficial del Obispado de Mallorca» 1908-1909

«El seny gros» Montblanch núm 12 i 13.

«Nostra Parla» núm. 1-19

«Nostra Parla» Mahó Agost 1923-maig 1924 núm. 1-4 i 6-10

«Revista Catalana» 1909 núm. 4-7 i 9-10

«Taula de Lletres Valencianes» núm. 8 maig 1928, núm 9-13 i 36-38.

«Lo Gai Saber» 1868-1869

«Espanya» núm 1, 4-6, 8-12, 15-16, 21, 24-25, 32-34, 37-38, 249

«Art Jove» 1905-1906

«Estudis Franciscans» 1933

«El Vilanoví» 1-III-19 a 24-XII-21

«Themis», 1915-1916

«Penedés» fins al núm. 9-12 de l'any III

«Condal» 1952

«Ofrena» núm. 1-4 i 7

«La Dulzaina» Palma 1868

«Museo Balear» 1875-1877

«Revista Balear» 1872-1874

«La Aurora» octubre 1914 a desembre 1916

«La Vanguardia» 1-VIII a 19-IX-19 i desembre 1922

«La Paraula Crsitiana» 1933-1934

«Cristiandad» 1947

«Hispania» 1925

«Montserrat» 1903-1906 [Els que hi ha a l'Arxiu Municipal de Barcelona]

«El matí» Abril 1930

«Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya» 1906

«Revista Luliana» 1901-1903 fins gener de 1904

«Revista del Centre de Lectures de Reus» 1922-1928

«Revista de Gerona» 1876-1895

«Anales del Instituto de Estudios Gerundenses» 1876-1945
«Pyrene» 1946-1957
«Revista de Gerona» 1955-1975
«El camí» Barcelona Gener 1918 a juny 1918, núm. 1-6
«Costa de Ponent» Vilanova 30-VIII-22 a 29-IX-23, núm. 1-47
«Vila-Nova 18-X-17 a 15-IX-18, núm. 1-21
«Boletín del Ateneo de Villanueva y la Geltrú» 23-IX-14, núm. 1
«Veu de Ribas» 30-VIII-16 a 28-XII-17, núm. 1-67
«La Nació catalana» 1898-1907
«La Roqueta» 1898-1900 i 1900-1901
«La Creu del Montseny» 1899-1900
«Il·lustració Llevantina» 1899-1900
«El Católico Balear» 1890
Almanac d'«El Felanigense» 1897-1912
«Páginas escolares. Revista mensual ilustrada para jóvenes escolares», Gijón, 1912-1913.

Aquesta llista també conté periòdics i revistes consultades per a altres finalitats de la tesi que no eren cercar escrits de Miquel Ferrà.

8.1.1 LLIBRES I OPUSCLES DE MIQUEL FERRÀ

- La ciutat qui se'n va* [Conferència] Imp. F. Guasp, Palma, 1912
- Ramon Lull valor universal*, [Conferència pronunciada a la Casa de la Ciutat de Mallorca dia 5-VII de 1915] Josep Tous edit., Ciutat, 1915.
- Cançó d'ahir*, Publicacions de la Revsita, Barcelona, 1917
- La Rosada. Primeres poesies*, Ciutat de Mallorca, 1919
- Les muses amigues*, Imp. Marquès i Mayol, Sóller, 1920
- Apologia de Quadrado*, Escuela tip. Provincial, Ciutat de Mallorca 1920
- A mig camí*, Imp. Altès, Barcelona, 1926
- Poesies Completes*, Ed. Selecta, Barcelona, 1962
- Articles i assigs*, Editorial Moll, Mallorca, 1991
- El Doctor Zero i jo*, Pub. Abadía de Montserrat, Barcelona, 1992
- Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)*, Curial i Pub. Abadia de Montserrat, 1997
- Espistolari de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà*, Editorial Moll, Mallorca, 1998

8.1.2 ESCRITS DE MIQUEL FERRÀ PER ORDRE CRONOLÒGIC

Hem ordenat tots els escrits de Miquel Ferrà que hem localitzat cronològicament i de manera que hi destacàs el títol. Al costat del títol hem especificat entre claudàtors algunes dades que ens semblaven interessants, com la signatura utilitzada quan no era una de les habituals, si és un poema o, quan es tracta de textos del primer període en què n'escrivia en castellà, la llengua en la qual estan redactats si no es pot deduir del títol.

Pel que fa als pseudònims, en un principi, signa amb el seu nom complet, Miquel Ramon Ferrà, o amb les inicials corresponents. Per a determinat tipus d'escrits, publicats segons les nostres dades només a «Mallorca Dominical», també fa servir el seu primer pseudònim: *Pere Estepa*, tal com indiquen els índex de la revista, en els quals s'adscriuen a Miquel Ferrà els articles publicats amb aquest pseudònim. Per altra part els textos d'aquesta revista signats *F. F.* són redactats seus amb l'ajuda de son pare o a l'inrevés. El nom de Miquel Ramon Ferrà l'utilitzarà, a partir de 1903, en distintes publicacions fins el 1906 quan a «Mitjorn» comença a signar els poemes i escrits amb el nom de Miquel Ferrà o M. Ferrà.

En escriure a «Gaceta de Mallorca», entre 1907 i 1909, emprà el pseudònim *Helios*, llevat que li interessi especificar que n'és l'autor, fet que succeeix especialment quan es tracta de crítica literària. Més endavant es veu obligat a protestar perquè al setmanari «Sóller» algú intenta adoptar el seu pseudònim.

Hem considerat articles seus alguns de publicats a «La Veu de Catalunya» signat amb una *H.*, atès que llur continguts i estil s'ajusten als habituals en ell i consideram molt probable que aquesta inicial sigui l'abreviatura d'*Helios*.

Quan comença la seva campanya al «Sóller» signa amb el seu pseudònim més conegut: *Alanís de la Lluna* —de la Luna quan l'article és en castellà— o simplement Alanís, nom amb què també subscriu els seus escrits a «La Última Hora», «La Almudaina» i «El Día», llevat dels casos en què vol que hi consti el seu nom i que també especificam. Quant als poemes que no fan part de la seva campanya periodística els sol signar també amb el nom de Miquel Ferrà.

Finalment, als articles publicats a «Ca Nostra» sota el títol *Petits assaigs* utilitza el pseudònim *Iv*. Tant aquest com l'anterior *Alanís creim que* provenen de la traducció al català de noms francesos: *Ives* i *Alain*, respectivament.

Ara per ara, no tenim documentats altres pseudònims, encara que podria ser que n'hagué utilitzat algun altre que desconeixem.

ABREVIACIONS D'AQUEST APARTAT

P Poema o escrit en vers

Sig. Signat

Trd. Traducció

1897

- Nuestra Señora del Carmen* [Sense signar) «Mallorca Dominical», 18-VI, pàg. 2
Indulgencia de la Porciúncula
[Sig. M.R.F.] [català] «Mallorca Dominical», 1-VIII, pàg. 2
Fabula. Es corp i sa geneta (Traducció de Lafontaine)
[P] [Sig. M. R. F.] «Mallorca Dominical», 19-IX, pàg. 8
La calumnia castigada. (Imitació de Schiller)
[Sig. M. R. Ferrà] «Mallorca Dominical», 5-IX, pàg. 6-7
Patrons de la setmana [Sig. M.R.F.] «Mallorca Dominical», 10-X, pàg. 2-3

1898

- St. Antoni de Viana*
i St Sebastià [Sig. F. F.] «Mallorca Dominical», 16-I
Conversió de St. Pau [Sig. M.R.F.] «Mallorca Dominical», 23-I pàg. 1
Els doblés no fan la ditxa
(Argument de La Fontaine) [Sig. M. R.F.], «Mallorca Dominical», 9-X, pàg. 3

1899

- Un màrtir* [P] [Català][Sig. M. R.F.] «Mallorca Dominical», 12-II, pàg. 2
Súplica [P] [Castellà] [Sig. M. R.F.] «Mallorca Dominical», 23-VII, pàg. 1
El Cardenal Despuig [Català] [Sig. F. F.] «Mallorca Dominical», 29-X, pàg. 2-3
La vispera de difuntos (Impresiones)
[Sig. M. F.] «Mallorca Dominical», 12-XI, pàg. 2
A la Inmaculada
Concepció [P] [Sig. M. R. F.] «Mallorca Dominical», 3-XII, pàg. 3
Es dos lladres i s'ase

- [P] [Sig. Pere Estepa] «Mallorca Dominical», 3-XII, pàg. 4
 ¡Ditxosa Nit! [P] [Sig. M. R. F.] «Mallorca Dominical», 24-XII, pàg. 2-3
 El Rei en Jaume [Sig. M. R. Ferrà] «Mallorca Dominical», 31-XII, pàg. 2

1900

Sacrifici (Històrich) (Trad. de «Lectura Popular»)

- «Mallorca Dominical», 4-II, pàg. 2
 ¡Patria!... [P] [Català] [Sig. M.F.] «Mallorca Dominical», 25-II, pàg. 3
 Crònica setmanal. Aixuta [Sig. Pere Estepa], «Mallorca Dominical», 8-VII, pàg. 4
 Crònica setmanal [Sig. Pere Estepa] «Mallorca Dominical», 15-VII, pàg. 4
Fe i pàtria (Històrich)
 [Trd. «Revista. Popular».] «Mallorca Dominical», 19-VIII, pàg. 3
 Vesprada [P] [Sig. M. R. F.] «Mallorca Dominical», 16 -IX, pàg. 3
 Pabellons [Sig. Pere Estepa] «Mallorca Dominical», 9-XII, pàg. 3
 Don Jaume II [Sig. M. R. F.] «Mallorca Dominical», 16-XII, pàg. 2
 Setmanada [Sig. Pere Estepa] «Mallorca Dominical», 30-XII, pàg. 4

1901

- Comens de sigle* [Sig. M. R. Ferrà] «Mallorca Dominical», 6-I, pàg. 5-6
Vetlades literàries, [Sense sig.] «Mallorca Dominical», 13-I, pàg. 13-14
Lo Venerable P. Fr. Julià Font y Roig
 [Sig. M. R. F.] «Mallorca Dominical», 10-II, pàg. 39-40
Progrés... [Traducció
de T. Aldrich] [Sig. M. R. F.] «Mallorca Dominical», 12-V, pàg. 138-139
El carro triumfal [Sig. M. R. F.] «Mallorca Dominical», 4-VIII, pàg. 236-237

Diccionari de la llengua catalana. Junta de diumenge,

«Mallorca Dominical», 24-XI, pàg. 366

1903

Victòria [P] [Sig. M. R. F.]

«El Eco Balear», 12-II, pàg. 3

1904

Per l'estany (Desembocadura del Torrent de Parells) [P]

[Sig. Miquel R. Ferrà]

«Il·lustració Catalana», 10-IV, pàg. 232

Lo jardí. Crepuscol de maig [P]

[Sig. Miguel Ramon Ferrà]

«Il·lustració Catalana», 8-V, pàg. 300

Del coster [P] [Sig. Miguel R. Ferrà]

«Sóller», 10-IX, pàg. 1

«Il·lustració Catalana», pàg. 443

Ivernencs [P]

«Catalunya», Abril, pàg. 20

Lo jardí mullat (Octubre1903) [P]

«Catalunya», Abril, pàg. 21

Profanació (Arrera!) [1903][P]

«Catalunya», Abril, pàg. 23

Visions: [Dins *Poetes joves als Jocs Florals*]

- *Miramar* [1903] [P]

«Catalunya», Abril, pàg. 25

- *Valldemossa* [1903] [P]

«Catalunya», Abril, pàg. 25 i 26

Mestral [P]

«Catalunya», maig, pàg. 16

Cisma [P]

Joventut, 5-V, núm. 221

«La Bona Causa», 12-VI, núm. 1,

«Cu-cut», núm. 123, 5-V, pàg. 291

Jochs Florals 1904, Barcelona, 1904

Florida [P] [M. R. Ferrà]

«La Bona Causa», núm. 2, pàg. 1

<i>La sempreviva</i> [P]	«La Bona Causa», núm. 16, pàg. 2
<i>Estrelles errants</i> [P]	«La Bona Causa», núm.18, pàg. 2
<i>Virgo Potens</i> [Sig. M. FERRÀ]	«La Bona Causa», núm. 26, pàg. 6
<i>Himne a la Verge</i> [P][Sig. Miquel R. Ferrà]	«Montserrat», núm. 46, pàg. 204. «La Bona Causa», núm. 31, 7-I-05, pàg. 2

1905

<i>Recort</i>	<i>Dins Emilia SUREDA, Poesies mallorquines, Mallorca, 1905, pàg. 155.</i>
<i>Lo jardí abandonat</i> [1904] [P],	«Catalunya», 30-I, pàg. 29-30,
<i>Desencant</i> [P]	«Catalunya», 30-I, pàg. 25
<i>Mala nit</i> [P]	«Catalunya», 30-I, pàg. 26
<i>Vora la font (Migdía)</i> [P]	«Catalunya», 30-I, pàg. 27
<i>Primers d'Abril</i> [1904][P]	«Catalunya», 30-I, pàg. 28
<i>Primaveral</i>	«Catalunya», 30-I, pàg. 25-30
<i>Himne a la Verge</i> [P][Trd. Ch.Nodier]	«La Bona Causa», 7-I, núm. 31, pàg. 2 «Montserrat», núm. 48, pàg. 407.
<i>Visió clàssica</i> [P]	«Il.lustració Catalana», núm. 93, pag. 170
<i>L'Ametler</i> [P] [Sig. Miquel R. Ferrà]	«Sóller», 25-II «La Bona Causa», 18-II, núm. 37, pàg. 2 «La Bona Causa», núm 51 «La Bona Causa», 27-V-06 «Sóller», 17-IV-15, pàg. 5
<i>Camperola</i>	
<i>Somni d'estiu</i> [P] [Sig. Miquel R. Ferrà]	«Catalunya», 15-V, pàg. 21-22
<i>Idili</i> [P] [Sig. Miquel R. Ferrà]	«Catalunya», 30-V, pàg. 24 «Ca Nostra», 27-III-09, núm. 79

- Lo jardí dormit* [P] [Sig. Miquel R. Ferrà] «La Bona Causa», 1 jul., núm. 56 pàg. 2
- Idili d'estiu* [P] [Sig. Miquel R. Ferrà], «Sóller», 29-VII, pàg.1
- A Mn Jaume Bofarull* «Il·lustració Catalana», núm. 115, pàg. 460
- Mitxidia* [P], [Sig. Miquel R. Ferrà] «Vers & Prosa», [Girona], núm. 3
- Capvespre* [P] «La Bona Causa», 8-VII núm. 57, pàg. 2
- Auguri* [P] [Sig. Miquel R. Ferrà] «La Bona Causa», 8-VII núm. 57, pàg. 2
- El clar de lluna* [P] «Il·lustració Catalana», núm. 119, pàg. 583
- [Sig. Miquel R. Ferrà] «La Bona Causa», 15 jul., núm. 58, pàg.1
- Alborada* [P] [Sig. Miquel R. Ferrà] «Il·lustració Catalana», núm. 119, pàg. 583
- Torrent de Pareys. Entrada de la fosca* [P]
- [Sig. Miquel R. Ferrà] «La Bona Causa», 5-VIII, núm. 61,
- La florida del Ivern* [P] «Catalunya», 30-V, pàg. 25
- L'alquimista* [P] [Sig. Miquel R. Ferrà] «Il·lustració Catalana», núm. 113, pàg. 486
- Impressió* [P] [Sig. Miquel R. Ferrà] «La Bona Causa», 23 set., núm. 68, pàg. 2
- Quant fa fosca...* [P]
- [Sig. Miquel R. Ferrà] «La Bona Causa», 30-IX, núm. 69, pàg. 1
- «Art jove», núm. 9, 15-IV-06, pàg. 143
- Els Reis* [P] [Premi certamen d' Inca] «Diario de Mallorca», 28-XI, pàg. 1
- «Mitjorn», I-07, núm. 13, pàg. 18
- «Ca Nostra», 4-I-08, núm. 14
- «La Almudaina», 6-I-15
- «Majorica», gener 1925, núm. 14
- Torrent pregon* [P]
- [Sig. Miquel R. Ferrà] «Montserrat», núm 59, XI, pàg. 111
- «Ca Nostra», 18-VII-08, pàg. 2
- «Sóller», 27-VIII-10
- «La Veu de Mall.», núm.48-49, 1919, pàg.6

<i>Al clar de lluna</i> [P]	Art jove, 15-XII, núm. 1, pàg.10
<i>Mestral</i>	«La Bona Causa», núm. 76
<i>Set</i> [P] [Sig. Miquel R. Ferrà]	Almanac d'«El Felanigense», 1905
<i>L'arribada del hivern</i>	Almanac del «Cu-cut», 1905
<i>Al clar de lluna</i>	«Art Jove», núm. 1, 15-XII
	1906
<i>Nadal (A Mª A^a Salvà)</i> [P]	«Mitjorn», gener, núm. 1, «Ca Nostra», 28-XII-07, núm. 13 «Sóller», 22-XII-17, pàg. 5 Llevant, 20-XII-18, pàg. 2
<i>Alabat sia Déu</i> [Sig. La redacció]	«Mitjorn», febrer núm. 2, pàg.5-6
<i>Derrers dies</i> [Sig. Miquel R. Ferrà]	«Mitjorn», febrer, núm. 2, pàg. 33-35
<i>Ametlers rosa (Poesia premiada al Certamen d'Inca)</i> [Sig. Miquel R. Ferrà]	«Sóller», 10-II Art jove, 15-II, pàg.76, núm. 5 «Ca Nostra», num. 22, 30-II-08 «Sóller», 1-II-19
<i>Oh Déu meu</i> [P] [Trd. Verlaine]	«Mitjorn», març, pàg. 84 «Gaceta de Mallorca», 8-IV-09 «Sóller», 23-III-18, pàg. 5 «El Día», 18-IV-30
<i>D.Pere A. Penya</i> [Sig. Miquel FERRA]	«Mitjorn», maig, núm. 5, pàg. 130-133
<i>Babel</i> [Sig. Miquel R. Ferrà]	«Montserrat», abril, núm. 64, pàg. 191-192 «Ca Nostra», núm. 4, 26-X-07, pàg. 1-2
<i>Primaveral</i> [P]	Art jove, 15-V, núm. 11, pàg. 177
<i>"Horacianes"</i> [Sig. Miquel FERRÀ]	«Mitjorn», juny, núm. 6, pàg. 161-162

<i>Vientos nuevos</i> [Sig. M. FERRÀ]	«Diario de Mallorca», 4-VII, pàg. 1
<i>Un artículo</i> [Sig. M. Ferrà]	«Diario de Mallorca», 26-VII, pàg. 1
<i>Spiritus procellarum</i> [P] [Sig. M. FERRÀ]	«Mitjorn», Agost, pàg. 248
<i>Els àngels</i> [P] [Sig. M. FERRÀ]	«Mitjorn», núm. 9, pàg. 265
<i>Derreries de setembre</i> [M.F.][1903]	«Mitjorn», núm. 9, pàg. 275
	«Ca Nostra», 14 setembre, 1912, núm. 204
<i>Autumnal</i> [P] [Sig. M. FERRÀ]	«Mitjorn», octubre, núm. 10, pàg. 315
<i>Saviesa</i> [Trd. P. Verlaine] [Sig. Miquel R. Ferrà]	«Art jove», 8 octubre, núm. 20, pàg. 326
<i>Octubre</i> [P]	«Mitjorn», octubre, pàg. 315
<i>Matinal (Impressió de maig)</i> [P]	
[Sig. Miquel R. Ferrà]	«Il·lustració Catalana», núm. 160, pàg. 392
<i>Els vells carrers de l'Almudayna</i> [P]	
[Sig. Miquel R. Ferrà]	«Il·lustració Catalana», núm. 160, pàg. 392
<i>Impressió (A l'entrada d'un coval)</i>	Almanac d'«El Felanigense», 1906

1907

<i>Un nou llibre den Costa</i>	
[Sig. Miquel FERRÀ]	«Mitjorn», febrer, núm. 14, pàg. 56-58
<i>La Candelera Plora</i> [P]	«Mitjorn», febrer, núm. 14, pàg. 40
	«Ca Nostra», 1-II, núm. 120
<i>Vientos nuevos II</i> [Sig. M. FERRÀ]	«Diario de Mallorca», 19-II, pàg. 1
<i>Horabaixa religiós</i> [P] [Sig. M. FERRÀ]	«Mitjorn», pàg. 89
<i>Desolació</i> [P] [Trd. Verhaeren]	«Mitjorn», abril, pàg. 121
<i>Una visita al túnel de Buñola</i> [Sig. Helios]	«Gaceta de Mallorca», 23-XI
<i>Notas sueltas. Meditemos.</i> [Sig. Helios]	«Gaceta de Mallorca», 26-VII
<i>Notas sueltas. Un error</i> [Sig. Helios]	«Gaceta de Mallorca», 1-VIII

- Notas sueltas. Comentario* [Sig. Helios] «Gaceta de Mallorca», 3-VIII
- Notas sueltas. Católicos prácticos*
[Sig. Helios] «Gaceta de Mallorca», 13-VIII
- Notas sueltas. Católicos asustados*
[Sig. Helios] «Gaceta de Mallorca», 22-VIII
- Notas sueltas. Por la poesía* [Sig. Helios] «Gaceta de Mallorca», 30-VIII
- Notas sueltas.* [Sig. Helios] «Gaceta de Mallorca», 27-IX
- Notas sueltas. Maura «Judío»* «Gaceta de Mallorca», 7-XII, pàg. 1
- Puerta Sta Margarita opiniones de M.Ferra* «Gaceta de Mallorca», 19-XII, pàg. 1
- Lititeratura Castellana. E. Díez Canedo. «La visita del sol»,*
[Sig. Miguel Ferrà] «Gaceta de Mallorca», 19-XII, pàg. 1

1908

- Plou i neva* [P] [Sig. Miquel Ferrà] «Ca Nostra», 4-I, núm. 14
«Sóller», 28-XII-18
- Temperamentos* [Sig. Helios] «Gaceta de Mallorca», 9-I
- Per les festes d'avui a Mallorca i a Montpeller* [P],
[Sig. Miquel Ferrà] «Gaceta de Mallorca», 2-II
- De cultura catalana. "El Somni d'una nit d'estiu"*
[Sig. M. Ferrà] «Gaceta de Mallorca», 19-II
- Los libros. El Somni d'una nit d'estiu* «La Catalunya», 29-II, núm. 22, pàg. 137
- Davall una imatge de la Verge del Puig* [P]
[Sig. M. Ferrà] «Ca Nostra», 30-II, núm. 22
- La simbòlica de les catedrals (Del llibre pòstum de Huysmans «Trois Eglises et Trois Primitifs»)* BSAL, agost, pàg. 119

De l'Olive (Original de Joachim Du Belay)

- [P] «Ca Nostra», 8-XI
«Sóller», 14-XI-14
«Sóller», 30-III-35, pàg. 9

1909

- Los extremos se tocan* [Sig. Helios] «Gaceta de Mallorca», 2-I
- La Montanya d'Ametystes* [Sig. M. FERRA] «Gaceta de Mallorca», 2-I
- El nuevo libro de Costa. Visionsde la Palestina,*
[Sig. M. Ferrá] «Gaceta de Mallorca», 9-I
- No es su lugar* [Sig. Helios] «Gaceta de Mallorca», 9-I
- Verdades crudas* [Sig. Miguel Ferrá] «Gaceta de Mallorca», 14-I
- ¿Arte?* [Sig. Helios] «Gaceta de Mallorca», 22-I
- "Cap al tard" poesies de Joan Alcover i Maspons*
[Sig. M. Ferrá] «Gaceta de Mallorca», 30-I
- Las dos lenguas* [Sig. Helios] «Gaceta de Mallorca», 17-II
- Apropósito de la puerta* [Sig. Helios] «Gaceta de Mallorca», 26-II
- Excelsior(de Longfellow)*[P]
[Sig. Miquel Ferrá] «Gaceta de Mallorca», 6-III
- Mallorca i la nacionalitat catalana* [Conferència pronunciada dia 28 de
març de 1909 al Centre Català] «Gaceta de Mallorca», 30-III
dins *Conferències regionalistes dites pels A.M^a
Alcover, Benet Pons i Fàbregas, Lluís Martí
i Ximenis, Llorenç Riber i Miquel Ferrà*, al
Centre Català de Mallorca, Est. F. Soler,
Mallorca, 1909.
- Ciutat de «Llevant», núm. 101-104 1920

- Oració del treball* [P] [Sig. Miquel Ferrà] «*Il·lustració Catalana*», núm. 293, pàg. 21
- Per la Lliga del Bon Mot* [Sig. M. Ferrá] «*Ca Nostra*», 17-VII, núm. 94
- Lo irreparable...* [Sig. Helios] «*Gaceta de Mallorca*», 21-IV
- Los Libros. Los evangelios en catalán*
[Sig. M. F.] «*La Cataluña*», 24-VII, pàg. 465
- Nuestra protesta* [Sig. M. Ferrá] «*Ca Nostra*», 7-VIII, núm. 97
- D. Mateu Obrador* [Sig. M. F.] «*Estudis Universitaris Catalans*»,
pàg. 243-244
- L'obra de Mossen Pont* [Sig. Iv] «*Ca Nostra*», 20-XI, núm. 112
- Això no és allò* [Sig. Iv] «*Ca Nostra*», 4-XII, pàg 1 i 2
- L'escola pagana* [Trd. de Baudelaire]
[Sig. Miquel R. Ferrà] «*Revista Catalana*», 2-XII, pàg. 119-122.
- Reflexions d'un patriota* [Sig. Iv] «*Ca Nostra*», 25-XII, núm. 117

1910

- La Candelera plora* [P] «*Ca Nostra*», 1-II, pàg. 1
- Laïcisme escolar*
[*Discurs al mitjà de Manacor*] «*Ca Nostra*», 16-IV, núm. 125
- Excavacions d'Ampuries*, [Signat M. R. F.] BSAL, Abril, pàg. 64
- Adhesió a l'homenatge a Prat de la Riba* «*La Veu de Catalalunya*», 9-V
- L'esperit de Balmes* [Sig. M. Ferrá] «*Ca Nostra*», 16-IX, núm. 135
- Posta de lluna* [P] [Sig. M. Ferrá] «*Ca Nostra*», 16-X
«*Sóller*», 10-XI, pàg. 5
«*L'Ignorancia*», 23-I-19, núm. 8
- Entrada de nit* [P] «*Ca Nostra*», 16-XI, núm. 139

1911

- Petits assaigs. Hores vives i hores mortes*
[Sig. Iv] «Ca Nostra», 16-X, núm. 162
- Sota'ls estels* [P] [Sig. Miquel Ferrà] «Ca Nostra», 16-X, núm. 162
- Paisatge* «Sóller», 21-X, pàg. 5
- Petits assaigs. Economia* [Sig. Iv] «Ca Nostra», 1-XI, núm. 163
- Monument a Ramon LLull I* «Sóller», 4-XI, pàg. 5
- Monument a Ramon Llull II* «Sóller», 18-XI, pàg. 5
- De Mallorca. Sobre la reforma de la Seu*
[Sig. Miquel Ferrà] «La Veu de Catalunya», 30-XI
- Petits assaigs. De les lectures* [Sig. Iv] «Ca Nostra», 1-XII, núm. 165
- Marina* «Sóller», 9-XII, pàg. 5
- Per la victòria d'un nou*
regidor de Ciutat [P][Alanís de la Lluna] «Sóller», 16-XII, pàg. 5
- Cels d'hivern* [P] «Ca Nostra», 16-XII, núm. 166,
- Biniarroí* [P] «Ca Nostra», Almanac Lit. 1911

1912

- El parer d'un senyó,* «Sóller», 5-I, pàg. 5
- Nadal vora un mar del nord* [P] «Ca Nostra», 13-I, núm. 169
- Consells a un biògraf* «Sóller», 13-I pàg. 5
- Explicació* «Sóller», 20 -I,
- La ciutat qui se'n va* [Conferència] Imp. F. Guasp, Palma, 1912
BSAL, març, pàg. 1
«Ca Nostra», 20-IV, núm. 183
- Un mal somni* «Sóller», 3-II, pàg. 5
- Angels meus!* «Sóller», 17-II, pàg. 4

<i>A propòsit de l'exposició Morell</i>	BSAL, març, pàg. 48
<i>Els portals de Santa Eulalia</i>	BSAL, març, pàg. 48
<i>Petits assaigs. Els vagos</i> [Sig. Iv]	«Ca Nostra», 2-III, núm. 176 «Sóller», 24-VII-14
<i>Finis coronat opus</i>	«Sóller», 2-III, pàg. 5
<i>El doctor Zero</i>	«Sóller», 9-III, pàg. 5
<i>La pitjor barbarie</i> [Sig. F.]	«Correo de Mallorca». 13-III, pàg.1
<i>Jo</i>	«Sóller», 23-III, pàg. 5
<i>Portes, claustres, monuments i carabasses</i>	«Sóller», 6-IV, pàg. 5
<i>Petits assaigs. Estètica i moral</i> [Sig. Iv]	«Ca Nostra»,13-IV, núm. 182
<i>Aclaració</i>	«Sóller», 27-IV, pàg. 5
<i>Petits assaigs. La religió</i> [Sig. Iv]	«Ca Nostra», núm. 185, 4-V
<i>A n'els sollerics I</i>	«Sóller», 18-V, pàg. 5
<i>La doble victòria</i>	«Sóller», 25-V, pàg. 5
<i>Petits assaigs. Els periòdics</i>	«Ca Nostra», núm. 190, 8-VI
<i>Baleares y Canarias</i>	«Sóller», 15-VI, pàg. 5
<i>A n'els sollerics II</i>	«Sóller», 22-VI, pàg. 5
<i>Madrid</i>	«Sóller», 13-VII, pàg.7
<i>Envant o enrera</i>	«Sóller», 20-VII, pàg. 5
<i>El turisme i la vergonya</i>	«Sóller», 27-VII, pàg. 5 «Ca Nostra», 3-VIII, núm. 193, pàg. 1
<i>Aproposit</i>	«Sóller», 10-VIII, pàg. 7
<i>Petits assaigs. Cultura popular</i> [Sig. Iv]	«Ca Nostra», 10-VIII, núm. 199
<i>Contra-Rèplica</i>	«Sóller», 17-VIII, pàg. 5
<i>Petits assaigs. Mal camí</i> [Sig. Iv]	«Ca Nostra», 31-VIII, núm. 202, pàg. 1
<i>Elogi de la dinamita</i>	«Sóller», 14 -IX, pàg. 5

- Un altre més i som tres, ol'optimisme relatiu* «Sóller», 28 -IX, pàg. 7
- El torrent* «Sóller», 12-X, pàg. 5
«Ca Nostra», 26-X, núm. 210, pàg. 1
- Nit de les Verges [P]* «Ca Nostra», 19-X, núm. 209
- Petits assaigs. Pecat de democràcia [Sig. Iv]* «Ca Nostra», 19-X, núm. 209, pàg. 1
- Mallorquí i català* «Sóller», 26-X, pàg. 5
«Ca Nostra», 16-XI, núm. 213, pàg. 1
- Cusidora [P]*
- [Premiada als Jocs florals de Les Corts] «Ca Nostra», 16-XI, núm. 213,
«Sóller», 23-XI-18, pàg. 5
- Cap amunt I. Covadonga* «Sóller», 23-XI, pàg. 7
- Petits assaigs. Després de la mort den Canalejas*
- [Sig. Iv] «Ca Nostra», 23-XI, núm. 214, pàg. 1
- Cingles amunt II. El lac d'Enol* «Sóller», 30-XI, pàg. 5
- Petits assaigs. La lleialtat en el negoci Ferrer.*
- [Sig. Iv] «Ca Nostra»30-XI, núm. 215, pàg. 1
- Cingles amunt III. Dels llops i d'altres particulars* «Sóller», 7-XII, pàg. 5
- Cingles amunt IV. Peña Santa* «Sóller», 14-XII, pàg. 7
- Ratificació* «Sóller», 28-XII, pàg. 5

1913

- El año 1912* «La Última Hora», 2-I
- Las corrientes modernas o el rábano por las hojas* «La Última Hora», 18-I

<i>Balans</i>	«Sóller», 25-I, pàg. 5
<i>Precisando</i>	«La Última Hora», 31-I
<i>Intelligentes e ignorantes I</i>	«La Última Hora», 6-II
	«Sóller», 25-IV-14, pàg. 6
<i>Un senyó qui's desahoga</i>	«Sóller», 8-II, pàg. 5
<i>Intelligentes e ignorantes II</i>	«La Última Hora», 13-II
	«Sóller», 25-IV-14, pàg. 6
<i>Estampa [P] [Sig. Alanís de la LL.]</i>	«Correo de Mallorca», 14-II
<i>Alleluia</i>	«Sóller», 15-II, pàg. 7
<i>La dona. Als Joves [Sig. Iv]</i>	«Ca Nostra», 15-II, núm. 226
<i>En el buen camino</i>	«La Última Hora», 19-II
	«Sóller», 1-III
<i>Lo que los manca</i>	«Sóller», 22-II, pàg. 7
<i>Opiniones [En castellà]</i>	«Sóller», 1-III, pàg. 3
<i>Un punt damunt una i</i>	«Sóller», 1-III, pàg. 7
<i>Un ejemplo</i>	«La Última Hora», 1-III
	«Sóller», 12-VII
<i>Un detalle</i>	«La Última Hora», 5-III
	«Sóller», 8-V, pàg. 6
<i>Simbols</i>	«Sóller», 8-III, pàg. 7
<i>Pequeñez</i>	«La Última Hora», 11-III
	«Sóller», 22-III
	«Ca Nostra», 29-III, núm. 232, pàg. 1 i 2
<i>D'això se'n diu agudesa</i>	«Sóller», 15-III, pàg. 7
<i>Pels meus lectors</i>	«Sóller», 22-III, pàg. 7
<i>Sobre lo mismo</i>	«La Última Hora», 22-III
<i>Los motivos de una fe</i>	«La Última Hora», 27-III
	«Sóller», 21-III-14, pàg. 6

<i>Consigna</i>	«Sóller», 29-III, pàg. 7
<i>Aproposit de la neutralitat I</i> [Sig. Iv]	«Ca Nostra», 29-III, núm. 232, pàg. 1
<i>Vulgocracia</i>	«La Última Hora», 31-III
<i>Aproposit de la neutralitat II</i> [Sig. Iv]	«Ca Nostra», 12-IV, núm. 234
<i>Urgente</i>	«La Última Hora», 17-IV
	«Sóller», 3-V
<i>Carta a un futur leader</i>	«Sóller», 19-IV, pàg. 7
<i>Lo que es un monumento I</i>	«La Última Hora», 26-IV
<i>A proposit de la neutralitat III</i> [Sig. Iv]	«Ca Nostra», 26-IV, núm. 236
<i>Lo que es un monumento II</i>	«La Última Hora», 2-V
<i>A una beldat del nord</i>	
[P francès] [Sig. Alanís de la Lluna	«Sóller», 3-V, pàg. 7
<i>Lo que es un monumento III</i>	«La Última Hora», 15-V
<i>Una idea</i>	«Sóller», 17-V, pàg. 7
<i>Mallorca e Ibiza</i>	«La Última Hora», 23-V
<i>Mes de Maria</i> [P] [Sig. Miquel Ferrà]	«Ca Nostra», 24-V
<i>Curiosidad malsana</i>	«La Última Hora», 30-V
<i>Un home tot sol</i>	«Sóller», 31-V, pàg. 7,
<i>L'Oratori de Sant Felip Neri</i> [Sig. Iv]	«Ca Nostra», 31-V
<i>Riber</i>	«La Última Hora», 9-VI
<i>El miedo al ideal</i>	«La Última Hora», 18-VI
<i>El imperio de la carne</i>	«La Última Hora», 21-VI
<i>Joves</i>	«Sóller», 21-VI, pàg. 7
	«Ca Nostra», 28-VI, pàg.1
<i>Més sobre l'ambient</i>	«Sóller», 28-VI, pàg. 7
<i>Moral de jóvenes</i>	«La Última Hora», 28-VI
<i>¿Otro centralismo?</i>	«La Última Hora», 3-VII
<i>Això del panyo anglès</i>	«Sóller», 5-VII, pàg. 7

<i>Barcelona y Mallorca</i>	«La Última Hora», 11-VII
<i>Cas de consciència</i>	«Sóller», 12-VII, pàg. 7
<i>Aproposito de la reforma interior</i>	«La Última Hora», 15-VII
<i>Normes per fer monuments</i>	«Sóller», 19-VII, pàg. 7
<i>Grosseria d'esperit</i>	«Ca Nostra», 26-VII
<i>Sobre la educación del gusto</i>	«La Última Hora», 1-VIII
<i>Del pessimisme</i>	«Sóller», 2-VIII, pàg. 7
<i>A proposit d'homes tot sols</i>	«Sóller», 9-VIII, pàg. 7
<i>La "Obra del Arte Popular"</i>	«La Última Hora», 14-VIII
<i>El català obligatori</i>	«Sóller», 16-VIII, pàg. 7
<i>Manifest de "Lliga d'Amics de l'art"</i>	«La Última Hora», 20-VIII
<i>Sobre la finura</i>	«Sóller», 23-VIII, pàg. 7
<i>En marcha</i>	«La Última Hora», 27-VIII
<i>Plátanos y no palmeras</i>	«La Última Hora», 29-VIII
<i>Els arquitectes de demà</i>	«Sóller», 30-VIII, pàg. 7
	«Ca Nostra», 6 -IX
<i>El poeta de Madrid</i>	«La Última Hora», 2 -IX
<i>Demasiado...</i>	«La Última Hora», 6 -IX
<i>Turó-Park</i>	«La Última Hora», 16 -IX
<i>Tanques</i>	«Sóller», 20 -IX, pàg. 7
<i>A los selectos</i>	«La Última Hora», 25 -IX
<i>Absolutament acordes</i>	«Sóller», 4-X, pàg. 7
<i>Captiri [P] [A. de la Ll.]</i>	«Sóller», 11-X, pàg. 7
	«Ca Nostra», 14-II-14
<i>Manía provinciana</i>	«La Última Hora», 18-X
<i>El millor ressort [Sig. Iv]</i>	«Ca Nostra», 18-X
<i>La juventud de hoy</i>	«La Última Hora», 22-X
<i>Otro monumento [Sig. Alanís de la Luna]</i>	«Correo de Mallorca», 23-X, pàg. 1

<i>¿...? (Per la còpia Xenius)</i>	«Sóller», 25-X, pàg. 7
<i>Corrientes nacionalistas</i>	«La Última Hora», 27-X
<i>La nación y la lengua</i>	«La Última Hora», 5-XI
<i>Obras vivas y obras muertas</i>	«La Última Hora», 7-XI
	«Sóller», 15-XI, pàg. 6
<i>D'un cas que passa a Bohemia</i>	«Sóller», 8-XI, pàg. 7
<i>El Sant Pare i la cultura dels catòlics</i>	
[Sig. F]	«Catalunya», 15-XI
<i>Ayudemos con obras</i>	«La Última Hora», 15-XI
<i>Ciudades modernas</i>	«La Última Hora», 24-XI
<i>Sonet [P]</i>	«Sóller», 29-XI, pàg. 7
<i>Una necesidad</i>	«La Última Hora», 2-XII
<i>La poesia catalana</i>	«La Última Hora», 12-XII
<i>Eximpli</i>	«Sóller», 27-XII, pàg. 7
[Sense títol] [Sig. Iv]	«Ca Nostra», 27-XII, pàg. 2

1914

<i>La meteixa cançó</i>	«Sóller», 3-I, pàg. 5
<i>La moral en el cinema</i>	«La Última Hora», 3-I
<i>Reacció [Sig. Iv]</i>	«Ca Nostra», 3-I, núm. 292, pàg. 1
<i>Al magisterio joven</i>	«Sóller», 10-I, pàg. 3
<i>Pobresa de cultura religiosa [Sig. Iv]</i>	«Ca Nostra», 10-I
<i>Sobre regionalismo</i>	«Sóller», 24-I, pàg. 6
<i>Llamamiento</i>	«La Última Hora», 24-I
	«Sóller», 21-II
<i>Hoja literaria. El símbolo de las cerezas</i>	«La Última Hora», 30-I
<i>Encara sobre el torrent</i>	«Sóller», 31-I, pàg. 7

<i>Prosiguiendo</i>	«La Última Hora», 5-II
<i>Els segadors</i>	«Catalunya», 7-II núm.327, pàg. 82
<i>Al margen de una silueta</i>	«Sóller», 7-II, pàg. 7
<i>Para «Cirano»</i>	«Sóller», 14-II, pàg. 4
<i>Pius X Papa</i> [Sig. F.]	«Ca Nostra», 14-II, pàg.1
<i>La tasca del amics de l'Art a Mallorca</i>	
[Sig. F] [Copiat Veu de Catalunya],	«Ca Nostra», 14-II, pàg. 2
<i>Llamamiento</i>	«Sóller», 21-II, pàg. 3
<i>Parla en Russiñol</i>	«Sóller», 21-II, pàg. 7
<i>La opinión de Ganivet</i>	«Sóller», 7-III, pàg. 4
<i>¿El actal adefesio?</i>	«La Almudaina», 7-III, pàg. 1
<i>A l'encant</i> [P] [Sig. A. de la LL]	«Sóller», 28-III, pàg. 7
<i>La construcción de la ciudad</i>	«La Almudaina», 28-III, pàg. 1
<i>El derecho a la crítica</i>	«La Almudaina», 17-IV
<i>Un sermó</i>	«Sóller», 18-IV, pàg. 7
<i>Moixiganga</i>	«Sóller», 2-V, pàg. 7
<i>Causa común</i>	«La Almudaina», 6-V
<i>Disparate</i>	«La Almudaina», 16-V
<i>Cataluña</i>	«La Almudaina», 30-V
<i>Abril</i> [Trd. poema D'Annunzio]	«Sóller», 13-VI, pàg. 7
<i>La biblioteca de Cataluña</i>	«La Almudaina», 18-VI, pàg. 7
<i>L'Institut d'Estudis Catalans</i>	«La Almudaina», 10-VII
<i>La hora presente. Viajando</i>	«La Almudaina», 12-VIII
<i>Història d'un homo pràctic</i>	
[P] [Sig. Alanís de la Lluna]	«La Almudaina», 14-VIII
	«Sóller», 14-VIII-14
<i>La hora presente.Desde Madrid</i>	«La Almudaina», 19-VIII
<i>La hora presente.Responsabilidad</i>	«La Almudaina», 29-VIII

<i>La hora presente</i>	«La Almudaina», 23 -IX
<i>A qualsevol capellà galòfob</i>	«Sóller», 26 -IX, pàg. 7
<i>La hora presente. Alemanes o franceses</i>	«La Almudaina», 2-X
<i>Mossen Antoni Ma. Alcover</i>	«Sóller», 17-X, pàg. 7
<i>El psalm de la penitència</i>	
[P] [Trd. Mistral] [Sig. A de la Lluna]	«Sóller», 31-X, pàg. 7
<i>A qualsevol radical barato</i>	«Sóller», 7-XI, pàg. 7
<i>Lux Perpetua</i> [Sig. Iv]	«Ca Nostra», 7-XI, núm. 336
<i>La hora presente. Las ambiciones nacionales</i>	«La Almudaina», 12-XI
<i>Vagant pel crepuscle</i> [P]	«Ca Nostra», 28-XI, núm. 339
<i>¿Progreso?</i>	«Sóller», 5-XII, pàg. 6
	«Ca Nostra», 26-XII
<i>La hora presente. Una página de Nietzsche</i>	«La Almudaina», 17-XII
<i>Comiat</i>	«Sóller», 19-XII, pàg. 7
<i>La hora presente. El camino de la paz</i>	«La Almudaina», 25-XII
<i>Libre de Contemplació en Deu</i> Tom III, i <i>Libre de Blanquerna</i> de Ramon LLULL, Transcripció directa amb facsímils, proemi [pp. VII-XX], mostres d'escriptura i variants dels més vells manuscrits per Moss. Salvador Galmés i Miquel Ferrà. (Palma de Mallorca, Comissió Editora Lulliana, 1914), vol.IX dins <i>Obres originals del Il·luminat Doctor mestre</i> <i>Ramon Lull</i>	

1915

<i>Prat de la Riba</i>	«La Almudaina», 8-I
<i>Desde Barcelona. El centenario de R. Llull</i>	«La Almudaina», 6-II
<i>La hora presente. La reacción de España.</i>	«La Almudaina», 26-II
<i>Desde Barcelona. Una gramática del idioma.</i>	«La Almudaina», 6-III

El bisbe Campins

- [Sig. H] [Copiat de «La Veu de Catalunya] «La «La Veu d’Inca», núm. 10, pàg. 2
Clarà, «La Almudaina», 27-III
Por el templo de la Sagrada Familia «La Almudaina», 7-IV
La hora presente. El futuro régimen «La Almudaina», 15-IV
La hora presente. El desamor a Alemania «La Almudaina», 21-IV
Desde Barcelona. Una crítica de la enseñanza, «La Almudaina», 28-IV
La hora presente. Las dos Alemanias «La Almudaina», 7-V
Desde Barcelona. Estos Juegos Florales. «La Almudaina», 12-V
Desde Barcelona. La solución «La Almudaina», 15-V
De l’Illa Blava. La calma perduda [Sig. H.] «La Veu de Catalunya», 21-III
La hora presente. Mañana «La Almudaina», 29-V
La hora presente. La fobia antieuropea «La Almudaina», 3-VI
La nit del dia de festa [P] [Trd. Leopardi] «La Revista», 10-VI, núm. 2, pàg. 6
Mallorca, 16-V-18, núm. 16
L’Art [P] [Trd. T. Gautier] «Vell i Nou», 15-VI núm. 3, pàg. 10
«La Veu de Mall.», 1917, núm. 49, pàg. 4-5
La hora presente. La pérfida Albión «La Almudaina», 17-VI
La hora presente. La revolución «La Almudaina», 24-VI
La simbòlica de les catedrals
[Trd. Huysmans] «La Veu de Catalunya», 28-VI, pàg. art.
L’ermita sobre el mar [P] «La Almudaina», 3-VII
«Ca Nostra», 23-VIII-24, núm. 83
- Ramon LLull valor universal,*
[Conferència pronunciada a la Casa de la
Ciutat de Mallorca dia 5-VII de 1915] «La Última Hora», 6-VII
Josep Tous edit., Ciutat, 1915.

<i>Desde Barcelona. La obra de Juan Llongueras</i>	«La Almudaina», 17-VII
<i>De Mallorca. Per l'unitat de Catalunya</i>	
[Sense sig.]	«La Veu de Catalunya», 21-VII, matí
<i>La hora presente. En las trincheras</i>	«La Almudaina», 29-VII
<i>La hora presente. Aniversario</i>	«La Almudaina», 3-VIII
<i>La hora presente. La guerra por la fraternidad</i>	«La Almudaina», 6-VIII
<i>El sepulcro de R. Lull I</i>	
[Sig. Miguel FERRÁ]	«La Almudaina», 11-VIII
<i>Desde Barcelona. El conflicto</i>	«La Almudaina», 20-VIII
<i>El sepulcro de R. Lull II</i>	
[Sig. Miguel FERRÁ]	«La Almudaina», 27-VIII
<i>Intermezzo I. Desde la playa</i>	«La Almudaina», 31-VIII
<i>Camps de març [P]</i>	Themis, 5-IX, pàg. 6 «Majorica», març 1925, núm. 16
<i>El sepulcro de R. Lull III</i>	
[Sig. Miguel FERRÁ]	«La Almudaina», 7-IX
<i>Intermezzo II. Desde la playa</i>	«La Almudaina», 11-IX
<i>Intermezzo III. Desde la playa</i>	«La Almudaina», 15-IX
<i>Intermezzo. Desde la playa.</i>	
<i>Sitges la blanca</i>	«La Almudaina», 24-IX
<i>El sepulcro de R. Lull IV</i>	
[Sig. Miguel FERRÁ]	«La Almudaina», 1-X
<i>A uns ulls negres [P]</i>	Themis, 5-X, pàg. 7
<i>Desde Barcelona. La manifestación del domingo</i>	«La Almudaina», 15-X
<i>Sonet d'Abril de D'Annunzio</i>	
[Trd. M ^a A ^a Salvà/M.Ferrà]	«Themis», 20-X, pàg. 8

	«La Almudaina», 27-X
<i>Una catedral tota de ciment. A Ribas</i>	
[Sig. M.R.F.]	«Themis», 20-X, pàg. 10
<i>El sepulcro de R. Llull V</i>	
[Sig. Miguel FERRÁ]	«La Almudaina», 22-X
<i>Intermezzo IV. El templo nuevo y el templo abandonado</i>	
	«La Almudaina», 30 oct.
<i>De Barcelona. Homenaje a un profesor</i>	
[Sign. F.]	«La Almudaina», 3-XI
<i>El sepulcro de R. Llull VI</i>	
[Sig. Miguel FERRÁ]	«La Almudaina», 9-XI
<i>El sepulcre de Ramon Llull a Mallorca</i>	«Vell i Nou», 15-XI, pàg. 13
<i>El sepulcro de R. Llull VII</i>	
[Sig. Miguel FERRÁ]	«La Almudaina», 16-XI
<i>Las ideas</i>	«La Almudaina», 26-XI
<i>Desde Barcelona. La universidad apedreada</i>	«La Almudaina», 3-XII
<i>La hora presente. Monotonía.</i>	«La Almudaina», 11-XII
<i>Desde Barcelona. Jardines públicos</i>	«La Almudaina», 17-XII
<i>El sepulcro de R. Llull VIII</i>	
[Sig. Miguel FERRÁ]	«La Almudaina», 24-XII
<i>La hora presente. Canción de Navidad</i>	«La Almudaina», 31-XII, pàg. 1
	1916
<i>Oració del armita</i>	«La Veu d'Inca» 1-I, pàg. 2
<i>Oració de l'ermità</i>	«Mallorca», 15-II-18, núm. 7
<i>Ramon Llull valor universal</i>	

[Fragments de la conferència]	«Themis», 5-I, núm. 13, pàg. 1
<i>Nit de vent</i> [P]	«Sóller», 8-I, pàg. 5
<i>Navidad en Lluch</i>	«La Almudaina», 8-I
<i>Estampa</i> [P] [Sig. Alanís de la Lluna]	«Sóller», 22-I, pàg. 5
<i>A proposito de la reforma de Palma I</i>	«La Almudaina», 26-I
<i>A proposito de la reforma de Palma II</i>	«La Almudaina», 4-II
<i>Exposició Lola Anglada. Faiança català</i>	Themis, 5-II, núm. 15, pàg. 7
<i>De l'Illa Blava. El castellà de l'illa</i>	
[Sense sig.]	«La Veu de Catalunya», 9-II
<i>El urbanismo,</i>	«La Almudaina», 11-II
<i>Ramon Llull valor universal</i> [Frag. Conf.]	«La Veu d'Inca», 19-II, núm. 60
<i>Protesta per la llengua nostra.</i>	
[Sig. per Ferrà i altres]	«La Veu d'Inca», 19-II, núm. 60
<i>Protesta dels mallorquins</i>	
[M. Ferrà entre d'altres]	«La Veu de Catalunya», 13-II, matí
<i>El Patriarca</i>	«La Almudaina», 22-II
<i>L'amor de les tres germanes</i> [P]	«La Revista», 29-II, núm. 10, pàg. 11
<i>La hora presente. El doble fermento</i>	«La Almudaina», 16-III
<i>Desde Barcelona. Del curso Montessori</i>	«La Almudaina», 29-III
<i>Una escuela Montessori en Palma</i>	«La Almudaina», 28-IV
<i>Desde Barcelona. A proposito de un «ukase»</i>	«La Almudaina», 19-V
<i>La hora presente. Por encima de la contienda</i>	«La Almudaina», 3-VI
<i>Hacia atrás</i> [Sig. M. Ferrà]	«La Almudaina», 10-VI
<i>Skis</i> [P]	«La Revista», juny, pàg. 10-11. «La Almudaina» 23-VIII-16
<i>De l'Illa Blava. Jocs Florals bilingües</i>	
[Sig. H]	«La Veu de Catalunya» 17-VI

De l'Illa Blava. El triomf del bilingüisme [Sig. H]	«La Veu de Catalunya» 14-VII
<i>De enhorabuena</i> [Sig. M. Ferrà]	«La Almudaina», 22-VII
<i>La respuesta I</i> [Sig. M. Ferrà]	«La Almudaina», 5-VIII
<i>La respuesta II</i>	«La Almudaina», 15-VIII
<i>Lirica catalana. Skis</i> [P]	«La Almudaina», 23-VIII
<i>La profanación de Nuria</i>	«La Almudaina», 27 -IX
<i>L'ombra</i> [P]	«Sóller», 4-X, pàg. 5
<i>Clementina Arderiu</i>	«La Almudaina», 1-XI
<i>Impressió</i> [P]	«Sóller», 4-XI, pàg. 5
<i>La Almoneda</i>	«La Almudaina», 22-XI
<i>La tragèdia del cinematògraf</i>	«Sóller», 9-XII, pàg. 5
<i>La hora presente. El poeta ha muerto.</i>	«La Almudaina», 13-XII
<i>La hora presente. Voces présagas</i>	«La Almudaina», 30-XII
<i>Pasa [sic] la meva nau...</i> [P] [Trd. de Carducci]	«Ofrena», núm. 2, pàg. 9
<i>Passa la meva nau</i> [P] [Trd. Carducci]	«Revista Catalana», 11-VIII, pàg. 484

1917

<i>Autumnal i L'alta remor dels pins</i>	dins ROVIRA I VIRGILI <i>Llibre de Lectura</i> <i>Escolar</i> , A. Lopez, Barcelona 1917
<i>Idil.li de l'hort del molí</i> [P]	«La Veu de Mallorca», núm. 1, pàg. 4
<i>Lo que dije</i> [Aquest article és un resum de la conferència <i>La reforma de la Ciutat. El</i> <i>problema estètic</i> donada el dia 6-I al Circol d'Obrers Catòlics]	«La Almudaina», 9-I «Sóller», 13-I, pàg. 4

<i>Don Estanislao Aguiló</i> [Sig. M. Ferrà]	«La Almudaina», 13-I BSAL, Juny-juliol, pàg. 305bis i 306bis
<i>Hivernada</i> [P]	«La Veu d'Inca», 19-I
<i>La hora presente. Las naciones y el Imperio</i> ,	«La Almudaina», 30-I
<i>La reforma de la ciutat. El problema estètic I</i>	«La Veu de Mallorca», núm. 6, pàg. 4
<i>La reforma de la ciutat. El problema estètic II</i>	«La Veu de Mallorca», núm. 7, pàg. 4-6
<i>Envant i mai enrera</i>	«La Veu de Mallorca», núm. 6, pàg. 6
<i>La hora presente. Ecos italianos</i>	«La Almudaina», 22-II
<i>La hora presente. La reacció religiosa</i>	«La Almudaina», 7-III
<i>La hora presente. El ideal religioso anglès</i>	«La Almudaina», 16-III
<i>Poesía inglesa Monserrat</i>	
[A Miss Napier] [Trd. Arthur Symons]	«La Revista», 6-III, núm. 35, pàg. 116 «La Almudaina», 27-III
<i>La hora presente. Un aspecto del cambio</i>	«La Almudaina», 30-III
<i>La hora presente. El principio del fin</i>	«La Almudaina», 7-IV
<i>Catalanisme mallorquí I</i>	«La Veu de Mallorca», núm. 18, pàg. 5
<i>Confusionerisme castellà</i>	«La Veu de Mallorca», 10-V
<i>Nacionalismo religioso I</i> [Sig.M. Ferrà]	«La Almudaina», 10-V
<i>Catalanisme mallorquí II,</i>	«La Veu de Mallorca», núm. 20, pàg. 1
<i>Nacionalismo religioso II</i> [Sig. M. Ferrà]	«La Almudaina», 23-V
<i>Nacionalismo religioso III</i> [Sig. M. Ferrà]	«La Almudaina», 6-VI
<i>Brindis</i>	«La Veu de Mallorca», 7-VI, pàg. 3
<i>Nostra Senyora de la Mercè</i> [Crítica]	«La Revista», núm. 42, pàg. 232-233 «La Veu de Mallorca», núm. 26, pàg. 6
<i>Desig</i> [P]	«La Veu de Mallorca», núm. 31, pàg. 4

<i>Per la mort del President</i> [P]	«La Veu de Mallorca», núm. 32, pàg. 3 «Ofrena» agost-set. núm. 1 i 2, 2 ^a epoca
<i>Skis</i> [P]	«La Revista», 15-VIII núm. 21, pàg. 6
<i>Homenatge a Màximo Gómez</i>	«La Veu de Mallorca», 20-X, núm. 42
<i>Nacionalismo religioso y IV</i> [Sig. M. Ferrà]	«La Almudaina», 29 -IX
<i>Literatura Catalana perspectiva general per Lluís Nicolau d'Oliwer</i> [sic]	
[Crítica] [Sig. M. Ferrà]	«Ofrena» Novembre, núm. 4, pàg. 13
<i>Maria Antonia Salvà</i>	«Sóller», 3-XI, pàg. 1-2 «Correo de Mallorca», 10-XI
<i>Entre les ombres.</i> [P]	
[Trd. Anthero de Quental]	«La Revista, 1-XII, .núm. 53, pàg. 422 «Sóller», 16-I-18, pàg. 5
<i>Cançó d'ahir</i> [Llibre de poemes]	Publicacions de la Revista, Barcelona, 1917

1918

<i>En la mort de l'amic</i> [P]	
[Dedicat a F. Gumà]	«Vila-Nova», núm. 15, pàg. 2 «Vila-Nova», núm. 15, pàg. 2
<i>Sursum</i> [P]	«La Veu de Mallorca», 5-I, núm., pàg. 4
<i>Resposta a l'"Heraldo"</i>	«La Veu de Mallorca», núm. 4, pàg. 1
<i>Poetes estrangers d'avui</i> [Varis poemes de Vicent MUSELLI traduïts per M. F. trad.]	«La Revista», març 1918, pàg.87
<i>Poesia Anglesa</i> [Varis poemes de Algernon Charles SWINBURNE traduïts per M. F. trad.]	«La Revista», març 1918, pàg.164-167
<i>Cançó</i> [P]	«Revista Catalana», 7-IV, pàg. 9 «La Veu de Mallorca», núm. 15, pàg. 5
<i>L'art de Rafel Sala</i>	«Vila Nova», 1 ^a quinz. de maig, pàg. 3

<i>Mitja nit</i> [P]	«La Veu de Mallorca», núm. 25, pàg. 4
<i>Labor de tots</i>	«Mallorca», 6-VI, núm. 17, pàg. 10
<i>Parlem-ne un poc més</i>	«La Veu de Mallorca», núm. 26 pàg. 1-2
<i>A Mª A^a Salvà</i> [P]	«Balears», 10 jul. núm. 56
<i>A na Maria Antònia</i> [P]	«La Veu de Mallorca», núm. 27, pàg. 9
<i>Queralps</i>	«La Veu de Mallorca», núm. 38, pàg. 5
<i>Elegia I de Tibul.lus</i> [P] [Trd. Tibullus]	«La Revista», 16-X, núm.74, pàg. 358-359
	«La Veu de Mallorca», núm. 40, pàg. 4
<i>Vagant pel crepuscle</i> [P]	«Sóller», 5-X, pàg. 5
<i>La hora presente. el sentido de todo esto</i>	«La Almudaina», 12-XI
<i>La hora presente. Las emociones de la Paz</i>	«La Almudaina», 23 -XI
<i>Scherzo</i> [P] [Per la M. Rosselló]	«Revista Catalana» 15-XII, pàg. 415
	«La Veu de Mall.», núm. 44 1919, pàg. 5
<i>Mallorca. Sensacions de Nadal</i>	«D'ací i d'allà», 25-XII, pàg. 567

1919

<i>El Dr. Torras i Bages</i>	Almanac de «La Revista», pàg 112-114
<i>Apologia de Quadrado</i>	Escuela tip. Provincial, Ciutat de Mallorca 1920
<i>Desde Barcelona</i>	
[Carta al director, varis autors]	«Correo de Mallorca», Datada el 28-I
<i>Misteri de l' hora baixa</i> [P]	«Sóller», 11-I, pàg. 5
<i>Librepensador filisteo</i>	«La Almudaina», 1-II
<i>Venga un nou règim</i>	«La Veu de Mallorca» núm. 46, pàg. 1-2
<i>Homenajes</i>	«La Almudaina», 22-III
<i>A l'amic poeta ausent</i> [P]	«Sóller», 22-III, pàg. 5
<i>Pergamins</i> [P]	«Sóller», 29-III, pàg. 5

<i>La Diputació i n'Alomar</i>	«La Veu de Mallorca», núm. 48-49, pàg. 2
<i>La hora presente en Barcelona</i>	«La Almudaina», 1-IV
<i>Rosa de maig florida</i> [P]	«D'ací i d'allà», maig, pàg. 465
	«Ca Nostra», 16-II, núm. 40
<i>Lírica anglesa contemporània. Estances</i> [Poema de W. Wilson Gibson traduït per M. F. trad.]	«La Revista» Agost, pàg. 237-238
<i>La hora presente. Las legiones victoriosas</i>	«La Almudaina», 12-VIII
<i>A proposito</i> [Resenya de la traducció de <i>Solitud</i> feta per Gianini]	«La Almudaina», 21-VIII
	[Abans del 17 de setembre]
<i>Del momento literario</i> [Trd. Gibson]	«La Almudaina», 18-IX
<i>Un vell mariner</i> [P]	La Revista, agost pàg. 237-238
<i>Al margen de un conflicto. La bancarrota</i> del idealismo, Un polític orientado,	«Sóller», 31-X
<i>Palabras ingenuas. Sobre un</i> <i>monumento y otras cosas</i>	«La Almudaina», 8-XI
<i>Estances</i> [P] [Trd. Moreas]	«La Almudaina», 22-XI
<i>La Rosada. Primeres poesies</i>	«La Almudaina», 20-XII
	«Almanac de la Revista» pàg. 46
	«La Revista», gener-juny 1935, pàg. 77
	Ciutat de Mallorca, 1919
	1920
<i>Balance. A mis amigos</i>	«La Almudaina», 17-I
<i>Obras en la Seo et reliqua</i>	«La Almudaina», 31-I
<i>El pirineu mallorquí</i>	«D'ací i d'allà», núm. 2, pàg. 150-154

<i>El idioma y el congreso pedagogico</i>	«La Almudaina», 11-II
<i>Oració del treball</i> [P]	«Ca Nostra», núm. 11
<i>Esporles</i> [P]	«Ca Nostra», març, núm. 12
<i>Fijando ideas</i>	«La Almudaina», 25-III
<i>L'exposició regional de art</i>	«Sóller», 10-VII
<i>Aguiles. D'en Guillem Colom</i>	«Sóller», 24-VII, pàg. 5
<i>Oració</i>	«Correu Lletres», 2-X «Sóller», 9-X, pàg. 6
<i>Bernareggi</i> [Sig. Miquel Ferrà]	«Correu Lletres», 2-X
<i>Desde Barcelona.El Parque de Monjuitch</i>	«La Almudaina», 3-X
<i>Pintors de Mallorca. Bernareggi</i>	«Sóller», 9-X, pàg. 6
<i>Para los estudiantes</i>	«La Almudaina», 17-X
<i>La desfiguració de LLuch</i>	«Correu de les Lletres», 20-X
<i>Pintores de Mallorca. Bernareggi</i>	«La Almudaina», 30-X
<i>El nostre partit</i>	«Sóller», 6-XI, pàg. 5 «Correu de les Lletres» núm. 2
<i>Estrellas fugaces</i> [Trd. L. Carnicer]	«La Almudaina», 6-XI
<i>El homenaje a Alcover</i>	«La Almudaina», 7-XI
<i>Camino del abismo</i>	«La Almudaina», 14-XI «Sóller», 20-XI
<i>El sentido de la corriente</i>	«La Almudaina», 11-XII
Proleg de Joan Alcover a Gabriel MAURA, Aigoforts, traduït per Miquel Ferrà,	Ed. Catalana, Barcelona, 1920.

1921

<i>La nostra fe literària</i>	«Sóller», 12-II, pàg. 5
<i>En Bartomeu Barceló</i>	«Sóller», 5-III, pàg. 7

	«Correu de les lletres» 12-II
<i>Contemplación i acció I</i>	«El Día», 5-VI
<i>Contemplación y acción II</i>	«El Día», 14-VI
<i>Los olivos que tu Pilar</i>	«El Día», 19-VI
<i>Los Olivares. A J.M. Tous y M.</i>	«El Día», 25-VI
<i>Mas sobre pintura</i>	«El Día», 30-VI
<i>El ideal de un arte nuestro</i>	«El Día», 6-VII
<i>Renovación deseable</i>	«El Día», 9-VII
<i>La lección de la nobleza</i>	«El Día», 15-VII
<i>Carta uberta</i>	«Sóller», 16-VII, pàg. 5
<i>El ejemplo de Sunyer</i>	«El Día», 24-VII
<i>Paréntesis</i>	«El Día», 27-VII
<i>En Josep Francesc Ràfols</i>	«Correu de les lletres», núm. 10 «Penedés», núm. 5, pàg. 208
<i>El gris plata Mallorquín</i>	«El Día», 30-VII
<i>La piedra de Mallorca</i>	«El Día», 5-VIII
<i>El fomento del polvo</i>	«El Día», 12-VIII
<i>La mujer en nuestro arte</i>	«El Día», 13-VIII
<i>Ante el nuevo gobierno</i>	«El Día», 17-VIII
<i>Maura</i>	«El Día», 21-VIII
<i>El espíritu de la campaña</i>	«El Día», 25-VIII
<i>Aspiración civil</i>	«El Día», 2 -IX,
<i>Infusió semita</i>	«Sóller», 3 -IX, pàg. 7
<i>Sobre una Real Orden</i>	«El Día», 9 -IX
<i>Dignidad mallorquina</i>	«El Día», 10 -IX
<i>Europa y Africa</i>	«El Día», 21 -IX
<i>El derecho de Irlanda</i>	«El Día», 23 -IX
<i>Humanidad y ejercito I. El alto comisario</i>	«El Día», 6-XI

Humanidad y ejercito II. El deber de la crítica

«El Día», 3-XII.

La calma de l'illa

«El Día», 9-XII

1922

Pròleg a: *Flors de roella* de M. Durán Imp. M. Durán, Inca, 1922

Cantamé (Sing to me) original de

Ella Wheeler Wilcox «*Poems of reflexion*» «El Día», 21-I

Humanización y ejercito III. Opinión

sana y auténtica

«El Día», 1-II

Humanidad y ejercito IV. El ejercito y la patria. «El Día», 5-II

Humanidad y ejercito V. La fusión con el pueblo «El Día», 11-II

Humanidad y ejercito VI. Peligro a evitar «El Día», 15-II

Humanidad y ejercito VII. La

modernidad en sus fuentes.

«El Día», 22-II

Política colonial

«El Día», 8-III

Humanidad y ejercito VIII. Las

armas y las letras

«El Día», 28-III

Humanidad y ejercito IX y

últ. El ideal caballeresco.

«El Día», 5-IV

La muerte de Miramar

«El Día», 21-IV

Jacques Dalcroze en Barcelona

«El Día», 3-V

Carta abierta [Sig. M. Ferrà]

«La Última Hora», 9-V

El método de Dalcroze

«El Día», 14-V

La alegría redentora

«El Día», 24-V

El escándalo de una comisión

«La Última Hora», 24-V

La lliga sin bandera

«El Día», 13-VI

<i>Los hombres. Los radicales del nacionalismo</i>	«El Día», 22-VI
<i>Los hombres.El leader regionalista</i>	«El Día», 2-VII
<i>El problema mal planteado</i>	«El Día», 9-VII
<i>Insistiendo</i>	«El Día», 20-VII
<i>El indecente abandono</i>	«El Día», 10-IX
<i>Por tierras de civildad I</i>	«El Día», 24-IX
<i>Por tierras de civildad II</i>	«El Día», 28-IX
<i>Por tierras de civildad III</i>	«El Día», 13-X
<i>Luis Martí</i>	«El Día», 20-X
<i>En Costa i Llobera [Sig. M. Ferrà]</i>	«El Día», 25-X
	«Sóller», 28-X, pàg. 7
	«La Publicidad» 22 oct.
	«La Revista», oct-des. pàg. 223-224
<i>Por tierras de civildad IV</i>	«El Día», 29-XI
<i>Elegancia ciudadana</i>	«El Día», 5-XII
<i>La visió de Nadal [P]</i>	«Sóller», 23-XII, pàg. 7

1923

<i>L'obra poètica de'n Costa</i>	BSAL, feb-març, pàg. 218 ss.
<i>La font del bosc [P]</i>	«Sóller», 3-III, pàg. 7
<i>Ser discretos</i>	«El Día», 9-III
<i>Un caso de "Poesia" I</i>	«El Día», 22-III
	«Ca Nostra», 7-IV, núm. 35
<i>Un caso de "Poesia" II</i>	«El Día», 31-III
	«Ca Nostra», 21-IV, núm. 36
<i>Ancilla Domini [Poesia premiada als Jocs Florals]</i>	

de la Creu Roja amb La Viola]	«El Día» 4-IV
<i>Nicolau D'Olwer sableado por un guardia</i>	«El Día», 13-V
<i>El rei i la catedral</i>	«La Publicitat», 22-V
<i>En el Pirineo</i>	«El Día», 25-V
<i>Tres notas al margen de una exposición I i II</i>	«El Día», 17-VI
<i>Tres notas al margende una exposición III</i>	«El Día», 28-VI
<i>Retòriques estantisses</i>	«Sóller», 1-VII, pàg. 1
<i>Nuestra Patria</i>	«El Día», 1-VII
<i>Un colosal proyecto</i>	«El Día», 17-VII «Sóller», 21-VII, pàg. 6
<i>Como nació la idea</i>	«El Día», 22-VII «Sóller», 28-VII, pàg. 4
<i>Mi humilde proposición</i>	«El Día», 1-VIII
<i>La emotividad popular en el cancionero de Cataluña</i>	«El Día», 7-VIII
<i>A Santiago Rusiñol</i>	«El Día», 21-IX
<i>Comentario de un poeta [Censurat]</i>	«El Día», 28-IX
<i>Páginas sugestivas</i>	«El Día», 9-X
<i>En el día de los muertos</i>	«El Día», 2-XI
<i>Pensamientos de noviembre</i>	«El Día», 24-XI
<i>Dos estampas</i>	«El Día», 29-XI
<i>De un libro inédito</i>	«El Día», 6-XII
<i>Aire de les neus [P]</i>	«Ca Nostra», 15-XII, núm. 50
<i>Díptico de Navidad</i>	«El Día», 25-XII

<i>La Estrella</i>	«El Día», 6-I
<i>Palabras reales</i>	«El Día», 15-I
<i>El M. I. Sr. Antoni Mª Alcover</i>	«El Día», 22-I
	«La Comarca», Olot, 16-II, pàg. 76-77
<i>El entierro de Lenin</i>	«El Día», 15-II
<i>Wilson [A Gaziell]</i>	«El Día», 20-II
<i>Filósofos catalanes</i>	«El Día», 29-II
<i>Invitación</i>	«El Día», 9-III
<i>Homenatge a la llengua catalana</i>	
[Varis autors]	«Ca Nostra», 12-IV, pàg. 1
<i>De acuerdo</i>	«El Día», 11-V
<i>El homenaje a Verdaguier</i>	«El Día», 18-V
<i>Visión de historia</i>	«El Día», 29-V
<i>Una revista</i>	«El Día», 4-VII
<i>Un libro</i>	«El Día», 15-VII
<i>Guimerà I</i>	«El Día», 24-VII
<i>Guimerà II</i>	«El Día», 26-VII
<i>Guimerà III</i>	«El Día», 30-VII
<i>Guimerà IV</i>	«El Día», 2-VIII
<i>La unidad de la Patria</i>	«El Día», 19-VIII
<i>Caminos de la Sierra. Los molinos</i>	«El Día», 30-VIII
	«Ca Nostra», 9-V-25, núm. 110
<i>Mallorquín que se avergüenza,</i>	«El Día», 20-IX
	«Sóller», 27-IX, pàg. 10
<i>Nuestros poetas en Francia I</i>	«El Día», 26-IX
<i>Caminos de la Sierra. Canciones mallorquinas,</i>	«El Día», 30-X

<i>Nuestros poetas en Francia II</i>	«El Día», 6-XI
<i>Prosigue el espectáculo</i> [Sig. M. Ferrà]	«El Día», 28-XI
	1925
<i>Caminos de la Sierra. El bosque</i>	«El Día», 5-II
<i>Caminos de la Sierra. El</i>	
<i>Santuario I</i>	«El Día», 22-II
<i>Caminos de la Sierra. El Santuario II</i>	«El Día», 26-III
<i>Caminos de la Sierra. El Santuario III</i>	«El Día», 8-IV
<i>Después del homenaje</i>	«El Día», 2-VI
<i>Programa</i>	«El Día», 12-VI
<i>L'amor de les tres taronges</i>	«El Día», 24-VI
<i>Poesias de Mulata</i>	«Correo de Mallorca» 13-VII
<i>Arboles</i>	«El Día», 24-VII
<i>San Jaime patrón de España</i>	«El Día», 1-VIII
<i>De la America fratena</i>	«El Día», 29-VIII
<i>L'ideal mallorquí</i> [Conferència del 3 de gener de 1925]	«Revista de Catalunya» gen-juny «Sóller», 29-VIII, pàg. 7 «Sóller», 5 -IX «Sóller», 12 -IX
[Fragment]	«Ca Nostra», 19 set, núm. 129 «Llevant», 10-II
<i>El cementerio de La Vileta</i>	«El Día», 10-XI
<i>Meditemoslo</i>	«El Día», 25-XI
<i>Proyecto acertado</i>	«El Día», 10-XII
<i>Montserrat i els poetes</i> [Signat M. F.]	«D' Aci i d' Allà», desembre, pàg. 366

- Tributo* «El Día», 1-I
- Missatge [P] [Sig. M. Ferrà]* «El Día», 10-I
- La estrella, la cançión y
la bandera. A l'Harpa d'Inca* «El Día», 14-I
«Ca Nostra», 16-I, núm. 146
«Sóller», 23-I, pàg. 12
- Palma ciudad sucia* «El Día», 21-I
- La gitaneta [Trd.de Cervantes]* «Sóller», 30-I, pàg. 9
- El missatge de Mallorca a n'en Santiago Rusiñol* «Revista Catalana» núm. 207, pàg. 9
- El cardenal Mercier* «El Día», 4-II
- Un magno proyecto* «El Día», 23-II
- Hora de dol* «El Día», 3-III
- Después de su muerte* «El Día», 26-III
- Las escalinatas del Mirador* «El Día», 2-IV,
- Juan Estelrich* «El Día», 14-V
- L'arquitecte del temple* «Sóller», 19-VI, pàg. 9
«El Día», 15-VI
- Aires del norte y del sur* «El Día», 20-VII
«Sóller», 31-VII, pàg. 12
- A mig camí* Imp. Altès, Barcelona, 1926
- Sota els estels*
- Lluna d'estiu [P]* «D'ací i d'allà», núm. 106, pàg. 704
- El portal del Mirador declarado inexistente I* «El Día», 21-X,
«Sóller», 30-X, pàg. 12

El portal del Mirador declarado inexistente II

«El Día», 30-X

«Sóller», 6-XI, pàg. 12

El portal del Mirador declarado inexistente III

«El Día», 11-XI

«Sóller», 20-XI, pàg. 12

El portal del Mirador declarado inexistente IV

«El Día», 25-XI

«Sóller», 27-XI, pàg. 12

Obres menors de Corneli Tàcit, traducció de...

Fundació Bernat Metge, Barcelona, 1926

1927

Els Reis sense poesia

«El Día», 25-I

Candidatos a la academia

«El Día», 9-II

Les dues Muses

[Discurs de l'homenatge a J.Alcover]

«El Día» 22-II.

«Sóller», 5 i 12-III, pàg. 9

Per propi interès

«El Día», 10-III

Tardor [P] [Sig.M. Ferrà]

«El Día», 13-III

L'art de Fidias a Ciutat

«El Día», 29-III

«Sóller», 2-IV, pàg. 9

Saetas fora de lloc

«El Día», 5-IV

«Sóller», 16-IV, pàg. 9

Un respectuós silenci

«El Día», 12-IV, pàg. 9

«Sóller», 16-IV, pàg. 9

Primers d'abril [P] [Sig. M. Ferrà]

«El Día», 24-IV

<i>Panorama balear</i>	«El Día», 29-IV
<i>Desolació</i> [P] [Sig. M. Ferrà]	«El Día», 1-V
<i>Quin país</i>	«El Día», 17-V
<i>Cristobal Colon o Joan Colom</i>	«El Día», 2-VI
<i>Estallenchs</i>	«Sóller», 11-VI
<i>Massia assoleiada</i> [P]	«Sóller», 11-VI, pàg. 9
<i>Poesies del Pla de l'illa</i> [Sig. M. Ferrà]	«El Día», 12-VI
	«Sóller», 21-V, pàg. 9
	«D'ací i d'allà», núm. 113, pàg. 154-155
<i>Tribut</i>	«El Día», 3-VII
<i>Un altre aspecte</i>	«El Día», 20-VII
	«Sóller», 23-VII, pàg. 9
<i>Solitud amiga</i> [P] [Sig. M. Ferrà]	«El Día», 7-VIII
<i>Tres llibres</i> [Sig. M. Ferrà]	«El Día», 28-VIII
<i>Aniversari</i>	«El Día», 16-X
<i>En el dia dels Morts</i>	«El Día», 2-XI
<i>No ens en oblidessim massa</i>	«La Publicitat», 3-XI
<i>El somni d'un malcontent I</i>	«El Día», 8-XI
<i>Resenya de la conferència Catalunya, Mallorca, Valencia y el Rosellón</i>	
[Conferència donada a Madrid]	«El Debate», 13-XII
<i>El somni d'un malcontent II</i>	«El Dia», 14-XII
<i>La passejada</i> [P] [Sig. M. Ferrà]	«El Día», 18-XII
<i>Vianant perdut</i> [P]	«El Día», 27-XII
<i>Les obres d'En Joan Alcover</i>	«El Día», 30-XII

<i>Anna Maria de Saavedra, poetessa.</i>	«Ciutat», Manresa, any III, núm. 18, pàg. 76
<i>Pròleg a Obres de Joan Alcover</i>	II. Iustració Catalana, Barcelona, 1928
<i>Els finestrals de la Seu I</i> [Sig. M. Ferrà]	«El Día», 25-I
	«Sóller», 25-II, pàg. 9
<i>Els finestrals de la Seu de Mallorca</i>	«La Publicitat», 14-II
<i>Els finestrals de la Seu II</i>	«El Día», 8-II
<i>Els finestrals de la Seu III</i>	«El Día», 15-II
<i>Los ventanales de la catedral</i>	«El Día», 18-II,
<i>En Per d'A. Penya</i>	«La nostra Terra», núm. 3, pàg. 78-82
<i>Es hora de plorar fort</i>	«Sóller», 3-III, pàg. 9
<i>Sobre unas divagaciones</i>	«El Día», 15-III
<i>Proleg a les obres completes</i>	
<i>de Joan Alcover</i>	«Sóller», 24-III
	«Sóller», 31-III
<i>Els finestrals de la Seu IV</i>	«El Día», 24-III
<i>Els finestrals de la Seu V</i>	«El Día», 21-IV
<i>Hom</i>	«Sóller», 26-V, pàg. 9
<i>El somni d'un malcontent III</i>	«El Día», 29-V
<i>Més sobre hom</i>	«Sóller», 23-VI, pàg. 9
<i>Etcetera</i>	«Sóller», 14-VII, pàg. 9
<i>El somni d'un malcontent III</i> [sic]	«El Día», 17-VII
<i>Divagacions entorn del localisme,</i>	
<i>el provincianisme i altres coses</i>	«La Nostra Terra» juliol, núm. 7, pàg. 251ss.
<i>Deplorable</i> [Sig. M. Ferrà]	«Sóller», 25-VIII, pàg. 9
<i>El somni d'un malcontent IV</i>	«El Día», 13 -IX
<i>El premi de l'humilitat</i>	«El Día», 3-X
<i>El somni d'un malcontent V</i>	«El Día», 9-XI

<i>Oració al Senyor</i>	
[Trd. Rafael Arévalo. Guatemala]	«Ca Nostra», 16-XI, pàg. 108
<i>Aire de les neus</i> [P]	«Ca Nostra», 1-XII pàg. 116
<i>El somni d'un malcontent</i>	«El Día», 4-XII
<i>El somni d'un malcontent VII</i>	«El Día», 19-XII
<i>El somni d'un malcontent VIII</i>	«El Día», 29-XII
<i>Anna Maria de Saavedra, Poetessa</i>	«Ciutat», Manresa, núm. 18, pàg. 76

1929

<i>Hivernenca</i> [P]	«Ca Nostra», 1-I, pàg. 136
<i>El somni d'un malcontent IX</i>	«El Día», 1-I
<i>L'element emotiu de la poesia mallorquina</i>	«La Nostra Terra», febrer núm. 14
<i>El gener de l'"Any Cristià"</i>	«El Día», 5-II
<i>Flor de Quaresma,</i>	«El Día», 26-II
<i>Gaudí I,</i>	«El Día», 14-III
<i>Gaudí II</i>	«El Día», 27-III
<i>Molt conformes</i>	«El Día», 30-IV
	«Sóller», 4-V, pàg. 9
<i>Enrique de Mesa i l'Escola</i>	
<i>del Guadarrama</i>	«El Día», 11-VI
	«Sóller», 28-VI, pàg. 9
<i>Entorn del turisme I</i>	«El Día», 15-VIII
<i>Entorn del turisme II</i>	«El Día», 31-VIII
<i>Entorn del turisme III</i>	«El Día», 25-IX
<i>Entorn del turisme IV</i>	«El Día», 2-X
<i>A Mallorca i a Montpeller</i> [P]	«Sóller», 12-X, pàg. 9
<i>Entorn del turisme V</i>	«El Día», 9-XI

<i>Al marge de l'Exposició I</i>	«El Día», 29-XI
<i>Al marge de l'Exposició II</i>	«El Día», 6-XII
<i>Ran del vas</i> [P]	«Nostra Terra», 1929, pàg. 514

1930

Pròleg a *La Ciutat de*

Mallorca de la col.lecció *Catalunya artística* Imp. Altès. Barcelona.1930

<i>Epíleg. 15 de gener de 1930</i>	«El Día», 31-I
<i>Un que entra bé</i>	«El Día», 19-II
<i>Per l'amnistia completa</i>	«El Día», 12-III
<i>En el bon camí</i>	«El Día», 3-IV
<i>Als amics</i>	«Sóller», 5-IV, pàg. 9
<i>Novetats a la Processó</i>	«El Día», 12-IV
<i>Ja ho han consumat</i>	«El Día», 6-V
<i>Keyserling I</i>	«El Día», 14-V
<i>Keyserling II</i>	«El Día», 22-V
<i>La poesia que les plau</i>	«El Día», 4-VI
<i>Manifest Centre Autonomista</i> [Varis autors]	«Sóller», 7-VI
<i>Examens</i>	«El Día», 17-VI
<i>Al marge del Baedeker I i II</i> [El text de l'article està equivocacat, canviat. Toca ser el que du per títol: <i>Un règimen sin base política I</i>	«El Día», 15-VII
<i>Al marge del Baedeker III-V</i>	«El Día», 23-VII
<i>Ja són aquí</i>	«Sóller», 2-VIII, pàg. 9
<i>Al marge del Baedeker VI-VII</i>	«El Día», 20-VIII
<i>Valldemossa</i> [P]	«Sóller», 23-VIII, pàg. 9
<i>Sor Tomasseta on sou...</i>	«El Día», 30-VIII

<i>Al marge del Baedeker VIII</i>	«El Día», 10 -IX
<i>Al marge del Baedeker IX-XI</i>	«El Día», 23 -IX
<i>Al marge del Baedeker XII</i>	«El Día», 7-X
<i>Formentor I</i>	«El Día», 16-X
<i>Formentor II</i>	«El Día», 24-X
	1931
<i>Pel record de Miquel Costa I</i>	«El Día», 4-I
<i>Pel record de Miquel Costa II</i>	«El Día», 27-I
<i>Matí Plujós [P]</i>	«La Veu de Mallorca», núm. 10, pàg. 5
<i>Joan Alcover [Sig. M. Ferrà]</i>	«Sud.Magazine», Marsella, núm. 57, 16-II, pàg. 23
<i>Les jornades de la República</i>	«El Día», 18-IV
<i>El Sant Jordi d'enguany</i>	«El Día», 28-IV
<i>On som</i>	«El Día», 29-IV «La Veu de Mallorca», núm. 16, pàg. 2
<i>Al marge de fets i llibres</i>	«El Día», 14-V
<i>Entorn de l'Estatut</i>	«Nostra Terra», núm. 43-44, pàg. 254
<i>Avui 13 de gener</i>	«El Día», 13 -IX
<i>Posem-ho clar</i>	«El Día», 20-X «Sóller», 14-XI, pàg. 9 «La Veu de Mallorca», núm. 49 pàg. 2
<i>Per què ens cal triar</i>	«El Día», 29-X «Sóller», 21-XI, pàg. 9 «La Veu de Mallorca», núm. 51, pàg. 2
<i>En Nicolau d'Olwer</i>	«La Veu de Mallorca», núm. 49 pàg. 3
<i>Fa tristesa</i>	«El Día», 25-XI

Tercer i últim

«El Día», 29-XI

«Sóller», 5-XII, pàg. 9

«La Veu de Mallorca», núm. 53, pàg. 2

1932

La selva y la caverna

«El Día», 29-I

Baltasar Samper

«El Día», 24-IV

¡Viva España!

«Sóller», 14-V, pàg. 1

El poeta absent [P]

«La Publicitat», 26-VI

Catalunya lliure

«La Nostra Terra», núm. 55, pàg. 345ss.

Mallorca i el turisme I,

«El Día», 27-VIII

La intel.ligència al poder

«Sóller», 27-VIII, pàg. 1

Mallorca i el turisme II

«El Día», 6 -IX

Entorn de lo de sempre

«Sóller», 10-IX pàg. 1 i 2

Mallorca i el turisme III

«El Día», 13-IX

Mallorca i el turisme IV

«El Día», 20-IX

Mallorca i el turisme V

«El Día», 1-X

Mallorca i el turisme VI

«El Día», 13-X

Mallorca i el turisme VII

«El Día», 26-X

Mallorca i el turisme VIII

«El Día», 8-XI

Mallorca i el turisme IX

«El Día», 18-XI

Mallorca i el turisme X

«El Día», 1-XII

Tradicions que s'han d'acabar

«El Día», 30-XII

- Una festa perfecta* «El Día», 7-I
- La Sagrada Biblia* [Crítica] «La Nostra Terra», núm. 62, pàg. 67-68
- Una estatua per Ramon Llull* «La Publicitat», 25-III
- Ramon Llull* «Sóller», 29-IV, pàg. 9
- «La Veu de Catalunya», 31-III i 1-IV
- Paraules franques* «El Día», 23-VI
- El collar de perles* [P] [Trd. E. Bernal] «La Revista», gener-juny, pàg. 117
- Informacions de «La Revista». Qüestionari* «La Revista», gener-juny, pàg. 150
- La renaixença a Mallorca* «La Paraula Cristiana», juliol-desembre,
pàg. 435-437
- Retòriques estantisses* «Sóller», 1-VII, pàg. 1
- Rosa d'hivern* [P] «La Veu de Catalunya», 9-VII
- Paisatges i records. Formentor*
[Sig. M. Ferrà] «El Día», 27-VII
- «La Veu de Catalunya», 22-VII
- Ja ho tenim dins el femer* «Sóller», 12-VIII, pàg. 4
- La presència de Mallorca* «La Veu de Catalunya», 25-VIII
- Incuria rifenya* «El Día», 26-VIII
- Insensibilitat ciutadana* «El Día», 30-IX
- Riberes de Tramuntana* [Sig. M. Ferrà] «El Día», 1-X
- «La Veu de Catalunya», 27 -IX
- «Sóller», 14-X, pàg. 9
- En record de M. Costa* «El Día», 22-X
- Virtuds de la paraula* «La Nostra Terra», núm. 70, pàg. 388 ss
- La Patria* «Sóller», 11-XI, pàg. 9-10
- Gènova* «Sóller», 25-XI, pàg. 9
- «La Veu de Catalunya».

<i>Després de les eleccions</i>	«El Día», 2-XII
<i>La Purissima i la serp</i>	«El Día», 16-XII
	1934
<i>Teatre mallorquí</i>	«El Día», 17-I
	«Sóller», 17-III, pàg. 12
<i>El nostre noble orgull</i>	«Sóller», 3-II, pàg. 13
<i>Mr.J.A.Bertrand. Conferenciant a Mallorca</i> [Sig. M. Ferrà]	«El Día», 14-II
<i>Josep Llimona</i>	«El Día», 7-III
<i>La creu trossejada I</i>	«El Día», 21-III
<i>La creu trossejada II</i>	«El Día», 31-III
<i>Orient</i>	«Sóller», 13-IV, pàg. 9
	«La Veu de Catalunya»,24-III
<i>Civilisar les esquerres</i>	«El Día», 4-V
	«Sóller», 12-V, pàg. 5
<i>Comité de relacions entre Catalunya i Mallorca</i> [varis]	«Sóller», 26-V, pàg. 9
<i>El Retorn</i> [Sig. M. Ferrà]	«El Día», 19-VI
<i>El lent despertar de Mallorca</i>	«Sóller», 14-VII, pàg. 9
	«La Veu de Catalunya»,11-VII
<i>El cinquentenari de la coronació de la Mare de Deu de LLuch,</i>	«Sóller», 18-VIII, pàg. 7
<i>A la Verge de Lluch ... d'enfora</i> [P]	«Sóller»18-VIII, pàg. 7
	«Correo de Mallorca», 11-VIII, pàg. 1.
<i>Projectes i realitzacions</i> [Critica al llibre <i>Urbanisme mínim</i> de G. Forteza]	«El Día», 19 -IX

<i>El baluard de la</i>	
<i>Republica</i> [Sig. M. Ferrà]	«El Día», 21-X
<i>Ramon Llull: La vida i les obres</i>	«La Nostra Terra» núm. 80 ss., pàg. 333
[Es una conferència donada a Barcelona a l'Escola Normal de la Generalitat de Catalunya el 29 de maig d'aquest any.]	
<i>L'autèntica Caverna</i>	«El Día», 2-XI
<i>Mes sobre el Temple i la Caverna</i>	«El Día», 27-XI
<i>Quina prosa!</i>	«Sóller», 29-XII, pàg. 1

1935

<i>Urbanisacions per urbanisar i</i>	
<i>mitologies barates</i>	«El Día», 7-III
<i>Compatriotes llunyans</i>	«El Día», 23-III, pàg. 4
	«Sóller», 23-III
<i>A l'amic absent</i> [P]	«Sóller», 23-III, pàg. 9
<i>Una mica d'orgull</i>	«El Día», 5-IV
<i>Cançons angleses</i> [Trd. poemes]	«La Veu de Catalunya», 14-IV
<i>La Renaixença a Mallorca</i>	«Sóller», 8-VI, pàg. 9
<i>Estances</i> [P] [Trd. Moreas]	
<i>Els poetes mallorquins</i>	«Sóller», 23-VIII, pàg. 9-10
<i>La Minyonia d'un infant orat I</i>	«El Día», 25-VIII
<i>La Minyonia d'un infant orat II</i>	«El Día», 28-VIII
<i>Del parc n'estan fent garriga</i>	«El Día», 11-IX
<i>En l'aniversari de la mort del</i>	
<i>P. Miquel d'Esplugues</i>	«Correo de Mallorca», 4-X
	«Sóller», 5-X, pàg. 9

- Evocació de Tots Sants* [Sig. M. Ferrà] «El Día», 1-XI
«La Veu de Catalunya».7-XI
- Miquel Costa i Llobera* [Sig. M. Ferrà] «La Nostra Terra» núm. 93 nov. pàg. 429ss
[Es un parlament radiat per "Radio Associació
de Catalunya" en la sessió dedicada als catalans
d'Amèrica el dia 11 de novembre de 1935]
- Joan Rosselló de Son Forteza* «La Veu de Catalunya», 21-XI, pàg. 10
L'amistat del P. Miquel d'Esplugues «Criterion», Vol XI, núm. 40-41, juliol-
desembre, pàg. 376-377.
- Maria Antonia Salvà* «La Veu de Catalunya», 4-XII
«Sóller», 11-I-36, pàg. 17
- 1936
- Maria Antonia Salvà* «Sóller», 18-I, pàg. 17
- Consideracions postelectorals* «El Día», 25-II
- Carnet d'un independent* «Sóller», 29-II, pàg. 1
- Rafael Masó* «La Nostra Terra», núm. 96, pàg. 54ss.
- Entorn d'un aniversari* «El Día», 10-III
- A la claror dels incendis,* «Sóller», 14-III, pàg. 4
«Antigona». (El Darrer llibre de G. Colom) «Sóller», 21-III, pàg. 4
- La civilització en perill* «El Día», 23-IV
- Comunidad cultural Catalano-Balear*
[M. Ferrà és del comitè d'enllaç] «Sóller», 13-VI pàg.8
- El retorn de Becquer* «El Día», 26-
- Pròleg a *L'intim recer* de M. Forteza Nova Balear, Mallorca, 1936

Obres menors, P. Corneli TÀCIT, traducció de Miquel Ferrà i Llorenç Riber, Fundació Bernat Metge, segona edició, Barcelona 1936.

1938

Pròleg a Branca florida de Joan M. Guasch, Editorial Estel, Barcelona, 1938

Lliminar a Ofrena de Sonets de M. Dolç, Editorial Estel, Barcelona, 1938

1943

Guillermo Forteza BSAL, núm. 695, pàg. 544ss

Mater amabilis [Fulletó sense peu

d'impremta publicat molt possiblement de forma clandestina]

1945

Costa i Llobera Quaderns de l'exili de Mèxic núm. 12

1946

Gabriela Mistral [Sense signar] Por Avi6n. Selecciones de la prensa

inglesa, Londres, Març

1947

A la Verge del Pedrís [P] Recordatori familiar Bonet Armengol 1-X

1948

Pròleg a *Terra i somni* de M. Villangómez Editorial Moll, Ciutat, 1948

Pròleg a *El Retorn* de Maria Antònia Salvà Editorial Moll, Ciutat, 1948

1951

Pròleg a les *Obres completes de Joan Alcover*

[acabat per Joan Pons i Marquès.] Ed. Selecta Barcelona 1951

1962

Poesies Completes, Ed. Selecta, Barcelona, 1962

SENSE DATA

Pròleg a *Poesies de M. Costa i Llobera* Il·lustració Catalana Barcelona. [s.d.]

Vells carrers de l'La Almudaina [P] Gaceta Literaria 1927 [?] pàg. 3

Les dues muses Gaceta Litararia, pàg. 3

La biblioteca universitaria de Barcelona

[Parlament pronunciat durant la mitja hora

setmanal de l'estudiant de Radio Barcelona

de dilluns passat.]

[Sembla que és de després de 1935]

En la llum [P]

«El Día», de Terrassa, pàg. 3

Lluna d'estiu [P]

«El Día», de Terrassa, pàg. 3

Roses d'octubre

Dabo. Pliegos de poesía 1953[?]

[Traduida al castellà per J. M. Llompart]

Canción del agua [A la Sñta Isabel Font de A. Salvá] [Sig. M. Ferrà.]

El poeta absent [Sig.M. Ferrà]

La Publicitat

La Passejada [M. Ferrà]

«El Día», [?]

Antoni Mª Sbert

La Publicitat [?]

Himne a la Verge [P] [Inèdit] [Carpeta poemes]

Les dues Muses

«La Gaceta Literaria»

8.1.3 ALTRES FONTS. ESCRITS COETANIS

Alabat dia Deu, «Sa Llonja» Número prospecte.

Alabat sia Deu, «Es Ca d'Inca», núm. 13, Inca 31-V-03.

ALCOVER, Antoni Maria. *D. Benet Pons i Fàbregues*, BDLC, Vol. XII, pàg. 366-368.

ALCOVER, Antoni Maria. *Quatre mots sobre la fundació Bernat Metge*, BDLC, Vol. XIII, 155-156 i 164-173.

ALCOVER, Antoni Maria. *D. Josep Mª Quadrado sa vida i ses obres*, Ciutat, 1919.

ALCOVER, Antoni Maria. *En Gabriel Maura*, BDLC, Vol. III, agost-setembre 1906, pàg. 391.

ALCOVER, Antoni Maria. *Illm. Sr. N'Eusebi Estada*, BDLC, Vol. IX, pàg. 270-271.

ALCOVER, Antoni Maria. *Don Bartomeu Ferrà i Perelló*, BDLC, Vol. XIII, Maig-agost 1924, pàg. 292-295.

ALCOVER, Antoni Maria. *En Miquel dels Sants Oliver i Tolrà*, BDLC, Vol. XII, pàg. 60-61.

ALCOVER, Antoni Maria. *Don Bartomeu Ferrà i Perelló*, BDLC, Vol. VIII, març-abril-maig 1915, pàg. 221-225.

ALCOVER, Antoni Maria. *N'Estanislau Aguiló*, BDLC, Vol. IX, pàg. 225-227.

ALCOVER, Antoni Maria. *D. Antoni Frates i Sureda*, BDLC, Vol. X, 1919, pàg. 337-340.

ALCOVER, Antoni Maria. *Exm. Sr. D. Antoni Maura i Montaner*, BDLC, Vol. XIV, jul-dec., 1925, pàg. 169-172.

ALCOVER, Antoni Maria. *L'Escola Mallorquina* BDLC, any 1924. Citat a MIR, G. *El Mallorquinisme Polític*, Moll, Mallorca, 1990, vol. II, pàg. 86-97.

ALCOVER, Antoni Maria. *En Mateu Obrador i Bennàsser* BDLC 1908-1909, Vol. IV, pàg. 316-319 i BSAL núm. 13-14, pàg. 81-83.

ALCOVER, Antoni Maria. *N'Emilia Sureda*, BDLC, Vol. II, gener 1905, núm. 9, pàg. 202.

ALCOVER, Antoni Maria. *Mn. Joseph Rullan i Mir*, BDLC, Vol. VII, 1912, pàg. 152.

ALCOVER, Joan. *Obres Completes*, 3 vol., Il·lustració catalana, Barcelona, 1928.

ALCOVER, Joan. *Obres Completes*, Ed. Selecta, 1951.

ALCOVER, Joan. *La Ben plantada*, «Sóller», 3-II-12, pàg. 5.

ALOMAR, Gabriel. *El meu catalanisme*, articles editats a cura d'Antoni Serra, «Randa» núm. 1, Barcelona, 1975.

ALOMAR, Gabriel. *El futurisme i altres assaigs* a cura d'Antoni Lluç Ferrer, Barcelona, 1970.

ALOMAR, Gabriel. *Sobre el libertador*, dins *Páginas españolas sobre Simón Bolívar*, Madrid, 1983.

ALOMAR, Gabriel. *La literature Catalane moderne*, dins *Estudios sobre España. Lecciones del VIII Curso Internacional de Expansión Comercial...*, Barcelona, 1915.

ALOMAR, Gabriel. *Un poble que es mor. Tot passant*, Barcelona, 1904.

ALOMAR, Gabriel. *L'amic dolç i exemplar*, «Criterión», Revista trimestral de Filosofia, núm. 40-41, Vol. XI, Juliol 1935, pàg. 379-380.

ALOMAR, Gabriel. *Verba*, Madrid, 1917.

ALOMAR, Gabriel. *Negacions i afirmacions del Catalanisme. Conferència donada per en Gabriel Alomar en el teatre «Circo Barcelonés» el dia 4 de desembre de 1910, y organizada p'el setmanari polític La Campana de Gràcia*, Barcelona, s. d.

ALOMAR, Gabriel, *La política idealista (Proyecciones y reflejos de alma)*, Minerva, Barcelona, s. d.

ALOMAR, Gabriel, *Els Jochs Florals*, «Catalunya» núm. 9, 15-V-03, pàg. CCCLXXXV-CCCLXXXVII.

ALOMAR, Gabriel, *¿Es indispensable para la vida i progrés de la nostra llengua, l'unificació absoluta de l'ortografia catalana?* dins *I Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1906, pàg. 466-468.

ALOMAR, Gabriel, *La pena de mort*, Ed. Mascaró Passarius, Mallorca, 1972.

ALOMAR, Gabriel, *La formación de sí mismo (El diálogo entre la Vida y los libros)*, Madrid, 1920.

ALOMAR, Gabriel, *Miquel S. Oliver*, «Lluc», maig 1973, pàg. 131-133.

ALOMAR, Gabriel, *Sobre liberalisme i nacionalisme*, Mallorca, 1988.

ALOMAR, Gabriel, *El futurisme i altres assaigs* a cura d'Antoni Lluc Ferrer, Barcelona, 1970.

ALOMAR, Gabriel, *El meu catalanisme (articles de Gabriel Alomar)*, editats a cura d'Antoni Serra, «Randa», núm. 1, pàg. 181-202.

ARAGAY, *El nacionalisme de l'art*, Barcelona, 1920.

ARAGAY, *La pintura catalana*, Barcelona, 1916.

AZORÍN, Pròleg a *Verba* de Gabriel Alomar, Madrid, 1917.

BOHIGAS, Pere *primer Centenario del nacimiento de Jacinto Verdaguer 1845-1945. Catálogo de la exposición conmemorativa*, Barcelona, 1946.

BRACHFELD, O., *Mort de Dama. Una obra mallorquina*. El retall que és a l'arxiu de Ferrà no du la referència del diari que creim que és «El Día» però en desconeixem la data. Aquest mateix article fou publicat anteriorment, com es desprèn del retall del periòdic, de la revista «Mirador», de la qual fou traduït.

CAMBÓ, Francesc. *El catalanisme regeneracionista*, a cura de Jordi Casassas, Barcelona, 1990.

Catálogo de la Congregación de María Inmaculada y S. Luís Gonzaga, Palma, 1906.

Catálogo de la Congregación de María Inmaculada y S. Luís Gonzaga, Palma, 1901.

Catálogo General de las Congregaciones de María Inmaculada y S. Luís Gonzaga establecidas en Mallorca, Palma, 1910.

Catálogo General de la Congregación de María Inmaculada y S. Luís Gonzaga, Palma, 1903.

Comiat, «Revista Catalana», núm. 12, Barcelona, 30-XII-09.

Comité de relacions entre Catalunya i Mallorca, «Sóller», 26-V-34.

Comunidad Cultural Catalano-Balear, «Sóller», 13-VI-36, pàg. 8.

Consistori dels jocs Florals de Girona 1921, Girona, 1922.

Consistori dels Jocs Florals de Girona 1922, Girona, 1923.

Consistori dels jocs Florals de Girona 1916, Girona, 1917.

Consistori dels jocs Florals de Girona 1917, Girona, 1918.

Consistori dels jocs Florals de Girona 1918, Girona, 1919.

Consistori dels jocs Florals de Girona 1920, Girona, 1921.

COSTA I LLOBERA, Miquel, *Diario Costa y Llobera*, Diari de Costa i Llobera transcripció mecanografiada feta per: TORRES GOST, Bartomeu i guardada a la Biblioteca March.

COSTA I LLOBERA, Miquel. *Obres Completes*, Ed. Selecta, Barcelona, 1947.

COSTA I LLOBERA, Miquel, *El bisbe Campins en la inauguració del seu monument a Lluch, 1920* dins *Obres completes*, Barcelona, 1947, pàg. 486-488.

Cronica «La Nostra Terra», núm. 52, abril de 1932.

Crònica de la diòcesis, «BOOM», 1-X-09, núm. 13, pàg.145.

Crònica, «Veu de Mallorca», núm. 24, 15-VI-18.

CUNILL, J. *I Congrés Universitari Català*, Barcelona, 1905.

Despedida, «Ca Nostra», núm. 343, Inca, 26-XII-14.

El periodisme catolich y la Bona Causa, «La Bona Causa», núm. 74, Inca, 4-XI-05.

Els nostres lectors, «Ca Nostra», núm. 157, època segona, Inca , 17-V-26.

En defensa del palau de l'Almudaina, BSAL, núm. 406, gener 1914, pàg. 16.

El Centre Autonomista de Mallorca «Sóller», 7-VI-30, pàg. 13.

En el Gobierno Civil, «La Almudaina», 24-XII-27.

ENSEÑAT, José, *A través de Gaudí II. El mallorquinismo*, «El Día», 23-VI-34.

Epistolari J. Mª López-Picó i Carles Riba, Barcelona, 1976.

Escolares. En el Instituto, «La Ultima Hora», 2-X-98.

Escomesa, «La Bona Causa» núm. 1, Inca 12-VI-04.

España saluda al lector y dice, «España», núm. 1, Madrid, 29-I-15, pàg. 1.

ESTELRICH, J. L. *A Gianini*, «Balears», 20-VII-18, núm. 57.

ESTELRICH, Joan. *Fènix o l'esperit de Renaixença*, Mallorca, 1988.

ESTELRICH, Joan. *Crònica política i cultural de l'any 1917*, dins *Anuari de Catalunya 1917*, Barcelona, 1918, pàg. 201-213.

FERRÀ, Bartomeu. (Veramita), *L'ajuntament de Palma I* «Mallorca Dominical» núm. 118, 7-V-99, pàg. 2-3

FERRÀ, Bartomeu. (Veramita), *¿Que hi ha que fer?*, «Mallorca Dominical», núm. 96, 4-XII-98, pàg. 3-4.

FERRÀ, Bartomeu. *Correspondència*, «Mallorca Dominical», núm. 93, 13-XI-98, pàg. 4.

FERRÀ, Bartomeu. *Carta encíclica dictada per nostro Sant pare el Papa Lleó XIII sobre la qüestió social dels operaris. (traduïda de l'edició oficial espanyola)* dins *Religioses Tip. Catòlica Balear*, Palma, 1895.

FERRÀ, Bartomeu. (Signat *La Redacció*), *En pròpia defensa*, «Mallorca Dominical», Suplemento extraordinario al núm. 127 de 2-VII-99, pàg. 1.

FERRÀ, Bartomeu. (Signat: Un corresponsal irresponsable), *Correspondencia*, «Ca Nostra», núm. 316, 13-VI-14, pàg. 1-2.

FERRÀ, Bartomeu. *Brots d'ortiga*, Imp. Josep Mir, Palma, 1900.

FERRÀ, Bartomeu. Cartes a Tomàs Forteza, Barcelona, 27-V-88 i Barcelona, 28-V-88, BSAL, 1887-1888, pàg. 270-271 i 281-282.

FERRÀ, Bartomeu. *Monuments a Ramon Lull*, «Il·lustració Llevantina», núm. 8, 20-V-00, pàg. 190-191.

FERRÀ, Bartomeu. (Veramita), *"El Buen Obrero"*, «Mallorca Dominical», núm. 222, 28-IV-01, pàg. 126-127.

FERRÀ, Bartomeu. (Aliatar), *Exposiciones retrospectivas I*, «La Dulzaina», núm. 7, 29-XI-68, pàg. 4-6.

FERRÀ, Bartomeu. (Aliatar), *Galería de costumbres mallorquinas. Las Matanzas* «La Dulzaina», núm. 9, 13-XII-68, pàg. 3-8.

FERRÀ, Bartomeu. (Veramita), *L'ajuntament de Palma II* «Mallorca Dominical», núm. 120, 21-V-99, pàg. 4

FERRÀ, Bartomeu. (Aliatar), *La immortalidad*, «La Dulzaina», núm. 3, 1-XI-68, pàg. 1-2.

FERRÀ, Bartomeu. (Aliatar), *Revista de Palma de tejas abajo*, «La Dulzaina», núm. 22, 14-III-69, pàg. 4-5.

FERRÀ, Bartomeu. (Aliatar), *Galería de tipos mallorquines. El yesero (El Guixé)* «La Dulzaina», núm. 25, 4-IV-69, pàg. 5-7.

FERRÀ, Bartomeu. *Endolades*, Imp. Joseph Mir, Palma, 1903.

FERRÀ, Bartomeu. (Signat El Director), *Al Sr. Batle de Palma II*, «Mallorca Dominical», núm. 219, pàg. 107-108.

FERRÀ, Bartomeu. *Ciutat ha seixanta anys*, Imp. de «La Sinceridad», Sóller, 1918.

FERRÀ, Bartomeu. *Unidat de la Pàtria*, «Mallorca Dominical», núm. 167, 8-IV-00, pàg. 4.

FERRÀ, Bartomeu. *Fins aquí hem arribat*, «Mallorca Dominical», núm. 257, 29-12-01, pàg. 1.

FERRÀ, Bartomeu. *Contes vells baralles noves, o sia dos menestrals a un brot*, Estampa de Felip Guasp, Palma, 1871.

FERRÀ, Bartomeu. *Hores series*, Tip. La Esperanza, Palma, 1916

FERRÀ, Bartomeu. *Viviendas económicas para obreros* BSAL, març 1892, Vol. IV, núm. 144, 1892, pàg. 199-203.

FERRÀ, Bartomeu. *Vida del benuyrat Ramon Lull glosada per En...* Palma, s. d.

FERRÀ, Bartomeu. *Cronicó del mes de desembre*, «Mallorca Dominical», núm. 100, 1-I-99.

FERRÀ, Bartomeu. *Història del Rei en Jaume I d'Aragó el Conqueridor. Glosada*, Guasp, Palma, 1912.

FERRÀ, Bartomeu. *Plants d'amor* (D'un llibret inèdit), «La Palma», número póstumo, Palma, 1890.

FERRÀ, Bartomeu. *Carta a Mossen Sebastià Cerdà i Coll*, Barcelona, 1-VII-88 BSAL, 1887-1888, pàg. 311-313.

FERRÀ, Bartomeu. *Dues paraules sobre escoles* «Mallorca Dominical», núm. 87, 2-X-98, pàg. 2.

FERRÀ, Bartomeu. *De com aquests... a betzefts* (Romanç dedicat a la joveña, «Sóller», 1-X-10, pàg. 5.

FERRÀ, Bartomeu. i VIRENQUE, Julio. *Album Artístico de Mallorca. Primera Serie*, Imp. P. J. Gelabert, Palma, 1873.

FERRÀ, Bartomeu. *Casetes i casulls* dins *Coses nostres*, Imp. de La Ultima Hora, Palma, 1895, pàg. 109-115.

FERRÀ, Bartomeu. *Coses nostres* Imp. de La Ultima Hora, Palma, 1895.

FERRÀ, Bartomeu. *Despedida y ofrecimiento*, «Mallorca Dominical», núm. 219, pàg. 103.

FERRÀ, Bartomeu. *Mon descarreg* «Mallorca Dominical» núm. 122, 4-VI-99, pàg.3; núm. 124, 11-VI-99, pàg.3; núm. 125, 18-VI-99, pàg.3; núm. 126, 25-VI-99, pàg. 3-4 i núm. 127, 3-VIII-99, pàg. 3-4.

FERRÀ, Bartomeu. *Estudiants i escoles I i II*, «Mallorca Dominical», núm. 147, 19-XI-99, pàg.2 i núm. 151, 17-XII-99, pàg.2.

FERRÀ, Bartomeu. *Els calsons de Mestre Lluch o sia qui no està avesat a dur bragues ses costures li fan llagues*, Tip. Catòlica Balear, Palma, 1881.

Figures femenines. Maria Antònia Salvà, «La Veu de Catalunya» , 6-XII-31.

FORTEZA, Guillem, *Les innovacions en l'arquitectura*, LNT núm. 8, agost 1928, pàg. 314-316.

FORTEZA, Guillem, *Parlant amb en Gaudí d'en Prat de la Riba i de l'actual moment de Catalunya*, «La Veu de Mallorca» núm. 38, octubre 1928, pàg. 1-4.

FORTEZA, Guillem. *Pel Resorgiment polític de Mallorca*, Palma, 1931.

FORTEZA, Guillem. *D. Bartomeu Ferrà. Mestre d'obres d'arquitectura*, «Lluc», febrer 1973, pàg.47-50 i març 1973.

FORTEZA, Miquel. *L'amistat de Miquel Ferrà amb En Carner* dins DD. AA. *L'obra de Josep Carner*, Barcelona, 1959, pàg. 243-248.

Gacetilla local, «El Católico Balear», 20-X-93, núm. 869, pàg. 3.

GALAICO. *Alomar*, «Costa de Ponent» , 14-VII-23, núm. 37, pàg. 2.

GALMÉS I SANXO, Salvador. *D. Estanislau Aguiló*, «La Veu de Mallorca», núm. 4, 25 gener 1917, pàg. 1.

GALMÉS I SANXO, Salvador. *Vida compendiosa del Bt. Ramon Llull*, Mallorca, 1915.

GARAU, A. de P. *Sobre unas divagaciones*, «El Día», 15-III-28.

GAYÀ, Miquel. *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*, Bib. Renaixença, Barcelona, 1956.

GAYÀ, Miquel, *Contribució a l'epistolari de Joan Alcover*, Barcelona, 1964.

GAZIEL, *Memòries. Història d'un destí. 1893-1914. Tots els camins duen a Roma*, 4ª edició, Ed. Aedos, Barcelona, 1967.

GIMENEZ CABALLERO, Alberto. *Cataluña ante España*, La Gaceta Literaria, Madrid, 1930.

Homenaje a Maria Antonia Salvá, «Baleares», núm. 56, 10-VII-18.

Homenatge a la llengua catalana, «Ca Nostra», núm. 63, 29-III-24.

Homenatge a Marià Aguiló, Quadern extraordinari, Associació per la Cultura de Mallorca, núm. 22, 23 i 24, Ciutat, 1925.

Jocs Florals 1904, Barcelona, 1904.

Jocs Florals de Barcelona, Barcelona, 1910.

Jocs Florals de Barcelona, Barcelona, 1919.

Jocs Florals de Barcelona 1933, Barcelona, 1933.

Jocs Florals de Palma 1904, Palma, 1904.

Jocs Florals de la Llengua Catalana. Any LXXXVII de llur restauració. Centenari del naixement de Mossèn Jacint Verdaguer, Bogotà, 1945.

Jocs Florals de Girona 1931, Girona, s. d.

Jocs Florals de Girona 1911, Girona, s.d.

Jocs Florals de Barcelona, Els, Serveis de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, maig 1980.

Jocs Florals de Barcelona, Barcelona, 1907.

Jocs Florals de Girona 1913, Girona, s. d.

Jocs Florals de Girona 1914, Girona, s. d.

Jocs Florals de Girona 1933, Girona, s. d.

La mort d'En Prat i Mallorca, «La Veu de Mallorca», 18-VIII-17.

Les Residències d'Estudiants de Catalunya, Barcelona, 1934.

LÓPEZ-PICÓ, Josep Maria, *Intermezzo mallorquí*, Mallorca, 1946.

LLIGA D'AMICS DE L'ART. *Als aimants de Mallorca i de les seves belleses*, «Ca Nostra», núm. 273 [toca ser 253], 23-VIII-13, pàg. 1.

LLUIS SALVADOR, *Indicaciones a los que visitan Miramar*, Lib. Ripoll, Palma s. d.

LLUIS SALVADOR, *Lo que sé de Miramar*, Palma, 1911.

Mallorquines. Conferencia notable «La Veu d'Inca», 19-I-17, pàg. 2.

LLONGUERAS, Joan. *Blanca Selva artista catalana*, «D'Ací i d'Allà», maig 1926, pàg. 533-535.

MATHEU, Pere Antoni. (JUSTINO RIPALDA), *Rápidas. Cantora de divinas rustiquezas* «El Correo de Mallorca», 31-X-44, pàg.4.

Memoria de la Asamblea Mariana que la Congregaciones de Mallorca celebraron en Sóller el día 21 de abril de 1912, Imp. Sinceridad, Sóller, 1913.

MIRALLES, Josep. *Bab-al-Kofol (Puerta de Santa Margarita)*, Palma, 1908.

Miramar devastat, «Correu de les Lletres», núm. 13, pàg. 52

Missatge als mallorquins «Sóller» 25-V-36, pàg.6.

MONTOLIU, Manuel de, *Una gran poetisa mallorquina*, «Correo de Mallorca», 24-V-27.

Montserrat. Homenatge dels poetes mallorquins, Mallorca, 1947.

NICOLAU D'OLWER, Lluís. *Entre les dues conquestes: 1115-1229*.

Nuestro propósito, «La Prensa», núm. 1, Pollença, 22-XI-13.

Obres de Ramon Llull, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», 1909-1910, pàg. 763.

Obres originals del il·luminat Doctor mestre Ramon Llull, «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans MCMXIII-XIV.» pàg. 768-769.

OSSORIO, Ángel. *Nadie sale de la celda más fuerte, ni más puro, ni más noble* «Renovación Social» de Madrid. L'article està datat per A. Ossorio a la presó de Madrid el dia 13-IX-24.

PENYA, Pere d'A. *En Ramon LLull*, «La ilustració llewantina» 25, 1-XI-01, pàg. 295-296.

- PIERAS, Guillermo. *Bajo el cielo de Mallorca. Mort de Dama*, «El Día», 3-VIII-32.
- PLA. Josep. *Obres Completes*, Barcelona, 1983.
- POMAR Y FUSTER, Jaume. *Revista Balear*, «La ilustració llevantina» 2, pàg. 23.
- POMAR Y FUSTER, Jaume. *Crònica mallorquina*, «La ilustració llevantina» 1, 10-III-00, pàg. 18-20.
- PONS, Antoni. *D. Bartomeu Ferrà Perelló (1843-1924)*, BSAL, octubre novembre 1924, Vol. XX, pàg.145-148
- PONS FABREGUES, Benet. *Mallorca. España artística arqueológica y monumental*, Barcelona, 1904.
- PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres» Palma, 1927
- PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres», Palma, 1930.
- PONS I MARQUÈS, Joan. *Cent anys de poesia a Mallorca i l'Escola Mallorquina dins Crítica literària I*, Palma, 1975.
- PONS I MARQUÈS, Joan. *Introducció*, dins *Poesies Completes*, Barcelona,, 1962.
- PONS I MARQUÈS, Joan. *Obres de Joan Pons i Marquès*, Palma, 1975.
- PONS I MARQUÈS, Joan. *Pròleg*, «Almanac de les Lletres», Palma, 1921.

PONS I MARQUÈS, Joan. *En Bartomeu Ferrà*, «Ca Nostra», núm. 26, 16-VI-29, pàg. 207-209.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres», Palma, 1935.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres», Palma, 1924.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres», Palma, 1933.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres», Palma, 1929.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Aclaració*, «La Veu de Mallorca», núm. 48 i 49, març de 1919, pàg. 2 i 3.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres» Palma, 1926.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres», Palma, 1925.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres» Palma, 1934.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres», Palma, 1931.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres», Palma, 1936.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Joan Estelrich en el record d'un contemporani*, Discurs llegit en la proclamació solemne de Joan Estelrich i Artigues fill il·lustre de Felanitx dia 23 d'agost de 1964, Ajuntament de Felanitx, Felanitx, 1965.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres», Palma, 1928.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Crònica*, «Almanac de les Lletres», Palma, 1932.

PONS VALLÉS, Francisco. *Labor social del Circulo de Obreros Católicos de Palma*, Tip. La Esperanza, Palma, s. d.

Por el decoro artístico de Palma, Lliga d'Amics de l'Art, Mallorca, 1926.

PRAT DE LA RIBA, Enric. *La nacionalitat catalana. Compendi de la doctrina catalanista. En col·laboració amb Pere Muntañola*, a cura de Jordi Casassas, Barcelona, 1993.

Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Barcelona, 1908.

QUETGLAS, Miguel, *Cuestión religiosa por el ciudadano...*, Palma, 1869.

RAFOLS, Josep Francesc. *E. C. Ricart*, Vilanova i la Geltrú, 1981.

RÀFOLS, Josep Francesc. *Modernismo y modernistas*, Barcelona, 1949.

RÀFOLS, Josep Francesc. *Enric C. Ricart*, «D'Ací i d'Allà», octubre 1926, pàg. 698-699.

RÀFOLS, Josep Francesc. *Chesterton a Sitges*, «D'Ací i d'Allà», juny 1926, pàg. 569.

Resposta als catalans, «Sóller», 13-VI-36.

REYNÉS, Guillem. *Necessitat de reconstruir el llenguatge català en els oficis tècnics, y en l'art de construcció*, dins *I Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1906, pàg. 553-554.

ROSSELLO, JOAN. *La badia llewantina*, «Mitjorn», núm. 14, febrer 1907, any II, pàg. 34.

ROSSELLÓ PÒRCEL, Bartomeu. *Imitació del foc*, Ed. Residència d'Estudiants, Barcelona, 1938.

ROSSELLÓ-PÒRCEL, Bartomeu. *Los poetas. Antologia de poetas mallorquines*, Madrid, 1930.

ROTGER, Joan. *D. Antonio Maria*, Palma, 1928

ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Prat de la Riba*, Barcelona, 1968.

ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Antologia catalana. Llibre de lectura escolar*, A. López, Llibreria espanyola, Barcelona, 1916.

ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Resum d'història del catalanisme*, a cura d'Anna Sallés, Barcelona, 1983.

ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Anuari de Catalunya 1917*, Ed. Minerva, Barcelona, 1918.

RUBIO I LLUCH, Antoni. Pres. i OLIVER, Miquel dels Sants. Secr. *Memoria presentada per l'Institut d'estudis Catalans als excel·lentíssims senyors president de la Diputació i alcalde de Barcelona donant compte dels treballs fets durant l'any 1910*, «Anuari de L'Institut d'Estudis Catalans», 1909-1910, pàg. 19.

- RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, 1952.
- S., A. *Tres articles de Gabriel Alomar i dos textos complementaris*, «Lluc», núm. 674, 1977, pàg. 239-244.
- SALVA, Maria Antònia. *El P. Miquel d'Esplugues guia espiritual*, «Criterión» Revista trimestral de Filosofia, núm. 40-41, vol. XI, Juliol 1935. pàg. 370-371.
- SALVA, Maria Antònia. *Espigues en flor*, segona edició, Moll, Mallorca, 1981.
- SALVÀ, Maria-Antònia. *Als vitratges dels dos finestrals de la Seu, obra genial d'en Gaudí*, «La Nostra Terra», núm. 3, març 1928, pàg. 83.
- SALVA, Maria Antònia. *Entre el record i l'enyorança*, Mallorca 1981.
- SAMPER, Baltasar. *Memòria de la missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada pel Mestre Baltasar Samper i En Miquel Ferrà Llicenciat en Filosofia i Lletres a l'illa de Mallorca del dia 4 d'agost al 20 de setembre de 1924 per comanda de l'obra del «Cançoner Popular de Catalunya» dins Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials, Vol. III, Memòries de Missions de Recerca, Crònica per Just Salvador et al.*, Barcelona, 1929.
- SAMPER, Baltasar. *Estudis sobre la cançó popular*, a cura de Josep Massot i Mutaner, Montserrat, 1994.
- SANS, Elvir. *Societat Arqueològica Luliana. Junta General extraordinària. Sessió del dia 25 de novembre de 1928*, 1929, Vol. XXII, pàg. 349-350.

SANS, Elvir. *Societat Arqueològica Luliana. Junta General Sessió del dia 10 d'abril de 1928*, 1929, Vol. XXII, pàg. 322-324.

SANS, Elvir. *Societat Arqueològica Luliana. Junta General ordinària de 29 de gener de 1928*, BSAL, abril 1929, Vol. XXII, núm. 581, pàg. 249-250.

SBERT, Antoni M^a. *Pro domo dins Por el decoro artístic de Palma*, Sóller, 1926, pàg. 34-37.

Sesión inaugural 1906-1907. Real sociedad Económica de Amigos del País, Amengual i Muntaner, Palma, 1907.

Suplemento extraordinario especialmente dedicado a los Sres Suscriptores del semanario CATOLICO-MONARQUICO (CARLISTA) «LA TRADICION» suplement al núm. 127 de «Mallorca Dominical» de dia 2-VII-1899.

TORRAS I BAGES, Josep, *La Tradició catalana*, Barcelona, 1988.

TORRENDELL, Joan. *Trascendència del periodisme pera la propaganda y consolidació del Renaixement y restauració de la nostra llengua dins I Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1906 pàg. 555-557.

TORRES GOST, Bartomeu. *Una vocación tardía*, Vitoria, 1944.

TOUS I MAROTO, Josep Maria. *A propósito de un nombramiento*, «Sóller», 11-II-11, pàg. 4.

TUESTA, Julio D. *Antonio Mª Alcover. Algunos datos para su biografía*, Palma, 1911.

Velada literaria organizada por la sociedad «Círculo Sollerense» en honor al eminente literato y afamado pintor D. Santiago Rusiñol, «Sóller», 29-XI-02, pàg. 1-4.

Vida corporativa, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 1944, pàg. 293.

VILAR, Pierre. *Historia de España*, Barcelona, 1985.

VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, 1964.

VILLALONGA, Llorenç, *En torno a Keyserling*, «Brisas», febrer 1935.

VILLALONGA, Llorenç. *Llorenç Riber. Entre el lirisme i la retòrica*, «Lluc», novembre 1973, pàg. 271.

VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *L'ambivalència dels sentiments III*, «El Día», 9-XI-30.

VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *L'ambivalència dels sentiments I*, «El Día», 26-X-30.

VILLALONGA, Llorenç., *La Madeleine trempée*, «El Día»

VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *Notas* «El Día», 1-X-27

VILLALONGA, Llorenç., *Gabriel Alomar, temps enrera...*, «Lluc» juny 1973, pàg. 158-159.

VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *L'ambivalència dels sentiments II*, «El Día», 26-X-30.

- VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *La misión de los jóvenes*, «El Día» , 25-IX-25.
- VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *Ramon Nadal*, «El Día», 22-III-27.
- VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *Reformas* «El Día», 20-IX-27.
- VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *Del movimiento literario catalán, Divagaciones*, «El Día» 1-III-28.
- VILLALONGA, Llorenç., *Testimonis de la guerra. Llorenç Villalonga*, «Lluc», juliol 1973, pàg. 188-189.
- VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *Divagaciones. San Salvador*, «El Día», 21-VIII-28.
- VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *Unos comentarios y una adhesión*, «El Día» 4-X-28.
- VILLALONGA, Llorenç. *Falses memòries de Salvador Orlan*, Barcelona,1967.
- VILLALONGA, Miguel., *Autobiografía*, Trieste, Madrid, 1983.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, Marià, *Notes autobiogràfiques*, «Lluc», abril 1972, pàg. 88-91.
- VILLAR, Pierre. *Pensar històricament. Reflexions i records*, edició preparada i autoritzada per Rosa CONGOST, València 1995.
- XAMMAR, E., *A Mallorca pel centenari de Marian Aguiló*, «La Publicitat», 27-V-25, pàg. 1.

XIIIe Congrès Internacional de Pen Clubs, Barcelona 20 al 25 de maig de 1935.

XIIIe Congrès Internacional de Pen Club, Barcelona, 1935.

XXV Conferències. Associació Wagneriana (1902-1906), Associació Wagneriana, Barcelona, 1908.

[Sense títol], «Ciutat» núm. 1, Manresa, Febrer 1926, pàg. 1.

«La Creu del Montseny», *Qui som y ahont aném*, Signat LA REDACCIÓ, «La Creu del Montseny», núm. 1, Barcelona, 19-III-99.

«La Dulzaina», *Abur*, nota de la redacció, «La Dulzaina», núm. 28, 25-I-1869.

«Mallorca Dominical», *Gestiones inútiles*, nota de la redacció, «Mallorca Dominical», «Suplemento Extraordinario», núm. 127, 2-VII-99, pàg. 3.

«Mitjorn», *A reveure*, nota de la redacció, «Mitjorn», juny 1907, núm. 18, pàg. 192.

«Penedés», *Presentació*, «Penedés», 1919.

«Periòdic del Centenari de la mort de R. Lull» núm. 1 a núm. 6 [era previst que en sortíssen 30 números].

«*Quaderns de l'exili*», 1943-1947, Edició facsímil 1982.

«Revista Catalana», *Introducció*, Signat LA REDACCIÓ, «Revista Catalana», núm. 1, Barcelona, 14-X-09.

8.2 ESCRITS SOBRE MIQUEL FERRÀ

ALBERTÍ, Jaume. *Sóller, una vila que té molt per perdre*, «Veu de Sóller», 15-I-93, pàg. 2.

ALBERTÍ, Jaume. "*El torrent de Sóller una clavaguera subterrània*", «Sóller», 19-VII-91, pàg. 8.

ALCOVER, Joan «*Cançó d'ahir*» d'En Miquel Ferrà, dins *Obra de Joan Alcover*, Ihustració Catalana, Barcelona.

ALCOVER, Antoni Maria. *Misser Miquel Ferrà i Juan*, BDLC, Vol. XIII, 1923-24, pàg. 200-201.

ALCOVER, Antoni Maria. *Un mot per D. Miquel Ferrà sobre la seua «Apologia de Quadrado»*, BDLC, vol. XI, nov-dec. 1920, pàg. 327-331.

ALCOVER, Antoni Maria. *A n'Alanís de la Lluna*, «La Aurora», núm. 419, 3-X-14.

ALOMAR, Gabriel. *Brindis. An En Miquel Ferrà*, «El Día» 4-I-27. pàg. 1.

Anuari IEC 1909-1910, pàg 19, 763, 768 i 770.

ARBONA OLIVER, Miquel, *Miquel Ferrà, poeta de inspiración mariana*, «Estela», Palma, gener 1948.

ARBONA OLIVER, Miquel, *El mejor se nos ha ido*, «Sóller», 22-XI-47.

ARROM, S. A. [?] «Estudis Balearics» núm 32 pàg. 45.

BOFILL I FERRO, Jaume i COMAS, Antoni. *Un segle de poesia catalana*, segona edició, Barcelona, 1981, pag. 480-483.

BOFILL I MATAS, Jaume. *A' n En Miquel Ferrà* dins *Sonets vegetals* «Mitjorn», desembre 1906.

CAPDEVILA, Ramon *Una silla en las ramblas. Homenaje a Miguel Ferrá. (Exclusivas de La Última Hora* «La Última Hora», [?].

CAPLLOCH FERRA, Rosa. *Els Ferrà a Valldemossa*, «Miramar», Valldemossa, núm. 34, gener-març 1988, pàg. XLIX-LI.

CARDELL, Miquel. *La volada de Maria Antònia Salvà*, «Diario de Mallorca», 25-II-99.

CASP, Xavier. *Valencia rinde tributo a nuestro poeta Miguel Ferrá*, «Balears», [?].

COLOM, Mateu. *El senyal de la fe en la poesia de Miquel Ferrà*, «El Heraldo de Cristo», març 1973.

COLOM, Guillem. *Miquel Ferrà, poeta elegíaco*, Correo de las artes «Diario de Mallorca». [L'article està signat el 14-IX-57].

COLOM, Guillem. *Miquel Ferrà i son llibre A mig camí*, «Sóller», 27-VII-26.

COLOM, Guillem. *Miquel Ferrà, poeta elegíac*, «Lluc» desembre 1972, pàg. 289-291.

COLOM, Guillem. *Miquel Ferrà i son llibre A mig camí*" «Sóller» 27-XI-26.

COLOM, Guillem. *Miquel Ferrà , poeta elegíac*. Conferència dictada a la Congregació Mariana de Ciutat el dia 14 de novembre de 1948 dins el cicle que es feu amb motiu del primer aniversari de la mort de Miquel Ferrà.

Conmemoración del XX aniversario de la muerte del poeta Miguel Ferrá, [?].

DD. AA., *Endreces pòstumes a Miquel Ferrà*, Mallorca 1947.

De Mallorca. Per l'unitat de Catalunya, «La Veu de Catalunya» 21-VII-15, matí.

DOMENECH, *Mallorca y sus gentes. Miquel Ferrá (1885-1947)*, «Balears», 12-II-75.

En Filaprim i en Pica Pica, D. Miquel Ferrà i D. Juan Rotger. Sobre lo de sa cripta, «La Aurora», núm 465, 21-VIII-15.

En el XXV aniversari de la seva mort. Homenatge al poeta Miquel Ferrà, «Diario de Mallorca», 18-XI-72.

ESPADALER, Anton M. *Quiet, please*, «Avui», 2-XII-91.

ESPADALER, A. M. *Història de la literatura catalana*, Barcelona, 1993, pàg. 289-290.

ESTELRICH, Joan. *Cartes a Alanís. Amor a les lletres?*, *Cartes a Alanís. Intervenció*, *Cartes a Alanís. El deure de les lletres*, «Correu de les Lletres», núm. 3, 11-XII-20; núm. 5, 1-III-21 i núm. 8, 31-V-21 respectivament.

ESTELRICH, Joan *Hombres e ideas. Miguel Ferrà*, [?] [?].

Fallecimiento del Maestro D. Miguel Ferrà, «BSAL», núm. 59, 10-VI-1887, Vol. I, pàg. 95-96.

FERRÀ I MARTORELL, Miquel. *Francesc Lladó i l'altre Miquel Ferrà*, «Sóller» 30-I-93, pàg. 2.

FERRÀ-PONÇ, Damià. *Miquel Ferrà, noucentista i Miquel Ferrà: Noucentisme contra Modernisme*, «Lluc» 1973 pàg. 216-219 i 238-241.

FORTEZA, Miquel. *L'amista de Miquel Ferrà amb en Carner* dins *L'obra de Josep Carner*, Ed. Selecta, Barcelona, 1959, pàg 243-248.

FULLANA, Pere. *La reconquesta impossible*, «Balears cultural», 1-XI-98, pàg. 1.

FUSTER MAYANS, Gabriel. *El dimoni de Vallvidrera* dins *Recull de contes Balears*, Ed. Albertí, Barcelona, 1956, pàg. 61-73.

Gaceta de las letras. La muerte de un gran poeta, «Hoja del lunes» [?].

GAYÀ I SITJAR, M. *La poesia de Miquel Ferrà*, Publicacions de «La Revista», Barcelona, 1960.

GAYÀ I SITJAR, Miquel. *En el septimo aniversario de la muerte de Miguel Ferrà*, [?], [?].

GAYÀ I SITJAR, Miquel. *Miquel Ferrà crític II*, [?], 5-XII-57.

GAYÀ I SITJAR, Miquel. *Més cartes entre Miquel Ferrà i Maria-Antònia Salvà*, «Randa» n° 9, 1979, pp. 185-193.

GAYÀ I SITJAR, Miquel. *Epistolari de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà*, Editorial Moll, Mallorca, 1998.

GAYÀ I SITJAR, Miquel. *Miquel Ferrà crític I*, [?], 28-XI-57.

GAYÀ I SITJAR, Miquel. *Vivir y filosofar. Evocación de Miguel Ferrá*, [?], [?].

GAYÀ I SITJAR, Miquel. *La plena vigencia de nuestros valores espirituales*, «Diario de Mallorca», 6-XII,59.

GAYÀ I SITJAR, Miquel. *Miquel Ferrà y la navidad*, [?] 12-XII-51.

GAYÀ I SITJAR, Miquel. *Miquel Ferrà* dins *Històries i memòries*, ed. Moll, Mallorca, 1986, pàg. 256-258.

GAYÀ I SITJAR, Miquel. *Epistolari de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà*, Moll, Mallorca, 1998.

GAYÀ I SITJAR, Miquel. *Los poetas y la poesía de LLuch. Miguel Ferrá*, «LLuc» [?].

GAYÀ I SITJAR, Miquel, *Un epistolari entre els poetes mallorquins Maria-Antònia Salvà i Miquel Ferrà*, «Randa», n° 1, 1975, pp. 203-222.

GAZIEL. *Carta a Lluís Nicolau d'Olwer* dins *Obres Completes*, Selecta, Barcelona, 1970, pàg 1752-1753.

GRAÑA I ZAPATA, ISABEL. *El mestre, l'amic i l'home de lletres*, «El Mirall», núm. 88, desembre 1997, pàg. 10-11.

GRAÑA I ZAPATA, Isabel. *Introducció dins: Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)*, Curial i Pub. Abadia de Montserrat, 1997.

GRAÑA I ZAPATA, Isabel. *Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)*, Curial i Pub. Abadia de Montserrat, 1997, a cura de...

JUNCADELLA, Domingo, *Miguel Ferrá o la sensibilidad*, «El Correo Catalán», 5-XII-47.

La reforma de la ciutat. El problema estètic, «Correo de Mallorca», 8-I-17.

La poesía de Miguel Ferrà por Miguel Gayá, Editorial Barcino, B, «La Vanguardia española», 17-V-61.

La reforma de la ciutat. El problema estètic, Secció Art «La Veu de Mallorca» núm 6 i 7, 1917.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *A n'els sollerics. Alanís de la Lluna*, «Sóller», 8-III-91, pàg. 5.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *En el cinquentenari de la mort del poeta i ciutadà Miquel Ferrà i Juan*, «Diari de Balears», 14-XI-97, pàg. 25.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *La «Gaceta de Mallorca». Els problemes d'un diari catòlico-social a la Mallorca de principis de segle*, «Randa» , 35, pàg. 77-90, Barcelona 1994.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *La relació entre Miquel Ferrà (Alanís) i Llorenç Villalonga (Dhey)*, «Randa», 34, pàg. 79-88, Barcelona 1994.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Biografia* dins: *Articles i assigs*, Editorial Moll, Mallorca, 1991.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Introducció* dins: MIQUEL FERRA, *El doctor Zero i jo*, Pub. Abadía de Montserrat, Barcelona, 1992.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. MIQUEL FERRA, *El doctor Zero i jo*, Pub. Abadía de Montserrat, Barcelona, 1992, a cura de ...

LLADÓ I ROTGER, Francesc. MIQUEL FERRA, *Articles i assigs*, Editorial Moll, Mallorca, 1991, Selecció i pròleg de:...

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Carta desclosa a Miquel Ramon Ferrà* dins: *Articles i assigs*, Editorial Moll, Mallorca, 1991.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Miquel Ferrà: L'intel·lectual al servei del país*, «Balears cultural», núm. 49, 16-XI-97, pàg. III.

LLADÓ I ROTGER, Francesc, *El pensament social i ecologista de Miquel Ferrà*, «Comunicació» 69, pàg. 33-42, Mallorca 1991.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Mallorca catalana o mallorca mallorquina (espanyola). Una polèmica a la revista «Ca Nostra» (1908-1909)*, dins *III Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1997.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Correspondència entre mallorquins i catalans (1908-1942)*, «Estudis Balearics», núm. 51, febrer-maig 1995.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Joan Estelrich i Miquel Ferrà: dos intel·lectuals compromesos*, dins *Miscel·lània Joan Estelrich*, El Tall, Mallorca, 1997.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Miquel Ferrà en l'itinerari poètic de Maria Antònia Salvà (1904-1947)*, Randa, núm. 40, pàg. 111-122.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Polèmica entorn a l'edició de les Obres completes de Maria Antònia Salvà* dins *Lectures de Maria Antònia Salvà*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1996, pàg. 99-124.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Miquel Duran i Miquel Ferrà. Una fecunda relació amistosa*, dins *II Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1996.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Deu cartes de Nicolau d'Olwer a Miquel Ferrà (1922-1933)*, «Els Marges» 52, març 1995, pàg. 77-88.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Miquel Ferrà i Juan en el cinquantenari de la seva mort*, «El Mirall», núm. 88, desembre 1997, pàg. 6-7.

LLADÓ I ROTGER, Francesc. *L'amistat entre Miquel Ferrà i Maria Antònia Salvà*, Ajuntament de Lluçmajor, Lluçmajor, 1997.

LLEONARD, Josep. *Pròleg* dins FERRÀ, Miquel *A mig camí*, Imp. Altès, Barcelona, 1926.

LLOMPART, Josep Maria. *Els nostres escriptors. Miquel Ferrà*, «Ultima Hora», 20-XI-76, pàg. 17.

LLOMPART, Josep Maria. *Vocabulari privat. 37. A la Biblioteca*, «Literatura» «Diario de Mallorca», 1-V-92, pàg.6.

LLOMPART, Josep Maria. Conferència inèdita sense títol dictada a la Congregació Mariana de Ciutat el dia 11 de novembre de 1948 dins el cicle que es feu amb motiu del primer aniversari de la mort de Miquel Ferrà. Ens fou cedida la fotocòpia dels fulls mecanografiats pel Sr. Ferrer Florez.

LLOMPART, Josep Maria. *En el centenari del seu naixement. Memòria de Miquel Ferrà*, «Lluc» 1985, pàg 224-228.

LLOMPART, Josep Maria. *Fidelitats dins Retòrica i Poètica*, 2 vol., Moll, Mallorca, 1982, pàg. 97-101.

LLOMPART, Josep Maria. *Memòria de Miquel Ferrà* dins FERRÀ, Miquel *A mig camí*, Moll, Palma, 1986, pàg. 7-12.

LLOMPART, Josep Maria. *Proleg a DD. AA. Els poetes de l'escola mallorquina 1*, Mallorca 1988.

LLOMPART, Josep Maria. *Nuestros poetas: Miquel Ferrà*, «Dabo» Suplemento al número 8.

M.[iquel] A.[ngel] C.[olomar] *Una vida y una obra ejemplares. Miguel Ferrá*, «La Última Hora», num. 16.845.

MARQUÈS COLL, Miquel. *Ha muerto D. Miguel Ferrá. Despedida al maestro*, «Sóller», 22-XI-47.

MARTÍNEZ FERRANDO, E., *Cançó d'ahir per Miquel Ferrà*, «Ofrena», núm. 4 novembre 1917, pàg. 13.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Els mallorquins i les enquestes de «La Revista» del 1933*, Curial i Pub. Abadía de Montserrat, Barcelona, 1993.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *El darrer període de la vida de Miquel Ferrà*, «El Mirall», núm. 88, desembre 1997, pàg. 12-13.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *L'actitud resistent de Miquel Ferrà dins Culturai vida...*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1978, pàg. 150-152.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Endreces a Miquel Ferrà dins Culturai vida...*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1978, pàg. 226.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Setze cartes de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau d'Olwer*, «Els marges» 45, 1992, pàg. 71-86 i també dins: MASSOT I MUNTANER, Josep. *Llengua literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Curial i Pub. Abadía de Montserrat, Barcelona, 1993.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Confidències de Miquel Ferrà a Hermínia Grau i a Agustí Duran i Sanpere* dins *Llengua literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Curial i Pub. Abadía de Montserrat, Barcelona, 1993.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Més correspondència mallorquina amb Guerau de Liost*, Curial i Pub. Abadía de Montserrat, Barcelona, 1993.

MESQUIDA, Gabriel. *Mallorquins a Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1980, pàg. 41.

Miguel Ferrà, [?],[?].

Millora, «Themis» núm. 12, 20-XII-15.

Miguel Ferrà, «D'ací i d'allà», octubre 1926, pàg. 704.

MIR, Gregori. *Ferrà i Juan, Miquel* dins: *El mallorquinisme polític*, Vol II, pàg. 347, Moll, Mallorca, 1990.

MIR, Gregori. *El mallorquinisme polític*, Vol II, Moll, Mallorca, 1990, pàg 347-348.

MOYÀ GILABERT, Llorenç. *La mort del poeta. A Miquel Ferrà*, [Datada el novembre de 1947].

Nota necrològica: *Fallecimiento del maestro D. Miguel Ferrà*, «BSAL», núm. 59, Vol. I, 10-VI-87, pàg.95-96.

Notícies. Conferència, «Ca Nostra», núm 173, 19-II-12, pàg. 3-4.

Nou bibliotecari, «Themis» núm. 4, 20-VIII-15.

PICORNELL, Bartomeu. *La Societat Arqueològica recorda Miquel Ferrà amb una exposició*, «Diari de Balears», 13-XII-97, pàg. 2.

PLA, Josep. *Mallorca, Menorca e Ibiza*, Segona edició, Destino, Barcelona, 1962, pàg. 139, 170, 186, 284.

PLA, Josep. *La penya de l'Ateneu*, *Obres Completes*, Barcelona, Vol. 32, 1983, pàg. 449-450.

PLA, Josep. *La Penya de l'Ateneu* dins *Obres Completes*, Barcelona, 1983, vol. 32, pàg. 449-450.

PLA, Josep. *El poeta Miquel Ferrà. Bibliotecari* dins *Retrats de passaport*, *Obres Completes*, Barcelona, Vol. 17, 1983, pàg. 76-81.

PLA, Josep. *El quadern gris*, vol 2, Barcelona, 1983, pàg. 57-58 i 67.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Recordando a Miguel Ferrá*, «Diario de Mallorca», 14-XI-57.

PONS I MARQUÈS, Joan. "*Les Muses Amigues*" dins *Crítica literària 2*, Grafiques Miramar, Palma, 1976, pag. 259-261.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Miguel Ferrá*, BSAL, Vol. XXX, pàg. 221-223.

PONS I MARQUÈS, Joan. *M. Ferrà: La Rosada* dins *Obres completes*, Grafiques Miramar, Vol. III, Palma, 1976, pag. 37.

PONS I MARQUÈS, Joan. *El sentiment de la naturalesa en la poesia de Miquel Ferrà*, Conferència inèdita dictada a la Congregació Mariana de Ciutat el dia 13 de novembre de 1948 dins el cicle que es feu amb motiu del primer aniversari de la mort de Miquel Ferrà.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Miquel Ferrà* dins *Obres completes*, Grafiques Miramar, Vol. I, Palma, 1975, pag. 37.

PONS I MARQUÈS, Joan. *Introducció* dins FERRÀ, Miquel. *Poesies completes*, Ed. Selecta, Barcelona, 1962.

Protesta contra una crítica injusta, «Themis» núm. 9, 5-IX-15.

PUIG, Valentí. *Els llibres de la tribu. Absolutíssima emperadriu de totes les russies*, «Quadern» «El País», 12-VI-97, pàg. 4.

R. T. *Acotaciones. Miquel Ferrà*, «La Almudaina» 16-XI-47.

RIBER, Llorenç. *El poeta Miguel Ferrá*, [?].

RIBER, LL. (ROQUE GUINARD), *El poeta Miguel Ferrà*, «El Día» 1 i 10 de juny de 1927.

RIBER, Lorenzo, *El poeta Miguel Ferrá*, «Balears», 25-IV-48.

RIPOLL, G. *"Topics on the day" A n'Alanís*, «Majorica» núm. 6, juny 1924.

ROSSELLO BOVER, Pere. *Entorn de la poesia de Miquel Ferrà*, «El Mirall», núm. 88, desembre 1997, pàg. 8-9.

ROSSELLÓ BOVER, Pere. *Miquel Ferrà: Articles periodístics i ideologia*, «Serra d'Or», núm. 379-380, juliol-agost 1991, pàg. 568-569.

ROTGER, Joan *Don Antonio Maria*, Imp. Catòlica, Palma, 1928, pàg. 44-45, 60-61, 69-80.

RUIZ CABRIADA, A. *Biobibliografía del cuerpo facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos (1858-1958) Junta técnica de Archiveros Bibliotecarios y Arqueólogos*, Madrid, 1958.

SALTOR, Octavi. *La vocación de amistad de Miguel Ferrá*, Correo de las artes «Diario de Mallorca», [?].

SALTOR, Octavi. *La añoranza de Miguel Ferrà*, «Diario de Barcelona», 26-XI-67.

SALTOR, Octavi. *Miquel Ferrà poeta de la melangia de Nadal*, «Condal», HH. Esc. Cristianas, Barcelona, Navidad 1952.

Tardor de Miguel Ferrá, [?],[?].

THOMAS, Joan Maria. *Elegia a Miquel Ferrà*, [Partitura guardada a la Biblioteca Pública], Palma, 1948.

TORRENDELL, Joan. *A mig camí*, «El Día», 13-V-28.

VICH, Llorenç. *Miquel Ferrà, pensament, vida i obra*, «Balears», 2-I-93, pàg. 20-21.

VIDAL ALCOVER, Jaume. *Els Sants innocents*, Laia, Barcelona, 1989, pàg. 143-144.

VIDAL BURDILS, Francesc, *Miguel Ferrá*, «La Almudaina», 30-XI-47.

VILAR, Pierre. Discurs de gràcies a *Joan Miró, Frederic Mompou, Pierre Vilar Doctors Honoris causa*, acte inaugural del curs 1979-1980 de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2 d'octubre de 1979.

VILLALONGA, Llorenç. (DHEY) *En la Residencia de Estudiantes*, «El Día», 22-XII-27.

VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *Comentando a Alanís*, «El Día» 20-VII-26.

VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *Comentando a Alanís*, «El Día», 23-VII-26 itambé «Sóller», 7-VIII-26, pàg. 12.

VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *Las «Furias» de Alanís. A tots els que no s'hi enfadin*, «El Día», 17-V-31.

VILLALONGA, Llorenç (Dhey). *Miquel Ferrà*, «Balears», 27-XI-47.

VILLALONGA, Llorenç., *Carta abierta. A Miquel Ferrà*, «El Día», 1-IV-28.

VILLALONGA, Llorenç. (DHEY), *Divagaciones. Tradicionalismo, problemas de hoy*, «El Día», [?] setembre 1929.

X. *Protesta contra una crítica injusta* «Fulla social» San Pere de Ribas, 28-X-15, núm. 23, pàg. 1.

XX *aniversario de lamuerte del poeta Miquel Ferrà . Misa en sufragio de su alma*, «Diario de Mallorca» 15-XI-67.

[?] *Miguel Ferrá*, «La Última Hora» [?]

OBRES DE MIQUEL FERRA MUSICADES PER DIVERSOS AUTORS

La Sirena, poema de Miquel dels Sants Oliver, traduït per Miquel FERRA i musicat per Baltasar SAMPER, Barcelona, 1918.

Scherzo, per cant i piano, música de Baltasar SAMPER, «Almanac de les Lletres», 1921.

Amor tinch por..., per cant i piano, música de D. VIVES, març 1924.

La Candelera plora. Chor a veus mixtes, música de Rosend M. MASSAGUE, Piera, Barcelona, 22-IX-29.

Posta de Lluna, per cant i piano, música de Blanca SELVA, 3-XI-29.

Els Reis, per cant i piano, música de Blanca SELVA, 12-VI-35.

Els Angels, per cant i piano, música de Blanca SELVA, 10-VII-35.

Amor tinch por..., per cant i piano, música de Baltasar SAMPER, 24-I-36.

Elegia a Miquel Ferrà, per veus mixtes, Joan Maria THOMAS, 1948.

A la mare de Déu de la Salut. Himne catequistich, musicat per Miquel BINIMELIS.

8.3 BIBLIOGRAFIA GENERAL

ABELLAN, José Luís. *Panorama de la filosofía española actual*, Madrid, 1978.

Actes del col.loqui internacional sobre el Modernisme, Barcelona, 1988.

Actes del Quart Colloqui Internacional de la Llengua i Literatura Catalanes, Basilea, 1976, Montserrat, 1977.

AINAUD I DE LASARTE, J. M. *Conferentia Club* dins G.E.C., Vol 5, Barcelona, 1984, pàg. 470.

ALBERCH FIGUERAS, R. et al. *Bibliografia històrica de les comarques gironines*, Girona, 1992.

ALBERCH I FIGUERAS, R. *Guia inventari de l'arxiu històric de l'Ajuntament de Girona*, Girona, 1983.

ALBERTÍ. *Diccionari Biogràfic*, Barcelona, 1968.

ALCOVER, Manuela. *L'impacte del Modernisme a Les Illes*, «Lluc», núm. 660, Juny 1976, pàg. 152-154.

ALCOVER, Manuela. *La intel·lectualitat mallorquina i el modernisme*, «Lluc», núm. 671, juny 1977, pàg. 155-161.

ALOMAR I CANYELLES, Antoni Ignaci. *Notes per a la biografia de Gabriel Alomar i Villalonga*, «BSAL», núm. 45, 1989, pàg. 403-405.

ALOMAR SERRA, Gabriel et al. *Cinquanta anys de contramanifest*, «Lluc», octubre 1986, pàg. 305-308.

ÁLVAREZ-JUNCO, J. *El emperador del paralelo*, Madrid, 1990.

ALZINA, Jaume et al. *Història de Mallorca*, 2 vol, Moll, Mallorca, 1982.

ARNAU, Carme. *Crisi i represa de la novella* dins MOLAS, Joaquim et al., *Història de la Literatura Catalana*, vol. X, Barcelona, 1987, pàg. 9-101.

AULET, Jaume. *La revista «Catalunya» (1903-05) i la formació del Noucentisme*, «Els Marges», núm. 30 (1984), pàg. 29-53.

AULET, Jaume. *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*, Curial i Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992.

BALCELLS, Albert. *Historia contemporánea de Cataluña*, Barcelona, 1983.

BALCELLS, Albert et al. *El pensament polític català*, Barcelona, 1988.

BALLESTER, Alexandre. *La novella de Joan Rosselló de Son Forteza*, «Lluc», desembre 1973, pàg. 285-287.

BALLESTER, Rafel. *Bosquejo histórico sobre la instrucción pública en Mallorca*, Palma, 1904.

BARAS, Montserrat. *Acció Catalana (1922-1936)*, Barcelona, 1984.

BARRET BROWNING, Elizabeth. *Sonetos del portugués*, Planeta, Barcelona 1989, Introducció i traducció de Carlos Pujol.

BATLLORI, Miquel. *La Trajectòria estètica de Miquel Costa i Llobera*, Barcelona, 1955.

BENET, Josep. *Maragall davant la Setmana Tràgica*, Barcelona, 1964.

BENNAZAR, Maribel. *Gaspar Bennazar: «S'Arquitecte»*, Panorama Balear núm. 97, Palma s. d.

BILBENY, Norbert. *Joan Creixells en la filosofia del Noucents*, Barcelona, 1979.

BILBENY, Norbert. *Filosofia contemporània a Catalunya*, Barcelona, 1985.

BILBENY, Norbert. *Entre Renaixença i Noucentisme. Estudis de filosofia*, Barcelona, 1984.

BILBENY, Norbert. *Eugeni d'Ors i la Ideologia del Noucentisme*, Barcelona, 1988.

BOFILL I FERRO, Jaume i COMAS, Antoni. *Un segle de poesia catalana*, Segona edició revisada i augmentada, Barcelona, 1981.

BOFILL I MATES, Jaume. *Prat de la Riba i la cultura catalana*, a cura de Jordi CASASSAS, Barcelona, 1979.

BOFILL I MATES, Jaume. *L'altra concòrdia i altres textos sobre el catalanisme*, edició a cura de Jordi Casassas, Bcelona, 1983.

BOSCH GIMPERA, Pere. *Memòries*, Barcelona, 1980.

BOSCH JUAN, Carme. *El periodisme de Llorenç i Miquel Villalonga*, dins *Als Villalonga de Bearn*, Palma, 1988, pàg. 111-128.

BOU, Enric. *La poesia Noucentista* dins MOLAS, Joaquim et al. *Història de la Literatura Catalana* vol. IX, Barcelona 1987, pàg. 99-152.

BOU, Enric. *La poesia postsimbolista (1915-1936)* dins MOLAS, Joaquim et al., *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona 1987, vol. IX, pàg. 213-270.

BOU, Enric. *Correspondència d'escriptors mallorquins amb Guerau de Liost*, «Randa», núm. 15, pàg. 127-129.

CALVO GONZÁLEZ, José. *Centenario Manuel Raventós i Bordoy (1888-1942). Pensamiento económico (I) (Aprendizaje y formación doctrinal)* «Cuadernos informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación», núm. 11, gener 1990, pàg. 2599-2615.

CANTARELLAS, Catalina. *Bartomeu Ferrà o la arquitectura sacra del ochocientos*, «Comunicació» 78, pàg. 19-30, Mallorca 1994.

CANTARELLAS, Catalina. *Bartolomé Ferrà y el neogótico en Mallorca* «Mayurqa» IX, Palma, Octubre 1972, pàg.117-137.

CANTARELLAS, Catalina. *La arquitectura Mallorquina desde la Ilustración a la Restauración*, Institut d'Estudis Balearics, Palma, 1981.

- CAPDEVILA, J. M. *Recordant el meu amic*, «Serra d'Or», setembre 1968, pàg. 775-777.
- CARBONELL, Jordi. *Notes sobre l'ideari de Gabriel Alomar*, «Randa», núm. 10, pàg. 157-168.
- CARNER, Josep. *L'obra de.... Volum homenatge a cura de setanta dos autors*, Barcelona, 1959.
- CARRIÓ I TRUJILLANO, Bartomeu. *Joan Estelrich i Artigues a «La Veu de Mallorca» dins Miscel·lània Joan Estelrich*, Mallorca, 1997.
- CARRIÓ I TRUJILLANO, Bartomeu. *Metodologia d'història de la premsa a Mallorca: les publicacions nacionalistes*, «Randa», núm. 24, pag. 37-52.
- CARRIÓ I TRUJILLANO, Bartomeu. *Premsa i nacionalisme a Mallorca entre 1900 i 1936*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de les Illes Balears, Mallorca, 1994.
- CASANOVAS, Ignaci. *Relíquias literarias de Balmes*, Barcelona, 1920.
- CASASSAS, Jordi. *La institucionalització de la cultura*, dins *El Noucentisme*, Montserrat, 1985.
- CASASSAS, Jordi. *Història social de pesos i mesures i història cultural de la societat. Necessitat d'una aproximació cultural a l'anàlisi de les societats contemporànies*.
- CASASSAS, Jordi. *Catàleg de l'arxiu particular de Jaume Bofill i Matas*, Barcelona, 1978.

CASASSAS, Jordi. *Els Benplantats. La responsabilitat civil i política dins La joventut a Catalunya al segle XX*, Barcelona, s. d., pàg. 75-89.

CASASSAS, Jordi. *La configuració del sector «intel·lectual professional» a la Catalunya de la Restauració (a propòsit de Jaume Bofill i Mates)*, «Recerques» núm. 8 (1978), 103-131.

CASASSAS, Jordi. *El cas de les joventuts regionalistes dins La joventut a Catalunya al segle XX*, Barcelona, s. d., pàg. 104-117

CASASSAS, Jordi. *Els quadres del regionalisme. L'evolució de la Joventut Nacionalista de la lliga fins el 1914*, «Recerques» 14, pàg. 7-32.

CASASSAS, Jordi. *Desenvolupament. Territori. Nacionalisme* dins *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 32, Barcelona, març 1992.

CASASSAS, Jordi. *Entre Escilla i Caribdis*, Barcelona, 1990.

CASASSAS, Jordi. *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920)*, Barcelona, 1989.

CASASSAS, Jordi. *Jaume Bofill i Mates: Una aportació conservadora al liberalisme catalanista del primer terç del segle XX*, dins BALCELLS, A. et al., *El pensament polític català*, Barcelona, 1988, pàg. 263-283.

CASASSAS, Jordi. *Jaume Bofill i Mates (1878-1933), L'adscripció social i evolució política*, Barcelona, 1980.

CASASSAS, Jordi. *L'Ateneu Barcelonès. Dels seus orígens als nostres dies*, Barcelona, 1986.

CASASSAS, Jordi. *Algunas notas referentes al estudio del sector intelectual. El caso catalán* dins *Cahiers de l'Université Pyrenaique (Departement de Recherches Hispaniques)*, 1, Université de Pau, 1984.

CASTANYER I SASTRE, Joan M. *Maria Mayol: Esbós biogràfic i cronologia poètica*, «Randa», núm. 35, Barcelona 1994, pàg. 113-136.

CASTELLANOS, Jordi. *La poesia Modernista* dins MOLAS, Joaquim et al., *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona 1986, vol. VIII, pàg. 247-324.

CASTELLANOS, Jordi. *L'Escola mallorquina* dins MOLAS, Joaquim et al., *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona 1986, vol. VIII, pàg. 325-377.

CASTELLANOS, Jordi. *Raimon Casellas i el modernisme*, 2 vol., Barcelona, 1983.

CASTELLANOS, Jordi. *Josep Pijoan i els orígens del Noucentisme*, «Els Marges», núm. 14, pàg. 31-49.

CASTELLANOS, Jordi. *El Modernisme*, Ed. Ampuries, Barcelona, 1988.

CASTELLANOS I LLORENÇ, Rafel. *Sobre nacionalisme i classes socials als Països Catalans*, «Mayurqa» 18, (1978-79), pàg. 67-87.

CASTELLET, J. M. i MOLAS, Joaquim. *Poesia Catalana del segle XX*, Barcelona, 1963.

Catàleg de 100 anys de premsa diària a les Balears, Palma, 1993.

Cent anys d'història de les Balears, Mallorca, 1982.

Cerdà. urbs i territori, Barcelona, 1994.

CID, J. S. *El Centre Català del PEN 70 anys d'història*, Barcelona, 1992.

Cinquanta anys del manifest, «Lluc», octubre 1986, pàg. 305-308.

COLOM CAÑELLAS, A. J. *Joan Capó Valls de Padrinas. Un temps, uns fets*, Mallorca, 1993.

COLOM CAÑELLAS, A. J. *Nacionalisme i educació a Mallorca*, Mallorca 1983.

COLOM CAÑELLAS, A. J. *Els col·legis privats de Segona Ensenyança a Mallorca. Els orígens*, «Educació i cultura», núm. 4, Palma, 1984.

COLOM CAÑELLAS, A. J. i DIAZ DE CASTRO, F. *Educación y sociedad en la Mallorca contemporánea. La experiencia institucionalista*, Pollença, 1977.

COLOM CAÑELLAS, A. J. i DÍAZ DE CASTRO, F. *El fracaso del krausoinstitucionismo en Mallorca*, «Mayurqa», núm. 16, pàg. 5 i ss.

COLOM CAÑELLAS, A. J. i DIAZ DE CASTRO, F. *Mateu Obrador. Obra Pedagògica*. Cons. Ed. i Cult. Gov. Balear, Palma, 1988.

COLOM FERRÀ, Guillem. *Entre el caliu I la cendra. Memòries (1890-1970)*, Pòrtic, Barcelona, 1972.

COLOM FERRÀ, Guillem. *Joan Pons i Marquès*, «Lluc», abril 1971, pàg. 90-92.

COLOM FERRÀ, Guillem. *L'Escola Mallorquina i el poble*, «Lluc», gener 1972, pàg. 8-12.

Colloqui d'historiadors 3-4 de maig 1974, Barcelona 1974.

COLL I MESQUIDA, Germà. *Discurs llegit en la proclamació solemne de M. Obrador Bennasser, B. Barceló Massutí i Bart. Caldentey Bauzà fills il·lustres de Felanitx...*, Ajuntament de Felanitx, 1968.

COLL I ALENTORN, Miquel. *Historiografia*, Barcelona 1991.

COMPANY, Arnau. *Periodistes de les illes Balears a la premsa diària barcelonina* dins DD. AA. *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània*, Palma, 1995, pàg. 101-102.

CORTÈS, Santiago. *Petita història de cent anys de premsa a Inca*, Inca, 1983.

Cronologia de Mallorca (1930-1939), «Randa», núm. 4, (1976), 244-266.

CUEVAS, Tomasa. *Carcel de Mujeres*, Barcelona, 1986.

Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània. Els intel·lectuals a l'àmbit cultural català, Palma, 1995.

DEFIS I PEIX, Otilia. *Artur Martorell, l'home*, Montserrat, 1995.

DELOR I MUNS, M. D. 1933, *Un creuer per la Mediterrània*, «Serra d'Or», núm. 367, juliol-agost 1990, pàg. 31-34.

DÍAZ DE CASTRO, F. J. i MOLL BLANES, Isabel. *El periodismo integrista: El Áncora, Palma de Mallorca (1880-1900)*, «Mayurqa», 19, pàg.189-203.

DOLÇ, Miquel. *Villalonga o la llei de la paradoxa*, «Avui», 23-IV-80, pàg. 23.

DOMENECH I DOMENECH, Salvador. *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona*, Montserrat, 1995.

Dones i èpoques. Aproximació històrica al món de la dona a Mallorca, Palma, 1995.

Dossier Guillem Forteza, «El Mirall», març-abril 1993, pàg. 27-44.

DURAN, Llorenç Maria. *Miquel Durán* dins DURAN I SAURINA, Miquel. *Poesies*, Ajuntament d'Inca, Inca, 1982.

DURAN PASTOR, Miquel. *Algunas precisiones en torno al «mil novecientos treinta y seis» en Mallorca*, «Mayurqa», núm. 22, 1989, pàg. 757-776.

El Noucentisme, Barcelona, 1987.

El Centre de Lectura de Reus. Què és i què ofereix, Reus, 1983.

El pensament polític català del segle XVIII a mitjan segle XIX, a cura d'Albert Balcells, Barcelona, 1988.

Els Jocs Florals de Barcelona, Serveis de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1980.

Els historiadors i l'esdevenir polític d'un segle a Mallorca (1839-1939), Montserrat, 1996.

Els poetes de l'Escola mallorquina, 2 vol., Mallorca, 1988.

ENRIC, *Espines als Rosers*, «República», 24-XI-34.

Epistolari de Lluís Nicolau d'Olwer amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i Ferran Valls i Taberner: (1876-1951), P. P. U., Barcelona, 1989.

Epistolari de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls Taberner (1908-1931), P. P. U., Barcelona, 1991.

ESCLASSANS, A. *La meva vida*, 2 vol., Barcelona 1952 i 1957.

Escriptors de les Illes Balears, 2 vol., Universitat de les Illes Balears, Ciutat, 1990.

FERRÀ-PONÇ, Damià. *Joan Rosselló de Son Forteza, narrador*, «Lluc», abril 1973, pàg. 91-94.

FERRÀ-PONÇ, Damià. *Cultura i Política a Mallorca I*, «Randa», núm. 2, 1976, pàg. 123-150.

- FERRÀ-PONÇ, Damià. *Joan Rosselló de Son Forteza: versos i traduccions*, «Randa», núm. 10, pàg. 131-141.
- FERRÀ-PONÇ, Damià. *Guillem Colom i la restauració noucentista (1946-49)*, «Estudis Baleàrics», núm. 35, Palma, desembre 1989.
- FERRÀ-PONÇ, Damià. *Cultura i Política a Mallorca III*, «Randa», núm. 4, 1976, pàg. 5-52.
- FERRÀ-PONÇ, Damià. *Notícia de Llorenç Villalonga*, pròleg a *Flo la Vigne*, Barcelona, 1974.
- FERRÀ-PONÇ, Damià. *Cultura i Política a Mallorca II*, «Randa», núm. 3, 1976, pàg. 71-106.
- FERRÀ-PONÇ, Damià, *Cultura i Política a Mallorca IV*, «Randa», núm. 5, 1977, pàg. 163-220.
- FERRÀ-PONÇ, Damià. *Conversa amb: Marià Villangómez Llobet*, «Lluc», gener 1972, pàg. 13-17.
- FERRÀ-PONÇ, Damià. *Conversa amb: Llorenç Moyà*, «Lluc», febrer 1973, pàg. 34-37.
- FERRÀ-PONÇ, Damià. *Joan Rosselló de Son Forteza (1854-1935)*, «Lluc», juliol-agost 1971, pàg. 194-201.
- FERRÀ-PONÇ, Damià. *Ideari de Joan Rosselló de Son Forteza*, «Lluc», febrer 1972, pàg. 35-38.

FERRÀ-PONÇ, Damià. *Llorenç Villalonga entre tres cultures*, introducció a *Narracions (1924-1973)*, Barcelona, 1974.

FERRER GIBERT, P. *El archiduque Luís Salvador, Rubén Darío y Santiago Rusiñol en Mallorca*, Inca-Palma 1943.

FICHTE, J. G. *Discursos a la nació alemana*, Ed. Orbis, Barcelona, 1977.

FIOL GISCAFRÉ. *Descobrint la Mediterrània. Viatgers anglesos per les Illes Balears i Pitiuses*, Mallorca, 1991.

FOIX, J. V. *Catalans de 1918*, pròleg de J. Colomines, Barcelona, 1965.

FONT I OBRADOR, Bartomeu. *Maria-Antònia Salvà i Mateu Obrador. Testimoni Vivencial (1903-1908)*, Papers de l'Allapassa 8, Lluçmajor, 1995.

FONT MONTEROS, Jaime. *El Dr. D. Andrés Martínez Vargas*, «Mallorca», núm. 11, octubre 1924.

FRADERA, Josep M. *El Vigatanisme en al transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa. (1865-1900) dins Els Orígens del catalanisme conservador i «La Veu del Montserrat» 1878-1900*, Barcelona, 1985.

FULCARA, Maria Dolors. *Girona i el modernisme. Contribució a la història del ambients polític culturals del començament de segle*, Girona, 1976.

FULCARA, Maria Dolors. *Mallorquins a la Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Revista de Catalunya», núm. 14, desembre 1987, pàg. 71-74.

FULCARÀ, Maria Dolors. *La Residència d'Estudiants de Catalunya*, «Randa» núm. 20, pàg.121-145.

FULLANA, Pere. *Iniciatives socials de l'Església mallorquina. Visió històrica (1874-1936)*, «Comunicació», núm. 54-55, gener-abril 1988, pàg. 3-45.

FULLANA, Pere. *El catolicisme social a Mallorca:1875-1900*, «Mayurqa», núm. 21, (1985-1987), pàg. 259-276.

FULLANA, Pere. *Aproximació a l'anticlericalisme contemporani a Mallorca (1868-1936)*, «Comunicació», núm. 48-49, gener-abril 1987, pàg. 77-100.

FULLANA, Pere. *El moviment catòlic a Mallorca. (1875-1912)*, Barcelona, 1994.

FUSTER, Gabriel. (GAFIM), *Nota biogràfica sobre Rosselló-Pòrcel* dins «Cap d'any 1964», Moll, Mallorca, pàg. 31-45.

FUSTER, Joan. *Indagacions i propostes*, Barcelona, 1981.

FUSTER, Joan. *Literatura Catalana Contemporània*, Barcelona, 1976.

Gabriel Alomar, un missatge per avui, editorial de «Lluc», núm. 674, pàg. 227.

GABRIEL, Pere. *El moviment obrer a Mallorca*, Barcelona, 1973.

GABRIEL, Pere. *Mallorca contemporània (s. XIX-XX)*, dins *Historia de los Pueblos de España*, Barcelona, 1984, pàg. 161-196.

GALÍ, Alexandre. *Història de les Institucions i del Moviment Cultural a Catalunya (1900-1936)*, dins *Obra completa*, Barcelona, 1981.

GALLEN MARINA, Enric. *Josep Maria de Sagarra* dins *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona, 1987, vol. IX, pàg. 463-496.

GALLOFRÉ I VIRGILI, Maria Josepa. *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*, Barcelona, 1991.

GAYÀ SITJAR, Miquel. *La poesia de Maria-Antònia Salvà*, Papers de l'Allapassa 4, Lluçmajor 1992.

GAYÀ SITJAR, Miquel. *Mallorca i Josep Carner*, «Serra d'Or», Abril 1962, pàg. 32-35.

GAYÀ SITJAR, Miquel. *Històries i memòries*, Moll, Mallorca, 1986.

GAYÀ SITJAR, Miquel. *La plena vigencia de nuestros valores espirituales*, «Diario de Mallorca», 6-XII-59.

GAZIEL. *Obres Completes*, Selecta, Barcelona, 1970.

GELLNER, Ernest. *Naciones y nacionalismo*, Madrid, 1983.

GIMENO PASCUAL, Anna M. *La censura de llibres i biblioteques: Una manera de tudar patrimoni? L'exemple de la Biblioteca Municipal de Palma (1936-1939)*, dins *Actes del III congrés El nostre patrimoni cultural: El patrimoni tucat (1836-1994)*, pàg. 125-146.

GINARD BAUÇÀ, Rafel. *Obra poètica*, a cura de Pere Rosselló Bover, Montserrat, 1995.

GINARD FERON, David. *L'esquerra mallorquina i el franquisme*, Mallorca, 1994.

GINARD FERON, David. *L'esquerra mallorquina i el franquisme*, Mallorca, 1994.

GINARD FERON, David. *L'ambient polític a Mallorca al final de la Segona Guerra Mundial*, «Lluc», maig-juny 1995, pàg. 112-113.

GINARD FERON, David. *Centres de reclusió a la Mallorca en guerra*, «Randa», núm. 20, pàg. 43.

GOLDMANN, Lucien. *Ciències humanes i filosofia*, Edicions 62, Barcelona, 1966.

GRAÑA I ZAPATA, Isabel. *La generació de 1917 en el procés de conscienciació nacional de la Mallorca contemporània*, «Randa», núm. 35, pàg. 101-112, Barcelona, 1994.

GRAÑA I ZAPATA, Isabel. *La revista «Ofrena»*, dins *Micellània Joan Fuster. Estudis de llengua i literatura VI*, pàg. 203-241.

GRAÑA I ZAPATA, Isabel. *L'acció pancatalanista i la llengua: Nostra parla (1916-1924)*, Montserrat, 1995.

GUARDIOLA, Carles Jordi. *Quatre cartes de B. Rosselló-Pòrcel i un apèndix*, «Lluc», setembre 1973, pàg. 210-212.

GUARDIOLA, Carles Jordi. *Quaranta quatre cartes d'autors mallorquins adreçades a Carles Riba i Clementina Arderiu*, «Randa», núm. 10, pàg. 145-155.

GUSTÀ, Marina. *Llorenç Villalonga*, dins MOLAS, Joaquim et al. *Història de la Literatura Catalana*, Vol. XI, Barcelona, 1988, pàg 119-156.

GUSTÀ, Marina. *Josep Carner* dins MOLAS, Joaquim et al. *Història de la Literatura Catalana* vol. IX, Barcelona 1987, pàg. 153-212

GUZMÁN SANCHO, Agustín i SÁNCHEZ FLOREZ, José Gonzalo. *El Instituto de Jovellanos*, Gijón, 1993.

I Jornades d'Estudis Locals, Inca 1994.

Ictineu. Diccionari de les ciències socials als Països Catalans. Segles XVIII-XX, Edicions 62, Barcelona, 1979.

II Jornades d'Estudis Locals, Inca 1995.

III Jornades d'Estudis Locals, Inca 1996.

Institut français de Barcelona Guide Programme 1921-1922, Barcelona s. d.

JANER MANILA, Gabriel. *L'ideari pedagògic de Gabriel Alomar*, «Lluc», núm. 674, pàg. 235-238.

JANER, Martí. *Miquel Duran i les Diades per la Llengua* dins *II Jornades d'Estudis locals*, Inca, 1996, pàg. 313-324.

JARDÍ, Enric. *Francesc Macià*, Barcelona, 1991.

JARDÍ, Enric. *Eugeni d'Ors*, Barcelona, 1967.

JARDÍ, Enric. *El Noucentisme*, Barcelona, 1980.

JARDÍ, Enric. *Història del Cercle Artístic de Sant Lluc*, Barcelona, 1976.

Juan Capó Valldepadrinas dins Programa «Ferias y Fiestas San Agustín Felanitx 1967.»

Fol 140 (1) Biblioteca March.

JULIÀ, Maria Lluïsa. *Joaquim Ruyra, narrador*, Montserrat, 1992.

KEDOURIE, Elie. *Nacionalismo*, Madrid, 1988.

L'Arxiu de Gabriel Llabrés y Quintana, a cura de Joan MATAMALAS, Antònia MOREY i Josep Antoni UMBERT, Palma, 1993.

Lectures de Maria-Antònia Salvà, Montserrat, 1996.

LLABRÉS, Pere. Miquel Maura i Miquel Costa: Una aportació a l'estudi d'un conflicte i d'una admiració, «Comunicació» núm. 78, pàg. 61-76, Mallorca, 1994.

LLABRÉS, Pere. *Els vastíssim pla renovador del bisbe Pere Joan Campins i Barceló 1898-1915* dins *Set segles i mig de germanor. Esglésies de Mallorca i del Principat*, Mallorca, 1988.

LLATES, Rosend. *Trenta anys de vida catalana*, Barcelona, 1969.

LLERA ESTEBAN, Liís de. *Las filosofías de la Salvación* dins ANDRÉS-GALLEGO, José.

Historia General de España y América, Rialp, Madrid, Vol. XVI-1, pàg. 3-59.

LLOMPART, Josep Maria. *Pròleg a Joan ALCOVER, Antologia poètica*, Mallorca, 1976.

LLOMPART, Josep Maria. *Literatura Moderna a les Balears*, Mallorca, 1964.

LLOMPART, Josep Maria. *Pròleg a Miquel COSTA I LLOBERA, Tradicions i fantasies*, Mallorca, 1987.

LLOMPART, Josep Maria. *El gran exiliat*, «Lluc», núm. 674, pàg. 228-229.

LLULL, Ramon. *Llibre d'Evast e Blanquerna*, Ed. 62, MOLC, Barcelona, 1982.

MAINER, J. C. *Literatura y pequeña burguesia en España (Notas 1890-1950)*, Madrid, 1972.

MANCINI, Pasquale Stanilao. *Sobre la nacionalidad*, Madrid, 1985.

MANENT, Albert. *Josep Carner i el Noucentisme. Vida, obra i llegenda*, Barcelona, 1969.

MANENT, Albert. *Biografia íntima i literària*, Barcelona, 1995.

MANRESA, Andreu. *Llorenç Villalonga explica en un dietari inédito su fervor falangista y posterior desencanto*, «El País», 15-IV-95.

MARAGALL, Joan. *Elogi de la paraula i altres assaigs*, MOLC, tercera edició, Barcelona, 1990.

MARAÑON, Gregorio. *Amiel*, duodècima edició, Madrid, 1978.

MARFANY, Joan-Lluís. *La cultura del catalanisme*, Barcelona, 1995.

MARFANY, Joan Lluís. *El Modernisme*, dins *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona 1986, vol. VIII, pàg. 75-142.

MARFANY, Joan-Lluís. *Modernisme i Noucentisme, amb algunes consideracions sobre el concepte de moviment cultural*, «Els Marges», núm. 26, 1982, pàg. 31-42.

MARFANY, Joan-Lluís. *Introducció a M. S. OLIVER, La literatura en Mallorca*, Montserrat, 1988.

MARFANY, Joan-Lluís. *Reflexions sobre Modernisme i Noucentisme (a propòsit de Literatura Catalana Contemporània de Joan Fuster)*, «Els Marges», núm. 1, 1974, pàg. 49-71.

MARIMON, Antoni, et al. «*Mallorca Dominical*». *Un setmanari catòlic i regionalista de finals del segle XIX*, «Lluc», núm. 46, Palma, juny-juliol 1991.

MARTÍNEZ I FIOL, David. *Els «Voluntaris Catalans» a la gran Guerra (1914-1918)*, Montserrat, 1991.

MARTÍNEZ I TABERNER, Catalina. «*La Nostra Terra*» (1928-1936). *Anàlisi ideològica*, «Randa», núm. 16, Barcelona, 1974, pàg. 129-142.

MAS I VIVES, Joan. *Josep Lluís PONS i Gallarza i el primer Ateneu Balear (1862-1873)*, «Randa», núm. 25, Barcelona, 1989, pàg. 57-130.

MAS I VIVES, Joan. *Josep de Togores i Sanglada comte d'Aiamans (1767-1831). Biografia d'un il·lustrat liberal*, Montserrat, 1994.

MAS I VIVES, Joan. *Problemàtica de la Renaixença a Mallorca*, «Randa», núm. 22, Barcelona, 1987, pàg. 39-62.

MAS I VIVES, Joan. *El teatre a Mallorca a l'època romàntica*, Montserrat, 1986.

MASCARÓ PASSARIUS, J. *Historia de Mallorca*, Graficas Miramar, 11 vol., Mallorca, 1970.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *El bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Els poetes de les Illes i Montserrat*, «Randa», núm. 6, pàg. 165-170.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1985.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *El primer franquisme a Mallorca*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1996.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Curial, Barcelona, 1985, (primera edició 1971).

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Introducció a Baltasar SAMPER, Estudis sobre la cançó popular*, Barcelona, 1994, pàg. 5-25.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Barcelona, 1978.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània*, Montserrat, 1973.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Església i societat a la Mallorca del segle XX*, Curial, Barcelona, 1977.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *La guerra civil a Mallorca*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1976.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *L'antologia de poetes mallorquins de B. Rosselló-Pòrcel*, «Randa», núm. 2, pàg. 203-210.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Els escriptors i la guerra civil a les Illes Balears*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1990.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Llorenç Villalonga, confident de George Bernanos*, «Randa», núm. 34, Barcelona 1994, pàg. 89-109.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Mossen Antoni M. Alcover i Guerau de Liost*, «Randa», núm. 16.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Testimonis de la guerra i de l'exili a Mallorca*, «Randa», núm. 4, pàg. 217-243.

MATAS I BALAGUER, J. *Bibliografia del Baix Empordà*, Consell Comarcal del Baix Empordà, La Bisbal, 1991.

MEDINA, Jaume. *Carles Riba (1893-1959)*, 2 Volums, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1989.

MELIÀ, Josep. *La Renaixença a Mallorca*, Mallorca, 1968.

MESQUIDA, Gabriel. *Mallorquins a Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1980.

MIR, Gregori. *El nacionalisme de «La Nostra Terra»*, Mallorca, 1988.

MIR, Gregori. *Sobre el concepte d'Escola Mallorquina. Notes sobre ideologia i cultura*, «Randa», núm. 1, 1975.

MIR, Gregori. *Una polèmica sobre catolicisme i nacionalisme. (A propòsit de Miquel dels Sants Oliver i de la crisi de la direcció del «Diario de Barcelona», 1906*, «Recerques», núm. 6, Barcelona 1976

MIR, Gregori. *Miquel dels Sants Oliver. Nacionalisme i síntesi liberal-conservadora (1898-1919)*, Mallorca, 1993.

MIR, Gregori. *El mallorquinisme polític*, 2 vol, Moll, Mallorca, 1990.

MIR, Gregori. *Literatura i societat a la Mallorca de la postguerra*, Mallorca, 1970.

MIR, Gregori. *Nacionalisme i Escola Mallorquina*, «Randa», núm. VI, pàg. 175-181.

MIRACLE, Josep. *Mestres i amics*, Barcelona, 1985.

Miscel·lània Joan Estelrich, Mallorca, 1997.

MISTRAL, Gabriela. *Desolación y otros poemas*, Orbis, Barcelona, 1986.

MOLAS, Joaquim *El Modernisme i les seves tensions*, «Serra d'Or», desembre 1970, pàg. 877-884

MOLAS, Joaquim. i MASSOT I MUNTANER, Josep. *Diccionari de la Literatura Catalana*, Barcelona, 1979.

MOLAS, Joaquim, *Els moviments d'Avantguarda: Joan Salvat Papasseit* dins MOLAS, Joaquim et al. *Història de la Literatura Catalana*, vol. IX, pàg. 328-376. Barcelona, 1987.

MOLAS, RIQUER, COMAS. *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona, 1987, 11 Vol.

MOLAS, Isidre. *Lliga Catalana*, Barcelona 1972.

MOLL, A. *Aportaciones para una guía de los archivos de Baleares*, Separata de l'Institut d'Estudis Baleàrics que es troba a la Biblioteca March.

- MOLL, Francesc. de B. *Els meus primers trenta anys (1903-1934)*, Mallorca, 1970.
- MOLL, Francesc. de B. *Un home de combat*, Moll, Mallorca, 1962
- MOLL, Francesc. de B. *Els altres quaranta anys (1935-1974)*, Moll, Mallorca, 1975.
- MOLL, Francesc. de B. *Aspectes marginals d'un home de combat*, Montserrat, 1983.
- MOLL, Francesc de B. *Joan PONS: L'home i l'obra* dins PONS I MARQUÈS, Joan, *Brins d'oratge*, Palma 1975.
- MONTANER, Pere de. *Introducció a Mallorca artística, arqueològica y monumental*, Palma, 1989.
- MONTOLIU, Manuel de. *La Renaixença i els Jocs Florals. Verdaguer*, Barcelona, 1962.
- MONTOLIU, Cebrià de. *Assaig introductori* a la traducció al català de John RUSQUIN, *Fragments*, Barcelona, 1901.
- MÓRA I FERRAGUT, Gerard. *Els orígens del capitalisme a Mallorca (1776-1895)*, Barcelona, 1995.
- MOREY TOUS, Antònia. *Sobre la venda de la biblioteca Villalonga i la personalitat del seu compilador: Antoni Villalonga i Pérez (1821-1910)* dins *Actes del III congrés El nostre patrimoni cultural: El patrimoni tudat (1836-1994)*, pàg. 91-106.

MOREY TOUS, Antònia. El pas del temps en una col·lecció bibliogràfica: La biblioteca Villalonga, 1889-1994 dins *Actes del III congrés El nostre patrimoni cultural: El patrimoni tudat (1836-1994)*, pàg. 91-106.

MORRO, Mateu, SERRA, Sebastià. *L'esquerra Nacionalista a Mallorca*, Barcelona, 1985.

MOYA, Llorenç. *Les memòries literàries d'En Llorenç Moyà Gilabert de la Portella*, «Lluc», gener, abril, juny, juliol-agost i setembre de 1971, pàg. 14-16, 99-101, 171-173, 202.

MURGADES BARCELÓ, Josep. *Eugeni d'Ors* dins MOLAS, Joaquim et al. *Història de la Literatura Catalana* vol. IX, Barcelona, 1987, pàg. 73-98.

MURGADES BARCELÓ, Josep. *El Noucentisme* dins MOLAS, Joaquim et al., *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona, 1987, vol. IX, pàg. 9-72.

MURGADES BARCELÓ, Josep. *Assaig de revisió del noucentisme*, «El Marges», núm. 7, pàg. 35-53.

NADAL, Antoni. *Els articles de Llorenç Villalonga en temps de guerra*, «Randa» 33, pàg. 65-130, Barcelona, 1993.

NICOLAU D'OLWER, Lluís. *Caliu. Record de mestres i amics*, Mèxic, 1958.

NICOLAU D'OLWER, Lluís. *Cartes a Hermínia Grau i Aymà*, edició a cura d'Eulàlia Duran i de Montserrat Albet, Montserrat, 1995

OLIVAR BERTRAND, Rafael. *Prat de la Riba*, Barcelona, 1964.

- OLIVER, Miquel dels Sants. *La literatura en Mallorca*, Barcelona, 1988.
- OLIVER, Miquel dels Sants. *En Tomàs Forteza*, dins *Mestres i amics, Obres Completes*, Barcelona, 1948, pàg. 538-543.
- OLIVER, Miquel dels Sants. *Poesies*, Mallorca, 1991.
- OLIVER, Miquel dels Sants. *Mateo Obrador*, BSAL, núm. 13-14, pàg. 83-86.
- OLIVER, Miquel dels Sants. *Obres Completes*, Barcelona, 1948.
- OLIVER I JAUME, Jaume. *El pensament social d'Andreu Pont. Entre l'educació popular i l'higienisme* dins *Miscelània d'homenatge a Sebastià Cardell i Tomàs*, Lluçmajor, 1992.
- OLLER, Dolors. *La poesia de Rafael Masó*, Girona, 1980.
- ORS, Eugeni d'. *Glosari (Selecció)*, a cura de Josep MURGADES, Barcelona, 1982.
- ORS, Eugeni d'. *La Ben Plantada*, Barcelona, 1911.
- ORS, Eugeni d', *Pròleg a la Muntanya d'amethystes* de Guerau de Liost, Barcelona, 1908.
- ORS, Eugeni d'. *Glossari 1906-1910*, Barcelona, 1950.
- PANYELLA, Vinyet. *Cronologia del noucentisme (una eina)*, Barcelona, 1996.
- PARPAL, J. A. i LLADÓ, J. M. *Ferran Valls i Taberner. Un polític per a la cultura catalana*, Barcelona, 1970.

PASTOR, Andrés. *Santiago Rusiñol*, «Sóller», 31-X-02.

PEIRÓ MARTÍN, Ignacio. *El mundo erudito de Gabriel Llabrés y Quintana*, Palma, 1992.

PELÁEZ, Manuel J. *Ante el primer centenario del nacimiento de Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961) y de Manuel Reventós i Bordoy (1888-1942)* «Annals of the archive of "Ferran Valls i Taberner's library": Studies in the history of political thought, political & moral philosophy, bussiness & medical ethics, public health and juridical literature», núm. 3-4, Barcelona, 1989.

PELÁEZ, Manuel J. *Estudios de economía política, hacienda pública, econometría economía de la empresa e historia de las doctrinas y de los hechos económicos en homenaje a Lluís Nicolau d'Olwer y Manuel Reventós i Bordoy por el primer centenario de su nacimiento*, «Annals of the archive of "Ferran Valls i Taberner's library"», núm. 7-8, Barcelona, 1990.

PEÑARRUBIA, Isabel. *Permanència i canvi de la literatura tradicionalista dins Literatura, Cultura i Carlisme III seminari sobre Carlisme celebrat a Solsona...*, Barcelona, 1995.

PEÑARRUBIA, Isabel. *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1991.

PEÑARRUBIA, Isabel. *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*, Barcelona, 1980.

PI I SUNYER, Carles i MASCARÓ, Joan. *Correspondència (1939-1951)*, edició a cura de Francesc VILANOVA, Barcelona, 1994.

PLA, Josep. *Joaquim Sunyer, pintor*, dins *Homenots, Obres Completes*, Barcelona, 1983, Vol. 21.

PLA, Josep. *Joan Alcover*, dins *Homenots, Obres Completes*, Barcelona, 1983 Vol. 21.

PLANA, Alexandre. *Antologia de poetes catalans moderns*, Societat Catalana d'Edicions, Barcelona, 1914.

PLANASSANMARTÍ, Jacint. *Gente. Fornés. Modotti. Contestí. Landa. De Prada. Bernanos. Y más gente*. «Ultima Hora», 8-IV-92, pàg. 36.

POMAR, Jaume. *La raó i el meu dret. Biografia de Llorenç Villalonga*, Mallorca, 1995.

POMAR I FUSTER, Jaume. *Assaig històric sobre el desenvolupament de la instrucció pública a Mallorca*, Palma, 1990.

POMAR, Jaume. *L'aventura de «Nova Palma»*, Mallorca, 1976.

POMAR, Jaume. *Segona aportació a l'espistolari de Llorenç Villalonga*, «Randa», núm. 22.

PONS PONS, Damià. *Nacionalisme, acció cultural i producció literària a Mallorca entre el 1917 i la segona República*, «Randa», núm. 9, pàg. 171-183.

PONS PONS, Damià. *"El Día" (1921-1939) Una trajectòria ideològica i cultural*, «Mayurqa», 17, pàg. 235-239.

PONS PONS, Damià. *Els orígens ideològics i culturals de Llorenç Riber*, «Lluc» 1981, pàg. 149-152.

PONS PONS, Damià. *L'Espurna: Un projecte d'actuació política d'un sector de la intel·lectualitat mallorquina (1909)*, «Mayurqa», núm. 18, pàg. 93-94.

PONS PONS, Damià. *Aproximació a Joan Torrendell (1869-1937)*, «Affar», núm. 1, Mallorca, 1981, pàg. 105-118.

PONS PONS, Damià. *Introducció a Cosecha periodística*, Palma 1990.

PONS PONS, Damià. *El Modernisme a Mallorca* dins *Actes del I Congrés de llengua i Literatura Catalanes al Segon Ensenyament*, Barcelona, pàg. 191-208.

PONS I BONET, Miquel, *Un article de Gabriel Alomar sobre les literatures regionals*, «Lluc», març 1972.

POSA, Elena. *Cada dona un vot. El primer vot femení: Les eleccions del 1933*, «L'avenc» núm. 4, pàg. 38-45.

Problemes de la Llengua i Literatura Catalanes. Actes del II Col·loqui Internacional sobre el Català. Amsterdam 1970, Barcelona, 1976.

PUIGSERVER MIRALLES, A. *La experiència krausista mallorquina: Ética y reformismo social*, «Taula», núm. 4, 1982, pàg. 65-71.

RAGUER, Hilari. *El general Batet*, Barcelona, 1994.

RENAN, Ernest. *Qué es una nación? Cartas a Strauss*, Alianza, Madrid, 1987.

Repertorio de índices, Diputación Provincial de Gerona, Girona, 1976.

RIBA, Carles. *Classics i moderns*, Barcelona, 1979.

RIBÉ, Maria del Carme. «*La Revista*» (1915-1936). *La seva estructura, el seu contingut*, Barcelona, 1983.

ROIG, Montserrat. *Marià Manent en un contrapunt*, «Serra d'Or», 1975, pàg. 217-223.

ROIG ROSICH, Josep. M. *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Pub. Abad. Montserrat, Barcelona, 1992.

ROSSELLÓ, Guillermo. *Homenaje al investigador Rafael Ysasi*, «Mayurqa», núm. 6, pàg. 87-92.

ROSSELLO BOVER, Pere. *L'obra de Salvador Galmés i Sanxo (1876-1951)*, Pub. Abad. de Montserrat, Barcelona, 1988.

ROSSELLÓ BOVER, Pere. *La polèmica de l'aparició de Mort de Dama*, «Randa» núm. 33, Barcelona, 1993.

RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. *Mestres companys i amics*, Montserrat, 1991.

RUBIÓ I LLUCH, Antoni. *En Miquel S. Oliver*, Campanet, 1995.

Rusiñol en Sóller, «Sóller», 25-II-11, pàg. 2.

RUSIÑOL, Maria. *Santiago Rusiñol vist per la seva filla*, tercera edició, Barcelona, 1968.

SAGARRA, Josep Maria de. *Memòries*, 2 Vol., Ed. 62, MOLC., Barcelona, 1986 (primera edició 1981).

SALES, Joan. *Proleg a la 4ª edició de Mort de Dama*, dins la setena edició, Barcelona, 1971.

SALTOR, Octavi. *Antologia dels Jocs Florals. Síntesi històrica*, Barcelona, 1954.

SAMPER, Baltasar. *Estudis sobre la cançó popular*, Barcelona, 1994

SÁNCHEZ, Maria Luisa. *D. Miguel Maura i Montaner en la construcció de la capilla del Seminario*, «Comunicació» 78, pàg. 77-83, Mallorca, 1994.

SANSONE, G. E. *Gabriel Alomar i el futurisme italià*, dins *Actes del Quart Colloqui Internacional de la Llengua i Literatura Catalanes. Basilea, 22-27 de març de 1976 publicades a cura de Germà Colom*, pàg. 431-457, Barcelon, 1977.

SBERT I GARAU, Miquel. *Maria-Antònia Salvà i Ripoll. Apunts per a una cronologia mínima*, Papers de l'Allapassa 1, Lluçmajor 1990.

SEGUI AZNAR, Miguel. *Introducción a la arquitectura del regionalismo. El modelo mallorquin*. «Estuids Balearics» núm. 1, juny 1981, pàg. 109-133.

SEGUI AZNAR, Miguel. *Propuestas urbanísticas de Gaspar Bennazar*, BSAL, úm. 835, Vol. XXXVIII, Palma, 1981.

SEGUI AZNAR, Miguel. *La arquitectura modernista en Baleares*, Palma, 1975.

SEGUI AZNAR, Miguel. *La arquitectura contemporánea en Mallorca*, Palma, 1990.

SEGUI AZNAR, Miguel. *Guillermo Forteza, urbanista*, «Mayurqa», núm. 19, 1979-1980, pàg. 353-374.

SERRA BUSQUETS, Sebastià. *La Veu de Mallorca. Una publicació nacionalista entre el 1900 i 1931*. «Mayurqa» 20, Palma 1981-1984, pàg. 293-318.

SERRA BUSQUETS, Sebastià. *Fonts per a l'estudi de la Segona República a Les Illes Balears*, «Mayurqa», núm. 19, pàg. 245-249.

SERRA BUSQUETS, Sebastià. *les Illes Balears de la Dictadura a la Segona República*, «Estudis Balearics» , núm. 2, pàg. 65-86.

SERRA BUSQUETS, Sebastià. *La situació actual dels estudis sobre la premsa a les Illes Balears*, «Estudis Balearics» 18, pàg. 107-119.

SERRA, Antoni. *Recordant en Miquel Àngel Colomar*, «Lluc», Maig-juny 1979, pàg. 87.

SERRA, Antoni. *Aproximació a Gabriel Alomar*, «Lluc» núm. 674, pàg. 230-234.

SERRA, Antoni. *Mallorca i el silenci. Gabriel Alomar*, «Serra d'Or» 1973, pàg. 317-319.

SERRA, Antoni. *Política i cultura a la Mallorca d'avui: un procés irreversible (I)*, «Lluc», octubre 1973.

SERRA, Antoni. *Gabriel Alomar i un article d'Isidre Molas*, «Avui», 6-III-85.

SERRA, Antoni. *Països Catalans: consciència dels intel·lectuals d'un poble oprimít i represaliat*, «Lluc», novembre 1979.

SERRAHIMA, Maurici. *Sobre el Noucentisme*, «Serra d'or», Segona època, any VI, 1964, pàg. 487-489.

SIMÓ, Guillem. *Notes per a una història del projecte d'Estatut d'Autonomia de les Illes de 1931*, «Randa», núm. 3, 1976, pàg. 5-70.

SIMÓ, Guillem. *Prosa costumista Balear*, a cura de... Palma 1982.

SOBEJANO. *Nietzsche en España*, Madrid, 1967.

SOLDEVILLA. *Història de Catalunya*, Barcelona, 1974.

SOLÉ TURA, Jordi, *Catalanisme i revolució burgesa*, Barcelona, 1967.

SULLÀ, Enric. *Carles Riba dins Història de la Literatura Catalana*, Barcelona, 1987, vol. IX, pàg. 271-327.

SULLÀ, Enric. *Carles Riba i l'escola poètica mallorquina*, «Randa», núm. 18, pàg. 139-155.

- SUREDA BLANES, Josep. *Petites històries*, Mallorca 1987.
- TASIS, Rafael. *Història de la Premsa Catalana*, Barcelona 1966.
- TERMES, Josep. *Problemes d'interpretació dins Colloqui d'historiadors*, Barcelona 3-4 de maig 1974, Barcelona, 1974.
- TIVEY, Leonard. *El Estado nación*, Barcelona, 1987.
- TOMÀS VIDAL, Margarida. *La trajectòria intel·lectual de Maria-Antònia Salvà*, Papers de l'Allapassa 3, Lluçmajor, 1991.
- TORRENT, R. *La premsa de Barcelona (1641-1967)*, Barcelona.
- TORRENT-TASIS. *Història de la premsa catalana*, 2 vol., Barcelona, 1966.
- TORRES GOST, Bartolomé. *Miguel Costa y Llobera. Itinerario espiritual de un poeta*, Balmes, Barcelona, 1971.
- TRIAS MERCANT, Sebastià. *Història del pensament a Mallorca*, vol. I, Mallorca, 1985.
- TRIAS MERCANT, Sebastià. *Crítica al pensamiento folk por el regeneracionismo mallorquin*, dins *Actas del V Seminario de Historia de la Filosofía Española*, pàg. 183-194, Salamanca, 1988.
- TRIAS MERCANT, Sebastià. *La filosofía académica del siglo XIX a Mallorca*, «Randa», núm. 24, pàg. 9-19.

TRIAS MERCANT, Sebastià. *Història del pensament a Mallorca*, vol. II, Mallorca, 1995.

TUSELL, Javier. *Antonio Maura*, Madrid, 1994.

UCELAY DA CAL, Enric. *Wilson i no Lenin: l'esquerra catalana i l'any 1917*, «L'avenç», núm. 53, octubre 1978.

VALENTÍ, E. *La universitat autònoma de Barcelona en el record i en la història*, «Serra d'Or», setembre 1970, pàg. 19.

VALENTÍ I FIOI, Eduard. *El programa antimodernista de Torras i Bages*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 1971-72, núm. 26, pàg. 9-32.

VALENTÍ I FIOI, Eduard. *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Barcelona, 1973.

VALLCORBA, Jaume. *Noucentisme, Mediterraneisme i classicisme. Apunts per a la història d'una estètica*, Barcelona, 1994.

VALLVERDÚ, F. *Sobre el pensament progressista català de la Restauració a la Dictadura: Almirall, Brossa, Alomar, Salvat-Papasseit*

VENTALLÓ, J. *Los intelectuales castellanos y Cataluña*, Ed. Galba, Barcelona, 1976.

VENY CLAR, Joan. *La lliçó lingüística de Maria-Antònia Salvà*, Papers de l'Allapassa 7, Lluçmajor 1995.

VERDAGUER, Marius. *La ciutat esvaïda*, Ed. Moll, Mallorca, 1977.

VICENS VIVES, J. *Història de Catalunya*, Barcelona, 1982.

VIDAL ISERN, José. *Hombres de ayer*, Palma, 1961.

VIDAL I ALCOVER, Jaume. *la poesia casolana de Maria-Antònia Salvà*, Papers de l'Allapassa 2, Lluçmajor, 1990.

VIDAL ALCOVER, Jaume. *Llorenç Villalonga i la seva obra*, Barcelona, 1980.

VIDAL ALCOVER, Jaume. *La poesia a Mallorca del 1936 a 1960*, Randa», 13, pàg. 7-42.

VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc. *Entre les restes del naufragi: Els darrers temps de Gabriel Alomar a Egipte dins Micellània Joan Fuster*, Barcelona, 1989.

VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc. *Les responsabilitats polítiques dels regionalistes catalans (1939-1942)*, «Recerques», núm. 31, pàg. 19-36.

VILLALONGA, Llorenç *Testimonis de la guerra. Llorenç Villalonga*, «Lluc», juliol 1973, pàg. 188-189.

VILLANGÓMEZ LLOBET, Marià. *Notes autobiogràfiques*, «Lluc», maig 1972, pàg. 118-121.

ZAFORTEZA CALVET, Josep. *Deixem de punyir el vesprer*, «Lluc» , desembre 1986, pàg. 391.